

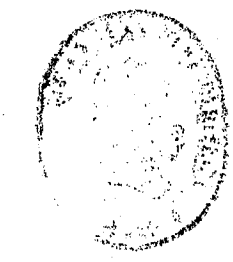
De Collegio de la Comp. de Jesus de Granada.

libreria

BARNABÆ
BRISSONII
REGII CONSISTO-
RII CONSILIARI, AM-
PLISSIMIQUE SENATVS PARI-
SIENSIS PRÆSIDIS,
DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS
Populi Romani verbis,
LIBRI VIII.

PARISIIS,
Apud Sebastianum NIVELLIVM, sub
Ciconiis, via Iacobæa.
M. D. LXXXIII.
Cum Privilegio Regis.

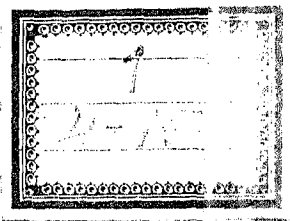

119

16. a

2 400 40

16. a

Del colegio de la Comp. de Jesus de granada. R. 2189

Libreria

BARNABÆ
BRISSONII
REGII CONSISTO-
RII CONSILIARII, AM-
PLISSIMIQVE SENATVS PARI-
SIENSIS PRÆSIDIS,
DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS
Populi Romani verbis,
LIBRI VIII.

PARISIIS,
Apud Sebastianum NIVELLIVM, sub
Ciconiis, via Iacobæa.
M. D. LXXXIII.
Cum Privilegio Regis.

NOBILISSIMO, CLARISSIMO QVE VI-

RO PHILIPPO HVRAËTO CHEVERNIO FRANCIAE

Procancellario, torquato & utriusque Regis militia No-
mophylaci, Prouinciarum, Aurelianen. Carnut.

Blesen. Ambaciac. Iuliodun. Reçtori,

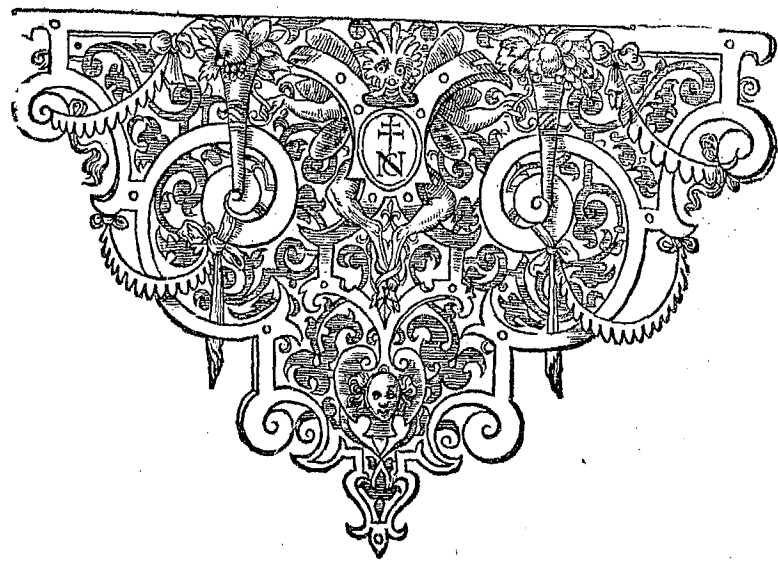
B. B. S.

E diutius promissi mei expectatione pendeas, ecce tibi tandem aliquando subseciui temporis munus fero, & quasi susceptum pridem votum reddens, debitum Formularum donum figo. Tardè, inquires, nec infitior: Sed nec semper ad diem debitores respondent, & duriores etiam atque acerbiores creditores satis habent, dummodo sit solo tempore lapsa fides. Quamquam ea mihi quæ vel vadium deserentè excusaret, moræ ratio constat. Nam neque scribendi otium datur, nec à publicis iudiciis negotiisve, aut ab interuentoribus vlla prope hora vacua est. Habeo præterea, magnum & multi laboris opus in manibus, cuius mihi negotium à Rege, te suafore atque impulsore datum est: quod cum non modò togatorum omnium votis exposci, sed & ab vniuersis regni ordinibus ex Regia pollicitatione efflagitari videam, enitar, vt propediem confectum detur. Et ideò horum librorum editionem maturavi, vt dimissa priore cura, huic nouæ cogitationi toto pectore incumbere. Nec tamen hos mihi fines terminosque constituo. Teneri namque non possum, quin hoc amplius, boni publici studio, maius aliquid & priuati cuiusque viribus impar, moliar atque animo volutem. Cui proposito si volens propitiùsque Rex adfuerit, nulla erit tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama, quæ debitum eum laudibus in cœlum non efferat. In quarum tu quoque societatem aliqua ex parte venies, si rectæ principis menti, qua vales

*

apud eum gratia, faces admoueris. Vtramque de ciuibus tuis bene merendi occasionem, si sempiternæ gloriæ nomen tuum commendari velis, caue prætermittas. Summis enim, vt ille ait, imperij moderatoribus pia & decora suadentes, instrumenta sunt boni sæculi. Mihi quidquid oneris pro communi vtilitate imponetur, lubens subibo: nec vlla in eo genere res tam magna, neque tam parua est, quæ mihi aut difficilis, aut parum me digna videatur. Lutet. Parisior. Non. Decemb. MD. LXXII.

EXTRACT DV PRIVILEGE
DV ROY.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France, & de Pologne: A noz amez & feaux les gens tenans noz Courts de Parlement, Baillifs, Seneschaux, Prenofts, Iuges, ou leurs Lieutenans, & à tous noz autres Iusticiers & Officiers qu'il appartient, Salut & dilection. Nostre cher & bien amyé Sebastien Niuelle, Marchant, Libraire iuré en nostre Vniuersité de Paris, nous a fait humblement exposer, que depuis quelque temps en ça, il auoit recourré aucunes des Oeuures de nostre aimé & feal Conseiller en nostre Conseil d'estat, & President en nostre Court de Parlement à Paris, Maistre Barnabé Brisson, & entre autres les liures par luy composez, De Formulís & sollempnibus verbis Populi Romani. Lesquelles œuures, ledit Niuelle feroit volontiers imprimer, mais il doute qu'il se trouuast frustré de son labeur & travail, & des grands fraiz qu'il luy conuient faire, si par autre ils estoient imprimez, requerant sur ce luy estre pourueu de remede conuenable. **P O V R C E** est il que nous, voulans par tous moyens à nous possibles, fauoriser les amateurs des lettres & sciences, mesmes de celles de droit, par laquelle la iustice est administree à noz subiects, auons pour ces causes & autres iustes considerations à ce nous mouuans, à iceluy Niuelle permis & ottroyé, & de noz grace speciale, pleine puissance, & auctorité Royale, permettons & ottroyons par ces presentes, qu'il puisse & luy loyse imprimer ou faire imprimer lesdicts liures, sans qu'aucuns autres Imprimeurs ou Libraires, sans l'expresse permission & congé dudit Niuelle, puissent de dix ans entiers & consecutifs, à compter du iour de la premiere impression paracheuee, imprimer ou faire imprimer, vendre ne debiter lesdicts liures ailleurs imprimez sans son congé & permission, sur peine de mil liures parisis d'amende, applicable moitié à nous, & l'autre moitié audit Niuelle, saisie & confiscation desdicts liures ainsi imprimez sans son congé & permission, & des despens, dommages & interests d'iceluy Niuelle. **V O V L O N S EN O V T R E**, & nous plaist, qu'en inserant le contenu en ces presentes, ou l'extract d'icelles au vray à la fin ou au commencement desdicts liures imprimez par ledit exposant, ou par sa permission, elles soient tenues pour suffisamment signifiées & notifiées à tous Libraires & Imprimeurs, tout ainsi que si nosdictes lettres leurs auoient esté particulièrement monstrees, & d'icelles baillé copie. Et neantmoins mandons & commandons au premier nostre Euisier ou Sergent sur ce requis, les signifier à tous ceux que bon semblera audit Niuelle, & leur faire de par nous les defences y contenues. Et outre adiourner par deuant celui de vous auquel la cognoissance en appartient les infracteurs des presentes, pour se voir condamner es peines susdictes, & autrement proceder ainsi que de raison. **S I V O V S M A N D O N S**, & à chacun de vous enduoict soy enioignons, que de noz presens permission, priuilege & ottroy, ensemble de tout le contenu cy dessus, vous faires, souffrez & laissez iouyr & user ledit suppliant plainement & paisiblement, sans luy faire mettre ou donner, ne souffrir luy estre fait, mis ou donné aucun trouble ou empeschement au contraire. Lequel si fait, mis ou donné luy estoit, reparez & remettez ou faires reparez & remettez incontinent & sans delay au premier estat & deu. Car tel est nostre plaisir. Nonobstant quelconques edicts & ordonnances, statuts, mandemens, restrictions, defences & lettres à ce contraires. Ausquelles & aux derogatoires nous auons derogé & derogeons par cesdictes presentes.

Donnees à Paris, le 20. iour d'Auril, l'an de grace mil cinq cens quatre vingts deux. Et de nostre regne le huietieme.

Par le Roy en son Conseil.
HABERT.

Achené d'imprimer le 21. Decembre 1582.

BARN. BRISSONII

REGII CONSISTORII

CONSILIARII, AMPLISSI-
MIQVE SENATVS PARI-
SIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS
Populi Romani verbis,

LIB. I.

AD NOBILISSIMVM CLARISSIMVMQVE
virum, Philippum Huraltum CHEVERNIVM, Franciæ Procan-
cellarium, Torquata vtriusque Regis militia Nomophyla-
cem, Prouinciarum, Aurelianen. Carnuten. Blesen.
Ambaciac. Juliodunen. Rectorem.

VM MVLTÆ res, V. C. in veteri populi Romani memoria, scitu, ac cognitione digne, nequaquam satis adhuc explicatæ, in occulto lateant: tum perobscurus, & nondum cuiusquam scriptis illustratus est, quem tractare institui, de certis, sollemnibus, legitimis, ac conceptis Quiritium verbis, locus. Qui vt longè latèque patet, propterea quòd nulla vitæ pars, neque publicis, neque priuatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, Formulæ vacabat: ita magnis est obstructus difficultatibus: quòd in maxima totius antiquitatis, & vel earum rerù quæ olim in medio positæ, in ore sermonèque omnium erant, ignoratione versamur. Atque adeò ad hanc prisicarum Formularum obseruationem, sola propè duce, ac magistra cõiectura deducimur: cum earum pleræque ita prisicorum auctorum libris abdita iaceat, vt eas canum indagatorum more, qui feras sagaciter vestigant atque odorantur, ex his in quibus delitescunt cubilibus excitare, & odore vel aliquo leuiter presso vestigio persequi necesse habeamus. Nec verò mediocres tenebræ in silua vbi hæc captanda, & indaganda sunt, neque eò quòd peruenire volumus, semitæ trita, necnon in tramitibus multa obiecta, quæ euntem retinere, & morari possunt. Veruntamen cum digna res videretur, in quam neruos intenderem, neque labore vllò fractus sum, neque studium exquirendi defatigatus reliqui: operæpretium me facturum ratus, si senescentem iam, & propè intermortuam veterum Formularum memoriam renouarem, & ab obliuione silentioque, quantum in me esset, vindicarem. Quod si

bene ac feliciter euenerit, mirificè labor, non iuris modò studiosis, sed & alienis à professione nostra hominibus, aditum à me, ad rerum reconditarum cognitionem esse patefactum. Sin secus, me tamen positæ in re tam præclara operæ nunquam poenitebit. Opus quidem ipsum, iam ab aliquot annis inchoatum, sed multa varietate temporum interruptum, & propter fori occupationes (quibus ita impediri me nemo nescit, vt nulla penè scribendi facultas detur) diu intermissum, cum vix tandem Britannica nostra anni superioris legatione functus absoluisssem, in tuo potissimum nomine apparere, tibi que, quem vnum ex omnibus plurimi, vt debeo, facio, inscribi volui: vt extaret hoc literis ad posteritatis memoriam mandatum meæ in te obseruantia monumentum. Id quod etiam constans de me iudicium tuum, longoque ac vetere vsu spectata beneuolentia, suo quasi iure postulare videbantur. Accipe ergo, V. C. libens, hosce, qui tuo ductu auspicioque in lucem procedunt, libros: quorum, vt Symmachi dictum vsurpem, poterit oblatio exigua non videri, si magis mei in te animi, quam sui pretij æstimatione pendantur.

TOTAM autem antiquarum Formularum tractationem, vt via atque ordine progrediatur oratio, in libros octo partiri ac distribuere commodum duxi. Quorum primus eas, quæ ad rem diuinam, preces, vota, ædium sacrarum & signorum dedicationes, aliæque his continentia & adiuncta pertinent, Formulas complectetur. Alter Comitiorum, Rogationum, Legum, Sententiarum in Senatu dictarum, eiusque Amplissimi ordinis decretorum Formulas continebit. Tertius circa Edicta, Rescripta, Mandataque principalia, & Prudentum Responsa versabitur. Quartus rei militaris: Quintus Fori, & iudiciorum: Sextus rerum, obligationumque contrahendarum: Septimus Testamentarias & funebres Formulas persequetur. Reliquas, quæ ad eiusmodi summa capita propter varietatem reuocari non possunt, in Octauum librum conferam.

IGITUR, vt à sacris initium faciam, placet ab ea sollempni voce ordiri, qua profanos sacris arceri motis erat, quam Virgil. lib. vi. Æneid. ita concipit,

-PROCVL Ô PROCVL ESTE PROFANI,
Conclamat vates, TOTOQVE ABSISTITE LVCO.

Ad quem locum Seruius à Georg. Fabricio editus, hoc è Græcorum fontibus manasse notat, auctoremque laudans Callimachum, ex eo hoc hemistichium adfert,

ΕΚΑΣ ΕΚΑΣ ΕΣΤΕ ΒΕΒΗΛΟΙ.

Auctoritatem tamen defugiunt quoque extant, saluèque ad hanc vsque ætatem perueniunt Callimachi versus, in quibus hæc verba deprehendisse mihi non video. In Apollinis quidem hymno scriptum inuenio,

ΕΚΑΣ ΕΚΑΣ ΟΣΤΙΣ ΑΛΙΤΡΟΣ.

Orpheus planè fores profanis occludi ita iubebat.

Φθέρω μὲν οἷς γέμισε βῆτι, θύρας δ' ἑπίθεο θεβέλοισι
Πάσιν ὁ μῶς.

Quæ recta est versus illorum scriptura, quam & amplexus est is, qui primam Theodoriti de Curat. Græcar. affect. Orationem Latinâ fecit. At in Iustini Martyris Parænetico, & Clementis Alexandrini Protreptico, versus hosce, librariorum audacia valdè deprauavit. Vtrobique enim cum vitio scriptum est, θύρας δ' ἐπίθεο θεβέλοισι Πάντες ὁ μῶς. Atque vt eadem fidelia complures quoque parietes dealbem, prioris versus postrema syllaba vna litera immixta, magni nominis virum in errore induxit: cum in Luciani libro περὶ ἡρώων, quem Latinè reddidit, non animaduertit mendosè scriptum, θύρας δ' ἐπίθεο θεβέλοισι. Vsq; adeo, vt scitè Basilius ait, ἐν μικρῇ πλάνῃ πολλὸς ἡμᾶς τήνται λόγος. In eundemque lapidem impexit interpres Tatiani λόγος περὶ ἑλλήνων, deceptus malè interpunctis auctoris verbis, quibus, vnico puncto remoto & tràslato, minimi est negotij mederi, in hunc modum: Καὶ Ὀρφεὺς ὁ θύρας δ' ἐπίθεο θεβέλοισι, λέγων. Idem mendum corrigendū est in Euseb. lib. iij. de Preparatio. Euangel. ex quo non malè colligi posse credo, ab his versibus Porphyrium impios suos, quos aduersus Christianâ religionem scripserat, libros inchoasse. Eodem verò principio Epiphanium vsu in Bacchi hymno, Sozomenus lib. vj. Histor. Ecclesiast. cap. xxv. ostendit, Ἐπιθεο, inquit, τῶ λόγῳ ἀρχόμενος Ἐπιφάνιος, ὡς ἔθος

ἔθος τοῖς τοιάδε ἑπίθεο ἐκινυμένοις λέγων, τοὺς ἀμύητους καὶ βέλους ἐξέναι θύρας ἐκέλευεν. Verum, vt è Græcia in Latium reuertar, promam è poetarum Latinorum apothecis aliquot eiusdem notæ versus. Ouid. lib. xvii. Metamorphos.

HINC PROCVL Aesonidem, PROCVL HINC iubet ire ministros:
Et monet arcanis oculis remouere PROFANOS.

Silius Italicus lib. xvii.

Tum puppe è media magno clamore sacerdos,
Parcite pollutis contingere vincula palmis:

Et PROCVL HINC, moneo, PROCVL HINC QVÆCVMQVE PROFANÆ.

Iuuenal. Sat. ii.

Solis ara Deæ maribus patet: ITE PROFANÆ,
Clamatur. —

Claudianus lib. i. de Raptu Proserp.

- Gressus remouete PROFANI.

T. Calphurnius Ecloga ii.

- ITE PROCVL, sacer est locus, ITE PROFANI.

Hoc idem testatum reliquit Tertullianus Apologetico: Cum semper, inquit, impiæ initiationes ARCEANT PROFANOS. Secundum quæ Horatius Ode i. lib. iij. Odi, ait, PROFANVM vulgus & arceo. Quem versus scitè ac venustè iocis suis inseruit Petronius Arbitr in Satyrico. Eodemque alludit Agellius lib. vlt. Noct. Attic. cap. vlt. his verbis: Et quam ille homo festiuissimus fabula suæ spectandæ legem dedit, eandem ego commentariis meis legendis dabo: vt ne ea attingat, neve adeat profestum & PROFANVM vulgus à ludo musico diuersum. Similiter Macrobius lib. i. in Somniū Scipionis cap. ii. Et vt facile, ait, secerni possit, quæ ex his ab se abdicet, ac velut PROFANA ab ipso vestibulo sacre disputationis excludat. Hinc & illud Catulli,

Όργια quæ frustra cupiunt audire PROFANI.

Quibus aptè accedet illa initiatorum à Rutiliano institutorum ἑρρησις, quam Lucianus in Pseudomante hisce verbis conceptam fuisse refert: Εἴ τις ἀθεοῦ, ἢ Χριστιανῶς, ἢ Ἐπικορφοῦς ἢ καὶ ἡεταίστου πῶς Ὀργίων, φωνήματα. οἱ δὲ πειθεύσαντες τῶ θεῷ τελείωσαν τὴν ἀγαθήν. Εἴ τ' εὐχὴς ἐν ἀρχῇ ἐξέλασσε ἐγγυετο, καὶ ὁ μὲν ἡγαίτο λέγων, Ἐξω Χριστιανῶς, τὸ δὲ πλῆθος ἀπαν ἐπεφύγετο. Ἐξω Ἐπικουρείου. Nec arcebantur modò, adituque sacrarum prohibebatur profani, id est nō dum sacris initiati: verum etiam, quod Demonax apud Lucianū rider, mysteria & arcana iis aperire & enuntiare nefas habebatur. Ouid. lib. ii. de Arte aman.

Quis Cereris ritus audeat vulgare PROFANIS,

Μαγνὰque Threicia sacra reperta Samo?
Horat. lib. iij. Carmin. Ode ii.
Vetabo qui Cereris sacrum
Vulgavit arcana, sub iisdem
Sit trabibus. vbi interpres: Sacra, ait, Cereris mystica erant, nec vulgare ea licebat. Iustin. lib. v. Alcibiades absens Athenis insimulatur, initiorum sacra, nullo magis quam silentio sollempnia, enuntiauisse. Proinde Augustus Athenis initiatus, cū postea Romæ pro tribunali de privilegio sacerdotum Atticæ Cereris cognosceret, ac secretiora quædam proponerentur, dimisso concilio & corona circumstantium solus, Suetonio auctore, audiit disputates: ne videlicet profanis initia vulgarentur. Huc quoque spectat quod ait Lucianus lib. x.

Quis Cereris ritus audeat vulgare PROFANIS,
Μαγνὰque Threicia sacra reperta Samo?

Horat. lib. iij. Carmin. Ode ii.

Vetabo qui Cereris sacrum
Vulgavit arcana, sub iisdem
Sit trabibus.

vbi interpres: Sacra, ait, Cereris mystica erant, nec vulgare ea licebat. Iustin. lib. v. Alcibiades absens Athenis insimulatur, initiorum sacra, nullo magis quam silentio sollempnia, enuntiauisse. Proinde Augustus Athenis initiatus, cū postea Romæ pro tribunali de privilegio sacerdotum Atticæ Cereris cognosceret, ac secretiora quædam proponerentur, dimisso concilio & corona circumstantium solus, Suetonio auctore, audiit disputates: ne videlicet profanis initia vulgarentur. Huc quoque spectat quod ait Lucianus lib. x.

Fas mihi magnorum, Cesar, secreta parentum
Prodere, ad hoc aui populis ignota PROFANIS.

Ex hoc etiam ritu scitè Claudianus lib. de bello Getico,

- Procul, ait, arceat altus
Iuppiter, vt delubra Numæ, sedemque Quirini
Barbaris oculis saltem temerare PROFANIS

Posit. & ARCANVM tanti deprehendere regni.

Galenus lib. vii. de virtute simplicium remedior. Καὶ ἔδεν ἴσως θαυμαστὸν εἶναι καὶ μυστικῶν βιβλῶν ἐτόλμισαν εἶναι τῶν ἀμύητων ἀναγνώσκων. ἀλλ' ἔτ' ἐκείνοι ἐγραψαν οἱ γράφοντες τοῖς βέλους. Silentio ergo & taciturnitate regi mysteria volebant. Lucilius lib. xxvi. citante

Nonio: At enim dicis, clandestino tibi quod missum foret, ne mutires quicquam, nec mysteria offerres foras. Ouid. lib. i. de Arte aman.

Tectaque sint solita mystica sacra fide.

Lactant. lib. v. Diuinar. Institut. Hinc fida silentia sacris instituta sunt ab hominibus callidis, ut populus nesciat quid colat. Quæ cum ille scripsit, ad ea credo Virgilij verba refertur, quæ lib. ii. Æneid. continentur:

Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiæque æra, Idaeumque nemus: hinc fida silentia sacris.

Ausonius Paulino:

Sed tu iuratis, velut alta silentia sacris Deuotus teneas, perstus in lege tacendi.

Philoftrat. lib. i. de vita Apollon. Καὶ ὡς ἀπερ ἐν μυστηρίοις ἐσιώπων. Plutarch. καὶ ἀδολέσχ. Τὸ μὲν λέγειν ἀνθρώποις, τοῦ δὲ σιωπῆν θεοῦς διδασκάλους ἐργάζου, ἐν τεταῖς ἐν μυστηρίοις σιωπῆν ἀδολέσχ. Vnde & Cicero lib. iii. de Orat. Tacitum, tanquam mysterium, tenere aliquid, dixit. Initiatis verò ea, quæ mysteriis tradebantur, inter se vulgare licebat. Idcirco Cicero lib. i. Tufculanar. quæst. Reminiscere, ait, quoniam initiatus es, quæ traduntur mysteriis. Lucianus in Nauigio siue voris. Λυκ. Μὴ γὰρ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, εἰ μὴ τί βῆτι τῶν πᾶν ἀπορήτων; καὶ τοὶ ἐταλέοι μὲν οὐκ εἰσὶν ἐγγενεῖς μεμαθημένοι. Αδελ. Αλλ' αἰσχρὸν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τῶν ἡμῶν, οὐτὼ γὰρ μείρα κινδύους ἡμῶν δόξει τὸ φρόνησμα. Λυ. Μῶν ἐρωτικόντι βῆτι. ἢ δὲ γὰρ οὐδὲ τούτο ἀμύητοις ἡμῶν ἐξαγρεύσεις, ἀλλ' ἄσπο λαμάρει τῆ δαδῆ, ἐν αὐτοῖς τεταλεσμένοις. His consequenter ipsa Eleusiniorum sacrorum symbola in transcurso perstringere non omnino extra rem fore cenfeo, quæ Arnobius lib. v. aduers. gent. prodit, Eleusiniorum, iniquiens, vestrorum notas & origines produciunt turpes, & antiquarum elogia literarum, ipsa denique symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionibus respondetis. I E I V N A V I, A T Q V E E B I B I C Y C E O N E M, E X C I S T A S Y M P S I, E T I N C A L A T H V M M I S I, A C C E P I R V R S V S, I N C I S T V L A M T R A N S T V L I. Quæ quidē ille in Latinū conuertit ē Græcis, quæ sic habēt: Ἐνήγευσσα, ἐπιπὼν τὴν κινδύονα, ἔλαβον ἐν κίσπῃ ἐργασίμους ἀπεθήμευ εἰς κλάθου, ἐκ κλάθου εἰς κίσπῃ. quemadmodum ex Clemen. Alexand. in Orat. exhortator. ad Græcos, & ex Eusebio lib. ii. de præparat. Euangel. liquet. Ex quibus, vt & Mater. Firmico lib. de Errore profanar. religion. alia quoque mysteriorum & arcanorum symbola petenda sunt.

Sollemni verò præfatione eos quibus puræ manus non erant, sacris arceri consueuiffc, Liuius lib. xli. tradit his verbis: Cum omnis præfatio sacrorum, eos, quibus non sint P V R A M A N V S, sacris arceat. Lucian. καὶ τὸ μὲν ἀσχετὸν μὴ παρὲναι εἶσω ἀεὶ ῥαντιέων ὅστις μὴ καθαρός βῆτι τῶν χεῖρας. Inde est quod Virgil. in eo voto, quod pro sua Æneide Veneri fuscipit in Catalectis, P V R I S, inquit, ferta feram M A N I B V S. Sic & Alcmena apud Plautum in Amphitryone Act. v. Sc. i. Deos immortales manibus puris, vt sibi auxilium ferrent, inuocasse dicitur. Simili modo & Tibullus ad sacra accedentes M A N I B V S P V R I S fontis aquam sumere iubet Eleg. i. lib. ii. Seneca lib. iii. Natural. quæst. Quid est precipuum? Non admittere in animum mala consilia, P V R A S ad cælum M A N V S tollere. Eiusdemque nominis poëta Oedipo Act. iii. Sc. i.

Licet iam tollere ad cælum piæ,

P V R A S, nec vlla scelera metuentes M A N V S.

Quò pertinet illa mimorum γνομῆ:

P V R A S Deus, non plenas aspicit M A N V S.

Puras autem manus tam à fordibus & illuue, quàm à cæde & sanguine, in sacris exigebant. Pollutas namque & sanguinolentas manus à sacris repulsas & reiectas fuisse patet, cum ex illis supra laudatis Silij versibus, quibus nauis, qua Cybeles signum vehebatur, vincula pollutis manibus contrectari sacerdos vetat; tum è Seneca in Thyeste Act. i. Sc. i. vbi ait:

— Moneo, ne sacra M A N V S

Violata cæde, né ve furiâli mala

Aspergat aras. —

Interpres etiam Aristophanis in Vespis: Εἶδος λέω, αἰτ, αἰδρωφόρους ἐ μεταλαβῆν τῶν θυσιῶν. Nec

Nec enim huiusmodi hominum puræ manus erant. Vnde apud Herodotum lib. i. Ἀνὴρ μὴ καθαρός ἐὼν τὰς χεῖρας dicitur, qui homicidio manus polluerat. Sed & puras manus apud Horat. Epod. xvii. vetus commentator à scelere innocentes interpretatur: quibus verbis idem Horatius lib. i. Sermon. Satyr. iiii. vsus est. Planè vt puris manibus ad sacra accederent, constat rem diuinam facturos manus abluisse. Cato de re Rust. cap. cxxxii. Dapem quo modo fieri oporteat tradens, Manus, ait, interluito, postea vinum summo. Plaut. Aulularia, Act. iii. Sc. vi.

Ego, nisi quid me vis, eo lauatum, vt sacrificem. Et eiusdem comcediæ, Act. v. Sc. i.

Nunc lauabo, vt rem diuinam faciam.

Quid. lib. iiii. Fastor.

His Dea placanda est: hæc tu conuersus ad aras

Dic quater, & vino perluere rore manus.

Dionys. Halycarnass. lib. viii. Σιωπῆς δὲ τῆς πομπῆς, ἐβουθήσασθαι εὐχῆς οἱ τε ὑπατοὶ, καὶ τῶν ἱερῶν οἱς ὄσιον, καὶ τῶν θυσιῶν. Τρόπος δ' αὐτὸς ἐν τῶν παλαιῶν. Χερνιλάμοι τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τῶν ἱερῶν καθαρίσασθαι εὐχῆς οἱς ὄσιον. Χερνιλάμοι enim χεῖρας νίπτειν interpretantur Hefychius, Suidas & Eustathius. Marius quoque apud Plutarchum νίπτειν εὐχῆς οἱς ὄσιον, καὶ τῶν παλαιῶν vota diis facit. Atque hoc spectat, quod Festus Pompeius scribit: Malluuium latum, in commentario sacrorum, significat manus qui lauet. Eodemque verus Horatij interpres refert verba hæc lib. ii. Sermon. Sat. iii.

— circum compitâ ficcus

Lautis mane senex manibus curuebat. Idcirco enim dixisse eum ait lautis manibus: quia solebat deos precaturi manus & pedes abluere. Ex hoc etiâ sacrorū ritu Virg. lib. viii. Æn.

Surgit, ait, & atherij spectans orientia solis

Lumina, ritè cauis undam de flumine palmis.

Sustulit. —

Hinc & Ouidius lib. iiii. Fastorum. Claudiam precaturam puram fluminis aquam manibus hausisse narrat. Quinetiam Propertius ossa sua à matre & Neæra, manibus prius lotis legi, mandat Eleg. ii. lib. ii. Denique ἀνιπίοις χεῖρας diis libare verant Hefiod. ἐν ἔργοις, & Homer. Iliad. vii. & inde ducta prouèrbia, Illois manibus & pedibus, bene Erasmus cenfet: quibus præter eos auctores, vnde ille exempla collegit, vtuntur Dio Chrysostomus in Orat. Olympica, & Lucian. in Pseudologista. Sanè cæde & sanguine pollutas manus abluendas fuisse priusquàm sacra ἀρὰν contingerentur, Virgil. lib. ii. Æneid. docet, Æneam ita loquentem inducens:

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates:

Me bello è tanto digressum, & cæde recentè

Attrectare nefas, donec me flumine viuo

Abluero. —

Proinde apud Senecam in Hercule Furen. Act. iiii. Sc. i. Amphitryo Hercule prius quàm sacrificet, manus cruentas abluere ita admonet:

— nate, manantes prius

Manus cruenta cæde & hostili expia.

Ex eodemque more idem auctor eiusdem Tragediæ Sc. vi.

Quis Tanais, inquit, aut quis Nilus, aut quis Persica

Violentus unda Tigris, aut Rhenus ferox,

Tagusve Ibera turbidus gaza fluens

Abluere dextram poterit?

Scholiasfes Sophoclis in Aiace Mastigophoro, Εἶδος λέω, αἰτ, τοῖς παλαιοῖς, ὅτι ἡ φωνὴ αἰθρῶπου, ἢ ἀλλὰς σφαιρῶς ἐπολιῶν, ὑδατὶ σπινίπῃ τῶν χεῖρας εἰς καθαρίσασθαι τοῦ μάλιστα. Huiusmodi autem abluionem v i v o flumine factam Virgilius dixit, vt Ouidius, V i v o rore, & Valer. Flacc. lib. iii. Argonautic. V i v a lymphæ. Itaque apud Liuium lib. i. antistes Romanus, Sabinum illois manibus bouem Dianæ immolare parantem ita alloquitur: Quid iam tu hospes paras incestè Dianæ facere? Quin tu antè v i v o perfunderis flumine? infima valle præfuit Tiberis. Quod idem Aurel. Victor de vir. illustrib. narrans: Responsum, ait, somnio datum, eum populum summam Imperij habiturum, cuius cuius bouem illam immolasset: Nec

Latinus bouem in Auentinum egit, & causam sacerdoti Rom. exposuit. Ille callidus, dixit, prius eū
 V I V O flumine manus abluere debere. Eandemq; historiā referens Plutarch. Eϛ Aϛtioris: Πρὸ
 οὐτὰ τοῦς ἡλλῆσπευδῶτα. V I V V M autem flumen Seruius in lib. II. Æneid. interpretatur
 semper flucis & naturale, additque esse hoc Augurale verbum, & hanc quoque iugi-
 bus ac pœrennibus aquis appellationem vulgi sermone tribui, Plutarchus tradit in libel-
 lo quo tractat, an aqua sit igni vtilior. Nec verò manus tantum, sed & caput, totumque
 corpus plerumque abluebant, aspergebantque, prout diis superis inferisve sacrificabant,
 vt est à Seruio notatum in lib. III. Æneid. Qua de re alijs plura. Interim monuisse cō-
 tentus ero illum gentilium ritum perstringi ab Arnobio lib. VII. aduers. gent. his verbis:
 Maētaturque hoc illis, quorum templa cum adire disponitis, ab omni vos labe puros, lautos, castissi-
 mōque præstatis. Quod & mordet Lactantius lib. V. cap. XX. At illi, inquiens, infelices, nec ex
 sceleribus suis intelligunt, quā malum sit quod colunt: quandoquidem flagitijs omnibus inquinati
 veniunt ad præcādum, & se piē sacrificasse opinantur, si cutem lauerint, tanquā libidines intra pectus
 inclusas vlli amnes abluant, aut vlla maria purificent. Eoque respicietes apud Plautū Ruden-
 te, Act. III. Sc. III. mulieres petūt, vt sibi pace Veneris in templo eius esse liceat, dicuntq;
 se elautas opera Neptuni. Hoc verò appellabāt, P V R E L A V A R I. Tibull. Eleg. III. lib. I.

Quidve piē dum sacra colis, P V R E Q V E L A V A R I
 Te memini, & puro secubuisse toro.

Liuius lib. XXXIX. Decem dierū castimonia opus esse, decimo diē cœnatum, deinde P V R E L A V -
 T V M in sacrarium deducturam. Paulus ex Felto: P V R E L A V T V M, aqua pura lauatum.
 Hoc amplius à sacris arcebant hesterni Venerē inquinatos. Tibull. Eleg. I. lib. II.

Vos quoque abesse procal inbeo: discedite ab aris,
 Queis tulit hesterni gaudia nocte Venus.

Vnde Lampridius in Alexandro: Primum vsus viuendi eidem hic fuit: primum si facultas ef-
 set, id est si non cum uxore cubuisset, matutinis horis in larario suo rem diuinam faciebat. Bellē ita-
 que Ouidius lib. III. Amor. Eleg. VI.

A tenera quisquam sic surgit manē puella,
 Protinus vt castos possit adire deos.

Nec verò illoto corpore ad sacra statim accessisse Venere pollutos ostendit Persius
 Saty. II. cum ait:

Hæc sancte vt poscas, Tiberino in gurgite mergis
 Manē caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Illic enim, noctem, nocturnum
 concubitum accipere oportet. Quem Persij locum D. Hieronymus citat in Apolog.
 pro libris aduersus Iouinianum. Sed ipsorum, inquiens, conscientiam conuenio, qui eadem die
 post coitum communicant, & iuxta Persium, noctem flumine purgant. Cicero lib. 2. de Legib.
 Castè lex iubet adire ad deos, animo videlicet, in quo sunt omnia, nec tollit castimonia corporis, sed
 hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori præstet, obserueturque, vt casto corpore adeatur,
 multo esse in animis id præstandum magis. Nam illud vel asperione aque, vel dierū numero tollitur:
 animi labe nec diuturnitate euanescere, nec amnibus (aut, vt quidam malunt, maribus) vllis elui
 potest. Atq; adeò post illud nocturnū opus mulieres aqua sumpta sese purificasse ostendūt,
 ob curē quidē Ouid. lib. III. Amor. Eleg. VI. postremis versibus, Auctor incertus in Priapeis,
 & Cicero in Orat. pro Cœlio: apertius verò Suetonius in Augusto, cap. XCIII. quo loci
 Attiam refert, cum ad sollempne Apollinis sacrum media nocte venisset posita in templo
 lectica, dum ceteræ matronæ dormirent, obdormiisse, draconemque repente irrepiisse ad
 eam, paullòque post egressum: illam verò expergefactam quasi à concubitu mariti, purifi-
 casset se: & statim in corpore eius extitisse maculam velut depicti draconis, nec potuisse
 vnquam eximi, adeò vt mox publicis balneis perpetuò abstinerit. Ac planè quibus diebus
 Iſidis sacris operam dabant mulieres, secubare eas, & virosum consuetudine abstinerē so-
 litas, cōstat ex Tibullo Eleg. III. lib. I. Propertio lib. II. Eleg. XXII. & Ouidio lib. III. Amor.
 Eleg. VI. Cuius deæ sollempnia idcirco à Propertio tristia vocantur. Eademque ratione
 Iſidis D I E S P V R O S appellat idem poëta lib. III. Eleg. V. non alia loquendi figura, quā
 qua Plautus Aſinaria, N O C T E S P V R A S. Itaque eas, quæ negare vellent noctem amanti-
 bus, præterere posse causam sacrorum Iſidis, nō modò illic Propertius docet, sed & Ouid.
 lib. I.

lib. I. Amor. Eleg. VII. his versibus:
 Sæpe nega noctem, capitis modò finge dolorem,
 Et modò que causam præbeat Iſis erit.

Idemque Cerealibus mulieres obseruasse indicat idem Ouid. lib. X. Metamorphos. &
 lib. III. Amor. Eleg. IX.

VT autem in sacris P V R A S M A N V S, ita & P V R A S V E S T E S, & P V R A V A S A,
 & P V R A M H O S I A M, & P V R V M V I N V M desiderabant. Tibull. Eleg. VI. lib. I.

Hunc P V R A cum V E S T E sequar, myrtoque canistra
 Vineta geram, myrto vinctus & ipse caput.

Idem Eleg. I. lib. II.
 Casta placent superis, P V R A cum V E S T E venite.

Virgil. lib. XII. Æneid.
 - P V R A Q V E in V E S T E sacerdos

Seti gere fretum suis, intonsamque bidentem
 Attulit. - Vbi Seruius in Schedis, P V R A interpretatur, nō polluta. Et pura, ait, dici-
 tur vestis, qua festis diebus vti consueuerūt sacrificaturi: vt neq; funesta sit, neque fulgurata, neq; ma-
 culam habeat in homine mortuo. Est autem purpurea & linea. Purpura enim maris vicem ad pian-
 dum præbet. Linum verò fluminis, quia cum vere primum in oriente flumen inundaſset, linum na-
 tum Plinius Secundus dicit. Ideo magistratus sacrificaturi togam prætextam habent, & manus ablu-
 tas detergere lineis mantilibus curant. Idem in lib. III. Æneid. ad hæc verba, Date vulnera lym-
 phis: sanè in sacris pura vestis appellatur, quæ neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine
 mortuo. Festus Pomp. Pura vestimenta sacerdotes ad sacrificium habebant, id est, non obſta, non
 fulgurata non funesta, non maculam habentia. At de puris vasis Plautus idoneus testis est: apud
 quem in Amphit. Act. III. Sc. II. Iupiter ab Alcmena petit, vt sibi ad vota soluenda, va-
 sa pura adornari iubeat. inilitè: que Amphitryo Act. V. Sc. I.

V A S A, ait, P V R A iube actutum adornari mihi,
 Vt Iouis supremi hostis pacem expetam.

Idem eiusdem Comædiæ Act. III. Sc. III. Sofia Amphitryoni:
 Tu purgari, inquit, iusseris vasa, vt rem diuinam faceres.

Et in Capitu. Act. III. Sc. I.
 Vasa tibi P V R A appararier ad rem diuinam citò.

Quod autē ad P V R A M hostiā attinet, eius rei habitam rationē in sacris docet Varro lib.
 II. de re Rust. cap. III. de porcis agens: Qui à partu, ait, decimo die habentur P V R I ab eo, appel-
 lantur ab antiquis S A C R E S, quòd tum ad sacrificium idonei dicuntur primum. Plinius lib. VIII.
 cap. LI. Suis factus sacrificio die quinto P V R V S est: Pecoris die octauo: Bouis tricesimo. Coruncanus
 Ruminales hostias, donec bidentes fuerint, P V R A S negauit. Idem lib. X. cap. LVI. de gallinis lo-
 quēs: Ad rem diuinam luteo rostro pedibusque P V R A E nō videtur: ad opertanea sacra, nigræ. Idē
 lib. XXIX. cap. III. Catulos lactentes etiam, P V R O S existimatos placandis numinibus scri-
 bit. Felto Pomp. Agnus dicitur à Græco ἀγνός, quod significat castum: eo quòd sit hostia P V R A
 & immolationi apta. Plutarch. in lib. de defectu oraculor. δει γὰρ πῶδσι μὲν τῶ πρὸς μάτι, & τῆ
 ψυχῆ καὶ ἄρῶν εἶναι, & ἀσινίς, & ἀδία φρον. Obseruatum quoq; vt P V R V M esset vinū, quod
 sacris adhibebatur, testatur Plin. lib. XIII. cap. XII. Hinc Ouid. lib. III. de Ponto, Eleg. I.

Sed prius imposito sacris altaribus igne,
 Tura fer ad magnos V I N A Q V E P V R A deos.

Idem lib. VII. Metamorphos.
 - dum vota sacerdos

Concipit, & fundit P V R V M inter cornua vinum. Sed & P V R A aqua socios Æneæ
 Iustratos Virg. lib. VI. Æneid. scribit. Denique ex N. Iam instituto, far non nisi tostum, ad
 rem diuinam P V R V M censebatur, quemadmodum Plin. lib. XVI. cap. II. tradit. Ita P V -
 R A omnia sacris adhibita planum sit.

Porro impij quoque, sceleribusque & flagitijs contaminati sacris arcebantur. Vnde
 Ouid. lib. I. Faſtor.

Innocui veniant, PROCVL HINC, PROCVL IMPIUS ESTO
 Frater. -

lib. I.

Stadius Papin. lib. III. Syluar.

- *Adeste*

*Diique, hominesque sacris, PROCVL HINC, PROCVL ITE NOCENTES,
Si cui corde nefas tacitum, fessique senectus
Longa patris, si quis pulsatae conscius unquam
Matris, & inferna rigidum tenet Aeacon urna,
Insontes castosque voco.*

Gratius in lib. I. de Venat.

- *Ipse manu ramum pallente sacerdos*

*Termiteum quatiens, PROCVL HINC EXTORRIBVS IRE
EDICO, PRÆSENTE DEO, PRÆSENTIBVS ARIS,
QVEIS SCELVS AVT MANIBVS SVMPTVM AVT IN CORPORE
MOTVM EST, Inclamat.*

Id quod significat Propertius, cum sacra faciens Eleg. VI. lib. IIII. ita scribit:

Ite procul fraudes: alio sint aere noxæ.

Eleufiniorum utique factorum initiatione, impios & sceleratos voce præconis summos fuisse, eaque de causa Neronem illis interesse ausum non fuisse, Suetonium auctor est. Ex diuerso, Marcum Antoninum philosophum, Eleufiniæ Cereris templi adiisse, sacrarumque ingressum, ut se innocentem approbare, Capitolinus in eius vita narrat. Larnpridius in Alexandro: *Iussitque, quemadmodum in Eleufiniis sacris dicitur, ut nemo ingrediatur, nisi qui se innocentem nouerit.* In quibusdam etiam sacris à lictore, quemadmodum Paulus ex Festo scriptum reliquit, clamabatur, *HOSTIS, VINCTVS, MULIER, VIRGO, EXESIT O.* id est, eodem interprete, extra esto. Prohibebantur enim hæ personæ illis sacris interesse. Et certè quibusdam sacris mulieribus interesse non licebat. Minutius Felix in Octauio: *Nonnulla absque sceminis sacra sunt.* M. Cato lib. de re Rust. cap. LXXXIII. post traditâ formulam voti, quod pro bubus, ut valeant, fieri debet. Syluano: *Mulier, ait, ad eam rem ne adsit, ne ve videat, quomodo fiat.* Herculano pariter sacrificio abstinuisse mulieres, Agellius lib. XI. lib. VI. tradit. Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XII. *Vnde & mulieres in Italia sacro Herculis nõ licet interesse: quia Herculi, cum boues Geryonis per Italiae agros duceret, sitienti respõdit mulier, aquam se non posse præstare, quod feminarum deæ celebrarentur dies, nec ex eo apparatu virus gustare fas esset, propter quod Hercules facturus sacrum, detestatus est præsentiam feminarum: & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus iussit, ne mulierem interesse permitterent.* Quod & Sex. Aurelius Victor in origine gentis Rom. refert. Itaque Hercules ipse apud Propert. lib. IIII. Eleg. IX.

MAXIMA, ait, quæ cregibus deuota est ARA repertis,

ARA per has, inquit, MAXIMA facta manus,

Hæc nullis unquam pateat veneranda puellis,

Herculis eximij ne sit inulta sitis.

Iam in rebus diuinis, quæ publicè fiebant, UT FAVERENT LINGVIS, imperabatur, quemadmodum à Cic. lib. I. de Diuinat. & Plinio lib. XXVIII. Natural. histor. cap. II. memoriae proditum est. Proinde Horatius, velut antistitis Musarum personam gerens,

FAVETE, ait, LINGVIS: carmina non prius

Audita, Musarum sacerdos,

Virginibus puerisque canto.

Virgil. lib. V. Æneid.

ORB FAVETE omnes, & cingite tempora ramis.

Stat. Papin. lib. II. Syluar. in Genethliaco Lucani:

Lucanum canimus, FAVETE LINGVIS.

Martial. lib. X. Epigram.

Octobres, age, sentiat Calendas

Facundi pia Roma Restituti.

LINGVIS omnibus & FAVETE votis,

Natalem colimus.

Sed & Ouid. lib. II. Fastor. Terminalia describens, alios ferta libaque ferentes, alios gnem lignis admouentes, alios vina libantes, reliquam porro multitudinem spectantem, &

tem, & LINGVIS FAVENTEM facit. Idem lib. III. Amor. Eleg. XII. ait:

ORE FAVENT populi, tunc cum venit aurea pompa.

Propert. lib. III. Elegiar.

Sacra facit vates: sint ORA FAVENTIA sacris.

Sed quæ sit horum verborum vis ac potestas, non satis conuenit inter omnes. Seneca quidem huiusmodi vocibus silentium imperatum fuisse interpretatur. Sic enim in lib. de vita beata ad Gallionem scribit: *Et ipsam, & deos professores eius, & antistites colite: & quando mentio sacrarum literarum interuenit, FAVETE LINGVIS. Hoc verbum, non ut plerique existimant, à fauore trahitur, sed imperatur silentium, ut ritè peragi possit sacrum, nulla mala voce obstrepente: quod multo magis necessarium est imperari vobis, ut si quid ex illo profertur oraculo, intenti, & cõpressa voce audiat. Consentit Seruius & Donatus ad eum verbum lib. V. Æneid. ORE FAVETE. Vbi Seruius in membranæ: Apto, ait, sermone usus est in sacrificiis & ludis. Nam in sacris taciturnitas necessaria est: quod etiam præco, magistratum sacrificante, dicebat, FAVETE LINGVIS. Et mox, *Fauet ore quis per taciturnitatem.* Donatus verò, *In sacris, ait, ORE FAVERE, est silentiũ commodare.* Rursusque in Prolog. Andriæ Terentianæ, *Adeste, inquit, non ut absentibus dicit, quippe qui corporibus præsto erant, sed intenti estote, silete.* Sic Põtifices dicunt, FAVETE LINGVIS, FAVETE VERBIS. Et certè in Gentiliũ sacris silentiũ commendatum Quintil. Declamat. CCCLV. docet, cum ait: *In templo verò, in quo verbis parcimus, in quo animos componimus, in quo etiam tacitam mentem nostram custodimus, pulsare, velut in solitudine, velut in secreto quodam, non est ferendum.* Iulianus Imperator in Orat. quæ *μισοπόρων* inscribitur: *Υμεις τῶν θεῶν ἕνεκεν πολλὰ κλιεις τὰ τεύχη σιμῆς ἐρχοσθε, σιωδραμόντες δὲ πολλῆς ἀκοσμιᾶς αἰατῆ μὴ πλᾶνται ἰερεῖ. Πρέποι δ' ἀνδράσιν σωφροσύνην κερσομιδῆσιν εὐχαστῆς σιγῆς ὡς τῶν θεῶν ἀπομιμνήσκει, τ' ἀρα γὰρ τοῦτον ἔν σὲ ἀκρῶσθε τὸν νόμον Ὀμήρου ΣΙΓΗ ΕΦΥΜΕΙΩΝ.* Sic & antiquitus in sacrificiis dictum, PASCITO LINGVAM, Paul. ex Festo Pomp. tradit: quod ille exponit linguam coërceto, contineto, taceto. Ex qua cæcærum gentium religiosa obseruatione, acerrimum telum D. Ambrosius contorquet in eos, qui non eadem taciturnitate nostra sacra colunt ac venerantur: sed interim dum piis vndique vocibus, & psalmodiarum hymnorumque cantu ædes sacræ personant, dum ad aras & altaria stant sacerdotes, dum incruentis hostiis Deus Opt. Max. placatur, nec linguam nec strepitum cohibent, nec verbis profanis abstinent. Quem locum eò lubentius subieci, quòd in eam partem nimium peccetur summo Christianorum dedecore, quibus tuborem incutere hominum lucis Euangelicæ expertium sanctitas omnis, & aduersus fideos suos & commentitios deos pietas, debet. Verba Ambrosij lib. III. de Virginib. vcland. sic habent: *An quicquam est indignius, quàm oracula diuina circumstrepere ne audiantur, ne credantur, ne reuelentur, circumsonari diuina sacramenta confusis vocibus, ut impediatur oratio pro salute deprompta omnium, cum gentiles idolis suis reuerentiam tacendo referant? Qua de re in Benedicti Leuitæ Collectaneis lib. VI. cap. CLXXII. & CXCII. extant piæ aliquot veterum nostrorum principum constitutiones, quibus silentium in Ecclesia fieri, attentisque auribus Dei verbum audiri præcipitur. Atque adeò in gentiliũ & paganorum templis religioni fuisse expuere, aut nasum emungere, Arrian. lib. III. Epictet. cap. XI. scribit. Verum ut è diuerticulo in viam redeam, & ad alteram eius formulæ, in qua hæremus significationem transcam, sunt, qui existiment huiusmodi voce populum, non ut taceret modò admonitum, sed etiam ut bona verba diceret, ac profanis & malè ominatis parceret. Quam opinionem sequitur Paulus, qui in Epitome Festi Pomp. Fauetiam, bonam ominationem interpretatur: & ita præcones clamantes populum sacrificiis fauere iussisse tradit, quòd fauere, sit bona verba fari. Cui interpretationi ad stipulantur exemplum quæ subiungam. Tibull. lib. II. Eleg. I.**

Dicamus BONA VERBA, venit natalis ad aras;

Quisquis ades, LINGVA vir mulierque FAVE.

Ouid. lib. I. Fastor.

Prospera lux oritur: LINGVIS ANIMISQUE FAVETE,

Nunc dicenda bono sunt BONA VERBA die.

Idem lib. III. Trist. Eleg. XXXIII.

Concipiamque BONAS ORE FAVENTE preces.

Et paulò post:

Nec dare tura libet nil exorantia diuos:

In tantis subeunt nec BONA VERBA malis.

Similiter lib. v. Trist. Eleg. vii.

LINGVA FAVENS adsit nostrorum oblita malorum,

Quæ puto dedidit iam BONA VERBA loqui.

Idem lib. iii. de Ponto Eleg. iiii.

Vix BONA pro tanto quærenti VERBA subibant.

Tacitus lib. iiii. *Quem enim diem vacuum poena, ubi inter sacra & vota, quo tempore verbis etiam profanis abstinere mos esset, vincla & laqueus inducantur?* Sic & Horat. lib. iii. Ode xiiii. *ferias ob Augusti ex Hispania reditum indicens, eo nomine sacra fieri, & utpote bono die, bona verba dici, & à contrariis abstinere ita iubet:*

-vos o pueri & puellæ,

Iam virum expertæ malè nominatis

Paucite verbis,

Vbi vetus interpres, malè ominatis legit: & hanc interpretationem adhibet: *Sive quia ex festiuitate dierum feria indicebantur, & abstinebatur à litibus iurgisque: sive quia in sacrificiis præcepto silentio bona omnia haberi iubebantur, ne inciuiliter & incaute loquentes mala omnia, verbis facerent: ideo, inquit, paucite verbis malè ominatis, id est, malis ominibus.* In eandemque sententiam pedibus & numeris eunt versus hi à Nonio ex Accij Oenomaio citati:

Vos ite actutum, atque opere magno edicite

Per urbem, ut omnes qui arcana asti que accolunt

Cines, omnibus faustis angustiam adhibeant

Fauentiam, ore obscena dicta segregent.

Obscena enim apud antiquos ferè omnes dicta, quæ mali ominis habebantur, Varro & Fest. Pomp. scribunt. Quinetiam huic opinioni accedere Cicero videtur, qui vel ipsamet hominum voces obseruandas veteres censuisse scribit: quas quia valere credebant, ideo, *FAVERI LINGVIS* imperabant. Denique Nonius Marcellus: *Omen, aut, votum est mentis & vocis. Unde sacrificantibus dicitur bona omnia habere, id est, ut circumstantes & mente recta velint, & bona oribus proferant.* Similique modo in Græcorum concionibus & conuentibus bona verba dicere, qui aderant, iubebantur. Hanc enim illic priuam à præcone vocem mitti solitam, itidemque in sacris vsurpam, Aristides in Orat. *Ἐπειδὴ τῶν μὴ δεινῶν κωμωδῶν, ita scribit: Ἐπιθυμῆθητε δὲ τῶν κερύκων τὰς ἀρετὰς φωνὰς, Ἐπιθυμῆτε τὰς πανηγύρεσι κλέωντας, Ἐπιθυμῆθητε δὲ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν κατὰς χερῶν ἡμῶν ἐπειδὴν ἡρώμεθα δ' ὡς αὐτοὶ τοῦτο μάλιττα ἔπι τῶν εὐχῶν ἀουδὰ ἔομεν.* Quod alias, Deo volente & propitio, plenius & vberius explicabimus. Nec à proposito abhorret ille veterū Ἐπιθυμῶν BONA VERBA, quo Terēt. Andr. Act. i. Sc. ii. & Macrob. lib. i. Saturn. cap. v. & lib. ii. cap. i. vsitur. Contra verò, quædam fuisse sacra, quæ non εὐφροσύνη, sed maledictis & execratione celebraretur, quæque pro violatis haberentur, si quando inter sollempnes ritus, vel imprudenti alicui excidisset bonum verbum, Lactantius lib. i. Diuin. Institut. cap. xx. docet, Cuiusmodi erant illa Herculis sacra, quorum Apollodorus lib. ii. Bibliothec. de Diis gentium, meminit, in hæc verba: *Διὸς καὶ ἡμῶν ἐπειδὴν ἦσαν Ἡρακλεῖ μετὰ κερύκων τοῦτο ἀρέθηον.* Philostrat. in Icone Thiodamantis post originem huius ritus expositam, *ὅθεν, αὐτῶν μὴ ἀρότης Ἡρακλεῖ ἦνεται κερύκωνται δὲ ἐπαρώμενοι, ὅτι οἱ μὲν ὁ γὰρ ἦν ὁ γὰρ ἦν. Χείρεις δὲ ὁ Ἡρακλεῖς, καὶ Λιυδίοις δὲ δῶσι κερύκωνται πάντα τὰ.* BONIS autè verbis aduersantur MALA. Propert. lib. iiii. Eleg. v.

Quisquis amat, scabris hoc bustum cedito saxis,

Misti que cum saxis adice VERBA MALA.

Ouid. in Ibin:

Dixerat inuito quæ MALA VERBA viro.

Cæterum est & alius eius, in qua adhuc versamur, quamque nondum missam fecimus formulæ, sensus. Ferendus enim non esset, qui diceret hac formula silentiū imperari apud Ouidium lib. x v. Metamorphof. quandoquidem illic *LINGVIS FAVERE* iussit, verba sacerdotis geminata repetitaque referunt, tantum abest vt taceant. Sed nec silentio exce-

ptos

ptos versus suos significat idem auctor, quum lib. ii. de Ponto Eleg. v. eos à Solano *ORE FAVENTE* probari scribit. Quinetiam apud eundem in Ibin dici non potest, *LINGVIS FAVERE*, esse bona verba dicere, aut malis vocibus, seu malè nominatis verbis abstinere: Nam quòd ibi facit sacrum, diris & execrationibus peragit. Itaque *ORE FAVERE* dū iubet, non bona, sed mala verba fari, & dicere imperat. Ex quo efficitur, quod quibusdam placet, omnino respuendam non esse illam, quam licet à plerisque receptam interpretationem Seneca explodit. Non enim à vero abhorret etiam his verbis imperatū, vt multitudo quæ aderat fauorem præstaret facris, cæque probaret ac votis fauentibus profecaretur, denique vt verbis præcæntem sacerdotè subsequeretur, & idem pro se quisque precaretur. Itaque Ouidius Ibin detouens, eos qui sacris suis aderant, quas in illum iacit execrationes, fauore suo comprobare, eademque illi imprecari iubet, vt & ille lib. xv. Metamorphof. antistes, preces quas concipiebat, à populo non pio modò fauore, animisque propitiis accipi, sed & lingua nuncupari volebat. Ac planè votis, quæ sacerdotes suscipiebant, priuatorum quoque vota accessisse Ouidius ostendit lib. i. Trist. Eleg. i. cum ait,

Optavi peteres caelestia numina tardè:

Parsque sui turbæ parua precantis idem.

Et pia tura dedi pro te, cumque omnibus vnus

Ipse quoque adiui publica vota meis.

Et lib. i. de Ponto Eleg. vii.

Qui ne difficilis mihi sit, Græcine precare,

Confer & in votum tu quoque verba meum.

Et lib. i. de Ponto Eleg. ix.

Vota precor votis addite vestra meis.

Et lib. v. Tristium Eleg. xi.

Tæque velint sine se, comprecor, esse Deum.

Optat idem populus. —

Idem lib. ii. de Ponto Eleg. v.

Pro quibus, vt maneat de quo censeris amicus

Comprecor, ad vitæ tempora summa tuæ.

Succedatque suis orbis moderator habenis,

Quod mecum populi vota precantur idem.

Idem lib. v. Metamorphof.

— pro te fortissime vota

Publica suscipimus: Bacchi tibi sumimus haustus.

Consonat assensu populi, precibusque fauentum

Regia. —

Hinc & Plinius in Panegyrico in vnus salute collata omnium vota dicit. Vnde etiam non minùs animis quam linguis faueri iubebant. Ouidius lib. i. Fastor.

Prospera lux oritur, LINGVIS ANIMISQUE FAVETE.

Martial. lib. x. Epigramm.

LINGVIS omnibus & FAVETE votis.

Iuuenal. Sat. xii.

Ite igitur pueri, LINGVIS ANIMISQUE FAVENTES.

Asimenus in versu de die natali:

Vosque simul, iuuenes, ANIMIS ET VOCE FAVENTES

Concelebrate diem votis felicibus alnum.

Eodemque modo sacra cœtùmque à fauentibus celebrari præcipit Virgilius lib. i. & vii. Æneid. Vt vt res habeat, hæc, in qua hæremus, formula, ita, quantū auguror, concipiebatur: *LINGVIS FAVETE QVISQVIS ADES.* Hanc ego coniecturam ex Ouidio & Tibullo capio, quibus magistris lubenter errare me patiar. Ouidius lib. xv. Metamorphof.

— cognouit numina castos

Euinctus vitta crines albente sacerdos:

EN DEVS. EST! DEVS EST! ANIMIS LINGVISQVE FAVETE
 QVISQVIS ADES, dixit: Sis, ò pulcherrime, visus
 Viriliter, populòsque iuues tua sacra colentes.
 QVISQVIS ADEST, visum veneratur numen, & omnes
 Verba sacerdotis referunt geminata, piùmque
 AENEADA PRESTANT & MENTE ET VOCE FAVOREM.

Idem in Ibin:

Nulla mora est in me: peragam rata vota sacerdos:
 QVISQVIS ADES, SACRIS ORE FAVETE MEIS.
 QVISQVIS ADES sacris, lugubria dicite verba.

Tibull. Eleg. i. lib. ii.

QVISQVIS ADEST, FAVEAT: fruges lustramus & agros.

Et Eleg. ii. eiusdem libri:

Dicamus bona verba: venit natalis ad aras,
 QVISQVIS ADES, LINGVA vir mulierque FAVE.

Eodemque pertinent & hi versus Ouidij lib. i. ii. Fastor.

QVISQVIS ADES, castaëque colis penetralia Vestæ,
 Gratæ, Iliacis turæque pone focis.

Et lib. i. de Arte amandi:

QVISQVIS ubique viri dociles aduertite mentes,
 Pollicitisque FAVENS vulgus adesto meis.

Idem lib. vi. Fastor.

QUIQVE ADSINT sacris, respicere illa vetat.

Verbum autem hoc QVISQVIS vtrumque sexum continere, vel me tacente medio-
 criter docti intelligunt. Non. Marcell. Quisquis & gen. femin. attribui posse veterum auctoritas
 voluit. Lilius: Mulier quisquis es, te volumus. Cæcilius. Quæso igitur quisquis es mea mulier.
 Pacuu. Quisquis tu es mulier, quæ me infueto nuncupasti nomine.

ENIMVERO dum magistratus res diuinas facerent vel auspicia captarent, à præco-
 ne in clamatum, Η Ο C Α Γ Ε, Plutarch. in Numa & in Martio Coriolano testatur: qua
 voce admonitos eos, vt erectis & attentis animis, in eam curam cogitatione nq; incum-
 berent, nec perfunctoriè aut oscitanter, aliàsve res agentes sacris auspiciisque operam
 darent, idem auctor vtrobique tradit. In Numa quidem sic, Ως γὰρ φασὶν τοὺς Πυθαγορε-
 κούς ὅτι ἐὰν ἐκ παρόδου προσκυμῶν ἢ προσεὐχόμενος τοῖς θεοῖς ἀλλ' οὐκ ἔνθα ἔστι τοῦτο γινώ-
 μη ἀδραστεύσασθαι, μὴ δὲ βαδίζω, οὐ τὰς οἴετο ὁ Νουμάς, ῥεῦμα τοῦς πολίτας, μήτε ἀκούειν τι τῶν
 θεῶν, μήτε ὄραν ἐν παρέργῳ, ἢ ἀμελῶς ἀλλὰ σχολίῳ ἀγονταὶ ἀπὸ τ' ἄλλων, ἢ προσέχονταὶ πλὴν
 ἀφ' ἰσχυροῦ ὡς ἀρᾶζει μετὰ τῆς ἀλλ' οὐκ εὐσεβείας. Et mox: Ως ἰχθὺς τι μετὰ νῦν ἀφ' ἰσχυροῦς, ὅταν ἀρχῶν
 προσέχουσιν ἢ θυμῶν ἀφ' ἰσχυροῦ, βοῶσιν ΟΚ ΑΓΕ, Σημειῖται δὲ ἡ φωνὴ, τοῦτο πρᾶσ-
 σε συνεπιπέφουσα, ἢ κατακοσμοῦσα τοὺς προσεχόντας. Rurfusq; in Martio Coriolano:
 Εοικε δὲ ὁ Νουμάς, τὰ π' ἄλλα τῶν ἱερῶν σφώτατος ἐξηγητὴς γεγονέναι, ἢ τοῦτο παγκράλας γένο-
 μοθετήσαι πρὸς ἐλλάθειαν αὐτοῖς, ὅταν ἀρχόντες ἢ ἱερεῖς ἀρᾶσθαι τι τῶν θεῶν, ὁ κέρως προσέειπε,
 μὴ γὰρ ἡ φωνὴ βοῶν ΟΚ ΑΓΕ. Quibus verbis iuberi scribit: Προσέχων τοῖς ἱεροῖς ἢ μηδὲν ἔρ-
 ῶν ἐμβαλεῖν μετὰ τῆς μὴδε ῥεῖαν ἀσχολίας. Est & alibi à Plutarcho paulò obscurius hæc ip-
 sa, qua de agimus, factorum vox literis consignata. Sic enim ἐν Αἰτίῳσι τῶν Ρωμαίων scriptum est: Ρωμαῖοι δὲ τὸ παλαιὸν ἐν ταῖς ἑορταῖς ἐδὲν ὠκονόμου, ἐδὲ ἐφρόντιζον, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰς
 θεοὺς ἰσχουῦντο, ἢ ΤΟΥΤΟ ΕΠΡΑΤΤΟΝ, ὡς περ' ἐστὶ νῦν προσεχόντων ἐν ἱεροῖς ἔπαι-
 τὰς θυσιῶν βαδίζοντες. Quo loci nec sagax nec acris naris Latinus interpres fuit, qui ne
 odoratus quidem est, quid lateret. Huc etiam pertinet ille Syllæ crudelis & inhumanus
 iocus apud Senecam lib. i. de Clementia: qui nisi ad hanc formulam relatus, planè fri-
 geret: Cum in vicino, ait, ad adem Bellona sedens exaudisset conclamationem tot millium sub gladio
 gementium, exterrito Senatu, Η Ο C Α Γ Α Μ V S, inquit: seditio si pauculi iussu meo occiduntur. Atq;
 ita Tranquillus in Caligula cap. lviii. quosdā tradidisse scribit, alloquēti pueros Caligule
 à tergo Chæream ceruicè gladio cæsim grauitèr percussisse, præmissa voce, Η Ο C Α Γ Ε:
 tanquā nimirū victimam immolaret. Extrema quoque Galbæ vox percussoribus iugulū
 offerētis hæc fuisse fertur, V T Η Ο C Α Γ Ε R E N T, ac feriret, si ita è republica videretur,

quæadmodum ab codè Tranquillo & Plutarch. in Galba, & à Tacito lib. xvii. memorię
 proditum est. Quinetiam, hoc loquendi genere attentionem sibi vèteres conciliabant,
 auditorésque attentos efficiebant, vt ex Plauti prologo A sinar. & Pseudolo A ct. i. Sc. i.
 & ex Persa A ct. ii. Sc. iii. & ex Captiueis A ct. v. Sc. ii. liquet. Eadèmq; verborū figura
 apud Terentium in Eunuchò A ct. i. Sc. ii. audientiam sibi fieri Thais postulat, cū eam
 loquentem Phædria & Parmeno sapius interpellarent. His & alia familia exempla si
 quis requirat, ca Horatius lib. ii. Sermon. Sat. ii. Iuuenal. Sat. vii. & Tertullian. lib. i. iii.
 aduersus Marcionem, suppeditabunt.

MINISTER planè qui victimam cædebat, priusquàm eam feriret, rogabat, Age-
 rētne, hac voce eum, cuius iussus expectabatur, compellaris, A G O N? Qua in voce scitè
 ac facerè iussit A sinius Pollio, Triarium deridens apud Senecam lib. ii. Controuersiar. Fi-
 lius, inquit, ceruicem porrigat: carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem, & dicat, A G O N?
 quod fieri solet victimis. Ex quo Agonaliorum ferias nomen inuenisse nonnullis placuit.
 Varro lib. v. de lingua Lat. Agonales dies, per quos rex in regia arietem immolabat, dicti ab A-
 G O N: eo quòd interrogatur à principe ciuitatis, & princeps gregis immolatur. Ouid. lib. ii. Fastor.

Quattuor adde dies ductis ex ordine Nonis,
 Ianus Agonali luce piandus erit.
 Nominis esse potest SVCCINCTVS causa MINISTER,
 Hostia calitibus quo feriente cadit:
 Qui calido strictos tincturus sanguine cultros
 Semper, A G A T N E, rogat, nec nisi iussus agit.

Quem magistratum iussu intercessisse declarat Dionysius Halicarnass. lib. vi. cū
 ait: Επειτα ἔστειλε ἀρχαῖοι θύειν τὸ τε τοῖς ὑπηρέταις ἐν τῷ ἐκέλευον. Vnde illud Ouidij lib. iiii.
 de Ponto, Eleg. ix. ad Græcinum Consulē designatum,
 At cūm Tarpeias esses deductus in arces,
 Dum caderet iussu victima sacra tuo.

In illis autem Fastorum versibus, M I N I S T E R, popam significat, quem hostiam per-
 cussisse constat ex Spartiano in Geta: Ideòque SVCCINCTI epitheton additum est
 ab Ouidio, quoniam in erat habitus poparum. Sueton. in Caligula cap. xxxii. Admota al-
 taribus victima, SVCCINCTVS poparum habitu, elata altè MALLEO cultuarium maculauit.
 Idem Ouid. lib. iiii. Fastor.

A bone SVCCINCTI CVL TROS remouete MINISTRI.
 Propert. lib. iiii. Eleg. iiii.
 Illa dies hornis cædem denuntiat agnis,
 SVCCINCTIQVE calent ad noua lucra popæ.

Lucan. lib. i.
 Impatiensque diu non grati victima sacri,
 Cornua, SVCCINCTI, premerent cum torua MINISTRI.
 Et hoc est, quod Lampridius in Commodi vita ait: Inter hæc, habitu victimarij, victimas
 immolauit. Eodemque sensu MINISTRORVM nomen accipiendum est, apud Virgil.
 lib. iiii. Georgic. quum de hostia loquens,
 Inter cunctantes, inquit, cecidit moribunda MINISTROS.

Vt & apud Ouid. lib. ii. Metamorph. hoc versu:
 — Et densi circumstant sacra MINISTRI.
 Et apud eundem illo libri quarti Fastor. loco,
 Ast ubi visceribus vitulos rapuere MINISTRI.
 Sic quoque lib. iiii. Trist. Eleg. ii. & illis Iuuenalis verbis Sat. xii.

— à grandi ceruix ferienda MINISTRO. Quos simili modo, ὑπηρέταις vocat Dio-
 nyf. Halicarnass. lib. vii. Quorum alij, vt ille loquitur, ἐστῶτος τοῦ θυμῶτος κροτάφοις σκυτά-
 λῃ ἔπειον. Id quod malleo factum, præter Suetonium, ostendit Ouidius quoque lib. ii.
 Metamorph. cūm ait:
 — Haud aliter quàm cūm spectante iuuenca,
 Laetentis vituli dextra libratus ab aure,
 Tempora discussit claro caua MALLEVS icu.

Græcos verò ῥοπαλά ad eam rē vsos, Apollonius lib. i. Argonautic. scribit. Alij, quem-
admodum idem Dionysius refert, πῆλοντος ὑπερήγιστον τὰς σφαγίδας. Ita namque (vt
hoc obiter leue mendum corrigam) legendum docet non Pollux modò, qui lib. i. Ὀνο-
μαστικῶν, inter organa, τὰ τῶν θεῶν ὑστασιν, ponit σφαγίδας. sed & Glossarium, in quo est, Cul-
ter, Σφαγίς. Et bellè Dionysius, ὑπερήγιστον, sicut Virgil. lib. vi. Æneid.

SVPPONVNT alij CVLTROS.

Et lib. iii. Georgic.

Ac vix svppositi tinguntur sanguine cvltri.

Quid lib. vii. Metamorphos. de victima,

-Subitò collapsa sine ictibus vllis,

Exiguo tinxit svbictos sanguine cvltros.

Iisdem quoque cultris hostiam, vt Plautino verbo vtat, exenterabant, aut, vt Ouidio
lib. i. Factor. præeunte dicam, viscera eius aperiebant: Sed quoniã in hanc de sacris mē-
tionem incidi, non alienum ab instituto fuerit, præcipua quædam sacrorum verba, eaq;
maximè quæ aliquam rerum cognitionem cõiunctam habent, cursim & perquam bre-
uiter perstringere. Nam & formulæ finitima sunt certa sollempniãque vel singula verba:
& me iuvat non Formularum tantum epulis lectorem accipere, sed & eiusmodi secun-
das quoque mentas, cum res tulerit, apponere.

HOSTIARVM planè seu victimarum (hæc enim, vt cum Sernio loquar, licenter
confundit auctoritas) aliæ MAIORES, aliæ LACTENTES dicebantur, quemadmodum
ex Ciceronis lib. ii. de Legib. & Orat. ii. in Rullum, & Liuij multis, Iulij verò Obsequē-
tis aliquot locis liquet. Quædam etiam ANIMALES appellabantur, testibus Arnobio
lib. vii. aduers. gent. & Macrob. lib. iii. Saturnal. cap. v. & Seruio lib. ii. Æneid. ad cum
versum:

-Avisque reponimus ignem.

Quædam RVMINALES, Plinio lib. viii. cap. li. Quædam INVGES & EXIMIÆ,
attestante eodem Macrobio & Fulgentio in lib. Obscurar. voc. Quædam SVCCIDA-
NEÆ, vt Agellius lib. iii. cap. vi. docet. Quædam AMBARVALES, vt Paulus ex Festo
Pomp. quem etiam Macrobius in huius verbi explicatione auctorem laudat lib. iii. Sa-
turnal. cap. ii. Aliæ PIACVLARES, vt Varrò lib. v. de lingua Lat. Plinius in Panegyri-
co, Fest. Pomp. & Arnob. lib. vi. aduers. gent. Nonnullæ etiam PRODIGÆ, MEDIA-
LES, CAVIARES, OPTATÆ, seu OPTIMÆ vocabantur, vt idem Fest. Pomp. Non-
nullæ HARVIGÆ, vt Velius Longus, & ex Festo Paulus, siue HARVIGÆ, secundum
Donarum in Phormion. Terent. Act. iii. Sc. iii. MAXIMAM quoque HOSTIAM
ouilli peccoris quo sensu dicerent, Paulus ex Festo Pomp. explicat. Hac eadem in classe
Festus recenset AMBIEGNOS bouem & veruecem, & AMBIEGNAM bouem Varrò
lib. vi. de lingua Lat. & OVES AMBIGNAS Fulgentius in lib. Obscur. voc. In hoc ge-
nere idem Festus ponit CONFETAM SVEM, PRÆCIDANEAM agnam & por-
cam: cuius etiam Cato de re Rust. cap. cxxxiii. meminit, & Agellius eò capite quod
paullo antè citauit, & Nonius in voce, præcidaneum. Quibus ex Varrone lib. v. de lingua
Lat. & lib. ii. de re Rust. cap. i. & iii. & Ouidio lib. iii. Factor. addenda sunt & hæc, BOS
FORDA, siue vt apud Festum, HORDA, PORCI SACRES, & BOVES OPIMI. Eius-
dem familiæ erat & PORCA PRÆSENTANEA. Cuius vocis, quæ in Festi Pomp.
codicibus desideratur, iactura ex Victorino in lib. de Orthographia, facienda est.
PORCÆ quoque AVREÆ & ARGENTEÆ in sacris locum fuisse, idem Festus o-
stendit: quæ etiã hostiarum numero non essent, nomen tamen earum habebant, sacrifi-
ciòque Cereali adhibebantur. Porcos autem maiores, qui ad sacrificandum excepti li-
berius pascebantur, EXIMIOS appellatos, sicut BOVES ad hoc electos, EGREGIOS,
OVES verò LECTAS, Donatus in Hecyr. Terent. Act. i. Sc. i. notat. Virgilius tamen
hæc confundens etiam Eximiorum nomen tauris tribuit. Præterea DIVIDENS HO-
STIA, & IDVLIS OVIS Festo auctore, dicebatur: Denique in tonsam bidentem, Põ-
tifices ALTILANEAM vocabant, vt Seruius manuscriptus in lib. xii. Æneid. tradit.

HOSTIÆ verò PROBARI, DVCI, ADMOVERI, STARE, FERIRI, CA-
DERE, CÆDI, MACTARI, IMMOLARI, dicebantur. Quorum verborum ob-
seruatio

seruatio otiosa non est: Nam, vt semel dicam, propria & quasi certa rerum antiquarum vo-
cabula, quæ à plebe legentium incuriosè transmittuntur, notari è re esse censeo. Id quod
me duce & auctore, imò potius monitore & præmonstratore Macrobio, quisquis faciet,
magnam ex eo voluptatem, non mediocrem etiam fructum capiet. Exempla aliquot illa-
rum, sed præcipuarum dumtaxat, & minùs tritarum vocum subiiciam. Ac primum PRO-
BATAS fuisse hostias, Plinius indicat lib. viii. Natur. histor. cap. xlv. Quamobrem, ait,
PROBATIO victimarum in vitulo, vt articulum suffraginis contingat: breuiore non litant. Ter-
tullian. Apolog. Vt mixer cum hostiæ PROBENTVR penes vos à vitiosissimis sacerdotibus,
cur præcordia potius victimarum, quam ipsorum sacrificantium examinantur. Eodè inque lo-
quendi genere, extà PROBATA dixit Tibul. lib. iii. Eleg. & Seruius in lib. iii. Geor-
gic. Atin Ciceronis Orat. ii. in Rullum, vbi codices recentiores habent, Erant maiores
hostiæ in foro constitutæ, quæ ab his Prætoribus de tribunali, sicut à nobis Consulibus de consilij
sententia PROBATE ad præconem & ad tibicinem immolabantur, in antiquis omnibus legi-
tur, PROBATE. Quod si rectum est, eos qui immolarent de consilij sententia legi so-
litos significat. Quomodo autem PROBARENTVR victimæ, priusquam aris admo-
uentur, Lucian. περὶ ὑστασῶν explicat his verbis: Ἀλλ' οἷα ὑόντες, σεφανάσσαντες τὸ ζῶον, καὶ
πολύγα τῶν ὀρέων ἐξέτασσαντες εἰς ἐτελὲς ἐβη, ἵνα μὴδε τῶν ἀρχέγονων καὶ κατασφάξασσι, καὶ ὁσά γε
τῶν βαρῶν. Erat & alia ante aras victimarum probatio, cuius Seruius in schedis duobus lo-
cis meminit. Sic enim lib. ii. Æneid. ad hunc versum, Dat fruges manibus falsas: Fruges fal-
sas, ait, & ferro: quibus rebus & cultri aspergebantur & victima. Erant autem istæ probationes,
vtrum aptum esset animal sacrificio oblatum. Etiam cultrum à fronte vsque ad caudam ante im-
molationem ducere consueuerat. Et hoc est quod ait, Et tempora ferro Summa notant pecudum. Idè
in lib. i. Æneid. ad ea verba, Et statuam ante aras. Quoties enim victima luctabatur, osten-
debat se improbari.

DVC EBANTVR autè victimæ, nõ trahebantur. Cic. lib. i. de Diuinat. Cum Censor popu-
lū lustraret, bonis nominibus, qui hostias DV CERENT eligebatur. Sueton. in Augusto, cap. lxx.
Nonnulli patrum sam. testamento cauerunt, vt ab heredibus suis, prælato titulo, victima in Capi-
tolum DV CERENTVR. Plinius lib. xxviii. cap. ii. Cur publicis lustris etiam nomina victi-
mas DV CENTIVM, prospera legimus? Agellius lib. iii. cap. vi. Si primis hostiis litatum non
erat, aliæ post easdem DVCTÆ hostiæ cædebatur. Iul. Obsequens lib. de Prodigijs: Taurus cum
ad immolationem DV CERETVR, ob hæc ipsa corrui. Ouid. Eleg. xii. lib. iii. Amor:

DVCVNTVR niuea populo plaudente iuuenca.

Stat. Pavin. lib. iii. Thebaid.

-Armenta que sisti

Atra monet quæcumque gregum pulcherrima ceruix

DVCITVR. --

Virgil. lib. ii. Georgic.

Et DVCTVS cornu stabit sacer hircus ad aram.

Quorum verborum proprietatem non modo Seruius notat, verum etiam Macrobius
lib. iii. Saturnal. cap. v. cuius ipsa verba apponam: Obseruatum est à sacrificiis, vt si hostia,
quæ ad aras DV CERETVR, fuisse vehementius reluctata, ostendissetque se inuitam altaribus ad-
moueri, amoueretur, quia inuito Deo offerri eam putabant: quæ verò STETISSET oblata, hæc
volenti numini dari existimabant. Plin. lib. viii. Natur. histor. cap. xlv. Hoc quoque notatū
vitulos ad aras humeris hominis allatos non ferè litare, sicut nec claudicantem: nec aliena hostia deos
placari, nec trahente se ab aris. Pròinde Suetonius in Iulio, cap. lxx. vt Cæfarem ne religione
quidem vlla à quoquam incepto vnquam absteritum, vel retardatum ostenderet, exem-
pli causa subiicit, eum, licet immolanti aufugisset hostia, profectioem aduersus Scipio-
nem & Iubam non distulisset. Etenim tristis portenti loco habitū, si aut hostia ab ara pro-
fugisset, aut percussa mugitum reddidisset, aut in aliam partem corporis, quam oporteret,
cecidisset, Festus in verbo, Piacularia auspicia, tradit. Quod ex subiunctis testimonijs per-
spicue apparet. Liuius lib. xx. de Flaminio Col. Paucos post dies magistratū inijt, immolanti-
que ei vitulus iam ictus è manibus sacrificantium sese cum prouipisset, multos circumstantes cruore
resperst. Fuga procul etiã maior apud ignaros quid, trepidaretur: & concursatio fuit: id à plerisque
in omen magni terroris acceptum. Suetonius in Galba, cap. xviii. Magna & asidua monstra

iam inde à principio exitum ei, qualis euenit, portenderant: cum per omne iter dextra sinistraque oppidatim uictime cederentur, taurus securis ictu consternatus, rupto vinculo effedum eius inuasit. Cornel. Tacit. lib. XIX. de Vitellio: Concionanti (prodigiosum dictum) tantum foedarum auium superuoluit, ut nube atra diem obtunderent. Accessit dirum omen: Profugus altaribus taurus, disiecto sacrificij apparatu, longè, quàm ubi FERIRI hostias mos est, confossus. Lampridius etiam inter omnia mortis Alexandri Seueri ponit, quòd cum natalem diem commendaret hostia cruenta effugit, albamque eius vestem, cum qua constiterat, cruentauit. Sed & Valer. Max. lib. I. cap. VI. inter ea omnia, quibus dii Pompeium monuerant, ne cum Caesare ultimam belli fortunam experiri contenderet, hostiarum ab ipsis altaribus fugam recenser. quod & Dio lib. XLII. his uerbis refert, καὶ πολλὰ τῶν ἱερῶν αὐτοῖς ἢ διὰ τοῖς θωμοῖς ἀποσαρκοῦνται, ἐξέδρα. Ammian. Marcellin. lib. XXIII. Ex tauris pulcherrimis decem ad hoc perductis, nondum aris admoti uoluntate sua nouem procubuerunt tristissimi: decimum uerò qui distractis uinculis lapsus, egrè reductus est, maestatus ominosa signa monstrauit. Silius Italicus lib. V. tristitia & malorum praenuntia sacra designans:

Nec rauco taurus cessauit flebile ad aras
 Immugire sono: pressamque ad colla bipennem
 Incerta cernice ferens, altaria liquit.

Similiter lib. XVI.

Et simul extructis cespes surreuerat aris,
 Victimaque admota stabat subiecta bipenni,
 Cum subito abruptis, fugiens altaria taurus,
 Exiit uinclis, mugituque excita late
 Impleuit tecta: & fremitu suspuria rauco
 Congeminat. --

Setuius in lib. II. Æneid. ad uersum, Et magno mercentur Atrida, Sacrorum est, ait, ut fugiens uictima ubicumque inuenta fuerit, occidatur, ne piaculum committatur. Quin & diros hostiarum mugitus auerfabantur, ut Ouidius indicat lib. VII. Metamorphos. inquit: Mugitus uictima diros, Edidit. Lucian. περὶ θυσιῶν. de uictimarum maestatione agens, καὶ φρονέουσιν ἐν ὀφθαλμοῖς τῆς θεῆς ἡρόδον τι μινιά μινον, καὶ ὡς τὸ εἶδος εὐφημοῦν, καὶ ἡμίφρονον ἢ διὰ τῆς ἡυσίας ἐπαυλοῦν. Atque adeo non nisi uolentem, & uelut annuentem, hostiam caesam fuisse significat Plutarchus lib. VII. Symposiac. cap. VIII. his uerbis: Ἀλλὰ δὲ γὰρ ἀποφύλακτον ἰσχυρῶς τὸ μὴ σφάττειν ἐπὶ τῆς ἑπιπέδου καὶ ἀποφύλακτον, οὕτως εὐλαβεῖς τῶς ἀπάσαν ἀδίκησιν ἡσαν. Eoque pertinere probabile est illud Pythiae oraculum, quod à Porphyrio lib. I. περὶ ἀπορῆς τῆς ἐμύλων refertur in haec uerba:

Ὁ σὲ θέμις κτέμειν δῖον γένος ἔστι βέλταμον:
 Εκλήνε θεῖο τῶν πῶν: τὸ δ' ἐκείσιν ἀνέχεται εἶσε:
 Χέρνιβ' ἐπιφύειν. -- Nec adest suspicio eius rei ergò à Graecis aqua in aurè uictimæ infusam. Hoc enim in more positum fuisse Apollonij interpretes in lib. I. Argonautic. ita scribit: Πρὸς τὰς οἰ μὲν χερνίβας, οἱ δὲ τὸ ὕδωρ ὁ εὐχόμενος ἐμβάλλειν εἰς τὸ οὖς τῆς ἱερείου, ὅτι τῆς ἐπιφύειν τῶν θεῶν. Non de nihilo ergo est, quod Ouidius lib. I. Faetor. & lib. III. de Poto Eleg. III. colla feriendae boues praebuisse ait: Cernicem enim feriendā dare, offerre, porrigere, nec gladio aut securi subtrahere, PRÆBERE dicit, Vell. Patere. lib. II. Valer. Max. lib. I. cap. XIII. Petron. Arbitr. in Satyr. & Senec. lib. II. Natural. quaest. cap. VI. & Iuuenal. Sat. X.

ADMOVTÆ uerò hostia aris ADMOVBANTVR. Cornelius Tacitus lib. II. ADMOTAS hostias, sacrificalem apparatus, festam Antiochensum plebem per lietores proturbat. Idem aliàs, ADMOVBANTVR altaribus miles: magis ut uictima, quàm ut sacri participis. Sueton. in Caligula cap. XXXII. ADMOTA altaribus uictima. Arnob. lib. VII. aduers. gent. Eum quòd ex his rebus, quæ ADMOVBANTVR altaribus, nihil uidemus accedere, atque ad numinum substantias peruenire. Et alio loco: Satis (ut opinor) ostendimus frustra diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus ADMOVBARI. Virgil. lib. XII. Æneid.

ADMOTITQVE pecus flagrantibus ARIS.

Lucanus lib. I.

Sacris tunc ADMOVBET ARIS.

Erecta cernice marem.

Sic &

Sic & Ammian. Marcellin. lib. XXIII. ADMOTOS ARIS tauros dixit: & Ouidius lib. VII. Metamorphos. ADMOTOS TEMPLIS tauros: sicut EXTA ADMOTA ARIS, Valerius Max. lib. I. cap. I.

Admota autem aris, STARE dicebatur hostia, interim dū uota conciperentur, eique uinū ac mola inspergeretur. Cui etiam uerbo quaedam placidæ quietis nota inest. Virgil. lib. II. Georgic.

-- STABIT sacer hircus AD ARAM.

Et lib. III.

Sape in honore deum medio STANS hostia AD ARAS.

Ouid. lib. I. Faetor.

Rode caper uitam, tamen hinc cum STABIS AD ARAS,
 In tua quod fundi cornua possit, erit.

Seneca Hercule Furen. Act. III. Sc. I.

STAT ecce AD ARAS hostia, expectat manum
 Cernice prona. --

Idem Hercule Oeteo Act. III. Sc. II.

UT STETIT AD ARAS omne uotiuum pecus.

Martial. lib. III. Epigrammat.

Uite nocens rosa STABAT moriturus AD ARAS
 Hircus, gratia tuis uictima, Bacche sacris.

Silius Italic. lib. XVI.

Uictimamque admota STABAT subiecta bipenni.

Plin. lib. XXVII. cap. II. Si repente exis adimi capita uel corda, aut geminari uictima STANTE acciderit.

FERIENDI planè uerbu ad uictimas pertinuisse Paulus docet, qui ferias à FERIENDIS uictimis appellatas scribit. Seneca Hercul. Oeteo Act. II. Sc. I.

Me nuptiali uictimam FERIAM die.

Ouidius lib. III. de Ponto, Eleg. IX.

Albae uopimorum colla FERIRE boum.

Et lib. I. Faetor.

Hostia caelitis quo FERIENTE cadit.

Rurfus eodem libro:

Colla rudes operum praebent FERIENDA iuueni,
 Quos aluit campis herba Falisca suis.

Quem uictimum uersum usque adeo placuisse Ouidio obseruati, ut eum toridem uerbis repetierit lib. III. Amor. Eleg. XII. & lib. III. de Ponto. Eleg. III. Atq; ut à lecttoribus hanc quoque gratiam ineam, obiter & excessus loco admonebo, horum uerborum interpretationem petendam esse à Plinio, qui in agro Falisco Clitumni aquam potatā candidos fecisse boues, lib. II. Natural. histor. cap. CIII. scribit. Quod & Virgil. lib. II. Georgic. ostendit his uerbis:

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
 Uictima, sepe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa deum duxere triumphos.

In cuius loci explicatione Seruius, Clitumnus, ait, est fluius in Meuania, quæ pars Umbriae, partis Tusciae. de quo fluiuo dicit Plinius in histor. Naturali, quod animalia quæ eum potauerunt, albos factus creant. Quibus uerbis digito indicat illum à me prolatum Plinij locum. Vnde idem Ouid. lib. III. de Ponto, Eleg. VII.

Agnaque tam lactens quàm gramine pasta Falisco,
 Uictima, Tarpeios inficit ieta focos.

Propert. lib. II. Eleg.

Qua formosa suo Clitumnus flumina luto
 Integit, & niveos abluit unda boues

Stat. Papin. lib. II. Syluar.

-- Nec si uacuet Meuania ualles,
 Aut praesent nuceos Clitumna noualia tauros.

c ij

Silius Italicus lib. III.

— Et patulis Clitumnus in aruis,
Candentes gelido perfundit flumine tauros.

Idem lib. VII.

Et lauat ingentem perfundens flumine sacro
Clitumnus taurum. —

Iuuenalis Sat. XII.

Lata sed ostendens Clitumni pascua sanguis.

Claudian. in Panegyrico, in VI. Honor. Aug. Consulat.

Quin & Clitumni sacras victoribus undas,
Candida quæ Latius præbent armenta triumphis,
Vifere cura fuit. —

Quæ rametis mirificè consentiant, Leandro tamen in sua accurata Italiæ descriptione, scrupulum non sine causa iniicit, inter Faliscos & Clitumni fluentia, locorum interiectum interuallum. Sanè totus Mævania tractus latissimè continuatis pratis & pascuis à Silio Italico lib. V. & VIII. celebratur. Sed hæc alij videntur. Nos propositum persequamur. FERIRE, πείρειν dixit Dionysius Halicarnass. lib. VI. Atque ad eò Paulus, reclamantibus licet Ouidio & Sernio, Hostiam dictam ab *Hostire*, quod est ferire, tradit. Nec me later PERCVTIENDI quoque verbum veteribus in hac re in vfu fuisse: vt ex Ouidio lib. I. Fastor. & lib. V. & XV. Metamorphof. & L. Annæo Floro lib. III. Julio Obsequen. lib. de Prodig. & Spartiano in Geta, patet.

Quinetiâ numerorum vinculis constricti, ICTAM quoque victimam dicunt, Ouid. lib. XV. Metamorph. & lib. II. de Ponto Eleg. IX. & lib. III. Eleg. VII. & Fpist. Hypsiph. ad Iasonem, & Propert. Eleg. VI. lib. III. Quomodo & vitulum ICTVM legimus apud Liuium lib. XXI. PERCVSSAS autem SECVRI fuisse victimas, crebrè lector deprehendet. L. Annæus Flor. lib. III. Nec gladio, sed vt victimas, SECVRI PERCVTIUNT. Ouid. lib. VII. Metamorphof.

Muneribusque deos implet, FERVINTQUE SECVRES.
Colla torosa bouum victorum cornua vittis.

Et lib. III. Trist. Eleg. II.

Candidaque adducta collum PERCVSSA SECVRI.
Victima, purpureo sanguine tingit humum.

Sic & lib. III. Fastor.

Apta iugo cernix non est FERIENDA SECVRI
In versibus quoque de Nuce, si modo eius sunt:
Vtve grauem patiens vbi tolli vacca SECVRIM,
Aut stringi cultros in sua colla videt.

Idem probant & illi eiusdem poetæ versus, quos supra ex lib. III. de Ponto Eleg. III. adduxi. Vnde, sacrificia SECVRI colla tauri rumpere, dixit idem lib. XII. Metamorphof. Virgil. lib. II. Æneid.

Quales mugitus fugit cum saucius aras
Taurus, & incertam excussit ceruice SECVRIM.

Valer. Flacc. lib. I. Argonautic.

— Non illo certior alter

Pinguis lethifera perstringere colla BIPENNI.

Porro de CADENDI verbo tot exempla suppetunt, vt eorum multitudine obruamur.

Virgilius lib. I. Æneid.

Multa tibi ante aras nostra CADET hostia dextra.

Idem in Ceiri:

Vt cum caesa pio CECIDISSET victima ferro.

Tibull. Eleg. I. lib. I.

Agna CADET vobis. —

Idem Eleg. I. lib. III.

Paruaque coelestes pacavit mica, nec illis

Semper

Semper inaurato taurus CADIT hostia cornu.

Propertius Eleg. VI. lib. III.

Et CADAT ante meos iceta iuuenca focos.

Ouidius lib. I. Fastor.

Albaque perfusa victima fronte CADAT.

Et rursus:

Victima, quæ CECIDIT dextra victrice, vocatur.

Idem lib. III. Fastor.

— Huic geminas Rex Numa mactat oues: 1

Prima CADIT Fauno, leni CADIT altera Somno.

Et lib. VI.

— Pro paruo victima parua CADIT.

Quo genere loquendi, vt vela contraham, vitur idem Ouid. lib. VII. & VIII. Metamorphof. & lib. II. A mor. Eleg. XI. & lib. I. de Arte amand. & lib. I. Trist. Eleg. IX. & lib. II. de Ponto Eleg. IX. Martial. lib. VII. Epigram. Seneca Agamemnone in choro Act. II. & rursus Act. III. Sc. I. & in Octavia Act. III. in choro. Atque vt Latini STANTEM ET CADENTEM HOSTIAM dicunt, sic & apud Dionysium Halicarnass. lib. VII. εἰς ἄποτος & πείπτορος ἡ μάτος legimus. Vti verò caderet hostia, & in quam partem obseruasse veteres, Fest. Pomp. in verbo, *Piacularia*, docet. Et superiorum quidem, vt minus vulgarum volum exempla adscripsi. Reliquarum quod à vulgo intelligantur, probationes conquirere, non modò inanis esset diligentia, sed & hominis otio suo abutentis. Tatum adhibeam, quæ de verborum, MACTARE ET IMMOLARE, propria significatione Seruius tradit in lib. III. Æneid. ad ea verba:

— MACTANT lætas de more bidentes.

MACTANT, ait, verbum sacrorum κατ' ἐφ' ἡμισυδὴν dictum, quasi magis auctum. Vnde & Magmentū dicebant, quasi maius augmentum. Olim enim hostiæ IMMOLATÆ dicebantur mola salsa tactæ. Cum verò iceta, & aliquid ex illis in aram datum, MACTATÆ dicebantur per laudationem, per boni omnis significationem, vt adolere. Nam MACTARE est magis augere. Idem in X. Æneid. IMMOLARI proprie dicuntur victimæ, nō cum caduntur, sed cum accipiunt molam salsam. Cato in originibus ita ait: *Lauini boues IMMOLATOS*, priusquam caderentur, profugisse in solum. Festus Pomp. IMMOLARE, est mola, id est, farve molito & sale hostiæ perspersam sacrare. Et hoc est quod Seneca in Oedipo Act. II. Sc. II. *taurorum colla salsa mola spargere*, dicit: Cicero verò lib. II. de Diuinat. *mola & vinum inspergere*. Dionysius Halicarnass. Δημιτρός ἑλεπτος ἑπιρρίπτεν τὰς κεφαλὰς τῶν θυμιάτων. Vnde Ouidius lib. XV. Metamorphof.

Imponique siue videt inter cornua fronti,

Quas coluit fruges.

Quæ qui secum reputabit, mirari desinet, immolandi verbum non popis aut victimariis, sed his, qui magistratu sacerdotiōve publico præditi, aut etiam priuatim domi sacra faciebant, assignati. Cicero lib. I. de Diuinat. *Cum Sylla in agro Nolano IMMOLARET ante Prætorium*. Quæ verba descripsit ab eo Valer. Max. lib. I. cap. VI. Idem Cicero eod. lib. *Quod paullo ante interitum Cæsaris contigit, qui cum IMMOLARET eo die, quo primum in sella aurea sedit*. Sic & II. Orat. in Rullum. *Maiores hostias à Coss. immolari scribit*. Et lib. VI. Epistol. familiar. *Nemo nostrum est, opinor, quin vota victoriæ siue fecerit, nemo quin etiam cum de alia re IMMOLARET, tamen eo quidem ipso tempore, vt Cæsar superaretur, optarit*. Plautus Pænulo, Act. II. Sc. I.

Dij illum infelicitent omnes, qui post hunc diem,

Leno vllam Veneri vnquam IMMOLARIT hostiam,

Qui vev vllum turis granum sacrificauerit.

Nam ego hodie infelix diis meis iratisimis

Sex agnos IMMOLAVI.

Sueton. in Julio de ipsomet Cæsare loquens, *Cum IMMOLANTI, ait, aufugisset hostia*. Iul. Obsequens lib. de Prodig. *Catone Consule IMMOLANTE exta tabnerunt*. Idem ibid. *In prouinciam proficiscens Posthumius Consul, qui IMMOLARET*. Plinius lib. XI. cap. XXXVII. *Defuit & C. Mario, quum IMMOLARET Vtica*. Similitérque Numã oues MACTASSÆ

Ovidius lib. III. Fastor. scribit. Virgilius lib. III. Georgic.

Aut si quam ferro MACTAVERAT ante sacerdos.

His familia exempla ex eiusdem poetæ lib. III. IIII. & V. Æneidos adiungi possunt.

Qui verò sacrificabant FACERE dicebantur, sicut Græci τὸ θεῶν, non tantum ἐπεὶ
ἔθεον (quod Plutarchus obseruauit lib. VII. Symposiac. cap. VIII.) sed & ΔΡΑΝ, dice-
bant: ut Athenæus lib. XIII. notat, quem Eustathius in lib. XX. Odyss. huius significationis
restè citat. Varro lib. V. de lingua Lat. Nam flumen Dialis auspicatur vindemiâ, sed ut iussit vi-
num legere, agna Ioui FACIT. Idem ibid. Vtibi propè FACIUNT diis manibus. Sic hostia
FACERE, dixit Censorin. lib. de die Natali cap. I. Sic manibus lætè FIERI nõ vino, Var-
ro Catone seu de liberis educandis, referete Nonio in voce, Rumam. Sic hostia diis FIE-
RI, Lilius lib. XXVII. Sic libo & vino Iunoni natali FIERI, Tibullus lib. III. Elegiar. Eius-
dem locutionis testis accedit Macrob. lib. III. Saturnal. cap. XI. & lib. VI. cap. IX. Hinc &
PRO FRUGIBVS FACERE dicebant. Virgilius Ecloga III.

Cum FACIAM vitula PRO FRUGIBVS, ipse venio.

Festus Pöp. Ambarualis hostia, est que rei diuinæ causa circũ arua ducitur, ab iis qui PRO FRUGI-
BVS FACIUNT. Macrob. lib. III. Saturnal. cap. II. Ideo huic deæ PRO FRUGIBVS
FIERI sacra dicuntur, quia frugibus vita humana toleratur. Similique modo PROPTER
VIAM FACERE dicebat. Laberius Paupertate, referete Nonio: Visus hac nocte bidente
PROPTER VIAM FACERE. Ex quo ille in Albidium decoctorem elegans Catonis
iocus apud Macrob. lib. II. Saturnal. cap. II, quo eum PROPTER VIAM FECISSE
dicebat, sicut illic legendum est. Propter viam enim, (quod erat, ut Festus docet, profici-
ciscendi gratia) Herculi aut Sango sacrificiũ fiebat: in quo moris erat, ut si quid ex epulis
superfuisset, igne cõsumeretur. Hinc & PRO POPVLO FIERI dicebatur in sacris Bonæ
deæ. Cicero lib. I. Epist. ad Atticum: P. Claudium Appij filiu, te credo audisse, cum veste
muliebri deprehensum domi C. Cæsaris, cũ PRO POPVLO FIERET. Et alia Epist. eiusdem
libri: Credo enim te audisse, cum apud Cæsarem PRO POPVLO FIERET, venisse eò mu-
liebri vestitu virum. Nam ut idem in orat. de Harusp. responf. docet, Sacrificium Bonæ deæ
per virgines Vestales PRO POPVLO, seu PRO SALVTE POPVLI RO. FIEBAT, &
in ea domo, in qua erat imperium. Seneca Epist. II. lib. XVI. In eo iudicio, in quo reus erat Clodius,
ob id adulterium, quod cum Cæsaris uxore in aperto commiserat, violatis religionibus eius sacrificij,
quod PRO POPVLO FIERI dicitur. Vnde & Iuuenal. Satyr. IX.

PRO POPVLO FACIENS quantum Laufella bibebat.

Eodem sensu Dio ait, ὡς τὸ δὴ μὲν. Sic enim lib. XXXVII. de Cicerone Cõsule loquẽs,
ἡγήτην ἢ ληϊδα ἢ μα τῆ ἐφ' ἄλλων ὅτι ἱερὸν εἰ τῆ οὐκ ἐστὶν ἄλλο τῶν ἀειπαρθέων ΥΠΕΡ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ποιήσαντων, &c. Eiusmodi verò sacra quæ publico sumptu pro po-
pulo fiebant, PVLICÆ appellata Fest. Pomp. scribit. Qualia erant, quæ à fratribus Ar-
ualibus facta propterea, ut fruges ferrent arua, Varro lib. III. de lingua Lat. scriptum reli-
quit. Atque inde fortassis sacrificium illud quod fiebat in aperto in honorem Bonæ deæ
DAMIVM dicebatur, quãquam alia huius appellationis causa redditur à Paulo ex Festo.
Sed & OPERANDI verbum in rebus diuinis vsurpabant. Cornel. Tacit. lib. II. Nox ea-
dem lætam Germanico quietem tulit, viditque se OPERATVM, & sanguine sacro resperfa præ-
texta pulchriorem aliam manibus auis, Augustæ accepisse. Horatius Ode XIII. lib. III.

Vnico gaudens mulier marito

Prodeat, iustis OPERATA diuis.

Virgil. lib. I. Georgic.

-Lætis OPERATVS in herbis.

Idem in Ceiri.

Dum sacris OPERATA deæ.--

Tibull. lib. II. Eleg. V.

Tunc OPERATA deo pubes discumbet in herba.

Ovidius lib. II. A mor. Eleg. XII.

Sæpe tibi meruit, certis OPERATA diebus.

Propertius lib. II. Eleg. XXI.

Cynthia iam noctes est OPERATA decem.

Iul. Obse-

Iul. Obsequens lib. de Prodig. Pestilentia famèque ita laboratum, ut ex Sibyllinis populus cir-
ca compita, sacellaque OPERATVRVS federit. Pomponius apud Nonium Marcellum,
Ad Veneris profectus est mane vetulus, votum ut solueret, ibi nunc OPERATVS EST. Opera-
tionis etiam dies à Festo Pomp. in priuatis feriis numerantur.

VICTIMARVM verò quæ cadebatur, Extra INSPICICI, CONSULI, PROSECARI,
DARI, REDDI, PORRICI, IN ARAS IMPONI, dicebantur. INSPICTA fuisse
exta diuinationis causa docent Cic. lib. I. & II. de Diuinat. Valer. Max. lib. I. cap. VI. Seneca
lib. II. Natural. quæst. Credebant enim prauis erroribus imbuti, esse in extis aliquam
vim, quæ declararet futura, ex eorumque habitu, colore & notis pericula, vel commoda
significari, denuntiarì & offendi: Quorum interpretes erant ex Hetruria primùm acciti
haruspices, qui ex eo, Extispices, & eorum diuinationes, Extispicia, ab extis inspiciendis,
nominabantur, ut idem Tullius lib. I. de Natura Deor. auctor est. Vnde Tibullus lib. II.
Eleg. V. ad Apollinem:

-Per te, ait, presentit haruspex,

Lubrica signauit cum deus exta NOTIS.

Idem lib. III. Eleg.

--Ventura nuntia sortis,

Vera monent Tuscis exta probata viris.

Claudianus lib. I. in Eutropium.

Fulmineos solers Hetruria CONSVLAT ignes,

Immensumque nefas FIBRIS exploret haruspex.

Formam autem huiusmodi inspectionis describunt Ovidius & Seneca: Ille quidem
lib. XVI. Metamorphos.

Protinus, ait, ereptas videnti corpore FIBRAS

INSPICIUNT, mentemque deum scrutantur in illis.

Hic verò in Thycste, Act. III. Sc. I.

Erepta vixis exta pectoribus tremunt,

Spirantque venæ, corque adhuc pauidum salit.

At ille FIBRAS TRACTAT, ac fati INSPICIT,

Et adhuc calentes viscerum venas NOTAT.

Utrobique autem EREPTAS FIBRAS, & EREPTA EXTA dici notandum est: si-
cut idem Seneca Oedipo Act. II. Sc. II.

Nec FIBRA vixis RAPTA pectoribus, potest

Ciere nomen.

Virgilius lib. XII. Æneid.

--Tum vitæ sacratas,

In flammam iugulant pecudes, & viscera vixis

ERIPIUNT.--

Lucanus lib. I.

Atque iram superum RAPTIS quæsiuit in extis.

Ideò autem rapiebantur extra, ut spirantia adhuc & palpitantia consuli possent. Eaque
de causa, Arnob. lib. VII. aduers. gent. illis gaudium fuisse scribit, vidisse ex residuo victi-
marum cæsarum spiritu exultantia adhuc corda tremebundâque & palpitantes in visce-
ribus venas. Virgil. lib. III. Æneid.

--pecudumque reclusis

Pectoribus inhians, trepidantia CONSULIT exta.

Silius Italic. lib. I.

Ac fugientem animam properatis CONSULIT extis.

Hoc enim modo CONSULI exta dicebantur, quod, ut Macrob. lib. III. Saturnal. cap.
V. scribit, per ea deorum disquiretur atque exploraretur voluntas. Minutius Felix in Octauio,
Aut auguriis obseruandis, aut extis CONSULENDIS. Manil. lib. I. Astronomic.

--Volucres prædicere linguas,

CONSULTARE fibras.--

Plin. lib. XXVII. cap. II. Victimæ cædi sine precatione non videtur referre, nec deos rectè CON-

Stat. Papin. lib. III. Thebaid.

CONSULT ille deos, non larva cede iuencum, Non alacri penna, aut verum spirantibus extis.

Et huius verbi proprietatem notavit Servius in illis Virgilij à me ex lib. III. Æneid. prolatis versibus: Proprie, inquit, dixit CONSULT. Aruspices enim exta CONSULTER dicuntur, cum inspiciunt.

Cuiusmodi consultationis illustre exemplum extat apud Senecam OEdipo, Act. II. Sc. II. Vbi Tiresias cæcus haruspex, alienis oculis exta inspiciens, ac probans, postquam interrogavit, num vno vulnere maiores hostiæ solo afflicta concidissent, sanguisq; citus an lentus profluxisset, edi insuper sibi certas viscerum notas postulat: cui satisfaciens Mantus situm, colorem, totumque habitum extorum scitè & appositè renuntiat.

ARVSPICES porro seu Extispices CORPVL MONE MIE CVR FEL cæsarum hostiarum inspiciabant. Et COR quidem non semper in extorum parte habitum ex Plinio didici, qui L. Posthumio Albino rege sacrorum posteentesimam vicefimam tertiam Olympiadem, cum rex Pyrrhus ex Italia discessisset, primum haruspices COR in extis conspiciere cœpisse tradit lib. XI. Nat. histor. cap. XXXVII. Præ cæteris verò, in extis IE CVR diligentissimè tractabant, & nitidumne id esset arque plenum, an horridum & exile, cū capite, an sine capite, considerabant, & quid inde læti tristisque præviderent, renuntiabant. Ea propter Philostratus lib. VIII. de vita Apollonij, τὸ δὲ ἥπαρ, ait, ἐν ᾧ φασι τὴν αὐτῶν μαγικὴν εἶναι τὴν ἰσοδία, οἱ δὲ νοῦοι ταῦτα. Vnde & aruspicinam ἥπατοςκοπιτικὴν τεχνὴν vocat Phlegon, qui eius originem à Sibyllinis carminibus repetit in lib. τῶν ἐπιγραμμάτων. Herodian. lib. VIII. de Crispino: Ελέγχετο δὲ τῆς ἐξέταστος τοῦ πολέμου ἐμμετρικῶς πολλῶν ἔθδον ὄντων τῶν ἰσοδία. In huiusmodi verò extispiciis, FIBRAS, FISSVM & CAPVT observasse eos inuenio. De fibris quidem ad eos, quos supra adduxi locos, hos accedere velim. Virgil. lib. I. Georgic.

Tristibus aut extis FIBRÆ apparere minaces.

Ouid. lib. V. Metamorphos.

FIBRA quoque ægra notas veri monitusque deorum. Perdiderat, tristes penetrant ad viscera morbi.

Et lib. XV.

-- Magnosque instare tumultus,

FIBRA monet.

Idem lib. I. Trist. Eleg. VIII.

Hæc mihi non ouium FIBRÆ, tonitrusve sinistri, Linguæve servatæ, pennæve dixit aus.

Vnde & Tibullus Eleg. IX. lib. I. FIBRAM consciam deorum vocat: rursusque Eleg. I. lib. II.

-- Viden, ait, ut felicibus extis

Significet placidos nuntia FIBRA deos?

Manilius lib. III. Astronomic.

Hinc in tanta fidem petimus, quam sæpe volucres

Accipiunt, trepidaque suo sub pectore FIBRÆ.

Hinc & Fulgentius in lib. vocum antiquarum ex Labeone, quæ disciplinas Hetrucas Tagetis & Bacitidis XV. voluminibus explanasse ait, hoc refert: FIBRAS iecoris sandavacei coloris dum fuant, manales tunc ververe opus est petras, id est quas antiqui solebant in modum cylindrorum per limites trahere pro pluuie commutanda inopia. FIBRAS verò iecoris extremitates interpretatur Servius in lib. I. Georgic. quæ secutus Isidorus lib. XI. Etymologiar. cap. I. FIBRÆ, ait, iecoris sunt extremitates, sicut extrema partes foliorum in vitibus, siue quasi linguæ eminentes. Dictæ autem FIBRÆ, quod apud Gentiles in sacris ad Phœbi aras ferebantur ab arolis, quibus oblati atque succensis responsa acciperent. Cornel. Celsus lib. III. cap. I. de Pulmone, Is spongiosus, ideoque spiritus capax, & a tergo spina ipsi iunctus in duas FIBRAS, ungula bubule modo, dividitur. Et postea, IE CVR à dextera parte sub præcordiis, ab ipso septo ortum, intrinsecus cauum, extrinsecus gibbum, quod prominens leniter ventriculo insidet, & in quatuor FIBRAS

BRAS dividitur. FISSI vtrique vox & observatio, idoneum habet adfertorem & vindicem Cicronem, cuius hæc sunt lib. I. de Diuinat. verba: Similiter quid FISSVM in extis, quid FIBRA valeat, accipio. Et aliàs: Nondū dico quàm hæc signa nulla sint, FISSVM iecoris, corui cantus. Et paullo post: Aut quomodo collatum est inter ipsos, quæ pars INIMICI, quæ pars FAMILIARIS esset, quod FISSVM periculum, quod cōmodū aliquod ostenderet. Rursum ibid. FISSVM FAMILIARE & vitale tractat. Et mox: Si FISSVM cuiusdā modi fuerit in iecore, lucrum ostenditur. Itē alio loco: Aut FISSVM iecoris in lucello meo. idem lib. III. de Nat. Deor. Vnde porro ista diuinatio: quis inuenit FISSVM iecoris. Iam CAPVT iecoris ex omni parte diligentissimè haruspices considerasse: & si id inuentum non esset, nihil diutius aut tristius accidere potuisse, idem Cic. lib. II. de Diuinat. tradit. Quod & χετ' ἐξοχλῶ CAPVT EXTORVM vocasse veteres, Plin. lib. XI. cap. XXXVII. scribit. Et ita accipiendū est hoc verbum apud Eupudem lib. XXVII. cap. II. & apud Ouidium lib. XV. Metamorphos. Lucanum lib. I. & Capitolinum in Pertinace. In extis etiam pars vna FAMILIARIS, altera INIMICI nomen, vicemque fortiebatur, quemadmodum Cic. lib. II. de Diuinat. ostendit. Liu. lib. VIII. Decio CAPVT iecoris à FAMILIARI PARTE cæsum haruspex dicitur ostendisse, alioquin acceptam diis hostiam esse. Illam verò alteram, HOSTILEM PARTEM vocat Lucanus lib. I. & HOSTILE LATVS Seneca in Oedipo, Act. II. Sc. II. Eiusdemque Lucani vetus interpres in lib. I. Diuersæ, ait, sunt venæ, quas haruspices cellas dicunt, hostium amicorum, & alia huiusmodi. Cum ergo accipiunt iocinera, intelligunt quæ cella nec est, quæ pars saliat. Igitur dum vident DE HOSTILI PARTE venarum pulsus emergere, significari prælium recognoscunt.

Quæmodū autē Romani, ita & Græci extispiciis attēdetes, suas quoq; peculiare extorū notas habebāt. In hepate certè λόχοις eos spectasse, & an esset ἄλοχον ἥπαρ considerasse docet Arrian. lib. VII. de reb. gest. Alexad. quū de Pythagora haruspice agēs hæc memorat: Ὡς δὲ ἔπι τῷ ἥπατος τῷ ἱερείῳ ὁ λόχος (sic enim legēdū) ἀρανῆς ἔστω. Et mox: Ἀὐτῆς γὰρ τὸν Π. φησὶν ἐπὶ τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἄλοχον τὸ ἥπαρ τοῦ ἱερείου. Et ibidem: Καὶ τὸν Πυθαγόραν ἐπειδὴ παραλήθειν εἰς Βαβυλῶνα ἤρετο, ὅτῳ γαινοῦντο αὐτῶ σημεῖον, ταῦτα ἐπέτλε αὐτῷ δὲ λέγον. τὸν δὲ εἰπὼν. ὅτι ἄλοχον οἱ τὸ ἥπαρ ἐγένετο τῷ ἱερείου. Suidas: Λοχὸν ἄκρον τοῦ ὀπίου καὶ τὸ ἥπατος, interpretatur, καὶ ἐν ἰσοδία, σημεῖον ἐν τῷ ἥπατι. Hefychius etiam: Λύχαι γέρας ἐν ἄκρον τῷ ἥπατος, Λοχοὶ δὲ τὰ ἄκρα πάντα, καὶ σημεῖον ἐν τῷ ἥπατι. Hoc amplius ex Rufo Ephelio lib. de corporis humani partium appellationibus didici, alia quoq; in iecore haruspices Græcos observasse: Verba eius in cap. de Iecore, sunt hæc: Καὶ ἔπι τῷ μεγίστῳ λοβῷ, ait, γολῆς ἀγγαῖον, τούτου δὲ τὸ μέσον φενὸν, αὐχλῶ, τὸ δὲ χεῖρα, πύθμιον. Πύθμι δὲ ἥπατος ἡ φλέψ δι' ἧς ἡ τροφή ἐστέρχεται. ἃ δὲ ἐν ἱεροσσοπίᾳ πύλας καὶ τράπεζαν καὶ μάχαιραν καὶ ὄνυχα χαλῶν, ἐστὶ μὲν καὶ ἐν ἀνθρώποις, ἀσπιφὴ δὲ καὶ ὄνυχα εὐδύλα καὶ εἰς ἑδὸν ἱατρικῶν ἀναγκαιῶς ὀνομαζέμενα. His addam Euripidis ex Phœnissi: ad ἱεροσσοπίαν pertinentes versus:

Μάντις τε μῆλ' ἔσφαζον ἐμπύρους δ' ἀκμάς

Ρήξεις τ' ἐνώμων ὑγρότητ' ἐναντίων.

Vbi Scholiastes ad ea verba: Ρήξεις δ' ἐνώμων, τὰς, ait, τῆς σχολῆς ῥήξεις ἐπισκόπου τῶν ὀνυχῶν μεταφέροντες. τῆς ἰσοδίας γὰρ οἱ μάντις τοὺς γολῆς (Υγρότητα ἐναντίων) τὰ αὐτῶ τῶν ἐναντίων δηλοῦσαν, τῶν ὀνυχῶν ἐναντίων ἐξ ὧν αἰεὶ τὰ εἰσασσομύθια. Οἱ γὰρ ἴσσοι αὐτῶν τῶν ῥήξων, εἰ βουληθεῖεν μαντεύεσθαι ἔχοντες γολῆς ἀφορῶσι. Πύθμι γὰρ οἱ ἔσφαζον. Υγρότητα δὲ λέγει αὐτῶν τῶν γολῶν. Et mox: Ἄλλως τῶν ἐξ ὧν τὸν ἱερείου τῶν γὰρ δὲ αὐτῶν μαντεία. χαμπίομδον γὰρ, ἔσσο του πυρὸς σημεῖον δισχάρεον πολέμου. ἀπλῆ μὲν δὲ καὶ χαταπνεύουσα ἡ πύθμι ἀναταίνο μὲν δὲ εἰς ἕλκος, νίκην. Οἱ δὲ ἄκρα λαμπάδα τῶν γολῶν λέγουσι, τῶν ἐν τῷ ἥπατι, σημεῖον γὰρ ἐστὶ νίκης καὶ ἡττης.

VERVM, VI Græcis ommissis, Romana quæ ad huius libri institutum proprie pertinet, cōfitemur, ea quidem exta quæ splendida, bene colorata, integra, plena, solida, & absq; vlla labe macula & vitio erant, BONA appellabant, quod propitios deos, prosperosque & secundos euentus, luera, hereditates, commoda, denuntiabant. Cicero lib. I. de Diuinat. Quid enim, ait, habet haruspex, cur pulmo incisus etiam in BONIS extis dirimat tempus? Idē lib. II. de Diuinat. Aut tanta inter eos dissensio, sæpè etiam inter proximos, ut Apollinis exta BONA sint, Diana NON BONA. Eadem & LÆTA vocant Valer. Maxim. lib. I. cap. VI. Liuius lib. XXVII. & lib. XXXI. Plinius lib. XI. cap. XXXVII. Eademque loquendi figura Seneca lib. II. Natur. quæst. cap. I. LÆTA fulmina, & LÆTA omina, Petron. Arbit. in suo de

Mutat. Reip. Rom. carmine. Tibullus verò BONA EXTA, FELICIA vocat, Eleg. i. lib. ii. Quorum exemplum præbent Sueton. in Augusto & Plin. lib. xi. cap. xxxvii. qui Augusto Spoletici sacrificanti primo potestatis sibi delatæ die, sex victimarum iocinera replicata intrinsecus ab ima fibra repecta narrat. Aliud etiam lætorum extorum argumentum profert Plinius loco à me nuper allegato, *In corde*, inquit, *summo pinguitudo est quædam LÆTIS EXTIS. LÆTA* etiam atque aded nimis LÆTA credebantur exta, cum caput iecinoris duplex vel geminum reperiebatur. Nam interdum capita extorum geminata inuenta, Plinius lib. xxviii. cap. i. testis est. Id quod Marcello immolante euenisse, Valerius Maximus lib. i. cap. vi. & Plinius lib. xi. cap. xxxvi. memoriarum prodiderunt. Liuius verò lib. xxvii. auctum visum fuisse in capite scribit. Quod & Plutarchus in Marcelli vita refert his verbis: *Επιφωσσε δὲ τὸ δεύτερον ἢ τε κεφαλὴ μέγιστος ὑπερφύεις ἀνέσχετο, καὶ τ' ἄλλα φουδρὰ θυμασιῶς διεφάνη.* Quæ verò exta, pallida, tabida, livida, marcida, exilia, vitiosa, aut quæ omnibus suis partibus non constabant, & quibus aliquid deerat, quæve aliqua labe & terribis notis aspersa sua sede mota & naturali situ minimè posita erant, ea NON BONA vocant, Plaut. Pcenulo Act. ii. Sc. i. & Cicero lib. ii. de Diuination. Eadem & TRISTIA appellant Virgilius lib. i. Georgic. Valer. Max. lib. i. cap. vi. Sueton. in Iul. cap. lxxvii. & Cornel. Tacit. lib. xvii. & IRATA, Statius lib. v. Thebaid. Nimitum quod aduersos casus & damna minarentur, deosque iratos portenderent, periculâque imminere monerent, Plutarchus in Camillo: *οἱ τε μάλιστα ἠγέλον' ἕπι τοῖς ἱερείοις ὑπερφύεις ἰσχυρῶν μῆνιν.* Vnde & MINACES fibras dixit Virgilius; & venas MINACES eodem sensu Lucanus lib. i. sicut Cometes *crinem minacem* Claudian. lib. i. de Raptu Proserp. & *signa minacia* Arnobius lib. vi. aduersus gent. MINARI namque dicebant exta quæ malum aliquod impedere immineretque significabant. Cic. lib. i. de Diuination. *Ut primis MINENTVR extis, bene promittant secundis.* Seneca lib. ii. Natural. quaest. *Quicquid exta, quicquid aues MINABVNTVR.* Sic & Macrobius lib. i. in Somn. Scipionis: Signa vel denuntiare vel MINARI vel monere tradit. *Triste* quoque iratum & minax interdum significare Nonius Marcellus notat. Et ita TRISTIA omina dicuntur ab Ouidio lib. iii. Amor. Eleg. xi. & Liuius lib. ix. & lib. xli. & Seneca Hercule Furen. Act. iii. Sc. ii. vi. & TRISTE monstrum & TRISTES iræ à Virgilio lib. iii. Æneid. TRISTE augurium à Silio Italico lib. ix. & TRISTIA signa ab eodem lib. xvi. & TRISTE prodigium à Liuius lib. xliiii.

TRISTIA autè exta habebantur, si COR decesset, vel si IECVR SINE CAPITE inueniretur. Paulus: *Pestifera auspicia dicebatur esse, cum COR in extis, aut CAPVT IN IECINORE non fuit.* Prius ostentum portentumve Cæsari sacrificanti, quo die cæsus est, accidisse Cic. lib. ii. de Diuination. Valer. Max. lib. i. cap. vi. Suetonius & Plutarch. in eius vita scribunt. Sed & Pertinaci, quo à militibus interemptus est die, COR in hostia non reperit Liuius Capitolinus in eius vita auctor est. Posterioris verò portenti exèpla non pauca in veterum monumentis extant. Nam & eodè Cæsare immolante IECVR SINE CAPITE inuentum Cicero lib. i. de Diuination. narrat: quo nihil contingere potuisse diuinus idem aliàs scribit. Quinetiam cum Marcellus summo studio niteretur, ut Pœnorum exercitum aut prosterneret, aut Italia pelleret, sollempniq; sacrificio voluntates deorum exploraret, quæ prima hostia ante foculum decidit, eius IECVR SINE CAPITE inuentum, Valer. Max. lib. i. cap. vi. Liuius lib. xxvii. Plin. lib. xi. cap. xxxvii. literis prodiderunt. Quod & Plutarchus in Marcello more Romano *Κεφαλὴ ἠπατος* appellans, ita scribit: *Καὶ λαβὼν τὸν μάντιν ἐθύετο, καὶ τὸ πρῶτον πεσόντος ἱερείου, δέκνυσαν αὐτῷ τὸ ἦπαρ ὅσα ἔχον κεφαλὴν ὁ μάντις.* Similiter Appianus de Cæsaris sacrificio, quo die in curia cæsus est agens lib. ii. bellor. ciuil. *τῆς ἱερείου* (sic enim lego) *ἦν τῷ Κεῖσαι, τὸ μὲν πρῶτον ἀνευ κεφαλῆς, ἢ ὡς ἕτεροι λέγουσιν, ἢ κεφαλὴ τοῖς ἀσάγγχοις ἐλείπε.* Simili casu Liuius lib. xxx. Consulium alteri primam hostiam immolanti CAPVT IOCINORI defuisse, & lib. xli. Q. Petiliū sacrificantem, in iocinore CAPVT non inuenisse: alterum quoque Consulem quod CAPVT IECINORI defuisset, tribus hostiis minimè perlittasse memorat. Sic & Iulius Obsequens Catone, Posthumo, Herennio Coss. immolantibus CAPVT IOCINORIS inuentum non fuisse, Apollinique Decemuiris immolantibus, CAPVT IOCINORIS defuisse, refert. Idem, Lupum spretis religionibus, cum in extis CAPVT non inuenisset,

manus

manus infeliciter cum hostibus conseruisse, amissoque exercitu in prælio occubuisse scriptum reliquit. Plinius etiam lib. xi. cap. xxxvii. Cum C. Marius Vticæ immolaret, CAPVT IECORIS non inuentum. Defuisse quoque, Caio principe Kalèdis Ianuariis Consulatum ineunte, quo anno interfectus est: similiterq; Claudio successori eius, quo mense interemptus est, memoriæ prodidit. Nec dispari euentu Pertinacem, cum triste prodigium prima hostia à se immolata procurare vellet, in alia CAPVT EXTORVM nonprehendisse Iulius Capitolinus scribit. Sed & CAPVT EXTORVM CÆSVM, tristis ostenti habitum, præterquàm in sollicitudine ac metu, (tunc enim peremisse curas) Plinius superiore loco tradit. Vnde Ouidius lib. xv. Metamorphos.

— Magnisque instare tumultus

FIBRA monet, CÆSVMQUE CAPVT reperitur in extis.

Decio quoque immolante CAPVT IOCINORIS CÆSVM reperimentum Liuius lib. viii. scribit. Verum plenas, integras & graphicè expressas tristium extorum defectiptiones duas subijcere operæpretium puto: vnam ex Lucano, alteram ex Seneca. Ille enim de extis ab Arunte haruspice inspectis lib. i. talia canit:

*Terruit ipse COLOR vatem: nam pallida tetris
Viscera tincta NOTIS, gelidâque infecta cruore,
Plurimus asperso variabat sanguine liuor.
Cernit tabe IECVR madidum: venâsque MINACES
HOSTILI de parte videt: PVLMONIS anbeli
FIBRA later, paruisque secat vitalia limes.
COR iacet, & sanie per hiantes viscera rimas
Emittunt, produntque suas OMENTA latebras.
Quodque nefas nullis impune apparuit extis,
Ecce videt CAPITI FIBRARVM increfcere molem,
Alterius CAPITIS pars ægra & marcida pendet:
Pars micat: & celeri venas mouet improba pulsu.
His ubi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat. Vix fas superi, quæcumque monetis,
Prodere me populis. —*

Apud Senecam verò Odipo Act. ii. Sc. ii. Manto tristia exta hoc verborum ambitu renuntiat:

*Genitor, quid hoc est? non leui motu vt solent,
Agitata trepidant exta, sed totas manus
Quatiunt, nouisque profilit venis cruor:
COR marcet ægrum penitus, ac mersum latet,
Liuentque venæ, magna pars FIBRIS abest,
Et felle nigro tabidum spumat IECVR.
Ac semper omen vnicui imperio orauit:
En CAPITA paribus bina consurgunt toris,
Sed vtrumque CÆSVM tenuis abscondit CAPVT.
Membrana, latebram rebus occultis negans:
HOSTILE valido robore insurgit LATVS,
Septimque venas tendit, has omnes retrò
Prohibens reuerti limes obliquus secat.
Mutatus ordo est, sede nil propria iacet,
Sed acta retrò cuncta, non anime capax
In parte dextra PVLMO sanguineus iacet.
Non laua cordis regio, non molli ambitu
OMENTA pingues viscerum obtendunt sinus.*

ERANT & aliæ extorū in haruspicina qualitates & differentiæ: REGALIA enim EXTA, Festo interprete, appellabant, quæ potentibus insperatum honorem pollicebantur, priuatis & humilioribus hereditates, filiofamilias dominatione. MVTÆ verò, vt idem auctor est, dicebantur, ex quibus nihil diuinationis animaduertebant. Sed labor fortasse

longius, nec iis, quos mihi ipse præscripsi, finibus me tenço. Itaque vanæ huic & ridiculæ Hetruscorum disciplinæ nuntium remittam, eamque res suas sibi habere iubebo, & ad residua factorum verba reuertar.

EXTA, si BONA crât & placebât, PROSECBANTVR, vt Plaut. Pœnulo Act. II. Sc. I. indicat. Cato de re Rust. cap. cxxxiii. Vbi exta PROSECTA erunt, Iano struē cōmoueto. Suet. in Augusto, cap. I. Cùm forte Marti rē diuinā faceret, nūtiata repētē hostis incursione, semicruda exta raptâ foco, PROSECVIT. Liuius lib. V. Qui eius hostiæ exta PROSECVISSET, ei victoriam dari. Paulus ex Festo: Extâ dicta, quod ea diis PROSECVTVR, quæ maximè extant, eminentque. Sic & Lucian. Ἐξέθεισων, Ἐγχεῖται ἀνατέμνειν dicit. Hinc Insecta in sacris PROSECTA vocabantur. Varr. lib. III. de lingua Lat. Insecta, ab eo quod insecta caro, vt in carmine Saliorū est, quod in extis, nunc dicitur PROSECTVM. Ouid. lib. XII. Metamorphof.

Cuius vt imposuit PROSECTA sub æthere ponit. Idem lib. VI. Faistor.

Sic vbi libavit PROSECTA calentibus aris. Statius lib. V. Thebaid.

-- vbi aduerso dederat PROSECTA Tonanti,

Et caput iratis rediens quassabat ab extis.

Vbi Lactantius: PROSECTA dicuntur, ait, exta, cùm redduntur insecta. Additque Statium verbo sacrificantium vsum, Particula enim, inquit, minuta membrorum omnium, PROSECTA dicuntur in sacris, quæ inferuntur aris. Lucanus (locus est lib. VI.)

-- Si pectora plena

Sæpe dedi, laui, calido PROSECTA cerebro.

Hæc namque ille, nisi me animus fallit, in hūc modum scripta reliquerat, quæ postea sunt ab antiquariis deprauata. Valerius Flacc. lib. II. Argonautic.

Tunc piceæ maculantur oues, PROSECTA QVE partim

Pectora. --

Nonius Marcell. PROSECTA, exta, quæ aris dantur ex fibris pecudum dissecta. Hinc & PROSICIAE appellatæ. Arnob. lib. VII. aduers. gent. Quod si omnes has partes, quas PROSICIAS appellatis, accipere dii amant. Martian. Cap. lib. I. de Nupt. Philolog. Physiculatis extorum PROSICIIS viscera loquebantur. Quam vocem aliò transferens Macrob. lib. VII. cap. XII. non sine præfatione id faciendum duxit. Hoc & in Ponto, inquit, fieri videmus, in quo frustra quædam, & vt ita dixerim, PROSICIAE gelide feruntur. In cuius vocis locum alia, libratorum incuria, subit apud Solinum in Polyhistor. illo loco, quo ait: Nec longè inde collis Vulcanius, in quo qui rei diuinæ operantur, lignea vitea super aras struunt, nec ignis apponitur in hanc congeriem, cùm PORRICIAS intulerint. Illic enim PROSICIAS legendum, veteris mei codicis auctoritate, & recti sermonis ratione fretus, omni adferuatione adfirmare non dubito. Vetus Glossarium, PROSICIAE, Ἀπαρχὰ τῶν θυμῶτων. Nā, vt Dionysius Halicarnass. ait, Ἀπαρχὰς ἐλάμσανον ἐξέτου ἀπλάγχου, ἢ ἄλλου μέρους. PROSICIVM etiam Paulus ex Festo, nisi mendum subest, ait appellatum, quod profecatium proicitur, aut porrigitur. Idem etiā partes eorum, quæ diis immolabantur, ALBEMINA, vt & carniū sacrificatarum partes, STREBVLA, dici tradit. At ex immolata hostia defectum in iecinore imponendo augendi causa AVGVMENTVM, aut AVGVMENTVM appellatum, Varro lib. III. de lingua Lat. scribit.

ENIMVERO quod ad DANDI verbū attinet, eius in sacris vsum, hæc, quæ subieci, exēpla testantur. Cato de re Rust. cap. cxxxiii. Postea, ait, Cerei exta, & vinum DATO. Varro lib. I. de re Rust. cap. XXIX. Extâ diis cùm DABANT. Liuius lib. XXVI. Flamen Diailis, quod exta perperam DEDERAT, Flaminio abiit. Ouid. lib. III. Faistor.

Nam simul exta deo DATA sunt, licet omnia fari.

Macrobius lib. III. Saturnal. cap. II. ex Veranio, EXTA PORRICIVNTO, DIIS DANTO IN ALTARIA FOCVMVE, EOVE QVO EXTA DARI DEBEVNT. Paulus ex Festo: Forma significat modò faciem cuiusque rei, modò calidam, vt cùm exta, quæ DABANTVR, DEFORMA appellabatur. Martial. lib. XI. Epigrammat.

Nos tamen EXTA Ioni, tura, merumque DAMVS.

Qui locus testatur: DANDI vocabulum non ad exta modò, verum etiam ad tus &

rus & vinum, quibus res diuina fiebat, pertinuisse. Cuiusmodi locutionum copiam in veterum scriptis offendimus. Et de ture quidem Martial. lib. VII. Epigrammat.

DAT populus, ait, DAT gratus eques, DAT TVRA senatus.

Valor. Max. lib. I. cap. I. Candidam induere vestem, & aris DARE TVRA coactæ sunt. Arnob. lib. VII. aduers. Gent. Vt enim vos debetis ostendere cur TVRA DIIS DETIS. Et paulo post: An num quid aliquis dicet, idcirco superis TVS DARI, quod odoratus habeat suaves? Plenus est exemplorum Ouidius, Sic enim lib. I. Trist. Eleg. II. & III. Trist. Eleg. XXIII. & lib. II. & III. & V. Faistor. & lib. I. de Arte aman. & lib. III. IIII. VI. VII. X. XII. & XIII. Metamorph. & lib. II. Amor. Eleg. XII. & lib. IIII. de Pōto, Eleg. IX. & Epist. XX. Heroid. loquitur. Nec Virgilius testimoniū, si denuntiemus, detrectabit. Æncidos namq; lib. VII. legimus:

Vna omnes iuuenum primi, pauperque senatus

TVRA DABANT. --

Vbi Seruius, Verbo, ait, sacrorum vsus est. Nam dici solebat in sacris, DA QVOD DEBES DE MANV DEXTRA ARIS. Hoc etiam verbum, vt nostras in angustum cogamus copias, apud Horat. lib. IIII. Carmin. Ode II. Propertium lib. II. Eleg. VIII. Tibull. lib. III. Eleg. III. Lucanū lib. IX. bis, & Silium Italic. lib. III. & Senecā Hercule furente, Act. IIII. Sc. I. & in Octauia Act. IIII. Sc. I. & Arnob. lib. VII. aduers. gent. nō semel, diligens lector reperiet.

EODEM QVE modo & VINVM DARE dicebant. Cato de re Rust. cap. cxxxiii. Postea Iano VINVM DATO. Et mox: Item Iano VINVM DATO, & Ioui VINVM DATO, ita vt DATVM obstruem obmouendam. Virgil. lib. VIII. Æneid.

Communemque vocate deum & DATE VINA volentes.

Ouid. lib. IIII. Faistor.

VINAQVE DAT tepidis, farræque salsa, focis.

Quod genus loquendi etiam lib. IIII. eiusdem argumenti, & lib. I. de Arte aman. vsurpat. Valerius Flacc. lib. IIII. Argonaut.

-- cineri DAT VINA vocato.

TVRA autè DARE, id ipsum est, quod Arnobius lib. VII. ait, ante ipsa numinum signa altaribus injicere. Ouidius verò lib. III. Amor. Eleg. III. & lib. II. de Pōto Eleg. I. & lib. III. Faistor. Tura focis imponere. Seneca in OEdipo Act. II. Sc. II. focis injicere. Plinius lib. XII. cap. XIII. Aris ingereve. Vnde aras, tura votiuâ piorum, accipere, dixit Ouidius lib. III. Amor.

QVIN & TVRA FERRE, legere est apud Propert. lib. II. Eleg. XIII. Ouid. lib. I. de Pōto. Eleg. V. & lib. II. Eleg. IX. & lib. III. Eleg. I. & lib. IIII. Eleg. VII. & lib. XI. Metamorph.

PORRO dandi turis alia atque alia, prout facultates largiebantur, ratio erat. Nam honestiores quidem & locupletes ACERVOS TVRIS focis ingerebant, TVRAQVE ACERRA ET LANCE PLENA DABANT: pauperiores verò, GRANA duntaxat aliquot, vel GLEBVLAS & MICAS SVMMIS DIGITIS iniiciebant. Virg. lib. V. Æp.

-- Et PLENA supplex veneratur ACERRA.

Horat. lib. III. Carmin. Ode VIII.

Quid velint flores & ACERRA TVRIS

PLENA miraris?

Martial. lib. IIII. Epigram. XLV.

Hæc tibi pro nato PLENA DAT letus ACERRA,

Phæbe, Palatinus munera Parthenius.

Ouid. lib. IIII. de Pōto. Eleg. IX.

TVRAQVE MENTE magis PLENA, quàm LANCE DEDISSEM.

Idem eiusdem libri Eleg. VIII.

Nec que de PARVA pauper diis LIBAT ACERRA

TVRA, minus GRANDI quàm DATA LANCE valent.

Arnob. lib. IIII. aduers. gent. Non enim qui sollicitè relegit, & immaculatas hostias cædit, qui ACERVOS TVRIS DAT concremandos igni, numina consentiendus est colere. Tutis etiam acervos Iunoni à puella dari, Tibull. lib. IIII. Eleg. fingit. Martial. quoq; lib. VII. Epigram.

Consumpsi salsasque molas, & TVRIS ACERVOS.

Herodian. lib. III. Πρώτοι εἰς τὸν νεῖον ἀνελεῖν πολλὰς ἐχετόμλας κατέθυσε, λελάνθη τε τοὺς βαμοὺς ἐσώρευσεν.

DE GRANIS VERÒ TURIS, testimonia non defunt. Plautus Pcenulo Act. II. Sc.I.

Quisve vllum TURIS GRANVM sacrificauerit.
Ouid. lib. III. Faator.

DETIS & in veteres TVREA grana focos.
Tertullian. Apologet. *Qui ei offero opimam & maiore hostiam, quam ipse mandauit, oratione de carne pudica, de anima innocenti, de spiritu sancto profecta: non GRANA TURIS vnus asis.*

AT DE MICA TURIS ne quis mihi intestato fidem habeat, idoneos testes citabo, Ouidium, Plinium, Columellam. Ouidius quidem lib. III. Trist. Eleg. XII.

MICA QVE, ait, sollempni TURIS in igne sonet.
Plin. lib. XII. cap. XVIII. *AEstimetur postea toto orbe singulis annis tot funera, aceruatimque congesta honori cadauerum, que diis per singulas MICAS dantur.* MICAS autem vocabant vel confusa grana & fracta, vel concussa & elisa, vt idem auctor loquitur eiusdem lib. XII. cap. XIII. Et ita MICAM TURIS dixit Columella lib. VI. cap. XXX. de qua etiam sensisse videtur Tibull. Eleg. I. lib. III. cum ait:

Paruâque celestes pacauit MICA. --

POLLEN quoq; TURIS memorat Plinius lib. XIII. cap. II. vt TVS EXIGVVM, & ODORIS ALICVIVS GLEBVLA, Arnobius lib. VII.

SVMMS autem DIGITIS DVOBVS aut TRIBVS, in focum iacta tura ostendit Laetantius lib. V. cap. XIX. his verbis: *Nam cruciari atque interfici malle, quam tura TRIBVS DIGITIS comprehensa, in focum iactare, tam ineptum videtur, quam in periculo vite, alterius animam magis curare, quam suam.* D. Hieronym. in Epist. ad Heliodor. *Non est, inquit, in eo tantum seruitus idoli, si quis DVOBVS DIGITVLIS tura compressa in bustum aræ iaciat.* Prudentius in hymno in laudem Eulaliæ virginis,

Si modicum salis, eminulis

Turis & exiguum DIGITIS

Tangere, virgo benigna velis.

Et ita in fortilegio quodam anus Ouidiana lib. II. Faator.

--DIGITIS triatura TRIBVS in limine ponit.

INTERDVVM & cucullo, seu inuolucro soluto, tura focis iniiciebât. Iuuenal. Sat. XIII. ad Iouem

In carbone tuo CHARTA, pia tura, SOLVTA

Ponimus? --

SOLA autem MASCVLA TVRA aris dabantur. Plin. lib. XII. cap. XIII. *Quod ex eo rotunditate gutte pepedit, MASCVLVM vocamus, cum aliâ non ferè mas vocetur, ubi nò sit femina: religioni tributum ne sexus alter usurparetur.* MASCVLVM aliqui putant à specie testium dictum. Cuius sexus aliâs idem auctor meminit lib. XXXIII. cap. XI. Virgil. Ecloga VIII.

Verbenasque adole pingues, & MASCVLA TVRA.

Arnob. lib. VII. aduers. Gent. *Non si mille tu pondera MASCVLI TURIS incendas, calumque hoc totum redundantium vaporum nebulositate cludatur.*

PORRO VINVM DARE, idem valet cum eo quod vno loco Arnobius lib. VII. dixit, altaribus superfundere, & alio, vini exigui rorem super viuidam iacere atque instillare prunam. Quod Ouidio lib. III. Faator. est *fundere vina in focum*, Seneca, aras mero spargere, in Octauiâ Act. III. Scena I. Tertulliano in Apolog. *duas meri guttas offerre.* D. Hieron. in Epist. ad Heliodor. *haustum patere poculo merum fundere.* Vtiq; enim vina PATERIS dabantur. Varro lib. III. de lingua Lat. *Præterea in poculis erant PATERÆ, eo quod pateant, Latine ita dictæ.* Et mox: *Et in sacrificando deis, hoc poculo magistratus DAT Deo VINVM.* Idemque ex Festo in verbo INFERIVM non obscure colligitur. Ouidius lib. XV. Metamorphos.

--VINAQVE DAT PATERIS. -- Et lib. III. Faator. de sacrificij cuiusdâ apparatu, *Cumque MERI PATERA, turis acerra fuit.*

Vnde Horat. lib. I. Carm. Ode XIX.

Verbenas pueri ponite, TVRAQVE

Bimi cum PATERA MERI.

MERVVM etiâ super altaria INFVSVM fuisse Suet. in August. cap. XCIII. docet. Arnob. quoq; lib. VII. incensionis turis SVPERVSVM MERVVM ait. Ouid. lib. XII. Metamorph.

Ture

Ture dato flammis, VINOQVE in tura profuso.

Hinc merum, turis socium, scitè Arnobius dixit, quæ proinde mirum non est, in rei diuinæ mentione, simul iungi à Licio lib. X. & XIII. & ab Ouidio non raro; veluti lib. I. & III. Faator. & lib. I. de Arte aman. & lib. III. de Ponto, Eleg. I. & Epist. XX. Heroid. vt à Seneca. Octauiâ, Act. III. Sc. I.

VINVM autem nullum dabant, nisi PVRYM, reiciebantque SPVRCVM. Quo nomine, prout Festo referente, Labeo Antistius lib. X. Commentar. Iuris Pontificij explicabat, id vinum appellabant, quod sacris adhiberi non licebat: quale credebatur, cui aqua adiuncta erat, defrutumve, aut igne tactum, mustumve antequam deferuisceret. Idè Festus auctor est, CALPAR vocatû vinum nouum, quod ex dolio demebatur sacrificij causa, antequam gustaretur. Ioui enim prius sua vina libabant, eaque gratia festa VINALIA celebrabant. Vinum etiam quod Libero sacrificabant, SACRIMA appellatum fuisse Festus scribit. Planè regia Numæ lege, ex imputata vite vina diis libari, nefas erat, quemadmodû cum Plinio lib. XIII. cap. XII. Plutarchus in Numa docet: qui inter eius instituta refert, τὸ μὴ θεῶν θεοῖς εἶ ἀμπέλων ἀπλήτων. Alia insuper vinorum genera, quæ diis libare nefas credebant, Plin. recenset eiusdè lib. XIII. cap. XIX. *Et quoniam religione vita constat, prolibare diis nefastum habetur vino, præter imputata vitis, fulmine tacta, quamque iuxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratis pedibus calcata, & quod circumcisus vinaceis profuxerit, aut supernè deciduo immundiore lapsu aliquo polluto. Item Græcæ, quoniam aquam habeat.*

CÆTERVM, VEXTA DARE, absolute & sine adiectione, sic FLAMMIS & FOCIS EXTADARE aliquoties dici animaduerti. Ouid. lib. III. Faator.

Et iamiam FLAMMIS: EXTADATVRVS ERAT.

Idem lib. III. Faator.

Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat,

Extâ canis FLAMMIS, EXTADATVRVS, ouis.

Et alibi eodem lib.

sectaque fumosis EXTADEDERE FOCIS.

SIMILITER, vt absolute TVRADARE crebrò, ita nonnunquâ, ARIS DARE, legimus, non modò apud Valer. Maximum lib. I. cap. I. sed & Ouid. lib. II. Amor. Eleg. XII. & FOCIS DARE, apud eundem lib. III. Faator. non semel & in versibus de medicamine faciei (si modò illorum auctor est) & DARE IN FOCOS. lib. VII. Metamorphos. & ALTARIBVS DARE, ibidem, ac denique DARE FLAMMIS, lib. VI. Metamorphos.

EIVSDEM porrò, cuius & verbum DARE, familiæ ac gentis erat, REDDENDI verbum: cui in sacris locum fuisse, patet ex hoc Virgilij lib. II. Georgic. versu,

Lancibus & pandis fumantia REDDIMVS EXTADARE.

Vbi Seruius, Proprio, ait, sacerdotum verbo usus est: *REDDI enim exta dicebantur, cum probata, & elixa, aræ superponebantur.* Cornel. Tacit. lib. XX. *Lustrata boue, taurisque ara, & super cespitem REDDITIS EXTIS.* Sueton. in Augusto. *Decretum etiam publicum exstabat, quo cauebatur, vt quoque anno in posterum simili modo EXTADARE Marti REDDERENTVR.* Scatius lib. III. Thebaid.

Semineces fibras, & adhuc spirantia REDDIT

EXTA. -- quo loci Laetantius, REDDIT, interpretatur, *imponit aris.* Et ita Tibull. Eleg. III. lib. I. REDDERE TVRADARE dixit, & Ouid. lib. VI. Faator. REDDERE LIBA, & lib. III. Faator. REDDERE VINA.

PORRICIENDI quoq; verbum ex disciplina haruspicum, & ex præcepto Pontificû sollempne sacrificantibus fuisse Macrobius lib. III. Saturnal. cap. II. tradit. Næuius belli Pœnic. lib. III. apud Noniû, *Simul atrociam PORRICERENT EXTADARE ministros.* Plaut. Pcen.

Atque in manibus exta teneam, vt PORRICIAM.

Varro lib. I. de re Rust. cap. XXIX. *Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quod eâ seges frumentum PORRICIT.* Sic quoque, exta diis cum dabant, PORRICERE dicebant. Arnob. lib. II. aduers. gent. *Cum Romulo Pompilioque regnantibus percocta planè ac madida concremarentur diis exta, nonne rege sub Tullo semicruda cæpistis, & leuiter animata PORRICERE? Vt*

d ij

illud Varronis lib.v.de ling.Lat.inter *caesa* & *FORRECTA*: & alio eiusdem libri loco, inter *hostiam caesam* & *exta FORRECTA*. Rursus ibidem: *Pollutum*, quod a *PORRI-CIENDO* est factum. Cum enim ex mercibus *libamenta FORRECTA* sunt *Herculi*.

HOC amplius, *IMPONENDI* verbum in facris quoque locum habuisse, hæc, quæ sequuntur, exempla declarant. Tertullian. Apologet. *Vnde cum de decima Herculis, nec tertiam partem in aram eius IMPOSITIS*. Virgil. lib. II. *Georgic.*

Inde neque IMPOSITIS ardent altaria fibris,

Et lib. VI. *Æneid.*

Et solida IMPONIT taurorum viscera flammis.

Ouid. lib. III. *Fastor.*

Pro cane syderei canis hic IMPONITVR aris.

Idem lib. I. *Fastor.* Libum *IMPONERE*, & lib. XIII. *Metamorph.* aris *IMPONERE* profecta maectata vacca dixit, & Virg. lib. I. *Æneis* *IMPONERE* honorem, & lib. III. aris dona *IMPONERE*, & Lucanus lib. VI. aris *IMPONERE* flammam. Et rursus eod. libro:

Si quis quid vestris caput extaque lancibus infans

IMPOSUIT.

Eodem sensu Silius *Italic.* lib. III.

Infandum dictu paruos IMPONERE natos.

IMPONERE autem est, *ἰνίσσειν* & *ἰνίσσειν*, ut Dionys. *Halicarn.* lib. VI. vel *ἰνίσσειν*, ut Herodian. lib. V. loquitur.

EXTA planè aris data, reddita, impositaque fuisse *LANCIBVS*, ex suprâ adductis *Virgil.* lib. II. *Georgic.* & *Lucani* lib. VI. versibus liquet. Idem *Virgil.* lib. XII. *Æneid.*

Cumulantque oneratis LANCIBVS aris.

Ouid. lib. I. *Fastor.*

Nec defensa iuuant Capitolia, quo minus anser,

Det secur in LANCES, Inache diua, tuas.

Vnde *Aufonius* in *Monosyllab.*

Turibula, & patere, quæ tertia vasa deum? LANX.

CVM verò bona *exta* nuntiata, deos placatos & propitiatos indicabant, promittebantque iis volentibus & propitiis bene ac feliciter euenturum, quod adgredebantur seu in animo habebant, qui sacrificauerant, tunc *LITASSE* dicebatur. *LITARE* enim *Macrob.* lib. III. cap. V. explicat, sacrificio facto placare numen. Vnde & *LITATIONEM PROPITIATIONIS* idem dixit lib. I. in *Somn.* *Scipion.* cap. VIII. *Nonius* etiam *Marcellus* inter *LITARE*, & sacrificare, hoc interesse tradit, quod sacrificare, sit veniam petere, *LITARE* verò, propitiare, & votum impetrare. *Virgil.* lib. III. *Æneid.*

Tu modo posce deos veniam, sacrisque LITATIS

Indulge hospitio.

Vbi *Seruius*, *Dius LITATIS* debuit dicere. *Non enim sacro, sed deo sacris LITAMVS, id est, placamus.* *Plaut.* *Pœnul.* Act. II. Sc. I.

Si hercle istuc unquam factum est, tum me Iupiter

Faciat, ut semper sacrificem, nec unquam LITEM.

Alioq; eiusdem *Comœdiæ* loco narrat se diis suis iratis se agnos immolasse, nec potuisse tamen propitiâ *Venerem* sibi facere, & quoniâ *LITARE* nequibat, iratum se discessisse. *Sueton.* in *Neron.* cap. XVI. *Ante paucos quam periret menses, attēdit & extispiciis, nec unquam LITAVIT.* Idem in *Othone*, cap. VIII. *Nam & victima Diti patri caesa LITAVIT, cum tali sacrificio contraria exta potiora sint.* *Spartian.* in *Didio Iulia.* *Rem diuinam facienti, NE LITARET, optarunt.* *Ouid.* lib. XV. *Metamorphos.*

Victima nulla LITAT.

Seneca *Hercule furen.* Act. III. Sc. I.

Nondum LITASTI nate: consumma sacrum.

Idemque in *Octavia* Act. III. Sc. I.

Cæsis LITARE victimis numen deum.

Sunt & alia eiusdem verbi exempla apud *Liuium* lib. VI. & XXVII. vno & item altero loco: priore, *Consules prodigiis nuntiatis non facile LITASSE*: posteriore, *Per dies*

dies aliquot hostias maiores sine *LITATIONE* caesas narrat, denique non impetratam pacem deum. Cui vocabulo idē *Liuius* interdū aduerbia hæc *EGREGIE*, & *PROSPERE* adiungit: *Sicuti* lib. VII. *Manlium EGREGIE LITASSE*. Et mox, *Si ab collega PROSPERE LITATVM est*. Idē lib. IX. *LITATVM præterea est EGREGIE: auctoribus diis, ut videtur, ad rem gerendam proficiscimur.* *LITARE* autem *Græci* vocant *λατρεῖν*, ut contra, *δοσιπεῖν*, *Plutarcho* in *Cælare*, est, non *litare*. Et quidem si primis hostiis *LITATVM* non esset, aliæ caedebantur, quoad perlitaretur, quemadmodum *Liuius* lib. XII. ostēdit. *Sueton.* in *Augusto*, cap. XCVI. *Circa Perusiam sacrificio non LITANTE, cum augeri hostias imperasset.* At idem auctor in *Iulio*, cap. LXXXI. eum caedis suæ die, pluribus hostiis caedis, cum *LITARE* non posset, introisse nihilominus curiam spreca religione narrat. Quæ autem primas, quibus *LITATVM* non erat, quasi piaculi luendi gratia, ductæ caedebantur, & in priorum locum substituebantur, eas, *SVCCIDANEAS* appellatas *Agell.* lib. III. cap. VI. scribit.

ATQVE huiusmodi sacrificiis, & tam hostiarum caede, quam ture, ac vino dato, *HONORDIIS HABERI* dicebatur, *Ouid.* lib. VIII. *Metamorphos.*

Templa coronantur, bellatricemque Mineruam

Cum Ioue, diisque vocant aliis, quos sanguine voto,

Muneribusque datis, & acerris turis HONORANT.

Silius Italic. lib. XI.

Sternunturque Ioui, & delubrum sanguine HONORANT.

Quam rē *Arnobius* lib. VII. aduers. gent. acriter exagitat. *Aiunt enim*, inquit ille, *sacra hæc HONORANDIS esse instituta celestibus, & ea quod faciant, HONORIS ERGO facere, & his numinum. potentias auctitare. Quid si similiter dicant euigilare sese, atque dormire, deambulare, subsistere, conscribere aliquid & lectitare, ut HONOREM DIIS HABEANT, & dignitatis eos faciant ampliores? Et aliâs: Si enim HONORIS & reuerentiæ gratia maectatur diis hostiæ, &c.* *Tertullian.* *Apologet.* *Si quis aut ab alio cogeret ad HONOREM deorum, quos ultrò sui causa placare deberet. Seneca* II. lib. de *Benefic.* *Sicut nec in victimis quidem, licet optime sint, auròque præfulgeant, deorum est HONOS, sed pia ac recta voluntate venerantium.* *Virg.* in *Catalect.*

Victima sacratos tinget HONORE focos.

Petron. *Arbit.* *Satyrico* in precatatione quadam:

Non sine HONORE tuum patiar decus, ibit ad aras

Hircus, S ANCTE, tuas.

Hinc apud *Ouid.* lib. V. *Fastor.* *Superi HONORE se tangi, festisque diebus & aris gaudere adgnosunt.* Sed & lib. II. de *Ponto*:

Nam quid erit, ait, quare solito dignemur HONORE

Numina, si demas velle iuuare deos?

Inde & sacrificia *HONORES* vocant poëtae. *Seruius* teste, qui ita vocem hæc interpretatur ad ea verba lib. I. *Æneid.* *Haud equidem tali me dignor HONORE.* Et iterum lib. III. *Æneid.* ad ea verba, *Perfecto letus HONORE: Perfecto honore* ait, *id est, peracto sacrificio, qui est HONOR deorum.* Atque ita deum *HONOREM* accipere oportet apud *Corneliū Tacit.* lib. XV. in extremo, ut in his versibus quos adscribam, *Virgil.* lib. III. *Georgic.*

Sepe in HONORE deum medio stans hostia ad aras.

Idem lib. III. *Æneid.*

Ne quæ inter sanctos ignes in HONORE deorum.

Et lib. XII.

-- colui vestros si semper HONORES.

Ouid. lib. V. *Fastor.*

Utor ad ipse suos caelo descendit HONORES.

Tibull. lib. II. *Eleg.* II.

Ipsè suos adsit Genius visurus HONORES.

HOC sensu *INDICERE HONORES* dixit *Virg.* lib. I. & III. *Æneid.* eiusq; exēplo *Silius Italic.* lib. VI. *Sic & MAECTARE HONORES*, lib. III. *Æneid.* & *INSTAVERARE HONORES*, lib. V. *Æneid.* *Rursusq; ibid.* & lib. XII. *CELEBRARE HONOREM.* & lib. VIII.

HONOREM PER SOLVERE, Turis quoque; HONORES Ouid. lib. XIII. Metamorphof. non femel, & lib. I. Trist. Eleg. I. & Tibull. lib. I. Eleg. VIII. & Propert. lib. III. Eleg. VI. & laticum HONOREM. Virgil. lib. I. Æneid. & Lenæum HONOREM, lib. III. Sed & ludi HONORIS deorum ergo fieri dicebantur. Livi. lib. VI. Fore ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triennium adiceretur. Recusantibus id munus Ædilibus plebis cōclamatū a patriciis & iuuenibus se id HONORIS deorum immortalium causa libenter acturos, ut Ædiles fierent. Ouidius lib. III. Faator.

*Rusticus ad ludos populus veniebat in urbem,
Sed diis non studis ille dabatur HONOS.*

Quintilian. lib. III. cap. IX. Procedat enim aliquid semper necesse est, ut in ludis, HONOR DEORVM. Quin & supplicationibus HONOR HABERI diis dicebatur, eaque fuisse in iis decernendis sollempnia verba, proximo libro demonstrabimus.

QUÆCVMQVE autem deorum placandorum causa aris inferebantur, ea, DONA appellabant. Nonius: DONA consuetudine hæc habentur, quæ aut propitiandis diis dantur, aut hominibus pro benefactis redduntur. Cic. lib. II. de Legib. Impius ne audeat placare DONIS iram deorum. Et rufus ibidem: DONIS I impij ne audeant placare deos. Plaut. in Prologo Rudētis: Iouem se placare posse DONIS, hostiis.

Iouem se placare posse DONIS, hostiis.
Virgil. lib. II. Æneid.
DONA ferunt, onerantque aras, maētantque iuencos.
Et lib. VII.

*--huc DONA sacerdos
Contulit.-- Et lib. X.*

Ipsæ tibi ad tua templa feram sollempnia DONA. Hoc sensu instaurare diem DONIS, & DONA aris imponere idem Virgilius dixit lib. III. Æneid. & onerare DONIS templa lib. X. & XI. & cumulare altaria DONIS lib. XII. ut & onerare DONIS aras. Sil. Italic. lib. III. Sic & DONA intelligenda sunt apud Tibullum, Eleg. I. lib. I. Ouid. lib. I. Trist. Eleg. I. & lib. III. Eleg. II. Valer. Flaccum lib. V. Argonautic. ac Silium Italic. lib. V. cum dona Ioui, taurum in Mævania campis pacis ait.

EADEMQVE & MVNERA vocabant. Arnob. lib. VII. Diis hostias & cetera impendimus MVNERA. Virgil. lib. III. Georgic.

*--tu MVNERA supplex
Tende, petens pacem.--
Idem lib. I. Æneid.
--pingues centum, cum matribus agnas,
MVNERA, letitiamque dei.--*

Et in Cæri.
Non accepta piis promittens MVNERA diuis.
Ouid. lib. IX. Metamorphof.
--Dant MVNERA templis.

Et lib. III. de Arte aman.
MVNERA crede mihi placant hominesque deosque:
Placatur DONIS Iuppiter ipse datis.

Idem lib. II. Faator.
*Est honor & tumulis animas placare paternas,
Paruâque in extructas MVNERA ferre pyras.*

Atque ita MVNERA accipienda sunt apud eundem lib. III. Trist. Eleg. II. & lib. VIII. Metamorphof. & Tibull. Eleg. I. lib. I. Senecam Agamemnone in Choro Actus tertij. Donatus tamen in Eunuch. Terentij Act. V. Sc. vlt. & Cornelius Fronto in lib. de Nominum verborumque different. scribunt, DONVM proprie dici, quod diis datur: MVNVS verò quod hominibus. Eodemque DONI nomine coronæ aureæ, quæ interdum diis ferebantur, & alia id genus ἀγαθῶματα, continebantur: ut multis Livi, aliorumque auctororum testimoniis planum sit.

Et huiusmodi quidem DONA proprie FIGI dicebantur, & tamdiu DONA appellabantur, quamdiu non profanabantur. Vtriusque Seruius auctor est, qui lib. III. Æneid. ad versum,

ad versum, *Postibus aduersis FIGO*, proprie loquutum Virgilium adnotat. FIGI enim, ait, DONA dicuntur, ut, *Sacra ad fastigia FIXI*. Et sciendum est inter sacratas res etiam DONA esse, sicut in libris sacrorum inuenitur: quæ tamdiu dona dici possunt, quamdiu non profanantur. Virgil. lib. XII. Æneid.

Seruati ex vndis ubi FIGERE DONA solebant.
Propert. Eleg. XI. lib. XI.

Magna ego DONA tua FIGAM Cytheræa columna.
CÆTERVM ex commentariis sacrorum Pontificalium Festus Pomp. hæc verba refert: HIC OVIS, HÆC AGNVS ET PORCVS, TAVRI, VERBENÆQVE, PERPLOVERE PATERAM, REFRIVA FABA, PRÆMESSIVM, SEV PRÆMETIVM, PER SILLVM. Lupercaliorum etiã diem in sacris, FEBRVATVM dictū Varro lib. V. de ling. Lat. & Censorin. lib. I. de die Natali cap. XVIII. scribit. Plutarch. ἐν Αἰτωίᾳ, de Lupercalibus tractans, καὶ τὴν Δία τὴν ἡμέραν ἐκείνην φεβέριον ἢ φεβέριον ἢ φεβέριον ἢ φεβέριον. Purgamentum etiam in sacris FEBRVVM dictū, Varro. cod. lib. V. & Fest. in voce FEBRVARIVS testantur. Nonius ex Varrone de vita populi Ro. lib. I. hæc verba citat: *In eorum enim sacris liba cū sunt facta, incervi solent farris semine, ac dicere se ea FEBRVARRERE, id est pura facere*. Sacerdotes verò populi Ro. tunc cū in diem tertium quid denuntiabant, DIE PERENDINI dixisse, Agell. lib. X. cap. XXI. auctor est. FARRI quoque in sacris PII, & TOSTI appellationes tribuebantur. FARRIS PII mentio fit à Virgilio lib. V. Æneid. Horatio lib. III. Carm. Ode XXXII. Tibullo Eleg. III. lib. III. & Ascon. in III. Verrinam. Arnobius lib. II. aduers. gent. *Ut PIVM FAR monstrat, quo peragi mos fuit sacrificiorum sollempnium munia*. Seruius in illud Virgilius Ecloga VIII. *Sparge molam*: Hoc nomen, ait, de sacris tractum est. FAR enim PIVM, id est mola casta salsa (vtrumque enim idem significat) ita fit. Virgines Vestales tres maxima ex nonis Maiis A. D. prid. Id. Maiis alternis diebus spicas adoveas in coribus messuariis ponunt: easque spicas ipse virgines torrent, pindunt, molunt, atque ita molitum condunt. Et eo farre Virgines ter in anno molam faciunt, Lupercalibus Vestalibus, Idibus Septembribus, adiecto sale cocto & sale duvo. Igitur quod in sacris mola casta dicitur, ideo Virgil. in V. Æneid. FARRE PIO enuntiauit. Quid enim est PIVM, nisi castum? quoniam piare est propitiare, quod accidere non potest, nisi castè infernitum erit rebus sacris. Hoc autem dicendo, *Asperge molam, rem ipsam proprio nomine memorauit*. Vnde in II. Æneid. *Et salsa fruges, & in III. ipsam molam*. Casta quoque mola, quam virgines Vestales faciebant, Festus Pomp. meminit. Idem alio loco. ADOR, ait, *Farris genus, edor quondam appellatum ab edendo, vel quod aduratur, ut fiat TOSTVM*. Vnde in sacrificio mola salsa efficitur. Et alibi. Mola etiam vocatur FAR TOSTVM & sale sparsum, quod eo molito hostia aspergantur. Hinc Aufonius in monosyllab.

Mox ador, atque adoris de polline, Pontificum FAR.
Plin. lib. XVIII. cap. II. Numa instituit deos fruge colere, & mola salsa supplicare (atque, ut auctor est Hemina) FAR torere, quoniam TOSTVM cibo salubrius esset. Id vno modo consequutum, statuendo non esse purum ad rem diuinam, nisi TOSTVM.

ATQVEVT FARRI, ita & TVRI, PII epitheton adiectum inuenio. Tura enim, quod ad sacra deorumque cultum adhiberentur, & altaribus darentur, PIA appellant, Tibull. Eleg. II. lib. II. Ouidius lib. III. Amor. Eleg. III. lib. II. Trist. Eleg. I. & lib. VI. Metamorphof. & Epist. XX. Heroid. Lucanus lib. IX. Iuuenal. Satyr. XII. & Martial. lib. VIII. Epigr. VIII. & LXV. Qua ratione ignem ipsum, in aris accensum, PIVM dixit Ouidius lib. V. Trist. Eleg. VI.

ADOLERE etiam Seruius in VIII. Eclog. Virgilij, & ex eo Nonius Marcell. propriū fuisse scribunt verbum sacra reddentium, quod scilicet votis & precibus auctius numen facerent: indeque ADULTOS dictos, quasi ætate auctos. Ibidemque, ADOLE, significare ait, incende, sed ἄγεται ἐφ' ἡμῶν. Nam ADOLE est auge. Idem in lib. I. Æneid. ad verba, ADOLERE penates ADOLERE, proprie est augere. In sacris autem ADOLERE per bonum omen dicitur: Nam in aris non adolentur aliqua, sed cremantur & consumuntur, quæ veteres in focus sacrificabant.

HIS & ex eodem Seruii, verbū INDICERE, addam. Is enim in lib. III. Æneid. ad versum *Meritos INDICIT HONORES sacrorum*, ait, verbo est usus. Nam supplicationes

die festi INDICI dicebantur. Sic lib. I. Encid. *Simul diuim templis* INDICIT HONORES, & Silius Italic. lib. VI.

Dum Roma antiquos templis INDICIT HONORES.

LIU. lib. XXVII. *Et supplicatio omnibus diis, quorum puluinaria Romæ sint,* INDICTA EST. Huic similis alius apud eundem lib. XXVII. locus est. Longū esset, ire per singula sacrorū verba: mihi præcipua delibasse satis est. Tantū pro coronide, vetustam tabulam ad fratrum Arualium sacra spectantem subiiciam, quam bona fide, vti è marmoribus Romæ non ita pridem effossis descripta est, cum suis nāuis exhibebo: liberam cuique Notarum, quibus constat, interpretationem relinquens.

VII. ID. NOV.

SĒNIVS. DONATVS. L. FABIYS. FORTVNATVS.

FRATRES. ARVAL. IN. LVCO. D. D. VIA. CAMP. APVD. LAP. V. CONV. PER. C. PORC. PRISCVM. MAG. ET. IBI. IMM. QVOD. VI. TEMPESTAT. ICTV. FVLMIN. ARBOR. SACR. LVCL. D. D. ATTAC. ARDVER. EARQ. ARBOR. ERVENDAR. FERR. PENDENDAR. COLENDAR. COMMOLENDAR.

ITEM. ALIAR. RESTITVENDAR. CAUSA. OPERISQ. INCHOANDI. ARÆ. TEMPORAL. SACR. D. D. REFICIEND. EIVS. REI. CAUSA. LVSTR. MISS. SVOVETAVRILIB. MAIOR. ITEM. ANTE. ÆD. D. D. B. F. A. IVNCT. N. II. ITEM. AD. AR. TEMPOR. DIS. INF. S. S. IAN. PATR. ARIET. II. IOVI. VERBEC. II. MARTI. PATRI. VLT. AR. N. II. SIVE. DEO. SIVE. DE Æ. VERB. II. IVN. D. D. OV. N. II. VIRGINIB. DIV. OV. N. II. FAM. DIV. VERB. N. II. LARIB. VERB. N. II. MATR. LAR. OV. N. II. FONT. VERB. N. II. FLOR. OV. N. II. SYMMAN. PATR. VERB. ATROS. II. VESTÆ. MATRI. OV. II. VESEOR. DEOR. DEAR. Q. OV. II. ITEM. DIVIS. N. XX. VERBEC. XX.

III. ID. DEC. FRATRES. ARVAL. IN. LVCO. DE Æ. DIÆ. VIA. CAMPANA. APVD. LAP. V. CONVENER, PER. C. PORC. PRISCVM. MAG. ET. IBI. IMMOLAV. QVOD. AB. ICTV. FVLMINIS. ARBORVM. LVCL. SACRI. D. D. ATTACTÆ. ARDVERINT. EARVMQ. ARBORVM. ADOLEFACTARVM. ET. COINQVENDARVM. ET. IN. EO. LVCO. SACRO. ALIÆ. SINT. REPOSITÆ. ET. ARÆ. TEMPORAL. REFECTÆ. FERRI. EFFER. HVIVS. OPER. PERFECTI. CAUSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVITAVRILIB. MAIORIB. ET. CETER. Q. S. ADFVERE. P. ÆL. SECYNDINVS, T. FL. ARCRESI. LAVS. M. FAB. FORTVNATVS. M. SĒNIVS. DONATVS.

FVSCO. II. ET. DEXTRO. COS. XIII. K. MAI. IN. LVCO. DE Æ. DIÆ. P. F. MAG. I. PORCI. PRISCI. OB. FERRI. INLATIONEM. SCRIPTVR. ET. SCVLPTR. MARMOR. CAUSA. IMMOL. IP. SO. MAG. PORCAM. ET. AGNAM. STRVIB. EFFERTIS. ET. EXTAS. REDDID. AD. ARAM. MINISTRANTIBVS. PVBLIC. ET. PRELNTIBVS. A. SACR. D. N. AVG. ITEM. IMMOLAVIT. OB. FERRI. FLATIONEM. SCRIPTVRÆ. ET. SCALPTVRÆ. ET. OPERIS. PERFECTI. III. NON. MAI. PER. PORC. PHILOLOGO. CALAT. ET. PER. PVBLIC. FRATR. ARVAL.

IAM sacrorum ritus, statasque & sollempnes cærimonias non est quòd à me quisquam expectet. Itaque nec quæ cuique Deo gratæ, decorasque essent hostiæ, nec cui maribus, cui sceminis, cui maioribus, cui lactentibus immolaretur, dicam: nec farciminum, liborum, & puliū, vel vasorum, quibus in factis locus erat, nomina & genera recensēbo: nec denique quo ordine ritūque res diuinæ fierent, explicabo. Hæc enim & alia id genus vt à formulis remota, aliò ableganda & rejicienda esse censui: & ex his si quid attigi, non de industria,

de industria, sed occasione data feci: nec verò committam vt Onomasticon sibi pro formulis obtundi iure queri quisquam possit. Igitur, vt instituti mei memor proposūque tenax, quod huius libri proprium est, id exequar, ipsamet solemnia verba de promā, quibus cum vinum dabatur, vti, ac supplicare, moris erat. Ea, quemadmodum Arnobius lib. VII. aduers. gent. tradit, erant, MACTVS HOC VINO INFERIO ESTO. Seruius in lib. IX. Encid. *Quoties aut tus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant*, MACTVS EST TAVRVS VINO, VCL TVRE, hoc est cumulata est, hostia, id est magis aucta. Et paullo post: *Vt in Pontificalibus, sacrificantes dicebant Deo*, MACTE HOC VINO INFERIO ESTO. M. Cato lib. de re Rust. cap. CXXXIII. *Postea Iano vinum dato, sic*: IANE. PATER, VTI TE STRVE COMMOVENDA. BŌNAS. PRÆCES. BENE. PRECATVS SVM, EIVSDEM REI ERGO MACTE VINO INFERIO ESTO. *Postea Ioni, sic*: IVPITER. MACTE FERCTO ESTO: MACTE VINO INFERIO ESTO. Idem cap. CXXXII. *Ioni Dapali vinum ita pollucere monet*. IVPITER. DAPALIS, QVOD TIBI FIERI OPORTET IN DOMŌ, FAMILIA MEA, CVLIGNAM VINI DAPI, EIVS REI ERGO MACTE HAC ILLAGE. DAPE POELLVCENDA ESTO. *Manus interluito: postea vinum sumito*: IVPITER. DAPALIS. MACTE ISTACE DAPE POLLVCENDA ESTO. MACTE VINO INFERIO ESTO. Inferium autem vinum appellabant, illud ipsum quod dabatur, inferebatur, aut, vt ex Festo Paulus scribit, quod infra patræ labrum libabatur. Addebatūque verbum hoc, INFERIO, quemadmodum ex Trebatio (quem de religionibus librum scripsisse Macrobius lib. III. Saturnal. cap. V. & VII. ostendit) Arnobius docet, ea causa, ne vinum in cellis atq; apothecis conditum, ex quo illud quod effundebatur promptum erat, sacrum fieret: & ex vrbibus eriperetur humanis. Et enim hac exceptione & quasi taxatione non addita, omne omnino vinum doliare vel diffusum, ex quo hoc, quod dabatur, delibatum erat, religione obligatum fuisset. Vnde hac præscriptione submotos deos, iūque quasi legem dictam, ac veluti pactionibus & formulis adoratos eos eleganter Arnobius inferi: quippe cum MACTVS HOC VINO INFERIO ESTO, nihil aliud esset, quàm Mactus esto, quantum volo: tantum amplificatus, quantum iubeo. Nec verò in vino dando dumtaxat, sed & in iis quæ immolabantur, hanc eandem verborū formulam vsurpasse eos demonstrat Cato, qui lib. de re Rust. cap. CXXX. precationem ita concludit. HARVM CERVRVM ERGO MACTE HOC PORCO PIACYLO IMMOLANDO ESTO. Rursusque cap. CXLI. EIVSDEM REI ERGO MACTE HISCE SVOVETAVRILIBVS LACTENTIBVS ESTO. Nonius Marcell. *Adolere, ait verbum proprie sacra reddentium, quod significat votis ac supplicationibus numen auctius facere: vt est in iisdem*, MACTE ESTO.

LIBATIONIS verò formulam aliquatenus expressit Xiphilinus in Neron. cum Thraseam venis incisis mortem sibi cōsciuisse narrat: *Εντε μὲν, αὐτὸ πλὴν φάλα, ἀνέτεινε πλὴν χεῖρας, ἔφη, Σοὶ τὸ τοῦ αἵματος, ὃ Ζεὺς ἐλευθέειε, Σπένδω.* Cornel. Tacit. lib. XV. de Seneca: *Postremo stagnum calidæ aquæ introiit, respergens proximos servorum, addita voce*, LIBARE SE LIQVOREM ILLVM IOVI LIBERATORI. Quo nomine etiam Iouem memorat Lucianus in Demosthenis Encomij extremo.

At cum dona, munera, numini alicui offerrent, credibile est his verbis vsos, ACCIPE LIBENS. Tibull. lib. III. Eleg.

Magne Geni CAPE TURI LIBENS. --

Idem alias eod. lib.

Natalis Iuno sanctos CAPE TURI ACERVOS,

Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Seneca in Agamemnone Act. II. Sc. VI.

— *Generis nostri*

Iupiter auctor, CAPE DONA LIBENS.

Apud eundem in Hercule Oethæo Act. V. Sc. I. Hercules fingitur arcum ita offerre Apollini:

— ACCIPE SACR

Præante DONA: MUNUS. ACIDE CAPE.

Idem eiusdem Tragediæ Act. III. Sc. II.

Succendit aras, ACCIPE has, inquit, focis

Non falsè, messes genitor, & largo sacer

Splendet ignis ture. —

Sic & Ouid. lib. VIII. Metamorphos.

Vos modò fraterni manes animæque recentes,

Officium sentite meum, magnòque paratas

ACCIPITE inferas.

Idipsum & vetustæ inscriptiones, comprobant: in quatum vna est,

Te precor Alcide, sacris inuicte periclis,

Ritè tuis lætus dona ferens manibus:

Hæc tibi dona potest tenuis perferre Camæna,

Nam grates dignas tu potes efficere.

SVMME LIBENS simulacra, tuis que munera celo

Aris, urbanis dedicat ipse sacris.

In altera verò,

Tu quæ Tarpeio coleris vicina Tonanti,

Votorum vindex semper fortuna meorum,

ACCIPE, quæ pietas ponit tibi DONA MERENTI.

ETIAM precantes ACCIPI preces suas rogabant Ouid. lib. II. de Ponto Eleg. VIII.

Tu quoque conueniens inuenti nupta marito

ACCIPE, non dura, supplicis, aure, PRECES.

Sed & apud eundem lib. III. Faator. Claudia matrem Idæam ita affatur:

ACCIPERE sub certa conditione PRECES.

Idem in Ibin:

Ipsique tu tellus, ipsum cum fluctibus æquor,

Ipsè meas æther ACCIPE summe, PRECES.

NUNC rectè arque ordine facturus videor, si quibus verbis Deos compellarent, exponam. Ac primum constat Deos salutari consueuisse. Quo genere loquendi vix est in vetustis auctoribus vllum frequentius. Cato de re Rust. cap. II. *Paterfamilias ubi ad villam venit, ubi Larum Familiarem SALVTAVIT.* Plaut. Amphitr. Act. III. Sc. II.

Nec Bacchum SALVTEM hodie, nec Cereverem.

Idem Bacchidib. Act. II. Sc. VI.

Deos, atque amicos ist SALVTATVM ad forum.

Terent. Phormio. Act. II. Sc. I.

At ego deos penates hinc SALVTATVM domum deuortar.

Cicero pro Rosc. Amer. *Quòd si luce canes quoque latrent, quum deos SALVTATVM aliqui venerint, opinor ijs crura suffringantur.* Ouidius lib. XV. Metamorph. de Æsculapij aduentu in urbem:

— Lætòque deum clamore SALVTANT.

Idem lib. I. Trist. Eleg. II.

Diique relinquendi, quos urbs habet alta Quirini,

Estè SALVTATI tempus in omne mihi.

Et lib. II. de Ponto Eleg. VIII.

Vtque SALVTABAM, numen caeleste SALVTO.

Idem in Epist. XX. Heroid.

Protinus egressæ, superis, quibus insula sacra est,

Flaua SALVTATIS tura merùmque damus.

Stat. Papin. lib. III. Syluar.

— Sæpe nouo Ianum liçtore SALVTES.

Liuus lib. XXX. *Prætor exemplo edixit, vti Aeditui ades sacras omnes tota urbe aperirent, circumueundi SALVTANDIQVE DEOS, agendique gratias per totum diem populo potestas fieret.* Apud eundem lib. XXXVIII. Scipio. *In Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonemq; & Minervam, ceterosque deos, qui Capitolio atque arci præsident, SALVTANDOS ibo.* Idem lib.

XLIII. *Deos, qui urbem Romam incolerent, senatùmque & populum Rom. SALVTATVM se dixit venisse.* Silius Italic. lib. III.

— patrio diuos clamore SALVTAT.

Martial. Epigramm. VII. lib. VIII. ad Ianum:

Te primum pia tura rogent, te vota SALVTENT.

Idemque lib. XII. Epigramm. LXXVIII. *Precibus Iouem SALVTARE dixit.* Claudian. in Par. egyptico in VI. Honor. Aug. Consulat.

Inde SALVTATO, libatis, Tybride, lymphis.

Plinius lib. VII. Natural. Histor. cap. LIII. *A. Pompeius in Capitolino cum DEOS SALVTASSE.* Seneca Epist. VI. lib. XV. *Quomodo sint dii colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernas sabbatis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vitemus SALVTATIONIBVS matutinis fungi, & foribus assidere templorum.* Cuiusmodi salutationum matutinarum testes etiam idoneos habemus, Apuleium lib. XI. de Asino aur. & Arnob. lib. VII. aduers. gent. nec non Prudentiù Peristephanò hoc versu,

Manè SALVTATVM concurritur, omnis adorat

Pubes. —

Denique Plautus in Stich. Act. III. Sc. I. & II. hoc eodem genere loquendi vitat.

QVIN & auguria læta & omina fausta SALVTABANTVR. Virgil. lib. XII. Æneid.

Tum verò augurium Rutili clamore SALVTANT.

Silius Italic. lib. II.

— Atque omen clamore SALVTANT.

Idem lib. XV.

— Genibusque SALVTANT

Submissi augurium. —

TEMPLA etiam, agros quoque SALVTARI consueuisse Ouidius lib. III. & XV. Metamorphos. ostendit. Sed & Elephantos in Mauritania post sollempniem aspersionem sydus SALVTASSE, Plinius lib. VIII. Natur. Histor. cap. I. scriptum reliquit.

SATIS igitur superque probatum est, deos SALVTATOS: sed qua id verborum formula & conceptione fieret, inuestigandum est. Nam etsi SALVTARE DEOS sit precibus adorare, vel ipso Donato interprete in Phorm. Terentij Act. II. Sc. I. tamen nihil prohibet etiam SALVTEM diis dictam: cui rei testimonio est Plautus Pænulo Act. I. Sc. II. ubi Agorastocles Veneti SALVTEM dici, & tem diuinam fieri suo nomine mandatis verbis.

— Etiam Veneti dicito.

Multam meis verbis SALVTEM. Ad. dicam. Ag. atque audi. Ad. quid est?

Ag. Paucis verbis, rem diuinam facito. —

SANE eos qui ad deos adibant SALVTEM illis vulgari verbo, SALVE, dixisse, in præptu est demonstrare. Lilius lib. I. *Regem parentemque urbis Romine SALVERE vniversi Romulū iubent, PACEM precibus exposcunt.* Propert. Eleg. IX. lib. III. ad Herculem:

SANCTE pater, SALVE, cui iam fauet aspera Iuno,

SANCTE velis libro dexter inesse meo.

Eundem Salij apud Virgilium lib. VIII. Æneid. ita salutant:

SALVE vera Iouis proles, decus addite diuis.

Similiter Æneas lib. VII. patrios penates adorans:

Vosque, ait, ô fidi Troiæ SALVETE penates.

Ouid. lib. I. Faator:

Diique petitorum, dixit, SALVETE locorum.

Idem lib. II. Metamorphos.

— De cespite virgo

Se leuat, & SALVE numen, me iudice, dixit.

EODEMQVE verbo paternos manes Æneas apud Virgil. lib. V. Æneid. veneratim:

— SALVE sancte parens, iterum SALVETE recepti

Nequicquam cineres, animæque umbræque paterne.

ATQVE ita Ciceronem SALVBRIBUS iubet Plinius lib. VII. Natur. Histor. cap. XXX. & Scipionem Silius Italic. lib. XVII. Sic & Catillus:

O nimis optato seclorum tempore nati
Heroes, SALVETE, Deum genus, o bona mater.
 Ovidius quoque lib. i. Fastor. Calendas Ianuarias venerans,
 SALVE, ait, *festus dies, meliorque reuertere semper.*
 Quinetiam apud Star. Papin. lib. iiii. Syluar. Sibylla & Ianus Domitianum, vt Deum, hoc ipso verbo affantur. Varro lib. vi. de lingua Lat. verfum hunc ex Andromacha adducit, *Templa alta Orci, SALVETE, infera.*

SED & qui ex aliqua peregrinatione domum salui redibant, eadem verborum figura patriam salutabant. Plaut. Bacchidib. Act. ii. Sc. i.
Herilis Patria SALVE, quam ego biennio
Post quam in Ephesum abij, nunc conspicio lubens.
 Idem Stich. Act. v. Sc. ii.
 SALVETE *Athena, que nutrices Gracia: terra herilis patria*
Te video lubens.

Seneca in Agamemn. Act. iiii. Sc. i.
Tandem reuertor fospes ad patrios lares:
 O cara SALVE TERRA. Virgilius lib. vii. Æneid.
 -- SALVE fatis mihi debita TELLVS.

Claudianus lib. de Rapt. Proserp.
 -- SALVE gratissima TELLVS.

Plautus etiam in hac cultus diuini specie, verbo, SALVTO TE, vsus est duobus locis: quorum vnus est Bacchidib. Act. ii. Sc. i. vbi Chrysalus seruus Apollinem ita salutatur:

SALVTO TE *vicine Apollo, qui adibus*
Propinquus nostris accolis, venerorque te.

Alter est in Milite Glor. Act. iiii. Sc. viii. ad Larem familiarem:
 Etiam nunc SALVTO TE, FAMILIARIS, priusquam eo.

VERVM quo gestu, habitu, motu, flexuque corporis deos colere, venerari, adorare, precari, iisque supplicare motus esset, operæpretiū est indicare. Nō minus enim quo id ritu, quam quibus verbis fieret, scire refert. Nec inutilis aut iniucunda erit hæc, (si quæ est) à re propofita digressio. In salutandis certè & adorandis diis STANTES, CAPITÈ OPERTO, CORPVS AD DEXTRAM SIUC DEXTROVERSVM IN ORBEM CIRCVMAGEBANT, PROCVMBEbant etiā, DEXTRAMQUE ORI ADMOVENTES, OSCVLVM LABIIS PREMEBANT, tum deinde SEDEBANT. Dixi multa paucis, ac ne quis fidem meam sequatur, idoneos & locupletes pro me reos dabo, omnique (quod aiunt) exceptione maiores huius ritus testes producan.

ANTE omnia docendum est STANTES eos non de geniculis deos salutasse. Quod Martial. indicat lib. xii. Epigramm. cum ait:

Multis dum precibus Iouem SALVTAT,
STANS summos resupinus vsque in vmgues.

CAPITE verò OPERTO salutatos deos ostendit Plaut. in Curculio. Act. iiii. Sc. i. his verbis:

Quis hic est, qui OPERTO CAPITE Æsculapium
Salutat?

HINC & in Amphitryo. Act. ii. Sc. i. ab Alcmena parturiente deos CAPITÈ OPERTO inuocatos refert. Idemque apertè Plutarchus ἐν Αἰτιολοῖς ἢ περὶ ῥωμαίων, tradit: Διά τι, inquit, τοὺς θεοὺς προσκυνοῦντες, ὅτι κερὰ λούονται τὴν κεφαλὴν. Et mox, τοὺς δὲ θεοὺς οὕτω προσκυνοῦσιν, ἢ πατείνοντες ἑαυτοὺς τῇ ὀπίσθῳ τῆς κεφαλῆς, ἢ μᾶλλον εὐλαβεῖσθαι τὰ φωνῶν προσποιεῖσθαι αὐτοῖς ἕξωθεν εὐχόμενοι ἀπαίσιον καὶ δέσφηνον, τῶν ὄτων ἀπελαμβάνον τὸ ἰμάριον. Et certè non à salutantibus modò & adorantibus, sed & à sacrificantibus Deos, (Saturnum, Honorem, & Herculem excipio) CAPITÈ OPERTO, obuoluto, vesteque ad aures adducta coli consueuisse constat. Saturno namque & Honori, ἦναι ἀγαλῆται vel ἀπαρχαλίπια τῆς κεφαλῆς, moris fuisse Plutarch. ἐν αἰτιολοῖς auctor est. Festus Pomp. LVCEM FACERE, dicuntur Saturno sacrificantes, id est capita detegere. Macrobius lib. i. Saturnal. cap. x. de Saturno. Hinc est quod ex instituto peregrino huic Deo sacrum APERTO CA-

PITE

PITE faciunt. Proinde apud eundem lib. i. cap. viii. vbi de æde Saturni scriptum est: Illic Græco ritu CAPITÈ OPERTO res diuini fit: quia primò à Pelasgis, post ab Hercule ita eam à principio factitatam putant, legendum procul dubio est, CAPITÈ APERTO. Quo ritu etiam Herculi rem diuinam factam Halicarnass. lib. i. docet. Hoc idem Macrobius lib. iii. Saturnal. cap. vi. confirmat, Cornelij Balbi verba hæc adferens: Apud aram Maximam obseruatum, nelecti sternium fiat: custoditur in eodem loco ut omnes APERTO CAPITÈ sacra faciant. Hoc fit, ne quis in æde Dei habitum eius imitetur. Nam ibi OPERTO ipse CAPITÈ est. Varro ait, Græcum hunc esse morem: quia siue ipse, siue ab eo relicti, qui aram Maximam statuerunt, Græco ritu sacrificauerunt. Hoc amplius addit C. Bassus: Idcirco enim hoc fieri dicit, quia ara Maxima ante aduentum Æneæ in Italia constituta est, qui hunc ritum VELANDI CAPITIS inuenit. Et certè motè huc purū putum Romanū fuisse & ex patriis Latinorum institutis docet Virgil. lib. iii. Æneid, cuius versus ipsos, quod perspicue huius ritus non minus originem, quam causas aperiant, subieci. His enim præceptis vates Æneam instruit:

Quin ubi transmissæ steterint trans equora clâsses,
Et positis anisiam vota in litore solues,
 Purpureo VELARE COMAS ADOPERTVS AMICTVS:
 Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
 Hostilis facies occurrat, & omina turber.
 Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto,
 Hac casti manent in religione nepotes.

Vbi Seruius: Sane, ait, sciendum est sacrificantes Diis omnibus, CAPITA VELARE confuctos ob hoc, ne se inter religionem vagis offerret aliquid obtutibus; excepto tantum Saturno. Fest. Pomp. in verbo Saturnia: Saturnij quoque dicebantur qui castum in imo clino Capitolino immolabant: vbi ara dicata ei Deo ante bellum Troianum videtur, quia apud eam supplicant APERTIS CAPITIBVS. Nam Italici auctore Æneæ VELANT CAPITA: quod is, cum rem diuinam faceret in litore Laurentis agri Veneri matri, ne ab Vlyffe cognitus interromperet sacrificium, CAPVT ADOPERTVIT, atque ita conspectum hostis euitauit: Aurel. Victor in Breuiario historiæ Romanæ de Æneæ loquens: Cum interim immolata sue in litore sacrificium perageret, traditur fortè aduertisse Argiuam classem, in qua Vlyffes erat: cumque vereretur ne ab hoste cognitus periculum subiret, itemque rem diuinam interrompere summum nefas duceret, CAPVT VELAMENTO OBDVXISSE, atque ita pleno ritu sacra perficisse: inde posteris traditum morem ita sacrificandi, ut scribit M. Oëtavius. Hinc Varro lib. iiii. de lingua Lat. Ricam, ait, à ritu dictam, quod Romano ritu sacrificium facmine cum faciunt, CAPITA VELANT. Liuius lib. x. Si conspiciatur cum capite ac litore, CAPITÈ VELATO victimâ cadat. Ex hoc porro ritu apud Valer. Flacc. lib. v. Mopsus vates dum manes veneratur, usque vinum dat, CAPVT OBNVBIT. Propert. lib. ii. Eleg. xix.

Ante tuosque pedes illa ipsa ADOPERTA SEDEBIT.

Contrà, Tertullianus in Apologet. Christianos CAPITÈ NVDO precatos semper scribit; quia non erubescerent: ac sine monitore, quia de pectore orabant.

CIRCVMEGISSE verò CORPVS & CIRCVMVERTISSE ostendit Suet. in Vitellio, cap. ii. his verbis: Idem miri in adulâdo ingenij, primus C. Cæsarem adorari ut Deum instituit: cum reuersus ex Syria non aliter adire ausus esset, quam CAPITÈ VELATO, CIRCVMVERTENSQUE SE, deinde PROCVMBENS. Plutarch. in Numa ab eo institutum refert: τὸ προσκυνοῦν ἀποστρέφοντες. Additque, ἢ δὲ ἀποστρέφει τῶν προσκυνοῦντων, λέγεται μὲν ἀποστρέφειν εἶναι τὸ κούμην ἀποστρέφειν: δὲ δὲ εἰ δ' αὖ μᾶλλον ὁ προσκυνοῦντων, ἐπεὶ τῶν ἱερῶν βλέποντων ἀποστρέφει τὰς ἀνατολάς, μεταβάλλει ἑαυτὸν εἰς τὰ ἄλλα καὶ ἀποστρέφει ἐπὶ τὸν θεόν, κύκλον ποιῶν καὶ συνάπτεται τὴν ὀπίσθην τῆς εὐχῆς δι' ἀμφοῖν. Eundemque ritum idem auctor ἐν αἰτιολοῖς ἢ περὶ ῥωμαίων ita perstringit: Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν τείνων, ὡς φησι Βάρρων, ἀποστρέφονται, καὶ τὰς θεῶν ἱερὰς, τιμῶντες τὰ τῶν πατρῶν μνήματα. Quæ verba è Græcis Latina qui fecit, is vocis huius ἀποστρέφονται vim potestatemque assecutus non videtur. Nam hoc proculdubio Plutarchus scilicet, circa tumulos parentum CIRCVMAGERE liberos consueuisse: quod mortuis diuini cultus & honores exhiberi folerent, vt & Tertullian. in Apologet. testatur, cum de Diis agens ait: Quid omnino ad honorandos eos fa-

ORIENTIS, & simulacrum quod erit in aede. Et ita vota suscipientes contueantur aedem, & ORIENTEM CÆLI. Tertull. in Apologet. Sed & plerisque vestrum affectatione aliquando & caelestia adorandi, AD SOLIS ORTVM LABIA VIBRATIS. Apul. lib. II. de Afino aur. de quodam sacerdote Ægyptio: Tunc ORIENTEM OBVERSUS, & incrementa solis augusti tacitus imprecatus. Latinus Pacatus in Panegy. Nam ut diuinis rebus operantes, IN EAM CÆLI PLAGAM ORA CONVERTIMVS, A QVA LVCS EXORDIVM EST: sic ego vota verborum, quæ olim nūcupaueram, soluturus, id oratione tempus aspiciam, quo Romana lux cæpit. Sollemnem planè fuisse ad orientem conuersionem Clemens lib. VII. Stromat. on indicat: eodèmq; conuersa templa fuisse Plutarch. in Numa docet.

RECTO VERÒ VVLTV orasse eos indicat hic Iuuenalis è Sat. X. versus.

Hoc RECTO, VVLTV solum hoc & pallidus optas.

Vnde Tertull. in lib. de Orat. modestiam & humilitatem Christianorum prædicās: Atqui cum molestia & humilitate adorantes magis commēdamus Deo preces nostras, ne ipsis quidem manibus sublimius elatis, sed temperatè ac probè elatis, ne VVLTV quidem in audaciam ERECTO.

ORASSE VERÒ MANIBVS IN CÆLVM SVBLATIS Apulcius tradit in libro de Mundo. Nam, ait, habitus orantium hic est, ut MANIBVS EXTENSIS AD CÆLVM precemur. Virgil. lib. II. Æneid.

At pater Anchises oculos ad sidera letus

Extulit, & CÆLO PALMAS cum voce TETENDIT.

Et lib. III. Æneid.

At pater Anchises PASSIS de litore PALMIS

Numina magna vocat.

Passis enim palmis Nonius interpretatur apud Enn. Annal. lib. X. patentibus & extensis. Item lib. V.

Ni PALMAS ponto TENDENS VTRASQVE Cloanthus,

Fudissetque preces, diuósque in vota vocasset.

Item lib. X.

Et DVPLICES cum voce MANVS AD SYDERA TENDIT.

Omnipotens genitor. --

Hinc Lucretius lib. V.

-- Et PANDERE PALMAS

Ante Deum delubra. --

Ouid. lib. VIII. Metamorphof.

-- AD SYDERA supplex

Cressa MANVS TOLLENS. --

Idem lib. I. Trist. Eleg. vlt.

Ipsè gubernator TOLLENS AD SYDERA PALMAS

Exposcit votis immemor artis opem.

Pedo Albinou. in carmine consolatorio ad Liuiam:

Atque aliquis de plebe pius, pro paupere nato,

SVSTVLERAT TIMIDAS SYDERA AD ALTA MANVS.

Sic & Scipio apud Silium Italic. lib. III. sublati in cælum manibus precatur.

Idem & lib. XV.

Ac supplex GEMINAS TENDENS AD SYDERA PALMAS,

Tellurem, noctemque & cælo sparsa precatur

Astra. --

Liuius lib. V. de Camillo: Dicitur MANVS AD CÆLVM TOLLENS ita precatus esse.

Lucian. in Philopatride. Ημεῖς δὲ τὸν ἐν Αθλαῖς Ἀγῶνον ἐφευρόντες ἢ ἀεθλοῦσαντες, χεῖρας εἰς ἕραν ἐκείνας τῶν εὐχαριστοῦμεν. Expansis autem seu passis & supinis manibus id factum constat. Liuius lib. XXXVI. Nixæ gemibus, SYPINAS MANVS AD CÆLVM AC DEOS TENDENTES, orantēsq; Virgil. lib. III. Æneid.

Multa Iouem MANIBVS supplex orasse SYPINIS.

Horat. lib. III. Ode XXIII.

CÆLO SYPINAS SI TVLERIS MANVS.

Vnde

Vnde Æschylus in Prometheo ἠλίσματα γυναιόμια χεῖρας dixit. Hinc & Petron. Arbit. in Satyrico, Licus, ait, trepidans ad me SYPINAS PORRIT MANVS.

Sciendum tamen est, vt Seruius in lib. III. Æneid. ad ea verba, Summissi petimus terram, & Macrobi. lib. III. cap. IX. scribunt, pro qualitate & diuersitate numinum interdum ima, interdum summa, veteres respexisse.

PRÆTEREA eos qui orabant, ARAS TANGERE ET AMPECTI solitos, Macrobi. lib. III. Saturnal. cap. II. tradit, & adductis Virgilij è libro III. & VI. Æneid. versibus cōfirmat. Seruius etiā in lib. III. Æneid. Necessè, ait, erat ANSAS à sacrificiis TENERI: quod nisi facerent, grata Diis sacrificatio non esset. Rursusque in lib. VI. Æneid. Rogabant, deos ARARVM ANSAS TENENTES. Plaut. Rudente Act. III. Sc. III.

VENVS ALMA, ambæ te obsecramus,

ARAM AMPLEXANTES HANC TVAM.

Similique modo apud Apul. lib. VI. de Afino aur. Psyche Iunonem deprecans, ARAM AMPECTIT VR. Ex quo Horatius Ode XXIII. lib. III.

Immunis ARAM SI TETIGIT MANVS,

Non sumptuosa blandior hostia,

Mollibit auersos penates

Farve pio & saliente mica.

Seneca in Herc. Furen. in Choro Act. III. ARAS TANGITE supplices.

Similiterque in mensa, in qua bene precari moris fuisse Liuius ait, precantes MENSAM TANGEBANT. Ouid. lib. I. Amor. Eleg. III.

TANGE precor MENSAM, tangunt quo more precantes.

IPSA quoque SIGNA DEORVM CONTINGERE ET COMPREHENDERE solitos Arnobius lib. VI. aduers. gent. indicat his verbis. Ita enim non videtis spirantia hæc signa, quorum PLANTAS ET GENAS CONTINGITIS ET CONTRECTATIS ORANTES.

ARIS etiam ADVOLVEBANTVR supplicantes, vt docet Propertius lib. III. Eleg. XV. Nunc, inquiens, ô Bacche tuis humiles ADVOLVIMVR ARIS.

Seneca OEdipo Act. I. Sc. I.

AFFVS VS ARIS supplices tendo manus,

Matura poscens fata. --

Prudentius in Apotheofi:

Perfidus ille Deo, quamuis non perfidus vrbi,

Augustum CAPVT ANTE PEDES CVRVARE Minervæ

Fictilis, & SOLEAS Iunonis LAMBERE, PLANTIS

Herculis ADVOLVI, GENVA INCVRVARE Diane,

Quin & Apollineo frontem submittere gypso.

Idem in Peristephano:

Iam si SVB ARIS ad sigillorum pedes

IACEATIS infra se Etilem quercum siti,

Quid esse vobis æstimem proiectius?

HOC amplius supplices mulieres GENIBVS NIXAS Deos orasse, testantur Ouid. lib. III. Fastor. quo loci Claudiam SVBMISSO GENV precantem facit: & Liuius lib. XXVI. cum matronas GENIBVS NIXAS supinas manus ad cælum ac Deos tetendisse narrat: ac denique Apuleius lib. VI. de Afino aur. vbi Psyche GENV NIXA Iunonem deprecatur.

PRÆTEREA CAPILLIS PASSIS, solutis & demissis, mulieres Diis supplicasse inuenio. Ouidius enim de cadem Claudia lib. III. Fastor.

-- Vultus, ait, in imagine Diæ

Figit, & hos edit, CRINE IACENTE, sonos.

IDEM QVE lib. III. eiusdem argumenti, grauidas mulieres RESOLVTO CRINE Iunonem Lucinam precari iubet. Sic & Virgil. lib. I. Æneid. Phrygiæ matronas ad templum infestæ Palladis CRINIBVS PASSIS processisse scribit. Idemque lib. III.

Et circum Iliades CRINEM, de more, SOLVITÆ.

Hoc etiam indicat Tibullus, cum ait lib. i. Eleg. iii.

*Bis que die, RESOLVTA COMAS, tibi DICERE LAVDES
Insignis turba debeat in Pharia.*

Nam RESOLVTA COMAS, Tibullus dixit eadem figura, qua Ovidius lib. ii. Amor. Eleg. xiiii.

— *Ferturque rogo RESOLVTA CAPILLOS.*

Ea causa est, cur Numa lege sua, quæ à Festo Pomp. in verbo *Pellex*, refertur, aram tangere pellicem vetabat: quod si tangeret, CRINIBVS DEMISSIS, agnum foeminam cadere præcipiebat. DEMISSIS enim CRINIBVS, idem est, quod resolutis, effusis & passis crinibus. Propert. lib. ii. Elegiar.

— *Sed tu potius, precor, ut me*

DEMISSIS plangus pectora nuda COMIS.

Ovidius lib. vi. Factor. de Vestalibus loquens,

Attonite stebant DEMISSO CRINE ministræ.

Et in Epist. Ariadnes ad Theſcum,

Aspice DEMISSOS lugentis more CAPILLOS.

SUPPLICANTES etiam TEMPLIS PROSTRATOS PROCVBVISSE, LIMINAQUE TEMPLORVM ET SOLUM ÆDIVM SACRARVM OSCVLATOS obferuauit. Lucretius lib. v.

*Nec PROCVMBERE HVMI PROSTRATVM, & pandere palmas,
Ante Deum delubra.*—

Tibull. lib. i. Eleg. v.

*Non ego tellurem MANIBVS PERREPÈRE SVPPLEX,
Et miserum sancto TVNDERE POSTE CAPVT:*

Non ego si merui dubitem PROCVMBERE TEMPLIS,

Et DARE SACRATIS OSCVLA LIMINIBVS.

Ouid. lib. i. Metamorphos.

Vt templi tetigere gradus, PROCVMBIT VTERQUE

PRONVS HVMI, GELIDOQUE PAVENS DEDIT OSCVLA SAXO.

DIO lib. xii. de his qui vrbe cum Pompeio excesserunt: Καὶ ἐπὶ τῶν ἑωπολῶν μὲν οἰκίας (ἢ γὰρ παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἐχέσται ἄθι καὶ ἰόντες ἐν χάρις ἐποιοῦντο) πάντα αὐτοῖς ἐλάμβανε: τὰς τε γὰρ θεὰς ἀνεκέλευε, ἢ τὰ δὲ πέδῃ κατεφίλου. Amobius lib. i. aduers. gent. *Cum per omnia supplices irent tepla, non DEORVM ANTE ORA PROSTRATI, LIMINA IPSA CONVERRENT oculis. Eoque spectare videtur illud Iuuenalis Satyra vi.*

Tarpeium LIMEN ADORA PRONVS.—

QVINETIAM in his supplicationibus, quæ auertendæ deorum iræ causâ habebantur, aut cum hostili aliquo nuntio percussa ciuitas ad Deos & vota cōfugiebat, CRINIBVS TEMPLORVM SOLUM VERRERE MATRONÆ solebant. Liuius lib. iii. *In si cum coniugibus ac liberis supplicatum ire, pacemque exposcere Deum, ad id quod sua mala quemque cogebant, auctoritate publica euocati, omnia delubra implent: strata passim MATRES CRINIBVS TEMPLA VERRENTES, veniam irarum caelestium, finemque pesti exposcunt.* Idē lib. xxvi. *Ploratus mulierum nō ex priuatis solum domibus exaudiebatur, sed undique MATRONÆ in publicum effuse circa Deum delubra discurrunt CRINIBVS PASSIS ARAS VERRENTES.* Polybius lib. ix. *Αἱ δὲ γυναῖκες ἀπαπορευόμεναι τοὺς ναῖς, ἐκέλευον τὰς θεοὺς, πάλιν ἔσαι παῖς κόμης τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφῃ. τούτο γὰρ αὐτοῖς ἔθος ἐστὶ ποιῆν, ὅταν τις ὀλοχελῆς τῶν πατρῴων κατελαμβάνη κίνδυνος.* Lucanus lib. ii.

Hæ lachrymis sparsere deos, hæ pectora duro

Afflicere solo: LACERASQUE IN LIMINE SACRO

ATTONITÆ FVDERE COMAS: votis, me vocari

Affuetis crebris feriunt ululatibus aures,

Nec cum ceta summi templo iacuerunt Tonantis,

Dimisere deos: & nullis defuit aris

Inuidiam factura parens.—

Silius Italic. lib. xii.

Funditur immixtus gemitu, precibusque per altos

Ad caelum muros clangor, SPARSÆQUE solutis

CRINIBVS EXVLVLANT MATRES, ATQUE VBERA NYDANT.

Claudian. in Encomio Serenæ vxoris Stiliconis:

Numinibus votisque vacas, & SVPPlice CRINE

VERRIS HVMMVM.

ILLAS autem omnes cultus diuini species, VENERANDI verbum quadam communione complectitur: cuius officium propriè diis impendi, testantur cuiilibet obtuij Ciceronis loci ex lib. i. & lib. iii. de Natur. Deor. & ex lib. i. Tusculanar. quæst. & Orat. de Leg. Agrar. & Virgil. lib. i. & iii. Georgic. Nec verò salutationis tantum aut adorationis ritu, sed & precibus, sacrificiis, victimis & donis, ac muneribus Deos Venerari, Latini auctores dicunt. Itaque VENERARI, pro precati dicunt Plautus Ruden. Act. i. Sc. iiii. & in Prologo Aululariæ, & Bacchidib. Act. ii. Sc. i. Trinūmo Act. i. Sc. i. Varro lib. i. de re Rustic. cap. i. Horatius lib. ii. Serm. Satyr. ii. & in Epist. Cæcinæ ad Cicer. lib. vi. Familiar. Festus planè, VENERANDI verbū compositum à venia & orando scribit. Vnde VOTIS DEOS VENERARI, dixit Virgil. lib. vii. Æneid. & VITVLA CÆSA VENERARI, lib. iii. Georgic. & FARRE PIO AC PLENA ACERRA VENERARI, idem ipse lib. v. Æneid. & BVBVS ALBIS VENERARI, Horatius in Carm. saeculari.

ARAS quoque & TEMPLA VENERARI, dicunt Valer. Max. lib. i. cap. vi. & Virgilius lib. xii. Æneid. Seneca in Agamemnone Act. iii. Sc. i. & Silius Italic. lib. iii. Hinc & VENERABVNDOS templum iniisse scripsit Liuius lib. v. sicut & Q. Curtius lib. viii. Macedonas Persarum more VENERABVNDOS Alexandrū salutaſse prosternētes humi corpora.

SIC & ADORANDI verbū, non ad illum dumtaxat ritum refertur, de quo superius differuimus: sed & ADORARE PRECIBVS, legimus apud Virgil. lib. iii. Æneid. Ouidium lib. iii. Factor. & lib. i. Trist. Eleg. iii. Senec. in Octauia Act. iii. Sc. i. & Silium Italic. lib. iii. & ADORARE VOTIS, apud Ouidium lib. vi. Metamorph. & ADORARE TVRE, apud Plin. lib. xii. Natur. histor. cap. xiiii.

SIMILITERQUE TVRE ET VINO SVPPLICARI, dicebant. Sallustius in lib. Historiar. apud Macrob. lib. iii. cap. xiii. *Cui tum venienti, TVRE, quasi Deo, SVPPLICABATVR.* Quæ verba ad Marium pertinent, de quo Seneca lib. iii. de Ira, cap. xviii. *Mario, ait, cui populus vicatim statuas posuerat, cui TVRE ET VINO P. R. SVPPLICABAT.* Plaut. in Prolog. Aulular.

Ea mihi quotidie aut TVRE, AVT VINO, aut aliquo

Semper SVPPLICAT.—

Sucton. in August. cap. xxxv. *Sancit, ut prius quam consideret quisquam, TVRE AC MERO SVPPLICARET apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.* Idem in Tiber. cap. lxx. *TVRE QV IDEM AC VINO, verum sine tibicine, SVPPLICAVIT.* Plinius in Praefat. ad Vespasian. *Verum & Diis LACTE rustici, multa que gētes SVPPLICANT.* Idem lib. xii. cap. xiiii. *Alexandro Magno in pueritia sine parsimonia tuva ingrenti aris, pædagogus Leonides dixerat, ut illo modo, cum deuicisset turiferas gentes, SVPPLICARET.* Idem lib. xiii. Natural. histor. cap. i. *Iliacis temporibus non SVPPLICABATVR TVRE. MOLA quoque SALSA SVPPLICARE, idem Plinius dixit lib. xii. cap. xviii. Nec minus, iniquens, propitij erant MOLA SALSA SVPPLICANTIBVS. Imò verò, ut palam est, placatiores.*

VERVM, ne longius de spatio curriculòque deflectamus, OMNIVM RERVM MAGNARVM A DIIS IMMORTALIB. PRINCIPIA DVCI CONSVEVISSE Cic. in Vatiniū auctor est. Illud quoque à maioribus bene ac sapienter institutū, Plin. in Panegyrico commēdat, ut quemadmodū RERVM AGENDARVM, ita dicendi, INITIVM A PRECATIONIBVS CAPERETVR: quod nihil ritè nihilque prouidenter SINE DEORVM IMMORTALIVM OPE, CONSILIO, HONORE HŌMINES AVSPICARENTVR. Vnde Cic. pro Rabir. perduell. reo. *Quæ cum ita sint, primū, quod in tanta dimicatione capitis fama, fortunarūque omnium fieri necesse est, AB IOVE OPT.*

MAX. CÆTERISQVE DIIS DEABVSQVE IMMORTALIBVS, quorum ope & auxilio multo magis hæc Respub. quàm ratione hominum gubernatur, &c. Idque in priscorum Oratorum orationibus obseruatum fuisse, idem Cic. in Diuinatione. ostendit: *Si quid, inquit, ex vetere aliqua oratione, IOVEM EGO OPT. MAX. QUÆ* proœmia vîitata fuisse caudicis impentis, veteresque ab inuocatione Deorum incepisse, Afcon. Pedian. ibidē notat. Huius moris testem habemus, etiam Valer. Maximum in Præfatione suorum librorum ad Tiberium Cæsarem, in qua est: *Nam si prisci oratores ab IOVE OPT. MAX. bene orsi sunt, si excellentissimi vates A NUMINE ALIQVO PRINCIPIA TRAXERVNT: mea paruitas eo iustius ad fauorem tuum decurrerit.* Symmach. Epist. cvii. lib. ii. *An si nobis scribenda sit forensis oratio IOVEM CÆTEROSQVE DEOS Catonis lege PRÆFAMVR?* Seru. in lib. vii. Æneid. ad ea verba: *Dij, nostra incepta secudent, Antiquo, ait, more loquiturus de publicis rebus, id est pace, & regis nuptiis, FACIT ANTE, DEORVM COMMÉMORATIONEM, sicut Catonis in orationibus legimus.* Proinde quod est apud eundem Virgil. lib. xi. Æneid.

PRÆFATVS DIVOS, folio rex infit ab alto,

Idem Seruius è more antiquo ductum, & petiitum scribit: *Nam maiores, ait, nullam orationem NISI IN VOCATIS NUMINIBVS INCHOABANT: sicut sunt orationes Catonis & Gracchi. Nam generale caput in omnibus legimus.* Inde apud Martianum Capellam lib. v. Rhetorica ita loquitur: *Patrem MAXIMUM IOVEM, CETEROSQVE CÆLITES, quos in causis pluribus sæpè sum deprecata, atque ipsum conuentum superæ confessionis ATTESTOR.* Certè vsu receptum fuisse, IOVEM OPTIMUM MAX. PRÆCARI, atque ab eo auxilium petere Cicer. lib. vi. in Verr. scribit. Idemque in his concionibus, quæ ad populum habebantur, in more positum fuisse infra demonstrabo. Atq; hanc inuocationem Deorum poetis familiarem fuisse vulgò notam est, & Plinius Epist. iiii. lib. viii. ostēdit: *Proinde, inquit, iure vatum IN VOCATIS DIIS, & inter Deos ipso, cuius res, opera, consilia, dictaturus es, immitte rudentes, pande vela.* Quod non æquè historiæ scriptoribus conuenire ait Liuius in Præfatione lib. i. his verbis: *Ab initio certè tantæ ordiendæ rei absint, cum bonis potius omnibus, votisque ac PRÆCATIONIBVS DEORVM DEARVMQVE, se ut poetis, nobis quoque mos esset, libentius INCIPEREMVS, ut orsi tanti operis successus prosperos darent.*

CÆTERVM inter sollempnes ritus & preces, generaliter Deos omnes, PATRES nuncupatos, Laetantius lib. iiii. Instit. diuinar. tradit, non tantum honoris gratia, verum etiam rationis. Itaque addit, & *Iupiter à precantibus PATER vocatur, & Saturnus, & Liber, & ceteri deinceps Dij: Quod his Lucilij versibus confirmat:*

*Vt nemo sit nostrum quin aut PATER optimus diuum,
Aut Neptunus PATER, Liber, Saturnus PATER, Mars,
Ianus, Quirinus PATER, nomen dicatur ad vnum.*

Seruius in i. Georgic. ad ea verba, *Huc PATER ò Lenæe,* & in lib. i. Æneid. ad eum versum, *Iam PATER Æneas,* PATRIS epitheton omnium generaliter Deorum esse adnotat. Idemque in lib. iii. Æneid. in explicatione horum verborum, *Da PATER augurium,* PATRIS nomen religionis esse notat, hominibusque & montibus & fluuiis, & numinibus à Virgilio dari, exemplis comprobat. Agellius lib. v. cap. xii. *Iouem Latini veteres à iuuando appellauere, eundemque alio vocabulo iuncto, PATREM dixerunt.* Nam quod in elisis aut immutatis quibusdam literis Iupiter, id plenum atque integrum est, IOVIS PATER. Sic & NEPTVNVS PATER coniunctè dictus est, & SATVRNVS PATER, & IANVS PATER, & MARSPATER: hoc enim est MARSPITER. Itēque IOVIS, DIESPITER appellatus est, id est dei & lucis pater. Idcircoque simili nomine DII IOVIS dictus est. Quo in loco obiter obseruanda est vox hæc, IOVIS, recto casu, qua antiquitus Iupiter significabatur. Nam hoc antiquis in vsu & consuetudine fuisse, Varro lib. vii. de ling. Lat. semel atque iterum tradit. Hyginus in Fabulis cap. ccxx. *Dum deliberat secum quidnam fecisset, interuenit IOVIS, rogat eum Cura ut ei daret spiritum, quod facile ab Ioue impetrauit: cui cum vellet Cura nomen suum imponere, IOVIS prohibuit.* Et innox, *Dum de nomine Cura & IOVIS disceptarent.* Rursus ibidem, *Tu IOVIS quoniam spiritum dedisti, corpus recipito.* Eodemque casu hoc nomen vsurpat D. Augustin. lib. vii. de Ciuit. Dei, cap. ix. xiiii. & xv. Sic &

VEIOVIS

VEIOVIS vocandi casu in Formula deuotionis vrbium apud Macrobius lib. iiii. Saturnal. cap. iiii. Mars etiam PATER vocabatur, ut ex Liuius lib. viii. Valer. Max. lib. i. cap. viii. & Ped. Albinou in Consolat. ad Liuiam patet. Ouid. lib. i. de Arte aman.

Marsque PATER, Cæsarque PATER date numen eunti.

Macrobius lib. i. Saturnal. cap. xii. *Cum hodie quoque in sacris Martem PATREM, Venere Genitricem vocemus.* MARSPITER verò in precibus, recto casu absque vilo obliquo antiquitus vsu tritum erat, ut Varro lib. vii. & viii. de Ling. Lat. scribit. Macrobius tamen accusandi casu posuit lib. i. Saturnal. cap. xix. *Certe, inquit, Romani vtrumque PATRIS appellatione venerantur: alterum Liberum PATREM, alterum MARSPITREM, id est, Martem PATREM, cognominantes.* Meminit & Priscian. in lib. de duodecim carminibus. Ianus etiam PATREM appellatum præter Lucilium & M. Catonem lib. de re Rust. cap. cxxxiii. Virgilium lib. viii. Æneid. Horat. Satyr. vi. lib. ii. Serm. & Epist. xvi. lib. i. Plinium lib. xxxvi. cap. v. Martial. lib. viii. Epigram. ii. Iuuenal. Sayr. vi. docet Athenæus lib. vlt. *Ἰανὸς, inquit, ὁ παρ' ἡμῶν ἑὸς, ὃν ΠΑΤΕΡΑ ἄριστον ἔλεγον.* Macrobius lib. i. Saturnal. cap. xvii. *Vnde nos quoque Ianum PATREM vocamus, Solem sub hac appellatione venerantes.* Bacchum quoque PATREM vocat Ouid. lib. xiii. Metamorphos. Quinimò, ut ipsa Seruij in lib. i. Georgic. verba in ius meum transcribam, PATER licet generale esset omnium Deorum, tamen propriè Libero semper cohærebat. Nam Liber PATER vocabatur. Nec nõ Pluto DISPATER appellabatur, testibus Cicerone lib. ii. de Nat. Deor. D. Augustino lib. vii. de Ciuitate Dei cap. xxii. & Pub. Victore in x. regione vrbis. Quin & Tiberinus (quem inter numina relatum, & in numero Deorum habitum ex Varro. lib. iiii. de lingua Lat. & D. Augustino lib. iiii. de Ciuitate dei cap. xxxii. & lib. vi. cap. x. constat) PATER vocatur ab Horatio Coclite, apud Liuium lib. ii. vt & à Virgilio lib. iiii. Georgic. & lib. vi. Æneid. & à Claudiano in lib. de bello Getico, & à Ped. Albinouano in carmine consolatorio ad Liuiam.

ATQVE VI DEOS PATRES, sic & Deas MATRES appellabant. Vestam enim MATREM Cic. vocat in Orat. de haruspiciu respons. TELLVS etiam, quæ eadem Bona Dea & Terra, Fauna, Ops & Fatua, in sacris MAGNA MATER vocabatur, ut Macrobius lib. i. Saturnal. cap. xii. Sed & in carmine deuotionis vrbium, quod ab eodem Macrobius lib. iiii. Saturnal. cap. ix. refertur, & à Liuius lib. viii. & Sueton. in Tiberio cap. lxxv. Arnob. lib. vii. TERRA MATER appellatur. Vnde Plinius lib. xviii. cap. iii. *Non tamen, ait, furda Tellure, quæ PARENS appellatur, coliq; dicitur, & ipsa honore hinc assumpto.* Similiter Matutam MATREM vocant Liuius lib. v. & lib. xxiii. & xxv. Ouidius lib. vi. Fastor. Laetant. lib. i. cap. xxii. Seruius in lib. vi. Georgic. ad ea verba, & *Inoo Melicertæ,* & in lib. v. Æneid. ad ea verba, *Et pater ipse manu.* Paulus ex Festo: MATREM MATVTAM antiqui ob bonitatem appellabant. Et aliàs, *Mana bona dicitur, vnde & MATER MATVTA.*

Nec hoc prætermiserim, in preces Deos plerumque SANCTOS appellatos. Apud Liuium namq; lib. ii. Horatius Cocles Tiberinum ita precatur: *Tiberine PATER, TE SANCTE precor, hæc arma & hunc militem propitio flumine accipias.* Cic. Philipp. ii. *Pro SANCTE Iuppiter.* Et lib. ii. de Nat. Deor. *O SANCTE Apollo, qui umbilicum terrarum certum obsides.* Idem lib. iiii. Tusculanar. quæst. versum hunc citat, *Te Apollo SANCTE, fer opem, teque omnipotens Neptune, inuoco.* Virgil. lib. iiii. Æneid.

— Sequimur te SANCTE deorum

Quisquis es.

Ouidius lib. ii. Fastor.

Et cantant laudes Termine SANCTE tuas.

Tibullus Eleg. i. lib. ii. ad Cupidinem:

SANCTE veni dapibus festis.

Idemq; lib. iiii. Apollinem SANCTVM vocat, & Genium SANCTVM, & Iunonem SANCTAM, & Priapum SANCTVM. In veteri inscriptione est, IOVI CONSERVATORI & IVNONI SANCTÆ sacrum. Sic & Virgilius in Ceiri PALLEM SANCTAM, & Ouidius Epist. xix. Heroid. Dianam SANCTAM. & Seneca in Medea Act. iii. Sc. i. SANCTAM Iustitiam, & Gratius in lib. de Venat. Vulcanum SANCTVM. Claudian. in lib. iiii. de Rapt. Proserp. Cererem & Cybelem SANCTAS

appellant. Arnobius lib. vii. aduers. gent. *Æsculapius iste, quem prædicatis, Deus præstans, sanctus Deus, salutis dator.* Idem lib. iiii. Herculem *sanctum* Deum nuncupat. Sed & in veteribus aliquot inscriptionib. *SILVANVS SANCTVS* vocatur. Et alibi, *SILVANO ET HERCVLI SANCTISSIMIS DEIS.* In alia est, *BONÆ DEÆ SANCTÆ SACRVM.* Et aliàs, *CAMVLO DEO SANCTISSIMO SACRVM.* Item, *LIBERO PATRI SANCTO SACRVM.* Denique *SANCTOS* Deos appellant Tibull, Eleg. iiii. lib. i. & Ouidius lib. ii. Amor. Eleg. vi. Idemque lib. i. Faator. Augustum, (cui etiamnum viuo diuinos honores habitos constat, & quem ipsemet recentem & nouum cælitum vocat lib. iiii. de Ponto) hoc nomine ornat, *SANCTE*, inquit, *pater patriæ.* Eodemque modo Valer. Flac. lib. i. Argonautic. Vespasianum *ve* numen inuocans, quem etiam cælo dicatum à Tito Plinius in Panegyrico scribit, *SANCTVM* patrem appellat. Apud eundem lib. vi. quidam paternos manes inuocans,

*SANCTE, ait, mihi Vorapte pater, tua pectora nato
Sugere nunc. --*

INTERDV & *Dij DOMINI* vocabantur, & hoc illis epitheton Ouidius tribuit lib. iiii. Amor. Eleg. ix. Sol quoque *DOMINVS* nominatur in quadam veteri inscriptione. Similiter & *Deas DOMINAS* vocabant. Petron. Arbitr in Satyrico: *Timidissimo murmure votum feci: & DOMINA, inquam, Venus.* Virgilius lib. iiii. *Æneid.* Iunonem *DOMINAM* vocat hoc versu:

*Iunoni cane vota lubens, DOMINAM QVE potentem
Supplicibus supera donis. --*

Quamquam cognomen hoc suum ac proprium Mater Deum fecerat. Virgilius lib. iiii. *Æneid.*

Et vinciti curram DOMINÆ subiere leones.

Vbi Seruius, *Sanæ DOMINAM* propriè matrem Deum dici Varro & ceteri affirmant. Nam & ibi *Proserpina* idè à Virgilio *DOMINA* appellata, quod ipsa terra esse credatur, sicut & mater Deum. Pròinde idem Seruius in illis, quos supra retuli versibus, Virgilium, Iunonem abusuè *DOMINAM* appellasse notat, cum propriè nomen sit matris Deorum. Secundum quæ propriè locutus est Ouid. lib. iiii. Faator. hoc versu:

Almonis DOMINAM sacræque lauit aquis.

Proserpinam etiam, *DOMINAM* vocat Virgil. lib. vi. *Æneid.*

QVINETIAM *Dij BONI* vocabantur, Horatio teste Odo ii. lib. iiii. Testimonio est illa exclamatio, *Dij BONI*, quam vulgi sermone tritam, propè innumeris, Terentij, Ciceronis, aliorumque veterum auctorum locis confirmare facile esset, ni in re minime obscura testibus uti non necessariis putidæ esset diligentia. Indicat & Perseus Sat. ii. his verbis:

Dic agedum Statio, PRO IVPITER, Ô BONE clamet IVPITER.

Atque ita *IVNO BONA* à Virgil. lib. x. *Æneid.* & Capitolino in Diadum. & *VENVS BONA* vocatur à Plauto Ruden. Act. ii. Sc. i.

DEOS quoque *PVLCHROS*, & *Deas PVLCHRAS* vocabant. Sic Ouid. lib. xv. *Metamorph.* *Æsculapium PVLCHERRIMVM*, & Martial. lib. x. Epigram. xxviii. *Ianum PVLCHERRIMVM*, & Horat. lib. i. Epist. xvi. *Lauernam PVLCHRAM*, & Martianus Capella lib. i. Iunonem *PVLCHRAM* in precibus appellat.

ALMAS præterea *Deas* plerumque vocatas inuenio. *ALMA* utique *Tellus* à Columella lib. iiii. cap. x. dicitur, Virgil. lib. x. *Æneid.*

ALMA parens Idæa deum. --

Vbi Seruius, *ALMA* propriè est *Tellus*, ab eo quod nos *alar*: abusuè etiam alius numinibus hoc epitheton datur. Paulus in Festi Epitome: *ALMA, sancta, siue pulchra, vel alens, ab alendo scilicet.* *ALMA* etiam *Ceres* vocatur à Virgil. lib. i. *Georg.* & *ALMA Venus*, à Plauto Ruden. Act. iiii. Sc. iiii. *Lucret.* lib. i. Virgil. lib. i. & ii. *Æneid.* Ouidio lib. xiiii. *Metamorph.* & lib. iiii. Faator. & lib. ii. *Trist. Eleg.* i. vt & *Maia ALMA* ab Horat. lib. i. *Carm.* Ode ii. & *Musæ ALMÆ* ab eodem lib. iiii. *Carm.* Ode iiii. & *Nereides ALMÆ* à Cicero in *Arato*, *Solem* quoque *ALVM* vocat Horat. in *Carm. sæcul.*

ILLVD. summè notandum est, *IANVM* in omnibus sacrificiis precationibusque, primum

intocatum, eumque cæteris Diis, atque adeò Ioui ipsi præponi consueuisse: quod ex Varrone D. Augustin. lib. vii. de Ciuit. Dei cap. ix. difertè tradit. Fabius Pictor lib. i. de *IANO*. *Primus aras & pomeria in sacris docuit, & ob id illi in omni sacrificio perpetua præfatio præmittitur, siveque illi ac vinum primò prætibatur.* Similiter Macrobius lib. i. Saturn. cap. ix. *Xenon* quoque, primo *Italicarum* tradit, *IANVM* in Italia primum Diis templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum: idè eum in sacrificiis precationem meruisse perpetuam. Eaque de causa *Ed. Max. Pontifex*, ut idem Macrobius lib. i. cap. xxvi. refert, negabat oportere atro die parentare: quia tunc quoque *IANVM* Iouemque præfari necesse esset, quos nominari atro die non oportebat. Seruius in lib. i. *Æneid.* ad versum; *Canis fides & VESTA, VESTA*, ait, significat religionem, quia nullum sacrificiū sine igne est. Vnde & ipsa, & *IANVS* in omnibus sacrificiis inuocantur. Cic. lib. i. de Nat. Deor. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima & extrema, principem in sacrificando *IANVM* esse voluerunt. Et mox de *Vesta*: Itaque in ea Dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & præcatio & sacrificatio extrema est.

VESTRES etiam à *IANO* precationes auspiciatos testatur Horatius, Epist. xvi. lib. i. cum ait:

Quando cunque Deos, vel porco, vel bone placat:

IANE PATER, clare, clare, cum dixit, Apollo,

Labra mouet, metuens audiri. -- Vnde Martial. lib. x. Epigram. xxviii.

Annorum, nitidique sator PVLCHERRIME mundi,

Publica quem primum vota precæque canunt.

Paulus ex Festo in verbo *Chaos*: Vnde *IANVS* detracta aspiratione, nominatur, idè quod fuerit omnium primum, cui primò supplicabatur, velut parenti, & à quo rerum omnium factum putabant initium. Arnob. lib. iiii. aduers. gent. de *IANO*. *Atque ita per vos, Dei nomen creditur, quæ in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere ad Deorum audientiam creditis.* Aurel. Victor in Breuiario historia Rom. *In sacris omnibus primum locum IANO detulerunt: usque eo ut etiam cum aliis Diis sacrificium fit, dato ture in altaria, IANVS prior nominetur, cognomento quoque addito PATER.* Exemplum verò si quis requirat, vltro sese offert deuotionis formula, in qua *IANVS* Ioui præponitur: principium enim habet huiusmodi: *IANE, Iupiter, Mars piter, Quirine, Lares* & reliqua. Causam verò huius ritus adfert Ouid. lib. i. Faator. his versibus qui interrogatione & responsione constant;

Mox ego. Cur quamuis aliorum numina placem,

IANE tibi primum, tura merumque fero?

Vt possis aditum per me, qui limina seruo,

Ad quoscunque voles, inquit, habere Deos.

Eiusdem ritus paulò copiosius Macrobius lib. i. Saturn. cap. ix. rationem reddit, inquit, *IANVM* quidem *Solem* demonstrari volunt potentem, qui exoriens aperiat diem, occidens claudit: inuocarique primum, cum alicui deo res diuina celebratur, ut per eum pateat ad illum deum, cui immolatur, accessus: quasi preces supplicum per portas suas ad deos ipse transmitat. Seruius in vii. *Æneid.* ad versum: *— nec custos absistit limine IANVS.* Quidam, ait, *IANVM* *Eanum* dicunt, ab eundo, eumque esse *Martem*, & quod apud Romanos plurimum potest, idè primum in ueneratione nominari: alij *IANVM* *dærem* credunt: & quia vocis genitor habeatur, idcirco mandari ei preces nostras, ad Deos perferendas.

DENIQUE initiorum omnium potestatem habere *IANVS* credebatur, quemadmodum D. Augustinus lib. vii. de Ciuit. Dei cap. ii. & iii. scribit: eique omne principium consecratum erat, ut ait Seruius in lib. v. *Æneid.* ad ea verba, *Nexæque are trabes.* Ex quibus lucis aliquid adferri videtur his *Catonis* lib. de re Rust. i. cap. verbis, quibus, antequam Marti suouitaurilibus lactentibus fiat, *IANVM*, ait, *uino præfamino*: & cap. cxxxiiii. *Ture, uino, IANO, Ioui, Iunoni præfato.* Nec dubium est Deum hunc ex eorum numero fuisse, quos inter sacrificandum Romanos magistratus inuocare consueuisse Herodianus lib. v. refert.

IANVS verò, sicut Macrobius lib. i. Saturnal. cap. ix. & Seruius in vii. *Æneid.* notant, *CLVSIVS*, seu *CLVSII*, & *PATVLCII* cognominibus in sacris inuocabatur, idcirco, quòd bello eius valux patebant, pace claudebantur. Quod facem præfert Ouid. lib. i. Faator. cuius ea de causa versus ipsos apponam:

Inde vocor IANVS, cui cum Cereale sacerdos
 Imponit libum, farrâque mista sale:
 Nomina ridebis, modò namque PATVLCIVS idem,
 Et modo pacifico CLVSIVS ore vocor:
 Scilicet alterno voluit vetus illa vetustus
 Nomine, diuersas significare vices.

QVINETIAM GEMINI, QVIRINI, CONSVIT, IVNONI & CARPA-
 TII nominibus IANVS colebatur: HANI GEMINI mentio fit à Varrone lib. III. de
 ling. Lat. Vell. Pater. lib. II. Plin. lib. XXXIII. Nat. histor. cap. VII. Sueton. in Nero. cap. XIII.
 & auctore libri de Vir. illustrib. cap. III. AC IANVS quidem BIFRONS, vt Virgil. lib.
 VII. & XII. Æneid. loquitur, vel, vt Quid. lib. I. Factor. & lib. I. de Ponto Eleg. III. BI-
 GEPS, vel, vt idem lib. V. Factor. BIFORMIS, & vt Plutarch. *Ἐπιπέδιον διττόμορον*, aut vt
 in Numa, *ἡμφοῖσός τος* fingebar. Ideoque Geminus QVADRIFONS erat, vt Fab.
 Pictor. lib. de Aureo sæculo, & D. Augustin. lib. VII. de Ciuit. Dei scribant, vel, vt apud
 Macrobius, Bassus lib. I. Saturnal. cap. IX. scribit, QVADRIFORMIS. QVIRINVM
 autem inuocabant IANVM, quasi bellorum potentem, ab hasta, quâ Sabini CVRIM vo-
 cabant: quo cognomine IANVS appellatur in lege Regiâ, quam Fest. Pomp. in voce,
 Opima refert, & ab Horatio Ode XV. lib. III. & Sueton. in Augusto cap. XXI. CONS-
 VIVM verò, Macrobio interprete, inuocabant, à conferendo, id est propagine generis hu-
 mani, quam IANO auctore conferi credebant. IVNONIVM, quasi omnium mensium
 ingressus & Kalendas tenentem, cuius rei, Seruius in lib. VII. Æneid. & Macrobius non mô-
 dô cap. X. sed & XX. lib. I. Saturnal. auctores habeo. Postremò, CVRIATIO IANO aram
 consecratam Fest. Pomp. in verbo, *Sororium Tigillum*, tradit.

PROPRIA etiam & peculiaria Deo cuique cognomina attributa fuisse sciendum
 est. Veluti Ioui, OPTIMI MAXIMI cognomen, quemadmodum Lactant. lib. I. Instit.
 diuinat. cap. X. docet: *Quid omnium, inquiens, horum pater, Iupiter, qui in sollempni precatio-
 ne, OPTIMVS & MAXIMVS nominatur?* Arnob. lib. I. aduers. gent. *Cum à vobis & Iu-
 piter OPTIMVS ET MAXIMVS habeatur.* Et quidem, vt Cic. lib. I. de Nat. Deor. ob-
 seruauit, antè OPTIMVS, id est beneficentissimus quàm MAXIMVS dicebatur: quia
 maius est, certèque gratius omnibus prodesse, quàm opes maximas habere. Idcirco Plin-
 ius in Panegyrico: *Pater, ait, hominum, deorumque OPTIMI prius, deinde MAXIMI,
 nomine colitur.* Ibidemque Traiano iustis de causis Senatuum populumque Romanum
 OPTIMI cognomen adiecisse, meritoque ei post cæteras appellationes hanc esse addi-
 tam, vt maiorem, scribit. Quo etiam cognomine sibi à Senatu delato eundem principem
 magis quàm Parthici gloriatum Xiphilinus refert: *Τὰτα ἄλλα, inquiens, ἐπιπέδιον αὐ-
 τῷ πολλὰ ἢ βουλὴ καὶ ΟΠΤΥΜΟΝ εἶτ' ἐν δέρον ἐπὶ ἀνομάσθην.* Et mox: *Καὶ ἀνομάσθην μὲν
 ἐπειδὴ καὶ Νίσιον εἶλε καὶ τὸς Βάτνας, Παρθύκος, πολλὰ δὲ μᾶλλον ἔπι τῆ τοῦ ΟΠΤΥΜΟΥ
 προσήρηκα καὶ ταῖς ἄλλαις ἑμπάσαις, ἀτε καὶ τῶν πρὸ τῶν αὐτοῦ μᾶλλον ἢ τῶν ἄλλων ἐση-
 ἔσεμνύετο.* Eiusq; appellationis splendore & gloria Traianus in numis suis sæpe decoratur.

Iouem autem idcirco OPT. MAX. veteres appellasse, Cic. lib. III. de Nat. Deor.
 docet, quòd eos saluos, incolumes opulentos, copiosos efficeret. Et hoc cognomine L.
 Æmilius Paulus, & Manlius apud Liuium lib. VI. Iouem precantur. Quo in genere lo-
 quendi superlatiuum pro positiuo poni, & nulli comparari Donatus notauit. Cuius dicti
 hanc eius interpretes Seruius rationem reddit, quia non sunt alij Ioues, quorum vnus bo-
 nus, alter melior sit, vnde possit hic dici OPTIMVS.

Hoc verò OPTIMI MAXIMI cognomen IOVIS CAPITOLINI proprium
 fuit. Cicero pro domo sua: *Quocirca te, CAPITOLINE, quem propter beneficia, populus Rom.
 OPTIMVM, propter vim MAXIMVM nominauit.* CAPITOLIUM certe templum
 Iouis OPTIMI MAXIMI dicitur apud Liuium lib. XXII. & augustissima domus IO-
 VIS OPTIMI MAX. apud eundem lib. III. Plinius lib. XXVIII. cap. II. post Hetruriz
 vates consultos de capite humano inuento in Capitolino delubro, pronuntiarum fuisse
 scribit: *Hic templum IOVIS OPT. MAX. futurum est.* Proinde in Saguntinorum lega-
 torum oratione, quæ à Liuiio lib. XXVIII. ponitur, IVPITER OPT. MAX. præses Ca-
 pitolinæ arcis appellatur.

OMNIPO-

OMNIPOTENTI setià titulo IVPITER inuocatur in precibus apud Vigg. lib. III.
 & lib. IX. & XII. Æneid. quo nomine exaudiehdus est lib. I. & III. Æneid. Atq; ita
 nūcupatū ostendit Soranus apud D. August. lib. VII. de Ciuit. Dei. cap. IX. & XI. & Arnob.
 lib. III. aduersus gent. Eundem quo DEVM HOMINVM QVE PATREM non poe-
 ræ modo appellant, sed & qui soluta oratione scripserunt. Apud Liuium namq; lib. VII.
 Manlius Torquatus Consul Iouem implorans; *Quid frater, inquit; te PATREM
 DEVM HOMINVM QVE. hac sede sacrificamus?* Sed & Plinius in Panegyrico eum
 DEORVM HOMINVM QVE PARENTEM nominat. Arnob. lib. I. Epictet. cap. XIX.
 de Ioue, *Καὶ τοῦλυπιδὸν αὐτὸς ὁ Ζεὺς, ἀλλ' ὅτις ὅτις ἐστὶν ἀνθρώπων ὁ ἀρχηγός, καὶ τῶν ἀνθρώπων
 τῶν θεῶν τε.*

IDEM & REX vocabatur. Indicat hoc Liuius lib. III. quo loci M. Horatius Barbatus
 Reges Valentis & Horatius ducibus expulsos fuisse vociferans, addit, *Nec nominis tui per-
 tesum esse, quippe quò Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis; deincepsque RE-
 GES appellatos, quod sacris etiam vt sollempne retentum sit.* A Virgilio sanè DIVVM PA-
 TER ATQVE HOMINVM REX; non semel appellatur. Varro lib. V. de lingua. Lat.
 de Iouis nomine differens: *Eundemque, ait, appellans dicit Ennius;*

DIVVM QVE HOMINVM QV PATER REX: Ouid. lib. I. Trist. Eleg. I. de Ioue:
Iure igitur, GENITOR QVE DEVM, RECTOR QVE vocatur.

Plautus Captiuus Act. III. Sc. III. *Ita me REX DEVM ATQVE HOMINVM facit pa-
 tris compositum.* Similitérq; Amphitruo. Act. V. Sc. I. & in Prologo Rudentis, IMPERA-
 TOR DIVVM ATQVE HOMINVM dicitur.

MAGNVS etiam IVPITER vocatur ab eodem Plauto Pcen. Act. V. Sc. III. & à Tor-
 quato apud Liuium lib. VII. Idemque SVMMS nominabatur. Ennius Hecuba re-
 ferente Nonio, IVPITER tibi SVMME tandem vt malè gesta gratulor. Plaut. Amphitruo
 Act. II. Sc. II. SVMME IVPITER, quid ego video? quo itidem nomine vocatur eius-
 dem Comediæ Act. V. Sc. VI. & Pseudolo Act. I. Sc. III. Menæchmis Act. V. Sc. II. Mo-
 stellar. Act. I. Sc. III.

EVMDEM & SVPREMVM appellabant. Plautus Captiuus Act. III. Sc. I. IVPITER
 SVPREME SERVAS ME. Terent. Adelph. Act. II. Sc. I. Prò SVPREME IVPITER
 vbi Donatus, SVPREMVM, ait, *nunc dicit summum, ab eo quod est superum, & superius.*
 Idem SVPREMVS REX vocatur à Plauto Amphitruo Act. II. Sc. II. & SVPREMVS
 IVPITER eiusdem Comæd. Act. V. Sc. I. & Menæchmis Act. V. Sc. IX. Cistellar. Act. II.
 Sc. I. Mostell. Act. II. Sc. I. Captiu. Act. III. Sc. I. Pcen. Act. V. Sc. III. Denique inter alia
 multa epitheta in Persa Act. II. Sc. III.

INTERDVVM scenicus ille atque imaginarius, DEORVM HOMINVM QVEREX,
 DIESPITER nominabatur, quasi dici & lucis pater, vt explicat Agellius lib. V. cap. XII.
 Varro lib. III. de ling. Lat. *Hoc idem magis ostendit antiquum Iouis nomen. Nam olim DII IO-
 VIS & DIESPITER dictus, hoc est aër, & dies pater. A quo Dei dicti, qui inde, & dies, &
 dius, & diuus.* Macrobius lib. I. cap. XV. *Nam cum Iouè accipiamus lucis auctore, vnde & LVCE-
 TIVM Salij in carminibus canunt, & Cretenses Δία, τὸν ἡμῶν εἶναι vocant: ipsi quoque Romani
 DIESPITREM appellat, vt diei patrè.* Vox certè ista Iouè sonat in formulâ iurisiuradi à Festo
 prodita in verbo, *Lapidem*, & apud Plaut. Captiu. Act. III. Sc. III. Pcen. Act. III. Sc. III. &
 Act. III. Sc. II. Horat. lib. I. Carm. Ode XXXIII. & lib. III. Ode II. Meminit & Seruius in
 lib. IX. Æneid. & Priscian. in lib. de XII Carminib. & D. Aug. lib. III. de Ciuit. Dei cap. XI.

ALIS præterea multis nominum, vt cum Minutio Felice in Octauio dicam, addita-
 mentis Iupiter Romæ colebatur, veluti STATORIS, FERETRI, ELICII, FAVNI,
 LVCETII, VICTORIS, INVICTI, VIMINII, FAGVTALIS, LATIARIS seu LA-
 TIALIS, HERCEI, OPITVLI, seu OPITVLATORIS, TONANTIS, VLTORIS,
 CVSTODIS, PISTORIS, INVENTORIS, PRÆDATORIS, IMPVLSORIS, STA-
 BILITORIS, CENTVMPEDÆ, SVPPINALIS, TIGILLI, ALMI, RVMINI, DA-
 PALIS, ARBITRATORIS, PROPVGNATORIS, HOSPITALIS, SALVTARIS,
 PAGANICI, CONSERVATORIS, SOSPITATORIS, SERVATORIS, AVGVSTORVM
 ET CÆSARVM DEFENSORIS & TVTATORIS SALVTIS AVGG. FVLGERA-
 TORIS seu FVLGVATORIS, FVLMINATORIS: eiq; tépla, delubra, fana, sacella &
 signa his titulis dicata, cōsecratâq; erât. Quæ omnia si quis testimoniis cōprobari deside-

f

ret, ei hac in re officium meum deesse non patiar, nec sum nefcius fore, vt hic noſter ingra-
tus & inglorius labor, in varios ſaſtidiſſorum hominũ ſermones incurrat. Plerique enim me
poſt eos, qui ex profeſſo hoc argumentum tractant, actum agere, & operam ludere, iu-
dicabũt: qui hoc a me reſpoſum feret, agere eos nõ debere, ſi illi qui ſyntaxmata aci-
curate & copioſe coſcripſerunt, nobis e legere adſpicilegiũ reliquerint ſtipulã. Erũt etiã,
qui miſeram aut nimiam diligentia reſpiciendã. Sed ſi quis eſt, qui ſe prodeſſe ſtudeat
plurimis, in his ego pridem nomen profeſſus ſum meũ, & quod iſti vitio vertet, id fortãſſe
alij laudi ducunt: dabunt certẽ mihi veniã æquiores iudices, gratiam etiã nonnulli habe-
bunt. Reſiquorũ, qui iniquiores ſunt, ſaſtidium niſil moror. In hac tamen re ne prolixitas
tedium pariat, cum modũ tenebo, vt rerum copia verborum copiam nõ gignat. Cui cor-
di erit legere ſatis habeat & auctore, & voluminis ordinem eſſe monſtrati. Fontes enim
aperire ſufficit, e quibus, quantũ, quõq; modo videbitur, haurire, & ſitim explere quiſque
poterit. Vt ergo I O V I S, titulos reſexamus, de eius cognominibus hi ſunt conſulendũ
auctores. De S T A T O R E quidem, Cicero lib. III. de Finib. & Orat. I. & II. in Catilin. & Phi-
lipp. II. Ouid. lib. VI. Faſt. Liu. lib. I. Plin. hiſt. Natur. lib. II. cap. LIII. Aucto libri de viris il-
luſtrib. cap. II. Senec. lib. II. de Benefic. Macrobi. lib. III. Saturn. cap. III. D. Aug. lib. III.
de Ciuit. Dei. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. II. Plutarch. in Romulo, & in Cicero. Seru. in VIII.
Æn. De FERETRIO, Liu. lib. I. & lib. III. Plutarch. in Romulo & Marcello, Dionyſ.
Halicarn. lib. II. Propert. lib. III. Eleg. x. Cornel. Nepos, ſiue qui alius eſt, in vita Attici,
Plin. lib. II. Natur. hiſt. cap. LIII. Aucto libri de vir. illuſtr. cap. II. Dio lib. XLIII. & LV. Feſt.
Pomp. in verbo *Feretrius*, & verbo *Opima*. Solin. in Polyhiſtor. De L I C I O Varro lib. V.
de lingua Lat. Liu. lib. I. Plinius lib. II. Natural. hiſtor. cap. LIII. Aucto libri de viris Illu-
ſtrib. cap. III. Ouid. lib. III. Faſtorum. Arnob. lib. V. aduerſ. gent. Plutarch. in Numa. De
FAVNO, Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. VII. De LVCE T I O, Agell. lib. V. cap. XII. Macrobius
lib. I. Saturnal. cap. XV. Feſtus Pompeius & Seruius in IX. Æneid. De V I C T O R E Liu-
uius lib. X. Ouid. lib. III. Faſtorum D. Auguſt. lib. VII. de Ciuit. Dei cap. II. & numi Do-
mitiani. De I N V I C T O Cic. lib. II. de Legib. Ouid. lib. VI. Faſtorũ Horat. lib. III. Carm.
Ode XXVII. Sil. Italic. lib. XII. D. Auguſtin. lib. VII. de Ciuit. Dei cap. I. De V I M I N I O,
Varr. lib. III. de ling. Lat. Feſt. Pomp. in verbo *Viminalis porta*. Sext. Ruf. & Pub. Victor in
V. regio. vrb. De F A G V T A L I, Varr. lib. III. de ling. Lat. Plin. lib. XVI. Natur. hiſtor. cap. X.
De L A T I A R I ſeu L A T I A L I, Cicero pro Milone, Liu. lib. XXI. Lucan. lib. I. Plinius lib.
XXXIII. Natur. hiſt. cap. VII. Feſt. in verbo *Oſcilli*, Lactant. lib. I. cap. XXI. Minutius Felix in
Oſtano, Dionyſ. Halicarn. lib. III. Dio lib. XLII. De H E R C E O, Ouid. in Ibin. Seneca in
Agamemnone Act. III. Sc. I. Feſt. Põp. & Seru. in lib. II. Æn. De O P I T V L O ſeu O P I T V-
L A T O R E, Feſt. Põp. De T O N A N T E, Suet. in Aug. cap. XXIX. Senec. lib. III. de Benefic.
Plin. lib. II. Natur. hiſt. cap. VIII. & lib. XXXIII. cap. LIII. Dio lib. LIII. Sext. Ruf. & P. Victor
in regio. VIII. vrb. & numi Auguſti. De V L T O R E, Plin. lib. XXXVI. Nat. hiſt. cap. XV. & nu-
mi Alexandri Seueri. De I M P E R A T O R E, Cicero lib. VI. in Verr. Liu. lib. VI. Pub. Victor
& Sext. Ruf. in VIII. regio. vrb. De C V S T O D E, Cornel. Tacit. lib. XIX. Vetus inſcriptio, &
Domitiani denarij. De P I S T O R E, Ouid. lib. VI. Faſt. & Lactãt. lib. I. cap. XX. De I N V E N-
T O R E, Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. I. & Aurel. Victor in origine gentis Rom. & numi Tra-
iani. De P R Æ D A T O R E, Seru. in III. Æneid. ad verſum -- *Iſumque vocamus*. Ad partem
prædamque Iouem. De I M P V L S O R E, D. Auguſt. lib. VIII. de Ciuit. Dei cap. II. De S T A-
B I L I T O R E, Senec. lib. III. de Benefic. D. Auguſt. lib. VII. de Ciuit. Dei cap. VII. De C E N-
T V M P E D A, S V P I N A L I, T I G I L L O, R V M I N O, D. Auguſtin. lib. VII. de Ciuit. Dei
cap. II. De D A P A L I, Cato de re Ruſt. cap. XXXII. Seru. in IX. Æneid. De A R B I T R A-
T O R E, Pub. Victor in X. regio. vrb. De P R O P V G N A T O R E, vetus inſcriptio, & numi
Septimij Seueri. De H O S P I T A L I, Cicero lib. III. de Finib. & Orat. pro rege Deiotaro, &
lib. II. Epift. ad Q. Fratrem, & Ouid. lib. X. Metamorph. De S A L V T A R I idem Cic. lib.
III. de Finib. De P A G A N I C O, vetuſtæ inſcriptiones. De C O N S E R V A T O R E,
Cornel. Tacit. lib. XIX. adeundus eſt. De reliquis appellationibus, ad veteres numos &
lapides, quorum ex fide & auctoritate nituntur, lectorem reiicio.

I V N O etiã REGINÆ, LVCINÆ, OPIGENÆ, MONETÆ, SOSPI TÆ,
MATVTÆ, IVGÆ ſeu IVGALIS, CINXIÆ, ITERDV CÆ, DOMIDV CÆ, CA-
PROTINÆ, POPVLONEÆ, FLVONIÆ, POMONÆ, CVRITIDIS, SOROR IÆ,

FEBRV-

FEBRV TIDIS ſeu FEBRV ALIS aut FEBRV ATÆ, MARTIALIS, MATRONÆ,
MAGNÆ ſeu MAXIMÆ appellationibus inuocabatur. Ac primũ de REGINA, teſtes
extant Varro lib. III. de ling. Lat. Cicero in Orat. antequã iret in exilium. Ouid. lib. II. Fa-
ſtor. Liu. lib. V. & VI. Valer. Max. lib. V. cap. X. Arnob. lib. VI. Pub. Victor in XIII. regione vr-
bis, Plutarch. in Camil. Seruius in lib. I. Æneid. ad ea verba, *Quo numine laſo*, & in VIII. Æn.
ad verba, *Tibi maxima Iuno*, D. Auguſtin. lib. VIII. de Ciuit. Dei cap. III. De LVCINA,
Varro lib. III. de ling. Lat. Ouid. lib. VI. Faſtor. Iul. Obſeq. lib. de Prodig. Pub. Victor in V.
regio. vrb. Seruius in lib. I. & VIII. Æneid. De OPIGENA, Feſt. Pomp. & Martian. Capella
lib. I. Eãque fortãſſis (nihil enim affirmo) in Arnobij corruptis libris OSSIPAGINA vo-
catur. De MONETÆ, Cicero lib. I. de Diuinat. Ouid. lib. III. & VI. Faſtor. Liu. lib. VII.
Valer. Max. lib. I. cap. VIII. Macrobi. lib. II. Saturn. cap. XII. Solin. in Polyhiſtor. De SOSPI-
TÆ, Cicero lib. I. de Natur. Deor. & in Orat. pro Muræna. Ouid. lib. II. Faſtor. Liu. lib.
XXII. XXIII. & XXIII. Sil. Italic. lib. XIII. Iul. Obſeq. lib. de Prodig. Feſt. Pomp. & Pub.
Victor in X. regione vrb. De MATVTÆ, Liu. lib. XXXIII. Pub. Victor in XI. regio. vrb.
De IVGÆ ſeu IVGALIS, Feſt. Pomp. Seru. in III. Æneid. & vet. inſcript. De VN X I A,
Arnob. lib. III. & VII. aduerſ. gent. Apul. lib. VI. de Afino aur. Martian. Capella lib. I. De
CINXIÆ, Feſt. Pomp. Martian. Capella lib. I. Arnob. lib. III. De ITERDV CÆ, & DO-
MIDV CÆ, Martian. Capella lib. I. & D. Auguſtin. lib. VII. de Ciuit. Dei, cap. III. De CA-
PROTINA, Varro lib. V. de ling. Lat. Arnob. lib. III. Macrobi. lib. I. Saturnal. cap. XI. De PO-
PVLONEÆ Macrobi. lib. III. Saturnal. cap. XI. Martian. Capella lib. I. Arnob. lib. III. D.
Auguſt. lib. VI. de Ciuit. Dei, cap. X. De FLVONIÆ, Feſt. Pomp. Arnob. lib. III. D. Auguſt.
lib. VII. de Ciuit. Dei, cap. II. & III. De POMONÆ, Arnob. lib. III. De CVRITIDE, Dio-
nyſ. Halicarnaſſ. lib. II. Feſt. Pomp. in verbo *Curiales*, & in verbo *Celbari*. Seruius in lib. I.
& VIII. Æneid. De SOROR IÆ, Feſt. Pomp. in verbo *Sororium tigillum*. De FEBRV T I-
D I ſeu FEBRV ALI aut FEBRV ATA, Feſt. Pomp. Martian. Capella lib. I. Arnob. lib.
III. De MARTIALI, Sext. Ruf. in VIII. regio. vrb. & numi Triboniani Galli. De MA-
TRONA, Horat. lib. III. Carm. Ode III. & Seruius in VIII. Æneid. ad ea verba, *Tibi Ma-
xima Iuno*. De MAGNÆ ſeu MAXIMÆ, Virgil. lib. VIII. Æneid. & in Ceiri, & Ouid. lib.
II. Faſtor.

MARS verò GRADIVI, QVIRINI, VLTORIS nominibus colebatur. GRA-
DIVI, ſit mentio à Liuio lib. I. & II. Vellicio Patere. lib. Vlt. Ouid. lib. V. Faſtor. & lib. XV.
Metamorph. Feſt. Pomp. Seruio in lib. I. & III. Æneid. QVIRINI, à Seruio iſdem locis.
VLTORIS, ab Ouid. lib. V. Faſtor. Sueton. in Auguſto. cap. XXXIX. Plin. lib. XXXIII. cap.
VIII. Martial. lib. VII. Cornel. Tacit. lib. III. & XIII. Dione lib. LIII. Ammiano Marcel
lib. XXIII. Sext. Ruf. & Pub. Vict. in VIII. regio. vrb.

APOLLO quoque SANDALARI vel SANDALIARI, CÆLI SPICIS, ME-
DICI, PALATINI, TORTORIS, SOSIANI, CONSERVATORIS & CONSER-
VATORIS AVGVSTORVM, GRANNI, MONETALIS PRÆSTANTIS, PRO-
PVGNATORIS, SANCTI, PACIFERI, TVTELARIS cognominibus adoraba-
tur. De Apolline quidem SANDALARIO vel SANDALIARIO mentionem facit
Sueton. in Auguſto, cap. LVII. & Sext. Ruf. & Pub. Victor in III. regio. vrb. De CÆLI-
SPICE Sext. Ruf. & Pub. Victor in XI. regio. vrb. De MEDICO Liu. lib. XL. De PA-
LATINO, Sueton. in Auguſto cap. XXXIX. & XXXI. Horat. lib. I. Epift. III. Dio lib. LIII. De
TORTORE, Sueton. in Auguſto cap. LXX. SOSIANI meminit Plinius lib. XXXVI. cap. V.
Cæteræ appellationes ex numis veteribus & inſcriptionibus excerptæ ſunt.

SIMILI modo MINERVA AVGVSTA, PACIFICA, VICTRIX, SANCTA
cognominatur in veteribus numis & inſcriptionibus. Eadẽ CVSTOS VRBIS ROM.
vocabatur. Et ita eam appellat Cicero in Orat. pro domo ſua ad Pontifices, & Epift. XXV. lib.
XIII. Epiftolar. Famil. Et Epift. III. lib. VII. ad Attic. eiq; hoc titulo, ſignũ dedicãſſe Cicero-
nem antequã iret in exilium, Plutarch. in eius vita, & Dio lib. XXXVIII. ſcribunt.

QVOD addIANAM attinet, eã AVGVSTÆ, CÆLESTIS, COMPOTENTIS, LV-
CIFERÆ, LVCINÆ NEMORENSIS, TRIPLICIS, TVTELARIS, VALERIA-
NÆ, VICTRICIS, REDVCIS, CONSERVATRICES appellationibus ornatam, in
veteribus numis & inſcriptionibus inuenio.

VENVS itidẽ variis nominum appellationibus inuocabatur, vtputa, BRICINÆ, LI-
f ij

BITINÆ, VERTICORDIÆ, GENITRICIS, CLOACINAE, seu CLVACINAE, CALVAE, MVRTIAE, VICTRICIS, PLACIDAE, ALMAE. DE ERICINA, adedi sunt, Lilius lib. xxii. xxiii. xxx. & xxxiii. Strabo lib. vi. Ouid. lib. iiii. Faſtor. Sext. Ruf. & Pub. Viſtor in v. regione vrbs. De LIBITINA seu LIBENTINA, Varro lib. v. de ling. Lat. Cic. lib. ii. de Nat. Deor. Arnob. lib. iiii. aduerſ. gent. Dionyſ. Halicarnaff. lib. iiii. Plutarch. in Numa & in *Αἰτίαις*, Nonius in voce *Prolubium*. De VERTICORDIA, Iul. Obſeq. lib. de Prodig. Valer. Max. lib. viii. cap. vlt. Ouid. lib. iiii. Faſtor. Plin. lib. vii. cap. xxv. Solin. in Polyhiſt. cap. vii. De GENITRICE, Sueton. in Iulio, Appian. lib. iiii. de bell. ciuilib. Dio lib. xliii. & xlix. Plin. lib. vii. cap. xxxviii. & lib. ix. cap. xxxv. & lib. xxv. cap. iiii. & xii. Epitome Liiij lib. cxvi. Macrobi. lib. i. cap. xii. Solinus in Polyhiſt. Seruius in lib. ii. Georgic. ad verſum, *Baccho caper omnibus horis, Ceditur*. De CLOACINA seu CLVACINA, Plin. lib. xv. cap. xxix. Varro lib. iiii. de ling. Lat. Plaut. in Curculio. Act. iiii. Sc. i. Lilius lib. iii. Minutius Felix in Octauio, Cyprian. Epist. lvii. Lactant. lib. i. cap. xx. D. Auguſtin. lib. iiii. de Ciuit. Dei cap. xxiii. & lib. vi. cap. x. De CALVA, Lactant. lib. i. cap. xx. Capitolin. in Maximino iuniore, P. Viſtor & Sext. Ruf. in regio. viii. De MVRTIA, Varro lib. v. de ling. Lat. Plin. lib. xv. cap. xxix. Plutarchus in *Αἰτίαις*. De VICTRICE, Plin. lib. viii. cap. vii. & lib. xv. cap. xxix. Varr. lib. iiii. de ling. Lat. Plutarch. in Pomp. & Numismata Iulij Cæſ. De PLACIDA, Ruf. in v. vrbs regione. De ALMA, P. Viſtor in xii. regione vrbs. Macrobi. lib. iii. Saturnal. cap. viii. & Vet. inſcript.

HERCVLIS autem VICTORIS, INVICTI, TRIUMPHALIS, MAGNI CVSTODIS, CIRCI, OLIVARI, SILVANI seu SVLLANI, DEFENSORIS, COMITIS & CONSERVATORIS cognomina ſortitum reperio VICTORE auctore ſunt P. Viſtor in viii. regione vrbs. Lucr. lib. i. Macrobi. lib. iii. cap. vi. De INVICTO Virg. lib. viii. *Æneid.* Silius Italic. lib. i. & antiquæ inſcriptiones. De TRIUMPHALI, Sext. Ruf. Pub. Viſtor in ix. regio. vrbs. De MAGNO CVSTODE CIRCI, Ouid. lib. vi. Faſt. Sext. & Ruf. & Pub. Viſtor in ix. regio. vrbs. De OLIVARIO, Sext. Ruf. & Pub. Viſtor in xi. regio. vrbs. De SILVANO seu SVLLANO idem P. Viſtor in v. regio. vrbs. Reliquarum appellationum teſtimonia è veteribus inſcriptionibus & nummis petenda ſunt.

OPEM porò, CONSVAM appellatam, Varr. lib. v. de ling. Lat. Feſt. in verbo, *Opima*, & Macrobi. lib. iii. Saturnal. cap. ix. teſtantur.

LARES verò, quos Prifcianus *ἑσποιαὶ θεοὶ* interpretatur, interdum FAMILIARES, interdum PATRII, nonnunquã verò PRAESTITES, aliàs etiam GRVNDILES, aliàs COMPITALES, aliàs HOSTILII, aliàs PERMARINI vocabantur. De FAMILIARIBVS mentionem faciunt, Plaut. in Prologo Aulul. & Ruden. Act. iiii. Sc. vi. Cato de re Ruſt. cap. cxliii. Cic. lib. ii. de Legib. & Orat. pro Quintio & pro domo ſua, & ii. Philipp. Suet. in Calig. De PATRIIS, Tibull. Eleg. vlt. lib. i. Horat. lib. ii. Serm. Sat. v. De PRAESTITIBVS, Ouid. lib. v. Faſtor. Plutarch. *Ἐν Αἰτίαις*. Martiane Capella lib. ii. de Nuptiis Philologiae. De GRVNDILIBVS, Arnob. lib. iii. & Non. Marcell. & Diomed. lib. i. Grammat. De COMPITALIBVS, Suet. in Auguſto. cap. xxxi. De HOSTILIIS, Feſt. Pomp. De PERMARINIS, Lilius lib. xl.

AT CUM TVTELARES DII VRBS ROMAE inuocandi erant, nullos fuiſſe nominatim inuocatos, ſatis conſtat. Nam, vt Macrobi. lib. iiii. Saturn. cap. ix. C. Sempronius in lib. de Diuiſio. Ital. Solinus in Polyhiſt. & Plutarch. *Ἐν Αἰτίαις* auctores ſunt, Romani cum Deum, in cuius tutela vrbs Roma erat, & ipſius vrbs, verum & Latinum nomen ignotum eſſe voluerunt. Plinius lib. xxviii. cap. ii. *Vernius Flaccus auctores ponit, quibus credat, in oppugnationibus ante omnia ſolitum à Romanis ſacerdotibus euocari Deum, cuius in tutela id oppidum eſſet: promittique illi eundem, aut amplioſorem locum apud Romanos, cultum ve. Durat in Pontificum diſciplina id ſacrum, conſtatque ideo occultatum, in cuius Dei tutela Roma eſſet, ne qui hoſtium ſimili modo agerent.* Proinde Virgilius lib. i. Georgic. generaliter precatur in hæc verba:

DII PATRII INDIGETES, & Romule, Veſtaque mater,

Vbi Seruius, Poëtice, inquit, DII PATRII. Nam verum nomen eius numinis quod vrbi Romæ præſeſſet, ſcivi ſacrorum lege prohibetur: quod auſus quidam Tribunus pl. enuntiare, in cruce leuatus eſt. Et ita Cicero in Orat. pro Seſtio, *Te patria obteſtor & vos penates, PATRII QVE DII, me veſtrarum ſedium &c.* Necnon Scipio apud Silium Italic. lib. iiii.

DII

DII PATRII, ait, quorum auſpiciis ſtat Dardana Roma.

Idemque confirmat eã precatio, qua poſtremus Metamorphoſeos liber concluditur, quæ huiusmodi præſatione conſtat:

DII, PRÆCOR, ÆNÆE COMITES, quibus enſis & ignes
Ceſſerunt, DIIQVE INDIGETES, genitorque Quirina
Vrbs, & inuicti genitor Gradine Quirini,
Veſtaque Cæſareos inter ſacra penates,
Et cum Cæſarea tu Phœbe domeſtice Veſta,
Quique tenes altus Tarpeias Iuppiter arces,
Quosque alios vati ſas appellare. piũque eſt.

Ac planè Feſt. Pomp. INDIGETES deos interpretatur, quorũ nomina vulgari nõ licet.

INFEROS vtiqve Deos MANES, id eſt bonos, vocatos à ſuppliciter eos venerantibus propter metum mortis, idem Feſtus in verbo, *Manus*, ſcribit. Similitèrque Paulus principium diei ob bonitatem, Manc appellatum tradens, adicit, Inferos inde DEOS MANES dictos, vt ſuppliciter appellati bono eſſent. Bonum enim antiquos *manum* dixiſſe, Varro quoque lib. v. de ling. Lat. auctor eſt.

NEC FORTVNÆ appellationes prætermittendæ ſunt, cui, FORTIS, MVLIBRIS, PRIMIGENIÆ, EQVESTRIS, VISCATÆ, BREVIS seu PARVÆ, MASCVLÆ, OBSEQVENTIS, REſPICIENTIS, VIRGINIS seu VIRGINALIS, REDVCI, SEIÆ, BARBATÆ, MAMMOSÆ, PVBLICÆ, PRIVATÆ, DVBIÆ, BENE SPERANTIS, VICINÆ, LIBERÆ, STATÆ, ADIVTRICIS, CONSERVATRICES GALBANORVM, OPIFERÆ, FELICIS, MANENTIS, AVGVSTÆ appellationibus diuini honores Romæ habebantur. De FORTI, teſtes produco Varronẽ lib. iiii. & v. de ling. Lat. Cic. lib. ii. de Legib. Ouid. lib. vi. Faſtor. Liu. lib. x. & xxvii. Columellã lib. x. Plutarch. *Ἐν τῶν θεῶν ἱστορίαις*. Donat. in Phormion, Terentij Act. v. Sc. vi. De MVLIBRI, Liu. lib. xi. Valer. Max. lib. i. cap. viii. & lib. v. cap. ii. Dionyſ. Halicarn. lib. viii. Plutarch. in Coriolano, & lib. *Ἐν τῶν θεῶν ἱστορίαις*. D. Auguſtin. lib. iiii. de Ciuit. Dei cap. xix. D. Hieronym. lib. i. aduerſus Iouinian. De EQVESTRIBVS, Liu. lib. xl. Valer. Max. lib. i. cap. i. Corn. Tacit. lib. iii. Iul. Obſeq. lib. de Prodigis. Vitruu. lib. iii. cap. ii. De BREVI, seu PARVÆ, Plutarch. *Ἐν Αἰτίαις*. Sext. Ruf. in regio. vi. vrbs. De PRIMIGENIÆ, Liu. lib. xxxiii. & xliii. Plutarch. *Ἐν Αἰτίαις* & *Ἐν τῶν θεῶν ἱστορίαις*. Dion. lib. xlii. De MASCVLÆ, Plutarchum ſupradictis locis. De OBSEQVENTE, Plutarch. in lib. *Ἐν τῶν θεῶν ἱστορίαις*. P. Viſtor, & Sex. Ruf. in i. regio. vrbs. & numos veteres. De REſPICIENTE, Cic. lib. ii. de Legib. P. Viſt. in x. reg. vrbs. De VIRGINE, seu VIRGINALI, Varronẽ lib. i. de vita pop. Rom. apud Non. in verbo, *Vndulatum*. Arnob. lib. ii. Plutarch. *Ἐν Αἰτίαις*, & in lib. *Ἐν τῶν θεῶν ἱστορίαις*. De REDVCE, Dion. lib. liii. Martial. lib. viii. Sext. Ruf. in vi. regio. vrbs. Claudian. in Panegyric. in vi. Honor. Aug. Cõſulat. & nũmos antiquos, veterẽſq; inſcriptiones. De SEIÆ, Plin. lib. xxxvi. cap. xxii. Pub. Viſtor. in vi. regio. vrbs. & vet. inſcriptio. De BARBATÆ, D. Auguſtin. lib. iiii. de Ciuit. Dei cap. xi. & lib. vi. cap. i. De MAMMOSA, P. Viſtor. in xii. regio. vrbs. De PVBLICÆ, Ouid. lib. iiii. Faſtor. Dion. lib. xlii. Sext. Ruf. & P. Viſtor. in vi. regio. vrbs. & Numos vet. De PRIVATÆ, Plutarch. *Ἐν Αἰτίαις*, & *Ἐν τῶν θεῶν ἱστορίαις*. De DVBIÆ, Ouid. lib. vi. Faſtor. P. Viſtor. in xiii. regio. vrbs. De BENE SPERANTE, Plutarch. *Ἐν Αἰτίαις*, & *Ἐν τῶν θεῶν ἱστορίαις*. Sext. Ruf. in i. regio. vrbs. De VICINÆ, Sex. Ruf. in i. regio. vrbs. De LIBERÆ, Sext. Ruf. in vi. regio. De STATÆ, Ruf. ibid. De ADIVTRICE, CONSERVATRICE GALBANORVM, & OPIFERÆ, veteres inſcriptiones. De FELICE, MANENTE, AVGVSTA, vet. nũmos. Quem in cenſum mirabitur quis à me Fortunæ HVIVS DIBI nomen minimè deferri: quam tamen Cic. lib. ii. de Legib. adgnoſcit, cum ait, *Fortunæque ſit, vel HVIVS DIEI.* (nam valet in omnes dies) vel REſPICIENS ad opem ferendam &c. Quam lectio- nem alter noſtri ſeculi Varro, cuius memoriam ſanctè & religioſè, vt debeo, colo, re- ſtam eſt cenſuit, petitaque ex Plutarchi Mario auctoritate conſirmauit: cui & alter vir emunctæ naris in ſuis doctiſſimis Emendationum & Miſcellaneorum libris aſſentitur. Et ita vterque Plinij verba lib. xxxiii. cap. viii. emendenda credit. At ego longè aliter ſentio, eorũque ſeu interpretationem ſeu emendationem aperte Ciceronis verbis

f iij

repugnare aio. Ni ira sit, iusto cum eis sacramento contendere non detrecto, eisque iudices è decuriis eorum, quibus cor sapit, fero: prius testatus à me eorum memoriam non sollicitari. Omnium enim dierum, ne dum vnus seu certæ alicuius, siue huius aut illius diei Fortunam huiusmodi appellatione signari Cicero liquidò demonstrat, propter eam quam adiungit rationem. *Nam valet in omnes dies.* Quibus verbis significat, atque aded apertè ostendit, Fortunam ita meritò dici, quòd in omnes dies valeat. Quæ ratio non constaret, si ad vnum aliquem diem eius numinis potestas restringeretur, & tam angustis finibus ac terminis circumscriberetur. Itaque à Ciceronis mente penitus eorù mihi opinio abhorre videtur, qui *ἡμέρας ἐκείνης τύχην* in animo habuisse eum existimant. Dicam quod sentio: Qui voci antiq̄ & melioris notæ manus adferre ausi sunt, elegantem locum fœdauerunt. Id quæ vitium seu flagitium viris alioquin acutissimis & perspicacissimis aciem oculorum perstrinxisse mirum non est. Quis est enim tam Lynceus qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat? Scripserat proculdubio Cicero, *Fortunæque sit, vel. HVIVSQVE DIEI.* Quo nomine vicum fuisse in decima vrbis regione, quæ Palatium continebat, P. Victor docet. In regionum quoque monumento, quod è lapide, qui est sub porticu Capitolina, nobis fideliter Ald. Manutius P.F. exscripsit, Regioni decimæ idem vicus adscribitur. Ac planè complures vrbis Romanæ vicos à finitimis, propinquis, aut vicinis Fortunæ templis nomen traxisse ex Sext. Rufo & P. Victore liquet. Nam illi vicum Fortunæ OBSEQUENTIS in prima vrbis regione recensent, & vicum Fortunæ VICINÆ in tertia. In quinta verò vicum Seium: In sexta vicum Fortunarum: In septima vicum Fortunæ: In decima vicum Fortunæ RESPICIENTIS. Quinariam è manuscriptis P. Victoris codicibus, ita hunc vicum Opustrius edidit, VICVS HVIVSQVE DIEI FORT. ÆD. Quæ postrema verba Fortunæ ædem significant. Præterea ædem Fortunæ HVIVSCE DEÆ, vel, vt in calamo exaratis libris habemus, HVIVSCE DIE memorat Plinius lib. xxxiii. Natur. hist. cap. viii. Id quod sententiam nostram non adiuuat modò, sed & planè firmat. Nam quod erat ab eò scriptum HVIVSQVE DIEI, facili literarù C. & Q. metaplasmo transit in HVIVSCE DIE. Quæ cum ita se habeant, præclarèq; iacta sint causæ nostræ fundamenta, necdum tamen oculis animisq; offusa caligo discussa est. Demus enim Romæ vicum fuisse, HVIVSQVE DIEI, quod à Fortunæ templo nomen inuenerit: nondum adhuc res confecta est ex animi sententia. Et certè inest huic verbo obscuritas, cui nisi lumen adhibuerimus, nihil egerimus. Verùm ne diutius suspensum lectorem teneam, nodum hunc Gordianum explicabit, expedièturque Marius Victorinus, qui in lib. de Orthograph. aliam atque aliam esse harum vocum *Huiusce & Huiusque* vim & potestatem ita tradit: *Et Huiusce, ait, & Huiusque rectè scribuntur, sed suo loco utraque. Nam ab hocce & hacce fit huiusce. Huiusque autem aliud significat, id est vniuscuiusque.* Cuius loci indicium mihi fecit Franciscus Pithæus, cuius vt consuetudo, cum propter eximiam doctrinam, tum propter summam morum suavitatem mihi est iucundissima, ita ei *μνησθε* hæc soluo libens meritò. Igitur Fortuna HVIVSQVE DIEI, est, vniuscuiusque diei: cui interpretationi bellè quadrat & conuenit Ciceronis aitiologia: eodèmq; collyrio vulnere Plinij medendum est: Et ita veterum monumentorum beneficio, Victorisq; ope, sua vox Ciceroni reddita est, suàque germana Fortunæ appellatio restituta. Viderit ergo quàm se memorem gratamque posthac illa falsò credita rerum humanarum domina præbebit, quæ amissum illustre nomen per me recuperavit. Sed properantè me ipsamet adhuc Fortuna moratur, suisq; laqueis constrictum & irretitum tenet: Vereot enim ne mihi iniuriarum dicam scribat, *Quod BONÆ, ac VIRILIS* titulos quibus Romæ colebatur, tacitus præteream. Nam sub vtroque cognomine, templa huic Deæ à Seruio Tullio consecrata, ded. catàq; fuisse præfractè adstruere non dubitabit, quisquis Dionysium Halicarnass. à Gelenio in Latinum sermonem conuersum legerit. Verùm, vt breue faciam, quod ad BONAM FORTVNAM attinet, hoc merum Gelenij commentum est, cui (quod bona eius pace ac venia dictum sit) hoc in loco somnus obrepit. Nunquam enim Halicarnass. eo in mentem venit, Seruio Tullio BONAM FORTVNAM templum extruxisse, sed hoc duntaxat sensit, cum Fortunæ, qua semper bona, prospera & secunda visus fuerat, templa duo con-

didisse,

didisse: Vnum in foro Boario, alterum secundum Tiberis ripam: Id quæ plerumque & perspicuum fiet, subiunctis ipsismet verbis, quæ malè accepta erroris huius ansam dederunt. Ea sic habent: *Τὰντα Διὸς ἀρεῶν ἀμύμων ἐν εἰρήνῃ τε καὶ πολέμῳ ναοὺς διὸ ἀσχεσιαστέμματος τύχης, ἧς ἅπασαν τὸν βίον ἐδοξε ἐν ἀγαθῇ κερχεῖ ἵστασθαι. Τὸν μὲν ἐν ἀγορῇ τῇ καλεσμένῃ Βοαεῖαν, τὸν δ' ἐπὶ τῷ ἵεῖ τῶν ἱεῶν τῷ Τιβέριος, ἢ ἈΝΔΡΕΙΑΝ ἀρροσθόρευσεν, ὡς καὶ ἄπο κελύπτου.*

Quod autem ad VIRILIS appellationem attinet, quæstionis est, eamne *Ἀνδρείας* nomine intelligi Dionys. Halicarnass. voluerit: quod non immeritò in dubium vocatur: Tætari enim potest, *ΑΝΔΡΕΙΑΣ ΤΥΧΗΣ & FORTIS FORTVNÆ* numina synonyma esse. In eamque sententiam me Plutarchi auctoritas aliquando traxit, qui in lib. *περὶ τύχης Ρωμαίων* ita scripsit, *Τὴν δὲ ἀρροσθόρευσεν, ἢ ΦΟΡΤΕΜ καλοῦσιν, ὅπερ ἔστιν ἰσχυρῶν, ἢ Ἀριστοκλειῶν, ἢ Ἀνδρείαν.* Mouit me deinde templi huic Deæ consecrati situs: Nam, vt *Ἀνδρείας τύχης* ædem à Seruio Tullio ἐπὶ τῶν ἱεῶν τῷ Τιβέριος dedicatam Dionys. Halicarnass. scribit, ita Plutarchus *ἀρροσθόρευσεν, FORTIS FORTVNÆ* templum locat. Varro verò apertius, lib. v. de ling. Lat. Seruio Tullio, *FORTIS FORTVNÆ* Fanum, secundum Tiberim, extra vrbem Romam dedicasse Iunio mense, tradit. Ouidius quoque lib. vi. Factor. *FORTEM FORTVNAM* in Tiberis ripa Seruij Tullij beneficio ac munere templum habuisse memorat, hoc modo:

Quam citò prætereunt FORTVNÆ FORTIS honores,

Post septem lucas Iunius æctus erit.

Ite, Deam læti FORTEM celebrate Quirites,

In Tiberis ripa, munera Regis habet.

Et mox:

Plebs colit hanc, quia qui posuit, de plebe fuisse

Fertur, & ex humili sceptrum tulisse loco.

Quæ vehementer inter se congruunt. Nec tamen hæc à me eo dicuntur vt *FORTVNAM VIRILEM* albo nostro expungi velim: alioquin ea Ouidij fidem imploraret, qui eam non cælo tantum vindicat, sed & sanctè religioseque à matronis coli solitam ostendit his versibus, quos ex lib. iiii. Factor. apposui.

Discite nunc, quare FORTVNÆ turæ VIRILI

Detis, eo gelida qui locus humet aqua.

Accipit ille locus posito velamine cunctas,

Et vitium nudi corporis omne videt.

Vt tegat hoc, celatque viros, FORTVNA VIRILIS

Præstat. —

A quo adfertore repulsa, vix vsquam in alio quoquã Latino auctore, quod sciam, sedem locumque vbi consisteret, *FORTVNA VIRILIS* reperiret: Nec enim quod apud D. August. lib. iiii. de ciuit. Dei cap. xix. legimus, ad hanc Deam constituendam sufficeret. Vt vt se res habeat, Ouidianæ illi *VIRILI* minimè cõueniunt, quæ Græcus vterq; scriptor *περὶ τῆς Ἀνδρείας* memoriæ prodidit: eaque omnino alia est à *FORTE FORTVNA*: Vtriusque enim diuersas potestates & separatas virtutes canit Ouidius, diuersisq; mensibus vtramque cultam, Aprili hanc, Iunio illam, perspicuè testatur. Multoque probabilius esset eam à *Ἀρροσθόρευσεν* nomine significari à Plutarch. ἐν Ἀιτιολίῃ & in lib. *περὶ τύχης Ρωμαίων*. Vtroque enim loco varias & multiplices Fortunæ appellationes enumerans, inter eas *Ἀρροσθόρευσεν* ponit, quæ si iure ciuitatis Romanæ Latinitatè donanda sit, impunè per me licebit ei *VIRILIS* nomen accommodari. Quod vt conuenientibus oculis facile pateret, ita Tribunitiæ potestatis Iure, si mihi id imperium doctorum suffragio mandaretur, intercederem *Ἀνδρείαν* cū *VIRILI* permiscentibus. Quinimo sicut *Ἀρροσθόρευσεν* à *Ἀνδρείας* Plutarchus sejungit ac separat, eodè modo *Ἀνδρείας* & *Virilis* cognomina nihil cõmune habere, periculo meo, bono certè, asseri posse crediderim.

Vnus mihi scrupulus restat, qui me malè habet. Nā *Ἀνδρείας τύχης* templū Anco Martio acceptum fert Plutarch. in lib. *περὶ τύχης Ρωμαίων* & item altero loco. Contra, Dionysius Halicarnass. Seruio Tullio. Qua de re seulte, si ex compromisso arbiter sumptus essem, aut arbitrium non reciperem, Palemonisq; vestigiis insistens, dicerem, Non nostrum inter eos tantas componere lites: aut arbitrio recepto, si me Prætor sententiam di-

f iiii

cere cogeret, pronuntiare, *SI QUID MEI IUDICII EST, SECUNDUM DIONYS. HALICARNASS. LITEM DO. NA FORTI FORTVNAE* ad eam Rege Servio Tullio dedicata Liniusetia lib. x. ab. v. c. auctor est. *Quin Plutarch. ipsemet in ea re nihil ab initio pro certo affirmare ausus erat: Ita enim primò scripserat: Και ταυτα πρὸ τῶν τε τῶν ἀνδρῶν παρονόμασεν.* Verū quid sibi vult, quod idē Plutarch. *FORTIS FORTVNAE* eadem firam fuisse scribit in hortis, quos pop. Ro. Tullium: *Caesare legasse, cū eo Suetonius quoque refert: Nam hinc gradum mouere non possum, quoad hunc insuper scrupulum eximero. Planē quod ait Plutarchus, non de ea FORTIS FORTVNAE aede, quā Ser. Tullium dedicasse constat, accipiendum: sed de alia recentiore, quā Tiberio imperatō, ob recepta Germanici ductu signa, quae cum Quintilio Varo amissa fuerant, Tiberim iuxta dicatam, Cornel. Tacit. lib. ii. memoriae prodidit.*

SED iam ex abditis caecae, vagae, volubilisque Deae sedibus, in loca clara euade mihi videor, & cū ex his vadis emerferim, facilius mihi reliquis orationis cursus ostenditur. Igitur, ut ad institutum sermonem reuertar, post specialia ad eam rem, de qua agebatur inuocata numina, omnes Deos vel Deas confusē in sacris inuocari cōsueuisse, Virgilius lib. ii. Geōrgic. ostendit, cū ait:

DII DEAEQUE OMNES, studium quibus arua tueri.

Vbi Seruius, Post specialem, inquit, inuocationem, transit ad generalitatem, ne quod numen praetereat, more Pontificum, per quos ritu veteri, in omnibus sacris, post speciales Deos, quos ad ipsum sacrum, quod fiebat, necesse erat inuocari, generaliter omnia numina inuocabantur. Idem Virgilius lib. vi. Aeneid.

DII DEAEQUE OMNES, quibus obstitit Ilion. Plaut. Pœnulo Act. v. Sc. iiii.

DII DEAEQUE OMNES, vobis habeo merito magnas gratias.

Sic & Ouidius in Ibin post superos inferosque inuocatos, adijcit:

Vos quoque plebs superum, Fauni, Satyrique, Larisque,

Fluminaeque, & Nymphae, femideumque genus:

Denique ab antiquo, diui, veteresque nouique,

In nostrum, cuncti tempus adeste, Chao.

Cicero quoque in peroratione actionis quintae in Verrem, postquam Iouem opt. Max. Iunonem Reginam, Mineruam, Latonā, Apollinem, Dianam, Mercurium, Herculem, Matrem Ideam, Castorem & Pollucem, Cererem & Liberū implorauit, addit, CAETEROS ITEM DEOS, DEASQUE OMNES IMPLORO ATQUE OBTESTOR. Similiter Manlius apud Liuiū lib. vi. Iupiter, inquit, Opt. Max. Iunōque Regina ac Minerua, CAETERIQUE DII, DEAEQUE, qui Capitolium arcemque incolitis. sic me vestrum militem ac praesidem finitis vexari ab inimicis? Seneca Epist. i. lib. xv. Neque dii neque deae FACIANT, ut te fortuna in delictis habeat. Plaut. Pœnulo Act. iii. Sc. iii.

DII DEAEQUE vobis multa bona dent.

ATQUE ut ulterius progrediamur, in precationibus consueuisse dici, SIVE DEVS SIVE DEAE ES, auctor est Arnob. lib. iii. aduers. gēt. Vnde Agellius lib. ii. cap. xxviii. Eas ferias si quis polluisset, hostiam, SIVE DEO, SIVE DEAE, immolabat. Sic & in ea quā supra protuli fratrum Arualium tabula, SIVE DEO SIVE DEAE, scriptū est. Eōque pertinet haec Leuini verba, quae à Macrobio lib. iii. Saturnal. cap. viii. referuntur. Venerem igitur almam adorans, SIVE FEMINA SIVE MAS, ita uti alma noctiluca est. Plutarch. ΣΥΛΛΟΓΗ, Διά τῶν θεῶν ἐκείνων ὁ μάλα κατὰ τὸν Πάριον νόμον παρονομαζόμενα καὶ φιλία, EIT E EST IN APHON H OHA EIA & λέγειν ἀπειρηται & ὄνομα ζει. Aliās tamen (recte ne an secus in medio relinquo) legimus precatos eos, SI DEVS, SI DEAE ES. Et ita suum precationis carmen concipit M. Cato lib. de re Rust. cap. cxxxix. Vetus quoque euocationis Deorum carmen, quod à Macrobio lib. iii. Saturnal. cap. xv. ponitur, hoc initium habebat, SI DEVS, SI DEAE ES, cui populus ciuitasque Carthagenensis, & reliqua. Testimonio est etiā Liuius lib. viii. cū ait, Precatus deinde, SI DIVS, SI DIVA ESSET, QUI SOLI PRÆPETEM MISISSET, VOLENS PROPITIVS ADESSET. Verū siue hoc, siue illud, siue vtrumque eorum rectum sit, inde efficitur sollemnem hanc fuisse earum precationum formulam, quae ignoto numini fiebant. Quo in genere ne errore aliquo laborentur, interdum de Deorum, quorum opem implorabant, certo nomine

nomine dubitantes dicere solebant, *QVIS QVIS ES.* Sic enim Plaut. Rudente Act. i. Sc. iii.

Nunc, ait, QVIS QVIS EST DEVS veneror.

Virgilius lib. iiii. Aeneid.

-- Sequimur te sancte Dearum,

QVIS QVIS ES: o faueas, nostrisque laboribus adsis.

His quoque DES VENIAM.--

Qua loquendi figura idem Ouidius lib. vi. Fastor. & Plinius lib. ii. Natur. histor. cap. vii. vtuntur. Atque hac in re duplicem illis religionem iniectam fuisse animaduerti. Etenim non verebatur modò, ne alium pro alio Deum nominando falsa religione populum aligerent, quemadmodum Agellius lib. ii. cap. xxviii. tradit, verum etiam formidabant ne Deos parum grato nomine appellarent. Proinde Seruius in lib. iiii. Aeneid. Pōtiffes scribit precari consueuisse in haec verba: IVPITER OMNIPOTENS SEV QVO ALIQ NOMINE APPELLARI VOLVERIS. Quem morem & formula Deuotionis confirmat, in qua scriptū est, DISPATER, VEIOVIS, MANES, SIVE VOS QVO ALIQ NOMINE FAS EST APPELLARE.

EIVSQUE rei ergò omnes eorum numinum, quae inuocabant ac venerabantur, appellationes precationibus suis completi solebāt, quemadmodum Catullus in hymno Dianae & Ouidius lib. iiii. Metamorphos. in Hymno Bacchi testantur. Ea causa est, cur ibid. Catullus post varia edita Dianae nomina, subiungat:

Sis quocumque tibi placet,

Sancta nomine.

Virgil. lib. i. Aeneid.

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus

Mortalis: nec vox hominem sonat: o Dea certe,

An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis vna.

Eodemque exemplo Horatius in carmine seculari:

Lenis Iliithyia tuere partus,

Sive tu Lucina probas vocari,

--Seu Genitalis.

Similique modo Satyr. v. lib. ii.

Matutine pater, seu Iane, lubentius audis,

Hinc & apud Martianum Capellam, Philologia Iunonem ita deprecatur. I VNO PVLCHRA, LICET ALIVD NOMEN TIBI CONSORTIVM CAELESTE TRIBVERIT, ET NOS A IUVANDO, I VNONEM, VNDE ET IOVEM DICIMVS, NOMINEMVS: SEV TE LVGINAM, QVOD LVCEM NASCENTIBVS TRIBVAS, AC LVCETIAM CONVENIT NVNCVPARI. NAM FLVONIAM, FEBRVLEMQUE, AC FEBRVAM MIHI POSCERE NON EST NECESSE, CVM NIHIL CONTAGIONIS CORPORA SEXV INTEMERATA PERTVLERIM. I TERDV CAM, ET DOMIDVCAM, VNXIAM, CIXIAM, MORTALES PVLLAE DEBENT IN NVPTIAS CONVOCARE, VT EARVM ET ITINERA PROTEGAS, ET IN OPTATAS DOMOS DVCAS, ET CVM POSTES VNGENT FAVSTVM OMEN AFFIGAS, ET CINGVLVM PONENTES, IN THALAMIS NON RELINQVAS. O PIGENAM TE, QVAS VEL IN PARTVS DISCRIMINE, VEL IN BELLO PROTEXERIS, PRECABVNTVR. POPVLONIAM PLEBES, CVRITIM, DEBENT MEMORARE BELLANTES. HIC ERGO TE AERIAM POTIVS AB AERIS REGNO NVNCVPATAM, VOCQ. Qui locus emendatior à me, quā sit in vulgatis codicibus, profertur. A quo non abhorret illa Psyche precatio apud Apuleium lib. vi. quam, quod ad formulam precationum pertineat & in codicibus perperā sit interpuncta, integrā hīc subijcere non pigebit: Tunc, ait, genu nixa, & manibus aram repente amplexa, deterfis ante lachrymis, sic deprecatur. MAGNI IOVIS GERMANA ET CONIVGA, SIVE TV SAMI, QVAE QVERVLO PARTV VAGITVQVE, ET ALIMONIA TVA GLORIATVR, TENES VETVSTA DELVBRA, SIVE CELSÆ CARTHAGINIS, QVAE TE VIRGINEM, V-

CTVRA LEONIS CÆLO COMMEANTEM, PERCOLIT, BEATAS SEDES
FREQUENTAS: SIVE PROPE RIPAS INACHI, QUI TE IAM NVPTAM
TONANTIS, ET REGINAM DEARVM, MEMORAT, INCLYTIS ARGIVORVM
PRÆSIDES MOENIBVS: QVAM CVNCTVS ORIENS ZYGIAM
APPELLAT: SIS MEIS EXTREMIS CASIBVS IVNO SOSPITA, MEQVE
IN TANTIS EXANTLATA LABORIBVS DEFESSAM, IMMINENTIS PERICVLI
METV LIBERA. QVOD SCIAM, SOLES PERICLITANTIBVS SVBVENIRE.

PLANE Seruius in lib. i. Georgic. ex Fabio Pictore tradit, Flaminem Cerealem, dum
factū Cereale faceret, hos Deos inuocasse, VERVACTOREM, REPARATOREM,
OBARATOREM, IMPORCITOREM, INSITOREM, OCCATOREM, SARRITOREM,
SVBRVNCATOREM, MESSOREM, CONVECTOREM, CONDITOREM, PROMITOREM. Itaque
Ovid. lib. i. Fastor. postquam Cererem & Tellurem ob officium commune, velut
operū confortēs, simul placandas monuit, ita versibus preces eis faciendas
concipit:

FRVCTIBVS IMMENSIS amidos satiate colonos,
Vt capiant cultus præmia digna sui.

VOS DATE perpetuos teneris sementibus auctus,
Nec noua per gelidas vsta sit herba niues.

Cum serimus, cælum ventis aperite secundis:
Cum latet aethera spargite semen aqua.

Nevæ graues cultis, Cerealia dona caute,
Agmine lesuro depopulentur aues.

Vos quoque subiectis formica parcite granis:
Post messem prædæ copia maior erit.

Interea crescat scabrae rubiginis expers,
Nec vitio cæli paleat ægra seges.

Et neque deficiat macie, neque pinguior æquo,
Diuitius pereat luxuriosa suis.

Et careant lolius oculos vitiantibus agri,
Nec sterilis culto surgat auena solo.

Triticeos fetus passurâque sarra bis ignem,
Hordeâque ingenti fenore reddat ager.

Horatius verò Satyr. II. lib. II. à Cerere petitum ait, VT CVLMO SVRGERET ALTO.
Tibull. Eleg. I. lib. I. Deos agrestes ita obsecratos fingit.

Agna cadet vobis, quam circum rustica pubes
Clamet: IO MESSES, ET BONA VINA DATE.

A DSITIS DIVI.—

QVÆ porro numina pro frugum vbertate & copia inuocarentur, Varro lib. I. de re
Rust. cap. I. docet, duodecim Deos memorans, qui maximè agricolarum duces erant: nimirum
IOVEM, TELLVREM, SOLEM, & LVNAM, CEREREM, BACCHVM, ROBIGVM, FLORAM,
MINERVAM, VENEREM, LYMPHAM, & BONVM EVENTVM. IOVEM quidem & TELLVREM,
idè quòd omnes fructus agriculturæ, cælo & terra contineantur. SOLEM verò & LVNAM,
quòd eorum tempora obseruantur, cum quædam seruntur & conduntur. CEREREM autem & LIBERVVM,
quòd horum fructus maximè necessarii ad victum: ab his enim cibus & potio venit è fundo. ROBIGVM
AC FLORAM, quòd iis propitiis neque rubigo frumenta, neque arbores corrumpere,
neque non tempestiue florent. MINERVAM, & VENEREM, quarum vnius procuratio oliueti,
alterius hortorum. LYMPHAM AC BONVM EVENTVM, quoniam sine aqua omnis arida ac
miseræ agriculturæ: sine successu ac bono euentu, frustratio est, non cultura. AC FLORÆ
quidem supplicari solitum, VT FRVGES CVM ARBORIBVS, AC VITIBVS. BENE PROSPEREQVE
FLORESCENT, Lactat. lib. I. Diuinar. institut. cap. XX. ostendit. Vnde Arnob. lib. III. aduers. gent.
FLORA illa GENITRIX ET SANCTA, ob scænitatem ludorum bene curat, VT ARVA FLORESCANT.
Plinius

XVIII. cap. XXIX. Floralia à veteribus instituta III. Kal. Maij, vrbis anno quingentesimo
sexto decimo ex oraculis Sibyllæ scribit, VT OMNIA BENE DEFLORESCERENT. RVBIGINEM
verò Deam rogatam NE NON ACCEDERET, D. August. lib. III. de ciuit. Dei cap. XXXI. scribit. Ouidius III. Fastor. utique eleganti eam
precaione adorat in hunc modum.

Aspera RVBIGO parcas Cerealibus herbis,
Et tremat in summa lene cacumen humo.

TV SATA SYDERIBVS cæli nutrita secundis
Crescere, dum fiant falceibus apta, SINAS.

Vis tua non leuis est: qua tu frumenta notasti,
Mæstus in amissis illa colonus habet.

Nec venti tantum Cereri nocere, nec imbres,
Nec sic marmoreo pallet adusta gelu,

Quantum, si culmos Titan incalfacit vdos,
Tunc locus est iræ Diua timenda tua.

PARCE PRECOR, SCABRASQVE MANVS A MESSIBVS AVFER,
NEVE NOCE CVLTIS, posse nocere sat est.

Nec teneras segetes, sed durum amplebere ferrum
Quodque potest alios perdere, perde prius.

Vtilius gladios & tela nocentia corpes:
Nil opus est illis: otia mundus agat.

Sarcula nunc, durisque bidens, & vomer aduncus,
Ruris opes niteant, inquinat arma situs.

Conatisque aliquis vagina ducere ferrum,
Asstrictum longa sentiat esse mora.

AT TV NE VIOLA CEREREM: sempèrque colonus
Absentis possit soluere vota tibi.

EIVSDEM potestatis Deum ROBIGVM Varro lib. v. de ling. Lat. facit, cui secundum
segetes sacrificatum tradit, NE RVBIGO OCCVPARET SEGETES. Idemque lib. I. de re Rust. cap. I. ROBIGO publicè ferias institutas, ROBIGALIA. Cui assentiens
Paulus in epitome Festi, ROBIGALIA, ait, dies Festus, septimo Kal. Maij, quo, ROBIGO
Deo suo, quem putabant RVBIGINEM AVERTERE, sacrificabant. Tria namque ut Plinius
lib. XVIII. cap. XXIX. memoriæ prodidit, tēpora fructibus metuebant, propter quod
instituerant ferias, diēsque festos, RVBIGALIA, FLORALIA, VINALIA. RVBIGALIA
quidē Numā constituisse anno regni sui XI. scribit, eaque ætate sua acta fuisse
A. D. VII. Kal. Maij, quoniam tunc ferè, segetes RVBIGO occupat. Agellius lib. v. cap. XII.
Postquam Deos quosdam, ne obsessent, placari consueuisse dixit, In istis autem Dijs, ait,
quos placari oportet, VTI MALA A NOBIS ET A NOSTRIS FRVGBVS AMOVEANTVR,
AVERRVNCVS quoque habetur, & ROBIGVS: AVERRVNCOS enim DEOS, quos DEPVSORES
vocabant, æquè placare solebant, atque eos qui bona tribuebant. Varro lib. VI. de lingua Lat. Avertendo, Auerruncere, ut Deus, qui iis rebus
preest, AVERRVNCVS. Itaque ab eo precari solent, VT PERICVLA AVERTAT. Quo
genere loquendi Virgilius lib. III. Æneid. dixit,

--DII TALEM TERRIS AVERTITE PESTEM. Sil. Italic. lib. IX.
--SED DIRA AVERTITE DIVI.

Atque hæc sunt LÆVA NVMINA Virgilio lib. III. Georgic. Qualia erant, MALA
FORTVNA, FERRIS, PALLOR, ORBONA, quibus fana publicè dicata, arasque
consecratas fuisse Cic. lib. II. de Legib. & lib. II. de Natur. Deor. Plin. lib. II. cap. VII. Arrian. lib. I. Epiet. cap. XIX. & XXII. Lactant. lib. I. diuin. institut. D. August. lib. III. de
ciuit. Dei cap. XXIII. & lib. VI. cap. X. scribunt. Arnob. lib. VII. aduers. gent. Deam LAVERNAM,
furum, BELLONAS, DISCORDIAS, FVRIAS & LÆVA ILLA, quæ constituitis,
NVMINA, taciturnitatis silentio præterimus. Eiusmodi Deos à Græcis θεοὶ δαί-
μονες appellatos Arrianus in Epieteto lib. I. cap. XXII. ostendit, his verbis ἢ οὐδὲν, θεοὶ ποίη-
μαί, ἢ οὐδὲν ἀλάματ᾽ ἀκαλοῖς δαίμοσι, ἀς πύρεται τῶν δῖν; D. Augustin. in lib. de Conseru

Euangelist. cap. xviii. *vallori & Febrifana Romani constituerunt, & catodemonēs placandos moment, ne nocent.* AVERRUNCANDI autē verbo, videtur Lilius libi. viii. *Placuit, inquit, AVERRUNCANDĒ Deūm irā victimas cedi.* Et lib. x. AVERRUNCANDORVM prodigiorum causa supplicationes in biduum Senatus decrevit. Arnob. lib. vii. *Satis (ut opinor) ostendimus frustra Diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoueri, quōd neque alantur his, neque ullam percipiant voluptatem, neque irās aut animos ponant, neque ut res tribuant faustas, neque ut abigant, AVERRUNCENTQVE contrarius.*

QVINETIAM ad placandum CANICVLÆ SIDVS, frugibus inimicum (quod idcirco Horatius lib. i. Seru. Satyr. vii. *inuisum agricolis sidus* vocat) RVEAS CANES immolari solitas, VT FRVGES flāuescentes ad maturitatem PERDVCRENTVR; Paulus ex Festo Pomp. in verbo, *Catularia porta*, scriptum reliquit. Idem Festus alibi, RVTILÆ CANES, *id est, non procul à rubro colore, immolantur, ut ait Atteius Capito, CANARIO SACRIFICIO PRO FRUGIBVS, deprecandæ scuitiæ causa, SYDERIS CANICVLÆ.* Vnde Ovidius lib. iiii. Fastor.

Est CANIS Icarium dicunt, quo fidevamoto

Tota sicut tellus, præripiturque seges.

Pro CANE SIDEREO, CANIS hic IMPONITVR ARIS.

EIVSDEM generis erant hæc preces, quæ in lustrandis agris adhibebantur: cuiusmodi factorum meminit Virgil. Bucolic. Ecloga v. & Tibull. lib. ii. Eleg. i. In agro autē lustrando, ita precandū, Cato de re Rust. cap. cxli. tradit: *MARS TE PRECOR QVÆSOQVE, VTI SIES VOLENS, PROPITIUS, MIHI, DOMO, FAMILIÆQVE NOSTRÆ, CVIVS REI ERGŌ, AGRVM, TERRAM, FVNDOVMEVMSVOVITAVRILIA CIRCVMAGIIVSSI, VTI TV MORBOSVIVOS INVIVOSQVE, VIDVERTATEM, VASTITVDINEMQVE, CALAMITATES INTemperiasQVE PROHIBESSIS, DEFENDAS, AVERRUNCESQVE, VTI TV FRVGES, FRVMENTA, VINETA, VIRGVLTAQVE GRANDIRE BENEQVE EVENIRE SINAS, PASTORES PECVAQVE SALVÆ SERVASSIS. DVISQVE BONAM SALVTEM, VALETVDINEMQVE MIHI, DOMO, FAMILIÆQVE NOSTRÆ. HARVMCE RERVVM ERGŌ MACTE HISCE SVOVITAVRILIBVS LACTENTIBVS ESTO.* Festus Pompeius in verbo *Pesestas*, ex illis preces quædam verba refert, *PESESTAS*, inquit, *inter alia quæ imprecatores dicunt, cum fundus lustratur, significare videtur, pestilentiam, ut intelligi ex cæteris possit, cum dicitur, AVERTAS MORBVM, MORTEM, LABEM, NEVLAM, IMPETIGINEM.* Harum etiam preces formulam exprimit Tibull. Eleg. i. lib. ii. cuius initio agros se lustrare profiteretur in hæc verba:

DII PATRII, PVRGAMVS AGROS, PVRGAMVS AGRESTES:

VOS MALA DE NOSTRIS PELLITE LIMITIBVS.

PALILIBVS verò, Deam Palem, cui lacte fieri solebat à pastoribus, ita precari monet Ovidius verbis præiens lib. iiii. Fastor.

Syluicolam tepido lacte precare Palem.

CONSVLE, dic, PARITER PECORI, PECORISQVE MAGISTRIS:

EFFVGIAT STABVLIS NOXA REPVLSA MEIS.

Sine sacro pavu, sed tve sub arbore sacra,

Pabulæque è bustis inscia carpsit ovus:

Seu nemus intraui vetitum, nostrisve fugate

Sunt oculis Nymphæ, semicaperque Deus:

Si mea falx ramo lucum spoliavit opaco,

Vnde data est ægre fiscina frondis oni:

DA VENIAM CVLPÆ: *nec, dum deprandinat, obfit*

Agresti famo supposuisse pecus.

Nec noceat turbasse lacus: IGNOSCITE NYMPHÆ,

Mota quōd obscuras unguia fecit aquas.

TV DEA PRO nobis fontes, fontanæque placa

Numina, tu sparsos per nemus omne Deos.

Nec

Nec Dryadas, nec vos videamus labra Dianæ,

Nec Faunum, medio cum premit arua die.

PELLE PROCVL MORBOS, *valeant hominēque gregēque,*

Et valeant vigiles, prouida turba, canes.

Nēve minus multo redigam, quā manē fuerunt:

Nēve gemam referens vellerā raptā lupo.

Ab sit iniqua fames: herbe frondēque supersint,

Quæque lauent artus, quæque bibantur aquæ.

Vbera plena premam, referat mihi caseus æra,

Dentque viam liquido vimina rava sero.

Sitque salax aries: conceptæque semina coniux

Reddat: & in stabulis multa sit agna meis.

Lanæque proueniat nullas laesura puellas,

Mollis, & ad teneras quamlibet apta manus.

QVÆ PRECOR EVENIANT, & nos faciamus ad annum

Pastorum domina grandia liba Pali.

ANNÆ quoque PERANNÆ Martio mense sacrificatū, VT ANNARE PERANNAREQVE COMMŌDE LICERET, Macrobius lib. i. Saturnal. cap. xii. tradit. Sic enim absque vilo vitio, & in Veneto antiquo & in recentiori Gryphianis prælis excusō scriptum est. Proinde huius Deæ festo die plebem per prata secundum Tiberim fusam cum coniuge quemque sua procubuisse, & vt Nestoris ac Sibyllæ annos simul exigerent precatos eos, Ovidius his versibus lib. iiii. Fastor. docet.

Idibus est ANNÆ festum geniale PERANNÆ,

Non procul à ripis aduena Tibri tuis.

Plebs venit, ac virides passim dissecta per herbas

Potat, & accumbit cum pare quisque sua.

Mox ait,

Sole tamen vinoque calent ANNOSQVE PRECANTVR,

Quot sumunt cyathos, ad numerumque bibunt.

Inuenies illic, qui Nestoris ebibat annos,

Quæ sit per calices facta Sibylla suos.

Verbo autem Perannare, Ovid. lib. i. Fastor. videtur hoc in versu:

Vtque domus, quæ præstat eam, cum pace perannet,

Ad pia propensos vota rogate Deos.

Et lib. iiii. de Arte aman.

Defuit ars vobis: arte perannat amor.

Sueton. in Vespasia. cap. v. *Ideoque puella nata, non perannauit.* Agellius lib. xvii. cap. ii. *Inuitatē dixit diurnare, pro diu viuere: sed hoc ex ea figura est, qua dicimus, perannare.*

SED & abs Dea CARNA, cui Iunius Brutus, qui primus Cos. Romæ factus est, sacrum in Cælio monte pulsus Tarquinius fecit, quāque vitalibus humanis præesse credebatur, petebatur, VT IECINORA ET CORDA QVÆQVE SVNT INTRINSECVS VISCERA, SALVA CONSERVARET, prout Macrobius lib. i. Saturn. cap. xii. scribit: PARTURIENTES vtique, IVNONIS LVCINÆ opem implorabant. Proinde apud Terentium Andria Act. iii. Sc. i. Glycerium parturiens exclamat,

IVNO LVCINA FER OPEM, SERVA ME OBSECO.

Vbi Donatus notat, hoc versu totidem verbis vt omnes puerperas in Comædiis. Idem in eandem Comædiam Act. ii. Sc. v. *Quæ opem tulerit parturienti, Obstetricem dici, ait: vnde & parturientes FER OPEM, clamant. LVCINÆ verò opem in simili partus nifu Pamphila implorat apud Terentium Adelph. Act. iii. Sc. iiii. Eandem etiam vocē edit Phœdria puella partus instantis cruciatu distracta, apud Plaut. Aulular. Act. iiii. Sc. vii.*

Perij mea nutritrix, obsecro te, vterus dolet,

IVNO LVCINA TVAM FIDEM.

Eandem Deam Ovidius lib. i. Amor. ita precatur:

Tūque laborantes vtero miserata puellas,

Quarum tardā latens corporis tendit onus.

LENIS ADES, PRECIBVSQVE FAVE, LVCINA, PVLLÆ.

Et lib. II. Faſtor.

PARCE PRECOR GRAVIDIS FACILIS LVCINA PVELLIS,
MATVRVMQVE VTERO MOLLITER AVFER ONVS.

Idem III. Faſtor. matronam grauidam à Lucina petere iubet,

VT SOLVAT PARTVS MOLLITER IPSA SVOS.

Et certè Lucinam à parturientibus olim inuocatā aliis propè innumeris testimoniis platum facere poſſum: quorum colligendorum labore vt lectorem leuem, vndique conquisitos locos ſub vno veluti aſpectu ponam. Varro lib. III. de ling. Lat. *Faſta igitur à luce & iuuando, IVNO LVCINA, à quo parturientes eam inuocant.* Virgil. Ecloga III.

Tu modò naſcenti puero, quo ferrea primum

Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,

CASTA FAVE LVCINA. —

Ouid. lib. III. Faſtor.

Dicito, TV NOBIS LVCEM LVCINA DEDISTI,

Dicito, TV VOTO PARTVRIENTIS ADES.

Idem lib. V. Metamorph.

LVCINAM nouies nouies paritura vocauit.

Et ruruſ lib. X.

Nec LVCINA poteſt parientis voce vocari.

Propert. lib. III. Eleg. I.

Idem ego, quum Cinaræ traberet LVCINA dolores,

Et facerent vteri pondera lenta moram.

Iunoni votum facite impetrabile, dixi:

Illā parit. —

Tertullian. in lib. de Anima: *In partu, LVCINÆ, ET DIANÆ eiulatur.* Ibidemque ſuperſtitionem Romanam ait Deam finxiſſe LVCINAM, quæ partum in lucem produceret. Arnob. lib. III. aduerſ. gent. *Parturire alias tractu longo, & manus obſtrictis querere, & inter hæc omnia, ſupplicia implorare IVNONIS LVCINÆ.* Et eod. lib. *Parturiunt, pariunt, vt difficiles puerperiorum tricæ Iuno mulceat corripiatque LVCINA.* Et poſtea: *Puerperis Iuno prepoſita eſt, & auxiliatur genitricibus factis.* Sic & apud Apul. lib. VI. de Aſino aur. *Psyche IVNONEM, eandemque LVCINAM dictam, alloquens, eam prægnantibus periclitantibus vltro ſubuenire ſolitā prædicat.* D. Auguſt. lib. III. de Ciuit. Dei cap. XXI. *Quid opus erat parturientibus inuocare LVCINAM, cum ſi ad eſſet felicitas, non ſolum bene paverent, ſed etiam bonos?* Ex quibus, LVCINAM illam, quam inuocabant, IVNONEM fuiſſe, conſtat. Sunt tamen qui Dianam, eandemque Lunam ita appellatam ſcribant, eamque parturientibus auxilio fuiſſe tradant. In quibus eſt M. Tull. lib. II. de Nat. Deor. qui Lunam à lucendo nominatam, eandemque eſſe Lucinam cenſens, *Itaque, ait, vt apud Grecos Dianam, eamque Luciferam, ſic apud noſtros IVNONEM LVCINAM in pariendo inuocant.* Catull. in ſeculari Carm. ad Dianam,

TV LVCINA dolentibus

IVNO dicta puerperis.

Horat. lib. III. Carm. Ode XXII.

Montium cuſtos, nemorumque virgo,

Quæ laborantes vtero puellas,

Ter vocata audis, admiſiſque letho.

— *Diana triſformis.*

Idem Epod. Ode V.

Per liberos te, ſi vocata partibus

LVCINA veſtis adſuit.

Idem in carmine ſeculari.

Ritè maturos aperire partus,

Lenis ILITHYIA tuere matres,

Sive TV LVCINA probas vocari.

Plutarch. ἐν Αἰτίοις, Ἐπὶ πᾶσι δὲ Ἀρτέμιδος, ἢ τᾶς λοχίαις ἢ τᾶς ἀδίσιν αἰ γυναικίαις ὄπιθα-
λοιῦται. Et alio eiufdem libri loco, Καὶ Λυκίαν ἦσαν καλοῦσι, οἷον φαεννὴ ἢ φωτίζουσαν, καὶ
νομίζουσαν ἐν τᾶς λοχίαις ἢ ἀδίσιν ἑορδαίν. Macrobi. lib. VII. Saturnal. cap. VI. *Dianam, quæ Luna eſt, LVCINA à parturientibus inuocatur, quod proprium eius munus eſt, diſtendere rimas corporis & meatibus*

& meatibus viam dare, quod accelerando partui ſalutare eſt. Seru. in lib. III. Æneid. ad verſum *Sacra mari colitur*, rationem reddit, cur Diana, cum virgo ſit, à parturientibus inuocetur. Huic opinioni & Diodor. Sicul. lib. VI. cuius Græca verba deſiderantur, accedit. À Græcis certè Deam hanc qua de agimus, ΕΙΛΕΙΘΙΑΝ vocatam liquet. Cuius rei vel vnus Dionyſ. Halicarnaff. idoneus teſtis eſt, qui lib. IIII. Seruium Tullium cōſtituiſſe narrat à parientibus pro liberis in lucem editis conferri aliquid in ærarium τῆς Εἰλειθίας, λέγει, ait, ῥαμφοὶ καλοῦσιν Ἡραὶ φάσφορον. Pausanias in Achaicis: Εἰλειθιά ἐστιν ἡ ἐς Φᾶς ἀγροῦσι τῆς παίδας. Qua Græca voce nō modò Horatius vſus eſt in Carmine ſeculari, ſed & Ouid. lib. IX. Metamorph. his verſibus.

— *Tum cum matura vocabis*

Prepoſitam tumidis parientibus Ilithyiam.

MERCVRIVM planè quem lucro præſuiſſe Plautus in Prologo Amphitruonis indicat, aut, vt Arnob. lib. III. aduerſ. gentes loquitur, fraudibus cum Lauerna prædeſſe furtiuis vetuſtas finxit, à mercatoribus rogatum, VT LVCRA TRIBVERET, Ouid. lib. V. Faſtor. tradit. Ibidemque, poſtquam vrna, aquam, qua aſpergerentur, hauiſſe expoſuit, has vnumquemque preces feciſſe, ſcribit:

ABLVE PRÆTERITI PERIVRIA TEMPORIS, inquit,

ABLVE PRÆTERITA PERFIDA VERBA FIDE.

Sive ego re feci teſtem, falſo ve citavi

Non audituro numina vana Ioui.

Sive Deum prudens alium, Diuam ve ſefelli,

Abſulerint celes improba verba noti.

Et pereant veniente die periuria nobis,

Nec curent ſuperi, ſi qua loquutus ero.

DA MODO LVCRA MIHI, DA FACTO GAVDIA LVCRO,

ET FAC VT EMPTORI VERBA DEDIſſE IVVET.

LARI BVVS autem FAMILIARIVS, vt ſupplicaretur, M. Cato, & Plautus oſtendunt. Cato de re Ruſt. cap. CXLIII. *Per eoſque dies, LARI FAMILIARI, PROCOPIA ſupplicet.* Plaqt. Trinummo Act. I. Sc. I.

LAREM corona noſtrum decorari volo.

Vxor venerare, VT NOBIS HÆC HABITATIO

BONA, FAVSTA, FELIX, FORTVNATAQVE EVENIAT.

Valer. Max. lib. II. cap. V. *Valeſtus vir locuples ruſtice vitæ, duobus filiis & filia ad deſperationem vſque medicorum laborantibus, aquam calidam iis à foco petens, genibus mixus, LARES FAMILIARES, VT PVERORVM PERICVLVM IN IPSIVS CAPVT TRANSFERRENT, orauit.*

GENIO verò preces fieri ſolitas Apuleius, licet obſcurè, perſtringit in libro de Deo Socratis. A NATALI quidem petitum VT CANDIDVS VENIRET, Tibullus & Ouidius teſtantur. Nimirum ille lib. I. Eleg. VIII. his verſibus:

At TV NATALIS, multos venerande per annos,

CANDIDIOR SEMPER CANDIDIORQVE VENI.

Hic verò lib. V. Trift. Eleg. VI.

Optime NATALIS, quamuis procul abſumus, opto

CANDIDVS huc VENIAS. —

Quo exemplo idem Tibullus Eleg. VI. lib. III.

CANDIDE Liber ades.

Quem etiam eodem epitheto ornat Horatius Ode XVIII. lib. I. & Ouidius lib. III. Faſtorum non alio, vt plerisque videtur, ſenſu, quàm quo Propert. lib. III. Eleg. I. *Candida omina*, & lib. II. Eleg. XII. *Candidam noctem*, & Tibull. Eleg. VI. lib. III. *Candida fata dicunt.*

BACCHVM certè inuocatum hac voce, IO BACCHE, vetus commentator Horatij tradit in lib. I. Satyr. IIII.

VNEREM VTIQVE VERTICORDIAM rogatam VT AMORES INICETET, acruſum VT AVFERRET, auctor eſt Lactantius Cælius in lib. V. Thebaid.

MENTI quoque Deæ ſupplicatum, VT BONAM HABERENT MENTEM, D.

August. lib. iiii. de Ciuit. Dei cap. xxi. scribit.

AT quum res diuina MATVTE Deæ fieret, suis quidem liberis bona non precabantur, sed filiis fratrum duntaxat, vt Plutarchus ἐν Αἰτιολίῳ testatur. Vnde Quid. lib. vi. Fast. de hac ipsa Dea MATVTA, quæ Græcis LEUCOTHOE dicitur, agens,

Non tamen, ait, hanc pro stirpe sua pia mater adoret,
Ipsa parum felix visa fuisse parens.

Et huc pertinet quod Plutarchus in Camillo de eadem matre MATVTA loquens inquit. τὰ ὑπὲρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς θρωυδίων ἱερῶν μάλιστ' αὐτὴν νομίσαι εἶναι. Καὶ γὰρ θεοπάταις εἰς τὸν σπῆν εἰσάγουσιν ἀπὸ τῆς σιν, εἰτα ἐξελάνθουσι καὶ τὰ τῆς Αδελφῶν Γέφυρα τῶν Ἰδίων ἐγχεῖται. EODEM auctore ἐν Αἰτιολίῳ BONÆ DEÆ sacra facientes mulieres, VINVM EI LIBANTES, LACSE LIBARE dicebant. Quod & Macrobi. lib. ii. Saturnal. cap. xii. ita confirmat. Quod vinum in templum eius non suo nomine solet inferri: sed vas, in quo vinum inditum sit, MELLARIVM nominetur, & vinum LAC nuncupetur.

IDEM Plutarch. in iisdem libris Αἰτιολίῳ, tradit eos, qui HERCVLI sacra faciebant, alium Deum inuocasse nullum.

EST illa ridicula stultaque precatio, sed tamen ne quid intactum relinquatur, non pretermittenda, de qua Plutarc. ἐν Αἰτιολίῳ, Καὶ τῆς ἡλαυδῆς Γενέτης ΜΑΝΗ καὶ θεοσι καὶ ἡλείου γῆραι ΜΗΔΕΝΑ ΧΡΗΣΤΟΝ ΑΠΟΒΗΝΑΙ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΩΝ.

PORRO certa & sollempnia fuisse publicarum precationum & obsecrationum verba, satis constat: vnde & sollempnes preces dixit Ouidius lib. vi. Fast. & sollempnem precem quindecim virorum, Staius Papinius lib. iiii. Sylu. & sollempni voce superos in vota vocare, Seneca O Edipo Act. ii. Sc. ii. Atque adeo conceptis verbis obsecrasse summos magistratus, & ne quid verborum præteriretur, aut præposterum diceretur, de scripto præfuisse aliquem, alium custodem datum, qui attenderet, Plinius lib. xxviii. cap. ii. tradit, Liuius lib. iiii. Obsecratio itaque à populo Dumnuiris præcuntibus est facta. Apud eundem quoq; lib. viii. Decius iubet Pontificem sibi verba præire, quibus se pro legionibus deuoueret. Idemq; lib. v. Pontificem Max. deuotionis carmen præfatum narrat. Sueton. in Claudio cap. xxii. Obseruauitq; sedulo, vt quoties terra in vrbe mouisset, ferias aduocata cõcione Prætor indiceret: utiq; ob dira, aut in vrbe, aut in Capitolio visa, obsecratio haberetur: eamque ipse iure Max. Pont. cõmonito pro rostris pop. Ro. præiret. Plutarchus in Camillo Εξηγουμένη τῶ Αφραπέως ἐπευξάμενοι τοῖς θεοῖς. Et ita Heluidio Prætori in Capitolij dedicatione Pontificem præfisse verbis Cornel. Tacit. lib. xx. refert. Eoq; pertinet illud Iuuenal. Satyr. ii. -- Dictataque verba pertulit. Vbi vetus interpres, Dictata inquit, à sacerdote vel haruspice. Quod ille eadem loquendi figura dixit, qua Valer. Flacc. lib. i. Argonaut. Dictat pia vota sacerdos. Agellius etiam lib. xiii. cap. xxi. ita scribit. Comprecationes Deorum immortalium, quæ ritu Romano Diis sunt, expositæ sunt in libris sacerdotum pop. Ro. & in plerisque antiquis orationibus. In iis scriptum est Laciæ Saturni, Salaciam Neptuni, Horam Quirini, Iuritem Quiritij, Maiã Volcani, Nerien Iunonis, Molus Martis, Nerienem quoque Martis. Ibidemq; ex Cn. Gellij Annali tertio Herfiliam, cum apud T. Tatium verba faceret, pacemq; oraret, ita precatã esse refert: NERIA MARTIS, TE OBSECREO PACEM DARE, VT LICEAT NVPTIIS PROPRIIS, ET PROSPERIS VII, QVOD DE TVI CONIVGIS CONSILIO CONTIGIT, VTI NOS ITIDEM INTEGRAS RAPERENT, VNDE LIBEROS SIBI ET SVIS, POSTERIS, PATRIÆ PARARENT.

EX conceptis autem precationum antiquarum verbis hæc obseruauit, POPVLO ROMANO QVIRITIBVS, idque ex Festi libris à Paulo in Epitomen contractis didici, in quibus est: Mos erat dici Romanis in omnibus sacrificiis, precibusque, POPVLO ROMANO QVIRITIBVS QVE, quod est Curenfibus, quæ ciuitas Sabinorũ potentissima fuit. Proinde Liuius lib. xl. Religioni fuisse ait, quod Latinis feriis populus Lanuuius precatus non esset, POPVLO ROMANO QVIRITIBVS. Sic enim ex Paulo emendandum est. Eodemq; modo corrigendum est mendum, quod insidet Formulæ belli indicedi & decernedi, quæ ab eodem auctore libro i. referuntur: & Formulæ Deuotionis, quã idem lib. viii. ponit. Quæ nostra emendatio alio eiusdem libri loco firmatur. Sic enim illic absque vitio scriptũ est. Comparant inter se, vt ab vtra parte cedere Romanus exercitus cõcepisset, inde se Consul deuoueret, PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS. Vnde facile adducor vt credã Liuium

uũ lib. v. ita scripsisse: Sumi, qui M. Fabio Pontifice Max. præfante carmen, deuouisse eos se PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS QVE tradant: licet in omnibus passim codicibus perperã, vt quidem cenfco, contra receptũ certè olim loquendi morem; PRO PATRIA QVIRITIBVS QVE ROMANIS scriptũ sit. His congruenter, in rogatione de Vcre Sacro apud eundem Liuium lib. xxii. recte, Res POPVLI ROMANI QVIRITIYM legitur: At in consequentibus illius Rogationis verbis, vitiosè, POPVLEVS ROMANVS QVIRITIYM. Similiq; errato in Cenforia tabula apud Varronem lib. v. de ling. Lat. scriptum est: POPVLO ROMANO QVIRITIYM. Eodem vitio laborat Plinij codices, in quibus lib. xvi. Natur. hist. cap. xxxii. cõtra vulgarem scripturã proculdubio legẽdũ est: Factum POPVLO ROMANO QVIRITIBVS ostentum Cimbricis bellis. Quod cum dico, graues mihi aduersarios cõstitutos scio, qui in acie cõtra me tam manuscriptos quã typis excusos codices, ipsaq; adeo veterum monumentorum saxa, marmora, æraq; locabũt. Sed pro me stat nõ Paulus modò, cuius tanti apud me auctoritas non esset, verum etiã, vt illos Liuij è libro viii. & xxii. mihi suffragãtes locos taceã, Agellius quoq; item meam suã facit, apud quem in Vestalis virginis capiendæ Formula, disertis & quidem integris, nec vllatenus imminutis verbis scriptum extat: quæ sacra facias, quæ ius fiet sacerdotè Vestalem facere, PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS. Rursusque lib. x. cap. xxiiii. In feris, quæ Compitalia dicebantur, cõcipiendis Prætores his verbis vfos tradit: DIE NONI POPVLO ROMANO QVIRITIBVS Cõpitalia erunt. Firma insuper ratione nostra hæc emendatio nititur. Nam, vt à capite horũ verborum origo arcessatur, Quiritium nomẽ populo Romano adiungi cõcepisse, ex Festo, alijsq; auctoribus palãm est, postquã in vrbe Romanam Sabini commigrarunt, Curibus venientes: Atque ita verba hæc, POPVLEVS ROMANVS QVIRITEVS cõmunionem & societatem vtriusque pop. Ro. & Sabini factam post fœdus inter Romulum & Tatium percussum, indicant: nec repugnat veterum monumentorum fides, in quibus si recto casu POPVLEVS ROMANVS QVIRITIYM, aut tertio, & quarto, POPVLO ROMANO QVIRITIYM, vel POPVLYM ROMANVM QVIRITIYM scriptum esset, cederem vtiq; ac victas manus porrigerẽ: verũ solo generandi casu hoc loquendi genus in veteribus lapidibus legere mihi contigit, veluti in inscriptione quadã Neapolitana, PONTIFICI MAIORI AVGVRI PVBLICO POPVLI ROMANI QVIRITIYM: & in inscriptione Capitolina, VESTA POPVLI ROMANI QVIRITIYM. Itaque hæc testimonia opinionem meam non euertunt, nec eorum auctoritate à sententia deduci possum.

EX antiquis etiam precationũ verbis Festus hæc refert: SVB VOS PLACO, OB VOS SACRO. Item ex Augurũ precatione hæc, BENE SPONSIS, BENE VOLVERIS. Cic. lib. iiii. de Nat. Deor. Et in Augurũ precatione Tiberinum, Spinonẽ, Anemonem, Nodiniũ, alia propinquorum fluminũ nomina videmus. Seruius in lib. xii. Æn. ad ea verba, Esto nunc sol testis, Et hoc, ait, per speciem augurij, quæ Precatio Maxima appellatur, dicit. Maxima autẽ precatio est, cum plures Deos quã in ceteris partibus auguriorum precatur, euentusque rei bonæ poscitur, VT IN MELIUS IVVET: quod his versibus ostenditur. Esto nunc sol mihi testis, & hæc mihi terra. Idem ad versum, Et pater omnipotens. Ceterum, ait, quod in precationibus dici solet, VT MELIUS IVVET, MELIUS FORTVNET, subiicit his versibus:

Si nostrum annuerit nobis victoria Martem.

Idem in lib. iii. Æneid. ad ea verba, Dij prohibete minas, Hoc, ait, per speciem Auguralem, quæ INVOCATIO appellatur, nonnulli dictũ putant. INVOCATIO autẽ est precatio, VTI AVERTANTVR MALA. Cuius rei causa id sacrificium Augurale peragitur.

AVGVRES planè optabant CERTA SIBI AC CLARA ET PROSPERA E CÆLO SIGNA DARI, quæ Deos eorũ precibus annuere testaretur. Et ita Romulũ, quũ Deos de regno consulcret, precatum Dionys. Halicarn. refert lib. ii: Στοις δὲ ὑπαθροῖς ἐν χεθαρά ἡρόων καὶ ἀποθῆσας ἀ νόμος ἦν, εὐχῆτο Διὶ τὴν ἑασιλῆν καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς θ' εἰ ποίησαι το τῆς Σπινικίας ἡγαμόνας, εἰ βασιλεύσοις αὐτοῖς ἐπὶ βασιλεύεας ἢ πόλιν ὑπ' ἑαυτοῦ, Σημεῖα Οὐρανία φανῆναι Καλά. Augurem etiam, quem Numa, vt auspicator, regnũ, sicut Romulus, adipisceretur, de se quoque consuli iusserat, Liuius lib. i. precatũ narrat in hunc modum: IVPITER PATER SI EST FAS HVNC NVMAM POMPILIVM CVIVS EGO CAPVT TENEO, REGEM ROMÆ ESSE, VT TVA SIGNA NOBIS CERTA AC CLARA

SINT INTER EOS FINES QVOS FECI. Et hoc est quod Plutarchus in Numa, EΥΤΑΙΘΙΑ, ait, τῶν μαρτύρων, ὁ παρτεύων, τοῦ μὲν εἰς μεσημβρίαν τρέψας ἑγχεκαλυμμένον, αὐτὸς δὲ ὡς οὐρανὸν ἐξόπτει, καὶ τῆ δὲ ἐξ ἡμῶν κεφαλῆς ἐφαπτόμενος αὐτὸν, κατηύχεται καὶ ἀεισιπέται τὰ ὡς τῶν θεῶν ὀνομασίαις, ἢ σιμύλοισι παρὰ φωνὰ μύθων, ἢ πάντων ἁπλοῦς τὰς ὀφείας παρὰ φωνῶν. Harū precationum formulas exprefit Virgilius lib. III. Æneid. his verbis:

Quem sequimur? quòve ire iubet? ubi ponere fedes?

DA PATER AVGVRIVM, atque animis illabere nostris.

Vbi Seruius in schedis. Augurium est, modò oraculum, sed usurpatione Augurum, est exquisita Deorum voluntas per consultationem avium aut fenorum, quod tunc peti debet, cum id quod animo cogitamus, à Diis volumus impetratum, ut in hoc loco Æneas postquam omnia quae volebat animo petiit, ait, DA PATER AVGVRIVM. Et est species ista Augurij, quae LEGVM DICTIO appellatur. LEGVM DICTIO autem est, quum conditio ipsius augurij certa nuncupatione verborum dicitur, quali conditione augurium peracturus sit. Quod hic facit, exquens formus petitionis versibus supra scriptis. Tunc enim quasi legitimo iure legem adscribit: DA PATER AVGVRIVM. Sic & lib. III. Æneid.

Adsis ò placidusque IVVES, ET SYDERA CÆLO

DEXTRA FERAS.—

Plenius verò & fufius lib. II. Æneid.

At pater, ait, Anchises oculos ad sidera latus

Extulit, & cælo palmas cum voce tetendit,

IUPITER OMNIPOTENS, PRECIBVS SI FLECTERIS VLLIS

ASPICE NOS, HOC TANTVM, ET SI PIETATE MEREMVR,

DA DEINDE AVXILIVM PATER, ATQVE HÆC OMINA FIRMA.

Vnde notandum est, Deos rogatos, VT OMINA FIRMARENT. Silius Italic. lib. III.

— Nosco te summe Deorum,

Adsis ò, FIRMESQVE tuæ, PATER, alitis OMEN.

Quod genus loquendi usurpat idem. Silius lib. XVI. his versibus:

— FIRMEMVS prospera dixit,

OMINA, nec superi votis concordibus absint.

Vt & Cicero lib. I. de Diui.

Sic aquila clarum FIRMAVIT Iupiter OMEN.

Eodemque modo Ammianus Marcellinus lib. XXIII. ut OMEN per hostias litando FIRMARET. Quinctiam bono aliquo OMINE datò, animos ipsi quoque sese firmare dicebant, teste Virgilio lib. III. Georgic. Rogabantur quoque Dij, VT NUMINE SVO FIRMARENT, quæ optabantur. Virgil. lib. XII. Æneid.

Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,

Vt potius reor, & potius DI NUMINE FIRMENT.

Cuius exemplo Valer. Flacc. lib. III. Argonautic.

Testor, ait, & hoc omni, victor, tibi NUMINE FIRMO.

At apud Virgil. lib. VIII. Æneas precationem suã ad Tiberinum patrem ita cõcludit:

AD SIS ò tandem, & propius tua NUMINA FIRMA.

Erat & certum euocationis Deorum carmen. Nam in oppugnationibus ante omnia solitum à sacerdotibus Romanis EVOCARI Deum, cuius in tutela oppidum quod obfidebatur esset, PROMITTIQVE ILLI EVNDEM, AVT AMPLIOREM APVD RO. LOCVM, CVLTVMVE, Plinius lib. XXVIII. cap. II. ex Verrio Flacco tradit: additque, ideo occultatum in cuius Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Huius certè Euocationis metu, alterum Romæ nomen (vt idem ipse Plinius lib. III. cap. V. scribit, & nos supra attingimus) dicere, arcanis ceteri monitarum nefas habebatur: quod optima & salutari, vt ille ait, fide abolitum cum enuntiare ausus esset Valerius Soranus non impunè tulit, luitque mox scenas. Nec alia de causa Romæ illud nomen perpetuo filètio damnatum docet C. Sempronius in lib. de Diuisio Ital. his verbis: Alioquin, Romæ nomen, & nominis origo vulgata esset, atque manifesta, quæ occulta esse saluberrima religio sanxit: ne si origo nominis, & à quo derivationem habet gentibus pateret, ea euocaretur, vt ceteri. Sic & Plutarchus ἐν εἰπίοις ἢ τοῖς ῥωμαίοις, post quæstionem propositam, cur siue Deum, siue Deam, in cuius tutela Roma est, nominare nefas habeatur, eius rei causam inuestigans, πρότερον, inquit, ὡς τῶν ῥωμαίων πινες ἰσορήγασι, Ἐκκλησίαις εἰσὶν ἐν ῥωμαίων θεῶν

θεῶν, αἱς νομίζονται ὡς ἀπὸ τοῦ γένους ἡμῶν ἐκείνων, ὡς τῶν ῥωμαίων, καὶ μετανοήσαντες αὐτοὺς, ἐφελκυοῦν τὸ αὐτὸ πάλιν ἵπ' ἐτέραν. Huiusmodi euocationis ipsamet concepta verba ponam: SI DEVS, SE DEA EST, CVM POPVVS CVPTASOME CARthaginensis EST IN TVTELA, TEQVE MAXIME FLEVEQVI VRBIS HVIVS POPVLIQVE TVTELAM RECVSTI, PRECVS VENEROQVE, VENIAMQVE A VOBIS PETO, VT VOS TVTELVMP CVPTATEM CARthaginensem DESERATIS, LOCA, TEMPORA SACRA, VRBEMQVE BORVM RECVNSTATIS, ABSQVE HIS ABREACTIS, ETQVE TVTELO CIVITATI METVM, FORMIDENVM, OBIVTIONEM, INICITANTIS, PRODITIQVE ROMAM AD ME, MEOSQVE VENIATIS, NOSTREQVE VRBIS LOCA, TEMPLA, SACRA, VRBS ACCEPTEIOR PROBATORQVE SIT, MIHQVE POPVLOQVE ROMANO MILITIBVSQVE MEIS PRÆPOSITI SITIS, VT SCIAMVS INTELLIGAMVSQVE SI ITA FECE- RITIS VOVO VOBIS TEMPLA LVDOSQVE FACTVRVM. Cuius formula Macrobius lib. III. Saturnal. cap. XV. testem citat Sammonicum Seterum lib. V. Rebuti reconditæ. Apud Liviũ verò lib. V. Camillus Ianonem e Veis ita euocat: TE SVMVL IVNO REGINA, QVÆ NVNC VEBOS COLIS, PRECOR, VT NOS VICTO- RES IN NOSTRAM TVMOCVE MOX FVTVRAM VRBEM SEQVARE, VBI TE DIGNVM AMPLIVDINE TVA TEMPLVM ACCIPIAT.

SOLLEMNE vtique fuisse aliquod carmen precationis, quod in concionibus, quæ ad populum habebantur, magistratus præfati consueverant, Liviũ lib. XXXIX. docet his verbis: Ad hæc officia dimissis magistratibus Consules in vestra ascenderunt, & concione aduocata, CVM SOLLEMNE CARMEN PRECATIONIS, quod præfari priusquam populum al- loquantur, magistratus solent, peregrisset Consul, ita capit. Nulli vnquam concioni, Quirites, tam non solum apta, sed etiam necessaria HÆC SOLLEMNIS DEORVM COMPRECATIO fuit, quæ vos admoneret, hos esse Deos, quos colere, venerari, precarique maiores vestri instituerunt. Huc pertinet quod auctor Rhetoricor. ad Herenn. lib. I. refert de Graccho, qui concio- ne aduocata, cum DEOS INCIPERET PRECARI, percussus est, impetu in eum fa- cto. Quod imitari studuit Ouidius lib. XV. Metamorphos. qui de Cippo ad populum ver- bafaciente hæc ait:

PRISCOQVE DEOS DE MORE PRECATVS,

Est, ait, hic vnus quem vos nisi pellitis vrbe

Rex erit. —

FVISSE præterea sollempnem quamdam Comitiorum precationem Cice- ro pro Muræna indicat, simulque cuiusmodi ea esset, breuiter declarat, inquit: Quæ precatus sum à diis immortalibus, Iudices, more institutoque maiorum, illo die, quo auspicio Comitii centuriatis L. Murænam Cos. renuntiaui, VT EA RES MIHI MAGISTRA- TVIQVE MEO, POPVLO PLEBIQVE ROM. BENE ATQVE FELICI- TER. EVENIRET, eadem precor ab iisdem diis immortalibus. Et paulo post, Quod si illa sol- lemnis Comitiorum precatio, consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim & religionem, quantam Reip. dignitas postulat, idem ego sum precatus, vt eis quoque hominibus, quibus hic consu- latus me rogante datus esset, EA RES FAVSTE, FELICITER, PROSPEREQVE EVENIRET. Plinius in Panegyrico: Nam quod precatus es, vt illa ipsa ordinatio Comitiorum BENE AC FELICITER EVENIRET NOBIS REIPUBLICÆQVE, nonne tibi tale est, vt nos hunc votorum ordinem conuertere debeamus? Idque & in omnibus rebus publicè adgrediendis, precari in more positum erat. Liviũ lib. XXI. Latum inde ad populum, VELLENT, IVBERENT populo Carthaginensi bellum indici, eiusque rei causa supplicatio per vrbem habita, atque adorati Dij, VT BENE AC FELICITER EVENIRET, QVOD BELLVM POPVLS ROM. IVSSISSET. Idem lib. XXXI. Senatũ à P. Sulpitio Cos. de bello cum Philippo Macedonũ rege ineundo consultum, decreuisse refert, vt Coss. maioribus hostiis rem diuinam facerent, cum precatione hac: QVAM REM S. P. Q. R. DE REPVB. DEQVE INEVNDO NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, EA RES VTI POPVLO ROMANO, SOCIISQVE AC NOMINI LATINO BENE AC FELICITER EVENIRET. Secundum hoc Senatusconsultum re diuina ritè per- fecta P. Ælius Cos. concione aduocata populum eodem libro alloquens, cumq; vt hoc

Afranius Emancipato apud Nonium Marcell.

DEOS EGO OMNES VT FORTVNASSINT PRECOR.

EADEM QVE formula, eos qui concionem ad populum habebant, in fine vfos Linius lib. vi. & lib. xxxiiii. declarat.

IN eadem sententiam apud poetam inuenio, Deos orati, VT SECVDENT, Virgil. lib. iii. Æneid.

Rite SECVDARENT *visus, oménque leuarent.*

Et lib. vii.

--DII *nostra incepta SECVDENT.*

Apud Senecam Hercule Furen. Act. iii. Sc. ii. Amphitruo,

VOTVM, ait, SECVDENT, *qui potest nostrum Deus,*

Rebúsque laßis adfit.--

PLANE omnibus rebus agendis, QVOD BONVM FAVSTVM FORTVNATVM QVE ESSET, præfabantur: quemadmodum Cicero lib. i. de Diuinat. scriptum reliquit. Donat. in Phormion. Act. i. Sc. ii. ad versum QVOD ERIT MIHI BONVM ATQVE COMMODVM. Sic enim veteres, QVOD FAVSTVM FELIXQVE SIT, dicebant aliqui aggressuri. Plaut. Casina Act. ii. Sc. vi.

--*Si hic literatus me sinat,*

QVOD BONVM ATQVE FORTVNATVM MIHI SIT.

Linius lib. i. *Tunc Interrex concione aduocata, QVOD FAVSTVM FELIXQVE SIT, Interregem create.* Idem lib. iii. de Decemuiris. *Propositis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt, & QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQVE REIPVB. IPSIS, LIBERISQVE EORVM ESSET, ire & legere leges propositas iussere.* Et aliás cod. lib. *Legati pro concione, QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT VOBIS, REIQVE PVB. redite in patriam ad Penates, coniuges liberósque vestros.* Et lib. vi. i. *Charilaus fuit, qui venit ad Philonem, et QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX Paleopolitanis populóque Rom. esset, tradere se ait moenia statuisse.* Idem lib. xlii. *Patres QVOD FAVSTVM FELIXQVE ESSET POPVLO ROMANO centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum. Consules iusserunt.* Gracchum etiám Proconfulé, quum Volones libertate donaret, dixisse, QVOD BONVM FAVSTVM FELIXQVE REIPVB. IPSISQVE ESSET, omnes eos liberos esse iubere, idem lib. xxiii. narrat. Decium quoque lib. x. ita dicentem inducit: *Ego hæc legem, QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT VOBIS AC REIPVB. vti rogastis iubendam censeo.* Apud eundem lib. xxii. Minutius, Q. Fabio Max. Dictatori: ET QVOD, ait, TIBI, MIHIQVE, QVOD MEO EXERCITVI TVOQVE CONSERVATO, AC CONSERVATORI SIT FELIX, *sub imperium auspiciúmque tuum redeo, & signa hæc legionésque restituo.* Cenfor quoque, quemadmodum à Varrone lib. v. de lingua Lat. memoriae proditum est. præconi imperans, vt viros vocaret, hac præfatione utebatur: QVOD BONVM, FORTVNATVM FELIXQVE SALVTAREQVE SIET POPVLO ROM. QVIRITIBVS, REIPVBLICÆQVE POPVLI ROM. QVIRITIVM, MIHI, COLLEGÆQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVQVE NOSTRO, OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS PRIVATOSQVE, CVRATORES OMNIVM TRIBVVM. SI QVID PRO SE, SVIS, ALTERO DARRI RATIONEM VOLET VOCA IN LICIVM HVC AD ME. Sueton. in Augusto cap. lviii. Valerium Mesallam Senatus populique Rom. mandato, patris patriæ cognomen Augusto his verbis detulisse refert: QVOD BONVM FAVSTVMQVE SIT TIBI, DOMVIQVE TVÆ CÆSAR AVGVSTE (SIC ENIM NOS PERPETVAM FELICITATEM REIP. ET LÆTA HVIC PRECARI EXISTIMAMVS) SENATVS TE CONSENTIENS CVM POPVLO ROM. CONSALVAT PATRIÆ PATREM. Vopiscus in Floriano Epistolam Senatus Rom. ad curiam Carthaginiensem scriptam ponit, cuius initium est: QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX SALVTAREQVE SIT REIP. ORBIQVE ROM. *dandi ius imperij, appellandi Principis, nuncupandi Augusti, ad nos reuertit.* Silius Italic. lib. xvii.

Talibus accensi patres, fatóque vocante,

Consulis annuerant dictis, FAVSTVMQVE PRECATI,

Vt foret

Vt foret Ausonia, transmittere bella dederunt.

Ouid. lib. iii. Fastor.

VTILE SIT FAVSTVMQVE PRECOR *quod imagine somni*

Vidimus.--

Apuleius lib. ii. de Asino aur. *Denique saepe retrorsa respiciens, substitit, QVOD BONVM, FELIX ET FAVSTVM SIT.* Idem lib. x. eiusdem argumenti, QVOD FELIX itaque, ait, AC FAVSTVM SALVTAREQVE TIBI SIT, *animo gaudenti, rursum sacris initiare, Diis magnis auctoribus.* Hoc Græci reddiderunt duobus his verbis, ΑΓΑΘΗ: ΤΥΧΗ, vt ex Appiano lib. iii. de bell. ciuilib. non vno loco liquet. Arrian. lib. i. Epist. cap. i. Petum Thraciam renuntianti in Senatu de se iudicium fieri, ita respondentem facit, ΑΓΑΘΗ: ΤΥΧΗ. Sic in Traiano adoptando Neruam hæc præfatum Xiphilinus scribit, ΑΓΑΘΗ: ΤΥΧΗ: *τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῆς Ρωμαίων καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ Μάρκου Ουλπίου Νέρου καὶ Τετραίων εἰς τοὺς μύθους,* quæ verba ex eo descriperunt Zonaras ii. to. Tzetzes Chiliad. ii. cap. xxxiii. Dionys. verò Halicarn. lib. iiii. huius Formulæ sensum ita expressit, *Καὶ τοῖς θεοῖς ἠυχάτο, ὅτι τῶ συμμέροισι τῆς ρωμαίων πόλεως ἡ ἀρχὴ αὐτῶν χαρτασχεῖν.* Non secus ac Tiberius cum Drusum summæ rei admoueret, principio literarum, quas ad Senatum de ea re misit, Deos veneratus legitur, VT CONSILIA SVAREIPVB. PROSPERARENT, quemadmodum Tacitus lib. iii. scribit:

EST & illa notanda precatonis Formula, SIS BONVS, ET SIS FELIX: Virgilius Bucolic. Ecloga v.

Ipsa sonant arbuta, DEVS, DEVS, ILLE, Menalca

SIS BONVS ò, FELIXQVE TVIS. En quatuor arus.

Idem lib. xii. Æneid.

--*Vos ò mihi MANES*

ESTE BONI--

Et lib. i. Æneid. Venerem Æneas ita precatur:

SIS FELIX, nostrúmque leues quæcumque laborem.

Catullus quoque Mallio & amicæ bene precatur in hunc modum:

SITIS FELICES, & tu simul & tua vita,

Et domus ipsa in qua lusimus, & domina.

Tibull. Eleg. vlt. lib. iii.

Quamuis nulla mei superest tibi cura, Neera:

SIS FELIX, & sint candida fata tua.

Eodem sensu nonnulli accipiunt apud Horat. Ode xxvii. verba hæc.

SIS licet FELIX, ubicumque manis,

Et memor nostri Galatea viuis.

NUNC aliquot è Catonis libris haustas precatonum Formulas in medium adducã, in quibus plurima antiquitatis effigies lucet. Sic autem in lib. de re Rust. cap. cxxxiiii. in struc Iano comouenda precandum tradit: IANE PATER, TE HAC STRVE COMMOVENDA BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, LIBERISQVE MEIS, DOMO, FAMILIÆQVE MEÆ. Ibidem dum Ioui ferrum (quod libi genus fuisse Fest. Pomp. duobus locis, & Cornut. in Persij Saryr. ii. docent) mouetur, ita precati præcipit: IVPITER TE HOC FERTO OBMOVENDO BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS, MIHI, LIBERISQVE MEIS, DOMO FAMILIÆQVE MEÆ. In luco verò, Romano more, conluendo verba sic concipi monet cap. cxxxix. SI DEVS, SI DEEA ES, QVOIVM ILLVD SACRVM EST, VTI TIBI IVS SIET PORCO PIACVLO FACERE, ILLIVSQVE SACRI COERCENDI ERGÒ, SIVE EGO, SIVE QVIS IVSSV MEO FECERIT, VTI ID RECTE FACTVM SIET: EIVS REI ERGÒ TE HOC PORCO PIACVLO IMMOLANDO BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, DOMO, FAMILIÆQVE MEÆ LIBERISQVE MEIS. HARVMCE RERVMB ERGÒ MACTE HOC PORCO PIACVLO IMMOLANDO ESTO. Vt autem BONAS PRECES PRECARI Cato, sic Ouid. lib. iii. Trist. Eleg. xiii.

BONAS PRECES ore fauente concipere, dixit.
Quinctiam, vt BONA VERBA, ita & BONVM DIEM dixisse veteres, testantur, Plaut.
Pœnulo Act. II. Sc. vlt. & Ouid. lib. I. Fast. Ex illis autem Catonianis formulis, perspicue
apparet, sollemne fuisse orare Deos, quorum numen inuocabatur, VT ESSENT VO-
LENTES PROPITII. Prior vox obseruanda est in Virgil. lib. VI. Æneid. cum ait:

Namque IPSE VOLENS, FACILIS QVE sequetur.
Et lib. III. Æneid.

Ipse canat, vocemque VOLENS, atque ora resoluat. Vbi Seruius, VOLENS, ait, quia
cogi non potest si nolit, vt in sacrificiis, VTI VOLENS PROPITIVS QVE. Liuius lib. I. Re-
gem, parentemque urbis Romanæ SALVERE vniuersi Romulum iubent, PACEM precibus
expofcunt, VTI VOLENS PROPITIVS SVAM SOSPITET PROGENIEM. Et lib.
XXII. directam precationem in hæc verba refert: VOS CERES Mater, ac Proserpina precor,
ceteriq; superni inferiq; Dii, VT NOBIS VOLENTES PROPITII ADSITIS, si vitan-
de non ferendæ fraudis causa hoc consilij capimus. Similiter lib. XXIII. inducit precantes Iouē,
VT VOLENS PROPITIVS præbeat sacra arma pro patria, pro Deum delubris, pro libertate
se armantibus. Sed & lib. XXII. de victoria ab Hierone missa agens: In ea, ait, arce urbis Romæ
sacrata, VOLENTEM PROPITIAM QVE firmam ac stabilem fore populo Rom. Præterea
lib. XXIX. cum Idæa mater in urbē ex Asia aduecta fuit accenso tunc precatos scribit, VTI
VOLENS PROPITIA QVE urbem Romanā iniret. Et lib. XXXIX. Omnia Diis PROPIT-
IIS, VOLENTIBVS QVE faciemus. Ammian. Marcellin. lib. XIX. Orantes caeleste præsi-
dium, VT PROPITIVM ADESSET, ET LIBENS. In inscriptione quoq; Salonensi
scriptum est, VTI SIS VOLENS PROPITIVS QVE MIHI, COLLEGIS QVE
MEIS. Valer. Max. lib. I. cap. VI. Tuas aras, tuæque sanctissima templa, DIVE IVLI, VENE-
RATVS, ORO, VT PROPITIO ac fauente numine tantorum casus virorum sub tuo exem-
pli præsidio ac tutela delitescere patiaris. Plaut. Aſinar. Act. III. Sc. I.

DEAM sibi inuocet quamlibet PROPITIAM,
Deum nullum, si magis religiosa fuerit,
Tibi dicat, tu pro illa ores, VT SIT PROPITIVS.

Idem Pœnulo Act. V. Sc. III.

Aphrodisia hodie Veneris est festus dies,
Oratum ierunt Deam, VT SIBI ESSET PROPITIA.

Quo alluibile eundem poetam non dubito, cum in Curculio. Act. I. Sc. I. dixit:

Agite, bibite festinae fores
Potate, FITE MIHI VOLENTES PROPITIAE.

Seneca lib. I. de Clement. Nulla pars unquam nisi VOLENTE PROPITIO QVE me flo-
rer. Et in harum vocum altera foras mendum est apud Aufon. Epistol. ad Paulin. cuius
verba ad hanc rem pertinentia, sunt hæc:

--Certa est fiducia nobis

Si genitor, natusque, Dei pia verba VOLENTVM
Accipiat, nostro reddi te posse precatu.

Etenim Aufonium scripsisse crediderim,
Si genitor, natusque, DEI, pia verba VOLENTES
Accipiant. --

Tamet si vulgatam lectionem ferri posse non ignoro, quam qui tueri volet, auctoritate
Virgilij nitetur, qui lib. X. Æneid. ait:

Vos o potius miserescite venti
In rupes, in saxa, VOLENS vos Turmus adoro.

Et lib. VII. Æneid.

Communemque vocate Deum, & date vna VOLENTES.

AT QVE hæc vox, religiosi me illius veterum moris admonet, quo Deos rogabant,
VT VELLENT. Plin. lib. XXVIII. cap. II. In Africa nemo destinat aliquid, nisi præfatus Afri-
cam: In ceteris verò gentibus, Deos ante obtestantur, VT VELINT. Virg. lib. I. Æneid.

Iupiter hospitibus (nam te dare iura loquuntur)
Hunc latum Tyriisque diem Troiæque profectis

Esse

ESSE VELIS.--

Vbi Seruius, Secundum, ait, Hetruscam disciplinam loquutus est. Sic enim dicebant, VOLENS
PROPITIVS QVE SIS. Tibul. lib. III. Eleg. IIII.

Efficiat vanos noctis Lucina timores,
Et frustra, immeritum, pertimuisse VELIT.

Idem lib. IIII. ad Priapum in dicatione templi:
Pro quibus officiis si fas est SANCTE pacifcor,
Assiduus custos ruris vt esse VELIS.

Ouid. lib. III. de Arte Aman.

O ita, Phœbe, VELIS, ita vos pia numina vatum.

Plin. lib. X. Epistol. de sollemnibus votis pro incolumitate Traiani susceptis: Precati, ait,
sumus Deos, VT VELINT ea semper solui, semperque signari. Idem lib. VI. Epistol. XI. Quod gau-
dium vt perpetuò capiam, DEOS ORO: Ab iisdem, teste te, PETO, vt omnes qui me imitari tanti
putabunt, meliores esse quàm me VELINT.

ERAT & illis in ore religiosa hæc exceptio, SI DII VOLENT. Cicer. lib. IIII. Ver-
rin. ex Epistola Timarchidis cuiusdam liberti & accensi Verris hæc verba profert: Fac
sciat improbitatem aratorum. Ipsi sudabunt, SI DII VOLENT. Plautus Pœnulo Act. IIII.
Sc. vlt.

Quin hercle collibertus meus faxo eris, SI DII VOLENTI.

Suetonius in Calig. cap. VIII. ex Epistola quadam Augusti citat hæc, Puerum Caium XV.
Kal. Iunij, SI DII VOLENT, vt ducerent Talarinus & Asellius heri cum iis constitui. Eodem
pertinet illa veterum locutio, CVM DIIS VOLENTIBVS, qua Plautus vitur in Per-
sa Act. III. Sc. I. & in Milite glor. Act. IIII. Sc. VIII. Cato de re Rust. cap. CXLI. Ennius apud
Ciceronem lib. I. de Offic. Ducite, doque VOLENTIBVS CVM MAGNIS DIIS.

NON tantum autem VT VOLENS PROPITIVS QVE ESSET DEVS is quem
inuocabant, sed & VT DEXTER ADESSET interdum rogabant. Quintilian. lib.
IIII. cap. I. Domitiani numen inuocans, Mibi quoque profectò poterit ignosci, si quod initò,
quum primùm hanc materiam inchoauit, non feceram, nunc omnes in auxilium Deos, ipsūque im-
primis, quo neque presentius aliud, neque studiis magis propitium numen est, inuocem, vt quantum
nobis expectationis adiecit, tantum ingenij adspiret, DEXTER QVE AC VOLENS ADSIT.
Ouid. lib. I. Fastor.

Huic tibi deuoto numine, DEXTER ADES.

Idem cod. lib. Ianum ita precatur,

DEXTER ADES ducibus, quorum secuta labore
Otia terra ferax, otia pontus habet:

DEXTER ADES Patribusque tuis, Populoque Quirini.

Propert. lib. IIII. Eleg. IX.

SANCTE VELIS libro DEXTER inesse meo.

Statius lib. I. Thebaid.

ADSIS O DEXTER.--

Apud Ouidium quoque lib. VI. Fastor. Iuno rogatur, vt populo Rom. PROSPERA
SEMPER ADSIT. Et lib. II. de Arte aman. Phœbus, vt ceptis SALVERE
ADSIT.

VTI QVE autem præsentis Deos optabant, ideòque precabantur VT VENIRENT.
Horat. Ode II. lib. I.

--Tandem VENIAS precamur

Nube candentes humeros amictus.

Augur Apollo.

Tibullus lib. II. Eleg. I.

Bacche VENI.--

Et lib. IIII. ad Iunonem:

Annue, purpureaque VENI pellucida palla.

h

Idem lib. II. Eleg. I. ad Cupidinem, SANCTE VENI. Eiusdemque libri Elegia V. ad Phœbum:

HVC AGE CUM CITHARA, CARMINIBUSQUE VENI.

Et lib. III. ad eundem Deum:

SANCTE VENI, tecumque ferus quoscumque sapores.

Eodémque lib. ad Martem:

Sulpitia est tibi culca tuus, MARS MAGNE, Kalendis,
Spectatum è celo, si sapi, ipse VENI.

Ariadne in Catulli versibus Eumenides inuocans:

HVC HVC, ait, ADVENTATE, meas AUDITE querelas.

Martial. lib. VII. Epigram. XXII.

PHOEBE VENI.—

IPSOS QVE ADEO SACRIS SUI INTERESSE DEOS OPTABANT. Tibull. Eleg. II. lib. II.

IPSE SVOS ADSIT GENIVS VISVRVS HONORES.

Inde Ouid. lib. V. Fast. Martem fingit ad suos honores celo descendere. Et lib. II. de Remed. Amor. Phœbum inuocatum aduenire cantat.

SANE PASSIM & VULGO DEOS ORABANT, VT ADESSENT. Virgil. lib. X. Æneid.

ADSIS LÆTITIÆ BACCHVS DATOR, & BONA IVNO.

Et lib. I. Georgic.

ADSIS Ô TEGREÆ FAVENS.—

Rurfus lib. III. Æneid.

ADSIS Ô,—

Horat. Satyr. VI. lib. III. Mercurium ita precatur:

—HAC PRECE TE ORO

Pingue pecus domino facias, & cætera præter
Ingenium: utque soles CVSTOS, mihi maximus ADSIS.

Tibull. Eleg. I. lib. I.

ADSITIS DIVI.—

Idem Eleg. VI. lib. III.

CANDIDE LIBER ADES.—

Et lib. III. Eleg. III.

HVC ADES, & tenere morbos expelle puellæ:

HVC ADES, intonsa PHOEBE superbe coma.

Ouid. lib. III. Amor. Eleg. II. ad Victoriã:

HVC ADES, atque meus FAC DEA vincat amor.

Idem lib. III. Fastor. Romulum in vrbe condenda has preces fuisse refert:

--CONDENTI, IVPITER, VRBEM,

ET GENITOR MAVORS, VESTA QVE MATER ADES.

Similiter lib. VIII. Metamorphos.

HVC ADES, ATQVE AVDI PLACIDVS NEPTVNE PRECANTEM.

Apud eundem quoque lib. III. & lib. X. eiusdem argumenti Bacchus & Apollo hoc verbo ADSIS, & lib. I. Tristium Eleg. IX. Castor & Pollux hoc vocabulo ADESTE, inuocantur. Libri quoque primi Trist. Eleg. I.

DII PRECOR, ait, atque adeo (nec enim mihi turba roganda est)

CÆSAR ADES VOTO MAXIME DIVE MEO.

Sed & à Virgilio lib. VIII. Æneid. precatio ad Tiberinum ita concipitur:

ADSIS Ô TANDEM, ET PROPIVS TVA NVMINA FIRMES.

Vbi Seruius Tiberinum sic inuocatum scribit: ADESTO TIBERINE CVM TVIS VNDIS. Seneca in Medea Act. I. Sc. I.

—Voce non fausta PRECOR,

ADESTE, ADESTE sceleris vltices Dea.

Auctor incertus in Priapeis:

HVC

HVC ADES & neruis tente PRIAPE FAVE.

Nec poetæ tantum, verum etiam numerorum lege soluti eodem modo loquuntur. Apud Liuium namque lib. II. Aruns Tarquinius, DII, ait, REGVM VITORES ADESTE. Arnob. lib. III. aduert. gent. Finge enim ipsum incommoditatis alicuius & declinanti periculi gratia, horum cuiusdam numinum supplicare, dicentem: ADESTE, ADESTOTE DII PENATES, APOLLO, TVQVE NEPTVNE, OMNIAQVE HÆC MALA, QVIBVS VROR, TORREOR, VEXOR, VESTRI NVMINIS AVERRVNCATE CLEMENTIA.

VARIIS porro verborum figuris preces concipiebatur. Interdum enim dicebatur: PRECOR VENEROR QVE. Vocula certe apud Tacit. lib. XX. concionem suam preceatione ita concludit: TE IVPITER OPTIME MAXIME, QVEM PER OCTINGENTOS VIGINTI ANNOS TOT TRIVMPHVS GOLVIMVS, TE QVIRINE ROMANÆ PARENS VRBIS, PRECOR VENEROR QVE, VT SI VOBIS NON EVIT CORDI, ME DVCE HÆC CASTRA INCORRVPTA ET INTEMERATA SERVARI, AT CERTE POLLVI FOEDARIQVE A TVTORE ET CLASICO NE SINATIS: MILITIBVS ROMANIS AVT INNOCENTIAM DETIS, AVT MATVRAM ET SINE MORA POENITENTIAM. Sic in carmine E-uocationis Deorum scriptum est, PRECOR VENEROR QVE. Quæ verba etiam coniungit Cicero Orat. II. in Cætilin. Ennius Anna. lib. I. citante Nonio:

—TE QVIRINE PATER, VENEROR, HORAMQVE QVIRINI.

Plautus Rudente Act. I. Sc. III.

—NVNC QVISQVIS EST DEVS, VENEROR,

—VT NOS EX HAC ÆRVMNA EXIMAT MISERAS:

—INOPES, ÆRVMNOSAS, ALIQVO AVXILIO VT ADIVVET.

Idem eiusdem Comœdiæ Act. V. Sc. II.

—ET ILLVM EGO ADVORSVM SI QVID PECCASSO, VENVS VENEROR TE, VT OMNES MISERI LENONES SIENT.

Eodémque verbo vtitur Chrysalus seruus Apollinem saluans & orans Bacchidib. Act. II. Sc. I. Varro lib. I. de re Rust. cap. I. Item ADVENEROR Mimeriam & Venerem. At eam preceationem, quam in Orat. pro domo sua facit, Cicero concipit his verbis, PRECOR, QVÆSO, OBTESTOR. QVOCIRCA, inquit, TE CAPITOLINE, QVEM PROPTER BENEFICIA POPVLVS ROMANVS OPTIMVM, PROPTER VIM MAXIMVM NOMINAVIT, TEQVE IVNO REGINA, ET TE CVSTOS VRBIS MINERVA, QVÆ SEMPER ADIVTRIX CONSILIORVM MEORVM, TESTIS LABORVM EXTITISTI, PRECOR AC QVÆSO, VOSQVE QVI MAXIME ME REPETISTIS ATQVE REVOCASTIS, QVORVM DE SEDIBVS HÆC MIHI PROPOSITA EST CONTENTIO, PATRII PENATES, FAMILIARESQVE, QVI HVIC VRBI ET REIPVB. PRÆSIDETIS, VOS OBTESTOR. Apud Liuium lib. IX. Sp. Posthumius, VOS, ait, DII IMMORTALES, PRECOR, QVÆSO QVE. Iisdémque verbis Sp. Posthumij & Scipionis preceationes contexuntur ab eodem auctore lib. IX. & XXIX. Brutus in Epist. ad Ciceronem: DEOS QVÆSVMSVS CONSILIA TVA REIPVB. SALVTARIA SINT. Terentius Andria Act. III. Sc. II.

DEOS QVÆSO, VT SIT SVPERSTES.

Idem Adelph. Act. II. Sc. III.

DEOS QVÆSO, ISTHÆC PROHIBEANT.

Plautus Ruden. Act. III. Sc. VI.

At ego DEOS QVÆSO, vt quicquid in illo vidulo st

Apud eundem Amphitr. Act. II. Sc. II. Alcmena,

DEOS QVÆSO, vt salua pariam filium.

Sic Euclio apud eundem Aulular. Act. II. Sc. V.

Apollo QVÆSO, SVRVENI.

h ij

Idem Rudent. Act. II. Sc. V.

DEOS QVE IMMORTALES QVÆSO, DVM VIVAS, VTI
OMNES TVI SIMILES HOSPITES HABEAS TIBI.

Idem Mercat. Act. V. Sc. II.

DATE DII, QVÆSO, *conueniendi mihi eius celerem copiam.*

Sic & Casina Act. II. Sc. VI. semel atque iterum loquitur.

INTERDVM etiã orantes, IMPLORO ATQVE OBTESTOR, dicebant: qua
verborum formula vtitur Cicero in fine libri quinti in Verrem, Hoc amplius in precatio-
nibus, verbum, INVOCO, vsurpabatur. Testimonio est ille versus, quẽ ex Cicerone lib.
V. Tuscul. quæst. producã: TE APOLLO SANCTE, FER OPEM, TEQE OMNI-
POTENS NEPTVNE INVOCO. Plaut. Mostellar. Act. II. Sc. II. HBRCVLES TE
INVOCO. Idem Mercato. Act. V. Sc. II.

INVOCO VOS DIALES, VT ME BENE TVTETIS, LARES.

L. Attius in Prætextata, quæ Decius inscribatur:

TE SANCTE VENERANS PRECIÛS INVICTE INVOCO.

Seneca in Medæa Act. III. Sc. I.

O SANCTA, si celum incolis

Iustitia, numen INVOCO, ac testor tuum.

Valer. Max. in Præfat. librorum suorum ad Tiberium, cui, vt Deo, blãditur: *Te igitur huic
caepo, penes quem hominum Deorumque consensus, maris ac terræ regimen esse voluit, certissima sa-
lus patriæ Cæsar INVOCO.*

INTER recepta autem & comprobata antiquitus precationum verba erant hæc,
DII FACIANT. Quintilian. Declamat. ccliii. ITA DII FACIANT, *vt magnum
exemplum posteritati etiã poena dare possim.* Et Declamat. cclix. DII FACIANT, *vt
iste sit euentus, qui adhuc in hac domo omnium periculorum fuit.* Capitolinus in Diadumeno
hæc ex Epistola quadam Macrini Opilij ad uxorem verba adfert, DII FAXINT ET
BONA INVOCO, *quam colis, vt & ille Antonini meritum effingat, & ego qui sum pater.* Plaut. in
Perfa Act. V. Sc. VI.

DII FACIANT, *vt id bibatis quod nunquam transeat.*

Idem Amphitruo. Act. III. Sc. II.

O DII FACIANT.

Propert. lib. II. Eleg. VII.

DII FACIANT, *isto capta fruare viro.*

Et lib. III. Eleg. XIII.

DII FACIANT, *mea ne terra locet ossa frequenti.*

Quid. lib. IX. Metamorph.

Omnia DII FACERENT *essent communia nobis,
Præter auos.*

Idem lib. II. de Remed. Amor.

DII FACIANT *possis domina transire relicta.*

Limina. --

Et in Ibin:

Te quoque DII FACIANT *possis gaudere fidelis
Coniuge.*

Item lib. I. de Ponto Eleg. V.

O ego, DII FACIANT *talem te cernere possim.*

Rurfus lib. III. Eleg. I.

Tunc tibi DII FACIANT *adeundi copia fiat.*

Eodẽ modo lib. III. Trist. Eleg. VII.

DII FACIANT, *vt sepe tua sit epistola dextra
Scripta.*

Et lib. V. Trist. Eleg. V.

DII

DII FACERENT *utinam talis status esset in illo.*
Rurfusque eiusdem lib. Eleg. XIII.

DII FACIANT, *vt sit temperantia nostra querela.*

Quo genere precationis idem Ovidius vtitur lib. I. Trist. Eleg. I. & lib. III. Eleg. XII. &
lib. I. de Ponto Eleg. III. & lib. III. Eleg. XIII. & Epist. III. & XIII. & XV. & XIX. Heroid.
Planẽ cui felix faustumque quid aliis precatus erat, id ille sibi euenire optans; respon-
dere solebat, ITA DII FACIANT. Sic Lyconides apud Plaut. Aulul. Act. III. Sc. VI.
Euclionem admonet hæc verba, quæ ipse præit, effari:

--Nunc QVÆ RES tibi & gnata tua

BENE FELICITER QVE VORTAT: ITA, DII FAXINT, *inquit.*

Cui morem gerens Euclio respondet, ITA DII FACIANT. Contraque Lyconides;
ET MIHI ITA DII FACIANT. Eiusdemque Comædiæ Act. I. Sc. III. cum Eu-
nomia orationem ita inchoasset, QVOD SEMPER NVNCTIBI, *salutare sit procreandis
liberis*, Megadorus statim respondet, ITA DII FAXINT. Rurfusque Scena se-
quenti, cum idem Megadorus dixisset, DII BENE VORTANT, Euclio subiecit, ITA
DII FAXINT. Sunt & alia eiusdem locutionis exempla in Perfa Act. III. Sc. III. & Ci-
stellar. Act. I. Sc. I. & Mostellar. Act. II. Sc. I. & Captiuis Act. I. Sc. II. & Pœnulo Act. III.
Sc. VI. Similiter apud Terent. Heautontim. Act. I. Sc. I. postquam Chremes sperare se di-
xit filium saluum Menedem propediem adfuturum, Menedemus ait, V TINAM DII
ITA FAXINT: cui Chremes responder, FACIENT. Idem Hecyræ Act. II. Sc. II.
ITA DI DEÆ QVE FAXINT *si in rem est Bacchidis.* Et Act. III. Sc. II. S. *Saluane Philu-
mena est? Pam. Meliuscula est. S. V TINAM ISTVC ITA, DII FAXINT.*

VERBUM quoque DA precationibus plerumque adhibebatur. Docet hoc non in-
legans Hannonis Pœni precatio apud Plautum Pœnulo Act. V. Sc. III. quæ sic
habet:

IVPITER, QUI GENVS COLIS ALISQVE HOMINVM, PER QVEM
VIVIMVS

VITALE ÆVVM: QVEM PENES SPES, VITÆQVE SVNT HO-
MINVM OMNIVM.

DA DIEM HVNC SOPITEM, QVÆSO, REBVS MIS AGVNDIS.

Idem testantur Ænææ precationes ad Iouem lib. V. & VI. Æneid. & Aruntis ad Apollinẽ
lib. XI. quarum prior ita concipitur,

--DA FLAMMAM EVADERE CLASSI.

Altera verò sic,

--DA (non indebita posco

Regna meis fatis) LATIO CONSISTERE TEVCROS.

Postrema in hunc modum:

DA PATER HOC NOSTRIS ABOLERI DEDECVS ARMIS.

Eodẽ modo verbo vtuntur in precatione Venus & Pallas lib. X. Æneid.

Silius Italic. lib. II.

FER CÆLO AVXILIVM, ET FESSIS DA SVRGERE REBVS.

Idem lib. XII. Romanos inducit orantes hunc in modum:

--DA SVM ME DEORVM,

DA PATER, *vt sacre Libys inter prælia cælo
Concidat.*

Horat. in Carmine sæculari, quod pro Imperij Rom. prosperitate precationem con-
tinet:

PHOEBE, SYLVARVMQVE POTENS DIANA,
LVCIDVM CÆLI DECVS, Ô COLENDI
SEMPER, ET CVLTI, DATE QVÆ PRECAMVR
TEMPORE SACRO.

Idem Epist. XVI. lib. I. has preces argentariorum refert:

--PVLCHRA LAVERNA

h ij

DA MIHI FALLERE, DA IVSTVM SANCTVMQVE VIDERI.
Iuuenal. Sat. x.

DA SPATIVM VITÆ, MVLTOS DA IVPITER ANNOS.
Apud Lucanum quoque lib. ix. Cæsar ad aras Herceas ita precatur:
--DATE FELICES IN CÆTERA CVRSVS.

Perfius Sat. ii.

*Rem struere exoptas cæso boue, Mercuriumque
Arceſis fibra.* DA FORTVNARE PENATES,
DA PECVS ET GREGIBVS FOETVM.--

Sed & apud Plautum Pœnulo A. & v. Sc. ii. Hanno Pœnis Agorastocli bene precatur
his verbis: DII TIBI DENT QVÆ VELIS. Sic & Gelasimus Epignomo in Stichio
A. & iii. Sc. ii.

Bene atque amice dicit: DII TIBI DENT QVÆ VELIS.
Et Pœnulo A. & v. Sc. ii.

DII DENT TIBI OMNES QVÆ VELIS.
Huic congruit illud Ruden. A. & i. Sc. i.

MVLTA TIBI DII DENT BONA.

Item Pœnulo A. & iii. Sc. iii.

DII DEÆQVE MVLTA VOBIS BONA DENT.
Et in Trinum. A. & ii. Sc. iii.

--DII DVINT

TIBI PHILTO QVÆCVMQVE OPTES.

ROGABANT etiam Deos, VT ANNVERENT. Ovidius in Ibin:

ANNVITE optatis omnes ex ordine nostris,
Et pars sit voti nulla caduca mei.

Idem lib. ii. de Ponto Eleg. viii.

ANNVITE ò timidis mitissima numina votis.

Idem lib. i. Faſtor.

ANNVE conanti per laudes ire tuorum.

Virgil. lib. ix. Æneid. ad Iouem:

--Arque audacibus ANNVE cæptis.

Sic Tibull. lib. ii. Eleg. vi. Phœbum rogat, VT ANN VAT.

Idem eiusdem libri Eleg. ii. ad Genium:

ANNVAT & Cerinthe tibi quodcumque rogabis.

Et lib. iii. Elegiar.

At tu Natalis, quoniam Deus omnia sentis,

ANNVE.--

Ibidem ad Iunonem:

ADNVE, purpureaque veni pellucida palla.

Extat in veteri marmore huiusmodi inscriptio: PONTIFICIS VOTIS ANNVA NT
DII ROMANÆ REIPVB. Quo genere loquendi Liuius lib. xxxi. *Re divina ritè per-*
fecta, precationi ANNVISSE DEOS, haruspices RESPONDISSE scribit. Martial. lib.
xxiii. Epigr.

--Quod si Deus ore sereno

ANNVERIT felix Candide solus eris.

Plinius lib. ii. Epist. xxii. *Supereſt* VT PROMISSIS DEVS ANN VAT.

INTERDV M autem hoc sibi fumebant & adrogabant, vt euentura affirmarent quæ
precabantur. Tibull. Eleg. ii. lib.

EVENTVRA PRECOR: *viden' vt felicibus extis,*
Significet placidos nuntia fibra Deos?

Pedo Albinouanus in Carmine Consolatorio ad Liuiam:

EVENTVRA PRECOR: *Deus excusare priora*
Dum volet, à Druso cætera leta dabit.

Ouid. lib. ii. de Ponto Eleg. i.

DII TIBI DENT ANNOS, *à te nam cætera sumes,*
Sint modò virtuti tempora longa tue.

QVOD PRECOR EVENIET: *sunt quedam oracula vatam:*
Nam Deus optanti prospera signa dedit.

Idem postquam Ibin deuouit, & multa ei imprecatus est, subiicit:

EVENIENT: *dedit ipse mihi modò signa futuri*
Phœbus, & à læua moesta volauit auis.

Et paulo post: *Hæc tibi quæ precibus iustis mea deuouet ira,*

EVENIENT, *aut his non leuiova malis.*

His congruenter, interdum AVGV RARI se dicebant, euentura & exitum habitura
quæ precabantur. Tibull. lib. ii. Eleg. ii. sacra Genij celebrans,

AVGV ROR, ait, *uxori fidos optabis amores.*

Ouid. lib. i. de Arte amandi.

AVGV ROR, EN, *vinces, votinæque carmina reddam.*

VETVS planè Horatij interpres ad illa carminis facularis verba, *Hæc Iouem sentire: Ordo*
est, ait, *Ego Chorus, Nos pueri puellæq; doctus dicere laudes Phœbi & Dianæ reporto domum spero*
bonam certamque, IOVEM ET DEOS CVNCTOS HÆC SCIRE, HÆC VELLE,
HÆC SENTIRE. Hic enim finis sacri carminis, & in hæc verba deuotio soluebatur, quando di-
ceret Chorus, IOVEM PRECES ET VOTA EXAUDIUISSE, ET CÆTEROS
DEOS, ATQVE SPE CERTA DOMVM REVERTI.

NONVNQVAM tamen precabantur, VT OPTATA EVENIRENT. Cic. Phi-
lipp. iii. *ITA verò Quirites VT PRECAMINI, EVENIAT,* Ouid. lib. iii. Faſtorum
precationem ad Palcm ita concludit,

QVÆ PRECOR EVENIANT, ET NOS FACIAMVS AD ANNVM.

Idem in Ibin:

EVENIANT capiti vota sinistra tuo.

PLANE post Deos inuocatos & preces illis factas poëtis familiare est blanditias ali-
quas addere, quibus eos demulceant, & ad preces suas exaudicndas, tribuendæque quæ
petuntur alluciant, delicias eis quodammodo facientes per earum rerum, quas illis gratas
esse norunt, obſtationem. Id quod ductu auspiciõq; voculæ huius, SIC, fieri solitum
obſeruauit, Tibull. lib. ii. Eleg. v. ad Phœbum:

ANNVE: SIC tibi sint intonsi Phœbe capilli,

SIC tua perpetuò sit tibi casta soror.

Idem Eleg. vi. lib. iii. ad Bacchum:

CANDIDE LIBER ADES: SIC SIT TIBI MYSTICA VITIS
SEMPER, SIC hedera tempora vincita ferus.

Ouid. lib. v. Trist. Eleg. iii.

FER BONE LIBER OPEM: SIC altam degrauet vlnum
Vitis, & incluso plena sit vna mero.

SIC tibi cum Bacchis Satyrorum gnaua iuuentus
Adsit, & attonito non taceare sono.

Ossa bipennis feri SIC sint mala pressa Lycurgi:
Impia nec poena Pentheos umbra vacet.

SIC micet aeternum, vicinæque sidera vincat
Coniugis in cælo clara corona tue.

HVC ADES, & casus releues PVLCHERRIME nostros:
Vnum de numero sis memor esse tuo.

Martial. lib. iii. Epigr. m. xlv. ad Phœbum:

FAC RATA VOTA PATRIS: SIC te tua diligit vxor,
Gaudeat & certa virginitate soror:

Perpetuo SIC flore mices: SIC denique non sint
Tam longè Bromio, quam tibi Phœbe comæ.

Idem lib. vii. Epigram. lxxiii. ad Mercurium:

Cyllenes, callique decus facunde minister,

Aurea cui torto virga dracone viret.

SIC tibi lascivi non desit copia furti,

Sive cupis Paphien, seu Ganymede cales.

Apud Senecam quoque Hippolyto A& II. Sc. I. nutritrix, in precatione ad Dianam:

— Huc vires tuas

Intende, SIC te lucidi vultus ferunt,

Et nube rupta cornibus puris eas.

SIC te regentem frena nocturni atheris.

Detrabere nunquam Thessali cantus queant.

Atque ita Augusto, cuius offensam precibus placare studebat, Ovidius non semel blanditur: veluti lib. II. Trist. Eleg. I. his versibus:

PER SUPEROS igitur, qui dant tibi longa, dabuntque

Tempora, Romanum si modo nomen amant:

PER PATRIAM, quæ te tuta & secunda pavente est,

Cuius & in populo pars ego nuper eram:

SIC tibi, quem semper factis, animoque mereris,

Reddatur gratæ debicus vrbis amor.

Liuiæ SIC tecum sociales impleat annos,

Quæ, nisi te, nullo coniuge digna fuit.

Quæ si non esset, caelebs te vita deceret,

Nullaque, cui posses esse maritus, erat.

Sospite SIC te sit natus quoque sospes, & olim

Imperium regat hoc cum seniore senex.

Ut faciuntque tui sidus iuvenile nepotes,

Per tua perque tui facta parentis eant.

SIC assuetæ tuis, semper victoriæ castris,

Nunc quoque, se præstet, notaque signa petat.

Ac demum: PARCE, PRECOR, fulmenque tuum fera tela reconde.

Sed & Eleg. III. lib. V.

O decus, ô patriæ per te florentis imago:

O vir non ipso, quem regis, orbe minor:

SIC habites terram, SIC te desideret ather,

SIC ad pacti tibi sidera tardus eas.

Liuiam quoque post Augustum ita precatur lib. II. de Ponto Eleg. VIII.

Tu quoque conueniens ingenti nupta marito,

ACCIPERE non dura supplicis aure PRECES.

SIC tibi vir sospes, SIC sint cum prole nepotes,

Cumque bonis nuribus quas peperere nurus.

SIC quem diva tibi rapuit Germania, Drusus

Pars fuerit partus sola caduca tui:

SIC tibi mature fraterni funeris ultor

Purpureus niueis filius instet equis.

ANNVITE ô timidis mitissima numina votis.

Idem quoque genus orandi usurpat lib. III. Trist. Eleg. V. & lib. III. de Ponto Eleg. XIII. & Epist. Phædræ ad Hippolytum. Quod & imitatus est Prudentius Peristeph. in Carmine de Passione Hippolyti martyris.

VARIA autem à Diis petebantur: in queis generalia hæc erant, VT SERVARENT, VT FAVERENT, VT FERRENT OPEM, & his similia, de quibus sigillatim dicam. PRIORIS generis exempla præbet Plautus. Sic enim Hegio Captivus A& V. Scena II. precatur.

SERVA IVPITER SUPREME, ET ME ET MEVM GNATVM MIHI.

Phanotrata quoque Cistellar. A& III. Sc. I. Deorum fidem obsecrans, adijcit, SERVATE NOS. Rursusque eiusdem Comæd. A& II. Sc. III. SERVATE ME DII OBSECRO. Virgil. lib. II. Æneid.

DII

DII PATRII SERVATE DOMVM, SERVATE NEPOTEM.

Idem lib. III. ad Apollinem:

— SERVA altera Troia

Pergama, reliquias Danaum, atque immitis Achilli.

Et ibidem,

— Dii talem auertite casum,

Et placidi SERVATE pios.

Tibull. Eleg. VI. lib. I.

Sed patryj SERVATE LARES.

Sed & apud Terentium Glycerium & Pamphila in puerperio Iunonis Lucinæ opem exposcentes, ita quidem Andr. A& III. Sc. I. hæc verò Adelp. A& III. Sc. III. addunt ambæ, SERVA ME OBSECRO. Martial. lib. VI. Epigramm. XXXVIII.

DII SERVATE PRECOR matri sua vota patrique.

Idem lib. XI. Epigram. V. Deos pro Nerua Imp. ita precatur,

Hunc omnes SERVATE Duce, SERVATE Senatum:

Moribus hic vivat principis, ille suis.

Quinetiam quibus Deorum beneficio ac munere aliquid præter spem obtingebat, ij gaudij testandi causa dicere solebant, DII ME SERVANT, vel Dii ME CUPIVNT SERVATVM. Eius rei fidem facit Plaut. Mercat. A& V. Sc. III. Casina, A& III. Sc. III. Ruden. A& III. Sc. III. Idem Trinumm. A& III. Sc. III.

DII ME SALVVM ET SERVATVM VOLVNT.

Apud eundem reperimus, IVPITER SUPREME SERVAS ME. Captivus A& III. Sc. I. Cui adfuit illud Mostellar. A& II. Sc. III. DII ME ADIVVANT. His quoque salios cupiebant, bene precabantur in hunc modum, DII TE SERVASSINT MIHI: Et, DII TE OMNES MIHI SERVENT, vt ex Plauto Pseudo. A& I. Sc. I. & Casina A& II. Sc. V. & Trinumm. A& II. Sc. II. patet. Sic & Antipho. in Stich. A& III. Sc. I. optat, SVAS SIBI DII SERVASSINT FILIAS. Extat etiam Menechmis A& V. Sc. IX. precationis species huiusmodi, IVPITER SUPREME SALVA ME.

HOC amplius Deos orabant, VT FAVERENT. Ouid. lib. VI. Metamorph.

Ecce lacu medio sacrorum nigra favilla

Ara vetus stabat tremulis circumdata cannis,

Restitit, & pavido, FAVEAS MIHI, murmure dixit

Dux meus: & simili, FAVEAS MIHI, murmure dixi.

Tibull. lib. II. Eleg. V.

PHOEBE FAVE, novus ingreditur tua templa sacerdos.

Idem lib. III.

PHOEBE FAVE: Laus magna tibi tribuetur.

Eodemque lib. ad Iunonem,

At tu SANCTA FAVE.

Virgil. Bucolic. Eclog. III.

CASTA FAVE LVCINA.

Ouid. lib. III. Fast.

BACCHE FAVE vati, dum tua festa cano.

Idem lib. III. Fast.

ALMA FAVE, dixi, geminorum Mater amorum.

Et lib. VI.

VESTA FAVE, tibi nunc operata resolvimus ora.

Interdum VT FAVERENT VOTIS rogabant. Tibull. Eleg. III. lib. III.

ADSIS, & timidus FAVEAS SATVRNIA VOTIS.

Et lib. III. ad Genium.

— Cape tura libens, VOTISQUE FAVETO.

In veteri lapide Ro. huiusmodi versus hodiè que legitur:

ET FAVEANT VOTIS numina cuncta tuis.

Similiterque Deos FAVERE COEPTIS precabantur. Lucan. lib. I.

— Summique ô numinis instar

ROMA FAVE COEPTIS.--
 Motis certè erat orare, VT COEPTA DII FORTVNARENT, EAQVE PROSPERARENT. In Capitolij quidem restoratione, quæ Vespasiano imperante facta est, Heluidium Priscum Prætozem Cornel. Tacit. lib. xx. refert, Pontificè præcunte, precatum, Iouem, Iunonem, Mineruam, Præsidèsq; impetij Deos, VT COEPTA PROSPERARENT, SED ESQVE SVAS PIETATE HOMINVM INCHOATAS, DIVINA OPE ATTOLLERENT. Eodémque modo apud Virgil. lib. vii. Æneid. Latinus Deos precatur, IN COEPTA SECUNDARE: & lib. ix. Ascanius, COEPTIS ANNVERE. Ouid. lib. i. Metamorphof.

--DII COEPTIS (nam vos mutastis & illas)

ASPIRATE MEIS.--

Idem lib. i. de Arte amandi,

Vera canam, COEPTIS MATER AMORIS ADES.

Et lib. ii. de Remed. Amor.

VTQVE FACIS, COEPTIS PHOEBE SALVBER ADES.

Seneca in Hippolyto Act. ii. Sc. i.

HECATE TRIFORMIS EN ADES COEPTIS FAVENS.

Nec COEPTIS modo DEOS FAVERE precabantur, sed & QVE ACTA ERANT AB IIS APPROBARI optabant. Cicero lib. ii. Epist. famil. ad Cælium. QVOD ACTVM EST, DII APPROBENT. Sallust. in libris Historiar. Quæ TIBI PLACVERUNT, EA DII IMMORTALES APPROBENT. Livi lib. x. de Fabio: Tum de num consensu civitatis victus, DII APPROBENT, inquit, QVOD AGITIS ACTVRI QVE ESTIS.

ROGABANTVR quandoque Dii, VT OPEM FERRENT. Quod vel ea parturientium precatio, quam supra retulimus, versufque ille, quem Cic. lib. v. Tusculan. Quæst. adducit, abundè declarant, quibus hæc quæ sequuntur cumulo loco accedent. Ouid. lib. i. Metamorph. Daphnem sic precatam narrat:

FER PATER, inquit, OPEM, si flumine numen habebis.

Eodémque libro Deucalion & Pyrrha Themis precantes,

--MERSIS, aiunt, FER OPEM MITISSIMA REBVS.

Idem lib. v. Metamorph. Aretusam inducit has Dianæ preces facientem,

--FER OPEM, deprehendimur, inquit,

Armigere Diana tue.--

Est & lib. ix. eiusdem argumenti huiusmodi ad Isidem precatio.

ISI Parætonium, Mareoticæque arua, Pharónque

Que colis, & septem digestum in cornua Nilum,

FER PRECOR, inquit, OPEM, NOSTRÓQVE MEDERE TIMORI.

Sic & lib. xi.

Caruleam Pelus Psamathen, vt finiat iram

Orat, OPEM QVE FERAT.--

Idem lib. xiii.

Ille tollentes etiamnum libera cælo

Brachia, BACCHE PATER FER OPEM, dixere--

Et lib. xv.

O cuius cælum bis sex fecere labores,

FER PRECOR, inquit OPEM.--

Idem lib. v. Trist. Eleg. iiii. ad Bacchum,

FER BONE LIBER OPEM.--

Silius Italic. lib. xiiii.

FER pater afflictis, FER, ait, Garamantice vates

Rebus OPEM.--

Auctor incertus in Priapeis,

Huic, dixi, FER OPEM, Priape, parti.

Valer. Flacc. lib. v. Argonautic.

Sed FER

Sed FER OPEM Regina vivis.--

Denique OPEM FERRE DEOS inuocatos, ait Ovidius lib. ii. de Ponto Eleg. ix. & lib. ix. Metamorphof. Vnde & EXPOSCERE OPEM à Diis, dicunt Horatius Epist. i. lib. ii. & Ovidius lib. ix. & xi. Metamorphof. & lib. i. Trist. Eleg. vlt.

AUXILIUM etiam Deorum veteres implorabant hac Formula, DII IMMORTALES OBSEURO VESTRAM FIDEM, qua Plautus vtitur in Amphit. Act. i. Sc. i. in Mostellaria Act. i. Sc. i. & Act. ii. Sc. vlt. & in Cistellaria Act. iiii. Sc. i. Fidei enim nomen in hac loquendi figura opem & auxilium significare, Donatus in Andr. Teret. Act. iiii. Sc. iiii. notat. Interdumque cōcisè dicebant, DII VESTRAM FIDEM, vt ex Plauto Captiuus Act. ii. Sc. iiii. & Terent. Andr. Act. iiii. Sc. iiii. & Agellio lib. v. Noct. Attic. cap. v. liquet.

NONVNQVAM certi alicuius Dei specialiter fidem implorabant: veluti Curcul. Act. ii. Sc. ii. TVAM FIDEM VENVS, Idem Aulular. Act. iiii. Sc. vi. IVNO LVCIANA TVAM FIDEM. Citatur & à Nonio Marcell. Varronis Satyra, inscripta, HERCVLES TVAM FIDEM.

DEOS quoque precabantur, VT SVCCVRRERENT, SVBVENIRENT, ADIVVARENT. Tibull. lib. i. Eleg. iiii.

NVNC DEA NVNC SVCCVRRERE MIHI: nam posse mederi.

Picta docet templis multa tabella tuis.

Ouid. lib. i. de Remed. Amor. ad Apollinem,

TE PRECOR ô vates, adsit tua laurea nobis,

Carminis, & medica Phœbe repertor opis.

Et pariter vati, pariter SVCCVRRERE medenti.

Idem lib. vi. Fast.

DIIQVE VIRIQVE loci misere SVCCVRRITE matri.

Plaut. Aulular. Act. ii. Sc. v.

APOLLO QVÆSO SVBVENI MIHI ATQVE ADIVVA.

Idem Ruden. Act. v. Sc. iiii.

--DII QVÆSO SVBVENITE.

Eteiusdem Comced. Act. ii. Sc. i.

Nunc VENEREM HANC VENEREMVR BONAM, VT NOS LEPIDE

ADIVVERIT hodie.--

Virgil. lib. iiii. Æneid.

ADSIS ô PLACIDVSQVE IVVES.--

Quinetiam Octavianum Cæsarem Puteolis soluentem contra Pompeium, sacrificasse, & è Prætoria nauis libasse VENTIS SERENIS, ET NEPTVNO ASPHALIO, ET TRANQVILLO MARI, VT SIBI aduersus paternos hostes AVXILIO ESSENT, Appian. lib. v. de Bell. ciuil. narrat. Arrian. lib. iiii. Epict. cap. xxi. μη ἴσους τοῖς θεοῖς ἐδούλομαι ἀπὸ τῶν ΒΟΗΘΟΥΣ.

FVIT & illa veteribus in ore loquendi Formula, DIIS BENE IVVANTIBVS. Sic enim Marius apud Sallustiu in bello Jugurthino: Et profecto, ait, DIIS IVVANTIBVS omnia matura sunt. Idem Sallustius lib. i. Historiar. Que si probatis, adeste Quirites, & BENE IVVANTIBVS DIIS, M. Æmilium Cos. ducem & auctorem prosequimini. Livi lib. vi. DIIS BENE IVVANTIBVS ageret, quod è Repub. duceret. Idem libro vii. Perge, & nomen Romanum inuictum IVVANTIBVS DIIS presta. Et alibi: DIIS BENE IVVANTIBVS nouum atq; integrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Apud eundem Scipio ad milites lib. xxviii. Proinde DIIS BENE IVVANTIBVS sequerentur. Quod genus loquendi etiam vsurpat lib. xxi. xxv. xxvi. xxviii. xxix. xxxiiii. xxxv. xlii. & xliiii. Agell. cap. vlt. lib. xx. Noct. Attic. Progreditur igitur, ait, numerus libroru, DIIS BENE IVVANTIBVS, cum ipsius vitæ quantuli quique fuerint progressibus.

RESPICIENDI quoque verbum in precationibus sedem habuisse indicat Ovidius, qui lib. iiii. Fast. Venerem Verticordiam talibus precatur:

SEMPER AD ÆNEADAS PLACIDO PVLCHERRIMA VVLTU,

RESPICE: totque tuas DIVA TVERE murus.

Virgil. lib. ii. Æneid.

IVPITER OMNIPOTENS, PRECIBVS SI FLECTERIS VLLIS,

ASPICE NOS.--

Vnde & Fortunam RESPICIENTIS cognomine, ad opem ferendam cōsecratam esse Cicero lib.ii.de Legib. scribit. Quo in verbo scitus est iocus apud Plaut. Captiuus Act. IIII.Sc.I.quo loci Ergasilus parasitus Hegioni iubenti vt Respiceret, ita faceret responderet,

Fortuna quod nec tibi facit, nec faciet, hoc

Me iubes.

Hinc & DEOS RESPICERE dicebant. Idem Plaut. Bacchidib. Act.III.Sc.III.

Tace modo, DEVS NOS RESPICIET ALIQUIS. Et Rudente Act. v. Sc.II.DII ME

HOMINESQVE RESPICIUNT: bene ego hinc preadatus ibo. Terēt. Andr. Act.III.Sc.I.

Et me & te imprudēs nisi quid DII RESPICIUNT, perditū. Idem Phormio. Act.v.Sc. III.

--ō Iupiter,

DII NOS RESPICIUNT, gnatum inueni nuptam cum tuo filio.

SED VTRUM EX ROMANORUM AN EX GRÆCORUM consuetudine dixit Arrianus, Deum inuocantes rogare, ΚΥΡΙΑ ΕΛΕΗΣΟΝ, non abs te quaeri potest. Nam vtriusque populi instituta ac mores ab eo auctore perstringi nemo nescit: & quod obiter dictum sit, hoc eum Lucianus in Alexandro seu Pseudoman. elogio ornat. Αρριανός δ' τῆς Επειρήτης

μαθητής, αὐτῆς ῥωμῆων εἰ τοῖς ἑσώτοις, καὶ παῖδά παρ' ὅλον τὸ βίον συγγενόμενος. Vt vsit, precatōnis huius quam Ecclesia amplexa est, indicium profiteri, cuiusque fontes aperire gratum mihi ac volupe erit. Verba Arriani ex lib. II. Epicteti cap. I. hęc sunt: καὶ δὲ τῶν ἑμῶν τῶν ὀρνιθῶν, καὶ τῶν ἰσθμῶν, καὶ τῶν ἑσπέρων, καὶ τῶν ἀρούρων, δεόμεθα αὐτῶν, ΚΥΡΙΑ ΕΛΕΗΣΟΝ, ὅπως ἕσονται μοι ἐξελθῆναι. Apud Virgilium quidem lib. XI. Æneid. legimus.

FAVNE PRECOR MISERERE.--

A quo loco non ante discedam, quàm hoc præterea moneam, obseruandum esse in tanta licet Deorum multitudine, veritatē tamen plerumque vel ab inuitis gentibus, vnius Dei confessionem expressisse: cuius nomen plerumque in cottidianis sermonibus eis in buccam veniebat. Quod, ne quid mihi alieni iuris arrogem, inuentum meum non est: sed Tertulliano id acceptum fero, à quo ceu capite, alij postea riuulos duxerunt. Sic enim ille in lib. de Testimonio Animæ loquitur: Nam te quoque palam & tota libertate, qua non licet nobis, domi ac foris audimus ita pronūtiare, QVOD DEVS DEDERIT, & SI DEVS VOLVERIT. Et mox: Etiam quod penes Deum, bonitatis & benignitatis omnis benedictio, inter nos summum sit disciplinæ & conuersationis sacramentum, BENEDICAT TE DEVS, tam facile pronuntias, quàm Christiano necesse est. Et post: Hinc ergo tibi animæ de conscientia suppetit domi ac foris nullo iridente vel prohibente prædicare, DEVS VIDET OMNIA, & DEO COMMENDO, & DEVS REDDET, & DEVS INTER NOS IUDICABIT. Idem in Apologetico: ET, QVOD DEVS DEDERIT, omnium vox est. Iudicem quoque contestatur illum, DEVS VIDET, & DEO COMMENDO, & DEVS MIHI REDDET, & QVOD DEVS VULT, & SI DEVS DEDERIT. Minutius Felix in Octauio de Deo loquens, Quid quod omnium de isto habeo consensum? Audio vulgus, cum ad calum manus tendunt: nihil aliud quàm DEVM, dicunt: & MAGNVS EST, ET, DEVS VERVS EST, & SI DEVS DEDERIT, vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani contentis oratio? Lactantius lib. II. cap. I. Cum verò ipsos Deorum cultores sepe videamus DEVM SVMMVM, & confiteri & prædicare, quæ sibi veniam sperare possint impietatis suæ? Et mox, Nam & cum iurāt, & cum optant, & cum gratias agunt, non Iouem aut Deos multos, sed DEVM nomināt: adeo ipsa veritas cogente natura etiā ab inuitis pectoribus erumpit. Et mox: Ad DEVM confugiunt, à DEO petitur auxilium, DEVS VT SVBVENIAT, oratur. Etiam stipem medicantes cam PER DEVM flagitasse ibidem ita scribit: Si quis ad extremam mendicandi necessitatem deductus, vitium precibus exposcit, DEVM solum obtestatur, & PERCIUS diuinum atq; vicinū numen, hominum sibi misericordiam querit. Quibus Christianis testibus ne quis fidem abroget, ipsimet Gentilium testimoniis in eadem eos voces erupisse comprobabo. Callistratus in L. Non intelligitur D. de Iu. fil. testamento ita cauisse quendam proponit, VOS ROGO, vt in eo quod à vobis petij fidem præstetis, PERQVE DEVM, VT FACIATIS, ROGO. Plaut. Captiuus Act. II. Sc. II. EST PROPECTO DEVS, qui quæ nos gerimus auditque & videt. Qui me locus pungit, vt receptam olim Formulam adscribam, qua DEOS ESSE exclamabant. Cuius rei accedet testis Liuius qui nos duobus locis iuuabit. Prodit vnus ex lib. III

lib. III. cum his verbis, Dum pro se quisque DEOS ESSE, & non negligere humana fremunt. Alter è lib. VIII. procedit sub Manlij Torquati persona, in hæc verba, EST CÆLESTE NUMEN, ES MAGNE IVPITER. Sed & cum in Germania, Christianorum militum orationibus ad Deum factis, imbres in firi caelitus Imp. Marcus impetrasset, eorumq; geniculationibus & ieiuniis siccitates essent depulsa, exercitum acclamasse; IOVI DEO DEORVM, ET QUI SOLVS POTENS, Tertullianus in lib. ad Scapulam scriptū reliquit, admonens tūc in Iouis nomine Deo nostro testimonium à paganis redditū fuisse.

PORRO vulgaribus verbis rogabantur Dij, VT AVDIRENT. Sic Ariadne apud Catullum, Eumenides SVAS AVDIRE QVERELAS precatur, & apud Ovidium lib. VIII. Metamorphos. Achelous Neptunum orat, VT PLACIDVS PRECANTEM AVDIAT. Horat. in carmine sæcul.

Conditor mitis placidusque telo

SYPPLICES AVDI PVEROS APOLLO,

Syderum regina bicornis, AVDI

LVNA PVELLAS.

Apud Liuium lib. VIII. Manlius cum ei superba & arrogans Annij Latinorum Prætoris in Senatu habita oratio stomachum mouisset, ad simulachrum Iouis conuersus, AVDI IVPITER hæc SCÆLERA, inquit, AVDITE IVS FASQVE. Sic Plinius Panegyrico, in precatōne sua ad Iouem Capitolinū pro Traiano: AVDISTI, ait, quæ malo principi precabamur, EXAVDI quæ pro dissimillimo optamus. Eaque fuisse sollempnia verba in bello indicendo, & fœdere iciedo aliàs demōstrabo. Hinc AVDITAS vel NON AVDITAS PRECES dicebant. Liuius lib. I. de Romulo, Hæc precatus, veluti sensisset AVDITAS PRECES, Hinc, inquit, Romani, IVPITER OPT. MAX. resistere atque iterare pugnam iubet. Cicero in Pisonem: In quo DII IMMORTALES meas preces AVDIVERUNT. Idem Epist. I. lib. II. ad Q. Fratrem: Sed hæc utinā non experiare, quod precarer Deos, nisi meas PRECES AVDIRE desissent. Verū tamen precor, VT HIS INFINITIS NOSTRIS MALIS CONTENTI SINT. Horat. lib. III. Carm. Ode XIII.

AVDIVERE Lyce DII MEA VOTA: DII

AVDIVERE Lyce.

CÆTERVM PACEM AC VENIAM à Diis peti consueuisse testimoniis multis platum sit. Cicero pro Fonteio: Illi in bellis gerendis ADITS IMMORTALIBVS PACEM AC VENIAM PETVNT. Idem pro Rabir. perduell. reo: AB IOVE OPT. MAX. cæterisque Diis Deabusque immortalibus (quorū ope & auxilio multo magis hæc Resp. quàm ratione hominum gubernatur) PACEM AC VENIAM PETO. Virgil. lib. I. Æneid.

ORANTES VENIAM templum clamore petebant.

Vbi Seruius, VENIAM interpretatur PACEM, & propriè verbum esse Pontificale ait: Dicta autem, inquit, VENIA ad eliciendam misericordiam: meretur enim benevolentiam numinum, qui licet innocens sit, VENIAM, tanquam peccauerit, PETIT. Liuius lib. I. Vnam opem agris corporibus relictam, si PAX ET VENIA AB DIIS IMMORTALIBVS IMPETRATA ESSET. Idem lib. XXXIX. PACEM VENIAMQVE PRECATI DEORVM IMMORTALIVM. Ouid. lib. I. Amor. Eleg. II.

--VENIAM PACEMQVE ROGAVS.

Quæ etiam coniungit Arnobius lib. III. aduers. gent. Nonnunquam tamen separatim ponitur, & alterutrum duntaxat exposci inuenire est. VENIÆ quidem simpliciter petite exemplum est apud Valer. Flacc. lib. I. Argonautic. vbi Iason ita Neptunum precatur:

—O qui spumantia nutu

Regna quatis, terræque salo complecteris omnes,

DA VENIAM.--

Liuius lib. III. VENIAM irarū celestium, finemque pesti EXPOSCVNT. Similiter PACIS duntaxat solius fit mentio in his Virgilij versibus lib. III. Georgic.

--Tu munera supplex

Tende PETENS PACEM, & faciles venerare Nepeas.

Vt & in illis lib. III. Æneid.

Sed votis precibusque, iubent EXPOSCERE PACEM.

Et:

EXORANT PACEM DIVVM.—

Quo loci Nonius pacis nomine propitiationem, superiori verò versu veniam significari notat. Idem Virgil. lib. III. Æneid.

Principio delubra adeunt, PACEMQUE per aras

Exquirunt.—

Silius Italic. lib. xv.

Gramineas PACEM SVPERVM POSCEBAT ad aras.

Morbis utique grassantibus vel prodigiis nuntiatis quæ iratos Deos portenderent, PACEM DEVM EXPOSCI moris erat. Sic cum latè vagaretur vis pestis in vrbe, iussum populum cū coniugibus ac liberis supplicatū ire, & PACEM EXPOSCERE DEVM, indeque paulatim seu pace Deum impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpisse, Lilius lib. III. scribit. Idem lib. VII. Sulpitio Petico, & C. Licinio Stolone Cos. pestilentia fuit, & PACIS DEVM EXPOSCENDÆ causa, tertio post conditam urbem lectisternium fuit. Sed & lib. III. Post exercitum Romanum ab Æquis casum, cum calum arderet plurimo igni visum esset, portentaque alia aut obseruata oculis, aut vanas exterritis species ostentassent, iis auertendis terroribus in triduum ferias indictas tradit: per quas omnia delubra PACEM DEVM exposcentium virorum mulierumque turba implebantur. Et lib. XLII. placuisse senatui, prodigia expiari, PACEMQUE DEVM peti precationibus, quæ ex fatalibus libris editæ essent, narrat. Hinc Plaut. Curculio. Act. II. Sc. II. PACEM ab Æsculapio peti monet. Apud eundem Mercatore Act. III. Sc. I. Dorippa ita Apollinem precatur:

APOLLO QVÆSO TE, VT DES PACEM PROPITIVS,
SALVTEM ET SANITATEM NOSTRÆ FAMILIÆ,
MEQUE VT PARCAS GNATO: PARCE PROPITIVS.

Similiter Carthaginenses cum inter cætera mala peste laborarēt, aris impuberes admo- uisse, PACEM DEORVM SANGVINE EORVM EXPOSCENTES, Iustin. lib. XVIII. refert. Idemque lib. XX. Metapontinos, cum peste & seditione vexarentur, ex oraculo, Manium & Mineruæ PACEM sacrificiis occupasse narrat. Aliàs quoque sæpenumero hoc eodem genere precationis utebantur. Plaut. Amphitr. Act. V. Sc. I.

VASA PVRA iube astitutum adornari mihi,
VT IOVIS SVPREMI, multis hostiis, PACEM EXPETAM.

Idem Pœnulo Act. I. Sc. I.

Sunt hic omnia, quæ ad DEVM PACEM oportet adesse?

Lilius lib. VI. Nunc, nos tanquam iam nihil PACE DEORVM opus sit, omnes cæremônias pol- luimus. Idem lib. VII. Hostiisq; cæsa, PACEM DEVM adorasset. Et lib. XXIII. Perpetratis, quæ ad PACEM DEVM pertinebant. Et lib. XXVII. Diuque non impetrata PAX DEVM. Sic & DIVVM PACEM votis adire dicit Lucret. lib. V. Gratius in lib. de Venatio. ad Vulcanū,

—PACEMQUE PRECAMVR
INCOLA SANCTE TVAM.—

Orabant etiam Deos vt PARCERENT, quemadmodum precatio Plautina ad Apolli- nem Mercat. Act. III. Sc. I. docet. Horat. lib. II. Carm. Ode XIX.

—Euoce, PARCE Liber,

PARCE graui metuende thyrso. Idem lib. III. Carm. Ode I. ad Venerem.

Intermissa Venus diu

Rursus bella moues. PARCE PRECOR, PRECOR.

Cydippe ad Dianam Epist. XX. Heroid.

PARCE laboranti picta Dea lata pharetra:

Daque salutiferam iam mihi fratris opem

Idem lib. II. Fast.

PARCE PRECOR grauidis facilis Lucina puellis.

ILLVD compertum habeo, in mensa & inter scyphos & pocula, vbi libare Diis dapes & bene precari moris fuisse Lilius lib. XIX. scribit, iactari cōsueuisse vocem hanc, BE- NE. Nec dubito mihi Solem, vt ita dicam, manibus gestari assensum omnes præbituros. Hoc certe ita perspicuè demonstrat Plautus, vt nullus relictus sit dubitandi locus. In Persa namq; Act. V. Sc. I. inducuntur Toxilus, & Lemniscellene accubentes & natalem cele- brantes,

brantes, inuicemque sibi BENE precantes. Toxilus quidem prior ita infit:

Pœnium tande cyathos mihi das.

—Ego sane, BENE MIHI, VOBIS, ME, AMICIS, OPTATVS HIC MITTI

Dies datus hodie est ab Diis, quia te liberari licet.

Me amplecti.

Cui respondens Lemniscellene:

Tua, inquit, factum opera. BENE OMNIBVS NOBIS: bene me

Manus, tuæ poculum donant, vt amantem amanti decet.

—T. Cedo. T. accipe. T. BENE ei qui inuidet mihi, & ei qui hoc gaudio gaudet.

Sed & in Sticho Act. V. Sc. III. coniuuium describitur, in quo ille Sallatinum ita loque- tem facit:

Vide quot cyathos hos bibimus: s. t. tot quot digiti sunt tibi,

In manus. Cantio est Græca, Καὶ πέντε τρεῖς τεῖς τρεῖς ἦν τρεῖς ἄεξ.

Tibi propino decuma fonte, tibi tate inde, si sapias. S. A. BENE VOS, SED VENTIS

BENE NOS, BENE TE, BENE ME, BENE NOSTRAM ETIAM STE-

PHANIVM. BIBE. SI BIBIS.

Idipsum Tibullus & Ouidius perspicuè testantur. Ille Eleg. I. lib. I.

Sed BENE, ait, MESSALAM, sua quisque ad pocula dicat,

Nomen & absentis singula verba sonent.

Hic verò lib. I. de Arte aman. amatori præscribens vti sese in cōiuiuo gerere oporteat,

ET BENE, ait, DIC DOMINE, BENE, cum quo dormiet illa.

Idem lib. II. Fast. Larga precaturi sumite vina manu.

ET BENE NOS, BENE TE, patriæ pater optime Cæsar,

DICITE suffuso per sacra verba mero.

Ac profecto quibus bona omnia oprabant, cunctaq; ex animi sententia succedere ac prosperè euenire cupiebāt, precabantur, BENE SIT. Pompon. Cretala apud Nonium Marc.

ET TIBI BENE SIT, qui recte ominas. Plaut. Mercator. Act. II. Sc. III.

BENE ambulato, BENE valeto, BENE SIT TIBI.

Apud Terent. Phormio. Act. II. Sc. II. Dauus ad Getam, Nunquid Geta aliud me vis?

cui Geta respondet, VT BENE SIT TIBI.—

Persius Satyra III. Ingemit, HOC BENE SIT.—

In vetusto quodam titulo monumenti legitur,

BENE SIT FILIIS, FILIABVS MEIS, QVI ME BENE COLVERVNT.

Eodem sensu Virgil. in Pharmaceutria dixit, BONVM SIT.

Et hoc erat, BENE DICERE, quod verbum idè omnino valet ac bene precari. Plaut.

in Milite glorio. Act. III. Sc. VIII.

Conserui, conseruaque omnes, BENE VALETE ET VIVITE:

BENE, quæso, DICATIS inter vos, & mihi absentis tamen.

Idem Asinar. Act. III. Sc. vlt.

Eia, BENE DICITE, ite intrò.

Valete.— Et Cafina Act. II. Sc. v.

BENEDICITE, Diis sum fretus, Deos sperauimus: Sic & Aulular. Act. III. Sc. vlt.

Bono animo es, & BENEDICE.

Cicero pro Sextio, CUI BENE DIXIT vnquam bono? BENE DIXIT? imo quem for-

tem & bonum cuiam non petulantissimè est infestatus?

Cui contrarium est MALEDICERE, quod nihil aliud sonat quàm malè precari: Eâ-

que aduersa facit Plaut. Pœnulo Act. III. Sc. III.

Si BENEDICETIS voftra ripa vos sequar:

Si MALEDICETIS vofstro gradiar limite.

Sic & Ruden. Act. III. Sc. II. hæc duo opponuntur: ac BENE DICERE fertur is, qui bo-

na exoptat, & vt bona eueniant precatur: & contra MALEDICERE qui imprecatur.

— In hoc autem bonarū precationū genere verbis hæc, DII TIBI BENE FACIANT,

vtitur Plaut. Milite glorio. Act. II. Sc. vlt. & in Menech. Act. V. Sc. VII. & Persa Act. III.

Sc. III. vt & Terent. Adelph. Act. V. Sc. VIII.

VIDENTVR & inter bonas preces dixisse, BENE VIVA S. Quid. lib. i. Am. Eleg. viii. *Sepe mihi dices, VIVAS BENE.*

EST & in hoc album referenda precatio hæc, DEI OMNES TERRARVM AMENT. Cuius rei auctore laudo Plautum Mofcellar. Act. iii. Sc. iii. Idem Pseudolo Act. I. Sc. iii. & Act. v. Sc. vlt. DII DEÆQVE AMENT TE. Sic & Aulular. Act. I. Sc. iii. Itidemq; Ruden. Act. v. Sc. iii. DII TE AMENT. Alias verò, ut in Milite glori. Act. ii. Sc. ii. dicit, TE IVPI TER. BENE AMET. Inde illud. Liuij lib. i. scilicet NOS DII AMANT.

IAM vt præcipuas aliquot per veterum auctorum libros suas & sparsas preces colligam, relatu digna est Scipionis quam è Sicilia soluentis & in Africam traiciētis precatio, quæ à Liuij lib. xxix. in hæc verba ad sollempnium precum similitudinem efficta & accommodata refertur: DIVI DIVÆQVE, QUI MARIA TERRASQVE COLITIS, VOS PRECOR QVÆSÓQVE, VTI QVÆ IN MEO IMPERIO GESTA SVNT, GERVNTVR, PÓSTQVE GERENTVR, EA MIHI, POPVLO, PLEBIO, ROMANÆ, SOCIIS NOMINIQ. LATINO, QUI POPVLE RO. QVIQVE MEAM SECTAM, IMPERIVM AVSPICIVMQ. TERRA, MARI, AMNIBVSQ. SEQVNTVR, BENE VERRVNCENT, EAQ. VOS OMNIA BENE INVÉTIS, BONIS AVCTIBVS AVXITIS, SALVOS INCOLVMESQ. VICTIS PERDVELLIBVS VICTORES SPOLIIS DECORATOS, PRÆDA ONVSTOS, TRIVMPHANTESQVE MECVM DOMOS REDVCE S SISTATIS, INIMICORVM HOSTIVMQ. VLVISCENDORVM COPIAM FAXITIS, QVÆQVE POPVLVS CARTHAGINENSIS IN CIVITATEM NOSTRAM FACERE MOLITVS EST, EA VT MIHI, POPVLOQVE RO. IN CIVITATEM CARTHAGINENSIVM EXEMPLA EDENDI FACVLTATEM DETIS. Silij Italici. lib. xv.

Emicat: ac prima stans Scipio puppe profatur.

DIVE TRIDENTE POTENS, CVIVS MARIA IRE PER ALTA ORDIMVR, SI IVSTA PARO, DECVRRERE CLASSIDA PATER, ET NOSTROS NE SPERNE IVVARE LABORES. PER PONTVM PIA BELLA VEHO.--

Idem Scipio vt in conspectu terra Africa fuit, Deos precatus dicitur, VTI BONO REIPVB. SVÓQVE AFRICAM VIDERIT: quemadmodum Liuius eodem lib. xxix. scriptum reliquit. Ex cuius libro quinto accepimus Camillum, cum in exilium abiret, precatum ab Diis immortalibus, SI INNOXIO SIBI EA INIVRIA FIERET, PRIMO QVOQVE TEMPORE DESIDERIVM SVI, CIVITATI INGRATÆ FACERENT. Quod Plutarchus in Camillo his verbis expressit: Καὶ τὰς χεῖρας ἀτείνας προσέειπε τῷ Καπιτώλει ἐπιζητῶν τοῖς θεοῖς, Εἰ μὴ δικαίως ἀλλ' ὕβρει δὴ μου καὶ φθόνῳ προσπιλάμιζομαι ἐκπίπτει, ταχὺ ῥωμῆους μετανοῶσαι, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις φανεροῦς γενέσθαι δρομῆους αὐτῶν, καὶ ποιοῦντας Κάμυλλον. Idemque Camillus Veis captis manus ad caelum tollens, Deos, teste Liuij, oravit, VT SI CVI DEORVM HOMINVMQVE NIMIA SVA FORTVNA POPVLIQVE RO. VIDERETVR, VT EAM INVIDIAM LENIRE QVAM MINIMO SVO PRIVATO INCOMMODO, PVBLICÓQVE ROM. POPVLI LICERET. Id ipsum Valer. Max. referens lib. i. cap. v. precatum ait, VT SI CVI DEORVM NIMIA FELICITAS POPVLI RO. VIDERETVR, EIVS INVIDIA SVO ALIQVO INCOMMODO SATIARETVR. Plutarchus verò hanc precationem directis verbis conceptam sic effert: Ἀνάσχε τὰς χεῖρας τοῖς θεοῖς, καὶ προσευχόμενος εἶπε. ΖΕΥ ΜΕΓΙΣΤΕ καὶ θεοὶ θεῶν ὀπίσσωποι καὶ ποιητῶν ἔργων, εὐνοίη ποιοῦντες ῥωμῆοις, ὡς ὅτε δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη ἀμυνομένοι, μετερχόμεθα δυσημεῖαν ἀνδρῶν καὶ ὀδυνώμων πόλιν. εἰ δ' ἄρα τις ἐφ' ἡμῖν ἀπίστροφος ἐφείλειται, ἢ παρκασις νέμεσις εὐφραξίας, εὐχόμενοι ταῦτα ὑπὲρ τῆ πόλεως καὶ κρατῆ ῥωμῆων, εἰς ἡμῶν ἐλαχίστῳ κακῶ τελευτήσων. Nec ablimili forma Spurium Posthumij, qui in consulatu fœdæ seu pacis seu sponsionis ad Furculas Caudinas factæ auctor fuerat, cū se dedi hostibus, vt populus religione exolueretur, Senatui placere cerneret, ita precatū Liuius lib. ix. scribit. VOS DII IMMORTALES PRECOR QVÆSÓQVE, SI VOBIS NON FVIT CORDI POSTHVMIYV T. VETVRIYV COSS. CVM SAMNITIBVS PROSPERE BELLVM GERERE.

RERE, AT VOS SATIS HABEATIS. VIDISSÈ NOS SVB IVGVV MISSOS, VIDISSÈ SPONSIONE INFAMI OBLIGATOS, VIDERÈ NVDOS. VINCTÓSQVE HOSTIBVS DEDITOS, OMNEM IRAM HOSTIVM NOSTRIS CAPITIBVS EXCIPIENTES, NOVOS COSS. LEGIONESQVE ROMANAS ITA CVM SAMNITIBVS BELLVM GERERE, VT OMNIA ANTE NOS. COSS. BELLA GESTA SVNT. Idem lib. iii. auctor est Cincinnatum exacta iam ætate Dictatorem à Quintio Capitolino Cos. dictum; cum abnuendo nihil egisset, victum tandem ab Diis immortalibus deprecatū, NE SENECTVS SVA IN TAM TREPIDIS REBVS, DAMNO DEDECORIVE REIP. ESSET. Cum verò ex Fabia gête sex & trecenti contra Veientes egredierentur, populum Ro. precatum Liuius libro ii. scribit, VT ILLVD AGMEN FAVSTVM ATQVE FELIX DII MITTERENT, SOSPITESQVE BREVI IN PATRIAM AD PARENTES RESTITVERENT. At cum Titinius Genutiūsq; Trib. militares profecti aduersus Faliscos Capnatēsq; infidiis hostium circumuenti essent, Romæq; nuntiatum esset, iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium ad urbem infesto agmine tendere, matronarum, quas domo exiuerat, publicus pavor obsecrationes in templis factas Liuius lib. v. memorat, precibūsq; ab Diis petitum, VT EXITIVM AB VRBIS TECTIS TEMPLISQVE, AC ROMANIS MOENIBVS ARGERENT. Neronis quoq; exercitum aduersus Afrubalem properantem faustis precibus populum Ro. prosequutum esse lib. xxvii. referens, Deos ait, Deūsq; precabantur, VT FAVSTVM ITER FELIXQVE PVGNA, MATVRA EX HOSTIBVS VICTORIA ESSET, DAMNARENTVRQVE VOTORVM, QVÆ PRO IPSIS SVSCEPISSENT. Similitérque Cn. Manlium & M. Fabium Coss. aduersus Hetruscos proficiscētes votis & precibus. Deos inuocasse Dionys. Halicarnass. lib. ix. scribit, τῆς ἐξόδου σφίσι γενέσθαι ἡγαμύνας. Post insignē autē acceptam cladem matronas Ro. sublati ad caeli manibus orasse Deos, Liuius lib. xxxvi. auctor est, VT VRBEM ROMANAM MANIBVS HOSTIVM ERIPERENT, MATRESQVE ROMANAS ET LIBEROS INVIOLATOS SERVARENT. Elegans autem est illa precatio, qua posterius suum Historiæ Romanæ volumen Velleius Paterculus conclusit, in hunc modum. IVPI TER CAPITOLINE ET AVCTOR ET STATOR ROMANI NOMINIS, GRADIVE MARS, PERPETVORVMQVE CVSTOS VESTA IGNIVM, ET QVIDVID NVMINVM HANC ROMANI IMPERII MOLEM IN AMPLISSIMVM TERRARVM ORBIS FASTIGIVM EXTVLIT, VOS PVBLICA VOCE OBTESTOR ATQVE PRECOR, CVSTODITE, SERVATE, PROTEGITE HVNC STATVM, HANC PACEM: EIQ. FVNCTO LONGISSIMA STATIONE MORTALI DESTINATE SVCCESORES QVAM SERISSIMOS, SED EOS QVORVM CERVICES TAM FORTITER SVSTINENDÓ TERRARVM ORBIS IMPERIO SVFFICIENT, QVAM HVIVS SVFFECISSE SENSIMVS. His & piam Valerij Coruini precationem adiungam, qui Dictator aduersus milites qui secesserant, dictus, DE OS, inquit, vt est apud Liuium lib. vii. IMMORTALES, MILITES, VESTROS PVBLICOS, MEÓSQ. AB VRBE PROFICISCENS ITA ADORAVI, VENIAMQVE SVPPLEX POPOSCI, VT MIHI DE VOBIS CONCORDIÆ PARTÆ GLORIAM, NON VICTORIAM DARENT. Cælebris insuper est illa Tucciæ Vestalis virginis precatio, cuius Plin. lib. xxviii. cap. ii. mētionē facit. Extat, ait, Tucciæ Vestalis incestæ precatio, qua vsq; aquā tulit in cribro. Id quod Valer. Max. lib. viii. cap. i. commemorans cam ita precatam refert: VESTA, SI SACRIS TVIS CASTAS SEMPER ADMOVI MANVS, EFFICE VTHOC CRIBRO HAVRIAM E TIBERI AQVAM, ET IN ÆDEM TVAM PERFERAM. Halicarnass. verò lib. ii. hæc tantum, dum Tiberim peteret, precatā ait, ΗΓΕΜΟΝΑ ΤΗΝ ΘΕΟΝ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΓΕΝΕΣΘΑΙ. Idem eod. lib. ponit Æmilix Vestalis virginis precationem, quæ ignis negligentius asseruati rea agebatur. Εἴθε δὴ φασὶ τὴν Ἀμιλίαν ἀνάπτον μὲν ἕσσαν, Σποριμβίβω δ' ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι, παρόντων τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἄλλων παρῆενων τῶν χεῖρας ἐπὶ τῷ ἑσμῶν ἐκτείνασαν, εἰπέν. ΕΣΤΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ πόλεως φύλαξ, εἰ μὲν δόσιως καὶ δικαίως τετέλεχται σοὶ τὰ ἱερά, γέγονον ὀλίγα δέοντα τε ἰαλιοντα εἶναι, καὶ ἄνηλυτο ἔχουσαι καθάραν καὶ σάμα ἀγνόν. ὀπιφρανήθη μοι, καὶ βοήθησόν γε καὶ μὴ ἀελίδης τ' σταντῆς ἱερέων οἰκίτην μορον

ἀφάισα. Apud Ouidium lib. vi. Fast. Metellus Pontifex Vestam ex incendio rapiens lotis manibus & ad cælum sublatis,

--IGNOSCITE, dixit,

Sacra vir intrabo non adeunda viro.

Si scelus est, in me commissi poena redundet,

Sit capitis damno Roma soluta mei.

Claudiam verò tunc cum nauem, qua sacra Matris Deum Ideæ vehabantur, obhærentem Tiberino vado, extraxit, propalam precatam, VT ITA DEMVM SE SEQUE-RETUR, SI SIBI PVDICITIA CONSTARET, Suet. in Tib. cap. i. auctor est. Quâ Claudiaz precationem Ouidius lib. iiii. Fast. versibus ita concipit.

SVPPLICIS ALMA TVÆ GENITRIX FOECVND A DEORVM,

ACCIP E sub certa conditione PRECES.

Casta negor, si tu damnas, mernisse fatebor:

Morte luam poenas iudice victa Dea.

Sed si crimen abest, tu nostræ pignora vitæ

Reddes, & castas casta sequere nurus.

Eandem precationem Silius Italic. lib. xvii. aliter his versibus effert.

His prisca ducens Clausorum ab origine nomen

Claudîa, non æqua populi male credita fama,

In puppim versis palmisque oculisque profatur.

CÆLICO LV M GENITRIX, NV MEN quod numina nobis

Cuncta creas, cuius proles terramque, fretumque,

Syderaque, & manes regnorum sorte gubernat:

Si nostrum nullo violatum est crimine corpus,

TESTIS DIVA VENI, & facili me absolue carina.

Sanè Publius Decius Cos. contentione inter cum & Fabium collegam orta, vtrum He- truriam prouinciam inter se compararent fortirenturve, an verò extra ordinem ea Fabio decerneretur, in concione ad populum, Iouem Opt. Max. Deòsque immortales, vt est à Liuiò lib. x. proditum, precatus fertur, vt ita fortem æquam sibi cum collega darent, si eandem virtutem felicitatemque in bello administrando daturi essent. His subne- ctam quasdã pro Cæsarium salute scriptas precationes, in quibus facillè principem locum tenet illa Senecæ, pro Claudio, quæ extat lib. i. Confolat. ad Polyb. in hæc verba. DII ILLVM DEÆQVE OMNES TERRIS DIV COMMODENT, AC FACIANT, VT QVAMDIU MORTALIS ERIT, NIHIL EX DOMO SVA MORTALE ESSE SENTIAT: RECTOREM ROMANO IMPERIO FILIVM LONGA FIDE APPROBET, ET ANTE ILLVM CONSORTIEM PATRIS QVAM SVCCES- SORREM ACCIPIAT, SERA ET NEPOTIBVS DEMVM NOSTRIS DIES NOTA SIT, QVA ILLVM GENS SVA CÆLO ASSERAT. ABSTINE AB HOC MA- NVS TVAS FORTVNA, NEC IN ISTO POTENTIAM TVAM, NISI EA PAR- TE QVA PRODES, OSTENDERIS. PATERE ILLVM GENERI HV M ANO IAM DIV ÆGRO ET AFFECTO MEDERI: PATERE QVID QVID PRIORIS FVROR CONCVSSIT, IN LOCVM SVVM RESTITVERE ACREPONE- RE. SYDV S HOC, QVOD PRÆCIPITATO IN PROFVNDVM AC DEMERSO IN TENEBRAS ORBI REFVLSIT, PER LVCEAT. Extat vtiq; elegãs Augusti pro seipso precatio, postquã climactericum annũ euasit, quã ex eius ad Caium nepotem suũ Epist. Agellius lib. xv. cap. vii. descripsit. Ea sic habet. DEOS AVTEM ORO, VT MI- HI QVANTVMCVNQVE SVPER EST TEMPORIS, ID SALVIS NOBIS TRA- DVCERE LICEAT, IN STATV REIPVB. FELICISSIMO *ἐν δὲ παλαιῶν ἡμεῶν καὶ διὰ δευροδύων*. Plinius etiam in extremo Panegyrici sui pro Traiano ita Deos preca- tur. IN FINE ORATIONIS PRÆSIDES CVSTODES QVE IMPERII DEOS EGO CONSVL PRO REBVS HV M ANIS AC TE PRÆCIPVE CAPITOLINE IVPITER PRÆCOR, VT BENEFICIIS TVIS FAVEAS, TANTIS QVE MV- NERIBVS ADDAS PERPETVITATEM. AVDISTI QVÆ MALO PRINCIPI PRÆCABAMVR, EXAVDI QVÆ PRO DISSIMILLIMO OPTAVS. Et in no- uissima

uissima clausula: QVO MAIORE FIDVCIA IISDEM ILLIS VOTIS, QVÆ IPSE PRO SE NVNCVPARI IVBET, ORO ET QBTESTOR, SI BENE REM- PVR. SI EX VTLITATE OMNIVM REGIT, PRIMVM VT ILLVM NEPO- TIBVS NOSTRIS AC PRONEPOTIBVS SERVES: DEINDE VT QVAN- DOQVE EI SVCCESOREM TRIBVAS, QVEM GENVERIT, QVEM FOR- MAVERIT, SIMILEM QVE FECERIT ADOPTATO: AVT, SI HOC FATO NEGATVR, INCONSILIO SIS ELIGENTI, MONSTRES QVE ALIQVEM, QVEM ADOPTARI IN CAPITOLIO DECEAT. Idem Plin. lib. x. Epist. ad Tra- ian. Vota priorum annorum à se & commilitonibus pro incolumitate perfoluta, aliãq; noua suscepta scribens, PRECATI, ait, SVMVS DEOS, VT TE REMQVE PVBLI- CAM FLORENTEM ET INCOLV MEM EA BENIGNITATE SERVARENT, QVAM SVPER MAGNAS PLVRIMAS QVE VIRTVTES PRÆCIPVA SAN- CTITATE CONSEQVI DEORVM HONORE MERVISTI. Eodẽmque lib. ob eiusdem Principis diem natalem has literis suis preces inferit: OPTO DOMINE, ET HVNC NATALEM ET PLVRIMOS ALIOS QVAM FELICISSIMOS AGAS, ÆTERNA QVE LAVDE FLORENTEM VIRTVTIS TVÆ GLORIAM ET IN- COLVMIS ET FORTIS ALIIS SVPER ALIA OPERIBVS AVGEAS. Suã ve- rò pro Constantino Imperatore precationem Iulius Firmicus lib. i. Mathes. cap. vlt. ita concipit. SOL IGITVR OPTIME MAXIME, qui mediam cæli possides partem, mens mundi atque temperies, dux omnium, princepsque, qui cæterarum stellarum ignes flammiferarum luminis tui moderatione perpetuas: TV QVE LVNA, quæ in postremis cæli regionibus colloca- ta, ad genitalium seminum perennitatem mensuris semper incerta luminibus, solis augusta radia- tione fulgescis: ET TV SATVRNE, qui in summo cæli vertice constitutus, radiationem Syde- rius tui, pigro cursu, & tardis agitationibus prouehis: ET TV IVPITER, Tarpeia rupis habi- rator, qui mundum ac terras, salutari semper, ac benigna maiestate latificas, sed secundi globi obti- nes principatum: TV VERO GRADIVE, rutilo horrore semper metuende, qui in tertius cæli regionibus contineris: VOS ETIAM FIDI COMITES, MERCVR I ET VENVS, Constantinum maximum principem, & eius inuictissimos liberos, Dominos, & Cæsares nostros, consensu vestrae moderationis, & Dei summi obsequente iudicio, perpetuãque eis imperia decernen- te, FACITE etiam nostris posteris & posterorum nostrorum posteris, infinitis seculorum con- tinuationibus imperare, vt omni malorum acerbitate depulsa, humanum genus quietæ felicitatis mu- nera consequatur.

Adscribam & versibus conceptas aliquot eiusdem generis precationes. Ouidius qui- dem pro salute Augusti Deos orat, lib. xv. Metamorph. in hæc verba:

DII PRECOR *Aeneæ comites, quibus ensis & ignes*
Cesserunt, Dii que indigetes, genitorque Quirine. & reliqua.

TARDA SIT ILLA DIES ET NOSTRO SERIOR ÆVO,

QVA CAPVT AVGVSTVM, QVEM TEMPERAT, ORBE RELICTO
ACCEDAT CÆLO, FAVEAT QVE PRECANTIBVS ABSENS.

Et lib. i. de Ponto Eleg. iiii.

DII FACIANT igitur, quorum illustrissimus ipse est,

Alma nihil maius Casare terra ferat,

Vtque diu sub eo, sic sit sub Casare terra,

Pérque manus huius tradita gentis eat.

Propert. lib. iiii. Eleg.

--CAPE ROMA triumphum,

ET LONGAM Augusto, salua, PRECARE DIEM.

Pedo Albinou. in Carm. Confolat. ad Liuiam hæc pro Tiberij salute precatur:

At tu qui superes mæste solatia matri,

Comprecor, illi ipsi conspiciare senex.

Pérque annos diuturnus eãs, fratrisque tuosque,

Et viuat nato cum sene mater anus:

EVENTVRA PRECOR:--

Et mox,

Est tibi, sitque, precor, mulborum filius instar,

Parsque tui partus sit tibi salua prior.

Martial. lib. x. Epigram. xxxiiii. ad Traianum:

DII TIBI DENT, QVICQVID PRINCEPS TRAIANE MERERIS,
ET RATA PERPETVO, QVÆ TRIBVERE VELINT.

ENIMVERO dum Congiarium dabatur, à plebe acclamari Imperatori solitum,
DE NOSTRIS ANNIS TIBI IVPITER AVGEAT ANNOS,
Tertullian. in Apologet. docet. Quorum verborum vestigiis insistens Ovidius lib. i. Fa-
stor. Augusto longos annos precatur in hunc modum:

AVGEAT IMPERIVM NOSTRI DVCIS, AVGEAT ANNOS,
Protegat & nostras querna corona fores.

PLANE Augustus Drufum defunctum pro concione laudans, Deos precatus fertur,
VT SIMILES EI SVOS CÆSARES FACERENT, sibi que tam honestum quan-
doque exitum darent, quàm illi dedissent: quemadmodum Suetonius in Claud. cap. i.
scribit. Ipsemet quoque Augustus, vt in eius vita ab eodẽ Suetonio literis proditum est,
quoties audisset citò ac nullo cruciatu quempiam defunctum, SIBI ET SVIS ET
ΘΑΝΑΣΙΑΝ (hoc enim verbo vti solebat) SIMILEM precabatur.

AD MENTIONEM vti que defunctorum testatos veteres MEMORIAM EORVM
NON SOLLICITARI, auctor est Plin. lib. xxviii. cap. ii. Vnde Seneca in Octavia Act. i.
Sc. iii.

*Renouare LVCTVS parce tuo fletu puer,
MANES PARENTIS NEVE SOLLICITA TVÆ.*

VVLGO autem mortuis precari solebant, VT EIS TERRA LEVIS ESSET. Ti-
bullus lib. ii. Eleg. iii.

*Atque aliquis senior veteres veneratus amores,
Annua constructo ferta dabit tumulo.*

Et, BENE, discedens, dicet, PLACIDE QVE QUIESCAS,
TERRA QVE SECVRE SIT SVPER OSSA LEVIS.

Ovid. lib. iii. Amor. Eleg. viii. ad Tibulli manes:

OSSA QUIETA, PRECOR, TVTA REQUIESCITE IN VRNA,
ET SIT HVIVS CINERI NON ONEROSA TVO.

Pedo Albinouanus Eleg. in Mæcenatis obitum:

*Nunc ego quid possum? TELLVS LEVIS OSSA TENETO,
Pendula librato pondus & ipsa tuum.*

Præsert. lib. i. Eleg. xvii.

*Illis meo caros donasset funere crines,
Molliter & tenera poneret ossa rosa.*

*Illis meum extremo clamasset puluere NOMEN,
VT MIHI NON VLLO PONDERE TERRA FORET.*

Martial. lib. v. Epigrammat.

*Mollia nec rigidus cespes tegat ossa, NEC ILLI
TERRA GRAVIS FVERIS: non fuit illa tibi.*

Idem lib. vi. in Epitaphio Pantagathi:

Sis licet inde sibi, TELLVS PLACATA, LEVIS QVE.

Et eod. lib. in Epigram. de morte Eutichi pueri:

*Quidquid id est, subite quæcumque est causa rapine,
SIT PRECOR ET TELLVS MITIS, & vnda tibi.*

Et lib. ix. in Epitaphio Philænis:

*SIT TIBI TERRA LEVIS, molli que tegaris arena,
Nectua non possint eruere ossa canes.*

Iuuenal. Sat. vii.

DII MAIORVM VMBRIS TENVEM ET SINE PONDERE
TERRAM.

Sic in antiquo Epigrammate lapidi inciso:

TE TELLVS SANCTOS QVE PRECOR PRO CONIVGE MANES,

VOS

VOS ITE PLACIDI: TV LEVIS OSSA TEGAS,

Et in alio Romano lapide:

Nunc vos contestor Manes, quibus ossa relinquo,

TELLVS HVIC TVMVLO NE GRAVIS ESSE VELIS.

Item in alio:

Opto, si qua fides remanet Telluris amicæ,

SIT TIBI PERPETVO TERRA LEVIS TVMVLO.

Extat & Irenes cuiusdam Epitaphium in hæc verba:

D. M.

Servilia Irene reuerens, pia, casta, pudica,

Bis qui nos denos & sex prouecta per annos,

SIT TIBI TERRA LEVIS, cineres quoque flore tegantur.

Chryses B. M.

Et aliàs:

Filiola, SIT TIBI TERRA LEVIS.

Quod in vetustis monumentis significatur hæc notis, S. T. T. L. quæ sunt in Hispa-
nicis Epitaphiis frequentes. Vistitur etiã Romæ vetus Epicharidis Lucinæ Epita-
phiũ fenariis versibus conscriptũ, in quibus postremus hic est: ROGO VT DISCEDENS
TERRAM MIHI DICA S LEVEM. Eodem pertinet distichon è marmore quodam
Taurinensi descriptum,

TE LAPIS OBTESTOR LEVITER SVPER OSSA RESERVA,

Ne nostro doleat conditus officio.

Atque hanc vulgi sermone tritam fuisse precationem demonstrat Iulianus Imp. in Epist.
ad Hermogenem Ægypti præfectum, Εχέτω μὲν, inquit, δὴ ἐπειδὴ μακροχρόνως ἐγενετο,
ΚΟΥΦΗ Γῆ, καὶ ὁ ἀπὸ λόγῳ.

INTERDV̄M etiã precabatur, VT PLACIDE QUIESCERENT, ET VT MOL-
LITER IACERENT. Tibul. Eleg. vlt. lib. ii.

SIC BENE SVB TENERA PARVA QUIESCATHVMO.

Ovid. lib. i. Amor. Eleg. viii.

--sæpe rogabis,

VT MEA DEFVNCTÆ MOLLITER OSSA CVBENT.

Idem lib. iii. Trist. Eleg. iii.

At tibi, qui transis, ne sit grave, quisquis amasti,

Dicere, NASONIS MOLLITER OSSA CVBENT.

Et Epist. Didus ad Æneam,

ET SENIS ANCHISÆ MOLLITER OSSA CVBENT.

Virgil. Bucol. Ecloga vlt.

--O MIHI TVM, QVAM MOLLITER OSSA QUIESCANT.

Tacit. in Iulij Agricola: vita: *Si quis piorum manibus locus, si vt sapientibus placet, non cum cor-
pore extinguuntur magnæ animæ, PLACIDE QUIESCA S.* In inscriptione etiã cuiusdam
Prænestini monumenti scriptum est, OSSA TIBI BENE QUIESCANT.

CONTRA cui imprecabantur, EI GRAVEM ET ONEROSAM TERRAM OP-
TABANT. Seneca in Hippolyto Act. v. Sc. vlt.

--ISTAM TERRA DEFOSSAM PREMAT,

GRAVISQVE TELLVS IMPIO CAPITI INCVBET.

Et hoc nimirum Plinius significat lib. ii. Nat. hist. cap. lxxiii. cùm de terra tractans ait: *Cu-
ius numẽ vltimũ, TAM NVLLIS IMPRECAMVR, IRATI GRAVE (sic enim emẽdo)
tanquam nesciamus hanc esse solam, quæ nunquam irascatur homini.* Hoc namq; sentit Plinius
ridiculè nos vita functis & sitis TERRAM GRAVEM IMPRECARI, frustra que
id esse, propterea quòd ea nunquam irascatur homini. Quo sensu TERRAM GRA-
VEM dixit Martialis lib. xi. Epigram. xv.

Heredes nolite breuem sepelire colonum:

Nam TERRA EST ILLI quantulacumque GRAVIS.

Huic adfinis est Tibulli imprecatio lib. i. Eleg. iiii.

Iam tua, qui Venerem docuisti vendere primus,

Quisquis es, INFELIX VRGEAT OSSA LAPIS.

Sed & Tiberio imprecantes, ut à Suetonio cap. lxxv. libri, quo eius Imperatoris vitam literis mandauit, proditum est, TERRAM MATREM, DEOSQUE IMANES ORABANT, NE MORTVO SEDEM VLLAM NISI INTER IMPIOS DIARENT. Quod imitatus Aurelius Victor in Historia Augusta, *Cum irruens, ait, cuiusque pariter clamore, TERRAM MATREM DEOSQUE INFEROS PREGARETVR; SEDES IMPIAS VTI GALLIENO DARENT.*

PRÆTEREA, Gratias Diis ob beneficia accepta, vel ubi res bene ac feliciter euenerant, agi moris erat. Plaut. Amphit. Act. I. Sc. I.

DIIS, ADVENIENTEM, GRATIAS PRO MERITIS, AGERE.

Liuius lib. vii. *Plena omnia templa, Romanarum matrum, GRATIAS DIIS AGENTIVM, erant.* Idem lib. xxvii. *Cum matrone amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni soluta metu DIIS IMMORTALIBVS GRATES AGERENT.* Et eodem lib. *Discursum inde ab aliis circa templa Deum, UT GRATES AGERENT.* Et aliis, *Vera in tam prosperis rebus GRATES DIIS IMMORTALIBVS AGI.* Idem lib. xliiii. *Part non minima triumphus est, victime precedentes, ut appareat, DIIS GRATES AGENTEM IMPERATOREM OB REMPVB. BENE GESTAM redire.* Idem lib. xlv. *Touique Opt. Max. in Capitolio sacrificare, & GRATES AGERE.* Et paullo post: *GRATES DIIS pro populi Rom. victoria apud suos penates AGERET.* Sic Scipio lib. xxxviii. post commemoratas res à se præclare gestas: *Ego hinc extemplo, ait, in Capitolium ad Iouem Opt. Max. Inno-*

nemque & Minervam, ceterosque Deos, qui Capitolio atque arci præfident, salutandos ibo; HISQUE GRATIAS AGAM, quod mihi & hoc ipso die & saepe alias egregie Reipub. gerende mentem facultatemque dederunt, vestrum quoque quibus commodum, ite mecum Quirites, & orate Deos, ut mei similes Principes habeatis. Tacit. lib. xiiii. *Quoties fugas & cades iussit Princeps, toties GRATIAS DIIS ACTAS: quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse.* Idem lib. xx. *Sed præcipuo Deorum MARTI GRATIAS AGIMVS.*

In veteri inscriptione, ESCVLAPIO SANCTO.

L. IVNIVS AGATHOPVS ET TERENTIA RVFINA GRATIAS AGENTES NVMINI TVO D.D.
Exempla huiusmodi directarum Gratulationum ex Plauto proferam. Ac primum in ea Comœdia, quæ Perfa inscribitur, Act. v. Sc. i. Toxilus Diis ita gratulatur:

HOSTIBVS VICTIS, CIVIBVS SALVIS, RE PLACIDA, PACIBVS PERFECTIS, BELLO EXTINCTO, RE BENE GESTA, EXERCITV INTEGRO ET PRÆSIDIIS, CVM BENE NOS INVISTI IVPITER, DIIQUE ALII OMNES CÆLIPOTENTES, EAS VOBIS HABEO GRATES, ATQUE AGO, QVIA PROBE SVM VLTIVS INIMICVM MEVM.

Eiusdemque Comœdiæ Act. ii. Sc. iii.

IOVI OPVLENTO, INCLYTO, OPE GNATO, SVPREMO, VALIDO, VIRIPOTENTI, OPES, SPES BONAS, COPIAS COMMODANTI, LVBENS, VITVLORQUE MERITO.

Idem Pœnulo Act. v. Sc. iii.

DI DEÆQUE OMNES VOBIS HABEO MERITO MAGNAS GRATIAS, Quum hac me letitia tanta, & tantis affectis gaudiis, Vt meæ gnatae ad me redirent in potestatem meam.

Et ibidem:

—DIIS EST ÆQVVM GRATIAS NOS AGERE SEMPITERNAS, cum nostram pietatem approbant, Decorantque, DII IMMORTALES.—

Necnon Captiuis Act. v. Sc. i.

IOVI, DISQUE AGO GRATIAS MERITO MAGNAS, quom te reducem Tuo patri reddiderunt.—

Pariterque

Pariterque Mostellaria Act. ii. Sc. ii.

HABEO NEPTVNE GRATIAM MAGNAM TIBI, Quom me amisisti vix à te viuam modò.

Et in Rudente Act. iii. Sc. ii.

NEPTVNE HAS AGO MEO PATRONO GRATIAS, qui falsis, Locis incolit pisculentis, cum me ex suis locis ornatum Pulchrè expedit templis reducem plurima præda onustum.

Idem Stichus Act. iii. Sc. i.

Quom bene re gesta saluos conuortor domum, NEPTVNO GRATES HABEO, ET TEMPESTATIBVS, SIMVL MERCVRIO, QVI ME IN MERCIMONIIS IVVIT, LVCRISQUE QVADRVPLICAVIT REM MEAM.

Apud eundem Mercato. Act. v. Sc. i. Eutyclus ita Fortunæ gratulatur:

DIVM ATQUE HOMINVM QUÆ SPECTATRIX ATQUE HERA EADEM ES HOMINIBVS SPEM SPERATAM QUOM HANC OBTVLISTI MIHI, GRATES AGO, Actroteutum quoque in Mil. glor. Act. iii. Sc. vi.

—VENERI, ait, POL HABEO GRATIAM TANDEMQUE EXORO ET QUÆSO, UT BIVS MIHI SIT COPIA QUEM AMO, QUEMQUE EXPETISSO, BENIGNVSQUE ERGA ME UT SIET.

Teret. Andr. Act. iii. Sc. v. DIIS POL HABEO GRATIAS. Idè Hecyra Act. iii. Sc. ii. DIIS HABEO GRATIAS.

Et Phormio. Act. v. Sc. viii.

DIIS MAGNAS MERITO GRATIAS HABEO ATQUE AGO, QUANDO EVENERE HÆC NOBIS FRATER PROSPERE.

ATQUE hac gratiarum actione Gratulari se Diis dicebant, quemadmodum Nonius Marcellus exemplis ex Næuio & Afranio petitis comprobat. Hinc preces & gratulationes in Deorum cultu & veneratione numerat Cic. lib. v. in Verrem.

PLERVMSQUE etiam CVM GRATIARVM ACTIONE LAVDES coniungebant, Plautus Milite glor. Act. ii. Sc. v.

Inde ignem in aram, ut EPHESIÆ DIANÆ LATAS LAVDES, GRATESQUE AGAM.—

Idem Trinummo Act. iii. Sc. i.

SALSIPOTENTI ET MVLTIPOTENTI IOVIS FRATRI TIBI NEREI NEPTVNE, LÆTYS, LVBENS LAVDES AGO, ET GRATES, GRATIASQUE HABEO ET FLVCTIBVS SALSIS.

Liuius lib. vii. DIIS LAVDES GRATESQUE AGVNT: *Deci in caelum ferunt.* Apud eundem lib. xxvii. Marcellus ad milites, DIIS IMMORTALIBVS, *ut in tali re, LAVDES GRATESQUE, inquit, AGO, quod victor hostis &c.* Tibull. lib. i. Eleg. iii.

Bisque die resoluta comas, TIBI DICERE LAVDES, Insignis turba debeat in Pharia.

Horat. in Carm. sæcul.

Doctus, & PHOEBI, chorus, & DIANÆ DICERE LAVDES.

Ovidius lib. ii. Fastor.

Et cantant LAVDES, TERMINE SANCTE, TVAS.

INTERDVMS etiam dicebant GRATIA DIIS. Terent. Adelph. Act. i. Sc. ii.

Et est, DIIS GRATIA, unde hæc fiunt. EUMOX. ET EST DIIS GRATIA cum ita, ut volo est. Tibull. lib. i. Eleg. iii.

GRATIA MAGNA IOVI.—

Ovid. lib. i. Fast.

GRATIA DIIS domique tue.—

IN summa diuinus gentilium cultus, qui quidem in verbis positus erat, precationibus potissimum, gratiarum actione & laudibus constabat.

CALENDIS porrò Ianuariis inuicem fausta omnia precari solebant, Plin. lib. xxviii. cap. ii. Cur enim primum anni incipientis diem, latis precationibus inuicem faustum ominamur? Quid. lib. i. Fast. ad Ianum:

At cur LÆTA tuis DICUNTUR VERBA Calendis,

Et damus alternas accipimusque preces?

Id quod idem Ouid. significat, cum de Calendis Ianuar. lib. iiii. de Ponto Eleg. iiii. loquens,

Hæc ubi ait, faciendo sua vox hilarauerit ore,

Vtque solet, tulerit PROSPERA VERBA, dies.

Et quæ ille LÆTA & PROSPERA VERBA superioribus locis, eadem BONA VERBA vocat aliàs eod. lib. i. Fastor. Meminit etiam huius moris Lucianus in libello qui ψευδολογιστής inscribitur, his verbis: Ην μὲν ἡ τοῦ ἔτους ἀρχὴ μᾶλλον δὲ ἢ ἄπο τῆς μεγάλης νομιστίας τρεῖς, ἐν ἧ ὁ Πρωμάχοι κατὰ π ἀρχαίον, εὐχονται τε αὐτοὶ ἑσθ' ἅπαντος τοῦ ἔτους εὐχάς πιναι, καὶ θέουσι Νουμά τοῦ βασιλέως κατεστησάμενου παῖς ἱεροῦργίας αὐτοῖς, καὶ πεπτεῦχαισι τοῦς θεοῖς ἐν ἐκείνῃ μάλιστα τῇ ἡμέρῃ ζῆμα τίξεν τοῖς εὐχόμενοις. Simili modo Herodian. lib. i. de iisdem Calend. Ταύτης δὲ τῆς ἑορτῆς ἑορτῆς, ἐν ἧ μάλιστα Πρωμάχοι δεξιόνται τε ἀλλήλοισ καὶ ἑρσοταροῦοισι, νομισμάτων τε ἀπιδόσεισι, καὶ κοινανία τῆς γῆς καὶ θαλάττης κελῶν, εὐφραίνουσι αὐτοῦς.

IN NOVI quoque vini degustatione tritum antiquitas vulgi sermone carmen adscribam, quod à Varrone lib. v. de ling. Lat. & Festo Pomp. literis proditum est. MEDITRINALIA, ait ille, dicta à medendo, quòd, ut Flaccus Flamen Martialis dicebat, hoc die solitum vinum nouum & vetus bibi, & degustari, medicamenti causa. Quod facere solent etiam nunc multi, cum dicant, NOVVM VETVS VINVM BIBO, VETERI NOVO MORBO MEDEOR. Hic verò, MEDITRINALIA, dicta, inquit, hac de causa. Mos erat Latinis populis, quo die quis primum gustaret mustum, dicere, OMNIS GRATIA, VETVS NOVVM VINVM BIBO, VETERI NOVO MORBO MEDEOR. Huic non absimilem ritum Atheniensem Plutarchus lib. iiii. Symposiac. tradit. Τῶν εὖ οἴνου Ἀθῆνῃσι μὲν ἐνδεκάτῃ μηνὸς κατὰρχονται Πύθιο γίαν πλὴν ἡμέρῃ καλῶντες, καὶ πάλαι γε, ὡς εἰκεν, εὐχοντο τοῦ οἴνου ἄρῃν ἢ πίνεν ἄπο σπυροδοντες ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου πλὴν ζῆσιν γενέσθαι. Sic & ad primitias pomorū, hæc, VETERA ESSE, dicebant, ALIA NOVA optabant, vt Plin. lib. xxviii. cap. ii. auctor est.

FAVSTIS autem OMNIBVS plerumque PROSEQVEBANTVR EOS, QVOS SALVOS ESSE CVPIEBANT. Cicero in Pisò. Si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando, at OMNIBVS SALTEM BONIS vt Consules, NON TRISTISSIMIS vt hostes, aut proditores PROSEQVEBANTVR. Sueton. in Augusto cap. lvii. Reuertentem ex prouincia non solum FAVSTIS OMNIBVS, sed & modulatis carminibus PROSEQVEBANTVR. Rursusque cap. xcvi. Fortè Puteolanum sinum præteruehenti, vectores nautæque de nauis Alexandrina, quæ tunc quidem appulerat, candidati coronatique & tura libantes, FAVSTA OMINA, & eximias laudes congesserant: PER ILLVM SE VIVERE, FER ILLVM NAVIGARE, LIBERTATE ATQVE FORTVNIS PER ILLVM FRVI. Quamquam illic sunt qui legant FAVSTA OMNIA, vt apud Tacit. lib. xviii. Miles ipsi adeò paratus, vt præeuntem sacramentum & FAVSTA Vitellio OMNIA PRECANTEM silentio audierint. At sine controuersia est qui sequitur Suetonij locus in Claudio cap. xxvii. FAVSTIS QVE OMNIBVS, eum acclamantium turba PROSEQVEBANTVR. Sic Cic. Philipp. xii. optat vt legati OPTIMIS OMNIBVS proficiantur. Senec. in Octauia Act. iiii. Sc. i. de Nerone:

Et ipse lateri iunctus, atque hærens tuo,

Sublimis inter ciuium LÆTA OMINA

Incessit.--

SED & quæ bene ac feliciter euenire cupiebāt, BONIS OMNIBVS PROSEQVEBANTVR. Cic. Epist. xii. lib. iiii. Familiar. ad Appium: Neque enim tristius dicere quicquam debeo ea de re, quam tu ipse OMNIBVS OPTIMIS PROSEQVERIS. Cōtrà, quos perire

rire optabant, eos MALIS OMNIBVS PROSEQVEBANTVR. Cic. pro Sextio: Exierunt MALIS OMNIBVS atque execrationibus duo vulturij paludati.

VETERES certè ipsafinet hominum voces, quæ OMINA appellabant, diligèter obseruasse, quod eas valere crederent, Cic. lib. i. de Diuinat. scribit. Ideòq; BONA OMINA studiosè amplectebantur, & ea se Accipere profitebantur. Docet hoc Cicero eodem lib. exempla aliquot OMINVM proferens: L. Paullus, ait, Consul iterum, cum ei, bellum vt cum rege Perse gereret, obtigisset, vt eo ipso die domum ad vesperum rediit, filiolum suam Tertiam, quæ tum erat admodum parua, osculans animaduertit tristulam. Quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Perse perijt. Tum ille arctius puellam complexus, ACCIPIO, inquit, OMEN mea filia. Idè lib. ii. de Diuinat. Æmilio Paulo Perse perijisse, quod OMEN pater ACCEPIT. Quod & Plutarc. in Æmil. illos ipsos Ciceronis de Diuin. libros auctores laudās ita refert: Λέγεται δ' αὐτὸν ὡς ἀνηγορεύθη, καὶ τοῦ Περσέως στρατηγὸς ὑπὸ τοῦ δήμου παντός, οἴχεδὲ ἑρσοταροῦοισι λαμπαρῶς. εὐρεῖν τὸ θογάτερον πλὴν Τερτίαν δὲ ἀκρυμμένον ἐπὶ παιδίον ἔσαν, ἀσπασόμενον οὐδ' αὐτίκ' ἐρωτῶν ἐφ' ὅτῳ λελύπηται. πλὴν δὲ περὶ ἀλαλασσάν καὶ κατεφιλῆσαν. ἔχρησθε οἴοσα εἰπεῖν, ὡς πάλαι ἡμῖν ὁ Περσεὺς τέθνηκεν, λέγουσαν κωνίδιον σύντροφον, οὕτω ἑρσοταροῦοισι μερόμενον. Καὶ τὸν Αἰμύλιον, ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ, φῶναι, ὡς θύγατερ, καὶ ΔΕΧΟΜΑΙ ΤΟΝ ΟΙΩΝΟΝ. ταῦτα μὲν οὐδ' Κικέρων ὁ ῥήτωρ ἐν τοῖς περὶ Μαρτυρίας ἱστορεῖται. Lituus lib. i. Dextra Hercules datus, ACCIPERE SE OMEN, impleturumque fata. Idem lib. v. Qua voce audita & Senatus ACCIPERE SE OMEN ex curia egressus conclamauit. Idem lib. ix. ACCIPERE SE OMEN Consules dicunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant. Valer. Max. lib. i. cap. v. Eā enim voce audita Senatus se ACCIPERE OMEN respondit. Tacitus lib. ii. ACCIPERE OMEN, & matrimonia ac pecunias hostium prædæ destinare. Quid. lib. vii. Metamorph.

ACCIPIO, sintque ista PRECOR felicia mentis

Signa tua, dixi, quæ das mihi, pignoris OMEN.

Idem lib. i. Fastor.

ACCIPIO REVOCAMEN, ait.

Eademque loquendi forma Valer. Flacc. lib. i. Argonautic. ACCIPERE AVGVRIVM dixit.

NEC ACCIPERE tantum, sed & ARRIPERE OMEN Latini auctores dicunt. Valerius lib. i. cap. v. illam Paulli Æmilij historiam referens: ARRIPVIT igitur OMEN Paullus. Spartianus in Seuero, Sibi OMEN futurae felicitatis ARRIPVIT.

STERNVTANTES ETIAM OMNIS CAUSA SALVTARE MORIS ERAT. Plinius lib. xxviii. cap. ii. Cur sternutamentis salutamur? Quod etiam Tiberium Cesarem tristissimum (vt constat) hominum in vehiculo exegisse tradunt. Apul. lib. ix. de Afino aur. Pone tergum eius maritus acceperat sonum sternutationis: quod cum putaret ab ea profectum, SOLITO SERMONE SALVTEM EI FERAT IMPRECATVS: & iterato rursus & frequenter sepius. Quod Græcis peræquè sollempne fuisse Aristoteles indicat in Problemate, quærens, Διά τι τῶν μὲν ἄλλων πνευμάτων αἱ ἕξοδοι οἷον φύσις ἢ ἐρυγμῶς οὐχ ἰσθῶν, Η ΔΕ ΤΟΥ ΠΤΑΡΜΟΥ ΙΕΡΑ. Nam postquam dixit, Τὸν πταρμὸν τῆς κεφαλῆς πνεῦμα esse, subiungit, Διά τὸ ἱερώτατον οὐδ' εἶναι τὸν τόπον ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ, ΩΣ ΙΕΡΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΣΙΝ. Et mox, Εἴ γε ὡς σημεῖον ὑγείας τὰ ἀρόφου καὶ ἱερωτάτου τόπου ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΣΙΝ, ὡς ἱερὸν καὶ φημὶν ἀγαθῶν πύουται. Idem probat Epigramma Græcum hoc versu:

Οὐδὲ λέγειν, ΖΕΥΣ ΩΣ ΟΝ ὅταν πταρῆ.

Inde & omina cepisse veteres Catullus ostendit, cum ait:

Hoc vt dixit amor, sinistra, vt ante,

DEXTRA STERNVIT APPROBATIONE.

Propert. lib. ii. Eleg. iii.

Num tibi nascenti primis, mea vita, diebus

Aridus argutum STERNVIT OMEN amor?

Sed & Cicero lib. ii. de Diuinatio. inter ea quæ vt ominosa in rebus suscipiendis ob-

seruanda monet, sternutamenta ponit. Apud Xenophontem lib. III. Αναξας κδρ. cum Xenophon dixisset multa esse, quæ pulcherrimam salutis spem pollicerentur, accidit, hæc eo dicente, sternutamentum alicuius, Ακολούθητες δὲ αὐτῷ, οἱ ἄλλοι πάντες μὲν ὄρμη ΠΡΟΣΕΚΥΝΗΣΑΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ. Idem OMEN accipiens Xenophon, subiicit: Δοκί μοι, ὦ ἄνδρες, ἐπεὶ πᾶσι σωτηρίας ὑμῶν ληόντων ΟΙΩΝΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ τοῦ σωτήρος ἐφάνη, εὐχόμεθα τῷ θεῷ τὴν σωτηρίαν.

ET QVONIAM ad hoc ventum est, non abs re fuerit subtexere, quæ boni OMINIS gratia ab antiquis supersticiose magis quam religiose seruata deprehendi. In lustranda certè colonia vt Cic. lib. I. de Diuinat. scribit, ab eo qui eam deduceret, & cum Imperator exercitum, Censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur: quod idem in delectu Consules obseruabant, vt primus miles fieret bono nomine. Vnde Plinius lib. XXVIII. cap. II. Cur publicis lustris etiam NOMINA VICTIMAS DVCENTIVM PROSPERA ELIGIMVS? In publicorum quoque vectigalium locatione, lacus Lucrinus propter lucri sonum nomini inhaerentem primus locabatur. Quod Festus tradit, aliisque exemplis ominum religiosam obseruationem confirmat: LACVS, inquiens, LVCRINVS in vectigalibus publicis primus locatur fruendus (sic enim legendum contendo) OMINIS BONI GRATIA, vt in delectu censuue primi nominantur, VALERIVS, SALVIVS, STATORIVS. Eiusmodi fuisse verisimile est eorum militum nomina quos Tacit. in Capitolij dedicatione adhibitos ita lib. XX. scribit: Ingressi milites, quibus FAVSTA NOMINA, FELICIBVS RAMIS. Ad bona etiam nomina & omina pertinet, quod Fest. alibi scribit in hunc modum: GAIA CÆCILIA appellata est, vt Romam venit, quæ antea Tanaquil vocata erat, vxor Tarquinij Prisci regis Romanorum: quæ tantæ probitatis fuit, vt id nomen, OMINIS BONI CAUSA, frequententer nubentes, quam summam asseuerant lanificam fuisse. Idem aliàs, REGILLIS, tunics albis & reticulis luteis, utriusque vestis textis solum astantibus pridie nuptiarum diem, virgines indute cubitum ibant OMINIS CAUSA, vt etiam in togis virilibus dandis obseruari solet. Præterea de Strenæ etymo idem auctor tradit hæc: STRENAM vocamus, quæ datur die religioso, OMINIS BONI GRATIA, à numero quo significatur alterum tertiumque venturum, similis commodi: veluti Trenam præposita S, litera, vt in loco & lite solebant antiqui. Macrobius lib. I. Saturnal. cap. III. Inde Mane, dum dies clarus: Mane autem dictum, aut quod ab inferioribus locis, id est à Manibus, exordium lucis emergat, aut (quod verius mihi videtur) AB OMINE BONI NOMINIS. Nam & Lanuuii Mane pro bono dicunt, sicut apud nos quoque contrariam est Immane, vt Immanis bellua, vel Immane facinus, & hoc genus cetera pro non bono. Eadē. nque ratione innuere videtur Festus Deos Inferos, MANES dictos, pro bonis, à suppliciter eos venerantibus propter metum mortis. Augusto vtique apud Accium descendenti in aciem OMEN victoriæ fecisse fertur Agathonis, cui Eutychnus, cum alino cui Nicon nomen erat, occensus: vt à Suetonio in Aug. cap. CXVI. notatum est. Quod & Plutarchus in Antonio ita refert: Κάσσει δὲ λέγεται ὡς ἐπὶ σκότους ἔσπετο τῆς σκλήρας κύκλω παρὰ τὴν πύλιν, ἀπὸ τῆς νεύς, ἀπὸ τῆς ἐλευθέρων ὄνον ἀπαντήσαι. Πυθιδόφω δὲ τοῦ υἱοῦ μα, γνωρίσας αὐτῷ εἶπεν. Ἐμοὶ ὡς Εὐτυχὸς ὄνομα, τῷ δὲ ὄνομα Νικῶν. Διό καὶ τοῖς ἐμὲ λόγοις τὸν τὸ πῶν κοσμῶν ὑπερον ἔσησε χαλκοῦ ὄνον ἐκ ἀπὸ τῶν.

VVLGO autem credebant OMINA PRINCIPIIS OMNIBVS INESSE: quod Ouidius testatur, exemplisque illustrat in hunc modum lib. I. Fast.

OMINA PRINCIPIIS, inquit, INESSE SOLENT.

AD PRIMAM VOCEM timidus aduertimus aures,

ET PRIMVM VISAM CONSVLIT AVGV AVEM.

Suetonius etiam in Augusto cap. XCII. hæc de eius Imperatoris superstitione scribit: Observabat & dies quosdam, ne aut postridie mundinus quoquam proficisceretur: aut Nonis quidquam rei seris inchoaret: nihil in hoc quidem aliud deuitans, vt ad Tiberium scribit, quam δυσφημίαν OMINIS.

NOMINVM planè δυσφημίαν sedulo vitasse veteres docent EPIDAMNI in Dyr-RACHIVM, & MALEVENTI in BENEVENTVM mutatae appellationes. Illius enim mutationis

mutationis nullam aliam causam fuisse, quam inauspicatum nomen, & quod velut in DAMNVM ituris TRISTE ID OMEN visum esset, testes sunt Plinius lib. III. Natur. hist. cap. XXIII. & Pomponius Mela lib. II. cap. I. quod & Plautinus locus perstringit Me-nechmis Act. II. Sc. I. Idemque perspicue Dio lib. XII. tradit his verbis: Οἱ δ' ἄλλοι Δυρράχων ἀπονομαδῶναι, τὸ χωρίον ἔσπετο τῶν Ρωμαίων, πρὸς τὴν τῆς βασιλῆος δυσχερείαν, ἔφασαν, ὅτι ἢ τῆς Επιδάμου πρὸς ὄρησις, Ζημιῶν δὲ δήλωσιν ἐκ τῆς τῶν λατίνων γλώσσης ἔχουσαι, δυσσιάντος σφίσι ἐκ τῶν ἀφαιρέσθαι ἐς αὐτὴν ἐδόξεν εἶναι. Alteram verò metamorphosin eadem ratio suavit. Nam quod ominosa esset, & sinistra alicuius euentus prænuntia MALEVENTI vox, auspicatius mutato nomine, BENEVENTVM eam coloniam appellatam, Plin. lib. III. Nat. hist. cap. XI. auctor est. Atque adeo malis ominibus ab incæptis deterritos ostendit Tibull. lib. I. Eleg. III. his versibus,

Aut ego sum causatus aues, aut OMINA DIRA Saturni sacra me tenuisse die.

TRISTIVM autem OMINVM exempla duo subiecisse contentus ero. Vnum ex Liuii lib. XII. & Valer. Max. lib. I. cap. VI. qui Q. Petilium Cos. narrat aduersus Ballistæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuisse, ibique adhortantem pro concione milites immemorem ambiguitatis verbi dixisse, HODIE LETIVM CAPIAM. Quod ci omen Leti fuit, Nam & eo die missili traiectus cecidit. Alteri ex Plinio qui lib. XV. cap. XIX. auctor est M. Crasso nauim aduersus Parthos conscendenti OMEN fecisse vocem prædicantis venales Cauneas, quasi (vt ego interpretor) hac ei voce denuntiaretur, CAVE NE EAS.

ATQVE VI BONA seu FAVSTA OMINA (quæ à Carullo in Epithalamio CANDIDA, ab Horatio verò lib. III. Carmin. Ode II. SECVNDÀ, à Silio Italico lib. XIII. DEXTRA, à Seneca in Octavia Act. III. Sc. I. LÆTA vocantur) ACCIPERE SE dicebant: ita MALA (quæ DIRA vocant Ouid. lib. V. Metamorphos. Tibull. lib. V. Eleg. III. Seneca lib. II. de Benefic. Sueton. in Augusto cap. XIII. & INFAVSTA Ouid. lib. VI. Metamorphos. & SINISTRA idem Epist. XXIII. Heroid. & TRISTIA idem lib. III. Amor. Eleg. XI. & ADVERSA Sueton. in Vitell. cap. VIII. FVNESTA, Cic. pro Cluent. & Tacit. lib. XVIII.) respuebant, detestabantur & auerfabatur. Peto Albinouanus in Carm. Consolator. ad Liuiam:

Tu letum optasti, DIIS AVERSANTIBVS OMEN.

Qua in re, visitata erant verba hæc, QVOD ABOMINOR. Cuius locutionis exempla in his qui mihi adolescenti exciderunt, De Verborum, quæ ad Ius pertinet, Significat. libris, protuli: quibus hæc addi velim, Ouid. lib. III. de Ponto Eleg. I.

Si mea mors redimenda tua, QVOD ABOMINOR, esset,

Idem lib. IX. Metamorph.

--QVOD ABOMINOR, ergo

Edita, fortè tuo fuerit si fœmina partu.

Plin. lib. VI. Epistol. ad Tyronem: Deinde scias, si quis fortè te, QVOD ABOMINOR, fallit, paratam ultionem. Q. Curtius lib. VII. Hoc aut moderatè perferendum, aut; QVOD ABOMINOR, in te ruet. Apud Dion. lib. LV. Lituia ad Augustum tristem casum ita abominatur, Δεινὸν δὲ τι παρόντος, ΟΜΗΓΕΝΟΙΤΟ, συναπολουμένη. Interdum verò, QVOD DII OMEN AVERTANT, in hac specie dicebant, Cicero in Epistola ad Brutum: Similiter, ait, fuerit, QVOD DII OMEN AVERTANT, Reipub. vicem dolebo. Idem Philipp. III. Quod si iam, QVOD DII OMEN AVERTANT, fatum extremum Reipub. venit. Liuius lib. XXVIII. Quod si, QVOD OMNES DII OMEN AVERTANT, & dicere etiam reformidat animus, sed quæ acciderunt, etiam accidere possunt, victor Annibal ire ad urbem pergit. His finitimum est, quod Cicero lib. IX. Epist. ad Attic. Contrà igitur, DII, inquit, AVERTANT.

NONNVN QVAM verò dicebant, QVOD IVPITER OMEN AVERTAT. Cic. Epist. ad Brutum: Nihil adfertur quo minus summa supplicia, si, QVOD IVPITER OMEN AVERTAT, pater puerorum vicerit, nobis subeunda sint. Idem Philipp. XI. Quid Bestiam, qui

Consulatum in Bruti locum se petere proficitur? ATQUE HOC QUIDEM DETESTABILE OMEN AVERTAT IVPITER. Seneca in Hippolyto Act. II. Sc. III.

— SVMMS HOC OMEN DEVS

AVERTAT.—

Idem in Octavia Act. I. Sc. II.

Hec quam nefandum prospicit noster timor

Scelus, QVOD VTINAM NYMEN AVERTAT DEVM.

Interdum etiam alii verborum figuris OMINA DIRA & TRISTIA AVERSABANTVR. Ouid. lib. I. Amor. Eleg. XIII.

— PROCVL OMEN ABESTO.

Seneca Oedipo Act. III. Sc. III.

PROCVL SIT OMEN: *vinit, & vinit precor.*

Silius Italic. lib. II.

Iam tibi, sed PROCVL HÆC AVERTANT FATA, minatur.

Aliàs etiam legimus dixisse eos, QVOD DII PROHIBEANT. Terentius Andr. Act. III. Sc. III.

Si eueniat, QVOD DII PROHIBEANT, discessio.

Idem Adelp. Act. II. Sc. III.

— DEOS QVÆSO ISTHÆC PROHIBEANT.

Rurfus Hecyra Act. II. Sc. I.

— DII MALA PROHIBEANT.

Cicero pro Sex. Rosc. Amerino. DII PROHIBEANT, IVDICES, *ut hoc praesidium sectorum existimetur.* Asinius Pollio lib. X. Epist. famil. *Quæ si QVOD DII PROHIBEANT, vera sunt.* Lilius libro VI. *Bene facitis QVOD ABOMINAMINI, DII PROHIBEANT.* Tacit. lib. XX. *Nam pulsus, QVOD DII PROHIBEANT, Romanis, quid aliud quam bella omnium inter se gentium existant?*

SÆPENVMERO etiam, abominantes hoc utebantur loquendi genere, DII MELIORA. Cicero lib. de Senectute. *Bene Sophocles, cum ex eo quidam iam affecta etate quaereret, ut veterum rebus veneris, DII MELIORA, inquit. Quæ transcripsit Valer. Max. lib. III. cap. III. Idem Tull. Philipp. VIII. Ergo habet Antonius quod suis polliceatur, nos num quid tale habemus? DII MELIORA. Et Philipp. X. Quæro igitur, cum me Bruti similem malis, an Antonij, ac permitto, ut de tribus Antonij eligas quem velis. DII MELIORA, inquit. Lilius lib. IX. *Quid tamen si spondissemus urbem hanc relicturum populum Rom? si incensurum, si magistratus, si Senatum, si leges non habiturum, si sub regibus futurum? DII MELIORA, inquit. Idem lib. XXXIX. Id ubi mulier audiuit, perturbata, DII MELIORA, inquit. Virgil. lib. III. Georgic.**

DII MELIORA *piis, errorumque hostibus illum.*

Aliàs etiam dictum reperio, DII MELIVS. Valerius Maximus lib. VI. cap. I. DII MELIVS, *quod hunc animum viris earum in acie non dederunt.* M. Fab. Quintilian. Declamat. CCCXXI. *Hoc igitur primum veluti mentium, animiq; tentati veneno sumus. Sed DII MELIVS.* Propert. lib. III. Eleg.

DII MELIVS, *quantum mulier foret una triumphus.*

Ouid. lib. II. de Arte aman.

DII MELIVS, *vix hoc nupta tenere potest.*

Et lib. II. de Remed. amor.

DII MELIVS, *quam nos moneamus talia quemquam.*

Idem in Ibin:

DII MELIVS, *quorum longè mihi maximus ille,*

Qui nostras inopes non sinit esse vias.

Idem lib. IX. Metamorphos.

— *An habent & omina pondus.*

DII MELIVS.—

Idem

Idem lib. II. Amor. Eleg. VII.

DII MELIVS, *quam me si sit peccare libido,*

Sordida contempra: fortis amica iuuet.

Idem Epist. III. Heroid.

DII MELIVS, *validoque precor vibrata lacerta.*

Transerat Heclorem Pelias hasta latus.

Et Epist. XVI.

DII MELIVS, *similis non fuit ille tui.*

Lucanus lib. II.

DII MELIVS, *belli tulimus quod damna priores.*

Et lib. III.

DII MELIVS, *quod non Latias Eous in auras*

Nunc furor incubuit.—

Interdum verò absolute DII MELIVS, vel DII MELIORA, dicebant: interdum verbum aliquod addebant. Tibull. lib. III. Eleg. IIII.

DII MELIORA FERANT.—

Pacuvius in Chryse, Nonio referente, DII MOVERINT MELIORA, *atque amentiam a uerruca sint tuam.* Symmach. lib. II. Epist. IV. DII MELIORA PROCVRENT. Sic & DII MELIVS FACIANT, apud Plaut. Pseud. Act. I. Sc. III. & Bacchidib. Act. III. Sc. III. Catana Act. III. Sc. III. ET MELIVS FAXINT, apud eundem Mercat. Act. II. Sc. II. Necnon apud Terent. Phormione Act. V. Sc. VI. Nauisfrata, ex Phormione audiens virum alteram vxorem duxisse,

— *Mi homo, ait, DII MELIVS DVINT.*

INTERDVIM directis verbis à diis precabantur, VT MALA OMINA AVERTERENT. Cicero Philip. III. O DII IMMORTALES AVERTITE ET DETESTAMINI QVÆSO HOC OMEN. Ouid. Epist. XIII. Heroid.

DII, PRECOR, A NOBIS OMEN REMOVETE SINISTRVM.

Virgil. lib. III. Æneid.

Et pater, ait, Anchises passis de littore palmis,

Numina magna vocat meritisque indicit honores:

DII PROHIBETE MINAS, DII TALEM AVERTITE CASVM.

Et rufus eod. lib.

— DII TALEM TERRIS AVERTITE PESTEM.

QVANDOQVE etiam dicebant, MELIVS OMINARE. Cuius dicti exempla suppeditant Plaut. Ruden. Act. II. Sc. III. Cicero in Bruto, seu de Clar. Orat. & Apuleius lib. I. de Asino aur.

SED iam ad Votorum formulas transeamus, in quibus sollempne fuisse verbum, VOVEO, non est ignotum. Romulum quidem sistendæ suorum fugæ causa Ioui Statori templum ita vouentem Lilius lib. I. inducit: TV PATER Deum hominumque, hinc saltem arce hostes, deme terrorè Romanis fugamque fradam. *siste: HIC EGO tibi templum Statori Ioui quod monumentum sit posteris tua præsentis ope seruatam urbem esse, VOVEO.* Idem lib. X. auctor est, Appium in medio pugne discrimine, ita vt inter prima signa manibus ad cælum sublatis aspiceretur, vota suscepisse, in hunc modum: BELLONA, SI HODIE NOBIS VICTORIAM DVIS, AST EGO TEMPLVM TIBI VOVEO. Sic & in carmine euocationis Deorum apud Macrobius votum suscipitur his verbis: SI ITA FECERITIS, VOVEO VOBIS TEMPLA LVDSQVE FACTVRVM. Sed & Pomponius egregius Attellanatus scriptor in Gallis Transalpinis, testibus Agell. lib. XVII. cap. VI. & Macrobio lib. VI. Saturnal. cap. IX. scripserat, MARS TIBI VOVEO FACTVRVM, I VNQVAM REDIERO, BIDENTI VERRE. Annuæ etiam vota eodem verbo suscipi solita, docet Tertullian. in lib. de Corona milit. *Ecce, inquit, annua votorum nūcupatio, quid videtur? Prima in principis, secunda in Capitolio: Accipe post loca, & verba, HVNC TIBI IVPITER BOVEM CORNIBVS AVRO DECORATIS VOVEMVS ESSE FVTVRVM.* Simili modo Camillum Dictatorem urbe egressum, cum edixisset vt arma milites

k iij

capere, Liu. lib. v. in hæc verba vouisse refert: TVO DVCTV, PYTHICE APOLLO TVOQ. NVMINE INSTINCTVS, PERGO AD DELENDAM VRBEM VEIOS, TIBIQVE HINC DECIMAM PARTEM PRÆDÆ VOVEO. Cuius voti mentione faciunt Valer. Max. lib. v. cap. vi. & Plutarch. in Camillo. At idem Lilius lib. xxxvii. alia verborum figura conceptam voti nuncupationem suppeditat. A Consule enim præeunte P. Licinio Pontifice Max. votum ita nuncupatum fuisse tradit: SI DVELLVM QVOD CVM REGE ANTIOCHO SVMI POPVLVS IVSSIT, ID EX SENTENTIA SENATVS P. Q. R. CONFECTVM ERIT, TVM TIBI IVPITER POPVLVS ROM. LVDS MAGNOS DIES X. CONTINVO FACIET, DONAQVE AD PVLVINARIA DABVNTVR. DE PECVNIA, QVANTAM SENATVS DECREVIT. QVISQVIS MAGISTRATVS EOS LVDS QVANDOVQVE FAXIT, HI LVDI RECTE FACTI, DONAQVE DATA RECTE SVNT. Cui loco adiungenda est extrema clausula sollemnis illius carminis, quæ hæc deinceps habetur: HÆC FAXITIS, VT IEGO SCIAM, SENTIAM INTELLIGAMQVE: TVM QVISQVIS VOTVM, HQC FAXIT, RECTE FACTVM ESTO. Idem Lilius lib. xxxi. de Consule loquens, *Tanta pecunia, quantam tuum, cum solueretur, Senatus censuisset, LVDS DONAQVE FACTVRVM VOUIT.* Adiciam & ex Petronij Arbitri Satyrico aliam voti formam: *Itaque, ait, timidissimo murmure votum feci: & DOMINA, inquam, VENVS, SI EGO HVNC PVRYM BASIAVERO, ITA VT ILLE NON SENTIAT, CRAS ILLI PAR COLVMBARVM DONABO.* Votorum etiã exempla aliquot numeris adstricta, versibusque conclusa subicere non erit inutile. Cloatham certè manus ad cælum tendentem Virgil. lib. v. refert Deos in vota ita vocasse:

DII QVIBVS IMPERIVM PELAGI, QVORVM ÆQVORA CVRRO,
VOBIS LÆTVS EGO, CANDENTEM, IN LITTORE, TAVRV
CONSTITVAM ANTE ARAS, VOTI REVS, EXTAQVE SALSOS
PORRICIAM IN FLVCTVS, ET IVINA LIQVENTIA FVNDAM.

Idem lib. ix. Æneid. Ascanium vota facientem inducit sub hac verborum formula:

IVPITER OMNIPOTENS, AVDACIVS ANNVE COEPTIS:
IPSE TIBI AD TVA TEMPLA FERAM SOLLEMNIA DONA,
ET STATVAM ANTE ARAS AVRATA FRONTE IVVENCVM
CANDENTEM, PARITERQVE CAPVT CVM MATRE FERENTEM.

Ovidius etiam lib. v. Fastor. Augusti votum, quod in Philippenfi bello pro vltione paterna suscepro, Marti Vltori nuncupasse eum Sueton. narrat, versibus sic concipit:

SI MIHI BELLANDI PATER EST, VESTÆQVE SACERDOS
AVCTOR, ET VVICISCI NVMEN VTRVMQVE PARO:
MARS ADÈS, ET SATIA SCELERATO SANGVINE FERRVM,
STETQVE FAVOR CAUSA PRO MELIORE TVVS.
TEMPLA FERES, ET ME VICTORE VOCABERIS VLTOR.

Idem lib. iiii. Fast. Ioui ab Ænea factum votum referens,

Hostica, ait, Tyrrheno vota est vindemia regi:

IVPITER, E LATIO PALMITE MVSTA FERES.
Est verò longè elegantissimum votum, quod Veneri pro Æneide sua sese nuncupasse, & in tabula suspendisse, Virgilius in Catalectis suis testatum reliquit, his versibus:

SI MIHI SVSCEPTVM FVERIT DECVRRERE MVNVS,
O PAPHON, Ô SEDES QVÆ COLIS IDALIAS,
TROIVS ÆNEAS ROMANA PER OPPIDA, DIGNO
IAM TANDEM VT TECVM CARMINE VECTVS EAT:

Non ego ture modò, aut piëta tua templa tabella

Ornabo, & PVRYS ferta feram MANIBVS:

Corniger hos aries humilis, & Maxima taurus

Victima, sacros tinget HONORE focos.

Marmoreusque tibi, aut digne co loribus ales

In morem piëta stabit amor pharetra.

Adsis

ADIIS Ô CYTHEREA: *tuus te Casar Olympo*

Et Surrentini litoris ora vocat.

Extat & apud Valer. Flacc. lib. i. Argonaut. voti formula, ad hunc modum:

-- Tendensque pius ad sidera palmas:

OMNIPOTENS REGINA, inquit, & reliqua.

DA SCYTHIAM PHASIMQVE MIHI: TVQVE INNVA PALLAS

ERIPER ME: VESTRIS EGOMET TVNC VELLERA TEMPLIS.

ILLA DABO: DABIT AVRATIS, ET CORNIBVS IGNI.

COLLA PATER, NIVEIQVE GREGES ALTARIA CINGENT.

Annibal verò apud Sil. Italic. lib. viii. templa signaque ita vouet.

NYMPHA DECVS GENERIS, QVO NON SACRATIVS VLLVM

NVMEN, ait, NOBIS FELIX OBLATA SECVNDIS:

AST EGO TE COMPOS PVGNÆ, CARTHAGINIS ARCE

MARMOREIS SISTAM TEMPLIS: IVXTAQVE DICABO

ÆQVEVAM GEMINO SIMVLACRI NVMINE DIDO.

At apud Virgilium lib. i. Æneid. Veneri Æneas votum facit his verbis,

MVLTA TIBI ANTE ARAS NOSTRA CADET HOSTIA DEXTRA.

Propertius quoque lib. iiii. Eleg. x. Romulum in pugna aduersus Acronem, his Iouem votis occupasse, fingit.

IVPITER HÆC HODIE TIBI VICTIMA CORRVET ACRON.

ENIMVERO in ea votorum nuncupatione, quæ à Cæforibus lustrum condentibus fiebat, inuenio ante Scipionis ætatem sollemni carmine Deos oratos, vt POPVLIRORES MELIORES AMPLIORESQVE FACERENT. Quod ab Africano emendatum, institutumque deinceps rogati, vt eas res perpetvo incolvmes seruarent, Valerius Max. lib. iiii. cap. i. me docuit, cuius ipsamet verba apponam. *Africanus cum Censor lustrum conderet, in quo solito sacrificio scriba ex publicis tabulis sollemne ei precationis carmẽ præiret, quo Dij immortales, vt POPVLIRORES MELIORES FACERENT, rogabatur: Satis, inquit, bona & magna sunt. Itaque, precor, vt eas perpetvo incolvmes seruent. Ac sanè in tabulis publicis ad hunc modum scribi iussit: qua votorum verecundia Censores in condendis lustris vsi sunt. Et id ipsum nisi vnus Valerij Maximi esset testimonio cognitum, hoc vetustas, vt alia multa, obliuione obruisset. Atq; hæc nimirum vota sunt, quæ in proximum lustrum nuncupari, & suscipi moris fuisse, Suet. in Augusto cap. xvii. ita tradit. Cum lustrum in cæpo Martio magna populi frequentia conderet, vota, quæ in proximũ lustrum suscipi mos est, collegam suum Tiberium nuncupare iussit. Nã se quãquã conscriptis, paratisque iam tabulis negauit suscepturum, quæ non esset soluturus. Lilius lib. xxx. Vouit in eadem verba Cos. præeunte Pontifice Max. quibus antea, QVINQVENNALIA VOTASVS SCIPI solita erant. Planè bello Punico secundo post Romanos equestri prælio ad Ticinum amnem victos, iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Caius Attilius Serranus Prætor vota suscipere iussus est in hæc verba, SI IN DECEM ANNOS RESP. EODEM STETISSET STATV, quæ admodum à Lilio lib. xxi. memoriæ proditum est. Idem lib. xxx. M. Claudio Marcello & T. Quintio Coss. imperatum refert, vt priusquam ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Dictator in quintum annũ vouisset, SI EODEM STATV RESPVB. STARET. Eiusdem generis erant Ciceronis vota, quæ à se sub hac formula, SI RESPVB. STETISSET, facta ipsemet lib. xv. Epist. ad Attic. scribit. Quinetiam cū populus Romanus in animo haberet bellum aduersus Perseum Macedonum regem gerere, decreuisse Senatum Lilius lib. xlii. refert, vt C. Popilius Cos. LVDS PER DECEM DIES IOVI OPT. MAX. VOVERET, DONAQVE CIRCA OMNIA PVLVINARIA DARI, SI RESPVB. DECEM ANNOS IN EODEM STATV FVVISSET. Cùm verò Flaminius Cos. infidiis ab Annibale circumuentus, & ad Thrasimenũ lacum exercitus Ro. fusus esset, Decemviri, vt idem Lilius lib. xxii. testatur, libros Sibyllinos adire iussi, VER SACRVM vouendum, SI BELLATVM PROSPERE ESSET, RESQVE PVBLICA IN EODEM, QVO ANTE BELLVM FVVISSET, STATV PERMANSISSET, patribus retulerunt. Ideoq; populus de Vere sacro vouendo in hæc verba rogatus est. VELITIS*

k iiij

IVBEATIS, SI RESP. POPVLI RO. QVIRITIVM AD QVINQVENNIVM PROXIMVM, SICVT VELIM EAM, SALVA SERVATA ERIT HISCEDVELLIS, DATVM DONVM DVIT, POPVLS RO. QVIRIT. QVOD DVELLVM POPVLO ROM. CVM CARTHAGINIENSI EST; QVÆQVE DVELLA CVM GALLIS SVNT, QVI CIS ALPES SVNT: QVOD VER ATTVERIT EX SVILLO, OVILLO, CAPRINO GREGE, QVÆQVE PROFANA ERYNT, IOVI FIERI, EX QVA DIE SENATVS POPVLSQVE IVSSERIT, QVI FACIET QVANDO VOLET; QVAQVE LEGE VOLET FACITO. QVOMODO FAXIT, PROBE FACTVM ESTO. SI ID MORITVR, QVOD FIERI OPORTEBAT, PROFANVM ESTO, NEQVE SCELVS ESTO, SI QVIS RVMPET OCCIDETVE INSCIENS, NE FRAVS ESTO. SI QVIS CLEPSIT, NE POPVLO SCELVS ESTO, NEVE CVI CLEPTVM ERIT. SI ATRO DIE FAXIT INSCIENS, PROBE FACTVM ESTO. SI NOCTE SIVE LVCE, SI SERVVS SIVE LIBER FAXIT, PROBE FACTVM ESTO. SI ANTE ID EA SENATVS POPVLSQVE IVSSERIT FIERI, AC FAXIT, EO POPVLS SOLVTVS LIBER ESTO. Plutarch. in Fabio. *περὸν δὲ ὁ Δικτάτωρ εἰς τὸν ὄχλον εὐξάτο τοῖς θεοῖς, Ἐνιαυτὸ μὲν ἀγῶν καὶ σὺν καὶ περὶ βλάται καὶ βοῶν ἐπιγυλῶν, ὅσων ἰταλίας ἔροι καὶ πεδία, καὶ ποταμοὶ καὶ λιμῶνες εἰς ἄραν ἐσομένους ἡρώσει, καὶ ταύτην ἀπαυα.* Liuius lib. xxiii. VER SACRVM M. Porcio & L. Valerio Coss. factum fuisse narrat: quod quonia P. Licinius Pontifex non esse recte factum denuntiarat, de integro faciendum arbitrato Pontificū paucis cēstuerunt. VER autē SACRVM fuisse pecus quod natū esset inter Cal. Martias & pridie Cal. Maias Pub. Cornelio Scipione & T. Sempronio Lōgo Coss. Quibus ex locis pater, eiusmodi VERIS SACRI VOTO, SESE ROMANOS OBSTRINXISSE AD EA PECORA, QVÆ VERE PROXIMO NASCERENTVR, IMMOLANDA. Plenius verò fuit Sabinorum illud votum, qui aduersus Umbros diutino bello conflictati, more quorundā Græcorum, VOVERVNT, SE EÖ ANNO NATA CONSECRATVROS, vt Strabo lib. v. refert his verbis: *διότι παλαιμὸν τὸν σακρινὸν πολὺν χρόνον περὶ τοὺς ὄμβροτας, εὐξάτο καὶ τῶν ἑλλήνων πινέες, καὶ γινόμενα τῶν ἐτεινῶν τῶν καὶ ἱεροσάμνικα ἵεσ δὲ, τῶν γινόμενων, καὶ μὲν κατέθυσαν, καὶ δὲ καθιέρωσαν, ἀσθεῖας δὲ γινόμενης, εἰπέ τις, ὡς ἐγγεῖν καθιέρωσαν καὶ τὰ τέκνα. ἃ δ' ἐποίησαν τῆστο, καὶ τὸς γινόμενους τὸ τε παῖδας ἀρεῖας ἐπευφήμισαν.* De cuiusmodi voto hæc Sifenna lib. iiii. historiar. scripserat. *Quondā Sabini feruntur VOVISSE, SI RES COMMVNIS MELIORIBVS LOCIS CONSTITISSET, SE VER SACRVM FACTVROS. Quo voto damnati factum omnem dicuntur eius anni statim consecrassse.* quæ quidē ex duobus Sifennæ locis à Nonio adductis in verb. *Dammare*, & in verbo *Ver facrum* in hunc modum apte ni fallor, cōsarcinari possunt. Cuius voti etiā meminit Plinius lib. iii. Nat. histor. cap. xii. quo de Picentibus hæc dicit: *Orti sunt à Sabinis, VOTO VERE SACRO.* Illum etiā Veris facti morem Græcis & Barbaris olim vītatū Dionys. Halic. lib. i. explicat his verbis. *Ὅτι τε γὰρ εἰς ὄχλου πλῆθος ἐπίδοσαν αἱ πόλεις ποὶ λάβοιεν, ὡςτε μὲν καὶ τὰς ὀρεῖας τροφὰς ἀπασιν εἶναι ἀσφαλεῖς ἢ κακὰ θεῖσαι ταῖς ἐραυαῖς μεταβολαῖς ἢ γῆ σαυῖας τοὺς εὐχότας καὶ ῥπους ἐξήνεγκεν, ἢ τοι ὄνδ' ἐπὶ πάθος ἄλλο τὰς πόλεις κατὰ σχῶν, εἴτε ἀμεινον εἴτε χείρον ἀνάγκη ἐπισησε μεῖσσεως τῶ πλῆθος θεῶν ὁ τῶ δὲ καθιέρωσεν τὰς ἀγῶνων ἐτείους ἡρας ἐξέπεμπον ὄπλοισι κοσμήσαντες ἐκ τ' σφετέραις.* Atq; ex huiusmodi voto Sacranos appellatos, Reate ortos, qui ex Septimōtio Ligures, Siculōsq; exegerunt, Festus Pōp. memoriæ prodidit, nimirū quōd Vere sacro nati essent. Seruius quoque in vii. *Æn.* ad ea verba, *Et Sacranæ acies*, *Alī, ait, Sacranas acies Ardeatium volunt, qui aliquando cū pestilentia laborarent,* VER SACRVM VOVERVNT, VNDE SACRANI DICTI SVNT. VER AVTEM SACRVM IMMOLATIONIS GENVS EST. *Mos enim Italii fuit, vt magnis in periculis addicti, VOVERENT QVÆCVNQVE PROXIMO VERE NATA ESSENT APVD SE ANIMALIA IMMOLATVROS.* Quinctiam vt Festus Pomp. in voce *Mamertum*, scriptū reliquit, *Cum toto Samnio grauis incidisset pestilentia, Sthenius Metius eius gentis Princeps, conuocata ciuium suorum concione, exposuit se vidisse in quiete precipientem Apollinem, vt si vellent eo malo liberari, VER SACRVM VOVERENT, id est, quemadmodum ille interpretatur, QVÆCVMQVE VERE PROXIMO NATA ESSENT SIBI, IMMOLATVROS.* Denique vt huic sacrano spicilegio finem imponā, Seruius in mem-

branis ad ea verba lib. iii. *Æneid. Auri sacra fames,* VER SACRVM, interpretatur, deuotum. Planē Cymbrico Marficōque bello, aliter ac superiora, de quibus hæctenus, vota nuncupata dicit. Auctor est enim Suet. in August. cap. xxiii. Ioui Opt. Max. ea nūcupata, SI REMPVB. IN MELIOREM STATVM VERTISSET. Eademque verborū formula post Varianam cladem ludos magnos Ioui vouisse Augustum ibidem memorat. Inuenitur & in veteribus numis huiusmodi inscriptio. IOVI OPT. MAX. S.P. Q. R. VOTVM SOLVIT PRO SALVTE IMPERATORIS CÆSARIS, QVOD PER EVM RESPVB. IN AMPLIORI ATQVE TRANQVILIORI STATV ESSET. NVNC varia votorū genera & exempla in medium proferam, ex quibus diuerfas eorum conceptiones conditionēque, cuius colligere liceat. Variē namq; è re nata & pro imminētibus impendentibsq; periculis, aut aduersis quibus premebantur casibus, ea suscipi solebant: eiusque rei ergō interdum ædes sacras, interdum ludos, nonnunquam etiā Ver sacrum, Dona, Maiores hostias & Decimam prædæ voueri moris erat. Exempla cuiusque generis adscribam: & vt de his primū dicam, quæ pro felici belli exitu & victoriæ aduersus hostes adipiscendæ causa, facta accepimus, Attilium aduersus Samnites pugnantem Ioui Statori templum vouisse, SI CONSTITISSET A FVGA Romana acies, redintegratōque prælio cæcidisset, vicissetq; legiones Samnitum, Liuius lib. x. auctor est. Idem lib. xxix. Consulē principio pugnaæ adem Fortunæ Primigeniæ vouisse refert, SI EO DIE HOSTES FVDISSET. Eodemque modo Cornelium Cōsulem aduersus Insuabres missum principio pugnaæ, adē Sospitæ Iunoni, SI EO DIE HOSTES FVSI FUGATI QVE ESSENT, vouisse, idem Liuius lib. xxxii. narrat. Fulvium etiam Flaccum ob Celtiberos in fugam Equitū virtute versos ac cæfos, Fortunæ Equestri adē vouisse idem auctor lib. xl. memorat. Nec in hac votorum specie, in qua consistimus, siendum est, L. Papyrij Cos. celebre, & historiarum monumentis ad testādā temporum frugalitatem consignatum votum. Is enim aduersus Samnites dimicaturus, in ipso discrimine, quo tēpla Dis voueri mos erat, vouit Ioui Victori, SI VICISSET, LEGIONESQVE HOSTIVM FVDISSET, POCILLVM MVLSI, PRIVS QVAM TEMETVM BIBERET; SE ESSE FACTVRVM. Quod cum Liuius lib. x. prædicat etiam Plinius lib. xiiii. Natural. histor. cap. xiii. Sed & Q. Seruillum Halam Dictatorem, ex auctoritate patrum, SI PROSPERE BELLVM CONTRA GALLOS EVENISSET, ludos magnos vouisse Liuius lib. vii. refert. Idem lib. vi. auctor est adem Martis Gallico bello votam. Eodemque libro legimus, Camillum Dictatorem belli causa contra Veios dictum, omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos Veijs captis se facturum, ex Senatusconsulto vouisse. Marcus quoque Fulvius Prætor, quemadmodum idem Liuius lib. xxxix. perstringit, ludos magnos Ioui Opt. Max. vouit eo die, quo Ambraciam cepit. Quinctiam cum in eo esset Marcellus, vt manum confereret cum Gallis, & eorum duce Viridomaro, vouisse eum Ioui Feretrio Plutarchus refert, *τὸ καλλίστη τῶν κατὰ τοὺς πολέμοις ὄπλων καθιέρωσεν.* Idē in Camillo, votū eius refert huiusmodi. *καρῶν μὲν εὐχὰς ἐποίησατο, τ' ἀρχὴς ὅτι τῶν πολέμων τέλος εὐκλεῖς λαβὼν, τὰς μεγάλας θεὰς ἄξεν, καὶ νεῶν θεοὺς, καὶ μητέρα Μαῦρταν καὶ υἱοὺς ῥαμῆοις, καθιέρωσεν.* Idem in Mario: *εὐξάτο δὲ καὶ Κατλος ὁμοίως ἀνασχῶν τὰς χεῖρας, καθιέρωσεν τ' τῶν ἡμερῶν ἐκείνης.* Bello quoque Gallico ad Clastidium Marcellus templū Honori & Virtuti vouit, vt Liuius lib. xxvii. Valer. Max. lib. i. cap. i. & Plutarch. in eius vita scribunt. Bellis verò Punicis Repub. multum afflicta & ob assiduas calamitates crebrāsq; clades acceptas valde artonitis & stupefactis ciuium mentibus, adem Menti librorum Sibyllinorum monitu votam præter Liuium lib. xxi. testis est Ouidius lib. vi. Fast. his verbis:

*Mens quoque numen habet: Menti delubra videmus
Vota, metu belli perfide Pœne tui.
Pœne rebellabas, & leto Consul is omnes
Attoniti, Mauras pertimuerunt manus.
Spem metus expulerat, cum MENTI VOTA SENATVS
SVSCIPIT, & melior protinus illa venit.*

Flatium etiam Cōcordiæ adem vouisse, SI RECONCILIASSET POPVLO ORDI-

NES, Plinius lib. xxxi. cap. i. literis prodidit. Sanè, PRO VALETVDINE POPVLI, peste grassante, ædè Apollini votam à Liuiio lib. iiii. scriptum extat. Idem lib. xl. refert, ob pestem, quæ iam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat, Consulẽ Apollini, Æsculapio, Saluti vota vouere, & dare signa inaurata iussum, quæ vouit deditque. Eodem teste lib. xli. populus Ro. Q. Martio Philippo verba præcunte in foro votum concepit, SI MORBVS PESTILENTIA QVE EX AGRO ROMANO EMOTA ESSET, BIDVVM FERIAS AC SVPPPLICATIONEM SE HABITVRVM. Eaque est supplicatio, quam priorẽ anno VALETVDINIS POPVLI CAUSA, votam idem lib. xlii. scribit. Qua loquendi figura idem lib. xxxviii. SVPPPLICATIONE inde, ait, ex Decemviroꝝ decreto PRO VALETVDINE POPVLI, fuit per triduum: quia grauis pestilentia urbem atque agros vastabat. Et lib. xxv. Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non VALETVDINIS ERGO, vt plerique ventur, votorum.

PLANE pro agrorum salute, vota interdum suscipiebantur. Suet. in Claud. cap. xlv. QVASI PRO ÆGRO VOTA ADHVC SVSCEPTA sunt. Tacit. lib. iiii. Incessit deinde religio, quoniam in templo locandum foret DONVM, QVOD PRO VALETVDINE AVGVSTÆ EQVITES RO. VOVERANT EQVESTRI FORTVNÆ. Liuius lib. xxxix. Adolescentulum appellat: SE PRO ÆGRO TO VOVISSE, vbi primum conualuisset, Bacchis eum se initiaturum. Sic & pro Vero ad Parthicum bellum Senatu consentiente misso, cum eum Canulij ægotare rumor esset, vota suscepta Capitolin. in M. Antonino philosopho scribit. Propertius lib. ii. Eleg. vii.

Hæc mihi VOTA TVAM PROPTER SVSCEPTA SALVTEM.

Denique in lapidibus monumentisque & inscriptionibus antiquis huiusmodi generis votorum frequens est mentio. Cæterum, pro Pompeij salute, cum is in Campania aduersa valetudine laboraret, vota ab vniuersa Italia suscepta fuisse legimus, quod post hominum memoriam nunquam antea factum erat. Id quod Velieus Patercul. obiter attigit his verbis. Qui si ante biennium quam ad arma itum est, perfectis muneribus theatri, & aliorum operum, quæ ei circumdedit, grauisima tentatus valetudine, in Campania, quo quidem tempore vniuersa Italia VOTA PRO SALVTE EIVS PRIMO OMNIVM CIVIVM SVSCEPIT. De quibus votis hæc Dio lib. xli. scribit. Τοσάτω γὰρ ἔνοιαν αὐτοῦ πᾶσαι, ὡς εἰπέη, αἱ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πόλεις εἶχον ὥστε ἐπειδὴ ἤκυσαν αὐτὸν ἰλίθην ἔμπερασαν ὑπὸ κινδύων νοσοῦντα, ΣΩΤΗΡΙΑ αὐτῷ δημοσίᾳ γένοι εὐχασαί.

Et hoc est, quod Iuuenialis Satyra x. significat. Prouida Pompeio dederat Campania febres Optandas, sed multa vrbes, & PVBLICA VOTA Vicerunt. --

Postea verò inualuit mos, vt incunte anno pro Cæsarum salute vota publicè nuncuparentur, Quod, vt alios taceam, Caius noster in L. si caluitur D. de verbor. signific. tradit. Pro æternitate quoque imperij & pro principum ac ciuium salute nuncupari vota consueuisse Plinius in Panegyri. tradit. Tertullian. in lib. ad Scapul. sed ipse ipse, qui PER GENIOS EORVM PRIDIE vsque IVRAVERANT, qui PRO SALVTE EORVM HOSTIAS ET FECERANT, ET VOVERANT, qui Christianos sepe damnauerant, hostes eorum sunt reperti. Idem in Apologetico testatur, crimini datum Christianis, lætæq; maiestatis eos accusatos, quòd pro salute Imperatorum vota nõ facerent. Martial. lib. vii. Epigrammat. ad Cæsarem Domitian.

Quantus Io Latias mundi conuentus ad aras

SVSCEPIT, ET SOLVIT PRO DVCE VOTA SVO!

Cornel. Tacit. lib. iiii. Pontifices eorumque exemplo ceteri sacerdotes CVM PRO INCOLVMITATE PRINCIPIS VOTA SVSCEPERENT, Neronem quoque & Drusum iisdem Diis cõmendauere. Quod vbi Tiberius comperit, egisse eum cum Senatu Suetonius auctor est, non debere talia illis præmia tribui. Huiusmodi vota Dio lib. lviii. appellat. τὰς εὐχὰς, τὰς κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἢ ὑπὸ τῶν ἱερέων ὑπὲρ τῶν ἀποκράτορος ἢ ὑπὲρ τῆς δημοσίου ποιουμένας. Imperatorum certè, exceptis Tiberio & Caio, mentionem factam fuisse in votis annuis, eodem lib. ita scribit. Καὶ τὴν γερούσιας ἀπιώσαι τὸν Γάϊον ἐθελουσίως, ἡφιόθινα μὲν αὐτὸς ἐκάλωσεν, ἰδίᾳ δὲ τὰς εὐχὰς αὐτῷ νεκρὸς ἀπάσας ἡφαιίσε, ἢ ὡς ταῦτα τὸ μὲν ὄνομα

μὲν ὄνομα αὐτῶν ὄνομα ἔστιν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀποκράτορων, ὡν μνημῆα ἔπι τοῖς ὄροις ἢ ἔπι ταῖς εὐχαῖς ποιούμεθα, ὡς περὶ τῶν περὶ τῆς Traianus Consul creatus (quod Plinius in Panegyrico miris in cælum laudibus effert) in fine votorum, quæ suscipi quorannis moris erat, adiecit: VT ITA PRECIBVS EIVS DII ADNERENT, SI IVDICIVM SENATVS MERERI PERSEVERASSET. Item, VT ITA DEMVM EVM DII SERVARENT, SI BENE REMPV. ET EX VTLITATE COMMVNIREXISSET. Et vice versa summa populi votorũ hæc fuit, VT POPVLVM SIC AMARENT DII, SICVT EVM PRINCEPS. Idem Plinius Bithyniam proconsulari imperio obtinens, sollempnia pro eiusdem Imperatoris incolumitate à se & militibus ac prouincialibus suscepta vota his verbis Epist. x. memorat: SOLEMNIA VOTA PRO INCOLVMITATE TVA, qua publica salus cõmetur & SVSCEPIMVS PARITER ET SOLVIMVS, PRECATI DE OS. VT VELINT EA SEMPER SVSCEPI, SEMPER Q. SIGNARI. Eodemque lib. ob diem imperij eiusdem principis, præcunte se à militibus & prouincialibus vota concepta ita ostendit. Diem, DOMINE, quo seruasti imperium, dum suscipis, quanta mereris læticia celebravimus: PRECATI DEOS, VT TE GENERI HVMANO, CVIVS TVTELA ET SECVRITAS SALVTI TVÆ COMMISSA EST, INCOLVMEM FLORENTEMQVE PRÆSTARENT. Idem ibidem pro eiusdem Traiani incolumitate vota facta, soluta, & noua rursus suscepta scribens: PRECATI, ait, DEOS, VT TE REMQ. PVBLICAM FLORENTEM ET INCOLVMEM EA BENIGNITATE SERVARENT, QVAM SVPER MAGNAS PLVRIMASQVE VIRTVTIS, PRÆCIPVA SANCTITATE CONSEQVI DEORVM HONORE MERVISTI.

CÆTERVM ludos votiuos pro Augusti salute factos Plinius lib. vii. Natur. histor. cap. xlviii. indicat. Suetonius etiã in Aug. cap. lxx. auctor est quosdã ciues morientes iussisse pro se vota solui, QVOD AVGVSTVM SVPERSTITEM RELIQVISSENT. Sed & pro Germanici incolumitate, cum eum morbo leuatum, recreatumq; fama ferret, vota reddita, Cornel. Tacit. lib. ii. & Sueton. in Calig. cap. vi. scribit.

Præterea VOTA, PRO eorum qui peregrè proficiscebantur REDITV suscipi consueuerant. Plaut. Amphitruo. Act. iii. Sc. ii.

Iube verò VASA PVRA adorari mihi, Vt quæ apud legionem, VOTA VOVI, SI DOMVM REDISSEM SALVVS, ea ego exoluam omnia.

Virgil. lib. ii. Æneid.

VOTVM PRO REDITV simulant. --

Tibull. lib. iiii. Eleg. iiii.

At si PRO DVLCI REDITV quacumque VOVENTVR.

Ouid. lib. i. Amor. Eleg. xi.

PRO REDITV VICTIMA VOTA CADET.

Sueton. in Calig. cap. xliii. Cum deinde paucos post dies in proximas Campania insulas traiecisset VOTA PRO REDITV SVSCEPTA SVNT. Cornel. Tacit. lib. iiii. De crevere patres VOTA PRO REDITV EIVS. Martial. Epigram. xli. lib. ix.

Tarpeias Diodorus ad coronas Romam cum peteret Pharo relicta, VOVI PRO REDITV VIRI Philene.

In inscriptione. RO. P. QVINTILIVS SEX. F. VARVS COS. LVDOS VOTIVOS PRO REDITV IMP. CÆS. DIVI AVGVSTI IOVI OPT. MAXIMO FECIT CVM CLAVDIO NERONE CONLEGA. Ouid. lib. v. Factor, ludos Floræ Dæx votos, si BENÈ FLORESCENT SEGETES, ipsius Dæx ore canit.

Conuenere patres, & si BENE FLOREAT ARVVS, Numinibus nostris ANNA VOTA VOVENT.

Ludorũ quoque VOTIVORVM meminuit Liuius lib. xxv. & lib. xl. & xlii. Puellæ vero suæ votum refert Catullus his verbis:

Nam SANCTÆ Veneri, Cupidinique

VOVIT, SI SIBI RESTITVTVS ESSEM,
*Dedissetque truces vibrare Iambos,
 Electissima pessimi poetæ
 Scripta, tardipedi Deo daturam,
 Infelicibus vltulanda lignis.*
 Ad extremum verò rogat Venerem voti solutione contenta sit:
Nunc ô cæruleo creata ponto, & reliqua.
 ACCEPTVM FACE REDDITVMQVE VOTVM.
 SANE VOTIS factis, EA VT RATA ESSENT, precabantur. Ouidius libro VIII.
 Metamorphof.
 — *Durâsque ad sidera supplex*
Cressa manus tollens, RATA SINT SVA VOTA, PRECATVR.
 Idem lib. III. Amor. Eleg. II.
 SINT MEA SINT DOMINÆ FAC RATA VOTA MEÆ.
 Martial. lib. III. Epigram. ad Phœbum.
 FAC RATA VOTA PATRIS.—
 Idem lib. X. Epigrammat.
 DII TIBI DENT QVICQVID PRINCEPS TRAIANE MERERIS,
 ET RATA perpetuò, quæ tribuere, VELINT.
 VNDE RARA VOTA dicunt Propertius lib. III. Eleg. X. & Ouidius in Ibin:
 Similiter quæ euenire ac re ipsa firmari cupiebant, ea VT RATA ESSENT optabant. O.
 uid. lib. I. Trist. Eleg. I.
*Nos quoque quisquis erit, NE SIT MISER IPSE, PRECAMVR,
 Placatos miseris qui volet esse Deos.*
 QVÆQVE VOLET, RATA SINT.—
 Idem lib. II. de Ponto Eleg. V.
 Quæ RATA SINT CVRIO: rebûsque vt comprobet omen.
 Idem lib. I. Faكتورum.
 EFFICIATQVE RATAS VTRAQVE DIVA PRECES.
 Eodemque modo RATA VERBA VT ESSENT, precabantur. Ouidius lib. II.
 Faكتورum.
 SINT RATA DICTA IOVIS.—
 Proinde apud eundem poetam lib. XV. Metamorphof. Mars Iouem ita alloquitur:
Dixisti: RATA SIT VERBORVM SVMMATA TORVM.
 Sic & apud Senecam OEdipo Act. III. Sc. I.
 AVDIOR, vates ait, RATA VERBA FVDI.
 EX diuerso quæ abominabantur EA NE RATA ESSENT optabant: Ouid. lib. IX.
 Metamorphof.
 — *Quid vult sibi noctis imago*
 QVAM NOLIM RATA SIT.—
 VOTIS autem RATA, IRRITA, aduersantur. Ouid. lib. III. Fast.
 IRRITA, *decepti, VOTA, colentis erant.*
 Pædo Albinouanus in carmine consolator. ad Liuiam:
*Iamque precaturus, quid ego iam credulus, inquit,
 SVSCIPIAM, in nullos, IRRITA VOTA Deos?*
 Lucanus lib. IX.
 VOTAQVE *turicremos NON IRRITA fudit in ignes.*
 Eodemque sensu IRRITA TVRA, Ouid. lib. VII. Metamorphof. & lib. II. de Põto Eleg.
 IX. & IRRITA PRÆSAGIA, lib. III. de Ponto Eleg. III. sicut IRRITAS PRECES
 Plinius in Panegyrico. Eadem vota & CADVCA vocat Ouid. in Ibin. vt CADVCAS
 PRECES idem lib. I. Faكتور, his versibus:
 — *Nec lingua CADVCAS
 Concipit vlla PRECES:—*

VOTA

VOTA enim VALERE, & vice versa; CADERE, dicebant. Ouid. lib. III. Fast.
 VOTA VALENT meliora.— Tibull. lib. III. Eleg. II. I.
 VOTA CADVNT: *utinam strepitantibus aduolet alis.*
 Propert. lib. I. Eleg. XVII. — *Ingrato litore VOTA CADVNT.*
 CÆTERVM vota quæ fiebant, CONCIPERE, SVSCRIBERE, NVNCIARI, dicebantur.
 Quorum locutionum exempla, quod passim in singulis ferè auctoribus occurrant, nulla
 adferam: nam diligentiam ex superuacuis affectare non est nostrum. Illud adnotatu
 dignum est, eos qui vota fecerant, REOS VOTI, eorumque compromissos factos; quoad
 promissa soluisent DAMNATOS VOTI, appellatos. Macrobius lib. III. Saturnal. cap. II.
 expendens hunc Virgilij versum, *Constitutam ante aras VOTI REVS: Hæc vox, ait, VO-*
TI REVS, propria est sacrorum, vt REVS vocetur, qui suscepto voto se numinibus obli-
gat: DAMNATVS autem, qui promissa non soluat. Scuius in schedis, DAMNARE, est
 damno afficere, id est, debito liberare. Ideo & cum vota suscepimus, REI VOTI dicimur, donec
 consequamur beneficium, & donec condemnemur, id est promissum soluamus, vt Virgilius Bucô-
 lic. Ecloga VI. — DAMNABIS TV QVONNE VOTIS. Liuius lib. V. Camillus idēdem
 omnibus locis concionabatur, haud mirum id quidem esse: *fuere civitatem, quæ DAMNATA VO-*
TI, omnium rerum potioyem curam, quæ religione se exoluendi habeat. Idem lib. VII. de L. Fu-
 rio Dictatore, *Inter ipsam dimicationē edem Iunoni Moneta vouit, cuius DAMNATVS VO-*
TI, cum victor Romam reuertisset, Dictatura se abdicauit. Et lib. X. *Vt adem etiam fieri Senatus*
iuberet, bis eiusdem VOTI DAMNATA. Repub. in religionem venit. Idem lib. XXXIX.
 DAMNATAM VOTI Deum benignitate exoluere id velle. Et lib. XXVII. DAMNARE N-
 TVRQVE VOTORVM quæ pro ipsis suscepissent. Nonius Marcellus, DAMNARE & con-
 demnare pro liberare positū est. Titinnius Veliterna, *Fortasse notum fuisse, quo die liber foret. Nūc*
EIVS VOTI CONDEMNATVS immolauit hostiam. Turpilius Leucadia, *Et amplius il-*
lam apparere concedet. Quandoquidem VOTI CONDEMNATA EST. Sifenna histor. lib.
 III. QVO VOTO DAMNATI FOETVM omnem dicuntur eius anni statim consecrasse.
 VOTA verò SOLVI & REDDI dicebantur. Vnde Macrobius lib. III. Saturnal. cap.
 V. ad illum Virgilij versum lib. V. Æneid.
 Hanc tibi Eryx meliorem animam, pro morte Daretis,
 PERSOLVO, eorum verborum proprietatem obseruans, adnotat Virgilium, vt NVNCI-
 VPATA VOTA significaret, dixisse PERSOLVO: quod de voto proprie dicitur. Sic
 & apud Ouid. lib. V. Faكتور. Flora de ludis sibi ex voto suscepto factis,
 Annuimus, ait, *votis: Consul cum Consule LVDO*
 Posthumio Lenas PERSOLVERE MIHI.
 Valer. Max. lib. I. cap. I. Item *matrī Deum se penumero Imperatores nostri compotes victoriarum,*
 SVSCEPTA VOTA *Pessimantem profecti SOLVERVNT.* Festus Pomp. *Minuitur luctus,*
 cum VOTVM PVBLICE SVSCEPTVM SOLVITVR. Et certè voto, patres facti puberes,
 sui iuris, obligari, ex eaque causâ debitores effici, ac proinde quæ votorum compotes fa-
 cti soluebant vota, ea, vt DEBITA SOLVI, ET REDDI, censebant, Liuius lib. V. de
 decima prædæ Veientanæ, quæ Camillus vouerat, *Haud facile, ait, imitatur ratio inbedi referre*
prædam populū, vt ex ea pars DEBITA, in sacrum secerneretur. Valer. Max. lib. I. cap. I. *Cum*
Marcellus quintū Consulatum gerēs, templū HONORIE VIRTVTI, Clastidio prius, deinde
Syraculis potitus, NVNCVPATIS VOTIS DEBITVM consecrare velle. Virgil. in Cæiri.
 DEBITA cum castè SOLVUNTVR VOTA *Minervæ.*
 Horat. lib. I. Carm. Ode xxxvi.
 Et ture & fidibus inuat
 Placare, & vituli SANGVINE DEBITO
 Custodes Numide Deos.
 Vbi vetus interpres, *Sanguine, ait, debito, id est, votis pactis.* DEBETVR ENIM HOSTIA,
 dum votis susceptis promittitur. Eodemq; antiqui Grammatici referunt eiusdem poetæ ex
 lib. II. Car. Ode VII. verba hæc, *Ergo obligatum REDDE Ioui dapē.* Propert. lib. I. Eleg. XVI.
 DEBITAQVE occultis VOTA tui manibus. Idem Eleg. XIX. lib. II.
 Tu quoniam es, mea lux, magno demissa periclo,
 Munera DIANÆ DEBITA REDDE, choros.

REDDE etiam excubias diuæ nunc, antè inuencæ:
VOTIVAS NOCTES & mihi REDDE decem.

Tibull. lib. III. ad Apollinem.

Iam ceber, iam letus eris, quum DEBITA REDDET

Certatim sanctis letus uterque focis.

Ouid. lib. I. de Ponto Eleg. v.

Turæque Cæsaris cum coniuge Cæsare digna,

Diis veris, memori DEBITA ferre manu.

In veteri inscriptione. RO. R. V. STICELLA M. L. CYTHERIS DEBITVM REDDIDIT
XII. KAL. SEPT. MALVGINENSE ET BLÆSO COS. Eodem pertinet quod Cicero
III. in Catilin. Oratio. Multi, ait, sepe HONORES DIIS IMMORTALIBVS iusti ha-
biti sunt, ac DEBITI.

ATQVE adeo non tantum VI DEBITA, sed & MERENTIBVS, seu MERITIS
DIIS, REDDI VOTA dicebantur. Ouidius lib. v. Fast. de voto ab Ænea soluto, quo
vinum vouerat:

Venerat Autumnus calcatis sordidus vnus,

REDDVNTVR MERITO DEBITA VINA IOVI.

Idem lib. III. Trist. Eleg. II.

Cumque bonis nurbus pro sospite Livia nato

MVNERA DAT MERITIS sepe data Deis.

Et aliâs:

ET DABITVR MERITO LAVREA VOTA IOVI.

Idem lib. I. Trist. Eleg. IX.

Hæc si contigerint, MERITÆ CADET AGNA MINERVÆ.

Hinc Tibullus lib. I. Eleg. X. -- VENERI MERENTI fixam palmam dicit.

Sed & in veteri inscriptionum Romanarum vestigiis, Fortunæ MERENTI dona conse-
crari dicuntur. Hinc & MERITOS HONORES dixit Virgil. lib. III. Æneid. & MERI-
TAS ARAS, Seneca in Hercule Furen. Act. III. Sc. I. Lilius lib. XLV. Ad eosdem Deos,
quibus vota nuncupavit, MERITA DONA populi Ro. traducit.

Enimvero qui vota soluebant, ea se soluisse testabantur hisce sollempnibus verbis,
VOTVM SOLVIT LIBENS MERITO, quæ his notis V. S. L. M. significabantur, quæ
admodum Valerius Probus edidit. Cuius generis exempla propè immunera è lapidibus
Romanis excerpta, descripta sunt in libris, qui in hoc argumento versantur: quæ quia le-
gentibus obuia sunt, in his congerendis opera non abutar. Inuenitur & in vetustis lapidi-
bus numis que eiusdem testationis Formula huiusmodi EX VOTO SVSCEPTO. QUO
pertinent Suetonij verba hæc in Augusto cap. LVII. Omnes ordines in lacum Curtij quotannis,
EX VOTO, PRO SALVTE EIVS, stipem iaciebant. Horat. lib. I. Sermon. Satyr. v.

-- DONASSET iamne catenam

EX VOTO, Laribus, quærebat.--

PUBLICORVM utique votorum ipsa nuncupatio in tabulas referebatur. Fest. Pöp.
NUNCVPATA dicuntur, VOTA, quæ Consules, Praetores cum in provinciam proficiscuntur fa-
ciunt. Ea in tabulas presentibus multis referuntur. Huiusmodi tabularum meminit & Sueto-
nius in Aug. cap. XCVII. cum ait: VOTA, quæ in proximū lustrum SVSCEPTOS est, colle-
gam suum Tiberium NUNCVPARE iussit. Nam se quamquam conscriptis paratisque iam tabulis
negavit SVSCEPTVRVM, quæ non esset SOLVTVRVS.

Similique modo cum vota soluebantur, eius rei ergo tabulæ figi consueverat. Vtrum-
que testatur lapis nuper Romæ effossus illi, quem supra protuli de fratrum Arualium
facris cohærens, cuius verba hæc sunt.

SVLPICIVS CAMERINVS, MAGISTER COLLEGII FRATRVM ARVA-
LIVM NOMINE, VOTA NUNCVPAVIT PRO SALVTE NERONIS CLAVDI,
DIVI CLAVDI F. GERMANICI CÆSARIS N. TIB. CÆS. AVG. PRO DIVI
AVG. ABN. CÆSARIS AVG. GERMANICI PONT. MAX. TRIB. PET. VII. COS.
III. ET OCTAVIÆ CONIVGIS VICTIMIS IMMOLATIS IN CAPITO-
LIO, QUÆ SVPERIORIS ANNI MAGISTRI VOVERANT, PERSOLVIT,
ET IN PROXIMVM ANNVM NUNCVPAVIT, PRÆEVNTE M. AONIO SA-
TVRNINO: IOVI B. MARES II, IVNONI VACCAS II. MINERVÆ VAC-
CAS

CAS II. SALVTI PVBLIC. VACCAS II. IN TEMPLO NOVO DIVO AVG. B.
MARES II. DIVÆ AVG. VACCAS II. DIVO CLAVDIO B. MAR. II. IN COL-
LEGIO ADE. SVLPICIVS CAMERINVS MAGISTER, A. VITELLIVS, I. PISO
L. F. M. APONIVS SATVRNINVS, P. MEMNIVS REGVLVS, L. SALVIVS, O-
THO TITIANVS.

Circumfertur etiam Tabula quædam voti à plebe Narbonensi pro Augusti numine su-
scepti, quæ ita habet.

T. STATILIO TAVRO L. CASSIO LONGINO COS. X. KAL. OCTOBR.
NVMINI AVGVSTIVOTVM SVSCEPTVM A PLEBE NAR-
BONENSIVM IN PERPETVOM.

QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT IMP. CÆSARI DIVI F. AV-
GVSTO PP. PONTIFICI MAXIMO, TRIB. POTES. XXXIII. CONIVGI, LI-
BERIS GENTIQVE EIVS, SENATVI POPVLQVE ROMANO, ET COLO-
NIS INCOLISQVE C. I. P. N. M. QVI SE NVMINI EIVS IN PERPETVVM
COLENDO OBLIGAVERVNT, PLEBS NARBONENSIVM ARAM NARBO-
NE IN FORO POSVIT, AD QVAM QVOTANNIS VIII. K. OCTOB. QVA
DIE EVM SECVLI FELICITAS ORBI TERRARVM RECTOREM EDIDIT
TRES EQVITES ROMANIA PLEBE, ET TRES LIBERTINI HOSTIAS SIN-
GVLAS IMMOLENT, ET COLONIS ET INCOLIS AD SVPLICANDVM
NVMINI EIVS THVS ET VINVM DE SVO EA DIE PRÆSTENT, ET VIII.
K. OCTOB. THVS VINVM COLONIS ET INCOLIS ITEM PRÆSTENT. K.
QVOQVE IANVAR. THVS ET VINVM COLONIS ET INCOLIS PRÆSTENT.
VII. QVOQVE IDVS IANVAR. QVA DIE PRIMVM IMPERIVM ORBIS TER-
RARVM AVSPICATVS EST THVRE VINO SVPLICENT, ET HOSTIAS SIN-
GVL. IMMOLENT, ET COLONIS INCOLISQVE THVS VINVM EA DIE
PRÆSTENT.

ET PRIDIE K. IVNIAS, QVOD EA DIE T. STATILIO TAVRO, M. ÆMY-
LIO LEPIDIO COS. IVDICIA PLEBIS DECVRIONIBVS CONIVNXIT, HO-
STIAS SINGVL. IMMOLENT, ET THVS ET VINVM AD SVPLICANDVM
NVMINI EIVS COLONIS ET INCOLIS PRÆSTENT. EXQVE IS TRIBVS
EQVITIBVS ROMA LIBERTINIS VNV.***

S VNT & in vetustis marmoribus & numis, quamplurimæ votorum pro Sa-
lute & Reditu susceptorum testes inscriptiones. E quarum turba, ut cum delectu modum
sectuem, aliquot subijciam: In vna est, ex voto SVSCEPTO PRO SALVTE IMP.
CÆSARIS M. AVRELIANI ANTONINI AVG. PII, FELICIS SEX. POMP.
PRIVAT. CVM M. VIRRIO STRVTI F. COLVMNAS CVM EPISTILIO DEO
MAGNO SERAPI IN INTROITVM EXORNAVERVNT. Altera sic ha-
bet, SVRIÆ DEÆ SACRVM EX VOTO SVSCEPTO PRO SALVTE. Et aliâs,
PRO SALVTE D. D. N. N. AVGG. HERCVLI GENIO CENTVRIÆ EX VOTO
POSVIT L. DOMITIVS VALERIANVS, & reliqua. E numis finat. etiam Augusti
hæc deprompti. S. P. Q. R. IMP. CÆSARI CÆSAR AVGVST. VOT. SVSC. PRO
SAL. ET RED. I. O. M. SACR. Ex altero verò hæc, IOVI VOT. SVSC. PRO SAL.
CÆS. AVG. S. P. Q. R. L. MESCINIVS RVFVS S. P. Q. R. V. PRO RED. CÆS.
Et aliâ hæc, CÆSARI AVGVSTO VOT. P. SVSC. PRO SALVTE ET REDITV
I. O. M. SACRVM. Est & in Romano marmore incisum, HERCVLI INVICTO PRO
SALVTE D. D. N. N. IMP. CÆS. M. AVREL. ANTONINI P. F. AVG. ET M.
AVR. ALEXANDRI NOBILISSIMI CÆS. TOTIVSQVE DOMVS DIVINÆ
EORVM COH. X. PR. P. V. ANT. VII. MARCIANI MASCVLINVS VALENS
B. F. PR. DR. FEMININA ET AVR. FABIANVS. SIGNIFER. ET VAL. FIR-
MINVS OPTIO VII. QVOD PROFICISCENTES EXPEDITIONIBVS SACRIS
VOVERANT REGRESSI CVM COMMANIPVLIS LIBENTES VOTVM SOL-
VERVNT.

Tudertino quoque lapidi insculpta sunt quæ sequuntur. PRO SALVTE COLONIÆ
ET ORDINIS DECVRIONVM ET POPVLI TVDERTIS IOVI OPT. MAX.

CVSTODI CONSERVATORI, QVOD IS SCELERATISSIMI SERVI PVBLICI INFANDO LATROCINIO DEFIXA MONVMENTIS ORDINIS DECVRIONVM NOMINA NVMINE SVO ERVIT AQVINDICAVIT ET METV PERICVLORVM COLONIAM CIVESQVE LIBERAVIT, L. CANCRIVS CLEMENTIS LIB. PRIMIGENIVS SEX. VIR. II. AVGVSTALIS ET FLAVIALIS PRIMVS OMNIVM HIS HONORIBVS AB ORDINE DONATVS VOTVM SOLVIT. Item Murtiæ in Hispania huiusmodi inscriptio visitur, CASTORI ET POLLVCI DIIS MAGNIS SVLPITIA Q. SVLPITII F. VOTVM OB FILIVM SALVTI RESTITVTVM. Alibi in eadem regione, PLVTONI DEO IN LOCO SVB TERRA CONG. PERICVLO OCEANI LIBERATVS ARAM POSVIT FAB. VICELLIANVS EX VOTO. Et in Lusitania, NYMPHVS AVITVS PROCVLI F. PRO SALVTE FLACCILLÆ FLACCI V. C. F. VXORIS SVÆ VOTVM LIB. AN. SOL. Aliâsetiam legimus, C. PVLLIDIVS CELLIOR SENEX NVMINI SILVANI GRATIARVM AGENDARVM CAUSA VOTVM SOLVIT. Item in alio lapide, DEO SANCTO APOLLINI PACIFERO EX VOTO LIBENS SOLVIT MILES COHORT. X. PRÆTOR.

EXTAT verò tabulæ votiæ, sed valde corruptæ & luxatæ exemplum apud Liuium lib. XL. vbi M. Æmylium Censorem ædem Larium Permarinum dedicasse ait, quam quadraginta antè annis L. Æmylius Regillus vouerat nauali prælio aduersus præfectos regis Antiochi; supra cuius templi valvas tabula fixa erat cum huiusmodi titulo. DVELLO MAGNO REGIBVS DIRIMENDO CAPVT SVBIGENDIS PATRANDÆ PACIS HÆC PVGNA EXEVNTI L. ÆMYLIO M. ÆMYLII FILIO AVSPICIO, IMPERIO, FELICITATE DVCTVQVE EIVS INTER EPHEVSVM CAMVCVMQVE INSPECTANTE COS. IPSO ANTIOCHO, EXERCITV OMNI, EQVITATV ELEPHANTISQVE CLASSIS REGIS ANTIOCHI ANTEASIC VICTA, FVSA, CONTVSA FVGATAQVE EST, IBIQVE EODIE NAVES LONGÆ CVM OMNIBVS SOCIIS CAPTÆ QVADRAGINTA DVÆ. EA PVGNA PVGNATA REX ANTIOCHVS REGNVMQVE EIVS: EIVS REI ERGO ÆDEM LARIBVS PERMARINIS VOVI. De cuius tabulæ sanitate & integritate neque repromittere neque præstare quidquam possum: quandoquidem iis morbis & vitiis laborat, quæ absque manuscriptorum librorum auxilio curare difficile esset. Ego planè Dauum me esse non OEdipum ingenuè profiteor. Certis quidem numeris & pedibus superscriptum carmen constare, atque adeo versibus Saturniis scriptum adfirmare non dubito Atilij Fortunatiani auctoritate fretus, cuius hæc sunt in lib. de Arte, verba. *Apud nostros autem in tabulis antiquis, quas triumphaturi duces in Capitolio figebant, memoris quæ suæ titulum Saturniis versibus persequantur, talia reperi exemplar: Ex Regilli tabula, DVELLO MAGNO DIRIMENDO REGIBVS SVBIGENDIS. Quod initium à Liuiani Codicis scriptura paullulum differt. Saturniorum autem versuum meminit Varro lib. VI. de Lingua Lat. Cuiusmodi versus solutos fuisse & liberos ostendit Seruius in lib. II. Georgic. ad ea verba: Versibus incomptis ludunt: Incomptis, inquit, id est carminibus Saturnia metro compositis, quod ad rhythmum solum vulgares componere consueverant. Festus Pomp. in verbo, Saturnus: Versus quoque antiquissimi, quibus Faunus fata cecinisse hominibus videtur, Saturnij appellantur, quibus & à Nævio bellum Punicum scriptum est, & à multis aliis plura composita sunt. Alconius Prædianus in Orat. II. in Verrem: Antiquum Nævij est, Fato Metelli Rome sunt Consules: cui tunc Metellus Cos. iratus, versu responderat senario hypercatalecto, qui & Saturninus dicitur, Dabunt malum Metelli Nævio poëta. De quo versuum genere late & copiosè disserit Marius Victorinus lib. III. de Orthograph. & de Metrorum ratione cap. VI. Illius porò voti etiam meminit Macrob. lib. I. Saturnal. cap. X. dicens, Vndecimo autem Kalendarum ferie sunt Laribus dedicate, quibus ædem, bello Antiochi, Æmylius Regillus Prætor in campo Martio curandam vouit.*

ALIVD præterea votiæ tabulæ exemplum reperi apud Plin. lib. VII. Natur. histor. cap. XXVI. quo loci Pompei in delubro Minervæ, quod ex manubiis dicauit, huiusmodi tabulam fixisse refert. CN. POMPEIVS MAGNVS IMP. BELLO XXX. ANNORVM CONFECTO, FVVIS, FVGATIS, OCCISIS, IN DEDITIONEM ACCEPTIS HOMINVM

HOMINVM CENTIES VICIES SEMEL LXXXIII. M. DEPRESSIS AVT CAPTIS NAVIBVS DCCCXVI. OPIDIS, CASTELLIS MDXXXVIII. IN FIDEM RECEPTIS, TERRIS A MÆOTIS LACV AD RVBRVM MARE SVBACTIS, VOTVM MÉRITO MINERVÆ.

SED & cum votiua dona & munera Diis figebantur, ponebanturque, Titulos adscribere mos erat, quem admodum Liuius lib. XXIII. ostendit. Ouidius lib. VIII. Metamorphos.

—DANT MVNERA TEMPLIS,

ADDVNT ET TITVLOS: TITVLVS breue carmen habebat:

VOTA PVBR. SOLVIT, QVÆ FOEMINA VOVERAT IPHIS.

Ouid. lib. II. Amor. Eleg. XIII.

Ipse ego TVRA DABO fumosis candidus aris;

Ipse feram ante tuos, MVNERA VOTA, pedes.

ADIICIAM TITVLVM, SERVATA NASO CORINNA:

TV MODO FAC TITVLO MVNERIBVSQVE LOCVM.

Sueton. in Calig. cap. XIII. *Vt verò in aduersam valetudinem incidit, permotantibus cunctis circa palatium, non defuerunt qui depugnatos se PRO SALVTE ÆGRI, QUIQVE CAPITA SVA, TITVLO PROPOSITO VOVERENT.* Huc pertinet quod idè in Augusto cap. LIX. *Nonnulli, ait, Patrum familias, testamento cauerunt, ut ab hæredibus suis, PRÆLATO TITVLO victima in Capitolium ducerentur, VOTVMQVE PRO SE SOLVERETVR, QVOD SVPERSTITEM AVGVSTVM RELIQVISENT.* Propertius Eleg. III. lib. II.

Armæque cum tulero porte VOTIVA Capenæ,

Subscribam, SALVO GRATA PVELLA VIRO.

Idem lib. II. Eleg. XIX.

Pro quibus optatis sacro me carmine damno,

Scribam ego, PER MAGNVM SALVA PVELLA IOVEM.

VOTA porò non tantum tabellis mandari, sed & cera figi, & quidè plerumque in femore genivæ Deorū annulo obsignari consueuisse indicio est quod Apul. Apolog. I. VOTVM, ait, in alicuius statuæ femore ADSIGNASTI, igitur magus es: aut cur signasti? Philostrat. quoque de quodam simulacro: Καὶ τὴ Δία ἀλείφοντες τὴ ἐπιπροραγίζουσι τὰς εὐχὰς ἐξηλλάττοι τῆ εὐδῆς. Plin. Epist. ad Traian. lib. X. *Solemnia vota pro incolumitate tua, quæ publica salus continetur, & SVSCEPIMVS Domine, pariter & SOLVIMVS, precati Deos, VT velint ea semper SOLVI semperque SIGNARI.* Et huc pertinet quod Iuvenal. Sat. X. scribit:

Ergo superuacua, aut perniciofa petuntur,

Propter quæ fas est GENVA INCERARE DEORVM.

Illic enim vetus interpret, *Incerare, insignare, vota facere,* interpretatur. Ad hæc rē faciūt etiā hæc Luciani in Philopseude verba: πολλὰ δὲ ἢ δ' ὅσ' ἐκείνο ὄλοισι παρὰ τὸν ποδὶν αὐτῆς· καὶ ἄλλα νομίσματα ἐν τῇ ἀργυρῇ παρὰ τὸν μηρὸν κερῶ κεκολλημένα· καὶ περὶ ταῖς ἀργύρῃς, εὐχὰς πινος, ἢ μισθὸς ἔπι τῇ ἰάσει, ὅποσοι δὲ αὐτὸν ἐπαίσειντο περὶ τῶ ἐχθροῦ. Sed & qui salui è naufragio euaserant vnà cum tabula vestes suas ex voto suspendere solebant. Virgil. lib. XII. ÆN.

Seruati ex vndis vbi FIGERE DONA solebant

Laurenti diuo, & VOTAS SVSPENDERE VESTES.

Horat. lib. I. Car. Ode V.

Me TABVLA sacer—

VOTIVA paries indicat vuida

SVSPENDISSE POTENTI

VESTIMENTA MARIS DEO.

Vbi vetus interpret notat, naufragos vestes, cum quibus euaserant in templo Neptuni aut alterius Dei marini ex pariete suspendere consueuisse ad voti solutionem.

ATQVE adeo pingi plerumque in his votiuis tabulis naufragorum casus & pericula solebant. Cic. lib. III. de Nat. Deor. *Tu qui Deos putas humana negligere, nonne animaduertis ex tot TABELLIS PICTIS, quam multi VOTIS vim tempestatis effugerint, in portumque salui peruenerint.* Quò alludit Horat. lib. II. Sermon. Saty. I. cum ait,

VOTIVA, pateat, veluti DESCRIPTA TABELLA,

Vita senis. —

Quemadmodum bellè explicat vetus interpres his verbis. VOTIVA TABULA EST, quæ ex voto posita est in templo aut aliquo loco publico, in qua descripta, hoc est, DEPICTA EST fortuna alicuius. Ita solent naufragi, suum naufragium in tabella depictum circumferre, & in templis alicui Deo consecratum suspendere. Picturæ etiam tabularum, quas in templis ponebant, qui è morbo conualuerant, meminit Tibull. lib. i. Eleg. III.

Nunc Dea, nunc succurre mihi: nam posse mederi

PICTA docet templis multa TABELLA TVIS.

EX hoc portò votorum figendorum, rerumque votuarum suspendarum ritu manat, quod ait idem Tibull. lib. ii. Eleg. v.

PENDEBAT QVE vagi pastoris in arbore VOTVM,

Garrula siluestri fistula sacra Deo.

Item quod Propert. lib. iii. Eleg. iii.

Omnibus heu portis PENDENT mea noxia VOTA.

SED antequam ab hoc votorum sermone digrediar, è re esse puto, sollempnes quosdam in votis faciendis seruatòs ritus adnotare. A magistratibus certè & populo, vota PRÆEVNTE PONTIFICE MAX. suscipi & nuncupari consueuisse non est ignotum. Hoc palàm facit Lilius lib. xxx. quò loci Consulèm præeunte Pontif. Max. vouisse narrat. Et lib. xxxvi. ubi à Cos. votum præeunte Pontif. Max. nuncupatù scribit. Item lib. xl. Q. Martio Philippo verba præeunte populum Ro. votum suscepisse refert. Idem lib. xlii. In Capitolio, ait, vouit Consul ludos fieri donariæque dari quanta ex pecunia decreuisset Senatù, cum ceterum & quinquaginta non minus adessent: PRÆEVNTE VERBA LEPIDO PONTIF. MAX. ID VOTVM SVSCEPTVM EST. Vnde Valer. Max. lib. viii. cap. xiii. Metellum, cum admodù senex Pontifex creatus esset, tutelam tamè ceremoniarum per duos & viginti annos ore in votis nuncupandis minimè hæsitante gessisse scribit. Et hoc est quod Valer. Flacc. lib. i. Argonautic. Sacerdotem ait DICTARE PIA VOTA.

AT QVE adèd in sollempnibus votis non modò de scripto præiisse aliquem, verù etiam adhibitos appositosq; custodes & obseruatores vota nuncupantibus, qui attenderent. Plinius lib. xxviii. Natur. histor. cap. ii. docet. Quo sensu CVSTODIS nomen accipiendum est apud Senecam lib. i. de Clement. cum ait. Quid pulchrius est quàm viuere optantibus cunctis, & VOTA NON SVB CVSTODE NVNCVPANTIBVS? Publicis etiam sacerdotibus mandata fuisse vota quæ fierent, idem Seneca indicat Controuers. II. lib. i. Pro libertate, inquit, vota faciendâ sunt, captiue mandabitur: pro pudicitia vota faciendâ sunt, præstituta mandabitur: pro militibus vota faciendâ sunt, isti mandabitur.

PRÆTEREA illud, priusquam à votis abeam, admonèbo, eundem vouctium, quem & precantium habitum corporis fuisse. Vota namque SVBLATIS IN CÆLVM MANIBVS suscipi & nuncupari consueuisse, tam verum est, quàm quod verissimum. Sic Lilius lib. x. Inter hæc Cōsul MANVS AD CÆLVM ATTOLLENS, voce clara ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouit. Idem lib. xxx. Quæ vota singulorum vniuersorumque fuisse: quoties in conciliis voces MANVS AD CÆLVM PORRIGENTIVM auditas? En unquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam, bona pace florentem visuri essent? Ouid. lib. xi. Metamorphos.

— Hic votis numen adorat,

BRACHIAQVE AD CÆLVM, quod non videt, irrita TOLLENS

POSCIT OPEM.—

Sic in suprâ citatis Virgilianis & Ouidianis votis Cloanthus palmas utraq; porro tendere, & Ascanius, diuersa brachia ducere, Augustus verò, MANVS TENDERE, dicuntur. Et apud Plutarchum in Mario, αὐτῶν τὸν ἀεὶ νὸν αὐτὸς ἔχειν τὰς χεῖρας dicuntur Marius & Catullus, dum vouent, Seneca lib. ii. de Benefic. Hoc dicit, qui non exaudit præcatium voces, & vndique SVBLATIS IN CÆLVM MANIBVS VOTA FACIENTIVM priuata ac publica. Hoc etiam significat Virgilius in Ceiri, cum ait,

— Et altum

Suspicit ad culti nutantia sidera mundi,

Non accepta piis promittens munera Diuis.

Inde

Inde est quod ait Velleius Patercul. volum. postero. Læritiam illius diei concursumque ciuitatis & vota penè inferentium celo manus. Denique in humilimare quodam Hadriani votum publicum exprimitur figura stolata stante, utramque manum in sublime attollente. Opi verò, quæ eadem Terra ctedebatur, SEDENTE S VOTA concepit, retinamque de industria tetigisse, Macrobi. lib. i. Saturnal. cap. x. notat. Idemque ex Varrone D. August. lib. vii. de Ciuit. Dei tradit.

PLANE Græci tam precatioes quàm vota communi vocabulo ΕΥΧΑΣ appellât. Valerius tamen Maximus lib. i. cap. i. vota sic à precatioibus distinguit, vt dicat, Veteres cum aliquid EXPOSCENDVM erat, VOTO; cum COMMENDANDVM, PRECATIONE vsos. Quo exposcendi verbo prisici auctores non rarò in hac re vtuntur. Virgil. lib. iii. Æneid.

Sed VOTIS PRECIBVS QVE iubent EXPOSCERE PACEM.

Lilius lib. ii. PACEM DEVM veniamque irarum celestium & sinem pesti EXPOSCVNT. Quid. lib. ix. Metamorph.

Cogor OPEM QVE tuam timidis EXPOSCERE VOTIS.

ENIMVERO vt precatioes & votorum, ita & deuotionum, imprecationum, dirarum & execrationum certam fuisse conceptionem constat. Certa planè fuisse & sollempnia verba, quibus Dictatores, Coss. Prætores sese hostiumque legiones deuoueant, ostendit Cicero lib. ii. de Nat. Deor. At verò, inquit, apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidâ Imperatores etiam se ipsos Diis immortalibus CAPIT EVELATO, VERBIS CERTIS PRO REPVB. DEVOVERENT.

QVO in loco perperam recentiores quidam, verbis conceptis, emendarunt, vocemque, vt ita dicam, sexagenariam de ponte, id est antiqua sua possessione dicitam, quæ sede sua pulsâ iure eû his interdico vnde vi experiretur. Sollènia enim legitima & cõcepta verba, CERTA vocasse veteres non est ignotum. Cicero lib. ii. de Legib. sũ CERTA LEGVM VERBA, neque ea prisca. Idem lib. ii. de Inuent. Cum in CERTA VERBA IURENT Indices. Idem lib. i. de Oratore: Si iudicaretur CERTIS quibusdam VERBIS, non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium. Varro lib. v. de ling. Lat. Eius Fasti dies, quibus CERTA VERBA LEGITIMA sine piaculo Prætoribus licet dari. Sic & Sext. Põpon. Pontificem, dum dedicat, CERTA VERBA dari ait, in verbo Fanum. Et templa loca esse CERTIS VERBIS definita, in verbo Minora. Eiusmodique verba Theophilus ΤΥΠΙΚΑ vocat. §. i. Instit. de Legat. §. procurator. Instit. de his per quos ag. poss. & §. ult. de assignand. libert. §. in has De verbor. obligat. §. i. quib. mod. toll. obligat. ΟΙΚΕΙΑ PHMATA tit. de Interdict. ΟΙΚΕΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ tit. de literar. obligat. Quæ strictim obiterque interfectus, ad deuotionum sollempnia verba reuertar. Seneca Epist. LXVIII. lib. ix. Decius se pro Repub. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc fratere virtutis æmulus, CONCEPTIS SOLLEMNIBVS ac iam familiaribus VERBIS in aciem confertissimam irruit. Plinius lib. xxviii. Natur. histor. cap. ii. Durat immenso exemplo Deciorum patris & filij, quo SE DEVOVERE, CARMEN. Aucto lib. de Vir. Illustrib. cap. xxvii. de P. Decio filio agens: Exemplum; ait, patris imitatus aduocato M. Liuiò Pontifice, haste insistens, & SOLLEMNIA VERBA respondens, se & hostes Diis manibus DEVOVIT.

QVALE verò id carmen esset, aperit Lilius lib. viii. qui Deciu in prælio contra Latinos his verbis præeunte Pontifice Maximo se deuouisse, narrat. IANE, IVPITER, MARSPITER, QVIRINE, BELLONA, LARES, DIVI NOVENSILES, DII INDIGETES, DIVI QVORVM EST POTESTAS NOSTRORVM, HOSTIVMQVE, DIIQVE MANES, VOS PRECOR, VENEROR, VENIAM PETO, FERROQVE, VTI POPVLO ROM. QVIRITIBVS. VIM VICTORIAMQVE PROSPERETIS, HOSTESQVE POPVLI ROM. QVIRITIVM TERRORÈ, FORMIDINE, MORTEQVE AFFICIATIS: SICVT VERBIS NVNCVPAVI, ITA PRO REPVB. QVIRITIBVS, EXERCITV, LEGIONIBVS, AVXILIIS POPVLI ROM. QVIRITIVM, LEGIONES AVXILIAQVE HOSTIVM MEMCVM DIIS MANIBVS TELLVRIQVE DEVOVEO. Quibus adiicit licuisse Consulibus & Dictatoribus, cum legiones hostium deuouerèt, non vtique se, sed quem

l iiii

vellent, ex legione Romana scripta, ciuem deuouere. Idem Liuius lib. x. *Hæc loquuntur, M. Liuium Pontificem, quem descendens in aciem, digredi uetuerat ab se, præire iussit verba, quibus se legionemque hostium pro exercitu populi Rom. Quiritium DEVOVERET. Deuotus inde eadem precatione eodemque habitu, quo pater P. Decius ad Vesperim bello Latino se iusserat DEVOVERI: cum secundum sollemnes precationes adiecisset, P. R. Æ SE AGERE SESE FORMIDINEM AC FVGAM, CÆDEMQUE AC CRVOREM CÆLESTIVM, INFERNORVM IRAS CONTACTVRVM. FVNEBRIBVS DIRIS, SIGNA, TELA, ARMA HOSTIVM, LOCVMQUE EVMDEM SVÆ PESTIS ET GALLOORVM AC SAMNITIVM FORÆ, hæc execratus in se hostesque, quæ confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensque se ipse, infestis telis interfectus est. Et hoc est carmen, quod Pontificem Maximum præfatum idem auctor lib. v. scribit his verbis: Sunt qui M. Fabio Pontifice Max. præfante carmen, DEVOVISSE eos se pro P. R. Quiritibusque tradant.*

VRBES verò antiquitus, quemadmodum Macrobius lib. iii. Saturnal. cap. iiii. exposuit, sollemni carmine deuuebantur, in hunc modum: DIS PATER, VEIOVIS, MANES, SIVE VOS QVÒ ALIO NÔMINE FAS EST NOMINARE, VT OMNES ILLAM VRBEM CARTHAGINEM, EXERCITVMQUE, QVEM EGO ME SENTIO DICERE, FVGA, FORMIDINE, TERRORÈ COMPLEATIS, QUIQUE ADVERSVM LEGIONES, EXERCITVMQUE NOSTRVM ARMA TELAQUE FERENT, VTI VOS EVM EXERCITVM, EOS HOSTES, EOSQUE HOMINES, VRBES, AGROSQUE EORVM, ET QUI IN HIS LOCIS, REGIONIBVSQUE, AGRIS, VRBIBVSVE HABITANT, ABDVCATIS, LVMINE SVPERO PRIVETIS: EXERCITVMQ. HOSTIVM, VRBES, AGROSQUE EORVM, QVOS ME SENTIO DICERE, VTI VOS EAS VRBES, AGROSQUE, CAPITA, ÆTATESQUE EORVM DEVOTAS, CONSECRATASQUE HABEATIS, OLLIS LEGIBVS, QVIBVS QVANDOQUE SVNT MAXIME HOSTES DEVOTI: EOSQUE EGO VICARIOS PRO ME, FIDE, MAGISTRATVQUE MEO, ET PRO POPVLO ROM. EXERCITIBVS, LEGIONIBVSQUE NOSTRIS DO, DEVOVEO, VT ME MEAMQUE FIDEM, IMPERIVMQUE LEGIONES, EXERCITVMQUE NOSTRVM, QUI IN HIS REBVS GERVNDIS SVNT, BENE SALVOS SIVERITIS ESSE: SI HÆC ITA FAXITIS, VT EGO SCIAM, SENTIAM, INTELLIGAMQUE, TVNC QVISQVIS VOTVM HOC FAXIT, VBI VBI FAXIT, RECTE FACTVM ESTO: OVIBVS ATRIS TRIBVS, TELLVS MATER, TEQUE IVPITER OBTESIOR.

DIRARVM quoque & execrationum certam fuisse conceptionem ex ea Atteij obnuntiatione patet, quæ à Plutarcho in Crasso refertur, ex quo Appianus multa ad verbum, in suum Περὶ κριμῶν librum dissimulata Plutarchi mentione transtulit: quod illiberale furtum, iudicio meo nunc primum detectum & proditum credo. Et ut hæc quoque à studiosis gratiam ineam, insuper monebo ex Plutarcho replendam esse lacunam, quæ apud Appianum asterisco notatur, vicissimque esse multa in Plutarchi codice, quæ in Appiano secus & interdum emendatius leguntur, ut non inutilem laborem capturus sit, qui exemplo meo vtrumque conferre non grauatur feret. Sed ne temerè plagij huius indicium profiteri, Appianumque per calumniam reum agere videar, doceam necesse est, Plutarchum Appiano antiquiorem. Cuius rei probatio non longè petenda est: Plutarchum enim Traiani temporibus floruisse nemini est ignotum: Appianum verò post Adrianum vixisse, ex ipsomet apparet. Libro namque primo de bell. Ciuilib. hæc scribit: Οὗτος Ἀδριανὸς ἄρα μιμούμενος ὑπερον γέροντα πολλῶν τῶν Αυτοκράτορα Ρωμαίων ἠγρόμενος, ἀνεχάριστε καὶ μετ' αὐτῶν ἐπέμεινε ἐς βεβαίως. Item in Ἰβητικῇ. Καὶ πατρὶς ἐστὶ Τεσσαρτὶς τῆς Ἀδριανῆος τῆς ὑπερον Ρωμαίων ἀρχαίων τῶν Αυτοκράτορα ἀρχαίων.

IGITVR ut ad diras redeamus, Crasso expeditionem aduersus Parthos paranti Atteium Tribunum pl. obnuntiasse dirarum execratione adhibita, memoriæ quoque prodiderunt Cic. lib. i. de Diuinat. Velleius Patercul. lib. ii. Dio lib. xxxix. Et hoc est quod Lucanus ait lib. iiii.

-- Crassumque in bella fecuta

Sena

Sena Tribunorum VOVERUNT prælia DIRÆ.

FVISSE etiam sollemnes quasdam execrationes indicat Liuius lib. xxxi. cum ait: *Præeuntibus EXECRABILE CARMEN sacerdotibus.* Idemq; lib. x. dirum quoddam EXECRATIONVM CARMEN Samnitium memorat. Plin. lib. viii. cap. vii. Populus Pompeio diras, quas ille mox luit, pœnas imprecatum scribit. Idem lib. xxviii. cap. ii. *Defigi quidem DIRIS DEPRECATIONIBVS nemo non metuit.* Velleius Patercul. lib. ii. de Merula: *Incisis venis, superfusque altaribus sanguine, quos sæpe pro salute Reip. flamen. Dialis precatus erat, Deos IN EXECRATIONEM Cinnae, partiumque eius tum precatus, optimè de Reip. meritum spiritum reddidit.* Suetonius in Claud. cap. xii. *Quasi parricidam DIRIS EXECRATIONIBVS incessere.* Tacitus lib. v. Drusi deficientis voces exceptas memorat, quæ primò alienationem mentis simulans quasi per dementia funesta Tiberio, mox ubi expes vitæ fuit, meditata compositaque Diras imprecabatur. Extant & Diræ Valerij Catonis in Battarum, Horatij in Canidiam in lib. Epodon, Ouidij in Ibin, Propertij in Cynthiam Eleg. vlt. lib. ii. Spartianus in Didio Iuliano: *In curiam DIRAS IMPRECATI SVNT.* Carminum etiam Deuotionumq; à Cornel. Tacit. lib. ii. & lib. iiii. & Sueton. in Caligula cap. iiii. fit mentio. Apuleius lib. ii. de Asino aur. *An non putas DEVOTIONIBVS MEIS posse DIRAS INNOVARI?*

VT autem in votis utebantur verbo VOVEO, ita & in deuotionibus & execrationibus, verbo, DEVOVEO. Ouid. in Ibin:

Illum ego DEVOVEO, quem mens intelligit, Ibin.

Et ibidem:

Nunc quo Battiaides inimicum deuouet Ibin,

Hoc ego DEVOVEO teque tuosque malo.

Idem lib. v. Trist. Eleg. viii.

Quamuis interdum, quæ me lassisse recordor,

Carmina DEVOVEO, Pieridæque meas.

Et lib. xiii. Metamorphos.

-- Meumque

DEVOVEAS sine sine caput. --

SANE quibus imprecabantur, iis DEOS IRATOS exoptabant. Plaut. Amphitruo. Act. ii. Sc. ii.

-- TE SVMME IVPITER,

QVÆSO, AMPHITRUVONI VT SEMPER IRATVS SIES.

Quam imprecationem Alcmena abominans respondet, AH PROPITIVS POTIVS. Afranius Deposito apud Non. Marcell.

DII SINT IRATI TIBI

Qui conciere cogites tantum mali.

Cic. lib. iii. de Diuinat. Ergo, inquit, mihi Alabandus, TIBI HERCVLES IRATVS SIT. Idem lib. iiii. Epist. ad Atticum. De Apollonio quod scribis, QVI ILLI DII IRATI homini Græco. Liuius lib. ii. in execratione, iurisiurandi faciendi causa, Iouem Patrem, Gradiuumque Martem, aliòsque IRATOS DEOS, M. Flauoleium Centurionem inuocasse scribit. Idem lib. v. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non CAPVT, DOMVM, FORTVNASQUE L. VIRGINII AC MARCI SERGII SIT EXECRATVS DETESTATVSQUE. Minime conuenire, quibus IRATOS quisque DEOS PRECATVS SIT, in his sua potestate cum liceat & oporteat, non vti. Tertullian. in lib. de Idololatr. Scio quemdam, cui Dominus ignoscat, cum illi in publico per licem dietis esset, IVPITER TIBI SIT IRATVS, respondisse, IMO TIBI. Sic & Ouid. lib. iii. de Arte aman. in ludo, in quo sæpe furiis quibusdam mentes agitantur:

Crimina, ait, dicuntur, resonat clamoribus æther.

Inuocat IRATOS & sibi quisque DEOS.

IRATOS autem DEOS PROPITIIS opponi non est incognitum. Cicero in Piso. *Quæ Dii negligunt, qui (ut noxter diuinus ille dixit Epicurus) neque PROPITII cuiquam esse solent, neque IRATI.* Seneca lib. ii. Natural. quæst. *Mors omnes equè vocat; IRATIS DIIS, PROPITIISQUE moriendum est.* Tertullianus Apolog. *Ne præ manu esset iure libertatis*

dicere, NOLO MIHI IOVEM PROPITIUM. Tu quis es? Me conveniat IANVS IRATVS, ex qua volet fronte.

Ac planè, quemadmodum quibus imprecabantur his DEOS IRATOS; ita quibus bonam & sanam mentem optabant, his DEOS PROPITIOS ET FACILES precabantur. Seneca Epist. cxi. lib. xv. *Iubeo te habere mentem bonã, hoc est, PROPITIOS DEOS omnes, quos habet placatos & fauentes quisquis sibi se propitiavit.* Idem Seneca Epist. i. lib. xvii. turpissimum Mæcenatis de prorogando vitæ spatio votum ridens, QUID huic optes, ait, NISI DEOS FACILES? Votum autem illud Mæcenatis, cui Seneca eò loci illudir, certis adstrictum fuisse numeris, non dubium est: quos ego, si mihi bona Formularũ notarum pace ac venia, aliquantulum de spatio curriculõq; deflectere liceat, in aliquem Glyconiorũ versuum ordinem redigam, simulque in integrum restituere eos, manuscriptorũ Nicolai Fabri codicum ope, conabor. Viam saltem ad absolutã eorũ emendationem sagacioribus præmonstrabo: quibus vice cotis Horatianæ hac in parte fungi, & vel rudem atque impolitam obliteratorum versuum formam proponere, præclarum ducere. Sic ergo distinguendi videntur:

Debilem facito manu,

Debilem pede, coxa,

Tuber adstrue gibberum,

Lubricos quate dentes,

Vita dum superest, bene est;

Hanc mihi, vel acuta

Si sedam cruce, sustine.

Verùm ne ut emanfor à signis absum longius, apud Terentiũ Phormio. Act. iiii. Sc. iiii. Antipho dubitans vtrum insaniret aliquis, *Satin?* ait, *illi DII SVNT PROPITII?* Livi lib. xxxix. *Eiectus à matre, quòd probus adolescens* (DII PROPITII ESSENT) *obscœnis, ut fama esset, sacris initiari nollit.* Et his quidem, quorum optatis fortuna respondebat DEOS PROPITIOS. Infanientibus verò, infelicibus atque ærumnolis DEOS IRATOS esse credebant. Plaut. Amphitruo. Act. iiii. Sc. ii.

TIBI IVPITER, DIIQVE OMNES IRATI CERTO SVNT.

Idem Ruden. Act. iiii. Sc. iiii.

TIBI HERCLE DEOS IRATOS esse oportet quisquis es.

Et Pœnulo Act. iiii. Sc. iiii.

Hunc oblatum quem vides,

ET MARS IRATVS EST.

Terent. Andr. Act. iiii. Sc. i.

Nisi mihi DEOS satis

Scio fuisse IRATOS, qui auscultauerim.

Cicero in Orat. pro Cœlio: *Huius homini ego fortasse & pauci DEOS PROPITIOS, plerique autem IRATO sputabunt.* Apud Plaut. Mil. glor. Act. iiii. Sc. i. Palestrio fortunas Periplectomeni laudans, DII TIBI, ait, SVNT PROPITII.

MENDICI quidè certè gentiliũ, his qui elemosynã largiebantur, aliisque his, à quibus beneficium accipiebant, DEOS PROPITIOS precabantur. Auctorem habeo Terullian. lib. de Idololatr. cuius ipsamet verba ponam: *Si dedero elemosynam, vel aliquid prestitero beneficij, & ille mihi DEOS SVOS vel COLONIÆ GENTIVM PROPITIOS IMPRECATVR.* Eodem modo PROPITIUM quoque Cæsarem precatos, ostendit Plinius Epist. v. lib. vi.

EST & illa peruulgata, crebrisque comicorum vsurpata sermonibus imprecationis species, DII TE PERDANT, qua Plaut. vsitur Mercato. Act. v. Sc. iiii. & Pseudolo Act. iiii. Sc. vii. Milite glor. Act. ii. Sc. iiii. Casina Act. iiii. Sc. iiii. Epidico Act. i. Sc. i. & Menechm. Act. ii. Sc. ii. &, IVPITER TE PERDAT, Ruden. Act. ii. Sc. vii. vel, IVPITER TE MALÈ DISPERDAT, Curculio. Act. v. Sc. ii. & IVPITER TE PERDVIT, Epidico Act. i. Sc. i. vt &, TE, BONVS MERCVRIVS PERDAT, Casina Act. ii. Sc. iiii.

ATQVE vt in bonis precibus Deos Deasque confusè precabantur, quemadmodum ex Plauto Pseud. Act. i. Sc. iiii. & Act. v. Sc. vii. itidèque Pœnulo Act. iiii. Sc. iiii. & Act. v. Sc. iiii.

v. Sc. iiii. planum fit: Sic etiam, cum imprecabatur, Deos Deasque generaliter, VT PERDERENT, rogabant. Plaut. Mostellar. Act. iiii. Sc. i.

DII TE DEAQVE OMNES FVNDITVS PERDANT.

Idem Casina Act. ii. Sc. iiii. & Sc. iiii.

DII ILLVM OMNES PERDANT, DEAQVE.

Et Mercato Act. iiii. Sc. iiii. TE DII DEAQVE PERDVINT. Cuiusmodi imprecationis Formula extat in Mostellar. Act. ii. Sc. ii. Curculio Act. v. Sc. vii. & Menechm. Act. ii. Sc. ii. Terentius Eunuchus Act. ii. Sc. iiii.

VT DII ILLVM DEAQVE SENIVM PERDANT.

Idem Heautontimor. Act. iiii. Sc. v.

VT TE QVIDEM OMNES DII, DEAE, quantum est, Syre,

Cum tuo isto inuento, cumque incepto, PERDVINT.

Et Hecyra Act. i. Sc. ii.

AT TE DII DEAQVE PERDVINT cum isthoc odio Laches.

His finitimum est illud Phormio. Act. v. Sc. viii.

MALVM QVOD ISTI DII DEAQVE OMNES DVINT.

INTERDVm nominatim Iouem in hoc genere, dein alios Deos inuocabant; Plautus Mostellar. Act. i. Sc. i.

TE IVPITER DIIQVE OMNES PERDANT.

Idem Captiu. Act. iiii. Sc. i.

IVPITER TE DIQVE PERDANT.

Ibidèque Act. iiii. Sc. iiii.

DIESPITER TE DIIQVE ERGASILE PERDANT.

Similes imprecationes lætor deprehender Menechm. Act. v. Sc. v. Curculio. Act. i. Sc. iiii. & Ruden. Act. iiii. Sc. iiii. Seneca etiam lib. de Consolat. ad Albin. DII ISTOS DEAQVE PERDANT, *quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit.*

Ex Formulis imprecationum est hæc quoque, DII TE INFELICITENT. Cæcilius Nauclero apud Nonium, vt TE DII OMNES INFELICITENT, *cum male monita memoria.* Plautus Pœnulo Act. ii. Sc. ii. & Mercato Act. i. Sc. iiii.

DII ILLVM INFELICITENT.

Idem Casina Act. ii. Sc. ii.

DII ME ET TE INFELICITENT.

Et Epidico Act. i. Sc. i.

DII IMMORTALES TE INFELICITENT.

Nec prætermittenda est illa Terentiana imprecatio, DII TE ERADICENT, cuius exempla habemus Andr. Act. iiii. Sc. v. & Heautontimor. Act. iiii. Sc. ii.

IN vsu etiam erat hæc loquendi formula, QVÆ RES TIBI VERTAT MALE, quam in Plauti Curculio. Act. ii. Sc. ii. & Terent. Adolph. Act. ii. Sc. i. & Phormio. Act. iiii. Sc. iiii. legere me memini. Virgilius Bucolic. Ecloga vii.

Hos illi, QVOD NEC BENE VERTAT, mittimus agnos.

OBSERVANDVM insuper est imprecates dixisse, MALE SIT. Plaut. Curcul. Act. iiii. Sc. vii. MALE VALE, MALE SIT TIBI. Ouid. lib. i. de Arte aman.

Sed MALE SIT, tacite mente, PRECARE, VIRO.

Plautinus utique Phædromus Palinuro seruo in Curcul. Act. i. Sc. ii. ita imprecatur, MALE TIBI DII FACIANT. Cicero lib. xi. Epistol. familiar. ad Brutum: DII ISTI Segulio MALE FACIANT homini nequissimo. Nec ignota est illa Comicorum imprecatio, I. vel ABI IN MALAM CRUCEM. Cuius exempla si quis requirat, inueniet in Plauti Pseud. Act. iiii. Sc. vii. & Pœn. Act. i. Sc. ii. & Mostellar. Act. iiii. Sc. iiii. & Casina Act. iiii. Sc. iiii. & v. & ABI IN MALAM REM, apud Terent. Andr. Act. ii. Sc. i. & Phormione Act. v. Sc. vii. Dici quoque ab imprecantibus solitum, VÆ CAPITI TVO, Plaut. restis est Amphitruo. Act. ii. Sc. ii. & Mil. glorio. Act. ii. Sc. iiii. & Menechm. Act. iiii. Sc. ii. itidèque Act. v. Sc. ii. Addit idem Ruden. Act. ii. Sc. iiii. VÆ CAPITI ATQVE ETATI TVÆ.

DISCEDENTIBVS VERO ac petegrè proficiscētibvs malè precātes, VIAM ILLAM PERPETVAM, vel ITER ILLVD PERPETVVM: imprecabantur. Turpilius apud Nonium in verbo; *Itiner: Age, age, egredere, atque utinam istuc PERPETVVM ITINER SIT TIBI.* Cicero in Pilo. *Quod tibi in provinciam proficiscēti euenit, ut omnes execrarentur, MALE PRECAREN TVR VMAM TIBI ILLAM VIAM ET PERPETVAM ESSE VELLENT.* Et hoc est quod idem in Sestiana, postquam Pisonem & Gabinium paludatos malis ominibus exisse dixit, addit: *Quibus utinam euenissent ea qua homines precabantur.*

IMPRECATIONES planè in se vel in alios, de quorum salute solliciti erant, factas, ita auertere solebant, VT IN EORVM QVI MALE PRECATI ERANT, CAPITA REICERENT. Sic apud Plaut. Pœnuli. Act. III. Sc. III. cū aduocati dixissent Lyco Martem iratum esse, Lycus subiicit; *CAPITI VESTRO ISTHVC QVIDEM.* Sic & Acontius Epist. XIX. Heroid. IN CAPVT SVVM periuria amicæ EVENIRE optat. Quinetiam si cui imprudenti maledictum excidisset, quod alterius animum offendisset, aut si quid cui imprecatus esset, cuius sibi gratiam fieri, veniamque dari postularct, IN CAPVT SVVM RECIDERE precabatur ea, quæ alij euenire optauerat. Tibull. Eleg. II. lib. I.

Et mala si qua tibi dixit dementia nostra,

Ignoscas: CAPITI SINT PRECOR ILLA MEO.

Exempla duo suppeditat Seneca: vnū lib. III. de Benefic. alterum lib. IIII. eiusdem argumenti. Priore loco narrat Rufum virum ordinis Senatorij, cū inter cenam opastet, ne Cæsar ex ea peregrinatione, quam parabat, saluus rediret, postquid à seruo admonitum, quantum sibi periculi immineret ob ea quæ inter pocula, ebrius dixerat, Cæsari descendenti occurrisse, seseque ipsum vltro detulisse, & cū MALAM MENTEM habuisse se pridie iurasset, ID VT IN SE ET FILIOS SVOS RECIDERET, optasse. Posteriore verò loco refert, Mamercum quemdam, qui Asinium Pollionē verbo quodam obsceno offenderat, placandi eius causa dixisse, *QVID QVID MALI DIXI, MIHI ET CAPITI MEO.* Cicero lib. VIII. Epist. ad Attic. *Multa mala cū dixisset, SVO CAPITI, vt aiunt.* Idem Philipp. XI. *Aqua cū sit alienus, SVO CAPITI, saluis nobis, OMINETVR.* Cælius Epist. I. ad Cicer. lib. VIII. Familiar. *Te ad IX. Kal. Ianuar. subrostrani (QVOD ILLORVM CAPITI SIT) dissiparant periisse.* Liuius lib. XXXIX. *Et IN CAPVT eorum detestari minas periculāque qui fuissent.* Virg. lib. VIII. Æneid.

DII CAPITI ipsius generique referuent.

Seneca in lib. de Consolat. ad Martiam: *Quis non si admonetur, vt de suis cogitet, tamquam dirū omen respuat, & IN CAPITA INIMICORVM, aut ipsius intemptiui monitoris abire illa iubeat?*

PLERVMO, enim HOSTIBVS EVENIRE optabant ea, quæ auerfabantur. Ouid. lib. III. de Arte aman.

HOSTIBVS EVENIAT tam foedi causa pudoris,

Inque nurus Parthas dedecus illud eat.

Idem Epist. XV. Heroid.

HOSTIBVS EVENIANT conuiuia talia nostris.

Et Epist. XIX.

HOSTIBVS, & si quis ne suas nostra, repugnat,

SIC SIT vt inualida te solet esse mihi.

Idem lib. III. Amor. Eleg. X.

EVENIAT nostris HOSTIBVS ille pudor.

Pedo Albinouan. in Carmine consolator. ad Liuiam:

Vrbs gemit, & vultum miserabilis induit vnum

GENTIBVS ADVERSIS FORMA SIT ILLA PRECOR.

Idem ibid.

HOSTIBVS EVENIAT longa senectū metu.

Propert. Eleg. VII. lib. III.

HOSTIBVS

HOSTIBVS EVENIAT *lenta puella meis.*

Idem lib. III. Ode XXVII.

HOSTIVM vxores puerique, cæcos

Sentiant motus orientis Auspici.

Sic apud Senecam in Octauia Act. III. Sc. I. Poppæa mala & tristia somnia sacrificiis expiare constituens optat, VT TERROR IN HOSTES SVOS RECIDAT.

EXTREMVM illud erit, cū maledictis ac probris feri ocimumi consueuisse. Quod Plinius lib. XIX. cap. VII. ita memorat: *Nihil ocimo fecundius. Cū maledictis ac probris ferendum præcipiunt: letius proueniet. Satum etiam pauit terra adacta cuminum, & qui ferunt, PRECANTVR NE EXEAT.*

IAM VERO, vt ad ea quæ restant, pergamus, Dedicaciones quoque certis & sollempnibus factas Paulus in Festi Epitome indicat, cū Fanum à Fano dictum, siue à fando tradit: eò quòd, *DVM PONTIFEX DEDICAT, CERTA VERBA FATVR.* Similiter Varro lib. V. de ling. Latina: *Hinc, ait, Fana nominata, quòd Pontifices, in sacrando, FATI SVNT FINEM.* Isidorus quoque lib. VI. Origin. *Omne, ait, quod Deo datur, aut Dedicatur aut Consecratur. Quod Dedicatur DICENDO datur, unde & appellatur.* Apertius verò hoc ipsum Cicero Orat. pro domo sua ostendit, cū domus suæ dedicationem, vt non ritè ac legitime factam exagitat, *Ego verò, inquit, si omnia sollempnibus verbis veteribus, & prisca institutis acta esse dicerem, tamen me Reipub. iure defenderem.* Et postea: *An SI POSTEM TENVERIT PONTIFEX, & verba ad religionem Deorum immortalium composita, ad perniciem ciuium transtulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis?* Et ibidem: *Si is Q. Cæpionis inimici sui POSTEM EDIVM TENVISSET, & pauca verba fecisset, ades Cæpionis essent dedicate.* Valerius Maximus lib. V. cap. X. *Horat. Pulullus cū in Capitolio Ioni Opt. Max. ædem Pontifex dedicaret, INTER QVE NVNCVPATIONEM SOLLEMNIUM VERBORVM, POSTEM TENENS, mortuum esse filium suum audiisset, neque manum à poste remouit, ne tanti templi dedicationem interrumpere.* Seneca lib. de Consolation. ad Martiam, *Pulullus hoc fecit: Pontifex, CVI POSTEM TENENTI, ET CAPITOLIVM DEDICANTI mors filij nuntiata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollempnia Pontificalia verba accepit, gemitu non interrumpente præcationem, & ad filij sui nomen Ioue propitiato.* Et hæc nimirum sunt, quas Plutarch. in Publicola νενομισμένας ἐπι τῆς ἱερῆς φωνῆς appellat. Ex quo, non minus quam ex illis Ciceronis, Valerij & Senecæ locis, obseruandum obiter moneo, in templorū dedicationibus postè teneri cōsueuisse. Hoc enim Plutarch. apertè tradit his verbis: *Ἡ ἱερὰ μὲν ἀπάντων εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὁ μὲν Νεβπίος σιωπῆς γενόμενος, τὰ τε ἄλλα δράσας, & τὰν φωνῶν ἀλαλδύος, ὡσπερ ἕτος ἐστίν, ἐφθέγξετο τὰς νενομισμένας ἐπι τῆς ἱερῆς φωνῆς.* Quod & Liuius lib. II. significat: *Ægrius, inquiens, quàm dignum erat, tulere Valerij necessary, tam incluta templi Horatio dari: postquam alia frustra iam tentata erāt, POSTEM IAM TENENTI CONSULI inter præcationem Deum, nuntium incutiunt.*

VERBIS porrò sollempnibus præbant Pontifices in Dedicatione, Liuius lib. IX. de Cn. Flauio: *Ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicans, coactis que cōsensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Max. verba præire, cū more maiorū negaret, nisi Consulē aut Imperatorem posse templum dedicare.* Varro lib. V. de lingua Lat. *Sic enim ædes sacra à Magistratu Pontifice præeunte dedicatur.* Vfos verò eos DEDICANDI verbo in hac re demonstrat Liuius lib. I. quo Romulum ita loquentem inducit: *IVPITER FERETRI, HÆC TIBI VICTOR ROMVLVS REX REGIA ARMA FERØ, TEMPLVMQVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO, SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVÆ REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CÆSIS, ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT.* Apud eundem lib. X. *Virginius, HANC, ait, EGO ARAM PLEBEIÆ PVDICITIÆ DEDICO.* Tibull. lib. III. Elegiar.

VILLICVS. arari quondam, nunc cultor agelli,

HÆC TIBI PERSPECTVS TEMPLA PRIAPE DICO.

m

Vnde idem Eleg. x.

HANC TIBI FALLACI RESOLVTVS AMORE TIBVLLVS
DEDICAT, ET GRATA SIS, DEA, MENTE ROGAT.

Idem etiam probat inscriptio Capitolina his verbis:

ALCIDÆ SACRI GENERIS DECVS, HOC TIBI PRÆTOR
ET IOVIS ANTISTES DEDICO PERPETVVS.

Solebant autem Magistratus ædes arasve dedicaturi, rem prius ad collegium Pontificum referre, quibus ut adessent, denuntiari solebat ea verborum formula, quæ est à Cicerone Oratio. pro domo sua posita, ADES, ADES, LVCILLE SERVILI, DVM DEDICO ÆDEM HANC, VT MIHI PRÆEATIS, POSTEMQUE TENEATIS. Sed & bonorum Consecrationes, quæ à Tribunis plebis foculo posito, adhibito tibicine fiebant, sua habuisse sollempnia verba, Idem Cicero eadem declarat: *Si Tribuni spl. ait, verbis non minus priscis, et penè sollempnibus bona tuis cuiuspiam consecravit.* Et mox: *An Consecratio nullum habet ius, Dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tum obtestatio tibicinis? Quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt?*

NEC tamen VERBIS modò, sed ET MANV consecrationes fieri dicebantur. Cicero lib. II. de Legib. *Bene verò quod mens, pietas, virtus, FIDES CONSECRATA MANV: quarum omnium Romæ Dedicata publicè TEMPLA sunt.* Idem in Orat. pro domo sua: *Cum suis DICAT SE MANIBVS CONSECRASSE, que tua fuit Consecratio? Quid lib. I. Fast.*

Sacra vocant Augusta patres: Augusta vocantur

TEMPLA, sacerdotum vitæ DICATA MANV.

Ædium autem sacrarum dedicationi leges dici solitas, Plinius lib. X. Epistolarum ad Traianum indicat: *An putes, ait, adem, CUI NULLA LEX DICTA EST, salus religione posse transferri? Cui sic respondet Traianus: Nec te moueat, quòd LEX DEDICATIONIS nulla reperitur.* Exemplum insigne ex Salonæ vrbis monumento, quod hodiè que Patavij visitur, proferam. Id autem est huiusmodi: LÆLIO CÆSARE IMP. P. CÆLIO. P. F. BALBINO VIBVLIO PIO COSS. VII. ID. OCTOBRES CN. DOMITIVS VAL. II. VIR. I. D. PRÆEVNTE C. IVLIO SEVERO PONTIFICE LEGEM DIXIT, IN EA VERBA, QUÆ INFRA SCRIPTA SVNT. IVPITER OPTIME MAX. QUANDOQUE TIBI HODIE ARAM DABO DEDICABOQUE OLLIS LEGIBVS, OLLISQUE REGIONIBVS DABO, DEDICABOQUE, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO: VT INFIMVM SOLVM HVIVS ARÆ EST, SI QVIS HIC HOSTIA SACRVM FAXIT, QVOD MAGMENTVM NEC PROTOLLAT, IDCIRCO TAMEN PROBE FACTVM ESTO. CETERÆ LEGES HVIC ARÆ ÆDEM SVNTO, QUÆ ARÆ DIANÆ SVNT IN AVENTINO MONTE DICTÆ. HISCE LEGIBVS, HISCE REGIONIBVS, SIGVTI DIXI, HANC TIBI ARAM IVPITER OPTIME MAX. DIGO DEDICOQUE, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, COLLEGISQUE MEIS, DECVRIONIBVS, COLONIS, INCOLIS COLONIAE MARTIÆ, IVLIÆ SALONÆ, CONIVGIBVS, LIBERISQUE NOSTRIS. Cui simile aliud è Narbonis Martij antiquo lapide descriptum monumentum *ταυταλογίας* reprehensionem minimè veritus subiungendum censui, propter eam quæ inter utramque inscriptionem intercedit varietatem. Sic autem habet:

NARBONESIS NVMINI AVGVSTI DEDICAVIT LEGIBVS IIS.
Q. I. SS. NVMEN CÆSARIS AVG. P. P. QUANDO TIBI HODIE HANC
ARAM DABO DEDICABO Q. HIS LEGIBVS, HISQ. REGIONIBVS DABO
DEDICABOQUE, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO VTI INFIMVM
SOLVM HVIVSQUE ARÆ TITVLORVMQUE EST. SI QVIS TERGERE,
ORNARE, REIFICERE VOLET, QVOD BENEFICII CAUSA FIAT

IVS

IVS FASQUE ESTO, SIVE QVIS HOSTIA SACRVM FAXIT, QVI MAGMENTVM NEC PROTOLLAT, IDCIRCO TAMEN PROBE FACTVM ESTO. SI QVIS HVIC ARÆ DONVM DARE AVGEREQVE VOLET, LICETO, EADEMQUE LEX EI DONO ESTO, QUÆ ARÆ EST. CETERÆ LEGES HVIC ARÆ, TITVLISQUE EADEM SVNTO, QUÆ SVNT ARÆ DIANÆ IN AVENTINO. HISCE LEGIBVS, HISQ. REGIONIBVS, SIC VTI DIXI, HANC TIBI ARAM PRO IMP. CÆSARE AVG. P. P. PONTIFICE MAXIMO TRIBVNITIA POTESTATE XXXV. CONIVGE, LIBERIS, GENTEQUE EIVS SENATV POPVLOQUE ROM. COLONIS INCOLISQUE COL. IVL. PATERN. NARB. MART. QVI SE NVMINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT, DOQUE, DEDICOQUE VTI SIES VOLENS PROPITIVM.

QVIBVS in inscriptionibus notanda est haud vulgaris MAGMENTI vox, cuius & à Varrone lib. III. de ling. Lat. & Arnob. lib. VII. aduersus Gent. & Festo aut potius Paullo fit mentio. Et Varro quidem MAGMENTVM interpretatur esse ex immolata hostia defectum in iccore imponendo, augendi causa, & ita appellatum à Magis, quod ad religionem pertinet. Glossarium verò vetus MAGMENTVM explicat, Εφ' ἡ πάλαιον γὰρ τὴν ἑμὴν τοῖς βασιλοῖς προσέφερονται. Sed institutum prosequamur. Aliam quoque formulam legis dictæ in Dedicatione habemus in Tabula, quæ Romæ conspicitur, in hæc verba: EX VOTO SVSCEPTO, QVOD DIV ERAT NEGLECTVM NEC REDDITVM, INCENDIOR. ARCENDORVM CAUSA, QUANDO VRBS PER NOVEM DIES ARSIT NERONIANIS TEMPORIBVS, ET HAC LEGE DEDICATA EST, NE CUI LICEAT INTRA HOS TERMINOS ÆDIFICIVM EXTRVERE, MANERE, NEGOTIARI, ARBOREM PONERE, ALIVDVE QVID SERERE, ET VT PRÆTOR, CUI HÆC REGIO SORTI OBVENERIT, LITATVRVM SE SCIAT, ALIVSVE QVIS MAGISTRATVS VOLCANALIB. X. K. SEP. OMNIBVS ANNIS VITVLO ROBIO ET VERRE.

IN aliquot planè sacellis scriptum, Varrone teste, habebatur, NE QVID SCORTEVM ADHIBERETVR. Quod idcirco cautum ille lib. VI. de ling. Lat. tradit, ne morticinum quid adesset. Vnde Ouid. lib. I. Fast.

SCORTEA NON ILLI FAS EST INFERRE SACELLO,
NE VIOLENT PVROS EXANIMATA FOCOS.

ARIS etiam titulos inscribi consueuisse, qui causam continebant, ob quam eæ posita essent, demonstrat Suetonius in Calig. cap. VIII. *Addit etiam, inquiens, pro argumento, aras ibi ostendi inscriptas, OB AGRIPPINÆ PVERPERIVM.* Atq; ita ARA ADOPTIONIS, intelligi debet apud Tacitum lib. I. quæ nimirum adoptionis ergò posita erat.

Extat & Romæ inscriptio huiusmodi:

I. O. M. D. PRO SALVTE AVGG. NN. SEPTIMI SEVERI PII PERTINACIS ET M. AVRELI ANTONII PII FELICIS AVG. ET IVLIÆ AVG. ET S. P. Q. R. SENNIUS AVGG. NN. OPTIO TABELLARIORVM STATIONIS MARMORVM ARAM POSVIT.

Ibidem alia visitur his verbis:

C. MARCVS C. F. SALVIANVS NORBA. GENIO CENTVRIÆ COH. X. PR. P. MARI BASSI IN QVA MILITAVIT ANN. XIIX. VOTO SVSCEPTO MISSVS HONESTA MISSIONE PRID. NON. IANVAR. Q. FABIO CATVLLINO, M. FLAVIO APRO COS. ANIMO LIBENS ARAM SVA PECVNIA POSVIT.

A Liuvio etiam lib. XXVIII. memoriæ proditum est Annibalem in Iunonis Lacinia templo aram condidisse, dedicasseque cum ingenti rerum abs se gestarum Titulo Punicis Græcisque literis insculpto. Sed & quibus Diuis positæ essent, adscribi solitum ostendit Valerius lib. II. cap. V. *Cum ad xx. pedum altitudinem, ait, humo egesta pervenissent, animadvertunt ARAM DITI PATRI, PROSERPINÆ, INSCRIPTAM.* In numo quodam

m ij

Tiberij ara sculpta est cum hac inscriptione, PROVIDENTIAE AVGVSTI. In Hispania lapis extat cum inscriptione hac, DEO FVLGVRATORI ARA. Sic & Athenis ara inscripta erat ΑΓΝΟΣΤΩΙ ΘΕΩΙ: vt ex Act. Apostol. cap. xvii. patet. Quod Lucianus in Dialogo, qui φιλοπατρής inscribitur, & Philostrat. lib. vi. de vita Apollon. confirmant.

Deorum quoque SIGNIS inscriptiones addebantur. Plutarchus in Cic. Καὶ τὸ μὲν ἀγαλλμα τῆς Ἀθηνῶν, ὃ πολλὰ θεῶν ἔχον ἔστι τῆς οἰκίας ἰδρυμένον ἐπέμα διαφερόντως, εἰς Καπιτώλιον κομισαί, ἀνεθήκει ἑπιγραφάς, ΑΘΗΝΑΙ ΡΩΜΗΣ ΦΥΛΑΚΙ. Eoque verifimile est Ciceronem respexisse Epist. iii. lib. vii. ad Attic. cum ait: TAMEN ILLA QVAM SCRIBIS CVSTOS VRBIS ME PRÆCLARÆ INSCRIPTIONIS memorem esse cogeret. Signorum planè vulgaris inscriptio erat hæc, IOVI, puta, VEL IVNONI, VEL HERCVLI SACRVM: qua frequentior alia nulla in vetustis lapidibus occurrit: in quibus præter supra citatas, has quoque deprehendimus, SILVANO SANCTO SACRVM. LIBERO PATRI SACRVM. ISIDI AVGVSTÆ SACRVM. Aliàs etiam inueniuntur hæc verba, LIBERI PATRIS SIGNVM.

PLERVMQVE autem Signis eorum nomen inscribatur, qui ea dedicarant, posuerant, statuerant. Linius lib. xxxviii. Eo anno in adem Herculis SIGNVM DEI ipsius, ex Decemvirovum responso, & seivges in Capitolio aurati, ab Cn. Cornelio positi: CONSVLEM DEDISSE inscriptum est. Scæuola in L. Titia testamento, §. vlt. D. de auro arg. leg. caput testamenti refert, quo cauebat testatrix SIGNVM DEI fieri ex libris centum, & in æde patriæ suæ statui CVM SVBSRIPTIONE NOMINIS SVI.

INTERDVYV vnde pecunia redacta esset, inscriptione declarabatur. Linius lib. ii. Peculiũque filij Cerei consecrasse, SIGNVM inde factum esse, & inscriptum, EX CASSIA FAMILIA FACTVM ESSE. Quod & Dionys. Halicarn. lib. viii. recenfer his verbis: Ενεῖνα δὲ με ἀνέλακει. τὴν μὲν ἄρα ἔργα ὅσα ἑλάχιστα, καὶ τὰς πλεῖστα ἐπέργει ἀγχι συγκατάθεσι, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κασσίου, ἢ τῆς οἰκίας καταστροφῆς, καὶ μετὰ τὸν ἀναίτητον ὁ τόπος αὐτῆς αἰθρίας, ἔξω τοῦ νεῶ τῆς γῆς, ὃν ὑπερον ἢ πόλις κατασκευάσει θεοῖς ἐν μέρει τινὶ αὐτῆς, καὶ πλεῖστα ἐπιθέρας φέρουσαν ὄδον, ἢ τὸν θεῶν αὐτῶν τὸ κοινὸν ἀπέλαβεν ἐς ὧν ἀπαρχὰς ἐν ἀλλοῖς τε ἱεροῖς ἀνέθηκε, καὶ διὰ τὴν Δήμητρι τοῦς χαλκῶς ἀνδριάντας, ἑπιγραφὰς διλοουῦντας ἀφ' ὧν εἰσὶ θεῶν τῶν ἀπαρχῶν. Itaque inscriptionem, quæ Romæ extat in hæc verba, IMP. DIVI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS. IMP. XIII. COS. XI. TRIB. POTEST. XV. EX STIPE QVAM POPVLVS ROMANVS ANNO NOVO ABSENTI CONTVLIT NERONE CLAVDIO DRVSO, T. QVINCTIO CRISPINO COSS. VOLCANO, credibile est ex basi signi cuiusdam ab Augusto consecrati auulsam esse. Hoc enim quia nobis non constat, pro certo ponendum non videtur, sed coniiciendi copiam præbet Suctonius, qui Augusto Kalendis Ianuarius strenam in Capitolio etiam absentem omnes Romæ ordines iecisse narrat, ex qua summa Deorum preciosissima signa mercatus vicatim dedicabat.

SIMILITERQVE DONIS quæ figebantur, dicabatur, sacrabantur inscriptionibus addi consueuisse ostendit Tacitus lib. xv. Ipse eum pugionem, inquit, apud Capitolium sacrauit inscriptione, IOVI VINDICI. Suctonius quoque in Caligula cap. xxiii. eum tres gladios innecem suam præparatos MARTI VLTORI, addito elogio, consecrasse scribit. Sic & Solinus refert Iulium Cæsarem VENERI GENITRICI Thoracem gemmis Britannicis factum subiecta inscriptione dedicasse. Quid lib. i. Amor. Eleg. xi.

Non ego vitricis lauro redimire Tabellas,

Et VENERIS media PONERE IN ÆDE morer.

Subscribam, VENERI FIDAS SIBI NASO TABELLAS DEDICAT.--

Propert. lib. ii. Eleg. xi.

Magna ego DONA tua FIGAM Cytheræa columna,

Talæque sub nostro MVNERE carmen erit.

HAS PONO ANTE TVAM TIBI DIVA PROPERTIVS ÆDEM EXVVIAS, TOTA NOCTE RECEPTVS AMANS.

Huiusmodi

Huiusmodi inscriptionū sollēnia verba erant hæc, DONVM DEDIT, vel DONVM POSVIT, quibus antiqui lapides abundant, ac plerumque notis hisce perscribuntur D. D. & D. P. Sed enim huius generis inscriptiones aliquot oculis subiicere satius fuerit. Ex earum ergo turba has selegi: HERCVLI INVICTO M. CASSIVS, HORTENSIVS PAVLINVS PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVNDIS DONVM DEDIT.

Q. NVMMMIVS ALEXANDER DONVM DEDIT IOVI SABAZIO.

EVMOLPVS CÆSARIS A SVPELLECTILE DOMVS AVRIF. ET CLAVDIA PALLAS SOLI ET LVNÆ DONVM POSVERVNT.

POMPEIVS APPIVS FAVSTINVS V. C. PR. VR. N. D. D. FELICITER IN CAPITOLIO HERCVLI VICTORI, POLLENTI, POTENTI, INVICTO DONVM DEDIT. LIB. MER. Sed & aræ cuidam Romanæ huiusmodi Titulus inscriptus est, ANNÆVS PLACIDIVS HERCVLI DONVM DEDI.

QVINETIAM causa doni dati titulo plerumque cōprehēdebatur. Quod significat Tibull. lib. i. Eleg. x. cū ait, --VENERIQ. MERENTI, FIXA, NOTET CASVS AVREA PALMA MEOS. Id quod sequens inscriptio testatur: MINERVÆ MEMORI COELIA IVLIANA INDVLGENTIA MEDICINARVM EIVS INFIRMITATE GRAVI LIBERATA D. P. Et alibi: SOLI SACRVM PRO SALVTE CL. IVLIANI PR. VR. PRÆF. ANNONÆ TI. IVLIVS BALBILLVS S. SOL. DED. XIII. KAL. FEBR. L. ANNIO FABIANO M. NONIO MVCIANO COSS. Item hæc: IMP. CÆSAR DIVI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS IMP. III. COS. XI. TRIB. POT. XIV. ÆGYPTO IN POTESTATEM POPVLI ROM. REDACTA SOLI DONVM DEDIT. Refertur & à Liuo lib. xl. huiusmodi DONI TABVLA: TIB. SEMPRO. GRACCHI COS. IMPERIO, AVSPICIOQVE, LEGIO, EXERCITVSQVE POPVLI ROM. SARDINIAM SVBEGIT. IN EA PROVINCIA HOSTIVM CÆSA AVT CAPTA SVPRA LXXX. MILLIA. REPVB. FELICISSIME GESTA, ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS, EXERCITVM SALVVM ATQVE INCOLV MEM PLENISSIMVM PRÆDÆ DOMVM REPORTAVIT: ITERVM TRIVMPHANS ROMAM REDIIT. CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT. In inscriptione quadam Rom. legimus: IOVI SOLI INVICTO SERAPIDI T. ÆLIVS ANTIATER PROC. AVGG. CVM VMBRICIA BASSA CONIVGE GRATIAS AGENTES POSVERVNT.

Et quidem si ex voto suscepto Signa ponerentur, exprimi id titulo addito solebat. Linius lib. xxiii. Statua loricata, amicta toga, velato capite, & tria Signa cum TITVLO laminae aere inscripto: MVNITIVM PRO MILITIBVS QVI CASILINI IN PRÆSIDIQ FVERANT, VOTVM VOVISSE. Romæ huiusmodi inscriptio videtur. SILVANO SANCTO C. ACTVRNIVS MEDICVS LVD. GALLIC. PORTICVM ET EXEDRAM ET SIGNVM ÆNEVM VOTO SVSCEPTO LIBENS MERITO DEDIT. KAL. MAII L. MARTIO ET SEX. COSS. Et alibi: GENIO FORINARVM ET CVLTORIBVS HVIVS LOCI TERENTIA NICE & cer. SIGNVM ET BASIM VOTO SVSCEPTO DE SVO POSVIT. In Hispania verò extat huiusmodi inscriptio: Q. SERVILIVS VVLNERE SERVATVS, HERCVLI DEO INVICTO SIGNVM ÆREVM EX VOTO POSVIT PROPE MARTEM ARGENTEV M IN MAGNA ARA. Romæ item hæc: T. AVRELIVS AVG. LIB. DIOSCORVS VOTVM ÆCVLAPIO SANCTO OB PROCESSVS SVOS CVM VALERIA NICE CONIVGE, ET AVRELIO DIOSCORO VICTORINÆ FILIO D. D. Et aliàs: LIBERO PATRI SANCTO SACR. SEX. COELIVS PRIMITIVVS ET PVBLICIA ANTVLLA VOTO SVSCEPTO.

NEC VERO Pontificias Formulas tacitus prætereire possum, quarum familiam ducet ea, qua Pontifex in virgine Vestali capienda utebatur, quain Agellius lib. i. Noct. Atticar. cap. ii. ex Fabij Victoris lib. i. excerptam ab obliuionis iniuria vindicavit. Ea erat huiusmodi: SACERDOTEM VESTALEM QVÆ SACRA FACTA'S, m iij

QVÆ IVS SIET SACERDOTE M VESTALEM FACERE PRO POPVLO ROM. QVIRITIBVS, VT QVOD OPTIMA LEGE FIAT, ITA TE AMATA CAPIO. Nam quæ legebantur Vestales, CAPI propriè dicebantur: cui verbo peculiarem in hac re locum fuisse Chirius Fortunatian. lib. III. Rhetoricor. notat: *Vt si, ait, Dictatorem DICTVM dicat, Flaminem PRODITVM, VESTÆ VIRGINEM CAPTAM: cuius loquutionis aliquot exēpla lib. III. De Verbor. quæ ad ius pertinent Significat. atq. lib. quibus & hæc quæ sequuntur accedent. Tacitus lib. II. Post quæ retulit Cæsar CAPIENDAM VIRGINEM in locum Occiæ. Idem lib. III. Decretum Cornelia virgini, quæ in locum Scantia CAPIEBATVR. Et lib. XV. Defunctæque virgo Vestalis Lælia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum CAPTA EST. Suetonius in Augusto cap. XXXI. Sed & comoda auxit præcipuè Vestalium virginum, cunctaque in demortua locum aliam CAPI oporteret. Prudent. lib. II. contra Symmach.*

Ac primum parua teneris CAPIVNTVR ab annis.

Quamquam & VESTALEM LEGERE, Lilius lib. I. semel atque iterum dixit. Sed & CAPI FLAMEN à Pontifice Max. dicebatur, & ita Liu. lib. XXVII. & Valerius Max. lib. VI. cap. IX. loquuntur: *Quem & INAVGV RATVM fuisse Lilius lib. XXVII. & XL. & Agellius lib. XV. cap. XXVII. docent. Pontificè verò Max. in pulvinaribus verba hæc vsurpasse, VIGILASNE DEVM GENS? Seruius in lib. II. Æneid. notat. Idem in X. Æneid. ad eum versum:*

—Vigilansne Deum gens? Verba, ait, sunt sacrorum. Nam virgines Vestæ certa die ibant ad Regem sacrorum, & dicebant, VIGILASNE REX? VIGILA. Idem in lib. VIII. Æneid. ad ea verba, —Vtque impulit arma; Hoc, ait, ad pedites pertinet: Est autem sacrorum. Nam is qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus, primò Ancilia commovebat. post hastam simulachri ipsius, dicens, MARS VIGILA.

PLANE in feriis imperandis, VT LITIBVS ET IVRGIIS ABSTINERETVR, per præconem edici solitum Cicero lib. I. de Diuinat. docet. Proinde Ouid. lib. I. Fastor. de feriis Calend. Ianuariar. agens:

LITE, ait, VACENT AVRES, INSANAQVE PROTINVS ABSINT
IVRGIA, DIFFER OPVS LIVIDA LINGVA TVVM.

Martial. lib. X. Epigrammat.

NATALEM COLIMVS, TACETE LITES.

Vnde Lilius lib. V. in primis lectisterniis, quæ in vrbe Romana per octo dies facta sunt, cum inimicis quoque benignè & comiter sermones habitos, IVRGIISQVE ET LITIBVS TEMPERATVM fuisse scribit. Apud eundem lib. XXXVIII. Scipio, *Hoc die, inquit, Tribuni pleb. vósque Quirites, cum Hannibale & Carthaginensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque HODIE CVM LITIBVS ET IVRGIIS SVPERSEDERE ÆQVVM SIT: ego hinc extemplo in Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonemque ac Minervam ceterosque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo.* QVOCIRCA Cicero in iis, quas edit legibus, hoc caput ponit lib. II. *FERIIS IVRGIA AMOVENDO. Eodémque lib. FERIARVM, ait, FESTORVMQVE DIERV M RATIO IN LIBERIS REQVIEM HABET LITIVM ET IVRGIORVM. Quorum vocabulorum coniunctio obseruanda est. Varro lib. VI. Quod, ait, iurgio, id est litibus. Et mox: Ex quo licet videre IVRGARE ab iure dictum, cum quis iure litigavit. Cicero de Repub. lib. III. Si IVRGANT, inquit: Beneuolorum concertatio, non lis inimicorum IVRGIVM DICITVR. Et mox: IVRGARE igitur lex putat, vicinos non litigare.*

QVINETA M feriis publicis ante Flamines quosdam incesse, qui opere abstinere monerent, Sext. Pomp. lib. XIII. tradit. PRÆCIAMITATORES, ait, *vel ut alij legunt, Præclamitatores dicuntur, qui Flaminiibus Didi, Quirinali, Martiali, antecedentes exclamant, FERIIS PVBLICIS VT HOMINES ABSTINEANT SE OPERE; quia his opus facientem videre, irreligiosum est. Idem ibidem: Præcias dicebant, qui à Flaminiibus præmittantur, ut denuntiarent opificibus, MANVM ABSTINERENT AB OPERE: ne si vidisset sacerdos facientem opus sacra polluerentur.* Seruius integret ad illum Virgilij versum lib. I. Georgic.

Quippe

Quippe etiam festis quadam exercere diebus.

Sunt enim, ait, aliqua quæ si festis diebus fiant, ferias polluant: Quapropter & Pontifices sacrificaturi præmittere Calatores suos solent, ut sicubi viderint opifices adsidentes, opus fieri prohibeant, ne pro negotio suo & ipsorum oculis & Deorum ceremonias attaminet. Feriæ enim opere Deorum creditæ sunt. Quod Macrobo. quoque lib. I. Saturnal. cap. XVI. memorat his verbis. *Afirmabant autem sacerdotes pollui ferias, si indictis conceptisque opus aliquod fieret. Præterea Regem sacrorum Flaminisque non licebat videre ferias opus fieri, & ideo per præconem denuntiabant, ne quid tale ageretur, & præcepti negligens mulctabatur.* Plutarchus instituta Numæ recensens in eius vita: *Εν δὲ ταῖς ἀρχαῖς πομπαῖς, ait, ἡ ὄλως τῶν ἱερῶν ταῖς πομπαῖς ἀποκηρῶντο κήρυκες αἰὲς πλεὺ πόλιν, ἐλπίεν κελαιόντες ἡ τὰ ἔργα καταπαύοντες. Cuius rei ratione mox reddens, ἀέτο λέγειν αὐτοῦ τοῦ πολιτῆς μήτε ἀλοῦναι τὴν θείαν μήτε ὁρᾶν εἰ παρέργω ἡ ἀμελῶς, ἀλλὰ σχολεῖν ἀργίας ἡ ἀποσεργίας πλεὺ ἀφρονίας. ὡς ἀρᾶζει μεγίστη τῆ ἀεὶ πλεὺ εὐσεβείαν ψόφον τε ἡ παύσαν ἡ στυγαμῶν ἡ ὄσα τοιαῦτα τοῖς ἀναρχαίοις ἡ βασιλοῖς πόντοις ἐπιτεταῖς ἡ ἀρᾶς τὸς ὁδῶς ταῖς ἱερουργίας παρέργους.* Ex quorum locorum collatione efficitur, quos Festus Pomp. PRÆCLAMITATORES, VEL PRÆCIAMITATORES vocat, eos à Seruio CALATORES, à Macrobio PRÆCONES, à Plutarcho κήρυκες appellari.

PONTIFICVM etiam sollempnia verba hæc erant, NAPVRAS NECTITO. quo dicto funicularum ex tramentis factos Festus Pomp. scribit. In vrbe quoque condenda, SISTERE FANA, cum dicebant, significabant loca in oppido futurorum fanorum constitutere, vel lectisternia certis locis & Diis habere. Ex Pontificum autem commentariis Plinius lib. XVIII. cap. II. hæc verba citat, AVGVRIO CANARIO AGENDO DIES CONSTITVANTVR PRIVSQVAM FRVMENTA VAGINAS EXVANT, ET ANTEQVAM IN VAGINAS PERVENIANT.

COMPITALIORVM verò ferias, quas quotannis concipi solitas Varro lib. V. de ling. Lat. scribit, quibusnam verbis olim Prætor cõciperet, Agell. lib. X. cap. XXXIII. docet. *Ius autem erit, ait, perpetua veterum consuetudinis demonstrande gratia, verba sollempnia Prætoris ponere, quibus more maiorum ferias concipere solet, quæ appellantur Compitalia: Ea verba hæc sunt, DIE NONI POP. RO. QVIRITIBVS COMPITALIA ERVNT, QUANDO CONCEPTA FVERINT NEFAS.* Idem ipsum Macrobo. lib. I. Saturnal. cap. III. paullò diuersis verbis refert. Reliquas etiam ferias conceptiuas certis ac sollempnibus verbis, quæ LEGITIMA Ouid. appellat, concipi consueuisse apparet ex his versibus lib. II. Fast.

Curio LEGITIMIS tunc FORNACALIA VERBIS

MAXIMVS INDICIT, nec stata sacra facit.

Varro lib. V. de ling. Lat. REX CVM FERIAS menstruas nonis Februariis EDICIT, hunc diem (videlicet Lupercaliorum) FEBRVATVM appellat. Ad feriatur, quoque sollempnia verba, pertinet, quæ Arnob. lib. VII. aduersus Gent. velut ex communi Gentilium sermone, recitat. LAVATIO DEVM MATRIS, EST HQDIE: IOVIS EPVLYM CRAS EST: ÆSCVLAPII GERITVR, CELEBRATVRQVE VINDEMIA: LECTISTERNIVM CERERIS BRITIDIBVS PROXIMIS: TELLVRIS NATALIS EST. D. Ambros. in Epist. ad Corinth. I. cap. VI. *Aut iudicem publicum, cui dici solet: HODIE DIES SACRORVM EST, IVS DICI NON POTEST. Quin & mensiu Nonas certis & conceptis verbis calari solitas Varro lib. V. de lingua Lat. docet. Primi, inquit, dies mensium nominati Calendæ, ab eo quod his diebus CALENTVR eius mensis Nonæ à Pontificibus, QVINTANÆ NE AN SEPTIMANÆ sint futura in Capitolio, in curia Calabra sic dictæ, QVINQVE (aut vt alij legunt) QVINQVIES KALO IVNO NOVELLA: SEPTEM (aut vt alij legunt) SEPTIES KALO IVNO NOVELLA. Sunt tamè quibus placeat ita emendari, DIES TÈ QVINQVE KALO IVNO NOVELLA, SEPTEM DIES TE KALO IVNO NOVELLA.*

ALIA quoque plurima è Pontificum adytis prompta verba Arnob. lib. VII. aduers. Gent. in medium profert. Denique nomina factorum locorum sub congrua proprietate proferre, Pontificalem obseruationem esse, Macrobius lib. III. cap. III. tradit. Locorum verò factorum has ex Varrone, Agellio, Festo, Macrobo. Cornelio Fronto. & aliis, differentias obseruauit. Dicebant enim ÆDES, TEMPLA, DELVBRÀ, FANA, SACELLA, m iij

CELLAS, SACRARIA, TESCA, FAVISSAS. Collegij etiam Pontificum decretum quoddam Agell, lib. III. cap. VI. ex quinto librorum Atteij Capitonis, quos de iure Pontificio scripserat, literis consignatum reliquit.

EX Augurali verò disciplina illud animaduerti, Augures cum de caelo feruarent, & aliquid comperirent, quod rem susceptam dirimeret, id duobus his verbis, ALIO DIE, denuntiasse. Cicero II. in Anton. Oratio. Confecto negotio bonus Augur, Lælium dices, ALIO DIE, inquit. Et paullo post: Sed si nihil est cum Augur his verbis nuntiat, quibus nuntiasse, confiteor te, cum, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. Cic. lib. II. de Legibus: Quid grauius quam rem susceptam dirimi, si vnus Augur ALIO DIE dixerit? Lilius lib. VIII. Nec quequã mortalium extare, qui se vidisse, aut audisse, quid dicat quod AVSPICIUM DIRIMERET.

HIS conseqvens est, vt Augurium quod SALVTIS vocabatur, attingam: cuius Cicero lib. I. de Diuinatione, meminit. Quod longo tempore intermissum Augustus testibus Suetonio cap. XXXI. & Dione lib. II. restituit. Tacitus etiã lib. XII. idem Augurium quinq; & viginti annis omissum repeti ac continuari placuisse tradit. De quo Dionis è lib. XXXVII. verba, quæ ad eius cognitionem explicationemque pertinent, subiiciam. τὸ οἰάνισμα, ait, ἡ ὑγείας ἀνομασίῃδον μαντείαις τις τὸ πρότερον ἔστι, πρὶν τινα ἔχον ἐὶ δὲ ἔπιτερεῖται σφῆν ὁ θεὸς ὑγίαν τῶ δῆμον ἀντίστασις ὡς ἔχ' ὅσον ἐδὲ ἀπὸ τῆσιν αὐτῆσιν συγχορηθῆναι, γενέσθαι. In eius porro Formula adscripta fuisse hæc verba, PRÆTORES MAIORES MINORES QVE, nō malè colligere video, ex eo quod Fest. Pomp. lib. XI. scribit, Pro collegio Augurum decretum est, quòd in SALVTIS augurio PRÆTORES MAIORES ET MINORES appellentur, non ad etatem sed ad vim imperij pertinere.

ERAT & Augurum sollempnis pronuntiatio, VITIO MAGISTRATVM CREATVM, VITIO DIEM DICTAM, VITIO TABERNACVLVM CAPTVM. Donat. in Prolog. Hecyra ad ca verba: Vitium & calamitas, Bene ait secundū Augures. VITIVM enim est si tonet tantum, VITIVM ET CALAMITAS si tonet & grandinet simul & etiam fulminet. Et mox: Translatio est ab Augurio, vt VITIO CREATI dicuntur CONSULES. Lilius lib. XXIII. de Marcello: Cui ineunti Consulatu cum tonisset, vocati Augures VITIO CREATVM VIDERI pronuntiarunt. Idè lib. III. Non tamen pro firmato iam stetit MAGISTRATVS eius, quia tertio mense quam inierunt, Augurum decreto, proinde ac VITIO CREATI, honore abire, quòd C. Curiatius qui comitiis eorum præfuerat, NON RECTE TABERNACVLVM CEPISSET? Idem lib. VIII. Nec tamen à Dictatore comitia sunt habita, quia VITIO CREATVS ESSET in disquisitionem venit. Consulit Augures VITIOSVM VIDERI DICTATOREM pronuntiarunt. Idem lib. XXI. In Petilio ID VITIO FACTVM postea Augures responderunt. Et lib. XLV. Iam primum cum legionibus ad conueniendum diem dixit, non auspicato templum intravit: VITIO DIEM DICTAM ESSE Augures, cum ad eos esset relatum, decreuerunt. Cicero in Oratio. de Haruspic. respōsis: Augures interrogabat, quæ ita lata essent: Illi VITIO lata esse dicebant. Idem lib. III. de Diuinatione. Quid, quod apud te scriptum est de Tiberio Graccho, nō & Augurum & Auspicum disciplinã comprobatur, qui cum TABERNACVLVM VITIO CEPISSET, imprudens quòd inauspicato Pomærium transgressus esset, comitia Consulibus rogandis habuit. Idem lib. II. At Tiberij Gracchi literis Scipio & Figulus, quòd tum Augures indicassent VITIO CREATOS ESSE, magistratu abdicauerunt. Hoc ipsum Valer. Max. lib. I. cap. I. refert his verbis: A Tiberio enim Graccho ad collegium Augurum literis ex prouincia missis, quibus significabat se cum libris ad sacra populi pertinētes legeret, animaduertisse VITIO TABERNACVLVM CAPTVM comitiis Consularibus, quæ ipse fecisset, eaque re ab Auguribus ad Senatū relata iussu eius C. Figulus è Gallia, Scipio Nasica è Corsica Romanam redierunt, & se Consulatu abdicauerunt. Id quod paullo plenius ac fusius Plutarchus in Marcello enarrat in hunc modum: Τὸ ἐπιτοῦ οὐδ' ἔτι Σέμιονος ἀπέδειξε ἰδὼν ἀστέρων Σκίπωνα Νασικῶν, καὶ Γαίον Μαρκίον: ἠδὲ δὲ ἐχόντων αὐτῶν ἐπαρχίας, καὶ στρατευματικοῖς ὑπομνήμασιν ἐντυχόντων εὐφραίνοντο ὑπὸ αὐτῶν τῶν πατρῴων, ἰδὼν δὲ τοῖσιν. Ὅταν ἀρχῶν ἐπ' ὄρισιν χεθεζόμενος, ἐξ ὧν πόλεως οἶκον καὶ σπιλιῶν μεμνημένον ὑπ' αἰτίας πρὸς ἀναρχαδῆν μῆτιν γενεῶν σημεῖων βεβαίαν ἐπαυλῆθαι εἰς πόλιν, ἀφ' ἧν ἐξελθὼν τὸ παρμεμαθῶμενον οἶκον καὶ λαβὼν ἕτερον ἐξ ἑπ' οὐκ ἔστι ποίησται πλὴν ἀδῆσιν ἐξ ἀπὸ τῆσιν τῶν δ' ἔλαθεν, ὡς εἴποιε, τὸν πῆξρον, καὶ δὲ τῶ αὐτῶν πρὸς ἀδῆσιν ἀπέδειξε τὰς ἐπισημῶν ὑπ' αὐτοῦ. ὕστερον δὲ γνήσ τὸ ἡμαρῶν αἰθερῶν τῶν σὺ γνησιν,

σύ γνησιν, ἠδὲ ἔκαστῳ φρόνησε τῶν καὶ μικρῶν ἄνω ἐλλείματος, ἀλλ' ἐγραφε τοῖς ἀνδράσι, καὶ ἐκείνοι τοῖς ἐπαρχίαις ἀπολιπόντες ἐπαγγέλλον εἰς ῥώμην ταχὺ καὶ κατέθεντο πλὴν ἀρχῶν. Quam Plutarchi locum eo lubentius retuli, quòd inde maculam eluere tentabo, quæ in eo penitus infeditaque inueterauit. Nam quem sensum habent hæc, καὶ στρατευματικοῖς ὑπομνήμασιν ἐντυχόντων? Perpicuum si quidem est hoc sentire Plutarchum, Sempronium augurales libros inspexisse: Quod & Cic. lib. II. de Nat. Deor. de ipso loquens, testatur. Post autem, inquiring, ex prouincia literas ad collegium misit, se, cum legeret libros, recordatū esse, VITIO SIBI TABERNACVLVM CAPTVM fuisse in hortis Scipionis, quod cum pomærium postea intrasset habendi Senatus causa, in redeundo cum idem pomærium transiret, auspicari esset oblitus. Itaque VITIO CREATOS esse Coss. Augures rem ad Senatū. Senatus vt abdicarent Consules: abdicauerunt. Quod tamen illis verbis non significatur. Deinde quis non videt quàm incongruè copula, καὶ, ad eam orationem coniungendam sit interposita? Quamobrem sic dilucidè emendo, mutatione penè nulla, ἠδὲ δὲ ἐχόντων αὐτῶν ἐπαρχίας καὶ στρατῶν, μαντικοῖς ὑπομνήμασιν ἐντυχόντων. Nam Gracchum Augurem fuisse vel vnus Cicero lib. II. Epist. ad Q. Frat. idoneus & locuples testis est. Huic ad fine erratum in Dione olim deprehendi lib. XXXVII. quò de adoptione Claudij agens, idem eam reprobatā ait, quòd more maiorum facta non esset: cuius rei hanc rationem reddit: ἐπὶ γὰρ τῆ ἐσφορᾷ τῶν στρατιωτικῶν νόμων μόνως ἐξελθὼν γένησθαι. vbi interpres στρατιωτικῶν legit, atq; ita verit. Equidem Curia lege adoptionem factā aliàs legi, militari nusquam. Sueton. in Augusto cap. LXV. Tertium nepotem Agrippam, similisq; priusgenū Tiberium adoptauit in foro LEGE CVRIATA. Tacit. lib. VII. Si te priuatus LEGE CVRIATA apud Pontifices, vt moris est, adoptarem. Agellius lib. V. cap. XIX. Sed adrogationes non temerè nec inexploratè committuntur: Nam COMITIA etiam arbitris Pontificibus præbentur, quæ CVRIATA appellantur. Itaque legendum esse non dubito στρατιωτικῶν νόμων: Quod alter eiusdem auctoris locus lib. XXXIX. liquidò & perspicuè cōprobat, in quo ita est. πλὴν γὰρ ἐσφορᾷ τῶν στρατιωτικῶν νόμων, παρ' ἑαυτῶν ἐπατριδῶν ἐς τὸ πλῆθος ἐπεποιήτο ἀστέρων, ὡς οὐκ ἐν τοῖς ὡρισμένοις ἐκ τῶν πατρῴων γένοισιν ἐπιτεθέντος αὐτῶν πλὴν δημοκρατῶν τῶ Κλαυδίου πᾶσαν ἐπὶ καὶ τῶ πλὴν οἰκίαν ἐδεδόκτο κατέλυσε λέγων, ἔχ' οἶδόν τε εἶναι τὸ μετασώσεως αὐτῶν τὸ εἰς τὸν ὕμνον ὡς ἐνομίμως γεννημένους, ὑγίαις τε ἐπὶ αὐτῶν ὡς ἐχθροῦ τῶν νόμων ἐσφορᾷ καὶ ἐπέσει ἀστέρων τῶν πονηφίαις τῶν ἀστρονομῶν, ὡς καὶ ὅσον καὶ βέλῃον ὄν, ἀποδοῦναι. Quibus verbis Ciceronis orationem pro domo sua ad Pontifices habitam, quæ hodièq; extat, Dio designat, in qua ille adoptionē Clodij valde infectatur, in eaq; facienda non esse morem à maioribus traditum obseruatum, nec causæ cognitionem, quæ adhiberi apud Pontifices debuerat intercessisse, ostendit. Quod est, ait, Pontifices ius adoptionis? nempe vt is adoptet qui neque procreare iam liberos possit, & cum potuerit, sit expertus: quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum quæri à Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? Et paullo post: Quo die de te CVRIATA LEX lata esse dicatur, audes negare de caelo esse seruatum? Appianus lib. III. Bell. ciuil. de Octauio Cæsare. Ἀπὸ δὲ τῶν ἑσφορῶν ἐαυτῶν εἰσποιοῦτο τῶν πατρῴων αὐτῶν καὶ νόμον Κελεύειον. ἔστι δ' ἔπι τῶ δῆμον γένησθαι πλὴν θῆσιν. Κελεύει γὰρ ἐς μέρη τῶν φυλάεων καὶ τοῖς δῆμον ἀστέρων καὶ χελεσιν, ὡς ἔλλωας εἰσέζοντι φάσαι φαρίας, ἔπι μὲν ταυτοῖς δ' ἔστι ῥωμῶν οἰοῦ τὸ πρότερον ἔπι τῶν ἀπατόρων καὶ δυνάτω μάλα ἴσα αὐτοῖ ἴσα τοῖς γνησίοις πασι δ' ἄγειν τοῖς συσφῆσι τῶν θεμελίων καὶ ἀπελευθέρους. At quam ille Κελεύειον, candem Dio vbiq; στρατιωτικῶν appellat. Sic enim aliàs: ὁ γὰρ Κλαυδῖος ὅπως ἔπι πλεον ἰσποιν, οὐκ εἶα τὸν ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ ΝΟΜΟΝ εἰσερεθῆναι. Idem lib. XLI. Ἀπὸν δ' ὅτι ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ οἱ ὑπατοῖ ΤΟΝ ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ ὡς ἐσφεννέχθεισαν. Et lib. XLV. Καὶ τὸν ΝΟΜΟΝ ΤΟΝ ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ ἐσφεννέχθει ὅν πλὴν εἰσποισιν αὐτῶν τῶν καὶ τῶ Κελεύειον γενέσθαι ἔδει.

ALIA porro Auguralis scientiæ verba Cicero lib. I. de Diuinat. nos docet. Huic simile est, ait ille, quod nos Augures præcipimus, NE IUGE AVSPICIUM OBVENIAT, VT IUMENTA IUBEANT DISIUNGERE. Erant & in Auspiciis trita verba hæc, AD DIXIT, AVIS, quibus lætium euentum prædixisse autem significabant. Seneca lib. vnico de Breuitate vitæ: Hoc scire magis prædest, quam Auentinum montem extra pomærium esse, vt ille affirmabat propter alteram ex duabus causis: aut quòd plebs eo fecisset, aut quòd Remo auspicante illo loco AVES NON ADDIXISSENT. (sic enim legendū) Lilius lib. XXXVII. Fabio auspicanti, priusquam egrederetur ab Tarento, AVES semel atque iterum non ADDIXE-

RVNT. Idem lib. XXII. Paullus, cum ei sua sponte cunctanti, pulli quoque AVSPICIO NON ADDIXISSENT. Festus Pompeius in verbo Prætor: Itaque quo anno Romanos Imperatores ad exercitum mitti oporteret iussu nominis Latini, complures nostros in Capitolio à sole oriente auspiciis operam dare solitos. Vbi AVES ADDIXISSENT, militem illum qui à communi Latio missus esset, illum quem AVES ADDIXERANT, Prætorem salutare solitum. Hinc addicentibus auspiciis dixit Cornel. Tacit. lib. II. Cicero etiã ex Augurali disciplina hæc in Orat. in Vatin. profert. *Vtrum decreturus fueris, id quod Augures omnes vsque à Romulo decreuerunt, IOVE FVLGENTE AGI CVM POPVLO NEFAS ESSE.* Idem lib. II. de Diuinat. *Itaque in nostris Commentariis scriptum habemus, IOVE TONANTE FVLGRANTE COMITIA POPVLI HABERE NEFAS ESSE.* Idem lib. II. de Nat. Deor. *Hunc etiã Augures nostri cum dicunt, IOVE FVLGENTE TONANTE.* Erant & Auguralia verba RATVM FECIT. Cic. lib. I. de Diuinat. *Quid Augur, cur à dextra coruus, à sinistra cornix FACIAT RATVM?* Idem lib. II. *Cur autem alius à dextra, alius à læua datum est auibus, VT RATVM AVSPICIVM FACERE POSSINT?* Paulus: *Augustus locus sanctus ab auium gestu, id est quia ab auibus significatus est sic dictus: sine ab auium gustatu, quia aues paste.* ID RATVM FECERE. Eoque alluisse Chæream in Caligulæ cæde non dubito: Nam cū Sabinius submota per confcios centuriones turba signū more militiæ, à Caio petiisset, Caiusque Iouem daret, exclamasse Chærea fertur, ACCIPE RATVM, vt est à Suetonio in Caligula cap. LVIII. relatū. Ex Auguralibus autem Formulis fragmenta quædam hinc inde collecta adscribā. Varro lib. V. de lingua Lat. *Sic Augures dicunt, SI MIHI AVCTOR ES VERBI.* Charisius Sospater lib. I. Porphyrio ex Verrio & Festo, *In Auguralibus, inquit, libris ita est, SANE SARCTE QVE.* Ex quibus Charisij verbis iuncta Pauli Epitome, aliquatenus expleri Festi lacuna potest. Templum etiam, id est locum Augurij causa captū, certis conceptisque quibusdam verbis finitum fuisse Varro lib. II. de lingua Lat. restatur: Conceptum autem verbis non iisdem vsquequaque idem auctor tradit, eorumque Formulam quandam adfert, in cuius emendatione aquā mihi hæere fateor. Fest. Pomp. *Minora templa sunt ab Auguribus, cum loca aliqua tabulis aut lineis sapiuntur, ne vno amplius hostio pateant, CERTIS VERBIS DEFINITA.* Itaque templum est locus ita EFFATVS aut ita septus, vt ea vna parte pateat, angulosque habeat ad fixos ad terram. Seruius in membranis: *Alij Templum dicunt, non solum quod potest claudi, verumetiam quod palis aut hastis sustentatum, aut aliqua tali re & lineis aut loris & simili re septum est, amplius vno exitu esse non oportet, cum ibi sit cubiturus auspicans.* Vnde apparet Auguralia verba fuisse EFFARI & EFFATA. Varro lib. III. de ling. Lat. Hinc EFFATA dicuntur, quod Augures finem auspiciorum celestium extra urbem agris sunt EFFATI. Hinc EFFARI templa dicuntur ab Auguribus, ADFATVS cum in his fines fiunt. Liuius lib. X. *Sed fanum tantum, id est locus TEMPLO EFFATVS, sacratu fuerat.* Seruius etiam in VI. Æneid. ait Augurum preces EFFATA appellari. Cic. lib. XIII. Epist. ad Atticum. *Orat Lepidus vt veniam (opinor Augures nihil habere) ad templum EFFANDVM.* Idem lib. II. de Legib. *Vrbemque & agros & templa LIBERATA & EFFATA habent.* Sed & Augures cum templum facerent, CONSPICIONIS & CORTVMIONIS verba vtriusque Varro lib. VI. docet. Auguralia etiam verba fuisse, MANALIS FONS ET NEGRI TV, Festus docet. Idem Manes Deos ab Auguribus inuocatos scribit. Sed & in Augurum libris DIVIPOTES scriptum, significarique eos, qui in Samothrace *ἱεὶ δὲ ὑπὸ τοῖς* vocantur, Varro lib. III. de lingua Lat. scribit. Eiusdemque libri alio loco varia, ex Augurum disciplina, agrorum nomina & genera recenset. Vocem EXTEMPLO ex Augurum sermone ductam Seruius in lib. X. Æneid. monet, SPECTI ONEM quoque in Auguralibus pro inspectione & nuntiato poni Festus notat. Nec non SPICERE auem in Auguriis dixisse veteres Varro lib. V. de lingua Lat. testatur. Paulus, *Auspiciu, ait, ab aue spicienda. Nam quod nos cum præpositione dicimus Aspicio, apud veteres sine præpositione Spicio dicebatur.* Respici quoque AVIS in auspiciando Festo auctore dicebatur.

AVIVM verò diuersas vt species, ita & appellationes habebant. Illis enim quædam ORE, quædam VOLATV, auspicium faciebant. Et hoc est quod Quidius lib. I. Trist. Eleg. VIII. LINGVAM & PENNAM auis obseruatam significat hoc versu,

LINGVA VE SERVATA, PENNA VE DIXIT AVIS.

Seruate

Seruatæ enim auis dixit eadem forma, quæ Cicero lib. I. de Diuinat.

Hinc Remus auspicio se deuouet, atque secundam

Solus AVEM SERVANS.

Et hæc quidem quæ ORE auspiciu faciebat, OSCINES, vt Varro lib. V. de lingua Lat. tradit, dicebantur. Quo ex genere SVPERVAGANEAS ab Auguribus appellatas AVES, quæ ex summo cacamine vocæ emiserant, Festus auctor est. Quæ verò alis, ac volatu, ex ALITES, aut etiã cum prosperrimi augurij & auspicij erant, PRÆPETES vocabantur. Vtriusque generis species & nomina enumerat Festus, OSCINES AVES, inquit, Appius Claudius esse ait, quæ ore emittentes faciunt auspiciu, vt Coruus, Cornix, Noctua. ALITES autem, quæ alis ac volatu, vt Buteo, Sanqualis, Aquila, Immussulus, Vulturius. Picus autem Martius, Feroniusque & Parra, & in Oscinibus & in Alitibus habentur. Quæ verba vt à nobis descripta sunt recta esse indicat Paulus in voce, Alites, his verbis. ALITES volatu auspicia facientes ista putabantur, Buteo, Sanqualis, Immussulus, Aquila, Vulturius. Seruius in membranis, postquam PRÆPETES aues definiuit esse, quæ secundo auspicio ante eum volant qui auspiciatur, Aues ait, aut OSCINES sunt, aut PRÆPETES: OSCINES sunt, quæ ore futura prædicunt: PRÆPETES quæ volatu augurium significant, cum sint prospera. Higinius certe referente Agellio lib. VI. cap. VI. PRÆPETES ab Auguribus appellari censebat aues, quæ aut opportune præuolarent, aut idoneas sedes caperent. Sed nec ipsas tantum aues, quæ prosperius præuolarent, verum etiam locos, quos capiebant, quod idonei felicisque essent, PRÆPETES dictos Agellius existimat. PRÆPETES autem aues quidam, vt ex Festo discimus, inde dictas credebant, quod secundum auspiciu facerent, præuolantes, seque ante auspiciantem ferentes: alij quod antea indicarent, quam periretur: Alij quod præteruolarent. Atque de Sanquale & Immussulo Paulus & Festus suis singillatim locis tractant, quibus addenda sunt quæ Plinius lib. X. Natur. hist. cap. VII. tradit in hæc verba, SANVALEM AVEM ATQVE IMMVS SVLV M Augures Romani magnæ questionis habent. IMMVS SVLV M aliqui vulturis pullum arbitrantur esse, & SANVALEM Osifragæ: Masurius Sanqualem Osifragam dicit esse: Immussulum autem pullum aquilæ. priusquam albicet cauda. BUTEONEM verò, idem eiusdem libri cap. VIII. accipitris genus esse scribit, Triorchen dictum à numero testium, familiamque Romæ ex eo cognominatam, cum prospero auspicio in ducis nauis sedisset. TITIAS etiam AVES in Auguriis certis, Titij sodales obseruare solitos Varro lib. III. de lingua Latina testatur. Et erant quidem nonnullæ aues prosperrimi auspicij, quales aliquot Plinius libro X. cap. VIII. & XVII. commemorat. Quædam inauspicatæ, quales sunt de quibus eiusdem lib. cap. XII. & XIII. & in his INCENDIARIA, quod etiã Iul. Obseq. in lib. de Prodig. & Lamprid. in Commodio confirmant. Præpetibus vtique contrarias aues, INFERS appellatas, Agellius lib. VI. cap. VI. ex Nigidio Figulo scribit. E Seruij quoque in III. Æneid. schedis hæc quæ sequuntur descripti. *Certa auium genera ab Auguribus appellantur, quæ prius vel volatu omnia possunt facere: quæ si fuerint prospera, PRÆPETES; si aduersa, INFERS dicuntur.* Idem alibi: *Sed PRÆPETES, aut superiora tenent, & PRÆPETES vocantur: aut inferiora, & dicuntur INFERS.* Cæterum in Auguriis auspiciisque, Aues, quæ consulentem iubebant, horrabanturve ad agendum quod animo proposuerat, ADMISSIVÆ ab Auguribus dicebantur: At quæ vetabant, prohibebantve quid fieri, ARCVLÆ, & INEBRÆ: Quæ verò acturum aliquid remorari compellebant, REMORES vocabantur: Quorum verborum proprietates Festo & Paulo me acceptas ferre ingenue profiteor. CLIVINAM etiam, aut, vt vetus codex, CLIVIAM AVEM ab antiquis nominatam Labeo Prohibitariam dicebat, teste Plinio lib. X. cap. XIII. Et certe CLIVIA appellata AVSPICIA, quæ aliquid fieri prohibebant, Paulus scribit. In Auguriis verò, ALTERA AVIS, vt idem Paulus auctor est, cum appellabatur, prosperum non esse significabatur. Contrà, SINISTRÆ AVES & SINISTRA AVSPICIA dicebantur, quæ sinebant aliquid fieri. Festus SINISTRÆ AVES SINISTRVMQVE AVSPICIVM, id est, quod sinat fieri. Varro lib. V. Epistolar. questionum, ait: *A Deorū sede cum in meridie spectes, ad sinistram sunt partes mundi exorientes, ad dextram occidentes, factum arbitror, vt sinistra meliora auspicia, quam dextra esse existimantur. Idem ferè sentiunt Simnius Capito & Cin-*

cus. Servius in lib. II. Æneid. ad versum, *Immanis leuon, sinistrum, ait, prosperum, quia caeleste est. Sinistrum autem à sinendo dicitur, quatum ad Augurium pertinet, quod nos agere aliquid sinat. Vnde alibi, - Si quem Numina laeva sinunt &c. Sinistras autem septentrionales esse Augurum disciplina consentit. Et ideo ex ipsa parte significatur esse fulmina atriora & viciniora domicilio Iouis.*

NEC tantum quæ animum cantu vel volatu, sed & quæ extis; aut hostiarum ab altaribus fuga, aut diris mugitibus, tristia, sacrificantibus, portendebant, *PIACVLARIA ET PE- STIFERA AVSPICIA, DICTA* Fest. Pomp. scribit. *PEDESTRIA* etiã *AVSPICIA*, eodem auctore, appellabant, quæ à vulpe, lupo, serpente, equo ceterisque animalibus quadrupedibus dabantur. *IVGIS* vero auspicij Cicero in lib. de Diuinat. meminit. Id erat, si modò Pauli scripta pondus habent, cum iunctum iumentum sterces fecerat. Idem Cicero *PERENNIA* auspicia memorat. Cuius vocis idoneum & locupletem interpretem Festum dabo prolatis eius ipsismet verbis, quæ ita habent. *PERENNE dicitur AVSPICARI, qui AMNEM AVT AQVAM, QVÆ EX SACRO QVORITVR, AVSPICATO TRANSIT.* Idem aliàs, *Petronia, amnis est in Tiberim profluens, quam magistratus auspiciatò transcunt, cum in campo quid agere volunt: quod genus auspicij PERENNE vocatur. Annem autem femininè antiqui pronuntiabant.* Fit etiam auspicij ex acuminibus, mentio apud Ciceronem. *CÆLESTIA AVGVRIA* vocata, cum fulminaret aut tonaret, Paulus auctor est.

SANE Auguriorum non vnum genus fuisse sciendum est. Quædam enim *OBLATIVA*, quædam *IMPETRITA*, quædam *STATIVA* dicebantur. Servius manuscriptus in VI. Æneid. *AVGVRIA*, ait, aut *OBLATIVA* sunt, quæ non possuntur: aut *IMPETRITA*, quæ optata eveniunt. Idem in XII. Æneid. ad ea verba, *Accipioque Deos. Modo*, ait, quasi de *OBLATIVO* loquitur: Nam in *OBLATIVIS AVGVRIIS*, in potestate videntis est, utrum id ad se pertinere velit, an refuset, & abominetur. Ergo nunc dicit se augurium libenter amplecti, & agnoscere circa se favorem Deorum. Idem in lib. III. Georgic. ad verbum, *Templa Dei saxo.* Hoc iuxta Augurij genus, quod *STATIVUM* dicitur, retulit; in quo considerantur quo in loco Auguria peragi debeant. Idem in lib. III. Æneid. Speciem quandam Augurij fuisse scribit, quæ *LEGVM DICTIO* vocaretur. Ibidemque ad verba, *Tremere omnia visa repente*, in Augurali disciplina, *TRIPVDIVM SONIVVM* appellatum scribit à sono: ad quod pertinebat, si arbor sponte radicibus caderet, si terra tremere. Præterea in eundem lib. III. ad ea verba, *Tertia lux, Hoc idem*, ait, iuxta Auguralem speciem positum tradunt, quæ appellatur, *CONDICTIO*, id est denuntiatio, ut ante diem certum quis ad inaugurandum adsit. Augures autem, ut Varro lib. V. de ling. Lat. notat, *AVGVRIUM AGERE* dicebantur, licet in eo plura dicerent quam facerent. Supremum vero augurij tempus, *TEMPESTATEM* in Augurum libris appellari idem lib. scribit. Ex iisdemque libris Festus vocem, *PALVDATI*, citat & explicat. *AVGVRA CVLVM* etiam Paulus testis est antiquos appellasse, quàm nos arcem dicimus: quod ibi Augures publicè auspicarentur.

CAPIENTES porro auguria sedebant. Plutarchus in Marcello: τὸ ἀπὸ τῶν ἐπιθρονοῦ καὶ θρόνου ἔξω πόλεως οἰκόν, ἢ σικκίω μαμμοδαμδύλω, ἐπὶ αἰτίας πνός αἰαγρῆσθῆ, μήπω γερονότων σημείων βελούων ἐπανελεῖν εἰς πόλιν. Servius in illud Virgilij, *Sacrata valle sedebat. Secundum Augures*, ait, *SEDERE*, est augurium captare. Namque post designatas celi partes, à sedentibus captantur auguria. Quod & supra ipse ostendit latenter, inducens Picum solum sedentem.

ERAT planè Romæ Augurum collegium, qui *AVGVRES PVBLICI* vocabantur. Cicero II. de Legib. *AVGVRES PVBLICI interpretes Iouis Opt. Max.* Idem lib. VI. Epistol. ad Cæcin. *Quare ut Augures & Astrologi solent, ego quoque AVGVRE PVBLICVS.* Fest. Pomp. *Quinque genera signorum observant AVGVRES PVBLICI, ex caelo, ex aëribus, ex quadrupedibus, ex aris.* Sic enim lacunam in Festo supplendam, vnicò verbo mutila & quasi decurtata Epitome arguit. Fertur & vetus inscriptio Neapoli hodièque extare in hæc verba. *C. MÆTIO MEMNIO, FVRIO, BALBVRIO, CÆCILIANO, PLACIDO C. V. PONTIFICI MAIORI, AVGVRI PVBLICO POPVLI RO. QVIRITIVM.* Livius lib. I. *Inde ab AVGVRE, cui deinde honoris gratia PVBLICVM id perpetuumque sacerdotium fuit.* Atque in id collegium *COOPTARI* dicebantur. Et ita Cic. II. Orat. in Rull. & Philipp. XIII. & in lib. de Clar. Oratorib. & lib. III. Epist. ad Attic. & aliàs

loquitur. *INAUGVRARI* etiam dicebantur: quo genere loquendi idem Cicero II. Philipp. & in Bruto, & Varro lib. III. de lingua Latina, & Suetonius in Caligul. cap. XII. videntur. Qui vero inaugurabatur, iureiurando adigebatur se nihil è mysteriis enuntiaturum. Plutarch. ἐν Αἰτίαις ἢ κατελεγεμεθόν ὄρκοις τὸν Αὐγυρεα, μὴ δειν φράσειν τὰ τῶν ἱερῶν, ἀπολύσαι τῶν ὄρκων ἢ γέλουσαν ἰδιώτην γένεθρον.

SOLLEMNIA vero, quibus in Auspiciis utebantur verba, Cic. lib. II. de Diuinat. memoriat prodidit. Primū enim is qui auspicabatur, dicebat, *Q. FABI TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO.* Ille vero qui in auspicium adhibebatur, respondebat, *AVDIVI.* Tum is qui auspicabatur, ita imperabat, *DICITO SI SILENTIVM ESSE VIDEBITVR.* Statim respondebat alter, *SILENTIVM ESSE VIDETVR.* Tum ille, *DICITO, SI PASCVNTVR AVES.* Hic respondebat, *PASCVNTVR.* Ille, *QVÆ, AVT VBI?* Respondebat hic, *ATTVLIT IN CAVEA PVLLOS PVLLARIVS.* In cauea enim inclusos pullos adferebat is, qui ex eo ipso nominabatur *PVLLARIVS*, cuius opera in auspiciis veteres vsos fuisse ostendit idem Cicero Epist. XII. lib. X. famil. & in Orat. ad populum contra Rullum, & Liu. lib. VIII. Is pullis de cauea exeuntibus, offam pultis offerebat, ut pascerentur. Hi plerumque fame enecti in offam protinus inuadebant, & si aliquid ex ore cecidisset, tum, auspicanti, *TRIPVDIVM SOLLISTIVM* nuntiabatur: quod erat egregium & lætum auspicium. Livius libro X. *Tertia vigilia noctis, iam relatis literis à collega, Papyrius SILENTIO FACTO SVRGIT, & PVLLARIUM IN AVSPICIUM MITTIT.* Et mox: *Nam cum pulli non pascere viderentur, PVLLARIUS auspicium mentiri ausus, TRIPVDIVM SOLLISTIVM CONVULSIVM NVTIATVIT: Consul latus, EGREGIVM AVSPICIUM ESSE, & DEIS AVCTORIBVS, REM GESTVROS PRONVTIAT, signumque pugna proponit.* Ibidemque paullo post: *Mihi quidem TRIPVDIVM NVNTIATVM populo Rom. exercituique EGREGIVM AVSPICIUM* est. Plinius lib. X. cap. XXI. de Gallis gallinacis agens, quos victoriarum omnium toto orbe partarum auspices facit, *Horum*, ait, *sunt TRIPVDIA SOLLISTIMA.* Minutius Felix in Octavio, *Clodius scilicet, Flaminius, & Iunius* idè exercitus perdidervnt, quod *PVLLORVM SOLLISTIVM TRIPVDIVM expectandum non putaverunt.* Origo autem & ratio illorum nominum hæc traditur, quod cum necesse erat ex ore pascentium pullorum aliquid cadere & terram *PAVIRE*, id est ferire, Terripavium primo, post Terripudium, dein *TRIPVDIVM* dictū: & quia in solidū cadebat, *SOLLISTIVM* id appellabatur. Paulus ex Festo, *Puls*, ait, *potissimum dabatur pullis in auspiciis, quia ex ea necesse erat aliquid decidere, quod TRIPVDIVM faceret, id est Terripavium: PAVIRE enim ferire est. Bonum enim augurium esse putabant, si pulli per quos auspicabantur, comedissent, præsertim si eis edentibus aliquid ab ore decidisset: sin autem omnino non edissent, arbitrabantur periculum imminere.* Idem alio loco: *SOLLISTIVM Appius Pulcher, in Augurali disciplina libro primo, ait, esse tripudium, quod aui excidit, ex eo quod illa fert saxumve solidū, aut arbos vivivradix ruit, quæ nec præ vitio humani cadanturve iaciantur, pellaturve.* Vnde apparet falli eos, qui apud Cicero in *SOLLISTIMI TRIPVDII* explicatione, solum pro solido substituerunt: nec eorum opinioni suffragatur *SOLLISTIMI* vox, cuius sonus eos in fraudem illexit. *SOLLVM* namque Osorum lingua solidum significare, idem Fest. Pomp. auctor est. Tripudiorum porò *SOLLISTIMORVM* & *SONIVIORVM* meminit Cic. Epist. VI. lib. VI. Familiar. ad Cæcinam.

CÆTERVM si cauea non exirent pulli, vel cauea educti fugerent & euolarent, aut pacisci renuerent, triste hoc atque dirum auspicium erat. Quam observationem euetū ipso, quotiescunque ita casus tulit, comprobata, magnamque eius neglectum ducibus Romanis cladem calamitatēque inuexisse, historiarum monumenta testantur: cuius rei exempla si quis requirat, ea Ciceronis lib. I. & II. de Diuinat. & lib. II. de Nat. Deor. Valerij Max. lib. I. cap. III. & VI. Epitomes Liuji lib. XIX. Polybij lib. I. Suetonij in Tiberio cap. II. & in Galba, cap. XVIII. & Iulij Obsequ. lib. de Prodig. lectio suggeret. Testimonij etiam non detrectabit Silius Italic. qui hoc idem subobscurè verborū ambitu significat lib. V. his versibus, quibus caligine omni depulsa lux clara nostra ope nūc affulget:

*Tunc ales priscum populis de more Latinis
Auspicium, cum bella parant, mentisque Deorum*

*Explorant super euentu, ceu praescia luctus
Dammauit vesci, planctūque alimenta refugit.*

Hoc verò cum obseruassent pullarij, AVSPICIA SECUNDA ET EGREGIA VEL TRISTIA NVNTIABANT. Liuius lib. ix. Papyrium hæc Tarentinis dixisse refert, AVSPICIA SECUNDA ESSE, *Tarentini*, PVLLARIVS NVNTIAT: LITATVM PRÆTEREA EST EGREGIE: AVCTORIBVS DIIS, *ut videtis, ad rem gerendam proficiscimur.* Idem lib. xli. *Super tam euidentem TRISTIS OMNIS euentum, etiam ex PVLLARIO auditum est VITIVM IN AVSPICIO ESSE.*

AVSPICIORVM portò species duas IVGIS & PERENNIS nominibus distinctas, Cicero in libris de Diuinat. commemorat, cui Festus subscribit, qui hæc præterea auspiciorum genera recenser, CADVCA, PEDESTRIA, DEXTERA, PIACVLARIA, eorumque verborum vim & potestatem suis locis explicat.

SILENTIVM etiam Auspiciorum proprium verbum erat, eoque nomine, provt Cicero interpretatur, appellabant quod omni vitio carebat. Festus, Inter SINISTRVM auspiciū & SILENTIVM hoc interesse ex Atteio Capitone scribit: quòd SINISTRVM in auspicando lætum & prosperum auspiciū significet: at SILENTIVM, vbi duntaxat vacat VITIO. Igitur SILENTIO SVRGERE cum dicitur, significat non interpellari quo minus rem gerat: SINISTRVM verò hortari quoque auspicia ad agendum quod animo quis proposuerit.

SORICVM AVTEM OCCENTV DIRIMI AVSPICIA inualuerat teste Plinio lib. viii. cap. lvii. Portò non tantum qui caelestia auguria, sed & qui pedestria bipedum, ex pullorum nimirum pastu, auspicia capiebat, pullariumque in auspiciū mittebat, AVSPICARI dicebatur, vt ex Cicero. lib. ii. de Diuinat. intelligimus. Suetonius in Nerone cap. xlvi. AVSPICANTI, *Sporus anulum muneri obtulit.* Idem in Galba cap. xviii. *Observatum est etiam Calendis Ianuæ. sacrificanti coronam excidisse, AVSPICANTI pullos euolasse.* Iul. Obseq. in lib. de Prodig. de M. Æmilio & C. Hostilio Mancino Cols. *Quum, ait, Lauinij AVSPICARENTVR, pulli è cauea in solvam Laurentinam euolarunt.* Cato in Orat. de sacrilegio commisso, referente Festo: *Domi cum AVSPICAMVR, HONOREM ME DEVM IMMORTALIVM velim habuisse.*

INTERDVMS verò cubantes auspicabantur. Paulus CVBANS AVSPICATVR, qui in lecto querit augurium. Seruius in schedis, quo loci Templi significationes exquiruntur, in eo loco septo CVBARE consueuisse AVSPICANTES indicat.

NEC VERÒ de Haruspicum responsis silendum arbitror. Haruspices namq; CONSVLI, & consulti RESPONDERE dicebantur, & quæ edebant ac pronuntiabant, RESPONSA appellabantur. Sueton. in Tiberio cap. lxxiii. *Haruspices secretò, ac sine testibus CONSVLI vetuit.* Virgil. lib. ii. Georgic.

Nec RESPONSA potest CONSVLTVS reddere VATES.

Illic enim vt & apud Plinium lib. x. cap. xviii. & Lucanum lib. i. VATIS nomine Haruspex proculdubio exaudiendus est. Atque ita RESPONSA VATVM accipiēda sunt apud Cornel. Tacit. lib. xviii. Liuius lib. xxxix. *Hac eos religione innumerabilia decreta Pontificum, Senatusconsulta, HARVSPICVM denique RESPONSA liberant.* Ex huiusmodi verò respons. Cicero Oratione quæ de Harusp. respons. inscribitur, vnum profert conceptum in hæc verba, quæ dispersa in vnum cõtuli, QVOD IN AGRO LATININIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV, EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO ET SVBVRBANO STREPITVS QVIDAM RECONDITVS ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM, DE EA RE SCRIPTVM EST POSTVLATIONES ESSE IOVI, SATVRNO, NEPTVNO, TELLVRI, DIIS CALESTIBVS OBLVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS, POLYTOSQVE, ORATORES CONTRA IVS FASQVE INTERFECTOS, FIDEM ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM, SACRIFICIA VETVSTA, OCCVLTQVE DISCORDIAM DISSENSIONEMQ. PATRIBVS, PRINCIPIBVSQVE CADES PERICVLAQVE CREBENTVR, AVXILIISQ. DIMINVTIS EFFICIATVR, QVARE AD VNIVS IMPERIVM RES REDEAT, EXERCII-

EXERCITVSQVE PVLSVS AD DIMINVTIONEM ACCEDAT, NE DETERIORIBVS REPVLISQVE HONOS AVGEATVR. Liuius. libro xlii. Cum rostrata columna bello Punico posita tota ad inum fulmine discussa esset, HARVSPICES RESPONDISSE refert, IN BONVM VERSVRVM ID PRODIGIVM, PROLATIONEMQVE FINIVM ET INTERITVM PERDVLLIVM PORTENDI, QVOD EX HOSTIBVS SPOLIA FVISSENT, EA ROSTRA QVÆ TEMPESTAS DISIECISSET. Valer. Max. lib. i. cap. vi. Marcelli fatum narans. *Cum summo, inquit, studio miteretur, vt Pœnorum exercitum, aut in Italia prosterneret, aut Italia pelleret, sollempniq; sacrificio voluntates Deorum exploraret, qua prima hostia ante foculum decidit, eius IEQVR SINE CAPITE inuentum est: proxima CAPVT IECINORIS DVPLEX habuit: quibus INSPECTIS, HARVSPEX, tristi vultu, NON PLACERE sibi EXTA, quia prima tam TRISTIA, secunda NIMIS LÆTA apparuissent, RESPONDIT.* Iul. Obseq. lib. de Prodig. *Peyraem Sylla cum oppugnaret, vnus miles eius aggerem ferens, exanimatus fulmine.* HARVSPEX RESPONDIT, DIVTVRNO LABORE, QVOD CAPVT IACENTIS IN OPPIDVM VERSVM ESSET, INTROITVM ET VICTORIAM ROMANIS SIGNIFICARE. Quo in libello & alia multa Haruspicum responsa quæ breuitatis causa prætermitto, referuntur. Aliud etiam Haruspicum responsum Liuius lib. xxxi. commemorat, quo continebatur, PRECATIONI ANNVISSE DEOS, LÆTAQVE EXTA FVISSE, ET PROLATIONEM FINIVM VICTORIAMQVE ET TRIVMPHVMS PORTENDI. Idem libro xxxvi. *Ea omnia sacrificia LÆTA fuerunt: primisque hostiis PERLITATVM est.* Et ita HARVSPICES RESPONDERVNT, EO BELLO TERMINOS POPVLI RO. PROPAGARI, VICTORIAM AC TRIVMPHVMS OSTENDI. Idem lib. xlii. HARVSPICES ITA RESPONDERVNT, SI QVID REI NOVÆ INCIPERETVR, ID MATVRANDVM ESSE. VICTORIAM, TRIVMPHVMS, PRÆROGATIVVM IMPERII PORTENDI. Plinius lib. xi. cap. xxxviii. *Diuo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die, sex vitularum tecinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt: RESPONSVMSQVE, DVPLICATVRVM INTRA ANNUM IMPERIVMS.* Sueton. in Augusto cap. xciii. *Velitris antiquitus tacta de celo muri parte, RESPONSVMS EST, OPPIDICIVEM, QVANDOQVE RERVMS POTITVRVM.* Ibidem cap. xcvi. *Sub idem tempus ictu fulminis ex inscriptione statuæ eius prima litera nominis effluxit: RESPONSVMSQVE EST CENTVM SOLOS DIES POSTHAC VICTVRVM, QVEM NVMERVM C. LITERA NOTARET.* Et in Galba cap. iii. *Auo eius FVLGVR PROCVRANTI, cum exta de manibus aquila rapuisset, & in frugiferam quercum contulisset, SYMMVM, SED SERVM IMPERIVMS PORTENDI FAMILIÆ, RESPONSVMS EST.* Fit & huiusmodi Responsorum mentio apud Ciceronem lib. i. de Diuinatio. Liuium lib. viii. & lib. xxxi. Plinium lib. vii. cap. xvi. Cornelium Tacitum libro xiii. & Aurel. Victor. in histor. Aug. Huic loco duo Martij vatis carmina inferere non alienum fuerit, quorum vtrumque à Liuiio lib. xxv. alterum à Macrobio lib. i. Saturnal. cap. xvii. citatur. Priore carmine Cannensis clades in hæc verba prædicta erat: AMNEM TROIIVGENA CANNAM ROMANE FVGE, NE TE ALIENIGENÆ COGANT IN CAMPO DIOMEDIS CONSERERE MANVS: SED NEQVE CREDES TV MIHI, DONEC COMPLERIS SANGVINE CAMPVM, MVLTQVE MILLIA OCCISA TVA DEFERET AMNIS IN PONTVM MAGNVM EX TERRA FRVGIFERA PISCIBVS ATQVE AVIBVS FERISQVE, QVÆ INCOLVNT TERRAS, IIS FIAT ES-CA CARO TVA. NAM MIHI ITA IVPITER FATVS EST. Alterum carmen emendatius & plenius in Liuij, quàm Macrobij codicibus, ita habet: HOSTEM ROMANI SI EXPELLERE VVLTIS, VOMICAMQVE, QVÆ GENTIYM VENIT LONGE; APOLLINI VOVENDOS LVDOS CENSEO, QVI QVOTANNIS COMITER APOLLINI FIANT. CVM POPVLS DEDERAT EX PVBLICO PARTEM, PRIVATI VTI CONFERANT PRO SE, SVISQVE HIS LVDIS FACIENDIS PRÆ-

RIT PRÆTOR IS, QUI IVS POPVLO PLEBIQUE DABIT SVMMVM. DECEMVIRI, GRÆCORITV SACRA FACIANT. HÆC SI RECTE FAXITIS, GAUDEBITIS SEMPER, FIETQUE RES VESTRA MELIOR: NAM IS DIVVS EXTINGVET PERDVELLES VESTROS, QUI VESTROS CAMPOS PASCVNT PLACIDE. Apud Liuium lib. XXIII. Q. Fabius Prætor legatus à Delphis Romam reuersus responsum Pythiæ ex scripto recitauit, in quo erant Diui, quibus quòque modo supplicaretur. Dein addebatur, TVM SI ITA FAXITIS ROMANI, VESTRÆ RES MELIORES, FELICIORESQUE ERVNT: MAGIS EX SENTENTIA RESPVB. VESTRA VOBIS PROCEDET: VICTORIAQUE DVELLI POPVLI RO. ERIT PYTHIO APOLLINI, REPVB. VESTRA BENE GESTA SERVATAQUE, LVCRIS MERITIS, DONVM MITTITOTE, DEQUE PRÆDA, MANVBIS, SPOLIISQUE HONOREM HABETOTE. Aliud etiam responsum Delphicum Latinis itidem verbis cõceptum Liuius lib. v. refert. Porro Haruspicum verba quædam perfringit Varro lib. vi. de lingua Lat. *Vt cum*, inquit, *Haruspex precipit, vt svo QVISQUE RITV SACRIFICIVM FACIAT.* Haruspices etiã PRONVNTIARE dicebantur. Sueton. in Iulio cap. LXI. de equo Cæsaris, *quem natũ apud se cum HARVSPICES IMPERIVM ORBIS TERRÆ SIGNIFICARE DOMINO PRONVNTIARENT, magna cura aluit.* Iul. Obscq. lib. de Prodig. HARVSPICES, *sacra APOLLINIS LITANDA, ET DE LEGE QUÆ FEREBATVR SVPERSEDENDVM PRONVNTIARVNT.* Hic etiam dubium licet Cornuti locum adscribam; qui ad ea verba Persij Saty. II. *Nutrici non mando vota. Verbo, ait, vsus est Haruspico: cum enim dicitur, MANDO TIBI, VT MAXIMVM IOVEM AVDIAS, vt quemadmodum PROCVRATIONIS assertio fit, ita fiat & in sacris & in prece.* Ex Haruspicum verò disciplina, PORTENTA, OSTENTA, FVLGVRA, PROCVRARI, EXPIARIQUE DICEBANTVR: vt Cicero lib. II. de Legib. Valer. Max. lib. I. cap. I. Liuius lib. XXVI. Seneca libro II. Natural. quæst. Agell. lib. III. cap. v. Arnobius lib. v. aduetf. Gent. testantur. Prodigia, namque & fulguribus denuntiata & significata pericula expiationibus, procurationibusque auerti credebant: cui scientiæ præerat haruspices, qui vt de extis, ita de fulguribus, terræ motibus, portentis, ostentis, monstris, prodigiis consulebantur. Liuius lib. v. *Prodigia interim multa nuntiata sunt, quorum pleraque, & quia singuli auctores erant, parum credita, spretaque, & quia, hostibus Hetruscis, per quos ea PROCVRARENT, HARVSPICES, non erant.* Vnde & illud notandum est, Prodigia NVNTIARI consueuisse, vt ex Liuij compluribus locis & Plinio lib. VIII. cap. XLV. liquet.

FVLMINVM vtique varia illis genera erant. Quædã enim CONSILIARIA, quædã POSTVLATORIA, seu POSTVLARIA, quædã MONITORIA, alia PESTIFERA, FALLACIA, DEMPTALIA, PEREMPTALIA, seu PEREMPTORIA, ADTESTATA, ATERRANEA, OBRVTA, REGALIA, INFERNA seu INFERA, HOSPITALIA, FAMILIARIA, AVXILIARIA, PROVORSA, vocabantur, quemadmodum Seneca lib. II. Natur. quæst. Plin. lib. II. Natur. hist. cap. LII. Fest. Pomp. & Ammian. Marcell. lib. XXIII. & Seruius in lib. I. Æneid. docent. DIVM quoque FVLGVRA, ET RENOVATIVVM, Festus explicat. MANVBAS etiam TRINAS IOVIS idem exponit. Seruius in I. Æneid. ad ea verba, *Dissecitque rates, FVLMINVM genera sunt quatuor, ait: vnũ quod dicitur, DISSICIENS, idẽ quod fragosum: alterum, TRANSEIGENS: tertium, CORRIPIENS: quartum, INFIGENS. Quæ omnia hic attigit, dicens primum, Dissecitque rates: secundum, Illum expirantem transfixo pectore: tertium, Turbine corripuit: quartum, Scopulo infixit acuto.*

POSTREMÒ ne Salios intactos relinquam, eorum carmina quædã fuisse Cic. lib. III. de Orat. indicat. Eis verò inferi solita nomina eorũ, quibus honorem eximium haberi volebant, ostendit Cornel. Tacit. lib. II. qui hunc inter cæteros Germanico honorem decretum scribit, vt nomen eius SALIARI CARMINE CANERETVR. Capitolinus in M. Antonino Philosopho, quem octavo anno in collegium Saliorum relatum narrat, *Fuit, inquit, in eo sacerdotio & præsul & vates & magister, & multos INAVGVRAVIT atque EXAVGVRAVIT, nemine PRÆEVNTE, quod ipse CARMINA cuncta didicisset.*

Et paullo

Et paullo post: *Iussitque vt statue tantummodo filio mortuo detententur, & imago aurea. Cincensibus per pompã ferenda: & vt SALIARI CARMINE nomen eius inferretur.* Et ea quidem carmina, quæ à Saliijs in vniuersos homines componebantur, AXAMENTA dicta, Paulus scribit. Nam in Deos singulos versus facti à nominibus eorum appellabantur, vt à ANVALLI, IVNONII, MINERVIA. Inter eos autem, quorum nomina carmina Saliiari celebrabantur, MAMVRIVS VETVRIVS numeratur. Varro lib. v. de ling. Lat. *Itaque Salij, QUI CANTANT MAMVRIVM VETVRIVM, significant veterem memoriam.* Quid lib. III. Fast.

Quis mihi nunc dicet, quare celestia Martis

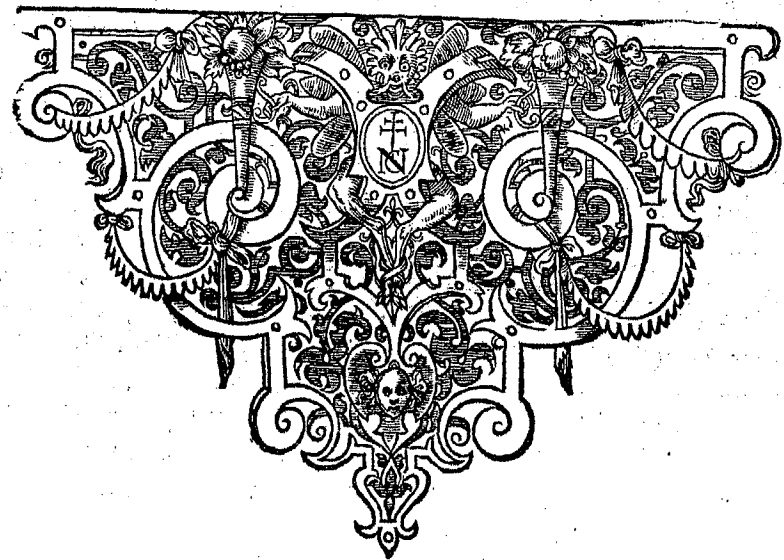
Arma ferant Salij, MAMVRIVMQUE CANTANT

Plutarch. in Numa: *Τὸ δὲ Μαμουεῖω λέγουσιν μὲν εἶναι τῆς τέχνης ἐκείνης, μνηστὴρ πρὸς τὴν ἀδελφὸν, ἄλλοι δὲ τῆς Σαλίων ἄμα τῆς πυρρῆς ἀποπερανομένης. Οἱ δὲ Ουετοβελον Μαυσελον εἶναι φασὶ τὸν ἀδελφὸν, ἄλλοι δὲ τῆς μεμολεῖαι, ὅπερ ἐστὶ παλαιὸν μνηστὴρ.* Fest. Pomp. MAMVRII VETVRII nomen frequenter in cantibus Romani frequentabant hac de causa. Numa Pompilio regnante è celo fertur cecidisse ancile, id est scutum breue: quod ideo sic appellatum est, quia ex utroque latere erat recisum, vt summum infimumque eius latus medio pateret. Vnãque edita vox, omnium potentissimam fore ciuitatem, quamdiu id in ea mansisset. Itaque facta sunt eiusdem generis plura, quibus id misceretur, ne intermosci celeste posset: probatum est opus maxime Mamurij Veturij, qui præmij loco petuit, vt suum nomen INTER CARMINA SALII CANERENT. Varro etiam libro VIII. MANIAM MATREM LARVM, ET LYCIAM VOLVMNIAM Saliorũ carminibus appellatas tradit, Macrobius lib. I. Saturnal. cap. IX. de Iano, SALIORVM quoque antiquissimis CARMINIBVS, DEORVM DEVS CANITVR. Festus Pompeius: MANVOS IN CARMINIBVS SALIARI BVVS, Ælius Stilo significare, ait, bonos. Paulus ex Festo: IN CARMINE SALIARI CERVS MANVS, intelligitur creator bonus. In Saliorũ vtique exultationibus, verba, REDANTRVARE ET AMPIRVARE vsũ trita fuisse Festus auctor est. Varro lib. III. de ling. Lat. INSICIA ab eo quod insecta caro, & vt in CARMINE SALIORVM est. Idem lib. v. In libris SALIORVM, quorum cognomina AGONENSIVM, forsitan hic dies, ideo appellatur potius AGONIA. Idem lib. VI. Pro quo in SALIARI CARMINE scriptum est, CANTE, hoc versu, DIVM EXTA CANTE, DIVVM DEO SVPLICE CANTE. Ibidem, in carmine Saliorum fuisse scribit hæc, COSAVLI, DOLOSI, ESO, CVSIVM, MVSES, RVSE, DVMQVE IANVS VENET.

Ex eodẽ carmine Festus Pomp. hæc verba ducit. PVLVMOE, POPLOE, PROMENERVAT, PROMONET, PENNATAS, IMPENNATASQUE, AGNAS ET AGNAS NOVAS, PRÆCEPTAT, PESCIA. Quintilianus lib. I. cap. XI. *Nec vtique ab ultimis etiam oblitteratis repetita temporibus, qualia sunt toppe, & antegorio, & exanclare, & profapia, & SALIORVM CARMINA vix sacerdotibus suis satis intellecta: sed illa mutari vetat religio, & consecratis vtendum est.* Hinc & Symmachus libri III. Epist. XLVIII. quendam Archaimi affectatorem ridens, *si tibi, ait, vetustatis tantus est amor, pari studio in verba prisca redeamus, quibus SALII CANVNT.*

EXTREMA libri huius clausula erit ea, qua Ianum à se clausum Imperatores testatum relinquebant. Quod huiusmodi elogio fieri solitum didici, PACE TERRA MARIQUE PARTA IANVM CLVSIT. Liuius lib. I. *Bis deinde post Numæ tempora Ianus clausus fuit: semel T. Manlio Consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostre ætati Dij dederunt, vt videremus, post bellum Ætiacum ab Imp. Cæsare Augusto, PACE TERRA MARIQUE PARTA.* Sueton. in Augusto cap. XXII. *Ianum Quirinum semel atque iterum à condita vrbe ante memoriam suam clausum, in multo breuioris temporis spatio TERRA MARIQUE PACE PARTA, TER CLVSIT.* Qua de re extat Emeritæ Augustæ in Hispania inscriptio hæc, IMP. CÆS. DIVI F. AVGVSTI PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTES. X. IMP. VIII. ORBE MARI ET TERRA PACATO, TEMPLO IANI CLVSO ET REP. PR. OPTIMIS LEGIBVSET SANCTISSIMIS INSTITVTIS REFORMATA VIAM SVPERIOR. COS. TEMPORE INCHOATAM ET MVLTIS LOCIS INTERMISSAM PRO DIGNITATE IMPERII POP. ROM. LATIOREM LONGIOREMQUE GADEIS

VSQVE PROMOVIT. Repetitur & in veteribus Neronis numis, NERO CÆS. AVGVSTVS PACE POP. ROM. VBIQVE PARTA IANVM CLVSIT. Et in aliis, PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA IANVM CLVSIT. Alij verò sic habent. IMP. NERO CLAVD. CÆS. AVG. GERM. PACE POP. ROM. VBIQ. PARTA IANVM CLVSIT S. C. Et alibi, IMP. NERO CÆS. AVG. BONTIF. MAX. TRIB. POT. P. P. PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA IANVM CLVSIT S. C. Rufus aliàs, NERO CLAVD. CÆSAR AVG. GER. P. M. TR. P. IMP. P. PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA IANVM CLVSIT S. C. Ac de iis quidem quæ ad ius diuinum pertinent hæc tenus: Nunc ad Comitiorum, Legum, Senatusconsultorùmque Formulas mutata velificatione contendam.

BARN. BRISSONII
REGII CONSISTORII
CONSILIARII, AMPLISSI-
MIQVE SENATVS PARI-
SIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS
Populi Romani verbis,
LIB. II.

QUI è portu soluunt, quamdiu oram litoris legunt, minus commouentur: sed postquam in altum prouecti, iam terram non vident, & quacumque oculos vertunt, pontum vndique & vndique pontum conspiciunt, toto tunc animo perturbari & corpore cohorrescere incipiunt: sic ego vastum hoc æquor, Formularum expiscandarum causa ingressus, quò longius à conspectu terra recedit, eò vehementius afficior, navigationisq; longæ & minimè portuosæ periculo terreor. Verùm

Serò respicitur tellus, vbi fune soluto

Currit in immensum panda carina salum.

Nunc ergo quocumque fetar, vela nimirum danda sunt: Deus faciat, vt nauis secundis ventis cursum teneat suum. A proposito certè ne aberrem, nève ordinis (quò nulla res plus in animis hominum valet) perturbatione peccem, hoc libro de Comitiorum, Legum, Senatusconsultorùmque Formulis dicam. Hæc enim quasi materia, quam tractet, & in qua versetur, huic libro subiecta est: Ordinar autem ab iis potissimum sollempnibus verbis, quibus populus Rom. de Bello, Pace, Legibus iubendis vel vetandis, Magistratibus mandandis, Votis suscipiendis, Supplicationibus, Triumphis, Quæstionibus publicis decernendis rogari solebat.

ROGATIONVM. planè omnium communia verba hæc erant, VELITIS IUBEATIS QVIRITES? Plenus est exemplorum Liius, in quibus colligendis si cui tempus terere graue molestumque sit, præcipua hinc inde conquisita subieci. De bello quidem populum ita rogatum, VELITIS IUBEATIS QVIRITES, BELLVM INDICI? Liius ostendit lib. xxi. Illic enim de bello Punico latum ad populum scribit, VELLENT IBERENT POPVLO CARTHAGINIENSI BELLVM INDICI. Idem lib. xxxi. de bello Macedonico P. Sulpitium Cos. rogationem in hæc verba promulgasse refert: VELLENT IBERENT, PHILIPPO REGI MACEDONIBVSQVE QVI SVB REGNO EIVS ESSENT, OB INIVRIAS ARMAQVE ILLATA SOCIIS POPVLI ROM. BELLVM INDICI. Simili modo lib. xxxvi. Patres ad populum ferri iussisse scribit, VELLENT IBERENT, CVM ANTIOCHO REGE, QVIQVE

SECTAM EIVS SEQUUTI ESSENT, BELLVM INIRI. Idem lib. XLIII. *Prætor, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, Rogationem ferret, VELLENT IVBERENT RHODIIS BELLVM INDICI.* Sic & lib. XXXVIII. *Non ad populum ferri, VELINT IVBEANTNE CVM GALLIS BELLVM GERI?* De Pace verbò ita populum rogatum lib. XXXIII. narrat; VELLENT IVBERENT CVM REGE PHILIPPO PACEM ESSE. Idem lib. XXX. *Tum M. Atilius & Q. Minutius Tribuni pl. ad populum tulerunt, VELLENT IVBERENT SENATVM DECERNERE, VT CVM CARTHAGINIENSIBVS PAX FIERET, ET QVEM EAM PACEM DARE, QVEMQVE EX AFRICA EXERCITVM DEPORTARE IVBERENT.*

EADEM QVE verborum formulâ Rogationes, de quæstionibus decernendis concipiebantur. Docet hoc, ob interuetam pecuniam, quæ ab Antiocho capta erat, promulgata Rogatio, quam Liuius lib. XXXVIII. talem fuisse restatur, VELITIS IVBEATIS QVIRITES (sic enim emendandum crediderim) QVÆ PECVNIA CAPTA, AB LATA, COACTA AB REGE ANTIOCHO EST, QUIQVE SVB EIVS IMPERIO FVERVNT, QVOD EIVS IN PVBLICVM RELATVM NON EST, VTI DE EA RE SERVIVS SVLPIT. PRÆTOR VRBANVS AD SENATVM REFERAT, QVEM EAM REM VELIT SENATVS QVÆRERE DE IIS QVI PRÆTORES NVNC SVNT? Cicero lib. I. de Finib. *Ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, vt anno proximo P. Scauola Trib. pleb. ferret ad plebem, VELLENTNE DE EA RE QVÆRI.* Nec diuersa erat aliarum Rogationum conceptio. Nam quæ de Cicerone in exilium pellendo, ad populum lata lex est, eam ipsemet in Orat. pro domo sua ita conceptam fuisse memorat: VELITIS IVBEATIS QVIRITES, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICTVM SIT? Idem in Pisonem: *At hoc ego nunquam opinor fuisse scriptum in illo elogio, quod te auctore in sepulchro Reipub. incisum est, VELITIS IVBEATIS, VT QVOD M. CICERO VERVM FECERIT, SED QVOD VINDICARIT?* Sed & de vere sacro vouendo populum à L. Cornelio Lentulo Pontifice Max. in hæc verba rogatum fuisse Liuius lib. XXII. auctor est, VELITIS IVBEATIS HOC SIC FIERI? Rogationis etiam ad populum, quo auctore adrogationes fiebant, hanc fuisse formulam Agellius lib. V. cap. XIX. tradidit, VELITIS IVBEATIS, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FEA. EIVS NATVS ESSET? Tribunitia vtique Rogationis carmen integrum extat apud Liuium lib. XXVI. *Lucius*, ait ille, *Atilius Tribunus pl. ex auctoritate Senatus plebem in hæc verba rogauit.* OMNES CAMPANI, ATTELLANI, CALATINI, SABATINI, QVI SE DEDIDERVNT IN ARBITRIVM DITIONEMQVE POPVLI ROM. FVLVIO PROCONSULI QVÆQVE VNA SECVM DEDIDERE, AGRVM VRBEMQVE, DIVINA HVMANAQVE VTENSILIAQVE, SIVE QVID ALIVD DEDIDERVNT: DE HIS REBVS QVID FIERI VELITIS IVBEATIS, ROGO, QVIRITES? *Plebs sic insit, QVOD SENATVS MAXIMA PARS CENSEAT, QVI ADSIDETIS ID VOLVMS IVBEMVS QVE.* Ex quo loco duo notanda sunt: Vnum est, Rogationibus adiectum fuisse verbum ROGO: Quod Adrogationis, quæ apud populum fiebat, Formula comprobatur, cuius teste Agellio hæc erant verba, in extremo, HOC ITA VT DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Hoc & aliàs indicat Liuius lib. VI. his verbis: *Rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simillima: CONSULES, inquit, ROGO, NE VOBIS QVOS VELITIS, FACERE LICEAT.* An aliter ROGAT, qui vtique alterum ex plebe fieri consulem iubet, nec vobis nec duos patritios creandi vobis potestatem permittit? Cuius verbi interpretationem hanc Festus tradidit: ROGAT, est cōsulit populum, vel petit ab eo, vt id sciscat quod ferat. Vnde nos quoque in consuetudine habemus pro petere & orare. Alterum quod ex illo Liuij loco efficitur, est, populum, cum rogationem acciperet, respondisse, VOLVMS IVBEMVS QVE: Id quod etiam confirmat Cicero in Oratione pro domo sua, cum ait: *Vt si Tribunopl. ROGANTE, VELITIS IVBEATIS, Sedulij centum, se VELLE AC IVBERE dixerim. Quorū verborū differentiā hanc statuit Donatus Andr. Act. III. Sc. I. VOLVMS ANIMO, IVBEMVS VERBIS.* Liu. lib. III. *Oportet licere populo Ro. SI VELIT IVBERE LEGEM.*

Ac planè

Ac planè proprium erat POPVLI IVBERE, VT PLEBIS SCISCERE, SENATVS CENSERE. Cicero pro Flacco: QVÆ SCISCERET PLEBS, AVT QVÆ POPVLS IVBERET. Liuius lib. X. *Bellum Samnitibus ET CENSERE PATRES, ET POPVLS IVSSIT.* Apud eundem lib. XXXI. *Sulpitius Consul populum concione aduocata alloquens, QVÆ PATRES, ait, CENSERVNT, VOS IVBETE.*

ET QVIDEM AVCTORITAS ERAT IN SENATV, POTESTAS IN POPVLO, vt Cic. lib. II. de legib. loquitur. Liuius lib. VIII. *Bellum EX AVCTORITATE PATRV POPVLS aduersus Vestinos IVSSIT.* Et lib. I. *Regem POPVLS IVSSIT, PATRES AVCTORES FACTI.* Ibidem, *DECREVERVNT, vt cum POPVLS Regem IVSSISSET, id scitatum esset, SI PATRES AVCTORES FIERENT.* Idem lib. XXVI. de Martio, qui dux ab exercitu lectus absque populi suffragio Propratoris titulo literas ad Senatū scripserat. *Titulus honoris, quod imperio non POPVLI IVSSV, NON EX AVCTORITATE PATRV dato Proprator Senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat.* Hinc & DECRETA PATRV, & POPVLI IVSSA. Liuius lib. XXXVIII. *Nutus eius PRO DECRETIS PATRV, PRO POPVLI IVSSIS ESSE.* Denique lex ad populum lata GENERALI IVSSO POPVLI definitur ab Agellio lib. X. cap. XX.

IVBERE autem & è contratio VETARE POPVLS dicebatur. Titius apud Macrobiū lib. III. Saturnal. cap. XVI. *Quod in foro gestum sit, QVI SVASERINT, QVI DISSVASERINT, QVOT TRIBVS IVSSERINT, QVOT VETVERINT.* Cicero lib. I. de Orat. *Num APVD POPVLM DE LEGIBVS IVBENDIS ATQVE VETANDIS.* Idem lib. III. de Legib. de Tabellariis legibus differens: *Carbonis est tertia, IVBENDIS LEGIBVS AC VETANDIS.* Vnde IVSSA, VETITA POPVLI INSCISCENDIS SVFFRAGIIS dixit idem lib. II. de Legib.

ADMONENDI autem sumus directam rogandi Formulam à *quo ferretur* ita conceptam fuisse, VELITIS IVBEATIS: Proinde vocula NE, quæ libratorū incuria, huic Formulæ sese sociam & comitem adiunxit, apud Liuium lib. XXII. reicienda & expungenda est. Quam tamen ab obliquis Rogationibus non arceo, quibuscum ei bellè conuenit. Liuius lib. I. *Ausus est ferre ad populum VELLENT IVBERENTNE se regnare.* Et lib. XXX. *Tribuni pleb. ad populum tulerunt, VELLENT IVBERENTNE, Senatū decernere.* Et lib. XXXVIII. *non ad populum ferri, VELINT IVBEANTNE.* Cicero lib. I. de Finib. *ferret ad plebem, VELLENTNE de ea re queri.* Idem pro Sestio, de Tribunopleb. *Concionem interrogare solebat, VELLENTNE me redire.*

HVIUSMODI verò Rogationibus POPVLS CONSULI dicebatur. Liuius lib. XXII. *L. Cornelius Pont. Max. consulente collegio Pontificum omnium primum POPVLYM CONSULENDVM de vere sacro censet.* Cicero pro Milone: *Nihil de eius morte POPVLS CONSULTVS EST.* Idem pro domo sua, *Si populus Rom. de ista re CONSULTVS EST.* Varro lib. III. de ling. Lat. *Consul nominatus, quod CONSULERE POPVLYM ET SENATVM debet.* Proinde Festus ROGATIONEM definit esse, cum POPVLS CONSULTVR de vno pluribusve hominibus, quod non ad omnes pertineat, & de vna pluribusve rebus, de quibus, non omnibus sanciatur.

ROGATIONIS porò cuiusdam clausulam Liuius lib. III. citat, qua continebatur: SI TRIBVNS PLEB. DECEM ROGABO, SI QVI VOS MINVS HODIE DECEM TRIBVNS PLEB. FECERINT, HI TYM VTIQVE QVOS SIBI COLLEGAS COOPTASSENT, VT ILLI LEGITIMI EADEM LEGE TRIBVNI PLEB. SINE, VT ILLI, QVOS HODIE TRIBVNI PLEB. FECERITIS. Apud eundem lib. XXXI. integra de vere sacro Rogatio habetur. Idem lib. XLIII. ROGATIONIS meminit sub vnius Tribuni nomine promulgatæ his verbis: *Que PVBLICA VECTIGALIA, VLTRO TRIBVTA C. CLAVDIVS ET TIBER. SEMPRONIVS LOCASSENT, EA RATA LOGATIO NE ESSET, DE INTEGRO LOCARENTVR, ET VT OMNIBVS REDIMENDI ET CONDVCENDI PROMISCVÈ IVS ESSET.* Idem lib. XLII. *Et ROGATIONEM, ait, quam de Liguribus deditis promulgatæ in animo habent, in Senatu*

recitarunt. Sanciebatur, QUI EX STATELLIS DEDITIS IN LIBERTATEM RESTITVTVS ANTE KALENDAS SEXTILES PRIMAS NON ESSET, CVIVS DOLO MALO IS IN SERVITVTEM VENISSET, VT IVRATVS SENATVS DECERNERET, QUI EAM REM QVÆRERET ANIMADVERTERETQVE.

LEGE autem ita propofita, promulgata, recitata, prodibant in medium, qui populum ad eam accipendam vel antiquandam concione habita cohortarentur: Quod erat SVADERE vel DISSVADERE LEGEM. Livijs lib. xxxiii. Tribunipl. legem Oppiam tuebantur: nec eam se abrogari passuros aiebant: AD SVADENDVM DISSVADENDVMQVE multi nobiles prodibant. Et paullo pōst: Si privati tantūmodo ad SVADENDVM, DISSVADENDVMQVE, id quod à nobis ROGATVR, processissent. Sic Cato apud Ciceronem in lib. de Senect. se quinque & sexaginta annos natū legē Voconiam magna voce & bonis lateribus SVASISSE gloriatur. Ibidemque QU. Fabium Maximum admodum senem SVASOREM legis Cinciae de donis & muneribus fuisse scribit. Idem in lib. de Clar. Orator. Catonem dum legem SVADERET, in Galbam multa dixisse. Eodemque libro Pisonem ait & causas egisse, & multarum legum aut AVCTOREM, aut DISSVASOREM fuisse. Ibidemque legis Serviliae SVASIONEM memorat. Festus etiam Pomp. Catonem citat in DISSVASIONE, NE LEX BÆBIA DEROGARETUR. Item in SVASIONE NE LEGI ORCHIÆ DEROGARETUR. Et in SVASIONE legis Voconiae, & in DISSVASIONE de rege Attalo & vectigalibus Asiae. Agellius lib. xi. cap. x. Gracchi orationem citat, qua is legem Aufciam DISSVASIT. ex qua verba aliquot selegi, quæ hinc adscribenda censui: Ea sic habent: Qui prodeunt DISSVASORI ne hanc legem ACCIPIATIS, petunt non honorem à vobis, verum à Nicomede pecuniā: Qui SVADENT VT ACCIPIATIS, ij quoque petunt non à vobis bonam existimationē. Idem lib. x. cap. iii. eiusdem Graechi orationem de legibus promulgatis laudat. Sospiter Charisius eiusdem Gracchi orationem citat, VTI LEX PAPIRIA ACCIPIATUR, & aliam habitam IN ROGATIONE CN. MARI CENSORINI. Extant & in Ciceronis Orationibus legis Maniliae SVASORIA, & legis Agrariae DISSVASORIAE conciones. Ut apud Livium lib. xxxiii. de promulgata legis Oppiae abrogatione contrariae M. Portij Catonis Cos. & L. Valerij Tribunipl. conciones: ex quarum priore colligitur in quæ verba extrema clausula eiusmodi orationum concipi cōstueuerat. Sic enim illic Cato: Ego nullo modo abrogandam legem OPPIAM CENSEO: VOS QVOD FAXITIS, DEOS OMNES FORTVNARE VELIM. Simili modo Appius Claudius Crassus Decemviri nepos suam Rogationis de plebeio Consulatu promulgatae DISSVASIONEM, ita apud eundem Livium lib. vii. concludit. OMNIVM RERVVM CAUSA VOBIS ANTIQVANDAS CENSEO ISTAS ROGATIONES: QVOD FAXITIS DEOS VELIM FORTVNARE. Apud eundem lib. x. P. Decius Mus legem SVADENS his verbis perorat: EGO HANC LEGEM, QVOD BONVM FASTVM, FELIXQVE SIT VOBIS AC REIPVBE. VTI ROGASTIS, IVBENDAM CENSEO.

ILLVD in iisdem Orationibus obseruandum est, eos qui ad populum verba faciebāt, dixisse, QUIRITES. Quod à Strabone lib. v. Geograph. notatum reperio his verbis: Κύριος δὲ τῶν μὲν καὶ μὴν ἑστὶν ἡ πόλις ὅτισημος, ἔξ ἧς ὀρμύτω οἱ τῆς Ρώμης βασιλευσάντες Τίτος Τάπιος, καὶ Νέμας Πομπήλιος. Εν τούτοις δὲ καὶ ΚΥΡΙΤΑΣ ὀνομαζοῦσιν οἱ δημογραφῆται, τοὺς Ρωμαίους. Patet hoc ex Concionibus Voleronis, Canuleij, & Sextij Tribunorumpl. Camilli, & Appij Claudij, apud Livium lib. ii. iii. v. & vi. Duronij & Posthumij Manlij apud Valer. Max. lib. ii. cap. ix. & lib. vi. cap. iii. v. & Cippi apud Ouid. lib. xv. Metamorph. Quintilian. Declamat. ccciii. necnō Scipionis, & Metelli Numidici, M. Catonis & C. Gracchi apud Agell. lib. iii. cap. xviii. & lib. vi. cap. xi. lib. x. cap. xiii. lib. xi. cap. x. & lib. xii. cap. ix. Ciceronis: ii. & iii. orat. in Catilin. pro C. Rabir. perduell. reo, post reditū ad populū & Philipp. iii. & vi. Furij Cresini apud Plin. lib. xviii. Natūr. histor. cap. vi.

NEC aliter Consul ipse concione aduocata populum alloquebatur, vt Consulū Quintij,

Quintij, Valerij, Sulpitij, Æmilij, & M. Portij Catonis conciones testantur, quæ à Livio lib. iii. xxxi. & xxxiii. & xliiii. referuntur. Hoc eodem nomine Populum compellat Lentulus Consul apud Valer. Max. lib. vi. cap. ii.

AST vbi legis ferendæ dies venerat, is qui comitia habebat, Tribus & Centurias in suffragium mittebat, his fermè verbis. ITE IN SVFFRAGIVM BENE IUVANTIBVS DIIS. Hanc ego, ne quis fide mea temere in creditum abeat, ex Livio coniecturam capio, apud quē lib. xxxi. Sulpitius Cos. ita populum affatur, ITE IN SVFFRAGIVM BENE IUVANTIBVS DIIS: ET QVÆ PATRES CENSERVNT, VOS IVBETE.

SVFFRAGIORVM etiam ferendorum causa iubebatur Populus DISCEDERE. Afconius in Orationem pro Cornel. Balbo: Cū id solum superest, vt Populus sententiam ferat, iubet vnum quemque is qui fert legem, DISCEDERE. Quod verbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco vbi lex fertur, sed IN SVAM TRIBVM DISCEDAT, in qua suffragium est laturus. Populus enim confusus, vt semper alias, ita & in concione. Proinde apud Dionys. Halicarnas. Brutus populum in suffragium mittit, his verbis: Τάστω εἰ βουλομένοις ὑμῶν ἕξ, τὴν γνάμω εἶναι κείων, ἀγάντες καὶ φέρτες ἡφὸν ἐπετέχεται. Et hinc est, quod Livijs lib. xxv. ait: Tanto fauore ad suffragium ferendum IN TRIBVS DISCVRSVM EST. Inde certè IRE IN SVFFRAGIVM, & INIRE SVFFRAGIVM Tribus dicebantur. Plinius lib. xviii. cap. vi. Cū IN SVFFRAGIVM TRIBVS oporteret IRE. Livijs lib. xxxiii. Quorum alterum ad nos Coss. reliquosque magistratus, alterum ad vos, Quirites magis pertinet. Nam vtrum è Republica sit, nec ne, id quod ad vos fertur, vestra existimatio est, QUI IN SVFFRAGIVM ITVRI ESTIS. Cicero in Scstiana: Quis est, qui cū contra me ferebatur, INISSE SE SVFFRAGIVM confiteatur? Livijs lib. i. Priusquam POPVLVS SVFFRAGIVM INEAT in incertum comitorum exitum patres auctores sunt. Idem lib. iii. Alij Quirites SVFFRAGIVM INEVNT. Rurfus eodem lib. Iamque editis testibus, cū Tribus vocari, & POPVLVM INIRE SVFFRAGIVM oporteret. Idem lib. xxiii. Eadem vos cura, qua in aciem armati descenditis, INIRE SVFFRAGIVM ad creandos Coss. decet. Et mox: Interim PRÆROGATIVA SVFFRAGIVM INIT. Et lib. xxxvi. Iussi deinde INIRE SVFFRAGIVM ad vnum omnes non modò Centuria, sed etiam homines, qui PVB. SCIPIONI IMPERIVM ESSE IN HISPANIA IVSSERVNT. Inuenitur & hæc loquendi Formula, alijs quoque locis, quos recensere omnes, ne nimis longum sit, nō oportet. Ac superiore illa verborum Formula MITTI IN SVFFRAGIVM Centuria dicebantur, vt idem Livijs lib. xxxi. indicat, cū ait: Consul in campo Martio comitiis habitis priusquam Centurias IN SVFFRAGIVM MITTERET. Et paullo pōst: Ab hac oratione IN SVFFRAGIVM MISSI. Et lib. iii. Pugnantēque collega, vt liberus TRIBVS IN SVFFRAGIVM MITTERET.

QVINETIAM in Centuria, quæ iam suffragium tulerat, reuocanda his verbis, REDITE IN SVFFRAGIVM, vfos verisimile facit ea Manlij Torquati Oratio, quæ lib. xxvi. Livijs legitur.

VIDETVR & in Suffragiis rogandis SISCENDI verbum locum habuisse. Festus namque Pomp. explicans quæ esset Centuria NI QUI SCIVIT, addit hæc: Nam SCISCITO significat Sententiam dicito, ac Suffragium ferto. Vnde & Scita plebis.

SVFFRAGII autem, cū Rogatio accipiebatur, Formula erat huiusmodi, VTI ROGAS IVBEO. Cicero lib. ii. de Legib. SVADE igitur, si placet, ISTAM LEGEM, VT ego, VTI ROGAS, possim dicere. Livijs lib. vi. Et VTI ROGARENT prima Tribus dicerent. Idem lib. xxxiii. Ea Rogatione in Capitolio ad plebem lata, OMNES QVINQVE ET TRIGINTA TRIBVS, VTI ROGAS, IVSSERVNT. Idem lib. xxxi. Ab hac oratione IN SVFFRAGIVM MISSI, VTI ROGARAT, BELLVM IVSSERVNT. Et lib. xxx. De pace VTI ROGATE omnes TRIBVS erant, IVSSERVNT PVB. SCIPIONEM PACEM DARE, EVNDEM EXERCITVS DEPORTARE. Item lib. xxxviii. Tribunos auctoritate deterruit, ne aduersarentur Rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, OMNES TRIBVS, VTI ROGAS, IVSSERVNT.

SED & cū per tabellas suffragia ex legum Tabelliarum præscripto ferebantur,

duplicis generis Tabellas datas constat. In quarum altera, VTI ROGAS: in altera ANTIQVO, scriptum erat. Illam populus in cistam coniciebat, si Rogatio accipienda: hanc, si reiicienda, respuenda & explodenda esse videbatur. Cicero Epist. XIII. lib. I. ad Attic. Piso autem Consul lator Rogationis, idem & dissuasor: operæ Claudianæ pontes occupant. Tabellæ ministrabantur, ita ut nulla daretur, VTI ROGAS. Idem Epist. XIII. eiusdem lib. de Rogatione agens, quam ex S. C. de polluta à Clodio religione Coss. promulgarant: In hac causa, ait, Piso amicitia P. Clodij ductus, operam dat, ut ea Rogatio quam fert, & fert ex S. C. & de religione, ANTIQVETVR. Et Epistol. XIII. eiusdem libri: Nam cum dies venisset Rogationi ex S. C. ferendæ, concurrabant barbaruli iuvenes, totus ille grex Catilinæ, duce filiola Curionis & POPVLVM, VT ANTIQVARET, ROGABANT. Idem lib. III. de Legib. Vos quidem, ut video, LEGEM ANTIQVASTIS sine tabella. Et lib. II. de Offic. Cum legem Agrariam ferret, quam tamen ANTIQVARI facile passus est, in eo se vehemēter moderatum præbuit. Liuius lib. V. Legem unā plures tribus ANTIQVAVNT, quam IVSSERVNT, Idem lib. VIII. Tribus omnes præter Polliam ANTIQVAVNT LEGEM. Et lib. XXXI. Rogatio de bello Macedonico primis Comitibus ab omnibus fermè Centuriis ANTIQVATA EST. Propriè enim ANTIQVABATVR lex, quæ promulgata non accipiebatur: ABRGABATVR verò ea quæ postquam perlata erat, retractabatur. Vtrumque tamen à propria verborum significatione recedens coniungit apud Liuium lib. XXII. Minutius, Itaque, inquit, PLEBISCITVM, quo oneratus magis, quam honoratus sum, primus ANTIQVO, ABRGOQVE. Vt autem ANTIQVARI dicebatur Rogatio, quæ reiiciebatur & displicebat, ita ACCIPERE, ea quæ populo probabatur, ac placebat.

CONSULES porò Comitibus habituri edicta proponebant, quibus dies Comitibus habendis denuntiabatur. Liuius lib. XXVII. Ipse COMITIA IN QVEM DIEM primum potuit, EDIXIT. Idem lib. XXXV. M. Fulvius Prætor litteras mittit ad Consulem Senatui placere Romam reverti, & ex itinere præmittere EDICTVM, QVO COMITIA CREANDIS CONSVLIBVS EDICERET. Paruit his literis Consul, & præmissis EDICTO Romam venit. Et lib. XXVI. DIEM COMITIBVS CONSULES EDIXERVNT. Eiusmodi edicti Agell. lib. XIII. cap. XIII. verba quædam citat: In Edicto, ait, Cōsulum, quo edicunt, quis dies Comitibus centuriatis futurus sit, scriptum fuit, NE QVIS MAGISTRATVS MINOR DE CÆLO SERVASSE VELIT. Ac profectò, non licuisse per leges, Comitibus de cælo servare, & si qui servasset, non Comitibus habitis, sed priusquam haberentur, nuntiare debuisse Cicero Philipp. II. scribit. Comitibus utique, quemadmodum Varro lib. VI. de lingua Lat. auctor est, dicebantur AVE SINISTRA DICERE: quo in genere loquendi, SINISTRVM, bonum auspiciū significasse notat.

SCIENDVM est autem Comitibus Centuriatis, quæ Dionys. Halycarn. λεξιῶν ἐκκλησιῶν, Dio verò τῶν λόγων ἀποικισμῶν ἐκκλησίαις vocat, exercitum imperari consuevisse, cuiusque rei gratia convenisse omnem multitudinem armatam in campum Martium sub signis cum suis Centurionibus, quemadmodum ex illius Græci auctoris lib. VII. & huius lib. XXXVII. apparet. Exercitus is Accenso imperabatur certis verbis, quæ sunt à Varrone posita lib. V. de ling. Lat. Accenso quippe qui imperabat, dicebat sic, CALPVRNI VOCA IN LICIVM, OMNES QVIRITES HVC AD ME. Accensus verò sic, OMNES QVIRITES IN LICIVM VISITE HVC AD IVDICES. C. Calpurnius dicebat: VOCA AD CONVENTIONEM OMNES QVIRITES HVC AD ME. Accensus ita dicebat, OMNES QVIRITES ITE AD CONVENTIONEM HVC AD IVDICES. Deinde Consul ad exercitum loquebatur, IMPERO QVA CONVENIT AD COMITIA CENTURIATA.

ET in Centuriis quidem unam fuisse à Servio Tullio Rege constitutam, in qua liceret ei suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis cuius suffragij iure priuaretur, Festus Pomp. tradit: cui idcirco nomen erat, NI QVIS SCIVIT: quæ verba hoc valebant, NISI QVIS SCIVIT.

EX Tribubus autem ac Centuriis quædam PRÆROGATIVÆ, quædam IVRE VOCATÆ appellabantur. Quæ verba Afcon. Pædian. in Diuinat. Cicero, ita explicat. PRÆROGATIVÆ, sunt Tribus, quæ primæ suffragium ferunt ante IVRE VOCATAS. Nos enim fuerat, quo facilis in Comitibus concordia populi firmaretur, bina omnino de iisdem candidatis

dati Comitibus fieri: quorum tribus primæ, PRÆROGATIVÆ dicebantur, quòd PRIMÆ ROGARENTVR, QVOS VELLENT COSS. FIERI. Secundæ IVRE VOCATÆ, quòd in his sequente populo, ut sæpè contigit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia compleverunt. Quæ de re Liuij, & Aufonij in Panegyrico iam antè ab alijs observata testimonia nò adferam.

ILLVD tantum ex Afconij verbis notandum moneo, Comitibus Consularibus, Ceturias rogatas, QVOS EX IIS QVI PETEBANT, CONSULES FIERI VELLENT, IVBERENT. In Formula utiq; Rogationis Prætorum eos COLLEGAS CONSVLVM nuncupatos, testis est Cic. lib. IX. Epist. ad Attic. Prætores autè, inquit ille, ita rogentur, VT COLLEGE CONSVLVM sint, quorum maius est imperiū. Agell. lib. XIII. cap. XIII. Prætor et si COLLEGA CONSVLIS EST, neq; Prætorum neq; Consulem iure rogare potest. Liui. lib. VII. Prætorè quidè etiā iura reddentem, & COLLEGAM CONSVLIVM atq; iisdè auspiciis creatum. Prætor planè magna voce singularum Centuriarum suffragia renuntiabat: cuiusq; renuntiationis Formulâ hanc fuisse, OLLA CENTVRIA, id est illa Centuria. Varr. lib. V. de ling. Lat. ita scribit: Olla valet dictum illi, ab olla & ollus, quod alterum Comitibus, cum recitatur, à præcone dicitur, OLLA CENTVRIA, non illa. Quæ in re eos pronuntiasse, IVNIORVM SENIORVMQ. CENTVRIIS MAGISTRATVM MANDARI illi, cuius nomen edebant, & qui plura puncta suffragiorum tulerat, docet Cic. lib. VII. in Verrè his verbis: Tu cum Prætor renuntiatus es quoquo modo, mitto enim ac prætereò quid tum actum sit, sed cum esses renuntiat, ut dixi, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te toties SENIORVM IVNIORVMQVE CENTVRIIS ILLO HONORE AFFICI PRONVNTIAVIT. Suet. in Domitiano cap. X. Flavius Sabinum alterum ex patruelis occidit, quòd eum Comitiorum Cōsularium die destinatum perperam præcone non CONSULEM AD POPVLVM, sed Imperatorè PRONVNTIASSET.

RENVNTIABANTVR etiā qui suffragiis populi creabatur Magistratus. Cic. pro lege Manilia: Nā cū propter dilationem Comitiorum ter Prætor primus Centuriis cunctis RENVNTIATVS sum. Idè lib. II. de Orat. Maluginensem M. Scipionem, ex Ceturia sua RENVNTIASSE Acidinū Consulè narrat, eiq; dixisse præconem, DIC DE L. MANLIO. Agell. lib. VII. cap. IX. ex Pisonis Annalib. hæc verba refert: Eumq; PRIMÆ TRIBVS EDILEM CVRVLEM RENVNTIAVERVNT. Atq; adèd præcone eos, qui plura suffragia tulerant, Cōsules vel Prætores vel Censores renuntiabat, Cic. Orat. II. in Rull. Itaq; me non extrema Tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus neq; singulares VOCE PRÆCONVM, sed una voce uniuersus populus Ro. CONSULEM DECLARAVIT. Agell. lib. XII. cap. VIII. Postea populus Ro. eos simul Censores facit. Atque illi ubi VOCE PRÆCONIS RENVNTIATI SVNT.

QVINETIAM ipsamet Consulū, qui Comitibus habebant, voce Coss. designatos RENVNTIARI, DECLARARIQVE consuevisse ostēdit Cic. pro Muræna his verbis: Illo die quo auspicio Comitibus Centuriatis L. Murænam CONSULEM RENVNTIAVI. Et mox: VT EIVSDEM hominis VOCE ET DECLARATVS CONSUL & defensū beneficiū populi Ro. cum vestra atque omnium civium salute tueatur. Velleius Patere. lib. II. de C. Sentio: Iuravit etiā si factus esset Cos. suffragiis populi, tamen se eum NON RENVNTIATVRVM. Valer. Max. lib. III. cap. VIII. de C. Pisonè Cos. Pro rostris, ait, Piso collocatus, cū hinc atq; illinc eum ambissent, & an Palicanum suffragiis populi Consulem creatum RENVNTIATVRVS ESSET, interrogaretur, primò respondit nò existimare se tantis tenebris offusum esse rempub. ut hinc indignitatis veniretur: deinde cum perseveranter instarent ac dicerent, Age si ventum fuerit: NON RENVNTIABO, inquit. Plin. in Panegyrico: Tuo iudicio Consules facti: TVA VOCE RENVNTIATI SVMVS, ut idem honoribus nostris suffragator in Curia, in Campo declarator existeres. Similitèq; Prætores RENVNTIABANTVR. Cic. pro domo sua: Is posteaquam intellexit posse se interversâ Aedilitate, A L. PISONÈ CONSULE PRÆTOREM RENVNTIARI.

CONSULEM planè tum, cū designatū Cos. renuntiabat, more institutòq; maiorum ab Diis immortalibus precatū, VT EA RES SIBI MAGISTRATVQ. SVO POPULO, PLEBIQ. ROMANÆ BENE ATQ. FELICITER EVENIRET, Cic. Orat. pro Mur. testatū reliquit.

SVFFRAGII verò, quo viua voce Consul designabatur, hanc fuisse Formulâ, SCIPIONEM verbi gratia, CONSULEM NOMINO, facile adducor ut credâ, Existimâdi copiâ præbet Liui. lib. XXIII. apud què QU. Fab. Max. quales viros Coss. creare deceret monēs, sibi sic quemque dicere debere suadet, ANNIBALI IMPERATORI PAREM CONSV-

LEM NOMINO. Sed & in eare verbo, DICO, vfos idē auctor innuere videtur lib. x. nō semel. Cū Qu. Fabiū, ait, CONSULEM non petentē OMNES DICERENT CENTVRIÆ. Et mox: Populus nihilominus suffragia inibat, & ut intro quæque vocata erit CENTVRIA, CONSULEM, haud dubiè, FABIVM DICEBAT. Rurſus ibid. Cū primò vocatæ Q. Fabiū CONSULEM DICERENT OMNES CENTVRIÆ. Et paulo poſt: Q. Fabius omnium conſenſu deſtinabatur, eumq; prerogativa, & primò vocatæ OMNES CENTVRIÆ CONSULEM CVM L. VOLVMNIO DICEBANT. Sic ex lib. xxviii. CENTVRIÆ QVE OMNES ingenti favore P. Scipionem CONSULEM DIXERVNT. Et lib. xxxix. Quo die illum OMNES CENTVRIÆ PRIMVM CONSULEM DIXISSENT.

SANE Candidati PROFITEBANTVR ſe petere, & nomina dabāt. Quod vt Liuiū taceā, vel vaus Velleius Patere, lib. ii. ſatis ſuperq; cōprobat, his verbis: Tū in Comitiiſ habendis precipuū erit Conſulē. Nā & Quæſturā petentes, quos indignos iudicauit, PROFITERI vœuit, & cū id facturos ſe perſeuerarent, Conſulārē, ſi in campū deſcendiſſent, vindictā minatus eſt. Et Egnatium florentem favore publico, ſperantēq; vt Præturam Aedilitati, ita Conſulatum Præture ſe iuncturum PROFITERI vœuit.

CANDIDATOS VERO BONORVM VIRORVM elogio cōmendari conſueviſſe ex Senec. lib. i. Epist. didici, cuius verba ſic habent: Illū dixiſti amicū, & negaſti. Itaque ſic priore illo verbo quaſi publico vſus es, & ſic illū amicū vocaſti, quomodo omnes CANDIDATOS BONOS VIROS DICIMVS. Eōq; ni fallor, alluſit Maluginenſis Scipio in eo feſtuo & vrbano dicto, quod à Cicer. lib. ii. de Orato. refertur in hunc modū: Aiunt Maluginenſem illū M. Scipionē, cum ex Centuria ſua renuntiaſſet Aedilium Conſulem, præcōq; dixiſſet: Dic de L. Mælio VIRVM BONVM, inquit, egregiūq; ciuem eſſe ARBITROR. Caſar utiq; Comitia cū populo ita partitiſ, vt exceptis Conſulatus cōpetitoribus, de cætero numero Cādicatorū pro parte dimidia, quos populus vellet, pronūtiarētur; pro parte altera, quos ipſe edidiſſet, vnicuique tribui ſcriptura breui libelloſ mittebat, in hæc verba: COMMENDO VOBIS ILLVM ET ILLVM, VT VESTRO SVFFRAGIO DIGNITATEM SVAM TENEANT, vt eſt à Suet. menſionē prodiū in Jul. cap. xxi. Apud Lia. lib. x. Fabius Max. ita ſuffragationem ſua cōnuntiat, P. DECIVM EXPERTVM MIHI CONCORDI COLLEGIO VIRVM DIGNVM VOBIS, DIGNVM PARENTE SVO, QVÆSO; MECVM CONSULEM FACIATIS.

QVORVM autē petitio iuſta & legitima videbatur; eorū NOMINA ab eo qui Comitiiſ præerat ACCIPI, corūq; RATIO HABERI, vt è cōtrario corū, qui repellabantur, nec admittebātur, & quos etiā ſuffragiis populi crearetur, ſe nō renūtiaturos teſtabatur, NOMINA nō ACCIPI, nec eorum RATIO HABERI. Liu. lib. ix. de Cn. Flauio: Inuenio in quibusdā amalibus, cum apparet Aedilibus fieriq; ſe PRO TRIBV Aedilem videret, NE Q. EIVS ACCIPI NOMEN, quod ſcriptū faceret, tabulā poſuiſſe, & in aſſe ſe ſcriptū nō facturū. Quibus verbis crediderim Liuiū Piſonis Annales notare, ex quorū lib. iii. Agell. cap. ix. hæc verba refert: Cn. Flavius patre libertino natus ſcriptū faciebat: iſq; in eo tempore Aedili Curuli apparēbat, quo tempore Aediles ſubrogantur, eūq; Aedilem Curulē PRIMÆ TRIBVS RENVTIA VERVNT. At Aediliſ, QVI COMITIA HABEBAT, NEGAT ACCIPERE, neque ſibi placere, qui ſcriptū faceret eū Aedilē fieri. Idē lib. xxvii. Itaque ſi SVVM NOMEN Dictator ACCIPIRET, SE COMITIIS INTERCESSVROS: Si aliorū præterquam ipſius, RATIO HABERETVR, Comitiiſ ſe morā nō facere. Idē lib. xxxix. L. Porcius Conſul primò in ea ſentētia eſſe ne NOMEN EIVS ACCIPIRET. Et poſt: Vt haud dubius Prætor eſſet, ſi Cōſul NOMEN ACCIPERE vellet. Caſar lib. iii. de bell. Ciuili: Magnāq; inter eos in cōcilio ſuit cōtrouerſia, oportere ne L. Hirij, quod is à Pōpeio ad Parthos miſſus eſſet, proximis Comitiiſ Prætoriiſ ABSENTIS RATIONEM HABERI. Liu. lib. iiii. Principes plebis ea Comitia mallebāt, quib. NŌN HABERETVR RATIO ſui, quā quibus vt indigni præterirentur. Idem lib. vii. de C. Martio Rutilio, qui Cēſurā ſe petere profeſſus erat: Ambo tū forte patritij Cōſules erāt, QVI RATIONEM EIVS SE HABITVROS negabant. Idē lib. viii. Q. Publius Philo Prætor, primus de plebe aduenſante Sulpitio Cos. QVI EIVS SE RATIONEM HABITVRVM negabat, factus eſt. Idē lib. xxv. Aedilitatem petenti Scipioni Tribunos obſtititſe refert, Negātes, ait, RATIONEM EIVS HABENDAM ESSE, quod eius nōdū ad petēdū legitima ætas eſſet. Idē lib. xxxix. Pars Tribunorum plebis negare RATIONEM EIVS HABENDAM ESSE, quod duos ſimul magiſtratus præſertim Curules vnus neq; capere poſſet, nec gerere. Suet. in Julio cap. xviii. Sed cū edictis iā

Comitiis

comitiis RATIO EIVS HABERI NON POSSET, niſi priuatus introiſſet urbem. Et aliā: Et ne abſentis RATIO comitiis HABERETVR, quando nec plebiſcito Pompeius poſtea abrogaiſſet. Idē Cic. Epist. ad Brutū: Ciceronem noſtrū in veſtrum collegium cooptari volo: Exiſtimo omnino abſentium RATIONEM, ſacerdotum Comitiiſ POSSE HABERI: nam etiam factum eſt antea. C. enim Marius cum in Cappadocia &c. Sequitur poſtea. Eſt etiam in lege Iulia, quæ lex eſt de ſacerdotiſ proxima, his verbis, QVI PETIT, CVIVSVE RATIO HABEBITVR. aperte indicat POSSE RATIONEM HABERI etiā non præſentis. Quo genere loquendi idem Tullius vitur in Bruto, & Philipp. ii. & v. & Epist. lib. vii. ad Attic. & Epist. xi. ad Tironē, lib. xvi. familiar. Valer. Max. lib. iii. cap. vlt. & lib. iiii. cap. i. Velleius Patere, lib. ii. & Alſoni⁹ cū de Catilina agit. Eōq; Cicero alluſiſſe videtur Epist. v. lib. v. ad Attic. cum ait: Sed tu aberis, & me abſente res: HABEBIS MEI RATIONEM.

CONSVLES porro & PRÆTORES FIERI, CREARI, DECLARARI, RENVTIARI, DESIGNARI dicebantur: DICTATORES VERO DICI: INTERREGES PRODI: SENATORES LEGI. Quæ monuiſſe ſat habeo, ne exemplorum congerie liber hic turgelcat nimis.

IN magiſtratuſ autem creandis adiici ſolitum, vt: QVI OPTIMA LEGE FERINT, Feſt. Pomp. auſtor eſt. Cic. Orat. de l. Agrar. ad populum, ex lege Rulli hoc caput citat: TVM II DECEMVIRI EODĒM IVRE SINT, QVO QVI OPTIMA LEGE. Et ibidem: Vt ſine lege Curiata idem iuris habeant, quod haberent, ſi OPTIMA LEGE A POPVLO ESSENT CREATI. Idem Philipp. v. SIT PRO PRÆTORE, EO IVRE, QVO QVI OPTIMO. Et Philipp. xi. C. Caſſium Procoſ. provinciam Syriam obtinere, VTI QVI EAM OPTIMO IVRE provinciam obtinuerit. Liuius lib. ix. An hūc, non, vt qui OPTIMO IVRE CENSOR CREATVS ESSET, populus creauit? Et mox: Amplexus vegeni nomen, vt QVI OPTIMO IVRE REX ROMÆ CREATVS ſit, creatum ſe dicet. Quo alludens Seneca in Σποκολοιου τὸ σ: CENſEO, ait, vt D. CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS, ITA VTI ANTE EVM QVIS OPTIMO IVRE FACTVS SIT. Feſt. Pomp. OPTIMA LEX in magiſtro populi faciendo, qui vulgò Dictator appellatur, quam pleniffimum poſſet ius eſſe, ſignificabatur: vt fuit Manij Valerij, M. Fabij Voluſinae gentiſ, qui primus Magiſter à populo, creatus eſt: poſtquam verò pronocatio ab eo Magiſtratu ad populum data eſt, quæ antea non erat, deſitum eſt dici, vt OPTIMA LEGE, vt pote imminuto iure priorum magiſtratuum. Sed & virginis Veſtaliſ capiendæ formula, quam ex Agellio libro ſuperiore protuli, hoc habebat, VTI QVÆ OPTIMA LEGE FIAT.

QVAVM autem Tribuum ſuffragiis creati erant magiſtratuſ, ij TRIBVS illas TVLISSE dicebantur. Cic. Philipp. xi. Qui cum longè omnes belli gloria, & virtute ſuperaret, duas tamen TRIBVS SOLAS TVLIT. Sueton. in Julio cap. xi. Atque ita potētiſſimos duos competitorēſ, multūq; & ætate & dignitate antecedenteſ ſuperavit, vt plura ipſe in eorū tribubus ſuffragia, quàm uterq; in omnibus TVLERIT. Cic. pro Plācio: An vnā fieri potuerūt, ſi vna TRIBVS NON TVLISSENT: cum nonnullaſ punctiſ penē totidem? Et paulo poſt: Nam quod queſtus es plures te teſtes habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu PUNCTA TVLERIS. Quo pertinet illud Horatij in artō: Omne TVLIT PUNCTVM. Vetus Cōmentator Horatij in Eclog. ii. lib. i. Satyr. in Sempronium Rufum, cum in Prætura repulſam tuliffet, tale Epigramma ſcriptum commemorat:

Ciconiarum Rufus iſte conditor,

Hic eſt duobus elegantior Plancis,

SVFFRAGIORVM PUNCTA NON TVLIT ſeptem:

Ciconiarum populus vltus eſt mortem.

CONTRA VERO PERDIDISSE TRIBVM, vel NON TVLISSSE dicebātur, qui eius ſuffragio repulſam paſſi erant. Cic. lib. ii. Epist. ad Attic. Fauonius meam TRIBVM TVLIT honeſtiſ, quàm ſua. Lucej PERDIDIT. Idem in Orat. pro domo ſua: Qui ſe populo commiſerant, ita repellabantur, vt etiam Palatinam tuam PERDERENT, qui in iudicium venerāt ſiue accuſatores erant: ſiue rei, te deprecante damnabantur. Idem pro Seltio: Aedilitatem petiuit cū boniſ viriſ, & hominibus primis, ſed non præſtantiſſimiſ opibus. & gratia TRIBVM SVAM NON TVLIT: Palatinam denique per quam omnes illa peſtes populum Rom. vexare dicebantur, PERDIDIT: nec quicquam illiſ Comitiiſ, quod boni viri vellent, niſi repulſam tulit. Idē in Va-

in. Nec post Romā conditā præter tribulem quemquā TRIBVM SERGIAM PERDIDISSE.
 REPVL SAM VERÒ TVLISSE, vel passos candidatos, qui non adipiscerentur honores quos peterent, notius est quàm vt à me comprobari debeat.

IN COMITIIS porro certum & sollempne fuisse aliquod CARMEN, Plinius in Pannegyrice indicat, cū ait: *Perpeffus es LONGVM ILLVD CARMEN COMITIORVM, nec iam irridendā moram. Tu Comitii nostris præfidere, tu nobis SANCTISSIMVM ILLVD CARMEN præire dignatus es.* Quod quale esset, tum ex ea Comitiorū precatione, de qua libro superiore differuimus, intelligi potest; tum ex eo quòd designatos Consules iureiurando adactos ab eo, qui Comitiiis præerat, ibidem Plinius scribit.

LEGES autem ROGARI primum, & FERRI AD POPVLVM, dein postquam à populo accipiebantur, PERFERRI ET PERRÒGARI, dicebantur. PREFERENDI verbo in hac re vitur Liu. lib. II. & lib. III. & lib. XXX. & lib. XXXVIII. In PERRÒGANDI verò vocabulo mendum est apud Valer. Max. lib. I. cap. II. Vulgò enim illic scriptum est, *Traditas sibi leges PRÆROGABAT*, cū recta scriptura sit PERRÒGABAT. Contra rectè apud eundem lib. VIII. cap. VI. *Tribunus pl. legē aduersus intercessionē collegarū PERRÒGAVIT.*

FIGI QVOQVE LEGES dicebantur, vt Cic. lib. XIII. Epist. ad Attic. & Virg. lib. VI. *Æncid.* docent: propterea quòd, vt illic Seruius notat, incisæ in æreis tabulis, affigebantur parietibus. Sic in poste curiæ fixum quoddam caput legis à Clodio, Cic. lib. III. Epist. ad Attic. refert.

ENIMVERO initio cuiusque legis legitima & sollempnia verba præponebantur hæc, CONSVL POPVLVM IVRE ROGAVIT, POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. Docet hoc Cicero prima in Antonium Oratione: *Cedo, inquit, illa legitima COSS. POPVLVM IVRE ROGAVERVNT (hoc enim à maioribus accepimus ius rogandi) POPVLVSQVE IVRE SCIVIT.* Id ipsum ex ea lege patet, quæ à Frontino lib. II. de Aqueduct. prioribus verbis valde corruptis & depravatīs refertur. Ea sunt huiusmodi: *TITVS QVINTIVS CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT, POPVLVSQVE IVRE SCIVIT IN FORO PRO ROSTRIS ÆDIS D. IVLII POPVLI RO. ET IVLIÆ.* Quæ verba apud Valer. Probum notis hisce designata inveniuntur P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A. D. P. Cuiusmodi notarum cōpendio cū postrema verba scripta essent in Frontini codicibus, eorum vitiosa interpretatio ab imperito facta, nata sunt monstra hæc verborum, *ÆDIS D. IVLII POPVLI RO. IVLII.* Scriptum enim fuit in lege, ANTE DIEM PRIDIE. Quod genus loquendi agnoscit Cic. Epist. XIII. lib. II. ad Attic. *Nite in Formiano commodissimè expectari viderem dumtaxat A. D. prid. Non. Maij.* Livi lib. XLV. *Latine edicta sunt in ante III. & III. & prid. Id. Nouembr.* Plin. lib. VIII. cap. XLV. *Ad pridie Nonas, ubi legendum, Ante diem pridie.* Nec verò initio dumtaxat legum à populo ad Consulū rogationem latarum, sed & plebiscitorum quoque quæ à plebe Tribunopl. interrogante scisciebantur, idem adscribi moris erat, quemadmodum Livi lib. III. planū facit his verbis: *M. DVILLIVS TRIBVNVS PL. PLEBEM ROGAVIT, PLEBSQVE ITA SCIVIT.* Et lib. XXV. *TRIBVNVS PL. ROGAVERVNT, PLEBSQVE ITA SCIVIT, SI M. POSTHVMIVS, & reliqua.* Idem lib. XXVII. *TRIBVNVS PLEBIS ROGAVERVNT, PLEBSQVE SCIVIT, vt Quintus Fulvius, qui tunc ad Capuam erat, Dictator diceretur.* Extat etiam plebiscitū vetus, quo Thermefes Pifidizæ populi, liberi immunēsq; facti sunt, cuius prima verba sic habent: *C. ANTONIVS M. F. C. CORNELIVS F. . . . C. FVNDANIVS C. F. TR. PL. DESS. PLEBEM IVRE ROGAVERVNT, PLEBSQVE IVRE SCIVIT.*

Nec est silentio prætermittendum, Legum initiis adscribi solitam TRIBVM, quæ prima ad suffragium ferendum vocata erat, cui PRINCIPII nomen impostum inuenio: simulque eius nomen adscribebatur, qui PRO TRIBV PRIMVS SCIVISSET. Vtrunque ex illa Frontini Lege Aquaria patet, in qua est: *TRIBVS SERGIA, PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV SEXTVS LVCII FILIVS VARRO PRIMVS SCIVIT.* Sic enim locum interpungendum & suppleendum censeo, ductus auctoritate legis Thoria, in qua eadem verba primum gradum obtinent. Prima siquidem eius clausula ita habet: *TRIBVS PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV Q. FABIVS Q. F. PRIMVS SCIVIT.* In eo quoque plebiscito, quod paullo antè citavi, est, *PRO TRIBV . . . PRIMVS SCIVIT.* Vtriusque verò loquendi generis

di generis testem habemus Livi lib. IX. verba subieci: *Ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diè diffidit, quod Fautia CVRIÆ FVIT PRINCIPIVM, duabus insignis cladiibus, capta urbis & Caudine pacis: quod utroque anno eiusdem CVRIÆ FVERAT PRINCIPIVM.* Eodemque libro de Cn. Flavio Scriba: *Cum appareret Aedilibus, fierique se PRO TRIBV Aedilem videret.*

VULGARIS autem fuisse videtur hæc legum clausula, *SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATI OPVS EST, COSS. PRÆTT. TRIBVNI PL. QVI NVNC SVNT, QVOD EIS VIDEBITVR, AD POPVLVM PLEBEMVE FERANT.* Quæ verba Valerius Probus notis hisce perscribi solita tradit, s. Q. D. E. R. A. P. P. V. L. O. E. COSS. PRÆTT. TR. PL. Q. N. S. Q. E. V. A. P. P. V. F.

OMNIBVS planè legibus duo adscribi sollempnia capita moris erat. Vnum erat de impunitate, si quid contra alias leges eius legis ergò quæ promulgabatur, factum esset. Quod caput in ea rogatione adiectum, quæ ab octo Tribunipl. de reditu suo promulgata est, Cicero TRANSLATITIVM idcirco vocat lib. III. Epist. ad Attic. Alterum erat huiusmodi, *SI QVID SACRI SANCTIQVE EST, QVOD IVS NON SIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL ROGATVR.* Quæ verba Valer. Prob. testatur hoc verborum compedio significari consueuisse, s. Q. S. S. Q. E. Q. I. N. S. R. E. H. L. N. R. Cicer. in Orat. pro Cæcina. *At enim, ait, Sylla legem tulit: vt nihil de illo tempore, nihil de calamitate Reip. querar, hoc tibi respondeo, adscripsisse eundem Syllam in eandem legem; SI QVID IVS NON ESSET ROGARI, EIVS EA LEGE NIHILVM ROGATVM. Quid est, quod IVS NON SIT? quod populus IVBERE aut VETARE non possit? Vt ne longius abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid: nam nisi esset, HOC IN OMNIBVS LEGIBVS NON ADSCRIBERETVR.* Idem pro Domo sua: *Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, vt mihi liceret. Quid non exceperas, vt si QVID IVS NON ESSET ROGARI, NE ESSET ROGATVM?* Est & in hac vulgari legum clausula arguta & subtilis concertatio apud Cicer. in Orat. pro Lucio Cornel. Balbo, his verbis: *Vbi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Ro. Gaditanum recipiat in civitatem? Nusquam: ac sicubi esset, lex videlicet Gellia & Cornelia, quæ definitè potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset. EXCEPTVM EST, inquit, FOEDVS, SI QVID IDEM SACROSANCTVM EST. Ignosco tibi, si neque Pœnorum iura calles: reliqueras enim civitatem tuam: neque nostras potuisti leges inspicere: ipse enim te à cognitione sua iudicio publico repulerunt. Quid fuit in Rogatione ea quæ de Pompeio à Gellio & à Lentulo Coss. lata est, in qua aliquid SACROSANCTVM videretur? Primum enim SACROSANCTVM esse nihil potest, nisi quod populus plebesve sanxisset: deinde Sanctiones sacranda sunt, aut genere ipso, aut obtestatione legis, aut pœna, cum CAPVT EIVS, qui CONTRA FACIT, CONSECRATVR. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere, eiusmodi? vtrū capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino unquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem, neque lege, neque pœna latum esse dico. De quibus etiā si latum esset, ne quæ civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea iussisset, ratum, neque quicquā illis verbis, nec si quid SACROSANCTVM esset, exceptum esse videretur. De his cum populus Ro. nihil unquam iussisset quicquam, audes dicere, SACROSANCTVM fuisse? Quo ex loco apparet in hac legum exceptione SACROSANCTVM id demum habitum, quod per populum plebemve sancitum erat. Vnde fœdus Gaditanum sacrosanctum censeri non posse concludit, cum populus de eo sententiam non tulisset, qui iniussu suo nullo pacto poterat religione obligari. Vt autem planior huius loci sententia fiat, sciendum est Cn. Cornelium Balbum Gadibus oratum fœderato populo, civitate Rom. virtutis ergò donatum à Cn. Pompeio, cui hæc potestas lege Gellia & Cornelia data concessaq; fuerat. Is postea accusatus fuit non iure cuius factus esse, eiq; non rectè datam civitatem contendebat aduersarius, propterea quòd Gaditanis fœdere cū illis icto adempta fuerat civitatis Rom. communicatio. Quod ita refellit Cicero: primum vt neget, fœdere Gaditano id comprehensum: deinde fingens & concedens ita esse, adiicit, vtrita sit, tamen fœderi Gaditano derogatum esse lege postèruius lata à L. Gellio & Cn. Cornelio, qua cautum erat, vti ciues Romani essent ij, quos Cn. Pompeius de consilij sententia singillatim civitate donauisset. Replicabat accusator non esse fœderi Gaditano derogatum lege Gellia, quinimo id exceptum mente & sententia clausula istius, *SI QVID SACRI**

SANCTIOVE ESSET, EIVS EA LEGE NIHIL ROGATVM. Cui obiectioni Cicero respondens, foedus Gaditanum negat ea generali exceptione contineri, propterea quod nihil in eo SACROSANCTVM esset, quod ea lege exceptum videri posset, quandoquidem absque populi iussu foedus id a L. Martio primipili centurione iustum fuerat. Post deinde renouatum cum hoc Gaditani a Senatu postulassent: ideoque cum nihil de eo populus iussisset, sciussisset, in ea causa non esse eiusmodi foedus, vt exceptione legis Gelliae, Corneliae conseruatum censeretur. Idem Cicero lib.iii. Epistol. ad Attic. vt nouum & antea inauditum reprehendit a Tribuni spl. in ea quam de suo reditu promulgarant rogatione, positum caput hoc: SI QUID IN HAC ROGATIONE SCRIPTVM EST, QVOD PER LEGES PLEBISVE SCRIPTA, hoc est quod per legem Clodiam PROMVLGARE, ABROGARE, DEROGARE, OBROGARE SINE FRAVDE SVA NON LICEAT, NON LICVERIT: QVODVE EI QVI PROMVLGAVIT, ABROGAVIT, DEROGAVIT, OBROGAVIT, POENAE MVLTAEVE SIT. E. H. L. M. R. Nam eo modo lusoriam esse omnem eam promulgationem & inutilem, nec ab illis quidquam actum ostendit: propterea quod ea exceptione lex Clodia conseruaretur, quam abrogari necesse erat. Haec autem verba, hoc est, quod per legem Clodiam, a ceteris, apicum varietate distinxit, ideo quod Ciceronis hoc glossema est, quod ille de suo ad Tribunitiae rogationis contextum addit, inconsideratam Tribunorum vecordiam ridens, qui menti propositoque quod in animo habebant, repugnans caput adscripserant, quo lex Clodia in ipsa excipiebatur: qua salua & manente Cicero ab exilio reuocari non poterat: ac proinde vt effectum haberet rogatio, & res ad exitum perduceretur, ei legi nominatim derogari, obrogari, abrogari necesse erat. Nec vero moueri eos, aut terreri debuisse ait, hoc colore quod Clodius sanxerat, VT VIX AVT OMNINO NON POSSET NEC PER SENATVM NEC PER POPVLVM INFIRMARI SVA LEX. Bellè enim hoc argumentum soluit, dicens nunquam obseruatas fuisse sanctiones earum legum quae abrogarentur, propterea quod si id esset, nulla ferè abrogari posset. Neque enim vlla est, ait, quae non ipsa se faciat difficultate abrogationis: sed cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quod eam abrogari prohiberet. Itaque nulla in lege, tale caput esse, quale illud octo Tribunorum, rectè notat: eaque de causa Atticum rogat, vt illud inuestiget quis attulerit, & quo cõsilio & a quo sit scriptum, propterea quod contra se scriptum sit.

IN SANCTIONIBUS certè Legum, de difficultate abrogationis cauere solitum ex eo loco intelligimus: cuiusmodi sanctionum particulam hanc Fest. Pomp. profert, NEVE PER SATVRAM ABROGATO AVT DEROGATO. Id habebat hanc vim, vt ne vna rogatione multis coniunctis rebus lex abrogaretur, vt aliàs in libris nostris Significationum verborum quae ad ius pertinent exposui. SANCTIONES autem Cic. in Orat. pro Cornel. Balbo SACRATAS fuisse scribit, aut genere ipso, aut obtestatione legis, aut poena, cum CAPVT eius, qui contra faceret, CONSECRABATVR. Nam in plerisque legibus ita sanciebatur, QVI ALITER, vel SECVS FAXIT, SACER ESTO. Fest. Pomp. SACRAE LEGES SVNT, ait, QVIBVS SANCTVM EST, QVI QVID ADVERSVS EAS FECERIT, SACER ALICVI DEORVM SIT, CVM FAMILIA PECVNIA QVE. Sic enim Festum ex Paulo emedo. Quam sanctionem in legibus Regiis & in XII. Tab. frequentem fuisse inuenio. Festus enim in verbo Plorare ex Romuli & Tatij legibus hac citat, NVRVS SACRA DIVIS PARENTVM ESTO. Eiusdem Romuli lege cauebatur, PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FECERIT, SACER ESTO, quemadmodum Seruius scribit in VI. Aeneid. ad ea verba: Aut fraus in nexa clienti. Ex Numae vero Põpilij legibus Fest. Põp. in verbo, Alinta, hoc caput adfert, SI QVIS ALIVTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO. Ex Seruij vero Tullij legibus caput hoc, SI PARENTEM PVER VERBERIT, AST ILLE PLORASSET PARENTES, PVER DIVIS PARENTVM SACER ESTO. Quorum verborum sententiã idè Fest. sic explicat: HOMO SACER est is, què populus iudicauit ob maleficiũ: neq; fas est eum immolari: sed qui occidit, parvicij non damnatur. Nam lege Tribunitia prima cautur, SI QVIS EVM QVI EO PLEBISCITO SACER SIT OCCIDERIT, PARICIDA NE SIT.

Qua in

Qua in lege obseruandum est Paricidae nomen. Nam vt idem Festus explicat, PARICIDA non vtrique is qui parentem occidisset, dicebatur: sed qui qualemcumque hominem. Id autem, ait, fuisse indicat lex Numae Pompilij Regis his composita verbis, SI QVIS HOMINEM DOLO SCIENS MORTI DVIT, PARICIDA ESTO. Illam autem Sanctionem hanc vim habuisse, vt impunè is homo occidi posset, & qui occidisset caedis crimine minimè teneretur, Dionysius Halicarnasseus declarat lib. v. cum in lege Valeria de prouocatione, hanc ipsam appositam sanctionem refert. Ο κυφαθεις υφ' εως υπα των, ποπλιχ βαλεεις τε κληθεντος ποπλι κολα νόμος, αει ε χει' αρχαις εφλω ηπι τας τας υπα των γνομιας ακυρες εποιησε μη μιωρεϊσται τινα τωσ δικης, οπιτρεφας τοις αζουδουοις οπι τας κολασει, απ' αυτ' ας αρεκλεισται οπι τλω Διζογασιν τε δημυ, υ' εως αη η πληηυς ε νεγκη φηφιζισσα υπερ αυτ' ας, σωματι υ' ελοιοις το ασφαλεις εζω. τον δε ωδω ταυτα πι ποιεν οπι η χειρουιτα Νηποινι Τεθναιναυ κελευον. Eiusdemq; libri alio loco. Νόμος τε φιλανθρωποτατους εθετο, βοηθειας νεμοντας τοις δημοτικοις, να μη ο Διζορροδω απειπεν, Αρχοντα μηδεναι ειναι ρωμυων, ος αη μη ωδω τε δημυ λαβη τλω αυγλω, γαιατον οπιτρεϊς ζημιαυ, εαν τις ωδω ταυτα ποιη υ' τον σποικειναι τα τε τον τινα ποιων αζωον. De quibus legibus hac Lilius lib.ii. scribit. Latæ deinde leges, non solum qua regni suspitione Consulẽm absoluerent, sed qua adeo in cõtrarium vetarent, vt popularem etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus Magistratus ad Populum, SACRANDOQVE CVM BONIS CAPITIS eius, qui regni occupandi consilia misisset. Plutarch. in Publicola: Εργαφε γαρ νόμων αυει χροσως κτενω τον Βυλοδμρον τυρανειν. Κτεναρτα δε φόνυ κεθαρον εποιησεν. Macrobi. lib.iii. Saturnal. cap.vii. Hoc loco non alienum videtur de conditione eorum hominum referre, quos leges SACROS ESSE CERTIS DIIS iubent: Quia non ignoro quibusdam mirum videri, quod cum cetera sacra violari nefus sit, HOMINEM SACRVM ius fuerit occidi. Eiusmodi vero sanctione septa fuit Numæ lex de termino moto vel exarato. Sic enim Dionys. Halic. lib.ii. Ei δè τις αφαισει η μεταθει η τος ορας, ΙΕΡΟΝ ενομαθησει ειναι τε ΘΕΟΥ, τον τεστων πι Διζο. τωρα εζαδμρον, να τω Βυλοδμρω κλεινεν αυτον ως ιεροσυλον ητε ασφαλεια υ' το κεθαρον μασματος ειναι τωροση. Addit Fest. Põp. non caput tantum, sed & boues eius qui terminos exarasset, Numã lege sua sacrauiss. Termino, inquit, sacrificabant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit, eum, qui terminum exarasset, ET IPSVM ET BOVES SACROS ESSE. Vetustis enim legibus plerumque is, qui aduersus eas commiserat, cum PECVNIA SVA SACER esse iubebatur. Id quod ea lege, qua Tribuni spl. sacrosancti facti sunt, comprehensum fuisse Dionys. Halicarnass. lib. vi. ita memorat. Δημαρχον αυοντα ωσπερ ενα πολλων μηδεις μηδεν αναρχαζετω δραυ, μηδε μαστηγυτα μηδε οπιττα ητετω μαστηρωυ ετερω, μηδε σποκινυτα, μηδε σποκτενεν κελευετω. Εαν δε τις απρηρομυδρον πι ποιηση εζακρος ετω, υ' τα ρεηματα αυτ' εδη μητρος ιερω. Καυ ο κτενας πινα τ' ας ταυτα εργασμειων, φόνυ κεθαρος ετω. υ' να μη εις το λοιπον τω δημω εζεσσαι γανηται κετα παωσαι τον δε τον νομον, αλλ εις παντα τον ρερον ακλητος Διζομεινη, παντας ετα κη ρωμυος ομωσαι κει ιερων, η μη ρεησεσται τω νόμω υ' αυτ' υ' εγγονυς τον αει ρερον. αε, τε τω ορω τωροσθεστη, τοις αυδ εμπεδεσι τ' ες θες υρενις υ' λεως ειναι, υ' δαμνας τ' ες κετα ρθονις, τοις δε ωδω εανισιν ειναντια υ' τα ωδω θεων γινεσται υ' τα ωδω δαμνον, ως αγει τω μεγιστω, ενόρχυς. Επ' τ' ετων κετ' εση τοις ρωμυοις εθος τα τ' δημαρχων σωματα ιερω ειναι υ' παναγη, υ' με ρε τ' υ' κει ημας ρερον Διζο. αυβει. Idem lib. vii. Hic de τοις δε ο νόμος Δημαρχου γνομωυ αρχρονοντος εν δημω, μηδεις λεγετω μηδεν ειναντιον, μηδε μεσολαβειτω τον λογον. Εαν δε τις ωδω ταυτα ποιηση, διδωτω τοις Δημαρχοις εγγρηταε, αητηγεις εις εκπιση, ης αυ αυτω οπιθασι ζημιας. ο δε μη διδουε εγγρητωυ γαιατω ζημιασ υ' τα ρεηματα αυτ' ιερω ετω. Lilius lib. iii. de L. Valerio & M. Horatio Coss. Aliam deinde, ait, Consularem legem de prouocatione unicum praesidium libertatis, Decemviralis potestate euerfam non restituunt modo, sed etiam in posterum muniunt, sanciendo nouam legem, NE QVIS ILLVM MAGISTRATVM SINE PROVOCAZIONE CREARET: QVI CREASSET, EVM IVS FASQVE ESSET OCCIDI, NEVE EA CADES CAPITALIS NOXAE HABERETVR. Et cum plebem hinc prouocatione, hinc Tribunitio auxilio satis firmassent, ipsis quoque Tribunis, vt sacrosancti videretur, (cuius rei prope iam memoria aboleuerat) relatis quibusdam ex magno intervallo cærenonijs, renouarunt: & cum religione inuolatos eos tum lege etiam fecerunt: sanciendo, VT QVI TRIBVNIS PL. AD LIBVVS, IVDICIBVS, DECENVIRIS, NOCVISSET,

EIVS CAPVT IOVI SACRVM ESSET: FAMILIA AD ADEM CERERIS, LIBERI, LIBERÆQVE VENVM IRET. Dio lib. lxxxiii. de Tribunitia potestate verba faciens: Ἡ τε ἐξουσία Δημοκρατικὴ καλομένη ἐστὶν οἱ πάντες ἀθηναῖοι ἐσθλοὶ, ἐδωσὶ σφίσι τὰ ἐπιτηδεύματα ἕτερου τινός, ἀλλ' οὐκ ἀνεπαύτως, παύσειν, καὶ μὴ κερσεύειν, καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ βέλτερον μὴ ἐπιτηδεύειν, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἀδικεῖσθαι δεῖσθαι, καὶ ἀκριτοὺς ποιεῖσθαι αὐτοὺς καὶ ἐπιτηδεύειν, ἀπολλύειν. Et hoc est quod idem Dio lib. xliix. significat, cum ait, Τὴν τε οὐδὲν αὐτῶν ἐπιτηδεύοντο, καὶ τὸ μήτε λόγῳ, μήτε ἔργῳ πρὸς ἀδικεῖσθαι, εἰ δὲ μή, τοῖς αὐτοῖς, τὸν τοῖσιν πρὸς ἀδικεῖσθαι, οἷον ἐπιτηδεύοντο, ἐπέτακτο.

Eadem functione munita fuit illa lex Antonij, qua teste Appiano lib. iii. Bellor. civil. cauebatur, καὶ ἐκ τῆς δὲ πρὸς ὑπεριδόντα, ΝΗΠΟΙΝΕΙ ΠΡΟΣ ΤΩΝ ΕΝ ΤΥΧΟΝΤΩΝ ΑΝΑΙΠΕΙΣΘΑΙ. Modestior utique fuit legis Valeriae sanctio, quam Liuius lib. x. memorat his verbis: *Valeria lex, cum eum qui provocasset, virgis caedi, securi quoque necari vetvisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum, adiecit: id, qui tum pudor hominum erat, visum credo vinculum satis validum legis.* Atque hinc leges sanctas appellatas Vlpianus scribit in L. sanctum D. de rer. diuif. quod functionibus eiusmodi essent subnixæ.

Verum ut manifestius appareat, quo studio, cura, diligentiaque leges scriberentur, gratum me facturum antiquitatis studiosis credo, si paucarum legum, quæ de reliquarum naufragio enata sunt, exempla congeram, unde earum effigies velut in tabula picta oculis subijciatur. Me quidem illa antiquitatis imago mirificè delectat, quam non amplexor solum, sed & religiose colo & veneror. Vnam autem de priscis legibus nobis Frōtinus lib. ii. de Aquæ ductib. sed plerisque in locis corruptam suppeditat, quam uti restituendam semper cenfui subiungam. In ea ita est:

TITVS Q. CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT. POPVLVSQVE IVRE SCIVIT IN FORO PRO ROSTRIS A. D. P. R. R. I. TRIBVS SERGIA PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV SEX. L. F. VARRO. QVICVNQVE POST HANC LEGEM ROGATAM RIVOS, SPECVS, FORNICES, FISTVLAS, CASTELLA, TVBVLOS, LACVS, AQUARVM PVBLICARVM, QVÆ AD VRBEM DVCVNTVR, EARVMVE, QVAM SCIENS DOLO MALO FORAVERIT, RUPERIT, FORARE, RVMPEREVE CVRAVERIT, PEIOREMQUE FECERIT, QVOMINVS EA A QVA, EARVMVE QVA, IN VRBEM ROMAM IRE, CADERE, FLVERE, PERVENIRE, DVCI, POSSINT, QVÔVE MINVS IN VRBE ROMA, ET IN HIS AEDIFICIIS, QVÆ VRBI CONTINENTIA SVNT, ERVNT, IN HISQVE HORTIS, PRÆDIIS, LOCIS, QVORVM HORTORVM, PRÆDIO-RVM, LOCORVM, DOMINIS, POSSESSORIBVSVE AQUA DATA VEL ATTRIBVTA EST, VEL ERIT VT SALIAT, DISTRIBVATVR, DIVIDATVR, IN CASTELLA, LACVS, IMMITTATVR, IS POP. RO. C. MILLIA DARE DAMNAS ESTO. ET QVI CLAM QVID EORVM ITA FECERIT, ID OMNE SARCIRE, REVICERE, RESTITVERE, AEDIFICARE, PONERE, DEMOLIRI DAMNAS ESTO, SINE DOLO MALO. ATQVE I-TA OMNINO VT QVICVNQVE CVRATOR AQUARVM EST, ERIT, AVT SI CVRATOR AQUARVM NEMO ERIT, TVM IS PRÆTOR, QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT, MVLCTA, PIGNORIBVS, COGITO, COERCETO, EIQVE CVRATORI, AVT SI CVRATOR NON ERIT, TVM EI PRÆTORI EO NOMINE COGERE ET COERCERE, MVLCTÆQVE DICENDÆ SIVÈ PIGNORIS CAPIENDI IVS, POTESTASQVE ESTO. SI QVID EORVM SERVVS FECERIT, DOMINVS EIVS CENTVM MILLIA POPVLO DET. SI QVIS CIRCA RIVOS, SPECVS, FORNICES, FISTVLAS, TVBVLOS, CASTELLA, LACVS AQUARVM PVBLICARVM, QVÆ AD VRBEM ROMAM DVCVNTVR, ET DV-CENTVR, TERMINATVS STETERIT: NEQVE QVIS EO LOCO POST HANC LEGEM ROGATAM QVID OPPONIT, MOLIT, OBSEBIT, FI-GIT,

GIT, STATVIT, PONIT, COLLOCAT, ARAT, SERIT, NEVÈ IN EVM LOCVM QVID IMMITTIT, PRÆTERQVAM EORVM FACIENDORVM REPONENDORVM CAVSSA, PRÆTERQVAM QVIDEM HAC LEGE LICEBIT OPORTEBIT. QVI ADVERSVS EA QVID FECERIT, ET ADVERSVS EA OBREPSERIT, SIREMPS LEX EI IVS CAVSSAQVE OMNIVM RERVVM ESTO, VTIQVE ATQVE VTI ESSET ESSEQVE OPORTERET, SI IS ADVERSVS HANC LEGEM RIVVM, SPECVM, RVPISSSET, FORASSETVE, QVIQVE SPECVM FORASSET, RVPISSSETVE. QVO MINVS IN EO LOCO PASCERE HERBAM, FOENVM SECARE, SENTES, VEPRES, CAPRIFICOS, CVRATORES AQUARVM, QVI NVNC SVNT, QVIQVE ERVNT CIRCA FONTES ET FONTIVM ET MVRORVM CVRAM, RIVOS ET SPECVS TERMINATOS, ARBORES, VITES, VEPRES, SENTES, RIPÆ, MACERIA, SALICTA, HARVNDINETA EXCIDANTVR, TOLLANTVR, EFFODIANTVR, EXCORTICENTVR: VTIQVE RECTE FACTVM ESSE VOLET, EÔQVE NOMINE IIS PIGNORIS CAPIO MVLCTÆ DICTIO COERCITIO VTIQVE ESTO: IDQVE IIS SINE FRAVDE SVA FACERE LICEAT, IVS POTESTAS ESTO. QVOMINVS VITES, ARBORES, QVÆ VILLIS, AEDIFICIIS, MACERIISVE INCLVSE SINT, MACERIAQVE, QVAS CVRATORES AQUARVM CAVSSA COGNITA NE DEMOLIRENTVR, DOMINIS PERMISERVNT, QVIBVS INSCRIPTA INSCVLPTAQVE ESSENT IPSORVM, QVI PERMISSISSENT, CVRATORVM NOMINA MANEANT, HAC LEGE NIHIL ABROGATVR. QVO MINVS EX HIS FONTIBVS, RIVIS, SPECVBVS, FORNICIBVS, AQUAM HAVRIRE, SVMERE, IIS QVIBVSCVNQVE CVRATORES AQUARVM PERMISERVNT PRÆTERQVAM ROTA, CALICE, MACHINA LICEAT, DVM NEQVE PVTEVS, NEQVE FORAMEN NOVVM FIAT. EIVS HAC LEGE NIHIL ROGATVR.

OBSERVANDA est autè hac in lege vulgaris clausula, SIREMPS LEX EI IVS CAVSSAQVE OMNIVM RERVVM ESTO, quam notis hifce s. l. e. i. c. q. o. r. e. scribit solitam Valerius Probus testis est. Et de hac quidem voce SIREMPS ad ea, quæ ab aliis notata sunt, Charisij Sospatti locum addam, qui lib. i. instituit, Grammaticar. *Alia, ait, nominativum & ablativum habent, ut Tabes, Pluris, Siremps, facit ab hac tabe, plure, Sirempse. Cinnna autem in Smyrna dixit, huius Tabis, nullo auctore Sirempse legitur.* Idem alio eiusdem libri loco, Siremps, ait, tantum per nominativum & ablativum declinatur: ut tabes & pluris, ab hac Sirempse, tabe, plure. Errant igitur qui legere maluerunt, Similiter lex esto. Nam ita locus valde corruptus restitui posse videtur. Sic in ea legis antiquæ de viatorum præconumque decuriis Tabula quæ Romæ extat, SIREMPS QVE EIS VIATORIBVS, DEQVE EIS VIATORIBVS, QVÆSTORE OMNIVM RERVVM IVS, LEXQVE ESTO. Et legis Thoriae fragmento, DE EO AGRO SIREMPS LEX ESTO.

Verum utriusque legis fragmenta, quæ Caroli Sigonij viri de Antiquitate Ro. optimè meriti, beneficio in lucem exierunt, subiicere satius fuerit, quod ad huius libri institutum plurimum faciant, venerandamque illam priscarum Legum maiestatem, cum suis sollempnibus verbis exprimant & referant. Legis quidem de viatoribus verba sic habent.

COS. QVEI. NVNC. SVNT. IEL. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. DE. EIS. QVEI. CIVES. ROMANEI SVNT. VIATOREM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. VIATORVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. PRIMIS. QVÆSTORIBVS. AD. ARARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EIDEM. COSS. ANTE. K. DECEMBR. PRIMAS. DE. EIS. QVEI. CIVES. ROMANEI SVNT. PRÆCONEM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. PRÆCO. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. PRÆCONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. PRIMEIS. QVÆSTORIBVS. AD. ARARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. DEINDE. EIDEM. COS. ANTE.

K. DECEMBREIS. PRIMAS. VIATOREM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. VIATORVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. SECVNDEIS. QVÆSTORIBVS. AD. ÆRARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EIDEM. COS. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. PRÆCONEM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. PRÆCO. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. PRÆCONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. TERTIIS. QVÆSTORIBVS. AD. ÆRARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EÔSQ. VIATORES. EÔSQ. PRÆCONES. OMNEIS. QVOS. EO. ORDINE. DIGNOS. ARBITRABVNTVR. LEGVNTO. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. ITA. VIATOR. LECTVS. ERIT. IS. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. ESTO. ITEM. VII. EL. CETEREI. EIVS. DECVRIÆ. VIATORES. ERVNT. QVAMQVE. IN. QVISQVE. DECVRIAM. ITA. PRÆCO. LECTVS. ERIT. IS. IN. EA. DECVRIA. PRÆCO. ESTO. ITA. VT. EL. CETEREI. EIVS. DECVRIÆ. PRÆCONES. ERVNT. SIREMSQVE. EIS. VIATORIBVS. DE. QVE. EIS. VIATORIBVS. QVÆSTORI. OMNIVM. RERV. IVS. LEXQVE. ESTO. QVASEI. SEI. EL. VIATORES. IN. EAM. DECVRIAM. IN. TRIBVS. VIATORIBVS. ANTEA. LECTEI. SVBLECTEI. ESSENT. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. EORVM. EX. HAC. LEGE. VIATOR. LECTVS. ERIT. SIREMPSQ. EIS. PRÆCONIBVS. DE. QVE. EIS. PRÆCONIBVS. QVÆSTORI. OMNIVM. RERV. IVS. LEXQ. ESTO. QVASEI. SEI. EL. PRÆCONES. IN. EAM. DECVRIAM. IN. TRIBVS. PRÆCONIBVS. ANTEA. LECTEI. SVBLECTEI. ESSENT. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. EORVM. EX. HAC. LEGE. PRÆCO. LECTVS. ERIT. QVOSCYNQVE. QVÆSTORES. EX. HAC. LEGE. PLEBEIV. SCITO. VIATORES. LEGERE. SVBLEGERE. OPORTEBIT. EI. QVÆSTORES. HOC. IVRE. EA. LEGE. VIATORES. III. LEGVNTO. SVBLEGVNTO. QVO. IVRE. QVA. LEGE. QVEI. NVNC. SVNT. VIATORES. III. LEGERVNT. SVBLEGERVNT. QVOSQVE. QVOCVMQVE. QVÆSTORES. EX. LEGE. PLEBEIV. SCITO. PRÆCONES. SVBLEGERE. OPORTEBIT. EI. QVÆSTORES. EO. IVRE. EA. LEGE. PRÆCONES. IIII. LEGVNTO. SVBLEGVNTO. QVO. IVRE. QVA. LEGE. QVÆSTORES. QVEI. NVNC. SVNT. PRÆCONES. III. LEGERVNT. SVBLEGERVNT. DVM. NI. QVEM. IN. EIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. LEGVNDEIS. SVBLEGVNDEIS. IN. EIVS. VIATORIS. PRÆCONIS. LOCVM. VIATOREM. PRÆCONEM. LEGANT. SVBLEGANT. QVO. IVS. IN. LOCVM. PER. LEGES. PLEBEIV. SCITA. VIATOREM. PRÆCONEM. LEGEI. SVBLEGEI. NON. LICEBIT. ITAQVE. DE. EIS. QVATTVOR. VIATORIBVS. QVÆSTOR. QVEI. QVOMQVE. ERIT. VIATORES. SVMITO. HABETO. VTEI. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. DE. TRIBVS. VIATORIBVS. VIATORES. HABERE. SVMERE. SOLITEI. ITAQVE. DE. EIS. QVATTVOR. PRÆCONIBVS. QVÆSTOR. QVEI. QVOMQVE. ERIT. PRÆCONES. SVMITO. HABETO. VTEI. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. DE. TRIBVS. PRÆCONIBVS. PRÆCONES. HABERE. SVMERE. SOLITEI. SVNT. ITEMQ. EIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. QVEI. EX. HAC. LEGE. LECTEI. ERVNT. VICARIVM. DARE. SVBDERE. IVS. ESTO. LICETO. QVE. VII. CETEREIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. QVA. IN. QVISQVE. DECVRIA. EST. VICARIVM. DARE. SVBDERE. IVS. ERIT. LICEBITQVE. ITEMQVE. QVÆSTORES. AB. IEIS. VICARIOS. ACCIPIVNTO. VII. A. CETEREIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. VICARIOS. ACCIPI. OPORTEBIT. VIATORES. PRÆCONES. QVEI. EX. HAC. LEGE. LECTEI. SVBLECTEI. ERVNT. EIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. MAGISTRATVS. PROVE. MAG. MERCEDIS. ITEM. TANTVMD. DATO. QVANTVM. EI. VIATORI. PRÆCONEI. DAREI. OPORTERET. SEI. IS. VIATOR. DE. TRIBVS. VIATORIBVS. ISQVE. PRÆCO. DE. TRIBVS. PRÆCONIBVS. ESSET. QVEI. ANTE. HANC. LEGEM

LEGEM. ROGATAM. VTEI. LEGERENTVR. INSTITVTEI. SVNT. QVAS. IN. DECVRIAS. VIATORVM. PRÆCONVM. CONSVL. EX. HAC. LEGE. VIATORES. PRÆCONES. LEGERIT. QVORVM. VIATORVM. PRÆCONVM. NOMINA. IN. EIS. DECVRIIS. AD. ÆDEM. SATVRNI. IN. PARIETE. INTRA. CAVEAS. PROXIME. ANTE. HANC. LEGEM.

Adscribam etiam legis Thoriz fragmenta, vti à Sigonio cum supplementis sunt edita. Eius pars prior sic habet.

SP. THORIVS. F. TR. PL. PLEBEM. IVRE. ROG. PLEBESQVE. IVRE. SCIVIT. TRIBVS. ... PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. Q. FABIVS. Q. F. PRIMVS. SCIVIT. QVEI. AGER. POPVICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MVICIO. L. CALPVRNIO. Cos. fuit. extra. eum. agrum. locum. quei. ex. lege. plebeiv. sc. a. vetere. possessore. possessus. sit.

de. eo. agro. loco. quem. quis. sibi. AGRVM. LOCVM. SVMPSIT. RELIQVITVE. QVOD. NON. MODVS. MAIOR. SIET. QVAM. QVANTVM. VNVM. HOMINEM. EX. LEGE. PLEBEIV. SC. SIBI. SVMERE. relinquere. oporteat.

quod. QVOI. EIQVE. DE. EO. AGRO. LOCO. EX. L. PLEBEIV. SC. III. VIR. SORTITO. CEIVI. ROMANO. DEDIT. ADSIGNAVIT. QVOD. NON. IN. EO. AGRO. LOCO. EST. QVOD. ultra. finis. eius. agris. locis. est.

redditus. EST. QVEI. AGER. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P. MVICIO. L. CALPVRNIO. COS. FVIT. EXTRA. EVM. AGRVM. QVEI. AGER. EX. LEGE. PLEBEIV. SC. a. vetere. possessore. possessus. sit.

Ager. locus. edificium. omnis. qui. supra. scriptus. est. quod. VE. AGRI. LOCEI. PVBLICEI. IN. TERRA. ITALIA. QVOD. EIVS. EXTRA. VRBEM. ROMAM. EST. QVOD. EIVS. IN. VRBE. OPPIDO. VICO. EST. QVOD. EIVS. III. VIR. DEDIT. ADSIGNAVIT. QVOD. eius. agris. locis. neque. possessor. ipse. abalienavit. abalienavitve.

extra. eum. agrum. locum. quei. ager. locus. ex. LEGE. PLEBEIV. SCITO. QVOD. C. SEMPRONI. TI. F. TR. PL. ROG. EXCEPTVM. CAVITVMVE. EST. NEI. DIVIDERETVR. QVOD. QVOI. EIQVE. DE. EO. AGRO. LOCO. AGRI. LOCEI. EDIFICII. datum. assignatum. est.

quod. eius. agri. loci. extra. eum. agrum. locum. quem. locum. agrum. IN. TERRA. ITALIA. III. VIR. DEDIT. ADSIGNAVIT. RELIQVIT. INVE. FORMAS. TABVLASVE. RETVLIT. REFERRIVE. IVSSIT. AGER. LOCVS. EDIFICIVM. OMNIS. QVEI. SVPA. SCRIPTVS. est.

O. ITA. VTEI. CETERORVM. LOCORVM. AGRORVM. EDIFICIORVM. PRIVATORVM. EST. ESTO. CENSORQVE. QVEI. QVOMQVE. ERIT. FACITO. VTEI. IS. AGER. LOCVS. EDIFICIVM. QVEI. supra. scriptus. est. eius. sit. cuius. ex. Lege. plebeiv. scito. esse. oportet.

Quei. ager. locus. edificium. datus. assignatus. EST. NEIVE. QVIS. FACITO. QVO. QVOIVS. EVM. AGRVM. LOCVM. EDIFICIVM. POSSESSIONEM. EX. LEGE. PLEBEIV. SCITO. ESSE. OPORTET. OPORTEBITVE. EVM. AGRVM. locum. edificium. alius. habeat. possideat. utatur. fruatur

neive. queis. de. ea. re. ad. fenatum. referto. Senator. indexve. NEIVE. SENTENTIA. DECITO. NEIVE. FERTO. QVO. QVIS. EORVM. QVOIVM. EVM. AGRVM. LOCVM. EDIFICIVM. POSSESSIONEM. EX. LEGE. PLEBEIV. SCITO. ESSE. OPORTET. oportebitve. eo. agro. loco. edificio. possessione. spoliatur

Quem. agrum. locum. in. vias. VICANIS. QVEI. IN. TERRA. ITALIA. SVNT. DEDERVNT. ADSIGNAVERVNT. RELIQUERVNT. NEI. QVIS. FACITO. QVO. MINVS. EL. OETANTVR. FRVANTVR. HABEANT. possideant.

eumque. non. aliter. vendere. dare. reddere. ius. esto. ATQVE. EVM. AGRVM. QVEM.

EX. H. L. VENIRE. DARI REDDIVE. OPORTEBIT. QVEI. AGER. LOCVS. EDIFICIVM. EI. QVEM. IN. VIASIEIS. VICANISVE. EX. S. C. ESSE. OPORTET. OPORTEBIT. *venditus. erit*

Quo. minus. quod. in. hoc. capite. scriptum. est. ita. VTEI. EST. SIET. EX. H. L. N. R. QVEI. AGER. LOCVS. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P. MVVCIO. L. CALPVRNIO. COS. FVIT. EXTRA. EVM. AGRVM. QVEI. AGER. EX. LEGE. PLEBEIVE. *scito. a. vetere. possessore. possessus. sit*

cuius. rei. causa. IN. EVM. AGRVM. AGR. IVGRA. NON. AMPLIVS. XXX. POSSIDEBIT. HABEBITVE. S. AGER. PRIVATVS. ESTO. QVEI. IN. AGRVM. COMPASCVOM. PECVDES. MAIORES. NON. PLYS. X. PASCET.

QVAI. ex. eis. minus. annum. gnata. erunt. posteaquam. gnata. erunt

nihil. populo. neive. publicano. neive. DATO. NEIVE. SOLVITO. AGER. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. QVEI. IN. ITALIA. P. MVVCIO. L. CALPVRNIO. COS. FVIT. QVOD. EIVS. AGR. III. VIR. A. D. A. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. SORTITO. QVOI. CEIVI. ROMANO. *dedit. assignavit. eius. sit. cuius. ex. hac. lege. plebeive. scito. esse. oportet.*

Pr. consulve. quo. de. ea. re. ex. H. L. in. ius. aditum. erit. ious. dicito. DECERNITOQVE.

VTEI. POSSESSIONEM. SECVNDO. EVM. HEREDEMVE. EIVS. DET. QVOI. SORTI. IS. AGER. DATVS. ADSIGNATVSVE. FVERIT. QVOD. EIVS. AGR. NON. ABALIENATVM. ERIT. ITA. VTEI. S. S. EST. *esto.*

Quei. a. possessoribus. QVEIVE. AB. EORVM. QVEI. EMIT. QVEI. EORVM. DE. EA. RE. ANTE. EIVS. MARTIAS. PRIMAS. IN. IOVS. ADIERIT. AD. EVM. QVEM. EX. H. L. DE. EO. AGRO. IVS. DEICERE. OPORTEBIT. IS. DE. EA. RE. ITA. IVS. DEICITO. decernitoque. vtei. ius. suum. consequatur.

quiquomque. ex. eo. agro. quei. ager. s. s. EX. POSSESSIONE. VI. EIECTVS. EST. QVOD. EIVS. IS. QVEI. EIECTVS. EST. POSSEDERIT. QVOD. NEQVE. VI. NEQVE. CLAM. NEQVE. PRECARIO. POSSEDERIT. AB. EO. QVEI. EVM. EA. POSSESSIONE. VI. EIECERIT. ius. suum. persequi. liceto

quod. agri. loci. edificij. ex. plebiscito. EXVE. H. L. PRIVATVM. FACTVM. EST. ERITVE. PRO. EO. AGRO. LOCO. EDIFICIO. PROQVE. SCRIPTVRA. PECORIS. QVOD. IN. EO. AGRO. PASCITVR. POSTQVAM. VECTIGALIA. CONSTITERINT. QVÆ. POST. H. L. rog. primum. constiterint. nei. quis. facito. quo

quid. ob. eam. rem. populo. Ro. debeat. QVOVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. AVT. PVBLICANO. DETVR. EXSIGATVRVE. NEIVE. QVIS. QVID. POSTEA. QVAM. VECTIGALIA. CONSISTENT. QVÆ. POST. H. L. ROG. PRIMVM. CONSTITERINT. OB. EOS. AGROS. locos. edificia. nomine. populi. aut. publicani. exigat

E. A. D. XI. K. OCTOBRIS. QVOM. AGRVM. QVEI. TRANS. CVRIONE. EST. LOCAVERINT. QVEI. IN. EO. AGRO. LOCO. CEIVIS. ROMANVS. SOCIVMVE. NOMINISVE. LATINI. QVIBVS. EX. FORMVLA. TOGATORVM. *ibei. esse. licet. sunt. nei. quis. eo. agro. loco. moueat*

quod. OPPIDVM. COLONIAMVE. EX. LEGE. PLEBEIVE. SC. CONSTITVIT. DEDVXSITVE. CONLOCAVITVE. QVEM. AGRVM. LOCVMVE. PRO. EO. AGRO. LOCOVE. DE. EO. AGRO. LOCO. QVEI. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. fuit. dedit. assignavit

QVOIVE. AB. EO. HEREDEVE. EIVS. IS. AGER. LOCVS. TESTAMENTO. HEREDITATI. DEDITIONIVE. OBVENIT. OBVENERITVE. EMIT. EMERITVE. QVEIVE. AB. EMPTORE. EIVS. EMIT. EMERITVE. S. AGER. PRIVATVS. ESTO. QVAM. sei. is. ager. P. Mucio. L. Calpurnio. cos. fuit. Pr. consulve. quo. ex. hac. lege. in. ious.

aditum. erit. ius. dicito. facitoque. vtei. possessionem. secundum. eum. HEREDEMVE. EIVS. DET. QVOI. III. VIR. EVM. AGRVM. LOCVM. PRO. EO. AGRO. LOCO. QVO.

CO. QVO. COLONIAM. DEDVXIT. DEDIT. REDDIDIT. ADSIGNAVITVE. FACITQVE. IS. PR. CONSOL. VE. QVO. DE. EA. RE. IN. IOVS. ADITVM. ERIT. *vtei. ius. suum. consequantur*

NEIVE. IS. AGER. COMPASCVOS. ESTO. NEIVE. QVIS. IN. EO. AGRO. AGRVM. OVPATVM. HABETO. NEIVE. DEFENDITO. QVO. MINVS. QVEI. VELIT. COMPASCERE. LICEAT. SEI. QVIS. FAXSIT. QVOTIENS. FAXIT. IN. AGR. IVGRA. SINGVLA. *hs. pendat*

NUMERVS. PECVDVM. IN. H. L. SCRIPTVS. EST. LICETO. NEIVE. QVIS. QVOI. OB. EAM. REM. VECTIGAL. NEIVE. SCRIPTVRAM. DACIC. DEBETO. QVOT. QVISQVE. PECVDES. IN. CALLEIS. VIASVE. PVBLICAS. ITINERIS. CAVSSA. INDVXERIT. *neiquid. populo. neive. publicano. pecuniam. scripturam. vectigalve. det.*

Quem. agrum. ex. publico. in. priuatum. COMMVTAVIT. QVO. PRO. AGRO. LOCO. EX. PRIVATO. IN. PVBLICVM. TANTVM. MODVM. AGREI. LOCEI. COMMVTAVIT. is. ager. locus. OMNEIS. PRIVATVS. ITA. VTEI. QVI. OPTIMA. LEGE. PRIVATVS. EST. ESTO. QVEI. AGER. EX. PRIVATO. in. publicum. commutatus. erit

quem. alij. a. CENS. REDEMPTVM. HABENT. CENSORES. QVEICVMQVE. POST. HAC. FACTI. ERVNT. EI. FACIVNTO. VTEI. QVEI. VOLENT. TANTIDEM. PRO. PATRITO. REDEMPTVM. HABEANT. P. P. SVBSIGNENT. IN. VIRVM. QV.

*quod. EX. H. L. ITA. VTEI. S. S. EST. IN. AGREIS. QVEI. IN. ITALIA. SVNT. QVEI. P. MVVCIO. L. CALPVRNIO. COS. PVBLICÆI. POPVLI. ROMANEI. FVERVNT. CEIVI. ROMANO. FACERE. LICEBIT. ITEM. LATINO. PEREGRINQVE. QVIBVS. M. LIVIO. L. CALPVRNIO. COS. *consultum. est. facere. liceto.**

QVIS. QVIS. QVOD. EVM. EX. H. L. FACERE. OPORTVERIT. NON. FECERIT. QVOD. VE. QVIS. EORVM. EX. H. L. OMISERIT. MAG. PROVE. MAG. QVO. DE. EA. RE. IN. IOVS. ADITVM. ERIT. QVOD. EX. H. L. PETETVR. ITEM. IVDICIVM. IVDICEM. recuperatorve. dato. I. V. E. E. R. P. F. V. S. V. E. ius. dicito. decernitoque.

SEIVE. QVEI. PRO. MOINICIPIEIS. COLONEIS. *sociisve. NOMINISVE. LATINI. POPLICE. DEVÈ. SENATI. SENTENTIA. AGER. FRVENDVS. DATVS. EST.*

quoive. ab. eo. heredeve. eius. is. ager. locus. testamento. hereditate. deditioneve. OBVENIT. OBVENERITVE. QVIBVS. ANTE. H. L. ROG. REDEMPTVM. CONDVCTVM. HABERE. FRVI. POSSIDERE. DEFENDERE. LICVIT. EXTRA. EVM. AGRVM. LOCVM. edificium. quem. agrum. locum

QVEI. AGER. LOCVS. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P. MVVCIO. L. CALPVRNIO. COS. FVIT. QVOD. EIVS. AGR. LOCI. EX. LEGE. *plebeive. sc.*

de. eo. agro. loco. nei. ious. dicito. neive. decernito. NEIVE. IVDICIVM. NEIVE. IVDICEM. NEIVE. RECUPERATORES. DATO. NISEI. COS. PR. VE. QVOD. VADIMONIVM. EIVS. RE.

SEI. QVID. DE. EO. AGRO. LOCO. AMBIGETVR. COS. PR. CENS. QVEI. QVOMQVE. ERIT. DE. EA. RE. IVRIS. DICTIO. IVDICI. IVDICIS. RECUPERATORVM. DATIO. ESTO. I. V. E. E. R. P. F. S. V. E. *ius. dicito. decernitoque*

ESSE. VIDEBITVR. QVO. MINVS. HVIC. L. INTERCEDAT. E. H. L. N. R. QVOI. PVBLICANO. E. H. L. PEQVNTIA. DEBEBITVR.

solvi. DARIVE. OPORTERE. DECRETVM. ERIT. COS. PR. PROVE. PR. QVO. IN. IOVS. ADIERINT. IN. DIEBVS. X. PROXSVMES. QVEIBVS. hac. res. delata. erit. decretum. iudicatum. habeto

QVÆ. RES. SOLVTA. NON. ERIT. EA. DECRETA. NON. SIET. IVDICATAVE. NON. SIET. QVOD. EIVS. PRÆVARICATIONIS.

SENTENTIA. . . . REI IOVDICANDÆ. MAXSÛME. VERVM. ESSE.
 COMPERRIT. FACITQVE. *vtei.*
 HABERE. POSSIDERE. FRVI. VETET. QVASVE. IN. LEGES. PL. VE. SC.
 DE. EA. RE. *relatum. erit.*
nei. magistratum. QVEM. MINVS. PETERE. CAPERE. GERERE. HABERE.
 QVE. LICETO. NEIVE. *quid.*
Quod. ei. facere. ex. lege. PL. SC. EXQVE. FOEDERE. LICVIT. SED. FRAVDE. SVA. FACER. ELI-
 CETO. IN. QVE. EAS. LEGES. PL. SC. DE. EA. RE. QVOD. EX. . . .
 VS. EST. DEDIT. ADSIGNAVITVE. QVEMVE. AGRVM. LOCVM. DE.
 EO. AGRO. LOCO. *quei. publicus. populei. Romanei*
 ADSIGNATVM. ESSE. FVISSEVE. IOVDICAVERIT. VTEI. IN. H. L. SC.
 EST. QVEI. L.
 AGRVM. LOCVM. QVEM. EX. H. L. COLONEI. EIVE. QVEI. IN. CO-
 LONEI. NVMERO. *sunt.*
 PRÆVIDES. PRÆDIAQVE. SOLVTI. SVNTO. EAQVE. NOMINA. MAN-
 CYPIS.
 EMIT. IS. PRO. EO. AGRO. LOCO. PEQVNIA. NEIVE. PRÆVIDES.
 NEIVE. PRÆDIA.
 MANCEPS. PRÆSVE. FACTVS. EST. QVODQVE. PRÆDIVM.
 O B.
 AGER. LOCVS. PRIVATVS. VECTIGALISQVE.
 VECTIGALIA. IMPERARE. SOLENT. EIS. P.
 QVEM. AGRVM. LOCVM. IN.
Quei. AGER. LOCVS. PVBLICVS. populei. romanei. erit.

Altera eius legis pars maximam temporum iniuria iacturam fecit: veruntamen quid-
 quid ex ea fragmenti superest, id priori, velut capiti membrum, accedet.

quod. C. Semproni. Ti. F. tr. pl. rog. EXCEPTVM. CAVITVMVE. *est. nei. diuideretur.*
 IVDICIO. EVM. QVOIVM.
 NEIVE. QVIS. DE. EA. RE. AD. SENATVM. *referto.*
habeat. POSSIDEATQVE. QVOVE. POSSESSIO. INVITO. MOR
 AGRVM. NON. ABALIENAVERIT. EXTRA. EVM.
 . . . *Is.* AGER. LOCVS. ÆDIFICIVM. PRIVATVS. SIET. QVOVE. MA.
 EXTRAQVE. EVM. AGRVM. QVEM. VETVS. POSSESSOR. EX. LEGE.
 PLEBEIVE. *scito. habuit. possedit. vsus. fructus. que. est.*
 PASCET. QVÆQVE. EX. EIS. MINVS. ANNV. GNATÆ. ERVNT.
 POST. EA. QVAM.
neque. ipse. ABALIENAVIT. ABALIENAVERTVE. NEQVE. HERES. EIVS.
 ABALIENAVIT. ABALIENAVERIT. *ve.*
 ERET. POSSESSIONEM. DEDIT. ADSIGNAVIT. REDDIDIT. QVODQVE.
 EIVS. AGRI. III. *vir. colonie. deducende. dedit. assignavit.*
 QVOI. IS. AGER. VETERE. PROVE. VETERE. POSSESSORE. DATVS.
 ADSIGNATVSVE. QVEIVE.
ante. cidus. MARTIAS. QVÆ. POST. H. L. ROG. PRIMÆ. ERVNT. FACI-
 TO. VTEI. IS. QVEI. ITA. VI. EIECTVS. ERIT. *restituatur.*
neive. populo. neive. PVBLICANO. PEQVNIA. SCRIPTVRAM. VECTIGALVE.
 DET. DAREVE. DEBEAT. NEIVE. QVIS.
qui. PASCETVR. POPVLO. AVT. PVBLICANO. DARE. DEBEAT. AGER.
 LOCVS. PVBLICVS. POPVLI. *Romanei.*
agrum. LOCVM. PVBLICVM. POPVLI. ROMANEI. DE. SVA. POSSE-
 SIONE. VETVS. POSSESSOR. PROVE. VETERE. POSSESSORE.
extra. eum. AGRVM. LOCVM. QVEI. AGER. LOCVS. EX. LEGE. PLEBEI-
 VE. SC. QVOD. C. SEMPRONI. TI. F. TR. PL. ROG. EXCEPTVM. *caui-*
tumque. est. nei. diuideretur.

. QVO

. QVO. COLONIAM. DEDVXSIT. ITA. VTEI. S. S. EST. AGRVM. LO-
 CVM. ÆDIFICIVM. DEDIT. REDDIDIT. ADSIGNAVIT.
 QVEI. AGER. LOCVS. QVEI. SVPRA. SCRIPTVS. EST. QVOD. EIVS.
 AGERI. LOCEI. POST. H. L. ROG. PVBLICVM. POPVLEI. ROMA-
 NEI. ERIT. EXTRA. EVM. AG.
nihil. DARE. DEBETO. EI. QVEIQVOMQVE. ID. PVBLICVM. FRVEN-
 DVM. REDEMPITVM. CONDVTVMVE. HABEBIT. BOVES. EQVI
 QVIBVS. VIEIS. LOCIS. PVBLICEIS. PASTVM. IMPVLSVM. ITINERIS.
 CAUSA. ERIT. NEIQVID. POPVLO. NEIVE. PVBLICANO. PEQVNIA.
scripturam. vectigalve. det. dareve. debeat
quei. ager. ex. PVBLICO. IN. PRIVATVM. COMMVTATVS. EST. DE. EO.
 AGRO. SIREMPS. LEX. ESTO. QVANSEI. IS. AGER. P. MUCIO. L.
 CALPVNIO. *cosi.*
 PER. TERRAM. ITALIAM. P. MUCIO. L. CALPVNIO. COS. FVE-
 RINT. EAS. FACIVNTO. PATEANT. VACVÆQVE. SIENT.
ex. lege. PLEBEIVE. SC. EXVE. FOEDERE. LICVIT. SED. FRAVDE. SVA.
 FACERE. LICETO. QVOD. EX. H. L. ITA. VTEI. S. S. EST. IN. A-
 GREIS. QVEI.
 ET. IN. EVM. IVDICIVM. IVDICEM. RECUPERATORESVE. EX. H.
 L. DARE. OPORTERET. SEIQVIS. DE. EA. RE. IVDICIVM.
neive. PRO. COLONIA. MOINICIPIOVE. PROVE. MOINICIPIEIS. FRVEN-
 TVR. QVEI. IN. TRIENTAVLEIS.
 DARE. OPORTEBIT. ID. VTEI. QVICQVID. QVOIEIQVE. ANTE. H.
 L. R. LICVIT. ITA. EI. HABERE. *licent.*
sci. QVID. DE. EO. AGRO. LOCO. AMBIGETVR. COS. PR. QVEI-
 QVOMQVE. ERIT. DE. EA. RE. IVRISDICTIONO. *iudici. iudicis. recuperatorum.*
datio. esto.
 I. CAUSA. DECERNANT. EIVS. H. L. N. R. QVOD. IVDICIVM. IVDIX:
 RECUPERATORVE. *reddiderit. id. ius. ratumque. esto.*
Pr. consilve. nei. de. EO. AGRO. LOCO. IOVS. DEICITO. NEIVE. DECER-
 NITO. NEIVE. IVDICIVM. *reive. iudicem. neive. recuperatores. dato.*
 EM. FACITO. QVO. QVIS. PRO. AGRO. MINVS. ALITERVE. SCRIP-
 TVRAM. VECTIGALVE. *det.*
 CIVIBVS. L. QVEI. CLASSIS. PRIMÆ. SIENT. XI. DATO. INDE. AL-
 TERNOS. DVCITO.
decretum. IVDICIVMVE. FACTVM. NON. SIET. SEI. MAIOR. PARS. EO-
 RVM. RECUPERATORVM. *non. confenserit.*
 RIT. SEDVLO. MN. VTEI. IS. QVEI. IVDICATVS. ERIT. DARE. O-
 PORTEAT.
aliter. habebit. POSSIDEBIT. FRVETVR. QVAM. EX. H. L. LICEBIT. EVM.
 AGRVM. QVEM.
 SIQVÆ. LEX. PLEBEIVE. SC. EST. QVÆ. MAS. QVEM. EX. H. L.
 DECERNERE. OPORTEBIT. SED. FRAVDE. SVA. NEI. IOVRATO.
 NEIVE.
 EX. PL. SC. QVOD. M. BÆBIVS. TR. PL. III. VIR. COLONIAE. DEDV-
 CENDÆ. *fecit.*
 EXTRA. EVM. AGRVM. LOCVM. QVEI. AGER. LOCVS. IN. EA. CEN-
 TVRIA.
 oportet. OPORTEBITVE. QVOD. EIVS. AGRI. LOCEI. QVOIEI-
 QVE. EMTVM. EST.
quaestor. QVEI. ÆRARIVM. PROVINCIAM. OPTINEBIT. IN. TABLEIS.
publiceis. referat.
ob. eam. REM. QVOD. PRÆS. FACTVS. EST. POPVLO. OBLIGATVE.
 EST.

p ij

QVEI. AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVEI. ROMÆ. PVBLICE. ve-
nit. venieritve.

datvs. ASSIGNATVS. ERIT. QVOD. EIVS. AGRI. LOCEI. EXTRA. TER-
RAM. ITALIAM. EST

VE. AGRVM. LOCVM. QVEIQVOMQVE. HABEBIT. POSSIDEBIT.

quei. AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVOD. EIVS. AGRI. loci.
diebus. proxsumis. quibus. FACTVS. CREATVSVE. ERIT. facito

PROFITEBITVR. COGNITO.

IQVE. IPSE.

Eiusdem etiã Sigonij munere, legis Seruiliæ fragmenta duo ante lectorum oculos pro-
ponam. Quorum prius sic est ab eo cum aliquot additamentis diuulgatum, paucis dun-
taxat à me ex oculata illorū fide, quibus in re præfenti inspiciēdi copia fuit, immutatis,
C. SERVELIVS. P. PR. POPVLVM. IVRE. ROG. POPVLVSQVE. IVRE
SCIVIT. TRIBVS. PRINCIPVM. FVIT. PRO. TRIBV. PRIMVS.
SCIVIT. DIC. COS. PR. MAG. EQ. CENS. QVEI. QVOI. CEIVI. RO. SO-
CIVMVE. NOMINISVE. LATINI. EXTERARVMVE. NATIO-
NVM. QVOIVE. IN. ARBITRATV. DICIONE. POTESTA-
TE. AMICITIA. VE. POPVLEI. ROMANEI. CONSTITVTO. PECV-
QVUNIÆ. QVOD. SIET. AMPLIVS. AVREORVM. CENTVM. ABSTVLE-
RIT. DE. EA. RE. EIVS. PETITIO. NOMINISQVE. DELATIO. ESTO. PR. QVÆ-
STIO. ESTO

judicium. iudicatio. litisque. astumatio. queiquomque. iudicium. ex. H. L. erunt. eorum. H. L. esto.

Quei. T. R. P. L. Q. III. vir. Cap. III. AD. A. T. R. Mil. L. III. PRIMIS. ALIQUA. EA-
RVM. FVERIT. QVEIVE. FILIVS. EORVM. QVOIVS. ERIT. QVOIVS. PATER.
SENATOR. SIET. IN. ANNOS. SINGOLOS. PEQVUNIÆ. QVOD. SIET. AM-
PLIVS. aureorum centum. dono. muneve. ab. aliquo. privato. acceperit. quodque.

. pecunie. ab. aliquo. horum. privato. alicui. parentive. eius. filiove. eius.

QVOIVE. IPSE. PARENTEVE. SVOS. FILIVSVE. SVOS. HERES. SIET. AB-
LATVM. CAPTVM. COACTVM. CONCILIATVM. AVERSVMVE. SIET. DE. EA.
RE. EIVS. PETITIO. NOMINISQVE. DELATIO. ESTO. PR. QVÆSTIO. E-
STO. iudicium. iudicatio. litisque. astumatio. queiquomque. iudicium.

ex. H. L. erunt. eorum. H. L. esto. quod. que. pecunie.

M. ESSE. VGEI. PETERET. DE. EA. RE. EIVS. PETITIO. NOMINISQVE. DE-
LATIO. ESTO. PR. QVÆSTIO. ESTO. IVDICIVM. IOVDICATIO. LITIS-
QVE. ASTIMATIO. QVEIQVOMQVE. IVDICVM. ex. H. L. erunt. eorum. H.
L. esto.

Quoivs. ea. res. abiudicata. ERIT. AVT. QVOIVS. NOMEN. PRÆVARICATIONIS.
CAVSSA. DELATVM. ERIT. AVT. QVOIVM. NOMEN. EX. H. L. EX. REIS. EX-
EMPTVM. ERIT. SEI. QVIS. EIVS. NOMEN. apud. Pr. detulerit. eius. nomen. Pr. reci-
pito. quodque.

. de. ea. re. eius. petitio. nominis. delatio. esto. QVÆSTIO. EIVS. PR. ESTO. IVDI-
CIVMVE. IVDICATIO. LITISQVE. ASTVMATIO. QVEICVMQVE. IVDI-
CVM. EX. H. L. ERVNT. EORVM. H. L. ESTO. IS. EVM. VNDE. PETET. IN. IOVS.
educito. nomenque. deferto.

. QVOIVS. EORVM. ITA. NOMEN. EX. H. L. POST. K. SEPT. QVÆ. EO. AN-
NO. FVERINT. DELATVM. ERIT. QVEI. EORVM. EO. IVDICIO. CONDEM-
NATVS. ERIT. QVANTI. EIVS. REI. SLIS. astumata. fuerit. tanti. reddere. dānas. esto.
Pr. quei. ex. H. L. quæret. facito. quod. iudicatum. ERIT. ID. VTEI. PRIVATO. SOLVA-
TVR. QVEI. EORVM. PETEI. DE. HISCE. DVM. MAG. AVT. INPERIVM.
HABEBVNT. IVDICIVM. NON. FIET. DIC. COS. PR. MAG. EQ. Cens.
Aed. Tr. Pl. Q. III. vir. AD. A. T. R. Mil. L. III. Primis.

De. his. in. ius. non. educitor. ast. ubi. magistratu. inperioque. abierit. quominus. educi. liceat. nihil.
impedimento. esto.

De. patronis. dandis.

Quei. ex.

Quei. ex. H. L. PECUNIAM. PETET. NOMENQVE. DETVLERIT. QVOIVS. EO-
RVM. EX. H. L. ANTE. K. SEPT. PETITIO. ERIT. SEI. EIS. VOLET. SIBIEI.
PATRONOS. IN. EAM. REM. DAREI. PRIAD. QVEM. eius. nomen. delatum. erit. facito.

virei. det. dum. nequem. eorum. det.

sciens. dolo. malo. quoi. eis. quei. petet. gener. socer. vitricus. priuignusve. fiet. queive. ei. sobrinus. fiet.

PROPIVSVE. EVM. EA. COGNATIONE. ATTINGAT. QVEIVE. EI. SODA-
LIS. SIET. QVEIVE. IN. EODEM. CONLEGIO. SIET. QVOIAVE. IN. FIDE. IS.
ERIT. MAIORESVE. IN. MAIORVM. FIDE. fuerint. neive. quei. questione. iudicioque.

publico. condemnatus. fiet.
QVEI. EX. H. L. IOVDIX. ET. IN. EAM. REM. ERIT. NEIVE. EVM. QVEI. EX.
H. L. PATRONVS. DATVS. ERIT.

DE. PATRONO. REPVDIANDO.

QVEI. EX. H. L. PATRONVS. DATVS. ERIT. SEI. IS. MORIETVR. tumi. Pr. quei.
ex. H. L. quæret. alium. patronum. eici. quem. petierit. dato.

DE. CDL. VIREIS. IN. EVM. ANNUM. LEGVNDEIS.

PR. QVEI. INTER. PEREGRINOS. IOVS. DEICET. IS. IN. DIEBVS. X. PRŌ-
XVM. QVIBVS. H. L. POPVLVS. PLEBESVE. IOVSEIT. FACITO. VTEI.
CDL. VIROS. LEGAT. QVEI. IN. HAC. CIVITATE. iudicent. dum. nequem. eorum. le-
gat. sciens. dolo. malo. quei. questione. iudiciove. publico. CONDEMNATVS. SIET. QVOD.

CIRCA. EVM. IN. SENATVM. LEGI. NON. LICEAT. QVEIVE. MINOR. AN-
NEIS. XXX. MAIORVE. ANNOS. LX. GNATVS. SIET. QVEIVE. IN. VRBE. RO-
MA. PROPVSVE. VRBEM. ROMAM. V. mill. pass. non. habitet. queive. Tr. Pl. Q. III. vir.
Cap. III. vir. AD. A. T. R. Mil. L. III. primis. aliqua. earum. III. vir. AD. A. Siet. fueritve.
in. fenatu. fiet. fueritve.

QVEI. EX. H. L. CDL. VIREI. IN. EVM. ANNUM. LECTEL. ERVNT. EA. NOMI-
NA. OMNIA. IN. TABVLA. IN. ALBO. ATRAMENTO. SCRIPTOS. PATERM.
TRIBVM. COGNOMENQVE. TRIBVTIMQVE. DESCRIPTOS. HABETO.

IOVDICES. EX. ESTVM. AVERIT. ESSE. EOSQVE. CDL. VIROS. QVOS. EX.
H. L. LEGERIT. IS. PR. OMNIS. IN. TABOLEIS. PVPLICEIS. SCRIPTOS. IN.
PERPETVO. HABETO.

. DE. CDL. VIREIS. QVOTANNIS. LEGVNDEIS. Pr. qui. posthac. inter. peregri-
nos. ious. dicet. vt. quisque. eorum. mag. coiperit. facito. CDL. viros. ita. legat. quei. in. hac. civitate. iudicēt.
DVM. NE. QVEM. EORVM. LEGAT. QVEI. TR. PL. Q. III. VIR. CAP. TR.
MIL. L. III. PRIMIS. ALIQUA. EARVM. TRIVM. VIR. A. D. A. SIET. FVERIT-
VE. QVEIQVE. IN. SENATV. SIET. FVERITVE. QVEIVE. MERCATOR. SIET.

FVERITVE. QVEIVE. EIVS. QVEI. IN. SENATV. SIET. FVERITVE. PATER.
FRATER. FILIVSVE. SIET. QVEIVE. TRANS. MARE. ERIT. QVOS. LEGERIT.
EOS. PATERM. TRIBVM. COGNOMENQVE. IOVDICES. QVEIVE. EX.
H. L. IN. EVM. ANNUM. sient. in. tabuleis. publiceis. scriptos. habeat.

. ious. potestatemque. SCRIBVNDI. QVEI. VOLET. FACITO. PR.
QVEI. LEGERIT. IS. EOS. QVOS. EX. H. L. CDL. VIROS. LEGERIT. FACITO.
IN. CONTIONE. RECITENTVR. IOVRATOQVE. SESE. EOS. EX. H. L. LE-
GISSE. DE. QVIBVS. SIBEL. CONSVL. De. nomine. deferundo.

Quei. pecuniam. ab. altero. petet. is. eum. unde. petet. ex. pretoribus. quei. in. EVM. AN-
NUM. LECTEL. ERVNT. AD. IVDICEM. IN. EVM. ANNUM. QVEI. EX. H.
L. FACTVS. ERIT. IN. IOVS. EDVCITO. NOMENQVE. EIVS. DEFER-
TO. SI. DEIVRAVERIT. CALVMNIÆ. CAVSSA. NON. POSTVLARE.

De. nomine. recipiendo. Pr. ad. quem. in. ious. aditum. erit. facito. ne. cuius. nomen. recipiat.
eorum. quei. ei. quei. petet. patronus. socer. gener. vitricus. PRIVIGNVSVE. SIET.

QVEIVE. EI. SOBRINVS. SIET. PROPVSVE. EVM. EA. COGNATIONE.
ATTINGAT. QVEIVE. EI. SODALIS. SIET. QVEIVE. IN. EODEM. CON-
LEGIO. SIET. FACITOQVE. CORAM. APVD. SEIURET. palam. se. calumnie. causa.
nomen. eius. non. deferre.

. De. iudicibus. in. eam. rem. legundis. Pr. ad. quem. nomen. delatum. ERIT. FACI-

TO; VTEI IS. DIE VICENSVMO. EX. EO. DIE. QVO. QVOIVS. QVE. QVISQVE. NOMEN. DETOLERIT. C. VIROS. EX. EIS. QVEI. EX. H. L. CDL. VIREI. IN. EVM. ANNUM. LECTEI. ERVNT. QVEL. VIVANT. LEGAT. EDATVE. DUM. NEQUEM. EORUM. LEGAT. EDATVE. QUEI. INDEX. SIET. QUEIQUE. EI. QUEI. PETET. GENER. SOCER. VITRICVS. PRIVIGNVSVE. SIET. QUEIQUE. EI. SOBRIIVS. PROPINVSVE. EI. COGNATIONE. ATTINGAT. QVEIVE. EI. SODALIS. SIET. QVEIVE. TR. PL. Q. III. VIR. CAP. TRIBVN. MIL. L. III. PRIMIS. ALIQA. EARVM. III. VIR. A. D. A. SIET. FVERITVE. QVEIVE. IN. SENATV. SIET. FVERITVE. QVEIVE. . . . L. RVBR. . . . aut. lege. CALPVNIA. AVT. LEGE. IVNIA. SACRAMENTO. ACTVM. SIET. AVT. QVOD. H. L. NOMEN. delatum. siet. QVOS. IS. C. VIROS. EX. H. L. EDIDERIT. DE. EIS. ITA. FACITO. IOVRET. PALAM. APVD. SE. CORAM. se. eos. scientem. D. M. non legisse. ubi. is. ita. C. VIROS. EDIDERIT. IOVRARITQVE. TVM. EIS. PR. FACTO. VTEI. IS. VNDE. PETETVR. DIE. XX. postquam. EIVS. NOMEN. DELATVM. ERIT. QVOS. C. IS. QVEI. PETET. EX. H. L. EDIDERIT. DE. EIS. IVDICES. L. legat. edatve. du. ne. que. eoru. legat. edatve. quei. sibi. focer. gener. vitricus. privignvsve. siet. queique. sobrinus. propinvsve. cum. ea. cognatione. quei. ve. SODALITATE. ATTINGAT. QVEIVE. IN. EODIM. CONLEGIO. SIET. EX. H. L. NON. E. . . . EVM. PRAD. VORSARIIVMVE. MORA. NON. ERIT. QVO. MINVS. legantur. EDANTVRVE. si. is. quei. nomen. ex. H. L. detulerit. C. viros. H. L. non. legerit. edideritve. se. ve. eius. quorum. nomen. ex. H. L. delatum. erit. L. iudices. H. L. non. legerit. edideritve. . . . Pr. quei. ex. H. L. quaret. iudices. legat. Quei. ita. le. E. i. erunt. cu. in. eam. rem. iudices. sunt. eorumque. iudices. sunt. VTEI. SCRIPTA. IN. TABOLEIS. HABEANTVR. PR. QVEI. EX. H. L. QVÆRET. FACITO. vte. L. VIROS. QVOS. IS. QVEI. PETET. EI. VNDE. PETETVR. EX. H. L. LEGERINT. EDIDERINT. EOSQVE. PATRONOS. quos. quei. petiuerit. & unde. petitum. erit. quei. eorum. volet. ex. tabuleis. publicis. descriptos. habeat. Vte. EISDEM. IOVDICES. VNIVS. REL. IN. PERPETVOM. SIENT. QVEL. IVDICES. ab. eis. ita. le. ei. erunt. QVAM. IN. REM. EIS. IVDICES. LECTEI. ERVNT. in. eam. in. perpetuum. iudices. sunt. . . . NEIVE. SENATV. MOVETO. NEIVE. EQVOM. ADIMITO. NEIVE. QVID. EI. EIVS. EAM. REM. FRAVDEI. ESTO. . . . SCRIPTA. SIENT. . . . PR. QVEI. EX. H. L. quaret. facito. vte. . . . Si. quorum. nomen. ex. H. L. delatum. erit. prius. vrbe. cesserit. aut. in. exilium. ABIERIT. QVAM. EA. RES. IVDICATA. ERIT. PR. AD. QVEM. EIVS. NOMEN. DELATVM. ERIT. . . . EAM. REM. AB. EIS. ITEM. QVÆRITO. ad. quos. pequniam. perucnisse. conslitit. Pr. vte. iudicium. exerceat. Pr. quei. ex. H. L. quaret. quorum. nomen. ex. H. L. ad. se. delatum. erit. facito. vte. iudicium. publicum. exerceat. . . . QVOD. RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET. DVM. NEIQVID. ADVORSVS. H. L. FIAT. aut. actionem. SECVNDAM. NEIVE. POST. H. L. ROG. . . . iubatque. conquiri. in. terra. Italia. in. oppidis. foris. CONCILIABOLEIS. VBEI. IOVRE. DEICVNDO. PRÆESSE. SOLENT. IN. QVIBVS. DIEBVS. agatur. PR. QVEI. EX. H. L. QVÆRET. facito. vte. . . . De. testibus. citandis. Pr. qui. ex. Hac. Lege. quaret. in. singulas. res. testimonium. denuntiare. IVBETO. ET. QVOM. EI. RES. AGETVR. QVAM. IN. REM. QVISQVE. TESTIS. erit. facito. vte. OMNES. ADSIENT. TESTIMONIO. deicendo. & vte. testimonium. quei. in. eam. rem. erunt. verba. audiat. vbe. audierit. quod. eius. rei. quarendae. causa. censcant. referre. . . . CAVSAM. DEICET. DVM. TAXAT. VNVM. QVEIVE. EIVS. PARENTISVE. EIVS. propinquus. affinisve. SIET. DE. TABVLEIS. proferendis. . . . QVAI. ITA. CONQVÆSIVERIT. ET. SEIQVAS. TABVLAS. LIBROS. LITERASVE. POP. Rom. producere. PROFERRIQVE. oportuerit. . . .

. . . . PRÆTORI. VTEI. INTERROGET. AT. . . . PR. QVEI. EX. H. L. QVÆRET. facito. vte. IVDICES. QVEL. IN. EAM. REM. ERVNT. OMNES. PRO. ROSREIS. IN. FORVM. pronuntientur. . . . EAM. REM. MINVS. IVDICET. NEISEI. SEIQVÆ. CAUSA. ERIT. QVÆ. EIE. quei. ex. EIS. C. IOVDICES. L. LECTEI. ERVNT. . . . IOVDEX. NEIQVIS. DISPVTET. . . . De. difendo. vadimonio. QVAM. REM. PR. EX. H. L. EGERIT. SEI. EAM. REM. PROFERRI. in. alium. diem. placuerit. ei. proferre. ious. siet. . . . FACITO. VT. EIS. AD. SESE. VENIAT. AVT. ADFERATVR. CORAM. EO. QVEI. petit. De. QVE. EA. RE. HAC. LEGE. IOVDICIIVM. IITISQVE. ÆSTVMATIO. esto. . . . DIEBVS. IN. CONTIONE. PRO. ROSTRIS. SENTEN. . . . De. ampliando. reo. Si. Pr. quei. eam. rem. QVÆRET. EX. H. L. CAVSAM. non. noverit. ei. amplius. pronuntiare. ius. siet. . . . QVO. QVIS. SVÆ. ALTER. . . . Si. Pr. quei. eam. rem. QVÆRET. CAVSAM. . . . Posterijs. fragmentum. est. eiusmodi. . . . DEQVE. EO. HOMINE. D. . . . EIVS. ESTO. PR. QVEI. EX. H. L. Q. X. EO. MAG. INPERIOQVE. ABIERIT. QVOMIN. . . . NEIQVEM. EORVM. DET. SCIENS. D. M. QVOIEI. IS. Q. . . . QVÆSTIONE. IOVDICIOVE. PUBLICO. CONDEMNATV. . . . VM. PR. QVEI. EX. H. L. QVÆRET. ALIVM. PATRONVM. EI. EI. QVEM. . . . RVM. A. D. A. SIET. FVERITVE. QVEIVE. IN. SENATV. SIET. FVERITVE. EIEL. QVEI. . . . E. ERIT. QVOS. LEGERIT. EOS. PATREM. TRIBVM. COGNOMENQVE. IOVDICET. Q. X. H. L. CDL. VIROS. LEGERIT. FACITO. RECITENTVR. IN. CONTIONE. IVRATOQVE. SESE. . . . QVE. EORVM. EVM. MAG. COIPERIT. FACITO. VTEI. CDL. VIROS. ITA. LEGAT. QVEI. HA. . . . NNOS. LX. GNATVS. SIET. QVEIVE. IN. VRBE. ROMÆ. PROPIVSVE. VRBEM. ROM. . . . EM. TRIBVM. COGNOMENQVE. TRIBVTIMQVE. DISCRIPTOS. HABETO. EOSQVE. PROPOSITOS. SVO. . . . DE. NOMINE. DEFERVNDO. IVDICIBVSQVE. LEGVNDIS. QVEL. EX. H. L. PEQVNNIAM. AB. A. . . . RIT. DE. CDL. VIREIS. QVEL. IN. EVM. ANNUM. EX. H. L. LECTEI. ERVNT. ADVORSARIO. EDAT. EOS. OM. . . . NON. ATTIGERET. SCIENTEM. D. M. ITAQVE. IS. EDITO. COVRA TOQVE. VBEI. IS. ITA. EDIDERIT. TVM. IN. EA. . . . EX. SIET. QVOI. IS. QVEIQVE. QVEI. PETET. GENER. SOCER. VITRICVS. PRIVIGNVSVE. SIET. QVEIVE. EI. SOBRIIV NV. . . . ABERIT. QVEIVE. TRANS. MARE. ERIT. NEIVE. AMPLIVS. DE. VNA. FAMILIA. VNVM. NEIVE. EVM. . . . NECESSITVDINE. ATTINGAT. QVÆ. SVpra. SCRIPTA. SIENT. Q. VNDE. PETITVM. ERIT. QVOM. . . . EN. EX. H. L. DELATVM. ERIT. L. IVDICES. EX. HAC. p. iij

LEGE. NON. LEGERIT. EDIDERITVE. SEIVE.
 EM. LEGAT. QVEI. ITA. LECTEI. ERVNT. EIS. IN. EAM. REM. IOV-
 DICES. SVNTO. EORVMQVE. EIV
 QVEI. PETIVERIT. ET. VNDE. PETITVM. ERIT. QVEI. EO-
 RV. VOLET. EX. TABOLEIS. POPLI
 VEI. PEQVNIAM. EX. EVM. OB. EAM. REM. QVOD. PEQV-
 NIAM. EX. H.L. CEPER
 RIT. AVT. IN. EXILIVM. ABIERIT. QVOIVM. NO-
 MEN. EX. H.L. DELATVM. ERIT.
 NOMEN. EX. H.L. AD. SE. DELATVM. ERIT. FACITO. VTEI. IOVDI-
 CIVM. P
 CONQVERI. IN. TERRA. ITALIA. IN. OPPEDEIS. FOREIS. CON-
 CILIA
 AVDIERIT. QVOD. EIVS. REI. QVÆRVNDÆ. CENSEANT.
 REFERRE. ET. C
 VM. EIVS. FIDE. QVÆRAT. QVEIVE. IN. FIDE. EIVS. SIET. MAIO-
 RESV.
 IT. SECVMVE. DVXERIT. DVM. TAXAT. HOMINES. III. EA-
 RV. RERV.
 IVE. DE. EA. RE. VOLET. APVD. PR. IS. PRÆTORI. MORAM. NE.
 FACITO.
 M. REM. IVDICES. ERVNT. ANTEQVAM. PRIMVM. CAVSSA. D
 LET. VTEI. TESTIVM. QVEI. EAM. REM. ERVNT. VER-
 BA. AVDIAT.
 ECITENTVR. PROSCRIPTA. PROPOSITAQVE. PALAM. APVD. FO-
 RV.
 E. IVDICIVM. ADESSE. POSSIT. DE. EA. RE. PR. QVEI.
 EX. H. L.
 LET. QVOIVS. EX. H. L. NOMINIS. DELATIO. ERIT. EI. EIVS. REI.
 PE.
 QVEI. EAM. REM. QVÆRET. EX. H. L. CAVSSAM. NON. NOVER.
 IVDICIVM. FIERI. OPORTEBIT. TER
 TE. QVAM. IBVNT. FACITO. IVRENT. SESE.
 ATVRVM. ESSE. IVDICE.
 SATIONE. PRIMO. QVO.

Sed nec plebiscitum illud prætermittam, in quo describendo egregiam idem ipse Si-
 gonius operam navavit.

C. ANTONIVS. M. F. CN. CORNELIVS. F. C. FVNDANIVS.
 C. F. TR. PL. DESS. PLEBEM. IVRE. ROGAVNT. PLEBESQVE. IV-
 RE. SCIVIT. PRO. TRIBV PRIMVSSCIVIT. QVEI. THERMESES.
 MAIORES. PEISIDÆ. FVERVNT. QVEIQVE. EORVM. LEGIBVS. THER-
 MESIVM. MAIORVM. PISIDARVM. ANTE. K. APRIL. QVÆ. FVERVNT.
 L. GELLIO. CN. LENTVLO. COSS. THERMESES. MAIORES. PISIDÆ.
 FACTI. SVNT. QVEIQVE. AB IEIS. PROGNATI. SVNT. ERVNT.
 IEI. OMNES. POSTERIQVE. EORVM. THERMESES. MAIORES. PISI-
 DÆ. LEIBERI. AMICEL. SOCIEIQVE. POPVLI. ROMANI. SVNTO. EI-
 QVE. LEGIBVS. SVEIS. ITA. VTVNTO. ITAQVE. IEIS. OMNIBVS. SVIS.
 LEGIBVS. THERMENSIS. MAIORIBVS. PISIDEIS. VTEI. LICETO.
 QVOD. ADVORSVS. HANC. LEGEM. NON. FIAT. QVEI. AGRI. QVÆ.
 LOCA. ÆDIFICIA. PVBLICA. PRIVATAV. THERMENSIVM. MAIORVM.
 PISIDARVM.

PISIDARVM. INTRA. FINEIS. EORVM. SVNT. FVERVNTVE. L. MAR-
 CIO. SEX. IVLIO. COS. QVÆQVE. INSVLÆ. EORVM. SVNT. FVERVNT-
 VE. IEIS. CONSOLIBVS. QVEI. SVPR. A. SCRIPTEI. SVNT. QVODQVE.
 EARVM. RERV. IEIS. CONSVLIBVS. IEI. HABVERVNT. POSSIDE-
 RVNT. VSEL. FVRCTEIVE. SVNT. QVÆ. DE. IEIS. REBVS. EO. . . . AN-
 NO. VT. QVEIQVE. DE. IEIS. REBVS. HAC. NE. LO-
 CENTVR. Æ. FACTA. EST. E. SIE. EA. OMNIA.
 THERMENSES. MAIORES. PEISIDÆ. HABEANT. POSSIDEANT. IEISQVE.
 OMNIBVS. IEI. VTANTVR. FRVANTVR. ITA. VTEI. ANTE. BEL-
 LVM. MITHRIDATIS. QVOD. PREIMVM. FVIT. HABVERVNT. POSSIDE-
 RVNT. VSEL. FRVCTEIVE. SVNT. QVÆ. THERMENSIVM. MAIORVM. PI-
 SIDARVM. PVBLICA. PRIVATAVE. PRÆTER. LOCA. AGROS. ÆDIFI-
 CIA. SVNT. FVERVNTVE. ANTE. BELLVM. MITRIDATIS. QVOD. PREI-
 MVM. FACTVM. EST. QVODQVE. EARVM. RERV. IEI. ANTEA. HABVE-
 RVNT. POSSEDERVNT. VSEL. FRVCTEIVE. SVNT. QVOD. EIVS. IPSEI.
 SVA. VOLVNTATE. AB. SE. NON. ABALIENARVNT. EA. OMNIA. THER-
 MENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. VTI. SVNT. FVERVNT. ITA. SVNTO.
 ITEMQVE. IEIS. EA. OMNIA. HABERE. POSSIDERE. VVTEI. FRVIQVE. LI-
 CETO. QVOS. THERMENSES. MAIORES. PISIDÆ. LEIBEROS. SERVOSVE.
 BELLO. MITRIDATIS. AMEISERVNT. MAGISTRATVS. PROVE. MAGI-
 STRATV. QVOIA. DE. EA. RE. IVRISDICTIONE. ERIT. QVIN. DE. EA. RE. IN.
 IOVS. ADITVM. ERIT. ITA. DE. EA. RE. IOVS. DEICVNTO. IVDICIA. REC-
 PERATIONIS. DANTO. VTEI. IEI. EOS. RECUPERARE. POSSINT.
 NEI. QVIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. LEGATVS. NEV. QVIS.
 ALIVS. MEILITES. IN. OPPIDVM. THERMESVM. MAIORVM. PISIDARVM.
 AGRVMVE. THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. HIEMANDI. CAVS-
 SA. INTRODVCITO. NEIVE. FACITO. QVO. QVIS. EO. MEILITES. INTRO-
 DVCAT. QVOVE. IBEI. MEILITES. HIEMENT. NISEI. SENATVS. NOMINA-
 TIM. VTEL. THERMESVM. MAIORVM. PISIDARVM. IN. HIBERNACYLA.
 MEILITES. DEDVCANTVR. DECREVERIT. NEIVE. QVEIS. MAGISTRA-
 TVS. PROVE. MAGISTRATV. LEGATVS. NEV. QVIS. ALIVS. FACITO. NEI-
 VE. IMPERATO. QVO. QVID. MAGIS. IEI. DENT. PRÆBEANT. AB. IEISVE.
 AVFERATVR. NISEI. QVOD. ED. S. EX. LEGE. PORTIA. DARE. PRÆBERE. O-
 PORTET. OPORTEBIT. QVÆ. LEGES. QVODQVE. IOVS. QVÆQVE. CON-
 SVETVDO. L. MARCIO. SEX. IVLIO. CO. INTER. CIVEIS. ROMANOS. ET.
 TERMENSES. MAIORES. PISIDAS. FVIT. E. ÆDEM. LEGES. EJDEMQVE. IOVS. EA-
 DEMQVE. CONSVETVDO. INTER. CIVES. ROMANOS. ET. TERMENSES. MAIORES.
 PISIDAS. ESTO. QVODQVE. QVIBVSQVE. IN. REBVS. LOCEIS. AGREIS.
 ÆDIFICIEIS. OPPIDIS. IOVRIS. TERMENSIVM. MAIORVM. PISIDA-
 RV. IEIS. CONSVLIBVS. QVEI. SVPR. A. SCRIPTEI. SVNT. FVIT. QVOD.
 EIVS. PRÆTER. LOCA. AGROS. ÆDIFICIA. IPSEI. SVA. VOLVNTATE. AB.
 SE. NON. ABALIENARVNT. IDEM. IN. EISDEM. REBVS. LOCEIS. AGREIS.
 ÆDIFICEIS. OPPIDEIS. TERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. IOVS.
 ESTO. ET. QVO. MINVS. EA. QVÆ. IN. HOC. CAPITE. SCRIPTA. SVNT. ITA.
 SINT. FIAN. EIVS. HAC. LEGE. NIHILVM. ROGATVR. QVAM. LEGEM.
 PORTORIEIS. TERRESTRIBVS. MARITVMEISQVE. TERMENSES. MA-
 IORES. PISIDÆ. CAPIVNDIS. INTRA. SVOS. FINEIS. DIXERINT. EA. LEX.
 IEIS. PORTORIEIS. CAPIVNDIS. ESTO. DVM. NEI. QVID. PORTORI. AB.
 IEIS. CAPIATVR. QVEI. PVBLICA. POPVLI. ROMANI. VECTIGALIA. RE-
 DEMP. HABEBVNT. QVOS. PER. EORVM. FINEIS. PVBLICANEI. EX.
 EO. VECTIGALI. TRANSPORTAVNT.

Citantur & aliquot legis Mamilie & Peduceæ capita in ea congerie variorum aucto-
 rum, qui de limitibus agrorū scripserunt. Ex tertio quidem capite verba hæc producuntur:
 QVÆ. COLONIA. HAC. LEGE. DEDVCTA. QVODVE. MVNICIPIVM. PRÆ-

PECTVRA. FORVM. CONCILIAVLVM. CONSTITVTVM. ERIT. QVI
 AGER. INTRA. FINES. EORVM. ERIT. QVI. TERMINI. IN. EO. AGRO.
 STATVTI. ERVNT. QVO. IN. LOCO. TERMINVS. NON. EXTABIT. IN.
 EO. LOCO. IS. CVIVS. AGER. ERIT. TERMINVM. RESTITVENDVM.
 CVRATO. VTIQVE. RECTE. FACTVM. ESSE. VELIT. IDQVE. MAGI-
 STRATVS. QVI. IN. EA. COLONIA. MVNICIPIO. PRÆFECTVRA. FO-
 RO. CONCILIAVLO. IVRE. DICVND. PRÆERIT. FACITO. VT. FIAT.
 Quartū verò eius legis caput erat, huiusmodi. QVI. LIMITES. DECVMANI. QVI.
 HAC. LEGE. DEDYCTI. ERVNT. QVÆCVMQVE. FOSSÆ. LIMITES. IN.
 EO. AGRO. ERVNT. QVI. AGER. HAC. LEGE. DATVS. ASSIGNATVS.
 ERIT. NE. QVIS. EOS. LIMITES. DECVMANOS. OBSÆPITO. NEVE. QVID.
 IN. EIS. IMMOLITVM. NEVE. QVID. IBI. POSITVM. HABETO. NE-
 VE. EOS. ARATO. NEVE. EAS. FOSSAS. OBTVRATO. NEVE. QVIS. SÆ-
 PITO. QVO. MINVS. SVO. ITINERE. AQUA. IRE. FLVERE. POSSIT.
 SI. QVIS. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. IN. RES. SINGVLAS. QVO-
 TIESCVNQVE. FECERIT. HS. IIII. COLONIS. MVNICIPIVSVE. EIS.
 IN. QVORVM. AGRO. ID. FACTVM. ERIT. DARE. DAMNAS. ESTO. PE-
 CVNIÆ. QVI. VOLET. PETITIO. HAC. LEGE. ESTO. Capite quinto hoc caue-
 batur. QVI. HAC. LEGE. COLONIAM. DEDVXERIT. MVNICIPIVM.
 PRÆFECTVRAM. FORVM. CONCILIAVLVM. CONSTITVERIT.
 IN. EO. AGRO. QVI. AGER. INTRA. FINES. EIVS. COLONIÆ. MVNI-
 CIPIL. FORI. CONCILIAVLL. PRÆFECTVRÆ. ERIT. LIMITES. DECVM-
 ANIQVE. VT. FIANT. TERMINIQVE. STATVANTVR. CVRATO.
 QVIQVE. FINES. ITA. STATVÉRIT. SI. FINES. EORVM. SVNT. DVM-
 NE. EXTRA. AGRVM. COLONICVM. TERRITORIVM. FINES. DVCAT.
 QVIQVE. TERMINI. HAC. LEGE. STATVTI. ERVNT. NE. QVIS. QVEM.
 EORVM. EICITO. NEVE. COMMOVETO. SCIENS. DOLO. MALO. SI.
 QVIS. ADVERSVS. EA. FECERIT. IS. IN. TERMINOS. SINGVLOS.
 QVOS. EIECERIT. LOCOVE. MOVERIT. SCIENS. DOLO. MALO. HS. XXV.
 IN. PVBLICVM. EORVM. QVORVM. INTRA. FINES. IS. AGER. ERIT.
 DARE. DAMNAS. ESTO. DEQVE. EA. RE. CVRATORIS. QVI. HAC. LE-
 GE. ERIT. IVRISDICTIONE. RECIPERATORVMQVE. DATIO. ADDI-
 CTIO. ESTO. CVM. CVRATOR. HAC. LEGE. NON. ERIT. TVNC. QVI-
 CVMQVE. MAGISTRATVS. IN. EA. COLONIA. MVNICIPIO. PRÆFE-
 CTVRA. FORO. CONCILIAVLO. IVRE. DICVND. PRÆERIT. EIVS.
 MAGISTRATVS. DE. EA. RE. IVRISDICTIONE. IVDICISQVE. DATIO.
 ADDICTIO. ESTO. IN. EAMQVE. REM. IS. QVI. HAC. LEGE. IVDI-
 CIVM. DEDERIT. TESTIBVS. PVBLICE. DVNTAXAT. IN. RES. SINGV-
 LAS. X. DENVNTIANDI. POTESTATEM. FACITO. ITA. VT. E. RE.
 PVB. FIDEQVE. SVA. VIDEBITVR. ET. SI. IS. VNDE. EA. PECVNIA.
 PETITA. ERIT. CONDEMNATVS. ERIT. EAM. PECVNIAM. AB. EO. DE-
 VE. BONIS. EIVS. PRIMO. QVOQVE. DIE. EXIGITO. EIVSQVE. PECV-
 NIÆ. QVOD. RECEPITVM. ERIT. PARTEM. DIMIDIAM. EI. CVIVS.
 VNVS. OPERA. MAXIME. IS. CONDEMNATVS. ERIT. PAR-
 TEM. DIMIDIAM. IN. PVBLICVM. REDIGITO. QVO. EX.
 LOCO. TERMINVS. ABERIT. SI. QVIS. IN. EVM. LOCVM. TERMINVM.
 RESTITVERE. VOLET. SINE. SVA. FRAVDE. LICET. FACERE. NEVE.
 QVID. CVI. IS. OB. EAM. REM. HAC. LEGE. DAMNAS. ESTO.

In tabula quoque basilica Lateranensis, pars hæc legis quæ de Vespasiani Imperio lata est, in æs incisa conspicitur.

FOEDVSQVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI.
 LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CÆSARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAV-
 DIO. CÆSARI. AVG. GERMANICO. VTIQVE. EI. SENATVS. HABERE.
 RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVS. CONSVLTA. PER.
 RELATIO-

RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LI-
 CVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CÆSARI. AVG. TI. CLAVDIO. CÆ-
 SARI. AVGVSTO. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MAN-
 DATVVE. EIVS. PRÆSENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIYM.
 RERVVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SE-
 NATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIYM. CVRA-
 TIONEMVE. CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. RO-
 MANO. COMMENDAVERIT. QVIBVSVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM.
 DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA.
 ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX.
 REPUBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAV-
 DIO. CÆSARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVÆCVMQVE. EX. VSV. REI. PVBLICÆ. MAIESTATE. DI-
 VINA. RVVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RE-
 RVVM. ESSE. E. CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE.
 SIT. ITA. VTI. DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO. CÆSARI.
 AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CÆSARI. AVG. GERMA-
 NICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT.
 NE. DIVVS. AVG. TIBERIVSVE. IVLIVS. CÆSAR. AVG. TIBERIVSQVE.
 CLAVDIVS. CÆSAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGI-
 BVS. PLEBEISQVE. SCITIS. IMP. CÆSAR. VESPASIANVS. SOLVTVS.
 SIT. QVÆQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVGV.
 TIBERIVMVE. IVLIVM. CÆSAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. O-
 PORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CÆSARI. VESPASIANO. AVG. FACERE.
 LICEAT. VTIQVE. QVÆ. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. ACTA.
 GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CÆSARE. VES-
 PASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA.
 PERINDE. IVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVS-
 SV. ACTA. ESSENT.

SI. QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIO-
 NES. PLEBISVE. SCITA. SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT.
 SIVE. QVOD. CVM. EX. LEGE. ROGATIONE. PLEBISVE. SCITO. S. VE. C.
 FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID.
 EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE.
 DEBETO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO.
 NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NE-
 VE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. IVS. DICI. SINITO.

Circumfertur & vetustæ cuiusdam legis caput huiusmodi.

Q. VRB. QVEL. ÆRARIVM. PROVINCIAM. OPTINENT. EAM.
 MERCEDEM. DEFERTO. QVÆSTORQVE. QVEL. ÆRARIVM. PROVIN-
 CIAM. OPTINEBIT. EAM. PEQVNIAM. EI. SCRIBÆ. SCRIBEISQVE.
 HÆREDIVE. EIVS. SOLVITO. IDQVE. EI. SINE. FRAVDE. SVA. FA-
 CERE. LICETO. QVOD. SINE. DOLO. MALO. PEQVLATV. FIAT. OL-
 LEISQVE. HOMINIBVS. EAM. PEQVNIAM. CAPERE. LICETO.

Et quoniam vetustarum legum, quæ triste & acerbum fuit desiderium nobis relique-
 runt, ossa legere cœpimus, addemus duo ignotarum legum fragmenta, vti ab optimo do-
 ctissimoque Senatore CL. Puteano exscripta sunt. In vno ita est:

. IVDICIVM.

... O DE . R
 SEL PLVRIMAE ERVNT. CONDEMNO. PR. QVEI
 ESTVMANDEIS. AVT. NISI. DE. SANCTIONI HVIVSCE. LE-
 GIS. ACTIO. NEI. EX.
 PRAEDER. DATI. NON. ERVNT. BONA. EIVS. FACITO. PVPLICE. POS-
 SIDEANTVR. CONQ.
 ACI. LEGE. CONDEMNATVS. ERIT. AB. EO. QVOD. QVISQVE. PE-
 TET. QVOIVS. EX. HACCE. LEGE
 CAPTVM. COACTVM. ABLATVM. AVORSVM. CONCILIATVM-
 VE. ESSE. DVPLI. IDQVE. AD. QV
 TIS. FECERIT. REGIS. POPVLEIVE. CEIVISVE. SVEI. NOMINE.
 LITEM. ESTVMATAM. ESSE. SIBEIQ
 EX. HACCE. LEGE. SOLVATVR. NEIVE. QVIS. IVDEX. NEIVE. QVÆ-
 STOR. FACITO. SCIENS. DOLO. MALO
 RIT. REDACTA. ERIT. IVDEX. QVEI. EAM. REM. QVÆSIERIT.
 QVEIVE. IVDEX. EX. HACCE. LEGE. FACTVS. ERIT.
 VTO. SERVANDO VBEI. EA. DIES. VENERIT. QVO. DIE.
 IVSSET. ERVNT. ADESSE. IVDEX. QVEI.
 IN. ARARIO. SIET. QVOD. EORVM. NOMINE. QVI. NON.
 ADERIT. TRIBVTVS. FACTVS.
 MAIORE. PARTE. DIEI. AD. EAM. DIEM. DONEC. SOLVTVM. E-
 RIT. APVD. FORVM
 POST. QVINQVENNIVM. POPVLEI. FIET QVÆ. PEQV-
 NIA. EX
 EOQVE. DIE. PECVNIA. EXIGATVR PEQVNIA. IN
 RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET. FACITO. IN. DIEBVS. V. PRO-
 XVMEIS
 PROVINCIAM. OPTINEBIT. SED. FRAVDE. SVA. EX
 Ex altero vero hæ reliquæ super sunt.
 ATVS. A
 QVE. EIVS. AGREI. LOCER. ANTE.
 T. PLANVM. FACIET. FECERITVE. EMPTVM. ESSE. Q
 DDITO. QVOD. IS. EMPTVM. HABVERIT. QVOD. EIVS. PVBLI-
 CE. NON. VENIER.
 ACTVS. ERIT. HS. N. I. EMPTVS. ESTO. ISQVE. AGER. LOCVS. PRI-
 VATVS. VECTIGALISQVE. IIII
 AGRO. LOCO. QVEI. AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVCD. EIVS.
 PVBLIC. NON. VENIEIT. EI. HE
 EVE. COMPERIETVR. HÆREDESVE. EIVS. DE. AGRO. QVEI. AGER.
 IN. AFRICA. EST. PRO. EO. AGRO.
 S. ADIVDICAVERIT. TVM. TANTVNDEM. MODVM. AGRLEI. QVOT.
 ITA. EMPTVM. ESSE. COMPERIE.
 PEQVNIA. ADSIGNATVM. DISCRIPTVM. ADSIGNATVMVE. IN. TA-
 BVLEIS. PVBLICEIS. EST. ERIT
 VT. IQVE. IN. H. L. S. E. NEIVE. PRO. MAG. FACITO. NEIVE. QVIS. SENA-
 TOR. DECERNITO. O
 VENIERIT. POPVLO. SOLVTA. NON. ERIT. IS. PRO. EO. AGRO. LOCO. IN.
 DIEBVS. CXX. PROXVMEIS. EA
 PRAEDIVM. ANTE. EA. OB. EVM. AGRVM. LOCVM. IN. PVBLICO. OBLI-
 GATVM. ERIT. IN. PVBLICV
 IN. AFRICA. EST. QVEI. ROMÆ. PVBLICE. VENIEIT. VENIERITVE. QVOD.
 EIVS. AGR
 VIVM. AGR . I. LOCI. QVOIVSQVE. IN. POPVLI. LEIBEREI. INVE.
 EO. AGR

PROXVMEIS.

. PROXVMEIS. QVIBVS. FACTVS. CREATVSVE. ERIT. FACITO. QVAN
 SIGNETVR. IDQVE. IN. FORMAS. PVBLICAS. FACITO. VTEI
 INTRA. FINIS. POPVLORVM. LEIBERORVM. VTICENSIVM
 AGER. LOCVS. REDDITVS. COMMVTATVSVE
 EI. OPPODV
 Atque vt suam cum Italia symbolam Gallia nostra conferat, proferam ex aenea Regiæ
 bibliothecæ tabula, excerptum prisca cuiusdam legis vnum & item alterum fragmentū:
 Illud his, quæ quidem legi possunt, verbis constar.
 MVLTAM. SVPREMA. DEI
 QVE. DIE. DEFERATVR. ISQVE. QVÆSTO
 DEIXERIT. PRÆTOR. EX. H. L. QVERET. ITA. PRO. NON
 DICARE. IS. HS. N. A. QVOTIENS. QVOMQVE. AMPLIVS. BIS
 IN. VNO. IVREIS. QVOMODO. IVDICETVR. VBEI. DVAE. PARTES.
 IVDICVM
 QVEI. ADEL. REM. AGITO. TVM. PRÆTOR. QVOM. SÔVEIS. VIATO-
 RIBVS
 APPARITORIBVSQVE. NEI. DEIQVE. IVDICIS. IS. PRÆTOR. SORTICOLAM
 VNAM. BVXEAM. LONGAM. DIGITOS. IIII. EAMQVE. SORTEM.
 EX. HACCE
 LEGE. APERTAM. BRACIOQVE. APERTO. LITIERAM. DIGI-
 TEIS. OPERTAM. PALA
 CVNDA. CAVSA. AD. SITELLAM. SORTI. VENIET. IS. IN. EAM.
 SITELLAM. MANVM
 DEMITITO. ITEAM. DEVEXAM. POPVL. DEMNO. VBEI. NIHIL.
 SCRIPTVM. ERIT
 SEINE. SVFRACIO. EX. QVA. SORTI. PRONVTIARIT. EAM.
 SORTEM. PROXVMO. IVD
 CVNDA. CAVSA. AD. SITELLAM. SORTI. VENIET. IS. IN. EAM.
 SITELLAM. MANVM. DEMITITO
 ITEAM. DEVEXAM. POPVL. OD. PRÆVARICATIONIS. CAVSA.
 FACTVM. NON. ERIT. IS. EX. HACCE. LEGE.
 EIVS. REL. APSOLVTVS. ESTO. DE. REO. CONDEMNAN. AVT.
 APSOLVTVS. ERIT. QVOM. EO. FI. L. NISEI. QVOD
 POST. EA. FECERIT. AVT. NISEI. QVOD. PRÆVARICATIONIS.
 CAVSA. FACTVM. ERIT. AV. M. QVEI. EX. H. L. CONDEMNATVS
 ERIT. Q. PRAEDES. FACITO. DET. DE. CONSILL. MAIORIS. PAR-
 TIS. SENTENTIA. QVANTLEIS. CENSVER. RIPTVM
 TRANSPITO. QVASTOR. ACCIPITO. ET. IN. TABOLEIS. POBLI-
 CEIS. SCRIPTVM. HABETO. DE. LITIBVS. AESTVMANDEIS
 ABLATVM. AVORSVM. CONCILIATVMVE. ESSE. EA. RES. OMNIS. SIM-
 PPLICETERAS. RES. OMNIS. QVOS. POST. HANCE. LEGEM. ROGATAM. CC.
 O. PARENTISVE. SVEI. QVOIVE. IPSE. PARENSVE. SVOS. HERES. SIET. LEITEM. AESTVMATAM. ESSE. QVEIVE. EIEI. IVDICEI. CONSILIOQVE. EIVS. MAIORI.
 HACCE. LEGE. IN. ARARIO. POSITA. ERIT. OB. EAM. REM. QVOD. EO. NOMINE.
 LIS. AESTVMATA. ERIT. IN. TRIDVO. PROXVMO. QVO. ITA. SATIS.
 EX. EX. HACCE. LEGE. PEQVNIAM. OMNEM. ADI. QVÆSTOREM. REDIGERE. NON.
 POTVERIT. TVM. IN. DIEBVS. X. PROXVMEIS. QVIBVS
 AESTIMATÆ. ERVNT. QVOIVS. REGIS. POPVLOVE. NOMINE. LIS. AESTVMATA.
 ERIT. LEGATI. ADESSINT. DVM. NEI. LONGIVS. C. DIES. EDAT
 EGERIT. EI. PRIMO. QVOQVE. DIE. QVÆSTOREM. SOLVERE. IVBETO. QVÆ-
 STORQVE. EAM. PEQVNIAM. EIS. SED. FRVDE. SVA. SOLVITO
 VERO. REX. HACCE. LEGE. TRIBVENDEI. CAVSA. PRODEIXERIT. IS. VTEI. QVOD.
 RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET. QVOD. EIVS. IS. REV. NON. SOLVERIT.
 AB. EIS. PR. STVMAVERIT. ET. VNDÈ. EA. PEQVNIA. REDACTE. SIET. QVAN-

9

TVMQVE. IN. EO. FISCO. SIET. QVÆSTOR. QVEI. QVOM.
 QVOD. SINE. MAI. O. PE. QV. LATVM. FIAT. PR. QVEI. EX. HACE. LEGE.
 QVÆRET. DARET. SOLVI. IVS. ERIT. ID. QVÆTOP
 RI. O. PORTEBIT. QVOM. EX. HACE. LEGE. FIERI. O. PORTEBIT. NEI.
 QVIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. PROVE
 OVCITO. NEIVE. ABDVCIER. IVBETO. NEIVE. FACITO. QVO. QVIS.
 EORVM. MINVS. AD. ID. IVDICIVM. ADESSE. POSS
 TRA. QVAM. SEI. QVID. IN. SATVRAM. FERETVR. SEI. IS. PRÆTOR.
 QVEI. EX. HACE. LEGE. QVÆRI. SE
 QVOD. EX. HACE. LEGE. FACTVM. NON. ERIT. FACIANT. FIAN-
 TVE. QVÆ. EX. HACE. LEGE. FIERI. O. PORTERES
 PVRNIVS. L. F. TR. PL. ROGAVIT. EX. VE. LEGE. QVAM. M. IVNIVS.
 D. F. TR. PL. ROGAVIT. QVEI. FORVM. EO
 DE. PRÆVARICATIONE. PRÆTOR. QVEL. EX. HACE.
 LEGE. QVÆRET. QVA. DE. RE. EL. PRÆ
 M. QVEL. CEIVIS. ROMANVS. NON. ERIT. EX. HACE. LEGE. ALTERI. NOMEN
 M. EL. EL. FILIO. GNATEIS. CEIVEIS. ROMANEI. IVSTEL. SVNTO
 QVE. DANDA SEL. QVIS. EORVM. QVEI
 ATATE. IVDEX. DEINCEPS. FACIAT. PR.
 VOLET. FACITO. VTEI. EA. OMNIA
 TRIBVNVS. PLEBEI. ROGAC
 CTIO. NEI

In altera tabulæ facie hæc sunt.

. . . . ALO. QVELAC
 IN. BIDVO. PROXSVMO. OV.
 M. ADSIGNATVM. SIET. IDQVE. QVON
 C CALPVNII. COS. FACTA. SIET. QVOD. EIVS. POSI
 MERO. SCRIPTVS. EST. DATVS. ADSIGNATVS. EST. QVODVE. EIV
 O. EDICTO. VTEI. IS. QVÆ. AB. BONORVM. EMTORE. MAGISTRO. CVRATO
 CVM. NEIVE. EMPTVM. NEIVE. ADSIGNATVM. ESSE. NEIVE. FVISSE. IVDICATO. Q
 VE. AGER. PVBLICE. NON. VENIET. DARE. REDDERE. COMMVTARE.
 QVE. LICETO. II. VIR. Q
 ET. NEIVE. VNIVS. HOMINIS. NOMINE. QVOI. EX. LEGE. RVBRIA.
 QVÆ. FVIT. COLONO. EIVS. QVEL
 MERO. SCRIPTVS. EST. AGRVM. QVEL. IN. AFRICA. EST. DARE. O-
 PORTEBIT. LICVITVE. AMPLIVS. IVG. CC. IN
 CENDAE. IN. AFRICA. HOMINVM. IN. COLONIAM. COLONIASVE.
 DEDVCI. OPORTVIT. LICVITVE. II. VIR. QVEI.
 S. AGR. EX. II. LEGE. ADIOVDICARI. LICEBIT. QVOD. ITA. COMPE-
 RIETVR. ID. EL. HEREDEIVE. EIVS. ADSIGNATO. ESSE. IVDICATO
 EST. AB. EO. QVOIVS. EIVS. AGR. LOCEL. HOMINVS. PRIVATI. VEN-
 DITIO. FVIT. TVM. QVOM. IS. EVM. AGRVM. LOCVM. EMIT. QVI
 NEQVE. HERES. EIVS. NEQVE. QVOI. IS. HERES. ERIT. ABALIENAVE-
 RIT. QVOD. EIVS. AGR. LOCEL. ITA. PLANVM. FACTVM. ERIT. II. VIR. ITA
 AGER. LOCVS. QVI. EL. EMPTVS. FVERIT. PVBLICE. VENIET. TAN-
 TVNDEM. MODVM. AGR. LOCEL. DE. EO. AGRO. LOCO. QVELAGER. LO
 SCRIPTVM. EST. ESTO. QVOI. COLONO. EIVE. QVEI. IN. COLONEI.
 NVMERO. SCRIPTVS. EST. AGER. LOCVS. IN. EA. CENTVRIA. SVPSI-
 CIVOV
 VS. H. VIR. QVEL. EX. H. LEGE. FACTVS. CREATVSVE. ERIT. RED-
 DITO. QVOI. COLONO. EIVE. QVEL. IN. COLONEI. NVMERO.
 SCRIPTVS. EST. FVITVE
 TO. QVOI. EIQVE. ITA. REDDIDERIT. EL. ADSIGNATVM.
 FVISSE. IVDICATO. QVOI. AGRVM. DE. EO. AGRO. QVEL. AGER. IN. A-
 FRICA.

FRICA. EST. QVEI. COLONO. E
 VS. PROCVRATOREVE. EIVS. HEREDIVE. QVOIVS. EORVM. DE.
 EO. AGRO. QVELAGER. IN. AFRICA. EST. PRO. EO. AGRO. H. VIR. RED-
 DITO. QVOLITA. REDDIDERIT
 NIAM. POPVLO. EX. EID. MART. QVÆ. POST. EA. QVAM.
 VECTIGALIA. CONSTITENT. QVE. POST. H. L. R. PRIMVM. CONSISTENT.
 PRIMÆ. ERVNT.
 IE. IN. H. L. S. E. IS. QVEI. PEQVNIAM. POPVLO. DARE. DEBE-
 BIT. EI. QVEI. EO. NOM. NE. AB. POPVLO. MERCASSITVR. OB. EAM. REM.
 PEQVNIAM. EI. NEI
 QVÆ. PRO. AGREIS. LOCEIS. EDIFICIEIS. QVEI. S. S. S. POPV-
 LO. DEBITVR. DEBITVRVE. ALITER. EXSIGATVR. ATQVE. VTEIQVE.
 IN. H. L. S. EST.
 VÆ. S. S. S. ARB. PR. QVEI. IN. TE. CEIVES. TVM. ROMÆ.
 IVS. DEICET. SATIS. SVPSIGNATO. PR. QVEI. INTER.
 CEIVES. POMÆ. IOVS. DE
 E. AGRVM. LOCVM. QVO. PRO. AGRO. LOCO. SATIS. EX. H. L.
 ARB. PR. SVBSIGNATVM. NON. ERIT. PEQVNTIA. PRESENTI. VENDI-
 TO QVE
 IS. LIBEREIS. IN. AFRICA. SVNT. QVEI. S. ORVM. AMEICI-
 TIAM. POPVLLI. ROMANEI. BELLO. POLNICIO. PROXSVMO. MANSE-
 RVNT. QVEIVE
 OCVS. PERFVGIS. ASSIGNAT. VSVE. EST. CIVIS. ROMANEI. EX.
 H. L. FACTVM. ERIT. QVO. PRO. AGRO. LOCO. AGER. LOC
 LEGE. LIVIA. FACTEI. CREATIVE. SVNT. FVERVNIVE. EIS.
 HOMINIBVS. AGRVM. IN. AFRICA. DEDERVNT. ADSIGNAVERV
 Q. E. E. V. II. VIR. QVEI. EX. H. L. FA-
 CTVS. CREATVSVE. ERIT. IS. FACITO. IN. DIEBVS. CC. L. PROXSV-
 MEIS. QVIBVS. H.
 AMPSITANORVM. LEPTITANORVM. AQVILITANORVM.
 VSALITANORVM. TEVBALENSIVM. QVOM. IN. AMEICITIAM. P.
 QVE. EVM. AGRVM. LOCVM. QVEM. II. VIREI. EX. H. L.
 STIPENDIARIEIS. DEDERIT. ADSIGNAVERITVE. QVOD. EX. H. L.
 IN. EO.
 E. EVM. AGRVM. LOCVM. QVEM. X. VIREI. QVEI. EX. H. L.
 LIVIA. FACTI. CREATIVE. FVERVNT. VTI. CENSIBVS. RELIQVE
 POSSIDEBIT. FRVETVRVE. PRO. EO. AGRO. LOCOWEIVE.
 VECTIGAL. NEIVE. DECVMAS. NE. SCRIPTVRAM. QVOD. POST.
 M. AGRVM. LOCVM. CEIVIS. ROMANVS. EX. H. L. POSSIDE-
 BIT. DARE. OPORTEBIT. PR. QVOIVS. ARB. PRO. AGRO. LOCO
 SIT. QVOMINVS. EX. H. L. PRÆDIVM. QVEI. QVOMQVE. VELIT.
 SVPSIGNET. PEQVNIAMVE. SOLVAT. PRAESQVE. QVE
 S. AGR. EDIFICI. LOCL. VECTIGALIBVSVE. PVBICEIS.
 FRVENDEIS. LOCANDEIS. VENDVNDEIS. LEGEM. DEIX
 IN. EO. AGRO. PASCITO. QVE. VECTIGALIA. IN. A-
 FRICA. PVBLICA. POPVLLI. ROMANI. SVNT. QVA
 PVBLICA. POPVLLI. ROMANI. IN. AFRICA. SVNT. ERVNTVE.
 VECTIGALIA. FRVENDA. LOCABIT. VENDETVE.
 M. DEIXERINT. NEIVE. QVOI. IN. EIS. AGREIS. PEQVS. IN-
 CETVR. SCRIPTVRÆ. PECORIS. LEGE. DE
 AGRO. ANTE. QVAM. CARTAGO. CAPTA. EST. FVERVNT.
 EAE
 NEIVE. REDDITO. NEIVE. ADIVDICATO. QVEI. EAM.
 REM

... MODVS. AGRI. D. L. EO. AGRO. QVET. EIS. PVBLICE.
 ... 3. EVM. AGRVM. LOCVM. POSSESSIONE.
 ... A. RE. IMIOVS. ADITVM. ERIT.
 ... DARI. REDDI. ADSIGNAR.
 ... S. FRVCTVS.

Nec inutile fuerit legum antiquarū particulas quasdam per libros fufas colligere: inde enim vetus earum conceptio magis ac magis illucifcet. Festus planè Pomp. in verbo, *Sacramentum*, legis à L. Papyrio Tribuno pl. late hæc verba refert: QVICVMQVE PRÆTOR POSTHAC FACTVS ERIT, QUI INTER CIVES IVS DICET, TRES VIROS POPVLVM ROGATO, IIQVE TRES VIRI QVICVMQVE FACI. ERVNT, SACRAMENTA EXIGVNTO, IVDICANTOQVE; EODEMQVE IVRE SVNT, VTI EX LEGIBVS, PLEBISQVE SCITIS EXIGERE, IVDICAREQVE, ESSEQVE OPORTET. Idem in verbo *Publica pondera*, aliud quoque plebiscitum citat de ponderibus, in quo post definitam ponderum quantitatem postremo capite hæc habebantur. SI QVIS MAGISTRATVS ADVERSVS HÆC D. M. PONDERA MODIOSQVE VASAQVE PVBLICA, MODICA, MINORA, MAIORAVE FAXIT, IVSSITVE RE FIERI, DOLVMVE ADDVIT, QVOD EA FIANI, EVM QVIS VOLET MAGISTRATVS MVLTARETVR, DVM MINORE PATRISEFAMILIAS TAXAT, LICETO: SIVE QVIS IN SACRVM IVDICARE VOLVERIT, LICETO. Censorinus etiam in lib. de die Natali cap. xix. auctor est M. Plectorium Tribuno pl. scitum tulisse in quo scriptum erat, PRÆTOR VRBANVS QUI NVNC EST, QUIQVE POSTHAC FVERIT DVOS LICTORES APVD SE HABETO: VSQVE SVPREMAM, (sic enim legendum videtur) AD SOLIS OCCASVM IVS INTER CIVES DICITO. Legis verò Agrariæ à P. Scruilio Rullo Trib. pl. propositæ Cicero in suis de ea lege Orationibus hæc verba commemorat. *Primo capite iubebat* TRIBVNVM PL. QUI EAM LEGEM TVLISSET, CREARE DECENVIROVS PER TRIBVS. SEPTEM DECEM, VT QVEM NOVEM TRIBVS FECISSENT, IS DECENVIR ESSET. Aliis capitibus iubebat COMITIA DECENVIRIS CREANDIS HABERE IPSVM, QUI LEGEM TVLISSET, DECENVIRVM ETIAM PROFITERI *iubebat, legēque Curiata Decenviros ornat, eamque legem ab eo prætoris QUI ESSET PRIMVS FACTVS, FERRI iubebat, vt II DECENVIRATVM HABERENT, QVOS PLEBS DESIGNASSET.* Eius legis caput præcipuum ita concipiebatur, QVÆ POST C. MARIVM, CN. PAPHIVM CARBONEM COSS. PVBLICE DATA, ADSIGNATA, VENDITA, CONCESSA, POSSESSA SVNT, EA OMNIA EO IVRE SINT, QVO QVÆ OPTIMO IVRE PRIVATA SVNT. Alio capite etiam cauebatur, QUI AGRÏ, QVÆ LOCA, QVÆ ÆDIFICIA, ALIVDVE QVID EXTRA ITALIAM QVOD POPVLI RO. FACTVM SIT L. SYLLA, ET POMPEIO COSS. AVT POSTEA, DECENVIRIS VENDERE LICEAT, vbi obseruanda sunt verba hæc, AGRÏ LOCA, ÆDIFICIA, quæ & in plebiscito Thormensi & in vtroq; legis Thormi fragmento coniunguntur. Sed & veteris cuiusdam legis fragmentum hoc Frontinus lib. II. de Aquæduct. recitat. NE QVIS AQVAM OLETATO DOLO MALO VBI PVBLICE SALIT: SI QVIS OLETARIT, SESTERTIORVM X. MILLIVM MVLTA ESTO. In Epistola quoque Cælij ad Ciceronē caput legis refertur, in quo erat, QVOD EORVM IVDICVM MAIOR PARS IVDICARIT, ID IVS RATVM ESTO. Necnō legis Aquiliæ capita duo Caius & Vlpianus memorant, ille in L. 2. hic in L. si feruus §. huius legis D. ad L. Aquil. quibus cauebatur, QVI SERVVM, SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE, QVADRVPEDEM VEL PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI EVIT, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO. ADVERSVS INFICIANTEM. IN DVPLVM ACTIO ESTO. CETERARVM REVM ERÆTER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVOD VSERIT, FREGERIT, RVPERIT

RIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT IN DIEBVVS TRICINTA PROXIMIS, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO.

Legis etiam Falcidiæ Paulus duo capita recenset: primo capite liberam legandi facultatem dabat vsque ad dodrantem, in hunc modum,

QVI CIVES RO. SVNT, QUI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM EASQVE RES QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT. Secundo verò cap. modū legatorū constituēbat his verbis, QVICVMQVE CIVIS RO. POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR LEGATVM, NE MINVS QVAM QVARTAM PARTEM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO, ISQVE HERES QUI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS, DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE QVAM DAMNATVS EST.

Legis Corneliæ de veneficiis Cicero in Orat. pro Cluent. hæc verba adducit.

IVDEX QVÆSTIONIS. CVM HIS IVDICIBVS QUI EI OBVENERINT, QVÆRITO DE VENENO, QVICVMQVE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT, DEQVE EIVS CAPITE QVÆRITO, QUI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATVOR PRIMIS, QUIVE QVÆSTOR TRIBVNVSVE PL. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT, QUI EORVM COIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR.

Ex lege Iulia de maritandis ordinibus Paulus in L. lege Iulia D. de ritu nuptiarum caput citat, quoeauebatur,

QVI SENATOR EST, QUIQVE FILIVS NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST, ERIT: NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABEAT LIBERTINAM, AVT EAM QVÆ IPSA, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO, NATA, LIBERTINO EIVS QUI IPSE CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO: NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

Idem in L. qui libertinus D. de oper. libert. aliud eiusdem Legis Iuliæ & Papiæ caput adfert in hæc verba,

QVI LIBERTINVS DVO PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT: PRÆTER EVM QUI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QUIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT: NE QVIS EORVM OPERAS DONI, MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAUSA PATRONO, PATRONÆ, LIBERISVE EORVM DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRÆSTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, LIBERABITVR OPERARVM OBLIGATIONE.

Legis etiam Iuliæ de adulteriis hæc à Iureconsultis sub Tit. ad L. Iul. de adulter. capita referuntur.

NE QVIS POSTHAC STVPRVM ADVLTERIVM FACITO SCIENS DOLO MALO.

PATER QUI IN POTESTATE HABET, SI IN FILIA ADULTERVM DEPREHENDERIT, DOMI SVI; GENERIVE SVI IVS OCCIDENDI HABET, DVM INCONTINENTI FILIAM OCCIDAT.

VIRO DEPREHENSVM DOMI SVÆ, IN ADULTERIO VXORIS EVM QUI LENO FVERIT, QVIVE ARTEM LVDICRAM ANTE FECERIT, INVE SCENAM SALTANDI CANTANDIVE CAUSA PRODIERIT, IVDICIOVE PVBLICO DAMNATVS, NEQVE IN INTEGRVM RESTITVTVS ERIT, QVIVE LIBERTVS EIVS MARITI, VXORISVE PATRIS, MATRIS, FILII, FILIÆ, VTRIVS EORVM FVERIT, QVIVE SERVVS ERIT, IMPVNE OCCIDERE LICETO. MARITVS QUI HORVM QVEM OCCIDERIT VXOREM SINE MORA DIMITTAT.

VIRO ADULTERVM IN VXORE SVA DEPREHENSVM QVEM AVT NOLIT, AVT NON LICEAT OCCIDERE, RETINERE HORAS DIVINAS NOCTURNASQVE CONTINVAS NON PLVS QVAM VIGINTI TESTANDÆ EIVS REI CAUSA SINE FRAYDE SVA IVRE LICEAT.

MARITO QUI ADULTERVM IN DOMO DEPREHENSVM DIMISERIT, VXOREMQVE RETINVERIT, QVIVE QVESTVM EX VXORIS ADULTERIO FECERIT HAC LEGE TENETOR.

ADULTERII DAMNATAM SI QVIS VXOREM DVXERIT HAC LEGE TENETOR.

QUI PRETIUM PRO COMPERTO STVPRO ACCEPERIT, DOMVMVE SVAM, VT STVPRVM ADULTERIVMVE CVM ALIENA MATREFAM; VEL CVM MASCVLO FIERET SCIENS PRÆBVERIT, HAC LEGE TENETOR. SI SERVVS ADULTERII ACCVSETVR, ET ACCVSA TOR IN EO QVESTIONEM HABERI VELIT, DVPLVM PRETIUM DOMINO PRÆSTET.

NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QUI TVM SINE DECRETATIONE REIPVB. CAUSA ABERIT.

In fragmentis quoque Iureconsultorum cum Mosis legibus collatis quædam extant veterum legum reliquia: Vlpiani quidem lib. vii. de officio Proconsulis, sub titulo de sicariis & veneficis verba hæc sunt: *Capite primo legis Cornelia de sicariis cauetur,*

VT IS PRÆTOR IVDIXVE QVESTIONIS CVI SORTE OBENERIT QVESTIO DE SICARIIS, EIVS QVOD IN VRBE ROMA PROPIVS MILLE PASSVS FACTVM SIT, VTI QVÆRAT CVM IVDICIIVS QUI EI EX LEGE SORTE OBVENERINT, DE CAPITE EIVS QUI CVM TELO AMVLAVERIT HOMINIS NECANDI, FVRTIVE FACIENDI CAUSA, HOMINEMVE OCCIDERIT, CVIVS ID DOLO MALO FACTVM FVERIT. Ex eodem Vlpiano lib. ix. de officio Proconsulis ad L. Iuliam de vi publica & priuata hæc citantur. *Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur iniuris: Capiti octogesimo & vii. & cap octogesimo vltimo in hæc verba,*

HOMINIBVS HAC LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICERE NE LICETO, QUI SE AB EO PARENTEVE EIVS LIBERTOVE, CVIVS EORVM LIBERTVS LIBERTAVE ERIT, QVIVE IMPVBES ERIT, QVIVE EORVM IN INTEGRVM RESTITVTVS NON EST, QVIVE IN VINCVLIS CVSTODIAQVE PVBLICA ERIT, QVIVE DEPVGNANDI CAUSA AVCTORATVS ERIT, QVIVE BESTIAS DEPVGNARE LOCAVIT, LOCAVERIT PRÆTERQVAM QUI IACVLANDI CAUSA AD VRBEM MISSVS EST, ERIT, PALAMVE CORPORE QVESTVM FACIET, FECERIT: QVIVE OB TESTIMONIVM DICENDVM PECVNIAM ACCEPISSE IVDICATVS ERIT, NEVE QVIS EORVM HAC LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICAT. HOMINES INVITI TESTIMONIVM NE DICANT, QUI SOBRINVS EST EI REO PROPIOREVE COGNATIONE CONIVNGTVS, QVIVE SOCER, GENER, VITRICVS, PRIVIGNVSVE EIVS ERIT.

Cui

Cui coniungenda sunt quæ Callistratus in l. 3. §. lege. D. de testib. ita scribit, *Lege Iulia de vi cauetur*, NE HAC. LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICERE LICEAT, QUI SE AB EO PARENTEVE EIVS LIBERAVERIT: QVIVE IMPVBES ERVNT, QUIQVE IVDICIO PVBLICO DAMNATVS ERIT, QUI EORVM IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT, QVIVE IN VINCVLIS CVSTODIAVE PVBLICA ERIT: QVIVE AD BESTIAS VT DEPVGNARET SE LOCAVERIT, QVÆVE PALAM QVESTVM FACIET, FECERIT, QVIVE OB TESTIMONIVM DICENDVM VEL NON DICENDVM PECVNIAM ACCEPISSE IVDICATVS VEL CONVICTVS ERIT.

Eiusdem planè legis Iulianæ de vi publica vestigia, in his quæ subicci Iureconsultorū verbis agnosci possunt:

Lege Iulia, aiunt illi, fenctur, QUI ARMA, TELA, DOMI SVÆ, AGROVE, IN VILLA, PRÆTER VSUM VENATIONIS VEL ITINERIS VEL NAVIGATIONIS COEGERIT. QUI TVRBÆ SEDITIONISVE FACIENDÆ CONSILIVM INERIT, SERVOSVE, AVT LIBEROS HOMINES IN ARMIS HABVERIT. QUI PVBES CVM TELO IN PVBLICO FVERIT. QUI PESSIMO EXEMPLO CONVOCATV, SEDITIONE VILLAS EXPVGNAVERIT, ET CVM TELIS ET ARMIS BONA RAPVERIT. QUI EX INCENDIO RAPVERIT ALIQVID PRÆTER MATERIAM. QUI PVERVM VEL FEMINAM VEL QVEMQVAM PER VIM STVPRAYERIT. QUI IN INCENDIO CVM GLADIO AVT TELO RAPIENDI CAUSA FVIT, VEL PROHIBENDI INERIT RES SVAS SERVARE. QUI HOMINIBVS ARMATIS POSSESSOREM DOMO AGROVE SVO, AVT NAVI SVA DEICERIT, EXPVGNAYERIT CONCVRSV, VTIVE ID STARET HOMINES COMMODAVERIT. QUI COETV, CONVERSV, TVRBA, SEDITIONE INCENDIVM FECERIT, QUIQVE HOMINEM DOLO MALO INCLVSERIT, OBSEDERIT, QVIVE FECERIT QVO MINVS SEPELIATVR, QVO MAGIS FVNVS DIRPIATVR, DISTRAHATVR: QVIVE PER VIM SIBI ALIQVEM OBLIGAYERIT, QUI VACANTEM MVLIEREM RAPVERIT, VEL NVPTAM. QUI CVM IMPERIVM POTESTATEMVE HABERET, CIVEM RO. ADVERSVS PROVOCATIONEM NECAVERIT, VERBERAVERIT, IVSSERITVE QVID FIERI, AVT QVID IN COLLVM INIECERIT VT TORQVEATVR. QUI LEGATOS ORATORES, CÔMITESVE PVLSAVERIT, SIVE ILLIS INIVRIAM FECERIT. QUI DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS IVDICIA TVTO EXERCEANTVR, AVT IVDICES VT OPORTET IVDICENT. VEL QUI POTESTATEM IMPERIVMVE HABEBT ALITER QVAM EI IVS ERIT DECERNAT, IMPERET, FACIAT. QUI LVDOS PECVNIAMVE AB ALIQVO INVITO POLLICERI PVBLICE PRIVATIMVE PER INIVRIAM EXEGERIT. QUI CVM TELO DOLO MALO IN CONCIONE FVERIT, AVT VBI IVDICIUM PVBLICE EXERCEBITVR. QUI CONVOCATIS HOMINIBVS VIM FECERIT QVO QVIS VERBERETVR ET PVLSETVR, NEQVE HOMO OCCISVS SIT. NE QVIS REVM VINCIAT IMPEDIATVE QVOMINVS ROMÆ INTRA CERTVM DIEM ADSIT.

Ex L. Iulia de vi priuata hæc in libris nostris restant. *De vi priuata damnati pars tertia bonorum, Lege Iulia de vi priuata, publicatur: & cautum est*, NE SENATOR SIT, NE DECVRIO, AVT VLLVM HONOREM CAPIAT, NEVE IN EVM ORDINEM SEDEAT, NEVE IVDIX SIT.

Paulus etiam ex lege Iulia iudiciaria hæc refert in L. lege Iulia D. de testib.

LEGE IVLIA IVDICIORVM PVBLICORVM cauetur, NE INVITO DENVTIETVR VT TESTIMONIVM LITIS DICAT ADVERSVS SOCIORVM, GENERVM, VITRICVM, PRIVIGNVM, SOBRINVM, SOBRINAM, SOBRINO GNATVM, EOSVE QUI PRIORE GRADV SINT. ITEM NE LI-

BERTO IPSIVS LIBERORVM EIVS, PARENTIVM, VIRI, VXORIS, ITEM PATRONI PATRONÆ: ET VT NE PATRONI PATRONÆ ADVERSVS LIBERTOS, NE QVE LIBERTI ADVERSVS PATRONVM COGANTVR TESTIMONIYM DICERE.

Sollemnia alia legum verba in illis quæ supra protuli exemplis facile quilibet minimè supinus & dormitans lector obseruabit. Ac ne quid ex toto hoc genere prætercatur, illud addam, vtriusque legis Corneliæ de Sicariis & Falsis multa capita ab iisdem Iureconsultis describi sub Tit. ad L. Cornel. de Sicar. & de fals. Itidemque legis Pompeiæ de Parricidiis verba quædam haberi in L. i. D. de L. Pomp. de Parricid. sed & legis Iuliæ repetundarum & peculatus & de annonâ ipsamet verba referri sub Rubricis eorum legum. Ad has etiam legum formulas pertinent quæ Agellius lib. vii. cap. iii. ex oratione Catoonis, quæ inscribebatur pro Rhodiensibus, citat. *Quid nunc & quæ tandem lex est iam averta, quæ dicat: SI QVIS ILLVD FACERE VOLVERIT, MILLE NVMIS D T M IDIVM FAMILIÆ MVLT A ESTO. SI QVIS PLYS QVINGENTA IVGERA HABERE VOLVERIT, TANTA POENA ESTO. SI QVIS MAIOREM PËCVDVM NVMERVM HABERE VOLVERIT, TANTVM DAMNAS ESTO.* Huc etiam spectant quæ Cicero in Orat. pro C. Rabirio Posth. ita scribit: *Glaucia solebat homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, ut cum lex aliqua citaretur, primum versum attenderet: Si esset, DICTATOR, CONSVL, PRÆTOR, MAGISTER EQVITVM, nihil laboraret, sciret legem nihil ad se pertinere: sin esset, QVICVMQVE POST HANC LEGEM, videret, ne qua noua questione alligaretur. Qua verborum varietate ipsa quoque Senatorum consulta distincta fuisse idoneis auctoribus euincam. De prioris enim specie testis est Liuius lib. xli. cum ait, Ad legem & edictum Cos. S. C. adiectum est: ut DICTATOR, COS. INTERREX, CENSOR, PRÆTOR QVI NVNC ESSET APVD FORVM, DARENT OPERAM, VT QVI MANVMITTERETVR IN LIBERTATEM VINDICARETVR, VT IVSIVRANDVM DARETVR, QVI EVM MANVMITTERET, CIVITATIS MVTANDÆ CAUSA MANV NON MITTERT: QVI ID NON IVRARETVR, EVM MANVMITTENDVM NON CENSERVNT.* De posteriore verò testis est Cicero lib. iiii. Epist. ad Attic. *Senatusconsultum quod hic Cos. de provinciis fecerunt, QVICVMQVE POST HAC, notum tibi.* Fragmenta etiam Clodianæ legis qua Cicero vrbe pulsus est non omittam. Rogationem quidem fuisse huiusmodi, VELITIS IVBEATIS QVIRITES VT M. TVLLIO IGNI, AQUA, TECTO INTERDICTVM SIT? Cicero in Orat. pro Domo sua testatur. Ipsi vero legis sententiam Plutarchus in Cicero sic perstringit. *Επιτηραν αυτω φιλως ψυφον ο Κλαδιος, & αλεγμαμα περιθνηε, Ειργαζην πυρος & υδατος τον αυτον & μη παρεχεν στρον εντος μιλεων πεντακοσιων Ιταλιας.* Plenius Dio lib. xxxviii. *Και ητε ουσια αυτου (de Cicero loquitur) εδημειθη, & η οικια ασπερ Ινος πολεμικη κατασχεθη, τότε εδαφος αυτου ες νεων Ελευθερίας ανεβηκεν.* Αυτω τε εκεινω η τε φυγη επεπιμυθη & η εν τη Σικελια αλεγεινιβη επεβηθη περιχλις τε γαρ & επακαοσις & πεντηκοντα σαιδεις υπερ την ρωμην υπερωραθη & αροσπεκμη ρυχθη, ην εε δη ποτε εντος αυτων φανειν, & αυτος & οι υποδεξαμενοι αυτον ανα πι δινωλονται. Ad quam postremam clausulam respicit Cicero Epist. iiii. lib. iii. ad Attic. scribens ea rogatione cautum fuisse, vt ei vltra quadringenta millia liceret esse. Eidem verò rogationi additum fuisse, NE AVSPICIA VALERENT, NE QVIS OBNVNTIARETVR, NE CONCILIO AVT COMITIIS, NEVE LEGI INTERCEDERE LICERET, VT OMNIBVS FESTIS DIEBVS LEGEM FERRI LICERET, NE QVIS AD SENATVM REFERRET, NE QVIS DECERNERET, NE QVIS DISPVTARETVR, NE LOQVERETVR, NE PEDIBVS IRET, NE SCRIBENDO ADESSET, Cicero pro Sextio & Orat. post reditum in Senatu queritur: idque vt indignum facinus infectatur, quod omnia iura religionum, auspicio, potestatum, omnes leges quæ erant de iure & de tempore legum rogandarum factio Clodiana delcuisset. Hoc & Dio. lib. xxxviii. attingit his verbis. *Εισπηγε, ΜΗΔΕΝΑ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ εν ταυς ημερας, εν αυς ψηφισασθαι τι τον δημον αναγκαιον ειν, τα εκ της ερανθ γνομνα παρατηρειν.*

Sed de legibus satis. Ad Senatorum formularum formulas transcamus, in quas antequam ingrediar, prius est vt Curia fores aperiam, receptaque in Senatu conuocando, relationibus

bus Consulatum, rogandis dicendisque sententiis, & aliis quæ in Senatu habendo contingebant, verba exponam. Cõstat, Edicto vt plurimum Senatores in Curiam vocatos. Cornel. Tacit. lib. i. de Tiberio. *Ambiguus imperandi, ne Edictum quidem quo Patres in Curia vocabat, nisi Tribunicie potestatis præscriptione posuit.* Eius verò Edicti primis Reipub. temporibus sollemnia verba hæc fuisse inuenio, QVI PATRES QVIQVE CONSCRIPTI: postea verò additum, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Liuius lib. ii. *Inde fertur, vt in Senatum vocarentur, QVI PATRES QVIQVE CONSCRIPTI ESSENT: Conscriptos videlicet in nouum Senatum lectos appellabat.* Fest. Pomp. lib. xv. *QVI PATRES, QVI CONSCRIPTI, vocati sunt in Curiam, quo tempore regibus vrbe expulsis P. Valerius Consul propter inopiam Patriciorum ex plebe adlegit in numerum Senatorum trecentorum, & duo genera appellata sunt.* Postea verò mutatam formulam, & dici ceperunt, QVI SENATORES. QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET, idem Festus in verbo, Senatores, tradit his verbis. *SENATORES à senectute dici satis constat: quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio Reipub. administraret. Itaque etiam PATRES appellati sunt: & nunc cum SENATORES ADESSE iubentur, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET, quia ij qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt, & in Senatu sententiam dicunt, & non vocantur Senatores antequam in senioribus sint censi.* Liuius lib. xxxiii. *Cos. edixerunt, quoties Senatum vocassent, vt SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICERET, ad portam Capenam conuenirent.* Quo translatio edicto Consules cum in Curiam vocabant Senatores, prisca consuetudinis seruandæ causa, suis etiamnum temporibus vsos fuisse Agellius lib. iiii. cap. xviii. docet. Eodem porro loquendi genere & in aliis edictis utebantur. Liuius lib. xxxvi. Pub. Cornelium Consulem edixisse refert, vt QVI SENATORES ESSENT, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICERET, QVIQVE MINORES MAGISTRATVS ESSENT, NE QVIS EORVM LONGIVS AB VRBE ROMÆ ABIRET, QVAM VNDE EO DIE REDIRE POSSET. Edicti verò solitum, vt ADESSENT, & interdum vt ADESSENT FREQUENTES, præscribitque consueuissè diè quo adessent, his quæ subiecti testimoniis planè fiet. Cic. in Epist. ad Brutum. *Cum Tribuni pl. edixissent, SENATVS ADESSET AD XIII. KAL. IANVAR.* Idem I. in Anton. Orat. *Ecce enim, KAL. IVNIIS, QVIBVS VT ADESSEMVS EDIXERAS, mutata omnia.* Rursus III. Philipp. *Cum tot edicta proposuisset, edixerit, vt ADESSET SENATVS FREQUENS AD VIII. KAL. DECEMBR.* Quo loco etiam recenset clausulam quandam edicti Antoniani. Sequitur enim, *At quomodo edixit? Hæc sunt opinor verba in extremo, SI QVIS NON ADFVERIT HVNC EXISTIMARE OMNES POTERVNT, ET INTERITVS MEI ET PERDITISSIMORVM CONSILIORVM AVCTOREM FVISSE.* Et aliquo post interuallo, *Ac ne sine causa videretur edixisse, vt SENATVS ADESSET, CVM DE REPV. RELATVRVS FVISSET.* Idem Cic. lib. ix. Epist. ad Attic. *Senatum velle se FREQUENTEM ADESSE, etiam Formius proscribi iussit.* Liuius lib. xxviii. *Inde præmissis edicto, vt TRIDVO POST FREQUENS SENATVS AD ADEM. BELLONÆ ADESSET.* Interdum verò Edicto significabatur, qua de re patres consulendi erant. Cuius generis edictum Sueton. in Iulio cap. xxviii. ita memòrat. *M. Cl. Marcellus Consul, edicto præfatus, DE SVMMA SE REP. ACTVRVM, retulit ad Senatum vt ei succederetur ante tempus: quoniam bello confecto pax esset, ac dimitti deberet victor exercitus.* Accedat Tibetij edictum quo post Augusti excessum Senatores in Curiam vocauit, de quo ita Tacitus lib. i. *Verba edicti fuere pauca, & sensu permodesto, DE HONORIBVS PARENTIS CONSVLTVRVM: NEQVE ABSCEDERE A CORPORE: IDQVE VNVM EX PVBLCIS MVNERIBVS VSRPARE.*

Sollemne autem fuisse in relationibus Consulū ita præfari, QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX FORTVNATVM AC SALVTARE SIT, indicat Tranquillus in Calig. cap. xv. narrans auctorem fuisse Caligulam vt relationibus Consulū adiceretur, QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT CAIO CÆSARI, SORORIBVSQVE EIVS. Id quod omnibus rebus agendis præfari veteres consueuissè lib. i. demòstrauimus.

strauimus, Atque ita Liuius lib. XLII. *Patres*, ait, QVOD FAVSTVM FELIX QVE POPVLO RO. ESSET, CENTVRIATIS COMITIIS PRIMO QVOQVE DIE AD POP. FERRE COS S. *iusserunt*. Relationis utiq; Consularis formula erat, QVID FIERI PLACET? Indicat Liuius lib. VIII. Consule ita loquentē faciēs, QVONIAM AVCTORES DEFECTIONIS MERITAS POENAS ET AB DIIS IMMORTALIBVS ET A VOBIS HABENT, PATRES CONSCRIPTI, QVID PLACET DE INNOXIA MVLTITVDINE FIERI? Sallust. in bello. Catilinar. *Consul vbi ea parari cognouit, dispositis presidis, uti res atque tempus monebat, conuocato Senatu, refert*, QVID DE HIS FIERI PLACEAT, QUI IN CVSTODIAM TRADITI ERANT. Idem in bello Incurthino. *Senatus a Bestia consultus est*, PLACERET NE LEGATOS IVGVRTHÆ RECIPI MOENIBVS. Cic. III. in Catil. Orat. *Indiciis expositis, atque editis, VIRITES, Senatum consului de SVMMA REP. QVID FIERI PLACERET.* Liuius lib. II. *Omniū actiōum in Senatu primam habuit pro victore populo, retulique, QVID DE NEXIS FIERI PLACERET.* Idem lib. III. *Et cum magno certamine obtinisset, VI CONSVLERENTVR PATRES, Consulūmne an Tribunorum PLACERET COMITIA HABERI.* Iulius Capitolinus in Maximinis. *Item Cos. vetulit P. C. DE MAXIMINIS QVID PLACET? Responsum est, HOSTES, HOSTES.* Eadēque verborum figura Liuius lib. VIII. Latinorum Prætorum relationē concipit. Nam cum illi Romæ euocati essent, priusquā proficiscerentur concilio habito euocatos se ab Senatu Ro. & quæ secūa sibi iri crederēt docuerūt, & quidnā ad ea responderi placeret retulerunt. Dein cum aliud alij censerent, tum Annium vnum ex Prætoribus, qui relationis auctor erat, dixisse Liuius narrat, *Quamquam ipse ego retuli, QVID RESPONDERI PLACERET.* Plin. Epist. v. lib. VI. de Licinio Nepote, *Addidit etiā petendū a Cos. ut referrent sub exemplo legis ambitus, de lege repetundarū, AN PLACERET IN FVTVRVM AD EAM LEGEM ADICI, VT SICVT ACCVSATORIBVS INQVIRENDI TESTIBVSQVE DENVTIANDI POTESTAS ESSET EX EA LEGE, ITA REIS QVOQVE FIERET.* Qu. Curtius lib. VI. *Consilium Græcorum, QVID FIERI PLACERET, consulit.*

Interdum etiam his verbis utebantur, QVID VIDETVR? ut ostendit Capitolinus in Maximinis, cū ait, *Itē Consul dixit, DE AMICIS MAXIMINI QVID VIDETVR? Acclamatiū est, HOSTES, HOSTES.* Trebell. Pollio in Valeriano Senatusconsultum citat, in quo Prætoris relatio est huiusmodi. QVID VOBIS VIDETVR PATRES CONSCRIPTI DE CENSORE DELIGENDO? Idem in Probo. *Die III. Non. Februar. in aede Concordiæ, inter cetera Ælius Scorpionus Consul dixit, AVDISTIS P. C. LITERAS AVRELI VALERII PROBI, DE HIS QVID VIDETVR?*

Erat & alia relationum formula huiusmodi, REFERIMVS AD VOS P. C. Cuius exēpla aliquot ē Senatus actis prōpra Trebelli^o Pollio suppeditat. In Tacito nāque hæc leguntur, *Die VII. Kal. Octob. cum in Curia Pōpiliāna ordo amplissimus consedisset, Velleius Cornificius Gordianus Cōsul dixit, REFERIMVS AD VOS P. C. QVOD SÆPE RETVLIMVS: IMPERATOR EST DELIGENDVS: EXERCITVS SINE PRINCIPE RECTE DIVTIVS STARE NON POTEST, SIMVL QVIA COGIT NECESSITAS.* Idem in Aureliano, *Die III. Id. Ianuar. Sabinus Prætor urbis dixit: REFERIMVS AD VOS P. C. PONTIFICVM SVGGESTIONEM ET AVRELIANI PRINCIPIS LITERAS, QVIBVS IVBETVR, VT INSPICIANTVR FATALES LIBRI, QVIBVS SPES BELLI RENVTIANDI SACRATO DEORVM IMPERIO CONTINENTVR. Quibus congruit quod Liuius lib. XXXIX. de L. Porcio Cos. ita scribit: *Conuocatis patribus REFERRE SE AD EOS, dixit, QVOD NEC IVRE VLLO NEC EXEMPLO TOLERABILI LIBERÆ CIVITATI EDILIS CVRVLIS DESIGNATVS PRÆTVRAM PETERET.* Titus quoque Quintius in conuentu sociarum Græciæ ciuitatum tali apud Liuium lib. XXXIII. oratione vtitur: REFERO AD VOS VTRVM AGROS SICVT SCITIS IRSI, AB NABIDE OCCVPATOS PATI VELITIS SVB DITIONE EIVS ESSE, AN ÆQVVM CENSEATIS NOBILISSIMAM VETVSTISSIMAMQVE CIVITATEM IN MEDIA GRÆCIA SITAM REPETI IN LIBERTATEM. Et mox: DE HAC*

RE

RE VOS CONSVLO STATVRVS EO QVOD PLVRES CENSVERITIS. Idem lib. XLIII. *Legatis auditis tunc DE BELLO REFERRE SESE L. Aemilius dixit.* Aliam præterea relationis formulam idem memorat lib. XXII. quò loci Dictatorē retulisse narrat, QVIBVS, QVOTVE LEGIONIBVS VICTORI HOSTI OBVIAM EYNDVM ESSE PATRES CENSERENT. Similique formula Cic. IIII. in Catilin. oratio. vñs est. *Sed ego, ait, institui REFERRE AD VOS P. C. tanquam integrum & de facto quid iudicetis, & de pœna, QVID CENSEATIS.* Eodēque modo Camillus Senatū per literas conluluisse dicitur à Liuiio lib. V. De eo enim loquens, *Literas, ait, ad Senatū misit, Deūm immortalū benignitate, suis consiliis & patientia militum, Veios iam fore in potestate populi Ro. QVID DE PRÆDA FACIENDVM CENSERENT. Duæ Senatum distinebant sententiæ.* Idem lib. VII. Camilli relationem de Latinis populis refert, in cuius extremo est: NOSTRVM FVIT EFFICERE, *ut omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset. VESTRVM EST DECERNERE QVOD OPTIMVM VOBIS REIQVE PVBLICÆ SIT.*

Consules porro aut ipsimet vltro, aut Senatoribus suggerētibus ac flagitātibus ad Senatū referrebāt. Postulabatur autē hoc à Senatoribus his verbis, CONSVL REFER, VEL CONSVL CONSVLE. Cicero. I. in Catilin. oratio. REFER *inquis, AD SENATVM. Id enim postulas.* Sic in acclamationibus post Cōmodi cadē apud Lāprid. in eius vita. DE PARRICIDA REFER, REFER, PERROGA. Cic. ad Plancū Epist. XVI. lib. X. Famil. *Flagitare Senatus instituit Cornutum, VT REFERRET STATIM DE TVIS LITERIS: ille se cōsiderare, ait velle.* Et pro Sextio, *Flagitabatur ab his (nimirum Cōsulibus) quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus Senatus, ut meam causam susciperent, agerent aliquid, denique AD SENATVM REFERRENT.* Liuius lib. XXIX. *IVSSISQVE REFERRE CONSVLIBVS decreuerunt &c.* Idem lib. XXX. *Conclamatum deinde ex omni parte Curia est, VTI REFERRET P. ÆLIUS PRÆTOR.* Et lib. XLII. *Fremitus igitur in Curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur, VT COSS. EAM REM AD SENATVM REFERRENT.* Idem lib. XXXI. *Cum primum Senatum habuit, vniuersis postulantibus NE QVAM PRIVS REM QVAM DE PHILIPPO SOCIORVMQVE QVERELIS AGERET, relatum extemplo est.* Sallust. in bello Catilin. *Plerique Crasso ex negotiis priuatis obnoxij conclamant, INDICEM FALSVM ESSE: DEQVE EA RE postulat, VTI REFERATVR.* Trebellius Pollio hoc Senatusconsultum Pisonis vitæ inferit: *DIE SEPTIMO KAL. IVL. CVM ESSET NVNTIATVM PISONEM A VALENTE INTEREMPTVM, IPSVM VALENTEM A SVIS OCCISVM, AVRELIVS FV SCVS CONSVLARIS PRIMÆ SENTENTIÆ, QUI IN LOCVM VALERIANI SVCESSERAT, AIT, CONSVL CONSVLE.* Sic Spurius Posthumius apud Liuium lib. IX. in sententia sua, *Quod ad Tribunos pl. attinet, CONSVLITE, vtrum præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur.* Idem Liuius lib. XXVI. *Postulati à Cos. est ut de permūtandis prouinciis SENATVM CONSVLERENT. CONSVLI enim SENATVS dicebatur, vbi de eo quod Cos. retulerat, Senatores sentētiās ordine rogabātur.* Cic. lib. II. Epist. ad Qu. frat. *SENATVS NIHIL CONSVLITVR.* Idem in Orat. pro domo tua. *Quotiescunque SENATVS DE ME CONSVLTVS EST.* Liuius lib. II. *Eam rem Consules rati, ut erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatam CONSVLERE ordine non licuit.* Et mox: *Prius itaque, quam vltima experirentur, SENATVM iterum CONSVLERE placuit.* Idem lib. III. *AVirginio SENATVS in aede Quirini CONSVLITVR.* Et lib. XXII. *SENATVS summo arbitrio CONSVLI ceptus.* Idem lib. XXIII. *Cos. ait, SENATVM de bello ac prouinciis suis Prætorūque & de exercitiis, quibus quique præessent, CONSVLVERVNT.* Et lib. XLI. *Alij CONSVLENDVM prius SENATVM censebant.* Trebell. Poll. in Pisonē Tyran. *Prima sententiæ Consularis A CONSVLE CONSVLTVS.* Agell. lib. XIII. cap. VII. Pompeium narrat cum primū cōsulatum initurus foret, quoniam per militiæ tempora iuris Senatorij expertus fuit, rogasse M. Varronem uti commentarium *ἐπιστολῶν* faceret, ex quo disceret, quid facere dicerēque deberet, cum SENATVM CONSVLERET. Et postea Magistratus enumerat qui IVS CONSVLENDI SENATVS haberent.

Varia autem erant relationum Consularium argumēta: Interdum enim de Religio-

ne, interdum de Repub. nonnunquam de Prouinciis, aliàs verò de Bello deque Exercitibus scribendis Consules referebant. De Religione referre dicebantur, cum prodigiis & ostentis nuntiatis, de iis quæ ad pacem. Deorum & ad auertendas eorum iras pertinebant, vel quæ librorum Sibyllinorum monitu fieri debebant, Senatui consulerent. Cic. Epist. I. ad Lentul. de Marcellino Cos. *Quod instituit REFERRE DE RELIGIONE, & saepe iam retulit, ab eo deduci non potest.* Lilius lib. XXII. de prodigiis quæ ex pluribus simul locis nuntiata erant, *His, ait, sicut erant nuntiata, expos. tis, auctoribusque in Curiam introductis, CONSUL DE RELIGIONE PATRES CONSULVIT.*

De Repub. verò referre dicebatur cum de eo quòd ad statum publicum & salutem communem pertinebat, referebant. Agell. lib. XIII. cap. VII. ex Varrone lib. III. Epistolicar. quæst. hæc adscribit, *De rebus quoque diuinis, priusquam humanis, ad Senatui referendum esse, tum porro referri oportere, aut infinite DE REPVB. aut de singulis rebus finite.* Lilius lib. XXII. *Ita rebus diuinis peractis, tum DE BELLO, REQUE PVBLICA Dictator RETVLIT.* Rufus eod. lib. *Per idem tempus Cn. Seruilus Romæ Idibus Martiis magistratum inuit. Ibi cum DE REPVB. RETVLISSET, redintegrata in C. Flaminiu inuidia est. Idem lib. XXIII. Perperatis quæ ad pacem Deum pertinebat, DE REPUBLICA belloque gerendo & quantum copiarum, & ubi quæque essent, COSS. AD SENATVM RETVLERYNT.* Alioq; eiusdem libri loco, DE REPUBLICA tamen primùm ac de prouinciis ambo COSS. AD SENATVM RETVLERE. Et lib. XXVIII. *Tum DE REPVB. de exercitibus scribendis, de prouinciis RELATVM.* Similitèr; lib. XXXVIII. *Itaque Consulibus nouis, quo die de prouinciis & DE REPVB. RETVLERYNT, Senatus utriusque Ligures prouinciam decreuit.* Cæsar lib. I. Com. m. entar. de Bello ciu. REFERVNT COSS. DE REPVB. in ciuitate. Sic in S. C. Opimiano quod à Cicerone Philipp. VIII. refertur. *QUOD L. OPIMIUS VERBA FECIT DE REPVB. Idem Philipp. III. Ac ne sine causa videretur edixisse, ut Senatus adesset cum DE REPVB. RELATVRVS fuisset.* Et Philipp. V. DE REPVB. QVO AD RETVLISTIS, satis decreuisse mihi videor. Necnò Philipp. VI. *Causa fortissimis optimisque Cos. Calend. Ianuar. DE REPVB. PRIMVM REFERENDI fuit, ex eo quod Senatus XIII. Cal. Ian. me auctore decreuit.* Idem pro SEXVIO, *Vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Mummius, AD SENATVM DE REPVB. RETVLIT, SENATVSQUE FREQVENS VESTEM PRO MEA SALVTE MUTANDAM CENSUIT.*

Et hoc modo Senatus CONSULI DE REPVB. dicebatur. Cicero lib. I. de Diuinatione. *Nunc quoniam DE REPVB. CONSULI capti sumus.* Agell. lib. VII. cap. III. *Alia Iudices defendenti, & clementiam misericordiamque vndique indaganti, alia, cum SENATVS namque principia conducunt reos apud DE REPVB. CONSULITVR.* Lilius, sic & lib. XXVI. *CONSULES, cum Idibus Martiis Magistratum iniissent, Senatu in Capitolium vocato, DE REPVB. DE ADMINISTRACIONE BELLI, DE Prouinciis, EXERCITIBVSQUE, PATRES CONSULVERANT.* & lib. XXXI. *Secundum rem diuinam, precationeque, ut DE REPVB. DEQUE Prouinciis SENATVM CONSULERENT.* Idem lib. XXXVIII. de Messala & Lilio Salinatore Cos: *Consulatum Idibus Martiis cum iniissent, DE REPVB. deque prouinciis & exercitibus SENATVM CONSULVERVNT.* Quinetiam de SVMMAREPVB. quandoque CONSULI dicebantur: Cic. lib. II. de Inuentio. *SENATVM CONSULVIT DE SVMMAREPVB.* Idem, III. in Catilin. oratio. *SENATVM CONSULVI DE SVMMAREPVB.* Sueton. in Julio cap. XXVIII. *Consul edicto presatus, DE SVMMAREPVB. ACTVRVM.* Atque hoc in genere sententiam dicere, erat DE REPVB. vel DE SVMMAREPVB. DICERE. Cic. li. I. Epist. ad Attic. *Rogatus ego sententiam, multa dixi DE SVMMAREPVB.* Idem in Anton. oratio. *Antequam DE REPVB. P. C. DICAM, ea quæ dicenda hoc tempore arbitror.* Et mox: *Priusquam DE REPVB. DICERE incipiam, pauca querar.* Idem Philipp. III. *Nec verò de legione Martia, quoniam longo intervallo nobis LOQVI DE REPVB. LICET sileri potest.* Sed & in extremo quartæ orationis in Catilinam, hortatur Patres Conscriptos, fortiter ac diligenter, ut instituerant, de summa salute publica, deque VNIVERSA REPVB. DECERNERE. Sueton. in Aug. cap. LIII. *Interdum ob immodicas altercationes disceptantium è Curia per inã*

se proripienti

se proripienti quidam ingesserunt, LICERE OPORTERE SENATORIBVS DE REPVB. LOQVI. Atque adeo interdum ipsi Senatores postulabant, ut sibi DE REPVB. LICERET DICERE. Lilius lib. III. *Conspicit P. Scaptius. & SI LICET, inquit, CONSULES, DE REPVB. DICERE.* Idem eodem lib. *Proditum memoria est Potitii post relationem Appij Claudij, priusquam sententia rogarentur, postulando, ut DE REPVB. LICERET DICERE; prohibentibus minaciter Decæuris proditurum se ad plebem denuntiantem, tumultum exciuisse.* Et aliàs: *Ferociores iterum coorti Valerius Horatiusque vociferari, ut DE REPVB. LICERET DICERE: Dicturos ad populum si in Senatu per factionem non liceat.* Id enim moris erat Senatoribus si quid è Repub. crederent, pro sententia dicere. Tacit. lib. II. *Excessit Fronto, ac postulauit modum argento, suppellectili, familia. Erat quippe adhuc frequens Senatoribus, si quid DE REPVB. crederent, loco sententia promere.* Et hoc est quod apud eundem auctorem Tiberius sentit, cum ait: *Nec sane ideo à maioribus concessum est egredi aliquando relationem, & quod in commune conducatur, loco sententia proferre, ut priuata negotia & res nostras familiares sic augeamus.* Vnde Cato omni Senatu, etiam cum de aliis rebus consuleretur, censere se dicebat, delendam esse Carthaginè: quem admodum Annæus Flor. lib. II. & Plurarchus in Cato. Plinius quoque lib. XV. Natur. histor. cap. XVIII. memoria prodiderunt. Ex his nemini dubium relinquitur vitiosè in Lilio lib. XXVI. scriptum, *IBI DE SVMMAREPVB. consultatum: rescribendumque, DE SVMMAREPVB.* Sed ad instituta pergamus.

Consules planè de eo quod retulerant, VERBA FECISSE dicebantur. Patet hoc ex Senatusconsultorum primis verbis, quæ ut plurimum ita concipiebatur, QVO DCOSS. VERBA FECERVNT, ut ex Senatusconsultis quæ à Frontino lib. II. de Aquareductib. & à Cælio lib. VIII. Epist. famil. & ex Opimiano S. C. quod à Cicerone VIII. Philipp. citatur, necnon ex S. C. Velleiano, & de Petitione hæreditatis, quæ à Iureconsultis referuntur, & ex eo Senatusconsulto quod à Suetonio in lib. de clar. Rhetor. adfertur, liquet. Eratque idem loquendi genus commune cum his omnibus qui sine sententia loco, siue legatione fungentes, sermonem de re aliqua in Senatu habebant. Proinde apud Sallustium in bello Catilin. M. Cato in sententia, SÆPENVMERO, ait, P. C. MVLTAVERBA IN HOC ORDINE FECI. Lilius lib. XLIII. *Frater eius VERBA IN SENATV FECIT, questus Alpinorum populorum agrorum sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse.* Agell. lib. V. cap. XVII. ex Verrio Flacco. *Urbe, inquit, à Gallis Senonibus recuperata, L. Attilius in Senatu VERBA FECIT, QVLPVIVM TRIBVNVM MILITVM AD ALLIAM ADVERSUS GALLOS PVGNATVRVM, REM DIVINAM DIMICANDI GRATIA POSTREDIE IDVS FECISSE.* Eodemq; sensu, MENTIONEM facere, nonnunquam dicebant. Cicero Epist. XIII. lib. I. ad Attic. *Credo enim te audisse, cum apud Casarem PRO POPVLO FIERET, venisse eo muliebri vestitu virum, idque sacrificium cum virgines instaurassent, MENTIONEM A Q. CORNICIFICIO IN SENATV FACTAM.* Is fuit princeps: *ne tu forte aliquem nostrum putes.* Idem lib. III. in Verrem: *Itaque in Senatu continuo C. LENTVLVS ET LVCVLLVS COSS. FACIUNT MENTIONEM, PLACE-RE STATVI, & cet.* Lilius lib. XXX. *MENTIO deinde abs senioribus FACTA EST, segnius homines bona sentire quam mala & c.* Idem lib. XXIII. *Q. Fab. Maximus, nunquam rei vllius alieniore tempore MENTIONEM FACTAM IN SENATV, dixit.*

Post relationem autem rogabantur ex ordine sententia. Proinde apud Dionysium Halicarn. lib. XI. Appius Decemuir cum in Senatu verba fecisset de bello quod ab Æquis & Sabinis inferebatur, orationem ita concludit. *Περὶ δὲ τῶ πολέμου, τίνα χρὴ θεόπων, ὡς τὰ χρεῖα καὶ χαλλίστα τὸς ἐσθροῦς ἀμύνασθαι, Γνώμας ἀξίω παρόντας ὑμᾶς λέγειν, ὡς ἂν τοῖς ἐσθροῦς ἐστὶ συνήθες καὶ ἀρετοῖς ὑμῖν, τὸς ἀρεστέρους, ἐπιπὰ τοῖς μέσους, τελευταίους δὲ τοῖς νεωτάτους.* Formula planè rogandarum sententiarum erat, verbi gratia, DIC MARCE TVLLI. Hoc ego ex compluribus Ciceronis locis didici: sic enim ille Epist. III. lib. VII. ad Attic. *Illud ipsum quod ais, quid fiet, cum erit dictum, DIC MARCE TVLLI σὺ ὅτομα. Cn. Pompeio assentio?* Et Epistol. I. eiusdem lib. *Sed illa quæ tum aguntur, cum*

venero, ne ratio absentis habeatur, ut exercitum dimittat, DIC MARCE TVLLI. Quid dicam? expecta amabo te, dum Atticum conveniam. Et rursus Epist. vii. eiusdem lib. *Εμπολιτένομα σοι iam dudum & facerem diutius, nisi me lucerna deferebat: ad summam DIC MARCE TVLLI. Idem Epist. v. lib. ix. earundem Epistol. Hæc qui in villa mea non feram, cur tum in Curia potero ferre? Age, finge me quamvis εὐφομάχως hæc ferentem. Quid illa, DIC MARCE TVLLI, quem habebunt exitum? Lilius lib. ix. Q. Publium Philonem & L. Papirium Cursorem Cofs. quo die creati sunt, eo magistratum iniisse, sollempnibusque perfectis de pace Caudina retulisse scribit: & à P. Philone pænes quæ fasces tunc erant Sp. Posthumium ignominiosæ illius pacis seu sponsionis auctorem sententiam ita rogatum, DIC SPVRI POSHVMI. Qui ubi surrexit, HAVD SVM IGNARVS; inquit, COSS. IGNOMINIÆ, NON HONORIS CAUSA ME PRIMVM EXCITATVM, IVSSVMQVE DICERE, NON TANQVAM SENATOREM, SED TANQVAM REVM, QVA INFOELICIS BELLII, QVA IGNOMINIOSÆ PACIS, EGO TAMEN, QVANDO NEQVE DE NOXA NOSTRA NEQVE DE POENA RETVLISTIS, OMISSA DEFENSIONE, QVÆ NON DIFFICILLIMA ESSET, APVD HAVD IGNAROS FORTVNARVM HVMANARVM NECESSATVMQVE, SENTENTIAM DE EO, DE QVO RETVLISTIS, PAVCIS PERAGAM. Sic & apud Terentium Phorm. Act. ii. sc. vlt. Demipho aduocatos sententiam rogat in hunc modum, DIC HEGIO, DIC CRITO, DIC CRATINE. Quam formulam Græcè Plutarchus ita reddidit in Camillo: Καὶ τέλος δὲ τὸν αὐτὸν ἰεωθότα λέγει γινώσκων λέγειον Δουρήτιον ἀναστήσας, ἐκέλευσεν ΑΠΟΦΗΝΑΣΘΑΙ. Verum diutius reticere non possum præscam & archaismo suo illustrem formulam qua Rex patres de bello consulebat, quam Lilius lib. i. nos docet. *Cum his*, inquit, *nuntius Romanam ad consulendum redit, confestim ex his ferme verbis patres consulebat: QVARVM RERVM, LITIVM, CAVSARVM, CONDIXIT PATER PATRATVS POPVLI RO. QVIRITIVM, PATRI PATRATO PRISCORVM LATINORVM, HOMINIBVSQVE PRISCIS LATINIS, QVAS RES NEC DEDERVNT, NEC SOLVERVNT, NEC FECERVNT, QVAS RES DARI, FIERI, SOLVI OPORTVIT, DIC, inquit, ei quem primum sententiam rogabat, QVID CENSES? Tum ille, PVRO PIÓQVE DVELLO QVÆRENDAS CENSEO, ITAQVE CONSENTIO CONSCISCOQVE. Quo ex loco apparet rogatas fuisse sententias, his verbis, DIC, QVID CENSES? Eoque loquendi genere Tiberium à Cof. interrogatum Tacit. lib. ii. scribit, QVID DE HIS CENSERET QVÆ DE MATRE EIVS LOQVNTA SECVS ARGVERETVR. Eaque verba etiam in Relationibus vsurpata paulò antè docui.**

Porro illis Consulibus vocibus exciti, ad sententiam dicendam Senatores confurgebant: quam his verbis, DE EA RE ITA CENSEO, concipi consuevisse Cicero nò semel docet: Veluti Philipp. iii. QVAS OB RES QVOD TRIBVNI PL. V.F. &c. DE EA RE ITA CENSEO. Idè Philipp. x. *Quæ cum ita sint, QVOD GPANSA CONSVL V.F. DE LITERIS &c. DE EA RE ITA CENSEO.* Aliàs verò brevius sententiam pronuntiat, vt Philipp. V. *Hoc autem tempore ITA CENSEO DECERNENDVM.* Et mox: QVAM OB CAVSAM SC. HIS VERBIS CENSEO PERSCRIBENDVM. Ac postea: DE EXERCITV AVTEM CÆSARIS ITA CENSEO DECERNENDVM. Idem Philipp. xiiii. *Sed vt aliquando sententia complectar, ITA CENSEO.* Philipp. verò viii. & ix. ait, QVAS OB RES ITA CENSEO. At Philipp. xi. dumtaxat ait, CENSEO. Apud Senecam ἀποιολοκωτώσας, Ianus in Deorum concilio ita sententiam dicere fingitur, CENSEO NE QVIS POST HVNC DIEM DEVS FIAT, & reliqua. Ibidem Hercules sententiam concludit his verbis, CENSEO VT DIVVS CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS FIAT, & reliqua. Augustus quoque eodem libro, EGO, ait, PRO SENTENTIA MEA HOC CENSEO. Apud Lilium lib. xxii. Manlius Torquatus sententiam peragit in hunc modum: EGO NON MAGIS ISTOS REDIMENDOS, PATRES CON-

SCRIPTI,

SCRIPTI, CENSEO QVAM ILLOS DEDENDOS ANNIBALI. Et Atilius Regulus in sententia sua apud eundem lib. xxvi. ITAQVE, ait, CENSEO CVM TRIBVNIS PL. AGENDVM ESSE &c. In fragmentis etiam quæ ex lib. i. historiarum Sallustij supersunt, extat L. Philippi sententia eiusmodi. QVARE ITA CENSEO, QVONIAM LEPIDVS EXERCITVM PRIVATO CONSILIO PARATVM CVM PESSIMIS ET HOSTIBVS REIPVB. CONTRA HVIVS ORDINIS AVCTORITATEM AD VRBEM DVCIT &c. Spartian. in Didio Iuliano: *Nam cum Consul designatus de eo sententiam dicens, ita pronuntiaffet, DIDIVM IVLIANVM IMPERATOREM APPELLANDVM ESSE CENSEO, Iulianus suggestit, ADDE ET SEVERVM.* Quo exemplo etiam Aduocati in suis quas dicunt sententiis apud Terent. Phorm. Act. ii. Sc. vlt. vtitur his verbis, CENSEO & MIHI SIC HOC VIDETVR, vel MIHI NON VIDETVR. Denique ibidem Hegio postquam sententiam peregit, addit, DIXI. Plutarchus in M. Cato: refert solitum eum *Ἐὶ πάντος ἔδη ποτε ἀρέγματος ἀποφαιρόμενος, ἀρροσε πικρῶν εἰν ἑταῖς ΔΟΚΕΙ ΔΕ ΜΟΙ ΚΑΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΑ ΜΗ ΕΙΝΑΙ. τὸ ναιτίον δὲ Πόπλιος Σκιπίων ὁ Νασικῆς ἐπιχελέμενος, αἰεὶ διετέλεθ' λέγων, καὶ ἀποφαιρόμενος, ΔΟΚΕΙ ΜΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΑ ΕΙΝΑΙ.* Quod Annæi Flori lib. ii. verbis sic interpretor, *Cato inexpectabili odio delenda esse Carthaginem & quum de alio consuleretur pronuntiabat. Scipio Nasica seruandam.*

Interdum verò in sententiis utebantur verbo PLACET. In Senecæ, quidem certe Αποιολοκωτώσας ponitur sententiæ ex tabula recitata in hæc verba. PLACET MIHI IN EVM SEVERE ANIMADVERTI &c. Valer. Max. lib. vi. cap. iii. de Scipione Æmilyano: *Idem cum Ser. Sulpitius Galba & Aurelius Cotta Cofs. in Senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur, ac magna inter Patres Conscriptos dissensio esset, omnibus quonam eius sententiæ inclinaretur, expectantibus, NE VTRVM, inquit, MIHI MITTI PLACET, QVIA ALTER NIHIL HABET, ALTERI NIHIL EST SATIS.* Cicero Epist. vii. lib. vii. ad Attic. *Quid ergo? exercitum retinentis, cum dies legis transierit, rationem haberi PLACET? mihi verò ne absentis quidem: sed cum id datum est, illud unà datum est: annorū enim decem imperiū: & ita latum PLACET? PLACET igitur etiam me expulsū.* Idem Philipp. xiiii. PLACET IGITVR MIHI P. C. LEGIONIS MARTIÆ MILITIBVS ET IIS QVI VNA PVGNANTES OCCIDERVNT, MONVMENTVM FIERI QVAM AMPLISSIMVM. Apud Lilium lib. ix. Posthumius sententiam his verbis peragit: INTEREA CONSVLES EXERCITVM SCRIBERE, ARMARE, EDVCERE, PLACET. Et vt in directis, ita in obliquis sententiis verbū hoc non rarò occurrit. Cicero lib. iiii. in Verrem, *Itaque sententiæ dicebantur, CVM STHENIVS ABSENS REVS. FACTVS ESSET, DE ABSENTE IVDICIVM NVLLVM FIERI PLACERE: ET SI QVOD ESSET FACTVM, ID RATVM ESSE NON PLACERE.* Idem Epist. ii. lib. iiii. ad Attic. *Cum sententiæ grauissima dicerentur, SENATVI PLACERE mihi domum restitui &c.* Et in Cornelianæ: *Idem nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset, DECREVISSEM, SENATVI NON PLACERE ID IVDICIVM DE SYLLÆ BONIS FIERI.* Apud Lilium lib. iii. L. Cornelius Maluginensis pro sententiâ hæc dicit, SIBI PLACERE DE EO QVOD VALERIVS HORATIVSQVE ANTE ID. MAIAS DECEMVIROS ABIISSE MAGISTRATV INSIMVLENT, BELLIS QVÆ IMMINEANT, PERFECTIS, REPVB. IN TRANQVILLVM REDACTA, SENATV DISCEPTANTE AGI: *Iam nunc ita separare Appium Claudium, vt Comitiorum, quæ Decemuiris creandis Decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, vtrum in vnum annum creati sint, an donec leges quæ deessent, perferrentur. In præsentia, omnia præter bellum omitti PLACERE: Cuius si vulgò famam vulgatam vanaque non nuntios solum, sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos CENSERE, qui certius explorata referant.* Apud eundem libro xxix. Quintus Fabius sententiam hanc truce orationi adiecisse dicitur, PLEMIVM LEGATVM VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE ET EX VINCVLIS CAVSAM DICERE. Est & hoc

verbum frequens in iis sententiis quæ à Cicerone in Philippicis v. ix. & xi. dicuntur.

Sed & in sententiis verbo, DECERNO, vsos veteres obseruauit, idque tum maxime, cum in alicuius honorem quid censebant. Cicero Philipp. ix. de honoribus quos Ser. Sulpitio in legatione mortuo habendos censet, sententiam peragens, PEDESTREM, ait, EX ÆRE STATVAM TANQVAM EX EIVS AVCTORITATE ET VOLVNTATE DECERNO. Idem Philipp. xiiii. DECERNO IGVTR EORVM TRIVM NOMINE QVINQVAGINTA DIERV M SVPLIICATIONES. Lilius lib. xxi. quendam Annonis in Senatu Carthaginensi dictam sententiam ita concipit: TERTIAM LEGATIONEM AD RES SAGVNTINIS REDDENDAS DECERNO. Apud Capitolinum in Maximinis, extat Cuspидij Celerini sententia in hæc verba, PRINCIPIBVS NOSTRIS MAXIMO, BALBINO ET GORDIANO STATVAS CVM ELEPHANTIS DECERNIMVS: CVRRVS TRIVMPHALES DECERNIMVS: STATVAS EQVESTRES DECERNIMVS: TROPHÆA DECERNIMVS. Similiter Manlij Statiani sententia ira in Vopiscij Probo concluditur: DECERNO IGVTR P. C. VOTIS OMNIVM CONCINENTIBVS, NOMEN CÆSAREVM, NOMEN AVGVSTVM, ADDO PROCONSVLARE IMPERIVM, PATRIS PATRIÆ REVERENTIAM, PONTIFICATVM MAXIMVM, IVS TERTIÆ RELATIONIS, TRIBVNITIAM POTESTATEM. Sic apud Trebellium Pollionem in Pisone Tyranno, Aurelius Fuscus primæ sententiæ Consulatis à Consule consultus, DIVINOS, inquit, HONORES PISONI DECERNO. Hoc sensu Cic. Philipp. ii. L. Cottam SVPLIICATIONEM DECREVISSE verbis amplissimis, & Philipp. xi. L. Cæsarem, IMPERIVM DECREVISSE, ait. Idem Philipp. v. DE REPVB. quo ad retulisset, satis DECREVISSE mihi videor. Et Philipp. xi. de Lucio Cæsare, clarissimo viro & innocentissimo DECREVIT IMPERIVM. Idem Epist. i. ad Lentulum sententiam in Senatu de Ptolemæo reducendo dictas recensens, Crassus, ait, tres legatos DECERNIT, nec excludit Pompeium: Censet etiam ex iis, qui cum imperio sunt. Bibulus tres legatos ex iis qui priuati sunt: huic assentiuntur reliqui Consulares præter Seruilium, qui omnino reduci negat oportere: & Volcatium qui Lupo referente, Pompeio DECERNIT. Et lib. xv. Epist. iii. ad Catonem: Te denique memini, cum cuidam clarissimo atque optimo viro SVPLIICATIONEM NON DECERNERES, dicere te DECRETVRVM, si referretur, OB EAS RES, QVAS IS CONSVL IN VRBE GESSISSET. Tu idem mihi SVPLIICATIONEM DECREVISTI togato. Sallust. in bello Catilin. Iunij Syllani de coniuratis sententiam referens, De his, ait, qui custodiis tenebantur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum DECREVERAT. Donat. in Andr. Act. i. Sc. iii. DECERNERE, ait, est de magnis rebus certam proferre sententiam. Vnde etiam Senatus DECRETVM. Denique Cicero Senatores ad sententias magno & forti animo dicendas ita cohortatur iii. in Catilin. oratio. DE IMPERIO, DE LIBERTATE, DE SALVTE ITALIÆ DEQVE VNIVERSA REPVB. DECERNITE DILIGENTER, VT INSTITVISTIS, AC FORTITER.

In nouissimis planè sententiarum clausulis vsitata, peruulgataque erant verba hæc, QVAS OB RES, QVARE, QVAPROPTER, vt ex Ciceronis Philipp. iii. v. viii. & ix. & M. Catonis, & L. Philippi apud Sallust. Herculis quoque & D. Augusti apud Senecam Απολογικω τω σφ. sententiis apparet. Subdebat deinde ratio, quam ab his vocibus, CVM, QVONIAM, QVANDO QV IDEM inchoabant, hoc modo. QVARE ITA CENSEO, CVM &c. vt ex illis iisdem sententiis liquet. Seruius ad hos Virgilij lib. x. Æned. versus,

QVANDO QV IDEM Ausonios coniungi fœdere Teucris

Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem.

Bene, ait, sententia dicendæ ordinem seruat. Nam sicut in Sallustio & in Philippicis legimus, antequam

antequam dicatur sententia, præmittitur ratio: quod hodie in vsu est. Seneca in Απολογικω τω σφ. sententiam quandam ita concipit, QVANDO QV IDEM DIVVS CLAVDIVS OCCIDIT CONSOCERVM SVVM, &c.

Porro qui in Senatu sententiam dicebant, aut alias verba faciebant, vtabantur his verbis, PATRES CONSCRIPTI: eaque appellatione Senatum compellabant, non ad Consulem, sed ad vniuersum amplissimum ordinem orationem dirigentes. Plutarchus in Romulo: Καὶ γὰρ ἄλλοι νῦν τῶν ἐν συλλήτῳ παλαιῶν, οἱ μὲν ἔχουσι, ἂν ἐξ ἡγεμονίας κελύουσιν, αἰτοῖ δὲ ῥωμαῖοι, ΠΑΤΕΡΑΣ ΣΥΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΥΣ, τῶ μέγιστον μὲν ἀξίωμα ἐπιμνήσκουσιν, ἀφ' ὧν ἔχοντι γράμμοι τῶν ἰσομάτων. Hoc ex Ciceronis Philipp. i. ii. iii. v. vii. ix. x. xi. xii. xiii. xiiii. & i. & iii. Catilinar. necnon ex Orat. de Prouinc. Consul. & ii. Agrar. in Rull. patet, quas omnes in Senatu habitas inde perspicuum est. Cuius generis exempla ex Lilio affatim suppetunt: sic enitit apud eum lib. xxii. Manlius Torquatus, & lib. xxviii. Q. Fab. Max. & Scipio, & lib. xxxviii. Milius & alij lib. xxii. & xxvi. Senatum alloquuntur: Et Cæsar & Cato in suis sententiis quas in Senatu dicunt apud Sallust. in bello Catilin. Sic & apud Liliam lib. vii. Campanorū legati, & lib. xxviii. legati Saguntinorum, & lib. xxix. legati Locrensiū & Eumenes & legati Rhodiorum lib. xxxviii. & lib. xlv. Senatum alloquuntur. Idem & ex Plinij dicto lib. iii. Epist. iii. patet. Consules etiam Senatum eodem titulo affabantur, vt ex P. Seruiliij & Appij Claudij, Quintij & Marcelli Cos. orationibus, quæ habentur lib. ii. iii. & xxvi. Liliij, & ex Capitolino in Maximinis, & ex Trebellio Pollione in Tacito, Aureliano & Probo apparet.

Nec aliter Imp. ipsi Senatum alloquebatur, vt ex Suetonio in August. cap. lviii. & in Tiber. cap. xxix. & in Domitiano cap. xi. & ex Capitolino in Opilio Macrino liquet. Vnde formulam verborum quibus Imp. Senatum compellabant, sibi quisque parare poterit.

Illud præterea addam, interdum ab his verbis orationes quas in Senatu habebant, sententiisque quas dicebant veteres inchoasse. Ab hoc enim principio apud Senecam in Απολογικω τω σφ. Augustus sententiā orditur: PATRES CONSCRIPTI, VOS TESTES HABEO EX QVO DEVS FACTVS SVM, NVLLVM VERBUM ME FECISSE. Lilius lib. v. Faliscorum legatos, ad Senatum ita loquutos tradit: PATRES CONSCRIPTI, VICTORIA CUI NEC DEVS NEC HOMO QVISQVAM INVIDEAT, VICTI A VOBIS ET IMPERATORE VESTRO DEDIMVS NOS VOBIS. Idem lib. viii. Camillum in Senatu verba facientem, ita orsum scribit: PATRES CONSCRIPTI, QVOD BELLO ARMISQVE IN LATIO AGENDVM FVIT, ID IAM DEVM BENIGNITATE AC VIRTUTE MILITVM AD FINEM VENIT. Eodem teste lib. xxxi. Iunius legationis captiuorum princeps in Senatum introductus, hæc prima verba misisse dicitur: PATRES CONSCRIPTI, NEMO VESTRVM IGNORAT, &c. Apud Tacitum quoque lib. ii. M. Hortalus Hortensij nepos in Senatu verba facies, sic incipit: PATRES CONSCRIPTI, HOS QVORVM NVMERVM ET PVERITIAM VIDETIS, NON SPONTE SVSTVLLI. Vetus interpres Iuuenalis ad illum è Sat. iii. versum

-Venit & Crispi incunda Senatus,

Crispus, ait, municeps Vercellensis tyrocinio suo in Senatu ita cœpit, PATRES CONSCRIPTI ET TV CÆSAR: propter quod simul oratione plenissime à Tiberio conlaudatus. Capitolinus in Maximinis, Cuspidium Celerinum sententiam rogatum ita cœpisse scribit: PATRES CONSCRIPTI, ERASO NOMINE MAXIMINORVM, APPELLATISQVE DIVIS GORDIANIS, VICTORIÆ CAUSA PRINCIPIEVS NOSTRIS, MAXIMO BALBINO ET GORDIANO STATVAS CVM ELEPHANTIS DECERNIMVS. Idem in Gordianis Consulē sic orsum refert: PATRES CONSCRIPTI, Gordiani duo pater & filius ambo ex Cos. vnus vester proconsul alter vester legatus magno Afrorum consilio Imperatores sunt appellati. Ponitur & ibidem relatio Consulī in hæc verba: PATRES CONSCRIPTI DE MAXIMINIS QVID PLACET? Trebellius Pollio in Claudio Epistolā quādā Claudij adfert: cuius hoc erat initiū, P. C. militantes audite quod verum est. Ex diuerso interdū orationū clausulas hac

quoque fitebant: veluti Manlius apud Liuium lib. xxii. *Haberetis hodie viginti milia armatorum. Causis fortia, fidelia, PATRES CONSCRIPTI.* Scipio quoque lib. xxviii. *Si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim, neutrum faciam PATRES CONSCRIPTI.* Et legati Locrensiū lib. xxix. *Quid ergo euenit, PATRES CONSCRIPTI?* Legati Rhodienses in Oratione sua lib. xxxviii. *Huic vestro exemplo quantum debeatis, VIDETE PATRES CONSCRIPTI.* Sic & C. Flaminius Cos. lib. xxxviii. *NEGATVRVM AVT ME PRO M. FVLVIO, AVT IPSVM M. FVLVIVM CENSETIS PATRES CONSCRIPTI?* Extrema deniq; verba orationis Cn. Manlij in Senatu sunt hæc lib. xxxviii. Liuij: *Veniam à vobis petitam impetratā velim, PATRES CONSCRIPTI.* Rhodiorum legati lib. xlv. *Velut, inquit, litem aestimari vestris inter vos sermonibus AVDIO PATRES CONSCRIPTI.* Et mox, *Alij damnati à nobis in potestate vestra erunt, PATRES CONSCRIPTI.*

Interdum verò ad Consulem & Senatores simul sermo dirigebatur: & ita Manlius apud Liuiū lib. vi. *Offendit te, ait, A. CORNELL, VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, circumfusa turba lateri meo.* Similiter apud eundē lib. viii. Annius Latinorū Prætor: *Tempus erat, T. MANLI, VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, tandem iam vobiscum nihil pro imperio agere.* Interdum ad solos Consules ambos sermo conuertebatur. Sic apud Liuiū lib. iii. P. Scaptius, si LICET, inquit, COSS. DE REPVB. DICERE, *errare ego populum in hac causa non patiar.* Apud eundē lib. ix. Sp. Posthumius sententiam rogatus à P. Philone Cos. *Haud sum ignarus, ait, COSS. ignominia non honoris causa, me primum excitatum, insūmque dicere.* Eodēmq; libro Lentulus princeps legatorum, *Patrem meū, inquit, COSS. sepe audiui.* Et ibidem Mænius, vos QVÆSO COSS. *si vobis datum ab Senatu negotium fuerit.*

At si ad Consulem alterum oratio conuerteretur, is proprio nomine vocabatur. Cicero Philipp. viii. *Confusus hesternò die est acta res, C. PANSÀ, quàm postulabat institutum Consulatus tui.* Idem Philipp. x. *Maximas tibi, PANSÀ, gratias omnes & habere & agere debemus.* Apud Liuium lib. xxii. Q. F. Max. L. Æmylium Consulem proficiscentem sic alloquitur: *Si aut collegam, sed quod mallem tui similem, L. ÆMYLI, haberes, aut tu collega tui similis esses, superuacanea esset oratio mea.* Denique cum è Cannensis cladis reliquiis legati ad Marcellum Consulem missi essent, ex his vnus potestate dicendi facta, quemadmodum Liuius lib. xxv. scribit, *Consulem, inquit, te, M. MARCELLE, in Italiam adissemus.* Et mox: *Vniuersum Senatum mihi intueri videor, cum te, M. MARCELLE, intueor.*

Tribunos pl. verò alloquebantur hoc nomine, TRIBVNI. Liuius lib. iii. de P. Valerio Cos. *Inde in templum ad Tribunos pl. venit. Quid hoc rei est, inquit, TRIBVNI?* Et alio eiusdem libri loco, Quintius Consul, *Hoc est, TRIBVNI, auxilium plebi ferre?* Seruilius apud eundem lib. xiv. *Reuocate, si VIDETVR, TRIBVNI, ad suffragium tribus.* Et lib. iii. Q. Servilius Priscus, vos, inquit, TRIBVNI PLEBIS, *quoniam ad extrema ventum est, Senatus appellat.* Et lib. viii. *Horum criminum vos reos in omnia secula offerte TRIBVNI PLEBIS.* Tribunos verò plebis & populum simul alloquens lib. xxxviii. Scipio, *Hoc die, ait, TRIBVNI PL. VOSQVE QVIRITES.* Eodēque modo qui populum & Senatum simul alloquebantur, Quirites cum Patribus Conscriptis coniungebant: veluti apud Liuium lib. viii. Torquatus, *Quid cessatis, ait, QVIRITES, VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, arma capere?* Ad Censores verò verba faciens Metellus lib. xl. Liuij, orationem sic inchoat: *Non oblitus sum CENSORES, vos paulò ante &c.* Sextus quoque Tullius verba pro exercitu ad C. Sulpitium Dictatorē faciens: *Scilicet DICTATOR, inquit, condemnatum se vniuersus exercitus à te ignauis ratus, & prope ignominia causa destitutum sine armis orauit me, ut suam causam apud te agerem.*

Verum integrarum sententiarum in Senatu dictarum largam nobis copiam suppeditant Cicero in M. Antonium Orationes, ex quibus illustria exempla subieci, vnde & veterum Senatufconsultorum multa propria & sollēnia verba colligere licet: Etenim Philipp. iii. sententiam suam ita concipit: *QVAS OB RES QVOD TRIB. PLEB.*

PLEB. VERBA FECERVNT: VTI SENATVS KAL. IANVAR. TVTO HABERI SENTENTIÆQVE DE SVMMÀ REPVB. LIBERE DICIPossint; DE EA RE ITA CENSEO: VTI C. PANSÀ, A. HIRTIVS CONSVLES DESIGNATI DENT OPERAM VTI SENATVS KAL. IAN. TVTO HABERI POSSIT: QVODQVE EDICTVM D. BRVTI IMPERATORIS CONSVLIS DESIGNATI OPTIME DE REPVB. MERITI PROPOSITVM SIT, SENATVM EXISTIMARE D. BRVTVM IMPERATOREM CONSVLEM DESIGNATVM OPTIME DE REPVB. MERERI, CVM SENATVS AVCTORITATEM POPVLIQVE RO. LIBERTATEM IMPERIVMQVE DEFENDAT: QVODQVE PROVINCIAM GALLIAM CITERIOREM OPTIMORVM ET FORTISSIMORVM AMICORVMQVE REIPVBL. CIVIVM, EXERCITVMQVE IN SENATVS POTESTATE RETINEAT, IDEVM EXERCITVMQVE EIVS, MVNICIPIA, COLONIAS PROVINCIÆ GALLIÆ, RECTE ATQVE ORDINE, EXQVE REP. FECISSE, ET FACERE SENATVM AD SVMMAM REMP. PERTINERE ARBITRARI, A D. BRVTO ET L. PLANCO IMPERATORE CONSVLIBVS DESIGNATIS, ITEMQVE A CETERIS, QVI PROVINCIAS OPTINENT, OPTINERI EX LEGE IVLIA, QVOD EX S.C. VTIQVE EORVM SVCCCESSVM SIT: EOSQVE DARE OPERAM, VT EÆ PROVINCIÆ EXERCITVSQVE IN SENATVS POPVLIQVE POTESTATE PRÆSIDIOQVE REIPVB. SINT. CVMQVE OPERA, VIRTUTE, CONSILIO Q. CÆSARIS, SVMMOQVE CONSENSV MILITVM VETERANORVM, QVI EIVS AVCTORITATEM SECVTI REIP. PRÆSIDIO SVNT ET FVERVNT, A GRAVISSIMIS PERICVLIS POPVLVS RO. DEFENSVS SIT, ET HOC TEMPORE DEFENDATVR: CVMQVE LEGIO MARTIA ALBÆ CONSTITERIT IN MVNICIPIO FIDELISSIMO ET FORTISSIMO: SESEQVE AD SENATVS AVCTORITATEM, POPVLIQVE ROM. LIBERTATEM CONTVLERIT: ET QVOD PARI CONSILIO EADEMQVE VIRTUTE LEGIO QVARTA VSA L. EGNATVLEIO DVCE CIVI EGREGIO SENATVS AVCTORITATEM POPVLIQVE RO. LIBERTATEM DEFENDAT, DEFENDERIT, SENATVI MAGNÆ CVRÆ ESSE AC FORE, VT PRO TANTIS EORVM IN REMP. MERITIS HONORES HIS HABEANTVR, GRATIÆQVE REFERANTVR: SENATVI PLACERE VTI C. PANSÀ, A. HIRTIVS COSS. DESIGNATI CVM MAGISTRATVM INISSENT, SI EIS VIDERETVR, PRIMO QVODQVE TEMPORE DE HIS REBVS AD HVNC ORDINEM REFERRENT, ITA VTI E REP. FIDEQVE SVA VIDERETVR.

Idē Philipp. v. sententiæ loco hæc dicit: *QVIBVS DE CAUSIS EAS LEGES QVAS MANTONIVS TVLISSE DICTVR, OMNES CENSEO PER VIM ET CONTRA AVSPICIA LATAS, HISQVE LEGIBVS POPVLVM NON TENERI. SI QVAM LEGEM DE ACTIS CÆSARIS CONFIRMANDIS, DEVE DICTATVRA IN PERPETVVM TOLLENDÀ, DEVE COLONIS IN AGROS DEDVCENDIS TVLISSE, M. ANTONIVS DICTVR, EASDEM LEGES DE INTEGRO, VT POPVLVM TENEANT, SALVIS AVSPICIIS FERRI PLACET.* Et paulò post: *QVÆ QVANQVAM SI LEGES IRRITAS FECERITIS, RATÀ ESSE NON POSSINT, TAMEN SEPARATIM SVO NOMINE NOTANDA CENSEO, IVDICANDOSQVE NVLLOS SEPTEMVIROS FVISSE, NIHIL PLACERE RATVM ESSE QVOD AB IIS ACTVM DICERETVR. AC POSTEA: QVAMOBBREM P. C. LEGATORVM MENTIONEM NVLLAM CENSEO FACIENDAM; REM ADMINISTRANDAM ARBITROR SINE VLLA MORA, ET CONFESTIM GERENDAM: TVMVLTVM CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SVMI DICO OPORTERE, DELECTVM HABERI, SVBLATIS VACATIONIBVS: IN VRBE, ET IN ITALIA PRÆTER GALLIAM TOTAM. Deinde adiicit: QVAPROPTER NE MVLTÀ NOBIS COTIDIE DECERNENDA SINT, CONSVLIBVS TOTAM REMP.*

COMMENDANDAM CENSEO, IISQUE PERMITTENDVM, VT REMP. DEFENDANT, PROVIDEANTQUE NE QUID RESPVBL. DETRIMENTI ACCIPIAT: CENSEOQUE VT IIS, QUI IN EXERCITV ANTONII SVNT, NE SIT EA RES FRAVDI, SI ANTE KALENDAS FEB. AB EODISCESSERINT. Sequitur ibide: QVAMOBREM HIS VERBIS PATRES CONSCRIPTI SC. FACIENDVM CENSEO: CVM D. BRVTVS IMP. COS. DESIGNATVS PROVINCIAM GALLIAM IN SENATVS POPVLIOQUE RO. POTESTATE TENEAT: CVMQUE EXERCITVM TANTVM TAM BREVI NEMPORE SVMMO STUDIO MVNICIPIORVM, COLONIARVMQUE PROVINCIÆ GALLIÆ OPTIME DE REP. MERITÆ MERENTISQUE CONSCRIPSERIT, COMPARARIT: ID EVM RECTE ET ORDINE, EXQUE REP. FECISSE: IDQUE D. BRVTI PRÆSTANTISSIMVM MERITVM IN REMP. SENATVI POPVLIOQUE RO. GRATVM ESSE ET FORE ITAQUE SENATVM POPVLVMQUE RO. EXISTIMARE D. BRVTI IMP. COS. DESIGNATI OPERA, CONSILIO, VIRTUTE, INCREDIBILIQUE STUDIO ET CONSENSV PROVINCIÆ GALLIÆ REIP. DIFFICILLIMO TEMPORE ESSE SVBVENTVM. Et postea: ATQUE ETIAM M. LEPIDO PRO EIVS EGREGIIS IN REMP. MERITIS DECERNENDOS HONORES QVAM AMPLISSIMOS CENSEO. Nec multo post: QVAM OB CAVSAM IVSTAM ATQUE MAGNAM, ET QVOD PERICVLOSISSIMVM CIVILE BELLVM, MAXIMVMQUE HVMANITATE ET SAPIENTIA SVA M. LEPIDVS AD PACEM CONCORDIAMQUE CONVERTIT, SC. HIS VERBIS CENSEO PERSCRIBENDVM: CVM A M. LEPIDO IMP. PONT. MAX. SPENVMERO RESPVB. ET BENE ET FELICITER GESTA SIT, POPVLVSQUE RO. INTELEXERIT EI DOMINATVM REGIVM MAXIME DISPLICERE, CVMQUE EIVS OPERA, VIRTUTE, CONSILIO, SINGVLARIQUE CLEMENTIA ET MANSVETVDINE BELLVM ACERBISSIMVM CIVILE SIT RESTINCTM, SEXTVSQUE POMPEIVS GN. F. MAGNVS HVIVS ORDINIS AVCTORITATE AB ARMIS DISCESSERIT, ET A M. LEPIDO IMP. PONT. MAX. SVMMO SENATVS POPVLIOQUE RO. VOLUNTATE CIVITATI RESTITVTVS SIT, SENATVM POPVLVMQUE RO. PRO MAXIMIS PLVRIMISQUE IN REMP. M. LEPIDI MERITIS MAGNAM SPEM IN EIVS VIRTUTE, AVCTORITATE, FELICITATE REPONERE, OTII, PACIS, CONCORDIÆ, LIBERTATIS: EIVSQUE IN REMP. MERITORVM SENATVM POPVLVMQUE RO. MEMOREM FORE: EIQUE STATVAM EQVESTREM INAVRATAM IN ROSTRIS, AVT QVO ALIO LOCO IN FORO VELLET, EX HVIVS ORDINIS SENTENTIA STATVI PLACERE.

Idem ibidem: HOC AVTEM TEMPORE ITA CENSEO DECERNENDVM: QVOD C. CÆSAR C. F. PONT. PRO-PR. SVMMO REIP. TEMPORE MILITES VETERANOS AD LIBERTATEM POPVLI RO. COHORTATVS SIT, EOSQUE CONSCRIPSERIT: QVODQUE LEGIO MARTIA, QVARIAQUE SVMMO STUDIO OPTIMOQUE IN REMP. CONSENSV, C. CÆSARE DVCE ET AVCTORE, REMP. LIBERTATEM POPVLI RO. DEFENDANT, DEFENDERINT: ET QVOD C. CÆSAR PRO PRÆTORE GALLIÆ PROVINCIÆ CVM EXERCITV SVBSIDIO PROPECTVS SIT: EQVITES, SAGITTARIOS, ELEPHANTOS, IN SVAM POPVLIOQUE RO. POTESTATEM REDEGERIT: DIFFICILLIMOQUE REIP. TEMPORE SALVTI DIGNITATIQUE POPVLI RO. SVBVENERIT: OB EAS CAVSAS SENATVI PLACERE C. CÆSAREM C. F. PONT. PRO-PR. SENATOREM ESSE, SENTENTIAMQUE LOCO PRÆTORIO DICERE: EIVSQUE RATIONEM, QVEMCVMQUE MAGISTRATVM PETET, ITA HABERI, VT HABERI PER LEGES LICERET, SI ANNO SVPERIORE QVÆSTOR FVVISSET. Et mox: NEC VERO DE L. EGNATVLEIO

FORTIS-

FORTISSIMO ET CONSTANTISSIMO CIVI, AMICISSIMOQUE REIP. SILENDVM ARBITROR, SED TRIBVENDVM TESTIMONIVM VIRTUTIS EGREGIÆ, QVOD IS LEGIONEM QVARTAM AD CÆSAREM ADVXERIT, QVÆ PRÆSIDIO CONSVLIBVS, SENATVI POPVLIOQUE REIQUE PVB. ESSËT: OB EAM CAVSAM PLACERE, VTI L. EGNATVLEIO TRIENNIVM ANTE LEGITIMVM TEMPVS MAGISTRATVS PETERE, CAPERE, GERERE LICEAT. DE EXERCITV AVTEM C. CÆSARIS ITA CENSEO DECERNENDVM. SENATVI PLACERE, MILITIBVS VETERANIS, QUI CÆSARIS PONTIFICIS, PRO-PRÆTORE, HORTATV, LIBERTATEM POPVLI RO. AVCTORITATEMQUE HVIVS ORDINIS DEFENDERINT ATQUE DEFENDANT, HIS, LIBERISQUE EORVM MILITIÆ VACATIONEM ESSE: VTIQUE C. PANSÆ, A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE COGNOSCERENT, QUI AGER IIS COLONIIS ESSËT, QVO MILITES VETERANI DEDVCTI ESSËNT, QUI CONTRA LEGEM IVLIAM POSSIDERETVR, VT IS MILITIBVS VETERANIS DIVIDERETVR: DE AGRO CAMPANO SEPARATIM COGNOSCERENT, INIRENTQUE RATIONEM DE COMMODIS MILITVM VETERANORVM AVGENDIS, LEGIONIQUE MARTIÆ, ET LEGIONI QVARTÆ, ET IIS MILITIBVS, QUI DE LEGIONE SECVNDÆ, TRICESIMAEQVINTÆ AD C. PANSAM, A. HIRTIVM COSS. VENISSENT, SVAQUE NOMINA DEDISSENT: QVOD HIS AVCTORITAS SENATVS POPVLIOQUE RO. LIBERTAS CARISSIMA SIT ET FVERIT, VACATIONEM MILITIÆ IPSIS LIBERISQUE EORVM ESSE PLACERE, EXTRA TVMVLTVM GALLICVM ITALIAMQUE: EAS LEGIONES BELLO CONFECTO MISSAS FIERI, PLACERE. QVANTAMQUE PECVNIAM MILITIBVS EARVM LEGIONVM IN SINGVLOS C. CÆSAR PONT. PRO-PR. POLLICITVS SIT, TANTAM DARI PLACERE: VTIQUE C. PANSÆ, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE RATIONEM AGRIS HABEANT, QUI SINE INIVRIA PRIVATORVM DIVIDI POSSIT: ISQUE MILITIBVS LEGIONIS MARTIÆ ET LEGIONIS QVARTÆ ITA DARETVR, ASSIGNARETVR, VT QUIBVS MILITIBVS AMPLISSIME DATI, ASSIGNATI ESSËNT. DIXI AD EA OMNIA, CONSVLES, *de quibus vetulists.*

Idem Philipp. VIII. QVAS OB RES ITA CENSEO, EORVM QUI CVM M. ANTONIO SVNT, QUI AB ARMIS DISCESSERINT, ET AVT AD C. PANSAM, AVT AD HIRTIVM COSS. AVT AD D. PRVTVM IMP. COS. DESIGNATVM, AVT AD C. CÆSAREM PRO-PR. ANTE IDVS MARTIAS PRIMAS ADIERINT, IIS FRAVDI NE SIT, QVOD CVM M. ANTONIO FVERINT. SI QVIS EORVM QUI CVM M. ANTONIO SVNT, FECERIT QVOD HONORE PRÆMIOVE DIGNVM ESSE VIDEATVR, VTI C. PANSÆ, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE SI EIS VIDEATVR, DE EIVS HONORE PRÆMIOVE, PRIMO QVOQUE DIE AD SENATVM REFERANT. SI QVIS POST HOC S.C. AD ANTONIVM PROPECTVS ESSËT PRÆTER L. VARIVM, SENATVM EXISTIMATVRVM EVM CONTRA REMP. FECISSE.

Idem Philipp. IX. QVAS OB RES ITA CENSEO: CVM SER. SVLPICIVS Q. F. LEMONIA RVFVS, DIFFICILLIMO REIP. TEMPORE, GRAVI PERICVLOSOQUE MORBO ADFFECTVS, AVCTORITATEM SENATVS SALVTEM REIP. VITÆ SVÆ PRÆPOSVERIT, CONTRAQUE VIM, GRAVITATEMQUE MORBI CONTENDERIT, VT IN CASTRA M. ANTONII QVO SENATVS EVM MISERAT, PERVENIRET, ISQUE, CVM IAM PROPE CASTRA VENISSET, VI MORBI OPPRESSVS, VITAM AMISERIT MAXIMO REIP. TEMPORE, EIVSQUE MORS CONSENTANEA VITÆ FVERIT SANCTISSIME HONESTISSIMEQUE ACTÆ, IN QVA SÆ-

PE MAGNO VSVI REIP. SER. SVLPICIVS ET PRIVATVS ET IN MĀ-
GISTRATIBVS FVERIT: CVM TALIS VIR OB REMP. IN LEGATIO-
NE MORTEM OBIERIT, SENATVI PLACERE; SER. SVLPICIO STA-
TVAM PEDESTREM ĀNEAM IN ROSTRIS EX HVIVS ORDINIS SEN-
TENTIA STATV: CIRCVMQVE EAM STATVAM LOCVM LVDIS, GLA-
DIATORIBVSQVE LIBEROS POSTEROSQVE EIVS QVOQVO VERSVS
PEDES QVINQVE HABERE, QVOD IS OB REMP. MORTEM OBIERIT:
EAMQVE CAVSAM IN BASI INSCRIBI: VTIQVE C. PANSĀ; A. HIR-
TIVS COSS. ALTER AMBOVE; SI EIS VIDEATVR, QVĀSTORIBVS
VRBANIS IMPERENT, VT EAM BASIM, STATVAMQVE FACIENDAM,
ET IN ROSTRIS STATVENDAM LOCENT: QVANTIQVE LOCAVE-
RINT, TANTAM PECVNIAM REDEMTORI ATTRIBVENDAM SOL-
VENDAMQVE CVRENT. CVMQVE ANTEA SENATVS AVCTORITA-
TEM SVAM IN VIRORVM FORTIVM FVNERIBVS, ORNAMENTISQVE
OSTENDERIT, PLACERE EVM, QVAM AMPLISSIME SVPREMO SVO
DIE EFFERRI: ET CVM SER. SVLP. Q. F. LEMONIA RVFVS ITA DE
REP. MERITVS SIT, VT HIS ORNAMENTIS DECORARI DEBEAT,
SENATVM CENSERE, ATQVE E REP. EXISTIMARE ĀDILEIS CVRY-
LEIS EDICTVM, QVOD DE FVNERIBVS HABEANT SER. SVLPICII;
Q. F. LEMONIA RVFI FVNERI REMITTERE: VTIQVE LOCVM SE-
PVLCRO IN CAMPO EXQVILINO C. PANSĀ CONSVL, SEV QVO IN
LOCO VIDEBITVR, PEDES TRIGINTA QVOQVO VERSVS ASSI-
GNET, QVO SER. SVLPICIYS INFERATVR, QVOD SEPVLCRVM IP-
SIVS, LIBERORVM, POSTERORVMQVE EIVS ESSET, VTI QVOD OP-
TIMO IVRE PVBLICE SEPVLCRVM DATVM ESSET.

Idem Philipp. x. circa finem. QVĀ CVM ITA SINT, QVOD C. PANSĀ
COS. VERBA FĒCIT DE LITERIS, QVĀ A Q. CĀPIONE BRVTI PROCOS.
ALLATĀ, ET IN HOC ORDINE RECITATĀ SVNT, DE EA
RE ITA CENSEO. CVM Q. CĀPIONIS BRVTI PROCOS. OPERA, CON-
SILIO, INDVSTRIA, VIRTVTE, DIFFICILLIMO REIP. TEMPORE
PROVINCIA MACEDONIA, ILLYRICVM, ET CVNCTA GRĀCIA ET
LEGIONES, EXERCITVS, EQVITATVS IN CONSVLVM, SENATVS
POPVLIQVE RO. POTESTATE SINT: IDQVE CĀPIONEM BRVTVM
PROCOS. BENE, ET E REP. PRO SVA, MAIORVMQVE SVORVM DI-
GNITATE CONSVETVDINEQVE REIP. BENE GERENDĀ FECISSE:
EAMQVE REM SENATVI, POPVLOQVE RO. GRATAM ESSE ET FO-
RE. VTIQVE Q. CĀPIO BRVTVS PROCOS. PROVINCIAM MACEDO-
NIAM, ILLYRICVM, CVNCTAMQVE GRĀCIAM TVEATVR, DEFEN-
DAT, CVSTODIAT, INCOLVMEMQVE CONSERVET: EIQVE EXER-
CITVI, QVEM IPSE CONSTITVIT, COMPARAVIT, PRĀSIT: PECV-
NIAMQVE AD REM MILITAREM, SI QVA OPVS SIT, QVĀ PVBLI-
CA SIT, ET EXIGI POSSIT, VTATVR, EXIGAT: PECVNIASQVE, A
QVIBVS VIDEATVR, AD REM MILITAREM MVTVAS SVMAT, IM-
PERET, FRVMENTVMQVE: OPERAMQVE DET, VT CVM SVIS COPIIS
QVAM PROXIME ITALIAM SIT: CVMQVE EX LITERIS Q. CĀPIO-
NIS BRVTI PROCOS. INTELLECTVM SIT Q. HORTENSII PROCOS.
OPERA ET VIRTVTE VEHEMENTER REMP. ADIVTAM, OMNIAQVE EIVS
CONSILIA. CVM CONSILIIS Q. CĀPIONIS BRVTI PROCOS. CONIVN-
CTA FVISSE, EAMQVE REM MAGNO VSVI REIP. FVISSE, Q. HOR-
TENSIVM PROCOS. RECTE ET ORDINE EXQVE REP. FECISSE, SE-
NATVIQVE PLACERE, Q. HORTENSIVM PROCOS. CVM QVĀSTO-
RIBVS, PROVE QVĀSTORIBVS ET LEGATIS SVIS PROVINCIAM
MACEDONIAM. OBTINERE, QVOAD EI EX S.C. SVCCCESSVM SIT.

Idem Philipp. xi. Sed vt ea vestra quoque auctoritate firmetur, CENSEO: CVM P. DO
LABELLA

LABELLA, QVIQVE EIVS CRVDELISSIMI ET TETERRIMI FACINO-
RIS, MINISTRI, SOCIJ, ADIVTORES FVERVNT, HOSTES POPVLI
RO. A SENATV IVDICATI SINT: CVMQVE SENATVS P. DOLABEL-
LAM BELLO PERSEQVENDVM CENSVERIT: VT IS QVI OMNIA
DEORVM, HOMINVMQVE IVRA NOVO, INAVDITO, INEXPIĀBILI
SCELERE POLLVERIT, NEFARIOQVE PATRIE SE PARRICIDIO
OBSTRINXERIT, POENAS DIIS HOMINIBVSQVE MERITAS DEBITAS
QVE PERSOLVAT: SENATVI PLACERE C. CASSIVM PROCOS. PRO-
VINCIAM SYRIAM OBTINERE, VTI QVI EAM OPTIMO IVRE PRO-
VINCIAM OBTINERIT, EVMQVE A Q. MARCIO CRISPO PROCOS.
L. STATIO MVRCO PROCOS. A. ALIENO LEGATO EXERCITVS AC-
CIPERE, EOSQVE EI TRADERE: CVMQVE HIS COPIIS, ET SI QVAS
PRĀTEREA PARAVERIT, BELLO P. DOLABELLAM, TERRA MARI-
QVE PERSEQVI: EIVS BELLI GERENDI CAUSA, QVIBVS EI VI-
DEATVR, NAVIS, NAVTAS, PECVNIAM, CETERAQVE OMNIA, QVĀ
AD ID BELLVM GERENDVM PERTINEANT, VT IMPERANDI IN
SYRIA, ASIA, BITHYNIA, PONTO IVS POTESTATEMQVE HABEAT:
VTQVE QVAMCVMQVE IN PROVINCIAM EIVS BELLI GERENDI
CAUSA ADVENERIT, IBI MAIVS IMPERIVM C. CASSII PROCOS. SIT,
QVAM EIVS ERIT, QVĀ EAM PROVINCIAM TVM OBTINEBIT, CVM
C. CASSIVM PROCOS. IN EAM PROVINCIAM VENERIT: REGEM DE-
IOTARVM PATREM ET REGEM DEIOTARVM FILIVM, SI, VT MVL-
TIS BELLIS SEPENVMERO IMPERIVM POPVLI RO. IVVERINT, ITEM
C. CASSIVM PROCOS. COPIIS SVIS, OPTIBVSQVE IVVISSENT, SEN-
ATVI POPVLOQVE RO. GRATVM ESSE FACTVROS: ITEMQVE SI CE-
TERI REGES TETRARCHĀ, DYNASTĀQVE FECISSENT. S. P. Q. R.
EORVM OFFICII NON IMMEMOREM FVTVRVM: VTIQVE C. PANSĀ,
A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE, SI EIS VIDERETVR, REP. RE-
CVPERATA, DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS, PRĀTORIIS, AD HVNC
ORDINEM, PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERANT: INTEREA PRO-
VINCIA AB IIS QVIBVS OBTINENTVR, OBTINEANTVR, QVOAD
CVIQVE EX S.C. SVCCCESSVM SIT.

Idem Philipp. xiii. circa finem: QVĀ CVM ITA SINT, DE MĀNDATIS
LITERISQVE M. LEPIDI VIRI CLARISSIMI, SERVILIO ASSEN-
TIOR: ET HOC AMPLIVS CENSEO, MAGNVM POMPEIVM CN. F. PRO
PATRIS, MAIORVMQVE SVORVM ANIMO, STVDIOQVE IN REMP.
SVAQVE PRISTINA VIRTVTE, INDVSTRIA, VOLVNTATE FĒCISSE,
QVOD SVAM EORVMQVE, QVOS SECVM HABERET, OPERAM SEN-
ATVI POPVLOQVE RO. POLLICITVS ESSET: EAMQVE REM SEN-
ATVI POPVLOQVE RO. GRATAM ACCEPTAMQVE ESSE: EIQVE HO-
NORI, DIGNITATIQVE EAM REM FORE: HOC VEL CONIVNGI CVM
HOC S.C. LICET, VEL SEIVNGI POTEST, SEPARATIVMQVE PER-
SCRIBI, VT PROPRIO S. C. POMPEIVS COLLAVDATVS ESSE VI-
DEATVR.

Idem Philipp. xiiii. DECERNO IGITVR EORVM TRIVM NOMINE L.
DIERV SVPLICATIONES, QVAS VT HONORIFICENTISSIMIS VER-
BIS CONSEQVI POTERO, COMPLECTAR IPSA SENTENTIA: EST
AVTEM FIDEI PIETATISQVE NOSTRĀ DECLĀRARE FORTISSIMIS
MILITIBVS QVAM MEMORES SIMVS QVAMQVE GRATI. QVAM OB-
REM PROMISSA NOSTRA, ATQVE EA, QVĀ LEGIONIBVS BELLO
CONFECTO TRIBVTVROS NOS SPOVNDIMVS, HODIerno S.C. RE-
NOVANDA CENSEO. Et ibidem: ATQVE ETIAM CENSEO
P. C. QVĀ PRĀMIA MILITIBVS PROMISIMVS NOS REPVB. RECIV-

PERATA TRIBVTYROS, EA VIVIS VICTORIBVSQVE CVMVLATE CVM TEMPVS VENERIT, PERSOLVENDA: QVI AVTEM EX IIS, QVIBVS ILLA PROMISSA SVNT, PRO PATRIA OCCIDERVNT, EORVM PARENTIBVS, LIBERIS, CONIVGIBVS, FRATRIBVS, EADEM TRIVBENDA CENSEO. SED VT ALIQVANDO SENTENTIA COMPLECTAR, ITA CENSEO. CVM C. PANSA COS. IMPERII INITIVM CVM HOSTIBVS CONFLIGENDI FECERIT, QVO PRÆLIO LEGIO MARTIA ADMIRABILI INCREDIBILIQVE VIRTUTE LIBERTATEM POPVLI RO. DEFENDERIT, QVOD IDEM LEGIONES TIRONVM FECERINT: IPSEQVE C. PANSA COS. IMP. CVM INTER MEDIA HOSTIVM TELA VERSARETVR, VVLNERA ACCEPERIT. CVMQVE A. HIRTIYS COS. IMP. PRÆLIO AVDITO ET COGNITO, FORTISSIMO, PRÆSTANTISSIMOQVE ANIMO EXERCITVM CASTRIS EDVXERIT, IMPETVMQVE IN M. ANTONIVM, EXERCITVMQVE HOSTIVM FECERIT, EIVSQVE COPIAS OCCIDIONE OCCIDERIT, SVO EXERCITV ITA INCOLVMI, VT NE VNVM QVIDEM MILITEM DESIDERAVERIT: CVMQVE C. CÆSAR PROP. IMP. CONSILIO DILIGENTIAQVE SVA CASTRA FELICITER DEFENDERIT, COPIASQVE HOSTIVM, QVÆ AD CASTRA ACCESSERANT, PROFLIGARIT, OCCIDERIT: OB EAS RES SENATVM EXISTIMARE, ET IVDICARE, EORVM TRIVM IMPERATORVM VIRTUTE, IMPERIO, CONSILIO, GRAVITATE, CONSTANTIA, MAGNITVDINE ANIMI, FELICITATE, POPVLVM RO. FOEDISSIMA CRVDELISSIMAQVE SERVITUTE LIBERATVM. CVMQVE REMP. VRBEM TEMPLA DEORVM IMMORTALIVM, BONA, FORTUNASQVE OMNIVM, LIBEROSQVE CONSERVARINT DIMICATIONE ET PERICVLO VITÆ SVÆ: VTI OB EAS RES BENE, FORTITER, FELICITERQVE GESTAS, C. PANSA, A. HIRTIYS COSS. IMPERATORES, ALTER AMBOVE, AVT SI ABERINT, M. CORNYTVS PRÆT. VRBANVS SVPPPLICATIONES PER DIES L. AD OMNIA PVLVINARIA CONSTITVAT. CVMQVE VIRTVS LEGIONVM DIGNA CLARISSIMIS IMPERATORIBVS EXSTITERIT: SENATVM, QVÆ SIT ANTE POLICITVS LEGIONIBVS, EXERCITIBVSQVE NOSTRIS, EA SVMMO STUDIO REP. RECUPERATA PERSOLVTVRVM. CVMQVE LEGIO MARTIA PRINCEPS CVM HOSTIBVS CONFLIXERIT, ATQVE ITA CVM MAIORE HOSTIVM NVMERO CONTENDERIT, VT PLVRIMOS CÆDERENT, CAPERENT NONNVLLOS: CVMQVE SINE VLLA RETRACTATIONE PRO PATRIA VITAM PROFVDERINT, CVMQVE SIMILI VIRTUTE RELIQUARVM LEGIONVM MILITES PRO SALVTE ET LIBERTATE POPVLI RO. MORTEM OPPETIVERINT: SENATVI PLACERE, VT C. PANSA, A. HIRTIYS COSS. IMPER. ALTER AMBOVE, SI IIS VIDEATVR, IIS QVI SANGVINEM PRO VITA, LIBERTATE, FORTVNISQVE POPVLI RO. PRO VRBE, TEMPLISQVE DEORVM IMMORTALIVM PROFVDISSENT, MONVMENTVM QVAM AMPLISSIMVM LOCANDVM, FACIENDVM CVRENT, QVÆSTORES- QVE VRBANOS AD EAM REM PECVNIAM DARE, ATTRIBVERE, SOLVERE, IVEANT, VT EXTET AD MEMORIAM POSTERITATIS SEMPTERNAM, AD SCELVS CRVDELISSIMORVM HOSTIVM, MILITVMQVE DIVINAM VIRTUTEM: VTQVE QVÆ PRÆMIA SENATVS MILITIBVS ANTE CONSTITVIT, EA SOLVANTVR; EORVM QVI HOC BELLO PRO PATRIA OCCIDERVNT, PARENTIBVS, LIBERIS, CONIVGIBVS, FRATRIBVS: IISQVB TRIBVANTVR, QVÆ MILITIBVS IPSIS TRIBVI OPORTERET, SI ILLI VIXISSENT, QVI MORTE

VICE-

VICERVNT. Directas etiam duas in Senatu à Cæsare & Catone dictas sententias Salustius in bello Catilinar refert, quæ prolixiores sunt, quam vt hic adscribi debeant: Earum itaque postremas dumtaxat clausulas subiici. Cæsar quidem hunc dicendi finem facit. PLACET IGITVR EOS DIMITTI ET AVGERI EXERCITVM CATILINÆ? MINIME: SED. ITA CENSEO, PVBLICANDAS EORVM PECVNIAS, IPSOS IN VINCVLIS HABENDOS PER MVNICIPIA, QVÆ MAXVME OPIBVS VALENT: NEV QVIS DE HIS POSTEA AD SENATVM REFERAT, NEVE CVM POPVLO AGAT: QVI ALITER FECERIT, SENATVM EXISTIMARE EVM CONTRA REMP. ET SALVTEM OMNIVM FACTVRVM. Quam sententiam Plutarchus in Cæsare ita expressit, Ως σκοπεῖναι καὶ ἀκρίτους ἀνδρας ἀξιώματι καὶ γυναιλαμπεδός; ἢ δοκεῖ παρῆριον, ἢ δὲ δίκην εἶναι μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. Εἰ δὲ προοραῖντο δεῖντες ἐν πόλει τῆς Ἰταλίας, ἀς αὐτὸς εἰλητὰν Κιλέρων, μέγχι δὲ καταπολεμηθὴ Κατλίνας, ὑπερον ἐν εἰρήνῃ καὶ κατ' ἰσχυρίαν ἀεὶ ἐκαστοῦ τῆ βουλῆ γινώσκοντες ἐπὶ ἀφ' ἑαυτοῦ. Dio vero lib. xxxvii. Ο γὰρ Καῖσαρ, πάντων τῶν ἀεὶ αὐτοῦ ἰσχυρισμάτων ἀποθαρσύν σφᾶς, γινώσκων ἔδωκε, ΔΗΣΑΙ ΤΕ ΑΥΤΟΥΣ, ΚΑΙ ΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ἄλλοις ἄλλη καταθέσασ, τῶν ἑσῶν ἐσθημάτων, ὅτι τῶ μὴτε ἀεὶ ἀδείας ἐπὶ αὐτῶν ζήτηματι δύναι ποτε καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, EN ΠΟΛΕΜΙΩΝ ΜΟΙΡΑ πῶς πόλιν ἐξ ἧς αὐ φέροι, εἶναι. Suetonius in Iul. cap. xiiii. Prætor, ait, creatus, detecta coniuratione Catilinæ, Senatūque uniuerso in socios facinoris ultimam statuente penam, solus municipatim diuidendos, custodiendosque publicatis bonis censuit. Catonis vero de iisdem coniuuratis sententiæ ex venia apud Sallustium verba sunt hæc QVARE ITA EGO CENSEO, CVM NEFARIO CONSILIO SCELERATORVM CIVIVM RESPVB. IN MAXVMA PERICVLA VENERIT, HIQVE INDICIO T. VOLTVRII, ET LEGATORVM ALLOBROGVM CONVICTI, CONFESSIQVE SINT, CÆDEM, INCENDIA, ALIAQVE FOEDA ATQVE CRVDELIA FACINORA IN CIVES PATRIAMQVE PARAVISSE, DE CONFESSIS, SICVTI DE MANIFESTIS RERVVM CAPITALIVM, MORE MAIORVM SVPLICIVM SVMENDVM, Lilius lib. xxvi. M. Attilium Regulum sententiam interrogatum de Campanis, ita loquutum tradit. IN CONSILIO ARBITROR, ME FVISSE CONSVLIBVS CAPVA CAPTA, CVM QVÆRERETVR, ECQVIS CAMPANORVM DE REPVB. NOSTRA BENE MERITVS ESSET, DVAS MVLIERES COMPERTVM EST, VESTIAM OPIAM ATTELANAM CAPVÆ HABITANTEM, ET FAVCVLAM GLVVIAM, QVÆ QVONDAM QVÆSTVM CORPORE FECISSET: ILLAM QVOTIDIE SACRIFICASSE PRO SALVTE ET VICTORIA POPVLI RO. HANC CAPTIVIS EGEN- TIBVS ALIMENTA CLAM SVPPEDITASSE: CETERORVM OMNIVM CAMPANORVM EVNDEM ERGA NOS ANIMVM, QVEM CARTHAGINIENSIVM FVISSE, SECVRIQVE PERCVSSOS A Q. FVLVIO FVISSE, MAGIS QVORVM DIGNITAS INTER ALIOS, QVAM QVORVM CVLPA EMINEBAT. PER SENATVM AGI DE CAMPANIS, QVI CIVES RO. SVNT, INIVSSV POPVLI NON VIDEO POSSE. IDQVE ET APVD MAIORES NOSTROS IN SVTRIANIS FACTVM EST, CVM DEFECISSENT, VT M. ANTISTIVS TRIBVNVS PLEBIS PRIVS ROGATIONEM FERRET, SCIRETQVE PLEBS, VTI SENATVI DE SVTRIANIS SENTENTIÆ DICENDÆ IVS ESSET: ITAQVE CENSEO CVM TRIBVNIS PLEBIS AGENDVM ESSE, VT EORVM VNVS, PLVRESVE ROGATIONEM FERANT AD PLEBEM, QVA NOBIS STATVENDI DE CAMPANIS IVS FIAT. Tenere etiam me non possum quin hic quoque apponam eam cuius iam ante bonam partem adduxi, Cornelij Maluginensis sententiam, quæ à Lilio lib. iiii. obliquis verbis ita concipitur, SIBI PLACERE DE EO, QVOD VALERIVS, HORATIVSQVE ANTE IDVS MAIAS DECEMVROS ABISSE MAGISTRATV INSIMVLENT, BELLIS QVÆ IMMINEANT PERFECTIS, REPVB. IN TRANQVIL-

LVM REDACTA, SENATV DISCEPTANTE AGI: ET IAM NVNC ITA SEPARARE APP. CLAVDIVM, VT COMITIORVM, QVÆ DECEMVIRIS CREANDIS DECEMVIR IPSE HABVERIT, SCIAT SIBI RATIONEM REDDENDAM ESSE, VTRVM IN VNVM ANNVVM CREATI SINT, AN DONEC LEGES, QVÆ DEESSENT, PERFERRENTVR. IN PRÆSENTIA, OMNIA PRÆTER BELLVM OMITTI PLACERE. CVIVS SI FALSO FAMAM VVLGATAM, VARIAQVE NON NVNTIOS SOLVM, SED TVSCVLANORVM ETIAM LEGATOS ATTVLISSE PYTENT, SPECVLATORES MITTENDOS CENSERE, QVI CERTIVS EXPLORATA REFERANT, SIN FIDES ET NVNTIIS ET LEGATIS HABEATVR; DELECTVM PRIMO QVOQVE TEMPÖRE HABERI: DECEMVROS QVO CVIQVE EORVM VIDEATVR, EXERCITVS DVCERE: NEC REM ALIAM PRÆVERTI. Ea verò, illa ipsa senectia est quæ ex L. Cornelij ore misâ memorat Dionys. Halicarnas. lib. xi. Idem Liuius lib. x. Appium Claudium Prætozem hæc de bello Hetrusco, absente Fabio Consule, censuisse scribit: NON SVFFECTVRVM DVCEM VNVM, NEC EXERCITVM VNVM ADVERSVS QVATVOR POPVLOS. PERICVLOSVM ESSE, SIVE IVNCTI VNVM PREMANT, SIVE ID DIVERSI GERANT BELLVM, NE AD OMNIA SIMVL OBIRE VNVS NON POSSIT. DVAS SE IBI LEGIONES ROMANAS RELIQUISSSE, ET MINVS QVINQVE MILLIA PEDITVM, EQVITVMQVE CVM FABIO VENISSE: SIBI PLACERE P. DECIVM CONSVLEM PRIMO QVOQVE TEMPÖRE IN HETRVRIAM AD COLLEGAM PROFICISCI: L. VOLVNNIO SAMNIVM PROVINCIAM DARI. SI CONSVL MALIT IN SVAM PROVINCIAM IRE, VOLVNNIVM IN HETRVRIAM AD CONSVLEM CVM EXERCITV IVSTO CONSVLARI PROFICISCI. Publium verò Decium censuisse, VT OMNIA INTEGRA AC LIBERA Q. FABIO SERVARENTVR: DONEC VEL IPSE, SI PER COMMODVM REIP. POSSET, ROMAM VENISSET, VEL ALIQVEM EX LEGATIS MISISSET, A QVO DISCERET SENATVS, QVANTVM IN HETRVRIA BELLI ESSET, QVANTISQVE ADMINISTRANDVM COPIIS, ET QVOT PER DVCES ESSET. Præterea ex eiusdem lib. xxix. elegantes obliquarum duarum sententiarum in Senatu à Q. Fabio, & Metello dictarum, Formulas descripsi. Nam cum legati Locrensum in Senatum introducti de Q. Pleminj, qui Pub. Scipionis legatus erat, iniurijs querentes auditi essent, iussis illis curia excedere, Q. Fabium sententiæ loco hæc dixisse refert: PLEMINIVM LEGATVM VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE, ET EX VINCVLIS CAVSAM DICERE: AC SI VERA FORENT QVÆ LOCRENSES QVERERENTVR, IN CARCERE NECARI, BONAQVE EIVS PVBLICARI. P. SCIPIONEM, QVOD DE PROVINCIA DECESSERIT INIVSSV SENATVS, REVOCARI: AGI QVE CVM TRIBVNIS PLEBIS, VT DE IMPERIO EIVS ABROGANDO FERRENT AD POPVLVM. LOCRENSIBVS CORAM SENATVM RESPONDERE, QVAS INIVRIAS SIBI FACTAS QVERERENTVR, NEQVE SENATVM NEQVE POPVLVM ROMANVM FACTAS VELLE: VIROS BONOS SOCIOSQVE ET AMICOS EOS APPELLARI: LIBEROS, CONIVGES, QVÆQVE ALIA EREPTA ESSENT, RESTITVI. PECVNIAM QVANTA EX THESAVRIS PROSERPINÆ SVBLATA ESSET, CONQVIRI, DVPLAMQVE PECVNIAM IN THESAVRIS REPONI, ET SACRVM PIACVLARE FIERI: ITA VT PRIVS AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR, QVOD SACRI THESAVRI MOTI, APERTI, VIOLATI QVE ESSENT, QVÆ PIACVLA, QVIBVS DIIS, QVIBVS HOSTIIS FIERI PLACERET: MILITÈS, QVI LOCRIS ESSENT, OMNES IN SICILIAM TRANSPORTARI. QVATVOR COHORTES SOCIORVM LATINI NOMINIS IN PRÆSIDIVM LOCROS ADDVCI. Vicisse tamen

men Q. metelli sententiam ibidem scribit, qui de ceteris Fabio Maximo assensus, de Scipionis causa dissenfit, & post causas redditas cur contra sentiret, dixit, SIBI PLACERE M. POMPONIVM PRÆTOREM, CUI SICILIA PROVINCIAM SORTE EVENISSET, TRIDVO PROXIMO IN PROVINCIAM PROFICISCI: CONSVLES DECEM LEGATOS, QVOS IIS VIDERETVR EX SENATV LEGERE, QVOS CVM PRÆTORE MITTERENT, ET DVOS TRIBVNOS PLEBIS, ATQVE ÆDILEM. CVM EO CONSILIO PRÆTOREM COGNOSCERE, SI EA QVÆ LOCRENSES FACTA QVERERENTVR, IVSSV AVT VOLVNTATE P. SCIPIONIS FACTA ESSENT, VT EVM DE PROVINCIAM DECEDERE IVBERENT: SI P. SCIPIO IAM IN AFRICAM TRAIECISSET, TRIBVNI PLEBIS ATQVE ÆDILIS, CVM DVOBVS LEGATIS, QVOS MAXIME PRÆTOR IDONEOS CENSIVISSET, IN AFRICAM PROFICISCIERENTVR: TRIBVNI ATQVE ÆDILIS, QVI REDVCERENT INDE SCIPIONEM: LEGATI, QVI EXERCITVI PRÆESSENT, DONEC NOVVS IMPERATOR AD EVM EXERCITVM VENISSET. SIN M. POMPONIVS ET LEGATI DECEM COMPERISSENT, NEQVE IVSSV NEQVE VOLVNTATE P. SCIPIONIS EA FACTA ESSE, VT IN EXERCITV SCIPIO MANERET, BELLVMQVE VT PROPOSIVISSET, GERERET. Ponitur & lib. xxviii. Liuij, eiusdem Q. Fabij in Senatu dicta sententia, quam propter prolixitatem, & quod concioni sit quam Senatoriæ sententiæ similior, nec vlla sollempnia vel obseruatione digna verba contineat, transcribendam non censui. Illas contra sententias, quas de pace à Carthaginensibus petita dictas idem auctor lib. xxx. memorat, silentio prætermittere, fas non esset. Nā cum absentibus Coss. Prætoze urbano Senatu habente, legati Carthaginensium ab Senatu petiissent, uti in ea pace quæ postremo cum Consule Luctatio facta esset, manere liceret, illis è curia submotis, inter ceteros M. Liuium de ea re sententiam rogatum, censuisse ait, CN. SERVILIUM COS. QVI PROPRIOR ESSET ACCERENDVM, VT CORAM EO DE PACE AGERETVR. CVM DE RE MAIORE, QVAM QVANTA ESSET, CONSVLTATIO INCIDERE NON POSSET, NON VIDERI SIBI ABSENTE CONSVLVM ALTERO, AMBVSVE, EAM REM AGI, SATIS EX DIGNITATE POPVLI RO. ESSE. Quintum verò Metellum, qui triennio ante Consul, Dictatorque fuerat, ita censuisse: CVM P. SCIPIO CÆDENDO EXERCITVS, AGROS POPVLANDO, IN EAM NECESSITATEM COMPVLISET HOSTES, VT SVPLICES PACEM PETERENT: ET NEMO OMNIVM VIRIVS EXISTIMARE POSSET, QVA MENTE EA PAX PETERETVR, QVAM IS QVI ANTE PORTAS CARTHAGINIS BELLVM GERERET: NVLLIVS ALTERIVS CONSILIO, QVAM SCIPIONIS ACCIPIENDAM, ABNVENDAMQVE PACEM ESSE: At M. Valerius Læuinus, quibus Consul fuerat, SPECVLATORES, DIXIT, NON LEGATOS VENISSE: IVBENDO, S QVE EOS ITALIA EXCEDERE, ET CVSTODES CVM IIS VSQVE AD NAVES MITTENDOS: SCIPIONIQVE SCRIBENDVM, NE BELLVM REMITTERET. Lælius, Fulviusque adiecerunt: ET SCIPIONEM IN EO POSITAM HABVISSE SPEM PACIS, SI ANNIBAL ET MAGO EX ITALIA NON REVOCARENTVR: CETERVM OMNIA SIMVLATVROS CARTHAGINIENSES, DVCES EOS, EXERCITVSQVE EXPECTANTES: DEINDE QVAMVIS RECENTIVM FOEDERV, ET DEORVM OMNIVM OBLITOS, BELLVM GESTVROS. Eò magis in Læuini sententiam discessum, atque pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Aliam etiam Q. Fabij Max. sententiam tacitus præterire non possum, quæ ab eodem Liuius lib. xxiii. refertur. Nam cum de Senatu legendo & supplendo ageretur, & Sp. Caruilus ob paucitatem ciuium, ex quibus in patres legeretur, pto magna re se suadere dixisset, ut ex populis Latinorum binis Senatoribus ciuitas daretur: Q. Fabius

Maximus censuit: NVMQVAM REI VLLIVS ALIENIORE TEMPORE MENTIONEM IN SENATV FACTAM, QVAM INTER TAM SVSPENSOS SOCIORVM ANIMOS, INCERTAMQVE FIDEM, ID TACTVM, QVOD INSVPER SOLICITARET EOS. EAM VNIVS HOMINIS TEMERARIAM VOCEM SILENTIO OMNIVM EXTINGVENDAM ESSE ET SI QVID VNQVAM ARCANI SANCTIVE AD SILENDVM IN CVRIA FVERIT, ID OMNIVM MAXIME TEGENDVM, OCCVLENDVM, OBLIVISCENDVM, PRO NON DICTO HABENDVM ESSE. *Ita eius rei oppressa mentio est.* Seneca in *Σπουδολογικῶς* tres ponit sententias in concilio Deorum dictas, quas ille ad earum quæ in Senatu dicebantur, similitudinem effingit. Vna est Iani, qui ita perorat. ITAQVE, NE VIDEAR IN PERSONAM NON IN REM SENTENTIAM DICERE, CENSEO, NE QVIS POST HVNC DIEM DEVS FIAT, EX HIS QVI ΑΡΟΥΡΗΣ ΚΑΡΠΙΟΝ ΕΛΟΥΣΙΝ, AVT EX HIS, QVOS ALIT ΖΕΙΔΩΡΟΣ ΑΡΟΥΡΑ. QVI CONTRA HOC S. C. DEVS FACTVS, DICTVS, PICTVSVE ERIT, EVM DEDI LARVIS, ET PROXIMO MVNERE INTER NOVOS AVCTORATOS, FERVLIS VAPVLARE PLACET. Altera est Herculis, quem in hæc verba censentem facit: CVM D. CLAVDIVS DIVVM AVGVSTVM SANGVINE CONTINGAT, NEC MINVS DIVAM AVGVSTAM AVIAM SVAM, QVAM IPSE DEAM ESSE IVSSIT, LONGEQVE OMNES MORTALES SAPIENTIA ANTECELLAT, SITQVE E REPVB. ESSE ALIQVEM, QVI CVM ROMVLO POSSIT FERVENTIA RAPA VORARE, CENSEO, VT D. CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS FIAT, ITA VTI ANTE EVM QVIS OPTIMO IVRE FACTVS SIT: EAMQVE REM AD METAMΟΡΦΩΣΕΙΣ OVIDII ADICIENDAM. Postrema est Augusti, cuius solam conclusionem adscribam, propterea quod reliqua nihil ad Formulas; Sic igitur finisse sententiam dicitur: EGO PRO SENTENTIA MEA HOC CENSEO: *atque ita ex tabella recitavit.* QUANDO QVIDEM DIVVS CLAVDIVS OCCIDIT CONSOCERVVM SVVM, APPIVM SYLLANVM, GENEROS DVOS, POMPEIVM MAGNVM ANTONIÆ EX PETINA, L. SYLLANVM OCTAVIÆ EX MESSALINA, SOCERVVM FILIÆ SVÆ CRASSVM FRVGI, HOMINEM TAM SIMILEM SIBI, QVAM OVO OVVM, SCRIBONIAM SOCERVVM FILIÆ SVÆ, MESSALINAM VXOREM SVAM, ET CETEROS QVORVM NVMERVS INVENIRI NON POTVIT: PLACET MIHI IN EVM SEVERE ANIMADVERTI, NEC ILLI RERVVM IVDICANDARVM VACATIONEM DARI, EVMQVE QVAMPRIMUM EXPORTARI, ET CÆLO INTRA DIES XXX. EXCEDERE, OLYMPO INTRA DIEM TERTIVM. Extant verò sententiæ integræ Senatorum apud Iulium Capitolinum in Maximinis, & apud Vopiscum in Aureliano, & in Tacito, & in Probo, ad quos, digitum ad fontes intendisse contentus, lectorem reicio. At sententiarum quæ in vetustioribus auctoribus inveniuntur, particulas quasdam persequar. Cic. Philipp. xi. Q. Fufij Caleni sententiam referens: DIXIT, ait, HOSTEM DOLABELLAM: BONA CENSVIT PVBLICE POSSIDENDA: SI QVIS EORVM QVI POST SE ROGATI ESSENT, GRAVIORVM SENTENTIAM DIXISSET, IN EAM SE ITVRVM. Idē Epist. ii. lib. iiii. ad Attic. *Cum sententiæ gravissimæ dicerentur*, SENATVI PLACERE, MIHI DOMVM RESTITVI, PORTICVM CATVLI LOCARI, AVCTORITATEM ORDINIS AB OMNIBVS MAGISTRATIBVS DEFENDI: SI QVÆ VIS ESSET FACTA, SENATVM EXISTIMATVRVM EIVS OPERA FACTVM ESSE, QVI SENATVSCONSVLTO INTERCESSISSE T. Plinius Epist. xi. lib. ii. de Marij & Martiani, qui repetundarum postulati fuerant, iudicio, Cornutus, ait, *Tertullus Consul designatus censuit*, SEPTINGENTA MILLIA QVÆ ACCEPERAT MARIVS, ERARIO INFERENDA, MARIO VRBE ITALIAQVE INTERDICENDVM, MARTIANO HOC AMPLIVS AFRICA.

In fine

In fine sententiæ adiecit, QVOD EGO ET TACITVS INEVNCTA ADVOCATIONE DILIGENTER FORTITERQVE FVNCTI ESSEMVS, ARBITRARI SENATVM, ITA NOS FECISSE, VT DIGNVM MANDATIS PARTIBVS FVERIT. *Assenserunt Consules designati, omnes etiam Consulares usque ad Pompeium collegam: ille & SEPTINGENTA MILLIA, QVÆ ACCEPERAT MARIVS ERARIO INFERENDA, ET MARTIANVM IN QVINQVENNIVM RELEGANDVM, MARIVM REPETVNDARVM POENÆ, QVAM IAM PASSVS ESSET, CENSVIT RELINQVENDVM.* Idem Epist. xiiii. lib. v. de Nominati iudicio: *Absolutus est sententiæ designati Consulis Afranij Dextrii, cuius hæc summa*, MELIVS QVIDEM NOMINATVM ESSE FACTVRVM, SI CAUSAM VEICETINORVM EODEM ANIMO, QVO SVSCEPERAT, PERTVLISSET: QVIA TAMEN IN HOC GENVS CVLPÆ NON FRAUDE INCIDISSET, NIHILQVE DIGNVM ANIMADVERSIONE ADMISSISSE CONVINCERETVR, LIBERANDVM, ITA VT VEICETINIS, QVOD ACCEPERAT, REDDERET. *Assenserunt omnes præter Flavium Aprum: Is interdicens ei advocacionibus in QVINQVENNIVM CENSVIT: & quāvis neminem auctoritate traxisset, constanter in sententiā mansit: quinetiam Dextrum, qui primus diversum censuerat prolata lege de Senatu habendo, iurare coegit E REPVB. ESSE, QVOD CENSVISSET, cui quamquam legitime postulationi à quibusdam reclamatum est, exprobrare enim censenti ambitionem videbatur. Sed priusquam sententiæ dicerentur, Nigrinus Tribunus pleb. recitavit libellum disertum & gravem, quo questus est venire advocaciones, venire etiam prævaricationes: in lites coiri, & gloria loco poni, ex spoliis civium magnos & statos redditus: Recitavit capita legum, admonuit Senatusconsulta: in fine dixit, PETENDVM AB OPTIMO PRINCIPE, VT QVIA LEGES, QVIA SENATVSCONSVLTA CONTEMNERENTVR, IPSE TANTIS VITIIS MEDERETVR.*

Extant & aliquot clausulæ sententiarum in Senatu dictarum apud Ciceronem pro Sextio, Dionysium Halicarnass. lib. xi. Cornel. Tacit. lib. i. iii. xiiii. & xv. & Lampridii in Commodio.

Enimvero qui alterius sententiam sequebantur, idemque cum eo censabant, vnico verbo, ASSENTIRI se illi dicebant: Cicero Epist. iii. lib. vii. CN. POMPEIO ASSENTIOR. Et Epist. vii. eiusdem lib. ASSENTIOR CN. POMPEIO. Idem Philipp. vii. ad Consulem, QVIBVS DE REBVS REFERS, P. SERVI- LIO ASSENTIOR. Et Philipp. xi. NON ASSENTIOR SOLVM, sed etiam gratias ago Q. Fufio. Et hoc erat, VERBO ASSENTIRI. Erat namque alia muti assensus species, cum pedibus in sententiam ibatur. Sallustius in bello Catilin. *Postquam Casar dicendi finem fecit, ceteri VERBO, alius alij, variè ASSENTIEBANTVR.* Livius lib. iii. Multique ex Consularibus VERBO ASSENSI sunt. Idem lib. xxvii. de M. Livio: L. Veturius, & Licinius Censores eum tondere & squallorem deponere, & in Senatum venire, fungique aliis publicis numeribus coegerunt, sed tunc quoque aut VERBO ASSENTIEBATVR, aut PEDIBVS IN SENTENTIAM IBAT, donec cognati hominis cum causa M. Livij Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coegit in Senatu sententiā dicere. Vopiscus in Aureliano: *Deinde aliis manum porrigentibus, aliis PEDIBVS IN SENTENTIAM EVNTIBVS, plerisque VERBO GONSENTIENTIBVS, conditum est S. C.* Et vt hoc quoque ex abundanti adungam, quemadmodum sententiam dicturi confurgebant, (stantes enim sententiam dixisse constat) ita qui assentiebantur sedentes, se idem censere, declarabant. Hanc ego coniecturam capio ex his Ciceronis ad Merellum lib. v. Famil. verbis: *Nulla est à me unquam sententiā dicta in fratrem tuum: quotiescumque est actum, SEDENS ASSENSI in qui mihi semper lenissimè sentire visi sunt.*

Qui verò non omnino assentiebatur sententiis iam antè dictis, sed aliquid præterea addendum censebat, dicere solebat, HOC AMPLIVS CENSEO. Seneca lib. singulari de vita beata ad Gallionem. *Fortassè & post omnes citatus nihil improbabo ex his quæ priores decreverunt, & dicam, HOC AMPLIVS CENSEO.* Cicero Philipp. xiiii.

f ij

circa finem: QVÆ CVM ITA SINT, ait, DE MANDATIS LITERISQVE M. LEPIDI V. C. SERVILIO ASSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Idem Epist. ad Brutum. Cum de iis qui hostes indicati sunt bello persequendis, sententia dicantur, dixit Servilius etiam de Ventidio, et ut Cassius persequeretur Dolabellam: Cui cum esset assensus, DECREVI HOC AMPLIVS, VT TV, SI ARBITRARERE VTILE FORE, EQVE REPV. ESSE, PERSEQVERERE DOLABELLAM BELLQ. Dionysius Halicarnass. lib. XIII. Μετά τούτων αἰσῶς ἕτερος, εἶπεν, Εμοὶ δὲ, δὲ Θεῶν ΔΟΚΕΙ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΤΙ ΠΡΟΣΘΗΝΑΙ ΤΗ ΓΝΩΜΗ.

QVOTIES autem sententia sua duas pluresve res quis complectebatur, ea si non omnes probarentur, postulabatur, VT DIVIDERETVR, id est vt de singulis rebus referretur. Non erat autem longa oratione utendum ei, qui hoc postulabat, ac ne confurgendum quidem. Multi enim sedentes hoc vnum verbum pronuntiabant, DIVIDE: quo audito liberum erat ei qui faciebat orationem, diuidere, prout Asconius in Milonianæ commentariis tradit, in qua DIVISÆ SENTENTIÆ fit mentio. Seneca Epist. XXI. lib. III. Quod in Senatu fieri solet faciendum esse in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum DIVIDERE SENTENTIAM, et sequor. Idem lib. de beata vita ad Gallionem. Est et mihi censendi vis: Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo SENTENTIAM DIVIDERE. Huius moris, exemplum præbet Cicero Epist. II. lib. I. Familiar. in qua sententias de rege Alexandrino reducendo in Senatu dictas narrans, postulatam fuisse ait, vt Bibuli SENTENTIA DIVIDERETVR, qui censuerat, vt tres legati regem reducerent. Quorum verborum vt planior sensus fiat, sciendum est Sibyllinos libros monuisse, vt sine exercitu, sine multitudine, rex Ptolemæus reduceretur. Quod Bibulus quidem ita fieri debere censebat, sed placebat ei per tres legatos eum reduci: cuius sententia quia duas res complectebatur, diuisa fuit. Nam quod ad religionem atinebat, quæ librorum Sibyllinorum monitu obiecta erat, Bibulo omnes assenserunt, de tribus verò legatis, in alia omnia frequentes ierunt. Quidam enim à Lentulo Spinthere, qui tum Ciliciam pro Consule obtinebat sine exercitu, alij à Pompeio cum duobus lictoribus reduci debere censuerunt, quemadmodum Dio lib. XXXIX. testatur. Et quod illic Cicero ait (quatenus de religione dicebat) sic vt interpretati sumus, accipiendum esse ex Epist. I. & III. & VII. eiusdem lib. I. Familiar. patet. Item ex eo quod Epist. II. lib. II. ad Q. Frat. ait, De rege Alexandrino factum est S. C. CVM MULTITVDINE REDVCI, REIP. PERICVLOSVM VIDERI. Reliqua cum esset in Senatu contentio, Lentulusne an Pompeius reduceret, obtinere causam videbatur Lentulus. Quam quidem epistolam quisquis cum epistolis ad Lentulum contulerit, quibus mirifice in hoc argumento consentit, facilius totam de regis Alexandrini reductione contentionem assequetur. Nos certè hæc obiter inter factos esse non piget, quibus obscurus Ciceronis locus illustratur. Est & aliud huius sententiarum diuisionis, exemplum apud Plinium lib. VIII. Epist. ad Aristonem, in qua scribit cum qui libertos relegandos, seruos supplicio afficiendos censuisset, coactum fuisse DIVIDERE SENTENTIAM, quia res duas comprehendebat.

Iam verò si quis ex Senatoribus impedimento volebat esse, quo minus Senatusconsultum fieret, postulare poterat, vt SINGVLI CONSVLERENTVR, aut si tot non essent Senatores quor numero licebat perscribi Senatusconsultum, dicere licebat Consuli, NVMERA SENATVM, quemadmodum Fest. Pomp. scribit his verbis: NVMERA SENATVM, ait quiuis Senator Consuli, cum impedimento esse vult, quo minus faciat Senatusconsultum, postulatque VT AVT RES QVÆ REFERVNTVR, DIVIDANTVR, AVT SINGVLI CONSVLANTVR, aut si tot non sint Senatores, quo numero liceat perscribi (sic enim emendo) Senatusconsultum. Cælius in Epist. ad Cicer. lib. VIII. Famil. Renuntiatum erat nobis Hirtii diutius dicturum: præcidimus eum: nõ modò nõ fecit, sed cum de hostibus aperetur, et possit rem impedire, si, VT NVMERARETVR, postularer, tacuit. Et ita Dionys. Halicarnass. lib. XI. diuersis dictis sententiis Lucium Cornelium ab Appio

pio Decemviro postulasse scribit, ΔΙΑΠΙΘΜΕΙΝ ΤΑΣ ΓΝΩΜΑΣ. Hinc Plinius in Panegyrico, Consulti omnes atque DINVMERATI SVMYS, vicique sententia non prima sed melior. Et huc fortè, nihil enim temerè affirmo, pertinet quod Cicero Epist. v. lib. v. ad Attic. ait, Hactenus ne quid ad Senatum, CONSULE AVT NVMERA.

Dicebantur autem tum sententiæ PRONVNTIARI cum in ea varietate sententiarum Consul earum auctores & principes edebat. Cic. Epist. XII. lib. X. Magna mihi fuit pro tua dignitate contentio cum Servilio, qui cum gratia effecisset vt sua sententia prima PRONVNTIARETVR. Et mox, Meaque sententia, que secunda, PRONVNTIATA erat, cū frequens assentiretur Senatus. Idem Epist. II. lib. I. Itaque cum sententia prima, Bibuli PRONVNTIATA esset, vt tres legati regem reducerent: Secunda Hortensij, vt sine exercitu reduceret: Tertia Volcatij, vt Pompeius reduceret. Cæsar lib. I. de bello ciuili: Lentulus (is Consulatum gerebat) Calidij sententiam PRONVNTIATVRVM se omnino negavit.

Sollemnibus porò & lege præscriptis verbis Discessiones imperatas, & in contrarias partes vocatos eos qui sententiis dissidebant, iussisque in hanc & illam partem discedere, Plinius tradit Epist. XIII. lib. VIII. in hunc modum: Quid lex, non aperte docet dirimi debere sententiam occidentis, et relegantis, cum ita discessionem fieri iubet. QVI HÆC SENTITIS, IN HANC PARTEM: QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM PARTEM ITE QVA SENTITIS. Examina singula verba et expende. QVI HÆC GENSETIS, hoc est qui relegandos putatis, IN HANC PARTEM, id est in eam, in qua sedet, qui censuit relegandos. Ex quo manifestum est, non posse in eadem parte remanere eos qui interficiendos arbitrantur. QVI ALIA OMNIA, animaduertis, vt non contenta lex dicere, ALIA, addiderit OMNIA. Num ergo dubium est, alia omnia sentire eos qui occidunt, quam qui relegant, IN ILLAM PARTEM ITE, QVA SENTITIS. Nonne videtur ipsa lex eos, qui dissentiant, in contrariam partem vocare, cogere, impellere: num consulere etiam ubi quisque remanere, quo transgredi debeat, non tantum sollemnibus verbis, sed manu gestuque demonstrat? Fest. Pomp. sub litera Q. hanc formulam ita conceptam fuisse scribit, QVI HOC CENSETIS ILLVC TRANSITE, QVI ALIA OMNIA IN HANC PARTEM: additque, His verbis preit, omnis videlicet causa, ne dicat, QVI NON CENSETIS. Cuius formulæ verba vsurpans Cicero Epist. XII. lib. X. de Servilio, Frequens ait, eum Senatus reliquit, et IN ALIA OMNIA TRANSIIT. Idem Epist. II. lib. I. ad Lentul. Quatenus de religione dicebat, cui quidem rei obisti non poterat, Bibulo assensum est de tribus legatis. FREQUENTES IERVNT IN ALIA OMNIA. Hirtius seu Oppius lib. VIII. Commentar. de bello Galli. Sententis que dictis discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris invidia querebat, SENATVS FREQVENS IN ALIA OMNIA TRANSIIT. Hunc discessionum morem expressit Dio lib. XII. cum ait, Διακρίσις δὲ ἐστὶ τῶν τοῦ καὶ ἀνδρῶν (μηδὲ δὲ αἰδῶ ἢ ἐξ φόβου πᾶσι τοῖς τοῦ δουλοῦται σφίσι ἀποφθιῶνται) ἀλλ' ΕΠΙ ΤΑΔΕ, ΚΑΙ ΕΠ' ΕΚΕΙΝΑ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΕΙ γονομένη. Vt & Plutarch. in Pompeio, his verbis, Τὸ Μαρκέλλου ὑπάρτα λισθὴ ἀποκλειούτος τῶν Καίσαρος, καὶ ψήφισσας πολέμοι κελύοντος, εἰ μὴ καταθέσται τὰ ὄπλα, Κελεῖαν ὁμοῦ ἴχουσε μετὰ Αντωνίῳ καὶ Πείσανος ἐξελθῆσαι τὴν Σύγκλητον. ἐκέλευσε γὰρ ΜΕΤΑΣΤΗΝΑΙ, τὰς Καίσαρος μόνον τὰ ὄπλα καταθέσται κελύοντος, Πομπηίου δὲ ἀρχῆν: Καὶ μετέστησαν οἱ πλείους, αὐτὸς δὲ ΜΕΤΑΣΤΗΝΑΙ κελύοντος, ὅσοις ἀμφοτέρως ἀρέσκει τὰ ὄπλα καταθέσται, μηδέτερον ἀρχῆν, Πομπηίῳ μὲν ἕκαστος καὶ δυνάμονον, Κελεῖαν δὲ πάντες οἱ λοιποὶ προσέθεντο. Atque ita dicebatur DISCESSIO FIERI IN SENTENTIIS, vt Cicero loquitur Epist. XXI. lib. XII. ad Attic. Epist. III. lib. I. Familiar. VI. in Verrem, & pro Sextio, & Philipp. VI. Tacit. lib. III. In hac sententiā FACTA DISCESSIO. Plin. Epist. XI. lib. II. Sed cum fieret DISCESSIO, qui sellis Consulium astiterant, IN CORVTI SENTENTIAM IRE COEPERVNT. Tum illi qui se Collegæ adnumerari patiebantur, in diuersum transferunt: Collegæ cum paucis relictus. Sueton. in Tiberio cap. XXXI. CUM S. C. PER DISCESSIONEM FORTE FIERET, TRANSEVNT EM IN ALTERAM PARTEM, in qua pauciores erant, secutus est nemo. Agell. lib. XIII. cap. VII. Senatusque Consultum fieri duobus modis: aut per DISCESSIONEM, si consentiretur: aut si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas: Et quidem cum Senatus consultum PER

DISCESSIONEM fiebat, vnitersos Senatores pedibus in sententiam iisse, eoque modo sententiam tulisse idem Agell. lib. iii. cap. xviii. monet. Vnde manarunt hæc loquendi genera, IN SENTENTIAM DISCEDERE, & IRE IN SENTENTIAM, quæ Lilius lib. iii. & xxvii. & aliàs sæpe vsurpat. ET PEDIBUS IRE IN SENTENTIAM, vt idem Lilius lib. xxii. & xxvii. Sallust. in bello Catilinar. Seneca in απολο-λοκωπόσφ, Vopisc. in Aurelia. cum Cicerone Epist. viii. lib. i. ad Attic. loquuntur.

Discessione verò facta, dinumeratisq; sententiis, credibile est Consulem eam sententiam in quam plures pedibus ierant, pronuntiasse his verbis, HÆC PARS MAIOR VIDETVR. Qua de re ne auctorem vt penes eum fides sit, laudo Senecam, qui in lib. de Beata vita ad Gallionem ita scribit. *Cum de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas*, HÆC PARS MAIOR VIDETVR. Apud Dionysium verò Halicarnass. lib. xi. cum sententiis variaretur, consultis omnibus ac dinumeratis Senatoribus, Cornelij sententiam cui maior pars accessisset, vincere Appius Decenauri Senatam habens eleganter ita pronuntiat. *Τελών δὲ ἀποδειξάμε- ναν γνώμας ἀφ' ὧν ἕκαστος Κλαυδίου τὴν καὶ Κορνηλίου καὶ Οὐαλερίου τελευταίαν, διέγνωτε τὸς ἀπὸ τῶν ὑμῶν οἱ λοιποὶ, καὶ τὸ ἐλπίσας ἀπεφθίνατο πάντων ἀκούοντων, ἢ προσετίθετο γνώμη ἀπάντων δὴ γαζρότων καὶ νόμους, ἐπειδὴ τὸς πλείοσιν ὑμῶν Κορνηλίου ἐδοξεν τὰ κρηπιστα. Ἐποθέ- σθε; τὸν ἀπεφθίναμεθα νικῶν, καὶ τὴν ἀποδειξάμεν ὑπὸ τῆς γνώμης γρηφάτης ἐκφερόμεθα.* Apud Dionem vtiq; lib. lvii. Consul Senatorem vocans his verbis vtitur, Δεῦρο ἔλθε.

POST SENTENTIÆ ROGARI, atque aded SENATORES ipsi ROGARI ET INTERROGARI SENTENTIAS dicebantur. Omnes verò peragere sententias erat, PERROGARE. Lilius lib. xxix. PERROGARI eo die SENTENTIAE, accensio studij pro Scipione. & aduersus Scipionem non potuerit. Tacit. lib. xx. *Cum PERROGARENT SEN- TENTIAS. CONSULES, Vulcatius Tribunus pl. intercessit.* Sueton. in August. cap. xxxv. SENTENTIAS. de maiore negotio non more, neque ordine, sed prout libuisset, PERROGA- BATA. Nam ita rectius in antiquis quam in recentioribus exemplaribus legitur. Iustun. lib. xxi. de Antiochō. *Quum frequenter de bello consilium habuisset remoto Annibale, tandem eum vocari iussisse, non vt ex sententia eius aliquid ageret, sed ne per omnia eum spreuisse videretur: omnibusque PERROGATIS, postremum interrogasse.* Quo verbo & Plinius vtitur in Pa- negyr. & Lampridius in Commodo: qui hoc nos præterea docet, Senatores Con- sulum, dum eos cohortarentur ad rogandas omnium Senatorum sententias, dixisse, PER- ROGA. Hoc enim in acclamationibus post Comodi cædem factis apud eum aucto- rem legimus.

VINCERE etiã dicebatur, variis & diuersis sententiis dictis, ea cui plures accede- bant. Cicero Philipp. viii. VICTA EST igitur propter verbi asperitatem, te auctore nostra SENTENTIA. VICIT L. Cæsaris amplissimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit quam sententia lenior. Lilius lib. xxix. VICIT tamen Metelli SENTENTIA. & lib. xlii. VICIT SENTENTIA, qua diem non proferebat. Et lib. xxi. Hæc SENTENTIA, qua- tantissima videbatur, VICIT.

Hoc loco altercationum quibus interdum diem in Senatu magna ex parte consum- ptū Cicero Epist. ii. lib. i. Familiar. ostendit, exempla aliquot proponere non erit iniu- cundum. Cicero Epistol. vii. lib. i. ad Attic. ita se cum Clodio altercationum narrat. *Sur- git pulchellus puer. Obijcit mihi, ME AD BAIAS FUISSE: FALSVM: SED TA- MEN QUID HOC? SIMILE EST, inquam, QVASI IN OPERTO DICAS FUISSE: QUID, inquit, HOMINI ARPINATI CVM AQVIS CALIDIS? NAR- RA, inquam, PATRVO TVO, QVI ARPINATES AQVAS CONCVPIVIT: NO- STI ENIM MARINAS. QVOVSQVE, inquit, HVNC REGEM FEREMVS? REGEM APPELLAS, inquam, CVM REX TVI NVLLAM MENTIO- NEM FECERIT? ille autem Regis hereditatem spe deuorat. DOMVM, inquit, EMISTI? PVTES, inquam, DICERE, IVDICES EMISTI? IVRANTI, inquit, TIBI NON CREDIDERVNT. MIHI VERO, inquam, XX. IVDICES CREDIDERVNT: XXXI. QVONIAM NVMOS ANTE ACCEPERVNT, TIBI NIL CREDIDE- RVNT. Magnis clamoribus afflictus conticuit, & concidit.* Idem Epist. i. lib. ii. ad Qu. Frat. narrans quæ in Senatu acta erant de agro Capano, cuius causam accuratè Lupus egerat,

egerat, *Causa, ait, serò perorata, SENTENTIAS SE ROGATVRVM NEGAVIT, NE QVOD ONVS SIMVL TATIS NOBIS IMPONERET: EX SVPERIORVM TEMPORVM CONVITIIS, ET EX PRÆSENTI SILENTIO, QVID SENATVS SENTIRET, SE INTELLIGERE, dixit. Milo cepit dimittere: Tum Marcellinus, NOLI, inquit, EX TACITVRNITATE NOSTRA, LVPE, QVID AVT PROBEMVS HOC TEMPORE, AVT IMPROBEMVS IVDICARE. EGO QVOD AD ME ATTINET, IDEMQVE ARBITROR CETEROS, ICCIRCO TACEO, QVOD NON EXISTIMO, CVM POMPEIVS ABSIT, CAVSAM AGRÏ CAMPANI AGI CONVENIRE.* Tum ille, SENATVM NE- GAVIT TENERE. *Racilius surrexit, & de iudiciis referre cepit: Marcellinum quidem pri- mum rogavit. Is cum grauitè de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset, sententiam dixit, VT IPSE IVDICES PER PRÆTOREM VRBANVM SORTIRETUR: IVDICVM SORTITIONE FACTA, COMITIA HABERENTVR: QVI IVDICIA IMPEDIVISSET, EVM CONTRA REMPVB. ESSE FAC- TVRVM.* Approbata valde sententia, C. Cato contrà dixit. & Cassius, maxima acclamatione Senatus, cum comitia iudicis anteferebat. Philippus assensit Lætulo: postea Racilius de priuatis me- primum sententiã rogavit: multa feci verba de toto, furore atrocinoque P. Clodij: eum tanquã veni accusavi multis, & secundis admurmurationibus cuncti Senatus. Oratione meam collaudavit satis multis verbis, non mehercule indifere, Seuerus Antistius, isque iudiciorum causam suscepit, ANTI- QVISSIMAMQVE SE HABITVRVM, dixit. *Ibatur in eam sententiam: Tum Clodius rogatus, diè di- cendo excimere cepit. Furebat à Racilio se contumaciter, urbanèque vexatum. Deinde eius opera repente à Grecostasi, & gradibus clamorem satis magnum susulerunt, opinor in Q. Sestilio & amicis Milonis incitate: eo metu iniecto, repente magna omnium querimonia discessimus. Sed & lib. ii. earundem Epistolat. Tyrius, ait, est Senatus datus frequens: frequentes contrà Syriaci pu- blicani: vehementer vexatus Gabinius, exagitati tamen à Domitio publicani, quod eum essent cum equis profecti. Noster Lamia paulo ferocius, cum Domitius dixisset, VESTRA CVLPA HÆC ACCIDERVNT, EQVITES ROMANI: DISSOLVTI ENIM IVDICATIS. NOS IVDICAMVS, inquit, VOS LAVDATIS. Actum est eo die nihil. Nox diremit.* Cæsar lib. i. de Bello Ciuili. REFERVNT CONSULES DE REPVB. in ciuitate. L. Lentulus Consul, SENATVI, REIQVE PVBLICÆ SE NON DEVTVRVM POLLICETVR, SI AVDACTER AC FORTITER SENTENTIAS DICERE VELINT: SIN CÆSAREM RESPICIANT, ATQVE EIVS GRATIAM SE- QVANTVR, VT SVPERIORIBVS FECERINT TEMPORIBVS, SE SIBI CONSILIVM CAPTVRVM, NEQVE SENATVS AVCTORITATI OBTEM- PERATVRVM: HABERE SE QVOQVE AD CÆSARIS GRATIAM AT- QVE AMICITIAM RECEPTVM. In eadem sententiam loquitur Scipio, POMPEIO ESSE IN ANIMO, REIPVB. NON DEESSE, SI SENATVS SEQVATVR: SI CVMCTETVR, ATQVE AGAT LENIVS, NEQVICQVAM EIVS AVXI- LIVM, SI POSTEA VELIT, SENATVM IMPLORATVRVM. Hæc Scipionis ora- tio, quod Senatus in vrbe habebatur, Pompeiisque aderat, ex ipsius ore Pompeij mitti videbatur. *Dixerat aliquis leniorem sententiam: vt primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem, NON OPORTERE ANTE DE EA RE AD SENATVM REFERRI, QVAM DELE- CTVS TOTA ITALIA HABITI, ET EXERCITVS CONSCRIPTI ESSENT, QVO PRÆSIDIO TVTO ET LIBERE SENATVS QVÆ VELLE DE- CERNERE AVDERET: vt M. Calidius, qui censebat, VT POMPEIVS IN SVAS PROVINCIAS PROFICISCRETVR, NE QVA ESSET ARMORVM CAU- SA: TIMERE CÆSAREM ABREPTIS AB EO DVABVS LEGIONIBVS, NE AD EIVS PERICVLVM RESERVARE, ET RETINERE EAS AD VRBEM POMPEIVS VIDERETVR: Vt M. Rufus, qui sententiam Calidij paucis serè mutatis ver- bis sequebatur. Hi omnes conuitio L. Lentuli Consulis correpti exagitabantur. Lentulus, SE N- TENTIAM CALIDII PRONVNTIATVRVM SE, OMNINO NEGAVIT. Marcellus perterritus conuitio à sua sententia discessit. Sic vocibus Consulis, terrore præsentis exer- citus, minis amicorum Pompeij plerique compulsi, inuiti & coacti Scipionis sententiam sequuntur, VTI ANTE CERTVM DIEM CÆSAR EXERCITVM DIMITTAT: SI NON*

FACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB. FACTVRVM VIDERI. *Intercedunt M. Antonius Q. Cassius, Tribuni pl. REFERTVR CONFESTIM DE INTERCESSIONE TRIBVNORVM: Dicuntur sententia graues: ut quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quã maximè ab inimicis Caesaris collaudatur. Misso ad vesperam Senatu &c. Linius lib. xxviii. scribit cum Africam nouam provinciam extra sortem P. Scipioni Consuli destinari vulgatum esset, ipseque præ se ferret, si apud Senatum non obtinuisset, ut ea sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum: idque consilium haudquaquam primoribus patrũ placeret, per metum tamen aut ambitionem ceteri mussarent, Q. Fabium Maximum longa habita oratione ei aduersatum esse. Cui contrariam orationem itidem Scipio habuit. Tum Q. Fuluius, qui Consul quater & Censor fuerat, à Scipione postulauit, ut PALAM IN SENATU DICERET, PERMITTERETNE PATRIBVS, UT DE PROVINCIIS DECERNERENT: STATVRVSQVE EO ESSET, QVOD CENSVRISSENT, AN AD POPVLVM LATVRVS. Ad quæ Scipio respondit, SE QVOD E REPUBLICA ESSET, FACTVRVM: dein Fuluius, NON EGO IGNARVS QVID RESPONSVRS FACTVRVSVE ESSES, QVÆSIVI: QVIPPE CVM PRÆ TE FERAS TENTARE MAGIS, QVAM CONSVLERE SENATVM, ET NI PROVINCIAM TIBI QVAM VOLVERIS EXTEMPIO DECERNAMVS, PARATAM ROGATIONEM HABEAS. ITAQVE A VOBIS, TRIBVNI PLEBIS, POSTVLO, inquit, VT SENTENTIAM MIHI IDEO NON DICENTI, QVOD SI IN MEAM SENTENTIAM DISCEDATVR, NON SIT RATVM HABITVRVS CONSVL, AVXILIO SITIS. Inde altercatio orta, cum Consul negaret, ÆQVVM ESSE TRIBVNOS INTERCEDERE QVO MINVS SVO QVISQVE LOCO SENATOR ROGATVS SENTENTIAM DICERET. Tribuni ita decreuerunt, si CONSVL &c. Scipio, diem ad colloquendum cum collega petiit. Sueton. in August. cap. lxxiii. *In Senatu verba facienti dictũ est, NON INTELEXI: & ab alio, CONTRADICEREM TIBI SI LOCVM HABEREM. Et mox: Antistius Labeo Senatus lectione, cum Triuivirum legeret M. Lepidũ hoste olim eius & tunc exulante legit: interrogatũque ab eo, AN ESSENT ALII DIGNIORES, SVVM QVEMQVE IVDICIUM HABERE, respondit. Idem in Tiber. cap. xxix. Dissertans in Curia a Q. Haterio, IGNOSCAS, inquit, ROGO, SI QVID ADVERSVS TE LIBERIVS, SICVT SENATOR DIXERO. Et inde omnes alloquens dixit: ET NANC, ET SAPE ALIAS P. C. BONVM ET SALVTAREM PRINCIPEM, QVEM VOS TANTA ET TAM LIBERA POTESTATE INSTRVXISTIS, SINATVI SERVIRE DEBERE, ET VNIVERSIS CIVIBVS SÆPE, ET PLERVMQVE ETIAM SINGVLIS, NEQVE ID DIXISSE ME POENITET: ET BONOS ET ÆQVOS ET FAVENTES VOS HABVI DOMINOS, ET ADHVC HABEO. Est & acris in Senatu iurgij inter Marcellum Eprum & Heluidiũ Priscum narratio lib. xx. Annal. Taciti. Nam eo Senatus die quo de Imperio Vespasiani actum est, cum placuisset mitti ad principẽ legatos, Eptius forte legi eos, Priscus contra nominatum à Magistratibus iuratis eligi censuit: vnde paulatim per altercationem ad continuas & infestis orationes prouecti sunt, quæ illic referuntur. Huiusmodi etiam altercationum exemplũ non inelegans habemus in Plinij Epist. xlii. lib. ix. his verbis. Venio in Senatum, IVS DICENDI peto: dico paulisper maximo assensu: ubi capi crimen attingere, reum destinare, adhuc tamen sine nomine, vndique mihi reclamari. Alius, SCIAMVS QVI SIT DE QVO EXTRA ORDINEM REFERAS. Alius, QVIS EST ANTE RELATIONEM REVS? Alius, SALVI SVMVS QVI VPERSVMVS. Et post, *Notissime Consul: SECUNDÆ SENTENTIÆ LOCO DICES, SI QVID VOLVERIS. PERMISERIS, inquam, QVOD VSQVE ADHVC OMNIBVS PERMISISTI. Refido, aguntur alia interea. Me quidam ex Consularibus amicis secreto accuratòque sermone nimis fortiter cautèque progressum corripit, reuocat, monet ut desistam: Adiecit etiam, NOTABILEM TE FVTVRIS PRINCIPIBVS FECISTI. ESTO, inquam, DVM MALIS. Vix ille discesserat: Rursus alter, QVID AVDES? CVR RVIS? QVIBVS TE PERICVLIS OBIICIS? QVID PRÆSENTIBVS CONFIDIS INCERTVS FVTVRORVM?***

FVTVRORVM? LACESSIS HOMINEM IAM PRÆFECTVM ERARII ET BREVI CONSVLEM. PRÆTEREA, QVA GRATIA, QVIBVS AMICITIIS FVLTVM? nominat quendam qui tunc ad Orientem amplissimum & famosissimum exercitum non sine magnis dubijsque rumoribus obtinebat. Ad hæc ego, OMNIA PERCEPI ATQVE ANIMO MECVM ANTE PEREGI: NEC RECVRSO, SI ITA CASVS ATTULERIT, LVERE POENAS OB HONESTISSIMVM FACTVM, DVM FLAGITIOSISSIMVM VLCISCOR. *Iam censendi tempus: Dicit Domitius Apollinaris Consul designatus: Dicit Fabritius Veiento, Fabius Posthumius Veclius Proculus collega Publicij Certi, de quo agebatur, vxoris autem meæ quam amiseram viticus. Post hos Annius Flaccus: Omnes Certum nondum à me nominatum, ut nominatum defendunt: crimènque quasi in medio relictum defensione suscipiunt. Dicunt contra Auidius Quietus, Cornutus Tertullus, Quietus, INIQVISSIMVM ESSE QVERELAS VOLENTIVM EXCLVDRE: IDEOQVE ARRIÆ ET FANNIÆ IVS QVERENDI NON AVFERENDVM; NEC INTERESSE CVIVS ORDINIS QVIS SIT, SED QVAM CAVSAM HABEAT. Cornutus, DATVM SE A CONSVLIBVS TVTOREM HELVIDII FILIÆ, PETENTIBVS MATRE EIVS, ET VITRICO: NVNC QVOQVE NON SVSTINERE, DESERERE OFFICII SVI PARTES, IN QVO TAMEN, ET SVO DOLORI MODVM IMPONERE, ET OPTIMARVM FOEMINARVM PREFERRE MODESTISSIMVM AFFECTVM: QVAS CONTENTAS ESSE ADMONERE SENATVM PVBLII CERTI CRVENTÆ ADVLATIONIS: ET PETERE, SI POENA FLAGITII MANIFESTISSIMI REMITTATVR, NOTA CERTO QVASI CENSORIA INVRATVR. Tum Satrius Rufus medio ambiguoque sermone, PVTO, inquit, INIVRIAM FACTAM PVBLICIO CERTO, SI NON ABSOLVITVR: NOMINATVS EST AB AMICIS ARRIÆ ET FANNIÆ: NOMINATVS AB AMICIS SVIS: NEC DEBEMVS SOLLICITI ESSE. IDEM ENIM NOS, QVI BENE SENTIMVS DE HOMINE, IVDICATVRI SVMVS, SI INNOCENS EST, SICVTI ET SPERO, ET MALO, DONEC ALIQVID PROBETVR, CREDO POTERITIS ABSOLVERE. Hæc illi quo quisque ordine citabantur. Venitur ad me, consurgo, ut oratio quod in libro est: respondeo singulis. Mirum qua intencione, quibus clamoribus omnia exceperint qui modo reclamabant: tanta conuersio vel negotij dignitatem vel prouentum orationis, vel actoris constantiam subsequuta est. Finio. Incipit respondere Veiento. Nemo patitur, obturbatur, obstrepitur: adeo quidem ut diceret, ROGO PATRES. C. NE ME COGATIS IMPLORARE AVXILIVM TRIBVNORVM. Et statim Muræna Tribunus, PERMITTO TIBI VIR CLARISIME VEIENTO DICERE. Inter moras Consul citatis nominibus, & peracta discessione mittit Senatum, ac penè adhuc stantem tentantemque dicere Veientonem reliquit.*

FIEBANT etiam nonnumquam Acclamations in Senatu: quarum exempla aliquot proponam. Plinius Epistola ix. lib. iiii. *Censuit Bebius Macer Consul designatus, LEGERETVNDARVM BASSVM TENERI: Capio Hispano, SALVA DIGNITATE IVDICES DANDOS: vterque rectè. Et mox: Prevaluit sententia Capionis. Quinimo consurgenti ei ad censendum, ACCLAMATVM EST, quod solet residentibus. Idem in Panegyrico acclamations quasdam in Senatu factas Traiano memorat, quas ne qua interciperet obliuio, in publica acta mittendas & incidendas in ære Senatus celsit: Nihil, ait, magis possum propriè dicere, quam quod dictum est à cuncto Senatu, Ò TE FELICEM, CREDE NOBIS, CREDE TIBI: SIC TE AMENT DII, QVEM ADMODVM TV NOS: SIC NOS AMENT DII, QVEM ADMODVM TV NOS: Ò NOS FELICES. Eutropius lib. viii. Traiani memoria tantum delatum est, ut vsque ad nostram ætatem, non aliter in Senatu principibus acclamaretur, nisi, FELICIOR AVGVSTO, MELIOR TRAIANO. Sext. Aurel. Victor de Pertinace: *Huius mortuo, Diui nomen decretum est: ob cuius laudem ingeminatis adisque defectum plausibus, ACCLAMATVM EST, PERTINACE IMPERANTE SECVRI VIXIMVS, NEMINEM TIMVIMVS, PATRI PIO, PATRI SENATVS, PATRI OMNIUM BONORVM. Sueton. in Nerone cap. xlii. Cum ex oratione eius qua in Vindicem perorabat, recitaretur in Senatu, DATVROS POENAS SCCLERATOS, AC BREVI DIGNVM**

EXITVM FACTVROS, *conclamatum est ab vniuersis*, TV FACIES AVGVSTE. Auctor est Lampridius Acclamations Senatus post mortem Commodi fuisse huiusmodi, HOSTI PATRIÆ HONORES DETRAHANTVR, PARRICIDÆ HONORES DETRAHANTVR, PARRICIDA TRAHATVR. HOSTIS PATRIÆ, PARRICIDA, GLADIATOR IN SPOLIARIO LANIETVR. HOSTIS DEORVM, CARNIFEX SENATVS, HOSTIS DEORVM, PARRICIDA SENATVS: HOSTIS DEORVM, HOSTIS SENATVS: GLADIATOR IN SPOLIARIO: QVI SENATVM OCCIDIT, IN SPOLIARIO PONATVR. QVI SENATVM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI TE OCCISVRVS FVIT, VNCO TRAHATVR. NOBISCVM TIMVISTI, NOBISCVM PERICLITATVS ES. VT SALVI SIMVS, IVPITER OPTIME MAXIME, SERVA NOBIS PERTINACEM. FIDEI PRÆTORIANORVM FELICITER: PIETATI SENATVS FELICITER. PARRICIDA TRAHATVR. ROGAMVS AVGVSTE PARRICIDA TRAHATVR. HOC ROGAMVS PARRICIDA TRAHATVR. EXAVDI CÆSAR. DELATORES AD LEONEM, EXAVDI CÆSAR. SPERATVM AD LEONEM. VICTORIÆ POPVLI ROMANI FELICITER: FIDEI MILITVM FELICITER: FIDEI PRÆTORIANORVM FELICITER: COHORTIBVS PRÆTORIIS FELICITER, HOSTIS STATVAS VNDIQVE, PARRICIDÆ STATVAS VNDIQVE, GLADIATORIS STATVAS VNDIQVE, GLADIATORIS ET PARRICIDÆ STATVÆ DETRAHANTVR. TE SALVO SALVI ET SECVRI SVMVS: VERE, VERE: MODO VERE, MODO DIGNÈ: MODO VERE MODO LIBERE: NVNC SECVRI SYMVS, DELATORIBVS METVM. VT SECVRI SIMVS DELATORIBVS METVM: SALVI SIMVS, DELATORES DE SENATV: DELATORIBVS FVSTEM TE SALVO. DELATORES AD LEONEM TE IMPERANTE. DELATORIBVS FVSTEM. PARRICIDÆ, GLADIATORIS MEMORIA ABOLĒATVR, GLADIATOREM IN SPOLIARIO: EXAVDI CÆSAR. CARNIFEX VNCO TRAHATVR, CARNIFEX SENATVS MÔRE MAIORVM VNCO TRAHATVR. SÆVIOR DOMITIANO, IMPVRIOR NERONÈ, SIC FECIT, SIC PATIATVR. MEMORIÆ INNOCENTIVM SERVENTVR, HONORES INNOCENTIVM RESTITVAS: ROGAMVS PARRICIDÆ CADAVĒR VNCO TRAHATVR, GLADIATORIS CADAVĒR VNCO TRAHATVR: GLADIATORIS CADAVĒR IN SPOLIARIO PONATVR. PERROGA: PERROGA: OMNES CENSEMVS VNCO TRAHENDVM. QVI OMNES OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI OMNEM ÆTATEM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI VTRVMQVE SEXVM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI SANGVINI SVO NON PEPERCIT, VNCO TRAHATVR. QVI TEMPLA SPOLIAVIT, VNCO TRAHATVR. QVI TESTAMENTA DELEVIT, VNCO TRAHATVR. QVI VIVOS SPOLIAVIT, VNCO TRAHATVR. SERVIS SERVIVIMVS. QVI PRETIA VITÆ EXEGIT, VNCO TRAHATVR. QVI PRETIA VITÆ EXEGIT, ET FIDEM NON SERVAVIT, VNCO TRAHATVR. QVI SENATVM VENDIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI FILIIS ABSTVLIT HÆREDITATEM VNCO TRAHATVR. INDICES DE SENATV, DELATORES DE SENATV, SERVORVM SVBORNATORES DE SENATV. ET TV NOBISCVM TIMVISTI, OMNIA SCIS, BONOS ET MALOS NOSTI: OMNIA SCIS, OMNIA EMENDA: PRO TE TIMVIMVS. O NOS FELICES TE VIRO IMPERANTE. DE PARRICIDA REPER, REPER, PERROGA: PRÆSENTIAM TVAM ROGAMVS: INNOCENTÈS SEPVLTI NON SVNT. PARRICIDÆ CADAVĒR TRAHATVR. PARRICIDA SEPULTOS ERVIT: PARRICIDÆ CADAVĒR TRAHATVR. Idemque addit, Senatum vbi rescivit Commodi cadaver sepultum, acclamasse, QVO AVCTORE SEPELIERVNT? PARRICIDA SEPULTVS ERVATVR, TRAHATVR. *Cingius Severus dixit*, INIVSTE SEPULTVS EST. QVA PONTIFEX DICO: HOC COLLEGIVM PONTIFICVM DICIT, &c. *Vulcatius in*

tius in Auidio Cassi ait, Senatum M. Anton. Philosophi in Auidij Cassij liberos clementiam his laudibus profecutum fuisse. ANTONINE PIE DII TE SERVENT: ANTONINE CLEMENS DII TE SERVENT: ANTONINE CLEMENS DII TE SERVENT. TV NOLVISTI QVOD LICEBAT, NOS FECIMVS QVOD DECEBAT. COMMODO IMPERIVM IVSTVM ROGAMVS: PROGENIEM TVAM ROBORA. FAC SECVRI SINT LIBERI TVI, BONVM IMPERIVM NVLLA VIS LÆDIT. COMMODO ANTONINO TRIBVNITIAM POTESTATEM ROGAMVS, PRÆSENTIAM TVAM ROGAMVS, PHILOSOPHIÆ TVÆ, PATIENTIÆ TVÆ, DOCTRINÆ TVÆ, NOBILITATIS TVÆ, INNOCENTIÆ TVÆ. VINCIS INIMICOS, HOSTES EXVPERAS, DII TE TVTENTVR, & reliqua. Lampridius in Alexandro Severo ex actis vrbis refert, à Senatu in gratiam Alexandri Severi acclamatum, AVGVSTE INNOCENS, DII TE SERVENT. ALEXANDER IMPERATOR DII TE SERVENT, DII TE NOBIS DEDERVNT, DII CONSERVENT. DII TE EX MANIBVS IMPVRI ERIPVERVNT, DII TE PERPETVENT. IMPVRYM TYRANNVM ET TV PERPESSVS ES, IMPVRYM ET OBSCœNVM ET TV VIDERE DOLVISTI. DII ILLVM ERADICAVERVNT, DII TE SERVENT. INFAMIS IMPERATOR RITE DAMNATVS. FELICES NOS IMPERIO TVO, FELICEM REMPVB. INFAMIS VNCO TRACTVS EST AD EXEMPLVM TIMORIS: LVXVRIOSVS IMPERATOR IVRE PVNITVS EST. CONTAMINATOR HONORVM IVRE PVNITVS EST. DII IMMORTALES ALEXANDRO VITAM, IVDICIA DEORVM HINC APPARENT. *Et cum egisset gratias Alexander, acclamatum est:* ANTONINE ALEXANDER DII TE SERVENT. ANTONINE AVRELI, DII TE SERVENT. ANTONINE PIE DII TE SERVENT. ANTONINI NOMEN SVSCEPIAS ROGAMVS. PRÆSTA BONIS IMPERATORIBVS VT ANTONINVS DICARIS. NOMEN ANTONINORVM TV PVRIFFICA. QVOD ILLE INFAMAVIT, TV PVRIFFICA. REDDE IN INTEGRVM NOMEN ANTONINORVM. SANGVIS ANTONINORVM SE COGNOSCAT. INIVRIAM MARCI TV VINDICA. INIVRIAM VERI TV VINDICA. INIVRIAM BASSIANI TV VINDICA. PEIOR COMMODO SOLVS HELIOGABALVS, NEC IMPERATOR, NEC ANTONINVS, NEC CIVIS, NEC SENATOR, NEC NOBILIS, NEC ROMANVS. IN TE SALVS, IN TE VITA VT VIVERE DELECTET. ANTONINORVM ALEXANDRO VITAM, VT VIVERE DELECTET, ET ANTONINVS VOCETVR. ANTONINORVM TEMPLA ANTONINVS DEDICET. PARTHOS ET PERSAS ANTONINVS VINCAT. SACRVM NOMEN SACRATVS ACCIPIAT. SACRVM NOMEN CASTVS ACCIPIAT. ANTONINI NOMEN VT AGNOSCAT ANTONINORVM HONOREM. DII CONSERVENT IN TE OMNIA, PER TE OMNIA ANTONINE HABEAS. Et mox, post gratias ab Antonino actas Senatui acclamatum scribit. HÆC SVSCEPISTI, ANTONINI NOMEN SVSCEPI MEREATVR, SENATVS ANTONINI MEREATVR. ANTONINE AVGVSTE DII TE SERVENT: DII TE ANTONINVM CONSERVENT: MONETÆ NOMEN ANTONINI REDDATVR. TEMPLA ANTONINORVM ANTONINVS CONSECRET. AVRELIVS ALEXANDER AVGVSTVS. Et post acclamatum ait, DII MALA PROHIBEANT. HÆC TE IMPERANTE NON TIMEMVS: DE HIS TE DVCE SECVRI SYMVS. VICISTI VITIA, VICISTI CRIMINA, VICISTI DEDECORA. ANTONINI NOMEN ORNAVISTI: CERTI SYMVS, BENE PRÆSUMVS. NOS TE ET A PVRIFFIA PROBAMVS ET NVNC PROBAMVS. Et mox acclamatum scribit, ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT VERECVNDIÆ TVÆ, PVUDENTIÆ TVÆ, INNOCENTIÆ TVÆ, CASTITATI TVÆ. HINC INTELLIGIMVS QVALIS FVTVRVS SIS: HINC

PROBAMVS. TV FACIES VT SENATVS BENE PRINCIPES ELIGAT: TV FACIES OPTIMVM ESSE IVDICIUM SENATVS. ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT. TEMPLA ANTONINORVM ALEXANDER AVGVSTVS DEDICET. CÆSAR NOSTER, AVGVSTVS NOSTER, IMPERATOR NOSTER, DII TE SERVENT. VINCAS, VALEAS, MVLTIS ANNIS IMPERES. Et iustus acclamatum refert: MAGNE ALEXANDER DII TE SERVENT. SI ANTONINI NOMEN REPVDIASTI, MAGNI PRÆNOMEN SVSCIPE. MAGNE ALEXANDER, DII TE SERVENT. ERMOS: AVRELI ALEXANDER AVGVSTE, DII TE SERVENT. *Et reliqua ex more.* Idē ibidem post orationem habitam in Senatu ab Alexandro, qua decerni supplicationem ob res prosperē & feliciter aduersus Persas gestas postulabat, acclamatum ab vniuerso Senatu refert, ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT: PERSICE MAXIME DII TE SERVENT. VERE PARTHICVS, VERE PERSICVS: TROPHÆA TVA ET NŌS VIDEMVS, VICTORIAS ET NOS VIDEMVS. IUVENI IMPERATORI, PATRI PATRIÆ, PONTIFICI MAXIMO: PER TE VICTORIAM VNDIQVE PRÆSUMIMVS: ILLE VINCIT QVI MILITES REGIT: DIVES SENATVS, DIVES MILES, DIVES P. R. Julius Capitolin, in Maximinis post literas Gordiani in Senatu à Iunio Syllano Consule recitatas acclamasse cunctos refert, GORDIANE AVGVSTE DII TE SERVENT: FELIX IMPERES, TV NOS LIBERASTI: SALVS IMPERES, TV NOS LIBERASTI: PER TE SALVA RESPVB. OMNES TIBI GRATIAS AGIMVS. *Item acclamatum est:* INIMICVS SENATVS IN CRUCEM TOLIA TVR. HOSTIS SENATVS VBICVNQVE FERIA TVR. INIMICI SENATVS VIVI EXVRANTVR. GORDIANI AVGVSTI, DII VOS SERVENT: AMBO FELICITER AGATIS, AMBO FELICITER IMPERETIS. NEPOTI GORDIANI PRÆTVRAM DECERNIMVS, NEPOTI GORDIANI CONSVLATVM SPONDEMVS. NEPOS GORDIANI CÆSAR APPELLETVR, TERTIVS GORDIANVS PRÆTVRAM ACCIPIAT. Ibidē recitatis in Senatu per Balbinum Augustum literis acclamasse Senatum narrat: HOSTES POPVLI ROMANI DII PERSEQVNTVR: IVPITER OPTIME TIBI GRATIAS. APOLLO VENERABILIS TIBI GRATIAS. MAXIME AVGVTE TIBI GRATIAS. BALBINE AVGVSTE TIBI GRATIAS. TIBI GRATIAS GORDIANE AVGVSTE. DIVIS GORDIANIS TEMPLA DECERNIMVS. MAXIMINI NOMEN OLIM ERASVM, NVNC ANIMIS ERADENDVM: HOSTIS PVBLICI CAPVT IN PROFLVENTEM ABICIATVR: CORPVS EIVS NEMO SEPELLIAT. QVI SENATVI MORTEM MINATVS EST, VT DEBEbat INTEREMPTV. SANCTISSIMI IMPERATORES GRATIAS VOBIS AGIMVS. MAXIME, BALBINE, GORDIANE, DII VOS SERVENT. VICTORES HOSTIVM OMNES DESIDERAMVS, PRÆSENTIAM MAXIMI OMNES DESIDERAMVS. BALBINE AVGVSTE DII TE SERVENT. PRÆSENTEM ANNVN COSS. VOS ORNETIS: IN LOCVM MAXIMINI GORDIANVS SVFFICIATVR. Idem Capitolinus in Gordianis post lectas à Consule Gordianorum literas, Senatum acclamasse memorat, DII VOBIS GRATIAS. LIBERATI AB HOSTIBVS SVMVS, SI PENITVS LIBEREMVR. MAXIMINVM HOSTEM OMNES IVDICAMVS. MAXIMINVM CVM FILIO DIIS INFERIS DEVOVEMVS. GORDIANOS AVGVSTOS APPELLAMVS, GORDIANOS PRINCIPES AGNOSCIMVS. IMPERATORES DE SENATV DII CONSERVENT. IMPERATORES NOBILES VICTORES VIDEAMVS: IMPERATORES NOSTROS ROMA VIDEAT: HOSTES PVBLICOS QVI OCCIDERIT, PRÆMIVM MEREBITVR. Quas postremas voces à Patribus quoq; Cōscriptis iactatas in Maximinis, & eorum amicos, quos vna voce HOSTES pronūtiabāt, idē ipse Capitolin⁹ in Maximinis narrat: De illis enim semel atq; iterū acclamātū ait, QVI EOS OCCIDERIT, PRÆMIVM MEREBITVR.

Idem

Idem Capitolin⁹ in Maximo & Balbino post sententiam à Végio Sabino dictam, acclamatum vno consensu à Senatu scribit, E QVVM EST, IYSTVM EST, SENTENTIÆ SABINI OMNES CONSENTIMVS, MAXIME ET BALBINE AVGVSTI, DII VOS SERVENT, DII VOS PRINCIPES FECERVNT, DII VOS CONSERVENT. VOS SENATVM A LATRONIBVS VINDICATE: VOBIS BELLVM CONTRA LATRONES MANDAMVS. HOSTIS PVBLICVS MAXIMINVS CVM FILIO PEREAT: HOSTEM PVBLICVM VOS PERSEQVIMINI. FELICES VOS IVDICIO SENATVS, FELICEM REMPVB. VESTRO IMPERIO. QVOD VOBIS SENATVS DETVLIT, FORTITER AGITE: QVOD VOBIS SENATVS DETVLIT, LIBENTER ACCIPITE. Trebellius Pollio in Claudio lectis literis Claudij principis, hæc in cum dicta ait, AVGVSTE CLAVDI, DII TE NOBIS PRÆSENT. *dictum sexages:* CLAVDI AVGVSTE TE RESPVB. REQVIREBAT: *dictum quadragies:* CLAVDI AVGVSTE TV FRATER, TV PATER, TV AMICVS, TV BONVS SENATOR, TV VERE PRINCEPS: *dictum octuages:* CLAVDI AVGVSTE, TV NOS AB AVREOLO VINDICA: *dictum quinquies:* CLAVDI AVGVSTE TV NOS A PALMYRENIS VINDICA: *dictum quinquies.* CLAVDI AVGVSTE, TV NOS A ZENOBIA ET A VICTORIA LIBERA: *dictum septies.* CLAVDI AVGVSTE, TETRICVS NIHIL FVIT: *dictum septies.* Vopiscus in Tacito Imperatore, *Post relationem Consulis, cum Tacitus, qui erat primæ sententiæ Consularis, sententiam, incertum quam, vellet dicere, omnis Senatus acclamavit:* TACITE AVGVSTE DII TE SERVENT: TE DELIGIMVS, TE PRINCIPEM FACIMVS, TIBI CVRAM REIP. ORBISQVE MANDAMVS: SVSCIPE IMPERIVM EX SENATVS AVCTORITATE: TVI LOCI, TVÆ VITÆ, TVÆ MENTIS EST QVOD MERERIS. PRINCEPS SENATVS RECTE AVGVSTVS CREATVR: PRIMÆ SENTENTIÆ VIR RECTE IMPERATOR CREATVR: QVOD BONVM FASTVM SALVTAREQVE SIT: DIV PRIVATVS FVISTI. SCIS QVEM ADMODVM DEBEAS IMPERARE, QVI ALIOS PRINCIPES PERTVLISTI. SCIS QVEM ADMODVM DEBEAS IMPERARE, QVI DE ALIIS PRINCIPIBVS IVDICASTI. Cūque Tacitus ætatis excusatione vteretur, subiungit acclamatum fuisse, ET TRAIANVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerunt decies:* ET ADRIANVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerunt decies:* ET ANTONINVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerunt decies:* ET TV LEGISTI, INCANAQVE MENTA REGIS ROMANI, *dixerunt decies.* ET QVIS MELIVS QVAM SENEX IMPERAT? *dixerunt decies:* IMPERATOREM TE, NON MILITEM FACIMVS, *dixerunt vicies:* TV IVBE MILITES PVGNENT, *dixerunt tricies.* HABES PRVDENTIAM ET BONVM FRATREM, *dixerunt decies.* SEVERVS DIXIT, CAPVT IMPERARE NON PEDES, *dixerunt tricies.* ANIMVM TVVM NON CORPVS ELIGIMVS, *dixerunt vicies.* TACITE AVGVSTE, DII TE SERVENT: Trebellius Pollio in Valerianis, postquā Prætor retulisset de Censore deligendo, omnes vna voce dixisse scribit, VALERIANI VITA CENSURA EST. ILLE DE OMNIBVS IVDICET QVI EST OMNIBVS MELIOR. ILLE DE SENATV IVDICET, QVI NVLLVM HABET CRIMEN. ILLE DE VITA NOSTRA SENTENTIAM FERAT, CVI NIHIL POTEST OBIICI. VALERIANVS A PRIMA PVERITIA CENSOR FVIT. VALERIANVS IN TOTA VITA SVA FVIT CENSOR: PRVDENS SENATOR, MODESTVS SENATOR, GRAVIS SENATOR: AMICVS BONORVM, INIMICVS TYRANNORVM: HOSTIS CRIMINVM, HOSTIS VITIORVM. HUNC CENSOREM OMNES, HUNC IMITARI OMNES VOLVMS. PRIMVS GENERE, NOBILIS SANGVINE, EMENDATVS VITA, DOCTRINA CLARVS, MORIBVS SINGVLARIS, EXEMPLVM ANTIQVITATIS.

t ij

Que cum essent sepius dicta, addiderunt, OMNES. Atque ita discessum est. Ab vniuersis enim plerumque vna voce ita acclamatum, Vopiscus quoque ostendit in Tacito. Merij namque Falconij oratione totum Senatorium ordinem concussum, statimque acclamatum scribit, OMNES, OMNES. Similiterque in Probo, post dictam à Manlio Statio sententiam, acclamatum refert, OMNES, OMNES. Ibidem etiam post literas Probi lectas, acclamatum esse memorat, PROBE AVGVSTE DII TE SERVENT: OLIM DIGNVS, ET FORTIS, ET IVSTVS, BONVS DVCTOR, BONVS IMPERATOR. EXEMPLVM MILITIÆ, EXEMPLVM IMPERII, DII TE SERVENT. ASSERTOR REIPVBLICÆ, FELIX IMPERES. MAGISTER MILITIÆ, FELIX IMPERES: TE CVM TVIS DII CVSTODIANT. ET SENATVS ANTEA TE DELEGIT. ÆTATE TACITO POSTERIOR, CETERIS PRIOR. QVOD IMPERIVM SVSCEPISTI, GRATIAS AGIMVS: TVERE NOS, TVERE REMPVBLICAM, BENE TIBI COMMITTIMVS, QVOS ANTE SERVASTI: TV FRANGICVS, TV GOTTHICVS, TV SARMATICVS, TV PARTHICVS, TV OMNIA: ET PRIVS FVISTI SEMPER DIGNVS IMPERIO, DIGNVS TRIVMPHIS: FELIX AGAS, FELICITER IMPERES. Sed & Trebellius Pollio auctor est, cum nuntiatum esset Claudium, priusquam ad imperium peruenisset, fortiter contra gentes in Illyrico dimicasse, acclamasse Senatū: CLAVDI DVX FORTISSIME HABEAS VIRTVTIBVS TVIS, DEVOTIONI TVÆ. CLAVDIO STATVAM OMNES DICAMVS; CLAVDIVM CONSVLEM OMNES CVPIMVVS. QVI AMAT REMPVBLICAM SIC AGIT: QVI AMAT PRINCIPES SIC AGIT. ANTIQVI MILITES SIC EGERVNT. FELICEM TE CLAVDI IVDICIO PRINCIPVM: FELICEM TE VIRTVTIBVS TVIS: CONSVLEM TE; TE PRÆFECTVM. VIVAS VALERIE; AMERIS A PRINCIPE. Capitolinus in Maximinis, postquam Consul retulisset, QVOD DE MAXIMINIS FIERI PLACERET, acclamatum refert, HOSTES, HOSTES. Et cum subiunxisset ille, QVOD DE EORVM MAXIMINORVM AMICIS VIDERETVR, indidem acclamatum, HOSTES, HOSTES.

Senatus utique dimittendi formula erat, NIHIL VOS MORAMVR, PATRES CONSCRIPTI, qua permittebatur Senatoribus Curia excedere. Capitolinus in Antonino: *Neque unquam recessit à Curia, nisi Consul dixisset, NIHIL VOS MORAMVR P. C.* Eodem pertinere quidam existimant quod Cicero de Lupo Prætoris Senatium habente, ait, Epist. I. lib. II. ad Q. Frat. *Tum Lupus, SENATVM negavit se TENERE.*

Dimittendæ verò concionis recepta verba erant hæc, SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES. Livi lib. II. *Consul Appius negare ius esse Tribuno in quæquam nisi in plebeium: non enim populi sed plebis cum esse magistratum, nec illum ipsum summovere pro imperio posse, more maiorum, quia ita dicatur, SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES.* Idem lib. III. *Cum DISCEDERE POPVLVM iussissent Tribuni, patres se summoneri haud sinebant.* Cic. II. in Catilin. oratio. habita ad QVIRITES Vos, ait, QVIRITES, quoniam iam nox, veneramini illum Iouem custodem huius urbis, ac vestrum, atque in vestra tecla DISCEDITE.

Actorem porro Senatūs, quorum conficiendorum auctorem Suetonius Iulium Cæsarem laudat, rudem aliquam formam colligimus ex Ammiani Marcellini verbis hinc lib. XXII. *Et acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore: Cum id voluminis publici contineret exordium, CONSVLATV TAVRI ET FLORENTII, INDVCTO: SVB PRÆCONIBVS TAVRO.*

Senatusconsultis autem, vt ad ea tandem aliquando accedamus, præponi solebat dies, quemadmodum ex Senatusconsultis quæ Cælij ad Ciceronem Epistolis lib. VIII. Familiar. inseruntur, & ex Senatusconsulto de petitione hæreditatis liquet. Vopiscus etiam in Aureliano, exemplum Senatusconsulti profert huiusmodi: DIE TERTIO IDIANVAR. FVLVIVS SABINVS PRÆTOR VRBANVS DIXIT. &c. Ibidem: CŪ DIE TERTIO NON.

FEBRVAR.

FEBRVAR. SENATVS AMPLISSIMVS IN CVRIAM POMPILIANAM CONVENISSET, AVRELIVS GORDIANVS CONSVL DIXIT. Trebell. Pollio in Valerianis: *Ponam Senatusconsultum, quibus animadvertant omnes quid de illo Amplissimus ordo iudicaverit.* DVOBVS DECIVS COSS. VI. CALEND. NOVEMBER. DIE, CVM OB IMPERATORIS LITERAS IN ÆDE CASTORVM SENATVS HABERETVR, IRETVRQVE PER SENTENTIAS SINGVLORVM: Capitolin. in Maximinis: *Senatusconsulti autem hoc fuit exemplum: CVM VENTVM ESSET IN ÆDEM CASTORVM VI. CALEND. IUNIAS, acceptis literas Iunius Syllanus Cōsul ex Africa Gordiani Imperatoris patris patriæ recitavit.* Vopiscus in Tacito: DIE SEPTIMO CAL. OCTOB. cum in Curiam Pompilianam ordo amplissimus confidisset; &c. Idem in Probo: S. C. citatita conceptum, DIE III. NON. FEBRVAR. in Æde Concordiæ inter cetera Aelius Scorpionianus Cōsul dicit: *litteras Aurelij Valerij Probi &c.*

Primis etiam Senatusconsultorum, quæ libera Repub. fiebant, verbis poni solebant nomina eorum qui ad ea conscribenda adhibiti erant: qua in re vsu recepta erant verba hæc, SCRIBENDO AFFVERE. Testantur hoc Senatusconsultum Cælianus epistolis annexa. Item Senatusconsultum Græcū, incisum in tabula anca Romæ his verbis; ΓΡΑΦΟΜΕΝΩ ΠΑΡΗΣΑΝ. Et aliud apud Ioseph. lib. XIII. Antiq. Iud. cap. XVI. in quo est, ΓΡΑΦΟΜΕΝΩ ΤΩ ΔΟΓΜΑΤΙ ΠΑΡΗΣΑΝ. Cic. Epist. XXVIII. lib. XII. Famil. *Quamquam erat nobis dictum, te existimare alicui Senatusconsulto quod contra dignitatem tuam fieret, SCRIBENDO LAMIAM ADVISSE, qui omnino Consulis illis nunquam ADVIT SCRIBENDO.* Idem Epist. I. lib. VII. ad Attic. *Cato autem SCRIBENDO ADVIT, & ad me de sententia sua iucundissimas literas misit.* Et Epist. VII. lib. III. *Et duos Consulares qui se dicerent in omnibus provinciis Cōsularibus, SCRIBENDO ADVISSE: cum omnino ne Senatus quidem fuisset.* Idem lib. III. de Orat. in principio, de Crasso loquens, *Et eundem, id quod in auctoritatibus perscriptis extat, SCRIBENDO ADVISSE.* Similiter ad Patum Epist. XV. lib. IX. Famil. *Senatusconsulti scribuntur apud amatorem tuum, familiarem meum: & quidem cum in mentem venit, ponit ADVISSE SCRIBENDO.* Et in Orat. de Prouinc. Cōsular. *Multa dissentientibus respondi, SCRIBENDO ADVIT.* Idem in Orat. de Respons. harusp. *Cum omnes Pontifices qui erant huius ordinis adessent, cumque alij qui honoribus populi Ro. antecedebant, multa de collegij iudicio verba fecissent, omnesque idem SCRIBENDO ADESSENT.* Præterea in Orat. qua Senatui gratias agit post reditum suum, ex Clodiana rogatione verba hæc adducit, *Ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne SCRIBENDO ADESSET.* Idem Epist. VI. lib. XV. ad Catonem: *Resque ipsa declarat tibi illum honorem nostrum supplicationis fuisse iucundum, quod SCRIBENDO ADVISTI: Hæc enim S. C. non ignoro ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, scribi solere.* Lamprid. in Helio Galo, *Vbi primum diem Senatus habuit, matrem suam in Senatum rogari iussit, quæ cum venisset rogata ad Consulium subsellia, SCRIBENDO ADVIT, id est Senatusconsulti conficiendi testis.* Veteribus utique Senatusconsultis vt Valer. Max. lib. II. cap. II. auctor est, T. litera subscribi solebat: eaque nota significabatur, ita Tribunos quoque censuisse.

At quotiescunq; Senatusconsultum intercessionibus impediēbatur, moraq; iis fiebat, AVCTORITATES PERSCRIBI, solebant. Cicero lib. III. de Orat. *Id quod IN AVCTORITATIBVS PERSCRIBITIS extat.* Idem Epist. II. lib. V. ad Attic. *Nondum enim satis huc erat allatum, quomodo Cæsar ferret de AVCTORITATE PERSCRIPTA.* Cælius lib. VIII. Epist. Familiar. *SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSISSET, AVCTORITAS PERSCRIBERETVR.* Auctor Panegyrici quod Constantino Constantij filio inscribitur: *Sed cur tantummodo priuatis tuis affectibus blandiamur, cum omnium deorum fuerit illa sententia, & quidem iam AVCTORITATE PERSCRIPTA.* Auctoritatum perscribendarum rationem explicat Dio lib. LV. his verbis, Εβουλεύοντο μὲν, καὶ ἡγε γνάμη συναγροῦ φετο, οὐ μὲν τοι ἐ τέλος π ὡς κελευσθέν ἐλάμβανεν: ἀλλ' ΑΟΥΚΤΩΡΙΤΑΣ ἐλάγνετο, ὡς περ φαιερὸν τὸ βούλημα αὐτῶν ἢ τοικόντων γὰρ π ἡ δύναμις τοῦ νόμου τῶν δυνάτων. Hoc significare videtur, idem auctor lib. XLII. cum ait, ἐ τὴν βουλήν τῆ παρ αὐτῶν φρουρῶ συναγροῦ, ἀροῦθης γνάμη αὐτῶν παρόντων: ἐ κελευσθέντος μὲν t ij

μνησθῆναι (οἱ δημαργοὶ γὰρ ἐκάλουσιν) συγγράφοντος δὲ τῆς δόξης αὐτοῦ; id est; ut ego interpre-
tor, auctoritate perscripta.

Senatusconsultorum planè vulgaria initia erant, QVOD VERBA FECIT
COS. DE EA RE QVOD FIERI PLACERET, DE EA RE
ITA CENSVERVNT. Id quod Senatusconsultorum quæ in Cælij Epistolis &
Frontini lib. iii. de Aquæduct. & in Pandectis posita sunt, exempla comprobant. Ea
verò singularibus literis scribi consueuisse in hunc modum, Q. V. F. COS. D. E. R.
Q. F. P. D. E. R. I. C. Valerius Probus testis est: nec alia est harum notarum vis
& potestas in Ciceronis & Frontini libris. In ea autem clausula facilè est legitima &
sollemnia tam relationum quàm sententiarum verba, ex quibus constata est, adgnos-
cere. Primis namque his verbis. Q. V. F. relatio continetur: ex eodèque relatio-
num fonte fluxisse verba hæc D. E. R. Q. F. P. non dubium est: cùm sollemnia ear-
um verba fuisse, QVOD FIERI PLACET, supra demonstrauerimus. Reliqua
verba ad sententias dictas pertinent. Hoc & ex Ciceronis sententiis quæ iii. & x. Phi-
lipp. habentur, liquidò perspicitur: Illic enim ipsamet Senatusconsultorum, uti perscri-
benda ea censeret, verba dictans, M. Tullius ait, QVAS OB RES, QVOD TRIBV-
NIPL. VERBA FECERVNT, VT SENATVS CAL. IANVAR. TVTO HA-
BERI, SENTENTIÆQVE DE SYMMA REPVB. LIBERE DICI POSSINT:
DE EA RE ITA CENSEO. Et Philipp. x. QVÆ CVM ITA SINT, QVOD
C. PANSA COS. VERBA FECIT DE LITERIS QVÆ A Q. CÆPIONE
BRVTO PROCOS. ALLATÆ ET IN HOC ORDINE RECITATÆ SVNT,
DE EA RE ET CENSEO. CVM Q. CÆPIONIS BRVTI & C. Idem Philipp.
viii. Sc. Opimianum citat in hæc verba, QVOD L. OPIMIVS COS. VERBA FE-
CIT DE REPVB. DE EA RE ITA CENSVERVNT:

Nec tamen huic formulæ ita addicti patres erant, ut non ab ea quandoque recede-
rent. Interdum enim scribebant, *ἀοείσως*, QVOD VERBA FACTA SVNT. Cic.
vi. orat. in Verrem. *Id adeò ex ipso S. C. cognoscite. Nam principium sententiæ perscribi solet.*
Recita: QVOD VERBA FACTA SVNT DE S. PEDVCEO. Dicit qui primi sua-
serunt, decernitur. Refertur deinde de Verre: dic quaeso, quomodo? QVOD VERBA FACTA
SVNT DE C. VERRE. Senatusconsultum etiam de Philosophis & Rhetoribus fa-
ctum Suetonius in lib. de clar. Rhetor. & Agell. lib. xv. cap. xi. ita conceptum fuisse tra-
dunt. FANNIO STRABONE, M. VALERIO MESSALA COSS. M. POM-
PONIVS PRÆTOR SENATVM CONSVLVIT: QVOD VERBA FACTA
SVNT DE PHILOSOPHIS ET RHETORIBVS S. CONS. DE EA RE ITA
CENSVERVNT, VT M. POMPONIVS PRÆTOR ANIMADVERTERET,
CVRARETQVE, VT SI EI E REPVB. FIDEQVE SYA VIDERETVR,
VTI ROMÆ NE ESSENT. Cui S. C. insertæ apud Suetonium (absunt enim ab
Agellio) notæ istæ s. c. o. n. s. in hac quoq; vulgari S. C. clausula variatum indicat. Earū
enim notarum recta interpretatio, me iudice, hæc est, SENATVS CONSVLTVS. Quibus ut
sequentiæ verba congruant, notis ea quoque continuo tractu ita scripta fuisse credide-
rim, s. c. d. e. r. i. c. Sed in vltimæ notæ explicatione à Librariis peccatum est,
qui plurali, quod singulari numero debuerat, interpretari sunt. Significabatur namq; his
notis, SENATVS CONSVLTVS DE EA RE ITA CENSUIT. Quod loquēdi genus ne quis vsu
receptum neget, idoneum testem Liuium cito. Is lib. vii. *Post tanti*, ait, *pro digij procura-*
tionem, eodem anno de Hernicis CONSVLTVS SENATVS, cùm Feciales ad res repetendas
nequicquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis, CEN-
SVIT. Et lib. xxv. *Hæc literæ ad novos Cos. allatæ, ac per eos in Senatu recitatae sunt:*
CONSVLTVS QVE DE HIS LITERIS ITA DECREVIT
SENATVS, *Militibus qui ad Cannas & C.* Similiterque lib. xxiii. *Postero die CONSVL-*
TVS A M. POMPONIO PR. SENATVS DECREVIT, Dictatori scribendum.
Verum in illius libelli de claris Rhetoribus principio, aut fallor ego, aut euolauit verbū,
quo velut membro capta, claudicat oratio. Vulgò enim ita scriptum est, *Quod ne cui dū-*
bium sit, vetus item edictum Censorium subiiciam. At ego duas has literas, S. C. quæ verbum
conficiunt,

conficiunt, quod sensum explet, deesse aio: nec particula hæc, *item*, absque hoc fulcro
confisteret. Adde ergo, *Vetus S. C. item edictum.* Vtrumque enim ut pollicetur, ita & præ-
stat Suetonius: fidemque suam liberans S. C. primum, deinde Edictum Censorium sub-
iicit.

Alia insuper Formula perscriptum Senatusconsultum citat Agellius lib. iiii. cap. vi.
cuius prima verba erant: QVOD C. IVLIVS PONTIFEX NVNTIAVIT IN SA-
CRARIO, IN REGIA HASTAS MARTIAS MOVISSE, D. E. R. I. S. C. id est,
DE EA RE ITA SENATVS CENSUIT.

Secundum hæc legitima Senatusconsultorum verba, Valer. Max. lib. vi. cap. v. DE EA
RE, ait, SENATVS CENSUIT, VT PVERI VINCTVM MAGISTRVM VIR-
GIS CÆDENTES IN PATRIAM REMITTERENTVR. Cicero Epist. xvi. lib.
iii. ad Attic. *Res ad Senatum.* DE EA RE ITA CENSVERVNT, COMITIA & C.
Liu. lib. xxx. PATRES IGITVR IVRATI, *(ita conuenerat)* ITA CENSVERVNT:
VTI COSS. & C.

Formula verò decernendi erant hæc, PLACERE SENATVI, SENATVM VELLE
ET ÆQVVM CENSERE, SENATVM EXISTIMARE SENATVM ARBITRA-
RI, SENATVI VIDERI. Cicero quidem de varia Senatusconsultorum conce-
ptione hæc in Orat. pro Cornel. de maiestate scripserat, *Quatuor omnino genera sunt; IV-*
DICES, in quibus per Senatum more maiorum statuatur aliquid de legibus. Vnum est eiusmodi,
PLACERE LEGEM ABROGARI, ut Q. Cæcilio, M. Iunio COSS. QVÆ LEGES REM
MILITAREM IMPEDIRENT, VT ABROGARENTVR. *Alterum, QVÆ LEX LATA*
ESSE DICATVR, EA NON VIDERI POPVLVM TENERI, ut L. Marcio, & Sex.
Iulio COSS. de legibus Liuii. Tertium est de legum derogationibus: quo de genere persæpe Senatus-
consulta sunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia quæ derogaretur. De singulis au-
tem à me commemoratis Senatusconsultorum Formulis testimonium vetustis
auctoribus denuntiabo. Ac, quod ad primum attinet, exempla eius habemus in duobus
prioribus Senatusconsultis, quæ à Iulio Front. lib. ii. de Aquæduct. referuntur. Vnius
enim verba hæc sunt: PLACERE HVIC ORDINI, EOS QVI AQVIS PVBLI-
CIS PRÆSENT & C. Alterius verò hæc: NEQVE AVGERI PLACERE, NEC
MINVI NVMERVM. In Senatusconsulto de Petitione hæreditatis: PLACERE RE-
DACTÆ EX PRETIO RERVVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON
ESSE EXIGENDAS. Et mox: ITEM PLACERE A QVIBVS HEREDITAS
PETITA FVISSET. Et, SENATVI PLACERE, legimus in sententiis quæ à Ci-
cerone Philipp. v. viii. x. xi. & xiiii. dicuntur. Liuius lib. xxxi. in Senatusconsulto quo-
dam: DE AVXILIO MITTENDO TVM RESPONDERE, PLACERE, CVM
PROVINCIAS COSS. SORTITI ESSENT. Et rursus eodem lib. SENATVI
PLACERE QVÆSTIONEM DE EXPILATIS THESAURIS & C. Idem lib.
xxvii. in Senatus mandatis: Q. CLAVDIVM PRÆTOREM PLACERE INDE
ABDVCCERE LEGIONES. Et lib. xlii. QVAS OB RES PLACERE SENATVI
M. POPILIVM COS. LIVRES & C. Idem lib. xliii. Senatus decrevit, uti nomina
sua apud L. Canuleium profiterentur: corumque si quos manumisisset, eos Carteriam ad Oceanum
DEDVCI PLACERE. Cic. i. in Catilin. Orat. Si hic ordo, SIBI PLACERE, decreverit.
Enimvero sicut quæ probabat Senatus, ea PLACERE, sibi decernebat, ita quæ impro-
babant patres, ea NON PLACERE, quandoque testabantur. Cic. pro Cornel. Ma-
iestat. reo. Decrevissem, SENATVI NON PLACERE, id iudicium de Syllæ bonis fieri.
Liuius lib. xxvi. Patribus id tempus Reipub. visum est, ut per veteres & expertos, bellique peritos
Imperatores Respub. gereveretur: ITAQVE MORAM FIERI COMITIIS NON PLA-
CERE. Et lib. xxxiiii. Decreuit Senatus, TRIBVNOS PL. NON PLACERE CAV-
SAS MILITARES COGNOSCERE, QVOMINVS AD EDICTVM CON-
VENIRETVR. Sic & in responso dato à Senatu legatis Transalpinorum Gallorū apud
eundem Liuium lib. xxxix. NEQVE SENATVI PLACERE, DEDITOS SPO-
LIARI. Sed & lib. xl. in alio Senatusconsulto, TVM QVOQVE NON PLACERE
SIBI PER DEDITIONEM LIVRES RECIPERE. Idem lib. xliiii. Si legatos misisset

sent qui denuntiarent, NON PLACERE SENATVI SOCIIS REGIBVS BELLVM FIERI.

Secundæ Formulæ exempla in promptu sunt. In Senatusconsulto namque de Bacchanalibus apud Liuium lib. xxxix. scriptum est, ID SENATVM VELLE ET ÆQVVM CENSERE, VT ITA FIERET. Et in alio S. C. lib. xl. RECEPTIS ARMA ADIMI, ATQVE EOS AD COSS. MITTI, SENATVM ÆQVVM CENSERE. Idem Liuius lib. xlii. PRO HIS INIURIIS SATISFIERI, SENATVM ÆQVVM CENSERE. Ex veteri quoque Senatusconsulto de Asclepiade Clazomenio & Polystrato Caristio, verba hæc in tabula ærea supersunt: SENATVM VELLE, ET ÆQVVM CENSERE EA ITA FIERI. A Sallustio etiam in bello Iugurthino memoria proditum est, Senatû postquam de Iugurthæ & Adherbalis bello accepit, tres legatos in Africam misisse, qui ambos reges adirent, Senatus populique Ro. verbis nuntiare, VELLE ET CENSERE, EOS AB ARMIS DISCEDERE: DE CONTROVERSIIS SVIS IVRE POTIVS, QVAM BELLO DISCEPTARE: ITA SEQVE ILLISQVE DIGNVM ESSE. Eademque verborum conceptione plerumque Consulibus ex auctoritate Senatus scribebatur. Itaque cum Cn. Seruilius Consul velut Annibalem persequens in Siciliam, inde in Africam transfiliens traiecisset, nec hoc Senatus probaret, censuisse patres Liu. lib. xxx. ait, VT PRÆTOR SCRIBERET CONSVL, SENATVM ÆQVVM CENSERE IN ITALIAM REVERTI EVM. Idem lib. xxxix. *Literis de morte Propratoris recitatis*, SENATVS CENSUIT, MITTENDVM, QVI AD LVNÆ PORTVM PRÆTOREM CONSEQUERETVR, NVNTIARETQVE SENATVM ÆQVVM CENSERE, NE SINE IMPERIO PROVINCIÆ ESSET, MATVRARE EVM PROFICISCI. Et lib. xli. à Senatu decretum scribit, VT PRÆTOR VRBANVS CONSVLIBVS SCRIBERET, SENATVM ÆQVVM CENSERE, SVBITARIOS MILITES TVMVLTVS CAUSA CONSCRIPTOS, PRIMO QVOQVE TEMPORE DIMITTI. In responso etiam quod à Senatu datum est Abderitarum legatis, apud eundem Liuium lib. xlili. legitur, CONQVIRI QVE OMNES QVI IN SERVITVTE SINT, ET RESTITVI IN LIBERTATEM ÆQVVM CENSERE. Eodemque lib. in responso Chalcidensium legatis dato, SOCIORVM NAVALIVM NEMINEM, PRÆTER MAGISTROS, IN HOSPITIA DEDVCI, ÆQVVM CENSERE. Hac eadem verborum verecundia, M. Fulvius Proconsul, narrante Liuius lib. xxxix. ex Ætolia reversus petiit à patribus, VT ÆQVVM CENSERENT, Diis immortalibus honorem haberi & sibi triumphum decerni. Sed & solo Cæcendi verbo Senatum nonnunquam contentum fuisse inuenio. Liuius lib. xxxix. *Senatus à Coss. est habitus: decretumq;* QVONIAM PRÆTORIS SVBROGANDI COMITIA NE LEGIBVS FIERENT, PERTINACIA Q. FLACCI, ET PRAVA STVDIA HOMINVM IMPEDIRENT, SENATVM CENSERE, SATIS PRÆTORVM ESSE. Cic. Epist. xvi. lib. iiii. ad Attic. S. C. refert in hæc verba, COMITIA PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI, CENSERE. Idem Philipp. ix. CENSERE, ATQVE E REPVB. EXISTIMARE, coniungit. A prudentibus quoque Senatusconsulta his potissimum verbis, SENATVS CENSUIT, signari notarique, sciunt qui Pandectas legendo contriuerunt: ceteram multitudinē libros meos quibus verborum ad ius pertinentium Significationes exposui, adire iubeo: non antè, tamen, quàm illi à me recogniti, togæque virili sumpta in publicum prodeat. Interim namque testatum volo abortiuum illū factum nulli magis quàm ipsi parenti displicere.

Tertia Sc. species, his quæ subieci, testimoniis confirmatur. Cicero Epist. ii. lib. ii. ad Q. Frat. *De rege Alexandrino factum est Senatusconsultum*, CVM MULTITVDINE REDVCI PERICVLOSVM REIP. VIDERI. Idem in Mureniana. *Dixisti, Senatusconsultum me referente esse factum, si mercede conducti obuiam cædidatis issent: Si conducti se etarentur: Si gladiatoribus vulgò locus tributus, & item prædia vulgò essent data*, CONTRA LEGEM CALPVRIAM FACTVM VIDERI. Idem in Orat. de Respons. Harusp. *Postero die frequentissimus Senatus te, Consule designato. Lentule, sententia princepe, P. Lentulo,*

& Q. Metello Coss. referentibus statuit, &c. DOMVM MEAM IVDICIO PONTIFICVM RELIGIONE LIBERATAM VIDERI. Sallust. in bello Catilin. *Itaque Cicerone consulente*, FREQVENS SENATVS DECERNIT, TARQVINII INDICIVM FALSVM VIDERI. Liuius lib. xxv. DECREVIT SENATVS, MILITIBVS, QVI AD CANNAS COMMILITONES SVOS DESERVISSENT, SENATVI NIHIL VIDERI REMPVB. COMMITTENDAM ESSE. Idem lib. xxx. *Legatos ad regem, qui hac ADVERSVS FOEDVS FACTA VIDERI PATRIBVS, nuntiarent, mittendos* CENSUIT SENATVS. Eodemque libro, à Senatu responsum fuisse legatis Philippi Macedonû regis, ait, P. SCIPIONEM RECTE, ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, ET FACERE, QVOD EOS QVI ARMA, &c. Et alias, legatis Masinissæ responsum, SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QVOD EVM REGEM APPELLASSET. Idem lib. xxxviii. *Postea per infrequentia adiecit Senatusconsulto*, AMBRACIAM NON VIDERI, VI CAPTAM ESSE. Auctor lib. Rhetoricor. ad Herenn. *Senatus decreuit*, SI EAM LEGEM AD POPVLVM FERAT, ADVERSVS REMP. VIDERI EVM FACERE. Cæsar lib. i. de bello ciu. in Scipionis sententia, SI NON FACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB. FACTVRVM VIDERI. Apud Liuium quoque lib. xxxi. M. Liuius pro sententia dicit, NON VIDERI, SIBI ABSENTE CONSVLVM, ALTERO AMBOBVSVE EAM REM AGI.

Quarta quoque Formula magnis auctoritatibus nititur. In Senatusconsulto namque quod Epistolis Cælij lib. viii. Familiar. Ciceronis annexitur, verba hæc legitur, SENATVM EXISTIMARE, NEMINEM EORVM QVI POTESTATEM HABENT INTERCEDENDI, &c. Cicero lib. iiii. Epist. ad Attic. SI QVÆ VIS ESSET FACTA, SENATVM EXISTIMATVRVM *eius opera factum esse, qui Senatusconsulto intercessisset.* Idemque verbum in suis sententiis, quæ Philipp. iii. & viii. continentur, vsurpat. Et Philipp. ix. SENATVM CENSERE, ATQVE E REPVB. EXISTIMARE. Cæsar apud Sallust. in bello Catilin. *Qui aliter fecerit*, SENATVM EXISTIMARE EVM CONTRA REMP. ET SALVTEM OMNIVM FACTVRVM.

Sed nec postemæ Formulæ exempla desunt. Cicero. iii. Philipp. in sententia, SENATVM ARBITRARI AD SVMAM REM PVB. PERTINERE. Sic & in Senatusconsulto Velleiano, ARBITRARI SENATVM RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS. Plinius Epist. xi. lib. ii. Tertullum Consulem designatum hæc pro sententia dixisse refert, ARBITRARI SENATVM ITA NOS FECISSE &c.

Interdû decernebatur, SENATVI CVRÆ FORE. Liuius lib. x. Legatis sociorû responsum scribit, CVRÆ SENATVI FVTVRVM, NE SOCIOS FIDEI SVÆ POENITERET. Similique modo cum ab Attalo rege & Rhodiis legati venissent nuntiantes, Asiae ciuitates sollicitari, his legationibus, vt idem Liuius lib. xxxi. narrat, responsum fuit, CVRÆ ASIANAM REM SENATVI FORE. Idem lib. xxvi. refert, de legatorum Syracusanorum postulatis Patres decreuisse, IN RELIQVVM CVRÆ SENATVI FORE REM SYRACVSANAM. Ibidem etiam ad L. Martij literas, de frumento & vestimentis exercitus, rescribi placuisse, VTRAMQVE REM EAM SENATVI CVRÆ ESSE. Cicero Philipp. iii. in sententia, SENATVI MAGNÆ CVRÆ ESSE, AC FORE, VT PRO TANTIS EORVM IN REMPVB. MERITIS, HONORES EIS HABEANTVR, GRATIÆQVE REFERANTVR.

Inueniuntur & in Senatusconsultis verba hæc, SENATVM IVDICARE. Cicero. Philipp. xiii. OB EAS RES SENATVM EXISTIMARE ET IVDICARE. Liuius lib. iii. *Tunc referente Consule de Tribunorum & plebis postularis, Senatusconsulta sunt*, NE QVI TRIBVNI LEGEM EO. ANNO FERRENT, NEQVE COSS. AB VRBE EXERCITVM EDVGERENT. IN RELIQVVM MAGISTRATVS CONTINVARI, ET EOSDEM TRIBVNOS REFIKI, IVDICARE SENATVM CONTRA REMP. ESSE.

Erat autem in plerisque Senatusconsultis caput hoc, SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATI OPVS EST, COSS. PRÆTT. TRIB. PL. QVI NVNC SVNT, QVOD EIS VIDEBITVR, AD POPVLVM PLEBEM

VE FERANT. Cui rei testimonio est Senatusconsultum illud, quod paulo ante è Cælij Epistolis laudauit. Eamque clausulam hoc notarum compendio S. Q. D. ER. A. P. P. V. L. O. E. COSS. PRR. TR. PL. Q. N. S. Q. E. V. A. R. P. V. F. scribi consueuisse, auctor est Valer. Prob.

In Senatusconsultis utique crebrius occurrunt verba hæc, PRIMO QVOQUE TEMPORE. Nam siue Comititia habenda erant, ea PRIMO QVOQUE TEMPORE HABERI, decernebant. Cuiusmodi S. C. Cic. Epist. xvi. lib. iiii. Epist. ad Attic. commemorat. Liu. lib. xli. *Senatus C. Claudium Consulem, COMITIA PRIMO QVOQUE TEMPORE HABERE IVSSIT.* Idem lib. xliiii. *S. C. factum est, ut CN. SERVILIUS PRIMO QVOQUE TEMPORE AD COMITIA HABENDA VENIRET.* Siue quid ad Senatum referendum esset, PRIMO QVOQUE TEMPORE REFERRI decernebant. Cic. Philipp. iiii. *Cuius DE LAUDIIBVS ET HONORIBVS, qui ei pro diuinis & immortalibus meritis diuini immortalisque debentur, mihi Senatus adensus, paulo ante decreuit, ut PRIMO QVOQUE TEMPORE REFERRETUR.* Idem Philipp. v. *Atqui cum Consules non haberetis, decreuistis, ut ET DE PRÆMIIS MILITVM, ET DE HONORIBVS IMPERATORVM PRIMO QVOQUE TEMPORE REFERRETUR.* Liu. lib. xxxiii. *Decreuerunt patres, ut COMITIIS PRÆTORVM PERFECTIS, CUI PRÆTORI PROVINCIA HISPANIA OBVENISSET, IS PRIMO QVOQUE TEMPORE DE BELLO HISPANIÆ AD SENATVM REFERRET.* Siue quid ad Populum ferendum erat, PRIMO QVOQUE TEMPORE FERRI, censabant. Liu. lib. iiii. *Id Patres egredi passim decreuere, ut TRIBVNI MILITVM DE BELLO INDICENDO VENIENTIBVS, PRIMO QVOQUE DIE AD POPVLVM FERRENT.* Et lib. vii. *Censuisse Senatum, PRIMO QVOQUE DIE FERENDVM AD POPVLVM DE BELLO HERNICIS INDICENDO.* Et lib. xxvi. *AGENDVM CVM TRIBVNIS PLEB. ESSE, PRIMO QVOQUE TEMPORE AD PLEBEM FERRENT, QVEM CVM IMPERIO MITTI PLACERET IN HISPANIAM.* Idem lib. xlii. *Patres, centuriatis COMITIIS PRIMO QVOQUE DIE FERRE AD POPVLVM COSS. iusserunt.* Siue auxilium ferri placeret, PRIMO QVOQUE TEMPORE ID FIERI, decernebant. Sic Liu. lib. vi. *decreuissent Senatum, refert, ut DICTATOR SVTRINIS SOCIIS POPVLI RO. AVXILIVM PRIMO QVOQUE TEMPORE FERRET.* Et lib. xxi. *Decretum à Senatu, ut CONSVL COLLEGE PRIMO QVOQUE TEMPORE FERRET AVXILIVM.* Deniq; quidquid faciendū censebāt, id quāprimū fieri, sollēribus illis verbis decernebatur. Exempla Liu. plena manu porrigit. Libro namque tertio, factum Sc. ait, *ut DECENVIRI PRIMO QVOQUE TEMPORE MAGISTRATV ABDICARENT:* & lib. xxii. *censuisse Senatum, SCRIBENDVM CONSVLI, ut PRIMO QVOQUE TEMPORE, QVANTVM PER COMMODOVM REIPVB. FIERI POSSET, ROMAM VENIRET.* Idem lib. xxiii. *Senatum decreuissent, ut RES DIVINÆ SVPPPLICATIONESQVE PRIMO QVOQUE TEMPORE CVM CVRA FIERENT.* Eodem lib. *decretum à Senatu, ut Q. Fulvius Flaccus quinque millia peditum quadringentos equites scriberet, eamque legionem PRIMO QVOQUE TEMPORE IN SARDINIAM TRAIICIENDAM CVRARET.* Item, *ut M. VALERIVS PRÆTOR L. APVSTIO LEGATO EXERCITVI PRÆPOSITO, TARENTVM AD CLASSEM PROFERRET, PRIMO QVOQUE TEMPORE IN MACEDONIAM TRANSMITTERET.* Idem lib. xxvii. *Cum omnes censerent, PRIMO QVOQUE TEMPORE CONSVLIBVS EVNDVM AD BELLVM.* Eodemque libro narrat Senatum decreto suo iussisse, *LÆLIVM PRIMO QVOQUE TEMPORE, CVM QVIBVS VENERAT NAVIBVS, IN HISPANIAM REDIRE.* Sed & lib. xxix. *Effecerunt, ait, ut Senatus censeret, PRIMO QVOQUE TEMPORE IN AFRICAM TRAIICIENDVM.* Idem lib. xlii. *in Senatusconsulto de Liguribus facto, ARMA PRIMO QVOQUE TEMPORE FIERI IN EA GENTE, decretum fuisse scribit.* Apud eundem

eundem lib. xl. in quodam Senatus decreto legimus, *SVBITARIOS MILITES TVMLTVS CAUSA CONSCRIPTOS, PRIMO QVOQUE TEMPORE DIMITTI.* Libro verò xxxvi. Senatum iussisse narrat, *C. LIVIVM PRÆTOREM, CUI CLASSIS EVNERAT, CVM TRIGINTA NAVIBVS PARATIS, IN GRÆCIAM PRIMO QVOQUE TEMPORE TRAIICERE, ET AB ATTILIO NAVES ACCIPERE.* Apud eundem lib. iiii. *Cornelius Maluginensis in sententia sua, DELECTVM PRIMO QVOQUE TEMPORE HABERI CENSET.* Lib. xli. *Senatum censuisse refert, LIBROS NVMÆ PRIMO QVOQUE TEMPORE IN COMITIO CREMANDOS ESSE.* Idem lib. xlii. *Prætori negotium datum, ut COLLEGE IN SICILIAM SCRIBERET, EAS QVÆ IN SICILIA NAVES ESSENT, REFCERET ATQVE EXPEDIRET, ut BRVNDVSIVM PRIMO QVOQUE TEMPORE MITTI POSSENT.* Et lib. xliii. *Coss. cum de provinciis retulissent, PRIMO QVOQUE TEMPORE ET COMPARARE EOS INTER SE ITALIAM, ET MACEDONIAM SORTIRI, PLACVIT.* Idem lib. xliiii. *Latins, ubi magistratum iniussent, QVOD PER RELIGIONES POSSET, PRIMO QVOQUE TEMPORE FIERI PLACERE.* Et alijs eodem lib. Senatum decreuisse, *ut Hostilius Cos. Macedonia PRIMO QVOQUE TEMPORE IN VRBEM REDIRET.*

Enimverò quorum facta comprobabat & laudabat Senatus, EOS RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, decernebat. Eius rei fidem facit responsum Senatus, quod Masinisse legatis datū Liu. lib. xxx. scribit, *IN QVO EST, SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QVOD EVM REGEM APPELLASSET.* Eodemque lib. in responsis à Senatu datis Philippi Macedonum regis legatis, *P. SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, ET FACERE, QVOD EOS, QUI ARMA CONTRA POPVLVM RO. FERENTES CAPTI SVNT, HOSTIVM NVMERO IN VINCVLIS HABEAT. ET M. AVRELIVM E REPVB. FACERE, GRATVMQVE ID SENATVI ESSE, QVOD SOCIOS POPVLI RO. QUANDO IVRE FOEDERIS NON POSSET, ARMIS TVEATVR.* Vnde notandum est illi Formulæ quandoque additum, *GRATVM ID ESSE SENATVI.* Et ita lib. xlv. *Responsum, ait Liu. ab Senatu est, ANTIQVVM RECTE ATQVE ORDINE FECISSE, QVOD LEGATIS PARVISSET, GRATVMQVE ID ESSE SENATVI, POPVLOQVE RO.* Cicero Philipp. v. in ea sententiā qua Senatusconsulto præit, de Bruto agens, *ID EVM RECTE ET ORDINE EXQVE REPVB. FECISSE: IDQVE BRVTI PRÆSTANTISSIMVM MERITVM IN REPVB. SENATVI POPVLOQVE RO. GRATVM ESSE, ET FORE.* Idem Philipp. x. *ID Q. CÆPIONEM BRVTVM PROCOS. BENE, ET E REPVB. ET PRO SVA, MAIORVMQVE SVORVM DIGNITATE CONSVETVDINEMQVE REIP. BENE GERENDÆ FECISSE, EAMQVE REM SENATVI, POPVLO RO. GRATAM ESSE, ET FORE.* Vbi obserua, *BENE, ET E REPVB.* quæ priori illi, qua de agitur, Formulæ, idem Cicero. adiungit Philipp. iiii. his verbis. *Id eum, exercitumque eius, municipia, colonias, provinciæ Gallie, RECTE ATQVE ORDINE, EXQVE REPVB. FECISSE, ET FACERE.* Idem Philipp. x. *Q. HORTENSIVM PROCOS. RECTE ET ORDINE, EXQVE REPVB. FECISSE.* In responso verò, Saguntinorum legatis reddito apud Liu. lib. xxvii. *SVOS IMPERATORES RECTE ET ORDINE ET EX VOLVNTATE SENATVS FECISSE, QVOD SAGVNTVM RESTITVERINT.* At In S. Consulto, Velleiano, *RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS duntaxat, nullo alio addito.* Liu. etiam lib. xxiii. In literis quas à se compositas, Hippocrates, quasi à Prætoribus Syracusanis ad Marcellum scriptas, & à se interceptas recitavit, scriptum fuisse refert, *RECTE MARCELLVM ATQVE ORDINE FECISSE, QVOD IN LEONTINIS NVLLI PEPERCISSET.* Planè recitatis in Senatu Bruti literis, cum de his Senatores rogati essent sententias, *Q. Fufius Calenus*

pro sententia dixit; LITERAS BRVTI RECTE ATQVE ORDINE SCRIPTAS VIDERI. Quod Cicero venuste ridet atque exagitat Philipp. x. his verbis: *Vsum in Repub. Calene magnum iam habere & debes & potes: Quando ita decerni vidisti, aut quod S. C. huius generis (sunt enim innumerabilia) bene scriptas literas, decretū à Senatu? Erant & in Senatusconsultis vsitata verba hæc, vti optimo iure, quemadmodum ex sententiis quæ à Cicerone Philipp. ix. & xi. & ab Hercule in Αποδολαιωτόσσι Senecæ dicuntur, liquet.*

Verum ne in naufragiorum reliquiis colligendis longius immoremur, integra aliquot Senatusconsultorum, quæ in veterū auctoriū archiis asseruantur, exēpla subiciam: vt studio tota Senatusconsultorum scribendorum ratio constet. Nec necesse habebimus Prætores adire, qui eas quas desideramus tabulas, instrumētave edi, exhiberi, cogat: Inspiciendi enim describendique potestatem Iulius Frontinus vltro faciet, qui sex penes se Senatusconsulta habet, quæ ex eius lib. ii. de Aquæductib. mutuabimur. Quorum prius, in hæc verba prout ea restituenda censeo, perscriptū est. **QVOD QV. ÆLIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. DE IIS QVI CVRATORES AQVARVM PVBLICARVM EX S. C. A CÆSARE AVGVSTO NOMINATI ESSENT, ORDINANDIS, D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. PLACERE HVIC ORDINI EOS QVI AQVIS PVBLICIS PRÆSENT, CVM EIVS REI CAVSSA EXTRA VRBEM ESSENT, LICTORES BINOS, ET SERVOS PVBLICOS TERNOS, ARCHITECTOS SINGVLOS, ET SCRIBAS, ET LIBRARIOS, ACCENSOS, PRÆCONESQVE TOTIDEM HABERE, QVOT HABENT II, PER QVOS FRVMENTVM PLEBI DATVR. CVM AVTEM IN VRBE EIVSDEM REI CAVSSA ALIQVID AGERENT, CETERIS APPARITORIBVS IISDEM, PRÆTERQVAM LICTORIBVS VTI. VTIQVE QVIBVS APPARITORIBVS EX HOC S. C. CVRATORIBVS AQVARVM VTI LICERET, IN DIEBVS X. PROXIMIS, QVIBVS SENATVSCONSULTVM FACTVM ESSET, AD ÆRARIVM DEFERRENTVR: QVIQVE ITA DELATI ESSENT, IIS PRÆTORES ÆRARIJ, MERCEDES, CIBARIA, QVANTA PRÆFECTI FRVMENTO DANDA, DARE, DEFERREQVE SOLENT, ANNA DARENT, ET ATTRIBVERENT, IISQVE EAS PECVNIAS SINE FRAVDE SVAS FACERE LICERET: VTIQVE TABVLAS, CHARTAS, CETERAQVE QVÆ EIVS CVRATIONIS CAVSSA OPVS ESSET IIS CVRATORIBVS PRÆBERI, QV. ÆLIVS, P. FABIVS COSS. AMBO, ALTERVE, SI IIS VIDEBITVR, ADHIBITIS PRÆTORIBVS QVI ÆRARIO PRÆSINT, EA PRÆBENDA LOCENT.**

Secundum Senatusconsultum quod ab eodem auctore refertur, ita restituendum mihi quidem videtur: **QVOD Q. ÆLIVS TVBERO, ET P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. DE NVMERO PVBLICORVM SALIENTIVM QVI IN VRBE ESSENT, INTRAQVE ÆDIFICIA VRBI CONIVNCTA, QVOS M. AGRIPPA FECISSET, Q. F. P. DE EA RE ITA CENSERVNT. NEQVE AVGERI PLACERE, NEC MINVI NVMERVM SALIENTIVM, QVOS NVNC ESSE RETVLERVNT II, QVIBVS NEGOTIVM A SENATV EST DATVM, VT INSPICERENT AQVAS PVBLICAS, INIRENTQVE NVMERVM SALIENTIVM PVBLICORVM. ITEMQVE PLACERE CVRATORES AQVARVM, QVOS S. C. CÆSAR AVGVSTVS EX SENATVS AVCTORITATE NOMINAVIT, DARE OPERAM, VT SALIENTES PVBLICI QVAM ASSIDVSSIME, INTERDIV, ET NOCTV AQVAM IN VSVM POPVLI FVNDERENT.**

Tertium ita est conceptum: **QVOD QV. ÆLIVS TVBERO QV. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. QVOSDAM PRIVATOS EX RIVIS PVBLICIS AQVAM DVGERE, Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. NE CVI PRIVATO AQVAM DVGERE EX RIVIS PVBLICIS LICERET: VTIQVE OMNES II, QVIBVS AQVÆ DVGENDÆ IVS ESSET DATVM, EX CASTELLIS DVGERENT, ANIMAD-**

ANIMADVTERENTQVE CVRATORES AQVARVM, QVIBVS LOCIS INTRA EXTRAQVE VRBEM APTE CASTELLA PRIVATI FACERE POSSENT, EX QVIBVS AQVAM DVGERENT, QVAM EX CASTELLO COMMVNEM ACCEPISSENT A CVRATORIBVS AQVARVM: NE CVI EORVM, QVIBVS AQVA DARETVR PVBLICA, IVS ESSET INTRA QVINQVAGINTA PEDES EIVS CASTELLI, EX QVO AQVAM DVGERENT LAXIOREM FISTVLAM SVBICERE, QVAM QVINARIAM. Quartum est huiusmodi:

QVOD QV. ÆLIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. CONSTITVI OPORTERE, QVO IVRE EXTRA INTRAQVE VRBEM DVGERENT AQVAS, II QVIBVS ATTRIBVTÆ ESSENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. I. C. VTI IIS QVOQVE MANERET ATTRIBVTIO AQVARVM, EXCEPTIS QVÆ IN VSVM BALNEORVM ESSENT DATÆ, AVT AVGVSTI NOMINE, QVOD AD IIDEM DOMINI POSSIDERENT ID SOLVM IN QVO ACCEPISSENT AQVAM.

Quintum ita habet:

QVOD QV. ÆLIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. DE RIVIS, SPECVBVS, FORNICIBVSQVE IVLIÆ, MARTIÆ, APPIÆ, TERPVLE, ANIENIS, REFCIENDIS. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI CVM II RIVI, FORNICES, QVOS AVGVSTVS CÆSAR SE REFECTVRVM IMPENSA SVA POLLICITVS SENATV EST, REFCERENTVR, EX AGRIS PRIVATORVM TERRAM, LIMVM, LAPIDEM, TESTAM, ARENAM, LIGNA, CETERAQVE QVIBVS AD EAM REM OPVS ESSET, VNDE QVÆQVE EORVM PRÓXIME SINE INIVRIA PRIVATORVM TOLLI, SVMI, PORTARI POSSINT, VIRI BONI ARBITRATV ÆSTIMATA DARENTVR, TOLLERENTVR, SVMERENTVR, EXPORTARENTVR: ET EAS RES OMNES EXPORTANDAS, EARVMQVE RERVUM REFCIENDARVM CAVSSA, QVOTIES OPVS ESSET, PER AGROS PRIVATORVM, SINE INIVRIA EORVM, ITINERA, ACTVS, PATERENT, DARENTVR. Sexti autem verba sunt hæc:

QVOD QV. ÆLIVS TVBERO, P. FAB. MAXIMVS COSS. V. F. AQVARVM QVÆ IN VRBEM VENIRENT ITINERA OCCVPARI MONVMENTIS, ET ÆDIFICIIS ET ARBORIBVS CONSERI: Q. F. P. D. E. R. I. C. CVM AD REFCIENDOS RIVOS SPECVSQVE, PER QVÆ ET OPERA PVBLICA CORRVPVNTVR, PLACERE CIRCA FONTES ET FORNICES, ET MVROS VTRAQVE EX PARTE, VACVOS CENTENOS QVINOS DENOS PEDES PATERE, ET CIRCA RIVOS QVI SVB TERRA ESSENT, ET SPECVS INTRA VRBEM ET EXTRA VRBEM CONTINENTIA ÆDIFICIA, VTRAQVE EX PARTE QVINOS PEDES VACVOS RELINQVI, ITA VT NEQVE MONVMENTVM IN IIS LOCIS, NEQVE ÆDIFICIVM POST HOC TEMPVS PONERE, NEQVE CONSERERE ARBORES LICERET: SI QVÆ NVNC ESSENT ARBORES INTRA ID SPATIVM, EXTIRPARENTVR, PRÆTERQVAM SI QVÆ VILLÆ CONTINENTES, ET INCLVSE ÆDIFICIIS ESSENT. SI QVIS ADVERSVS EA COMMISERIT, IN SINGVLAS RES, IN DENA MILLIA DAMNAS ESSET: EX QVIBVS PARS DIMIDIA PRÆMIVM ACCVSATORI DARETVR; CVIVS OPERA MAXIME CONVICTVS ESSET, QVI ADVERSVS HOC S. C. COMMISISSET: PARS ALTERA DIMIDIA IN ÆRARIVM REDIGERETVR; DEQVE EA RE IVDICARENT, COGNOSCERENTQVE CVRATORES AQVARVM.

Sed illustriora sunt & vberiora duo illa Senatus consulta, quæ Epistolis Cælij ad Ciceronē inserta sunt. Nā & Auctoritatū & Intercessionū Formulas continent. Prioris verba sic habent: S. C. AVCTORITAS, PRID. KALEND. OCTÓBREIS, IN

ÆDE APOLLINIS SCRIBENDO AFFVERVNT. L. DOMITIUS CNE. ÆNOBARBUS, Q. CÆCILIUS, Q. F. METELLVS PIVS SCIPIO, L. IVLIUS, L. F. POMT. ANNALIS, CAIVS SEPTIMVS T. F. QVIRINA, C. LVCEIVS C. F. PVP. HIRRVS, C. SCRIBONIVS C. F. POP. CVRIO, L. ALTEIVS, L. F. ANN. CAPITO, M. OPIIVS M. F. TARENT.

QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS, D. E. R. I. C. VTI L. PAVLVS, C. MARCELLVS COSS. CVM MAGISTRATVM INIISSENT A. D. KAL. MARTIAS, QVÆ IN SVO MAGISTRATV FVTVRÆ ESSENT, DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS AD SENAVM REFERRENT, NEVE QVID. PRIVS EX A. D. KALEND. MARTIAS, NEVE QVID CONIUNCTIM DE EA RE REFERRETVR A CONSVLIBVS. VTIQVE EIVS REI CAVSSA PER DIES COMITIALES SENATVM HABERENT, S. Q. C. FACERENT. ET CVM DE EA RE AD SENATVM REFERRETVR A CONSVLIBVS, EORVM QVI CCC. IVDICIBVS ESSENT SEX ADVOCARE LICERET: SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATO OPVS ESSET, VT SER. SVLPITIVS, M. MARCELLVS COSS. PRÆT. TRIB. PLEB. QVIBVS EORVM VIDERETVR, AD POPVLVM PLEBEMVE FERRENT. QVOD II NON TVLISSENT, VTI QVICVNQVE DEINCEPS ESSENT, AD POPVLVM PLEBEMVE FERRENT.

Alterius verò verba sunt huiusmodi: S. C. AVCTORITAS PRID. KAL. OCTOBRIS, IN ÆDE APOLLINIS SCRIBENDO AFFVERVNT: L. DOMITIUS, CN. F. ÆNOBARBUS, Q. CÆCILIUS, Q. F. METELLVS PIVS SCIPIO, L. IVLIUS L. F. POMT. ANNALIS, C. SEPTIMIVS, T. F. QVIR. C. SCRIBONIVS, C. F. POP. CVRIO, L. ALTEIVS, L. F. ANN. CAPITO, M. OPIIVS, M. F. TARENT.

QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS, D. E. R. I. C. SENATVM EXISTIMARE, NEMINEM EORVM QVI POTESTATEM HABENT INTERCEDENDI, IMPEDIENDI, MORAM AFFERRE OPORTERE, QVOMINVS DE REPVB. QVAMPRIMVM AD SENATVM REFERRI S. Q. C. FIERI POSSIT. QVI IMPEDIERIT, EVM SENATVM EXISTIMATVRVM CONTRA REMPVB. FECISSE. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSERIT, SENATVI PLACERE, AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATVM POPVLVMQVE REFERRI. HVIC S. C. INTERCESSIT C. CÆLIVS, L. VICINIVS, P. CORNELIVS, C. VIBVS PANSÆ. ITEM SENATVI PLACERE DE MILITIBVS QVI IN EXERCITV C. CÆSARIS SVNT, QVI EORVM STIPENDIA EMERITA CAVSSAS, QVIBVS DE CAVSSIS MISSI FIERI DEBEANT, HABEANT, AD HVNC ORDINEM REFERRI, VT EORVM RATIO HABEATVR, CAVSSÆQVE COGNOSCANTVR. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSERIT, SENATVI PLACERE AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATVM POPVLVMQVE REFERRI. HVIC SENATVS CONSVLTO INTERCESSIT C. CÆLIVS, C. PANSÆ TRIB. PLEB. ITEMQVE SENATVI PLACERE IN CILICIAM PROVINCIAM, INQVE VII. RELIQUAS PROVINCIAS, QVAS PRÆTORII PRO PRÆTORE OBTINERENT, EOS, QVI PRÆTORES FVERVNT, NEQVE IN PROVINCIA CVM IMPERIO FVERVNT, QVOS EORVM EX S. C. CVM IMPERIO IN PROVINCIAS PRO PRÆTORE MITTI OPORTERET, EOS SORTITO IN PROVINCIAS MITTI PLACERE. SI EX EO NVMERO QVOS EX S. C. IN PROVINCIAS IRE OPORTERET, AD NVMERVM NON ESSENT, QVI IN EAS PROVINCIAS PROFICISCIERENTVR, TVM VTI QVODQVE COLLEGIVM

LEGIVM PRIMVM PRÆTORVM FVISSET, NEQVE IN PROVINCIAS PROPECTI ESSENT, ITA SORTE IN PROVINCIAS PROFICISCIERENTVR, SI AD NVMERVM II NON ESSENT: TVNC DEINCEPS PROXIMI CVIVSQVE COLLEGII, QVI PRÆTORES FVISSENT, NEQVE IN PROVINCIAS PROPECTI ESSENT, IN SORTEM CONIICERENTVR, QVOD AD IS NVMERVS EFFECTVS ESSET, QVEM AD NVMERVM IN PROVINCIAS MITTI OPORTERET. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSISSET, AVCTORITAS PERSCRIBERETVR. HVIC S. C. INTERCESSIT C. CÆLIVS, C. PANSÆ TRIB. PLEB.

Planè post quætionem de clandestinis conjurationibus à Senatu Consulibus mandata, alterum eorum Posthumium, ca quæ in Bacchanalibus in sacro nocturno soleant fieri, summa diligentia detexisse, rem ad Senatum detulisse, omniaque ordine exposuisse, quæ de lata primò, quæ deinde ab se inquisita forent, Livi lib. xxxix. refert. Quæ de re quid Senatus censuerit, docet his verbis: *Censuit Senatus*, GRATIAS CONSULI AGENDAS, QVOD EAM REM ET CVM SINGVLARI CVRA, ET SINE VILLO TVMVLTV INVESTIGASSET: *Quætionem deinde de Bacchanalibus, sacrisque nocturnis extra ordinè Consulibus mādatur*: INDICIBVS EBVTIO, AC FECENIÆ, NE FRAVDI EA RES SIT, CVRARE, ET ALIOS INDICES PRÆMIIS INVITARE, *inbet*. SACERDOTES EORVM SACRORVM, SEV VIRI SEV FEMINÆ ESSENT, NON ROMÆ MODO, SED PER OMNIA FORA ET CONCILIABVLA CONQVIRI, VT IN CONSVLVM POTESTATE ESSENT. EDICI PRÆTEREA IN VRBE ROMA, ET PER TOTAM ITALIAM EDICTA MITTI, NE QVIS QVI BACCHIS INITIATIVS ESSET, COISSE AVT CONVENISSE CAVSA SACRORVM VELIT, NEV QVID TALIS REI DIVINÆ FECISSE: ANTE OMNIA, VT QVÆSTIO DE HIS HABEATVR, QVI COERINT CONIVRAVERINTVE, QVO STVPRVM, FLAGITIVMVE INFERRETVR. Et paulò post: *Datum deinde Consulibus negotium est*, VT OMNIA BACCHANALIA ROMÆ PRIMVM, DEINDE PER TOTAM ITALIAM DIRVERENT: EXTRA QVAM SI QVA IRI VETVSTA ARA, AVT SIGNVM CONSECRATVM ESSET: *In reliquum Senatus consulto cautum est*, NE QVA BACCHANALIA ROMÆ, NEVE IN ITALIA ESSENT: SI QVIS TALE SACRVM SOLLEMNE ET NECESSARIVM DVCKERET, NEC SINE RELIGIONE ET PIACVLO SE ID OMITTERE POSSE, APVD PRÆTOREM VRBANVM PROFITERETVR; PRÆTOR SENATVM CONSULERET: SI EI PERMISSVM ESSET, CVM IN SENATV CENTVM NON MINVS ESSENT, ITA ID SACRVM FACERET, DVM NE PVS QVINQVE SACRIFICIO INTERESSENT: NEV QVA PECVNIA COMMVNIS, NEV QVIS MAGISTER SACRORVM AVT SACERDOS ESSET. *Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio Consule, Senatusconsultum factum est*, VT DE IIS QVOS PRO INDICIBVS CONSULES HABUISSENT, INTEGRÆ RES AD SENATVM REFERRETVR, CVM SP. POSTHVMIVS QVÆSTIONIBVS PERFECTIS ROMAM REDISSET. MINIVM CERRINIVM CAMPANVM ARDEAM IN VINCVLA MITTENDVM, *censuerunt*: MAGISTRATIBVSQVE ARDEATIVM PRÆDICENDVM, VT IN INTENTIORE EVM CVSTODIA ASSERVARENT; NON SOLVM NE EFFVGERET, SED NE MORTIS CONSCISCENDÆ LOCVM HABERET. *Sp. Posthumius aliquanto post Romam venit: Eo referente* DE P. EBVTII ET HISPALÆ FECENIÆ PRÆMIO, QVOD EORVM OPERA INDICATA BACCHANALIA ESSENT, *Senatusconsultum factum est*, VT SINGVLIS HIS CENTENA MILLIA ÆRIS QVÆSTORES VRBANI EX ÆRARIO DARENT: VTIQVE COS. CVM TRIBVNIS PLEBIS AGERET, VT AD PLEBEM PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRENT, VT P. EBVTIO EMERITA STIPENDIA ESSENT, NE INVITVS MILI-

TARET; NEVE CENSOR EI EQVVM PVBLICVM ASSIGNARET: VTIQVE FECENIÆ HISPALÆ DATIO, DIMINVTIO GENTIS, ENVTIO, TVTORIS OPTIO ITEM ESSET, QVASI EI VIR TESTAMENTO DEDISSET: VTIQVE EI INGENVO NVBERE LICERET: NEV QVID EI QVI EAM DVXISSET, OB ID FRAVDI IGNOMINIÆVE ESSET: VTIQVE CONSVLES PRÆTORESQVE QVI NVNC ESSENT, QVIVE POSTEA FVTVRI ESSENT, CVRARENT, NE QVID EI MVLIERI INIVRIÆ FIERET, VTIQVE TVTO ESSET: ID SENATVM VELLE, ET EQVVM CENSERE VT ITA FIERET.

Quinctiā, cūm Senatu de Cāpanis statuendi ius à plebe datum esset, Senatuscōsultū, in M. Attilij Reguli sententiā, narrate Litorio lib. xxvi. factū est huiusmodi: OPPIDÆ, CLVVIÆQVE QVÆ DE REPVB. BENE MERITÆ ESSENT, PRIMVM BONA AC LIBERTATEM RESTITVIT: SI QVA ALIA PRÆMIA PETERE A SENATV VELLENT, VENIRE EAS ROMAM: ALIORVM BONA PVBLICANDA, IPSOS LIBEROSQVE EORVM, ET CONIVGES VENDENDAS, EXTRA FILIAS QVÆ NVPSISSENT, PRIVSQVAM IN POPVLI RO. POTESTATEM VENISSENT: ALIOS IN VINCVLA CONDENDOS, AC DE HIS POSTERIVS CONSVLENDVM. PECVA CAPTIVA, PRETER EQVOS ET MANCIPIA, PRETER PVBERES VIRILIS SEXVS, ET OMNIA, QVÆ SOLO NON CONTINERENTVR, RESTITVENDA CENSVERVNT DOMINIS. CAMPANOS OMNES, ATTELLANOS, CALATINOS, SABATINOS, EXTRA QVAM QVI EORVM AVT IPSI, AVT PARENTES EORVM, APVD HOSTES ESSENT, LIBEROS ESSE IVSSERVNT, ITA VT NEMO EORVM CIVIS ROMANVS, AVT LATINI NOMINIS ESSET: NEVE QVIS EORVM, QVI CAPVÆ FVVISSENT, DVM PORTÆ CLAVSÆ ESSENT, IN VRBE, AGROVE CAMPANO, INTRACERTAM DIEM MANERET. LOCVS VBI HABITARENT, TRANS TYBERIM, QVI NON CONTINGERET TYBERIM, DARETVR: QVI NEC CAPVÆ, NEC IN VRBE CAMPANA, QVÆ A POPVLO RO. DEFECISSET, PER BELLVM FVVISSENT, EOS CIS LIRIM AMNEM, ROMAM VERSVS: QVI AD ROMANOS TRANSISSENT, PRIVS QVAM ANNIBAL CAPVAM VENIRET, CIS VVLTVRNVVM EMOVBNDOS CENSVERVNT: NE QVI EORVM PROPIVS MARE XV. MILLIBVS PASSVVM, AGRVM ÆDIFICIVMVE HABERENT. QVI EORVM TRANS TYBERIM EMOTI ESSENT, NE IPSI, POSTERIVE EORVM VSPIAM PARARINT HABERENTVE, NISI IN VEIENTE AVT SVTRINO, NEPESINOVE AGRO: DVM NE CVI MAIOR, QVAM QVINQVAGINTA IVGERVM, AGRIMODVS ESSET. SENATORVM OMNIVM, QVIQVE MAGISTRATVS CAPVÆ, ATTELLÆ, CALATIÆ GESSISSENT, BONA VENIRE CAPVÆ IVSSERVNT. LIBERA CORPORA QVÆ VENVDARI PLACVERAT, ROMAM MITTI, AC ROMÆ VÆNIRE: SIGNA, STATVAS ÆNEAS, QVÆ CAPTA DE HOSTIBVS DICERENTVR, QVÆ EORVM SACRA AC PROFANA ESSENT, AD PONTIFICVM COLLEGIVM REIECERVNT.

Adscribam & ex Pandectis nostris factum Hadriani temporibus de Petitione hereditatis Senatusconsultum, quod ab Vlpiano refertur in hac verba: PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IVLIVS BALBVS, ET PVBLIVS IVVENTIVS CELSVS, TITIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS COSS. VERBA FECERVNT, DE HIS QVÆ IMPERATOR CÆSAR TRAIANI PARTHICI FILIVS, DIVI NERVÆ NEPOS, HADRIANVS AVGVSTVS IMPERATOR, MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT QVINTO NONAS MARTIAS, QVÆ PROXIMÆ FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS ESSET, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT. CVM ANTEQVAM PARTES CADVÆ EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI QVI SE HEREDES ESSE EXISTI-

EXISTIMANT, HEREDITATEM DISTRAXERINT, PLACERE, REDACTÆ EX PRETIO RERVVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM. ITEM PLACERE, A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA QVÆ AD EOS RERVVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EÆ ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINVTÆVE FVVISSENT, RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT. EOS AVTEM QVI IVSTAS COVSAS HABVVISSENT, QVARE AD SE BONA PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM, EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE EAM A SE PETI, ID EST, CVM PRIMVM AVT DENVTIATVM ESSET EI, AVT LITERIS, VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT.

Velleiani etiam Senatusconsulti verba hæc fuisse Vlpianus tradit: QVOD MARCVS SILANVS ET VELLEVS TVTOR CONSVLES VERBA FECERVNT, DE OBLIGATIONIBVS FEMINARVM QVÆ PRO ALIIS REÆ FIERENT, QVID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CENSVERVNT. QVOD AD FIDEIVSSIONES ET MVTVI DATIONES, ET PRO ALIIS QVIBVS INTERCESSERINT FEMINÆ, PERTINET, TAMETSI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO, NEVE IN EAS ACTIO DETVR, CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI NON SIT EQVVM; ARBITRARI SENATVM, RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS, AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR.

Senatusconsulti verò Maccdoniani verba, eodem Vlpiano teste, hæc erant: CVM INTER CETERAS SCCELERIS CAVSAS MACEDO, QVAS ILLI NATVRA ADMINISTRABAT, ETIAM ÆS ALIENVM ADHIBVVISSET, ET SÆPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRÆSTARET, QVI PECVNIAM, NE QVID AMPLIVS DICERETVR, INCERTIS NOMINIBVS CREDERET: PLACERE, NE CVI, QVI FILIOFAMILIAS MVTVAM PECVNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM PARENTIS EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVVISSET, ACTIO, PETITIOQVE DARETVR: VT SCIRENT, QVI PESSIMO EXEMPLO FOENERARENT, NVLLIVS POSSE FILIIFAMILIAS BONVM NOMEN EXPECTATA PATRIS MORTE FIERI.

Idem Vlpianus Senatusconsulti Trebelliani hæc verba memorat: CVM ESSET ÆQVISSIMVM IN OMNIBVS FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS, SI QVA DE HIS BONIS IVDICIÆ PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVSVQVE TRANSFERETVR, POTIVS QVAM CVIQVE PERICVLOSVM ESSE FIDEM SVAM: PLACET, VT ACTIONES, QVÆ IN HEREDEM, HEREDIBVSQVE, DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS, NEQVE HIS DARI, QVI FIDEI SVÆ COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVISSENT: SED HIS, ET IN EOS, QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMETVR SVPREMÆ DEFVNCTORVM VOLVNTATES.

Sunt & alia in Pædectis, ab eorū, quæ stante Rep. fiebant, dignitate & gloria, non minus verborū gravitate & amplitudine, quàm temporū interuallo seiuncta Senatusconsulta.

quorum proinde locos sedesque indicasse fati erit. Qui legendi studio tenebitur; facultatem illi dabit Vlpian. in L. 1. D. de adsignand. libert. & L. 1. D. de liber. adgnos. & L. Cùm verò, §. subuentum. & L. si seruū, §. si quis seruum. D. de fideicom. libertatib. & Macer in L. 2. D. de bon. eor. qui ante sent. His igitur ablegatis, aurei illius sæculi Senatusconsulta complectar, quæ variè quidem pro re subiecta concipiebantur: tentabam tamen confusam eorum multitudinem in aliquè ordinè adducere, & ad certa quasi capita referre. Ac primùm ea quæ de diuinis rebus, tum deinde quæ de humanis, id est de Repub. de Bello, de Prouinciis, de Exercitibus, & aliis, quæcunque vsu veniebant, negotiis, fieri Senatusconsulta solebant, exequar. Vt ergo ab iis quæ de Religione (vnde & Relationū principia ducebantur) fiebāt, ordiar, priusquā bellū aliquod periculosū susciperetur, Senatus vt plurimūm decernebat, vt Coss. rem diuinam cum certa precatione facerent, vel prodigia procurarent, vel ludos & dona Diis immortalibus vouerent. Sic antequā bellū cum Philippo rege iniretur, Senatū decreuisse Lilius lib. xxxi. refert: VTI COSS. MAIORIBVS HOSTIIS REM DIVINAM FACERENT, QVIBVS DIIS IPSIS VIDERETVR, CVM PRECATIONE EA. QVAM REM SENATVS POPVLVSQVE RO. DE REP. DEQVE INEVNDO NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, EA RES VTI POPVLO RO. SOCIISQVE, AC NOMINI LATINO, LETA ET PROSPERA EVENIRET. Idem lib. xxxvi. auctor est post initium à P. Cornelio Scipione, & M. Acilio Glabrione Consulatum, Patres priusquam de prouinciis agerent, iussisse, COSS. RES DIVINAS FACERE MAIORIBVS HOSTIIS, IN OMNIBVS FANIS, IN QVIBVS LECTISTERNIVM MAIORE PARTE ANNI FIERI SOLERET, PRECARIQVE, QVOD SENATVS DE NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, VT EA RES SENATVI POPVLOQVE RO. BENE AC FELICITER EVENIRET. Eodèmq; lib. paulo post, *Senatusconsultum, ait, factum est, QVOD POPVLVS RO. EO TEMPORE DVELLVM IVSSISSET CVM REGE ANTIOCHO ESSE, QUIQVE SVB IMPERIO EIVS ESSENT, VT EIVS REI CAUSA SVPPPLICATIONEM IMPERARENT COSS. VTIQVE M. ACILIVS COS. LVDOS MAGNOS IOVI VOVERET, ET DONA AD OMNIA PVLVINARIA.* Idem lib. xlii. *Cum bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur, PRODIGIA EXPIARI, PACEMQVE DEVM PETI, PRECATIONIBVS QVÆ EDITÆ EX FATALIBVS LIBRIS ESSENT, placuit.*

Cōsules vero vbi ex Senatus auctoritate rē diuinā fecerāt, si quidē litassēt, Renuntiare solēbāt Senatui, RITE SACRIFICATVM, VEL REM DIVINAM, PRECATIONEMQVE RITE FACTAM. Lilius lib. xxxi. COSS. PRONVTIARVNT, REM DIVINAM RITE PERFECTAM ESSE, PRECATIONIQVE ANNVISSE DEOS, HARVSPICES RESPONDERE. Idem lib. xlii. *Coss. quo die magistratum inierunt, ex s. C. cum circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem partem anni esse solet, maioribus hostiis immolassent, inde preces suas acceptas ab diis immortalibus ominati, Senatui, RITE SACRIFICATVM, PRECATIONEMQVE DE BELLO FACTAM, RENVTIARVNT.* Sin secus, Renuntiabant, MINIME LITASSE. Lilius lib. xli. *Cum Coss. inquit, pluribus hostiis cassis, MINIME LITASSE, Renuntiaffent, Senatus maioribus hostiis usque ad Litationem sacrificari iussit.*

Placandorum: certè Deorum causa, quos iratos esse cladibus acceptis fenserant, prodigia hostiis cassis procurari, supplicationesque haberi Senatus decernebat. Lilius lib. x. *Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit.* Idem xl. *His prodigiis cladibusque anxij Patres decreuerunt, VT ET COSS. QVIBVS DIIS VIDERETVR, HOSTIIS MAIORIBVS SACRIFICARENT, ET DECEMVIRI LIBROS ADIRENT: Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta est. Iisdem auctoribus & SENATVS CENSUIT, & Coss. edixerunt, VT PER TOTAM ITALIAM IN TRIDVVM SVPPPLICATIONE, ET FERIÆ ESSENT.* Atq; ita post varia prodigia ex plurib; simul locis nūtiata, quæ metum populo terrōrēmq; iniecerant, Consulē DE RELIGIONE patres consuluisse, decretūmq; fuisse Lilius lib. xxxi. refert, VT EA PRODIGIA PARTIM MAIORIBVS

BVS

BVS HOSTIIS, PARTIM LACTENTIBVS PROCVRARENTVR: ET VT SVPPPLICATIONE PER TRIDVVM AD OMNIA PVLVINARIA HABERETVR: CETERA, CVM DECEMVIRI LIBROS INSPEXISSENT, VT ITA FIERENT, QVEMADMODVM CORDI ESSE DIVI CARMINIBVS PRÆFARENTVR. Agell. lib. iiii. cap. vi. veteris cuiusdam Senatusconsulti exemplum profert in hæc verba: QVOD C. IVLIVS L. PONTIFEX NVNTIAVIT IN SACRARIO IN REGIA HASTAS MARTIAS MOVISSE, DE XL. C. VT M. ANTONIVS COS. HOSTIIS MAIORIBVS IOVI ET MARTI PROCVRARET: QVOD ET CETERIS DIIS QVIBVS VIDERETVR PLACANDIS VTI PROCVRASSET, SATIS HABENDVM CENSVERVNT: SI QVID SVCCIDANEIS OPVS ESSET, ROBIGVS ACCEDERET. Denique ob prodigia, Procuraciones & Obsecrationes constituendas Cicero in extremo orationis de Haruspicio, responf. censet.

Cum verò tetra prodigia nuntiata erant, SIBYLLINOS LIBROS ADIRE, ET INSPIICERE DECEMVIRI à Senatu iubebatur. Cic. lib. i. de Diuinat. *Quoties Senatus Decemviros ad libros ire iussit: Lilius lib. vii. Qu. Fabius Max. Dictator, quo die magistratum iniiit, vocato Senatui, ab Diis orsus, cum docuisset Patres, plus negligentia ceremoniarū auspiciōrumq; quā temeritate atque inscitia peccatum à C. Flaminio Cos. esse, quæque piacula iræ Deūm essent, ipsos Deos consulendos esse: peruenit, vt (quod nō ferme decernitur, NISI CVM TERRA PRODIGIA NVNTIATA SVNT) DECEMVIRI LIBROS SIBYLLINOS ADIRE IVBERENTVR.* Idem lib. xxii. *Priusquam signa ob urbe nouæ legiones mouerent, DECEMVIRI LIBROS ADIRE, ATQVE INSPIICERE iussit, propter territos vulgò homines nouis prodigiis.* Et eodem lib. *Hoc nefas, cum inter tot, vt fit, clades in prodigium versum esset, DECEMVIRI LIBROS ADIRE iussit sunt.* Idem lib. xxi. *Ob cetera prodigia LIBROS ADIRE DECEMVIRI iussit.* Idem lib. xxxi. *Nihilominus DECEMVROS ADIRE LIBROS DE PORTENTO EO, iusserunt.* Et lib. xxxiii. *Postremo DECEMVIRIS ADIRE LIBROS iussit.* Eodem teste lib. xl. *Prodigiorum causa C. Seruilius Pontifex Max. PIACVLA IRÆ DEVM CONNQVIRERE iussus est, DECEMVIRI LIBROS INSPIICERE, CONSVL APOLLINI, ÆSCVLAPIO, SALVTI, DONA VOVERE ET DARE SIGNA INAVRATA.* Et lib. xlii. *Ea res prodigij loco habita, ad Senatū relata est: Patres AD HARVSPICES REFERRI, ET DECEMVROS LIBROS ADIRE, iusserunt.* Varro lib. i. de re Rust. cap. i. *Neque patiār Sibyllam non solum cecinisse quæ dum viveret, prodesse hominibus, sed etiam quæ cum perisset ipsa, & id etiam ignotissimis quoque hominibus, ad cuius libros tot annis post publicè solemus redire, cum desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento.* Ex eiusdem etiam Varronis de Scenicis originibus libro Cenforinus lib. de die Nat. cap. vi. hæc citat: *Quum multa portenta fierent, & murus & turris quæ sunt inter portam Colatinam & Exquilinam, de celo essent tacta, & ideo libros Sibyllinos Decemviri adissent, renuntiauerunt, uti Diti patri & Proserpina ludi Tarentini in campo Martio fierent tribus noctibus, & hostiæ furuæ immolarentur, utique ludi centesimo quoque anno fierent.*

Planè cum tres vno tempore Vestales virgines nobilissimæ incesti cum equitibus Romanis pœnas dedissent, Senatū, libris Sibyllinis per Decemviros inspectis, censuisse, vt Veneris Verticordiæ simulacrum consecraretur, quò facilius virginum mulierūmq; mens à libidine ad pudicitiam conuerteretur, tradunt Valer. Max. lib. viii. cap. vii. Iul. Obseq. in lib. de Prodig. Ouid. lib. v. Fast. & Plin. lib. vii. cap. xxxv.

Ob crebros quoque terræ motus nuntiātos Decemviros libris Sibyllinis adire iussos, Lilius lib. xxxiii. refert.

SED ET CVM latè grassaretur vis morbi, pestilentiaque finis non fieret, ex Senatusconsulto libros à Decemviris adiri consueuisse, idem Lilius non vno loco docet. Sic enim libro v. scribit: *Gravis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit, cuius insanabili pernicio, quando nec causa nec finis inueniebatur, LIBRI SIBYLLINI EX S. C. ADITI SVNT.* Idem lib. vii. auctor est, pestilentiam ciuitatem adortam, coëgisse Senatū, imperare Decemviris, VT LIBROS SIBYLLINOS INSPIICERENT. Et lib. xli. *Cum pestilentia finis non fieret, Senatus decreuit, VTI DECEMVIRI LIBROS SIBYLLINOS ADIRENT.*

v iij

Post Tarentinorum utique defectionem, religione noua, carminibus Martij vatis, obiecta, iis explanatis Senatusconsultū factum Liius lib. xxv. scribit, VT DECEMVIRI LIBROS DE LVDIS APOLLINI, REQVE DIVINA FACIENDA INSPICERENT. Ea cum inspecta relatāque ad Senatum essent, censurē patres, APOLLINI LVDOS VOYENDOS FACIENDOSQVE, ET QVANDO LVDI FACTI ESSENT, DVODECIM MILLIA ÆRIS PRÆTORI AD REM DIVINAM, ET DVAS HOSTIAS MAIORES DANDAS. Alterum Senatusconsultum factum est, VT DECEMVIRI SACRA GRÆCO RITV FACERENT, IISQVE HOSTIIS APOLLINI BOVE AVRATO, ET CAPRIS DVABVS, ALBIS AVRATIS, LATONÆ BOVE FEMINA AVRATA. Macrobi. lib. i. Saturnal. cap. xvii. de eiusdem Martij vatis carmine loquens, *Ex hoc, ait, carmine cum procurandi gratia dies unus rebus diuinis impensus esset, postea S. C. factum, vt decemviri, quo magis instruerentur, de ludis Apollini agendis, reque divina recte faciēda libros Sibyllinos adirent.* Dionys. Halicarnass. lib. iiii. ἐν δὲ αὐτῷ Ρωμαῖοι φυλάττειν, οὐτε ἕσιον ἡγήματα, οὐτε ἱερῶν, ὡς τὰ Σιβυλλικὰ θεσφάτα. Χρῆνται δὲ αὐτοῖς, ὅταν συμπιέσσης κατὰ πόλεμον ἢ πλεόντων πινῶν καὶ φαιτασμάτων μεγάλων, διουρέτων αὐτοῖς φανέτων, οἷα πλὴν ἀσπύβη. Plutarch. ἐν Αἰθίοις ἡτοιρωμαῖοις, τῆς δὲ παράξεως δεινῆς φαιέσεως, ἐδόξε, ἀνευρεῖσθαι τὸ Σιβυλλικὸν ἀποδὸς ἱερῶν. Phlegon, in lib. πάλαι μασιῶν. Διὶν αὐτῶν ἡ Σίγγλητος ἐκίλευσεν, ΤΟΥΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΑΣ ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ ΤΟΥΣ ΣΙΒΥΛΛΗΣ ΧΡΗΣΜΟΥΣ. Extat huius generis Senatusconsultum exemplum apud Vopiscum in Aureliā, quod inferere propter longitudinem nolui.

Supplicationes porō variis de causis Senatus decernebat. Pro felici enim successu & exitu eorum quæ aggrediebantur, supplicationes decretas, Liius lib. xxx. docet: quō loci post in perium P. Scipionis, deinceps debellati in Africa foret, prorogatum, decreuisse Senatum ait, VT SUPPLICATIO FERET, QVOD IS IN AFRICAM PROVINCIAM TRAIECISSET, VT EA RES SALVTARIS POPVLO RO. IPSIQVE DVCI ATQVE EXERCITVI ESSET. Idem lib. xxxvii. supplicationem in vnum diem decretam, QVOD EXERCITVS RO. TVM PRIMVM IN ASIA CASTRA POSVISSET, VT EA RES PROSPERA ET LETA EVENIRET, simulque, VICENIS MAIORIBVS HOSTIIS SACRIFICARE Consulem iussum, memorat.

Rebus etiā prosperē ac feliciter gestis, GRATIAS AGI DIIS, SUPPLICATIONESQVE AD OMNIA PVLVINARIA HABERI, plerumq; Senatus decernebat. Testis est Liius lib. xxx. ubi post legatos Saguntinorum auditos, à Senatu decretum fuisse scribit, VT GRATIÆ DIIS VICTORIARVM CAUSA AGERENTVR. Et ita, cum multis Scipionis in Africa victoriis Carthaginenses in desperationē acti, Annibalem ex Italia in auxilium publicæ salutis reuocassent, isque anno decimo sexto Italia excessisset, mentione in Senatu facta quantum terroris, pauorisque, transitus Annibalis in Italiam inieciisset, quæ deinde clades, qui luctus incidissent: visa hostium castra è muris vrbis: quæ vota singulorum, vniuersorumque fuissent: quoties in conciliis voces manus ad cælum porrigentium auditas, en vnumque ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent, dedisse tandem id Deos sexto decimo demum post anno, nec esse qui DIIS GRATIAS AGENDAS CENSERET, ad ea conclamatum ex omni parte Curia fuisse Liius lib. xxx. tradit, VTI REFERRET P. ÆLIVS PRÆTOR: deindeque decretum, VT QVINQVE DIES CIRCA OMNIA PVLVINARIA SUPPLICARETVR, VICTIMÆQVE MAIORES IMMOLARENTVR CXX. Idem, post res in Ætolia prosperē gestas supplicationem in triduum decretam, & VT QVADRAGINTA HOSTIIS MAIORIBVS PRÆTOR, QVIBVS DIIS EI VIDERETVR, SACRIFICARET, lib. xxxv. memorat. Victoriæ quoque naualis ergō in vnum diem supplicationem decretam lib. xxxvii. narrat. Similitérque re ab Æmylio Cos. bene gesta, SUPPLICATIONEM IN QVINQVE DIES, CIRCA OMNIA PVLVINARIA Senatum decreuisse, HOSTIISQVE MAIORIBVS SACRIFICARI, iussisse lib. xlv. refert. Idem lib.

xxvii.

xxvii. Senatus, QVOD M. LIVIVS ET C. CLAVDIVS COSS. INCOLVMI EXERCITV DVCEM HOSTIVM LEGIONESQVE OCCIDISSENT, SUPPLICATIONEM IN TRIDVVM decreuit. Catilinæ quoq; coniurationē patefacta, SUPPLICATIONEM AD OMNIA PVLVINARIA decretam Cic. iii. in Catilin. oratio. scribit.

Sanē supplicationum huiusmodi decernendarum vulgaris causa erat, OB REM VBE BENE, seu PROSPERE GESTAM. Quæ fuisse in hacre sollempnia verba palam faciā. Cicero Philipp. xiiii. *Quamobrem, aut SUPPLICATIO OB REM VBE PVLCHERRIME GESTAM, postulantibus vestris Imperatoribus deneganda est.* Ibidemque supplicationem his verbis decernit: VTI OB EAS RES BENE, FORTITER, FELICITERQVE GESTAS, C. PANSÆ, A. HIRTVS COSS. IMPERATORES, ALTER AMBOVE, AVT, SI ABERINT, M. CORNVTVS PRÆTOR VRBANVS, SUPPLICATIONES PER DIES QVINQVAGINTA AD OMNIA PVLVINARIA CONSTITVAT Lii. lib. xxxi. *Non homines tantum ea victoria laetatos, sed diis quoque immortalibus per tridvum supplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere RESPVB. A. L. FVRIO PRÆTORE GESTA ESSET.* Idem lib. xxxiii. OB RES PROSPERE GESTAS IN DIEBVS QVINQVE SUPPLICATIONES decreta. Et lib. xli. SUPPLICATIONES decreta, QVOD IS PROSPERE REM VBE GESSISSET. Idē lib. xlii. SUPPLICATIONEM QVE, quæ absentes ex literis de bene gesta REPVE. missis, decernere debuerint. Et lib. xlv. Senatus reuocatus in Curiam, SUPPLICATIONES, OB REM EGREGIÈ GESTAM AB L. ÆMYLIO CONSVLE, IN QVINQVE DIES CIRCA OMNIA PVLVINARIA, decreuit. Agell. lib. vii. cap. iiii. & Fest. Pomp. in verbo, *sub corona*, hæc ex Catonis libro de re milit. verba citant: *Vt populus sua opera potius OB REM BENE GESTAM CORONATVS SUPPLICATVM EAT, quam re male gesta coronatus veneat.* Nec dubium est huc respexisse Ciceronē Orat. in Pisonem, cum ait, *Vt Senatus is, qui in eam benignitatis consuetudinem venit, ut eos qui bene REM VBE GESSERINT, nouis honoribus afficiat, & numero dierum & genere verborum.* Qui loquendi modus, non est infrequens. Idem Cic. eadem oratio. *Qui neque scribere Senatui, A TE BENE REM VBE ESSE GESTAM neque præsens dicere ausus es:* Cornel. Tacit. lib. ii. *Et Iano, templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus REM VBE RO. PROSPERE MARI GESSIT.* Idē lib. xiii. OB RES à Quadrato & Corbulone PROSPERE GESTAS, *laurum fascibus Imperatoriis addi.* Lamprid. in Alexandro, *His verò qui REM VBE GESSERANT, Consularia ornamenta decreta sunt.*

Nec tantum REM VBE GERERE, verum etiam simpliciter REM GERERE eodem sensu apud auctores inuenio. Sueton. in Aug. cap. vii. *Vel quod in regione Thuri-na, recens eo nato, pater Octavius aduersus fugitiuos PROSPERE REM GESSERAT.* Macrobi. lib. iii. Saturn. cap. ii. *Quod postridie Non. Iulius RE BENE GESTA cum pridie populus à Tuscis in fugam versus sit, post victoriam certis sacrificiis fit vitulatio.* Liius lib. xxviii. *Quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu RES GESSISSET, constabat.* Et lib. xxvii. *Marcello, quibus consul BENE REM GESSERAT, legiones decreta.* Item lib. xxxi. *Exemplum a maioribus non accepisse, ut qui neque Dictator, neque Consul, neque Prætor, RES GESSISSET, triumpharet.* Et aliàs eod. lib. *Maiores natu negabant triumphum & quod alieno exercitu REM GESSISSET.* Et lib. xxx. *Quæ non parua BENE GESTÆ REI accessio erat.* Et mox: *Scipio eodem quo adhuc, inue imperij terræ REM GERERET.* Apud eundem lib. xxii. *Flaminius, Num literas quoque, ait, ab Senatu adfers, quæ me REM GERERE vident.* Plinius lib. ii. cap. lxxvii. *In Arabico sinu RES GERENTE C. CÆSARE.* Et lib. xii. cap. xiiii. *RES in Arabia GESSIMVS.*

Cicroni planē propter depulsum Catilinæ coniurationis periculum, nouo titulo, ac singulari genere, Supplicatio decreta fuit. Vni enim illi ob eam coniurationem sua diligentia patefactam & extinctam, non vt ceteris BENE GESTÆ, sed, quod post vrbem conditam togato ante eum contigerat nemini, REIPVB. CONSERVATÆ titulo, Supplicatio decreta est, quemadmodum ille, & merito, Epist. xii. lib. xv. Famil.

gloriatum, tantoque magis, quod is sibi honor Catonis sententia delatus fuerat: Et hoc est quod ipsemet Cicero in Orat. de Prouinc. Consul. *nouum sibi supplicationis genus decretum* ait, non BENE GESTÆ, sed CONSERVATÆ REIPVB. nomine. Idem II. Philipp. initio, *An in Senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimus civibus BENE GESTÆ REIPVB. testimonium multis, mihi vni, CONSERVATÆ, dedit.* Et in Pisonem: *Mihi Togato Senatus non ut multis, BENE GESTÆ, sed, ut nemini, CONSERVATÆ REIPVB. singulari genere Supplicationis Deorum immortalium templa patefecit.* Idem III. in Catilin. Orat. *Atque etiam, SUPPLICATIONE DIIS IMMORTALIBVS pro singulari eorum merito meo nomine decreta, QVIRITES, quod mihi primum post hanc urbem conditam Togato contigit: & his decreta verbis; QVOD VRBEM INCENDIIS, CÆDE CIVES, ITALIAM BELLO, LIBERASSEM.* Et paulo post, *Ceteras supplicationes BENE GESTA hanc vna, CONSERVATA REIPVB. constitutam fuisse,* ait. Quarta quoque Oratione eiusdem argumenti Senatui gratias agens, eas multis de causis à se habendas profiteretur, maxime verò quod ei Supplicationem decreuerant, qui honos Togato ante eum nemini habitus erat. Eademque Orat. *Ceteris, ait, semper BENE GESTÆ, mihi vni CONSERVATÆ REIPVB. gratulationem decreuistis.* Idem lib. II. Epist. ad Attic. de Catone: *Quem de meis rebus, in quas cum multi incitarent, multo scito gloriosius, quam de suis predicare: sibi enim, BENE GESTÆ, mihi CONSERVATÆ REIPVB. dat testimonium.* Et in Oratio. pro Sylla sibi vni Togato, qui inuestigasset, patefecisset, oppressisset coniurationem Catilinæ, Supplicationem Senatui decreuisse prædicat. De se quoque hæc apud Dionem lib. XLV. idē ipse Cicero verba facit. *Τεκμηριον δὲ ἔστι τῆς θυσίας, ἡ ἐορτασθῆναι ἐφ' οἷς ὑπαγεύων ἐποίησα, ἐφημερία δὲ, ὅπερ οὐδενὶ πρόποτε ἄλλω μὴ ἐκ ἐν πολέμῳ γέ τι κραταράξαιτι, ἐγένετο.* Nec erat à Dionid. in historia coniurationis Catilinæ prætermisum. Hoc enim significatur hisce lib. XXXVIII. verbis. *Καὶ ἐπὶ αὐτοῖς τῆς θυσίας ἡ ἐορτασθῆναι ἐφημερία, ὅ μὴ πρόποτε ἐπὶ τοιοῦτω τι ἐγένετο.* Idemque sentit Quintilianus lib. II. cap. XVI. *Ciceronem, in toga SUPPLICATIONEM, qui maximus honor victoribus bello ducibus, MERVISSE:* Plinius verò eloquentiæ nomine pari elogio eū ornans lib. VII. cap. XXX. *IN TOGA TRIUMPHVM, LAVREAMQVE LINGVÆ MERITVM,* scribit. Ipse certe se ut ciuem CONSERVATOREM REIPVB. exteris rationibus à Senatu commendatum, in Piso. ait, & PATRIÆ CONSERVATOREM sæpissime à Senatu iudicatum, Orat. de harusp. respons. Atque ad eo Oratio. pro domo sua, ab omnibus Diis atque hominibus talem iudicatum, iactat. Appian⁹ etiā de eo lib. II. bellor. ciuil. *Καὶ Σωτηρ, ait, ἰδὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐν τῇ πατρὶ ἰδιότητι.*

Sollēnia planè eorum, qui supplicationes à Senatu postulabāt, erant verba huiusmodi, VT DIIS IMMORTALIBVS HONOR HABERETVR. L. Iuuetius Talna & T. Quintilius quantum bellum iam prosperatum in Hispania esset, Senatu edocto, postularunt simul, VT PRO REBUS TAM PROSPERE GESTIS, DIIS IMMORTALIBVS HABERETVR HONOS, ET VT EXERCITVM DEPORTARE LICERET. *Supplicatio in biduum decreta est.* Idē lib. XL. *Petierunt à Senatu primum, VT OB RES PROSPERE GESTAS DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR.* Et lib. XLII. *Senatūque extemplo ad adē Bellonæ vocato, multis verbis inuectus est in Praetorem, qui cum OB REM BELLO BENE GESTAM, VTI DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR, REFERRE AD SENATVM debuisset.* Et mox: *A patribus postulare, VT S. C. IN SE FACTVM TOLLI iuberent, SUPPLICATIONEMQVE, quam absentes ex literis de BENE GESTA REIPVB. missis decernere debuerint, præsentēs HONORIS DEORVM primum causa, deinde & sui aliquo tādē respectu decernerent.* Idem lib. XLI. *Quique ab Senatu peterent, VT OB RES DVCTV AVSPICIOQVE TIB. SEMPRONII PROSPERE GESTAS, DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR, IPSIQVE DECEDENTI DE PROVINCIA EXERCITVM SECVM DEPORTARE LICERET, Senatus in aede Apollinis legatorum verbis auditis, SUPPLICATIONEM IN BIDVVM, decreuit.* Cic. Philipp. XIII. *Ex literis enim C. Pansa, A. Hirtij Consulium, C. Caesaris proprat. DE HONORE DIIS IMMORTALIBVS HABENDO, sententias diximus. SUPPLICATIONEM*

GATIONEM modò qui DECREVIT, idem imprudens HOSTES IVDICAVIT. Ex eadem verò Oratione illud hoc amplius didici, Romæ consuetudinemque increbruisse, vt is cuius nomine Supplicatio decerneretur, IMPERATOR, Scituconsulto appellaretur.

Dicebatur etiā Supplicatio decerni eius Imperatoris nomine, à quo res bene gesta erat. Cicero III. in Catil. orat. *Atque etiam SUPPLICATIO DIIS IMMORTALIBVS, pro singulari eorum merito, MEO NOMINE DECRETA EST.* Idem III. orat. eiusdem argumenti, *Maximèque, quod MEO NOMINE SUPPLICATIONEM DECREVISTIS.* Similiterque Philipp. XIII. se decernere, ait, C. PANSÆ, A. HIRTII, ET C. CÆSARIS NOMINE, QVINQVAGINTA DIERVM SUPPLICATIONES. Lilius lib. III. *Gemina victoria, duobus bifariam præliis parta, malignè, Senatus in vnum diem SUPPLICATIONES CONSVLIS NOMINE DECREVIT.* Idem lib. X. *Itaque & SUPPLICATIONES OB REM BENE GESTAM CONSVLIS NOMINE DECERNVNT.* Quin, & ipsimet Imperatori à quo res bene gesta erat DECERNI dicebatur. Et ita CIC. SIBI TOGATO SUPPLICATIONEM DECRETAM ait, Epist. XIII. lib. XV. Familiar. & in Piso. & III. in Catilin. & oratio. de prouinc. consularib. Valer. Max. lib. IX. cap. XII. de Iuuentio Thalna: *Receptis literis, DECRETAS EI A SENATV SUPPLICATIONES, nuntiantibus.*

In Supplicationibus etiā decernendis, plerumque Senatū quot hostiis in quasque supplicationes sacrificaretur præscribere consueuisse, argumento est quod Lilius lib. XXXVII. duabus supplicationibus decretis, VICENIS MAIORIBVS HOSTIIS, IN SINGVLAS, SACRIFICARE, Consulē iūssim, narrat.

Ceterum eadem quæ in Supplicationibus, in Triumphis quoque postulandis & decernendis recepta verba erant. Nam qui legitimo hostium numero cæso, insignem aliquam victoriam adeptus erat Imperator, Senatu extra urbem dato, postquam de rebus à se gestis disscruerat, petebat à Patribus, VT OB REM BENE GESTAM, DIIS IMMORTALIBVS HONOREM HABERI IVERENT, ET VT SIBI TRIUMPHANTI VRBEM INGRESSE, VICTOREMQVE EXERCITVM DEPORTARE LICERET. Lilius lib. XXVIII. *In Senatu, cum more omnium Imperatorum, expositis rebus ab se gestis, postulasset, VT PRO REIPVB. FORTITER FIDELITERQVE ADMINISTRATA, ET DIIS IMMORTALIBVS HABERETVR HONOS, ET IPSIS TRIUMPHANTIBVS VRBEM INIRE LICERET. Se verò, EA QVÆ POSTVLARENT, DECERNERE Patres, MERITO DEORVM PRIMVM, DEIN SECVDVM DEOS, CONSVLVM, respöderunt.* Idē lib. XXXVIII. *Cn. Manlius pro consul Romæ venit: cui cum ab Ser. Sulpitio præ. Senatus ad adē Bellonæ datus esset: & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, VT OB EAS DIIS IMMORTALIBVS HONOR HABERETVR, SIBIQVE TRIUMPHANTI VRBEM INVEHI LICERET.* Et mox: *Merito ergo, à vobis PROSPERE BELLO GESTO TRIUMPHVM PETENT.* Item aliā eod. lib. *In ea ciuitate quæ ideò omnibus rebus incipientis gerendisque Deos adhibet, quia nullius calumnia subiicit ea quæ Diis comprobauerunt: & in sollempnibus verbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, QVOD BENE AC FELICITER REMPVB. ADMINISTRARIT.* Idem lib. XXXIX. *M. Fulvius Proconsul ex Aetolia rediit: isque ad adē Apollinis in Senatu cum de rebus in Aetolia Cephaleniæque ab se gestis differuisset, petiit à Patribus, VT ÆQVVM CENSERENT OB REMPVB. BENE AC FELICITER GESTAM, ET DIIS IMMORTALIBVS HONOREM HABERI IVERE, ET SIBI TRIUMPHVM DECERNERE.* Idem lib. XXXI. *Per idem tempus L. Cornelius Lentulus Proconsul ex Hispania rediit, qui cum in Senatu, res ab se per multos annos fortiter felicitèque gestas exposuisset, postulassetque, VT TRIUMPHANTI SIBI INVEHI LICERET IN VRBEM, res triumpho dignas esse censebat Senatus. Alioque eiusdem libri loco de L. Furio, *Romam inopinato cum venisset, Senatum in aede Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, VT TRIUMPHANTI SIBI IN VRBEM INVEHI LICERET, PETIT.* Et lib. XXXVI. de P. Cornelio Cos. *Senatu ad adē Bellonæ vocato, cum de rebus ab se gestis differuisset, postulauit, VT SIBI TRIUMPHANTI LICERET IN VR-**

BEM INVEHI. Et lib. XL. *Petierunt ab Senatu primum, ut ob res prospere gestas diis immortalibus honos haberetur: deinde ut Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cuius forti opera et ipse et multi ante eum praetores visi essent, liceret.* Et lib. XLV. *Pars non minima triumphi est, viciniam praecedentes, ut appareat diis grates agentem Imperatorem ob remp. bene gestam redire.* Valer. Max. lib. III. cap. VI. *Papirius quidem Masso, cum bene gesta repub. triumphum a senatu non impetrasset.* Spartianus in Severo. *Cui senatus Iudaicum triumphum decreverat, idcirco quod et in Syria res bene gestae fuerant a Severo.* Cicero etiam Epist. VII. lib. VII. ad Attic. subindicat Pompeium Caesari alterum Consulatum & Triumphum detulisse, his verbis, pro suis rebus gestis amplissimis.

Atque ut reliqua de religione facta Senatusconsulta persequamur, Dionys. Halicari. lib. VI. auctor est, Senatum, ob reconciliatam cum patribus plebe, decreuisse *θεοῖς ἀποδοῦναι τοῖς θεοῖς χάριτας.* Sed & cum late vis pestilentiae grassaretur, Senatus, (verba haec sunt Liuij lib. III.) inops auxilij humani populū ad Deos ac vota vertit. *Iussi cum coniugibus et liberis supplicatum ire, pacemque exposcere deum.* Idemque lib. VII. cum is morbus urbem Sulpitio Petico & Licinio Stolone Coss. incessisset, pacis deum exposcendae causa lectisternia facta scribit. Inuenio etiam religionum causa quandoque Senatum decreuisse ut ludj vouerentur. Nam cum pestilentia grauis incidisset in urbem agrisque, P. Licinium Varum Praetorem urbis legem ferte ad populum iustum, ut ludj Apollinares in perpetuum in statam diem vouerentur, Liuius lib. XXVIII. memoriae prodidit. Idem lib. XLII. *Decreuit, ait, Senatus ut C. Popilius Coss. ludos per decem dies Ioui Opt. Max. voueret, dona quoque circa omnia pvlvinaria dari, si respub. decem annos in eodem statu fuisset.* Tumultus quoque Gallici causa, Q. Seruilius Halam Dictatorem, iustum a Patribus, si id bellum prospere evenisset ludos magnos vouere, Liuius lib. VII. ostendit.

Decernebatur etiam nonnunquam ut Ludj, Aedes factae, quos, quaeque Imperatores vouissent sumptu publico fierent. Liuius lib. XXX. ut placatis diis omnia inciperent, agerent, Patres iussisse narratve Coss. priusquam ad bellum proficiscerentur, eos ludos facerent quos T. Manlius Dictator ante vouerat. Idem lib. XL. *Q. Fulvius Consul priusquam ullam Rempub. ageret, liberare se & Rempub. religione, votis solucndis, dixit velle.* Vouisse se, quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Ioui Opt. Max. et aedem equestri fortunae se se facturum: *in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis.* Ludj decreti, et ut duumviri ad aedem locandam crearentur: de pecunia finitur, ne maior causa ludorum consumeretur, quam quanta Fulvio nobiliori post Aetolicum bellum ludos facienti decreta esset: neve quid ad eos ludos accesserit, cogeret, acciperet, faceret adversus id. S. C. quod L. Aemilio, Cn. Baebio Coss. de ludis factum esset. Ex quo loco notandum est, Senatum, ubi de aede facta faciendae veterum factum solucndum erat, duumviros ad eam rem creari decreuisse. Quod & idem lib. VII. docet, Illic enim L. Furium Dictatorem inter ipsum discrimen pugnae contra Auruncos aedem Iunoni Monetae vouisse narrat. Cuius damnatus voti cum is victor Romam reuertisset, Senatus duumviros ad eandem aedem pro amplitudine populi Ro. faciendam creari, iussit. Similique modo cum Q. Fabius Max. a Senatu postulasset, ut aedem Veneris Erycinæ, quam Dictator vouisset, dedicari liceret, Senatum decreuisse Liuius lib. XXIII. testis est, ut T. Sempronius Designatus Coss. cum primum magistratum

STRATVM INIISSET AD POPVLVM FERRET, UT FABIVM DVVMVIRVM ESSE IVBERENT AEDIS DEDICANDAE CAUSA. Ceterum cum P. Cornelius Scipio Consul Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur, postulasset ab Senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos quos propra. in Hispania inter ipsum discrimen pugnae vouisset, nouum atque iniquum postulare est visus. Censuerunt ergo, quemadmodum Liuius lib. XXXVI. scriptum reliquit, quos ludos inconsulto Senatu ex sua vnivs sententia vouisset, eos vel de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse impensa faceret. Idem Liuius lib. XLV. *Inde, quod ad honorem deum immortalium pertineret, decreuit Senatus, ut quoniam Macedonia, atque Illyrico in potestate populi Ro. essent, ut quanta dona app. Claudio M. Sempronio Coss. ob devictum Antiochum regem, data ad omnia pvlvinaria essent, tanta Q. Cassius et M. Iuventius praetores curarent danda.* Aedem quoque Cereris, Liberi, & Liberæ, quam A. Postumius Dictator in ipso pugnae contra Latinos discrimine vouerat, fieri ex manubiis Senatum decreuisse Dionys. Halicari. lib. VII. scribit.

Plerumque autem si quae ad religionem pertinens quaestio vel controuersia incidere, Senatus de ea collegium pontificum consvli iubebat, vel ad collegium pontificum referri. Liuius lib. XXXIX. *Senatus collegium pontificum consvli iussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset.* Cicero in Orat. de Harusp. Resp. *Ex hoc Haruspicum responso, Decreuit Senatus, ut de locis sacris ac religiosis ad hunc ordinem (scilicet Pontificum) referretis.* Ibidem etiam Senatum decreuisse memorat, ut de svarum aedum religione ad collegium pontificum referretur: idque Orationi quam habuit ad Pontifices pro domo sua causam & argumentum praebuit. Qua in Oratione illud quoque refert, cum Licinia virgo Vestalis aram & aedulam & pulvinar sub saxo sacro dedicasset, Praetorem urbanum, ex auctoritate Senatus, eam rem ad collegium pontificum retulisse: cumque P. Scruola Pontifex Max. pro collegio respondisset, quod in loco publico Licinia iniussu populi dedicasset, sacrum esse non videri, Senatusconsulto Pratori urbano negotium datum fuisse, ut curaret ne id sacrum esset, et ut si quae essent incisae aut inscriptae literae tollerentur. Idem Epist. XIII. lib. I. ad Attic. auctor est, postquam Senatu renuntiatum esset, P. Clodium cum veste muliebri deprehensum domi C. Caesaris, cum pro populo a Vestalibus sacra fierent, eam rem ex S. C. ad virgines et pontifices relatum: idque ab iis nefas esse decretum. Sic ad collegium Pontificum relatum de expiandis quae Locris in templo Proserpinae tacta, violata, elataque inde essent, Liuius lib. XXIX. scribit. Idem lib. XXXI. ad collegium pontificum referre consvli iussus, si posset recte votum incertae pecuniae suscipi. Senatusconsulti quoque de postulatis Ambracensium facti, postrema verba haec sunt apud eundem lib. XXXVIII. signa, aliaque ornamenta, quae quaererentur ex aedibus sacris sublati esse, de iis cum M. Fulvius Romam reuertisset, placere ad collegium pontificum referri, et quod ii censuissent, fieri. Idem

lib. xli. *Latina feria fuerit* A. D. III. *Nonas Maij, in quibus, quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, p. r. QVIRITIBVS, religioni fuit. Id cum ad Senatū relātū esset, Senatūq; ad PONTIFICVM COLLEGIVM REIECISSET: PONTIFICIBVS, quia non recte facta Latina essent, instauratis Latinis, PLACVIT, LANVVINOS, QVORVM OPERA INSTAVRATAE ESSENT, HOSTIAS PRÆBERE. Idem lib. v. *Cum ea disceptatio anceps Senatui visa, DELEGATA AD PONTIFICES ESSET, adhibito Camillo, VISVM COLLEGIO, QVOD EIVS ANTE CONCEPTVM VOTVM VEIENTIVM FVVISSET, ET POST VOTVM IN POTESTATEM POPVLI RO. VENISSET, EIVS PARTEM DECIMAM APOLLINI SACRAM ESSE. Eiusdem generis S. C. ex Verrio Flacco lib. III. de verbor. signific. Agellius adfert lib. v. cap. xvii. in hæc verba, Vrbe à Gallis Senonibus recuperata, L. Atilius, IN SENATV VERBA FECIT, Q. Sulpitium Tribunum militum ad Aliam aduersus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia postridie idus fecisse. Tum exercitum populi Ro. occisione occisum, & post diem tertium eius diei, urbem, præter Capitolium, captam esse: Compluresque alij Senatores recordari se se dixerunt, quoties belli gerendi gratia, res diuina postridie Calendas, Nonas, Idus, à magistratu populi Ro. facta esset, eius belli proximo deinceps prælio Rempub. malè gestam esse. Tum SENATVS EAM REM AD PONTIFICES REIECIT, VT IPSI, QVOD VIDERETVR, STATVERENT. Pontifices decreuerunt, NULLVM IIS DIEBVS SACRIFICIVM RECTE FVTVRVM. Eadem paulo aliter Macrobius lib. i. Saturnal. cap. xvi. in hunc modum. Anno ab vrbe condita CCC. LXXIII. à Tribunis militum Virgilio Manlio, Caelio Posthumio, collegisque eorum, in Senatu tractatum, quid esset, propter quod toties intra paucos annos malè esset afflictà Respub. & ex præcepto patrum L. Aquinium Haruspitem in Senatum venire iussim, religionum requirendarū gratia, dixisse, Q. Sulpitium Tribunum militum ad Aliam aduersus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia fecisse postridie Idus Quintilis: item apud Cremeram, multisque aliis temporibus & locis, post sacrificium die postero celebratum, malè cessisse conflictum. Tunc Patres insisse, VT AD COLLEGIVM PONTIFICVM DE HIS RELIGIONIBVS REFERRETVR.**

Interdum etiam decernebat Senatus Delphos Apollinis Pythij consulendi causa legatos mitti, qui oraculum sciscitarentur: quemadmodum Liuius lib. v. xxii. & xxix. docet. Dona quoque data, Apollini quæ ferret, in iisdem libris scriptum est. Responsum etiam quæ inde legati reportarunt ab eodem Liuius referuntur. Planè cum Q. Fabius Picior legatus à Delphis Romam rediisset, responsūque ex scripto recitasset, quo cōtinebatur, quibus Diis, quòque modo Pythius Apollo supplicari veller, Senatus, vt idem Liuius lib. xxiii. scribit, decreuit, VT EÆ RES DIVINÆ, SVPPPLICATIONESQVE PRIMO QVOQVE TEMPORE CVM CVRA FIERENT.

Alia præterea, quæ ad religionem spectant, Senatusconsulta subiungam. Cuiusmodi est id, quod Liuius lib. xxv. refert. Nam cum noui ritus in plebem Ro. irrepsissent, & in publico, ac foro, Capitolioque, mulierum turba esset, nec sacrificantium, nec precantium Diis patrio more, M. Æmylio Præt. urb. negotium ab Senatu datum esse scribit, VT HIS RELIGIONIBVS POPVLM LIBERARET. Ex hoc genere est Senatusconsultum, quod post pulsos & fugatos à Camillo Gallos, recuperatamque ex hostibus patriam factum est. Decreuisse namque Patres Liuius lib. v. auctor est, VT FANA OMNIA, QVOD EA HOSTES POSSEDISSENT, RESTITVERENTVR, TERMINARENTVR, EXPIARENTVRQVE: EXPIATIOQVE EORVM IN LIBRIS PER DVVMVIROS QVÆRERETVR. CVM CÆRETIBVS PVBLICE HOSPITIUM FIERET, QVANDO SACRA POPVLI ROM. AC SACERDOTES RECEPISSENT, BENEFICIOQVE EIVS POPVLI NON INTERMISSVS HONOS DEVM IMMORTALIUM ESSET. LVDI CAPITOLINI FIERENT, QVOD IVPITER OPTIMVS MAX. SVAM SEDEM ATQVE ARCEM POPVLI ROM. IN RE TREPIDA TVTATVS ESSET: COLLEGIVMQVE AD EAM

EAM REM M. FVRIVS DICTATOR CONSTITVERET EX IIS QVI IN CAPITOLIO ATQVE ARCE HABITARENT. Expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum Gallicum audita, neglectaque erat, iussit Senatus, templum in noua via Locutio fieri. Aurum vero quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis templis, inter trepidationem, in Iouis cellam collatum, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omnè iudicatum fuit, & sub Iouis sella poni, iussim. Eiusdem argumenti est, quod Liuius lib. xxxi. literis Q. Minutij Prætoris recitatis, quibus continebatur pecuniam Loeris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam, indignè ferentem Senatum non cessari à sacrilegiis, C. Aurelio Cos. negotium dedisse ait, vt ad Prætorem Brutios scriberet, SENATVI PLACERE, QVÆSTIONEM DE EXPILATIS THESAURIS EODEM EXEMPLO HABERI, QVO M. POMPONIVS PRÆT. TRIENNIO ANTE HABVISSET: QVÆ INVENTA PECVNIA ESSET REPONI. SI QVO MINVS, INVENTVM FORET, EXPLERI: AC PIACVLARIA, SI VIDERETVR, SICVT ANTE PONTIFICES CENSUISSENT, FIERI, CAVSA EXPIANDÆ VIOLATIONIS EIVS TEMPLI. Idem lib. xl. cum tegulæ marmoreæ ex æde Iunonis Lacinia detracta essent, relatione de ea re facta, in vnam omnes iussententiam scribit, VT HÆ TEGVLÆ DEPORTANDÆ IN TEMPLVM LOCARENTVR, PIACVLARIAQVE IYNONI FIERENT. Sed & post designatos Cos. L. Æmylium Paulum, & Licinium Crassum, Senatum decreuisse; lib. xliiii. refert, LATINAS FERIAS, VBI MAGISTRATVM INISSENT, QVOD PER RELIGIONES POSSET, PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI PLACERE.

Planè cum Numæ Pompilij libros in arca inuentos Quintus Petilius Prætor urbanus vtendos accepisset, lectisque rerum summis animaduertisset pleræque religionum dissoluendarum esse; domino repetenti, eos libros denegauit. Re ad Senatum reiecta, Prætor se iusiurandum dare paratum dixit, libros eos legi seruarique non oportere. Senatus quemadmodum Liuius lib. xl. scribit, censuit, SATIS HABENDVM, QVOD PRÆTOR IYSVRANDVM POLLICERETVR: LIBROS PRIMO QVOQVE TEMPORE IN COMITIO CREMANDOS ESSE: PRETIUM PRO LIBRIS, QVANTVM QPETILIO PRÆTORI, MAIORIQVE PARTI TRIBVNORVM PLÆBIS VIDERETVR, DOMINO ESSE SOLVENDVM. postremò, eam rogationem quam ex Senatusconsulto Cos. promulgarant, VTI DE POLLUTIS à Clodio sacris Bonæ Deæ quæreretur, Cicero. Epist. xiii. lib. i. ad Attic. ROGATIONEM DE RELIGIONE APPELLAT, non secus ac Plutarch. in Cæsare; accusationem de ea re institutam Aristoteles, vocat. Hic igitur de Religione fieri solitis Senatusconsultis finis esto.

Nunc in aliam confertam Formularum aciem signa inferenda sunt. Quamquam, ne lege Plautia causam dicam, melius fuerit, absque vi munere meo defungi. Liceat ergo mihi, bona Senatus venia, de Repub. loqui. Senatusconsultorum planè quæ de Repub. fiebant, ordines, meo concessu, ducet id; quo Respub. Consulibus committebatur, eorumque fidei, curæ, & diligentia mandabatur hæc Formula, VIDERENT, AUT DARENT OPERAM, AUT CVRARENT CONSULES, NÈ QVID RESPVBLICÆ DETRIMENTI CAPERET. Quod in atrocioribus negotiis & aliqua impendente procella, imò verò cum in maximum periculum, extremumque penè discrimen adducta videbatur Respub. deccini consueuerat. Eamque adeò Senatusconsulti formam, vltimæ semper necessitatis habitam, Liuius lib. vii. tradit, vbi de bello contra Æquos suscepto agens, Tantumque ait; terrorem incutere Patribus vt (quæ forma Senatusconsulti vltimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri Consulium negotium daretur, VIDERET NÈ QVID DETRIMENTI RESPVBLICÆ

DIMITTI, ID CONSVLI, à *Patribus* FACIENDVM, VT E REPVB. FIDE-
QVE SVA DV CERET, PERMISSVM, Liuius lib. xxix. scribit. Eodemque lib. de-
cretum refert, VT P. LICINIUS BRVTIOS PROVINCIAM OBTINERET,
QVOAD EVM IN PROVINCIA CVM IMPERIO MORARI, CONSVLI
E REPVB. VISVM ESSET. Quinetiam cum de bello, Reque publica Q. Fabius Ma-
ximus Dictator retulisset, quibus quotve legionibus victori Annibali obuiam eundum
esse Patres censerent: decretum fuisse, Liuius lib. xxii. ait, VT IS AB CN. SERVI-
LIO CONSVLE EXERCITVM ACCIPERET, SCRIBERETQVE PRÆTE-
REA EX CIVIBVS SOCIISQVE, QVANTVM EQVITVM AC PEDITVM
VIDERETVR: CETERA OMNIA AGERET, FACERETQVE, VT E REPVB.
DV CERET. Idem ibidem: *Quinqueremes ad nauium classem, qua cum T. Oclacilio Propre-
tore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ, permissumque est*, VT SI E REPVB. CEN-
SERET ESSE, IN AFRICAM TRAIICERET. Et lib. xxiii. *Senatus decreuit
Dictatori scribendum, vt, si e REPVB. CENSERET ESSE, ad Coss. subrogandos ve-
niret cum Magistro equitum, & Pretore M. Marcello*, VT EX IIS PRÆSENTIBVS NO-
SCERE PATRES POSSENT, QVO STATV RESPVB. ESSET, CONSI-
LIAQVE EX REBVS CAPERENT. Quinetiam de Volonibus Senatum per
litteras consultum fuisse à Tib. Graccho Cos. permissumque ipsi, FACERE QVOD
E REPVB. DV CERET ESSE, idem lib. xxxiii. scribit, Senatusconsulto quoque
quo decem legati missi fuere, quorum ex consilio T. Quintius Flaminus Im-
perator leges pacis regi Philippo daret, eos de Corintho, Chalcide & Demetria-
de, QVVM TEMPORA REIPVB. POSTVLASSENT, ID E REPVB. FI-
DE QVE SVA FACERE, STATVERE, *usq; L. lib. xxxiii. memorat. Idem lib. xxvii. narrat
Claudio Neroni, & M. Ludio Coss. Senatū libertā potestatem fecisse traducēdi ē provinciis
exercitus QVOS E REPVB. ESSE CENSERENT. Sic autem locutos veteres, non,
ex Repub. Cicero in Oratore notat, quod fuisset asperitas nisi litteram fustulissent. Hanc
Formulam Appian. ἐν λ. Συκκῆν sic sua lingua reddidit: Εφ' οἷς Σπορούσα ἡ Βοιάλλ σὺμβάλοις
ἐπέμπε τῶ Σκαπίωνι μὲθ' ὀνέμιλλε κρινέν τε ἔσφραξεν ΟΤΙ ΔΟΚΙΜΑΣΕΙΕ ΣΥ-
ΝΟΙΣΕΙΝ. In Senatusconsulto vero Graeco Roma est, τὰ πάντα οὕτω γίνεσθαι οὕτως, ὡς
αὐτῶν ἐκ τῆς Δημοσίαν ἀραγυμὰν, πῶς ἂν τῆς διαζούσσης, ἐδίδχεν.*

Interdum verò Senatus Coss. mandabat, permittēbāve, his verbis: QVOD COMMO-
DO REIPVB. FIERI POSSET. Caesar lib. i. de bello Gall. *Quoniam*, ait, *M. Messala &
M. Pisonē Coss. Senatus censuisset, vti QVICVNQVE GALLIAM PROVINCIAM
OBTINERET, QVOD COMMO DO REIPVB. FACERE POSSET, HEDVOS,
CETEROSQVE AMICOS POPVLI RO. DEFENDERET. Cicero lib. i. Epist. ad
Lentulum: ed ex illo Senatusconsulto, quod te referente, factum est*, DECERNIT, VT RE-
GEM REDVCAS, QVOD COMMO DO REIPVB. FACERE POSSIS. Idem
Epist. ad Brutum sententiam à se dictam in Senatu de iis qui hostes iudicati fuerant bel-
lo persequendis exponens, DECREVI, ait, HOC AMPLIUS, VT TV, SI ARBI-
TRARERE VTILE FORE, EQVE REP. ESSE, PERSEQVERERE DOLA-
BELLAM BELLO: SI MINVS ID COMMO DO REIPVB. FACERE POS-
SES, SIVE NON EXISTIMARES E REPVB. ESSE, VT IN IISDEM LO-
CIS EXERCITVM CONTINERES. Adiungitque eadem Epistola, NIHIL HO-
NORIFICENTIVS POTVISSE FACERE SENATVM, QVAM VT BRVTI ESSET IVDICIVM QVID
EI MAXIME CONDV CERE REIPVB. VIDERETVR, Liuius lib. xxii. post Cannensem cladem
litteris Cos. Propratorisq; lectis, decretum à Senatu memorat, SCRIBEN-
DVM CONSVLI, VT CVM PRÆTORI EXERCITVM TRADIDISSET,
PRIMO QVOQVE TEMPORE, QVANTVM PER COMMO DV M REIPVB.
FIERI POSSET, ROMAM VENIRET. Idem lib. xxvii. Consuli mandatum scri-
bit, SI PER COMMO DV M REIPVB. POSSET, VT AD COMITIA RO-
MAM REDIRET: SI QVA RES EVM TENERET, SENATVM CERTIO-
REM FACERET, SE AD COMITIORVM TEMPVS OCCVRRERE NON
POSSE. Litteris quoque Furij Prætoris, quibus de Gallico tumultu certiores fiebant re-
citatis

citatis, decreuerunt patres, quemadmodum idem lib. xxxi. narrat, VT C. AVRE-
LIUS COS. EXERCITVM CVI IN HETRURIAM AD CONVENIENDVM
DIEM EDIXERAT, ARIMINI EADEM DIE ADESSE IVERET: ET
AVT IPSE, SI PER COMMO DV M REIPVB. POSSET, AD OPPRIMEN-
DVM GALLICVM TVMVLTVM PROFICISCRETVR: AVT L. FVRIO
PRÆTORI SCRIBERET.

EX VTRAQVE certè Formula apparet, Amplissimum illum ordinem
potissimum spectasse, quid Reipub. conducirer, & quid utilitas ciuitatis, quid
communis salus, quid Reipub. tempora poscerent: eoque Patres consilia sua om-
nia, curas denique & cogitationes conferebant. Liuius lib. viii. *Publium imminem ho-
stium muris, auocari à spe capiende in dies vrbis*, HAVD E REPVB. ESSE: Idem lib.
xxvi. *Negassentque Patres e REPVB. ESSE abscedi à Capua*. Et lib. xlii. Consulem de-
precatum refert, NE PROHIBERETVR QVEM CVIQVE ORDINEM ADSI-
GNARI, E REPVB. ESSET, EVM ADSIGNARE. Agellius lib. iiii. cap. x. ex Ca-
pitone, *C. Caesar Consul M. Catonem sententiam rogauit. Cato rem que consulebatur, quoniam
non e REPVB. VIDEBATVR, perfici volebat*. Suetonius in Iulio cap. xix. *Ne Catone
quidem abnuente, eam LARGITIONEM e REPVB. FIERI*. Apud Tacit. lib. iiii.
Tiberius. *Ceteris forsitan in rebus, P. C. magis expediat, me coram interrogari, & dicere, QVID
e REPVB. CENSEAM*.

ATQVE ADEO interdum Senatores post sententias dictas iureiuran-
do adigebantur, E REPVB. ESSE QVOD CENSUISSENT. Plinius Epist.
xiii. lib. v. *Quinetiam Dextrum, qui primum diuersum censuerat, perlata lege de Senatu habendo,
iurare coegit e REPVB. ESSE QVOD CENSUISSET*. Tacitus lib. iiii. *P. Sullium a-
mouendum in insula, censuit, tanta contentione animi, vt & iureiurando obstringeret*, E REPVB.
ID ESSE.

PROINDE satis validum Senatusconsultorum vinculum erat hoc, si QVIS
ALITER, vel ADVERSVS EA FECISSET, EVM CONTRA REMP. FA-
CTVRVM, nec grauiori cōminatione solebāt ciues ab impediēdo deterri. Cic. Orat.
post redit, in Senat. *Decreuisis*, NE QVIS VLLA RATIONE REM IMPEDI-
RET: QVI ID IMPEDISSET GRAVITER MOLESTEQVE LATVROS:
ILLVM CONTRA REMPVB. SALVTEMQVE BONORVM, CONCORDIAM-
QVE CIVIVM FACTVRVM. Idem Epist. i. lib. ii. ad Q. Frat. *Marcellinus cum gra-
uiter de Clodiani incendiis, trucidationibus, lapidationibus, questus esset, sententiam dixit, vt ip-
se IVDICES PRÆTOR VRBANVS SORTIRETVR: QVI IVDICIA IM-
PEDIUISSET, EVM CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM*. Eadē sanctione alia
præterea S. C. septa & munita reperio. Cic. Epist. xxiii. lib. i. ad Attic. *Fit Senatusconsultum,
vt VETTIVS, QVOD CONFESSVS ESSET SE CVM TĒLO FVISSE, IN VIN-
CVLA CONIICERETVR: QVI EVM EMISSET, CONTRA REMPVB.
ESSE FACTVRVM*. Idem Orat. de Harusp. respons. Senatum frequentem decreuis-
se prædicat, QVI EIVS DOMVM VIOLASSET, CONTRA REMPVB. ESSE
FACTVRVM. Et quod ille superioribus locis plenè extulit, id concisè cōficiendum re-
liquit Epist. xvi. lib. ii. ad Q. Frat. Sc. factum narrans, CVIYS DOMI DIVISORES
HABITARENT; ADVERSVS REMPVB. Deest enim, ESSE FACTVRVM, aut
tale quid.

EAM verò sanctionem sic quandoque concipiebant, SENATVM EXISTI-
MARE, vel EXISTIMATVRVM CONTRA REMPVB. FECISSE, vel FA-
CTVRVM. Cicero Philipp. viii. Si QVIS POSTHAC AD ANTONIVM PROFE-
CTVS FVERIT, PRÆTER L. VARIVM, SENATVM EXISTIMATVRVM
EVM CONTRA REMPVB. FECISSE. Caesar etiam sententia loco hoc ait apud
Sallust. in bello Catilin. NEV QVIS DE HIS POSTEA AD SENATVM RE-
FERAT, NEVE CVM POPVLO AGAT, QVI ALITER FECERIT, SENA-
TVM EXISTIMARE CONTRA REMPVB. ET SALVTEM OMNIYM FA-
CTVRVM.

ALIAS etiam decernebatur, SENATVI VIDERI CONTRA REMP. FACERE. Auctor lib. i. Rhetoric. ad Herenn. *Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, contra rempublicam videri eum facere.* Cæsar lib. i. de bello ciuili, cum de Reipub. Coss. retulissent, Scipionem hanc sententiam dixisse indicat, VTI ANTE CERTAM DIEM EXERCITVM CÆSAR DIMITTAT: SI NON FACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB. FACTVRVM VIDERI. Quamquam & asperioribus verbis interdum terrebant eos qui Senatus auctoritati refragarentur. Decernebant quippe IN HOSTIYM NVMERO HABENDOS. Cicero in Pisonem: *De me Senatus ita decreuit, si quis impedisset reditum meum, in hostium numero haberetur.* Dionys. Halic. lib. ix. Ο μὲν δὲ Ἀππιος ἐπὶ τῶν ὅπλα καλεῖν, γνώμην ἐδίδου τοῖς βουλευμένοις ἀποδοῦναι τὴν πάλαιον πολιτείαν. Et δὲ πινες ἐναντιώθησόν ται σφίσι κατὰ τὰ ὅπλα, τοῖσις ἐν πολέμου ποιεῖσθαι μίση. Eademque comminatione Metello Nepoti, qui ob coniuratos indicta causa necatos Senatum apud plebem incessebat, metum Senatus consulto incussit, Dio ita lib. xxxvii. scribit: Τῆς γὰρ γερουσίας ἀδείων πᾶσι τοῖς ἀπογεύμασι τὰ τότε παραδόντα δούσις, καὶ κατὰ τὴν ἐπιπέδουσις, ἐπὶ καὶ ἀθίσις ἐδύοναι πινὰ αὐτῶν πολέμου, Ἐν τῇ ἐξέρῃ καὶ πολέμου μίση ἔσται. Hæc addenda sunt & hæc Ciceronis verba lib. iii. in Verit. *Hi sunt homines, quos nuper Senatus in hostium numero censuit habendos.*

Generaliter sanè quæcūq; Senatus, vt Reipub. perniciofa improbabat, dānabat, ea iudicabat CONTRA REMPVB. FACTA. Cic. lib. ii. Epist. ad Qu. Frat. *S. C. factū est, ea quæ facta essent ad viii. id. contra remp. esse facta.* Idē in Orat. pro Milone, INCENDIYM CVRIÆ, OPPVGNATIONEM ÆDIIYM M. LEPIDI, CÆDEM ETIAM IPSAM, QVA P. CLODIVS OCCISVS EST, IVDICASSE SENATVM CONTRA REMPVB. ESSE FACTAM, ait. Ibidemq; Afconius, *Acta etiā,* inquit, *totius illius temporis persecutus sum, in quibus cognoui, pridie Cal. Martias S. C. esse factū, P. CLODII CÆDEM, ET INCENDIYM CVRIÆ; ET OPPVGNATIONEM ÆDIIYM M. LEPIDI CONTRA REMPVB. FACTAM.* Sallustius in bello Catilin. *Sed eos, paullo ante, frequens Senatus iudicaverat contra rempublicam fecisse.* Liuius lib. iii. IN RELIQVVM MAGISTRATVS CONTINVARI, ET EOSDEM TRIBVNOS REFICI, IVDICARE SENATVM CONTRA REMPVB. ESSE. Idem lib. ix. *Coitiones honorum adipiscendorum causa factus adversus remp. esse.* Et lib. xxv. *Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam, Senatus decerneret.* Nec tamen utilitatis solius, sed & dignitatis rationē habebat, nec quid ex utilitate tantū, verum etiā quid ex dignitate populi Ro. esset, spectabant. Liuius lib. xxxiii. *Quintio mandatum, vt Antiochi Legatorum verba audiret, responderetque iis quæ ex dignitate atque utilitate populi Ro. responderi possent.* Idem lib. xxx. de Legatis missis ad Attalum regem, *Senatus illis quinque remes quinque decreuit, vt ex dignitate populi Ro. adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset.* Et lib. xxxiii. *Itaque diu repugnante Scipione Africano, quia farum ex p. r. dignitate esse ducebatur, subscribere odiis, accusationibusque Annibalibus, & factionibus Carthaginensium inferere publicam auctoritatem.* Marcus etiam Liuius sententiam, de pace à Carthaginensibus legatis petita, dicens, narrante eodem Liuius lib. xxx. *eam consultationem in Servilij Consules aduentum reiiciendam censens, addit, Non videri sibi, absentibus consvlibus eam rem agi, satis ex dignitate populi Ro. esse.*

Ceterum nil absolute, aut pro imperio Consulibus, Prætoribusve mandare, præciperēve Senatus solebat, sed precariis potius quàm imperatiuis verbis, & sub hac demum exceptione, SI VIDERETVR. Donat. in Adelph. Terent. Act. iii. Sc. v. ad ea verba, *Fac sis Sostrata, sis,* inquit, *honorificè additur verbo, ne quod imperatiuo modo pronuntiat. superbum sit: Deductum est autem à Senatus consulti Formula: Vbi enim Senatus Consulibus iniungit, addit, si*

EIS

EIS VIDEATVR. Ei rei testimonio sunt illæ Cicetonis sententiæ, quæ iii. viii. & x. in Anton. Orat. continentur, quas supra integras recensui. Liuius lib. xxvi. narrat, cum Senatus consulto, quod de supplicio Campani Senatus factum erat, adscriptum fuisset, VTFVLVIVS, SI EI VIDERETVR, INTEGRAM REM AD SENATVM REICERET, id illum interpretatum esse, QVOD MAGIS E REMPVB. DYCERET, estimationem sibi permissam. Et lib. xxxi. *Decreuerunt Patres, vt M. Ivnivs Prætor verbis, si ei videretur, decem viros agro samniti, apuloque, quod eius publicum populi Ro. esset, metiendo; dividendoque crearet.* Idem lib. xxxvi. de rogatione quam ad populum ferri Patres iusserant, si ea rogatio perlata esset, TVM SI ITA VIDERETVR CONSVLIBVS, REM INTEGRAM AD SENATVM REFERRENT. Eodemque lib. de M. Æmilio Lepido Prætorē, cui Prouincia Hispania citerior obuenerat, decretum à Senatu fuisse scribit, vt *L. Valerium, si ita videretur, Prætorē in prouincia retineret.* Idem lib. xxvi. refert decretum à Senatu, vt M. Valerius Leuius, cui in annum imperium prorogabatur, cum centum nauium classe, si videretur ei, *predatum in Africam traiceret.* Senatum quoque lib. xxxii. decreuisse memorat, vt L. Cornelius Cos. in prouinciam proficiscens in oppidis, agri que qua iturus esset, si QVOS EI VIDERETVR, MILITES SCRIBERET, ARMARETQUE.

Consules etiam in hostes profecti, Romam, Comitiorum habendorum causa, hac eadem Formula reuocabantur. Liuius lib. xxii. *A Prætorē ex Senatus consulto literæ ad Coss. misse, vt, si iis videretur, alter eorum ad Coss. creandos Romam veniret.* Idē lib. xxv. *Senatus Roma decreuit, vt P. Cornelius Prætor literas capvam ad Coss. mitteret, dum Annibal procul abesset, nec vlla magni discriminis res ad capvam gereretur, alter eorum, si ita videretur, ad magistratvs subrogandos Romam veniret.* Vnde apparet literis, quæ ad Coss. à Prætoribus Senatus iussu mittebantur, idem adscribi consueuisse.

Eadēq; exceptio addebatur, vbi cū Tribunis pl. agere Coss. Senat⁹ decernebat. Liuius lib. xxi. *Senatus decreuit, vt ædilis, qui pro se iuraret, arbitratv consvltum daret. Consvles, si eis videretur, cum Tribunis pl. agerent, vti ad plebem ferrent.* Nam si quid ex auctoritate patrum absque plebis scito, populive iussu peragi non posset, solebat hoc onus imponi Consulibus, vt cum Tribunis pl. agerent, vt illi ad populum, plebemve, rogationem de ea re ferrent. Liuius lib. xlv. *Tribus iis omnibus decretus est ab Senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio Prætori, cum Tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt iis quo die urbem triumphantes inuherentur, imperium esset.* Idem lib. xxv. *De nulla re prius Coss. retulerunt, omniumque in unum sententiæ congruebant, agendum cum Tribunis plebis esse, primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio Imperator præfuisset.* Apud eundem lib. xxvi. M. Attilius Regulus sententiæ loco hæc dicit: *Itaque censeo cum Tribunis plebis agendum esse, vt eorum vnus, pluresve, rogationem ferant ad plebem, quæ nobis statvendi de Campanis ius fiat.*

Cum verò id censebant Patres, plerumque adiciebant, vt Tribuni pleb. ferrent, si videretur, ne quid in eos iuris imperiive sibi arrogarent. Liuius lib. xxx. vt ii consvles cum Tribunis agerent, si eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse. Rursusque eodem lib. *Consules iussi cum Tri-*

BVNIS PL. AGERE, VT SI IIS VIDERETVR, POPVLVM ROGARENT, QVEM VELLE IN AFRICA BELLVM GERERE. Idem lib. xxv. in quodam Senatus decreto, TRIBVNI PLEBIS, SI IIS VIDERETVR, AD POPVLVM FERRENT, VT QVI MINORES, &c. Iisdem etiam verbis Scruilius apud Liuium in concione sua, TRIBVNO, VT AD SUFFRAGIUM TRIBVS REVOCENT, ROGAT, REVOCATE, inquiens, SI VIDETVR, TRIBVNI, AD SUFFRAGIUM TRIBVS. Eodemque modo P. Scipio à Liuo lib. xxix. dicitur, *Literas ad M. Pomponium misisse, vt, si ei videretvr, Lilybœum veniret: vt communiter consulere, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africa traiceret.*

Dabatur & à Senatu Consulibus è pluribus legendi quem vellent potestas, his verbis, QVEM EIS VIDERETVR, Liuius lib. xxxi. Senatu censuisse ait, VT P. AELIVS CONSVL, QVEM VIDERETVR EI, CVM IMPERIO MITTERET, QVI CLASSE ACCEPTA QVAM EX SICILIA CN. OCTAVIVS REDVCERET, IN MACEDONIAM TRAICERET. Et alibi eodem lib. *Consuli à Patribus permissum, vt quem videretvr ex iis qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum.* Idem lib. xxxiii. *Consules, legiones singulas ex quattuor ab se scriptis, quas viderentvr, uti darent, decretum est.* Apud eundem lib. xxix. Fabius Max. in sententia, CONSULES DECEM LEGATOS, QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGERE, CENSET.

Aliarum quoque rerum potestas magistratibus eodem verborum temperamento dabatur. Itaque Q. Fabio Max. Dictatore, & M. Minutio Ruffo Magistro equitum creatis, negotium iis ab Senatu datum, Liuius lib. xxii. refert, VT MVROS TVRRES QVE VRBIS FIRMARENT, ET PRÆSIDIA DISPONERENT, QVIBVS LOCIS VIDERETVR, PONTESQVE RESCINDERENT FLVMINVM. Idem lib. xxx. *Ex hac rogatione Senatus decrevit, vt P. Scipio e xx. legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei videretvr, faceret.* In Senatusconsultis etiam quæ de religione fiebant, sacrificare iuebantur Coss. QVIBVS DIIS IPSIS VIDERETVR, vt ex Liuo lib. xxxi. & xxxviii. liquet. Denique lib. xxii. Fabio Max. Dictatori permissum narrat, vt scriberet ex civibus sociisque quantum equitum ac peditum videretvr.

Quin etiam Consul ad Senatum eodem verborum honore rescribere, referebatque. Liuius lib. xxxix. P. Licinium Cos. scripsisse narrat, se, exercitumque suum graui morbo afflictum, & quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita patribus videretvr, se Q. Cæcilium Metellum Dictatorem Comitorum causa dicturum. Idem lib. xxxv. si ita videretvr patribus, *mittent ad collegam, vt is ad Comitia Romam rediret: si id facere gravaretur, quod non suæ sortis negotium esset, se facturum quod senatus censuisset.* Apud eundem lib. xxxix. L. Portius Consul ad Senatum, sibi, inquit, nisi quid aliud iis videretvr, in animo esse, è lege Comitia habere. Et Tribuni pleb. lib. xliii. *Id ita esse vt scirent, & Patres conscripti: Prætores delectum, si ita senatui videretvr, perfecturos esse.* Cicero lib. iiii. in Verr. Coss. ait retulisse ad Senatum, PLACERE STATVI, SI PATRIBVS CONSCRIPTIS VIDERETVR, NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIS REI FIERENT RERVVM CAPITALIVM. Idem Liuius lib. xxxiiii. T. Quintium postulasse, ait, VT DE HIS QVÆ CVM DECEM LEGATIS IN GRÆCIAM MISSIS IPSE STATVISSET, SENATVS AVDIRET: EAQVE, SI VIDERETVR, AVCTORITATE SVA CONFIRMARET. Et lib. xxiii. Octacilij Propr. literas in Senatu recitatas, quibus magnoperè suadebat, vt militi & navalibus focis stipendium atque frumentum quamprimum mitterent: Sibi que, si ita videretvr, ex novis Prætoribus successorem mitterent. Eodemque libro, Sp. Caruilus in Senatu pro magna re se suadere, dixit, Vt ex singulis populis Latinorum binis Senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur.

Cæterum illis, de quibus multum diuque differuimus, Senatus mandatis, NEGOTIVM

TIVM CONSVLIBVS PRÆTORIBVSVE DARI dicebatur. Quod Liuius aliorumque auctorum prope innumeris testimoniis, per facile nobis esset demonstrare, nisi in re minime dubia & obscura chartæ parcendum esse censerem.

Planè, vt quod Coss. mādabatur, posset altero absente, vel occupato per alterum expediri, addi Sc. solebat, CONSULES ALTER, AMBOVE, SI EIS VIDEATVR. Cicero Philipp. vii. *Quid enim decreuistis, vt consvl alter, ambove ad bellum proficiscerentvr, quod erat bellum, si hostis Antonium non erat?* Idem Philipp. viii. ita se censere dicit, VT C. PANSÆ, A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE, SI EIS VIDEATVR, DE EIVS HONORE PRÆMIQVE AD SENATVM PRIMO QVOQVE DIE REFERANT. Et Philipp. x. vti C. PANSÆ, A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE, SI EIS VIDEATVR, IIS QVI SANGVINEM PRO VITA, LIBERTATE, FORTVNIS QVE POPVLI RO. VRBE, TEMPLISQVE DEORVM PROFVDISSENT, MONVMENTVM FACERE IVBEANT. In illo etiam Senatusconsulto quod à Frontino lib. ii. de Aquæduct. refertur, ita est, Q. AELIVS, Q. FABIVS COSS. AMBO, ALTERVE, SI EIS VIDEATVR, ADHIBITIS PRÆTORIBVS QVI ERARIO PRÆSUNT, PRÆBENDA LOCENT. Liuius lib. xxx. NON VIDERI SIBI, absente consvlvm altero, AMBOVSVE, EAM REM AGI, &c. Hæc quoque Formulâ attigit Vegetius lib. iii. cap. i. Eodemque modo, ΑΜΦΟΤΕΡΟΥΣ ΥΠΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΝ, in Dionysio Halicarnassæo lib. v. & vi. & Senatusconsulto Græco in as inciso Romæ legitimus.

Verba autè hæc notis hifce scribi solita, A. A. V. Valerius Probus testatur. Et ita in veteri tabula ærea Romæ, Q. LVTVTIVS CATVLVS, ET M. AEMILIVS LEPIDVS COSS. A. A. V. S. E. V. id est, ALTER AMBOVE SI EIS VIDEATVR. Quæ quidem à me pridem animaduersa, inter moras, dum aliis distractus curis opus institutum intermittere coactus sum, ab iis qui in eadem, quemadmodum vsu venire solet, vestigia incurrerunt, patefacta, literisque mandata sunt. Multæ etiam aliæ id genus observationes, à me in aduersaria relatæ, interrim dum nullum vacuum à foro tempus daretur, ab aliis præceptæ, in spongiam, non secus ac Augusti Aiax, incubuerunt. Atque hæc palmam nemini inuideo, vt qui nec propagandi nominis, nec aure popularis captandæ, aut vanæ gloriæ aucupandæ causa, sed solo vtilitatis publicæ studio ductus, calamum in manus sumo, posthabitisque omnibus, quæ vel ad honores conciliandos, vel ad opes parandas, & rem familiarem augendam, vsui magis esse possent, studiis me abdo, & ex his aliquid ad communem afferre fructum, & in aspectum lucemque proferre conor. Subsecutas certè horas, & quidquid de solido die, quem sibi publica negotia vindicant, demum potest, ipsum etiam tempus, quod ad rusticandum, atque ad eod ad corporis, cuius fulturis animus sustineretur, curam datur, literis lubens do, dicoque: & in summis occupationibus furripio semper aliquid spatij ad scribendum. Ea vita est maximè ad naturam, & cum à ceteris oblectationibus deseror, libris sustetor, ac recreor. Sed nescio quo modo de cursu deflexit oratio, sensimque huc delapsa est. Vt ergo vnde digressa est, eò retocetur, Dabatur interdum Magistratibus negotium, vt curarent aliquid fieri. Cicero Orat. pro domo sua. *Recita S. C. Viderisne Prætori Urbano negotium datum, vt curaret, ne id sacrum esset, et vt si quæ essent incisæ, aut inscriptæ literæ, tollerentvr?* Idem Orat. de Haruspice, respons. domum suam, cõtra vim nefariam Clodij multis Sc. munitam atque septam asserens, *Primum, ait, negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, vt curarent, vt sine vi mihi ædificare liceret.* Senatusconsulto etiam de Bacchanalibus facto, Coss. iussos curare, ne indicibus Ebtio ac Peceniæ fraudi ea res esset. Liuius lib. xxix. scribit.

Alias quoque magistratibus mandabatur, vt operam darent. Vt uti in illo apud Frontinũ S. C. PLACERE SENATVI CURATORES AQVARVM DARE OPERAM, VT SALIENTES PVBLICI &c. Et in S. C. Velleiano HI AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM. Cicero Philipp. x. in sententia, OPERAMQVE DET, VT CVM SVIS COPIIS QVAM PROXIME ITALIAM SIT. Liuius lib. x. Legatis quos Tybur mittebat, manda-

tum, DARENT OPERAM VT TIBICINES ROMANIS RESTITVERENTVR. Illud etiam S.C. quo Respub. Confilibus commendabatur, promiscue ita concipitur, VIDERENT, vel DARENT OPERAM COSS. Iubebatur interdū COSS. Prætoresve ROGATIONEM AD POPVLVM FERRE. Liu. lib. XXII. SENATVS DEREVIT, VT T. SEMPRONIUS COS. DESIGNATVS, CVM PRIMVM MAGISTRATVM INISSET, AD POPVLVM FERRET, VT FABIVM DVVMVIRVM ESSE IVBERENT, ADIS DEDICANDÆ CAUSA. Idē lib. XXVII. Senatū decreuisse refert, VT CONSVL PRIVSQVAM AB VRBE DISCEDERET, POPVLVM ROGARET, QVEM DICTATOREM DICI PLACERET: EVMQVE QVEM POPVLVS IVSSISSET, DICTATOREM DICERET: SI CONSVL NOLVISSET, PRÆTOR VRBANVS POPVLVM ROGARET: SI NE IS QVIDEM VELLE, TVM TRIBVNI AD PLEBEM FERRENT. Eodēmq; lib. P. Licinius Varus, PRÆTOR VRBIS VT LEGEM FERRE AD POPVLVM IVSSVS, VT HI LVDI IN PERPETVVM IN STATAM DIEM VOVERENTVR. Ex auctoritate quoque Patrum, latum ad populum lib. XXX. scribit, CVIVS VELLENT IMPERIVM IN AFRICA ESSE. De Macedonico etiam bello Rogationem Centuriatis Comitibus ad populum ferre COSS. iussos idem lib. XLII. tradit. Similiter lib. XXXVI. Patres iussisse scribit, ROGATIONEM AD POPVLVM FERRI. Asconius Pedianus in explicatione Orat. pro Cornelio de Maiestate. *Itaque, ait, in omnibus Senatufconsultis, quibus aliquem solvi legibus placebat, ad iici erat solitum, vt de ea re ad populum ferretur.* Atque ad eodē pleriq; Senatufconsultis tralatitio capite, quod supra ex Cælij Epistolis, & Valerij Probi notis adscripsimus, de ea re caueri solebat. Decretū etiā Senatu frequenti fuisse. Cic. Epist. XIII. lib. I. ad Attic. scribit, VT COSS. POPVLVM COHORTARENTVR AD EAM ROGATIONEM ACCIPIENDAM, quæ de pollutis à Clodio Bonæ Deæ factis promulgata erat, ET VT ANTEQVAM EA ROGATIO LATA ESSET, NE QVID AGERETVR.

In Tributorum, vti que remissionibus, quæ à Senatu Populōq; Ro. prouinciis tributariis fiebant, adscribi solitum, QVOD AD SENATVI POPVLOQVE ROM. VIDEBITVR, ex Appiano in Ibericis didici. Ait enim, *Τῶν δὲ φόρων ἡ τῆς ξειραρίας, ἢ αἰτῆς ἐφασαν Ρωμαίων ἀφ' ἑαυτῶν, μετὰ Γεώργιον: ἡ τῶν ὀπίσθεν ἀφαιρέσεις. Δίδασσι δ' ἡ βουλὴ τὰς ποταμῶν δωρεὰς αἰεὶ ἀποπληθεύουσα, ΚΥΡΙΑΣ ΕΞΕΣΘΑΙ ΜΕΧΡΙ ΑΝ ΑΥΤΗ, ΚΑΙ ΤΩ ΔΗΜΩ ΔΟΚΗ.*

Erat & illa Senatufconsultorū Formula, PLACERE CVM ALIQVO AGI: Quod vbi Tribunorū pleb. operā officiumque, ad Rogationes ferendas, Patres desiderabāt, decerni consueuissē, multis exemplis iam anrē docui. Nunc in aliis quoque idem seruatum ostendam. Liu. lib. VI. SENATVI, CVM CAMILLO AGI PLACVIT, VT OMISSE ANTIO, BELLVM HETRVSQVVM SVSCIPERET. Sic L. Porcio Cos. recusante accipere nomen Q. Fuluij, qui Ædilis curulis designatus, Præturā cōtra leges petebat, censuisse Patres Liu. lib. XXXIX. ait, VT I. L. PORTIVS COS. CVM EO AGERET, NE IMPEDIMENTO ESSET, QVO MINVS COMITIA EX LEGE HABERENTVR. Ad quæ Flaccus respondit, NIHIL QVOD SE INDIGNVM ESSET, FACTVRVM. Cui respōso alia duo Scipionis adiūgā. Eū enim Liu. lib. XXX. refert legatis Carthaginensū respondisse, ET SI NON INDVCIARVM MODO FIDES A CARTHAGINIENSIBVS, SED ETIAM IVS GENTIVM IN LEGATIS SVIS VIOLATVM ESSET, TAMEN SE NIHIL, NEC INSTITVTIS POPVLI ROM. NEC SVIS MORIBVS INDIGNVM ESSE FACTVRVM.

Idē apud Liu. lib. XXVII. interrogatus à Fulvio, STATVRVS NE ESSET, EO QVOD PATRES CENSUISSENT, AN AD POPVLVM LATVRVS? Respondit, se QVOD E REPVB. ESSET FACTVRVM.

In summa porrò annonæ caritate, S. C. in Ciceronis sententiam factum, VT CVM POMPEIO AGERETVR, VT EAM REM SVSCIPERET, LEXQVE FERRETVR, Cic. Epist. I. lib. III. ad Att. scribit. Atque hæc nos Formula quasi manu ducit ad emendationem loci, qui est apud Plin. Epist. III. lib. X. ad Traianū, corruptissimus. Vulgò enim

enim illic nullo bono, ac ne probabili quidē sensu, legitur. *Sed cum postea Consul designatus cōsuisset, tacendum nobiscum, quorum erat excusatio recepta, vt essemus in Senatus potestate, patere. mirumque nomina nostra in vnam conijci, conuenientissimū esse tranquillitati seculi tui putari, præsertim tā moderate voluntati amplissimi ordinis non repugnare.* Ego enim quouis pignore certauerim, legendum, AGENDVM NOBISQV, quorum erat excusatio recepta, VT ESSEMVVS IN SENATVS POTESTATE. Et, AGENDVM, in quā, vt cum Præfatis ararij, quibus, se ab aduocationibus, munere publico excusare licebat. Quod ego Plinij ipsius verbis, quām meis planū facere malo. De se ergo dicentem audiamus. Ait ille Epist. III. lib. III. *Cum publicum opus mea pecunia inchoaturus in Thuscōs excurrissem, accepto, vt Præfatus ararij, comite, legati prouincia Batia quæsturi de Proconsulatu Cælij Clastici, aduocatum me à Senatu petierunt. Collegæ optimi, meique amantiissimi, de cōmunis officij necessitatibus prælocuti, excusare me, & eximere tentarunt. Factum est Senatusconsultum perquam honorificum, vt DARER PROVINCIALIBVS PATRONVS, SI AB IP SO ME IMPETRASSENT. Legati rursus inducti, iterum me iam præsentem aduocatum postulauerunt, implorantes fidem meam quam essent contra Massam Babium experti, allegantes patrociniū foedus. Secuta est Senatus clarissima assensio, quæ solet decreta præcurrere. Tū ego, DESINO, inquit, P. C. PV TARE ME IVSTAS EXCVSATIONIS CAVSAS ATTVLISSE. Placuit & modestia sermonis & ratio. Vos quoq; plaudite lectores, & hinc alterius Formulæ lucro accessioneq; maçti abite: Ea posita est in his illius Epistolæ verbis, VT ESSEMVVS IN SENATVS POTESTATE. Quæ fuisse certa & sollempnia, indicat responsum Decemvitorum, quo FVTVROS SE, QVANDO ITA VIDEATVR, IN POTESTATE PATRV, affirmant apud Liuium lib. III. Eodēmq; lib. TRIBVNI, SE IN AVCTORITATE PATRV FVTVROS, pollicentur. Idem Liu. lib. IX. *Mouit Patres Conscriptos tum causa, tum auctor. nec ceteros solū, sed Tribunos etiam plebis, vt se in Senatus fore potestate, dicerent. Et lib. XLII. Vos quoque æquum est, COMMILITONES, & si appellationis vobis vsurpatis ius, cum adolescentibus nihil aduersus magistratum, Senatusque auctoritatem vsquam feceritis: nunc quoque IN POTESTATE SENATVS AC CONSVLVM ESSE. Alias apud eundem auctorem inuenio, IN AVCTORITATE SENATVS ESSE. Vt ecce lib. III. Non esse in AVCTORITATE SENATVS Tribunos militū. Et lib. XXXII. His orationibus perueerunt, VT COSS. IN SENATVS AVCTORITATE FORE, dicerent se se, si idem Tribuni facerent. Legatos etiā Senatus nomine missos ad Antonium, qui nuntiarent, ne oppugnaret Cos. designatum, ne Mutinam obfideret, ne prouinciam deponeretur, ne delectus haberet, ESSET IN SENATVS POPVLIQVE RO. POTESTATE, Cic. Philipp. VI. scribit: quam postremam mandatorū, quæ iis legatis data sunt, clausulam Appian. lib. III. bellor. ciuili. ita conuertit. ΕΠΙ ΤΡΕΨΑΙ (sic enim emendo) ΤΑ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΟΝ ΑΠΑΝΤΑ ΤΗ ΒΟΥΛΗ.**

Interdū etiam Senatus REM INTEGRAM POSTEA REFERRI, decernebat. Cic. Epist. XVI. lib. III. ad Attic. *Senatus decreuerat, NE PRIVS COMITIA HABERENTVR, QVAM LEX LATA ESSET: SI QVIS INTERCESSISSET, RES INTEGRÀ REFERRETVR.* Liu. lib. XXVII. de Tarentinis Senatufconsultū factum in M. Acilij sententiā narrat, vt eorum OPPIDVM PRÆSIDIO CVSTODIRETVR, TARENTINIQVE OMNES INTRA MOENIA CONTINERENTVR: RES INTEGRÀ POSTEA REFERRETVR, CVM TRANQVILLIOR STATVS ITALIÆ ESSET. Idem lib. XXXVI. *Patres rogationem ad populum ferri iusserunt, Vellent, iuberentne cum Antiocho rege, quique seclā eius secuti essent, bellū iniiri: si ea rogatio perlata esset, tum, si ITA VIDERETVR CONSVLIBVS, REM INTEGRAM AD SENATVM REFERRENT.* Item lib. XXXIX. S. C. factum est, vt DE IIS QVOS PRO INDICIBVS COSS. HABVISSENT, INTEGRÀ RES AD SENATVM REFERRETVR. Et aliās eod. lib. *De legionibus verò deportandis, cū de Consulū, Prætorūque exercitibus ageretur, REM INTEGRAM REFERRI, iusserunt.* Plin. Epist. XI. lib. II. PLACVIT, censente Cornuto, REFERRI DE EO, PROXIMO SENATV.

Nonnunquam verò de eo quod relatum erat, placebat nihil decerni, sed ad frequentiore Senatum rem remitti, vt ex Liuii lib. XXXV. patet. Epitome Liuij lib. XIII. *Cynæus legatus à Pyrrho ad Senatum missus petiit, vt componēda pacis causa, rex in urbem reciperetur: DE QVA RE CVM AD FREQUENTIOREM SENATVM REFERRI PLACVISSET, Appius Claudius &c. Literis etiam Catinij & Manlij, qui Hispanias obtinebant, reci-*

tatis, cum ex iis cognitum esset, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, & fociorum agros populari, DE EA RE, ait Liuius lib. xxxix. CONSULTATIONEM INTEGRAM SENATVS AD NOVOS MAGISTRATVS REIECIT. Idem lib. xxvi. Et cum quidam REFERENDVM AD SENATVM censuerent, melius visum, DIFFERRI EAM CONSULTATIONEM, donec proficeretur equites, qui ab Martio literas attulerant.

Ipsiq; adeo Senatores quadoq; censuerunt, NVLLVM DE EO QVOD COSS. RETVLERANT, S. C. FIERI PLACERE. Et ita apud Liuium lib. iii. Claudius censet, NVLLVM PLACERE S. C. FIERI. Cuius sententiam Dionys. Halicarn. lib. xi. plenius enuntiat his verbis: Περὶ δὲ τοῦ πολέμου πάντων ἕμιον, Ω ΒΟΥΛΗ, γινώσκων Σπυδοκίοντι, ΜΗΔΕΝ ΨΗΦΙΖΕΣΘΑΙ ΠΕΡΙ μηδενος ψήφισματος, εως αν Σπυδοκίοντι αι αφηχαι. Et hoc est quod Cic. Epist. xiiii. lib. i. ad Attic. ait, Homines ad xv. Curioni, NVLLVM S. C. FACIENTI, afferunt.

Quæstiones etiam de criminibus, si res ita ferret, vel tempora Reipub. postularent, Senatufconsultis decernebantur. Sic cum in Senatu mentio facta esset, P. Clodium cum veste muliebri deprehensum apud Cæsarem, cum cum Bonæ Deæ à virginibus Vestalibus facta fierent, quæstionem de pollutis sacris decreuisse Senatum Cicero Epist. xiiii. lib. i. ad Attic. & Sueton. in Iul. cap. vi. testantur. Senatum etiam Sp. Posthumio Albino & Q. Martio Philippo Cos. mandasse, vt de clandestinis coniurationibus, & his quæ in sacris Bacchanalium incestu vsa fuerant, inquireret, Liuius lib. xxxix. & Valer. Max. lib. vi. cap. ii. tradunt. Idem Liuius lib. xl. auctor est, cum Galli Transalpini, ad tria milia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello laescentes, agrum à Coss. & Senatu petiissent, vt parati sub imperio populi Ro. essent, Senatum eos excedere iussisse, & Cos. Q. Fulvium QVÆRERE ET ANIMADVERTERE IN EOS, QVI PRINCIPES ET AVCTORES TRANSCENDENDI ALPES FVISSENT. Eodem lib. veneficij, quod in vrbe, propiusve urbem decem millibus passuum, esset commissum, quæstionem C. Claudio Prætori Senatufconsulto decretâ refert: vltra decimū verò lapidē per fora conciliabulæque, C. Manio. Capuæ quoque occultis principum coniurationibus patefactis, cum de his ad Senatum relatam esset, quæstiones decretas, Dictatorēque quæstionibus exercendis dici placuisse, idem lib. ix. scribit. In Senatufconsulto etiā quod ab eodem lib. xxxi. refertur, clausula hæc est: SENATVI PLACERE, QVÆSTIONEM DE EXPIIATIS THESAVRIS EODEM EXEMPLO HABERI, QVOM POMPONIVS PRÆTOR TRIENNIO ANTE HABVSSSET. Idem lib. xxxvii. narrat M. Liuium Dictatorem, magistratu abdicato, in Hetruriam ex S. C. profectum ad QVÆSTIONES HABENDAS, QVI HETRUSCORVM VMBRORVMVE POPVLI, DEFECTIONIS AB ROMANIS AD ASDRVBALEM SVB ADVENTVM EIVS CONSILIA AGITASSENT, QVIQVE EVM AVXILIIS, AVT COMMEATV, AVT OPE ALIQVA IVVSSENT. Similitérque Cn. Seruilius Cos. in Hetruria quæstiones ex S. C. de coniurationibus principum habuisse lib. xxx. refert. Idem lib. xxxii. Q. Minutio mādatur, vt in BRVTIIS QVÆSTIONES DE CONIVRATIONIBVS, QVAS PRÆTOR CVM FIDE CVRAQVE EXERCVSSSET, PERFICERET. Et lib. xxxviii. Ser. Sulpitio Cos. referente, QVEM DE PECVNIIS AB ANTIOCHO REGE CAPTIS QVÆRERE VELLENT, Patres iussisse, Q. TERENTIVM CVLLEONEM PRÆTOREM DE EA RE QVÆRERE.

Quin & ex plebiscito quoq; huiusmodi Quæstiones Senatū mandasse, documento est quod Cic. lib. ii. de Finib. à Senatu Scipioni Consuli ex plebiscito quæstionem decretâ memorat. Liu. lib. xlii. Rogationē Martiam de Liguribus magno consensu plebes sciuit, iussitq; Ex eo plebiscito C. Licinius Prætor CONSVLVIT SENATVM QVEM QVÆRERE EX ROGATIONE VELLENT: Patres, EVM IPSVM QVÆRERE iusserunt.

Interdum & potestas cognoscendi, à Senatu Consulibus dabatur. Testis Liuius lib. xxxix. Cenomanos, qui apud Senatum cōquesti erant, arma sibi à Furio Prætoe adempta, reiectos narrans ad Cos. Emiliū, cui, vt COGNOSCERET STATVERETQVE, Senatus permisit. Post Cæsaris etiam interitum Consulibus Senatufconsulto permillum fuisse Cicero lib. xvi. Epist. ad Attic. scribit, vt DE CÆSARIS ACTIS COGNOSCERENT,

SCERENT, STATVERENT, IVDICARENT. Ad id Senatufconsultum legem accessisse idem auctor est, QVÆ EARVM RERVM QVAS CÆSAR STATVSSSET, DECREVSSSET, EGISSSET COSS. COGNITIONEM DEDIT. In qua Senatufconsultorum specie, horum verborum COGNOSCERE, STATVERE QVE focietas obseruanda est: quæ aliis etiam auctoritatibus firmatur, Liuius lib. xl. de regum legationibus, Nec vltra quicquam ius responsum, quā missuros QVI DE CONTROVERSIIS EORVM COGNOSCERENT, STATVERENTQVE. Et lib. xlv. Senatus, QVI DE FINIBVS COGNOSCERENT, STATVERENTQVE, quinque viros misit. Cicero etiam Epist. xvii. lib. i. ad Attic. ex Sc. promulgatum fuisse scribit, vt de his qui ob iudicandum pecuniam accepissent QVÆRERETVR.

Rupilio quoq; & Lenati Coss. Senatū mandasse, vt IN EOS QVI CVM T. GRACCHO CONSENSERANT, MORE MAIORVM ANIMADVERTERETVR, Valer. Max. lib. iiii. cap. vii. tradit. Eaque est, NOVA QVÆSTIO, qua C. Blossium Cumanum, qui se non comitem modo furoris Gracchi, sed & ducem præbuerat, conterritum in Asiam profugisse, ad hostes se contulisse, pœnasque iustas ac debitas perfoluisse, Cicero in Lælio ait, Eamque quæstionem seuerè Coss. exercuisse Valer. Max. lib. vi. cap. iii. & Plutarch. in Gracchis testantur. Idemque de C. Gracchi amicis decretum, vt ne quis inimicis Reipub. amicus esse vellet, idē Valer. lib. vi. cap. iii. & lib. ix. cap. xii. ostēdit.

Senatufconsultis interdū præmia indicibus, & his qui se sponte deferebant, impunitas proponebatur, vt ex S. C. de Bacchanalibus quod supra retuli, probatur. Appianus lib. i. de bell. ciuil. Afellione Prætoe cæso, Η Σύγκλητος, ait, εκήρυξεν, Εί τις τι τῶν Ασκληπιανος φόνου ἐλήθευεν, ἐλευθέρωσεν, ἀφ' αὐτοῦ δὲ, ἐλευθέρωσεν, Συναγωγῆσι, Ἀδελφῶν. Liuius lib. viii. Ancillæ quæ indicium veneficiorum profecta erat, si fides sibi daretur haud futurum noxæ indicium, consensu Senatus fidem datam narrat. Coniuratione quidem Catilinæ ad Senatum delata, Sallustius in bello Catilin. SI QVIS INDICASSSET DE CONIVRATIONE QVÆ CONTRA REMPV. FACTA ERAT, PRÆMIVM, SERVO LIBERTATEM ET HS. C. LIBERO, IMPVNITATEM EIVS REI, ET HS. CC. Senatū decreuisse, scribit. Plutarch. in Cicer. τῶ Κροτωνιάτη ἡντισταμένης ΑΔΕΙΑΝ, ΕΠΙ ΜΗΝΥΣΕΙ, τῆς βουλῆς. Secundum hanc fidem datam, Dio lib. xxxvii. L. Vettio indici impunitatem concessam: Suetonius verò in Iulio, Q. Curio, qui primus coniuratorū consilia detexerat, præmia publicè constituta: Sallustius item legatis Allobrogum, & T. Volturtio, comprobato eorum indicio, præmia decreta, scribunt. Nec prætermittendum est S. C. quo P. Vatiens cum Senatū nūtiasset, sibi è Præfectura Reatina Romam venienti noctu duos iuvenes cum equis albis dixisse, regē Persen illo die captum esse, in carcerem conici iussus est, QVASI TEMERE DE REPV. LOQVVTVS ESSET. Post verò à Paulo Emilio literis de victoria allatis, cum idem dies constitisset, & agro à Senatu & vacatione donatus est, quemadmodum à Cicerone lib. ii. de Nat. Deor. refertur. Valerius verò Max. lib. i. cap. viii. cum, tanquam maiestatis & amplitudinis Senatus vano sermone contemptorē, in carcerem coniectum ait.

Enimverò GRATIAS AGI iis qui de Reipub. bene meriti erāt, Senatus decernere solebat, siue ciues ij, siue focij & amici essēt. De Ciuibus primū, de aliis deinde agemus. Liuius lib. ii. Quintio Consuli ab Senatu, GRATIÆ ACTÆ, QVOD EIVS OPERA MITIGATA DISCORDIA ESSET. Ab Appio verò eius collega petium est, vt TANTAM CONSVLAREM MAIESTATEM ESSE VELLENT, QVANTA IN CONCORDI CIVITATE ESSE POSSET. Idē lib. xxxviii. Gratias ingentes ab vniuerso ordine Tiberio Graccho actas ait, QVOD REMPV. PRIVATIS SIMVLATIBVS, POTIOREM HABVSSSET. Spurio quoque Ligustino, cui et si stipendia omnia emerita essent, & atas vacationem daret, liberorum que numero se excusare posset, tamen ipse, quoad se quisquam qui exercitus scriberet, idoneum militem iudicaret, alacri animo nomen daturum pro concione dixerat, ex auctoritate Senatus GRATIAS ACTAS, idem Liuius lib. xlii. scriptum reliquit. Quinetiam Varroni à clade Cannensī, cuius ipse magna causa fuerat, superstiti, Romam redeunti obuiā itum frequenter ab omnibus ordinibus, & GRATIAS A SENATV ACTAS, QVOD DE REPV. NON DESPERASSSET, Liuius lib.

xxii. memorat. Hoc significat ille è Cannensis cladis reliquius legatus ad Marcellum verba faciens apud Liuium lib. xxv. cum ait: *Equidem miles nihil unquam dicam de Imperatore eo, cui præferim GRATIAS sciam AB SENATU ACTAS, QVOD NON DESPERAVERIT DE REPVB.* At Valer. Max. lib. iii. cap. iiii. Varro, cum incolumis in urbem rediisset, Senatui gratias egisse ait, QVOD REDIRE VOLVISSET. Silius Italic. lib. x. Liuij verba amplexus est his versibus,

Ergo omne effundit longo iam se agmine vulgus

GRATANTVM, MAGNAQVE ACTVM, SE CREDERE; MENTÈ

Testantur: QVOD FISVS AVIS, SCEPTISQVE SVPERBIS

LAOMEDONTIADVM NON DESPERAVERIT VRBI.

Cicero quoque, ut ipse de se III. & IIII. in Catilin. Orat. prædicat, post detectam Catilinæ coniurationem GRATIÆ A SENATU, VERBIS AMPLISSIMIS ACTÆ. FVERVNT, QVOD EIVS VIRTUTE, CONSILIO, PRVDENTIA, DILIGENTIA, CONIVRATIO PATEFACTA, MAXIMISQVE RESPVB. PERICVLIS LIBERATA ESSET. Hoc etiam nomine Senatui sibi SINGVLARIBVS VERBIS GRATIAS EGISSE, in Orat. pro Sylla ait. De eo quoque Appianus lib. ii. bellorum ciuili. hæc scribit: *Καὶ Σωτὴρ ἔδωκε ἀειφώνως ἀπολλυμένων τῆ πατρὶδι γενέσθαι: Χάριτες τε ἴσαν αὐτῷ ὡς τὸ πλὴν ἐκκλησίαν, ἢ ἐπιμίαι πικρῆναι.* Pari modo cum Antonius post Cæsaris cædem, auctor fuisset Senatui censendi, VT DICTATVRA FVNDITVS E REPVB. TOLLERETVR, scriptumque de ea re S. C. quod fieri vellet, attulisset, ei AMPLISSIMIS VERBIS GRATIAS PER IDEM S. C. ACTAS Cicero Philipp. i. scribit. Valerius etiam lib. iii. cap. viii. refert ex S. C. GRATIAS ACTAS Q. Concidio, qui Catilinæ furore ita consternata Repub. vt ne à locupletibus quidem debita pecuniæ, propter tumultum, pretiis possessionum diminutis, solui creditoribus possent, cum centies atque quinquagies HS summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de vsura, à suis appellari passus erat. Maronis etiam gratias à Senatu actas ob aurum ab illis collatum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret, Liuius lib. v. memoriæ prodidit.

Nec non & focii atque amici, ob eorum merita, GRATIAS A SENATU ACTAS ex aliquot Liuij locis patet. Post Æquos namque, Volscosque fufos & debellatos, cohortibus Latinis, Heincis que, quorum auxilio vsi fuerant, GRATIAS AB SENATU OB IMPIGRAM MILITIAM ACTAS, Liuius lib. iii. narrat. Idem lib. v. *Senatusconsultum factum est, postquam Vcij Romanorum monumenta incenderunt, VT TRIBVNI MILITARES CONCIONE ADVOCATA, PEDITIBVS EQVITIBVSQVE GRATIAS AGERENT: MEMOREM PIETATIS EORVM ERGA PATRIAM DICERENT SENATVM FORE: PLACERE AVTEM OMNIBVS HIS VOLVNTARIAM EXTRA ORDINEM PROFESSIS MILITIAM, ÆRA PROCEDERE.* Neapolitanorum quoque & Pæstianorum legatis dona mittentibus, opemque & auxilium pollicentibus, GRATIAS A SENATU ACTAS idē lib. xxii. auctor est. Atheniensibus itidem & Ptolemæo regi a SENATU GRATIAS ACTAS, idem lib. xxxi. scribit. Idem lib. xl. Pisanis agrum pollicentibus SENATVM GRATIAS EGISSE refert. Vniuersum etiam Senatui censuisse GRATIAS AGENDAS IIS CIVITATIBVS, quæ M. Tullium solum vertentem excepissent, ipsemet in Orat. pro domo sua ita scribit: *Denique vniuersus Senatus, multò antequam est lata lex de me, GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBVS IIS QVÆ M. TVLLIVM, tantumne? imò etiam, CIVEM OPTIME DE REPVB. MERITVM RECEPISSENT.* Qua de re hæc Plutarchus in Cicerone, *Ἡ δὲ σύγκλητος ἀμειλιχῶς ἀεὶς τὸν δῆμον, ἔρχαθεν, ΕΠΑΙΝΕΘΗΝΑΙ ΤΑΣ ΠΟΛΕΙΣ, ΟΣΑΙ ΤΟΝ ΚΙΚΕΡΩΝΑ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΦΥΓΗΝ ΕΘΕΡΑΠΕΥΣΑΝ.* Idem Cicero in Orat. post reditum in Senatu, etiam illud decreuisse Senatui ait, VT AGERENTVR GRATIÆ IIS, QVI EX MVNICIPIIS VENISSENT, PRIMO DIE PROMVLGATIONIS: SIMVLQVE VT ROGARENTVR, VT PARI STUDIO CONVENIRENT RELIQVIS DIEBVS, CVM LEX EADEM RVRSVS AD POPVLVM REFERENDA ESSET.

Gratis

Gratis verò interdum laudes miscebant, amplissimisque verbis Senatus quandoque collaudabat eos, quorum forti ac fideli opera vli erant. Sic L. Flaccum & C. Pontinum Prætt. QVOD EORVM OPERA FORTI, FIDELIQVE CICERO IN DETEGENDA CONIVRATIONE CATILINÆ VSVS FVISSET, LAVDATOS ESSE, atque etiam C. Antonio Cos. LAVDÈM IMPERTITAM, QVOD EOS, QVI CONIVRATIONIS ILLIVS PARTICIPES FVISSENT, A SVIS ET REIPVB. CONSILIIS REMOVISSET, Cicero III. in Catilin. Orat. scribit. Sic Iulio Cæsari, QVOD IS IN PRÆTVRA MVLTITVDINÈM sponte & vltro confluentem, operamque sibi in afferenda dignitate tumultuosius pollicètem COMPESCUISSÈT, SENATVS per primores viros GRATIAS EGIT, accitumque in Curiam, ET AMPLISSIMIS VERBIS COLLAVDATVM, in integrum restituit, inducto priore decreto, quo eum Reipub. administratione summouerat: vt à Sueton. in Iulio cap. xvi. literis proditum est. Liuius etiam lib. xlii. Sp. Ligustinum à Consule MVLTIS VERBIS COLLAVDATVM fuisse scribit. Iudices quoque qui de pollutis à Clodio sacris quærebant, cum præsidium postulassent, LAVDATOS A SENATU Cic. Epist. lib. ad Attic. memorat. Habemus porò egregia collaudationum exempla in iis sententiis quas de Bruto, Lepido, Egnatuleio, & Sex Pompeio Cn. F. Cicero Philipp. iii. v. x. & xiii. dicit. Ac ne se præteritos aduocati querantur, cum Plinius & Tacitus Marium Priscum, aduersus quem Afris adesse à Senatu iussi erant, repetundarum reum peregrissent, Cornutum Cos. designatum, postquam de pœna Marij censuisset, in fine sententiæ adiecisse, Plin. Epist. xi. lib. ii. ait, QVOD AMBO INVNCTA ADVOCATIONE DILIGENTER FORTITERQVE FVNCTI ESSENT, ARBITRARI SENATVM, ITA EOS FECISSE, VT DIGNVM MANDATIS PARTIBVS FVERAT. Post Cæcilium quoque Clasticum ab eo reum peractum, Senatusconsulto quod de eo factum est, INDVSTRIAM, FIDEM, CONSTANTIAM SVAM PLENISSIMO TESTIMONIO COMPROBATAM, ait Epist. ix. lib. iii.

Honores etiam à Senatu peregrinis, quorum opera Reipub. vsui, adiumentove rebus gerendis fuerat, habebantur. Liuius lib. xxii. *Eos qui Cannisum perfigerant, mulierculæ nomine Bussa, genere clara ac diuitiis, manibus tantum tectis que à Cannisinis acceptos, frumento, veste, viatico etiam iunxit. Pro qua ei munificentia, postea bello perfecto, AB SENATU HONORES HABITI SVNT.* Mutine quoque, ex Libyphœnicum genere (de quo lib. xxxv. agit) *si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in Senatum introductis, HONORES OMNIBVS, ad exoluendam fidem Consulibus, HABITOS, lib. xxvii. scribit.*

Et quoniam in Senatusconsulta honorifica ingressi sumus, adiungam quæ in honorem Augusti, siue priuati adhuc, siue Imperatoris, Senatusconsulta facta accepimus, eaque simul omnia congeram. De priuato quidem hæc legimus in Epitome Liuij lib. cviii. *C. Cæsari, qui pro Repub. arma sumpserat, PROPRAETORE IMPERIVM A SENATU DATVM EST, CVM CONSVLARIBVS ORNAMENTIS: adiectumque, VT SENATOR ESSET.* Quæ de S. C. Dio lib. xlv. refert. Id in Ciceronis sententiâ factum ex his sententiis colligimus, quas ille Philipp. v. & xiiii. dicit, quæ Dioni magnam lucem adferunt. *Censet autem Philipp. v. Imperium ei dandum, sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non poterat, placetque ei, EVM ESSE PROPRAETORE, EO IVRE QVO QVI OPTIMO: deinde, QVOD IS PROPRAETOR SVMMO REIPVB. TEMPORE MILITES VETERANOS AD LIBERTATEM POPVLI RO. COHORTATVS ESSET, EOSQVE CONSCRIPSISSET: QVODQVE LEGIO MARTIA ET QVARTA EO DVCE ET AVCTORE REMPVB. DEFENDISSET, EVM SENATOREM ESSE, SENTENTIAMQVE LOCO PRÆTORIO DICERE, EIVSQVE RATIONEM, QVEMCVMQVE MAGISTRATVM PETERET, ITA HABERI, VT HABERI PER LEGES LICERET, SI ANNO SVPERIORE QVÆSTOR FVISSET. MILITIBVS VERO QVI EIVS HORTATV LI-*

y iij

BERTATEM POPVLI RO. AVCTORITALEMQUE SENATVS DEFENDERANT, HIS LIBERISQUE EORVM MILITIE VACATIONEM ESSE, QVANTAMQUE PECVNIAM MILITIBVS SINGVLIS C. CÆSAR POLLICITVS ESSET, TANTAM DARI. Velleius verò Patercul. lib.ii. Senatũ iussisse scribit, C. Cæsarem honoratum equestri statua (qui honor non alijs per CCC. ante annos, quàm L. Sylla & Cn. Pompeio contigerat) PROPRAETORE, VNA CVM CONSVLIBVS. DESIGNATIS HIRTIO ET PANSA, BELLVM CVM ANTONIO GERERE: Sueton. in Octauio cap. ix. *Veteranos simul in suam ac Reipub. auxilium, quanta potuit largitione contraxit, iussusque comparato exercitui PROPRAETORE PRÆESSE, ET CVM HIRTIO AC PANSA qui Consulatum susceperant, D. BRVTO. OPEM FERRE:* Plinius Appianus & præterea quæ Ciceronis sententiis continentur, hæc lib. iii. Bellor. ciuil. decreuisse Senatũ, ait, ἐπιχρυσόν τε αὐτῷ εἰκόνα τεθῆναι; καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν εἰσφέρειν ἐν τοῖς ἰπατικαῖς ἡδῆ, καὶ τὴν ἰπατεῖαν αὐτῶν μετένειναι τῷ νόμου θάρατον ἔτων δέκα. ἐκτε τῷ δήμῳ δοθῆναι τοῖς τέλεισι τοῖς εἰς αὐτὸν ὑπὸ Ἀγριππῆ μεταστάσει, ὅσον αὐτοῖς ὁ Κάσαρ ἔδωκεν ἐν τῇ νίκῃ δώσθαι ὑπέσχετο. Dio verò lib. xlv. decreuisse Senatũ refert, εἰκόνα, καὶ τὸ βουλευθῆν ἐν τοῖς τεταμεινῶσι. τά τε ἄλλα ἀρχαῖς θάρατον τῷ νόμῳ μετένειναι αὐτῶν. Addit etiam post Mutinense prælium Cæsarem cum Hirtio & Pansa Cofs. Imperatorem appellatum à Senatu. Et lib. xlvj. de eo loquens, ταῖς δὲ δι τιμῆς ταῖς ὑπατικαῖς ἐκείσιν, ὥστε καὶ γνώμην ἐν τοῖς ἰπατεῖαισιν ἰδίῃ τιθεῖσθαι. Et cum ne his quidem contentus esset, Patres στρατηγὸν τε αὐτῶν ἐν τοῖς καίτοις, καὶ μὴ τῶν ὑπερτον ἀρεθῶν ἐπιφύσειαντο. Quæ verba ita Xylander interpretatus est, quasi Dio Senatũ centuississe scripserit, vt Prator proximè, ac deinde Consul, Octauius crearetur. Mihi memoria tenenti Ciceronem scripssisse in L. Pisonem, ΜΕ CVM QVÆSTOREM IN PRIMIS, Aedilem priorem, Pratorem primũ cunctis suffragiis populus Ro. faciebat, homini ille non generi honorem illum deferrebat, aliãc Dionis, an Senatus mens fuerit, videtur in dubium non temere vocari posse.

Postquam verò rerũ potitus est, ei cognomen Augusti à Senatu delatũ cõstat. Idquẽ eũ Suetonius in eius vita cap. vii. assumpsisse Munatij Planci sententia, scribit, cum quibusdam censentibus Romulũ appellari oportere, quasi & ipsum cõditorem urbis, prius analuisset vt Augustus potius vocaretur, non tantũ nouo sed etiam ampliore cognomine. Quod & Dio lib. liiij. penè verbum verbo in Græcum sermionem conuertit. Velleius Patercul. lib. ii. de Augusto. Quod cognomen illi viro, Planci sententia, consensus vniversi Senatus populique Ro. indidit. Cornelius lib. de die Natali cap. xvii. Munatij Planci sententia, à Senatu ceterisque ciuibus ita appellatum scribit, A. D. xv. Kal. Februarij, se scptimũ, & M. Vipsano Agrippa Cofs.

Honori quoque eius Imperatoris à Senatu datum est, vt Augustus vocaretur is mensis, qui antea Sextilis vocabatur. Cuius Senatusconsulti ipsamet verba ex Macrobij lib. i. Saturnal. cap. xii. apponam. CVM IMPERATOR CÆSAR AVGVSTVS MENSE SEXTILI ET PRIMVM CONSVLATVM INIERIT, ET TRIVMPHOS TRES IN VRBEM INTVLERIT, ET EX IANICVLO LEGIONES DEDVCTÆ, SECVTÆ SINT EIVS AVSPICIA AC FIDEM: ET ÆGYPTVS HOC MENSE IN POTESTATEM POPVLI RO. REDACTA SIT: FINISQUE HOC MENSE BELLIS IMPOSITVS SIT: ATQUE OB HAS CAVSAS HIC MENSIS HVIC IMPERIO FELICISSIMVS SIT, AC FVERIT: PLACERE SENATVI, VT MENSIS AVGVSTVS APPELLARETVR.

Hoc amplius, PATRIS PATRIÆ cognomen, in Curia, Senatus ei, vt Sueton. in eius vita cap. lvii scribit, detulit, neque decreto neque acclamatione, sed per Valerium Messalam, mandantibus cunctis, illis verbis, quæ superiore libro transcripsi. Et ita Ouidius eum consalutat, lib. ii. Factor.

SANCTE PATER PATRIÆ: tibi Plebs, tibi Curia nomen

Hoc dedit: hoc dedimus nos, tibi nomen, Eques.

Res tamen antè dedit: serò quoque vera tulisti

Nomina: iam pridem tu pater orbis eras.

Hoc

Hoc tu per terras, quod in aethere Iuppiter alto.

Nomen habes, HOMINVM TV PATER, ille Deũm.

Et aliàs eod. lib.

Et bene nos, benete, PATRIÆ PATER OPTIME CÆSAR.

Valer. Max. lib. vii. cap. vii. *Diuis Augustus in bona paterna ire decreto suo iussit: PATRIS PATRIÆ animo vsus.*

Enimvero hanc Patris Patriæ appellationem primus meruisse fertur Cicero: Quapropter Plinius eum ita lib. vii. cap. xxx. salutat, SALVE PRIMVS OMNIYV PARENIS PATRIÆ APPELLATE, Cicero in Pifo. *Me Q. Catulus princeps huius ordinis, & auctor publici consilij, frequentissimo Senatu, PARENTEM PATRIÆ NOMINAVIT.* Idem pro Sextio. *Me ille absentem, vt patrem, deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alij sepe in Senatu PATREM PATRIÆ NOMINARANT.* Præter Catulum enim Catonem quoque eum hoc honore affecisse, Appian. lib. ii. bellor. ciuil. ita scribit: Κάππος δ' αὐτὸν καὶ Πατέρα τῆς Πατρίδος προσεσηρέυσαντος, ἐπεβόησεν ὁ Δῆμος. Καὶ δοκεῖ πῖον ἢ εὐφημία ἀπὸ Κικέρωνος ἀρχαῖ μὲν περὶ εὐθελθεῖν ἐς τὸν νόμῳ. Αὐτοκράτορα τοῦς φανομένους ἀξίους: quod ille è Plutarchi Cicerone mutuatus est. Sic enim ille de Catone: Καὶ τὴν Κικέρωνος ὑπατεῖαν οὐτως ἢ φα τῷ λόγῳ μεγάλην δημηγορήσας, ὥστε τιμῆς αὐτῷ τῶν πῶποτε μεγάλης ἠφίστασθαι, καὶ προσεσηρέυσαι Πατέρα Πατρίδος. Πρῶτῳ γὰρ ἐκείνῳ δοκεῖ τῷ κερθῶν ἀρχαῖ, Κάππος αὐτὸν οὐτως ἐν τῷ δήμῳ προσεσηρέυσαντος.

Nec verò vnum hoc à formulis nostris elogium feret ille eloquentiæ parens, in quem Dij atque homines omnia ornamenta congefserunt. Sollemnibus namque Senatusconsultorũ verbis ei mortuo parètare, & has Manibus eius inferias dare libet. Itaque honorifica de eo, postquam inimicorum factione vrbe pulsus est, facta S. C. in ordinem cogam. Senatus certè tum cum ille, inuidiæ cedès, vrbe excessit, luctum ac mœrorem suũ vestis mutatione declarandum ducens, L. Mummius de Repub. referente VESTEM, PRO EIVS SALVTE MVLTANDAM CENSVIT: quemadmodum ipsemet Orat. pro Sextio & post redit. in Senatũ scribit. Plutarch. in Cicero. *Ἐπέτα τῆς βουλῆς σωελέθους, ὅπως ἠφίστατο, τὸν δὲ μόν, ὡς ὅτι πένθεσι, ΜΕΤΑΒΑΛΕΙΝ ΤΑ ΙΜΑΤΙΑ.* Dio lib. xxxviii. Καὶ ὁ Νίνιος τότε ἄλλα αὐτῷ σιμήρετο, καὶ ΤΗΝ ΕΣΘΗΓΑ τῷ πλήθει, ὡς ὅτι καὶ κοινῇ συμφορῇ ΜΕΤΑΒΑΛΕΙΝ, παρήνευε. Quod ipse laudibus in caelum effert in Sextiana his verbis. *Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro vno ciue & bonos omnes priuato consensu & vniuersum Senatũ publico consilio mutasse vestem:* Decreuit deinde Senatus, (quod de se vno post hominum memoriam decretum gloriose prædicat) VT QVI PROVINCIAS CVM IMPERIO OBTINERENT, QVI QVÆSTORES LEGATIQUE ESSENT, SALVTEM ET VITAM EIVS CVSTODIRENT.

Exeris etiã nationibus SALVTEM eius, vt CIVIS OPTIMI ET CONSERVATORIS REIPVBE. A SENATV COMMENDATAM, ex eo ipso didici. Sic enim ille in Paradox. *Ego semper ciuis eram, & tũm maxime, cũm MEAM SALVTEM SENATVS EXTERIS NATIONIBVS, VT CIVIS OPTIMI, COMMENDABAT.* Idem in Pisonè. *Me idem Senatus EXTERIS NATIONIBVS, ME LEGATIS, MAGISTRATIBVS, QUE NOSTRIS auctoritate sua, CONSVLARIBVS LITERIS, non, vt tu nuper dicere ausus es, orbatum patria, sed, vt Senatus illa ipso tempore appellauit, CIVEM CONSERVATOREM REIPVBE. COMMENDAVIT.* Vt autem nullum vnquam ciuẽ, præter Ciceronem, nationibus exteris commendasse Senatũ, legimus, ita vnus post hominum memoriam Regis, salutem Senatũ commendasse ab eodem Cicerone literis proditum est. Ei enim Ciliciam pro consule obtinenti, Senatũ SALVTEM REGIS ARIOBARZANIS, nouo & ante eam diem inaudito Senatusconsulti genere, COMMENDASSE, quod nunquam aliàs regis cuiusquã causa factum fuerat, ipsemet Epist. ii. lib. xv. Famil. scribit his verbis. *Cũm enim vestra AVCTORITAS INTERCESSISSET, VT EGO REGEM ARIOBARZANEM εὐσεβῶς & φιλορωμαίων ΤΥΕΡΕΡ, EIVSQUE REGIS SALVTEM, ET INCOLVMITATEM REGNI DEFENDEREM, REGI, REGNOQUE PRÆSIDIO ESSEM, adiunxissetque, SALVTEM EIVS REGIS POPVLO SENATVIQUE MAGNÆ CVRÆ ESSE,*

quod nullo unquam de rege decretum esset à nostro ordine. Et Epist. III. eiusdem libri: *Regem Ariobarzanem, cuius salutem a senatu te auctore commendatam habebam, à presentibus insidiis necopinantem liberaui.* Hoc amplius, ut ad Ciceronem redeam, SENATVM GRATIAS AGENDAS CENSUISSE CIVITATIBVS IIS, QVÆ M. TVLLIVM CIVEM OPTIME DE REPVB. MERITVM RECEPISSENT, suprà demonstrauimus.

DE REDITV verò Ciceronis, ipsismet Calend. Ianuar. frequentissimo Senatu Cofs. ambo P. Lentulus & Q. Metellus retulerunt: Et Metellus quidem, INIMICITIAS SIBI CVM CICERONE EX REIPVB. DISSENSIONE SVSCEPTAS PATRIBVS SE CONSCRIPTIS, *dixit*, ET TEMPORIBVS ET REIPVB. PERMISSVRVM. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, *dixit*, NIHIL DE CICERONE ACTVM ESSE IVRE, NIHIL MORE MAIORVM, NIHIL LEGIBVS: NON POSSE QVEMQVAM DE CIVITATE TOLLI SINE IVDICIO: DE CAPITE NON MODO FERRI, SED NE IVDICARI QVIDEM POSSE, NISI COMITIIS CENTURIATIS: VIM FUISSE ILLAM, FLAMMAM QVASSATÆ REIPVB. PERTVRBATORVMQVE TEMPORVM, IVRE, IVDICIISQVE SVBLATIS: MAGNARERVM COMMVTATIONE IMPENDENTE, DECLINASSE PAVLVVM, CICERONEM, ET SPE RELIQVÆ TRANQVILLITATIS PRÆSENTES FLVCTVS, TEMPESTATEMQVE FVGISSE: QVARE, CVM ABSENS REMPVB. NON MINVS MAGNIS PERICVLIS, QVAM QVODAM TEMPORE PRÆSENS LIBERASSET, NON RESTITVI EVM SOLVM, SED ETIAM ORNARI A SENATV DICERE. ITA DE CICERONE CLODIVM SCRIPSISSE QVÆ SCRIPSISSET, IIS VERBIS, REBVS, SENTENTIIS, VT ETIAMSI IVRE ESSET ROGATVM, TAMEN VIM HABERE NON POSSET. QVARE EVM QVI NVLLA LEGE ABESSET, NON RESITVI LEGE, SED REVOCARI SENATVS AVCTORITATE OPORTERE. Quæ Cottæ sententia ita uti suprà scriptum est, à Cicerone in Orat. pro Sextio concipitur. At in Orat. pro Domo sua paulò aliter, hisce verbis: *Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Ianuar. vir prudentissimus. & cum Reipub. cum mihi, tum etiam veritatis amicissimus L. Cotta, qui legē de meo reditu ferendā non censuit: qui, me consulvisse Reip. cessisse tempestat, amiciorē vobis, ceterisqve civibus, quam mihi ac meis extitisse: vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, novoqve dominatu pulsū esse, dixit: nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse iure scriptum, aut posse valere: omnia contra leges, moremque maiorum temere, turbulente, per vim, per furorē esse gesta. Quod si illa lex esset, nec referre ad senatū consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum vtrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, discerni, ne illa, quæ nulla esset, esse lex iudicaretur.* Postea rogatus sententiam Cn. Pompeius, approbata laudatæque Cottæ sententia, *dixit*, SE SE OTII CICERONIS CAUSA, VT OMNI POPVLARI CONCITATIONE DEFVNGERETVR, CENSERE, VT AD SENATVS AVCTORITATEM, POPVLI QVOQVE RO. BENEFICIVM ERGA CICERONEM ADIVNGERETVR. Cum omnes certatim alius alio grauius atque ornatus, de Ciceronis salute dixissent, fieretque sine vlla varietate discessio: surrexit vnus è Tribunis pl. NOCTEMQVE SIBI AD DELIBERANDVM POSTVLAVIT. Ita discessum est: consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos Senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil nisi de eo, cum omni mora, ludificatione, calumnia Senatus auctoritas impediretur. Tandem Sc. factum est, VT LEX AD POPVLVM DE CICERONIS REDITV FERRETVR. Ex hoc Sc. Lentulus Cof. Populum rogauit, VELLENT IBERENT CICERONEM ROMAM VENIRE. Acute enim Lentulus, ne Clodianam legem pro lege habere videretur,

retur, non ita tulit, VT CICERONI ROMAM VENIRE LICERET, sed, VT CICERO VENIRET. Cuncta verò ex Italia Consulibus voce & literis excitatos, ut QUI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, AD CICERONEM RESTITVENDVM VENIRENT, iā antefatis superque probauimus. Ita cum incredibilis multitudo, Romam, & penè Italia ipsa venisset, Lentulus Consul Senatum in Capitolium vocauit, & cum ccccx. Senatores essent, magistratūque omnes adessent, vno duntaxat dissentiente, REMP. CICERONIS CONSILII SVSCEPTAM, grauius verbis, & plurimis Senatus iudicauit. Eadem ut à principibus ciuitatis in concione, postero die dicerentur, Lentulus Consul curauit: egit etiam ipse ornatissime causam Ciceronis, perfecitque, adstante atque audiēte Italia tota, vt nemo cuiusquam vocem acerbam atque inimicam Ciceroni posset audire. Cn. quoque Pompeium & in Senatu & apud vniuersum populū Ro. dixisse, SALVTEM REIPVB. ET CONSERVATAM PER CICERONEM, ET CONINGTAM ESSE CVM EIVS SALVTE Cic. Oratio. post redit. in Senatu scribit. Decreta deinde facta idem pro Sextio ita persequitur: DECREVISTIS, NE QVIS DE COELO SERVARET, NE QVIS MORAM VLLAM ADFERRET: SI QVIS ALITER FECISSET, EVM PLANE EVERSOREM REIPVB. FORE. IDQVE SENATVM GRAVISSIME LATVRVM, ET VT STATIM DE FACTO EIVS REFERRETVR: ET NISI DIEBVS QVINQVE, QVIBVS AGI DE EO POTERAT, NON ESSET ACTVM, VT IN PATRIAM CICERO REDIRET, DIGNITATE OMNI RECUPERATA. Decretum præterea fuisse eodem tempore à Senatu, ibidem, ait, VT HIS, QVI EX TOTA ITALIA, SALVTIS EIVS CAUSA CONVENERANT, AGERENTVR GRATIÆ. ATQVE VT IDEM AD RES REDEVNTES VT VENIRENT, ROGARENTVR. Idem in Orat. post reditum in Senatu. DECREVISTIS, ait, NE QVIS VLLA RATIONE REM IMPEDIRET: QVI ID IMPEDISSET, GRAVITER MOLESTE QVE LATVROS: ILLVM CONTRA REMPVB. SALVTEMQVE BONORVM, CONCORDIAMQVE CIVIVM FACTVRVM, ET VT AD VOS EA STATIM REFERRENTVR, MEQVE ETIAM SI DIVTIVS CALVMNIARENTVR, REDIRE IVSISTIS. Quid? VT AGERENTVR GRATIÆ QVI E MVNICIPIIS VENISSENT, Quid? VT AD ILLAM DIEM RES CVM REDIISSENT, ROGARENTVR, VT PARI STUDIO CONVENIRENT? Quorum locorum collatio, lucis aliquid adferet postremæ clausulæ, quæ in quibusdam codicibus asterisco, seu mutila & luxata notatur. Ad extremū, ea lex quam Lentulus Cof. promulgarat, Comitibus Centuriatis, cum eorum suffragiis perlata est.

De domo verò Ciceronis, quæ à Clodio diruta & consecrata fuerat, Senatus sententiam Bibuli sequutus decreuit, VT DE EIVS DOMVS RELIGIONE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR. Posteaque, DOMVM EAM, IVDICIO PONTIFICVM, RELIGIONE LIBERATAM VIDERI, censuit. Additum, VT EX ERARIO, PECVNIA PVBLICA, ÆDIFICARETVR, Cic. in Pison. & de Haruspice. respons. scribit. Senatum etiam Plutarch. in Cicero decreuisse narrat, Τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὰς περὶ αὐτῆς Κλαύδιος διαφθέρει, τὰ δὲ δημοσίαις ἀνασκευάζει. Negotium præterea datum est Magistratibus, CVRARENT, VT SINE VI CICERONI ÆDIFICARE LICERET. Deinde, cum saxis, ignibus & ferro Clodius vestitatem eis ædibus intulisset, decreuit Senatus, EOS QVI ID FECISSENT, LEGE DE VI, QVÆ EST IN EOS, QVI VNIVERSAM REMPVB. OPPVGNASSENT, TENERI: Decretū quoque est, QVI DOMVM EIVS VIOLASSET, CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM. Hinc est quod Orat. de Haruspice. respons. ait, *Nego vlllo de opere publico, de monumento, de templo, tot Senatus extare consulta, quot de mea domo, quam SENATVS vnā post hanc urbem constitutam, EX ERARIO ÆDIFICANDAM, A PONTIFICIBVS LIBERANDAM, A MAGISTRATIBVS DEFENDENDAM, A IVDICIBVS MVNIENDAM, putaret.*

Hæc me Senatusconsultorum species admonet, ne de C. Cæsare taceam. Is enim

Plinius lib. xxxv. cap. xviii. scribit. Id quod eius monumento, teste Plin. Epist. vi. lib. viii. inscriptum erat, his verbis, quæ hodiè que lapidi incisa, Romæ conspiciuntur. HVC SENATVS, OB FIDEM PIETATÈMQVE ERGA PATRONOS, ORNAMENTA PRÆTORIA DECREVIT, ET HS CENTIES QVINQVAGIES, CIVIS HONORE CONTENTVS FVIT. Sueton. in Claud. cap. xxviii. Sed ante omnes Narcissum ab epistolis, & Pallantem à rationibus: quos decreto quoque Senatus, nō premis modo ingentibus, sed & QVÆSTORIIS, PRÆTORIISQVE ORNAMENTIS ORNARI, libenter passus est. Tacitus lib. xii. Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Cæsar, PRÆTORIA INSIGNIA, ET CENTIES QVINQVAGIES SESTERTIVM, CENSUIT DESIGNATVS BAREA SORANVS. Additum à Scipione Cornelio, GRATIS PVBLICE AGENDAS, QVI REGIBVS ARCADIE ORTVS, VETERRIMAM NOBILITATEM VSVI PVBLICO POSTPONERET, SEQVE INTER MINISTROS PRINCIPIS HABERI SINGERET. Asseneravit Claudius, CONTENTVM HONORE PALLANTEM, intrapriorem paupertate subsistere. Et fixū est are publico Senatusconsultū, quo, libertinus sestertij ter milies possessor, ANTIQVE PARSIMONIÆ LAVDIBVS CVMVLABATVR. Sed quid moror ipsamet Senatusconsulti de ea re facti verba proferre? Ea sunt à me ex Plin. Epist. vi. lib. viii. contexta, & in vnum quasi corpus composita, in hunc modum: PLACERE NON EXHORTANDVM MODO, VERVMETIAM COMPELLENDVM AD VSVM AVREORVM ANNVLORVM. PALLANTIS NOMINE GRATIAS AGI CÆSARI, QVOD ET IPSE CVM SVMMO HONORE MENTIONEM EIVS PROSEQVTVS ESSET, ET SENATVI FACILTATEM FECISSET TESTANDI ERGA EVM BENEVOLENTIAM SVAM, VT PALLAS SINGVLARIS FIDEI, SINGVLARIS INDVSTRIÆ FRVCTVM MERITISSIMO FERAT. ET CVM SENATVI POPVLOQVE ROM. LIBERALITATIS GRATIOR REPRESENTARI NVLLA MATERIA POSSET, QVAM SI ABSTINENTISSIMI, FIDELISSIMIQVE CVSTODIS PRINCIPALIVM OPVM, FACILTATES ADIVVARE CONTIGISSET: VOLVISSE QVIDEM SENATVM CENSERE, DANDVM EX ÆRARIO SESTERTIVM CENTIES QVINQVAGIES, ET QVANTO AB HVIVSMODI CVPIDITATIBVS REMOTIOR EIVS ANIMVS ESSET, TANTO IMPENSIVS PETERE A PVBLICO PARENTE, VT EVM COMPELLERET AD CEDENDVM SENATVI. SED CVM PRINCEPS OPTIMVS, PARENSQVE PVBLICVS, ROGATVS A PALLANTE, EAM PARTEM SENTENTIAE QVAE PERTINEBAT AD DANDVM EI EX ÆRARIO CENTIES QVINQVAGIES SESTERTIVM, REMITTI VOLVISSET: TESTARI SENATVM, ET SE LIBENTER AC MERITO HANC SVMMAM INTER RELIQVOS HONORES, OB FIDEM DILIGENTIAMQVE PALLANTIS, DECERNERE COEPISSE: VOLVNTATI TAMEN PRINCIPIS SVI, CVI IN NVLLA RE FAS PVTARET REPVGNARE, IN HAC QVOQVE RE OBSEQVI. VTIQVE CVM SIT VTILE, PRINCIPIS BENEVOLENTIAM, PROMPTISSIMAM AD LAVDEM PRÆMIAMQVE MERENTIVM, INLVSTRARI VBIQVE, ET MAXIME IIS LOCIS, IN QVIBVS INCITARI AD IMITATIONEM, PRÆPOSITI RERV M EIVS CVRÆ, POSSENT: ET PALLANTIS SPECTATISSIMA FIDES, ATQVE INNOCENTIA, EXEMPLO PROVOCARE STVDIVM TAM HONESTÆ AMVLATIONIS POSSET: EA QVÆ QVARTO KALEND. FEBRVAR. QVÆ PROXIMÆ FVissent, IN AMPLISSIMO ORDINE OPTIMVS PRINCEPS RECITASSET, SENATVSQVE CONSVLTA DE HIS REBVS FACTA, IN ÆS INCIDERENTVR, IDQVE ÆS FIGERETVR AD STATVAM LORICATAM DIVI IVLII. Reliqua eiusdem farinae Senatusconsulta, quæ à togatis posteriorū temporū mancipiis, vel terrore, vel adulatio expressit, silentio præterire mihi non est quod quisquam iure succenseat. Nā quæ sub iugum Imperatorū missi, à maiorū virtute & gravitate degenerantes, fractis animis, Patres Cōscripti decreverūt, mei stomachi nō esse confiteor, testere licet, signate Quirites. Ea qui volēt ē Tacito, Suetonio, Dione, Lampridio & Spartiano petēt. Ad ea quæ publica S. P. Q. R. forma percussa, restant Senatusconsulta regrediamur, & in honore Matronarū facta Senatusconsulta attingamus. *Martii Coriolanum patriam oppugnare*

ignave conantem cum Veturia mater & Volumnia uxor à proposito & incepto deduxissent, precibusque ab eo impetrassent, ne nefarium opus exequeretur, Senatus in earum honorem, Matronarum ordinem honorificentissimis decretis ornandum existimavit. Sanxit namque, VTI FEMINIS SEMITA VIRI CEDERENT, VETVSTISQVE AVRIVM INSIGNIBVS, NOQVVM VITTE DISCRIMEN ADIECIT. PERMISIT quoque his PVRPVREA VESTE ET AVREIS VTI SEGMENTIS. Super hæc ÆDEM ET ARAM FORTVNÆ MVLIBRI EO LOCO, QVO CORIOLANVS EXORATVS FVERAT FACIENDVM CVRAVIT, Memorem beneficij animum suum, exquisito religionis cultu testando. Valerij Maximi verba sunt hæc lib. v. cap. ii. nihil addo de meo. Breuius, Senatum censuisse, Dionys. Halicarnass. lib. viii. scribit; Ταῖς γυναιξίν, ἐπιταγοῦν τε ἀπὸ δόξης τῆς παρθενίας, πάλαι δημοσίᾳ γραφῇ μνήμην διορίζεται ἐκ τῶν ἐπιγορευμάτων αἰώνιον, καὶ γὰρ ἐξ ἑσθῆος, καὶ ἀπὸ αὐταῖς λαβούσας ἡδίστον τε καὶ τιμιώτατον ἔσθαι μέλλει. Cui consenties, Plutarchi in Coriolano: Ἐπιταγοῦν δὲ, inquit, βουλῆς ὅτι αἰεταῖς ἀξιώσασιν γυναιξὶν καὶ εὐδαιμονίᾳ καὶ χάριτι, ἢ τὸ ποιεῖν καὶ παρασχέειν τοὺς ἀρχοντας, ἢ ἐξίσταν ἄλλο, ἢ τὸ ἄλλοις ἰσομετρίᾳ ἰσοῦν ἢ ἀριστοῦσθαι. Hoc & Liuius lib. iii. perstringens, non inuidisse laudes suas mulieribus viros Romanos, ait: Monumentūque quod esset, Templū FORTVNÆ MVLIBRI ædificatū, dicatūmq; esse. Quinetiā cum ad craterā aurēā, quæ donum Apollini Delphos portaretur, matronæ aurum & omnia ornamenta sua in ærarium detulissent, grata ea res, vt quæ maximè Senatui vnquam fuit, honoremque, ait, Liuius lib. v. ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, VT PILENTO AD SACRA LVDSQVE, CARPENTIS FESTO PROFESTOQVE VTERENTVR: Eodē etiam libro tradit, cum in publico deesset aurum, ex quo merces Gallis pacta, quæ erat mille pondo auri, redigeretur, Matronas suum contulisse, vt sacro abstineretur: ob eamque rem iis GRATIAS ACTAS, HONOREMQVE ADDITVM, VT EARVM SICVT VIRORVM, POST MORTEM SOLLEMNIS LAVDATIO ESSET: Iam quod de Cāpanis mulieribus Vestidia Oppidia, & Cluvia Facula, quarū altera, dū Capua obfideretur, quotidie pro salute Ro. exercitus sacrificauerat, altera captis militibus Ro. alimenta subministrare non destiterat, vrbe illa opprēssa, Senatum, Valer. lib. v. cap. ii. scribit, HIS LIBERTATEM ET BONA RESTITVISSE, ET SI QVID AMPLIVS PRÆMI PETIISSENT, LIBENTER SE DATVRVM ASSERVASSE; id ex eo Sc. quod supra è Liuij lib. xxi. cōscriptū, clarius liquet.

Porro summo se honore, maximoque beneficio affectos censebant Reges, quos Senatus eo nomine appellasset: idque in magna gloria & laude ponebatur, nec magnificentius vel præclaris quidquam illis accidere poterat. Cicero pro Deiotaro: REX QVEM SENATVS HOC NOMINE HONORIFICENTISSIMIS, SÆPE DECRETIS APPELLAVERAT. Idem oratio. de Haruspice, respons. Atque hunc tamen Deiotarum, sæpe a SENATV REGALI NOMINE DIGNVM EXISTIMATVM, clarissimorum Imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam REGEM APPELLARI, cū Bogitaro iubes. Sed alter, est REX, IVDICIO SENATVS, PER NOS, pecunia Bogitarus per te APPELLATVS. Et Epist. xvii. lib. v. ad Attic. Cicerones nostros, Deiotarus filius, QVI REX AB SENATV APPELLATVS EST, &c. Vtrumque certe Deiotarum patrem & filium, ipse Reges sua sententia appellat, Philipp. xi. Idem Epist. xv. ad Pat. lib. ix. Famil. Nam mihi scito iam à Regibus ultimis allatas esse literas, quibus mihi gratias agunt. QVOD SE MEA SENTENTIA REGES APPELLAVERIM. Sallust. in bello Iugurth. auctor est, Numidæ cuidam Masanissæ nepoti, quem Micipsa testamento suo secundum hæredē scripserat, petenti regū more, vt sellam iuxta poneret, Metellum negasse, QVOD IS HONORORVM MODO FORET, QVOS POPVLVS RO. REGES APPELLAVISSET. Cæsar lib. i. de bello Gall. de Ariouisto. Quoniam tanto suo populūq; Ro. beneficio affectus, cum in Cōsulatu suo, REX ATQVE AMICVS A SENATV APPELLATVS ESSET, hanc sibi populūque Ro. gratiam referret, vt in colloquium venire grauareretur. Proinde initio sermonis à se habitū cum Ariouisto, idem Cæsar sua Senatusque in eum beneficia hæc commemoravit, QVOD REX APPELLATVS ESSET A SENATV, QVOD AMICVS, QVOD MVNERA AMPLISSIMA MISSA. Hoc idem referens Dio lib. xxxviii. Ἡρχε μὲν γὰρ, ait, z. ij.

Αριοςίτος τῶν Κελτῶν ἐκέλευεν καὶ τὴν τε κλῆσιν τῆς βασιλείας παρὰ τῶν Ῥωμαίων εἰληφῆ, καὶ εἰς τοὺς Φίλους τῆς Συμμαχίας αὐτῶν ὑπ' αὐτῆ τῆ Καίσαρος ὑπατεύοντος ἐπέγραπτο. Idem lib.XLI. Iobos δὲ παρὰ τὸ Πομπηίου τῶν τε ἄλλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ βουλευτῶν τιμὰς τε εὐρατο καὶ ΒΑΣΙΑΕΥΣ ΠΡΟΣΗΓΟΡΕΥΘΗ. Sanè Perseus à Paulo Amylio victus literas ad Senatum misisse dicitur, cum hac inscriptione, REX PERSEVS CONSVLI PAVLLO S. Quàm inscriptionem vbi Paullus legit, quanquam in reliqua parte literarum minimè regiae preces erant, tamen sine responso & literis, eam legationem dimisit: vnde sensit Perseus, nominis regij sibi victo obliuiscendum: Itaque alteras literas cum priuati nominis titulo misit, vt narrat Liuius lib.XLV. Mirum ergo nemini videri debet, Masanißam, vt idem Liuius lib.XXX. scribit, per legatos gratiam Senatui egisse, quod SCIPIO EVM REGEM APPELLASSET. A Cn. etiam Pompeio Ariobarzannis filium, cui pater regno cesserat, REGEM APPELLATVM esse, Valer. Max. lib. v. cap. VII. refert.

Inde est quod Reges à Senatu, REGVM appellationes petiisse postulassequè legimus, cumq; Regij nominis honorè, nõ nisi pro magnis erga populum Ro. meritis datum: Ita Perseum, vbi regno Macedoniae potitus est, legatos Romam misisse ad amicitiam paternam renouandam, petendumque, VT REX AB SENATV APPELLARETVR, Liuius lib. XLIII. tradit. Syphacis quoque filium per legatos à Senatu petiisse, VT REX SOCIVSQVE ET AMICVS AB SENATV APPELLARETVR, idem Liuius lib. XXXI. narrat: Cuius legatis à Senatu responsum est: ET PATREM EIVS SYPHACEM SINE CAUSA, EX SOCIO ET AMICO, HOSTEM REPENTE POPVLI RO. FACTVM: ET EVM IPSVM RVDIMENTVM ADOLESCENTIAE, BELLO LACESSENTEM ROMANOS, POSVISSE. ITAQVE PACEM ILLI PRIVS PETENDAM A POPVLO RO. ESSE, QVAM VT REX, SOCIVSQVE ET AMICVS APPELLARETVR. NOMINIS EIVS HONOREM PRO MAGNIS ERGA SE REGVM MERITIS, DARE POPVLVM RO. CONSVVISSE. Nec abs re Cicero Oratio. pro Sextio queritur, REGES APPELLATOS à populo, qui id numquam à Senatu postulasent.

Reges autem, quibuscum Societatem & Amicitiam S. P. Q. R. iunxerat, SOCII ET AMICI A SENATV APPELLABANTVR: eaque appellatio maximo honori ducebatur: Cicero pro Sextio. Ptolemaeus, qui si nondum erat ipse A SENATV SOCIVS APPELLATVS, erat tamen frater eius regis, qui cum esset in eadem causa, iam erat A SENATV HONOREM ISTVM CONSECVTVS. Sueton. in Iul. cap. XI. Naclius extraordinarij imperij occasionem, quod Alexandrini REGEM SVVM SOCIVM ATQVE AMICVM A SENATV APPELLATVM EXPVLERANT. Diodor. Sicul. lib. I. Καθ' ὃν χρόνον Πτολεμαῖος μὲν ὁ βασιλεὺς, Ῥωμαίων δὲ πῶς παροσηρῆνεντο φίλος. Dio lib. XXXIX. de eodè Ptolemaeo. Πολλὰ ποὶ τῶν Ῥωμαίων ῥήματα, τὰ μὲν ὀκότεν, τὰ δὲ δεινὰ καὶ μέγιστον ὅπως τὴν τε ἀρχὴν βεβαιώσεται, καὶ φίλος καὶ Σύμμαχος Ονομαδῆ, καὶ τὴν ἀνάκτ. Alium quoq; regè Ptolemaeu Tiberio imperante à Senatu SOCIVM ATQVE AMICVM APPELLATVM. Tacit. lib. III. narrat. Sic & Ariobarzanem, Euseb. καὶ Φίλος Ῥωμαίων appellatum Cic. testis est Epist. II. lib. XV. Familiar. Caes. lib. I. de Bello Gall. Cuius pater regnum in Sequanis multis annis obtinuerat, ET A SENATV POPVLCQVE RO. AMICVS APPELLATVS ERAT. Idem lib. III. In his Piso Aquitanus amplissimo genere natus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat, AMICVS AB SENATV APPELLATVS. Et lib. I. de Bello ciu. Refertur etiam de rege Iuba, VT SOCIVS SIT ATQVE AMICVS. Liuius lib. XXXIII. Cuius conditionis res fuerit, priusquam hostes Carthaginienses essent, SOCIVS ATQVE AMICVS REX NUMIDARVM ESSET. De Polemone etiam rege Ponti hac Dio lib. LIII. Καὶ τῶ αὐτῶ ἐπὶ τῶ ὄντι Πολύμων ἐν τῶ πέντῳ βασιλεύει. Ες τε τῶς φίλους καὶ ἐς τοὺς Συμμαχούς τῶ δὲ μὲν ἐνεργάσθην. Idem de Rele Getarū regè. Καὶ ὅτι Πάλης πατρὸς τῶν Καίσαρος ἐλθόν, φίλος τε ἐπὶ τοῦτῳ καὶ Σύμμαχος αὐτῶ ἐνομίσθη. Sueton. in Claudi. cap. XXIII. Senatū ait, Seleuco regi AMICITIAM ET SOCIETATEM, ita demum pollicitum, si consanguineos suos Ilicenses ab omni onere immunēs praestitisset. Cyprios verò Reges, semper SOCIOS ET AMICOS POPVLO ROM. fuisse, Cicero Orat. pro domo sua scribit: Apud Liuium lib. XLII. Rex Eumenes in Senatu verba faciens, Abrupolim, ait, SOCIVM ATQVE AMICVM VESTRVM regno

expulit. Et mox. Vt vos, & vestra Reipub. & nobis, SOCIIS ATQVE AMICIS, qui ex vobis pendemus, consulatis. Tacit. lib. xv. de Vologese Parthorum rege: SOCIVM AMICVMQVE REGEM cohortes Romanas circumfedere. Hinc apud Sueton. in Octauio cap. LX. REGES AMICI ATQVE SOCII, & singuli in suo quisque regno, Caesareas vrbes condiderunt. Ibid. cap. XLVIII. REGES SOCIQS, etiam inter semetipsos mutuis necessitudinibus iunxit. Originem verò & historiam harum societatum & amicitiarum aperit Strabo lib. XII. his verbis. Συναίθη δὲ ἦν ἡ παρὰ τῶν Ῥωμαίων τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν διαίρησις, ἡλικιστῶντες Ἀντιόχον, Φίλιππον, καὶ συμμαχίας ἐπιποιῶντο παρὰ τὸ εἶναι τοὺς βασιλείας, τοὺς ἰδίῳ ἄλλοις βασιλεύον αὐτοῖς καὶ ἑαυτῶς δόθηναι τὴν Τιμὴν ταυτὴν. Τῶ δὲ Καππαδοκίᾳ, καὶ αὐτῶ εἶναι κοινῆ. ἐκλιπόντος δὲ τῆς βασιλείας γένους, οἱ μὲν Ῥωμαῖοι συνεχάρου αὐτοῖς αὐτονομίᾳ κατὰ τὴν συγκριμένη Φιλίππον τε καὶ συμμαχίας παρὰ τὸ εἶναι.

Huiusmodi autem societatem amicitiamque Reges aliquot à Senatu populoque Ro. petiisse apud Liuium legimus: Is enim, Antiochi legatos AD AMICITIAM PETENDAM ET SOCIETATEM INGENDAM, Romam venisse lib. XXXIII. memorat. Idem lib. XXVII. legatos ab rege Syphace Romam venisse narrat: quae is Rex prospera praelia cū Carthaginiensibus fecisset, memorasse: Regem nec inimiciorum vlli populo quam Carthaginiensi, nec amiciorum quam Romano affirmasse. Misisse antea legatos, in Hispaniam ad Imperatores Romanos: nunc ab ipso velut fonte petere amicitiam Romanam voluisse: Senatus legatis non benigne modo respondit, sed & ipse tres legatos cum donis ad regem misit. At si qua cum maioribus eorum amicitia fuisset, eam RENOVARI, petebant. Et ita cum ab Antiocho rege legati venissent, dixissentque petere Regem, VT QVÆ CVM PATRE SVO SOCIETAS ATQVE AMICITIA FVISSET, EA SECVM RENOVARETVR, imperaretque sibi populus Ro. quæ BONO FIDELIQVE SOCIO REGI, essent imperanda, se nullo vnquam cessaturū officio: ea merita in se Senatui fuisse cum Romae esset, eam comitatem iuuenturū, vt pro Rege non pro obside omnibus ordinibus fuerit: Legatis, ait Liuius lib. XLII. BENIGNE RESPONSVM, ET SOCIETATEM RENOVARE CVM ANTIOCHO, QVÆ CVM PATRE EIVS FVERAT, A. Attilius Praetor urbanus iussus. Prusiam etiam Regem à Senatu petiisse, vt SOCIETAS SECVM RENOVARETVR. Liuius lib. XLV. scribit. Epitome Liuij lib. XLVI. Ariarathes Cappadociae Rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum, & AMICITIAM per legatos CVM POPVLO RO. RENOVAVIT.

Quin & ipsimet quoadque Romani vltro amicitia societatemque Regū exposcebāt. Liuius lib. XXI. Syphax erat rex Numidarū subitò Carthaginiensibus hostis factus. Ad eum Centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo AMICITIAM SOCIETATEMQVE FACERENT: & pollicerentur, SI PERSEVERARET VRGERE BELLO CARTHAGINIENSIS, GRATAM EAM REM FORE SENATVI POPVLCQVE RO. ET ADNIXVROS, VT IN TEMPORE, ET BENE CVMVLATAM GRATIAM REFERANT. Idem lib. XXVII. legatos tres Alexandriam ad Ptolemaeu, Cleopatramque Reges, AD COMMORANDAM, RENOVANDAMQVE AMICITIAM, à Senatu missos narrat.

Huiusmodi autè Regibus, Sociis & amicis dona & munera mittere solebant, SCIPIO NEM EBVRNEVM, TOGAM PICTAM, SELLAM CVRVLEM, Sic Liuius lib. XLII. Eumeni Regi omnes à Senatu honores habitos, DONAQVE AMPLISSIMA DATA, CVM SELLA CVRVLI, ATQVE EBVRNEO SCIPIO. Idem Liuius lib. XXX. auctor est Masanißam REGEM APPELLATVM, eximisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, SELLA CVRVLI, ET SCIPIO NEM EBVRNEO, TOGA PICTA, ET PALMATA TVNICA, à Scipione donatum. Dionys. Halicarn. lib. III. Παιερ γὰρ νῦν Ῥωμαῖοι τὰ σκεπητὰ καὶ ἀσπίδα μὲν δωρῆνται τοῖς βασιλεῦσι, βεβαίωντες αὐτοῖς τὰς ἐξουσίας. Illud autem σκεπητὸν ελεφάντινον fuisse, nec aliud re ipsa, quam Scipionem eburneum, cui Aquila imposita erat, ibidem ostendit: eaque est Iuuenali Sat. x. Aquila scepro quæ surgit eburno. Tacit. lib. III. Cognitis Ptolemai per id bellum studijs, repetitis ex vetusto more, missisque à Senatoribus, qui SCIPIO NEM EBVRNEVM, TOGAM PICTAM, antiqua Patrum munera daret, REGEMQVE ET SOCIVM ATQVE AMICVM APPELLARET. Alia quoque munera regibus decreuisse Senatū reperio. Liuius enim lib. XXX. post auditos Masanißae Numidarum

regis legatos Senatū munera quæ Prætor Regi mitteret, decreuisse scribit: SAGVLA PVRPVREA DVO, CVM FIBVLIS aureis singulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos, bina equeſtria arma cum loriceis, & tabernacula, militaræque ſupellectilem, qualem præberi Conſuli mos eſt. Idem lib. xxvii. legatos tres Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramque Reges miſſos, dona dare iuſſos Regi, Togam & tunicam purpuream cum ſella eburnea: Regina pallam pictam cum amiculo purpureo. Ibidem etiam legatos cum donis ad Regem Syphacem miſſos narrat, donaque tuliffe eos, TOGAM ET TVNICAM PVRPVREAM, SELLAM EBVRNEAM, pateram auream ex quinque pondo factam: iuſſiſque eos & alios Africa Regulos adire, iuſque dona quæ darentur, portaffe togas prætextas & ternum pondo pateras aureas. Et lib. xxxi. Maſaniſſæ legatis auditis, DONA, ait, AMPLA DATA, quæ ferrent regi, uafa aurea, argenteaque, TOGA PVRPVREA, ET PALMATA TVNICA, CVM EBVRNEO SCIPIONE, ET TOGA PRÆTEXTA, CVM CVRVLI SELLA. Appian in Libycis. Μασιανός δὲ Ρωμαίοις χρηστήρια τῆς συμμαχίας, τὸ φανόντε ἀπὸ χειρῶν, ἢ σφραγίδα χειρῶν ἐπέμπευ, & ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΔΙΦΡΟΝ, ΚΑΙ ΠΟΡΦΥΡΑΝ, ΚΑΙ ΣΤΟΛΗΝ ΡΩΜΑΙΚΗΝ, ἢ ἵππων χρυσοφάλαρον καὶ πανοπλίαν. Gallo- rû verò Regulis à Senatu miſſa munera ex Liuio lib. xliii. & xliiii. cui commodum erit, diſcet. Regi utiq; Antiocho, tū demum cum ſe facturū dixit, quod cōſebat Senatū, dextram tanquam ſocio atque amico Regi Popilius porrexiffe dicitur à Liuio lib. xlv.

Verū prius quàm Senatū hunc qui de Regibus habetur, dimittam, alios quoque Regibus à Senatu habitos honores recenſebo. *Senatus*, ait Valer. Max. lib. v. cap. i. *cum ad gratulandum ſibi Prusiæ Bithyniæ Regem, p̄ ſe deſcicto venire auდიſſet, obuiam illi P. Cornelium Scipionem Quæſtorem Capuam miſit, CENSVITQVE, VT DOMVS EI ROMÆ, QVAM OPTIMA CONDVCERETVR, ET COPIÆ NON SOLVM IPSI, SED ETIAM COMITIBVS EIVS PVBLICE PRÆBERENTVR.* Breviter hæc ille. Copioſius Liuus lib. xlv. poſtquam Prusiæ cum filio Nicomede urbem ingreſſus, ad forum à porta, Tribunamque Q. Caſij prætoris perrexiſſet: Deos, ait, *qui urbem Romam incolerent, Senatūque & populum Ro. ſalutatū ſe dixit veniſſe: & gratulatiū quod Perſea, Gentiumque reges viciffent Macedonibusque & Ilyris in deditiōem redactis, auxiſſent imperium. Cum Prætor, SENATVM EI, SI VELIT, EO DIE DATVRVM, dixiſſet: biduum petiit, quo templum Deam, urbemque & hoſpites, amicōſque viſeret. DATVS, QVI CIRCVMDVCERET EVM L. CORNELIVS SCIPIO QVÆSTOR, qui & Capuam ei obuiam miſſus fuerat: ET ÆDES, quæ ipſum comitēſque eius benignè recipere, CONDVCITÆ. Tertio poſt die Senatū adit, GRATVLAIVS VICTORIAM eſt: Merita ſua in eo bello commemoravit: petiit, VT VOTVM SIBI SOLVERE, ROMÆ IN CAPITOLIO DECEM MAIORES HOSTIAS, ET PRÆNESTE VNAM FORTVNÆ, LICERET. Ea vota pro victoria populi Romani eſſe. ET VT SOCIETAS SECVM RENOVARETVR: agerque ſibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Ro. Galli poſſiderent, daretur. FILIVM poſtremo Nicomedem SENATVI COMMENDAVIT. Et mox: Cetera quæ petebat conceſſa: de agro reſponſum eſt, LEGATOS AD REM INSPICIENDAM MIſſVROS. SI AGER POPVLI ROMANI FVIſSET, NEC CVIQVAM DATVS ESSET, DIGNIſſimum EO DONO PRVSIAM HABITVROS Eſſe. SI AVTEM ANTIOCHI NON FVIſSET, EO NE POPVLI QVIDEM RO. FACTVM APPARERE: AVT SI DATVS GALLIS ESSET, IGNOSCERE PRVSIAM DEBERE, SI EX NVLLIVS INIVRIA QVIDQVAM EI DATVM VELLE POPVLVS RO. NE QVOD DETVR QVIDEM, GRATVM ESSE DONVM POSSE, QVOD EVM QVI DET VBI VELLE ABLATVRVM ESSE SCIAT. FACILE NICOMEDIS COMMENDATIONEM ACCIPERE. QVANTA CVRA REGVM AMICORVM LIBERORVM TVEATVR POPVLVS RO. DOCUMENTO PTOLEMÆVM ÆGYPTI REGEM ESSE. Additque munera ei & filio dari Senatū cenſuiſſe, ET VT VICTIMÆ, ALIAQVE QVÆ AD SACRIFICIVM PERTINERENT, SEV ROMÆ, SEV PRÆNESTE IMMOLARE VELLE, REGI EX PVBLICO, SICVT MAGISTRATIBVS ROMANIS, PRÆBERENTVR: DONEC AD CLASSEM DONO DATAM EI REX PERVENIſSET, L. CORNELIVS SCIPIO NE AB EO ABSCEDERET:*

ABS CEDERET, SVMP TVM QVÆ IPSI ET COMITIBVS PRÆBERET, DONEC NAVEM CONSCENDIſSENT. Idē Liu. lib. xlii. Legatos Ariaratis Capdocum regis, puerum filium regis ſecum adducentes Romam veniſſe narrat; quorum oratio fuit: Regem educandum filium Romam miſſiſſe, vt iam inde à puero aſſueſceret moribus Romanis hominibusque: petere vt cum non ſub hoſpitiū modo priuatorum custodia, ſed publica etiam curæ, ac velut tutelæ vellent eſſe. Quæ regis legatio grata fuit Senatui. Decreuerunt ergo, VT CN. SICINIUS PRÆTOR, ÆDES INSTRVCTAS LOCARET, VBI FILIVS REGIS, COMITESQVE EIVS HABITARE POSSENT. Et lib. xlv. Legatos ait à Cotye rege Thracum miſſos, pecuniam ad redimendum regis filium, aliōſque obſides apportantes oraſſe, vt eos pretio quantum ipſi ſtatuiſſent Patres, redimi paterentur: Quibus reſpōſum ex auctoritate Senatus eſt, POPVLIVM ROMANVM MEMINIſſE AMICITIÆ, QVÆ CVM COTYE MAIORIBVSQVE EIVS ET GENTE THRACVM FVIſSET: OBSIDES DATOS, CRIMEN, NON CRIMINIS DEFENſIONEM ESSE, CVM THRACVM CENTI, NE QVEETVS QVIDEM PERSEVS, NEDVM BELLO OCCV PATVS TIMENDVM FVIſSET. CÆTERVM ETSI COTYS PERSEI GRATIAM ORÆTVLIſSET AMICITIÆ POPVLI RO. MAGIS QVID SE DIGNVM ESSET, QVAM QVID MERITO EIVS FIERI POSSET, ESTIMATVRVM: FILIVM ATQVE OBSIDES EI REMIſſVRVM. BENEFICIA GRATVIVA ESSE POPVLI RO. PRETIVM EORVM MALLE RELINQVERE IN ACCIPIENTIVM ANIMIS QVAM PRÆSENS EXIGERE. Narrat Valer. Max. lib. v. cap. i. cōſecto Macedonico bello Muſicanē Maſſiniſſæ filium cū equitibus, quos in præſidium Romanorum adduxerat, ab Imperatore Paulo ad patrem remiſſum; claſſe tempeſtate diſperſa, Brundufium ægrum delatum eſſe. *Quod ubi Senatus cognoviſſet, continuo illō Quæſtorem ire iuſſit, cuius cura & hoſpitiū adoleſcenti expediretur, & omnia quæ ad valetudinem opus eſſent, præberentur: impeſeque liberaliter cum ipſi, tum toti comitatui præſtarentur naues etiam vt proſpicerentur, quibus ſe bene ac tuto cum ſuis in Africam traiceret: equitibus ſingulas libras argenti & quingenos ſeſtertios dari imperavit.* Hæc & Liuus lib. xlv. ſcripſerat, ſed neſcio quo chaſmate periit, hodiēque in libris deſideratur. Bene tamē habet quod eam cladem Valerius Max. p̄ſat, per quem ſalua res eſt. Ab illo, quod diſtu leue eſt, Regulus ille Maſaniſſæ filius Myſagences, ab hoc, Myſicanes vocatur. Planè cum rex Ptolemæus à minore fratre regno ſpoliatus, petendi auxilij gratia, cum paucis admodum ſeruis, ſqualore obſitus Romam veniſſet, ac ſe in hoſpitiū Alexandrini pictoris contuliſſet: id poſtquam Senatui relatū eſt, accerſito iuvene, quàm potuit accurata EXCVSATIONE VSVS EST, QVOD NEC QVÆSTOREM ILLI MORE MAIORVM OBVIAM MIſIſSET, NEC PVBLICO EVM HOſPITIO EXCERIſSET: EAQVE NON SVA NEGLIGENTIA, SED IPSIVS SVBITO ET CLANDESTINO ADVENTV FACTA, dixit. Et illum è curia protinus ad publicos penates deduxit: hortatusque eſt, VT DEPOSITIS SORDIBVS ADEVNDI IPSIVS DIEM PETERET. *Quinetiam curæ habuit, VTI MVNERA EI QVOTIDIE PER QVÆSTOREM DARENTVR, quemadmodum idem Valer. eiusdem lib. cap. i. memoria prodidit.*

De Regibus captiuis hæc etiam humaniter à Senatu decreta competi. Syphacem quondam opulentiffimum Numidiæ regem captivum in custodia Tiburi mortuum, PVBLICO FVNERE Senatus, vt Valerius Maximus lib. v. cap. i. ſcribit, cenſuit EFFERENDVM, vt vitæ dono honorem ſepulturæ adiceret. Perſes quoque cum poſt Pauli Æmilij triumphum, Albæ, in qua, custodia causa relegatus erat, deceſſiſſet, Quæſtore miſſo, publico funere efferendum cū Senatus curavit, nec reliquias regias iacere inhonoratas paſſus eſt. Liu. lib. xlv. poſt triumphos, quos de rege Perſeo, L. Æmilius Paulus, & C. Octavius egerunt, Patres ſtatuiſſe ait, vt Quintus Caſſius cū regē cū Alexandro filio Albæ in custodia duceret, comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis verò Regis Thracum filius cū obſidibus in custodia Carſeolos eſt miſſus. Ceteros captivos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Idem lib. xxx. Læliū

eum Syphace primoribus Numidarum captiuis Romam venisse, quæque in Africa gesta essent, omnia ordine patribus exposuisse. *Consulti*, ait, *inde Patres*, REGEM IN CVSTODIAM ALBAM MITTENDVM CENSERVNT.

NĒC CVM REGIBVS modò, sed & cum populis; exterisque nationibus Societas & Amicitia Senatusconsultis iungebatur. De his significat Cicero lib. v. de Finib. cum ait, *Et iis qui publice socii sunt, et amici*. Idem in Diuinitio. *Cum lex ipsa de pecuniis repetundis, sociorum atque amicorum populi ro. causa comparata sit*. Et lib. iii. in Verr. *Ex fanis religiosissimis, ex urbibus sociorum atque amicorum, non dubitauerunt auferre*. Polybius (quem ipsum Lycortæ filium σύμμαχον fuisse τῶν Ρωμαίων, Pausanias in Arcadic. scribit, quemque non spernendum auctorem vocans Lilius compluribus citat) pacis cum Hierone factæ à S. P. Q. Ro. leges referens, *Λοιπὸν ἡδὴ Ρωμαῖοι, αἰτ. ὡς φίλοις ἢ συμμάχοις ἐχρῶντο τοῖς Συρρακοσίοις*. Rhodiensem etiam ciuitatem AMICAM ATQVE SOCIAM POPULI RO. fuisse, Agellius lib. vii. cap. iiii. tradit, Epitome Liuij lib. xlii. SOCIETAS cum deprecantibus Rhodiis IUNCTA EST. Mopsuestiam eiusdem iuris fuisse testatur vetus inscriptio his verbis: SE RVATORI HADRIANÆ AC MOPSVESTIÆ SACRÆ, LIBERÆ INVIOLATÆ, SVIS LEGIBVS VIVENTIS; POPVLO ROM. AMICITIA ET SOCIETATE CONIYNSTÆ. Sed & Heduos spernendò à Senatu FRATRES COMSANGVINEOSQVE APPELLATOS, Cæsar lib. ii. de bello Gall. scribit. Eodem etiam nomine Ilienſes appellatos Sueton. in Claud. cap. xxiiii. indicat.

Proinde & qui nunquam Socij & Amici fuerant, vt IN AMICITIAM POPVLI RO. RECIPERENTVR, petebant, & quorum maiores amici populo fuerant, secum amicitiam AMICITIAM SOCIETATEMQVE RENOVARI. Ita Lampacenos Lilius lib. xliii. refert orasse per legatos, pro eo quod à Perſeo, sub cuius ditione erant, discesserant, statim atque Romanus exercitus in Macedoniam venisset, Imperatoribusque Romanis omnia præstitissent, VT IN AMICITIAM POPVLI RO. RECIPERENTVR. Idē lib. vii. ad huiusmodi AMICITIAM SOCIETATEMQVE IYNGENDAM, Carthaginenses Romam legatos misisse narrat. Thracum etiam legatis SOCIETATEM AMICITIAMQVE PETENTIBVS, datum esse quod petebant, idem Lilius lib. xlii. ait. Leptitanos quoque Sallustius in bello Iugurth. primum ad Bestiam Consulē, & postea Romam misisse, & AMICITIAM SOCIETATEMQVE ROGASSE scribit. Idem de Ardeatibus Dionysius Halicarnass. lib. xi. memorat in hunc modum:

Συμφίχου δὲ πρὸς τῶν Ἀρδεατῶν πόλιν ἐγένοντο αὐτῶν φίλιας τε καὶ συμμάχιας. Ἐπερσεύσαντο γὰρ ἀποπρήμιον τὰ αὐτῶν χώρας ἐγκλήματα, ὡς καὶ λαοὺς τῶν φίλων Ρωμαίων γενέσθαι καὶ σύμμαχοι. Lilius etiam lib. xliiii. Legatis Pamphyliorum AMICITIAM RENOVARE volentibus, benignè responsum scribit. Iosephus certè lib. xii. cap. xvii. refert, Iudam Pontificem, postquam accepisset à Romanis partas de Regibus victorias, Legatos Romam ad Amicitiam Societatēque iungendam misisse. Senatum vero dedisse quod petebant, deque ea re Senatusconsultū factū, quo placebat amicitiam societatemque cum populo Iudaico esse. Eodem S. C. cautum, ΜΗ ΔΕΝΑ Τῶν ἑσπετα γένων Ρωμαίοις πολεμῶν τῶν Ἰουδαίων ἐγένει, μηδὲ τοῖς πολεμῶσι χρεγγῶν ἢ ὄπλων, ἢ πλοῖα ἢ κτήνη, ἢ ἀλλὰ ὅτι πῶς ἴσως ἴσως Ἰουδαίους βοηθεῖν Ρωμαίοις αὐτοῖς, καὶ τὸ δυνάστον. καὶ πάλιν αὐτῶν Ρωμαίων ἑπίσταντες, Ἰουδαίους αὐτοῖς συμμάχους, καὶ δὲ πῶς ταύτων τῶν συμμάχων τῆσιν τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐθνὸς ἢ ἀφελείν, τοῦτο κοινῇ γενέσθαι γνώμην τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων. ὁ δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν εἰνα κέρειον. Postea etiam ad renouandam cum Ro. amicitia à populo Iudaico alios legatos misissos idem Iosephus lib. xiiii. cap. xvi. narrat: deque eorum postulatis S. C. factum in hæc verba: Δεύκιος Ουαλέριος Λευκίου υἱός, Στρατηγός, συνεβουλεύσατο τῇ Συγκλήτῳ εἰδοῖς Δεκεμβρίαις, ἐν τῷ τῆς Ομονοίας κατὰ Γραφομῶν τῶν δόγματι παρῆσαν δὲ Δεύκιος Καπώνιος Δευκίου υἱός, καὶ Παπίριος Κουρινάς, αὐτῶν ἄλλοθεν Ἰάσονος, καὶ Νουμήνιος Αντιόχου, καὶ Ἀλέξανδρος Δωροθέου, Ἰουδαίων ἀρεσβευταί, ἀνδρες ἀγαθοὶ καὶ σύμμαχοι διελέχθησαν, ἀνεβήμιον τὰς ἀρεσβητικὰς πρὸς Ρωμαίους. Χάριτας, καὶ τιμὴν φίλων, καὶ ἀσπίδα χρυσῆν σύμβολον τῆς συμμάχιας γενόμενον, ἀνένεγκαν, ἀπὸ χειρῶν μυριάδων πέντε, καὶ γράμματα αὐτοῖς ἔδωκαν δοξίωσαι, πρὸς τὸς αὐτονομουμένους πόλεις, καὶ πρὸς βασιλεῖς, ὡς τὸ τί τὴν χρεῖαν αὐτῶν καὶ τοὺς λιμῶνας ἀδείας τυγχάνειν, καὶ μηδὲνα ἀδυνατέσθαι. Εδδξε δὲ

δὲ αὐτῶν Φιλίαν καὶ χρεῖτας πρὸς αὐτοὺς, ὅταν ἐδείησαν πρὸς αὐτοὺς ὡς ἀσπίδα, καὶ τὴν κομιδίαν ἀσπίδα πρὸς αὐτοὺς γενέσθαι. Ad eandem amicitiam renouadam, etiam post Antiochi regis obitum legatos Romam Hircanus Pontifex misit, quibus in Senatum introductis, & auditis, de ea re Ioseph. lib. xiiii. Antiq. Iudaic. cap. xvii. S. C. ait factū esse huiusmodi: Φάνιος Μάρκου υἱός στρατηγός, βουλευτὴς συνέλαγε, πρὸς ἑκάστην Φεβρουαρίαν, ἐν κομιδίῳ, παρόντος Λευκίου Μανίου Λουκίου υἱοῦ Μενεῖα, καὶ Γάϊου Σεμπερονίου Γάϊου υἱοῦ Φαλερινῶ. αὐτῶν ἄν ἐπερσεύσε Σίμων Δοσιθέου, καὶ Ἀππιανὸς Ἀλέξανδρου, καὶ Διοδώρος Ἰάσονος, ἀνδρες ἀγαθοὶ καὶ ἀγαθοὶ, πρὸς τὸν δήμον τῶν Ἰουδαίων, οἱ καὶ διηλέχθησαν αὐτῶν Φιλίας καὶ ἰσαρξίας τῶν τοῖς καὶ Συμμαχίας πρὸς Ρωμαίους, καὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων, ὅπως τε ἰσότητι καὶ λιμῶνας καὶ ἀζόρεα, καὶ πηλαί, καὶ ὅσα πόλεις αὐτῶν ἄλλας καὶ χώρας πολεμῶν ἔβαλαν Ἀντίοχος, ὡς τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα, ταῦτα ἀποκρίσασθαι. ἵνα τε τοῖς στρατιώταις τοῖς βασιλεῦσι μη ἐξῆ ἀπὸ τῆς χώρας τῆς αὐτῶν, καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτῶν διέρχασθαι, καὶ ὅπως τὰ καὶ τὸν πόλεμον ἐκείνον ψηλαφῆται ὑπὸ Ἀντιόχου ὡς τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα, ἀκίρα γένηται. ἵνα τε ἀρεσβεῖ, καὶ μὴ ἀντιθέσθαι αὐτοῖς ποιήσασθαι ὑπὸ Ἀντιόχου ἀφαιρέσθαι, καὶ τὴν χώραν ἀπὸ τῶν μισθῶν τῶν ἐν τῷ πόλεμῳ διεφθαρμένην, ὅπως τε αὐτοῖς πρὸς τε βασιλεῖς καὶ δήμοις ἐλευθέρως γράμματα δώσιν εἰς ἀσπίδα, ὅπως τῆς εἰς οἶκον ἐπανέδου. ΕΔΟΞΕΝ ΟΥΝ αὐτῶν ταῦτα ἈΝΑΝΕΩΣΑΣΘΑΙ ΦΙΛΙΑΝ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΙΑΝ πρὸς ἀνδρας ἀγαθοὺς καὶ ὑπὸ τῶν δημοσίων ἀγαθῶν καὶ Φίλων. Περὶ μὲν τοῖς γεγραμμένων, ἀπεκρίναντο βουλευσάμενοι, ὅταν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἢ συγκλητῶν εὐσχηλῶσι. Σπουδαίον τε τὸ λοιπὸν μηδὲν εἰς αὐτοὺς ἀδίκημα ποιεῖν γενέσθαι, δύναν τε αὐτοῖς τὸν στρατηγὸν Φάνιον γράμματα ἐκ τοῦ δήμου σου, ὅπως αὐτῶν τὴν οἰκίαν ἐπαέλθοιεν. Sed quæret aliquis, quid sibi vult, quod ait Senatum à Fannio Prætorē habitum ἐν κομιδίῳ. Vetus interpres, cuius errorem Gelenius sequutus, vertit, in Campo: quod valde nouum antiquitatum Romanarum peritis videbitur. Nam vbi lectum, aut cui vnquam fando auditum, Senatum in campo habitū nec hoc Iosephum sensisse verisimile sano alicui fiet: sed aliud vox illa significat, aut ab antiquariis corrupta est. Cum primum certè oculos in eum locum conieci, numero venit in mentem mihi, mutatione penè nulla, leuī que apicum diuisione, morbo huic medicinā fieri posse. Protinus enim mihi suspicio iniecta est, Iosephum scripsisse ἐν κομιδίῳ: deinde has literas τ in π coaluisse. Verum in hanc sententiam suspensio gradu euntem me; aliud eiusdem argumenti, eademque lingua perscriptum S. C. confirmauit. Nam quod de Alcibiade Clazomenio Græcè extat S. C. id æquè in Comitio perscriptū fuisse testantur verba hæc in eius auctoritate posita, ἐν κομιδίῳ γραφομῶν παρῆσαν, &c. Itaq; quod erat in coniectura positum, pro certo affirmari, amoto omni temeritatis metu potest. In Comitio vique stetit legatos docet Lilius lib. xxix. cum ait, *Decem legati Locrisium, obstiti squallore & sordibus, in Comitio sedentibus Consulibus, velamenta supplicum ramos oleæ (ut Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt*. Idem lib. xlv. *Consulti ab M. Iunio Consule Patres, stantibus in Comitio legatis, an locum, lautia, Senatūque darent*. Varro præterea lib. iiii. de lingua Lat. sub dextra Curia Hostilia à Comitio locum fuisse substructum, vbi nationum subsisterent legati qui ad Senatum essent missi, eumque à parte, vt multa, Græcostasin appellatum, tradit. Græcostasin etiam supra Comitium olim fuisse Plinius lib. xxxiii. cap. ii. demonstrat. Aſcon. Pædian. in iii. Veron. Comitium locum fuisse ait propter Senatum, quo coire equitibus & populo Ro. licebat. Iam Accij Nauiauguris statuam, quam in Comitio gradibus ipsis ad læuam curiæ fuisse Lilius lib. i. ait, Alicarnassæus lib. iiii. positam fuisse, ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς πρὸς τοῦ βουλευτηρίου, scribit.

Verum quo potissimum verborum genere, Societatem & Amicitiam petentibus, Senatus concedere soleret, receptaque in ea re verba aperiam: Compertum quidem certè habeo Senatum in hac specie discernere consueuisse eos quibuscum amicitiam & societatem iungerent, VIROS BONOS; SOCIOSQVE ET AMICOS APPELLARI, ET IN SOCIORVM FORMVLAM REFERRI, LOCVM, ILLIS ET LAVTIA PRÆBERI. Nec tamen fidem mihi haberi absque sponsoribus postulo: ac ne in me hanc obligationem suscipiam, reos debendi Lilius; & veterem tabulam æneam delegabo. Lilius lib. xliii. Lampfacenis postulantis; VT IN AMICITIAM POPV-

mini, BONIS AC FIDELIBVS SOCIIS tam atroces atque indignas iniurias ab legato vestro militibusque fieri. Idem lib. xxiii. Tum primum, ut pro BONIS AC FIDELIBVS SOCIIS facerent, oravit, ut duo legationem referrent ad Imperatores suos. Et apud eundem lib. xxii. Hieronis legati, Itaque (inquiunt) quanquam probe sciat magnitudinem populi Ro. admirabiliorum prope aduersis rebus, quam secundis, missa tamen a se omnia, quibus a BONIS FIDELIBVSQVE SOCIIS bella innari soleant. Idem lib. xlii. per legatos Antiochum regem petiisse ait, imperaret sibi populus Ro. quae BONO FIDELIQVE SOCIO REGI essent imperanda. Et lib. xliii. Carthaginiensium legati se BONORVM FIDELIVMQVE SOCIVM muneribus saepe functos esse commemorant. Sallustius in bello Jugurthino. Leptitanos, ait, ex quo in societatem & amicitiam assumpti fuere, semper BONOS, FIDELISQVE mansisse. Cicero etiam Oratio, de Haruspice. Responsum, testimonium Deiotaro tribuit huiusmodi, Quem unum habemus in orbe terrarum, FIDELISSIMVM HVIC IMPERIO, ATQVE AMANTISSIMVM NOSTRI NOMINIS REGEM. Idem Philippici, Quid de Cn. Pompeio loquar, qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum EX ANIMO AMICVM, VEREQVE BENEVOLVM, VNVM FIDELIEM POPVLO RO. iudicauit. Haec etiam verba Liuius lib. xxii. ita coniungit. Nunc autem quemadmodum hi BONI, FIDELISQVE (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt. Reliqua excutiamus, Δι' τὸ ἀπὸ τῆς Σύγκλητος κρίσιν. QVAS OB RES, vel, OB EAS CAVSAS SENATVM IVDICARE. Ἀγορεύματα, ἰσχυρὰ, AGRI, AEDIFICIA, LOCA. Ita forte, AGROS, AEDIFICIA, LOCA, reddere voluerunt: nam ea coniungi solita in legibus supra docuimus. Εἰτε τῆς ἀποστομίας παρελήλυθεν. SI CUIVS ACTIONIS DIES EXIIT, vel, ut in edicto Praetoris, Ex quib. causis maior, SIVE CUIVS ACTIONIS EORVM CUI DIES EXISSE DICITVR. Εἰροσιν, ἀφ' ἧς ἀπὸ τῆς ἀποστομίας, κερπέλαιανται. In his lucet verba haec, HABERE, POSSIDERE, FRVITVR. τὰ ἐκ τῆς ἀποστομίας, γὰρ ἡμεῖς. LIBERI, POSTERI, VXORES. Μηδὲ τί τούτῳ τὸ ἀπὸ τῆς ἀποστομίας βλαβερὸν γένοιτο. NE EA RES FRAVDI SIT. Eius verò Sc. eximia, primarumque, ut ita dicam, partium verba, quorum nomine illi ad exhibendum iudicium dictauimus, sunt haec, Ὑπατοὶ ὁ ἕτερος ἢ ἀμφότεροι ἐὰν αὐτοῖς φάνηται, τούτοις εἰς τὸ τῆς φίλων ἀφ' ἧς ἀποστομίας ἀνεκτίστοσιν. Quae interpretatione mea non egent. In fragmento etiam Latino supersunt haec, CONSVLES, ALTER, AMBOVE SI EIS VIDEBITVR, EOS IN AMICORVM FORMVLAM REFERVNDOS CVRAREM. Illa verò, Ζηνὸς τε αὐτοῖς καὶ τῶ ἀφ' ἧς ἀποστομίας, τόποι, παροχὴν τε τὸν ταμίαν τὸν καὶ τὸν λαὸν τοῖς μισθώσαι, Σποταίλαι τε καλεῖσθαι, funguntur officio horum Latinorum, MVNSQVE EIS EX FORMVLA, LOCVM, LAVTIAQVE QVAESTOREM VRBANVM EIS LOCARE MITTEREQVE. Postrema verba Graeca, τὴν Σύγκλητον θέλειν ἢ δέχσθαι ἢ γὰρ ὁμοῦ, tantumdem valent, quantum Latina haec, quae in authentico apparent, SENATVM VELLE ET AEQVVM CENSERE EA ITA FIERI, ITA VTI E REPVB. FIDEQVE SVA VIDEBITVR, CENSERVNT. Atque hinc, quod semel dictum sit, Liuij verba nobis non immerito pro Senatus oraculis esse, facile quisque iudicabit.

Praeter Societate verò & Amicitia, quandoque etiam HOSPITIVM CONTRAHI decernebant Patres, cum eo qui eorum legatos benigne & comiter excepisset. Auctorem habeo, & qui magno suo periculo causam meam recipiat, Liuium. Is enim, cum Timasitheo Liparenis, quod a piratis captos Romanorum legatos Delphos cum donis proficiscetes, perductisque in publicum hospitium, Delphos etiam cum praesidio nauium profectus hospites Romam restituerat, HOSPITIVM SENATVS CONSVLTO FACTVM lib. v. scribit. Eodemque lib. a Senatu decretum tradit, vt CVM CERETIBVS PVBLICE HOSPITIVM FIERET, QVOD SACRA POPVLI RO. AC SACERDOTES RECEPISSENT. Atque vt eos, quos in amicitiam & societate admittebant, in Formulam sociorum referri iubebant, ita quibuscum foedus dissoluebant, societatemque distrahebant, eorum amicitiam societatemque renuntiabant. Sic legatos in Macedonia ad res repetendas, renuntiandamque amicitiam regis Persei missos, eam amicitiam societatemque renuntiasse Liuius lib. xlii. refert.

Honori fieri Senatusconsultis expositis, his contraria, Probrosa aliquot & Ignominiosa adscribere consequens est. Quorum signa feret id, quod in milites qui ex acie Cannensium profugerant, factum accepimus. Liuius lib. xxxiii. De exercitu Marcelli, QVI

EX

EX PVGA CANNENSI ESSENT, IN SICILIAM EOS TRADVCI, ATQVE IBI MILITARE, DONEC IN ITALIA BELLVM ESSET, placuit. Quo oculos reflexit lib. xxv. cum ait, Cannensis reliqua cladis, is exercitus erat relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, NE ANTE PVNICI BELLI FINEM IN ITALIAM REPORTARETVR. Idem lib. xxvi. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, NE PRIVS INDE DIMITTATVR, QVAM HOSTIS EX ITALIA DECESSERIT. Plutarchus in Marcello, Τὸν δὲ φυγῆ ἀπὸ τῆς ἀποστομίας εἰς Σικελίαν Σποταίλαι, Ἰταλίας μὴ Σποταίλαι, εἰς πολεμοῦσι τοῖς Ἀπυλίοις. Simile Senatusconsultum factum esse de exercitu Cn. Fuluij, qui in Apulia foede caesus, fugatusque erat, ex Liuii lib. xxvi. intelligimus. Illic enim de eo sic loquitur, Huic generi militum, Senatus eundem, quem Cannensibus finem statuerat militiae. Quod ego ita interpretor, vt Senatus eis missionem, reditumque in patriam negauerit ante belli finem. Additum, ait ibidem Liuius, vt eorumque ignominia, NE IN OPPIDIS HYBERNARENT, NEVE OPPIDIS HYBERNA PROPVS VLLAM VRBEM DECEM MILLIBVS PASSVVM AEDIFICARENT. Quinetiam cum pro his Cannensis cladis reliquiis Marcellus Senatum per literas deprecatus esset, petissetque, vt eorum sibi opera ad expugnationem Syracusarum vti liceret, decreuisse Senatum Liuius lib. xxvi. scribit: MILITIBVS QVI AD CANNAS COMMILITONES SVOS PVGNANTES DESERVISSENT, SENATVI NIHIL VIDERI REMPVB. COMMITTENDAM ESSE. SI M. CLAVDIO PROCONSVI ALITER VIDERETVR, FACERET QVOD E REPVB. FIDEQVE SVA DVCERET: DVM NE QVIS EORVM MVNERE VACARET, NEV DONO MILITARI VIRTVTIS ERGO DONARETVR, NEV IN ITALIAM REPORTARETVR, DONEC HOSTIS INTRA ITALIAM ESSET. Valerius verò Maximus hoc idem narrans lib. ii. cap. ii. Senatum rescriptisse ait, INDIGNOS ESSE, QVI IN CASTRA RECIPERENTVR. CETERVM SE EI PERMITTERE, VT FACERET QVOD REIPVB. EXPEDIRE IVDICASSET, DVM NE QVIS EX EIS MVNERE VACARET, AVT DONO MILITIAE DONARETVR, AVT IN ITALIAM, DONEC HOSTES IN EA ESSENT, ACCEDERET. At Frontinus lib. iii. Stratagematum cap. i. Senatus, ait, negavit sibi PLACERE COMMITTI HIS REMPVB. QVAM DESERVISSENT. Marcello tamen permisit facere quod videretur, DVM NE QVIS EORVM MVNERE VACARET, NEVE DONARETVR, NEVE QVOD PRAEMIVM FERRET, AVT IN ITALIAM REPORTARETVR (sic enim cum veteri codice legendum est) DVM POENI IN EA FVISSENT. Plutarchus in Marcello, Ἐποίησαντο ἡρώμιον ἢ βοῦλην, μηδὲν εἰς δημοσίαι ἀπὸ τῆς ἀποστομίας δεῖσθαι Ρωμαίων ἀπὸ τῆς ἀποστομίας ἀνδράων. Εἰ δὲ βούλεται γενέσθαι Μαρκέλλου αὐτοῖς ἴσως, μηδὲν τῆς ἐπὶ ἀποστομίας νομιζομένων τεφαίων καὶ γὰρ ἂν τῶν ἐπὶ ἀποστομίας. Auctor est Valerius Maximus lib. ii. cap. vii. Tarentino bello, quassatis licet, atque attritis Reipub. viribus, cum magnum captiuorum ciuium numerum a Pyrrho rege vltro missum recepissent Patres, decreuisse, vt ex iis QVI EQVO MERVERANT, PEDITVM NUMERO MILITARENT, NEVE QVIS EORVM INTRA CASTRA TENDERET, NEVE LOCVM EXTRA ASSIGNATVM VALLO AVT FOSSA CINGERET, NEVE TENTORIVM EX PELLIBVS HABERET: Recursum autem iis ad pristinum militiae ordinem proposuerunt, SI QVIS BINA SPOLIA EX HOSTIBVS TVLISSET. Ibidem etiam, milites qui Rhegium iniusto bello occupauerant, mortuoque duce Iubellio M. Caesium scribam eius sua sponte Imperatorem delegerant, Senatum, carcere inclusisse ait, ac M. Fulvio Flacco Trib. pl. denuntians, ne in ciues Romanos aduersus morem maiorum animaduiceret, nihilominus propositum executum esse. Itaque quinquagentos per singulos dies, VIRGIS CAESOS SECVRI PERCVTI iussit, EORVMQVE CORPORA SEPVLTVR. MANDARI MORTEMQVE LVGERI vetuit.

A

Addit eodē loco Valerius, quod cum Q. Petilium Consulem fortissimē aduersus Ligures pugnantem occidere milites passi essent, LEGIONI, NEQVE STIPENDIVM ANNI PROCEDERE, NEQVE ÆRA DARI, SENATVS DECREVIT, quia pro salute Imperatorum, hostium telis se non obtulerant.

Planē eos qui turpem cum hostibus pacem fecissent, Senatus decernere solebat, ipsimet HOSTIBVS DEDI. Sic Caudinæ pacis sponsores HOSTIBVS DEDI Senatus decreuit, quemadmodum Lilius lib. ix. refert: Mancinum etiam propter inuidiam fœderis Numantini à Patre patrato ex S. C. Numantinis deditum, Cicero lib. i. & iii. de Oratore. & Topic. & lib. iii. Officior. memorat. Cuius Senatusconsulti Appianus lib. de Bell. Hispanienlib. meminit his verbis, Μαχλίων δὲ ἔγνωσαν ἐκδιδοῦν τοῖς Νομαντινοῖς, ἀνεσφῶν αἰσχροῦς σωτηρίας πεπομπῶν, ἀ λόγῳ καὶ Σαμνιτικῶς οἱ πατέρες, ὅμοια χάρις ἀπὸ τῶν σωτηριῶν ἡγάμονες εἶχον, ἐξεδίδωκεσαν. Vell. Patercul. lib. ii. de Hispaniis: *Ita illis, ait, turpe Q. Pompeij fœdus, turpiusque Mancini, Senatus cum ignominia dediti Imperatoris rescidit.* Idque ut religione fœderis populus solueretur, ita placuisse Cicero Orat. pro Cæcinnâ. & Epitome Liliij lib. lvi. & Plutarchus in Gracchis docent. Marcum quoque Clodium, CORSIS, quia turpem cum his pacem fecerat, DEDENDVM SENATVS CENSUIT, auctore Valerio Maximo lib. vi. cap. iii. Vtrumque Senatusconsultum Ammianus Marcellin. lib. xiiii. perstrinxit, de Nemesi loquens, his verbis: *Eadem Mancinum post imperium Numantinis summa atrocitate, Veturium & Clodium Corsis, substravit.* Sed & L. Minutium, & L. Manlium Senatus CARTHAGINIENSIBVS, quod eorum legatis manus attulissent, PER FÆCIALES DEDI IVSSIT, narrante Valer. Max. lib. vi. cap. vii. & Liviō lib. xxxviii. Q. Fabium quoque, & Cn. Apronij ædilitate functos, quod legatos ab vrbe Apollonia Romam missos, orta contentione pulsassent, Senatus, auctore Valerio Max. lib. vi. cap. vii. PER FÆCIALES LEGATIS DEDIDIT, Questoremque cum his Brundisium ire iussit, ne quam in itinere à cognatis deditorum iniuriam acciperent. Epitome Liliij lib. xv. *Cum legatos Apolloniatium ad Senatum missos quidam iuvenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus.* Suetonius in Iul. cap. xxiii. scribit nonnullos in Senatu censuisse, CÆSAREM DEDENDVM HOSTIBVS. Quemdam etiam ex Annibalis captiuis, qui fallaci reditu iureiurando se exoluisset, Senatus censuit COMPREHENDENDVM, ET CUSTODIBVS PVBLICE DATIS DEDUCENDVM AD ANNIBALEM, ut Lilius lib. xxii. scribit.

In hoc albū referenda sunt Senatusconsulta in mortuorū ignominia facta, quibus eorum memoria damnabatur. Cuiusmodi est id quo Valerius Max. lib. vi. cap. vii. Tiberium Gracchum, ut patriæ inimicum, quia potentiam suam saluti eius prætulera, HOSTEM IUDICATVM, VLTIMO SVPLICIO AFFECTVM, SEPVLTVRÆ QVOQVE HONORE SPOLIATVM FVISSE, scribit. Itemque ut in CAI FRATRIS COMITES ET AMICOS ANIMADVERTERETVR. Vespasianum quoque Suetonius in eius vita cap. ii. ait pœnæ coniuratorum addendum censuisse, VT IN SEPULTI PROIICERENTVR. Idem in Domitiano cap. vlt. *De eius cæde Senatus adeo letatus est, ut repleta certatim curia non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere laceraret, SCALAS ETIAM INFERRI, CLIPESQVE ET IMAGINES EIVS CORAM DETRAHI, ET IBIDEM SOLO AFFLIGI IVBERET, NOVISSIME, ERADENDOS VBIQUE TITVLOS, ABOLENDAMQVE OMNEM MEMORIAM DECERNERET.*

Sed iam tēpus est, ut ea, quæ ad exterarū nationū legatis dabatur, responsa, transitū faciā, & qua verborum formula concipi ea solerent, exemplis demonstrē. Ante omnia sciendum est, legatos petiisse, SIBI SENATVM DARI, id est, ut Senatum adire, mandataque sua & postulata exponere liceret, ad eamque rem sibi dies diceretur. Lilius lib. xxx. *Legatis Carthaginensium & Philippi regis (namque quoque venerant) petentibus, VT SENATVS SIBI DARETVR, responsum iussu Patrum à Dictatore est, CONSULES NOVOS EIS SENATVM DATVROS ESSE.* Idem lib. xlvi. *Cum Rhodij, gratulatum se de victoria, purgatumque civitatis crimina, dicentes venisse, petissent, VT SENATVS SIBI DARETVR.* Et lib. xlii. *Responsum tanquam legatis, VT QVI ADIRE*

Apud eundem lib. xxix. Locrensium legati orant, ut sibi, PATRES ADEVNDI, deplorandique ærumnas suas potestas fiat. SENATVQVE DATO, natu maximus ex illis verba facit. De Rhodiorum etiam legatis, hæc lib. xlii. scribit: *Venerant Rhodij legati ad purganda ea que vulgò iactari de civitate sciebant. Ceterum SENATVM IIS DARI, cum non Consules magistratum inissent, PLACVIT.* Coloniatarum quoque magistratus Romam accitos lib. xxix. refert orasse atque obsecrassē Coss. VT SIBI SENATVM ADIRE, AC DEPRECARI LICERET. Valer. Max. lib. v. cap. i. de Ptolemæo, qui Romam clam Senatu fordidatus & squalidus venerat: *Hortatus, ait, eum Senatus est, ut depositis fordidibus, ADEVNDI IPSIVS DIEM PETERET.* Senatus autem illis dari dicebatur, cum in Senatu introducti audiebantur, quemadmodum & Senatus dari dicebatur extra urbem Imperatoribus, cum in Senatu de rebus abs se gestis differētes, postulantēsq; ut sibi triumphare liceret, audiebantur.

Legati verò Sociorum & Amicorum variis de causis Romam veniebant: Nam vel ut querelas suas ad Senatum deferrent, vel Gratulandi causa, vel ut Auxilium pollicerentur, implorantēve, potissimum mitti consueverant. Quæ, ut aliquo ordine locus hic tractetur, ita distinguenda censui. Primum ergo de querelis differemus, ad quas variè pro re subiecta respondebatur. Interdum enim de iniuriis sibi à vicinis populis, vel regibus, illatis: Interdum de iniuriis, quas à magistratibus Romanis passi erant, querebantur. Sociorum certè Italicorum legatis querentibus, vti & vastari agros à finitimis Heruscis, quod deficiere à populo Ro. nolent, obtestatibusq; Patres conscriptos, VT SE A VIATQVE INIVRIA COMMVNIVM HOSTIVM TVERENTVR, Respōsum fuisse Lilius lib. x. narrat, CVRÆ SENATVI FVTVRVM, NE SOCIOS FIDEI SVÆ POENITERET. Idem lib. xxxix. scribit, ex quo fama per gentes quæ Macedoniam accolunt, vulgata fuit, crimina, querimoniâque de Philippo rege non negligenter ab Romanis audiri, & multis operæpretium fuisse queri, pro se quasque civitates, gentēque singulos etiam priuatim, Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ, aut ad defendendæ solatium, venisse. Quæ cum utcumque purgata essent à Demetrio Philippi filio, qui alia excusavit, alia recepit futura, ita ut maxime veller Senatus, ad ea responderi placuit. Nihil patrem eius neque relictis, nec magis quod ex voluntate Senatus esset, fecisse, QVAM QVOD VTCVMQVE EA GESTA ESSENT, PER DEMETRIVM FILIVM SATIS FIERI VOLVISSET ROMANIS. MVLTÀ ET DISSIMVLARE ET OBLIVISCI, ET PATI PRÆTERITA, SENATVM POSSE, ET CREDERE ETIAM DEMETRIO CREDENDVM ESSE: OBSIDEM ENIM SE ANIMVM EIVS HABERE, ET SI PATRI CORPVS REDDIDERIT: ET SCIRE, QVANTVM SALVA IN PATREM PIETATE POSSIT. AMICVM EVM POPVLO ROMANO ESSE, HONORISQVE EIVS CAVSSA MISSVROS IN MACEDONIAM LEGATOS: VT SI QVID MINVS FACTVM SIT QVAM DEBERIT, TVM QVOQVE SINE PIACVLO RERV M PRÆTERMISSARVM FIAT. VELLE ETIAM, SENTIRE PHILIPPVM, INTEGRÀ OMNIA SIBI CVM POPVLO RO. DEMETRII FILII BENEFICIO, ESSE. Idem Lilius lib. xlii. refert Carthaginensium legatos questos in Senatu præter agrum, de quo legati à Roma, qui in re præsentī cognoscerent missi erant, amplius septuaginta oppida, castellaque agri Carthaginensis Masanissam, vi atque armis occupasse: ac proinde Senatum orasse, ut trium harum rerum vnam abs se impetrari sinerent, ut, vel ex æquo apud socium populum quid cuiusque esset, disceptarent: vel permitterent Carthaginensibus, ut aduersus iniusta arma pio iustoque se tuerent: bello: vel ad extremum, si gratia, plus quam veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Ad quæ cum Masanissæ filius Gulussa respondisset, *Sibi facile non esse de his rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet, neque patri facile fuisse mandare, cum Carthaginenses, nec qua de re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicassent: Eam causam fuisse patri mittendi se Romam qui deprecaretur Senatum, ne quid communibus inimicis, criminantibus se, crederent, quem ob nullam aliam causam, nisi propter constantem fidem erga populum Ro. odissent:* His utrinque auditis, Senatus ita responderi iussit: SENATVI PLACERE, GVLVSSAM EXTEM-

PLO IN NVMDIAM PROFICISCI ET NVNTIARE PATRI, VT DE IIS DE QVIBVS CARTHAGINIENSES QVERANTVR, LEGATOS QVAMPRI-
MVM AD SENATVM MITTAT, DENVTIETQVE CARTHAGINIENSI-
BVS, VT AD DISCEPTANDVM VENIANT. SI ALIQVID POSSENT
MASANISSÆ HONORIS CAVSSA, ET FECISSE, ET FACRVOS ESSE
IYS GRATIÆ NON DARE: AGRVM QVA CVIVSQVE SIT POSSIDERI
VELLE: NEC NOVOS STATVI FINES, SED VETÈRES OBSERVARI, IN
ANIMO HABERE: CARTHAGINIENSIBVS VICTIS, SE ET VRBES, ET
AGROS CONCESSISSE, NON VT IN PACE ERIPERENT PER IN-
IVRIAM, QVÆ IVRE BELLII NON ADEMISSENT.
Iffenses verò legati cùm apud Senatum questii essent, Gentium Illyriorum regem fines
suos secundo populatum esse, mittendos ad eum, quemadmodum Liviùs lib. XLII.
scribit, Patres censuerunt, qui nuntiarent, QVI SOCII QVERERENTVR APVD
SENATVM, EXVSTVM A REGE AGRVM: NON ÆQVVM EVM FACE-
RE, QVI AB SOCIIS SVIS NON ABSTINERET INIVRIAM. Sed & cùm
legati sociarum vrbiùm ex Græcia questii essent, vastatos agros à Philippo Macedonum
regis præsidii, missosque in Macedoniam ad res repetendas legatos, non admissos, Se-
natum censuisse, LEGATOS MITTENDOS AD PHILIPPVM REGEM, QVI
HÆC ADVERSVS FOEDVS FACTA VIDERI PATRIBVS, NVNTIARENT,
idem Liviùs lib. XXXI. memorat. Quod vbi Philippus comperit, legatos Romam misit,
qui purgarent, quæ de populatione sociorum illi obijciuntur, & M. Aurelium vltro ac-
cusarent, quod contra fœdus bello eum læcessisset. Hi, responsum, vt eodem lib. Li-
viùs narrat, tulerunt huiusmodi, BELLVM QVÆRERE REGEM, ET SI PERGAT,
PROPEDIEM INVENTVRVM. DVPLICITER AB EO FOEDVS VIOLA-
TVM: ET QVOD SOCIIS POPVLI RO. INIVRIAS FECERIT, BELLO ARMISQVE
LACCESSIVERIT, ET QVOD HOSTES AVXILIIS ET PECVNIA IVVE-
RIT: ET P. SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE,
ET FACERE, QVOD EOS QVI ARMA CONTRA POPVLM RO. FEREN-
TES CAPTI SVNT, HOSTIVM NVMERO IN VINCVLIS HABEAT: ET
M. AVRELIVM E REPVB. FACERE, GRATVMQVE ID SENATVI ESSE,
QVOD SOCIOS POPVLI RO. QVANDO IVRE FOEDERIS NON POSSET,
ARMIS TVEATVR.

Planè sociorum inter se controuersis auditis, Senatus plerumque decernebat, legatos
mitti, qui in re præfenti de iis cognoscere. Et ita post Carthaginensium & Masanissæ
disceptationes auditas, de regione quâ dubiæ possessionis, sui regni, an iuris Carthaginien-
sium esset, Masanissæ effecerat, *Responderi*, ait Liu. lib. XXXIII. *Legatis vtriusq; iuris placuit,*
MISSVROS SE IN AFRICAM; QVI INTER POPVLM CARTHAGINIEN-
SEM, ET REGEM IN RE PRÆSENTI DISCEPTARENT. Quod & Appian.
& *A. L. C.* refert. Legationibus quoq; Eumenis, Ariaratis Cappadocis, & Pharnacis, nō
aliud responsum datū Liu. lib. XL. tradit, quā, MISSVROS, QVI DE CONTROVERSIIS EORVM
COGNOSCERENT, STATVERENTQVE. Post auditas etiā Thessalorum & Perræborū quere-
las, de vrbibus suis à Philippo Macedonum rege possessis, & Eumenis regis, de Thraciis
oppidis per vim ab eo occupatis, cū Philippi regis legati, qui ad ea purganda venerant,
nihil, nisi permissu Romanorū Imperatorū factū, affirmassent, Senatus ne quid absente
rege statueret, LEGATOS, AD EAS CONTROVERSIAS DISCEPTANDAS, MISIT: qui postquam
legationem renuntiârūt, regū quoq; ciuitatūq; legatos in Senatum introduxerūt, Pa-
tres, ALIAM NOVAM LEGATIONEM, IN MACEDONIAM ET GRÆCIAM, DECREVERVNT,
AD VISENDVM, REDDITÆ NE CIVITATES RHODIIS, ET THESSALIS, ET PERRÆBIS, ES-
SENT, vt idem Liu. lib. XXXIX. narrat. Idē lib. XXXVII. Asiæ legationibus, & querelis de An-
tiochō auditis, responsum scribit, DECEM LEGATOS MORE MAIORVM SENATVM MIS-
SVRVM AD RES ASIÆ DISCEPTANDAS, COMPONENTASQVE.

Senatus æquè aures, querelis de Magistratibus, patebant. Locrensiū legatos Liviùs
lib. XXIX. scribit, questos in Senatu se à Q. Pleminio Legato, Romanisque militibus
plus quàm hostilia passos, multaque nefarie in Deos hominesque facta. Quibus excē-
dere

dere iussis, Senatum de his consultum ita censuisse: PLEMINIVM LEGATVM
VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE, ET EX VINCVLIS CAV-
SAM DICERE: AC SI VERA FORENT QVÆ LOCRENSES QVE-
RERENTVR, IN CARCERE NECARI; BONAQVE EIVS PVBLICARI.
M. POMPONIVM PRÆTOREM, CVI SICILIA PROVINCIA SORTE
EVENISSET, TRIDVO PROXIMO IN PROVINCIAM PROFICISCI;
COSS. DECEM LEGATOS QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGE-
RE, QVOS CVM PRÆTORE MITTERENT, ET DVOS TRIBVNOS PLEB.
ATQVE ÆDILEM. CVM EO CONSILIO PRÆTOREM COGNOSCERE.
SI EA QVÆ LOCRENSES FACTA QVERERENTVR, IVSSV AVT VO-
LVNTATE P. SCIPIONIS FACTA ESSENT, VT EVM DE PROVINCIA
DECEDERE IVBERENT. SI P. SCIPIO IAM IN AFRICAM TRATECIS-
SET, TRIBVNI PLEB. ATQVE ÆDILIS CVM DVOBVS LEGATIS, QVOS
MAXIME IDONEOS PRÆTOR CENSUISSET, IN AFRICAM PROFI-
CISCIERENTVR. TRIBVNI ATQVE ÆDILIS, QVI REDVCERENT INDE
SCIPIONEM: LEGATI, QVI EXERCITVI PRÆSENT, DONEC NOVVS
IMPERATOR AD EVM EXERCITVM VENISSET. SIN M. POMPONIVS,
ET DECEM LEGATI, COMPERISSENT, NEQVE IVSSV, NEQVE VOLVNTATE
P. SCIPIONIS EA FACTA ESSE, VT IN EXERCITV SCIPIO
MANERET, BELLVMQVE, VT PROPOSUISSET, GERERET. LOCREN-
SIBVS CORAM SENATVM RESPONDERE. QVAS INIVRIAS SIBI FA-
CTAS QVERERENTVR, NEQVE SENATVM, NEQVE POPVLM RO.
FACTAS VELLE: VIROS BONOS, SOCIOSQVE ET AMICOS EOS AP-
PELLARI LIBEROS, CONIVGES, QVÆQVE ALIA ERPTA ESSENT,
RESTITVI. PECVNIAM, QVANTA EX THESAVRIS PROSERPINÆ
SVBLATA ESSET, CONQVIRI, DVPLAMQVE PECVNIAM IN THE-
SAVRIS REPOŃI, ET SACRVM PIACVLARE FIERI: ITA VT, PRIVS
AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR, QVOD SACRI THE-
SAVRI MOTI, APERTI, VIOLATIQVE ESSENT, QVÆ PIACVLA, QVI-
BVS DIIS, QVIBVS HOSTIIS FIERI, PLACERET. MILITES QVI LO-
CRIS ESSENT OMNES IN SICILIAM TRANSPORTARI: QVATVOR
COHORTES SOCIORVM LATINI NOMINIS IN PRÆSIDIVM LO-
CROS ADDVCI. Idem Liviùs lib. XLII. Abderitarum legatos narrat auditos in Se-
natu, queretes oppidum suū ab Hortensio Prætorē expugnatū ac direptū esse, principes
securi percussos, sub corona ceteros vanisse: Quæ cū indigna Patribus visa esset, decre-
uerunt, vt duo legati ad RESTITVENDOS IN LIBERTATEM ABDERITAS
MITTERENTVR. *Isdem mandatū, vt & Hostilio Consuli, & Hortensio Prætori nuntia-
rent, SENATVM, ABDERITIS INIVSTVM BELLVM ILLATVM, CONQVI-
RIQVE OMNES QVI IN SERVITVTE SINT; ET RESTITVI IN LI-
BERTATEM, ÆQVVM CENSERE.* De Cassio quoque, qui tum Tribunus militū in
Macedonia erat, cū querelæ ad Senatum delatæ essent, tam à Gallorū regulis, quàm à
Carnorum, Hiltorū, Iapidūq; legatis, quod is agros Alpinorum populorū depu-
latus, hostiliter peragrasset, passimq; rapinas & incendia facta, & c. pro hostibus ha-
bitos dixissent, Responsum fuisse. Liviùs lib. XLIII. auctor est, SENATVM EA QVÆ
FACTA QVEREBANTVR, NEQVE SCISSE FVTVRA, NEQVE SI FACTA ESSENT PROBARE.
SED INDICTA CAUSA DAMNARI ABSENTEM CONSVLAREM VIRVM, INIVRIVM FORE,
CVM IS REIPVB. CAVSSA ABESSET: VBI IS EX MACEDONIA REDISSET, TVM SI CORAM
EVM ARGVERE VELLÈNT, COGNITA RE, SENATVM DATVRVM OPERAM, VT SATISFIERET.
*Nec responderi tantum iis gentibus, sed legatos mitti, duos ad Regulum trās Alpes, tres circa eos po-
pulos placuit: qui indicarent quæ Patrum sententiæ esset.* Sed & cū Hispaniæ vtriusque legati ali-
quot populorū, in Senatu introducti, de Magistratū Ro. auaritia, superbiāq; cōquēsti ef-
sent, petiissentq; ne se socios fœdius spoliari, vexatīve, quā hostes pateretur: Senatus nar-
rate Liviùs lib. XLIII. L. Canuleio Prætorī, qui Hispaniā fortitus erat, negotiū dedit, vt in

SINGVLOS, A QVIBVS, HISPANI PECVNIAS REPETERENT, QVINOS RECIPERATORES EX ORDINE SENATORIO DARET, PATRONOSQVE QVOS VELLE, SVMENDI POTESTATEM FACERET. Memorabile est & illud Senatus responsum Chalcedensium legatis datum. Nam cum illi de iniuriis sibi illatis, à C. Lucretio & Hortensio Prætoribus Romanis questi essent, Senatus iussu, Chalcedensibus, quemadmodum Lilius lib. XLIII. scribit, Q. Mænius Prætor respondit: QVÆ BENE MERITOS SESE, ET ANTE, ET IN BELLO QVOD GERATVR, DE POPVLO RO. DICANT, EA ET SCIRE VERA EOS REFERRE SENATVM, ET PERINDE AC DEBEANT GRATA ESSE. QVÆ FACTA A C. LVCRETIO, FIERIQVE AB L. HORTENSIO PRÆTORIBVS ROMANIS QVERANTVR, EA NEQVE FACTA, NEQVE FIERI VOLVNTATE SENATVS, QVEM NON POSSE EXISTIMARE, QVI SCIAT BELLVM PERSI, ET ANTE PHILIPPO PATRI EIVS INTVLISSE POPVLVM RO. PRO LIBERTATE GRÆCIÆ, NON VT EA A MAGISTRATIBVS SOCII, ATQVE AMICI PATERENTVR. LITERAS SE AD L. HORTENSIYM PRÆTOREM DATVROS ESSE, QVÆ CHALCEDENSES QVERANTVR ACTA, EA SENATVI NON PLACERE. SI QVI IN SERVITVTEM LIBERI VÆNISSENT, VT EOS CONQVIRENDOS PRIMO QVOQVE TEMPORE, RESTITVENDOSQVE IN LIBERTATEM CVRARET: SOCIORVM NAVALIVM NEMINEM, PRÆTER MAGISTROS, IN HOSPITIA DEDVCI, ÆQVVM CENSERE. Sed & cum Syracusanorum legati in Senatum introducti questi essent, præter mœnia & tecta exhaustavrbis, & refracta Deum delubra, Diis ipsis, ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum. Syracusis esse: Bona quoque multis adempta, ita vt ne nudo quidem solo, reliquiis direptæ fortunæ, alere sese ac suos possent, orassentque Patres conscriptos, vt sinequirent omnia, saltem quæ comparerent, cognoscique possent, restitui dominis iuberent. De eorum postulatis ita decreuisse Patres, Lilius lib. XXVI. scribit, QVÆ MARCELLVS GERENS BELLVM, VICTORQVE EGISSET, RATA HABENDA ESSE: IN RELIQVVM CVRÆ SENATVI FORE REM SYRACVSANAM: MANDATVROSQVE CONSVLI LEVINO, QVOD SINE IACTVRA REIPVB. FIERI POSSET, FORTVNIS EIVS CIVITATIS CONSVLERET. Idem lib. XXXVIII. refert Ambracisium legatos in Senatum introductos, qui sibi, cum in pace essent, imperatæque à prioribus Coss. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fulvio parati essent, bellum illatum questi sunt, agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogerentur portas: obfessos deinde & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendiis, ruinis, direptione vrbis, coniuges, liberos, in seruitium abstractos: bona adempta, templa tota vrbe spoliata ornamentis, simulacra Deum, Deos demum ipsos conuulsi ex sedibus suis, ablatis esse: parietes postesque nudatos. De ea re S. C. factum est, VT AMBRACIENSIBVS OMNES SVÆ RES REDDERENTVR: IN LIBERTATE ESSENT, AC LEGIBVS SVIS VTERENTVR: PORTORIA QVÆ VELLENT, TERRA MARIQVE CAPERENT, DVMEORVM IMMVNES ROMANI AC SOCII LATINI NOMINIS ESSENT: SIGNA ALIAQVE ORNAMENTA, QVÆ QVERERENTVR EX ÆDIBVS SVIS SVBLATA ESSE DE IIS, CVM M. FVLVIVS ROMAM REVERTISSET, PLACERE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRI, ET QVOD II CENSUISSENT, FIERI. Posteaq; per infrequentiam adiectum Senatusconsulto à Consule AMBRACIAM NON VIDERI VI CAPTAM ESSE. Narrat idem Lilius lib. XXXIX. Gallos ad XII. millia armatorum, superante in Gallia multitudine, agri inopia & egestate coactos, Alpes ad quaerendam sedem transgressos esse, oppidumque in eo loco, quod incultum per solitudinem videbant, ædificare cepisse. Ad quod legiones admoueri Cof. Marcellus iussit: cui venienti sese illi dederunt: illis in deditio acceptis, arma, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant, egerantve, adempta. De his rebus qui quererentur

tur, legatos Romam miserunt, qui introducti orarunt, ne in se innoxios deditos acerbius, quam in hostes fauissent. Quorum querelis ita Senatus responderi iussit: NEQVE ILLOS RECTE FECISSE, CVM IN ITALIAM VENERINT, OPPIDVMQVE IN ALIENO AGRO, NVLLIVS ROMANI MAGISTRATVS, QVI EI PROVINCIÆ PRÆSESSET, PERMISSV ÆDIFICARE CONATI SVNT: NEQVE SENATVI PLACERE, DEDITOS SPOLIARI. ITAQVE SE CVM IIS LEGATOS AD COSS. MISSVROS: QVI, SI REDEANT VNDE VENERINT, OMNIA IIS SVA REDDI IVBEANT: QVIQVE PROTIVS EANT TRANS ALPES, ET DENVTIENT GALLICIS POPVLIS, MVLTITVDINEM SVAM DOMI CONTINEANT. Atque hoc me Senatus decretum pungit stimulatque, vt aliud ei ad sine, extra ordinem quidem, sed non extra rem, addam. Nam cum Ligurum duo millia ferè ad extremum finem provinciae Galliae vbi castra Marcellus habebat, venissent, orantes vt reciperentur, & ille eodem loco opperiri Liguribus iussis, Senatum per literas cõsulisset, Senatus, auctore Lilio lib. XXX. rescribere Ogulnium Prætorem Marcello iussit, VERIVS FVISSE COSS. QVORVM PROVINCIA ESSET, QVAM SE, QVID E RE PVBLICA ESSET, DECERNERE. TVM QVOQVE NON PLACERE SIBI PER DEDITIONEM LIGVRES RECIPERE. RECEPITIS ARMA ADIMI, ATQVE EOS AD COSS. MITTI, SENATVM ÆQVVM CENSERE. Sed & cum ex diuersa fuga in unum collecti magno numero Ligures, sese M. Popilio Consuli à quo victi fusique erant, dedidissent, nihil illi quidem pacti, sperantes tamen non atrocius, quam superiores Imperatores, Consulem in se fauissimum, & ipsos nihilominus, bonaque eorum Consul vendidisset, atrox res; ait, Lilius lib. XLII. visa Senatui, deditos in fidem populi Ro. pessimo exemplo, ne quis vnquam se dedere auderet, vanisse: Deque ea re Senatusconsultum in hæc verba factum. QVAS OB RES PLACERE SENATVI, M. POPILIVM COS. LIGVRES PRETIO EMPTORIBVS REDDITO, IPSOS RESTITVERE IN LIBERTATEM: BONAQVE VT IIS, QVID QVID EIVS RECUPERARI POSSIT, REDDANTVR, CVRARE. ARMA PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI IN EA GENTE: CONSVLEM DE PROVINCIA DECEDERE, CVM DEDITOS IN SEDEM SVAM LIGVRES RESTITVISSET: CLARAM VICTORIAM VINCENDO OPPVGNANTES, NON SÆVIENDO IN AFFLICTOS FIERI. Eundem, cum postea prælio cõmissio decem millia Ligurum occidisset, A SENATV INCREPITVM, ibidem scribit, QVOD DEDITIS BELLVM CONTRA IVS AC FAS INTVLISSET, ET PACATOS AD REBELLIONEM INCITASSET. Ad hæc Tribunos, ex auctoritate Senatus, rogationem promulgasse, VT QVI EX DEDITIS, IN LIBERTATEM RESTITVTVS ANTE CALENDAS SEXTILES PRIMAS NON ESSET, CVIVS DOLO MALO IS IN SERVITVTEM VÆNISSET, VT IVRATVS SENATVS DECERNERET, QVI EAM REM QVÆRERET, ANIMADVERTERETQVE. Ipse etiam Popilius, postquam in vrbe rediit, multorum iurgiis in Senatu laceratus fuit, Senatusque consultum factum, VT QVI LIGVRVM POST Q. FVLVIVM, L. MANLIVM COSS. HOSTES NON FVISSENT, VT EOS C. LICINIVS, CN. SICINIVS PRÆTORES, IN LIBERTATEM RESTITVENDOS CVRARENT, AGRVMQVE IIS TRANS PADVM COS. C. POPILIVS DARET.

Ex quo Senatusconsulto, itémque iis quæ de Abderitis, Locrensisibus, Chalcedensibusque facta supra commemorauimus, colligere licet, Senatum eos, qui iniuria vanierant, aut quorum irritam venditionem facere vellet, IN LIBERTATEM RESTITVI, decreuisse. Eaque verborum formula, duas Campanas mulieres belli iure in seruitutem redactas, Senatus, pro præmio, pristinae libertati reddi censuit, apud Liliu lib. XXII. Ardeates planè post abiudicatum agrum de quo cum Aricinis contententes iudicem populum Ro. ceperant, cum in eo essent vt desciscerent, legatos Romam misere, qui ita de iniuria abiudicati agri questi sunt, vt si demeretur ea, in federe atque amicitia

mansuros restituto agro appareret: Eos Lilius lib. iiii. cum hoc responso dimissos, scribit: IUDICIUM POPULI RESCINDI AB SENATU NON POSSE, PRÆTER QUAM QUOD NULLO, NEC EXEMPLO, NEC IVRE FIERET, CONCORDIÆ ETIAM ORDINVM CAUSA. SI ARDEAT SVS TEMPORA EXPECTARE VELINT, ARBITRIVMQUE SENATU LEVANDÆ INIVRIÆ SVÆ PERMITTANT, FORE, VT POSTMODVM GAUDEANT, SE IRÆ MODERATOS: SCIANTQUE PATRIBVS ÆQVE CVRÆ FVISSE, NE QVA INIVRIA IN EOS ORIRETVR, AC NE ORTA DIVTVRNA ESSET.

Interdum, Gratulandi causa, & vt de victorijs Populi Ro. gratularentur, legati Romam mittebantur: Simulque ob beneficia accepta Gratias quãdoq; agebant. Sic Masinissæ legati in Senatu introducti, GRATVLATI SVNT, PRIMVM SENATU, QUOD SCIPIO PROSPERE RES IN AFRICA GESSISSET: deinde, GRATIAS EGERVNT, QUOD IS MASINISSAM NON APPELLASSET MODO REGEM, SED FECISSET, RESTITVENDO IN PATERNVM REGNVM, IN QVO POST SYPHACEM SVBLATVM, SI ITA PATRIBVS VISVM ESSET, SINE METV ET CERTAMINE ESSET REGNATVRVS. DEINDE, QUOD COLAVDATVM PRO CONCIONE, AMPLISSIMIS DECORASSET DONIS: QUIBVS NE INDIGNVS ESSET, ET DEDISSE OPERAM MASINISSAM, ET PORRO DATVRVM ESSE: peteretque Regē dixerunt, VT REGIVM NOMEN, CETERAQVE SCIPIONIS BENEFICIA ET MVNERA, SENATVS, DECRETO SVO, CONFIRMARET: Ad ea Senatus, quemadmodum Lilius lib. xxx. scriptum reliquit, respondit, RERVVM GESTARVM IN AFRICA PROSPERE, COMMVNEM SIBI CVM REGE GRATVLATIONEM ESSE: SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QUOD EVM REGEM APPELLASSET: ET QVID QVID ALIVD FECISSET, QUOD HONORI FORET MASINISSÆ, EA PATRES COMPROBARE, ATQVE LAVDARE. Idem lib. xxxvii. legatos ab Ptolemæo & Cleopatra regibus Ægypti venisse refert, GRATVLANTES, QUOD M. ACILIVS COS. ANTIOCHVM REGEM GRÆCIA EXPVLISSET, adhortantēque, VT IN ASIAM EXERCITVM TRANCERENT: REGES ÆGYPTI AD EA QUÆ CENSIVISSET SENATVS, PARATOS FORE. Quibus GRATIAS ACTAS, ait, Vbi verē ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit, retulitque cōtrouersias inter Reges Antiochum & Ptolemæum sublatas esse, & exercitum ex Ægypto in Syriam reductum, post ipsorum Regū legatos venisse, idē lib. xlv. scribit. Et Antiochi quidē legati verba fecerūt, huiusmodi. OMNI VICTORIA POTIOREM PACEM, REGI, QUÆ SENATU PLACVISSET, VISAM: EVMQUE HAVD SECVS QUAM DEORVM IMPERIO, LEGATORVM ROMANORVM IVSSIS PARVISSE. GRATVLATI DEINDE EAM VICTORIAM SVNT, AD QUAM SVMMA OPE, SI QVID IMPERATVM FORET ADVTVRVM REGEM FVISSE. *Ptolemæi autē Legati, cōmuni nomine Regū & Cleopatra,* GRATIAS EGERVNT, ADIECERVNTQUE. PLVS EOS S. P. Q. R. QUAM PARENTIBVS SVIS, PLVS, QUAM DIIS IMMORTALIBVS, DEBERE: PER QVOS OBSIDIONE MISERRIMA LIBERATI ESSENT, REGNVM PATRIVM PROPE AMISSVM RECEPISSENT. Quibus Responsum ab Senatu est, ANTIOCHVM RECTE ATQVE ORDINE FECISSE, QUOD LEGATIS PARVISSET, GRATVMQUE ID ESSE S. P. Q. R. REGIBVS ÆGYPTI, PTOLEMÆO CLEOPATRÆQUE, SI QVID PER SE BONI COMMODIQUE EVENISSET, ID MAGNOPERE SENATVM LÆTARI: DATVRVMQUE OPERAM, VT REGNI SVI MAXIMVM SEMPÈR PRÆSIDIVM POSITVM ESSE IN FIDE POPULI ROMANI DVCANT. Saguntinorum legatos, in Senatum introductos, postquã populi Ro. erga eos merita cōmemorassent, tali ad extremū oratione vsos Lilius lib. xxviii. memorat. OB HÆC QUIBVS MAIORA NEQUE SPERARE, NEQUE OPTARE AB DIIS IMMORTALIBVS POTERAMVS, GRATIAS ACTVM NOS

DECEM LEGATOS, SAGVNTINVS SENATVS, POPVLVSQUE, AD VOS MISIT: SIMVL GRATVLATVM QUOD ITA RES PER HOS ANNOS IN ITALIA ATQVE HISPANIA GESSISTIS, *vt Hispaniam non Ibero amne tenuis, sed qua terrarum vltimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italiae, nisi quatenus vallu castrorum cingit, nihil reliqueris Pæno.* IOVI OPT. MAX. PRÆSIDI CAPITOLINÆ ARCIS, NON GRATES TANTVM AGERE IVSSI SVMVS, SED DONVM HOC ETIAM, SI VOS PERMITTERETIS, CORONAM AVREAM VICTORIÆ ERGO FERRE. ID VTI PERMITTATIS, QUÆ SVMVS: VTIQUE, SI VOBIS ITA VIDETVR, QUÆ NOBIS IMPERATORES VESTRI COMMODA TRIBVERVNT, EA, RATA ATQVE PERPETVA, AVCTORITATE VESTRA FACIATIS. *Senatus legatis Saguntinis ita respondit.* ET DIRVTVM, ET RESTITVTVM SAGVNTVM, FIDEI SOCIALIS VTRINQUE SERVATÆ DOCUMENTVM OMNIBVS GENTIBVS FORE. SVOS IMPERATORES RECTE ATQVE ORDINE, ET EX VOLVNTATE SENATVS FECISSE, QUOD SAGVNTVM RESTITVERINT, CIVESQUE SAGVNTINOS SERVITIO EXEMERINT: QUÆQUE ALIA EIS BENIGNE RECERINT, EA SENATVM ITA VOLVISSE FIERI. DONVM, PERMITTERE, VT IN CAPITOLIO PONERENT. Quinetiam cum iidē legati petiissent, vt, QUATENVS TVTO POSSENT, ITALIAM SPECTATVM IRENT, duces datos, literasque per oppida missas, VT EOS COMITER ACCIPERENT, ibidem scribit. Masgabam Masinissæ filium idem Lilius lib. xlv. in Senatu exposuisse, ait, quot pedites equitēsque, quot elephantos, quantum frumenti pater suus ad bellum Macedonicū misisset: *Sed duas res ei rubori fuisse: Vnam quod rogasset eum per legatos Senatus, quæ ad bellum opus esset, & non imperasset: Alteram quod pecuniam ei pro frumento misisset: Masinissam meminisse, Regnum a populo Ro. partum, auctumque & multiplicatum habere: vsu regni contentum: scire, dominium eius, eorum, qui dederint, esse. Sumere itaque eisdem, non se rogare, equum esse, neque emere ea, ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi proueniant. Id Masinissæ satis esse & fore, quod populo Romano superesset.* Addiditque, iustum se esse Senatui ob deuitam Macedoniam gratulari: *tanta eam re lætitiæ patri suo esse, vt Romam venire velit,* IOVIQUE OPT. MAX. IN CAPITOLIO SACRIFICARE, ET GRATES AGERE. ID NISI MOLESTVM SIT, VT EI PERMITTATVR, AB SENATU PETERE. *Responsum regulo est:* FACERE PATREM EIVS. MASINISSAM, QUOD VIRVM GRATVM, BONVMQUE FACERE DECEAT, VT PRÆTIVM, HONOREMQUE DEBITO BENEFICIO ADDAT. ET POPVLVM RO. AB EO, BELLO PVNICO FORTI FIDELIQUE OPERA ADIVTVM, ET ILLVM FAVENTE POPVLO RO. REGNVM ADEPTVM, ÆQUITATE SVÆ: POSTEA TRIVM REGVM BELLIS, DEINCEPS OMNIBVS FVNCTVM OFFICIIS. VICTORIA VERO POPULI RO. LÆTARI EVM REGEM MIRVM NON ESSE, QUI SORTEM OMNEM FORTVNÆ, REGNIQUE SVI, CVM REBVS ROMANIS IMMISCVISSET. GRATES DIIS PRO POPVLI RO. VICTORIA APVD SVOS PENATES AGERET. ROMÆ, FILIVM PRO EO ACTVRVM: GRATVLATVM SATIS SVO AC PATRIS NOMINE ESSE. IPSVM RELINQVERE, REGNVM, ET AFRICA EXCEDERE, PRÆTER QUAM QUOD ILLI INVILE ESSET, NON ESSE E REPVB. POPVLI RO. SENATVM CENSERE. Ex quibus apparet, Legatos qui gratulati mittebantur, plerumq; dona Ioui Capitolino tulisse, cãq; vt in Capitolio ponere, sacrificare liceret, postulasse. Et ita Lilius lib. xxxv. post finitum in Græcia cum Antiocho bellū, Philippi legatos Romam venisse refert, in Senatumque introductos, GRATVLANTES DE VICTORIA. *Ius, inquit, petentibus, vt sibi sacrificare in Capitolio, DONVMQUE EX AVRO LICERET PONERE IN ÆDEM IOVIS OPT. MAX. PERMISSVM AB SENATU, BENIGNEQUE RESPONSUM.* Idem lib. iiii. *Inter hæc, ait, à Latino & Hermico legati, GRATVLATVM DE CONCORDIA PATRVM AC PLEBIS, Romam venerunt, DONVMQUE OB EAM, IOVI*

OPT. MAXI CORONAM AVREAM IN CAPITOLIUM TULERE. Præstantiam etiam Bithyniæ regem Senatu adito gratulatum victoriam esse, petiisseque, ut votum sibi SOLVERE ROMÆ, IN CAPITOLIO, DECEM MAIORES HOSTIAS, ET PRÆNESTE, VNAM FORTVNÆ, LICERET, quæ ille pro victoria populi Ro. vouerat, supra ex Liiuo lib. XLV. retulimus: Cui id cõcessu, decretumq; , UT VICTIMÆ, ALIAQVE QVÆ AD SACRIFICIUM PERTINERENT, REGI EX PVBLICO PRÆBERENTVR: Idem lib. VII. post Samnites victos, Carthaginenses, Romam legatos misisse, ait, cum CORONÆ AVREÆ DONO, QVÆ IN CAPITOLIO IN IOVIS CELLA PONERETVR. Inde legati Rhodiorum apud eum lib. XLV. Antea aiunt, Carthaginensibus victis, Philippo, Antiocho, superatis, cum Romam venissemus, ex publico hospitio, in Curiam GRATVLATVM VOBIS, P. C. EX CVRIA IN CAPITOLIUM AD DEOS VESTROS DONA FERENTES, veniebamus.

Idem & absque Gratulatione interdum petebatur. Nam lib. XLII. Alabâdensium legatos ait, CORONAM AVREAM, QVAM IN CAPITOLIO PONERENT, DONVM IOVI OPT. MAXI: attulisse. DONVMQVE ID VT IN CAPITOLIO PONERE, ET SACRIFICARE LICERET, PETIISSE. Idem ipsum & Lampfacenos, coronam auream afferentes petiisse, scribit. Pamphiliorum quoque legatos ad amicitiam cum populo Ro. renouandam missos, coronam auream in Curiam intulisse, petentibusque iis UT ID DONVM IN CELLA IOVIS OPT. MAXI. PONERE, ET SACRIFICARE IN CAPITOLIO LICERET, permissum, Liiuius lib. XLIII. scriptum reliquit.

Interdum Socij & Amici auxilium à S. P. Q. R. implorabant: cuius generis aliquot Senatusconsulta Liiuius ad æratium defert. Deceuisse enim Senatum lib. VI. ait, UT DICTATOR SVTRINIS SOCIIS POPVLI RO. AVXILIUM PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRET. Idem lib. VII. Campanos narrat auxilium à Romanis aduersus Samnites postulasse per legatos: quibus in Senatu auditis, & summotis, Consulem patres consuluisse: *quorum magna pars est uberrimus ille ager Italiae, marique propinquus, ad varietates annonæ, horreum populi Ro. fore videbatur, tamen tanta utilitate fidem antiquiorem fuisse:* ac proinde ex auctoritate Senatus Consule respondisse, AVXILIO VOS CAMPANI DIGNOS CENSET SENATVS: SED ITA VOBISCVM AMICITIAM INSTITVI PAR EST, NE QVA VETVSTIOR AMICITIA AC SOCIETAS VIOLETVR. SAMNITES NOBISCVM FOEDERE IVNCTI SVNT: ITAQVE ARMA, DEOS PRIVS QVAM HOMINES VIOLATVRA, ADVERSVS SAMNITES VOBIS NEGAMVS: LEGATOS, SICVT FAS IVSQVE EST, AD SOCIOS ATQVE AMICOS PRECATVM MITTEMVS, NE QVA VOBIS VIS FIAT. Apud eundem lib. XXIII. legimus, Petilinos ab Annibale obsessos, qui vni ex Brutis manserant in amicitia Romana, legatos Romam ad præsidium petendum misisse. Patres vero, *circumspæctis omnibus imperij viribus fateri coacti, nihil iam longinquis sociis in se præsidij esse,* REDIRE DOMVM, FIDEQVE AD VLTIMVM EXPLETA, CONSVLERE SIBIMET IPSOS IN PRÆSENTI FORTVNA, *inservunt.* Id ipsum Valer. Max. lib. VI. cap. VII. narras, ait, cum eis propter Cannensem cladem succurri non posset, permissum, VTI FACERENT QVOD VUTILISSIMVM INCOLVMITATI IPSORVM VIDERETVR. Quæ verbis discrepant, sententiis congruunt. Huic non absimile responsum Latinis auxilium per legatos petentibus datu Dionys. Halicar. lib. VIII. refert. Dimissos enim, ait, cum huiusmodi responso, *Μη παύσειν εἰναι σφοδρὰ βοήθειαν ἀποπέλασθαι κατὰ τὸ παρόν. Αἰτίαι δὲ εἰρήνης ἐπιτρέψαν τὴν ἐλευθερίαν ἡμετέραν κατὰ γὰρ φέρει ἡ γαμύνη τῆς διὰ ἀμείων ἰδιούτων, ἐκπέμψαν τε ὄσσην αἰετὸν ἐκπέμψαν δὲ ἀμύων.*

Alexandrinus legatos, Liiuius lib. XLIII. narrat, in Senatu auditos, qui querebantur quod Antiochus per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnu, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gesserat, & ad Pelusium naturali prelio victor fuerat, obsidionemque ipsam Alexandriam tenebat: proinde orabant Senatum, UT OPEM REGNO, REGIBVSQVE AMICIS IMPERIO, FER-

RENT:

RENT: *Ea merita populi Ro. in Antiochum, eam apud omnes reges, gentesque auctoritatem esse, ut si legatos misissent, qui denuntiarent, NON PLACERE SENATV SOCIIS REGIBVS BELLVM FIERI, ex templo abscessurus à mœnibus Alexandriae, abducturusque exercitum in Syriam esset. Quod si, cunctarentur facere, breui extorres regno Ptolemaum & Cleopatram Romam victuros cum pudore quodam populi Ro. quod nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent. Quibus precibus moti patres, decreuerunt, LEGATOS TRES AD FINIENDVM INTER REGES BELLVM MITTENDOS, QVI PRIVS ANTIQCHVM, DEIN PTOLEMÆVM ADIRE IVSSI SVNT, ET NVNTIARE: NI ABSISTERETVR BELLO, PER VTRVM STETISSET, EVM NON PRO AMICO, NEC PRO SOCIQ HABITVROS ESSE.*

Idem lib. XXXI. ab Atheniensibus legationem Romam venisse, ait, quæ Philippum Macedonum regem appropinquare finibus suis nuntiaret, breuique non agros modo, sed urbem etiam in ditione eius futuram, nisi quid in Romanis auxilij foret. De eare Sc. factu, UT ATHENIENSIBVS SOCIIS GRATIÆ AGERENTVR, QVOD DIV SOLICITATI, NE OBSIDIONIS QVIDEM METV, EIDE DECESSISSENT. DE AVXILIO MITTENDO, TVM RESPONDERE, PLACERE, CVM COS. PROVINCIAS SORTITI ESSENT, ATQVE IS CONSVL CVI MACEDONIA PROVINCIA EVENISSET, AD POPVLM TVLISSET, UT PHILIPPO REGI BELLVM INDICERETVR. Legatos etiam à Saguntinis Romam missos Liiuius lib. XXI. narrat, auxilium ad bellum iam haud dubie imminens orantes: Quibus in Senatum introductis, cum de Repub: Cos. retulissent, Senatu placuit, LEGATOS MITTI IN HISPANIAM, AD RES SOCIORVM INSPICIENDAS: VTIQVE, SI VIDERETVR DIGNA CAUSA, ANNIBALI DENVNTIARENT, UT AB SAGVNTINIS SOCIIS POPVLI RO. ABSTINERET: CARTHAGINEMQVE TRAHICERENT, AC SOCIORVM POPVLI RO. QVERIMONIAS DEFERRENT.

EX DIVERSO, Legati interdum auxilia populo Romano bellis laboranti, pollicebantur. Huiusmodi legatis benignè & comiter responderi, gratiaque agi consuevisse, Liiuius non semel ostendit. Legatis enim reguli Gallorum pollicentibus ad Macedonicum bellum auxilia, GRATIAS AB SENATV ACTAS, lib. XLIII. ait. Idem lib. XLIII. refert, Guluksam Masinisa regis filium, patris legatum Romam venisse, & in Senatum introductum exposuisse, quæ à patre suo ad bellum Macedonicum missa erant, ET SI QVA PRÆTEREA VELLENT IMPERARE, PRÆSTAVRVM MERITO POPVLI RO. POLLICITVM ESSE. Atheniensium item legatos ita verba fecisse, ut dicerent, SE QVOD NAVIVM MILITVMQVE HABVERANT, CONSVLI ET PRÆTORI MISISSE: QVIBVS EOS NON VSOS, FRVMENTI SIBI CENTVM MILLIA IMPERASSE: QVOD, NE DEESSENT OFFICIO, CONFECISSE, ET ALIA QVÆ IMPERARENTVR, PRÆSTARE PARATOS ESSE. Milesiorum quoque legatos nihil præstitisse memorantes, SI QVID IMPERARE AD BELLVM SENATVS VELLENT, PRÆSTARE SE PARATOS, dixisse. Quibus omnibus BENIGNE ET COMITER RESPONSVM, esse. Philippi vero legatis ad bellum contra Antiochum susceptum, auxilium, pecuniam, & frumentum pollicentibus, responsum Liiuius lib. XXXVI. scribit, GRATVM SENATV POPVLOQVE RO. FACTVRVM PHILIPPVM SI M. ACILIO CONSVLI, (cui id bellum mandatum erat) NON DEVISSET. In ipso etiam apparatu belli contra Philippum Macedonum Regem, legatos Romam venisse, qui nuntiarent Athenienses aduersus Philippum petisse ab rege auxilium. Ceterum *& si communes socij essent: tamen nisi ex auctoritate populi Ro. neque classem, neque exercitum defendendi aut oppugnandi cuiusquam causa, regem in Græciam missurum esse, vel quieturum eum in regno, si populo Ro. socios defendere liceat: vel Romanos quiescere si malint, passurum: atque ipsi sumi auxilia, quæ facile aduersus Philippum tueri Athenis possent, missurum:* OB EAS RES, GRATIAS REGI AB SENATV ACTAS, responsumque Liiuius lib. XXXI. tradit, TVTARI SOCIOS POPVLO RO. IN ANIMO ESSE, SI QVA RE AD ID BELLVM OPVS SIT: INDICATVRVM REGI, REGNIQVE EIVS OPES

SCIRE, SVBSIDIA FIRMA AC FIDELIA SVÆ REIPVBS ESSE. Idē lib. xxii. auctor est flagrante bello Punico, Hieronem Syracusanorum regem, Romam legatos misisse, quorum oratio fuit, CÆDEM C. FLAMINII COS. EXERCITVS QVÆ ALLATAM, ADEO ÆGRE TVLISSE REGEM HIERONEM, VT NVLLA SVI PROPRIA REGNIQVE SVI CLADE MOVERI MAGIS POTVERIT. ITAQVE QVAMQVAM PROBE SCIRET, MAGNITVDINEM POPVLI ROMANI ADMIRABILIOREM PROPE ADVERSIS REBVS QVAM SECVNDIS ESSE, MISSA TAMEN A SE OMNIA, QVIBVS A BONIS FIDELIBVSQVE SOCIIS BELLA IVVARI SOLEANT: QVÆ NE ACCIPERE ABNVERENT, MAGNOPERE SE P. C. ORARE. IAM OMNIUM PRIMVM, OMINIS CAUSA, VICTORIAM AVREAM PONDO CCCXX. AFFERRE SE SE: ACCIPERENT EAM, TENERENTQVE PROPRIAM ET PERPETVAM: &c. Ad caesponsum a Senatu, Liviū lib. xxii. scribit, VIRVM BONVM, EGREGIVMQVE SOCIVM HIERONEM ESSE, ATQVE VNO TENORE EX QVO IN AMICITIAM POPVLI RO. VENERIT, FIDEM COLVISSE, AC REM ROMANAM OMNI TEMPORE AC LOCO MVNIFICIE ADIVVISSE. ID PERINDE AC DEBERET, PERGRATVM POPVLO RO. ESSE. AVRVM ET A CIVITATIBVS QVIBVS DAM ALLATVM, GRATIA REI ACCEPTA, NON ACCEPISSE POPVLM ROMANVM: VICTORIAM OMENQVE ACCIPERE: SEDEMQVE SE EI DIVÆ DARE, DICARE, CAPITOLIVM TEMPLEVM IOVIS OPT. MAX. IN EA ARCE VRBIS ROMÆ SACRATAM, VOLENTEM, PROPITIAMQVE, FIRMA AC STABILEM POPVLO RO. FORE. Eodem tempore, Neapolitanos legatos Romam venisse, Liviū eod. lib. scriptum reliquit, & quinquaginta pateras aureas magni ponderis in Curiam intulisse, atque his verbis munus ornasse: SCIRE SE ROMANI POPVLI ÆRARIVM BELLO EXHAURIRI: ET CVM IVXTA PROVRBIBVS AGRISQVE SOCIORVM, AC PRO CAPITATE ATQVE ARCE ITALIÆ VRBE ROMANA, ATQVE IMPERIO GERATVR, ÆQVVM CENSIVISSE NEAPOLITANOS, QVOD AVRI SIBI CVM AD IPSORVM ORNAVTVM, TVM AD SVBSIDIVM FORTVNE A MAIORIBVS RELICTVM FORET, EO IVVARE POPVLM RO. SI QVAM OPEM IN SESE CREDERENT, EODEM STUDIO FVISSE OBLATVROS: GRATVM SIBI PATRES, ROMANOS, POPVLMQVE FACTVRVM, SI OMNES RES NEAPOLITANORVM SVAS DVXISSENT: DIGNOSQVE IVDICAVERINT, A QVIBVS DONVM ANIMO AC VOLVNTATE EORVM QVI LIBENTES DARENT, QVAM RE MAIVS, AMPLIVSQVE ACCIPERENT: hisce legatis GRATIÆ ACTÆ PRO MVNIFICENTIA CVRAQVE: PATERA QVÆ PONDERIS MINIMI FVIT, ACCEPTA. Similitérque cum Peflanorum legati pateras aureas Romam attulissent, his, sicut Neapolitanis, GRATIÆ ACTÆ sunt, aurumq; acceptum. Idē Liviū lib. xliii. Bello Macedonico suscepto Carthaginienfes per legatos Senatu indicasse memorat, magnam se frumenti vim ad mare deuectam habere, vt quod Senatus censuisset, deportarent: addidisseque, SCIRE SE ID MVNVS OFFICIVMQVE SVVM, MINVS ESSE, QVAM PRO MERITIS POPVLI RO. ET VOLVNTATE SVÆ: SED SÆPE ALIAS BONIS IN REBVS VTRIVSQVE POPVLI, SE GRATORVM FIDELIVMQVE SOCIORVM NVMERIBVS FVNCTOS ESSE: Item Masaniffæ legatos tritici eandē summā pollicitos, & mille & ducentos equites, duodecim elephatos, & si QVID ALIVD OPVS ESSET, VT IMPERARET SENATVS: ÆQVE PROPENSO ANIMO, AC QVÆ IPSE VLTRO POLLICITVS ESSET, REGEM PRÆSTATVRVM ESSE. GRATIÆ & Carthaginienfes & Regi ACTÆ, ROGATIQVE VT EA QVÆ POLLICERENTVR, AD HOSTILIVM CONSVLEM IN MACEDONIAM DEPORTARENT. Quinetiam, quo tempore Annibal Italiam bello vrgebat, cum duodeviginti coloniarum populi Ro. quæ in fide atque officio manserant, legati, in Senatu dixissent, MILITES PARATOS HABERE SE SE, ET SI PLV-

RIBVS

RIBVS OPVS ESSET, PLVRES DATVROS, ET QVIDQVID ALIVD IMPERARET, VELLETVQVE POPVLOS ROMANVS, ENIXE FACTVROS: AD ID SIBI NEQVE OPES DEESSE, ANIMVM ETIAM SVPERESSE: Senatus, quàm potuit honoratissimo decreto, allocutus eos, mandavit Consulibus, VT AD POPVLM QVOQVE EOS PROBV-CERENT ET INTER MVLTÀ ALIÀ PRÆCLARA, QVÆ IPSIS, MAIORIBVSQVE SVIS PRÆSTITISSENT, RECENS ETIAM MERITVM EORVM IN REMPVB. COMMEMORARENT: HISQVE GRATIAS ET IN SENATV, ET APVD POPVLYM ACTAS, Liviū lib. xxvii. scribit.

Legatis verò, Sociorum & Amicorum iubebat Senatus LOCVM LAVTIAQVE PRÆBERI, ET MVNERA DARI. Liviū lib. xxv. de Saguntinorum legatis, LOCVS, inde, LAVTIAQVE, legatis PRÆBERI IVSSA. Idem lib. xxiii. *Breni post, legati à T. Quintio, & ab Rege venerunt. Macedones dedn Eli extra urbem in villam publicam: ibique ius LOCVS, ET LAVTIA PRÆBITA, & ad eadem Bellonæ Senatus est habitus.* Et lib. xlv. *Consulti ab M. Iunio Consule Patres stantibus in comitio legatis, AN LOCVM, LAVTIA, SENATVMQVE DARENT.* Item lib. xxx. de legatis Masaniffæ, *Ad hoc, ÆDES, LIBERA LOCA, LAVTIA, legatis decreta.* Sic & lib. xlii. Legatis Antiochi benignè responsum, ÆDESQVE LIBERAS HOSPITIO DATAS, SVMPTVMQVE DECRETVM: DONEC IN ITALIA ESSET, narrat. Inde à legatis Illyriorum lib. xlii. quæsitum in Senatu, ait, *Ecquid ita non adissent magistratum, vt ex instituto, LOCA, LAVTIA, acciperent.* Paulus ex Festo. *Dacrymas. pro lachrymas, Liviū sepe posuit: nimirum, quod Græci appellant δάκρυα. Ita DAVTIA, quæ LAVTIA, & datur legatis hospitij gratia.* Et hoc est, quod Appianus *ειθνεμνη*, ait, *των δε αρταβων, οι ιδου εκ της φιλίας, εις την πολιν εισελθόντες, εξελχοντο.* Apertius Plutarch. in *Αρτοίς.* *Τὸ γὰρ παλαιον, οὗς εἰσενεν, οἱ Ταμίαι ἐξήγα τοῖς αρταβῶν εἰς ἐπιμνον. Εχγ. λέγει δὲ ΛΑΤΤΕΙΑ; τὸ περιπέμματα.* Onesimo quoque, quem in Sociorum formulam relatam fuisse supra docuimus, LOCVM, LAVTIA, PRÆBERI Senatus decrevit, apud Liviū lib. xliiii. Idemq; de Asclepiade & Polystrato, quos æquè in Sociorum formulam referendos Senatus censuit, decretum, ostendunt hæc quæ supersunt Senatusconsulti verba, *MVNVSQVE EIS EX FORMVLA, LOCVM, LAVTIAQVE QVÆSTOR VRBANVS EIS LOCARE MITTEREQVE. Quæ sic in Græcum sermonem conuersa sunt, Ζῆνια τε αὐτοῖς κατὰ τὸ δῶρον, Παροχὴν τε τὸν Τάμιαν κατὰ πόλιν ἑσποῖς μισθῶσαι, ἀποστῆλαι τε κελύεισιν.* Has enim Quæstorum partes fuisse ex Liviō & Valerio notius est, quàm vt probatione egeat.

Ex illorū vtiq; locorū collatione colligitur, LOCVM, LOCA, LIBERA LOCA, ET ÆDES LIBERAS, pro eodem poni. Nam quod Liviū lib. xxviii. xxxiii. xliiii. & xlv. cum Sc. de Asclepiade, LOCVM appellat, idem lib. xlii. LOCA, & lib. xxx. LIBERA LOCA, & lib. xlii. LIBERAS ÆDES vocat. PVBLCI etiam, HOSPITII verba in eodem argumento vsurpari obseruavi. Valer. Max. lib. v. cap. i. Senatum excusatione vsūm erga Regem Ptolemaum refert, quod non eum PVBLCO HOSPITIO EXCÉPISSET. Rhodiorum quoque legatis apud Liviū lib. xlv. *Antea, aint, ex PVBLCO HOSPITIO, in Curiam gratulatum vobis veniebamus.* Hinc cognosci atque intelligi licet, quid fenserit Liviū lib. xlii. cum legatis Masaniffæ & Carthaginienfium MVNERA EX INSTITVTO DATA, ALIAQVE HOSPITALIA COMITER CONSERVATA, scribit.

Quod ad Munera attinet, Sciendum est, Legatis, vbi plures venerant, in singulos munera binūm millium æris, vt plurimum, decerni consuuisse. Sic Cretensium legatis IN SINGVLOS BINVM MILLIVM ÆRIS MVNERA MISSA, itidēq; Legatis Chalcidensium MVNERA BINVM MILLIVM ÆRIS MISSA, Liviū lib. xliii. scribit. Eod. lib. Atheniensium, Milesiorum, Alabandensium, Lampfacenorum legatis MVNERA IN SINGVLOS BINVM MILLIVM ÆRIS DATA, legitur. Thracū etiam legatis MVNERA BINVM MILLIVM ÆRIS IN SINGVLOS MISSA lib. xlii. & xlv. refert. Necnon Pamphiliorum legatis BINVM MILLIVM ÆRIS MVNVS MISSVM, idem lib. xliiii. memorat. Ibidēq; & Rhodiū legatis MVNVS IN SINGVLOS, BINVM MILLIVM ÆRIS

B

MIS SVM: quod ij non acceperunt. Eodemque libro, Cincibilis regis Gallorum, Carnorum item, Histrorumque & Iapidum legatis, MVNERA EX BINIS MILLIBVS ERIS, mitti Senaturn censuisse, ait. Nec tamen eorum liberalitas ita semper in Legatos clausa erat. Antiochi enim regis legato CENTVM MILLIVM ERIS MVNVS missum Liius lib. XLII. scribit. Saguntinorum quoque legatis MVNERIS ERGO IN SINGVLOS DARI, NE MINVS DENA MILLIA ERIS, Senatũ iussisse, ait lib. XXVIII. Legatis etiam ab Ptolemæo & Cleopatra Regibus Aegypti missis, MVNERA DARI IVSSA IN SINGVLOS, QVATERNVM MILLIVM ERIS, idem lib. XXXVII. testis est. Masinissæ verò legatis, in SINGVLOS DONA NE MINVS QVINVM MILLIVM: Comitibus eorum, MILLIBVS ERIS, Prætorum mittere iussum, lib. XXX. refert.

Legatis hostium suum quoque Senaturn dabo. Eum more maiorum extra urbem dari consuevisse, ex Liiij multis locis, & Seruio in VII. Aeneid. constat. Eamque Appianus in Iβνεοαγ differentiam inter sociorum, & hostium legatos statuit, quod illi hospitio in vrbe excipiebantur, οί δὲ ἐκ τῶν πόλεμίων, ὡς ἔθος ἔστιν, ἐξ ὧν τειχῶν ἐπαθμευον. Liius lib. XXX. Legatos Carthaginenses vetitos INGRESI VRBEM, HOSPITIVMQVE IIS IN VILLA PVBLICA, SENATVM AD EDEM BELLONÆ DATVM, memorat. Hinc est, quod Rhodiorum legati apud eundem lib. XLV. queruntur, se prope hostium more, extra urbem manere iussos.

Atque vt benignè & comiter illis respondebatur, ita his ferociter vrbeque & Italia intra paucos dies excedere iubebantur. Sallust. in bello Iugurth. cum ad Senaturn Bestia retulisset, placeretne legatos Iugurthæ in urbem introduci, decrevisse Senaturn ait, NI REGNVM, IPSVMQVE DEDITVM VENISSENT, VTI DIEBV PROXIMIS DECEM, ITALIA DECEDERENT. Auctor est Liius lib. XLII. non placuisse Senatui legatos qui ab Rege Persco venerant, in oppidum intromitti, cum iam bellum regi eorum & Macedonibus Senatus decessisset, & populus iussisset. Proinde extra urbem in æde Bellonæ in Senaturn introductos, & auditos: iussosque RENVNTIARE REGI, P. LICINIVM COS. BREVI CVM EXERCITV FVTVRVM IN MACEDONIA. AD EVM, SI SATISFACERE IN ANIMO ESSET, MITTERE LEGATOS: ROMAM, QVOD PRÆTEREA MITTERET, NON ESSE. NEMINEM EORVM PER ITALIA M IRE LICITVRVM. P. LICINIO COS. MANDATVM, INTRA VNDECIMVM DIEM IVBERET EOS ITALIA EXCEDERE, ET SP. CARVILIVM MITTERET, QVI EOS, DONEC NAVEM CONSCENDISSENT, CVSTODIRET, Eodem lib. narrat, Persei legatis, quamquam ad bellum consilia erant destinata, SENATVM TAMEN PRÆBERI, PLACVISSE: postea dimissos, denunciaturumque, MOENIBVS VRBIS ROMÆ, EXTEMPLIO, ITALIA, INTRA XXX. DIEM EXCEDERENT. Idem lib. XXXVII. de Actolorum legatis: *Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium Senatui permitterent, nihil certi responsum est: ita infecta pace dimissi, VRBE EODEM DIE, ITALIA, INTRA QVINDECIM DIEB, EXCEDERE IVSSI.* Rursum eod. lib. de aliis eorundem Actolorum legatis, Senatufconsultum in M. Acilij sententiam factum, scribit: VT IO DIE IVBERENTVR PROFICISCI AB VRBE, ET INTRA QVINTVM DECIMVM DIEM ITALIA EXCEDERE. A. TERENTIVS VARRO AD CVSTODIENDVM ITER EORVM MISSVS: DENVNTIATVMQVE, SI QVA DEINDE LEGATIO EX ÆTOLIS, NISI PERMISSV IMPERATORIS, QVI EAM PROVINCIAM OBTINERET, AC CVM LEGATO ROMANO, VENISSET ROMAM, PRO HOSTIBVS OMNES FVTVROS. Sic etiam cum ementito indicio relatum esset, Volscos, ludorum specie, urbem ingressos, nocturnas ei parare infidias, Senatufconsultum factum Dionys. Halicarnass. lib. VIII. scribit, Excedere eos omnes ex vrbe ante noctem, pœnâ capitũ per præconem indicta iis qui morarentur: datum verò negotium Cos. curarent, vt tuto, & illæsi discederent. Quod his verbis significat. Εδὲκε τὴ ἀπασι, Ἀπαλλάττει τοὺς ἀδραὺς ἐκ τῆ πόλεως, πρὸν ἡλιον δύουαι: Τοὺς δὲ μὴ πειθεῖσιν ἐπικινεῖσαι θάνατον. Ἐπιμελεθῆναι δὲ τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτῶν, ἵνα χάρις ὑβρεως ἔχ μετὰ ἀσφαλείας

λεως ἴδοντο; τῶς ἰπᾶ τῶς. Id quod brevius perstringit Lii. lib. VIII. *factoque*, inquit, *Senatufconsulto*, VT VRBE EXCEDERENT VOLSCI, *præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent.* Quinetiam, vbi Romæ nuntiatum est Carthalonem nobilem Carthaginiesem cum captiuis qui se redimi postulabāt, venire, lictorem ei obuiam missum idem lib. XXII. refert, qui Dictatoris verbis nuntiaret, VT ANTE NOCTEM EFFINIBVS ROMANIS EXCEDERET. Post Annibalis ex Italia excessum, cum Carthaginiesium legati de pace ad Senaturn venissent, Senatufconsultum in Valerij Leuini sententiã factum, IVBENDOS EOS ITALIA EXCEDERE ET CVSTODES CVM IIS VSQVE AD NAVES MITTENDOS: SCIPIONIQVE SCRIBENDVM, NE BELLVM REMITTERET, Liius lib. XXX. testatur. Idẽ lib. XLII. *Cum bellũ Macedonicum expectaretur, Iffenses legati apud Senaturn questi sunt, Gætium Ilyriorum regem fines suos secundò populatũ: simulque nuntiarunt, vno animo viuere Macedonum atque Ilyriorum regem, communiti auxilio parare Romanũ bellum, & specie legatorum, Ilyrios, speculatores Roma esse Persco auctore missos, vt quid ageretur scirent. Ilyrij vocati in Senaturn, qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent, ad purganda crimina si qua de rege Iffenses deferrent, qua situm, ecquid ita non adissent magistratum, vt ex instituto loca, lautia acciperent: Sciretur denique venisse eis, & super qua re venissent. Hesitantibus in responso, vt CYRIA EXCEDERENT, dictum: RESPONSVM TANQVAM LEGATIS VT QVI ADIRE SENATVM NON POSTVLASSENT, DARI NON PLACVIT.* Nam & quãdoque Senatũ non datum iis, qui dubie & suspectæ fidei erāt, Rhodiorũ exemplũ lib. XLV. Liiij docet, qui, post Perseũ victũ, cum gratulatum se de victoria, purgatũque ciuitatis crimina venisse dicetes, petiissent, VT SIBI SENATVS DARETVR, consulti de ea re ab M. Iunio Consule Patres, AN LOCVM, LAVTIA, SENATVMQVE DARENT P. NVLLVM HOSPITALE IVS IN IIS SERVANDVM, censuerunt. *Egressus itaque è Curia Consul stantibus legatis in comitio, pronuntiauit: SOCIIS ET AMICIS ET ALIA COMITER ATQVE HOSPITALITER PRÆSTARE ROMANOS, ET SENATVM DARE CONSVESE. RHODIOS NON ITA MERITOS EO BELLO, VT AMICORVM SOCIORVM NVMERO HABENDI SINT.* Sallust. lib. de bello Iugurth. Legatis quos Bocchus Romam misit, postquam errasse regem, & Iugurthæ scelere lapsum deprecari essent, amicitiamque & fœdus petiissent, responsum fuisse narrat hoc modo: SENATVS ET POPVLVS RO. BENEFICII ET INIVRIÆ MEMOR ESSE SOLET: CETERVM BOCCHO, QVONIAM PENITET, DELICTI GRATIAM FACIT: FœDVS ET AMICITIA DABVNTVR, CVM PROMERVERIT.

Sanè Bello sociali, cum socij Latini nominis legatos misissent, qui quererentur sibi ciuitatis ius denegari, cum tamen ipsorum auxilio populus Ro. longè latèque rerum potiretur: Senatus his, quemadmodum Appianus lib. I. bellor. ciuil. scribit, *μὰ λα χερτῶς ἀπικελευατο, εἰ μεταγνώσκουσι τὸν γεγονότων, πρὸς βούλην ἐς αὐτὴν, ἀλλὰς δὲ μὴ.* Enimvero cum Gracchus & Flaccus Aventino monte occupato, Quintum Flacci filium aucturum de concordia, ad Senaturn misissent, responsum esse à Senatũ, idem Appian. lib. I. bellor. ciuil. scribit, Venirent ipsi positũ armis, & quæ vellent, dicerent: alias non esse, cur quemquam in posterum mitterent. Eadem sententia Senatũ vsus est, cum coloni Circeiensẽs legatos misissent qui se purgarent de crimine Volsci belli, captiuosque repeterent. Non tantum enim de captiuis negatum, ait Liius lib. VI. verum etiam, QVOD CIVES RO. NEFANDA PATRIÆ OPPVGNANDÆ CONSILIA INIISSENT, *denuntiatum Senatus verbis*, FACESSERENT PROPERE EX VRBE, AB ORE ATQVE OCVLIS POPVLI RO. NE NIHIL EOS LEGATIONIS IVS, EXTERNO, NON CIVI, COMPARATVM, TEGERET. Annibale etiam Italiam premente, cum è XXX. Populi Ro. coloniis, duodecim, imperium detrectassent, negassentque per legatos, esse vnde milites pecuniamque darent, aliis coloniis quæ in fide atque officio pristino manserāt, & in Senatu & in concione collaudatis, illarũ nullã mentionẽ fieri placuit, NEQVE EARVM LEGATOS DIMITTI, NEQVE RETINERI, NEQVE APPELLARI A COS. *En tacita castigatio maximè ex dignitate populi Ro. visa est:* quemadmodũ Liius lib. XXVII. scribit. Atrox

postea Senatusconsultum in eas colonias factum est, quod ab eodem lib. xxix. refertur. quo, inter cetera, cautum fuit, NEQUE, SI POSTULARENT, SENATVM DARI, PRIVS- QVAM IMPERATA FECISSENT. Cretenfium verò legatis commemorantibus, quantum sibi imperatum à P. Licinio Cos. esset sagittariorum, in Macedoniam missis: nec infitiantibus apud Persea maiorem numerum sagittariorum quam apud Romanos militare: Responsum, teste Liviò lib. xliii. fuit: SI CRETENSES BENE AC GRAVITER DESTINARENT, POTIOREM POPVLI RO. QVAM REGIS PERSEI AMICITIAM HABERE, SENATVM QVOQVE ROMANVM, IIS TANQVAM CERTIS SOCIIS, RESPVSVM DATVRVM ESSE: INTEREA NVNTIARENT SVIS, PLACERE SENATVI, DARE OPERAM CRETENSES, VT QVOS MILITES INTRA PRÆSIDIA REGIS PERSEI HABERENT, EOS PRIMO QVOQVE TEMPORE DOMVM REVOCARENT. Idem Liviùs lib. viii. Samnites; per legatos, pacem sibi à Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petiisse refert. De quorum postulatis cum Prætor Senatum consuluisset, reddendumque his fœdus Patres censuisent, Prætor Samnitibus respondit: NEC, QVO MINVS PERPETVA CVM EIS AMICITIA ESSET, PER POPVLM RO. STETISSE: NEC CONTRADICI, QVIN, QVONIAM IPSOS BELLIVM CVLPA SVA CONTRACTI, TEDIVM CEPERIT, AMICITIA DE INTEGRO RECONCILIETVR. QVOD AD SIDICINOS ATTINET, NIHIL INTERCEDI, QVO MINVS SAMNITI POPVLO, PACIS BELLIQVE LIBERVVM ARBITRIVM SIT. Idem lib. ix. Samnites multis præliis fufos ac victos, tandem seu finem, seu dilationem belli quæretes, Legatos de pace Romam missis: quibus suppliciter agentibus responsum est, NISI SÆPE BELLVM PARANTES PACEM PETISSENT SAMNITES, ORATIONE VLTRO CITROQVE HABITA, DE PACE TRANSIGI POTVISSE: NVNC, QVANDO VERBA VANA AD ID LOCORVM FVERINT, REBVS STANDVM ESSE. P. SEMPRONIUM COS, CVM EXERCITV BREVIVM IN SAMNIO FORE: EVM AD BELLVM PACEMVE INCLINENT ANIMI, FALLI NON POSSE: COMPERTA OMNIA SENATVI RELATVRVM: DECEDENTEM EX SAMNIO COS. LEGATI SEQVERENTVR. Quinetiã cū Perseus ad P. Licinium Cos. legatos missis, qui pacem peterent, vectigal quantum Philippus pactus esset, daturū Persea Romanis: Urbibus, agris, locisque quibus Philippus cessisset, cessurū, pollicerentur: His responsum est, ITA PACEM DARI, SI DE SVMMA RERVVM LIBERVVM PERMITTERET REX, DE SE VNIVERSAQVE MACEDONIA STATVENDI IVS. Hæc ita Liviùs lib. xlii. Eodemque modo Ætolorum legatis duas condiciones latas esse idem lib. xxxvii. scribit, VT VEL SENATVI LIBERVVM ARBITRIVM DE SE PERMITTERENT, VEL MILLE TALENTVM DARENT, EOSDEMQUE AMICOS ATQVE INIMICOS HABERENT.

Vt autem hostium legatos excedere iubebat Senatus ita legatis ad renuntiandam amicitiam ad se missis, Perseus denuntiasse dicitur, vt triduo regni sui finibus decederent, quemadmodum Liviùs lib. xlii. tradit.

Ceterum qui Senatum habebat, permittebat Patribus legatos interrogare quæ quisque vellet. Liviùs lib. xxx. *Cum more tradito à patribus potestate* INTERROGANDI SI QVIS QVID VELLE, *legatis Prætor fecisset: senioresque qui fœderibus interfuerant, alia alij interrogaverunt.* Idem ib. xxxvii. de Ætolorum legatis *Præfentes, INTERROGATIONIBVS Senatorum, confessionem magis noxæ quam responsa experimentium fatigati sunt.* Alio etiam prioris libri loco post auditos Carthaginienfes legatos, cuius legationis princeps erat Asdrubal, cūm flecti misericordia Patres appareret, Senatorum vnum infestum perfidie Carthaginienfium succlassasse tradit, PER QVOS DEOS FOEDVS ICTVRI ESSENT, CVM EOS PER QVOS ANTE ICTVM ESSET, FEFELLISSENT. Cui Asdrubal respondit, PER EOSDEM QVI TAM INFESTI SVNT FOEDERA VIOLANTIBVS. Idem lib. xxxvii. Ætolorum legatos ab vno Senatore interrogatos scribit, PERMITTERENTNE ARBITRIVM DE SE POPVLO RO. *Deinde ab altero, HABITVRINE EOSDEM QVOS POPVLVS RO. SOCIOS ET HOSTES ESSENT? nihil ad ea respondentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde prope ab vniuerso Senatu est, TOTOS ADHVC ANTIOCHI AETOLOS ESSE, ET EX VNICA EA SPE PENDERE ANIMOS EORVM.* Postea, eorundem legatos iterū Romam missos

missos inter cetera in Senatu hoc quoque interrogatos eod. lib. scribit, VNDE AVDISSENT Imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho Rege, & exercitū deletum esse, AETOLOS RESPONDISSE, AB SVIS LEGATIS SE, QVI CVM CONSVLE FVERINT, CERTIORES FACTOS.

Legatorum porò mandatis auditis summos eos, curiaque excedere iussos, vt de eorum postulatis consuli Patres possent, intelliget, qui Liviùs à me in hoc de legationibus capite, adductos locos adibit.

Senatus etiam, vbi res poscebat, Legatos mitti decernebat, isque varia, pro rerum & negotiorum varietate, mandata dabat. Liviùs lib. xxix. Legatos quinque, Consularem vnum, Prætorium alterum, Ædilitium alium, & duos Quæstorios ad Attalum regem Senatum decreuisse scribit, vt eius ope Idæa mater Romam Pessinunte deucheretur ac deportaretur: quibus Senatus quinquere mes quinque decreuit, VT EX DIGNITATE POPVLI RO. ADIRENT EAS TERRAS, AD QVAS CONCILIANDA MAIESTAS NOMINI ROMANO ESSET. Idem lib. xxxi. legatos missos ex Sc. ad Masinissam, qui GRATVLARENTVR QVOD NON MODO PATRIVM RECUPERASSET REGNVM, SED PARTE FLORENTISSIMA SYPHACIS FINIVM ADIECTA, ETIAM AVXISSET: NVNTIARENT PRÆTEREA, BELLVM CVM PHILIPPO REGE SVSCEPTVM: PETERENTQVE VT AD ID BELLVM MITTERET AVXILIA NVMDARVM EQVITVM, ET DONA AMPLA FERRENT, POLLICERENTQVE, SI QVID EI AD FIRMANDVM AVGENDVMQVE REGNVM OPVS ESSE IVDICASSET, ENIXE ID POPVLM RO. MERITO EIVS PRÆSTATVRVM. Eodemque libro legimus legatos missos ad Ptolemæum regem Ægypti, VT ET ANNVTIARENT VICTVM ANNIBALEM, PŒNOSQVE, ET GRATIAS AGERENT REGI, QVOD IN REBVS DVBIIS, CVM FINITIMI ETIAM SOCII ROMANOS DESERERENT, IN FIDE MANSISSET: ET PETERENT, VT SI COACTI INIVRIIS BELLVM ADVERSVS PHILIPPVM SVSCEPISSENT, PRISTINVM ANIMVM ERGA POPVLM RO. CONSERVARET. Legatos etiam Tybur missis Senatum lib. ix. narrat, VT DARENT OPERAM VT TIBICINES ROMANIS RESTITVERENTVR. Post cladem Samnitico bello acceptam, cūm ob terrorem qui patres inuaserat, Dictatorem Papyrium Curforem Dicit placuisset, qui alteri Consuli Fabio priuatim infestus erat, legatos, ex Consularium numero, ad Fabium mittendos Senatus auctore eodem Liviò lib. ix. censuit, QVI SVA QVOQVE EVM, NON SOLVM PVBLICA AVCTORITATE MONE- RENT, VT MEMORIAM SIMVLITATVM, PATRIÆ REMITTERET. Præterea cūm esset Romæ nuntiatum C. Cassium Consulem, qui Galliam prouinciã sortitus erat, cūm exercitu profectum per Illyricum in Macedoniam esse, indignatus Senatus tantum aulum Consulem, vt suam prouinciã relinqueret, in alienã transiret, exercitumque periculofo itinere inter exteras gentes duceret, decreuit, vt C. SVLPITIVS PRÆTOR TRES EX SENATV NOMINARET LEGATOS, QVI EO DIE PROFICISERENTVR EX VRBE, ET QVANTVM ACCELERARE POSSENT, CASSIVM CONSVLEM VBIQVEMQVE ESSET, PERSEQVERENTVR: NVNTIARENT, NE BELLVM CVM VLLA GENTE MOVERET, NISI CVM QVA SENATVS GERENDVM CENSVISSET: Hæc ita Liviùs lib. xliii. Legatos etiam ad renouandam cum Regibus amicitia, donaque ferenda missos supra ostendimus. Item Sulpitio Consuli à Patribus permissum, vt quem videretur, ex his, qui extra Senatum essent, legatum mitterent ad bellum Philippo regi indicendum, Liviùs lib. xxxi. scribit. Decem autem legatos mitti more maiorum consueuisse Liviùs non vno loco docet. Sic enim lib. xxxiii. *Hand multa verba facta, cum Macedones quacumque Senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent.* DECEM LEGATI MORE MAIORVM, QVORVM EX CONSILIO T. QVINTIVS IMPERATOR LEGES PACIS PHILIPPO DARET, DECRETI, *adiectionemque, VT IN EO NVMERO LEGATORVM, P. SVLPITIVS, ET P. VILLIVS ESSENT: QVI COSS. PROVINCIAM MACEDONIAM OBTINVISSENT.* Asiaticis quoque legationibus respondisse Senatum, DECEM SE LEGATOS MORE MAIORVM MISSVRVM, IDEM lib. xxvii. scribit. Decem etiam legatis, disceptationem cum Antiocho delegatam lib. xxxiiii. narrat. Apud eundem lib. xxix. Metellus, CONSVLES, DECEM LEGATOS QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGERE, censet. Manlius verò lib. xxxviii. decem legatos, consilium dispensandæ cohonestandæque victoriae, Impe-

ratoribus maiores dedisse ait. Ibidem & foedus cum Antiocho ex decem legatorum sententia conscriptum refert.

Quamquam minore numero alias contentos fuisse scio. Lilius lib. XLII. *Cum Thessalos in armis esse nuntiatum est, App. Claudium LEGATVM, AD EAS RES ASPICIENDAS COMPONENTASQUE SENATVS MISIT. Eodemque lib. Legatos quinque ad regem Persa missos narrat, QUI RES IN MACEDONIA ASPICERENT: simulque Alexandriam ad Ptolemaum renouandae amicitiae causa proficiscerentur. Idem lib. XXXVI. scribit, legatos ternos in Africam ad Carthaginienses, & in Numidiam missos ad frumentum rogandum quod in Graciam portaretur, pro quo pretium solueret populus Ro.*

Legati vero ad Senatum ad disceptandas controuersias missi, uti pronuntiarent, Lilius lib. XXXIX. indicat. Legatos enim disceptatores controuersiarum inter Thessalos, Persas, & Philippum Macedonum regem, causa cognita pronuntiasse ait, PLACERE DEDUCI PRAESIDIA MACEDONVM EX IIS VRIBVS: ET ANTIQVIS MACEDONIAE TERMINIS REGNUM FINIRI. DE INIURIIS QVAS ULTRO CITROQUE ILLATAS QUERANTVR, QVOQVE MODO INTER EAS GENTES ET MACEDONAS DISCEPTETVR, FORMVLAM IVRIS EXEQUENDI CONSTITVENDAM ESSE. Idem cum Eumenis querelas & Philippi defensionem audissent, *medio, ait Lilius, responso res suspendunt: si X. LEGATORVM DECRETO EUMENI DATAE CIVITATES EAESSENT, NIHIL SEMVTARE. SI PHILIPPVS BELLO CEPISSET EAS, PRAEMIVM VICTORIAE IVRE BELLII HABITVRVM. SI NEVTRYM EORVM FORET, PLACERE COGNITIONEM SENATVI RESERVARI: ET VT OMNIA IN INTEGRO MANERENT. PRAESIDIA QVAE IN IIS VRIBVS SINT, DEDUCI.*

Iam ut ad ea, quae de Bello fiebant, Senatusconsulta descendamus, ubi bellum nouum suscipiendum, ineundum, & indicendum erat, Senatus decernere solebat, Rogationem de ea re ad Populum ferri. Ita, Senatum censuisse ex Lilius lib. XXXI. colligimus, ut si CONSVL CUI MACEDONIA PROVINCIA EVENISSET, AD POPVLVM FERRET, VT PHILIPPO REGI MACEDONVM INDICERETVR BELLVM. Idem lib. XXXVI. *Patres ROGATIONEM AD POPVLVM FERRI iusserunt, VELLENT IBERENTNE CVM ANTIOCHO REGE, QUIQUE SECTAM EIVS SECVTI ESSENT, BELLVM INIRI. Et lib. XLII. Patres, QVOD FAVSTVM FELIXQUE POPVLO RO. ESSET, CENTVRIATIS COMITIS PRIMO QVOQVE DIE FERRE AD POPVLVM COSS. iusserunt, VT QVOD PERSEVS PHILIPPI FILIVS, MACEDONVM REX, ADVERSVS FOEDVS CVM PATRE PHILIPPO ICTVM, ET SECVM POST MORTEM EIVS RENOVATVM, SOCIIS POPVLI RO. ARMA INTVLISSET, AGROS VASTASSET, VRBESQUE OCCVPASSET: QVODQUE BELLI PARANDI ADVERSVS P. R. CONSILIA INISSET, ARMA, MILITES, CLASSEM EIVS REI CAUSA COMPARASSET, VT NISI DE IIS REBVS SATISFECISSET, BELLVM CVM EO INIRETVR. Haec rogatio ad populum lata est. Senatusconsultum inde factum, ut CUI MACEDONIA PROVINCIA OBVENISSET, VT IS REGEM PERSEA, QUIQUE EIVS SECTAM SECVTI ESSENT, NISI P. R. SATISFECISSENT, BELLO PERSEQUERETVR.*

Censabant etiam, Res repeti ab his quibus bellum denuntiandum erat. Lilius lib. X. *Breuis consultatio Senatus fuit: ad unum omnes, IUNGENDVM FOEDVS CVM LYCANIS, RESQUE REPETENDAS AB SAMNITIBVS, censent. Ibidemque Senatum censuisse refert, FACIALES AD FALISCOS AD RES REPETENDAS MITTENDOS. Hinc lib. VII. De Herunicis, ait, consultus Senatus cum FACIALES AD RES REPETENDAS nequicquam MISISSET.*

Vbi vero de bello Coss. retulerant, decernere in eo genere solebat Senatus, quantis copiis, quo militum numero, quibus quotve legionibus, & per quot duces, bellum gerere, & rem bellicam administrari, placeret. Delectus item haberi, nouasque legiones conscribi censebat Senatus: supplementum quoque, si quod opus esset, scribere Consulibus permittebat: prorogabat etiam interdum Consulibus, Praetoribus, Proconsulibus, Propratoribusve prioris anni, imperium. Denique, ut breue faciam, quacumque ad belli administrationem pertinebant, huiusmodi Senatusconsultis decernebantur.

Nihil

Nihil opus est exemplis hoc facere. Logius: sunt enim sparsa in Lilius libris: inde sumet qui volet. Ut tamen ad eorum investigationem via sternatur, unum aut iterum, unde reliqua discantur, subiiciam. Lilius lib. XLIII. *Legatis auditis, tunc DE BELLO REFERRE SESE L. Aemilius dixit. Senatus decreuit, VT IN OCTO LEGIONES, PAREM NUMERVM TRIBVNORVM, CONSVLES, ET POPVLVS CREARENT: CREARI AVTEM NEMINEM EO ANNO PLACERE, NISI QUI HONOREM GESSISSET. TVM EX OMNIBVS TRIBVNIS MILITVM VTI L. AEMILIVS IN DVAS LEGIONES IN MACEDONIAM, QVOS EORVM VELIT, ELIGAT, ET VT SOLLEMNI LATINARVM PERFECTO, L. AEMILIVS COS. PRO OCTAVIVS PR. CUI CLASSIS OBTIGISSET, IN PROVINCIAM PROFICISCANTVR, &c. Et mox: DELECTVS CVRA CN. LICINIO CONSULI IMPOSITA. IS SEPTEM MILLIA CIVIVM ROMANORVM, ET EQVITES CC. SCRIBERE IVSSVS: ET SOCIIS NOMINIS LATINI SEPTEM MILLIA PEDITVM IMPERARE, CCCC. EQVITES: ET CN. SERVILIO GALLIAM OBTINENTI PROVINCIAM, LITERAS MITTERE, VT SEXCENTOS EQVITES CONSCRIBERET. HVNC EXERCITVM AD COLLEGAM PRIMO QVOQVE TEMPORE MITTERE IN MACEDONIAM IVSSVS, NEQUE IN EA PROVINCIA PLVS QVAM DVAS LEGIONES ESSE: EAS REPLERI, VT SENA MILLIA PEDITVM, TRECENTOS HABERENT EQVITES: CETEROS EQVITES, PEDITESQUE IN PRAESIDIIS DISPONI. Idem lib. XXXVI. de Fulvio & Sulpitio Coss. *Senatu, ait, in Capitolium vocato, de Republica, DE ADMINISTRATIONE BELLII, de prouincis, exercitibusque Patres consuluerunt. Q. FVLVIO, ET APPIO CLAVDIO PRIORIS ANNI COSS. PROROGATVM IMPERIVM EST. ATQUE EXERCITVS, QVOS HABEBANT, DECRETI. adiectumque, NE A CAPVA QVAM OBSIDEbant, ABSCEDERENT, PRIVS QVAM EXPVGNASSENT. Et mox: ET PRAETORIBVS PRIORIS ANNI, M. IVNIO IN HETRVRIA, P. SEMPRONIO IN GALLIA, CVM BINIS LEGIONIBVS QVAS HABERAT, PROROGATVM EST IMPERIVM. PROROGATVM ET M. MARCELLO, VT PROCONSUL IN SICILIA RELIQUIAS BELLI PERFICERET, EO EXERCITV, QVEM HABERET: SI SVPPLEMENTO OPVS ESSET, SVPPLERET DE LEGIONIBVS, QUIBUS P. CORNELIVS PROPRIUS IN SICILIA PRAESSET: DVM NE QVEM MILITEM LEGERET EX EO NUMERO, QUIBUS SENATVS MISSIONEM REDITVMQUE IN PATRIAM NEGASSET ANTE BELLI FINEM. C. SVLPITIO, CUI SICILIA EVENERAT, DVAE LEGIONES, QVAS P. CORNELIVS HABUISSET, DECRETAE: ET SVPPLEMENTVM DE EXERCITV CN. FVLVII, QUI PRIORE ANNO IN APVLLIA FOEDE CAESVS FUGATVSQUE ERAT. Extra numerum & istud addam: De Repub. BELLOQUE GERENDO, ait Lilius lib. XXXIII. ET QVANTVM COPIARVM, ET VBI QVAEQVE ESSENT, COSS. ad Senatum retulerunt. DVODEVICINTI LEGIONIBVS BELLVM GERI PLACVIT: BINAS COSS. SIBI SVMERE: BINIS GALLIAM, SICILIAMQUE AC SARDINIAM OBTINERI, DVABVSQUE Q. FABIVM PRAET. APVLLIAE, DVABVS VOLONVM T. GRACCHVM CIRCA LVCIAM PRAEESSE. SINGVLAS C. TERENTIO PROCOS. AD PICENVM, ET M. VALERIO AD CLASSEM CIRCA BRVNDYSIVM, ET DVAS VRBI PRAESIDIVM RELINQVI. Hic ut numerus legionum expletur, sex nouae legiones erant scribenda. EAS PRIMO QVOQVE TEMPORE COSS. SCRIBERE IVSSI, ET CLASSEM PARARE, VT CVM HIS NAVIBVS, QVAE PRO CALABRIAE LITTORIBVS IN STATIONE ESSENT, CL. LONGARVM NAVIVM CLASSIS EO ANNO EXPLERETVR. Variam eiusmodi Senatusconsultorum formulam testatur, quod idem lib. XXXII. scribit, Tum de BELLO reque publica Dictator retulit. QUIBUS QVOTVE LEGIONIBVS VICTORI HOSTI OBIAM EVNDVM ESSE, Patres censuerunt: Decretum.**

B iij

VT AB CN. SERVILIO CONSULE EXERCITVM ACCIPERET: SCRIBERET PRÆTEREA EX CIVIBVS SOCIISQVE, QVANTVM EQVITVM AC PEDITVM VIDERETVR: CETERA OMNIA AGERET, FACERETQVE, VT E REPVB. DV CERET.

Rebus verò trepidis, & ubi terror Patres inuaserat, DICTATOREM DICI, primis Reipub. temporibus, vt plurimum censebant. Exemplis abundat Liuius: è quorum turba aliquot retulisse satis erit. *Quæ ubi*, ait ille lib. III. *tumultu maiore etiam quam res erat, nuntiantur Romam, Senatus extemplo (quod in rebus trepidis vltimum consilium erat) DICTATOREM DICI IVSSIT.* Et aliàs eodem lib. *Senatus, vt in trepidis rebus*, DICTATOREM DICI MAMERCVM ÆMILIVM IVSSIT. Idem lib. VI. *Trepidè Patres ad duò vltima auxilia, summum imperium, summumque ad ciuem decurrunt*, DICTATOREM DICI PLACET. Et lib. IX. *Terror Patres inuasit*, DICTATOREMQVE DICI PLACERAT. Eodemq; modo post Flaminiù Cos. ad Trasimincum lacu, cæsum, & Romanos victos, ad remedium, ait Liuius lib. XXII. *iamdiu desideratum, nec adhibitum, Dictatorem dicendū ciuitas confugit: Et quia & Consul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat, aut nuntium, aut literas miti: nec Dictatorem populus creare poterat: quod nunquã ante eam diè factum erat, PRO DICTATOREM populus creauit Q. Fabium Maximū, & Magistrum equitum, M. Minutium Rufum. Hisque negotium ab Senatu datū, VT MVROS TVRRESQVE VRBIS FIRMARENT, ET PRÆSIDIA DISPONERENT, QVIBVS LOCIS VIDERETVR, PONTESQVE RESCINDERENT FLVMINVM: AC TVM PRO PENATIBVS, PRO VRBE DIMICANDVM ESSE, QVANDO ITALIAM TVERI NEQVIVISSENT.*

Solebat etiam Senatusconsultis decerni, TVMVLTVM ESSE. Indicio est ea quam Cicero Philipp. V. dicit sententia, in qua est, TVMVLTVM CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI. Idem Philipp. VI. TVMVLTVM DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SVMI DIXI PLACERE, quò omnes acrius grauiusque incumbere, ad vlciscendas Reipub. iniurias, si omnia grauius belli insignia suscepta à Senatu viderent. Et alio eiusdem orationis loco, *Minus laboravi, vt mihi Senatus assentiens, TVMVLTVM DECERNERET, SAGA SVMI IVERET.* Proinde Dio lib. XXXVII. coniuratione Catilinæ nuntiata, *Επ' αὐτοῖς, αὐτὸ δόγμα ἐκέρωθῆναι, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ, καὶ ζήτησιν τῆς αἰπῆς αὐτῆς γενέσθαι.* Idem lib. XLI. belli ciuili primordia narrans, *Υπερον δὲ ἐξ ὧ τὸ πω μὴ εἰ οὐ παρὰ τὸν Πομπηίου ἐλθόντες, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ, ἐγνωσαν.* Rursusque lib. XLVI. S. C. in Antonium facta persequens, *Υπερον δ' ἔπειτα πάλιν αὐτοῦ μαγείης, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ ΕΥΗΦΙΣΑΝΤΟ, καὶ πάλιν ὅτι τὸ βουλευτικὸν ἀπεδύσαντο.* Hanc formulam etiam duobus locis Plutarchus attigit: Vnus est in Pompeio, his verbis, *Ὅτι τὸ δὴ ψήφισμα μὲν, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΟΠΑΝ, καὶ κελύσας ἀπαντας ἐπέσθαι αὐτῶ τοῖς ἐπὶ βουλῆς.* Alter in Cæsare, ubi de Pompeio loquens, hæc ait, *Ὡς ἐφεστώτος ἡδὴ τοῦ πολέμου, καὶ πάντα κατέχοντες, εἰς αὐτὸν τῆς πάντων φορῆς καὶ ψήφισεταί, ΤΑΡΑΧΗΝ ΟΠΑΝ, καὶ πάλιν ἐξέλιπε, κελύσας ἐπέσθαι τὸν γεροῦσιαι.* Quæ Senatus decreta non esse à Latinis interpretibus, qui formularum sacris minimè initiati erant, ad vtriusque auctoris Græci mentem reddita, mirum non est. Idem aliàs quoque decretum inuenio. Nam cum milites qui in legionibus vrbis erant, frequentes adiissent Tribunos pl. vt causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipèdia, aut morbus causæ essent, quo minus militarent, eam rem T. Sempronij literæ discussèrunt, in quibus scriptum erat: Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse: & eum, vsque ad ipsa coloniarum moenia, & Padi ripas, cum caedibus & incendiis perpopulatos esse: Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare. Hoc enim nuntio allato, Senatus, vt scriptum apud Liuium lib. XXXIII. extat, decreuit, TVMVLTVM ESSE: NEG PLACERE TRIBVNOS PL. CAVSAS COGNOSCERE, QVO MINVS AD EDICTVM CONVENIRETVR. In Tumultu enim vacationes non valuisse, nec tunc in delectu habendo, cuiusquam excusationem acceptã, vel vnus Appianus lib. II. Bellorū ciuili. idoneus testis est. Sed in illo Liuij loco, Consulæ hæc, & primæ, vt ita dicam, sententiæ formula, non quidem à Cæforibus, verum ab imperitis librariis perper-

ram Senatu mota, iniuriarū dicam merito illis scriberet, qui vitiosa interpunctione, quæ Senatusconsulti verba erant, ea literis Sempronij attribuerunt: illius initium, extremæ harum clausulæ, attexentes. Assentior ergo Sigonio, qui longissima temporis præscriptione summotâ, formulam hanc, vnico puncto sublato, in integrum restitui posse censet, in hunc modum: OB EAS RES TVMVLTVM ESSE DECREVIT SENATVS: TRIBVNOS PL. NON PLACERE CAVSAS MILITARES COGNOSCERE, QVO MINVS AD EDICTVM CONVENIRETVR. Ceterum cum Galli maxime bellimetus versaretur, compertumque haberet Senatus Helucios esse in armis, excursionemque in prouinciã facere, Senatus decreuit, VT CONSULES DYAS GALLIAS SORTIRENTVR, DELECTVS HABERETVR, VACATIONES NE VALERENT, LEGATI CVM AVCTORITATE MITTERENTVR, QVI ADIRENT GALLIÆ CIVITATES, DARENTQVE OPERAM, NE EÆ CVM HELVETIIS SE IYNGERENT, quemadmodum Cicero ad Attic. Epist. XVII. lib. I. scribit.

In Tumultu autem non modò decerni solebat, VT DELECTVS SINE VACATIONIBVS, vel VACATIONIBVS SVBLATIS, HABERETVR, sed & IVSTITIVM INDICI, moris erat: quod præter Ciceronem Philipp. V. & VI. Liuius lib. X. comprobat, Senatum, inquiring, nuntius de Campaniæ populatione allatis contentum, IVSTICIVM INDICI, DELECTVM OMNIS GENERIS HOMINVM HABERI, iussisse. Rursusque eodem lib. *Nuntiata, ait, ea clades Romanam, maiorem, quam res erat, terrorem exciuit. Nam, vt exercitū deletō, ita IVSTITIVM INDICTVM.* Idem lib. III. *Vocato deinde Senatu, cum ex AVCTORITATE PATRVN IVSTITIO INDICTO, profectus ad tuandos fines esset.* Et lib. VII. *Cum, quod per magnos tumultus fieri solitum erat, IVSTITIO INDICTO, DELECTVS SINE VACATIONIBVS HABITVS ESSET.* Hinc Cicero Orat. de Haruspici, respons. in Clodium inuehitur, qui in concione ausus erat dicere, IVSTITIVM EDICI OPORTERE, IVRISDICTIONEM INTERMITTI, CLAVDI ÆRARIVM, IVDICIA TOLLI. Postquam sanè populus Ro. deditionem credè factam ad Caudinos saltus accepit, extemplo, Iustitium in foro, sua sponte, ceptum prius, quam indictum, idem Liuius lib. IX. scribit.

Sed & luctus ac mœstitiæ causa plerumque Iustitium, aut indictum, aut sumptum ostendit Tacit. lib. II. de Germanici morte loquens, his verbis: *Hos vulgi sermones auditi mors adeò incendit, vt ante edictum magistratum, ANTE SENATVS CONSVLTVM, SVMPTO IVSTITIO, desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia & gemitus: nihil compositum in ostentationem. Et quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, alius animis mœrebant.* Quæ porro tunc esset, & quàm tristis vrbis facies, describunt Lucanus, & Peto Albinouanus: Ille lib. II. his verbis,

Ergo ubi concipiunt, quantis sit cladibus vrbis

Constat, fides superum: ferale per urbem

IVSTITIVM: latuit plebeo tectus amictu

Omnis honos: nullo comitata est purpura fasces.

Hic verò in Eleg. de morte Drusi,

Iura silent, muta que iacent sine vindice leges,

Aspicitur toto purpura nulla foro.

Dique latent templis, neque iniqua ad funera vultus

Præbent, nec poscunt iura ferenda vogo.

Obscuros delubra tenent: pudet ora colentum

Aspicere, inuidia, qua meruere metu.

Tumultu verò sedato, tunc REMITTI IVSTITIVM solebat. Liuius lib. X. *Itaque & supplicationes ob rem bene gestam Consul nomine decernunt: IVSTITIVM REMITTI TVR, quod fuerat per dies decem & octo.* Idem lib. III. *Inde Romam reditum est, IVSTITIVM REMISSVM.* Exercitū quoque Posthumij à Gallis deletō, cum ea nuntiata clade, in tanto pauore, per multos dies, fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudo per urbem ageretur: Senatus Ædilibus negotium dedit, VT VRBEM CIRCVMIRENT, APERIRIQVE TABERNAS, ET MOESTITIÆ PVBLICÆ SPECIEM VRBIS DEMI IVERENT, quemadmodum Liu. lib. XXII. memoriæ prodidit:

In Tumultu quoque, SAGA SYMI decernebant: Sic Cicero Philipp. vi. decretum a Senatu fuisse scribit, VT NISI AVCTORITATE SENATVS FLECTI PER LEGATOS POSSET ANTONIVS, AD SAGA IRETVR. Idemque Philipp. v. TVMVLTVM, ait, CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SYMI, DICO OPORTERE: DELECTVM HABERI &c. Hoc significat Dio lib. XLVI. cum post Senatusconsultum in Antonium factum, quo Tumultum decreuerunt, adiicit, Καὶ τὴν ἐσθῆτα τὴν βουλευτικὴν ἀπέδυσαντο. Iterumque eodem lib. post Lepidum hostem iudicatum, vestem mutatā ita scribit, Τὴν τε ἐσθῆτα αἰθρῆς μετέβαλλον: ἔπι γὰρ τῆς Καίσαρος ὑπατείας τὴν ἀσκητικὴν ἀπέδυσαν. Idē lib. I. Τῆ δὲ Κλεοπάτρα τὸν πόλεμον ἀπικρῆς ἀπὸ γυμνασίου τὰς τε χλαμύδας, ὡς ἐν χειρὶν αὐτοῦ ὄντος, μετήμπισοντο.

Sed & malo aliquo nuntio allato, vel imminente aliqua calamitate, & generaliter in luctu, moeroreve publico, vestem ex S. C. mutatam saepe in Dione legimus: veluti lib. XXXIX. Αἰθρῆς τε ἐπειδὴ τὰ αἰσθῆτα ἐγένετο, τοὺς πολὰς, ἡσθῆτα ἐν συμφορῇ πνί, μετεδύοντο. Idque tum decretum, cum Cicero vrbe cessit, superius docui. Quod factum, ὡς ἐπιπέσει, Plutarchus in Ciceroe ait: Dio verò lib. xxxvii. ὡς ἐπιπνί κορη συμφορῆ. Catilinæ quoque coniuratione ad Senatum delata, Patres, vt idē ait lib. xxxviii. Τὴν ἐσθῆτα μετέβαλλον. Itemque lib. xl. Καίσαρ ἐ τὴν βουλευτικὴν ἐσθῆτα καταθέμενοι, καὶ τῆς ἰσθῆτα δι τὴν γερουσίαν, ἄσπερ ἐπι μέγαλον πνί πέσει, συνάγοντες. Et lib. XLVI. Καὶ αὐτοὶ τὴν τε ἐσθῆτα αἰθρῆς ἠλλάξαντο. Idē lib. xxxvii. Τὰ τε ἰσθῆτα ἠλλάξαντο. Et lib. xxxix. Τὴν δὲ ἐσθῆτα, ὡς ἐπι συμφορῆ, μετὰ τῆς ἐν τῆς βουλῆς τρισητάς ἠλλάξαντο. Item lib. xli. Ἀγαπητοὺς ἀντιπάλους δὲ ἐπι πολέμου τῆς ἄλλων, ἐν φημισαντων τὴν ἐσθῆτα ἠλλάξαντο. Vbi verò, ad Saga iri, Senatus auctoritas intercesserat, tota ciuitas in sagis erat, τὰς τε χλαμύδας τὸς φραπτοπῆς πάντες, ἐοί μὴ ἐφραπτοπῆς, ἡμπερὸντο, vt ait Dio lib. XLVI. Consulares tamen tum temporis vestitu à ceteris differre solebat: Togatos enim fuisse eos, cum in sagis erat ciuitas, Cicero Philipp. viii. docet.

Duplicem sanè fuisse vestium mutationem obseruandum est: in luctu vnam, in bello, seu potius tumultu, alteram: In illa solus togæ color mutabatur: in hac togæ sagis mutabantur: per illam atrata, per hanc sagata ciuitas erat.

Depulsis verò periculis quorum terrore vestem mutarant, AD VESTITVM REDIRE, Senatores iuebantur, vt idem Dio lib. xxxix. testatur. Et ita Pisonem edixisse, vt SENATVS AD VESTITVM REDIRET, Cicero Orat. contra eum habitata, scribit. Post Ciceronis quoque reditum, edixisse Consules, vt AD SVVM VESTITVM SENATORES REDIRENT, idem Cicero Orat. post reditum in Senat. refert. Idem Philipp. xliii. Propter cuius periculum, AD SAGA ISSEMVS, propter eiusdem salutem, REDEVNDVM AD PRISTINVM VESTITVM, sine vlla dubitatione censere. Et mox, Ne memoria, posteritati que prodatur, propter cuius cuius periculum populum Ro. ISSE AD SAGA, propter eiusdem salutem, REDISSE AD TOGAS. Dio lib. xxxix. Οὐδὲ τοι οὔτε τὴν ἐσθῆτα μετήμπισοντο, οὔτε ἐς τὰς πανηγύρεις ἐφοίτων. Idem lib. XLVI. Επειδὴ δὲ τὰ στρατεύοντα ἐμαθον, τῆς δὲ τοῦ Αντωνίου ἠπὴ ἔχοντο, καὶ τὰς τε πολὰς μετεδύσαν, ἐν ἱερομηνίας ἐπι ἐξήκοντα ἡμέρας ἤσαν. Et lib. xli. Καὶ ἐπι πᾶσι τοῖς τοῖς, ὡς ἐν ἀρχαῖς ἐσι. τὴν ἐσθῆτα τὴν εἰρηλικὴν μετήμπισοντο. Itē lib. XLVIII. Τότε δὲ τὴν τε εἰρηλικὴν ἐσθῆτα οἱ ἐν τῆς Ρώμης ὄντες ἀνέλασον (ἐκδεδυκότες γὰρ αὐτὴν ἀνευ ἡμφισματος ἀνάγκης τοῦ δήμου ἦσαν) ἐν αἰτοῖς τε εἴματα. Proinde post Catilinæ cæsum, ait idē Dio lib. xxvii. Βουθυτηθῆσαι τε ἐν φημισαντων, ἐν τὴν ἐσθῆτα, ὡς ἐν πάντων τῆς δεινῶν ἀπὸ πηλαγῶν, μετέβαλλον.

Luctum etiam Senatusconsulto minutum fuisse inuenio. Post Cannensem certè cladem, cum maiore penè Romanorum virorum parte cæsa, nullius prope domus penates moeroris expertes essent, decreuit Senatus, NE MATRONÆ ULTRA TRIGESIMUM DIEM LVCTVS SVOS EXTENDERENT, vti lugubribus depositis, ab his sacra Creris peragi possent, quemadmodum Valer. Max. lib. i. cap. i. & Liuius lib. xxii. scribunt. Minuebatur & Festo auctore, luctus Populo, ædis dedicatione, cū Cenfores luctum condebant, votumve publicè susceptum soluebatur.

Vbi verò bellum indictum erat, Senatusconsulto interdum decernebatur, vt CONSVLES PALVDATI EXIRENT. Cælius Epist. ix. lib. viii. Familiar. Cicero. *Coss. quia verentur,*

verentur, ne illud S. C. fiat, VT PALVDATI EXEANT. Liuius lib. xl. *Coss. non potuerunt suscipere consensum Senatus, quin PALVDATI EXIRENT.* Idem lib. xxxvii. de L. Cornelio Cos. *Omnibus iam paratis, PALVDATVS ab vrbe profectus est.* Hoc quo ritu fieret, explicat Varro lib. vi. de lingua Lat. *Paluda, inquit, à paludamentis. Sunt hæc insignia & ornamenta militaria. Ideo ad bellum cum exit Imperator, ac lectores mutant vestem. & signa incinuerunt, PALVDATVS dicitur PROFICISCI.* Liuius lib. xlii. *Per hos fortè dies P. Licinius Cos. votis in Capitolio nuncupatis, PALVDATVS AB VRBE PROPECTVS EST.* Semper quidem ea res cū magna dignitate ac maiestate geritur: præcipue tamen conuertit oculos, animosque, cum ad magnum nobilemque aut virtute, aut fortuna hostem, EVNTEM COS. PROSEQVNTVR. Idem lib. xxi. *Ne auspiciato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, PALVDATVS INDE AD PROVINCIAM IRET: lixe modo sine insignibus, sine lectoibus profectus clā, furtim, haud aliter quàm si exilij causa solū vertisset.* Fest. Pomp. PALVDATI, in libris Auguralibus, significat, vt ait Verrinus, armati, ornati. *Omnia enim militaria ornamenta PALVDAMENTA dicit.*

Planè post Canticè cladē, Prætores, quæadmodū Liu. lib. xxii. perhibet, Senatū in Curia Hostiliā vocauerunt, vt DE VRBIS CVSTODIA PATRES CONSVLERENT: propterea quod deletis exercitibus nō dubitabāt hostē ad oppugnandā Romā, quod vnū opus restaret, veterum: Er quia obstrepebat clamor lamentantium mulierum, & nondum palām facti viui mortūque, per omnes promiscuè domos complorabantur, S. C. in Fabij Maximi sententiā factū est, QVONIAM MAGISTRATVVM PARVM, ESSET, PATRES IPSIMET, TVMVLTVM, AC TREPIDATIONEM IN VRBE TOLLERENT: MATRONAS PVBLICO ARCEMENT, CONTINERIQVE INTRA SVVM QVAMQVE LIMEN COGERENT: COMPLORATVS FAMILIARVM COERCERENT: SILENTIVM PER VRBEM FACERENT: NVNTIOS RERVVM OMNIVM AD PR. DEDVCENDOS CVRARENT. SVÆ QVISQVE FORIVNÆ DOMI AVCTOREM EXPECTARET: CVSTODES PRÆTEREA AD PORTAS PONERENT, QVI PROHIBERENT QVEMQVAM EGREDI VRBEM: COGERENTQVE HOMINES NVLLAM, NISI VRBE AC MOENIBVS SALVIS, SALVTÈM SPERARE VBI CONTICVISSET TVMVLTVS, RECTE TVM IN CVRIAM PATRES REVOCANDOS, CONSVLENDVMQVE DE VRBIS CVSTODIA ESSE. Ea verò insigni clade accepta, Senatus, Otacilio, qui Siciliam, & Cornelio Mammulæ, qui Sardiniam pro Prætoribus obtinebant, querentibus, quòd neque stipendium neque frumentum classibus eorum & exercitibus socij præberent: affirmantibus etiam, ne habere quidem eos, vnde id præstare possent, Senatus, vt Valerij lib. vii. cap. vi. auctor est, rescripsit: ÆRARIVM LONGINQVIS EXPENSIS NON SVFFICERE. PROINDE QVO FACTO, TANTÆ INOPIÆ SVCCVRRENDVM ESSET, IPSI VIDERENT. Liuius verò lib. xxiii. Senatū, acceptis literis à Proprætoribus Siciliae & Sardiniae deesse frumentum & stipendium militibus, Respondisse refert, NON ESSE VNDE MITTERTVR: IVSSIQVE IPSI CLASSIBVS, ATQVE EXERCITIBVS SVIS CONSVLERE. Postea, cum Annibal octo millia passuum à Roma, castra posuisset, Consules, Senatusque in castra, quæ Fulvius Flaccus inter Exquilinam Collinamque portam posuerat, venerunt: ibi, vt Liuius lib. xxvi. ait, DE SVMMA REPVB. (sic enim emēdo) *consultatum.* Placuit, COSS. CIRCA PORTAS COLLINAM EXQVILINAMQVE PONERE CASTRA. C. CALPVRNIVM PRÆTOREM VRBANVM CAPITOLIO ATQVE ARCI PRÆESSE: ET SENATVM FRÆQVENTEM IN FORO CONTINERI, SI QVID IN TAM SVBITIS REBVS CONSVLTO OPVS ESSET. Annibale etiam propius urbem accedente, quia multis locis comprimenti tumultus erant, qui temerè oriebantur, PLACVIT, OMNES, QVI DICTATORES COSS. CENSORESVE FVissent, CVM IMPERIO ESSE, DONEC RECESSISSET A MVRIS HOSTIS. Tum quoque, quia Q. Fulvius Proconful cum exercitu à Capua profectus erat, vt vrbis subveniret, ne ei minueretur imperium, si in urbem venisset, decreuit Senatus, VT EI PAR CVM CONSVLIBVS IMPERIVM ESSET. Post quæstionem verò de nocturnis cæctibus, qui Bacchæ-

nalium causa fiebant, Consulibus extra ordinem mandatam, Imperasse eos Edilibus Curulibus, Liuius lib. xxxix. refert, vt SACERDOTES EIUS SACRI OMNES CONQVIRERENT, COMPREHENSOSQVE LIBERO CONCLAVI AD QVÆSTIONEM SERVARENT: EDILIBVS ITEM PLEBIS NEGOTIVM DATVM, VIDERENT, NE QVA SACRA IN OPËRTO FIERENT. *Triumviris capitibus mandatum, vt VIGILIAS DISPONERENT PER VRBEM, SERVARENTQVE, NE QVI NOCTVËNI COËTVS FIERENT: VTQVE AB INCENDIIS CAVERETVR: ADIVTORES TRIVMVIRIS QVINQVE VIRI DATI, VTI CÏS TIBERIM SVÆ QVISQVE RËGIONIS ÆDIFICIIS PRÆESSENT.*

ENIMVERO, eos qui contra patriam arma cepissent, vel à Repub. defecissent, resque nouas moliti essent, moris erat, HOSTES à Senatu IUDICARI. Brutus ad Ciceronem lib. xi. Epistol. famil. *Tamen paullo post futurum puto, vt HOSTES IUDICEMVR.* Vlpianus in l. Amiffione §. l. d. de cap. minut. *sed & hi quos Senatus HOSTES IUDICAVIT.* Sic Marium à Senatu HOSTEM IUDICATVM, Valer. Max. lib. i. cap. v. & Annæus Flor. lib. iii. tradunt. Tiberiū quoque Gracchum, idem Valerius Max. lib. iii. cap. vii. à Senatu HOSTEM IUDICATVM ait. Sed & M. Lepidum, acta Syl-læ rescindere parantem, cum arma & exercitum vrbi admouisset, à Catulo Pompeiōque primo statim impetu pulsum, HOSTEM A SENATV IUDICATVM, Annæus Flor. lib. vii. scribit. Catilinam etiam & Mallium HOSTES A SENATV IUDICATOS, Salust. in Coniuratione Catilinæ narrat. In Cæsarem idem Senatusconsultum factum Dio lib. xli. ita scribit: *Τὸν δὲ Καίσαρα, πῶς τε ἀρχὴν τοῖς ἀπὸ δόχου τοῦ Σουλίου, καὶ τὰ στρατιώματα ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἀφείκει, ἢ Πολέμιον, ὡς καὶ πάναντα τῆ πατρὶδι ποιούτω εἶναι, ἐψηφίσαντο.* Quod & Plutarchus in Pompeio refert his verbis, *Πρὸς ταῦτα Μαρκελλοῦ τὸ ὑπὸ τοῦ ληστῆν Σποχέλου ὡπλιτῶν τὸν Καίσαρα, καὶ ΨΗΦΙΖΕΣΘΑΙ ΠΟΛΕΜΙΟΝ κενλεύοντος, εἰ μὴ καταθήσεται τὰ ὄπλα.* Simili modo Dolabellā & Lepidum HOSTES à Senatu IUDICATOS, Cicer. ad Cornific. Epist. xv. lib. xi. Familiar. Velleius Paterculius lib. ii. Histor. & Appianus lib. iii. Bellor. ciuil. Necnon M. Antonium HOSTEM IUDICATVM, Cic. Epist. ad Brutum, & Sueton. in Augusto, cap. xvi. scribunt. Et hoc est Senatusconsultum, quod in eum factum fuisse ait Cicero Philipp. ii. his verbis: *In te, M. Antoni, decreuit Senatus, & quidem incolumis nondum tot luminibus extinctis, quod in HOSTES TOGATOS EST DECERNI SOLITVM, more maiorum.* Omnes deinde qui eius sectā secuti essent, HOSTES IUDICATOS, idē Cic. Epist. ad Brut. cū Dione lib. xlv. scribit. Ventidium certē Bassum cum M. Antonio HOSTEM ESSE A SENATV IUDICATVM, auctor est Agellius lib. xv. cap. iiii. Sic Neronem & Drusum maximos natu de Germanici filijs, & C. Caligulæ fratres, Senatus, Tiberio criminante, HOSTES IUDICAVIT, vt Suetonius in Tiber. cap. lxxx. & in Calig. cap. vii. tradit. Neronē præterea Cæsare, HOSTEM A SENATV IUDICATVM scriptū reliquit, idē Sueton. in Nerone cap. xlix. Auidiū etiā Cassiū & Clodiū Albinū à Senatu hostes iudicatos, Vulcatius & Capitolinus in eorū vitis memorāt. Nec ciues modò, sed & extranei, HOSTES IUDICARI solebāt, cum eis bellū indicebatur. Liu. lib. xlii. *Hæc, ad ea qua ab Eumene relata erant, accessere, quo maturius HOSTIS PERSEVS IUDICARETVR.* Dio lib. xli. de Iuba, *Πρὸς δὲ τῆς Καίσαρος τῆς ἐν τῇ πόλει αἰτίας εἶχε, καὶ ΠΟΛΕΜΙΟΣ ΑΠΕΔΕΙΧΘΗ.* Xiphilin. in Traiano, de Decebalo rege Dacorum, *καὶ αὐτῆς Πολέμιον αὐτὸν ἢ βουλὴν ἐψηφίσαντο.*

HVIUSMODI VERO Senatusconsulta pleniùs explicat Appianus lib. i. de Bello ciuil. Sulpitiū enim Trib. pl. Marium, & qui eorū partes sequebantur, ait, *Ὡς εἰσὶν ἀγέροντας καὶ πολέμησαντας ὑπὸ τοῖς, καὶ δούλοις κινύξαντας ἐλευθερίας, εἰς Σπέρσαισι, Πολέμοις Ρωμαίων ἐψηφίσαντο εἶναι, καὶ τὸν ἐπιτυχόντα νηπιονεὶ κτείνειν, ἢ ἀνάγειν ἔδρα τὸς ὑπὸ τοῖς, τότε ὄντας αὐτοῖς δεδήμευτο.* Similiter in Cinnam, *Ὡς ἐγκινδύω τε τὴν πόλιν καταλιπόντα ὑπαίτων, καὶ δούλοις ἐλευθερίας κινύξαντας, βουλὴν ἐψηφίσαντο, μὴ τε ὑπαίτων, μὴ τε πολιτῶν εἶναι.*

Plerumque verò quos HOSTES iudicabant, eos etiā BELLO PERSEQVENDVM, Plerumque verò quos HOSTES iudicabant, eos etiā BELLO PERSEQVENDVM, Et Philipp. xi. *Cum P. Dolabella, quique eius crudelissimi, & teterrimi facinoris ministri, socij, adiutores*

adiutores fuerunt, HOSTES POPVLI RO. A SENATV IUDICATI. SINT: CVMQVE SENATVS P. DOLABELLAM BELLO PERSEQVENDVM CENSVERIT. Idem Epist. ad Brut. *Cum de his qui HOSTES IUDICATI sunt, BELLO PERSEQVENDIS sententia diceretur.* Epitome Liuij lib. cxx. D. Brutus, cui Senatus, vt PERSEQVERETVR ANTONIVM mandauit. Eadem Epist. lib. cxxi. *Cassius, cui mandatum à Senatu erat, vt Dolabellam inimicum iudicatum BELLO PERSEQVERETVR.* Quod & Dio lib. xlvii. à Senatu decretum refert.

Interdum autem solos partium duces hostes iudicabant: ceteræ verò multitudini diē statuebant, ante quam ab armis impunè discedere liceret. Ita Senatus, cum Catilinam & Mallium hostes iudicauit, non protinus eos quoque qui eorum ductu arma ceperant, in hostium numero habendos censuit: sed iis diem constituit, quam antè ab armis discedere integrum eis relinquebatur, idque sine fraude fore decernebatur, quæ admodum Sallustius in bello Catilinæ narrat. Simile de Lepidi exercitu Senatusconsultum factum Cicero Epist. v. lib. xii. Famil. refert his verbis. *Lepidus sententia omnibus HOSTIS A SENATV IUDICATVS EST, ceterique cum illo, qui à Repub. defecerunt: quibus tamen AD SANITATEM REDEVNDI ANTE KALEND. SEPTEMB. potestas facta est.* Quæ de re ita Dio lib. xlvii. *Τὸν δὲ δὴ Λεπίδου τὴν τε εἰκόνα πῶς ἐν τῷ βήματι ἰδρυμένην ἀφείλαντες, καὶ πολέμιον ἐποίησαντο, καὶ πῶς καὶ ἡμέραν τοῖς σωθῆσθαι αὐτῶν, καὶ πῶς οὐκ ἔστιν ἀπειλίσαντες, ἀν μὴ ἐν τῷ ἐκείνης ἐστρατείας αὐτῶν.* Cic. Philipp. vi. *CENSUREQVE VT IIS; QVI IN EXERCITV ANTONII SVNT, NE SIT EA RES FRVVDI, SI ANTE KALEND. FEBR. AB EO DISCESSERINT.* Idem Philipp. viii. His quicum Antonio erant, si errorem suum deponerent, & cum Repub. in gratiam redirent, veniā & impunitatem dandam existimans, cenfer, vt QVI AB ARMIS DISCEDERENT, ET AD C. PANSAM ET HIRCLIVM COSS. AVT AD BRVTVM COS. DESIGNATVM, AVT AD C. CÆSAREM PROPRETOREM ANTE IDVS MARTIAS PRIMAS ADIRENT, IIS FRVVDI NE ESSET, QVOD CVM M. ANTONIO FVVISSENT. In quam eius sententiam Senatusconsultum factum, credibile faciūt Appianus & Dio: Ille lib. iii. Bellor. ciuil. his verbis: *Τὰ δὲ ἐπὶ Ἀντωνίου εἶπε τε καὶ ἀντιγράψαι, καὶ ἢ βουλὴ αὐτὸν αὐτίκα ἐψηφίσαντο εἶναι Πολέμιον, καὶ τὸν ἐπὶ αὐτῶν στρατῶν, εἰ μὴ Σπέρσαι ἐν αὐτοῦ. Hic verò lib. xlvii. de S. C. in Antonium facto agens: *καὶ τοῖς, αὐτῶν στρατευομένοις αὐτῶν, ἀπειλίσαντες, οἷα δὲ ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἀναγράψαντες: ἢ εἰδέναι ὅτι ἐν Πολέμοις μάλιστ' ἀγνοῦνται.* Idē cod. lib. de Dolabella: *Πηρόδωροι ταῦτα οἱ ἐν τῷ οἴκῳ Ρωμαίων, πολέμιον αὐτῶν ἐπὶ γέφυρα, καὶ τοῖς τε σωθῆσθαι οἱ φησὶν ἡμέρας ἐκ ἐκείνων, καὶ φιλίας αὐτῶν, ἀπειλίσαντες, ἵνα μὴ ἐκείνοι ἐν ἐξῆρας μάλιστ' ἀγνοῦνται.* Spartianus in Didio Iuliano: *Perturbatus ad Senatum venit, impetrauitque, vt HOSTIS SEVERVS RENVTIARETVR: Militibus etiam qui Senatum secuti fuerant, dies prestitutus, VLTTRA QVEM SI CVM SEVERO FVVISSENT, HOSTIVM NVMERO HABERENTVR.* Apud Cæsar. lib. i. de bello ciu. Scipionis sententia refertur huiusmodi: *vti ante certum diem Cæsar exercitum dimittat: si non faciat, cum adversus Remp. facturū videri.**

Postulat hic locus, vt de coniuratione Catilinæ facta, Senatusconsulta in ordinem cogam. Planè cum pridie eius diei quo comitia Consularia edicta erant, Cicero Catilinæ consilia ad Senatum detulisset, decreuerūt Patres, NE POSTERO DIE COMITIA HABERENTVR, VT DE REPV. SENATVS CENSVLI POSSET. Ipso verò Comitiorū die, Ciceronis & Catilinæ orationibus auditis, factum est S. C. VIDERENT COSS. NE QVID RESP. DETRIMENTI ACCIPERET. Catilina dein vrbe excedere iussus. Ad post literas in Senatu recitatas, in quibus scriptum erat C. Mallium arma cepisse cum magna multitudine, Senatus decreto missi sunt Imperatores, qui ad vrbem erant, Prætoresque duo in Apuliam, agrum Picenum, Capuam & Fesulos: HISQVE PERMISSVM, VTI PRO TEMPORE ATQVE PERICVLO, EXERCITVM COMPARARENT. Ad hoc, si QVIS IUDICASSET DE CONIVRATIONE, QVÆ CONTRA REMPVB. FACTA ERAT, PRÆMIVM DECREVERVNT, SERVO LIBERTATEM, ET HS. C. LIBERO IMPVNITATEM EIUS REI, ET HS. CC. Itēque decreuerūt, VTI GLADIATORIE FAMILIÆ CAPVAM, ET IN CETERA MVNICIPIA DISTRIBVERENTVR, PRO CVIVSQVE OPIBVS: ROMÆ PER TOTAM VRBEM VIGILLE HABERENTVR, EISQVE MINORES MAGISTRATVS PRÆESSENT. Postquam verò Romæ nuntiatum est, Catilinam in ca-

strā ad Manlium contendisse, Senatus CATILINAM ET MANLIUM HOSTES IUDICAVIT, CETERÆ MULTITUDINI DIEM STATUIT, ANTE QUAM DICERET, SINE FRAUDE AB ARMIS DISCEDERE, PRÆTER RERUM CAPITALIVM DAMNATOS. Præterea decreuit, VTI COSS. DELECTVM HABERENT: ANTONIVS CVM EXERCITV CATILINAM RESEQVI MATVRARET: CICERO VRBI PRÆSIDIO ESSET. Et cum eius coniurationis particeps Cornelius Cethegus Prætor deprehensus esset, Senatus decreuit, VTI CVM SE PRÆTVRA ABDICASSET, TVM IN CVSTODIAM TRADERETVR. Itēque, VTI C. CETHGVS, L. STATILIVS, P. GABINIVS, qui omnes præfentes erant, IN CVSTODIAM TRADERENTVR. Idē hoc decretum est in L. Cassium, M. Ceparium, P. Furium, Magium Chilonem, P. Umbrenum. Atque ea lenitate Senatus vsus est, vt ex tanta coniuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, nouem hominum perditissimorum poena, Repub. conseruata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur.

Eos verò qui custodiis tenebantur, Senatus iudicauit, CONTRA REM PVBLICIS SE: PRÆMIA ETIAM INDICIBVS, quorum iudicia comprobata fuerant, CONSTITVIT. Patefacta denique coniuratione in coniuratos S. C. factum fuit in Cætonis sententiam, & in ea verba quæ Sallustius, quæ item Plutarchus in Cætonis & Ciceronis vitis, & Dio etiam lib. xxxvii. scribunt.

Confertata verò P. Clodij cæde Repub. Senatus vnum Consulem, nominatimque Cn. Pompeium fieri censuit. Senatus præterea consultum factum est, VTI INTER REX ET TRIBVNVS PL. ET CN. POMPEIVS, QVI PROCONSVL AD VRBEM ERAT, VIDERENT NE QVID DETRIMENTI RESPVB. CAPERET, vt à Sueton. in Iulio cap. xxvi. & ab Asconio Pæd. in explicatione Orationis pro Milone relatum est.

Hic etiam Senatusconsulta post Cæsaris cædem facta recte atque ordine subiunguntur. Ac primùm, Cicerone auctore, Senatusconsulto in eius sententiam facto *Ἀμνηστία*, id est, prætorum obliuionem decretam fuisse constat: additumque ne eius cædis ergo in iudicium uocari quisquam posset. Velleius Paterculus lib. ii. Histor. Roman. *Et illud decreti Atheniensium celeberrimum exemplum, relatum à Cicerone*, OBLIVIONIS PRÆTERITARVM RERVM, decreto Patrum comprehensum est. Plutarchus in Cicerone, *Κιῆρων δὲ πολλὰ παρὰ τὸν χειρὸν οὐκ εἰς διελθῶν, ἔπεισε τὴν Σύγκλητον Ἀθηναίους μιμισαμένους, Ἀμνηστίαν τῶν ἐπὶ Καίσαρι ψήφισασαι.* Idem in Bruto, *Ἀντωνίου δὲ καὶ Πλάγκου, καὶ Κικέρωνος εἰπόντων παρὰ Ἀμνηστίας, καὶ ὁμοιοῦσας, ἔδοξε μὴ λόγον, Ἀδελφῶν εἶναι τοῖς ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γινώσκουσιν ὅτι μὴ παρὰ τῶν ἐπιπέμει τοῖς ὑπᾶτοσι.* Suetonius in Tiberio, cap. iiii. de patre Tiberij: *Tamen Cæsare occiso, cunctis turbarum metu, ABOLITIONEM FACTI DECERNENTIBVS, etiam de premiis Tyrannicidarum referendum censuit.* Dio lib. xliiii. *Κιῆρων μὲν ταῦτ' εἰπόντων, ἔπεισε τὴν Γερουσίαν, μηδὲνα μηδενὶ μνηστικῆσαι, ψήφισασαι.* Meminit etiā Appianus lib. ii. & iiii. Bell. ciuil. Deinde, pacis & otij causa, acta omnia Cæsar, S. C. confirmata sunt. Plutarch. in Antonio, *Συναγαγὼν δὲ βουλῶν, αὐτὸς μὲν παρὰ Ἀμνηστίας εἶπε, καὶ Ἀγνομῆς ἐπαρχῶν, τοῖς παρὰ Κάσιον καὶ Βρούτον. Ἡ δὲ Σύγκλητος, ἐκύρωσε ταῦτα, καὶ τῶν παρὰ Καίσαρος γεγονότων, ἐψήφισατο, μηδὲν ἀλλάττειν.* Appianus lib. ii. Bellorum ciuil. *φόνου μὲν ἐκ εἶναι δίχως ἐπὶ τῶν Καίσαρι: Κύρια δὲ εἶναι τὰ πεπραγμένα αὐτῶ πάντα καὶ ἔγνωσμένα, ἔπει τῆ πόλει συμφέροι.* Idem lib. iiii. eiusdem Senatusconsulti meminit his verbis: *Καὶ τῶν πελευταίων ψήφισμα, τὸ βεβαιού τῶν Καίσαρι πεπραγμένα πάντα.* Idem lib. iiii. *Ἀμνηστία δὲ ἀπάντων ἐψήφισατο εἶναι, καὶ σφρονέστερον ἐπὶ φόνου μὴ εἶναι δίχως.* Quod itidem de Ciceronis sententia decretum fuisse credo. Sic enim ipse Epist. ad Plancum, quæ inserta est lib. xvi. Epist. ad Atticum ait: *Equidem cum multa non probentur, quæ Cæsar statuerit, tamen otij, pacisque causa, acerrimè illa soleo defendere, quod tibi idem magnopere faciendum censeo.*

Senatusconsultis de bello finitima erant ea, quæ de Exercitibus fiebant. De Exercitibus autē quid fieri placeret, Cōsulti Patres decernebāt, quibus Exercitibus rē geri, & quos illis præesse ceterēt. Itē, quos Exercitus Coss. Prætores, quive pro Coss. aut Propr. prouincias obtinebāt, retinere, tradere, accipere, traducere, deducere, deportare è Rep. videretur.

Hoc ex Liuui lectione, cuius palam fiet. Exēpli causa vnum, quod multorum loco erit, Senatusconsultum de Exercitibus subiungam. Id ex lib. xxxi. hauriam. *Tum de EXERCITIBVS, ait, CONSVLVM, PRÆTORVMQUE ACTVM. CONSULES BINAS LEGIONES SCRIBERE IVSSI: VETÈRES DIMITTERE EXERCITVS SVLBITIO, CVI NOVVM, AC MAGNI NOMINIS BELLVM DECRETVM ERAT, PERMISSVM, VTI DE EXERCITV, QVEM PROCONSVL SCIPIO EX AFRICA DEPORTASSET, VOLVNTARIOS QVOS POSSET, DVCERET: INVITVM NE QVEM MILITEM VETEREM DVCENDI IVS ESSET. PRÆTORIBVS LIVRIO PVRVRIONI, ET QMINVTIO RVFO QVINA MILLIA SOCIVM LATINI NOMINIS CONSVL DARET: QVIBVS PRÆSIDIIS ALTER GALLIAM, ALTER BRVTIOS PROVINCIAM OBTINERET. Q. FVLVIVS GILLO ET IPSE IVSSVS EX EO EXERCITV, QVEM P. ÆLIVS COS. HABVISSET, VTI QVISQVE MINIME MVLTASTIPENDIA HABERET, LEGERE, DONEC ET IPSE QVINQVE MILLIA SOCIVM, AC NOMINIS LATINI, EFFECISSET: ID PRÆSIDIIO SICILIÆ PROVINCIÆ ESSET. M. VALERIO FALCONI, QVI PRÆTOR PRIORE ANNO CAMPANIAM PROVINCIAM HABVERAT, PROROGATVM IN ANNV IMPERIVM EST, VTI PRORÆTOR IN SARDINIAM TRAIICERET: QVODQVE DE EXERCITV, QVI IBI ESSET, QVINQVE MILLIA SOCIVM NOMINIS LATINI, QVI EORVM MINIME MVLTASTIPENDIA HABERET, LEGERET. ET CONSULES DVAS VRBANAS LEGIONES SCRIBERE IVSSI: QVÆ, SI QVO RES POSCERET, MVLTIS IN ITALIA CONTRACTIS GENTIBVS, PVNICTI BELLI SOCIETATE, IRAQVE INDE TVMENTIBVS, MITTENTVR. Sunt & alia de Exercitibus longa Senatusconsulta apud eundem lib. xxiii. xxiiii. xxvi. & xxvii. quæ breuitati student prætermittō.*

De Prouinciis verò postquam Consules retulerant, decerni solebat, vt Consules, EAS INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVR. Liu. lib. xxxvii. *Tum de CONSVLVM PROVINCIIS ceptum est agi. Ambo Greciam cupiebant: multū Lælius in Senatu poterat. Is cum Senatus, AVT SORTIRI, AVT COMPARARE INTER SE PROVINCIAS CONSULES, inuissit, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quam si sorti eam rem permisisse.* Idem lib. xxxviii. *Consulibus alteri Pise cum Liguribus, alteri provincia Gallia decretæ est: COMPARARE INTER SE, AVT SORTIRI IVSSI.* Idem lib. xlv. *Mōniti deinde Consules à Patribus, vt quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret: PRIMO QVOQVE TEMPORE PROVINCIAS AVT COMPARARENT INTER SE, AVT SORTIRENTVR. Idem lib. xlii. Senatusconsultum inde factum est, VTI COSS. INTER SE PROVINCIAS ITALIAM ET MACEDONIAM COMPARARENT, SORTIRENTVR: CVI MACEDONIA OBVENISSET, VTI IS REGEM PERSEA, QVIQVE EIVS SECTAM SEQVVTI ESSENT, NISI POPVLO RO. SATISFECISSENT, BELLO PERSEQVERETVR. Idē lib. xxx. Coss. cum de Repub. belloque ex prouinciis ad Senatū retulissent, censuerunt Patres, VTI COSS. INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVR: VTER BRVTIOS ADVERSVS ANNIBALEM, VTER HETRVRIAM AC LIGVRES PROVINCIAM HABERET. Et post alia. *Senatu in Capitolium vocato, de prouinciis retulerunt: Italiam atque Africam IN SORTEM CONICI, Africam ambo cupientes volebant.* Et aliās eod. lib. *Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerunt, VTI COSS. PROVINCIAS INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVR: VTER ITALIAM, VTER CLASSEM NAVIVM QVINQVAGINTA HABERET: cui classis obuensisset, in Siciliam nauigaret: Si pacē cum Carthaginensibus componi nequiuisset, in Africā traiceret.* Idē lib. xxxvii. *Is, cum Senatus, AVT SORTIRI, AVT COMPARARE INTER SE PROVINCIAS, Consules inuissit.* Et lib. xxxiii. *Coss. magistratu inito, Senatum in Capitolio cum habuissent, decreuerunt Patres, VTI PROVINCIAS MACEDONIAM ATQVE ITALIAM COSS. COMPARARENT INTER SE, SORTIRENTVR: Eiusmodi alia S. C. in Liuio lib. viii. xxviii. & xxix. inuenies. Eodem portò loquēdi genere Liuui lib. xxxiii. decretum refert, VTI COSS. SORTIRENTVR, COMPARENTVR, IN-**

RET, PRIVSQVAM AD EXERCITVM PROFICISERENTVR. Et lib. xxxv. *Consulibus ambobus Italia provincia decreta est, ita vt compararent, sortirenturve, vter comitiis eius anni præsset.*

Interdum verò extra sortem provincias Senatus alteri Cos. decernebat. Hæturia certè provinciã, extra sortem Q. Fabio non minore populi cõsensu, quàm Senatus decretam Litiui lib. x. narrat. Idè lib. viii. *Collega additus Cornio M. Atilius Regulus: Et ne forte casu erraretur, petiit ab Consulibus, vt extra sortem corvini ea provincia esset.* Tunc verò dicebantur, EXTRA ORDINEM DARI. Cic. pro domo sua: *Tu provincias Consulares, quas C. Gracchus, qui vnus maxime popularis fuit, non modò non abstulit ab Senatu, sed etiam, vt neesse esset quotannis constitui per Senatum, decreta lege sanxit, eas lege Semproniana per Senatum decretas rescidisti: EXTRA ORDINEM, SINE SORTE, NOMINATIM DEDISTI.*

Nonnunquam etiam ambobus Coss. eadem provincia decernebatur. Liu. lib. xlii. *Cum omnium primum de provinciis, exercitibusque ad Senatum retulissent, ligures vtriqve decreti sunt.* Et lib. xxxiii. *De provinciis cum velatum esset, Senatus frequens in eam sententiam ibat: vt quoniam in Hispania et Macedonia debellatum foret, consvlibus ambobus Italia provincia esset.* Contra ex vna provincia duas quandoque faciebant, vt ex Liuio lib. xlv. patet.

Sunt & alia multa de provinciis Senatuscõsulta apud Liuium, quibus cõsultò abstinere. Tãtum addam, in Prætorum provinciis, in sortem cõiectas, vrbanam & peregrinam, & inter ciues ac peregrinos, iurisdictione, vt ex eodè Liu. cù alias sæpè, tũ ex lib. xxxv. liquet.

Hæ ferme sunt Senatusconsultorum, quæ eorum auctoritatem, quos in manibus habemus, indicio detegi, deprehendique possunt, formulæ. Ceteras, quas vel vetustas obruit, vel deleuit obliuio, iniquus esset qui à me exigeret.

Senatuscõsulta portò, FIERI, SCRIBI, PERSCRIBI, AD ÆRARIVM DEFERRI, dicebantur, & quidem IN EORVM SENTENTIAM FIERI, qui primi cõsuisent, quod à Senatu decernebatur. Quæ attigisse sat est: Testimoniis, quorum clausæ obliuioque non sunt, sed apertæ tabulæ, idè super sedeo, quod in ea, libros voluendo, vel aliud agens quilibet incurret. Apud veteres certè auctores, & in his Ciceronè & Liuium, talium loquutionum copiam nemo non offendet. Sed & qui primus id cõsulerat, quod alij deinceps sequebantur, is eius SENTENTIÆ PRINCEPS ET AVCTOR, dicebatur. Cic. in Orat. de Respon. Harusp. *Postero die, frequentissimus Senatus, te, Consule designato, Lentule, sententiæ principis, &c.* Idem in Pison. *De me Senatus ita decreuit, Cn. Pompeio Avctore, et eius sententiæ principis.* Et pro domo sua: *Sed quare in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum eius atque avctor, quid reprehendatur.* Valer. Max. lib. vii. cap. vi. *Senatus, avctore Tib. Graccho Cos. designato censuit.* Vetus inscriptio Romæ de Plautio Syluano: *SENATVS IN PRÆFECTVRA TRIVMPHALIBVS ORNAMENTIS HONORAVIT, AVCTORE IMP. CÆSARE AVGVSTO VESPASIANO.* Item in alia inscriptione: *HVIC SENATVS AVCTORE IMP. TRAIANO AVG. GERMANICO, DACICO, TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT, STATVAMQVE PECVN. PVBLIC. PONEND. CENSVIT.* Vlpian. in L. cum hic status. D. de donat. inter vir. & vxor. *Imperator noster Antoninus Augustus, ante excessum diui Seueri, patris sui, Oratione in Senatu habita, avctor fuit Senatvi censendi, Fulvio Aemiliano, & Nummio Albino Coss. vt aliquid laxaret ex iuris vigore.* Suet. in Vespas. cap. xi. *avctor Senatvi fuit decernendi, vt quæ se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur.*

Dicebatur autem FREQVENS SENATVS, vel vt Cicero in Orat. de Harusp. responf. & in Pisonem loquitur, FREQVENTISSIMVS, decreuisse, quod magno consensu, & numero Senatorum, maximaque frequentia adstante statuerat. Contra quod paucis Senatoribus adstantibus scriptum erat S. C. id PER INFREQVENTIAM factum dicebatur. Liuus lib. xxxviii. *Neque his contentus Consul fuit, sed postea, per infrequentiam adiecit Senatuscõsulto, Ambraciam non videri vi captam esse.* Quod Sc. idè Liu. lib. xxxix. ita perstringit: *Cum sint notissima sibi cum Cos. inimicitia, quid ab eo quemquam posse æqui expectare, qui per infrequentiam factum S. C. ad ÆRARIVM DETVLERIT, AMBRACIAM NON VIDERI VI CAPTAM, quæ agere, ac vineis &c.* Sic enim totus ille locus interpungendus est: & verba hæc, *Ambraciam non videri vi captam, ex S. C. sunt.*

Ad exem-

Ad exemplum portò Senatusconsultorum quæ Romæ fiebant, in municipiis quoque, curiæ & ordinis decreta componi, iisdemque verborum formulis concipi consueuerat. Indicant hoc Senatus Syracusani decreta, ex quibus Cicero lib. vii. in Verrem hæc verba refert, *QVOD VERBA FACTA SVNT DE SEX. PEDVCEO.* Itè hæc, *QVOD VERBA FACTA SVNT DE C. VERRE, CVM SVRGERET NEMO, NEQVE SENTENTIAM DICERET.* Verùm clarius hoc, apertiusque demonstrant vetusta æra & marmora, quibus Curiarum decreta insculpta sunt, quæ inde exscripta proferam. Vnius decreti ab ordine Vestinonum & Peltuinatum (quorum Plin. lib. iii. cap. xii. meminit) facti verba sunt hæc:

C. VETTIO. ATTICO. ET. CASINIO. PRÆTEXTATO. COSSI

PR. IDVS. APRIL.

PELTVINI. VESTINIS. IN. CVRIA. AVG. ORDINEM. HABENTIBVS. T. AVIDIACCO. RESTITVTO. ET. T. BLÆSIO. NATALE. ÆDD. QQ. SCRIBVNDQ. ADFERVNT. QVOD. VNIVERSI. VERBA. FECERVNT. NYMMIAM. VARIAM. C. F. SACERDOTE. VENERIS. FELICIS. EA. ADFECTIONE. ADQVE. PRONO. ANIMO. CIRCA. NOS. AGERE. COEPISSE. PRO. INSTITVTO. BENVOLENTIAE. SVÆ. SICVT. ET. PARENTES. EIVS. SEMPER. EGERVNT. VT. MERITO. DEBEAT. EX. CONSENSV. VNIVERSORVM. PATRONA. PRÆFECTVRE. NOSTRÆ. FIERI. QVO. MAGIS. MAGISQVE. HOC. HONORE. QVI. EST. APVLNOS. POTISSIMVS. TANTÆ. CLARITATI. EIVS. OBLATO. DIGNATIONE. BENVOLUNTATIS. EIVS. GLORIOSI. ET. IN. OMNIBVS. TVTI. AC. DEFENSI. ESSE. POSSIMVS. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. PLACERE. VNIVERSIS. CONSCRIPTIS. NYMMIAE. VARIÆ. C. F. SACERDOTI. VENERIS. FELICIS. PRO. SPLENDORE. DIGNITATIS. SVÆ. PATROCINIVM. PRÆFECTVRE. NOSTRÆ. OFFERRI. PETIQVE. AB. EIVS. CLARITATE. ET. EXIMIA. BENVOLUNTATE. VT. HVNC. HONOREM. SIBI. A. NOBIS. OBLATVM. LIBENTI. ET. PRONO. ANIMOSV. SCIPERE. ET. SINGVLOS. VNIVERSOSQVE. NOS. REMQVE. PVBLICAM. NOSTRAM. IN. CLIENTELAM. DOMVS. SVÆ. RECIPERE. DIGNETVR. ET. IN. QVIBVSCVMQVE. RATIO. EXEGERIT. INTERCEDENTE. AVCTORITATE. DIGNITATIS. SVÆ. TVTOS. DEFENSOSQVE. PRÆSTET. TABVLAMQVE. ÆNEAM. HVIVS. DECRETI. N. VERBA. CONTINENTEM. OFFERRI. EI. PER. AVIDIACCVM. RESTITVTVM. ET. BLÆSIVM. NATALEM. QQ. ITEM. NYMISENV. CRESCENTEM. ET. FL. PRISCVM. PRIMORES. ORD. N. VIROS. CENSVER.

Alterius decreti verba sunt huiusmodi:

L. ARRVTIO. STELLA.

L. IVLIO. MARINO. COSSI.

XIII. K. NOV.

M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS. FRONTO. IIII. VIR. I. D. S. C. FERENTIN. IN. CVRIA. ÆDIS. MERCVRI. SCRIBVNDQ. ADFERVNT. Q. SEGIANVS. MÆCIANVS. T. MVNNIVS. NOMANLIANVS. QVOD. VNIVERSI. V. F. T. POMPONIVM. BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. DEMANDATAM. SIBI. CVRAM. AB. INDVLTENTISSIMO. IMP. CÆSARE. NERVÆ. TRAIANO. AVGVSTO. GERMANICO. QVA. ÆTERNITATI. ITALIÆ. SVÆ. PROSPEXIT. SECVDVM. LIBERALITATEM. EIVS. ITA. ORDINARI. VT. OMNIS. ÆTAS. CVRÆ. EIVS. MERITO. GRATIAS. AGERE. DEBEAT. FVTVRVMQVE. VT. TANTÆ. VIRTVTIS. VIR. AVXILIO. SIT. FVTVRVS. MVNICIPIO. NOSTRO. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. PLACERE. CONSCRIPTIS. EX. HOC. ORDINE. MITTI. AD. T. POMPONIVM. BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. QVI. AB. EO. IMPETRARENT. IN. CLIENTELAM. AMPLISSIMÆ. DOMVS. SVÆ. MVNICIPIVM. RECIPERE. DIGNETVR. PATRO-

C. iij

NVMQVE SE COOPTARI. TABVLA. HOSPITALI. INCISA. HOC. DE-
CRETO. IN. DOMO. SVA. POSITA. PERMITTAT. CENSVERE. EGE-
RVNT. LEGATI. A. CÆCILIVS. A. F. QVIRINALIS : ET. QVI-
RINALIS.

AD AVGVST.
TEM. C. P.

AD AVGVST.
TEM. C. P.

Extat etiam Neapoli quoddam Curia decretum in hæc verba : C. DOMITIO
DEXTRO II. L. VALERIO MESSALA THRASIA PRISCO COSS. VI. I-
DVS IANVAR. IN CVRIA BASILICÆ AVG. ANNIAN. SCRIBVNDQ
ADFERVNT. A. AQVILIVS PROCVLVS. M. CECILIVS. PVBLICIVS
FABIANVS. T. HORDEONICVS SECVND. VALENTINVS. T. CÆSIVS
BASSIANVS. QVOD POSTVLANTE CN. GAIQ. PV DENTII. O. V. DE FOR-
MA INSCRIPTION. DANDA STATVÆ QVAM DENDROPHOR. OCTA-
VIO. AGATHÆ P. C. N. STATVERVNT CN. PAPIRIVS SAGITTA ET
P. ELIVS EVDÆMON II. VIR RETVLERVNT Q. D. E. R. F. P. D. E.
R. L. C. PLACVIT VNIVERSIS HONESTISSIMI CORPORIS DENDRO-
PHORORVM INSCRIPTIONEM QVÆ AD HONOREM
DARE. QVÆ SERTA. EST.

Ibidem & aliud conficitur his verbis. L. ANNIO L. F. COL. MODESTO HON.
EQVO PVBL. K. IVN. IN CVRIA BASILICÆ AVGVSTINIANÆ, SCRI-
BVNDQ ADFER. TOPPIVS SEVERVS, VIGETIVS LIBERALIS, IVLIVS
CAPRETANVS, GRANIVS LONGINVS. QVOD C. AVFIDIVS TRASEA
T. CLAVDIVS QVADRINVS II. VIRI VRB. DE CONFORMANDA AV-
CTORITATE MEMORIÆ HONORAND. STATVAQVE PONENDA AN-
NIO MODESTO ANNI NVMISIANI ORNATI VIRI FILIO: Q. D. E.
R. F. P. D. E. R. L. C. CVM ANNIVS NVMISIANVS VIR AD SINGVLOR.
TESTIMONIVM PERTIN. QVA PROBITATE MORVM, QVA QVIETE
VITÆ, QVOD VNICVM IN DOLORE PRÆSIDIVM EST MERVERAT
AD FECTVVM NOSTRORVM CONSOLATIONEM, ADQ. CANDORE OR-
DINIS NOSTRI BONVM CIVEM PVMQVE PATREM IN TAM GRA-
VI FORTVNÆ INIVRIA QVA POTEST INDIGNATIONE AVOCARE
TRISTITIA. PLACERE HVIC ORDINI AVCTORIT. IN EAM REM AN-
TE HANC DIEM FACTAM CONFIRMARI, PERMITTITQVE ANNIO AD-
IECTO LIB. EIVS STATVAM PONERE, ANNIO MODESTO, LOCO
ADSIGNATO A II. VIRIS NOSTRIS, QVO TESTATIO SIT ERGA
EVM AD FECTVS REIP. NOSTRÆ, CONCLVDAMVS QVOD IN VITA
PRÆSTITERIT CENSVER. ADIECTVS LIB. L. D. D. D. Accedat inscriptio
Prænestina, in qua est, *Exempl. decr. Q. F. Q. IVNIO. SILANO. ET. L. SEPTIMIO.*
VALERIANO. COS. POSTVLANTE. CLAVDIO. MARONE. VTI. LVCVS.
AD. STATVAM. PONENDAM. OPTIMÆ. MEMORIÆ. VIRO. QVOND. FIL.
ÆLI. AVG. LIB. ANATELLON. AMANTISSIMO. REIPVBLICÆ. NO-
STRÆ: PLACVIT. ET. IN. HONOREM. ANATELLONTIS. SEMPER. ET.
VBIQVE. DE. REP. OPTIM. MERIT. IN. GRATIAM. CLAVDI. MARONIS.
LVCVM. AD. STATVAM. PONENDAM. AD. ELECTIONEM. IPSIVS. ATTR. DARE.

Aliud etiam ordinis municipij Cæritum decretum quoddam ære incisum Romæ ex-
tare fertur in hæc verba: VESBINVS AVG. L. PHÆTRIVM AVGVSTALI-
BVS MVNICIP. CÆRITVM LOCO APERTO A REP. SVA IMPENSA OM-
NI EXORNATVM DONVM DEDIT. *Descriptum & recognitum factum in Pronao
ade Martis, ex commentario, quem iussit profervi Cuperius Hostilianus per T. Rustium Lysipponum
scribam, in quo scriptum erat. it. quod infra scriptum est.*

L. PVBLILIO CELSO. II. C. CLODIO CRISPINO COSS. IDIBVS APRI-
LIB. M. PONTIO DICTATORE, G. SVTONIO CLAVDIANO ÆDILE IV-
RIDI CVNDQ PRÆF. ERARI COMMENTARIVM COTTIDIANVM MVNI-
CIP. CÆRITVM. *Inde pagina XXVII. capite VI. M. PONTIVS CELSVS DICTATOR,*
ET C.

ET C. SVTONIVS CLAVDIANVS DE CVRIONES IN TEMPLQ
DIVORI CORROGAVERVNT, VBI VESBINVS AVG. LIB. PETIT.
VT SIBI LOCVS PVBLICE DARETVR SVB PORTICV BASILICÆ
SVLPICIANÆ, VTI AVGVSTALIB. IN EVM LOCVM PHÆTRIVM FA-
CERET VBI EX CONSENSV DECVRIONVM LOCVS EI QVEM DESTI-
DERAVERAT DATVS EST 7. PLACVITQVE VNIVERSIS, CVRATIO
COSANO CVRATORI OB EAM REM EPISTVLAM MITTI Q. IN CVRIAM
FERVNT PONTIVS CELSVS DICTAT. SVTONIVS CLAVDIANVS ÆDIL.
IVRIDIC. M. LEPIDIVS NEPOS, ÆDIL. ANNON. POLLIVS BLANDIVS,
PESCENNIVS, FLAVIANVS, PESCENNIVS NATALIS, POLLIVS CAL-
LINIVS, PETRONIVS INNOCENS, SERGIVS PROCVLVS. *Inde pagina altera
capite primo.* MAGISTRATVS ET DECVRION. CVRIATIO COSANO
SAL. IDIB. AVG. DESIDERANTI A NOBIS VLPIO VESBINO CONSTI-
LIVM DECVRION. COEGIMVS, A QVIB. PETIT VT SIBI LOCVS PV-
BLICE IN ANGVLO PORTICVS BASILIC. DARETVR, QVOD SE AV-
GVSTALIB. PHÆTRIVM PVBLICE EXORNATVRVM SECVNDVM DI-
GNITAT. MVNICIPI POLLICERETVR. GRATIÆ HVIC ACTÆ SVNT,
AB VNIVERSIS: PLACVIT TAMEN TIBI SCRIBI AN IN HOC QVO-
QVE ET TV. CONSENSVRVS ESSES, QVI LOCVS REIP. IN VSA NON
EST. NEC VILLO. REDITV ESSE POTEST. *Inde pagina VIII. capite primo.* CVRIATI-
TIVS COSANVS MAG. ET DEC. CAERETANO SAL. EGO, NON TAN-
TVM CONSENTIRE VOLVNTATI VESTRÆ, SET ET GRATVLARI
DEBEO, SI QVI. REMP. N. EXORNAT. ACCEDO ITAQVE SENTENTIÆ
VESTRÆ, NON TANQVAM CVRATOR, SED TANQVAM VNVS EX OR-
DINE: CVM TAM HONESTA EXEMPLA ETIAM PROVOCARI HONO-
RIFICA EXORNATIONE DEBEANT 7. DATA PRID. IDVS SEPTEMB.
AMERIÆ. ACT. IDIB. IVNIIS Q. NINNIO HASTA. P. MANILIO VO-
PISCO COSS. DEDICATVM K. AVG.

Senatusconsultis Orationes principum ita coherent, vt auelli non possint. Nam & in
Senatu habebantur, recitabanturque eoque modo, Imperatores dicebatur auctores fuis-
se Senatui, censendi id quod decernebatur. Atque adeo huiusmodi Orationibus, Sena-
tusconsulta accedere, eaque sequi solebant. Qua autem verborum figura continebatur,
indicat Vlpian. in l. i. d. de reb. cor. in qua oratio Imperatoris Severi in Senatu recita-
ta refertur, cuius verba erant huiusmodi: PRÆTEREA P. C. INTERDICAM TVTORIBVS ET
CVRATORIBVS, NE PRÆDIA RVSTICA VEL SVBVRBANA. DISTRAHANT: NISI VT ID FIE-
RET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE ES ALI-
QVVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CETERIS NON POSSIT EXSOLVI, TVNC PRÆTOR VR-
BANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE ÆSTIMET, QVÆ POS-
SVNT ALIENARI, OBLIGARIVE DEBEANT: MANENTE PV PELLO ACTIONE, SI PÔSTEA TO-
TVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRÆTORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS AD
DIVISIONEM PROVOCET: AVT SI CREDITOR QVI PIGNORI AGRVM
A PARENTE PV PILLI ACCEPERIT, IVS EXEQVETVR, NIHIL NOVAN-
DVM CENSEO. Idem in l. hæc ratio D. de donat. int. vir. & vxor. ex oratione Anto-
nini Augusti hæc refert, MAIORES NOSTRI INTER VIRVM ET VxorEM
DONATIONES PROHIBERVNT, AMOREM HONESTVM SOLIS ANI-
MIS ÆSTIMANTES, FAMÆ ETIAM CONIUNCTORVM CONSVLENTEs,
NE CONCORDIA PRETIO CONCILIARI VIDERETVR, NEVE ME-
LIOR IN PAVPERTATEM INCIDERET, DETERIOR DITIOR FIBRETI
Ex eadē Oratione idem Ic. in l. cum hic status §. i. cod. tit. hoc caput citat. FAS ESSE
EVM QV IDEM QVI DONAVIT, POENITERE: HEREDEM VERO ERI-
PERE FORSITAN ADVERSVS VOLVNTATEM SVPRAMAM EIVS QVI
DONAVERIT, DV RVM ET AVARVM ESSE. Huiusmodi etiam Orationum
particulæ aliquot citantur in l. Oratio D. si ingen. esse dicet. & l. i. §. sed interdum. D. de
de statu def. & l. 2. in fi. D. de collus. deteg. L. sacratissimi D. ad Sc. Tertullian. l. Oratione

D. de ritu nuptiar. Et est Lugdunensi æri gratia, cuius beneficio, integra prope Claudij Cæsaris oratio, tot Galliarum cladibus superstes, ad hanc usque ætatem peruenit. Eam in nostrarum Formularum collegium cooptari, nemo inuidebit: vel eo maxime nomine, quod eius argumentum literis mandandum Tacit. lib. xi. censuerit. Prima tabule illius pagina, hæc verba præ se fert.

MÆ RERVM NOSTR.
 EQVIDEM. PRIMAM. OMNIVM. ILLAM. COGITATIONEM. HOMINVM.
 QVAM. MAXIME. PRIMAM. OCCVRSVRAM. MIHI. PROVIDEO. DEPRE-
 COR. NE. QVASI. NOVAM. ISTAM. REM. INTRODVCI. EXHORRESCA-
 TIS. SED. ILLA. POTIVS. COGITETIS. QVAM. MVLTÀ. IN. HAC. CIVITATE.
 NOVATA. SINT. ET. QVIDEM. STATIM. AB. ORIGINE. VRBIS. NO-
 STRÆ. IN. QVOD. FORMAS. STATVSVQE. RES. P. NOSTRA. DIDVCTA. SIT.
 QVONDAM. REGES. HANC. TENVERE. VRBEM. NE. TAMEN. DOME-
 STICIS. SVCCESORIBVS. EAM. TRADERE. CONTIGIT. SVPERVENE-
 RE. ALIENI. ET. QVIDAM. EXTERNI. VT. NVMA. ROMVLO. SVCC-
 CESSERIT. EX. SABINIS. VENIENS. VICINVS. QVIDEM. SED. TVNC.
 EXTERNVS. VT. ANCO. MARCIO. PRISCVS. TARQVINIVS. PROPTER.
 TEMERATVM. SANGVINEM. QVOD. PATRE. DEMARATO. CORINTHIQ.
 NATVS. ERAT. ET. TARQVINIENSI. MATRE. GENEROSA. SED. INOPI. VT.
 QVÆ. TALI. MARITO. NECESSE. HABVERIT. SVCCVMBERE. CVM.
 DOMI. REPELLERETVR. A. GERENDIS. HONORIBVS. POSTQVAM.
 ROMAM. MIGRAVIT. REGNVM. ADEPTVS. EST. HVIC. QVOQVE. ET.
 FILIO. NEPOTIV. EIVS. NAM. ET. HOC. INTER. AVCTORES. DIS-
 CREPAT. INSERTVS. SERVIVS. TVLLIVS. SI. NOSTROS. SEQVIMVR.
 CAPTIYA. NATVS. OCREBIA. SI. TVSCOS. CÆLI. QVONDAM.
 VIVENNÆ. SODALIS. FIDELISSIMVS. OMNISQVE. EIVS. CASVS. CO-
 MES. POSTQVAM. VARIA. FORTVNA. EXACTVS. CVM. OMNIBVS. RE-
 LIQVIS. CÆLIANI. EXERCITVS. ITRVRIA. EXCESSIT. MONTEM.
 CÆLIVM. OCCVPAVIT. ET. A. DVCF. SVO. CÆLIO. ITA. APPELLI-
 TAVS. MVTATOQVE. NOMINE. NAM. TVSCE. MASTARNA. EI. NO-
 MEN. ERAT. ITA. APPELLATVS. EST. VT. DIXI. ET. REGNVM. SVMM-
 MA. CVM. REL. P. VTLITATE. OPTINUIT. DEINDE. POSQVAM. TAR-
 QVINI. SVPERBI. MORES. INVISI. CIVITATI. NOSTRÆ. ESSE. COE-
 PERVNT. QVA. IPSIVS. QVA. FILIORVM. EIVS. NEMPE. PERTÆ-
 SVM. EST. MENTES. REGNI. ET. AD. CONSVLES. ANNVOS. MAGI-
 STRATVS. ADMINISTRATIO. REIP. TRANSLATA. EST.
 QVID. NVNC. COMMEMOREM. DICTATVRÆ. HOC. IPSO. CONSV-
 LARI. IMPERIVM. VALENTIVS. REPERTVM. APVD. MAIORES. NO-
 STROS. QVO. IN. ASPERIORIBVS. BELLIS. AVT. IN. CIVILI. MOTV.
 DIFFICILIORE. VTERENTVR. AVT. IN. AVXILIVM. PLEBIS. CREATOS.
 TRIBVNOS. PLEBEI. QVID. A. CONSVLIBVS. AD. DECEMVROS.
 TRANSLATVM. IMPERIVM. SOLVTOQVE. POSTEA. DECEMVIRA-
 LI. REGNO. AD. CONSVLES. RVRSVS. REDITVM. QVID. IMP.
 VRIS. DISTRIBVTVM. CONSVLARE. IMPERIVM. TRIBVNOSQVE. MI-
 LITVM. CONSVLARI. IMPERIO. APPELLATOS. QVI. SENI. ET. SÆPE.
 OCTONI. CREARENTVR. QVID. COMMVNICATOS. POSTREMO. CVM.
 PLEBE. HONORES. NON. IMPERI. SOLVM. SED. SACERDOTIORVM.
 QVOQVE. IAM. SI. NARREM. BELLA. A. QVIBVS. COEPERINT. MA-
 IORES. NOSTRI. ET. QVO. PROCESSERIMVS. VEREOR. NE. NIMIO.
 INSOLENTIOR. ESSE. VIDEAR. ET. QVÆSISSE. IACTATIONEM. GLO-
 RIÆ. PROLATI. IMPERI. VLTRA. OCEANVM. SED. ILLOC. POTIVS.
 REVERTAR. CIVITATEM.

Alterius

Alterius paginae verba sunt hæc.

. SANE.
 NOVO. DIVVS. AVG. NO.
 LVS. ET. PATRVVS. TI. CÆSAR. OMNEM. FLOREM. VBIQVE. COLONIA-
 RVM. AC. MVNICIPIORVM. BONORVM. SCILICET. VIRORVM. ET. LOCVPLETIVM. IN.
 HAC. CVRIA. ESSE. VOLVIT. QVID. ERGO. NON. ITALICVS. SENATOR. PRO-
 VINCIALI. POTIOR? EST. IAM. VOBIS. CVM. HANC. PARTÈM. CENSVRÆ. MÆ.
 APPROBARE. COEPERO. QVID. DE. EA. RE. SENTIAM. REBVS. OSTENDAM. SED.
 NE. PROVINCIALES. QVIDEM. SI. MODO. ORNARE. CVRIAM. POTERINT. RECI-
 PIENDOS. PVTO.
 ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VALENTISSIMAQVE. VIENNIENSIVM. QVAM. LON-
 GO. IAM. TEMPORE. SENATORES. HVIC. CVRIÆ. CONFERT. EX. QVA. COLONIA.
 INTER. PAVCOS. EQVESTRIS. ORDINIS. ORNAMENTVM. L. VESTIVM. FAMILIA-
 RISSIME. DILIGO. ET. HODIEQVE. IN. REBVS. MEIS. DETINEO. CVIVS. LIBERI.
 FRVANTVR. QVÆSO. PRIMO. SACERDOTIORVM. GRADV. POST. MODO. CVM.
 ANNIS. PROMOTVRI. DIGNITATIS. SVÆ. INCREMENTA. VT. DIRVM. NOMEN. LA-
 TRONIS. TACEAM. ET. ODI. ILLVD. PALESTRICVM. PRODIGIVM. QVOD. ANTE. IN.
 DOMVM. CONSVLATVM. INTVLIT. QVAM. COLONIA. SVA. SOLIDVM. CIVITATIS.
 ROMANÆ. BENEFICIVM. CONSECVTA. EST. IDEM. DE. FRATRE. EIVS. POSSVM.
 DICERE. MISERABILI. QVIDEM. INDIGNISSIMOQVE. HOC. CASV. VT. VOBIS. VTI-
 LIS. SENATOR. ESSE. NON. POSSIT.
 TEMPVS. EST. IAM. TI. CÆSAR. GERMANICÆ. DETEGERE. TE. PATRIBVS. CON-
 SCRIPTIS. QVO. TENDAT. ORATIO. TVA. IAM. ENIM. AD. EXTREMOS. FINES. GAL-
 LIÆ. NARBONENSIS. VENISTI.
 TOT. ECCE. INSIGNES. IUVENES. QVOT. INTVEOR. NON. MAGIS. SVNT. PÆ-
 NITENDI. SENATORES. QVAM. PÆNITET. PERSICVM. NOBILISSIMVM. VIRVM. A-
 MICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. SVORVM. ALLOBROGICI. NOMEN.
 LEGERE. QVOD. SI. HÆC. ITA. ESSE. CONSENTITIS. QVID. VLTRA. DESIDERA-
 TIS. QVAM. VT. VOBIS. DIGITO. DEMONSTRÈM. SOLVM. IPSVM. VLTRA. FINES.
 PROVINCIÆ. NARBONENSIS. IAM. VOBIS. SENATORES. MITTERE. QVANDO. EX.
 LVGDVNO. HABERE. NOS. NOSTRI. ORDINIS. VIROS. NON. PÆNITET. TIMIDE.
 QVIDEM. P. C. EGRESSVS. ADSVETOS. FAMILIARESQVE. VOBIS. PROVINCIARVM.
 TERMINOS. SVM. SED. DESTRICTE. IAM. COMATÆ. GALLIÆ. CAUSA. AGENDA.
 EST. IN. QVA. SI. QVIS. HOC. INTVETVR. QVOD. BELLO. PER. DECEM. ANNOS.
 EXERCVERVNT. DIVOM. IVLIVM. IDEM. OPONAT. CENTVM. ANNORVM. IMMO-
 BILEM. FIDEM. OBSEQVIMQVE. MVLTIS. TREPIDIS. REBVS. NOSTRIS. PLVSQVAM.
 EXPERTVM. ILLI. PATRI. MEO. DRVSO. GERMANIAM. SVBIGNITI. TVTAM.
 QUIETÆ. SVÆ. SECVRAMQVE. A. TERGO. PACEM. PRÆSTITERVNT. ET. QVIDEM.
 CVM. AD. CENSVS. NOVO. TVM. OPERE. ET. INADSVETO. GALLIIS. AD. BEL-
 LIVM. AVOCATVS. ESSET. QVOD. OPVS. QVAM. ARDVVM. SIT. NOBIS. NVNC.
 CVM. MAXIME. QVAMVIS. NIHIL. VLTRA. QVAM. VT. PVBLICE. NOTÆ. SINT. FA-
 CVLTATES. NOSRÆ. EXQVIRATVR. NIMIS. MAGNO. EXPERIMENTO. CO-
 GNOSCIMVS.

Referuntur & à Tacito. lib. III. & à Vulcatio Gallicano in Attidio Caffio, & à Capito-
 lino, in Opilio Macrino, & in Maximinis, aliquot principum Orationes.

Veteri etiam inscriptioni Romanæ inserta est clausula Orationis à Vespasiano in Senatu de Plautij Siluani honoribus habitæ, huiusmodi: MÆSIAE ITA
 PRÆFVIT, VT NON DEBERIT IN MÈ DIFFÈRI HONOR TRIUM-
 PHALIVM EIVS ORNAMENTORVM, NISI QVOD LATION EI CONTI-
 GIT MORA TITVLVS.

In hunc formulatum Senatvm, Consulares, necnon & Tribunitias aliquot for-
 mulas introducam, quæ sunt à me ad extremam huius libri partem referatæ.

Consulum voces erant hæc, NON REFERAM, NON ROGABO, NON PATIAR AGI. Livi lib. xxvii. *Cum Consul, se populum rogaturum negasset, quod sua potestatis esset, Pratorémque vetuisset rogare.* Idem lib. iii. *Consul, antequam collegam sibi subrogasset, NEGARE PASSVRVM AGI DE LEGE.* Apud eundem Livi lib. xxxviii. C. Flaminius Consul, EGO, ait, NEC DE AMBRACIENSIBVS, NEC DE ÆTOLIS DECERNI QVICQVAM, ABSENTE M. FVLVIO, PATIAR; Eiusdem lib. xxxix. Consules, si Tribuni pl. intercederent, NULLAM ALIAM REM SE DECERNI PASSVROS, denuntiant. Similiter lib. xxx. Cn. Lentulus Cof. negat PRIVS QVICQVAM AGI PASSVRVM, quam sibi Africa decreta esset. Et lib. xlii. Cof. denuntiant se nil quidquam REIPVB. ACTVROS, præter quam quod ad prouinciarum administrationem pertineret.

Operæ pretium etiam est scire, uti licitoribus qui illis anteibant, imperarent. Quo ex genere erant hæc, ACCEDE LICTOR. Docet Livi lib. viii. vbi Papyrius Curfor Dictator Q. Fabium Magistrum equitum interrogans, *Ad hæc, inquit, quæ tu interrogatus es responde: extra ea caue vocem mittas.* ACCEDE LICTOR. Idem lib. xxiii. LICTORES ad eum ACCEDERE Consul iussit. Idem lib. iii. de Appio Decé-viro. *Et ad Valerium negantem, se priuato reticere, LICTOREM ACCEDERE iussit.* Dionys. Halicarn. lib. ix. *Ἀνακτείντων δὲ τῶν ὑπάτων, ἔπεισεν ἑμὰ τοῖς ὑπηρεταῖς, Προσελθεῖν καλεοσάντων.*

Sed & si quid pet incuriam ofcitantiamve licitor prætermitteret, quod contra dignitatem esset, Consul, EVM ANIMADVERTERE IVEBAT. Indicio est quod Livi lib. xxiii. de Fabiis patre & filio ita narrat. *Pater filio legatus ad Sueffulam in castra venit. Cum obviam filius progredere, licitoréque verecundia maiestatis eius, taciti anteiret, non summoentes patrem, præter undecim fascis equo præuectus senex, ut Consul ANIMADVERTERE PROXIMVM LICTOREM iussit, & is, ut DESCENDERET EX EQVO, inelamavit.* Quam historiam Valer. Max. referens lib. xi. cap. ii. ait, Consulem proximo licitori, UT SIBI APPARERET, imperasse: Agellius verò lib. ii. cap. ii. ex Quadrigarij Annalibus, hoc tantum Consulem licitori dixisse, DESCENDERE IVE. In more quidem positum fuisse, ut Consule Theatrum introeunte, LICTOR ANIMADVERTERE populum iuberet, Sueton. in Iulio cap. lxxx. tradit.

Consules præterea, imperabant licitoribus, populum SVMMOVERE Livi lib. iii. *Cum, ut variè eum, negarent Cof. audiendum esse, vociferantémque prodi publicam causam, SVMMOVERI iussissent.* Idem lib. viii. *Repente strepitus licitorum SVMMOVENTIVM auditur.* Idem lib. xlv. *Donc eos licitores misisset, qui SVMMOVENDO iter ad Prætorum facerent.* Quo alludit Horatius lib. i. Carm. Ode xvi. cum ait,

Non enim gaze, neque Consularis

SVMMOVET LICTOR, miseros tumultus.

Plutarch. in Publicola *Οἱ μὲν ὑπηρεταὶ διασείμενοι τὸν ὄχλον, ἠπίοντο τῷ ἀιθρόπῳ.* Directa huiusmodi iussorū verba, Seneca Controuer. ii. lib. ix. attingit, inquit, SVMMOVE, audis LICTOR, SVMMOVE à Pratore meretricem. Plenius verò apud Livi lib. iii. Appius ita licitori imperat, I LICTOR, SVMMOVE TVRBAM; ET DA VIAM DOMINO AD PREHENDENDVM MANCIPIVM. Quo genere loquendi viam sibi Mercurius quoque Plautinus facit Aulular. Act. iii. Sc. ii.

DATE VIAM, qua fugere liceat.

Facite tota platea pateant.

Idem in Curcul. Act. ii. Sc. iii.

DATE VIAM mihi noti atque ignoti.

Reliqua Consulū ad licitores verba quibus Prehendete, in vincula Ducere, virgas & fœcures Expedire, Lege denique Agere iuebant, in eum librum reiicio, quæ Iudicialibus Formulis destinaui.

Restat, ut de Tribunis pleb. aliquid aspergam, quorum Auxilium implorari consueuisset nemo nescit: Valer. Max. lib. vi. cap. i. de Scantinio Tribuno pl. cui dies ad populum dicta erat ab Ædile, quod filium suum de stupro appellasset, ET OBI D TRIBVNORVM AVXILIVM IMPLORANTE. Plinius Epist. iii. lib. ix. ROGO

VOS

VOS. P. C. NE ME COGATIS IMPLORARE AVXILIVM TRIBVNORVM. Atque adeo Tribunorum propria erat Auxilij potestas. Inde apud Livi lib. vi. scriptum est, *Imperium penes Consules: penes Tribunos AVXILIVM tantum esse.* Auxilijque gratia Tribuni appellabantur. Cicero pro Quinto: *Videritne intercessisse appellatio Tribunorum, non mora, sed AVXILII CAUSA? Qui locus multos misere torfit, cum non viderent, Mora, ut illic scribo, id est, frustrationi, tergiversatione, iustum & legibus proditum AVXILII remedium opponi.* Livi lib. iii. APPELLARE TRIBVNOS, *communem patriam, AVXILIVMQUE EORVM IMPLORARE.* Idem lib. ix. APPELLANTIBVS TRIBVNOS NEMO ERAT AVXILIO, *quin nomina reciperentur.* Idem lib. ii. *Voleo APPELLAT. TRIBVNOS CVM AVXILIO NEMO ESSET. Coss. spoliari hominem &c.* Plinius Epist. xxiii. lib. i. scrupulum sibi iniectum narrans, an in Tribunatu causas ageret, *Erat hic quoque, inquit, astus ante oculos, si forte me APPELLASSET, vel ille cui adessem, vel ille contra quem: INTERCEDEREM, ET AVXILIVM FERREM, an quiescerem silerémque, & quasi eiurato magistratu priuatum me facerem.* Ita enim interpunctus locus ille amissum nitorem recipiet.

Auxilium verò Tribunorum implorabatur his verbis, A VOBIS TRIBVNI POSTVLO, UT MIHI AVXILIO SITIS. Ad quæ Tribuni, AVXILIO SE FVTVROS, VEL NON FVTVROS, respondebant. Vtrumque eadem pagina Livi comprobat. Apud eum namque lib. xxviii. Fulvius Tribunos ita appellat. *ITAQUE A VOBIS TRIBVNI PLEBIS POSTVLO, UT SENTENTIAM MIHI IDEO NON DICENTI, QVOD SI IN MEAM SENTENTIAM DISCEDATVR, NON SIT RATVM HABITVRVS CONSVL, AVXILIO SITIS.* Tribunos verò ita decruisse, ait. *SI CONSVL SENATVI DE PROVINCIIS PERMITTIT, STARI EO QVOD SENATVS CENSVERIT, PLACET: NEC DE EA RE AD POPVLVM FERRE PATIEMVR. SI NON PERMITTIT, QUI DE EA RE SENTENTIAM RECYSABIT DICERE, AVXILIO ERIMVS.* Idem lib. iii. *Indi Et iam tributo, edixerunt Tribuni, AVXILIO SE FVTVROS, si quis in militare stipendium non contulisset.* Idem cod. lib. de Menenio Tribuno pl. *contra vociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, SE MORAM DELECTVI NON FACERE: decreto interposito, novem Tribuni sustulerunt certamen, pronuntiaueruntque ex collegij sententia, C. VALERIO CONSVLI SE, DAMNVN ALIAMQUE COERCITIONEM ADVERSVS INTERCESSIONEM COLLEGÆ DELECTVS CAUSA DETRECTANTIBVS, MILITIAM INHIBENTI, AVXILIO FVTVROS ESSE.* Idem lib. x. *inter Tribunos pl. contentio orta est: Pars, INTERCESSVROS, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: Pars, AVXILIO SE, ADVERSVS COLLEGAS, TRIUMPHANTI FVTVROS.* Et lib. xlii. *Citati Tribunos pl. APPELLARVNT: Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior, & M. Claudius Marcellus, ad Cof. reiciebant: eorum cognitionem esse debere, quibus delectus, quibusque bellum mandatū esset: ceteri, COGNITVROS SE, DE QVO APPELLATI ESSENT, aiebant: & si iniuria fieret, AVXILIVM CIVIBVS LATVROS.* Apud eundem lib. xxxviii. Sempronius Gracchus Tribuno pl. ait, *Tum quoque, si se APPELLET, AVXILIO EI FVTVRVM ne causam dicat.* Cæsar lib. iii. Bellor. ciuil. *M. Cælius Rufus Prætor, causa debitorum suscepta, initio magistratus, tribunal suum iuxta C. Trebonij Prætoris urbani sellâ collocavit: & si quis appellasset de estimatione, & de solutionibus quæ per arbitrium fierent, ut Cæsar præsens constituerat, FORE AVXILIO POLLICEBATVR.* Valerius Maximus lib. vi. cap. v. *Magnam laudem & illud collegium Tribunorum tulit, quod cum vnus ex eo L. Cotta, fiducia sacrosanctæ potestatis, creditoribus suis nollet satisfacere, decreuit: SI NEQUE SOLVERET PECVNIAM, NEQUE DARET CVM QVO SPONSIO FIERET, APPELLANTIBVS SE CREDITORIBVS AVXILIO FVTVRVM.* Festus Pomp. *Sacer mons appellatur trans Anienem paullo ultra tertium milliarium, quod eum, plebs, cum secessisset à Patribus, creatis Tribunis pleb. qui sibi ESSENT AV-*

XILIO, *discedentes Ioni consecravunt.* Dio quoque lib. LI. & LVIII. in hoc genere verba, *Αἰώνη, & Βορβήν,* usurpat.

Intercessionem etiam quandoque Tribuni pl. pollicebantur: Sic lib. x. Liuij, Pars Tribunorum INTERCESSVROS SE, ait. Idem lib. xxxv. *Tribuni plebis,* inquit, SE INTERCESSVROS, SI DE EA RE FIERET SENATVSCONSVLTVM, *dicunt.* Apud eundem lib. xxxix. Tribuni pl. SE INTERCESSVROS SENATVSCONSVLTO, si deportandos censerent Exercitus, denuntiant.

Contra interdum appellati Tribuni auxiliū denegantes, se NON INTERCEDERE, vel, MORAM NON FACERE, pronuntiabant. Valer. Max. lib. vi. cap. i. *Totum collegium Tribunorum negavit SE INTERCEDERE, QVOMINVS PVDICITIAE QVASTIO PERAGERETVR.* Et Liuius lib. xxxviii. *Tribuni cum in consiliū secessissent, paulo post C. Fannius ex sua, collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia, pronuntiavit: PRÆTORI NON INTERCEDERE TRIBVNO; QVO MINVS SVA POTESTATE VTATVR.* Tiberium verò Gracchum ita decreuisse ibidem scribit. *QVOMINVS EX BONIS L. SCIPIONIS, QVOD IVDICATVM SIT, REDIGATVR, SE NON INTERCEDERE PRÆTORI.* Apud eundem Liuium lib. xxvii. Tribuni pl. aiunt hæc. *ITAQVE, SI SVVM NOMEN DICATOR ACCIPERET, SE COMITIIS INTERCESSVROS: SI ALIORVM PRÆTERQVAM IPSIVS, RATIO HABERETVR, COMITIIS SE MORAM NON FACERE.* Et lib. xxvi. *Tribuni pl. appellati, cum collega negarent, SE IN MORA ESSE, quo minus &c.* Cicero pro Sextio, de Tribuno pl. loquens, *Ille affirmare, se postero die NVLLAM MORAM ESSE FACTVRVM.*

Quandoque etiam denuntiabant, SE NON PASSVROS. Liuius lib. iii. *In mora Tribuni erant, qui comitia Quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent, PASSVROS negabāt.* Itē lib. iii. *Tentatum à L. Sextio Tribuno pl. ut rogationē ferret, qua Volas quoque sicut Laucos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum, qui, NVLLVM PLEBISCITVM, NISI EX AVCTORITATE SENATVS, PASSVROS SE PERFERRI, ostenderunt, discussum est.* Et lib. vii. *Tribunis negantibus PASSVROS comitia haberi, nisi secundum Liciniam legem haberentur.* Itē lib. xxxiii. *Tribuni pleb. legem Oppiam tuebantur: nec eam se ABROGARI PASSVROS aiebant.* Apud eundem lib. xxxviii. Tribuni aiunt communem se relationem de consulum triumpho fieri NON PASSVROS. Tiberij verò Gracchi Tribuni pleb. decretum lib. xxxiii. ponitur huiusmodi. *L. SCIPIONEM QVI REGEM OPVLENTISSIMVM ORBIS TERRARVM DEVICERIT, IMPERIVM POPVLI ROMANI PROPAGAVERIT IN VLTIMOS TERRARVM FINES: REGEM EVMENEM, RHODIOS, ALIAS TOT VRBES ASIÆ, DEVINXERIT POPVLI RO. BENEFICIIS, PLVRIMOS DVCEs HOSTIVM IN TRIVMPHO DVCTOS CARCERE INCLVSERIT, NON PASSVRVM INTER HOSTES POPVLI RO. IN CARCERE ET IN VINCVLIS ESSE, MITTIQVE EVM SE IVBERE.* Eundem Gracchum ibidem Liuius refert, cum Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærēdæ causa quicquam facere, sed in quem carcerem Reges & Imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius DVCI NON PASSVRVM. Ac demum cum Tribuni pleb. appellati ab L. Scipione, decreuissent, SI MORBI CAUSA IS EXCVSARETVR, SIBI PLACERE ACCIPI EAM CAUSAM, DIEMQVE A COLLEGIS PRODVCII, Gracchum vetuisse nomen suum decreto collegarum adscribi, atque ita decreuisse, CVM L. SCIPIO EXCVSET MORBVM ESSE CAVSÆ FRATRI, SATIS ID SIBI VIDERI: SE P. SCIPIONEM, PRIVSQVAM ROMAM REDIISET, ACCVSARI NON PASSVRVM: TVM QVOQVE, SI SE APPELLET, AVXILIO EFVTVRVM, NE CAVSAM DICAT. Illud autem Gracchi decretum paulo aliter Valer. Max. lib. iii. cap. i. concipit in hunc modum. CVM L. CORNELIVS

LIVS

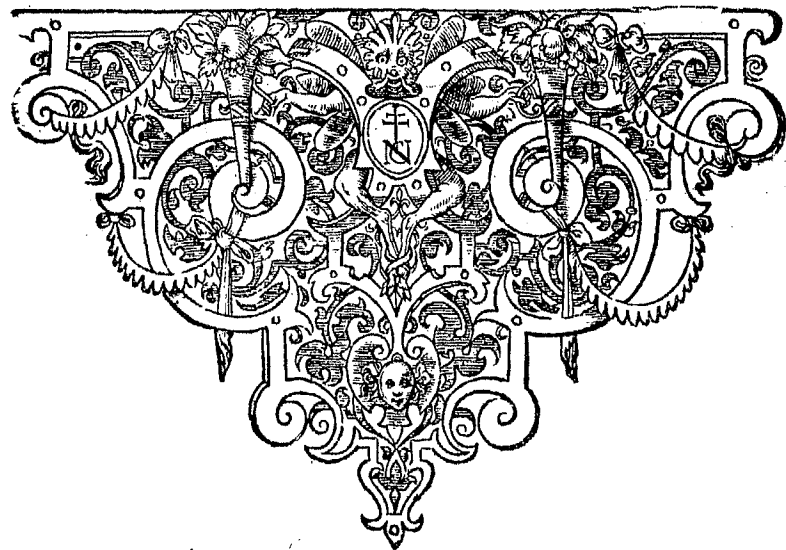
LIVS SCIPIO DIE TRIVMPHI SVI ANTE CVRRVM ACTOS HOSTIVM DVCEs IN CARCEREM CONIECERIT, INDIGNVM ET ALIENVM A MAIESTATE POPVLI RO. VIDERI, EODĒM IPSVM DVCI: ITAQVE ID SE NON PASSVRVM FIERI. Eadem Tribunorum decreta ex Annalium monumentis exscripta Agellius lib. vii. cap. ix. in medium adducit: Prius quidem ita scriptum fuisse tradit. *QVOD PVBLIVS SCIPIO AFRICANVS POSTVLAVIT PRO LVCIO SCIPIONE ASIATICO FRATRE CVM CONTRA LEGES, CONTRAQVE MOREM MAIORVM TRIB. PLEB. HOMINIBVS ACCITIS, PER VIM, INAVSPICATO SENTENTIAM DE EO TVLERIT, MVLTAMQVE NVLLO EXEMPLO IRROGAVERIT, PRÆDESQVE EVM OB EAM REM DARE COGAT: AVT SI NON DET, IN VINCULA DVCI IVBEAT: VT EVM A COLLEGÆ VI PROHIBĒAMVS: ET QVOD CONTRA COLLEGA POSTVLAVIT, NE SIBI INTERCEDAMVS, QVO MINVS SVA POTESTATE VTI LICEAT: DE EA RE NOSTRVM SENTENTIA OMNIVM DATA EST: SI L. CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS COLLEGÆ ARBITRATV PRÆDES DABIT, QVO MINVS COLLEGA SVA POTESTATE VTATVR, NON INTERCEDEMVS.* Alterum verò Tiberij Semptonij Gracchi Trib. plebis decretum sic conceptum fuisse ait. *QVVM CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS TRIVMPHANS, HOSTIVM DVCEs IN CARCEREM CONIECTAVERIT: ALIENVM ESSE A DIGNITATE REIPVBL. IN EVM LOCVM IMPERATOREM POP. ROM. DVCI, IN QVEM LOCVM AB EO CONIECTI SVNT DVCEs HOSTIVM. ITAQVE L. CORNELIVM SCIPIONEM ASIATICVM A COLLEGÆ VI PROHIBEO.* Sed & apud Dionys. Halicarn. lib. xi. Tribuni pl. pronuntiant, *ἔδεν ΕΑΣΕΙΝ Δόγμα τῶν ἑδενός κωλύθηναι τῶν ἀγμάτων, εἰ μὴ τοὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν σφερόμεθον τῶν ἀγλέων νόμων.*

Etat & Tribunitia vox, VETO. Liuius lib. v. *BENE HABET, inquit Sextius. Quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebeios. Agendum Comitia indicite patres Tribunis militum creandis: saxo iuilet vox ista VETO.* Idem lib. iii. *Appellati Tribuni, medio decreto IVS AVXILII sui expediunt: in vincula conici VETANT, SISTI REVVM, PECVNIAMQVE NISI SISTATVR, POPVLO PROMITTI, PLACERE pronuntiant.* Sueton. in Tiber. cap. ii. *Ne VETARE aut INTERCEDERE fas cuiquam Tribunorum esset.*

Illæ etiam Censoriarum notarum, quibus Senatu aliqui mouebantur, formulæ, adhuc libri argumentum propriè spectant. Censoriis utique notationibus & animaduersionibus causa subscribi solebat. Cicero lib. i. de Divinat. *Appium Censorem P. Massium, notavit, subscripsitque, QVOD AVSPICIA EMENTITVS ESSET, OB EAMQVE CAUSSAM POPVLVS RO. MAXIMAM CALAMITATEM ACCEPISSET.* Asconius in Orat. contra Antonium, *Hunc Antonium Gellius & Lentulus Censores, sexennio quo hæc dicerentur, Senatu moverunt causasque subscripserunt, QVOD SOCIOS DIRIPVERIT, QVOD IVDICIVM RECVSAVIT, QVOD PROPTER ÆRIS ALIENI MAGNITVDINEM PRÆDIA MANCIPAVIT, BONAQVE SVA IN POTESTATE NON HABERET.* Agell. lib. xvii. cap. xxi. *Eodemque tempore Fabricius Lucinus & Q. Aemilius Papus Censores Romæ fuerunt, & P. Cornelium Rufum, qui ii. Consul & Dictator fuerat, Senatu moverunt: causamque isti notæ subscripsere, QVOD EVM COMPERISSENT, ARGENTI FACTI CÆNÆ GRATIA DECEM PONDO HABERE.* Eoque pertinere credo locum, quem Festus citat ex Oratione Catonis quam scripsit de L. Veturio de sacrilegio commisso, cum ei equum ademit, *QVOD TV, QVOD IN*

D

FVIT SACRA, STATA SOLLEMNIA, CAPITE SANCTA
 DESERVISTI. Ceteras Cenforias formulas, quæ in Lustrò condendo,
 Equitum recognitione, transuentione, vsurpabantur, quod ab huius
 libri proposito alieniores videantur, commodius censui in
 Militarium Formularum rationes referre. Itaque, vt
 modum aliquem & finem huius libro faciam,
 nouissima ista formula, cui non temerè
 hunc ordinè assignaui, ipse me,
 absque Censore, Sena-
 tu moueo.

BARN. BRISSONII
 REGII CONSISTORII

CONSILIARII, AMPLISSI-

MIQVE SENATVS PARI-
 SIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS
 Populi Romani verbis,

LIB. III.

ARTÈ iam aliqua laboris ac periculi defunctus, leuari nihilominus mihi minimè videor: Tametsi enim profiteri ausum certa & sollemnia verba perscripturum, in partibus singulis magni & diutini operis fatigari non conuenit, publici tamè muneris, quo fungor, occupationibus hac atq; illac distractus, durà me cepisse prouincià sentio: & cù ad ea quæ restat, respicio, vereor ne meis ipse ceruicibus onus imposuerim, sub quo cõcidã, & cui ferèdo imparè me esse, cõtens, qui stultorù magister esse dicitur, coarguat: Eorù certè exèplo qui proximis litori vadis, mare pedibus ingrediuntur, hoc re ipsa experior, quidquid progredior, in vastiorem me altitudinè, ac velut profundum inuehi: & crescere penè opus, quod prima quæq; petificando, minui videbatur. Animis ergo opus est, & pectore firmo. Facio utiq; vt promissa appareant, dum superiori, hunc ipsum de Edictorum formulis librum subnecto.

In sollemnibus autè Edictorum verbis fuisse hæc, BONVM FACTVM, indicat Tertullianus in lib. de Pudicitia, cùm ait: *O edictum, cui adscribi debeat, BONVM FACTVM.* Ostendit & Sueton. in Vitellio cap. XIII. his verbis. *Exacerbatus, quòd post Edictum suum, quo inbebat, intra Kal. Octobres, vrbe, Italiãque Mathematici excederent, statim libellus propositus est, ET CHALDEOS DICERE, BONVM FACTVM, NE VITELLIVS GERMANICVS INTRA EVNDEM KALENDARVM DIEM VSQVAM ESSET.* Idem in Iulio cap. LXXX. *Peregrinis in Senatum allectis, libellus propositus est, BONVM FACTVM, NE QVIS SENATORI NOVO CVRIAM MONSTRARE VELIT.* Sed enim adfiduù & locupletè adfertorè hæc formula Plauriù habet, illo lepido Histriõ Edicto, quod ab eo ad eorù quæ à Magistratibus proponebantur, speciem ac formam belle fictu atque compositum, prologi vice, Pœnulo præponitur. Id ego propter vcnustatem, integrum adscribam. Sic autem habet,

BONVM FACTVM EST, *Edicta vt seruetis mea:*

Scortum exoletum ne quis in pro scenio

Sedeat, neve lictor verbum, aut virgæ mutiant:

Neu designator prateriens obambulet:

Neu sessum ducat, dum histrio in scena siet:

Diu qui domi otiosi dormierunt, decet

Animo æquo nunc stent, vel dormire temperent:

Serui ne obsideant, liberis vt sit locus,

Vel æs pro capite dent: si id facere non queunt

Domum abeant, vitent ancipiti infortunio,

Ne hic varientur virgis & loris domi.

tive fuisse. Non enim omnia ad Iurisdictionem pertinebant: sed quædam ex his Monitoria erant, quædam Obiurgatoria, quædam Consolatoria, Formulam edicti Monitorij Plinius Epist. vlt. lib. v. proponit, in qua de Nepote Prætoris, qui legibus quærebatur, loquens, *Proposuerat, ait, breue edictum: ADMONEBAT ACCVSATORES, ADMONEBAT REOS, EXECVTVRVM SE, QVÆ SENATVSCONSVLTO CONTINERENTVR.* Tacit. lib. i. de Tiberio *Populumque EDICTO MONVIT, ne vi quondam nimis studiis funus Diui Iulij turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo Martis sede destinata cremari vellet.* Tacit. lib. iii. *Annal. Gnarum id Tiberio fuit, utque preme-ret vulgi sermones, MONVIT EDICTO, MVLTOS INLVSTRIVM ROMANORVM OB REMP. OBISSE, NEMINEM TAM FLAGRANTI DESIDERIO CELEBRATVM. IDQVE SIBI ET CVNCTIS EGREGIVM, SI MODVS ADIICERETVR: NON ENIM EADEM DECORA PRINCIPIBVS VIRIS, ET IMPERATORI POPVLOQVE, MODICIS DOMIBVS, AVT CIVITATIBVS, CONVENISSE RECENTI DOLORE LVCTVM, ET EX MOERORE SOLATIA. SED REFERENDVM IAM ANIMVM AD FIRMITVDINEM, VT QVONDAM DIVVS IVLIVS AMISSA VNICA FILIA, VT DIVVS AVGVSTVS EREPTIS NEPOTIBVS, ABSTRYSERINT TRISTITIAM. NIL OPVS VETVSTIORIBVS EXEMPLIS, QVOTIES POPVLS RO. CLADES EXERCITVVM, INTERITVM DVCVM, TVNDITVS AMISSAS NOBILES FAMILIAS, CONSTANTER TVLERIT. PRINCIPES MORTALES, REMPVV. ÆTERNAM ESSE. PROIN REPETERENT SOLLEMNIA: ET QVIA LVDRVM MEGALESIVM SPECTACVLVM SVBERAT, ETIAM VOLVPTATES RESVMERENT.* Sueton. in Claud. cap. xvi. eum in Celsura viod die xx. Edicta proposuisse refert: inter quæ, duo: quorū altero, ADMONEBAT, VT VBERI VINEARVM PROVENTV BENE DOLIA PICARENTVR: *Altero, NIHIL ÆQVE FACERE AD VIPERÆ MORSVM QVAM TAXI ARBORIS SVCCVM.* Idem ibidem cap. xxv. *Viatore, ne per Italia oppida, nisi aut pedibus, aut sella, aut leætica transirent, MONVIT EDICTO.* Martianus in L. Diui D. de religiof. & sumptib. *Diui fratres EDICTO ADMONERVNT, ne iuste sepultura traditum, id est, terra conditum corpus inquietetur.* Callistratum ad Edictum Monitorium libros sex scripsisse Index Pandectis Florentinis præfixus, testatur. Huius generis est Theodosij & Valentiniani Edictum ad populū, Nou. de Reddito iure armorum: quo, SINGVLOS, aiunt, VNIVERSOSQVE NOSTRO MONEMVS EDICTO, VT ROMANI ROBORIS CONFIDENTIA, EX ANIMO QVO DEBENT PROPRIA DEFENSARE, CVM SVIS ADVERSVS HOSTES SIVIS EXEGERIT, SALVA DISCIPLINA PVBLICA, SERVATAQVE INGENVITATIS MODESTIA, QVIBVS POTVERINT, VTANTVR ARMIS.

De Obiurgatorijs verò Edictis, testes produco, Tacitum & Tranquillum. Ille enim lib. v. de Tiberio hæc ait. *INCREPITAQVE PER EDICTVM PLEBE, questus apud Patres quod fraude vnus Senatoris, Imperatoria maiestas elusa publice foret, integra tamen sibi cuncta postulavit.* Hic verò in Octavio, cap. lxxx. *Statim manu, vultuque indecoris adulationes repressit, & insequenti die gravissime CORRIPVIT EDICTO.* Idem in Calig. cap. xlv. *Absentem Senatum, populūque gravissime OBIVRGAVIT EDICTO, quod Cesare preliante, & capitis discriminibus obiecto, intempestiva conuiuia, circum & theatra & amanos secessus celebrarent.* Idem in Nerone cap. lxxxiii. *Vt necesse fuerit Augusto, clam frustra monitum EDICTO COERCERE.*

Consolatorij Edicti vnum multorum vice, exemplum, quod auctoris sui humanitatem testatur, habemus in Suetonij Tito cap. viii. Nam cum Romæ incendium per tres dies, totidemque noctes exarsisset, pestilentiaque quanta non temere alias grassaretur, in his tot aduersis ac talibus, non modò principis sollicitudinem, sed & parentis affectum vnicum Titum præstitisse, ait, *nunc, CONSOLANDO PER EDICTA, nunc opitulando, quatenus suppeteret facultas.* Idem in Calig. cap. vi. *Vt fato functum Germanicum palam factum est, non SOLATIIS VLLIS, NON EDICTIS INHIBERI LVCTVS PVBLICVS potuit.*

Augustum etiam iocis quorundam inuidiosis & petulantibus laccffitum, CONTRA-DIXISSE

DIXISSE EDICTO, Sueton. in eius vita cap. lvi. scribit. Domitiani verò hæc in eius vita cap. vii. Edicta refert. *Ad summam quondam uberratem vini, frumenti verò inopiam, existimans nimio vinearum studio negligi arua, Edixit, NE QVIS IN ITALIA NOVELLARET, VTQVE IN PROVINCIIS VINETA SVCCIDERENTVR, RELICTA, VBI PLVRIMVM, DIMIDIA PARTE.*

Edicto Patres in curiâ vocatos fuisse superiore libro demonstrauius. Edicto quoque Populum à Pompeio ad theatri sui dedicationem vocatum, Tertullianus lib. de spectacul. tradit: idque Theatrum, eo Edicto, Veneris templum nuncupatum, & adiecisse eum, verba hæc; *CVI SVBIECIMVS GRADVS SPECTACVLORVM: Edictis etiam, qui aberant, reuocabantur. Liuius lib. xlii. Interim M. Aelio Prætori mandatū est, VT EDICTO SENATORES OMNES EX TOTA ITALIA, NISI QVI REIPVB. CAUSA ABESSENT, ROMAM REVOCARET.*

Sed & Edictis, interdum EXCEDERE VRBE ATQVE ITALIA, iuebant. Valerius Max. lib. i. cap. iii. *C. Cornelius Hispanus Prætor peregrinus, M. Popillio Lanate, Cn. Calpurnio Coss. EDICTO CHALDÆOS INTRA DECIMVM DIEM ABIRE EX VRBE, ATQVE ITALIA IVSSIT.* Sic Vitellium Suetonius in eius vita cap. xiii. edixisse scribit, VT INTRA KAL. OCTOBRES, VRBE, ITALIAQVE, MATHEMATICI EXCEDERENT. Quod Xiphilinus in Vitellio ita expressit, *Καὶ Πρόγραμμα ἔγραψε, δι' ὃ τοὺς Ἀστρολόγους ἐξήλασε, παρεπιπὼν σφίσι, ἐν τῷ τῆς δὲ ἡμέρας, ἡμετέρας, ἡμετέρας, ἐξ ἀπασις τῆς Ἰταλίας χωρῆσαι. Καὶ αὐτῶν ἐκείνων νικτὸς αὐτὶ παρεγένετο γράμμα πα ἀντιπαρρησίαν, ἀπαλλαγῆναι ἐκ τοῦ βίου ἐν τῷ τῆς ἡμέρας, ἐν ἡ ἐτελεύτησε.* Ita, se Ovidius Augusti Edicto relegatum, vrbæque & Italia excedere iustum ait lib. i. Trist. Eleg. iii. his verbis:

*Iam prope lux aderat, qua me DISCEDERE, CÆSAR,
FINIBVS EXTREMÆ, IVSSERAT, AVSONIÆ.*

Rursusque eadem Eleg.

TE IVBET A PATRIA DISCEDERE, Cæsaris ira.

Et lib. v. Trist. Eleg. xii.

*Nec vitam, nec opes, nec ius mihi ciuis ademit,
Quæ merui vitio perdere cuncta meo.*

Sed quia peccato facinus non adfuit ullum,

Nil nisi me PATRIIS IVSSIT ABIRE FOCIŒ.

Eaque de causa patria se summotum ait lib. iiii. de Ponto Eleg. vlt. & lib. iiii. eiusdem argumenti Eleg. iiii. Et sibi interdictam vrbem, significat lib. iiii. Trist. Eleg. xi. Summotum verò sese vrbe & Italia, non decreto Senatus, iudiciumve, sententiis, sed Edicto Augusti, disertis verbis declarat lib. ii. Trist. Eleg. ii.

Nec mea, iniquis, decreto damnaſti facta Senatus:

Nec mea, selecto iudice, iussa fuga est.

Tristibus inuectus verbis (ita principe dignum est)

Vltus es offensas, ut decet, ipse tuas.

Adde quod EDICTVM quamvis immitte, minaxque,

Attamen in poenæ nomine lenè fuit.

Quippe RELEGATVS, non exul DICOR IN ILLO!

Parcæque fortune sunt tibi verba mea.

Idem lib. v. Trist. Eleg. iiii.

Ira quidem moderata tua est: vitæque dedisti,

Nec mihi ius ciuis, nec mihi nomen abest.

Nec mea concessa est aliis fortuna: nec exul

EDICTI VERBIS NOMINOR ipse tui.

Cicero etiam pro Sextio, Consulẽm Pisonem ait, Lamiã in concione relegasse, EDIXISSEQVE, VT AB VRBE ABESSET, MILLIA PASSVVM DV-CENTA.

Sunt & aliæ innumeræ Edictorum species, quæ certo alicui generi accepto ferri non

possunt, Variè namque, prout inciderat, Principes, Magistratúsve edicebant, Singula et-
 go, licet inter se parum coherencia, Edictorum genera congeram, Ordinar autem à Prin-
 cipum Edictis, quorum multa in libris Iuris ciuilis commemorantur, Edicti enim Au-
 gusti fit mentio in L. II. D. ad Velleian. l. VIII. D. de Questionib. L. XXVI. D. de Liber.
 & post. Et Tiberij, in L. XXXVIII. D. ad L. Iul. de Adulter. Claudij, in L. II. D. qui sine
 manumission. & L. XV. D. ad L. Corn. de Falsi. & apud Vlpian. in Fragment. Tit. de La-
 tinis. Extant & Edicta Vespasiani in L. III. §. vlt. D. de Legationib. L. II. C. de ædific. pri-
 uat. Domitiani, in L. II. D. de custod. reor. L. XVI. D. ad Turpil. Neruæ, in L. vlt. D.
 ne de statu defunctor. Traiani, in L. XIII. D. de Iure fisci. L. VI. D. de extraordin. crimin.
 Hadriani, in d. L. VI. §. vlt. D. cod. & L. XXVI. quor. appell. non recip. in C. Th. Tit. de Edi-
 cto D. Hadriani. tollen. in Cod. & Nou. Valentinia. de Testament. D. Marci, in L.
 vlt. C. si aduerf. fisc. L. XXIII. §. I. D. de reb. auct. iudic. possid. Seueri, in L. III. §. non
 perpetuæ D. de sepulch. viol.

Edictum planè integrum Imperatoris Neruæ Plinij Epistolis lib. x. incerpum est, in
 hæc verba: QVÆDAM SINE DVBIO, QVIRITES, IPSA FELICITAS TEM-
 PORVM EDICIT, NEC SPECTANDVS EST IN IIS BONVS PRINCEPS,
 QVIBVS ILLVM INTELLIGI SATIS EST, CVM HOC SIBI QVISQVE
 CIVIVM MEORVM SPONDERE POSSIT, ME SECVRITATEM OMNIVM,
 QUIETI MEÆ PRÆTVLISSE, VT ET LIBENTER NOVA BENEFICIA
 CONFERREM, ET ANTE ME CONCESSA SERVAREM. NE TAMÈN A-
 LIQVAM GAVDIIS PVBLICIS ADFERAT HÆSITATIONEM, VEL EO-
 RVM QVI IMPETRAVERVNT DIFFIDENTIA, VEL EIVS MEMORIA,
 QVI PRÆSTITIT: NECESSARIVM PARITER CREDIDI, AC LÆTVM,
 OBVIAM DVBITANTIBVS INDVLGENTIAM MEAM MITTERE. NOLO
 EXISTIMET QVISQVAM, QVÆ ALIO PRINCIPE, VEL PRIVATIM VEL
 PVBLICE CONSEQVTVS, IDEO SALTEM A ME RESCINDI, VT PO-
 TIVS MIHI DEBEAT, SI ILLA RATA ET CERTA FECERO: NEC GRA-
 TVLATIO VLLIVS INSTAVRATIS EGRET PRECIBVS, ET QVI NON HA-
 BENT, ME, QVEM FORTVNA IMPERII VVLTU MELIORE RESPEXIT,
 NOVIS BENEFICIIS VACARE PATIANTVR: ET EA DEMVM SCIAN-
 T ROGANDA ESSE QVÆ NON HABENT. Huic elegans & quod ad veterum
 gloriam proximè accedit, Constantini Edictum adiungam. Id sedem habet in L. III.
 de Accusationibus, lib. ix. Cod. Theod. Datum autem dicitur ad vniuersos Prouin-
 ciales, in hunc modum: SI QVIS EST CVIVSCVMQVE LOCI, ORDINIS, DI-
 GNITATIS, QVI SE IN QVEMCVMQVE IVDICVM, COMITVM, AMICO-
 RVM, VEL PALATINORVM MEORVM ALIQVID VERACITER, ET
 MANIFESTE PROBARE CONFIDIT, QVOD NON INTEGRO, ATQVE
 IVSTE GESSISSE VIDEATVR: INTREPIDVS ET SECVRVS ACCEDAT,
 INTERPELLET ME: IPSE AVDIAM OMNIA, IPSE COGNOSCAM: ETSI
 FVERIT COMPROBATVM, IPSE ME VINDICABO, DE EO QVI ME
 VSQVE AD HOC TEMPVS SIMVLATA INTEGRITATE DECEPERIT.
 ILLVM AVTEM, QVI HOC PRODIDERIT, ET COMPROBAVERIT: ET
 DIGNITATIBVS ET REBVS AVGEBO. ITA MIHI SVMMA DIVINITAS
 SEMPER PROPITIA SIT, ET ME INCOLV MEM PRÆSTET, VT CVPIO
 FELICISSIMA ET FLORENTE REPVBICA. Dignum ita me Deus amet, E-
 dictum, quod, ad nummarios Iudices coërcēdos, vbiqve locorum pendeat, & per omnia
 fora, conciliabulâque proquiritur. Ioseph. lib. XVI. Antiquit. Iudaicar. cap. x. hoc Au-
 gusti Cæsaris edictum recēset: Καίσαρ Σεβαστὸς ἀρχιερεῖς δημαρχίας ἐξουσίαι, λέγει. Ἐπειδὴ
 τὸ ἔθνος τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐν ἑστέρας ἐπέστη, ἐμόνοι ἐν τῷ ἐπισημοῦ χαρῶν, ἀλλὰ ἐν τῷ ἀποσταθῆναι
 ἀρχιερεῖς αὐτῶν Ἰεροσόλων, ἔδωκε μοι ἐν τῷ συμβουλίῳ μετὰ ὀφθαλμοῦσι, γινώσκοντες ἡμῶν Ρωμαίων,
 τοὺς Ἰουδαίους ἕρῃσθαι τοῖς ἰδίοις θεσμοῖς καὶ τὸν πατρίων αὐτῶν νόμον, καὶ ἵσταντο ἐπὶ Ἰεροσόλων
 ἀρχιερεῖς θεοῦ Ἰησοῦ, τὰ τε ἱερεῖς εἶναι ἐν ἀστυλίας, καὶ ἀναπέμπεσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἀποδιδόναι
 αὐτοῖς

ἀντὶ τοῖς ἀποδοχέουσι Ἱεροσόλων, ἵσταντο τε μὴ δολογῆν αὐτοὺς ἐν Σεβαστίῳ, ἢ τῇ παρὰ τῶν
 τῆς ἀρχιερείου, ἀπὸ ἀρχῆς ἐνάτης. Ἐὰν δὲ τις φάσθαι ἢ κλέπτειν τὰς ἱεραὺς βίβλους, ἢ ἀπὸ ἱεροῦ ἕρῃ
 ματα, καὶ τὰ Σεβαστείου, καὶ τὰ ἀνδρῶν ὅς εἰναι αὐτῶν Ἱεροσόλων, καὶ τὸν βίον αὐτοῦ ἐκείνην εἰς τὸ δη-
 μόσιον τῶν Ρωμαίων. Τὸ τε ψήφισμα τὸ δόσαν μοι ὑπὸ αὐτῶν, καὶ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας, ἡς ἔχω
 παρὰ πάντας ἀλλοτρίους, καὶ τῶν Γάμου Μαρκίου Κλωσθένου, καὶ τοῦτο τὸ ἀξίωμα, καλεῖσθαι
 ἀναπέμπεσθαι ἐν ἑπισημοῦσιν ἵσταντο μοι ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἀσίας ἐναργῶς. Ἐὰν δὲ τις
 ἀποδοχῆται τῶν ἀποδοχῶν δώσῃ δίκην ἐμὴν.

Propōnam & aliquot Consularia Edicta. Liuius lib. xxxix. hæc Posthumium Albi-
 num, & M. Philippum Consules post Senatusconsultum de Bacchanalibus factum, edi-
 xisse refert: *Indicique præmium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset: NOMENVE ABSENTIS DETVLISSET, QVI NOMINATVS PROFV-
 GISSET, DIEM CERTAM SE FINITVROS: AD QVAM NISI CITATVS
 RESPONDISSET, ABSENS DAMNARETVR. SI QVIS EORVM QVI
 TVM EXTRA ITALIAM TERRAM ESSENT, NOMINARETVR, EI LA-
 XIOREM DIEM DATVROS, SI VENIRE AD CAVSAM DICENDAM
 VELLE. Edixerunt deinde, NE QVIS QVID FVGÆ CAUSA VENDIDISSE,
 NEVE EMISSE VELLE: NE QVIS RECIPERET, CELARET, OPE VL-
 LA IVVARET FVGIENTES. Idem lib. II. de Scruilio Consule. *Concioni deinde,
 Edicto addidit fidem, quo edixit, NE QVIS CIVEM ROMANVM VINCTVM, AVT
 CLAVSVM TENERET, QVO MINVS EI NOMINIS EDENDI APVD CON-
 SVLES POTESTAS FIERET: NE QVIS MILITIS, DONEC IN CASTRIS
 ESSET, BONA POSSIDERET, AVT VENDERET: LIBEROS NEPOTESVE
 EIVS MORARETVR. Idem lib. XXIII. *Cum deessent nautæ, Coss. ex S. C. edixerunt, VT
 QVI L. ÆMILIO, C. FLAMINIO CENSORIBVS MILLIBVS ÆRIS
 QVINQVAGINTA, IPSE AVT PATER EIVS CENSVS FVLSSET, VS-
 QVE AD CENTVM MILLIA, AVT CVI POSTEA RES TANTA ESSET
 FACTA, NAVTAM VNVM CVM SEX MENSIVM STIPENDIO DARET: QVI SVRA
 CENTVM MILLIA VSQVE AD CCC. MILLIA, TRES NAVTAS CVM
 STIPENDIO ANNO: QVI SVRA TRECENTA MILLIA VSQVE AD DECIES
 ÆRIS, QVINQVE NAVTAS: QVI SVRA DECIES, SEPTEM: SENAT-
 TORES OCTO NAVTAS CVM ANNO STIPENDIO DARENT. Idē lib.
 XXIII. Q. Fabium edixisse narrat: VT FRVMENTA OMNES EX AGRIS ANTE
 KAL. IVLIAS, PRIMAS IN VRBES MVNITAS CONVEHERENT: QVI
 NON INVEXISSENT, EORVM SE AGROS POPVLATVRVM, SERVOS
 SVB HASTA VENDITVRVM, VILLAS INCENSVRVM.***

Iam Cenforia duo Edicta à Plinio referuntur. Vnū lib. XIII. cap. III. his verbis: *Certum est
 Antiocho rege, Asiâque deuictâ, urbis anno quingentesimo sexagesimo quinto, P. Licinium Cras-
 sum, L. Iulium Cæsarem Censores edixisse, NE QVIS VENDERET VNGVENTA EXO-
 TICA. Alterum lib. XIII. cap. XIII. P. Licinius Crassus, & L. Cæsar Censores, anno urbis con-
 ditæ D. C. LXXV. Edixerunt, NE QVIS VINVM GRÆCVM, AMINÆVMQVE OCTO-
 NIS ASSIBVS ÆRIS IN SINGVLA QVADRANTALIA VENDERET.*

Atq; vt ad Pratorū Edicta veniamus, Liu. lib. XXV. M. Æmiliū Pratorē urb. cui ab Se-
 natu negotiū datum erat, vt nouis religionibus populū liberaret, edixisse memorat, vt
 QVICVNQVE LIBROS VATICINOS, PRECATIONESVÈ, AVT ARTEM
 SACRIFICANDI CONSCRIPTAM HABERET, EOS LIBROS OMNES, LI-
 TERASQVE AD SE ANTE CALENDAS APRILIS DEFERRET: NEV QVIS
 IN PVBLICO SACROVE LOCÒ, NOVO AVT EXTERNO RITV, SACRI-
 FICARET.

Quæ verò de iure dicundo Prætores edicebant, variè quidem, pro re subiecta concipi-
 ebantur. Vt plurimum tamen in hæc verba desinebant, IVDICIVM DABO, vel
 ACTIONEM DABO. Exēpla cuiusq; generis adscribā: & vt à priore, quo se iudiciū daturum
 Prætor pollicebatur, ordinar, eiusmodi Edicta è libris nostris promā. Sic certè Prætor de
 Negotiis gestis edixerat, SI QVIS NEGOTIA ALTERIVS; SIVE QVIS NEGOTIA,

QVÆ CVIVSQVE CVM IS MORITVR, FVERINT, GESSERIT, IVDI-
CIVM EO NOMINE DABO. Item de Dolo malo, sic: QVÆ DOLO MALO FA-
CTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT,
ET IVSTA CAUSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIUM DABO. Similiter de ca-
pitiminutis: QVI QVÆVE POSTEA QVAM QVID CVM HIS ACTVM CON-
TRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI, DEMINVTÆVE ESSE DICEN-
TVR, IN EOS EASVE, PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIUM DABO.
Eodémq, modo de his qui effuderint vel ciecerint: VNDE IN EVM LOCVM QVO
VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM VEL
EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM EX EA RE DAMNVN DATVM FA-
CTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDI-
CIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVAN-
TVN OB EAM REM ÆQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM CVM QVO
AGETVR CONDEMNARI, TANTI IVDICIUM DABO. SI SERVVS IN-
SCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM, AVT
NOXAM DEDERE. De noxalibus quoque actionibus Prætor ita edixerat: SI IS
IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVIT SE IN SVA PO-
TESTATE SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVEBBO IN PO-
TESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO
MINVS ESSET, VEL IVDICIUM DABO, SINE NOXÆ DEDITIONE. Vnde
obiter notandum est, interdum Prætozem iudicium purum in dominos, ex facto seruo-
rum pollicitum, his verbis, SINE NOXÆ DEDITIONE: nonnunquam verò sub
dijunctione hac, AVT NOXÆ DEDERE. Iustinian. Instit. de Noxalib. act. *Ex ma-
leficiis servorum, veluti si furtum fecerint aut bona rapuerint aut damnum dederint, aut iniuriam
commiserint, Noxales actiones prodite sunt, quibus domino damnato permittitur, AVT LITIS
ÆSTIMATIONEM SUFFERRE, AVT IPSVM HOMINEM NOXÆ DEDE-
RE.* In Publicanos utique in solidum, iudicium daturum se ita edixerat Prætor: QVOD
PVBLICANVS, SEV QVIS PVBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QVOD-
VE FAMILIA PVBLICANORVM, SI ID RESTITVTVM NON ERIT,
IN DVPLVM: AVT SI POST ANNVN AGETVR, IN SIMPLVM IVDI-
CIVM DABO. ITEM SI DAMNVN INIVRIA FVRTVMVE FACTVM
ESSE DICETVR, IVDICIUM DABO. SI ID AD QVOS EA RES PERTI-
NEBIT, NON EXHIBEBITVR: IN DOMINOS, SINE NOXÆ DEDI-
TIONE IVDICIUM DABO. Enimvero illa, à qua digressi sumus formula, Edictum de ser-
uo corrupto conceptum erat, in hunc modum: QVI SERVVM, SERVAM, ALIE-
NVN, ALIENAM, RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR
DOLO MALO, QVO EVM, EAM, DETERIOREM FACERET: IN EVM
QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIUM DABO. Item de religiof.
& sumptib. funer. QVOD FVNERIS CAUSA SVMPTVS FACTVS ERIT, E-
IVS RECIPERANDI NOMINE, IN EVM AD QVEM EA RES PERTI-
NET, IVDICIUM DABO. Sub titulo etiam quando de pecul. actio annal. est, hu-
iusmodi Edictum proponitur: Post mortem eius qui in alterius
potestate fverit, postea ve quam is emancipatus man-
missus, alienatusve fverit, DVNTAXAT DE PECVLIO, ET SI
QVID DOLO MALO EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM E-
RIT, QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA
RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIUM DABO. De Deposito vero
ita prætor edixerat: QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE
RVINÆ, NEQVE NAVFRAGII CAUSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM:
EARVM AVTEM RERVN, QVÆ SVPRÆ COMPREHENSÆ SVNT, IN IP-
SVN IN DVPLVM IN HEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS
FACTVM ESSE DICETVR QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM: QVOD
IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIUM DABO. Item de Commodato. QVOD
QVIS

QVIS COMMODASSE DICETVR, DE EO IVDICIUM DABO. Item de
reb. auctor. iud. possid. SI QVIS CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET,
QVOD EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT, EI, AD QVEM EA RES PER-
TINET, NON RESTITVAT: SIVE QVOD IMPENSÆ SINE DOLO MA-
LO FECERIT, EI NON PRÆSTABITVR: SIVE DOLO MALO EIVS DE-
TERIOR CAUSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICETVR: DE EA RE
IVDICIUM IN FACTVM DABO. Et in Edicto ne vis fiat ei qui in bon. pos-
sess. missus erit: SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS QVIS PER-
MISSV MEO, EIVSVE CVIVS EA IVRISDICTIO FVIT, IN POSSES-
SIONEM BONORVM SIT: IN EVM IN FACTVM IVDICIUM, QVANTI
EA RES FVIT, OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, DABO.
Item sub tit. de vi & viarma. VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMI-
LIA TVA DEIECIT: DE EO, QVÆQVE ILLE TVNC IBI HABVIT, TAN-
TVMMODO INTRA ANNVN: POST ANNVN, DE EO QVOD AD EVM QVI VI DEIE-
CIT, PERVENERIT, IVDICIUM DABO. Itē de vi bonor. raptor. & de turba: SI
CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM
ESSE DICETVR: SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR: IN EVM
QVI ID FECISSE DICETVR, IVDICIUM DABO. ITEM SI SERVVS
FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIUM NOXALE DA-
BO. CVIVS DOLO MALO IN TVRBA DAMNVN QVID FACTVM ESSE
DICETVR: IN EVM QVI ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPE-
RIVNDI POTESTAS FVERIT, IN DVPLVM: POST ANNVN IN SIM-
PLVM IVDICIUM DABO. Item de incendio, ruina, naufr. IN EVM, QVI EX IN-
CENDIO, RVINA, NAVFRAGIO. RATE, NAVE EXPVGNATA QVID RA-
PVISSE, RECEPISSE DOLO MALO, DAMNIVE QVID IN HIS REBVS
DEDISSE DICETVR: IN QVADRVPLVM, IN ANNO QVO PRIMVM DE
EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT: POST ANNVN, IN SIM-
PLVM IVDICIUM DABO: ITEM IN SERVVM, ET IN FAMILIAM IVDI-
CIVM DABO. De iniuriis quoque Prætor ita edixerat: QVI ADVERSVS BO-
NOS. MORES CONVIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA FACTVM
ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVIVM FIE-
RET: IN EVM IVDICIUM DABO. QVI SERVVM ALIENVM ADVER-
SVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI
QVÆSTIONEM HABVISSE DICETVR: IN EVM IVDICIUM DABO. ITEM
SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAUSA COGNITA IVDI-
CIVM DABO. SI EI QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIV-
RIA FACTA ESSE DICETVR, ET NEQVE IS CVIVS IN POTESTATE
EST, PRÆSENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTAT,
QVI EO NOMINE AGAT: CAUSA COGNITA, IPSI QVI INIVRIAM
ACCEPISSE DICETVR, IVDICIUM DABO. Edicti etiam de sepulchro violato
verba hæcerant: CVIVS DOLO MALO SEPVLCHRVM VIOLATVM ESSE
DICETVR, IN EVM IN FACTVM IVDICIUM DABO: VT EI AD QVEM
PERTINEAT, QVANTI OB EAM REM ÆQVVM VIDEBITVR, CON-
DEMNETVR. SI NEMO ERIT AD QVEM PERTINEAT, SIVE AGERE
NOLET: QVICVMQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREORVM A-
CTIONEM DABO. SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA
CAUSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. SI
QVIS IN SEPVLCHRO DOLO MALO HABITAVERIT, ÆDIFICIVMVE
ALIVD, QVAMQVE SEPVLCHRI CAUSA FACTVM SIT, HABVERIT:
IN EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET, DVCENTORVM AV-
REORVM IVDICIUM DABO. Item ad Tit. Nautæ, caupon. ait Prætor: NAVTÆ,
CAVPONES, STAVLARIJ, QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE RECE-
PERINT, NISI RESTITVENT, IN EOS IVDICIUM DABO. Item de Pu-

bliciana in rem actio: SI QVIS ID QVOD TRADITVR EX IVSTA CAUSA, NON A DOMINO, ET NON DVUM, VSV CAPTVM PETET, IVDICIVM DABO. Cicer. lib. iiii. in Verrem. EDICIS ENIM TE IN DECVM ANVM, SI PLVRA SVSTVLERIT QVAM DEBITVM SIT, IN OCTVPLVM IVDICIVM DATVRVM ESSE.

Alterius formulæ, qua Edicta cõcipi consueuisse diximus, exẽpla sunt hæc: In Edicto, Quæ in fraud. creditor. facta sunt vt restituantur: QVÆ FRAVDATIONIS CAUSA GESTA ERVNT, CVM EO QVI FRAVDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL EI CUI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNVVM QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: IDQVE ETIAM ADVERSVS IPSVM, QVI FRAVDEM FECIT, SERVABO. Item in Tit. de superficieb. VTI EX LEGE LOCATIONIS, SIVE CONDVCTIONIS, SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRVEMINI: QVO MINVS FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAUSA COGNITA DABO. Sub Tit. Quod cum eo qui in alie. pot. est, Edictum huiusmodi proponitur. In EVM, QVI EMANCIPTVS AVT EXHEREDATVS ERIT, QVIVE ABSTINUIT SE HEREDITATE EIVS, CVIVS IN POTESTATE ESSET, SIVE SYA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS IN CVIVS POTESTATE ERIT CONTRAXERIT, SIVE IN PECVLIVM IPSIVS, SIVE IN PATRIMONIUM EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVERIT, EA RES REDACTA FVERIT, ACTIONEM CAUSA COGNITA, DABO IN QVOD FACERE PõTEST.

Interdum Prætor utebatur his verbis, AGENDI POTESTATEM FACIAM, vt in Edicto de sepulc. vi. Alias dicebat, AGERE PERMITTAM, vel, ACTIONEM PERMITTAM, vt in Edicto, Quæ in fraud. creditor. facta sunt vt restituantur: QVÆ L. TITIVS FRAVDANDI CAUSA SCIENTE TE IN BONIS, QVIBVS DE EA RE AGITVR, FECIT: EA ILLIS SI EO NOMINE QVO DE AGITVR, ACTIO EI EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSEVE OPORTET: EI, SI NON PLVS QVAM ANNVVS EST, CVM DE EA RE, QVA DE AGITVR, EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. INTERDVVM CAUSA COGNITA, ET SI SCIENTIA NON SIT, IN FACTVM ACTIONEM PERMITTAM. Item in Edicto vt possid. NEQVE PLVRIS, QVAM QVANTI RES ERIT, INTRA ANNVVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGERE PERMITTAM. Interdũ etiã edicebant se Recuperatores duros. Cicero lib. iiii. in Verrem. ex eius Edicto hæc verba refert: SI VTER VOLET, RECVPERATORES DABO.

Huiusmodi autem Edictis, Prætores ACTIONEM POLLICERI dicebantur. L. i. §. i. D. de superficieb. L. vlt. D. de acquir. hered. L. iiii. D. de Peculio. L. i. D. Quod cũ co. L. i. D. de in re verso. Et PROPONERE ACTIONEM. L. i. D. si menfor fals. mod. L. i. D. si pars heredit. pct. L. i. D. de possessor. hered. petit. L. i. D. de rei vindic. L. i. D. de contrar. tut. L. i. D. de eo qui pro tut. L. i. D. de fideic. her. pct. Sicut & promittere restitutiones. L. iiii. D. de in integ. restitut. Et polliceri auxilium. L. i. D. de minorib. Eodemque modo Edictis de bonor. possessionib. dandis dicebatur, Bonorũ possessiones polliceri. L. i. D. si vent. nom. L. vi. D. de bonor. possess. L. i. D. de coniungend. cum emancip. lib. L. iiii. D. ne vis fiat ei qui in possess. Ex diuerso, vt Actionem, Iudiciumve Prætor superioribus Edictis pollicebatur: ita contra nonnunquam denegabat: veluti in Edicto de Alcoribus: SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEA LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVME EI DEDERIT, SIVE QVID EO TEMPORE, DOLO EIVS SVBTRACTVM EST, IVDICIVM NON DABO. Edicti de Iureiurando, quantum ex L. iiii. & L. air Prætor. D. de Iureiur. colligimus, verba hæc erant: SI IS CVM QVO AGETVR, CONDITIONE DELATA IVRAVERIT, EIVS REI DE QVA IVSIVRANDVM DELATVM FVERIT, NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO. Et in Edicto de ventre inspicien. QVAS VTIQVE

QVAS VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR, HIS QVIBVS EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT; EAS, SI MIHI IVSTA CAUSA VIDEBITVR ESSE, NON DABO. Et in Edicto, vt possid. DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO. Sic & in Edicto de reb. auctorit. iud. possid. QVOD POSTEA CONTRACTVM ERIT, QVAM IS CVIVS BONA VENIERINT, CONSILIVM RECUPERIT FRAVDARE, SCIENTE EO QVS CONTRAXERIT, NE ACTIO EO NOMINE DETVR. Sed & Cicero lib. iiii. in Verrem, ex eius Edicto hanc particulã refert: NEC PETITIONEM, NEC POSSESSIONEM DABO.

Porro nõ Actiones modo, sed & Interdicta Prætor in albo proposita habebat, L. i. C. de interd. L. i. D. Ne quid in in loco pub. Edictorũ verò quæ ad Interdicta pertinebãt, quædã Prohibitoriis, quædã Restitutoris, quædã Exhibitoriis verbis concipiebantur, secundũ triplicẽ interdicatorũ differentiã. L. i. §. Interdictorum. D. de Interdict. L. vi. §. sed et si D. de cõfess. Prohibitoriõrũ formula erat, VIM FIERI VETO: Vt in Edicto de mortuo inferen. QVO, QVAVE ILLI, MORTVVM INFERRE INVITO TE IVS EST, QVO MINVS ILLI EO, FAVE MORTVVM INFERRE, ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. QVO ILLI IVS EST INVITO TE MORTVVM INFERRE, QVO MINVS ILLI SEPVLCVRVM IN EO LOCO SINE DOLO MALO EDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO. Et in Edicto Ne quid in loco publico vel itinere fiat. IN VIA PVBLICA, ITINERE VE PVBLICO FACERE, IMMITTERE VE QVID, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, VETO. QVO MINVS ILLI VIA PVBLICA, ITINERE VE PVBLICO IRE, AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Item in Edicto, Ne quid in flum. pub. fiat, quo aliter aqua fluat. IN FLVMINE PVBLICO, INVE RIPAE EIVS, FACERE, AVT IN ID FLVMEN, RIPAMVE EIVS, IMMITTERE, QVO ALITER AQUA FLVAT, QVAM PRIORE ÆSTATE FLVXIT, VETO. Item in Edicto de via publ. & itin. pub. reficien. QVO MINVS ILLI VIAM PVBLICAM, ITERVE PVBLICVM APERIRE, REVICERE LICEAT, DVVM NE EA VIA, IDVE ITER DETERIVS FIAT, VIM FIERI VETO. Similimodo in Edicto de Ripa muniẽdã: QVO MINVS IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS OPVS FACERE, RIPÆ, AGRIVE QVI CIRCA RIPAM EST TVENDI CAUSA, LICEAT, DVVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT, SI TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEM VIRI BONI ARBITRATV, VEL CAVTVM, VEL SATIS DATVM EST, AVT PER ILLVM NON STAT, QVO MINVS VIRI BONI ARBITRATV CAVEATVR, VEL SATIS DETVR, VIM FIERI VETO. Pariter in Edicto de Superficieb. VTI EX LEGE LOCATIONIS, SIVE CONDVCTIONIS, SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO FRVEMINI: QVO MINVS FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAUSA COGNITA DABO. Item de Itinere actũque priuato: QVO ITINERE ACTVQVE PRIVATO, QVO DE AGITVR, VEL VIA, HOC ANNO, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. QVI ITINERE ACTVQVE, HOC ANNO, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES, QVO MINVS ID REVICIAS, VIM FIERI VETO. De aqua quõque cottidiana & æst. ita Prætor edixerat: VTI HOC ANNO AQUAM QVA DE AGITVR, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO DVXISTI, QVO MINVS ITA DVCAS VIM FIERI VETO. Similiter de Riuis: RIVOS, SPECVS, SEPTA, REVICERE, PVRGARE AQUÆ DVCONDÆ CAUSA, QVO MINVS LICEAT ILLI, DVVM NE ALTER AQUAM DVCAT, QVAM VTI PRIORE ÆSTATE, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO A TE DVXIT: VIM FIERI VETO. Item de Fonte: QVO MINVS FONTEM, QVO DE AGITVR, PVRGES, REVICIAS, VT AQUAM COER-

CERE, VTIQVE EA POSSIS: DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE VTI HOC ANNO, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES: VIM FIERI VETO. De Arborib. verò cædéd. sic, QVÆ ARBOR EX EDIBVS TVIS IN ÆDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT, QVO MINVS EAM ADIMAS: TVNC QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE, SIBIQVE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. QVÆ ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS PENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS FEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALIVS COERCÉAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Item de Glande legenda: GLANDEM QVÆ EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADAT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE, AVFERRE LICEAT: VIM FIERI VETO. Et de Liberis exhibendis. Si LVCIVS TITIVS IN POTESTATE LVCII TITII EST: QVO MINVS EVM LVCIO TITIO DVCERE LICEAT: VIM FIERI VETO. Sic & in Edicto, Vti possidetis: VTI EAS ÆDES QVIBVS DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSEDEATIS, VIM FIERI VETO. De Cloacis HOC INTERDICTVM NON DABO: NEQVE PLVRIS QVAM QVANTI RES ERIT, INTRA ANNV M QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGERE PERMITTAM. Cuius interdicti Festus Pompeius in voce, *Possessio*, eadem sollemnia verba ita profert, *Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, ut Praetor his verbis utatur: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM QVO DE AGITVR, QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSEDEATIS: ADVERSVS EA VIM FIERI VETO.* Edicti Vtrubi verba erant hæc: VTRVBI HIC HOMO QVO DE AGITVR, MAIORE PARTE HVIVSCE ANNI FVIT, QVO MINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO. Item de Migrando: SI IS HOMO QVO DE AGITVR, NON EST EX HIS REBVS, DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, VT QVÆ IN EAM HABITATIONEM QVA DE AGITVR, INTRODVCITA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE ESSENT: EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIVS HABITATIONIS ESSENT: SIVE EX HIS REBVS ESSET EA MERCES TIBI SOLVTA, EOVE NOMINE SATISFACTVM EST, AVT PER TE STAT, QVO MINVS SOLVATVR: ITA QVO MINVS EI QVI EVM PIGNORIS NOMINE INDVXIT, INDE ABDVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Eodémq; modo in Edicto Vti in flum. publ. navig. lic. QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM AGERE, QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. Item de Cloacis: QVO MINVS ILLI CLOACAM, QVÆ EX EDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PVRGARE, REIFICERE LICEAT: VIM FIERI VETO.

Restitutoria verò Edicta concipiebantur hoc verbo, RESTITVAS. Indicio est Edictum, Quorum bonor. cuius verba erant huiusmodi. QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST: QVOD DE HIS BONIS PRO HEREDE, AVT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET: QVOD QVIDEM DOLO MALO FECISTI, VTI DESINERES POSSIDERE: ID ILLI RESTITVAS. Idē probat Edictū, Ne quid in loco publ. vel itin. fiat: QVOD IN VIA PVBLICA, ITINEREVE PVBLICO FACTVM, IMMISSVM HABES, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS. Item sub Tit. de Flumin. Edictum hoc proponitur: QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIAT, SIVE QVID IN FLVMEN, RIPAMVE EIVS

IMMIS-

IMMISSVM HABES, QVO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIOR, FIAT: RESTITVAS. Et ibidem: QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACTVM, SIVE QVID IN FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMISSVM HABES: SI OB ID ALITER AQVA FLVAT, ATQVE VT PRIORE ÆSTATE FLVXIT, RESTITVAS. In Edicto de Cloacis: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE EA IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT: RESTITVAS. Vlpian in L. i. D. Quod vi aut clam. Praetor ait, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, QVA DE RE AGITVR, ID CVM EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. Idem Vlpian. in L. i. D. de Precario. Praetor ait, QVOD PRECARIO AB ILLO HABES, AVT DOLO MALO FECISTI, VT DESINERES HABERE, QVA DE RE AGITVR, ID ILLI RESTITVAS.

Exhibitorum Edictorum formula erat; EXHIBEA S. Sic in Edicto de libero hom. exhib. QVEM LIBERV M DOLO MALO RETINES, EXHIBEA S. Et in Edicto de liber. exhib. QVI QVÆVE IN POTESTATE LVCII TITII EST, SI IS, EAVE, APVD TE EST, DOLOVE TVO FACTVM EST, QVO MINVS APVD TE ESSET, ITA EVM, EAMVE, EXHIBEA S. Item in Edicto de Tab. exhib. QVAS TABVLAS & C. ITA EAS ILLI EXHIBEA S.

Nonnunquã verò Interdicendi verbū Praetor in Edictis vsurpabat: sicuti in Edicto, vt in flum. publ. navig. liceat. QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM, AGERE, QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. ITEM VT PER LACVM, FOSSAM, STAGNV M PVBLICVM, NAVIGARE LICEAT, INTERDICAM. Et in Edicto de aqua cortid. & ast. VTI PRIORE ÆSTATE AQVAM DE QVA AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI: QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO: INTER HEREDES EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. Item de fonte: VTI DE EO FONTE QVO DE AGITVR, HOC ANNO AQVAM NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES, QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACV, PVTEO, PISCINA, ITEM INTERDICAM. Et in Edicto de Cloacis: ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE, INTERDICAM.

Interdum & imperatiis hisce verbis, IVBEBO, COGAM, Edicta concipiebantur. Prioris generis exempla sunt hæc: In Edicto de Edendo: ARGENTARIO, EIVE QVI ITERVM EDI POSTVLABIT, CAUSA COGNITA EDI IVBEBO. In Edicto de Damno infecto: DAMNI INFECTI SVO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARI, IVBEBO, EI QVI IVRAVERIT, NON CALVMNIA CAUSA ID SE POSTVLARE, EVMVE, CVIVS NOMINE AGET, POSTVLATVRVM FVISSE, IN EAM DIEM, QVAM CAUSA COGNITA STATVERO: SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINVS SIT, NECVE, QVI CAVEBIT: SVB EXCEPTIONE SATISDARI IVBEBO. DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO. EVM CVI ITA NON CAVEBITVR, IN POSSESSIONEM EIVS REI, CVIVS NOMINE VT CAVEATVR, POSTVLABITVR, IRE, ET CVM IVSTA CAUSA ESSE VIDEBITVR, ETIAM POSSIDERE IVBEBO. IN EVM QVI NEQVE CAVERIT, NEQVE IN POSSESSIONEM ESSE, NEQVE POSSIDERE PASSVS ERIT, IVDICIYM DABO: VT TANTVM PRÆSTET, QVANTVM PRÆSTARE EVM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIVSVE CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, QVÆ MEA EST, CAVTVM FVISSET. EIVS REI NOMINE, IN CVIVS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO QVI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE NON SATISDABITVR, EVM CVI NON SATISDABITVR, SIMVL IN POSSESSIONE ES.

E ij

LYMNIÆ PRÆVARICATIONISVÆ CAUSA QUID FÉCISSE IVDICATVS ERIT: QVI FORTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOLO MALO ET FRAVDE, SVO INQMINE DAMNATVS, PACVSVÆ ERIT. QVI PRO SOCIO, TVTELE MANDATE, DEPOSITI, SVO NOMINE, NON CONTRARIO IVDICIO, DAMNATVS ERIT. QVI EAM QVÆ IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO, CVM EVM MORTVVM ESSE VSCIRET, INTRA ID TEMPVS QVO EDVGERE VIRVM MORIS EST, ANTE QVAM VIRVM EDVGERET, IN MATRIMONIUM COLLOCAVERIT: EAMVE SCIENS QVIS VXOREM DVXERIT, NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST. ET QVI EVM QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRÆ COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCRE PASSVS FVERIT. QVI VÆ SVO NOMINE, NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVÆ NOMINE, QVEM QVAMVE IN POTESTATE HABERET, BINA SPONSALIA, BINASVE NVPTIAS IN EODEM TEMPORE CONSTITVTAS HABVERIT.

Elegantissimum verò Prætoris Edictum proponitur sub Titulo de inspiciendo Ventre, in hæc verba: Si mulier mortuo marito prægnantem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit, procuratorive eorum, bis in mense denuntiandum curet, ut mittant, si velint, quæ ventrem inspiciant: Mittantur autem mulieres liberæ dvntaxat quinque, hæcque simul omnes inspiciant. Dum ne quæ earum dum inspicit, invita muliere ventrem tangat. Mulier in domo honestissimæ foeminæ rariat, quæ ego constitvam. Mulier ante dies tringenta quæm parituram se putat, denuntiet his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quæm vnus. Si erunt, ex vtraque parte tabulis præfigantur. Ante hostium eius conclavis, liberi tres, et tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescunque ea mulier in id conclave, alivdve quod, sive in balneum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant. Et eos qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclave positi erunt, si volent, omnes qui conclave, aut domum introierint, excutiant. Mulier cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, denuntiet, ut mittant, quibus presentibus rariat. Mittantur mulieres liberæ dvntaxat quinque, ita ut præter obstetrices duas, in eo conclavi, ne plures mulieres liberæ sint, quæm decem: ancillæ, quæm sex. Hæc quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne quæ prægnans sit. Tria lymina ne minus, ibi sint. Scilicet quia tenebræ ad subiciendum aptiores sint, quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspiciere volent, ostendatur. Apud eum educatur, apud quem parens iusserit: si autem nihil parens iusserit, aut is apud quem volverit, educari curam non recipiet: apud quem educatur, causa cognita constitvam. Is apud quem educabitur, quod natum erit, quoad trium mensum sit, bis in mense ex eo tempore, quoad sex mensum sit, semel in mense: a sex mensibus, quoad annicvlvs fiat, alternis mensibus: ab annicvlo,

NICVLO, QVO AD FARI POSSIT, SEMEL IN SEX MENSIBVS, VBI VOLBT OSTENDAT. SI QVI VENTREM INSPICI, CVSTODIRIVE, AD ESSE PARTV LICITVM NON ERIT, FACTVMVE QVID ERIT, QVO MINVS EA ITA FIANI, VTI SVPRÆ COMPREHENSVM EST. EI QVOD NATVM ERIT, POSSESSIONEM CAUSA COGNITA SVO NOME DABO: SIVE QVOD NATVM ERIT, VTI SVPRÆ CAVTVM EST, INSPICERE NON LICVERIT. QVAS VTIQVE ACTIONES ME DAVRVM. POLITICOR HVS. QVIBVS EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT: EAS, SI MPHI IVSTA CAUSA VIDEBITVR ESSE, EI NON DABO.

De procuratoribus autem tale extat Edictum. CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT: ET EI QVO NOMINE AGIT, ID RATVM HABERE EVM AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDE. Item de religiosis & sumptibus funer. SIVE IS HOMINIS MORTVVS, OSSA VE HOMINIS MORTVI IN LOCVM PVRV METERIVS, AVT IN ID SEPVLCHRVM IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI HOC FECIT, IN FACTVM ACTIONE TENETVR, ET POENA PRÆNARIÆ SVBICIETVR.

Verba quoque ex Edicto Prætoris Vlpianus citat in L. si quis in gravi Di. de Sc. Syl. lania. QVOD AD CAUSAM, INQUIENS, TESTAMENTI PERTINENS RELICTVM ERIT AB EO QVI OCCISVS ESSE DICETVR, ID NE QVIS SCIENS DOLO MALO APERIENDVM, RECITANDVM, DESCRIBENDVMQUE CVRET, edicto canetur, PRIVS QVAM DE IEA FAMILIA QVÆSTIO EX SENATVSCONSVLTO HABITA, SVPLICIVMQUE DE NOTIIS SVMPTVM FVERIT. Sunt etiam Edictorum verba hæc quæ leguntur in L. i. D. si quis testam. lib. Si DOLO MALO EIVS QVI LIBER ESSE IVSSVS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM IN BONIS, QVÆ EIVS FVERVNT QVI EVM LIBERVM ESSE IVSSERIT, FACTVM ESSE DICETVR, QVOMINVS EX HIS BONIS AD HEREDEM ALIQVID PERVENIRET: IN EVM INTRA ANNUM VTILEM DVPLI IVDICIUM DATVR. Eiusdem generis sunt & hæc Vlpiani verba in L. i. D. Furti aduers. naut. caup. In eos qui NAVES, CAVPONAS, STABVLA EXERCEBNT, SI QVID A QVOQVO EORVM, QVOSVE IBI HABEBVNT, FVRTVM EACTVM ESSE DICETVR, IVDICIUM DATVR, SIVE FVRTVM OPE, CONSILIO, EXERCITORIS FACTVM SIT, SIVE EORVM CVIVS, QVI IN EA NAVI NAVIGANDI CAUSA ESSET. Idem Vlpianus in L. i. D. de pecul. Edicti de peculio verba hæc fuisse, ait. QVOD CVM EO, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ESSET, NEGOTIVM GEGEVIM ERIT. Idem in L. i. De in re verso, si HI QVI IN POTESTATE ALIENA SVNT, NIHIL IN PECVLIO HABENT, VEL HABEANT, NON IN SOLIDVM TAMEN: TENENTVR QVI EOS HABENT IN POTESTATE, SI IN REM EORVM QVOD ACCEPTVM EST CONVERSVM SIT. QVAST CVM IPSIS POTIVS CONTRACTVM VIDEATVR. Sed & Agellius lib. xi. cap. xvii. in veterum Prætorum Edictis ita se scriptum inuenisse refert. QVI FLVMINA RETANDA PVBLICE REDEMPTA HABENT, SI QVIS EORVM AD ME ADDVCTVS FVERIT, QVI DICATVR, QVOD EVM EX LEGE LOCATIONIS FACERE OPORTVERIT, NON FECISSE. Cic. in Quintiana ex Edicto Prætoris hæc verba commemorat: QVI FRAVDATIONIS CAUSA LATITARIT, CUI HERES NON EXTABIT, QVI EXILII CAUSA SOLVM VERTERIT, QVI ABSENS IVDICIO DEFENSVS NON FVERIT. Idem lib. iii. in Verr. ait, eum in Prætura urbana caput quoddam edicti sui de mulierum hereditatibus mercenario procemio multis verbis ornasse, & ita orditum: CVM INTELLIGAM LEGEM VOCONIAM. Et mox: CVPIDITATI HO-

MINVM SE OBVIAM IRE, ait. Et postea: QVI AB A. POSTHVMIO, ET FVLVIO CENSORIBVS POSTVE EA, VIRGINEM, MVLIEREMVE HEREDEM FECIT, FECERIT, NEC PETITIONEM, NEC POSSESSIONEM DABO. Quod vt nouo more scriptum vehementer exagitat, Ibidem ex alio capite eiusdem edicti hanc particulam citat, SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, SI POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET.

Ceterum Edicti de bonorum possessionibus secundum Tabulas testamenti verba quaedam parsa sunt in L. i. l. & iii. & vii. D. de bonor. poss. sec. tab. Caput vero eius Edicti profert Cicero lib. iii. in Verri. in hæc verba. SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET TABVLÆ TESTAMENTI OBSIGNATÆ NON MINVS MVLTIS SIGNIS QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POTISSIMVM HEREDITATEM DABO. Quod caput verus & translativum fuisse, ibidem ait. Deinde adicit: *Sequi illud oportet*, SI TABVLÆ TESTAMENTI NON PROFERENTVR. *Quid ait?* SE EI DATVRVM QVI SE DICAT HEREDEM ESSE. Id vero præter Verrem alium præterea neminem vnquam edixisse scribit. De intestatorum namque hereditatibus Prætores edicere consueverant hoc modo. SI TABVLÆ TESTAMENTI NON PROFERENTVR, TVM VTI PROXIMVM QVEMQVE POTISSIMVM HEREDEM ESSE OPORTET, ITA SECVNDVM EVM POSSESSIONEM DABO. Sic enim Cicero eadem Oratio. scribit. *Postea quam ius Prætorii constitutum est, semper hoc iure usus sumus*, SI TABVLÆ TESTAMENTI NON PROFERENTVR, TVM VTI PROXIMVM QVEMQVE POTISSIMVM HEREDEM ESSE OPORTET, SI IS INTESTATO MORTVVS ESSET, ITA SECVNDVM EVM POSSESSIO DARETVR. *Quare hoc sit acquisitum, facile est docere: sed in re tam usitata, satis est ostendere, omnes antea ita ius dixisse, & hoc vetus edictum translativum esse.* Vlpian. in L. i. D. Vnde legit. *Hæc verba Edicti, TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET, præter Verrem, & cū quodam temporis spatio accipiuntur.* Iulianus in L. si ex duobus, cod. Tit. *Nam hæc bonorum possessio, TVM QVEM HEREDEM ESSE OPORTET, ad id tempus referitur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.* Vlpian. in L. i. D. vt ex legib. *Cum ex lege XII. Tab. quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde, TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET.* Ibidemq; Edicti hæc clausula refertur: VTI ME, QVAQVE LEGE, SENATVSCONSVLTO, BONORVM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO. Quo respexit Paul. in L. ii. D. Vnde legit. cum ait, *Cum vero etiam bonorum possessionem dari iubet, tum ex illa parte, QVA EX LEGIBVS, peti debere.*

Ædiles item vt Prætores Edicta proponebant, Ex iis superest illustre illud in Pandectis Ædilitium Edictum, cuius partes ita collegi. QVI MANCIPIA VENDVNT, CERTIORES FACIANT EMPTORES, QVID MORBI VITIIVE CVIQVE SIT: QVIS FVGITIVVS ERROVE SIT, NOXAVE SOLVTVS NON SIT: EADEMQVE OMNIA CVM MANCIPIA VENIBVNT, PALAM RECTE PRONVNCIANTO. QVOD SI MANCIPIVM ADVERSVS EA VENISSET, SIVE ADVERSVS QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT, CVM VENIRET, FVISSET: QVOD EI VVS PRÆSTARI OPORTERE DICETVR, EMPTORI, OMNIBVSQVE AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIUM DABIMVS, VT ID MANCIPIVM REDHIBEATVR. SI QVID AVTEM POST VENDITIONEM, TRADITIONEMVE, DETERIVS EMPTORIS OPERA, FAMILIÆ, PROCVRATORISVE EIVS FACTVM ERIT: SIVE QVID EX EO POST VENDITIONEM, NATVM ADQVISITVM, FVERIT: ET SI QVID ALIVD IN VENDITIONE REACCESSERIT: SIVE QVID EX EA RE FRVCTVS PERVENERIT AD EMPTOREM, VT EA OMNIA RESTITVAT. ITEM SI QVAS ACCESSIONES IPSE PRÆSTITERIT, VT RECIPIAT: ITEM SI QVOD MANCIPIVM CAPITALEM FRAVDEM ADMISERIT, MORTIS CONSCISCENDÆ SIBI CAUSA QVID FECERIT, INVE HARENAM DEPVGNANDI CAUSA AD RESTITIAS INTRMISSVS FVERIT: EA OMNIA IN VENDITIONE PRONVNCIANTO, EX HIS ENIM CAVSIS IVDICIUM DABIMVS. Hoc amplius, SI QVIS ADVERSVS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDISSE DICETVR, IVDICIUM DABIMVS. Eodem Edicto additum Vlpian. scribit. ET QVANTA PECVNIA PRO EO HOMINE SOLVTA, ACCESSIONISVE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETVR: CVIVSQVE PECVNIA QVIS EO NOMINE OBLIGATVS ERIT, NON LIBERABITVR.

QVI

QVI IVMENTA VENDVNT, PALAM RECTE DICVNTO, QVID IN QVOQVE EORVM MORBI, VITIIVE SIT: VTIQVE OPTIME ORNATA VENDENDI CAUSA FVERINT, ITA EMPTORIBVS TRADANTVR. SI QVID ITA FACTVM NON ERIT, DE ORNAMENTIS RESTITVENDIS, IVMENTISVE ORNAMENTORVM NOMINE REDHIBENDIS, IN DIEBVS SEXAGINTA: MORBI AVTEM VITIIVE CAUSA INEMPTIIS FACIENDIS, IN SEX MENSIBVS: VEL QVO MINORIS CVM VENIRENT FVERINT, IN ANNO IVDICIUM DABIMVS: SI IVMENTA PARIÀ SIMVL VENIERINT, ET ALTERVM IN EA CAUSA FVERIT VT REDHIBERI DEBEAT, IVDICIUM DABIMVS; QVO VTRVMQVE REDHIBEATVR.

QVA DE IVMENTORVM SANITATE DIXIMVS, DE CETERO QVOQVE PECORE OMNI, VENDITORES FACIANTO.

NE QVIS, CANEM, VERREM, VEL MINOREM APRVM, LVPVM, VRVVM, PANTHERAM, LEONEM, ALIVDVE QVOD NOCERET ANIMAL, SIVE SOLVTA SINT, SIVE ALLIGATA: ET CONTINERI VINCVLIS, QVO MINVS DAMNVN INFERANT, NON POSSINT: QVA VVLGO ITA FIET, ITA HABVISSE VELIT, VT CVIQVAM NOCERE, DAMNVNVE DARE POSSIT. SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT, SOLIDI DVCENTI: SI NOCITVM HOMINI LIBERO ESSE DICETVR, QVANTI ÆQVVM BONVM IVDICI VIDEBITVR, CONDEMNETVR. CETERARVM RERVN, QVANTI DAMNVN DATVM, FACTVMVE SIT, DVPLI. Addit Agellius lib. iii. cap. ii. in illo Ædilitium curulium Edicto, qua parte de mancipiis vendendis cautum erat, scriptum sic fuisse. TITVLVS SERVORVM SINGVLORVM VT SCRIPTVS SIT, CVRATO: ITA VTI INTELLIGI RECTE POSSIT, QVID MORBI VITIIVE CVIQVE SIT: QVIS FVGITIVVS, ERROVE SIT: NOXAVE SOLVTVS NON SIT. Ad Ædilitia porro Edicta belle & scite alludit Plaut. Captiv. Act. iii. Scilicet enim Ergastus Parasitus in piscatores & lanios quaedam imperiose, Ædilitate gerens sine populi suffragio, edicit: quæ audiens Hegio,

Euge, ait, edictiones Ædilitias hic quidem habet.

Vt autem Prætor in vrbe, ita Proconsul in provinciis, Edicta ex quibus ius dederet proposita habebat: quemadmodum ex Siciliensi Edicto Verrii, apud Cicero nem apparet. Illud, VRBANVM seu VRBICVM, hoc, PROVINCIALE, nuncupabatur: Illius PRÆTOR, huius PROCONSVL, auctor laudatur in L. i. D. quod cum eo. L. ii. D. vnde cognati. L. i. D. de alienat. iud. mut. cau. facta. L. vii. D. de acquir. vel omitt. hered. L. vii. D. de religiof. & sumptib. funer. L. vii. D. Testamenta quemadm, aper. L. xxvii. D. de dolo. L. xvii. §. i. D. de minorib. L. i. §. pen. D. quod cuiusq; vniuersit. L. lxxviii. D. pro soc. L. xix. D. quod met. cau. L. 2. D. de test. milit. L. xxxii. D. ad L. Aquil. L. xxvii. D. de noxalib. actionib. L. xli. D. de petitio. heredit.

Cicero nem certè cum Ciliciam Proconsule obtineret, edixisse, quæ esset in iure dicundo obseruaturus, ex eius scriptis intelligimus, Eum ergo de se ipso, Epist. lib. vi. ad Attic. loquentem audiamus. *De Bibuli Edicto nihil moni, præter illam exceptionem, de qua tu ad me scripseras*, MINVS GRAVI PRÆIUDICIO IN ORDINEM NOSTRVM. *Ego tamen habeo ἰσοδυναμίας, sed rectiorem ex Q. Mucij P. F. Edicto Asiatico*, EXTRA QVAM SI ITA NEGOTIVM GESTVM EST, VT EO STARI NON OPORTEAT, EX FIDE BONA. *Multaque sum secutus Scauola: in iis illud, in quo sibi libertatem censent Greci datam, VT GRÆCI INTER SE DISCEPT SVIS LEGIBVS. Breue autem Edictum est, propter hanc meam διαίρεσιν: quod duobus generibus edicendum putavi: Quorum vnum est, PROVINCIALE, in quo est, DE RATIONIBVS CIVITATVM; DE ÆRE ALIENO, DE VSVRA, DE SYNGRAPHIS: IN EODEM, OMNIA DE PVBLICANIS: Alterum, quod sine Edicto satis commodè transigi non potest, DE HEREDITATVM POSSESSIONIBVS, DE BONIS POSSIDENDIS, MAGISTRIS FACIENDIS, VENDENDIS: quæ ex Edicto, & postulari, & fieri solent. Tertium, de reliquo iure dicundo, & ἄλλα φωνή reliqui dixi*, ME DE EO GENERE MEA DECRETA AD EDICTA VRBANA, ACCOMMODATVRVM: Et paulo post: DIEM STATVI SATIS LAXAM: QVAM ANTE SI SOLVERINT, DICO ME CENTESIMAS DVCTVRVM: SI NON SOLVERINT, EX PACTIONE. Idem Epist. vlt. lib. v. earundem Epist. *Interim cum ego in*

EDICTO TRALATICIO, CENTESIMAS ME OBSERVATVRVM, HABEREM, CVM ANATOCISMI ANNIVERSARIO. Idem Epist. viii. lib. iii. Familiar. caput quoddam Edicti sui Prouincialis attingit, quod pertinebat ad minuendos sumptus ciuitatum: quo in capite quaedam noua a se, inquit salutaria ciuitatibus ait. Fuisse verò tralaticium illud, quod PRIVATÆ REI CAÛSA LEGARE QVEMQVAM verbat. Edixisse etiam se NE QVIS INIVSSV SVO PROFICISCERETVR, scribit. Ex quo apparet in eiusmodi Prouincialibus Edictis capita quaedam NOVA fuisse, quæ pro arbitrio Procons. vti ère & utilitate prouinciæ, fidèque sua videbatur, cõponebãt: quædam TRALATICIA, quæ illi aut ex vrbani, & aut ex decessorum edictis, totidem verbis transferebant in sua: TRALATICIA enim Edicta, vt Acon. in iii. in Verr. explicat, veteres dicebãt, non noua, nec nuper inuenta, sed aliunde translata. Eiusmodi erant edicta de bonõrum possessionibus. Cic. Actio. iii. in Verr. *Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in prouinciis aliter edicenda: Non de hereditatym quidem possessionibus: non de mulierum hereditatibus. Nã utroque genere, video nõ modo ceteros, sed te ipsum totidẽ verbis edixisse, quot verbis edici Romæ solet.* Idẽ lib. iii. in Verr. ex Siciliẽsi eius edicto quædam citat. *Edictũ hominis cognoscite, quo Edicto omnia iudicia redegerat in potestate sua.* SI QVIS PERPERAM IUDICASSET, SE COGNITVRVM: CVM COGNOVISSET, ANIMADVERVRVM. Et paullo post: *Videtis Edictum, si QVID PERPERAM IUDICARET SENATVS.* Et aliàs. *Interea dies aduenit, quo die se se EX INSTITVTO AC LEGE RVBILIA DICAS SORTITVRVM SYRACVSIS, edixerat.* Ex Edicto quoque Prouinciali petita sunt hæc Caij verba in L. i. D. Quod cuiusque vniuersit. *Quibus autem permissum est corpus habere collegij, societatis, siue cuiusque alterius eorum nomine, proprium est, ad exemplum Reipub. habere res communes, arcam communẽ, & aetorem siue syndicum: per quem tanquam in Repub. QVOD COMMVNITER AGI, FIERIQVE OPORTeat, AGATVR, FIAT. QVOD SI NEMO EOS DEFENDAT, QVOD COMMVNE ERIT, POSSIDERI: ET SI ADMONITI NON EXCITENTVR AD SVI DEFENSIONEM, VENIRE SE IVSSVRVM, Proconsul ait.*

His Edicta duo Turci Aproniani V. C. Praef. Vrbi è vetustis marmoribus eruta subiungam. Prioris verba sunt hæc.

EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI V. C. PRAEFECTI VRBIS.

RATIO DOCVIT VTLITATE SVADENTE, CONSVETVDINE MICANDI SVMMOTA, SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDERE, QVAM DIGITIS CONLYDENTIBVS TRADERE: VT ADPENSO PECORE, CAPITE, PEDIBVS, ET SEVO LACTANTE, ET SVBIVGVLARI, LANIO CEDENTIBVS, RELIQVA CARO CVM PELLE ET INTERANEIS PROFICIAT VENDITORI: SVB CONSVETV PVBLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA: VT QVANTVM CARO OCCISI PECORIS ADPENDAT, ET EMPTOR NORIT, ET VENDITOR: COMMODIS OMNIBVS, ET PRÆDA DAMNATA, QVAM TRIBVNVS, OFFICIVM, CANCELLARIVS, ET SCRIBA, DE PECVARIIS CAPERE CONSVENERANT. QVÆ FORMA INTERDICTI ET DISPOSITIONIS, SVB GLADII PERICVLO, PERPETVO CVSTODIENDA MANDATVR. Alterum in hæc verba scriptum est. LICET FORMAM DISPOSITIONIS ACTA CONTINEANT, AD FIDEM TAMEN GESTORVM PLENIVS MEMORIE TRADENDAM, TABVLAM PLACVIT ADFIGI, QVÆ PVBLICARET ORDINEM REVRVM. QVOM SVARIOS VIDEREMVS DAMNIS AFFECTOS, ET EOS ETIAM ORDINES QVI SVARIAM FACIÛNT, PROVIDIMVS HIS LEVAMEN, EX TITVLO CANONICO VINARIO: VT VIGINTI QVINQVE MILLIA AMPHORVM ANNVVA CONSEQVANTVR: SVB EA DIVISIONE, VT DVÆ PARTES SVARIIS, TERTIA VERO HIS ORDINIBVS SVFFICIAT, QVI SVARIAM RECOGNOSCVNT: ITA VT IIDEM ORDINES, IVXTA CONSVETVDINEM, TAM PROPRIVM, QVOD APPELLATVR, QVAM ANNONIS EXSOLVANT, ET MODERATIONE ADHIBITA, PERINDE A POSSESSORE SVSCIPIANT, ATQVE ACCIPERE SVNT SOLITI, ANTIQVO MORE PRÆEVNTE: INTERDICENTES, NE INORMIA ILLA, INDEBITAQVE PRÆSTENTVR, QVÆ TAM TRIBVNVS, QVAM PATRONI DIVERSI, ET VARIA CONSEQVEBANTVR OFFICIA. CONTRA QVOD INTERDICTVM SI QVI AVSI FVERINT DE COMMVNI LARGIRI, ET SCRIBÆ QVIDEM, CETERIQVE, POENÆ SVBIACEANT. Edicti etiam cuiusdam ridiculi exemplum in inscriptione quadam Dalmatica,

matica extat: ex qua, hæc quæ ad re pertinet, adscripti. ADESTE MIHI ET FAVETE, EDICTO QVE HVIC VOS SVBScriBITE ET OBSIGNATE: SI QVIS SIBI VESICAM ONVSTAM SENSERIT, DOMVM SVAM ONVS HOC REPORTET IN CLOACAM: SI VERO FESTINVS FVERIT CITERIOR VEL VLTETIOR, HOC LOCO PRO RELIGIONE SE EVACVET. QVI NON PARVERIT, HÆC MVLTÀ ILLI ESTO, TESTE ALTERO VT CAREAT: CANES QVQVE CÆSI FVSTIBVS, EDICTVM HOC SENTIANT. AFFVISTIS, FAVISTIS, ET OBSIGNASTIS.

De Edictis satis Proficiscamur ad reliqua, & de Principum Rescriptis differamus. Rescribantur Principes ad LIBELLOS, vt testatur iuris auctores in L. vlt. D. de Offic. procur. Cæs. L. xxiii. D. de vñf. leg. L. iiii. D. de Appellat. recip. L. xvii. D. de Iure patroni. L. xli. §. hoc Senatusconsultum D. de legat. i. L. ii. §. item diui D. de Iure fisci. L. xix. §. cum quidam D. locati. seu ad DESIDERIA, vt est in L. xv. D. de in ius voc. L. iiii. §. quædam D. de Offic. Proconf. Hinc in L. xii. D. de distract. pign. RESCRIPTVM EST AB IMPERATORE LIBELLOS AGENTE PAPIANO. Et hoc est quod Suet. in Augusto cap. xlv. ait: *Quod interspectadũ Epistolis, LIBELLIS QVE LEGENDIS, AC RESCIBENDIS vacaret.* Aditos vtique fuisse Principes per libellos ostendit L. xxxiii. D. de re Iudic. Nec aliter vel presentes adire moris erat, si Tacito fides adhibenda est. Libellorum etiam Principi datorum fit mentio in L. xv. de in ius vocan. L. v. D. ad Sc. Turpill. L. vi. D. ad L. Iul. de vi pub. L. xxxiii. D. de re iud. L. iiii. D. de aliment. leg. & L. i. C. de vendit. rerum fisc. lib. x. Suetonius in Augusto cap. lxxxiii. *Promiscuis salutationibus admittebat & plebem: tanta comitate aduentum DESIDERIA excipiens, vt quendam ioco corripuerit, quod sic SIBI LIBELLVM PORRIGERE dubitaret, quasi elephantostipem.* Idem in Domitiano cap. xvii. *Professũsque conspirationis indicium: & ob hoc admissus, LEGENTI TRADITVM A SE LIBELLVM, & attonito, suffodit inguina.* Martial. Epigramm. vlt. lib. viii.

DANTE tibi turba querulos, Auguste, LIBELLOS.

Lamprid. in Cõmodo: *Ipse Cõmodus in subscribendo tardus & negligens, ita vt LIBELLIS, una forma multis SVBScriBERET.* Exemplũ libelli dati Imperatori & subscriptionis ex lapide Romano adscribam, cuius verba sic habent.

QVOM ANTE HOS DIES CONIVGEM, ET FILIVM AMISERIM OPPRESSVS NECESSITATE, CORPORA EORVM FACILI SARCOPHAGO COMMENDAVERIM: DONEC IIS LOCVS QVEM EMERAM ADFICARETVR VIA FLAMINIA, INTER MIL. II. ET III. EVNTIBVS AB VRBE PARTE LÆVA, ROGO DOMINE (IMPERATOR) PERMITTAS MIHI IN EODEM LOCO IN MARMOREO SARCOPHAGO, QVEM MIHI MODO COMPARAVI, EA CORPORA COLLIGERE, VT QVANDO EGO ME ESSE DESIERO, PARITER CVM EIS PONAR.

SECRETVM FIERI PLACET. IVBENTIVS CELSVS PROMAGISTER SVBScriPSI III. NON. NOVEMBREIS ANTIO POLLIONE, ET OPTIMO COSS.

Libelli planè Græcè concepti exemplum habemus in L. ix. de L. Rhod. in hæc verba. Αξίως Ευδαίμονος Νικομήδεως πατρὸς Αντωνίνου Βασιλέα.

Κύριε Βασιλεῦ Αντωνίνε, Ναυφερόγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν πατρὸς κληράδων νόμων ἀκέντητοι. Αντωνίνος εἶπεν Ευδαίμονι: Εγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. τῶ νόμῳ τῶν ραδιῶν κενέσω τῶ ναυτικῶ, εἰ οἷς μή τις τῶν ἡμετέρων αὐτῶ νόμος ἐναντίεται. Τοῦτο δὲ αὐτοῦ ὁ θεὸς ἀποστόλος Ἀποστόλος ἐκελεν. Quæ ita distinguenda censui vt à precum tenore earum inscriptio seiungatur: hæc enim verba Αξίως &c. tituli vicem sustinet. Huiusmodi autem libellis SVPLICARE Imperatoribus dicebantur. Imp. Diocletianus & Maximian. in L. viii. C. de præscrip. lon. temp. SI IS CONTRA QVEM SVPLICAS. Iidem in L. ix. C. de Liber. cau. cum precum TVARVM conceptio, licet eum, CONTRA QVEM SVPLICAS, ex ancilla tua natum esse EXPRESERIT. Et in L. xix. cod. tit. Principaliter causam eius, DE QVO SVPLICAS, esse

quam tuam, perspicimus. Imp. Gordian. in L. III. C. de nouationib. Pecunia quam tibi hi debent, CONTRA QUOS SUPPLICAS. Item in L. III. C. de temporib. in integ. restit. Potes, CONTRA QUEM SUPPLICAS, agere. Sed & Imp. Alexander in L. II. C. de usufructu. Tampridem quidem macipium, DE QUO SUPPLICAS, comparasse te dicis. Idem in L. I. C. de usufructu. pro dona. Sine fuerit dominus, qui tibi loca, DE QUIBUS SUPPLICASTI; donauit. Valerian. & Galien. in L. III. & IIII. C. ad Sc. Turpil. SI IS DE QUO SUPPLICAS. Eodē sensu & PRECES FVNDERE dicebāt: ipsiq; ad eo Libelli, DESIDERIA, ET PRECES appellabantur. Imp. Diocletian. & Maximian. in L. V. C. de edific. priuat. SI IS CONTRA QUEM PRECES FVNDIS. Et in L. XIX. C. de Donationib. IN EVM CONTRA QUEM PRECES FVNDIS. Itē in L. XXX. C. de Transactionib. EORVM CONTRA QUOS PRECES FVNDIS. Et L. XIX. C. de liber. cau. Ab eo CONTRA QUEM FVNDIS PRECES, Imp. Seuerus & Antoninus L. II. C. de Institut. & substitut. Cūm ex iis PRECIBVS, QVAS LIBELLO COMPLEXA ES, DECLARETVR. Sic & in L. III. C. de duob. reis. EXPRIMERE DEBERAS TVIS PRECIBVS. In L. III. C. de fer. perinut. CVM PRECIBVS TVIS EXPRESSERIS. In L. XVIII. C. de probationib. CVM PRECIBVS TVIS SIGNIFICES. In L. XIII. C. de donat. int. vir. voluntatis non viuis questionem IN PRECES TVAS CONTVLISSE palam est. In L. VI. C. si minor. se maior. Ea que IN PRECES CONTVLISTI. Et in L. III. C. de Adoption. Nec vllam idoneam causam PRECIBVS TVIS ADDIDERIS. Praterca in L. XIII. C. de Transaction. QVA PRECIBVS COMPLEXVS ES. Item L. XV. C. de Procurator. Litem te redemisse contra bonos mores, PRECIBVS manifestē PROFESSVS ES. In L. XX. C. ad L. Cornel. de fals. exemplum EDITIONIS PRECVM, in L. II. C. de erro. aduoc. Errores eorum, qui DESIDERIA ID EST PRECES, scribunt. In L. III. C. de postul. Quantitatem quam DESIDERIO TVO COMPLECTERIS. Atque huiusmodi Precibus, Tabularum, Instrumentorum, Actorūve in quibus arcepi causæ & intentionis suæ collocabant, aut quæ dubitationem mouebant, inferere solitos supplicantes apparet ex L. II. C. de usufr. L. XIII. C. de donat. int. vir. L. I. C. de contrah. stip. L. II. C. de erro. aduocat. Et L. II. C. de Delator. lib. x. & L. XVII. C. ex quib. caus. infam. Vnde Diocletianus & Maximian. in L. XV. C. de Transaction. Ut responsum, inquit, congruens accipere possis, INSERERE PACTI EXEMPLVM. Responsum etiam Papiniani, precibus insertum refert Gordian. in L. XII. C. de legat.

Formula autem huiusmodi Rescriptorum ad Libellos, certā definitionem, modūque non habent. Infinitæ enim sunt, cūm hoc Rescriptorum genere totus ferē Iustiniani Codex constet. In Pandectis verō, directā huiusmodi Rescriptorum verba referuntur in L. XIII. & L. XXIX. D. de Probation. L. II. §. cūm duo D. pro soc. L. XXI. D. de cōtrahen. empt. L. IX. §. Imperator, & L. XIX. §. cūm quidam D. locati L. XVII. in princ. & §. diuus & L. XXXII. D. de usufr. L. IX. §. si quis ignorans D. de Iur. & fac. ignor. L. XX. & L. LVII. §. I. D. de ritu nupt. L. I. §. interdū D. de legitim. tutor. L. XII. §. vlt. & L. XXI. III. D. de Tutorib. & curat. L. II. §. diuus D. de his qui pet. tut. L. XIII. §. diui D. de excusation. L. XXIII. D. de Testam. mil. L. I. §. hoc autē D. de Sc. Syllan. L. VI. §. sicut autē D. de pecul. leg. L. III. §. vlt. & L. XIII. §. Imperator D. de Alimēt. Leg. L. III. §. quāuis D. si cui plus quā per L. Falcid. L. XVI. §. talis, D. ad Sc. Trebellian. & L. XXIX. L. I. §. si cui ita D. vt legator. seu fideicommiss. L. III. §. duæ autem D. de Carbon. Edicto L. III. & XXXVII. D. de fideicommiss. libert. L. II. D. de Term. moto. L. VI. D. de custod. reor. L. XXXVIII. §. Imperator, D. ad L. Iul. de Adulter. L. III. D. ad L. Cornel. de Sicar. L. XXI. D. ad L. Cornel. de fals. L. I. in princ. & §. item Seuerus, & §. Diuus Hadrianus, & L. XV. D. de Quæstionib. L. XXVII. D. de penis L. VI. & L. VII. §. si plures D. de bon. dānat. L. II. D. de bon. cor. qui ante sentent. L. I. D. An per alium cau. appell. L. II. §. I. L. III. §. cum quinquennium & L. XXXIII. & L. XLVIII. D. de Iu. f. L. XXI. §. Imperatorum D. de Municipal. L. XXIII. D. ad municip. L. VI. & L. XIII. §. plebeij & §. vlt. D. de munerib. & honor. L. V. D. de Operib. public. L. I. §. denique & L. VIII. D. de Pollicitationib. L. I. §. in honorariis & §. seq. D. de extraordinar. cognit.

Sunt

Sunt tamen in illa vulgari Rescriptorum; quorum tantā multitudo & copiā Pandectis & Codice continentur; specie, quædam non contemnendæ auctoritatis verba, quorum ceu solemnium quominus ratio habeatur, non intercedo. Tritum quidem & peruulgatum est hoc Rescriptorum exordium; CVM PROPOSAS. Cuius origo si non ab vltima antiquitate & memoria, at certe ab eā ætate repeti potest, quæ magnum & vberem eximiorum Iuriscultorum prouentum tulit. Habemus enim instrumenta originis firma in L. XIX. §. cūm quidam D. loca. L. I. C. de Aduoc. f. L. I. C. quem adm. ciuil. mun. L. I. C. de Interdict. L. I. C. de liber. exhib. L. Vlt. C. de fideiussor. tutor. L. VII. C. de Testam. milit. L. III. C. de hered. instit. L. VI. D. de inoffic. Testam. L. III. D. de dolo. L. XIX. D. de iure dot. L. I. C. si maior. fact. alienat. L. I. III. & VIII. C. de fideicom. libert. L. II. C. de acquir. possess. L. XX. C. de donat. int. vir. & vx. L. VIII. C. qui pet. tutor. L. III. C. de Impuber. L. III. C. de fideicom. L. I. & II. C. de condition. insert. L. III. C. vt in poss. leg. L. XI. C. de test. an. L. VI. C. ingen. man. L. VI. C. de reb. cri. L. II. C. pro soc. L. III. C. de cōtrah. empt. L. I. C. de coll. deteg. L. XVI. & XXI. C. de pact. L. III. C. de inoff. testamen. L. III. C. de fideiussor. L. I. C. de municip. L. II. C. de sent. pass. L. III. C. quando prou. L. I. & VII. C. si quis alt. L. III. C. ne vxor. pro mar. L. IX. C. de bon. auct. iudic. L. III. C. qui pot. in pignor. L. VI. C. de testam. mil. L. III. C. de remiss. pig. L. XXII. C. de donat. L. XIX. C. de fals. L. VI. C. de muner. patrim. L. III. C. de his qui num. libe. L. II. C. de vtd. reb. ciu. L. X. C. de quæst. L. Vlt. C. quo quisq; ord. L. I. C. sumpt. iniun. L. VI. C. de his quib. vt indign. L. III. C. de Codicil. L. II. C. de partu pig. L. II. VI. XI. XVII. & XXXIII. C. de transactionib. L. VIII. C. de his quæ vi.

Iisdē Principibus, à quibus Iurecōsulti in consiliū adhibebātur, placuisse video principia hæc, si vt PROPOSIS, L. VI. C. de neg. gest. L. I. C. de dignitat. L. XII. C. de pact. L. III. C. de ædif. priuat. L. III. C. si ex fals. instr. L. I. C. de lib. exhib. L. III. C. si quis alt. vel sibi. L. III. C. si reus vel accus. L. III. C. si tut. vel cur. fals. alleg. L. III. & V. C. quomodo & quan. iud. L. VI. C. de exec. rei iud. L. V. C. de nupt. L. V. C. de donat. int. vir. L. III. C. de cōfir. tut. L. I. C. vt cau. post. pub. L. III. C. de seruo pig. da. L. II. C. de seruo. Reip. L. III. C. quando prouoc. L. XVIII. C. de fideiuss. L. XXII. C. de euiction. L. XII. C. de adulter. L. V. C. de bon. proscrip. L. VI. C. de sent. pass. L. II. C. de munic. L. I. C. ne quis lib. inuit. QUONIAM PROPOSIS, L. XXVIII. C. de transact. L. II. C. vbi & apud quē L. V. C. de nouation. L. XVIII. C. de neg. gest. Eiusdē non minus aui quā argumēti sunt hæc, CVM PROFITEARIS, L. II. C. de his quæ vi, L. I. C. si aduers. credit. L. I. C. de pact. L. I. C. de sent. quæ sine cer. quant. L. XXIII. C. de solut. L. III. C. de adoptionib. L. III. C. de reuocat. donat. L. I. C. de crim. expil. her. L. III. C. de fide instr. lib. x. CVM DICAS, L. I. §. denique D. de appellationib. L. II. C. de procuratorib. L. I. C. de professor. & med. lib. x. L. II. C. de filiis fam. lib. x. L. II. C. de his quæ vi L. III. C. de instit. & substitut. L. V. C. de postl. reuerf. L. II. C. qui ætate vel profess. lib. x. L. VI. C. de accusationib. L. II. & III. C. qui morbo. lib. x. L. I. C. de expens. ludor. L. II. C. si sap. in integr. restit. L. IX. in incertis Titulis Corporis Gregoriani: si vt DICIS, L. III. C. ad Sc. Turpil. QUONIAM DICIS, L. I. C. si aduers. dot. L. III. C. de procuratorib. CVM ALLEGES, & CVM ALLEGAS, L. II. C. de peric. & comm. rei vend. L. I. C. qui dare tutor. L. III. C. de exceptionib. L. II. C. ne fisc. vel Respub. L. II. C. de negot. gest. L. III. C. si vend. pign. agat. L. III. C. de castren. pecul. lib. XII. L. III. C. de exceptionib. L. V. C. de re milit. lib. XII. si vt ALLEGAS, L. III. C. de in rem dan. tut. L. XVI. C. de excusat. tutor. L. II. C. si aduer. tutor. libert. L. III. C. ad L. Cornel. de ficar. L. IX. C. de transactionib. L. V. C. an seruus pro suo fac. L. I. C. de pedan. iudicib. L. I. C. de inoffic. donation. vt ALLEGAS, L. II. C. si aduers. lib. L. II. C. si aduers. creditor. L. I. C. de ord. cognit. L. III. C. de dolo. L. IX. C. de transactionib. QUOD ALLEGAS, L. XIII. D. de reb. eor. L. II. C. de negot. gest. L. IX. C. de euictionib. L. I. C. de noxalib. act. L. XII. C. de administr. tutor. & L. II. C. de iudic. Item CVM ADSEVERES, vel ADSEVERAS, L. IX. C. de his quib. vt indign. L. II. C. si in fraud. pat. L. I. C. de prescript. xxx. ann. si vt ADSEVERAS, vel QUOD ADSEVERAS, L. Vlt. C. si pign. cōuent. L. XV. C. de solut. L. VI. C. de accus. CVM ADFIRMES, L. VII. §. si maritus D. de donat. int. vir. L. VII. C. de lib. cau. L. III. C. de postl. reuerf. vt ADFIRMAS, L. XV. C. de adm. tut. L. I. C. de donat. quæ sub mo. CVM VOS ADFIRMETIS, L. I. C. si aduer. vtd. pig. L. I. C. qui æ-

F

tate vel profess. L. III. C. si aduers. re iud. cum svggeras, L. v. C. de solut. L. II. C. de fi-
de instr. lib. x. cum significes, L. XI. C. eod. cum commemoras, L. XI. C. de donat. & L.
I. eod. tit. in Cod. Hermog. Nō fraudādas laude sua est Imperator Zenon, qui vniuersa
Rescripta sub ea cōditiōe profertur praecepit, si PRECES VERITATE NITANTVR, L. VII. C.
de diuers. rescrip. Cui cōgruit illud Diocletiani, si VERA SVNT QVÆ PRECIBVS COMPLE-
XVS ES, L. XIII. C. de transact. & si hoc ita est, L. v. C. ad L. Coim. de ficar. QVÆ SI
ITA SVNT, L. II. C. si mat. indemnū. IDQVE IN VERITATE ESSE PRÆSIDI PROBAVE-
RIS, L. II. C. quib. ex caus. maior. si ALLEGATIONIBVS TVIS FIDEM ADESSE PERSPE-
XERIT, L. III. C. qui morbo se excus. L. VI. C. si aduers. ff. L. III. C. de fideiussor. Alibi le-
gimus, AN VERITAS ALLEGATIONI TVÆ ADSISTAT, P. P. EXAMINABIT, L. I. C. si aduer.
dot. *Intelligere debetis, probari debere FIDEM PRECIBVS VESTRIS ADESSE*, L. v. C. de fide in-
str. aut, ASSISTERE, v. scriptum est in Titt. Cod. Gregor. Vnde rescriptis plerūq; additur
cōditiō, si P. P. ADIERIS ET ALLEGAVERIS, L. III. C. de exec. rei iud. si PROBAVERIS, vel,
si PROBARE POTERIS, L. III. C. ex quib. cau. infra. L. VII. C. de his qui vi. L. I. C. de re iud.
L. II. C. de erro. aduoc. L. II. C. de plagiar. L. I. C. de remiss. pign. L. II. C. de duob. reis,
L. I. & III. C. si vend. pign. ag. L. I. C. si pign. cōuent. L. II. C. si aliena res. I. L. I. C. de fidei-
com. L. XIII. C. de transact. L. I. C. quan. dies leg. ced. L. I. C. si vn. ex plurib. L. I. C. de reb.
alien. si APVD P. P. CONSTITERIT, L. II. C. de reuoc. donat. si APPARVERIT, L. III. C.
de transact. L. I. C. de ser. pign. da. si DOCVERIS, L. IX. C. de fals. L. I. C. de fideic. liberr.
L. I. C. de donat. quæ sub mo. Proinde & interdum ita imperant, DOCE, L. I. C. rer. a-
motar. L. IX. C. de rei vind. L. I. C. de ord. iudicior. ADITO P. P. PROBA, L. II. C. res in-
ter al. act. L. II. C. de commodato. APVD P. P. OSTENDE, vel, PROBA, L. X. C. de falsis L.
VII. C. de appell. L. III. C. de iur. & fac. ign. Inuenio & in Rescriptis, quib; scribēdis Iu-
rificōsulti adiuere, verba hæc. ADI PRÆSIDEM PROVINCIÆ, vt comprobatur rescripto
D. Marci quod à Paulo refertur in L. XVII. D. de vsur. L. II. C. de lib. exhib. l. VI. C. qui da-
re tut. L. II. C. de inutil. stipul. Sic in L. I. C. de ord. iud. & L. I. C. si tut. vel curat. interu.
ADITE PRÆSIDEM PROVINCIÆ. Itē in L. XI. C. de fut. adi. RECTOREM PROVINCIÆ. Et
ADI RATIONALEM NOSTRVM, L. III. C. de fide instr. lib. x. ADI EVM CVIVS DE EA RE NO-
TIO EST, L. III. C. de distract. pign. ADI COMPETENTEM IVDICEM, L. I. C. de lib. cau.
Aliās optio, ADEAT PRÆSIDEM PROVINCIÆ, ADEAT COMPETENTEM IVDICEM, L. I. C.
de alim. pup. præst. L. III. C. de his qui accus. nō poss. L. v. C. de oper. liber. L. II. C. si sēp.
in integ. rest. Alibi est, CVRA ADIRE PRÆTOREM, L. II. C. qui pet. tut. PRÆFECTVM PR.
ADIRE CVRA, L. VI. C. de accusatio. PRÆSIDEM PROVINCIÆ ADIRE NON PROHIBERIS,
vel, DEBES, aut, POTES, aut, OPORTET, L. III. C. de nox. act. L. II. C. com. de success. L. XVI.
& XXIII. C. de excus. tut. L. XI. C. de fideic. lib. L. II. C. si aduers. ff. L. XVI. C. ad L. Iul.
de adulter. L. I. C. in quib. cau. tut. ADIRE DEBETIS COMPETENTEM IVDICEM, L. I. C. de ex-
cus. tut. ADIRE SVVM IVDICEM POTES, L. VI. C. de crim. expil. hered. L. VIII. C. de act. emp.
ADIRE SVVM IVDICEM ADIRE, L. I. C. qui pet. tut. APVD SVOS IVDICES CAUSAM AGERE DE-
BES, L. I. C. de ingen. man. A IVDICE COMPETENTE POSTVLA, L. III. C. qui pet. tut. Deni-
que principem ad Præsides provinciarum negotia remittere consueuisse per rescriptio-
nes huiusmodi, EVM QVI PROVINCIÆ PRÆEST, ADIRE POTES, vel, POTERIS, idque in-
terdū cū hac adiectione, IS ÆSTIMABIT QVID SIT PARTIVM SVARVM, testantur Iulianus
& Callistratus in L. VIII. & IX. D. de offic. Præsid.

Interdum his verbis utebantur, QVÆ IN LIBELLVM CONTVLISTI ALLEGA. Imp. Alex.
in L. I. C. de fide instr. lib. x. QVOD IN LIBELLVM CONTVLISTI, procuratori meo, ad cuius
officiū desiderium tuū pertinet, ALLEGA, CUI SI PROBAVERIS, & c. Idē L. VIII. in incertis Titt.
C. Greg. QVÆ IN LIBELLO CONTVLISTI, PRÆSIDI PROVINCIÆ ALLEGA. Seuer. & An-
tonin. in L. I. C. vectigal. noua. ALLEGA PRÆSIDI PROVINCIÆ, QVÆ IN LIBELLVM CON-
TVLISTI. Idē Imp. in L. I. C. quor. bonor. IVDICIBVS QVI SVPER EA RE COGNITVRI
SVNT, DE FIDE INTENTIONIS ALLEGA. Nōnunquā Principes in hæc verba rescribēbāt, A-
DITVS P. P. CAUSA COGNITA PROVIDEBIT, vt in L. III. C. si minor se maior. L. II. C. de tēp.
in integ. rest. L. XII. C. de iure dot. L. VI. C. cō. diu. L. XVIII. C. de pact. L. XV. C. de lib. cau.
vel ADITVS P. P. PERPENDET, EXISTIMABIT, EXAMINABIT, L. I. C. vbi pup. ed. L. XII. C. de
trās. l. XII. C. de his qui ac. nō poss. l. I. C. si aduer. dot. l. v. C. cō. vtr. iud. L. VII. C. de adulter.

ADITVS

ADITVS PRÆCIPET, L. I. C. vt cau. post pub. L. v. C. de ingen. man. ADITVS RECTOR PRO-
VINCIÆ HORTABITVR, L. VIII. C. de liber. cau. RECTOR PROVINCIÆ ADITVS SVAM
NOBIS COMMODABIT NOTIONEM, L. III. C. de lib. exhib. ADITVS RECTOR PROVINCIÆ
PRO SVA GRAVITATE PROVIDEBIT, vel, CVRABIT, L. XVIII. C. de Pact. L. III. C. si aduers.
re iud. RECTOR PROVINCIÆ ADITVS CAUSAM COGNOSCERE DECIDEREQVE SVÆ SEN-
TENTIA CVRABIT, L. II. C. si à non cōpet. iud. ADITVS P. P. CONSVETVM EXERCERI I V-
BEBIT ORDINEM IVRIS, L. III. C. de patr. potest. POTERIS ADITO PRÆSIDI PROVINCIÆ
POSTVLARE, L. III. C. de his quæ vi metūsc. cau. L. VI. C. de restitut. milit. ADITO PRÆ-
SIDE PROVINCIÆ IMPETRABIS, L. IX. C. de administr. tut. ADITVS P. P. IVBEBIT, L. III. C.
si ved. pign. aget. L. XIII. C. de remissio. pign. ADITVS P. P. AD SOLVTIONEM COMPELLET,
L. I. C. de fide instr. Non dissimiles formulæ reperientur in L. VII. C. de his quæ vi L. III.
C. si ved. pign. aget. L. IX. C. de bon. auct. iud. poss. L. v. C. ad L. Fab. de plagiar. L. II. C. de
crim. expil. hered. L. II. C. res int. al. act. L. II. C. de Commodato. L. VIII. C. de act. emp.

Quandoque etiā, COMPETENTEM IVDICEM, vel, EVM CVIVS DE EA RE NOTIO EST
RAT, ADEVDVM rescribēbant. Sic Imp. Antonin. POTES TV COMPETENTEM IVDICEM
ADIRE, L. I. C. qui pet. tut. ADITVS COMPETENS IVDIX COGNOSCET, L. II. C. vbi de crim.
ADITVA TE COMPETENTES IVDICES IVBEBVNT, L. v. S. itē Diuus D. de agnos. & al. lib. &
L. IX. C. si cert. pct. L. VII. C. de test. tut. L. VI. C. si om. cau. test. L. VI. C. de al. lib. ADITVS
COMPETENS IVDIX CAUSAM EXAMINABIT, L. I. C. ne de statu def. ADITVS COMPETENS
IVDIX DISPICIET, vel, ÆSTIMABIT, vel, IVBEBIT, L. I. C. de Præd. min. L. III. C. de confir.
tut. L. VI. C. si om. cau. test. COMPETENS IVDIX TE ADEVDTE PROVIDEBIT, L. VI. C. vt
in poss. leg. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, ADITVS CVRABIT, L. VI. D. si cui plus quā
per L. Falc. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, ADITVS, RATIONEM DESIDERII TVI HABE-
BIT, in rescripto D. Marci apud Iustinian Instit. de eo cui libertat. cau. bo. add. ADITO
EO CVIVS SVPER EA RE NOTIO EST, PETERE NON VETABERIS, L. VII. C. qui pet. tut.

Nonnunquam simpliciter ita rescribēbant, P. P. VOS AUDIET, L. v. C. de pign. L. I.
C. si tut. vel cur. fals. alleg. RECTOR PROVINCIÆ AVDIENTIAM PRÆBERE NON DVBITA-
BIT, L. XII. C. ad L. Fab. de plag. PRÆSIDENTIS PROVINCIÆ NOTIO EST, L. II. C. si aduers. ff.
PROCONSUL PRÆBEBIT NOTIONEM SVAM, L. I. C. si ex fals. instr. P. P. COGNOSCET,
aut, DISCEPTABIT, L. VI. C. quando prou. non est nec. L. VI. C. de reb. credit. L. XVI. C. de
euctio. APVD PRÆSIDEM PROVINCIÆ COGNOSCETVR, L. XI. C. de liber. cau. P. P.
CAUSA COGNITA STATVET, aut, PROVIDEBIT, L. I. C. quæ sit longa conf. L. III. C. de æ-
dif. priuat. L. II. C. de temp. in integ. restit. L. II. C. de ædific. priuat. P. P. ÆSTIMABIT, L.
I. C. de pat. potest. L. XI. C. de excusat. tut. L. III. C. de obseq. patro. præst. L. II. C. si ad-
uers. ff. P. P. INTELLIGAT AN AVDIENDVMSIT CRIMEN NECNE, L. VIII. C. ad L. Fab.
de plag. P. P. RESTITVI IVBEBIT, L. XIII. & XVI. C. de euctio. L. v. C. de rei vind. L. II. C.
com. diuid. L. III. C. de donat. int. vir. L. VI. C. de partu pign. L. III. C. de oper. lib. RE-
STITVI PROVIDEBIT, vel, EFFICIET, L. X. C. de furt. L. XXI. C. de euctio. L. III. C. de
prescript. lon. tēp. L. III. C. de ingen. man. miss. P. P. SECVNDVM IVRISDICTIONIS
FORMAM IVBEBIT, L. IX. C. de lega. & aliās, IVBEBIT, L. II. C. de exec. rei iud. L. I. C. ad ex-
hib. L. III. C. de Relig. L. XII. & XVI. C. de euctio. sic & in L. VII. C. de suspect. tuto-
rib. & L. II. C. de pignorib. item L. II. C. de pact. pignor. L. XVII. C. ad L. Corn. de fals.
A RECTORE PROVINCIÆ IMPETRABIS RESTITVI TIBI, L. XVIII. C. ad L. Iul. de adult.
P. P. VINDICTAM CONGRVENTEM IMPERTIRI NON DVBI-
TABIT, L. VII. C. de obsequ. patron. præstan. & IVRISDICTIONEM IMPER-
TIETVR, L. XIII. C. de fideiussorib. Et IS QVI PROVINCIAM REGIT
IN IMPERTIENDA COGNITIONE SVAS PARTES SECVNDVM LEGES
EXIBEBIT, L. II. C. si aduers. rem iudicat. & L. III. C. de in lit. iurand. RECTOR
PROVINCIÆ AVCTORITATIS SVÆ AVXILIVM IMPERTIRI NON DV-
BITABIT, L. X. C. de pignorib. sic & in L. I. C. si mōcip. ita vāriet. PRÆFECTVS VR-
BI IMPERTIET FACILTATEM. Aliās legitur, P. P. NON PATIETVR, NON SINET,
NON PERMITTET, L. VIII. C. de sentent. pass. L. III. C. de execut. rei iud. L. I. III. & III.
C. quæ ad. ciuil. mun. L. v. C. de adq. poss. L. VI. C. de iure Reip. PRÆSES INTERPELLATVS
VIM FIERI PROHIBEBIT, L. IX. C. de transact. & L. II. si sub alter. nom. res emp. in Tit.

F ij

ex corpore C. Gregor. PRAESES PROVINCIÆ CVRÆ HABEBIT, vel CVRABIT, L. I. C. vbi cau. stat. L. VIII. C. de captiuis & postl. L. VI. C. de iniur. L. XXXII. C. de transact. L. IX. C. de remissio pign. & L. V. C. de actionib. emp. L. VIII. C. de appell. PRAESES PROVINCIÆ AD SVAM SOLLICITVDINEM REVOCABIT, L. I. C. quæ sit lōga cōf. L. II. C. de delatorib. PER PRAESIDEM PROVINCIÆ COGETVR, L. XI. C. de donat. int. VI. RECTORIS PROVINCIÆ AVCTORITATE COMPELLETVR, L. V. C. de patr. potest. PRAESES PROVINCIÆ EFFICACI INSTANTIÆ COMPELLET, L. VI. C. de captiu. & postl. PRAESES PROVINCIÆ INTERCESSIONE AVCTORITATIS SVÆ PROSPICIET, L. I. C. de abolitionib. POTERIS INTERCESSV PRAESIDIS PROVINCIÆ RECUPERARE, L. II. C. si pign. pignori dat. PRAESIDIS AEQVITAS FACIET, L. I. C. si propter inimicit. PRAESES DESIDERIO VESTRO MEDEBITVR, vel, MEDELAM IVRIS ADHIBEBIT, L. V. C. de appell. L. XVII. C. de cuictio. PRAESES PROVINCIÆ NON IGNORAT, vel, NON IGNORABIT, L. III. C. de sentent. & interlocut. L. II. C. de legitim. hered. L. I. C. de petic. success. L. I. C. sumptus iniuncti. PRAESES PROVINCIÆ MINIME AMBIGET, L. I. C. si post creation. Vlp. in L. III. §. vlt. D. de Alim. leg. Diuum Piū Rubrio cuidā Telephoro in hæc verba rescripsisse refert. CONSULES, VOCATIS HIS, A QVIBVS VOBS ALIMENTA DEBERI EX CAUSA FIDEICOMMISSI CONSTITERIT, VEL OMNES AB VNO, VEL FACTA PRO RATA DISTRIBUTIONE, QVIS ET A QVIBVS PERCIPIAS, DECERNENT. FISCVS ENIM, SI EO NOMINE QVID AB EO VOBIS DEBERETVR, EXEMPLVM SEQVETVR. IAM NVNC SCIATIS PARTES EORVM, QVI SOLVENDO ESSE DESIERINT, NON PERTINERE AD ONVS RELIQVORVM HEREDVM.

Hoc loco alienū non erit eas appellationes inferere, quas ex Imperatorum Rescriptis, rectores provinciarū, aliq; potestate, dignitateve præditos, vbi corū mētio incidere, reportasse scio. Sanè tam Praetores quàm Procos. VIROS CLARISSIMOS in Rescriptis appellatos, docēt L. III. C. de procurat. L. III. & V. C. ex quib. caus. infam. L. I. C. si aduers. liber. L. I. C. si aduers. credit. L. I. C. si ex fals. instr. & rescriptū Diui Pij ad libellū Alfij in fragmētis Pithæanis Tit. III. & L. I. ex delict. defunct. in Tit. ex Corpore C. Hermogeniani & L. I. de iu. ff. in iisdē Tit. Eademq; appellatione Praeses provinciae ab illis ornabatur, L. I. C. in quib. caus. tut. & L. III. C. si aduers. re iudic. L. IX. C. de transact. L. II. C. si aduers. ff. L. XIII. C. de fideiuss. L. II. C. de ord. iud. L. II. C. de delat. lib. x. L. V. C. de pign. & L. I. si amif. vel reddit. instr. in Tit. ex Corpore C. Greg. Hoc idē, indicatū fuisse notis istis, P. P. V. C. Magno testis est, qui cas ita interpretatur, PRAESES PROVINCIÆ VIR CLARISSIMVS.

Cōsules vero AMPLISSIMI vocātur in Diuorū fratū Rescripto apud Vlp. L. I. §. si quis D. de appell. Ex quo rescripto hoc amplius discimus, Praefectū vrbis, cum in eū sermone veniebāt, AMICVM ab Imp. appellatū: Illic enim legere est, *Ad Iunū Rusticū AMICVM NOSTRVM PRAEFECTVM VRBI pronocares.* Imp. Alex. in L. I. C. si mācip. PRAEFECTVS VRBI AMICVS NOSTER *impertiet facultatē.* Idē in L. III. C. de inutilib. stipul. *Secundū responsū Domitij Vlpiani,* PRAEFECTI ANNONAE, IVRISCONSULTI, AMICI MEL. Sic in Scueri & Antonini rescripto L. vlt. D. de offic. praef. vigil. *ad Fabiū Cilonē* PRAEFECTVM VRBI AMICVM NOSTRVM. Imp. Valer. & Galien. in L. I. si aduers. donat. spons. fact. in Titulis ex Corpore Codicis Gregoriani, *Opponet,* aiunt, *auctōritatē suā Iulius Donatus V. C. PRAEFECTVS VRBI, AMICVS NOSTER.* Imp. Aurelius in L. I. Ex delict. defunct. in Titulis ex Corpore C. Hermogen. *Audis itaque partiū allegationibus V. C. PROCONSUL PROVINCIÆ AFRICAE, AMICVS NOSTER, in pronuntiando formā iuris sequetur.* Dioclet. & Max. in L. III. C. de iur. & fac. ignor. *Ostende igitur hoc apud CORRECTOREM VIRVM CLARISSIMVM AMICVM NOSTRVM.* Traianus Plinio lib. x. Epist. *Notū mihi facere debebis, vt epistolā tibi ad Pōpeiū Plātā,* PRAEFECTVM AEGYPTI, AMICVM MEVM, *mittam.* Cuius promissi fidē impleri postulās Plinius, *Rogo ergo, ait, Indulgentissime Imperator, vt mihi ad Pōpeiū Plātā praefectū Aegypti AMICVM TVVM, sic vt promissū, epistolas mittas.* Quæ verba credibile est significata his notis AM. N. licet eas aliter Magno interpretetur. Iurisconsultos etiam Amicos vocant Diui fratres, in L. XVII. D. de iu. patron. & Praefectos Praet. Antonin. in L. I. C. de sentent. pass. Nunc ad interruptam rescriptorum seriem redeamus.

SIMILIQVO de prouinciarum Praesidibus modo, de Competente quoque Iudice ad quem saepe, nullo speciali Magistratus potestatisve nomine expresso litigatores ab Imperatoribus remissos praediximus, rescribebāt, vt in L. III. C. si ser. export.

COMPETENS IVDIX COGNITIONEM PRAEBEBIT. In L. I. C. quemadm. testam. aper. & L. II. C. de alend. liber. COMPETENS IVDIX IVDICABIT. In L. I. C. ne tut. vel curat. & L. IX. C. de his qui accus. non poss. COMPETENS IVDIX NON IGNORAT. Alias rescribitur, COMPETENS IVDIX PRAESTARI CVRABIT, L. I. C. de Aedilicia actionib. APVD COMPETENTEM IVDICEM ACCVSARE POTERIS, L. III. C. de nupt. COMPETENS IVDIX SOLVI PRAECIPIET, L. II. C. de dot. promissio. COMPETENS IVDIX AESTIMABIT, L. I. C. diuortio facto. L. III. C. de alend. liber. POTVIT ET DEBIT COMPETENS IVDIX, L. II. C. in quib. caus. tutor. IVDIX COMPETENS PRAESTET, L. VII. C. de his qui accus. non poss. A COMPETENTI IVDICE POSTVLARE NON PROHIBERIS, L. IX. C. de bon. auctorit. iud. possid. SI COMPETENTI IVDICI PROBAVERIS, L. I. C. quando dies legat.

Quandoque etiam, EVM CVIVS DE EA RE NOTIO EST, dicunt: quæ verba his notis C. D. E. R. N. E. scribi solita Magno auctor est. Sic in L. II. C. de in lit. dan. tutore IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, AESTIMABIT. In L. III. C. de compensationib. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, IVDICABIT. In L. II. C. si aduers. liber. AB EO CVIVS IVRISDICTIONE EST, CONSULI DEBIT. Et L. I. C. si minor sc maior dixer. POSTVLARE APVD EVM CVI DE EA RE IVRISDICTIONE EST, POTES. Alias, IS APVD QVEM RES AGITVR IVDICABIT, L. II. C. de eden. IDQVE CVRABIT IS AD CVIVS PARTES EA RES PERTINET, L. II. C. in integ. restit. postul. Alibi est, IVDIX QVI SVPER EA RE DATVS ERIT, VEL QVI SVPER EA RE COGNITVRVS EST, vt in L. II. C. arbit. tutel. L. III. C. de adm. nist. tut. L. I. C. quor. bonor. IVDIX TVTELÆ IVDICIO REDDITVS, L. III. C. arbit. tutel. IVDIX QVI SVPER FIDEICOMMISSIS IVS DICIT, PRAESTARI IVDICABIT, L. II. C. de vsur. & fructib. legat. APVD EVM QVI DE HEREDITATE IVDICATVRVS EST, *decidi oportet,* L. III. C. ne de statu. def. Interdū generaliter, IVDIX PROVIDEBIT, DE VERITATE COGNOSCE, AESTIMABIT, NON IGNORABIT, L. VIII. C. de fide instrument. L. II. C. de in lit. dan. tut. L. I. C. de his qui accus. nō poss. L. III. C. de vsur. pupill. L. III. C. ad exhib. & IVDICES AESTIMABVNT in rescripto D. Marci, quod ab Vlpia, refertur in L. V. §. si mater D. de agnoscend. & alend. lib.

Agendi verò potestatem Imp. ad desideria rescribentes, modò directis, modò obliquis verbis faciebant. Directis, in hunc modum, IVDICIO CONSISTE, L. I. C. de actionib. emp. L. IX. C. de negot. gest. L. III. C. de heredib. tutor. L. I. C. commun. diuid. L. III. C. de exceptionib. AGERE, L. III. C. de transactio. & APVD PRAESIDEM AGE, L. III. C. ad L. Iul. de vi pub. EVOCAD PRÆTOREM, L. III. C. de procuratorib. APVD SVVM, vel, APVD COMPETENTEM IVDICEM CONVENI, L. I. C. de ved. rer. ff. & L. VI. C. de Test. tut. COMPETENTER CONVENI, L. III. C. quan. ex fact. tutor. APVD RECTOREM PROVINCIÆ CONVENI, L. XXVI. C. de pignotib. PRAESIDALI NOTIONE CONVENITO, L. XX. C. de pignotib. IVDICIO SECVNDVM IVRIS FORMAM CONVENITE, L. I. C. si tutor. vel curat. interuen. L. vlt. C. si aduers. vendit. pignor. SECVNDVM IVRIS FORMAM EXPERIRE, L. III. C. famil. ercisc. ADITO PRAESIDE PROVINCIÆ EXPERIRE ACTIONE COMPETENTI, L. III. C. si vend. pignō. ag. L. II. C. de ord. iudicior. ACTIONEM DIRIGE, L. II. C. ad L. Iul. de vi publ. ACTIONE VTERE, L. I. C. de lege Aquil. PERSEQVERE, L. II. C. de probationib. L. III. C. de crim. expil. heredit. Eiusdem generis sunt hæc, POSTVLA SVSPECTOS, L. II. C. de suspect. tutor. POSTVLA EXHIBERI, L. I. C. de liber. exhib. DENVNTIA, L. XVIII. C. de administr. tutor. L. IX. & XXIII. C. de cuictio. DAPONERE, L. XIX. C. de vsur. ADMONE, L. I. & VII. C. qui per. tutor.

Obliquis verò verbis sic, CONSISTERE POTES, L. II. C. de cuictio. L. I. C. de Magistratib. conuenien. AGERE, PETERE, CONVENIRE, POTES, L. IX. C. arbit. tutel. L. III. C. de noxalib. actionib. L. III. & XIII. C. de furt. L. I. C. ad Trebellia. L. III. C. de impuber. L. I. C. de vsucapio. pro empt. L. I. C. quor. legator. L. XVIII. C. de cuictio. APVD PRAESIDEM, vel, RECTOREM PROVINCIÆ AGERE, vel, PERSEQVI POTERIS, L. VI. C. de iu. delib. L. XXXIII. C. de transactio. L. XVII. C. de inoff. test. ADITO RECTORE PROVINCIÆ CONVENIRE POTES.

TES, L. IX. C. de bon. auct. iud. possid. L. XXVI. C. de transactionibus. EXPERIRI POTES
L. I. C. de non numer. pecun. L. I. C. de Testament. tut. L. I. C. mandati, L. I. C. Famil.
circif. L. I. C. quot. legator. PERSEQUI POTES. L. XVII. & XVIII. C. de inoff. Test.
L. XV. C. de euictionibus. PETERE VEL DIRIGERE PETITIONES, VEL ACTIONEM, PO-
TES L. I. C. de in lit. dan. tuto. L. II. C. de except. VINDICARE POTES, L. IX. C. de pe-
titio. hered. & L. III. C. de rei vindic. L. X. C. qui pet. tutor. L. III. C. mandati. ACTIONE
COMPETENTE EXPERIRI POTERIS, L. IX. C. de donat. inter virum & uxorem. A-
CTIONE CONSEQUI POTES, L. XI. C. de negotiis gestis. POSTVLARE,
VEL SUSPECTVM FACERE POTES, L. I. & L. III. C. de suspect. tutorib. PETERE, VEL
CONVENIRE DEBES L. I. C. de heredit. actionib. L. XXI. C. de fideicommiss. APVD PRÆ-
SIDEM PROVINCIÆ AGERE DEBES, L. IX. C. de donationibus. Aliàs AGERE, PETERE, EX-
PERIRI, CONVENIRE, NON PROHIBERIS, VEL, NON VETARIS, L. XII. & XVII. C. de
furt. L. V. & XVI. C. de fideicommiss. L. XIII. C. ad L. Falcid. L. III. C. ne de statu defun-
ctor. L. I. C. quib. res iud. non noc. L. III. C. de priuileg. fis. L. XVII. C. de pignori-
bus. L. VI. C. de except. L. V. C. de remissio. pignor. L. III. C. de crim. expil. her. L. XXI. C.
de transactionibus. Addunt quandoque MORE IUDICIORVM CONVENIRE,
VEL PERSEQUI NON PROHIBERIS, L. III. C. ne de statu defunctor. L. X. C. de
procuratorib. ET MORE SOLITO PER IUDICEM ACTIONES EXERCERE NON PRO-
HIBERIS, L. I. C. de seruitutib. L. XII. C. de pact. MORE SOLITO PERSEQUI ET
EXPERIRI, L. XIII. C. ad L. Iul. de adul. L. III. C. de iniur. & POENAM IUDICIO-
RVM MORE EXIGES, L. XIII. C. de pact. & MORE IUDICIORVM PERSEQUERE, L.
II. C. de probat.

Planè his quos æquum postulare iudicabant, ita rescribentur, IVRE, VEL, MERI-
TO, VEL, NON INIVRIA POSTVLAS, L. I. C. rer. amotar. L. XVII. C. de captiu. & post-
lim. L. II. C. qui etate. L. I. C. de legationibus. A IUDICE RECTE POSTVLABIS, L. V. C.
de bon. auct. iud. possid. vel, IVRE POSTVLABIS, L. I. C. si tutor Reipub. cau. NON IN-
IVRIA POSTVLABIS, L. III. C. de Magistrat. conuenien. RECTE POSTVLAT, L. VIII.
C. de contrah. stipul. L. XXVII. C. de Pact. IVRE DESIDERAS L. I. C. quibus ex caus.
maior. IVRE CONVENIS, CONTENDIS, & L. XIII. de negotiis ge-
stis, L. III. Etiam ob chirograph. pec. IYSTVM EST DESIDERIVM,
L. VI. C. de Eden. CVM RATIONIBVS IVRIS CONGRVIT DESIDERIVM TVVM, L.
XVI. C. de his qui accus. non poss. NON INIVSTA RATIONE DESIDERATIS, L. I. C.
de conuenien. fis. debitor. NON IMMÉRITO DESIDERAS, L. I. C. de icc. permutat. RE-
CTE DESIDERABITIS, L. VII. C. ad L. Falcid. SECUNDVM RATIONEM IVRIS EXISTI-
MAS, L. I. C. sol. matrim. CIVILE EST QVOD EXIGIT ADVERSARIVS, L. V. C. de furt.
RECTE POSTVLAT, L. IX. C. de præscriptio. longi temp. RATIONIS EST, L. XXIX. C.
de euictionibus. L. Vlt. C. si aduers. solutio. L. I. C. quæ res pigno. oblig. L. XIII. C. de captiu.
& postlim. L. II. C. quem adm. ciuil. mun. RATIO SVADET, L. II. C. de Impuber. RA-
TIO IVRIS POSTVLAT, L. II. C. de heredit. vend. IVRIS DICTAT RATIO, L. X. C. de
heredit. instituen. ÆQVITATIS RATIO SVADET, L. XIII. C. de Transactionibus. FRV-
STRA CONVENIRIS, L. VI. C. de fideiussoribus. L. II. C. si reus vel accusat. & FRVSTRA TE
CONVENIT, L. VII. C. de fideiussoribus. NOVVM NON EST QVOD POSTVLAS, L. II. C. de
appellationibus.

È contratio his quorum desideria iniusta, & à ratione abhorreere videbantur, sic rescri-
bebant, INCIVILE EST QVOD POSTVLAS, L. III. C. de bon. auct. iud. possid. L. XII. C.
de rei vindicat. INCIVILEM REM DESIDERATIS, L. II. C. de furt. NEQVE ÆQVAM NE-
QVE VSITATAM REM DESIDERAS, L. I. C. si cert. pet. L. XIX. C. de excusat. tutor. NON
IVRE & CONTRA CONSVETVDINEM, VEL, CONTRA IVRIS RATIONEM DESIDERAS, L. I.
C. ne fis. vel Respub. L. I. C. de calumniatoribus. L. I. C. de re milit. L. XX. C. de euictio-
nibus. NON IVSTA RATIONE, VEL, CONTRA IVRIS FORMAM POSTVLAS, L. III. C. cõ-
mun. ver. iud. L. XI. C. de negot. gest. CONTRA IVRA POSTVLAS, L. XIII. C. de collatio-
nibus. & QVA RATIONE POSTVLAS? L. I. C. de ord. cognition. DESIDERIO TVO IVRIS
FORMA, VEL, AVCTORITAS REFRAGATVR, L. XXVII. C. de euictionibus. L. III. C. de Ado-
ptionibus.

ptionibus. L. III. C. de duob. re. IMPROBVM EST DESIDERIVM, L. XVI. C. de procurat. L.
X. C. de his quæ vi mecusve cau. L. XXVII. C. de Transactionibus. DESIDERIVM TVVM
CVM RATIONIBVS IVRIS NON CONGRVIT, L. XVI. C. de his qui accus. poss. DESIDE-
RIVM NON HABET RATIONEM, L. Vlt. C. si aduers. vendit. pignor. PROFESSIO ET
DESIDERIVM TVVM INTER SE DISCREPANT, L. VI. C. de muneribus. patrimon. AD-
MITTI NEQVAQVAM POTES RATIO DESIDERII TVI, L. VII. C. de suspect.
tutoribus. NVLLO IVRE, VEL, NON IVRE DESIDERAS, L. I. C. de fideicommiss.
libert. L. II. C. de testam. milit. NON IVSTE, VEL, NON IVRE, AUT, NON RECTE
PETIS, POSCIS, POSTVLAS, L. XIII. C. de solutionibus. L. XVIII. C. de fideiussoribus.
L. VI. C. de bon. auct. iud. possid. L. V. C. commun. de successionibus. NON IVSTA RA-
TIONE POSTVLAS, L. XI. C. de neg. gest. PARVM PROBE POSTVLAS, L. X. C. de
transactionibus. NIMIS IMPROBE POSTVLATIS. L. III. C. unde vi. PARVM IVSTE
PETIS, in rescripto D. Pij, L. XVII. §. diuus. D. de vsur. NON HABET RATIONEM
POSTVLATIO TVA, in rescripto Seueri & Antonini, L. XVII. D. de tutel. & rar. di-
str. NON HABET RATIONEM QVOD QVERERIS, L. III. C. de pignori-
bus. DESI-
NE POSTVLARE, L. VI. C. de reuocan. donationibus. NIHIL PETERE POTES,
L. XXXIII. C. de transactionibus. CONTRA IVRIS RATIONEM CONVENIES, L.
III. C. de bon. auct. iud. possid. ÆQVITATIS, VEL, HYMANITATIS RATIO NON
PERMITTIT, VEL, NON PATITVR, L. III. C. de eden. L. Vlt. C. ne fis. rem quam
vendid. L. I. C. de repud. L. XXIII. C. de excusat. tutor. L. I. C. de furt. NVLLA RATIO
PERMITTIT, VEL, SVADET, L. III. C. de pact. L. III. C. arbitr. tut. NVLLA RATIO
DESIDERAT, L. III. C. de legitim. heredibus. IVRIS RATIO NON SINIT, VEL, NON
PERMITTIT, L. VI. C. de transact. L. X. C. quom. & quan. iud. PVBLICI IVRIS AVCTO-
RITAS NON SINIT, L. III. C. de incolis. IVRA PROHIBENT, VEL, NON PATIVN-
TVR, L. XIX. L. XXIX. & L. XXX. C. de transactionibus. RATIONIS NON EST, L. Vlt. C.
quo quisque ord. conuen. NVLLA RATIONE EXISTIMAS, L. III. C. de Condi-
tion. infert. EXEMPLE PERNITIOSVM EST, VEL, GRAVE, L. VII. C. de probatio-
nibus. L. II. C. de quæstionibus. L. III. C. de re iudic. L. X. C. de remissio. pignor. FALSO TI-
BI PERSVASVM EST, L. III. C. qui dare tutor. L. II. C. de codicill. L. V. C. de decu-
rionibus. lib. X. FALSA SVASIONE CREDIS, L. I. C. de excusat. tutor. ERRAT QVI
TIBI PERSVASIT, L. III. C. de castren. pecul. QVI TIBI SVASIT, FALSVM
ASSEVERAVIT, L. XXXIX. C. de transactionibus. ERRAS, L. XVI. C. ad L. Iul. de adulter.
FRVSTRA DESIDERAS, L. I. C. de condic. indeb. L. V. C. de transactionibus. L. I. C. si
sæp. in integ. restit. L. VI. & VII. C. de muneribus. patrimon. L. III. C. in quibus caus. in integ.
restit. L. II. C. de condic. ob turp. caus. L. I. C. ubi in rem act. FRVSTRA PETIS, VEL,
POSTVLAS, L. XX. C. mandati, L. Vlt. C. si maior fact. rar. hab. L. II. C. de his quæ à non
dom. & in rescripto Seueri & Anto. quod refertur à Paulo in L. IX. D. de iur. & fac. ignor.
HIS ACCEDVNT HÆC, FRVSTRA PVTAS, EXISTIMAS, CONTENDIS,
PRÆTENDIS, L. I. C. de his qui in prior. credit. L. VIII. C. de sent. pass. L. II. C. de do-
nationibus. L. Vlt. C. si mater indemnitat. L. I. C. de dot. promissio. FRVSTRA CONA-
RIS EXPERIRI, L. VII. C. de nouationibus. L. III. C. de postul. l. vlt. C. de ser. pign. da.
manu. FRVSTRA TENTASTI, L. II. C. ad S. C. Velleia. FRVSTRA DEPRE-
CARIS, L. XIII. C. de pact. FRVSTRA DISPVTAS, L. I. C. ne vxor pro mar. BLACI-
TIS ACQVIESCE, OBTEMPERA, L. I. C. de postul. L. I. C. de aduocat. fis.

De iure autem certo, ac minime controuerso, ita rescribentur, EXPLORATI IV-
RIS EST, L. I. C. sentent. resc. non posse, L. XIII. C. ad L. Iul. de Adulter. L. I. C. vi bon.
rapt. L. XII. C. de testam. mil. L. XVII. C. de fideiussoribus. L. Vlt. C. quando non peten. part.
L. VII. C. de collationibus. L. III. C. de municip. lib. X. L. I. C. si cert. pet. L. VI. C. de pact. con-
uent. L. XV. C. de inoffic. testam. L. VII. C. de vsur. L. I. C. de postum. hered. L. XII. C. de
fideicommiss. L. II. ad L. Falcid. CERTI IVRIS EST, L. V. C. ad S. C. Turpill. L. X. C.
de liber. cau. L. XIII. C. de postum. hered. L. VI. C. commun. de successionibus. L. V. C. quib.
non obiicit. L. VIII. & IX. C. de testament. milit. L. V. C. de Testament. L. VIII. C. qui po-
tior. INCERTI IVRIS NON EST, L. III. C. de interd. L. XIII. C. de pignori-
bus. L.

XI. C. de donationib. L. IX. C. ad L. Fab. de plagiar. L. I. C. de satisfan. CERTISSIMI
 IVRIS EST, L. V. C. de in integr. restitut. L. V. C. qui dare tutor. L. XVIII. C. de excusat.
 tutor. L. II. de rei vindicatio. in Titulis ex Corpore Codicis Gregoriani. MANIFESTI
 IVRIS EST, L. XVII. C. de solutionib. L. Vlt. C. qui aetate vel profes. lib. x. L. II.
 & IX. C. de collationib. L. VIII. C. qui potior. L. Vlt. de successib. in Tit. C. Hermoge-
 niani. MANIFESTISSIMI IVRIS EST, L. III. C. quib. res iudic. non noc. L. XIII.
 C. de donationib. INDUBITATI IVRIS EST, L. I. C. si vn. ex plurib. heredib. L. VI. C.
 de pact. L. II. C. ad Trebellian. L. II. de famil. circisc. in C. Gregoria. & L. II. in incertis
 Titulis eod. NEC DVBIIVRIS EST, L. XIII. C. de Transactionib. NVLLAM HABET
 IVRIS DVBITATIONEM, L. VII. C. qui dare tutor. NOTISSIMI IVRIS
 EST, L. III. C. de reuocad. iis quæ in fraud. L. III. C. si reus vel accusator. L. XXVI. C. de
 trasact. L. II. C. res int. al. act. L. I. quib. res iudic. non noc. in Titulis ex Corpore C. Gregor.
 L. I. de iu. f. in C. Hermog. IVRIS EVIDENTISSIMI EST, L. III. C. de postum. hered. L. VI.
 & IX. C. de ingen. manumiss. L. V. C. de præscript. longi temp. ABSOLVTI IVRIS
 est, L. XII. C. de collationib. & ABSOLVTISSIMI IVRIS EST, L. VI. C. de bon. pro-
 fessor. IGNOTI IVRIS NON EST, L. V. C. de reuocan. donationib. CELEBER-
 RIMI IVRIS EST, L. II. C. si quis aliq. test. NON EST IVRIS AMBIGVI, L. X. C.
 qui dare tutor. L. Vlt. C. de crim. expil. heredit. L. Vlt. C. de fideiussorib. tutor. L. IX. C. de
 collationib. NON EST OPINIONIS INCERTÆ, L. XXXII. C. de transactionib. L.
 VI. C. de obseq. patron. L. III. de pact. in Tit. ex Corpore C. Gregor. NON EST IVRIS
 INCERTI, L. I. de donationib. in Tit. C. Hermogen. CERTISSIMUM EST, L. III. C.
 de incol. L. III. C. commun. de successib. L. XV. C. de pignorb. CERTVM EST,
 L. II. C. in quib. caus. pignorb. L. III. C. de sentent. L. V. C. de legitim. hered. L.
 Vlt. C. de testamentar. manumissio. L. III. C. ad Senatuscons. Tertyll. L. II. C. quo-
 modo & quan. iud. L. I. C. de remissio. pignor. L. I. C. si tutor vel curat. CERTVM AC
 MANIFESTVM EST, L. XVI. C. de procuratorib. CERTVM ET ABSOLVTVM EST,
 L. I. C. de heredit. vel act. vend. CERTISSIMUM EST, L. III. C. commun. de succes-
 sionibus, L. III. C. de solutionibus. L. IX. C. de incolis. CERTVM IVS EST,
 L. II. C. de inoffic. testament. L. I. C. de legitim. hered. L. I. C. qui manumitt. non
 poss. & CERTISSIMUM IVS EST, L. II. C. de in ius voc. CERTA FORMA EST,
 L. III. C. de locato, I. VI. C. vt in possess. legat. EST IVRISDICTIONIS TE-
 NOR PROMPTISSIMVS, L. II. C. de bon. auct. iud. possid. MANIFESTVM EST,
 L. I. C. de quaestionib. L. I. C. debitor. vend. pign. L. III. C. de inutil. stipulation. L. VII. &
 IX. C. de solutionib. L. I. C. de institut. & substitut. L. I. C. de conditionib. infert. L. III.
 C. de in iur. L. III. C. si aduers. rem iudic. L. III. C. de pœn. L. III. C. de municip. lib. x.
 L. XXVII. C. de transactionib. L. I. C. de vsur. legator. L. VI. C. commination. L. I. C. de ad-
 ministrat. rerum publ. lib. XI. L. II. C. de erro. aduocat. L. V. C. de restitut. milit. L. VII. C.
 de iu. delib. L. V. C. si aliena. res L. I. C. de bon. auct. iud. MANIFESTISSIMUM
 EST, L. I. C. de his qui ven. ætat. L. I. C. quando tut. esse desin. NOTISSIMUM EST,
 L. III. C. de delatorib. NOTVM EST, L. I. C. de bon. proscript. L. I. C. de sentent. ad-
 uers. fisc. L. I. C. vbi de criminib. L. III. C. de tutorib. qui fat. non deder. PVBlice NO-
 TVM EST, L. XXVI. C. de cuiuslib. L. XIII. C. ad L. Cornel. de fals. ORDINARIVM
 EST, L. V. C. de ord. cognitio. & ORDINARIIVRIS, in L. XIII. C. de rei vind. IN COGNIT-
 TVM NON EST, L. VI. C. de accusationib. L. VI. C. de procuratorib. L. II. C. de pro-
 fessor. & medic. L. II. de rei vind. in C. Gregor. NON EST IGNOTVM, L. I. C. de vxor. mi-
 lit. L. VI. C. de administ. tut. L. I. C. de libert. L. V. C. de execut. rei iud. DVBIVM NON EST,
 L. I. C. solu. matrimon. L. I. C. de vsur. pupillar. L. VIII. C. de test. L. II. C. quod cũ eo, L.
 III. C. ad S. C. Macedonia. DVBITARI NON OPORTET, L. II. C. vbi fideic. per. QVID
 DVBIVM EST, L. Vlt. C. de fideiussorib. tutor. L. III. C. de fideicommiss. libert. & QVIS
 IGNORAT, L. I. C. vbi causæ fiscal. IN DVBIVM NON VENIT, L. III. C. que res
 pign. oblig. L. IX. C. de sentent. pass. L. I. C. de offic. eius qui vic. alic. iud. obun. L. II. C. de
 religiof. L. I. C. de codicill. L. III. C. de impuber. L. V. C. de obseq. IN DVBIIS NON
 HABETVR, L. IX. C. de testamen. mil. NEMINI DVBIVM EST, L. XI. C. de adulter.

Interdum

Interdum etiam legimus, SÆPE RESCRIPTVM EST, L. I. C. vt causæ post pubert.
 L. II. C. de hered. tutor. L. I. C. de cõpensationib. L. III. C. de peric. tutor. L. I. C. si in cau-
 sa iud. L. I. C. de recept. arb. L. Vlt. C. de crim. stellationat. L. I. C. de reis postulat. L. III. C.
 de iure deliber. L. I. C. de his qui à nõ dom. L. II. C. vt nemini lic. sign. L. I. C. de mulierib.
 in quo loco, L. Vlt. C. si sep. in integ. rest. INNUMERIS RESCRIPTIS CONTINETVR, L. I. C. in
 quib. cau. in integ. restit. L. III. C. de testam. SÆPE, & FREQUENTER CONSTI-
 TVTVM EST, L. Vlt. C. quib. res iudic. non noc. L. I. C. res int. al. act. L. III. C. de appel-
 lationib. L. XI. C. de accusationib. L. III. C. de munerib. & honorib. L. V. C. de profes-
 sorib. & medic. & SECVDNDVM ÆA QVÆ CONSTITVTA SVNT, L. I. C. si vnus ex
 plurib. L. V. C. de contrah. stipul. SÆPE, & PRIDEM, DECRETVM EST, L. I. C. di-
 quando ex factotutor. L. VII. C. quando prouoc. non est necesse. PLACITIS IMPÈ-
 RATORVM CONTINETVR, L. III. C. de heredib. instituen. RETRO PRINCIPES
 DECREVERVNT, L. II. C. quib. ad libert. CONSTITVTIONIBVS EST PER-
 MISSVM, L. X. C. de quaestionib. CONSTITVTIONIBVS DECLARATVR, L. I.
 C. de debitorib. ciuit. IAMPRIDEM PLACVIT, L. III. C. qua res pigno. L. III. C. si
 tutor vel curat. L. I. C. si pign. pigno. dat. L. I. C. si aduers. vendit. pign. L. I. C. ad L. Cornel.
 de fals. L. I. & II. C. si vt omiff. heredit. L. VI. C. de quaestionib. L. II. C. si omiffa sit cau. re-
 stamen. L. III. C. ad Trebellian. OLIM, vel, ANTIQVITVS PLACVIT, L. I. C. de
 partu pignor. L. I. C. de vsur. pupillarib. L. II. C. de inutilib. stipulat. MERITO, vel, NON
 IMMÉRITO PLACVIT, L. XX. C. ad L. Iul. de adulter. L. III. C. de donationib. RE-
 CTE, & RECTA RATIONE PLACVIT, L. XX. C. de transactionib. L. III. C. de le-
 gat. ET SENTENTIIS PRVDENTIVM VIRORVM, ET CONSTITVTIO-
 NIBVS PLACET, L. VI. C. de testamen. milit. Et absolute, PLACVIT, L. III. & III. C.
 ad L. Falcid. L. II. & Vlt. C. si tutor vel curat. L. XVII. C. de legat. L. VI. C. de his quib. vt in-
 dign. L. III. & XVI. C. de collationib. L. IX. C. de heredib. instit. MAGIS PLACVIT, L.
 II. C. de his qui num. liber. ET TAM MIHI QVAM DIVO SEVERO PATRI
 MEO PLACVIT, ait Alexander L. I. C. de periculo cor. Vnde occasionem nactus ad-
 monebo, Imperatores plerosque; cùm decessorum suorum mentionem faciunt, eos
 PARENTES appellare. Idem Alexander in L. II. C. si pendens. appellat: PARENTI-
 BVVS, ait, MEIS PLACVIT. Et in L. VI. C. ad L. Iul. de adulter. DIVI PARENTES
 MEI *questionem de mancipiis eodem modo haberi permiservunt.* Et in L. VI. C. de testamen. mil.
Constitutionibus DIVORVM PARENTVM MEORVM placet. Similiter in L. VI. C. de
 seruo pigno. da. manum, *Ex constitutione DIVORVM PARENTVM MEORVM ob-
 ligati sunt.* Et L. I. C. in quib. cau. in integ. restit. *Innumeris DIVORVM PARENTVM
 MEORVM, ac meis rescriptis continetur.* Item L. I. C. de reis postulat. a DIVIS PAREN-
 TIBVS NOSTRIS *sæpe rescriptum est.* Et L. II. C. ad L. Cornel. de fals. *Satis aperte DI-
 VORVM PARENTVM MEORVM rescriptis declaratum est.* Idem Alexand. Antonini-
 num PATREM passim appellat: vt in L. Vlt. C. de eden. *Et que à DIVO ANTONINO
 PATRE MEO, & que à me rescripta sunt.* Et in L. VI. C. vt in possess. legator. *Secundum
 ANTONINI DIVI PATRIS MEI constitutionem.* Et in L. III. C. de re milit. *Diuus
 Marcus, & Antoninus PATER MEVS constituit.* Atque vt Antoninum PA-
 TREM, ita Seuerum AVVM vocat, in L. V. C. ad L. Falcid. Quinetiam Seuerus & An-
 toninus in L. I. C. qui non poss. ad libert. peruen. *Cùm DIVVS, aiunt, CLAVDIVS PA-
 TER MEVS constituerit.* Et in L. II. C. de impuber. *Et ratio suadet, & Diuus Marcus PA-
 TER constituit.* Diocletianus & Maximianus in L. Vlt. C. si aduers. fisc. *Edicto quidem Di-
 vi Marci PARENTIS NOSTRI.* Et L. I. C. ne liceat potentior, *Diuine admodum consti-
 tuit Diuus Claudius CONSULTISSIMVS PRINCËPS PARENS NOSTER.* Et in
 L. V. C. de Magistratib. cõuenien. *Ex Senatusconsulto, quod auctore Diuo Traiano PAREN-
 TE NOSTRO factum est.* Idem in L. III. C. ad Trebellia. *Cùm Diuo Antonino PAREN-
 TI NOSTRO & c. iam dudum placuerit.* Et in L. V. C. de his qui num. liber. DIVI PA-
 RENTES NOSTRI CONSTITVERVNT. Et in L. XI. C. de accusationib. *Statuti
 PRINCIPVM PARENTVM NOSTRORVM, iurisque forma præscriptum est.* Con-
 stantinus in L. I. C. de omni agro deser. *Cùm Diuus Aurelianus PARENS NOSTER.*

Valentinianus quoque & Valens Constantinum DIVINUM PARENTEM SVVM, in L. xvii. de Prætorib. in C. Theod. & decessores suos DIVOS PARENTES vocant, L. iiii. de reparat. appell. cod. Cod.

Plerumque autem ubi Imperatorum propria nomina non ponuntur, eos duntaxat DIVOS PRINCIPES appellant, ut in L. xvi. C. ad L. Iul. de adulter. Imp. Valerian. & Galien. *Diversim enim divi principes sæpe sanxerunt.* Et l. i. C. de donationib. quæ sub mo. *Vindicationem quoque divi principes in hoc casu dandam esse sanxerunt.* Diocletianus & Maximian. in L. vii. C. quando prouoc. non est nec. *Imprimis à divi principibus infirmas esse decretum est.* Idem in L. iiii. C. de donationib. quæ sub modo. *Sed cum postea benigna iuris interpretatione divi principes admiserint.* Gordian. in l. i. C. si pignus pigno. dat. fit, DIVORVM PRINCIPVM PLACITIS CONTINETUR. Ipse etiam Alexand. in l. i. C. de debitorib. ciuit. *Tam meis, ait, quam divorvm principvm constitutionibus declaratur.* Et in L. iiii. C. de his qui sibi adscrib. *Amplissimus ordo, vel divi principes, veniam raro dederunt.* At Gordianus in L. vi. C. de testam. tar. manumissio. Divum Marcum non alia quam CONSULTISSIMI PRINCIPIS appellatione laudat, Iustinianus verò elogium ei, PRUDENTISSIMI PRINCIPIS, ET SACRATISSIMI ET PHILOSOPHIÆ PLENI, tribuit in L. xi. C. de his quib. ut indig. ut Traiano, & OPTIMI cognomen, Instit. quib. non est permiff. fac. test.

Equidem (fatendum est enim) indignor, quoties Iulianum ab Arcadio & Honorio DIVÆ MEMORIÆ appellari, lego in L. xvii. de Prætorib. in C. Theod. Nam Constantinum, DIVINÆ MEMORIÆ virum nominari, in L. xviii. cod. tit. aliis item nominibus commendari à Zenone, in L. v. C. de naturalib. libet. æquis animis accipiunt. Theodosium etiam & Valentinianum, DIVÆ MEMORIÆ vocari ab Anastasio, L. ix. C. de repud. propitiis auribus audimus. Illos quoque Iuliani encomiastas DIVÆ MEMORIÆ nuncupari à Iustiniano, in L. xix. C. de collationib. necnō Leonem INCLITÆ RECORDATIONIS appellari à Zenone, in L. ii. C. de quadrienn. præscript. & à Iustiniano in L. vlt. C. de secund. nupt. & DIVÆ MEMORIÆ ab eodem Iustiniano, in L. x. C. de pact. conuent. Zenonem similiter, DIVÆ MEMORIÆ à Iustiniano appellari, in L. vlt. C. de quadrienn. præscript. & §. qui igitur. Instit. de Actionib. Anastasium deniq; DIVINÆ RECORDATIONIS, à Iustino in L. vii. C. de naturalib. libet. ut & DIVINÆ MEMORIÆ principem, à Iustiniano in L. vlt. C. mandati, dici, non gravatè patimur. At impium illum defertorem, cui alioquin, si in fide quã Deo dederat, mansisset, summa omnia tribueremus, eodem verborum honore affici ferendum non est.

Verum ut institutum cursum teneamus, nonnunquam Imp. rescribunt, MERITO, vel, IVRE RESPONSVM, ut in L. i. C. de his quæ vi metusve cau. L. v. C. ad exhiben. L. i. C. de vacat. publ. mun. L. xiii. C. de evictionib. AVCTORITATE IVRIS SÆPISSIME RESPONSVM, L. vi. C. de pact. conuent. Aliàs legimus, PRUDENTIBVS, seu IVRIS AVCTORIBVS PLACVIT, L. v. C. quando dies leg. ced. L. i. C. de verb. signific. L. ix. C. de fideicommiss. libert. & IVRIS AVCTORES RESPONDERVNT, L. i. C. quib. ad libet. procl. IVRIS AVCTORES PROBANT, L. xii. Cod. de quæstionib. VETVS PLACITVM, seu IVS, EST L. x. C. de fideicommiss. libert. L. vi. C. de accusationib. IVRIS PLACITIS COMPREHENSVM EST, L. xii. C. ad L. Falcid. IVRIS AVCTORITATE MONSTRATVR, vel, DECLARATVR, L. xxiii. C. de evictionib. L. vii. C. qui potior. in pign. L. v. C. de exceptionib. L. xii. C. de fideic. ib. est. IVRIS AVCTORITATE DEFINITVM EST, L. ii. C. de verb. signific. IVXTA IVS CIVILE POSSVNT, L. i. C. de adoptionib. IVRE NOSTRO EST POTESTAS, L. v. C. de fideiussorib. & contra, NVLLI PRVDENTIVM PLACVIT, L. iiii. C. in quib. caus. pign.

Interdum sic rescribitur, RECEPVM EST, L. ii. C. de negot. gest. L. i. quib. ex caus. maior. L. xii. C. de fideiussorib. PALAM EST, L. vi. C. de vsucap. pro empt. L. viii. C. de præd. minor. L. i. C. vnde, lib. L. xiiii. C. de donation. CONSTAT, L. ix. C. qui potior. L. xi. C. qui potior. L. vi. C. de exceptionib. L. xiiii. C. de quæstionib. L. ii. C. de inutilib.

tilib. stipul. L. xviii. C. de procuratorib. L. vlt. C. si aduers. rem iudic. L. vii. C. de impuber. & L. xxxix. C. de liber. cau. L. vi. C. de sentent. & interlocut. L. ix. C. de decurionib. & CONSTITIT, L. ii. C. de pæn. iud. PROCVLDVIBIO EST, L. xxi. C. de negot. gest. L. xi. C. de decurionib. NON AMBIGITVR, L. vlt. C. de inutilib. stipul. L. vii. Cod. de patr. potest. L. iiii. C. de transactionib. L. i. C. de ser. pign. da. L. v. C. commination. L. v. C. de donationib. L. vii. & ix. C. de administr. tutor. L. iiii. C. vi bonor. rapt. L. ix. C. de iniur. L. xii. C. de iur. deliber. L. xiii. C. de fideicommiss. libert. L. xv. C. de quæstionib. L. xii. C. de postum. L. viii. C. de munerib. patrimon. lib. x. L. xxv. de fideicommiss. L. v. C. de conditionib. infert. NEC AMBIGI OPORTET, L. vi. C. de donationib. AMBIGERE NON DEBETIS, L. i. C. in quib. caus. tutor. L. ii. C. de pact. conuent. NEMO AMBIGIT, L. x. C. de acquiren. vel retinen. possess. NON DVBITATVR, L. i. C. de liber. præter. DVBITARI NON OPORTET, L. ii. C. de impuber. NVLLA DVBITATIO EST, L. xxii. C. de fideicommiss. L. i. C. ad S. C. Tertullian. L. iiii. C. qui admittit. CONSENTANEVM IVRIVIT, L. viii. C. quomo. & quan. iud. CONSEQVENS EST, L. v. C. de sentent. & interlocution. L. iiii. C. de testam. milit. L. vii. C. de restamētis. MORIS EST, L. ii. C. de iure Reipub. EX ORDINE POSTVLARI SOLET, L. x. C. de fideiussorib. AD IUDICIS OFFICIUM PERTINERE SOLET, L. i. C. de eden. NOVVM NON EST, L. v. C. de eden. L. ii. C. de appellationib.

Aliquoties etiam, ubi nulla dubitandi occasio est, rescribunt, FRVSTRA TIMES, & FRVSTRA VERERIS, L. i. & L. xvii. C. de administrat. tutor. L. iiii. C. de novationib. L. ii. C. de pæn. L. xv. C. de administrat. tutor. L. x. C. de sentent. pass. L. i. C. de iure deliber. L. vii. C. de re milit. lib. xii. L. viii. C. de probationib. Et VERERI, seu TITERE NON DEBES, L. iiii. C. de fide instrum. lib. x. L. ii. C. de confir. tuto. L. iiii. C. de iniur. L. iiii. C. ad Trebellian. L. ii. C. de iure dot. L. xix. C. de evictionib. VERERI TE NON OPORTET, L. ii. C. de reuocan. donat. NVLLA RATIONE VERERIS, L. i. C. de venden. reb. ciuit. SVPERVACVAM GERIS SOLLICITVDINEM, L. xv. & xviii. C. de donat. quæ sub mo. NVLLAM IVSTAM GERERE SOLLICITVDINEM POTES, L. vi. C. de codicill. L. iiii. C. ad Trebellian. L. ii. C. ad L. Iul. maieft. MINVS INSTRVCTVS EST QVI TE SOLLICITVM REDDIDIT, L. ii. C. de acquir. possess. NIHIL EST QVOD DEBEAS PERTIMESCERE, L. ii. C. de postlim. reuer.

Interdum Imp. supplicantes instruunt his verbis, SCIRE DEBES, L. i. C. de priuileg. dot. L. i. C. ad L. Falcid. L. vii. C. ut in possess. legator. L. iiii. C. de testam. mil. IGNORARE NON DEBES, L. i. C. de verbor. significat. SCIRE DEBVISTI, vel, DEBVERAS, L. vi. C. de contrah. stipulat. L. v. C. commun. de successioib. L. xix. C. de fideiussorib. L. i. C. qui numero tutelar.

Alibi, SCIS TE PRÆSTARE DEBERE, L. i. C. de oper. libert. & SCIAS, L. i. C. de iu. domin. impct. & L. xvi. C. ad L. Iul. de adulter. L. iii. D. de aliment. leg. INTELLIGERE DEBES, L. ii. C. de luitio. pignor. L. xii. C. de donat. int. vir. INTELLIGERE VOBIS LICET, L. xi. C. de liber. cau. INTELLIGIS, L. ii. C. si aliena res pign. L. i. C. si aduers. libert. L. iiii. C. qui potior. in pign. L. ii. C. de his qui in prior. credit. L. i. C. si commun. res pign. L. iiii. C. de contrahen. stipulat. L. iiii. C. de fideiussorib. L. v. C. de Castren. pecul. lib. xii. L. ii. C. vnde legit. L. iiii. & ix. Cod. de excusationib. tutor. L. xviii. C. de evictionib. L. iiii. C. de adoptionib. L. i. & xi. C. de donationib. L. vi. C. ad L. Fab. de Plagiar. L. vii. C. de munerib. patrimon. L. vlt. C. de his qui non impletis, L. vi. C. de his quæ vi. L. iiii. C. de dolo, L. iiii. C. si aduers. rem iudic. L. i. C. si aduers. credit. L. i. C. de alienat. iudic. mut. cau. L. i. C. de iurisdic. omni. iud. L. v. C. de pact. conuent. L. xvii. C. de donationib. int. vir. L. iiii. C. ne de statu defunctor. L. i. C. de longi temp. præscript. L. i. C. de his qui per met. L. iiii. C. si reus vel accus. PERSPICITIS, L. vlt. C. de administr. tutor. NON IGNORAS, & NON IGNORABIS, L. i. C. de dote cauta, & L. iiii. C. de seruitutib.

Nonnunquam etiam Imp. monent his verbis, IPSE DISPICE, L. i. C. de eden. CONSULTIVS FECERITIS, L. i. C. in quib. caus. tut. L. i. C. de dolo. FRATER VESTER RECTIVS FECERIT, L. i. C. ad L. Cornel. de ficar. SECVRITATI TVÆ

CONSULES, L. I. C. de crimine stellion. CVRATE CAVTIVS NEGOTIARI, L. II. C. de furt. PRIVS EST VT, L. I. C. de his qui accus. nō poss. CONGRVENTIVS VIDE- TVR, L. III. C. de patt. potest. IPSI DELIBERARE DEBENT, L. V. C. de his qui ac- cus. nō poss. TECVM DELIBERARE DEBERAS, L. XIX. C. ad L. Cornel. de fals. BLANDIRI TIBI NON DEBES, L. XVII. C. de donationib. BLANDITVS TIBI EST, QVI NON TENERI TE PERSVASIT, L. XII. C. de fideiussorib. NIMIA CREDVLITATE CIRCVMVENTA ES, L. XI. C. de obligat. & act. MEMINISSE DOMINVM OPORTET, L. I. C. de bon. prōscript. & DVM MEMINERIS, L. II. C. de his quib. vt indign.

Iam de his quæ improbant, hæc obseruanda sunt: ALIENAM SECTÆ MEÆ SOLLICITVDINEM CONCEPISTI, L. III. C. ad L. Iul. maieft. SECTÆ MEORVM TEMPORVM ALIENVM, L. II. C. de delatorib. lib. x. SECTA MEA NON PATITVR, L. V. C. ad L. Cornel. de fals. TEMPORVM MEORVM DISCIPLINA NON PATITVR, L. II. C. ne fiscus vel Respub. ABHORRET A SECVLO NOSTRO, L. II. C. cod. ut. LONGE A SECVLI NOSTRI BEATITVDINE ESSE CRE- DIDIMVS, L. XVII. C. de his qui accus. non poss. CONTRA SECVLI NOSTRI TRANQVILITATEM IMPLORARI NON DECET, L. VI. C. ne fisc. vel Resp. CASTI- TATI MEORVM TEMPORVM CONVENIT, L. IX. C. ad L. Iul. de adulter. INIV- STVM ET NOSTRIS ALIENVM TEMPORIBVS, L. VI. C. de sepulch. viol. & MORIBVS TEMPORVM MEORVM CONGRVENTEM SENTENTIAM, L. III. C. de nuptiis. *Qua in specie nefas esset præterire caput ex rescripto Traiani ad Didium Secundum, cuius Pomponius mihi testis est, L. I. D. de interd. & re leg. Eius verba sic habent, scio RE- LEGATORVM BONA, AVARITIA SVPERIORVM TEMPORVM FISCO VINDICATA: SED ALIVD CLEMENTIÆ MEÆ CONVENIT: QVI IN- TER CETERA, QUIBVS INNOCENTIAM RATIONVM MEORVM TEM- PORVM, HOC QVOQVE REMISI EXEMPLVM. Idem Traianus Plinio Bi- thiniæ Proconsuli in hæc verba, quæ habentur lib. x. Epist. Plinij, rescripsit. SINE AV- CTORE VERO PROPOSITI LIBELLI, NVLLVM OMNINO LOCVM HA- BERE DEBENT. NAM ET PESSIMI EXEMPLI, NEC NOSTRI SECVLI EST. Plin. etiã Epist. III. lib. x. ad eundem Imp. CONVENIENTISSIMVM, ait, ESSE TRANQVILITATI SECVLI TVI PVTAVI. Diocletian. quoque & Maximian. in Edicto contra Manichæos. VT IGITVR, aiunt, STIRPITVS AMPVTARI HÆC NEQVITIA DE BEATISSIMO NOSTRO SECVLO POSSIT. Symmachus Epist. xxxi. lib. x. ad Theodos. *Hoc seculo vestro, hoc virtutibus diuinis dignum est: ut securitatem populi Ro. inter præcipua & prima curetis.* Eiusdem generis sunt hæc, MO- RIS NON EST NOSTRI, L. III. C. de emancipat. GRAVISSIMVM VERE- CYNDIA MEA DVXIT, L. I. C. ne fiscus rem. non placet, L. II. C. de reb. cred. L. VI. C. sent. resc. non poss. NON EST ÆQVVM, L. III. C. de inoffic. test. INIQVVM EST, L. VII. C. de remissio. pignor. L. XVIII. C. de his qui accus. non poss. L. I. C. de fide instrum. non modo ABSVRDVM, SED ET INIQVVM EST, L. IX. C. de procurat. non LICET, L. XV. C. de pœnis, L. X. C. ad L. Iul. de adulter. L. XVIII. C. de transactioib. L. I. D. an per al. cau. app. EXEMPLI RATIO MINIME SINIT, L. VIII. C. de solution. IN- QVI EXEMPLI EST, L. XLVII. D. de iudic. vel, PESSIMI EXEMPLI, vt Traia- nus ad Plin. lib. x. Epist. FAS NON EST, L. XII. C. de appellationib. L. I. Cod. de reuo- cand. donationib. NIMIS GRAVE EST, L. VI. C. de testib. L. I. ad exhib. in Tit. ex cor- pore Codicis Hermogen. DVRVMEST in rescripto Traiani apud Plin. Epist. LXXII. lib. x.*

Denegant porrò actionem, his verbis: ACTIO NON COMPETIT, L. XI. C. de fide- iussorib. NVLLA REPETITIO EST, L. XV. C. de negot. gest. NVLLA ACTIO SV- PEREST, L. V. C. de solutionib. ACTIONEM INSTITVERE, VEL, PERSEQVI NON POTES, L. I. C. de obseq. parro. L. XVI. C. ad L. Corn. de fals. NVLLVM IVDICIUM TIBI COMPETIT, L. I. C. de contrar. iud. tut. NVLLAM VOS HABERE ACTIO- NEM MANIFESTVM EST, L. III. C. de inutilib. stipul.

Exceptioni verò locum esse rescribebant in hæc verba, EXCEPTIONE VTI PO- TES, VEL, POTERIS, L. XV. C. de fideiussorib. L. VI. C. ne fisc. vel Respub. L. III. C. de re- cept.

cept. arbitri. EXCEPTIONE TVERI TE POTES, L. I. C. de exceptionib. L. I. C. de re iudic. DEFENSIONIBVS VTI POTERITIS, L. XXVIII. C. de cuiuslib. VTE- RIS DEFENSIONIBVS COMPETENTIBVS, L. I. C. de acceptilationib. EXCE- PTIONE RECTE SVMMOVEBIS, L. XI. C. de cuiuslib. PER DOLI EXCEPTIO- NEM SVMMOVERI EXCEPTIO DEBET, L. VII. C. de inutilib. stipulati. ADVERSVS EXPERIENTEM EXCEPTIONE PROPOSITA DEFENDI POTEST, L. IX. C. de contrah. stipul. IVSTA DEFENSIONE TE TVERI POTES, L. III. C. de his qui in prior. cred. PRÆSCRIPTIONIBVS TEMPORIS CAVSAM TVAM MAGIS DEFENDE, L. I. de fide instr. in Titt. ex corpore Cod. Hermog. ISTIVS LEGE RE- SCRIPTI EXCIPERE ADVERSARIVM APVD IVDICEM COMPETENTEM, L. II. de calumniatorib. in Titt. eiusd. Cod. Huc pertinet hæc, DEFENDE CAVSAM TVAM, L. I. C. de fide instr. SOLVTIONE MAGIS QVAM TRANSACTIONE TVVM DE- FENDE NEGOTIVM, L. III. de pact. in Titt. eiusdem Codicis.

Tacitis autem obiectionibus ita occurrunt Imp. NEC OBEST, NEC TIBI OBE- RIT, NEC OBESSE TIBI DEBET, VEL POTEST, L. V. C. de pignorib. L. III. C. quando dies leg. ced. L. I. C. de pact. conuent. L. VIII. C. de negot. gest. L. I. C. de his quæ sub modo, L. X. C. de pact. L. I. & H. C. de fide instrum. Alias, NEC AD REM FACIT, L. III. C. arbit. tut. NIHIL NOCERE POTEST, L. IX. C. de solutio. Familiaria sunt & illis hæc, MYLTVM INTEREST, L. III. C. si pend. appell. L. I. C. de bon. libert. L. VI. C. si quis alt. vel sibi, L. II. C. de comm. rer. alienat. L. I. C. de don. an. nupt. L. II. C. de calunior.

Accusandi porrò facultatem supplicatibus faciebāt Imp. his verbis: ACCVSATIO- NEM INSTITVERE POTES, VEL, DEBES, aut, MINIME PROHIBERIS, L. XVIII. C. ad L. Corn. de fals. L. XV. C. de his qui accus. nō poss. L. III. C. si reus vel accusat. L. III. C. ad L. Iul. de vi publ. ACCVSARE SOLLEMNITER POTERIS; L. XV. C. ad L. Iul. de adulter. SOLLEMNI MORE ACCVSATIONEM APVD PRÆSIDEM PROVINCIAE INSTITVERE NON PROHIBERIS, L. III. C. ad L. Iul. de vi. non IM- PEDIERIS ACCVSATIONEM IMPLETIS SOLLEMNIBVS INSTITVERE, L. III. C. ad L. Corn. de fals. ACCVSATIONEM APVD PRÆSIDEM PROVINCIAE CONSTITVERE POTES, L. XIII. C. de his qui accus. APVD COMPETENTEM IVDICEM ACCVSARE POTERIS, L. III. C. de nupt. CRIMEN, vel, VINDICTAM PERSEQVI POTES; Idem, L. Fab. de plagiar. L. III. & III. C. de iniur. & MORE SOLITO PERSEQVI DEBES, L. XIII. C. ad L. Iul. de adulter. ADITO PRÆSIDE PROVINCIAE REVM POSTVLARE DEBES, L. V. C. ad L. Fab. de plagiar. APVD RECTOREM PROVINCIAE INSTITVTA ACCVSATIONE PROBA, L. X. C. ad L. Cornel. de fals. SOLLEMNIBVS TE INSCRIPTIONIBVS ADSTRINGE, L. X. C. de his qui accus. nō poss. ACCVSATIONEM NON PROHIBERIS EXERCERE IN IVDICIO PRÆSIDALI, L. XVIII. C. de his qui accus. non poss. SI ACCVSATIONEM INSTITVERIS, TIBI RECTOR PROVIN- CIAE AVDIENTIAM PRÆBERE NON DVBITABIT, L. XII. C. ad L. Fab. de plagiar.

Aditum verò ad Restitutionis in integrum beneficium dabant hoc modo: POTES, VEL, NON PROHIBERIS IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AVXILIVM IMPLORARE, L. II. C. si aduers. credit. L. III. C. de in integr. restit. L. VI. C. de filiofam. mino. IN INTEGRVM RE- STITVTIONEM POSTVLARE APVD EVM, CVI DE EA RE IVRISDICTIO EST, POTES, L. I. C. si minor se maior. PRÆSES PROVINCIAE IN INTEGRVM RESTITVTIONIS DARE TIBI AV- XILIVM DEBET, L. III. C. de in integ. restit. PRÆSES PROVINCIAE CAUSA COGNITA PER IN INTEGRVM RESTITVTIONEM SVBVENIRI TIBI PROVIDEBIT, L. VII. C. de temporib. in integ. restit. AVXILIVM RESTITVTIONIS POSTVLARE POTES, L. I. C. cod. tit. IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AVXILIVM ACCIPERE DEBETIS, L. I. C. si minor se ab hered. Ipse met etiã Imp. in L. I. C. si sapius in integr. APPELLANDI IVS, aiunt, VOBIS RESTITVIMVS.

Adrogandi planè licentiam mulieri id desideranti non minus scitè quàm benignè Imp. Diocletian. & Maximian. L. III. C. de adoptionib. ita indulgent: QVONIAM in solatiū amissorum tuorum filiorum cupis priuignum tuū vicè legitime sobolis obtinere, ANNVI- MYS VOTIS TVIS, SECVNDVM EA QVÆ ADNOTAVIMVS: ET EVM, PERINDE ATQVE EX TE PROGENITVM, AD VICEM NATVRALES LEGITIMIQVE FILII HABERE PERMITTIMVS. Nec immeritò certè familiarib. togati ordinis nostri sermonib. iuris perit illius, quo libel-

los agente tot egregia Diocletiani & Maximiani rescripta emissa sunt, nomen requiri & desiderari animaduerti. Mirum enim est in tanta scriptorum copia, nullum tanti viri, cui nostra artium regina Iurisprudencia, plurimum debet, non præconem modò, sed ne nomenclatorem quidem, qui nomen posteris ederet, inuentum. Sed interciderit licet nomen, non tamen tam muta erit, aut tam ingrata posteritas, vt de eius laudibus cõicefcatur. Te, quisquis es, iuris antistes sanctissime, suspicio, colo, veneror, & hæc ignotæ tuæ memoria iusta facio, ne minimè cõclamatus iaceas. Rescripta porrò quibus de agimus, non Latina tantùm, sed & Græca lingua concipiebantur. Exempla Græcorum rescriptorum aliquor in Pandectis habemus, veluti Diui Pij in L. i. §. i. D. de appellationib. Hadriani atq; Antonini Pij apud Iustin, martyr. Apolog. ii. pro Christianis, & in L. xxxvii. & xl. viii. D. de Iudic. Diuorum fratrum, & Eluij Pertinacis in L. v. §. demonstratur, & §. licet, D. de iure immunit. Exemplum etiam Rescripti Iulij Cæsaris Græcè conceptum extat apud Ioseph. lib. xiiii. Antiq. Iudaic. cap. xviii.

Sed vereor ne cui nimis & miserè diligens in his Rescriptorum formulis colligendis fuisse videar. Testatum tamen relinquam eas ferè omnes à me ex melioris notæ Rescriptis elicitas ac descriptas esse: & hæcenus in his potissimùm excutiendis laborasse me, quæ ad priuatorum desideria rescripsisse eos vel maxime Principes competi, quibus in consilio Iuris auctores fuisse historiarum monumentis proditum est. Reliquorum enim Rescripta non æquè ad animum meum pertinēt. Quamquam, vt publicis ingrauefcen- tis æquè ac florentis ætatis Imperij Ro. stylus à me lumen accipiat, de his quoque suo loco, mixtim etiam vbi occasio dabitur, posthac sine detrectatione dicam. Interim ad alteram Rescriptorum speciem progrediamur.

Sciendum est igitur non ad Libellos modò & Desideria, sed & ad Cõsultationes, Relationesque Consulium, Prætorum, Proconsulium, Præsidum Prouinciarum, Legatorum Cæsaris, Rationalium, aliorumque Iudicum, Imperatores rescripsisse. Nam si Magistratus, prouinciarumve Rectores de re aliqua dubitabant, ad principem referebant, eumq; consulebant, & is ad consultationes eorum rescribebat. L. i. D. de appellationib. L. xi. §. ex facto, D. de minorib. L. i. D. de inspicien. vent. L. xxxii. §. cum quidam, D. de recept. qui arbitr. §. sed & maior. Instir. de his qui sunt sui vel al. iur. Idque ex Plin. lib. x. Epist. ad Traia. cognoscitur. Nam illius libri Epistolæ propè omnes in hoc cõsultationum genere versantur. Nec tamen omnibus consulendi Principis ius erat. Sic enim Vlpian. in L. vi. §. legatos, D. de offic. Procons. Legatos non oportet principem consilere, sed Proconsulem suum: & is ad consultationes Legatorum debet respondere.

Sed nec de omnibus quæstionib; cõsuli se Principes patiebatur, vt apparet ex Rescripto Hadriani in L. vi. D. ad L. Fab. de plagiar. Quæ de re extat in L. i. de Relationib. in C. Theod. Constantini constitutio ad Plotianum Lucaniæ Correctorē, in hæc verba: Super paucis, quæ iuridica sententia decidi non possunt, nostram debes consilere maiestatem, ne occupationes nostras interrumpas: cum litigatoribus legitimum remaneat arbitrium à sententia prouocandi. Idem in L. i. de operibus publicis, in eodem Cod. De rebus autem impræcipuis, maximisque, non de quibuscumque vilissimis, nostrum debent interpellare consilium. Proinde Plinius Bithyniam Proconsulari imperio obtinens, Traianum, prius veniam præfatus, ita consulit: Salua magnitudine tua, DOMINE, descendas, oportet ad meas curas: cum ius mihi dederis REFERENDI AD TE, de quibus dubito. Et alia Epistola idem Plinius Traiano: Summas, ait, DOMINE, gratias ago, quod inter maximas occupationes, iis DE QUIBUS TE CONSVLVI, me quoque regere DIGNATVS ES. Et aliàs: Sollemne est mihi, DOMINE, omnia de quibus dubito AD TE REFERRE.

Ex diuerso quædã erāt de quibus Principē cõsulere prouinciarum moderatores necesse habebat. Modestini in L. vi. D. de operib. pub. De operib. quæ in muris, vel portis, vel reb. publicis fiūt, aut si muri extruātur, D. Marcus rescripsit, PRÆSIDEM ADITVM, CONSVLERE PRINCIPEM DEFERE. Mandatam etiam legato iurisdictionem Proconsulem adimere inconsulto principe non debere ait Vlpianus in L. vi. §. i. D. de offic. Procons. Præfides quoque prouinciarum quoties aliquem in insulam deportandum putabant, adnotabant scribendum Principi, vt in insulam deportaretur: sic deinde principi scribebant, missa plena opinione, vt princeps æstimaret an sequeda esset eorum sententia, vt ex L. vi. §.

vi. §. i. D. de interdict. & releg. L. i. §. Hi quibus, D. de legat. i. & L. vi. §. Eius qui, D. de iniusto rup. L. i. D. quando appelland. sit, liquet. Quinetiam vbi reum in insulam relegandum videri pronuntiant, si insulam sub se, id est, ad eius prouinciam quam administrabant formam pertinentem, non haberent, Imperatori scribebant, vt ipse insulam assignaret, L. vii. D. de interdictis & releg. Præterea Decutiones & Principales ciuitatum punire sibi Præfes permittere non debebat: sed recipere eos in carcerem, & Principi scribere de pœna eorum, L. i. D. quan. appellan. sit, L. vi. §. Eius qui, D. de iniusto rup. L. xv. & L. xxvii. D. de pœnis.

Atque aded Principes ipsi consuli se iubebant. Et ita in Rescripto Marci & Comodi, in L. xiiii. de offic. Præsid. CONSULES NOS, VT ÆSTIMEMVS, &c. Et in L. i. C. vctigal. no. *Allega Præsidi prouinciae: qui RE DILIGENTER INSPECTA, vtilitatem communem intuitus, SCRIBET NOBIS QUÆ COMPERERIT: & an habenda sit ratio vestri, & quatenus, EXISTIMABIMVS.* Idem confirmatur L. i. de furiis & L. i. si nupt. ex rescrip. pet. in C. Th.

Rescripsisse autē Principes Cõsulis, inueniet, cui curæ erit, in L. xxix. §. sex mēsu, D. ad L. Iul. de adult. L. i. §. si quis, D. de appellat. Prætoribus, in L. vii. D. de in integ. restituit. L. i. in prin. D. de inspicien. vent. & L. i. §. ea, D. de vent. in poss. mitt. Proconsulis verò in L. ii. D. de his qui sunt sui vel al. iur. L. x. D. de offic. Procons. L. xxxi. D. de re iudic. L. i. §. i. D. de suspect. tutorib. L. xiiii. D. ad Turpilian. L. xiiii. D. de quæstionib. L. iii. §. i. D. de offic. eius cui mand. est iurisd. L. iii. §. Idem Diuus, D. de testib. Præsidibus prouinciarum, L. ii. §. prius autem, D. de vulg. & pupill. L. vii. §. interdicere, D. de interdict. & releg. L. ix. D. de captiu. & postlim. L. iii. §. Spurius, D. de decurionib. Legatis Cæsaris seu prouinciarum, in L. iii. D. de testib. L. xv. §. vlt. D. de excusationib. L. xii. D. custod. & exhib. reor. Consultos etiam à Procuratoribus suis Imperatores rescripsisse narrat Paulus in L. xlviii. D. de iure fif.

Sollemnia planè verba literarum quibus Principes consulebantur, erant hæc, ROGO, DOMINE, RESCRIBAS. Plinius Epist. cxli. lib. x. *Quid habere iuris VELIS, & Bithynas & Ponticas ciuitates, in exigendis pecuniis, quæ illis, vel ex locationibus, vel ex venditionibus, aliisve causis debeantur, ROGO DOMINE, RESCRIBAS.* Idem Epistol. xxix. eiusdem lib. *Quid ergo debeam sequi, ROGO DOMINE, SCRIBAS.* Et Epist. xxvii. *In futurum quid seruari VELIS, ROGO, RESCRIBAS.* Item Epist. cxix. *Quod an celebrandum sit, & quatenus, PVTES, ROGO, SCRIBAS.* Item aliàs, TE DOMINE, ROGO, VT QUID SENTIAS RESCRIBENDO, aut consilium meum confirmare, aut errorem emendare DIGNERIS. Et alibi: *An omnino obseruari, & quandiu VELIS, ROGO, SCRIBAS, meque hesitatione liberet.* Item alibi, TE ROGO, vt mihi præcipere DIGNERIS quid me putes obseruare debere. Item, ROGO, DOMINE, CONSILIO ME REGAS, HÆSITANTEM, vtrum &c.

Sed huiusmodi consultationum insigne exemplum extat in fragmentis Iureconsultorum à P. Pitheco editis. Illic enim Vlpianus Hadrianum à Taurino Egnatio Proconsule Bæticæ consultum rescripsisse refert. Deinde ait, *Verba consultationis & rescripti ita se habent.* EM. INTER CLODIVM, OPTIME IMPERATOR, ET EVARISTVM COGNOVIT, QVOD CLODIVS LVPI FILIVS IN CONVIVIO, DVMSAGO IACTATVR, CVLPA MARI EVARISTI ITA MALE ACCEPTVS FVERIT, VT POST DIEM QVINTVM MORERETVR. ADQVE APPAREBAT NVLLA INIMICITIA CVM EVARISTI FVISSET, NEC CVPIDITATIS CVLPAM COERCENDVM CREDIDIT, VT CETERI EIVSDEM ÆTATIS IYVENES EMENDARENTVR. IDEOQVE MARIO EVARISTO, VRBE, ITALIA, PROVINCIA BÆTICÆ IN QVINQVENNIVM INTERDIXIT: DECREVIT, ET IMPENDI CAUSA, DVO MILLIA PATRI EIVS PERSOLVERET EVARISTVS, QVOD MANIFESTA EIVS FVERAT PAVPERTAS VELLE. *Verba Rescripti:* POENAM MARI EVARISTI RECTE EGN. TAVRINE MODERATVS ES AD MODVM CVLPÆ. REFERT ENIM ET IN MAIORIBVS DELICTIS CONSVLTO ALIQVID ADMITTATVR, AN CA-

sv, &c. Et sane in omnibus criminibus distinctio hæc poenæ aut iustæ eligere debet, aut temperamentum admittere, Hadrianice sunt an Vlpiani, non immeritò dubitari potest; nec ut in hanc potius quam in illam sententiam inclinem, quidquam mouet, L.v. §. vlt. D. de poen. in qua Triboniani manum adgnosce mihi videor. Est enim caput illud ex Vlpiani lib. vii. de offic. Proconsul. quo de ficiariis & venciis tractabatur: unde & locus ille Fragmentorum sumptus est; quem Tribonianus in duas partes diduxit. Vnam proposuit in L. iiii. §. i. D. ad L. Cornel. de fican. Alteram in d. L. v. §. vlt. Verùm quid hæc notæ E. M. in capite illius Fragmentorum loci adscriptæ significant, nodus est vindice dignus; Solut qui Sphingem habet. Quamquam, quoniam diuinare liber, ex Magnanis notis coniciendi locus relinquitur, Epistolam Ignatij Taurini à Rescripto Hadriani ita distingui, & has notas, Epistolam Missam, indicare.

Quin, & aliis quoque verborum formulis, Imperatores consulebantur. Plinius enim suis ad Traianum literis nunc ait, CONSVLENDVM TE EXISTIMAVI QVID OBSERVARI VELLIS. NUC, TE DOMINE, *Maximum Pontifice*, CONSVLENDVM PVTAVI QVID ME OBSERVARE VELIS. Alias verò, *De his autem qui nõ gessissent, sic hæsitarabam: PER QVOD EFFECTVM EST, VT TE DOMINE, CONSVLEREM, QVID OBSERVARI VELLIS. Et aliàs, Negavit: PER QVOD EFFECTVM EST, VT TE CONSVLEREM, an reddendum eum sua poenæ, an gravior aliquid, & quid potissimum constituendum PVTARES.* Alibi est: TE DOMINE ROGO, *ut me in hoc præcipue genere cognitionis, REGERE DIGNERIS. Et alibi: Ideoque dilata cognitione, AD CONSVLENDVM TE, decucurri. Visa est enim mihi digna res CONSVLTATIONE.* Itè aliàs: *Quibus ex causis integram cognitionem differendam existimavi, VT TE, DOMINE, CONSVLEREM, QVID SEQVENDVM PVTARES.* Et alio loco: *Nihil discernendum putavi, donec TE CONSVLEREM DE EO quod mihi constitutione tua dignum videbatur.* Et aliàs: *Hic quoque non mediocriter hæreo &c. ROGO ERGO VT DVBITATIONEM MEAM REGERE, id est, beneficia tua interpretari, IPSE DIGNERIS.* Alia Epist. *Necessarium existimavi, CONSVLERE TE, QVID SERVANDVM PVTARES.* Item, *supplicium distuli, VT TE CONSVLEREM DE MODO POENÆ.* Aliàs: *DISPICE DOMINE AN NECESSARIVM PVTES.* Et, *DISPICE ERGO DOMINE, numquid PVTES.* Extant etiam Relationum exempla apud Symmachum Epist. xxix. xxxii. xxxv. xxxviii. xxxix. xl. xli. xliii. xliiii. xlv. xlvi. li. liii. lvi. lviii. & lxiii. lib. x. quæ ab ipso fonte petenda arbitrio cuiusque relinquo.

Huiusmodi autem Consultationibus, Acta, Instrumenta, Libelli partium, Decreta, Edicta, quæque alia ad causam pertinebant, subiici consueverant. Plinius lib. x. Epistola ad Traianum: *Decretum Calui & Edictum, Item decretum Bassi his literis subiici.* Et alia Epist. *Ea quæ sunt utrinque recitata, his literis subiici.* Idem aliàs: *Exegi, ut quæ dicebant, quæque recitabant, libello complecterentur: QVEM TIBI qualem acceperam, MISI, quamvis intelligerem, pleraque ex illo, ad id de quo queritur, non pertinere.* Idem, *CAPITA LEGIS, TVM EDICTVM AVGVSTI LITERIS SVBIECI.* Et alibi, *CAPITA LEGIS HIS LITERIS SVBIECI.* Et aliàs: *Flavius Archippus per salutem aternitatemque tuam petiit à me, ut libellum quem mihi dedit, mitterem tibi. Quod ego sic roganti præstandum putavi: ita tamen, ut missurum me notum accusatrici eius facerem.* *A qua & ipsa acceptum LIBELLVM HIS EPISTOLIS IVNXI: quo facilius velut audita utraque parte, DISPICERES, QVID STATVENDVM PVTARES.* Sed & cum Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatoribus quandoque editum, ostendit L. vlt. D. quando appellan. fit.

Constantinus planè in L. i. & viii. de appellationibus, in Cod. Theod. constituit, ut ubi Iudices ad principem referendum esse in negotio civili ducerent, Consultationis exemplum litigatoribus intra x. dies continuos edi apud acta iuberent, ut si cui fortè relatio eorum vel minus plana vel contraria videretur, is Refutatorias Preces similiter apud acta offerret intra dies quinque continuos, postquam illi consultationis exemplum editum esset. Deinde ut Iudices omnia apud se vel aliis negotia gesta, consultationi cum Refutatoriis litigantis adnecterent, Quinque verò diebus transactis,

nec

nec offerentem preces Refutatorias litigatorem audiri, sed sine his, quoniam intra statutum tempus oblata non essent; gesta omnia ad principis scientiam referre: Eaque est Constantiana, & patria lex, cuius fit mentio in L. v. de relationib. & L. xxiiii. de appellationib. eodem Cod. Id quod ipsemet Constantinus confirmans L. vi. de appellationib. eodem C. addit, ut intra vicesimum diem, quæcumque ad instructionem causæ pertinerent, ad comitatum principis properantissimè adferrentur. Idem Imp. in Relationibus, Acta ut gesta essent, Refutatoriosque libellos ut oblari erant, referri oportere sanxit, L. xxiiii. eod. tit. Valentinianus verò & Valens. L. iiii. de relationib. in C. Th. verant referri, non edito prius consultationis exemplo, ut vel allegationibus refellerentur, vel probarentur adensu. Addiderunt iidem cum Gratiano, L. iiii. eod. tit. ut omnino omnino causam relationis series comprehenderet, actis etiam necessariis fociandis, Iidem Imp. in L. v. eodem tit. constituerunt, omnia ad eam de qua referebatur causam pertinentia acta transmitti, vel instructiones necessarias plenè actis inferri, ut ait L. ix. de appellationib. in C. Th. Secundum quæ Symmach. Epist. xxix. lib. x. *Ut gesta, ait, LITERIS CONNEXA monstrabunt.* Et Epist. xxxvii. *Coniunctæ pagina ALLEGATIONES PARTIVM ET SVPPLEMENTA sumpserunt Idè Epist. xxxviii. Fidem LITERIS SOCIATA GESTA præstabunt.* Et Epist. xl. *Diuino arbitrio numinis vestri, SVBDITIS ALLEGATIONIBVS PARTIVM, summam negotij referuavi.* Itè Epist. xli. *GESTA ET SVPPLEMENTA PARTIS VTRIVSQUE SVBIECI.* Epist. xliii. *Præsto sunt MONVMENTA GESTORVM: PARTIVM QVOQUE SVPPLEMENTA non desunt.* Epist. xliiii. *Fides GESTIS RERVVM COHERENTIBVS explicatur.* Et Epist. xlv. *Cuius meritum perennitas vestra lectis GESTIS, AC REFUTATORIIS COHERENTIBVS, estimabit.* Et Epist. xlvi. *Omnium GESTORVM fida DOCUMENTA SVPPLEMENTIS PARTIVM, RELATIONI, EX MORE SOCIATA SVNT.* Et Epist. liii. *Præsto est GESTORVM FIDE S, quæ perennitatem vestram possit instruere.* Et Epist. lviii. *RELATIONI GESTA CONIVNXI.* Et Epist. lxiii. *RELATIONI GESTA SVBTEXVI, PARTIVM quoque SVPPLEMENTA SOCIAVI.*

De huiusmodi porò Rescriptorum specie, vix quidquam in vniuersum, quod certam quasi formam habeat, constitui potest. Ut tamen eorum conceptio cuius nota sit, singularia aliquot huius generis Rescriptorum exempla subiiciam. Ponam autem primo loco ea quæ ad mandatas cogniciones pertinent. Callistatus in L. xxxiii. D. de re iudic. Diuum Hadrianum ita rescripsisse tradit: *EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A IVLIO TARENTINO MITTI TIBI IVSSI. Tu, si tibi probaverit, conpiratione aduersariorum, & testibus pecunia corruptis, oppressum se: ET REM SEVERE VINDICA, & si qua à iudice tam malo exemplo circumscripto iudicata sunt, IN INTEGRVM RESTITVE.* Vlpian. in L. vi. D. ad L. Iul. de vi publ. Diuum Pitum ita rescripsisse refert: *EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A DOMITIO SILVANO, NOMINE DOMITII SILVANI PATRVI, SVBIECI IVSSI, motus querela eius, qua significauit, filium suum inueniunt, iuuenem admodum, raptum, atque conclusum, mox verberibus ac tormentis vsque ad summum periculum adfectum: GEMINE CARISSIME, VELIM AVDIAS EVM: ET SI COMPERERIS HÆC ITA ADMISSA, REM SEVERE EXEQVARIS.* Idè Vlpian. in L. iii. D. de alimēt. leg. hoc rescriptum citat *EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A LIBERTIS SILII MISI VOBIS, SCIENS AD EXEMPLVM ISTAM REM PERTINERE: quia multi testamentis suis præstari liberis iubent necessaria, quæ quia minimi aris sunt, ad nihilum perduntur, cum plures heredes ceperunt per successiones existere. QVA DE CAUSA PVTO VOS RECTE FACTVROS, si conuocatis Familiæ heredibus, procuratoribusve eorum, CONSTITVERITIS, cui à ceteris dari debeat pecunia, ex cuius vsuris alimenta præstentur.* Idem in L. ii. D. de his qui sui vel alieni iuris sunt, Rescriptum Diui Pij ad Ælium Marcianum Proconsulem Beticæ commemorat in hæc verba: *Domitorum quidem potestatem in suos servos illibatæ esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. Sed dominorum interest, ne auxilium contra seuitiã vel famẽ, vel intolerabile iniuriã denegetur iis, qui iuste deprecantur. IDEOQUE COGNOSCE DE QVERELIS EORVM, qui ex familia Iulij Sabini ad*

G ij

statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quam equum est, vel infami iniuria affectos COGNOVERIS, VENIRI IVBE, ita ut in potestate domini non revertantur. Idem in L. I. D. de inspicienda. *Diui fratres Valerio Prisciano Praetori Urbano in hac verba rescripserunt: NOVAM REM DESIDERARE UTILIVS SEVERVS VIDETVR, vt uxori quae ab eo diuertat, & se non esse praegnatam profiteatur, custodem apponat. Et ideo NEMO MIRABITVR, SI NOS QVOQVE NOVVM CONSILIVM ET REMEDIVM SVGGERAMVS. Igitur, si perstat in eadem postulatione, COMMODISSIMVM EST, eligi honestissima foemina domum, in qua Domitia veniat: & ibi tres obstetrices probatae & artis & fidei, quae a te adsumptae fuerint, eam inspiciant. Et si quidem vel omnes vel duae renuntiauerint, PRAEGNATEM VIDERI: tunc persuadendum mulieri erit, vt perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. Quod si enixa non fuerit, SCIAT MARITVS AD INVIDIAM EXISTIMATIONEMQUE SVAM PERTINERE: vt non immerito possit videri captasse hoc ad aliquam mulieris iniuriam. Si autem vel omnes, vel plures non esse gravidam renuntiauerint, NULLA CAUSA CVSTODIENDI ERIT.* Idem in L. XXVII. D. de liber. cauf. *Diui fratres Proculo & Munatio rescripserunt: Cum Romulus, de cuius statu queritur, pupillaris etatis sit: an exigente Varia Hedone matre, & consentiente Vario Hermete tutore, ad tempus pubertatis causa differenda sit, VESTRAE GRAVITATIS EST, EX FIDE PERSONARVM, QVOD VTILE EST PVPILO, CONSTITVERE.* Diocletian. & Maximian. ad Rationalem, L. I. Cod. de bon. vacantib. SCIRE DEBET GRAVITAS TVA. Rectoribus certe prouinciarum GRAVITATIS clogium aptatum liquet ex L. XVIII. C. de pactis, & L. III. C. si aduersus rem iudic. Modestinus in L. xv. §. vltim. D. de excusationib. Hadrianum Legato Lygdonensi ita rescripsisse ait: *Si Clodius Macer quamuis filius suus sit, idoneus tutor esse videbitur: pater autem eius idcirco cauere non vult, vt filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseverauerit, EXISTIMO TE HVIC FRAVDI RECTE OCCVRSVRVM, &c.* Vlpianus in L. I. §. si ea quae. D. de ventre in possess. mitt. *Diuus Hadrianus Proculo Praetori rescripsit: VT SVMMATIM DE RE COGNOSCERET, ET SI MANIFESTA CALVMNIA VIDERITVR, EIVS quae ventris nomine in possessione mitti desiderat, NIHIL NOVI DECERNERET: si dubitari de re poterit, OPERAM DARET, ne prauidicium fiat ei quod in utero est.* Imp. Severus & Antoninus in L. I. Cod. de sentent. & interloc. NON VIDETVR NOBIS rationem habere sententia decessoris tui, qui cum cognouisset inter petitorum & procuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnauit, cuius persona in iudicio non fuit. POTES Igitur, vt re integra, de causa cognoscere. Diocletian. in L. I. C. ne liceat potentiorib. INTER LITIGATORES AVDIENTIAM TVAM IMPERTIRI DEBEBIS. Paul. in L. XXXVII. §. Imperator, D. de legat. II. IMPER. ALEXAND. A. CLAVDIO IVLIANO PRAEFECTO VRBI. SI LIQVET TIBI, IULIANE CARISSIME, auia interuertenda inofficiosi querela patrimonium suum donationibus in nepotem factis exinanisse: RATIO DEPOSCIT, id quod donatum est, pro media parte reuocari.

Vti vero ad consultationem Praesidum de poenis reorum rescriberent, patet ex L. Paedius. S. I. D. de incend. ruin. naufr. in qua Paulus Antoninum de his qui praedam ex naufragio diripiissent, ita rescripsisse refert: *QVOD de naufragis nauis & ratis SCRIPSISTI MIHI, eo pertinet VT EXPLORES, qua poena adficiendos EOS PVTEM, qui diripiisse aliqua ex illis probantur. ET FACILE, VT OPINOR, CONSTITVI POTEST. Nam plurimum interest, peritura collegerint, an qua seruari possint flagitiose inuaserint. Ideoque si grauior praeda videlicet adpetita videbitur, liberos quidem fustibus caesos in triennium RELEGABIS: aut si sordidiores erunt, in opus publicum eiusdem temporis DABIS: seruos flagellis caesos in metallum DAMNABIS. Si non magna pecunia res fuerint, liberos fustibus, seruos flagellis caesos DIMITTERE POTERIS. Et omnino, vt in ceteris, ita huiusmodi caustis, ex personarum conditione & rerum qualitate, & diligenter sunt AESTIMANDAE, ne quid aut durius aut remissius constituatur, QVAM CAUSA POSTVLABIT.* Callistratus in L. II. D. de termino moto. *Diuus Hadrianus in hac verba rescripsit: Quin pessimum factum sit eorum qui terminos finium causa positos propulerunt, DVBITARI NON POTEST. DE POENA TAMEN MODVS ex conditione personae & metere facietis magis STATVI POTEST. Na si splendidi-*

splendiores persona sunt, quae conuincuntur: non dubie occupandorum alienorum finium causa id admisserunt. ET POSSVNT in tempus, vt cuiusque patiatur aetas, RELEGARI, id est si iuuenior, in longius, si senior, recessus. Si vero alij negotium gesserunt, & ministerio functi sunt: CASTIGARI, & ad opus biennio DARI: Quod si per ignuriam, aut fortuito lapides furati sunt, SUFFICIENT EOS VERBERIBVS DECIDERE. In fragm. Pithocan. Tit. I. Hadriani rescriptum ex Vlp. lib. VII. de offic. procos. refertur in hac verba. *Et qui hominem occidit, absolui solet: scilicet si non occidendi animo id admisit: & qui non occidit, sed voluit occidere, pro homicida damnatur.* ERE ITAQUE CONSTITVENDVM EST; ex quo ferro percussit ipsa funditus. Nam si gladium instrinxit, aut telo percussit, QVID DVBIVM EST, quin occidendi animo percussit? Sic lapide percussit, aut cucuma, aut cum forte rixaretur ferro percussit, sed non occidendi mente. ERGO HOC EXQUIRE, & si voluntas occidendi fuit, vt homicidam seruum supplicio cum iure IVBETE AFFICI.

Vlpian. in L. I. D. de S. C. Siliano Hadrianum ita rescripsisse, *Serui quotiens dominis suis auxilium ferre possunt, non debent saluti eorum suam antepone. Potuisse autem ancillam, quae in eodem conclau cum domina sua fuerat, auxilium ei ferre, si non corpore suo, at certe voce plorantem, vt hi qui in domo fuerant, aut vicini audirent, hoc ipsum manifestum est, quod dixit percussorem sibi mortem minatum, si proclamasset. Vltimum utique supplicium pati debet, vel hoc, ne ceteri serui credant, in periculo dominorum sibi quemque consulere debere.* Idem in L. vlt. D. de offic. praefec. vigil. Imp. Severus & Antoninus Iunio Rufino Praefecto vigillum ita rescripserunt. *INSVLARIOS, & eos qui negligenter ignes apud se habuerint, POTES EVSTIBVS, VEL FLAGELLIS CAEDI IVBERE: eos autem, qui dolo fecisse incendium conuincuntur, AD FABIVM, CILONEM PRAEFECTVM VEL AMICVM NOSTRVM REMITTE.* Callistratus, in L. II. §. item diuus D. de testib. Hadrianum Iunio Rufino Proconsuli Macedoniae hac rescripsisse commemorat. *Quod crimina obiecerit APVD ME Alexander Apro, & quia non probabat, nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, QVIBVS APVD ME LOCVS NON EST, NAM IPSOS INTERROGARE SOLEO: QVEM REMISSI AD Prouinciam Praesidem, vt is de fide testium QUERERET: & nisi impleset quod interderat, RELEGARETVR.* Vlpian. in L. XIII. D. de offic. praesid. Diuum Marcum & Commodum Scapulae Tertullo sic rescripsisse tradit. *SI TIBI LIQVIDO COMPERTVM EST, Aelium Priscum in eo furore esse, vt continua mentis alienatione, omni intellectu careat: nec subest vlla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: POTES DE MODO POENAE EIVS DISSIMVLARE, cum satis furore ipso puniatur: & tamen diligentius custodiendus erit, ac, si PVTABIS, etiam vinculo coercendus: quoniam tam ad poenam, quam ad tutelam eius, & securitatem proximorum pertinebit. Si vero, vt plerumque ad solet, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admisit, nec morbo eius danda est venia, DILIGENTER EXPLORABIS: & si quid tale compereris, CONSVLES NOS, VT AESTIMEMVS an per immanitatem facinoris, si cum posset videri sentire, commiserit: supplicio adficiendus sit.* CVM AVTEM EX LITERIS TVIS COGNOVERIMVS tali cum loco atque ordine esse, vt a suis vel etiam in propria villa custodiatur: RECTE FACTVRVS NOBIS VIDERIS, si eos a quibus illo tempore obseruatus esset, vocaueris, & CAVSSAM tantae negligentiae EXCVSSERIS, & in unumquemque eorum prout tibi leuari vel onerari culpa eius videbitur CONSTITVERIS, &c. Callistratus in L. II. D. de Sc. Silan. *Diuus Marcus Commodus Pisoni rescripsit in hac verba. CVM CONSTITERIT APVD TE, PISO CARISSIME, Iulium Donatum, posteaquam conterritus aduentu latronum profugerat villam suam, vulneratum esse: mox testamento facto, purgasse officium seruorum suorum: NEC PIETAS PRO SERVIS NEC SOLlicitudo HEREDIS OBTINERE DEBET, VT AD POENAM VOCENTVR, quos absoluit dominus ipse.* Extat & Diuorum fratrum Epistola in L. I. §. vlt. D. de Quaestionib. ad Voconium Saxam huiusmodi. *PRVDENTER, ET EGREGIA RATIONE HUMANITATIS, SAXA CARISSIME, Primitiuum seruum, qui homicidium in se confingere metu ad dominum reuertendi suspectus esset, perseverantem falsa demonstratione, DAMNASTI, QUAE SITVRVS de consciosis quos aequae habere se commentitus fuerat, vt ad certiore ipsius de se confessionem peruenires. NEC FRVSTRA EVIT TAM PRVDENS CONSILIVM TVVM: cum in tormentis constitit, neque illos ei conscios fuisse: & ipsum de se temere commentum. POTES ITAQUE DECRETI GRATIAM FACERE, & cum per officium distrabi IVBERE: conditio-*

ne addita, ne unquam in potestate domini reuertatur, quem pretio recepto CERTVM HABEMVS libere tali seruo cariturum. Ad Consultationes, Relationes & aliquot præterea Rescripta commemorat Callistratus in L. III. D. de testib. Illic enim Hadrianum Vniuerso Varro legato prouinciae Ciliciae in hæc verba rescripsisse refert. TV MAGIS SCIRE POTES, quanta fides habenda sit testibus, qui, & cuius dignitatis, & cuius existimationis sint: & qui simpliciter visi sint dicere, utrum unum, eundemque mediatum sermonem attulerint: an ad ea, quae interrogaueras, ex tempore verisimilia responderint. Eundem Hadrianum ibidem ait, Valerio Vero rescripsisse sic, Quae argumenta ad quem modum probanda cuique rei sufficiant, nullo certo modo satis definiiri potest: sicut non semper, ita saepe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur. Alias numerus testium, alias dignitas & auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei de qua quaeritur fides. HOC ERGO SOLVM TIBI RESCRIBERE POSSVM SVMMATIM: non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere. SED EX SENTENTIA ANIMI TVI TE AESTIMARE OPORTERE, quid aut credas, aut parum tibi probatum opinaris. Eiusdem Imperatoris ad Gabinium Maximum rescriptum citat huiusmodi. Alia est auctoritas praesentium testium, alia testimoniorum quae recitari solent. TECVM ERGO DELIBERA, ut si retinere eos velis, des eis impendia. Addit ibidem, Diuos Fratres ita rescripsisse. Quod ad testes euocandos pertinet, DILIGENTIAE IUDICANTIS EST EXPLORARE, quae consuetudo in ea prouincia, in quam iudicat, fuerit. Nam si probabitur, saepe in aliam ciuitatem testimonij gratia plerisque euocatos: NON ESSE DVBITANDVM, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.

Interdum etiam sine causa se consuli rescribebant. Exemplum est in L. VI. D. de L. Fab. de plagiar. in qua Callistratus Hadrianum rescripsisse ait, in hæc verba. Seruos alienos qui sollicitauerit, aut interceperit, crimine plagij quod illi intenditur, teneatur, necne, FACIT QVAESTIONEM. ET IDEO NON ME CONSULI DE EA RE OPORTET: SED QVOD VERISSIMVM IN RE PRAESENTI COGNOSCITVR, SEQUI IUDICEM OPORTET. Planè autem scire debet, posse aliquem furti crimine ob seruos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari. Sic Traianus Plinio. POTVISTI NON HAERERE, MI SECVNDE CARISSIME, CIRCA ID DE QVO ME CONSVLENDVM EXISTIMASTI: CVM PROPOSITVM MEVM OPTIME NOSSES, NON EX METV, NEC TERRORRE HOMINVM AVT CRIMINIBVS MAIESTATIS REVERENTIAM NOMINI MEO ADQVIRI. OMISSA ERGO QVAESTIONE, QVAM NON ADMITTEREM, ETIAM SI EXEMPLIS ADIVVAR ETVR, ratio totius operis effecti sub cura tua à Cocceiano Dione excutitur &c.

Ambiguam porò iuris controuersam Questionem eleganter Diuos Fratres rescripto suo decidisse refert Vlpian. in L. XVII. D. de Iure patron. in hunc modum. COMPERIMVS A PERITIORIBVS DVBITATVM ALIQVANDO, an nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris, cum annorum viginti quinque esset, capitis accusasset. Et Proculum, sanè non leuem iuris auctorem, in hac opinione fuisse, ut nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem: CUIVS SENTENTIAM NOS QVQVE SECVTI SVMVS, CVM RESCRIBEREMVS AD LIBELLVM CAESIDIAE LONGINAE. Sed & Volusius Macianus AMICVS NOSTER, ut & iuris ciuilis, praeter veterem & bene fundatam peritiam, anxie diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmavit, non arbitratur se aliter respondere debere. Sed cum & ipso Maciano & aliis AMICIS NOSTRIS iuris peritis adhibitis plenius tractaremus: MAGIS VISVM EST, nepotem neque verbis, neque sententia legis, aut edicti Praetoris, ex persona vel nota patris sui excludi à bonis auiti liberti. Plurium etiam iuris auctorum, sed & Saluy Iuliani AMICI NOSTRI CLARISSIMI VIRI hanc sententiam fuisse. Callistratus in L. XXXI. D. de re iudic. Diuum Pium Cassio Protos. in hæc verba rescripsisse refert. His qui fatebuntur debere, aut ex re iudicata necesse habebunt reddere, TEMPVS AD SOLVENDVM DETVR, quod sufficere pro facultate cuiusque VIDEBITVR. Eorum, qui intra diem vel ab initio datum, vel ex causa postea prorogatum sibi, non reddiderint, pignora capi, eaque, si intra duos menses non soluerint, VENDANTVR. Si quid ex pretijs supersit, REDDATVR ei, cuius pignora vendita, erant.

Porò ex Traiani ad Plinij consultationes Rescriptis, hæc præcipue notanda restant. IN RE PRAESENTI OPTIME DELIBERABIS, ET CONSTITVES. Ut aestimatis etiam iis quae contra dicuntur, QVOD OPTIMVM CREDIDERIS, STATVATIS. Et aliàs: Secundum cuiusque loci conditionem IPSE DISPICE: ET QVOD OPTIMVM EXISTIMAVERIS, INSEQUERE. TIBI EAM FIDVCIAM DILIGENTIAE HABEO, ut credam te omni ratione id acturum, &c. Alibi, IN TVA SEVERITATE AC DILIGENTIA POSITVM EST. AD DILIGENTIAM TVAM PERTINET INQVIRERE. QVID ITA QVE COMPERERIS, PERFER IN NOTITIAM MEAM. Quid suadendum sit, TV CONSTITVES. EXPLORANDVM EST DILIGENTER. COGNOVI LITERIS TVIS, ut & in L. XIII. D. de offic. praesid. & L. XIX. C. ad L. Iul. de adulter. ILLVD HAEREAUT NOBIS. MEMNERIMVS. MEMNERIS. Quas partes impleturum te secundum susceptam fidem CONFIDO. OPTIME RECISTI remittendo. RECTE RENVTIASTI MIHI. RECTE INSTRVXISTI. SATIS CONSTAT. IAM NVNC SCIANT. POTES sine sollicitudine religionis transferre. Elice igitur id quod præcipue RES IPSA SVASERIT. QVAESTIO SAepe TRACTATA EST. AESTIMABO AN DEBEAS COGNOSCERE. Interpretationi tuae IDEM EXISTIMO ET PVTO. MERITO HAESISTI, MERITO VERERIS.

Hoc amplius ex iisdem Epistolis; quibus verbis beneficia ab Impp. peti & concedi solerent, colligimus. Ciuitatem certe Romanam Harpocrati Iatraliptæ, item libertis quibusdam ius Quiritium Plinius petit in hunc modum. QVARE ROGO DES EI CIVITATEM ROMANAM. Est enim peregrinae conditionis, manumissus à peregrina. Et mox: ITEM ROGO, DES IVS QVIRITIVM LIBERTIS Antoniae Maximillae ornatissima feminae: quod se patrona praesente petere, ait. Postumij quoque Marini Medici propinquis ciuitatem ita petit. ROGO ERGO VT PROPINQVIS EIVS DES CIVITATEM. Et paulo post, ITEM LIBERTIS EIVSDEM, &c. ITA VT SINT IN PATRIS POTESTATE, VTQVE IUS IN LIBERTOS SERVETVR IVS PATRONORVM. ITEM ROGO INDVLGEAS IVS QVIRITIVM L. Satrio Abascatio & P. Calio Phosphoro & Trachariae Soteridi: quod à te volentibus patronis peto. Et aliàs, Latinis libertis quorum ius Valerius Paulinus, excepto vno, ei reliquerat, ius Quiritium petens: ROGO tribus interim IVS QVIRITIVM DES. Cui Traianus respondens, ait. Cum honestissime iis, qui apud fidem tuam à Valerio Paulino depositi sunt, consultum velis, mature per me, iis interim, quibus nunc petisti, VT SCIAS DEDISSE ME IVS QVIRITIVM, REFERRI IN COMMENTARIOS MEOS IVSSI. Cuius formulæ aliud quoque exemplum in iisdem Epistolis consignatum est. Nam cum Suetonio Traquillo ius trium liberorum Plinius petisset, Traianus postulatis annuens ita rescribit. TVO DESIDERIO SVBSCRIPSI: ET VT SCIAS DEDISSE ME IVS TRIVM LIBERORVM SVETONIO TRANQVILLO, EA CONDITIONE, QVA ADSVEVI, REFERRI IN COMMENTARIOS MEOS IVSSI. Ex quo apparet Caesares libros seu commentarios habuisse in quos data, concessa, indulta, referebant: Quod confirmat Hygenus in lib. de limitib. agros. cum ait, Libros aris & typum totius perticae linteis descriptum secundum suas terminationes adscriptis affinis, tabulario Caesaris inferemus: & si qua beneficio concessa, aut assignata colonia fuerint, siue in proximo, siue inter alias ciuitates, in LIBRO BENEFICIORVM adscribemus. Modestini, in L. XXXII. D. ex quib. caus. maior. Qui ad ararium delati, aut in COMMENTARIUM PRINCIPIS relati sunt. Sed & Siculus Flaccus Sanctuarij Principis meminit in cadè re in lib. de cõdit. agros. Quod si quis, iniquis, contradicat, SANCTVARIVM CAESARIS respici solet. Omnium enim agrorum & diuisorum & assignatorum formas, sed & diuisionem, & commentarius & principatus, in SANCTVARIO habet. qualescunque enim formae fuerint, si ambigatur de earum fide, ad SANCTVARIVM PRINCIPIS reuertendum erit. Rescripta utique Principum in Scriniis asseruari consueuisse ex Plinij ad Traian. Epistol. LXXII. lib. X. cognoscitur.

Proconsoles autem, praesidēsve suis ad Principes Relationibus, Consultationibusque variè eos appellabant. Plinius enim lib. X. Epist. Traianum modò ita affatur: IMPERATOR OPTIME, modò, SANCTISSIME IMPERATOR, modò INDVLGENTISSIME IMPERATOR, aliàs, IMPERATOR MAXIME: ut plerimum verò, DOMINVM vocat. Egnatius etiam Taurus in illa quam paulo antè retuli consultatione Hadrianum OPTIMVM

IMPERATOREM appellat. Domini utique appellationē quam Tiberium respuisse Sueton. in eius vita cap. xxvii. auctor est, cupide reliqui postea Principes amplexi sunt. Sic Viuius Zeno Imperatorem Antoninum alloquens in L. proxime D. de his quæ in test. delent. ROGO, ait, DOMINE IMPERATOR, AVDIAS ME PATIENTER. Martialis Epistola ad Domitianum, quæ præfixa est lib. viii. *Omnes quidem libelli mei, DOMINE, quibus tu, famam, id est, vitam, dedisti.* Sic & Eudæmon Nicomedensis Græco suo libello quæ Imper. Antonino dedit, Κέλε, ait, βασιλεῦ Ἀντωνίνε.

Præsides verò & Rectores prouinciarū & alij, CARISSIMI ab Imp. vocabantur. Sic in L. vi. D. ad L. Iul. de vi pub. GEMINE CARISSIME, & in L. ii. de Sc. Silania. PISO CARISSIME. In L. xxxvii. §. Imperator D. de legat. ii. IULIANE CARISSIME. Similiter in Rescripto Diocletiani de Manichæis in fragmentis Pithæanis Tit. xv. IULIANE CARISSIME. In L. v. de Pactis in C. Th. VALENTINIANE CARISSIME. In Nou. Moioriani de adult. ratiis, ROGATIANE CARISSIME. Traianus quoque Plinio rescribens, eum ita compellat, SECVNDE CARISSIME, & MI SECVNDE CARISSIME. At in Rescriptis ad Senatū, PATRES CONSCRIPTI. In L. vlt. C. de iu. deliber. L. xiiii. & xv. de pratorib. L. iij. de Cano. frumēt. L. v. de indulgēt. crimin. in Cod. Th. Nou. Theod. ne decurio ad Senator. dignit. Nou. Maioriani de ritu Imperij. Præter Rescripta autē, Epistolæ etiam & literæ Imperatorum in libris iuris memorantur. Epistolarum enim Traiani fit mentio in L. vlt. D. de abigeis, Hadriani, in L. xiii. §. extat D. de iu. f. l. lxii. de accusat. L. ii. D. de offic. præf. vi. L. vi. §. eius qui D. de iniusto rup. L. xxvi. D. de fideiussorib. L. vlt. C. de constit. pecu. L. iii. §. vlt. D. ne vis fiat ei qui in poss. L. ii. C. de incolis. Diui Pij, in L. ix. §. si quis ius ignorans D. de iur. & fac. ignor. L. v. D. de censib. L. iii. D. ne vis fiat ei qui in possess. Diuorum fratrum, L. iiii. & xx. D. de manumissionib. Marci & Commodi in L. i. §. sed & in cum D. de ser. fugit. Diui Seueri in L. vi. §. non verò D. de offic. procons. L. i. D. de off. præf. vi. L. i. §. i. D. de legat. iii. L. viii. §. i. D. de suspect. tutor. L. vi. D. de vacat. muner. L. xx. §. ceterum D. de petit. hered. L. viii. §. præfecto D. de pæn. L. vi. D. de interd. & releg. Epistolam planè & Rescriptum promiscuè appellant Iurisconsulti in L. i. D. de quæstionib. L. xiiii. §. i. D. de appellationib. L. iiii. D. de testib. Et omnia quidem rescripta epistolæ erant, sed non contrà. Poterāt enim neque libello, neque relatione præcedente Epistolæ vtrò scribi.

Ceterum Imperatores Consulatum per literas alicui deferentes his fermè verbis vti solebant. TE MANET PALMATA. Quòd Vopiscus in Probo indicat. Nam postquam ex epistola Imperatoris Taciti ad Probum verba hæc retulit, *Consulatum in annum proximum nobiscum decernimus. TE ENIM MANET PRO VIRTUTIBVS TVIS CAPITOLINA PALMATA*, subiicit, *Ferunt quidam Probo id pro imperij omine fuisse, quod Tacitus scripsit, TE MANET CAPITOLINA PALMATA. Sed in hanc sententiam omnibus semper Consulibus scribebatur.* Idem tamen Vopiscus in Aureliano memorat à Valentiniano Augusto cum honorem Tacito mandatum his verbis. NAM TE CONSULEM HODIE DESIGNO. Codicillos verò Consulatus Cassiodorus lib. vi. Variar. ita cōcipit. *Atque ideò per illam indictionem CONSVLATVS TE DECORAMVS INSIGNIBVS.*

In fine porò Rescriptorum addi consueuisse Diem, Consulem & Locum nemo est qui nesciat: ac præterquam quod id ex subscriptionibus Rescriptorum quæ in Codicem suum Iustinianus retulit, patet, demonstratur etiam L. ii. §. vlt. D. ad Sc. Tertullian. & ex Vlpiani loco qui citatur in fragment. Pithæanis Tit. xiii. At non omnibus peræque notum est, altero Consule deficiente, ignotum futuri Consulis nomen apponi cōsueuisse his verbis, ET QVI FVERIT NVNTIATVS. Cuius formulæ testimonia habemus in L. iiii. v. & vlt. de his qui ad Eccles. cōfuger. L. vlt. de hæretic. L. vlt. de petitionib. L. vlt. de Princip. agent. in reb. L. i. de Castrensian. in C. Th. Nou. Theod. & Valentin. de Theodosia. Codic. auctorit. & Nou. de confirmat. leg. Nouellar. Theod. Constantinus quidem in L. i. de Constitut. princ. in C. Th. constituit, si qua postea edicta siue constitutiones sine die & Consule deprehenderentur, vt auctoritate careant. Multa tamen Rescripta sine die & Consule extāt in Cod. Iustiniani. Quinetiā D. Augustinus

in collatione cōtra Donatistas auctor est cum Donatistæ Imperiales literas calūniari conarentur eo quod sine Consule fuissent recitatæ: cognitorem interlocutum esse, EVIDENTISSIMIS LEGIBVS DEFINITVM ESSE, IMPERIALIA CONSTITVTA, ETIAM SI CONSULES NON LEGERENTVR, IN DVBIVM NON VOCARI. Et paulo post: *Etiam si Cōsul desit, non impediri Imperialis constituti veritatem.*

Rescripta autem non semper integra, nec in Iustiniani, nec in Theodosij Cod. ponuntur: Partem duntaxat excerptā adscribi, significāt collectores in inscriptionibus, hoc modo, POST ALIA, vt in inscriptione L. vi. de cognitionib. L. iii. C. de feriis L. iiii. de delatorib. L. ii. de tempor. cursu. L. vlt. de denuntiatio. L. vlt. de iurisdictione. L. i. de actionib. L. i. de omif. actio. impel. L. i. de dominio rei, L. vii. de legitim. hered. L. viii. & x. de executorib. L. v. & vi. de naufrag. in C. Th. Aliās, INTER CETERA, ET AD LOCVM, L. i. iiii. & vi. de pact. in C. Th. & in inscriptionibus Nou. Leonis & Seueri de abrogatis capitib. iniust. leg. Quibus verbis etiam vtitur auctor Cod. Hermog. L. i. & v. de pact. L. i. de calūniatorib. L. iiii. de donation. L. i. vbi agi oport. L. i. de instu. L. i. de testam. L. i. & ii. de successionib. vt & collector fragmentorū à P. Pithæo editorū Tit. xv. his verbis, *Cui rescripti verba quia multa sunt, de sine eius, AD LOCVM hæc pauca subiicit.* Aliās etiā vt in L. iiii. de postulan. in C. Th. & in inscriptione Nou. Maioriani de Episcopali iudic. scribitur DE RE NECESSARIA, AD LOCVM. In Cod. verò Iustiniani hoc idem significatur his verbis, PARS EX RESCRIPTO, vt videre est in inscriptione L. iii. C. in quib. caus. pigñ. L. iiii. de quæstionib. PARS EX EPISTOLA, L. xiii. C. de fideiussorib. L. vi. C. de præscript. lon. temp. Sic PARS LITERARVM, in L. xlvi. D. de iudic. & PARS ACTORVM, in L. vlt. de offic. iudic. omn. & L. vlt. qui bon. ced. poss. in C. Th. & L. ii. de excusat. muner. in C. Iustiniani lib. x. CAPVT EX RESCRIPTO, L. i. D. de interd. & releg. Inueniuntur & hæc verba, EXEMPLVM SACRARVM LITERARVM, in inscriptionibus L. v. C. de iu. fisci L. vlt. C. de lon. temp. præscript. item L. xx. de hæretic. & L. x. de his qui super religio. contend. in C. Th.

Sentio me paulatim in ea tempora delapsum, quibus tota penè formularum dignitas concidit. Nec tamen certis omnino verbis ætas hæc, in quam vestigium ponimus, caruit: quorum obseruatio coniunctam rituum, quos labante Imperio vsus inuexit, cognitionem habet. Attingamus ergo, quando ita polliciti sumus, quæ in posteriorum Imperatorum Rescriptis præcipuè notanda occurrunt. Inutile certè non erit nouæ Romæ æquè ac veteris, Imperiales formulas cognoscere. Erit etiam quædam ex ipsa nouitate & varietate rerum delectatio. Admonèdi autē sumus Rescriptorum cōstitutionumque iniitiis salutem adscribi consueuisse. Idque verbis non iisdem vsquequaque, nec vno modo. Interdū enim fiebat hoc directis hisce verbis, AVE CARISSIME NOBIS, vt in inscriptione L. ii. de offic. Reçtor. prouinc. & L. v. de priuileg. cor. qui in fac. palat. in C. Th. HAVE ANTHEMI CARISSIME NOBIS. Et L. i. qui petant. eod. Cod. HAVE ORPHITE CARISSIME. Et L. xxxiii. de heretic. HAVE DONATE CARISSIME NOBIS. In L. iiii. de operib. public. HAVE FELIX CARISSIME NOBIS. Et L. v. cod. tit. HAVE CATVLIN CARISSIME NOBIS. Et L. xxxiii. eod. tit. HAVE VINCENTI CARISSIME NOBIS. In L. lii. de appellationib. HAVE RVFINE CARISSIME NOBIS. Hoc enim illic valent istæ notæ κ. ΝΒ. quarum compedio eadem verba stringuntur in inscriptionibus L. xxvii. de decurionib. L. vlt. ne quid publicæ lætit. nunt. L. xvii. de susceptorib. L. xii. de iustrali conlat. L. ii. de his qui ex publ. conlat. L. v. & viii. de falsâ moneta. eod. C. Th. Vnde emédanda est inscriptio L. i. de Erogat. milit. annona, & ita restituenda, HAVE FELIX C. ΝΒ. id est, CARISSIME NOBIS. In fragmentis quoque Pithæanis Tit. i. ex Cod. Gregor. Rescriptum citatur, cuius initium est, HAVE AGATO ΚΝ. Quod sic interpretor, AVE AGATO CARISSIME NOBIS. Hinc etiam restituenda quibusdam videtur inscriptio L. xi. de accus. in Cod. Iustin. hoc modo, HAVE CRISPINE CARISSIME NOBIS.

Interdum vero verbis obliquis salus adscribebatur, vt in L. i. de priuileg. cor. qui in fac. palat. IMP. CONSTANTINVS A. PALATINIS ET BENE MERITIS SVIS SALVTEM. Et L. i. de matern. bon. IMP. CONSTANTINVS CONSVLIBVS, PRÆTORIBVS, TRIBB.

PLEBIS; SENATVI SALVTEM DICIT. L. II. ne quid public. latit. nunt. in eod. Cod. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS PROVINCIALIBVS SALVTEM DICVNT. L. XXXII. de appellationib. eod. C. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. SALVTEM DICVNT ORDINI CIVITATIS CARTHAGINIS. Sic & in L. XV. quoru appellat. non recip. IMPP. VALENTINIAN. ET VALENS AA. SALVTEM DICVNT ORDINI CIVITATIS CARTHAGINIENSIVM, & L. vlt. de iurisdic. eod. C. Th. IMPP. HONOR. ET THEODOS. AA. CONSVLIBVS, PRÆTORIBVS, TRIBVNIS PL. SENATVI SVO SALVTEM DICVNT. Et L. vlt. de accusationib. IMPP. HONOR. ET THEODOS. AA. CONSVLIBVS, PRÆTORIBVS, TRIBVNIS PL. SENATVI, SVIS, SALVTEM DICVNT. Eademque est inscriptio Nouellæ Th. & Valentinia. de indulgent. reliquor. Pari modo singulis personis salutem dicebant: In fragmentis namque ex corpore Codicis Gregoriani Tit. si aducri. donatio. sponfis fact. inscriptio legitur huiusmodi, IMPP. VALERIAN. ET GALIEN. AA. ET VALERIANVS CÆSAR, AVINIO OCTAVIANO SVO SALVTEM. Et in inscriptione L. I. ne liceat potentiorib. in Cod. Iustin. IMPP. DIOCLETIAN; ET MAXIMIAN; AA. ARISTOBOLO SALVTEM. In L. I. de curatorib. Calend. in C. Th. IMP. CONSTANTINVS A. LOCKIO VERINO SVO SALVTEM. Et L. VIII. de iurisdic. eod. C. IMPP. ARCAD. ET HONOR. AA. PASIPHILLO SVO SALVTEM; In inscriptionibus L. XIII. de appellationib. in C. Iustina. L. V. & VI. cod. tit. in C. Th. IMP. CONSTANTINVS A. PROBIANO SVO S. Et in L. III. de ficariis, IMP. IULIANVS A. FL. APRONIANO SVO S. In L. XXVII. de susceptorib. IMPP. ARCAD. ET HONOR. POMPEIANO SVO SALVTEM. Et in L. XXXI. eod. tit. Imp. HONOR. & Theod. EVCHARIO SVO S. His similes sunt inscriptiones, L. XXIII. de annona & tribut. L. XXXI. de susceptorib. L. vlt. de exatorib. L. vlt. de religio. in C. Th.

Imperatores planè in suis ad Præfectos prætorio Patritiõve Rescriptis, eos PARENTES KARISSIMOS appellabant. Imperator quidem Alexand. in L. III. C. de locato. *Ad Domitium*, ait, *Vlpianum Præfectum Prætorio*, & PARENTEM MEVM, eos remittere curabit. Imp. Constantinus & Constans in L. VI. de annona & tribut. in C. Theod. *Ea quantitas quam Rufini viri clarissimi, & illustris, Præfecti prætorio*, PARENTIS AMICIQVE NOSTRI *moderatio*. Constant. in L. I. de Episcop. iudic. in C. Th. ad Ablauium Præf. præf. *Ablau*, PARENS CARISSIME. Imp. Theod. & Valentinian. in Nou. de sepulchris ad Albinum Pf. Pr. ALBINE PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Item Nou. de libert. & successionib. eor. ad eundem. *Albine* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Nou. de Manichæis ad eundem. *Vnde Albine* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Atque ita eundem Albinum vocant Nou. II. de Testament. & Nou. de confirmatio. leg. nouellar. D. Theod. Et Nou. Valentin. de fructib. inter marit. & vx. Sic & Nou. de releuat. adarat. vel donat. possit. quæ est ad Hermocratem Pf. Pr. *Hermocrates* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Et Nou. de homicid. casu vel volun. fac. ad Maximum Pf. Pr. & Patitium. *Maxime* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. In Nouella quoque Imp. Maioriani de ad. sic. public. ad Æmylianum Pf. Pr. *Æmyliane* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Quæ verba hoc notarum compedio, P. K. AA. scribi solebant, vt apparet ex Nou. II. & III. de Patrimonialib. rei domin. & limitroph. fund. & Nou. de bon. Fabricenf. Nou. II. III. & IIII. de Theod. Cod. auctorit. Nou. I. de Amota militan. fo. præscriptio. Nou. de Nauibus, Nou. de Postulan. Nou. de Lenonib. Nou. Neque domum diuinam. Nou. de tribut. fiscalib. Nou. de pecun. Afri cred. Nou. de scariis Nou. de successione Curial. Nou. In damnnum publicum. Nou. II. de Tyronib. Nou. I. & II. de Palatin. Nou. ne Duciani vel limitanci. Nou. de competitionib. Nou. de offic. & numerat. Nou. de Episcop. ordinat. Nou. de Testament. clericor. & Nou. Leonis & Anthemij de adulter. Nou. de confirmatio. leg. Leonis & Nou. de bon. vacatib. quæ omnes scriptæ sunt ad Præfectos Prætorio.

Ex quarum notarum praua interpretatione multi errores orti sunt. Nam cum earu potestate Antiquarij ignoraret, ita aliquoties reddiderunt, *Præfecte Carissime Augustorū*, vt in Theod. & Valentin. Nou. de Iudæis, Nou. ne curialis prædium, Nou. de tutorib. Nou. de patern. seu matern. bonis Nou. de Testam. Nou. de alluionib. Nou. I. & II. de bon. decurion. & Nou. Valentiniani de libert. & successionib. eor. & Nou. de confirmad.

his

his quæ administrantib. & Nouella Valentinian. & Martiani de indulgent. reliquor. & Nouella de præd. ciuitat. omn. & Nou. de matrimon. Senat. & in Nouella Leonis & Maioriani de curialib. & Nou. Imperatorum Leonis & Seueri de abrogat. capitib. iniustis.

Alias verò interpretati sunt; *Parens Carissime atque amantissime*, vt in L. II. de Episcop. iudic. & L. II. de pactis in Cod. Theod. & in Nou. Theod. & Valentin. Nou. de Theodof. Codic. auctorit. & Nou. de repudiis, & Nou. de xxx. annor. præscript. & Valentiniani Nou. de Colonis vagis, & Nou. de parentib. qui filios suos distrax. & Nou. de Episcop. iudic. vt & in veteri versione Latina Nouellar. Iustiniani CXII. CXIII. & CXV. & in Constitutione Constantini Tyranni ad Agricolam P. P. Galliarum.

Nec Præfectis modò Prætorio, sed & Præfectis vrbi, hanc PARENTVM appellatione Imp. tribuebant: vt ex L. I. de pact. in Cod. Theodof. & ex Imp. Theodofij & Valentin. Nou. I. & II. de inuasorib. Nou. de Corporatis vrb. Ro. Nou. de Nauiculariis amic. Nou. de Honorat. & quis in grad. præferat. planum fit: quæ omnes scriptæ sunt ad Præfectos vrbi. Eademque appellatione Magistròs officioru ornasse eos testatur Imp. Theod. & Valentin. Nouella de scholarib. scripta ad Florentium Magistrum officioru his verbis, FLORENTI P. K. Magistròs etiam vtriusque militiæ ita appellatos docet Nou. I. de tyronib. scripta ad Sigualdum comitem & Magistrum vtriusque militiæ notis hisce, P. K. A. Sed & Magistròs militum eodem nominis honore adfectos, Nouella III. de amota militan. fori præscript. comprobat, scripta ad Ariouindum Magistrum militum, in qua ita est, ARIOVINDE PAR. K. A. Comitem quoque Retu priuatarum, ita appellatum, mirum est, Nou. de Rescindend. venditionib. Illic enim Eudoxium Comitem rer. priuar. sic affantur, EVDOXI P. K. A.

Hæc planè PARENTIS appellatio Claudiano lepidi ioci materiam præbuit: Is enim Eutropium Eunuchum virum Consularem, cuius bona publicata & in fiscum coacta erant, ita ludit.

Direptas quid plangis opes, quas natus habebit?

Non aliter poteris PRINCIPIS esse PATER.

Quoru versuum sensus hic est, Eutropiu, æquo animo aduersum fortunæ casum bonorū suoru publicatione fete debere, cū eo modò ad Principē: qui ei filij loco fuerit, & cuius ipse PARENS appellatus sit, ea peruenerint. Ratio quippe naturalis quasi lex quædā tacita, liberis parentum hereditate addicit, velut ad debitam successionem eos vocado. Imperatores sanè PATRES SIBI FECISSE eos, quibus Patritiatus codicillos dabant, Iustinianus tradit in L. vlt. de Consulib. lib. XII. §. filiusfa. Instit. quib. mod. ius patr. potest. sol. & Nou. LXXXI.

Restores verò prouinciarum & Comites FRATRES vocabantur, Cassiodorus in formula Rectoris prouinciæ lib. VI. Variar. *Quid de te estimatum sit, datur aduerti, cui tot videntur nobiles potuisse postponi. Additur, quod a principe FRATER VOCARIS: vt nobilitate pretiosi nominis à vilitate criminum tolleretur.* Imp. Theodof. & Valentinian. Nou. de patrimonialib. rei dominicæ, ad Comitem sacrarum largitionum, *Marcelline* FRATER AMANTISSIME. Et Nou. III. de Palatin. ad Florianum Comitem sacrar. largit. FLORIANE FR. A. Idem Imp. Nou. de ambitu & loc. limit. ad Numum Magistrum Officiorum. NVME FRATER A. & Nou. de Metatis ad eundem Numum. NVME FR. A. Et Nou. de Lampadar. ad Opilionem Magistrum Officior. OPILIO FR. A. Et Nou. de Principib. agent. in reb. OPILIO FR. A. Iustinianus etiam Arsilium Præsidem Tharsi FRATREM IVCVNDISSIMVM appellat Nou. CXXI. Sic & Comes rerum Priuatarum ab Imp. Leone & Maioriano vocatur, Nou. de bonis caduc. in qua Ennodium Comitem Rerum priuataru alloquentes, ENNODI, aiunt, FRATER AMANTISSIME.

Alios quoque Comites ita vocatos testatur Nou. III. Imp. Theod. & Valentin. de tyronib. ad Hifiodoru Comitē: his verbis, HIFIODORE FR. A. Planè Imp. Valer. & Th. in L. II. C. de Offic. diuer. iud. celsioribus virtis honorē à iudicibus haberi iubetes vetat, ne in subscriptionibus suis, eos FRATRES audeant nominare. Reliquos Iudices, vulgati

H

CARISSIMORVM nomine appellatos supra docuimus. Valentinian. vero Theodos. & Arcad. Oportum Pf. Augustalem CARISSIMVM AC IVCVNDISSIMVM appellant, L. III. de Episcop. iudic. in C. Th.

Ceterum præter illam PARENTVM appellationem, honorificis quoque hisce verbis, INLVSTRIS ET MAGNIFICA AVCTORITAS TVA, Præfectos Prætorio in fine Rescriptorum suorum affari Imp. solebant, vt probatur L. vlt. de decurionib. L. XI. de extraord. munerib. in C. Th. Cōstitutio. Iustina. de Iustin. C. cōfirmat. & Valētin. de Th. C. auctor. Nou. de Iudæis, Nou. de Releuat. adarat. vel don. Nou. I. & II. de bonis decurio. Nou. de repudiis, Nou. ne curialis præd. al. Nou. de tutor. Nou. cōtra sentēt. Pf. Pr. Nou. de pater. vel mater. bon. Nou. de Test. Nou. de alluionib. Nou. II. de patrim. rei domin. Nou. de Nauibus, Nou. de Manichæis, Nou. de postulādo, Nou. ne duciani vel limit. milit. Nou. II. & III. de amota militanti. fo. præscript. Nou. de competitionib. Nou. de locis Reip. quoq. mo. poss. Nou. Anthēnij de bonis vacanti. Et in Edicto v. Iustiniāni ad Ioan. Pf. Pr. Η Επὶ τοῦ Μεγαλοπρεπῆος ἢ Αὐθεντία. Et Nou. CXVII. & CXXVI. Η Επὶ τοῦ Μεγαλοπρεπῆος ἢ Αὐθεντία vel INLVSTRIS ET PRÆCELSA, seu SVBLIMIS MAGNIFICENTIA TVA, L. I. de grege dōmin. lib. XI. Cod. Iustini. L. II. de Episcop. iud. L. XV. de extraord. munerib. L. III. & IIII. de legatis L. XI. de Medic. & professorib. L. II. ad L. Iul. repetund. L. XXII. de his qui super religio. conten. in C. Th. Nou. Th. & Valent. de homicid. casu vel volunt. Nou. I. & II. de Testament. Nou. de sepulch. Nou. de libert. & successionib. Nou. de xxx. annor. præscr. Nou. de Colonis vag. Nou. de confirmād. iis quæ administr. Nou. de tribut. fiscalib. Nou. de præd. pisto. Nou. de successio. curial. Nou. Maioriani de indulgent. reliquor. Nou. de sanctimonialib. & Nou. de ædific. publ. Nou. Leonis & Severi de abrogat. iniust. capitib. Nou. Leonis & Anthēnij de mulierib. quæ se feru. propr. & Nou. de confirmat. leg. D. Leon. vel INLVSTRIS ET MAGNIFICA CELSITVDO TVA, L. XV. de accusationib. in C. Th. Nou. Valētin. & Maria. de præd. ciuit. omn. EXCELLENS EMINENTIA TVA, L. IX. de indulgent. crimin. & L. XXXVIII. de operib. public. in C. Th. EXCELLENS, vel SVBLIMIS AVCTORITAS VEL MAGNITVDO TVA, L. IX. & XII. de Iudæis, L. XV. de Episc. in C. Th. LAVDABILIS SVBLIMITAS TVA, L. XXVII. de appellationib. in C. Th. PRÆCELSA SINCERITAS TVA, L. vlt. de advocat. fisc. in Cod. Theodos. Interdum breuius, in hunc modum, SVBLIMITAS TVA, L. VI. de conlatio. donatar. L. vlt. de patrocini. vicor. L. XIII. & XVI. de legatis L. I. de excusat. artific. L. vlt. de suariis L. XXV. de petitorib. L. XXVI. XXXIII. & XXXVI. de anno. & trib. L. LIX. de operib. publ. in C. Th. CELSITVDO TVA, L. VIII. de extraord. munerib. L. I. de quadrimenstr. breuib. L. X. de legat. L. I. de Irenarch. L. XXXII. de Nauicul. L. II. de sep. viol. in C. Th. Nou. II. de amota milit. EMINENTIA TVA, L. XXXII. de suscepto. in C. Th. & in Nouell. Iustiniāni sapē ἢ ἡ ἀποροχῆ. MAGNITVDO TVA, L. vlt. de postul. L. III. ne conlatio. transl. postul. in C. Th. L. I. C. de offic. Pr. Pr. Afric. CVLMEN TVVM, L. V. de cōlat. donatar. eod. Cod. Nou. Th. & Valētin. de alluion. Nou. I. de amota milit. EXCELLENTIA TVA, L. III. ad L. Iul. repet. L. V. de patrocini. vicor. L. X. de legatis L. XLIII. de operib. pub. eod. Cod. SINCERITAS TVA, L. XXXIX. de decurionib. L. I. ne operæ a conlatorib. L. I. si per obreption. eod. C. GRAVITAS TVA, L. I. de centonar. AMPLITVDO TVA, Nou. Valētin. de fructib. int. marit. & vxor. Illa denique Præfectura, quam eleganter Eunapius ἀπέρφουρον ἀρχὴν vocat, AMPLISSIMA, SVBLIMISSIMA, EMINENTISSIMA, INLVSTRIS & EXCELSA appellatur, L. XXXI. de Nauicular. L. I. de naufrag. L. XIII. de anno. & tribut. L. XL. de operib. public. L. III. ne conlat. trāslat. L. XVI. de indulgent. debit. L. LXI. de appellationib. L. I. qui à præbitio. tyron. L. vlt. de conlatio. donatar. L. CLXXXVIII. de decurionib. in C. Theod. Nou. de releuat. vel adarat. & Nou. II. de amota milit. Ipsi verò Præfecti Prætorio VIRI CLARISSIMI ET INLVSTRES vocantur, L. XII. de extraordinar. munerib. L. I. qui à præbitio. tyron. L. III. de indulgēt. debitor.

PRÆFECTVM quoque vrbi eodem prope honore suis in Rescriptis prosequantur. Ei enim rescribentes, vtuntur his verbis, SVBLIMIS EMINENTIA TVA, L. XXV. de operib. public. L. XLIX. de appellationib. in C. Theod. SVBLIMITAS TVA, L. II. de gladiatorib. L. I. de sentēt. ex peric. recit. L. XXX. de Nauicular. L. XX.

L. XX. de hiis qui super religio. cont. CVLMEN TVVM L. I. de frumen. vrb. const. L. XXXVII. de Episcopis. MAGNITVDO TVA, L. XIII. de annon. ciuic. eod. C. EXCELLENS AVCTORITAS TVA, L. V. C. de pœnis. INLVSTRIS AVCTORITAS TVA, L. VI. de suariis. INLVSTRIS MAGNIFICENTIA TVA, L. XII. & vlt. de annon. ciuic. L. vlt. de operib. public. Nou. I. & II. de inuasiōib. Nou. de Corporat. vrb. Ro. INLVSTRIS MAGNITVDO TVA, Nou. de Nauicular. amnic. INLVSTRIS ET PRÆCELSA MAGNIFICENTIA TVA, Nou. de Honoratis. AMPLITVDO TVA, Nou. de inuasiōib. SINCERITAS TVA, L. XVI. de Lustrali conlatio. in C. Th. GRAVITAS TVA, L. XVIII. de appell. eod. Cod. Eius quoq. sedes, INLVSTRIS dicitur, L. LXI. de appell. L. vlt. de suariis L. XIII. de anno. ciuic. in C. Th. Ipse, modo, V. C. modo, VIR INLVSTRIS vocatur, L. II. de Nauicular. L. I. de campo Mart. L. vlt. de tutorib. in C. Th. Nou. Valētinia. de Episcop. iudic.

Magistro etiam vtriusque militiæ rescribunt, SVBLIMIS MAGNITVDO TVA, L. LXV. de heretic. in C. Th. & INLVSTRIS MAGNIFICENTIA TVA, L. CXIII. de decurionib. INLVSTRIS AC MAGNIFICA AVCTORITAS TVA, Nou. III. de Amota militanti. fo. præscriptio. INLVSTRIS ET PRÆCELSA MAGNIFICENTIA TVA, Nou. de Tyronib. Magistro Officiorum, qui & ipse VIR INLVSTER dicitur, L. CXX. de decurionib. rescribunt, SVBLIMITAS TVA, L. XIX. de his qui super religio. cont. eod. C. & INLVSTRIS AVCTORITAS TVA, Nou. de scholarib. & Nou. de ambitu. & Nou. de Metatis, Nou. de princip. agent. in reb. AMPLITVDO TVA, Nou. de Lampadar. Sed & Comitibus Hispaniarum & Orientis rescribunt, SVBLIMITAS TVA, L. III. & XIII. de decurionib. Præfecto verò annohæ, quem VIRVM CLARISSIMVM appellant in L. III. VI. & XXXVIII. de Nauicular. L. IX. de suariis, rescribunt, GRAVITAS TVA, L. V. de præd. Nauicular. SINCERITAS TVA, L. III. de annon. ciuic.

Comitum priuatarum rescribunt, PRÆSTANTIA TVA, L. XII. de extraordin. muner. in C. Th. SVBLIMITAS TVA, L. VII. de petitiō. L. II. de incorporat. eod. C. SINCERITAS TVA, L. XII. & XLV. de appellationib. eod. C. LAVDANDA EXPERIENTIA TVA, L. XVI. de petitionib. INLVSTRIS AVCTORITAS TVA, Nou. de rescind. venditionib. Nā & cum VIRVM INLVSTREM vocant, L. vlt. de incorporatio. L. XXVII. & XXXII. de petitionib. Nou. Theod. & Valētinia. de competitionib.

Præsidibus autem, Consularibus, Correctoribus, Vicariis, Præfecto Ægypti, rescribunt, GRAVITAS TVA, L. III. de Protostasia L. VII. quor. appell. nō recip. L. I. de præben. salar. L. XXIX. de appellat. L. LXXX. de decurionib. L. I. de his qui ven. atar. L. III. ad L. Cornel. de fals. Etiā vicario Africæ, qui VIR SPECTABILIS dicitur in L. vlt. de decur. vrb. Ro. rescribunt, LAVDABILIS SINCERITAS TVA, L. XVII. de pisto. L. II. de suscepto. L. IX. de exactionib. in C. Th. Et Procōsulū Africæ, LAVDABILITAS TVA, L. CLXVI. de appell. Rationalibus, GRAVITAS TVA, L. I. de bon. vacāt. in C. Iustin. L. I. de his qui se deser. in C. Th. Comiti Metallorū, LAVDABILITAS TVA, L. III. de Metallis. Præfectos sanè Prætorio, Cōsulares itē viros defunctos cum nominant, CLARISSIMÆ MEMORIÆ vocant, L. XIII. de Nauicularis, L. I. de annona & trib. Alios vero, SPECTABILIS MEMORIÆ, L. XLV. de heretic. Antistites vtiq. REVERENTISSIMOS appellant, L. XLV. de Episcopis L. vlt. de annona & trib. De se ipsis autē Imperatores, omnia sibi diuina arrogantes, rescribunt, MANSVETVDO NOSTRA, CLEMENTIA NOSTRA, PIETAS NOSTRA, TRANQUILLITAS NOSTRA, ÆTERNITAS NOSTRA, PERENNITAS NOSTRA, SERENITAS NOSTRA, NVMEN NOSTRVM. Exemplorū quia plenæ sunt cōstitutiones, auctoritatē à me nemō de siderabit. Hoc tātum dicā, nō passos esse Imp. eadē nomina cuilibet culmini honorivè præsidētēs vsurpare. Iustiniānus certē, quē admodū sub Tit. Nou. cōstituit. CXIII. Iulianus antecessor edidit, *Inuenimus, ait, Quæstorē & Præfectum Prætorio per Orientē in sacro auditorio iisdē interlocutionibus vti, quibus nos utimur. Dicebant enim, NOSTRA SERENITAS, ET NOSTRA PIETAS & MANSVETVDO, & advocati hisdem vocibus ad eos utebantur.* Et mox: *illa autem illicita verba sibi vindicare nulli concedimus.*

Iam nouissima sacrorum, seu Diualium (licet corruptis illius seculi verbis vti) Rescriptorum parte vulgatis apponi clausula consueuerat, quæ Pf. Prætor. vel vrbi, aliivē

proceribus, ad quos ea emittēbantur, negotium dabatur, ut quæ pro cōmuni & publica utilitate ac salute constituebant, EDICTIS PROPOSITIS DIVVLGARE, & in omnium notitiam perferre, obseruari quoque & effectui mancipari curarent. Exempla & scriptis Imperialibus deprompta adscribam, eō lubentius, quod extrema Regiorum Rescriptorum, seu literarum, ut vocant, patentium, quæ ad curias Parliamentorum, aliōsque Magistratus diriguntur, clausula inde originem traxisse videatur: quemadmodum & ille salutis in Rescriptorum initiis dicendæ mos, recepta item & vsu trita clausula, *Si patet*, è veterum Rescriptorum fonte procul dubio fluxerunt. Illas autem quarum nobis implenda probatio est, clausulas, nō est quod siue in Theodosiano, siue Iustiniano Codicē quisquam conquirat atque inuestiget: cum eas compilatores breuitatis gratia in suis Rescriptorum merito rescandās censuerint. At in Nouellis, quæ non sunt eundem casum passæ, plurima extant, Manserunt tamen & in Codicibus his locis. L. vlt. de decurionib. in C. Th. Imp. Theodof. & Valēntina. ad Darium Pf. Pr. Orientis. *Illustri auctoritas tua statuta nostræ clementiæ*, EDICTIS PROPOSITIS AD OMNIUM NOTITIAM FACIAT PERVENIRE. Arcad. & Honor. Cæsario Pf. Pr. in L. i. C. de grege domin. lib. xi. Cod. Iustina. PROPOSITIS EDICTIS, *sublimis magnificentiæ tuæ minimi maximique moneantur, ut sciant*. Idem Imp. Cæsario Pf. Pr. in L. ix. C. de indulgent. debitor. in C. Th. *Idque EXCELLENS EMINENTIA TVA, EDICTIS PROPOSITIS, cunctis faciāt innotescere*. Idem cum Th. in L. ii. de Episcop. iudic. in C. Th. quæ ad Hadrianum Pf. Pr. scripta est. *Hanc igitur legem, sublimis magnificentiæ tuæ cunctis per dioceses sibi creditas, PVBLICABIT EDICTIS*. Theodof. & Valēntina. Nou. de Theodof. cod. auctorit. ad Florentium Pf. Pr. Orientis. *Quod restat, Florenti P. K. AA. Illustri & magnifica auctoritas tua, cui amicū, cui familiare est placere principibus*, EDICTIS PROPOSITIS IN OMNIUM POPVLORVM, IN OMNIUM PROVINCIARVM NOTITIAM, *scita maiestatis Augustæ nostræ FACIAT PERVENIRE*: & Nou. de Iudæis ad eundem Florentium. *Illustri igitur & magnifica auctoritas tua, quæ decreuimus, PROPOSITIS excellentiæ suæ SOLLEMNITER EDICTIS, IN OMNIUM FACIAT PERVENIRE NOTITIAM. Provinciarum quoque moderatoribus faciāt intimari, ut & eorum pari sollicitudine cunctis ciuitatibus atque prouinciis, quæ necessario sancimus innotescant*. Idem Imp. Nou. de releuat. ad arat. vel donat. post. ad Hermocratem P. P. *Inlustri igitur & magnifica auctoritas tua, quæ per hanc saluberrimam legem, pro multorum commoditate statuimus, SOLLEMNITER EDICTIS* (hoc enim ex v. c. suppleo) *VBIQUE PROPOSITIS AD OMNIUM NOTITIAM VENIRE PERFICIAT*. Idem Imp. Nou. ne curialis prædium alterius & c. ad eundem Florent. *ILLVSTRIS ITAQUE ET MAGNIFICA AVCTORITAS TVA, prouidentissime constituta, EDICTIS PROPOSITIS, AD OMNES PROVINCIAS PERFERRI PRÆCIPAT*. Et Nou. de tutoribus ad eundem. *Illustri itaque & magnifica auctoritas tua, legem perpetuo valituram, EDICTIS PROPOSITIS, ab omnibus obseruari præcipiat*. Item Nou. contra sentent. Præfector. præ. ad Thalassium Pf. Pr. Illyrici. *Illustri itaque & magnifica auctoritas tua, huius legis ne quæ latere possit utilitas, EDICTIS PROPOSITIS, EAM AD OMNIUM NOTITIAM VENIRE PRÆCIPAT*. Et Nou. de patern. seu matern. bonis, ad Florentium Præf. Præ. *Illustri itaque ac magnifica auctoritas tua, legem saluberrime promulgatam, EDICTIS PROPOSITIS, AD OMNEM NOTITIAM FACIAT PERVENIRE*. Et Nou. de Testament. ad eundem Florentium. *Illustri itaque & magnifica auctoritas tua, consultissimam legem, EDICTIS PROPOSITIS, ad omnium notitiam perferri præcipiat*. Quæ totidem ferè verbis repetunt in Nou. de alluionib. Nou. i. ii. iii. & iii. de amota militantib. fo. præscript. Nou. ii. & iii. de patrimonialib. rei dominic. Nou. de fructib. inter marit. Nou. de Testamentis, Nouella de Nauibus, Nou. de Manichæis, Nou. de sepulchris & Nou. de postulando, Nou. i. & ii. de bonis decurionum. Nou. de confirmatio. leg. Nouell. D. Th. Nou. de competitionib. Nou. ne duciant vel limitan. milit. Nou. de Testament. clericor.

Interdum vetō mandant, ut cunctorum notitiæ publicari propositis iubeant Edictis. Nou. de homicid. ea. vel volun. fac. Aliàs ut propositis edictis publicari præcipiant, Nou. de

de repud. Nōnunquam, UT PROPRIIS EDICTIS ÆQVITATEM LEGIS INSINVENT. Nou. de libert. & success. eor. Quandoque, UT LEGEM PROPOSITIS VVLGENT EDICTIS, vt Nou. de xxxi. annor. Præscriptio & Nouell. de parentib. qui fil. suos distrax. Nouell. de tribut. fiscalib. Nou. de offic. & numerar. præf. Nou. de Episcop. iudic. Aliàs, UT PROGRAMMATE SVO AD VNIVERSORVM NOTITIAM PERVENIRE, vt Nou. de confirmand. iis quæ administ. Nou. ii. de inuaforib. Nou. de præd. pistor. Nou. de Palatin.

Atque vt huius formulæ latius pateat auctoritas, alios quoque eiusmodi Mandatorum testes Imperatores citabo. Imp. Valentin. & Martianus Nou. de indulgent. reliq. Pf. Pr. *Illustri itaque & præcellsa magnificentiæ tuæ, huius saluberrimæ pragmaticæ legis moderationem, per vniuersos populos, ac prouinciarum Iudices, EDICTIS PROPOSITIS DIVVLGARI CVRABIT*. Idem Imp. Nou. de Matrimon. Senator. *Illustri igitur & magnifica auctoritas tua, hanc serenitatis nostræ legem perpetuo in æuum omne valituram, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, ad omnium notitiam faciāt peruenire*. Et Nou. vlt. de testamēt. cleric. *Illustri igitur & magnifica auctoritas tua, ea quæ generalis legis huius sanctione decreui, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, ad omnium notitiam faciāt peruenire*. Imp. Maiorianus in Nou. de indulgent. reliq. ad eundem Palladium, *Inlustri & præcellsa magnificentiæ tuæ, huius legis saluberrimæ constituta PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS*. Idem Maiorian. cum Leone, Nou. de ædific. publicis ad Æmylianum P. P. *Quapropter inlustri magnificentiæ tuæ saluberrimam sanctionem PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS*. Sic enim eum locum emendo ex eorundem Imp. Nou. de sanctimonialib. & viduis ad Basilium P. P. in cuius extremo ita est. *Inlustri igitur, & præcellsa magnificentiæ tuæ, saluberrimam sanctionem PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS, ut omnes intelligant*. Imp. Leo & Seuerus Nou. de abrogat. capitib. iniust. ad eundem Basilium. *Quare inlustri & præcellsa magnificentiæ tuæ, huius constitutionis oraculum EDICTORVM FACIET SOLLEMNITATE PROPONI*. Imp. Leo & Anthemius de Mulierib. quæ se feru. propr. scripta ad Lupercianum Præf. Prætor. *Inlustri igitur Luperciane P. K. A. & præcellsa magnificentiæ tuæ, saluberrimam sanctionem ad omnium notitiam peruenire, EDICTORVM DEVVLGATIONE PRÆCIPAT*. Idem Imp. Nou. de confirmatio. leg. D. Leonis ad eundem Lupercianum Pf. Pr. *Inlustri igitur & præcellsa magnificentiæ tuæ, venerabili constituta PROPOSITIS DEVVLGABIT EDICTIS*. Et Nou. de bonis vacantib. ad eundem Lupercianum, *Illustri igitur & magnifica auctoritas tua, quæ hac saluberrima lege serenitatis nostræ constituit, obseruari & ad omnium notitiam, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, iubeat peruenire*. Sic & Iustinianus in constitutio. de Iustinian. Cod. confirman. Mennæ Præfector. Prætorio præcipit, ut ad omnium populorum notitiam eundem Codicem, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, peruenire faciāt. Idem in L. i. C. de offic. Præf. Præ. Africa, Arche-lao Pf. Pr. Afr. mandat, ut quæ cōstituerat, Edictis publicis, omnibus innotescere curaret. In sacro quoque pragmatico Tiberij Augusti de confirmatione constituit. Iustin. Imp. de filiis liberat. *Inlustri igitur & magnifica auctoritas tua, hanc pragmaticam sanctionē in æternum valituram EDICTIS PROPOSITIS omnibus habitatoribus Africanarū partium innotescat*.

Sic & Iustinianus Nouellis suis Græcis mandat Præfector. Prætorio leges suas ad eorum, quibus præerant, notitiam perferre διὰ τῶν Ἐδικτῶν, vt in Nou. cxx. ad Petrum Pf. Pr. Η ὑπαρχὴ τοῦνυ ἢ σὴ ἀσπὶ διὰ τῶν παρόντος νόμου εἰς τὸ δινηκὲς ἰσχύσοντος ἢ ἡμετέρας ἐθέσασε γαλινότης, ἀτρατα παρὰ φιλίασιν ἀοιδασάτω, Ἐδικτῶν εἰ τοῖς σιωήσῃσι νόμοις μόνον τοῖς, ἐπὶ δὲ καὶ ἡμέρας, ἀσπῆθμεθῶν. Idem Nou. cxxix. Η τοῦνυ σὴ εἰδδξότης & c. διὰ τῶν ἐπαρχίας διὰ τῶν σιωήσῃσι μὲν Ἐδικτῶν τὰ νῦν ἡμῶν παρὰ φιλίασιν ποιήσῃ. Idem Nou. cxxx. Α πνα τοῦνυ διὰ τοῦ παρόντος νόμου εἰς τὸ δινηκὲς ἰσχύσοντος ἢ ἡμετέρας ἐθέσασε γαλινότης, ἢ σὴ ὑπαρχὴ, Ἐδικτῶν καὶ τὸ σιωήσῃσι τὴν βασιλίδα τῶν τῆν πόλιν ἀσπῆθμεθῶν, εἰς τὴν ἀπάντων γνώσῃν ἐλθῆν ἀσπῆσῃ. Et Nou. vi. τὸν παρόντα τοῦνυ γανιόν ἡμῶν νόμον, διήλον ἢ σὴ εἰδδξότης ποιήσῃ διὰ τῶν σιωήσῃσι μὲν Ἐδικτῶν, τοῖς τε τὴν μεγάλην ταύτην οἰκῆσι πόλιν, τοῖς τε τὰς ἐπαρχίας οἰκῆσῃν. Idem Nou. cxxxviii. Α πνα τοῦνυ διὰ τῶν παρόντος σπῆθῃσι νόμοις τῶν εἰς τὸ δινηκὲς ἰσχύσοντος, διὰ τῶν πᾶσαι μὲν, ἢ σὴ εἰδδξότης εἰς τὴν ἀπάντων γνώσῃν ἐλθῆν ποιήσῃ, Ἐδικτῶν κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν ἀσπῆθμεθῶν, ἵνα δι' αὐτῶν πᾶσι διήλα γανιται. Idem ad

περὶ τῆς παρὰ δυνάμει αὐτοῦ ἀποδοτέου: vel, Τὴν Μακροβότιον τὴν σὺν φυλάτῃν δὴν ἐκείνῳ. Sic in Nouella de priuilegio Archiepiscopi primæ Iustinianæ apud Iulian. antecessor. quæ scripta est Catelliano Archiepiscopo; BEATITVDO Igitur TVA, quæ nostra sanxit æternitas, modis omnibus AD EFFECTVM PERDVCRE non differat. In quibus exemplis, sollempnia hæc in Archiepiscopis appellandis verba, Η ΣΗ ΜΑΚΑΡΙΟΤΗΣ, seu, BEATITVDO TVA, obseruanda cursim moneo.

Ex his quæ supra diximus satis superque probatum est, id egisse principes, vt constitutiones suæ Edictis, Programmatibus, Præceptionibus, Præfectorū prætorio, aliorūque Iudicum, quorum de eare qua de lex ferebatur, iurisdicção erat, in vulgus exirent, & ad populorum qui eorum imperiō parebant, notitiam perducerentur: quod & testatur L. xlii. de bon. proscriptor. in C. Th. ad Cæsarium P. P. scripta, his verbis: *Hoc edictis propositis, precipimus per omnes prouincias diuulgari.* Theodosio etiã & Valentiniano in L. iii. C. de Legib. placet, Legum vim obtinere ea quæ per omnes populos, iudicum Programmatibus diuulgari constituerunt.

Iam illa in Principum literis hodiçque recepta verba, *SCIANT OMNES*, è veterū Imp. scriiniis ad nos manasse, in difficili non erit demonstrare. Vsurpantur enim ab Imp. L. vlt. de his qui ex public. rationib. L. vlt. de Probationib. & L. vlt. quando libell. princ. dat. L. vlt. de dolo. L. i. de manda. princip. in C. Iustinia. L. iii. de pœnis, L. ii. de his qui cum. dispensato. L. xlviii. de hæretic. L. iiii. de patrocjn. vicor. in C. Th. Interdum verò scribunt, *VNIVERSI COGNOScant*, vt in L. i. de fund. rei priuat. lib. xi. C. Iustinia. Aut *SINGVLI VNIVERSIQVE COGNOScant*, vt in L. xv. de accusationib. L. ii. de calumniatorib. & in Edicto Theod. & Valentiniani ad populū, Nou. de Pantapolis. In Edicto verò quod proponitur in Nou. de pretio solidi, quo Quirites alloquuntur, scribitur, *AGNOSCAT VNIVERSITAS.*

Porrò suas quandoque Constitutiones & Edicta ipsimet Imp. proponi iubebant celeberrimis vrbis Regiæ, & aliarū ciuitatum locis, vt apparet ex Iustiniani Nou. lxxxii. xciii. cxii. & Iustini Nou. iiii. & vlt. Sic & Constantinus in L. i. si cert. pet. chirograph. in C. Th. Et *quamuis nescire promulgata non liceat*, PER OMNEM HVNC ANNUM PENDERE IVBEMVS EDICTVM. Imp. Arcad. & Honor. in L. xxvii. de hæretic. in cod. Cod. Rescriptum, quod Donatistæ à Iuliano tunc principe impetrasse dicuntur, PROPOSITO PROGRAMMATE, CELEBERRIMIS IN LOCIS VOLVMVS ANTEFERRI. Sic in Edicto Imp. Constantini & Licinij, quod ab Eusebio lib. x. hist. Eccl. caast. cap. v. refertur. *Ταῦτα ὑφ' ἡμῶν γεγράφεται πανταχῶ ἀποστέλλεται καὶ εἰς γνώσιν πάντων ἀγαγεῖν ἀκαλοῦθόν ἐστιν.* In vrbe quidem Constantinopolitana Iustinianus Nou. lxxxiii. præcipit legem suam, Προστέλλεται ὑφ' ἡμῶν βασιλείου πατρὸς, ὅτι περὶ ἄλλων μερῶν τῆς πόλεως. Nouella verò cxx. *Εν τοῖς σιωήθει καὶ νομίμοις τόποις.* Aliàs, *κἀτὰ τοὺς σιωήθει τόποις,* & *Εἰς τοὺς ἀειφανῆς ἐκάστης πόλεως τόποις.* Romæ verò in foro Traiani proponi Principum Edicta consueuisse indicat Imp. Marci rescriptum ad s. p. q. r. apud Iustinum Martyr. Apolog. ii. pro Christianis, in quo est, *Καὶ καλέω τὸτό μου τὸ διάταγμα ἐν τῷ φόρῳ τῆς Τροιαῖς ἀποστέλλεται ἀπὸ τοῦ δυνάστη ἀναγνώσεσθαι φροντιστῆς ὁ Πραΐφρακτος Βιβάσιος Πολλίαν εἰς τὰς περιεὶ ἐπαρχίας πεμφθῆναι.* Quo loci lubens, si per criticos quos mihi propitios & faciles opto, liceret, verbis, *Δύνασθαι ἀναγνώσεσθαι*, insererem, intercalaremque, *Εξ ὁτιπιδου*, vt hoc modo sollempnia illa verba Edictorum, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT, impletur. Aliter enim, palàm proscribi Edicta nō videbatur, secundum Vlpiani interpretationē in L. xi. §. proscribere, D. de Institor. vbi PROSCRIBERE, ait, PALAM, sic accipimus, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Quæ verba vt legitima hisce singularibus literis v. d. p. r. l. p. scribi solita Valer. Prob. in Notis auctor est. Moris certè fuisse Edicta Romæ in foro Traiani proponere testantur subscriptiones, L. ii. ad L. Cornel. de fals. L. vii. ad L. Iul. de adulter. L. ii. de iurefif. L. iiii. de conlatio. donatar. L. i. de priuileg. corporat. vrb. Ro. L. ii. de habitu quō vt oport. L. ii. de petitionib. L. i. de campo Mart. vrb. Ro. in C. Th. & Nou. Theod. & Valentin. de postulan. & Nou. de Honorat. & qui in gradu præfer. Nou. i. & ii. de testament. Nou. Valentinia. de liber. & successioib. cor. Illie enim vtique subscriptum est,

PROPOSITA IN FORO TRAIANI. Huc pertinent quæ in Magnonis notis legitimus, IN FORO CÆSARIS, IN FORO PACIS, IN FORO TRAIANI, IN FORO NERVÆ, IN FORO TRANSITORIO, IN FORO IVLLI, IN FORO POPVLI, IN FORO BOARIO, IN FORO FLAMINIO. Sed & in L. ix. denunciar. in C. Th. Subscriptio extat huiusmodi; PROPOSITA IN FORO APRONIANI, & in Constitutio. Theod. & Valentin. relata in fragment. Iureconsultorum Pithæanis, Tit. vi. PROPOSITA IN ATRIO MINERVÆ. Rescripto Antonini τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, apud Euseb. lib. xiii. hist. Eccl. cap. xiii. præter ea quæ Iustini Martyris Apolog. ii. pro Christian. continentur, subscibitur, Προστέλλεται ἐν Εφέσω εἰ τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, quæ Rufinus vertit, PROPOSITA EPHESI PVBLICE IN CONVENV ASIÆ.

Interdum etiam leges suas in æs incidi iubebant. Constantin. in L. ii. quemadmodū mun. ciuil. in Cod. Th. *Quod vt perpetua obseruatione firmetur, legem hanc incisam* AENEIS TABVLIS, iussimus publicare. Idem Imp. in L. i. de aliment. quæ inopes paren. in Cod. Th. AEREIS, ait, TABVLIS, vel cerussatis, aut limeis mappis scripta per omnes ciuitates Italiæ PROPONATVR LEX. Valentinian. & Valens in L. iiii. de Suariis eod. Cod. *Hæc autem omnia AENEÆ TABVLÆ in foro Suario collocandæ, AD ÆTERNAM MEMORIAM OPORTEBIT INSVLPI.* Idem Imp. in L. i. de iure Italicod. Cod. *Concessi igitur gratia beneficij PVBLICIS ACTIVS INTIMETVR, ET INCISA TABVLIS, debita sollempnitate permaneat.*

Præterea Iustinianus Constitutiones suas τῶν Νόμων βιβλίοις ἐγγράφασθαι, vel, τῶ τῶν θεῶν Διατάξεων βιβλίοις. Σποτεθῆναι decernit Nou. xxv. xxvi & xl. Idem Nou. ix. ad Ioannem Archiepisc. C. P. Legem suam intro apud vasa sancta reponi iubet;

Verum priusquam ad reliquas subscriptiones descendam, prædicendum censeo Rescriptis, Edictisque Principes manu sua subscripsisse, vt traditur in L. iii. C. de diuers. Rescript. Eusebius lib. ii. de vita Constantini, *Ἐλήπτου δ' ἐξ ἀθηναίου τῆ παρ' ἡμῶν φυλάτῃ μένου βασιλικῶν νόμων, καὶ τῆς αὐτῆς δεξιᾶς ἐγγράφως κατασμελώσας, τῆς τῆ λόγου πιστάσας, οἰδ' πιν σφραγίδι, κατὰ σημαίνει τὴν μαρτυρίαν.* Planè Leo in L. vi. C. de diuers. Rescript. ea tantummodò fas esse proferri, vel dici Rescripta constituit, quæ in chartis, siue membranis subnotatio suæ subscriptionis impresserat. Subscriptionum verò Imperialium exempla aliquot adducam. In Edictis quidem ad populum plerumque manu sua subscribebant his verbis, PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRI POPVLO RO. vel POPVLO CONSTANTINOPOLITANO. Docet hoc Nou. Theod. & Valentin. de Reddito iure armor. in cuius extremo est: *Et manu diuina*, PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRO POPVLO RO. Et ad latus, DAT. viii. kal. iul. romæ VALENTINIANO ET ANATOLIO v. c. COSS. Idem probat eorumdem Imp. Nouella de pretio solidi, cuius nouissima verba sunt hæc, *Et manu diuina*, PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRI POPVLO RO. Et ad latus, DATA xv. kal. febr. romæ, VALENTINIANO v. a. COS. Sic in Edicto Iustiniani ad populum Constantinopolitanum Nou. cxli. PROPONATVR CONSTANTINOPOLITANIS CIVIBVS NOSTRIS. Et Nou. xiii. de Prætorib. plebeiis in fi. PROPONATVR CONSTANTINOPOLITANIS CIVIBVS NOSTRIS. Eiusdem formæ est subscriptio Nouellæ cv. in qua est, LEGATVR.

Ad Senatum verò scribentes, in fine adiciebant manu sua, OPTAMVS VOS FELICISSIMOS AC FLORENTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE SANCTISSIMI ORDINIS PATRES CONSCRIPTI. Pater hoc ex Nou. uel. Theodosij & Valent. de indulgent. reliq. ad Senatum, in cuius calce scriptum est: OPTAMVS VOS FELICISSIMOS AC FLORENTISSIMOS; NOSTRIQVE AMANTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE, SANCTISSIME ORDINIS P. C. Nouellæ quoque Maioriani ad Senatum, de ritu Imperij sui, finis est huiusmodi: *Et manu diuina*, OPTAMVS VOS FELICISSIMOS ET FLORENTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE (sic enim emendo) SANCTISSIMI ORDINIS PATRES CONSCRIPTI.

Subscribebant etiam interdum Imperatores manu sua in hunc modum, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME. Postrema namque Nouellæ Theodosij & Valentin. de Episc. ordinat. ad Aërium Patritium verba hæc sunt, *Et manu diuina* (vt ex veteri Cod. suppleo) DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME. In fine etiam Nouellæ de homicid. casu vel volunt. facto ad Maximum Pf. Pr. & Patritium, scriptum est, *Et manu diuina*: DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME AVGVSTORVM. Eodem modo Iustinianus Nouicxxi. ad Arsiliūm Præsidem Tharsi, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PRATER IVCVNDISSIME. Extat in sacro Pragmatico Tiberij Augusti directo ad Theodorū, Imperialis huiusmodi subscriptio, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME ATQVE AMANTISSIME. Est & in Iustiniani Nouella vii. ad Epiphanium Patriarcham Constantinopolitanū talis subscriptio. DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS SANCTE AC RELIGIOSISSIME PATER. Et hoc fortè est. quod in veteri versione Nouellæ vii. quæ ad eundem Epiphanium dirigitur, additur, SCRIPTA CVM ADIECTIONE DOMINICA. In fine etiam Epistolæ Iustiniani ad Ioannem Pontificem, quæ inserta est, L. inter claras. C. de summa Trinit. hæc habetur subscriptio, DIVINITAS TE CONSERVET PER MVLTOS ANNOS SANCTE AC RELIGIOSISSIME PATER. Cuiusmodi subscriptiōnis vetustiore auctorem habemus Constantinum Imperator cuius Epistolæ ad Eusebium Cæsareæ, & Macarium Hierosolymorum Episcopum, apud Eusebium lib. ii. iii. & iii. vitæ eiusdem Imperatoris, & Socratem lib. i. Histor. Ecclesiast. cap. vi. & Theodoritum lib. i. eiusdem histor. cap. x. & xvi. ita concluduntur, O Θεός σε Διαφυλάξοι Αδελφε Αγαπητέ: Idem Euseb. lib. x. eiusdem argumēti ἀγία γραφον βασιλικῆς Επιστολῆς Constantini ad Milciadem vrbis Ro. Pontificem refert, cuius postrema verba sunt hæc, Η Θείατις ὑμῶν τοῦ μεγάλου θεοῦ Διαφυλάξοι πολλοῖς ἔπει. Τιμώτατε. Ibidem aliud ἀγία γραφον Epistolæ Constantini ad Chrestum Syracusanorum Episcopum adducit, cum hac subscriptiōne, Υγιαίνοντα σε ὁ Θεός ὁ παντοκράτωρ Διαφυλάξοι ἅπτι πολλοῖς ἔπει. Ad Cæcilianum quoque Carthaginiensem Episcopum ab eodem Imp. missam Epistolam profert, his in fine verbis, Η Θείατις τοῦ μεγάλου Θεοῦ σε Διαφυλάξοι ἅπτι πολλοῖς ἔπει. Idem Euseb. lib. iii. vitæ Constantini eiusdem Imp. Epistolam ad Ecclesiās, & aliam ad Episcopos Palæstinæ, aliāsque ad populū Antiochenū, & Episcopos Antiochiæ congregatos, & lib. iii. eiusdē argumenti, aliā ad Episcopos, τῆ ἀγία συνόδου τῆς ἁγίας Τύρον, inserit, quatū, vt & alterius eiusdē Imp. Epist. ad Catholicam Alexandrinorum Ecclesiam, & item alterius ad Episcopos, apud Socratem lib. ii. Histor. Ecclesiast. & alterius ad Nicomedenses apud Theodorit. lib. i. nouissima verba sunt hæc, Ο Θεός ὑμῶν Διαφυλάξοι Αδελφοι Αγαπητοι. Idem Socrates lib. ii. cap. iii. cum Theodorito lib. ii. cap. ii. eiusdem Constantini Epistolam ad Alexandrinos adfert, cuius finis hic est, Η Θεία Πρόνοια ὑμῶν Διαφυλάξοι Αδελφοι Αγαπητοι. Quā Histor. Tripartitæ collector lib. iii. cap. ii. transcripsit. Sed & in Epistola Constantini ad Arium Presbyterum apud Socrat. lib. i. legitur, Ο Θεός σε Διαφυλάξοι Αγαπητέ. Denique Imperator Gratianus Epistolā suam ad B. Ambrosiū, quæ est xxv. lib. v. Epistolar. Ambrosianar. ita concludit, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS, PARENS ET CVLTOR DEI ÆTERNI QVEM COLIMVS IESV CHRISTI. Epistolæ etiam Imp. Iuliani ad Alypium postrema verba sunt hæc, Εἰρωμένως ἔειπαμινοῦν ὡς ἀγαπητοῖς, ἅπτι μῆνικον Αδελφε Ποθενότατε, καὶ Φιλικάτατε. Interdum verò subscribebant Imp. VALE CARISSIME. Euseb. lib. x. histor. Eccles. citat ἀγία γραφον βασιλικῆς Διατάξεως ad Anilinum Africæ Proconsulem, in cuius principio est, Χαῖρε Ἀνιλίνε Τιμώτατε ἡμῖν. In fine verò, Εἰρωσσο Ἀνιλίνε Τιμώτατε, καὶ Ποθενότατε ἡμῖν. Aliud quoque ἀγία γραφον Epistolæ eiusdem Constantini ad eundem Anilinum, ibidem refert, cum hoc initio, Χαῖρε Ἀνιλίνε Τιμώτατε ἡμῖν, cum hoc fine, Εἰρωσσο Ἀνιλίνε Τιμώτατε. Sic & in Edicto Iustini Imp. de filiis liberarum emissā ad Theodorum, subscriptio Imperialis adiicitur, VALE THEODORE PARENS CARISSIME ATQVE AMANTISSIME.

Illa

Illa autem verba, *Et manu diuina*, quæ subscriptiones antecedunt, singularibus hisce literis E. T. M. D. perscriptas Magno testis est: Enimverò quod manu illa, si Diis placet, diuina, subscribatur, singulari quodam encauti genere scribi Imperator Leo constituit, in L. vi. C. de diuers. rescript. Sacra enim Rescripta alio colore, quam purpurea inscriptione lustrari vetat: coctique muricis & triti conchylij ardore signati præcipit, nec eius sacri encauti confectiōnem habere, priuatis vult licere. Vnde patet Imperialia Rescripta miniatis literis & encauto muriceo consignari consueuisse. Quod & Constantinopolitanos Imperatores seruasse testatur Constantinus Manassēs in Annalib. his verbis, quæ, cum Græcorum copiam nō habeam, vti Latine reddita sunt, subiiciam. *Nam si quis, ait, ei chartam offerret, rubris in ea literis nomen Imperatorum subscriberet: Eimoxi: Hanc chartam fratri offert: rogat, hanc scripturam literis Imperatoris munire, ac subscribere velit. Imperator precibus sororis annuit, mox calamum prehendit manu, & exaratis purpurei coloris literis, chartam confirmat.* Idē alio loco: *Nā Romani consilii obtemperans Imp. LITERAS RUBRICA SVBSCRIPTAS, ad exercitū mittit.* Idēmq; ex Nicetę multis locis colligi potest: Ο δὲ δὴ, ait, μέγας Δομέτικος τῆς τῶν βασιλέων φυλακῆς ἐπιμελητής, καὶ τῆς βασιλέως Μαυροῦλ παρὰ τοῖς ἀσπίσι αἰαγορεύσας, ἡράμματα Ερυθροσήμαντον, σφραγίδι χρυσοῦ καὶ σφραγίδι ἰνδακίῳ ἐμπέδον κόνυχος ἀναδιδυμῶν αἰματι τῶν κλήρων τῆς μεγάλης νεῶς ἐπιδιδάσει, τυπὸν αὐτοῖς ἀργύρεα ἐτήσια κέρματα, εἰς μὴδὲς δις ἐκαστοῦ κορυφώματα. Ελέγγο δὲ καὶ ἐτέρας ἡρωδῶν ἀναμύδιον βασιλεῖον ἡραμμάτων ἐπιφύρασαι τὸν ἀξίον. Idē aliās, καὶ βασιλικῆς ὑποσημαίνειν ταύτας ἡραφαῖς καὶ βαφαῖς. Et alibi, Αμέλει καὶ ἡραφαῖς Ερυθραῖς ὡς φλογινή ῥομφαία τὸ δόγμα τοῦ διελκῆδος ἀπειλέσας θάνατον καὶ ἀποκήρυξιν πύγματος. Idē alio loco, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀπαλείφοντας Ερυθροδάμων. Rursusque, ἐγχειρήσας ἡραμμάτων Ερυθροῦ ἡραφον. Et aliās, καὶ ἡράματα σφίσην Ερυθροῦ ἡραφον ἐνεχέεισι. Sic & in Nou. iii. Alexij Comneni de solutione iponialium, τῶ μνηί Μαρτίου ἐπιμενέσας, εἰ δὲ Ερυθρῶν ἡραμμάτων. Et in Nou. Manuelis Comneni de diuers. caus. ac negot. τῶ μνηί Μαρτίου, ἡδὲ κηπίων ἰδ. δὲ Ερυθρῶν ἡραμμάτων τῆς βασιλικῆς χροῦς, καὶ ἡ δὲ κηρου σφραγίς εἰς τὸ διὰ τῆς Δοροῦ τοῦ τῆς ἀρόμου, τῆς ἀγιοθεοδαίτη Μιχαήλ τοῦ εἰς τὸ δ. Edicto etiam Manuelis Porphyrogeniti, quod Curterius à se conuersum Latine edidit, Imperatoris illius nomen rubris literis subscriptum conspicitur.

Atque vt encautum speciale, ita & literarum apices suos ac proprios Imperialia scripta habebant. Quod ego ex L. iii. C. ad L. Cornel. de fals. didici: in qua Valentinian. & Val. perpexisse se aiunt literarum principalium imitationem inde cœpisse, quod Vicarij Africa officium, iisdem apicibus Consultationes, Relationesque conscriberet, quibus scripta Imperialia vtebantur. Cui malo obuiam ire studentes, cauēt vt posthac cōmunitibus literis vniuersa mandentur, quæ vel de Prouincia, vel à Iudice scriberentur, vt nemo styli Imperialis exemplum, aut priuatim, aut publicè sumeret.

Porro subscriptiōnis, quam MANV DIVINA factam diximus, fit mētiō in L. xlii. de hæretic. his verbis, *Cassatis quæ pragmatici, vel adnotatiōne manus nostræ, potuerunt impetrari.* Theodosius Nou. de confirmat. leg. Nouell. *Necessarium duximus, has nunc saltem vniuersas, tuæ Serenitati, cum nostræ maiestatis subnotatiōne transmittere.* Hinc diuine adnotatiōnes in L. iii. de cōlat. x. & *Adnotatio nostrā*, L. i. de his qui à principe in C. Iustinia. & *Sacra adnotatio*, L. vlt. C. si contra ius adnotatio, L. vlt. C. de diuersis rescript.

Præter Imperialē autē subscriptiōnem, Constitutionibus Quæstor subscribentur. Nouellæ certe cxlii. quæ vulgò, Vt diuina iuss. subscriptiōnem, hab. inscribitur, Epitome Græca hoc habet, Πᾶσα ἡεία κέλευσις ὑπογραφήν ἔχει τῆς κροῦσας, καὶ διλήστα ὡς ἐπὶ πινῶν ἐξεφανήθη. Plenior verò est Latina versio, cuius verba ipsa apponam, *Præsenti Lege decernimus nullam diuinam iussionem, neque per viri magnifici Quæstoris Adiuutores, neq; per aliam cuiuslibet militie aut dignitatis, aut officij personam, cuiuscumque iudici confectam à quolibet suscipi cognitore, cui magnifici iudicem, vel per quam fuerit directā personam.* Subscribentur verò Quæstor his verbis, L E G I, vel, S V B S C R I P S I, vt apparet ex Iustiniani Nou. xxii. in cuius extremo, verba hæc, L E G I, in ipso etiam Græco. exemplari iterantur. In Constitutione quoque Iustini Imp. de filiis liberatū & in sacro Pragmatico Tiberij de cōfirmatio. Cōstitutio. Iustini Imp. post subscriptiōnem Imperialē vtrobique subiicitur, Q V Æ

STOR LEGI. In Nou. verò Theod. & Valentin. de homicid. casu vel volunt. facto. Post Diem & Cōsulem additur, SVBSCRIPTI. Similitérque eorundem Imp. Nou. II. de testament. eque post Diem & Cōsulem subiungitur, SVBSCRIPTI. In fine etiam Nouellæ Iustiniæ. CLIX. subscriptio extat huiusmodi, IOANNES ET CYRVS SVBDITIS OBTULIMVS. At Romani Senioris Nouella prima subscribitur, ΗΠΙΘΡΕΥΣΕ ΘΩΜΑΣ Μαγιστρος. In fine verò Nou. I. Alexij Comeni est, Διὰ τῆς Βασιλείας. Sacra planè, & vt passim vocant, diuina Responfa, Quæstorem & Magistros scriniarum distasse, ostendit L. VI. C. de diuers. refer. Et hoc est quod Imp. in L. XIII. de extraord. muner. in C. Th. aiūt: *Eos qui cum honore Comitum, nomine Magistrorum, Memoria præserunt, vel Epistolis, vel Libellis. Item eos qui perugendis, signandisque Responfis nostræ mansuetudini obsecundant.*

Nec verò satis vnquam pro merito laudabuntur Imp. Theodosius & Valentinianus, qui sibi ipsi leges dicentes, constituerunt, si quid noui emergeret, quod formam generalem expiceret, aut si qua noua de re condenda lex esset, vt ab omnibus antea tam proceribus palatii, quàm Senatoribus tractaretur: & si vniuersis Iudiciis Senatoribusque placuisset, tunc distaretur, ac sic denuò collectis omnibus recenseretur, & cum omnes consensissent, tunc demum in sacro Principis consistorio recitaretur, vt vniuersorum consensu & Principis auctoritate firmaretur. Quinetiam nullas se in posterum leges promulgaturos, nisi suprâ dicta forma obseruata testati sunt, L. VIII. C. de Legib. Leges verò vt generales ab omnib' obseruari iudè Imp. Theodos. & Valentin. in L. III. cod. tit. decernunt, quæ vel ab illis missa ad Senatum oratione condebantur, vel inferro Edicti vocabulo nuncupabantur. Orationis vrique ad Senatum ab eorum temporum Imperatoribus missæ, fit metio in L. VI. de curatorib. calendar. & L. II. de calcis cōtorib. in C. Th.

Illius autem in quo spatiamur seculi, Imperatorum Constitutionibus, ad latus Imperialis subscriptionis, adiciebatur Dies & Consul, quemadmodum patet ex Theod. & Valentin. Nou. de reddito iure armor. & Nou. de pretio solidi, & Nou. de indulgent. reliquor. Nec tantum quo Die & Cōsule Data, sed & quo Accepta, Proposita, Emissa, Antelata, subiiciebatur. Veluti Theodosij Nou. I. de testament. DAT. XII. KAL. NOVEMBR. ROM. AETIO III. ET Q. AVRELIO SYMMACHO VV. CC. COSS. PP. IN FORO D. TRAIANI: ANTELATA EDICTO ALBINI ITERVM PRÆF. PRÆT. ET PATRICII. Eiusdem Tit. Nou. II. DAT. VII. KAL. IAN. ROMÆ, AETIO IIII. ET SYMMACHO VV. CC. ACC. VI. KAL. IAN. ROMÆ. PP. V. KAL. IAN. IN FORO TRAIANI. SVBSCRIPTI. Et Nou. de Sepulch. DATA ILLID. MART. ROMÆ ACC. VI. KAL. APRIL. ROMÆ CALLYPIO V. C. COSS. PP. IN FORO TRAIANI VIII. ID. APRIL. ANTELATA EDICTO ALBINI VIRI ILLUSTRIS PP. ILET PATRICII. Itē Nouella de libert. & succession. cor. DAT. III. NON. IVN. ROMÆ, CALLYPIO ET ARDABVRE VV. CC. COSS. PP. IN FORO TRAIANI, V. ID. IVN. ANTELATA EDICTO ALBINI V. C. Sic & diuersis diebus DATAS & PROPOSITAS eadem Constitutiones, legimus in L. III. ad L. Iul. de adul. L. I. de his qui per met. iud. L. I. Quib. militantib. L. V. de filiis milit. & L. I. de infirm. pœn. L. II. de sponsalib. L. II. de petitionib. L. I. de cāpo Mart. in C. Th. Itē alio atq; alio die, & diuersis nonnūquā COSS. DATA & ACCEPTA, L. V. de accusationib. L. XXXII. de Prætorib. L. I. de quæstor. L. I. de magistr. scrinior. L. I. de prox. comitib. L. I. de cōlatio. fundor. patrimon. L. II. & LIII. de appellat. L. VII. & XII. de diuers. offic. L. VII. de nauicul. L. V. de haret. L. I. de indulgēt. debit. L. VI. de scenic. in C. Th. Nou. Theod. & Valētin. Neq; domū diuin. Nou. Anthemij de mulierib. quæ se propr. seru. addix. Quibus addenda est subscriptio L. XI. de Palatin. sacrar. largit. in C. Th. in qua nō modò diuersis diebus Data & Accepta lex subsignatur, sed præterea nomē Iudicis additur, à quo, accepta fuit Cōstitutio, in hūc modū: DAT. NON. MAII, CONSTANTINOP. ACCEPTA A VALERIO COMITE SACRARVM LARGITIONVM & C. vt & in L. VI. de scenic. cod. Cod. DATA VI. N. FEBR. ROM. CONSTANTINO V. C. CÆS. ACCEPTA A TRIBVN. VOLVPTATVM X. KAL. FEBR. KARTHAGINE POST CONSULATVM HONORII VIII. ET THEOD. V. AA. CONSS. PROPOSITA etiā & EMISSA iungūtū in subscriptione L. II. C. de diuid. tut. vt PROPOSITA & ACCEPTA, L. II. de honor. codicill. in C. Th.

Variis verò verborum figuris Constitutiones subnotabantur. Vulgares quidē subscriptiones

scriptiones sunt hæc, DATA, PROPOSITA, ACCEPTA, SVBDITA, SVPPROPOSITA, SVBSCRIPTA: Quæ notis scribi consueuerant. Exempla quæ tam in Iustiniæ, quàm Theodosij Codice, & Nouellis ob oculos obuertantur superuacua effect diligentia proferre. Minus trita sunt subscriptiones istæ, ALLEGATA, vt in L. V. de patris in Cod. Theod. & in Magnonis notis, his singularibus literis, ALL. REGESTA, in L. XIII. de indulgent. debit. in Cod. Th. EMISSA, in L. XXX. & L. I. de appellationib. L. CXII. de decurionib. L. II. de legit. hered. in C. Th. Nou. Theod. & Valentin. de Tribut. fiscalib. & EMENSA AD MAGISTROS MILITVM, ET COMITES, ET DVCEs OMNES, in L. XI. de diuers. offic. eod. C. LECTA APVD ACTA, L. I. de cognitionib. L. I. finium regundor. L. II. de extraord. munerib. L. XIII. de Episcopis, in C. Theod. LECTA ACTIS, L. II. de naufrag. Item in iis maximè Edictis quæ ad Senatū dirigūtur, LECTA IN SENATV, L. VIII. de metallis, L. XIII. de accusationib. L. XIX. de operibus publ. LECTA APVD SENATVM, in Constitutione Constantini, quæ Frontini de limitib. agror. libris inserta est. LECTA A BRAXIO PROCONSULI, L. VIII. & L. IX. de Prætorib. in C. Th. RECITATA IN SENATV PER VIRVM INL. POSTVMIANVM, Nou. Th. & Valent. de indulgēt. reliquor. RECITATA APVD VETTIVM RVFINVM P. V. IN SENATV. L. I. de matern. bon. in vtroque Cod. RECITATA SEPTIES IN NOVO CONSISTORIO PALATII IUSTINIANI, in L. XXX. C. de iure doct. LECTA IN ECCLESIIS ROM. L. XX. de Episcop. in C. Th. Aliàs, LECTA simpliciter absque vllius loci adiectione, vt L. IIII. & VIII. de extraord. munerib. L. XI. & XXIII. de Prætorib. in C. Th. ANTELATA EDICTO PRÆFECTI PRÆTORIO, Nou. Theod. & Valent. de testament. Nou. de sepulchris, & Nou. de libert. & successionib. cor. Sic PROPOSITA SVB EDICTO PRÆFECTI PRÆTORIO, Nou. Th. & Valent. de xxx. annor. præscript. PROPOSITA IN PROGRAMMATE VICARII VRBIS, in L. XXV. de annonæ in C. Th. PRÆLATA LITERIS COMITIS RERVM PRIVATARVM, L. VI. de immunit. conc. eod. C. PRÆLATA LITERIS V. C. VICARII, in L. III. de custod. reor. cod. C. Et hæc quidē subscriptiones, PRÆLATA, vel ANTELATA, quæ idem valent, à scriniis Imperialibus minimè manabāt, nec ab initio Constitutionibus cohærebant, sed ex postfacto illis addebantur, post earū promulgationem factam Edictis, Programmatibus, Literis, Iudicum ad quos directæ fuerāt. Eiusmodi enim promulgatio formulis illis significabatur. Nec alia est horum verborū Antefervi & Præferri, sententia, in L. XXXVII. de haretic. L. VI. de incorporatio. L. XXXVIII. de Episcop. L. VI. de immunit. conc. L. I. si per obreptio. in C. Th. Nou. Maioriani de bo. caduc. & in collatio. Carthagin. contra Donatist. Magno certè in iuris Notis vocem ANTELATA, non omisit.

Aliàs subscribebatur, DATA EPISTOLA, L. VIII. de numerar. L. XV. de Episcop. in C. Th. DATA EPISTVLA PRÆFECTO, CUI HÆC SACRA FVERAT ANTELATA, L. VI. de cohortalib. eod. Cod. MISSA SVB DIE, L. VI. de tract. & statui. in C. Th. MISSA A P. P. OR. L. III. ne quid publ. lætit. nunt. eod. C. SCRIPTA PETRO CONSVLARI PHOENICIS, L. IX. de filiis milit. appar. & L. LXXXIII. de decurionib. eodem C. SCRIPTA LEX, Nou. Martiani de indulgent. reliquor. in C. Th. SCRIPTA PALLADIO, VIRO ILLUSTRIS, COMITI SACRARVM LARGITIONVM: GENNADIO VIRO ILLUSTRIS, COMITI RERVM PRIVATARVM: MAXIMINO VIRO ILLUSTRIS, COMITI ET PRÆPOSITO SACRI CVBICVLI. Iustinian. Nou. XXXIX. Νόμος ἐργάσει Ιωάννη τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἐπαρχῶ τῶν ἱερῶν τῆς ἐῶ Πραητορείων. Et Nou. XXI. Νόμος γραφεὶς Ιωάννη τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἐπαρχῶ. Nou. CV. ἐργάσει νόμος Στρατηγῶ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Κόμισι θείων largitionων. Et Nou. XL. Ἰδιὸς νόμος γραφεὶς Πέτρῳ τῷ δοιοτάτῳ, καὶ μακαριώτατῳ ἀξιόσωτῳ ἀξιῶτῳ. Aliàs subscribitur, ἐξερωνήθη, vt Nouel. Iustiniæ. CXI. Sic in Basilij Nou. ἐκφωνήθη. & in Nou. Romani Porphyrogenetæ, ἐκ τῆς ἐκφωνήθητος βασιλικῆς ἐδίκετου. Non tacebo etiam quod est in Nou. Anthemij de confirmatio. leg. dom. Leo. DAT. SVB DIE & C. ACTVM SVB DIE EODEM. Et L. I. de classic. in C. Th. DATA INDICIONE XII.

Interdū autē addebatur in fine Rescriptorū, EA AD ALIOS QVOQVE EODEM EXEMPLO SCRIPTA ESSR. Sic in L. IX. de indulg. debit. in C. Th. DE EADEM RE SCRIPTVM EDICTVM. Et in L. VI. de princip. agent. in reb. eod. C. EODEM EXEMPLO

Mandatorum caput in L.vi.§.i.D.de custod.reor.quo continebatur, VT IRENARCHÆ CVM APPREHENDISSENT LATRONES, INTERROGARENT EOS DE SOCIIS ET RECEPTORIBVS, ET INTERROGATIONES LITERIS INCLVSAS, ATQVE OBSIGNATAS, AD COGNITIONEM MAGISTRATVS MITTERENT.

Hoc amplius Mandatis cōprehendebatur, NE PRÆSIDES PROVINCIARVM PATERENTVR ESSE COLLEGIA, SODALITIA, NEVE MILITES COLLEGIA IN CASTRIS HABERENT: SED PERMITTEBATVR TENVIORIBVS STIPEM MENSTRVAM CONFERRENT, DVM TAMEN SEMEL IN MENSE COIRENT, vt Martianus in L.i.D.de collegiis scribit. Vnde Plin.ad Traian, lib. x. Epistol. *Quod ipsum, ait, facere desisse post Edictum meum, quo, secundum MANDATA TVA, ET AIPIAΣ ESSE veteram.* Tertullianus in lib.de ieiunio, *Nisi forte in Senatusconsulta & in PRINCIPVM MANDATA coitionibus opposita delinquimus.*

Mandatis præterea cauebatur, intra annū requirendorū bona obfignari: vt si redierint & se purgauerint, integrā rē suā habeāt, si neq; responderint, neq; qui se defendāt, habuerint tunc post annum bona in fiscum cogantur. L.vlt.D.de requir.reis. Mandatis quoque comprehendebatur, NE DONVM VEL MVNVS PROCOS. VEL QVI IN ALIO OFFICIO ESSET, ACCIPERET, EMERETVE QVID, NISI VICTVS COTIDIANI CAVSSA, vt ab Vlpiano traditur in L.vi.§.vlt. D. de offic. Procos. LARGITIONES QVOQVE EX PVBLICO FIERI, Mandata prohibebant. Plinius lib.x. Epist. ad Traian. *Ecdicus, DOMINE, Amisnorum ciuitatis, petebat apud me à Iulio Pifone denariorum circiter XL millia, donata ei publice ante annos XX. & bule, & Ecclesia consentiente, utebaturque MANDATIS TVIS, QVIBVS EIVSMODI DONATIONES VETANTVR.* Cui respondens Traianus, *Sicut, ait, LARGITIONES EX PVBLICO FIERI MANDATA PROHIBENT.* Quinetiam Mandatis mittebatur, Præsidibus prouinciarum MVLTAM DICERE, L.cxxx. in fi. D. de verb. signific. Mandatis etiam Principum præceptum, cui, pacto vëditoris, pomcerio cuiuslibet ciuitatis interdictum est, vtbe ETIAM interdictum esse videri, Papinianus scribit in L.v.D. de feruis export. Hoc amplius, QVI OFFICIVM IN ALIQUA PROVINCIA ADMINISTRABAT, INDE ORIENDAM, VEL IBI DOMICILIVM HABENTEM, VXOREM DVCERE, Mandatis prohibebatur. EOS TAMEN QVI IN PATRIA SVA MILITABANT, EX EADEM PROVINCIA VXOREM DVCERE, Mandatis quibusdam mittebatur. Quæ non obscure colligimus ex L. xxxviii. L. lxiii. L. lxxv. D. de ritu nuptiarum. L. vi. C. de nuptiis. De Titulis etiam Inscriptionum opetum publicorum Mandatis cautum fuisse Callistratus indicat, L. vlt. D. de opetibus publicis. Item Mandatis continebatur, VT SINE ACCVSATORE NEMO AVDIRETVR. Tertullianus lib. ad Scapulam, *Prudens etiam missum ad se Christianum in elogio, concussione eius intellecta, dimisit, scisso eodem elogio, SINE ACCVSATORE NEGANS SE AVDITVRVM HOMINEM, SECVNDVM MANDATVM.* Idem eodem libro aliud Mandatorum caput ita leuiter perstringit. *Nam & nunc à Præside Legionis, & à Præside Mauritania vexatur hoc nomen* (scilicet Christianum) sed GLADIO TENVS: SICVT ET A PRIMORDIO MANDATVM EST ANIMADVERTI IN HVIVSMODI Imp. Alexand. in L.ii. Cod. qui manumitt. non poss. *Servos meos, nec per interpositam personam ad libertatem perducere homines peculij sui posse, MANDATIS PRINCIPVM comprehenditur.* Plin. lib. x. Epist. ad Traian. *Nam sicut MANDATIS TVIS CAVTVM EST, NE RESTITVAM AB ALIO, AVT A ME RELEGATOS: ita de iis quos alius relegauerit & restituerit, nihil comprehensum est.* Theodosij etiam & Valentini Mandata quædam missa ad Antiochum P.P. ceterosque P.P. per Referendarium, referuntur in L. vlt. C. de offic. eius qui vic. alicuius iudic. vt inscriptio testatur. Nouam deniq; Mandatorum, seu, vt ille vocat, Παιεγγυελμωτων, formulam, Iustinianus composuit, Nou. xviii. quæ prolixior est, quàm vt hic commode adscribi possit.

Restat ad huius libri pensum absoluendum de Prudentum Responsis dicere. Planè Consultores qui ad Iurisconsultos consulendi gratia adibant, non sine præfatione id faciebant.

ciebant. Rogabant enim an per otium & per occupationes consulere eos possent: quod fiebat his verbis; LICET CONSULERE? id est, licetne mihi tua opera vti, & à te consilium expetere? Hoc Cicero in Muræniā coniciendum relinquit, cum de Iurisconsultis agens, ait, *Et vestrum illud, LICET CONSULERE?* Ostendit & Horatius lib. ii. Sermon, Sat. ii. quo loci inducit quendam de plebe, cum rege Agamemnone altercantem, interrogare an liceat sibi eum de aliquibus percontari: quod ille his verbis interrogat, *Ergo CONSULERE, & max respondere, LICEBIT?* Cui rex sequenti versu ita respondet, *CONSULE.* Vnde suspicione ducor, respondisse Prudentes, *CONSULE, vel, LICET.* Tibullus autem iuris amatorij scientiam sibi arrogans, seque ad præcorum Iurisconsultorum imitationem componens, amatibus qui sua opera vti velent, facturum se consilij sui copiam venuste profiteretur: eisque patere fores suas consulendi causa, nuntiat Eleg. iii. lib. i. his verbis:

Me, qui spectentur, amantes

CONSULTENT: CVNCTIS IANVA NOSTRA PATET.

Tempus erit, quum me Venereis præcepta ferentem

DEDVCAT iuuenum sedula turba senem.

Iurisconsulti autem interdum coram, viua voce, interdum per Epistolas ab absentibus consulebantur. Quo in genere Epistoliarum questionum seu Consultationum diuersis verborum formulis Consultores vsos reperio. Quandoq; enim post salutem adscriptā, & questionem propositam, Consultores utebantur his verbis *VELIM RESCRIBAS, vel, ROGO RESCRIBAS.* Nonnunquam verò hoc vno verbo, *QVÆRO.* Prioris formulæ hæc exempla habeo. Pomponius in L. vlt. D. de minorib. *INVS DIOPHANTVS POMPONIO SVO SALVTEM. Minor viginti quinque annis nouandi animo intercessit, & c. EGO DIDICI ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis præstandum, quantum supererat: TY QVID DE EO PVTRAS, VELIM RESCRIBAS. RESPONDIT, Sine dubio, & c.* In fragmentis Iurisconsultorum à P. Pithæo editis Tit. iii. ex Papiniani lib. singulari de adulter. huiusmodi Consultatio refertur, *Cum patri lex Regia dederit in filiam vitæ necisque potestatem, quò bonum fuit lege comprehendi, vt potestas fieret etiam filiam occidendi, VELLEM MIHI RESCRIBERE: NAM SCIRE CVPIO. RESPONDI. Nunquid ex contrario præstat nobis, & c.* Idem Papinianus in L. xi. §. quidam D. ad L. Iul. de adulter. aliam Consultationem ponit eiusmodi, *QVIDAM accusare volebat adulterij mulierem: & postulabat, ne sibi computarentur dies, quos in custodiam fecisset: Me hoc admittente, extitit qui mihi contradiceret: CVIVS OPINIONEM AN TV PROBES, ROGO MATVRIVS MIHI SCRIBAS. RESPONDIT, Opinioni tuam & verba legis, & sententia adiuvant, & c.* Idem Papinianus in L. lxxxiii. D. de leg. ii. Latino Largo se consulenti respondisse ita scribit, *LATINVS LARGVS: PROXIME EX FACTO INCIDIT SPECIES TALIS: LIBERTINVS patronum ex semisse heredē instituit, & c. ROGO ERGO QVID DE HOC EXISTIMES, RESCRIBAS, RESPONDIT, NEC repetitum VIDERI in hunc casum fideicommissum.* Ex quo apertissime deprehenditur & arguitur vitium scripturæ, in alio capite quod ex Paulo excerptum est in L. Latino D. qui sine manu, quæ sic in omnibus codicibus edita est. *Latinus Largus vendidit ancillam, ita vt manumitteretur,* omnino male. Non enim venditoris sed consultoris personam illic Latino Largus sustinet, & *non vendidit,* species est facti, quæ à Latino Largo proponitur, & de qua illic Paulus consultitur. Proinde verba ita interpungenda sunt, *LATINVS LARGVS: Vendidit ancillam ita vt manumitteretur, non addito tempore: QVÆRO, quando ex constitutione incipit ei libertas competere cessante emptore in manumittendo?* RESPONDI, *inspicendum est quod actum sit, vtrum cum primum potuisset vt manumitteret, & c.* Acne quis vno Papiniani responso nitime, stareque credat, adferam simile Pauli ad eiusdem Latini Largi consultationem responsum, eadem figura verborum cōceptum. Est autem id responsum positum sub Titulo de exceptione rei iudic. in L. xxx. §. Latino Largus, in hunc modum. *LATINVS LARGVS: Cum de hereditate inter Mæuium ad quem pertinebat, & Titium qui controuersiam mouerat, transferetur & c. QVÆRO AN ius aui sui & c. RESPONDI, si de proprietate & c.*

Marcellus in L. XLIII. §. I. D. ad Trebellian. *Sed in huiusmodi questione ROGO RESPONDEAS AN RECTE SENSERIM: Rogata est filia &c.* Et mox: ITEM QUÆRO de pensionibus: RESPONDI OMNIA ea hereditatis appellatione continentur.

Alterius formulæ non pauca in libris nostris exempla habemus: nec tamen vnus eiusdemque figuræ omnia. Interdum enim Epistolæ speciem ac stylo, salute vtrinq; adscripta, tam quæstio proponitur, quam responsum redditur. Sic in L. XXVII. D. qui testa, fac. poss. Celsus proponitur à Domitio Labeone per Epistolam consultus, verbis quæ infra scripta sunt. DOMITIVS LABEO CELSO SVO SALVTEM, QUÆRO, an testium numero habendus sit is qui ROGATUS est ad testamentum scribendum idem quoque cum tabulas scripsisset signauerit? Cui Celsus in hunc modum respondet. IVBENTIVS CELSVS LABEONI SVO S. AVT NON INTELLIGO quid sit de quo me consulis, aut valde stulta est consultatio tua, &c. Huic similis refertur Epistolica iuris quæstio, in L. XVIIII. D. de iure Codicill. PLOTIANA CELSO SVO S. LVCIVS TITIVS his verbis ita cauit: SI QUID TABVLIS aliõve quo genere ad hoc testamentum pertinens reliquero, ita valere volo. QUÆRO AN CODICILLI qui ante hoc testamentum scripti sunt debeant rati esse. Cui ille in hunc modum respondet IVBENTIVS CELSVS PLOTIANÆ SVÆ S. Hæc verba, SI QUID AD HOC testamentum pertinens reliquero, valere volo: etiam ea quæ ante testamentum scripta sunt comprehendere. Sic & in L. XLVIII. D. de legat. ILLICINVS LVCVSTIA PROCVLO SVO SALVTEM. Cum faciat conditionem &c. Numquid etiam ea Mancipia quæ postea ex his Mancipiis nata sunt uxori debeantur, QUÆRO. PROCVLVS LVCVSTÆ SVO S. SI VXOR mallet; &c.

Interdum vero, salute minime reddita, quæstioni per Epistolam propositæ Iuriconsulti responsum subiiciebant hoc familiari verbo, RESPONDI: vt in L. VI. D. de legat. præstan. SALVIVS ARISTO IVLIANO SALVTEM. Qui filium &c. QUÆRO SI AVT VTERQVE &c. RESPONDI, Sæpe animaduerti &c. Sic in L. XIII. D. de his quæ vt indign. CLAVDIVS SELEVCVS PAPINIANO SVO S. Matius in adulterio Sæponie damnatus &c. QUÆRO AN iustum matrimonium fuerit? RESPONDI &c. & in L. XCIII. §. Fauus D. de solutionib. FAVIVS IANVARIVS PAPINIANO S. Cùm Titius &c. QUÆRO, id quod solutum est in quam causam acceptum videtur? RESPONDI, si quid &c. Sic & L. XVII. D. de pact. dotilib. ATILICINVS PROCVLO SVO S. Cùm inter virum & uxorem pactum conuentum ante nuptias factum sit. QUÆRO VTRVM quinquennij die &c. PROCVLVS RESPONDI &c. Ita sæpe Paulus à Nescennio Apollinari consultum se proponit: Veluti in L. XXII. D. ad L. Falcid. NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO. EX FACTO, DOMINE, SPECIES EIUSMODI INCIDIT: Titia filius suas tres numero æquis ex partibus scripsit heredes &c. QUÆRO AN aduersus coheredes suas à quibus legata & ipsa accepit, ut possit Falcidia &c. RESPONDI, &c. Et in L. XXXVII. D. de excusationib. EUIOR, NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO. Mater filium &c. QUÆRO AN legatum amittat, & quid si testamento &c. RESPONDI &c. Idem in L. XLI. D. de re iudic. NESENNIVS APOLLINARIS: Si te donaturum mihi delegaero creditori meo, AN IN SOLIDVM CONVENIENDVS SIS? AN DIVERSVM PVTES, si non creditori meo sed ei cui donare volebam te delegaero: ET QUID, DE EO, qui pro muliere cui donare volebat, marito eius dotem promiserit? RESPONDI: Nullus creditor &c. Alia est multo plenior & vbetiore eiusdem Nescenij consultatio, in L. XXXIII. D. de negot. gest. in hæc verba. NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO S. Auia nepotis sui negotia gessit: Defunctis vtrisque, Auia heredes conueniebantur, à nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: Repetebat heredes auia alimenta præstita nepoti. RESPONDEBATVR, Auiam iure pietatis de suo præstitisse, &c. Præterea constitutum esse DICEBATVR &c. EX CONTRARIO DICEBATVR, &c. TRACTATVM EST NVMQVID, vtrõque patrimonio erogata videantur. QUÆRO QUID TIBI IUSTIVS VIDEATVR. RESPONDI, HÆC DISCEPTATIO IN FACTVM CONSTITIT. A Licinio etiam Rufino consultum se per literas Paulus ita scribit in L. IIII. D. quib. ad libert. proclam. LICINIVS RVFINVS IVLIO PAVLO. Is cui fideicommissa libertas debebatur, post vicensimum annum veni se passus est. QUÆRO, denegandum sit ei ad libertatem proclamare.

clamare. MOVET ME exemplum cuiusvis liberi hominis &c. SED E CONTRARIO MOVET ME, &c. RESPONDI. Venditio quidem &c. Vnde apparet huiusmodi Epistolice Consultationibus, rationes iuris, & ea quæ dubitationem faciebant, comprehendij confucuisse, his verbis, MOVET ME. Sic in L. XXVIII. D. de reb. auct. iud. possid. is qui Iuolenum consultit, ait, ILLVD MAXIME MOVET, QVOD PRÆCEPTORIBVS TVIS PLACET vnum esse testamentum. Et in L. XXVI. D. de usufr. leg. qui Paulum consultit, ait, MOVET ENIM ME QVOD dies legati, &c. Similiter qui Modestinum consultit in L. XXXIX. D. de actionib. emp. auctores laudat veteres Iuriconsultos.

Proculum etiam sæpius à Nepote per literas consultum legimus: Vt in L. CXXV. D. de verb. signific. NEPOS PROCVLO SVO SALVTEM. Ab eo qui ita promisit, Cùm commodum erit, dotis filie meæ tibi erunt aurei centum: PVTSANE protinus nuptiis factis dotem peti posse? &c. Responsum verò Proculi subiicitur in hunc modum. PROCVLVS. Cùm dotem quis ita promisit. Extant ad eiusdem Nepotis Cõsultationes, alia Proculi Responfa duo: vnum in L. XLVII. D. de legat. I. SEMPRONIVS PROCVLVS NEPOTI SVO SALVTEM Bina tabula, &c. QUÆRIS VTRVM, &c. PROCVLVS RESPONDI. Alterum in L. XVII. D. de iure dot. cuius initium est, PROCVLVS NEPOTI SVO SALVTEM. Ancilla, &c. Par est alia formula responsi Pauli ad Consultationem in I. LXXXI. D. de condition. & demonstrat, quæ ita incipit, IVLIVS PAVLVS NIMPHIDIO. QUÆSISTI si ita, &c. Est & elegans consultatio per Epistolam in L. XI. D. de heredib. inflit, in qua prælati verbis testamenti, Attius fundi, &c. quæstio ita proponitur. Idque Proculo placet, QUID TIBI VIDETVR? Cui respondet Iuolenus in hunc modum. RESPONDI, Vera est Proculi opinio. Marcellus etiam à Sulpitio consultum se ita respondisse narrat in L. XLVIII. D. de donation. int. vir. & vx. SVLPITIVS MARCELLO. Mulier quæ ad communem filium, &c. QUÆRO AN donatio tibi videatur ut nihil agatur, an valeat quidem &c. RESPONDI. Si color. Plinius secundus Aristonem Iuriconsultum consultit his verbis lib. VIII. Epist. XIII. Cùm sis peritissimus & priuati iuris & publici, cuius pars Senatorium est, CVPIO EX TE POTISSIMVM AUDIRE, errauerim in Senatu proxime necne: non vt in præteritum (serum enim) verum vt in futurum si quid simile incidit, erudiar &c. Et in fine. Obtinui quidem quod postulabam, nihilominus tamen QUÆRO AN postulare debuerim, an abstinere.

Alias quæstio proponitur in huc modum, QUÆRO AN EXISTIMES, vel QUID EXISTIMES. Modestini in L. XVI. D. de vfu & vfufr. Legatum civitati relictum est, &c. QUÆRO QUID DE LEGATO EXISTIMES. MODESTINVS RESPONDI, &c. & in L. XXI. D. de vfu cap. AN vllius momenti eam locationem EXISTIMES, QUÆRO. Quod si nullius momenti EXISTIMAS, AN durare nihilominus vfucapionem PVTES. ITEM QUÆRO, si eadem vendidero eum fundum, QUID DE HIS CAUSIS DE QVIBVS SVpra QUÆSII, EXISTIMES. RESPONDI, si is &c. At in L. LXIX. D. de heredib. instituen. diuersa Formula Consultationis refertur in hunc modum Trebatius neutrum fore heredem: Cartilius vtrumque: TV CVI AD SENTIARIIS? PROCVLVS: CARTILIO ADSENTIOR. Alias interrogatio ita concipitur, ID IVS EST NECNE? L. XXVI. D. de oper. libert. Et, QUÆREBATVR QUID IVRIS ESSET, L. XIX. D. de testam. milit. L. XXIII. D. de mort. cau. donat. Sed & in L. XIII. ad L. Corncl. de falli. QUÆRO QVIS EXITVS QUÆSTIONIS SIT? RESPONDI. PLVRES QUÆSTIONES CONIUNXISTI: Et quidem quantum, &c. SEQVENS QUÆSTIO EST, &c.

Atque hoc modo Iuriconsulti RESCRIBERE dicebantur. Scæuola in L. XLIII. D. de re iud. QUÆRITVR, AN in ex causa iudicati teneantur: RESCRIPSIT dandam in eos actionem Vlpian. in L. LII. §. si quis Atinum D. de furt. Quod & Herennio Modestino studio meo, de Dalmatia CONSULENTI RESCRIPSI. Celsus in L. XXXVIII. §. Firmus D. de actionib. emp. Firmus à Proculo quæsit &c. ILLE RESCRIPSIT Pomponius in L. XI. VI. D. de manum. test. ARISTO NERATIO APPIANO RESCRIPSIT. Inde & libris Epistolarum respondisse Iuriconsultos legimus in L. XII. §. Neratius quoque; & S. deniq; D. de instruc. vel instr. L. LVIII. D. pro soc. Epistolas etiam inuicem de iure scribebant. Neratij certè Prisci ad Aristonem, & Aristonis Epistolæ ad Neratium memorantur in L. III. D. quæ res pignor.

& L. XIX. §. illud D. locati. Sexto quoq; Cæcilio Africano Iulianū respōdiffe Vipian. refert in L. III. §. I. D. de agnosc. liber. Vulgo autem in libris nostris I. C. Respōsa ita cōcipiuntur, QVÆRO AN & C. SCÆVOLA, vel, MARCELLVS, vel, PAVLVS, vel, MODESTINVS RESPONDIT, vt in L. XVIII. D. de iu. patronat. L. XXIII. D. de manumissionib. in princ. & §. Lucia Titia, cum sequentib. D. de legat. II. L. XXV. §. vlt. D. de liber. & postum. L. XXVIII. D. de mort. cau. donationib. L. XXXIII. D. de pignerat. actio. L. XXII. D. de Sc. Silan. L. XXVIII. D. de vsu & vsufr. leg. L. V. & VI. D. de ann. leg. L. XXXIII. §. vlt. & L. XXXIII. D. de alimēt. leg. L. vlt. D. pro derelic. L. XLVII. §. I. D. de bon. liber. L. XXXI. D. de hered. instituen. L. XLIII. D. de manumiss. testam. L. III. & V. D. de aliment. legat. vel, QVÆRO, RESPONDIT, L. XIII. & L. vlt. D. de dote præleg. L. XX. D. de aliment. leg. L. XLIII. D. ad Trebellia. L. XI. D. pro empto. L. XLI. D. de fideicommiss. liber. L. XLI. §. I. de legat. II. L. XXXIX. de legat. III. D. de acquir. heredit. L. vlt. D. vnde cogn. L. III. D. de obseq. parentib. L. XXXV. & XXXVI. D. de bon. liber.

Vbi verò plures quæstiones coniungebatur, dicebant, ITEM QVÆRO, L. XLI. §. Titius Stichus, cum sequentib. D. de fideicommiss. liber. L. XXXVIII. §. Impuberem De legat. II. L. XXXVIII. D. de vsu & vsufr. leg. L. XI. §. seruus testamēto D. de statulib. L. CXXII. §. Callimachus D. de verbor. obligatio. L. XLIII. §. I. D. de vulg. & pup. L. LVI. D. de adq. rer. do. L. LXII. D. de iu. dot. Et ITEM ROGAVI, L. XXVI. §. vlt. D. de oper. liber.

Aliàs QVÆSITVM EST, RESPONDIT, L. XXVI. D. de Sc. Silan. L. XL. in princ. & §. seruus & §. vlt. D. de statulib. L. vlt. D. pro empto. L. XLI. §. Stichus & §. intra certa D. de fideicommiss. liber. L. XXV. & XCV. in princ. & §. vlt. D. ad L. Falcid. L. IX. & L. vlt. D. de re iudic. L. XXIII. D. de appellationib. L. XXXV. §. vlt. D. de legat. III. L. LIX. §. puram D. de manumiss. testam. L. XIII. §. Maritus D. ad L. Corn. de fals. L. XCI. D. de legat. I.

Aliàs, QVÆSITVM EST, PAVLVS RESPONDIT, L. XII. de aliment. legat. Et QVÆSITVM EST, IVENTIVS CELSVS RESPONDIT, L. XXX. de legat. II. CVM QVÆREBATVR, & C. RESPONDIT, L. LXII. D. de re iud. L. IX. §. lana D. de legat. III. QVÆREBATVR, DICEBAM, L. XIX. D. de testam. milit. L. LXXXII. D. ad L. Falcid. L. IX. D. de castren. pecul. L. XIII. D. iudic. sol. Quæ verba etiam Paulus in Auditorio tractatas referens, vsu pat. in L. XI. D. si cert. pet. & L. XCVII. D. de acquir. heredit. & Vipian. in L. XXII. D. ad Trebellia. CONSVLEBAR DE FIDEICOMMISSO & C. DICEBAM, L. XIII. §. quidam D. de aliment. leg. Et QVÆREBATVR: DIXI, L. XIII. D. de vsufr. leg. L. XVIII. D. ad L. Falcid. QVÆSITVM EST: DIXI, L. XCIII. D. de leg. I. L. XLIII. D. de adq. poss. CONSVLEBATVR NYM: RESPONDI, L. III. §. I. D. ad I. Aquil. L. XV. D. de publican. CONSVLEBATVR POSSETNE AGI, L. vlt. D. si quadriup. DOMINVS PVERI CONSVLEBAT, L. III. §. in cliuo D. ad L. Aquil. CONSVLEBATVR: RESPONDI, L. XIII. D. de pecul. leg. L. XLVII. de heredib. instit. CONSVLEBAT: RESPONDI, L. XLIII. §. vlt. D. de dam. inf. QVIDAM CONSVLVIT, & C. RESPONDI, L. XIX. D. ad exhib. D. LVII. D. de iud. L. IX. D. de re iudic. PROPONEBATVR, & QVÆREBATVR: RESPONDI, L. LXXVI. D. de castren. pecul.

In sollempnibus autem verbis, Prudentes cum de iure respondebant, verba hæc habuisse, SECVNDVM EA QVÆ PROPONERENTVR, notum est. Si quis tamen testimonia in promptu habere cupiat, reiiciam cum ad L. XIII. §. vlt. & L. XV. in princ. L. XVI. §. I. L. XVII. §. Basibæ, D. de aliment. legat. L. XXXIII. XXXVI. & XXXVII. D. de vsu & vsufr. legat. L. XXV. §. vlt. D. ad L. Falcid. L. XXI. D. quæ in fraud. credit. L. XXXIII. D. de pignerat. actio. L. LXXVIII. in princ. & §. I. D. ad Trebellia. L. CXXII. §. Callimachus D. de verbor. oblig. L. XXII. ad L. Cornel. de fals. L. XCI. D. de acquir. heredit. L. XXIII. D. de appellationib. L. LXXXVIII. §. I. & §. quæ marito. & §. Sempronia & §. filiam & §. Lucius Titius L. vlt. §. Lucius D. de legat. II. L. XXXII. L. XXXV. §. vlt. L. XXXVIII. XXXIX. L. XLI. §. testamento, L. XCI. L. CI. & CII. D. de leg. III. L. vlt. D. de donat. L. LIX. §. purâ D. de manum. test. L. XLI. §. tutoris D. de fideic. liber. L. XXVI. D. qui & à quib. L. XXXVIII. in fi. D. de liber. cau. L. XXIII. §. seruis D. de pecul. leg. L. IX. D. de adq. rer. do. Interdum, SI VT PROPONITVR, L. XXXVIII. D. de liber. cau. L. XXV. §. vlt. D. de liber. & postum.

Aliàs,

Aliàs, RESPONDIT VERBIS QVÆ PROPONERENTVR, L. XXXIII. D. de vsu & vsufr. leg. L. vlt. D. de dote præleg. & EX HIS QVÆ PROPONERENTVR, L. LXXXVIII. §. Dama D. de legat. II. RESPONDIT EX VERBIS CONSULTATIONI INSERTIS, L. XXXIII. de legat. II.

IN PROPOSITO, L. XVIII. §. seruus D. de stipulat. seruo. L. XXXVIII. §. I. de solutionib. L. LXI. §. locati D. de furt. L. IX. D. de castren. pecul. L. XXXIII. D. de neg. gest. in SPECIE PROPOSITA, L. LXXXI. D. de hered. instituen. IN SPECIE DE QVA QVÆRITVR, L. XXXIX. D. de actionib. empt. L. LXXXVII. §. I. D. de legat. II.

NIHIL PROPONI CVR, L. vlt. D. de testamentar. tut. L. XVIII. & XXVI. D. de Sc. Silan. L. XI. §. I. D. de statulib. L. VIII. D. de magistratib. conueniend. L. XII. in princ. & §. Seio D. de fideicommiss. liber. L. vlt. D. pro suo L. CXX. D. de leg. I. L. XXXIII. §. Gaius Seius D. de legat. II. L. XXXII. in princ. & §. heredis & L. XXXIII. D. de vsu & vsufr. leg. L. vlt. §. vlt. D. de dote præleg. L. XC. D. de solutionib. L. LXI. D. de heredib. instit. L. XLI. §. concubinæ de leg. III. L. LII. D. de iure dot. NIHIL PROPONI PROPTER QVOD, L. III. D. de aliment. legat.

RESPONDIT NON PROPONI, L. LXXVIII. §. tres heredes D. ad Trebellian. L. XXXIII. §. L. Titius relictis. D. de legat. II. Aliàs, RESPONDIT NIHIL PROPONI, L. XXXVIII. §. Iulius Agrippa & §. mater de leg. III. NIHIL PROHIBET, L. XXVIII. §. vlt. de legat. II.

RESPONDIT, EVM CVIVS NOTIO EST ÆSTIMATVRVM, L. XV. §. I. & L. XVI. §. I. D. de aliment. leg. L. XXVIII. §. Titius testamento D. de liberatio. leg. L. XIII. in fi. D. de dote præleg. L. LXIX. §. I. D. de leg. III. IVDICATVRO ÆSTIMANDVM, L. XL. §. Titius testamento D. de statulib. AD IUDICIS OFFICIVM PERTINERE, L. XCV. §. vlt. D. ad L. Falcid.

Interdum etiam EX FACTO CONSULTOS se Respondere dicebant, L. LII. §. item ex facto D. pro foc. L. III. §. I. D. de minorib. EX FACTO PROPONEBATVR, L. XXXV. D. de heredib. instit. EX FACTO QVÆRITVR, L. XLIII. D. de vulgari L. LII. D. de pecul. leg. L. XIII. §. ex facto D. de adq. poss. EX FACTO QVÆREBATVR, L. XXX. D. de negot. gest. EX FACTO INCIDIT SPECIES TALIS, L. LXXXIII. D. de leg. II. L. XXII. D. ad L. Falcid. EX FACTO AGITATVM REFERVNT, L. XIX. D. de heredib. instit. EX FACTO TRACTATVM EST, L. XVII. D. ad Trebellian. L. XXXIX. §. scio D. de legat. I. EX FACTO TRACTATVM MEMINI, L. XVII. §. ex facto ad Trebellian.

ICautem opiniones suas his verbis enuntiare, EXISTIMO, PVTO, VIDETVR MIHI, MAGIS EST, PROPE EST, nemo est qui nesciat. Etiam quæ ab iis definiebantur, his plerumque verbis referuntur, PLACVIT PRVDENTIBVS, & PLACVIT, vt in L. XXXI. D. de vulgari L. VIII. D. de aliment. leg. L. IX. D. ad L. Falcid. L. III. & L. XLI. §. I. D. de vulgari, L. XLVII. §. sed si Stichus, & L. XLIII. §. vlt. D. de legat. I. L. LXIX. §. mater & L. LXXVI. §. heres D. de legat. II. L. XCIII. D. de legat. III. L. XXIII. §. etiam & L. XXIII. §. si petitum D. de fideicommiss. liberat. L. XXI. D. de liber. cau. L. I. D. de manumissionib. L. XLIII. D. de vsucapion. L. VI. §. I. D. de aqua & aquis. pl. Recte placuit, L. LXXVII. §. volo MERITO PLACVIT, L. LXXV. D. de iu. dot.

PLACET, L. III. D. de liber. & posthum. L. LXXIX. D. de acquir. heredit. L. XXXIII. D. de legat. I. L. XIII. D. de manumiss. testam. L. III. §. vlt. D. pro suo L. XX. D. de his quæ in fraud. creditor. L. XXI. §. placet D. de dam. infec. POST MVLTAS VARIETATES PLACET, L. LV. §. I. D. de legat. II. OMNINO MIHI NON PLACET, L. XLVIII. §. vlt. D. de legat. I.

Peculiaria etiam Iurifconsultis sunt hæc, QVÆSTIONIS EST: FVIT QVÆSTIONIS: SCIO QVÆSITVM: BELLE: VCL, BELLISSIME QVÆRITVR, aut DVBITATVR: HOC IVRE VTIMVR, RECEPTVM EST, VIDEAMVS, VIDENDVM EST QVOD DICITVR, PONAMVS: HINGAMVS: QVOD VVLGO RESPONDETVR: Quod dictum iuris studiosis sat est. Ingens enim horum verborum turba passim in Pandectis iacet. Sumenda ea erunt, non colligenda. Tum etiam ne liber hic in consanguinei sui de verbor. significatio. possessiones irruat, cautio est.

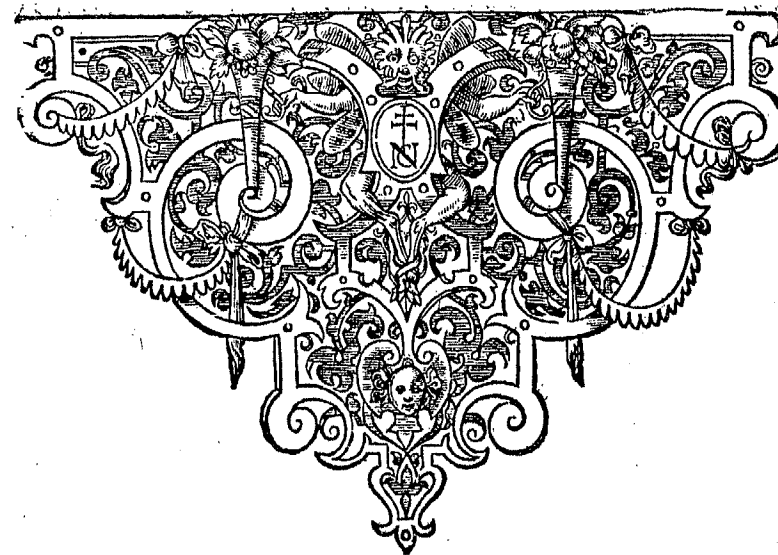
Ex Iurifconsultorum etiam formulis, Cicero Epistolis ad Trebat. lib. vii; Familiar. quasdam perstringit; veluti Epist. xvii. *HOC, quemadmodum, vos scribere soleis in vestris libris, IDEM Q. CORNELIO VIDEBATVR.* Itemque Epist. x. *IDEM ET MVTIO MANLIO PLACEBAT.* Alias Epist. xxii. eiusdem lib. *EGO tamē Scaevola & Testa ADSENTIOR.* Sic in L. lxxix. D. de heredib. instit. Proculus, *CARTILIO ADSENTIOR.* Venuleius in L. cxxxviii. D. de verbor. obligationib. post recitatas Sabini & Proculi contrarias opiniones. *SED EGO, ait, CVM PROCVLO SENTIO;* Celsus in L. vii. in fi. D. de supellect. leg. *Non tamen, A SERVIO DISSENTIO.* Vlpian. in L. i. §. item quaritur D. de aq. cotid. Et *Offilius in tota aqua recte cum prohiberi ait: EGO OFFILIO ADSENTIO.* Idem in L. i. D. de Cubili. *CVM ATILICINO SENTIO.* Et L. lxxix. D. de iure dot. Et *EGO CVM SERVIO SENTIO.* Vlpian. in L. iii. §. Neratius D. de adq. poss. *Quidam putant Sabini sententiam veriorē: QVIBVS CONSENTIO.* In L. xii. §. notissimē D. quando dies legator. *Ipsē quoque, ait, HVIC SENTENTIAE ACCEDO.* Idem in L. vii. D. de oper. libert. *Et ego, inquit, CELSO ADQVIESCO.* Alias, *EGO TREBATIO SENTENTIAM PROBO, L. xxx. D. de testamentar. tut. & LABEONIS SENTENTIAM PROBO, L. iii. D. de instruc. vel instrum. Et HOC PROBO, L. xxxix. D. de auro argen. LABEO PV-TAT, QVOD NON IMPROBO, L. vlt. §. vlt. D. de trit. vino & ol. QVOD VERVM PVTO, & IDQVE VERVM EST: & QVOD ET VERVM EST, L. xvi. de leg. i. L. vii. D. de trit. vi. L. iii. D. pro suo. L. vi §. sicut autē D. de pecul. leg. L. xxix. in prin. §. i. & §. seq. D. de leg. iii. QVOD ET VERVS EST, L. v. §. i. D. de leg. i. L. xxi. §. si arbiter D. de recep. qui arbit. L. lx. D. de leg. iii. L. xxviii. D. de acquir. rer. do. L. iii. D. in quib. caus. pign. *Sabinus existimat, QVÆ SENTENTIA MIHI QVOQVE PLACET, L. xiii. de trit. vi & ol. Pomponius scribit, ET ITA EGO QVOQVE PVTO, L. i. §. iubet D. de collatio. bonor. PVTO SENTENTIAM OFILII VERAM L. iii. §. quod si D. de doli except. NON EST VERVM, L. iii. §. Neratius D. de acquir. possess. *Macianus pu-tat, sed EGO PROCLIVIOR SVM VT PVTEM, L. xi. §. si heres rogatus D. de legat. iii. Et ITA LABEONI ET NERVÆ PLACET: L. xiiii. D. de in diem ad-dictio. QVOD CASSIO ET PEGASO PLACET: & SANE EORVM SEN-TENTIA PROBABILIS EST, L. xi. D. de Iurisdic. omn. iud. ET ITA SERVIO, LABEONI, SABINO, PLACVIT, L. xix. §. i. D. locat. IVLIANO, ET MARCELLO PLACET, L. i. §. sciendum D. de suis & legitim. IDEM NERVA, L. vi. §. sicut autē D. de pecul. leg. IDEM AQVILA, L. vlt. D. de suspect. tutorib.***

Mouet etiam me Plutarchus, ut ne silentio transcam ea nomina quibus Iurifconsulti exempli causa vtuntur. Ea sunt *GAIVS SEIVS, LVCIVS TITIVS, MÆVIVS, SEMPRONIVS.* Item *MÆVIA, TITIA, SEMPRONIA.* Hoc enim et *Αἰτίαι* ille ita notavit. *Τοῖς δὲ ὀνόμασι τῶν οἰσ, ἄλλως (ita recte vct. Cod. habet) λέγεσθαι κοινῶς, & οὐκ ἅπασι τοῖς Νομοῖσι Γάρον Σήσιον, & ἄλλων Τίτων, καὶ οἱ φιλόσοφοι Δίανα καὶ Θέωνα παραλαμ-βάνουσι.*

Prudentum porro, qui ius publicè respondebant, vt Plinius loquitur Epist. xv. lib. vi. Responſa maximæ fuisse auctoritatis nemo ignorat. Priscis quidem temporibus Responſa sua non signabant Iurifconsulti, sed plerumque iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur qui illos cōsulebant, vt ait Pompon. in L. ii. D. de Orig. iur. A Iudicibus enim consultos Prudentes, docet L. iii. §. i. D. de minorib. L. ii. D. de pact. dotalib. Postea intulit, vt Responſa signata darentur. Quo respexit Seneca lib. viii. de Benefic. cap. xvi. his verbis. *Si tamen quid sentiam quæris, & vis SIGNARI RESPONſVM.* Ea verò auctoritate sua valuisse etiam si ratio non redderetur, idem Seneca Epist. xcv. lib. xiiii. notat. Precibus autē quandoq; inserta fuisse Iurifcōsultorū Responſa ostendit L. xii. C. de legat. Ab ipsis etiā Imperatoribus in Rescriptis suis ea citabantur, vt apparet ex L. ii. C. de cōtrah. empt. L. iii. C. de adq. possess. L. iii. C. ad exhib. L. vi. C. de nuptiis L. xi. C. de quæstionib. L. xi. C. ad L. Corncl. de fals. L. xvi. C. de fideicommiss. Lectum quoque fuisse in iudicio Domitij Vlpiani Responſum Paulus refert in L. xliiii. D. de ac-tionib. empt. *Prefectus Pretorio susci,* ait Papinian. in L. iii. §. cum Pollidius D. de vsur.

de vsur. *Dixi in Auditorio,* Triphoninus in L. lxxviii. §. si fundus D. de iu. dot. *Ego quo-que in Auditorio publico idem secutus sum,* ait Marcian. in L. i. §. vlt. D. ne de statu def. Iurifconsultorum porro partes & munia non RESPONDENDI modo, sed & CAVENDI, & SCRIBENDI verbis explicabantur, vt Cicero pro Muræna tradit, & in meis de verbor. quæ ad ius pertin. signific. libris attigi. In consilium etiam adhibitos à Magi-stratibus, memini me in libris Selectar. antiquit. notare. In consilio fuisse principi-bus, constat, ex L. xvii. D. de iu. patronat. & Lampridio in Alexandro: Cui rei ar-gumento est, L. vlt. D. si quis à paren. manumiss. Ad testamenta scribenda ad-hibitos ostendā suo loco. Mōstrasse quoque eos Remedia quibus, iis quorū res erat, succurreretur, documēto sunt, L. lxxx. §. vlt. D. ad L. Falcid. L. lxxvi. D. de iu. dot. L. v. §. Imperator D. vt in possessio. legator. L. v. §. si is cui D. de oper. no. nunt. Ac planè Modestinus de Eurenaticis librum singularem scripserat. Hic ego con-sisto, & mihi ipse iustitiam indico, vt à To-gata ad armatam Militiam transcam.

K

BARN. BRISSONII
REGII CONSISTORII
CONSILIARII, AMPLISSI-
MIQVE SENATVS PARI-
SIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS
populi Ro. verbis.

LIB. IIII.

MILITARIBVS Formulis quartus hic liber pollicitatione mea debetur: quod ego quasi æs alienum, bona fide, ad diem & horam, ne appellatus quidem à quoquã, quatenus facere possum, dissoluo: Difficilis est enim solidi huius nominis expediendi ratio, propterea quod magna earum Formularum, ex quibus integra summa conficienda esset, penuria laboramus. Quam meam excusationem æquos rerum æstimatores accepturos cõfido, ad quos si qui me fortè duriores onerosioresve creditores euocent, iusto sacramento contendam, audientos non esse, qui à me plura, quam quæ ex veterum auctorum, non supina neque dissoluta lectione redigi poterint, exigant. Rescripto etiam Diui Pij me tucbor, & cum ex liberalitate mea conueniat, non nisi in quantum facere possum, damnandum me dicam. Aut si portò molesti importunisque flagitatores esse pergãt, bonam copiam eierabo, nec foro quidem, verum totis bibliothecis cedam. Ordinar autem à Sacramento militari, quo neque aptius, neque rei propositæ conuenientius principium sumi potest. Primis planè Reipub. Ro. temporibus Sacramento tantum à Tribunis milites rogabantur: ceterum ipsi inter se cõiurabant, SE FVGÆ ATQVE FORMIDINIS CAVSSA NON ABITVROS, NEQVE EX ORDINE RECESSVROS, NISI CIBI PETENDI, FERIENDIVE HOSTIS, AVT CIVIS SERVANDI CAVSSA. Flacco verò & Varrone Cofs. iureiurãdo Milites fieri cœpere. Auctore habeo Frõtinũ lib. IIII. Stratag. cap. I. apud quẽ tamẽ in alterius Cõsulis nomine mēdũ vt subesse suspicer, Liviũ facit, cuius lib. XXII. qua parte acta illi⁹ anni, qui L. Aemiliũ Paulũ & Terentium Varronem Cofs. habuit, recenset, verba sunt hæc. *Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à Tribunis militum adacti, IVSSV CONSVLV M CONVENTVROS, NEQVE INIVSSV ABITVROS. Nam ad eam diem nil præter sacramentum fuerat, & ubi ad decimatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter*

se inter se Equites decuriati, centuriati pedites, coniurabant, SESE FVGÆ ATQVE FORMIDINIS ERGO NON ABITVROS, NEQVE EX ORDINE RECESSVROS, NISI TELI SVMENDI AVT PETENDI, AVT HOSTIS FERIENDI, AVT CIVIS SERVANDI CAVSSA. Id ex voluntario inter ipsos factum à Tribunis ad legitimam iurisdictionem adactionem translatum. . Quanquam quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurasse idem Liviũ lib. III. scribit, CONVENTVROS SE IVSSV CONSVLVIS, NE CINIYSSV ABITVROS, Dionysius quoque Halicarnass. lib. X. omnes iurasse refert: τὸν στρατιωτικὸν ὄρκον, Ἀκολουθήσαν τοῖς ὑπᾶτοις, ἐφ' ὧς ἀπὸ χελευστικῆς πολέμου καὶ ἀπολείψαν τὰ σημεῖα, μήτε ἄλλο πᾶσαι μὴδὲν ἐναντίον τῷ δήμῳ.

FORMVLAM certè iurandi, quo Tribunus militaris, cum delectus antiquitus fieret, militetque scriberentur, eos adigebat, huiusmodi fuisse Agellius lib. XVI. noct. Attic. cap. IIII. ex Cincij de re milit. libro tertio literis prodidit. IN MAGISTRATV C. LÆLII C. F. COS. L. CORNEL. P. F. COS. IN EXERCITV, DECEMQVE MILLIA PASSVVM PROPE, FVRTVM NON FACIES DOLO MALO, SOLVS, NEQVE CVM PLVRIBVS, PLVRIS NVMI ARGENTEI, IN DIES SINGVLOS, EXTRA HASTAM, HASTILE, LIGNA, PAVLV M, VTREM, FOLLEM, FACVLAM, SI QVID IBI INVENERIS, SVSTVLERISVE, QVOD TVVM NON ERIT, QVOD PLVRIS NVMI ARGENTEI ERIT, VTI TV AD C. LÆLIVM C. F. COS. L. VÈ CORNELIVM P. F. COS. SIVE AD QVEM EORVM IVS ERIT, PRÆFERAS, AVT PROFITEBERE, IN TRIDVO PROXIMO, QVID QVID INVENERIS SVSTVLERISVE DOLO MALO: AVT DOMINO SVO, CVIVM ID CENSEBIS ESSE, REDDES, VTI QVOD RECTE FACTVM ESSE VOLES. Cui ad finem est quod Polybius lib. VI. scribit. Μετὰ δὲ τὴν στρατιωτικὴν σιναστικὴν οἱ χιλιάρχοι, τοὺς ἐκ τῆς στρατοπέδου πάντας ἐλευθέρους ὁμοῦ καὶ δούλους, ὀρκίζουσι κατ' ἕνα ποιούμενοι τὸν ὄρκον. Ο δὲ ὄρκος ἐστίν. μήδὲν ἐκ τῆς παρεμβολῆς κλέψαι, ἀλλὰ καὶ εἰροί π. τοῦτ' ἀνοίστην ἐπὶ τοὺς χιλιάρχους. Idẽ lib. X. testis est milites in procinctu sollemni iureiurando adactos, SESE NIL QVIDQVAM EX PRÆDA PARTA AVERSVROS, INTERVERSIVOSVE ESSE. Περὶ δὲ τοῦ, inquit, μηδένα νοσφίζεσθαι μηδὲν ἐκ τῆς διαπαγῆς, ἀλλὰ τηρεῖν κατὰ πῖπιν, κατὰ τὸν ὄρκον ἐμνοῦσι πάντες, ὅταν ἀθροισθῶσι σφᾶτον εἰς τὴν παρεμβολὴν ἐξείκει μέλλοντες εἰς τὴν πολέμια. Præterea idem auctor lib. VI. Tribunos ait, delectu habito postquam per suam quemque legionem militem distribuerint, eligentes vnum ex his maxime idoneum Ἐξορκίζουσιν, ἡμῶν πειθαρχήσαντες καὶ παύσαντες τὸ πᾶσαι ἰσχυρόν ὑπὲρ τῶν ἀρχόντων κατὰ δυνάμιν. Tum reliquos singulatim procedentes idem iurasse memorat. Dionys. Halicarnass. lib. XI. tradit iurasse eos, Ἀκολουθεῖν ὅππῃ εἴ ἀγῶσιν, cõque sacramento obstrictis fas non fuisse duces deserere. Obligatos etiam eodem iureiurando, NE SIGNA DESERERENT, idẽ auctor lib. VI. ostẽdit his verbis. Τῶν γὰρ ἱερῶν ταγματῶν ἐπι κέλευσ ἢ τοῖς στρατιωτικῶν ὄρκοις κατεπισημομένων, καὶ ἐν δέξι ἀπολείψασθαι τῶν σημείων ἡξίου. τοῦσῶτον ἰσχυροὶ τῶν ὄρκων εἰ ἐκείτω φόβος. Planè secundo Punico bello aliquot aduersis præliis exhausta militari iuventute Romana, cum publicè seruos ad propulsandum hostium impetum emi placuisset, eos à Triumviris eius rei ergo creatis, adactos iureiurando, STRENVAM SE FORTEMQVE OPERAM DATVROS, QVOD AD POENI IN ITALIA ESSENT; Valer. Max. lib. VII. cap. VI. & Liviũ lib. XXII. scriptum reliquerunt.

Scipionem verò Liviũ lib. XXIII. docet iureiurando à se darò & præstito, alios eodem adegisse in hæc verba, VT EGO REMPVB. NON DESERAM, NEQVE VLLVM CIVEM RO. DESERERE PATIAR: SI SCIENS FALLO EX ANIMI MËI SENTENTIA, TVM ME IVPITER OPT. MAX. DOMVM, FAMILIAM, REMQVE MËAM PESSIMO LETHO AFFICIAS: IN HÆC VERBA L. CÆCILII IVRES EXPOSTVLO, CETERIQVE QVI ADESTIS: QVI NON

IVRAVERIT, IN SE HVNC GLADIVM STRICTVM ESSE SCIAT. Ipsi etiam inter se quandoq; milites coniurabant, SE NON NISI VICTORES EX ACIE REVERSVROS. Cuiusmodi iusiurandum instructa iam acie Flauoleio Centurione præeunte præstitum Liuius lib. II. refert. Nam cum M. Fabius Consul certum atque decretum sibi esse dixisset nõ dare signum, nisi victores se redituros ex pugna milites iurassent: Centurio, ait, erit *M. Flauoleius inter primores pugna flagitator*: VICTOR, inquit, M. FABI REVERTAR EX ACIE: SI FALLAT, IOVEM PATREM GRADIVMQUE Martem, aliosque iratos inuocat Deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat. Hoc & Dionys. Halicarnass. lib. IX. narrans de eodem Flauoleio ait, Ζήθος ἀπατένας ἄμεινε τὸν ἐπιχρῆστον τὴν Παλαιῶν καὶ κρηπῶν ὄρων, τὴν ἀγαθὴν εἰαυτῷ πίστιν, Νεκίστας τοὺς πολεμῖδας ἤξειν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλῶς δ' οὐ. Cæsar lib. III. de bello Ciuili. Perterrito etiam tum exercitu princeps Labienus procedit, IVRATQUE, SE EVM NON DESERTVRVM, EVNDEMQUE CASVM SVBITVRVM, QVEMCVMQVE EI FORTVNA TRIBVISSET: HOC IDEM RELIQVI IVRANT LEGATI. Hos Tribuni militum, Centurionesque sequuntur: atque IDEM OMNIS EXERCITVS IVRAT. Idem Cæsar lib. III. eiusdem argumenti, de Labieno. Hæc cum dixisset, IVRAVIT SE NISI VICTOREM IN CASTRA NON REVERSVRV: reliquosque, ut idem facerent, hortatus est: hoc laudans Pompeius IDEM IVRAVIT: nec vero ex reliquis fuit quisquam qui iurare dubitaret. Liuius lib. XXVII. delectum à Cofs. acriter, intentèque habitum narrans, coloniarum aliquot quas illic enumerat, iuniores iureiurando adactos scribit, SVPRÀ DIES TRIGINTA NON Pernoctatvros se esse extra moenia colonie svæ, donec hostis in Italia esset. Bello quoque Macedonico suscepto, Censores, vt delectum adiurarent, in censu agendo, ad comimune omnium ciuium iusiurandum adiecerunt, vt adiuraret hæc, TV MINOR ANNIS SEX ET QVADRAGINTA ES, TVQVE EX EDICTO C. CLAVDII, TIB. SEMPRONII, CENSORVM, AD DELECTVM PRODITO: ET QVOTIESCVMQVE DELECTVS ERIT, QVICVMQVE CENSORES MAGISTRATVM HABEBVNT, SI MILES FACTVS NON ERIS, IN DELECTV PRODIBIS. Auctor Liu. lib. XLIII. Ibidèq; cosdè Censores causas stipendiis missorum cognouisse: & cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adegisse scribit, EX TVI ANIMI SENTENTIA, TV EX EDICTO C. CLAVDII SEMPRONII CENSORVM, IN PROVINCIAM MACEDONIAM REDIBIS, QVOD SINE DOLO MALO FACERE POTERIS.

Militibus autem scriptis, dies, vt ex Cincio Agell. lib. XVI. cap. III. tradit, præfiniebatur, quo adessent, & vt citati Consulibus responderent. Deinde ita cõcipiebatur iusiurandum, VT ADESSENT NISI HARVMCE QVÆ CAUSA ERIT: FVNVS FAMILIARE FERIÆVE DENICALE (quam vocem imperitè Ascensius expunxit & eius loco vindemiales substituit) KALENDÆQVE, QVÆ NON, EIVS REI CAUSA IN EVM DIEM COLLATÆ SINT, QVO ISTO DIE MINVS IBI ESSET: MORBVS SONTICVS: AVSPICIVM, QVOD SINE PIACVLO PRÆTERIRE NON LICEAT: SACRIFICIVMVE ANNIVERSARIVM, QVOD RECTE FIERI NON POSSIT, NISI IPSOS EO DIE IBI SIT: STATVS CONDUCTVSVE DIES CVM HOSTE. SI CVI EORVM, HARVMCE QVÆ CAUSA ERIT, TVM SE POSTRIDIE QVAM PER EAS CAVSAS LICEBIT, EO DIE VENTVRVM, ADITVRVMQVE EVM, QVI EVM PAGVM, VICVM OPPIDVMVE DELEGERIT.

Atq; hæc omnia Οὐκ ἔστι πῶς nomine cõtinètur apud Dionys. Halicar. lib. X. & Appian. lib. I. Bell. ciuil. Eòq; modò in consvlis verba iurasse milites dicebatur. Liuius lib. III. Cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iuraverint. Et mox: Edicimus, vt omnes qui in verba iurastis. Idem lib. VI. Ita vt seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in verba sva iuratos, centuriaret. Et lib. XXI. Libertini etiam, quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba iuraverant. Idem lib. XLV. Socios navales dato annuo stipendio dimitti, & cum his omnes, qui in consvlis verba iuraverant.

FVIT hæc SACRAMENTI Militaris, stante Repub. ratio. At vbi ea in Cæsarium potestatem venit, militibus sacramentis hoc amplius adiectum est, vt Cæsaris salutem omnibus rebus anteferrent. Quod Arrian. lib. III. Epicteti cap. XIII. docet his verbis. Τῶ τοῦτοῦ τῶ δὲ εἰς ἡμᾶς ἀμύνειν ὄρον, διὸν οἱ στρατιῶται

στρατιῶται τῶ Κασάρει. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, τὴν μεθοφορίαν λαμβάνοντες, ἀμύνεισι, πάντων δὲ ἐπιμήσει τὴν τῶ Κασάρει σωτηρίαν. Et mox: Εκεί μὲν ἀμύνεισιν αὐτῶ μὴ ἀπεπιστήσῃ ἑτέρον. Eaq; de causa Tertullian. in lib. de Corona milit. patrē ac matrē & omnē proximū, sacramento suo cierasse milites notat. Caligulam etiam instituisse, vt sacramentis omnibus adiceretur: NEQVE ME, LIBEROSQVE MEOS. CARIORES HABEO, QVAM CAIVM ET SORORES EIVS, Suetonius in eius vita memoriæ prædidit. Præterea Milites iurasse, MILITIA SE NISI POST COMPLETA STIPENDIA, RECESSVROS, Idem lib. IX. Etymologiar. cap. III. Seruij, quantū conicio, in lib. VIII. Aeneid. auctoritate fretus tradit. Denique vbi religione Christiana Populus Ro. imbuti cõpiti, mutata fuisse sacramenti militaris formulam ex Vegetio lib. II. cap. V. didici. Nam picturis, ait ille, in cute punctis, milites scripti, cū matriculis inferuntur, iurare solent. Et idè SACRAMENTA dicuntur. IVRANT AVTEM PER DEVM ET CHRISTVM, ET SPIRITVM SANCTVM, ET PER MAIESTATEM IMPERATORIS, quæ secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda. Et mox: IVRANT AVTEM MILITES, OMNIÀ SE FACTVROS QVÆ PRÆCEPERIT IMPERATOR: NVNQVAM DESERTVROS MILITIAM: NEC MORTEM RECVSATVROS PRO ROMANA REPV. Milites vtiq; in nomen, seu verba Principum iureiurando adactos, Sueton. in Claudio. cap. IX. in Galbâ, cap. XI. & XVI. in Othone, cap. VIII. in Vitellio, cap. XV. in Vespasiano; cap. VI. Tacit. lib. VI. XVII. & XX. necnon Spartianus in Seuero docent. Cuiusmodi Iusiurandi formulam quandam exprimit Ammian. Marcellin. lib. XXI. quò loci de Iuliani militibus hæc scribit: Iussique uniuersi IN EIVS NOMEN IVRARE SOLLEMNITER, gladiis cervicibus suis admotis, sub execrationibus diris, verbis iurauere conceptis, OMNES PRO EO CASVS, QVOD AD VITAM PROFVDERINT, SI ID NECESSITAS EXEGERIT, PERLATVROS. Quæ secuti Rectores, omnesque principis proximi, fidem simul religione firmarunt. Idemque lib. XXVI. de Turmis aliquot equitum peditumque à Procopio tyranno coactis, Promissis, ait, vberimis inhiantes, sub execrationibus diris, IN VERBA IVRAVERE PROCOPII, hanc polliciti pertinaciam: QVOD EVM SVIS ARMIS DEFENSABVNT. Sic autem, SACRAMENTO ROGARI, & SACRAMENTO DICERE, Milites dicebantur, quo genere loquendi præter Liuii lib. III. XXIII. & XXV. vtitur Seneca Epist. XXXVII. & LXVI. Plin. lib. X. Epistolar. & Tacit. lib. I. & XX.

Enimvero in Delectu habendo, Cofs. pro Tribunali sedentes, vel sellis in foro positis, ciuium singulorum nomina citati iubebant, vt ex Liuii lib. II. & aliis locis apparet. Citabantur deinde nominatim ac singillatim: Obseruatum autem, Cicero lib. I. de diuinatione, tradit, vt primus miles fieret bono nomine. Cuius dicti interpretes erit Festus Pomp. qui in verbo, Lacus Lucrius, ait, In delectu, vt & in censu, primos, boni ominis gratia, nominatos, VALERIVM, SALVIVM, STATORIVM. Omnia enim, vt ait Ouid. lib. I. Fastor. principis ineffe credebant. Eaque gratia primos citabatur, quorum nomina bonum aliquè euentū portendebat, qualia erant ea quæ Valere, Saluos esse, & Stare nec fugere significabant. Citati porò, AD NOMINA RESPONDEBANT. Quod vel vnus Liuij locus lib. III. abundè probat. Silentio Patrum edicitur delectus: Iuniores, cum sine prouocatione imperium esset, AD NOMINA RESPONDERVNT. Citati verò interdum morbo fontico se excusabant, verbisq; ad id sollènis utebantur. Liuius lib. VI. de quodam qui ad bellum eligebatur suffragis populi: Comitibusque, IVRARE PARATO, IN VERBA EXCVSANDÆ VALETVDINI SOLITA, consensus populi resisterat.

Interdum emerita stipèdia, vacationesve prætexebant: De huiusmodi causis, qui delectū habebant cognoscere solebant. Liuius lib. III. Cum Consules in concione pronuntiasent, TEMPVS NON ESSE CAVSAS COGNOSCENDI: omnes Iuniores, postero die, prima luce, in campo Martio adessent, COGNOSCENDIS CAVSIS EORVM QUI NOMINA NON DEDISSENT, & C. Idem lib. XXXIII. Nec placere Tribunos pl. CAVSAS COGNOSCERE, quominus ad edictum conueniretur. Atque adeo in Edicto de Delectu exceptionem appositam, VT NOMINA DARENT, NISI QVIBVS EMERITA STIPENDIA, VEL MORBVS CAVSÆ ESSENT, Liuius lib. XXIII. scribit. Qui verò nulla excusatione proposita respondebant, HI NOMINA DEDISSE dicebantur: Quo genere loquendi Liuius non semel vtitur.

Postquam autem nomina dederant, Edicto plerūq; certa die adesse iubebatur: cuiusmodi Edictum Liviū lib. III. refert, conceptum in hæc verba, EDICIMVS VT OMNES QVI IN VERBA IURASTIS, CRASTINA DIE ARMATI AD LACVM REGILLVM AD-SITIS: Eodēque exemplo Annibal apud eundem Liviū lib. XXI. PRIMO VERE, ait, EDICO ADSITIS, VT DIIS BENÈ IUVANTIBVS, BELLVM INGENS GLORIÆ PRÆDÆQVE FVTVRVM INCIPIAMVS. Idem lib. IIII. *Diētator omnes luce prima extra Col- linam portam adesse iubet.* Ethoc erat, DIEM AD CONVENIENDVM EDICERE. Liviū lib. VII. *Popilius Cos. exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad MARTIS ÆDEM CONVENIRE ARMATOS iuniores iussisset.* Idē lib. X. *Prius tamē quā exiret, MILITIBVS EDICTO SORAM IYSSIS CONVENIRE.* Et lib. XXII. *Legionibus scriptis, TYBVR DIEM AD CONVENIENDVM EDIXIT.* Et lib. XXIII. *T. Sempronius MILITIBVS DIEM AD CONVENIENDVM EDIXIT.* Idem lib. XLII. *Consuli, cui Macedonia prouincia obuenerat, denū- tiatū, VT EXERCITVI DIEM PRIMAM QVAMQVE DICERET AD CONVENIENDVM.* De eadem re ab Imp. Alexandro Seuero Edicta vti proponerentur, demōstrat Spartianus in eius vita his verbis. *Tacebantur secreta bellorum, itinerū autē dies publicē proponebatur, ita vt Edictū penderet ante menses duos: in quo scriptū esset, ILLA DIE, ILLA HORA AB VRBE SVM EXITVRVS: ET SI DII VOLVERVNT, IN PRIMA MANSIONE MANSVRVS.* Cæsar lib. III. de bello ciuili. *Erat Edictum, Pompeij nomine, Amphipoli propositum, VTI OMNES EIVS PROVINCIÆ IYNIORES, GRÆCI CIVESQVE RO. IVRANDI CAUSA CON- VENIRENT.* Liviū lib. XXXVI. *M. Acilius Cos. EDIXIT: vt quos L. Quintius milites con- scripsisset, & quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & Tribuni militum legionis primæ & terciæ, VTI OMNES BRVDYSIVM IDIBVS MAIIS CONVENIRENT.*

Præter Delectum verò, erat alia Militiæ species, quæ per Tumultum repente susci- piebatur. Donatus in Eunuch. Terentij Act. III. Sc. VII. ad ea verba, *Simalio, Donax, Syrisce SEQVIMINI. Huiusmodi Militia, ait, per Tumultum repente suscipitur, & dicitur, EVOCATIO, ubi dux alloquitur ciues, QVI REMPVB. SALVAM VULTIS, ME SEQVIMI- NI.* Vnde Virgilius sic ait, *Desuetaque bello*

Agmina in arma vocat, subito ferrumque retractat.

Ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes.

Quæ verba lib. VII. Æneid. habentur. Et ad eum locum Seruius, *Tria sunt, ait, vt su- pra diximus, Militiæ genera: SACRAMENTVM, in quo unusquisque miles IVRAT SE NON RECEDERE NISI PRÆCEPTO CONSVLIS POST COMPLETA STIPENDIA, id est mili- tiæ tempora, scilicet viginti quinque annos. CONIVRATIO que fit in Tumultu, id est Italico bel- lo & Gallico, quandoque vicinum verbis periculum singulos iurare non patitur, vt inter Fabios fuit. EVOCATIO, quod genus nunc tangit: nam ad subitum bellum euocabantur. Vnde etiam Con- sul solebat dicere, QVI VULT REMPVB. SALVAM ME SEQVATVR. Idē Seruius in prin- cip. lib. VIII. Æneid. ad hunc versum.*

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce.

*Apud maiores nostros tria erant Militiæ genera in bellis gerendis: nam aut LEGITIMA erat MILITIA: aut CONIVRATIO: aut EVOCATIO. LEGITIMA erat MILITIA eorum qui sin- guli iurabant pro Repub. se esse facturos, nec discedebant nisi completis stipendiis, id est, militiæ tē- poribus: Et SACRAMENTVM vocabatur. Aut certē si esset Tumultus id est, bellum Italicū, vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate, erat timor multus, quia singulos interrogare non vaca- bat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum ro- seum, quod pedites euocabat, & vnum ceruleum, quod erat equitum (nam ceruleus color est maris, id cuius Deo equum constat inuentum) dicebat, QVI SALVAM VULT REMPVB. ME SEQVA- TVR. Et qui conuenissent simul iurabant, & dicebatur ista militia CONIVRATIO. Vnde apud Liviū lib. XXIII. Scipio consilij rem esse negans, *Irent, ait, extemplo armati QVI REMPVB. SALVAM VELLENT.* Qua de formula satis supérque libro secundo diximus.*

Iam qui Exercitum Comitiorum Centuriatorū causa imperabat, quibus olim verbis vteretur, suprà ex Varrone docui. Eodē Varrone auctore lib. V. de ling. Lat. Celsor præ- coniti imperabat, VT VIROS VOCARET, QVOD BONVM FORTVNATVM;

FELIX;

FELIX, SALVTAREQVE SIET POPVLO RO. QVIRITIB. REIQVE PV- BLICÆ POPVLI RO. QVIRITIVM, MIHIQVE, COLLEGÆQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVQVE NOSTRO: OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS, PRIVATOSQVE CVRATORES OMNIVM TRIBVVM, SI QVIS PRO SE SIVE ALTERO RATIONEM DARI VOLET; VOCA IN LICIVM HVC AD ME. Quomodo VIRI VOCARI dicebantur. Eoque sensu verba hæc accipien- da sunt apud Macrobiū lib. I. Saturnal. cap. XVI. quò loci Varronis verba citat hæc, *Mundus cum patet, Deorum Terrestrium* (sic enim emendandum aliàs probabo) *atque Infe- rum quasi ianua patet: Propterea non modò prælium committi, verum etiam delectum rei militaris causa habere, ac militiam proficisci, nauem soluere, uxorem liberum querendorum causa ducere, re- ligiosum est. Vitabant veteres, ad VIROS VOCANDOS, etiam dies qui essent notati rebus aduersis: Vitabant etiam feriis, sicut Varro in Augurum libris scripsit in hæc verba, VIROS VO- CARE feriis non oportet, SI VOCAVIT, piaculum esto.*

Verum antequam in aciem milites qui nomina iam dederunt, sacramentoque rogati sunt, educam, docere necesse est, quibus verbis bella iudici denuntiarique solebant. Nec enim, vt Cicero lib. I. Officior. scribit vllum bellum iustum esse credebant, nisi quod, aut REBVS REPETITIS gereretur, aut denuntiatum esset antè, atque indi- ctum. Proinde antequam bella susciperentur, Fetiales ad res repetendas mittebat. Varr. lib. IIII. de ling. Lat. *Fetiales, ait, quod fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt iustum conciperetur bellum (& inde desitum) & vt fœdere fides pacis constitueretur. Ex his mitte- bant antequam conciperetur, QVI RES REPETERENT: & per hos etiam nunc fit fœ- dus. Idem de vita populi Ro. apud Nonium. Itaque bella & tardè & nulla licentia sus- cipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere, & priusquam bellum indicerent eis à quibus iniurias factas sciebant, Fetiales legatos RES REPETITVM mittebant quatuor, quos Oratores vocabant. Liviū lib. IIII. *Missi tandem Fetiales, nec eorum cum more patrum iurati REPETERENT RES, verba sunt audita. Et postea, Eo anno quia tempus induciarum cum Veienti exierat per legatos Fetialesque RES REPETI ceptæ, quibus venientibus ad fi- nem legatio Veientium obuia fuit, petiere ne priusquam ipsi Senatum adissent, Veios iretur: ab Sē- natu imperatum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne RES AB IIS REPETE- RENTVR.* Idem lib. VII. *De Hernicis consultus, Senatus cum fetiales AD RES REPE- TENDAS nequicquam misisset. Et lib. VIII. Fetialibus Palepolim AD RES REPETENDAS missis. Et eodem lib. Quæque res per Fetiales ex fœdere REPETITÆ ESSENT secundum ius fûsque RESTITVERENTVR.* Idē lib. X. *Ad unum omnes iungendum fœdus cum Lucanis, RESQVE REPETENDAS à Samnitibus censent. Ibidem Senatu, Fetiales, ad Phaliscos, AD RES REPETENDAS mittendos, censuisse refert. Idē lib. XXXVIII. *Sapè legatos an- te missos: RES REPETITAS: postremo qui bellum indicerent missos.* Et lib. XLII. *Legati AD RES REPETENDAS in Macedoniam, renuntiandumque amicitia Regis missi.* Valer. Max. lib. II. cap. II. *Qui legati à Senatu Tarentum AD RES REPETENDAS missi.* Cicero pro Sextio, *Rex amicus, nulla iniuria commemorata, nullis REPETITIS REBVS, cum bonis omnibus publicaretur.* Macrobi. lib. I. Saturnal. cap. XVI. *Preliares autem omnes, quibus fas est RES REPETERE, vel hostem laceffere.* Et quia clara voce RES hoc genere per Fetiales REPETEBANTVR, inde CLARIGATIONI nomē, teste Seruio in IX. & X. Æneid. Plinius de verbena loquens, lib. XXII. cap. II. *Hac semper, ait, & legati cum ad hostes CLARIGATVM- QVE mitterentur, vsi: id est RES RAPAS CLARE REPETITVM. Vnus utique Verbenarius appellatur.* In his verbis etiam lusit Ennius versu isto;**

Non ex iure manum confertum, sed mage ferro

REM REPETVNT.

Formulam autem qua res repeterentur, Liviū lib. I. exponit his verbis: *Legatus ubi ad fines eorū venit, vnde RES REPETVNTVR, capite velato (filum lane velamen est) AVDI IVPITER, inquit, AVDITE FINES (cuiuscumque gentis sunt, nominat) AVDIAT FAS. EGO SVM PVBLICVS NVNTIVS POPVLI RO. IVSTE PIEQVE LEGATVS VE- NIO, VERBISQVE MEIS FIDES SIT. Peragit deinde postulata. Inde Ionem testem facit, SI EGO INIVSTE IMPIEQVE ILLOS HOMINES, ILLASQVE RES*

K iiij

DĒDIER NVNTIO POPVLI RO. MIHI EXPOSCO, TVM PATRIÆ COM-
 POTES ME NVNQVAM SINAS ESSE. *Hæc cum fines supra scandit, hæc quicumque*
ei primus vir obuius fuerit, hæc portam regrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis con-
cipiendique iurifurandi mutatis peragit. Si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta
(tot enim sollemnes sunt) peractis, ita bellum indicit. AVDI IVPITER ET TV IVNO:
 QVIRINE; DI IQVE OMNES CELESTES, VOS QVE TERRESTRES OM-
 NES; VOS QVE INFERNI AVDITE: EGO VOS TESTOR, POPVLVM IL-
 LVM (quicumque est nominat) IN IVSTVM ESSE, NEQVE IVS PERSOLVĒRE,
 SED DE ISTIS REBVS IN PATRIA MAIORES NATV CONSVLEMVS,
 QVO PACTO IVS NOSTRVM ADIPISCAMVR. Ad hanc Formulã alludete videtur
 Manlius Torquatus Consul apud eundem Liuium lib. viii. dum conuersus ad simula-
 crum Iouis, inquit, AVDI IVPITER HÆC SCLERA, AVDITE IVS FAS-
 QVE. Vnde apparet, Rebus Repetitis, nisi eæ redderentur, bellũ indici consueuisse. Li-
 nitus lib. vii. *Patres Fetialibus ad res repetendas missis, belloque QVIA NON*
REDDERENTVR, sollemni more indicto. Idem lib. x. *Huius propinquitatis populi acuit cu-*
ram patribus, ut Fetiales mittendos ad res repetendas censerent: QVIBVS NON
REDDITIS, ex auctoritate Patrum, iussu Populi, bellum Faliscis indictum est: Et lib. xxxvi.
Amicitiam renuntiatam videri, cum legatis toties REPETENTIBVS RES, NEC RED-
DI, nec satisfieri equum censuissent. Seru. in lib. x. *Æneid. ad verba, Res rapuisse licebit. Clari-*
gationem exercere, hoc est per Fetiales bella indicere. Nam veteres, RES RAPERE dicebant, e-
tiam si rapina nullum crimen existeret. Similiter SATISFACERE, RES REDDERE, di-
cebant. Festus Pomp. RECIPERATIO est, ut ait Gallus Aelius, cum inter populum &
 reges, nationesque & ciuitates peregrinas lex conuenit, quomodo per Reciperatores REDDAN-
 TVR RES; RECIPERENTVR QVE, RESQVE PRIVATI INTER SE PER-
 SE QVANTVR. Fetiales certè ad res repetendas ad Samnites missos, nihil aliud quàm
 Samnitum decedere agro Sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis
 iussisse Liuius lib. x. refert. Cum verò nuntius Romam ad consulendum rediisset, tum
 Patres verbis hisce, QVARVM RERV &c. quæ supra libro ii. recensuimus, con-
 sultabantur. Et ubi maior pars eorum qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum
 erat consensu populi fieri solitum, ut Fetialis, quemadmodum Liuius lib. i. ait, *Ha-*
stam ferratam, aut sanguineam praxtam ad fines eorum ferret, & non minus, tribus puberibus
presentibus diceret: QVOD POPVLI PRISCORVM LATINORVM, HOMINES-
QVE PRISCI LATINI ADVERSVS POPVLVM RO. QVIRIT. FE-
CERVNT, DELIQVERVNT, QVOD POPVLVS RO. QVIRIT. BEL-
LVM CVM PRISCIS LATINIS IVSSIT ESSE, SENATVSQVE POPVLI
RO. QVIRITIVM CENSUIT, CONSENSIT, CONSCIVIT, VT BELLVM
CVM PRISCIS LATINIS FIERET: OB EAM REM, EGO POPVLVSQVE
RO. POPVLIS PRISCORVM LATINORVM, HOMINIBVSQVE PRIS-
CIS LATINIS BELLVM INDICO, FACIOQVE. Id ubi dixisset, hastam in fines
 eorum mittebat. Hoc tum modo ab Latinis REPETITÆ RES, ac bellum indictum: morè-
 que eum posteri acceperunt. Hanc belli indicendi formulam Agellius lib. xvi. Noct. At-
 tic. cap. iiii. ex Cincij libris paulò aliter conceptam refert. Cincius, ait, *de re militari, Fetia-*
lem populi Ro. bellum indicentem hostibus, telumque in agrum eorum iacientem, hisce verbis uti
scripsit: QVOD POPVLVS HERMVNDVLS, HOMINESQVE POPVLI HER-
MVNDVLI ADVERSVS POPVLVM RO. BELLVM FECERE, DELIQVERE-
QVE: QVODQVE POPVLVS RO. CVM POPVLO HERMVNDVLO, HO-
MINIBVSQVE HERMVNDVLIS BELLVM IVSSIT, OB EAM REM EGO POPV-
LVSQVE RO. POPVLO HERMVNDVLO, HOMINIBVSQVE HERMVNDV-
LIS BELLVM INDICO, FACIOQVE. Quos sollemnes ritus Dionysius Hali-
 carnassens lib. ii. explicat. Nam postquam Fetialium has partes esse dixit, Φυλάξιεν, ἵνα
 μηδὲν ἄρα Ρωμαῖοι πόλεμον ἐξ ἐγγύμασι χυμῆς ἐνασόνδου πόλεως ἀδίδωσιν. ἀρξάντων δὲ παρὰ σπον-
 δίων, καὶ τὰ δίκαια ἀγείν, παρῶτον λόγῳ, ἔδωκε δὲ μὴ πείθωνται τοῖς ἀξιοῦσιν, τότε ἔπι κρυφῶν τὸν
 πόλεμον. Post alia subiicit: Εἰς μὲν ἐκ τῶν εἰρηνοδικῶν (sic Fetiales appellat) ὃν οἱ λοιποὶ παρῶ-
 χερίσαντο, κεισομένη δὲ ἴσθι καὶ φερήμασιν ἱεροῖς, ἵνα διὰ δὴ λῶσιν ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις, εἰς τὰ τῶν
 ἀδικούντων

ἀδικούντων παρῶντο πόλιν: ὅστις δὲ ἐν τοῖς ὀείοις, τὸν τε Δία καὶ τοὺς ἄλλοις, ἐπεκαλεῖτο θεοὺς,
 μαρτυροῦντος ὅτι δίκαια ἄγῃ ἦκει καὶ τῆς Ρωμαίων πόλεως, ἔπειτα ὁμοῦσαι ὅτι παρῶν ἀδικού-
 σαν ἔργαται πόλιν, καὶ ἀρὰς τὰς μεγίστας, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιπέσειν, ἐπειτα ὁμοῦσαι ἑαυτῶν τε καὶ τῆ
 πόλεως ἡμετέρας ὄραν, ἐπειτα ὄρα παρῶν ὅτι τῶν ἐπιμαρτυροῦντος, εἴτε τῶν ἀρχαίων, εἴτε
 τῶν πολιτικῶν εἴη, καὶ αὐτῶν παρῶν ἀρὰς, παρῶν τὸν πόλιν ἄρχοντα, καὶ παρῶν ἐς τὴν πόλιν
 παρελθεῖν, τὸν πύλων ἢ τὸν παρῶν ἀπαυθίσαντα ἐν ταῖς πύλαις τὸν αὐτὸν τρεπὸν ὅτι μαρτυ-
 ροῦντος εἰς τὴν ἀρχαίαν παρῶν. Εἰ δὲ καὶ τὰς τοῖς ἐν τέλει καὶ ἀνῆκοι διελεγετο, πανταχῆ
 τοῖς τε ὄροις καὶ ταῖς ἀρὰς παρῶν εἰ μὲν ἐν ὑπερλίαν τὰς δίκαιας, παρῶν δίδοντες τοῖς ἐν ταῖς ἀγῶναις,
 ἀπὲρ τοῖς ἀνδραγαθῶν, φίλος τε ἦδη γέγονας καὶ παρῶν φίλων. Εἰ δὲ γέγοναι εἰς βουλήν ἀγῶναι ἵ-
 πο, δέξαι διδοῖς ἡμέρας, παρῶντο πάλιν, καὶ εἰ μὲν τῆς ἀγῶναις ἀνεδέχοντο: Διελθεῖσιν δὲ τῶν ἡμετέ-
 ρων ἡμερῶν, εἰ μὴ παρῶν αὐτῶν τὰ δίκαια ἢ πόλιν, ὅτι καὶ ἑσπέρως τῆς τε βραβείας καὶ ἡμετέ-
 ρων τοῖς θεοῖς ἀπὲρ, ποσούτων μόνον εἰπῶν, ὅτι βουλεύεται καὶ αὐτῶν ἢ Ρωμαίων πόλιν ἐφ' ἡου-
 ρίας. Quod paulò compendiosius Plutarchus in Numa: Οἱ δὲ Ρωμαῖοι Φηταλεῖς παρῶν
 καὶ μὲν ἐβλάστον ὡς τὰς ἀδικούσας, αὐτοὶ πείθοντες ἐγγνώμονεν, Ἀθηναίωνου τῶν δὲ μαρτυροῦ-
 νοι θεοῖς καὶ τῶν ἀδικούντων, πολλὰ καὶ δεινὰ καὶ αὐτῶν αὐτοὶ καὶ τῆς παρῶν, εἰ μὴ δίκαια ἐπέστα-
 σιν, ἢ τὰ κατὰ γὰρ αὐτῶν τὸν πόλεμον Κωλύοντων δὲ τῶν, ἢ μὴ σωαίνωντων ὅτε στρατιῶν γε-
 μῶν, οὐτε βασιλεῖ Ρωμαίων, ὅπλα κινεῖν. . Seruius in lib. ix. *Æneid. ad verbum,*
 —Et iaculum intonquens emittit in auras.

Principium pugnae.

Hoc, ait, de Romana sollemnitate tractum est. Quum enim volebant bellum indicere, Pater patratu, hoc est Princeps Fetialium, proficiscatur ad hostium fines: Et prefatus quadam sollemnia, clara voce dicebat se bellum indicere, propter certas causas: aut quia socios leserant: aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios reddiderant. Et hæc CLARIGATIO dicebatur à claritate vocis: postquam clarigatione hasta in eorum fines immissa, indicabatur iam pugnae principium. Idem in lib. x. *Æneid. Ancus Martius quum videret populum Romanum ardentem, amore bellorum plerum-*
que inferre bella gentibus, nulla in se extante ratione, & exinde pericula grauiã creari, misit ad gen-
tem Aequicolanã, & accepit iura Fetialia, per quæ Bellum indicabatur hoc modo, sicut etiam de
Albanis retulit Liuius. Nam si quando hominem vel animalia ab aliqua gente raptã essent popu-
lo Romano, cum Fetialibus, id est sacerdotibus, qui faciendũ fœderibus presunt, proficiscatur etiã
Pater patratu, & ante fores stans, clara voce dicebat Belli causã: & nolentibus RES RA-
PTAS RESTITVERE, vel auctores iniuriã tradere, iaciebat hastã, quæ res erat pugnae prin-
cipium, & sic licebat more belli RES RAPERE. CLARIGATIO autem dicta est, aut à
clara voce, quæ utebatur Pater patratu, aut ἀπὸ τῆς κληροῦ, hoc est à sorte. Ac planè, ut Cicero
 lib. i. *Officiõ. ait, Tota belli æquitas Fetiali populi Ro. iure prescripta erat.*

Ex illa autem Belli sciendũ decernendũque formula, quam Liuius lib. i. refert, ma-
 nauit IVSTI PIQVE BELLI frequens in veterum auctorum libris Epitheton. Sic
 enim idem Liuius lib. iii. *Falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, IV-*
STO AC PIO BELLO persequatur. Idem lib. ix. *Exoluamus religionem populum, si quã*
obligamur, ne quid diuini, humanique obstet, quominus IVSTVM PIVMQVE de integro
ineatur bellũ. Idẽ lib. xxxiii. Athenas & in Achaiam legatos missos refert, qui testarentur
 sociis, IVSTO PIOQVE BELLO se persequaturum Boetios. Et lib. xxxix. *Pro vo-*
 bis igitur IVSTVM PIVMQVE suscipimus BELLVM. Idem lib. xlii. *Vel ut permitte-*
 rent, ut aduersus INIVSTA ARMA, PIO IVSTOQVE se tutarentur BELLO. Rursum
 ibid. *Se neque arte, neq; casu, sed collatis cominus viribus IVSTO AC PIO BELLO esse supe-*
 ratum. Cic. lib. ii. de Inuentio. *Non enim IVSTE NEQVE PIE Bellum gessisse.* Suet. in
 Galba, cap. x. *Ac subinde Alexandrina nauis Dertosa appulit armis onusta, sine gubernatore, sine*
nauta aut vectore ullo: ut nemini dubiũ esset IVSTVM PIVMQVE, & fauentibus Diis bel-
lum suscipi. Qu. Curtius lib. v. Sed si IVSTA AC PIA BELLA Diu auersantur, for-
tibus tamen vivis licebit honestè mori? L. Annæus Flor. lib. ii. IVSTA ILLA ET PIA
cum exteris bella. Lucanus lib. ii.

Nec enim ista vocari

PRÆLIA IVSTA decet, patria sed vindicis iram.
 PIA QVOQVE ET IVSTA ARMA ex eodem fonte fluxerunt. Apud Liuium lib.

xxx. Scipio Annibali respondens: *Et tunc, ait, Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis IVSTA AC PIA induerunt arma.* Apud eundem lib. viii. C. Pontius Samnitum dux, *IVSTVM EST BELLVM*, inquit, *Samnites, quibus necessarium, & PIA ARMA quibus nullarisi in armis relinquitur spes.* Iusto autem & pio bello iniustū, impiū, nefarium opponit Cicero l. in Catilin. Oratio. & in Diuinatione, libroque x. Epist. ad Attic. Lucan. lib. i. & D. Augustin. lib. iiii. de ciuit. Dei cap. xv. Sic & *INIVSTA ARMA* dixit Lilius lib. vii.

Atque ut ad eas voces, quæ iam instructa acie, eorum qui exercitiis præerant, ore mittebantur, veniamus, *ARMA CAPERE*, milites, ubi impetus in hostes faciendus erat, iubebantur. Varro lib. ii. de re Rust. cap. iiii. *Cum cohortaretur milites, ut CAPE- RENT ARMA.* Lilius lib. x. Cos. *ARMA CAPERE MILITES IVBET, & sequi se extra vallum.* Virgil. lib. iiii.

—*Sociis, tunc, ARMA CAPESSANT Edico.* Silius Italic. lib. vii.

Propere CAPERE ARMA manipulis

EDICIT.— Et lib. viii.

Ite igitur, CAPITE ARMA VIRI:

Ut verò arma caperent Milites, conclamari consueuisse *AD ARMA, AD ARMA, CX* his quæ subieci locis planum fiet. Cæsar lib. i. de bello ciuili. *Conclamabatur AD ARMA, atque omnes copiae paucis exceptis presidio exeunt.* Lilius lib. iiii. *Alternæ voces, AD ARMA, & HOSTES IN VRBE SVNT, audiebantur.* Eodémque lib. *Cursus clamorque vocantium AD ARMA.* Et post: *Perpulerunt, ut AD ARMA, conclamaretur.* Ibidémque de Valerij Cos. Oratio. *Vltimum orationis fuit, se arma capere, vocare omnes Quirites AD ARMA.* Idem lib. vi. *Ingens in vrbe trepidatio fuit, conclamatumque AD ARMA.* Item lib. vii. *Conclamatum AD ARMA, concursumque in muros.* Rursum eod. lib. *Conclamatum tamè celeriter AD ARMA est.* Et lib. viii. *Et concursatum, conclamatumque AD ARMA est omnibus locis.* Idem lib. ix. *Decurrit inde quanto maxime poterat tumultus, AD ARMA, & Pro vestram fidem Ciues, clamitans: ARX AB HOSTIBVS CAPTA EST, ITE, DEFENDITE.* Et lib. x. *Quæstioque ibi L. Opimius Pansa occisus, Conclamatum inde, AD ARMA.* Et lib. xxi. *Et in oppido, AD ARMA, conclamatum est.* Et lib. xxiii. *Quem ut adesse tumultuosi nuntij refugientes ex speculis stationibusque attulere AD ARMA, conclamatum.* Idem lib. xxiii. *Simul ad libertatem, simul AD ARMA vocantes in Aeradinam conuenire iubent.* Et lib. xxv. *Et plerosque ferociter signum ut daret instituisse duci, AD ARMA vocantes sciret.* Et lib. xxix. *Aliis exercitiis alios tamquam AD ARMA pro se quisque vocabat.* Et postea: *Velut AD ARMA conclamatum esset, concurrerunt.* Iterumque eodem lib. *Velut si urbem exemplo aggressurus Scipio foret, ita AD ARMA est conclamatum.* Et lib. xlii. *Cum vidissent procul venientem hostem AD ARMA CONCLAMAVERT.* Ammian. Marcellin. lib. xxvii. *Signis illico fixis ex more, cum èndique AD ARMA CONCLAMARETVR.* Ouidius lib. xiiii. *Metamorphos.*

Certatimque omnes uno ore ARMA, ARMA, loquuntur.

Horat. lib. i. Carin. Ode xxxv.

AD ARMA, cessantes, AD ARMA

Concitet, imperiumque frangat.

L. Annæus Flor. lib. ii. *Comploratum igitur publice statim, & pari voce clamatum est, AD ARMA.* Atque ut *AD ARMA*, ita & *AD SIGNA* quandoque vocabant. Spartian. in Audio Cass. *Non statim & AD SIGNA EDICI iussit.* Virgil. lib. x. *Æneid.*

Principio sociis edicit, SIGNA SEQUANTVR.

Porro ubi in acie excedū erat, signiferis imperari à ducibus solebat, ut *CONVELLERENT, & EFFERENT SIGNA.* Cicero lib. i. de Diuinatione. *SIGNA CONVELLI, ET SE SEQUI IVSSIT.* Lilius lib. xxxi. de Flaminio Cos. *Hæc simul increpans, cum ocys SIGNA CONVELLI IVBERET.* Et mox: *Cum SIGNVM omni vi moliente signifero CONVELLI nequire, ei nuntiatum esset, conuersum ad nuntium, dixisse refert, ABI NVNTIA, SIGNVM EFFODIANT, SI AD CONVELLENDVM MANVS PRÆ METV OB- TORPVERINT.* Valerius Max. lib. i. cap. vi. de eod. Flaminio: *Apud lacu Thrasymenum cum*

cum Annibale conficturus cum CONVELLI SIGNA IVBERET. Silius Italic. lib. iiii.

Exemplo EDICIT CONVELLERE SIGNA.

Et lib. viii.

VELLANTVR SIGNA, ac diua ducente petamus.

Idem lib. lib. xii.

—*Castris auulsa MOVERE*

SIGNA iubet ductor.

Et lib. xiii.

His fractus ductor CONVELLI SIGNA manipulis

Optato latè abitu IVBET.—

Quandoque etiam imperabatur, ut *EFFERENT SIGNA.* Lilius lib. xxiii. *SIGNA EFFERRI CONSVL IVBET.* Et lib. xxix. *Tum vocatos in concionem milites Prætor SIGNA EXTRA VRBEM EFFERRE IVBET.* Et lib. xxxiii. *Due legiones duabus principalibus partibus SIGNA EFFERRE IVSSIT.* Alias verò *PROFERRI SIGNA imperabant.* Lilius lib. ix. *Consul ubi armatos paratosque videt, SIGNA EXTRA VRBEM PROFERRI IVSSIT.* Idem lib. xxii. *Clamor inde ortus, ut SIGNA PROFERRI IVBERENT, ducerentque ad persequendos hostes.*

Quandoque etiam clamabant, *INFER SIGNVM IN HOSTEM.* Lilius lib. vi. de Camillo, *Signiferum secum arreptum in hostes rapit, INFER MILES, clamitans, SIGNVM.* Idem lib. xxx. *Milites, ait, ad INFERENDA IN HOSTEM SIGNA hortabantur.* Et lib. xxv. *INFERRE vexillarios IVSSIT SIGNA.* Cæsar lib. ii. de bello Gall. *Reliquos cohortatus milites, SIGNA INFERRE, ET MANIPVLOS LAXARE IVSSIT.* Lilius lib. xli. de L. Altio Tribuno primo secundæ legionis. *Sub hæc, ait, A. Beculonium signiferum suum mira fortitudinis virum, INFERRE SIGNVM IVSSIT.* Apud eund. Lilius lib. ix. *Fabius Dictator, FERTE SIGNA IN HOSTEM.* Idem lib. xxvii. *SIGNA FERRE IN VRBEM IVSSIT.* Frontin. lib. ii. *Stratagematon cap. viii. Similius Priscus Dictator cum SIGNA LEGIONVM FERRI IN HOSTES THALISCOS IVSSISSET, signiferum cunctantem occidi imperavit.*

Vbi verò manendū erat, imperabant signifero, *STATVERE SIGNVM.* Valer. Max. lib. i. cap. v. *E presidio cohortibus redeuntibus Centurio exclamaret, SIGNIFER STATVE SIGNVM. HIC OPTIME MANEBIMVS.* Quod & Lilius lib. v. ad finem referens, ait: *Cohortes ex presidio reuertentes forte agmine forum transirent in Comitio exclamavit, SIGNIFER STATVE SIGNVM, HIC MANEBIMVS OPTIME. Hoc Plutarchus in Camillo expressit his verbis, Καὶ τὸν φέροντα πρῶτον τὸ σημεῖον, μεγάλη φωνή προσεγορεύσας ἐκέλευσεν, Αὐτὸς μὲν, ἃ τὸ σημεῖον τίθεισθαι. Κάλλιστα γὰρ ἐνταῦθα χεῖρα δει- ῶσαι ἔδει.*

Hæc etiam Militares voces Lilius lib. iiii. refert, *ACCELERA SIGNIFER: SEQUERE MILES.* Idem lib. iiii. narrat in acie clamatum, *SEQUERE IMPERATOREM.* Apud Cæsarem lib. i. *Commentar. de bello Ciu. Crastinus euocatus, SEQUIMINI ME,* inquit, *Manipulares mei qui fuistis: & vestro Imperatori, quam constituistis, operam date.* Iubebant etiã *SIGNVM DARI.* Idem Lilius lib. xxiii. *SIGNVM DARI prope iussit.* Quin & Milites ab Imperatore ducere suo petebant, *VT SIGNVM DARET.* Lilius lib. ii. *Nexi omnes, VT SIGNVM DARET, clamabant.* Idem lib. xxiii. *SIGNVM VT DARET, ferociter instabant.* Et lib. vii. *Et undique VT SIGNVM DARET, clamabant.*

Cum verò castra mouenda erant, *SIGNA FERRI, VASA COLLIGI* iubebantur. Cæsar lib. i. de bello Gall. *Nonnulli etiam Cæsari renuntiabant, CVM CASTRA MOVERI, AC SIGNA FERRI iuberet, non fore dicto audientes milites.* Cicero lib. vi. in Verr. *Ille ex Sicilia CASTRA IAM MOVERAT, ET VASA COLLEGERAT.* Lilius lib. xxi. *Itaque proxima nocte iussis militibus VASA SILENTIO COLLIGERE.* Idem lib. xxii. *Signo dato, conclamatur inde, VT COLLIGANTVR VASA.* Et lib. xxiii. *SIGNVM DEINDE COLLIGENDI VASA DEDIT.* Idem lib. xxvii. *Si collis, in quem speculatum irent, placuisset, VASA COLLIGERENT AC SEQUERENTVR.* Eodémque lib. *Extinctis ignibus vigilia prima DATO SIGNO VT VASA COLLIGE-*

R ENT. Donatus ad ea verba Terentij Phormio. Act. Sc. III. *Aliquid conuasaffemi. Figuratum est, ut, A COLLIGENDIS VASIS. Quo alludens Seneca Epist. XIX. Incipiamus, ait, in senectute VASA COLLIGERE. Atq; hoc modo, CONCLAMARI VASA dicebantur. Cæsar lib. I. Commentar. de bello Ciuili: Quo cognito, SIGNVM DARI iubet, & VASA militari more CONCLAMARI. Illi exaudito clamore, veriti, ne noctu &c. Idem lib. III. de Scipione: Et noctu, nec CONCLAMATIS quidem VASIS flumen transit. Et paullo post: Simulauit sese angustiis rei frumentariæ adductum, CASTRA MOVERE, VASISQVE militari more CONCLAMATIS, progressus millia passuum tria &c. Item eodem lib. Duas in castris legiones reliquit: de quarta vigilia compluribus portis eductas eodem itinere præmisit, paruoque spatio intermisso, ut & militare institutum seruaretur, & ne citissima eius profectio cognosceretur, CONCLAMARI IVSSIT.*

Fugientes verò milites in prælio, CONSISTERE iubebant. Cæsar lib. III. de bello Ciuili: Adèò ut cum Cæsar signa fugientium manu prehenderet, & CONSISTERE iuberet.

Ipsi sese inuicem Milites hortabantur, VT HOSTEM FERIRENT. Plutarch. in Marcello, cum Feretrij Louis origines discuit, Αλλοι δὲ ὡς πλὴν τῶν πολέμου πλῆθὺν γὰρ νέου τῆνομα λέγουσι. καὶ γὰρ νῦν ἐν ταῖς μάχαις ὅτ' αἱ δὲ ἰσοσι ταῖς παλαιοῖς πικρὸν τὸ ΦΕΡΙ, τὸ τ' ἐστὶ ταῖς παρρησιῶσιν ἀλλήλοισι. Quod verbum proprium hac in parte locum habuisse testatur clausula illa sacramenti apud Liuiū, NISI SIBI PETENDI, HOSTISVE FERIENDI CAUSA. Annibalis quoq; cohortationem ita Ennius, ut est à Cicerone pro Cornelio Balbo relatum, conceperat,

HOSTEM QVI FERIET, mihi erit Carthaginensis, Quisquis erit.

Porro inter Militaria verba non infimum locum obtinent hæc, VIR VIRVM LEGIT. Tacit. lib. XVII. *Apud frequentem militum concionem Imperatoria breuitate, adoptari à se Pisonem more diui Augusti, & exemplo militari, quo VIR VIRVM LEGERET, pronuntiat.* Virgil. lib. X. *Æneid.*

--SEQVE VIRO VIR

CONTVLIT, haud furto melior, sed fortibus armis.

Idem lib. XI.

Implicuere inter se acies, LEGITQVE VIRVM VIR.

Valer. Flacc. lib. VI.

Ille, ubi conseruit iunxere frequentia telis

Aemina, VIRQVE VIRVM GALEIS ADFLAVIT adactis.

Polyb. lib. I. *Τοσοῦτω λαμπαδῆρος λέω ὁ κίνδυνος, ὡς ἀνέκ' τοσοῦτε πλῆθους κατ' αἰθρὰ καὶ κατ' ἕρπον, οἱ οὐκ ἰσομομαχίης σωεσώσης, ἀλλ' αἰσὶ ἀρῶν οὐκ ὀρθοῦς φιλοτιμίας.* In delectu etiam de Samnitibus habito decem nominatos, VT VIR VIRVM LEGERET, Liuius lib. X. refert. Cicero pro Milo. *Nisi ut VIRVM A VIRO LECTVM esse diceret.* Eodem genere loquendi etiam in Senatus lectione vititur Suetonius in Augusto cap. XXXV.

Sollemne vtique Imperatoribus fuit, milites suos ante prælium cohortari, vt eo modo illam animi incitationem atque alacritatem naturaliter innatam omnibus, quæ studio pugnae incenditur, oratione sua auerent, verbisque, si fieri posset, virtutem adderent. Cicero Philipp. III. *Faciam igitur, VT IMPERATORES INSTRVCTA ACIE SOLENT: quanquam paratissimos milites ad præliandum videant, ut eos tamen ADHÓRTENTVR, sic ego vos ardentes & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor.* Cæsar lib. III. Commentar. de bello Ciuili: *Exercitum cum militari more ad PVGNAM COHORTARETVR, suaque in eum perpetui amoris officia predicaret: in primis commemorauit, testibus se militibus uti posse quanto studio pacem petisset.* Idem lib. II. de bello Gallico: *Cæsar necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decurrit: & ad legionem decimam deuenit. Milites non longiore oratione est hortatus, quam VTI SVÆ PRISTINÆ VIRTVTIS MEMORIAM RETINERENT, NEV PERTVRBARENTVR ANIMO, HOSTIVMQVE IMPETVM FORTITER SVSTINERENT.*

Dio

Dio lib. XLVII. de bello Philippensi agens, Πάρα μὲν ἀγροῖς, τὸ το μὲν ἀγροῖς, τὸ εὖ καὶ κατ' ἐξέ-
τος ἀμφοτέρους ἀπὸ τῶν Στρατηγῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ὑποστρατηγῶν τῶν ὑπομεινῶν ἐγένοντο, πολλὰ μὲν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ κατ' ἀνάγκην ἀναγκασίαι

Hoc vti fieret & quibus verbis, docent Orationes Valerij Cos, & Horatij, apud Liuiū lib. III. Mamercij, lib. IIII. Camillij & Cornelij Coss. lib. VI. Popilij, Valerij, & P. Decij, lib. VII. Q. Fabij, lib. IX. Annibalis & Scipionis lib. XXI. Portij Caronis, & Quintij, lib. XIII. Acilij, lib. XXXVI. Cn. Manlij, lib. XXXVIII. Emilij, lib. XLIII. Catilinae apud Sallust. in bello Catilin.

Atque vt in vrbis concionibus, qui cum Populo agebant, QVIRITES eos vocabāt: ita, qui in castris exercitū alloquebantur, hoc verbo, MILITES, affabātur. Id ex illis Liuij militaribus, quas modò citauimus, concionibus liquet. At qui auram popularem militum captabant, iisque blandiri studebant, COMMILITONES appellabant. Sueton. in Iulio cap. LXVII. *Nec MILITES eos, pro concione, sed blandiori nomine, COMMILITONES appellabat.* Idem in Galba cap. XX. *Sunt qui tradant ad primum tumultum proclamasse eum, QVID AGITIS COMMILITONIS? EGO VESTER SVM ET VOS MEI.* Sic & à Brutō & Cassio, item ab Octauio milites Στρατιώτας vocatos Appian. lib. IIII. & v. de bell. Ciuilib. ostendit. Eodem nomine compellantur ab Othone, apud Tacit. lib. XVII. & in concionibus quas Clodium Albinum, & Maximinos habuisse, Capitolinus in corū vitis memoriae prodidit, vt & in Concionibus Mactini, & Diadumeni, quas Lampridius in Diadumeno ponit. At Augustō, postquam imperium adeptus est, blandā hanc appellationem displicuisse Suetonius in eius vita cap. XV. ita scribit: *Neque post bella ciuilia, aut in concione, aut per edictum vllos militum COMMILITONES appellabat, sed MILITES. Ac ne à filiis quidem, aut priuigenis suis Imperio præditis, aliter appellari passus est: ambitiosus id existimans, quam aut vatio militaris, aut temporum quies, aut sua domusque suae maiestas postularet.* Auctor Historiæ Miscellæ lib. VII. de eodem Augusto: *Auunculi quoque inuentum vehementer arguebat, qui Milites COMMILITONES nouo blandoque more appellans, dum affectabat carior fieri, auctoritatem principis emolliuerat.* Per contrarium verò probri ignominiaue causa QUIRITES vocabantur. Sueton. in Iulio cap. LXX. *Decumanos autem Romæ cum ingentibus minis, summoque etiam vrbis peciculo, missionem & premia flagitantes, ardente tunc in Africa bello, neq; adire cunctatus est, quamquā deterventibus amicis, neque dimittere: sed una voce qua QVIRITES EOS, pro MILITIBVS, appellat, tam facile circumegit & flexit: ut ei, Milites se esse confestim responderint, & quamuis recusantem, vltro in Africam sunt sequuti.* Plutarch. in Cæsarē: *Καὶ κακῶς ἤκουσεν, ὅτι τῶν στρατιωτῶν τρωισασάντων, καὶ δύο στρατηγικῶς αἰδραῖς ἀνελότων, Κοσσίονος καὶ Γάββατος, ἐπετίμησε μὲν αὐτοῖς τοσοῦτον, ὅσον αἰτῆ στρατιωτῶν, πολίτας προσεργεῦσαι, καλίας δὲ δένει μὲν ἐχέτω δραχμὰς καὶ χάρακα τῆ Ἰταλίας ἀπεκλήρωσε πολλῶν. καὶ δὲ αὐτῶν ἀπὸ Γαλαθῶν, ἢ Δοσλαβέλλα μαυρία, καὶ Ἀμυθίς φιλανθρώπια καὶ μεθύων Αντώνιος καὶ Κορφίνιος, τὴν Πομπηίου σκευασμῶν οὐκ ἔαν καὶ μεταποδομῶν ὡς ἰσχυρῶν ἐκείνων.* Quod & Lucan. lib. V. versibus expressit, Cæsarem ita loquentem inducens,

Tradite nostra viris, ignavi signa QVIRITES.

Appian. lib. II. bellor. Ciuil. *Ἀρχαῖος λέγει, Πολίτας ἀπὸ Στρατιωτῶν προσεῖπεν, ὅπερ ἐστὶ σὺμβολὸν ἀφειδῶν τῆς στρατίας, καὶ ἰδιωτεῦσθων.* Et hoc est quod Tacitus lib. I. ait: *Diuus Iulius seditionem exercitus verbo uno compefcuit.* Quod postea imitatus est Imp. Alexander Seuerus teste Lampridio. Nam Milites quidem primum pro concione, COMMILITONES appellauit: Vbi verò fremere eos, & tumultum cire cōspexit, CONTINETE, ait, VOCEM truculentam campo ac bellis necessariam: ne vos hodie omnes uno ore atque una voce, QVIRITES, DIMITTAM. Et incertū, an QVIRITES: non enim digni estis, qui vel Romanæ plebis sitis.

Ipsi planè Milites mutuis sermonibus, COMMILITONES sese appellabant, vt apparet ex Quintiliano lib. VI. cap. III. Illic enim narratur C. Cassius militi sine gladio decurrenti dixisse, *Heus tu COMMILITO, pugno bene vteris.* Similitérque Augustus, cum ab eo miles nescio quid improbè peteret, veniret contra Martianus quem suspicabatur & ipsum aliquid iniuste rogaturum. *Non magis, inquit, faciam COMMILITO, quæ petis quæ quod Martianus à me petiturus est.*

Porro vti Exercitus lustraretur, tradit Dio lib. XLVII. Formam etiam lustrandæ classis

L

describit Appianus lib. v. bellorum Ciuil. Signum verò, Militiæ more, Tribunis excu-
bantibus datum, Suetonius in Calig. cap. lxx. docet, Alij Sabinum, inquit, submota per
conscios Centuriones turba, SIGNVM MORE MILITIÆ PETISSE, & Caio IO-
VEM dante, Cheream exclamasse, ACCIPE RATVM. Idem in Claud. cap. xlii. Quo-
ties quidem hostem vel insidiatorem ultus esset, EXCVBITORI TRIBVNO SIGNVM DE
MORE POSCENTI, non temerè aliud dedit, quàm,

Ανδρὰ ἐπιμύνασθαι, ὅτε τις τῶν ἑταίρων χαλεπαίνῃ.

Idem in Nero. cap. ix. Primo etiã Imperij die, SIGNVM EXCVBANTI TRIBV-
NO DEDIT, OPTIMAM MATREM. Seneca lib. ii. In sapient. non cadere iniur. de
Charea Tribuno militum. Huic Caius SIGNVM PETENTI, modò VENERIS, mo-
dò PRIAPÌ, DABAT, aliter atque aliter exprobrans armato mollitiem. Capitolinus in Per-
tinace, PETENTI SIGNVM prima die TRIBVNO, DEDIT, MILITEMVS. Spar-
tianus in Antonino: SIGNVM, TRIBVNO, ÆQV ANIMITATIS, DEDIT. Idem
in Senèro: Iussit deinde SIGNVM TRIBVNO DARI, LABOREMVS: quia Perti-
nax, quando in imperium adscitus est, SIGNVM DEDERAT, MILITEMVS. Bellò
verò Pharsalico, Σωθήματα data hæc, à Cæsare quidem, Αφροδίτη Νικήφορον, à Pom-
peio verò, Ηράκλεια ἀνίκητον. Appianus lib. ii. bellorum Ciuil. refert. Idem lib. v. ciuif-
dem argumenti, huius rei ritum ira exponit: Καὶ ὁ Λεύκιος ἔπειπε τοὺς Χιλιάρχους, τὸ Σύν-
θημα τῶν στρατῶν ληφόμηνους πᾶσι τῶν Καίσαρος. οἱ δὲ ἔφερον αὐτῶν τὸν ἀεθμὸν τῶν στρατῶν, καὶ ἄ-
λλοι μὲν ἔφερον τὸν αἰτῶνται τὸ σύνθημα Χιλίαρχοι, ὅτι διδόναι τῶν βασιλέων βίβλιον ἐφήμερον τῶν
ἀεθμῶν τῶν παρόντων. Οἱ μὲν δὲ τὸ σύνθημα λαβόντες &c. Plutarchus in Bruto: Ἴσχυροι, ὅτι
πλεῖστον τελευτάσαν ἐφιλίπποις μαχόμενος ἔδει μάχην, σύνθημα παρ' αὐτῶν τοῖς στρατιώταις, Α-
πόλλωνα δίδοναι. Dio lib. xlvii. καὶ τῆς αὐτῶν μὲν τὰ Σωθήματα αὐτῶν δὲ ἄλλων (ὡς δὲ
τοῖς μὲν ἀμφὶ τὸν Βρῦτον, Ελευθερία, τοῖς δὲ ἑτέροις, ὁ δὲ πᾶσι ἔδδθη. Tribuni planè ac Cen-
turiones Imperatori, more Militiæ, renuntiantes eius iussa se adimpleuisse, his sollemp-
nibus verbis utebantur, FACTVM QVOD IMPERASTI. Suetonius in Tiberio
cap. xxii. Tiberius, renuntianti Tribuno, FACTVM ESSE QVOD IMPERASSET.
Idem in Claud. cap. xxix. De nece Consularis viri renuntiante Centurione, FACTVM ES-
SE QVOD IMPERASSET. Cornelius Tacitus lib. i. Annalium: Nuntianti Centurio-
ni, vt mos militiæ, FACTVM ESSE QVOD IMPERASSET. Quod ego còlubent-
tius adscripsi, vt huius obseruationis auctorem laudem Iustum Lipsium, Belgij lumen,
de cuius laudibus tacere malo quàm pauca dicere. Tesseræ vtique Militaris exemplum
præbet Lilius lib. ix. cum ait: Quod postquam Consuli nuntiatum est, extemplo TESSE-
RAM dari iubet, VT PRANDEAT MILES, FIRMATISQVE CIBO VIRI-
BVS, ARMA CAPIAT.

Ac ne quid Lectoris cognitioni desit, quod scientia dignum videatur, operæpretium
est, & hoc loco, extra ordinem licet, Censorias in Equitum recognitione vsurparas for-
mulas adscribere. Centurias Equitum recognoscetes Censores, citare præconem v-
numquemque nominatim iubebant, & si quem nota animaduersione cenforia dignū
existimabant, ei, EQVVM VENDERE imperabant. Lilius lib. xxix. Equitum deinde cē-
sus agi cœptus est, & ambo fortè Censores equum publicum habebant. Cum ad tribum Polliam ventū
esset, in qua M. Liliij nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum Censorem: CIT A, inquit Nero,
M. LIVIVM, & sine ex residua & vetere similitate, siue intempestiua iactatione severitatis infla-
tus, M. Liliium, quia iudicio populi esset condemnatus, EQVVM VENDERE iussit. Item M. Li-
uius cum ad tribum Narniensem, & nomen collegæ ventum est, VENDERE EQVVM C. CLAUDIÏ
iussit, duarum rerum causa: vnius, QVOD FALSVM ADVERSVS SE TESTIMO-
NIVM DIXISSET: alterius, QVOD NON SINCERA FIDE SECVM IN GRA-
TIAM REDIISSSET. Idem iisdem propè verbis Valerius Maxim. lib. ii. cap. ix. refert.
In equitum verò transuersione, hac formula utebantur, TRADVC EQVVM. Valerius
Max. lib. iii. cap. i. de Africano Censore, Centurias recognoscens Equitum, postquam C. Lici-
nium sacerdotem, CITATVM PROCESSISSE animaduertit, dixit, se scire illum verbis conceptis peie-
rasse. Proinde si quis cum accusare vellet, vsurum, testimonio suo: sed nulla ad id negotium accedente,
TRADVC EQVVM, inquit, SACERDOS, AC LYCRI FAC CENSORIAM NOTAM:
ne ego

ne ego in tuam personam, & accusatoris & testis & iudicis partes egisse videatur.

Sanguinolentis autem ex acie redeuntibus, dici solitum, MACTE VIRTUTE E-
STO, Seneca Epistol. lxxvii. auctor est. Cuius formulæ complura in Lilius testimonia
extant. Sic enim lib. ii. Iubrem, ait, MACTE VIRTUTE ESSE, si pro meâ patria ista
virtus staret. Idem lib. iii. Tum Dictator, MACTE VIRTUTE, inquit, C. SERVILI
ESTO, liberata Repub. Apud eundem lib. vii. Decius Tribunus, MACTI VIRTUTE
MILITES ROMANI ESTE. Idem eod. lib. Tum Dictator Manlio, MACTE VIR-
TUTE ac pietate in patrem patriamque T. MANLI ESTO: Perge, & nomen iniuictum, iuuan-
tibus Diis, presta. Et lib. x. Tu quidem MACTE VIRTUTE diligentiaque ESTO. Apud
eundem lib. xxii. Æmiliius Cos. ad Cornelium Lentulum Trib. militum, Tu quidem c.
CORNELI MACTE VIRTUTE ESTO. Et lib. xxiii. Marcellus ad Nolanum iu-
uenem. Itaque MACTE VIRTUTE ESTO, inquit, apud me tibi omnis bonos, omnique
premium erit. Silius Italic. lib. iii.

—MACTE, Ô MACTE INDOLE SACRÀ

Vera Iouis proles.

Et lib. x.

—MACTE Ô VIRTUTE PATERNÀ.

Et lib. xii.

—MACTE Ô VIRTUTIS AVITÆ.

Victores etiam redeuntes ex pugna Milites clamorem fecisse geminata o litera, Festus
Pomp. in verbo, *Quantes*, tradit.

Hic Acclamationum Militarium exempla aliquot inserere non erit à proposito alie-
num. Lampridius in Diadumeno, post Mactini ad exercitum concionem qua dixerat,
Videis commilitones, & me atatis prou. Et. & Diadumenum puerum: quem diu principem, si Di
faueant, habebitis, & c. acclamatum fecit: MACRINE IMPERATOR DII TE SER-
VENT. ANTONINE DIADUMENÈ, DII TE SERVENT. ANTONINVM
DIVVM OMNES ROGAMVS. IVPITER OPTIME MAXIME MACRINÒ
ET ANTONINO VITAM. TV SCIS IVPITER, MACRINVS VINCI NON
POTEST. ANTONINVM HABEMVS. OMNIA HABEMVS. ANTONINVM
NOBIS DII DEDERVNT PATREM. ANTONINVS DIGNVS IMPERIO.
Macrinus Imperator dixit, HABETE IGVTVR, COMMILITONES, PRO IMPE-
RIO AVREOS TERNOS: PRO ANTONINI NOMINE AVREVS QVINOS,
ET SOLITAS PROMOTIONES, SED GEMINATAS: DII FACIANT, VT
HÆC SÆPIVS FIANI. Et hæc quidè acclamatio, DII TE SERVENT, Militibus
cum Senatu, Populoq; cõmunis fuit. Senatoriã enim fuisse, fidè faciunt acclamationes eæ
quas supra lib. ii. indidi. In vsu verò fuisse populo, docet Capitolinus in Antoninò Pic, cū
ait, Huic cum Italiam regeret, Imperij omen factum est his verbis, AVGVSTE DII TE
SERVENT. Vopiscus in Saturnino. Ncm vt primū Aegyptij magnam potestatem ad se vē-
nisse viderunt. statim clamauerunt, SATVRNINE AVGVSTE DII TE SERVENT.
A militibus verò alias quoque vsurpatam docet Vopiscus in Probo his verbis: Cū ad
exercitus nuntius venisset, tum primū animus militibus fuit, præuenire Italicos exercitus, ne iterū
Senatus principem daret: sed cum inter milites sermo esset, quis fieri deberet, & manipulum in cam-
po Tribuni eos alloquerentur, dicentes requirendum esse principem aliquem fortem. Ita Et. m. v. ere-
cundum, clementem, probum, idque per multos circulos, vt fieri assolet, diceretur, quos diuino nutu
undique ab omnibus acclamatum est, PROBE AVGVSTE DII TE SERVENT. Pertinet
ad hoc caput L. i. de Veteran. lib. xi. Cod. cuius verba sunt hæc, Imperator Constantinus
cum introisset principia, & salutatus esset à Præfētis, & Tribunis & viris eminentissimis, accla-
matum est, AVGVSTE CONSTANTINE DEVS TE NOBIS SERVET: VE-
STRA SALVS, NOSTRA SALVS: VERE DICIMVS, IVRATI DICIMVS:
Adunati veterani exclamauerunt, CONSTANTINE AVGVSTE, QVÒ NOS VETERANOS
FACTOS, SI NVLLAM INDVLGENTIAM HABEMVS? Constantinus Augustus
dixit: MAGIS MAGISQVE CõNVETERANIS MEIS BEATITV-

DINEM AVGERE DEBEO, QUAM MINVERE. *Victorinus Veteranus dixit: MVNERIBVS ET ONERIBVS VNIVERSIS LOCIS CONVENIRI, NON SINAMVR: Constantinus Augustus dixit, APERTIVS INDICA, QVÆ SVNT MAXIME MVNERA QVÆ VOS CONTVMACITER GRAVANT. Vniuersi Veterani dixerunt, IPSE PERSPICIS. Constantinus Augustus dixit: IAM NVNC MAGNIFICENTIA MEA OMNIBVS VETERANIS ID ESSE CONCESSVM PERSPICVVM SIT, NE QVIS EORVM IN VILLO MVNERE CIVILI, NEC IN OPERIBVS PVBLICIS CONVENIATVR, NEC VLLA COLLATIONE, NEC A MAGISTRATIBVS, NEC VECTIGALIBVS, IN QVIBVSQVQVE NVNDINIS INTERFERINT, VLLA OB VENDITIONEM PROPONENDAM DARE DEBERVNT. PVBLICANI QVOQVE (VT ADSOLENT AGENTIBVS SVPPLERE) AB EISDEM VETERANIS AMOVEANTVR. QUIETE POST LABORES SVOS PERENNITER PERFRVANTVR. FISCO NOSTRO QVOQVE EADEM EPISTOLA INTERDIXIMVS, VT NVLLVM OMNINO EX HIS INQVIETARET, SED LICEAT EIS EMERE ET VENDERE, OPTIMIS NEGOTIIS PECVNIAM TRACTARE, ET MERCIMONIA AGITARE: NEC SOLVM INTEGRA BENEFICIA EORVM SVB SECVLI NOSTRI OTIO ET PACE PERFRVANTVR, SED ETIAM NVLLO MVNERE CIVILI, ID EST, CORPORALI SEV PERSONALI, VEL DEPORTATORIO ONERE EOS AFFICI CONCEDIMVS. DAT. KAL. MAR. CIVITATE BELLOVOCORVM, CONSTANTINO A. VI. ET CONSTANTIO CÆS. COSS. Capitolin. in Maximo & Balbino: *Deinde ad Rostra populum conuocarunt: ubi cum oratione de Senatus sententia, & de sua electione habuissent, populus Ro. cum militibus, qui forte conueniant, acclamauit, GORDIANVM CÆSAREM OMNES ROGAMVS. Has etiã Militares Gratulationes Vell. Paterc. lib. II. q̄m memorat. At verò militū conspectu eius elicitur gaudio lacrymæ, alacritasque & salutationis noua quadam exultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus quin adijcerent, VIDEMVS TE IMPERATOR, SALVVM RECEPIMVS: ac deinde, EGO TECVM IMPERATOR IN ARMENIA, EGO IN RHETIA FVI: EGO A TE IN VINDELICIS, EGO IN PANNONIA, EGO IN GERMANIA DONATVS SVM. Minutius certe Magister Equitum, temerè inito certamine cum Annibale, subsidio Fabij Dictatoris conseruatus, cui plebiscito erat æquatus, & ipse cum PATREM appellauit, & à Legionibus suis PATRONVM SALVTARI voluit, vt Valer. Max. lib. V. cap. II. cum Liuiio lib. XXII. & Platarcho in Fabio refert.**

Ceterum bellorum varius exitus erat, nec eodem modo finis illis imponebatur. Aut enim vincebatur hostes: aut se Dedeabant: aut pax cum illis fiebat, fœdusve, amicitia & societas iungebatur. Victorias sequebantur Præmia, Trophæa, Triumphus, de quibus singulis dicam. Quod ad præmia attinet, casis fugatisque hostibus, qui fortiter & egregiè pugnaverant, ab Imperatore pro concione laudibus, & donis militaribus ornari consueuerant. Liuius lib. V. *Luce orta, vocatis classico ad concilium Militibus, ad Tribunos, cum & rectè & perperam factu pretium deberetur, Manlius primum OB VIRTVTVM LAVDATVS, DONATVSQVE non ab Tribunis solum Militum, sed consensu etiam militari. Et lib. VII. Et PRO CONCIONE Dictator LAVDIBVS legati militumque, quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritis tollit animos, simul ceteros ad emulandas virtutes acuit.* Ouidius libri II. de Ponto, Elegia I.

Atque ita victorem cum magnæ vocis honore

Bellica LAVDATIS ARMA DEDISSE VIRIS.

Formula autem Donorum militarium benè meritis dandorum, ex eo quem adscribam Valerij loco, manifesta erit. Sic enim lib. VIII. cap. XIII. *Nec tacitè id Scipio tulit. Nam Equiti, HABEBIS, inquit, DONVM viri diuini, Quod ubi ille accepit, proiecta ante pedes*

pedes Labieni auro, vultum demisit. Idem vt audiit Scipionem dicentem, IMPERATOR TE ARGENTEIS ARMILLIS DONAT, alacer gaudio abiit, Formula etiam doni militaris dati extat apud Silium Italic. lib. XIII. apud quem Fuluius pro Tribunali Milonem Lanquinum corona aurea ita donat,

Lanuio generate, inquit, quem sospira Iuno

Dat nobis, Milo, GRADIVI CAPE VICTOR HONOREM:

TEMPORA MVRAEI CINCTVS TVRRITA CORONA.

Cicero lib. V. in Verrem, ANVLO EST AVREO scriba donatus, & ad eam donationem concio est aduocata. Et mox: *Quæ porro præfatio tua donationis fuit: illa scilicet vetus, atque imperatoria, QUANDO TV QVIDEM IN PRÆLIO, IN BELLO, IN RE MILITARI: cuius ne mentio quidem te Prætorè vlla facta est: an illa? QUANDO QVIDEM TV NVLLA VNQVAM MIHI IN GVPRIDITATE AC TVRPITVDINE DEFVISTI, OMNIBVSQVE IN IISDEM FLAGITIIS MÈCVM, ET IN LEGATIONE, ET IN PRÆTVRA, ET HIC IN SICILIA VERSATVS ES: OB HASCE RES, QVONIAM TE LOCVPLETAVI, HOC ANVLO AVREO DONO. de Opt. gen. Orator. Atque ita prædicaretur, EVM DONARI VIRTVTIS ERGÒ. Liuius lib. XXIII. de Volonibus. *Postero die, ait, per Tribunum militum inde deducti, concione militum aduocata à Graccho superueniunt. Vbi cum Proconsul veteres milites primum, prout cuiusque virtus, atque opera in ea pugna fuerat, MILITARIBVS DONIS DONASSET: tunc, quod ad Volones attineret, omnes, ait, MALE LAVDATOS A SE, DIGNOS INDIGNOSQVE, QVAM QVENQVAM EODIE CASTIGATVM ESSE: QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQVE REIPUBLICÆ, IPSISQVE ESSET, OMNES EOS LIBEROS ESSE IVBERE.**

Vicissim etiam rebus benè gestis Milites duces suos, IMPERATORES appellare, & hoc nomine eos salutare solebant. Cicero lib. II. Epistolarum familiar. *Ita victoria iusta, IMPERATOR APPELLATVS APVD ISSVM &c. Idem ad App. lib. III. eorumdem Epistol. Quod non statim vt APPELLATVS IMPERATOR sum, sed aliis rebus additis. Plutarchus in Cicerone: ἐπὶ τῷ ἄριστῳ ἀποτάσσῃ τῶν στρατιῶν αὐτὸν ἀπέδειξεν. Idem Cic. Epist. XX. lib. V. ad Atticum: *Castella munitissima, nocturno Pontini aduentu, nostro matutino, cepimus, incendimus. IMPERATORES APPELLATI SVMVS. Cæsar lib. II. de bello Ciuili: *Is rebus gestis, Curio se in castra ad Babiadam recepit, atque vniuersi exercitus ACCLAMATIONE IMPERATOR APPELLATVR. Vnde ibidem Curio: *Equidem, me Cæsaris militem dici volui: vos me IMPERATORIS NOMINE APPELLASTIS. Idem Cæsar lib. III. de bello Ciu. Pompeius eo præliò IMPERATOR EST APPELLATVS. Hoc nomen obtinuit, atque ita se postea SALVTARI passus est: sed neq; in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus, insignia laureæ prætulit. Hircius de bello Hispanien. Ita ante diem XI. Calendarum Martij oppido potitus, IMPERATOR EST APPELLATVS. Appian. lib. V. de bello Ciuilib. Ὁ δὲ τὸν κοινὰ ἐγὼ πῶπρον ἐὼς ἄριστον ἐγὼ ἠέδοσαντο. Velleius Paterc. lib. II. *Ex eo honore sortitus Macedonia, APPELLATVSQVE IN EA IMPERATOR. Idē eod. de Iunio Blafo, *Qui post paucos annos Procos in Africa ornamenta triumphalia, cum APPELLATIONE IMPERATORIA, meruit. Liu. lib. VII. IMPERATOR, ex templo adueniens, APPELLATVS. Idem lib. XXVII. Tum Scipio silentio præconem factu. sibi maximum NOMEN IMPERATORIS esse dixit, QVO SE MILITES SVI APPELLASSENT. Tacit. lib. III. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blafo tribuit, vt IMPERATOR A LEGIONIBVS SALVTARETVR, prisco erga duces honore, qui BENE GESTA REP. gaudio & impetu victoris exercitus conclamabatur. Erantque plures simul Imperatores: nec super ceterorum æqualitatem: concessit quibusdam & Augustus id vocabulum, ac tunc Tiberius Blafo. Idem lib. XVIII. *Egressum cubiculo Vespasianum pauci milites solito assistunt ordine, vt legatum salutaturi, IMPERATOREM salutauerunt. Suetonius in Tito cap. V. de Hierosolymorum oppugnatione. *Cepitque eam natali filia sua, tanto militum gaudio ac fauore, vt in gratulatione, IMPERATOREM EVM CONSALVTAVERINT. Sic Octauium, à Lucij, Antonium, à Domitij Enobarbi militibus, Imperatores consalutatos Appian. lib. V. Bellor. Ciuil. scribit. Hac etiam appellacione, Catilina victo********

insignitum Antonium, Ciceronis in Consulatu collegam, licet legitimo hostium numero minime caeso, Dio lib. xxxvii. ita narrat: Καὶ Ἀντοκράτωρ ὅτι τῆ νίκη, καὶ τοὶ τὰ ἀει-
γμαῖ τῶν πεφονευμένων ἐλάττονος ὡς τὸ νεομισμένοι ὄντος, ἐπεκλήθη. Idem lib. LVIII. de
Claudio: Ἀντοκράτωρ πολλὰς ἐπινομάσθη παρὰ τὰ παλαιά. Οὐ γὰρ ὅτι ἐν ἑδονί πλέον ἢ
ἀπαξ ἐκ τῶ αὐτῶ πολέμου πλὴν ὅτι κληθὴν τ' αὐτῶν λαβείν. Appian. lib. II. bellor. Civil. Καὶ ὑ-
πὸ τῆς γραπῆς ἐν τοῖς ὄπλοις ἐπὶ εὐσῆς Ἀντοκράτωρ ὑπέστη προσωροφυλάει. Ἐπὶ δὲ πικρῶν τοῖς
Στρατηγῶν τὸ δὲ προσωροφυλάει, παρὰ τῶν στρατῶν, καὶ ἄλλοι αὐτοῖς ὅτι μαρτυρήσαντες ἀξίως
σφῶν Ἀντοκράτωρας εἶναι. καὶ πλὴν δὲ πικρῶν οἱ Στρατηγῶν πάλαι μὲν ὅτι πᾶσι τοῖς μεγάλαις
ἐργῶν προσωροφυλάει, νῦν δὲ ὄρον εἶναι τῆ δὲ τῆ εὐφροσύνης πικρῶν μὲν τὸ μέγιστον πρῶτον.

Iam Triumphum O.B. REMPVB. BENE GESTAM, vel O.B. RES PRO-
SPERE ET FELICITER GESTAS decretum supra lib. II. docuimus. Imperatori autem Triumphanti, dum per urbem in Capitolium curru veheretur, acclamari à militibus solitum, IO TRIUMPHÉ, Varro tradit lib. V. de lingua Latina: Sic Triumphare, ait, appellatum, quod cum Imperatore milites redeuntes clamitant per urbem in Capitolium eunti, IO TRIUMPHÉ, IO. Lilius lib. XXI. Infantem in utero matris in Mar-
rucinis, IO TRIUMPHÉ, clamasse. Horatium libro III. Carm. de Triumpho Augusti,

Túque dum procedis, IO TRIUMPHÉ,
Non semel dicemus, IO TRIUMPHÉ,
Civitas omnis, dabimúsque diuis
—Tura benignis.

Idem lib. Epod. Ode IX.

IO TRIUMPHÉ, tu moraris aureos
Curvus, & intactas boves,
IO TRIUMPHÉ, nec Inguvthino parvam
Bello reportastis ducem.

Tibull. lib. II. Eleg. VI.

Ipse gerens Laurus, Lauro deuinctus agresti
Miles, IO, magna voce, TRIUMPHÉ, canet.
Ouid. lib. XIII. Trist. Eleg. II. de Triumpho Germanici agens,
Tempora Phæbeo lauro cingentur, IO QVE
Miles, IO, magna voce, TRIUMPHÉ, canet.

Idem lib. I. Amor. Eleg. II.

Omnia te metuent, ad te sua brachia tendent:
Vulgus, IO, magna voce, TRIUMPHÉ, CANET.

Martialis lib. VII. Epigrammat.

Vulgus, IO, magnos, clamat tibi Roma, TRIUMPHOS.

Alcimus Auitus lib. VI. ad Fulcinam sororem cap. VI.

Cautius ac melius, mihi tum laudabere: cum iam
Hostibus cuietis, & IO clamante TRIUMPHO.

Et hæc vtrique, leta vox, accipienda est apud Ouidium lib. I. Metamorphos. vbi Apollo de lauro loquens,
Tu ducibus, ait, letis aderis, cum LÆTA TRIUMPHVM
VOX CANET.—

Nam & TRIUMPHVM CLAMARE, in hanc sententiam dicunt Lilius lib. XXI. & Silius Italic. lib. XIII. Et TRIUMPHVM PROCLAMARE, Valerius Max. lib. I. cap. VI. Planè vox hæc, IO exultantium est: vnde Ouidius lib. II. de arte amandi,
Dicite IO PÆAN, & IO bis dicite PÆAN,
Decidit in casses præda petita meos.

Tibull. Eleg. I.

Agræ cadet vobis, quam circum rustica turba
Clamet, IO, messes & bona vina date.

Iocularia verò quædam carmina & dictoria Milites in suos Imperatores triumphantes iacere

iacere solebant. Dionysius Halicarnass lib. VII. Εφ' αὐτῶν γὰρ τοῖς κατὰ τοὺς νόμους νίκαις
ἰαμβιζόντες καὶ τασιώπιδες τοὺς ἐπιφανέστερους αἰδράς αἰτοῖς στρατηλάταις, ὡς Ἀθηνοὶ τοῖς πομπ-
ευταῖς τοῖς ἐπὶ τῶν ἀμαζῶν καὶ ἄλλοις ἀμα τοῖς σιωμασι παρορχοῦντο, νῦν δὲ ποιήματα
ἀδούσαν αὐτοσχεδία. Sueton. in Julio cap. XLIX. Gallico denique triumpho milites eius inter ce-
tera carmina, qualia currum prosequentes ioculariter canunt, etiam vulgatissimum illud pronun-
tauerunt,

GALLIAS CÆSAR SVBEGIT, NICOMEDES CÆSAREM.
ECCE CÆSAR. NVNC TRIVMPHAT QVI SVBEGIT GALLIAS,
NICOMEDES NON TRIVMPHAT, QVI SVBEGIT CÆSAREM:

Dio lib. XLIII. idem referens, Καὶ τῆν, ait παρὰ τῶ Νικαμῶν τῶ τῆς Βαβυλῶν βασιλεύσαν-
τι διατριβῆς, ὅτι μὲν κλον ποτὲ παρ' ἑαυτῶ ἐγενήθη διεκέρτο μισοῦ, ὡς τὴ εἰπεῖν, ὅτι Καῖσαρ μὲν
Γαλάτας ἐδουλώσατο, καὶ ἴσα ἔσθ' δὲ Νικαμῶν. Idem Sueton. in Iulio cap. LI. Ne prouinci-
alibus quidem matrimonii abstinnisse, vel hoc disticho apparet, iactato aequè à militibus per Galli-
cum triumphum.

VRBANI SERVATE VXORES, MECHVM CALVVM ADDVCIMVS:
AVRO IN GALLIA STVPRVM EMISTI, HIC SVMPSISTI MVTVVM.

Velleius Paterc. lib. II. Εὐόque inter iocos militares qui currum Lepidi Planctique sequuti erāt, in-
ter execrationem ciuium, vsurpabant hunc versum,

DE GERMANIS, NON DE GALLIS, DVO TRIVMPHANT CŒSVLES;
Plin. lib. XIX. cap. VIII. Ocul quoque siluestre est trium foliorum, Diui Iulij carminibus præcipuè
iocis militaribus celebratum. Alternis quippe versibus exprobrauere LAPSANA SE VI-
XISSE APVD DIRRACHIVM, præmiorum parsimoniam cauillantes. Lilius lib. IIII. de
C. Valerio Cof. Itaque cum ex Sc. urbem Ouans introiret, alternis inconditi versus mil-
itari licentia iactati, quibus Consul increpitus, Menenij nomen celebre laudibus fuit,
Idem lib. V. de Camillo. Dictator recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem
redit: interque iocos militares quos inconditos iaciunt, ROMVLVS AC PARENVS PA-
TRIE, CONDITORQVE ALTER VRBIS, haud vanis laudibus appellatur. Idem lib. X.
In triumpho Fabij de Gallis, celebratam, ait, inconditis carminibus eius victoriam. Et
lib. XXXIX. Multi omnium ordinum donati militaribus currum sequuti sunt, CARMINA-
QVE A MILITIBVS ea in Imperatorē DICTA, vt facillè appareret in ducem indulgètem
ambitiosumque ea dici.

Enimvero qui Triumphati ponè currum adstabat, hoc ei, quem admodum Tertullia-
nus Apologetico scribit, à tergo suggererat, RESPICE POST TE: HOMINEM MEMENTO
TE ARIAN. lib. XLIII. Epicteti cap. XXIII. Οἷον οἱ τοῖς θελαμβεύουσιν ἐφεστῶτες ὀπίσθεν, καὶ
ἄπο μνησικοντες, ὅτι ἀπ' ἡρωποῖ εἰσι.

Solebat & in Triumpho, Pompæ ferculo, præferri Titulus gesta belli significans. Cæ-
sar certè Pontico Triumpho, res à se gestas, hoc breui titulo complexus est, VENI, VI-
DI, VICI: quæ, non belli acta, sed celeriter confecti negotij notā continebant, vt ait Sueton. in
Iulio. cap. XXXI.

Tabulas etiam ab iis qui triumphabant, cum indice rerum à se gestarum, figi con-
sueuiffe, quæ Saturniis plerumque versibus cōscribebatur docet, Atilius Fortunatianus
in Arte. Apud nostros autem, iniquiens, in Tabulis antiquis, quas triumphaturi duces in Capitolio
figebant, VICTORIÆQVE SVÆ TITVLVM Saturniis versibus prosequerentur, talia
reperi exempla. In Acili Glabronis Tabula, FVNDIT, FVGAT, PROSTERNIT MAXIMAS
LEGIONES. Donatianus in lib. de Metris. Saturnio metro primum in Italia vsi: Dictum
autem à Saturnia vetustissima vrbe Italiae: Hic versus quibusdam videtur obscurus, quia passim
& sine cura eo homines utebantur, maxime tamen, Triumphaturi, in Capitolio tabulas huiusmodi
versibus incidebant. Id est sic: SYMMAS OPES QVI REGVM REGIAS REFREGIT. Præ-
fationem Triumphum habemus apud Plin. lib. VII. cap. XXVI. de Pompcio. Triumphum verò,
ait ille, quem duxit ad tertium Cal. Octobres M. Messala, M. Pisonè Cof. præfatio hæc fuit:
CVM ORAM MARITIMAM A PRÆDONIBVS LIBERASSET, ET IMPERIVM MARIS PO-
PVLO RO. RESTITVISSET, EX ASIA, PONTO, ARMENIA, PAPHLAGONIA, CAPPA-
L. iij

DOCIA, CILICIA, SYRIA, SCYTHIS, IYDÆIS, ALBANIS, IBERIA, INSVLA CRETÀ, BASTERNIS, ET SVPER HÆC DE REGIBVS MITHRIDATE ATQVE TIGRANE TRIVM-
PHAVIT. *Summa summam in illo gloria fuit, ut ipse in concione dixit, cum de suis rebus differ-
ret, ASIAM VLTIMAM PROVINCIARVM ACCEPISSE, EANDEMQUE MEDIAM RED-
DIDISSE.*

Triumphis Trophæa adiungenda sunt. Ea cum armorum congerie strui consuevit,
sc, notum est: inscriptionesque additas ostendit Tacit. lib. II. *Laudatis, inquit, pro con-
cione virtutibus, Cæsar* CONGERIEM ARMORVM STRUXIT, SVPERBO CVM TITVLO,
DEBELLATIS INTER RHENVM ALBIMQUE NATIONIBVS, EXERCITVM TIBERII
CÆSARIS EA MONIMENTA MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. Plutarch.
in lib. de fortuna Ro. de Sylla, *Και Ρωμαίων Φιλίππης ἀγομάζετο τοῖς δὲ ἑλλήσιν ἕτοις ἔ-
ρχατο: Δούκιος Κορνήλιος Σύλλας ἐπαφρόδιτος. Καὶ τὰ παρ' ἡμῖν εἰ Χαυρωνεῖα Τρόπαια καὶ τὰ
τῶν Μηλεδαπικῶν ἕτοις ἐπιγέγραπται.* Dio lib. xxxvii. de Pompeio, *Τρόπαια δὲ ἀλλὰ τε
πολλὰ, καὶ κελῶς κεκοσμημένα καὶ ἔχοντα τῶν ἐργῶν, καὶ τὸ βραχὺ ταῦτα ἐπιπέσει, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐπὶ
μεγάλῃ πολυτελείᾳ κεκοσμημένα, καὶ ἱερὰ φησὶ ἔχειν, ὅτι τῆς οὐρανίου ἐστίν.* Tacit. lib. II.
de honoribus in Germanicum collatis. *Arcus additi Romæ, & apud ripam Rheni & in
monte Syria Amano, cum* INSCRIPTIONE RERVM GESTARVM, AC MORTEM OB REM-
P V B. O B I I S S E. Plinius lib. III. cap. xx. inscriptionem e Trophæo Alpium ponit,
quæ talis est. I M P. C Æ S A R I D. IVL. F. AVGVSTO PONT. MAX. IMP.
XIIII. TRIBVNIC. POTESTAT. XVII. S. P. Q. R. QVOD EIVS DVCTV, AVSPICIIS-
QUE GENTES ALPINÆ OMNES, QVÆ A MARI SVPERO AD INFERVM PERTINE-
BANT, SVB IMPERIVM P. R. REDACTÆ SVNT. Qua in Tabula observanda sunt verba
hæc, DVCTV AVSPICIISQUE, quæ sollemnia fuisse frequens eorum vsus arguit. Liuius
lib. xli. Tabulam refert in æde Matris Matutæ positam cum indice hoc, TIB. SEM-
PRONII GRACCHI CONSVLIS IMPERIO, AVSPICIOQUE, LEGIO, EXERCITVSQUE PO-
PVLI RO. SARDINIAM SVBEGIT. Velleius Paterc. lib. II. *Sed fulgentissimum C. Cæsaris
opus in iis conspicitur: quippe eius DVCTV AVSPICIISQUE infra hæc, &c.* Liuius lib. x. *Cum
numerarentur duces eorum annorum, DVCTV ET AVSPICIO RES GERI COEPTÆ. Idem lib.
xxiii. Si stantibus vobis in aciem armatis, repente deligendi duo Imperatores essent, quorum, DV-
CTV ET AVSPICIO dimicaretis? Et lib. xli. Ob eas res, DVCTV AVSPICIOQUE Sem-
pronij prospere gestas. Item lib. II. Herdonij DVCTV AVSPICIOQUE Rempub. eversuri estis. Ci-
cero de Harusp. respons. QVIVQE SVO DVCTV ET IMPERIO cruento illo atque funesto.
Quæ disunxit Corncl. Tacit. lib. II. inquit. *Ob recepta signa cum Varo amissa DVCTV
Germanici, & AVSPICIIS Tiberij.**

Hostium quoque Spoliis Titulos adscribi consueuisse constat. Ouid. lib. II. de Arte
aman.

Sed quicumque meo superavit Amazona ferro,

INSCRIBAT SPOLIIS, NASO MAGISTER ERAT.

Silius Italic. lib. xv.

Pyrenes tumulo, clypeum cum carmine figunt,

HASDRVBALIS SPOLIUM GRADIVO SCIPIO VICTOR.

Liuius lib. III. de Cossio Dictatore. *Spolia in æde Iouis Feretrij, prope Romuli spolia, quæ pri-
ma OPIMA appellata, sola ea tempestate erant, cum sollemni dedicatione DONO FIXIT.* Extat
Romæ vetus inscriptio in hæc verba. P. DECIVS DECII F. PRIMO COS. DE SAM-
NITIBVS TRIVMPHANS, SPOLIA EX IEIS CERERI CONSECRAVIT, ITERVM ET TER-
TIVM CONSVL.

Numis autē qui ad rerū præclarè gestarū memoriā interdū percutiebantur, causæ ad-
iici solebant. Veluti Numis Augusti, REPVB. CONSERVATA: ÆGYPTO CAPTA. ASIA
RECEPTA. CIVIBVS SERVATIS. ARMENIA CAPTA. SIGNIS RECEPTIS. CIVIBVS
ET SIGNIS MILITARIBVS A PARTHIS RECUPERATIS. In numis Tiberij, CIVITATI-
BVS ASIÆ RESTITVTIS. In numis Vespasiani, IYDÆA CAPTA. In numis Domi-
tiani, GERMANIA CAPTA. Sic in nummis Neruæ legimus, FISCO IYDAICÆ CA-
LYMNIÀ SVBLATA. Itcm, VEHICVLATIONE ITALIA REMISSA. PLEBI VRBANÆ FRV-
MENTO.

MENTO CONSTITVTO. In numis Traiani, ASSYRIA ET PALESTINA IN POTESTA-
TEM POPVLI RO. REDACTA.

Coronis quoque ciuicis, aut querceis, quæ in aliquot Augusti, Tiberij, Caij, Claudij,
Galbæ, Vitellij, Vespasiani numis exprimuntur, additur, O B C I V E S S E R-
VATOS.

Ouid. lib. III. Trist. Eleg. I.

Causa superposita scripto testata corona,

SERVATOS CIVES INDICAT HVIVS OPE.

Iam ut alterum partitionis nostræ membrum exequamur, Deditio, quæ verborum cõ-
ceptione fieret Liuius lib. I. docet, *Rex, ait, interrogauit, ESTIS NE VOS LEGATI O-
RATORESQUE MISSI, A POPVLO COLLATINO, VT VOS POPVLMQUE COLLA-
TINVM DEDERETIS? SVMVS. ESTNE POP. COLLATINVS IN SVA POTESTATE?
EST. DEDITISNE VOS, POPVLMQUE COLLATINVM, VRBEM, AGROS, AQVAM, TER-
MINOS, DELVBRA, VTENSILIA, DIVINA, HVMANAQUE OMNIA, IN MEAM POPVLI-
QUE RO. DEDITIONEM? DEDIMVS. ET EGO RECIPIO.* Apud eundem Liuium lib.
VII. Campani per legatos his verbis se populo Romano dedunt. *QVANDOQVIDE
NOSTRA TVERI ADVERSVS VIM ATQVE INIVRIAM IVSTA VI NON
VULTIS, VESTRA CERTE DEFENDETIS. ITAQUE POPVLM CAMPANVM, VRBEMQUE
CAPVAM, AGROS, DELVBRA DEVM, DIVINA HVMANAQUE OMNIA, IN VESTRAM,
PATRES CONSCRIPTI, POPVLIQUE RO. DEDITIONEM DEDIMVS, QVIVQVID DEIN-
DE PATIEMVR, DEDITITII VESTRI PASSVRI.* Idem lib. IX. *An si eadem superbia, quæ
sponsonem istam expresserunt nobis, Samnites coegissent nos, VERBA LEGITIMA DEDITIONEM
VRBES, nuncupare, DEDITVM POPVLM RO. vos Tribuni diceretis, & hanc VRBEM, TEM-
PLA, DELVBRA, FINES, AQVAS, Samnitium esse? Sic & DEDITIONIS VERBA ac-
cipienda sunt apud Valer. Max. lib. VI. cap. V. Cuiusmodi formulam sic expressit Plautus
Amphitrio. Act. I. Sc. I.*

Conuenit, VICTI VTRI SINT EO PRÆLIO.

VRBEM, AGRVM, ARAS, FOCOS SEQUE VTI DEDERENT,

Et paulo post:

Postridie in castra, ex vrbe, ad nos veniunt flentes principes,

Velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.

D EDVNT QUE SE, DIVINA, HVMANAQUE OMNIA,

IN DEDITIONEM, ATQVE IN ARBITRATVM CVNCTI THEBANO POPVLO.

Apud Liuium lib. V. Legati Faliscorum in Senatum introducti, *Visti, aiunt, a vobis &
Imperatore vestro, DEDIMVS NOS VOBIS. Aduatici verò sese Cæsari dedentes, SE, SVA-
QUE OMNIA, ROMANORVM POTESTATI PERMITTERE dixerunt, vt ipsemet Cæ-
sar lib. II. Commentar. de bello Gall. scribit.*

Planè qui se dedebant, ARMA ABICERE, & TRADERE, iubebantur. Cæsar lib.
III. Commentar. de bello ciu. postquam Pompeianos de deditioe, missis legatis, a-
gere cepisse dixit, addit: *Cæsar prima luce omnes eos qui in monte cõfederant, ex superioribus lo-
cis in planticem descendere, atque ARMA PROICERE iussit. Quod ubi sine recusatione fecerunt,
passi que palmis proiecti ad terram, flentes, ab eo SALVTEM petierunt: consolatus, consurgere ius-
sit. Et mox: Militibusque suis iussit, ne qui eorum violarentur: ne quid sui desiderarent.* Idem lib.
III. de bello Gall. Sontiatum deditioem narrans, *Legatos, ait, ad Crassum mittunt, SE-
QUE IN DEDITIONEM VT RECIPIAM, petunt. Quare impetrata, ARMA TRADERE
iussit, faciunt.* Idem lib. II. narrat, Aduaticos se se Cæsari dedentes rogasse eum ne se ar-
mis spoliaret, propterea quod ferè omnes finitimos inimicos haberet, à quibus se defen-
dere, traditis armis, nõ possent, Ad quæ Cæsar respõdit, *se magis consuetudine sua, quàm me-
rito eorum ciuitatem conseruaturum, si prius quam ARIES MVRVM ATTIGISSET, SE DEDIS-
SENT: SED DEDITIONIS NVLLAM ESSE CONDITIONEM, NISI ARMIS TRADITIS.*
Et lib. VII. *Hedui manus tendere, DEDITIONEM significare, ET PROIECTIS ARMIS, mor-
tem deprecari incipiunt.* Liuius lib. XI. *Montanorum Ligurum ab A. Posthumio vineæ case,
frumenta deuista, donec cladibus omnibus belli coacti, in DEDITIONEM VENERVNT, AR-*

MAQVE TRADIDERVNT. Idem libro VI. *Volsi* ABIECTIS ARMIS SE SE DEDIDERVNT. Quinetiam Numantinis de Deditione agentibus à Scipione responsum Appian. *ει Ιθνεκίη*, refert: Δέν αὐτοὺς ἐγγράσει τὰ κατὰ σφάς, ἢ σὺ ὅπλα οἱς παρὰ δ' ἑνὸς τῆν πύλιν. Tandem cum ij fame propemodum enecti sese dedidissent, iussisse Scipionem ait, αὐτοὺς τῆς μὲν ἡμέρας ἐκείνης συννενογμέν τὰ ὅπλα εἶναι σὺβεται-ξε, τῆς δ' ἐπιείσης παρὰ σαλθεῖν εἰς ἕτερον γέλιον. Apud eundē *ει Αἰθουκίη*, Pub. Cornelius nō esse in societatem & amicitiam assumendos Carthaginientes: sed in deditionem accipiendos, his verbis cenfet. Αλλ' ἐπιτεροφάτωσαν ἡμῖν αὐτοὺς νόμον νεικημδίων, ὡς πολλοὶ σφάς ἐπιτεροφάτω. Et mox: ὅτανδε παρὰ δώσιν αὐτοὺς, καὶ τὰ ὅπλα παρὰ μὲν μετὰ, καὶ τὰ σώματα ἡμῖν γένηται, καὶ πεισθῶσιν, ὅτι μὴ δ' ἐν αὐτοῖς ἐστὶ ἰδιον.

Pactiois autem in Deditione factæ exēplum habemus apud Liuium lib. xxii. his verbis. *Ceterum ab omnibus labore, vigiliis vulneribus etiam se suis maturior ipsius spe* DEDITIO EST FACTA. *Pacti, ut arma atque equos traderent, in capita romana trecenis nummis quadrigatis, in socios dycenis, in servos centenis: et ut eo pretio persolvto, cum singulis abirent vestimentis.* Idem lib. xxiii. de Nuceria ab Annibale obsessa. *Eam cum aliquandiu circumsedisset sape vi, sape sollicitandis nequicquā nunc plebe, nunc principibus fame dimum* IN DEDITIONEM ACCEPIT: *Pactus, ut inermes cum singulis abirent vestimentis. Deinde, ut qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Rom. videri vellet, præmia atque honores iis qui remansissent, ac militare vellet secum, proposuit.*

Hircius de bello Hispanien. Catonem Lusitanum se dedentem huiusmodi apud Cæsarem verba fecisse commemorat. *VICTI ET DESERTI A POMPEIO, TIVA VIRTUTE SUPERATI, SALVTEM A TVA CLEMENTIA DEPOSCIMVS: PETIMVSQVE, VT QVALEM TE ALIIS GENTIBVS PRÆSTITISTI, SIMILEM IN CIVIVM DEDITIONE PRÆSTES.* Idem alio eundem lib. loco. *Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adieyunt, si sibi vitam concederet, se se insequenti die oppidum esse dedituros.* *Quibus respondit, se Cæsarem esse, fidemque præstaturum.* Appian. *ει Αἰθουκίη*. Οἱ δὲ τὰς ἐκτεροφάσας λαβόντες, εἰδόντο τὸ Σιμπιωρὸς περὶ μόνους αὐτοῦ. *Οὗ Σατιέλας, τοῖς ἐγγράσει ἐπὶ τὰ δὲ τῆς εὐείσης ἐξείναι.*

Interdum autem nihil pacti hostes, in fidem populi Rom. sese dedebant: quod fecisse Ligures à Popilio Cof. fufos Liuius lib. xlii. refert. Ita, *FIDEI SE NON POTESTATI COMMITTERE* dicebantur: quæ diuersa facit Valer. Max. lib. vi. cap. v.

Scruus in ii. *Æncid.* auctor est, Imperatores cum in fidem Tiasfugas recipiebant, his verbis vfos, *QVISQVIS ES, NOSTER ERIS*, eoque allusifse Virgiliū cum ait, *QVISQVIS ES, amissos hinc iam obliuiscere Graios: NOSTER ERIS.*

Idem Scruus in iii. *Æncid.* *SALTEM: Sermo tractus à captiuo, qui cum frequenter ab hostibus captaretur, dicebat, SVBLATIS OMNIBVS SALVTEM CONCEDE. Inde per Syneresim hic natus est sermo, ut in contemptu verum multarum petito aliquo, SALTEM dicas.*

Hostibus verò uti Dederentur ij quos Senatus Dedēdos censuerat, exponit Liuius lib. ix. in hunc modum. *Prægressi Fetiales, ubi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post tergum vinciri: Cum apparitor verecundia maiestatis, Posthumium laxius vinciret, QVIN TV, inquit, ADDVCIS LORVM, VT IYSTA FIAT DEDITIO? Tum ubi in cœtum Samnitium & ad Tribunal ventum Pōtj est, A. Cornelius Aruina Fetialis ita verba fecit. QUANDO QUIDEM HICE HOMINES INIVSSV POPVLI ROM. QVIRITIVM FOEDVS ICTVM IRI SPOPONDERVNT, ATQVE OB EAM REM NOXAM NŌCVERVNT, OB EAM REM, QVO POPVLVS RO. SCELERE IMPIO SIT SOLVTVS, HOSCE HOMINES VOBIS DEDO.*

Hinc ad Fœdētū formulas castra nobis mouenda sunt. In fœdere autem ineundo certa

certa fuisse, ex Fetiali iure, verba adhibita ostendit Tranquillus in Claudio cap. xxv. *Cum regibus, inquit, fœdus in foro icit. porca cæsa, ac veterum FETIALIVM PRÆFATIONE ADHIBITA.* Ea præfatio qualis fuerit, ex his Liuij quæ sequuntur verbis illucefit. Sic enim ille lib. i. de Fœdere inter Tullum Hostilium & Albanos percussio agens, *Fœdera, ait, alia aliis legibus, ceterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec vilius vetustior fœderis memoria est. Fetialis regem Tullum ita rogauit. IVBESNE ME REX CVM PATRE PATRATO POPVLI ALBANI FOEDVS FERIRE? Iubente rege, SAGMINA, inquit, TE REX POSCO. Rex ait, PVRAM TOLLITO. Fetialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit: REX, FACISNE ME TV REGIVM NVNTIVM POPVLI ROM. QVIRITIVM, VASA, COMITESQVE MEOS? Rex respondit, QVOD SINE FRAVDE MEA POPVLI ROM. QVIRITIVM FIAT, FACIO. Fetialis erat M. Valerius: is Patrem Patratum Sp. Fusum fecit, verbena caput capillōsq̄ue tangens (pater patratus ad iusurandum patrandum, id est sancendum fit) fœdus, multisque id verbis, quæ longo effata carmine nō opere est referre, peragit: Legibus deinde recitatis, AVDI, inquit, IVPITER, AVDI PATERPATRATĒ, POP. ALBANI, AVDI TV POPVLVS ALBANVS, VT ILLA PALAM PRIMA POSTREMA EX ILLIS TABVLIS, CERAVE RECITATA SVNT, SINE DOLO MALO, VTIQVE EA HIC HODIE RECTISSIME INTELLECTA SVNT: ILLIS LEGIBVS POPVLVS RO. PRIOR NON DEFICIET. SI PRIOR DEFEXIT, PVBLICO CONSILIO, DOLO MALO, TV ILLODIE IVPITER POPVLVM RO. SIC FERITO, VT EGO HVNC PORCVM HODIE FERIAM: TANTOQVE MAGIS FERITO, QVANTO MAGIS POTES POLLESQ. Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Quem ritum etiā duobus aliis locis idem auctor perstrinxit: Libro quidem nono in hunc modum. *Quid enim sponsionibus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi PRÆCATIONE RES TRANSIGITVR, PER QVEM POPVLVM FIAT, QVOMINVS LEGIBVS DICTIS STETVR, VT EVM ITA IVPITER FERIAT, QVEM ADMŌDVM A FETIALIBVS PORCVS FERIATVR.* Idem lib. xxx. *Fetiales cum in Africam, ad fœdus ferendum ire iuberentur, ipsis postulantibus S. C. in hæc verba factum est, VT PRIVOS LAPIDES, SILICES, PRIVASQVE VERBENAS, SECVM FERRENT, VT PRÆTOR ROMANVS HIS IMPERARET, VT FOEDVS FERIRENT. Illi Prætorum Sagmina poscerent: herba id genus ex arce sumptum dari Fetialibus solet.**

Formulam etiam iurifurandi quo Fœdera firmabantur, Polybius lib. iii. eleganter explicat. *Τὸν δὲ ἕργιον ὀμνύειν ἐδὲ ποίειτον. Ἐπὶ μὲν πᾶν ἀρέτων Σιωθηκῶν Καρχηδονίου μὲν, τῆς θεοὺς τοῖς πατέρας: Ρωμαῖοι, δὲ Διὸς λίθος, κατὰ πὶ παλαιὸν ἔθος: ὅτι δὲ τὸ τὸν Ἀρην, ἢ τὸν Εὐνάλιον. Ἐπὶ δὲ τὸ Διὸς λίθου ποίειτον. Λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα, λίθον ὁ ποίει μόνος τὰ ὄρκια ἀπὲ τῆς Σιωθηκῶν, ἐπειδὴν ὁμοσὴ δημοσίᾳ πῖσι δὲ λέγει τὰ δὲ, Εὐορκῶντι μὲν ποίειν παρὰ δ. Εἰ δ' ἄλλως διαγορθεῖν τι, ἢ παρὰ ζαίμα πάλτων ἄλλων σωζα μδίων, εἰ τὰς ἰδίαις πατρίαις, εἰ τὰς ἰδίαις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίαιων, ἱερῶν, τὰ φων ἐγὼ μόνος ἐκ πῖσι μὲν ἔπος, ὡς ὅδε λίθος γυῶ. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν ῥίπτι τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρὸς. Scruus in xii. *Æncid.* ad verbum, *Concipe fœdus. Concipe, ait, id est, conceptis verbis. CONCEPTA AVTEM VERBA dicunt iurandi formulam quam vobis transgredi non licet.* Et certè *ει σιωθηκῶν θεοὺς ἐγγράσει* factos τῶν ὀμολογῶν, Dionys. Halicarnass. lib. iii. scribit,*

Antiquissimum autem literarum monumentis proditum Fœdus est, cum populis Latinis icitum, cuius leges Tarquinius Priscum conscripsisse Dionysius Halicarnass. commemorat. Id cum persona eius extindum, Turnus Hardonius apud eundem Dionys. lib. iii. contendebat, propterea quod eo cautum non esset, ut ad eius posteros transfirer. Vetustissimum est & id Fœdus, quod regibus expulsis populo Ro. Porfena dedit: quo nominatim comprehensum fuisse, NE FERRO NISI IN AGRICVLTURA VTERENTVR, Plinius lib. xiiii. cap. iiii. scribit. Huic adiungam fœdus quod Sp. Cassio & Posthumio Cominio Cofs. icitum cum Latinis populis Liuius lib. ii. refert: cuius idem auctor lib. vii. meminit, his verbis. *Sed inter multos terrores solatio fuit pax La-*

ἐς ἔλαβον, Ρωμαίοις ἀγορεύει φέροντας, Σπυρτιά, καὶ τὰ ἡρπασμένα ἄπαντα, ἢ τῶν Σπολαλόντων
 τιμῆς, ἢ τῆς ὀρίσης Σικυπῶν, πωρῶν τε τῆ ἀδικήματος χίλια τάλαντα εἰσεργεῖν. Idem Scipio
 has eis pacis leges dare se, si ita Senatui videatur, ibidem pronuntiat. Δίδου μὲν ὑμῖν
 καὶ ἐπὶ πλεῖστον εἰρήνην, ὡς Καρχηδόνιοι, ἢ τὰς τε ναῦς καὶ μακρὰς παρεδίδωτε Ρωμαίοις χρεῖς δέκα
 μίονων, καὶ τοὺς ἐλέφαντας ὅσους ἔχετε, καὶ ὅσα ἡρπασάτε παρ' ἡμῶν, ἢ τῶν Σπολαλόντων τιμῆς, ἢ μου τὰ
 ἀμφίβοла κρινόντες, καὶ ἀρχιμάλακα πάντα, καὶ αὐτομόλους, καὶ ὅσους Ἀνίβας ἐξ Ἰταλίας ἤγαγε.
 Ταῦτα μὲν ἐν τετράκοντα ἡμέραις, ἀφ' οὗ ἀπ' εἰρήνης κρήνη. ἐν δ' ἐξήκοντα ἡμέραις, Μάρωνα καὶ Λι-
 γύρων Σπυρτιά, καὶ τὰς φρουρὰς ὑμῶν ἐξαγαγεῖν ἐκ τῶν πόλεων, ὅσαι τῶν φοινικίδων τὰ φρον εὐκτός
 εἰσι, καὶ ὅσα αὐτῶν ἔχετε ὀμίονα Σπυρτιά, καὶ ἐς Ρώμην ἐκείνου ἔτους ἀπαφέρεν Εὐβοικῆς τάλαντα
 διακόσια ὅτι πενήκοντα ἐνιαυτοῦς, καὶ μήτε ξενολογεῖν Σπυρτιά Κελτῶν ἢ Λιγυῶν ἐπι, μὴ Μασσαγά-
 σης, μήτε ἄλλω Ρωμαίων φίλων πολέμῳ, μὴδε φρασεύειν πηδ Καρχηδονίων ἐπ' ἐκεῖνοις Σπυρτιά
 κοινῶν. τὴν δὲ πόλιν ὑμῶν ἔχον, καὶ τὴν χρεῖν ὅσην εἰς τὸν φοινικίδων τὰ φρον ἔχετε, ἐμοῦ Δι-
 κλόντος ἐς Λιβύην, Ρωμαίων τε εἶναι φίλους καὶ συμμάχους κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἢ ἀρεσκῆ
 ταῦτα τῆ βουλῆ ἀρεσκῆτων δὲ Ρωμαίοις ἀγαγεῖν ἐκ Λιβύης πενήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέραις.
 Horum foederum capita quadam attingit Livijs lib. XLII. Carthaginienses, ait, quereban-
 tur, praeter agrum, de quo ante legati à Roma, qui in re praesenti cognoscerent, missi essent, amplius
 septuaginta oppida castellaque agri Carthaginiensis biennio proximo, Massanijsam vi armis possedis-
 se. Id illi cui nihil pensi sit, facile esse: Carthaginienses Foedere illigatos silere. PROHIBERI ENIM
 EXTRA FINES EFFERRE ARMA. Quaquam sciant, in suis finibus, si inde mundas peccerent,
 se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite Foederis deterveri, quo diserte vetentur, CVM SOCIIS
 POPVLI ROMANI BELLVM GERERE. In Foedere etiam quod inter populum Ro. & Car-
 thaginienfes factum est, scriptum inueniiri, VT CARTHAGINIENSES QVOTQVOT AN-
 NIS POPVLI RO. DAREM CERTVM PONDVS ARGENTI PVRI PVTI, Agell. lib. VI.
 cap. v. ex Alfeno IC. tradit.

Ex illis autem Ro. cum Carthaginiensibus Foederibus quae ex Polybio supra adscri-
 ptimus, apparet, generale caput foederum initijs apponi consueuisse huiusmodi, AMICITIA
 ESTO. Quod & Livijs lib. xxxviii. comprobatur, foedus cum Antiocho in hac
 ferè verba conscriptum fuisse narrans. AMICITIA REGI ANTIOCHO CVM POPVLO
 ROMANO HIS LEGIBVS ET CONDITIONIBVS ESTO. NE QVEM EXERCITVM QVI
 CVM POPVLO ROMANO SOCIISVE BELLVM GESTVRS ERIT, REX PER FINES RE-
 GNI SVI, RORVMVE QVI SVB DITIONE EIVS ERVNT, TRANSIRE SINITO, NEV COM-
 MEATV, NEV QVA ALIA OPE INVATO. IDEM ROMANI, SOCHIQVE ANTIOCHO,
 ET IIS QVI SVB IMPERIO EIVS ERVNT, PRESENT. BELLI GERENDI IVS AN-
 TIOCHO NE ESTO, CVM IIS QVI INSVLAS COLVNT, NEVE IN EVROPAM TRAN-
 SEVNDI. EXCEDITO VRBIBVS, AGRIS, VICIS, CASTELLIS, CIS TAVRVN MONTEM,
 VSQVE AD TANAIM AMNEM, ET A VALLE TAVRI, VSQVE AD IVGA QVA IN
 LYCAONIAM VERGIT. NE QVA ARMA EFFERTO EX IIS OPPIDIS, AGRIS, CASTEL-
 LISQVE, QVIBVS EXCEDAT: SI QVA EXTVLIT, QVÆ, QVOQVE OPORTEBIT RECTE
 RESTITVITO. NE MILITEM, NEV QVEM ALIVM EX REGNO EVMENIS RECIPITO. SI
 QVI EARVM VRBIVM CIVES QVÆ REGNO ABSCEDVNT, CVM REGE ANTIOCHO,
 INTRAQVE FINES EIVS REGNI SVNT, APAMEAM OMNES ANTE DIEM CERTAM RE-
 DEANT. QVI EX REGNO ANTIOCHI APVD ROMANOS SOCIOSQVE SVNT, IIS IVS
 ABEVNDI, MANENDIQVE ESTO. SERVOS, SEV FVGITIVOS, SEV BELLO CAPTOS, SEV
 QVI LIBER CAPTVS, AVT TRANSVGA ERIT, REDDITO ROMANIS, SOCIISQVE.
 ELEPHANTOS TRADITO OMNES, NEQVE ALIOS PARATO. TRADITO ET NAVES LONG-
 GAS, ARMAMENTAQVE EARVM: NEVE PLVRES, QVAM DECEM NAVES ACTVARIAS,
 NVLLA QVARVM PLVS QVAM XXX. REMIS AGATVR, HABETO: NEVE MONEREM EX
 BELLI CAVSA QVOD IPSE ILLATVRVS ERIT. NEVE NAVIGATO CITRA CALICAD-
 NVN, NEVE SARPEDONEM, PROMONTORIA: EXTRA QVAM, SI QVA NAVIS PECVNIAM,
 STIPENDIVM, AVT LEGATOS, AVT OBSIDES PORTABIT. MILITES MERCEDE CONDVCEN-
 DI EX IIS GENTIBVS, QVÆ SVB DITIONE POPVLI ROMANI SVNT, ANTIOCHO REGI IVS
 NE ESTO: NE VOLVNTARIOS QVIDEM RECIPIENDI. RHODIORVM, SOCIORVMVE, QVÆ
 AEDES AEDIFICIAQVE INTRA FINES REGNI ANTIOCHI SVNT, QVO IVRE ANTE BELLVM
 FVERVNT, EO RHODIORVM, SOCIORVMVE SVNTO. SI QVÆ PECVNIA DEBEN-
 TVR,

TVR, EARVM EXACTIO ESTO. SI QVID ABLATVM EST, ID CONQVIRENDI, COGNOS-
 CENDI, REPERENDIQVE, IVS ITEM ESTO. SI QVAS VRBES QVAS TRADI OPORTET,
 II TENENT, QVIBVS ANTIOCHVS DEDIT, EX IIS PRÆSIDIA DEDVCITO: VTIQVE
 RECTE TRADANTVR CVRATO. ARGENTI PROBI, XII. MILLIA ATTICA TALEN-
 LENTA DATO, INTRA DVODECIM ANNOS, PENSIONIBVS ÆQVIS. TALENTVM, NE
 MINVS PONDO LXXX. ROMANIS PONDERIBVS PENDAT, ET TRITICI DXL. MILLIA
 MODIVM. EVMENI REGI TALENTA CCCL. INTRA QVINQVENNIVM DATO: ET
 PRO FRVMENTO, QVOD ÆSTIMATIONE FIAT, TALENTA CXXVII. OBSIDES RO-
 MANIS XX. DATO: ET PRO TRIENNIO MYIATO, NE MINORES OCTONVM DE-
 NVNVM ANNORVM, NEV MAIORES QVINVM QVADRAGENVN. SI QVI SOCIORVM
 POPVLI ROMANI VLTRO BELLVM INFERENT ANTIOCHO, VIM VI ARCENDI IVS
 ESTO: DVM NE QVAM VRBEM AVT BELLI IVRE TENEAT, AVT IN AMICITIAM
 ACCIPIAT. CONTRÓVERSIAS INTER SE IVRE AC IVDICIO DISCEPT: AVT, SI
 VTRISQVE PLACEBIT, BELLO. Appian. ἐν Συριακῇ, P. Scipionem ita Antio-
 cho foederis illius leges dicentem inducit. Δίδου μὲν δὲ ὅσα καὶ παρὲς τὸν αὐτῶν παρὲς τὸν ἐνό-
 μῳ, καὶ ἐὰν ἄλλα παρὲς τὸν αὐτῶν, ὅσα καὶ ἡμῖν ἔσαι χρεῖσιμα, καὶ αὐτῶν λυσιτελήσας τὸ μέλλον ἐς ἀσφα-
 λειαν. ἀπὲρ τῶν μὲν αὐτῶν τῆς Ευρώπης ὅλην, καὶ Ἀσίας τῶν ἐπὶ τὰ δεξιά τὰ ταύρα, καὶ τοῖσι ὄροι τε-
 γήσονται. παρεδιδόναι δ' ἐλέφαντας ὅσους ἔχει, καὶ ναῦς ὅσας ἀπὲρ τῶν ἐξ ἡμῶν ἐς δὲ λοιπὸν ἐλέφαντας
 μὲν ἐκ ἔχον, ναῦς δὲ ὅσας ἀπὲρ τῶν ἐξ ἡμῶν. Δοῦναι δὲ καὶ εἰκοσι ὀμίονα, ἀπὲρ τῶν ἐπιτηδῶν, καὶ
 καὶ χρεῖματα ἐς τὴν τοῦδε τῶν πολέμου δαπάνην δι' αὐτῶν γεγονόμου, τάλαντα Εὐβοικὰ αὐτίκα
 μὲν ἢ πεντακόσια, καὶ ὅταν τὰς δεξιάς ἀπὲρ τῶν Σιγυλῆτος ὅππλησιον, διαχίλια καὶ πεντακόσια.
 Δώδεκα δ' ἔπειτα ἄλλοις ἔτεσιν ἐπιτιμῆσαι καὶ διαχίλια, τὸ μέρος ἐκείνου ἔτους ἀναφέροντι ἐς Ρώμην.
 Σπυρτιά δ' ἡμῶν ἀρχιμάλακα καὶ αὐτομόλα πάντα, καὶ Εὐμενέϊ ὅσα λοιπὰ τῆς παρὲς Ἀφίλοι
 τῶν Ευμενέως πατέρα Συωθῆνης ἔχει. Ταῦτα ἀπόδομα παρὰ τῶν ἀδελφῶν δίδου εἰρήνην τε καὶ φι-
 λίαν, ὅταν ἡ Σιγυλῆτος ὅππλησιον. Quae Senatus decreto suo, ut subiicit, firmavit, paucis
 duntaxat additis, quae ille complectitur his verbis. Οὐ μὲν ἀπόδομα τῆς ἀρχῆς εἶναι δύο
 ἀκρας, Καλι κείδον τε, καὶ Σαρπιδόνιον, καὶ τὰς δεξιάς μὴ παρελθῆναι ἀπὸ τῶν ἐπὶ πολέμου. Ναῦς
 δεξιάς ἀπὸ τῶν ἐξ ἡμῶν ἐκείνου ἔτους ἀναφέροντι ἐς Ρώμην. Πολεμῶν μὲν
 δὲ καὶ πλείοσι χρεῖσιν μὴ δένα δ' ἐκ τῆς Ρωμαίων ξενολογῆν, μὴδε φρασεύειν ἐξ αὐτῆς ἕσπεδ-
 ῶν, καὶ τὰ ὀμίονα διὰ τῆς ἐπιτιμῆσαι ἐναλάσσειν, καὶ τὰς παρὰ τῶν ἀπὸ τῶν. Ceterum de fede-
 re cum Æquis idò hac Dionys. Halicarn. lib. x. scribit. Καὶ παρὲς Ἀχαιῶν παρεβουσα μόνους
 ἕσπεδ εἰρήνης, ἐποίησαντο Συωθῆνης παρὲρ καὶ ἀδελφῶν τῶν πολέμου, ἐπὶ ἀπὸ τῶν ἀφῆ, Πόλις τε καὶ
 χόρας ἔχοντας Ἀχαιῶν, ὧν ἐκράτην, ὅτε ἀπὸ τῶν ἀφῆ ἐγένοντο Ρωμαίοις, εἶναι ὑπηκόους, ἀλλὰ μὲν
 ἕσπεδ ἐλάσσειν μὴ δένα δ' ἐκ τῶν πολέμοις συμμαχίαν Σπυρτιάλλοντες, ὅσην δὲ ποτε, ὡς ἀπὸ καὶ οἱ
 ἄλλοι σύμμαχοι.

Apud Livijs lib. xxxii. T. Quintius has Philippo Macedonum Regi in eorū col-
 loquio pacis leges dat. DEDVCENDA EX OMNIBVS GRÆCIÆ CIVITATIBVS REGI
 PRÆSIDIA ESSE. CAPTIVOS ET TRANSVVGAS SOCIIS POPVLI ROMANI REDDEN-
 DOS: RESTITVENDA ROMANIS EA ILLYRICI LÒCA, QVÆ POST PACEM IN E-
 PIRO FACTAM OCCVPASSET. PTOLEMÆO REGI ÆGÝPTI REDDENDAS VRBES,
 QVAS POST PHILOPATORIS PTOLEMÆI MORTEM OCCVPASSET. SVAS POPVLIQVE
 ROMANI CONDITIONES HAS ESSE: CETERVM ET SOCIORVM AVDIRI POSTVLATA
 ÆQVVM ESSE. ATTALI REGIS LEGATVS: NAVES CAPTIVOSQVE, QVÆ AD CHIVM
 NAVALI PRÆLIO CAPTA ESSENT, ET NICEPHORIVM, VENERISQVE TEMPLVM, QVÆ
 SPOLIASSET, EVASTASSETQVE, PRO INCORRVPTIS RESTITVI. Ab eodem Quintio,
 pacem Philippo Macedonum Regi ex decem Legatorum sententia datam idē Livijs
 lib. xxxiii. scribit, in has leges. OMNES GRÆCORVM CIVITATES, QVÆ IN EVRÒPA
 QVÆQVE IN ASIA ESSENT, LIBERTATEM AC SVAS LEGES HABERENT: QVÆ EARVM
 SVB DITIONE PHILIPPI FVSSENT, PRÆSIDIA EX HIS PHILIPPVS DEDVCERET:
 HIS QVÆ IN ASIA ESSENT, EVROMO PEDASISQVE ET BARGYLLIS, ET IASSO
 ET MYRINA, ET ABYDO, ET THASSO, ET PERINTHO. EAS QVOQVE ENIM PLA-
 CERE LIBERAS ESSE DECIANORVM LIBERTATE. QVINTIVS PRVSLÆ BITHYNIORVM RE-
 GI SCRIBERET, QVID SENATVI ET DECEM LEGATIS PLACVSSSET. CAPTIVOS
 M ij

TRANSEVGASQUE REDDERE PHILIPPVM ROMANIS, ET NAVES OMNES TECTAS TRADERE: QVIN ET REGIAM VNAM INHABILIS PROPE MAGNITVDINIS, QVAM SEX DECIM VERSVS REMORVM AGEbant: NE PLVS QVINGENTIS ARMATORVM HABERET, NEVE ELEPHANTVM VLLVM. BELLVM EXTRA MACEDONIE FINES NE INIVSSV SENATVS GERERET: MILLE TALENTVM DARET POPVLO ROMANO: DIMIDIUM PRÆSENS, DIMIDIUM PENSIONIBVS DECEM ANNORVM. Idem Liuius lib. xxxiii. cum Nabide Lacedæmoniorum Tyranno pacem factam scribit in hunc modum. *Inde Quintius adhibitis Legatis tantum, Tribunisque militum conditiones, in quas cum Tyranno pax fieret, has conscripsit: SEX MENSIVM INDVLTÆ VT ESSENT NABIDI, ROMANISQVE, ET EVMENI REGI, ET RHODIIS. LEGATOS EXTEMPO MITTERENT ROMAM, T. QVINTIVS ET NABIS, VT PAX EX AVCTORITATE SENATVS CONFIRMARETVR. EX QVA DIE SCRIPTÆ CONDITIONES PACIS EDITÆ NABIDI FORENT, EA DIES VT INDVLTARVM PRINCIPIVM ESSET. ET VT EX EA DIE, INTRA DECIMVM DIEM, AB ARGIS CETERISQVE OPPIDIS, QVÆ IN ARGIVORVM AGRIS ESSENT, PRÆSIDIA OMNIA DEDVCERENTVR: VACVAQVE ET LIBERA TRADERENTVR ROMANIS: ET NE QVOD INDE MANCIPIVM REGIVM PVBLICVMVE AVT PRIVATVM EDVCERETVR: ET SI QVA ANTE EDVCTA FORENT, DOMINIS RECTE RESTITVERENTVR. NAVES QVAS CIVITATIBVS MARITIMIS ADEMISSET, REDDERET: NEVE IPSAM NAVEM VLLAM, PRÆTER DVOS LEMBOS, QVI NON PLVS QVAM SEXDECIM REMIS AGERENTVR, HABERET. PERFVGAS ET CAPTIVOS OMNIBVS SOCIIS POPVLI ROMANI CIVITATIBVS REDDERET, ET MESSENIIS OMNIA QVÆ COMPARENT, QVÆQVE DOMI COGNOSCERENT. EXVLIVS QVOQVE LACEDÆMONIIS LIBEROS ET CONIVGES RESTITVERET, QVÆ EARVM VIROS SEQVI VOLVISSENT: INVITA NE QVA EXVLIS COMES ESSET. MERCENARIORVM MILITVM NABIDIS, QVI AVT IN CIVITATES SVAS, AVT AD ROMANOS TRANSISSENT, HIS RES SVÆ OMNES RECTE REDDERENTVR. IN CRETA INSVLA NE QVAM VRBEM HABERET: QVAS HABUISSET, REDDERET ROMANIS. NE QVAM SOCIETATEM CVM VILLO CRETENSIVM AVT QVOQVAM ALIO INSTITVERET, NEV BELLVM GERERET CIVITATIBVS OMNIBVS QVAS IPSE RESTITVISSET, QVÆQVE SE SVAQVE IN FIDEM AC DITIONEM POPVLI ROMANI TRADIDISSENT, OMNIA PRÆSIDIA DEDVCERET: SED QVE IPSE SVOSQVE AB HIS ABSTINERET. NE QVOD OPPIDVM, NE QVOD CASTELVM IN SVO ALIENOVE AGRO CONDERET. OBSIDES, EA ITA FVTVTURA, DARET QVINQVE, QVOS IMPERATORI ROMANO PLACVISSET, FILIVM IN HIS SVVM: ET TALENTA CENTVM ARGENTI IN PRÆSENTI, ET QVINQVAGINTA TALENTA IN SINGVLOS ANNOS PER ANNOS OCTO. Syllam verò Mithridati has pacis leges dantem facit Appianus in Mithridatico. *Εάν τὸν πόλεον ἡμῶν, ὃν ἔχουσιν, ἡ Ἀρχέλαος, παραδίδω πάντα Μιθριδάτης: Σποδὸν δὲ καὶ Στρατηγὸς ἡμῶν, ἢ ἀπὸ τῆς ἡλικίας, ἢ Αἰχμαλώτους, ἢ Αὐτομόλους, ἢ Ἀνδράπαιδα Σποδράντα καὶ χίλους, ὅτι τοῖς δὲ, καὶ ὅσους ἄλλους ἀναπάσας ἐς τὸν Πόντον ἐποίησατο, μετῆ. Εξαγάγη δὲ καὶ τὰς φρουράς ἐκ πάντων φρουρῶν καὶ ἐκράτησεν τῆς δὲ τῆς παραπονδισίας. Ἐστὲν γὰρ δὲ καὶ τὴν δαπάνην τῆς πολεμίας, τὴν δὲ αὐτῆς γενόμεν. Καὶ σέργη μόνος ἀρχὼν τῆς πατρίδος δυναστείας, Ἐπίτρωσεν τῶν Ρωμαίων αὐτῶ μηδὲν ὅτι μνησίαι τῶν γεγονότων.* Quas conditiones Mithridatem accepisse post aliquot interiecta, refert.*

Fœderis autem cum Aetolis isti has fuisse leges ac conditiones Liuius lib. xxxviii. refert. IMPERIVM MAIESTATEMQUE POPVLI RO. GENS ÆTOLORVM CONSERVATO SINE DOLO MALO. NE QVEM EXERCITVM QVI ADVERSVS SOCIOS AMICOSQVE EORVM DVCETVR, PER FINES SVOS TRANSIRE SINITO: NEVE VLLA OPE IVVATO. HOSTES EOSDEM HABETO, BELLVMQVE PARITER GERITO: PERFVGAS, FVGITIVOS, CAPTIVOSQVE REDDITO. ROMANIS SOCIISQVE, PRÆTERQVAM SI QVI CAPTI CVM DOMOS REDISSENT, ITERVM CAPTI SVNT: AVT SI QVI EO TEMPORE EX HIS CAPTI SVNT QVI TVM HOSTES ERANT ROMANIS, CVM INTER PRÆSIDIA ROMANA ÆTOLI ESSENT. ALIORVM

QVI

QVI COMPAREBUNT INTRA DIES CENTVM CORCYRÆORVM MAGISTRATIBVS SINE DOLO MALO TRADANTVR: QVI NON COMPAREBUNT, QUANDO QVISQVE EORVM PRIMVM INVENTVS FVERIT, REDDATVR: OBSIDES XL. ARBITRATV COS. RO. DATO NE MINORES XII. ANNORVM MAIORES XL. OBSES. NE ESTO PRÆTOR, PRÆFECTVS EQVITVM, SCRIBA PVBLICVS: NEV QVIS QVI ANTE OBSES FVERIT APVD RO. CEPHALENIA EXTRA PACIS LEGES ESTO & C. QVÆ VRBES, QVI AGRIS, QVI HOMINES, ÆTOLORVM IVRIS. ALIQVANDO FVERINT: QVI EORVM L. QVINTIO, CN. DOMITIO COSS. POSTVE EOS COSS. AVT ARMIS SYBACTI, AVT VOLVNTATE, IN DITIONEM POPVLI RO. VENERVNT, NE QVEM EORVM ÆTOLLI RECEPISSE VELINT. ÆNIADÆ CVM VRBE AGRISQVE ACARNANVM SVNT. In fœdere etiã quod cum Gaditanis auctore L. Martio Primpili Centurione istum fuit, tum cum Carthago nixa duabus Hispaniis populo Ro. imminebat, ac Scipiones duo extincti occidissent, scriptum fuisse, VT PIA ET ÆTERNA PAX ESSET. Item VT GADITANI MAIESTATEM POPVLI RO. COMITER CONSTRVARENT, Cic. pro Cornelio Balbo scribit. *Nil est aliud in fœdere (de Gaditano loquitur) percipiēdo, nisi VT PIA ET ÆTERNA PAX SIT, illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus, MAIESTATEM POPVLI RO. COMITER CONSERVENT. Id habet hanc vim, vt ille sit in fœdere inferior. Primum verbi genus huius, CONSERVANDI, quo magis in legibus quam fœderibus vti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde cum alterius POPVLI MAIESTAS CONSERVARI IVBETVR de altero siletur, certe ille populus in superiore conditione causaque ponitur ponitur, cuius maiestas fœderis sanctione defenditur.* Proculus in L. vii. D. de captiv. & postlim. reuert. LIBER POPVLVS est is qui nullius alterius populi potestati est subiectus: siue is fœderatus est: Item siVE EQVO FOEDERE, in amicitiam venit: siue fœdere comprehensum est, VT IS POPVLVS ALTERIVS POPVLI MAIESTATEM COMITER CONSERVARET. Hoc enim adicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse non vt intelligatur alterum non esse liberum. Seruius in lib. iii. Aeneid. ad hunc versum. *Cognatâque vrbes, Cognatas, ait, vrbes, quidam in honorem Augusti dictas accipiunt. Is enim cum in Epiro Nicopolim conderet, cauit in fœdere ipsius civitatis, vt, sicut COGNATI, OBSERVARENTVR A ROMANIS. Liu. lib. xxvi. conscriptas conditiones narrans, quibus Aetoli in amicitiam societatemque populi Ro. venirent: additum ait, VT SI PLACERET, VELLENTOQVE, EODEM IVRE AMICITIAE ELEI, LACEDÆMONIQVE, ASIAEQVE ET ILLYRIORVM REGES ESSENT. BELLVM VT EXTEMPO ÆTOLI CVM PHILIPPO TERRA GERERENT. NAVIBVSNE MINVS XX. QVINQVEREMIBVS ADIVVARET ROMANVS: VRBIVM CORCYRA TENVS, AB ÆTOLIA INCIPIENTE, SOLVM, TECTAQVE, ET MYRICVM AGRIS, ÆTOLORVM: ALIA OMNIS PRÆDA POPVLI RO. ESSET. DARENTQVE OPERAM ROMANI, VT ACARNANIAM ÆTOLI HABERENT. SI ÆTOLI PACEM CVM PHILIPPO FACERENT, FOEDERI ADSCRIBERENT, ITA RATAM EORVM PACEM. SI PHILIPPVS ARMA AB ROMANIS, SOCIISQVE, QVIQVE EORVM DITIONIS ESSENT, ABSTINVISSET. ITEM SI POPVLVS RO. FOEDERE IVNGERETVR REGI, VT CAVERET, NE IVS EI BELLII INFERENDI ÆTOLIS, SOCIISQVE EORVM ESSET.* Sanè fœdera quæ inter populum Ro. & Iudaicum intercesserunt, perceret Ioseph. lib. xii. antiq. Iudaic. cap. xvii. lib. xiii. cap. xvii. & lib. xiiii. cap. xvi. Eorum exēpla quia supra lib. ii. in capite de Societate & Amicitia Senatus consultis iungi solita, adduxi, nō committam, vt in ταυτολογίας crimen vocari possim.

Illud interdum fœderibus comprehendebatur, VT EOSDEM AMICOS ATQVE INIMICOS, FOEDERATI HABERENT. Testimonio est fœdus cum Rhodiis M. Marcello & Servio Sulpitio Coss. renouatum: quo adscriptum erat, EOSDEM SE HOSTES HABITVROS QVOS SENATVS. POPVLASQVE ROMANVS. Quod ego ex literis didici, quæ à Lætulo ad Senatvm populvmque Ro. scriptæ habentur lib. xii. familiar. Epistol. Ciceronis Liuius etiam lib. xxxvii. Aetolorum legatis duas pacis conditiones latas ait, VT VEL SENATVI LIBERVM ARBITRIVM DE SE PERMITTERENT, VEL MILLE TALENTVM DARENT: EOSDEMQUE AMICOS ATQVE INIMICOS HABERENT. Idē alio eiusdē libri loco eorundē Aetolorū Legatos refert ab vno Senatore, PERMITTERENT ARBITRIVM DE SE

M iij

POPULO ROMANO? Deinde ab altero, HABITVRINE EOSDEM QVOS POPVLVS RO. SOCIOS ET HOSTES ESSENT? Idē lib. xxxviii. narrat Fulvii Cos. pacem petentibus Aetolis respondisse, *ETOLOS NISI INERMES, DE PACE AGENTES, NON AVDITVRVM SE: ARMA ILLIS PRIVS, EQVOSQVE OMNES TRADENDOS ESSE: DEINDE MILLE TALENTVM ARGENTI POPVLO RO. DANDVM: CIVS SVMMÆ DIMIDIVM PRÆSENS NVMERETVR, SI PACEM HABERE VELLENT. AD EÅ ADIECTVRVM ETIAM IN FOEDVS ESSE, VT EOSDEM QVOS POPVLVS RO. AMICOS, ATQVE HOSTES HABEANT.* Et ita hodiēque in eiusmodi fœderibus quæ vulgari nostro sermone liguas offensivas & defensas appellamus, veteris & tralaticium caput hoc apponitur, futuros qui pacifcentur, amicorum amicos, & inimicorum inimicos.

Præterea Fœderibus olim, vt etiamnum adfolet, vltro citroque, eorum qui fœdus & amicitiam inter se iungebant, Fœderati comprehendebantur, quos nominatim adscribere moris erat. Liuius lib. xxiii. de Fœdere inter Romanos & Philippū Macedonū regem, *P. Sempronius conditiones pacis dixit, vt PARTHINI, ET DIMALLVM, ET BARGVLVM, ET EYGENIVM ROMANORVM ESSENT, Atintanas missis Romam legatis ab Senatu impetrasse, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege Fœderi adscripti, PRVSIA BITHYNIÆ REX, ACHÆI, BOEOTI, THESALI, ACARNANES, EPIROTÆ. Ab Romanis, ILLIENSES, ATTALVS REX, PLEV RATVS, NABIS LACEDÆMONIORVM TYRANVS, ELEI, MESSENI, ATHENIENSES. Hæc conscripta consignataque sunt, & in duos menses indutiae factæ, donec Romam mitterentur legati, vt populus in has cōditiones pacem inberet.* Plinius lib. iii. Nat. histor. cap. iii. *Vocontiorum civitatis fœderate duo capita, Vasco & lucus Augusti. Oppida verò ignobilia, XIX. sicut xxiiii. Nemausentibus attributa. Adiecit FORMVLÆ Galba Imperator ex Inalpinis Auanticos, atque Ebroduntios.*

Ne Peregrinorum quidem fœdera tacēda sunt. Liuius lib. xxiii. auctor est, fœdus & amicitiam per legatos Philippum Macedonum Regem cum Annibale iunxisse legibus his, *VT PHILIPPVS REX QVAM MAXIMA CLASSE (ducentas autem videbatur effecturus) IN ITALIAM TRAHERET, ET VASTARET MARITIMAM ORAM, BELLVM PRO PARTE SVA TERRA MARIQVE GERERET. VBI DEBELLATVM ESSET, ITALIA OMNIS, CVM IPSA VRBE ROMA, CARTHAGINIENSIVM ATQVE ANNIBALIS ESSET, PRÆDAQVE OMNIS ANNIBALI CEDERET. PERDOMITA ITALIA, NAVIGARENT IN GRÆCIAM, BELLVMQVE CVM QVIBVS REGIBVS PLACERET, GERERENT. QVÆ CIVITATES CONTINENTIS INSVLÆ AD MACEDONIAM VERGVNT, EÆ PHILIPPI REGNIQVE EIVS ESSENT. In has ferme leges, ait Liuius, inter Pœnū ducē, legatōsq; Macedonum iētū fœdus. Idē lib. xxiii. Cāpanos cū Annibale pacē his conditionibus fecisse scribit. NE QVIS IMPERATOR, MAGISTRATVSVE POENORVM, IVS VLLVM IN CIVEM CAMPANVM HABERET: NEVE CIVIS CAMPANVS INVITVS MILITARET, MVNVSVE FACERET. VT SVÆ LEGES, SVI MAGISTRATVS, CAMPANIS ESSENT. VT TRECENTOS EX ROMANIS CAPTIVOS POENVS DARET CAMPANIS, QVOS IPSI ELEGISSENT: CVM QVIBVS EQVITVM CAMPANORVM, QVI IN SICILIA STIPENDIA FACERENT, PERMVTATIO FIERET. Eiusdem Annibalis iussu, narrante Liuius lib. xxiii. Locrensis pax data fuit, vt LEGIBVS SVIS VIVERENT: VIÆ PARITER ET PORTVS IN POTESTATE LOCRENSIVM ESSENT: SOCIETAS EO IVRE STARET: ET POENVS LOCRENSEM, LOCRENSISQVE POENVM BELLO AC PACE IVVARET. Germanorum verò, Insulubrium, Helueticorum, Iapidum, nonnullorum itē ex Gallia Barbarorum fœderibus exceptum fuisse Cic. pro Corn. Bal. scribit, NE QVIS EORVM A ROMANIS CIVIS RECIPERETVR. Formulam vti que pacis inter M. Antonium, Octaviū Cæsare & Sex. Pōpcium initæ, ex Appiani lib. Bellor. ciuil. & Velleio Patere. lib. ii. petendam signasse sat est.*

Sciendum est autem, ex Liuius lib. xxxiiii. Tria fuisse Fœderum genera, quibus Reges civitatēque inter se amicitias, societatesque pacifcerentur. Vnum, cum bello victis dicebantur leges, Vbi enim omnia ei qui armis plus poterat, dedita erant, quæ ex

iis

iis habere victos, quibus mulctari eos velle, ipsius ius atque arbitrium erat. Alterum cum pares bello, æquo fœdere in Pacem atque Amicitiam veniebant. Tunc enim repetebantur, reddebanturque, per conventionem res, & si quarum turbata, possessio erat, eæ aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusque commodo componerentur. Tertium erat genus, cum, qui hostes nunquam fuerant, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam coibant. Hi neque dicebant, neque accipiebant leges: id enim victoris & victi erat. Ex hoc genere cum rex Antiochus esset, mirari se Quintio dicebat, quod Romani æquum censerent ei leges dicere, quas Asia vrbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse vellent: quas intrare præsidia regiæ, regemque verarent. Cū Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico, societatis fœdus ita sanciedū fuisse. Liuius lib. ix. *Thætes Apuli impetraverunt, vt fœdus daretur: neque vt æquo iam fœdere, sed vt in ditione populi Ro. essent.* Eius generis fœdus fuisse à Mancino cum Numantinis ictum Appianus *ἐν Ἰβηρίᾳ* ita scribit: *Καὶ μετ' ἡμέραν ἀρχαίων, ἀεὶ σὺνταναίτων Νομαντιῶν, & πάντας ἀπαρτείνεν ἀπειλῶντων, εἰ μὴ συνδοίτο εἰρήνη. Συνέθετο ὅτι ἰση & ὁμοίαι Παυλοῖς & Νομαντιῶσι.* Virgil. lib. xi.

ET FOEDERIS ÆQVAS

DICAMVS LEGES, SOCIOSQUE IN REGNA VOCEMVS.

Eiusmodi fœdus Æneas cum Latino iungit apud eundem lib. xii. Æneid. his verbis,

*Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,**Nec mihi regna peto: PARIBVS SED LEGIBVS AMBÆ**Inuictæ gentes æternæ IN FOEDERA MITTAM.*

Eo certè allusisse eum non dubium est lib. iii. Æneid. cum ait,

*Si quod, NON ÆQVO FOEDERE amantes**Cure numen habet.*

Liuius lib. vii. *Vt qui EX ÆQVO NOS IN AMICITIAM VENISSE meminissimus: Idem lib. xxiii. Quod FOEDVS ÆQVVM dedimus: quod leges nostras.* Ad Fœderum vti que formulas bellè alludit Petronius Arbiter Satyrice, his verbis: *Virtus penitentia occasione dux Eumolpus, & castigato antè vehementissimè Lica, TABVLAS FOEDERIS SIGNAT, quæ hæc formula erat. EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV TRIPHENA, NEQVE INIVRIAM TIBI FACTAM A GYTONE QVERARIS, NEQVE SI QVID ANTE HVNC DIEM FACTVM EST, OBJICIAS, VINDICABISVE, AVT VILLO ALIO GENERE PERSEQVENDVM CVRABIS: VT TV NIHIL IMPERABIS PVERO REPVGNANTI, NON AMPLEXVM, NON OSCVLVM, NON COITVM VENERE CONSTRUCTVM, NISI PRO QVA RE PRÆSENTES NVMERAVERIS DENARIOS CENTVM. ITEM LICA, EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV EVCOLPION, NEC VERBO CONTVMELIOSO INSEQVARIS, NEC VULTV, NEQVE QVÆRES VBI NOCTE DORMIAT, AVT SI QVÆSERIS, PRO SINGVLIS INIVRIIS NVMERABIS PRÆSENTES DENARIOS DVCENTOS. IN HÆC VERBA FOEDERIBVS COMPOSITIS ARMA DEPONIMVS: ET NE RESIDVA IN ANIMIS ETIAM POST IVSIVRANDVM IRA REMANERET, PRÆTERITA ABOLERI OSCVLIS PLACET.*

Pactis autem pacis de his qui bello capti erant, caueri consueuisse ostendit Triphonin. in L. xii. D. de captiu. & postl. his verbis, *In pace postliminium est his qui bello capti erant: de quibus NIHIL IN PACTIS ERAT COMPREHENSVM.* Pompon. in L. xx. eodem tit.: *Si captiuus, de quo in pace cautum fuerat, vt REDIRET, sua voluntate manfit &c.*

Quandoque etiam inter hostes in breue, & in præsens tempus conveniebat, NE INVICEM SE LACESSERENT. Quod, Indutias, vocabant interprete Paulo in L. xix. S. Indutiæ, D. de captiu. & postlim. Varro autem in libro Humanarum, qui erat de bello & pace, Indutias definiēbat esse, PACEM CASTRENSEM PAVCORVM DIERVVM. Quam tamen definitionem Agellius lib. i. cap. xxv. mordet: Indutiasque ita dictas credit, quasi tu dicas,

M iij

INDE VTI IAM. Pactum enim Indutiarum ait esse eiusmodi, VT IN DIEM CERTVM NON PVGNETVR, NIHILQVE INCOMMODI DETVR: SED EX EO DIE, POSTEA, VTI IAM, OMNIA BELLI IVRE AGANTVR. Quod dicitur dies certus presinitus, pactumque fit, VT ANTE EVM DIEM NE PVGNETVR, ATQVE IS DIES VBI VENIT, INDE VTI IAM PVGNETVR: idcirco ex iis quibus dixi vocibus quasi per quendam coitum & copulam, nomen Indutiarum connexum est. Cuius notationis fides penes auctorem erit. Nos in medio rem relinquimus. Cæsar lib.iii. de bello Ciu. Indutias à Bibulo postulas scribit, dum à Pompeio redire posset, neve alter alteri noceret.

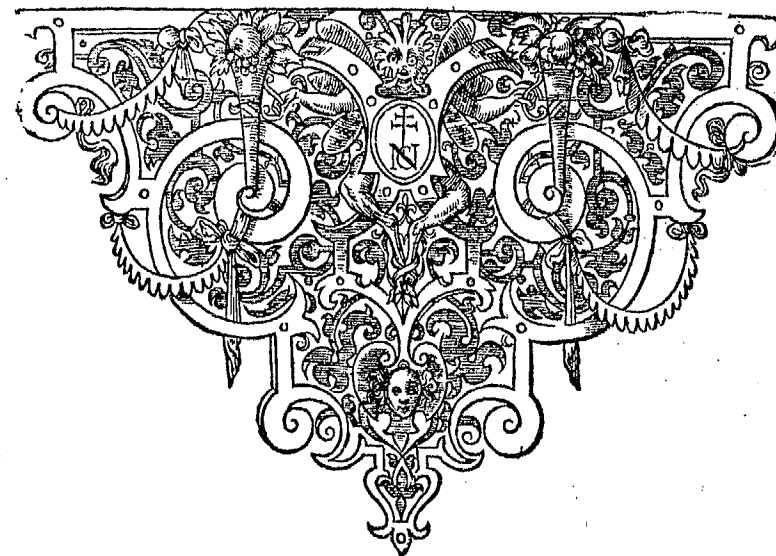
Confecto bello, Exercitus nobis dimittendus est. Erant autem multa Missionum genera, quæ Vlpianus enumerat in L.ii. §. i. D. de his qui notant, infra. Est enim, ait, HONESTA, quæ emeritis stipendiis, vel ante, ab Imperatore indulgetur. & CAVSARIA, quæ propter valetudinem laboribus militia soluit. Est IGNOMINIOSA. IGNOMINIOSA autem MISSIO totiens est, quoties is qui mittit, addit nominatim, IGNOMINIÆ CAUSSA SE MITTERE. Semper enim debet addere, cur miles mittatur. Ignominiosæ planè Missionis elegans formula extat in Hircij, siue Oppij lib. de bello Africo. Illic enim Cæsar ignavos petulantisque milites his verbis ab exercitu dimittit: QVAPROPTER C. AVIENE, QVOD IN ITALIA MILITES POPVLI RO. CONTRA REMP. INSTIGASTI, RAPINASQVE PER MVNICIPIA FECISTI, QVODQVE MIHI REIQVE PVBLICÆ INVILIS FVISTI, ET PRO MILITIBVS, TVAM FAMILIAM, IVMENTAQVE IN NAVES IMPOSVISTI, TVAQVE OPERA, MILITIBVSQVE, TEMPORE NECESSARIO RESPVBLICA CARET: OB EAS RES IGNOMINIÆ CAUSSA AB EXERCITV MEO TE REMOVEO, HODIEQVE EX AFRICA ABESSE, ET QVANTVM POTES, PROFICISCI IVBEO. ITEMQVE TE A FONTEI, QVOD TRIBVNVS MILITVM SEDITIOSVS, MALVSQVE CIVIS FVISTI, AB EXERCITV DIMITTO. T. ALIENE, M. TYR. C. CLVSIANE, CVM ORDINES IN MEO EXERCITV BENEFICIO NON VIRTUTE CONSEQVVTI, ITA VOS GESSERITIS, VT NEQVE BELLO FORTES, NEQVE PACE BONI, AVT VTILES FVERITIS, ET MAGIS IN SEDITIONE, CONCITANDISQVE MILITIBVS ADVERSARIORVM NOSTRORVM IMPERATORIS, QVAM PVBORIS MODESTIÆQVE FVERITIS STUDIOSIORIS, INDIGNOS VOS ESSE ARBITROR, QVI IN MEO EXERCITV ORDINES DVCATIS: MISSOSQVE FACIO, ET QVANTVM POTES, ABESSE EX AFRICA IVBEO. Alias inuenio hac in re veteres vsos his verbis, DISCEDITE QVIRITES, ATQVE ARMA DEPONITE. Apud Lucanum certè lib. v. Cæsar ita milites dimittit,

—DISCEDITE CASTRIS,

TRADITE NOSTRA VIRIS IGNAVI SIGNA, QVIRITES.

Quod exemplum secutus fertur Imp. Alexad. Seuer. de quo Lâpridius hæc narrat: Mota seditione in castris, cum Alexander tribunal ascendisset, vinclisque omnibus ad tribunal adductus, circumstantibus militibus & quibusdam armatis ita coepit. COMMILITONES, si tamè ista vobis quæ à vestris facta sunt displicent, disciplina maiorum Rempub. tenet: quæ si dilabitur, & nomen Romanum & imperium amittemus, neque enim sub nobis ista facienda sunt, quæ sub impura illa bestia nuper facta sunt. Milites Romani vestri socij, mei contubernales & commilitones, amant, potant, lauant, Græcorum more etiam quidam se instituunt. Hoc ego diutius feram? & non eos capitali dedam supplicio? Tumultus post hoc ortus est. atque iterum: QVI IN CONCIONE estis, vocem in bello contra hostem, non contra Imperatorem vestrum necessariam emittite: certè campiductores vestri hanc vos docuerunt contra Sarmatas & Germanos ac Persas emittere: non contra eum qui acceptam à provincialibus annonam, qui vestem, qui stipendia vobis attribuit. Continete igitur vocem truculentam campo ac bellis necessariam, NE VOS HODIE OMNES VNO ORE, ATQVE VNA VOCE, QVIRITES, DIMITTAM: & incertum, an QVIRITES. Non enim digni estis, qui vel Romanæ plebis sitis, si ius Romanum non agnoscitis. Et cum vehementius fremerent, ac ferro quoque minarentur: DEPONITE, inquit, dexteras contra

tra hostes erigendas, si fortes estis. Me enim ista non terrent. Si enim unum hominem occideritis, non nobis deerit Resp. non Senatus, non P. R. qui de vobis vindicet. Cum nihilominus post ista fremeret, exclamavit, QVIRITES, DISCEDITE, ATQVE ARMA DEPONITE. Cæsarianam autem illam Missionem Appianus & Dio diuersis verbis concipiunt. Ille enim lib. ii. bellor. Ciuil. Militibus missionem postulantibus, Cæsa rem nihil cunctatum respondisse ait, αφημι της στρατιας. Hic verò lib. xli. ita eum loquentē facit: Παντα τε μὲν ἀφ᾽ ταῦτα της στρατιας, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ὀνομάσαμι. Seuerus verò apud Herodianum lib. ii. Milites ita exauctorat: Κελεύω ἀποζωσάτε ὑμᾶς καὶ ἀποδύσαντας, εἰπὼν δὲ ἀεικέλως ἐσθῆτοισι στρατιωτικαῖς, γυμνοὺς ἀποπέμπειν. Παρὰ γὰρ γέλωτα τῶν ἡμῶν ἀπέναντι ὡς πορρωτάτω της Ρώμης, ἀπειλῶ καὶ διόμουμα καὶ παραγορεύω καταδύσειν καὶ κεφαλικῶς, εἰ τις ὑμῶν ἐντὸς ἐκείνου ημεῶν ἀπὸ της Ρώμης φανεῖν. Scipio autem castris abegisse inuicem multitudinem dicitur, ab Appiano ἐν λιβυκῇ, his verbis, ἀπιτε πάντες ἐν τῇ Στρατοπέδου σήμερον, ὅσοι μὴ στρατεύετε, χάρις τῇ δὲ πῆτε ἀπιστομένων ὑπ᾽ ἐμοῦ μένει. Commeatus utique dandi formulam exhibet Liius lib. xxi. Annibalis ore, hoc modo: ITAQVE CVM LONGINQVA AB DOMO INSTET MILITIA, INCERTVMQVE SIT, QVANDO DOMOS VESTRAS, ET QVÆ CVIQVE IBI CHARA SVNT VISVRI SITIS: SI QVIS VESTRVM SVOS INVISERE VVLT, COMMEATV DO: PRIMO VERE EDICO ADSITIS, VT DIIS BENE IVVANTIBVS, BELLVM INGENTIS GLORIÆ, PRÆDÆQVE FVTVRVM INCIPIAMVS. Atque hac Missionum Commeatusq; formula, Militares formulas missas faciemus.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII

CONSILIARII, AMPLIS-

SIMIQUÉ SENATVS PARI-
SIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS, ET SOLLEMNIBVS
populi Ro. verbis.

LIB. V.

SAGIS ad Togas, à Paludamētis ad Prætextas, remisso, exutōque, quod per aliquot paginarum spatium Militares Formulæ indixerant, iustitio, redeundum est. Hoc enim libro, hæere in foro, volitare in tribunalibus, lites sequi, iudicia obire, decreui. Quem latè olim patentem campum, exiguis hodie finibus, non minus veterum librorum iactura, quàm Constantini, de Formulæ & Impetrationibus actionum sublatis, constitutio circumscripta. Enitar tamen, quantum labore efficere, ac diligentia consequi poterō, ut hac quoque in parte otij mei ratio constet. Et quoniam omnium actionum instituendarum p̄ncipium, à Titulo de in Ius vocando, proficisci

Iustinianus dixit, inde quoque sermonis huius initium ducere commodum videtur. Verba autem quibus iuris sui experiundi gratia, ad Prætores euocare olim aduersarios solebant, erant huiusmodi, IN IVS EAMVS: vel, IN IVS VENI, SEQVERE AD TRIBVNAL: vel, IN IVS AMBVLA. Prioris formulæ testes habeo locupletissimos, Plautum, & Terentiū. Apud illū enim Pcenulo Act. v. Sc. III. Hanno Pcenus,

ITE, ait, IN IVS, ne moramini,
Antestante me atque duce.

Eiusdemque comædiæ Sc. penult. Agorastocles lenonem ita in Ius vocat, LENO, EAMVS IN IVS. Apud hunc verò, Phormione Act. v. Sc. v. Demipho Phormionem appellans, IN IVS EAMVS, ait. Sed & Seneca in Σποκιλοκλιπώσδ Pedonem Pompeium his verbis Claudium in Ius vocantem facit, IN IVS EAMVS: ego tibi selas ostendam. Martialis lib. II. Epigrammat.

IN IVS, ô fallax atque infitiator, EAMVS.

Et lib. XII.

Sit tandem pudor, aut EAMVS IN IVS.

Alterius Formulæ auctor mihi est Plinius in Panegyrico: Dicitur, ait ille, actori atque procuratori tuo, IN IVS VENI, SEQVERE AD TRIBVNAL. Posterioris verò Plautus,

Plautus, compluribus in locis. Ut in Curculione, Act. v. Sc. II. Phedr.

Qui scias mercari furtivas atque ingenuas virgines,
AMBVLA IN IVS.

Et paullo p̄st,

Ergo AMBVLA IN IVS.

Et in Persa Act. III. Sc. vlt.

Age, AMBVLA IN IVS Leno. D. quid ME IN IVS VOCAS?

Et paullo p̄st,

Sum surdus, AMBVLA, SEQVERE HAC.

Idem Rudente Act. III. Sc. vlt.

Ego hunc scelestum in Ius rapiam exulem:

AGE, AMBVLA IN IVS.

Et mox,

In Iure causam dicito: hic, verbum sat est.

SEQVERE LA. Obsecro te, subueni, mi Charmides,

Rapior obtorto collo.

Similiter apud Terentiū Phormio. Act. v. Sc. VIII. Demipho Phormioni, IN IVS AMBVLA.

Interdum etiam Plautus eandem Formulam concipit in hunc modum, IN IVS VO-
CO. Veluti Pcenulo Act. v. Sc. III.

Moramini, IN IVS VOVO.

Nisi honestiū st̄ prebendi.

Rursus eiusdem Comæd. Sc. penult.

Leno, IN IVS TE VOVO.

Idem Asinar. Act. II. Sc. III.

IN IVS VOVO TE.

Et Persa Act. III. Sc. vlt.

Sed ego IN IVS VOVO.

Quod si vocati in Ius, protinus & illico non sequerentur, sed frustrarentur & morarentur, pedemve struerent, testimonium iis qui præsto aderant, denuntiabatur, his verbis, LICET ANTESTARI? quæ hoc significabant, Licetne vobis testibus ad hanc rem uti? Illi ubi, LICET, respondissent, annuissentve, aurem in qua memoriæ sedem veteres locabant, porrigebant, qua molliter tacta, atque apprehensa, monebantur rei gestæ memores esse. Quo factō manu iniecta aduersarius, ni satisfāret, in Ius rapi, obtortōque collo ad Prætoris tribunal trahi poterat. Hunc morem omnium apertissimè Horatius expressit lib. III. Sermonum,

— Casu venit obuius illi

Aduersarius: &, QVÔ TV, ait, TVRPISSIME? magna

Exclamat voce: &, LICET ANTESTARI? Ego verò

Oppono auriculam: RAPIT IN IVS, clamor utrinque.

Plaut. Curculio Act. v. Sc. II.

Ph. AMBVLA IN IVS. M. non eo. Ph. LICET ANTESTARI? M. Nō licet.

Ph. Iupiter te malè disperdat miles: Intestatus viuito.

C. At ego, quem LICET. Ph. tu accede huc, Curculio: M. seruum ANTESTA-

RI? C. Vide

Hem, ut scias me liberum esse. M. Ergo AMBVLA IN IVS. Hem tibi.

C. OCIVES, CIVES. M. Quid clamas? Ph. Quid istum tibi tactio est?

M. Quia mihi libitum est.

Qui Plauti locus vulgò personarum serie permixta ac confusa, mirè perturbatus est.

Vadimoniorum etiam, quæ iudicio sistendi causa fiebant, certam fuisse ac sollempnem conceptionem, Cicero Epist. XIII. lib. II. Epistol. ad Qu. Fratrem ostendit, Trebatium, inquam, quod ad se miserim, persalse & humaniter etiam mihi gratias agit. Negat enim in tanta multitudine eorum qui unā essent, quemquam fuisse, QUI VADIMONIUM CON-

CIPERERE POSSET. Satis dabat utique reus se in Ius venturum, fideiussoresque dabat, qui eum certo die IUDICIO SISTI, aut QUANTI EA RES ESSET, promitterent. Cicero pro Quintio: Ita disceditur, ut, IDIBVS SEPTEMBRIS TERTIVM SISTI ALPHENVS PROMITTERET. Venit Romanus Quintius: VADIMONIVM SISTIT. Idem ex Titulis, Qui satisd. cogant. & Si quis cautionib. Iudic. sisten. cau. fac. in Pandectis perspicue apparet. Acro ad illum Horatij versum lib. i. Sermo. Sat. i.

Ille datis vadibus qui iure extractus in urbem,

Vadibus, ait, sponsoribus: à vadimonio, quod promittit, is qui ad iudicium vocatur, CERTO DIE ADVTVRYM. Vades ideo dicti, quod qui eos dederit, vadendi, id est, discedendi habet potestatem.

Ex Vadimoniorum planè sollemnibus verbis hæc erant, IN DIEM TERTIVM, SIVE PERENDINVM: quorum Cicero pro Muræna meminit, quò loci addubita se Prudètes scribit, DIEM TERTIVM, an PERENDINVM dici oporteret. Ea verba notis hæc scribi solita I. D. T. S. P. Valerius Probus tradit. Acon. in iii. in Veritem: COMPERENDINATIO est ab utrisque litigatoribus invicem sibi denuntiatio IN PERENDINVM DIEM: Namque cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna se sacramenti peterent, POSCEBANT IUDICEM: QUI DABATVR post trigesimum diem: quo dato, deinde inter se IN PERENDINVM DIEM, VT AD IUDICIUM VENIRENT, DENUNTIABANT, quo cù esset ventum antequàm causa ageretur, quasi per iudicem rem exponebat, quod ipsum dicebatur, CAUSÆ CONECTIO, quasi causæ suæ in breve coactio. Sacerdotes certè populi Ro. tunc cù in DIEM TERTIVM dicere vellent, DIE PERENDINI dixisse Agell. lib. x. cap. xxiii. auctor est. Illa porò verba de quibus inter iuriscòsultos nõ cõuenisse Cic. ait, ad vadimonia pertinuisse, eoq; referenda esse, docet Agellius lib. vii. Noct. Attic. cap. i. de Scipione Africano oppidum quoddam obsidente agens. Et quodam die ius in castris sedens dicebat, atque ex eo loco id oppidum procul videbatur. Tum è militibus qui in iure apud eum stabat, interrogavit quispiã ex more, in QVEM DIEM, LOCVMQVE VADIMONIVM PROMITTI iuberet. Et Scipio manum ad ipsam, oppidi quod obsidebatur arcem protendens, PERENDIE, inquit, se SISTANT ILLO LOCO. Priscis quidem temporibus, Actorem denuntiasse aduersario, vt Iudicio certa & stata die adesset, Theophil. tradit in §. Appellamus Instit. de actionib. vbi & Iustinianus, in personã Actiones, inde CONDICTIONVM nomèn inuenisse scribit, quod CONDICERE prisca lingua denuntiare significabat. CONDICTIONEM etiam Paulus in Festi Pomp. Epitome, in diem certum eius rei quæ agitur, denuntiationem, interpretatur. Hinc & STATVS CONDICTVS DIES CVM HOSTE, apud Plaut. Curculio. Act. i. Sc. i. Agell. lib. xvii. cap. iii. Verùm vetustas Denuntiationum ambages sustulere Impp. Arcad. Honor. & Theodos. constitutione ad Acemilianum Pf. v. quæ ponitur in L. si quis debiti, sub Tit. de denuntiatione. vel edit. rescrip. in Cod. Theod.

Reus planè qui vadimonium promiserat, iudicio adesse sese, citatus respondebat, his fermè verbis, ECCE SISTO ME. Indicat Plautus Curculio. Act. i. Sc. iii. cùm ait;

Vbi tu es qui me conuadatus veneris vadimonis?

Vbi tu es qui me libello venerio citasti?

SISTO EGO TIBI ME, & mihi contra itidem VT SISTAS
Suadeo.

Cui Phædromus respondet,

ASSVM: nam si absim, haud recusem, quin mihi malè sit mel meum.

Iam vbi in Ius ventu erat, interdum à Pratore Aduocati petebantur, quos se petentibus daturum Edicto pollicebatur, L. i. D. de postulan. Cic. ad Trebat. Epist. xi. lib. vii. Familiar. Ego omnibus, vnde petitur, hoc consilij dederim, vt à singulis interregibus BINAS ADVOCATIONES postulent. Satisne tibi videor ius civile didicisse? Seneca in Proœmio lib. iii. Controersia. Tanta illi perturbatio fuit, vt ADVOCATIONEM PETERET. Idem in Σπουδαίου τῶν. Tandem procedit Petronius vetus conuictor eius, & POSTVLAT ADVOCATIONEM, Et lib. i. de ira. Deinde ADVOCATIONEM etiã sibi PETIT,

TIT, vt excutiende veritati spatium habeat. Et lib. iii. Si in hoc erit PETITA ADVOCATIO, iudicium apparebit esse, non iram. De aduocato autem à Pratore dato Iepidum Siculi cuiusdam responsum à Cicero lib. ii. de Orato. refertur. Nam cùm ei Scipio Prator patrõnum causæ dedisset hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum, QVÆSO, inquit ille, PRATOR, aduersario meo DA ISTVM PATRONVM: Deinde mihi neminem dederis.

Postulabantur etiam à Pratore Iudices, qui de ea re qua de agebatur, cognoscerent. Videntur autem id desiderantium verba fuisse hæc, PRATOR, IUDICEM ARBITRVME POSTVLO VTI DES. Quæ singularibus hæc literis, P. I. A. V. P. V. D. Valer. Prob. testatur. Vnde Cic. Occasionem seu maledicti, seu ioci arripuit in Orat. pro Muræna: Tam illud, inquit, mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, vtrum DIEM TERTIVM, an PERENDINVM, IUDICEM AN ARBITRVM, REM AN LITEM, dici oporteret. Nam & in actionibus disunctiue dictum, QVAM REM SIVE LITEM, Varr. lib. vi. de lingua Lat. comprobatur his verbis. Quibus res erat in controuersia, ea vocabatur LIS. Ideò in actionibus videmus dici, QVAM REM SIVE LITEM DICERE OPORTET. Et ita in formula Relationis seu Consultationis de bello apud Liu. lib. i. QVAVM RERVMLITIVM, CAVSARVM, &c. In Iudice verò collocando, addicendove, dici solitum, SIALIVM PROCAS, NIVE EYM PROCAS, hoc est, poscis, Festi; Pomp. in verbo, Procum; tradit. Seruius etiam ad finem versus lib. i. Æneid. Penitusque procacibus ausis: Procax, ait; propriè petax est. nam PROCARE, est petere, vnde proci petitores vocantur.

Porò, quandoque contentione aliqua orta, iurgiove moto, Iudicem aduersario Ferre se dicebat is qui ad iudiciu prouocabat. Sic apud Liu. lib. viii. Q. Fabius aduersus Pappij Curforis seueritate ad populũ prouocãs, Eumque tibi, ait, Exercitus, Senatũque iudicium fugienti IUDICEM FERRO, qui certè vnus plus quam tua Dictatura pollet. Idem lib. iii. Proinde, vt ille iterum ac sapius prouocet, sic se iterum ac sapius IUDICEM ILLI FERRE. Et lib. ix. Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum IUDICEM FERAM? Cicero lib. ii. de Oratore: Vt Sergius ille Galba CVM IUDICES L. Scribonio Tribuno pleb. FERRET familiares suos. Et alio eiusdem libri loco, M. Flaccum multis probris Scipioni obiectis ei P. Mucium Iudicem tulisse refert. Quinetiam interdum in Iudicem litigatores contentiebant, ex eorumque conuentione is Iudex Ad dicebatur, vt apparet ex L. lxxx. D. de iudic. Valer. Max. lib. ii. cap. viii. Itaq; Iudex INTER EOS CONVENIT Atilius Calatinus.

Planè qui iudicẽ aliquẽ reiciebat, eos sollemnibus verbis illũ sibi iniquũ, eierasse puto. Nec me leuis cõiectura ad id credendũ impellit. Hoc enim rectè colligi mihi videtur ex his Ciceronis lib. ii. de Orato. verbis: Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit. Cùm ei Flaccus multis probris obiectis P. Mutium IUDICEM TVLISSET, EIERO, inquit, INIQVVS EST. Idem lib. v. in Veritem: Scandilius POSTVLARE de commentu RECVPERATORÈS. Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam, nisi suis commissurum. Negotiatores putant esse turpe ID FORVM SIBI INIQVVM EIERARE, vbi negotientur. Prator provinciam totam, SIBI INIQVAM EIVRAT. Idem Philipp. xii. Itaque vt alacres & lati, spe pacis oblata, inter se impij ciues, quasi vicissent, gratulabantur, sic ME INIQVVM EIERABANT, & de me querebantur. Eum siquidem apud quem odio, aut gratia altera pars prævaleret, quique litigatori quaquã ratione infensus esset, perturbationisve alicuius, quæ eũ a rectè iudicando auerteret, suspicione laboraret, iniquum iudicem habitum, vulgatum est.

Aliam reiciendi Iudicis formulam porrigit Plin. in Panegy. Licet, ait ille, REICERE: licet exclamare, HVNC NOLO: TIMIDVS EST, & bona seculi parum intelligit. ILLVM NOLO, QVIA, CÆSAREM FORTITER AMAT. Et paullo post: Liberum est disceptanti dicere, NOLO EVM ELIGERE.

Ceterum plerumq; sacramento litigatores inter se contendebant, vt ex Varrone, Cicerone, & Festo Pomp. pridè patefactum est. Qua in re videntur recepta fuisse verba hæc, QVANDO NEGAS, TE SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO. Quæ in numerum notarum iuris Valer. Prob. retulit. Apud eundẽ de eodem sacramento hæc notæ conspiciuntur, O. N. S. Q. id est, vt ille interpretatur, QVANDO NEGAT, SACRAMENTO QVARTITO. Quam fuisse Pratoris pronuntiationem quidam existimant.

Sponſionibus etiam ſe inticem qui contendebant prouocare conſueuerant, ſue actionibus, ſue interdicitis experturi eſſent. Eas particula hac, NI, conceptas fuiſſe teſtimoniis multis confirmabo. Cicero lib. v. in Verr. P. Rubrius Q. Apronium ſponſione laceſſiuit, NI APRONIVS DICITARET TE SIBI IN DECVMIS ESSE SOCIVM. Et poſtea: ſponſio eſt, NI TE APRONIVS IN DECVMIS SOCIVM ESSE DICAT. Idē Orat. vii. in eūdem Verr. Cogere cum cepit, cum ageret nemo, nemo poſtularet. Hs duobus millibus ſponſionem facere cum liſtore ſuo, NI VR TIS QVÆSTVM FACERET. Idem pro Cæcinnâ: Facta eſt ſponſio, NI CÆCINNA REſTITVTVS, EX EDICTO PRÆTORIS ESSET. Et alio eiufdem Orationis loco: Optime ſponſionē facere poſſent, NI ADVERSVS INTERDICTVM PRÆTORIS VIS FACTA ESSET. Idē in Piſo. Cum ego cum Cœlimontana introiſſe dixiſſem, ſponſione, NI ESQVILINA INTROIſſET, homo promptus laceſſiuit. Item lib. iii. Offic. Fimbriam, audiebam de patre noſtro puer, Iudicem Mario Luſtatio fuiſſe, equiti Rom. ſanē honeſto, cū is ſponſionem feciſſet, NI VIR BONVS ESSET. Et Epist. xxi. lib. vii. Familiar. ad Trebat. Cū ei dicerem, tibi videri, ſponſionem illam noſ ſine periculo facere poſſe, NI BONORVM TVRPILLÆ POSSESSIONEM Q. CÆPIO PRÆTOR EX EDICTO SVO MIHI DEDIT. Quo fit vt exiſtimē, vt apud Cicero nē pro Quintio legendum: Iubet P. Quintium ſponſionem cum Sex. Nauio facere, NI BONA SVA EX EDICTO P. BVRRINI PRÆTORIS DIES XXX. POSSESSA ESSENT. Alcon. in iii. contra Verr. Sponſione ipſe prouocatur ab aduerſario, certæ pecuniæ, aut aſtimationis, quam amittat, NI SVA SIT HEREDITAS DE QVA CONTENTDIT. Agellius lib. xiiii. cap. ii. Noct. Attic. hæc ex Catonis Oratione quā is pro L. Turio, contra Cn. Gellium dixit, verba citat: Nunc ſi ſponſionem feciſſet Gellius cum Titio, NI VIR MELIOR ESSET GELLIUS, QVAM TITIVS, nemo opinor tam inſanus eſſet, qui iudicaret meliorem eſſe Gellium quam Titium.

Stipulationes in ea re vtrō citroque interceſſiſſe, ac STIPVLATVM vnum, RESTIPVLATVM vērō alterum docet Valerius Maximus lib. ii. cap. viii. L. Lutatij Cos. & Valerij Prætoris contentione de Triumpho narrans: Pertinaciusque, ait, progrefſa contentione, Valerius ſponſione Lutatium prouocauit, NI SVO DVCTV CLASSIS PVNICA ESSET OPPRESSA. Nec dubitauit, RESTIPVLARI Lutatius. Hanc tamen Sponſionum formulam per voculam, QVOD, bis extulit idem Valer. Max. Velut. ti lib. vi. cap. i. Sed ſponſionem ſe facere paratum diceret, QVOD ADOLESCENS ILLE PALAM ATQVE APERTE CORPORE QVÆSTVM FACTITASSET. Similiter lib. vii. cap. ii. Index addictus de ſponſione quam is cum aduerſario, QVOD VIR BONVS ESSET, fecerat.

In iudice quoque ferendo candē particulā, NI, adhibita Liu. lib. iii. oſtendit, cū ait: Proinde, vt ille iterū, ac ſepius prouocet, ſeſe iterū ac ſepius IUDICEM ILLI FERRE, NI VINDICIAS AB LIBERTATE IN SERVITVTM DEDERIT. Idem eod. lib. NI ITA ESSET, multi priuatim FEREBANT Volſcio IUDICEM. Plaut. Ruden. Act. v. Sc. vlt.

Cedo qui cum habeam iudicem,

NI DOLO MALO INSTIPVLATVS SIS, NIVE ETIAM DVM SIEM QVINQVE ET VIGINTI NATVS ANNOS.

Postulabantur autem à Prætorē iudicia. Cicero iii. in Verrem. in eum IUDICIUM de professione ingerum POSTVLABATUR. Idem lib. ii. Epistol. ad Attic. Et cum eſſet damnatus, erat IUDICIUM POSTVLATVRVS. Iulianus in L. minor. D. de Euiſtionib. Seius POSTVLABAT APVD PRÆTOREM, VTILEM SIBI DE EVICTIONE STIPVLATIONEM IN TITIVM DARI. Paul. in L. ſiquis cum, D. comm. diuid. Pomponius ſcripſit poſci iudicem poſſe à quolibet ſociorum.

Præterea poſtulatū à Prætorē, VT ABSENTIS, vel, QVI IUDICIO NON STITISSET, BONA EX EDICTO POSSIDERE LICERET, Cicero in Orat. pro Quintio docet. Idem lib. iii. in Verr. Inſimulant hominem fraudandi cauſa diſceſſiſſe: POSTVLANT, VT BONA POSSIDERE LICEAT.

Iam quibus verbis Prætores Aduocati compellarent, ex Agellij vno & item altero loco liquerebit. Sic enim lib. xv. cap. v. Quapropter urbanisimē reſpondiſſe Prætorē, nō indoctum virū barbarulo cuiſdā ex aduocatorū turba, Sulpitius Apollinaris in quadam Epistola ſcriptū reliquit. Nā cum ille, inquit, Rabula, audaculus ita poſtulaſſet, verbāq; ita feciſſet: OMNIA, VIR CLARISSIMĒ, NEGOTIA, DE QVIBVS TE COGNITVRVM ESSE HODI-

DIE DIXISTI, DILIGENTIA ET VELOCITATE IVA, PROFLIGATA SYNT. Vnum id ſolum relictum eſt, DE QVO ROGO, AVDIAS. Tum Prætor ſatis ridiculē: AN ILLA NEGOTIA DE QVIBVS IAM COGNOVIſſE ME DICIS, PROFLIGATA SYNT, EQVIDEM NESCIſſO. HOC AVTEM NEGOTIVM QVOD IN TE INCIDIT, PROCVLDVBIQ; SIVE ID AVDIAM, SIVE NON AVDIAM, PROFLIGATVM EST. Idē Agellius lib. ii. cap. xxii. verba Vatronis ex Satyra refert hæc, Memini ego Prætoris docti hominis Tribunali me fortē aſſiſtere, atque ibi aduocatum non incelebrem ſic poſtulare, vt quam cauſam diceret, remque que agebatur, non attingeret. Tunc Prætorē, ei cui res erat, dixiſſe, ADVOCATVM EVM NON HABERE: & cum is quia ea verba faciebat, reclamaſſet: EGO ILLI, VIR CLARISSIME, SVPERSVM, reſpondiſſe Prætorē feſtiuiter, TV PLANE SVPERIS, NON ADES. Marcellus in L. proximē, D. de his quæ in teſtam. delent. Viuium Zenonem aduocatum apud Imp. Antoninū hæc, in cognitione quadam teſtamentaria, dixiſſe refert; ROGO, DOMINĒ IMPERATOR, AVDIAS ME PATIENTER.

In formulis autem iudiciorum dandorum principem locum tenuiſſe verba hæc, SI PARET, non eſt ignotum: id quod Cicero Oratio. pro Roſc. Comcedo apertiffimē demonſtrat. Idem in Diuinatione: Vt hoc Quaſtori Cæcilio, viro optimo & homini æquiffimo, nuntiatum eſt, vocari ad ſe Agonidem iubet: Iudicium dat ſtatim, SI PARERET, EAM SE ET SVA, VENERIS ESSE, DIXIſſE. Idem lib. iii. in Verrem: Dabat iſte iudicium, SI PARERET, IYGĒRA EIVSMODI FVNDI ESSE PLVRA, QVAM COLONVS PROFESSVS ESSET, tum vt Xenodammaretur. Et alio eiufdem Orationis loco: Quærebant, quæ in verba Recuperatores daret: reſpondebat, SI PARERET ADVERSVS EDICTVM FECIſſE. Feſt: Pomp. PARET, quod eſt in formulis, debuit & produſta priore ſyllaba, & non gemino, R, ſcribi: vt fieret, PARET, quod eſt, inueniatur: vt comparet, apparet. Petron. Arbitr. Satyrico,

Iuris conſultus PARET, NON PARET, habeto;

Atque eſto quidquid Seruius & Labeo.

Hæc formula à Theophilo in Sæquē, Inſtitut. de actionib; & S; tutores, Inſtitut. de his per quos agere poſſ; & Conſtantin. Hermenop. lib. i. Epit. Tit. ii. Græcē redditur his verbis, E; φάρεται.

ACTIONES CERTE in perſonam liquet mihi adfirmare datas hac formula, SI PARET TITIVM MÆVIO DARE FACERE OPORTERE; SEMPRONIVS IVDIX ESTO. Quæ poſtrema duo verba notis hiſce ſcripta I. E. ex Valerio Probo & Iſidoro lib. i. Etymologiæ. conſtat. Totius vērō huius formulæ, vel vnus idoneus teſtis eſſet Cicero pro Roſc. Comcedo his verbis: Eius rei ipſa verba formulæ, teſtimonio ſunt: Quid eſt in iudicio directum, aſperum, ſimplex, SI PARET HS. IOOO. DARI OPORTERE. Et paullo pōt: Quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipſis HS. IOOO, de tuarum tabularum fide, compromiſſum feceris, arbitriū ſuſciperis, QVANTVM EQVIVS MELIVS SIT DARI, REPROMITTI, SI PARERET. Hanc etiā actionū in perſonam formulā Iuſtinianus tribus locis perſpicuē comprobat. Vnus eſt in §. is quoque qui non debitum, Inſtitut. quib. mod. re contrah. oblig. Nam perinde, ait, ab eo condici poteſt, SI PARET EVM DARE, FACERE, OPORTERE, ac ſi mutuum accepiſſet. Alter eſt in §. ſic itaque diſcretis, Inſtitut. de actionib. Certum eſt non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere, SI PARET EVM DARE OPORTERE. Tertius eſt in §. præterea, Inſtitut. de perpet. & temporalib. actionib. Qua de cauſa efficax eſt aduerſus eum actio, qua actor intendit, SI PARET EVM DARE OPORTERE. Theophil. in §. tutores, Inſtitut. de his per quos agere poſſ. Οτι ο αεθροουε παρ ει ιδι δικταρ βετιν, ε τας ειωθε κρινειν, ει φαινεται τον αντιδικον Χρλιου Δουλου Τριτω, ε ειμι αεθροουε παρ κει τα δικασον αι τον, ω δικασα. Et μοx, Εε δε τις ενάγεται ως αεθροουε παρ, ο κλων ούτως αφειλει λέγειν, ει φαινεται Δουλου χελουαι Σειον δε χα νομιματα, κα τα δικασον Πεξιμον τον αυτου Προκουε παρ εις δεκα νομιματα.

Sanē eos qui condicebant, ſeu in perſonam agebant, intendere ſolitos, DARI SIBI

OPORTERE, Jurisconsultorum indicio, plurimis in locis plantum fit. Scævola in L. si duo, D. de solutionib. *Quod si INTENDAT DARI SIBI OPORTERE, vel idē DARI OPORTET IPSI, quod heres existit.* Modestini in L. liber homo, D. de verb. oblig. *Liber homo in stipulatum deduci non potest: quia nec DARI OPORTERE INTENDI nec eius estimatio præstari potest.* Paulus in L. si vnus, D. de seruit. rust. præd. *Sed si omnes stipulentur, siue communis seruus, singuli ex sociis sibi, DARI OPORTERE, petere possunt.* Iulianus in L. non quocumque, §. i. D. de lega. i. *recte ex testamento petam, eam mihi DARE OPORTERE.* Vlpianus in L. ii, §. idem Iulianus, D. quod certo loco. *An is qui Ephesti sibi, aut Titio, dari stipulatus est, si alibi Titio solvatur, nihilominus possit INTENDERE, SIBI DARI OPORTERE.* Et in L. si quis à me, D. de actionib. emp. *Pomponius posse dici ait, venditorem SIBI DARI OPORTERE QVOD PLYS EST, PETERE.* Et in L. si ad libertatē, D. de noxalib. actionib. *Si is qui pro seruo moritur, ignorans eum decessisse, noxale iudicium acceperit, absolui debet, quia desit verum esse, propter eum DARI OPORTERE.* Iustinian. in Tit. de exceptionib. *Si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promissisti, quod non deberis promittere, palam est iure civili te obligatum esse, et actio, qua INTENDITVR DARI OPORTERE, efficax est.* Idē in §. plus autem. Institut. de actionib. *Si is qui ita stipulatus fuerit, Ephesti dare spondes? Romæ INTENDAT DARI SIBI OPORTERE.* Denique Valerius Probus in Iuris notis numerat has A. T. M. D. O, id est, AIO TE MIHI DARE OPORTERE: quibus proculdubio verbis actorum in huiusmodi actionibus intentio concipiebatur. Hanc autem DARI OPORTERE, formulam, ad conditiones solas pertinuisse: ab actionibus verò in rem alienam fuisse auctor est Iustin. in §. sic itaque diferetis. Institut. de actionib. Nemo enim rem suam DARI SIBI OPORTERE intendebat, nisi si aduersus furē conditione furtiua experiretur.

Enimverò quod obligatione aliqua (quo ex fonte in personam actiones manasse nemo nescit) debebatur, his plerumque generalibus verbis designabatur, QVOD TE MIHI DARE, FACERE OPORTET, L. Et vno, D. de acceptilationib. L. emptor, & L. à te hominem, & l. vlt. D. de Nouationib. L. si à colono, D. de verbor. obligationib. L. quod te, D. si cert. pet. L. cum rem, D. rem pup. sal. fo. Iisdemque verbis vfos eos qui quæ sibi ab aliis debebantur, legabant, docet L. si ita scripisset, D. de lega. ii. L. cum ita, & L. si ei, D. de libera. leg.

Eadē quoque verborum formula concipi solebat iusurandum, quod creditores debitoribus deferentibus præstabant. Paulus in L. cum qui, §. i. D. de iureiurando: *Si Iurauero te STICHVM MIHI DARE OPORTERE.* & §. vlt. *Si iurauero, vsu fructum DARI MIHI OPORTERE.* In L. nam posteaquam, in principio, D. eodem tit. *An hoc solum queritur, an iurauerit, DARI SIBI OPORTERE.* & §. i. eiusdem L. *Si is qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit iusurandum, ut iurem eum DARE OPORTERE, & §. præterea. Si fraudator detulerit iusurandum creditori, ut iuraret decem sibi DARI OPORTERE.* & §. iusurādū. *Si datus ad petendum procurator iurauerit DARI MIHI OPORTERE.* Atq; vt actor reo deferente iurabat DARI SIBI OPORTERE, sic & reus, DARI SIBI NON OPORTERE. L. si duo, §. vlt. D. de iureiurando. *Si quis iurauerit in re pecuniaria per Genium Principis DARE SE NON OPORTERE.* In L. quoties, D. eodem. *Veluti de pecunia credita cum iurat actor, sibi DARI OPORTERE: vel reus, se DARE NON OPORTERE.* & L. si seruus, D. eod. *Si seruus iurauerit dominum DARE NON OPORTERE.* L. qui iurasse, §. si pater filium, D. eod. *Si pater filium DARE NON OPORTERE iurauerit.* & L. vlt. in prin. *Creditore qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, iusurandum deferente pupillus iuravit, se DARE NON OPORTERE.* & §. si fideiussor, *Si fideiussor iurauerit se NON DARE OPORTERE.* & §. vltimo. *Si defensor absentis vel præsentis iurauerit eum quem defendit DARE NON OPORTERE.* In L. in duobus, §. igitur, D. eod. tit. *Si cum ex stipulatu iudicatum solui conueniretur, iuravit se DARE NON OPORTERE.* Et §. vlt. *Si forte reus extra iudicium actore deferente iurauerit se DARE NON OPORTERE.* Et in L. quod si deferente, D. quib. mod. pign. *Si deferente creditore iuravit debitor se DARE*

RE

RE NON OPORTERE, pignus liberatur. Hermogen. in L. vlt. D. de exceptionib. *Fi- liusfamilias exceptionem patri quarit, si eum DARE NON OPORTERE IURAUERIT.* Simili modo, Cōfessiones ab his qui personali actione conueniebantur, conceptas ostendit, L. certum, §. i. D. de confess. *Si quis incertum confiteatur, vel corpus sit CONFESSVS, STICHVM, VEL FVNDVM DARE SE OPORTERE.*

Verbum autem hoc, OPORTERE, non ad facultatem Iudicis pertinebat, qui poterat, vel plaris, vel minoris, condemnare: sed ad veritatem referebatur, quemadmodum Paulus tradit in L. verbum oportere, D. de verb. signific. Item, QVI SIBI DARE FACERE OPORTERE, intendebat, satis habebat quoduis eorum probare, ait L. sæpe, D. eod. tit. Planè qui argenti vel aurū depositum petebat, speciem & pondus complecti debebat, auctore Vlp. in L. i. §. si quis argentum, D. depositi. *SCYPHVVM FORTE VEL LANCEM, VEL PATERAM dicendo, & MATERIAM ET PONDVS addēdo.* Sed & si purpura esset infecta, vel lana, PONDVS SIMILITER ADIICIENDVM: saluo eo, vt si de quantitate ponderis incertū esset, iuranti succurreretur. Item, Si cista signata deposita esset, Trebatio placebat cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum.

Cæterum Formulæ Prætoris interdum latissima potestas arbitrio, ex æquò & bono statuendi quid alterum alteri præstare oporteret, concedebatur. Id fiebat, a dditis, atque insertis verbis, EX FIDE BONA. Cicero III. Officior. *Atque iste dolus malus: legibus erat vindicatus, vt tutela XII. Tab. & circumscriptio adolescentium lege Lætoris & sine lege, Iudicis, in quibus additur, EX FIDE BONA.* Idem eodem lib. *Arbitrum illum adegit, QVID QVID SIBI DARE FACERE OPORTERET, EX FIDE BONA.* Et paullo post: *Qu, quidem Scænola Pont. Max. summam vim esse dicebat in omnibus iis arbitris, in quibus adderetur, EX FIDE BONA.* Idem Topicis: *In omnibus igitur iis Iudiciis, in quibus, EX FIDE BONA est additum, plurimus eorum vsus est.* Valer. Max. lib. VIII. cap. II. *Calpurnius domum demoliri coactus, M. Porcium Catonem, inelyti Catonis patrem arbitrum Claudio addidit, & formulam, QVID QVID SIBI DARE FACERE OPORTERET EX FIDE BONA.* Vlpianus in L. Quarto, D. Locati. *In quantum illum condemnari, EX BONA FIDE OPORTEBIT.* Huc pertinet quod Vlpian. in L. XI. D. de dolo, ait, *In factum verbis temperandam actionem dandam, vt BONÆ FIDEI mentio fiat.*

Interdum Formulæ addebatur, QVANTVM ÆQVIVS MELIVS SIT DARI. Cicero pro Rosc. Com. *Quid est in arbitrio? mite, moderatum, QVANTVM ÆQVIVS MELIVS SIT DARI.* Et postea, *arbitrum sumpseris, QVANTVM ÆQVIVS MELIVS SIT DARI, REPROMITTIVE, SI PARERET.* Et paullo post: *Quis vnquam, ad arbitros quantum petiit, tantum abstulit? Nemo. QVANTVM enim ÆQVIVS ESSET SIBI DARI, PETIT.* Eiusmodi verba in Arbitrio rei vxorix adici motis erat. Cic. lib. III. Offic. *Reliquorum autem Iudiciorum hæc verba maxime excellunt, IN ARBITRIO REI VXORIX, MELIVS ÆQVIVS.* Idem Topic. *In primisque in ARBITRIO REI VXORIX, in quo est, ÆQVIVS MELIVS, parati esse debent.* Hinc illud Scævolæ in L. penult. §. vlt. D. soluto matrim. *Quia NEC MELIVS NEC ÆQVIVS ESSET, quod exigere vir ab vxore non potuisset, ob id ex detrimento viri, mulierem locupletari.* Eodemq; respectu videri potest Proculus in L. si Cornelius, D. de solutio. in qua de viri & vxoris controuersia quadam in rei vxorix actionē cadente, tractans, NEC MELIVS, ait, NEC ÆQVIVS ESSE EXISTIMAREM eum fundum Scie reddi.

Alias verò additum, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE, Cicero. Topic. tradit. Idem lib. III. Officior. *Nam quati verba illa? VTINE PROPTER TE, FIDEMVE TVAM CAPTVS, FRAVDATVSVE SIEM. Quam illa aurea? VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE.* Quæ fuisse propria ac pecuniaria Arbitrij Fiduciæ, idē ostēdit Epist. XII. ad Trebatium lib. VII. Familiar. iniquis: *Vbi porro illa erit Formula Fiduciæ, INTER BONOS BENE AGIER, ET SINE FRAVDATIONE?*

Actionem etiam de peculio hanc habuisse adiectionem: ET SI QVID DOLŌ N ij

ratione peruulgata, & cognita, sine sua opera LEGE posset AGI, notus quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Cui hoc fieri bellissime posset, FVNDVS SABINVS MEVS EST: IMMO MEVS: deinde iudicium noluerunt. FVNDVM, inquit, QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR. Satis verbosus: cedo, quid postea? EVM EGO EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. Quid tum? INDE EGO TE EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCCO. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit ad eum Iurisconsultus tibicinis Latini modo: Vnde TV ME, inquit, EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE EGO TE REVOCO. Pretor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero nullo usum. VTRISQUE SUPERSTITIBVS PRÆSENTIBVS, ISTAM VIAM DIGO. ITE VIAM. Præsto aderat sapiens ille, qui ire viam doceret. REDITE VIAM: eodem duce redibant. Hæc ille, apud quem reteneo an cum vitio legatur, Vtrisque superstitibus præsentibus istam, & in dubium vocat. Seruius, qui in III. Aeneid. ad ea verba, superatne & veskitur aura. Alij dicunt, ait, superat, id est, superstes est: sed superstes præsentem significat: ut Cicero in Auriiana. Suis vrisque superstitibus, id est, præsentibus. Ex quo videri posset vocem, Præsentibus, è glossemate in ordinem verborum irrepsisse. Sed Fest. Pomp. vulgatam lectionem confirmat, cuius verba quod ad formulam nostram pertineant, apponam: SUPERSTITES, ait, testes præsentis significat: Cuius rei testimonium est, quod SUPERSTITIBVS PRÆSENTIBVS, II. INTER: QVOS: CONTROVERSIÆ EST, VINDICIÆ S. SYMERE iubetur. Plautus in Arctone: Nunc mihi licet quidvis loqui, nemo hic adest, SUPERSTES. Illi vero vindicationis formulæ Agellius lib. xx. cap. ix. testimonium perhibet hoc modo: EX IVRE MANVM CONSERTVM, verba sunt ex antiquis actionibus: quæ cum LEGE AGITVR, & vindiciæ contenduntur, dici nunc quoque apud Prætores solent. Quæ verba etiam in carminibus Ennii inveniri subiicit, ex cuius octavo Annali hos decantatissimos versus adducit.

NON EX IVRE MANVM CONSERTVM, sed magis ferro

REM REPETVNT, regnumque petunt, vadunt solida vi.

Quos & Cicero pro Muræna, & Epist. xii. ad Trebat. lib. vii. Familiar. citat. Sollertia deinde hæc verba Agellius ita explicat. Itaque id, quod ex Iureconsultis, ex libris quoque eorum didici, inferendum his commentariis existimaui: quoniam in medio rerum & hominum vitam qui colunt, ignorare non oportet verba actionum civilium celebriora. MANVM CONSERTERE, est de qua re disceptatur, in re præsentis, siue ager, siue quid aliud est, cum adversarium simul manu prenderet, in ea re sollempnibus verbis vindicare: id est, vindiciam correpta manu, in re atque in loco præsentis. Id apud Prætores ex XII. Tabulis fiebat: in quibus ita scriptum est, SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. Sed postquam Prætores propagatis Italiæ finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficisci, vindiciarum dicendarum causa, longinquas res gravabantur, institutum est contra XII. Tabulas tacito consensu, ut litigantes non ex iure apud Prætorum manum conferrent, sed, EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCARENT, id est, alter alterum ex iure ad conferendam manum in rem de qua ageretur, vocaret. Atque profecti simul in agrum de quo litigabatur, terra aliquid ex eo, vi unam glebam, in ius, in urbem, ad Prætores deferrent, & in ea gleba tanquam in toto agro vindicarent. Idcirco Ennius significare volens bellum, non, ut ad Prætores solitum est, legitimis actionibus, neque ex iure manum conferrum, sed bello ferroque, & vera vi atque solida, hoc videtur dixisse: conferens vim illam civilem & festucariam, quæ verbo diceretur, non quæ manu fieret, cum vi bellica & cruenta. Hinc in iuris civilis notis has Valer. Probus ponit, E. I. M. C. V. id est, EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCCO. Fest. Pomp. VINDICIÆ olim dicebantur, ille, quæ ex fundo sumptæ, in ius adlatæ erant. At Ser. Sulpitius nomine (sic enim suppleo) iam singulariter formato, vindiciam esse ait, quæ de re controversa est, ab eo quod vindicatur. Eum autem qui fundum petiturus esset, nomen eius, & quo loci esset, dicere debuisse Paulus tradit in L. si in rem D. de rei vindic. Ibidemque ait, cum qui in rem agebat, designare debuisse rem quam vindicabat, & vtrum totam an partem, & quotam peteret. Ac infectæ quidem materiæ, Pondus: signatæ, Numerum: factæ autem, Speciem dicere: Quin & Mensura dicenda

dicenda erat, cum res Mensura contineretur. Sed si vestimenta peteret, Numerum & Colorem dicere debebat.

Vindicationibus etiam causam petendi adiectam fuisse indicat, L. i. §. i. D. de rei vindic. Vlpian. in L. si mater §. si quis autem D. de except. rei iudic. Si quis autem PETAT FVNDVM SVVM ESSE, EO QVOD TITIVS EVM SIBI TRADIDERIT: si postea alia ex causa petat, causa adiecta, non debet summoneri exceptione. Huc spectare verisimile est quæ Cicero pro Muræna ex Iurisconsultorum adytis profert, SED ANNE TV DICIS CAUSA VINDICAVERIS.

Confessoria planè actione qui agebant, ita intendebant AIO IVS MIHI ESSE IRE, AGERE, vel VTI FRVI, vel, AQUAM DUCERE PER TVVM FVNDVM, vel ALTIUS TOLLERE, prout ea erat servitus quæ vindicabatur. Vlpian. in L. sicut, §. Aristo D. si servit. vindic. Ergo per contrarium agi poterit, IVS ESSE FVNDVM IMMITTERE. Et §. apud Pomponium, an quis possit ita agere, LICERE FVNDVM NON GRAVEM, puta, ex foco, IN SVO FACERE, AVT NON LICERE. Marcellus in L. An vnus D. cod. Tit. An si prohibeatur à sociis, possit cum iis ita experiri, IVS SIBI ESSE AEDIFICARE. Vlpian. in L. si ei loco D. cod. tit. Possum, INTENDERE, IVS MIHI ESSE IRE AGERE. Et mox: Possit me agere de iure meo, id est, IVS ESSE IMMITTENDI STILLICIDIUM. Et postea, IVS SIBI ESSE IRE AGERE, VEL FRVI, INTENDERE potest. Idem in L. vti frui D. si vti fr. pet. VTI FRVI IVS SIBI ESSE, solus INTENDERE potest, qui habet vsum fructum. Et in L. si rem §. vlt. D. de Euctio. si fundum in quo vsum fructus Titij erat, qui ei relictus est quoad viuet, detracto vsum fructu ignoranti mihi vendideris, & Titius capite deminutus fuerit, & ager Titius, IVS SIBI ESSE VTENDI FRVENDI. Et in L. Egi D. de exceptio. rei iud. Egi tecum, IVS MIHI ESSE AEDES MEAS VSQVE X. PEDES ALTIUS TOLLERE. Papinian. in L. si precario D. commu. præd. Nec utiliter INTENDITVR, IVS SIBI ESSE INVITO TE AEDIFICATVM HABERE. Sic & in L. si in operis D. de noui oper. nuntiatio. Deinde coeperit agere, IVS SIBI ESSE AEDIFICATVM HABERE. Similiter in L. si priusquam D. cod. tit. non prius se aedificatum, quam vltro egressus, IVS SIBI ESSE INVITO ADVERSARIO ALTIUS TOLLERE. Paulus in L. si prius §. sic & si D. de aqua & aq. plu. Agere potero, IVS ESSE MIHI IRE AGERE AD ILLVM FVNDVM SVPERIOREM, quamvis servitutem ipse per fundum meum non habeam.

Negatoriae verò actionis, ex libris nostris exempla æquè proponam. Vlpian. in L. si quando D. si servit. vindic. Agi oportet, IVS NON ESSE ILLVM PARIETEM ITA PROIECTVM IN SVVM ESSE INVITO SE. Et §. i. eisdem L. An nio consilium omnes Insuperiti dederunt, ut cum eo ageret, IVS EI NON ESSE IN EO LOCO EA POSITA HABERE INVITO SE. Scæuola in L. aedificatum xlv. D. de damno. inf. Aedificatum habes: Ago, TIBI IVS NON ESSE HABERE. Papinian. in L. Binas D. de servit. vrb. prædior. Nec ullam inuicem habituros actionem, IVS NON ESSE IMMISSVM HABERE. Et in L. iiii. D. de servit. leg. neque me neque te agere posse, IVS NON ESSE ALTERI ITA IMMISSAS HABERE. Et in L. si plures §. penult. D. arb. fur. cael. Agere autem licebit, NON ESSE EI IVS SICVTI TIGNVM AVT PROTECTVM IMMISSVM HABERE. Marcianus in L. si is qui §. i. D. de pignori. si velit cum creditore propriarius agere, NON ESSE, EI IVS VTI FRVI INVITO SE. Vnde in L. vti frui D. si vti fr. pet. Magis tamen, ait, Vlpianus, de suo iure agere videtur, quam de alieno, cum INVITO SE NEGAT IVS ESSE VTENDI FRVENDI FRVCTVARIO, vel SIBI IVS EVM PROHIBENDI. Idem Vlpian. in L. loci corpus §. vlt. D. si servit. vindic. Adversus eum rectè agetur, IVS EI NON ESSE ALTIUS TOLLERE. Idem in L. & si forte D. cod. tit. Frustra INTENDES, IVS MIHI NON ESSE ITA AEDIFICATVM HABERE. In L. si cum meus in fi. D. cod. Potero tecum agere, IVS TIBI NON ESSE PARIETEM ILLVM ITA HABERE. In L. fistulas cod. tit. Puto

posse te recte tecum agere, IVS MIHI NON ESSE FLVMINA EX MEŌ IN TVVM PARIETEM FLVERE. & in L. sicut autem, eod. tit. *Et sic quoque sicut in ceteris seruitutibus actio contraria dabitur: hoc est, IVS TIBI NON ESSE ME COGERE.* & in S. Aristo. *Posse igitur superiorem cum inferiore agere, IVS ILLI NON ESSE ID I TA FACERE.* Et mox: *posse ita agi, IVS ILLI NON ESSE IN SVŌ LAPIDEM CADERE, VT IN MEVM FVNDVM FRAGMENTA CADANT.* Et paulo post: *Agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, IVS EI NON ESSE FVMVM IMMITERE.* Paul. in L. si eo loco D. eodem tit. *Si in itinere quod per fundum tibi debeo, adifices, recte INTENDAM, IVS TIBI NON ESSE ADIFICARE, vel ADIFICATVM HABERE.* Marcell. in L. an vnus eod. tit. *An socij cum eo ita agere possint, IVS SIBI PROHIBENDI ESSE, vel, ILLI ADIFICANDI NON ESSE.* Et si adificatum iam sit, an possint cum eo ita experiri, IVS TIBI NON ESSE ITA ADIFICATVM HABERE. Vlpian. in L. quemadmodum S. i. D. ad L. Aquil. *Debuiisti enim tecum, IVS MIHI NON ESSE PROTECTVM HABERE, agere.* Iavolenus in L. Egi D. si seruit. vind. Egi, IVS ILLI NON ESSE TIGNA IN PARIETEM MEVM IMMISSA HABERE. Iulian. in L. ii. D. de noui oper. nūtiatio. *Neque enim sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, IVS EI NON ESSE IN VITO SE ALTIVS ADIFICARE.* Et in L. si priusquam eod. tit. *Si priusquam adificatum esset, ageretur, IVS VICINO NON ESSE ALTIVS ADES TOLLERE.* In L. iii. S. si quis riuū D. de riuis, *Per in rem actionem dicendum est posse aduersus eum vindicari, IVS EI NON ESSE.* Theophilus in S. æquē Institut. de Actionib. Confessoria: negatoria: que actionis hæc exempla profert. *Εἰ φάσεται ἔχειν αἰμαβαδίαν ἀπὸ τοῦ ἀρχοῦ τοῦ γείτονος, ἢ ἐκείνου ἢ ἀπὸ ἑλκιδῶν.* Item: *Εἰ φάσεται τὸ ὑψίστου, ἔμλον εἶναι.* Item, *Εἰ φάσεται τὸν δὲ μὴ ἔχειν τὸ δίκαιον τὸ ἐλαυνεῖν τὴν ὑπόβρυχον.*

Aliàs præterea ex veterum scriptis mihi cognitæ actiones edam. Ex his verba hæc Cicero pro Muræna adfert. *QUANDO TE IN IVRE CONSPICIO.* Ea fuisse actionis in auctorem qui in iudicio adesset, verba, Cic. pro Cæcinnâ indicat: *Actio, iniquiens, est in auctorem presentem, his verbis, QUANDO, TE IN IVRE CONSPICIO.* Quæ ita concisè ab eo citatur, plenius verò in Valerij Probi notis, *QUANDO EGO TE IN IVRE CONSPICIO, POSTVLO AN FIAS AVCTOR.* Actionis vero formulam in eum cuius ope consilio furtum factum esset prodit Cic. lib. iii. de Nat. dcor. *Inde illa actio, OPE CONSILIOQUE TVO FVRTVM FACTVM AIO.* Vlpian. in L. si seruus seruū S. si quis de manu, D. ad L. Aquil. *Quod si ad aliquem peruenierint, OPE CONSILIO FVRTVM FACTVM, agendum.* Idem in L. qui seruo D. de furt. *Furti tenebitur is qui persuasit, QVASI OPE CONSILIO EIVS FVRTVM FACTVM SIT.* Et mox: *Tunc tamen incipere teneri cum quis fugitiui fur esse ceperit, QVASI videatur OPE CONSILIO EIVS FVRTVM FACTVM.* Idē in L. si quis uxori S. cum Titio. D. eod. *Furti tenearis, QVASI OPE TVA CONSILIOQUE FVRTVM FACTVM SIT.* Vt plurimum tamen ἀουφέτος, & sine copula hæc verba enuntiantur, vt in L. proinde D. de conditio. furt. *OPE CONSILIO alicuius furtum factum sit, conditione non tenebitur.* Et in L. Neratius S. quamuis D. de seruo con. *Tamen & furti agere possumus, quia OPE CONSILIO SOLLICITATORIS VIDENTVR RES ABESSE.* Et L. i. D. Furti aduers. nau. *Iudicium datur, siue FVRTVM OPE CONSILIO EXERCITORIS FACTVM SIT.* In L. in furti S. i. D. de furt. *OPE CONSILIO FVRTVM FACTVM, Celsus ait: Et in L. qui seruo S. Pomponius D. de furt. Quia OPEM CONSILIVM contretatori tulit.* Paul. in L. sæpe D. de verbor. signific. *Item dubitatum, illa verba, OPE, CONSILIO, quemadmodum accipienda sint, sententia coniungentium, aut separantium.* Hæc in libris Notarum significantur his singularibus literis, O. C. Tractatur & de hac specie actionis in S. Interdum cum seq. Instit. de obligat. quæ ex delict. nasc.

Interdum etiam qui furti agebat, ita intendeat, *REM SIBI FVRTŌ ADVERSARI ABESSE.* Vlpian. in L. in actione D. de furt. hanc furti actionis formulam proponit, *Veluti, Aureos tot, PLVRESVE FVRTŌ EI ABESSE.* Martial. lib. vi. Epigr.

Sed

Sed lis est mihi de tribus capellis,

VICINI QUEROR HAS ABESSE FVRTŌ.

Chirius Fortunatian. lib. iii. Rhetoricor. *Pauper vestimenta vendebat: extitit alius pauper, qui vindicabat ea, & FVRTŌ ABESSE SIBI DICERET.* Quintilian. Declamatio. xiii. *Age si mihi alui FVRTŌ ABESSENT, utrum nulla mihi daretur actio?* In actione verò furti, quemadmodum Vlpian. scribit in L. in actione D. de furt. sufficiebat rem demonstrari, vt posset intelligi. De pondere autem vasorum, non erat necesse loqui. Sufficiebat igitur ita dici, *LANCEM, vel DISCVM, vel PATERAM.* Sed adscribenda etiam materia erat, vt rum argentea, an aurea, an alia quæ esset. Quod si quis argentum infectum peteret, etiam massam argenteam dicere, & pōdus debebat ponere. Signati verò argenti numerum debebat complecti, veluti, *AVREOS TOT, PLVRESVE FVRTŌ EI ABESSE.* Plane vt idē Vlpian. ait in L. si quis uxori S. si linea D. de furt. si linea Margaritarum subrepta esset, dici debebat *NUMERVS:* sed & si de vino furti ageretur, necesse erat dici, *QVOT AMPHORÆ SYBREPTÆ ESSENT.* Pariter si vasa subrepta essent, *NUMERVS* erat dicendus.

Erat & certa iniuriarum actionis formula. Suetonius in Vitellio cap. vii. *Cum libertino cuidam acerbius debitum repositi, INIVRIARVM FORMVLAM, QVASI CALCE AB EO PERCVSSVS, INTENDISSET.* Ea qualis esset, ex Pauli libro singulari, sub Titulo: *Quemadmodum iniuriarum agatur, intelligimus: vnde fragmentorum Pithocandrum collector hæc excerptis. Qui iniuria agit, CERTVM DICAT, QVID INIVRIÆ FACTVM SIT, ET TAXATIONEM PONAT NON MINOREM QVAM QVANTI VADIMONIUM FVERIT. CERTVM DICIT, qui suo nomine demonstrat iniuriam, neque ita, vt per disjunctionem, HOC AVT ILLVD ACCIDISSE comprehendat, sed vt necesse habeat, aut vnâ nomine suo rem destinare, aut plures ita complecti, vt omnes eas accidisse cogatur probare. Certum autem, an incertum dicat, cognitio ipsius Prætoris est. Demonstrat autem hoc loco Prætor non vocem agentis, sed qualem formulam edat. Certum non dicit, qui dicit, SE PVLSATVM, SI SIT VERBERATVS: sed & partem corporis demonstrat, & quem in modum, PUGNO PUTA, AN FVSTE, AN LAPIDE: sicut formula posita est, QVOD AVLI AGERII PUGNO MALA PERCVSSA EST. Illud non cogitur dicere, DEXTRA AN SINISTRA, nec QVA MANV percussit. Ita si dicat, INFAMATVM SE ESSE, debet adicere, quemadmodum infamatus sit. Sic enim & formula concepta est, QVOD NVMEDIVS NIGIDIVS ILLVM IMMISIT AVLO AGERIO INFAMANDI CAUSA.*

Ad hanc iniuriarum formulam & hæc Vlpiani verba pertinent in L. lex Cornelia D. de iniur. *Lex Cornelia de iniuriis competit ei qui iniuriarum agere volet, ob eam rem, QVOD SE PVLSATVM, VERBERATVMVE, DOMVMVE SVAM VI INTROITAM ESSE DICAT.* Et aliquot interiectis: *Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem, QVOD QVIS PVLSATVS, VERBERATVSVE, DOMVSVE EIVS VI INTROITA SIT.* Idem in L. Prætor edixit D. eod. eadem quæ supra ex Paulo Prætorij edicti verba tetulimus, explicans, eum qui iniuriarum actionem intenderet; designare debere ait, & certum specialiter dicere, quàm se iniuriâ passum contenderet: *Nomen etiam iniuriæ dicendum fuisse ex Labeone: neque sub alternatione, puta, ILLVD, AVT ILLVD: sed, ILLAM INIVRIAM SE PASSVM.* Et si plures iniurias factas quis diceret, cogendum iniurias quas simul passus erat, cōiungere. Ex Prætorij verò iniuriarum formula, hæc idē Vlpian. attingit in L. Itē apud Labeonem, S. Adicitur: D. eod. tit. *Si Magistratus municipalis seruum meum loris ruperit, an possim cum eo experiri, QVASI ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVERIT.* Idem in L. sed si vnus S. seruus D. de iniur. *Mela putat, dandam mihi iniuriarum aduersus te, IN QVANTVM OB EAM REM ÆQVVM IVDICI VIDEBITVR.*

Ceterum ipsæ actionum formulæ, vt plurimum per dictionem *QVOD,* concipiuntur: Cicero in Diuinatio. *Quamobrem, si tibi iudicium postulas dari, QVOD TECVM VNA FECERIT, concedo, si id lege permittitur.* Idem lib. iii. in Ver. *Causa erat iudicij pertimescendi, QVOD EX EDICTO PROFESSVS NON ESSET.* Et alio eiusdem lib. loco: *Minus te iugerum professum esse, DICO: RECUPERATORES RE-*

IIICE, QUOD ADVERSUS EDICTVM FECERIS. Et alijs eod. lib. *Postulavit à Metello, ut ex Edicto suo iudicium daret in Apronium; QUOD PER VIM, AC METVM ABSTVLISSET: Quam formulam, Octavianam, & Romæ Metellus habuerat, & habebat in provincia. Idem pro Quintio. A Cn. Dolabella denique Prætor postulavit, ut sibi Quintius iudicatum solui satisficeret ex formula, QUOD AB EO PETAT, CUIVS EX EDICTO PRÆT. ROMÆ BONA XXX. DIES POSSESSA SINT. Idem ad Trebat. Epist. xxii. lib. vii. familiar. Illuseras heri inter scyphos quod dixeram controuersiam esse. possitne heres, QUOD FVRTVM ANTEA FACTVM ESSET, rectè furti agere. Eiusdem generis est quod de Fimbria petulâtissimo & audacissimo homine à Cicerone in Oratio. pro Sex. Rosc. Amer. & Valer. lib. ix. cap. xi. refertur: qui cum in funere Marij curasset, ut Q. Scæuola vulneraretur, postquam cum ex vulnere recreatum resciauit, diem ei ad populum dixit, accusationemque intendit, QUOD NON TOTVM TELVM CORPORA RECEPISSET. Auctor Rhetoric. ad Herenn. lib. ii. M. Drusus Prætor urbanus, QUOD CVM HEREDE MANDATI AGERETVR, Iudicium reddidit. Quintilian. lib. vi. cap. iiii. Quod fecisse quendam scio, qui humiliori libere aduersus se loquenti, Colaphum, inquit, tibi ducam, ET FORMVLAM TIBI SCRIBO, QUOD CAPVT DVRVVM HABEAS. Sueton. in lib. de clar. Rhetorib. Romam venit: res cognita est: petitur puer, QUOD DOMINI VOLVNTATE FVERIT LIBER IN LIBERTATE. Cicero lib. iiii. Epistol. ad Attic. Reatini me ad sua reipsum duxerunt, ut agerem causam contra Interemnates apud Consulem & decem legatos, QUOD LACVS VELINVS A M. CVRIO EMISSVS INTERCISO MONTE IN NAR DELVIT, ex quo illa siccata & humida tamen modice Rosia. Exstant & huiusmodi formularum non pauca in libris nostris testimonia. Alphenus in L. vlt. D. si quadrup. paup. fecit. *Quærebatur, possitne cum domino muli agi, QUOD PAVPERIEM FECISSET. Sic & in L. liber homo §. i. D. ad L. Aquil. si quadrupes, cuius nomine actio esset, QUOD PAVPERIEM FECISSET. Scæuola in L. Lucius §. Sempronius D. de leg. ii. mouit contra institutum actionem, QUOD DOLO EIVS FACTVM ESSE DICEBAT, QUOMINVS TESTATRIX VOLENS PRIMO LOCO SCRIBERE EAM HEREDEM, TESTAMENTVM MUTARET. Celsus in L. si rem §. i. D. de Euictionib. Rectèque cum ceteris agam, QUOD EVICTIONIS NOMINE VICTI SINT. Et in L. si pignora D. de pignorat. actio. Nam si egerit, QUOD METVS CAUSA FACTVM EST: & quadruplum sit consequutus. Et in L. communis, §. vlt. D. commu. diuid. Teneis mihi prætoriam actionem, QUOD FECISSES NE TECVM COMMVNI DIVIDENDO AGERETVR. In L. seruus §. vlt. D. de in rem verso, sicuti si, QUOD IVSSV EIVS CREDIDISSEM, EXPERIRER, & in L. ii. D. quod iussu. In pupillum esse dandam actionem, QUOD IVSSIT TVTOR. Et in L. seruus in fi. D. de obligat. & actio. non conuenit Prætoriam, QUOD SERVVS IVSSV DOMINI FECISSET, de ea re in liberum iudicium dare. Ipla certe actio, QUOD IVSSV, passim à Iuriconsultis appellatur. Vlpian. in L. si dubitet §. vlt. D. de fideiussorib. Sed an pater, ex hac causa, QUOD IVSSV, teneatur. Et puto ad omnes contractus, QUOD IVSSV, etiam referri. Idem in L. i. D. de verbor. obligat. Item si quis ex his obligari velit, iubeat, & erit, QUOD IVSSV, obligatus: Paulus in L. ii. D. quod iussu. Danda est in eos, QUOD IVSSV, ACTIO. Et in L. iiii. cod. tit. Pomponius scribit, QUOD IVSSV, cum eo agi posse. Et in L. vlt. eo. tit. Iure, hoc casu, QUOD IVSSV, actio non competit. In L. iiii. §. vlt. D. quod cum eo. Is qui de peculio agit, cum posset, QUOD IVSSV, in ea causa est ne possit, QUOD IVSSV, postea agere. Impp. in L. vlt. cod. tit. Dominos ita construngi actione prætoriam, quæ appellatur, QUOD IVSSV. Vlpian. in L. i. de pecul. aut enim de peculio, aut de in rem verso, aut, QUOD IVSSV, hinc oritur actio. Idem in L. si res D. de in rem verso. Quod seruus domino emit, siquidem voluntate eius emit, potest, QUOD IVSSV, agi. Quod nomen ab Edicti Prætorij verbis huic actioni inditum dici potest, ut & actioni, QUOD METVS CAUSA. L. i. §. sed & partus in fi. L. si cum exceptione, §. post annu, & §. vlt. & L. si mulier §. vlt. D. quod met. cau. Quæ & METVS ACTIO, vocatur L. debitori §. i. D. de dolo, ut METVS CAUSA, EXCEPTIO, in L. iiii. §. penult. D. de doli exceptio. & L. licet D. de obsequiis à liberto patrono præst. Sed alijs præterea exemplis nostram**

stram quæ de agitur formulam confirmemus. Scæuola L. si sic stipulatus sum in prin. D. de verb. obligat. Et *Egi, QUOD MIHI VIM FECERIS. In L. si verò plures §. hæc autem actio. D. de his qui deiecer. vel effud. Actio de eo competit, QUOD LIBER PERISSE DICETVR. Alfien. in L. quidam D. de in rem ver. Nummos petebat actione de peculio, aut, QUOD IN REM DOMINI VERSVM ESSET. Hanc enim, de in rem verso, additionem, actio de peculio habebat. L. i. §. apud Iulianum D. de hered. vel act. vend. L. filius. D. de in rem ver. Similiter in L. vlt. de oper. noui nunt. *An venditor teneatur putas, QUOD ADVERSUS EDICTVM FACTVM SIT. Et in L. i. §. si reus D. de eo per que fact. cr. Si ex stipulatu conueniatur de pœna, QUOD AD IUDICIUM NON VENERAT. In L. Electio §. neque D. de noxalib. actionib. Neque heredi neque in heredem, QUOD DEFVNCTVS MENTITVS EST, actio danda est. Vlpian. in L. si cum D. de exercitor. act. QUOD OPERAS SERVI MEI CONDUXERIS, ex locato ages. In L. is cū quo D. de aq. pl. cū quo pluuie arcēda agitur, QUOD OPVS FECIT accedat, L. age C. de trāfact. iūcta L. cum ita D. de liber. leg. L. i. §. si is qui D. de exercitor. Paul. lib. ii. Sent. tit. viii. Eademque erat in accusationibus formula recepta: ut in L. Prætor edixit §. i. D. de iniuriis. Si ita agere velit, QUOD TV VENENVM DEDISTI HOMINIS OCCIDENDI CAUSA. Et paulo post, *Quid ergo si quis idcirco velit iniuriarum agere, QUOD GLADIO CAPVT EIVS PERCVSSVM EST. Et L. filio §. Scia. D. de adimēd. leg. Titius accusabat eam, QUOD PATREM SVVM MANDASSET INTERFICIENDVM. Valer. Max. lib. vi. cap. i. Cui Cominius Tribunus pl. diē ad populū dixit, QUOD CORNICVLARIVM SVVM STVPERI CAUSA APPELLASSET. Idem ibid. Marcellus Aedilis Curulis C. Scantio Capitolino Trib. pleb. diem ad populum dixit, QUOD FILIVM SVVM DE STVPRO APPELLASSET. Hoc & libellis accusatoris demonstratur, quorum cōceptio ponitur in L. libellorū D. de accusat. ex qua hæc præterea ad causam nostrā pertinētia subieci. Sed si aliud crimen obiciat, veluti. QUOD DOMVM SVAM PRÆBVI, VT STVPRVM MÅTERFA. PATERETVR: QUOD ADVLTERVM DEPREHENSVM DIMISERIT: QUOD PRETIVM PRO COMPERTO STVPRO ACCEPERIT. Paul. lib. v. Sēt. Tit. i. In priorem verò, QUOD PRODENDÆ LIBERTATIS GRATIA FACTVM EST, extra ordinem vindicatur.***

Hoc amplius de singulis actionibus dispiciamus. Planè qui certam creditam pecuniā petebat, utebatur actione illa, SI CERTVM PETETVR. L. i. D. de condictio. triticiar. L. i. D. de interrogat. in iu. facien. Quam à primis Edicti Prætorij verbis appellationem ductam, satis constat: Vnde & Interdictis Quorū bonorum, Quod legatorum, Vti possidetis, Vtrubi, Quod vi aut clam, Quod precario, nomen. Aliàs actio hæc CERTI CONDICTIO appellatur, L. certi condictio D. si cer. pet. & Instit. quib. mod. re contrahit. oblig. in prin. & Instit. de verbor. obligat. in prin. L. si quis delegauerit D. de nouationib. & CONDICTICIA ACTIO PER QVAM CERTVM PETITVR, L. si quis certum D. si cer. pet. ET ACTIO CERTÆ PECVNIE, à Seneca lib. iii. de Benefic. cap. vii. & ACTIO PECVNIE CREDITÆ, in L. pater D. de procuratorib.

Ex illius formula Quintilian. lib. iiii. cap. ii. Satis est, ait, dixisse, CERTAM CREDITAM PECVNIAM PETO EX STIPVLATIONE. Et paulo post: *Nam quid in plerisque iudiciis prinitis de RE CERTA CREDITA, locato & conducto, interdictis, habere loci potest?* Idem lib. viii. cap. iii. *An non pudeat, CERTAM CREDITAM PECVNIAM PERIODIS POSTVLARE?* Cic. pro Rosc. Com. Præterea enim, quemadmodum CERTAM PECVNIAM PETERE possit, non reperio. Scæuola in L. vlt. §. vlt. D. de condit. indeb. *Lucius Titius Caio Seio minori viginti quinque annis, PECVNIAM CERTAM CREDITIT.*

Atque ut CERTI, ita & INCERTI CONDICTIO in vsu erat, L. si tibi D. de action. emp. L. & ideo D. de condictio. furt. L. duo in solidum §. vlt. D. de precar. seu INCERTI ACTIO, L. si sic legatum D. de leg. i. & L. diem proferre §. vlt. D. de recept. qui arbitr. L. ob eam causam & L. permisisti D. de præscript. verb. L. si conuenerit D. commun. diuid. Cuiusmodi genere actionum liberatio cōdici solebat. Nam ut Iulian. ait in L. iiii. D. de condictio. sine cau. *Qui sine causa obligantur, INCERTI CONDICTIONE CONSEQVI POSSVNT, VT LIBERENTVR. Idem Iulian. in L. quemadmodum §. i. D. de iure dot. Item INCERTI CONDICTIONE CONSECVTRAM, VT PROMISSIONE LIBERETVR. Paul. in L. si heres D. de action. emp. Pomponius etiam INCERTI CONDICERE cum posse*

ait, VT LIBERETVR. Iulian. in L. ii. §. aliud D. de donationib. INCERTI CONDICTIO-
NE stipulatorem compellam, VT MIHI ACCEPTVM FACIAT STIPVLATIONEM. Paulus etiā
in L. si quis delegauerit D. de Nouationib. ait, Si quis delegauerit debitorem qui se doli mali
exceptione tueri poterat, si quidem per ignorantiā promiserit creditori, & pecunia nondum soluta
sit, INCERTI CONDICTIOE CONTRA EUM QUI DELEGAUERIT, VRSURUM. Ea q; est Cōdictio de qua
Vlpian. in L. Iulianus D. de doli except. sentit, cum ait, praterea CONDICTIO mihi aduer-
sus stipulatorem COMPETIT, VT ME LIBERET. Eiusmodi Cōditionibus, vt seruitutes
imponerentur, agebatur. Marcian. in L. si binarum D. de seruitut. vrb. præd. Si binarum
adum dominus dixisset, eas quas venderet seruas fore, sed in traditione non fecisset mentionem ser-
uitutis, vel ex vedito agere potest, vel INCERTVM CONDICERE, VT SERUITVS IMPONATVR.
Paul. in L. i. D. de vusu. leg. Sed INCERTI ACTIO ERIT CŪ HEREDE, VT LEGATARIO, QVAM-
DIU VIKERIT, EVNDI, AGENDI, DVCENDI, FACVLTATEM PRÆSTET. Pomponius in
L. sed & si in fi. D. de condictio. in deb. CŪ iter excipere deberem, fundum liberum per errorem
tradidi. INCERTI CONDICAM, VT ITER MIHI CONCEDATVR. Omisā quoque cautio
incerti cōdicebatur. Vlpian. in L. Hoc senatusconsultū §. i. D. de vusu. ear. rer. Sed si qui-
dem adhuc constante vsufructu cautionē quis velit condicere, dici potest, OMISSAM CAUTIONEM
POSSE CONDICI INCERTI CONDICTIOE. Praterea Vlpia. in L. in causā. §. Pomponius
D. de minorib. Sed & illud Pōponius adicit, quod potuit INCERTI CONDICI HÆC CAVTIO
ETIAM A MAIORE. Sed & Marcian. in L. qui exceptionem §. pen. D. de condict. in deb. ait, Si
heres domum legatam, quam sua pecunia refecerit, sine deductione impēse tradiderit, posse legatario
INCERTI CONDICI, quasi plus debito dederit. Marcel. in L. si mulier. §. i. D. de iure dot. Ali-
quis dixerit INCERTI CVM EO AGI POSSE, FIDEICOMMISSI PRÆSTET ÆSTIMATIONEM.
Quinctiam cum quis iudicio fisci promiserat, neque adiecerat poenā, Si status nō esset,
INCERTI CVM EO IN QVOD INTEREST AGEBATVR, L. vlt. D. si quis in ius voc. Alios
in super casus quibus Incerti agebatur, discet cui cōmodum erit, ex L. pen. D. de pos. L.
tribus heredibus, D. de vusu. ear. rer. L. nō nostrū §. si heres D. de liberatio. leg. Proponi-
tur & in L. Lucius, D. de petitio. hered. actionis formula huiusmodi, *Quero, an de non
iure facto nec signato testamento querele illi competat.*

Ex EMPTO actione is qui emerat, utebatur. In hoc autē iudiciū deducebatur id quod
præstari inter contrahentes actū erat. Quod si nihil conuenerat, tunc & in id agebatur,
vt ea præstarentur quæ naturaliter incant iudicij eius potestate, id est, VT REM VENDI-
TOR TRADERET. Quæ sunt à me ex Vlpia. L. ex empto D. de actionib. emp. sumpta.
Quod si res vendita non traderetur, in id QVOD INTEREST, agebatur, id est, quod rē
habere emptoris interesset. L. i. D. cod. tit. Et aliis quoq; de causis eadem actione in id
QVOD INTEREST agebatur. Veluti in L. si seruū D. cod. tit. Teneris EX EMPTO, QVANTI
MEA INTERERIT, SCISSE. L. ex empto §. qui autē D. cod. tit. Ex empto cum in hoc quidem
non teneri, QVOD EMPTORIS INTEREST: verū tamē, VT PRETIVM REDDAT, TENERI. In L.
Iulianus D. cod. tit. QVOD INTERFVIT IDONEE VENISSE, erit præstandum. Et in L. seruus
cod. tit. *utiliter me EX EMPTO acturum putauit*, in id QVANTI MEA IN-
TERSIT, MEAM ESSE FACTAM. Paul. in L. Titius codem tit. Nam EM-
PTI IVDICIVM, ad eam quoque speciem sufficere existimo. Non enim pretium continet
tantum, sed OMNE QVOD INTEREST EMPTORIS seruum non euinci. African.
in L. si fundus D. locati. Si vendideris mihi fundum, isque prius quam vacuus traderetur, pu-
blicatus fuerit, teneris EX EMPTO, quod hactenus verum erit, VT PRETIVM RE-
STITVAS, non VT ETIAM ID PRÆSTES, SI QVID PLVRIS MEA IN-
TERFVIT EVM VACVVM MIHI TRADI. Iulian. in L. venditor D. de Eui-
ctionib. Venditor hominis emptori præstare debet, QVANTI EIVS INTEREST, HŌ-
MINEM VENDITORIS FVISSE. Iauolen. in L. si in venditione D. co. nihil ven-
ditor præstabit, prater simplam euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis, hoc QVOD
INTEREST. Denique Paul. in L. cuictare D. co. Euicta re, ait, EX EMPTO A-
CTIO non ad pretium duntaxat recipiendum, sed ad id QVOD INTEREST competit.
Quod & probant L. si cum venditor §. vlt. & L. emptori D. co. tit. Alieno etiam ser-
uo vendito, ex empto actionem esse Vlpian. scribit, VT HABERE LICERE EM-
PTORI CAVEATVR, sed &, VT TRADATVR EI POSSESSIO, L. ex em-
pto

pto §. venditore m. D. co. Aliæ quoq; huius actionis formulæ memorantur in L. credi-
tor, in prin. & §. i. D. co. tit. L. licet, §. ea obligatio, D. de procurator. Interdū hac actione
duntaxat petebatur, QVANTO MINORIS RES EMPTA FVISSET. Vlp. in L.
Iulianus D. de actionib. emp. Id tantum EX EMPTO ACTIONE præstatur, QVAN-
TO MINORIS ESSEM EMPTVRVS, SI ID ITA ESSE SCISSEM. Et §. I-
tem qui, ead. L. TENETVR, QVANTI MINORIS EMPTVRVS ESSET, SI
EVM ESSE FVGITIVVM SCISSET. Paul. in L. sed si mihi §. vlt. D. de Euictionib.
Si seruitus euincatur, QVANTI MINORIS OB ID PRÆDIVM EST, LIS Æ-
STIMANDA EST. Vlpianus in L. quia dicitur D. cod. Egit, QVANTI MINORIS,
OB fugam serui. Aliās verō QVANTO PLVRIS: vt in L. Iulianus §. si venditor D. de
action. emp. EMPTI EVM IVDICIO TENERI, VT PRÆSTARET EM-
PTORI, QVANTO PLVRIS SERVVM EMISSET, SI ITA PECVLIA TVS
ESSET. Et §. per contrarium. Competere actionem EX VENDITO in tantum, QVAN-
TO PLVRIS HEREDITAS VALERET, si hæres subtracte non fuisset.

EX VENDITO autē actio venditori competeat, ad ea consequenda, quæ ei ab emptō-
re præstari oportebat. In quod iudicium veniebat, pretium quanti res venierat. Item v-
suræ pretij post diem traditionis. L. Iulianus §. Ex vedito D. de actionib. emp. Hac actio-
ne etiam venditorem consecutum sumptus, qui facti essent in re distracta, scribitur eadē
L. §. praterea.

His addenda est ea actio de qua in L. I. ab eo §. vlt. D. de Aedilicio ed. fit mētio, in qua
est. Si uno pretio plures seruos vendidisti, sanōsque esse promissisti, & pars duntaxat eorum minus
sana sit, de omnibus, ADVERSVS DICTVM PROMISSVMVE RECTE AGI. Si-
militer in L. quod venditor D. de dolo. Si verō decipiendi emptoris causa dictum est, equē sic
habendum est, vt non nascatur, ADVERSVS DICTVM PROMISSVMVE, ACTIO. Quam uti-
que actionem Aediles in Edicto suo proposuerant, cuius clausulam ad hanc rem per-
tinentem subicci. SIVE ADVERSVS QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT CVM VE-
NIRET, FVISSET, QVOD EIVS PRÆSTARI OPORTERE DICETVR, EMPTORI OMNIBVS-
QVE AD QVOS EA RES PERTINET IVDICIVM DABIMVS, L. i. & L. Aediles §. non
tantum D. de Aedilic. edic. Quo Edicto, vt reliquas Aedilicias actiones persequamur,
præter Redhibitoriam prodita etiam erat alia actio ÆSTIMATORIA, siue, QVANTO
MINORIS. Paulus in L. bouem §. aliquando D. de Aedilic. edic. Aliquando etiam vedhi-
beri mancipium debet, licet ÆSTIMATORIA, id est, QVANTO MINORIS AGAMVS. Caius
in L. si quid, cod. tit. Aut REDHIBITORIO, aut ÆSTIMATORIO, id est, QVANTO MINORIS
IVDICIO agere potest. Vlpian. in L. quia dicitur D. de Euictionib. Egit, inquit, QVANTI
MINORIS PROPTER FVGAM SERVI: deinde agit, PROPTER MORBVM. Sic & in L. quod si no-
lit. §. si quis egerit D. de Aedilic. edic. Si quis EGERIT QVANTO MINORIS PROPTER SERVI
FVGAM, deinde agat PROPTER MORBVM. Iulian. in L. si is qui §. i. D. de exceptio. rei iu-
dic. est in potestate emptoris, intra sex mēses REDHIBITORIA agere mallet, an ea, quæ datur QVAN-
TO MINORIS HOMO CVM VENIRET, FVERIT. Ea q; est ACTIO QVANTO MINORIS, in
L. ii. C. de Aedilic. actio. Proposita sanē erat hæc actio non mancipiorū duntaxat, sed &
iumentorum causa, illa parte edicti, quæ refertur in L. Aediles aiunt, in prin. & §. si fortē
D. de aedilic. edic. Redhibitoria autem actionis formula exprimitur & in L. diuor-
tio, §. illum, D. de neg. gest.

EX CONDVCCTO actio cōductori dabatur, VT FRVI LICERET, VEL VT PRÆSTARETVR
QVOD IN LEGE CONDVCCTIONIS CONVENERAT, L. ex cōducto, D. locati. Vnde in L. si
fundus, D. co. Si fundus quē mihi locaueris, publicatus sit, teneri te ACTIONE EX CONDVCCTO,
VT MIHI FRVI LICEAT. L. si quis domū. in prin. D. co. tit. Nihilominus cū TENERI EX CON-
DVCCTO EI QUI CONDVCXIT VT EI PRÆSTETVR FRVI QVOD CONDVCXIT LICERE. Et §. i.
ead. L. heredē eius nō TENERI, VT FRVI PRÆSTET. Et L. si in lege §. colonus D. co. Colonus
SIEI FRVI NON LICEAT, totius quinquēnij nomine statim RECTE AGET. Et mox: Item &
conducto utiliter agat us, cui secundum conventionem non præstantur quæ conuenerant, siue probi-
beatur FRVI à domino, vel ab extraneo quem dominus prohibere potuit. Et §. vltimo, Si
nō patiat heres cōductorem reliquo tempore FRVI, EST EX CONDVCCTO ACTIO.
Dabatur & illa actio in id quod cōductoris intererat. Triphonin. in L. Nos videmus
O ij

D. locati. *Videamus ne sexaginta præstanda, nec quinquaginta sint, sed QUANTI INTEREST PERFRVI CONDVCTIONE.* Vlpian. in L. sed addes eod. tit. *Ex conducto tenet, IN ID QVOD PVPILLI INTERFVIT.* Et §. i. *Tenebitur IN ID QVOD INTEREST.* Et L. si fundus D. eod. *Si colonus tuus fundo frui à te, aut ab eo prohibetur què tu prohibere ne id facias possis, tantum ei præstabis, QUANTI EIVS INTERFVERIT FRVI.*

Creditorum verò qui quasi Serviana, pignora, hypothecæque persequantur, hoc intendebant REM in bonis debitorum suorum fuisse, tunc cum illis pignori opposita fuerant, cuius rei probandæ onus illis incumberebat. Papinian. in L. si superatus D. de pignorib. *Servanda erit creditori actio Serviana probanti, RES IN BONIS EO TEMPORE QVO PIGNVS CONTRAHEBATVR, ILLIVS FVISSE.* Caius in L. Et quæ nondum §. i. D. eod. tit. *Quod dicitur, Creditorem probare debere, cum conveniebat, REM IN BONIS DEBITORIS FVISSE.* Quo respexisse videri possunt Vlpian. in L. l. §. illud, D. de migran. & Iustinian. in §. item si. Instit. de actionib. Ex hypothecariæ etiam actionis formula quædam perstringuntur in L. ex sextante in fi. D. de except. rei iud. & L. grege §. vlt. D. de pignorib. Sunt & ex Pigheraticæ actionis formula verba observanda in L. si rem §. omnis L. solutum in princ. & §. solutam. L. eleganter §. qui reprobos D. de pignerat. actio.

Plerumque autem, ait Iustinian. in §. sed istæ Instit. de actionib. ita permittebat Prætor in rem agere, ut vel actor diceret, se QVASI VSVCEPISSE QVOD NON VSVCEPERAT: vel ex diverso possessor diceret, ADVERSARIUM SVVM NON VSVCEPISSE, QVOD VSV CEPERAT. Nam sicut ex iusta causa res aliqua tradita esset, ac necdum eius rei dominus effectus, eius possessionem casu amisisset, cum nullam haberet in rem directam actionem qua vindicaret rem suam esse, cuius nondum dominiû nactus erat, proposita est à Prætoribus Publicio actio, quæ inde PUBLICIANA appellatur, in qua dicebat is qui possessionem amiserat, EAM REM SE VSVCEPISSE, QVAM VSV NON CEPERAT, & ita suam esse petebat. Cui iudicio exceptionem, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT, merito additam fuisse Neratius scribit in L. vlt. D. de publicia. Non enim idèd ea actio comparata erat, ut res domino qui suæ rei possessionem recuperasset, auferretur, sed ut is qui bona fide emisset, possessionemque eius rei ex ea causa nactus esset, potius rem haberet.

Ceterum, ubi dominus ex facto serui, Noxali iudicio conveniebatur, hoc intendebat actor, vel LITIS ÆSTIMATIONEM cum SVFFERRE debere, vel NOXÆ SERVVM DEDERE, ut Iustinian. docet Instit. de noxalib. actionib. Iudicium enim noxæ deditiois solius nullum erat, quemadmodum ait Vlpian. in L. miles §. i. D. de iudic. Idem Vlpianus in L. sed si vnius §. cum seruus D. de iur. *Dabitur ei facultas præstare ei seruum verberandum: aut si de eo verberibus satis non fiat, NOXÆ DEDENDVM, vel LITIS ÆSTIMATIONEM SVFFERENDAM.* Idem in L. si seruus seruum §. item si seruus D. ad L. Aquil. ait seruo communi occiso alterum ex dominis agentem, aut LITIS ÆSTIMATIONEM consecuturum pro parte, aut NOXÆ DEDI ei in solidum oportere. Et in L. i. D. si famul. furt. fec. dic. *Ne cum plures furtum admittunt, evertant domini patrimonium, si omnes DEDERE, aut pro singulis ÆSTIMATIONEM LITIS OFFERRE cogatur.*

INTERDVVM tamen in solidum & omnimodo, DETRACTA NOXÆ DEDITIONE actor experiebatur, L. si plurius D. de noxalibus. Vlpian. in L. quoties §. vlt. D. de noxalib. *post exactum insurandum posse alore, DETRACTA NOXÆ DEDITIONE EXPERIRI.* Paul. in L. in delictis §. si detracta D. eod. tit. *si DETRACTA NOXÆ DEDITIONE, quasi cum conscio domino ACTVM sit qui non erat conscius, absolute facta, & finito iudicio, amplius AGENDO CVM NOXÆ DEDITIONE, exceptione rei indicatæ summouebitur.* Et §. vlt. *Contra quoque si cum eo qui scit, CVM NOXÆ DEDITIONE ACTVM SIT, amplius in dominum, DETRACTA NOXÆ DEDITIONE, DANDA ACTIO NON EST.* Aliàs dicitur, SINE NOXÆ DEDITIONE IVDICIUM SVSCIPI, REDDI, DICTARI, L. ii. §. i. D. si ex noxali causa agatur, L. doli §. si seruus D. de seruo corrup. sic in L. si seruus §. vlt. D. de noxalib. AN IVDICIUM DICTARE

DICTARE SINE NOXÆ DEDITIONE, velit. In L. electio §. neque heredi D. de noxalib. *Liberum esse debet defendenti absentem seruum, huius edicti pœnam evitare; id est & SINE NOXÆ DEDITIONE, conveniatur.* Vlpian. in L. i. §. vlt. D. de publican. *Quod nouissime Prætor ait, SI HI NON EXHIBEANTVR, IN DOMINOS SINE NOXÆ DEDITIONE IVDICIUM DABO: hoc proprium est huius edicti, quod si non exhibeantur serui, competit IVDICIUM SINE NOXÆ DEDITIONE, cum si exhibuissent, ut idem ait, L. iii. eod. tit. noxali iudicio convenirentur.*

Iam qui de inofficioso testamento dicebat, hoc intendebat, PARVM SANÆ MENTIS FVISSE TESTATOREM CVM TESTAMENTVM ORDINARET, quod se immerentem, contra officium pietatis exheredasset. Martianus in L. ii. D. de inoff. testam. HOC COLORE, DE INOFFICIOSO TESTAMENTO AGITVR, QVASI PARVM SANÆ MENTIS EVERVNT, UT TESTAMENTVM ORDINARENT: & hoc dicitur, non quasi verè furiosus, vel demens testatus sit: sed rectè quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis. Vnde apud Scævolum in L. Titia D. eod. tit. Paulus notat, si filius in querela inofficiosi obtinuerit, nec fideicommissa ab intestato data deberi, QVASI A DEMENTE. Non de nihilo ergo Apuleius, ut infanix suspicionem, ab vxore Pudentilla amoliretur, supremas eius Tabulas, inspicere monet, quibus filium heredem scripserat. Sic enim Apolog. ii. *Lege, ait, potius testamentum, si quid QVASI INSANA SCRIPSIT. Hic reperies, & quidem mox à principio, Sicinius Pudens filius meus mihi heres esto.* Querelam planè de inofficioso patris testamento à filio exheredato his verbis perferri fingit Quintilian. Declamatio. cccxxv. *QVO MEO MERITO PATER ME EXHEREDAVIT? Nam qui super ea re cognoscebat, MERITA LIBERORVM EXAMINARE & perpèdere solebat.* Vlpian. in L. iii. §. si emancipatus D. de bon. poss. conti. tab. *Nec enim minus in hoc nepote, is qui de inofficioso cogniturus est, MERITA NEPOTIS, quam patris eius delicta perpendet.* Imp. Diocletian. & Maximian. in L. si filiam C. de inoff. test. *Si filiam tuam, eo quòd turpiter & cum flagitiosa fœditate vivit, à successione tua excludendam putes, si non inconsulto calore, sed EX MERITIS EIVS ad id odiû incitatus es, &c.* Sed & Afconius in iii. Verrin. Inofficiosum testamentum, ait esse CONTRA MERITA.

Certam etiam fuisse Adsertionum formulam non dubium est. Ea videtur fuisse huiusmodi, HVNC LIBERALI CAUSA, MANV AD SERO. *Quam integram Terentius versu vno clausit, apud quem Adelp. Act. ii. Sc. i. Æschines ita loquitur:*

Neque vendendam censo, quæ libera est.

Nam EGO ILLAM LIBERALI AD SERO CAUSA MANV.

Ubi Donatus, *Ordo est, ait, EGO LIBERALI CAUSA MANV AD SERO. Et sunt iuris verba, quibus, AD SERTORES dicuntur, aliena vindices libertatis.* Plautus Pœnulo Act. iii. Sc. vlt.

Omnia memoras, quo id facilius fiat: MANV EAS AD SERAT

SVAS, POPVLARIS, LIBERALI CAUSA.

Idem Act. v. Sc. ii.

--Et si frugi esse vis,

Eas LIBERALI tum AD SERTES CAUSA MANV.

Idem Persa Act. i. Sc. iii.

Nam ubi ego argentum accepero

Continuo tu illam à lenone AD SERTO MANV.

Et in Curculio. Act. v. Sc. ii.

Promissisti? si quisquam hanc, LIBERALI AD SERTERET MANV

Te omne argentum redditurum?

Varron. lib. v. de lingua Lat. *Hinc, AD SERTERE MANV in libertatem cum prehendumus.* Fest. Pomp. lib. xvi. *Sertorem quidam putant dictum à prendendo, quia cû cuiuspiam adserat manû, educendi eius gratia, ex seruitute in libertatè vocatur AD SERTOR.* Quam tamen notationè Verrium non probasse, ridiculamque aliam originem huius verbi protulisse,

ibidem docet. Quod adludens Plautus Rudente Act. III. Sc. I.

Quos cum capio, siquidem cepi, MEI SVNT, habeo pro meis.

Nec MANV ADSERVNTVR, neque illinc partem quisquam postulat.

Et Martial. lib. I.

Gaudia non remeant, sed fugitiua volant,

Hæc utraque MANV complexiue ADSERE toto.

Ab hac autem manuum prehensione; Adfertio, in Lexico Latino-græco B. Germani Parisiensis, Καρπία, & Adfertor, Καρπιτής definitur. Quo in significatu etiã Arrian. lib. III. Epictet. cap. VII. hoc verbo vñs est. Εἰς ἐμὲ ἐδείξεν ἑξ ὀπίσσω ἕχρη: ἡλευθέρωσεν ἑαυτὸν τῆς ἐγγωγίας αὐτῆς τοῦτο λέγει: ἐκέτι ἐδείξεν διὰ λαογραφίαν με διώταται, Καρπιτῶν ἔχων οἶον δὲ, διὰ τὰς οἰκίας δὲ. Idem lib. III. cap. XXIII. Ἰδὺ ἐπιλήρησεν σου τίς πῦρ ἔπος ὁ ἐξ ἄλλων σὲ ἀπὸ τῆς συνήθους τοῦ Διὸς τῆς ἑξ ὀπίσσω λέγει. Δέλος ἔμος εἶ. ἐπ' ἐμοὶ γὰρ ἐστὶ καλύσασθαι Διὸς γενεῶν ὡς θέλει. ἐπ' ἐμοὶ τὸ αἰεῖναι σὲ τὸ ταπεινὸν, ὅταν ἰθάλω. Et mox: πὶ λέγεις τῶν τῶν Δελαγαρωτῶν σὲ, ποῖον αὐτῶν Καρπιτῶν δίδως ἢ ἐδὲ λῶς ἀπὸ βλάπτεις, ἀλλ' ἀφείσ τοῖς πολλοῖς λόγοις ἰκατεύεις ἵνα ἀφείσ. Idem eiusd. lib. cap. Vlt. μὴ ὅτι φιλοσοφεῖς ἔτω φορητῶν τὸ ὄνομα, ἀλλ' ὅτι Καρπιτῶν δίδως. τῶτο γὰρ ἐστὶν ἡ τοῖς ἀληθῶς ἐλευθέρωσας. Rursus ibidem, λέγει δ' ἵνα τὸς ἀληθῶς δὲ λῶς, μὴ δραπέτευε σου τοῖς κυρίοις, μὴ δ' ἀπαρῆς, μὴ δὲ πολὺν Καρπιτῶν δίδωναι τὸ σῶμα, ἔχων τῆς δουλείας ἐλέγχους. Solipater lib. I. Instit. Grammatic. vindicia, καρπία, ἐλευθέρωσας. Inde & Καρπισμός apud Clemen. Alexandrin. lib. VI. Stromat. Καρπιός enim iuncturam manus, Græcis significat. Suidas: Κάρπος, ἡ ὀπίσσω καὶ τὸ μέρος τῶν χειρῶν, ὃν γὰρ σημαίνει. Hesichius Καρπός, τὸ ἀρῆρον τῆς χειρὸς. Sic enim legendum esse, non vt vulgò corruptè ἄρρον, Aristor. lib. I. de partib. animal. docet. Quem Aristotelis locum laudari ab Eustathio existimo, cum in lib. Iliad. à ita scribit. Αὐτοτέλης δὲ φησὶν ὅτι χειρὸς τὸ ἔπος γέναι σαρκὸς δὲς λέγει δὲ τὸν καρπὸν ἀρῆρον εἶναι χειρὸς καὶ βραχίονος. Idem in σ. Iliad. καρπὸν αἰτ' εἶε, μετὰ τὸ συνάπτεσθαι χειρὸς καὶ πύργου. Idem in η. Odyss. κάρπος γὰρ καὶ μέρος ἦτον ἀρῆρον χειρὸς μετὰ τὸ βραχίονος καὶ θείαρος ἀφ' ὧ παρὰ γαταὶ τὸ μετακάρπιον. Pollux quoque lib. II. Onomastic. πηχῶς τὸ πέρασ καρπὸν ὀνομάζονται, scribit.

E vetustis porrò actionum formulis quædam Cicero suppeditat. Etenim lib. V. de finib. bonor. & malor. Quæ cum, ait, Zenodidicisset à nostris, VT IN ACTIONIBUS PERSCRIBI SOLET, DE EADEM RE FECIT ALIO MODO. Idem Epist. XXVII. ad Ser. Sulpit. lib. XIII. familiar. Sed tamen non parcam opere, & VT VOS IN VESTRIS FORMVLIS, sic ego in Epistolis, DE EADEM RE ALIO MODO. Accedat alia formula ex Topic. Nā iacere telum, voluntatis est ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subiicitur vestris actionibus, SI TELVM MANV FVGIT, MAGIS QVAM IECIT. Quod Boëtius ita explicat. Si quis cædis accusetur, optima solet esse defensio, si alia non suppetit, FVGISSE MANV TELVM, ET MAGIS QVAM VOLVISSET, IECISSE, vt non voluntati, quæ in culpis condemnatur, sed ignorantia, factum tribuatur. D. Augustin. lib. I. de libero arbit. cap. III. Nam & miles hostem, & index vel minister eius nocentem, & cui fortè inuito atque imprudenti TELVM MANV FVGIT, non mihi videtur peccare, cum hominem occidunt: si missi teli imprudentia digna esse venia videatur. Confert etiam Quintilian. Declamat. CCCVIII. hæc, Quare, ne illis quidem tibi actio quæ iniuriam facere solet legatum non soluentibus, relicta est, vt dicas, QVOD EGO MERVI, QVOD IVRE PETO.

Actiones planè omnes certis formulis adstrictæ, verborumque cancellis circumscriptæ erant, vt Pomponius in L. II. D. de orig. iur. ita testatur. Deinde ex his legibus (videlicet XII. tab.) eodem tempore ferè actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus, prout vellet, institueret, certas sollempnesque esse voluerunt, & appellatur hæc pars iuris, Legis actiones, id est legitime actiones. Cicero pro Rosc. Com. Sunt iura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis, aut in genere iniuria, aut in ratione actionis errare possit. Expressæ sunt enim ex vniuersisq; dano, dolore, incommodo, calamitate, iniuria publica à Prætoris formulæ, ad quas priuata lis accommodatur. Et certè in earū cõceptione magna cautio adhibebatur: obseruandum enim erat, ne aliter ageretur quàm oporteret, aptæque & congruè formula concipienda erat, propterea quod qui in formulæ genere errasset, causa cadebat, litem perdebat, & rem amittebat. Cic. lib. II. de Inuentio. Ita ius ciuile habemus constitutum, vt

CAVSA CADAT IS, QVI NON QVEMADMODVM OPORTET, EGERIT: Quintilianus lib. III. cap. VIII. In omnibus ferè causis, in quibus CECIDISSE QVIS FORMVLA dicitur, hæc sunt quæstiones, AN HVIC, AN CVM HOC, AN HAC LEGE, AN APVD HVNC, AN HOC TEMPORE, LICËAT AGERE. Idem lib. VII. cap. III. Est etiam periculosum, cum si VNO VERBO SIT ERRATVM, tota CAUSA CECIDISSE videamur. Idem Declamatio. CCLX. Sit tolerabile FORMVLA ERRARE, & in petitione pecunie non vt iure concessio. Aliquis caput hominis perperam petit, vt terreat, vt occidat: Et mox: Facta cetera habent suas leges, sua iura, suas actiones. Item Declamatio. CCCL. Non ignoro frequentem esse huiusmodi, in iudiciis minoribus dumtaxat, contentionem, vt petitor EXCIDISSE FORMVLA, VT ALITER QVAM POTVERIT, AGERE DICATVR. Vnde Vlpian. in L. I. si minor fals. mod. dixer. de actione in factum à Prætoris contra menforem proposita agens, Ideo autem, ait, hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres inter talem personam locationem & conductionem esse: sed magis operam beneficij loco praberet, & id quod datur, ei ad remunerandum dari, & inde honorarium appellari. Si autè ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem. Hinc etiam quoties incertum erat quæ potius actio competere, duas dictabant, edebant, instituebantque, sed protestabantur se ex altera dumtaxat velle suum consequi. Huius rei nobis auctor est Vlpianus in L. I. §. quia autem, D. quod legator. cuius verba hæc sunt: Quemadmodum solemus facere, quotiens incertum est quæ potius actio teneat. Nā duas dictantur, protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit.

Non est ergo quod miretur quisquam toties inter Iuriconsultos de actione constituenda ambigi, quæ speciei propositæ apta, congrua & conueniens esset, cum in genere actionis errantibus periculum iacturæ litis immineret. Cuiusmodi disceptationum cum aliàs sæpè, tum in L. si conuenit, & L. arbor, §. si per eundem, D. communi diuid. L. permittit, in princip. & §. vlt. & L. si gratuitam, & L. apud Labonem, L. si tibi foluenda, & L. Titius, D. de præscript. verb. & L. Iulianus, §. I. D. ad exhibend. L. I. §. si te rogauero, cum seq. D. depositi, exempla inueniuntur.

Hac gratia etiã, omnisq; tollendæ dubitationis causa, actione de æstimator proposita Vlpian. scribit in L. I. D. de æstimator. Nam cum rem æstimator vendendam quis dederat, quia dubitabatur, vtrum, ex vendito esset actio, propter æstimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse videretur: an ex conducto, quasi operas conduxisset: an mandati: melius visum est hanc actionem proponi. Inde etiam cum vulgaria atque vñtata actionum nomina deficiebant, cessabantque iudicia prodita, facile descendebant ad eas actiones, quæ IN FACTVM appellabantur, præscriptisq; verbis agebatur: quod necesse erat confugere, cum proprium rei nomen inuenire non poterant, negotiâque aut contractus existebant, quorum appellationes nullæ iure ciuili proditæ erant. L. I. II. & III. D. de præscript. verb. Sic Paulus in L. in rem, §. item quæcumque, D. de rei vindic. Ideoque, ait, in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet, IN FACTVM actio necessaria est. Idem in L. quæ religiosis, D. cod. IN FACTVM autem actione petitori EXTRA ORDINEM SVBVENTVR. Ita cessante vindicatione, IN FACTVM actione reddi debere tradit Iulian. in L. cum autem, D. cod. vind. tit. & cessante ad exhibendū, IN FACTVM actione succurrendum Vlpian. in L. III. §. interdū, & L. Iulianus, §. Marcellus, D. ad exhiben. Et cessante actione pro socio, IN FACTVM agendum, L. sed eo nomine, D. de noxalib. actionib. Deniq; vbi furti actio locum habere non poterat, ad actionem IN FACTVM decursum ostendunt, L. si quis vxori, §. si quis asinum, & L. si is qui rem, §. si tu Titium, D. de furt.

Illud notum est eos qui intentione sua plus complexi essent, quàm ad eos pertineret, eisve competere: quique vel re, vel tempore, vel loco, vel causa, vel qualitate, vel æstimatione plus petissent, causa cecidisse. §. si quis agens, Institut. de actionib. Paul. lib. I. Sentetiar. Tit. X. L. I. & II. de calūniatorib. in Titt. ex corpore Cod. Hermogen. Euseb. Emisen. Homil. XI. de Pascha: Nam sicut in negotiis perendis, ait, quatuor modis plus petendo subire periculum pro iuris ratione perhibetur. Quibus quatuor id est, loco, tempore, genere, qualitate. Loco, si alibi fortè sibi debitum improbus scenerator extorserit, quàm ubi cautio designabat. Tem-

pore, si citius: *Quantitate, si amplius petierit. Genere, si alterius rei, ac melioris materiae mercem quam scriptura continebat, exegerit.* Inde certe Scævola Hypsæum & Octavium iuris ignaros patronos ridebat; quorum ille, quemadmodum à Cicerone lib. i. de Orat. refertur, maxima voce plurimis verbis à M. Crasso Prætoris contendebat, ut ei cui aderat, causa caderet liceret: Hic verò, non minus longa oratione recusabat, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia, stultitia aduersarij liberaretur. Atqui, addit Cicero, *non defuit illis patronis eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed iuris civilis prudentia, quod alter plus lege agendo petebat, quam quàm lex in XII. tab. permisisset: quod cum impetrasset, causa caderet, alter iniquum putabat, plus se agi, quàm quod esset in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litè aduersarij perditurum.* Itaq; Paul. lib. i. Sentent. Tit. XIII. hereditatè pro ea parte peti debuisset docet, pro qua ad petitorè pertineret: ne alioquin plus petèdi periculum incurreret, ac causam perderet. Quamquam interdum Prætor incertæ partis petitionem indulgebat, idoneis causis interuenientibus, L. i. §. vlt. D. si pars heredit. per. Eum etiam qui partem debiti compensare, vel deducere debuisset, si totum petiisset, plus petendo causa cecidisse Paul. lib. ii. Sentent. Tit. v. auctor est. Veteris autem huius iuris quod est Zenonis & Iustiniani Constitutionibus abrogatum, manserunt reliquæ in L. i. D. de interrogat. in iu. facien. ita tamen ut eis terram iniectis Tribonianum perspicuè cernamus. Sic enim illic scriptum est: *Toties heres in iure interrogandus est, qua ex parte heres sit, quoties aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor qua ex parte is cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio, & ita si certum petatur: ne dum ignoret actor, qua ex parte aduersarius defuncto heres exiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat.* Postrema enim verba hæc à Triboniano interpolata sunt, dum ad finorū temporum rationem accommodare studet, quod Vlpianus scripserat, *plus petendo causa cadat.*

Ceterum qui ex supradictis causis litè perdiderant, interdum à Prætoris in integrum restituebatur. Seneca Epist. XLIX. lib. vi. *Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis scientes in fraudè inducitis, quam ut FORMVLA CECIDISSE videatur: Sed quemadmodum illi Prætor, sic hos in integrum Philosophia restituit.* Minori quidem xxv. annis, qui plus petendo causa cecidisset, in integrum restitutionis auxilium indultum, maiori etiam ob iustum errorem subuentum fuisse, tradit Iustinianus in §. si quis agens, Inst. de actionib. Fertur & Claudius Cæsar iis qui plus petendo apud priuatos Iudices causa ceciderant, actiones restituisse, quemadmodum Sueton. in eius vita cap. XIII. scribit.

Vique ad eam autem certis formularum cancellis actiones omnes inclusæ erant, ut Formularum nomine sæpenumerò appellentur: quemadmodum in nostris de verbor. quæ ad ius pertinent, signific. libris comprobauimus. Et ita, legis Aquiliæ actio, DAMNI DATI FORMVLA dicitur à Plinio lib. ix. Natural. histor. cap. LIX. & actio de dolo, FORMVLA DE DOLO MALO, à Cicerone lib. ii. de Finib. cuius C. Aquilium Gallum auctorem fuisse idem lib. iii. Officior. scribit his verbis: *Nondum C. Aquilius collega meus protulerat DE DOLO MALO FORMVLA S. Et lib. iii. de nat. Dcor. Inde euericulum malitiarum omnium, IUDICIUM DE DOLO MALO, quod C. Aquilius familiaris noster protulit.* Ad FORMVLAM quoque HYPOTHECARIAM Martianum librum singularem scripisse Index Pandectis præfixus testatur. Sic & COMMUNI DIVIDENDO, ET FAMILIÆ HERCISCUNDÆ FORMVLAM legimus apud Apul. lib. ix. de Asino aur. Harum formularum concipiendarum gratia solebāt adiri Iuriconsulti, Valer. Max. lib. vii. cap. ii. de A. Cællio Iuriconsulto, *Nullius, ait, aut gratia, aut auctoritate compelli potuit, ut de aliqua eorum rerum, quas Triumviri dederant, FORMVLAM componeret.* Cic. lib. i. de legib. *Quamobrem quò me vocas, aut quid hortaris, ut libellos conficiam, de stillicidiorum, ac parietum iure? aut, ut STIPVLATIONVM ET IUDICIORVM FORMVLAS componam.* Vnde & Formularios & Leguleios Quintilianus eos vocat lib. xii. cap. iii. Antonius etiam apud Ciceronem lib. i. de Orato. Leguleium, præconem actionum, auctorem formularum, aucupem syllabarum, appellat.

Ob eas autem quas supra memorauimus causas, actionis sibi genus edi, reus postulabat, L. si debitori, & L. non videtur, D. de indic. Nam ut ab Vlpiano in L. i. D. de ed. scribitur:

scribitur: *Qua quisque actione agere vellet, eam edere debebat, ut proinde sciret reus utrum cedere an contendere ultra deberet: & si contendendum putaret, veniret instructus, cognita actione qua conueniebatur.* Hæc editio ut fieret demonstrant Imp. Diocletian. & Maximianus in L. ii. de calumniatorib. in Tit. ex corpore Codicis Hermogenia. *Quoties, aiunt, ordinatis actionibus aliquid petitur, idè petitur cogitur specialiter litis genus edere, ne plus debito aut eo quod competit, postuletur. Sive itaque fideicommissum, sive fundus, sive pars fundi, sive domus, sive pars domus, sive debitum, aut quodcunque petatur, specialiter designari debet petitionis summa vel quantitas, cum genus litis editur.* Proinde Seuerus & Antoninus in L. iii. C. de eden. Editam actionem speciem futuræ litis demonstrare dicunt. Edere autem erat, vel, copiam describendi facere, vel in libello complecti & dare, vel producere aduersarium suum ad album Prætoris, & demonstrare quod dictaturus esset, vel id dicere quo uti vellet, L. i. D. de eden.

Legitimæ porò Actiones, quæque iure civili, aut honorario proditæ, proprium nomen habent, hæc ferè sunt, In personam quidem, CERTI CONDICTIO, SI CERTVM PETETVR, CONDICTIO TRITICIARIA, CONDICTIO EX LEGE, CONDICTIO INDEBITI, CONDICTIO CAUSA DATA CAUSA NON SECUTA, CONDICTIO ORTURVEM VEL INIVSTAM CAUSAM, CONDICTIO SINE CAUSA, CONDICTIO FVRTIVA, INCERTI CONDICTIO, ACTIO EX EMPTO, VENDITO, REDHIBITORIA, QUANTO MINORIS, ADVERSUS DICTVM PROMISSVM, EX LOCATO, CONDUCTO, COMMODATI DIRECTA, COMMODATI CONTRARIA, PIGNERATICIA DIRECTA, PIGNERATICIA CONTRARIA, DEPOSITI DIRECTA, DEPOSITI CONTRARIA, MANDATI DIRECTA, MANDATI CONTRARIA, PRO SOCIO, TUTELE DIRECTA, TUTELE CONTRARIA, DE PECVLIO; DE IN REM VERSO, QUOD IVSSV, EXERCITORIA, INSTITORIA, TRIBVTORIA, SERVI CORRVPTI, SI QUADRVES PAVPERIEM FECISSE DICETVR, EX STIPVLATV, IUDICATI, EX TESTAMENTO, LEGIS AQUILIE, vel DAMNI INIVRIE, ÆSTIMATORIA, DE PASTV PECORIS, ARBORVM FVRTIM CÆSARVM, FVRTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOTE, REI VXORIE, DE MORIBVS, RERV AMOTARVM, RECEPITIA, PECVNIE CONSTITVTE, AD EXHIBENDVM, QUOD METVS CAUSA, DE DOLO MALO, AQUÆ PLVVIÆ ARCENDÆ, NEGOTIORVM GESTORVM DIRECTA ET CONTRARIA, DE TIGNO IUNCTO, SEPVLCHRIVOLATI, ONERIS AVERSI, SERVI CORRVPTI.

Actiones verò in rem, PETITIO HEREDITATIS, REI VINDICATIO, PVBLICIANA, QVERELA INOFFICIOSI TESTAMENTI, CONFESSORIA, NEGATORIA, SERVIANA, vel QVASI, PAVLIANA, FAVIANA, CALVISIANA, RESCISSORIA.

Mixtæ autè hæc, FAMILIÆ HERCISCUNDÆ, COMMVNI DIVIDENDO, FINIVM REGVNDORVM. Vbi verò legitimæ & honorariæ actiones deficiant, ad earum exemplum viles dabantur L. si vero §. vlt. D. de his qui effuder. vel deiecer. L. Iulianus §. si procurator D. de act. comp. L. liberto D. de nec gest. L. si cum vilico L. in eum D. de institor. L. Boues D. ad L. Aquil. L. i. §. vlt. D. de superficie. L. i. C. de precat. L. cum res C. si aliena res pigno. L. i. C. de rer. permutat.

Legitimis autè actionibus expetiri, erat LEGE AGERE. Cicero lib. i. de Orato. & Orat. pro Cæcinnâ, & iii. in Ver. Valerius Max. lib. vii. cap. vii. Plin. lib. vii. cap. v. Agell. lib. xx. cap. ix. & L. ii. §. deinde ex his legibus, D. de orig. iur.

Ei planè cuius intentio contemptibilis aduersario videbatur, dici solitum, LEGE AGITO, Donatus notat in Phormio. Terent. Act. v. Sc. vii. Quò loci Phormio, Vna, ait, iniuria est tecum. Cui Demipho respondet, LEGE AGITO ERGO. Confirmat hoc idem Donatus auctoritate Plauti, cuius versum citat ex Aulularia, LEGE AGITO. Habetur verò hic versus Act. iii. Sc. iii. in hæc verba,

LEGE AGITO MECVM: MOLESTVS NE SIS: & cænam coque.

Erant & olim certæ Interdictorum formulæ. Ordinario enim iure Interdicta à Præ-
tore reddebantur, ut ex Oratione Ciceronis pro Cæcina patet. Vnde Vlpian. in L. I. D.
si ventr. nom. mul. in poss. mitt. Cogit autem, ait, eum discedere, nō Prætoris potestate, vel manus
ministeriorum: sed melius & civilius faciet, si eum per interdictum AD IVS ORDINA-
RIUM remiserit. Frontin. de limitib. agror. De possessione controversa est, de qua ad interdi-
ctum, hoc est, IVRE ORDINARIO, litigatur. Quæ verba Aggen. Urbic. explicans: De
possessione, ait, sit controversa, quoties de totius fundi statu per interdictum, hoc est, IVRE OR-
DINARIO litigatur: Hoc non est disciplina nostræ iudicium: sed apud Præsidentem provincie agi-
tur, & ex lege restituitur possessio, cui poterit adtinere. Prætorum quidem in Interdicto VTI
POSSEDETIS, his verbis usum Fest. Pomp. scribit, VTI NVNC POSSIDETIS
EVM FVNDVM Q. D. A. QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO,
ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSEDEATIS. ADVERSUS
EA VIM FIERI VETO. Vlpian. verò sic, VT EAS ÆDES Q. D. A. NEC VI NEC
CLAM NEC PRECARIO A. A. A. POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSEDEATIS, VIM
FIERI VETO. L. I. D. uti possid. Eadem L. §. præterea, Perpetuo, ait Vlpian. huic interdicto in-
sunt hæc, QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO POSSIDES. Ad
quæ Terentianus Chærea lepidè alludit Eunuch. Act. II. Sc. III.

Hanc tu mihi, inquit, vel VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO

Fac tradas. Vbi Donatus, secundum ius locutus est. Nam his tribus mala fide ali-
quid possidetur, VI, CLAM, PRECARIO.

Ex interdicto de vi armata Cicero in Oratione pro Cæcina citat hæc: VNDE TV,
AVT FAMILIA, AVT PROCVRATOR TVVS, HOMINIBVS COACTIS,
ARMATISVE: Quo pertinent quæ Vlpianus tractat in L. quod est, §. armis, D. de vi
& vi armata. Ex cuius Edicti formula Cicero Epist. XVI. lib. XV. Familiariū ita iocatur:
Postulabimūque, ex qua hæresi VI HOMINIBVS ARMATIS DEIECTVS SIS, IN
EAM RESTITVARE. In hoc interdicto non solet addi, IN HOC ANNO. Edi-
cti utique VNDE VI formula apud Iuris auctores proponitur huiusmodi: VNDE TV
ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT; DE EO QVÆ-
QUE ILLE TVNC IBI HABVIT. Duo enim separata, de vi, armis, & sine armis
facta fuisse proposita interdicta, Cicero pro Cæcina scribit: Duplīter, ait, homines dei-
ciuntur: aut sine coactis armatisque hominibus: aut per huiusmodi rationem, & vim. Ad duas
dissimiles res duo denūcta interdicta sunt. Hoc significat inscriptio Rubricæ DE VI ET
VI ARMATA. Quorum Interdictorum dissimilitudinem è re esse censeo ad-
notare, quam satis apertè Cicero sua illa pro Cæcina Oratione declarat. Pri-
mum quidem de vi ita interdicti consuevisse ait, VNDE TV DEIECISTI,
EO RESTITVAS. Deinde post aliquot interpolata, hæc inter verumque Interdictum,
de Vi Cotidianana & Armata differetiam statuit: Cur ergo aut in illud cotidianum Interdi-
ctum, VNDE ILLE ME VI DEIECIT, additur, CVM EGO POSSIDEREM,
si deiici nemo potest, qui non possidet: aut in hoc Interdictum, DE HOMINIBVS ARMA-
TIS, non additur: Si oportet queri, POSSEDERIT NEC NE? Negas DEIECI, nisi qui
POSSEDEAT. Ostendo, si sine ARMATIS, COACTISVE HOMINIBVS DE-
IECTVS quisquam sit, eum qui fateatur se DEIECISSE, vincere sponsione, si ostendat, eum
non possedisse. Negas DEIECI, nisi qui POSSEDEAT. Ostendo, ex hoc Interdicto DE AR-
MATIS HOMINIBVS, qui possit ostendere non possedisse eum qui deiectus sit, condemnari
tamen sponsionis necesse esse, si fateatur esse deiectum. Et mox: In illa VI COTTIDIANA
non satis est posse docere, SE DEIECTVM, nisi ostendere possit, CVM POSSIDERET,
TVM DEIECTVM. Ne id quidem satis est, nisi docet, ITA SE POSSEDISSE, VT
NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSEDERIT. Itaque is, qui se, RE-
STITVISSE DICIT, magna voce sepe confiteri solet, SE VI DEIECISSE: verum il-
lud addit, NON POSSEDEBAT: vel etiam, cum hoc ipsum concessit, vincit tamen sponsione,
si planum facit, AB SE ILLVM AVT VI, AVT CLAM, AVT PRECARIO POS-
SEDERIT. Et paullo post: Ecquid interest, utrum hoc additum, CVM A. CÆCINA POS-
SEDERIT, nec ne? Ecquid te ratio iuris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas
maiorum commouet? Hoc ergo inter illa Interdicta intererat, quod in Interdicto VN-
DE VI

DE VI necesse habebat vi deiectus, docere se possedisse, & quidè nō vi, non clam, non
precario, ab aduersario. In Interdicto verò de VI ARMATA, non quærebatur,
utrum possedisset, necne. Hinc Pompon. in L. sed si vi, D. de vi & vi arm. Sed si VI
ARMATA DEIECTVS es, sicut ipsum fundum recipis, ETIAMS I AVT VI AVT
CLAM, AVT PRECARIO EVM POSSIDERES: ita res quoque mobiles, OMNI-
MODO recipies. In hoc etiam de HOMINIBVS ARMATIS ET COACTIS Interdicto,
nō fuisse additū, IN HOC ANNO, ex Cicer. Epistol. supra adductus locus testatur. Præ-
terea illud VNDE VI, id est, de vi cotidianana Interdictū, nec liberto in patronū, nec libe-
ris aduersus parentes dabatur: aliter atque si VI ARMATA vsus esset aduersus liber-
tum patronus, vel aduersus liberos parens. Tunc enim Interdictum competebat, L. I. §.
ex interdicto, D. de vi & vi arm. L. II. & L. licet, D. de obseq. parentib. & patron. præst.

Interdictorum potè sicut non vnum genus, ita nec vna eademque conceptio erat.
Aut enim PROHIBITORIA erāt, aut RESTITVTORIA, aut EXHIBITORIA, L. I. §. interdictorū,
& L. II. D. de interdict. L. certum, §. sed & si, D. de confess. §. I. Instituit, de interdict.

In Prohibitoriis ita Prætor interdixit, VIM FIERI VETO, L. II. §. vlt. D. ne
quid in lo. publ. L. I. D. de locq. publ. fru. L. I. D. de via publ. & itin. publ. refic. L. I. D. ut
in flum. publ. nauig. L. I. D. de ripa muniē. L. I. D. uti possid. L. I. D. de superficieb. L. I.
& L. III. §. ait Prætor, D. de itin. actūq. priu. L. I. in princ. & §. deinde ait Prætor, D. de aq.
cottid. L. I. D. de riuib. L. I. in princ. & §. deinde ait Prætor, D. de fonte, L. I. D. de cloac.
L. I. in princ. & §. ait Prætor, & §. deinde ait Prætor, D. de arbor. cad. L. I. D. de glande
legen. L. III. D. de liberis exhib. L. I. D. de vtrubi. L. I. D. de migran. L. Prætor ait, §. de-
inde ait Prætor, D. de oper. noui nunt. Et interdum simpliciter, VETO, L. I. D. ne
quid in loco fac. L. II. §. ait Prætor, D. ne quid in loco publ. L. I. D. ne quid in flumi-
ne pub.

In Restitutoriis verò sic, RESTITVAS, L. I. D. quorum honor. L.
II. §. Prætor ait, D. ne quid in lo. publ. L. I. §. deinde, D. ne quid in flum. publ. L. I. §.
vlt. D. de cloac. L. II. D. de precario, L. Prætor ait, in princ. D. de oper. noui nunt. L. I.
D. quod vi aut clam, L. ait prætor D. quæ in fraud. credit. Cuiusmodi interdictum illic
positum, FRAVDATORIVM vocatur, in L. pupilli, D. de solutionib.

In Exhibitoriis autem Prætor utebatur verbo, EXHIBEAS, L. I. D. de tabul. exhib.
L. I. D. de libero hom. exhib. L. I. D. de liberis exhibend.

His singulares quasdam Interdictorum formulas adiungam. Vlpian. in L. I. §. deinde
ait Prætor, D. de aqua cottid. Qui de aqua cottidiana interdicit, ita interdicit, VTI HOC
ANNO AQVAM DVXISTI. At qui de aestina sic, VTI PRIORE ÆSTATE.
In L. I. §. Labeo, D. cod. Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem, NE QVID IN
ILLO FVNDO FACIAT, SERAT, SVCCIDAT, PVRET, ÆDIFICET,
QVARE EX RE, EA AQVA QVAM ILLE HOC ANNO PER FVNDVM
SINE VITIO DVXIT, INQVINETVR, VITIETVR, CORRVPATVR,
DETERIORVE FIAT. Idem Vlpianus in L. Iulianus, §. I. D. ad exhib. Et placet nobis
Pomponij sententia, siue glans extet, siue consumpta sit: sed si extet, etiam Interdicto de glande
legenda, VT MIHI TERTIO QVOQVE DIE LEGENDÆ GLANDIS FA-
CVLTAS ESSET, uti potero, si damni infecti cauero. Idem in L. I. §. non autem omne,
D. de fluminib. Vtile interdictum competere, NE VIS EI FIAT, QVO MINVS ID
OPVS, QVOD IN ALVEO FLVMINIS, RIPAVE ITA FACTVM SIT, VT
ITER, CVRSVS FLVMINIS DETERIOR SIT, FIAT, TOLLERE, DE-
MOLIRI, PVRGARE, RESTITVERE, VIRI BONI ARBITRATV POSSIT.
In L. III. §. Labeo, D. uti possid. INTERDICO TECVM, SICVTI NVNC POS-
DETIS EAS ÆDES EX QVIBVS PROIECTVS EST. Item in L. Pomponius,
D. de procuratorib. VT LIBERI QVI IN POTESTATE ABSENTIS DICVN-
TVR, DVCANTVR, Interdictum non posse desiderare ait. In L. Non cogendum, §. vlt.
D. cod. si procuratori opus nouum nuntiatum sit, isque interdicto vtatur, NE VIS EI FIAT
ÆDIFICANTI. Interdicta autè æquæ atque actiones, edebantur, L. vlt. §. si legata-
rius, & §. vlt. D. quod legator.

Ex Interdictorum formulis hæc præterea obseruanda sunt. Vlpian. in L. Prætor ait §. vlt. D. damno inf. *Interdictum reddendum ei, in cuius ædes rudera decidissent, per quod vicinus compelleretur, AVT TOLLERE, AVT TOTA S AEDES PRO DERELICTO HABERE.* Et L. hoc amplius §. i. D. cod. *Interdictum à Prætoris datum, NE VIS FIERET DOMINIS, QVO MINVS SVA TOLLERENT, AVFERRENT, SI MODO DAMNI INFECTI REPRIMITTERENT.* In L. i. §. i. D. de oper. no. nunt. *erit transeundum ad Interdictum, QVOD VI AVT CLAM FACTVM ERIT, VT RESTITVATVR.* Et §. si is cui, ead. L. *Interdictum in eum, DE OPE RE RESTITVENDO reddere:* quibus verbis significat Interdictum quod proponitur in L. Prætor ait D. cod. tit. *Quod Interdictum RESTITVTORIVM appellatur in L. Stipulatio §. i. D. cod. & Interdictum quod ex noui operis nuntiatione competit, L. si alius §. ait D. quod vi clam. Itē in L. de pupillo §. vlt. D. de oper. no. nunt. Deinde Interdicto aduersus eū utar, NE VIM MIHI FACIAT, QVOMINVS AEDIFICEM.*

Porrò accuratam illam formularum conceptionem in extraordinariis iudiciis non fuisse obseruatā scriptū reliquit Paulus in L. Actio, D. de negot. gest. Nam quoties extra ordinem ius dicebatur (qualia fuere tandem omnia iudicia) non erat necesse red- di Interdictum: sed perinde iudicabatur sine Interdictis, ac si utilis actio ex causa iudicati reddita fuisset, quemadmodum Iustinianus scribit, in §. vlt. Institur. de interdict. Vnde Diocletian. & Maximian. in L. III. C. de interdictis. *Interdicta autem, inquit, licet in extraordinariis iudiciis locum non habent, tamen ad exemplum eorum res agitur.* Inde est, quod Rubricæ de Interdictis, additur, *sive extraordinariis, quæ pro his competunt actionibus.* Eadem de causâ in multis constitutionibus, vbi de Interdictis agitur, EXEMPLO EORVM, VEL AD INSTAR INTERDICTI, agendum legitur. Veluti in L. II. C. vnde vi. *Pulsos restituendos esse, INTERDICTI EXEMPLO, si nec dum utilis annus excessit, certissimi iuris est.* Et in L. III. eodem tit. *si de possessione vi deictus es, eum lege Iulia vis priuata reum postulare, & AD INSTAR INTERDICTI Vnde vi conuenire potest.* Quæ verba vetus quidam glosator in meo manu scripto Codice ita interpretatur, id est, utili actione in factum loco interdicti. Sic & in L. vlt. C. de liber. exhib. AD INSTAR INTERDICTI de exhibenda filia Philippo eum conueniendum putaueris, & L. vlt. C. de actio. Igitur AD INSTAR INTERDICTI, seu actionis permisse, experiendum esse perspicitur.

Ac de mum euanuit tandem tota Formularum conceptio. Extat enim Constanti- ni cōstitutio sub Rubrica de Formulæ & Impetrat. sublat. quæ iuris Formulæ aucupa- tione syllabarum insidiantes cunctorū actibus radicitus amputari præcipit. Quo nomi- ne ille à Nazario in Panegyrico laudari videtur his verbis: *Nouæ leges regendis* (sic enim emendandum nemo dubitauerit) *moribus, & frangenda vitis constituta.* VETERVM CALVMNIOSÆ AMBAGES RECISÆ, CAPTANDÆ SIMPLICITATIS LAQVEOS perdidit. *Pudore tuo munita coniugia.* Nā vt hac nouissima clausula, Con- stantini de adulteris gladio feriendis constitutionē, quam Tribonianus contulit in L. quamuis, C. ad L. Iul. de adulter. ita superiore, hanc in qua gradum fiximus, signari ve- rissimile est. Nec minus idem Imperator Testamentarias quàm Iudiciarias formulas orbe Romano summouit, vt apparet ex L. quoniam, C. de Testament. quod & de eo prædicat Eusebius quarto eius voluminis libro, quo vitam eius cōplexus est. Arcadij quoque & Honorij constitutio in L. vlt. C. de interdict. ita habet: *Si quis quodlibet inter- dictum efflagitet, ruptis veteribus ambagibus, inter ipsa cognitionum auspiciis rationem exprime- re, ac suas allegationes iubeatur proponere.* Similitérque verborum inanum captiones quæ in bonorum possessione accipienda antiquitus obseruabantur, exclusit Impera- tor Constantius in L. vlt. C. qui admitti.

Qua in re, vtrum ius nouum veteri & antiquo antecellat, aliorum iudicium esto. Nam quod ad me attinet, diē diffindi iubeo, & quod probabilibus in vtramque par- tem argumentis quaestio tractari possit, assensum sustineo. Interim meum ego institu- tum tenebo, propositumque argumentum sine vlla detractione exequar.

NON ACTIONES tantum & INTERDICTA, sed & PRÆIUDICIA à Prætoris reddebantur. Vlpianus in L. sed & hæc, §. i. de procuratorib. *Non solum autem si ACTIO POSTVLETVR à procuratore, sed & PRÆIUDICIUM VEL INTERDICTUM.* Idē in L. III.

in L. III. §. illud, D. de agnosc. & alen. lib. *Si viuo patre REDDITVM SIT PRÆIUDI- CIIUM.* Quibus autem in causis huic remedio locus esset, Vlpian. tradit in L. vlt. D. si ingen. esse dic. his verbis: *Quoties de hoc contenditur, AN QVIS LIBERTVS SIT: siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius vo- cetur qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat, REDDITVR PRÆIUDICIUM: Sed quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaij Sej se negat, Idem PRÆIUDICIUM DATVR.* Hinc in L. adoptiuum, §. patronum, D. de in ius voc. *Vel si collisionem detexit, vel si qui PRÆIUDICIO PRONVTIETVR ESSE LI- BERTVS. DE PARTV ETIAM AGNOSCENDO, PRÆIUDICIO ACTVM, itemque AN VXOR ESSET, disceptatum, docet Vlpian. in L. III. §. item Plancianum, cum seq. D. de agnosc. & alen. lib.*

LIBEROS planè qui erant in potestate, non in rem actione, sed, aut PRÆIUDI- CIIIS, aut Interdictis PETI debuisse idē Vlp. probat in L. i. §. i. D. de rei vindic. LIBER- TVS etiam à quo ali se debere patronus contendebat, PRÆIUDICIO CERTARE poterat, SI SE LIBERTVM NEGARET, L. si quis à liberis, §. solent, D. de agnosc. & alen. lib. Iustinian. in §. præiudiciales, Instit. de actionib. *PRÆIUDICIALES A- CTIONES in rem esse videntur, quales sunt, per quas queritur, AN ALIQVIS LIBER, AN LIBERTVS SIT, VEL DE PARTV AGNOSCENDO.* Nam quæ PRÆIUDICIA Iurisperiti dicunt, eā, PRÆIUDICIALES ACTIONES, Iustinianus vo- cat. ACTIONIS vtique verbo PRÆIUDICIA contineri ait, L. actionis, D. de obligat. & actio. In his verò PRÆIUDICIIS is actoris partes sustinebat, qui habebat intentionē secundum id quod intendebat. L. generaliter, D. de exceptionib. In PRÆIUDICIO quoque licet patronus possessor esse videretur, non tamen actoris partibus libertus fungi debebat, sed is qui se patronum esse contendebat, L. quotiens, D. de probat. ionib.

ACTIONUM etiam instar PRÆTORIÆ STIPVLATIONES obtinebant, carumque vicem representabant, L. actionis, D. de obligat. & act. L. Non solum, D. rat. rem hab. Nam si quis, vtrbi gratia, sibi legatorū, vel damni infecti cauere vellet, in iure hoc apud Prætoris postulabatur, L. sed & hæc, §. i. L. Pomponius, D. de procuratorib. Huiusmo- di verò Prætorias Stipulationes legem accepisse de mente Prætoris qui eas proposue- rat, nec illis immutare quidquā licuisse, neq; addere, neque detrahere, ait L. in conuē- tionalibus, D. de verb. oblig. Earū autē tres species Vlpianus facit in L. i. D. de stip. Præt. Quasdam enim IUDICIALES vocat, quæ propter Iudicium interponebatur, vt ra- tum fieret, quales erant, Iudicatum solui, & ex operis noui nuntiatione: quasdam CAU- TIONALES, quæ instar actionis habebant, & vt esset noua actio, intercedebant, vt de legatis stipulationes, & de tutela & ratam rem haberi, & de damni infecti. Quasdam COMMVNES quæ fiebant iudicio sistendi causâ. De quibus singulis quoniam in iure ver- sabantur, hic potissimū vt tractemus, argumenti series exposcit. Enimverò aut suo quis nomine, aut alieno agebat, interdicebat, præiudiciove experiebatur, aut restitutionem in integrum, Prætorianamve cautionē desiderabat. Qui alieno, is vel PROCVRATOR, vel COGNITOR dicebatur. Nam vt ait Afconius in Diuinat. Qui defendebat alterū in iudi- cio, aut PATRONVS dicebatur, si orator esset, aut ADVOCATVS, si aut ius suggererat, aut præsentiam suam commodabat amico, aut PROCVRATOR, si negotium suscipie- bat, aut COGNITOR, si præsentis causam nouerat, & sic tuebatur, vt suam. Is etiam qui absentes defensionem suscipiebat, DEFENSOR in libris nostris appellatur. Procura- tor autem siue in rem siue in personam ageret, non aliter audiebat, quàm si satisfaret dominum, aut eum ad quem res pertinebat, rem ratam habiturum, vt Iustinian. In- stitut. de satisfactionib. tradit.

Nec solum in actionibus quas procurator intendebat, verum in stipulationibus quo- que quas interponi desiderabat, veluti, si damni infecti, vel legatorum stipularetur, satisf- dare debebat, Dominum ratam rem habiturum, L. non solum, D. rem rat. hab. L. inter quos, §. alieno, D. de dam. infec. L. Pomponius, §. i. D. de procuratorib. Item qui procuratorio nomine nouum opus nuntiabat, satisfacere debebat, eam rem ratam

dominum habiturum, alioquin nuntiatio omnimodo remittebatur, L. de pupillo, §. qui procuratorio, D. de oper. no. nunt.

Simili modo & qui in integrum restitutionis auxilium alterius nomine implorabat, hac stipulatione interposita audiebat, L. quod si, D. de minorib.

Hac autem stipulatione comprehendebatur; RATAM REM DOMINVM, EIVSVE HEREDEM, EVMQVE AD QVEM RES PERTINERET, HABITVRVM, L. si quis vni, L. si indebitum, §. vlt. L. si procurator, L. si sine, §. si in stipulationem, D. rat. rem hab. Eaque sunt vulgaria verba de rato habendo, in L. cum minor, D. cod. quæ verisimile est ex Edicto profecta, quod proponitur in L. seruum quoque, §. ait Prætor, D. de procuratorib. illis verbis, ET EI QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Quod pertinent quæ Vlpian. scribit in L. non solum, §. qui alieno, D. cod. *Qui alieno nomine agit quamcumque actionem*, ID RATVM HABITVRVM EVM, AD QVEM EA RES PERTINEBIT, cauere debet. Et §. queritur, ead. L. *Queritur apud Iulianum, vtrum DOMINVM SOLVM RATAM REM HABERE debet satisfare, an etiam CETEROS CREDITORES. Et ait dumtaxat de DOMINO CAVENDVM, nec illis verbis, AD QVEM EA RES PERTINET, creditores contineri.*

Plenius verò Iulianus in L. procurator, D. rat. re hab. hac stipulatione cauere consueuissè docet, NON PETITVRVM EVM CVIVS DE EA RE ACTIO, PETITIO, PERSECVTIO, ESSET: ET RATVM HABITVROS OMNES AD QVOS EA RES PERTINEBIT. Quod si propter iniuriam filio vel nepoti factam, procurator patris autve nomine iniuriarum ageret, non patris solum, autve, sed & filij nepotisve personam stipulatione hac comprehendere debebat, L. si sine, §. qui patris, D. cod.

At si pro minore xxv. annis procurator interpositus petiisset, propter metum in integrum restitutionis, ita, præcedente mandato, cauendum fuisse, SI ILLE IN INTEGRVM RESTITVTVS FVERIT, HERESVE EIVS, AVT IS AD QVEM EA RES PERTINEBIT, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECUNIAM DARI? Papinianus monet in L. cum minor, D. cod. tit.

Addebatur & in hac stipulatione AMPLIVS NON PETI, L. si quis vni, & L. amplius, & L. procurator cum peteret, D. rat. re hab. Cuius clausula Cicero non semel meminit, Vt in Bruto: *At verò, in qua, tibi ego Brute, non soluam nisi prius à te caueo*, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM, CVIVS PETITIO SIT, PETITVRVM. Et in Oratio, pro Rosc. Com. *Quid ita satis non dedit*, AMPLIVS A SE NEMINEM PETITVRVM. *Qui de sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem, qui pro sociis transigit, satisfat*, NEMINEM POSTEA PETITVRVM. Et mox: *Cur igitur decidit & non restipulatur*, NEMINEM AMPLIVS PETITVRVM. Idem Epist. xxix. lib. xiii. Famil. *Sed duo te nominatim rogo. Primum, ut si quid satisfandum erit, amplius eo nomine non peti, cures ut satis datur fide mea.* Papinian. in L. ii. D. vt legator, seu fideic. nomi. cau. *Nec si forte velit pater cauere, NEMINEM AMPLIVS PETITVRVM.* Vlpian. in L. si seruus seruum, §. rupisse, D. ad L. Aquil. *Et si colonus eam exercuit, cauere eum debere*: AMPLIVS NON AGI, DOLI quoque MALI CLAUSVLA huic stipulationi inferebatur, L. in stipulatione, L. si sine, §. si in stipulationem, D. rat. rem hab.

Stipulatio planè ratâ haberi cõtinebat, QVANTI EA RES ESSET, L. ii. §. incertâ, D. de prætor. stipulationib. atq; adeò, vt scribitur in L. si procurator, & L. in stipulatione, D. rat. rem hab. hac stipulatione continebatur, QVOD STIPVLATORIS INTERERAT. Quod & ostendit L. procurator quinquaginta, D. eo. Sed & Paulus in L. si commissâ, D. eo. *Si commissâ sit, ait, stipulatio, RATAM REM DOMINVM HABITVRVM, in tantum competit, IN QVANTVM MEA INTERFVIT, id est, quantum mihi abest, quantumque lucrari potui.*

Itaque si is qui à procuratore status controuersiam patiebatur, satis accepisset à procuratore, & postea dominus, veniètsque ab eo personæ ratum non habuissent, quòd procurator eum in seruitutem petiisset, vel aduersus procuratorem ex seruitute in libertatem petitus fuisset, QVANTI EA RES ESSET, procurator prestare debebat,

bebat, id est, quanti interfuisset eius de statu suo non periclitari, & propter impediètia que in litem fecerat, L. procurator, §. si quis, D. rem rat. hab.

Et hæc est STIPVLATIO quæ DE RATO HABENDO dicitur in L. ii. D. rat. rem hab. & CAVTIO DE RATO, in L. non solum, §. interdum res, §. si pater, & L. Pomponius, §. vlt. D. de procuratorib. & L. item eorum, §. actor, D. quòd cuiusque vniuersit. & L. si autem, D. de negot. gest. & RATI HABITIONIS SATISDATIO; in L. Pomponius, §. rati habitionis; D. de procuratorib.

Iam vbi in rem agebatur, possessor olim satisfare cõpellebatur IVDICATVM SOLVI, id est, solvere quod esset iudicatum, & vel rem restituere; vel litis estimationem prestare: & quisquis in rem actione conueniebatur; siue suo, siue alieno nomine iudicium acciperet, ita cauere cogebatur. At in actionibus in personam, si proprio quis nomine iudicium acciperet, iudicatum solui non satisfabat: si verò alieno nomine interueniret, omnino satisfabat, quia nemo alienæ rei siue litis idoneus defensor sine satisfatione intelligebatur: quæ postea aliquatenus immutata sunt, vt Iustinianus Instituit. de satisfationib. scribit. Mansit tamè veteris iuris regula, Procuratores, Defensoresve qui alieno nomine actione exciperent, iudicatum solui satisfare debuissent. L. qui proprio §. qui alium D. de procuratorib.

STIPVLATIO autem Iudicatum solui trës clausulas in vnum collectas habebat: DE RE IVDICATA, DE RE DEFENDENDA, DE DOLO MALO, L. iudicatum vi. L. cum quærebatur, & L. ex clausula, D. iudic. sol. Vnde Vlp. in L. iam tamè, §. in hac, D. eo. in hac stipulatione ait, plures fuisse causas vna quãtitate cõclusas. Prior vocatur OB REM IVDICATA CLAUSVLA, in L. iam tamè, §. si ex fideiussoribus; L. cum quærebatur, D. iudic. sol. Altera, OB REM NON DEFENSAM, d. L. cum tamè, §. si tamen plures, & d. L. quærebatur, L. si ex duobus, L. ex iudicatum; D. iudic. sol. L. si post, L. si defunctus, L. sed & hæ, §. defendere; & L. non cogendum, §. r. D. de procuratorib. Illius clausulæ formulam agnoscimus in ea facti specie, quam Scauola proponit in L. cum apud, D. iudic. sol. his verbis: *Cum apud Sempronium iudicem datum reus defendere, stipulatione cautum est, vt quod Sempronius iudex iudicasset, prestaretur.* Et mox, *Idèoque in stipulatione adicitur, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT.* Ad hanc etiã stipulationem referendum censèo, quod est in L. in vsu, D. de verb. signific. *Item in stipulando satis habemus de herede cauere, SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM IVDICATA ERIT. Et rursus, QVOD OB EAM REM TE, HEREDEMVE TVVM.* Ex quibus verisimile mihi sit hanc de re iudicata clausulam his ferè verbis conceptam, SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM A SEMPRONIO IVDICE, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT, IVDICATA ERIT, QVOD OB EAM REM TE HEREDEMVE TVVM DARE, FACERE; PRESTARE OPORTEBIT, QVANTI EA RES ERIT, DARI SPONDÉS? Altera verò clausula stipulatos actores; RECTE; ET VIRI BONI ARBITRATV REM DEFENDI; credibile est. Ex hac vtrique clausula OB REM NON DEFENSAM committebatur stipulatio, si RECTE ET VIRI BONI ARBITRATV RES NON DEFENDERETVR. Eoque pertinent verba hæc, in L. iam tamen, §. nunc videamus, L. si reus, L. ex clausula, & L. vir bonus; D. iudic. sol. L. omnium, L. non cogendum, §. i. D. de procuratorib. Quod & illa parte edicti cauebatur, CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT, L. seruum quoq; §. ait prætor, D. de procurator. Rectè autè defendi, quid esset, exponitur in L. rectè D. de iudic. forte ex edicto Prætoris in L. hæc autè, §. ait prætor, D. quib. ex cau. inposs. eat.

Sufficiebat planè tutoribus ad plenam defensionem, siue ipsi iudicium susciperent; siue pupillus, ipsis auctoribus: nec cogebantur tutores cauere, vt defensores solebant, L. i. §. sufficit D. de administrat. tut. Sed nec cauebat tutor curatõrve; ratam rem pupillum; adolecentemve habiturum, quia rem in iudicium deducebant, L. vulgo D. eo. African. porro in L. hæc stipulatio, D. iud. sol. hæc stipulationis particulã ad-

fert huiusmodi, *QVANDIV RES NON DEFENDATVR*. Nouissima verò clausula Iudicatum solui stipulationis ita concipiebatur, *DOLVM MALVM ABESSE; AVTYRYM QVE ESSE*: Et interdum adiciebatur, *SI HVIVS REI DOLVVS MALVVS NON ABERIT, QVANTI EA RES EST, DARI SPONDES*: L. nouissima, D. iudic. sol. Eaque est *DOLI CLAVSULA*, in L. qui se liti, D. de hered. pct.

Ceterum si quis alio iudicio acturus Iudicatum solui satis accepisset, dein alio iudicio ageret, non committebatur stipulatio, quia de alia re cautum videbatur, L. non ab iudice, §. vlt. D. de iudic. Item si quis apud aliquem iudicem iturus, stipulatus esset iudicatum solui, & egisset apud alterum, non committebatur stipulatio, quia non huius iudicis sententia fideiussores se subdiderant, L. si quis apud, D. iudic. sol. *Incertam autem quantitatem* hæc stipulatio continebat, vt ait L. II. D. de stipul. prætor. Vlpianus tamen in L. iudicatum solui IX. D. iud. sol. huiusmodi stipulationem *expeditam* habere *quantitatem* scribit. *IN TANTVM ENIM, ait, committitur, IN QVANTVM IVDIX PRONVNTIAVERIT*. Idem in L. non solum, §. est & casus, D. de procuratorib. *Debet cauere hic procurator, & RATAM REM DOMINVM HABITVRVM: ne forte dominus reuersus velit quid petere: item IUDICATVM SOLVI: VT SI QVID FORTE PROPTER HANC RESTITVTIONEM IN INTEGRVM PRÆSTARI ADOLESCENTI DEBEAT, HOC PRÆSTETVR.*

Planè is à quo hereditas petebatur satisfidare debebat, aut vt Paulus scribit lib. I. Sentent. Tit. XI. in peritorem transferebatur possessio, si is satisfidare contra vellet. Hinc illud Ciceronis in III. contra Verrem: *Aut PRO PRÆDE LITIS VINDICIARVM, CVM SATIS ACCEPISSET, sponsonem faceret, ita de hereditate certaret.* Quod Asconius ita explicat: *Aut peteret, inquit, vt possessor esset: aut acciperet ab aduersario satis, PRO PRÆDE LITIS VINDICIARVM, & ipse sponsonem faceret, & ita de hereditate certaret.* *LITIS VINDICIARVM EST, cum litigatur de ea re apud Prætozem, cuius incertum est quis debeat esse possessor: & idè qui eam tenet, SATISDAT PRO PRÆDE LITIS VINDICIARVM aduersario suo, quo illi satisfaciatur, NIHIL SE DETERIVS IN POSSESSIONE FACTVRVM, DE QVA IVRGIVM ESSET.* Rursum sponsonem ipse pronocatur ab aduersario certæ pecunie, aut a sponsonis, quam amittat, si sua sit hereditas, de qua contendit. *PRÆDES ergo dicuntur satisfidatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est: NE interea qui tenet, diffidens causæ, POSSESSIONEM DETERIOREM FACIAT, TECTA DISSIPET, EXCIDAT ARBORES, ET CVLTA DESERAT.* Vnde in iuris notis hæc singulares literæ P. P. L. V. id est, PRO PRÆDE LITIS VINDICIARVM,

Edicto autem perpetuo cautum de satisfidatione danda ab eo à quo res petebatur, aut de transferenda in aduersarium possessione testantur Imp. Diocletian. & Maximianus in L. I. C. vii. possid. Sed & prohibebatur possessor hereditatis, de qua controuersia erat, antequam lis inchoaretur aliquid de ea distrahere, nisi pro omni quantitate hereditatis, vel rerum eius restitutione satisfidare maluisset, L. Diuus, D. de heredit. pctio. Satisfidatione verò data diminutio concedebatur, cum possessor hereditatis, qui petitori satisfidasset, interim loco domini haberetur, L. ex libero, in fi. D. de quaest. lib. quamquam & licet talis satisfidatio data non esset, sed solita cautio, causa tamen cognita, diminutionem se concessurum Prætor edixerat, vt in d. L. Diuus scribitur.

Erat & Prætorica STIPVLATIO DAMNI INFECTI. Nam qui ex vicinis ædibus quæ vitium fecerant, ruinamve minabantur, damnum metuebatur, is cauere sibi damni infecti à Prætoze desiderabat, L. quamquam, §. idem Iulianus, D. de aq. & aq. plu. *Si tamen dominus DESIDERET CAVERI SIBI DAMNI INFECTI ab eo, ex cuius prædio nocet.* L. Prætoris, §. I. D. de dam. inf. *Si aliquot sint, qui CAVERI SIBI DESIDERANT.* & §. vlt. *Si dominus proprietatis & fructuarius DESIDERET SIBI CAVERI DAMNI INFECTI.* Et L. qui bona, §. si quis eo, D. eod. *SI DESIDERET ab eo qui in possessionem missus est, VT SIBI DAMNI INFECTI HARVM ÆDIVM NOMINE*

NOMINE, QVARVM IN POSSESSIONEM MISSVS EST, CAVERIT, AN SIT AVDIENDVS. Et L. damni, §. si vicinus, D. eod. *Et inuicem DESIDEREMVS; DAMNI INFECTI CAVERI.* Sciendum est autem cum qui damni infecti sibi cauere postulabat, prius de CALVMNIA IVRARE debuisset, L. qui bona, §. qui damni; D. de dam. inf. id est; si suo nomine id postularet, *irare non se calumnie causa id postulare*, vel si alieno nomine ageret, *irare non calumnie causa eum cuius nomine CAVT V X VELLE, POSTVLATVRVM FVISSE*, L. Prætor ait, & L. qui bona, §. alieno, D. eod. tit. Statuebat autem Prætor diem in quæ caueretur, d. L. Prætor. Quæ dies cautioni præstituta, vbi finita esset, ad eius officium pertinebat, vel proclare & prorogare eam, vel in possessionem eius rei mittere. Et quidem qui suo nomine promittebat, is repromittebat dumtaxat, qui verò alieno, satisfidabat. In ea autem stipulatione appositæ fuisset verba hæc, *SI QVID IBI RVET, SCINDETVR, FODIETVR, ÆDIFICABITVR*, auctores sunt Alfens. in L. damni infecti quidam, D. de dam. inf. & Pöpon. in L. si procurator ratam, D. rat. rem hab. Idem Alfens. in d. L. damni, §. vlt. *Quoniam restipulatus esset à vicino, SI QVID OB EAM REM, QVOD IBI ÆDIFICATVM ESSET, SIBI DAMNVN DATVM ESSET, ID REDDI.* Huic stipulationi dies inferi debebat, intra quem, si quid damni contingeret, cautio locum haberet: neque enim in infinitum obligatus esse debebat stipulatione, L. qui bona, §. vlt. L. damni infecti, §. sæpius, D. eod. In hac stipulatione etiam hæc comprehensa, *SI QVID ARBORVM, LOCIV VITIO ACCIDERIT*, testatur Vlpian. in L. fluminum, §. ite apud Viuanum, D. eod. Idem in §. vlt. ead. L. *stipulatio enim hoc continet, QVOD VITIO ÆDIVM, LOCI, OPERIS DAMNVN FIT.* Idem in d. L. fluminum, §. adicitur, eod. In hac stipulatione adiectum fuisse ait, & HEREDVM NOMEN, VEL SVCCESORVM, BORVM QVE AD QVOS EA RES PERTINET. Sequitur ibid. *Sed VT NE QVID ÆDIVM, LOCI, OPERISVE VITIO DAMNVN FACTVM SIT, stipulatio interponitur.* Alieno autem nomine, vt Pomponius ait in L. inter quos, §. alieno, D. de dam. inf. ita stipulari licebat, vt damnum quod domino datum esset, comprehenderetur: *EXCEPTIOQVE PROCVRATORIA STIPVLATIONI INSERENDA ERAT*, sicut in stipulatione legatorum. Inter fructuarium verò & dominum proprietatis, ita damni infecti cautionem locum habuisse constat, si fructuarius quidem de SOLI VITIO CAVERI SIBI DESIDERARET, dominus verò proprietatis, DE OPERIS VITIO, si quid fructuarius ædificaret. Nam DE RVINA ÆDIVM neuter ab altero cautionem desiderare poterat, L. damni infecti stipulatio, §. I. & L. inter, D. eod. tit.

Ex huius utique stipulationis formula manant quæ Paulus ait in L. damni infecti, D. de dam. inf. *Quia NEC LOCI, NEC OPERIS VITIO, sed publico iure id consecutus sit.* Vlp. in L. hoc amplius, §. quæ sit, D. de dam. infec. *Quotiens in sola superficiali vitiosa est, dominum & DE SOLI, ET DE ÆDIFICII VITIO, REPROMITTE.* Et L. damni infecti stipulatio, §. ci qui, D. eod. *Dominus soli, QVOD VITIO SOLI DAMNVN FVTVRVM SIT, CAVERE non debet.* Quæ verba etiã obseruanda sunt in L. quæuis, L. eorū, §. vlt. L. fluminū, §. vitii, & §. idè Seruius, D. eod. Hinc in L. qui bona, §. si quis opus eo, *quia non est cautū, neque DE VITIO ÆDIVM, neque de damno operis.* Ac planè vbi de eo opere quod in priuato fiebat, damni infecti cauebatur, tam de LOCI, quam de OPERIS VITIO cauebatur: at vbi de eo opere quod in publico fiebat, DE OPERIS tantum non etiam de loci vitio cauebatur, L. si finita, §. I. L. fluminum, D. eod. Hæc autem stipulatio, vt ait, L. dani infecti, §. emptor, D. eod. tit. in hoc fiebat, *QVANTI EA RES ERAT.* Et in L. in hac, D. eod. *In hac stipulatione venit, QVANTI EA RES ERIT.* Porro vbi controuersia erat, dominus esset, necne is à quo cautio exigebatur, sub exceptione satisfidabat, si dominus non esset, L. Prætor ait, L. si proprietarius, L. qui vias, §. vlt. D. de dam. infec. Hæc verò Dani infecti stipulatio pertinebat, etiam si quid eius OPERIS, quod in fundo meo aqve ducendæ causa, vitio damnum mihi contigerat, L. damni, D. de dam. inf. Proponitur & alia huius cautionis species, in L. sed adde, §. si inquilinus, D. locat. in qua est, *Inquilinus damni infecti caueat, NE IN ALIQVO, DVM AVERT, DETERIOREM CAVSAM ÆDIVM FACIAT: SED VT PRISTINAM FACIEM ÆDI- BVS REDDAT.*

Ex Operis quoque noui nuntiatione stipulatio, in Prætoris numerabatur, L. i. §. stipulationum, D. de stipul. prætor. Hæc stipulatio interponi solebat; QUOTIES VICINVS DICEBAT IVS SIBI ESSE PROHIBERE VICINVM OPVS NOVVM INVITO SE FACERE, L. stipulatio, D. de oper. no. nunt. *Habebat autem, ut ibidem dicitur, ista stipulatio condicionem, ut ita demum committeretur, si iudicatum foret, sive ante rem iudicatam causa alicui accideret, neque res defenderetur: & de dolo malo subiiceretur clausula.* Sequitur ibidem, *Sive autem res iudicetur, sive res non defendatur, stipulatio in id quod committitur, ut res viri boni arbitrati restitvat.* Quod si ita restitutum non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit. Et mox: *Idem dicit adiciendum esse in stipulatione, ut tantum præstetur, quanti vniuscuiusque intersit, si hoc maluerint. Ceterum si ita fuerit, inquit, cautum, quanti ea res erit.* Paul. in L. ex operis, D. eo. *Ex operis noui nuntiatione si caueatur, tantum stipulatio committitur, quanti iudicatum sit.* Hac certe stipulatione cauensoliturum ut opus restitueretur, ait L. ii. D. de stipul. prætor. In stipulatione etiam quæ ex hac causa interponebatur, heredis mentionem factam scribit Paulus in L. non solum, §. vlt. D. de oper. no. nunt. Stipulationi verò ex operis noui nuntiatione interpositæ, diem comprehendi consueuisse ostendit Iulianus in L. cum procurator, §. i. D. eod. tit. Qui autem opus nouum nuntiabat, iurate debebat, non calumniæ causa opus nouum nuntiare, L. de pupillo, §. qui opus, D. eodem.

In hunc numerum atque ordinem venit & de Legatis stipulatio, L. i. D. de stipulationib. prætor. Eo modo legatorum, fideicommissorumve conseruandorum causa cauebatur, Tit. ut legat. seu fideicomm. seruand. cau. L. i. D. quib. ex caus. in poss. eat. *Legatorum enim, ut ait Vlpian. in L. i. D. ut legat. seu fideic. nomine satisdari oportere Prætor putauit, ut quibus testator dari, fieri voluit, his diebus detur, vel fiat: dolumque malum auerturum stipulenter.* In rem autem fuisse conceptam hanc stipulationem docet Pompon. in L. si à te, D. eo. tit.

A Prætor etiam Restitutiones in integrum desiderari & implorari dicebantur, L. iii. §. scio. L. verum, §. item quæritur, D. de minorib. Eas ille causa cognita, & præsentibus aduersariis, vel si per contumaciam deessent, perpendebat, L. in causâ, in prin. & §. i. L. non omnia, D. de minorib. Cognitionis enim Prætoris hanc rem fuisse ait, L. in causâ cognitione, §. interdum, D. eo. Vnde Paul. in L. quod si, §. vlt. D. eod. *Ex hoc Edicto, ait, nulla propria actio vel cautio proficiscitur Totum enim hoc pendet ex Prætoris cognitione.* Vnde in L. non solum, §. est & catus, D. de procuratorib. *Postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscripctus in venditione diceretur. Et in L. minor, D. de cuiuslibet. Minor xxv. annis fundum vendidit Titio: eum Titius Scio: minor se in ea venditione circumscripctum dicit, et impetrat cognitionem non tantum aduersus Titium, sed & aduersus Scium.*

Interrogationum etiam quæ in iure fiebant, formulas & exempla subiiciam. Callistrat. in L. i. D. de interrogationib. in iu. fac. *Totiens heres in iure interrogandus est, quæ ex parte heres sit, quotiens aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor, quæ ex parte is cum quo agere velit, heres sit.* In L. quia interdum, D. eod. *Interrogatus quis, an heres sit.* In L. qui interrogatur, D. eod. *Qui interrogatur an heres, vel quæ ex parte sit.* L. si sine, §. Celsus, D. eod. *Si defensor in iudicio interrogatus, an is quem defendit heres, vel quæ ex parte sit.* Et §. qui interrogatur, ead. L. *Nisi forte ita interrogatus, an ex dimidia parte heres sit, & responderit, heres sum.* Eadem L. §. illud. *An quis cogatur respondere, utrum ex testamento heres sit, et utrum suo nomine ei quaesita sit hereditas, an per eos quos suo nomine ei quaesita sit hereditas, an per eum cui heres extitit.* Et §. denique. *Eum quoque, cui est hereditas restituta,*

restituta, debere in iure interrogatum respondere. AN EI HEREDITAS EST RESTITUTA. L. de ætate §. si quis eum D. eod. *Si quis cum heres non esset, interrogatus respondit, ex parte heredem esse.* Et §. si cum esset ead. L. *si cum esset quis ex semisso heres dixerit, se ex quadrante.* L. non solum D. de procuratorib. *Ut in iure interrogatus, ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus.* AN IGITUR HERES SIT ABSENS, *respondere debet.* In L. quoties §. vlt. D. de probationib. *Ei qui in iure interrogatus dixit respondisse, se solum heredem esse.* Dominus verò noxali iudicio conuentus interrogabatur, AN IN POTESTATE HABERET SERVVM. Vlpian. in L. qui interrogatur D. de interrogationib. in iu. fac. *Qui interrogatur, an in potestate habeat eum cuius nomine noxali iudicio agitur, L. si seruus D. eo. Si seruus ab hostibus captus sit de quo quis in iure interrogatus, responderit, in sua potestate esse.* Paul. in L. ii. D. si ex noxal. cau. agat. *Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui competit, si quidem dominus non neget in sua potestate esse.* In L. Electio, §. neque heredi D. de noxalib. *Si negaueris seruum, in tua potestate esse.* Ex noxali enim causa eos demum qui seruos in potestate habebant, aut dolo fecissent quominus possiderent condemnatos patet ex L. quotiens §. prætor ait. L. si seruus D. de noxalib. act. Qui verò in potestate non habebant, nec dolo desierant possidere, recusare poterant noxale iudicium L. non solum D. eod. Inde in L. si bona D. eod. *Si bona fide possessor eum solum quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quæ datur aduersus eos, qui seruum in potestate habeant. Aut dolo fecerint, quominus possideant.* At si de peculio ageretur non oportebat responderi à patre, vel domino, AN IN POTESTATE HABERET FILIVM, VEL SERVVM: quia hoc solum quaerebatur, an peculium apud eum cum quo ageretur esset, L. si sine §. vlt. D. de interrogationib. In iure etiam interrogatum dominum, AN EIVS ESSET SERVVS, docent L. si quis interrogatus, L. confessionibus §. vlt. & L. si ante D. de interrogat. in iu. fac. L. Electio §. si seruum D. de noxalib. act. Sed & in L. i. §. Interdum D. si quadrup. pauper. *si in iure interrogatus, an sua quadrupes esset, responderit, non esse suam.* In L. si quis in iure D. de interrogationib. *Si quis in iure interrogatus, an quadrupes quæ pauperiem fecit eius sit, responderit, tenetur.* In L. qui seruum, D. eodem tit. *In iure interrogatus, an fundum possideat.* Et mox: *Cogi debere possessorem fundi respondere, quæ ex parte fundum possideat.* Et si damni infecti caueamus, *respondere debet, quæ ex parte eius sit prædium cum caueamus.* L. non alienum D. eod. *Non alienum est, eum à quo damni infecti stipulari velimus, interrogare in iure, an ædes, eius, vel locus sit, ex quo damnum timeatur: et pro qua parte.* In L. i. D. de inspicien. vent. *Euocari mulier ad Prætorum poterit, & apud eum interrogari, an se putet prægnantem, cogendaque erit respondere.* Et mox: *Quid ergo si interrogata, dixerit se prægnantem?*

His consequenter eorū quæ in iure, ex utraque parte dici & allegari consueuerant, formulas aliquot ex Pandectis adscribam. Vlpian. in L. iii. §. ante autem D. de publican. *Ante autem actorem dicere oportet, quem, vel quos desideret exhiberi, ut si non exhibeantur hinc agatur. Sed & si dicat, exhibete omnes ut possim dignoscere qui sit, puto audiendum.* Item in L. ille à quo §. i. D. ad Trebellian. *Quid ergo si de fideicommissi viribus tractetur? hæc questio prætermittenda non erit. Sed quid si fideicommissarius dicat, adeat prius, et sic de hoc quaeratur, credo interdum audiendum fideicommissarium.* Idem in L. si is à quo D. ut in possess. leg. *Si is à quo satis petitur, offerat cognitionem, & dicat, hodie constat de fideicommissio: hodie agamus.* Vlpian. in L. de illo §. vlt. D. pro foc. *Nec posse dici socio, abstinere commodum quod per seruum accessit, si damnum petis.* Idem in L. ait prætor §. præterea D. quæ in fraud. credit. *Non tamen si dicat aliquis, offero quod debet, ei quem scio creditorem, audiendus erit, ut actionem eludat.* Donat. in Phormio. Terent. Act. i. Sc. ii. ad ea verba. *Ego te cognatum dicam. A persona eius cum quo agitur. Potuit enim dici, quid mecum est tibi.* Et mox. *Ad ea verba, & tibi scribam dicam. A denuntiatione in personam: ne diceret, non mihi de-*

NVNTIASTI. Deinde ad ea verba, *paternum amicum me a simulabo. A persona litigantis: potuit enim opponi, PERSONAM NON HABES.* Vlpian. in L. quæ omnia D. de procuratoribus. *hactenus erit audiendus, si* DICAT, SE PROCVRATIONE QUIDEM CARERE VELLE, SED SI ID INLÆSA EXISTIMATIONE SVÆ FIAT. Et mox: *Planè si* DICAT, IN REM SVAM SE PROCVRATOREM DATVM, *& hoc probauerit.* Idè in L. i. §. vlt. D. de stipulat. prator. *Quod si sit aliqua controuersia, ut puta, si* DICATVR, PER CALVMNIAM DESIDERARI Vt STIPVLATIO INTERPONATVR, *ipse Prator debet super eare summam cognoscere.* In L. si plurium §. si quis dicit D. de noxalib. *si quis* DICET, DOMINVM DOLO FECISSE QVOMINVS IN POTESTATE EIVS SERVVS ESSET. *Ille autem,* CONTENDAT, AB ALIO EVM DEFENDI CVM SATISDATIONE: Et L. quoties §. vlt. D. eodem tit. *Neratus quoque dicebat, post exactum infurandum posse actorem detracta noxæ deditioe experiri, si modo hoc* CONTENDAT, POSTEA QVAM IURATVM EST, COEPISSSE IN POTESTATE HABERE. In L. si contēdat D. de fideiussorib. *si* CONTENDAT *fideiussor, ceteros solvendo esse, etiam exceptionem ei dandam.* In L. Moschis D. de iure fil. *Cum conveniuntur propter Moschidis reliqua, & dicebant, heredes Moschidis idoneos esse, et multos alios ex eisdem bonis emisse. Sine controuersia autem formulæ manu iniecta vindicare, & dicere sua esse possunt hæc, quæ sunt in L. si sine iudice §. qui patris D. rat. rem hab. *Qui patris nomine iniuriarum agit, Ob eam rem, quod* FILIVS EIVS VERBERATVS, PVLSTATVSVE SIT. Sicut & hæc, *si* DICANTVR TERMINI DEIECTI VEL EXARATI, L. sed & loci §. si dicantur D. fin. regundor. Item hæc, *Quæ autem de eo competit, quod* LIBER PERISSE DICETVR, L. si vero §. hæc autem D. de his qui effuder. vel deicer. quæ actio proficitur ex Edicto, quod refertur in L. i. cod. tit. Nec non ista, *si* IN COMMISSVM INCIDISSE VECTIGALIS DICATVR, L. si ex causa §. si in commissum D. de minorib. Et, *Veluti* *si* QVIS EX EO TESTAMENTO LIBER ESSE DICATVR, QVOD TESTAMENTVM APERIRI PRATOR VETAT, QVIA TESTATOR A FAMILIA NECATVS ESSE DICATVR, L. liberis §. sunt & alia D. de liber. cau. Quibus similia sunt hæc: *si* INGENVVS ESSE DICATVR. QVOD FALSO TVTORE AVCTORE GESTVM ESSE DICATVR. QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR. *si* VENTRIS NOMINE MVLIER IN POSSESSIONEM MISSA, EADEM POSSESSIO DOLO MALO AD ALIVM TRANSALATA ESSE DICATVR. *si* MVLIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONEM CALVMNIÆ CAUSA FVISSE DICATVR. *si* CVI PLVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICERET, LEGATVM ESSE DICATVR. *si* QVID IN VIA PVBLICA FACTVM ESSE DICATVR. *si* QVI TESTAMENTO LIBER ESSE IVSSVS FVERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SVBRIPVISSE AVT CORRIPVISSE DICETVR. Et in L. i. D. de calumniatorib. In evm QVI Vt CALVMNIÆ CAUSA NEGOTIVM FACERET VEL NON FACERET, PECVNIAM ACCEPISSE DICETVR. Et L. si ab cod. tit. SECVNDVM EDICTI FORMAM QVOD DE HIS EST QVI PECVNIAM Vt NEGOTIVM FACERENT AVT NON FACERENT, ACCEPISSE DICERENTVR. Sic & in edicto de Aleatoribus, *si* QVIS EVM APVD QVEM ALEA LVSVM ESSE DICETVR: Et in edicto de Religiosis. AVT IN SEPVLCHRVM IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR. Et in L. quoties §. Prator ait D. de noxalib. *si* IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR. Et L. i. de seruo corrup. QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE RECEPISSE PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR. Et in L. i. D. commodati. QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, L. depositi. QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR.*

Ac planè actorum intentio, verbo, *DICO*, plerumque concipiebatur: Africanus in L. decessit D. de Carbonia. edic. *Decessit, quem ego,* FILIVM MVM ET IN MEA

MEA POTESTATE ESSE DICO. *Existit impubes, qui evm patremea, et ad se hereditatem pertinere dicat.* Et mox, *Superstite filio impubes, qui se ei svvm esse dicit.* EGO CONTENTO, ANTE EMANCIPATIONEM CONCEPTVM, ATQVE IDEO IN MEA POTESTATE ESSE, ET BONA EMANCIPATI AD ME PERTINERE. Maccr in L. tape D. de re iudic. *si fundum Titius à te petierit, quem ego quoque, sed nò ex persona Titij,* AD ME PERTINERE DICO. L. his consequenter D. famil. ercisc. *si ex pluribus hereditibus vni seruus sit generaliter per optionem legatus, & heredes Stichvm tabulas hereditarias interlevisse dicant, vel corrupisse.* In L. i. §. de inspiciendo, D. de inspiciendo. *si* MVLIER MORTVO MARITO PRÆGNANTEM SE ESSE DICET. In L. ille à quo §. i. D. ad Trebellian. *si* de testamento aliquid quaratur, *heres non debet audiri, si* SVSPECTAM SIBI HEREDITATEM DICAT. *Nam & si proxime* DICATVR, VEL IVS TESTANDI NON HABVISSE EVM QVI TESTATVS EST, *vel* DE VIRIBVS TESTAMENTI, *vel* DE SVÆ CONDITIONE, *non erit audiendus:* In L. si quis libertatem D. de heredit. petitio. *si* QVIS LIBERTATEM SIBI EX TESTAMENTO COMPETISSE DICAT. In L. etiam §. vlt. D. de minorib. *Actor maior atate, qui adquevit tunc temporis sententiæ, dicebat totam debere litem restavrare.*

Minores xxv. annis ita in integrum restitutionem postulabant, vt captos se dicerent. Sic in L. minor autem D. de minorib. *Perraro solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum cum qui* PER INFIRMITATEM ETATIS CAPTVM SE DICAT, DVm EA QVÆ PRO CAUSA SVNT, DICTA NON ALLEGAT, VEL AB ADVOCATIS PRODITVM QVERATVR. In L. nam posteaquam §. si minor D. de iureiuran. *si* minor xxv. annis detulerit, *& hoc ipso* CAPTVM SE DICAT. L. Etiam in prin. D. de minorib. *si* patre eodemque tutore auctore pvpillvs captvs probari possit. Et in L. iii. §. si quis minor D. eod. tit. *si* quis minor xxv. annis adrogandum se dedit, *& in ipso adrogatione* CIRCVMVENTVM SE DICAT. In L. verum §. ex facto D. eod. *Adolescentes, quasi* CAPTI, IN INTEGRVM RESTITVI A PRATORE DESIDERAVERANT. Nā vt Vlpian. cad. L. §. sciendum ait, *sciendum est autem non passim minoribus subveniri, sed causa cognita, si* CAPTI ESSE PROPONANTVR, & §. quæritur ead. L. putò INSPICIENDVM A PRATORE QVIS CAPTVS SIT. In L. non omnia D. eod. *Non omnia quæ minores annis xxv. gerunt irrita sunt, sed ea tantum quæ causa cognita eiusmodi deprehensa sunt: vel ab aliis* CIRCVMVENTI VEL SVÆ FACILITATE DECEPTI, *aut quod habuerunt amiserunt, &c.* In L. ait Prator §. non solum D. eod. *Mihi autem semper succurrendum videtur, si* MINOR SIT, ET SE CIRCVMVENTVM DOCEAT: Duo ergo docere debebant, qui in integrum restitui desiderabant: Videlicet, cum minoribus xxv. annis gestum esse, cuius rei gratia atatis probatio iis incumberat, L. minor ex aspectu L. intra vtile L. de atate D. eod. Item, Captos se esse L. iii. §. ergo, & §. si quid & L. ait Prator in prin. & §. Pomponius D. eod.

Sunt etiam ex iisdem intentionum formulis hæc Iurifconsultorum locutiones deriuata, DICERE INOFFICIOSVM TESTAMENTVM, L. postumus D. de inoffic. test. L. post legatum in princ. & §. qui accusavit & §. atati D. de his quæ vt indign. & DICERE DE INOFFICIOSO testamento, L. si quis adfirmavit §. idem si tabulæ D. de dolo L. si post mortem §. exheredati D. de bonor. possess. con. tab. L. quidam cum filium D. de verb. obligat. L. Papinianus §. meminisse, L. si pars, §. vlt. L. qui de inofficioso L. si instituta §. de inofficioso L. si suspecta §. i. D. de inoffic. test. Et DICERE RVPTVM, IRRITVM ET FALSVM testamentum, L. Papinianus §. si quis irritum, D. de inoffic. L. diuus §. vlt. & L. si testamētū D. de petitio. heredit. L. post legatū, §. atati & L. heredi D. de his qui vt indign. L. iii. D. de L. Cornel. de fals. L. si patronus ex minore & L. filius §. vlt. D. de bon. libert.

Eiusdem notæ sunt hæc, in L. loci corpus §. competit D. si seruit. vind. *Hoc igitur* INTENDO, HABERE ME IVS ALIVS TOLLENDI INVITO EO CVM QVO AGO. Et in L. si eo loco D. co. tit. *Possim* INTENDERE, IVS MIHI ESSE IRE, AGERE. Et mox: IVS SIBI ESSE IRE, AGERE, INTENDERE *potest.* Et L. si de communi D. co. *si de*

communi seruitute quis bene quidem DEBERI INTENDIT. In L. si cum dotem §. item pater D. solu. matrim. *Item pater furiose utiliter* INTENDERE: SIBI FILLÆVE SVÆ REDDI DOTEM, *potest*. In L. liber homo D. de verb. oblig. *Quia nec dari oportere* INTENDI, *nec estimatio eius præstari potest*. In L. usufrui D. si usus sit. per. usufrui ius sibi ESSE *solus potest* INTENDERE, *qui habet usufructum*. Sic in L. in executione §. in solidum D. de verb. obligat. *Cum ex causa vocationis intendimus*: Et in L. cum ex causa eod. *Cum ex causa dvplæ stipulationis intendimus*. Et in L. quæsitum D. de pecul. INTENDITVR *enim recte, etiam si nihil sit in peculio*.

A D D A M ET aliquot exempla eorum quæ ex Desideriis iudicialibus, mihi ad formularum speciem accedere videntur: quæ lectores ad reliquorum observationem excitare valeant. Vlpian. in L. III. §. si ipse D. de tabul. exhib. *Si ipse testator dum vivit, tabulas suas esse dicat, et exhiberi desideret*. Idem in L. III. §. interdum D. ad exhib. *Hæ rationes à te possidentur, desidero eas exhiberi*. Imp. Antonin. in L. vlt. C. de eden. *An verò ab eo à quo aliquid petitur, actor desideret rationes exhiberi*. Papinian. in L. si culpa D. de rei vindicat. *Audiendus erit à Iudice, si desideret ut adversarius actione sua cedat*. In L. actoris D. de procuratorib. *Actor procurator non in rem suam datus propter impensas quas in litem fecit, potest desiderare, ut sibi ex iudicatione satisfiat, si dominus litis soluendo non sit*. In L. numquam D. de adoptionib. *Audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret*. In L. iam tamen §. si tamen D. iudic. sol. *Magis est, ut nisi unum dent procuratorem desiderante, scilicet, hoc actore*. L. cum qui §. i. D. de inoffic. testam. *An heres audiendus est ante inofficiosi querelam actum, desiderans restitui sibi ea quæ solvit*. L. Ceterum D. de rei vindic. *Improbè tamen desiderabit petitor, fructus æstimari qui ex artificio eius percipi potuerunt*. In L. dies cautionis §. si tam D. de damno inf. *Cum in tua potestate fuerit à Prætoze, vel Præsede desiderare, in possessionem mitti*. In L. Statius Florus D. de iu. fil. *Pæpæius condemnatus desiderabat, onus esse id hereditatis oportere*. In L. si plures §. vlt. D. de fideiussorib. *Non poterit desiderare fideiussor, ut inter se, et eum fideiussorem pro quo fideiussit, dividatur obligatio*. *Ille enim loco rei est: nec potest reus desiderare, ut inter se et fideiussorem dividatur obligatio*. In L. i. §. i. D. de inspic. vent. *potest maritus iure suo, filium per interdictum desiderare ut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinem*. Et L. vlt. D. de liber. exhib. *si inter duos qui se patres dicerent, controuersia esset, et alter ab altero exhiberi eum desideraret*. In L. si quis à liberis D. de agnosc. & alien. liber. *si quis a liberis ali desideret, vel si liberi ut a parente exhibeantur*. Et §. si quis, cod. *si quis a liberti liberti ali se desideret, vel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, quemque suis nummis redemit, non debet audiri*. In L. cui necessitas D. de liber. cau. *Utro, si ipse probare desideret, audiendus est*. In L. ex duobus D. de negot. gest. *sumptus sibi quasi re meliore ab eo facta, desiderabat*. In L. si finita D. de dam. inf. *finito die in quem alioquin cauere solet, desiderandum esse a Prætoze, ut liberetur*. In L. de pupillo §. qui remissionem D. de oper. no. nunt. *Qui remissionem absentis nomine desiderat*. Et §. is qui, cad. L. *Remittit vexationem ad Prætozem veniendi, et desiderandi ut missa fieret nuntiatio*. In L. cum qui §. i. D. de inoff. test. *An heres audiendus est, ante inofficiosi querelam actam desiderans restitui sibi ea quæ solvit*. Sic & in integrum restitutio desiderari dicebatur. Vlpian. in L. verum §. ex facto D. de minorib. *Adulescentes adierant Prætozem, desiderantes in integrum adversus eum restitui, quod esset contra constitutiones excusatus*. Et §. Itè queritur,

queritur. *Si minor adversus minorem restitui desiderat an sit audiendus*. L. In causa §. Interdum D. de minorib. *potest desiderare interdum adversus possessorem restitui*. L. minor autem, D. co. *Incoloratè, restitui desiderantem*. In L. Amylius D. co. *vpilla in integrum restitui desiderabat*. Et mox: *priores tutores qui non restitui desiderassent*. In L. III. §. scio, D. co. *Mox desiderabat restitui in integrum quo magis abstineret paterna hereditate: contradicebatur ei, quasi maior factus comprobasset quod minori sibi placuisset*. Quo loci non temere transeundum est verbum *contradicebatur*, quod in Declamationum argumentis frequens est, & his notis signatur C. D. Vtitur & Vlpian. in L. i. §. postulare, D. de postulan. Idem & L. miles, §. quidam, & §. volenti, D. ad L. Iul. de adulter. & in L. Papinianus §. si filius D. de inoffic. test. *Scriptus quidem heres petet hereditatem: filius verò in modum contradictionis querelam inducat*.

Subiciam & aliquot *postulationum* exempla, quæ ne quis à causa nostra abhorreere putet, præmittam verbi interpretationem. *Postulare* namque in Edicto de damno infecto, Vlpianus sic accipiendum esse ait, *pro tribunali petere*. L. dies cautionis §. i. D. de dam. infec. Generaliter vero *postulare* definit esse, *Desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere: vel alterius desiderio contradicere*. L. i. §. postulare D. de postulan. Nam his verbis, *qui iurisdictioni præest, Prætozem, magistratūque, aut potestate præditum significari, constat ex L. qui iurisdictioni & L. cum qui D. de iurisdictione, omn. iud. & L. qui neque D. de iudiciis*. Sic *apud Tribunal postulare*, in L. Moris D. de pœnis. *Postulationibus etiam prætozem pro Tribunali operam dedisse, ostendit L. ii. §. in bonorum D. quis ordo in post. postulationibus quoque vacasse Consules & Proconsules docet Plinius lib. viii. & x. Epist. L. nec quidquam §. obseruare D. de offic. proc. & hac quoque in parte, assessores partibus suis functos tradit, L. i. D. de offic. assessor. Cic. pro Quintio *postulat à Burriono Prætoze Nevius, sibi bona ex edicto possidere liceat*. Et ibid. *Ad vadimonium non venerat, &c. Illicone ad Prætozem ire conuenit: Continuone verum fuit, postulare ut ex edicto bona possidere liceret*. Idem ead. Orat. *Cum Sextus Alphenus se procuratorem absentis Quintij esse denuntiasset Nevio, & si quid agere vellet, iudicio defendere paratum, iste postulat, ut procurator iudicatum solvi satisfaceret*. Et mox: *A Cn. Dolabella denique Prætoze postulat, ut sibi Quintius iudicatum solvi satisfaceret*. In L. qui absentem D. de procuratorib. *Qui absentem emptorem fundi defendebat, postulabat à venditore fundi, ut ab eo defenderetur*. *Venditor desiderabat cauere sibi ratam eam rem dominum habiturum*. In L. quicum herede D. de obligat. & action. *Eum qui cum herede egerat, & exceptione summotus erat, quod in ea causa essent testamenti tabulæ, ut contra eas emancipato bonorum possessio dari posset: Emancipato omittente bonorum possessionem, non iniue postulabit creditor, restitui sibi actionem adversus scriptum heredem*. L. qui bona §. si alieno D. de dam. infec. *si alieno nomine cauere mihi damni infecti postulem*. In L. vlt. §. vlt. D. de appellationib. *An postulatio eorum contra quos appellatum erat, dicentium, illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit*. Hinc & suspecti tutores postulari dicebantur, quod Romæ apud Prætozem, in prouinciis apud Præsides aut eos quibus mandata iurisdictione erat, factum ostendit, L. in princ. & §. damus D. de suspect. tutor. & L. cognitio D. de offic. eius cui mand. est iurif.*

Videor etiam mihi nescio quid in his quæ subiungam subolfacere, quod formulas sapiat, Vlpian. in L. si finita §. vlt. D. de dam. inf. *in factum actione uti poterit, ut tantum præstetur, ei quantum præstari oporteret, si de*

EA RE CAUTVM FVISSET. In L. damni infecti stipulatio §. i. D. cod. *quis habet cum fructuario actionem*, VT VIRI BONI ARBITRATV IS FRVATVR. Idem in L. damni infecti fuit D. cod. *In actione damni infecti venit id, quanti intererit actoris, eum parietem stare*. In L. i. §. vlt. D. de oper. no. dunt. aut vindicare vsu fructum ab eo qui opus nouum nuntiat, *que vindicatio prestabit ei, quod eius intererit opus nouum factum non esse*. In L. Prætor ait §. planè D. cod. tit. *Interdictum*, IN ID QVOD AD EVM PERVENIT DARI OPORTERE, VEL SI QVOD DOLO MALO FACTVM SIT QVOMINVS PERVENIRET. Vlpian. in L. i. §. item sciendum D. de aq. & aq. pluui. *Actionem aquæ pluuiæ arcendæ, vel superiori aduersus inferiorem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per suum agrum decurrere. Et inferiori aduersus superiorem, ne aliter aquam mittat quam flueret natura solet*. Et mox: *Ita demum aquæ pluuiæ arcendæ locum actionem habere, si aqua pluvia, vel quæ pluvia crescit, noceat, non naturaliter, sed opere facto*. Et mox: *Item sciendum est hanc actionem non aliàs locum habere, quam si aqua pluvia agro noceat*. Ad quam formulâ respiciens Cicero Topic. *Ut si aquam pluiam ait, eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus, veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluvia, & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset*. Et paulo post, *ut aqua pluvia, ultimo genere ea est, quæ de celo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est, aqua pluvia nocens. Eius generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera, iubetur ab arbitrio coerceri, altera non iubetur*. Denique opus factum vt aqua pluvia noceret, *in eam actionem venire, ait L. i. §. sicut D. de aq. & aq. plu. Paulus in L. ii. D. cod. aquæ pluiæ arcendæ cum inferiore agi posse, vt aut ipse purgaret, aut te pateretur in pristinum statum eam redigere*. Et §. item Varus ead. L. *Si naturalis agger fuit: non posse me vicinum cogere aquæ pluiæ arcendæ actione, vt eum reponat, vel reponi sinat*. Ibidem §. apud Namulam *posse cum inferiore agi, vt sinat purgari*. Et §. Idè Labeo, *Agri tecum posse aquæ pluuiæ arcendæ iudicio, vt reficias*. Et L. si tertius §. inde quæritur eod. *Poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi, vt quis damnum consequatur*. Sunt & aliæ Actionum formulæ in libris nostris notandæ: ex quarum numero sunt hæc. Gaius in L. illud D. quod mcl. cau. *etiam aduersus fideiussores agi posse, vt se reponat in obligationem*. Vlpian. in L. i. D. de tigno iudi. *Non enim sic eum conuenimus, quasi possidentem, sed ita, quasi dolo malo fecerit quominus possideat*. In L. si quis scruu D. de fer. corrupt. *qui cum extraneo egit, sive recepit, sive corrupperit, agere potest. Qui cum socio, sine alternatione, id est, si corrupperit: Et §. & si forte ead. L. si forte alius eum receperit, vel corrupperit, utilis actio fructuario competit*. In L. non solum §. vlt. D. de procuratorib. *si absente tutore, quasi non defenderetur, Prætor erat cogniturus*. Ad actionem etiam, quæ de deiectis et effusis dicitur in L. si verò §. hæc autem D. de his qui effuder. vel deiecer. pertinent quæ leguntur in L. si quis absentis §. is quoque D. de obligat. & action. *is quoque ex cuius cenaculo vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitabat, deiectum effusumve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio teneri videtur*. Et mox: *Cui similis est is qui ea parte qua volgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest si ceciderit, alicui nocere. Ideo si filius a. seorsum à patre habitauerit, & quid ex cenaculo deiectum effusumve sit, sive quid positum suspensumve habuerit, cuius casus periculosus est, &c.* In L. tutores D. de confirmat. tut. in id quod de bonis eorum seruari non possit, *contra magistratus actio decernatur*.

Ne ea quidem loca silentio prætermittenda sunt, in quibus contendendi verbum occurrit. Exempli causa vnum & item alterum adscriptis contentus ero. Vlpian. in L. i. §. si quis filium D. de Carbon. edic. *Deinde hic contendat, patrem intestatum decessisse, seque ei suum heredem esse: interest, coheredes eius vtrum negent eum filium, an vero, contendunt, testamentum valere*. Si testamentum valere contendunt, *controversia non est differenda, & Carbonianum cessat: quod si filium eum negant,*

GANT, & ad ipsos potius, quasi ad consanguineos hereditatem pertinere dicunt, &c. Julian. in L. si pupillum D. de excusation. tutor. *si pupillum patrum contendat hereditatum esse, et se heredem scriptum*. Sic & in L. post legatum D. quæ vt indign. *Non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed & non iure factum contendere*. Et mox: *Ille qui non iure factum contendit, nec obtinuit*. L. i. D. si pais hered. pet. *Post actionem quam proposuit Prætor, ei qui ad se solum hereditatem pertinere contendit*.

In actionibus etiam civilibus laudari id dictum quod est, nominari Agellius lib. ii. cap. vii. scribit: Et ita auctorem laudare dicebatur, L. tenetur §. si tibi iter D. actionib. emp. L. Herenius §. ii. D. de euiction. L. auctore laudato L. siue possessio C. cod. L. ii. C. de in lit. dan. tut. Quod vt fieret paucis aperiam. Mora certe quæstione, interim non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam, venditorem conueniri posse, ait L. si plus §. mora D. de euictionib. Auctorem denuntiabat, vt de ea re agenda adesset, vt ostendit L. si rem §. vlt. D. de euictionib. Paul. in L. venditor D. de iudic. *venditor ab emptore denuntiatus, vt eum euictionis nomine defenderet*. In L. cum successores C. de euictionib. *Auctoris heredibus quocumque gradu constitutis adistere negotio denuntia*. Et L. si permutacionis cod. *Posteaquæ ad defensionem fuerit denuntiatus: Et in L. si parentes C. cod. Nec vobis negotium vt defendatis denuntiatum probetur*. Et L. empti actio, eod. *Interpellare venditorem siue successore eius debes, vt tibi adsistant, causamque instruant*. Et hoc est, denuntiare, & denuntiare, in L. si idè §. vlt. L. si dictum §. si præsentè, L. si rem §. i. L. si ab emptore, L. si per imprudentiam D. cod. tit. L. emptor & L. si controuersia C. cod. tit. L. in executione, §. in solidum D. de verb. oblig. & denuntiatio pro euictione interposita, in L. Herenius eo. tit. Auctores autè laudati vel subsistebant, id est causæ aderant, eamque defendebat, vel defugebant, L. cum ex causa D. de verbor. obligationib. L. minor §. vlt. D. de except. L. si parentes C. de euictionib. Auctoritatem enim defugere dicebantur, cum defensionè causæ recusabatur. Quo genere loquendi Plautus Pcenulo Act. i. Sc. i. Terent. Eunuch. Act. ii. Sc. iii. & Cicero pro Sylla vtuntur.

Nunc ad Exceptiones transcamus: Actoris intentio, exceptione elidebatur, L. vindicantem D. de euictionib. L. ii. §. & generaliter D. de doli except. sicut replicatione exceptio elidebatur, L. si vnus §. pactus D. de pactis L. si inter §. i. D. de pignorib. ACTIONI exceptio obieciatur, L. si is cui commodata D. de furt. L. vlt. C. quib. ex caus. maior. Sed & Exceptiones, defensiones appellatur, L. nemo prohibetur D. de exceptionib. L. cum nondum L. si quidem & L. defensiones C. cod. L. sed et si D. de iudiciis, L. emptori C. de euictionib. Exceptiones autem à Præatore postulas & impetratas, atque ad eam actionem & Interdicto datas reperio. Cic. lib. ii. de inuentio. *Agit is cui manus præcisæ est, iniuriarum: postulat is quo cum agit a Præatore exceptionem*. Et mox: *Is qui agit, iudicium primum postulat: ille quocum agit, exceptionem ait addi oportere*. Ibidem; de translationibus tractas: *Quare in iure plerumque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur*. Idem lib. i. de Orato. *Hæc ex numero defensorum postulabat, vt illi unde peteretur, vetus atque visitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset*. Idem in Lucullo: *Tribunum aliquem adiant, à me istam exceptionem numquam impetrabunt*. Vlpian. in L. i. §. sunt qui putet, D. ne quid in flum. publ. *sunt qui putent excipiendum hoc interdicto, quod eius ripæ muniendæ causa non fiet*. Et mox: *Hoc tamen iure utimur, vt Prætor ex causa astimet, an hanc exceptionem dare debeat*. Idem probat L. i. §. Labeo D. de fluminib. Proinde formulis quibus futuri iudicij conceptio constituebatur, exceptiones quoque includi à Præatore solebant. Pompon. in L. si quis sub D. de condic. instit. *Quamquam & si cautum esset, in ipsa actione, exceptio iudicis esset, promissor*. Stipulationibus etiam damni infecti & legatorum, quas actionum vicem representasse diximus, Exceptionem Procuratoriam insertam docet, L. inter quos §. alieno D. de dam. inf. Ac bonæ quidem fidei iudiciis doli mali & pacti exceptio

nes inesse censebantur. Vlpian. in L. sed si ideo D. sol. matr. *Cum enim doli exceptio insit de dote actioni, ut in ceteris bonae fidei iudiciis*. Iulian. in L. huiusmodi §. qui seruum D. de leg. i. *Quia hoc bonae fidei iudicium est, & continet in se doli mali exceptionem*. Paul. in L. emptio D. de rescind. vend. *Quia bonae fidei iudicio exceptiones facti insunt*.

Variè autem exceptiones concipiuntur: vt plurimum tamen dictionibus hisce, si non. Gaius in L. itaque D. de procuratoribus, *Excipiente eo quo cum agitur*, si non mihi mandatvm sit vt a debitoribus peterem. Vlpian. in L. Papinianus in fi. D. de Publicia. *Non est usus exceptione, quam debuit opponere, veluti, si non auctor meus ex voluntate tua vendidit*. Iulianus in L. qui pendentem D. de actionib. empt. *Exceptione vii poterit*, si ea pecunia qua de agitur non pro ea re petatur quae venit, neque tradita est. Idem in L. Confilio §. i. D. de curat. furio. *Exceptio opponetur*, si non curator satisfecerit. Vlpianus in L. si debitor D. de pignorib. *Dabitur enim possidenti haec exceptio*, si non convenerit vt eadem res mihi quoque pignori esset. Idem in L. apud §. item quaritur, D. de doli exceptio, *ita esse excipiendum*, si inter me et te non convenit, vt soluta pecunia vniones mihi reddantur. Vlpianus in L. si debitor, D. de pignoribus. *Dabitur enim possidenti haec exceptio*, si non convenit, vt eadem res mihi quoque pignori esset. Marcianus in L. si is qui §. pen. D. de pignorib. *tali exceptione Praetor eum tuebitur*, si non inter creditorem et eum ad quem vsusfructus pertineat, convenerit, vt vsusfructus pignori sit. Idem in L. sicut §. quod si is fundus D. quib. mod. pign. soluit *aequum erit excipi*, si non voluntate creditoris venit. Et in L. creditor D. qui potior. in pign. hab. *Exceptio priori utilis est*, si non mihi ante pignoris hypothecae nomine sit res obligata. Idem in L. si praeteritus D. de bon. poss. cont. tab. *Si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione*, si non contra tabulas bonorum possessio filio dari potest. Et in L. quando D. de bon. liber. *Exceptio debitoribus datur*, si non in ea causa sit patronus vt bonorum possessionem pro parte debita contra tab. petere possit. Africanus in L. vii uxori §. i. D. ad Sc. Velleian. *si possessor creditor aduersus eam Serviana agentem exciperet*, si non voluntate eius pignus datum esset. Venulcius in L. vlt. §. si adianuam D. quod virum clam, exceptionem mihi profuturam, si non vi nec clam nec precario feceris. Paulus in L. si contendat D. de fideiussorib. *Exceptionem ei danda*, si non et illi solvendo sint. Idem in L. si quis mancipiis circa fi. D. de Institor. *Exceptionem danda*, si ille illi non denuntiaverit, ne illi seruo crederet. Idem in L. si proprietarius in fi. D. de damno infec. *si vellem sub hac exceptione*, si dominus non esset, *satisfdari* De qua exceptione idem sentit in L. qui vias in fi. D. eod. tit. cum ait. *si controversia sit dominus sit, necne is a quo cautio exigitur*, sub exceptione satisfdari, *inbetur*. Ita autem satisfdari iubebatur Edicto quod refertur L. Praetor ait D. eod. tit. Gaius in L. i. D. famil. erisc. *Potest enim excludere per hanc exceptionem*, si in ea re qua de agitur praevdicium hereditati non fiat. Iulianus in L. si quis rem D. de exceptionib. rei iud. *aduersus exceptionem*, si non eius res sit. Quamobrem & in L. si & generaliter D. de noxalib. act. vbi vulgo legitur, *& aduersus excipientem*, si dominus eius sit, *utilem mihi replicatione doli mali profuturam*, videamus an non legendum sit, si non dominus eius sit. Hanc enim exceptionem Publiciana obstat, & ita concipi, si ea res possessoris non sit, docet Nerar. in L. vlt. D. de Publicia. Ideoque in L. apud Celsum §. si a Titio D. de doli exceptio. *Et si ipse, ait, eum possideret, & Publiciana peteres, aduersus excipientem*, si non usus esset, *Replicatione uteris*. Diocletian. & Maximian. in L. vlt. C. de eo qui protut. *Exceptione*, si tutor non est, *summonetur*. Male autem qui Pandectas Florentinas ediderunt, quique deinceps eas secuti imitati que sunt, in L. cum quis §. i. D. de solutionib. verba haec, *si conditionem quam aduersus mulierem habet, praestet*, maiuscu-

lis literis descripterunt, ea pro exceptionis formula accipientes. Obliqua planè non directa est illa praescriptionis formula quae in L. ii. §. i. D. ad L. adulter. ponitur in hac verba. *Marito iure mariti accusanti illa praescriptio obiicitur*, si legem prodidisse dicatur, ob hoc, quod adgressus adulterii accusationem, destitit.

Interdum vero Exceptiones alio modo efferuntur, per dictionem Quod. Cicero Epist. xii. lib. vii. Familiar. *Neque est quod illam exceptionem in Interdicto pertimescas*, quod tu prior vi hominibus armatis veneris. Sic in L. si post litem D. de exceptionib. *Non obstat exceptionem*, quod praevdicium hereditati non fiat. Quae exceptio iisdem verbis enuntiatur in L. sed & si lege, §. Item si rem distraxit D. de heredit. petitio. vbi Paulus, *Exceptione, ait, repelletur*, quod praevdicium hereditati non fiat, inter actorem, et eum qui venum dedit. Sic & Africanus in L. fundum D. de exceptionib. *exceptionem*, quod praevdicium praedio non fiat, *utilem tibi fore putavit*. Idem in L. fundi eod. tit. *Quaesitum est, an exceptio, quod praevdicium fundo, partive eius non fiat, obstat*. Vlpian. in L. i. §. i. D. quod vi aut clam, *An hoc interdicto utenti, exceptionem obiicere, quod non iure meo receperim*. Et in L. si alius §. bellissime D. eod. *An haec exceptio noceat in hoc interdicto, quod non tu vi aut clam feceras*. Et mox: *An possis mihi obiicere eandem exceptionem, quod non tu vi aut clam fecisti*. Et §. est & alia, *Gallus dubitabat, an excipi deberet*, quod incendii defendendi causa factum non sit. Et in L. i. §. sunt qui D. ne quid in flum. pub. *Sunt qui putent excipiendum hoc interdicto, quod eius ripae munienda causa non fiet*. In L. pure §. si donavi D. de doli exceptio. *Et petat a me rem donatam, & ego excipiam*, quod supra legitimum modum facta est. Et in L. filius D. de exceptionib. *Exceptionem in factum obiicere*, quod pecunia ob hominem illum expromissa est, *qui redhibitus est*. Et in L. si mater §. item Iulianus D. de exceptio. rei iudic. *obstaret exceptio, quod res iudicata sit inter me et te*. Hinc exceptiones, quod facere possit, et quod metus causa factum est, & quod oneranda libertatis causa petitur, L. exceptiones quae personae D. de exceptionib. §. appellantur. Instit. eod. titulo. Sed & in interdicto Vi possidetis, violenta, clandestina, precariaque possessio ita excipitur, quod nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis: Quin & in L. qui Romae §. Flavius Hermes, D. de verbor. oblig. dolus excipitur his verbis, quod dolo malo non fiat.

Nonnunquam etiam hac loquedi figura, extra quam, concipi exceptiones solebat: vt in L. i. §. Labeo D. de fluminib. *Ita excipiendum ait*, extra quam si quid ita factum sit vti de lege fieri licuit. In edicto quoque Asiatico Mutij, exceptionem positam in verba haec, extra quam si ita negotium gestum est, vt eo stari non oporteat ex fide bona, Cic. Epist. lib. vi. ad Attic. auctor est. Idem lib. i. de Inuentio. exceptionem hanc adfert, extra quam si quis reipvb. causa exercitum non tradiderit. Et lib. ii. *Postulat is quo cum agitur, a Praetore exceptionem*, extra quam si in rem capitis id iudicium fiat.

Priori porro illi qua de agimus Exceptionum formulae, vocem ac, interdum praepositam inuenio. Vt in L. qui cum herede D. de obligation. & action. ac si non in ea causa tabulae testamenti sint, vt contra eas emancipato bonorum possessio dari possit. Quae formula ex eodem Iuliano totidem verbis refertur ab Vlpiano L. ii. D. de exceptio. rei iud. Similiter Iulianus in L. quida D. de pact. dot. lib. *Placuit exceptionem mulieri dari non debere*, ac si inter se et virum non convensisset, vt haec mercedes sibi alimentorum nomine darentur. Alias, at in huiusmodi formulis scriptum animaduerti: Veluti in L. si a te §. vlt. D. de exceptio. rei iudic. *petenti tibi non opponam exceptionem*, at si ea res &c. Quo genere Theophilus Exceptiones concipit in tit. de exceptionib. §. ex stipulatu, Ait enim, *αι πησις παρ' εραφης λεγων, Αλλ' ει μη μετα φελου επερωτηθη: ηρωου, Αλλ' ει μη μετα πλεων ωμολογησαι σοι δωσιν*. Idem eod. tit. §. aequè si debitor, *λεγει γαρ ο ενερωμενος, Αλλ'*

εἰ μὴ ὁ μισθὸς μὴδὲν σοὶ ἐπιφέρει. Idem eod. tit. §. eas verò: Ὁ γὰρ εἰς ἀγρόν ἐλθὼς λέγει, Ἄλλ' εἰ μὴ ἄπιμος εἰσὶδὲν πρὸς τοὺς παρ.

Aliàs exceptionum prima vox est, AVT: vt in L. i. §. Labeo D. de fluminib. Non esse dandam exceptionem ei qui interdicto conuenitur, AVT NISI RIPE TVENDÆ CAUSA FACTVM SIT.

Sed vt speciales quarundam Exceptionum formulas patefaciam, Exceptio rei iudicata ita cōcipiebatur, SI EA RES IVDICATA NON SIT INTER TETE ME, vt apparet ex L. si à te §. vlt. L. si mater, §. itē Iulianus. & L. si quis in re D. de except. rei iud. Exceptio autem, Quod metus causa in rem scripta erat, hoc modò, SI IN EA RE NIHIL METVS CAUSA FACTVM EST, vt non inspiceretur an is qui ageret, metus causa fecisset aliquid: sed an omnino metus causa factum esset in hac re à quocumque, non tantum ab eo qui agebat, L. apud Celsum §. metus causa D. de doli except. Aliter atque in Exceptione Doli mali in qua specialiter exprimendum erat, de cuius dolo quis quereretur, non in rem, SI IN EA RE DOLO MALO FACTVM EST, sed sic, SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO ACTORIS FACTVM EST. Docere enim debebat is, qui exceptionem obiciebat, dolo malo actoris factum: nec sufficiebat ei ostendere in re esse dolum. Aut si alterius dolo factum diceret, eorum personas specialiter debebat enumerare: dummodo hæ essent, quarum dolus noceret, L. ii. §. i. D. eod. tit. Eadem etiam inter vtramq; Quod metus causa, & de Dolo actionem differentia intercedebat. In actione namque de Dolo designari oportebat, cuius dolo factum esset quod in actione Metus causa, non erat necesse L. sed & ex dolo §. vlt. D. de dolo. Exigebat etiam Prætor vt comprehenderetur, quid dolo malo factum esset. Scire enim debebat actor, in qua re circumscriptus esset, nec in tanto crimine vagari, L. item exigit D. eod. tit. Procuratoriæ verò exceptionis conceptionem Quintilianus cum Vlpiano docebit. Ille enim lib. iii. *Recusatio quoque, ait, plures interim propositiones habet, vt, contra petitionem pecunie, MALE PETIS, PROCVRATORI ENIM TIBI ESSE NON LICVIT: SED NEC ILI, CVIVS NOMINE LITIGAS, HABERE PROCVRATOREM: SED NE QVE ES HERES EIVS A QVO ACCEPISSE MVTVVM DICOR, NEC IPSI DEBVI.* Hic vero in L. in exceptionibus §. sed & si D. de probationib. SI PROCVRATORIA quis EXCEPTIONE vtatur, eo QVOD NON LICVISSET, ADVERSARIO DARE, VEL FIERI PROCVRATOREM. Et L. ii. D. de exceptionib. *Dilatoria exceptio est, qua differt actionem: veluti PROCVRATORIA EXCEPTIO, dilatoria est: Nam qui dicit, NON LICERE PROCVRATORIO NOMINE AGI, non prorsus liem infitatur, sed personam evitat.* Iulianus in L. procurator cum D. rat. rem hab. *Cum is qui postea peteret, procurator non esset, & propter hoc EXCEPTIONIBVS PROCVRATORIIS EXCLVDI POSSET.* Ex hoc genere sunt illa apud Quintilianum lib. iii. cap. vii. exceptio. NON LICET TIBI AGERE MEVVM, COGNITOR ENIM FIERI NON POTVISTI. Idem lib. vii. cap. i. *Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hereditario. Potest incidere questio, AN HVIC ESSE PROCVRATOREM LICEAT. Finge, nos postquam tractauimus eam, remittere, vel etiam cōvinci: quæreretur, AN EI CVIVS NOMINE LITIGATVR, PROCVRATOREM HABENDI SIT IVS.* Has etiam lib. iii. cap. vii. idem Quintilianus declinatorias dilatoriasque exceptiones proponit. NON DEBES APVD PRÆTOREM PETERE FIDEICOMMISSVM SED APVD CONSULES. MAIOR ENIM PRÆTORIA COGNITIONE SYMMA EST. Et mox: NON DEBVISTI INTERDICERE, SED PETERE. Sic Cicero in Partitionib. *Tamen in ipsis iudiciis permagnum sæpe pondus habent, cum ita dicitur, PLVS PETISTI: SERO PETISTI: NON FVIT TVA PETITIO: NON A ME PETERE DEBVISTI, NON HAC LEGE, NON HIS VERBIS, NON HOC IVDICIO. Quod autem apud Quintilianum lib. ii. cap. vii. legitur: DESERVI, TEMPESTATIBVS, FLYMINIBVS, VALETVDINE IMPEDITVS, id est, non per me stetit, sed per illud, verisimile est ad deserti vadimonij defensionē pertinuisse. Seneca lib. ii. de Benefic. VADIMONIVM PROMITTIMVS, tamē DESERITVR. Nō in omnes datur actio. Vlpian. in L.*

in L. si §. si quis iudicio D. si quis cautionib. *Si quis, IVDICIO SE SISTI PROMISERIT, & valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adiunatur.* Idem in L. in exceptionibus §. i. D. de probationib. *Cum quis PROMISISSET, IVDICIO SE SISTI, ET REIPVBLICÆ CAUSA AEUISSE DICAT, ET OB ID NON STETISSE, vel, DOLO MALO ADVERSARIÏ FACTVM QVOMINVS SISTERETVR, vel, VALETVDINEM SIBI IMPEDIMENTO FVISSE, vel, TEMPESTATEM, probare id eum oportet.* Ac planè, VADIMONIVM, id est (vt Vlpian. loquitur in L. sed si §. quæsitum D. si quis cautionib.) *promissionem iudicio sistendi causa factam,* temerè non deserebant. Eaque in re non modò graue sed & periculosum ac damnosum erat fidei fallere, propterea quod plerumque causa cecidisse eos qui ad vadimonium quod promiserant non venissent, ostendit Sueton. in Calig. cap. xxxix. vt & eos qui voce præconis citati non respondebant, rem amisisse, indicat L. diuus D. de in integr. restitut. Propterea sedulo vadimonia obibant. Plin. Secundus Epist. xi. lib. viii. *An si litibus tererer, obstrictum esse me crederem; OBEVNTI AD VADIMONIA MEA? Aut si negotiis familiaribus impediti, aliisve occupationibus distracti sistere se non possent; vel peregrè iis proficiscendum esset; VADIMONIA DIFFEREBANT, vt ex Quintiana apparet, in qua Cicero plurimum laborat, vt ostendat Quintium semper vadimonia, quæ Næuio promiserat, obisse, nec ea vnquam deseruisse. Scitum est illud Plinij maioris in præfatio. Natur. histor. de splendidis librorum inscriptionibus, quæ oculos mentisque alliciant; propter quas; ait, VADIMONIVM DESERI possit. Sanè non minoribus tantum, sed & omnis ætatis hominibus, restauratio eremodij præstatur, si se DICERENT EX IVSTA CAUSTA AEUISSE, L. ait Prætor §. vlt. D. de minorib. Sed & absentis causas pro absente allegantes audiebantur, L. liberto §. item, D. de negot. gest.*

Ad Exceptionum formulas addenda sunt & hæc Vlpiani in L. si fideicommissum D. de iudiciis, verba. *si fideicommissum ab aliquo petatur, isque DICAT ALIBI ESSE MAIOREM PARTEM HEREDITATIS, non erit ad præstationem compellendus.* Et §. i. cod. *An QVASI MAIOR PARS ALIBI ESSET, PRÆSCRIPTIO locum haberet.* Et in L. sed & si suscepit §. si ea res D. cod. *si ea res quæ per fideicommissum relicta est, eo loci sit: dicendum est, non debere PRÆSCRIBI ei qui petit, QVASI MAIOR PARS HEREDITATIS ALIBI SIT. Sed si non fideicommissum petatur, eo loci, sed, fideicommissi satis, videndum est an hæc PRÆSCRIPTIO locum habeat.* Ad exceptiones & hæc pertinent. Celsus in L. quingenta D. de probationib. *Nam si CREDITVM PETAM; ille respondeat; SOLVTAM ESSE PECVNIAM.* In L. si plures D. de adm. tutor. *An vt eiusdem pecunie debitores, excipere debebunt PERICVLI SOCIETATEM.* In L. qui fundū §. procurator D. pro empto. *Si aduersus petentem dominum vti cœperit exceptione REI VOLVNTATE EIVS VENDITÆ.*

Vt in pauca conferam, Exceptiones quæ proprio aliquo nomine in iure nostro memorantur, hæc ferè sunt, EXCEPTIO REI IVDICATÆ, IVRISVRANDI, DOLI MALI, METVS CAUSA, quæ, exceptio QVOD METVS CAUSA FACTVM EST, dicitur in L. exceptiones quæ D. de exceptionib. §. Appellatur Instit. eod. tit. EXCEPTIO REI VENDITÆ ET TRADITÆ, cuius præter L. i. & vlt. D. de exceptio. rei vend. fit mentio in L. bona fides D. de actionib. emp. Quæ EXCEPTIO DE RE EMPTA ET TRADITA appellatur, in L. vlt. §. si mulier D. ad Velleian. EXCEPTIO SI QVOD CONTRA LEGES SENATVSVE CONSVLTVM FACTVM ESSE DICETVR, L. iii. D. de exceptionib. EXCEPTIO QVOD FACERE POSSIT; L. exceptiones quæ D. cod. tit. FACTI CONVENTI EXCEPTIO, L. iii. & L. is qui D. de exceptionib. §. æquè Instit. eod. tit. L. in exceptionibus D. de probationib. PROCVRATORIA EXCEPTIO, L. ii. §. vlt. & L. iii. D. de exceptionib. §. præterea etiã ex persona Instit. eod. tit. & L. qui procuratorē in fi. D. de procurat. L. in exceptionibus §. sed & si D. de proba. L. inter quos §. alieno D. de dam. inf. L. Et ideo D. de noui oper. nūt. L. si fideiussor §. quædã D. mād.

EXCEPTIONES QUOD LIBERTATIS ONERANDÆ CAUSA, L. excep-
 tionibus §. i. D. de exceptionibus. L. i. §. exceptionē onerandæ libertatis causa, D. quar. rer.
 act. non dat. EXCEPTIO NON NUMERATÆ PECUNIÆ, L. apud Celsum §. aduersus D. de doli excep.
 L. iii. & L. frustra, & L. si quasi, L. si transactioni, L. tam man-
 datorum cum seq. C. de non numer. pecun. ANNUA EXCEPTIO, L. quæstum §. si
 annua D. de pecul. L. i. §. ult. D. quando de pecul. act. FORI PRÆSCRIPTIO, L. si
 fideiussor D. qui fatidare cog. L. ult. C. de exceptionibus. Nou. viii. Aliæ erant IN FA-
 CTVM EXCEPTIONES, L. ii. §. & generaliter L. apud §. aduersus D. de doli excep.
 L. filiusfa. D. de exceptionibus. L. item si §. cum qui D. quod mer. cau. L. i. §. si seruus
 D. de excep. rei vend. L. si ob turpem D. de condiçt. ob tur. cau. L. dotis fructum in
 princ. D. de iure dot. L. si ususfructus D. de nouationibus. L. cum ultra C. de non nu-
 mer. pecun. Vel, IN FACTVM COMPARATÆ, L. apud Celsum §. si à Titio
 D. de doli excep. aut IN FACTVM DATÆ, L. i. §. planè D. de superficie. L. Paulus D. de
 exceptionibus. L. qui seruum D. de interrogationibus. Vel, IN FA-
 CTVM COMPOSITÆ, Instit. de exceptionibus. in princ. Et hoc modò IN FA-
 CTVM EXCIPI dicebatur, L. si fructuarius D. ususfruct. quem adm. cau. L. ult. D.
 de Sc. Macedon. Quemadmodum ergo quia actionum non plenus erat numerus ideo
 ACTIONES IN FACTVM dabantur, easque actiones quæ legibus proditæ erant,
 supplebat Prætor in eo quod legi deerat, reddendo actiones in factum accomodatas legi,
 L. quia actionum D. de præscript. verb. Sic & EXCEPTIONES IN FACTVM dabat ad
 impugnandas actiones ubi æquitas poscebat: & Exceptiones UTILES, quotiens aliæ
 deficiebant, L. quotiens, D. eod.

Porro aduersus rei Exceptionem, actori Replicatio interdum re ita exigente, æquita-
 tæque dictante dabatur, L. nam posteaquam §. si minor D. de iur. iuran. Instit. de Re-
 plicationibus. Exempla extant in L. vir uxori §. i. D. ad Sc. Velleian. L. & generaliter D. de
 noxalibus. actionibus. L. Lucius Titius §. tutelæ D. de adm. tutor. & aliàs sæpe. Eas au-
 tem particula hac AT, frequentius verò vocula ista AVT, concipi consueuisse ex
 subiectis locis palam erit.

Paul. in L. si quis in rem D. de excep. rei iudic. *Aduersus exceptionem si non
 eius res sit, Replicatione hac adiuuatur, AT si res iudicata non
 sit.* Iulian. in L. consilio §. i. D. de cur. fur. *Si Exceptio opponetur, si non cura-
 tor satisdederit, Replicatio dari debet, AVT si satisfatione in-
 terposita secundum decretum vendiderit.* Et §. cum demen-
 te ead. L. *Et is Exceptione rei iudicatæ inter se & curatore utatur, heredibus Replicatio danda e-
 rit, AVT si is qui egit satisdederat.* Et in L. ult. §. si mulier D. ad
 Velleian. *Exceptio quidem opponitur ei de re emptæ & tradita: sed Replicabitur à muliere, AVT
 si ea venditio contra s. c. facta sit.* Et in L. itaque de procura-
 toribus. *Excipiente eo quo cum agitur, si non mihi mandatvm sit vt a
 debitoribus peterem, actorem ita debere Replicare, AVT si mihi man-
 datvm est, vt à te peterem.* Et in L. cum par delictum D. de diuers.
 reg. iur. *Sicut fit cum dolo petitoris excipitur. Neque enim datur talis replicatio petitori, AVT
 si rei quoque in ea re dolo actvm sit* Interdum etiam alia allegatione opus
 erat, adiuuandi rei gratia, quæ Duplicatio vocabatur, & rursus alia allegatione, qua actor
 adiuuaretur, quæ dicebatur Triplicatio, Instit. de Replicationibus. L. consilio, §. i. de cur.
 fur.

Verfor adhuc in iure & Tribunalibus affixus hæreo, nec me inde diuelli, & ad imi
 subfellij indices traduci trāsferriue patiar, prius quã quæ cognitionis Prætoriz erant, aut in
 quibus Prætor partes suas interponere solebat absoluero. Ius dicentis autē officium la-
 tissimum fuisse Vlpian. scribit in L. i. D. de iurisdic. omn. iud. Nam & bonorum
 possessionem dare poterat, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus
 tutores constituere, iudices litigantibus dare. Quæ omnia breuiter percur-
 ram.

Bonorum possessiones à Prætoribus petitas, postulas, datas, non præcepto-
 res

res modò nostri docent, sed & Cicero testatur Actio. iiii. in Verrem, & o-
 ratio. pro Cluent. Auito. Valer. Max. lib. vii. cap. vii. de Calpurnio Pisone Præto-
 re Vrbano. *Cum enim ad eum Terentius ex octo filiis quos in adolescentiam perduxerat, ab uno
 in adoptionem dato exheredatum se querelam detulisset, BONORVM ADOLESCENTIS
 POSSESSIONEM EI DEDIT, heredesque LEGE AGERE passus non est.* Idem eod.
 cap. *Genucius quidem Matris magna Gallus, à Cn. Oreste Prætoris urbis impetrauerat, vt RE-
 STITVI SE IN BONA NÆVIANI IBERET, QVORVM POSSESSIO-
 NEM SECVDVM TABVLAS TESTAMENTI AB IP SO ACCEPERAT.*
 Ibidem de Metello Prætoris vrbano: *Vecilio lenoni BONORVM IVENTII POS-
 SESSIONEM SECVDVM TABVLAS TESTAMENTI NON DEDIT.* Plin.
 lib. vii. Nat. hist. cap. v. *Massivius auctor est, L. Papyrium Prætoris, secundo herede LEGE A-
 GENTE, BONORVM POSSESSIONEM CONTRA EVM DEDISSE, cum
 mater partum se xiii. mensibus diceret tulisse. Quem Plinij locum Agell. lib. iiii. cap. xvii.
 citat.*

Huiusmodi autem Bonorum possessionum Prætor vndecim species, gradusve Edi-
 ctis propositos habebat. Prima quidem Bonorum possessio præteritis liberis dabatur,
 quæ CONTRA TABVLAS vocabatur. Altera heredibus scriptis, quæ SECVDVM
 TABVLAS dicebatur: quæ duæ priores testamento facto competeabant. Tertia, quæ
 ubi paterfamilias intestatus decesserat, suis heredibus & his qui inter suos heredes cõ-
 numerabantur, dabatur, VNDE LIBERI appellabatur. Quarta, quæ legitimis here-
 dibus, VNDE LEGITIMI, quam Vlpian. Bonorum possessionem, TVM QVEM
 HEREDEM ESSE OPORTET, vocat in L. si ex duobus. D. vnde legit. & L. i. D. vt
 ex legib. Quinta, erat ea quæ Decem personis, quas ille extraneo manumissori præfere-
 bat, id est patri, matri, auo, auia, tam paternis quàm maternis, filio, filia, nepoti, nepti, tã
 ex filio quàm filia, fratri, fororive, confanguineis vel vterinis: cui nomen erat, VNDE
 DECEM PERSONÆ. Sexto loco inter veteres Bonorum possessiones posita erat,
 quæ cognatis proximis dabatur, quæ VNDE COGNATI vocabatur. Septimo, TAN-
 QVAM EX FAMILIA. Octava erat ea, quam in patrono, patronæ, liberisque eorũ
 & parētibus pollicebatur, quæ VNDE PATRONI, PATRONÆ QVE, ET PARENTES
 EORVM, vocabatur. Nona, ea quæ viro & uxori, quæ VNDE VIR ET VXOR.
 Decimo loco erat ea quæ cognatis manumissoris, quæ VNDE COGNATI MANV-
 MISSORIS. Nouissimè promittebatur Edictis etiam bonorum possessio, iis quibus vt
 daretur, Lege vel Senatufconsulto, vel constitutione comprehensum erat: quam neq;
 bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniebant, neque iis, quæ ex testamento e-
 rant, Prætor stabili iure connumerauerat, sed quasi vltimum & extraordinarium auxi-
 lium (prout res coëgisset) accommodauerat, scilicet iis, qui ex Legibus, Senatufconsul-
 tis, Constitutionibusve principum, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato
 venirent. Hæc ex lib. xxxviii. Pandectarum, & Vlpiano in Titulis cap. xxviii. Iustinia-
 no Instit. de bonor. possess. desumpta profiteor.

Atquæ erant hæc ORDINARIÆ BONORVM POSSESSIONES. Erat & BONO-
 RV M POSSESSIO CARBONIANA, L. iii. §. causæ cognitio, & §. duæ, D. de Carbon.
 edict. Nam si cui impuberi controuersia fieret, an inter liberos esset, causa cognita
 perinde possessio dabatur, ac si nulla de ea re controuersia esset, iudiciumque in tem-
 pus pubertatis causa cognita differebatur, L. i. D. de Carbon. edict. Duæ enim adhibe-
 bantur causæ cognitiones: vnã dandæ Carbonianæ possessionis, altera, vtrum differri
 deberet in tempus pubertatis cognitio, an representari, quod diligentissimè Prætori
 examinandum & inquirendum erat, L. iii. §. duæ, D. eodem. Alia item erat bonorum
 possessio AD EXEMPLVM CARBONIANI EDICTI, de qua in L. idco, D. eo. tit. & L. ii. D.
 de inspic. vet. Bonorum autem possessio aut CVM RE dabatur, aut SINE RE. CVM RE, vt
 Vlpianus Titul. xxviii. docet, si iis qui acceperat, cum effectu bona retineret: SINE
 RE, cum alius iure ciuili hereditatem euincere poterat: veluti si suus heres intestato
 erat. Item vel EDICTALIS ERAT BONORVM POSSESSIO, vel DECRETALIS.
 Illo nomine vocabatur ea quæ Edicto competeabat L. cum quidam, §. i. D. de acquit.

hered. L. i. §. i. D. si tab. test. null. ext. Hoc verò, ea quæ causâ cognita decreto Prætoris dabatur, L. i. §. decretalis, D. de successor. ed. Cuiusmodi bonorum possessionis decreto petita fit mentio in L. ii. §. si quis ex liberis, D. de Sc. Teryllia. Iulianus in L. sed & si decesserint, D. de bonor. poss. cont. tab. *Non est iniquum Prætorum decernere*, HEREDIBVS EORVM SALVVM FORE COMMODOVM BONORVM POSSESSIONIS SECVNDVM TABVLAS, VEL CONTRA TABVLAS.

Bonorum autem possessio PETI, POSTVLARI, ACCIPI, ADMITTI, AGNOSCI dicebatur. Vsitatæ erant & hæc locutiones, AD BONORVM POSSESSIONEM VENIRE, VEL ADMITTI.

Poterat planè quis per semetipsum, vel per alium petere Bonorum possessionem: L. iii. §. adquirere D. de bonor. possessio. Quædam autem Bonorum possessiones DE PLANO, quædam PRO TRIBVNALI PETEBANTVR. L. ii. §. dies, D. quis ordo in bon. poss. Vbi autem Bonorum possessio dabatur, quæ causâ cognitionem desiderabat, vel decretum excutiebat, non alibi dabatur, quàm pro tribunali: quia neque decretum de plano interponi, nec causâ cognita bonorum possessio alibi quàm pro tribunali dari poterat, L. i. §. si causa, D. de bonor. poss. d. L. ii. §. dies, cum seq.

Non dubium est autem, in bonorum possessione danda, Prætorum pronuntiasse, BONORVM POSSESSIONEM DO. Et quod in L. si quis legauerit, D. de legat. i. scriptum est, *Cum dicit Prætor*, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO, per me licet, pro decreto accipi, dummodo sciamus ex Edicto ea verba descendere. Cui rei testimonio est L. si quis libertatem, §. vlt. D. de manum. test. his verbis: *Condicionem autem non facere, argumento est, & Edictum Prætoris, quo ita aduetur*, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO. Valerius verò Max. lib. vii. cap. vii. *Tertium*, ait, *infantem à patre exheredatum, Petronia matre, quam Tertius quoad vixit, in matrimonio habuerat, natum, Diuus Augustus* IN BONA PATERNA IRÈ, DECRETO SVO IVSSIT.

Prætorè etiam, cum in possessionem mittebat, siue rei seruandæ causâ, siue legatorum seruandorum gratia, siue quòd reus neque potestatem sui faceret, neque defenderetur, perinde atque ventris nomine, his verbis vsùm, IN BONA IRÈ IVBEO, argumento est Edictum ipsum, quod ab Vlpiano in L. ii. D. quib. ex caus. in poss. ea. refertur in hæc verba: IN BONA EIVS, QVI IVDICIO SISTENDI CAUSA FIDEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET, NEQVE DEFENDERETVR, IRI IVBEO.

Ipsi planè creditores legatariæ IN POSSESSIONEM MITTI DESIDERABANT, Vlpian. in L. is qui, §. si plures, D. vt in poss. legat. *Si plures legatarij MITTI IN POSSESSIONEM DESIDERAVERINT*. Et L. etiam, eod. tit. *Legatarius potest DESIDERARE MITTI IN POSSESSIONEM*.

Atque VI IN POSSESSIONEM IRÈ, sic & DE POSSESSIONE DECEDERE iubebat Prætor, L. hæc autem, §. ait Prætor, D. quib. ex caus. in poss. L. is qui, §. i. & §. constitutio, D. vt in poss. legat. L. i. §. necessario, D. si vent. nom. mul. Iubebat etiam Prætor CAVERI, ex his causis, ex quibus Prætorias stipulationes interpositas supra diximus, L. iubere, D. de iurisdic. omn. iud. L. Prætor ait, D. de dam. infec. Deinde si duraretur non cauere damni infecti, ad extremum Prætor cum iusta ei causâ videbatur, cum qui in possessionem missus erat, POSSIDERE IVBEBAT, L. dies cautioni §. si forte, L. si finita. §. si quis autem, & §. nõ autè, & §. si dominus, D. quod. L. magis puto §. si fundus D. de reb. cor. Simili modo, si legatorum fideicommissorumve nomine non cauere heres, debitorve latitaret, BONA POSSIDERE Prætor eos quos in possessionem miserat IVBEBAT, vt in L. is qui, D. vt in poss. legat. *Neque enim expellendi heredem ius habet, sed simul cum eo POSSIDERE IVBETVR*. L. Fulcinus §. i. D. quib. ex cau. in poss. Prætor ait, EIVS BONA POSSIDERI, VENDIQVE IVBEO.

Iam vt ad Tutorum dationem veniam? Si cui nullus omnino tutor vel testamētarius, vel legitimus erat, ei dabatur tutor in vrbe quidè à Prætorè vrmano, & maiore parte Tribunorum plebis ex lege Attilia: In prouinciis verò à Præsidibus ex lege Iulia & Titia. Vlpian.

Vlp. Tit. xi. Iustinian. Instit. de Attilia. tut. Postea inualuit à Cõsilibus pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dari: Dein ex constitutionibus cœpere dari in vrbe à Præfecto vrbi vel Prætorè: in prouinciis verò à Præsidibus, vt ibidem Iustinian. In tutoribus autem dandis vtitata fuisse verba hæc, TVTOREM DO, verisimile est ex eo loquendi genere, quo libri iuris abundant. Verùm id ita esse, apertè demonstrat Vlpian. in L. muto, §. i. D. de tutel. in qua est, *Hanc autem adiectionem quam Præsides prouinciarum faciunt*, TVTOREM DO SI SATIS DEDERIT, non condicionem in se habere, sed admonitionem. Poterat autem Tutor omni die dari, L. nec mandante, §. dari, D. de tutorib. dat. Sed & si pupillus, pupillave cum iusto tutore, tutorve, cum eorum quo litem agere vellet, curatorque in eam rem posceretur, dari is quolibet loco & tempore poterat. Talis tamen curator dari nisi præsens, nemo poterat, neque cuique nisi præsenti, & postulanti, L. qui habet, §. si pupillus, cum seq. D. de tutel.

Interdum autem EX INQUISITIONE TVTOR DARI dicebatur, L. quod si forte, §. siue autem, D. de solutionibus. Et ad eam rem decretum necessarium erat, quod non nisi causâ cognita pro tribunali interponi potuisse constat, L. in dando, & L. Seia, D. de tut. & curat. dat. L. ii. L. naturali, §. si queratur, & §. vlt. D. de confirm. tut. L. Nec quicquã, §. vbi decretum, D. de offic. proconf. Planè si testamento tutor sub condicione datus esset, alius medio tempore EX INQUISITIONE dabatur, L. si tutor, §. si testamento, D. de tute. & ration. distrah. Quandoque etiam EX INQUISITIONE PROPTER REI NOTITIAM libertus ad instruendos contutores tutor patroni liberis dabatur, L. i. §. si pupillus, D. de tute. & ration. distrah. L. quod si, §. i. & §. ei qui, D. de solutionib. Testamento etiam non iure & rectè dati tutores plerumque decreto Prætoris EX INQUISITIONE CONFIRMABANTVR, L. ii. D. de confirm. tut. L. Gaius in fi. L. Iuris peritos, §. vlt. D. de excusationib. tut. Papinianus etiam speciem adfert in L. tutores qui, §. curatores, D. de administrat. tuto. in qua tutores à patruo datos Prætor iussit Magistratus confirmare, Prætorèmq; ait non ante decretum interponere potuisse, quàm per INQUISITIONEM IDONEI PRONVTIATI ESSENT. L. tutores, D. eod. tit.

Curatores etiam testamento dati, & si non iure dati essent, tamen confirmabantur decreto Prætoris vel Præsidis, §. i. Institution. de curatoribus, L. iii. §. quod in tutoribus, D. de administrat. tutor. Quanquam interdum CITRA INQUISITIONEM PRÆTOR TVTOREM CONFIRMABAT, L. si filio, D. eod. Curatorem etiam decreto Prætoris constitutum memorat, L. Iuris peritos, §. i. D. de excusat.

Sæpenumerò autem Tutores dati sese à tutela excusabant. Vlpian. in L. verum, §. ex facto, D. de minorib. de curatore beneficio principis vrbicam procuracionem adepti, *Hic*, ait, *APVD PRÆTOREM SE ACYRA ADVLESCENTIVM EXCVSAVERAT absentibus eis: Adulescentes ADIERANT PRÆTOREM, DESIDERANTES IN INTEGRVM ADVERSVS EVM RESTITVI, QVOD ESSET CONTRA CONSTITVTIONES EXCVSATVS*. Formula verò excusationis, allegatæ, & decreti super ea re interpositi extat in L. qui testamento, D. de excusationib. tut. his verbis: *Qui testamento tutor datus fuerat*, ADITO PRÆTORE DIXIT SE TRES LIBEROS HABERE: *adiecit prætoreca*, HABENTI PATRVVM LEGITIMVM TVTOREM, SE VITIOSE TVTOREM DATVM *Prætor ita decreuit*: SI LEGITIMVM TVTOREM HABENTI TVTOR DATVS ES, NON, EST TIBI NECESSARIA EXCVSATIO. Excusare autem se Tutores per libellos non poterant, L. excusare, D. de excusat. Tutoribus planè quinquaginta dierum spatium dabatur ad contestandas excusationum causas, Peragendo verò negotio ex die nominationis continui quattuor menses erant constituti, L. quinquaginta, D. eod. tit.

Hinc in L. i. D. de administrat. tutor. *Qui scit se tutorem datum, nec excusationem si quam habet*, ALLEGAT INTRA TEMPORA PRÆSTITVTA. Nam vt Iustinianus ait in §. qui autem, Institut. de excusation. tutor. *Qui se excusare volebant, non appellabant, sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerāt se esse tutores vel curatores, excusare se debebant, si modò intra centesimum lapidem essent ab eo loco vbi*

tutores dati erant. Si verò vltra centesimum lapidem habitarent, dinumeratio fiebat viginti millium diurnorum & amplius triginta dierum, qui tamen sic computabantur ne minus essent quàm quinquaginta dies: quos vtiq; ad professionem excusationis his qui tutores seu curatores dati erant, præfinitos fuisse Diui Marci constitutione, docet L. quinquaginta, & L. tutores, C. de excusat. tutor. Eaque sunt tempora antiquitus excusationibus præstituta, in L. si vt allegas, C. eod.

Tutores verò, maximè legitimi (Testamentò enim vel ex Inquisitione dati satisfactione hac non onerabantur) item curatores, satisfabant REM PVILLI SALVAM FORE, L. i. D. re pup. sal. Instit. de satisfat. tut. L. quoties, §. i. L. Lucius, §. cum testamento, D. de administrat. tutor. L. legitimos, D. de legitim. tutor. Et quidem ipsemet pupillus, si præfens erat, ac fari poterat, etiã si eius ætatis esset, vt non intelligeret quid ageret, hoc à tutore stipulabatur: Sin autem absens esset, vel fari non posset, seruus eius stipulabatur: Quod si seruum non haberet, emendus ei seruus erat: sed si non esset vnde emeretur, aut non esset expedita emptio, seruus publicus apud Prætorem stipulabatur, aut aliquem Prætor dabat, cui caueretur, L. ii. & iii. L. seruum, & L. cum pupillus, D. rem pup. sal. fo. Atque hæc stipulatio pertinebat ad omnes curatores, siue puberibus, siue impuberibus datos propter ætatis infirmitatem: siue prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis, vt fieri solebat, dati essent, L. ii. §. vt. D. rem pup. sal. fo. & hæc sunt TABVLÆ CAUTIONIS REM SALVAM FORE, L. suspectus, D. de suspect. tut. Sed & bonorum ventris nomine curatorem datū, REM PVILLI SALVAM FORE BONI VIRI ARBITRATV SATISDARE, Proconsul iubebat, vt Vlpian. ait in L. bonorū, D. de curatorib. furio. Fideiussores etiã in id acceptos, QVOD A CVRATORE SERVARI NON POSSET, narrat Modestin. in specie L. si fideiussores, D. de fideiussores. Tutor sanè vel curatorem à collega suo satis non petebat, sed offerre ei poterat, vtrum satis accipere vellet, an dare, L. datius, D. rem pup. sal. fo. §. i. Instit. de satisfat. tut. Vnde in L. qui iniuriæ, §. qui alienis, D. de furt. proponitur ex pluribus tutoribus testamentò datis vnus solus oblata satisfactione administrationem suscepisse. Curatores etiã adulescentis, mutui periculi gratia, inuicem sibi cautionem præbuisse, narrat Papinianus in L. tutores qui, §. curatores adulescentis, D. de administrat. tutor.

Pluribus autem Tutoribus datis, interdum vni eorum à Prætoro gestus, seu administratio decernebatur. Vlpianus in L. si plures, §. quamuis, D. de administrat. tutor. *Quamuis autem ei potissimum se TVTELAM COMMISSVRVM Prætor dicat, CVI TESTATOR DELEGAVIT, attamen nonnumquam ab hoc recedet.* Et mox: *Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere nolle, tum is gerat, cui maior pars Tutorum tutelam deposuerit. Prætor igitur IVBEBIT, EOS CONVOCARI: aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse STATVET, QVI TVTELAM GERET. Planè si non consentiãt tutores Prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi: dicendum est, Prætorum PERMITTERE EIS OMNIBV. §. GERERE. Item si DIVIDI INTER SE TVTELAM VELINT TVTORES, AVDIENDI SVNT, VT DISTRIBUTVTR INTER EOS ADMINISTRATIO, VEL IN PARTES, VEL IN REGIONES, L. vel in plures & L. si duo D. de administrat. tut. Vlpianus in L. quod si fortè, §. i. D. de solutionib. *Et hoc vel pater adiicit, vt vnus, puta, gerat, vel voluntate tutorum vni committitur gestus, vel PRÆTOR ITA DECERNIT.* Pluribus etiã curatoribus furioso datis Prætor vni eorum curationem decernebat, d. L. si plures, in princip. D. de adm. tut.*

Solebat autem Prætor frequentissimè adiri vt constitueret, vbi pupilli vel alerentur, vel morarentur, & ex conditione & tempore statuebat, vbi potius alendi essent, L. i. D. vbi pupill. educ. deb. In prouinciis quoque si disceptaretur, vbi morari vel educari pupillum oporteret, causa cognita id Præfens statuebat, L. si disceptetur, D. eodem titulo Plerumque etiã postulatam, vt arbitrio Prætoris alimenta pro modo facultatū pupillis vel iuuentibus cōstitueretur Imp. Alexander testatur in L. vlt. C. de alim. pup. præst. Ius planè alimentorum præstandorum pupillis Prætori competebar, vt ipse modum statueret, arbitrareturq; & moderaretur quantū tutores vel curatores ad alimenta vel disciplinas

disciplinas pupillis vel adolescentibus præstare deberent, L. ii. & iii. D. eod. Iulianus in L. qui filium, D. eod. proponit tutorem à cognatis & propinquis pupilli perducunt ad magistratum, iussum esse alimenta pupillo & mercedes, vt liberalibus artibus institueretur pupilli nomine præceptoribus dare. Hinc Vlpianus in d. L. iii. §. sed si non constat, D. vbi pupil. educ. *Si non constat quis modus facultatum sit, inter tutores & ei qui ALIMENTA DECERNI DESIDERAT, suscipere debet cognitionem.* In L. impuberibus, §. præterea, D. de suspect. tutor. *Aduersus eos qui NE ALIMENTA DECERNANT VR, sui copiam perseuerant non facere.* Iustinian. in §. si quis tutor, Instit. de suspect. tutorib. *Si quis præfens negat propter inopiam posse ALIMENTA DECERNI.*

Plerumque autem Comminationibus aduersus tutores Prætor utebatur. Vlpianus in L. iii. §. sed si non constat, D. vbi pupil. educ. postquam dixit Prætorem non temerè alimenta decernere debuisse. *Prius tamen, ait, exigere debet, vt profiteatur tutor, quæ sit penes se summa, & COMMINARI GRAVIORIS EI VSVRAS INFLIGI EIVS QVOD SVpra PROFESSIONEM APVD EVM FVERIT COMPREHENSVM.* Idem in L. tutor qui repertorium, §. si deponi, D. de administrat. tutor. *Et solent Prætores comminari, vt si non fiat depositio, vel QVANTO TARDIVS FIAT, LEGITIMÆ VSVRÆ PRÆSTENTVR.* *Si igitur COMMINATIONE intercessit, Index qui quandoque cognoscet, DECRETVM PRÆTORIS sequitur. Idem solent facere Prætores etiã circa eos tutores qui negant habere pupillos penes se aliquid, vt quidquid constiterit penes eos esse, eius grauisimè vsura pendatur.* Et §. quæ autem, ead. L. sed & si negauit apud se esse pecuniam, & PRÆTOR PRONVNTIAVIT CONTRA EVM.

Potitò DECRETO PRÆTORIS ACTOR CŌSTITVTI solebat periculo tutoris in casibus expressis, L. decreto, D. de administrat. tutor. & §. vlt. Instit. de curatorib. Vnde in L. tutor, D. quando ex fac. tut. Tutor, inquit Vlpian. *interposito DECRETO PRÆTORIS ACTOREM reliquit.* Matrem vtiq; filij negotia secundum patris voluntatem gerentem ius actoris periculo suo litium causa CŌSTITVENDI nō habuisse rectè Papinianus ait, L. liberto, §. quamquam, D. de neg. gest. Tutore autem absente, non per Procuratorem, sed per ACTOREM DECRETO CŌSTITVTVM ab eo res pupillorum peti conueniebat, vt est rescriptum à Diocletiano & Maximiano in L. iii. C. de acto. à tuto. seu cur. dan. Quapropter iidem Imp. ita tutori cuidam rescribunt: *Te quoque a futurum, damni quod medio tempore negotiis pupillaribus committit, esse rescidendum: cum ACTOREM PERICVLO TVO CŌSTITVERE debueras: nec iure Magistratum in absentia tua aliū cresce, certum est.* Huiusmodi planè ACTOR A TVTORE DATVS omnimodo cauebat contra atque tutor, L. actor, D. rat. rem hab.

Tutor autem pupillum puberem factum admonere debebat, VT SIBI CVRATOREM PETERET, L. ita autem, §. si tutor, D. de administrat. tuto. Vnde Imp. Gordianus in L. admo. C. qui pet. tut. *ADMONE eam, quæ quondam pupilla tua fuit, cum eã non tantum viripotentem esse, sed etiam nupsisse proponas, vt sibi PETAT CVRATOREM.* Aliàs etiã qui aduersus adulescentes actione qua experiri vellet, eos admonere, vt curatores sibi dari postularent, cum quibus secundum iuris formam confisterent: & si in petendis his cessarent, poterant vltò eum cuius de ea re iurisdicctio erat adire, vt in dandis curatoribus officio suo fungeretur. L. i. & L. si filiis, C. qui pet. tutor. Inuiti enim adulescentes non nisi in litem curatores accipiebant, §. item inuiti, Instit. de curatorib.

Planè qui sub CVRA ERANT, POST COMPLETVM vicesimum quintum ætatis annum, ætate probata rerum suarum administrationem recipiebant, L. i. ii. & iii. D. de minorib. L. Lucius, D. de administrat. tutor. De ætate autem eius qui se maiorem annis xxv. dicebat, causa cognita probandum erat, L. de ætate, D. de minorib.

Adibatur etiã Prætor ab agnatis & propinquis eorum, qui neq; finem neq; modum expensarum faciebant, quos Prodigos & Euerfores appellabant: cuiusmodi personis Prætor bonis interdicebat. Valer. Max. lib. viii. cap. vi. C. *Licinius cognomine Hoplomachus, A PRÆTORE POSTVLAVIT, VT PATRI SVO BONIS, TANQVAM EA DISSIPANTI, INTERDICERETVR: & quidem quod petierat, impetrauit.* Idem

lib.iii.cap.v.Ei *L.Pompeius* PRÆTOR VRBANVS PATERNIS BONIS INTERDIXIT: *neque in tanta ciuitate qui illud DECRETVM reprehenderet, inuentus est.* Cicero in Cato. maior. seu de senect. *Vt quemadmodum nostro more, malè REM GERENTIBVS, PATRIIS BONIS INTERDICI SOLET.* Interdicebatur autem in hunc modum: QVANDO TV TVA BONA PATERNA, AVITAQVE, NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVICIS; OB EAM REM, TIBI EA RE, COMMERCIOQVE INTERDICO. Auctor Paulus lib.iii. Sentent. Tit.iii Hoc & Horat. indicat lib.ii. Sermo. Sat.iii. his versibus:

—INTERDICTO HVIC OMNE ADIMAT IVS

PRÆTOR, & ad sanos abeat tutela propinquos.

Atque ita BONIS alicui INTERDICTVM dicebatur, L. is cui, D. de verb. obligatio. L. is cui, D. qui testam. fac. poss. L. i. & L. Iulianus, D. de curator. furio. L. ex castrensi, S. sed nec si. & S. feruus, D. de castren. pecul. L. certi conditio, S. item quæri, D. si cert. pet. L. iii. D. de nouationib. L. patri, D. de minorib. L. bonorum, D. de administrat. tutor. Vlpian. Tit. xii. Huiusmodi verò Prodigis curatorem dari solitum nō est ignotum, L. iii. D. de postulan. L. S. hæc actio, D. de contrar. tut. L. his qui, S. Diuus, D. de tutorib. dat. L. si prædia, D. de reb. cor. L. i. D. de curatorib. furio. in qua Vlpianus: *Solent, ait, hodie Prætores, vel Præsides, si talem hominem inuenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profudit, CVRATOREM EI DARE, exemplo furiosi.*

Eorum autem qui sub tutela curæ erant, prædia rustica vel suburbana distrahi, alienari, pignoriue opponi Prætori, non consulto, ac sine eius auctoritate & decreto ex Oratione Seueri in Senatu recitata, non poterant. Igitur si virgeret æs alienum, aut vsurarum onus id dissolui è re pupilli esset, Tutor à PRÆTORE DESIDERABAT, VT PERMITTERET DISTRAHI, obligariue rem minoris, L. magis puto, S. in primis igitur, D. de reb. cor. Nec passim tutoribus sub obtentu æris alieni permittebatur venditio, sed Prætori eius rei arbitrium datum erat. Cuius officio in primis hoc conueniebat excutere, an aliunde posset pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debebat, AN PECVNIAM PUPILLVS HABERET, VEL IN NVMERATO, VEL IN NOMINIBVS, QVÆ CONVENIRI POSSENT, VEL IN FRVCTIBVS VENDITIS, VEL ETIAM IN REDITVVM SPE ATQVE OBVENTIONVM. Item requirebat, NVM ALIÆ RES ESSENT PRÆTER PRÆDIA, QVÆ DISTRAHI POSSENT, ex quotū pretio æri alieno satisfieri posset. Si igitur deprehendisset, non posse aliunde exsolui quam ex prædiorum distractione, tunc PERMITTEBAT DISTRAHI, si modò virgeret creditor, aut vsurarum modus parendum æri alieno suaderet. Æstimare etiam debebat, VTRVM VENDERE POTIVS, AN OBLIGARE PERMITTERET, obseruareque, ne plus acciperetur sub obligatione prædiorum fœnoris, quam quod opus esset ad soluendum æs alienum. Aut si distrahendum arbitraretur, ne propter modicum æs alienum magna possessio distraheretur: sed si alia esset possessio minor, vel minus utilior pupille, magis eam iubebat distrahi, quam maiorem & vtiliorem. Hac gratia, Prætor requirere debebat necessarios pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quæ alium qui noticiam rerum pupillarum haberet. Quod si nemo inueniretur, aut suspecti essent, qui inueniebantur, iubebat, EDI RATIONES, itémque SYNOPSIS BONORVM PUPILLARIVM, ADVOCATVMQVE pupillo dabat, qui instruere religionem Prætoriam posset, an adfentire venditioni vel obligationi deberet. Bene ergo Imp. in L. minorum, C. de præd. minor. Minorum, aiunt, possessionis venditio, per procuratorem delato ad Prætorum vel Præsidem præuinciae libello fieri non potuit: cū ea res confici rectè aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quæ venditionis necessitatem inferant, decretum sollempniter interponatur. Et rectè, vt Iurisconsultis placet, quæcumque causa cognitionem desiderabant, per libellum expediri non poterat, L. omnia, D. de diuers. reg. iur. quæ sumpta est ex L. nec quicquam, S. vbi decretum, D. de offic. Procons.

Formula

Formula autè decreti fuit huiusmodi VENDERE OBLIGAREVE PERMITTO, vt ostendit L. si pupillorū S. si Prætor, D. de reb. cor. Inde in L. magis puto, S. illud, D. eo. Si Prætor aditus PERMISERIT DISTRAHI possessionem præuincialem. In L. si prædia, D. eo. Si prædia minoris xxv. annis DISTRAHI DESIDERENTVR, causa cognita Præsides præuinciae debet id PERMITTERE. Aliàs legitur Præsidem DECREVISSE, PRÆDIA MINORVM VENVDARI, L. quamuis, D. eo. L. & si C. de præd. minor.

Tutores porò cuiuscumque generis essent, item curatores, si non ex fide tutelam gererent, Suspecti postulabatur: & si in tutela curæ grassari, fraudulentèq; versari eos cõperisset Prætor, SVSPECTOS PRONVNTIABAT, L. Æmilius D. de minorib. vel, VT SVSPECTOS REMOVEBAT. Quod verbum in huiusmodi decretis certum & sollenne fuisse, existimandi copiam frequens eius vsus præbet. Vt in L. decreto, D. de suspect. tut. DECRETO PRÆTORIS VT SVSPECTVS REMOTVS. In L. i. S. damus, D. eodem. *Damus autem ius REMOVENDI SVSPECTOS TVTORES.* Et L. tutor quoque, S. nō tantum D. eo. *Non tantum autem adolescentis curator, sed etiam furiosi vel prodigi, vt SVSPECTVS REMOVERI potest.* Et S. nunc videamus, ead. L. *Nunc videamus ex quibus causis SVSPECTI REMOVEANTVR, L. impuberibus, D. eod. REMOVERI HVNC QVASI SVSPECTVM oportet.* Et S. vlt. ead. L. *Si copiam sui non fecerit, vt SVSPECTVS REMOVERI ob hoc ipsum, quod copiam sui non fecit.* L. suspectum, eod. tit. *Tutor quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, REMOVENDVS NON EST QVASI SVSPECTVS, L. si tutor, D. eod. Et quis eorum à TVTELA REMOVENDVS videatur.* In L. tutor quoque, S. tutor qui. *Hic ergo non QVASI SVSPECTVS REMOVEBITVR.* Sic & in L. consilio, S. cū dementis, D. de curator. furio. *Cum dementis curatorem, quia satis nō dederat, ET RES MALE ADMINISTRARET, PROCONSUL REMOVERI A BONIS.* In L. & si pluribus, S. vlt. D. de auctorit. tuto. *Si eo auctore emā, qui a TVTELA FVERIT REMOTVS, Imp. in L. licet, C. in quib. cau. tutor. In locum suspecti, qui conuictus & REMOTVS EST, Iustin. in S. suspectus, Instit. de suspect. tutor. SVSPECTVS autem REMOTVS, si quidem ob doli, &c.* Et ita REMOTVM accipio, in L. quod si fortè, S. quod si remoto, D. de solutionib. L. tutela, S. quæri potest D. delegit. tut. Decreto autè debuisse causam remouēdi significari, vt appareret de existimatione, ait L. hæc enim de susp. tut.

Sic etiam TVTELA VEL CVRA ABIRE Tutores vel curatores dicebatur, L. tutor quoque, S. vlt. & d. L. hæc enim, D. de suspect. tut. L. iii. S. quæri potest, D. de legitim. tutor.

INTERDVM verò aliter decreuisse Prætores docet Vlpian. in d. L. hæc enim, S. i. his verbis: *Si Prætor sententia sua, non REMOVERI TVTELA, SED GERERE PROHIBVERIT.* Ei autem qui suspectus postulatus erat, quoad cognitio finiretur, INTERDICEBATVR ADMINISTRATIO, S. si quis autem, Instit. de suspect. tutorib. L. quod si fortè, S. sunt quidam, D. de solutionib. Imp. Gordian. in L. cum quem, C. de suspect. tutorib. *Eū quem vt suspectum tutorem, vel curatorem accusas, pendente causa cognitionis, ABSTINERE AB ADMINISTRATIONE RERVVM TVARVM, DONEC CAUSA FINIATVR, Præsides præuinciae IVBEBIT.* Suspecti autem Tutoris accusatio, pro Tribunali tantum examinari poterat, & nullus aliūs de huiusmodi quæstione, quam Præsides præuinciae pronuntiare poterat, L. i. S. suspecti, D. ad S. C. Turpilian.

De alimentis quæ testamento vel codicillis relicta essent, vel mortis causa donata, transigi inconsulto Prætorum non poterat, L. cum hi, D. de transactionib. Idque oratione D. Marci constitutum fuerat, quæ ad hoc vt rata esset transactio, voluerat apud Prætorum quæri in primis de causa transactionis, dein de modo, tertio, de persona transigētium. Quæ Prætoris fidei ac religioni vsque adeò commissa erant, vt ex hac causa iurisdictionem mandare nō posset. Sed & si quid dolo malo liberti factū esse diceretur, siue is testamento factū, siue intestato decessisset, quo minus quam pars debita bonorum ad eorum quæ perueniret, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere poterat, cognoscebat Prætor & operā dabat, ne ea res ei fraudi esset, L. i. D. si quid in fia. patr.

Multas porò species, de quibus Prætor, etiam feriatis diebus adiri poterat, enumerat Vlpianus in L. ii. D. de feriis, his verbis: *Eadē oratione Diuus Marcus in Senatu recitata effecit, de illis speciebus Prætorum adiri etiā diebus feriaticis. Vtputa, vt Tutores, aut Curatores dētur: vt officij admonentur cessantes, Excusationes allegentur, Alimenta cōstituantur, Actates probentur, Ventrus nomine in possessionē mittantur, vel Rei seruande causa, vel Legatorū, fideiue cō-*

R

missorū, vel damni infecti. Item de Testamentis exhibendis: Vt Curator detur bonorum eius, cui an heres exstatutus sit, incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda susce-
pta hereditate, aut ut aspectu atrox iniuria estimaretur, vel fideicommissaria libertas prestanda.

PRÆTORIA ETIAM COGNITIONE LIBERTI QUI IN POTESTATE ERANT, PETEBANTUR, L. I. §. per hanc; D. de rei vindic. Alia cognitionum genera recensentur in L. I. D. de var. ex-
traord. cognit.

De fideicommissis vero Prætores ius dixisse Vlpian. docet, Tit. de fideicommiss. Fidei-
commissa, in quibus non PER FORMULAM PETUNTUR vt legata: sed cognitio est Romæ quidē
Consulum, aut PRÆTORIS, QUI FIDEICOMMISSARIUS VOCATUR: in prouinciis vero Præsimum
prouinciarum. Huius Prætoris mēto habetur in L. Licinnius, in fi. D. quib. ad libert. pro-
clam. L. si cui legatum, D. de condit. & dem. L. quæsitum, §. apud, D. de legat. III. Hinc
in L. II. C. qui potior, in pign. decreto PRÆTORIS, QUI DE FIDEICOMMISSO IUS DIXIT.
Et in L. II. C. de vsur. IVDIX QVI DE FIDEICOMMISSO IUS DICIT.

Post litem planè contestatam, si reus qui Procuratorem dederat mutare cum, vel in
se litem à Procuratore viuo, aut in ciuitate manente transferre vellet, causa prius co-
gnita hoc ei à Prætoře permittebatur. In causâ cognitione multa versabantur, quæ
enūmerantur in L. post litem, & decem sequentibus, D. de procuratorib. Vlpianus in
L. quæ omnia, D. cod. tit. sed si aduersarius, vel ipse procurator dicat, DOMINVM MEN-
TIRI, apud Prætořem hæc finiri oportet. Et in L. in causâ, eo. tit. Hæc autem COGNITIO PRO-
CURATORIS MUTANDI PRÆTORIS EST. Procurator etiam semel datus, pro quo scien-
te & consentiente, aut non contradicente, dominus iudicatum solui fatidederat, iu-
dicium accipere à Prætoře cogebatur: & si recusaret, de eo causa cognita Prætoř
staturebat, L. seruum, §. vlt. L. sed hæc, cum seq. D. de procuratorib. Post operis quoque
noui nuntiationem, litigatores Prætořie se iurisdictioni commississe ait L. I. §. potest,
D. de oper. no. nunt. Iurisdictioni etiam Prætořie commissâ fuisse tota cautionis damni
infecti controuersia dicitur, L. qui bona, §. qui damni, D. de dam. inf. Denique vbi cau-
sâ cognitio erat necessaria, ibi Prætoř desiderabatur, vt ait L. vbi causâ, D. de diuers.
regul. iur.

Heres etiam institutus qui hereditatem restituere rogatus erat, si eam adire recusa-
ret, quod suspectam diceret, adire & restituere per Prætořem cogebatur, L. ille à quo,
§. tempstium, & §. vlt. L. cogi, & L. debitor, D. ad Trebellian. Et vt ea quæ in libris
nostris occurrunt, decreta exequamur, Vlpian. in L. testamento, D. de heredit. instir.
Prætořem de seruis qui necem domini detexerant, ita decreuisse memorat, EOS LI-
BERTATEM MERERI. In Rubriano S. C. quod refertur in L. cum verò, §. sub-
uentum, D. de fideicom. libert. scriptū erat: Si causa cognita Prætoř pronuntiaffet, LIBER-
TATEM HIS DEBERI. Sic & in L. in fideicommissariis, cod. tit. In fideicommissa-
riis libertatibus, si absente herede Prætoř pronuntiaffet, LIBERTATEM DEBERI, L.
herede, D. cod. Vt libertas sibi prestaretur quasi ex iusta causa heres abesset, & Præses prouinciæ
pronuntiauerit LIBERTATEM DEBERI. Et L. si pater, §. si Stichus, D. co. Prætořis officio
cōtinetur, vt PRONVTIET, LIBERTATEM EX CAUSA FIDEICOMMISSI DEBERI. Hoc est
quod in L. apud Iulianū cod. scribitur, Prætoř CAUSA COGNITA secundum senatus-
consulta ad eas causas pertinētia PRONVTIARE debebit, L. Lucius Titius, D. de manu-
miss. testam. Pronuntiatum est, LIBERVM EVM ESSE. Sic & in L. si seruus, D. de S. C.
Silania. Si seruus à testatore occiso legatus sit, & Prætoř pro premio STATVERIT LIBE-
RVM EVM ESSE. Et L. si legatario, D. cod. Prætoř pronuntiare debet, EX TESTA-
MENTO L. TITII FIDEICOMMISSAM LIBERTATEM COMPETERE.
Et L. si eum, §. si quis seruum, D. cod. Prætoř cognoscat, & si in ea causa esse videbitur, vt si
præses esset, manumittere cogi deberet, id ita ESSE PRONVTIET, Et §. vlt. ead. L. Si con-
stituerit libertatem deberi, PRONVTIARI potest IUSTA DE CAUSA EAM ABESSE.
Iam si absens esset seruus, pro quo noxalis actio alicui competebat, si quidem do-
minus non negaret, IN SVA POTESTATE ESSE, aut exhibere eum debebat,
aut absentem defendere, vel vt Vindius putabat, compellebatur, vel, IVDICIO EVM
SISTI promittere, vel IVDICIUM ACCIPERE. Aut si nollet defendere, cauebat,
CVM PRIMVM POSSET SE EXHIBITVRVM. Permittebat autem PRÆ-
TOR

ror actori arbitrium, vtrum iure iurando id decidere, an iudicium dicere sine noxæ de-
dicatione vellet. Sed si seruus præsens esset, dominus abesset, nec quisquam seruum de-
fenderet, DVCEBATVR iussu Prætořis, L. quoties, §. Prætoř ait, L. si seruus, §. dominus, & S.
seq. D. de noxalib. act. L. II. §. I. D. si ex nox. cau. agat: Iussisse planè Prætořem D V C I
SERVVM, qui nō defenderetur, ostēdit, L. & generaliter, D. de noxalib. act. his verbis, Si
cum ab eo id non defenderetur, IVSSV PRÆTORIS EVM DVXERIM. Et L. quod ait
Prætoř, D. cod. Si seruus INDEFENSVS DVCTVS SIT. Et L. is qui, D. co. Is qui in a-
liena potestate est, si noxam commississe dicatur si non defendatur, DVCTVR, & si præsens est
dominus, TRADERE EVM, & DE DOLO MALO PROMITTERE debet. Et L. si plu-
riū, §. sed & si, D. cod. Si post iudicium acceptum cum domino seruus apparuerit, & quia non
DEFENDEBATVR, DVCTVS SIT. In L. vel in operis, D. de procuratorib. Sed & si
seruum ex causa noxali patiatur D V C I. Et L. item si D. de publiciana, si seruum ex causa no-
xali, quia non DEFENDEBATVR, IVSSV PRÆTORIS DVXERIT. Liberum
certe erat cuique noxale iudicium euitare, seruum indefensum relinquendo, L. non so-
lum, D. eodem tit. Addam & promiscuè quæ Prætořem decreuisse, iussisse ve-
legimus. In L. ait Prætoř, §. I. D. de minorib. Quid tamen si Prætoř decernat,
SOLVENDAM PECUNIAM MINORI SINE CVRATORIBVS.
In L. minor annis, cod. tit. MINOR ANNIS VIGINTIQUINQUE, CUI FIDEI-
COMMISSVM SOLVI, pronuntiatum erat. In L. cum Prætoř, D. de verb.
signif. Cum Prætoř dicat, VT OPVS FACTVM RESTITVATVR. In L. si stipulatus,
§. I. D. de solutionib. Si Prætoř aditus iussisset, ME PARTI HEREDVM EAM LAN-
CEM TRADERE. In L. metum autem, §. sed quod Prætoř, D. quod met. cau. & Præ-
tořem me adsidente interlocutus esse, VT SIVE ACTIONE VELLET ADVER-
SVS CAMPANOS EXPERIRI, ESSE PROPOSITAM: SIVE EXCEPTIONE
ADVERSVS PETENTES, NON DEESSE EXCEPTIONEM. In L. I. §. I. D. de
appellationib. Si quis fortè interlocutus fuit, PRINCIPEM SE CONSVLTVRVM.
Refertur & Præsidis interlocutio in L. interlocutio C. cōmination. Epist. Formula etiā
sententiæ absolutoriæ Prætořis extat in L. Bæbius, D. de pact. dotalib. Itaque PLACVIT,
EVM AB EA PETITIONE ABSOLVI, NVLLA EX HAC SENTENTIA FACTA DEROGA-
TIONE FIDEICOMMISSI PETITIONI, & C.

Aditi etiam de alendis liberis Iudices, ALI OPORTERE iubebant, decernebant, L. si
quis à liberis, §. item Diuus, & §. si vel parens, D. de agnoscend. & alend. lib. L. si iudex,
D. de his qui sunt sui vel alie. iur.

Ex quacunq; porro causa ad Prætořem vel alios qui iurisdictioni præerāt, in ius vo-
catus, venire debebat, vt hoc ipsum sciretur, an iurisdictione eius esset, L. II. D. si quis in
ius vocat. non ier. Et vt idem Vlpianus scribit in L. si quis ex aliena, D. de
iudic. Qui ex aliena iurisdictione ad Prætořem vocabantur, venire debebant.
Prætořis enim erat æstimare, an sua esset iurisdictione. Proinde legati ceteriq; qui REVOCAN-
DI DOMVM IVS habebāt, in ea causa crāt, vt in ius venirēt, priuilegia sua allegaturi.
Hoc autē IVS REVOCANDI DOMVM, vel REVOCANDI FORVM, quibus daretur, præce-
ptores nostri tradūt in L. II. §. legatis, cū §. seq. & L. si posteaquā, D. de iudic. L. necnō §.
si cū D. ex quib. caus. maior. quod iuris Siculos habuisse Cic. v. in Verr. auctor est. Sed si
dubitaretur vtrū in ea quis causa esset, vt domū reuocare possēt, necne, ipse Prætoř debe-
bat causa cognita statuere. Quod si cōstitisset in ea eū esse causa, vt domū reuocaret, de-
bebat cauere in iudicio sisti, statuēte Prætoře in quē diem promitteret, L. II. §. sed si du-
bitetur, D. de iudic. Interdum autem ex iustis causis, & ex certis personis sustinebantur
cognitiones: veluti si instrumenta litis apud eos esse dicerentur, qui Reipub. causa ab-
essent, L. interdum, D. de iudic. Instrumentorum autem gratia dilationes datas demō-
strat, L. oratione, D. de feriis. L. vlt. §. I. D. de appellationib. L. notionem §. vlt. D. de
verb. signif. L. I. C. de dilat.

Ad Edictum vero Peremptorium hoc ordine veniebat: vt primò quis peteret post
absentiam aduersarij Edictum primum, mox alterum per interuallum non minus de-
cem dierum, & tertium: quibus propositis, tunc Peremptorium impetraret, quod inde
hoc nomen sumpsit; quod perimeret disceptationem, hoc est, vltra non pateretur ad-
R ij

uerfarij tergiuerfari. In Peremptorio autem comminabatur is qui Edictum dederat, ETIAM ABSENTE DIVERSA PARTE COGNITVRVM SE ET PRONVN-
TIATVRVM. Nonnumquam etiam post vnum & alterum Edictum, hoc Perempto-
rium dabatur, nonnumquam statim quod appellabatur, VNVM PRO OMNIBVS. Vbi
verò Edicti peremptorij dies venerat, tunc abfens citari debebat, & siue refpōdifferet, siue nō
refpōdifferet, agebatur causa, & pronuntiabatur. Quod si is qui Edictū peremptorium im-
petraret, abfisset die cognitionis: is verò aduersus quem impetratum fuisset, ab-
fisset, tum circumducebatur Edictum peremptorium, neque causa cognoscebatur,
nec secundum præsentem pronuntiabatur: atque ita instantia Edicti salua inanente
actione peribat, L. ad peremptorium, cum quinque sequentibus; D. de iudicijs. Edi-
ctis autem admonitos, vt venirent, ostendit, L. xxiii. de decurionib. in C. Theod.
In L. si Prætor, D. de iudic. *Si Prætor iusserit, eum à quo debitum petebatur, adesse, &
ordine Edictorum peracto pronuntiauerit, ABSENTEM DEBERE.*

Sciendum est autem de officio Prætoris tractantibus, quasdam Actiones eum non
nisi causa cognita dedisse, veluti de dolo, L. si quis adfirmauerit, §. vlt. D. de dolo. Vt
& ex ipsis Edicti verbis apparet quæ habentur L. i. D. eod. tit. quorum causa, Vlpianus
in L. si quis adfirmauerit, §. vlt. D. eod. *Merito, ait, cause cognitionem Prætor inseruit. Ne-
que enim passim hæc actio indulgenda est &c.* In causæ autem cognitione quid versaretur,
explicat idem in L. non debet, & L. heredibus, §. vlt. D. eod. Prætor etiam cau-
sa cognita iudicium iniuriarum daturum se pollicebatur in L. item apud Labeonem,
§. Prætor ait, & §. ait Prætor, D. de iniur. Vlpianus in L. sed & si restitatur, §. sed & si
dies, D. de iudic. *Si dies actionis exitura erit, CAUSA COGNITA ADVERSVS EVM
IUDICIUM PRÆTOR DARE DEBET.* In actionibus etiam popularibus dandis
Prætor pluribus postulantiibus, causæ cognitionem in eligendo idoneiore adhibebat.
Nā vt Paulus ait in L. ii. D. de popularib. actionib. Si plures simul agant populari actio-
ne, Prætor eligat idoneiorem. Sic & in actione de sepulchro violato, quam popu-
larem fuisse constat, si plures agere vellent, Prætor Edicto profitebatur, se ei agendi po-
testatē facturū, cuius causa iustissima esse videretur, L. Prætor ait, & L. sepulchri violati
actio, D. de sepul. viol. Sic & in actione quæ de eo cōpetebat, quod liber perisse dicitur,
quæ itidē popularis erat, ex pluribus desiderantibus hanc actionem, ei potissimū dabat
Prætor, cuius intererat, vel qui adfinitate, cognatione vel defunctū contingebat, L. Si ve-
rò §. hæc autem, D. de his qui effuder. vel deiecer. Mulieribus tanē & pupillis eiusmodi
actiones Prætor non dabat, nisi ad eos res pertineret: integræ quæ demum personæ, id
est, cui per Edictum postulare licebat, huiusmodi actiones permittebat, L. popularis, L.
mulier, D. de popularib. actionib. Prætolem planē qui iudicia dabat, nūquam petitori
præstituisse qua illum actione uti vellet. Cic. pro Cæcina scribit.

Actiones autem vt Prætor DABAT, ita & DENEGABAT, si vel ex turpi & inhone-
sta causa postularentur, vel desiderio iuris ratio refragaretur, L. i. §. ait Prætor, & §. idem
Pomponius, L. & eleganter, §. vlt. D. de dolo, L. si debitor, D. de solutionib. L. non a-
lias, D. de iudicijs. L. nihil, D. de bon. libert. L. filiosfa, §. vlt. D. de procuratorib. L. & si,
D. de oper. no. nunt. Vnde Pomponius in L. veluti, D. de verb. oblig. scribit officio
Prætoris contineri ex Turpibus stipulationibus ACTIONEM DENEGARE. Vlpian.
in L. item apud Labeonem, §. Prætor ait, D. de iniur. *Habebit igitur Prætor rationem tam
iniuriæ, quæ admissa dicitur, quam personæ serui, in quem admissa dicitur: Et sic aut PERMIT-
TET, aut DENEGABIT ACTIONEM.* Sic & persecutio denegari dicitur, L. si cū, D.
de noxalb. Sed & exceptio denegabatur, L. si feruus, D. eod. Sueton. etiam in Claud.
cap. xxv. *Advocatisque eorum, ait, negavit sese aduersus libertos ipsorum ius diciturum.*

Denique officium Prætoris, & eorum qui iurisdictioni præerant, in dandis Iudicibus
versabatur: atque aded iurisdictionem Vlpianus definit Iudicis dandi licentiam, L. Imperi-
um, D. de iurisdic. omn. iud. Nam in his quæ non cognitionis, sed ordinarij iuris e-
rant, vt Suetonius in Claudio cap. xv. loquitur, Magistratus populi Ro. nō cognosce-
bant ipsi, sed Iudices dabant. Iudicium certè datorū à Consulibus, item à Præfectis vrbi
& Prætorio, fit mentio in L. i. §. si quis, D. de appellationibus. L. i. D. quis & à quo ap-
peller.

appellet. Magistratus certè populi Ro. ius dandi iudicis habuisse, ostendunt Vlpian. in L.
à diuo pio, D. de re iud. & Modestin. in L. vlt. D. qui & a quo app. Atq; adeo Paulus in L.
cū Prætor, D. de iudic. generaliter tradit vrbanis Magistratibus more concessum fuisse
proptervim imperij, vt iudices dare possent. Proconsulibus verò idem iuris lege cōcessum
fuisse: eos quoq; quibus iurisdictione mandabatur, vt Legatos Proconsulum, iudices dare po-
tuisse. Denique Vlpian. in L. imperium, D. de iurisdic. omn. iud. Iurisdictionem definit iu-
dicis dandi licentiam. Procuratorē verò Cæsaris, qui partibus Præsidis non fungebatur, in
lite priuatorum ius dandi Iudicis non habuisse, ait L. ex consensu, §. i. de appellationib. Iu-
dices etiam ab ipsis quandoque Principibus datos, testatur, L. minor autem in fi. D. de mi-
norib.

Dabantur verò Iudices, vel Arbitri d. L. a diuo Pio. Quorum verborum differentiā Cic.
Orat. pro Rosc. Com. explicat. Et hi quidem qui Familiæ eriscundæ, Cōmuni diuidido,
Finium regundorū, Aquæ pluuiæ arcundæ, Pro socio, Tutelæ, Rei vxoriæ, & alijs bonæ fi-
dei iudicijs addicebantur, ARBITRI appellabantur. Quinetiā vbi idoneè cauere oportebat,
si de fideiussorum viribus dubitaretur, ad eos probandos Prætor Arbitros dabat. Sed & si
rationes reddendæ essent, vel quarta legis Falcidiæ beneficio detraheda rationibus excutiē-
dis, dispūgendisq; Item ad bonorū quacitatem, æstimationemq; ineundā, Arbitri dabatur.
Quorum omnium testimonia nostris de Verbor. quæ ad ius pertin. significatio. libris sunt
consignata. Nonnumquā & Viator nominatim, vice Arbitri, à Magistratibus populi Ro. da-
batur: quod rarè & non nisi re vrgente, fieri solitū, notat L. vlt. D. de iudicijs. Obseruandū
autem Callistratus bene monebat, in L. obseruandum, D. eo. tit. ne is Iudex daretur, quem
altera pars nominatim peteret. Quod si Iudex datus diem obiisset, alius in eius locum ab
iisdem Magistratibus sufficiebatur, L. si iudex, D. eo. qui SVBDITVS dicebatur. Fest.
Pomp. SVBDITVS dicitur Iudex, qui loco mortui datur is qui eum habuerant iudicem in ali-
qua re vel lite. Paulus in L. mortuo, D. de iudic. *Mortuo Iudice, quod eum iudicare oportue-
rat, idem eum qui SVBDITVS est, sequi oportet.* Similitérque ex his Iudicibus qui in eandem
rem dati erant, si nonnulli causa audita excusati essent, in eorum locum alij sumebantur.
Nec tamen hæc Iudicium vel singulorum, vel omnium mutatio, aliud iudicium, aliāve
rem faciebat, L. proponebatur, D. eod. tit. Licet autem in Iudicis nomine, prænomine
ve erratum esset, si tamen ex conuentione litigatorum is Iudex addictus esset, non eo mi-
nus is de quo litigatores senserant, Iudex erat, L. si in iudicis, D. eo. tit. Ex consensu enim
litigantium absque compromisso Iudices plerūque dabatur, vt supra docuimus: id quod
confirmat L. ex consensu, D. de appellationib. in qua ex consensu litigantium citra com-
promissum à Præside prouinciæ Iudicem datum Vlpian. narrat. Sic etiam minorem xxv.
annis ex consensu Iudicem datum ponit Vlpian. in L. quidam consulebat, D. de re iud. Iu-
dices autem à Præside datos, etiam in tempus successorum eius durasse, & pronuntiare co-
actos, eāsque sententias seruatas, docet Paul. in L. venditor, §. vlt. D. de iudicijs.

Postremò, vt me à Prætoe expediam, cum certa habuisse verba, quæ Fastis diebus
fari liceret, Varro lib. v. de lingua Latina ita scribit, *DIES FASTI, per quos
Prætoribus omnia verba sine piaculo licet fari. COMITIALES dicti, quod tum esset populus cōstitutus
ad suffragium ferendum, nisi si quæ feriæ conceptæ essent, propter quas non liceret, vt Compitalia
& Latina. Contrarij horum vocantur DIES NEFASTI, per quos dies nefas fari Præ-
toem, DO, DICO, ADDICO. Itaque non potest agi. Necessè est aliquo eorum uti verbo,
cū lege quid peragitur.* Mactob. lib. i. Saturnal. cap. xvi. *FASTI sunt, quibus licet fari
Prætori tria verba sollempnia, DO, DICO, ADDICO. Eaque sunt tria verba, quorum
Ouid. lib. i. Fastor. Nefastis diebus silentium indictum ait his verbis.*

Ille nefastus erit per quem TRIA VERBA silentur.

FASTVS erit, per quem lege licebit agi.

Fastis planē diebus SVI COPIAM PRÆTOR FACERE dicebatur, L. i. in fi. D. de diuers. tēpo-
ralib. L. pridie D. de feriis. L. sed & si §. ait Prætor D. ex quib. caus. maior. Prætor autem sui
copiam interdum de plano faciebat: interdū pro Tribunali. Et in Vtilium quidem dierum
computatione, si ea res esset, quæ causæ cognitionem pro Tribunali desideraret, hi soli dies
numerabatur, quibus Prætor pro Tribunali sedēs ius dixerat: cuiusmodi dies SESSIONVM
Vlpianus vocat. Quinetiā in bonorum possessione quæ pro Tribunali dabatur, illud quæ-

rebatuſiſe de diſſet quidem Prætor pro Tribunali, ſed poſtulationibus non dediſſet, L.ii. §. dies cum ſeq. D. quis ordo in bonor. poſſeſſ. Omnibus utique diebus nuntiationem noui operis fieri poteſſe, ait L. i. §. nuntiatio. D. de oper. no. nunt.

Hic etiam Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum, ſeu Decretorum exempla cōmodè adſcribētur. Paulus in L. fideiuſſores magiſtratum, §. i. D. de fideiuſſorib. LECTA ſUBSCRIPTIONE FIDEIſſIONIS, quoniam in ſola centum annua ſe obligauerunt, non in omnem fideiuſſionem: DECREUIT, FIDEIſſORES IN VSVRAS NON TENERI: SED QVICQVID EX BONIS FVISSET REDACTVM PRIVS IN VSVRAS CEDERE, RELIQVVM IN SORTEM: ET ITA IN ID QVOD DEſVISSET, FIDEIſſORES CONVENIENDOS. Idem in L. Clodius, D. de acquirend. hered. PAPINIANVS PVTABAT, Repudiāſſe cum ex priore hereditatem, ex poſteriore autem non poſſe adire. DICEBAM non repudiare cum qui putaret poſterius valere. PRONVTIAUIT, CLODIANVM INTESTATVM DECEſſIſſe. Idem in L. liberalitatis, §. vlt. D. de vſur. Cū vſuræ pretij fundi, ab eo qui à fiſco emerat, peterentur, & emptor negaret traditam ſibi poſſeſſionem, IMPERATOR DECREUIT, INIQVVM ESSE VSVRAS AB EO EXIGI, QVI FRVCTVS NON PERCEPISSET. In L. vlt. D. de heredib. inſtit. Pactum ſcilia Magna ſVPLICAVIT IMPERATORES NOSTROS: ET COGNITIONE ſVſCEPTA, licet modus inſtitutioni cōtineretur, quia falſus non ſolet obefſe, tamen ex volūtate teſtantis, PVTAVIT IMPERATOR ET ſVbVENIENDVM. Igitur PRONVTIAUIT, HEREDITATEM AD MAGNAM PERTINERE: SED LEGATA EX POSTERIORE TESTAMENTO EAM PRÆſTARE DEBERE, PROINDE ATQVE SI IN POSTERIORIBVS TABVLIS IPSA FVISSET HERES SCRIPTA. In L. Moſchidis, D. de iur. ſil. CVM CONVENIRENTVR propter Moſchidis reliqua, ET DICEBANT heredes Moſchidis idoneos eſſe, & multos alios ex iſdem bonis emiſſe: ÆQVVM PVTAVIT IMPERATOR, PRIVS HEREDES CONVENIRE DEBERE: IN RELIQVVM POSSEſſOREM OMNEM: & ita PRONVTIAUIT. Et §. Æmilii, ead. L. CONVENIEBATVR à Procuratoribus Ceſaris in eam quātitatē quam ipſe perceperat. Hoc iniquū & inutile fiſco videbatur, ut tamē ſuo periculo ipſe eos quibus locauerat, commeneret: Ideoque PRONVTIAUIT, IN EAM SOLAM QVANTITATEM EVM CONVENIRE DEBERE, QVA IPSE CONDVCTOR EXITERAT. In L. Statius Florus, D. eodem tit. Pompeius codicatus DEſIDERABAT ONVS ESSE ID HEREDITATIS OPORTERE: &c. Sed in vniuerſo PRONVTIAUIT: NEC TESTAMENTVM PRIVS EXTARE, NEC SI DEDISSET IN PRIMO TESTAMENTO, EX POSTERIORE PETI POTVISSET, NISI PETITVM ESSET. PLACVIT, quia non probabat ſibi datas præceptiones, EX SOLA ſVA CAUTIONE SOLVM FIDEICOMMIſſVM PRÆſTARE DEBERE. Et §. Cornelii, ead. L. Cū heres ſcripta condemnata eſſet à fiſco, & omnia bona mulieris occuparentur, DICEBAT FELIX, ſE ANTE POENAM ESSE. Hoc enim conſtitutum eſt: Sed ſi nondū dies fideicōmiſſi veniſſet, quia poſſet prius ipſe mori, vel etiam mater alias res acquirere, REPVLSVS EST INTERIM A PETITIONE. In L. vlt. eod. tit. De fructibus medio tempore perceptis QVÆREBATVR. Patrocinus FIſCI ESSE VOLEBAT &c. Sed cū vtraque additio intra tēpus vindemiarū facta fuiſſet, reſeſſum eſt ab hoc tractatū. Itaq; PLACEBAT fructus emptoris eſſe. PAPINIANVS, ET MEſſIVS NOVAM SENTENTIAM INDVXERVNT, quia ſub colono erant prædia &c. PRONVTIAUIT tamen ſECVNDVM ILLORVM OPINIONEM, QVOD QVIDEM DOMINO COLERENTVR, VNIVERSOS FRVCTVS HABERE: SI VERO ſVB COLONO, PENSIONEM ACCIPERE. Tryphonino ſuggerente, QVID PVTARET DE ARIDIS FRVCTIBVS, QVI ANTE PRÆCEPTI IN PRÆDIIS FVISSENT: Reſpondit, ſI NONDVM DIES PENSIONIS VENIſſET, CVM ADDICTA SVNT, EOS QVOQVE EMPTOREM ACCEPTVRVM. In L. cūm quærebatur, D. de verb. ſignif. CVM QVÆREBATVR an verbum &c. ET MVLTIVTABANT hoc ſenſiſſe: ET QVIBVSDAM ALIIS CONTRA VIDEBATVR. Secundū hanc motus IMPERATOR, PRONVTIAUIT, ID ACTVM EO PACTO, VT NVLLOCASV REMANERET DOS APVD MARITVM. In L. Æmilii, D. de adminiſt. tut. Creatus, CONVENIEBATVR in ſolidū duplici ratione. Ex diverſo DICTVM EST, &c. PRONVTIAUIT, ſI IN DIEM FINITÆ TVTELÆ IDONEI PERMANIſſENT TVTORES, LICET ET SATIS NON ESSET EXACTVM, TVTORVM ESSE PERICVLVM. SI MINVS, TVTORVM, ET MAGIſTRATVVM. In L. Paula Callinico D. de legat. iii. PRONVTIAUIT, VTRAMQVE ſVMMAM DEBERI. In L. in teſtamento D. de fideic. libert. Cū omnia, ut ab inſtato egiſſent, QVÆſIIT IMPERATOR, AN VT EX cauſa fideicōmiſſi manumiſſa fuiſſet: & INTERLOCVTVS EST, ETIAM SI NIHIL AB INTESTATO PATER PETIſſET, PIOS TAMEN FILIOS DEBVIſſE, MANVMIT-TERE EAM QVAM PATER DILEXIſſET. PRONVTIAUIT igitur, RECTE EAM MANV-

MISSAM:

MISSAM: ET IDEO FIDEICOMMIſſA ETIAM EI PRÆſTANDA. In L. qui Filium D. ad Trebellian. PRONVTIAUIT IMPERATOR FIDEICOMMIſſVM EX HAC SCRIPTVRA DEBERI. Et §. Fabius ead. L. IMPERATOR AVTEM NOSTER motus & æquitate rei, & verbis teſtamenti, (SI AD ANNVM VICESI MV M ÆTATIS,) QVAMVIS SCIRE SE DICERET, A DIVO MARCO NON EXCVSATVM A TVTELA EVM QVI SEPTVAGESIMVM ANNVM ÆTATIS INGRESSVS FVISSET: Nobis & legiſ Aelia Sentia argumenta proferentibus & alia quædam, CONTRA PETITRICEM PRONVTIAUIT. Atque vt in ſuperioribus locis, PRONVTIAUIT, ita aliās, IVſſIT Imperator, legimus. Veluti in L. in fideicōmiſſi, D. de vſur. & l. vlt. D. de compenſationib. Aliās etiam, PLACVIT, vt in d. L. Paula Callinico, §. Pompeius. QVÆREBATVR vtrum pro hereditate tantum, &c. Mihi ab omni volūtate reſeſſum videbatur. PLACVIT, HVMANIVS INTERPRETARI, EA SOLA QVÆ VIVENTE FRATRE ACCEPTVRA ERAT, ADEMP-PTA VIDERI: NON ETIAM QVÆ POST MORTEM EIVS RELIQVERAT, SI SINE LIBERIS DECEDERET. ET ITA PRONVTIAUIT. Et §. Iulianus ead. L. Alumno autem mortuo, heres eius fideicōmiſſum ab herede Mauri petebat. PLACVIT IMPERATORI, NON VIDERI EIVS FIDEICOMMIſſVM, SED DEMONSTRATVM, VNDE ACCIPERE POSSET. ET IDEO HERES SEVERI HÆC PRÆſTARE DEBET. In L. Aelianus D. de manumiſſionib. Procurator cum bona debitoris non ſufficientis quæreret, etiam Eumeria ſtatuſtationem faciebat. PLACVIT, NON ESSE IVRI FISCALI LOCVM, QVOD OMNIA BONA DEBITORVM IVRE PIGNORIS TENERENTVR. Sic & in L. conſtitutionibus D. de obligat. & actionib. PLACVIT, SI VNVS CONVENTVS FVERIT, ETIAM POENÆ PERſECVTIONEM TRANSMIſſAM VIDERI. Nam hæc verba ad rem noſtram facere, inſcriptio eius capituli ſatis arguit.

Sane quibuſdam principalibus. Sententiis, Titulos, hoc verbo, DIXIT, præfixos inuenio, veluti in L. ſi vſum fructum, §. vlt. D. de liber. cau. Nam cū apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius. AVGVSTVS DIXIT, ANTE DE MATRE CONSTARE OPORTERE, SIC DEIN DE FILIO COGNOSCI. Et in L. Scuerus. D. de decurionib. SEVERVS AVGVSTVS DIXIT: ET SI PROBARETVR TITIVS IN SERVITVTE PATRIS SVI NATVS: TAMEN CVM EX LIBERA MVLIERE SIT PROCREATVS, NON PROHIBETVR DECVRIO FIERI IN CIVITATE. Item in L. iii. C. de quæſtionib. IMP. ANTONIN. A. cum cognitionaliter auდიſſet, DIXIT: PRIMVM SERVI ALIENI INTERROCABVNTVR, & reliqua. Sic & in L. i. C. de ſent. paſſ. Imp. Antonin. cū ſalutatus eſſet à Gentiano & Aduento Opilio Macrimo præfectis Prætorio clariffimis viris, item amicis, & principalibus officiorum, & vtriuſque ordinis viris, & PROCESSIſſET, oblatuſ eſt ei Iulianus Licinianus ab Opilio Vlpiano tunc Legato, in inſulam deportatus: Tunc Antoninus Auguſtus DIXIT: RESTITVO TE IN INTEGRVM PROVINCIÆ TVÆ. Et adiecit: VT AVTEM SCIAS QVID SIT IN INTEGRVM RESTITVERE, HONORIBVS, ET ORDINI TVO, ET OMNIBVS CETERIS TE RESTITVO.

Adduntur & quandoque verba hæc, CVM CONſILIO COLLOCVTVS DIXIT: ſicuti in L. cū ſit C. de vſucap. pro empto. IMPERATOR PHILIPPVS CVM CONſILIO COLLOCVTVS DIXIT: Cū ſit probatum rem pignori fuiſſe obligatam & poſtea à debitore diſtractam: palam eſt non potuiſſe eam quaſi furtivam vſucapi. Quod loquendi genus vſurpant Ruſin. lib. i. Hiſtor. Ecclēſ. cap. xiiii. Et auctoꝝ anonymus qui paſſionem Cypriani ex vetuſtis membranis à Morelio deſcriptam literis mandavit: quorum teſtimonia ad ea quæ Iuriſconſultorum facile princeps Cuiacius lib. xviii. Obſervat. congeſſit, adiſcienda moneo.

Enimvero in principalium Conſiſtoriorum Actis, quorum pars Theodoſij & Iuſtiniani Codicibus inſeritur, verbum, DIXIT, frequens eſt. Etenim L. decurionum. C. de pœn. inſcriptio reliquo textui coniuncta ſic habet. IMP. DIOCLET. ET MAXIMIAN. AA. IN CONſISTORIO DIXERVNT: DECVRIONVM FILII NON DEBENT BEſTIIS ſVBICI. Cūque à populo exclamati eſſet, iterum DIXERVNT. VANÆ VOCES POPVLI NON SVNT AVDIENDÆ. NEC ENIM VOCIBVS EORVM CREDI OPORTET, QUANDO AVT NOXIVM CRIMINE ABSOLVI, AVT INNOCENTEM CONDEM-NARI DEſIDERANT. In L. ii. de excuſationib. muner. lib. x. C. INDVCTIS FIRMINO ET APOLLINARIO, ET CETERIS PRINCIPALIBVS ANTIQVENSIVM ADSTANTIBVS, DIXIT IMPERATOR DIOCLETIANVS. CERTIS DIGNITATIBVS DATA A NOBIS INDVLGENTIA EST MVNERVM CIVILIVM, ET PERSONALIVM, ID EST, HIS QVI AVT EX PROTECTO-

R iij

RIBVS SVNT, AVT EX PRÆPOSITIS. HI ERGO AD MVNERA PERSONALIA, AVT CIVILIA NON VOCABVNTVR. Eodemque modo, L. i. Tit. de his quæ administrantib. lib. viii. C. Th. quæ est ἀνέφαλος, & partem actorum habitorum apud Imp. Constantinum continet. *Agrippina D. τῶ Ἰούδω ἐκείνω ἐκ ἐπάργη. CONSTANTINVS A. D. SED IVRE CONTINETVR NE QVIS IN ADMINISTRATIONE CONSTITVTVS, ALIQVID COMPARARET. VNDE QVIDEM NIHIL INTEREST, AN IN SVO PAGO, AN IN ALIENO COMPARAVIT, CVM CONSTET CONTRA IVS EVNDEM COMPARASSE. Et adiecit. IGNOTATIS FISCALIS EFFICI TOTVM, QVIDQVID ADMINISTRANTES COMPARAVERINT. AGRIPPINA DIXIT, τὴ τόπῳ ἐκείνῳ παραπρόστος ἐκ ἦν. Εγὼ ἠγόρασα τὸν Ἰούδω ἀδελφῶ αὐτοῦ Εἰδόμενοναι. CONSTANTINVS A. D. RECIPIENT A VENDITORE CODIA ET AGRIPPINA COMPETENS PRETIUM Quod loci notæ istæ A. D. significant, AVGVSTVS DIXIT. Item in L. ult. qui bon. ced. poss. in Cod. Th. & L. in omni, cod. tit. in C. Iustin. IMPERATOR THEOD. APVD ACTA DIXIT. IN OMNI CESSIONE BONORVM EX QVALIBET CAUSA FACIENDA, SCRVPVOSITATE PRIORVM LEGVM EXPLOSA, PROFESSIO SOLA QVERENDA EST. Idem DIXIT. IN OMNI CESSIONE SVEFFICIT VOLVNTATIS SOLA PROFESSIO. Et in L. ult. de offic. iudic. omn. in C. Th. PARS ACTORVM HABITORVM IN CONSISTORIO GRATIANI AVG. IMPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEOD. AAA. DET OPERAM IVDEX, VT PRÆTORIVM SVVM IPSE COMPNAT. CETERVM COMITI, NEQVE RECTORI PROVINCIÆ PLYS ALIQVID PRÆSTABITVR, QVAM NOS CONCESSIMVS IN ANNONIS, SEV CELLARIIS & C. ACTVM IN CONSISTORIO, MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS. In L. quotiens, de fide test. & instrum. in Cod. Theodof. PARS ACTORVM HABITORVM APVD IMPERATOREM IVLIANVM AVGVSTVM, MAMERTINO ET NEVITTA CONSS. KAL. APRIL. CONSTANTINOP. IN CONSISTORIO, ADSTANTE IOVIO VIRO CLARISSIMO QVÆSTORE, ANATOLIO MAGISTRO OFFICIORVM, FELICE COMITE SACRARVM LARGITIONVM, & C. IMP. IVLIANVS A. DIXIT. Την αὐτὰ γραμμὰτα μεγάλιον ἰσχὺν ἔχει, ὅταν αὐτῶ ἀντὶ τῶν γραμματίων μὴ ἀμφισβήτησις ἐξ ἄλλων ἀφαιρε βεβαιῶσθαι. In L. viii. cod. tit. PARS ACTORVM HABITORVM IN CONSISTORIO APVD IMPP. GRATIANVM VALENTINIANVM ET THEODOSIVM, CONSS. SYAGRI ET EVCHERI, DIE III. KAL. CONSTANTINOP. IN CONSISTORIO IMP. THEOD. A. DIXIT. EPISCOPVS NEC HONORE NEC LEGIBVS AD TESTIMONIVM FLAGITATVR. Item DIXIT. EPISCOPVM AD TESTIMONIVM DICENDVM ADMITTI NON DECET. NAM ET PERSONA DEHONORATVR, ET DIGNITAS SACERDOTIS EXCEPTA CONFVNDITVR.*

Refertur & in L. extat D. quod met. cau. & L. creditores D. ad L. Iul. de vi priua. decretum D. Marci in hæc verba. OPTIMVM EST VT SI QVAS PVTES TE HABERE PETITIONES, ACTIONIBVS EXPERIARIS: INTERIM ILLE IN POSSESSIONE DEBET MORARI. TV PETITOR ES. Et cum Martianus diceret. VIM NVLLAM FECL. Cæsar DIXIT: TV VIM PVTAS ESSE SOLVM, SI HOMINES VVLNERENTVR? VIS EST TVNC, QVOTIENS QVIS ID QVOD DEBERI SIBI PVTAT, NON PER IVDICEM REPOSCIT. NON PVTO AVTEM NEC VERECVNDIÆ NEC DIGNITATI TVÆ CONVENIRE QVICQVAM NON IVRE FACERE. QVIS QVIS IGITVR PROBATVS MIHI FVERIT, REM VLLAM DEBITORIS NON AB IP SO SIBI TRADITAM SINE V LLO IVDICE TEMERE POSIDERE, EVMQVE SIBI IVS IN EAM REM DIXISSE, IVS CREDITI NON HABEBIT. Ioseph. lib. xiiii. antiquit. Iudaic. cap. xvii. Iulij Cæsaris decretū huiusmodi refert. Ἰάλιος Καίσαρ, Αὐτοκράτωρ τὸ δεύτερον ἢ ἀρχιερεὺς, μετὰ συμβουλίου γνώμης ἐπέκρανα.

Ἐπει Ἰερωνὸς Ἀλεξανδρου Ἰουδαῖος, καὶ νῦν ἢ ἐν τοῖς ἐμπαροσθεν χρόνοις εἴτε εἰρήνη καὶ πολέμῳ πίπιν τε καὶ ἀσθενεῖ αὐτῶ. ἡμέτερα ἑτάγματα εἰδέναι, ὡς αὐτῶ πολλοὶ μεμαρτυρήσασιν Αὐτοκράτορες, καὶ ἐν τῶ ἐγγίσει ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πολέμῳ μετὰ χιλίων πεντακασίων στραπτῶν ἠκεσύμμαχος, καὶ αὐτῶ Μιθριδάτην ἀποσταλὸς ὑπὲρ ἐμοῦ, πάντα ἀδρεῖα τοὺς ἐν τῶ ἐγγίσει ὑπερέβαλε, Διὰ ταῦτα

ταῦτα τὰς αἰτίας Ἰερωνὸν Ἀλεξανδρου καὶ τὰ τέκνα αὐτῶ ἐνάργως Ἰουδαῖων εἶναι βέλομαι. ἀρχιερασίῳν τε Ἰουδαῖων, καὶ πάντος ἔχθρην κατὰ πατρίδα ἔχον, εἶναι τε αὐτῶν καὶ τοῖς παῖδας αὐτοῦ συμμάχους ἡμῶν, ἐπιπέτῳ ἐν τοῖς κατὰ ἀπὸ φίλοις ἀεγμῆσθαι. Ὅσα τε κατὰ τοῖς ἰδίους αὐτῶν νόμοις ἐπὶ ἀρχιερασίῳν ἢ φιλαδελφῶσι, ταῦτα κελύω κατὰ τὸν αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶ. ἀλλὰ μετὰ τὸ γέννησθαι τῶν Ἰουδαῖων ἀργῶν, ἀρεσκῆ μοι κελύω γενέσθαι κατὰ αὐτῶ παρὰ κλημῶν ἐπὶ ἡγεμονίᾳ πρὸς ἀρτοσθῶν ἀδικημάτων.

Questionem etiam in cognitione principis agitaram memorat Marcellus in L. proxime D. de his quæ in test. delent, & sententiam ab Imperatore Antonino dictam apponit in hunc modum, SENTENTIA IMPERATORIS ANTONINI AVGVSTI, PVDENTE ET POLLIONE CONSVLIBVS, CVM VALÉRIVS NEPOS MVNTATA VOLVNTATE ET INCIDERIT TESTAMENTVM SVVM, ET HEREDVM NOMINA INDVXERIT, HEREDITAS EIVS, SECVNDVM DIVI PATRIS MEI CONSTITVTIONEM, AD EOS QVI SCRIPTI FVERINT PERTINERE NON VIDETVR. Et Aduocatus fisci DIXIT: VOS HABETIS IVDICES VESTROS. *Vinius Zeno* DIXIT, ROGO DOMINE IMPERATOR AVDIAS ME PATIENTER. DE LEGATIS, QVID STATVES? *Antoninus Cæsar* dixit, VIDETVR TIBI VOLVISSE TESTAMENTVM VALERE, QVI NOMINA HEREDVM INDVXIT? *Cornelius Priscianus aduocatus Leonis* DIXIT, NOMINA HEREDVM TANVM INDVXIT. *Calpurnius Longinus aduocatus fisci* DIXIT, NON POTEST VLLVM TESTAMENTVM VALERE, QVOD HEREDEM NON HABET. *Priscianus* dixit, MANVMISIT QVOSDAM ET LEGATA DEDIT. *Antoninus Cæsar remouit omnibus cum deliberaffet: & admitti rursus eodem iussisset*, DIXIT, CAUSA PRESENS ADMITTERE VIDETVR HVMANIOREM INTERPRETATIONEM: VT EA DVNTAXAT EXISTIMEMVS NEPOTEM IRRITA ESSE VOLVISSE, QVÆ INDVXIT.

Exemplum etiam Principalis cognitionis habemus apud Pliniū Epist. xxxi. lib. vi. qua se euocatum in consilium à Cæsare ad Centum cellas narrat: inductamque cognitionem de Iulij Tironis Codicillis qui falsi dicebatur: cuius criminis rei agebantur ab heredibus Sempronius Senecio eques Romanus & Eurythmus Cæsaris libertus & procurator. *Heredes cum Cæsar esset in Dacia communiter epistola scripta*, PETIERANT VT SVSCIPERET COGNITIONEM: *Susceperat, reuersus diem dixerat & cum ex heredibus quidam quasi reuerentia Eurythmi remitterent accusationem, pulcherrime dixerat: Nec ille Polyclethus est, nec ego Nero. Indulserat tamē petentibus dilationē, cuius tempore exacto, confederat auditurus. A parte heredu intraverunt duo: omnino postularunt vt omnes heredes agere cogentur, cum detvlissent omnes: aut sibi quoque desistere permittentur. Locutus est Cæsar summa grauitate, summa moderatione: cum quo aduocatus Senecionis & Eurythmi dixisset, svspicionibus relinqvi reos, nisi avdirentur: Non cvro, inquit, an isti svspicionibus relinqvatvr: Ego relinqvor. Dein conuersus ad nos, ἐπίσταθε QVID FACERE DEBEAMVS: ISTI ENIM QVERI VOLVNT QVOD SIBI LICVERIT NON ACCVSARE. Tum EX CONSILII SENTENTIA, iussit DENVNCIARI HEREDIBVS OMNIBVS, AVT AGERENT AVT SINGVLI APPROBARENT CAVSAS NON AGENDI: ALIOQVI SE VEL DE CALVMNIA PRONVNTIATVRVM. Idem Epist. x. lib. vii. Te quoque existimo velle de Varenno Bithynis reliqua cognoscere. Acta causa hinc à Polyeno inde à Magio. Finitis actionibus, Cæsar, NEVTRA, inquit, PARS DE MORA QVERETVR, ERIT MIHI CVRÆ EXPLORARE PROVINCIÆ VOLVNTATEM. De formulis vero sententiaru à principibus ex appellatione cognoscentibus dictarum infra suo loco tractabo. Ad cognitionem autem Imperatoris à Præside remissum quendam memorat Vlpian. in L. ad cognitionem D. ex quib. caus. maior.*

Actorum etiam apud procuratorem Cæsaris factorum exemplum habemus in L. defendente D. de auctorit. tutor. in hæc verba. *Defendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem: inter quem & creditorem* ACTA FACTA sunt apud Pro-

curatorem Caesaris infra scripta. Priscus Procurator Caesaris DIXIT, FACIAT IUDICATA. Nouellius curator DIXIT, ABSTINEO PVPILLVM. Priscus Procurator Caesaris DIXIT, RESPONSVM HABES, SCIS QVID AGERE DEBEAS. Quintilian. lib. vi. cap. iiii. Fulvius propinquus Legato interroganti, AN IN TABVLIS QVAS PROFEREBAT, CHIROGRAPHVS ESSET, ET VERVS, inquit, DOMINE. Plinius lib. vii. Epist. xxxiii. Venimus ad Cois. Dicit Senecio quæ res ferebat: aliqua subiungo. Vixdum conticueramus. Et Massa questus, Senecionem, NON ADVOCATI FIDEM SED INIMICI AMARITVDINEM IMPLESSE, impietatis reum postulat: horror omnium: Ego autem, VEREOR, inquam, CLARISSIMI CONSVLES, NE MIHI MASSA SILENTIO SVO PRÆVARICATIONEM OBIECERIT: QVOD NON ET ME REVM POSTVLAVIT. Idē Epist. vi. lib. vii. de quadā matre quæ libertos, eosdēmq; coheredes suos falsi & veneficij reos detulerat, cuius Iulius Africanus aderat, Plinio Secundo ex diuerso causam libertorum agente apud Iulium Seruianū Iudicē à Principe datum. Iulius, ait, Nepos iuuenis ingeniosus, sed parum callidus, cum multa dixisset, ad signatumque tempus impleffer: ROGO, inquit, SERVIANE, PERMITTAS MIHI VNVM VERSVM ADICERE. Tū ego, cum omnes me ut diu responsum intuerentur, RESPONDISSEM, inquam, SI VNVM ILLVM VERSVM AFRICANVS ADIECISSET, IN QVO NON DVBITO OMNIA NOVA FVISSE.

Pergamus porò ad alia, & de iudiciis priuatis dicere adgrediamur. Hæc priuata iudicia qui obibant, & ex actione vel interdico cognoscebant, IVDICVM DATORVM, ARBITRORVM, RECUPERATORVM, PEDANEORVM, SPECIALLYVM, etiam IVDICVM nominibus appellabantur. POSTVLARI autem, POSCI, DARI, FERRI, ADDICI, ADIGI, SVMI, CAPI dicebantur. Quorum omnium exempla ex nostris de verb. significatio. Commentariis petenda sunt. Eos qui alloquebantur, aut IVDICES appellabāt, quo nomine Cicero affatur eos, apud quos agebat, Oratio, pro Rosc. Amer. pro Sextio, pro Cælio, pro Corn. Balbo, pro Milo. pro M. Fonteio, pro L. Flacco, & in Verrem: vt & Quintilian. Declamatio. ccxvi. aut, RECUPERATORES, vt idē Oratio, pro Cic. Cæcina. Quod si vnus dūtaxat sumptus esset Iudex, & is alios in consilium (vt fieri solebat) aduocasset, tūc nomine suo Iudex appellabatur, reliqui vero generaliter. Sic enim Cicero pro Quintio, C. Aquilium Gallum iudicem addictum, & eos qui ei in consilio erant, affatur: C. AQUILLI, VOSQVE QVI ADESTIS IN CONSILIO, vel, QVI ESTIS IN CONSILIO.

IVDICES verd cum litigatoribus quandoque sermones habebant: Cic. pro Cæcina. At si quis mihi hoc Iudex, Recuperatorve dicat, POTVISTI ENIM LEVIORE ACTIONE CONFLIGERE: POTVISTI AD TVVM IVS FACILIORE ET COMMODIORE IVDICIO PERVENIRE. QVARE, AVT MVTA ACTIONEM, AVT NOLI MIHI INSTARE VT IVDICEM. Contra litigatores vt vicissim Iudices alloquerentur, idē cad. oratio. docet cum ait, Illud enim potest dici Iudici, ab aliquo non tam verecundo homine. quam gratioso, IVDICA HOC FACTVM ESSE, AVT NVNQVAM ESSE FACTVM, VEL COGITATVM. CREDE HVIC TESTI. HAS COMPROBA TABVLAS. Hoc non potest, CVI FILIVS AGNATVS SIT, EIVS TESTAMENTVM NON ESSE RVPTVM IVDICA: QVOD MVLIER PROMISERIT SINE TVTORE AVCTORE, DEBERI. Idem ibidem. Tum illud vvlgo IN IVDICIIS, & nonnunquam ab ingeniosis. cminibus DEFENDI, mihi mirum videri solet, NEC IVRISCONSVLTIIS CONCEDI, NEC IVS CIVILE IN CAVIS SEMPER VALERE OPORTERE. Idem pro Rosc. Comcedo, solent ferè dicere, qui per tabulas hominis honesti pecuniam expensam tulerunt, EGONE TALEM VIRVM CORRVMPERE POTVI, VT MEA CAUSA FALSVM IN CODICEM REFERRET? Expecto, quam mox Cherea hac oratione vtatur, EGONE HANC MANVM PLENAM PERFIDIE, ET HOS DIGITOS MEOS IMPELLERE POTVI, VT FALSVM PERSCRIBERENT NOMEN?

Ceterum vti quòque modo postularetur, dareturque iudicium, exposuimus. Accipi verd id dicebatur litis contestatione, qua in re testes adhibitos vocatòsque his verbis,

bis, TESTES ESTOTE, Fest. Pomp. auctor est, Contestari, inquit, dicuntur duo aut plures aduersarij, quod ordinario iudicio vtraque pars dicere solet, TESTES ESTOTE. Et alibi. Contestari est, cum vterque reus dicit, TESTES ESTOTE.

Formam autem priuatorum iudiciorum quandam expressam reliquit nobis Agell. lib. xiiii. cap. ii. quo se à Prætoribus in iudicem lectum, vt iudicia priuata fusciperet, narrat, & hæc sic se in quadam causa quæ apud eum agebatur: Illa mihi, ait, tunc accidit inexplicabilis reperiendæ sententiæ ambiguitas: PETEBATVR APVD ME PECVNIA, QVÆ DICEBATVR DATA NVMERATAQVE. Sed qui petebat, neque tabulis neque testibus id factum docebat, & argumentis admodum exilibus nitebatur: sed eum constabat virum esse ferme bonum, notæque & experte fidei, & vitæ inculpatisimæ: multaque illustra exempla probitatis sinceritatisque eius ex promebantur: illum autem VNDÈ PETEBATVR, hominem esse non bonæ rei, vitæque turpi & sordida, conuictumque vulgo in mendacijs, plerumque esse perfidiarum & fraudum ostendebatur. Is tamen cum suis multis patronis clamitabat, PROBARI APVD ME DEBERE PECVNIAM DATAM, CONSVETIS MODIS: EXPENSI LATIONE, MENSÆ RATIONIBVS, CHIROGRAPHI EXHIBITIONE, TABVLARVM OBSIGNATIONE, TESTIVM INTERCESSIONE: EX QVIBVS OMNIBVS SI NVLLA RE PROBARETVR, DIMITTI IAM SANE OPORTERE, ET ADVERSARIVM DE CALVMNIA DAMNARI. QVOD DE VTRIVSQVE AVTEM VITA ATQVE FACTIS DICERETVR, FRVSTRÀ ID FIERI ATQVE DICI: REM ENIM DE PETENDA PECVNIA APVD IUDICEM PRIVATVM AGI, NON APVD CENSOREM DE MORIBVS. Tunc ibi amici mei, quos rogaueram in consilium, viri exercitati, atque in patrocinijs & in operis fori celebres, semperque se circum vndique distrahentibus causis festinant, NON SEDENDVM DIVTIVS, AC NIHIL ESSE DVBIVM DICEBANT, QVIN ABSOLVENDVS FORET, QVEM ACCEPISSE PECVNIAM ILLAM, NVLLA PROBATIONE SOLLEMNI DOCEBATVR. Sed enim ego homines cum considerabam, alterum fidei, alterum probri plenum, spurcissimæque vitæ, ac defamatisimæ, nequaquam adduci potui ad ABSOLVENDVM. IVSSI IGITVR DIEM DIFFINDI: atque inde A SVBSELLIIS pergo ire ad Phauorinum philosophum. Macrobius lib. iii. Saturnal. cap. xvi. ex oratione C. Titij, qua legem Fanniam fuasit, verba adducit, quibus, homines prodigos in forum ad iudicandum ebrios commeantes, quæque solerent inter se fermocinari, ita descripsit. Vbi horæ decem sunt, iubent puerum vocari, vt Comitium eat, percontatum quid in foro gestum sit, qui SVASERINT, qui DISSVASERINT, quot tribus IVSSERINT, quot VETVERINT. Inde AD COMITIVM vadunt, ne litem suam faciant. Dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habeant. VENIUNT IN COMITIVM tristes, IVBENT DICERE. QVORVM NEGOTIVM EST, NARRANT. IVDEx TESTES POSCIT. Ipus it mictum. Vbi redit, ait, SE OMNIA ADVISSE. TABVLAS POSCIT LITERAS INSPICIT. Vix præ vino sustinet palpebras. EVNTI IN CONSILIVM, ibi hæc oratio. QVID MIHI NEGOTII EST CVM ISTIS NVGATORIBVS POTIVS, quam potamus mulsam mistum vino Græco? Edimus turdum pinguem, bonumque piscem, lupum germanum, qui inter duos pontes captus fuit? Cicero lib. iii. in Ver. Non dubitabat Minutius, qui Sospitrum defendebat, quim iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quæsturus non esset, cum repente, IVBETVR DICERE. Respondet ad QVOS? AD ME, inquit, SI TIBI IDONEVS VIDEOR, QVI DE HOMINE SICVLO, AC GRÆCVLO IVDICEM. IDONEVS ES, inquit, SED PERVELLEM ADESSENT II, QVI AFFVERANT ANTEA, CAVSAMQVE COGNORANT. DIC, inquit, ILLI ADESSE NON POSSVNT. NAM HERCVLE, inquit, Q. MINVTIVS, ME QVOQVE PETILIYS, VT SIBI IN CONSILIO ADESSEM, ROGAVIT. Et simul A SVBSELLIIS abire cepit. Et mox: Minutius homini quæ visa sunt, & quæ tempus illud tulit, & causa respondit: CAVSAM SESE DIMISSO ATQVE ABLEGATO CONSILIO DEFENSVRVM NEGAVIT. Itaque A SVBSELLIIS discessit. Et paulo post. Tum iste aliquando, AGE, DIC, inquit Sospitrus implorare hominum, atque Deum fidem, VT CVM CONSILIO COGNOSCERET. Tum repente iste, TESTES CITARI IVBET. DICIT VNVS, & alter breuiter: NIHIL INTERROGATVR. Præco, DIXISSE, PRONVNTIAT. Iste, quasi metueret, ne Petilius priuato illo iudicio transacto, aut dilato, cum ce-

teris in consilium reuenteretur, ita properans DE SELLA exiit, hominem innocentem, à sacerdotibus absolutum, in dicta causa, de sententia scribæ, medici, aruisticisque CONDEMNAVIT. Valer. Max. lib. II. cap. VIII. *Pertinacisq; progressu contentione, Valerius sponse Lutatiu prouocauit, NI SVO DVCTV PVNICA CLASSIS ESSET OPPRESSA. Nec dubitauit respulari Lutatius. Itaque Index inter eos conuenit Attilius Calatinus, apud quæ Valerius in hunc modum egit, CONSULEM EA PVGNA IN LECTICA CLAVDVM IACVISSE: SE AVTEM OMNIBVS IMPERATORIS PARTIBVS FVNCTVM. Tunc Calatinus, priusquam Lutatius causam suam ordiretur, QVÆRO, inquit, VALERI A TE, SI DIMICANDVM NECNE ESSET, CONTRARIIS INTER VOS SENTENTIIS DISSEDISSETIS, VTRVM QVOD CONSVL, AN QVOD PRÆTOR IMPETRASSET, MAIVS HABITVRVM FVERIT MOMENTVM. Respondit Valerius, NON FACERE SE CONTROVERSIAM, QVIN PRIORES PARTES CONSVLIS ESSENT FVTVRÆ. AGE DEINDE, inquit Calatinus, SI DIVERSA AVSPICIA ACCEPISSETIS, CVIVS MAGIS AVSPICIO STARETVR? Item respondit Valerius, CONSVLIS. At Index. IAM MEHERCVLE, inquit, CVM DE IMPERIO ET AVSPICIO, INTER VOS DISCEPTATIONEM SVSCEPERIM, ET TV VTROQVE ADVERSARIVM TVVM SVPERIOREM FVISSE FATEARIS, NIHIL EST QVOD VLTERRVS DVBITEM. ITAQVE LV TATI, QVAMVIS ADHVC TACVERIS, SECVNDVM TE LITEM DO. Idem lib. VIII. cap. II. de C. Mario. Cum C. Ticinius Minturnensis Fanniam uxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam, dote spoliare conaretur: sumptus inter eos Index in conspectu habita quaestione, subductum Ticinium monuit, vt incepto desisteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum sapius frustra fecisset, coactus ab eo sententiam pronuntiare, mulierem impudicæ ream seferio nummo, Ticinium summa totius dotis damnauit. Prefatus iudice se hunc iudicandi modum secutum, quod liqueret sibi Ticinium patrimonio Fannia insidias fruentem impudicæ coniugium expetisse.*

Ex illis autem Ciceronis, & Macrobij locis apparet, Iudices, cum Aduocatos causam narrare & agere iubebant, vsos verbo, DIC. Quod & confirmat Martialis lib. VI. Epigrammat. ineptum quendam aduocatum in leui & exili argumento defudantem, ac paruo, quod aiunt, pedi magnos calceos inducentem ridens his versibus,

Non de vi, neque cede, nec veneno,

Sed lis est mihi de tribus capellis,

Vicini queror, has abesse furto.

HOC IVDIX SIBI POSTVLAT PROBARI.

Tu Cannas, Mithridaticumque bellum,

Et periuria Punici furoris,

Et Syllas, Mariosque, Mutiosque

Magna voce sonas, manuque tota.

IAM DIC Postume, de tribus capellis.

Perorata verò causa, Patronos, oratoresque dicere consueuiffet, DIXI, notat Donat. in Phormio. Terentij Act. II. Sc. III. ad ea verba, Dixi Phormio. Qua de re infra commodiore loco plura dicam. Iudices autem, Testibus, tabulis & instrumentis sibi rem probati & planam fieri postulasse ostendunt Titij, apud Macrobi. & Martialis à me relata verba. Eius rei gratia quærebatur quis actoris, quis rei, partibus fungeretur. Actori enim incumberebat onus probandi. In tribus quidē istis iudiciis familiæ circundæ, cōmuni diuidendo, finium regundorum, in quibus vterque actor censebatur, vt ait, L. actionis §. vlt. D. de actionib. & obligatio. is actoris partes obtinebat, quia ad iudicium prouocasset: & cum ambo prouocarent, sorte res discerni solebat, L. in tribus L. sed cum ambo D. de Iudic. Testes autem pars vtraque dabat: qui vti interrogarentur, & refellerentur, in iudiciorum capitalium formulis demonstrabo.

Incidebant autem interdum Altercationes, seque faceret & vrbans dictis Patroni iacebant, qualia sunt quæ Quintilian. lib. VI. cap. IIII. congeffit, ex quibus aliquot exempli causa proponam, Quod fecit, ait, Longus Sulpitius, qui cum ipse fœdissimus

mus esset, cui contra quæ iudicio Liberali aderat, NE FACIEM QUIDEM HABERE LIBERI HOMINIS dixit. Cui respondens Domitius Afer, TV inquit, EX ANIMI SENTENTIA LONGE, QVI MALAM FACIEM HABET, LIBER NON EST? Idem ibidē, Afer egerat contra libertum Claudij Caesaris, & ex diuerso, quidam conditionis eiusdem cuius erat litigator, exclamasse fertur: PRÆTEREA TV SEMPER IN LIBERTOS, CÆSARIS DICIS. NEC MEHERCVLE, inquit, QVICQVAM PROFICIO. Et mox, Vt Catulum dicenti Philippo, QVID LATIAS? FVREM VIDEO, inquit. Item, Afer cum in causa subinde diceretur, CÆLSINAM DICERE, cognouisset quæ erat potens femina, QVIS EST, inquit, ISTE? Celsinam enim videri sibi virum finxit.

Verum quod esset officium Iudicis in singulis causis, & cōtrouersis de quibus addicbatur, & vti pronuntari de his soleret, exemplis demonstrabo. Incipiām autē à Rei Vindicatione, in qua officium iudicis erat, INSPICERE AN REVS POSSIDERET, vel, dolo defuisset possidere. Vbi enim petitor probasset REM SVAM ESSE, necesse habebat possessor restituere, qui non obiecerat aliquam exceptionem, L. officium & L. qui petitorio D. de rei vindic. In speciali quidē actione non cogebatur possessor dicere PRO QVA PARTE REVS ESSET: hoc enim petitoris munus erat non possessoris, quod & in Publiciana obseruabatur, L. in speciali D. eod. tit. Licet autē reo in rem actionē euitare, si diceret, SE NON POSSIDERE: & tūc, si potuisset aduersarius cōuincere REM A REO POSSIDERI, trāsferrebatnr ad eum possessio per iudicē, licet SVAM ESSE nō adprobasset, L. vlt. D. eod.

In actionibus autem in rem, si secundum petitorum lis daretur, Iudices, PETITORS REM ESSE pronuntiabant, EAM QVE EI A POSSESSORE CVM FRUCTIBVS ACCESSIONIBVS ET OBVENTIONIBVS RESTITVI IUBEbant, §. I. Instit. de offic. iud. Hinc in L. certum D. de confels. sed & si fundum vindicē MEVM ESSE, tūcque confessus sis, perinde haberi atque si DOMINI MEI FVNDVM ESSE PRONVTIATVM ESSET. In L. Pomponius §. sed & is D. de procuratorib. Si in hoc iudicio (de petitorio loquitur) REM MEAM ESSE, pronuntietur. Et mox: Nā cum iudicatur REM MEAM ESSE, simul iudicatur, illius nō esse. L. à quo D. de rei vindic. Vter prior iudex indicaret, cum oportere, ita FVNDVM PETITORI RESTITVI IBERE. L. qui restituere co. tit. Qui RESTITVERE IVSSVS, Iudici nō paret, contendens non posse restituere. L. ex diuerso §. I. D. de rei vindic. Vbi autē alienū fundū petij, & iudex sententia DECLARAVIT MEVM ESSE, debere etiā de fructibus possessorem condemnare. Et mox, Alioquin, vt Mauricianus ait, NEC REM ARBITRABTVR IVDIX MIHI RESTITVI. In L. non solum D. cod. Non solum autem REM RESTITVI, verum & si deterior res sit facta, rationem Iudex habere debet: Finge enim debilitatum hominem, vel verberatum, vel vulneratum RESTITVI. Vtrique ratio per Iudicem habebitur, QVANTO DETERIOR SIT FACTVS. Quo casu, quia etiam legis Aquiliæ actione possessor conueniri poterat, si iudex damnnum aestimasset, petitorum CAVERE oportebat, LEGE AQVILIA SE NON ACTVRVM: aut si mallet actor potius legis Aquiliæ actione vti ABSOLVENDVS erat possessor, L. quod si malit. D. eo. Quod si eiusdē fundi nomine à duobus corā diuersis iudicibus possessor cōuentus fuisset, vter prior iudicaret, cū oportebat ITA FVNDVM PETITORI RESTITVI IBERE, VT POSSESSORI CAVERET, VEL SATISDARET, SI ALTER FVNDVM EVICISSET, EVM PRÆSTARE, L. is à quo D. eo.

Planè si seruus cuius nomine furti agebatur, ab alio petitus esset, non oportebat Iudicē cogere possessorem, vt eum traderet, nisi ei satisfactum esset, QVOD PRO EO HOMINE IVDICVM ACCEPISSET, SI QVID OB EAM REM DATVM ESSET, ID RECTE PRÆSTARI, L. à quo seruus D. eo. At si post acceptum iudicium possessor vsu hominē cepisset, debet eum TRADERE: eoque nomine DE DOLO CAVERE. Ipsi quoque reo cauendum erat, HIS REBVS RECTE PRÆSTARI, si fortē fundi nomine damni infecti cauisset, L. si post, L. ipsi quoq; D. eo. Et ita traditionem & cautionem de dolo, accipe in L. præterea, D. eo. Vbi autē propter fugā serui qui in ea causa erat, vt custodiri nō debuisset, possessor absoluebat, cū non cogere, CAVERE DE PERSEQVENDA RE, tamē CAVERE debebat, SI REM NANCIVS ESSET, VT EAM RESTITVERET, L. si à bona §. vlt. D. eo. Possessor vero si quos ante litem contestatam sumptus fecisset, doli mali exceptione posita eos seruabat, si perseveraret actor petere rem suā non redditis sumptibus, L. si autem §. vlt. D. cod. Eademque doli exceptione, pecuniam creditoris eius solutam, qui pignori datum prædium habuit, recuperasse possessorem, ait L. emptor D. eo. Is etiam

qui culpa nō fraude possessionem rei quæ à se petebatur, amiserat, quoniam litis æstimationem sufferte debebat, audiendus erat, SI DESIDERARET, VT ADVERSARIUS ACTIONE SUA CEDERET, L. si culpa D. eo. Aliter atque si dolo fecisset quominus possideret. Ei namque actor CAVERE non debebat, ACTIONES QUAS EIVS REI NOMINE HABEBAT, SE PRÆSTATVRVM, L. is qui doli D. eo. Porro quæ tota te vindicata eadem & parte petita locū habebant, OFFICIOQUE IUDICIS CONTINEBATVR, pro modo partitis, ea quoque RESTITVI IBERE, quæ simul cum ipsa parte restitui debebant, L. quæ de tota D. eodem.

Possessor autem RESTITVERE IVSSVS, qui Iudici non parebat, si quidem rem haberet, manu militari, OFFICIO IUDICIS, AB EO POSSESSIO TRANSFEREBATVR, & FRUCTVVM duntaxat, OMNISQUE CAUSÆ NOMINE CONDEMNATIO FIEBAT. Si vero dolo fecisset quominus rem possideret, IN QVANTVM ADVERSARIVS IN LITEM SINE VLLA TAXATIONE IN INFINITVM IURASSET, DAMNABATVR. Sin dolo nihil fecisset quominus restituere posset, non plus quam QVANTI EA RES ESSET, id est quanti aduersarij inter fuisset, CONDEMNABATVR, L. qui restituere D. eo. Cum verò res per in rem actionem petita, tanti æstimabatur, quanti actor in litem iurasset, curabat Iudex, vt actor CAVERET, QVOD PER SE NON FIERET, POSSESSIONEM EIVS REI TRADITV IRI, L. hæc si, D. eod.

Heres quidē ab eo qui rem hereditariam pro herede, vel pro possessore possidebat HEREDITATEM PETEBAT. Paul. in L. postquam D. de hered. pet. *Postquam legatum à te accepi, HEREDITATEM PETO.* Et qui ex asse, vel, ex parte heres erat, INTENDEBAT HEREDITATEM SVAM ESSE, VEL PRO PARTE: sed hoc solum CI OFFICIO IUDICIS RESTITVEBATVR, QVOD ADVERSARIVS POSSEDEBAT: AVT TOTVM, si ex asse esset heres, AVT PRO PARTE ex qua heres erat L. Regulariter, L. licet D. de heredit. pet.

Hereditatem certē, vel hereditatis partem qui petebat, non ex eo metiebatur, quod possessor occupabat, sed ex suo iure. Et idē siue ex asse heres esset, TOTAM HEREDITATEM VINDICABAT, licet reus vnam rem possideret, siue ex parte heres esset, PARTEM duntaxat PETEBAT, quāvis aduersarius totam hereditatem possideret, L. I. §. I. D. si pars hered. pet. Quinimmo si duo possiderent hereditatem, & duo essent, qui AD SE PARTES PERTINERE DICERENT, non singuli à singulis petere contenti esse debebant, puta primus à primo, vel secundus à secundo: sed ambo à primo, & ambo à secundo d. L. I. §. quinimmo. Quod si quis se ex parte heredē diceret, coheres autem eius possideret hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte, à solo extraneo PETI HEREDITAS debebat: isque RESTITVERE DAMNABATVR QVOD QVOD POSSEDEBAT. Et hoc OFFICIO IUDICIS fiebat, L. I. §. si ego D. si pars hered. pet. Sed & si is qui se ex parte dimidia heredem dicebat, trientem hereditatis possideret, deinde residuum sextantem vellet persequi, utique partem dimidiam à singulis petere debebat. Sic fiebat, vt à singulis sextantem consequeretur, & haberet bessem: ipse vero tenebatur ad restitutionē sextantis ex triente quem possidebat. Et idē si forte coheredes essent, à quibus hereditatem peteret, OFFICIO IUDICIS INVICEM COMPENSATIO ADMITTEBATVR eius quod possidebat, L. I. §. item si D. si pars hered. pet.

Nec tantum à corporis, sed & à iuris hereditarij possessore hereditas Petebatur. Proinde à debitore hereditario rectē HEREDITAS PETEBATVR, & si is in diem, vel sub conditione debēret, CAVERE OFFICIO IUDICIS DEBEBAT DE RESTITVENDO HOC DEBITO CVM DIES VENISSET, VEL CONDITIO EXTITISSET, L. nec vllam §. vlt. & L. quod si D. de hered. pet. Quinetiam à coherede qui debitor hereditarius erat, id quod defuncto debebat coheres, non familiæ erciscundæ iudicio, sed per petitionem hereditatis consequeretur, L. fundus, §. vlt. D. famil. ercisc.

Is etiam qui rem hereditariā vendiderat, Petitione hereditatis tenebatur, vt si pretiū recepisset, RESTITVERET: si nō recepisset, ACTIONIBVS SVIS CEDERET, L. quod si, §. idē Iulianus, D. de rei vin. Planē si quid possessor hereditatis soluisset creditoribus, ita id imputabat

putabat petitori, si CAVISSET, SE PETITOREM DEFENSVM IRI. L. si quid possessor D. eo. Quod si possessor seruum hereditarium occidisset, eligere debebat petitor, vtrum vellet sibi eum CONDEMNARI, VT CAVERET SE NON ACTVRVM Lege Aquilia, an mallet integram sibi esse actionem Legis Aquiliæ, omisā eius rei æstimatione à Iudice, L. si à domino §. si possessor D. eo. Impensatum autem vtilium & necessarium in rem factarū hic quoque ratio habebatur: idque officio Iudicis ita cōtinebatur, vt nec exceptio doli mali desideraretur, L. planē D. eodem tit. Quod si prædo picturarum, marmorum & ceterarum voluptuariorum rerum impensas deducere vellet, ei probē dicebatur, NON DEBVISSE IN ALIENAM REM SVPERVACVAS IMPENSAS FACERE: VT TAMEN PŌTESTAS EI FIERET TOLLENDORVM EORVM QVÆ SINE DETRIMENTO IPSIVS REI TOLLI POSSENT, L. vtilis D. eo. Ad officium quoque Iudicis qui de hereditatis petitione cognoscebat, pertinuisse noxales actiones Paul. scribit in L. illud D. eo. vt si paratus esset possessor noxæ dedere seruum qui damnum dederat in te hereditaria, vel furtum fecerat, absolueretur.

Ceterum si quō tempore conuentus fuerat possessor, pauciores res possidebat, deinde aliarum rerum possessionem adsumpsisset, eas quoque victus restituere debebat. Et si fideiussores quos dederat ad litem, non sufficerent, IBERE eum debebat Proconsul, VT IDONEE CAVERET. L. si quo D. eo. Sed & si is qui legatum ex testamento acceperat hereditatem petisset, audiendus non erat, nisi legatum redderet. Nec aliter tamē, legatum restituere debebat, quāvis VICI CAVERETVR, SI CONTRA EVM DE HEREDITATE IVDICATVM ESSET, REDDI EI LEGATVM, L. postquam D. eod. aut si id legatum redditum non esset, IUDICIS OFFICIO CONTINEBATVR, VT VICTORI, DEDVCTO EO QVOD ACCEPERAT, RESTITVERETVR HEREDITAS, L. cum is quid de heredit. pet.

Ceterum tam in rei vindicatione, quam hereditatis Petitione, is qui se litis, reive defensionis sine causa obtulerat, cum rem nō possideret, nec dolo fecisset quominus possideret, condemnabatur, si hoc actor ignoraret. Tenebatur enim ex DOLI CLAVSVLA: æstimabaturque, QVANTI PETITORIS INTERFVISSET NON DECIPI. Aut si hoc actor sciret, reus absoluebatur, L. is qui se L. nam si D. de rei vindic. Cum vero idem eandem hereditatem aduersus duos petitores defendebat, si secundum alterum ex his iudicabatur, OFFICIO IUDICIS, CAUTIONE VEL SATISDATIONE, victo succurrebatur. Non aliter enim restituere debebat, quāvis si ei CAVTVM ESSET, QVOD ADVERSVS ALIVM EANDEM HEREDITATEM DEFENDERET, L. cum idem D. eod. Nemo planē per hereditatis petitionem consequi poterat, vt à communione discederet: qua de re ad arbitrium familiæ erciscundæ ire oportebat, cum ad OFFICIUM IUDICIS, QVI DE PETITIONE HEREDITATIS DATVS ERAT, nihil amplius pertineret, quam vt PARTEM HEREDITATIS PRO INDIVISO RESTITVI petitori iuberet. L. non possumus D. si pars hered. pet. Permittebatur vero possessori hereditatis, partem quidem HEREDITATIS DEFENDERE, PARTE VERO CEDERE, L. permittendum D. eod. Cogebatur certē possessor dicere vtrum pro herede, an pro possessore possideret, L. Cogi C. de petit. her. Hereditatis autem petitio alia CIVILIS, & legitima erat, quæ heredibus dabatur. Alia PRÆTORIA. Nam bonorum possessoribus & his quibus restituta erat hereditas, POSSESSORIA, & FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIO A PRÆTORE proposita erat, qua bonorum possessores & hi quibus hereditas restituta erat, tantumdem consequerentur, quantum ciuili actione heres consequi poterat, L. I. & II. D. de possessor. her. her. L. I. & II. D. de fideic. her. petit.

Vsum fructum etiam vindicabat is, cui vel testamento relictus, vel mortis causa donatus, vel ex alia quacumque causa vsufructus constitutus esset. Fructuarius autem aduersus dominum, vel alium quemuis possessorem VSUMFRUCTVM VINDICANS, HOC INTENDEBAT, VT IPRVI SIBI IVS ESSE. Et si fundo fructuario seruitus deberetur, fructuarius NON SERVITVTEM, SED VSUMFRUCTVM, VINDICARE debebat, aduersus vi-

cini fundi dominum, ac per hoc vicinus, si non pateretur cum ire & agere, tenebatur ei, *QVASI NON PATERETVR VTI FRVVI*, L. i. in prin. & L. vti frui, in prin. & §. vitum, D. si vsufr. pet. Fructuario verò qui vincebat, *OMNIS CAUSA RESTITVENDA* erat d. L. vti frui §. fructuario. Domino contra, aduersus fructuarium actio Negatiua competeat, qua invito se negabat ius esse vtendi fructuario, vel, sibi ius esse prohibendi. Sicut autem fructuario Cōfessoria agenti, fructus praestandi erant, ita & proprietatis domino, si Negatoria actione vteretur. Hoc ita si non esset possessor qui ageret: Tunc enim qui possidebat, nihil fructuum nomine consequeretur, sed officium erat iudicis, vt securus consequeretur fructuarium fructu licentiam proprietatis vero dominus, ne inquietaretur, d. L. vti frui §. vlt. Vsu vero legato, si plus usus esset legatarius quam oporteret, officio iudicis qui iudicabat, continebatur, ne aliter quam deberet, vteretur, L. Diuus §. vlt. D. de vsu & habit. Poterat vero dominus proprietatis à quo vsusfructus petebatur, in ea re satisfactionem desiderare, vt officio iudicis hoc fieret. Nam sicuti fructuarium debebat vti frui, ita & dominus securus esse de proprietate. Proinde non prius dabatur actio fructuario, quam satisfecisset se boni viri arbitratu vsurum fructurum, L. si cuius D. de vsufr. Aequissimum certe Pratori visum Vlpian. in L. i. vsufruct. quemad. cau. scribit, Legatarium de vtroque caute, & vsurum se boni viri arbitratu, et cum vsufructus ad eum pertinere desisset, restitviturum quod inde extaret. Cauere ergo debet primum, viri boni arbitratu perceptum iri vsufructum, hoc est, non deteriorem se causam vsufructus futurum, ceteraque futurum quae in re sua faceret. Vtiliusque visum, ait Vlpianus, stipulatione de hoc cauere, vt si quis non viri boni arbitratu vteretur, committeretur stipulatio: Quae duas causas habebat, vnam, si aliter quis vteretur, quam vir bonus arbitraretur, aliam, de vsufructu Restituendo, cuius sollemnia verba erant, RESTITVIRI QVOD INDE EXTABIT. Qua stipulatione etiam, DOLVM MALVM ABESSE, APTVRYMQUE ESSE continebatur, L. i. & L. huic stipulationi D. vsufr. quoad. eam. Cum vero vsusfructus pecuniae legatus erat, exprimi debebant hi duo casus in stipulatione, cum MORIERIS, AVT CAPITE MINVERIS, DARI, L. & si D. vsufruct. quemadm. cau. Quos duos solos casus, MORTIS, ET CAPITIS DIMINVTIONIS, in stipulatione de reddendo vsufructu pecuniae, interponi consuevisse Paulus cum Vlpiano scribit: quoniam pecuniae usus aliter amitti non poterat, quam his casibus, L. in stipulatione & L. quoniam D. de vsufr. car. rer. Vnde in L. si tibi decem D. de vsufr. car. rer. si tibi, ait Iulianus, decem millia legata fuerint, mibi eorumdem decem millium vsufructus, sicut quidem tua tota decem millia: sed mibi quinque numerari debebunt, vt ita caveam, TEMPORE MORTIS MEAE, AVT CAPITIS DIMINVTIONIS, RESTITVIRI. Idemque vsufructu constituto aliarum rerum quae usu consumuntur, vel minuuntur, seruatum tradit Gaius in L. si vini D. eo. tit. his verbis. Si vini olei frumenti vsufructus legatus erit, proprietatis ad legatarium transferri debet, & ab eo cautio desideranda est, vt quandoque is mortuus, AVT CAPITE DEMINVTUS SIT, EIVSDEM QUALITATIS RES RESTITVATVR, Aut, aestimatis rebus, CERTAE PECVNIAE NOMINE CAVENTVM EST, quod & commodius est. Huiusmodi enim rerum, quae non in usu, sed in abusu consistebant, vsusfructus Senatusconsulto cautionis remedio introductus est. Hae namque res ita tradebantur LEGATARIO, vt eius fierent, sed aestimatis his, SATISDABATVR, vt si moreretur, AVT CAPITE MINVERETVR FRUCTVARIUS, TANTA PECVNIA RESTITVERETVR, QVANTI HAE FVERANT AESTIMATE, §. constituitur, Instit. de vsufr. Quod si usus sine fructu legatus esset, adempta vsusfructus causa satisfdari iubeat Prator, vt de solo vsu non etiam de fructu caueretur, d. L. huic stipulationi §. i. D. vsufruct. quemad. cau. Vsu quoque domus relicto, VIRI BONI ARBITRATV CAVTIONEM INTERPONI debuisse ait Papinian. in L. vsu D. eo. Vasorum vero si vsusfructus relictus esset, non erat cautio Senatusconsulti necessaria, sed illa sola, BONI VIRI ARBITRATV vsurum fructurum. L. vlt. D. eo. tit. Planè si vsusfructus nomine, re tradita, satisfdatum non esset, poterat nihilominus heres

heres rem vindicare, & si obiiceretur exceptio, De re vsufructus nomine tradita, repliandum erat. Sed & ipsa stipulatio condici poterat, L. Et si D. eod. tit. Similiterque si pecuniae vel aliarum rerum, quae in abusu consistunt, vsufructu legato, cautio non interuenisset, poterat omissa cautio condici incerti conditione. Finito vero vsufructu ipsa quantitas condicebatur, L. hoc senatusconsultum §. i. & L. Tribus heredibus, D. de vsufr. car. rer.

ENIMVERO fructuarium, PER ARBITRVM, ADES, quarum ad eum vsusfructus pertinebat, REIFICERE COGEBATVR: haec tamen, vt SARTA TECTA HABERET, L. vsufructu legato §. i. D. de vsufruct. Cogi etiam poterat RECTE COLERE, L. item si fundi D. eo. Iudexque dabatur, vt eius ARBITRATV VTERETVR: & si agrum non profcinderet, vitas non subfereret, aquarum ductus corrumpi pateretur, iudicium in eum reddebatur, L. si cuius §. denique D. eo. Si tamè paratus esset fructuarium etiam post acceptum contra eum iudicium, vsufructum DERELINQVERE, non erat COGENDVS REIFICERE: sed ABSOLVI A IVDICE debebat: excepto quod, si QVID SVORVMQUE FACTO DETERIVS FACTVM ESSET, ID REIFICERE COGEBATVR, L. cum fructuarium & L. sed cum D. eod. Sed si fundus cuius vsusfructus petebatur, non à domino possideretur, actio reddebatur: & ideo si de fundi proprietate inter duos quaestio esset, fructuarium nihilominus in possessione esse debebat, SATISQUE EI A POSSESSORE CAVENTVM ERAT, QVOD NON ESSET PROHIBITVRS FRVVI EVM, CVI vsufructus RELICTVS ERAT, QVANDIV DE IVRE SVO PROBARET. Sed si ipsi vsufructuario quaestio moueretur, interim vsusfructus eius offerebatur: sed CAVERI DE RESTITVENDO EO, QVOD EX HIS FRUCTIBVS PERCEPTVRS ESSET, debebat: vel si facti non daretur, ipse frui permittebatur, L. cuiuscumque §. i. D. de vsufr. Quod si ab herede, qui arbores deiecerat, aut aedificium demolitus esset, aut aliquo modo deteriorè vsufructum fecisset, vsusfructus ex testamento petitus esset, AD IVDICIS RELIGIONEM PERTINEBAT, vt INSPICERET QVALIS ANTE IVDICIVM ACCEPTVM FVNDVS FVVISSET, vt hoc QVOD INTERESSET, AB EO SERVARETVR.

De Seruitutibus porro in rem actiones competisse ad exemplum earum quae ad vsufructum pertinebant, tam CONFESSORIAM, quam NEGATORIAM, illam ei, QVI SIBI SERVITVTES COMPETERE CONTENDEBANT, hanc, domino QVI NEGABAT, Vlpian. scribit in L. ii. D. si vsufr. pet. Addeque Cōfessoriam nulli alij quam domino fundi competisse: Seruitutem enim nemo vindicare poterat, quam is qui dominium in fundo vicino habebat, cui seruitutem dicebat deberi. In hac vero confessoria actione, fructus etiam veniebant: verum id demum fructuum nomine computabatur, si QVOD AGENTIS INTERESSET, SERVITVTE NON PROHIBERI. At in Negatoria fructus computabantur, QVANTI PETITORIS INTERESSET, FVNDI SVI ITINERE ADVERSARIVM NON VTI, L. loci corpus §. i. D. de seruit. vindic.

Per sententiam planè non debebat seruitus constitui, sed quae erat, DECLARARI, L. si cut §. sed si quaeritur D. si seruit. vind. Si quis autem egisset, IVS ADVERSARIO NON ESSE, TIGNA IN PARIETEM SVVM IMMISSA HABERE, Iudicis officio continebatur, vt de FVTVRO QVOQUE OPERE, id est, de futuris non immittendis, CAVERETVR, L. egi D. eod. tit. Etiam de seruitute, quae oneris ferendi causa, imposita erat, actio competeat, vt & ONERA FERRET IS, qui huiusmodi seruitutem cesserat, & AEDIFICIA REIFICERET AD EVM MODVM, QVI SERVITVTE IMPOSITA COMPREHENSVS ESSET. Quae actio non alij competeat, quam domino aedium, & aduersus dominum, sicuti ceterarum seruitutum intentio: & in ea veniebant fructus, id est, commodum quod haberet actor si onera aedium eius vicinus sustineret, L. & si fortè §. etiam & §. vlt. D. eod. tit. Harum autem actionum euentus hic erat, vt victori officio iudicis aut res praestaretur, aut cautio. Res ipsa haec erat, vt, IVBERET ADVERSARIVM IVDIX EMENDARE VITVM PARIETIS, ET IDONEVM PRÆSTARE. Cautio haec erat, vt cum IVBERET DE REIFICENDO PARIETE CAVERE: NEQUE SE, NEQUE SVCCESORES SVOS PROHIBITVRS ALIVS TOLLERE, SVBLATVMQUE HABERE. Et si cauisset, absoluebatur. Si vero neque rem praestaret, neque cautionem, TANTI CONDEMNABATVR, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRAVISSET, L. harum actionum D. eo. tit.

Arbitri autem quem inter vicinos de Finibus ambigentes & iurgantes sumptum. Terrent. Hæc autem Act. III. Sc. I. docet, officium erat, fines regere, & terminos ponere. Scævola in L. inter D. de recept. qui arbit. *Inter Costellianum & Scium controversia* DE FINIBUS orta est, & *arbitrator electus est*, UT ARBITRATV EIVS RES TERMINETVR: *ipse sententiam dixit presentibus partibus*, ET TERMINOS POSUIT. Et quidem è XII. Tab. finibus regundis Arbitri tres addicebantur: E lege Mamilia singuli. Arbitri porro sententiam ferè huiusmodi dicebant, REQVI PLACERE TERMINOS QVOS VETERES POSSESSORES PEGERVNT. Ita interlocuti, postea in re præsentis de controversiis inter partes cognoscebant, & coram, inter eos controversiam componebant, & terminos ponebant, finesque pangebant. Quod certè nusquam disertis verbis scriptum legi. Coniectura tantum ducor ad suspicandum, ex his quæ Cicero lib. I. de legib. ita scribit. *Ex hac autem non rerum, sed verborum discordia, controversia nata est de finibus: in qua quoniam usucapionem XII. Tabula inter quinque pedes esse noluerunt, depasci veterem possessionem Academia ab hoc acuto homine non sinemus: nec MAMILIA LEGE SINGVLI, sed nos TRES ARBITRI FINES REGEMVS. Q. Quamnam igitur sententiam dicemus? M. REQVI PLACERE TERMINOS, QVOS SOCRATES PEGERIT, IISQUE PARERE. Q. Preclare frater, iam nunc à te verba usurpantur civilis iuris & legum. Quod ut planius fiat subiungam in huiusmodi controversia dictam olim inter Genuates & Veituros sententiam ex ænea tabula, anno M. D. VI. in agro Genuensi erutam. In qua & fines agri privati, & agri publici eleganter descriptos, limitésque & terminos statutos, legem quoque agrò publico dictam non oscitans lector inueniet. Verba sic habent, Q. M. MINVTIIS Q. F. RVFEIS, DE CONTROVERSIIS INTER GENVATEIS ET VEITVRIOS IN RE PRÆSENTE COGNOVERVNT: ET CORAM INTER EOS, CONTROVERSIAS COMPOSEIVERVNT: ET QVA LEGE AGRVM POSSIDERENT, ET QVA FINEIS FIERENT, DIXERVNT. EOS FINEIS FACERE, TERMINOSQUE STATVI IOVSSERVNT. VBEI EA FACTA ESSENT, ROMAM CORAM VENIRE IOVSSERVNT. ROMÆ CORAM SENTENTIAM, EX SENATI CONSVLTO, DIXERVNT, EIDIB. DECEMB. L. CÆCILIO Q. F. Q. MINVTIO Q. F. COS. QVA AGER PRIVATVS CASTELI VEITVRIORVM EST: QVEM AGRVM, EOS VENDERE, HEREDEMQUE SEQVI LICET, IS AGER VECTIGAL NEI SIET. LANGENTIVM FINEIS AGRIVM PRIVATI. AB RIVO INFIMO, QVI ORITVR AB FONTEI IN MANICELO, AD FLOVIVM EDEM, IBI TERMINVS STAT. INDE FLOVIO SVSVM VORSVM, IN FLOVIVM LEMVRIM, INDE FLOVIO LEMVRI SVSVM VSQVE AD RIVOM COMBERANE. INDE RIVO COMBERANE SVSVM VSQVE AD CONVALLEM CÆPTIEMAM, IBEI TERMINI DVO STANT CIRCVM VIAM POSTVMIAM. EX HIS TERMINIS, RECTA REGIONE IN RIVO VENDVPALE. EX RIVO VENDVPALE, IN FLOVIVM NEVIASCAM: INDE DEORSVM FLOVIO NEVIASCA, IN FLOVIVM PROCOBERAM: INDE FLOVIO PROCOBERA DEORSVM, VSQVE AD RIVOM VINELASCAM IMFVVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM RIVO RECTO VINELASCA, IBEI TERMINVS STAT PROPTER VIAM POSTVMIAM, INDE TRANS VIAM POSTVMIAM TERMINVS STAT. EX EO TERMINO, QVEI STAT TRANS VIAM POSTVMIAM, RECTA REGIONE IN FONTEM IN MANICELVM, INDE DEORSVM RIVO, QVEI ORITVR AB FONTEI IN MANICELO, AD TERMINVM QVEI STAT AD FLOTIVM EDEM. AGRIVM POPLICI QVOD LANGENSES POSIDENT, HISCE FINIS VIDENTVR ESSE. VBEI CONFLVONT EDVS ET PROCOBERA, IBEI TERMINVS STAT. INDE EDE FLOVIO SVRSVORSVM IN MONTEM, LEMVRINO INFVMO, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM VORSVM, IVGO RECTO, MONTE LEMVRINO, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVSVM IVGO RECTO LEMVRINO, IBEI TERMINVS STAT. IN MONTE PROCAYO, INDE SVRSVM IVGO RECTO IN MONTEM LEMVRINVM*

NVM SYMMVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM IVGO RECTO IN CASTELVM, QVEI VOCITATVST ALIANVS, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM IOVENTIONEM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM IVGO RECTO, IN MONTEM APENINVM, QVEI VOCATVR BOPLO, IBEI TERMINVS STAT. INDE APENINVM IVGO RECTO IN MONTEM TVLEDONEM IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM TVLEDONEM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM, IVGO RECTO, IN FLOVIVM VERAGLASCAM, IN MONTEM BERIGIEMAM, INFVMO, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM PRENICVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IVGO RECTO IN FLOVIVM TVLELASCAM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, BLVSTIEMELO, IN MONTEM CLAXELVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IN FONTEM LEBRIEMELVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE RECTO RIVO ENISECA, IN FLOVIVM PORCOBERAM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IN FLOVIVM PORCOBERAM, VBEI CONFLVONT FLOVII EDVS ET PORCOBERA, IBEI TERMINVS STAT. QVEM AGRVM POPLICVM IVDICAMVS ESSE, EVM AGRVM CASTELANOS, LANGENSES, VEITVRIOS, POSIDERE, FRVIVM QVE VIDENTVR OPORTERE. PRO EO AGRO VECTIGAL LANGENSES VEITVRIIS IN POPLICVM GENVAM DENT, IN ANNOS SINGVLOS VIC. N. CCCC. SEI LANGENSES EAM PEQVNIAM NON DAVNT, NEQVE SATISFACIENT ARBITRATV GENVATIVM (QVOD PER GENVENSES MORRA NON FIAT, QVO SETIVS EAM PEQVNIAM ACCIPIANT) TVM QVOD IN EO AGRO NATVM ERIT, FRVMENTI PARTEM VICENSVM, VINI PARTEM SEXTAM, LANGENSES IN POPLICVM GENVAM DARE DEBENT, IN ANNOS SINGVLOS. QVEI INTRA EOS FINEIS AGRVM POSEDET, GENVAS, AVT VEITVRIVS, QVEI EORVM POSEDEIT, K. SEXTIL. L. CÆCILIO. Q. MVVTIO COS. EOS ITA POSIDERE, COLERE QVE LICEAT, EVS QVEI POSIDEVNT, VECTIGAL LANGENSIBVS PRO PORTIONE DENT: ITA VTI CETERI LANGENSES, QVI EORVM IN EO AGRO, AGRVM POSIDEVNT, FRVENTVR QVE. PRÆTEREA IN EO AGRO NI QVIS POSIDETO, NISI DE MAIORE PARTE LANGENSIVM, VEITVRORVM SENTENTIA, DVM NE ALIVM INTROMITTAT, NISI GENVATEM AVT VEITVRIVM, COLENDI CAUSA. QVEI EORVM, DE MAIORE PARTE LANGENTIVM VEITVRIVM SENTENTIA, ITA NON PAREBIT, IS AGRVM NEI HABETO, NIVE FRVIMINO. QVEI AGER COMPASCVOS ERIT, IN EO AGRO QVO MINVS PERVASCERE GENVATES VEITVRIOS QVE LICEAT, ITA VTEI IN CETERO AGRO GENVATI COMPASCVO, NI QVIS PROHIBETO, NIVE QVIS VIM FACITO, NIVE PROHIBETO, QVO MINVS EX EO AGRO LIGNA MATERIAM QVE SVMANT, VTANTVR QVE. VECTIGAL ANNI PRIMI, K. IANVARIS SECVNDIS, VEITVRIIS LANGENSES IN POPLICVM GENVAM DARE DEBENT. QVOD ANTE K. IANVARIS PRIMAS, LANGENSES FRVCTI SVNT, ERVNT QVE, VECTIGAL INVITI DARE NEI DEBENT. PRATA QVÆ FVERVNT PROXIMA FOENISICEI, L. CÆCILIO. Q. MVVTIO COS. IN AGRO POPLICO, QVEM VITVRIES LANGENSES POSIDENT, ET QVEM ODIATES, ET QVEM DECTVNINES, ET QVEM CAVATVRINES, ET QVEM MENTOVINES POSIDENT, EA PRATA INVITEIS LANGENSIBVS, ET ODIATIBVS, ET DECTVNINEBVS, ET CAVATVRINES, ET MENTOVINES, QVEM QVISQVE EORVM AGRVM POSIDEBIT INVITIS EIS, NI QVIS SICET, NIVE PASCAT, NIVE FRVATVR. SEI LANGENSES AVT

ODIATES, AVT DECTVNINES, AVT CAVATVRINES, AVT MENTOVINES, MALENT, IN EO AGRO ALIA PRATA IMMITTERE, DEFENDERE, SICARE, ID VTI FACERE LICEAT, DVM NE AMPLIOREM MODVM PRATORVM HABEANT, QVAM PROXVMA ÆSTATE HABERVNT, FRVCTIQVE SVNT. VITVRIES, QVEI CONTROVERSIAS GENVENSIVM OB INIOVRIAS, IVDICATI AVT DAMNATI SVNT, SEI QVIS IN VINCVLÆIS OB EAS RES EST, EOS OMNEIS SOLVEI MITTEI LIBERIQVE GENVENSES, VIDETVR OPORTERE ANTE EIDVS SEXYILIS PRIMAS. SEI QVOI DE EA RE INIQVOM VIDEBITVR ESSE, AD NOS ADEANT PRIMO QVOQVE DIE, ET AB OMNIBVS CONTROVERSIIS. ET, HONO. PVBL. LI. LEG. MOCO. METICANIO. METICONI. F. PLANCVS PELIANI PELIONI. F.

Planè vt huius Tabulæ historia pateat, sciendū est L. Cæcilio Metello, & L. Aurelio Cotta Coss. qui fuit annus ab. v. c. DCXXXV. Fulvium Flaccum primum omnium Transalpinos Ligures bello domuisse. Fucrat is in auxiliū Massiliensibus missus aduersus Falanios Gallos, qui populabantur fines Massiliensium: quemadmodum Liuij Epitome lib. LX. memorat. Biennio post, id est Anno vrbis D C. XXXVII. quo Consulatu gesserūt Cæcilius Metellus Diadematis, & Q. Mutius Scæuola Lælij focer, illa de finibus controuersia finem sententia Arbitrorum accepit. Sic etiam Q. Fabium Labeonē arbitrum Nolanis & Neapolitanis de finibus agri à Senatu datum, quum ad locū venisset, illorum fines quemadmodum dixerant terminasse Cic. lib. 1. de offic. refert.

Solemne autem Terminorum inter vicinos ponendorum ritum Siculus Flaccus explicat his verbis: *Cum enim TERMINOS DISPONERENT, ipsos quidem lapides in solidam terram conlocabant, proximè ea loca, quibus fossis factis, defixuri eos erant, unguento valaminibusque & coronis eos coronabant: in fossis autem quibus posituri eos erant, sacrificio facto, hostiâque immaculata caesa, facibus in fossis cooperiti sanguinem instillabant, eoque tura & fruges iactabant: fauos quoque & vinum, aliâque quibus consuetudo est Terminis sacrum fieri, in fossa adiciebant, consumptisque omnibus dapibus igne, super calentes reliquias lapides conlocabāt, atque ita diligenti cura confirmabant: adiectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circumcalcabant, quo firmitus starent. Tale ergo sacrificium, domini inter quos fines dirimebantur, faciebant. Nam & si in trifinium, id est in cum locum in quem tres possessores attingebant, termini ponebantur, omnes tres sacrum faciebant: quique alij in confinio domini erant, omnes ex conuenientia terminos ponebant, & sacrum faciebant: terminos autem conuenientia possessorum faciebant.* Vnde lux datur hicce Ouidij versibus lib. II. Fastor.

--Solito celebretur honore

Separat indicio qui Deus arua suo.

TER MINE, siue LAPIS, siue es defossus in agro

Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes.

TE DVO DIVERSA DOMINI DE PARTE CORONANT,

Binâque ferta tibi, binâque liba ferunt.

Iuuenal. Sat. VI.

Improbis aut campum mihi si vicinus ademit,

Aut SACRVM effodit medio de limite SAXVM,

Quod mea cum vetulo coluit pulus annua libo.

Seneca in Hippolyto,

--Nullus in campo SACER

Diuisit agros ARBITER populis LAPIS.

Prudentius lib. II. aduersus Symmach.

--Et LAPIS illic

Si stetit antiquus, quem cingere fuerat error,

Fasciolis aut gallinæ pulmone rigare,

Frangitur, & nullis violatur Terminus extis.

Apuleius lib. I. Floridor. *Vel cæpes libamine humigatus, vel LAPIS VNGVINE DELIBVTVS.*

BVTVS. Idem Apolog. I. *Negant vidisse qui fuere, unum saltem in finibus eius, aut LAPIDEM VNCTVM, aut ramum coronatum.* Inde Lapidem vnctum Lucretius dixit. Tibull. lib. I. Elegiar.

--Non fixus in agris,

Qui reget certis finibus ARVA LAPIS.

Potè de finibus variè inter vicinos controuersia incidere solebant. Interdum enim vt Frontinus in lib. de limitib. agror. tradit, DE POSITIONE TERMINORVM, interdum DE RIGORE, interdum DE FINE controuersia mouebatur. DE POSITIONE TERMINORVM, ait ille, CONTROVERSA EST inter duos, pluresve vicinos: Inter duos, an in rigore sit ceterorū, siue rationis: Inter plures, trifinium faciat, an quadrifinium. De horum opinione cum constitit mensuri, si secundum proximi temporis possessionem non conueniunt, diuersas attiguis possessoribus faciunt controuersias, sed ab integro alius fortè de loco, alius de fine litigat. DE RIGORE CONTROVERSA EST finitima conditionis, quoties inter duos pluresve terminos ordinatos, siue quæ alia signa, secundū LEGEM MAMILIAM INTRA QVINQVE PEDES AGITVR. DE FINE similis est CONTROVERSA. Nam & eadem lege continetur, & de QVINQVE PEDVM AGITVR LATITVDINE: sed DE FINE, quidquid per flexus quibus arcifinij agri continentur, vt per extrema compromontoria, aut summa montium, aut fluminum cursus, aut locorum natura, quam SVPERCILIVM appellant. Primum controuersia genus Aggenus in Commentar. ita explicat: *Cum possessor inuenit, Terminū in possessione sua, aliter formatum, aut aliter positum, quàm ceteri, qui in ea possessione sunt, aut INSCRIPTVM, vt ad solēt, agit de eo, IN QVA SIT POSITVS RATIONE, seu ipse trifinium faciat, siue ab alio lineam procedentem excipiat. Dūque vicinus possessor huic extiterit ambiguitati contrarius, magna inter utrosque controuersia agitatur. Solent enim hæc controuersia de comportionalibus nasci terminis. Alteram verò speciem ita explicat. RIGOR, naturalis est. Qualiscumque enim rigor interuenit, constituentibus limites, variis locis TERMINOS POSERVNT, & SERVARI IVBETVR RIGOR, si inuentus fuerit de triginta pedum latitudine: vt ne ab utroque possessore tangatur. Quod si plus de xxx. pedibus patuerit, iam collis est: qui exigit vt superior possessor in planum vsque descendat, & sibi defendat omnem decursum locum. Hoc enim LEX propter malignitatem inferioris possessoris instituit: ne aut arando, aut fodiendo superioris possessoris terras inuaderet. Termini quoque quibusdam locis positi sunt, vt ab uno ad unum dirigantur, per pedes à cccxx. & supra vsque ad cccclxxx. & infra hoc si licet. Et mox: DE FINE enim, LEX MAMILIA QVINQVE AVT SEX PEDVM LATITVDINEM PRÆSCRIBIT: quoniam hanc latitudinem, vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus anatri, quod vsu capi non potest. Iter enim non qua ad culturas peruenitur, capitur vsu, sed id quod in vsu biennio fuit. Quæ ad intellectum præscriptio nis quinque pedum, cuius Cic. lib. I. de Legib. & Imp. L. quinque pedum, C. fin. reg. meminert, valdè conducunt. Idem Aggenus subiicit. Et DE LOCO SI AGITVR, quæ res hanc habet questionem, vt nec ad formam, nec ad vllum scripturæ reuertatur exemplum: nisi tantum HVNC LOCVM, HINC DICO ESSE, & alter, E CONTRARIO similiterque quæret, ex similitudine ferè culture comparationem accepit; id est, si silua cuius sit ætatis, par cæsura, & ætas arborum, vt solent relinqui, quas ANTEMISSAS vocant.*

Agrorum autem Limitatorum, Diuisorum, Assignatorū qualitates, cōditiones, modum, lapidum inscriptio testabatur. *Inscriptiones itaque, ait Sicul. Flaccus in Ceteris sunt tales, DEXTRA AVT SINISTRA, DECVMANVM TOTVM, VLTRA CITRAQVE CARDINEM TOTVM: ASSIGNATVM ILLI tantum. Inde subscriptū est nomen cui concessum est in scriptione tali, REDDITVM ILLI TANTVM. Præterea scriptum est, ET REDDITVM ET COMMVTATVM PRO SVO: Frequenter inuenimus tales, DATVM, ASSIGNATVM SINGVLIS PERSONIS CERTVM MODVM, aliquando verò populis COMPLVRIBVS, VNVM MODVM. Et paullo post: Præterea inuenimus subscriptiones tales, DATVM, ASSIGNATVM, ADSRIPTVM: SIC SVBIECTVM, REDDITVM, SVVM, vni aut duobus, pluribusque personis est modus nullus adscriptus. Et mox: Inscrībuntur quædam EXCEPTA, quæ aut sibi reseruant*

auetor Diuisionis & Assignationis, aut alij concessit. Inscriptur & COMPASCVA. Et post: In quibusdam regionibus fluminum modus Assignationi celsit: in quibusdā vero tanquam Subseciuius relictus est: aliis autem Exceptus, inscriptumque, FLVMINI ILLI TANTVM, vt in Pisaurensi comperimus, DATVM ASSIGNATVMQVE, VT VETERANO: deinde REDDITVM SVVM VETERI POSSESSORI: FLVMINI PISAURO TANTVM. NE QVO ALVEVS. Hygen. in lib. de limit. constit. Omnes significationes & Formas eris tabulis inscribemus: DATA, ASSIGNATA, CONCESSA, EXCEPTA, REDDITA, COMMVTATA PRO SVO, VETERI POSSESSORI, & quacumque alia inscriptio singularum literarum in usu fuerit, & in ære permaneat. Libros eris & typum totius pericæ linteis descriptum secundum suas terminationes adscriptis affinis. Tabulario Cæsaris inferemus: & si qua beneficio, CONCESSA, AVT ASSIGNATA colonie fuerint, siue in proximo siue inter alias ciuitates, in libro Beneficiorum adscribemus. Idem eod. lib. Cum Centurias omnes INSCRIPTIS lapidibus terminauerimus, illa quæ Reipub. assignabimus, quāuis limitibus hæreant, priuata terminatione circuibimus, & in Forma ita vt erit, ostendimus syluas, siue pascua & utrinque, quatinus fuerit, in inscriptione replebimus. Et mox: Eadem ratione terminabimus fundos EXCEPTOS, siue CONCESSOS, & in Forma, sicut loca publica, inscriptionibus demonstrabimus. CONCESSOS FVNDOS æque similiter inscribemus, vt, FVNDVS SEIANVS CONCESSVS L. MANILIO C. F. I. L. In assignationibus enim Diui Augusti diuersas habent conditiones FVNDI EXCEPTI ET CONCESSI EXCEPTI sunt. FVNDI bene meritorum, vt in totum priuati iuris essent, ne colonie ullam munificentiam deberent: essent in solo populi Romani. CONCESSI sunt FVNDI de quibus est in altum, cum possidere unicuique plus quam editum continebat, non liceret. Idē ibidē, LINEARI LIMITES mensura tantum determinanda causa sunt constituti. Et si finitimi interueniunt, latitudine secundum LEGEM MAMILIAM accipiunt. Idem lib. II. DIVISI ET ASSIGNATI AGRI sunt, qui veteranis, aliisve personis per Centurias certo modo adscripto aut DATI sunt, aut REDDITI, VETERIBVS POSSESSORIBVSQVE REDDITI, COMMVTATI QVE PRO SVIS SVNT. Hi agrileges accipiunt ab his qui veteranis deducunt.

Ex Inscriptionibus porro Lapidum, has idem Hygenus ponit, SYLVA ET PASCVA IULIENSIVM: FVNDVS SEIANVS ET TONGILIANVS EXCEPTVS FINIBVS SVIS. FVNDI FAVSTINIANI, ITA VT FVERANT CONCESSI A PVBLIO SCIPIONE. FVNDVS MANILIANVS CVM SYLVA DATVS, ASSIGNATVS EST COLONIAE IVLIAE CONSTANTIAE. REGIO EXTRA CLVSA ET NON ASSIGNATA. Et alibi: Quod ordini Colonie datum fuerit adscribemus, in Forma, SYLVA ET PASCVA, vt puta, SEMPRONIANA, ITA VT FVERVNT ASSIGNATA IULIENSIVS ET MOX, Si qua regio in extremitate limites non acceperit, eum locum vacantem significabimus hac inscriptione, LOCVS EXTRA CLVSVS. Sicul. Flacc. Comperimus verò in aliquibus regionibus, & pascua, & siluas assignatas esse, adscriptumque in Formis ita, ILLI ET ILLI TOT SILVAS ET PASCVA: IVGERA TOT.

Ad OFFICIVM vtique IVDICIS, qui de Finibus cognoscebat, pertinuisse MENSORES MITTERE, & per eos dirimere ipsam Finium quaestionem, vt æquum erat, & si ita res exigeret, OCVLIS ETIAM SVIS SVBIECTIS LOCIS, ait L. si irruptione, §. vlt. D. fin. regund. Extat Constantini constitutio tã in libris de limitib. agror. quàm in L. III. C. fin. regund. in hæc verba: Si quis super inuasus sui iuris locis prior detulerit querimoniam, quæ fundi coherent cum proprietate controuersia: prius super possessione questio finitur: & tunc AGRIMENSOR IRE PRÆCIPITVR AD LOCA, vt patefacta veritate huiusmodi litigium terminetur. De horū autē Mensorū officio hæc Aggen, Urbic. scribit: In iudicando autem Mensor bonum virum & iustum agere debet: nulla admonitione, aut sordibus moueri: seruare opinionem: & arte & moribus omnis illi artificij veritas custodienda est, exclusis illis similitudinibus quæ falsa pro veris subiiciuntur. Quidam enim per imperitiam, quidam per imprudentiam peccant. Totum autem hoc iudicandi officium bonum, iustum, sobrium, castum, modestum & artificem egregium exigit. Apud Cassiodor. lib. III. Variar. Epist. LIII. Theoderic. narrans

narras cōtentionē finale ortā inter Leontiu & Pascasiū viros Spectabiles, eò proccesse, vt casarum suarum terminos non legibus, sed viribus crederent vindicandos: Agrimensorem adhiberi præcipit, quem ita describit: AGRIMENSORI vero FINIVM LISSORTA COMMITTITVR, vt contentionum proteruitas abscondatur. Iudex est vtique artis sue. Forum ipsius, agri deserti sunt. Fanaticum credis, quem tortuosus semitis ambulare conspexeris. Iudicia siquidem rerum inter syluas asperas, & dumeta perquiri. Non ambulat iure communi. Via est illi sua lectio: ostendit quod dicit: probat, quod didicit: exercitiis suis concertantium iura discernit: & more vastissimi fluminis, aliis spatia tollit, aliis iura concedit.

Mensori autem mercedes communi vtiusque litigantium sumptu soluebantur: & si is ab altero solo conductus esset, condemnatio erat facienda eius qui non condeuxerat, in partem mercedis, L. sed & loci, §. I. D. fin. regund.

Nec verò in hac vna specie, in rem præsentem veniebant Iudices, sed aliàs quoque vbi necessariam esse inspectionem loci quo de agebatur, iudicabant, in rem præsentem ire consueuerant. Quod probat antiquus lapis Neapolitanus, cui Sententia incisa est, cum hac præfatione. In his edificiis, & locis, pavis, adiacentibus, edificiis, siue is, locus, ager, est. P. Aeli Rufini, Militis, de quibus, se, possessorem, esse, ex causa, emptionis. P. Aeli, Abascanti, Patris, sui, Alfemo, Senecioni, sub, præf. Class. pr. Mic. probauit, & meruit, sententiam, quam, iussu, eiusdem, Senecionis, sub, præf. huic, titulo, proscripsi.

SENECIO C. C. C. DIXIT. NECESSARIAM. FVISSE. INSPECTIONEM. EDIFICIORVM. ET. LOCI. DE. QUIBUS. APVD. ME. ACTVM. EST. REIPSA. MANIFESTATVR. CVM. IGITVR. EDIFICIA. SOLO. P. PRO. POSITA. DEPREHENDERIM. NEQVE. VILLO. SEPVLCHRO. SVPERPOSITA. VEL. CONIUNCTA. APPARET. VENDITIONEM. EORVM. IVRE. FACTAM. IDEOQVE. AD. ELIVM. RVFINVM. MILITEM. EX. CAUSA. EMPTIONIS. PERTINERE. VIDENTVR. LOCI. VERO. SIVE. AGRIS. QVEM. ADIACENTEM. EDIFICIIS. ELIVS. ABASCANTVS. PATER. RVFINI. AB. HEREDIBVS. PATVLCI. DIOCLETIS. EQVE. MERCATVS. EST. CVM. HABEAT. PLVRIMA. ET. DISPERSIS. LOCIS. SEPVLCHRI. IVS. PER. VENDITIONEM. TRANSFERRI. AD. EMPTOREM. NON. POTVIT. SET. CVM. PATER. RVFINI. ET. POSTEA. RVFINVS. QVAMQVAM. NON. IVRE. FACTA. EMPTIONE. SEMPER. IN. POSSESSIONEM. FVERINT. NVLLO. IVRE. EVM. LOCVM. VINDICARE. SIBI. PATVLCI. POSSVNT. PLANE. CVM. IN. RE. PRÆSENTI. INSPEXERIM. LITVRATVM. ED. Q. ERASVM. PATVLCI. DICVNT. REMANERE. IN. STIP. CAPITA. QVADAM. EXPERIMENTIA. HÆC. VERBA. ACTIVS. DIOCL. PATVL. DIOC. F. CVM. FRATRIBVS. QVI. NVNC. HIC. ADSVNT. VENDVNT. P. ELIO. ABAS. LOCVM. PVRYM. IN. QVO. NVLLA. SEPVL. IACTA. SVPERQ. POSITA. NEQVE. CONIUNCTA. APPARENT. LIB. NEP. PRONEP. Q. & reliqua.

OB. CONTEMPTVM. TAMEN. RELIGIONIS. P. ELI. ABAS. F. AGRIC. PRIVETVR. FIATQVE. PVB. SEPULCHRO. MILITVM. CLASS. PR. MIS. IN. VSVM. HEREDES. VERO. PATVL. DIOCL. MVLTENTVR. SORTE. VNA. CVM. ANATOCISMO. BINÆ. CENTESIMÆ. VSVRÆ. PROPTER. NEGLECTAM. RELIGIONEM. SEPVLCHRO. CLAM. DIRVTORVM. PAVPERESQVE. MILITES. CLASS. PR. MIS. DONATI. SINT. DVM. AGRASCVNT. ET. MORIVNTVR. NE. AERE. CONLATO. CVRENTVR. SEPULCHRO. QVAM. SENTENT. SANCTAM. ESSE. OMNES. SCIANTO. idq. totum. testatur. marmor.

Hæc autem notæ initio sententiæ positæ c. c. c. significare videtur CVM CONCILIO COLLOCVTVS, quod genus loquendi inueneri in inscriptione L. cum sit, C. de vlt. cap. pro empto. supra notauimus.

Iudici porro finium regundorum permittebatur, vt vbi non posset dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimeret: & si forte amouendæ veteris obscuritatis gra-

ria per aliam regionem fines dirigere Iudex velle, poterat hoc facere per iudicationem & condemnationem. Quo casu opus erat, vt ex alterutrius prædio, alij adiudicaretur: cõque nomine is cui adiudicabatur, inuicem pro eo quod ei adiudicabatur, certa pecunia condemnandus erat, L. ii. §. vlt. & L. quo casu, D. finium regund. Dispicere certè Iudicem debuisse an necessaria esset adiudicatio; Iustinianus ait: quæ utique vno casu necessaria erat, si euidentioribus finibus distingui agros commodius esset quam olim fuissent distincti: Tunc enim necesse erat ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicare, cumque alteri certa pecunia condemnare, §. si finium Instit. de offic. iud. In iudicio etiam finium regundorum eius ratio habebatur quod interesset. L. sed & si loci, §. i. D. fin. reg.

Planè qui Finium regundorum, item qui familiæ eriscundæ, & communi diuidendo iudicio agebant, & actores erant & rei. Et idè iurare debebant, NON CALVMNIÆ CAUSA LITEM INTENDERE, ET NON CALVMNIÆ CAUSA AD INRICIAS IRE, L. inter coheredes, §. qui familia, D. famil. erisc. L. iudicium, D. finium regundorum. In istis autè tribus iudiciis, si vnus ex litigatoribus decessisset, pluribus heredibus relictis, non poterat in partes iudicium scindi: sed aut omnes heredes accipere id debebant, aut vnum dare procuratorem, in quem omnium nomine iudicium ageretur; L. si familiæ, D. famil. erisc.

De officio etiam Arbitri Familiæ eriscundæ videamus. Eum vel vnus ex coheredibus, presentibus ceteris, & inuitis, poscere poterat, L. Arbitrū, D. famil. eriscundæ. Arbitr. autem familiæ eriscundæ inter coheredes sumptus, adiudicationes & condemnationes inuicem faciebat, & pro his rebus quas cuique adiudicabat, alterum alteri condemnare poterat, vt pensatione vtrò citròque condemnationis facta, cum solum cuius summa excederet, eius dumtaxat summa quæ ita excederet, damnaret; L. Mæuius, §. Arbitr. & L. cum putarem, D. eod.

Poterat & alij PROPRIETATEM, ALII VSUMFRUCTUM ADIUDICARE. Vsumfructum præterea, & ex certo tempore, & vsque ad certum tempus, & alternis annis adiudicare poterat, L. & puto, §. i. D. eod. L. vsumfructus pluribus, §. i. D. de vsumfr. Familiæ etiam eriscundæ Iudex poterat pluribus eandem rem adiudicare, si pluribus fuisset vnus rei præceptio relicta, vel certam partem vnique coheredum assignare, vel licitatione admissa, vni rem adiudicare. Ad iudicando quoq; poterat imponere aliquam seruitutem, vt alium alij serutum faceret, ex iis quos adiudicabat, L. item Labco, D. famil. erisc. Et tamen vt fundus non hereditarius fundo hereditario seruiret, arbitr. disponere non poterat, L. vt fundus D. commu. diuid.

Nihil planè indiuisum relinquere debebat Iudex: item curare debebat, VT DE EVICTIONE CAVERETVR iis quibus adiudicabat, L. heredes, §. Iudex, D. eodem. Quod si diuisio tam difficilis esset, vt parè impossibilis esse videretur, poterat Iudex familiæ eriscundæ iudicio addictus, in vnus persona totam adiudicationem conferre, & ei adiudicare omnes res, L. si familia, D. eodem. In hoc autem iudicio condemnationes & absolutiones in omnium persona faciendæ erant, L. in hoc, D. eodem. Vniuersæ verò res aestimari debebant, non singularum rerum partes, L. Mæuius, §. vlt. D. eod.

In hoc iudicium et si nomina non veniebant, si tamen stipulationes de eorum diuisione interpositæ fuissent, curabat Iudex, vt diuisioni staretur, & vt alter alteri mandaret adiones, procuratoremque eum in rem suam faceret. Ad officium certè Iudicis familiæ eriscundæ pertinebat, VT DEBITA, ET CREDITA, SINGVLIS, PRO SOLIDO, ALIA ALIIS, ADTRIBVERET: vt siue agendū esset, partim suo quis, partim procuratorio nomine ageret: siue cū eo ageretur, partim suo, partim procuratorio nomine conueniretur, L. planè D. eo. Si verò vni ex heredibus onus æris alieni iniunctū fuisset, citra speciè legati, OFFICIO IUDICIS familiæ eriscundæ cognoscens, suscipere eum id oportebat, vsque ad dodrantem portionis suæ: CAVEBAT igitur INDEMNES COHEREDES SVOS ad eum vsque modum PRÆSTARE, L. si filia, §. Papinianus D. eod.

Iam si promissor viæ decessisset pluribus heredibus institutis, quia singuli in solidum tenebantur,

tenebantur, OFFICIO IUDICIS CAUTIONES INTERPONI DEBEANT, VT SI QVIS EX IIS CONVENTVS LITIS ÆSTIMATIONEM PRÆSTITISSET, ID PRO PARTE A CETERIS CONSEQUERETVR, L. heredes, §. an ea, D. eo. Sed & si pecunia à testatore sub pena promissa esset, quia nihil proderat ad pecuniam cuiusdam partem suam soluere, propiciendū erat per cautionem, vt DE INDEMNITATE CAVERET IS, per quem factum esset, ne omnis pecunia solueretur, aut VT CAVERET, SE ET, QVI SOLIDVM SOLVERET, PARTEM PRÆSTATVRVM, d. L. heredes, §. idem iuris D. eod. Coheres etiam à coherede iudicio familiæ eriscundæ conseqeatur, VT COGERETVR COHERES CREDITORI HEREDITARIO PARTEM SVAM SOLVERE, L. his consequenter, §. Celsus, D. eo. Si quæ essent cautiones hereditariæ, Iudex curare debebat, VT Æ APVD EVM MANERENT, QVI MAIORE EX PARTE HERES ESSET: CETERI DESCRIPTVM ET RECOGNITVM FACERENT, CAUTIONE INTERPOSITA, VT CVM RES EXEGISSET, IPSÆ EXHIBERENTVR. Quod si omnes iisdem ex partibus heredes essent, nec inter eos conueniret, apud quem potius esse deberent, sortiri eos oportebat. Aut ex consensu, vel suffragio eligendus erat amicus, apud quem ponerentur, vel in æde sacra deponi debebant, L. si quæ sint, D. eo. Tabulas verò Testamenti debebat Iudex IVBERE MANERE APVD EVM, QVI MAIORE EX PARTE HERES ESSET, AVT IN ÆDE SACRA DEPONI, L. cetera, §. vlt. D. eo.

Si rem pignori datam testator per præceptionem legasset, OFFICIO IUDICIS CONTINEBATVR, vt ex communi pecunia lucretur, eamque ferret is cui eo modo esset legata, L. pignori, D. eod. At si pignori res data defuncto esset, is cui ea adiudicabatur, in Familiæ eriscundæ iudicio pro parte coheredi erat damnandus, nec CAVERE debebat coheredi, INDEMNEM EVM FORE, aduersus eum qui pignori dederat, L. si pignori, D. eod. Iudicis etiam de hereditate diuidenda addicti Officium perstringitur in L. fundus & L. si seruus D. famil. erisc. L. in ipsius, L. si diuisione L. filij L. filia C. eo. L. arbitr. & L. vlt. D. de distract. pign. L. debitor, §. vlt. D. ad Trebellia. L. qui non militabat D. de hered. instit. L. inter socerum, §. i. D. de pact. dor. L. cum pater, §. pater pluribus, D. de legat. ii. L. Quintus D. de ann. legat. L. ii. C. de inoffici. donation.

OFFICIO PRÆTEREA IUDICIS CONVENIEBAT, IVBERE REM HEREDITARIAM VENIRE, VNAM, PLVRESVE, PECUNIAMQVE EX PRÆTIO REDACTAM EI NUMERARI CUI LEGATA ESSET, L. officio, D. famil. erisc. Quod si testator rei quam communem cum extero habebat, partem alicui legasset, aut heres ante iudicium Familiæ eriscundæ acceptū, partem suam alienasset, AD OFFICIUM IUDICIS PERTINEBAT, vt eam partem quæ testatoris fuisset, alicui IVBERET TRADI, L. heredes eius, §. si testator, D. eod. Sed & si vni ex heredibus legatū aliquid fuisset, hoc ei OFFICIO IUDICIS FAMILIÆ ERISCUNDÆ præstatur, L. qui filia, §. vlt. D. de legat. i. Similiterq; si vnus ex heredibus à testatore iussus esset præcipere quod debebat, euidè IUDICIS OFFICIO continebatur, ne ab eo coheredes exigerent. Sed & si quod alius deberet, præcipere vnus iussus fuisset, OFFICIO IUDICIS ACTIONES EI PRÆSTARI DEBEANT PRO PORTIONE COHEREDIS, L. si ita, D. famil. erisc. Si vsumfructus à testatore vxori legatus esset, donec ei dos solueretur, per Arbitrū familiæ eriscundæ, tam ID QVOD COHEREDIS NOMINE EX DOTE SOLVTVM ERAT, RECUPERARI poterat, quam effici VT COHERES SOLVERET, L. inter, §. vsumfructu, D. eo.

In iudicio autem Familiæ eriscundæ, vel Comuni diuidendo, si dum res in arbitrio erat, de iure prædij controuersia orta esset, omnes ij inter quos Arbitr. sumptus erat, & agere, & opus nouum intinere pro sua quisque parte poterant. Et eum adiudicationes ab Arbitro fiebant, si vni adiudicaretur totus fundus, CAVERI oportebat, VT QVÆ EX HIS ACTIONIBVS RECEPTA FVISSENT, REDDERENTVR: AVT QVÆ IN EAS IMPENSÆ FACTÆ FVISSENT, PRÆSTARENTVR, L. in iudicio, D. eod. Filia nupta quæ se bonis paternis miscuisset ad dotis collationem per Arbitrum familiæ eriscundæ compellebatur, L. i. §. i. D. de collatio. dot.

Planè si vni ex coheredibus prælegatæ essent rationes, non prius ei tradendæ erant, quam coheredes descripissent, vt nec seruus actor prælegatus antè tradi debebat, quam rationes reddidisset: verum etiam CAVTIO INTERPONENDA ERAT,

COHEREDIBVSQVE PRÆSTANDA, VT QVOTIES DESIDERATÆ ESSENT RATIONES, VEL ACTOR PRÆLEGATVS, COPIA EORVM FIERET, L. Pomponius, D. fam. ercisc.

Res verò sub conditione legata, pendente conditione, in iudicium familiæ erciscundæ veniebat, & adiudicabatur cum sua causa, VT EXISTENTE CONDITIONE EXIMERETVR AB EO CVI ADIVDICATA ERAT: AVT DEFICIENTE CONDITIONE, AD EOS REVERTERETVR, A QVIBVS RELICTA ERAT, L. si post, §. vlt. D. eo. Si fundus ab heredibus deducto vñ usufructu legatus esset, sique vellent à communione vñ usufructus discedere OFFICIO IVDICIS cautionibus interpositis eis prospiciebatur, L. & puto, D. eodem. Si servus hereditarius propriam rem heredum vñ subripuisset, Familiæ erciscundæ iudicio consequebatur, VT AVT SERVVS EI ADIVDICARETVR, AVT LITIS ÆSTIMATIO IN SIMPLVM OFFERETVR, d. L. & puto, §. vlt. Si quis testamento cauisset, vt servus exportandus veniret, OFFICIO IVDICIS FAMILIÆ ERCISCUNDÆ continebatur, vt voluntas defuncti non intercideret, L. his conseqventer, §. idem quærit, D. eodem. Coheres etiam familiæ erciscundæ iudicio consequebatur, VT COGERETVR COHERES CREDITORI HEREDITARIO PARTEM SVAM SOLVERE, d. L. his conseqventer, §. Celsus.

Planè qui ex parte heres, in solidum à creditoribus hereditariis cõueniebat, per doli exceptionem consequebatur à creditoribus, MANDARI SIBI ACTIONES, d. L. his conseqventer, §. si filiusfam. Prospicere autem debebat Iudex, vt quod vnus ex heredibus ex re hereditaria perceperat, stipulatusve esset, non ad eius folius lucrum pertinere: Quod vel reputationibus inter eos factis cõsequebatur Iudex, vel curabat CAVTIONES INTERPONI, quibus inter eos communicarentur cõmoda & incõmoda, L. item ex diuerso, D. eodem tit. Sed & si vir dotem quam ex pacto filia nomine retinere potuerat, lapsus errore non retinuisset, filiam quæ patri sola, matri pro parte heres extiterat, apud Arbitrũ diuisionis; non improbe dotis perperam à patre solutæ præceptionem desideraturam ait Papinianus in L. inter socerum, §. i. D. de pact. dotalib. Si filia nupta dotem accepisset, Arbitrũ familiæ erciscundæ ARBITRABATVR, VT SI CONSTANTE MATRIMONIO IPSA DIEM SVVM OBIISSET, SIVE SOLVTO MATRIMONIO EAM A VIRO RECUPERASSET, EA CONFERRETVR, L. si filia, D. fam. ercisc. Sanè filiusfam. heres institutus integram vxoris suæ dotem per Arbitrum familiæ erciscundæ præcipiebat & CAVEBAT, DEFENSVM IRI COHEREDES, QVI EX STIPVLATV POTVISSENT CONVENIRI, L. si filia, §. hoc amplius, & L. fundus, D. eo. Sed & si quid vni ex heredibus legatum fuisset, hoc ei Officio Iudicis familiæ erciscundæ præstabatur, L. qui filius, §. vlt. D. de lega. i.

Agentem autem familiæ erciscundæ, si is qui hereditatem possidebat, negaret coheredem esse, poterat eum excludere per hanc exceptionem, & SI IN EA RE QVA DE AGITVR, PRÆIUDICIVM HEREDITATI NON FIAT. Quod si possideret actor eam partem, licet negaretur esse coheres, non nocbat talis exceptio: sed Iudex ipse apud quem hoc iudicium agebatur, COGNOSCEBAT AN COHERES ESSET, L. i. D. fam. ercisc.

Communi diuidundo Arbitrũ, ad rerum quæ inter aliquos communes erant, diuisionem dabatur, L. i. comm. diuidun. Posci autem Iudex Communi diuidundo poterat à quolibet sociorum, L. si quis eum, §. vlt. D. eodem tit. Nam & si non omnes qui rem communem habebant, sed certi ex his à communione discedere desiderarent, Iudicium inter eos reddebatur, L. & si, D. eo. De vestibulo tamen cõmuni binarũ aditũ, inuito vtrolibet Arbitrũ cõmuni diuidũ dari nõ debebat, L. arbor, §. de vestibulo, D. eo.

In communi autem diuidundo iudicio non tantum diuisio rerum communium veniebat, sed & si quid in his damni datum, factumve erat, siue quid eo nomine aut aberat alicui sociorum, aut ad eum peruenerat ex re communi, L. in communi, D. com. diuid. Et vbi de fundo vno communi diuidundo agebatur, si quidem commode regionibus fundus ille diuisionem recepisset, Iudex communi diuidundo addictus, PARTES EIVS SINGVLIS ADIVDICARE debebat, & si vnus pars prægrauare vide-

retur

retur, IS INVICEM ALTERI CERTA PECVNIA CONDEMNANDVS ERAT, §. cadem interueniunt, Instit. de offic. iud. §. quædam actiones. Instit. de actionib. L. Iulianus, §. Celsus, D. de action. emp. Vbi autem commode regionibus diuidi inter socios aliquis ager non poterat, vel ex pluribus singuli, æstimatione facta, vnicuique sociorum adiudicabantur, compensatione pretij inuicem facta: eoque cui res maioris pretij obuenerat, ceteris condemnato: ad licitationem nonnunquam etiam extraneo emptore admissio: maxime si se non sufficere ad iusta pretia alter ex sociis sua pecunia vincere vilis licitantem profiteretur, L. ad officium, C. comm. diuid. OFFICIO etiã IVDICIS COMMVNI DIVIDVNDQ, talis adiudicatio fieri poterat, vt ALTERI FVNDVM, ALTERI VSVMFRVCTVM ADIVDICARET. Cetera eadẽ quæ in familiæ erciscundæ iudicio seruabantur, L. si quis putans, §. officio, D. eodem tit. Vectigalis planè agri diuisione, etsi regionibus commode is diuidi potuisset, abstinere Iudex debebat, L. communi, §. i. D. eod. Sed si regionibus fundum non vectigalem diuisum duobus adiudicasset, poterat quasi in duobus fundis seruitutem imponere, d. L. communi, §. Neratius. In diuidundis autem prædiis, Iudicem quod omnibus vtilissimum erat, vel quod litigatores mallent, sequi cõueniebat, L. Iudicem, D. eodem.

In hoc vtique iudicio rem iusto pretio æstimare Iudex debebat: & de EVICTIONE quoque CAVDVM ERAT, L. item, D. eo. Iudex autem communi diuidundo, & familiæ erciscundæ de seruo, qui in fuga erat, IVBERE debebat, LICERI EOS INTER QVOS IVDIX ERAT, ET TVNC EVM ADIVDICARE EI PENES QVEM LICITATIO REMANSERAT, L. arbor, §. iudex, D. eod. Planè si seruus cõmunis vni ex dominis furti fecisset, ARBITRIO IVDICIS COMMVNI DIVIDVNDQ CONTINEBTVR, VT, AVT DAMNVM PRÆSTARET, AVT PARTE CEDERET, L. si seruus cõmunis, D. de furt. Sed & si socius in cõmuni insula opus nouum faceret, quod ædibus, quæ alterius socij propriæ erant, noceret, per Arbitrum communi diuidundo; PROHIBERI poterat ÆDIFICARE, L. in prouinciali, §. quod si, D. de oper. no. nunt. Siue autem ex communi fundo, siue cõmuni aqua noceretur, cum vno ex sociis agi poterat: & si quid is sociorum nomine damnatus præstitisset, per Arbitrum communi diuidundo recuperabat, L. supra iter, §. i. D. de aq. & aq. pluui. Fit etiam Officij Iudicis Cõmuni diuidundo mentio in L. si serui, D. usufruct. quemadm. cau. Porrò si inter plures, Familiæ erciscundæ, & Cõmuni diuidundo, aut Finium regundorum ageretur, idem Iudex sumendus erat, L. i. D. de quib. reb. ad eund. iud.

Erat & in vsu cottidiano olim AD EXHIBENDVM ACTIO: eaque maxime propter Vindicaciones inducta erat, vt res exhibitæ vindicarentur, L. i. D. ad exhibend. In hac Actione, actor omnia nosse debebat, & DICERE ARGVMENTA EIVS REI DE QVA AGEBATVR, L. in hac, D. eo. Nec vtique DOMINVM SE DICEBAT, nec debebat ostendere, AD SE DOMINIVM PERTINERE: cum multæ aliæ causæ essent ad exhibendũ agendi, d. L. in hac, §. i. Non tãtũ enim Rei Vindicatione, sed & Hypothecaria acturus, item Interdicto vsurus, si rem sibi exhiberi desideraret, audiendus erat. Noxali quoque iudicio experturus, si destinare non posset nisi ex presentibus, quia aut seruum non recognoscebat, aut nomen non tenebat, familiam sibi exhiberi postulare poterat, vt noxium seruum adgnosceret, d. L. in hac, §. est autem, cum seq. D. eod. Legatarius etiam ad exhibendum agere cum herede poterat vt rem legatam exhiberet, sic enim vindicari ab eo poterat, L. quod legatur in fi. D. de iud. Et generaliter ei dabatur hæc actio, cuius intererat exhiberi. Iudex igitur huic actioni addictus summatim debebat COGNOSCERE, AN EIVS INTERESSET, NON, AN EIVS RES ESSET, & SIC IVBERE EXHIBERE, VEL NON, SI NIHIL INTERESSE COMPERISSET: & haecenus COGNOSCEBAT, AN IYSTAM ET PROBABLEM CAVSAM HABERET ACTOR, PROPTER QVAM EXHIBERI SIBI DESIDERARET. d. L. in hac, §. sciendum, & §. eleganter, D. ad exhib. Iudex autem per ARBITRIVM SIBI HAC ACTIONE COMMISSVM etiam EXCEPTIONES ÆSTIMARE debebat, quas possessor obiebat: & si qua tam euidentis esset, vt facile repelleret agentem, possessor ABSOLVI debebat: sin obscurior, vel quæ haberet altiore questionem; DIFFERENDA ERAT IN DIRECTVM IVDICIVM,

T ij

RE EXHIBERI IVSSA. d. L. in hac, §. ibidem. Qui verò ad exhibendum serui nomine, qui in fuga erat, conueniebatur, ad hoc solum tenebatur, vt CAVERET, SE EXHIBITUM, SI IN POTESTATEM EIUS PERVENISSET. EXHIBERE autem IVSSVS debebat facere in publico potestatem rei, vt esset ei qui agebat, experiundi copia, vel re in eadem causa præstare in qua fuerat, cum iudicium acciperetur, vt actor copiam rei habens, posset integram exequi actionem quam destinaverat, L. ii. & L. Iulianus, §. quantum, D. eo. Si iusta ex causa statim exhiberi res non posset, iussu Iudicis CAVERE reus debebat, SE CERTO DIE EXHIBITURVM, L. de eo exhibendo, D. cod.

Adversus verò cum qui EXHIBERE IVSSVS non exhibebat, non QUANTI EA RES ESSET, VCIUM QUANTI ACTORIS INTERESSET, æstimabatur, L. Iulianus, §. vlt. D. cod. Hinc in L. de eo, §. si post, D. cod. *Interdum tantum dammandus est, QUANTI ACTORIS INTERFERIT, PER EVM NON EFFECTVM, QVO MINVS TVNC CVM IUDICIUM ACCIPERETVR, HOMO EXHIBERETVR.* Vlpian. in L. in hac, §. præterea, D. cod. *In hac actione notandum est, quod Reus contumax per in litem insurandum petitoris, damnari ei possit, Iudice quantitatem taxante.* Exemplum est in L. vlt. §. i. D. de appellationib. cuius verba sunt hæc: IVSSVS A IUDICE, EXHIBERE secundum præceptum Præsidis provincie, RATIONES QVAS APVD SE ESSE CAVERAT, instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit. Ideoque secundum constitutionem recitatam, quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cum petitor, QUANTI SVA INTERESSET, EXHIBERI IVRASSET, facta erat condemnatio. Ac planè ubi culpa non restituentis vel non exhibentis puniebatur, QVOD INTERERAT AGENTIS solum æstimabatur: cum verò dolus aut contumacia, QUANTI IN LITEM IVRASSET ACTOR, L. ii. §. vlt. D. de in lit. iur.

In Actione Quod metus causa, Vlp. Officium Iudicis ita describit, In L. metum autem, §. Iulianus, D. quod met. cau. *Iulianus libro tertio Digestorum putat, cum cui res metus causa tradita est, non solum REDDERE, verum etiam DE DOLO REPROMITTERE DEBERE.* Et paullo post: *Ex hoc Edicto restitutio talis facienda est, id est, IN INTEGRVM OFFICIO IUDICIS, vt si per vim res tradita est, RETRADATVR, ET DE DOLO, sicut dictum est, REPROMITTATVR, ne forte deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio intervenit, RESTITVENDA ERIT IN PRISTINVM STATVM OBLIGATIO.* Idem in L. illud, §. i. D. cod. *Si metu à te coactus accepta tibi stipulationem fecerim: ARBITRATV IUDICIS, apud quem ex hoc Edicto agetur, non solum illud CONTINETVR, VT IN TVA PERSONA REDINTEGRATVR OBLIGATIO, SED VT FIDEIUSORES QVOQUE, VEL EOSDEM, VEL ALIOS NON MINVS IDONEOS, ADHIBEAS.* Præterea, VT ET PIGNORA QVÆ DEDERAS, IN EANDEM CAUSAM RESTITVAS. In L. si cū, §. pro eo, D. eo. *Pro eo autem qui in fugam esse dicitur, CAVTIO ab eo extorquenda est, QVATENVS ET PERSEQVATVR, ET OMNIMODO EVM RESTITVAT.* Et mox: *Exgo si in fuga sit servus sine dolo malo, & culpa eius cū quo agetur, CAVENDVM EST PER IUDICEM, VT EVM SERVVM PERSECVTVS REDDAT.* Et vt eadē L. §. Hæc autē, Vlp. ait, ca actio cū ARBITRARIA esset, habebat reus licentiam, vsque ad sententiam ab Arbitro datam, RESTITVTIONEM REI FACERE. Quod si nō fecisset, quadrupli condemnationē patiebatur. Ibidemque addit hæc, *Si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me pervenit, & hac in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nonne IUDICIS OFFICIO ABSOLVAT? Aut si servus in fuga non est, æque si CAVERO IUDICIS OFFICIO, NEC SI IN MEAM POTESTATEM PERVENERIT, RESTITVTURVM, ABSOLVI DEBEBO.* Postea ARBITRIVM IUDICIS IN RESTITVENDA RE reale esse scribit, vt cum quidem qui vim admisit, IVBEAT RESTITVERE, etiā si ad aliū res pervenit: cum autē ad quem pervenerit, etiā si alius metum fecerit. Quadruplabatur autē QUANTI EA RES ERAT, & si quis fūdi nō sui possessionē metu tradidisset, nō quāti fūdi, sed QUANTI POSSESSIO ERAT, ÆSTIMABATVR, L. si cū, §. quadruplatur, L. si mulier, §. qui possessionem, D. eo. In heredem verò Metus causa, vt & de dolo actio IN ID DVNTAXAT QVOD AD EVM PERVENERAT, dabatur, L. quod diximus, §. vlt. cum L. seq. D. cod. L. in heredem, D. de dolo.

In illa porro actione non quærebatur, vt iam diximus, vtrum is qui conueniebatur, an alius metum fecisset: sufficiebat enim hoc docere, METVM SIBI ILLATVM, VEL VIM, ET EX HAC RE EVM QVI CONVENIEBATVR, ETSI CRIMINE CARERET, LVCRVM SENSISSE. Nam cum metus habeat in se ignorantiam, meritò

ritò non adstringebatur Actor, vt designaret quis ei metum vel vim adhibuisset, sed tantum dicere debebat METVM IN CAUSA FVISSE, VT ALICVI ACCEPTAM PECUNIAM FACERET, VEL REM TRADERET, VEL QVID ALIVD FACERET, Litem si, §. in hac, D. eo. Percontarium in Actione de dolo, designat oportebat, QVID DOLO MALO FACTVM, ET CVIVS DOLO FACTVM ESSET, Litem si quid, §. vlt. Litem exigin, D. de dolo. In hac verò actione, vt & in illa, ARBITRIO IUDICIS RESTITVTIO cōprehendebatur: & nisi fieret RESTITVTIO, sequebatur condemnatio: QUANTI EA RES ERAT. In vtraque etiā actione per contumaciam suam TANTI REVS CONDEMNABATVR, QUANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET. Sed OFFICIO IUDICIS, TAXATIONE iniuratum refrenandum erat, L. arbitrio, D. de dolo. Si tamen manifestum esset rem restitui non posse, veluti si servus dolo malo traditus, defunctus esset, protinus reus IN ID QVOD ACTORIS INTERERAT, DAMNABATVR, d. L. Arbitrio, §. non tamen. Sed & si cuius dolo effectum esset, vt his legitimis transactis temporibus periret, de dolo dabatur iudicium, non VT ARBITRIO IUDICIS RES RESTITVERETVR, sed vt tantum actor consequeretur, QUANTI EIUS INTERERAT ID NON ESSE FACTVM, d. L. arbitrio, §. dolo.

In arbitrariis certè actionibus, quales erant Publiciana, Seruiana, vel quasi, Quod metus causa, de Dolo malo, Ad exhibendum, & ubi quod certo loco promissum erat, alibi petebatur, PERMITTEBATVR IUDICI, EX BONO ET ÆQVO SECUNDVM CVIVSQUE REI, DE QVA ACTVM ERAT, NATVRAM, ÆSTIMARE QVEMADMODVM ACTORI SATISFIERI OPORTERET, §. præterea quoddam, Instit. de actionib. Vlpianus in L. ii. §. nunc de officio, D. de eo quod certo loco. Nunc DE OFFICIO IUDICIS huius actionis loquendum est: vtrum QUANTITATI CONTRACTVS DEBEAT SERVIRE, AN VEL EXCEDERE, VEL MINVERE QUANTITATEM debeat: vt si interfuisset rei, Ephesi potius solvere, quam eo loco quo conueniebatur, RATIO EIUS HABERETVR. Et L. ideo, D. cod. Ideo in ARBITRIVM IUDICIS refertur hac actio, quia scimus quàm varia sint pretia rerum per singulas civitates regionesque &c. In L. quod si, §. interdum, D. cod. tit. *Interdum IVDIX, QVI EX HAC ACTIONE COGNOSCIT, cū sit ARBITRARIA, ABSOLVERE REVM DEBET, CAVTIONE AB EO EXACTA, DE PECUNIA IBI SOLVENDA, VBI PROMISSA EST.* L. centum, D. eo. *Centum Capua dari stipulatus, fideiussorem accepisti. Ea pecunia ab eo similiter, vt ab ipso promissore, peti debet: id est, vt si alibi quàm Capuæ petatur, ARBITRARIA agi debeat: LISQUE TANTI ÆSTIMETVR, QUANTI EIUS VEL ACTORIS INTERFERIT EAM SVMMAM CAPVÆ POTIVS, QVAM ALIBI SOLVI.*

Quod ad Negotiorum gestorum iudicium attinet, Gaius in L. ii. D. de negot. gest. Si quis absentis negotia gesserit, vltro citroque inde Negotiorum gestorum actionem nasci ait, hoc adiecto, *Et sane sicut æquum est, ipsum ACTVS SVI RATIONEM REDDERE, ET EO NOMINE CONDEMNARI, QVID QVID VEL NON, VT OPORTVIT, GESSIT, VEL EX HIS NEGOTIIS RETINET.* Ita ex diverso iussu est, si utiliter gessit, PRÆSTARI EI QVID QVID EO NOMINE VEL ABEST EI, VEL AVTVRYM EST. Idē in L. si quis absentis, D. de obligat. & act. Si quis absētis negotia gesserit sine mandato, eo nomine actiones proditas ait, quæ NEGOTIORVM GESTORVM appellatur, quibus, ait, *in vicem experiri possunt, DE EO QVOD EX BONA FIDE ALTERVM ALTERI PRÆSTARE OPORTET.* Pau. in L. nā & servus, §. mandatu, D. de negot. gest. *Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: QVOD IS NON RECTE GESSIT, tu mihi actione negotiorum gestorum teneris, nō in hoc tantum, VT ACTIONES TVAS PRÆSTES: sed etiā, quod imprudenter cum elegeris, VT QVID QVID DETRIMENTI NEGLIGENTIA EIUS FECIT, TV MIHI PRÆSTES.* Iulolent. in L. si quis mandatu, D. eo, *Si quis mandatu Titij negotia mea gessit, Titio mandati tenetur: LISQUE ÆSTIMARI DEBET, QVANTO SEI ET TITII INTEREST.* Papinian. in L. liberto, §. i. D. eo. *Inter negotia Sæpronij qua gerebat, ignoras Titij negotia gessit. Ob eā quoque, speciei Sæpronio tenebatur: sed ei CAVTIONEM INDEMNITATIS OFFICIO IUDICIS PRÆBERI necesse est adversus Titium.*

Noxali iudicio addictus Iudex observare debebat, vt si condemnandus videretur

dominus, ita condemnaret, P.V.B. MÆVIUM L. TITIO IN DECIM AVREIS CONDEMNO, AVT NOXÆ DEDERE, vt Iustinianus, tradit Institut. de offic. iud. Vlpianus in L. miles, §. i. D. de re iudic. DECIM AVT NOXÆ DEDERE CONDEMNA TVS, iudicati, in decem, tenetur. Facultatem enim noxæ dedendæ ex lege accipit. Et noxæ iudicium solius noxæ deditiois nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur: & ideo IVDICATI, DECEM AGENTIB. noxæ deditio in solutione est, quæ ex lege tributur. Vnde apparet quamuis sub disunctione condemnatio fieret: solam tamen pecuniam iudicati actione petitam. Sed si noxali iudicio condemnatus esset possessor defuncto; non poterat noxæ dedendæ officio iudicis liberari. Tandiu enim quis noxæ dedendæ facultatem habebat, quamdiu iudicati conueniretur: post susceptum iudicium, iam non poterat noxæ dedendo se liberare. L. item veniunt, §. idem recte, D. de hereditat. petitio. Noxales autem nullæ erant per se actiones: sed aliis accedebant, legibusque vel Edicto Prætoris erant constitutæ. Legibus, veluti Furti, ex lege XII. Tab. Damni iniuriæ, ex lege Aquilia, Edicto Prætoris, veluti Iniuriarum, & Vi bonorum raptorum, §. sunt autem, Instit. de noxalib. act. FURTI NOXALIS ACTIONIS fit mentio in L. si seruus communis, & L. quemadmodum, §. si seruus, D. de noxalib. NOXALIS AQVILIÆ ACTIONIS, in L. si in re communi, D. eo. L. si seruus seruum, §. i. D. ad L. Aquil. DE DOLO NOXALIS, in L. si quis adfirmavit, §. & si seruum, D. de dolo, L. cum seruus, D. ad exhibend. IN FACTVM NOXALIS, in L. si quis missum, in princip. & §. actio, D. de dam. inf. L. III. §. vlt. iuncta L. i. D. si mens. fals. mod. IN IURIARVM NOXALIS, L. sed si vnus, §. cum seruus, D. de iniur.

Huiusmodi certè actionum quæ ex noxa atque maleficio seruorum aduersus dominos instituebantur, vis & potestas hæc erat, vt damnatis liceret deditioe ipsius corporis quod deliquerat, euitare litis æstimationem, L. i. & L. si seruus communis, D. de noxalib. Vlpian. in L. si seruus seruum, §. item si, D. ad L. Aquil. *Si seruus communis meus & tuus sit occisus à seruo Titij, Celsus scribit alterum ex dominis agentem, aut LITIS ÆSTIMATIONEM consecuturum pro parte, AVT NOXÆ DEDI EI IN SOLIDVM OPORTERE.* Ac planè si seruus cõmunis furtum fecerat, quiuis ex dominis in solidum noxali iudicio conueniebatur: nec aliàs poterat is qui conuentus erat, euadere litis æstimationem, quàm si in solidum noxæ dederet seruũ, L. si seruus communis, D. de noxalib. L. supra iter, §. officium, D. de aq. & aq. pl. Ante noxale tamen iudicium acceptum poterat, sua parte cedendo, securitatem consequi, ne necesse haberet iudicium suscipere, d. L. si seruus communis. Sed & qui ex noxali causa conueniebatur, si nollet suscipere iudicium, in ea causa res erat, vt deberet noxæ dedere seruũ. Aut si id non faceret, iudicium in eum suscipiebatur omnimodo: sed non aliàs condemnebatur, quàm si in potestate haberet, dolõve malo fecisset, quo minus haberet, L. quotiens, D. de noxalib. Dominus vtique qui IN SVA POTESTATE ESSE SERVVM, id est, facultatem se & potestatem eius exhibendi habere CONFITEBATVR, aut EXHIBERE eum debebat, aut ABSENTEM DEFENDERE. Quorum alterutrum nisi faceret, quasi contumax condemnabatur, atque si præsentem non noxæ dedisset, L. quoties, §. quod si reus, & §. si seruus, & §. dominus, D. de noxalib. Si verò DEFENDERE paratus esset, IVDICIUM in eum CVM NOXÆ DEDITIONE, dabatur, L. electio, §. neq; heredi, D. eo. Defendendus autem exhibendusque ibi erat, vt deliquisse arguebatur, L. vlt. D. eo. Liberum tamẽ ei erat euitare iudicium, si indefensum seruum relinqueret: ius suum in actore transferendo, L. non solũ, & L. noxali, D. de noxalib. Quo casu TRADERE eũ, & DE DOLO MALO REPROMITTERE debebat, L. is qui in aliena, D. eo. Quod si negaret dominus seruum in sua potestate esse, arbitrium habebat actor, vel iusurandũ à domino de ea re exigere, per quod IURARET IN POTESTATE SVA NON ESSE SERVVM, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE, QVO MINVS ESSET, vel, IVDICIUM DICTARE SINE NOXÆ DEDITIONE, per quod vincebat, si probasset eum in potestate esse, vel dolo eius factum, quo minus esset. Qui autem non probasset in potestate aduersarij esse seruum, re amittebat, L. si seruus depositus, L. si negavit, D. eo. Poterat tamen dominus qui ab initio seruũ in sua potestate esse negauerat, postea, ante litẽ cõtestatã, fateri in potestate se eũ habere, eõq; modõ cõsequi vt noxæ deditioe, aut litis æstimatione defungere-
retur.

geretur. Postquã verò lis aduersus eũ cõtestata erat, audiendus iã non erat, nisi eius ætatis esset, vt ignosci ei deberet, L. electio §. neque heredi D. eo. At si præsens esset seruus, nec defendere eum dominus vellet, vel abesset, tunc IVSSV PRÆTORIS DVCI eum consueuisse supra docuimus. Et ita DVCTVS, IN BONIS fiebat eius qui duxerat, eiusque nomine Publiciana competebar, d. L. electio §. vlt. L. & generaliter D. eo. L. item si D. de Publicia. L. II. §. vlt. D. si ex nox. cau. ag. Is tamen qui bona fide aberant, reuersis, defendendi, ex bono & æquo potestas dabatur, L. in noxalibus D. de noxalib. action.

Si quis pro seruo mortuo, ignorans eum decessisse, Noxale iudicium accepisset, ABSOLVI. debebat, quia desisset, verum esse, PROPTER EVM DARE OPORTERE, L. si ad libertatem §. i. D. eod. tit. Enimvero si plures, eiusdem serui nomine, noxali cum domino ageret, vel vnus pluribus iudiciis eiusdem serui nomine ageret, in quo vñs fructus vnus, proprietas alterius esset, OFFICIO IVDICIS CONTINEBATVR, cum eum noxæ dedisset dominus, vt etiam vñs fructum actoris faceret. Sed per Prætorẽ id consequebatur dominus proprietatis, vt aut fructuarium Prætor cogeret, PRO ÆSTIMATIONE VSVSFRUCTVS CONFERRE AD LITIS ÆSTIMATIONEM, AVT VSVSFRUCTV CEDERE, si hoc expediret, L. si ex duobus §. vlt. D. eod. Si in re communi mea & tua damnum dedisset, Titij seruus aut vtriq; nostrum pecunia sufferenda erat, aut OFFICIO IVDICIS simul vtrique noxæ dedendus seruus: sed si alterutri nostrum in solidum noxæ deditus esset, ab vtroque absoluebatur, L. si in rem D. eo.

Verum si sciente & patiente domino, nec prohibente, cum posset, seruus deliquisset, damnumque dedisset, non NOXALI IVDICIO dominus, sed suo nomine IN SOLIDVM DETRACTA NOXÆ DEDITIONE CONVENIEBATVR, L. si vero §. positum D. de his qui effuder. vel deiecer. L. II. & L. si plurium D. de noxalib. L. si seruus seruum D. ad L. Aquil. Vbi autem cum domino quasi conscio, DETRACTA NOXÆ DEDITIONE ACTVM ERAT, si constitisset & iudici probatum fuisset, eum conscium non fuisse, ABSOLVEBATVR. Quia absolute facta, & iudicio finito, si postea CVM NOXÆ DEDITIONE ageretur, exceptione rei iudicatæ actor summoebatur: Donec verò prius iudicium agitabatur, licentia actori erat, si eum de scientia domini arguenda pœnteretur, tunc ad noxalem actionem transire. Contrà quoque, si cum eo quo sciente seruus deliquerat, damnumve dederat, CVM NOXÆ DEDITIONE ACTVM esset, amplius in dominum DETRACTA NOXÆ DEDITIONE OBSCIENTIAM actio non dabatur. In ipso verò iudicio si domini scientiam arguere vellet non erat prohibendus, L. in delictis §. si detracta & §. vlt. D. de noxalib. Secundum quæ, si in dotem seruus datus furtum viro fecisset, si quidem mulier talem esse eum scisset, totum damnum viro sarcendum erat: quod si ignorasset, tunc non vltra noxæ condemnationem multanda erat, L. si mulier §. at si D. solu. matrim. Ii vero in quos Prætor IVDICIUM DETRACTA NOXÆ DEDITIONE DEDERAT, puta, QVOD DOLO FECISSENT, QVO MINVS SERVOS IN POTESTATE HABERENT, omnimodo litis æstimatione damnabantur L. quemadmodum & L. si pluriũ D. de noxalib.

Exitus actionis, SI QVADRVPEP PAUPERIEM FECISSE DICATVR, is erat, vt aut animal quod nocuerat & noxiam commiserat, noxæ dederetur, id est, viuum traderetur pro noxa: AVT LITIS, id est, noxiæ seu delicti & damni, ÆSTIMATIO SVFFERRETVR, vt ex Vlpiano in L. i. D. si quadrup. & ex Iustinia. Instit. eo. tit. liquet. Quod si post litem contestatam animal quod pauperiem fecerat, ab alio occisum fuisset, quia domino legis Aquiliæ actio quæsitæ erat, RATIO EIVS REI in iudicio HABEBATVR: quia noxæ dedendæ facultatem dominus amiserat. Ergo ex iudicio proposito LITIS ÆSTIMATIONEM OFFERRE eum oportebat, nisi paratus esset ACTIONEM MANDARE ADVERSVS EVM QVI OCCIDERAT, L. i. §. si post. D. si quadrup. At cum liberi hominis corpus, ex eo quod deiectum effusumve fuisset, læsum erat, QVANTVM OB EAM REM ÆQVVM IVDICI VIDEBATVR, actio dabatur: Iudex enim computare debebat, MER-

CEDES MEDICIS PRÆSTITAS, CETERAQUE IMPENDIA QUÆ IN CURATIONE FACTA ERANT: præterea OPERAS, QUIBVS CARVERAT, AVT CARITIVS ERAT, QUOD INVILIS ESSËT FACTVS; §. ob hominem Instit. de obligat. quæ qua. ex delict. L. vlt. D. de his qui effuder. vel deiecer.

Legè Aquilia interdum QUASI DE OCCISO HOMINE, interdum QUASI DE VULNERATO agebatur, L. huic scripturæ §. 1. L. qui occidit §. vlt. L. illud quæ situm, L. si vulnerato, L. sed si priore, L. ita vulneratus, D. ad L. Aquil. Interdum QUASI DE RUPTO ET CORRUPTO, L. si feruus feruum §. si quis vestimenta & §. si mulier & §. si nauem D. eo. Nonnunquam etiam cum reo confitente, aliquando cum infitiante res erat. In actione certè quæ aduersus confitentem ex lege Aquilia dabatur, (quæ inde CONFESSORIA appellatur in L. inde Neratius §. vlt. L. proinde §. I. D. ad L. Aquil.) Iudex NON REI IUDICANDÆ, sed ÆSTIMANDÆ dabatur d. L. proinde §. vlt. In lege etiam Aquilia condemnationem factam QUANTI INTERESSET ostendit, L. liber homo §. vlt. D. ad L. Aquil. Vti vero fieret æstimatio damni in Legis Aquiliæ actione, & quarum rerum ratio habenda esset à Iudice, docet L. ait lex, §. vlt. L. proinde, & L. inde Neratius D. eo. tit.

In Actione Serui Corrupti, tanti corruptor cõdemnabatur, QUANTI SERVVS OB ID QUOD CORRUPTVS FVERAT, MINORIS ESSET, L. si quis seruum §. vlt. D. de fer. corrup. Paulus in L. vt tantum §. æstimatio D. eo. *Æstimatio autem habetur in hac actione, QUANTI SERVVS VILIOR FACTVS SIT: Quod OFFICIO IUDICIS expeditur.* Si tamen tam inutilis esset seruus, vt non expediret talem seruum habere, electio domino dabatur, vtrum seruum detinere, & damnum QUANTI DETERIOR FACTVS ESSET, in duplum accipere: vel seruo restituto, si cõpiam eius haberet, pretium consequi: aut si non haberet, pretium quidem simili modo accipere debebat, CEDERE autem SOLLICITATORI, PERICULO EIVS, DE DOMINIO SERVI, ACTIONIBVS, §. interdum ead. L. Seruo vero manumisso, non facillè apud Iudicem dominus audiebatur, dicendo se MANVMISISSE, QUONIAM HABERE NOLVERAT DOMI, VT ET pretium haberet, & liberum, d. L. vt tantum §. vlt. Vtili autè actione de filio, filiæve familias corruptis data, OFFICIO IUDICIS ÆSTIMABATUR, QUOD PARENTIS INTERERAT ANIMVM LIBERORVM NON CORRUPTVM, d. L. vt tantum D. eo.

In actione porro Hypothecaria, qua pignus vindicabatur, REVS, SI NEC POSSIDERET, NEC DOLO DESIISSET POSSIDERE, ABSOLVI debebat: Si verò possideret, aut PECVNIAM SOLVERE, aut REM RESTITVERE, DAMNABATUR: Et si restituere quidem nollet, aut non posset, fortè quod res abesset, vel longè esset, vel in provinciis, solebat CAUTIONIBVS re explicari: Nam si CAVERET, SE RESTITVTVRVM, ABSOLVEBATVR. Sin verò dolo desisset possidere, TANTI CONDEMNABATUR, QUANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET, sicut in ceteris in rem actionibus, L. si fundus §. in vindicatione D. de pignorb. Hinc est, quod Seruiana LITIS ÆSTIMATIONEM CONSEQUVTVM CREDITOREM legimus in L. si creditor D. de pignerat. actio. L. II. D. qui potior. in pigno. Sed aliter aduersus debitorem ipsum pignus non restituentem, aliter aduersus quemuis possessorem LIS ÆSTIMABATUR. Nam aduersus debitorem non pluris quàm QUANTI DEBEAT: aduersus ceteros possessores, etiam pluris, L. si inter §. vlt. D. eo. Planè qui iure pignoris rem persequerentur, ab eius vindicatione summouebantur, si qualiscumque possessor eis DEBITVM OFFERRET, L. Paulus D. quib. mod. pign. Quo casu non improbè postulare possessor poterat, VTI IVS NOMINIS SIBI ACTOR CEDERET, L. mulier D. qui potior. in pign. SERVIANA certè non dominium sed NYDAM POSSESSIONEM AVOCABAT, L. si cum venditor D. de cuius actionibus, L. si quis seruum D. de noxalib. Enimvero si pro eo quod purè debebatur, hypotheca sub conditione obligata esset, & ante conditionem hypothecaria ageretur, cum hypothecam auferri iniquum esset, ARBITRIO IUDICIS CAUTIONES INTERPONEBANTVR, SI CONDICIO EXTITISSET, NEC PECVNTIA SOLVERETVR,

VERETVR, RESTITVI HYPOTHECAM SI IN RERVM NATVRA ESSET, L. grege §. vlt. D. de pignorb. Interdum etiam de fructibus ARBITRARI debebat IVDEx, vt ex quo lis inchoata esset, ex eo tempore etiam de fructibus cõdemnaret, L. si fundus §. interdum D. eo. Impp. in L. vlt. C. si vnus ex plurib. heredes autè hypothecaria non pro modo singularum rerum substantiæ conueniri, sed in solidum, VT VEL TOTVM DEBITVM REDDANT, VEL EO QUOD DETINENT, CEDANT. Atque etiam debitor ipse HYPOTHECIS CEDERE cogebatur: Cic. Epist. lvi. lib. xiii. familiar. *Philetus Alabandensis & Cluio dedit: hæ commissæ sunt: velim cures vt* AVT HYPOTHECIS DECEDAT, EASQUE PROCURATORIBVS CLVII TRADAT, AVT PECVNIAM SOLVAT. Quod & pacto cauere solitum Imp. Alex. ostendit in L. I. C. de pact. pignor. his verbis. *Qui pactus est, NISI INTRA CERTVM TEMPVS, PECVNIAM QUAM MUTVAM ACCEPIT, SOLVERET, CESSVRVM SE CREDITORIBVS HYPOTHECÆ: venditionem non contraxit, &c.* Hypothecaria autè actio suas condiciones habebat, id est, SI SOLVTA ESSET PECVNTIA, AVT SATISFACTVM ESSET: quibus cessantibus tenebat, L. grege, §. etiam si, D. de pignorb.

In Actione Damni infecti, cum eius prædij, ex quo damnum metuebatur, plures domini erant, & cum vno eorum agebatur, licet opus ex quo damnum futurum erat, indiuiduum esset, & ipsæ ædes solumque earum non posset pro parte duntaxat damnum dare, nihilominus si cum quo agebatur, PRO SVA TANTVM PARTE CONDEMNABATUR, L. supra iter §. officium D. de aq. & aq. plu. Iudex autem qui de damno infecto cognoscebat, etiam alienato prædio ab eo cum quo actum fuerat, DAMNVM ÆSTIMARE solebat omne, QUODCVMQUE ANTE IUDICIUM CONTIGERAT, L. si quis missum §. vlt. D. de dam. inf. Porro si parietem communem qui idoneus & oneribus ferendis aptus erat, vnus ex fociis demolitus esset, in actionem damni infecti veniebat, id QUANTI INTERESSET ACTORIS EVM PARIETEM STARE, eumque proprio SVMPTV RESTITVERE debebat, cum REDITV qui ob demolitionem amissus erat, L. nam si non fuit D. eodem tit. Deducto vero veteris parietis pretio, si quid amplius esset æstimari debebat, & si quid ex veteri in nouum coniectum esset, deduci ex æstimatione oportebat, L. emptor §. vlt. D. eod. In æstimando etiam nouo pariete RATIO HABERI debebat eius IMPENSÆ quæ modum probabilem non excederet, non quæ adgrauaret, L. inter quos §. vlt. & L. ex damni D. eo. Planè si quis egisset, IVS NON ESSE ADVERSARIO ÆDIFICATVM HABERE, & ille non defenderet, possessio ad actorem transferebatur, ita VT NISI INTRA CERTVM TEMPVS EGISSET IVS SIBI ESSE ÆDIFICATVM HABERE, DESTRVERETVR OPVS, L. ædificatum D. eod. Africanus in L. si priusquam D. de oper. no. nunt. *si priusquam ædificatum esset, ageretur IVS VICINO NON ESSE ÆDES ALTIVS TOLLERE, nec res ab eo defenderetur: PARTES IUDICIS non alias futuras esse ait, quam vt eum, cum quo ageretur, CAVERE IVBERET, NON PRIVS SE ÆDIFICATVRVM, QUAM VLTRO EGISSET IVS SIBI ESSE ALTIVS TOLLERE. Idemque è contrario, si cum quis AGERE vellet IVS SIBI ESSE INVITO ADVERSARIO ALTIVS TOLLERE: eo non defendente, similiter, inquit, OFFICIO IUDICIS CONTINEBITVR, VT CAVERE ADVERSARIVM IVBERET, NEC OPVS NOVVM SE NVNTIATVRVM, NEC ÆDIFICANTI VIM FACTVRVM, Quod si antequam damni infecti caueretur, ædes vitiosæ corruissent, si dominus ædium, rudera tollere vellet, non aliter ei permittebatur, quam vt omnia quæ inutilia essent, auferret. Nec solum de FUTURO, sed & DE PRÆTERITO DAMNO CAVERE debebat. Et si dominus ædium, quæ decidissent, nihil faceret, interdictum reddendum erat ei in cuius ædes rudera decidissent, per quod vicinus compellebatur AVT TOLLERE, AVT TOTA S ÆDES PRO DERELICTO HABERE, L. Prætor ait §. vlt. D. eodem.*

In Aquæ pluuiæ arcendæ Actione, OFFICIUM IUDICIS hoc erat, vt si quidem à vicino opus factum esset, cum IVBERET RESTITVERE, DAMNVM QUÆ

SARCIRE, si quid post litem contestatam contigisset. Quod si ante litem contestatam damnum contigerat, tantum **OPVS RESTITVERE** debebat: non etiam **DAMNUM SARCIRE**, L. si tertius §. officium D. de aq. & aq. pl. Et is quidem qui ipse fecerat quo aqua pluvia aduersario noceret, aut qui heres extiterat ei qui fecerat, cogebatur **SVA IMPENSA OPVS TOLLERE**. Si vero id ab alio qui ad eum non pertinebat, factum esset, satis erat **PATI VT TOLLERET**, d. L. si tertius §. Celsus. Is plane cum quo aqua pluviae arcendae agebatur, **QVOD OPVS FECISSET**, licet **CEDERE LOCO** paratus esset, cogebatur accipere iudicium, quoniam & suo nomine conveniebatur, **VT OPVS TOLLERET**. Bonae fidei vero emptor, & ceteri successores, non **RESTITVERE OPVS**, sed tantum **PATIENTIAM PRÆSTARE** debebant; L. is cum quo & L. emptor D. cod. Igitur & si **FVNDO CEDERET** emptor, audiendus erat: Plus enim præstabat, d. L. Is cum quo. Æstimationem autem Iudex faciebat ex rei veritate, hoc est, eius damni quod apparuerat datum, d. L. si tertius §. vlt. Sanè si post hoc iudicium susceptum, fundum alienasset is, cum quo de præterito damno, & de **OPERE RESTITVENDO** actum erat: id statuere Iudex debebat, quod iudicasset, si nulla alienatio facta esset. Nihilominus enim iudicium manebat, & in id damni ratio veniebat, etiam eius quod alienationem contingebat, L. quamquam §. i. D. cod. Sed si colonus, procuratorve ignorante domino opus fecisset, dominus fundi nihil amplius, quam **PATIENTIAM PRÆSTARE** debebat. Colonus autem & procurator interdicto Quod vi aut clam, impensam quoque restituendi operis, & damnum, si quod ex eo datum fuerat, præstare cogebantur, d. L. quamquam §. Idem Iulianus & §. vlt. & L. si colonus D. cod. Si vero fundus in quo opus factum erat, ad plures pertineret, & cum vno ageretur, is pro parte sua, & **DAMNI DATI & OPERIS NON RESTITVTI** nomine **DAMNABATUR**. At si is fundus cui aqua pluvia nocebat, plurimum esset, agere quidem vel singuli poterant: Damni tamen quod post litem contestatam datum esset, non amplius parte sua quisque consequebatur. Item si **OPVS RESTITVTVM** non esset, non amplius quam quod pro parte eorum interfuerat, **OPVS RESTITVTI**, condemnatio fiebat, L. supra iter §. officium D. co.

In hoc vero Iudicio futurum damnum veniebat, vt & in **Actione Damni infecti**: de eo vero quod post sententiam Iudicis futurum erat, **DAMNI INFECTI CAVERI** oportebat: vel ita Opus Restituendum erat, vt nullum periculum damni superesset, L. Anteus §. in hoc D. co. Si vicinus loci superioris sulcos transuersos aquarios in eo fecisset, per quos ad inferiorē aqua deflueret, per **ARBITRVM AQVÆ PLVVIÆ ARCENDÆ COGI** poterat, **VT EOS OPERIRET**. Sed & si fossas fecisset, ex quibus aqua pluvia posset nocere, Arbitr, si appareret futurū, vt aqua pluvia noceret, cogere poterat eum **FOSSAS EXPLERE**: & nisi faceret, condemnare, L. vicinus D. cod.

In **Liberali Iudicio**, ante omnia quarebatur, quis actoris, quis rei partes sustineret. Nam vt Vlpian, ait in L. liberis §. vlt. D. de liber. cau. si quis ex seruitute in libertatem proclamaret, petitoris partes sustinebat: Si vero ex libertate in seruitutem peteretur, is partes actoris sustinebat, qui seruum suum dicebat. Igitur cum de hoc incertum erat, vt posset iudicium ordinem accipere, hoc ante, apud eum qui de libertate cogniturus erat, disceptabatur, vtum ex libertate in seruitutem, aut contra ageretur. Et si forte apparuisset eum qui de libertate sua litigabat, **IN LIBERTATE SINE DOLO MALO FVISSE**, is qui se dominum dicebat, actoris partes sustinebat, neesseque habebat, **SERVVM SVVM PROBARE**. Quod si **PRONVTIATVM FVISSET**, eo tempore **QVO LIS PRÆPARABATUR IN LIBERTATE EVM NON FVISSE**, ipse qui de libertate sua litigabat, debebat se **LIBERVVM PROBARE**, L. liberis §. vlt. L. quod autem D. de liber. cau. Probatio autem ad id tempus referebatur, quo primum in ius aditum erat, L. igitur sciendum §. & generaliter D. co. tit. Cum vero in obscuro erat, in quo fuerat statu is qui pro libertate sua litigabat, prior audiendus erat, probare volens se ipsum in libertatis esse possessione, L. si in obscuro D. co. Similiterq; is cui necessitas probandi de ingenuitate sua non incubebat, si ipse vltro probare desideraret, audiendus erat, L. cui necessitas D. co. Post ordinatum autem **Liberali iudicium**, liberi loco habebatur is qui de statu suo litigabat, L. ordinata, & L. si cui D. co. tit. Quod si is

si is qui alicui status controuersiam faciebat, die cognitionis defuisset, rem & causam amittebat. Existimabat tamen Vlpianus, rectè atq; ordine facturos Iudices, si hanc formam sequerentur, vt vbi deesset is qui in seruitutem petebat, electionem aduersario deferrent, vtum mallet **COGNITIONEM CIRCVM DVCI**, an audita causa sententiam proferri. Et si cognouissent, pronuntiare debebant, **SERVVM ILLIVS NON VIDERI**. Quod si ex seruitute in ingenuitatem se allegaret, melius facturos, si cognitionem circumduxissent, ne sine aduersario pronuntiarent **INGENVVM VIDERI**. Si vero is qui pro sua libertate litigabat deesset, contradictor vero præsens esset, melius fore in augeri causam eius, sententiamque proferri vt secundum quod liqueret, contra, vel secundum libertatem daret, L. Diui §. i. D. eod. Domino vero qui obtinuerat, **SERVVM SVVM ABDVCERE** licebat, nec cogebatur pro colitis æstimationem accipere, L. duobus, & L. dominus, D. co. tit. Iudex autem qui de libertate cognoscebat, etiam de rebus amotis, damnoque magno facto cognoscere debebat, L. in obscuro, D. eod. Ceterum si quis **LIBERTATEM EX TESTAMENTO SIBI COMPETERE DICERET**, non debebat Iudex de libertate sententiam dicere, ne præiudicium de testamento cognituro fieret. **SVMMATIM VERO ÆSTIMANDVM ERAT**, an forte **BONA FIDE IMPLORARETVR IVDICIVM DE TESTAMENTO**: Quo cognito, **PRÆSTITVENDVM ERAT MODICVM TEMPVS**, **INTRA QVOD SI NON ESSET CONTESTATVM**, **IVBBATVR IVDIX LIBERTATIS**, **PARTIBVS SVIS FVNGI**. Quoties autem quis patiebatur controuersiam libertatis & hereditatis, si se non ex testamento liberum diceret, sed aliàs vel à viuo testatore manumissum, non debebat impediri liberalis causa, licet iudicium de testamento moueri speraretur, dummodo **PRÆDICERETVR IVDICI LIBERALIS CAUSÆ**, **NE VLLVM ADMINICVLVM LIBERTATIS EX TESTAMENTO ADMITTERET**, L. si quis libertatem D. de heredit. pet. Si plures sibi dominium serui vindicarent, **DICENTES ESSE COMMVNEM** aut si alter **VSUMFRUCTUM** torum, alter proprietatem serui vindicaret, item si alter **SVVM**, alter **SIBI PIGNERATVM ESSE DICERET**, ad eundem Iudicem mittebantur, L. cognitio §. i. & §. vlt. & L. si pariter D. de liber. cau.

Dos soluto matrimonio à patre & à filia quæ in eius potestate erat, simul repetebatur. Eam enim non aliter quam ex voluntate filia petere, nec per se nec per procuratorem pater poterat: sed adiuncta filia persona experiebatur: Alioquin dotis actio filia non erat adempta, quandoque sui iuris fuisset facta, L. ii. D. sol. matrim. Itaque cum ex facto Modestinus consulere, quo proponebatur, inuita filia patrem de dote egisse, ita respondit, **NON ESSE CONSUMPTAM DE DOTE ACTIONEM MVLLIERI**, **CVM PATRI SVO NON CONSENSERIT**, *utique non ignoras*, L. Titia cum, §. qui inuita, D. de legat. ii. Voluntate autem filia pater de dote agere censebatur, si vel consentiente ea, vel non contradicente ageret. Sed si absens filia esset, **CAVERE** debebat **PATER RATAM REM FILIAM HABITVRAM**, L. ii. D. solu. matrim. Si tamen omissa esset **DE RATO SATISDATIO**, & filia heres patri extitisset, vel in legato tantum accepisset, quantum dotis satis esset, ei denegabatur actio, L. si cum dote §. si pater D. cod. tit. Eo autem tempore consentire filiam patri oportebat, quo lis contestabatur. Itaque si filia dixisset, se patri consentire, & ante litis contestationem mutasset voluntatem, vel etiam emancipata esset, frustra pater agebat, d. L. si cum dote §. si patri & §. seq. Sed si pater **FILIAM IN SVA POTESTATE ESSE DICERET**, ideoque **DOTEM SIBI REDDI POSTVLARET**: ipsa vero **SE MATRÊMFA DICERET**, & de dote agere vellet, **IUDICIS PARTES ERANT**, vt patri nisi probaret **FILIAM non solum IN SVA POTESTATE ESSE**, sed etiam **CONSENTIRE SIBI**, actio denegaretur, L. Titia D. co.

Vice versa etiam, filiafa. post solutum matrimonium, dotem citra patris voluntatem petere non licebat: & si eo infcio exactam dotem communem ea consumpsisset, patri, mortua & viua ea **ACTIO** supererat, **VT DOS IPSI SOLVERETVR**, L. si cum dote §. i. D. cod. Si tamen patri eo loci vbi dos petebatur propter condemnationem

esse non liceret, filia agendi potestas fiebat, ita tamen ut CAVERET PATREM RATAM REM HABITVRVM, d. L. si cum dotem §. si patri. Et quidem si pater furiosus esset: aut eius curator voluntate filia dotem petebat, aut si curatoris copia non esset, ipsi filia DE RATO CAVENTI AGERE PERMITTEBATVR, d. L. si cum dotem §. si soluto & L. si filia D. de solutionib. Cum vero procurator a patre voluntate filia datus litem de dote contestatus erat, re secundum eum iudicata, si postea pater decessisset, IUDICATI ACTIONEM filia potius, quam patris heredibus DARI oportebat, L. si marito §. si voluntate D. sol. matr.

Maritus autem per Iudicem qui de dote cognoscebat, cogebatur aut DOTE quam ipse exegerat REDDERE, aut ACTIONES quas aduersus socerum, ipsamve mulierem habebat, PRÆSTARE, L. si socer §. i. D. solu. matrim. Nec vero ut Vlpian. ait in L. si extraneus D. de iur. dot. Iudex propitiis auribus audiebat mulierem dicentem, CVR PATREM QUI DE SVO DOTE PROMISERAT, NON VRSERAT AD EXOLUTIONEM. In reddenda utique dote maritum DE DOLO MALO ET CVLPA CAVERE oportebat: Quod si dolo malo fecisset, quominus restituere posset, DAMNANDVS ERAT, QUANTI MVLIER IN LITEM IVRASSET, L. si filiosa §. i. D. eo. Et si qui seruorum dotalium in fuga erant, CAVERE debebat maritus, SE EOS VIRI BONI ARBITRATV PERSECVTVRVM ET RESTITVTVRVM, d. L. si filiosa §. si qui. Sed si vir in quinquennio locasset fundum, & post primum forte annum diuortium interuenisset, non alias fundum mulieri reddi oportebat, quam si CAVISSET, SI QUID PRÆTER VNIVS ANNI LOCATIONEM MARITVS DAMNATVS ESSET, ID SE PRÆSTATV IRI, d. L. si filiosa §. vlt. Si vir voluntate mulieris non tamen donandi animo, sed negotio inter eos gesto, dotales seruos manumississet, OFFICIO IUDICIS CAVERE cogebatur, RESTITVTVRVM SE MVLIERI, QUID QUID AD EVM EX BONIS LIBERTI, VEL EX OBLIGATIONE PERVENISSET, L. si constante §. si vir D. eo. Ceterum si vxor rem viri eo prohibente commodasset, ea que periisset, deductio eius statim fiebat ex dote: si vero non prohibuisset eam commodare, ARBITRIO IUDICIS, modicum tempus, ei cautionem præbenti, indulgebatur, d. L. si constante §. si vxor. Quotiens autem mulieri de solutione dotis post certum tempus satisfadum erat, si maritus satisfadare non posset, tunc deducto commodo temporis, condemnatio residui repræsentabatur. Sed si cum maritus satisfadare posset, nollet: in solidum condemnabatur, non habita ratione commodi temporis. IUDICIS igitur OFFICIO conueniebat, ut aut satisfadatione interposita absolueret maritum, aut habita ratione compensationis, eum condemnaret, d. L. si constante §. quotiens. Si bona mulieris pro parte publicata essent, supererat ei reliqua partis dotis exactio. Quinimo, & si post litem contestatam publicata esset pro parte dos, ARBITRIVM IUDICIS ad partis condemnationem faciendam sufficiebat, L. quotiens §. vlt. D. cod. Iudicis etiam qui de dote cognoscebat, partes perstringit Paul. in L. sin autem §. in rem D. de rei vindic. Arbitrum autem dotis recipiendæ vsurarum quoque rationem habuisse docet Marcellus in L. Titia cum D. de solutionib.

Enimvero si maritus necessarias impensas in res dotales facere omisisset, IUDEX tantum DAMNABAT, QUANTI MVLIERIS INTERFERAT EAS IMPENSAS FIERI, L. & in totum D. de impens. in res dot. fac. Contra in iudicio dotis, maritus impensas a se in res dotales factas reputabat: Quarum ratio habebatur & si res male gesta esset, d. L. & in totum. In ædificandis tamen ædibus, & in reponendis pro pagandisque vineis, & in valetudine mancipiorum modicas impensas non debebat ARBITER REI VXORIE CVRARE, L. omnino D. eo.

Nec OB IMPENSAS modo, sed & iure antiquo, OB RES DONATAS & OB RES AMOTAS, OB LIBEROS, OB MORES, Retentio dotis marito dabatur, L. vn. §. taceat C. de rei vxor. actio. L. Rej, §. i. D. solu. matrim. PROPTER LIBEROS retentio fiebat, si CVLPA mulieris aut patris cuius in potestate erat, diuortium factum esset. Tunc enim singulorum liberorum nomine SEXTÆ retinebantur ex dote: non plures tamen, quam tres SEXTÆ in retentione erant, non

non in petitione, ut tradit Vlp. Tit. de dotibus. Huc pertinet quod Cicero in Topic. ita scribit: Si viri CVLPA factum est diuortium, etiam si mulier nuntium remisit, tamen PRO LIBERIS manere nihil oportet. Vbi Boëtius. Ciuitatis, ait, Ro. iure; liberi retinentur in patrum arbitrio, usque dum tertia mancipatione soluantur. Ergo si quando diuortium intercessisset CVLPA MVLIERIS, parte quadam dotis, PRO LIBERORVM NUMERO MVLTABATVR. De qua re Paulus Institutorum lib. II. Tit. de dotibus, ita disseruit: Si diuortium est matrimonij, & hoc SINE CVLPA MVLIERIS factum est: dos integra repetetur: Quod si CVLPA MVLIERIS factum est diuortium, in singulos liberos SEXTA pars dotis a marito retinetur, usque ad mediã partem duntaxat dotis. Quare quoniam quod ex dote conquiritur, liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt: id apud virum necesse est permanere. Facto igitur diuortio contenditur, AN DOTIS PARS PRO LIBERIS, id est vel liberorum causa, vel quia PRO NUMERO LIBERORVM retinebatur, APVD VIRVM DEBEAT PERMANERE. Hic subiectum quidem est, factum diuortium a muliere nuntiatum. Predicatum vero, apud virum SEXTÆ partis dotis, post diuortium permansio. Questio, an post diuortium factum, MVLIERE NVTIVM REMITTENTE; SEXTAM DOTIS PARTEM APVD VIRVM MANERE oporteat. Sed & patris dotalibus interdum cautum fuisse ut DOS LIBERORVM NOMINE APVD MARI TVM RESIDERET, ostendit, L. si dotali, D. sol. matr. Pro liberis autem nihil ex dote remanere oportuisse, ubi ius conubij non erat, Cic. Topic. docet. MORVM autem nomine, GRAVIORVM quidem, (quo loco, Adulteria tantum habebantur) SEXTÆ retinebantur: LEVIORVM autem, quales erant omnes reliqui, OCTAVA, ut idem Vlpianus auctor est: qui hoc amplius docet, mariti quoque mores non vxoris tantum punitos. Propter maiores enim mores, dotem præsentem reddebat, quæ alioquin die certa reddenda erat: Propter minores vero, senum mensum die. Vbi autem ea dos erat, quæ præsens reddi solet, tantum ex fructibus iubeatur reddere, quantum in illa dote quadriennio reddebatur. De MORIBVS etiam inter virum & vxorem AGEBATVR, L. illud, D. de pact. dotalib. etiamque inter eos ea de re Iudicium constitutum in quo inuicem mores vir & vxor accusabant: cuius Iudicij fit mentio in Rubrica de Repudiis & iudicio de morib. sub. in Cod. Iustina & L. vlt. eo. tit. necnon in L. 1. C. Vlt. ciuilit. crim. ag. in C. Th. & L. vlt. de incest. nupt. eo. In eo autem iudicio quærebatur, VTRIVS CVLPA DIVORTIVM FACTVM ESSET. Papinian. in L. viro, D. solu. matrim. Viro atque vxore MORES inuicem ACCVSANTIBVS, CAVSAM REPVDII DEDISSE VTRVMQUE, PRONVTIATVM EST. Idem Papinian. in L. miles, §. vlt. D. de adulter. Resm adulterij vxorem duxi: Eam damnatam mox repudiau. Quæro, an CAVSAM DISCIDII PRÆSTITISSE videor? Respondit, cum per legem Iuliam huiusmodi vxorem retinere prohibeatur, non videri CAVSAM TE DISCIDII PRÆSTITISSE, palam est. Quare ius ita tractabitur, QVASI CVLPA MVLIERIS FACTO DIVORTIO. In cuiusmodi vero iudicio compensationem Morum admissam indicat, d. L. viro. Vnde Scæuola in L. cū mulier, D. sol. matr. Cum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil EX DOTE RETINETVR. Cur enim improbet maritus MORES, quos ipse ante corrupit, aut postea probauit? Marcellus in L. Lucius, D. eo. Et probetur CVLPA MVLIERIS MATRIMONIVM DISSOLVTVM, an possit maritus PROPTER CVLPAM MVLIERIS DOTE RETINERE. Et hæc sunt PENÆ DISCIDII, in L. Non ut a patre, D. de captiu. & postlim. Pœnas enim legibus fuisse comprehensas, ubi alterutrus coniugum CVLPA, DIVORTIVM FIEBAT, ait L. si ita stipulatio, D. de verb. oblig. Inde est quod Vlpian. in L. si ex causa, §. nunc videndum, D. de minorib. si mulier, ait, cum CVLPA DIVERTISSET, velit sibi subueniri, vel si maritus, puto restitutionem non habendam. Ideoque in stipulatione de reddenda dote, conditioni addebatur, ut SI DIVORTIVM SINE CVLPA MVLIERIS FIERET, DOS OMNIS REDDERETVR, RESTITVERETVRQUE, L. Caius, D. sol. matr. Eadem de causa, in specie, L. si socer, §. i. D. sol. matr. CVLPA MARITI DIVORTIO FACTO, solutum matrimonij proponitur; propterea quod aliter dotis integræ repetitio non erat. Exempla autem sententiæ in huiusmodi iudiciis præbet Plin. lib. XIII. cap. XIII. his verbis, C. Domitius Iudex pronuntiauit MVLIEREM VIDERI PLYS VINI BIBISSE, QVAM VALETVDINIS CAUSA, VIRO INSCIENTE, AC DOTE MVLTAVIT. Eiusdem generis est Marij sententiæ quæ a Valer. Max. lib. VII. cap. II. refertur. Nā cum C. Titinius Minturnensis, Fannia

uxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam dote spoliare conaretur, C. Marius sumptus inter eos Iudex, cum cognouisset, Titinium Fanniae patri monio infidias struentem impudicæ coniugium expetisse, Mulierem impudicitiae reâ, sestertio nummo, Titinium summa totius dotis damnauit. Quod ita Plutarchus in Mario narrat. *Καὶ χρεατίζονται τὸν Μάριον εἰς διπλοὺς φανίας γυναικῶς ἐκ ἐμδρωῶς δοκίμης ἔχουσας αὐτὸν, ἐξ αἰτίας παλαιάς. ἢ γὰρ ἀπὸ τῆς φανίας τίνος; τῆς τοῦ Διόγρου, τὴν φερὴν ἀπὸ τῆς λαμπραίας ὅσων. ὁ δὲ μοι χρεατίζετο. Καὶ γίνεται Μάριος ὑπατεύων τὸ ἕκτον διχασθῆς. ἐπεὶ δὲ τῆς δικῆς ἀπορροῆς, ἐφάνετο ἢ τὴν φανίαν ἀπολατὸν γεγονέναι, ἢ τὸν ἀδελφὸν φερὴν ἐκέλευσεν ἀπεδιδῶσαι, τῆς δὲ γυναικῶς ἀπαιτίας ἐνεχθῆαι τῆς χρεατίζουσας πλοῦτος ἔσται.*

Ceterum præter Retentionem ob res Amotas, etiam rerum Amotarum Actio viro aduersus mulierem vltro competebat. Quò iudicio dānata mulier, si res quas amouerat non redderet, æstimari debebat, **QUANTI IN LITEM VIR IYRASSET**: Nec debebat pro euictione promittere vir, cum ex contumacia mulieris id ita accideret, L. si cum dos, §. vlt. & L. Ideo, D. rer. amotar. In eo verò iudicio, **COMMUDI, SI QVOD AMOTIS REBVS VIR AMISSISSET**, ratio habenda erat, L. si mulier, §. Rerum, D. cod. tit. Et licet aliàs quatenus facere possent, condemnatio fieret, in hoc tamen iudicio, nec viro, nec mulieri proderat, **SI FACERE NON POSSENT**: pendebat enim id ex Furto, L. si mulier, §. vlt. D. rer. amotar. L. si rerum, D. de re iud.

In Iudicio Tutelæ, rationem tutor reddebat in omnibus quæ vel fecerat, cum facere non deberet, vel non fecerat, cum facere deberet: præstando doli, culpam, & quantam in suis rebus diligentiam. In hoc vero Iudicio de seruis quoque interrogationes, sed & quæstiones habendæ erant, & hoc **OFFICIO IYDICIS CONVENIRE** placuit, L. i. §. de seruis, D. de tutel. & rat. distr. Non tantum autem ante condemnationem sed etiam post, **DESIDERARE Tutor poterat, MANDARI SIBI ACTIONES ADYERSVS CONTVTOREM PRO QVO CONDEMNATVS ERAT, d. L. i. §.** non tantum. Si tutelæ vel negotiorum gestorum ageretur, incerto hoc quantum ab aduersariis deberetur Tutori, procuratoriv: **ARBITRATV IYDICIS CAVENDVM ERAT, QVOD EO NOMINE EIS ABESSET, L. si tutelæ, D. eo.** Sumptuum autem qui bona fide in Tutelam, non in ipsos Tutores facti essent, ratio haberi solebat, L. à tutoribus, §. vlt. D. de adm. tutor. Itaque tutor, si plus in pupillum impendisset, quam esset in facultatibus, Iudicem qui contrariò Iudicio cognoscebat, spectasse, an pupillo expeditisset ita rem administrari, & an tutor ex officio sumptus fecisset, ait, L. i. §. vltimo, & L. quid ergo, D. de contrar. tut. L. i. §. vltimo. Si tutor dolo inuentarium non fecisset **DAMNABATUR IN ID QVOD PVPILLI INTERERAT**, quod iureiurando in litem æstimabatur, L. tutor qui repertorum, D. de administr. tut. In tutelæ iudicio non erat audiendus tutor, cum DICERET, IDEO CESSASSE PECVNIAM PVPILLAREM QVOD IDONEA NOMINA NON INVENIRET, SI ARGVERETVR eo tempore suam pecuniam bene collocasse, L. tutor secundum, §. i. D. de administr. tut. Cum vero in eo iudicio quærebatur, quæ nomina à tutore facta agnoscere pupillus deberet, poterat tutor eam condicionem adulescēti deferre, **VT ID QVOD GESSISSET TVTOR IN CONTRAHENDIS NOMINIBVS, AVT IN TOTVM AGNOSKERET, AVT A TOTO RECEDERET, L. cum quæritur, D. eodem.** Quòd si fortè tutor pecunias pupilli nomine credidisset, quarum exigendarum dies nondum venerat, in tutelæ iudicio creditæ pecuniæ dies expectandus erat, si quidem tutor potuerat & debuerat credere, L. si tutelæ, D. cod. **OFFICIO IYDICIS QVI tutelæ cognoscebat, congruebat reputationes tutoris non improbasmittere.** Ut putà, **SI DICERET IMPENDISSE IN ALIMENTA PVPILLI VEL DISCIPLINAS.** Modus autem, si cū Prætor non statuisset, pro modò facultatum pupilli, debebat arbitrio iudicis æstimari, L. ii. D. vbi pupill. educ. vel mor. deb.

Si minoris actum esset cum tutoribus, adstantibus curatoribus, pupillo ob hoc agente cum curatoribus, ei **CONDEMNABANTVR IN ID QVOD SVA INTERERAT MINORIS TVTORES CVLPA EORVM CONDEMNATOS ESSE.** Curatores verò si nondum iudicatum fecissent, poterant prouocantes, per exceptionem doli **CONSEQVI, VT EIS**
MANDA-

MANDARENTVR ADYERSVS TVTORES ACTIONES, L. si minoris, D. de administr. tut. Si sine herede tutor deceffisset, & neque inuentaria, neque alia instrumenta à fideiussore eius exhiberentur, poterat fideiussor contineri ex stipulatione, **QUANTI PVPILLI INTERERAT, L. sine, D. cod.**

Ob doli autem malum vel culpam tutoris pupillus quidè possessor condemnabatur, sed non quati actor in litem iurasset. Et ita demum, si rem à tutore pupillus seruare possset, L. i. D. quan. ex fac. tut. Si pupillus contra tutores eorumque fideiussores Iudicè accepisset, Iudice defuncto, priusquam ad eum iretur, & altero Iudicè contra solos fideiussores dato, **OFFICIO COGNOSCENTIS CONVENIEBAT**, si tutores soluendo essent, & administratio non dispar, sed communis fuisset, portionum nullam admittere rationem ex persona tutorum, L. pupillus, D. de fideiussorib. tut. In tutores verò curatoris que finito officio non dabatur Iudicati actio, L. post mortem, D. quan. ex fac. tut. Et vice versa si secundum tutorem Iudicatum esset, iudicati actio ad pupillum transferebatur, L. tutor interposito, D. quan. ex fac. tut.

Vfuras eius pecuniaz, quam pupillarem agitauerat, præstare debebat heres tutoris. **Quantas autem & cuius temporis vfuras præstare deberet, ex bono & æquo constitui ab Iudice oportebat, L. cum ostendimus, §. vfuras, D. de fideiussorib. & nominator. tutor.**

De Officio etiam Iudicis què in causâ legati datum, ait L. si quod ex Pamphila, D. de legat. ii. tractemus. Legatarius vel rem sibi legatâ vindicare, & **SVAM ESSE PETERE** poterat, vel iure pignoris persequi, vel **EX TESTAMENTO AGERE, EAM SIBI DARI OPORTERE, L. non quocumque, §. si ex bonis, D. de legat. i.** In potestate autem eius erat qua actione uti veller, L. si seruus, §. cum homo, D. de legat. i. Variis enim actionibus legatorum simul legatarius uti non poterat: quia legatum datum in partes diuidi non poterat: Nec ea mente legatariis cõcessum erat pluribus actionibus uti: sed ut laxior eis agendi facultas esset, ex vna interim quæ fuisset electa, legatû petere, L. cum filius, §. variis, D. de legat. ii. Quod si legatarius antequam constituisset qua actione uti veller, deceffisset, duobus heredibus relictis, hi legatum accipere, simul venientes, nisi cõsensissent, non poterant. Quare quamdiu alter rem vindicare volebat, alter in personam agere non poterat: sed si consensissent, rem cõmuniter habebant: Consentire autem vel sua sponte debebant, vel Iudice imminente, L. huiusmodi, §. vlt. D. de legat. i. Duobus verò si cõiunctim fundus legatus esset, etiam si alter vindicaret, alter ex testamento ageret, non plus quam partem habebat is qui ex testamēto agebat: Itaque si partis æstimationē alter Actione ex testamento abstulisset, alter postea fundum totum vindicans, exceptione doli pro parte dimidia repellebatur, L. si pluribus & L. duobus, D. eo. Sed si testator virumq; legatariorum solidum accipere voluisset, vni **PRETIYM, ALII IPSA RES** assignabatur, electione rei vel pretij seruanda ei, qui prior de legato seu de fideicommissio litem contestatus fuisset: ita tamen, ut non haberet licentiam altero electo, ad alterum trāsire, d. L. si pluribus.

Legatario puero, si is propter incertam detractionem, quæ legis Falcidiaz beneficio ex legatis fieri debebat, iustam haberet ignorantiam, quotam partem rei sibi legatæ vindicare deberet, in certæ partis vindicatio dabatur, L. quæ de tota, §. i. D. de rei vindic. Peculio utique legato, si id in corporibus esset, & nihil seruis domino, vel cõseruis liberisve domini deberet, integra corpora vindicabantur: Sin verò esset, quod domino vel supradictis personis deberetur, domini singula corpora pro rata debebant, L. si peculium, D. de pecul. leg. Mulier cui vir semel penû heredem dare, & si in non dedisset, nūmos dare, damnauerat, pecuniam petere poterat: penus verò in præstatione erat. Habebat igitur hères oblationem tamdiu quamdiu lis de pecunia cum eo contestata esset. Quod si in annos singulos penus legata esset, per singulos annos penus adhuc poterat præstari. Sin minus, summæ per singulos annos petebantur, L. i. D. de penu. leg. L. i. §. Item si ita, D. ad L. Falcid. L. cum sine & L. si penum, D. quando dies legator. Porro etiam res tradita fuisset, quæ legata erat, quamdiu aliquid iuri rei deerat, adhuc tamen ipsa res petenda erat: ut putà, poterat **FVNDS PETI, licet traditus esset, si ius quoddam cautionis fu-**
pererat, L. etiam, D. de solutionib.

Sed & si sine iudicio præstita res legata cuineebatur, poterat nihilominus ex Testamento peti: At si iudicio petita esset, OFFICIO IUDICIS CAVTIO necessaria erat, vt esset ex stipulatu actio, L. si domus, §. i. D. de leg. i. Is planè cui rerum depositarum electio relicta erat, & AD EXHIBENDVM cum eo apud quem depositæ erant, AGERE poterat: & cum herede, VT IS DEPOSITI AGENDO, FACVLTATEM ELIGENDI SIBI PRÆSTARET, L. si tibi, §. vlt. D. de optio. leg. Sed & is cui centum amphoræ, quas vellet, legatæ erant, EX TESTAMENTO AGENDO CONSEQVI poterat, VT DEGVSARE SIBI LICERET, AUT QVANTI INTERVISSET, LICERE SIBI DEGVSARE, AD EXHIBENDVM AGERE poterat, L. ii. §. vlt. D. de Trit. vino & ol. Mancipioru vtique optione, vel electione legata decernere debebat Prætor, NISI INTRA CERTVM TEMPVS AB IP SO PRÆFINITVM LEGATARIVS ELEGISSET, ACTIONEM LEGATORVM EI NON COMPETERE. Quo die finito, denegabat Prætor mancipiorum alienatorum, manumissorumve vindicationem, L. Mancipiorum, D. de opt. leg. Pari modo si vni electio serui, & alij reliqui legati essent, decernendum erat à Prætoze, NISI INTRA CERTVM TEMPVS OPTASSET IS CVI OPTIO LEGATA ERAT, PETITIONEM EI NON DATV IRI, L. si tibi, D. eo. tit.

Legatorum autem petitio aduersus heredes pro partibus hereditariis cõpetebat, nec pro his qui soluendo non erant, onerari coheredes oportebat, L. legatorum petitio, D. de legat. ii. Quod si à pluribus heredibus legata relicta essent, eaque vnus ex his præcipere & præstare iussus esset, in potestate erat legatariorum, vt vnus à singulis heredibus petere vellent, an ab eo qui præcipere iussus esset. Itaque is qui præcipere iussus erat, coheredibus CAVERE debebat INDEMNES EOS PRÆSTARE, L. si à pluribus, D. de legat. i.

Bonorum certè parte legata heredi succurrebatur, vt ipse eligeret, siue rerum quæ sine damno diuidi possent, partes, siue æstimationem dare mallit. Poterat autè vel paucioribus vel in vna re partem relictam legatio dare, in quam vel legatarius consensisset, vel Iudex æstimasset, ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus vindicare portionem, L. non amplius, §. i. & L. potest, D. de leg. i.

In actione autem ex testamento, fructus in petitionem deducebantur, non quos heres perceperat, sed quos legatarius percipere potuisset. Item vsuræ, quarum modum IVDEx ÆSTIMABAT, statuebatque morem regionis sequens, L. cum seruus, §. fructus, D. de legat. i. Et cum homo ex testamento petitus erat, causam eius temporis quo lis contestabatur, actori representandam fuisse, ait L. quæsitum, §. vlt. D. eo. Legato vero petito, in litem iuratum ob heredis contumaciam ostendit, L. cum pater, §. i. D. ad L. Falcid. Porro vbi & quod loci ab herede præstanda esset, res legata, traditur in L. cum res, D. de legat. i. L. Quod legatur, D. de Iudiciis. Sed si inter duos dubitaretur de eodem legato cui potius dari oporteret, & heres soluere paratus esset, deinde ambo defendere heredem parati essent, eligere debebat heres cui solueret vt ab eo defenderetur, L. si quis seruum, §. si inter & §. vlt. D. de leg. ii.

Sanè in pecunia legata contententi heredi Prætor ex bono & æquo modicum tempus ad solutionem dabat, vt suscipere iudicium non vigeretur. Sed si confiteretur se quidem debere, iustam autem causam adferret, cur vtiq; præstare non posset, audiendus erat: vt putà, si aliena res legata esset, negaretque dominum eam vendere, vel immensum pretium eius rei petere adfirmaret: aut si seruum hereditarium negaret se debere præstare, fortè patrem suum, vel matrem, vel fratres naturales. Æquissimum enim erat concedi ei ex hac causa æstimationem OFFICIO IUDICIS præstare, L. si domus, §. in pecunia, D. de legat. i.

Seruus autè vni ex heredibus vel extero legatus, si quid in hereditate malitiosè fecisse diceretur, fortè rationes interlenuisse, non aliter adiudicandus erat, quàm ex eo volentibus coheredibus quæstio haberetur, L. seruus vni D. de leg. i. Seruus etiam qui in negotio fuerat, legatus, non antè tradi debebat, quàm rationes explicaret: & si ad iudicium itum esset, Iudicis eadem partes esse debebant, L. seruo legato, §. si fundus, D. de leg. i. Qui alimenta patris sui libertis debebat, si pro alimentis vineas eis reliquisset, non aliter

eis

eis ex causa fideicommissi vineæ præstandæ erant, quàm si testamenti obligatione heredes liberassent, L. cù alimenta, §. i. D. de alim. leg. Iam debitor cui liberatio legata erat, non tantum exceptione vti poterat, si ab eo peteretur, sed & si nõ peteretur, agere poterat, VT LIBERARETVR PER ACCEPTILATIONEM. Hæc ita si solus esset debitor. Nã si cù alio debitor esset, eique soli consultu testator vellent, agèdo ex testamèto cõsequeretur, nõ VT ACCEPTO LIBERARETVR, ne etiã cõreus liberaretur cõtra testatoris voluntatè, sed vt pacto liberaretur, L. iii. §. nunc de effectu, L. si quis rem in prin. & §. Idè Iulianus, L. si damnatus, D. de liberat. leg. Si debitoris gratia vt ille liberaretur, creditori legatum eius testator reliquisset, agente creditore ex testamento, non aliter heres condemnari debebat, quàm si CAVERETVR EI ADVERSVS DEBITOREM DEFENSU IRI. Itè agente debitore nihil amplius heres præstare debebat, quàm vt eum aduersus creditore defenderet, L. iii. §. vlt. & L. quid ergo, D. eo. tit.

Si is qui stipulatus erat Stichum aut decem, damnasset heredè Stichum non peterè actio ex testamento in hoc erat, VT DEBITOR ACCEPTO LIBERARETVR, L. nõ solum autè §. i. D. de liber. leg. Si ab impuleris substituto libertas relicta esset, pupillisque litem cum debitore contestatus esset, substitutus actione ex testamento tenebatur in hoc vt remitteret actiones, L. non solum autem, §. liberato, D. de liber. leg. Si colonus suo dominus vsufructum fundi quem is colebat, legasset, agebat colonus cum herede ita, vt Iudex cogeret heredem ex locationis actione eum liberare; L. cui vsufructus in fi. D. de vsufr. leg. In omnibus certè, vbi auctoritas sola Testatoris erat, neque omnimodo spernenda, nec omnimodo obseruanda ea erat: sed interuentu Iudicis, debebat res si non ad turpem causam ferrentur, ad effectum perducì, L. Quintus Mutius, §. vlt. D. de annu. leg. Officio etiam Iudicis legati, incerti quantitatem, secundum patrimonij æstimationem definiti posse tradit Celsus in L. quidam in testamento, D. de legat. ii. Mentis quoque & voluntatis Testatoru quæstiones ad Iudicium notionè pertinuisse ostendunt, L. non aliter, §. vlt. L. quæsitu, §. Maui. D. de legat. iii. L. quæsitu, §. sed & ipse Papinianus, D. de instr. vel instr. leg. Si heres cuius fidei cõmissum erat, vt Scio fundu aut centum daret, fundum Titio vendidisset, Prætoris officio conueniebat, vt si centum Titius offerret, inhiberet fundi persecutione. Sed & aduersus ipsum heredem, nõ alienato fundo, OFFICIUM PRÆTORIS SIVE ARBITRI tale esse debebat, vt si fundus nõ præstaretur, neque pluris neque minoris, quàm centum æstimaretur, L. si quado, §. i. D. de leg. i.

Si cui fideicommissum relictu erat, si de ea re controuersia mota esset, FIDEICOMMISSVM SOLVI pronuntiabatur, L. minor annis xxv. cui fideicommissum, D. de minori. Arbitr autem ad restituendum fideicommissum, quod se debere heres cõfessus erat, datus, si nihil deberi comperisset, ob id quod nullum fideicommissum fuisset, non debebat heredè ABSOLVERE: sed cum AD PRÆTOREM REMITTERE, VT ABSOLVERETVR: Si vero quia testator fortè soluendo non erat, aut quod heres omne solutum esse apud Prætozem dixerat, & cum cõtrouersia & cõputatio difficilior esset, Arbitr datus fuerit: saluo OFFICIO absoluere poterat. Hæ enim partes eius erant, vt si in cõpulatione nihil inueniretur, posset absolvere: sed ex superiore casu ad Prætozem remittere debebat, vt absolueretur, L. cum fideicommissum, D. de confess.

Hoc loco eas cautiones proponam quæ in controuersis ex testamento proficiscentibus, solebant Iudicium interuentu, officiove interponi. Si res quæ legata erat, an in rerum natura esset, dubitaretur, fortè si dubium esset, an homo viueret, agi quidem ex testamento poterat: sed OFFICIO IUDICIS CONTINEBATVR, VT CAVTIO INTERPONERETVR, qua heres CAVERET, EAM REM PERSECVTVRVM, ET SI NACTVS ESSET, LEGATARIO RESTITVTVRVM, L. seruo legato, §. vlt. D. de leg. i. Si cui legatu vel fideicommissum relictu esset, vt quid faceret, denegabatur actio, si non CAVERET FVTVRVM QVOD DEFVNCTVS VOLVERAT, L. si tibi legatum, D. de legat. iii. Sic & in L. si quando in fi. D. vt legat. seu fideic. Repromissio planè exigenda est, VOLVNTATI DEFVNCTI STATVRI.

Si pluribus testator honorem habere voluisset, ad persecutionem legati omnes admittebantur: vt putà, si decem rei stipulandi essent eiusdem rei nomine, & heres vel fideicommissarius rogatus esset, vt eis solueret: fideicommissum relictu omnes petere

poterant, & prout cuiusque intererat, conſequebantur. Vnus igitur qui occuparet, agēdo totum conſequebatur, ita vt CAVERET, DEFENSU IRI ADVERSVS CETEROS FIDEICOMMISSARIOS, EVM QVI SOLVERET: ſive focij eſſent, ſive non, L. fideicommiſſa, §. plerumque D. de legat. III. Si teſtator petiſſet ne domus alienaretur, ſed vt in familia relinqueretur, eique voluntati non paruiffet heres, fideicōmiſſum omnes qui in familia erant, petebant: Verū ita proximus quiſque admittēdus erat, ſi paratus eſſet CAVERE, SE FAMILIÆ DOMVM REſTITVTVRVM, L. peto, §. vlt. D. de legat. II. Si filio, fratri alumno minus induſtrio proſpicere volens teſtator centum legaffet, vt fundum emeret: non cogebatur heres præſtate, niſi CAVTIONE INTERPOSITA, VT FVNDVS COMPARARETVR, AC POSTEA NON ALIENARETVR, L. Titio cētum ita D. de condic. & dem. Si heres fundum Scio dare, & ſi eum Scius alienaſſet, eundem Titio dare damnatus eſſet, heres exceptione doli poſita, proſpicere ſibi CAVTIONE à Titio poterat, DE EO FVNDO NON ALIENANDO, L. III. §. ſi quis ita D. de adm. leg. Legatarius vcrō heredi qui controuerſiam hereditatis iam pateretur, vel ſperaret, CAVERE DE REſTITVENDO LEGATO SIBI PRÆSTITO debebat: Quæ ſtipulatio cuiſda hereditate committēbatur: eique viri boni arbitrium inerat, L. III. §. ſi Legatarius & §. ſeq. D. ſi cui plus quā per L. Falcid. Mæcian. in L. Si heres, D. eod. Si heres partem bonorum, vel etiam vniuerſa bona delata ad ſicum diceret, conſtaret autem de fideicommiſſo: decretum eſt, vt petitori CAVENTI, EVICTA HEREDITATE REſTITVIRI, ſolueretur. Quinetiam ſi Legatarius heredi dare iuſſus eſſet, & heredi controuerſia hereditatis fieret, ſi cauere Legatarius, EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI: ipſi quoque cauendum erat, REDDI QVOD DEDISET, L. qui heredi, §. I. D. de condic. & demonſtr. Hæc vcrō cautio locum habebat ſi iuſta cauſa eſſe videbatur. Nam iniquum erat, omnimodo cauere, nondum illata controuerſia litis, cum poſſent ei luſoria minæ fieri: idēoque eam rem Prætor ad cognitionem ſuam reuocabat, L. hæc autem D. ſi cui plus quam per L. Falcid. Sanè cautio iſta neceſſaria erat, ſi quis pecuniam ſuam ſolueret, vel rem traderet: ſi vcrō pecuniam hereditariam ſolueret, vel rem traderet, quidam putabant non cauendum: quia nec teneri poterat eo nomine victus, cum nō poſſideret, vel dolo malo fe ciſſet quominus poſſideret, L. hæc autē §. hæc cautio, D. eo. Quādoq; & cautio de indemnitate interponebatur. Vlp. in L. cogi, §. Idē quaerit, D. ad Trebellian. *Si quis paratus ſit domino CAVERE DE INDEMNITATE.* Et in L. nam quod §. vlt. D. eod. ul. *Tameſi INDEMNITATIS CAVTIO offeratur.* Et in L. debitor, D. eod. *Niſi prius DE INDEMNITATE ESSET EI CAVTVM, vel ſoluta pecunia eſſet.* Ab eo autem qui annua legata præcipere ad diſtribuendum iuſſus erat, cautionem exigi non potuiſſe, CESANTVM PARTES REDDI, niſi aperte cauere iuſſus eſſet, ſcribit Paul. in L. Diuus D. ſi cui plus quam per L. Falcid.

Si focer nurui dotem relegaſſet, ea mente vt ea dotalem pecuniam reciperet, quia maritus dotis perſecutionem non amittebat, mulier ex teſtamento agens CAVERE debebat, DEFENSU IRI HEREDEM ADVERSVS MARITVM: maritus item ſi prior ageret, CAVERE, ADVERSVS MVLIEREM DEFENSU IRI, L. I. §. Celfus, D. de dote præleg. Similiterque ſi focer filio ſuo exheredato, dotem nurus legaſſet, non aliās ille legatum conſequebatur, quam ſi CAVISET, HEREDES ADVERSVS MVLIEREM DEFENSU IRI, L. I. §. per contrarium, D. eod. Eaque eſt CAVTIO DEFENSIONIS, in L. pater dotem, D. eod. tit. Si fundus dotalis locatus eſſet à marito ad certum tempus: vxor non aliās fundū ex relegatione conſequebatur, quam ſi CAVISET, SE PASSYRAM COLONYM FRVVI DVMMODO IPSA PENSIONES PERCIPIAT, L. I. §. vlt. D. eo.

Si pater dotem à nuru acceptam filio exheredato legaſſet: heres patris oppoſita doli exceptione, non ante ſoluere legatum cogendus erat, quam ei CAVTVM ESSET DE INDEMNITATE SOLVTO MATRIMONIO, L. pater dotem, D. de dote præleg. Si peculium ſerui legaſſet, is qui iudicium eo nomine acceperat, non aliter peculium ex cauſa legati præſtandum erat quam ſi DE ACCEPTO IVDICIO HEREDI CAVERETVR, L. qui peculium, D. de pecul. leg.

Si

Si ſeruo manumifſo peculium legatum eſſet, non aliās heres peculium præſtare debebat, niſi ei CAVERETVR, DEFENSU IRI ADVERSVS CRÉDITORES PECVLIARES, L. ſi ſeruo, D. de pecul. leg. Si Stichus legatus eſſet, iſque culpa heredis compareret, CAVERE heres debebat DE REſTITVTIONE SERVI, non æſtimationem præſtare. Sed & ſi ſeruus alienus in fuga eſſet ſine culpa heredis, aut ab hoſtibus captus eſſet, CAVEBAT SIC, VT SI APPREHENSVS ESSET, AVT IPSE AVT ÆſTIMATIO PRÆSTARETVR. Sed ſi Stichus aut Pamphilus legatus eſſet, & ambo in fuga eſſent, non ita CAVEBATVR, VT SI AMBO IN POTESTATE REſTIRENT, ſed, SI VEL ALTER, ET VEL IPSVM, VEL ABSENTIS ÆſTIMATIONEM PRÆSTANDAM. Item ſi res aliena vel hereditaria ſine culpa heredis periſſet, vel non compareret, nihil amplius quā CAVERE eum oportebat: ſed ſi culpa heredis periſſet, ſtatim damnandus erat, L. cum res, §. ſed ſi Stichus, D. de lega. I.

In omnibus planè condicionibus quæ morte legatariorum finiebantur, receptum erat, vt MUCIANA CAVTIO interponeretur, L. Titio fundus, D. de condic. & demon. Papinian. in L. Heres meus qui poſt, D. eod. *Qui poſt MUCIANAM CAVTIONEM interpoſitam legatum accepit: ſi contra cautionem aliquid fecerit, ſtipulatione commiſſa, etiam fructus heredi reſtituet. Hoc enim legatarius & in exordio cauere cogitur.*

De euictione prædiorum vel mancipiorum, vel ceterarum rerum Cauere heres cum reſtituebat hereditatem, non debebat. Quinimmo in contrarium CAVERE HEREDI oportebat, ſi QVID EX HIS EVICTVM ESSET, QVÆ AB IPſO HEREDE VENIERANT, L. de euictione, D. ad S. C. Trebell. Sed & ſi antè cum herede compromiſſum fuiſſet, fideicommiſſarius heredi cauere debebat. Et generaliter cum heres multa antequā reſtitueret, adminiſtrauerat, non aliās reſtituere cogebatur, quā **II** CAVERETVR, L. cum hereditas, D. eo.

Si cui plus quā liceret, legatum eſſet, dubitarique iuſtè poſſet, vtrū lex Falcidia locum habitura eſſet, necne, Prætor heredi ſubueniebat, vt ei legatarius ſatiſdaret: VT SI APPARVISET EVM AMPLIVS LEGATORVM NOMINE CEPISSE, QVAM ET LEGE FALCEDIA CAPERE LICEBAT, QVANTI EA RES ERAT, TANTAM PECVNIAM DARI, DOLVM QVÆ MALVM A SE ABESSE, SPONDERET, L. I. D. ſi cui plus quā per L. Falcid. Vnde Paul. in L. I. §. interdum, D. ad L. Falcid. *Interdum omnimodo neceſſarium eſt ſolidum ſolui legatario, interpoſita ſtipulatione, QVANTO AMPLIVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM CEPERIT REDDI.* Idem ead. L. §. ſi in annos. *Si in annos ſingulos legatum ſit Titio, quia multa legata & condicionalia ſunt, cautioni locus eſt, quæ in Ediçto proponitur, QVANTO AMPLIVS ACCIPIT REDDI.* Pompon. in L. is cui, D. eodem. *Is cui fideicommiſſum ſoluitur, ſicut is cui legatum eſt, ſatiſdare debet, QVOD AMPLIVS CEPERIT, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM EI LICERIT REDDI.* Eaque eſt CAVTIO PRÆTORIA, in L. pœnales, §. Iulianus, D. eodem. Et CAVTIO QVÆ PROPTER LEGEM FALCIDIAM INTERPONITVR, L. niſi ſi, §. I. D. ſi cui plus: Cuius clauſula hæc ponitur, in L. I. §. hæc verba, D. eo. *Hæc verba ſtipulationis, QVOD AMPLIV LEGATORVM NOMINE CEPERIS, QVAM E LEGE FALCEDIA CAPERE LICEBIT.* Et in §. idem Iulianus, ead. L. *Idem Iulianus ſcribit, eum cui quadrans ſub conditione, & dodrans purè legatus eſt, CAVERE debere, QVANTO AMPLIVS, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICEAT, CEPERIT, REDDI.* Et L. videamus, D. eod. *Videamus an ſtipulatio, QVA AMPLIVS PER LEGEM FALCIDIAM LICERIT, CEPERIS, DARI.* In L. Regula, §. ſi quiſius, D. de iur. & fac. ignor. *Non ſolum cautiones non excegerunt quæ interponi ſolent, VT QVOD AMPLIVS CEPISSENT MVNICIPES, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICVISET, REDDERENT.* Et L. filius ſam, §. apud Marcellum, D. de legat. I. *At Marcellus conſeſſum fideicommiſſum Titio dandum: ſed CAVTIONE exacta, QVANTO AMPLIVS CEPERIT, REDDI.*

Hæc autem cautio fideiuſſorum habebat præſtationem, L. III. §. I. D. ſi cui plus quā

V iij

per L. Falcid. Et generaliter Prætoriz satisfationes personas desiderabant pro se interuenientium: nec pignoribus quis, vel pecuniæ auri argentiue depositione in vicem satisfationis fungebatur, L. Prætoriz, D. de stipul. prætor.

Planè cùm dicebatur lex Falcidia locum habere, ARBITER DARI solebat AD INEVNDAM BONORVM QVANTITATEM, tamen si vnus aliquid modicum fideicommissum persequeretur: quæ computatio præiudicare non debebat ceteris qui ad Arbitrum missi non erant. Solebat tamen ab herede etiam ceteris DENVTIARI FIDEICOMMISSARIIS, VT VENIRENT AD ARBITRVM, IBIQUE CAUSAM SVAM AGERENT: plerumque & CREDITORIBVS, VT DE RE ALIENO PROBARENT. Habebat tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis: vt si offerret integrum quod relictum erat heres, desiderans cauere sibi stipulatione de qua diximus, audiretur, L. i. §. cùm dicitur, D. si cui plus quam per L. Falcid. Iudicè etiam datù, qui legis Falcidiæ inter heredè & legatarios rationem haberet, ostèdit, L. Cum Titio, D. ad L. Falcid. his verbis, quæ idèd appòsui, quod Officium eius expriment. *Cũ Titio in annos singulos dena legata essent, & IVDIX LEGIS FALCIDIÆ RATIONEM INTER HEREDEM ET ALIOS LEGATARIOS HABEAT: vno quidem Titio, TANTI LITEM ÆSTIMARR debeat, QUANTI VENIRE ID LEGATVM POTEST, IN INCERTO POSITO, QVAMDIV VICTVRVS SIT TITIVS: Mortuo autem Titio, non aliud spectari debet, quam quid heres ex ea causa debuierit.* Scauola etiam in L. maritus, §. vlt. D. eod. ad huiusmodi IVDICIS OFFICIVM pertinuisse ait, EXPLORARE EA PER QVÆ PROBARETUR, QUANTI ESSET IN BONIS. Itaque si heres legatariis legem Falcidiam opponeret, QVOD ADMINISTRASSET VTTELAS TESTATOR, QVARVM RATIO NONDVM REDDITA ESSET, ET QVOD NEGARET TANTVM REDIGI EX NOMINIBVS POSSE, QVANTVM IN CAUTIONE DEDVCTVM ERAT, rationù defuncti, & omnium instrumentorum hereditariorum, & pupillarium rationum, legatariis desiderantibus, heres DESCRIBENDI POTESTATEM FACERE debebat.

His & hæc non extra rem addam: Si heres institutus nollet adire hereditatem, metuens ne damno adficeretur, prospectum fuit, vt si fideicommissarius diceret, SVO PERICVLO ADIRE, ET RESTITVI SIBI VELLE: heres institutus adire & restituere hereditatem à Prætorè cogere, L. quia poterat, L. ita tamen, §. si patronus, L. si cui purè, L. qui totam, D. ad S. C. Trebellian. Hinc in L. debitor, D. eod. CVM NOLLET ADIRE, VT SVSPECTAM, coactus IVSSV PRÆTORIS ADIT ET RESTITVIT. In L. facta, §. Iulianus, D. eod. Et institutus SVSPECTAM sibi hereditatem esse DICAT: desiderante Titio, IVBENDVM EVM ADIRE ET RESTITVERE. Et in L. seruo, in prin. D. eod. Itaque qui SVSPECTAM DICENT HEREDITATEM, postulante domino COMPELLENDI ERVNT ADIRE, ET RESTITVERE HEREDITATEM. Et §. si testator, eo. *Dicendum erit compellendũ heredẽ, si SVSPECTAM DICAT HEREDITATEM, ADIRE, ET RESTITVERE EAM MVLIERI.* Et §. cùm Prætor, eo. *Cùm Prætor cognita causa per errorem, vel etiam ambitiosè IVBERET HEREDITATEM, VT EX FIDEICOMMISSO RESTITVI, Et L. si postulante, D. eo. Si postulante me SVSPECTAM HEREDITATEM ex DECRETO PRÆTORIS ADIERIS.* Et in L. ille à quo, §. i. D. eo. *Heres non debet audiri, si SVSPECTAM SIBI HEREDITATEM DICAT.* Et §. tempestiuum, ead. L. *Sed & si ipse Prætor heres institutus SVSPECTAM DICAT.* Et §. vlt. *Cogere poterit SVSPECTAM HEREDITATEM DICENTEM ADIRE ET RESTITVERE.* Et L. cogi, §. inde quæritur, D. eodem. *An SVSPECTAM DICENS cogi possit ADIRE ET RESTITVERE HEREDITATEM, Quod genus loquendi vsurpatur rursus ead. L. §. sed & si quis, & §. sed & si miles, & §. cùm quidam. & §. scq. L. ita tamen, §. i. & §. qui suspectam, & §. si pater, L. si legatus, D. eod.*

Fideicommissarios autem DESIDERARE debuisse PERICVLO SVO ADIRE HEREDITATEM, docet L. cogi, §. Mæcianus, D. ad Sc. Trebell. Sic & in L. seruo, §. pupillo,

pupillo, D. eo. *Quia neque tutore DESIDERANTE PERICVLO PVPELLI ADIRI HEREDITATEM. Et mox: Vel interrogati nutu possunt significare VELLE SE PERICVLO SVO HEREDITATEM ADIRI.* Idem Mæcianus in L. omnes, D. eo. *Omnes qui de hereditate deliberant, DESIDERANTE eo qui SVO PERICVLO VELIT ADIRI HEREDITATEM coguntur adire.*

Sufficiebat autem heredem institutum RECVSARE ADIRE: neque illud inquirebatur, SOLVENDO ESSET HEREDITAS, AN NON. Opinio enim, vel metus, vel color eius qui hereditatem adire nolebat, inspiciebatur, non substantia hereditatis. Nec verò ei præscribi debebat, CVR METVERET HEREDITATEM ADIRE, VEL CVR NOLLET, L. quia poterat, D. ad Trebellian. Is planè qui suspectam hereditatem dicebat, profiteri duntaxat debebat: NON SIBI EXPEDIRE ADIRE HEREDITATEM: NEQVE hoc dici oportebat; NON ESSE SOLVENDO, sed sufficiebat profiteri eum, QVOD NON PVFABAT SIBI EXPEDIRE HEREDITATEM ADIRE, L. sed & si alio, D. eod. Recusare autem non tantum præfentes, sed & absentes, vel per epistolam poterant, L. recusare, D. eod.

In Interdicto Quod vi aut clam tanti lis æstimabatur, QUANTI ACTORIS INTERERAT ID OPVS FACTVM ESSE. OFFICIO autem IVDICIS ita Restitutionem fieri oportebat: vt in omni causa eadem conditio esset actoris quæ futura esset, si id opus de quo actum erat, neque vi, neque clam factum esset, L. semper, §. hoc interdicto, & §. vlt. D. quod vi aut clam. Hinc in L. si opus, D. eod. *Si OPVS, quod quis IVSSVS EST A IVDICE, QVI EX HOC INTERDICTO SVMPVS EST RESTITVERE, alius quis vi aut clam sustulisset.* Et in L. vlt. §. si ad ianuam, D. eodem. *Si ad ianuam meam Tabulas fixeris, & ego eas priusquam tibi denuntiarem, refixeris: deinde inuicem Interdicto quod vi aut clam excegerimus, NISI REMITTAS MIHI VT ABSOLVAR CONDEMNANDVM TE QVASI REM NON RESTITVAS, QUANTI MEA INTERSIT.* Ceterum qui vi, aut clam fecerat, si possidebat, PATIENTIAM ET IMPENSAM TOLLENDI OPERIS: qui fecerat, nec possidebat, IMPENSAM: qui possidebat, nec fecerat, PATIENTIAM TANTVM DEBEbat, L. competit, §. vlt. D. eod. Colonus vtique si arborem succidisset, vel quid aliud opus fecisset, iussu domini, ambo tenebantur, non VT PATIENTIAM PRÆSTARENT, sed VT IMPENSAM QVOQVE AD RESTITVENDVM PRÆBERENT. Si autem dominus non iusserat, colonus quidem tenebatur, VT PATIENTIAM ET IMPENSAM PRÆSTARET: Dominus verò nihil amplius quàm PATIENTIAM PRÆSTARE cogendus erat, L. denique, §. vlt. D. eodem. Ex hoc etiam Interdicto Iudicem vel DAMNASSE REVM, VT SVA IMPENSA OPVS RESTITVERET, vel VT PATIENTIAM RESTITVENDI PRÆSTARET, docet L. si alius, §. i. D. eod.

Ex Interdicto Vnde vi, Iudicem quandoque ita interlocutum, VIM FECISTI, docet L. si Præfes, D. de pœnis. In hoc verò iudicio Restitui iubebatur Actor, vnde vi deiectus erat, vt apparet ex Ciceronis Oratio, pro Cæcina, & L. i. §. qui vi, & §. si fundus, L. si plures, in fi. D. de vi & vi arm. In hoc vtique Interdicto tanti cõdemnationem fieri debuisse, QUANTI INTERESSET POSSIDERE, scribit Paul. in L. in Interdicto, D. eo. Vnde in L. si vi me, D. eodem. *Si vi me deieceris, vel vi aut clam feceris, quamuis sine dolo & culpa amiseris possessionẽ, tamen DAMNANDVS ES, QUANTI MEA INTERSIT.* Fructus verò restituendos etiam fuisse in hoc Interdicto ait, L. videamus, §. in Fauiana, D. de vfuris.

In Fauiana quoque & Pauliana actione, per quam quæ in fraudem creditorum alienata erant, reuocabantur, fructus quoque restituiebantur: cùm Prætor id ageret, vt perinde essent omnia, atque si nihil alienatum esset, d. L. videamus, §. in Fauiana. Ea planè actione hoc creditores cõsequerentur, vt Restitutio fieret in pristinũ statũ, siue res esset, siue obligationes. Et si res essent, RESTITVI DEBEbant CVM SVA CAUSA, & fructus non tantum qui percepti erant, verum etiam qui percipi à fraudatore potuerant, veniebant, ita tamen vt sumptus facti deducerentur. Nam arbitrio Iudicis nõ prius cogendus erat

rem Restituere, quàm si impensas necessarias recepisset, L. ait Praetor, §. per hanc, cum seq. L. hac in factu, D. quæ in fraud. cred. Ceterum si mulier cum fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo, eidemque debitori in fraude creditorum, acceptum debitum fecisset dotis constituendæ causa, exitus Actionis Retiicatoriæ is erat, ut STIPULATIO QUÆ ACCEPTA FACTA FUERAT, EX INTEGRO INTERPONERETUR, d. L. ait Praetor, §. si cum mulier. Quinetiam si extraneus filiafamilias nomine, dotis fraudandi causa, dedisset, Pater si non ignorasset, tenebatur ita, ut CAVERET, SI AD SE DOS PERVENIRET, RESTITUI EAM, L. vlt. §. item si extraneus, D. eod. In actione etiam Fauiana si res non restitueretur, tanti damnabatur reus, QUANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET, L. tenetur, D. si quid in frau. patr.

Aduersus furem, Rei Vindicatio, Condictio furtiua, ad Exhibendum, & Furti actiones competeabant, L. si pro fure, §. i. D. de condict. furt. Nam odio furum, quo magis pluribus actionibus tenerentur effectum, Iustinianus in §. sic itaque, Instit. de actionib. scribit, ut extra poenam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam tenerentur actione hac, SI PARET EOS DARE OPORTERE: quamuis esset etiam aduersus eos in rem actio per quam REM SVAM ESSE dominus PETEBAT: Cum autem Furti actio ad poenæ persecutionem pertineret, Condictio verò & Vindicatio ad rei recuperationem, recepta re nihilominus adhuc erat Furti actio: Vindicatio verò & Condictio tollebantur: sicut ex diuerso, post solutam dupli aut quadrupli poenam, salva erat Vindicatio, & Condictio: & sic neque Furti actio per Conductionem, neque Condictio per Furti actionem consumebatur, d. L. si pro fure, §. i. & L. si pignore, §. cum furti, D. de furt. Ideoque si quis à fure rem vindicasset, quia Condictio furtiua ei manebat, OFFICIO IUDICIS, qui de proprietate cognoscebat, continebatur, ut non aliter IVBERET RESTITUI, quàm si CONDICTIONEM PETITOR REMITTERET. Quod si ex conditione ante damnatus reus LITIS ESTIMATIONEM SVSTVLISSET, aut omnimodo ABSOLVEBATUR reus, aut si PARATVS ESSET PETITOR ESTIMATIONEM RESTITVERE, NEC RESTITVERETUR EI HOMO, QUANTI IN LITEM IVRASSET, DAMNABATUR EI POSSESSOR, L. ei qui furti, D. de furt. Vbi autem condicebatur seruus ex causa furtiua, id veniebat in conditionem QUOD INTERERAT AGENTIS, L. si condicatur, D. de condict. furt. In estimatione verò faciendâ, id tempus spectabatur, QUO RES VNQVAM PLVRIMI FUERAT, L. in re furtiua, §. i. D. eodem. Quod si serpus sub conditione legatus, vel statuliber furto subreptus esset, pendente conditione, heres Conductionem habebat. Sed si lite contestata condicio extitisset, ABSOLVTIO sequi debebat. Quod si pendente conditione condicio extitisset, IVDEX ESTIMARE DEBEBAT, QUANTI EMPTOREM INVENISSET, L. si seruus, D. de condict. furt. & L. si quis uxori, §. si statuliber, D. de furt.

Iam si bonæ fidei possessori ancilla duobus aureis empta subrepta fuisset, eiusque nomine dominus & possessor furti agerent, emptori duplo QUANTI EIVS INTERESSET, estimari debebat: domino autem, duplo QUANTI EA MVLIER FUERAT, L. furtiuam, D. de furt. Et generaliter in actione Furti, id quod intererat, duplatum fuisse, ait L. qui tabulas, D. eo.

Cauere autem ex hac actione petitor ei cum quo agebatur, non debebat, d. L. si seruus. Condicebantur utique ipsa corpora furtiua, tam diu quam diu extabant: Cum verò desierant esse in rebus humanis, nec fur obtulisset, durabat Condictio estimationis, L. in re furtiua, D. de condictio. furt.

Boue autem subrepto & occiso, CONDICTIO & BOVIS & CORII & CARNIIS domino competebat, scilicet si & corium & caro contrectata fuerant. Cornua quoque condicebantur. Sed si dominus Conductione, bouis pretium consecutus fuisset, & postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condiceret, omnimodo exceptione sumimouebatur. Contrà, si corium condixisset, & pretium eius consecutus, bouem condiceret, OFFERENTE fure PRETIUM BOVIS, DETRACTO PRETIUM CORII, DOLI MALI EXCEPTIONE SVMMOVEBATUR, L. si seruus furtiuus, §. vlt. D. eod.

Longum esset Iudicium circa singulas actionum species Officium minutatim persequi, & omnium condemnationum, quas in Commodati, Depositi, Pro socio, Mandati, Empti, Venditi, Locati, Conducti, De peculio & aliis id genus, fieri debuisse, in libris nostris legimus, exempla proferre. Ac mihi certè ad alia festinanti, & quantum à tergo negotij imminet reputati, multa necessariò prætermittenda, multa leuiter attingenda sunt, cum plerasque formulas è suis cubilibus excitasse, aut etiã ad eas inuestigandas, indagandas, persequendas aliorum ingenium industriamque acuerè satis sit. Ut tamen eos in quibus reliquæ latent, locos breui stringam, de Officio Iudicis in aliis actionibus, traditur in L. sed addes, §. si dominus, L. qui insulam, & L. si merces, §. in vicino, D. locati, L. sed mihi, §. heres, L. si vt certo, in prin. L. is qui commodatum, L. vnde queritur, L. in rebus, §. vlt. D. comoda, L. si rem alienam, §. vlt. L. si seruos, in fi. L. creditor, & L. vlt. in prin. D. de pignorat. act. L. si in pignore, D. de fideiussorib. L. ii. D. de distract. pign. L. si seruus communis, §. hoc etiam, D. de furt. L. sed si ex parte, D. quod cum eo. L. summa, §. vlt. L. si damni, L. si ex duobus, §. in hoc autem, L. in bonæ, & L. si creditor, §. seruus, L. si posteaquam, L. quod debetur, & L. ex facto, D. de pecul. L. fideiussoribus, L. si mandatu, L. si fideiussores, in fi. L. fideiussor pro venditore, L. inter eos, §. i. & §. seq. D. de fideiussorib. L. vlt. D. rem pup. sal. fo. l. i. §. si res, §. non tantum, §. hanc actionem, §. sed si duo, L. si is, L. Publia, §. vlt. D. depositi, L. si procurator, §. si ignorates, L. idemque, §. i. L. si mandante, §. Iulianus, L. Lucius, D. mandati, L. vlt. D. de condict. triticar. L. si arbiter, D. de probationib. L. ob cam causam, D. de præscrip. verb.

Quinetiã ea quæ de Officio Iudicis in priuatis Iudiciis generaliter definita obseruauimus, non tacebo. Interdum autem Iudici ARBITRIVM actione COMMITTEBATUR, L. xii. §. interdum, D. ad exhib. ut in actione quod metus causa, his verbis: NE QVÆ EA RES ARBITRIO IUDICIS RESTITVETUR, L. ite si, §. pro eo autem, D. quod met. cau. Et in his actionibus quæ idè vt Iustinianus in §. præterea, Instit. de actionib. scribit, ARBITRARIÆ appellabatur, quod ex ARBITRIO Iudicis penderent: in quibus, NISI ARBITRIO IUDICIS ACTORI IS CVM QVO AGEBATUR, SATISFACERET, VEL LVTI REM RESTITVERET, VEL EXHIBERET, VEL SOLVERET, VEL EX NOXALI CAUSA SERVVM DEDERET, CONDEMNARI DEBEBAT. Interdum verò Iudici præscribebatur, quoad ei ius esset statuendi. Festus Pomp. TAXATIO, ait, in libris quoque, arbitrioque, cum præscribitur, quoad ei ius sit, statuendi: TAXATIO dicitur, quæ sit certa summa. In his planè iudiciis, in quibus, EX BONA FIDE, vel vt EQVIVS MELIVS: additum erat, Iudicis officium latissime mabat: vt & Cic. lib. iii. Offic. & Topic. significat. In strictis enim iudiciis formula inclusus Iudex ab ea, ne latius quidè vngue discedere poterat, vsque adeò vt condènare eum què non oportet, cogeretur, si ita formulæ cõceptio dictaret, vt Cic. lib. iiii. in Verr. ostendit. Senec. l. b. i. Benefic. cap. vii. Quæcûq; in cognitione cadunt, cõprehendi possunt, & non dari infinita licentiam iudici. Ideò melior videtur condicio causæ, si ad IVDICEM, quàm ad ARBITRVM mittatur: quia ILLVM FORMVLA INCLVDIT, & certos, quos non excedit, terminos ponit: HVNC LIBERA ET NVLLIS AD STRICTA VINCVLIS RELIGIO: & detrahere aliquid potest & adicere, & sententiam suam, non prout lex & iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere. QUO alludens idem auctor lib. ii. de Clement. Clementia, ait, LIBERVM ARBITRIVM HABET, non SVB FORMVLA IVDICAT. Et hoc nomine, Cicero pro Rosc. Com. Iudicium ab Arbitrio differre ita scribit, IVDICIVM est certæ pecuniæ, ARBITRIVM INCERTÆ. Ad IVDICIVM hoc modo venimus, vt aut totam litem obtineamus, aut amittamus: ad ARBITRIVM hoc modo adimus, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur. Eius rei ipsa verba formula testimonio sunt. Quid est in Iudicio? directum, asperum, simplex. SI PARET HS IOCO DARI OPORTERE: hic, nisi planum facit HS IOCO ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in ARBITRIO? mite, moderatum, QUANTVM EQVIVS ET MELIVS, ID DARI.

Enimverò in bonæ fidei iudiciis, vt Paulus ait in L. quia tantundem, D. de neg. gest. Tantundem OFFICIUM IUDICIS valebat, quatum in stipulatione nominatum eius

rei facta interrogatio. Papinianus in L. Lucius, D. de pos. *Et est constitutum in bonæ fidei iudiciis, quod ad usuras attinet, ut tantundem possit OFFICIUM ARBITRI, quantum stipulatio.* Paulus in L. Lucius, D. de action. emp. *In actione quoque ex empto, OFFICIO IUDICIS, post moram intercedentem, usurarum pretij rationem haberi oportere.* Hermogenian. in L. qui per collusionem, §. ult. D. cod. *Pretij sorte, licet post moram, soluta, usurae peti non possunt, cum haec non sint in obligatione, sed OFFICIO IUDICIS praestentur.* Paulus in L. quæro, D. loca. *Usura enim in bonæ fidei iudiciis, & si non tam ex obligatione proficiantur, quam ex OFFICIO IUDICIS applicentur.* Hinc in L. deducta, D. ad Trebellian. *Usurae praeteriti temporis quæ in obligatione, vel in OFFICIO IUDICIS fuerunt.* Vlpianus in L. usura, D. de usur. *Usura vicem fructuum obtinent, & merito non debent à fructibus separari. Et ita in legati, & fideicommissis, & in tutela actione, & in ceteris iudiciis bonæ fidei servatur.* Martian. in L. mora, D. de usur. *In bonæ fidei contractibus ex mora usure debentur.* Mora autem, ut ibi ait, fieri intelligebatur, non ex re, sed ex persona, id est, si interpellatus opportuno loco non soluisset: quod APUD IUDICEM EXAMINABATUR. Usurarum verò modus cum iudicio bonæ fidei disceptabatur, ARBITRIO IUDICIS ex more regionis, ubi contractum erat, constituebatur, L. i. D. de usur. Vnde Vlpianus in L. & in contraria, D. de usur. *Debere dici usuras venire. Eas autem quæ in regione frequentantur, ut est in bonæ fidei iudiciis constitutum.*

In bonæ etiam fidei iudiciis fructus omnimodò præstabantur, L. videamus, §. in ceteris, D. de usur. In his verò iudiciis quæ neque arbitraria erant, neque bonæ fidei, post litem demum contestatam causa præstatur, in eum diem quo sententia dicebatur, L. in fideicommissis, §. in his, D. de usur. Papinian. in L. vulgò, D. eo. *Vulgò receptum est, ut quamvis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa præstetur.* Paulus in L. videamus, §. si actionem, D. cod. *Si actionem habeam ad id consequendum quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiam si mora facta sit. Quod si acceptum est iudicium tunc fructus EX ÆQUITATE præstandi sunt, ut causa restituatur.* Eorum autem fructuum qui post litem contestatam OFFICIO IUDICIS restituendi erant, usuras præstari non oportere Paul. scribit in L. neque, D. eo.

Præterea in bonæ fidei iudiciis, ut Iustinian. ait in §. in bonæ, Instit. de Actionib. Libera potestas permitti videbatur IUDICI, EX BONO ET ÆQVO ÆSTIMANDI, QUANTUM ACTORI RESTITUI DEBERET. In quo & illud continebatur, UT SI QUID INVICEM PRÆSTARE ACTOREM OPORTERET: EO COMPENSATO, IN RELIQUVM IS, CVM QVO ACTVM ERAT, DEBERET CONDEMNARI. Sed in stricti iuris Iudiciis ex rescripto Diui Marci opposita doli mali exceptione compensatio inducebatur.

Denique in his contractibus qui bonæ fidei erant, alter alteri obligabatur IN ID, QVOD ALTERVM ALTERI EX BONO ET ÆQVO PRÆSTARE OPORTEBAT: cum alioquin in verborum obligationibus id tantum veniret, quod lingua nuncupatum esset, & quidquid adstringendæ obligationis erat, id nisi palam verbis expressum esset, omissum intelligeretur, L. ii. & L. si quis absentis, D. de obligationib. & actionib. Instit. de obligationib. quæ ex consen. & L. quidquid adstringendæ, D. de verb. obligat.

Atque ut ea quæ bonæ fidei Iudiciorum communia erant, absolvam, Papinianus in L. generaliter, D. de usur. *Generaliter, ait, observari convenit, bonæ fidei iudicium non recipere præstationem, quæ contra bonos mores desideretur.* Pomponius in L. si in Asia, §. i. D. de pos. *Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est. Vbi verò depositum est, nihil interest: eadem dicenda sunt communiter & in omnibus bonæ fidei iudiciis.* Paul. in L. in bonæ, D. de eo quod cer. lo. *In bonæ fidei iudiciis, etiam si in contrahendo convenit, ut certo loco quid præstetur, ex empto, vel vendito, vel depositi actio competit, non arbitraria actio.* In bonæ fidei etiam iudiciis in litem iurabatur, L. in actionibus, D. de in lit. iur. Paul. in L. in hoc, §. i. D. commu. diuid. *Impendia autem quæ dum proprium meum fundum existimo feci, quæ scilicet, si vindicetur fundi pars, per exceptionem doli retinere possim, etiam si communi diuidendo iudicio mecum agatur, ÆQUITATE IPSIUS IUDICII retinere*

retinere possim, considerandum est, quod quidem magis puto: quia bonæ fidei iudicium est Communi diuidendo. Iudicia autem bonæ fidei, in se doli exceptionem continebant, L. huiusmodi, §. qui seruum, D. de legat. i. L. sed si ideò, D. sol. matr. In omnibus etiam bonæ fidei iudiciis, cum nondum dies præstandæ pecuniæ venerat, si ageret aliquis ad interponendam cautionem, ex iusta causa condemnatio fiebat, L. in omnibus, D. de iudic.

Iudicis autè Officio post iudiciū acceptū, & litē cōtestatam, omnia incūbebant quæ in iudiciū deducebantur. Vlpian. in L. Ædiles aiunt, §. itē sciēdum, D. de ædil. edict. *Iudici enim statim atque Index factus est, omnium verū Officiū incūbit, quæcūque in iudicio versantur. Ea autem, quæ ante iudicium cōtingunt, non valde ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim iniuncta.* Sic & Paul. in L. si reus, D. de procuratorib. *Quod si lis contestata est, hoc omne, OFFICIO IUDICIS dirimendum est.* Arbitrio tamen Iudicis, venditionem quæ nōdum perfecta erat, imperfectam fieri non potuisse ait, L. Bouem, §. si sub conditione, D. de ædil. edic.

Et quoniam, multas iam Cautiones attigi, quæ Iudicū Officio interponebantur, reliquas eiusdem generis cōmemorare operæpretiū censeo. Earum enim remedio pleræq; lites dirimebantur. Omne æs alienum manente societate contractū de cōmuni soluedū erat: & si sub cōdicionē deberetur, si interim societas dirimeretur, Cautiones interponendæ erāt, L. omne æs, D. pro soc. Sed & si vnus ex die pecuniā deberet, hoc deducere nō poterat tāquā purè deberet: sed omnes diuidere debebat & CAVERE, CVM DIES VENISSET DEFENSVM IRI SOCIVM, L. si socij, D. pro soc. Pro socio etiam Arbitr. prospicere debebat Cautionibus in futuro dāno, vel lucro pēdere ex ea societate: quod & in omnibus bonæ fidei iudiciis seruabatur, siue generalia essent, veluti Pro socio, Negotiorū gestorum, Tutelæ, siue specialia, veluti Mandati, Cōmodati, Depositi, L. pro socio, D. pro socio. At si semel actum esset de peculio, quamvis minus rei iudicandæ tempore in peculio inueniretur, quā deberetur, tamen Cautionibus locus non erat, de futuro incremento peculij. Hoc enim in Pro socio Actione locū habebat, quia socius vniuersum debebat, L. quotiēs, §. si semel, D. de pecul. Porro si vnus ex sociis rē cōmunē confensu sociorū vēdidisset, pretiū diuidi debebat, ita ut ei CAVERETVR, INDEMNEM EVM FVTVRVM, L. si vnus, D. pro soc. Sed si ideò cōdemnandus erat socius, quod pecuniam cōmunē inuasisset, vel in suos vsus cōuertisset, omnimodò quidē etiā mora nō interueniente usuras præstabat: nec tamē Index iudicij bonæ fidei, rectē iubebat Cautiones interponi, UT SI TARDIVS SENTENTIÆ CONDEMNATVS PARVISSET, FVTVRI TEMPORIS VSVRÆ PENDERENTVR. Nihil enim ad Officiū Iudicis pertinebat post cōdenationem futuri temporis tractatus, L. i. §. i. D. de usur. Vlp. in L. si dubitet, D. de fideiussorib. *Si dubitet creditor, an fideiussores soluendo sint, & vnus ab eo electus paratus sit offerre CAUTIONEM, UT SVO PERICVLO CONFIDEIVSORES CONVENIANTVR IN PARTE: dico audiendum eum esse: ita tamen, & si satisfactiones offerat.* In L. si sine, D. de pos. *Si sine dolo malo rē depositā tibi amiseris: nec depositi teneris, nec CAVERE debes, si DEPREHENDERIS EAM REDDI.* Vlp. etiā in L. i. §. si pecunia, D. eo. *Si vnus ex heredib⁹ eius qui res quæ diuidi nō poterāt, deposuerat, eas repeteret, depositariū omnes reddere debere ait, SATISDATIONE IDONEA A PETITORE EI PRÆSTANDA, IN HOC QVOD SVPRÆ EIVS PARTEM ERAT.* Gaius quoq; in L. si plures, D. eo. *Si plures heredes extitisset, ei qui deposuerat, maiori parti id postulātū rē restituendā scribit, CAVELA IDONEA REDDENDA.* Labeo in L. insulā, §. ult. D. eo. tit. *Quidā in municipio balinē præstādū annuis viginti nūmis conduxerat: & ad refectionē fornacis, fistularū, similiarūq; rerū cētū nūmi ut præstaretur ei, cōvenerat cōductor, cētum nūmos petebat. Ita ei deberi dico, si IN EARVM RERVVM REFECTIONEM EAM PECVNIAM IMPENDI SATISDARET.* Vlp. in L. procuratoris, §. ult. D. de tributo. act. *Sed quoniā fieri potest, ut alius quoq; vel alij existere possint, mercis peculiariis creditores, CAVERE debet creditor iste, PRO RATA SE REFVSVRVM, SI FORTE ALII EMERSERINT CREDITORES.* Idem in L. illud, D. cod. *Illud quoque CAVERE debet, SI QVID ALIVD DOMINI DEBITVM EMERSET, REFVSVRVM SE EI PRO RATA.* Et in L. sed si damnum, §. ult. D. de pecul. *Marcellus autem in vtroque, si nondum quicquam domino absit, melius esse ait, præstare creditori, ut CAVEAT ille, REFVSVRVM SE SI QVID PRÆSTITERIT DOMINVS HOC NOMINE CONVENTVS, quā ab initio deduci.* Paulus in L. ex facto, §. ult. D.

cod. *Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administraverit, habenda erit ratio privilegiorum in actione de peculio, dilata interim ceterorum creditorum actione, vel interposita CAUTIONE, SI PRIORES AGANT, QUI PRIVILEGIUM NON HABENT, RESTITVIRI QVOD ACCEPERVNT, SI INFERATVR POSTEA CVM PATRE ACTIO PRIVILEGII.* In L. si quis seruum, D. de action. emp. *Et praterea CAVERE debet, QVOD QVOD EX HEREDITATE LIBERTI AD EVM PERVENERIT, RESTITVIRI.* Enimvero si lite contestata homo petens, sine culpa possessoris fugisset, cautionibus interpositis absolutum eum fuisse, ait L. si seruus, in fi. D. de euictionib.

Si furioso aliquis substitutus esset, & curator bonorum possessionem accipere noller, proximo cuique dabatur: quo admissio substitutus CAUTIONEM prestare cogebatur omnibus his quibus bona restitui debebant, SI FORTE INSTITVTVS IN EODEM FVRORE DECESSISSET, AVT COMPOS MENTIS, EFFECTVS ANTE MORTEM OBIISSET, QVAM HEREDITATEM AGNOVISSET. L. i. D. de bonor. possess. fur. Erat & vulgaris de Indemnitate cautio, Papinian. in L. liberto, §. i. D. de negot. gest. *Inter negotia Sempronij quae gerebat, ignorans Titij negotium gessit. Ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei CAUTIONEM INDEMNITATIS OFFICIO IVDICIS PRÆBERI necesse est aduersus Titium cui datur actio.* In L. cum pater, D. de iu. dot. *Si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non aliàs cogetur ei heres legatum solvere, quam si CAVERIT, INDEMNEM HOC NOMINE HEREDEM FUTVRVM ADVERSVS MARITVM EX PROMISSIONE ARGENTEM.* In L. illud, in fi. D. de edil. edict. *Si quid damni sensit, vel si quid pro seruo impendit, consequetur ARBITRIO IVDICIS, sic tamen non ut ei horum nomine venditor condemnatur, ut Iulianus ait, sed ne aliàs compellatur hominem venditori restituere, quam si eum INDEMNEM PRÆSTET.* Paulus in L. diligenter, D. mandati. *Non obstat mihi exceptio, nisi & reliquum quod deest mandatu meo prestes, & INDEMNEM ME PER OMNIA CONSERVES.* Et §. eadem L. *Nec ulla exceptione summoneri, nisi INDEMNITAS EI PRÆSTETVR.* Generaliter certè qui rem alicui tradebat, restituebaturque, IS DE DOLO REPROMITTEBAT, L. Iulianus, §. idem Celsus, D. de actionib. emp. L. creditor, D. de pignerat. act. L. is qui, D. de noxalib. L. merum autem, §. Iulianus, D. quod met. cau. L. heres seruum, D. de euictionib. L. si filiofa. §. maritum, D. solut. matr. Interdum etiam de svo facto quis CAVEBAT, L. de tuo, D. mandati. L. ii. D. de hered. vend.

Ceterum ubi plures actiones eiusdem rei nomine competebant, vna electa OFFICIO IVDICIS conueniebat, vt alia remitterentur, Gaius in L. si merces, §. culpa, D. locati. *Ipsè quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege XII. Tabularum Arborum furtim caesarum, & interdicto, Quod vi aut clam. Sed utique IVDICIS, QVI EX LOCATO IVDICAT, OFFICIO CONTINETVR, VT CETERAS ACTIONES LOCATIS OMITTAT.* Paul. in L. si vulneraueris, D. eodem. *Si vulneraueris seruum tibi locatum, eiusdem vulneris nomine Legis Aquilia, & ex locato actio est. Sed alterutra contentus actor esse debet.* Idque OFFICIO IVDICIS CONTINETVR, APVD QVEM EX LOCATO AGITVR. Interdum etiam qui vna actione egerat, cuius electione alia quæ de eadem re competebant, consumebantur, CAVERE iubebatur AMPLIUS NON AGI, L. si seruus seruum, §. inquit lex, D. ad L. Aquil. Omnes autem qui idcirco tenebantur, quia habebant actionem, absoluebantur, si parati essent ACTIONIBVS SVIS CEDERE, EASQVE MANDARE, & procuratorem in rem suam facere eum à quo conueniebantur, L. quod debetur, D. de pecul. L. si procuratorem, §. vlt. & L. fideiussor, §. si cum, D. mandati, L. cum qui, & L. si vendidero, L. iii. §. item Labeo, D. de in re ver. L. quod saepe, §. si res, D. de cotrah. empt. L. si vt certo, §. ite Labeo, D. com moda. L. i. §. si te rogauero, & L. si is apud, D. depositi. L. in creditore, D. de euictionib. Plerumq; autè eas actiones nō solū ARBITRIO, sed etiā PERICVLO ACTORIS REUS PRÆSTARE debebat, vt omne lucrū ac dispendiū actorem sequeretur, L. si ea res, D. de action. emp. Reus etiā non aliter plerumq; condemnari debebat, quā si actiones suas quas aduersum tertium habebat, actor ei præstaret, L. si quis alicui, §. vlt. L. si fideiussor, §. si cum debitor, D. manda. L. quod si in diem, §. vlt. D. de hered. petit. L. fideiussoribus succurri, D. de fideiussorib.

In Depositi planè vel Commodati iudicio quamquam dolo aduersarij res abesset, condemnato succurri solebat, VT EI ACTIONIBVS SVIS DOMINVS CEDERET,

RET, L. in depositi, D. de re iudic. Idque interdum per doli exceptionem rei consequerentur, L. cum hic status, §. si maritus, D. de donat. inter vir. Enimvero si ante rem iudicatam is cum quo actū erat, satisfecisset actori, OFFICIO IVDICIS conueniebat eū absolueri: licet in ea causa fuisset iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet, §. vlt. Infit. de perpet. & temp. action.

In arbitrio porrò Iudicis erat, Iusiurandum in litem deferre, vel non: L. videamus, §. iurare, D. de in liti iuran. Cùm verò deferendum censebat, interdum IN INFINITVM IVRARE permittebat, L. qui restituere, D. de rei vind. Interdum TAXATIONEM iniuriando adiciebat. Licuisse enim Iudici, dum iusiurandum in litem deferrebat, modum iniuriando statuere, vt intra certam quantitatem iuraretur; seu præfinire certam summam ad quam vsque iuraretur, tradunt præceptores nostri, in L. videamus, §. iurare, & L. in actionibus, D. de in liti iur. Et ita Officio Iudicis in Actionibus de dolo, & Quod metus causa, Taxatione iusiurandum referri debuisse, ait L. arbitrio, D. de dol. Ob dolum autem solum & contumaciam, in litem iurabatur, non etiam ob culpam. Tunc enim æstimatio à Iudice fiebat, d. L. videamus, §. vlt. & d. L. in actionibus. Vt verò iuraretur, ex his quæ subiunxi exemplis, planum fiet. Iauolen. in L. qui furti, D. de in liti iur. *Cum furti agitur, Iurari ita oportet, TANTI REM FVISSE CVM FVRTVM FACTVM SIT, non adici, eo PLVRISVE:* Callistrat. in L. in instrumentis, D. co. *In instrumentis quæ quis non exhibet, actori PERMITTIVR; IN LITEM IVRARE, QVANTI SVA INTEREST EA PROFERRI: VT TANTI CONDEMNETVR REVS.* In L. Numis, co. *Numis depositis Iudicem non oportet in litem iusiurandū deferre, vt IVRET quisque, QVOD SVA INTERFVIT, nisi fortè de eo quis iuret, QVOD SVA INTERFVIT NVMMOS SIBI SVA DIE REDDITOS NON ESSE.*

Curare autem debebat Iudex, vt omnino quantum possibile ei esset, certæ pecuniæ, vel rei, iudicium ferret, etiam si de incerta quantitate apud eum actum esset, §. curare, Infit. de Actionib. In Sententiis tamen sufficiebat, si Iudex summā expressisset, SOLVQVE IVSSISSET, VEL PRÆSTARI, vel quo alio verbo hoc significasset. Sed & si in Sententiā non esset summa adiecta, si tamen is qui petebat, summam expressisset, & Iudex dixisset, SOLVE QVOD PETITVM EST, vel QVANTVM PETITVM EST, valebat Sententia. L. in sententiis, D. de re iud. Vlpian. in L. ait Prator, §. vlt. D. co. *Si Iudex aliquem sic condemnet, vt, QVOD HABET EX TESTAMENTO VEL CODICILLIS MÆVII, RESTITVERET TITIO.* Imp. Gordian. in L. Hæc sententia, C. de sent. quæ sine cer. quantit. *Hæc sententia, OMNEM DEBITI QVANTITATEM CVM VSVRIS COMPETENTIBVS SOLVE, iudicati actionem parere non potest.* Idem Imp. in L. vlt. C. cod. *Hæc sententia, QVÆ BONA FIDE ACCEPISTI, SOLVE: cum incertum esset, quid accepisset, quantumque ab eo peteretur, præsertim cum ipse, qui extra ordinem iudicabat, interlocutus sit, DOTEM DATAM QVÆ REPETERETVR NON LIQVIDAM ESSE: iudicati auctoritate non nititur.* Qui autem fortis quidem condemnationem faciebant, de vsuris autem ita pronuntiabant, VSVRÆ SI QVÆ COMPETVNT, vel, QVÆ COMPETVNT, VTI PRÆSTENTVR, eos nō rectè pronuntiasse, ait Vlpian. in d. L. in sententiis, §. i. D. de re iud. quoniam de vsuris quoque cognoscere, & certā facere condemnationē debebant. Idè Vlpian. in L. si se non obtulit, §. si quis condemnatus, D. de re iudic. *Si quis CONDEMNATVS SIT, VT INTRA CERTOS DIES SOLVAT, unde ei tempus Iudicati actionis computamus?* Macer in L. i. D. quæ sentent. sine appell. rescind. *Si Iudex ita pronuntiauerit, CVM CONSTET TITIVM SEIO EX ILLA SPECIE QVINQVAGINTA, ITEM EX ILLA XXV. DEBERE, IDCIRCO L. TITIVM SEIO CENTVM CONDEMNNO.* Scævola in L. Lex veltigali, D. de pignorib. *Si cū in exsolutione veltigalis tam debitor, quam creditor cessassent, & propterea PRONVNTIATVM ESSET, FVNDVM SECVNDVM LEGEM DOMINI ESSE.* Idem in L. Lucius Titius, in prin. D. de legat. ii. *Postea sententia dicta est: & PLACVIT ID QVOD SVB NOMINE IPSIVS FILII IN KALENDARIO REMANSERAT, EI DEBERI: NON ETIAM ID QVOD EXACTVM IN RATIONES SVAS PATER CONVERTISSÉT.* Vlpian. in L. circa cum, D. de

probationib. *Ad hoc, ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est, INGENVVM SE ESSE, ut pronuntietur.* Vlpian. in L. si patronus, §. si quis cum, D. de bon. libert. *si quis cum esset exheredatus, PRONVNTIATVS, vel perperam sit; EXHEREDATVS NON ESSE.* Idem in L. si iurauero, D. de iure patron. *Aliter atque, si PATRONVM ESSE, PRONVNTIATVM SIT.*

Quædam personæ non in solidum & integrum, sed IN ID DUM TAXAT, QVOD FACERE POTERANT, damnabantur, ut Maritus, Socius, Parens, Patronus, Patrona, liberi que eorum & parentes: item qui ex liberalitate sua conveniebatur, L. sunt qui, cum seq. D. de re iud. L. maritum, D. sol. matrim. L. tutorem qui, D. de administr. tutor. L. Diuus Pius, D. de diuers. regul. §. sunt præterea, cum §§. seq. Instit. de actionib. L. si filius fa. D. de tut. & rat. dist. Et Maritus quidem, Parens, Patronus, Socius facere posse credebantur, nullo ære alieno deducto. At is qui ex causa donationis eoueniebatur, ære alieno deducto, L. Maritus facere, D. sol. matrimo. L. inter eos, §. vlt. L. & exheredatum, D. de re iud. Sed si à focero dos ex promissione, manente matrimonio, peteretur, non vltra facultates damnabatur, aliter atque si soluto matrimonio conueniretur, L. sicut autem, & L. sed hoc ita, D. de re iud. Nec maritus modò, sed & defensor mariti, in id tantum quod facere poterat, damnabatur, L. si cum procuratore, D. de re iud. L. alia, D. solu. matrim. Heredes verò supradictarum personarum, non in id quod facere poterant, sed in solidum condemnabantur, L. sciendum, D. de re iud. L. maritum, cum L. seq. D. sol. matrimo.

Qui de Inofficioso testamento cognoscebant, contra liberos qui querelas pertulerant, his fermè verbis pronuntiabant, VIDERI PATREM IUSTAS IRASCENDI FILIO CAUSAS HABUISSE: quemadmodum Plin. Epist. I. lib. v. ad Seuerum docet. Ad quam formulam Imp. p. s. p. numerò alludunt sub Tit. de inoffic. testamen. C. vt in L. cum te. *Ac propterea IRATVM ATQVE OFFENSVM PATREM ad exheredationis notam prolapsam dicas, inofficiosi testamenti querelam inferre non vetaberis.* Et in L. filia, cod. tit. *Filia in orbitate patris relicta, cum marito, cui matre volente nupsit, colens concordiam, IUSTAS OFFENSIONIS post eiusdem matris poenitentiam CAUSAS NON PRÆSTAT.* Et in L. si maritus. *Filia autem quam habuit in potestate, exheredata iure facta minime perhibetur: nihilque ei relictum est, neque IUSTAS OFFENSÆ CAUSAS PRÆSTITISSE expresse conuincitur.* Et in L. testamenti, co. tit. *Testamenti factio per testationem vos interdixisse. proficentes matri IUSTAM CAUSAM OFFENSÆ manifeste testamini.* Et in L. libelli, cod. tit. *Sin autem mater contra filij testamentum inofficiosi actionem instituat, inquirere diligenter debemus, vtrum filius NULLA EX IUSTA CAUSA læsus sit.*

Priuarum autem litium Iudices cum pronuntiabant, addere solebant, SI QVID MEI IUDICII EST, quemadmodum Cic. lib. II. de Finib. ostendit. Hac verò modestia vfos, vt VIDERI sibi pronuntiarent: Item interdum ita pronuntiasse, SECVNDVM TE LITEM DO, aliàs lib. II. Select. antiquit. notare me inemini. Quò respexisse videtur Vlpianus in L. Diui, §. rectè, D. de liber. cau. cum ait, *si enim liquebit, contra libertatem dabit.* Lucanus lib. III.

--SECVNDVM

ÆMATHIAM LIS TANTA DATVR.

Interdum etiam pronuntiabant Iudices SIBI NON LIQVERE, atque ita iudicandi necessitate liberabantur, vt ex Agell. lib. XIII. cap. II. & ex L. Pomponius, D. de re iudic. apparet. Qua de formula alius erit, postea dicendi locus constitutus. Exemplum autem sententiæ in domestico iudicio Valer. lib. v. cap. VIII. suppeditat, quo loco refert T. Miliu Torquatū de filio Silano cognitione domi suscepta, ita pronuntiasse: CVM SILANVM FILIUM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REP. EVM ET DOMO MEA INDIGNVM IUDICO, PROTINVSQVE E CONSPECTV MEO ABIRE IVBEO. Cicer. verò lib. I. de Finib. cum de filio ita pronuntiasse ait, NON TALEM EVM VIDERI FVISSE IN IMPERIO, QVALES EIVS MAIORES FVISSENT: ET IN CONSPECTVM SVVM VENIRE VETVIT.

Iam post causam vtrinque actam postulatam à Iudice, vt IRET IN CONSILIVM, demonstrat

monstrat Cicero Oratione pro Quintio, cum ad Gallum Aquiliū Iudicem ait, *Tibi instat Hortensius, vt eas in consilium.* Iudices autem plerumque in consilio amicos adhibuisse, testimonio est Cicer. lib. IIII. in Verrem, cum M. Petiliū Equitem Rom. à Verre iudicem datum, iussūque operam dare; id recusasse narrat, quod suos amicos quos sibi in consilio esse vellet, Verres retineret. Sic C. Aquiliū Gallum Iudicem de P. Quintij, & Sex. Næuij controuersis sumptum, in consilium aduocasse, quos commodum ipsifuerat, ex Oratio. pro Quintio patet. Et ita Agellius lib. XIII. cap. II. controuersiam coram se Iudice dato agitaram referens, *Tunc ubi amici mei, quos ROGAVERAM IN CONSILIVM viri exercitati, atque in patrocinis & in foro celebres, semperque se circum undique distrabentibus causis festinantes, non sedendum diutius, dicebant.* Vnde apparet Rogatos in consilium iisdem subcellis confedisisse, sicut & eos qui à Magistratibus in consilium adhibebantur, in Tribunali fedisse ostendit Crassus apud Cicer. lib. I. de Orato. Magistratus certe, eos post Terga collocasse indicat Ammian. Marcellinus lib. XXXIII. Et ita DE CONSILII SENTENTIA, Iudices pronuntiabant; quæ verba his singularibus literis D. C. S. scribi consueuisse ex Notarum libris apparet. Iudices autem in causis quæ apud eos agebantur, præcipue spectabāt, QVA DE RE AGEBATVR. Cicero lib. II. de finib. *omnis autem in querendo quæ via quadam & ratione habetur oratio, præscribere primum debet, vt quibusdam in formulis, QVA DE RE AGITVR, vt inter quos differitur, conueniat quid sit id de quo differatur.* Idem lib. V. eiusdem argumenti: *Et ego, Piso, inquam, si est quisquam qui acutè in causis videre solet QVA DE RE AGATVR, is es profecto tu.* Idem lib. de Fato: *Hæc differens QVA DE RE AGATVR, & in quo causa consistat, non videt.* Idem in Bruto: *QVA DE RE AGITVR autem, illud quod multis locis, id ubi esset, videbat.* Idem in Oratio. pro Muræna: *Etenim, quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quicquam tam angustè scriptum est, quo ego non possim, QVA DE RE AGITVR addere.*

Porrò de qua re cognouerat Iudex, pronuntiare quoq; cogendus erat, L. de qua re, D. de iudic. Iudices certe ad iudicandū OPERAM DARE iubebantur. Cic. lib. IIII. in Verr. *Marcum Petiliū equitem Ro. quem habet in consilio, iubet OPERAM DARE, QVOD REI PRIVATÆ IVDEX ESSET.* Excusabatur tamen incidente infirmitate, vel necessaria profectio, aut probabili aliqua occasione superueniente. Vlpianus in L. si longius, D. de iudic. *Si longius spatium necessarium erit, quo minus Iudex datus, OPERAM POSIT DARE, mutari eum iubet Prætor, hoc est si forte occupatio aliqua iudicem non patiatur OPERAM IUDICIO DARE, incidente infirmitate, vel necessaria profectio, vel rei sue familiaris periculo.* Idem in L. Prætor, D. de vacat. & excusat. mun. *Prætor eos, quoscumque intellegit OPERAM DARE NON POSSE AD IUDICANDVM, pollicetur se excusaturum: fortè quod in perpetuum quis OPERAM DARE non potest, quod in eam valetudinem incidit, vt certum sit eum ciuilia officia subire non posse: aut si alio morbo laboret, vt suis rebus superesse non possit: vel si quid sacerdotium nactus sit, vt discedere ab eo sine religione non possint. nam & hi in perpetuum excusantur.* Iudicandi etiam necessitatem morbum fonticum remississe Paulus ait in L. Iudex datus, D. de iudic. Si Iudex cui certa tempora præstituta erant, decessisset, & alius in eius locum datus esset, tanta ex integro tempora in persona eius præstituta intelligebantur: quamuis Magistratus nominatim hoc in sequentis datione non expressisset: ita tamen vt legitimum tempus non excederet, L. si iudex, D. de iudic. Mortuo planè Iudice, quod cū iudicare oportuerat videri eum qui in locū eius subditus erat, sequi oportebat, L. mortuo, D. de iudic. Iudices verò à Præfide prouinciae dati, etiam in tempus successorum eius durabant, & pronuntiare cogebantur. L. veditor, §. vlt. D. de iudic. Si locus in iubendo iudicare non esset comprehensus, videbatur eo loco iudicare iussisse, quo solebat iudicari sine incommodo litigatum, L. si locus, D. eo. Duo ex tribus Iudicibus datis vno absente iudicare non poterant: sed si adefset, & contra sentiret, stabatur duorum sententiæ, L. duo ex tribus, D. de re iudic. At si vnus ex pluribus Iudicibus de Liberali causa cognoscetibus, iurasset, SIBI NON LIQVERE, coquiescente ceteri qui cōsentiebant, sententiā proferre poterant, L. Pōponius, D. eo. tit.

X iij

Inter pares numero iudices si dissona sententia proferrentur, in Liberalibus quidem causis pro libertate statutum obtinebat, in aliis autem causis pro reo. L. inter pares, D. de re iudic. Quod si duo iudices dati diuersas sententias dedissent, vtraque sententia in pendenti erat, donec competens iudex vnam earum confirmasset, L. duo iudices, D. de re iud. De vno quoque negotio presentibus omnibus quos causa contingebat, iudicari oportebat: aliter enim iudicatum tantum inter presentes tenebat, L. de vno quoque, D. eo. Vnde Imperator Philippus in L. si vt proponis, C. quomodo & quando iu. *Si vt proponis, ait, Praeses provinciae, cum certum locum cause cognoscenda dedisset, alibi per obreptionem aditus, sententiam aduersus te absentem protulit: quod ita gestum est, ad effectum iuris spectare minime oportet.* Hac de causa morbus fonticus etiam inuitis litigatoribus, ac iudice, diem differebat: ac proinde si rei iudicandae tempore, alter ex litigatoribus, febricitans discessisset, iudex absente eo pronuntiare non poterat: & si pronuntiasset, res non videbatur iudicata, L. quaesitum, D. de re iudic. Nec vero solebat quis absenti codemnari, L. certum, §. si quis absente, D. de confess. Iudex autem posteaquam semel sententiam dixerat, postea iudex esse desinebat: & qui semel pluris vel minoris condēnauerat iudex, amplius corrigere sententiam suam non poterat. Semel enim male seu bene officio functus erat, L. iudex posteaquam, D. de re iud. Quod significat Apul. lib. i. Florid. his verbis: *Proconsulis autē tabella sententia est, quae semel lecta: neque augeri litera vna, neque autem minui potest: sed vtrumque recitata est, provincia instrumēto refertur.* Vnde Alfen. in L. cum quaerebatur, D. de re iud. *Cum quaerebatur, iudex si perperam iudicasset, an possit eodem die iterum iudicare: Respondit, non posse.* Acta tamen apud se habira, si partes consentirent, & iudex hoc permisisset, poterat iubere eo die circumduci: nisi vel negotium, vel lis terminata esset, vt docet Paul. in L. acta, D. cod. tit. Actorum tamen verba, emēdare, tenore sententiae perseverante non erat prohibitum, vt constat ex L. actorum, D. eod.

Iudicium non pronuntiatione modo iudicis finem accipiebat: sed & soluebatur, verante eo qui iudicare iusserat: vel etiam eo qui maius imperium in eadem iurisdictione habebat: vel etiam si ipse iudex eiusdem imperij esse cepisset, cuius erat qui iudicare iusserat, L. iudicium, D. de iudic. Iudicum potro datorum sententias exequiebantur Magistratus qui eos dederant, L. à Diuo Pio, D. de re iudic. Exsecutoris quidem à Praetore dati fit mentio in L. iii. §. si exsecutor, D. de negot. gest. Vlpianus etiam in L. qui erat, D. famil. creiscund. *Si quis, ait, ad exequendam sententiam a praetore datvs distrahat.* Pignora certē in causam iudicatis capti, & per apparitores distrahi solebant toto Tit. si pign. in cau. iudic. cap. sit C. Vlpianus in L. si ex causa, D. de minoribus. *Si ex causa iudicatis pignori minoris capta sunt & distraeta.* Idem in L. si pignora, D. de cutionib. *Si pignora veniant per apparitores praetoris extra ordinem sententias sequentes: Praetorem etiam extra ordinem iure potestatis suae exsequi oportere decretum suum: nonnunquam etiam per manum militarem, ait Vlpianus in L. si quis missus, D. ne vis fiat ei qui in poss. Nam & manu militari auferri debere rem ab eo, qui restituere iussus iudici non parebat, cum rem haberet, tradit idem Vlpianus, in L. qui restituere, D. de rei vind.*

Eum etiam qui cum provincia abiret, pecuniam quae penes se esset, ad aerarium professus retinisset, inter debitores relatum: eamque pecuniam eum qui hoc imperio utebatur, ab eo exegisse, PIGNVS CAPIENDO, CORPVS RETINENDO, MULTAM DICENDO, Paulus scribit in L. sacrilegi, §. vlt. D. ad L. Iul. pecul. In pignoribus autem capiendis, distrahendis, addicendis, quis ordo, quaeque forma obseruaretur, plenissimē tradit Vlpianus, in L. à Diuo Pio, D. de re iud.

Iureiurando etiam interposito siue ex pactione ipsorum litigatorum, siue ex iudicis auctoritate, controuersiae interdum desidebantur, L. i. D. de iureiurando. Suetonius in Iul. cap. lxxxv. *Apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere, controuersias quasdam interposito per caesarem iureiurando distrahere perseverauit.*

Delatum autem ab aduersario iusiurandum aut suscipere & praestare, aut referre cogebatur

batur is, cui delatum erat, nisi id remitteretur. Formula vero deferendi iusiurandi erat, IVRA PER. Sueton. in lib. de clar. rhetorib. de C. Albutio Silo: *Nam cum in lite quadam Centumvirali aduersario, quem vt impium erga parentes incessebat, iusiurandum quasi per figuram sic obtulisset, IVRA PER PATRIS MATRISQUE CINERES, QUI INCONDITI IACENT: & alia in hunc modum, arripiente eo conditionem, nec iudicibus aspernantibus, non sine magna sui inuidia negotium afflixit.* Iurari autem oportebat, vt delatum erat iusiurandum. Nam si detulisset quis, vt PER DEVM IVRARET, & ille, PER CAPVT SVVM VEL FILIORVM SVORVM, VEL PER SALVTIEM SVAM IVRASSET, non erat iuratum habendum iusiurandum, L. ait Praetor, §. vlt. cum duabus, LL. seq. & L. qui per salutē, D. de iureiuran. Quod si de qualitate iuramenti fuisset inter partes dubitatum, conceptio eius ARBITRII IVDICANTIS erat, L. iusiurandum & ad pecunias, §. si de qualitate, D. eo. Sed & si iusiurandum non tale referebatur, quale delatum erat, OFFICIO IVDICIS conceptio huiuscemodi iusiurandi terminabatur, d. L. iusiurandum, §. non semper. Poterat vero is cui iusiurandum delatum erat, aduersarium cogere, VT DE CALVMNIA IVRARET. Nam qui iusiurandum deferebat, prior DE CALVMNIA DEBEBAT IVRARE, si hoc exigeretur: deinde sic ei iurabatur, d. L. iusiurandum & §. qui iusiurandum, & L. si non fuerit, D. eo. Paul. lib. ii. Sentent. tit. i. Parentes tamen & patroni, liberis, libertisve iusiurandum deferentes, de calumnia non iurabant, L. licet, D. de obseq. libert. à patr. L. si patronus, D. de iureiur. Secundum quae, qui rerū amotarum instituerat actionem, si vellet magis iusiurandum deferre, cogebatur aduersarius iurare NIHIL DIORTII CAUSA AMOTVM ESSE, dū modo de calumnia iuraret qui iusiurandum deferebat, L. Marcellus, §. i. D. rer. amotar. Iusiurandum autem de calumnia referenti non deferebatur: quia non erat ferendus actor, si vellet sibi iurari de calumnia conditionis quam ipse detulerat, d. L. iusiurandum & §. datur.

Nec in hac vna tantū specie iuramento de calumnia locus erat. Nam & qui opus nouū nuntiabat, IVRARE debebat, NON CALVMNIAE CAUSA OPVS NOVVM NVNTIARE. Quod iusiurandum auctore Praetore deferebatur, L. de pupillo, §. qui opus, D. de oper. no. nunt. Similiter qui damni infecti cauceri sibi postulabat, prius de calumnia iurare debebat, L. qui bona & L. qui damni, D. de dam. infec. Pomponius etiam in L. Thefaurus D. ad exhib. Si quis thesaurum suum in alieno defossum effodere vellet, non iniquum esse ait, IVRANTI EI SE NON CALVMNIAE CAUSA ID POSTVLARE, vel interdictum vel iudicium dari. Creditori quoque in possessionem rerum debitoris misso, qui Rationum instrumentorumque debitoris recognitionem, disfunctionemque iterum postulare, faciendam eius rei potestatem, Vlpian. scribit, si is IVRASSET, NON CALVMNIAE CAUSA SE POSTVLARE, NEQVE HABERE QVAE DISPVNKERAT, L. cum plures §. vlt. D. de reb. auct. iud. possid. Hoc etiam iusiurandum ex Iustiniani constitutione omnibus qui conueniebantur deferebatur: Reus enim non aliter suis allegationibus utebatur, nisi prius IVRASSET, QVOD PVTANS SE BONA INSTANTIA VTI AD CONTRADICENDVM PERVENIT, §. i. Instit. de pcena tem. litigant. Iulianus Antecessor Constituit XLIII. *Quod sacramentum calumniae fit ita. In primis, quidem actor IURET: HANC LITEM QVAM MOVI, CALVMNIANDI ANIMO NON MOVI. SED EXISTIMO ME HABERE BONAM CAVSAM, NEC DILATIONIS, NEC CALVMNIAE CAUSA, NEC VEXANDI ADVERSARII GRATIA PROBATIONES IN TOTA HAC CAUSA AB ADVERSARIO MEO NVLLAS EXIGAM: SI DEVS. Postea reus ita. EGO PVTANS BONA INSTANTIA CAUSA AD CONTRADICENDVM PERVENIO, NEC DILATIONIS, NEC CALVMNIAE CAUSA, NEC VEXANDI ADVERSARII GRATIA PROBATIONES IN TOTA HAC CAUSA AB ADVERSARIO MEO VLLAS EXIGAM: SI DEVS.*

Variarum autem pro controuersiarum varietate, iusiurandi formulae erant. In actionibus enim in personam, creditorem IVRASSE, SIBI DARI OPORTERE, debitorem, SE DARE NON OPORTERE. In actionibus vero in rem petitorum IVRASSE, REM SVAM ESSE, possessorem vero IVRASSE, REM PETITORIS NON ESSE, supra ostendimus. Papinian. in L. illud, §. i. D. de pecun. constit. Si iureiurando delato, DE-

BERE TIBI IURAVERIS. Vlpian.in L.i. S. si petitor, D. quar. rer. act. non da. *Si petitor fundi iusiurandum detulerit adversario, ut si auctor eius* IURASSET SVVM FVNDVM SE TRADIDISSE, AB EA CONTROVERSA DISCESSVRVM SE: *exceptio possessori fundi dabitur.* Idē in L. sed si possessor, S. item si, D. de iureiur. *Sed si verum in quibus ususfructus propter abusum constitui non potest,* IURAVERIT VSMFRVCTVM SE HABERE, VEL SIBI DEBERI. Mulierem vero in actione de dote, iurasse, DECEM DOTIS SIBI DEBERI, vel, DECEM SE DEDISSE IN DOTE, docet L. Eum qui, S. si mulier, D. de iureiur. Vlpian.in L. si duo, S. Marcellus, D. eo. *QUI IURAVIT EAM QVÆ VXOR SVÆ FVERAT, REM SIBI IN DOTE DEDISSE.* Paul. in L. in duobus, S. colonus, D. eodem. *Colonus cum quo propter succisas fortē arbores agebatur ex locato, si IURAVERIT, SE NON SVCCIDISSE.* Et S. quæ iuravit, cad. L. *QUE IURAVIT DIVORTII CAUSA REM SE NON AMOVISSE.* Iusiurandum autem quacumq; actione quis conveniretur, deferri poterat. De conditione enim personæ interdum iurabatur. Vlpian.in L. ait Prætor, S. i. D. eo. *Detuli iusiurandum.* IURASTI IN POTESTATE MEA TE NON ESSE. Et mox: *Si fortē quasi prægnās ire in possessionem volebat, & cum ei contradiceretur, vel ipsa se IURAVIT PRÆGNANTEM, vel contra eam iuratum est.* Et paulo post: *Nec nocēbit, si mater detulerit, & IURETVR. EX EO PRÆGNANS NON ESSE.* Marcell. in L. cum mulier, D. de Carbon. edic. *Cum mulier deferente herede IURAVERIT SE PRÆGNATEM ESSE.*

Patronus deferente liberto, IURABAT SE PATRONVM ESSE, L. si iuraculo, D. de iur. patron. Libertus verò deferente patrono IURABAT SE LIBERTVM EIVS NON ESSE, L. si duo & L. eum qui, S. si libertus, D. de iureiur. Vlpian. in L. si duo, S. idem Iulianus, D. eo. *Si quis IURAVERIT VENDIDISSE MĒ HĒ REM CENTVM.* Et in L. qui iurasse, S. i. D. eo. *Si pater IURAVERIT IN PECVLIO NIHIL ESSE.* Et L. in duobus, S. si ei, D. eo. *Si ei qui debitorem meum in iudicium exhibere promisit, iusiurandum detulerim, isque IURAVERIT, SE OMNINO EXHIBITIONEM EIVS NON PROMISISSE.* Et S. igitur cad. L. *Si quis IURAVIT SE NON ESSE CONDEM NATVM.*

In actione noxali iurabat actor, IN POTESTATE SVÆ NON ESSE SERVVM, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE, QVOMINVS ESSET, L. quotiens, S. Prætor ait, D. de noxalib. In actione Furti iurabat reus, FVRTVM SE NON FECISSE, L. si duo, S. Idem Iulianus, D. de iureiuran. L. si quis vxori, S. si quis iuraverit, D. de furt. Sed si iurasset, SE NON RAPVISSE, non poterat eo iureiurando in Actione Furti, vel Cōditione furtiva adiuvari, L. in duobus, S. si quis iuraverit, D. de iureiur. Actor vero reo referente, FVRTVM SIBI FACTVM IURABAT, d. L. in duobus, S. Pomponius. In actione iniuriarum ex lege Cornelia, permittebatur actori iusiurandum deferre, vt reus IURARET SE INIVRIAM NON FECISSE, L. lex Cornelia, S. hac lege, D. de iniur.

Procurator autem & defensor iurare non compellebantur, L. iusiurandum & S. procurator, D. de iureiur. Sed si iurassent, eorum iusiurandum domino proderat, exceptionemque ei pariebat, L. Nam posteaquam, S. iusiurandum, D. de iureiur. In noxali vero iudicio si tutor vel curator extaret, ipsi iurare debebat, IN POTESTATE DOMINI NON ESSE. Si autem procurator esset, necesse erat ipse dominus iuraret, L. quotiens, S. si tutor, D. de noxalib. Si tamen actore deferente defensor absentis vel præsentis IURASSET, EVM QVEM DEFENDERET, DARE NON OPORTERE, exceptio iusiurandi ei cuius nomine iurandū fuerat dari debebat, L. vlt. S. vlt. D. de iureiur. Sed & si filiofamilias delatū esset iusiurandū, & is iurasset, PATREM SVVM DARE NON OPORTERE, dāda erat patri exceptio, L. vlt. D. quar. rer. act. non da. L. vlt. D. de exceptionib. Servus etiam si deferente adversario iurasset, exceptio domino dabatur, L. si servus, D. de iureiur. At ex quibus causis legatus iudicium accipere non cogebatur, nec iurare cogendus erat, se dare non oportere: quia hoc iusiurandum in locum litis contestata succedebat, L. sed & si restituitur, S. ex quibus, D. de iudic. Cum autem res in iusiurandum demissa erat, Iudex iurantem absoluebat referentem audiebat. Et si actor iurasset, condemnabat reum. Nolentem

lentem reum iurare, si soluisset, absoluebat: non solventem condemnabat, L. iusiurandum & S. vlt. D. de iureiur. In actione vero quæ ex iureiurando oriebatur, hoc solum quærebatur, an iurasset actor, SIBI DARI OPORTERE: vel cum iurare paratus esset, iusiurandum remissum esset, L. nam posteaquam & L. quod si iuravi, D. eo. tit.

Interdum ad Arbitros ex compromisso iabatur, L. societatem, S. Arbitrorum, D. pro foc. Compromissa verò vti conciperentur, libro proximo, si Deus voluerit, demonstrabo. Arbitri autē vti pronuntiare solent, ex his quos subieci locis apparet. Ac primum ADESSE LITIGATORES Arbitri iuebant Vlp. in L. si arbiter, S. si intra, D. de recep. qui arb. S. INTRA DIEM. COMPROMISSI ADESSE IVSSERIT, pœna nō committetur. Et S. si arbiter cad. L. SI ARBITER IVSSIT, putā, IN PROVINCIA ADESSE LITIGATORES, cum Roma esset in eum compromissum. Et mox: *Sed si in aliquem locum inhonestum ADESSE IVSSERIT, puta in popina.* Et Paulus in L. non distinguemus, S. si domini, D. eo. *Si domini qui invicem stipuluti sunt, procuratores suos agere apud arbitrum velint, potest. IVBERE ETIAM IPSOS ADESSE.* Sed si & heredis in compromissis mentio fit, potest IVBERE ETIAM HEREDEM EORVM ADESSE. Pompon. in L. arbiter xl. D. eo. ARBITER KALENDIS IANVARIIS ADESSE IVSSIT. Modest. in L. sed & interpellatur, D. eo. *Arbiter, ADESSE LITIGATORES, vel per nuntium & per epistolam IVBERE potest.* Paul. in L. qualem, S. vlt. D. eo. SI IVSSIT LITIGATORES KALENDIS ADESSE, MOX IDIBVS IVBEBAT. Vlpian. in L. quid tam, S. si intra, D. eo. *Si intra diem compromissi aditus Arbiter, post diem compromissi ADESSE IVSSERIT.*

Si dies cōpromissi exitura esset, nec ad causam cognoscendam sententiāque dicēdā fatis spatij Arbitri haberēt, DIEM COMPROMISSI PROFERRI IVBEBANT. Iulolenus in L. non ex omnibus, D. de recept. *Cum arbiter DIEM PROFERRI IVSSIT, Alphen. in L. arbiter, D. eo. Arbiter ex compromisso sumptus, cum ante eum diem qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, DIEM COMPROMISSI PROFERRI IVSSERAT.* Vlpian. in L. Celsus, D. cod. *Si arbiter me tibi CERTA DIE PECVNIAM DARE IVSSERIT. Idem in L. diem, S. i. D. cod. SI ARBITER ALIQVAM PECVNIAM DARE IVSSERIT.* Paul. in L. non distinguemus, S. quæsitum. *Si hoc modo sententiam dixerit, VT ARBITRIO P. MÆVII FVNDVS TRADERETVR AVT SATISDATIO VIDETVR.* Vlpian. in L. si arbiter, D. de recep. qui arbitr. *Si arbiter ita PRONVTIASSET NIHIL VIDERI TITIVM DEBERE SE IO: tametsi Seium non VETVISSET PETERE.* Et S. sequenti. *Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertam sententiam dicere: ut putā, QUANTVM EI DEBES REDDE: DIVISIONI VESTRÆ STARI PLACET: PRO: EA PARTE QVAM CREDITORIBVS TVIS SOLVISTI, ACCIPE.*

Interdum vero Arbitri vel, PECVNIAM DARE, vel, SERVOS RESTITVERE IVBEBANT, African. in L. traiecticiæ, D. de obligat. & action. *Nam si arbiter ex compromisso, PECVNIAM CERTO DIE DARE IVSSERIT, neque per eum qui dare iussus sit, steterit.* Papinian. in L. arbiter, D. de recep. *Arbiter INTRA CERTVM DIEM SERVOS RESTITVI IVSSIT.* Marcian. in L. vlt. D. eo. *Si cui IVSSVS EST ex compromisso Arbitrio SOLVERE PECVNIAM.*

Aliās VETABANT NON PETERE, Paul. in L. si duo, D. eo. *Si duo rei sint aut credendi aut debendi, & vnus compromiserit, isque VETITVS SIT PETERE, aut NE AB EO PETATVR.* Celsus in L. quamuis, D. cod. *Quamuis arbiter alterum ab altero PETERE VETVIT.* Marcian. in L. si de re, D. eodem. *Si de re sua quis Arbiter factus sit, sententiam dicere non potest, quia SE FACERE IVBEBAT, aut PETERE PROHIBEBAT.* Vlp. in L. adversus, D. eo. *Si petatur ab eo, à quo Arbiter PETI VETVIT.* Celsus in L. quamuis, D. eo. *Isque VETITVS SIT PETERE, aut NE AB EO PETATVR.*

Tametsi autem Prætor neminem cogere arbitrum recipere, quoniam res hæc libera & soluta erat, & extra necessitatem iurisdictionis posita: attamen vbi semel quis in se receperat arbitrium, ad curam & sollicitudinem suam Prætor hanc rem reuocabat, L. Labco, S. i. D. eo. Cogebat igitur Prætor Arbitrum sententiam dicere nisi quæ iusta cau-

sa post arbitrium susceptū incidisset, quæ eum excusaret, L. licet & L. Et si aliqua, & L. Sed si in seruum, §. vlt. D. eo.

Arbiter autem ex compromisso iis diebus non cogebatur sententiam dicere, quibus Iudex non cogebatur: nisi dies compromissi exitura esset, nec proferri posset. Proinde si forte vrgeretur à Prætorè ad sententiam, æquissimum erat, si *IVRARET SIBI DE CAUSA NON LIQVERE*, spatium ei ad pronuntiandum dari, L. Pomponius, §. vlt. D. de recept. Si in duos esset compromissum, Prætor eos, si non consentirent, cogebat *TERTIAM CERTAM ELIGERE PERSONAM*, cuius auctoritati pareretur, L. item si, §. principaliter, D. eo.

Si plures essent qui arbitrium recepissent, nemo vnus cogebatur sententiam dicere: sed aut omnes, aut nullus. Vbi verò in tres erat compromissum, sufficiebat quidem duorum consensus, si præfens fuisset & tertius: Alioquin absente eo, licet duo consentirent, Arbitrium non valebat: sicuti tribus iudicibus datis quod duo ex consensu, absente tertio iudicauerant, nihil valebat, L. Item si, §. ii. & §. vlt. & L. sicuti, D. eo. Si arbitri plures sumpti, diuersas sententias dixissent, licebat sententia eorum non stari: sed si maior pars consentiret, ea stabatur, L. diem proferre, §. si plures, D. de recept. qui arbitri. *OFFICIUM* autem *ARBITRI* ex compromisso pendebat, nec aliud illi licebat, quàm quod compromisso, vt efficere posset, cautum erat. Officio planè eius cõtinebatur, & quemadmodum daretur vacua possessio, L. non distinguemus, §. de officio & §. Arbitri, D. eodem.

Coram litigatoribus & vtroque præfente Sententia dici ab Arbitris oportebat. Ideoque si quis litigatorum defuisset absque iusta causa, quia per eum factum erat, quominus Arbiter partibus suis fungeretur, pœna committebatur, L. diem proferre, §. si quis litigatorum, & §. coram, L. quid tamen, §. si quis ex litigatoribus, L. inter. D. eo. Inde fiebat, vt si alter ex compromittentibus furere cœpisset, Arbiter ad ferendam Sententiam nõ compelleretur: quia nihil coram furioso fieri intelligeretur: Sed si is curatorem haberet, poterat præfente curatore sententia dici. Ac nec coram pupillo sententia dici poterat, nisi tutor præfens esset, L. diem proferre, §. coram & L. si compromissum, §. vlt. cum L. seq. D. eo. Arbiter autem postquam condemnauerat, vel absoluerat, mutare vel corrigere sententiam semel dictam non poterat, L. qualem, §. vlt. cum L. seq. D. eo.

Ceterùm à Iudice dato is appellabatur, qui eum dederat, L. i. & L. vlt. D. quis & à quo appellet. Et quidem in Septentiis altera, vel tertia die appellandum erat, L. i. §. biduum & §. quod in sententiis, D. quando appellan. sit. Quod sic accipiendum est, vt in propria causa biduum, in aliena triduum seruaretur, L. i. §. in propria & §. tutores & §. seq. & L. ii. D. eo. Formula vero appellationis interponenda erat, *PROVOCO* vel *APPELLO*, Macer in L. ii. D. de appellationib. *Sed si apud acta quis appellauerit, satis erit, si dicat, APPELLO.* Iisdemque vocibus Horatius & alij apud Liuium lib. i. & ii. vtuntur. Idem lib. iii. de Appio. *Nullo morante arreptus à viatore, PROVOCO, inquit. Audita vox vna vindex libertatis, ex eo missa ore, quo vindicia semper pro libertate dicta erant, silentium fecit.* Apud eundem lib. viii. *Qu.* Fabius contra seueritatem, L. Papij Curforis, *TRIBVNOS PLEBIS*, ait, *APPELLO, ET PROVOCO.* Plinius lib. vii. Epist. xvii. *Itaque Pomponius Secundus hic scriptor Tragediarum, si quid forte familiarior amicus tollendum, ipse retinendum arbitraretur, dicere solebat, AD POPVLVM PROVOCO.* Apud Senecam lib. iii. *Controuersiar.* seruus qui domino ægoranti venenum petenti denegabat, qua de causa iratus dominus testamento cauerat vt crucifigeretur, *Tribunos plebis, & ipsam legem Corneliam de veneficiis prouocans, LEX, ait, CORNELIA TE APPELLO.*

Porrò si quis ipso die inter acta, voce appellaret, hoc ei sufficiebat. Si autè hoc non fecerat, ad Libellos appellatorios reuerendum erat, ad quos dandos biduum, vel triduum cõputabatur, L. à sententia, §. vlt. D. de appellationib. Libelli autem Appellatorij qui dabantur, ita erant concipiendi, vt haberent scriptum & *A QVO DATI ESSENT*, id est, quis appellaret & *ADVERSVS QVEM, ET A QVA SENTENTIA, L. i. §. vlt. D. de appellationib.* Sed non erat necesse in his libellis addere, contra quem aduersarium

farium quis appellaret, L. Scio, D. eo. Et si plures quis haberet aduersarios, & quorundam nomina libellis complexus esset, quorundam nõ *PRÆSCRIBI* ei non poterat ab his quorum nomina cõprehensa non erant, *QVASI* aduersus ipsos adqueuisset sententiæ. Appellanti tamen nihil oberat, quod in libellis, à qua parte sententiæ appellaret, non significasset, L. appellanti, D. eo. Ipsi verò à quo appellabatur, Libelli dadi erant, L. cum quidam, D. eo. tit. Vlpian. in L. i. §. dies, D. quan. appellan. sit. *Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid vtilis esse, Oratio Diui Marci voluit: si forte eius, à quo prouocatur, copia non fuerit, vt EI LIBELLI DENTVR.*

De libellis verò dimissoris qui & Apostoli dicebantur, hæc Marcian. in L. i. D. de libell. dimissor. scribit: *Post appellationem interpositam, littere dandæ sunt ab eo, à quo appellatum est, ad eum qui de appellatione cogniturus est: siue principem, siue quem alium. Quas LITTERAS DIMISSORIAS, siue APOSTOLOS appellant. Sensus autem litterarum talis est, APPELLASSE, puta, LVCIVM TITIVM A SENTENTIA ILLIVS, QVÆ INTER ILLOS DICTA EST. Sufficit autem petisse intra tempus dimissorias instanter & sepius, vt & si non accipiat, id ipsum contestetur.*

Ceterùm qui appellauerat, causas appellationis reddebat apud eum ad quem appellabat, L. ab exsecutore, D. de appellationib. Per procuratorem autem causæ appellationum in rebus pecuniariis reddi poterant, L. i. D. an per alium causæ appellat. Quod si procurator absentis appellasset, deinde rationes reddidisset, nihilominus ipse respondere poterat. Audiri etiam debebat in causis appellationis reddendis, is cuius absentis procurator appellauerat, L. vlt. D. eo. tit. Nec vero solebat improbari appellatio eorū, qui vel vnã causam appellandi probabilem habuissent, L. appellati, §. vlt. D. de appellatio. Quin & si certam appellandi causam dixerat, non eo minus aliam causam prouocationis reddere poterat, persequiq; prouocatione suam quibuscūque modis, d. L. scio, in fi. Iudici vero, eum qui appellabat conuiciari non oportebat, alioquin plectebatur, L. illud, D. de appellationib. L. Iudici, D. de iniur.

Porrò qui ex appellatione cognoscebat vel *IYSTAM*, vel *INIYSTAM* sibi videri *APPELLATIONEM PRONVNTIABAT.* Impp. Diocletian. & Maximian. in L. eos C. de appellationib. *Quapropter remittendi litigatores ad prouincias remotam occasionem, atque exclusam penitus intelligant: cum super omni causa interpositam prouocationem, vel INIYSTAM tantum liceat pronvntiare, vel IYSTAM.* Vlpian. in L. furti, D. de his qui not. inf. *Quamuis si INIYSTA EIVS APPELLATIO VISA SIT, hodie puto notari, non retro.* Scuola in L. vlt. D. de re iudic. & in L. negotiorum, D. de appellationib. quarum *ταυτολογία* ex ipsa collatione deprehenditur. *Quæstum est, ait, APPELLATIONE eorum INIYSTA PRONVNTIATA, an quia tardius iudicatum sit, vsuræ principalis pecuniæ, medijs temporis deberentur.* Marcell. in L. ii. D. quando appell. sit. *Si procuratorio nomine egeris, & vietus appellaueris, deinde INIYSTA APPELLATIO FVERIT PRONVNTIATA: potest dubitari, num secundo die appellare debeas, quia cum de tua INIYSTA APPELLATIONE PRONVNTIATVM SIT, tua interfuisse videtur.* In L. intra vtil. D. de minorib. *Si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, & INIYSTA APPELLATIONE PRONVNTIATA, In L. tutor vel curator, D. de admin. tut. vel cur. Tutor cuius INIYSTA APPELLATIO PRONVNTIATA FVERIT. In L. chirographis, §. vlt. D. eo. tit. APPELLATIONE INIYSTA PRONVNTIATA fundus ei ablatu est.* Paul. lib. v. Sent. Tit. vlt. *Quoties INIYSTA APPELLATIO PRONVNTIATVR.*

Imperialium certè sententiarum ex appellatione dictarum exempla complura habemus. Nam in L. i. C. de appellatio. sententia ex appellatione, ab Imperatore Scuero data in personã Marci Prisci Idib. Ianuar. Pompeiano & Auito Cofs. refertur in hæc verba: *PRIVS DE POSSESSIONE PRONVNTIARE, ET ITA CRIMEN VIOLENTIÆ EXCVTERE PRÆSES PRONVNTIARE DEBVI. QVOD CVM NON FECERIT: IYSTE AB EO PROVOCATVM EST.* Paul. in L. maritus, D. de quaestio. *Cum ex appellatione cognouisset Imperator, pronuntiauit QVÆSTIONE ILLICITE HABITA VNIVS TESTIMONIO NON ESSE CREDENDVM, IDEOQVE RECTE PROVOCATVM.* Papinian. in L. in ratione, §. cum quidam, D.

ad L. Falcid. *Cum quidam parte dimidia bonorum adempta relegatus fuisset, idemque prouocatione interposita, testamento postea facto obiisset, atque post mortem eius, NON IUSTE APPELLATVM, ESSET PRONVNTIATVM.* Idem in L. Ofidius, D. de legat. III. *Qua & ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse dicebat, & apud praesidem obtinuerat.* Ex diverso, *CVM DICERETVR, reliqua colonorum ab eo non peti nec propria: Diversam autem causam esse eorum quae in condito essent: Imperator interrogauit partem legatarij, quarendi causa, PONE, inquit, IN CONDITO CENTIES AVREORVM ESSE, QVAE IN VSVM SVMI SOLENT: DICERES, TOTVM QVOD ESSET RELICTVM IN ARCA DEBERI? ET PLACVIT, RECTE APPELLASSE.* Imp. Alexander in L. I. C. si vn. ex plur. *Si iudici probatum fuerit, vnam eandemque condemnationem, eorum quoque quorum APPELLATIO IUSTA PRONVNTIATA EST, fuisse.* Et L. II. CO. *Si in vna eademque causa vnus appellauerit, eiusque IUSTA APPELLATIO PRONVNTIATA EST.* Imp. Dioclet. & Maximian. in L. hi qui, C. de appellationib. *Cum igitur ad munus vocatus appellaueris, apud Praesidem prouinciae IUSTE TE APPELLASSE ostende.*

Appellationum vero causae, quae Grauiamina in vsu nostro appellantur, hoc verbo, DICENS, vel, QVOD DICERET, à Jurisconsultis exponuntur. Paul. in L. Romanus, D. de tutor. da. *Romanus Appulus ab iudice appellauerat, DICENS, SE NON DEBVISSE DARI IN TUTELA COLLEGAM EI, QVEM IPSE, CVM MAGISTRATVS ESSET, NOMINASSET SVO PERICVLO: ne in vna tutela duplex periculum sustineret.* DECREVIT IMPERATOR, POSSE QVEM ET FIDEIVSOREM PRO TVTORE ESSE, ET NIHILOMINVS TVTOREM DARI. ITAQVE DETENTVS EST IN TUTELA. Idem in L. quaedam, D. famil. ercisc. *Quaedam mulier ab iudice APPELLAVERAT, QVOD DICERET, EVM DE DIVIDENDA HEREDITATE INTER SE ET COHEREDEM, NON TANTVM RES, SED ET LIBERTOS DIVISISSE: ET ALIMENTA QVAE DARI TESTATOR CERTIS LIBERTIS IVSSISSET: NVLLO ENIM IVRE ID EVM FECISSE. EX DIVERSO RESPONDEBATVR, CONSENSISSE EOS DIVISIONI, ET MVLTIS ANNIS ALIMENTA SECVNDVM DIVISIONEM PRAESTITISSE. PLACVIT, STANDVM ESSE ALIMENTORVM PRAESTATIONI. Sed & illud adiecit, NVLLAM ESSE LIBERTORVM DIVISIONEM. Quam eandem facti speciem verbis paulum immutatis refert idem Paul. In L. vltima, D. de iure patronatus, hoc modo. *Camelia Pia ab Hermogene APPELLAVERAT, QVOD DICERET, IVDICEM DE DIVIDENDA HEREDITATE, INTER SE ET COHEREDEM, NON TANTVM RES, SED ETIAM LIBERTOS DIVISISSE. NVLLO ENIM IVRE ID EVM FECISSE. PLACVIT, NVLLAM ESSE LIBERTORVM DIVISIONEM: ALIMENTORVM AVTEM DIVISIONEM A IVDICE INTER COHEREDES FACTAM EODEM MODO RATAM ESSE.* Idem in L. vlt. D. quod cum co. *Praefectus annonae contra dominum dederat sententiam. Dicebamus quasi fideiussorem esse videri, cum pro alio solueret debitum, non pro alio suscipit debitum. Non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem. Nec videtur hoc dominum mandasse. Sed quia videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, SENTENTIAM CONSERVAUIT IMPERATOR.**

Exemplum etiam Sententiae ex appellatione dictae, habemus in L. vlt. D. ad Trebellian. in qua narrat Paul. Iulium Phoebum, qui ab Aurelio Proculo Achaiae Proconsule ad Imperatorem appellauerat, cum solus causam egisset, *μολομερως*, victum. Idem in L. Aemilius, D. de minorib. refert pupillam quae in integrum restitui desiderabat, victam tam apud Praetorem quam apud Praefectum vrbi, ad Imperatorem prouocasse, & addit, *PVTABAM BENE IVDICATVM, QVOD PATER eius, non ipsa contraxerat. Imperator autem motus est, quod dies committendi in tempus pupilla incidisset, eaque effecisset ne pareretur legi venditionis.* DICEBAM, *posse magis eam restitui, quod vinditor denunciando post diem quo placuerat esse commissum, & pretium petendo, recessisse à lege sua videretur.* NON MOVERI, *quod dies postea transisset, &c. Quia tamen lex commissoria displicebat ei, PRONVNTIAVIT IN INTEGRVM RESTITVENDAM.* Imperatorem etiam ad appellationem ex Germania pronuntiasse, memorat Vlpian. in L. non putabam, D. de cōdic. & demonst. Liberam vero dari Prouincialibus Principum appellandorum facultatem,

tatem, constituit Imp. Alexand. L. *Αὐτοκράτωρ*, D. de appellationib. Proinde apud D. Lucam Aët. Apostolor. cap. xxv. cum D. Paulus exclamasset, *Καίσαρα ἔπιχελάμεθα*, Portius Festus praeses cum consilio collocutus dixit, *Καίσαρα ἔπιχελάμεθα, ὅτι Καίσαρα πορεύθη.* Atque adeo lege Iulia de vi publica tenebatur, qui cum imperium potestatemve haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem necasset, verberauisset, torfisset, L. Lege Iulia, D. ad L. Iul. de vi publ. Ceterum eum qui de appellatione cognoscebat, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduertiret, potuisse etiam de vsuris medij temporis appellansem condemnare, ait Modestinus in L. tutor, D. de vsur.

Iam vt ad publicorum Iudiciorum formulas transeam, Qui criminis alicuius reum facere volebat, postulabat, VT EIYS NOMEN RECIPERETVR. Seneca in *Απολοκωιωτώσι*, *Ducit illum ad tribunal Aeaci: Is, lege Cornelia, quae de ficiariis lata est, quarebant: POSTVLAT NOMEN EIYS RECIPI. EDIT SVBSCRIPTIONEM, OCCISOS SENATORES XXX. EQVITES RO. CCCXV. ATQVE PLVRES.* Idem lib. III. *Controuertiar. Subinde nactus eum, in ius ad Praetorem voco, & cum, quantum volebam, iocorum conuiciorumque effudissem, POSTVLAVI, VT PRAETOR NOMEN EIYS RECIPERET, LEGE INSCRIPTI MALEFICII; Deinde ad alterum Praetorem eduxi, & ingrati postulavi.* Cicero in diuinatio. *Lucius Piso DELATIONEM NOMINIS in Pub. Gabinium, POSTVLAVIT.* Idem lib. IIII. in Verr. *Palam de sella ac tribunali pronuntiat, SI QVIS ABSENTEM STHENIVM REI CAPITALIS REVM FACERE VELLE, SESE EIYS NOMEN RECEPVRVM: & simul, vt ad causam accederet, NOMENQVE DEFERRERET, Agathinum nouum affinem atque hospitem coepit hortari.* Et mox: *Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens & lenis accedit: Ait, SI LICERET, NOMEN ABSENTIS DEFERRE SE VELLE. Iste vero, ET LICERE ET FIERI SOLERE, ET SE RECEPVRVM. Itaque defertur.* Idem lib. VII. in Verr. *Iste non dubitat iubere, NOMEN DEFERRI, & tum primum opinor istum absentis NOMEN RECEPISSE.* Caecilius ad Cicero, lib. VIII. *Familiar. Nec Laterensis Praetor, postulante Pausania, quod ea pecunia peruenisset, NOMEN RECIPERE voluit.* Litiuus lib. XXXIII. *Nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac NOMEN DEFERRENT. Accusator ergo REI NOMEN DEFEREBAT, Iudex vero quaestitionis RECIPIEBAT.*

REVS autem vti FIERI quis diceretur docet Afconius Pedian. in Diuinatio, his verbis. *Quid est, REVM FIERI, nisi apud Praetorem LEGTIVS INTERROGARI? Cum enim in ius ventum esset, dicebat accusator apud Praetorem, Reo, AIO TE SICVLOS SPOLIASSE.*

Erat & verbum, DICO, in accusationibus instituendis receptum. Cic. lib. II. in Verr. *Hac prima actionis erit accusatio. DICIMVS, C. VERREREM, cum multa libidinosè, multa crudeliter in ciues atque in socios, multa in Deos hominesque nefarie fecerit, tum praeterea, QVADRINGENTIA SESTERTIVM EX SICILIA CONTRA LEGES ABSTVLISSE.* Et lib. III. in eundem: *Nihil cum Verre de cottidianis criminibus acturus sum. CHIO PER VIM SIGNA PVLCHERRIMA, DICO ABSTVLISSE.* Rursusque ibidem: *TE HÆC COEGISSE, TE ESTIMASSE, TIBI PECVNIAM NVMERATAM ESSE DICO.* Idem in Oratio pro Cluent. Auito: *DICO C. ELIO STALENO IVDICI PECVNIAM GRANDEM STATIVM ALBINVM AD CORRYPENDVM IVDICIVM DEDISSE.* Sic & L. in Catilin. *DICO TE PRIORI NOCTE VENISSE INTER FALCARIOS.* Similitérque Orat. contra C. Antonium & L. Catilinam apud Afconium. *DICO, P. C. superiore nocte cuiusdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quaestu nati, & cogniti domum, Catili-*

nam, & Antonium, cum sequestribus suis, conuenisse. Quintilian. lib. III. cap. II. Satis est actori, & magis expedit sic indicare, DICO AB HORATIO SOROREM SVAM INTERFECTAM. M. Fabius Declamatio. CCCXIX. VENEVICII ACCVSO. Respondes? OCCISVM A TE FILIVM DICO. Accusationem planè repetundarum contra Verrem totius Siciliæ nomine Cicero in Diuinatione ira concipit. Sicilia tota si vna voce loqueretur, hoc diceret, QVOD AVRI, QVOD ARGENTI, QVOD ORNAMENTORVM IN MEIS VRBIBVS, SEDIBVS, DELVBRIS, FVIT: QVOD IN VNAQVAQVE SENATVS, POPVLIQVE RO. IVRIS HABVI, ID MIHI TV C. VERRIS ERIPVISTI, ATQVE ABSTVLISTI. QVO NOMINE ABS TE SESTERTIVM MILLIA, EX LEGE REPETO. Quintilian. lib. IIII. cap. IIII. in coniecturalibus causis nudam propositionem in hunc modum factam tradit: CADIS AGO: FVRTVM OBICIO.

Præterea qui perduellionis accusabant, PERDVELLIONIS SE IVDICARE, dicebant. Apud Liuium lib. I. ex Duumuiris alter, P. Horati, inquit, TIBI PERDVELLIONEM IVDICO. Idem lib. XXVI. Sempronius Tribunus pl. Cr. Fulvio PERDVELLIONIS SE IVDICARE dixit: quod multi iurati dixerant, fugæ, paucisque initium à Fulvio Prætoris ortum. Et lib. XLIII. de Rutilio Tribuno pl. Qui SE PERDVELLIONIS IVDICARE DIXIT: DIEMQVE COMITIIS à Prætoris urb. PETIIT. Cuiusmodi diei petendæ morem cõfirmant Valerij Antiatris verba, quæ ex eius Annalium lib. XLV. Agell. lib. VII. cap. IX. adfert. Ea sunt huiusmodi. Denique Licinius Tribunus plebis, perduellionem ei diem dixit: COMITIIS DIEM à Q. Martio Prætoris peposcit.

Accusatio etiam hæc quandoque verbis instituebatur: EGO LVCIVM TITIVM REVM DEFERO. Tertullian. Apologet. cap. III. Item alius, EGO LVCIVM, SAPIENTEM VIRVM, REPENTE FACTVM CHRISTIANVM, DEFERO. Quintilian. Declamatio. CCXLIX. ADVLTERII REAM DEFERO. Puto hoc auribus vestris non nouum crimen est. Sed & Veneficij accusationem tribus verbis conceptam Cic. pro Cluentio Auito refert: Accusabat, ait, tribus verbis, VENENVM ESSE DEPREHENSVM. Idem lib. III. in Verr. de accusatione ab Agathino contra Sthenium instituta. Itaque tantum verbo posuit, SACERDOTE PRÆTORE STHENIVM LITERAS PVBLICAS CORRVPISSSE. Afcon. Pedian. in Milonian. Apud Confidium Questorem lege Plautia de vi accusarat, subscriptione ea, QVOD LOCA OCCVPASSET, ET CVM TELO FVISSET ANTESIGNANVS OPERARVM MILONIS. Accusatores planè reis sua crimina credere cogebantur. Scire enim oportebat eos, quibus essent criminibus responsuri, vt Paulus ait lib. v. Sentent. Tit. XVI. Edi autem causas accusationum particula, QVOD, consueuisset, supra satis demonstratum arbitror.

Præterea Libellos ab accusatoribus datos fuisse constar. Tacit. lib. III. Increpabantque Tiberium, quod in tanto rerum motu, LIBELLIS ACCVSATORVM, insumeret operam. Vlpian. in L. denuntiasse, D. ad L. Iul. de adulter. Quid ergo si non quidem denuntiauit, verum LIBELLOS ACCVSATORIOS DEDIT, antequam nuberet. Idem in L. Mariti, S. hoc amplius, D. eo. Scilicet aut qui accusat, SVOS LIBELLOS ACCVSATORIOS expectet, non alienos. Modestian. in L. Sempronia, D. de Furt. Sempronia LIBELLOS COMPOSUIT, quasi datura Centurioni, vt ad officium transmitterentur: sed non dedit. Apuleius Apolog. I. Verum postera die, DAT LIBELLVM nomine prisioni mai, Sicinij Pudatis, admodum pueri, (sic enim ille locus interpergendum est) & adscribit, SE EI ASSISTERE: nouo more per aliu laceffendi.

Huiusmodi autem LIBELLI, vel OFFEREBANTVR, vel APVD ACTA DEponebantur. Vlpian. in L. II. §. vlt. D. ad L. Iul. de adult. Et si pater prænenerit,

& LIBELLOS INSCRIPTIONVM DEPOSVERIT. Imp. Valerianus & Galien. in L. sine metu, C. cod. tit. Cum nihil amplius quam LIBELLOS ACCVSATIONIS OBTVLISTI. Dioclet. & Maximian. in L. si quis se, C. de accusationib. Si quis se iniuriam ab aliquo passum putauerit, & querelam deferre voluerit, non ad stationarios decurrat, sed ad præsidalem adeat potestatem, aut LIBELLOS OFFERENS, AUT QUERELAS SVAS APVD ACTA DEponens.

Libellorum porro inscriptionis conceptio, vt Paulus in L. libellorum, D. de accusationib. tradit, talis erat. Primum quidem, CONSVL, ET DIES præponebatur. Deinde sequebatur, APVD ILLVM PRÆTOREM VEL PROCONSVLEM, LVCIVS TITIVS PROFESSVS EST SE MÆVIAM LEGE IVLIA DE ADVLTERIIS REAM DEFERRE, QVOD DICAT EAM CVM GAIIO SEIO IN CIVITATE ILLA, DOMO ILLIVS, MENSE ILLO, CONSVLIBVS ILLIS, ADVLTERIVM COMMISISSE. Vtique enim & LOCVS designandus erat, in quo adulterium commissum, & PERSONA, cum qua conuictissimum diceretur: & MENSIS. Idque lege Iulia publicorum cauebatur: & generaliter præcipiebatur omnibus qui reum aliquem deferrent: neque autem diem, neque horam inuitus quisquam comprehendebat. Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non essent, rei nomen abolebatur: & ex integro repetendi reum potestas fiebat. Item SVBSCRIBERE debebat is qui dabat libellos, SE PROFESSVM ESSE: vel alius pro eo, si literas nesciret. Apuleius planè Apolog. II. libelli quem Sicinij Pudentis nomine, Æmylianus Claudio Maximo Proconsuli obtulerat, principium refert fuisse huiusmodi: HUNC EGO, DOMINE MAXIME, REVM APVD TE FACERE INSTITVI, FLVRIMORVM MALEFICIORVM, ET MANIFESTISSIMORVM. Huiusmodi etiam libellorum formulam perstringit Iuuenal. Sat. VI. his versibus,

COMPONVNT ipse per se formantque LIBELLOS,
PRINCIPIVM atque LOCOS Celso distare paratæ.

Nec pigebit formulam aliam libellorum adscribere, quam Odorannus Monachus Senonensis, in Compilationone quadam ex regulis Ecclesiasticis excerpta, & Vvilelmo Abbati D. Dionysij inscripta, proponit, ex cuius schedis hæc descripsi. Qualiter accusatio vel inscriptio fieri debeat, & de accusationibus vel inscriptionibus, constitutum est ab Imperatoribus Theodosio & Constantino, Arcadio & Honorio vel ceteris contra improbos accusatores, vt falsis criminibus eos accusare non debeant. IGITVR, EGO ILLE, ADVERSVM TE IN RATIONIBVS PVBLICIS ADSISTO. SI TE INIVSTE INTERPELLAVERO, ET VICTVS EXINDE APPARVERO, EADEM POENA QVAM IN TE VINDICARE PVLSAVI, ME CONSTRINGO, ATQVE CONSCRIBO PARTIBVS TVIS ESSE DAMNANDVM, ATQVE SVBITVRVM. ET PRO REI TOTIVS FIRMITATE MANV PROPRIA FIRMO, ET BONORVM VIRORVM IVDICIO ROBORANDVM TRADO.

Atque ita, IN CRIMEN SVBSCRIBERE dicebatur accusator, L. vlt. D. de priuat. delict. L. vlt. D. de furt. L. Athales, D. de L. Cornel. de fals. L. II. D. ad Sc. Turpilian. Vlpianus in L. si cui, D. de accusationib. si cui, ait, crimen obiicitur, præcedere debet IN CRIMEN SVBSCRIPTIO. Hinc & SOLLEMNIBVS INSCRIPTIONIBVS adstringere sese eum qui ad accusandum proficiebat, iubet Imp. Gordian. in L. si crimen, C. de accusationib. Imp. Alexand. in L. III. C. de his qui accus. nõ poss. Qui crimen publicu instituire properat, non aliter ad hoc admittatur, nisi prius INSCRIPTIONVM PAGINA præcesserit, & fideiussor de exercenda lite adhibitus fuerit: ex qua Constitutione, vt & ex L. II. C. ad Sc. Turpi-

lian. intelligimus, fideiufiores ab accusatoribus de accusatione perfequenda datos. Eaque erat SOLLEMNIA ACCVSATIONIS, quæ impleta ab eo qui crimen deferebat, docent L. cum Titia, D. de accusationib. & L. miles, §. quidam, D. ad L. Jul. de adulter.

Indicij autem profitendi formula elici potest ex L. Athales, D. de L. Corn. de fals. in qua Scæuola proponit Athalæ seruū PROFESSVM ESSE INDICIVM apud Maximillam filiam testatoris, SE POSSE PROBARE FALSVM TESTAMENTVM VETITI CALLINICI: & apud Magistratus interrogatum à Maximilla, PROFESSVM ESSE, PROBATVRVM QVEMADMODVM FALSVM ESSET FACTVM TESTAMENTVM. Seneca lib. x. Controuers. vlt. INDICIVM PROFITEOR: multos furti conscios habeo: at illud tuto illi ostendi, hoc furtum non solus habeo.

Post delatum verò rei nomen Prætor, aut qui lege quærebat, iubebat, edicebatve VT REVS CERTO DIE ADESSET. Cicero in Vatiniū: QVÆRO, postulatusne sis lege Licinia & Iunia? EDIXERITNE C. Memmius Prætor, ex ea lege VT ADESSES DIE TRICESIMO. Idem lib. III. in Verr. post nomen Sthenij delatum, Verrem statim EDIXISSE refert, VT CALEND. DECEMBR. STHENIVS ADESSET SYRACVSIS. Et pro domo sua: Quid indignius, quam qui neque ADESSE SIT IVSSVS, neque CITATVS, neque accusatus. Alconius in Cornelianā: DETVLIT NOMEN Publius, SVBSCRIPSIT Caius: Et cum L. Cassius PRÆTOR, DECIMO DIE, VT MOS EST, ADESSE IVSSISSET ACCVSATORES. Tacit. lib. II. Marsusque Vibius nuntiauit Prætori, ROMAM AD DICENDAM CAVSAM VENIRET: Ille eludens, respondit, ADFVTVRVM, VBI PRÆTOR QVI DE VENEVICIIS QVÆRERET, REO ATQVE ACCVSATORIBVS DIEM PRÆDIXISSET. Apud Plutarch. in Martio Coriolano, Tribuni pl. diem ad populum ei dicunt his verbis, Σοι δὲ, Μάρκιε, παραγγελλόμεν εἰς τῆς τῆν ἀγορᾶν παραίναν. Et quidem trinundinum in ea re antiquitus seruatum docet Halicarnass. lib. VII. his verbis: Καὶ χρόνος εἰς παρασκευὴν τῆς ἀπολογίας δέχεται τῶ ἀνδρὶ μέγιστον τῆς τῆς ἀγορᾶς. αἱ δὲ ἀγορᾶν Ρωμαῖοις ἐγένοντο, ὡς ἔχει μέγιστον τῶν ἡμερῶν, δι' ἡμέρας ἐνάτας. Tam moderata certè iudicia populi à maioribus constituta Cic. pro domo sua ait, vt ne nisi PRODICTA DIE quis accusaretur. Et ita Tribuni pl. Appio DIEM PRODIXISSE rectius, quàm prædixisse legemus apud Liu. lib. III. & prodiecta rectius quàm prædicta. EDICTIS etiam delatores ADESSE iubebantur. Imp. Alexander in L. III. C. de accusationib. Sin verò post satisfactionem presentes non fuerint, EDICTO ADMONENDI SVNT, VT VENIANT AD CAVSAM AGENDAM. Callistrat. in L. ex quibusdam, §. senatus, D. de iu. fil. Senatus censuit, vt si neque delator, neque possessor, TRIBVS EDICTIS EVOCATI ADFERVNT. Et paullo post. Quoties autem delator ADESSE IVSSVS, cessat. Et in L. Senatus, §. senatus co. tit. Quod si TRIBVS EDICTIS A PRÆFECTO ARARII ADESSE DELATOR IVSSVS, venire noluerit. Sed & Cicero Epist. I. lib. III. ad Q. Frat. de Gabinio: Et hodie, ait, hora octaua, cum EDICTO C. ALFII DE MAIESTATE, EVM ADESSE OPORTERET, concursu magno & odio vniuersi populi penè afflictus est.

Sanè reus quo die adesse iussus erat, CITABATVR. Cic. lib. III. in Verr. Mane, Calend. Decembr. vt edixerat, Sthenium CITARI IVBET. Et mox: CITAT reum: non RESPONDET. Idem in diuinatio. Quum illius diei mihi venit in mentem, quo die CITATO REO mihi dicendum sit. Papinian. in L. inter, D. de public. iudic. Nec pertriduum, per singulos dies, TER CITATVS REVS damnetur.

Citabatur autem è tribunali præconis voce. Cic. lib. VII. in Verr. Quem is, vti Panormi venit, ad se vocari, & DE TRIBVNALI CITARI IVSSIT. Id quod Plutarchus in Bruto: λέγεται δὲ τοῦ κήρυκος, ὡς περ εἶωθεν, ἀπὸ τοῦ βήματος τῶν Βροῦτων ἐπὶ τὴν δίκην καλοῦντος, τὸ μὲν πλήθος ἐπὶ δῆλως ἐνάξαι. Quinctiam, vt idem in Gracchis

chis tradit, in more positum erat, εἴπερ ἔχων δίκην γανατικὴν, μὴ ὑπακῆς τοῦτου παρὲς τὰς θύρας ἴσθαι ἐλθόντα σαλπικτην, ἀνακαλεῖσθαι τὴν σαλπικτην, μὴ παρὲς τὸν ἐπιφύρην ἢ φρον ἀπὸ τοῦ δικάστου. Sueron. in Tiber. cap. XI. CITATVMQVE PRO TRIBVNALI VOCE PRÆCONIS, conuiciatorem rapi iussit in carcerem. Martial. lib. V. Epigram.

Qui nec leno potes, nec comessator haberi,

Nec pauidos TRISTI VOCE CITARE REOS.

Basilus Magn. Oratio, in Martyr. Iulitt. ὡς δὲ παρὲν ἢ κρηλα, καὶ ὁ κήρυξ ἐκείλη, καὶ ἡ συνήγοροι ἐπὶ τῆς ἐπίσης, &c. Hoc significat Prudentius in Martigen. his versibus,

--PRÆCONVM VOCE trementes,

Examinare reos:--

Sed & accusator citabatur: qui si ad diem non adfuisset, aut non respondisset, ex reis eximebatur is, cuius nomen delatum erat. Cic. lib. III. in Verr. CITATVS ACCVSATOR M. Pacilius, nescio quo casu, NON RESPONdit, NON AFFVIT. Si præfens Sthenius reus esset factus: si manifesto in maleficio teneretur: tamen accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim si posset reus absente accusatore damnari, nō ego à Vibone Veliam nauigio inter fugitiuorum ac prædonum, ac tua tela venissem: quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capiti, ob eam causam, ne tu EX REIS EXIMERERE, SI EGO NON AFFVISSEM AD DIEM. Hoc amplius, patroni atque oratores præconis voce citabantur. Quintilian. lib. VI. cap. V. In publicis certè iudiciis, vox illa præconis præter patronos, ipsum qui egrit, citat.

Absens vtique nemo damnabatur sed REQVIRENDVS ADNOTABATVR, vt copiam sui præstaret, L. I. & II. D. de requiren. vel absent. dānan. L. diuus, D. de custod. reor. Præfides autem prouinciarum, circa requirendos adnotatos hoc debebant facere, vt eos quos adnotarant, EDICTIS ADESSE IVBERENT: vt posset innotescere eis qui adnotati erant. Sed & litteras ad magistratus, vbi consistebāt, mittere: vt per eos posset innotescere, REQVIRENDOS EOS ESSE ADNOTATOS, L. I. D. de requirend. vel absentib. damnand. Aduersus contumaces verò, qui neque denuntiationibus, neque Edictis præfidum obtemperassent, etiam pronūciabatur secundum morē priuatorum iudiciorum: Sic tamen vt in absentes, si sæpius per contumaciam admoniti decissent, pecuniaria quidem pœnæ, vel eæ quæ ex infimationem cōtingunt, statui possent, & vsque ad relegationem procedi: Verum si quid grauius irrogandum fuisset, puta metalli vel capitis pœna, non erat absentibus irroganda, L. absentem, D. de pœnis.

Porro rei postulati, ea LEGE qua iudicium constituebatur, INTERROGATI dicebantur. Sallust. in bello Catilinar. P. Antonius & P. Sulla desognati Consules LEGIBVS AMBITVS INTERROGATI, pœnas dederunt. Et aliās cod. lib. Et ipse LEGE PLAVTIA INTERROGATVS erat à L. Paulo. Velleius Patercul. lib. II. Rutilium, virum non sæculi sui, sed omnis æui optimum, INTERROGATVM LEGE REPERTVNDARVM, maximo cum gemitu ciuitatis dampnauerant. Alcon. Pædian. in III. Verrin. ad ea verba: Et si illum annum, M. Lepidi Prætoris, ait, qui accusari ceperat à duobus Metellis Celere & Nepote: qui cum LEGIBVS INTERROGASSENT, victi eius apud populum gratia destiterunt. Et mox: ad ea verba in neminem ante hunc. Rectè, ait, quia Lepidus LEGIBVS tantum INTERROGATVS, nec dum etiam ceperat accusari. Sardonius Apollinaris lib. I. Epist. III. nunc & LEGIBVS me AMBITVS INTERROGATVM, Senatu moue. Ac planè iudicia certa lege constituebantur. Cic. lib. VII. in Verr. Non dicam id, quod debeam forsitan obtinere, cum IVDICIVM CERTA LEGE CONSTITVTVM sit, non quid in remilitari fortiter feceris, sed quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere. Idem pro Cluentio sapientis iudicis esse ait, animaduertere, qua LEGE REVS CITETVR: de quo reo cognoscat, qua res in questione versetur. Et aliās: At si ita esset, HAC LEGE ACCVSATVM esse oportuit, qua accusatur Auitus. Seneca Controuers. II. lib. IX. Non hac LEGE CAVSAM DICET. Gaius in L. lege Cornelia, D. de Sc. Silani, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, LEGE DE SICARIIS IVDICIUM FIAT.

Interdum autem accusatoribus rei PRÆSCRIBEBANT, EOSQUE PRÆSCRIPTIONE summouebant, L. i. §. accusationē, D. ad Sc. Turpilian. Atque ita marito iure mariti accusanti illa PRÆSCRIPTIO obiciebatur, SI LEGEM PROQDISSE DICERETVR OB HOC, QVOD ADGRESSVS ACCVSATIONEM ADVLTERII DESTITISSET L. II. §. I. D. ad L. Iul. de adulter. Sic & in L. præuicariationis, D. de præuicariationib. *Si reus*, ait Vlpian. ACCVSATORI publico iudicio idè PRÆSCRIBAT, QVOD DICAT SE EODEM CRIMINE AB ALIO ACCVSATVM, ET ABSOLVTVM. Præscriptiones autem quæ solebant obici adulterij accusantibus, antè solebant tractari quam quis inter reos recipetetur, L. si Maritus, §. præscriptiones, D. ad L. Iul. de adulter. *Quintilian. Declamatio. CCLIX. PRÆSCRIBIS tamen ne agam, id est, NE NOMEN TVVM DEFERAM, NE TE LEGIBVS OBLIGEM. Idem Declamatio. CCL. Nunc PRÆSCRIBENDI tempus abiit. Tum enim PRÆSCRIBERE debuisti, si poteras, cum DELATVS ES: & in hoc ipsum PRÆSCRIBERE, ne deferret. Neque enim vlla PRÆSCRIPTIO inchoata iudicia peragi vetat, si inchoari aliquando prohibet.* Huiusmodi præscriptiones reum quemdam, vt accusatorem suum summoueret, vsum Basil. Magn. Oratio. de Marty. Iulitta ita scribit. Παρελθὼν, ὅπου ἐφ' ἡ εἰσαγωγῆς εἶναι τὴν δίκην, Οὐδὲ γὰρ εἶναι θεμιτὸν τῆς κοινῆς μετέχειν, τοὺς μὴ λατρεύσαντας τοῖς θεοῖς τῆς βασιλείας καὶ μὴ ἑξομνησθέντας τῶν εἰς ἡγεῖν πᾶσι.

Ceterum rei quandoque PREHENDI, & IN CARCEREM, seu VINCULA DVCI iuebantur. Sic Cicero lib. VII. in Verr. narrat Verrē, cum seruitorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiae fugitiuorum videret, dominos COMPREHENDI iussisse. Idem ibidem. *Iste hominem, ARRIPI à Tribunali, & IN CARCEREM CONIICI, IVBET.* Lilius lib. II. *Tum ex his quosdam PREHENDI Letorius IVBET.* Idem lib. III. *Itaque Edilem PREHENDI, DVCIQVE à maioribus Magistratibus.* Et lib. IX. de Sempronio Tribunopl. loquens, *Hæc talique cum dixisset, PREHENDI Censorem, & IN VINCULA DVCI IVSSIT.* Et lib. XXV. *Constitutim Caruilij Tribuni plebis omnia multa certatione, REI CAPITALIS DIEM Posthumio DIXERVNT: ac, ni vades daret, PREHENDI à viatore, atque IN CARCEREM DVCI IVSSERVNT.* Apud eundem lib. III. Tribuni pl. pro collegio pronuntiant, PLACERE *Consules Senatui dicto audientes esse. Si aduersus consensum Amplissimi ordinis ultra tendant, IN VINCULA SE DVCI EOS IVSSVROS.* Similique modo eiusdem auctoris lib. V. Tribuni pl. minantur Tribunis militum, nisi in auctoritate Senatus essent, se IN VINCULA EOS DVCI IVSSVROS esse. Sempronius quoque Tribunus pl. ad Appium apud eundem lib. IX. *Et nisi, ait, Aemilia legi parueris, ego te IN VINCULA DVCI IVBEBO.* Eiusdem lib. III. M. Duellius Tribunus pl. *Hoc anno nec diem dici cuiquam, nec IN VINCULA DVCI sum passurus.* Cicero in Rullum. *Qui timeam ne mihi in carcere habitandum sit, si Tribunus pl. DVCI iussisset.* Plin. lib. XX. Nat. hist. cap. III. *DVCI eum IN VINCULA Triumviri CVM IVSSISSENT, Agell. lib. III. cap. X. Cæsar Cos. viatorem vocavit, eumque (Catonem intelligit) finem ni faceret, PREHENDI loquentem, & IN CARCEREM DVCI iussit.* Valer. Max. lib. III. cap. I. *Tribunus enim plebis (de Tib. Graccho loquitur) cum ex professo inimicitias cum Africano & Asiatico Scipionibus gereret, & Asiaticus indicatæ pecuniæ satisfacere non posset, atque adeo à Consule IN VINCULA PVBLICA DVCI IVSSVS ESSET.* Idem lib. VI. cap. I. *A quibus hæc de re certior factus Senatus, Plotium IN CARCEREM DVCI IVSSIT.* Sueton. in Iul. cap. XX. *M. Catonem interpellantem extrahi è curia perlictorem, & IN CARCEREM DVCI IVSSIT.* Idem cap. LXXIX. *Tribunus pl. Epidius Marullus, Cæciliusque Flauius, coronæ fasciam detrabi, hominemque DVCI IN VINCULA IVSSISSENT.* Vlpian. in L. II. D. de in ius voc. *Quique coercere aliquem possunt, & IVBERE IN CARCEREM DVCI.* Alcon. in lib. III. in Verr. ad ea verba, *DVCI IVSSIT. Melius, ait, DVCI IVSSIT, in vincula, vel in carcerem, intelligimus, quam DVCI IVSSIT, damnauit, Verrem etiam*

Nauarchis

Nauarchis CATENAS INIICI imperasse, Cic. lib. VII. in Verr. narrat. Philippum etiam Consulē iussisse MANVM à lictore in Crassum INIICI. Valer. Max. lib. VI. cap. II. refert. Reus utique CAUSAM DICERE iuebatur. Cic. lib. III. in Verr. *Paratum ad CAUSAM DICENDAM venire hora octaua iubet.* Et lib. VII. eiusdem argumenti Verrem narrat, iussisse dominos prehenfos CAUSAM DICERE. Idem lib. I. de finib. CAUSAM APVD SE DICERE IVBET. Lilius lib. III. *Missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, Vocat te, inquit, dictator. Cum paululus ille QVID VELLE, quæretet: Seruiliusque CAUSAM DICENDAM esse proponeret, crimēque à Minutio delatum ad Senatum, diluendum.* Tacitus lib. II. Marsum Vibium Pisoni nuntiasse ait, vt Romam ad CAUSAM DICENDAM veniret. Sueton. in Tiber. cap. LXI. CITATI AD CAUSAM DICENDAM.

CAUSAM autem interdum rei EX VINCVLIS DICEBANT, vt ex L. lege Cornelia, D. de s. c. Silania. & Sueton. in Nero. cap. XXXVI. liquet: quod apud Heluetios olim in more positum fuisse Cæsar lib. I. de bello Gall. scribit. Dixi, interdum. Nec enim custodiendorū reorum vna eademque ratio erat, sed vel IN CARCEREM RECIPIEBANTVR, vel MILITIBVS TRADEBANTVR, vel FIDEIVSSORIBVS, vel SIBI IPSIS COMMITTEBANTVR. Idque Iudicibus ex dignitate personarum & qualitate criminis quod obiciebatur æstimandum relinquebatur, L. I. & L. diuus, D. de custod. reor. Hinc in L. vlt. §. sic autem D. de bon. cor. *Si qui autem sub incerto causa euentu, IN VINCVLIS, vel SVB FIDEIVSSORIBVS decesserint.* Macer in L. milites §. eius fugam, D. de re milit. *Eius fugam qui cum SVB CVSTODIA, vel IN CARCERE ESSET, discessit.* Vlpian. in L. in fraudem §. I. D. de Iu. fil. *Bona eorum qui IN CVSTODIA, vel IN VINCVLIS vel IN COMPEDIBVS decesserint.* Imp. Sever. in L. I. C. ex quib. caus. infra. *Quod in CARCEREM CONIECTVS es, vel VINCULA tibi iussu legitimi iudicis INIECTA sunt: Eos certè qui in carcerem stantis Repub. coniciebantur, vinculis publicis oneratos indicat Valer. Max. lib. III. cap. I. & lib. VI. cap. VI. & IX. Idem ostendit Lilius lib. III. apud quem Claudius ad pericula fratris Appij in carcerem coniecti deprecanda Romam reuersus, prehensans singulos, orasse dicitur ne Claudia genti eam iniustam maculam vellent, vt CARCERE ET VINCVLIS viderentur digni. Virum honoratissima imaginis futurum ad posteros, legum latorem, conditorēque Romani iuris, IACERE VINCTVM INTER FVRES NOCTVROS AC LATRONES.* Apollonium etiā cum eum Verres in carcerem conici iussisset, in vincula coniectum Cicero lib. VII. in Verr. narrat.

Sed & Imperatorum temporibus, vinculis contineri consueuisse eos qui carcere includebantur, documento est, quod Paul. in L. carceri, D. de custod. reor. ait, Carceri præpositum, si pretio corruptus sine vinculis agere custodiam passus sit, officio Iudicis puniendum: Si verò id nesciat, propter negligentiam ab officio remouendum. Argumento est etiam quod Callistrat. in L. In eos, D. eo. tit. scribit. In eos animaduertendum, qui cum recepti essent in carcerem, ruptis vinculis & effracto carcere euaserint.

Reorum autē qui in vinculis habebantur, manus pedesque catenis & cōpedibus vinciri consueuisse, ostendit Arrianus Epict. lib. I. cap. I. XVIII. XIX. & XXXIX. Herodis certè iussu B. Petrum in vincula coniectum, duplici catena vinctum fuisse legimus, Act. Apostolor. cap. XII. Eiusdem lib. cap. XXI. de Paulo vincto referuntur hæc, *Τὸν ἐγγυλισας ὁ χιλιάρχος ἐπέλαβετο αὐτοῦ καὶ ἐκάλυψε δεξιὰς αὐτοῦ δύο.* Suetonius in Nero cap. XXXVI. *Coniurati è vinculis triplicium catenarum dixere causam.* Constantinus tamen sanxit, vt reis non ferreæ manicae & inhaerentes ossibus mitterentur, sed prolixiores catenæ, vt & cruciatius deesset, & permaneret fida custodia, L. I. C. de custod. reor. Alteram etiam vinculorum speciem prodit D. Lucas in Act. Apostolor. cap. XVI. his verbis, *Ἐβαλεν αὐτὸς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς ποδῶν αὐτῶν ἰσφαλισατο εἰς τὸ ξύλον.* Prudentius in hymno Vincentij martyris.

Lignoque plantas inserit,

Dumvicitis cruribus.

Cuiusmodi lignum, Cippum Latina lingua vocari, Suidas auctor est, Ποδοδάκνη in-

quit, *ἔχλον εἰς ὃ ἐν εἰρηκτῇ τῆς πόδας ἐμβάλλοντες συνέχουσιν, ὃ παρὰ Ῥωμαίοις Κυπτικός καλεῖται.* Quæ vox in martyri passionibus, & Gregor. Turonen. lib. v. cap. XLIX. inuenitur. Enimvero in vincula conici nō solebat, qui fideiussores dare paratus erat: nisi tam graue scelus admisisset eū constaret, vt neque fideiussoribus, neque militibus cōmitti deberet, L. diuus D. de custod. reor. Atque adeo, vel post prouocationem in custodia retineri reum, ita demum si fideiussoris idonei copiam non habeat, Impp. constituerunt in L. eos §. super iis & L. minimè, C. de appellationib. Quod si confessus esset, donec de eo pronuntiaretur, in vincula publica coniciendus erat L. si confessus D. eo. tit. L. cuiuscumque versic. item qui, D. ad L. Iul. maiest. Supplicij etiam causa carcere inclusam matrem refert Plin. lib. VII. cap. XXXVI. Decuriones quoque, decurionumque filij, nepotes, de quibus puniendis Præsides Principi scripserant, in carcere diligentioris custodia causa recipi solebant, L. si quis filio §. eius qui D. de iniur. rup. L. i. §. simili modo, D. quan. appellan. sit. Carceri autem præpositus, quem Commentariensem appellabant, carceris rationem diligentissimè & accuratissimè conficiebat: Auctor est Cicero lib. VII. in Verr. his verbis: *Cedо RATIONEM CARCERIS, quæ diligentissimè conficitur: quo QVISQVE DIE DATVS IN CVSTODIAM, QVO MORTVVS, QVO NECATVS sit.* Hic nefas esset tacere nunquam satis pro merito laudatam Impp. Gratiani, Valentiniani & Theod. constitutionem, quæ Commentariensibus negotium dat semper intra tricesimum diem ingerere numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordinem, ætatèque vincitorum.

Imperatorum planè temporibus reos militibus in Custodiam tradi inualuit. Militi autem non vni, sed duobus custodiam cōmitti debuisset Modestinus scribit in L. vlt. D. de custod. reor. Atque hæc est CVSTODIA MILITARIS, cuius fit mentio in L. II. C. ex quib. caus. maior. L. sed & si quis §. I. D. si quis cautionib. Quæ φρουρα στρατιωτική dicitur in L. ἀποκράτωρ, D. de appellationib. Tacit. lib. III. *Seruos Lepide, cum MILITARI CVSTODIA HABERENTVR, transfuit ad Consules.* Imp. Constantin. in L. II. C. de Exactorib. tributor. lib. x. Fisci debitoribus in carcerem duci vetans, *Continetur, ait, aperta & libera, & in vsu hominum instituta CVSTODIA MILITARI.* Symmach. Epist. vlt. lib. I. *Continuò, vt severitas exigebat, reos CVSTODIA MILITARIS, dissimulata dignitate CIRCVMDEDIT.* Reos etiam à MILITIBVS, STATORIBVS QVE, nec non à MUNICIPALIBVS MINISTERIIS adseruatos docet Vlpianus in, L. in eadem, D. ex quib. caus. maior. Pontius in vita Cypriani: *Ductus & susceptus est Cyprianus custodiendus AB STATORE OFFICII PROCONSVLIS.* Constantin. in L. I. de custod. reor. in C. Th. *Illud etiam obseruabitur, vt neque his qui STATORVM funguntur officio, neque MINISTERIS eorum liceat crudelitatem suam accusatoribus vendere, & innocentes intra carcerum septa letho dare.* Extat Plinij Epistola lib. x. qua Traianum consulit, vtrum per publicos ciuitatum seruos, quod vsque adhuc in Bithynia factum fuisse scribit, an per milites adseruare custodias deberet. Cui rescribit Traianus, seruandam eam consuetudinem, quæ in ea prouincia obtinuerat, vt per publicos seruos custodirentur.

Huiusmodi autem custodia ad eos quoque qui carcere continebantur, porrigebatur. Nam & carceribus milites custodes appositos, & pro foribus carceris excubasse eos, D. Lucas in Act. Apostolor. nō semel docet, veluti cap. v. *Ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, & ἔστητο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ, Ἀγγέλους δὲ κυρίως διὰ τῆς νυκτὸς ἠγοῦσε τὰς ὕρας τῆς φυλακῆς.* Et mox: *Λέγοντες ὅτι τὸ δεσμωτήριον εὐρομὴν καλεῖται ἐν πα. ση. ἀσφραλείᾳ, & τοὺς φύλακας ἐσώτατος κατὰ τῶν θυρῶν.* Idem cap. XII. de Petro quem Herodes prehendi iusserat. *Ἐῆστο εἰς φυλακὴν ἡδύδης τεσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσει αὐτὸν.* Et mox: *Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτήρειτο ἐν τῇ φυλακῇ.* Et Paulo post: *Ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μέτῃ δύο στρατιωτῶν δεδωμένος ἀλύσει δυοῖ, φύλακας τε πρὸ τῆς ὕρας ἐτήρου τὴν φυλακὴν.* Hinc Suidas Custodiam ita interpretatur: *Κουστωδία τὸ τῶ δεσμωτηρίου ἐπιτεταμένον στρατιωμα σύστημα στρατιωτικόν.* A carcerali itaque (vt Impp. loquuntur in L. vlt. de custod. reor. in C. Th. & Nou. Th. & Valè. de Iudæis) non est Militaris custodia penitus sciungenda, cum ad ipsam carcerum custodiam, Militum opera veteres vterentur.

A militibus

A militibus autem custodia interdum in castris adseruabantur, vt patet ex Act. Apostolor. cap. XXI. & XXXIII. & Iosepho lib. XVIII. Antiq. Iudaic. cap. VIII. Paulum etiam ad se à Lysia Tribuno transmissum Porcius Festus in Herodis pratorio custodiri iussit, vt scriptum reliquit D. Lucas Act. Apostol. cap. XXIII.

Nec verò à vinculis immunis huiusmodi custodiae species erat. Quinimo vinculis plerumque constringebantur qui à militibus adseruabantur, vt ex his quos paullo antè ex Act. Apostol. adduxi, locis planum fit. Eadem verò catena & militem & reum copulabat, teste Seneca Epist. v. Quod & Ioseph. indicat lib. XVIII. Antiq. Iud. cap. VIII. his verbis de Antonia, quæ Agrippæ, qui custodia militari detinebatur, fauebat: *Εὐρισκτο δ' αὐτῶ παρὰ τοῦ Μάκρονος στρατιωτῶν τε μετρίων ἀνδρῶν, οἱ παρὰ φυλάξαι αὐτὸν ἐν φροντίσιν, & ἐκτετοντάρχου ἐφεισησμένον τε ἐκαίνοις & σιωδὲ τῶ ἐσομένου.* Quod interpretes veteris moris ignarus ἐσομένον σιωδὲ τὴν Conuictorem ridiculè interpretatus est. Longè rectius Rufinus: *Sane inueniuntur & à Macrone ex militibus tales, qui eum sine distinctione seruant.* Adhibetur etiam talis Centurio qui illis præfesset militibus: sed etiam qui cum eo ligaretur, talis inuentus est.

Interdum tamen Militaris custodia a δεσμός erat, & ita D. Lucas in Act. Apostolor. cap. vlt. τῶ δὲ Παύλου, ait, *ἐπετράπη μένειν κατὰ ἑαυτὸν σὺ τῶ φυλάσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ, & sic, vt subiicit, Ἐμείνε Παῦλος διεπίαν ὄλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι, & ἀπεδέχτο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν.* Idem in Catalogo scriptorum Ecclesiastic. de B. Paulo. Et biennium in libera manens custodia aduersus Iudæos de aduentu Christi cotidie disputauit. Felicem etiam Centurioni Paulum sub laxiori custodia cōmissum, D. Lucas significat his verbis Act. Apost. cap. XXIII: *Διαταξάμενος τε τῶ ἑκατοντάρχη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἀνεσθαι, καὶ μηδένα καλεῖν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετῶν, ἢ προσέρχου αὐτῶ.*

Sed hoc eius custodiae proprii erat, quæ LIBERA dicebatur: à qua vincula catenaque aberant, vt proinde eam cum Dione lib. XXXVI. & lib. LVIII. ἀδεσμὸν φυλακῆν appellare liceat: quam verbū verbo reddens Sophronias Hieronymi interpres *Ἐλευθέρην φυλακὴν* cōuertit. Huiusmodi autem custodiae Senatores tradi consueuissent, ostendit Hieronym. aduersus Vigilantiū his verbis: *Senatoriae videlicet dignitatis sunt: vt non inter homicidas tenerimo carcere, sed in LIBERA HONESTAQUE CVSTODIA, in fortunatorum insulis, & in campis Elysiis recludantur.* Eius generis erat custodia, quæ apud Magistratus habebatur. Nam & ipsorum quandoque Magistratum domibus rei adseruabantur. Et ita cum Senatus decreuisset vti abdicato magistratu Lentulus, itèmq; ceteri cōiurati in CVSTODIIS LIBERIS HABERENTVR, Lentulum quidem P. Spintheri, qui tum Ædilis erat, Cethegum Q. Cornificio, Statilium C. Cæsari, Ceparium Cn. Terentio Senatori traditos, Sallust. in bello Catilinar. refert. Sic & Asinium Gallum Dio lib. LVIII. in libera custodia à Consulibus & Prætoribus custoditum narrat.

Custodiae autem appellatione, solam publicam accipiendam esse, Iurifconsulti tradunt in L. succurritur, D. ex quib. caus. maior. Et L. vinculorum, D. de verbor. significat. Quod epithetum, custodiae adiungitur à Valerio Max. lib. VI. cap. III. & lib. IX. cap. vlt. Tacito lib. III. Apul. lib. VII. de Asino aur. Eademque est verbi φυλακῆς sententia apud Arrian. Epict. lib. I. cap. I. & XXI. & Act. Apostolor. cap. XVI.

Rei etiam quandoque transmittabantur, toto tit. de exhibendis, & transmittendis reis, tam in Cod. Iustiniani, quàm Theodosij. Formulam autem literarum quibus rei transmittabantur, habemus in Act. Apostolor. cap. XXIII. Sed & si reus abesset, solebant præfides prouinciarum, in quibus delictum admissum erat, ad earum prouinciarum, sub quibus rei agere dicebantur, præfides scribere, & desiderare, vt cum prosecutoribus ad se remitterentur, L. solent, D. de custod. reor. Cùm verò transmittabantur rei, sub fida custodia transmittabantur, aut vt Impp. verbis vtamur, SVB IDONEA PROSECVTIONE, L. III. de pœnis in C. Th. L. defensores de exhiben. & transmitt. reis cod. C. Th. L. defensores de defensorib. ciuit. in C. Iustina. id est *adhibitis fidis custodibus*, vt ait, L. omnes reos, de pœn. in C. Th. Quo sensu etiam PROSECVTIONIS verbum accipiendum est in L. addictos eo. tit. & PROSECVTORVM

in d. L. solent. Atque ita Paulum, ut cum Hieronymo in Epist. ad Augustinum loquar, orta seditione, cum occidendus esset, raptum esse à Tribuno Lysia, & ab eo missum Casaream ad Claudium Festum præsidem, sub custodia diligenti, legimus Act. Apostolor. cap. xxiii.

Solebant porro Rei de criminibus obiectis interrogari, quemadmodum Clemes lib. ii. Constit. Apostolicar. cap. liii. testatur. Xiphilinus in Seuero, de quodam latrone capto & in vincula coniecto: Καὶ αὐτὸν ὁ Παππιανὸς ὁ ἑπαρχὸς ἀνήπετο, Διὰ τι ἐλήθευσας, καὶ αὐτὸς ἀπεκρίνατο, Διὰ τι σὺ ἑπαρχὸς εἶ. Sueton. in Augusto cap. xxxiii. Dixit autem ius non diligentia modo summa, sed & lenitate. Si quidem manifesti parricidij reum, ne culco insuere-tur, quod non nisi confessi afficiebantur hac poena, ita fertur interrogasse: CERTE PATREM TVVM NON OCCIDISTI? Iulian. in L. si is qui ducente §. virum, D. de reb. dub. Proinde si quis ita interroget, EORVM QVOD, QVÆ OBIICIUNTVR TIBI, FECISTI? Marcian. in L. diuus, D. de cust. rcor. Irenarchis mandatum fuisse docet, ut cum adprehendissent latrones, interrogarent eos de focis & receptoribus: & interrogatio-nes literis inclusas; atque obfignatas ad cognitionem magistratus mitterent. Huiusmodi interrogacionum exempla extant in Euangel. Matthæi cap. xxvii. Marci cap. xv. Lucæ xxiii. Ioannis cap. xviii. & in Act. Apostolor. cap. xxii. & xxiii. Euseb. lib. iii. histo. eccles. cap. xiiii. Apud Liuium lib. viii. Qu. Fabium Magistrum equitum, cum à præcone citatus, ex inferiore loco ad tribunal accessisset, Papius Cursor Dictator ita inter-rogat: QVÆRO DE TE Q. FABII, cum summū imperiū Dictatoris sit, pareantque ei Coss. regia po-estas, Prætores iisdem auspiciis creati, æquum censeas nec ne, Magistrū equitū dicto audien-tē esse: ITEM QVÆ ILLVD INTERROGO, cum me incertis auspiciis profectū ab domo scirem, utrum mihi turbatis religionibus Resp. in discrimen committenda fuerit? an auspicia ex-petenda, ne quid dubijs dijs agerem? SIMVL ILLVD, quæ Dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit? num ea Magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Ac demum: AD HÆC QVÆ INTERROGATVS ES, RESPONDE: EXTRA EA CAVE VOCEM MITTAS. ACCEDE LICTOR.

Cognituum autem de criminibus Præsidem oportebat, ante diem palam facere, CVSTODIAS SE AVDTVRVM: quarum audiendarum gratia, tam clarissimos viros, quam patronos causarum, si omnes in ciuitate prouincia quam regebat, agerent, adhibere debebat. Feriatisque etiā diebus, nec pro tribunali tantum & à superiore loco, sed & de plano audiri custodia poterant. Quæ omnia comprobantur, L. vnus §. vlt. D. de quaest. & L. custodias D. de public. iudic. L. diuus D. de feriis. Vlpianus etiam in L. leuia D. de accusationib. Lenia, ait, crimina audire, & discutere de plano Pro-consultem oportet: & vel liberare eos quibus obiciuntur, vel fustibus castigare, vel flagellis ser-uos cedere. Festum planè Porcium Iudææ Præsidem, pro tribunali Paulum audisse re-feritur Act. Apostolor. cap. xxv. Solitos verò Proconsules custodiarum cognitionem mandare legatis: scilicet, VT PRÆAVDITAS CVSTODIAS AD SE RE-MITTERENT, vt innocentem ipsi liberarent, idem Vlpian. testatur in L. solent D. de offic. procons. Tertullian. in Apologetico: Et utique non deesset vrbis in AVDTIONE CVSTODIARVM, & damnatione, sanguis humanus. Custodiarū etiam seriem ipsosmet Imperatores recognouisse, inspecto cuiusque elogio ostendit Sueton. in Tiber. cap. lxi. & in Calig. cap. xxvii. Ceterum si crimina obiecta negasset reus, petebatur Asconio teste, dies inquirendorum eius criminum. Sic Ciceronem, causa Verri ad se tra-ducta, INQVIVISIONIS aduersus Verrem tempus postulasse, dies centum decem, idem Asconius scribit. Et aliàs, Pacuuij accusatores in Scaurum INQVIVISIONEM in Sardiniam, itemque in Corsicam insulas, dies tricenos accepisse memorat. Idē alibi: Scaurus Capionē contra reū detulit, ET BREVIORIE DIE INQVIVISIONIS ACCEPTA, effecit, vt ille prior causam diceret. Eodemque modo Baticos, in focios ministrosque Cæcilij Classici inquisitionem postulasse Plinius Epist. ix. lib. iii. refert: sed & lib. v. Epist. xx. de Bithynis, qui Rufum Varenum proconsulem detulerant, Inducti, ait, in Senatum, IN-QVIVISIONEM POSTVLAVERVNT. Et paullo post, Consulit Acilius Rufus Con-sul designatus, INQVIVISIONEM BITHYNIS DANDAM. Quin & ipsum Va-
renum

renum reum postulatam à Senatu obtinuisse, VT SIBI QVOQVE DEFENSIONIS CAUSA TESTES EVOCARE LICERET, Plinius ibidem, & rursus Epist. vi. lib. v. narrat. Ac planè quandoque è prouincia testimonij gratia quosdam euocatos, docet Vlpian. in L. ii. §. Legatis D. de iudic. Sueton. in Claud. cap. xv. Excusans quidam TESTEM E PROVINCIA AB EO VOCATVM, negavit PRÆSTO ESSE POSSE. Plin. Epist. ix. lib. iii. E testibus quidam, siue iratus, quod EVOCATVS esset inuitus, siue subornatus ab aliquo reorū &c. Testes autem non temere euocandos fuisse per lōgum iter, & multo minus milites auo-candos fuisse à muneribus perhibendi testimonij causa, Callistratus scribit in L. iii. D. §. vlt. de testib. de eaque re Diuos fratres rescripsisse ait in hæc verba. Quod ad testes euocados pertinet, diligentia iudicantis est explorare quæ consuetudo in ea prouincia, in quam indicat fuerit. Nam si probabitur sape in aliam ciuitatem testimonij gratia plerōque euocatos: non esse dubitan-dum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui indicat. Arcadius etiam in L. i. §. i. D. eo. Ad Iudicum religionem pertinuisse scribit, vt eum solum nu-merum testium, quem necessarium esse putassent, euocari paterentur.

Testes porro voce præconis citatos fuisse non est ignotum, idque ex Ciceronis lib. iii. in Verr. & Sueton. in Claud. cap. xv. patet. Et quidem si præsentis testes essent, cum iis olim ingens Cratoribus dimicatio erat. Ideoque vclut duplici contra eos, proque his, acie configebatur, actionum & interrogationum, quemadmodum Quintilianus lib. v. cap. vii. tradit. In eaque re Oratorum industria elucebat. Cic. pro Flacco: Vbi est igitur illa laus Oratoris, quæ, vel in accusante antea, vel in patrono spectari solebat? BENE TESTEM IN-TEEROGAVIT: CALLIDE ACCESSIT: REPREHENDIT: QVO NOLVIT ADDVXIT: CON-VICIT, ET ELINGVEM REDDIDIT. Plinius Epist. ix. lib. iii. Concipere animo potes quam sinus fatigati, quibus toties agendum, toties altercandum, tam multi TESTES INTEROGANDI, SVBLEVANDI, REVTANDI. Loqui certè testi nisi interrogato non licebat, vt Asconius in iii. Verrin notat. Suos autem testes accusatorem interrogasse idem Asconius admo-net in Diuination. ad verba hæc, vt ubi id interrogando. Apparet, inquit, ex hoc dicto, Testes suos etiam ipsum accusatorem interrogare consueisse. Cicero pro Flacco: An quisquam esse testis potest quem ACCVSATOR sine cura INTERROGET, nec metuant ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Idem lib. iii. in Verr. Sic me ipsum egisse, memoria te-neris, vt in TESTIBVS INTERROGANDIS omnia crimina proponerem, & explica-rem: vt cum rem totam in medio proposuissem, tum denique TESTEM INTERROGA-REM. Et in eundem lib. vi. Cum testes ex Sicilia dabo, quem volet eligat, quam EGO INTERROGEM de patellis, pateris, thuribus. Quinetiam & ab eo contra quem produ-cebantur, testes quandoque interrogabantur, vt Asconius in lib. iii. in Verr. auctor est. Vnde Cicero lib. vii. in eundem Verr. Si voles, ait, quoniam priore actione, vt patroni tui dictitant, noua quadam sapientia, vt omnes intelligunt, conscientia tua atque auctoritate meorum testium, TESTEM NVLLVM INTERROGASTI, INTERROGETVR Flavius, si voles. Vt plurimum autem accusatores testes producebant quos refelli & refutari à defensori-bus patiebantur. Cicero lib. vii. in Verr. Cum EGO P. Granium TESTEM PRODVXERO, qui suos libertos à te securi percussos esse dicat, qui à te nauem suam merceisque repetat, REFELLITO si poteris, ne eum testem deferam. Et mox. Hunc quoque TESTEM MEVM REFELLI, & illum Herennium, Sertorianum fuisse abs te demonstrari, & probari volo. Idem pro Fonteio, Testes flagitans, Plus ego, ait, in hac causa laboris & operæ consumo in poscendis testibus, quam ceteri defensores in REVTANDIS. A defensore verò solebat Oratio testium refelli, aut vita lædi: vt Cicero pro Flacco ait: Sape enim, vt idem in Partitionibus testatur, ea quæ dicta erant, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta essent, aut etiam aliter ab alio dicta, subtili-ter reprehendebantur: aut si Oratio argumentationem non haberet, in hominem dicendum erat. Et interdum quidem aduersus singulos testes dirigebatur actio. Quod insectationis genus separatum aliquando edebatur, eoque in genere Ciceronis Oratio in Vatinius testem versatur.

Planè Oratores à iudicibus quandoque, vt sibi TESTES ROGARE LICERET, postu-labant: Cic. lib. ii. de Orato. Pusillus testis processit. LICET inquit, ROGARE Philippus? Tum quæstor properans, MODO BREVITER. hic ille, NON ACCVSABIS, PERPVSVLLVM ROGABO. Sollemnia autē in testibus interrogandis erant verba hæc, TE ROGO. Cicero

pro Flacco: *Quid tu istum roges, Lali, qui priusquam hoc, TE ROGO, dixeris, plura etiam effundet, quam tu ei ante domi prescripseris?* Interdum tamen in testibus interrogandis utebantur verbis, *QVÆRO, &, VOLO VTI MIHI RESPONDEAS.* Cicero in Vatinius: *QVÆRO VATINI, utrum tandem putes huic civitati, &c.* Et mox: *QVÆRO ABS TE, teneasne memoria?* Et aliàs: *VOLO VTI MIHI RESPONDEAS.* Rufus ibidem: *Secundum ea, QVÆRO, servauerisne ei fidem?* Et alibi: *Sic enim EX TE QVÆRO Tribunus pl. fuisti.* Ac deinde *VOLO VTI MIHI RESPONDEAS, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, prater unum te.* Et statim: *VOLO VTI MIHI RESPONDEAS: cum M. Bibulum Consulem, &c.*

Testes autem refutabantur, vel interrogatione, vel breui interlocutione patroni, aut aliquo urbane dicto refutabantur, vel si quid in eorum vitam dici poterat, infamia criminum destruebantur: ut Quintilianus lib. v. cap. vii. scribit: Et ex subiectis exemplis pater. Cicero lib. ii. de Orato. *Hoc Crassi nihil facietis: qui cum lassisset Silus Pisonem, quod se in eum avdisse dixisset: POTEST FIERI, inquit, SILE, UT IS VNDE TE AVDISSE DICIS, IRATVS DIXERIT: annuit Silus. POTEST ETIAM VTI NON RECTE INTELLERIS. Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. POTEST ETIAM FIERI, inquit, UT OMNINO QVOD TE AVDISSE DICIS NVMQVAM AVDIERIS. Hoc ita prater expectationem accidit, ut testem omnium visus obrueret.* Quintilian. lib. vi. cap. iii. de Cicerone. *Cum Sex. Annalis testis reum lassisset, & instaret eundem accusator ei, DIC M. TVLLI, NVMQVID POTES, DE SEXTO. ANNALI? Versus tunc dicere coepit de libro Ennii Annali sexto.*

Qui potis ingentis causas evolvere belli. Ibidem: *Est & illa ex Ironia fictio, qua visus est C. Caesar. Nam cum testis diceret, A REO FEMINA SVA FERRO PETITA, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset, QVID ENIM FACERET, inquit, CVM TV GALEAM ET LORICAM HABERES? Plinius lib. xxxv. cap. iii. Hinc M. Crassi Oratoris ille lepos agentis sub veteribus, cum testis compellatus instaret, DIC ERGO CRASSE QVÆLEM ME RERIS? TALEM, inquit, ostendens in tabula pictum inficetissimè Gallum exerentem linguam. Macrobius lib. ii. Saturnal. cap. ix. *Plancus in iudicio forte amici cum molestum testem destruere vellet, INTERROGAVIT, (quia sutorem sciebat) QVO ARTIFICIO SE TVERETVR: Ille urbane respondit, GALLAM SVBIGO. Idem eiusdem lib. cap. vi. Proclerat Orbilius in reum testis: quem Galba ut confunderet, dissimulata eius professione, interrogavit, QVID ARTIVM FACIS? Respondit, IN SOLE GIBBOS FRICARE SOLEO. Plutarch. in Cicero. Πόπλον δὲ Κώνσαν, νομικὸν εἶναι βεβλόμενον, ὅσα δ' ἀμαθῆς ἔφ' οὖν, τῶν πρὸς τινὰ δίκην ἐχέοντων μάπτουσα, τοῦ δὲ Μηνδῆν Ἐιδέοναι, φάσκοντος, Ἰσως, ἔφη, Δοκίμης Πέδ' Ἰόν Νομικῶν Ἐρωτῶνται.**

Testium autem duo erant genera, vnum, voluntariorum: alterum, eorum quibus Iudex in publicis Iudiciis lege denunciare testimonium solebat. Quorum altero utraq; pars utebatur: alterum accusatoribus tantum concessum erat. Ceterum qui voluntariū testem producebat, scire quid is dicturus esset poterat, & ne turbaretur, atque a patronis diversæ partis induceretur in laqueum, multum domi antè versari, & variis percunctationibus quales ab adversario haberi poterant, explorari consueverat. Sic fiebat ut aut constaret sibi, aut si quid titubasset, opportuna rursus eius à quo productus erat, interrogatione veluti in gradum reponeretur.

Planè fuisse tempora, quibus testes nō nisi post finitas actiones rogarètur, Quintilian. lib. v. cap. vii. docet. Veterem etiam in hac re servatum morem Cic. pro Flacco ita attingit: *Vbi est igitur illa expectatio, quæ versari in iudiciis solet? Nam antea, cum dixerat accusator acriter, & vehementer, cumque defensor suppliciter demissèque responderat: tertius ille erat expectatus locus Testium: qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis.* A quo more discedens in accusatione Verris Cicero, breuiter se crimina expositurum, & ad singula testes daturum, eorumque interrogandorum Hortensio potestatem facturum ita ii. Oratio. in Verr. pollicetur. *Illud à me nouum, IVDICES, cognoscetis, quod ita testes constituā, ut crimen totum explicem: vbi id interrogando, argumentis, atque Oratione firmauero, tum testes ad crimen accommodem: ut nihil inter illam visitatam accusationem, atque hanc nouam intersit, nisi quod in illa, tunc quum omnia dicta sunt, Testes dantur. Hic in singulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas argumentandi, dicendique sit.* Aulum autem Varium, qui Iudex durior habitus fuit, cum datis testibus, alij tamen citarentur, dicere confessori solitum, AVT HOC TESTIVM SATIS EST, AVT NESICIO, QVOD SATIS SIT, Cicero lib. ii. de finib. memoriæ prodidit. In

In testimoniis porro dicendis eam fuisse veterum diligentiam ac religionem, quod inscientia multa versaretur in vita, ut ARBITRARI se testes dicerent etiam quod ipsi vidissent, Cicero lib. iii. Academicar. quæstio. tradit. Idem pro M. Fonteio: *Credo hæc eadem Indiciomarum in testimonio timuisse, aut cogitasse, qui primum illud verbum consideratissimè nostræ consuetudinis, ARBITROR, quo nos etiā tunc utimur, cum ea dicimus iurati, quæ cōperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto suo testimonio sustulit, atq; OMNIA SE SCIRE DIXIT.* Atque hoc verbo, M. Volscij Pictoris testimonium conceptum refertur à Liuiio lib. iii. Sed & apud eundem auctorem lib. i. ii. Tempanius testimonium à Iulio Tribuno pl. ita rogatur, *Sexte Tempani QVÆRO, ARBITRERISNE, C. Sempronium Cos. aut in tempore pugnam iniisse aut firmasse subsidii aciem.* Apud antiquos autem, quemadmodum Asconius in iii. cōtra Verr. oratio. notat, & DE AVDITONE testimoniū dicebatur. Hinc Cic. pro Plācio, ne testii vox vulgaris, AVDIVI, reo innocenti noceat, deprecatur. Cōtra Tacit. lib. xiiii. Ostoriū NIHIL AVDIVISSE SE, pro testimonio dixisse refert. Testimoniorū porro verba quædam ex his quæ subiecti locis elici possūt. Cic. lib. ii. in Verr. *Q. Minutius IVRATVS DICIT PECVNIAM DATAM: IVRATVS DICIT, TIMARCHIDEM DIXISSE, MAIOREM AB ACCVSATORIBVS PECVNIAM DARI.* Idem pro Flacco: *Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, DEDIMVS: nihil amplius? Valer. Max. lib. viii. cap. vi. de P. Serulio: Cum forum præteriens, testes in reum dari vidisset, loco testis constitit, ac inter summam patronorum pariter & accusatorum admirationem, sic orsus est. HVNC EGO, IVDICES, QVI CAVSAM DICIT, CVIAS SIT, AVT QVAM VITAM EGERIT, QVAMQVE MERITO VEL INIVRIA ACCVSETVR, IGNORO: ILLVD TANTVM SCIO, CVM OCCVRRISSET MIHI LAVRENTINA VIA ITER FACIENTI, ADMODVM ANGVSTO LOCO, EQVØ DESCENDERE NOLVISSE.* Idem lib. viii. cap. v. de Cicerone: *Nonne in ipsis eloquentiæ suæ castris, testis abiectus est, dum P. CLODIVM ROMÆ APVD SE FVISSE, IVRAVIT? Sueton. in Iulio cap. lxxiiii. TESTIS CITATVS, NEGAVIT SE QVODQVAM COMPERISSE: quamvis & mater Aurelia, & soror Iulia apud eosdem Iudices omnia ex fide retulissent. Interrogatusque, CVR IGVTVR RERVDIASSET VXOREM: QVONIAM, inquit, MEOS TAM SVSPICIONE QVAM CRIMINE IVDICIO CARERE OPORTERE.* Formulam etiam testimoniorum in eos qui fraudationis causa latitasse dicebantur, Cicero in Oratio. pro Quintio edit huiusmodi: *Testes dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent, VADIMONIYM MIHI DESERVIT: ME FRAVDAVIT, A ME NOMINIS EIVS QVOD INFITIATVS ESSET, DIEM PETIVIT: EGO EXPERIRI NON POTVI, LATITAVIT: PROCVRATOREM NVLLVM RELIQVIT: Horum nihil dicitur. Parantur testes, qui hæc dicant.* Iuuenal. Sat. vii.

DA TESTEM, Iudex quem dixerit, audeat ille

Nescio quis, pugnos vidit qui, dicere, V I D I. Cic. lib. vii. in Verr. Adhuc enim testes ex eo genere à me sunt dati, non qui novisse Canium sed qui SE VIDISSE dicerent. Idem lib. vi. in Verr. *Quem voles de conuentu Syracusanorum virum bonum nominato, producam: Nemo erit, quin hoc se aut VIDISSE, aut AVDISSE DICAT.*

Testes autem qui se daturum pollicebatur Orator, his verbis utebatur, TESTIMONIYM DICENT. Cicero pro Quintio. *Profectus est una L. Albius homo imprimis honestus. DICET TESTIMONIYM. Prosecuti sunt familiares & Albij & Quintij. DICENT hi quoque TESTIMONIYM.*

Atque hæc ita, vbi testes præsto erant, servabantur. Absentes verò per Tabulas testimonium dabāt. Cuiusmodi Testimonia in iudiciis recitari solebāt. Callistrat. in L. iii. §. Gabinio D. de testib. Hadriani rescriptum laudat, cuius verba sic habent. *Alia est auctoritas presentium testium: alia TESTIMONIORVM, quæ RECITARI solent.* Recitari verò Testimonia Oratores iuebant hoc verbo, RECITA: Sic enim lib. vii. in Verr. *Hæc omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. RECITA TESTIMONIA CIVITATVM.* Similia alia exempla obuiam cuius Orationem pro Cluëtio Auito, & lib. iii. & iii. in Verr. inspiciet occurrent. Testationes porò signis eorū qui intererant obsignatas docet L. Moris D. de pœn. & Cic. pro Quintio, cum ait: *Testificatur iste, P. Quintium non se stitisse, & se stitisse. Tabula maxima SIGNIS hominū nobiliū CONSIGNANTVR.* Ovidius lib. iii. de Ponto Elig. xv.

Confiteor: TESTERE licet. SIGNATE QVIRITES.

Diem autem & Consulē his testationibus adscribi consueuisse, indicio est quod

Sueton. in Iulio cap. xx. scribit, *ut nonnulli urbanorum cum quid per iocum testandi gratia signarent, non CÆSARE ET BIBULO, sed, IULIO, ET CÆSARE COSS. ACTVM scriberent.* Sane in publicis iudiciis, stante Repub. testimonia non absentes, nec per tabellam dare, sed coram & presentes dicere coactos, Tacitus in Dialogo de Oratorib. scribit. Testes autem Iuratos testimonium dixisse, notius est quam ut probatione egeat.

Accusatores etiam postulasse, ut *QVÆSTIONES HABERENTVR*, Cic. in Partitionib. ostendit. Idem pro Milo, eundem Appium & postulasse & produxisse in quæstionem P. Clodij seruos narrat. Papinian. in L. patre D. de quæstionib. *Patre vel marito de adulterio agente, & POSTVLANTIBVS, DE SERVIS REI VT QVÆSTIO HABEATVR.* Paul. in L. maritus D. co. tit. *Apud procuratorem DESIDERAVERAT, & QVÆSTIONEM HABERE DE ANCILLA.* Vlpian. in L. si postulauerit, D. ad L. Iul. de adulter. *Si POSTVLAVERIT ACCVSATOR, VT QVÆSTIO HABEATVR, de seruo adulterij accusato.* Non debebat autē qui quæstionem habebat, specialiter interrogare, ita, verbi gratia, AN LVCIVS TITIVS HOMICIDIVM FECERIT, sed generaliter, *QVIS ID FECERIT, L. I. S. qui quæstionem, D. de quæstionib.* Illud Cicero pro Sex. Roscio queritur, ut rem miserā & calamitosā, quod in causā patricidij innocētī saluti solebat esse, ut seruos in quæstionē polliceretur, id Sexto Roscio facere nō licere: & cum is duos seruos paternos in quæstionē ab aduersariis postulasset, id accusatorē recusasse. Apuleius Apolog. i. *Quatuordecim seruos POSTVLASTI exhiberi: cur illis AD QVÆSTIONEM nihil vteris.* Seruos autem qui in furti suspiciōē venerāt, quæstionis habendæ causā, à dominis traditos testātur, L. cum seruus, D. de condict. cau. da. L. si dominus, D. de præscript. verb. Effractis etiā & compilatis horreis locatis, seruos domini, propter ædificiorū noticiā, in quæstionē peti potuisse ait Paul. in L. dominus, D. locati, suffragaturque Vlpian. in L. iii. §. Effracturæ D. de offic. Præf. vig. Modū tamen in ea re excedere non debebat etiā is qui iussu domini quæstionē per tormenta habebat, L. item apud Labeonem §. quæstionem D. de Iniur. Sed & cum probatio prioris fugæ deficiebat, de seruo quæstionem habitā, ipsūmq; in se interrogatū, demonstrat L. cum probatio, D. de probationib. De suo autem factō in se seruos quæstione habita interrogari potuisse, docent L. cum probatio, D. de probationib. & Paul. lib. v. Sententiar. Tit. xvi. ex quo, & ex L. i. §. de seruis, D. de tutel. L. ad instruendā, D. de administ. tutor. L. vlt. D. de suspect. tutorib. L. in interdico, D. de vi & vi arm. facillē quis intelliget quibus in causis quæstiones de seruis haberentur.

Quæstionibus verō tormentisq; poterant interesse rei, reave, & patroni eorum, & qui crimen detulerant, L. si postulauerit, §. quæstioni, D. ad L. Iul. de adulter. Conficiebantur etiā de quæstionibus habitis, Tabulæ, quæ signis eorum qui interfuerāt obsignabantur. Cic. pro Cluentio: *Nam TABELLÆ QVÆSTIONIS plures proferuntur, quæ recitatae, vobisque editæ sunt illæ ipse, quas tum OBSIGNATAS esse dixi: in quibus Tabellis de furto nulla litera inuenitur.* Et mox: *Atque istam ipsam quæstionem dicite, quis OBSIGNAVIT: Vnum aliquem nominat.* Et mox: *Neque earum auctorem literarum, neque OBSIGNATOREM, neque testem nullū nominabis?* Quæstiones autem per tormenta habebantur, ut Sueton. loquitur in Calig. cap. xxxii. Cic. pro Milo. *Quid queris? Occideritne? Occidit. Iure, an iniuria? Nihil ad TORTOREM: facti enim in ECVLEO quæstio est: iuris, in iudicio.* Idē pro Cluentio: *Quis iā TORTOR atque essent Tortora ipsa defessa.* Et lib. iii. de finib. *Si sapiēs ad TORTORIS ECVLEVM ire cogatur.* Quæstiones planē de P. Clodij seruis in Atrio Libertatis habitas Cic. pro Milo. refert.

Vterque autem oratorum cū satis videbatur effluxisse verborum, hanc sibi necessitatē finiendæ orationis imponebat, ut diceret, *DIXI*, quemadmodū Asconius in Diuiniatio. & iii. in Verr. notat. Donatus quoque in Phormio. Terent. Act. ii. sc. iii. ad hæc verba, dixi Phormio. *DIXI*, ait, *solent dicere perorata causa.* Idem in Hecyr. Act. iii. sc. iii. ad verbū dixi. *Hoc verbum*, ait, *in fine additum superiora confirmat: & est proprium his qui perorauerint causam.* Quod Imp. Iulianus Epist. pro Argiuis confirmat, inquitens, *Ἐρηται, φασὶν οἱ ῥήτορες, ὁ ἕμος λόγος, Κρίσις δ' αὐτὸς τὰ δέοντα.*

Ab utraque verō parte oratione consumpta, ut in consilium dimitterentur Iudices, Præconē pronūtiare solitum, *DIXERE*, Asconius in diuiniatio. tradit. Cic. lib. iii. in Verr. *Præco, DIXISSE, pronūtiat.* Quintilian. lib. i. cap. ix. *DIXERE quoque, quamquam id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum, de pluribus patronis Præco pronūtiat.*

Sed

Sed & in iudiciis Accēsi & Præcones inclamabāt horā: Varro. lib. v. de ling. Lat. *Accēsum solitum ciere, Bæotia ostendit: quam Comædiā alij esse dicunt: hoc versu, Vbi primū Accensum clamavit meridiem. Hoc idem Cōsconius in Actionibus scribit, Prætorē Accēsum solitū esse iubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare, HORAM ESSE TERTIAM: ITEMQUE MERIDIEM, ET HORAM NONAM.* Plinius lib. vii. cap. vlt. *Duodecim Tabulis ortus tantum & occasus nominantur. Post aliquot annos adiectus est & meridies, Accēso Consulū id pronūtiante, cum Curio inter rostræ & Græcostrā prospexisset talem solē. A columna aenea ad carcerē inclinato sidere, SVPREMAM PRONVTIAVIT. Sed hoc serenū tantum diebus vsque ad primū Punicū bellū.* Ex quo loco patet præconem seu Curionē, SVPREMAM, id est summum diei, vel ut Macrobius lib. i. Saturn. cap. iii. explicat, *diei nouissimum tempus*, pronūtiasse. Dissentire tamē videtur Varro, qui has fuisse Prætoris, nō Præconis partes lib. v. de lingua Lat. significat his verbis: *SVPREMA, summum diei, id à supremo. Hoc tēpus duodecim Tabula dicunt, Occasum esse solis: sed postea lex Pletoria id quoque tempus iubet esse supremum, quo PRÆTOR in comitio, SVPREMAM PRONVTIAVIT POPVLO.* Qui loci ut in concordia adducantur, necesse est dicamus, vel in Præconis locum Prætoris nomen apud Varronem subisse, vel certē Prætoris iussu Præconem id pronūtiasse, præconisque voce Prætorē in hac parte vsū. Quandoquidē, ut D. Augustinus in tractatu quodam contra Manichæos ait, In negotiis publicis quanquam pleraque per præconē Iudex loqueretur, iudicis tamen nomen, cum gesta scribebantur, non etiam Præconis inferebatur. Legis certē Prætoris, quam Varro laudat, verba à Censorino in lib. de die Natali cap. xix. relata, nihil ad hoc discidium cōponendum cōferunt: Illis enim Prætori dumtaxat, vsque ad supremā ius inter ciues dicere præcipitur: de supremā verō pronūtiatione ne verbū quidem. Præconum autem vocem in iudiciis sæpe exauditam testatur Apuleius lib. i. Floridor. his verbis: *Præco cum Proconsule & ipse tribunal ascendit, & ipse togatus illic videtur, & quidē perdidit, aut ambulat, aut plerumque contentissime clamat. Enimvero ipse Proconsul, moderata voce, venter & sedens loquitur, & plerumque de tabella legit: Quippe præconis vox garrula, ministerium est, Proconsulis autem tabella, sententia est. Silentium utique fecisse eos, idem lib. iii. Metamorphos. docet, Iamque sublimi, inquitens, sug gestu Magistratibus residentibus, iam præcone silentium clamante. D. Augustin. in psalmum xxi. *Iudex intus audit, aduocati silent, præcones silentium faciunt.* Quinetiam suprema dicta Consilium dimissum, Præcone pronūtiatē, I LICET, donat. in Phormio. Terent. Act. i. sc. iii. ad ea verba, *Hoc nihil est Phædria, Ilicet*, ita scribit: *Semper Ilicet finem rei significat, ut Actū est, Ilicet, per. quæstionem. Sic Iudices de consilio dimittebantur, SVPREMA dicta, cū PRÆCO PRONVTIASSET, I LICET, quod significat, Ire licet.**

In consilium verō missis Iudicibus, sententiam quisque ferebat: & quod maiori parti placuisset, id Iudex quæstionis pronūtiabat: ac tum de Consilij sententia pronūtiare dicebatur. Non semper autem condemnabant aut absoluebant. Nam si ex rei parte satis acta causa non videbatur, vel ad summam rei existimationem iudicium pertinebat, ut morā ad condēnandum Iudices acquirerent, spatiumque reo ad se colligendum darent, *AMPLIVS* pronūtiabant, vel, *NON LIQVET*: Cicero in Bruto: *Causam pro publicanis dixisse Calium, cum Coss. re audita, AMPLIVS de consilij sententia pronūtiassent.* Idē lib. iii. in Verrem: *Tanta vis istius iniuriæ, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo, AMPLIVS pronūtiaretur.* Et alibi: *Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur: Antea, vel iudicari primò poterat, vel, AMPLIVS pronūtiari.* Vbi Asconius, *Ante legem, inquit, Glauciam de cōperendinatione, aut statim sententia dicebatur, si absoluendus esset reus: Aut AMPLIVS pronūtiabatur, si videretur esse damnandus, cum dixissent iudices, NON LIQVET, hoc est, obscura causa est.* Donat. in Eunuch. Terent. Act. ii. sc. iii. *LIQVET*, ait, *verbū est iuris, quo utebatur Iudices, cum AMPLIVS pronūtiabāt.* Sic *AMPLIVS DELIBERANDVM* cōlet Crito Teretianus Phormio. Act. ii. sc. iii. & apud Martian. Capell. lib. i. de nupt. Philolog. *AMPLIVS DELIBERANDVM suggerit virtus.* Ac planē qui se condēnandi absoluēdive necessitate, propter obscuritatē causæ liberare volebant, satis habebāt pronūtiare, *NON LIQVET.* Alcon. Pædian. in diuiniatio. *In causis maiorib; uniuersi Iudices in cistā tabulas cōiciebāt suas, easq; insculptas literas habētes, A, absolutiois, C, condēnationis, cum de alicuius capite agebatur, N. L. ampliatiois.* his enim literis significabāt *NON LIQVERE.* Idē in iii. in Verr. *Nā*

Z ij

cum condendandi nota esset C. litera, absoluedi A. ampliandi signū N. L. dabant que significabat NON LIQVERE, unde Ampliatio nascebatur. Cicero pro Cluentio Auito: Deinde homines sapientes ex veteri illa iudiciorum disciplina, qui neque absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum de quo orta esset suspicio pecunia oppugnati ve illa incognita primo condemnare vellent, NON LIQVERE dixerunt. Idem pro Cæcina: Venisse in consilium publicæ questionis, cum eius consilij Iudex non esset, & in eo consilio cum causam non audisset, & potestas esset AMPLIANDI dixisse, SIBI LIQVERE. Dum incognita re iudicare voluissent, maluisse condemnare, quam absolvere. Quintilian: Declamatio. CCCLXV. Quid enim aliud dices, si nondum pronūtiassent, si negassent sibi LIQVERE de supplicio tuo? Nec in publicis tantum iudiciis, sed & in priuatis hæc pronuntiandi forma locum sibi vindicabat. Seneca Epist. vlt. lib. vii. Aut fer sententiam: aut, quod facilius in huiusmodi rebus est, nega tibi LIQVERE, & nos reuerti iube. Atque adeo priuatis iudiciis additi Iudices, & si qua de re cognouissent, de ea pronuntiare necesse haberent, iureiurando tamen dato huiusmodi, SIBI NON LIQVERE, pronuntiandi necessitate soluebantur. Agellium certe Iudicem datum hic seruauit Apollon: hic enim ipse de se lib. xiiii. Noct. Attic. cap. ii. Vt absolverem tamen in animam inducere non quivi: & propterea IURAVI MIHI NON LIQVERE: atque ita iudicatu illo solutus sum. Arbitri quoque ex compromisso sumpti, licet arbitrio recepto sententiam dicere à Prætorè cogentur, si tamen cum à Prætorè ad sententiam dicendam vtguerentur, IURARENT SIBI DE CAUSA NONDVM LIQVERE, æquū censēbat Vlpian. spatium eis ad pronuntiandum dari, L. Pomponius in fi. D. de recept. qui arbitr.

Iudices autem in pronuntiando professos, SE EX ANIMI SVI SENTENTIA FACERE Quintilianus docet Declamatio. CCCXIII. his verbis. Alioquin nocentem aut innocentem qui scit? Ipsi Iudices hoc non pronuntiant: sed, SE EX ANIMI SVI SENTENTIA FACERE PROFITENTVR. Laudabilem etiam in ea re obseruatum ritum Clemens lib. ii. de Constitutionib. Apostolicis cap. lii. ita describit. Θεόσεστον δὲ καὶ τὸ κοσμικὸν δικαστήρια. ἂν τῆ ἐξ ἑσῆς ὁρῶμεν ἀρχαίαν. φρονεῖς, μοιροῦς, φαρμακίης, τυμβωρύχεις, ληστῆς, καὶ τὰς ἀνακρίσεις αὐτῶν λαβόντες οἱ ἡρώμενοι ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων, λέγουσι τῶ κακίῳ ἔργῳ, ἐῖ ταῦτα ὑποτάξῃ κακίῳ συγκαταθέμενοι οὐκ ἐυφροῦς ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτοῦ ἐκτέμπεσον, ἀλλὰ πλείονσιν ἡμέτεροις ποιοῦν τὰ αὐτοῦ τὴν ἐξέτασιν μετὰ συμβουλίῳ πολλῶν, καὶ ὡς περὶ σματος μέσου. τελευταῖον ὅρον καὶ ἡμεῖς ἔχοντες ἀνάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ, πρὸς τὸν ἥλιον ἐπιέσας τὰς χεῖρας, Διαμαρτυρεται ἀγῶος ὑπὸ ῥαχίν τῶ ἀμάτος τοῦ αἰοῦ καὶ ποιόντες ἐθνικοί, καὶ ἕ, ἡ ἡσκόοντες θεόπηται, ἢ τὴν εἰς αὐτοῦ ἀπό θεῶ ἀμμοῦν ὡς τῆ ἀναπίως κατὰ κρητῆ τῶ ἀποφύροισι. Clemēti & Basilii Magni ad stipulatur in Epistola ad Eustathiu Sebattensem Episcopum his verbis. Εἰ γὰρ οἱ τοῦ κόσμου τῆου ἀρχόντες, οἱ ἂν τινὰ τῶ κακίῳ ἔργῳ θανάτω καὶ ἀδικίᾳ ἐν μέλλουσιν, ἐφέλοισι τὰ ὡς περὶ σματα. καλῶσι δὲ τοῦς ἐμπειρωτάτους πρὸς τὴν ὡς τῆ πρόνοιαν σκέψιν, καὶ πολλὰ ἐνσχολάζουσι θεόν, καὶ μὴ τοῦ νόμου τὸ αὐτῆρον ὁρῶντες, καὶ δὲ τὴν κοινωσίαν τῆς φύσεως δυσοπέμενοι, καὶ πολλὰ τενάζουσι καὶ τὴν ἀνάγκην ἀναποφύροισι, δὲ τοῖς πᾶσι γίγνοισι πρὸς ἀνάγκην ὑπερβίντες τῶ νόμου, ἕ κατ' οἰκείαν ἡδονὴν ἐπιέροντες τὴν καλῶσιν.

Damnaturus vtique (quemadmodū Seneca Cōtrouers. ii. lib. ix. scribit) IURABANT SE NIHIL GRATIÆ, NIHIL PRECIBVS DARE. Ac planè IURATOS Iudices sententiā dixisse, vel vnus Ciceronis pro Cluentio Auito testimonio satis liquet. Et usq; iurisiuradi certa verba fuisse, idem lib. ii. de Inuentio, indicat, cum de Iudicibus agens ait. Cur in ea CERTA VERBA IURENT, cur certo tempore conueniant, certo discedant. Et mox: Ex lege in quam iurati sitis. Idem ibid. Ex lege in quam iuratus es iudica. Et lib. ii. de finib. Addebat etiam se in legens Vconiam iuratum, contra eum facere non aude, nisi aliter amicis videretur.

Sententiis autem præfationes nonnūquam adscribebantur, quæ condensationum causas comprehendebant. Et ita cum ad Senatū querelas de Decio Syllano Macedones detulissent, Manlius Torquatus pater, domi cognitione suscepta, causaq; plenissimè cognita, ita pronuntiass: Valerio lib. v. cap. viii. teste, dicitur. CVM SILANVM FILIVM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REPV. EVM, ET DOMO MEA INDIGNVM IVDICO, PROTINVSQVE E CONSPECTV MEO ABIRE IVBEO. Sic & apud Liviū lib. viii. Manlius Cōsul, concione classico aduocata, tristē in filiū sententiā concipit. QUANDOQVIDEM TV M. MANLI, NEQVE IMPERIVM CONSVLARE, NEQVE MAIESTATEM PATRIAM VERITVS, ADVERSVS EDICTVM NOSTRVM EXTRA ORDINEM IN HOSTEM

IN HOSTEM PVGNASTI: ET QVANTVM IN TE FVIT, DISCIPLINAM MILITAREM QVA STETIT AD HANC DIEM ROMANA RES, SOLVISTI: MEQVE IN MEAM NECESSITATEM ADDVXISTI, VT AVT REIPVB. MIHI, AVT MET) MEORVMQVE OBLIVISCENDVM SIT: NOS POTIVS NOSTRO DELICTO PLECTEMVS: QVAM RES PVB. TANTO SVO DAMNO NOSTRA PECCATA LVAT. TRISTE EXEMPLVM SECVTI POSTERVVM SALVRE IVVENTVLI ERIMVS &c. Ac demū, IN LICITORY DE LIGATA VAD PALVM. Idem & ex L. Metrodorum, D. de pccn. cōfirmatur, quæ & si ex Pauli libris Decretorum sumpta sit, Imperialem sententiam in cognitione prolata, continere facile cuius inscriptio ipsa persuadebit.

Priscis planè temporibus, Magistratus populi Ro. vt de reo suppliciu sumeretur, NV DARI, ET SPOLIARI REVM, VIRGAS ITEM & SECVRES EXPEDIRI, licitoribus iubebant. Livi. lib. ii. de Volerone: Consules SPOLIARI hominem, & VIRGAS EXPEDIRI iubent. PROVOCO, inquit, AD POPVLVM Volero: quoniam Tribuni civem Romanum in conspectu suo virgis cadi malunt, quam ipsi in lecto suo à vobis trucidari. Quo ferocius clamitabat, eo infestius CIRCVMSCINDERE, ET SPOLIARE: licitor: Quod Dionysius Halicarnass. ita Græcè reddidit: Τοῖς ἐπὶ δόξῃς ἐκτέλευσαν (scilicet Consules) τὴν ἐσθῆτά τε περικταρῆσαι, καὶ τοῖς πρὸ δόξῃς τὸ σῶμα ἐκτελεῖν. Quod ille ἐσθῆτα περικταρῆσαι, hoc Plutarch. in Cicero. ἐσθῆτα περικταρῆσαι, dicit. Valer. Max. lib. ii. cap. ii. Magister equitū & victor scissa veste SPOLIATOQVE corpore licitorum verberibus laceratus. Præterea Liviū lib. iii. Lictores voca: VIRGAS ET SECVRES EXPEDIRI iube. Idem lib. ix. de Papirio Curfore: Licetorem EXPEDIRE SECVRIM iussit: ad quam vocem ex animi stante Prænestino, Agedum licitor, excide radicem hanc, inquit, incommoam ambulantiibus. Valer. Max. lib. ii. cap. ii. eandem historia referens, VIRGAS EXPEDIRI, eumque NV DARI iussit. Auctor lib. de vir. illustrib. cap. xxxi. de eodem L. Papirio Curfore, Idem, ait, Prænesti cum Prætorē grauisimè increpisset, EXPEDIRI, inquit, LICITOR SECVRES, & cum eum metu mortis attonitum vidisset, incommoam ambulantiibus radicem excidi iussit. Ammian. Marcellin. lib. xxx. Prænestino Prætorē qui bello quondam Samnitico properare iussus ad præsidium, venerat segnius, ad diluendū crimen exhibitū Papirius Curfor ea tempestate Dictator SECVRIM per licitorē EXPEDIRI, hominēque abiecta se purgandi licentia, stupescēto, visum prope fruticem iussit abscondi. Ex quorum locorum cōiunctione lux datur Plinio lib. xvii. Natur. histor. cap. xii. Liviū lib. viii. Tunc Papirius, ait, redimēgrata ira, SPOLIARI Magistrum equitum, ac VIRGAS & SECVRES EXPEDIRI iussit. Necnon & Cicero lib. vii. in Ver. Repentē hominem proripri, atque in foro medio NV DARI ac DELIGARI, & VIRGAS EXPEDIRI iubet. Vulgaria autē hac in re verba erāt, I LICITOR. Liviū lib. viii. I LICITOR, DELIGA AD PALVM. Idem lib. ix. I LICITOR DEME VINCVLA. Idem confirmat triste illud carmen, quo licitori de perduelle suppliciu more maiorū sumere præcipiebatur. Id erat huiusmodi. I LICITOR, COLLIGA MANVS: CAPVT OB NVBITO: INFELICI ARBORI SVSPENDITO. Liviū lib. i. Duumviri, ait, cum condēnassent: tum alter ex his, P. Horati TIBI PERDVELLIONEM INDICO, inquit, LICITOR COLLIGA MANVS. Et mox: Hunc cecine, aiebat, quem modò decoratum ovantēque victoria incedentē vidisti Quirites, eum sub furca vincitū inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorū oculi tam deforme spectaculū ferre possent, I LICITOR, COLLIGA MANVS, quæ paullo antē armatæ imperiū populo Ro. pepererūt: I, CAPVT OB NVBE liberatoris vrbs huius, ARBORI INFELICI SVSPENDE, VERBERA VEL INTRA POMOERIVM, modò inter illa pila, & spolia hostiū: VEL EXTRA POMOERIVM, modò inter sepulcra Curiatorium. Hoc idem Cicero in Oratio. pro C. Rabir. perduell. reo comprobatur. Namque, inquit, hac tua, quæ te hominem clementem populareq; deletant, I LICITOR COLLIGA MANVS, quæ non modò quis huius libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilij, sed Tarquinij superbissimi atq; crudelissimi regis ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo lenis & popularis libentissimè commemoras, CAPVT OB NVBITO, INFELICI ARBORI SVSPENDITO. Quæ verba, Quirites, iam pridē in hac Repub. non solum tenebris vetustatis, verum etiā luce libertatis oppressa sunt. Fuisse etiā legitima suppliciorū verba, Seneca docet Cōtrouers. ii. lib. ix. describēs qualiter Flamini Prætoris iussu, ad meretricis libidinē, ex dānatis vnus decollatus esset. Ascēdit, inquit, Prætor tribunal, inspectatē pronūcia, noxia post terga ligatur manus, stat intēto ac tristis omnium vltu, fit à præcone silentiū. Adhibetur deinde LEGITIMA VERBA. Ea verò qualia essent,

idem auctor eadem Controverfia significat his verbis. In descriptione supplicij vtrique illi, qui voluerunt omnia legitima supplicij verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit Triarius, SYMMOVE, AVDIS LICTOR, SYMMOVE à Prætoris meretricem. Hoc loco non male adiecit verbera. Sed vide ne virgæ tuæ pocula nostra disturbent. Sylo Pompeius homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hunc descriptionem accessit, nimium tamen mali fecit, ait, ANIMADVERTERE MERETRIX, AGE LEGE: Quicquam enim lege hic agitur. Hispanus dixit, AGE LEGE, Tibi dicitur Flamini, vive sine meretrice, cæna sine carnifice. Argentarius in qua solebat schemata attractionem violentissimam fregit, AGE LEGE, inquit, scis quid dicat? Interdum AGE, IN FORO AGE. Quæ postrema verba peculiariora fuisse Magistratibus supplicium sumi de aliquo iubentibus, Livi lib. XXVI. demonstrat. Idem esse ratus, ait, acceptas literas neque resolutas: cum in gremio imposuisset, præconiter impetavit, ut licetores LEGE AGERE IVBERET. Et paullo post pronuntiasse refert, LICTOR VERO FORI ADDE VINGAS, ET IN EVM PRIMVM LEGE AGE. Valer. Max. lib. III. cap. VIII. de Fulvio Flacco: Et iam deligatis ad palum hostibus literas à P. C. nequidquam Campanis salutare accepit, in sinistra enim eas manu, sicut erat tradita, retinuit, ac iusto licetore IVRE AGERE, tunc demum aperuit. Atque ea sunt sollemnia verba apud Senecam lib. I. de Ira cum ait. Procedam in tribunal non furens nec infestus, sed vultu legis, & illa SOLLEMNIA VERBA leni magis grauique quam rabida voce concipiam, & AGI IVBEBO, non iratus sed severus.

Enimvero Magistratus, ut Festus auctor est, cum de Consilij sententia capitis quem condemnaturus erat, PARVM CAVISSE VIDERI, pronuntiabat. Moribus etiam receptam fuisse, quæ iurati iudices cognovissent, ut ea non esse facta, sed ut VIDERI pronuntiarent, Cicero lib. III. Academicar. quaestio. scribit. Idem lib. III. in Verr. Vix ille hoc dixerat, cum iste pronuntiat, STHEIVM LITERAS PVBLICAS CORRUPISSE VIDERI. Et lib. VI. in eundem: FECISSE VIDERI PRONVTIAVIT. Idem in Pisonem: Tum tu ipse dete, VIDERI FECISSE, pronuntiasse. Sic L. Torquatum, cum de repetundarum criminibus, quæ à Macedonum legatis filio obiciebantur, intra priuatos parietes cognouisset, pronuntiasse Cicero lib. I. de finib. refert, NON TALEM VIDERI FVISSE IN IMPERIO FILIVM, QVALES EIVS MAIORES FVISSENT Livi lib. XXV. Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit, Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, civitasque eo die non respondisset, neque excusatus esset, VIDERI EVM IN EKILIO ESSE: BONAQUE EIVS VENIRE, IN AQVA ET IGNI PLACERE INTERDICI. Lactantius lib. III. Institut. diuinar. Pilatus pronuntiauit, NIHIL IN EO DAMNATIONE DIGNVM VIDERI. Alia huiusce formulæ testimonia alij obseruauerunt, & nos quoque pridem notauimus. Eademque formula, tam collegij Tribunalium, quam Pontificum decreta concipi consuevit ex Cicero lib. III. in Verr. & oratio. pro domo sua, & Epist. II. lib. III. ad Attic. colligitur. Interdum tamen verbo, PLACET, sententia concipiebantur, ut ex L. Metrodorum, D. de penis, & ex Sermo. D. Augustin. de B. Cypriano patet.

De cæde vero facta, ita secundum reum pronuntiare solebant, IVRE CÆSUM VIDERI, eum qui cæsus erat. Sidonius Apollin. lib. III. Epist. ad Secundum. Cum nihil amplius ego, quam veniam postularem, pronuntians more maiorum, REOS TANTÆ TEMERITATIS IVRE CÆSOS VIDERI. Livi lib. I. Moti homines sunt in eo iudicio, maxime Horatio proclamante, se FILIAM IVRE CÆSAM IVDICARE. Idem lib. III. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti ad concionem vocari iussit, & Melium IVRE CÆSUM PRONVTIAVIT. Valer. Max. lib. VI. cap. I. Hoc mouit C. Marium Imperatorem tum cum C. Lucium sororis suæ filium Tribunum militum à C. Plotio manipulario milite IVRE CÆSUM PRONVTIAVIT. Seneca lib. I. natural. quaestio. Augustus non PRONVTIAVIT IVRE CÆSUM VIDERI. Tacit. lib. XIII. PRONVTIEMVS VLTRO IVRE CÆSUM VIDERI. Sic & P. Africanus Carboni Tribuno pl. in concione interroganti, QUID DE TIBERII MORTE SENTIRET, respondit, IVRE CÆSUM VIDERI, quemadmodum Cicero in Oratio pro Milone & lib. II. de Orato. Valer. Max. lib. VI. cap. II. Velleius Patercul. lib. II. & auctor libri de viris Illustrib. cap. LVIII. scriptum reliquerunt. Sueton. in Iulio cap. LXXVI. Prægrauant tamen cetera facta, dictaque eius, ut & abusus

& abusus dominatione & IVRE CÆSVS existimetur. Manauit autem hoc genus loquendi ex XII. tabulis, quibus Macrobius lib. I. Saturnal. cap. III. hoc caput citat. Si nox furtum factum sit, si in aliquis occisus, IVRE CÆSVS ESTO. Sententiam etiam pro Scia, quæ accusabatur quod patrem suum interficiendum mandasset, dictam à Scæuola in L. filio, S. Scia, D. de aliment. leg. Acta causa pronuntiatum est, PATREM TITII, SCELERE SELÆ NON INTERCEPTVM.

Iam quod ad falsi accusationem attinet, Scæuola in L. Athales, D. ad L. Corn. de fals. cum Maximilla crimen falsi subscripisset in scriptorem testamenti, & Proculum heredem, acta causa, Præfectum pronuntiasse refert, FALSVM TESTAMENTVM NON ESSE. Apulcius Apolog. I. cum auunculi sui testamentum pro falso infamasset, Lollium Vibicum, V. C. de consilij sententia pronuntiasse narrat, VERVM TESTAMENTVM VIDERI, ET RATVM ESSE DEBERE. Modestinus in L. eos qui, D. de L. Cornel. de fals. Eam qui contra signum suum falsum præbuit testimonium, POENA FALSI TENERI, pronuntiatum est. Idem in L. cum Titia, D. de accusationib. Cum Titia, ait, testamentum Gaij fratris sui falsum arguere minaretur, & sollemnia accusationis non impleuit intra tempus à præside definitum: præses provincie pronuntiauit, NON POSSE ILLAM AMPLIUS DE FALSO TESTAMENTO DICERE. In actione vero iniuriarum uti pronuntiareretur, ex his quæ subiecti facile colligitur. Imp. Seuer. & Antonin. in L. Decutiones, C. ex quib. caus. inf. si INIURIAM TE FECISSE, Proconsul vir clarissimus pronuntiauerit. Contra in L. Lucius, D. de his qui not. inf. Paulus Præfectum Prætorio narrat, pronuntiasse, NVLLAM INIURIAM LVCIVM TITIVM PASSVM ESSE A GAIO SEIO.

Variis autem pœnarum generibus rei afficiebantur: interdum enim ita damnabantur, UT GLADIO IN EOS ANIMADVERTERETVR. Vlpian. in L. aut damnum, D. de pœn. Vita admittitur, ut puta, si DAMNATVR ALIQVIS, UT GLADIO IN EVM ANIMADVERTATVR. Sed gladio animaduerti oportet, non securi, vel telo. D. Augustin. in Sermo. de D. Cypriano: Cum enim Galienus Maximus decretum ex libello recitasset, IN TASCIVM CYPRIANVM GLADIO ANIMADVERTI PLACET. Quam sententiam alia verborum formula ad suorum temporum rationem accommodata, concepit Pontius Diac. libro quo eiusdem D. Cypriani vitam complexus est, Sententia, inquit, ex tabella recitata est in hæc verba, CYPRIANVS GLADIO FERIATVR. Qua loquendi figura, D. Ambrosius lib. V. Epist. in Oratio. contra Auxentium, & Imp. Arcad. & Honor. vtuntur in L. si quis, C. de accusationib. Prudentius quoque in hymno Eulaliæ virginis Prætozem inducit ita Agneti minantem,

Aut GLADIO FERIERE CAPVT.

Idem illam, D. Cypriani condemnationem in Peristephano versibus expressit in hunc modum,

Expedit ferrum,

Carnificis GLADIO pœnam luat hostis idolorum.

Post oppressam vero à Cæsaribus Rempub. deportationes, relegationesque in usum perductas constat. Et illas quidem in locum interdictionis aqua & igni successisse, aliàs demonstrari. Illarum vero nomine exilij asperitas mollita est, ut Ouidius lib. II. Trist. Eleg. II. & lib. V. Eleg. XII. docet. Sanè eos qui relegabantur EXCEDERE IVSSOS constat. Sic Ouidius Augusti edicto relegatus, patriæ fines se EXCEDERE IVSSVM lib. V. Trist. Eleg. III. & XII. canit. Vlpian. in L. I. §. I. D. de effractorib. Honestiores autem ordine ad tempus moueri, vel, FINES PATRIÆ IVBERI EXCEDERE. Edictum certe Domitiani, quo philosophos vrbe pulsos Plinius Epist. XI. lib. III. Agellius lib. XV. cap. XI. Sueton. in Domitiano cap. X. memorant, ita Sulpitiæ Poëtriciæ carmine signatur,

Et studia, & sapiens hominum nomenque, genusque,

Omnia abire foras, atque VRBE EXCEDERE IVSSIT.

Et hoc erat SYMMOVERE VRBE ATQUE ITALIA: Quo genere loquendi vtuntur Sueton. in Calig. cap. XVI. & in Claud. cap. XXIII. & in Nero. cap. XLI. & Plin. Epist. XI. lib. III. vnde Ouidius PATRIA SE SYMMOTVM ait, lib. III. de Ponto Eleg. III. & lib. III. Eleg. Vlt.

Potro his qui relegabantur, dies excedendi à Præsidibus dari solebat. Moris enim erat ita pronuntiarī, ILLVM PROVINCIA ILLA, INSVLISQVE EIS RELEGO: EXCEDEREQVE DEBEBIT INTRA ILLVM DIEM, vt Vlpian. scribit in L. relocatorū, §. his qui relegantur, D. de interd. & releg. Quo alludens Seneca in *Στοχαστικῶν* Claudij, *Placet, ait, mihi in eum severe animadverti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari*, EVMQVE QVAMPRIVM EXPORTARI COELO: INTRA DIES XXX. EXCEDERE OLYMPO. Sueton. in Vitellio cap. XIII. *Exacerbatus quod post edictum suum, quo IVBEBAT INTRA CALENDAS OCTOBRES VRBE ITALIAQVE MATHEMATICI EXCEDERENT.* Valer. Max. lib. I. cap. III. *C. Cornelius Hispallus Prætor peregrinus, M. Popillio Lenate Cn. Calpurnio Coss. edicto Chaldeos, INTRA DECIMVM DIEM ABIRE EX VRBE ATQVE ITALIA IVSSIT.* Tacit. lib. II. de sacris Ægyptiis Iudaicisque tollendis Sc. factum recitans, *Ceteri, ait, EXCEDERENT ITALIA, NISI CERTAM ANTE DIEM PROFANOS RITVS EXVISSENT.* Ouid. lib. I. Trist. Eleg. III.

Vltima sed IVSSÆ nox erat illa FVGÆ.

Significat enim Ouid. diebus intra quos excedere iussus erat lapsis, illam fuisse vltimā noctem vltra quam Romæ morari ei non licebat. Sed & sibi diem præstitutam intra quā excederet, ipsemet testatur versibus his, quos paullo antè ex lib. V. Trist. Eleg. III. adduxi. Sententiam vtiqve relegationis ab Imperatore prolatam in hac verba, METRODORVM, CVM HOSTEM FVGIENTEM SCIENS SVSCEPERIT, IN INSVLAM DEPORTARI: PHILOCTETEN, QVOD OCCVLTARI EVM NON IGNORANS DIV DISSIMVLAVERIT, IN INSVLAM RELEGARI PLACET. Paul. in L. Metrodorū, D. de pœnis refert.

Relegatorum planè duo genera erant. Quidam enim IN INSVLAM RELEGABANTVR: quibusdam verò simpliciter, vel VRBE ET ITALIA, vel PROVINCIIS INTERDICEBATVR, non etiam insula assignabatur, L. relocatorum, D. de interd. & relegat. Gaius in L. eius qui, §. I. D. qui testam. fac. poss. *Sed RELEGATI IN INSVLAM, & QUIBVS TERRA ITALICA, ET SVÆ PROVINCIA INTERDICITVR, testamenti faciendi ius retinent.* Agell. lib. XV. cap. XI. *Neque illud solum temporibus nimis rudibus, nec dum Græca disciplina expolitis, Philosophi ex vrbe Roma pulsi sunt: Verum etiam Domitiano imperante Senatusconsulto eieci, atque VRBE ET ITALIA INTERDICTI SVNT.* Tertullian. in lib. de Pudicitia, VRBS ET ITALIA MATHEMATICIS INTERDICITVR. Quo in genere Urbem & Italiam coniungunt Valer. Max. lib. I. cap. III. & Sueton. in Claudio cap. XXXIII. & in Vitell. cap. XIII.

EXILIVM etiam triplex fuisse Marcian. in L. exilium, D. de interd. & releg. scribit, videlicet, aut CERTORVM LOCORVM INTERDICTIONEM, aut LATAM FVGAM, vt omnium locorum interdiceretur, præter certum locum, aut INSVLÆ VINCVLVM, id est, in insulam relegationem. In insulam planè relegatis insula egredi non licebat, L. relocatorum, D. de interd. & relegat. Is verò cui certus locus interdictus erat, illo dumtaxat abstinere necesse habebat. Itaque si cui vrbe Roma fuisset interdictum, non prohibebatur in patria sua morari. Contrà, si cui patria interdictum esset, etiam vrbe abstinere debebat, d. L. relocatorum, §. constitutum, D. de interd. & relegat. Relegatus enim Romæ morari non poterat, licet hoc sententia comprehensum non esset, quia Roma communis patria censebatur. Sed nec in ciuitate in qua versabatur, vel per quam transibat Princeps, morari poterat: vt Callistrat. scribit in L. vlt. D. de interd. & relegat. Claudium etiam sanxisse Sueton. in eius vita cap. XXXIII. auctor est, Vt hi, quibus à Magistratibus provinciæ interdiceretur, vrbe quoque & Italia submouerentur. Eundemque Principem ibidem scribit quosdam nouo exemplo relegasse, vt vltra lapidem tertium veteret egredi ab vrbe. Relegati porro debebant locis interdictis abstinere, & iis excedere, alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exilium: in perpetuum verò relegato, insulæ assignationis: in insulam verò relegato, deportationis pœna irrogabatur, L. relocatorum, D. de pœnis. A sua quoque ciuitate relegatus, si non excederet, ad tempus à provincia relegabatur, L. à sua, D. de interd. & relegat. Hæc verò relegationis pœna etiam post mortem manebat. Nam si quis in insulā relegatus ibi obiisset, non licebat eius corpus inde transferre aliubi, & sepelire inconsulto

sulto Principe, L. II. D. de cadaverib. punitor. Solebat præterea interdici sententia, quibusdam NE INTRA PATRIÆ TERRITORIUM VEL MVROS MORARENTVR: NE EXCEDERENT PATRIAM: vel IN VICIS QUIBVS DAM MORARENTVR, L. relocatorum §. soler, D. de interd. & relegat. Poterat & præses quendam damnare, NE DOMO SVÆ PROCEDERET, L. potest, D. de interd. & relegat.

Relegari autem in insulam, vel ad tempus, vel in perpetuum quis poterat, d. L. relocatorum, §. hæc est, & L. relocatorum, D. de interd. & relegat. L. quod si fortè, §. quid ergo, D. de soluti onib. Interdum autem bonis ademptis: interdum sine bonorum ademptione, quis relegabatur, L. I. D. quando appellan. sit. Relegatis quidem neque bona, neque partem adimi debuisse, rescriptis quibusdam cauebatur. Vlpian. in d. L. relocatorum, §. hæc est, scribit reprehensas fuisse sententias eorum, qui ad tempus relegatis bona, vel partem bonorum ademisissent: sic tamen vt non infirmarentur sententiæ, quæ ita prolatae essent. Ac relegationis absque bonorum ademptione extat exemplū apud Atrian. Epict. lib. I. cap. I. In perpetuum autem exilium datis & relegatis potuisse quem sententia, bonorum partem adimere, Marcianus scribit in L. relocatorum, D. de interd. Et ita, quidam ADEMPTE BONORVM PARTE DIMIDIA RELEGATVS proponitur in L. in ratione, §. cum quidam, D. ad L. Falcid. Sic & AMISSA PARTE BONORVM RELEGANDOS, Paulus tradit in L. si quis aliquid, §. si abortionis, D. de pœnis. Eademque L. §. si quis instrumentum, ADEMPTE PARTE BONORVM IN PERPETVVM RELEGANDOS, scribitur. Contrà Ouidius saluis bonis relegatum se ita canit lib. II. Trist. Eleg. I.

Insuper accedunt, te NON ADIMENTE, PATERNÆ

Tanquam vita parum muneris esset, OPES.

Rursusque lib. V. Trist. Eleg. III.

Ira quidem moderata tua est: vitamque dedisti.

Nec mihi ius ciuis, nec mihi nomen abest.

NEC MEA CONCESSA EST ALIIS FORTVNA: nec exul

Ed: Et i verbis nominor ipse tui.

Item eiusdem lib. Eleg. XII.

Nec vitam, nec OPES, nec ius mihi ciuis ADEMIT.

Quæ merui vitio perdere cum Etæ meo.

Ipse RELEGATI, non EXVLIS vititur in me

Nomine. --

Damnatio vtiqve bona publicabantur, cum aut vita adimebatur, aut ciuitas: aut seruilis conditio irrogabatur, L. I. D. de bon. damnator. Sueton. in Iul. cap. XLII. *Pœnas facinorum auxit: & cum locupletes eo facilius se scelere obligarent, quod integris patrimoniis exulabant, parricidas, vt Cicero scribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multauit.* Eorum certè quibus aqua & igni interdiceretur, quique in insulam deportabantur, & qui ad ferrum, aut ad bestias, aut in metallum damnabantur, bona publicata docet Vlpianus in L. eius qui, §. I. & §. seq. D. qui testam. fac. poss.

Verum vt ad Relegationes, vnde digressus sum, reuertar. Relegare ita demum Præsides provinciæ poterant, si sub se insulam haberent, id est ad eius provinciæ, quàm administrabant formam pertinentem. Tunc enim eam specialiter insulā assignare, in eamque Relegare illis licebat. Sin verò non haberet, pronuntiabant quidē, IN INSVLAM SE RELEGARE: scribebant autem Imperatori, VT IPSE INSVLAM ADSIGNARET. Interim verò, quoad Imperator insulam assignasset, militibus relocatorum tradebant. Ceterum non poterat relegare in eam insulam, quam in ea provincia, cui præerant, nō habebat, d. L. relocatorum, D. de interd. & relegat. Quinetiam vbi deportandus reus videbatur, tūc Præsides provinciarum, quia ius deportandi non habebant, L. II. §. I. D. de pœnis. dumtaxat ADNOTABANT, IN INSVLAM DEPORTANDVM: Sententiāque proferebant huiusmodi, IMPERATORI SCRIBENDVM, VT DEPORTARETVR. Interim verò, RECIPI REVM IN CARCEREM DILIGENTIORIS custodiæ causā, iubebat. Comprobata autem sententiā Præsidis, tunc insulam Imperator assignabat, L. I. D. quando appell. sit. Vlpian. in L. Inter, D. de interd. & relegat. *Præsides itaque provinciæ, quotiens*

aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum adnotare debent: NOMEN VERO EIVS SCRIBENDVM PRINCIPi, VT IN INSVLAM DEPORTETVR. Sic deinde Principi scribere, missa plena opinione, ut Princeps aestimet, an sequenda sit eius sententia, deportarique in insula debeat. Medio autem tempore dum scribitur, iubere eum debet in carcere esse. Idem in L. i. §. deportatos, D. de legal. III. DEPORTATOS autem, ait, eos accipere debemus, quibus Princeps insulas adnotauit, vel de quibus deportandis scripsit. Ceterum priusquam factum Præsidis comprobet, nondum amississe quis ciuitatem videtur. Et hoc est quod idem in L. si quis filio, §. eius qui, D. de iniusto rup. ait. *Eius qui deportatur, non statim irritum fiet testamentum: sed cum princeps factum comprobauerit.* Sed & si Decurio puniendus esset, aut Decurionis filius, nepos, DE EO SCRIBENDVM PRINCIPi præses interloquebatur, L. i. §. simili modo, D. quan. appell. fit, L. si quis filio, §. eius qui, D. de iniusto rup. Macer in L. II. D. de bon. eor. qui ant. sent. *Si is de cuius pœna Imperatori scriptum est, veluti, quod Decurio fuerit, vel quod in insulam deportari debuerit, antequam rescriberetur, decesserit.*

Interdum etiam AD OPVS, AD METALLVM, AD OPVS METALLI, IN MINISTERIVM METALLICORVM, AD GLADIVM, AD LVDVM, AD FERRVM, AD VIARVM MVNITIONES, AD PVRGATIONES CLOACARVM, rei damnabantur. Quarum pœnarum extraneos aliquot, Iurisconsultis, ceu domesticis omisis, restes dabo. Suetonius quidem certè in Nerone cap. xxxii. eum piscinâ à Miseno ad Auernû lacû inchoasse scribit, & fossam ab Auerno Ostiam vsque, quorum operum perficiendorum gratia, quod ubique esset custodia, in Italiam deportari, & scelere conuictos non nisi AD OPVS DAMNARI præcepit. Idem in Calig. cap. xxvii. *Multos, ait, honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis AD METALLA, & MVNITIONES VIARVM, ET AD BESTIAS CONDEMNAVIT.* Traianus lib. x. Epistolar. Plin. *Si qui vetustiores inueniuntur, & sint ante decem annos damnati, distribuamus illos in ea ministeria, quæ non longè à pœna sunt. Solent enim huiusmodi AD BALINEVM, AD PVRGATIONES CLOACARVM, item AD MVNITIONES VIARVM, ET VICORVM dari.* Ioseph. lib. vi. de bello Iudaico cap. xliiii. de captiuis agens, *Τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὰ δὲ καὶ ἐπιθήσει, ἔπειτα μὲν εἰς τὰ κατὰ Ἀγυπτίον ἔργα.* Et aliàs: *Πλείστοι δὲ εἰς τὰς ἐπιθήσεις διεδωρήσαντο πῖτος, φθαρσομένοισι ἐν τοῖς θεάτροις σιδήρωι καὶ χυλοῖς.* Idem lib. vii. cap. vi. *Καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχιμαλῶν ἐν ταῦτα διεφάθησαν. Οἱ μὲν θηλοῖς παρελάθητες, οἱ δὲ καὶ πλῆθος ἀλλήλοισι ἀναγκάζοντο ἀρῆσθαι πολεμίοις.* Terullian. in Apologet. cap. xii. *Ad bestias impellimur: certè, quas Libero & Cybele & Cereri applicatis. IGNIBVS VRIMVR: Hoc & illi à prima quidem massa.* IN METALLA DAMNAMVR. *Inde censentur dii vestri.* IN INSVLIS RELEGAMVR. Artemidor. lib. i. de somniis cap. xxii. *Ὅτι πῶρον δ' αἰτίης κεφαλῆς φίλοι ἔχουσιν ἂν εὐσωμείδητος, κατὰ κρήνηται τὴν εἰς ἔργον δημόσιον καταδικῆναι. Τὸτο γὰρ κακῆ παρεσημῶν ἐστὶ τοῖς καταδικασμένοις μετὰ τῆς νόσου.*

Aliud porro erat ad Gladium, aliud ad Ludum damnari. Earumque pœnarum differentiam Vlpian. in fragmentis Iurifconsultorû à P. Pytheo editis, Tit. de Abigeatorib. ita exponit. *Est autem differentia inter eos qui AD GLADIVM, & eos qui AD LVDVM DAMNANTVR. Nam AD GLADIVM DAMNATI, confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. Hoc enim mandatis continetur. Enimvero qui IN LVDVM DAMNANTVR, non utique consumuntur, sed etiam pileum & rudem accipere possunt post interuallum. Si quidem post quinquennium, pileum, post triennium autem rudem inducere eis permittitur. Ceterum in metallum damnatos verberibus feruilibus coerceri solitos tradit, L. in metallum, D. de iure fil. Eos etiam à militibus adseruatos fuisse argumento est, quod Clemens lib. v. de Constit. Apostolic. cap. i. monet Christianos, vt huiusmodi damnatorum curam gerant, mittantque eis *ἀποδοῦναι αὐτῶν, καὶ εἰς μισθὰ ποδοῦναι τῶν γραπτῶν.* Ac planè seruos pœnæ in vinculis fuisse Chrysostomus Oratio. de auaritia docet. Et sic ad opus Isthmij damnatos quosdam vinculis constrictos Lucian. in Nero. ostendit. Ad bestias autè qui danabatur, cuiusmodi supplicij in Afinij Pollionis Epistola xxxii. lib. x. Familiar. Agellio lib. v. cap. xiiii. Apuleio lib. vi. & x. Metamorphos. Athenæo lib. iii. Iosepho lib. xv. antiq. Iudaic. cap. xi. fit mentio, non leonibus tantum, sed & quandoq; canibus obiciebatur, vt ex Sueton. in Domitiano cap. x. liquet. Leonum verò crebriorem*

briorè vsùm non Androclis historia relata æquè vt ab Agellio, ita & ab Æliano lib. vii. de Animalib. cap. vlt. necnon B. Ignatij Martyrium apud Euseb. lib. iii. hist. Eccl. cap. xxxiiii. & Hieronym. lib. de vir. illustrib. verù etiã vulgaris populi Ro. in Christianos acclamatio abundè testatur. Populum enim Ro. sæpe acclamasse CHRISTIANOS AD LEONEM, Tertullianus non semel testatur in Apologet. cap. xxxix. *Si Tyberis ascendit in maria, si Nilus non ascendit in arua: si cœlû stetit, si terra mouit: si fames, si lues: statim, CHRISTIANOS AD LEONEM, acclamatur: tantos ad unum.* Et cap. vlt. eiusdem lib. *Nam & proximè AD LEONEM clamando CHRISTIANAM, potius quàm AD LEONEM, cõfessi estis labè pudicitie apud nos atrociorem omni pœna & omni morte reputari.* Idem lib. de Spectacul. *Et qui, ait, insigniori cuique homicide LEONEM POSCIT, item gladiator atroci peccat.* Et in Exhortatio ad Castitatem. *Ne non sint qui exclament, CHRISTIANOS AD BESTIAS.* Apud Lampridium etiam in Commodò, in Senatus acclamationibus hæ voces inueniuntur: DELATORES AD LEONEM. Fuit & ad Constantini vsque tempora inter legitima supplicia crux, qua præcipuè latrones plecti solitos Vlpian. in L. Capitalium, §. famosos, D. de pœn. docet: de cuius figura erit alius dicendi locus. Tantum in præsentiarum dicam eos qui in crucem sublari erant, per milites custodiri consueuisse, teste Petronio Arbit. in Satyrice. Proinde apud D. Matthæi cap. xxvii. Iudæis postulatibus à Pontio Pilato vt Christi sepulti monumentum iuberet custodiri, ne id noctu subtraheretur, respondit Pilatus, *Ἐχετε Κουρῳδίας, ἵνα γὰρ, ἀσφαλῆσαι δεῶς ἴδωτε. οἱ δὲ πορευθέντες ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφραγίσαντες τὸν λίθον μετὰ τῆς Κουρῳδίας.* Vnde Tertull. in Apologet. *Sepulcro, ait, conditum magna etiam militari manu, diligenti custodia circumfuderunt.*

Alia insuper pœnarum genera reis irrogabatur. Interdum enim ADVOCATIONIBVS INTERDICEBANT CAVSIDICIS, vel in perpetuum vel ad tempus: necnò ita quoque INTERDICI poterat alicui, NE CERTIS PERSONIS ADRESSET, vel, NE APVD TRIBVNAL PRÆSIDIS POSTVLARET. L. Moris, D. de pœnis. Vlpian. in L. si remunerandi, §. vlt. D. manda. *Hic à Claudio Saturnino Prætorè maiores fructus inferre iussus erat, & ADVOCATIONIBVS EI IDEM SATVRNINVS INTERDIXERAT.* Nonnumquam etiam FORO cui INTERDICEBATVR. Solebat & ita quandoque INTERDICI, NE INSTRUMENTA OMNINO FORMARENT, nève LIBELLOS CONCIPERENT, vel TESTATIONES CONSIGNARENT. Vel, NE EO LOCI SEDERENT, QVO IN PVBLICO INSTRUMENTA DEPONVNTVR, archiofortè, vel grammatophylacio. Nonnumquam & ita INTERDICEBATVR, VT TESTAMENTA NON ORDINARENT, vel SCRIBERENT, vel SIGNARENT. Erat & illa pœna, NE QVIS NEGOTIIS PVBLICIS INTERVENIRET, vel, ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΑΠΕΡΧΕΘΩ. Erat & alia pœnæ, SI NEGOTIATIONE QVIS ABSTINERE IVBERETVR, vel AD CONDVCTIONEM EORVM QVÆ PVBLICE LOCABANTVR ACCEDERE. INTERDICI etiam plerumque NEGOTIATIONE, vel, NEGOTIATIONIBVS solebat: quæ omnia Paulus exequitur in d. L. Moris, D. de pœn. INTERDICERE quoque alicui ARTE SYA VTI, præses poterat, quod vltra administrationis suæ tempus facere non potuisse eum ait Paulus in L. vlt. D. de pœn. Solebat etiam Decurionibus ORDINE INTERDICI vel ad tempus vel in perpetuum, L. Relegatorum, §. solet, D. de interdicit. & relegat. Imp. Severus & Antoninus in L. & si feuerior, C. ex quib. caus. infa. irrog. *Cum Proconsul vir clarissimus certis rationibus motus mitiorem sententiam dixerit: & ORDINE DECVRIONVM te biennio ABSTINERE IVSSERIT.* Vlpian. in L. i. D. de effraçtorib. *Honestiores autem ORDINE AD TEMPVS MOVERI solent.* Papinian. in L. Ad tempus, D. de Decurionib. AD TEMPVS ORDINE MOTOS ex crimine quod ignominiam importat, Papinian. in L. falsi, §. i. D. de L. Cornel. de fals. narrat ORDINE DECVRIONVM X. ANNIS ADVOCATVM MOTVM, qui falsum instrumentum cognoscente Præside recitauerat. Vlpian. in L. i. §. quamquam autem, D. de abigeis. *Sed aut relegadi erunt, aut MOVENDI ORDINE.* Item poterat alicui pœna iniungi, NE HONORES ADIPISCRETETVR: Poterat & alicui VNVS HONOR INTERDICI, L. relegatorum, §. Itè potest & §. vlt. D. de interdicit. & releg.

Interdum multa reo irrogabatur. Multarum verò duæ fuere species, quarum vna, SUPREMA, seu MAXIMA, altera MINIMA dicebatur: SUPREMA MVLTAE erat ab initio in singulos dies duarum ouium & triginta bouum, sed postea æstimatione facta, in oves singulas æris deni, in boues æris centum, constituti, vt Agellius, lib. XI. cap. I. tradit: vltia quem numerum multam dicere in dies singulos ius non erat. Et propterea appellabatur SUPREMA; id est summa & maxima. MINIMA verò multa erat ouis vnius. Fest. Pomp. MAXIMAM MVLTAM dixerunt trium millium & viginti asium, quia non licebat quòdam pluribus triginta bobus, & duabus ouibus quemquam multari: estimabaturque bos centisibus, ouis decibusibus. Legitima verò multarum dicendarum verba ibidem Agellius subiicit. Quando igitur nunc quoque à Magistratibus populi Ro. multa dicitur vel MINIMA vel SUPREMA, obseruari solet vt oues genere virili appellentur. Atque ita M. Varro verba hæc legitima, quibus minima multa dicebatur, concepit: M. T. TERENTIO, QUANDO CITATVS NEQVE RESPONDIT NEQVE EXCVSATVS EST, EGO EI VNVM OVEM MVLTAM DICO: ac nisi eo genere diceretur, negauerunt iustam videri multam. Quo pertinet quod ex Festo Paulus, OVEM, ait, masculino genere dicebant, & OVIBVS DVOBVS, non duabus. Varro lib. II. de re Rust. cap. I. Non idem quod MVLTAE etiam nunc ex veteri instituto, BVBEVS ET OVIBVS DICTVR. Plinius lib. XVIII. cap. III. Multatio quoque non nisi ouium bouumque impendio dicebatur. Nō omittenda præscarum legum benevolentia. Cautum quippe est, ne BOVEM PRIVS, QVAM OVEM NOMINARET, QVI INDICERET MVLTAM. Idem lib. XXXIII. cap. I. Ex qua consuetudine, multa legum antiquarum pecore constat etiam Romæ. De multa autem à Pontifice dicta Flaminii & Duumuiro certatum ad populum Liuius lib. XXXVII. & XL. narrat, exitumque iudiciorum cum fuisse, vt tam Flamen quàm Duumuir dicto audientes esse iuberentur. Multa verò petebatur certa lege & ob certam causam. Cic. pro Cluentio, de Quintio Tribuno pleb. MVLTAM PETIUIT: QVA LEGE? QVOD IN LEGEM NON IVRASSET. Et aliàs, Vno iudicio multa est ab eo petita, sicut ab Iunio, QVOD NON SVÆ DECVRIAE MVNERE, NEQVE EX LEGE SEDISSET. Idem in Bruto: Eodem tempore accusator de plebe, C. Cæsidenus fuit, quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabellio MVLTAM LEGE AQVILIA DAMNI INIVRIA PETIISSET.

Interdum etiam seueræ dumtaxat cōminationes interueniebant. Vlpian. in L. I. D. de iur. patron. Sed si quidem in officio suo patrono, patronæ liberisve coram sit: tantummodo castigari eum sub COMMINATIONE ALIQUA SEVERITATIS NON DEBEVIT, si rursus causam querela præbuerit, & dimitti oportet. Paul. in L. Nam salutem, S. I. D. de offic. præf. vigil. Aut iustibus castigat eos, qui negligentius ignem habuerunt: aut SEVERA INTERLOCVTIONE COMMINATIONIS, iustum castigationem remittit. Prædides vtiq; cum cohortarentur Christianos ad negationem, dicere solitos, SERVA ANIMAM TVAM, ET NOLI ANIMAM TVAM PERDERE, Tertullianus scriptum reliquit in Scorpiano contra Gnostic.

Iam in reo dimittendo, vti videntur his verbis, NIHIL MOROR. Liuius lib. VIII. de Papyrio Dictatore: Cum se NIHIL MORARI Magistrum Equitum pronuntiaisset. Apud eundem lib. III. Tribunus pleb. ita pronuntiat, SEMPRONIUM NIHIL MOROR. Idem lib. XLIII. Absoluto Claudio, Tribunus pleb. negavit SE GRACCHVM MORARI.

Nonnunquam autem de calūnia accusatoris Iudices pronuntiabant. Plin. Epist. XXXI. lib. VI. de Traiano. Tum ex consilij sententia insit denuntiari heredibus omnibus, aut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi: alioqui se vel DE CALVMNIA PRONVTIATVRVM. Papinian. in L. Inter. D. de public. vel DE ACCVSATORIS ABSSENTIS, præsentis reo CALVMNIA PRONVTIETVR. Vlpian. in L. I. §. sed non vtiq; D. ad Turpilian. Nam si quidem ita pronuntiauerit, NON PROBASTI: pepercit ei: sin autem pronuntiauit, CALVMNIATVS EST, condemnavit eum. Et §. seq. Si ita fuerit interlocutus, IVCIVS TITIVS TEMERE ACCVSASSE VIDETVR. Imp. Alexand. in L. III. C. de calumniatorib. Qui NON PROBASSE CRIMEN quod intendit, pronuntiat: si calumnie non damnetur, detrimentum existimationis non patitur. Imp. Gordianus in L. verbum, C. ex quib. caus. inf. iur. Etenim cum non causa cognita dictum est, Εσκοφάτησας, sed ad postulacionem

tionem patroni interlocutione iudicis responsum sit, nequaquam hoc infamiam irrogat. Papinian. in L. vlt. D. de public. iud. Generi servus à socero veneficij accusatus, Præses provincie, PATREM CALVMNIA INTVLISSE, pronuntiauerat.

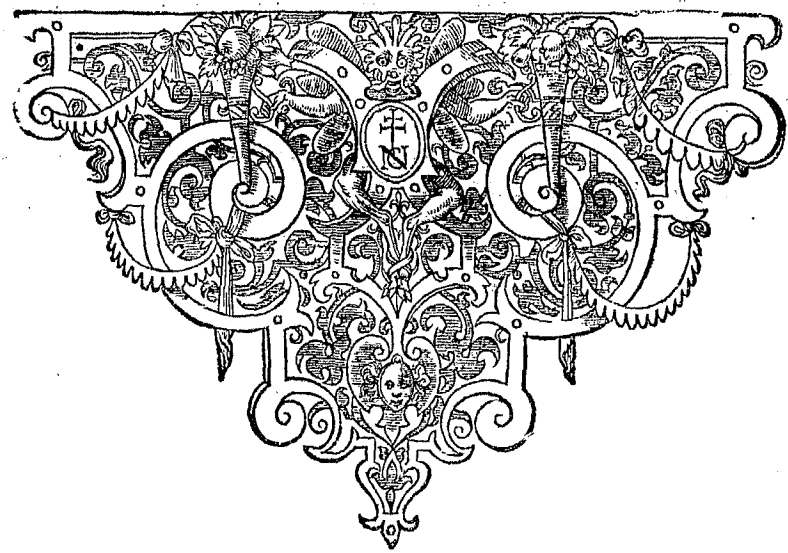
Ne prætermittendæ quidem eæ voces videntur, quas præconum ore in suppliciis sumēdis missas accepimus. Moris enim erat sub præconis elogio, seu præcone causam condemnationis superdicente, de damnatis penas exigi. Et ita Vlpian. in L. si duo in fi. D. de iureiur. Imp. Severum & Antoninum rescriptisse ait, eum, qui per genium principis peierasset, fustibus castigandum dimitti, & ita ei superdici, Προπεπός μὴ ὄμινε. Simili modo in L. fustibus, C. ex quib. caus. infam. Fustibus cæsus quidam refertur, cui per præconem dictum fuit, Εσκοφάτησας. Severus etiam in Proconsulari Africae legatione, quandam municipum suorum, qui eum præcedentibus fascibus, vt antiquum cōtubernalne ipse plebeus amplexus erat, Spartiano teste, fustibus cecidit, sub hoc præconis elogio, LEGATVM POPVLI RO. HOMO PLEBEIVS TEMERE AMPLLECTI NOLI. Alexander quoque, vt est à Lampridio in eius vita proditum, per præconem, cum aliquem emendaret, dici iubebat: QVOD TIBI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. Idem Imperator Turinum fumi venditorem, fumo appposito, quem ex stipulis atque humidis lignis fieri iusserat, necavit, præcone dicente, FVMO PVNITVR QVI VENDIDIT FVMVM. Simili modo D. Ambrosius Sermo. xc. Iudicem narrat Agnem virginem spoliari, & nudam ad lupanar duci iussisse, sub voce præconis dicentis, AGNEM SACRILEGAM VIRGINEM, DIIS BLASPHEMIAM INFERENTEM, SCORTVM LVPANARIBVS DATAM. Quibus similia alia exempla iam ante me à multis congesta sunt. Gallienum etiam Trebell. Poll. scribit, cum quidam gemmas vitreas pro veris vendidisset eius uxori, atq; illa re prodita vindicati vellet, surripi quasi AD LEONEM venditorē iussisse. Deinde cauea caponem emisisse, mirantibusque cunctis rem tam ridiculam, per Curionem dici iussisse, IMPOSTVRAM FECIT, ET PASSVS EST. Nam illic Curionis nomine præco accipiendus est, quo sensu Rufinus idem nomen vsurpauit, in versione huius loci qui habetur histor. Ecclesiast. Euseb. lib. III. cap. xv. Quod enim Græcè scriptum est de Proconsule Asia, Πέμψαι τε τὸν κήρυκα, καὶ εἰ μέσῳ τῶ σαδὶ φ κηρύξαι τε ἴσ, Πολύκαρπος ἀμαλόγησεν αὐτὸν ῥεσιανὸν εἶναι: id ille ita conuertit, Misso igitur CVRIONE ad populum Proconsul iubet voce maxima protestari, POLYCARPVM TERTIO CONFESSVM CHRISTANVM SE ESSE. Zonaras tomo III. Annal. in Valentiniano, de Rhodano præposito. Αὐτίχα γυμνοὶ μὲν ἐκείνοι τῶ ἀξίωματος: καλεῖ δὲ δεχέται εἰ τῶ θεάτω παρὰ θρησκείας, ἀγῶνος ἰπτικῆς ἀγομέου, Κηρύκιον αὐτῶ παραρηγῶν, καὶ πὸ εἰς τὴν γυνάχου βῶνται ἀδικήματα, καὶ τῶ βασιλικῆς καλεῖσ ματος τὴν παροχήν. Καὶ μετὰ τὴν παρειαργῆν, καὶ τὸ κήρυγμα, ἐκεῖ παρθεὺ καυθῆσαι αὐτὸν.

Interdum verò Titulo qui causam pœnæ indicaret præcedente, vel appenso, aut fixo, in damnatos animaduertim, Sueton. in Caligula cap. xxxii. testatur. Idem in Domitiano cap. x. Patrem familias, quod Thracem Mirmilloni parem dixerat, canibus obiecit, cum hoc titulo, IMPIE LOCVTVS PARMVLARIVS. Ex hoc more D. Matthæus cap. xxvii. Καὶ ἐπέθηκα, αἰτ, ἐπὰνα τῆς κεφαλῆς αὐτῶ τὴν αἰτία αὐτῶ γεγραμμένη, Οὗτος ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶ Ἰουδαίων. Sic & D. Marcus cap. xv. καὶ ἦν ἡ ἑπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτῶ ἐπιγεγραμμένη, Ο βασιλεὺς τῶ Ἰουδαίων. Et D. Lucas cap. xxiii. Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπὶ αὐτῶ γεγραμμένη ἐλληνικοῖς καὶ ρωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς, Οὗτος ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῶ Ἰουδαίων. Et D. Iohannes cap. xix. Εργαζέε δεπίτλον ὁ Πίλατος, καὶ ἔθηκε ὑπὲρ τῶ σταυροῦ: Ἦν δὲ γεγραμμένη, Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶ Ἰουδαίων. Euseb. lib. v. histor. Eccl. cap. I. Καὶ ἑστίαρχαίς κύκλω τῶ Αμφιθεάτρους, πίνακος αὐτῶν παραρηγῶντος, ἐν ᾧ ἐπιγεγραπτο Ρωμαῖσι, Οὗτος ἐστὶν Αἰάλος ὁ ῥεσιανός, vbi Rufin. rectè πινάχου titulum vertit.

Damnati autem in integrum quandoque à principe restituebantur, L. i. §. deinde adiicit Prætor, D. de postulan. L. edicto, D. de bonor. posses. Tit. de sentent. pass. & restit. Id fiebat hoc verbo, RESTITVO, vt apparet ex L. i. C. de sentent. pass. & restit. in qua narratur oblatus Antonino quidam in insulam deportatus, quem ille his verbis restituit: RESTITVO ΤΕ ΙΝ ΙΝΤΕΓΡVM ΠΡΟVΝCΙΑ ΤVÆ: & adiecit,

A a

VE AVTEM SCIAS, QUID SIT IN INTEGRVM RESTITVERE: HONORIBVS, ET ORDINI TVO, ET OMNIBVS CETERIS TE RESTITVO. Interdum autem deportatus ita restituebatur, vt dignitatem dumtaxat, non etiam bona, indulgentia principali reciperaret: interdum verò bona cum dignitatis restitutione ei concedebantur, L. si deportatus & L. in insulam, D. de sent. pass. In eius certè, qui ademptis bonis in insulam deportatus erat, restitutione, specialiter exprimi necesse erat, ita gratiam sententiæ ei fieri, vt statum pristinum cum bonis omnibus recuperaret, L. tutor C. eo. tit. Hic ego signum statuam. Hic optimè liber iste finietur. Nec iam ad
 Tabulas emptionum properantem
 lectorem, morabor.

BARN. BRISSONII
 REGII CONSISTORII
 CONSILIARII, AMPLIS-
 SIMIQVE SENATVS PARI-
 SIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS, ET SOLLEMNIBVS
 Populi Ro. verbis.

LIB. VI.

Nihil tam præter opinionem meam accidit, quàm vt horum librorum magnitudo in tantam molem excresceret. Sed ea est argumenti propositi immensitas, vt eorum quæ rerum connexa series suppeditat, turba ac multitudine penè obruat. Ita materia alia aliam trahit, & quacumque ingredior, in aliquam propè formulam vestigium pono. Denique facilius est libri cuiusque principium quàm exitum reperite. Vtinam modò conata efficere possim. Rem enim magnam complexum & arduam, ac plurimi otij, quo maxime egeo. Postulat autem ordinis, què mihi ipse præscripti, ratio, vt de negotiorum contrahendorum distrahendorumque formulis dicam. Qua in parte et si Tabellionis vice fungi videar, non alienam tamen à professione nostra personam induam. Nam stipulationum formulas, vt Cic. lib. 1. de legib. & in Topic. indicat, præsci iuris auctores cõponebant: ex eorumque consilio & auctoritate stipulationes restipulationesque fiebant, vt idè Orat. pro Rosc. Comædo ostendit. Quinctiã de agro emèdo, filia collocãda, consultos eos, lib. 1. de Orato. docet.

Ab emptionibus verò, quæ faciliè principem locum in commerciis obtinent, scribendi exordium capiam. Eas ita concipi solitas, EST MIHI RES ILLA ILLO PRETIO EMPTA, ex his quos subieci, locis, coniectura adsequi licet. Vlpian. in L. hæc venditio, §. vlt. D. de contrahen. emptio. *Si quis ita emerit, EST MIHI FVNDVS EMPTVS TANTVM, ET QVANTO PLVRIS EVM VENDIDERO.* Idem in L. si in emptione, §. vlt. D. eo. *Si emptio ita facta fuerit, EST MIHI EMPTVS STICHVS AVT PAMPHILVS.* Sed & in L. fundus, eod. tit. huiusmodi emptionis formula proponitur, FVNDVS ILLE EST MIHI, ET TITIO EMPTVS. Item in L. nam hoc modo, D. de hered. vend. *Hoc modo admittitur esse venditionem, SI QVA SIT HEREDITAS, EST TIBI EMPTA.* In L. necessariò, §. si ita, D. de peric. & commo. rei vend. *Si ita venerit, EST ILLE SERVVS EMPTVS, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE NON VENERIT.*

Interdum verò per verba futuri temporis venditiones concipiebantur: vt in L. cum ab eo, D. de contrahen. emptio. *Si emptor hoc modo interrogauerit, ERIT MIHI EMPTVS FVNDVS, ITA VT EVM INTRA KAL. IVL. LIBERES, vel*

Aa ij

ita, Vt eum intra kal. iul. a Titio redimas. Et in L. si quis fundum co. tit. si quis fundum sibi iure hereditario debitum ita vendidisset, ERIT TIBI EMPTVS QVANTI A TESTATORE EMPTVS EST. In L. Titius heres, D. de actionib. empt. Titius heres Sempronij fundum Septicio vendidit ita, FVNDVS SEMPRONIANVS QV DQVID SEMPRONII IVRIS FVIT, ERIT TIBI EMPTVS TOT NVMMIS.

Concipiebatur etiam quandoque venditio verbis, ESTO, vel, SIT. Paulus enim in L. i. D. de in diem addictio. ita fieri in diem actionem tradit, ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS. Iustinian. in §. penult. Inst. de empt. & vend. Emptio tam sub condicione quam pure contrahi potest, veluti, STICHVS SI INTRA CERTVM DIEM TIBI PLACVERIT, SIT TIBI EMPTVS AVREIS TOT.

Sunt & alia in libris nostris venditionum formula: vt in L. quod saepe, §. i. D. de contrahen. emptio. Cum emere volenti sic venditor dicit, QVANTI VELIS, QVANTI ÆQVVM PVTAVERIS, QVANTI ÆSTIMAVERIS, HABEBIS EMPTVM. Et in L. cum manu, §. i. D. co. tit. Huius rei emptionem posse fieri dixi, QVÆ EX MEIS ÆDIBVS IN TVAS ÆDES PROIECTA SVNT, VT EA MIHI ITA HABERE LICEAT. Et in L. vlt. D. co. Lucius Titius vendidit fundum, additis his verbis, QVO IVRE, QVAQVE CONDITIOE EA PRÆDIA LVCIJ TITIJ HODIE SVNT, ITA VENEVNT: ITAQVE HABEBVNTVR. Extat Neapoli venditionis quoddam caput lapidi incisum in hæc verba. ACTIVS DIOCL. PAVL. DIOC. F. CVM FRATRIBVS QVI NVNC HIC ADSVNT, VENDVNT P. ÆLIO ABAS. LOCVM PVRVM, IN QVO NVLLA SEPVL. IACTA, SVPERQVE POSITA, NEQVE CONIVNCTA APPARENT. LIB. NEP. PRONEP. Q.

Emptiones porro & venditiones stipulationibus interpositis contrahebantur, vt ex Varrone lib. ii. de re Rust. cap. ii. iii. & v. & L. iii. §. i. D. de actionib. emp. liquet. Seneca lib. iii. de Benefic. Vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret. Inde & ROGARE EMPTVM, dicitur emptor apud Plautum in Captiu. Act. i. Sc. ii. & in L. cum ab eo, D. de contrahen. emptio.

Ac planè stipulationem quæ commune erat omnium obligationum adstringendarum vinculum, in emptionibus & venditionibus intercessisse, mirum non est. In ouium quidem venditione ita emptori interroganti, TANTI SVNT MIHI EMPTÆ? Venditorem respondisse, SVNT, Varro lib. ii. de re Rust. cap. ii. auctor est. Apud Plautum quoque Epidico Act. iii. Sc. iii. Miles à Periphane fiduciam ita emit,

M. EST NE EMPTA MIHI HÆC? P. ISTIS LEGIBVS HABEAS LICET.

Idem etiam Persa Act. iii. Sc. iii. tractatum venditionis huiusmodi refert,

Hoc age: OPVSNE' ST HAC TIBI EMPTA? D. SI TIBI VENISSE' ST OPVS, MIHI QVOQVE EMPTA EST: si tibi subiti nihil est, tantundem' st mihi.

S. INDICA, FAC PRETIVM. D. TVA MERX EST, TVA INDICATIO EST.

T. Aequom hic curat. S. Vin' bene emere? D. Vin' tu pulchrè vendere?

T. Ego scio hercle utrunque velle. D. Age, INDICA prognariter.

S. Prius dico, HANC MANCVPIO NEMO TIBI DABIT, iam scis? D. Scio.

INDICA, minimo daturus qui sis qui duci queat?

Vnde apparet rogatum venditorem rei suæ pretium dicere & constituere hoc verbo, INDICA in quàm sententiam Indicandi verbum usurpatur ab eodem. Plauto Aulular. Act. ii. Sc. v. Cicero lib. iii. Officior. Plinio lib. xxviii. Natur. histo. cap. xiii. Apulcio lib. i. de Afino aur.

De pretio autem inter emptorem & venditorè conuenire necesse erat. Sed & certum pretium esse debebat, & in pecunia numerata constitui. Alioquin si inter aliquos ita conuenisset, vt, QVANTI TITIVS REM ÆSTIMASSET, TANTI ESSET EMPTA. Inter veteres dubitabatur constaretne venditio an non, §. pretium, Inst. de emptio. & venditio. Huiusmodi tamen emptio, QVANTI TV EVM EMISTI, QVANTVM PRETIJ IN ARCA HABEO, valebat. Magis enim ignorabatur,

ignorabatur, quanti venditus esset, quàm in rei veritate incertum esset, L. hæc venditio, §. vlt. D. de contrahen. emptio. Heredem etiam fundum sibi hereditario iure delatum ita vendidisse. Vlpianus proponit, ERIT TIBI EMPTVS TANTI QVANTI A TESTATORE EMPTVS EST, L. si quis fundum, D. de contrahen. emptio.

Nec verò pretium præsens numerari necesse erat, sed sufficiebat satis eo nomine satisfieri, vel etiam fidem haberi emptori sine vlla satisfactione, L. quod vendidi, & L. vt res, D. de contrahen. emptio. L. cum ea, D. de euictionib. §. venditæ Inst. de rer. diuisio. Labeo in L. si & per emptorem, D. de actionib. emp. si fundum emisti ea lege, VTI DES PECVNIAM KALENDIS IVLIIIS. Non tantum autem pure sed & sub condicione venditio contrahi poterat. Cuius rei exempla sumet qui volet ex L. Necessario, §. si ita, D. de peric. & commo. rei vend. & L. hæc venditio, D. de contrah. empt.

Nunc quibus legibus & conditionibus tam mobiles, aut se mouentes, quàm res soli venire solerent, quoad eius fieri poterit, demonstrabo. Erant namque olim certæ rerum vendendarum leges, quas Manilium, (quem inter iuris auctores Pomponius noster numerat) ciuibus suis composuisse, Cicero lib. i. de Orato. docet. Nec quisquam est, inquit, eorum, cui si iam sit addiscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manilianas Venalium vendendorum leges ediscere. Varro lib. ii. de re Rust. cap. iii. Itaque stipulantur, paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptum reliquit. Et eiusdem lib. cap. v. Paulo verbosius hæc, qui Manilii actiones sequuntur. Idem eiusdem lib. cap. vii. Isdem rebus in emptione dominum mutant, vt in Manilii actionibus sunt præscriptæ.

De mancipiorum autem venditione prius, tum deinde de ouium, caprarum, bouum, iumentorum venditionibus dicam. Seruorum adfiduam & cottidianam fuisse comparationem Vlpianus scribit in L. iusto errore, D. de vfucapionib. Serui autem venditor de sanitate eius promittebat, quem admodum Cicero lib. iii. Officior. & Vlp. in L. ea quæ commendandi, D. de contrahen. emptio. testantur. Stipulabatur enim emptor, SANVM ESSE, idque stipulanti venditor spondebat, L. euicta re, §. vlt. L. si ita quis, D. de euictionib. Varro lib. ii. de re Rust. cap. In horum emptione (de pastoribus loquitur) solet peculium accedere: aut si excipietur, stipulatio intercedere, SANVM EVM ESSE. Vlpianus in L. queritur, §. si venditor, D. eo. de ædific. edic. si venditor nominatim EXCEPERIT DE ALIQVO MORBO, ET DE CETERO SANVM ESSE DIXERIT, aut promiserit. Pomponius in L. Labeo, §. i. D. eo. Si vno pretio plures seruos vendidisti, SANVSQVE ESSE PROMISISTI. Idem in L. si à substituto, D. de legat. i. Si heres generaliter dare damnatus est, SANVM EVM ESSE, promittere non debet. Gagatis autem lapidis odore, in venaliciis vulgò sanitatem, aut morbum venalium, explorari consueuisse Apul. Apolog. i. tradit. Vestimenta etiam detrahi solita venalibus, ne quæ vitia corporis laterent, Seneca lib. xi. Epist. lxxxii. ostendit: Mangones enim, vt ibidem addit, quicquid erat quod displiceret, aliquo lenocinio abscondebant. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta erant: & sine cruce alligatum siue brachium aspicerent, nudari inebant, & ipsum sibi corpus ostendi. Claudianus lib. i. in Eutropium.

Si pelagi fluctus, Libyæ si discis arenas,

Eutropij numerabis heros, quot iura, quot ille

Mutauit tabulas, vel quanta vocabula vertit:

NVDATVS quoties, MEDICVM DVM CONSVLIT EMPTOR,

Ne qua per occultum lateat iactura dolorem,

Omnis poenituit pretij, venumque redibat,

Dum vendi potuit,

Lucian. in Eunuchio, Οὐχ ὁ μὲν ἡφοί πάντες ἦσαν, ἀλλ' οἱ μὲν, ἡξίου ἀποδύσαι τὰς αὐτῶν, ὡς περ τοῖς ἀργυρωνήτοις, ἔπιστο πῶν εἰ δὲ αὐτοφίλοισιν, τὰ γὰρ τὰς τῶν ὀρχεων. Sueton. in Calig. cap. xxxvi. Non temere vlla illustriore foemina abstinuit: quas plerumque cum maritis ad cenam vocatis, præterque pedes suas transcentes diligenter, ac lentè, MERCANTIVM MORE CONSIDERABAT.

Mulieres planè si pręgnantes venirent, SANAS ESSE NON pręstabat vęditor, vt Vitruuius lib. II. cap. IX. docet his verbis. *Vt etiam corpora muliebricia cum conceperint, à foetu ad partum nõ iudicantur integra, neque in venalibus, ea cum sunt pręgnantia, PRÆSTANTVR SANA, idè quod in corpore pręseminatio crescens ex omnibus cibi potestibus detrahit alimentum in se, & quo firmior efficitur ad maturitatem partus, eo minus patitur esse solidum idipsum ex quo procreatur.* Nec tamen mulier quę pręgnas venierat, in ea causa erat vt redhiberetur. Vlpianus in L. quęritur, D. de ædific. edic. *Si mulier, ait, pręgnas venierit, inter omnes conuenit, SANAM EAM esse. Maximum enim ac pręcipuum munus fęminarum est, accipere, ac tueri conceptum.*

Ceterum non de corporis tantum, sed & de animi vitiiis cauere plerumque solebat, L. ob ea quę vitia, §. in summa, D. de ædific. edic. Quod & indicat Horatius lib. II. Sermo. Sat. III. his versibus.

— *Sanus utriusque*

*Auribus atque oculis, MENTEM nisi litigiosus
EXCIPERET dominus, cum venderet, &c.*

Vbi vetus interpres, *Sumptum est, ait, hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia cognita sibi iam corporis, quam animi debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium.*

Planè seruum, FVREM NON ESSE, promitti solebat, L. quod si nolit, §. I. & L. si furtum, L. quid sit, §. vlt. D. de ædific. edic. L. si ita quis, D. de Euctio. In mancipiorum etiam venditionibus vitata erat hæc ex edicto Ædilium stipulatio, EVM HOMINEM, QVO DE AGITVR, FVRTIS NOXISQVE SOLVTVM ESSE. ITEM FVGITIVVM NON ESSE, ERRONEM NON ESSE, vt Paulus in L. cum in venditione & L. Lucius, §. vlt. Pomponius in L. euicta re, §. vlt. & L. si emptori. Vlpian. in L. si ita quis, & in L. quia dicitur, D. de Euctio. L. quotiens, D. si famil. furt. fec. dic. L. ex empto, §. venditorem, D. de act. empt. Varro lib. II. de re rust. cap. X. ostendunt. Seneca lib. III. Controuers. *Triarius dixit, FVGITIVVM, ERRONEM NON ESSE: si tam malum auctorem habemus gener noster fugitiuus est: Relegamus auctoritatis tabulas, FVRTIS NOXAQVE SOLVTVS.* Cic. lib. III. Officior. *Qui enim scire debuit, DE SANITATE, DE FVGA, DE FVRTIS, pręstat edicto Ædilium.* Interdum autem huic stipulationi addebatur verbum, PRÆSTARI, quemadmodum Vlpian. notat in L. si ita quis, D. de Euctio. Iulian. in L. hæc stipulatio, D. de verbor. significatio. *Hęc stipulatio, NOXIS SOLVTVM PRÆSTARI?* Vlpian. in L. si legati, D. de legat. lib. I. *Si legati serui nomine stipulatur legatarius, FVGITIVVM EVM NON ESSE PRÆSTARI.* Idem in L. quia dicitur, D. de Euctio. *Si ita quis stipulanti sponderit, SANVM ESSE, FVREM NON ESSE, VESPILLIONEM NON ESSE, PRÆSTARI?*

His autem verbis, NOXA SOLVTVM PRÆSTARI, non vtique promittebāt eum nullam noxam commisisse, sed noxali iudicio subiectum non esse, L. quid sit fugitiuus, §. quod aiunt, D. de Ædific. edic. Enimuerò cum redhibebatur seruus, FVRTIS NOXISQVE SOLVTVM, non promittebat emptor, PRÆTERQVAM, QVOD IVSSV EIVS FECISSET, AVT ILLIVS CVI IPSE EVM ALIENASSET, L. cum mihi, D. de ædific. edic. Heres verò hominem generaliter dare damnatus, FVRTIS ET NOXIIS SOLVTVM ESSE EVM quem dabat, promittere debebat, cum ita dare deberet, vt eum habere liceret, L. si à substituto, §. heres, D. de legat. I.

Interdum etiam in vendendo seruo, cauebatur, Lenonem eum non esse. Quintilian. Declamatio. quę in vet. Cod. inscribitur, Miles Marianus, LENO etiam seruis EXCIPITVR: *fortasse hac lege captiuos vendas.*

Sed & qui seruum vendebat, quędam commędandi causa, quę ad nudam eius laudem pertinebant, dicebat, pronuntiabatve, veluti, SERVVM SPECIOSVM, FRVGI, PROBVM, DICTO AVDIENTEM ESSE, L. ea quę, D. de contrahen. emptio. L. sciendum, D. de ædific. edic. Plin. Epist. xx. lib. I. *Credo decentes esse seruos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo. Superest, vt FRVGI SINT, quod de venalibus, melius auribus quam*

quam oculis indicatur. Quo elogio etiam mancipium ornat Apul. lib. VIII. Metamorphos. Eoque alludens idem, Animum BONÆ FRVGI dixit lib. IIII. Metamorphos. Quod verò venditor vt commendaret dicebat, sic habebatur, quasi neque dictum neque promissum esset, L. quod venditor, D. de dolo. Quędam autem vt pluris venderet adfirmabat venditor, veluti, HOMINEM LITERATVM, vel ARTIFICEM ESSE, ALEATOREM NON ESSE, AD STATVAM NVNQVAM CONFGISSE, d. L. ea quę, & L. quid sit §. vlt. & L. sciendum in princ. & §. illud D. de Ædific. edic. Gaius in L. si quid venditor, D. eo. *verbi gratia, si constantem, aut LABORIOSVM, aut CVRRACEM, aut VIGILACEM ESSE, vel EX FRVGALITATE SVA PECVLIVM ADQVIRENTEM adfirmaverit.* Et cad. L. §. vlt. *Venditor, qui OPTIMVM COQVM ESSE DIXERIT. ETMOX: Siquis simpliciter dixerit, PECVLIVM ESSE SERVVM.* Cic. lib. III. officior. *In mancipio vendendo, dicendę vitia, non ea, quę nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure civili, sed hæc, MENDACEM ESSE, ALEATOREM, FVRACEM, EBRIOSVM.* Denique, PRÆSTATVRVM SE QVOD, DE MANCIPIO DICEBAT, venditor vel promittebat, vel non, L. sciendū D. de ædific. edic.

Titulum planè singulorum seruorum scribi, ita vt intelligi rectè posset, quid morbi, vitiiue cuique esset, Ædiles Curules Edicto pręceperant, cuius caput ad hanc rem pertinens citat Agell. lib. IIII. cap. II. Eoque referendum videtur quod apud Senecam lib. VI. Epist. XLVII. legitur: *Stare ante limen Calixti, dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat TITVLVM, qui inter ridicula mancipia perduxerat, aliis intrantibus excludi.* Illas verò Ædiliicias stipulationes, nec non seruorum commendationes, quibus vitiiis carere pronuntiabantur, ridet Apollonius apud Philostratum lib. III. his verbis. *Τουτὸ δὲ τὸ τοῦ τῆς αἰδραπιδων κατὰ τοῦ ἀνοῦ ἐκείνῃ πρὸς τὴν εἰ γὰρ ἀφικοντο κατὰ τὸν ἑμὴν αἰδραπιδων. Καὶ ἐπεὶ τὸ ἦθος αὐτῶν ἐφερμίνευσεν ἑμὴν, ἐπαίον ποιούται τῆς αἰδραπιδων τὸ μὴ κλέπτεω αὐτῶν.*

Ex diuerso interdum pacificebatur venditor, ne fugitiuum, aut erronem pręstaret, L. sed si §. si vir vxori vel contra, D. de donationib. int. vir. & vxor. Nam & ita quandoque lex dicebatur, vt periculo suo emeret emptor. Plautus Perfa Act. IIII. SC. III. *Ipsę qui tabulas affert, adduxit simul forma expetenda liberalem mulierem*

Furtiuam, abductam ex Arabia penitissimam,

Eam te volo accurare, vt istic veneat,

AC SVO PERICVLO IS EMAT, QVI EAM MERCABITVR
MANCIPIO, NEQVE PROMITTET, NEQVE QVISQVAM DABIT.
Probum & numeratum argentum vt accipiat, face.

Seruos autem quorum nomine venditor nihil pręstaret, PILEATOS venum solitos ire, Agell. lib. VII. cap. IIII. ex Caelio Sabino Iuriscōsulto notat. Huiusmodi enim cōditionis mancipia insignia in vendendo erant, vt emptores errare & capi non possent: neque lex vendendi operienda esset, sed oculis iam perciperent, quodnam esset mancipiorum genus. PILEVS denique impositus demonstrabat eiusmodi seruos venundari quorum nomine nihil promitteret venditor. Captiuos planè qui lege belli veniebant, CORONATOS venisse ibidem Agell. monet. & innumeris prope Liuji & aliorū testimoniis cōfirmari potest Legitimū etiam fuisse acquirendi dominij modum, si è præda quis SVB CORONA EMISSET, Varro lib. II. de ex re rust. cap. X. tradit. Venetorū quoque omni Senatu necato, reliquos Cæsarem SVB CORONA VENDIDISSE, narrat ipse lib. III. de Bello Gall. Venalium autem trans mare aduectorum pedes creta denotabant, cratque hoc insigne venalitiis gregibus, vt cretatis, siue gypsatis, pedibus venirent, auctore Plinio lib. XXXV. cap. XVII. & XVIII. Tibullus lib. III. Elig. III.

— *Quem sæpe cōgēit,*

Barbara GYPSATOS ferre catasta PEDES.

Ouid. lib. I. Amor. Eleg. VIII.

Nec tu, si quis erit capitis mercede redemptus,

Despice GYPSATI nomen inane PEDIS.

Hoc denique sentit Iuuenalis Sat. 1. cum ait:

Nuper in hanc urbem PEDIBVS qui venerat ALBIS.

Mancipiorum utique venditores, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debuisse, auctor est idoneus Vlpian. in L. quod si nolit, §. qui mancipia D. de ædific. edic. Fuisse verò certum locum Romæ quò selebant venire qui venales producebantur, indicat L. quid sit fugitiuus §. apud Labeonem. D. eo. tit. Complura autem mancipia vno instrumento emptionis interposito interdum venisse ostendit, L. cum plures, D. de euictionib. Verùm cum plura mancipia vno pretio venibant, quemadmodum vsu venisse docet, L. Labeo D. de ædific. edic. aut confusè vniuersis mancipiis pretium constituebatur: aut singulorum mancipiorum pretio constituto, vniuersa tanti venibant, quantum ex consummatione singulorum fiebat, L. si plura D. eo. tit. Cum verò eiusdem generis plura mancipia venibant, veluti Comædi, vel chorus, interdum in vniuersos, interdum in singulos, seu in singula capita pretium constituebatur, L. cum eiusdem, D. de ædific. edic.

Porò seruus interdum CVM PECVLIO venibat L. si quis seruum L. seruus quem D. de actionib. emp. L. si noxali §. quod autem, D. de pecul. L. proinde D. de ædific. edic. Paulus in L. serui venditor D. de euictionib. *Serui venditor, PECVLIVM ACCESVRVM, dixit.* Atque adèd nonnumquam peculij quantitas dicebatur. Celsus in L. si venditor D. de actionib. emp. *Si venditor hominis, dixit, PECVLIVM EVM HABERE DECEM.* Inde est quod Vlpian. in L. Iulianus §. si venditor D. eo. tradit, si venditor DE PECVLIO MENTITVS SIT, empti iudicio eum teneri, vt præstet emptori, QVANTO PLVRIS SERVVM EMISSET, SI ITA PECVLIA TVS ESSET. Contrà serui venditor interdum excipiebat, NE CVM PECVLIO VENIRET, L. quotiens D. de contrah. empt. In venditione autem serui semper peculium exceptum intelligebatur, nisi, VT ID ACCEDERET nommatim cautum esset, L. cum in venditione D. de euictionib. Planè serui venditioni quiduis adiicere licebat: nam & plerumque plus in peculio erat, quàm in seruo, & nonnumquam vicatius qui accedebat, pluris erat quam seruus qui venibat: Hominem verò Ædiles ei rei quæ minoris esset, accedere nolebant, L. iustissimè D. de ædific. edic. Interdum etiam mancipium ita venibat, vt NISI PLACVISSET INTRA PRÆFINITVM TEMPVS REDHIBERETVR, L. quòd si nolit §. si quid ita D. de ædific. edic. Seruum etiam ita venditum, SI RATIONES ARBITRIO DOMINI COMPTASSET, refert Vlpian. in L. hæc venditio D. de contrah. emptio. Quòd si serui venditi vsusfructus ad alium pertineret, exprimi hoc à venditore necesse erat. Iulian. in L. minor, §. vlt. D. de euictionib. *Qui seruum venditum tradit, & dicit, vsvm FRVCTVM IN EO SEII ESSE, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio vsusfructum petente, perinde tenetur, ac si in tradendo dixisset, vsvsfructus NOMINE ADVERSVS SEIVM NON TENERI.*

Variæ præterea in seruorum venditionibus leges dici consueverant. Interdum enim ea lege venibant, VT EXPORTARENTVR, vel VT ITALIA EXPORTARENTVR L. II. D. de seru. exportan. Tit. si seru. export. ven. C. Seruum etiam ea lege venisse, NE IN ITALIA ESSET: QVOD SI ALITER FACTVM ESSET, CONVENISSE CITRA stipulationem, VT POENAM PRÆSTARET EMPTOR, refert Papinian. in L. seruus D. de seru. export. Vlpianus verò in L. I. D. eo. seruum ita distractum esse proponit, NE ALIQVO LOCI MORARETVR. Augustum utique Sueton. in eius vita cap. XXI. narrat, sæpius rebellantes non grauiore vnquam pœna multasse, quàm vt captiuos, sub lege vendidaret, NE IN VICINA REGIONE SERVIRENT, NEVE INTRA XXX. ANNUM LIBERARENTVR. Seruum etiam SVB POENA VINCVLORVM distractum à domino memorat Vlpian. in L. quid sit §. si quis talis, D. de ædific. edic. Pacto quoque in venditione appposito, INTERDICTVM FUISSE POMERIO CIVITATIS, seruo, refert Papinian. in L. qui pacto D. de seru. exportan. Per contrarium, interdum conuenisse NE PÆNÆ CAUSA SERVVS VENDITVS EXPORTARETVR, docet L. seruus D. eo.

Interdum venditione excipiebatur, NE MANCIPIVM PROSTITVERETVR, L. si

L. si venditor D. de seru. exportan. Imp. Alexand. in L. vlt. C. si mancip. ita venier. *Eam quæ ita venierit, NE CORPORE QVÆSTVM FACERET.* Nonnumquam addebatur, VT PROSTITVTA CONTRA LEGEM VENDITIONIS ANCILLA LIBERA ESSET L. Titius D. de seru. exportan. Pompon. in L. Si mancipium, D. de euictionib. *Si mancipium ita emeris, NE PROSTITVTVR ET CVM PROSTITVTVM FVISSET, VT LIBERVVM ESSET,* Imp. Alexan. in L. II. C. si mancip. ita venier. *Mulierem quam ita venisse allegas, NE PROSTITVERETVR AVT SI PROSTITVTA FVERIT, LIBERA ESSET.* Vlpian. in L. sed si hac lege §. I. D. de in ius vocad. *PROSTITVTA CONTRA LEGEM VENDITIONIS venditorem habebit patronum, si hac lege venierat, VT SI PROSTITVTA ESSET, FIERET LIBERA.* Interdum etiam, quemadmodum Paulus in L. si quis D. de contrah. empto. docet, sub hoc pacto venibat ancilla, NE PROSTITVERETVR, ET SI CONTRA FACTVM ESSET, VTI LICERET VENDITORI EAM ABDUCERE. Sic Imp. Alexand. in L. I. C. si mancip. ita venier. *Eam quæ ita veniit, VT SI PROSTITVTA FVISSET, ABDUCENDI POTESTAS ESSET.* Interdum etiam MANVS INIECTIO in hac re excipiebatur, id est vt manum iniicere venditori in eam quæ contra legem venditionis prostituta esset, liceret. Paul. in L. Imperator D. qui sine manumissio. *In eo qui cum possit abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta, MANVS INIECTIONEM VENDIDIT.* Vlpian. in sed L. si hac lege §. I. D. de in ius vocan. *Si venditor, qui MANVS INIECTIONEM EXCEPIT, ipse prostituit.* Iustinian. in L. I. §. si milique modo C. de lat. libert. tollen. *Si quis ancillam suam sub hac conditione alienauerit, NE PROSTITVTVR: novus aut è dominus impia mercatione eam prostituendâ esse tentaverit, vel si pristinus dominus INIECTIONEM MANVS, in tali alienatione sibi RESERVAVERIT.* Et aliis quoque pactis eiusmodi manus iniectio excipi solebat, Paulus in L. Titius D. de seru. export. *Titius seruum vendidit ea lege, VT SI ROMÆ MORATVS ESSET, MANVS INIICERE LICERET.* Imp. Sever. & Antonin. in L. I. C. si seru. export. ven. *Lege venditionis exportata mancipia sub denuntiatione MANVS INIICIENDÆ.* Idemque in L. II. C. eo. *Si vt MANVS INIECTIONEM HABERES, cauisti.* Papinianus quoque puellam ea lege venditam, vt SI INTRA ANNUM NON MANVMITTERETVR, MANVM INIICERE LICERET, proponit in L. causam §. I. D. de manumissionib.

Quandoque etiam mancipia ea lege venibant, VT MANVMITTERENTVR, L. si quis hac lege, D. de oper. libertor, L. si quis, & L. vlt. D. qui sine manumissio, L. si quis hac lege, D. qui & à quib. manum. Imp. Alexan. in L. II. C. si mancip. ita fuer. alien. *Si ea lege Chrestes seruum suum, sed naturalem filium vendidit, VT EMPTOR EVM MANVMITTERET.* Idem in L. III. C. eo. *Si iusta Saturnino puellam nomine Firmam agentem tunc annos septem hac lege vendiderit, VT CVM HABERET ANNOS VIGINTI QVINQUE LIBERA ESSET.* Scævola in L. vlt. D. de seru. exportan. *Cum venderet Pamphiliam & Stichum venditioni inseruerat pactum conuentum, VTI NE EADEM MANCIPIA ALTERIVS SERVITVTEM QVAM SEII PATERENTVR: POST MORTEMQVE EIVS IN LIBERTATE MORARENTVR.* Addebatur verò aliquando, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTERENTVR; L. quæsitum D. de seru. exportan. L. eum qui D. qui sine manumissio. Modestin. in L. seruum §. I. D. de iure patronat. *Seruus is qui ea lege distractus est, VT MANVMITTERETVR INTRA TEMPVS.* Paulus in L. si quis hac lege D. de seru. export. *Si quis hac lege veniit, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTATVR.* Idem in L. I. D. qui sine manumissio. *Si seruus venditus est, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTATVR.* Nonnumquam etiam pœna adiiciebatur. Papinian. in L. causam §. I. D. de manumissionib. *Puellam ea lege vendidit, VT POST ANNUM AB EMPTORE MANVMITTERETVR: QVOD SI NON MANVMISSET, conuenit, VTI MANVM INIICERET, AVT DECEM AVREOS EMPTOR DARET.* Imp. Alexan. in L. vlt. C. si mancip. ita fuer. alien. *Si puellam ea lege vendidisti, VT MANVMITTERETVR: ET SI MANVMISSA NON ESSET, CENTVM AVREI PRÆSTARENTVR.*

Contra interdum ita venibant mancipia, NE AD LIBERTATEM PERDVCE-
RENTVR. Imp. Gordianus in L. ea quidem C. si mancip. ita fuer. alien. *Ea quidem
mancipia, quorum venditio eam legem accepit, NE AD LIBERTATEM PERDVCAN-
TVR, etiā si manumittatur, nancisci libertatē non possunt.* Vlpian. L. si quis in grati §. hi quoq;
D. de s. c. Silania. *Si hac lege servus distractus erat quis, NE MANVMITTERETVR.* Pau-
lus in L. servus D. de manumissionib. *Servus hac lege venditus, NE MANVMITTA-
TVR.* Marcian. in L. ille servus §. vlt. D. qui & à quib. *Qui hac lege venierint, NE MA-
NVMITTANTVR.* Vlpian. in L. is qui §. in illis D. de manumissionib. *Si exportan-
dus, vel hac lege venierit, vel testamento hanc condicionem acceperit, NE VNQVAM MA-
NVMITTETVR.* Et hoc est quod ait Vlpian. in L. servum filij §. vlt. D. de le-
gat. i. *si is sit servus qui in perpetuam servitutem venierit.* Quandoq; autem ita venibat mā-
cipiū, VT NIHIL EXCIPERETVR. Seneca lib. i. Cōtrouers. ii. *Vendit pirata, emit leno, exci-
pityr nihil.* Serui planè emptor interdum donèc pretiam solueret, etiam conductum
rogabat, vt ostendit, L. Serui emptor D. de peric. & commo. rei vend.

Iam vt ad pecudum venditiones transgrediamur, quemadmodum quamque pecu-
dem emi oporteret ciuili iure, Varro lib. ii. de re Rust. cap. i. se dicturum proficitur:
Neque in omnibus, ait ille, satis est stipulatio, aut solutio numerorum ad mutationem dominij.
In emptione alias stipulandum statim esse è valetudinario, alias è sano pecore, alias è neuro.
Idem eiusdem lib. cap. ii. hæc de ouium emptionibus tradit. *In emptionibus iure vitimur
eo, quod lex prescripsit. In ea enim alij plura, alij pauciora excipiunt. Quidam enim pretio factō
in singulas oves, VT AGNI CHORDI DVOPRO VNA OVE ANNVMEREN-
TVR, ET SI CVI VETVSTATE DENTES ABSVNT, ITEM BINÆ PRO
SINGVLIS VT PROCEDANT. De reliquo antiqua ferè formula vtuntur. Cum emptor
dixit, TANTI SVNT MI EMPTÆ, ille respondit, SVNT, & expromisit numos: emptor stipulatur
prisca formula sic, ILLASCE OVES, QVA DE RE AGITVR, SANAS RECTE
ESSE, VTI PECVS OVILLVM, QVOD RECTE SANVM EST EXTRA
LYSCAM, SVRDAM, MINAM, ID EST VENTRE GLABRO NEQVE DE
PECORE MORBOSO ESSE, HABEREQVE RECTE LICERE. HÆC SIC
RECTE FIERI SPONDES?*

Fructum verò ouium hac lege venire oportuisse Cato de re Rust. cap. c. l. tradit,
IN SINGVLAS CASEI P. I. S. DIMIDIVM ARIDVM, LACTE FERIIS
QVOD MVLSERIT DIMIDIVM, ET PRÆTEREA LACTIS VRNAM
I. HISCE LEGIBVS AGNVS DIEM ET NOCTEM QVI VIXERIT,
IN FRVCTVM, ET KAL. IVN. EMPTOR FRVCTV DECEDAT. SI IN-
TERCALATVM ERIT K. MAIIS AGNOS XXX, NE AMPLIVS PRO-
MITTAT. OVES QVÆ NON PEPERERINT, BINÆ PRO SINGVLIS IN
FRVCTV CEDENT. DIE LANAM, ET AGNOS VENDAT. MENSES X,
AB COACTORE RELEGET PORCOS SERARIOS. IN OVES DENAS
SINGVLOS PASCAT. CONDVCTOR II. MENSES PASTOREM PRÆ-
BEAT, DONEC DOMINO SATISFECERIT, AVT SOLVERIT, PI-
GNERI ESTO.

Boues verò vt emi solerent, Varronis verbis docebo: Sic enim ille lib. ii. de re Rust.
cap. v. scribit. *Eos cum emimus domitos, stipulamur sic, ILLOSCE BOVES SANOS
ESSE, NOXISQVE PRÆSTARI? Cum indomitos, sic, ILLOSCE IUVENCOS
SANOS RECTE, DEQVE PECORE SANO ESSE, NOXISQVE PRÆ-
STARI SPONDES? Paulo verbosius hæc, qui Manilij actiones sequuntur: lanij, qui ad
cultivū bouē emunt, & qui ad altaria, HOSTIÆ SANITATEM nō solent STIPVLARI.* Alfen. in
L. si ex plagis §. quidam D. ad L. Aquil. proponit quendam boues vendidisse ea lege,
VT DARET EXPERIENDOS. Similique lege equos & mulas quandoque ve-
nisse Vlpian. testis est in L. apud Labconem D. de præscript. verb. *Si tibi, inquit,
equos venales experiēdos dederō, vt si in tridvo displicissent, redderes. Et §. l. cad.
L. Si mulas tibi dederō, vt experiaris, et si placissent, emerēs:
si displicissent, vt in dies singulos aliquid præsta-
res.* Equum autem empturus solui iubebat stratum, ait Seneca lib. xi. Epist. LXXXI.

Animalium

Animalium planè venditor (quemadmodum Vlpian. in L. ex empto §. redhibitionē
D. de actionib. emp. scribit) cauere debebat, EA SANÆ PRÆSTARI, & qui iumē-
ta vendebat, solebat ita promittere, ESSE, BIBERE VT OPORTET. Ita-
que & in equorum & in mulorum emptione de sanitate & noxā stipulari emptor
consueverat, teste Varrone lib. ii. de re Rust. cap. vii. & viii. Eademque in asinorum
venditione, stipulatio interponi consueverat. Sic enim ille lib. ii. cap. vii. scribit,
*In mercando item vt ceteræ pecudes emptionibus ac traditionibus dominum mutant: DE SANI-
TATE ET NOXA SOLET CAVERI.* Sed & in suis vendendis idem cauere
solutū ipse Varro lib. ii. cap. iii. docet his verbis, *Emi solent sic, ILLASCE SVES
SANAS ESSE, HABEREQVE RECTE LICERE, NOXISQVE PRÆ-
STARI, NEQVE DE PECORE MORBOSO ESSE SPONDES? Quidam adij-
ciunt, PERFUNCTAS ESSE A FEBRI, ET A FORIA.* At in caprarum vendi-
tione, contra atque in ceteris pecudibus, sanitas eodem auctore non promittebatur:
*De emptione, ait ille lib. ii. cap. iii. aliter dico atque fit, quod CAPRAS SANAS SANUS
nemo promittit. Numquam enim sine febrisunt. Itaque stipulamur paucis exceptis verbis, ac Ma-
nilius scriptum reliquit, sic, ILLAS CAPRAS HODIE RECTE ESSE, ET BI-
BERE POSSE, HABEREQVE RECTE LICERE SPONDES? De capris planè Var-
roni suffragatur Plutarchus ἐν Αἰτίοις cuius verba hæc sunt Διά τι κινδὸς ἔχει καὶ αἰτὸς ἐκέλευον
ἀπέχεσθαι τὸν ἱερέα, μή τι ἀπτόμενοι, μή τι ὀνομάζονται; Πότερον τῆς κινδὸς βδελυττόμενον τὸ
ἀκόλαστον ἔχει δυσώδες, ἢ φοβούμενοι τὸ νοσηματικὸν δοκεῖ γὰρ ἐπιληψία καταλαμβάνεσθαι μάλι-
στα πρὸς ζώων, ἢ περὶ ἀναζωόντων τοῖς φαρμάκοις ἢ ἰήρουσιν, ἢ τὸ τοῦ πάθους ἐχόμενοι. Αἰτίαν
δὲ λέγουσι τῆν γενότητά τ' ἢ πνευματικῶν πόρων πολλὰς ἐπιλαμβάνομεν, τελευτῶμενοι τῆ
λεπτότητι τῆς φωνῆς, ἢ γὰρ αἰτ' ἴστωσαν ὅσοις ἐπιληπτικῶσι συμβαίνει φθέρεσθαι μικροσμῶ πα-
ραπλησίαν φωνῆ ἀφίαισι. Plinius lib. viii. cap. l. de capris agēs: *auribus eas spirare non navi-
bus, nec unquam febris carere Archelaus auctor est.* Idem lib. xxviii. cap. x. de eodem pecudū
genere tractans, *Millia præterea remediōrū ex eo animali demonstrantur, sicut apparebit. Quod
quidem miror, cum febris negentur carere.* Seruius in vii. *Æneid.* ad versum, *Tum verò ad
voce[m] celæres,* Capram adnotat esse propriè Ditis patris hostiam, quod capra semper fe-
briculosa sit, Nam & ipsum, ait, *Ditem patrem februum esse dicunt.**

Enimverò in Canum venditione eadem de sanitate & noxa, stipulationes, quas & in
pecore fieri cōfueuisse Varro lib. ii. de re Rust. cap. ix. scribit, cuius verba, quod ad leges
in huiusmodi animalium emptione dictas pertineant, subieci. DE SANITATE ET NO-
XA stipulationes sunt eadem, quæ in pecore: nisi quod hic utiliter exceptum est. *Alij pretium
faciunt IN SINGVLA CAPITA CANVM. Alij, VT CATVLI SEQVANTVR
MATREM? Alij, VT BINI CATVLI VNIVS CANIS NVMERVM OBTI-
NEANT, vt solent bini agni, ouis. plerique, vt ACCEDANT CANES QVI CON-
SVERYNT ESSE VNA.* Ausidio etiā Pontiano, cum greges ouium in Vmbria emerent,
CANES ACCESSISSE SINE PASTORIBVS, ibidem scribit. Interdum autem
IVMENTA PARIA, interdum IVGVV, vel PAR, vel DVO PARIA MVLA-
RVV venibant L. *Ædiles aiunt §. si forte §. cum autem & §. vlt. D. de ædific. edic.*

Quod ad vini venditionem attinet, sciendum est, interdum VINVM DO-
LIARE emptum, L. i. §. si doliare D. de peric. & commo. rei vend. Gaius in L. vina
D. co. tit. SIVINA QVÆ IN DOLIIS ERANT, *venierint.* Interdum verò ex
DOLIARIO pars vini venibat, veluti, METRETÆ CENTVM, L. quod sæpe §. sed
& si D. de contrahen. emptio. Paul. in L. si per emptorem D. de peric. & commo, *si,
verbi gratia, AMPHORÆ CENTVM EX EO VINO QVOD IN CELLA ESSET,
venierint.* Vinum autem in doliis Cato lib. de re Rust. cap. cxlviii. hoc modo venire
tradit. VINI IN CVLLEOS SINGVLOS QVADRAGENÆ, ET SINGVLE
VRNÆ DABVNTVR, QVOD NEQVE ACEAT, NEQVE MVCEAT. ID
DABITVR IN TRIDVO PROXIMO, VIRI BONI ARBITRATV
DEGVSTATO. SI NON ITA FECERIT, VINVM PRO DEGVS-
TATO ERIT. QVOT DIES PER DOMINVM MORA FVERIT, QVO
MINVS VINVM DEGVS-
TET, TOTIDEM DIES EMPTORI PROCEDENT.
VINVM ACCIPITO ANTE K. IAN. PRIMAS. SI NON ANTE ACCE-

PERIT, DOMINVS VINVM ADMETIETVR. QVOD ADMENSVM ERIT, PRO EO DOMINVS RESOLVITO. SI EMPTOR POSTVLARIT, DOMINVS IVSIVRANDVM DABIT, VERVM FECISSE. LOCVS VINI AD K. OCTOBRES PRIMAS DABITVR. SI ANTE NON DEPORTAVERIT, DOMINVS VINO QVID VOLET FACIET. *Cetera lex quæ oleæ pendenti.*

Plerumque certè AD MENSURAM vinum venibat, L. i. §. sed & custodiam, D. de peric. & commo. diésque ad metiendũ præstitebatur, d. L. i. §. licet autem. In potestate autem contrahentium fuisse, quibus mensuris negotiatores vina compararent, Papirius Iustus, in L. Imperatores D. de contrahen. emptio. scribit. Nonnunquam ita vinum venibat, VT DEGUSTARETVR, degustationique dies dicebatur. Vlpian. in L. si quis vina D. de peric. & commo. *Si quis vinum vendiderit, & INTRA CERTVM DIEM DEGUSTANDA DIXERIT.* Alia autem degustandi, alia metiendi causa erat: Nam Gustus ad hoc tantum proficiebat, vt improbare liceret: Mensura verò non eo proficiebat, vt aut plus aut minus veniret, sed vt appareret quantum emeretur, L. si in emptione §. alia D. de contrahen. emptio. Interim verò conueniebat, QVO AD PERICVLVM VINI VENDITOR SYSTINERET, L. i. in princ. D. de peric. & commo. Vina etiam empta, EXCEPTIS ACIDIS ET MUCIDIS, proponit Pompon. in L. si vina D. eo. tit. Vinum autem ita quandoque venibat, VT IN SINGVLAS AMPHORAS CERTVM PRETIVM DICERETVR, L. quod saepe §. in his D. de contrahen. emptio. Quandoque verò PER AVERSIONEM VENIBAT L. si quis vina §. i. & §. vino autem, D. de peric. & commo. Vina planè tradita videbatur, cum clausæ cellæ vinariæ emptori traditæ erant, L. i. §. si iusserim D. de acquir. poss. VINVM etiã PENDENS interdũ venibat. Iulian. in L. qui pendentem, D. de actionib. emp. *Qui PENDENTEM VINDEMIAM emit.* Plinius lib. XIII. cap. IIII. *Emptori addita PENDENTE VINDEMIAM.* Vinum autem pendens hac lege venire oportere tradit Cato lib. de re Rust. cap. CXLVII. VINACEOS ILLVOTOS ET FACEM RELINQVITO. LOCVS VINIS AD K. PRIMAS DABITVR. SI NON EXPORTAVERIS, DOMINVS VINO, QVID VOLET, FACIET. Ceteram legem candem fuisse cum ea quæ oleæ pendenti diceretur, addit.

Oleam verò pendentem hac lege venire oportuisse, idem Cato de re Rust. cap. CXLVI. tradit. OLEA PENDENS IN FVNDO VENAFRO VENIBIT. QVI OLEAM EMERIT, AMPLIVS QVAM QVANTI EMERIT, OMNIS PECVNIE CENTESIMA ACCEDET. PRÆCONIVM PRÆSENS, SS. L. ET OLEVUM ROMANICI PONDO 8. D. TVRIDIS P. CC. OLEÆ CADVCE MOLMO STICTIVÆ X. MODIO OLEARIO MENSVM DATO VNGVINIS PONDO X. PONDERIBVS MODIISQVE DOMINI DATO IRI PRIMÆ COTVLAS DVAS. DIES ARGENTO EX K. NOV. MENSIVM X. OLEÆ LEGENDÆ FACIVNDÆ QVÆQVE LOCATA EST, ET SI EMPTOR LOCARIT, IDIVS SOLVITO. RECTE HÆC DARI, FIERIQVE, SATISQVE DARI DOMINO, AVT CUI IVSSERIT PROMITTITO, SATISQVE DATO ARBITRATV DOMINI. DONICVM SOLVTVM ERIT, AVT ITA SATIS DATVM ERIT, QVÆ IN FVNDO ILLATA ERVNT, PIGNERI SVNTO. NE QVID EORVM DE FVNDO DEPORTATO. SI QVID DEPORTAVERIT, DOMINI ESTO. VASA, TORCVLA, FVNES, SCALAS, TRAPETOS, SI QVID ET ALIVD DATVM ERIT, SALVA RECTE REDDITO, NISI QVÆ VETVSTATE FRACTA ERVNT. SI NON REDDET, ÆQVVM SOLVITO. SI EMPTOR LEGVLIS ET FACTORIBVS, QVI ILLIC OPVS FECERINT, NON SOLVERIT, CUI DARI OPORTEBIT, SI DOMINVS VOLET, SOLVAT. EMPTOR DOMINO DEBETO, ET ID SATIS DATO, PROQVE EA RE ITA, VTI S. S. E. ITEM PIGNERI SVNTO. Quæ notæ hoc significant, *vti supra scriptum est.* Fructum etiam oliuæ pendentis venditum docet, L. si debitor D. de contrah. empr. Oleum verò ipsum ita plerumque venibat

bat, vt in singulos metretas pretium diceretur, L. quod saepe §. in his D. de contrahen. emptio. Hinc est quod in olei emptione ponderibus minoribus emptorè, vel contra adhibitis iniquis ponderibus in modo circumuentum venditorem ab emptore proponit Vlpian. in L. si quis à me D. de actionib. emp. Sed & frumentum plerumque ita venibat, vt in singulos modios certum pretium diceretur, L. quod saepe §. in his D. eo. tit. Quendam autè cum FRUMENTA QVÆ IN HERBIS ERANT, venderet, dixisse Labeo refert, SI QVID VI AVT TEMPESTATE FACTVM ESSET, SE PRÆSTAVTVRVM, L. fistulas §. vlt. D. de contrahen. emptio. Vt autem fructus pendentes venibant, ita & dominum fundi de prædio ARBORES STANTES vendidisse, narrat Pomponius in L. Quintus D. de actionib. empti.

Ceterum qua lege PAVLVVM HYBERNVVM venire oporteret, Cato lib. de re Rust. cap. CXLIX. docet in hæc verba. QVA VENDAS FINI DICITO. PAVLVVM FRVI OCCIPITO EX KALEND. SEPTEMTREBVS. PRATO SICCO DECEDAT, VBI PRIVS FLORERE CEPERIT. PRATO IRRIGVO, VBI SVPER INFERVE VICINVS PERMITTET, TVM DECEDITO, VEL DIEM CERTAM VTRIQVE FACITO. CÆTERO PAVLO KAL. MARTIIS CEDITO. BVBY DOMITIS BIMIS CANTERIO VNI, CVM EMPTOR PASCET, DOMINO PASCERE RECIPITVR. OLERIS, ASPARAGIS, LIGNIS, AQUA, ITINERE, ACTV, DOMINI VSIONI RECIPITVR. SI QVID EMPTOR, AVT PASTORES, AVT PECVS EMPTORIS DOMINO DAMNI DEDERIT, BONI VIRI ARBITRATV RESOLVAT. SI QVID DOMINVS, AVT FAMILIA, AVT PECVS, EMPTORI DAMNI DEDERIT, VIRI BONI ARBITRATV RESOLVETVR. DONICVM PECVNIAM SATISFECERIT AVT DELEGARIT, PECVS ET FAMILIA, QVÆ ILLIC ERIT, PIGNERI SVNTO. SI QVID DE IIS REBVS CONTROVERSIE ERIT, ROMÆ IVDICIVM FIAT.

De vasorum utique venditione hæc Pomponius in L. Tenetur §. si vas D. de actionib. emp. perstringit. *Si vas aliquod mihi vendideris, & dixeris CERTAM MENSURAM CAPERE, VEL CERTVM PONDVS HABERE. Et mox: Si vas mihi vendideris, ita VT AD FIRMARE INTEGRVM.* NAVIS etiam CVM INSTRUMENTO, venibat, L. vlt. D. de instruc. vel instrum. De scapha verò nisi nominatim conuenisset, ea nauis esse non censebatur, L. scapham D. de euictionib. Vt plurimum certè funiculus à puppe religatus scapham annexam trahebat, vt Cicero lib. II. de Inuentio. loquitur.

Sed vt ad earum quæ in solo consistunt, venditiones transeam, Qui ædes emebant, villasve, prius eas adhibitis fabris inspiciebant, vt sciret an in tecto vel parietibus esset aliquid vitij. Cicero Epist. xv. lib. ix. famil. ad Pætum. *Domum Sullanã desperabã iam, vt tibi proxime scripsi, sed tamen non abiici. Tu velim, vt scribis, cum fabris eam perspicias. si enim nihil est in parietibus aut in tecto vitij, cetera mihi probabuntur.* Sueton. in Othone cap. VI. *Deinde liberto adesse architectos nuntiante, quod signum conuenerat, quasi venalem domum inspecturus, abscessit.* Similique modo, prædia inspicere antequam emptio contraheretur, confucuisse, argumento est L. si post inspectum, D. de peric. & commo. Hortos quoque venales inspicere Cicero Attico mandat lib. XIII. Epist. I. & XXVIII.

Interdum autem qui domum vendebat, commendandi causa dicebat, DOMVM BENE ÆDIFICATAM, L. ea quæ commendandi, D. de contrahen. emptio. Cic. lib. III. Officio. *Quod si qui PROSCRIBVNT VILLAM BONAM, BENE ÆDIFICATAM, non existimantur, fefellisse etiam si illa nec bona est, nec ædificata ratione.* Plerumque verò ædes VTI OPTIMÆ MAXIMÆQVE ERANT, venibant, quemadmodum Vlpian. ostendit in L. qui vti D. de verbor. significatio. Contra in L. si binarum D. de seruitutib. vrb. præd. *Si binarum,* ait Marcianus, *ædium dominus dixisset, eas QVAS VENDERET. SERVAS FORE.* Domum etiam à quodam, VTI AB EO POSSESSA ERAT, venditam refert Scæuola in L. creditor. §. inter D. de actionib. emp.

Interdum ædium venditor HABITATIONEM SIBI VEL INQVILINIS SVIS EXCIPIEBAT. Paulus in L. si fertilis, §. vlt. D. de actionib. emp. *Qui domum vendebat, excepit sibi habitationem donec viveret, aut in annos singulos decem.* Vlpian. in L. Iulianus, §. si venditor, D. de actionib. emp. *Si venditor habitationem excepit, vt inquilino liceat habitare, et colono vt perfrui liceat ad certum tempus.* Heredem quoque cum domum hereditariam venderet, excepisse Papinian. refert, vt habitationes secundum defuncti voluntatem super pretium libertis præstarentur, L. habitationum, D. de peric. & commo. rei vend.

Ac planè qui habitationem alicui locauerat, si aliqua ex causa ædes venderet, curare debebat, vt apud emptorem quoque eadem pactione inquilino habitare liceret, L. si merces, §. i. D. loca. Quod si quis in ea insula quam vendebat, gratis habitationem cui dedisset, ita recipiendo, habitatoribus, aut quam quisque diem conductum habet, parum cauebat. Nominatim enim de his recipi oportebat, L. si mercedem, §. vlt. D. de actionib. emp. De pensionibus quoque ædium quæ venibant, si ex locatæ essent, caueri solebat. Paul. in L. insulam, D. qui potior. *Insulam, ait, vendidi: & dixi, prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram, pignorumque ab inquilino datorum ius utrumque secuturum.* Labeo in L. Insulam D. Loca. *Insulam uno pretio totam locasti, & eam vendidisti ita, vt emptori mercedes inquilinorum accederent.* Labeo in L. si mercedem, D. de actionib. emp. *Si mercedem insule accessuram esse emptori, dictum est.* Et mox: *Et in vendenda insula, mercedem emptori cessuram esse, dixeris.* Vlpian. etiam in L. Iulianus, §. in his autem, D. co. tit. *cum conuenit, ait, vt venditor præteritam mercedem exigat, et emptori præstet.*

Planè RVTA, CÆSA, quæ neque ædium neque fundi essent, à venditore ferè recipiebantur. Vlpian. in L. fundi, §. si ruta D. de actionib. emp. *Si ruta et cæsa excipiantur in venditione.* Cicero Topicis. *Fecique, quod sæpe liberales venditores solent, vt cum ædes fundumve vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa aptè & loco positum esse videatur.* Idem in Partitionib. *Aut cum ex lege prædij, queritur quæ sint ruta cæsa.* Idem lib. II. de Orato. *Sed dicet te, cum ædes paternus venderes, ne in rutis quidem et cæsis solum paternum recepisse.* Varro. lib. v. de lingua Lat. *Idoque in venditionis lege, fundi ruta cæsa ita dicimus, vt producamus.* Huc pertinet quod Pomponius in L. in vendendo, §. vlt. D. de contrahen. emptio. tradit. *Qui scripsit, ruta, cæsa, quæque ædium, vnde non sunt, his idem scriptum.* Eodem etiam referenda est, L. in rutis D. de verb. signifi. Seruitutes autem (quod & ante viginti annos lib. i. Selectar. Antiquit. adnotare memini) ita recipiebantur, STILLICIDIA, FLVMINA, LVMINA, VTI NVNC SVNT, ITA SINT. PARIES ONERI FERVND, VTI NVNC EST, ITA SIT. Cicero lib. i. de Orato. *Nam cum ædes, L. Fusio venderet, in mancipio, lvmna vti tum essent, ita recipit.* Illic enim, *in mancipio, est, in mancipij lege, vt eiusdem libri alio loco Cic. loquitur.* Pompon. in L. cum in lege D. de contrahen. emptio. *Cum in lege venditionis ita sit scriptum, FLVMINA, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, nec additur quæ flumina vel stillicidia.* Vlpian. in L. si arborem, §. vlt. D. de seruit. vrb. præd. *Hæc lex traditionis, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, hoc significat impositam vicinis necessitatem recipiendorum stillicidiorum, non illud, vt etiam emptor stillicidia suscipiat edificiorum vicinorum.* Hoc igitur pollicetur venditor, sibi quidem stillicidiorum seruitutem debere, se autem nulli debere. Pompon. in L. seruitus D. de seruit. vrb. præd. *Si seruitus imposita fuerit, LVMINA QUÆ NVNC SVNT, VT ITA SINT.* Paul. in L. eum debere, D. co. tit. *Nam cum in lege ædium ita scriptum esset, PARIES ONERI FERVND, VTI NVNC EST, ITA SIT.* Varro lib. III. de ling. Lat. *Fluvius quod fluit. Item flumen.*

A qua

A qua lege prædiorum urbanorum scribitur, STILLICIDIA FLVMINAQUE VTI ITA FLVANT CADANTQUE.

Ceterum circumfertur antiquum venditionis ædium instrumentum, ex vetustis membranis descriptum, quod ego quo iure quaque condicione est, non meo, sed eorum qui ediderunt, periculo subiiciam. Id sic habet. PASCVTIVS CVLITA PASCVTII CVLITÆ F. SARNENSIS SARCVLARIVS, CVM PIGNANTIA NIGELLA, QUÆ VIRO SVO NVNC HIC ADEST, ET SVO ET VXORIS NOMINE, VENDIT SEGNITIO FVNES TILLO, ACCERRANO VIATORI, QUI IPSVS EMIT SIBI, LIBERIS, NEPOTIBVS, PRONEPOTIBVSQUE SVIS, CVM OMNI POSTERITATE DOMVNCVLAM: SITA EST SARNENSI IN SVBVRBIO, SECVNDVM FLVMEN. TRIBVLES AC VICINOS BONOS HABET, PILVTIVM, RVHILVM, COCLEATIVM SVRRIPONEM, ITEMQUE LARDATIVM FABRONEM. PROBA EST DOMVNCVLA TOTA, PROBA CONTIGNATIO, PROBVS PARIES, TECTVM IPSVM PROBE CANTERIVM ADSERVLATVMQUE, QVERNIS ETIAM SCANDVLIS AVERVNCONIS FABRI. PROBA CISTERNA, SINE VILLO SALICVLI VITIO, AVT LATRINÆ SERVITUTE. FVNDAMENTA BENE IACTA: VOLVTABRVM LVTVLENTVM, IN QVO VICINIÆ TOTIVS SORDES DESIDEANT. HARVLA AD SOLEM MERIDIANVM EXPOSITA, FIRMITERQUE QVATERNATA. VNCIOLE TRÉS PRECIVM. TV PASCVTI ACCEPISSE ARGENTVM OMNE FERPENSVM PROBE ET ENVMERATVM FATERIS. TIBI VERO, SEGNITI, EA DOMVNCVLA SOLLEMNI MORE EST A PASCVTIO EVINCVND, AB IPSIS ETIAM FVNDAMENTIS TOTA, CVM TECTO, AD SERIBVS, CANTERIS, CLAVICVLIS, SCALIS, FORIBVS CVLINE VOLVTABRIQUE DECVRSIIVS, AB INFIMO SOLO AD VSQUE COELI SVBSELLIVM, CVM IP SO ETIAM COELO, CVMQUE TERRÆ IMIS ATQUE PERIMIS INFERNISQUE. SISTES AVTEM IN OMNI FORO ET CAUSA, FESTIS PROFESTISQUE FASTIS NEFASTISQUE DIEBUS SEGNITIO AC SEGNITII POSTERIS. PRO QVO PRÆSTANDO PRÆDIA, SVPELLECTILEMQUE SVAM, ET CVM EA BASEM, COFINVM, RISCVM, AC RETE TRIVLMBATVM OBLIGATVM OBLIGAT, SEQUE STATVRVM IN PRÆTORIO AD IVDICEM. TV PASCVTI FVSTE ILLVM INVESTITO. TV SEGNITI FVSTEM MANV CAPITO. HÆCCE VTI VERA SVNT SCIENS VOLENSQUE, SVÆ SPONTIS ATQUE EX CONVENTO VTQUE INTER VIROS BONOS DECET, VTERQUE AGITIS, MEQUE VT SCRIBAM ROGATIS, IVREQUE IVRANDO CUNCTA HÆC CONFIRMATIS. TESTES ADSVNT MORE ADCITI ROGATIQUE, VIRI VTIQUE PROBI.

PLOTIVS LOCYSTA FESVLANVS

CASELLIO ALBANVS

LICIDA ALBVTIVS FREGELLANVS

HÆCCE SICCE CONVENERE, HISCE VERBIS HISCE CONDICIOBVS ACTA ET TRANSACTA SVNT, HISCE ADSENTIENTE VXORE PIGNANTIA, VT PAR EST, VIROS INTER BONOS BENE AGIER.

KAL. QVINTILIB. PRÆT. BALBO.

BEBIVS PORCA.

Verum vt ad fundorū venditionem accedamus, sciendū est propriis appellationibus designatos fundos qui venibant. Fundorū autē venditorū hæc in libris nostris nominantur, CORNELIANVS, SEMPRONIANVS, MÆVIANVS, SEIANVS, TITIANVS, GERONIANVS, BOTROIANVS, RVTILIANVS, SVTRI-

Bb ij

NVS, TVSCVLANVS GABINIANVS, L. in venditionibus, D. de contrahen. emptio. L. Titius D. de actionib. emp. L. si marito D. de fun. dot. L. Seia D. de euictionib. L. qui fundum §. 1. D. pro empt. L. si me in vacuum D. de adquiren. posses. L. venditor D. commun. præd. L. qui fundum D. ad L. Falcid. L. prædiis §. Titio D. de leg. III. L. Æmilii Larianus, D. de minorib. Quas appellaciones in fundis quoque legandis vsurpatas libro proximo demonstrabo. Eodemque modo FVLCINANI nomen fundo tribuitur à Cicero, in Oratio, pro Cluent. Auito.

Plures autem fundi specialiter nominatim vno instrumento emptionis interposito plerumque venibant, L. cum plures D. de euictionib. & simul vno pretio comparabatur, L. prædiis §. Titio D. de legat. III. Aliquando etiam singula iugera agri certo pretio venibant L. si fundo D. de euictionib. L. qui fundum, §. qui agrum D. de contrah. emp. Quinctiam non totus modo fundus venibat, sed & pars: dimidia fortè, bes, vel triens fundi L. minor §. si à me bessem, D. co. tit. Sed & deducto vsufructu, quandoque fundus venibat, Qui autem fundum vendebat, cuius ad eum nuda proprietates pertinebat, in lege dicebat, IN EO VSYMFRVCTVM HVIVS VEL ILLIVS ESSE. Pomponius in L. fundum D. de actionib. emp. *Fundum mihi cum venderes, deducto vsufructu, dixisti, EV M VSYMFRVCTVM TITII ESSE*, Africanus in L. fundum D. de euictionib. *Fundum, cuius vsufructus, Attij erat, mihi vendidisti, nec dixisti, VSYMFRVCTVM ATTII ESSE*.

In fundorum utique venditione MODVS agri plerumque dicebatur, L. II. D. de actionib. emp. Paul. in L. qui fundum §. qui agrum D. de contrahen. emptio. *Qui agrum vendebat, dixit, FVNDI IVGERA DECEM ET OCTO ESSE, & quod eius ADMENSVM ERIT, AD SINGVLA IVGERA CERTVM PRETIVM STIPVLATVS ERAT*. Pompon. in L. si duorum D. de actionib. emp. *si duorum fundorum venditor, separatim de modo CIVISQVE PRONVTIAVERIT: Ei mox, Fortè si dixit, VNVVM CENTVM IVGERA, ALTERVM DVCENTA HABERE*. Vlpian. in L. Iulianus §. si Titius D. de actionib. emp. *si Titius fundum in quo nonaginta iugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictum est, IN FVNDO CENTVM ESSE IVGERA*. Aggenus Vbic. ad Frontin. *Nam soliti erant antiqui in conductiones & in emptiones modum comprehendere, atque ita cauere, FVNDVM ILLVM, IVGERA TOT, IN SINGVLIS IVGERIBIS TANTVM. Itaque si in ea regione agitur, ubi hæc erit consuetudo, aut cautiones scilicet aut emptiones intuende erunt. Quem locum ita ut interpungendum censéo, descripsi*. Paul. etiam in L. qui fundum D. de contrahen. emptio. proponit quendam qui fundum vendiderat, in lege ita dixisse, VT EMPTOR IN DIEBVS XXX. PROXIMIS FVNDVM METIRETVR, ET DE MODO RENVTIARET, ET SI ANTE EVM DIEM NON RENVTIASSET, VT VENDITORIS FIDES SOLVTA ESSET. Eius rei ergo mensores adhibitos, vbi emptor vel venditor scire vellent, cuiusmodi ager veniret, tradit Vlpian. in L. I. D. si mensor fals. mod.

In modum autem agri non cedebant viæ publicæ, limites, luci, qui fundum tangebant, nisi id ipsum actum esset, ut cederent: cum verò neutrum dictum erat, cedere non debebant. Et idèd, ut ait Paul. in L. id quod §. vlt. D. de peric. & commo. rei vend. *Nominatim cauere solebat, VT LVCI, VIÆ PVBLICÆ, QVÆ IN FVNDO ESSENT, TOTÆ IN MODVM CEDERENT*. Idem in L. litora D. de contrahen. emptio. Litora quæ fundo vendito coniuncta erant, vias item publicas aut loca religiosa vel sacra in modum minimè computari scribit. *Itaque, addit, ut proficiant venditori, cauere solet, VT VIÆ PVBLICÆ, ITEM LITORA, ET LOCA PVBLICA IN MODVM CEDANT*. Ceterum cum in fundo vendito modus pronuntiatu detur, sumebatur portio ex pretio, quod totum colligendum erat ex iugeribus dictis, L. qui libertatis §. vlt. D. de euictionib.

Præter MODVM autem etiam QVALITAS iugerum plerumque dicebatur L. si fundo & L. si duorum, D. de actionib. emp. Vnde Iulian. in L. si in qualitate D. co. tit. *si in QVALITATE FVNDI venditor mentitus sit, non in modo eius, tamen tenetur emptori. Ponè enim dixisse eum, QVINQVAGINTA IVGERA ESSE VINEÆ, ET QVINQVAGINTA PRATI*.

Sed &

Sed & agri qui venibat, FINES DEMONSTRABANTVR, L. sed si communis §. vlt. D. de contrahen. emptio. L. eos terminos D. fin. regundor. Alphen. in L. qui fundum D. de euictionib. *Qui fundum tradiderat iugerum centum, FINES, multo amplius emptori DEMONSTRABERAT*. Imp. Alexand. in L. si fines C. co. tit. *si FINES AGRI venditor DEMONSTRABIT, & legem dixit, INTRA EOS NEMINEM INGRESSVRVM*. Modestin. in L. quæro D. de actionib. emp. *si quis ita fundum vendiderit, VTI VENVDATVM ESSE VIDEATVR, QVOD INTRA TERMINOS IPSE POSSEDIT*. Planè demonstratione fundi facta, fines nominari superuacuum erat: Si tamen nominarentur, etiam ipsum venditorem nominare oportebat, si fortè alium agrum confinem possideret, L. cum seruo §. vlt. D. de contrah. emptio. In vendendo autem fundo confines nominari consueuisse indicat L. quod sæpe §. vlt. D. cod. tit.

Sanè fundi venditor eum vel LIBERVVM, vel SERVVM ESSE dicebat. Vlpian. in L. traditio D. de acquir. rer. domin. *si quis igitur fundum DIXERIT LIBERVVM, cum traderet, qui SERVVS SIT*. Paul. in L. si tibi D. de actionib. emp. *si tibi LIBERVVM PRÆDIYM tradidero, cum SERVIENS tradere deberem*. Liberum autem esse fundum significabat his verbis, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, L. cum fundus D. de euictionib. Nam ut Venuleius scribit in L. quod ad seruitutes D. co. tit. *si VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, traditus esset fundus, is liber ab omni seruitute præstandus erat*. Vbi hoc addit, *Et vera est Quincti Mucij sententia, ut qui OPTIMVM MAXIMVMQVE FVNDVM TRADIDERIT, liberum præstet, non etiam deberi alias seruitutes, nisi hoc specialiter ab eo accessum sit*. Quæ Mucij sententia etiam refertur à Celso in L. cum venderes D. de contrahen. emptio. *Cum venderes fundum, non dixisti, ITA VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE: verum est, quod Qu, Mucio placebat, non LIBERVVM, sed qualis esset, fundum præstari oportere*. Paul. in L. non tantum D. de verbor. significatio. *Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus & stipulationibus & testamentis, adiectio hæc, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, hoc significat, VTI LIBERVVM præstetur prædium, non ut etiam seruitutes ei debeantur*. Procul. in L. si cum fundum D. cod. tit. *si cum fundum tibi darem, legem ita dixit, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, & adiecti, IVS FVNDI DETERIVS FACTVM NON ESSE PER DOMINVM*. Sicul. Flacc. in lib. de Conditionib. agror. *Ad omnes autem, inquit, agros semper iter liberum est. Nam aliquando deficientibus vijs vicinalibus, per agros alienos iter præstatur, quæ etiam conueniunt precario, ut seruitutem præstent his agris ad quos necesse habent transmittere peruium. Nam & in his verbis comprehenditur, ITA VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST*. Scæuola etiam in L. vlt. §. vlt. D. de contrahen. emptio. proponit Lucium Titium vendidisse fundum, additis verbis his, QVO IURE QVAQVE CONDICIONE PRÆDIA LVCI TITII HODIE SVNT, ITA VENEVNT, ITAQVE HABEBVNTVR.

Enimverò si quam seruitutem fundus qui venibat deberet, nominatim ea venditionis lege excipi solebat: Qui autem sic excipiebat, SERVITVTES SI QVÆ DEBENTVR, DEBEBVNTVR, si certus quibusdam personis certas seruitutes debere se, non admonisset emptorem, ex empto nihilominus tenebatur: quoniam hæc generalis exceptio non ad ea pertinere debebat, quæ venditor nouerat, quæque specialiter excipere poterat & debebat, L. quæro D. de actionib. emp. Itaque si quis in fundo tradendo, cum sciret certam seruitutem deberi, peruforiè dixisset, ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VTIQVE SVNT, RECTE RECIPITVR, Euictionis quidem nomine se liberabat, sed quia deceperat emptorem, empti iudicio tenebatur, L. qui libertatis §. vlt. D. de euictionib. Proponitur etiam ab Vlpia. in L. I. §. I. D. de actionib. emp. lex ita dicta, NULLA QVIDEM SERVITVS DEBETVR: VERVM NE EMERGAT INOPINATA SERVITVS, NON TENEOR. Iulian. in L. Minor §. vlt. D. de euictionib. *perinde tenetur ac si dixisset, VSYMFRVCTVS NOMINE ADVERSVS SEIVM NON TENERI*.

Bb ij

Quidquid autem venditor seruitutis nomine sibi recipere volebat, nominatim recipi oportebat. Et ita quendam qui duo prædia habebat, in vnius venditione, a QVAM, QVÆ IN FVNDO NASCEBATUR, ET CIRCA EAM AQVAM LATE PEDES X. EXCEPISSE, narrat Paulus in L. qui duo D. de seruitutib. rusticor. præd. Similiter Pomponius in L. si partem D. quemadm. seruit. amitt. *Si partem, ait, fundi vendendo, lege cauerim, uti per eam partem in reliquum fundum meum aqvam ducerem.* Vlpian. in L. venditor D. commun. prædior. venditorem fundi Geroniani refert fundo Botroiano quem retinebat, legem dedisse, NE CONTRA EVM PISCATIO THYNNARIA EXERCERETVR. Sicul. Flacc. in lib. de Condicionib. agror. *Private itaque via ad finitiones agrorum non pertinent, sed ad itinera eis præstanda, quæ sub exceptione nominari in emptionibus agrorum solent.* Generalis autem illa receptio, QVIBVS EST SERUITVS VTIQVE EST, ad extraneos duntaxat pertinebat, nihilque venditori prospiciebat ad iura eius conservanda, L. quidquid, D. commun. prædior.

Sed & si quæ fundo vendito seruitus deberetur, nominatim quoque lege venditionis comprehendi consueuerat, Pompon. in L. Teneſtur §. si tibi iter D. de actionib. emp. *Si fundum tibi vendidero, & ei fundo iter accessurum, dixerō.* Idem in L. In vendendo D. de contrah. emptio, in vendendo fundo dictū proponit, VIAM, ITER, ACTVM, AQVÆDVCTVM PRÆSTATV IRI. Vlpian. etiā in L. Is qui duo D. de seruit. rustic. præd. in lege quadam dictum fuisse commemorat, VT AQVAM EMPTORI SVLCO APERTO RECTE DVCERE LICERET. Paulus in L. qui fundū §. i. D. de contrah. emptio. *In lege fundi, aqvam accessuram, dixit.* Venul. in L. quod ad seruitutes D. de cuiſtionib. *venditorem non teneri, nisi nominatim dixerit, accessurum iter, vel actum.* Extat Veronæ inſcriptio huiusmodi, C. VALERIO. ANTHIOCO. PATRI. LÆVIÆ. ET. MARI. VERO. SVPER. FLV. ATHESIS. HVIVS. MONVMENT. EMPTIONI. ACCESSIT. ITER. AC. IVS. AD. PVTEVM. HAVSTVS. AQVÆ. EX. SVBVRBANO. RVTILIANO.

Prædij etiam venditor de tributo, & aliis oneribus dicebat, L. si sterilis §. i. L. creditor D. de actionib. emp. Eoque pertinet quod Vlpian. in L. Iulianus §. Idem Iulianus, D. de actionib. emp. scribit, *Si cum venditor sciverit, fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit, vni municipio deberi, verum postea legem consignauerit, si qua tributorum, aut vectigalis, indictionisve quid nomine, aut ad viæ collectionem præstare oportet, id emptorem dare facere præstareque oportere.* Papinian. in L. in venditione D. co. tit. *In venditione, super annua pensatione pro aqvæductu, infra domum Romæ constitutam, nihil commemoratum est.*

Illæ ferè semper lex venditionibus adiciebatur, SI QUID SACRI, VEL RELIGIOSI, VEL PVBLICI EST, EIVS NIHIL VENIT, vt docet L. hanc legem & L. pacta conuenta §. vlt. D. de contrahen. emptio. Legibus quoque prædiorum vendendorum solitum caueri, Pomponius scribit, VT AD SEPVLCHRA QVÆ IN FVNDIS ERANT, ITER EIS ADITVS, ABITVS, FVNERIS FACIVNDI CAUSA ESSET. L. utimur D. de scpul. viol. Quo Cicero respiciens in Oratio. pro Rosc. Amer. *Mors hominis, ait, florentissimi Sexti Roscij crudelissima: filij autem eius egestas indignissima: cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne iter quidem ad sepulchrum patrum reliquisset.* Sed & cum venditor fundi locum sepulchri excipiebat, ad hoc vt ipse posterique eius illo inferretur, etiam hoc exceptum inter eumentem & vendentem censebatur, vt ei per fundum sepulturæ causa ire liceret, quemadmodum Vlpian. scribit in L. si venditor, D. de religioſ. & sump. fun. De huiusmodi autem itu, adituque ad sepulchra elegans, Romæ visitur inſcriptio, in hæc verba, HVIC. MONVMENTO ITER, ADITVS, AMBITVS DEBETVR EX SENTENTIA EROTIS AVG. L. IVDICIS A VIA CAMPANA PVBLICA DEXTROVERSVS INTER MACERIAM CALAMINAM ET INSVLAM EVCARPIANAM, PER LATITVDINEM

TITVDINEM PEDES DVO SEMIS, VSQVE AD HOC MONIMENTVM, ET HINC PER CIRCVITVM TOTIVS MONVMENTI, VSQVE IN VIA QVÆ DVCIT IN AGRO. ITEM EIDEM MONVMENTO ITER, ADITVS DEBETVR HVIC SECVNDVM MONVMENTVM AFINIÆ TYCÆS ET INDE SECVNDVM MACERIAM EVCARPIANAM IN QVA OLLA SVNT, ET IN DEORETO VSQVE AD VIAM PVBLICAM CAMPANAM. Itineris etiam sepulchro debiti fit mentio in L. Iter, D. quemadm. seruit. amitt. Paulus in L. seruitus prædiorum, D. de seruitutib. SERUITVS ITINERIS AD SEPVLCHRVM *privati iuris manet.* Ceterum si locus monumenti ita veniret, NE QVIS EO INFERRETVR, QVOD IVS ESSET INFERRE, pactum ad hoc non suffecisse, sed stipulatione id caueri oportuisse tradit Paul. in L. Quod si locus, D. de religioſ.

Fundus autem nonnunquam cum INSTRVMENTO venibat, L. proinde, D. de ædific. edic. In fundo etiam vendendo, DOLIA QVÆ IN EO FVNDO ESSENT, ACCESSVRA, plerumque dicebant, Marcell. in L. comprehensum, D. de contrah. emptio. *Comprehensum erat lege venditionis, dolia LX. emptori accessura.* Paul. in L. qui fundum, §. dolia, D. co. DOLIA QVÆ IN FVNDO DOMINI ESSENT, ACCESSVRA DIXIT. Idem in L. quidquid venditor, D. de actionib. empt. *Quidquid venditor accessurum dixerit, id integrum ac sanū tradi oportet, veluti, si fundo dolia accessura dixisset.* Alfenus in L. si quis cum fundum, D. co. *Si quis cum fundum venderet, dolia centum quæ in fundo esse adfirmabat, accessura dixisset.* Labeo in L. si servus, §. vlt. D. de actionib. empti. *Si dolia octoginta accedere fundo quæ infossa essent, dictum erit.* Vlpian. in L. proinde, D. de ædific. edic. *veluti, si dolia accessura fundo dicta fuerint.* Dolia certè in horreis defossa, horreorum venditioni cedebant, si non essent nominatim in venditione excepta, L. Dolia, D. de contrah. empt.

Interdum etiam SERVVM ACCESSVVM vel quid aliud, dicebant, Paulus in L. si in emptione, D. co. *Si in emptione fundi dictum sit, accedere stichum servum.* Gaius in L. Itaque, D. de ædific. edic. *Quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adicitur, accessurum fundo hominem stichum: sed etiā si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant venditioni.* Et in hac specie procedere posset quod Florentiæ legitur in L. sed si quid, D. de cuiſtionib. *Sed & si servus euincatur, quanti minoris ob id, prædium est, lis æstimanda est.* Scauola in L. de lege §. i. D. de lege comissor. *Si ex lege inempti sint fundi, nec id quod accessurum dictum est, emptori deberi.* Proculus in L. si cum fundum, D. de contrah. empt. *Si cum fundum venderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine a conductore exegisses, id emptori accessurum esse.* Labeo in L. fistulas D. co. tit. FISTVLAS EMPTORI ACCESSURAS *in lege dictum erat.* Euiſtis autem iis quæ empto fundo nominatim accesserāt, simplū præstari debuisse ait Pompon. in L. Euiſta, D. de euiſtionib.

Atque vt in fundorum venditionibus quædam accessura dicebant: ita è contrario, quædam nonnunquam recipiebantur. Paul. in L. qui fundum, §. fundi, D. de contrahen. emptio. *Fundi venditor, frumenta manu sata receperat.* Et §. cum fundum cad. L. *Cum fundum qui venderat, & omnem fructum receperat.* Iauolen. in L. in lege, D. co. tit. *In lege fundi vendendi, lapidicinæ in eo fundo, ubique essent, exceptæ erant.* Planè qui fundum locauerat, si aliqua ex causa fundum venderet, curate debebat, vt apud emptorem quoque eadem pactione colono perſtiti liceret, L. si merces §. qui fundū D. locati. Et ita Vlpianus in L. Iulianus §. si venditor D. de actionib. empt. fundi venditorem excepisse refert, VT COLONO LICERET PERFRVI AD CERTVM TEMPVS.

Sed & qui fundum vendebat, ita quandoque vendebat, VT EVM CERTA MERCEDE CONDVCTVM IPSE HABERET, L. qui fundum, D. de contrah. empt. Sic & Paulus in L. si sterilis, §. si tibi, D. de actionib. empt. *Si tibi fundum vendidero, vt eum conductum certa summa haberem.* Fundi etiam partem dimidiam

venditam ea lege, VT EMPTOR ALTERAM PARTEM QUAM RETINEBAT ANNIS DECEM CERTA PECVNIA IN ANNOS SINGVLOS CONDICTAM HABERET, Iauolen. proponit in L. fundi D. de contrahen. emptio. Interdum cauebatur, VT QVO AD PRETIUM VNIVERSVM PERSOLVERETVR, RES VENDITA PRECARIO PENES EMPTOREM ESSET, L. ea qua, D. de precar. Cuius formulæ vtilitatem prodit, L. iii. C. de pact. intr. emptor. *Qui ea lege prædium vendidit, vt nisi reliquum pretium intra certum tempus restituisset, ad se reverteretur, si non precariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex empto.* Quin & interdum RES VENDITA CONDICEBATVR AB EMPTORE, DONEC PRETIUM SOLVERETVR, vt patet ex L. serui emptor, D. de petic. & commo. rei vend. L. sicut emptio, D. locati. Confirmat & Iauolenus in L. cum venderem, D. co. tit. his verbis, *Cum venderem fundum, conuenit, vt donec pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum condictum haberet.* Fundum vero ea lege quem emisse, vt soluta pecunia traderetur ei possessio, Labeo refert in L. fistulas, §. qui fundum, D. de contrahen. emptio. Nonnunquam etiam conueniebat, vt pretii tardius exsolvi vsuræ præstarentur, L. initio venditionis, C. de pact. inter empt. Interdum & de custodia rei venditæ necdum traditæ, conueniebat inter emptorem & venditorē, L. quod sæpe, §. si res, D. de contrahen. emptio.

Fundus interdum COMMISSORIA LEGE venibat. Commissoria vero legis hæc sunt exempla. Pompon. in L. ii. D. de L. commissor. *Cum venditor fundi in lege ita cauerit, si ad diem pecunia soluta non sit, vt fundus inemptus sit.* Vlpian. in L. si fundus, D. co. *si fundus lege commissoria venierit, hoc est, vt nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus fieret.* Marcell. in L. lege, D. co. tit. *Lege fundo vendito dicta, vt si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit.* Est & alia legis Commissoria formula in L. vlt. D. co. *Mulier, ait Scæuola, fundos Gaii Seio vendidit, & acceptis arræ nomine certis pecuniis statuta sunt tempora solutioni reliquæ pecuniæ: quibus si non paruisset emptor, pactus est, vt arram perderet, et inemptæ villæ essent.* Idē Scæuola in L. Scius, §. i. D. de rescind. vendit. *Postea venditor eam legem inseruit, vt si ex die pecunia omnis soluta non esset, et venditor ea prædia venisse nollet, in vendita essent.* Pompon. in L. sed Celsus, §. si fundus, D. de contrahen. emptio. *si fundus ANNA, BIMA, TRIMA, DIE ea lege venisset, vt si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret.* Marcellin. L. ii. D. de diuers. temp. præscript. *si quis ea lege fundum vendiderit, vt nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus.* African. in L. si duobus, §. i. cod. tit. *Vendidi tibi seruum, & conuenit, vt nisi certa die pecunia soluta esset, inemptus esset.* Julian. in L. traiectionis in fi. D. de actionib. & oblig. *Cum quid ea lege venierit, vt nisi ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat.* Paulus in L. Æmylius, D. de minorib. sic fundum lege Commissoria Æmylium Latianum ab Obinio emisse commemorat, data parte pecuniæ, vt si intra duos menses ab emptione, reliqui pretii partem dimidiam non solvisset, fundus inemptus esset: item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus. Illud etiā lege qua de agitur, comprehēdi solitum, vt si venditor eundem fundum venderet, QUANTO MINORIS venderet, id ab emptore exigeret, scribit Vlpian. in L. si fundus, §. in Commissoria, D. de L. Commissor.

Præterea fundi, atque ædes, serui quoque, in diem quandoque addicebantur, L. ii. L. quod autem, L. si prædio, L. Imperator, L. cum duo, L. in diem, D. de in diem addictio. In diem autem addictio, Paulo teste, ita fiebat: ILLE FUNDVS CENTVM

ESTO

ESTO TIBI EMPTVS, NISI SI QVIS INTRA CALENDAS IANVARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDICIONEM FECERIT, QVO RES A DOMINO ABEAT. L. i. D. de in diem addictio. Vlpian. in L. Sabinus, D. co. tit. *Si hoc erat nominatum actum, vt liceret resilire emptori, meliore condicione allata.* Est & alia huius legis formula in L. si res, D. quib. mod. pign. in qua Vlpianus: *Si res, ait, distracta fuerit sic, nisi intra certum diem meliorem condicionem inuenisset, fueritque tradita.* Idem in L. si quis hac lege, D. de rei vindic. *Si quis hac lege emerit, vt si alius meliorem condicionem attulerit, recedatvr ab emptione.* Quam formulam scitè expessit Plaut. Captiuus Act. i. Sc. ii. his versibus,

Age sis ROGA EMPTVM, NISI QVIS MELIOREM ADFERET,

Quæ tibi atque amicis placeat condicio magis.

Quasi fundum vendam, me meis addicam legibus.

Plerumque autem fundo in diem addicto precario eum emptor à venditore rogabat, vt patet ex L. is qui, §. Aristo, D. quod vi aut clam.

Quandoque etiam ita res distrahebatur, vt si displicisset, inempta esset, L. iii. D. de contrahen. emptio. Paul. in L. si conuenit, D. de rescind. vendit. *Si conuenit, vt res quæ venit, si intra certum tempus displicisset, redderetvr.* Vlpian. in L. quod si nolit, §. si quid ita venierit, D. de ædific. edic. *Si quid ita venierit, vt nisi placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatvr.*

Interdum ea lex venditioni inferebatur, vt emptor rem restitueret, si ei intra certum tempus pretium offerretur, L. ii. C. de pact. intr. empt. & vendit. Procul. in L. si vir uxori, D. de præscript. verb. *Si vir uxori suæ fundos vendidit, & in venditione comprehensum est, conuenisse inter eos, si ea nupta ei esse desiisset, vt eos fundos, si ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet viro.* Paul. in L. si sterilis, §. si tibi, D. de actionib. empt. *Si ita fundum tibi vendidero, vt nulli alii eum, quam mihi venderes.* Pariterque Hermogenian. in L. qui fundum D. de contrahen. emptio. fundum hac lege venditum fingit, vt si eum emptor venderet, non alii sed venditori distraheret.

Speciales etiam aliquot in venditione pignoris dici solitas leges subiungam: Marcian. in L. si creditor in princ. D. de distractio. pignor. *si creditor pignus vel hypothecam vendiderit hoc pacto, vt liceat sibi reddere pecuniam, et pignus recipere.* Triphonius in L. rescriptum, §. si aliena, D. de distractio. pignor. *si creditor ea lege rem pignori datam vendidit, ne evictionis nomine obligaretvr.* Papinian. in L. cum ea, D. de euictionib. *Cum ea condicione pignus distrahitur, ne quid evictione secuta venditor præstet.* Et hoc erat iure creditoris vendere, L. ex empto, §. sententiam, D. de actionib. emp. vel, lege pignoris vendere, L. vlt. §. quatuor, D. de legat. ii. Nonnunquam tamen creditor pro euictione fidem suam adstringebat. Pompon. in L. si necessarias, §. i. D. de pignerat. actio. *si pignori plura mancipia data sunt, & quadam certis pretiis ita vendidit creditor, vt evictionem eorum præstaret, et creditum suum habeat, reliqua mancipia potest retinere, donec ei caueatur, quod evictionis nomine promiserit, indemnem eum futurum.* Præterea interdum pignus pro debito creditori ipsi vendebatur, L. in numerationibus, D. de solutionib. Sed & in specie, L. Titius, D. de pignerat. actio. proponitur debitor petiisse à creditore, vt ipse fundum pignori obligatum certo pretio emptum haberet. Scæuola in L. creditor, D. de action. emp. creditorem narrat fundum sibi obligatum vendidisse ea lege, vt, si quod tributorum nomine debitum esset, emptor solveret. Vlpian. in L. si debitor, §. sed & si ipse, D. quib. mod. pign. proponit creditorem venditionem sic fecisse, ne discederet a pignore, nisi ei satisfieret. Idem in L. si cum venderet, D. de pignerat. actio. *si cum venderet creditor pignus, conuenit inter ipsum & emptorem, vt si solverit debitor pecuniam pretii em-*

PTORI, LICERET EI RECIPERE REM SVAM. Marcian. in L. si creditor, §. vlt. D. de distract. pign. *Si pignus ita venierit, vt si intra certum tempus a debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur.*

Aliàs præterea venditionum leges subiiciam. Iulianus in L. cum ab eo, D. de contrahen. emptio. *Ab eo qui fundum alij obligatum habebat, quidam sic emptum rogauit, vt esset sibi emptus, si eum liberasset: dym modo ante kal. liberaret: Pomponius in L. tenetur, §. i. D. de actionib. empt. Si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi: ita vt insula edificata, partem dimidiam mihi tradas. Vlpian. in L. Iulianus, §. si inter, D. co. Si inter emptorem prædiorum & venditorem conuenisset, vt si ea prædia emptor, heresve eius vendidisset, eius partem dimidiam venditori præstaret: Scæuola in L. vlt. §. Titius, D. de conditio. indeb. Titius cum multos creditores haberet, in quibus & Scium, bona, priuatim facta venditione, Mauro concessit, vt satis creditoribus faceret. Ad venditiones quoque pertinent quæ sequuntur. Scæuola in L. emptor, D. de pact. Emptor prædij viginti cauerat se solviturum, & stipulanti spondens. Postea venditor cauit, sibi conuenisse vt contentus esset tredecim, et vt ea intra præfinita tempora acciperet. Debitor ad eorum solutionem conuentus, pactus est, si ea soluta intra præfinitum tempus non essent, vt ex prima cautione ab eo petitio esset. Neratius in L. Ab emptione, D. co. tit. Si ea quæ me ex empto præstare tibi oporteret, præstitissem, & cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum, vt rursus præstitis mihi a te in re vendita omnibus, quæ ego tibi præstitissem, pretium mihi non dares.*

Illud ferè venditionibus solebat adici, *DOLVS MALVS A VENDITORE ABERIT: quod, etiam si adiectum non fuisset, præstari tamen debebat, L. si cum fundum, §. i. D. de contrah. emptio. & L. i. D. de rer. permutat. B. Ambros. lib. iii. Officior. cap. x. Quid autem loquar de contractibus ceteris, ac maxime de cõemptione prædiorum, vel transactionibus, atque pactis? Nonne honestatis formulae sunt, DOLVM MALVM ABESSE, eumque cuius dolus deprehensus fuerit, dupli. pœnæ obnoxium fore. Eaque erat DOLI MALI CLAVSVLA, de cuius varia cõceptione dicam vbi ad stipulationum formulas ventum fuerit.*

Denique venditor leges venditionis pro arbitrio cõcipiebat, L. veteribus, D. de pact. Ac planè in traditionibus rerum quodcumque pactum erat, id valebat, L. in traditionibus, D. de pact. Pompon. in L. locus, D. de acquit. possess. *Incerta autem pars nec tradi nec capi potest: veluti si ita tibi tradam, QUID QUID MEI IVRIS IN EO FVNDO EST.*

Potè hereditas sæpenumero venibat. Id fiebat interdum hoc modo, *SI QVA SIT HEREDITAS, EST TIBI EMPTA, L. nam hoc modo, D. de hered. vend. Aliquando in venditione hereditatis id agebatur, si quid iuris esset venditoris, venire, nec postea quicquam præstituri, L. quod si in venditione, D. co. tit. Aliàs ita conuenisse, vt quidquid iuris haberet venditor, emptor haberet indicat L. quod si sit, D. co.*

Stipulatio planè emptæ hereditatis concipiebatur his verbis, *QVANTA PECVNIA AD TE EX HEREDITATE PERVENERIT. Celsus in L. cum stipulamur, D. de verbor. significatio. Cum stipulamur QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE TITII AD TE PERVENERIT. Paulus in L. liber homo, §. vlt. D. de stipulatio. seruor. Tutores seruo auito eius imperauerunt, vt ab eo cui res aui hereditatis vendiderunt, stipularetur, QVANTA PECVNIA AD EVM PERVENISSET. Iulianus in L. si creditor, D. de pecul. Si creditor filij tui, heredem te instituerit, & tu hereditatem eius venderis, illa parte stipulationis, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE AD TE PERVENERIT, teneberis de peculio. Huiusmodi autem verbis hoc agi videbatur, vt quod ex hereditate pervenisset in id tempus quo venditio fiebat, id vide-*

retur

retur venisse, L. ii. §. i. D. de heredit. vel act. vend. In hereditate autem vendenda, excipiebatur interdum servus sine peculio, d. L. ii. §. apud Iulianum. Venditor etiam hereditatis ædes nonnunquam sibi excipiebat, d. L. ii. §. si venditor, D. cod. Excepto quoque fundo hereditario, venisse hereditatem, proponit Labeo in L. vlt. D. co.

NOMEN etiam distrahebatur, L. si nomen & L. nomina, D. de hered. vel act. vend. Interdum autem NOMEN QVALE ERAT, venibat, L. si plus, §. vlt. D. de euictionib. Interdum verò debitor, cuius nomen venibat, CERTÆ SVMMÆ DEBITOR ESSE dicebatur, interdum INCERTÆ, L. Et quidem, D. de hered. vel act.

Stipulabatur planè emptor à venditore, VACVAM POSSESSIONEM TRADI, L. iii. §. i. D. de actionib. empti. Item, vt HABERE LICERET, Vlpian. in L. ex empto, §. qui autè, D. de actionib. emp. *Qui autem HABERE LICERE VENDIDIT, videamus quid debeat præstare. Et multum interesse arbitror, utrum hoc polliceatur, per se venientesque a se PERSONAS NON FIERI, QVO MINVS HABERE LICEAT, ad verò, PER OMNES. Et mox: Etiam si aperte venditor pronuntiet, per se heredemque SVVM NON TENERI, QVO MINVS HABERE LICEAT. Cuiusmodi stipulationum fit mentio in L. stipulatio ista, D. de verb. oblig. his verbis, stipulatio ista, HABERE LICERE SPONDES? hoc continet, &c. Paulus in L. Inter stipulantem, D. co. tit. Idemque in illis stipulationibus, HABERE LICERE. Item, NEQUE PER TE NEQUE PER HEREDEM TVVM FIERI, QVOMINVS FIAT. Eaque stipulatio, re euicta, id est emptori ablata vel abducta, committebatur. Tum enim habere non licebat, Iulianus in L. venditor cod. tit. *Obligatus est venditor, vt præstet HABERE LICERE HOMINEM. Vlpian. in L. si seruus cod. tit. Placeat committi stipulationem vt & ipse Iulianus eodem lib. scripsit: neque enim HABERE LICET EVM, cuius si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur. Vlpian. in L. seruum, D. cod. Quia non euincitur quominus HABERE TIBI LICEAT, quem ipse ante voluntate tua perdidit. Pompon. in L. si rem, D. co. Posses te à me pretium consequi ex vendito agentem, quasi: HABERE MIHI REM LICERET. Et in L. si mancipium, §. vlt. cod. tit. Habebo ex dupli. stipulatione actionem, quia non interest quo genere iudicij euincatur, vt mihi HABERE NON LICEAT.**

Vt plurimum autem in venditione dicebatur, *QVANTVM VENDITOREM PRO EVICTIONE PRÆSTARE OPORTERET, L. si in venditione, D. de euictionib. Modestinus in L. venditores, D. de verbor. obligation. Venditores emptori CAVERANT pro euictione, QUANTI EIVS INTERESSET: Sed & specialiter, adgnituros, si in lite mota sumptus fecisset, emptori stipulanti promiserant. Hermogenian. in L. si plus, D. de euictionib. Si plus vel minus QVAM PRETII NOMINE CAVTVM EST, EVICTIONE SECUTA DARI CONVENIRET, placitum custodiendum est. Enimverò cum fundus venibat, ex consuetudine eius regionis, in qua negotium gerebatur, pro euictione cauere oportebat, L. si fundus D. co. tit. Quod si de venditione cautum non esset quid venditor euictione secuta præstare deberet, nihil præstabat præter simplam, euictionis nomine, & ex natura ex empto actionis, id quod intererat emptoris, L. si in venditione, D. co.*

Emptor ergo interdum SIMPLAM, interdum DVPLAM EVICTIONIS NOMINE STIPVLABATUR, L. Lucius, §. vlt. L. si dictum, D. de euictionib. L. si pignore, §. vlt. D. de pignorat. actio. Edicto planè Ædilium Curulium DVPLAM CAVERE DE SERVO, venditor iubebatur, L. emptori, §. i. D. cod. tit. Hinc Vlpianus ad fiduam fuisse in seruorum venditione DVPLÆ STIPVLATIONEM, idque moris & consuetudinis fuisse, testatur in L. quod si nolit, §. quia ad fiduam, D. de ædific. edic. Quod & confirmatur, L. si seruum, D. de actionib. empt. L. cum in venditionibus, L. si mancipium, §. vlt. D. de euictionib. Inde ex serui emptione EVICTIONIS NOMINE DVPLVM exegisse dominus proponitur in L. quam tuberonis, §. vlt. D. de pecul. Ad duplam quoque ex cautione conuentum heredem qui seruum distraxerat, refert Vlpianus in L. qui

erat, D. fam. l. c. Idem in L. emptori, §. i. D. de euictionib. non ex omni re duplam promitti oportuisse tradit, sed de his rebus quæ pretiosiores essent: si margarita fortè, aut ornamenta pretiosa, vel vestis serica, vel quid aliud non cõtempibile venisset. Duplam verò repromitti dumtaxat oportuisse, non etiam eo nomine satisfari nisi specialiter id actum proponeretur, Vlpian. ibidem, Paulo consentiente in L. si dictu, D. cod. tit. scribit. In stipulatione autem duplæ, cum homo venibat, partis adiectionem necessariam fuisse Paul. admonet, in d. L. si dictu, §. In stipulatione, nimirum vt, vel parte sola euicta, stipulatio ea cõmitteretur. Interdum tamen conueniebat, ne cautio duplæ præstaretur, L. pacta conuenta, D. de cõtrah. empr. Nã & aduersus Edictu Curuliu pacisci omnino licebat, L. pacisci, D. de pact.

Sed & fideiussorem euictionis emptor quandoque accipiebat, L. emptio, D. de rescind. vendit, L. habitationum, §. i. D. de peric. & commo. rei vend, L. Exceptione, C. de euictionib. qui secundus auctor, vulgò dicebatur, L. illud, D. de euictionib. & fideiussor. emptionis, L. Latinus, D. de ædific. edic. & fideiussor. venditionis in L. si feruus, §. seruo, D. de actionib. emp. Planè qui mancipium vendebat, fideiussorem ob euictionem dare non debebat, nisi hoc nominatim actum esset, d. L. illud. Nam si ita conuenisset, etiam dabatur, d. L. Latinus. Atque ita fideiussores venditionibus accedebant, L. fideiussor XLV. D. de fideiussorib. Quinetiam quandoque conueniebat, vt cum fideiussore cautio duplæ præstaretur, L. pacta conuenta, D. de contrahen. emptio.

Præterea vbi suspicabatur emptor fore vt sibi controuersia de rei vendita proprietate moueretur, pacisci cum venditore solebat, vt ex pretio aliqua summa apud se remaneret, donec ei fideiussor a venditore daretur, L. vlt. §. vlt. D. de rescin. venditio. Contra nonnumquam nominatim conueniebat, ne venditor fideiussorem daret, Varro lib. v. de lingua Lat. Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus inceptis rebus, vt pro se alterum daret. A quo cauere postea lege coeptum est, ab his qui prædia venderent, vades ne darent. Ab eo scribi coeptum in lege mancipiorum, vadem ne posceret, nec dabitur.

Similiterque interdum paciscebatur venditor, ne euictionis nomine teneretur. Pompon. in L. tenetur, §. vlt. D. de action. emp. si venditor sciens obligatum, aut alienum vendidisset, & adiectum sit, Neve eo nomine quid præstaret. Idem in L. sed si vir, §. si vir vxori, D. de donat. int. vir. Si vir vxori, vel contra quid vendiderit vero pretio, & donationis causa paciscantur, ne quid venditor ob eam rem præstet. Vlpian. in L. ex empto, §. Cassius, D. de action. emp. Si quis seruum ea condicione vendiderit, vt intra triginta dies duplam promitteret, postea ne quid præstaretur. Et §. vlt. cad. L. si aperte in venditione comprehendatur, nihil euictionis nomine præstatum iri. Cui non absimilis formula proponitur in L. quod si in venditione, D. de heredit. vel actio. vend.

Emptor porò in vacuam fundi venditi possessionem à venditore, vel alio mandatu eius induci debebat. Alioquin si possessionem eius, nulla facta à venditore traditione, nactus esset, non pro emptore possidebat, sed prædo erat, L. si ex stipulatione, D. de acquir. possess. Impp. in L. qui prædium, C. de distractio. pign. Qui prædium à creditore comparauit, si in vacuam possessionem inductus non est: nullam actionem habet. Vlpian. in L. à Diuo, §. si post, D. de re iud. Certè posteaquam inductus est emptor in possessionem. Venditor ergo vacuam possessionem se tradere dicebat, L. quod meo, §. si venditor, D. de acquir. possess. vel iubebat emptorem in vacuam possessionem ire, aliue vt possessione fundi emptori traderet, mādabat, L. cum fundu, D. de vi & vi arm. Et ita Paul. in L. vlt. D. de iu. fisci: Stalticiu cui prædia erant à procuratore Cæsaris adiecta, in vacuam possessionem inductum refert, Vlpian. in L. si me in vacuam, D. de acquir. poss. Si me in vacuam possessionem fundi Cornelianis miseris, Idem in L. fundi, D. eo. fundi venditor mandauit alicui, vt emptorem

ptorem in vacuam possessionem induceret. Sic Marcellus in L. colonus, D. de vi & vi arm. refert venditorem iussisse tradi possessionem emptori à colono, cui fundum venditum locauerat. Species autem inducendi in possessionem alicuius rei erat prohibere ingredienti vim fieri: L. permisceri, §. vlt. D. de acquir. possess. Fiebat & plerumque instrumentum testationis vacuæ possessionis, quo emptorem in vacuam possessionem inductum esse veditoris voluntate, continebatur: L. non idcirco, C. de cõtrah. empt. L. cum res, C. de probationib. L. ii. C. de acquir. poss. Licet autem instrumento emptionis non esset cõprehensum, quod emptori esset tradita possessio, ipsa tamen rei veritate id consequeretur, si sciēte venditore in possessione fundi venditi fuerat, L. ii. C. de acquir. poss. Planè si iter, actum, viam, aquæ ductum, per alienum fundum quis emisset, quia vacuæ possessionis traditio nulla erat, cauendum Labeo putabat, per venditorem non fieri, quomōnvs eo iure emptor vti posset, L. vlt. D. de seruitutib. Cuius sententiam Pomponius probat in L. ii. §. si iter, D. de actionib. empti.

Per præconem autē venisse olim ea quæ tam publicè, quam priuatim venibant, non est ignotum. Hoc certè modo Mancipia, Iumenta, Merces, Agros, Loca, Adificia, priuatis vendentibus, venisse, sequentibus auctoritatibus demonstratur. Herodian. lib. iii. κλέαρχος τις ἦν, τὸ μὲν γένος φρούρεων δημοσίων εἰσθότων ὑπὸ κήρυκα πτωχολογῆσαι. Apuleius lib. viii. de Asino aut. Refertis iumentorum corporibus, quò vendibiliores videremur, ad mercatum producimur: magna que voce præconis, pretia singulis nuntiantis, equi atque alij asini opulenti emptoribus præstinantur. Idem lib. ix. Altera die productum me, rursus voce præconis veni subiiciunt. Horat. in lib. de Arte Poët.

Vt præco ad merces turbam qui cogit emendas. Martial. Epigram. lxxxvi. lib. i.

Venderet excultos colles cum præco factus, Atque suburbani iugera pulchra soli.

Cic. Epist. lib. xii. ad Attic. De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse, aliud sua gratia, aliud nostra, vt præconi subiiciantur. Lilius lib. vi. fundum subiicit præconi. Seneca lib. iii. de ira, Ceteros præconi subiiceret. Ioseph. lib. xix. Antiquit. Iudaic. cap. i. Η δὲ εὐζέρεος Ἀρμένιος τῆς κηροσόνταιν τὸ πάλαι μενε, καὶ δι' αὐτὸ φωνῆς τὸ μεγέθη γράμμενος, ἔχρηματα περὶ βιβλικοῦ ὁμοιο τῶν Ρωμαίων πλεονασμῶν: δὴ αὐτῶν ἦν, ὅς ἐ- δελήσθη, ὁρῶσαν ἔτι τὴν πόλιν. Et huc alludens Cic. Epist. xii. lib. xiii. ad Attic. Ligari- nam, inquit, præclare vendidisti. Posthac quidquid scripsero, tibi præconium deferam. Sic etiam venisse bona eius qui in fraudem creditoru latitabat, idem Cic. docet pro Quintio, cum ait: De quo homine præconis vox prædicat, et pretium conficit. Et paulo post: Cuius non modo ille amplissima fortuna, sed etiam vitæ, vestitusque necessarius, sub præcone cum dedecore subiectus est.

Res autem venales vti, quaque verboru cõceptione, per præconem veniret, Cic. lib. iii. Officior. indicat, Quid autē, inquiens, tam absurdum, quam si domini iussu, ita præco prædicet, domum pestilentem vendo. Idem lib. v. in Verr. Si palam præco iussu tuo prædicasset, non decimas frumenti sed dimidias venire partes. Apud Plautum Stichus Act. ii. Sc. i. Gelasimus parasitus præconis munere fungens suam ipsiusmet auctionem, vt hoc lucri ferret, sic prædicat.

Iocos ridiculos vendo, agite licemini.

Similiter apud Lucianum, ἐν βίῳν περὶ σὺ, Mercurius pro Præcone Pythagoræ venditionem ita prædicat. Τὸν ἀλεπον βίον πωλῶ, τὸν σεμνέτατον. Τίς ἀνήσεται, τίς ὑπὸ ἀθηρωπὸν εἶναι βύλεται. Auctiones etiam præconum prædicatione factas Cic. ii. Orat. de L. Agr. docet: vbi & nequissimos homines consumptis patrimoniis in Attiis auctionariis potius quam in Triuiis aut compitis auctionatos refert, cum vt Martialis loquitur, fiet tristis soluendis auctio nummis. Formulam autē qua auctionem præco prædicabat, expræsit Plautus Menæchm. Act. iii. Sc. vlt. his versibus,

-- Rogat præconium vt sibi detur.

Mes. Vis. CONCLAMARI AVCTIONEM fore quidem? Men. DIE SEPTIMI, AVCTIO FIET. Et mox: -- DIE SEPTIMI,

Cc

VENIBVNT SERVI, SVPELLEX, FVNDI, ADES, OMNIA
VENIBVNT: QVIQVE LICEBVNT PRÆSENTI PECVNIA.

LUCIAN. ἐν βίῳ ἀρτέσι. Σὺ δὲ ὁ Ερμῆ, κήρυττε καὶ συγγράλλε, Ἀγαθὴ τὴν τιμὴν ἀνητὰς παρῆ-
ται, ἀρτέσι τὸ πωλητῆριον. Ἀποκρῆσθ' ὁμοῦ δὲ βίβλους φιλοσόφους πάντος εἴδους, καὶ παραρτέσιαν ποι-
κίλων. Εἰ δὲ τις ἐκ ἐχθρῶν τὸ παρῆσιον ἀρτέσιον καταβάλλεται, εἰς νεώτα ἐκτίσι καταστῆσαι ἐγ-
γραφήν. Sanè vulgò, programmate fixo, Tabula posita, auctionis futuræ dies, leges, con-
dicionēs, proscribi solebant: Scripto enim significabatur dies, qua liceri, & ad pretium
adlicere cuilibet liceret, vt ei qui licitatione vicisset, res addiceretur: Cic. Epist. v. lib.
XIII. ad Attic. Si tibi videtur, appelles Balbum de AVCTIONE PROSCRIBENDA. Idem Ora-
tio, pro Quintio. AVCTIONEM in Gallia Pub. hic Quintius NARBONE SE ESSE FACTV-
RVM PROSCRIBIT. Idē Epist. vi. lib. II. ad Q. Frat. de Racilio Tribuno pl. TABVLAM
PROSCRIBAS, TABVLAM tanquam plagam PONAS. Idem pro Cæcina. ADEST AD
TABVLAM, licetur Ebutius. Et in Rullum. Virum hæc lex est, an TABVLA Veratiana AV-
CTIONIS; Idem II. in Catilin. Oratio. Meo beneficio TABVLÆ nouæ proferentur: sed AV-
CTIONARIÆ. Et ita TABVLÆ nomen accipiendū est Epist. xxxix. lib. XII. & Epist. xxv.
lib. XIII. ad Attic. Plinius Epist. xxvii. Deserta inde & damnata solitudine domus, totaque illi
monstro relicta, PROSCRIBEBATUR tamen, SEV QVIS EMERE, SEV QVIS CONDVCERE
ignarus tanti mali vellet. Venit Athenas philosophus Athenodorus, legit TITVLVM, &c. DIES
verò AVCTIONIS interdū PROFEREBATUR, teste Cic. Ep. xiii. & xiiii. lib. XIII. ad Attic.
Auctiones autem coram Argentariis factas, qui in Tabulas pretia adiectionisq; refe-
rebant, docent Cic. pro Cæcina, Seneca in præfatio. Controuersiar. & Quintilian.
lib. xi. cap. II.

Per Argentarios etiam venditiones factas, Vlpian. in L. Item videndum, D. de he-
redit. petit. cum Scæuola in L. filia, D. de solutionib. & Suetonio in Nero. cap. v. indicat
Enimvero cum in ea causa erant debitoris bona, vt venirent, Prætor à creditoribus
aditus, proscribi venditionem legibus & condicionibus quibus videretur, permittebat.
Quo facto Tabulâ propositâ in hanc sententiam Theophil. Instit. de successio. bonor.
scribit. Καὶ ἐγένετο παραγραφή ἐν τοῖς ἀριφάσει τῆς πόλεως μέρεσι ταῦτα διλθεῖσα. Ὁ δὲ εἶνα,
χρεώτης ἡμέτερος ὑπάρχων, εἰς αἰτίαν ἐπέσειτο ἀξία ἀρτέσιον. ἡμεῖς κρεδὶ παρὸς ὄντες τὴν τῆς ἀξί-
α ἀρτέσιον περὶ οὐσίαν. Ὡνητῆς ὁ βυλὸς ὁμοῦ, ἀρτέσιον εἶτα ὀλίγων παραγραμῶν ἡμερῶν ἐγί-
νετο καὶ τῆς ἀρτέσιον, ἐν ἧ ἐπέσειπον τὸ ποιῆσαι ἡμῶν legem bonorum venditorum, ταυ-
τεση, ὅρον τῶν ἀξία ἀρτέσιον ὁμοῦ. λοιπὸν γὰρ τῆ ἐρημένη παραγραφή ἀρτέσιον ταῦτα. Ὁ ἀ-
ρτέσιον, τοῖς κρεδὶ παρὸς, ὄρου χρεώτη, ἐχθρῶ ἀποκρίνασθαι εἰς τὸ ἡμισυ τῶν χρεῶν. Ὡστὲ τὸν ἐποφει-
λόμηνον ἐχθρὸν λαβεῖν νομίματα. Tunc verò, vt ibidem subiicit, creditores vnum aliquē
ex se ipsis qui auctioni præesset, legebant, qui MAGISTER dicebatur.

Debitore utique frustrationis causa, & in fraudem creditorum latitante, LIBELLOS
DE EO IN CELEBERRIMIS VRBIS LOCIS PROPOSITOS, AC BONIS EIUS SVSPENSOS in-
uenio, quos eorum amici procuratorēsve qui absentē defendere, vel pro eo soluere pa-
rati erant, deiciebant. Sic Cicero pro Quintio, de eius bonis proscripitis agens. De quo,
ait, LIBELLI IN CELEBERRIMIS VRBIS LOCIS PROPVNTVR. Et aliās: LIBELLOS, Sex.
Alfenus PROCVRATOR, P. Quintij familiaris & propinquus Sex. Neuij, DEICIT. Et postea:
Ergo affuit, non passus est, LIBELLOS DISIECIT. Seneca lib. III. de Benefic. cap. XII. Spōdeo
pro iudicato, & SVSPENSYM AMICI BONIS LIBELLVM DEICIO, creditoribus eius
me obligaturus, vt possim seruare PROSCRIPTVM.

Hoc amplius ea quæ publicè venibant, non PRÆCONIS modo voci, sed & HASTÆ
SVBICIEBANTVR, hæc q; posita, præcone prædicāte, ei qui licitatione vicisset, addiceban-
tur. Cic. lib. II. Officior. HASTAM in foro PONERE, ET BONA civiū VOXI SVBICERE PRÆ-
CONIS: Sic HASTA POSITA pro æde Iouis Statoris, bona Cn. Pōpeij Magni voci acer-
bissimæ PRÆCONIS SVBICTA, idem Cic. II. Philipp. narrat. Quod Dio lib. XLVI. confir-
mat his verbis. Καὶ ἐδημῶν ἡ πάλαι εἰς τὸ ἀρατῆριον ἐξετέθη, καὶ τῆ τῶ κήρυκος φωνῆ ἀπεκμήθη,
ἵνα τις αὐτὰ ἀρτέσιον. Hinc & HASTAM PRÆCONIS dixit Cic. Oratio. de lege A-
grat. & HASTAM VENDITIONIS, Philipp. II. ET EMPTIONEM AB HA-
STA, Epist. III. lib. XI. ad Attic. Valer. Max. lib. VI. c. III. Bona adolescentis HASTÆ SVBIECIT.
Seneca

Seneca lib. I. de ira cap. II. Videbis principum sub civili HASTA capita VENALIA. Idem lib.
de Consolatio. ad Martiam cap. XX. Non HASTAM Consularia spolia VENDENTEM, Hinc
Iuuenal. Sat. III.

Et præbere caput domina VENALE SVB HASTA.
Macrob. lib. II. Saturnal. cap. II. Mater Bruti Seruilia cum pretiosum æve paruo fundum ab-
stulisset à Cæsare. SVBICIENTE HASTÆ BONA CIVIYM. Paulus ex Felto: HASTÆ SVB-
ICIEBANT VR, quæ publicè vendebant: quia signum præcipuum est hasta. Vetus Horatij in-
terpres in Sarye. VI. lib. I. ad versum, Si præco paruas, Præcones, ait, dicebantur, qui stabant AD
HASTAM, & enuntiabant pretia allata.

Sed & captiuos sub hasta venisse Valer. Max. lib. VI. cap. V. indicat. Ioseph. lib. XIII.
Antiq. Iudaic. cap. XXII. Ὁ πῶς εἴ τις ἐλεύθεροι, ἢ δούλοι ἔστω δὲ ἡ ἐπιπέδου ἀφῆσαν.
Præterea more ab antiquis tradito, in his quæ publicè venibant, BONA FORSENÆ
REGIS VENDERE se dicebant. Liuius lib. II. Huic tam pacatæ profectiōni ab orbe regis Hæ-
trusci, abhorrens mos traditus ab antiquis usque ad nostram ætatem, inter cetera sollempnia, manet,
BONA FORSENÆ REGIS VENDENDI. Cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam
esse, neque omisam in pace: aut à mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus, BONA
HOSTILITER VENDENDI. Plutarch. in Publicola. Διὸ καὶ κατ' ἡμῶς ἐπι, Πωλῶντες τὰ Δη-
μόσια, ἀρτέσιον κήρυκῆσι, τὰ Πορῶντες χρεῖματα.

Pretium porro emptionis, probis nummis solui debebat. Inde apud Plaut. Pæra Act.
III. Sc. III. qui venalem habebat mulierem post dictas venditionis leges, mandat PRO-
BYM & numeratum ARGENTVM accipi. Tertullian. in lib. de Pœnitentia. Venditores
prius nummum quo paciscuntur, examinant, ne scalptus, neve rufus, ne adulter. Ea gratia solebat
Nummularij adhiberi, quorū fide nūmi probarentur, Apul. lib. X. Metamorphos. Ne for-
tè aliquis istorum quos offers auveorum, nequam, vel adulter reperiatur, in hoc ipso sacculo conditos
eos anulo tuo prænota, donec altera die Numulario præsentē comprobentur.

Interdum autem ante pretij solutionem ARRA dabatur, ARRÆ verò nomine, quando-
que certa summa, quandoque Anulus dabatur, L. ex empto, §. is qui vina, D. de actio-
nib. emp. L. vlt. D. de lege commiss. L. cuiicumque, §. item si institor, D. de institoria.
Plinius lib. XXXIII. cap. I. Argumento est consuetudo vulgi, ad spōsiones etiamnum ANVLO exi-
liente, ab eo tempore, quo nondum erat ARRA velocior.

Interdum ab emptione iam contracta abibatur & recedebatur. Vlpian. in L. ex
empto. §. is qui vina, D. de actionib. emp. postea cōueniat, vt EMPTIO IRRITA FIERET.
Pompon. in L. I. D. de rescind. vend. etiam si conueniat, vt AB EATVR AB EA VENDI-
TIONE. Paul. in L. si id quod, §. I. D. co. Si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, vt DISCE-
DATVR AB EMPTIONE. Idem in L. si emptio, D. eo. Si emptio contracta sit, toga pūta, aut
lancis, & pactus sit venditor, NE ALTERVTRIVS EMPTIO MANEAT. Interdum autem vt
Nerat, in L. ab emptione, D. de pact. docet, integris omnibus in quæ emptor & vendi-
tor inuicem obligati erant, conueniebat, vt AB EO NEGOTIO DISCEDERETVR: In-
terdū verò in integrum restitutus his quæ venditor præstiterat, cōsentiebant, NE QVID
ILLE EO NOMINE EMPTORI PRÆSTARET: vel cum emptor pretium deberet, cōue-
niebat venditori cum emptore, vt RVRSVS PRÆSTITIS AB EMPTORE IN RE VENDI-
TA OMNIBVS QVÆ EI VENDITOR PRÆSTITISSET, EMPTOR PRETIYM NON DA-
RET.

Ceterum & de Tabulis emptionum aliquid subnotare operæpretium erit: de qua-
rum forma hæc B. Ambros. lib. II. in D. Luca cap. II. scribit. Nam si CONSVLES AD-
SCRIBVNTVR TABVLIS EMPTIONIS, quanto magis redemptioni omnium, debuit Tempus ad-
scribi? Habes ergo omnia, quæ in contractibus esse consueverunt: VOCABVLYM SVMMAM ILLIC
POTESTATEM GERENTIS, DIEM, LOCVM, CAVSAM. TESTES quoque adhiberi solent.
Obsignari autem Tabulas huiusmodi consueuisse dubium non est. Quod & omnium
Tabularum quæ publici vel priuati contractus scripturam continebant, commune fuit.
Vt autem obsignari Tabulas omnes moris esset, Paul. lib. V. Sententiar. Tit. XXV. per-
spicue docet his verbis. Amplissimus ordo decreuit eas Tabulas, quæ publici vel priuati con-
tractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, vt in summa marginis, ad mediam par-
tem perforata, triplici lino constringantur, atque impositum supra linum cera signa imprimantur,
Cc ij

ut exteriores scripturae fide interiori seruent. Aliter Tabulae prolatae nihil momenti habent. Auctor autem huius formae Senatus fuit Neronianis temporibus, quemadmodum Sueton. ostendit in Nero. cap. xvii. cum ait, *Aduersus falsarios tunc primum reuertum, ne Tabulae nisi peritus, ac ter lino per foramina traiecto, obsignarentur.* Inde, *pacata conuenta impressis signis adhibitis ab utraque parte testibus custodiri*, dixit Seneca lib. iii. de Benefic. cap. xv. hoc deinde addito, *In quid isti viri ornati adhibiti sunt, in quid IMPRIMUNT SIGNA? Nempe ne ille neget se accepisse, quod accepit.* Eoque modo, *Anulis plus quam Animis* hominum credi queritur. Aufonius Epist. xxiii. ad Paulin. *SIGNARI autem, non, ut Plautus ait, PER CERAM ET LINVM literasque interpretes, sed per Poeticum characterem magis notauimus, ut tanquam SIGNVM IMPRESSVM indicares.* Qui versus Plauti habetur Pseudoli Act. i. Sc. i. Lino verò ad obligandas Tabellas & literas, vsos veteres non illo dumtaxat loco Plautus demonstrat, sed & apertissime Bacchidib. Act. iiii. Sc. iiii. Illic enim Chrysalus ad scribendam atque obsignandam Epistolam adferri sibi iubet *STYLVM, CERAM, TABELLAS ET LINVM.* Ac demum, ibidem.

Cedo, ait, tu CERAM AC LINVM actutum.

Age OBLIGA, OBSIGNA cito.

Obsignatas autem Tabulas anulis signatoriis, vel vnus Plautus Curculio. Act. ii. Sc. vlt. idoneus auctor est.

Ad signandum vero amici aduocabantur. Idque inter recepta Romae officia numerabatur. Tertullian. in lib. de Idololatr. *SIGNATAE SIGNIS non iam ADVOCATORVM, sed Angelorum.* In eoque officio matutinas horas positas ostendit Martial. Epigr. lxx. lib. x. hoc versu. *Nunc ad luciferam SIGNAT MEA GEMMA Dianam.* Quin & iuriconsultos ad has obsignationes adhibitos, indicio est quod Cicero lib. i. de Orato. ait, *Cum OBSIGNES TABELLAS Clientis tui, quibus in Tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur.* Cum autem Tabulas, testatione seu consignare permittebant, vel rogabant, utebantur his verbis, *SIGNA, SIGNATE, SIGNENT LICET.* Quod praeter illum iam ante citatum Ouidij versum, TESTERE LICET: SIGNATE QVIRITES, confirmatur his lib. iiii. de Ponto Eleg. ii. versibus,

*Sint hi contenti venia: SIGNENTQVE LICEBIT,
Purgari factum me quoque teste sum.*

Martial. Epigr. lxxxix. lib. ix.

Zenas seruulus est mihi paternus.

SIGNA. Cras melius Luperce, fiet.

Nunc SIGNAT meus ANVLVS lagenam.

Planè Iustinianus, vt Julian. Ante cellor Cōstitut. xlii. scriptum reliquit, publica omnia instrumenta huiusmodi initium totius suae scripturae habere constituit, IMPERANTE ILLO, DIVO AVGVSTO: IMPERII ANNO ILLO. Et post haec inscri CONSVLYM quoque appellationem.

Atque vt hunc de emptionibus & venditionibus locum concludamus, admonendi sumus Res omnes quae in commercio erant, aut MANCIPI fuisse, aut NEC MANCIPI. RES MANCIPI Vlpiano interprete, erat praedia tam rustica quam urbana in Italico solo sita: Item iura praediorum, rusticorum: velut via, Iter Actus, Aque ductus. Praeterea, serui, & quadrupedes quae dorso collōve domabantur: velut Boues, Muli, Equi, Asini. Praedia verò prouincialia, & feræ bestiae, Res nec Mancipi censebantur.

Enimvero res Mancipi non nisi NEXV, vel, IN IVRE CESSIONE, abalienari ritè poterant. Cic. Topic. *ABALIENATIO est eius rei quae MANCIPI est, aut traditio alteri NEXV, aut in IVRE CESSIONE, inter quos ea iure civili fieri possunt.* Idcirco autem addit, *inter quos ea iure civili fieri possunt*, quia, vt idem Vlpianus tradit, non nisi inter ciues Romanos, & Latinos colonarios, Latinosque Iunianos, eosque peregrinos quibus commercium datum erat mancipatio, quae propria erat species alienationis rerum Mancipi, locum habebat. Idem Cic. Orat. de Harusp. respons. *Multi sunt domus in hac urbe, P. C. atque haud scio an penè cunctae, IVRE OPTIMO, sed tamen priuato, iure hereditario, iure AVCTORITATIS, iure MANCIPII, iure NEXV.* Idem Topic. *Vt mancipia quae sunt facta dominorum NEXV. NEXVM autem, vt idem Cic. lib. iiii. de Orato. interpretatur, ap-*

pellabant, quod per libram gerebatur. Similiterque, vt Fest. Pomp. tradit, NEXVM Galus Aelius definiēbat, quodcumque per aēs & libram gerebatur. Per aēs autem & libram res olim dominum mutabant Mancipatione, quae propria erat species alienationis rerum Mancipi: cuius ritum quoniam olim lib. i. Select. Antiq. exposuimus, hoc loco sollempnia dumtaxat verba quae in Mancipando interueniebant, attingam: ex quibus, Varro lib. iiii. de lingua Lat. & Fest. Pomp. in voce, *Rodus*, haec commemorant, *RAVDVS-CVLO LIBRAM FERITO.* Is etiam qui mancipio accipiebat, vt ex Gaio Boëtius refert, aēs tenens ita dicebat, *H VNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. ISQVE MIHI EMPTVS ESTO HOC AERE, AENAEQVE LIBRA.* Eaque sunt CERTA VERBA, quibus factam Mancipationē Vlp. Tit. xix. scribit. Quo ritu non serui modo abalienari, sed & filii. emācipari, necnō in adoptionem dari solebant. Atque hoc modo MANCIPIO DARI res dicebantur. Quo genere loquendi vtuntur cum Plautus non semel, tum Cic. Epist. l. lib. xiii. ad Attic. Seneca lib. iiii. de Benefic. cap. xx. & Epist. lxxiii. lib. x. Lucret. lib. iiii.

Vitaeque MANCIPIO nulli DATVR, omnibus vsu.

Id est, *ῥησὶς non κτήσις.* Curius ad Cicero. lib. vii. Familiar. *Sum enim ῥησὶς μὲν tuus, κτήσις δὲ Ἀττικὸς ἡμεῶν.* Ergo fructus est tuus, MANCIPIVM illius. Ex quibus verbis apparet ῥησὶς nomine vsus seu fructum, κτήσις Mancipium, cuius perpetuus vsus est, significari. Plutarch. Περὶ Ἀδελφότητος. *ῥησὶς δὲ ἢ κτήσις ἐν μέσῳ κείῳται κοινή.* Seneca lib. v. de Benefic. cap. xix. *Idem de seruo dicam: MEI MANCIPII res est.* Ouid. lib. iiii. de Ponto Eleg. v.

Pro quibus vt meritis referatur gratia, iurat

Se fore MANCIPIVM tempus in omne TVVM.

Quem versus lubens ita emendauerim, *Se fore Mancipio tempus in omne tuum*, prout scripsisse Ouidium mihi quidem sit verisimile. Nam & eodem sensu Eleg. xv. lib. iiii. dixit,

Maeque TVVM LIBRA norit ET AERE magis.

Id est, magis quam per aēs & libram emptum.

Emptioni & venditioni, de qua tot haecenus sermones habuimus, proxima erat Locatio & Conductio. Nam & solo consensu vtraque contrahebatur: & vt illa, simul atque de re & pretio conuenisset, ita haec, statim atque de re & mercede seu pensione conuenisset, perficiebatur. Locabatur autem vel Domus, vel Fundus, vel Opus faciendum, vel Vectigal. Aedium conductor INQVILINVS: Fundi, COLONVS: Operis, REDEMPTOR: Vectigalis, PVBLICANVS, vel MANCEPS dicebatur. In locatione aedium caueri lege solebat, vt *QVAE IN HABITATIONEM INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAE ESSENT*, ea pignori locatori pro mercede habitationis essent, L. i. D. de migrando. Sed & si de ea nihil conuenisset, tacitè tamē id conuentum accipi solebat, vt perinde tenerentur INVECTA ILLATA, ac si specialiter conuenisset, L. eo. iure, L. licet, D. in quib. caus. pign. L. Item quia, D. de pactis, L. certi iuris, C. de locato. Nec pro pensionibus solum, sed & si deteriore habitationē culpa sua inquilinus fecisset, quo nomine ex locato cum eo actio esset, INVECTA ET ILLATA pignori erant obligata, L. ii. D. in quib. caus. pign. Non modo autē aedibus, verum etiam horreis locatis, tacita conuentio de inuectis illatis, ex Neruae sententia locum habebat, L. si horreum, D. in quib. caus. Enimvero horreis locatis, interdum dominus, seu locator, eorum CVSTODIAM in se RECIPIEBAT, eamque repromittebat, L. dominus, L. cum in plures, §. vlt. D. locati, L. ex Diui, C. de locato. Interdum secus. Labeo in d. L. cum in plures, §. locator. *Locator horrei propositum habuit, SE AVRVM, ARGENTVM, MARGARITAM, NON RECIPERE SVO PERICVLO.*

Planè Inquilinos Idib. Quintilibus migrare solitos non in subtiliter Ant. Augustin. pridem obseruauit ex L. cum ab eo, D. de contrah. emptio. L. qui balneum, D. qui potior. in pigno. L. cum in plures, D. locati. Cicero. Epist. iiii. lib. ii. ad Q. Frat. Sueto. in Tiber. cap. xxxv. Martiale Epigr. xxxii. lib. xii. Eoque allusisse videri potest Albutius apud Senecam Controuers. ii. lib. vii. cum ait, *Ecquid tuto lateo? Nunquid mutandus est locus ineptè ab Idibus?*

Fundus verò certa pensione colendus locabatur, L. quidam fundum, D. locati. Et lex conductionis dicebatur, secundum quam omnia facere conductor debebat: & ante omnia, curare VT OPERA RVSTICA SVO QVOQVE TEMPORE FACERET, NE INTEMPESTIVA CVLTVRA DETERIOREM FVNDVM FACERET. L. si merces, §. conductor, D. locati. Atque ad eò interdum conuenisse VT SI NON EX LEGE FVNDVS COLERETVR, RELOCARE EVM LICERET, ET QVO MINVS LOCARETVR, HOC DOMINO PRÆSTARETVR, docet L. ea lege, D. locati. In locatione certè agrorum caueri solitum, NE BIENNIO CONTINVO, FARREO SPICO, id est aristato, SÈFERENTVR, ex Sex. Pomp. didici, cuius ipsamet verba apponam. RESTIBILIS, ait, AGER, est qui biennio continuo seritur farreo spico, id est aristato. Quod ne fiat, SOLENT QVI PRÆDIA LOCANT EXCIPERE. Fundo autem locato, interdum eius INSTRUMENTVM ÆSTIMATVM colono dabatur, L. cum fundus, D. locati. Locatione verò exprimi solebat, VT SI QVA LVE TEMPESTATIS, VEL ALIO COELI VITIO DAMNA ACCIDISSENT, AD ONVS COLONI PERTINERENT, L. licet, C. de locato. Sic & in L. si quis domum, §. Iulianus, D. locati, ita quis fundum locasse proponitur, VT ETIAM SI QVID VI MAIORE ACCIDISSET, HOC EI PRÆSTARETVR. Dominum etiam excepsisse in fundi locatione, VT FRVMENTI CERTVM MODIVM CERTO PRETIO ACCIPERET, Vlpian. refert in L. sed adde, §. si dominus, D. eod. Adhæc Paulus in L. quarto, §. i. D. eod. Inter locatorem fundi & conductorem conuenisse memorat, NE INTRA TEMPORA LOCATIONIS, SEIVS CONDVCTOR DE FVNDO INVITVS REPELLERETVR: ET, SI PVLSATVS ESSET, POENAM DECEM PRÆSTARET TITIVS LOCATOR SEIO CONDVCTORI, VEL SEIVS CONDVCTOR, SI INTRA TEMPORA LOCATIONIS DISCEDERE VELLE, EQVE DECEM TITIO LOCATORI PRÆSTARE VELLE.

In fundorum planè locationibus lex dici solebat, VT OB MERCEDEM FRVCTVS PIGNORI ESSENT, L. si seruus communis, §. Locati, D. de furt. Gaius etiã in L. potior, §. si colonus, D. qui potior. in pigno. Si colonus, ait, conuenit, VT INDVCTA IN FVNDVM, ILLATA, IBI NATA, PIGNORI ESSENT. Labeo in L. cum colono, D. quib. mod. pign. Cum colono tibi conuenit, VT INVECTA, IMPORTATA PIGNORI ESSENT, DONEC MERCES TIBI SOLVTA, AVT Satisfactum esset. Vlpian. in L. si inter, D. de pignorib. Si inter colonum & procuratorem meum conuenit de pignore. Sed & citra conuentionem, ea quæ voluntate dominorum coloni in fundum conductu induxerant, pignoris iure tenebantur, L. certi iuris, C. de locato. Mercedis etiam nomine fideiussorem à colono accipi cõsueuissè, Labeo docet in d. L. cum à colono. Fideiussores quoque conductionis datos ostendit, L. quarto, D. locati. Paul. in L. si à colono, D. de fideiussorib. Si à colono stipulatus, fideiussorem acceperis, stipulatio est plurium pensionum. Fideiussores autem à colonis datos etiam ob pecuniam dotis prædiorum teneri prudentibus placuit, cum ea quoque species locationis vinculum ad se traheret, L. amissi, D. de fideiussorib.

Illud in prædiorum Rusticorum locatione excipi solebat, COLONVS IN AGRO SVRCVLARIO CAPRA NATVM NE PASCAT quemadmodu Varro lib. I. de re Rust. cap. II. auctor est. Atque, inquiès, leges colonicas tollis, in quibus scribimus, COLONVS IN AGRO SVRCVLARIO NE CAPRA NATVM PASCAT. Quod & iterum tradit lib. II. cap. III. his verbis quibus ei de capris sermo est. Studiosè enim de agrestibus fructibus pascuntur, atque in locis cultis virgulta carpunt. Itaque à carpendo Caprae nominatae sunt. Ob hoc in legè locationis fundi excipi solet, NE COLONVS CAPRA NATVM IN FVNDO PASCAT. Harum enim dentes inimici sationis. Et certè perpetua febris capras laborare creditum est, earumq; saluam fructibus esse venenum. Vnde Virgil. lib. II. Georgic.

— Aut vrentes culta capellas.

Vbi Seruius. Omne enim quod momorderint, vrunt & exsiccant. Vnde est, Et ad morsu signata in stirpe cicatrix. Qui vetus ex eodem libro petitus est. Idem in lib. II. Georgic. ad verum,

— Baccho

— Baccho caper omnibus horis,

Ceditur --

Æsculapio per contrarietatem, ait, capram immolari, qui est deus salutis, quum capra numquam sine febre sit, Plinius lib. VIII. cap. I. de capris agens. Morsus earum arbori exitialis: oliuam lambendo quoque sterilem faciunt: eaque ex causa Minerva non immolantur. Idem lib. XII. cap. XVII. Capras maleficum frondibus animal vocat. Rursusque lib. XVII. cap. XXV. & lib. XV. cap. VIII. Oleam, si cam caprae lambendo contigerint, depauperintque, sterilefcere ex Varrone tradit. Eaque de causa Flamini Diali capram tangere nõ licebat, quod de eo Agellius lib. X. cap. XV. & Plutarch. & Aristot. memoriè prodiderunt.

Atque adeo in legibus locationum interdum scriptum, NE COLONVS IN AGRO SVRCVLARIO PASCERET, PECVS QVODDAM, Varro lib. I. de re Rust. cap. II. significat, cuiusque rei hanc causam adfert. Quædam enim pecudes culturae sunt inimicae, ac veneno: ut istæ quas diximus, caprae. Sed & in lege quadam locationis scriptum Alfenus narrat, REDEMPTOR SILVAM NE CÆDITO, NEVE CINGITO, NEVE DEVRITO: NEVE QVEM CINGERE CÆDERE, VRERE SINITO. L. in lege D. locati.

Præterea Colonus villarum curam agere debebat, VT EAS INCORRVPTAS REDDERET. L. si merces, §. conductor D. locati. Inde Alfenus in L. qui insulam §. vlt. D. eo. colonus villam hac lege acceperat, VT INCORRVPTAM REDDERET, PRÆTER VIM, ET VETVSTATEM. Colonis etiam prædiorum lege locatidis denuntiari solitum, VT INNOCENTEM IGNEM HABERENT, indicat L. si quis domum, §. si colonis, D. eo. Quinimo interdum conueniebat, NE PENITVS IGNEM CONDVCTOR HABERET. Vlpian. in L. videamus, §. i. D. locati. Si hoc in locatione conuenit, IGNEM NE HABETO. Inter locatorem etiam & conductorem conuenisse, NE IN VILLA VRBANA FOENVM COMPONERETVR, idem Vlpian. narrat in d. L. videamus, §. vlt. Colontorum autem duo genera erant. Aut enim PRËTARIÏ erant, aut NVMIS COLEBANT, & ad pecuniam numeratam conducebant, L. si merces §. vis maior, D. locati, L. si apes D. de furt. L. licet C. de locato. Plin. Epist. XXXVII. lib. IX. Non NVMIS, sed PARTIBVS LOCEM. Interdum etiam fundus, quo facilius emptorem inueniret, in duas partes locabatur, L. Gaius Seius, §. vlt. D. de leg. II. Fundum præterea pastinandum locatum, narrat L. semper, §. i. D. quod vi aut clam.

A kalendis verò Martii locationes prædiorum vt plurimum incipiebant, quemadmodum Papinianus indicat in L. diuortio D. Solu. matrim. Pensiones etiam iisdem kalendis inferri consueuissè, aperte significat L. defuncta, D. de vsuf. Planè tam urbanorum quam rusticorum prædiorum locationes in lustrum seu quinquennium fieri moris erat. Cuius rei argumenta sunt hæc in Pandectis. Paul. in L. Si filio fam. §. vlt. D. Solu. matrim. Si vir in QVINQVENNIVM LOCAVERIT FVNDVM. Et in L. Ei cui D. de liberat. leg. Ei cui FVNDVM IN QVINQVENNIVM LOCAVERAM, legam. &c. Vlpian. in L. si quis domum, §. hic subiungi, D. loca. Si fructuarius LOCAVERIT FVNDVM IN QVINQVENNIVM. Paul. in L. si in lege, §. si domus, D. eo. Si DOMVS, VEL FVNDVS IN QVINQVENNIVM PENSIONIBVS LOCATVS SIT. Idem in §. colonus cad. L. Si ei frui non liceat, totius QVINQVENNII nomine rectè aget. Sic & in L. item quæritur, §. qui impleto, D. eo. Et si LVSTRVM fortè ab initio fuerat conductioni præstitutum. Et in L. si quis nec causam §. vlt. D. si cert. pct. Nam & si colonus post LVSTRVM completum fructus perceperit. Et in L. si seruus, D. de stipulatio. seruo. Nam & si in annos fortè QVINQVE LOCATIO facta sit. Hinc & in L. qui per collusionem, D. de actionib. emp. Colonus & QVINQVENNII PENSIONES in fidem suam recipiat. Plinius Epist. XIII. lib. IX. de colonis suis & villicis agens. Nam priore LVSTRO quamquam post magnas remissiones reliqua creuerunt. Eodemque modo publica locati consueuerant. Callistrat. in L. non intelligitur, §. cum quinquennium, D. de iu. ff. Cum QVINQVENNIVM in quo quis pro publico conductore se obligauit, excessit. Et mox: Forte vt si peracto LVSTRO discedere

Cc iiij

voluerint, non teneantur. Labeo in L. qui quattuor, §. qui hortos D. de leg. III. *Qui hortos publicos à Repub. conductos habebat, eorum hortorum fructus, usque ad LVSTRUM quo conducti essent, Ausidio legauerat.* Imp. Alexander in L. si cum Hermes C. de loca. *Si cum Hermes vectigal octuuarium in quinquennium continuum conduceret.*

Opus verò faciendum aliis atque aliis legibus locabatur. Paul. in L. Item si pretio, §. cum insulam, D. locati *Cum insulam edificandam loco, ut sua impensa conductor omnia faciat.* Et interdum quidem opus aversione locabatur: interdum verò ita, ut in pedes mensurasve certa mercès prestaretur, L. Opus D. locati. Iulianus in L. Ea lege, §. locati D. locati. *Locavi opus faciendum, ita ut pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem.* Aliàs proponitur is qui ædem faciendam locauerat in lege dixisse, *quoad in opus lapidis opus erit, pro lapide, et manu pretio redemptori in pedes singulos, septem dabit,* L. qui insulam, §. qui ædem, D. co. tit. Legibus certè operum faciendorum, vulgò comprehensum, ut opus arbitrio locatoris fieret, eiusque probatio aut improbatio locatoris, vel heredis eius esset, colligitur ex L. cum in plures, §. lege dicta, D. locati L. veluti D. pro socio. Hinc in L. Si in lege, D. locati, *Si in lege locationis comprehensum est, ut arbitratu domini opus adprobetur.* Similiter in L. Ea lege, §. locati D. co. tit. *Si ita opus locasti, ut bonitas eius tibi a conductore approbaretur.* Sic & in L. si stipulatus es, D. de fideiussoribus. *Stipulatus es, opus arbitratu tuo ante certam diem fieri: quod si effectum non esset, quanti ut efficeretur opus locasset, tanti fideiussores accepisti.* Nam & diem adici consueuisse intra quem opus fieret: aut nisi factum esset, quanti locatoris interesset, conductor solueret, ostendit Labeo in L. Insulam, §. i. D. locati. *In locatione, ait, operis erat dictum ante quam diem effici deberet. Deinde, si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam dari conductor promiserat. Quin & interdum lege operis locandi cautum, ut si ad diem opus effectum non esset, relocare id liceret, indicio est L. Item queritur, §. si in lege D. locati.*

Extat verò Neapoli, Lex operi faciundo dicta in hæc verba. AB COLONIA DE DVCTA ANNO XC. NEVFIDIO N. F. M. PVLIO DVOVIR. P. RVTILIO C. N. MALLIO COS. OPERVM LEX II.

LEX PARIETI FACIENDO, IN AREA QUÆ EST ANTE ÆDEM SERAPI TRANS VIAM. QUI REDEMERIT PRÆDES DATO, PRÆDIAQUE SVBSIGNATO DVVMVIRVM ARBITRATV.

IN AREA TRANS VIAM PARIES QUI EST PROPTER VIAM, IN EO PARIETE MEDIO OSTIËI LYMEN APERITO, LATVM P. VI. ALTVM P. VII. FACITO. EX EO PARIETE ANTAS DVAS AD MARE VORSVM PROICITO, LONGAS P. II. CRASSAS P. I. INSVPER ID LIMEN ROBVTVM, LONGVM P. VIII. LATVM P. I. ALTVM P. S. IMPONITO. INSVPER ID ET ANTAS, MVTVLOS ROBVTOS II. CRASSOS S-ALTOS P. I. PROICITO, EXTRA PARIETEM IN VTRAMQUE PARTEM P. IV. INSVPER SIMAS PICTAS FERRO OFFIGITO. INSVPER MVTVLOS TRABICVLAS ABIEGNEAS. II. CRASSAS QVOQUE VERSVS. S. IMPONITO, FERROQUE FIGITO, INASSERATO, ASSERIBVS ABIEGNEIS SECTILIBVS, CRASSEIS QVOQUE VERSVS: DISPONITO NE PLVS S. OPERCVLAQUE ABIEGNEA IMPONITO EXTIGNO PEDARIO, FACITO ANTEPAGMENTA ABIEGNEA LATA S. CRASSA. EE. CVMATIVMQUE IMPONITO FERROQUE PLANO FIGITO, PORTVLAQUE TEGITO TEGVLARVM ORDINIBVS SENEIS, QVOQUE VERSVS TEGVLAS PRIMORES OMNES IN ANTEPAGMENTO

MENTO FERRO FIGITO, MARGINEMQUE IMPONITO. EISDEM FORES CIATRATAS II. CVM POSTIBVS ESCVLANEIS, IACITO, STATVITO, OCCLVDITO, PICATOQUE, ITA VT EI AD ÆDEM HONORVS FACTA SVNT. EISDEM MACERIA EXTREMA, PARIES QUI EST, EVM PARIETEM CVM MARGINE ALTVM FACITO, P. X. EISDEM OSTIVM INTROITV IN AREA QVOD NVNC EST, ET FENESTRAS QUE IN PARIETE, PROPTER EAM AREAM SVNT, PARIETEM OBSTRVITO. ET PARIETI QUI NVNC EST PROPTER VIAM, MARGINEM PERPETVOM IMPONITO, EOSQUE PARIETES MARGINESQUE OMNES, QUÆ LITA NON ERVNT CALCE HARENATO, LITA POLITAQUE ET CALCE VDA DEALBATA RECTE FACITO. QVOD OPVS STRVCTILE FIET IN TERRA, CALCIS RESTINCTÆ PARTEM QVARTAM INDITO: VIVÆ MAIOREM CEMENTA STRVITO, QUAM QUÆ CEMENTA ARDA. PENDAT P. XV. NIVE ANGOLARIA ALTIOREM. §. FACITO, LOCVMQUE PVRVVM PRO EO OPERE REDDITO. EIDEM SACELLA, ARAS, SIGNAQUE QUÆ IN CAMPO SVNT, QUÆ DEMONSTRATA ERVNT, EA OMNIA TOLITO, DEFERTO, COMPOSITO, STATVITOQUE, VBEI LOCVS DEMONSTRATVS ERIT, DVVMVIRVM ARBITRATV.

HOC OPVS OMNE FACITO ARBITRATV DVOVIR. ET DVOVIRATIVM, QUI IN CONSILIO ESSE SOLENT PVTEOLIS, DVVMINIMVS VIGINTI ADSIENT, CVM EA RES CONSVLETVR. QVOD EORVM VIGINTI IVRATI PROBAVERINT, PROBVM ESTO. QVOD III IMPROBARINT, IMPROBVM ESTO.

DIES OPERIS K. NOVEMBR. PRIMEIS. DIES PEQVN. PARS DIMIDIA DABITVR, VBEI PRÆDIA SATIS SVBSIGNATA ERVNT. ALTERA PARS DIMIDIA SOLVETVR, OPERE EFFECTO, PROBATOQUE. C. BLOSIVS. Q. F. S. H. IDEM PRÆS.

Q. FVVICIVS Q. F.

CN. TETEIVS Q. F.

C. GRANIVS C. F.

T. CRASSICIVS.

In antiquis certè inscriptionibus crebro occurrūt, verba hæc, FACIENDVM CVRAVERVNT, IDEMQUE PROBAVERVNT. Eoque pertinet legis Iuliae repetundarum caput, quod Maccr in L. lex Iulia, D. de L. Iul. repet. ita exequitur. *Illud quoque canetur, Ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, præbendum, adprehendendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta probata, præstita lege erunt,* id est secundum legem in locatione operis dictam. Huius generis lex à Cicero lib. III. in Verr. memoratur, quæ Titulum præfert huiusmodi, LEX OPERI FACIENDO IVNII PVPELLI, QUAM C. VERRES PRÆTOR VRBANVS ADDIT. Sic enim castigandum hoc principium existimo, in quo passim, *ex opere faciundo,* cum vitio legitur. Legis autem dictæ verba sunt hæc. QUI DE L. MARTIO, M. PERPENNA CENSORIBVS REDEMERIT, EVM SOCIVM NE ADMITTO, NEVE EI PARTEM DATO, NEVE REDIMITO. SI QVID OPERIS CAUSA RESCIDERIS, REFCITO. QUI REDEMERIT, SATISDET DAMNI INFECTI EI QUI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. HOC OPVS SVO QVOQUE BONO FACITO. REDIVIVA SIBI HABETO. Illud etiam addi solitum Cicero eodem loco ostendit, ut OPTIMA CONDITIO NE ESSET IS, CVIVS EA RES ERAT, CVIVS PERICVLVM. Fest. Pomp. *Sartè ponebant pro integrè: Ob quam causam opera publica quæ locantur, ut integra præstentur, SARTA TECTA LOCANTVR. Etenim Sarcire est integrum facere.* Idem Fest. *Prodit interpretatur, porro dedit, ut est in lege Censoria PORTICVM SARTAM TECTAMQUE HABETO, PRODITO.*

EXEGISSE ETIAM SARTA TECTA Censores, Lilius lib. XLII. ita scribit, *Censorem moribus regendis creatum, cui SARTA TECTA EXIGERE sacris publicis & loca tuenda more maiorum traditum esset.* Idem lib. XLV. de Graccho & Claudio Censoribus. *Potentibus, ut ex instituto ad SARTA TECTA EXIGENDA, & ad OPERA QUAE locassent, PROBANDA, anni & bimensis tempus prorogaretur.* Cic. lib. III. in Ver. *Quum L. Octavius, Caesar Aurelius Coss. ades sacras locassent, neque potuissent OMNIA SARTA TECTA EXIGERE.*

Villam autem nouam ab solo ædificandam ita locandam esse, Cato de re Rust. cap. XIII. monet, uti faber hæc quæ sequuntur faciat. PARIETES OMNES (VTI IVSSITVR) CALCE ET CEMENTIS, PILAS EX LAPIDE ANGLEARI, TIGNA OMNIA, QUAE OPVS SVNT, LIMINA, POSTES, IVGMENTA, ASSERES, FVLMENTAS, PRÆSEPIBVS BVBVS HIBERNAS, ET ÆSTIVAS FALISCAS, EQVILE, CELLAS FAMILIÆ, CARNARIA III. ORBEM, AHENA II. HARAS X. FOCVM, IANVAM MAXIMAM, ET ALTERAM QUAM VOLET DOMINVS, FENESTRAS, CLATROS IN FENESTRAS MAIORES, ET MINORES. BIPEDALES X. LVMINA VI. SCAMNA III. SELLAS V. TELAS IOGALES DVAS, LVMINARIA VI. PAVLLVLAM PILAM, VBI TRITICVM PINSANT, VNAM, FVLLONICAM VNAM, ANTEPAGMENTA, VASA TORCVLA DVO. HÆ REI MATERIAM, ET QUAE OPVS SVNT, DOMINVS PRÆBEBIT, ET AD OPVS DABIT: SVCCIDET, DOLABIT, SERRAM I. LINEAM I. MATERIAM DVNTAXAT SECABIT, FACIETQUE. CONDVCTOR LAPIDEM, CALCEM, ARENAM, AQVAM, PALEAS, TERRAM VNDE LVTVM FIAT. SI DE COELO VILLA TACTA SIER, DE EA RE VERBA VTI FIANI. HVIC OPERI PRETIVM AB DOMINO BONO, QUI BENE PRÆBEAT QUAE OPVS SVNT, ET NVMOS FIDE BONA SOLVAT. IN TEGVLAS SINGVLAS II. INTECTVM SIC NVMERABITVR TEGVLA, INTEGRA QUAE NON ERIT, VNDE QVARTA PARS ABERIT, DVÆ PRO VNA CONCLICIARES QUAE ERVNT, PRO BINIS PVTABVNTVR: IN ALIIS QUAE ERVNT, IN SINGVLAS QVATERNÆ NVMERABVNTVR. VILLA, LAPIDE, CALCE FVNDAMENTA SVPRA TERRAM PEDE, CETEROS PARIETES EX LATERE IVGMENTA ET ANTEPAGMENTA, QUAE OPVS ERVNT, INDITO. CETERA LEX, VTI VILLA EX CALCE, CEMENTIS PRETIVM IN TEGVLAS SINGVLAS N. S. LOCO SALVRI BONO DOMINO HÆC, QUAE SVPRA PRETIA POSITA SVNT, EX SIGNO MANVPRETIVM ERIT: PESTILENTI, VBI ÆSTATE FIERI NON POTEST, BONO DOMINO PARS QVARTA PRECII ACCEDAT.

Veteres autem, opus Redemptori locatum Quincupeda metiri solitos, ut nunc fit sexcupeda, indicant h. Martialis è lib. XIII. versus, Quincupedæ Titulum præferentes.

Puncta notis ilex, & acuta cuspidè clausa,

Sæpe REDEMPTORIS prode FVRTA solet.

Quamquam & Decempedis in dimetiendis ædificiis vsos eos Horatius significat lib. II. Carmin. Odexv. cum ait

-- Nulla DECEMPEDIS

METATA PRIVATIS, opacam

Porticus excipiebat Arcton,

Vbi vetus Comment. *Decempeda*, ait, *regula est decem pedum, ad quos artificibus fabricæ mensura colligitur.* Erant autem & operum & ÆDIFICIORVM MENSORES Romæ, quorum in antiquis Inscriptionibus non semel fit mentio, ex quibus tres adscripsi. Vna est huiusmodi, STATILIO VOL. APRO MENSORI ÆDIFICIORVM. VIXIT ANN. &c. Altera sic habet, DIIS MANIBVS CÆCILII MAXIMI MENSORIS

MENSORIS ÆDIFICIORVM. Tertiæ verba sunt hæc, A. SEMPRONIUS MENSOR ÆDIFICIORVM SIBI ET SEMPRONIÆ HEREDI. Plinius Traiano lib. X. Epistol. *Dispice, domine, an necessarium putes mittere huc MENSOREM: Videntur enim non mediocres pecunia posse reuocari a curatoribus operum, si MENSURÆ FIDELITER AGANTVR.* Cui respondens Traianus, MENSORES, ait, *vix etiam his operibus quæ aut Romæ, aut in proximo fiunt, sufficienter habeo. Sed in omni prouincia inueniuntur.* Postquam verò opus probatum fuerat, in acceptum ab eo cuius probatio fuerat, referebatur. Cic. lib. III. in Ver. *Primò negabat OPVS IN ACCEPTVM REFERRE posse.* Et mox ibidem. *OPVS IN ACCEPTVM RETVLIT, quadriennio post, quam diem operi dixerat.*

Illud antiquarum ædium legibus cautum fuisse scio, NE RECENTIORE TRIMA ARENA VTERETVR REDEMPTOR. Idque ex Plinio didicisse me profiteor cuius è lib. XXXVI. Nat. hist. cap. XIII. ipsamet verba ponam: *Inuita quoque (de arena loquitur) quò vetustior, eo melior. Vnde & antiquarum ædium legibus inuenitur, NE RECENTIOR TRIMA VTERETVR REDEMPTOR, Legibus autem ædificiorum scribendis Architectos operam dedisse Virruuius lib. I. cap. I. ostendit, Item inquit, aquarum ductiones, & cetera quæ sunt huiusmodi, nota sunt oportet Architectis, ut antè caueant, quam instituant ædificia: ne controuersie factis operibus patribusfamil. relinquuntur: & ut ipse legibus scribendis prudentia caueat possit locatori & conductori.* Varro lib. III. de ling. Lat. *Post adem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti. Calcem autem partiario coquendam qui locabant ita auctore Cato. re Rust. cap. XVI. locabât, VT CALCARIVS PERFICERET, COQVERET, ET EX FORNACE CALCEM EXIMERET, LIGNA QUAE CONFICERET AD FORNACEM: DOMINVS VERO LAPIDEM, ET LIGNA AD FORNACEM QVOD OPVS ESSET, PRÆBERET.* Idem Cato cap. CXLIIII. *Oleam legendam locari oportere tradit hoc modo: OLEAM COGITO RECTE OMNEM ARBITRATV DOMINI, AVT QVEM CVSTODEM FECERIT, AVT CUI OLEA VENIERIT. OLEAM NE STRINGITO, NEVE VERBERATO INIVSSV DOMINI AVT CVSTODIS. SI ADVERSVS EA QVIS FECERIT, QVOD IPSE EO DIE DELEGERIT, PRO EO NEMO SOLVET, NEQVE DEBEBITVR. OLEAM QUI LEGERINT, OMNES IVRANTO AD DOMINVM, AVT AD CVSTODEM, SESE OLEAM NON SVRRIPVISSE, NEQVE QVENQVAM SVO DOLO MALO EA OLEITATE EX FVNDO L. MANLII. QUI EORVM NON ITA IURAVERIT, QVOD IS LEGERIT OMNE, PRO EO ARGENTVM NEMO DABIT, NEQVE DEBEBITVR: OLEAM COGI RECTE SATIS DATO ARBITRATV L. MANLII. SCALE ITA VTI DATÆ ERVNT, ITA REDDITO, NISI QUAE VETVSTATE FRACTÆ ERVNT. SI NON ERVNT, REDDET ÆQVAS, AVT ARBITRATV DEDVCETVR, SI QVID REDEMPTORIS OPERA DOMINO DAMNI DATVM ERIT, RESOLVITO. ID VIRI BONI ARBITRATV DEDVCETVR. LEGVLOS QVOT OPVS ERVNT PRÆBETO, ET STRICTORES. SI NON PRÆBERIT, QVANTI CONDVCTVM ERIT, AVT LOCATVM ERIT, DEDVCETVR, TANTO MINVS DEBEBITVR. DE FVNDO LIGNA ET OLEAM NE DEPORTATO. QUI OLEAM LEGERIT, QUI DEPORTAVERIT, IN SINGVLAS DEPORTATIONES SS. N. II. DEDVCENTVR, NEQVE ID DEBEBITVR. OMNEM OLEAM PVRAM METIETVR. MODIO OLEARIO ASSIDVOS HOMINES QVINQVAGINTA PRÆBETO, DVAS PARTES STRICTORVM PRÆBETO. NEQVIS CONCEDAT, QVO OLEA LEGVNDÆ ET FACIYNDÆ CARIVS LOCETVR. EXTRA QUAM SI QUAM SOCIVM IMPRÆSENTIARVM DIXERIT, SI QVIS ADVERSVM EA FECERIT, SI DOMINVS AVT CVSTOS VOLENT, IURENT OMNES SOCII. SI NON ITA IURAVERINT, PRO EA OLEA*

LEGVND A ET FACIENDA NEMO DABIT, NEQVE DEBEBITVR EI, QVI NON ITA IVRAVERIT. ACCESSIONES IN MO. ∞ CC. ACCEDIT OLEÆ SALSÆ MO. V. OLEI PVRI P. IX. IN TOTA OLEITATE. V. ACETI QVADRANTALIA. V. QVOD OLEÆ SALSÆ NON ACCEPERINT, DVM OLEAM LEGENT IN MODIOS SINGVLOS SS. S. S. DABVNTVR. Cato in vno harum legū capite ad stipulatur Plinius, qui oliuantibus legem antiquissimam fuisse, OLEAM NE STRINGITO NEVE VERBERATO, lib. xv. Nat. hist. cap. iii. scribit.

Oleam verò faciendam idem Caro cap. cxlv. hac lege locare oportere tradit: FACITO RECTE ARBITRATV DOMINI, AVT CVSTODIS. QVI ID NEGOTIVM CVRABIT SI SEX IYGIS VASIS OPVS ERIT, FACITO. HOMINES EOS DATO, QVI PLACEBVT AVT CVSTODI, AVT QVIS OLEAM ILLAM EMERIT. TRAPETI FACITO. SI OPERARII CONDVCTI ERVNT, AVT FACIENDA LOCATA ERIT, PRO EO RESOLVITO, AVT DEDVCETVR. OLEV M NE TANGITO VTENDI CAUSA, NEQVE FVRANDI CAUSA, NISI QVOD CVSTOS DEDERIT, AVT DOMINVS. SI SVMPSERIT, IN SINGVLAS SVMPTIONES SS. N. XL. DEDVCENTVR, NEQVE DEBEBITVR. FACTORES, QVI OLEV M FECERINT, OMNES IVRANTO AVT AD DOMINVM, AVT AD CVSTODEM, SESE DE FVND O L. MANLI, NEQVE ALIVM QVENQVAM SVO DOLO MALO, OLEV M, NEQVE OLEAM SVRRIPVISSE. QVI EORVM NON ITA IVRAVERIT, QVÆ EIVS PARS ERIT OMNE DEDVCETVR, NEQVE DEBEBITVR. SOCIVM NEQVEM HABETO, NISI QVEM DOMINVS IVSSERIT, AVT CVSTOS. SI QVID REDEMPTORIS OPERA DOMINO DAMNI DATVM ERIT, VIRI BONI ARBITRATV DEDVCETVR. SI VIRIDE OLEV M OPVS SIET, FACITO ACCEDERE OLEV M ET SAL SVÆ VSIONI, QVOD SATIS SIET, VASARIVM VICT. ILL.

Vinea verò Redemptori partiario uti danda esset, idem Cato cap. cxxxvii. ita scribit, VINEAM CVRANDAM PARTIARIO, BENE CVRET FVNDVM, ARBVSTVM, AGRVM FRVMENTARIVM. PARTIARIO FOENV M, ET PABVLVM, QVOD BVVVS SATIS SIET, QVI ILLIC SIENT. CETERA OMNIA PRO INDIVISO. Vindemiatoribus vero has olim leges dictas inuenio. VVAM SQUALIDAM NE LEGITO. HANC NE LEGITO RORVLENTAM. Plinius lib. xviii. cap. xxxi. *Leges ita se habent: VVAM SQUALIDAM (sic enim emendo) NE LEGITO: Hoc est in eius siccitate, ac nisi imber interuenerit. HANC NE LEGITO RORVLENTAM, Hoc est si ros nocturnus fuerit, nec prius quam sole discutatur.* Idem Plin. lib. xiiii. cap. i. auctor est, in Campano agro vites populis implicitas, atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato cursu scandentes, cacumina æquasse, in tantum sublimes, ut vindemiator auctoratus, ROGVM AC TVMVLVM EXCIPERET.

Pecora etiam pascenda locabantur. Vlpian. in L. si quis domū, §. Celsus D. locati. *Si quis VITVLOS PASCENDOS, vel sarcendum quid, poluendumve conduxit.* Ea nonnunquam partiaria dabantur, Imp. Antonin. in L. si pascenda C. de pact. *Si PASCENDA PECORA PARTIARIA, id est, ut factus eorum portionibus quibus placuit inter dominum & pastorem diuidantur, Apollinarem suscepisse probabitur.* Eos utique qui, AVIARIA CONDVCEBANT, SI CAVERENT domino, STERCVS VT IN FVND O MANERET, minoris conduxisse, quam quibus id accedebat, Varro lib. v. de re Rust. cap. xxxviii. refert. Nam & ex Auiariis agros stercoratos, Plinius lib. xvi. Nat. histor. cap. ix. docet.

Alia insuper conductionum exempla proferam. Vlpian. in L. item queritur, §. i. D. loca. *Si NAVICVLARIYS ONVS VEHEVDVM CONDVXERIT.* Idem in L. videamus, §. qui vinum, D. co. *QVI VINVM DE CAMPANIA TRANSPORTANDVM CONDVXIT.* Velleius Patercul. lib. i. *Mummius tam rudis fuit, ut*

capta

capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus TABVLAS, AC STATVAS IN ITALIAM PORTANDAS LOCARET, *uberet PRÆDICI CONDVCENTIBVS, SI EAS PERDIDISSENT, NOVAS EOS REDDITVROS.* Præterea GEMMAM INCLVDENDAM AUT INSCVLPENDAM LOCATAM refert Vlpian. in L. item queritur, §. si gemma, D. loca. FVLLONI quoque VESTIMENTA POLIENDA, CVRANDAVE, VT & SARCINATORI SARCINDA LOCABANTVR. Institut. de locato & cond. in prin. L. si quis domum, §. Celsus, L. item queritur, §. si fullo, D. co. L. si tibi polienida, D. de præscript. verb. L. ii. D. de condi& cau. da, §. Item si Instit. de oblig. quæ ex delic. Rerum planè locatarum duo erant genera, ut aut idè redderetur, sicuti cum VESTIMENTA FVLLONI CVRANDA LOCARENTVR: aut eiusdem generis redderetur, VELVTI CVM ARGENTVM PVSVLATVM FABRO DARETVR, VT VASA FIBRENT: AVT AVRVM, VT ANVLI, L. in nauem, D. loca. *Plerumque autem Artifices conuenire solitos, NON PERICVLO SVO SE FACERE, docet L. si feruus, §. si calicem, D. ad L. Aquil. Idem ead. L. §. vlt. SI TECTORI LOCAVERIS IACVM VINO PLENV M CVRANDVM.* Labeo in L. vlt. D. de L. Rodia, si VEHENDA MANCIPIA CONDVXISTI. Et §. i. ead. L. *Sic a condicione NAVEM CONDVXISTI, VT EA MERCES TVÆ PORTARENTVR. Et mox: Cum ea condicione à te CONDVXISSET, VT CERTAM POENAM TIBI PRÆSTARET, NISI ANTE CONSTITVTVM DIEM MERCES TVAS EO LOCI EXPOSUISSET, IN QVEM DEVEHENDAS EAS MERCES LOCASSET.* Nauem autem Amphoratum duo millium vel AVERSIONE conductam, vel PRO NVMERO IMPOSITARVM AMPHORARVM MERCEDE CONSTITVTA, ibidem Labeo refert: Sic & in L. colonus, §. vlt. D. loca. *Nauem conduxit, VT DE PROVINCIA CYRENENSIS AQVILEIAM NAVIGARET, OLEI METRETIS TRIBVS MILIBVS IMPOSITIS, ET FRVMENTI MODIIS OCTO MILIBVS, certa mercede.* Sunt & hominis & vehiculi & balinei locati exempla in L. si domum, §. i. L. Insulam, §. quidam, L. cum in plures, §. vehiculum, D. locat. Sequitur de publicorum locatione dicere. Agri publici, certa lege fruendi locabantur, L. i. D. de lo. publ. fruend. L. i. lib. xxvii. HI CENSORES, VT AGRVM CAMPANVM FRVENDVM LOCARENT, *ex auctoritate patrum latum ad populum est.* Idem lib. xlii. *Lucretius Trib. pleb. promulgauit, VT AGRVM CAMPANVM CENSORES FRVENDVM LOCARENT.* Paul. in L. cotem, §. i. D. de publican. AGRV PVBLICI QVI IN PERPETVVM LOCANTVR. Agri planè ciuitatum, ut idè in L. i. D. si ag. vectig. scribit vel in PERPETVVM FRVENDI LOCABANTVR, id est, hac lege, *ut tamdiu pro his vectigal penderetur, quamdiu neque ipsis qui cōduxissent, neque his qui in locum eorum successissent, auferri eos liceret, vel ad modicum tēpus.* Illi Vectigales agri vocabantur, L. cum ipōsus, §. i. D. de publicia, L. si finita, §. si de vectigalibus, D. de dam. inf. Scauola in L. lex vectigali, D. de pignorib. *Lex vectigali fundo dicta erat, VT SI POST CERTVM TEMPVS VECTIGAL SOLVTVM NON ESSET, IS FVNDVS AD DOMINVM REDIRET.* Casarem utique cum insulæ Cretæ cotorias locaret, legem ita dixisse: *Alfenus narrat, NE QVIS PRÆTER REDEMPTOREM POST IDVS MARTIAS COTEM EX INSVLA CRETA FODITO, NEVE EXIMITO, NEVE AVELLITO.* Sanè in publicorū locatione leges dicebatur, quibus & populo & cōductori prospici, ac vectigali ipsi certa forma dari solebat, L. ii. §. si publicanus, D. si bonor. capt. Cuiusmodi leges Cētorias appellabāt, Cic. lib. v. in Verr. *Cū locatio fieret, publicani postularūt, quas dā res vt ad legē adderēt, neq; tamē à Cētoris ceteris legibus recederēt.* Idè lib. vii. in eundē Verr. *Qui publicos agros arāt, certū est quid ex LEGE CENSORIA dare debeant.* Alfenus in L. in lege D. de verb. signifi. IN LEGE CENSORIA portus Sicilia, ita scriptum erat, *SERVOS QVOS DOMO QVIS DVCET SVO VSV, PRO HIS PORTORIV M NE DATO.* Censoria planè lege publicanis cautum, si publico frui per vim aut incutsum hostium non possent, Cicero Oratio. de prouinc. Consularib. significat, cum ait. *Qui publico frui non potuit per hostem, hic regitur ipsū LEGE CENSORIA.* Atque ita Linius lib. xxiii. plures societates vestimenta, frumentum, quæque alia opus essent, Hispaniensis exercitui præbenda conduxisse narrat, sed his legibus: *Primū NE ALIT TRIBENNIO EO PVBLICANI ESSENT: deinde, vt QVÆ IN NAVES IMPOSUISSENT, AB HOSTIV M TEMPESTATISQVE VI, PVBLICO PERICVLO ESSENT.* Agros etiā Deorū immortalū in Boeotia publicis locadis, EXCEPTOS FVISSE LEGE CENSORIA, Cic. lib. iii. de Nat. deor. refert: Varro quoq; eos qui pec^a apud publicanos minimè professū pascebāt in legē Cētoria cōmississe, docet lib. ii. de re Rust. cap. i. his verbis. *Itaq; greges omniū longè abiguntur*

Dd

ex *Apulia in Sannium aestimatum, ne si* INSCRIPTVM PECVS PAYERINT, LE-
 GE CENSORIA COMMITTANT. Plinius lib. xxxiii. cap. iiii. Extat LEX
 CENSORIA, *Ictimulorum auri fodinae, qua in Vercellensi agro cauebatur, ne plvs*
 QVINQVE MILLIA HOMINVM IN OPERE PVBLICANI HABE-
 RENT. Legibus verò Censorijs de PVBLICANORVM PACTIIONIBVS
 aliquid cautum, argumento est quod Cic. Epist. i. ad Q. frat. ait, *Possunt in PACTIIONIBVS FACIENDIS non legem spectare CENSORIAM.* Solebant enim publicani pactiones cum ciuitatibus, & cum priuatis conficere. Cic. Epist. ad P. Siliam lib. xii. Familiar. *Cum P. Terentio Hispione, qui OPERAM IN SCRIPTVRA PRO MAGISTRO DAT &c. Eius summa existimatio agitur, in eo pactiones CVM CIVITATIBVS reliquis CONFICIAT.* Idem Epist. xiiii. lib. vi. ad Attic. *Deinde CONFECTÆ PACTIONES PVBLICANORVM.* Et Epist. i. lib. vi. de publicanis agens, *Vsurus eorum, quas PACTIIONIBVS adscripserat, seruauit etiam Seruilius.* Merces autem ad vectigal pertinentes nisi quis apud publicanos professus esset, in commissum cadebant, L. vii. D. de publican. Quarum professionum fraude atque mendacio multa vectigalibus deperisse, Tertullian. in Apologet. scribit post Quintilianum Declamat. cccxli. in qua ille huiusmodi legem Censoriam fingit: *QVOD QVIS PER PVBLICANOS IMPROFESSVM TRANSTYLERIT, COMMISSVM SIT.* Que de re ibidem agens, ait, *Hac ratione Respub. locat, hac necessitate nos conduximus, & pretio vicimus. Et aduersus quales homines conduximus? quamuis pœna sit, quamuis in commissum veniant ea quæ quis professus non est, &c.* Idem declamat. cccxli. aliam eiusdem notæ legem proponit. *PRÆTER INTRVMENTA ITINERIS OMNES RES QVADRAGESIMAM PVBLICANO DEBEANT. PVBLICANO SCRVTARI LICEAT. QVOD QVIS PROFESSVS NON FVERIT, PERDAT. MATRONAM NE LICEAT ATTINGERE.* Quod caput à Plutarcho legi accepum fertur in lib. *αὐτὸ πολυπραγμοσύνης* his verbis. *Καὶ γὰρ τοὺς Τελῶνας βαρυνόμεθα, καὶ δυσχεραίνομεν, οὐχ ὅτιαι τὰ εὐφρανή τῆς εἰσπραξιμένην ἐκλέγωσι, ἀλλ' ὅτιαι τὰ κεκρυμμένα ζητῶντες ἐν ἄλλοτρίοις οἰκίαισι καὶ φορτίοις ἀνάσσειν φέρονται, καὶ τοῦτο ποιῆν ὁ νόμος δίδωσι αὐτοῖς.*

Ut autem eas quæ in vectigalium locatione, ita & quæ operi faciundo, dicebantur leges, CENSORIAS appellatas, Cicero lib. iiii. in Verr. & Fest. Pomp. in verbo, *Prodit*, demonstrant. Legibus planè Censorijs quæ de operum locatione scribebantur, hæc verba, CENSORES ADDIDERVNT, initio adscribi consueuissent, Cicero lib. iii. in Verr. docet his verbis. *Quod enim video in multis veteribus legibus, CN. DOMITIVS, L. METELLVS, L. CASSIVS, CN. SERVILIVS CENSORES ADDIDERVNT.* Ad quarum exempla suam Verres legem ita conceperat. *LEX OPERI FACIENDO QVAM C. VERRES PRÆT. VRBIS ADDIDIT.* Proscribi autem, & edici dies solebat, qua opera addicerentur. Cic. lib. iii. in Verr. *Locare incipit, non PROSCRIPTA, NEQVE EDICTA DIE.* Sed & dies operi faciundo præstitui consueuerat. Idem eod. lib. *DIEM PRÆSTITVIT, operi faciundo Calend. Decembres.*

Ceterum non tantum opera publica, & vectigalia, sed & alia Censores publicè olim locabant. In primis certè IOYEM MINIANDVM LOCASSE EOS, Plin. lib. xxxiii. cap. iiii. tradit. Et bene Plinius ait, *in primis*, quia post initum magistratum non aliam prius rem egisse eos, Plutarcho ἐν Αἰτίοις, testatur his verbis. *Διάπροι Τιμητῶν τὴν ἀρχὴν ἀγαλῶν τε, ἔδεν ἄλλο παράσθουσι παρῶτον, ἢ τὴν τροφὴν ἀπομυδοῦσι τῆς ἱερῶν χηρῶν, καὶ τὴν γάλακτος τοῦ ἀγάλματος. Γάλακτος verò ita explicatur, ἢ δὲ γάλακτος τοῦ ἀγάλματος ἀναγκαστικὰ γὰρ ἐξαιθεῖ τὸ μίλπιον, καὶ τὰ παλαιὰ τῆς ἀγαλμάτων ἐργασίαν.* A Censoribus verò cum Plutarcho Cic. quoque pro Rosc. Ameri scribit, *Anseribus CIBARIA publicè LOCATA.* Plinius lib. lib. x. cap. xxii. *Est & Anseri vigil cura, Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus. Quamobrem CIBARIA ANSERVM Censores in primis LOCANT.* Arnob. lib. vi. *Cur canes in Capitolio pascitis, cur Anseribus victum alimoniaq; præbetis?*

Hoc

Hoc loco alienum non erit, quædam è Censorijs Tabulis, quas Τιμητῶν γράμματα Dionys. Halicarn. lib. iiii. vocat. residua verba, colligere. Cic. in Orato. ad Brut. *Iam ut CENSORIÆ TABULÆ loquuntur, FABRVM ET PROCVM audeo dicere, non fabrorum & procorum.* PROCVM autem illic, *procerum*, significasse aucter adfirmo, fretus Festi Pompeij auctoritate, cuius verba sunt hæc: *PROCVM PATRIGIVM, in descriptione classium quam fecit Ser. Tullius, significat, procerum. Ti enim sunt principes.* Plinius lib. xviii. cap. iii. *Etiam nunc in TABVLIS CENSORIIS, PASCVA dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat.* In æstimatione etiam Censoria æ infectum RODVS appellatum, Festus in voce *Rodus* scribit. Sed & in censu, villas omnes ÆDES dictas, Varro lib. iiii. de lingua Lat. auctor est. Idemq; lib. v. è Censorijs tabulis caput quoddam ad Inlicium pertinens adfert. Erant & Censorij libri, quorum Dionys. Halicarnas. lib. i. & Agell. lib. ii. cap. x. mentionem faciunt. Sed ut ad vectigalia redeam, LACVS LVCRINVS in vectigalibus primus, Festo teste, locabatur fruentus, boni & ominis & nominis gratia. Vectigalia porrò Censoribus non nisi in conspectu populi Ro. locare licebat, ut Cic. i. de lege Agrar. cōtrà Rull. notat: eaque locationes, VENDITIONES appellatas, Festus auctor est, quòd velut fructus publicorum locorum venirent. Vectigalia autem in LVSTRVM seu quinquennium locari consueuissent supra demonstraui. A Martio verò mense locari ea motis fuisse, Macrobius lib. i. Saturnal. ca. xii. docet. Ad HASTAM planè ea LOCABANTVR. Columella in Præfatio. lib. i. de re Rust. *Vbi dij, ait, cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc AD HASTAM LOCAMVS, ut nobis ex transmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus.* Ouid. lib. iiii. de Ponto Eleg. v. de Græcino consule:

*Aut veget ille suos dicendo iura Quiritis,
 Conspicuum senis cum premet altus ebur.*

Aut POPVLI REDITVS POSITAM COMPONET AD HASTAM
 Idem eiusdem lib. Eleg. ix. de eodem Consule:

*Nunc LONGI REDITVS HASTÆ SVPPONERE LVSTRI
 Credet, & exacta cuncta locare fide.*

Cornelius Nepos in vita Attici: *AD HASTAM PVBLICAM, nunquam accessit. Nullius rei neque Præs neque Manceps factus est.* Liuius lib. xxxix. *Censores edicto submotis AB HASTA qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paululum imminutis pretijs locauerunt.* Idem lib. xl. *Censores edixerunt, ne quis eorum, qui Q. Fulvio & A. Postumio Censoribus publica vectigalia, aut vltro tributa conduxissent, AD HASTAM SVAM ACCEDERET.* Seneca Suaforia vi. *Ciuius sanguinis Syllana sitis in ciuitatem redijt, & AD TRIVMVIRALEM HASTAM pro vectigalibus ciuium Romanorum mortes locantur.* Tertulian. in Apologet. *Sub eadem voce præconis, SVB EADEM HASTA, sub eadem eadem adnotatione Quæstoris, diuinitas adiecta conducitur.*

Manu verò sublata, licitationi se obtulisse eos qui ad publicorum cōductionem accederent, Festus in verbo *Manceps* ita indicat. *MANCEPS dicitur, qui quid à populo emit, conducitve, quia MANV SVBLATA SIGNIFICAT SE AVCTOREM EMPTIONIS ESSE, qui idem PRÆS dicitur, quia tam debet PRÆSTARE populo, quod promissit, quam is, pro quo Præs factus est.* Sublato etiam digito licitationes factas, Cic. lib. iii. in Verr. ostendit his verbis: *Accurrunt tamen tutores ad tempus: DIGITVM TOLLIT Iunius patrius. B. Ambrosius Epist. i. lib. ii. Sed non ille solum liber, qui dominum licitatore non pertulit, aut TOLLENTEM DIGITVM non vidit.* Vetus Horatij Commentator ad eum versum, Sat. viii. lib. ii. *Indice monstraret digito. Allusit, ait, ad morem licitationis: Erat enim Nomentanus decumanus, & Porcius publicanus. Publicani autem SVBLATO DIGITO licitationem vectigalium faciebant.* Ad publicorum autem cōductiones cupidè olim homines accessisse indicat Horatius Epist. i. lib. i. cum ait.

Pars hominum gestit CONDVCERE PVBLICA.

ATQVE ADEO in huiusmodi locationibus calor licitantium interdum vltà modum solitæ conductionis vectigalia inflabat, L. locatio D. de publi-

Dd ij

can. Proinde Cæsar, ut à Sueton. in eius vita cap. xx. refertur, cum publicanos remissionem petentes tertiam mercedum parte releuasset, NE IN LOCATIONE NOUORVM VECTIGALIVM IMMÖDERATIVS LICITARENTVR, propalam monuit. Sed & Afianos qui de Censoribus cöduxerant, questos esse se nimium magno conduxisse, & UT INDVCERETVR LOCATIO postulasse Cic. lib. i. Epist. ad Attic. scribit. Senatus quoque precibus & lachrymis publicanorum qui animosius vectigalia publica licitati erant, victus, LOCATIONES illis factas INDVCI, & DE INTEGRO LOCARI EA iussit, narrante Liviö lib. xxxix. Publicorum autem conductores, PRÆDES dabant. Festus Pomp. PRÆS est qui populo se obligat, interrogatisque à magistratu si PRÆS sit, ille respondet, PRÆS. At Varro lib. iiii. de lingua Lat. PRÆDIA dicta item ut PRÆDES à prestando, quod ea pignori data publice Mancupes fidem præstent. Idem lib. v. Itaque PRÆS qui a MAGISTRATV INTERROGATVS IN PVBLICVM UT PRÆSTET. A quo & cum respondet, dicitur PRÆS.

Nec PRÆDIBVS modo, sed & PRÆDIIS populo CAVEBATVR. Cic. lib. iii. in Verr. PRÆDIBVS ET PRÆDIIS POPVLO CAVTVM EST. Et paullo post: Ne parum locuples esset? At erat, & esset amplius, si velles POPVLO CAVTVM PRÆDIBVS ET PRÆDIIS. Inde in illa lege Neapolitana, quam supra protuli, Redemptor prædes dare, & prædia subsignare iubetur. Quod si Redemptores vel Mancupes fidem fefellissent, prædia venibant. In BONIS autem PRÆDIBVS, PRÆDIISQVE VENDENDIS, omnium Consulium, Cenforum, Prætorum, Quæstorum denique illam consuetudinem fuisse, ut OPTIMA CONDITIONE ESSET IS CVIA RES ESSET, CVIVM PERICVLVM, Cic. lib. iii. in Verr. scribit. Ad quem locum Alconius Pædian. BONA PRÆDIA, ait, dicuntur bona satisfactionibus obnoxia, siue sint in mancipijs, siue in pecunia numerata: PRÆDIA verò, domus, agri. Hac omnia venduntur, si rationi publicæ locator sartorum testorum non responderit.

Verùm ad alia porrò Contractuum genera pergamus. MANDATI autem æquè atque empti, venditi, locati, conducti, obligatio consensu contrahebatur. Ideò per nuntium, vel per epistolam suscipi mandatum poterat. Item siue ROGO, siue MANDO, siue VOLO, siue alio quocumque verbo quis usus esset, mandati actio erat, L. i. D. mandati. Interdum autem sua tantùm quis gratia mādabat, interdum aliena tantùm, interdum sua & aliena. Sua gratia quis mandabat, veluti, si TITIVS SEIO MANDARET, UT FVNDVM SIBI EMERET, L. ii. D. manda. Paul. in L. præterea, D. co. Si MANDAVI tibi UT REM ALIQVAM MIHI EMERES. Idem in L. diligenter, D. co. Si MANDAVERO tibi, UT DOMVM SEIANAM CENTVM EMERES. Et §. vit. ead. L. si cum tibi mandassem, UT STICHVM DECEM EMERES. Idem in L. pignori §. vit. D. de vsucapionib. Si MANDAVERO tibi, UT FVNDVM EMAS. Vlpian. in L. si procuratorem, §. mandati D. co. MANDAVI tibi UT FVNDVM EMERES. Et §. vit. Si MANDAVI UT HOMINEM EMERES. L. si verò non, §. si mihi, D. co. Si mihi MANDAVERIS, UT REM TIBI ALIQVAM EMAM. L. idem est, D. co. Si MANDAVI tibi, UT POST MORTEM MEAM HEREDIBVS MEIS EMERES FVNDVM. Paulus in L. si mandassem, D. co. Si MANDASSEM tibi UT FVNDVM EMERES. Idem in L. si mandauero, §. Iulianus D. co. Si pluribus heredibus vendentibus, vni MANDAVERO, UT REM HEREDITARIAM EMERET. Africanus in L. qui negotia, §. i. D. co. Cum heres ex parte esset, MANDAVI tibi, UT PRÆDIVM HEREDITARIVM MIHI EMERES CERTO PRETIO. Iavolen. in L. ita §. quod si D. co. Si fundum qui per partes venit, EMENDVM TIBI MANDASSEM, SED ITA, UT NON ALITER MANDATO TENEAR, QVAM SI TOTVM FVNDVM EMERES. Et mox: Si MANDASSEM tibi, UT FVNDVM MIHI EMERES, non addito eo, UT NON ALITER MANDATO TENEAR, QVAM SI TOTVM EMERES. Cicero pro Cæcina: Itaque facere constituit. MANDAT, UT FVNDVM SIBI EMAT. Aliàs etiam mandabat quis fundum suum vendere. Paul. in L. diligenter, D. mandati. Si MANDAVERO tibi, UT FVNDVM MEVM CENTVM VENDERES.

Præterea

Præterea Mandabat quis negotia sua geri, L. ii. D. manda. Vlpian. in L. si remunerandi, §. i. D. co. Si cui fuerit MANDATVM, UT NEGOTIA ADMINISTRET. Scauola in L. creditor, §. duobus, D. co. Duobus quis MANDAVIT NEGOTIORVM ADMINISTRATIONEM, Gaius in L. qui proprio, §. vit. D. de procurat. Si dyobys MANDATA SIT ADMINSTRATIO NEGOTIORVM. Is autem qui aliena negotia mandatu domini administrabat, PROCVRATOR dicebatur, L. i. D. de procurat. PROCVRATOR verò, vel OMNIVM RERVVM, vel VNIVS REI, esse poterat, cöstituique vel corà, vel per riuñtiũ, vel per epistolã, ut ibidẽ Vlpian. scribit. Vnde & duplex Procuratorũ differentia existebat. Procuratori nãque interdum OMNIVM generaliter bonorum & negotiorum administratio, interdum specialiter certarum rerum, vel rei vnus, certique negotij procuratio mandabatur, L. si remunerandi, §. apud Iulianum, L. si verò non remunerandi, §. contrario. D. mādati, L. actione, §. renunciare D. pro loc. Vlpian. in L. apud Celsum §. quæsitum, D. de doli except. Si autem is PROCVRATOR sit, CVI OMNIVM RERVVM ADMINSTRATIO CONCESSA EST. Paulus in L. procurator cui, D. de procuratorib. PROCVRATOR, CVI GENERALITER LIBERA RERVVM ADMINSTRATIO CONCESSA EST. PROCVRATOR CVI VNIVERSORVM BONORVM ADMINSTRATIO PERMISSA EST, L. vel vnuerforum, D. de pignor. acti. PROCVRATOR CVI OMNIVM NEGOTIORVM ADMINSTRATIO MANDATA EST, L. verò, D. de solutionib. Is est PROCVRATOR OMNIVM BONORVM, in L. qui duos, D. co. L. Nam & nocere, D. de pact. PROCVRATOR TOTORVM BONORVM, CVI RES ADMINISTRANDÆ MANDATA SUNT. L. procurator totorum, D. de procuratorib. Cuiusmodi negotiorum administratio duobus nonnumquam mandabatur, L. qui proprio, §. vit. D. de procuratorib. & L. creditor, §. duobus D. mandati. Iulianus in L. qui duos, D. de procuratorib. Qui dyos PROCVRATORES OMNIVM RERVVM SVARVM RELINQVIT; nisi nominatim præcepit, UT ALTER AB ALTERO PECVNIAM PETAT, non videtur mandatum utrilibet eorum dedisse. PLVRES etiam PROCVRATORES IN SOLIDVM SIMVL, quandoque datos ostendit Paulus in L. pluribus D. de procuratorib. Procuratoris verò ad certum aliquod negotium dati hæc sunt exempla. Vlpian. in L. ad rem D. co. AD REM MOBILEM PETENDAM DATVS PROCVRATOR. Pomponius in L. ad Legatum, D. co. AD LEGATVM PETENDVM PROCVRATOR DATVS. Ac mandato quidẽ præcedente, VERVS PROCVRATOR dicebatur: L. verò, D. de solutionib. aut si amici negotia vtrò procuraret, VOLUNTARIVS PROCVRATOR: cui æs alienum non facile solui solebat, nisi cauisset, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM CVIVS PETITIO ESSET PETITVRVM. Cic. in Bruto. Mibi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, & fortasse ego à te huius VOLUNTARIVS PROCVRATOR petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat. At verò, inquam, tibi ego Brute non solvam, nisi prius a te CAVERO, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM, CVIVS PETITIO SIT, PETITVRVM. Non meherculè, inquit, tibi REPROMITTERE, istud quidem ausus sum. Nam huc qui negat, video FLAGITATOREM non illum quidem tibi molestum, sed ASSIDVVM tamẽ & acrem fore. Qui verò procuratorem se simulabat, mentiebaturve, FALSVS PROCVRATOR vocabatur. quod aliàs fufius exposuimus. Erat & alia procuratoris species, IN REM SVAM, nimirum si cui actiones mandarentur. Is enim procuratorio quidem nomine, sed in rem suam agebat, L. si quis in rem, D. de procurator. ad eumque emolumentum & damnium omne pertinebat, L. i. §. in propria, D. quan. appell. sit. ac domini locò habetur, L. sed si tantum, D. de pact.

Procuratori verò interdum dominus MANDABAT PECVNIAM SVAM CREDERE, vel SVB VSVRIS, vel SINE VSVRIS. Vlpian. in L. denique, §. si mandauero, D. mandati. SI MANDAVERO PROCVRATORI MEO, UT TITIO PECVNIAM MEAM CREDAT SINE VSVRIS. Idem in L. qui mandatũ, D. co. Qui mandatũ suscepit, UT PECVNIAS IN DIEM COLLOCARET. Eiusmodi verò mandato quandoque adiciēbatur, UT IDONEA CAVTIO A DEBITORE EXIGERETVR, L. si mādatu Titij, §. vit. D. co. Mādabat & dominus periculo suo pecuniam suam collocari, adgniturumque se nomina quæ fierent, & eorũ periculũ suscepturum pollicebantur. Celsus in L. Quintus, §. vit. D. co. Cum MANDO tibi, UT CRE-

Dd iij

DENDO PECUNIAM NEGOTIVM MIHI GERAS, MIHIQUE ID NOMEN PRÆSTES: MEVM IN EO PERICVLVM, MEVM EMOLVMENTVM SIT. Aliàs mandabatur, vt PROCVRATOR VIRES EXCVTERET EIVS, CUI ESSET CREDITVRS, L. si mandauero XLII. D. co. tit. Interdum autem procuratori, PECUNIAM MUTVAM ACCIPERE MANDABATVR. Vlpian. in L. idemque, §. idem Papinianus, D. co. *Quia dominus procuratori mandauerat*, vt PECUNIAM MUTVAM ACCIPERET. Et §. si quis Titio, ead. L. *Si quis Titio MANDAUERIT*, vt AB ACTORIBVS SVIS MUTVAM PECUNIAM ACCIPERET. Papinian. in L. liberto D. de negot. gest. *Liberto vel amico MANDAVIT PECUNIAM ACCIPERE MUTVAM*. Vlpianus etiam in L. si remunerandi §. apud Iulianum, D. manda. speciem proponit, in qua dominum iussisse tradit, PROCVRATOREM SVVM CERTAM PECUNIAM SYMERE, ET FENERARE PERICVLO SVO, ITA VT CERTAS VSVRAS DOMINO PENDERET DVNTAXAT: SI PLVRIS FENERARE POTVISSET, IPSE LVCRARETVR. Procuratori verò nonnunquam NEGOTIA GERENDA ALTERIVS CONSILIO MANDABANTVR. Vlpian. in L. denique, §. si quis ca, D. manda. *Si quis ea que procurator suus & serui gerebant*, ITA DEMVM RATA ESSE MANDAVIT, SI INTERVENTV SEMPRONII GESTA ESSENT. SALARIVM autem certæ quantitatis procuratoribus constitui solitum ostendunt, L. salarium & L. qui mutuum, D. manda. Seiam autem, cum salarium constituere vellet, ita epistolam emisisse Scauola narrat in L. vlt. §. vlt. D. de obligatio. & actio. SI IN EODEM ANIMO, ET EADEM AFFECTIONE CIRCA ME ES, QUI SEMPER FVISTI, EX CONTINENTI ACCEPTIS LITERIS MEIS, DISTRACTA RE TVA VENI. HOC TIBI, QVAMDIV VIVAM, PRÆSTABO ANNVOS DECEM. SCIO ENIM QVIA VALDE ME BENE AMES.

His & alias Mandatorum species adiungemus. Vlpian. in L. i. §. idem Pomponius D. depositi. *Si tibi MANDAUERO, vt REM AB ALIQVO MEO NOMINE RECEPTAM CVSTODIAS*. Gaius in L. quod saepe, §. si quis amico, D. de contrah. empt. *Si quis amico peregrè eunti MANDAUERIT, vt FUGITIVVM SVVM QVÆRAT*, ET SI INVENERIT, VENDAT. Interdum & creditor debitori vt alij solueret mandabat. Papinian. in L. cum pater, §. Mævio D. de legat. II. *Mævio debitori suo reus stipulandi MANDAVIT, vt TITIO CUI MORTIS CAUSA DONABAT, PECUNIAM DEBITAM SOLVERET*. Paulus in L. inter causas, §. i. D. mandati. *Si quis debitori suo MANDAUERIT, vt TITIO SOLVERET*. Sed & alium pro se creditori suo solvere debitor nonnunquam mandabat. Vlpian. in L. si verò non remunerandi, §. si filiosa, D. co. tit. *Si filiosa MANDAVI vt PRO ME SOLVERET*. Paul. in L. si mandatu, §. sed si D. co. *Si MANDAUERO tibi vt CREDITORI MEO SOLVAS*. A debitoribus etiam suis exigii debitas pecunias interdum quis mandabat. Vlpian. in d. L. si verò non remunerandi, §. si mandauero, D. co. *Si MANDAUERO EXIGENDAM PECUNIAM*. Paul. in L. si mandauero XVII. D. co. *Si MANDAUERO tibi, vt a TITIO DECEM EXIGERES*. Africanus in L. qui negotia, D. co. *Qui negotia Lucij Titij procurabat, is cum à debitoribus eius pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaret, CERTAM SYMMAM EX ADMINISTRATIONE APVD SE ESSE, EAMQUE CREDITAM SIBI SE DEBITVRVM CVM VSVRS SEMISSIBVS*. Mandabat & amico quis, vt pro se fideiuberet. Paul. in L. si mandauero XXII. D. mandati, *Si MANDAUERO tibi, vt PRO ME IN DIEM FIDEIUBEAS*. Pater etiam filio quem in potestate habebat, mandabat hereditatem sibi delatam adire. Non sufficiebat autem generaliter mandare, QVÆCVMQUE TIBI HEREDITAS FVERIT DELATA: sed specialiter debebat mādare, L. si quis mihi bona §. iussum, D. de acquir. hered. Mandati verò forma hæc proponitur in §. pater eadē L. *Pater filio ita scripsit, SCIO FILI, QVOD PRO TVA PRVDENTIA INVIGILABIS HEREDITATI DELATÆ TIBI LVCHII TITII, puto iussu patris adisse. Quid si mādauit, si EXPEDIT ADIRE, ADITO? SI PVTRAS EXPEDIRE ADIRE, ADITO*. Vulgò autem mandatu creditorum hereditates suspectæ ab heredibus institutis adibantur, L. si hereditatem, D. mādati. vbi & hanc speciem proponit, *Si hereditatem aliter aditurus non essem, quàm si mihi CAVTVM FVISSET, DAMNVM PRÆSTARI, & hoc mandatum intercessisset*.

Porro

Porro Mandati quod aliena gratia contrahebatur, hæc Vlpianus exēpla adfert. Veluti si Seio quis MANDARET, VT TITII NEGOTIA GERERET, vel, VT FVNDVM EI EMERET, vel, PRO EO FIDEIUBERET, L. II. D. mandati. Idem Vlpian. in L. si remunerandi, §. si tibi, D. co. *Si tibi mādauero quod mea non intererat, veluti*, vt PRO SEIO INTER VENIAS, vel, VT TITIO CREDAS. Idē in L. i. §. idem Pōponius, D. depositi, *Sed si MANDASTI mihi, vt PERICVLO TVO APVD EVM DĒPONAM*. Scauola in L. vlt. §. vlt. D. co. *MANDAVI in hæc verba*, L. TITIVS GAIQ SVO SALVTEM. PETO ET MANDO TIBI, VT FIDEM DICAS PRO PVBLIO MÆVIO APVD SEMPRONIUM, QVÆQVE A PVBLIO SOLVTA TIBI NON FVERINT, ME REPRESENTATVRVM HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM TIBI FACTO. Et ita, FIDE ALTERIVS PRO alio quem FIDEIVSSISSE, proponit Papinian. in L. qui fide, D. co. Cic. Epist. XXIX. lib. XIII. Epist. ad Seru. Sulpit. *Sed duo te nominatim ROGO: Primum, vt si quid SATISDANDVM ERIT, AMPLIVS EO NOMINE NON PETI, CVRES VT SATISDETVR FIDE MEA*. Mandati etiā aliena gratia contracti exemplum est in L. si quis alicui, D. mādā. in qua Gaius, *si quis alicui scripserit, vt DEBITOREM SVVM LIBERET, SEQVE EAM PECUNIAM QVAM IS DEBVIT SOLVTVRVVM*.

Sic & alteri credi saepenumero quis mandabat. L. Lucius, D. de fideiussorib. vel, pro alio pecuniam mutuam accipiente apud reum credendi mandator existerat, L. Granus, D. co. tit. L. si præcedente, §. Lucius, D. mandati. Eoque modo velut adfirmator erat, & suafor vt cum eo contraheretur, L. in causā. r. D. de minorib. Scauola in L. pater filio, D. quod cum eo. *Pater filio permisit, MUTVAM PECUNIAM ACCIPERE, & per Epistolam creditori MANDAVIT, vt EI CREDERET*. Idem in L. creditor, §. r. D. mādati proponit Titium ad Seium qui vxorem ducturus erat, literas tales fecisse. TITIVS SEIO SALVTEM. SEMPRONIAM PERTINERE AD ANIMVM MEVM COGNOVISTI: IDEOQVE CVM EX VOTO MEO NVPTVRA SIT TIBI, VELIM CERTVS SIS, SECVNDVM DIGNITATEM TVAM CONTRAHERE TE MATRIMONIUM. ET QVAMVIS IDONEE REPROMISSVRAM TIBI TITIAM MATREM PVELLÆ DOTE M SCIAM, TAMEN ET IPSE, QVO MAGIS CONCILIE M ANIMVM TVVM DOMVM MEÆ, FIDEM MEAM INTERPONERE NON DVBITO. QVARE SCIAS QVODCVMQVE AB EA EX HAC CAUSA STIPVLATVS FVERIS, ID ME MEA FIDE ESSE IVSSISSE SALVVM TE HABITVRVM. Marcell. in L. Lucius, D. de fideiussorib. *Lucius cum pro Seio fratre suo apud Septicium intervenire vellet, Epistolam ita emisit: SI PETIERIT A TE FRATER MEVS, PETO DES EI NYMOS FIDE ET PERICVLO MEO*. Plautus Asinar. Act. II. Sc. IIII.

DA modò MEO PERICVLO: REM SALVAM EGO EXHIBEBO.

Papinianus etiam in L. qui mutuam, D. manda. pecuniam mutuam dari aliquē mandasse proponit, hoc addito, vt OMISSO REO PROMITTENDI, ET PIGNORIBVS NON DISTRACTIS ELIGI POSSET.

M. Iltum verò intererat, vtum COMMENDANDI HOMINIS dumtaxat, an MANDANDI CAUSA, Epistola scriberetur. Nam cum quis talem Epistolam amico suo scripserit, ROGO TE COMMENDATVM HABEAS SEXTILIVM CRESCENTEM AMICVM MEVM, inde mandati obligationem nullam oriri censeat Vlpian. in L. si verò non, §. cum quidam, D. mandati. Quod si cum dubitaret creditor, vtum contra Senatusconsultum filiusfam. acciperet, an non, nec esset, daturus contra senatusconsultum accipienti, intercessisset qui diceret, NON ACCIPERE EVM CONTRA SENATVSCONSVLTVM, & adiecesset, PERICVLO MEO CREDE, BENE CREDIS, Mandati tenebatur, d. L. si verò non, §. si quis. Planè mandatum poterat hac condicione fuscipi vt RES PERICVLO EIVS ESSET, QUI MANDATVM SVSCIPIEBAT, L. & Ariftoni, D. eod. tit. Proponitur etiam in L. si quis mihi, D. co. quidam mandasse hospiti suo medico, vt IN HORTIS EIVS QVOS RAVENNÆ HABEBAT, IN QVOS OMNIBVS ANNIS SECEDERE SOLLEBAT, SPHERISTERIVM ET HYPOCAVSTA ET QVÆDAM IPSIVS VALETVDINE APTA SVA IMPENSA FACERET.

Dd iij

Denique Mandati per epistolam elegans exemplum extat in L. si mandatu' lxx. Sil-
le, D. manda. in hæc verba. ILLE ILLI SALVEM. MANDO TIBI, UT BLÆSIO SEVE-
RO AFFINI MEO, OCTOGINTA CRÉDAS SYB PIGNORE ILLO ET IILLO, IN QUAM
PECUNIAM, ET QUID QUID USURARVM NOMINE ACCESSERIT, INDEMNEM RATIONEM
TVAM ME ESSE EX CAUSA MANDATI, IN EVM DIEM, QUOD VIXERIT BLÆSIVS
SEVERVS, PRÆSTATVRVM.

SOCIETAS etiam consensu contrahebatur, in eaque nec verborum, nec scripturæ vlla
proprietas desiderabatur, sed sufficiebat eos, qui id negotij gererent, vel coram, vel per e-
pistolam, vel nuntium consentire, L. consensu, D. de obligat. & act. Societatem autem
coire solebant, siue VNIVERSORVM; BONORVM, siue NEGOTIATIONIS A-
LICIIVS, siue VECTIGALIS, siue etiam VNIVS REI, L. societates, & L. ve-
rum, D. pro soc. Instit. de societate. SOCIOS etiam putandos Cic. lib. iii. in Verh. scri-
bit, quos inter res comunicata esset. Idemque pro Rosc. Com. socium definit, qui se in ne-
gotio coniunxit. SOCIETATIS planè OMNIUM BONORVM, sit mensio in L. i. &
L. iii. §. i. L. cum duobus, §. socii, & §. ult. D. pro soc. Vlpian. in L. si societate, D. eod. si
SOCIETATEM VNIVERSARVM FORTVNARVM COIERINT, id est earum
quoque reru' que postea adquirentur. Et mox: Si SOCIETATEM VNIVERSARVM
FORTVNARVM ITA COIERINT, UT QUID QUID ERGETVR, VEE
QVÆRERETVR, COMMVNIS LVCRIS ATQVE IMPENDII ESSET. Ce-
terum si simpliciter coita esset societas, nec esset distinctum, videbatur coita esse VNI-
VERSORVM QVÆ EX QVÆSTV VENIEBANT, L. coiri, D. eo. Adiecti au-
tem quandoque, UT ET QVÆSTVS ET LVCRIS SOCII ESSENT, ostendit
Paulus in L. sed & si, D. eo. Idem in L. duo, §. ult. D. eo. Duo: colliberti SOCIETATEM
COIERVNT LVCRIS, QVÆSTVS, COMPENDII. Eadem L. in prin. Duo' so-
CIEATEM COIERVNT, UT GRAMMÁTICA DOCERENT, ET QVOD
EX EO ARTIFICIO QVÆSTVS RECISSENT, COMMVNE FORVM ES-
SET. De ea re que voluerunt fieri, in pacto conuento societatis per scripturam: deinde inter se his
verbis stipulati sunt, HÆC QVÆ SVPRÀ SCRIPTA SVNT, EA ITA DARI,
FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI EA ITA DATA, FACTA
NON ERVNT, TVM VIGINTI MILLIA DARI? SOCIETATIS VERO NE-
GOTIATIONIS ALICIIVS exemplum habemus in L. cum duobus, §. quidam,
D. eod. Quidam, ait Vlpian. SAGARIAM NEGOTIATIONEM COIERVNT.
Iustinian. Instit. de societ. SOCIETATEM COIRI ait, aut VNIVS ALICIIVS
NEGOTIATIONIS, veluti MANCIPIORVM VENDENDORVM, EMENDO-
RVMQVE, aut OLEI AVT VINI, aut FRUMENTI EMENDI VENDEN-
DIQVE. Ecita SOCIETAS AD EMENDVM COIBATUR, L. cum duobus, §. si qui
societatem, D. eo. Paul. in L. actione, §. i. si in rem certam emendam con-
ducendamve coita sit societas. Et §. item si, ead. L. si socie-
tatem ineamvs ad aliquam rem emendam. Vlpian. in L. cum so-
cietas, D. eo. Cum SOCIETAS AD EMENDVM COIRETVR. Cicero pro Quin-
tio. Inductus consuetudine ac familiaritate Quintius, FECIT, ut dixi, SOCIETATEM
EARVM RERVM QVÆ IN GALLIA COMPARABANTVR. Pecunia etiam
interdum ad mercem emendam conferebatur, L. si id quod, §. i. D. eo. Sed & ARGEN-
TARIÆ SOCIETAS inibatur, L. cum duobus, §. cum duo, D. eo. Paulus in L. si vnus, D. de
pact. Si vnus ex ARGENTARIIS SOCIIS cum debitore pactus sit. Et L. Idem, D.
eo. Idem in duobus reis promittendi, & duobus Argentariis sociis. SOCIETAS etiam
vectigalium causa coibatur, L. actione, §. nonnunquam, D. eo. In eiusmodi autem So-
cietate hoc singulari iure receptum erat, quòd cum ceteræ societates, quas priuatas, vel
voluntarias Iurisconsulti nominant, morte socij solueretur, hæc nihilominus manebat,
& post mortem alicuius, quemadmodum Pomponius scribit in L. ad eod, D. pro soc. Vl-
pian. in L. verum, §. in heredem, D. eod. Et circa SOCIETATES VECTIGALIVM,
ceterorumque, idem observamus, ut heres socius non sit, NISI FVERIT ADSCITVS, VE-
RVMTAMEN OMNE EMOLVMENTVM SOCIETATIS AD EVM PER-
TINEAT. Simili modo & damnum adgnoscat, quod contingit, siue adhuc vino socio vectigalis,
siue

siue postea. Quod non similiter in VOLUNTARIA SOCIETATE observatur. Tabula-
rum autem quæ à Societate publicanorum, ordine Cõsulum mensuramque seruato, cõ-
ficiabantur, Cic. lib. iii. in Verh. mentionem facit. Vectigalium porro publicorum So-
cietatis permiffum erat corpus habere, L. i. D. quod cuius vniverfit. Erantque huiusmodi
SOCIETATVM MAGISTRI, L. item magistri, D. de pact.

Alia etiam societatum genera adiungam. Inter Flauium Victorem & Vellicum A-
sianum conuenisse Papinianus refert, ut LOCIS EMTIS PECVNIA VICTO-
RIS, MONVMENTA FIERENT OPERA ET PERITIA ASIANI: QVI-
BVS DISTRACTIS, PECUNIAM VICTOR CVM CERTA QVANTITATE
RECIPERET, SVPERFLVVM ASIANVS, QVI OPERAM IN SOCIETA-
TEM CONFEREbat, ACCIPERET, L. cum duobus, L. Papinianus, D. pro soc. Ita cer-
te coiri poterat societas, UT ALTER PECUNIAM CONFERRET, ALTER O-
PERAM DVNTAXAT, ET LVCRVM COMMVNE ESSET, §. nam ita Instit.
de Societate. Quin & Societatis contrahendæ causa interdum PECVS IN COM-
MVNE PASCENDVM DABATVR vel æstimatum, vel non æstimatum,
d. L. cum duobus, §. damna. Inter fratres etiam VOLVNTARIVM CONSOR-
TIVM INIBATVR, d. L. cum duobus, §. venit, & §. idem Papinianus, D. eod. Et
§. Papinianus eadem L. Si fratres parentium indiuisas hereditates idè retinuerunt, UT EMO-
LVMENTVM AC DAMNVN IN HIS COMMVNE SENTIRENT. Vicinos
etiam SEMIPEDES INTER SE CONTVLISSE, ut ibi craticium patietem in-
ter se ædificarent, ad onera vtriusque sustinenda, indicat Vlpian. in d. L. cum duobus, §.
item Mela. Idem Vlpian. in L. si id quod quis, D. eo. Cum tres equos haberes, & ego vnus,
societatem coimus, UT ACCEPTO EQVO MEO QVADRIGAM VENDERES, ET EX PRETIO
QVARTAM MIHI REDDERES. AGRVM etiam POLITORI DATVM IN COMMVNE QVÆ-
RENDIS FRVCTIBVS ostendit, L. cum duobus, §. venit.

Solebant autem partes in societate contrahenda constitui. Et interdum EX HIS
PARTIBVS SOCIETAS CONTRAHEBATVR, QVAS ALTER EX SOCIIS
CONSTITVERET, interdum EX HIS QVAS TERTIVS ARBITRARETVR,
Pompon. in L. si societatem, D. eo. Si societatem mecum coieris, ea condicione, UT PAR-
TES SOCIETATIS CONSTITVERES. Cels. in L. si coita, D. eo. Si coita sit socie-
tas, EX HIS PARTIBVS QVAS TITIVS ARBITRATVS FVERIT. Pro-
cul. in L. societatem, D. eo. Societatem mecum coisti ea condicione, UT NERVA AMI-
CVS COMMVNIS PARTEM SOCIETATIS CONSTITVERET. Nerva con-
stituit, UT TV EX TRIENTE SOCIVS ESSES, EGO EX BESSE. Nec verò
semper ex æquis partibus societas cõtrahebatur, cum alter plus operæ, industria, gratiæ,
pecuniæ in societatem collaturus esset, L. quid enim, D. eo. Quòd si partes societati ad-
iectæ non essent pro æquis partibus societas cõtracta censebatur, L. si non fuerint, D. eo.
§. i. Instit. de societate. Ita sanè societas sæpe contrahebatur, UT ALTER PECUNIAM
CONFERRET, ALTER NON CONFERRET, ET TAMEN INTER EOS LVCRVM COMMVNE
ESSET, §. nã & ita Instit. de societate. Vlpian. in L. cum duobus, §. si in coeunda, D. eod.
Si in coeunda societate ARTEM OPERAMVE POLLICITVS EST ALTER. Impp.
Dioclet. & Maximian. in L. i. C. eo. tit. Societatem, VNO PECUNIAM CONFE-
RENTE ALIO OPERAM, posse contrahi, magis obtinuit. Vlpian. in L. si non fuerint, D. eod.
Ita coiri societatem posse, UT NVLLIVS PARTEM DAMNI ALTER SENTIAT,
LVCRVM VERO COMMVNE SIT, Cassius putat. Paul. in L. Mucius, D. eo. Potest
coiri societas ita, UT EIVS LVCRIS, QVOD RELIQVVM IN SOCIETATE
SIT, OMNI DAMNO DEDVCTO PARS ALIA FERATVR: ET EIVS DAM-
NI QVOD SIMILITER RELINQVATVR, PARS ALIA CAPIATVR. Papinian.
in L. si socius, D. eo. Si forte conuenisset inter socios, UT DE COMMVNI DOS CONSTI-
TVERETVR. Inter socios autem interdum conuenisse, NE INTRA CERTVM
TEMPVS COMMVNIS RES DIVIDERETVR, vel, NE INTRA CERTVM
TEMPVS SOCIETATE ABIRETVR, Vlpian. testis est in L. si conuenit, D. pro
soc. Et in L. denique, §. ult. D. eo. Qui igitur paciscitur NE DIVIDAT. Atque hæc de obli-
gationibus quæ consensu fiabant.

Idem eiusdem Comœdiæ Act. II. Sc. VI.

Ego hinc artoptam ex proximo VTENDAM PETO

A Congvione.

Et Asinar. Act. II. Sc. IIII.

Scyphos quos vtendos dedi Philodamo, rettulit ne?

Interdum autem CERTO LOCO VEL TEMPORE REDDI COMMODATVM conueniebat, L. si vt certo, D. cōmod. Sed & REM PERICULO HVS QVI ROGABAT VTENDAM, COMMODARI consueuiffe, indicat L. rem mihi, D. comoda. Nonnunquam verò RES ÆSTIMATA VTENDA DABATUR, ÆSTIMATIONEM QVE SE PRÆSTATVRVM COMMODATARIVS RECIPIEBAT, d. L. si vt certo, §. commodatam. Quandoque etiam hoc actum fuisse, VT CVSTODIAM PRÆSTARET IS QVI VTENDVM ROGABAT: contra quandoque conuenisse, vt DOLVM SOLVM PRÆSTARET, docet Vlpian. in d. L. si vt certo, §. quod verò in fi. & §. Interdum.

Præterea MUTVI obligatio re contrahebatur. Mutui autem datio in his rebus consistebat, quæ pondere, numero, mensurave constant, velut vino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc dabant, vt fierent accipientis, postea alias recepturi eiusdem generis & qualitatis, L. i. §. i. D. de oblig. & act. L. ii. §. i. D. si cert. pet. Nec necesse erat eum qui mutuam dabat, CAVERE, VT ÆQVE BONVM REDDERETVR. Id enim agi intelligebatur VT EIVSDEM GENERIS, ET EADEM BONITATE SOLVERETVR, QVA DATVM ERAT, L. cum quid. D. si cert. pet. Interdum autem mutuam pecuniam alio loco solui, quam quo dabatur, conuenisse, docet Scæuola in L. qui Romæ, D. de verb. oblig. his verbis. Qui ROMÆ MUTVAM PECVNIAM ACCEPERAT, SOLVENDAM IN LONGINQA PROVINCIA PER MENSES TRES, EAMQVE IBI DARI STIPVLANTI SPOPONDISSET. Paul. in L. si vt proponitur, D. de fideiussorib. Si vt proponitur, CVM PECVNIA MUTVA DARETUR, ITA CONVENIT, VT IN ITALIA SOLVERETVR. Paulus in L. quarto, D. de solutionib. An curatoribus, vel tutoribus in provincia datis, Romæ pecunia solui posset, quæ in provincia, ITA AB HIS FAENERATA ESSET, VT ROMÆ SOLVERETVR. Imp. in L. cum te, C. si cer. pet. Cum te in Gallia cū Syntropho CERTVM AVRI PONDVS, itemque NVMERATAM PECVNIAM MUTVO DEDISSE, VT ROMÆ SOLVERETVR, precibus adseueras. Sic & de vino Mutuo dato Iulianus, in L. vinum, D. si cer. pet. si CONVENISSET VT CERTO LOCO REDDERETVR. Mutui etiam datio interdum condicione aliqua suspendebatur, Pompon. in L. proinde, D. si cer. pet. veluti si dem tibi mutuos nummos, vt si CONDICIO ALIQUA EXTITERIT, TVI FIANI, sisque mihi obligatus. Hac etiam lege pecunia mutua quandoque dabatur, VTI LICERET ET PARTICVLATIM QVOD ACCEPTVM ERAT EXSOLVERE, L. tutor, §. i. D. de vsur. Conuenisse etiam Vlpian. in L. cum conuenit, D. de pignorib. scribit, vt is qui ad refectioem ædificij crediderat, DE PENSIONIBVS IVRE PIGNORIS CREDITVM RECIPERET.

Pecunia autem mutua vel sub vsuris dabatur, vel sine vsuris, ita vt gratuita pecunia debitor vteretur, quemadmodum loquitur Paul. in L. cum debitor, D. in quib. caus. pign. De vsuris verò inter creditorem & debitorem conuenisse, Paul. in L. Seia, D. de vsur. refert in hunc modum. Seia mutuam pecuniam accepit à Septicio. De vsuris ita conuenit. NISI SVA QVAQVE DIE VSVRÆ SVPRASCRIPTE EXSOLVERENTVR, VEL POST TERTIVM MENSEM, TVNC IN MAIORES VSVRAS SEIA TENERETVR. ET DEINCEPS PER SINGVLAS PENSIONES, SI CONDICIONE DATA VSVRÆ NON SOLVERENTVR, EA CONDICIO OBSERVARETUR, DONEC OMNIS SYMMA DEBITA HOC NOMINE EXSOLVERETVR. Papinian. in L. pecuniæ, §. i. D. de vsur. Nec inutilis legitima vsura stipulatio videtur: sub ea condicione concepta, si MINORES AD DIEM SOLVTÆ NON FVERINT. Imp. Antonin. in L. quamuis, C. co. tit. Quamuis Bassa cum mutuam pecuniam acciperet, MINORES VSVRAS Menophani SPOPONDIT, ET NISI INTRA CERTVM TEMPVS EAS SOLVISSET, AMPLIORES, (licitas tamen) PROMISIT. Vlpian. in L. quod in stipulatione, D. co. Quod in stipulatione sic adiectum est, ET VSVRAS, SI QVÆ COMPETIERINT.

Vsuræ porro fænebris pecuniæ ex mera pacti conuentione citra vinculum stipulationis peti non poterant, L. iii. C. de vsur. Paul. lib. ii. Sentent. Tit. XIII. Si pactum nudum de præstandis vsuris interpositum sit, nullius est momenti. Per retentionem tamen pignoris seruari poterant vsuræ, de quibus præstandis pacto conuenerat, licet stipulatio interposita non esset, L. per retentionem & L. pignoribus, C. eo. tit. Frumenti certè vel hordei mutuo dati accessio etiã ex nudo pacto præstada erat, L. frumenti, C. eo.

POENAM etiam interdum creditor STIPVLABATUR, SI SVA DIE PECVNIA SOLVTA NON ESSET. Iulian. in L. si creditor, D. de nouationib. Si creditor POENAM STIPVLATVS fuerat, SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON ESSET. Papinian. in L. pecuniæ, D. de vsur. Pecuniæ fænebris intra certum diem debito non soluto, DVPLI STIPVLATVM in altero tanto supra modum legitima vsuræ respondi non tenere. Imp. Gordian. in L. cum allegas, C. de vsur. Cum allegas uxorem tuam, ea condicione mille aureorum quantitatē sumpsisse, VT SI INTRA DIEM CERTVM DEBITO NON SATISFECISSET, CVM POENA QVADRVPLI REDDERET QVOD ACCEPIT. Pōpon. in L. cum stipulati, D. de verb. oblig. Cum stipulati sumus pro vsuris legitimis POENAM IN SINGVLOS MENSES, SI SORS SOLVTA NON SIT. Pœnam verò pro vsuris stipulari nemo supra licitum vsuratum modum poterat, L. pœnam, D. eo.

Nautica verò pecunia, quam & Traiecticiam, quòd trās mare vheretur, appellabatur, periculi ratione quod in se creditor suscipiebat, infinitas, quādiu nauis navigabat, vsuras recipere poterat, vt ait, Paul. lib. ii. Sententiar. Tit. XIII. Eiusmodi enim pecunia periculo creditoris mutuo dabatur, L. i. & L. vlt. C. de naut. fæn. eusque periculo navigabat, L. i. D. co. ita vt incertum periculū quod ex navigatione maris metui solet, ad eum pertineret, L. ii. C. de naut. fæn. Proinde ea pecunia tamdiu libera erat ab obseruatione communium legitimarūque vsurarum, quamdiu nauis ad portum adpullisset, L. i. C. eo. Nec quidquam intererat, Traiecticia pecunia sine periculo creditoris accepta esset, an post diem præstitutum & condicionem impletam periculum esse creditoris defuisset, L. nihil, D. eo.

Nauticam autem seu Traiecticiam pecuniam quibus legibus & condicionibus mutua olim darent, ex his quæ subieci planum fiet. Scæuola in L. qui Romæ, §. Callimachus, D. de verb. obligatio. Callimachus mutuam pecuniam NAUTICAM ACCEPIT A STICHO SERVO SEII, IN PROVINCIA SVRIA, CIVITATE BERVTO, VSQVE BRENTESIUM: IDQVE CREDITVM ESSE IN OMNES NAVIGII DIES DVCENTOS, SVB PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS, MERCIBVS A BERVTO COMPARATIS, ET BRENTESIUM PERFERENDIS, ET QVAS BRENTESIO EMPTRVS ESSET, ET PER NAVEM BERVTO INVECTVRVS: Conuenitque inter eos, VTI CVM CALLIMACHVS BRENTESIUM PERVENISSET, INDE INTRA IDVS SEPTEMBRES, QVÆ TVNC PROXIMÆ FVTVRÆ ESSENT, ALIIS MERCIBVS EMPTIS, ET IN NAVEM MISSIS, IPSE IN SVRIAM PER NAVIGIVM PROFICISCATVR: AVT SI INTRA DIEM SVPRASCRIPITAM NON REPARASSET MERCES, NEC ENAVIGASSET DE EA CIVITATE, REDDERET VNIVERSAM CONTINVO PECVNIAM, QVASI PERFECTO NAVIGIO: ET PRÆSTARET SVMPTVS OMNES PERSEQUENTIBVS EAM PECVNIAM, VT IN VRBEM ROMAM EAM DEPORTARENT. EAQVE SIC RECTE DARI FIERI FIDE ROGANTI STICHO SERVO LVCHII TITII PROMISIT CALLIMACHVS. Paulus in L. fænerator, D. de naut. fæn. Fænerator pecuniam vsuris maritimis mutuā dando, quasdam merces in naue pignori accepit. Ex quibus si non potuisset totum debitum exsolui aliarum mercium aliis nauibus impositarum, propriisque fæneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit. Idem in L. in quibusdam, D. eo. SI DEDERO DECEM TRAEICTICIA, VT SALVA NAUE SORTEM CVM CERTIS VSVRIS RECIPIAM. Imp. in L. iii. C. de naut. fæn. Cum proponas te nauticum fænus ea condicione dedisse, VT POST NAVIGIVM QVOD IN AFRICAM DIRIGI DEBITOR ADSEVERABAT, IN SALONITANORVM PORTVM NAUE DELATA, FÆNEBRIS PECVNIA TIBI REDDERETVR: Ita vt nauigij duntaxat quod in Africam destinabatur, periculum susceperis. Solebat autē Traiecticiæ pecuniæ pœna promitti, L. vlt. D. eo. tit. Et quidem si ad diē pecunia soluta nō esset, pro operis serui qui Traiecticiam pecuniam proferebatur, pœnam stipulari solitos, indicat Africanus in

L. traiectionis, D. de obligationibus & act. his verbis, TRAIECTIONIS PECUNIAE NOMINE, SI AD DIEM SOLUTA NON ESSET, POENA, *uti ad solet*, OB OPERAS EIVS QUI EAM PECUNIAM PETERET, *in stipulationem erat deducta*. Quod & significat Papinian. in L. nihil, §. pro operis, D. de naut. fæn. cum ait, PRO OPERIS SERVI TRAIECTIONIS PECUNIAE GRATIA SECUTI, *quod in singulos dies in stipulationem deductum est, ad finem Centesimae, non ultra duplum debetur*.

Plerumque vero sub pignore mutua pecunia accipiebatur, L. Gaius & L. ult. §. ult. D. de pign. act. Scaeuola in L. Lucius, D. qui potior. *Lucius Titius* PECUNIAM MUTUAM DEDIT SUB VSVRIS, ACCEPTIS PIGNORIBUS: *eidemque debitori Maenius* SUB IISDEM PIGNORIBUS PECUNIAM DEDIT. Seneca lib. vii. de Benefic. cap. xiiii. *Putat, cum captus esses, me pecunia mutuam, rebus meis in securitatem creditoris oppositis*. Quamquam & res hypothecae dari poterat pro quacumque obligatione. Nam siue mutua pecunia daretur, siue dos, siue emptio & venditio contraheretur, vel etiam locatio, & conductio, & mandatum, & vel pro sua vel pro aliena obligatione dare quis hypothecam poterat, L. res hypothecae, D. de pignoribus.

Hypotheca autem, quemadmodum Caius in L. contrahitur, D. de pignoribus & L. in re, D. de fide instr. tradit, nudo consensu & pacto conuenito contrahebatur, cum quis pacisceretur. UT RES EIVS PROPTER ALIQUAM OBLIGATIONEM ESSENT HYPOTHECAE NOMINE OBLIGATAE: Nec ad rem pertinebat quibus verbis fieret. Et ideo & sine scriptura si conuenisset, ut hypotheca esset, & probari posset, res obligata erat, de qua conuenerat. Pignus certe Chirographo contractum ostendit. L. ex sextate, §. Latinus, D. de except. rei iud. & L. fideiussor, §. pater, D. de pign. Sed & si per Epistolam de pignoribus conuenisset, non idcirco pignorum obligatio cessabat, quod Dies & Consules additi, vel Tabulae signatae non essent, L. cum taberna, §. idem quaesit, D. de pignoribus. Generalem etiam conuentionem, sufficere ad pignorum obligationem, traditur in L. Paulus, D. eo. tit. Inter creditorem ergo & debitorem conueniebat, UT RES PIGNORI, HYPOTHECAEVE ESSET, eoque pacto hypotheca contrahebatur. African. in L. qui balneum, D. qui potior. in pigno. PACTVS ERAT UT HOMO EROS PIGNORI LOCATORI ESSET. Marcian. in L. creditor, §. a Titio, D. eo. tit. *A Titio mutuatus, pactus est cum illo*, UT EI PRAEDIVM SVVM PIGNORI HYPOTHECAEVE ESSET. Idem in L. si is qui, §. ult. D. de pignoribus. *igitur nec conuenire possunt*, UT HYPOTHECAE SINT. Et in L. ante omnia, D. de probationibus. *Ante omnia probandum est, quod inter agentem & debitorem conuenit*, UT PIGNORI HYPOTHECAEVE SIT. Gaius in L. potior, D. qui potior. in pign. *Quamuis cum alio ante conuenerat*, UT SI AB EO PECUNIAM ACCEPERIT, SIT RES OBLIGATA. Et §. si de futura, cadē L. *Si de futura re conuenit*, UT HYPOTHECAE SIT. OBLIGATA, Pöpon. in L. ii. D. de pign. act. *Tibi, cum eo conuenit*, UT EA RES QUAM IAM VENDIDERAT, PIGNORI TIBI ESSET. Modestinus in L. fideiussor, D. de pign. *Cum sua manu*, PIGNORI DOMVM SVAM FUTVRAM *Seius scripserat*. Paulus in L. si conuenit, D. de pign. actio. *Si conuenit*, UT NOMEN DEBITORIS MEI PIGNORI TIBI SIT. Idē cad. L. §. si quis. *Si quis* CAVERIT, UT SILVA SIBI PIGNORI ESSET.

Interdum autem cum praedia pignori dabantur, UT FRUCTVS QUOQUE PIGNORI ESSENT, CONVENISSE, docet Papinian. in L. i. §. cum praedium, D. de pignoribus. Vlpianus etiam in L. fideiussor, §. Lucius, D. de fideiussoribus. proponit Titium praedia et mancipia QUAE IN praediis erant, pignori obligasse. Idem in L. debitor, D. de pignoribus. debitorem pactum refert, UT QUAEVUMQUE IN praedia pignori DATA, INDVCTA, INVECTA, IMPORTATA, IBI NATA, PARATAVE ESSENT, PIGNORI ESSENT. Planē si quis cauisset, UT SILVA SIBI PIGNORI ESSET, Navis ex ea materia facta, pignoris vinculo non obstringebatur. Et ideo nominatim in dando pignore aditici debebat, QUAEVUMQUE EX SILVA FACTA, NATAVE SVNT, L. si conuenit, §. si quis, D. de pign. act. Interdum etiam nominatim conuenisse, UT FRUCTVS PENDENTES, PARTVS ANCILLAE, FETVS PECORVM ET EA QUAE NASCERENTVR essent hypothecae obligata, Gaius ait in L. et quae nondum D. de pignoribus.

Planē

Planē conuentio generalis in pignore dando bonorum vel postea quaesitorum recepta erat, L. i. D. de pignoribus. Plerumque enim OMNIA generaliter BONA obligabantur. Modestinus in L. fideiussor, §. ult. D. eo. *si sciente & consentiente domino, seruus*, UT OMNIA BONA DOMINI PIGNORI OBLIGATA ESSENT, CONVENIT. Alias vero OMNIA BONA QUAE HABEBAT, QUAEQUE HABITVRVS ESSET, DEBITOR PIGNORI OBLIGABAT, quemadmodum Paulus lib. v. Sentent. tit. vi. docet. Scaeuola in L. ult. D. qui potior. *Titius Seius ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat*, OBLIGAVIT PIGNORI OMNIA BONA SVA, QUAE HABEBAT, QUAEQUE HABITVRVS ESSET. Vlpian. in L. obligatione, D. de pignoribus. *Obligatione generali rerum quas quis habuit*, HABITVRVSVE SIT. Marcian. in L. si quis obligatum, D. qui sine manumisso. *Licet* BONA OMNIA quis OBLIGAVERIT, QUAE HABET, HABITVRVSVE ESSET. Gaius in L. & quae D. de pignoribus. illam cottidie inseri solitam cautionibus conuentionem scribit, UT SPECIALITER REBUS HYPOTHECAE NOMINE DATIS, CETERA ETIAM BONA DEBITORIS TENERENTVR, QUAE TVNC HABEBAT, ET QUAE POSTEA ADVISIISSET, PERINDE ATQUE SI SPECIALITER HAEC RES FVISSENT OBLIGATAE. Vlpian. in L. si qui mihi, D. de iud. fil. *Si qui mihi* OBLIGAVERAT QUAE HABET, HABITVRVSVE ESSET, *cum fisco contraxerit*. Scaeuola in L. cum tabernam, §. ult. D. de pignoribus. *Creditor pignori accepit a debitore*, QUID QUID IN BONIS HABET, HABITVRVSVE ESSET. Iustinianus vero in L. ult. C. quae res pign. oblig. sancit, UT SI RES SVPPONERE SE, debitor dixerit, non adiecto, TAM praesentes, QUAM FUTVRAS, ius tamen generalis hypothecae etiam ad futuras res producatur. Interdum autē post bona generaliter obligata, quaedam ex his bonis pignori specialiter alij dabantur. Cum priore etiam creditore conueniebat, UT ITA DEMVM CETERA BONA PIGNORI HABERENTVR, SI PECUNIA DE HIS QUAE GENERALITER ACCEPISSET SERVARI NON POTVISSET, l. ii. D. qui potior. in pigno. Vlpianus in L. idēque §. ult. D. eo. *si tibi* QUAE HABITVRVS SVM, OBLIGAVERIM, & Titio SPECIALITER FVNDVM, SI IN DOMINIUM MEVM PERVENERIT.

Illud cautione qua pignus contrahebatur, exptimi saepe solebat, FVNDVM QUI PIGNORI DABATVR, NVLLI ALII ESSE OBLIGATVM, Modestinus in L. Titius, §. ult. D. quibus mod. pign. *Inueniebatur autem Maenius instrumento cautionis cum Repub. facto a Seio, interfuisse, & subscripsisse, quo cauerat Seius*, FVNDVM NVLLI ALII ESSE OBLIGATVM. Atque adeo nonnunquam a debitore iusuradū exigebatur PIGNORA SVA ESSE, idque iusurandū instrumento dabatur, L. ult. D. Stellionat. Quod si rem alij iam obligatā debitor alij postea obligaret, nec de hoc creditore certioraret, Stellionat⁹ se crimini alligabat, L. si quis in pignore, D. de pign. act. Proinde qui res suas quas iam obligauerant, alij secundo obligabant creditori, ut periculum Stellionatus effugerent, praedicere solebāt, ALII NVLLI REM OBLIGATAM ESSE, *quam forte*, LVICIO TITIO, UT IN ID QVOD EXCEDEBAT PRIOREM OBLIGATIONEM, RES ESSET OBLIGATA, ET ESSET PIGNORI HYPOTHECAEVE ID QVOD PLVRIS ERAT, AVT SOLIDVM, CVM PRIMO DEBITO LIBERATA RES ESSET, L. & quae nondum, §. ult. D. de pignoribus. Quō loci Gaius simpliciter interdum conuenisse, DE EO QVOD EXCEDEBAT, UT HYPOTHECAE ESSET, ait. Ac planē post pignus iam alij obligatum, eius SVPERFLVVM, seu HYPEROCHAM debitor alij quandoque obligabat. Triphonin. in L. quarebatur, D. qui potior. in pign. *si post primum contractum tuum antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, & hyperocham huius rei quae tibi pignori data esset, creditor obligasset*. Et mox: *An tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha*, id est, ut ibidem loquitur, *quod amplius est in pignore*. Papinian. in L. pupilli, §. cum eodem, D. de solutionibus. *Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, &c. Quod si temporibus discretis, superfluum pignorum obligari placuit, prius debitum pretio pignorum iure soluetur, secundum superfluo compensabitur*. Paulus in L. fenerator, D. de naut. fæn. *Aliarum mercium alii nauibus impositarum, propriisque creditoribus obligatarum*, SI QUID SVPERFVVISSET, PIGNORI ACCEPIT.

Non tantum autem in sortem, sed & in vsuras pignora speciali conuentione quandoque obstringebantur, L. per retentionem, L. si vsuras, C. de vsur. Iura certē praediorum

Ec ij

siue urbanorum, siue rusticorum pignori dari non poterant. Talis verò pactio fieri poterat, VT QUAMDIU PECVNIA SOLVTA NON ESSET, CREDITOR QUI VICINVM FVNDVM HABEBAT, ITINERE, VIA, ACTV, AQUÆDVCTV, VTERETVR: ET SI INTRA DIEM CERTVM PECVNIA SOLVTA NON ESSET, VENDERE EAS SERVITVTES VICINO LICERET, L. si is qui bona, §. vlt. cum L. seq. D. de pignorib.

Atque vt de pactis pignorum dicamus: poterat ita pignoris hypothecæ datio fieri, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS NON ESSET SOLVTA PECVNIA, IVRE EMPTORIS CREDITOR POSSIDERET REM IVSTO PRETIO ESTIMANDAM, quemadmodum Marcian. scribit in L. cum fundus, §. vlt. D. de pignorib. Imp. Alexand. in L. i. C. de pact. pignori. *Qui pactus est*, INTRA CERTVM TEMPVS PECVNIAM QUAM MUTVAM ACCEPERAT, SOLVERET, CESSVRVM SE CREDITORIBVS HYPOTHECÆ. Nō prohibebatur etiā creditor, VT IN VETVS CREDITVM PIGNORA OBLIGARENTVR, cum debitore pacisci, L. cum in vetus, D. quæ in fraud. credit.

Planè re pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde à creditore conducta, conuenisse, VT DEBITOR, PRO COLONO IN AGRO, IN ÆDIBVS AVTEM PRO INQUILINO ESSET, Marcian. refert in L. rem pignoris, D. de acquir. possess. Modestin. in L. Gaius, D. de pignerat. act. *Gaius Seius ob pecuniâ mutuam fundum suum L. Titio pignori dedit: postea pactum inter eos factum est*, VT CREDITOR PIGNVS SVVM IN COMPENSATIONEM PECVNIAE SVÆ CERTO TEMPORE POSSIDERET. Papinian. in L. i. §. pacto, D. de pignorib. *Pactio placuit*, VT AD DIEM VSVRIS NON SOLVTIS, FRVCTVS HYPOTHECARVM VSVRIS COMPENSARENTVR FINI LEGITIMÆ VSVRÆ.

Nonnunquam etiam conueniebat, VT FRVCTVS IN VICEM VSVRARVM CEDERENT, Imp. Alexander in L. si ea pactione, C. de vsur. *Si ea pactione vxor tua mutuam pecuniam dedit*, VT VICEM VSVRARVM DOMVM INHABITARET, *pactioque ita, vt conuenit, visa est*. Imp. Philippus in L. si ea lege, C. eo. tit. *Si ea lege possessionem mater tua apud creditore suum obligauit*, VT FRVCTVS IN VICEM VSVRARVM CONSEQUERETVR. Imp. Valerian. & Gallien. in L. si seruus, C. quod cum eo. *Si seruus tuus sine permissu tuo accepta pecunia mutua*, IN VSVRARVM VICEM HABITANDI FACVLTATEM CREDITORI CONCESSIT. Quæ species pignoris *Arriani* dicebatur, L. si pecuniam, D. de pignerat. act. Inter debitorem autem & creditorem de Tributorum, quæ à re pignori data debebatur, solutione conuenire solebat, Papinian. in L. inter, D. de pact. *Inter debitorem & creditorem conueniat*, VT CREDITOR ONVS TRIBVTI PRÆDII PIGNERATI NON AGNOSCERET, SED EIVS SOLVENDI NECESSITAS DEBITOREM SPECTARET. Vlpian. in L. epistola, §. pactum, D. co. tit. *Pactum* VT SI QVAS SVMMAS PROPTER TRIBVTIONES PRÆDII PIGNORI NEXI FACTAS CREDITOR SOLVISSET, A DEBITORE RECIPERET, ET VT TRIBVTA EIVSDEM PRÆDII DEBITOR PENDERET, *instum, ideoque seruandum est*.

De vendendo etiam pignore plerumque conueniebat, L. si conuenit, D. de pignerat. actio. Scauola in L. de accessionibus, §. vlt. D. de diuers. tempor. præscript. *Item si mihi pignori dederis*, ET CONVENIRIT, NISI PECVNIAM SOLVISSES, LICERE EX PACTO PIGNVS VENDERE. Pomponius in L. quamuis, D. de pignerat. act. *Quamuis* CONVENIRIT, VT FVNDVM PIGNERATICIVM TIBI VENDERE LICERET, Paulus in L. Aristo, D. quæ res pign. *Si antiquior creditor*, DE PIGNORE VENDENDO *cum debitore pactum interposuit*. Scauola in L. inter, D. de fideiussorib. *Inter creditorem & debitorem pactum intercesserat*, VT SI CENTVM QUÆ MUTVA DEDERAT, VBI PRIMVM PETITA ESSENT, NON SOLVERENTVR, ORNAMENTA PIGNORI DATA, INTRA CERTVM TEMPVS LICERET EI VENDERE, ET SI QVO MINORIS VENISSENT, QUODQVE SORTIS VEL VSVRARVM NOMINE DEBERETVR, ID CREDITORI REDDERETVR. Marcian. in L. creditor §. vlt. D. qui potior. *Si priori hypotheca obligata sit, nihil verò de* VENDITIONE CONVENIRIT, *posterior verò de* HYPOTHECA VENDENDA CONVENIRIT. Pōpon. in L. si necessarias §. si annua, D. de pigner. act. *Si annua, bima, trima, die trigesima stipulatus acceperim pignus*, PACTVSQVE SIM, VT NISI SVA QVAQVE DIE PECVNIA SOLVTA ESSET, VENDERE EAM MIHI LICERET. Et mox: *Sed si ita scriptum sit, si* QVA PECVNIA SVA DIE SOLVTA NON ERIT, *statim competit ei pacti conuentio*. De vendendo autem pignore pactionē IN REM CONCIPIENDAM fuisse, vt omnes contineretur, Pomponius monet in d. L. si necessarias, §. de

§. de vendendo. Quumquam & si creditoris duntaxat persona comprehensa fuisset, heres eius nihilominus iure vendere poterat, si nihil in contrarium actum esset. In pignoribus etiam dandis, licet ex abundantia & superuacue caueri solitum, VT QVO MINVS PIGNVS VENISSET, RELIQUVM DEBITOR REDDERET, Paulus testatur in L. quæ situm, §. vlt. D. de distract. pignori. Atque ita IVRE CONVENTIONIS, creditor pignus vendebat, L. cum prior, D. qui potior. vel EX PACTO CONVENTO, L. vlt. D. de pignorib. Cum verò creditor pignus distraheret, quidquid ex venditione redigebatur, primū vsuris quas tunc deberi constaret: deinde si quid superesset, forti accepto ferendum erat, L. cum & fortis, D. de pigner. act. Licebat & creditori pretium in acceptum referre etiam in eam quantitatem, quæ natura tantum debebatur, L. Paulus respondit, §. vlt. D. de solutionib. Inter debitorem autem & cum qui fundum pignoratū à creditore emerat, placuisse, VT HABITA COMPENSATIONE FRVCTVVM, SOLVTOQVE QUOD RELIQUVM DEBERETVR, FVNDVS DEBITORI RESTITVERETVR, Vlpian. scribit in L. epistola, §. i. D. de pact. Quinetiam ipsemet creditor pignus vel hypothecam quandoque hoc pacto vendebat, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS A DEBITORE PECVNIA SOLVTA ESSET, EMPATIO RESCINDERETVR, L. si creditor, §. i. D. de distract. pignori.

Per contrarium, interdum cauebat debitor, NE CREDITORI PIGNVS VENDERE LICERET, L. si conuenit, D. de pigner. act. L. Aristo, D. quæ res pigno. Creditor etiam nonnunquam pacifcebatur, NE LICERET DEBITORI HYPOTHECAM VEL PIGNVS VENDERE, L. si creditor, §. vlt. D. de distract. pignori. In venditione tamen pignoris creditor quandoque consentiebat, vel simpliciter, vel SALVA CAUSA PIGNORIS SVI, L. si debitor, §. i. D. eo. tit.

Ab hypotheca verò quandoque discedebatur, L. soluitur, D. quib. mod. pign. Id fiebat, si vel creditor pacifceretur NE PECVNIAM PETERET, vel NE RES PIGNORI ESSET, Marcianus in L. sicut, §. i. D. quib. mod. pign. *Creditor*, NE PIGNORI HYPOTHECÆ VE SIT RES pacifci potest. Et §. si conuenit, L. si conuenit, NE PARS DIMIDIA PRO INDIVISO PIGNORI SIT. Et mox: *si plures dederint pro indiviso, & cum uno creditore pacifcatur*, NE HYPOTHECÆ SIT. Et §. an pacifci. *An pacifci possunt filiusfamilias & seruus* NE RES PIGNORI SIT. Gaius in L. si consensit, §. i. D. eo. *si cum debitoris procuratore conuenit*, NE SIT RES OBLIGATA. Interdum etiam conueniebat, VT PRO HYPOTHECA FIDEIVSSOR DARETVR, L. soluitur, §. si conuenit, D. eo.

Porro qui mutuam pecuniam accipiebat, is creditori suo cauebat, L. Titius, D. quæ res pigno. Vetus Horatij commentat. ad eum versum Sat. III. lib. II. Sermon. *Dictantis quod tu nunquam rescribere possis*, Dictantis, aut credēris, quia cum damus, dicimus, SCRIBE CAUTIONEM PRO EA PECVNIA. HINC CREDITÆ PECVNIAE CAUTIONES, in L. minor XL. D. de minorib. L. Lucio, D. de oblig. & act. Hæc quæ admodum conciperetur, abundè docebit ea quam in Æmylij Papinian. præf. Prætorio auditorio lectam fuisse, Paul. commemorat in L. lecta, D. si cert. pet. cuius verba ita habet. LYCVS TITIVS SCRIPSI ME ACCEPISSE A PVBLIO MÆVIO, QVINDECIM MUTVA NVMERATA MIHI DE DOMO, ET HÆC QVINDECIM PROBA RECTE DARI CALEND. FVTVRIS, STIPVLATVS EST MÆVIVS PVBLIVS. SPOPONDI EGO LYCVS TITIVS. SI DIE SVPRASCRIPTA SVMMA PVBLIO MÆVIO, EIVS AD QUEM EA RES PERTINEBIT, DATA, SOLVTA, SATISVE EO NOMINE FACTVM NON ERIT, TVNC EO AMPLIVS QVO POST SOLVAM, POENÆ NOMINE IN DIES TRIGINTA, INQVE DENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS DARI STIPVLATVS EST P. MÆVIVS, SPOPONDI EGO LYCVS TITIVS: CONVENITQVE INTER NOS, VTI PRO MÆVIA EX SVMMA SVPRASCRIPTA MENSTRVOS REFVNDERE DEBEAM DENARIOS TRECENTOS EX OMNI SVMMA EI, HEREDIVE EIVS CHIROGRAPHO etiam mutua pecuniæ accipiebatur, L. Aurelius, §. quidam, D. de liber. leg. Modestin. in L. tutor, §. vlt. D. de vsur. *Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutua quandam quantitatem accepit hoc Chirographo*. ILLE SCRIPSI ME ACCEPISSE, ET ACCEPI AB ILLO MUTVOS ET NVMERATOS DECEM, QVOS EI REDDAM KALENDIS ILLIS PROXIMIS CVM SVIS VSVRIS PLACITIS. In priore autem cautione non sunt oscitanter transmittenda verba hæc, DE DOMO, ad quæ Seneca alludit Epist. XXVI. lib. I. cum ait, *Expecta pusillum & DE DOMO FIET NVMERATIO*. Cui consentaneum est quod alias legitur, EX ARCA, L. quidam, D. de Ec iij

pecun. constit. Vtrumque enim Cautionibus inferi solebat, ad differentiã eorum quæ ex Mensæ scriptura proficisciebantur. Donat. in Adolph. Terent. Act. II. Sc. III. ad versum *Ego ad forum ibo. Tunc enim, ait, in foro* & DE MENSÆ SCRIPTURA, *magis quam ex ARCA, DOMOQUE, VEL CISTA, pecunia numerabatur.* Idem in Phormio. Act. V. Sc. VIII. hæc verba, *Iube RESCRIBI*, interpretatur, PER SCRIPTURAM, *id est, DE MENSÆ SCRIPTURA DARI.* Vnde, ait, *hodie additur chirographis, DOMO, EX ARCA SVA, vel, EX MENSÆ SCRIPTURA.* Observandum & illic est, Proborum epithetum, quod Nummis adici solebat, L. Titius, D. de pecun. constit. Plantus Perfa, Act. III. Sc. III.

Nummi sexcenti hic erunt,

PROBI NUMERATI.

Rursusque eiusdem Comced. Act. III. Sc. III.

PROBVM ET NUMERATVM ARGENTVM *ut accipiat face.*

Idem Bacchidib. Act. III. Sc. VIII.

DVCENTOS NUMMOS AVREOS PHILIPPOS PROBOS

DABIN?

Hoc amplius ex certis Cautionum verbis, est & verbum, SCRIPSI. Sic & in L. cum qui, §. Iulianus, D. de pecun. constit. SCRIPSI SECUNDVM MANDATVM SEI, & C. Chirographis autẽ excipi solitum, SI QUID EX ALIA CAUSA DEBERETVR, ostendit Paul. in L. Lucio, D. de oblig. & act. *Lucio Titio cum ex causa iudicati pecunia deberetur, & eadem debitori aliam pecuniam crederet, in cautione pecunie credite non adiecit, PRÆTER EAM PECUNIAM DEBITAM SIBI EX CAUSA IUDICATI.* Commemorationem etiam in Chirographo pecuniarum, quæ ex alia causa deberi dicerentur, factam narrat, Labeo in L. ult. D. de probationib.

Chirographo verò & in codice, & in pugillaribus, & in tabulis debitores cauebant. Vlpian. in L. si ut certo, §. Quinimmo, D. commodati, *si tibi, CODICEM commodauero, & IN EO CHIROGRAPHVM DEBITOREM TVVM CAVERE FECERIS, egõque hoc interlevero, siquidem ad hoc tibi commodauero, VT CAVERETVR TIBI IN EO.* Paul. in L. in commodato, §. sicut, D. co. *Igitur si PVGILLARES MIHI COMMODASTI, VT DEBITOR MIHI CAVERET.* Vlpian. in L. seruum filij, §. cum qui, D. de legat. I. *Eum qui CHIROGRAPHVM legat, debitum legare, non solum TABULAS, argumento est venditio.* Itẽ in L. huiusmodi, §. iura, D. cod. *si TABULAS CHIROGRAPHI mei, heredi meo reddiderit.* Et L. qui tabulas, D. de furt. *si CHIROGRAPHA AVREORVM DECIM TABULÆ FVERINT.* Vnde Iuuenal. Sat. vlt. *Vana supernacui dicens CHIROGRAPHA LIGNI.* Huiusmodi porò cautionibus iusurandũ adscribi consuevit, testimonio sunt hæc Tertulliani in lib. de Idololatr. verba. *Pecuniam de Ethnicis mutuantes, sub pignoribus fiduciati, IVRATI CAVENT.* Patrem autem cum mutuam pecuniam acciperet a Septicio creditore, filio persuasisse, ut quod ipse impeditus esset scribere, Chirographum manu sua perscriberet filius eius, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ, Modestin. refert in L. fideiusor, §. i. D. de pignorib. *Quod si Chirographum cæcellatum esset, licet præsumptione debitor liberatus esse videretur, eius tamen quod manifestis probationibus sibi creditor adhuc deberi probasset, petitio supererat, L. si Chirographum, D. de probat. Aliter atque si cautionẽ suam debitori creditor reddidisset, L. ii. D. de pactis.*

Pecunia autem data, numeratãque probabatur multis modis, quos Agellius lib. XIII. cap. II. ita congessit. *Is tamen cum suis multis patronis clamitabat, probari apud me debere pecuniã datam, consuetis modis, EXPENSI LATIONE, MENSÆ RATIONIBVS, CHIROGRAPHI EXHIBITIONE, TABVLARVM OBSIGNATIONE, TESTIVM INTERCESSIONE.* Vlp. in L. qui tabulas, D. de furt. *si quis cum aliis probationes, MENSÆQUE SCRIPTURAM haberet, chirographi furtum passus sit.* Ex Mensæ planè scriptura obligationes olim ortas, atq; vsu receptas fuisse constat. Vnde SCRIBI, & RESCRIBI NUMMI dicebantur. Nam quod est apud Terent. Phormio. Act. V. Sc. VIII. *Iube rescribi,* Donatus exponit, *Iube reddi, seu, PER MENSÆ SCRIPTURAM REDDI:* adiicitque, *quoniam ad numerationem pecunie antecedit scriptura, RESCRIBERE dicebant, pro renumerare. Et sic infert, Ne ego PERSCRIPSI multis, PER SCRIPTURAM REDDIDI, multis dedi.* Vetus Horatij commentat. in Sat. III. lib. II. ad versum,

versum, SCRIBE DECEM A NERIO. SCRIBERE, ait, *iuris verbum est, pro mutuum sumere. RESCRIBERE verò est, reddere debitum.* Cic. Epist. vlt. lib. III. ad Attic. *Hæc pactio, non verbis, sed NOMINIBVS ET PERSCRPTIONIBVS, multorum Tabulis cum esse facta diceretur, prolata à Memmio est, NOMINIBVS INDYCTIS.* Testatur & Iustinianus olim SCRIPTURA factam OBLIGATIONEM, quæ NOMINIBVS FIERI dicebatur, Instit. de literat. obligat. *Eaque obligationis species LITERARVM OBLIGATIO vocabatur.* Idem Iustinian. §. I. Instit. de fideiusorib. *In omnibus autem OBLIGATIONIBVS adsummi possunt, id est siue re, siue verbis, siue LITTERIS siue consensu, contracta fuerint.* Quæ omnia Obligationum genera Vlpianus quoque recensuerat in L. Græcè, §. I. D. de fideiusorib. sed Litteratum obligationem illinc expunxisse Tribonianum, eamque ordinẽ mouisse verisimile est, quod ea in vsu esse desisset. De Litteratũ autem obligatione quæ esset Theophili opinio ipsius verbis exponam. *Λιπίεις, ait ille, εστι, το παλαιον γένος εις καινον δάεινον μετασχηματισμενον, ρηματι & γραμματι τυπικον. Ει γαρ πρὸ ε γένος ε μοι εκατον νομισματα, απο αρρασιας, η μοθώσεως, η δανείσματος η επερωτήσεως, (πολλα δὲ τῶν γένων προφάσεις) Εβουλόμην δὲ τούτων υπεύθυνοι ποιῆσαι τῆ λιπίεις ενόχη, ἀνάγκη ἦν ταῦτα λέγειν & γραφειν τα ρήματα, ἀ πνα & ἐλέγετο, & ἐγράφετο. Τους εκατον χροσίους εἰς ἐμοί εἰς ἀτίας μοθώσεως χροσῆεις, αν ει σωθηκεις & ὁμολογῆσαι δώσεις τῶν οινεων γραμματων. εἴτα ενεγράφετο, ὡς ἀπο του ενόχου ἡδη γενομένου εκ τῆς μοθώσεως ταῦτα τα ρήματα. Εκ τῆς σωθηκεις οφείλω τῶν οικειων γραμματων. & ἡ μὲν ποροτέρα ενόχη ἀπεσβέννυτο, κραινοτέρα δὲ ἐτίκτετο, τουτέστι η λιπίεις, αὐτῆ δὲ εκ τῶ ε γραμματων εἶναι τὴν ὀνομασῆαν ἐδέξατο.* Cuius interpretationis fides penes auctorem erit, hanc enim mancipio non do, neque me nexu obligo. Ad huiusmodi certè Obligationis appellationem referendum videtur, quod est à Paulo scriptum in L. non figura, D. de obligat. & action. Mensam autem ex cuius scriptura obligatio, qua de agimus, prodibat, Nummularij seu Mensularij exercebant, eique interdum seruos præpositos habebant, L. cuicumque, §. I. D. de Institor. Et ita in L. in eum, §. I. D. co. *si dominus qui seruum institorem A P V D MENSAM PECVNIIS ACCIPIENDIS HABVIT.* Imp. Alexand. in L. III. C. co. *Aduersus eum actio competit, a quo seruum MENSÆ PRÆPOSITVM DICIS.* Libertum quoque mensæ nummulariæ quam exercebat, præpositum habuisse Lucius Titius dicitur in L. vlt. D. co. Nummularios verò ab Argentariis separat Paulus in L. quædã, §. Nummularios D. de eden. Ibidemque eos ait, sicut & Argentarios rationes confecisse, accepisseque pecuniã, & erogasse per partes, quarum probatio scriptura, codicibusque eorum maxime continebatur, & frequentissimè ad fidem eorum decurrebatur. Eorum planè sicut & Argentariorum officium & ministerium publicam causam habebat, FIDEM QVE PVBLICAM SECVTI dicebantur, qui pecunias apud Mensam deposuerant, L. si ventri, §. in bonis, D. de reb. auctor. iud. possid. Plerumque enim illic pecunias depositas habebant, quidã, ut fanore apud nummularios vel cum nummulariis vel per ipsos exercerent; alij verò custodiæ causã, L. si hominem, §. quotiens D. depof. L. III. C. de Institor. Per eorum etiam Mensam multorum res gerebantur, multorumque rationes administrasse eos, ostendit L. Aurelius, §. filias D. de liberat. leg. Proinde Præfecto vrbi negotium datum erat, idque eius muneri & officio incumberebat, curare vt Nummularij probè se agerent circa omne negotium suum, & temperarent ab his quæ essent prohibita, L. I. §. præterea, D. de off. præf. vr. Singulorum ergo rationes conficiebant, principalisque eorum opera erat, vt actus sui Rationes diligenter conficerent. Rationes verò accepta & data, vel accepta & expensã continebant, L. I. §. rationes D. de eden. L. vlt. §. inter cetera, D. de liberat. leg. Et benè Labeo RATIONEM definiebat esse, VLTRO CITRO DANDI, ACCIPIENDI, CREDENDI, OBLIGANDI, SOLVENDI SVI CAUSA NEGOTIATIONEM: Nec vlla, vt ait, Rationum, nuda duntaxat solutione debiti incipiebat, L. si quis ex argentarijs, §. rationem D. de eden. Cic. pro Rosc. Com. *Non habere se hoc NOMEN IN CODICE ACCEPTI ET EXPENSI RELATIVM confitetur.* Plin. lib. XXXIII. cap. III. *Quare aris grauis pœna dicta. Et adhuc EXPENSA IN RATIONIBVS, dicuntur: item impendia & dependere.* Sanè ita conficiebantur Rationes, vt pagina vna, Accepta, altera, Expensã contineretur. Idem Plin. lib. II.

cap. VII. de Fortuna. *Huic omnia EXPENSA, huic OMNIA FERUNTUR ACCEPTA, & in tota ratione mortalium sola utramque paginam FACIT.* In Tabulis enim, seu Codice Rationum & ACCEPTA PECUNIA REFEREBATUR ei à quo numerata erat, & EXPENSA FEREBATUR non modò ei cui soluebatur, sed & cui credebatur. Atque ita Nummularius plura nomina scribebat, modò in Acceptum Referendo, modò Expensum Ferendo: Pecunias enim apud se depositas in Acceptum referebat ei qui deposuerat, deinde eidem expensum ferebat, quod ei aliive eius madata voluntateve soluebat. Item quas pecunias credebatur, eas expensas ferebat iis quibus credebatur, solutas dein acceptas referebat. Cic. pro Cæcina. *Se autem habere ARGENTARI TABULAS, in quibus sibi EXPENSA PECUNIA LATA SIT, ACCEPTAQUE RELATA.* Idem lib. III. in Verr. *Si quibus pecuniam CREDEBAS, IIS EXPENSVM NON FERRES.* Et lib. III. in eundem. *Nam quas pecunias IIS FEREBAT EXPENSAS, quibuscum contrahebat. EXPENSVM autem FERRE, ut Asconius lib. III. in eundem interpretatur, erat, scribere, SE PECUNIAM DEDISSE.*

NOMINA porro olim interpolitis PARARIIS fiebant. Seneca lib. II. de Benefic. *Quidam nolunt NOMINA SECVM FIERI, nec INTERPONI PARARIOS, nec SIGNATORES ADVOCARI, nec CHIROGRAPHVM DARI.* Et lib. III. eiusdem argumenti, *Ille per Tabulas plurimum NOMINA INTERPOSITIS PARARIIS FACIT.* PROXENETAS etiam nominis faciendi causa intervenisse, testatur Vipian. in L. II. D. de proxenet. Seneca Epist. CXX. lib. XXI. *Æs alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris: nolo PROXENETÆ nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo.* Nomina autem facturi diligenter in patrimoniū & vasa debitoris inquirebant, ut idem Seneca lib. I. de Benefic. ait. Nomina etiam facturum Atticum querere solitum QUOTO ANNO & QUANTVM IN SOLO, Cicero ex quorundam sententia Epist. IX. lib. IX. ad Attic. scribit. Vires certè eius cui credituri erant diligenter excutere solitos, Seneca ostendit Epist. LXXXVIII. lib. XII. his verbis: *Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam hæc quoque iam expensa fertis.* LATE POSSIDET, SED MULTVM DEBET: HABET DOMVM FORMOSAM, SED ALIENIS NUMMIS PARATAM: FAMILIAM NEMO CITO SPECIOSIOREM PRODUKIT, SED NOMINIBVS NON RESPONDET. SI CREDITORIBVS SOLVERIT, NIHIL ILLI SUPERERIT. *Idem in reliquis quoque facere debetis, excutere quantum proprii quisque habeat.*

Titulos autem debitorum, Nomina Asconio in III. Verrin. interprete, appellabatur, ab eo quod Calendariis solerent eorum quibus pecunia credebatur nomina perscribi. Calendis porro pecuniam fænoris dare solitos veteres, Idibus verò exegisse, iam à multis observatum est, quorum ne scriinia compilem, duntaxat ad eos quos laudant auctores, aliquot alios adiciam. In Idus certè vulgò solutionis diem conferri consueuisse, argumento est Cic. Epist. V. lib. X. ad Attic. cum ait. *Ad me nuper se HS. XXX. emisse, ut scriberem an vellem addici. DIEM PECUNIAE IDVS NOVEMBRES ESSE.* Idem Epist. XX. lib. XIII. ad eundem Attic. *Iam vel sibi habeat numos, modò NUMERET IDIBVS.* Scævola in L. ex pluribus §. vlt. D. de solutionib. *Ita ut viginti prius SOLVERENTVR, id est IDIBVS SEPTEMBRIBUS* Marcell. in L. Titius Scio, D. de pecun. constit. *quos tibi REDDERE DEBEBO IDIBVS MAIIS PROBOS.* Sed & pueros qui in ludum ibant, singulis Idibus octonos asses aris retulisse pro mercede disciplinae, Horatius significat Sat. VI. lib. I. A. Calendarū utique præpositione, feneratorum codicem KALENDARIVM vocabant. Hinc Seneca Epist. XIII. lib. I. *Rationes accepti forum contert, CALENDARIVM VERSAT.* Et Epist. LXXXVIII. lib. XIII. *quia magnus CALENDARI LIBER evoluitur.*

Rationes certè cum DIE ET CONSULE, scribebantur, L. I. §. rationes, D. eo. Aut certè Tabularum quæ plures rationes continebant, initio, DIES ET CONSUL adscribi solebat, quæ præpositio Diei & Consulis communis erat omnis rationis, d. L. si quis ex argentariis, §. si initium, D. eden. In Tabulis verò, Codice, Membranis

branis, Chartis, Rationes scribebantur, L. Argentarius, §. I. D. de eden. L. vlt. §. inter cetera, D. de liberat. leg. Ad fidem autem Mensæ protestandam, litteris plerumque Nummularij notum faciebant quantum quisque nummorum penes se haberet, ut apparet ex L. vlt. D. de Infitior. in qua Scævola Mensæ Nummulariæ præpositum refert Gaio Seio cauisse in hæc verba. OCTAVIUS TERMINALIS REM AGENS OCTAVII FELICIS, DOMITIO FELICI SALVTEM. HABES PENES MENSAM PATRONI MEI DENARIOS MILLE, QVOS DENARIOS VOBIS NUMERARE DEBEBO FRIDIE KAL. MAIAS. Testimonio est & idem ipse Scævola in L. emptor §. I. D. de pact. his verbis. *Lucius Titius Gaium Seium Mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter ACCEPTA ET DATA, debitorem sibi constituit. & ab eo epistolam accepit in hæc verba. EX RATIONE MENSÆ, QUAM MECVM HABVISTI IN HUNC DIEM, EX CONTRACTIBVS PLVRIMIS REMANSERVNT APVD ME AD MENSAM MEAM TRECENTA OCTAGINTA SEX, ET VSVRÆ QUÆ COMPETIERINT. SVMMAM AVREORVM, QUAM APVD ME TACITAM HABES, REFVNDAM TIBI. SI QVOD INSTRUMENTVM A TE EMISSVM (ID EST SCRIPTVM) QVIUSCVMQUE SVMMÆ, EX QUACVMQUE CAUSA, APVD ME REMANSIT, VANVM ET PRO CANCELATO HABEBITVR. Huc pertinere videtur & L. Lucius D. depositi, cuius verba sunt hæc, LVCIVS TITIVS SEM PRONIO SALVTEM. CENTVM NUMMOS QVOS HAC DIE COMMENDASTI MIHI, ADNUMERANTE STICHO SERVO ACTORE, ESSE APVD ME VT NOTVM HABERES, HAC EPISTVLA MANV MEA SCRIPTA TIBI NOTVM FACIO: QUÆ QUANDO VOLES, ET VTI VOLES, CONFESTIM TIBI NUMERABO. Eodem etiam referendam crediderim L. Quintus D. eo. tit. vbi Quintus Cæcilius Candidus Publio Rogatiano ita scribit. VIGINTI QVINQUE NUMMORVM QVOS APVD ME ESSE VOLVISTI, NOTVM TIBI ITA HAC EPISTVLA FACIO, AD RATIVNCVLAM MEAM EA PERVENISSE: QUIBVS VT PRIMVM PROSPICIAM, NE VACVA TIBI SINT, ID EST VT VSVRAS EORVM ACCIPIAS, CVRÆ HABEO. His non extrarem accedet L. Titius Scio D. de pecun. constit. in qua Marcellus, Titius, ait, *Seio epistolam emisit in hæc verba. REMANSERVNT APVD ME QVINQVAGINTA EX CREDITO TVO, EX CONTRACTV PVPILLORVM MEORVM, QVOS TIBI REDDERE DEBEBO IDIBVS MAIIS PROBOS. QVOD SI AD DIEM SVpra SCRIPTVM NON DEDERO, TVNC DARE DEBEBO VSVRAS TOT.* In hunc ordinem etiam non male veniet L. vlt. D. eo. tit. *Lucius Titius Sciorum debitor decepsit. Hi persuaserunt Publica Mævio, quod hereditas ad eum pertineret, & fecerunt ut Epistolam in eos exponat, DEBITOREM SESE ESSE, QVASI HEREDEM PATRVI SVI, CONFITENTEM, qui & addidit epistula sua, QVOD IN RATIONES SVAS EADEM PECUNIA PERVENIT.* Scævola in L. vlt. D. de oblig. & act. *Procurator Seij admisit subscriptionem ad Argentarium vascularium in verba infra scripta, Λεωλος Καλαβδος επαγγελων καθως προγορευαπται, ειν λοικα παρημιν οφειλόμενα το δαμι τάσσε.**

Ratio porro cum Argentariis & Nummulariis poni ac putari solebat. Plaut. Aulular. Act. III. Sc. V.

Ibi ad postremum cedit miles, es petit.

Itur: PVSTATVR RATIO CVM ARGENTARIO:

Miles impransus adstat: es censet dari:

Vbi DISPVtATA EST RATIO CVM ARGENTARIO,

Etiam plus ipsus debet Argentario.

Idem Captiu. Act. I. Sc. II.

Ibo intro, atque intus SVBDVCAM RATIVNCVLAM,

Quantillum argenti mihi APVD TRAPEZITAM SIET:

Vbi verò Accepti & Expensi summa, seu quantitates congruebant, & tantundem expensum quantum acceptum apparebat, tunc PAREM RATIONEM adscribebant. African. in L. qui filium, D. de man. test. *Is seruus parte Argenti subtracta, cum Tutore diuiste, atque ita Tutor ei PAREM RATIONEM ADSCRIPSIT.* Et hoc modo PARIA, vel PAREM RATIONEM FECISSE dicebantur. Senec. lib. II. de Benefic. *Cum quolibet PARIA FECISTI.* Idem lib. VI. eiusdem argumenti. *Quare quasi cum acerbo feneratoro RESIGNARE RATIONEM PAREM PROPERAS?* Et lib. I. Epist. IX. *Si illud mihi tecum conuenerit, ut statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam PARIA FACIAMVS.* Itē Epist. XIX. eiusdem lib. *Poteram tecum & hac Maccenatis sententia PAREM FACERE RATIONEM.* Idem Controuers. I. lib. IX. *Vult PARES RATIONES FACERE.* Scauola in L. vlt. §. vlt. D. de doli except. *Si cum coheredibus tuis PAREM RATIONEM FECERIS.* In PARIATIONIBUS autem pactum huiusmodi adscribi consueuerat, EX HOC CONTRACTV NULLAM INTER SE CONTROVERSIAM ESSE. L. vlt. §. idem quāsiit, D. de condit. indeb.

Nummularii verò cum eorum qui apud Mensam suam expositas pecunias habebāt fraudandorum causa vel vrbe profugiebant, vel Romæ agentes copiam sui in foro non faciebant, FORO CEDERE dicebātur, L. si hominē, §. quotiens, D. de pos. Quod suis temporibus ludum fuisse Iuuenal. Sat. XI. indicat his versibus:

CEDERE namque FORO iam non tibi deterius, quam

Exquiliis à feruenti migrare Suburra.

Plaut. Persa Act. III. Sc. III.

Quod partim nostri faciunt ARGENTARIJ:

Vbi quid credideris, citius extemplo A FORO

EVGIVNT, quam ex porta ludis cum emissus est lepus.

Et paulo post,

Iam A FORO ARGENTARIJ

ABEVNT, quam in cursu rotula circumuortitur.

Cum verò foro Nummularij cesserant, eorū bona veniebāt. Qua in re potior eorū causa erat qui pecunias absque fœnore apud Mensam deposuerant, L. si ventri, §. in bonis, D. de reb. auct. iud. d. L. si hominem §. quotiens. Quod si à Mensulariis vsuras Depositarij accepissent, nulla eorū præ ceteris ratio habebatur, quasi deposito renuntiaissent. Sic & cum foro debitor quilibet cedebat, bona distrahi & portio ipsius quæ ex redactō fieret solui, pretiumque omnibus pro portione præstari solebat, L. vlt. D. de curat. bon. dan. Quod & Seneca significat lib. III. de Benefic. cū ait, *Pecunia etiā male credita actio est. Et appellare debitorem ad diem possum, & SI FORO CESSERIT, PORTIONEM FERAM.*

Priuatitas etiam sibi quisque Rationes scribebat, in quas redditus possessionum, mercedes & pensiones prædiorum, referebat. Papinian. in L. prædiis, §. Titio D. de legat. III. *Inspiciendum an litteris, & RATIONIBVS appellatione Seianorum, Gabimiana quoque CONTINEANTVR, & vtriusque possessionis confusi REDITVS TITVLO SEIANORVM ACCEPTO LATI ESSENT.* Et §. balneas cad. L. MERCEDES eius inter ceteras meritoriorum domos, RATIONIBVS ACCEPTO FEREBANTVR. Ibidemq; §. vlt. *Si vno pretio cum domu fuisset cōparata, & vtriusque PENSIONES similiter ACCEPTO LATAS RATIONIBVS ostenderetur.* Iisdem rationibus æs tam suum quam alienum quisque paterfa. complectebatur. Vlpian. in L. si peculium, §. an & quod, D. de pecul. leg. *Cum Gneus Domitius filia suæ peculium quod eius esset, legasset: & annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed IN RATIONIBVS SVIS RETVLISSET, FILLÆ SE DEBERE QVINQVAGINTA.* Scauola in L. vlt. D. co. *An peculio prælegato, & centum aurei, & vsura eorum deberentur: cum RATIONIBVS BREVIARIIS IN ÆRE ALIENO, ET SORTEM ET VSURAS INER CETEROS CREDITORES COMPLEXVS SIT.* Pomponius in L. non solum, §. vlt. D. de pecul. *Ideo si dominus IN RATIONES SVAS REFERAT, SE DEBERE SERVO SVO.* Idem in L. nuda ratio, D. de donationib. licet

licet REFERAMVS IN RATIONES NOSTRAS, DEBERE NOS. Idemque confirmatur L. mandauero, §. si mandauerim, D. mandati, L. qui sine, D. de neg. gest. & L. generali, §. idem quāsiit, D. de vsuf. leg. Seruorum etiam nomina in rationibus scripta fuisse, indicat L. Titia D. de manum. test.

Quin & moris olim fuit, vnumquemquam domesticam Rationem sibi totius vitæ suæ per dies singulos scribere, ex quo appateret, quid de redditibus suis, quid de arte, fœnore, lucrōve seposuisset, quōque die, & quid item sumptus damniue fecisset, quemadmodū Asconius in III. contra Verr. Orat tradit. Sed, vt ille scribit, postquam obliuandis literis reorum ex suis quisque Tabulis damnari cœpit, ad suam memoriam tota hæc vetus consuetudo cessauit. TABVLAS verò accuratius conficiebant, & prius quàm in codicem accepta & expensa referrent, ea in ADVERSARIIS describebant, quæ negligenter idē scribebantur: TABVLÆ verò diligenter, quod illa, mensura, hæ æternæ essent: illa deleterentur statim, hæ seruarentur sancte; illa parui temporis memoriam, hæ perpetuæ æstimationis fidem & religionem amplectebatur: illa erant coniecta, hæ in ordinem confectæ, vt Cic. pro Rosc. com. scribit. Habebant etiam Actorum suorum diurnam scripturam, quam Ephemerida vocabant. Propert. lib. III. Eleg. XXIII.

Me miserum his aliquis RATIONEM SCRIBIT auari,

Et ponit duras inter EPHEMERIDAS.

In ea quo die peregrè proficiscerentur, adnotabant. Et ita Cic. pro Quintio, ait eum diem profectionis suæ in Ephemeride inuenisse.

Sed & Serui Dominis actus sui Rationes reddēbant, vt apparet ex L. testamento, L. Thais §. libertatem & §. Stichus §. ab heredibus, D. de fideicom. libertat. L. Labco, L. Stichus D. de statulib. L. cum seruus D. de condicion. & demonstrat. Eaque erat DOMINICA RATIO L. quod si seruus §. idem Labco, D. de in rem verso. L. peculij D. de pecul. Nam & seruos Kalendario præponebant, L. eius qui D. ficer. per. id est pecuniis fœnerandis vt in L. cuiusque & L. In eum §. vlt. D. de institor. Vnde in L. vlt. D. de pecul. serui domino debitores fuisse dicuntur, ex ratione Kalendarij. Tabernam etiā qui exercebant, ei institorum seruum sæpe præponebant, L. III. & L. habebat, §. vlt. D. de institor. In Taberna autem merces habebant, L. cum tabernam, D. de pignorb. cisque mercibus vendendis seruum præponebant. Hinc Vlpian. in L. cuiusque D. de institor. *Si Tabernarius seruum suum peregrè mitteret ad merces comparandas. Sic Merces olearia præpositum seruum, vel ad vendendum emendūmve oleum, legimus in d. L. cuiusque §. si ei quem & L. habebat D. de institor. Agris etiam colendis, mercaturis, redemptis que faciendis, ac denique cuiusque negotio vel cuiuslibet negotiationi seruum institorum præponebant, L. III. & L. cuiusque D. eo. Atque adeo per seruos negotiationem exercebant, L. qui negotiationem, D. de adm. tutor.*

In Rationibus verò examinandis atque excutiendis data & accepta conferebatur. Eoque modo DISPVNGI dicebantur, L. dispungere D. de verbor. signifi. Seneca lib. III. de Benefic. *Apud me istæ ACCEPTORVM EXPENSORVMQUE RATIONES DISPVNGVNTVR.* Rationes autem postquam dispunctæ fuerant, SVBSCRIBI solitas, docet L. Lucius D. de libertat. leg. in qua Iulianus, *Postea, ait, viuus Erotem manumisit, in eodem actu habuit: RATIONESQUE SVBSCRIPSIT, vsque in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies quam moreretur.* Et mox. *Neque in eas RATIONES que à Lucio Titio SVBSCRIPTÆ sunt.* Indicium est & quod in L. Thais §. libertatē, D. de fideic. libertat. habetur, *Offerens rationes vnius anni in diē mortis testatoris, quod ceteræ SVBSCRIPTÆ fuerunt.* Apul. Apolog. II. *Neget eam villicorum & opilionum, & Equisonum RATIONVM SVBSCRIPSISSE.* Reliquorum verò formula perstringitur in L. Osidius D. de legat. III. Enimverò cum institore ex causa cui præpositus erat, gestum, dominum obligabat, L. II. C. de institor. & qui seruum præposuerat, tenebatur ipsa præpositione. Condicio autem præpositionis seruanda erat. Nam si CERTA LEGE, vel INTERVENTV CUIVS DAM PERSONÆ, vel SVB PIGNORE VOLVISSET CVM EO CONTRAHI, vel AD CERTAM REM: æquissimum erat id seruari, in quo præpositus erat, L. sed si pupillus, §. condicio D. de institor. Interdū etiam ei PECUNIAM MVTVAM ACCIPERE permittebant, L. I. eo. tit. L. habebat D. eo. L. vlt. D. quod cum eo.

Quòd si nollet dominus in totum cum Institore contrahi, palam PROSCRIBERE debebat, NE CUM EO CONTRAHERETUR, L. sed si pupillus, §. i. D. eo. tit. Cuiusmodi prohibitionis formulam proponit Paulus in L. quotiens, D. de pecul. in qua ait, *Quotiens in Taberna ita scriptum fuisse, CUM IANUARIO SERVO MEO GERI NEGOTIUM VETO.* Eodemque modo quem omnibus suis negotiis præposuerant, mutata voluntate quandoque ADMINISTRARE NEGOTIA VETABANT, L. qui hominem §. si Tirium, D. de solutionib.

Atque ut Tabernam, aliamve negotiationem exercentes, ei negotio Institores præponebant, ita Navis alicuius Exercitor ei sæpe Magistrum imponebat, cui totius navis curam mandabat. Huius ille facta omnia præstabat: & si quid cum eo eius rei gratia cui præpositus erat contractum esset, de eo in dominum actio competebat L. i. D. de exercitor. §. eodem Institor. quòd cum eo. Magistrum autem sic plemurque præponebant, NE ALIUM EI LICERET PRÆPONERE, d. L. i. §. Magistrum. PRÆPOSITIO verò certam legem dabat contrahentibus. Interdum enim Exercitor, Magistrum navis PRÆPONEBAT, ad hoc solum, UT VECTURAS EXIGERET, non etiam UT LOCARET, quòd fortè ipse Exercitor locauerat, vel AD LOCANDUM tantum, non item AD EXIGENDUM præponebat: vel ad hoc PRÆPONEBAT, UT VECTORIBUS NAVEM LOCARET, non ut mercibus præstaret, vel contra: Interdum UT CERTIS MERCIBUS NAVEM LOCARET, præponebat, puta legumini, vel cannabæ. Plerique etiam mandabant, NE VECTORES RECIPERENT: & UT CERTA REGIONE & CERTO MENSE NEGOTIARENTUR, L. i. §. igitur D. eo. Quinetiam plures nonnumquam Magistri diuisis officiis præponebantur, veluti alter LOCANDO, alter EXIGENDO. Plerique sic DVOS PRÆPONEBANT, NE ALTER SINE ALTERO QUID AGERET, d. L. i. §. si plures. Exercitor verò navis, aut Caupona, aut Stabuli, de damno aut furto quòd in naue, aut caupona, aut stabulo, eorum, quorù opera ea exercebat, factum erat, tenebatur, L. si quis absentis, §. vlt. D. de oblig. & act. Debebat & Exercitor omnium nautarum suorù, siue liberi siue serui essent, factum præstare, si modò in ipsa naue dånun dedissent. Si tamen PRÆDIXISSET, UT VNVS QVISQUE VECTORVM RES SVAS SERVARET, NE QVE DAMNUM SE PRÆSTATVRVM, & cõsensissent vectores prædictioni, non conueniebatur, L. vlt. D. nauta caupo.

Porò Debitor interdum CONSTITVEBAT SE SOLVTVRVM, quòd ex quacumque causa debebat. Nam ex quocumque contractu debitum esset, Constitui poterat siue certi, siue incerti: & si ex causa emptionis pretium quis deberet, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelæ, vel quocumque contractu, L. i. §. debitum, D. de pecun. constit. Nec pro se modò, sed & pro alio Cõstituere quis poterat, L. i. C. eo. tit. CONSTITVERE autè & præsentis & absentis poterat, & per semet ipsos, vel per nuntiu, L. qui autem, §. vlt. D. eo. Nec enim certa erant Constituti verba: Vulgò verò CONSTITVEBANT SE SOLVTVROS. Iulian. in L. ii. D. eo. *Si filij nomine CONSTITVERIT SE DECEM SOLVTVRVM.* Paulus in L. sed & si, D. eo. *Si citiore die CONSTITVAT SE SOLVTVRVM.* Et L. si verò, D. eo. *Si verò mihi aut Titio CONSTITVERIS TE SOLVTVRVM,* & L. id quòd, §. vlt. D. eo. *Si pater, vel dominus CONSTITVERIT SE SOLVTVRVM QVOD FVIT IN PECVLIO.* Sic in L. promissor, D. eo. *Promissor Stichus post mortem ab eo factam, mortuo Sticho, si CONSTITVERIT SE PRETIUM EIVS SOLVTVRVM.* & §. vlt. ead. L. *Constituta non satisfacit, qui SOLVTVRVM SE CONSTITVIT, si offerat satisfactionem.* Vlpian. in L. cum qui D. eo. *Qui Ephesi promissit se soluturum, si CONSTITVAT ALIO LOCO SE SOLVTVRVM.* Et §. sed si quis, ead. L. *Sed si quis CONSTITVERIT ALIUM SOLVTVRVM, non se pro alio.* Et mox: *Si mihi CONSTITVAT TE SOLVTVRVM.* Ibidem §. si actori. *Si actori municipum, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi, vel adulescentis ita CONSTITVATVR, MUNICIPIBUS SOLVI, vel PUPILLO, vel FVRIOSO, vel ADVLESCENTI.* Idem in L. sed si quis, D. eo. *Sed si quis viginti debens, DECEM CONSTITVAT SE SOLVTVRVM.* Et L. qui autem, D. eo. *Qui autem CONSTITVIT SE SOLVTVRVM, tenetur.* Vlpian. in L. hætenus D. eod. *Si ante aditam*

aditã hereditatẽ debitoris, vel capto eo ab hostibus, CONSTITVAT, quis SE SOLVTVRVM. Et in L. si quis ex Argentariis, §. rationem, D. de eden. *Sed & quòd SOLVI CONSTITVIT, Argentarius edere debet.* Imp. Gordian. in L. i. C. eod. *Si pro alieno debita TE SOLVTVRVM CONSTITVISTI.* Iulian. in L. promissor hominis, D. eo. *si HOMINEM DATVRVM SE CONSTITVERIT.* Constituti verò per epistolam exemplũ hoc adfertur in L. cum qui §. Iulianus D. eo. *Titius epistolam ad me talem emisit: SCRIPSI, ME SECVNDVM MANDATVM SEI, SI QVID TIBI DEBITVM APPROBATVM ERIT, ME TIBI CAVTVRVM ET SOLVTVRVM SINE CONTROVERSIA.* Refertur quoque alia Constituti per litteras formula, in L. quidam D. eo. Aliàs verò constituebat quis SE PIGNVS DATVRVM. Vlpian. in L. qui autem §. i. D. eo. *Si quis CONSTITVERIT SE PIGNVS DATVRVM.* Et §. seq. *Sed & si quis CERTAM PERSONAM FIDEIVSSVRAM PRO SE CONSTITVERIT.* Paulus in L. promissor, §. vlt. *Si quis autem CONSTITVAT SE SATISDATVRVM.* Sed me Tabulæ nuptiales ad se vocat, in quibus verba sollempnia fuisse, LIBERORVM PROCREANDORVM GRATIA, VXOREM DVCI, D. Augustinus non semel monet. Sic enim lib. ii. de morib. Manichæor. *Nuptiæ autè ut ipse Nuptiales Tabulæ clamant, LIBERORVM PROCREANDORVM CAUSA marem feminamque coniungunt.* Idem Sermo. *xcvi. Cum ipsa vxore si exceditur concumbendi modus procreandis liberis deditus, iam peccatum est: ad hoc enim ducitur vxor. Nam id etiam tabulæ indicant, ubi scribitur, LIBERORVM PROCREANDORVM CAUSA.* Iterumque Sermo. *cv. de vocatione Apostoli Pauli: Quis est autem habens vxorem, qui eo modo vtatur vxore, ut non excedat legem liberos procreandi: ad hoc enim data est: convincunt te Tabulæ quæ scribuntur in matrimonio: pactus es quemadmodum duces: sonat tibi scriptura pactionis, LIBERORVM CREANDORVM CAUSA. Non ergo accedas si potes, nisi liberorum procreandorum causa.* Varro apud Macrob. lib. i. Saturnal. cap. xii. *Mundus cum patet. Deorum Terrestrium (sic enim enundandum esse obiter moneo, id alias plenius confirmaturus) atque inferum quasi ianua patet. Propterea non modò praelium committi, verum etiam deleitũ rei militaris causa habere, ac militem proficisci, nauem solvere, VXOREM LIBERORVM QVÆRENDORVM CAUSA DVCCERE, religiosum est.* Vlpian. in Titul. cap. iii. *Lege Iunia cautum est, ut si civem Romanam vel Latinam vxorem duxerit, testatione interposita, QVOD LIBERORVM QVÆRENDORVM CAUSA VXOREM DVXERIT.* Valer. Max. lib. vii. cap. vii. *Dotem, quia non QVÆRENDORVM LIBERORVM CAUSA, coniugium intercesserat, virum retinere vetuit.* Tertullian. Apologet. cap. xxxix. *Ex illa (conedo) maiorum & sapientissimorum disciplina Græci Socratis, & Romani Catonis, qui vxores suas amicis communicauerunt, quas in matrimonium duxerunt, LIBERORVM CAUSA & alibi CREANDORVM.* Callistat. in L. liberorum §. vlt. D. de verbor. signific. *Natura quoque nos docet, parentes pios qui LIBERORVM PROCREANDORVM ANIMO ET VOTO VXORES DVCVNT.* Quintilian. Declamatio. cccxlvii. *Fingamus enim nuptias quidem fecisse nullas: coisse autem LIBERORVM CREANDORVM GRATIA, non tamen vxor non erit, quamvis nuptijs non sit collocata.* Sueton. in Iulio cap. xlvi. *Paratamque legem, quam Cæsar ferre iussisset, cum ipse abesset, UT VXORES LIBERORVM QVÆRENDORVM CAUSA quot, & quas vellent, DVCCERE liceret.* Vnde apparet eas propriè Vxores dictas quæ liberorum creandorum gratia domum deducebantur. Ennius in Cresiphonte apud Festum in verbo *Quæso:*

DVCIT ME VXOREM LIBERORVM SIBI QVÆSENDUM GRATIA.

Idem in Andromeda,

LIBERVM QVÆSENDUM causa familie matrem tue.

Horatius,

Quæritur argentum puerisque beata creandis
Vxor.

Agellius lib. iii. Noct. Attit. cap. iii. *Atque is Carbilus traditur vxorem quam dimisit,*

egregie dilexisse, carissimamque morum eius gratia habuisse, & iurandi religionem animo atque amori praevertisse, quod iurare à Censoribus coactus erat, VXOREM SE LIBERORVM QVÆRENDORVM GRATIA habiturum. Quod & Dionys. Halicarnass. lib. II. in eiusdem repudij narratione ita attigit. Πρώτος ἀπολύτους λέγεται τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Σπέριος Καρχηδόνιος αἰὴρ οὐκ ἀφανὴς, ἀναγκάζομενος ὑπὸ τῶν Τιμητῶν ὁμῶσαι, Τέκνων ἐνεχε γυναῖκα μὴ αὐτοκτείν. Ἢν δ' αὐτῶν πέρι ἢ γυνῆ. Imp. Probus in L. si vicinis C. denup. Si vicinis vel alijs scientibus, uxorem LIBERORVM PROCREANDORVM CAUSA domi habuisti. Proinde apud Plautum Aulular. Act. I. Sc. III. Eunomia Megadorum fratrem ad uxorem ducendam ita cohortatur.

Quod sempiternum tibi SALVTARE SIT PROCREANDIS LIBERIS. M. Ita di faxint.

E. Volo te uxorem domum ducere.

Coemptio etiam certis verbis fiebat vt Cic. lib. I. de Orat. indicat: Nam neque, inquit, illud est mirandum, qui QUIBUS VERBIS COEMPTIO FIAT, nesciat, eundem eius mulieris qua coemptionem fecerit, causam posse defendere. Recepta verò in ea re verba aperit Boët. in Topica Cicero. Coemptio verò, ait ille, certis sollempnitatibus peragebatur, & sese in coemendo inuicem interrogabant, vir ita, AN SIBI MVLIER MATERFA. ESSE VELLE. Illa respondebat, VELLE. Item mulier interrogabat, AN VIR SIBI PATERFA. ESSE VELLE. Ille respondebat, VELLE: itaque mulier viri conueniebat in manum. Ridet porò Cic. pro Murena eos qui cum in alicuius libris exempli causa CAIÆ nomen positum inuenissent, putarant omnes Mulieres quæ Coemptionem facerent, CAIAS vocari. Sed & CONFARREATIONE, conueniebatur in manum certis verbis, vt Vlpian. in Tit. cap. IX. scribit. Sponsalia quoque interpositis stipulationibus olim facta, aliàs docui. Socer quidem à genero ita interrogabatur, SPONDES TVAM GNATAM VXOREM MIHI? ille respondebat, SPONDEO. Apud Plautum Aulular. Act. I. Sc. III. Megadorus ab Euclione ita stipulatur.

Quid? nunc etiam MIHI DE SPONDES FILIAM. E. illis legibus, Cum illa dote quam tibi dixi. M. SPONDEN' ERGO? E. SPONDEO.

Eodemque modo is qui mulierem nuptum dabat rogabatur, vt apud eundem Curculio. Act. V. Sc. II. Phædromus à milite ita stipulatur, SPONDES NE MILES MIHI HANC VXOREM? Cui miles respondet, SPONDEO. Curculio verò, ET EGO HOC IDEM VNVM SPONDEO. Sed & Trinummo Act. V. Sc. II. Lyfiteles ita à Charonde stipulatur,

--- SPONDEN' ERGO,

TVAM GNATAM VXOREM MIHI? Ch. SPONDEO, ET MILLE AVRI PHILIPPVM DOTIS.

Quamquam autem Tabulæ non facerent matrimonium, L. donationes in concubinam, D. de donationib. solebant tamen de ea re Tabulæ confici, quæ modò NVPTIALES appellabantur, L. si vicinis, C. de nup. Tertullian. in lib. de Pudicitia, Apul. Apolog. II. D. Augustin. lib. II. de morib. Manichæor. & Sermo. xcvi. & cv. modò DOTALES, L. cum maritus, D. de pact. dotalib. L. qui dotem, D. de dote præleg. L. Scia Sempronio, D. de donat. int. vir. & INSTRUMENTVM DOTALE, L. vlt. D. de suis & legit. L. pactum quod C. de pact. L. pactum C. de collationib. L. Gaius & L. si dotali D. sol. matt. L. si voluntate C. de dot. promissio. & NVPTIALE INSTRUMENTVM, L. I. C. co. tit. Tabulas autem istas Signatas, & quidem plerumque post contractum matrimonium, docet Scæuola in L. Scia D. de donationib. int. vir. & vxor. Iuuenal. Sat. II.

SIGNATÆ TABULÆ: dictum, FELICITER. Ingens

Cæna sedet: gremio iacuit noua nupta mariti.

Apul. Apolog. Habes Æmiliane causam totam, cur TABULÆ NVPTIALES inter me ac Pudentillam non in oppido sint, sed in villa suburbana CONSIGNATÆ.

Huiusmodi autem Tabulis, DOS DICEBATVR, PROMITTEBATVR, DABATVR.

DABATVR. DOTIS DICTIO certis & sollempnibus verbis fiebat nulla præcedente interrogatione Gaius lib. II. Instit. Tit. IX. Sunt & alia obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi possunt. Id est, vt si mulier siue sponso vxor futura siue iam marito DOTEM DICAT. Quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater eius, & debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam ille debebat sponso creditricis, ipse debitor IN DOTEM DIXERIT. Hæ tantum tres persone, nulla interrogatione præcedente, possunt DITIONE DOTIS legitime obligari. Alia verò persona, si pro muliere dotem marito promiserint, communi iure obligari debent, id est, vt interrogatæ respondeant, & stipulatæ promittant. Vlpian. in fragment. Tit. VI. DOS AUT DABATVR, AUT DICITVR, AUT PROMITTITVR. DOTEM DICERE potest mulier, qua nuptura est: & debitor mulieris, si iussu eius dicat institutus. Parens mulieris virilis sexus per virilem sexum cognatione iunctus, velut pater, auus paternus. DARE, PROMITTERE, dotem omnes possunt. Paul. in L. promittendo, D. de iur. dot. PROMITTENDO DOTEM, omnes obligantur, cuiuscumque sexus, conditionisque sint. Dotis verò dictæ exempla sunt apud Cicero. Orat. pro Flacco & pro Cæcina, Martial. lib. XII. Epigr. XLII. Plinium lib. II. Epist. III. Apulcium Apolog. II.

Promitti autem Dos solebat, in hunc modum, verbi gratia, DECEM DOTI TIBI ERVNT. Vlpian. in L. si ei nuptura, D. de iur. dot. Si ei nuptura mulier qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est, PRO STICHO, QVEM MIHI DEBES, DECEM DOTI TIBI ERVNT. Marcellus in L. si Mulier, D. co. Si Mulier ita dotem promiserit, DECEM TIBI AVT TITIO, DOTI ERVNT. Proculus in L. nepos Proculo, D. de verb. signific. Ab eo qui ita dotem promisit, CVM COMMODYM ERIT, DOTIS FILIÆ MEÆ TIBI ERVNT AVREI CENTVM. Et mox: Quid si ita promississet, CVM POTVERO, DOTI ERVNT. Et paullo post: Cū dotem quis ita promisit, CVM POTVERO DOTI TIBI ERVNT CENTVM. Iulian. in L. si pater D. co. Quæ debitorem filium suam, habet, si patri eius ita dotem promiserit, QVOD MIHI DEBES, VEL, QVOD MIHI FILIVS TVVS DEBET, DOTI TIBI ERVNT. Idem in L. quemadmodum, §. si debitori, D. co. Si debitori suo mulier nuptura ita dotem promississet, QVOD MIHI DEBES, AVT FVNDVS SEMPRONIANVS, DOTI TIBI ERIT. Iuolen. in L. nuptura, D. co. Nuptura filiofam. si socero dotem ita promiserit, QVOD FILIVS TVVS MIHI DEBET, ID DOTI TIBI ERIT. Imperatores autem Theodos. & Valentinian. ad exactionem dotis quam semel præstari placuisset, qualiacumque verba sufficere, constituerunt, siue scripta essent, siue non, etiam si stipulatio in pollicitatione rerū dotaliū minimè fuisset subsecuta, L. Ad exactionē C. de dot. promissio. Dos utiq; passim in stipulatum deducebatur, L. I. §. I. D. de collat. dot. Formulas verò stipulationis Dotis habemus in locis infra scriptis. Paul. in L. Iulianus, D. de iur. dot. Iulianus scribit, valere talem stipulationem, CVM MORIERIS, DOTIS NOMINE TOT DARI? Iulianus in L. Tali D. co. tit. Tali facta stipulatione, DECEM IN ANNO PROXIMO DOTIS NOMINE DARE SPONDES? Papinian. in L. cum post, §. Gener. D. co. Gener à socero, DOTEM ARBITRATV SOCERI CERTO DIE DARI, non demonstrata re vel quantitate, STIPVLATVS FVERAT. Vsuras etiam promissæ dotis in stipulatum deduxisse virum, narrat Papinian. in L. vir vxori D. de donat. inter. vir.

Antiquo autem ritu DECIES CENTENA, (Budæo nusquam sine laude nominando, huius obseruationis principe) doti dari consueuerant, id est, vt vetus Horatij Commentator in Sat. III. lib. I. explicat, decies centum millia sestertium. Quod præter Iuuenalem Sat. VI. & X. Senecam lib. de Consolatio. ad Albinam, Martialem Epigram. LXV. lib. II. quorum testimoniis alij iam vsi sunt, confirmatur etiam Martialis Epigram. XXVIII. lib. XI.

Nubere Sila mihi nulla non lege parata est,
Sed Silam nulla ducere lege volo.

Cum tamen instaret, DECIES MIHI DOTIS IN AVRO
SPONSA DABIS, dixi. Quid minus esse potest?

Tacit. lib. II. de Hortalio. Nepos erat oratoris Hortensij, impletus à diuo Augusto liberalitate

DECIES SESTERTIVM ducere uxorem, suscipere liberos. Idem eod. lib. refert Tiberiū cū in locum Vestalis mortuæ alia capiendā esset, grates egisse Agrippæ & Pollioni, quod vtrō filias obtulissent: prætulisse verò Pollionis filiam: sed Agrippæ filiam posthabita DECIES SESTERTII DOTE, solatum esse. Vlpian. in L. cū de in rem verso, D. de vsu. Imperator quoque noster Severus filia Flauij Athenagore, cuius bona fuerant publicata, de fisco idē NUMERARI DECIES CENTENA DOTIS NOMINE, iussit. Nulla tamen lege prohibebatur Mulier, omnia sua bona in dotem dare, L. nulla C. de iu. dor. Et ita in specie L. mulier D. eo. tit. Mulier OMNIA SVA BONA IN DOTE M DEDISSE, proponitur. Valeria etiam OMNEM SVAM PECUNIAM DOTI DIXISSE, narratur à Cicero. pro Flacco. In dotem planè res quæ pondere, numero, mensura constabant, datas ostendit L. res quæ D. de iu. dor. Et vel totum prædium, vel pars eius in dotem dari poterat, L. Dotale D. de fun. dor. Vfusfructus quoque fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine quandoque dabatur, L. si vsufructus, & L. dotis fructum, §. si vsufructus, D. de iu. dor. L. vsufructu, D. sol. matr. Sed & in fundo suo vsufructum marito dotis causa constituisse Mulier refertur in L. cū in fundo, §. i. D. ex iu. dor. Quin & vsufructū quem in fundo mariti habebat mulier, dotis causa dare poterat, L. cū in fundo, D. eo. Proponitur & mulier debitori suo qui sub vsu fructu debebat, nuptura dotem promississe, QVOD IS SIBI DEBERET, L. si mulier, D. eo. Pompon. in L. Iulianus, D. mandat. Si fideiussori vxor doti PROMISERIT, QVOD EI EX CAUSA FIDEIVSSORIA DEBEAT. Vlpian. in L. si res æstimata, §. vlt. D. eo. Si cum marito debitore mulier PACTA SIT, VT ID QVOD DEBEAT, IN DOTE M HABEAT. African. in L. si marito, D. de fun. dor. Si marito debitori fundi ID QVOD DEBEAT, DOTI MVLIER PROMISERIT. Iulian. in L. si mulier, D. de pact. dor. Si mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro ea, mancipia in dotem dederit, ea condicione, VT PERICVLO EIVS ESSENT, ET SI QVID EX HIS NATVM ESSET, AD EAM PERTINEAT. Fulcinium etiam, cū dote vxoris Cæsennæ numerata vteretur, quod mulieri res esset cautior, curasse vt in fundo dos collocaretur, Cic. pro Cæcina scribit. Plerumque autem res æstimatæ in dotem dabantur, verū variis condicionibus. Interdum enim conueniebat, vt SOLVTO MATRIMONIO, aut RES, aut ÆSTIMATIO PRÆSTARENTVR, VTRVM VEL MVLIER, VEL VIR, VELLE. Vlpian. in L. plerūque, §. vlt. D. de iu. dor. Si res in dotem data fuerint, quamvis æstimata: verū conuenierit, VT AVT ÆSTIMATIO, AVT RES PRÆSTENTVR: si quidem fuerit adiectum, VTRVM MVLIER VELIT, ipsa eliget, vtrum malet petere rem, æstimationem. Verū si ita fuerit adiectum, VTRVM MARITVS VELIT, ipsius erit electio. Imp. Severus & Antonin. in L. i. C. de fun. dor. Si æstimata prædia in dotem data sint, & conuenit, VT ELECTIO MVLIERI SERVETVR. African. in L. quod si fundus, D. eo. tit. Si fundus in dotem æstimatus datus sit, VT ELECTIO SIT MVLIERIS. Huiusmodi autem res in dotem æstimatas, Mulier quandoque consentiente viro in vsu habebat, L. mortis suæ, §. i. D. de iu. dor.

Interdum verò conueniebat, vt & res ipsæ, etiam si æstimatæ in dotem datæ essent, soluto matrimonio restituerentur, L. quotiens D. de iu. dor. Imp. Severus & Antonin. in L. i. C. solu. matrim. Post æstimationem dotis, pactione vel stipulatione interposita, VT SI IPSÆ RES DISSOLVTO MATRIMONIO EXTARENT, VXORI REDDANTVR, Scæuola in L. æstimatis, D. sol. matr. Æstimatis rebus in dotem datis, pactum intercessit, VT EX QVACVMQVE CAUSA DOS REDDI DEBERET, IPSÆ RES RESTITVERENTVR, HABITA RATIONE AVGMENTI, ET DEMINYTIONIS, VIRI BONI ARBITRATV. QVÆ VERO NON EXTARENT AB INITIO ÆSTIMATIO EARVM. Papinian. in L. cū post, §. cū res, D. de iu. dor. Cū res in dotem æstimatas solvto MATRIMONIO REDDI, placuit. Iuolen. in L. in his, §. mancipia, D. soluto matr. Mancipia in dotem æstimata accepisti: Pactum conuentum deinde factum est, VT DIVORTIO FACTO, TANTIDEM ÆSTIMATA REDDERES. Pompon. in L. si mancipia, D. de iu. dor. Si mancipia in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum, VT TANTIDEM ÆSTIMATA DIVORTIO FACTO REDDERES. Imp. Dioclet. & Maximian. in L. si in-

ter

ter C. eo. tit. Si inter virum & uxorem pactum sit interpositum, VT SI MATRIMONIUM INTRA QVINQVENNII FORTE TEMPORA QVOQVO MODO ESSET DISSOLVTVM, SPECIES ÆSTIMATÆ DOTI DATÆ, PRETIIS QVIBVS ÆSTIMATÆ SVNT, REDDERENTVR. Iuolenus in L. vlt. D. de pact. dotalib. Vxor viro fundum centum æstimatum in dotem dederat: deinde cum viro pactum conuentum fecerat, VT DIVORTIO FACTO EODEM PRETIO VXORI VIR FVNDVM RESTITVERET. Alias eiusdem generis conuentiones ex libris nostris promam. Paulus in L. si pater §. si fundo, D. de pact. dor. Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, VT QVANTO PLVRIS VENIERIT, ID IN DOTE SIT. Idem in §. vlt. ead. L. Si pacta sit mulier, VT SIVE PLVRIS SIVE MINORIS FVNDVS ÆSTIMATVS VENIERIT, PRETIVM QVANTI RES VENIERIT, ID IN DOTE SIT: A Scæuola verò in L. cū maritus, D. eo. proponitur maritus, qui æstimata prædia acceperat, pactus esse manente matrimonio, VT EA PRÆDIA IN ÆSTIMATA ESSENT, VT sine periculo suo ea deteriora faceret.

In dote autem dandā, Mulier quandoque pecuniam, quam viri potestati non committeret, nec non & mancipia Recipiebat, sibi que retinebat. Agellius lib. xvii. cap. vi. Marcum Catonem Voconiam legem suadentem, verbis hinc vsu refert. Principio nobis mulier magnam in dotē attulit, tum MAGNAM PECUNIAM RECIPIT, QVAM IN VIRI POTESTATE NON COMMITTIT: Eam pecuniam viro dat. mutuum: postea, ubi irata est, SERVVM RECEPTIVM sectari atque flagitare virum iubet. Quod Agellius ita exponit. Quando mulier marito dotem dabat, tum quæ ex suis bonis retinebat, neque ad virum transmittibat, ea RECIPERE dicebatur. Et mox: Ipse etiam Cato mulierem demonstrare locupletem volens: Mulier, inquit, & magnam dotem dat, & magnam pecuniam recipit: hoc est, & magnam dotem dat, & magnam pecuniam retinet. Ex ea igitur re familiari, quam sibi dote data retinuit, pecuniam viro mutuum dat. Eam pecuniam cū viro fortè irata repetere instituit, apponit flagitatorem seruum RECEPTIVM, hoc est, proprium seruum suum, QVEM CVM PECVNIA RELIQA RECEPERAT, NE QVE DEDERAT DOTI, sed retinuerat. Non enim seruo mariti imperare hoc mulierem fas erat, sed proprio suo.

Ac planè quæ dotis causa dabantur, nominatim in dotem dari debebant. Interdum verò res dabantur in ea quæ Græci παρὰ τὴν εἶρα, Galli PECVLIVM appellabant: quæ etiam sic quandoque dabantur, VT MARITI FIERENT. Et quidè vulgò Romæ; Mulier res quas solebat in vsu habere in domo mariti, neque in dotem dabat, in Libellum solebat conferre: cūque Libellum marito offerre vt is subscriberet, QVA SI RES ACCEPISSET, ET VELVT Chirographum eius vxor retinebat, RES QVÆ LIBELLO CONTINEBANTVR IN DOMVM EIVS SE INTVLISSE. Quinetiā plerumque CVSTODIAM earum Maritus REPROMITTEBAT, nisi mulieri commissæ essent, L. si ego §. vlt. D. de iu. dor. Hinc Papinian. in L. donationes in concubinam, §. i. D. de donationib. SPECIES, ait, EXTRA DOTE M A MATRE FILIÆ NOMINE VIRO TRADITAS, filia quæ presens fuit, donatas, & ab ea viro tradatas videri respondi: nec matrem offensam. repetitionem habere, vel eas rectè vindicare, quod vir CAVISSET, EXTRA DOTE M VSIBVS PVELLE SIBI TRADITAS: cū ea significatione nec modus donationis declaretur, nec ab vsu proprietatis separetur: sed PECVLIVM à DOTE puellæ distingueretur. Iustinian. in L. vlt. C. de pact. conuent. Si mulier marito suo nomina, id est feneratorias cautiones, quæ EXTRA DOTE M SVNT, DEDERIT, VT LOCO PARAPHERNORVM APVD MARITVM MANEANT, ET HOC DOTALI INSTRVMENTO FVERIT ADSRIPTVM. Maritus autem RES VXORIS EXTRA DOTE M CONSTITVTAS, quandoque eius voluntate administrabat, eiusque administrationis rationem vxori reddebat, L. Maritus, D. ad L. falcid. Alioquin in his rebus quas extra dotem mulier habebat, nullam vxore prohibente communionem habebat, nec eis inuita vxore immiscere sese poterat, L. hac lege C. de pact. conuent.

Tabulis autem dotalibus caueri de dote soluto matrimonio restituenda solebat, idque interdum generaliter, quoquo modo matrimonium dirimeretur. Paulus in L. Ff iij

si quis sic, D. solu. matrim. *Siquis sic stipuletur à marito*, SI QVO CASU TITIA TIBI NVPTA ESSE DESIERIT, DOTE M DABIS. Idem in L. cum quærebatur, D. de verbor. signific. *Cum quærebatur, an verbum solvto matrimonio dote m reddi.* Vlpian. in L. quoties, §. vlt. D. sol. matr. *Si quis pro muliere dote m dederit, conueneritque, vt qvoqvo modo dirempto matrimonio, ipsi solveretur.* Idem in L. si extraneus, D. de condict. cau. da. *Si extraneus pro muliere dote m dedisset, & pactus esset, vt qvoqvo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur.* Et in L. Neratius D. de religiof. *Si quis dote m hac lege dederit pro muliere, vt ad ipsam rediret, si in matrimonio mortua esset, aut qvoqvo modo solvto matrimonio.* Scæuola in L. cum quis, §. nuptura, D. de legat. III. *Nuptura, duobus filijs quos ex priore marito habebat, mandauit, vt viginti quæ doti dabat, stipularentur, in omnem casum qvo solvi posset matrimonium: vt etiam alterutri ex his tota dos soluatur.* African. in L. quæ dotis, D. sol. matr. *Quæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur, partem dotis distracto matrimonio sibi solvi.*

Aliàs verò, in alterutrum specialiter diuortij, vel mortis casum, vel in vtrumque nominatim stipulatio interponebatur. Vlpian. in L. si cum dote m, D. sol. matr. *Si cum dote m daret pater vel extraneus pro muliere, in vnum casum pepigit, vel in diuortium, vel mortem, dicendum est, in eum casum in quem non pepigit, esse mulieri actionem.* Tryphon. in L. qui duos, §. si maritus, D. de reb. dub. *Si maritus & vxor simul perierint, stipulatio de dote, ex capitulo, si in matrimonio mulier decessisset, habebit locum.* Scæuola in L. cum maritus, §. i. D. de pact. dotalib. *Titius mulieris nomine dote m dedit, & stipulatus est, in casum mortis et diuortij.* Papinian. in L. inter §. vlt. D. co. tit. *Pater, si filia nupta mortem obiisset, dote m dari stipulatus est.* Impp. in L. cum patrem C. de iu. dot. *Cum patrem pro filia dote m tibi dantem, si post mortem suam in matrimonio constituta, rebus humanis eadem eximat, partem dimidiam dotis amnie reddi, pactum proponas.* Pompon. in L. si ita D. de pact. dotalib. *Si ita conueniat, vt si vivo socero mortua sit filia, ipsi socero: si mortuo, filio eius: si filio qvoque defuncto, totum suo heredi reddatur.* Vlpian. L. mulier D. de verbor. obligationib. *Mulier quæ dote m dederat Glabrioni, fecerat eum promittere dote m, si in matrimonio decessisset, infanti.* Paulus in L. debitor, §. vlt. D. ad Trebellia. *Ea quæ dote m dabat, pacta erat cum marito, vt mortua se in matrimonio, dotis pars matri eius redderetur.* Scæuola in L. cum maritus, §. vlt. D. de pact. dotalib. *Mulier de dote m quam dedit pacta est, vt si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur: isque in eum casum stipulatus est.* Paul. in L. Gaius D. sol. matr. *Gaius Seius auus maternus Seia nepti quæ erat in patria potestate, certam pecunie quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit, & instrumto dotali, huiusmodi pactum & stipulationem complexus est: si inter Lucium Titium maritum et Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis seie vxori, vel gaio seio avo materno redderetur, restituereturque.* Paul. in L. Seia D. de dote præleg. *Seia cum haberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mucium qui nihil numerauit, sed dote m stipulatus est, si morte mulieris solvto fuerit matrimonium.* Enimvero cum pater dote m dabat, ita demum in suam personam de dote actionem transferebat, si ex continenti stipularetur. Ceterum si interposito tempore stipulari vellet, non nisi consentiente filia poterat, quamuis in potestate esset, L. quotiens pater D. sol. matr. Vnde in L. post dote m, D. co. tit. *Pater post dote m datâ & nuptias contractas stipulatus refertur, filie voluntate:* Cum verò is qui dote m pro muliere dabat, reddi eam sibi mortua in matrimonio muliere stipulatur, dos ea speciali nomine recepticia dicebatur, quemadmodum Vlpian. in Titt. cap. vi. scribit. Gaius verò in L. mortis causa §. siue D. de mort. cau. do. *Sed et dos, quam quis in morte mulieris à marito stipulatur, capitur sanè mortis causa, cuius generis, DOTES*

RECEPTICLÆ

RECEPTICLÆ vocantur. Stipulatio autem de dote reddenda ab extraneo interposita, facta diuortio statim committebatur, L. stipulatio, D. de iu. dot. Ceterum stipulatio de reddenda dote ita quadoque concipiebatur, DOTE M DABIS? VEL, DOTE M DARI SPONDES? Paul. in L. si quis sic, D. sol. matr. *Si quis sic stipuletur à marito, si qvo casu titia tibi nupta esse desierit, dote m dabis?* Papian. in L. post dote m, D. co. tit. *Post dote m datam, nuptias contractas, stipulatus est pater filie voluntate, diuortio facto dote m dari.* Idem in L. inter, §. vlt. D. de pact. dot. *Pater si filia nupta mortem obiisset, dote m dari stipulatus est.* Aliàs etiam, REDDI, RESTITVI, stipulabantur, L. Gaius, D. sol. matr. L. cum quærebatur, D. de verbor. signif. vel SOLVI, L. si ita, & L. Inter, §. filia, D. de pact. dot.

Eiusmodi verò pactis, prospici in casum liberorum de restitutione vel retetione dotis, aut certæ partis, solebat. Vlpian. in L. ii. D. de pact. dotalib. *Si conuenerit, vt qvoqvo modo dissoluto sit matrimonium, liberis interuentibus, dos apud virum remaneret.* Scæuola in L. si inter, D. co. tit. *Si inter virum & vxorem pactum est, vt certa pars dotis vel tota, ob vnum vel plures liberos interuenientes retineatur.* Papinianus in L. inter D. co. tit. *Inter socerum & generum conuenit, vt si mortua filia superstitem annicvlum filium habuisset, dos ad virum pertineret. Qvod si vivente matre filius obiisset, vir dotis portionem vxore in matrimonio defuncta retineret.* African. in L. pater, D. cod. *Pater cum filia sua nomine dote m daret, pactus est, vt mortua filia, vno pluribusve liberis superstitibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi vni post mortem suam, illi aut illi filiis, quos in potestate habebat, reddatur.* Impp. in L. vt inter, C. de inutil. stipul. *Cum igitur defuncta in matrimonio filia tua, superstitis filij nomine, partem dimidiam dotis à marito detineri, alteram vero partem nepoti tuo restitui, vel si is in rebus humanis non esset, Iuliano restitui per pactum conuenisse proponas Callistrat. in L. si dotali, D. solu. matrim. Si dotali instrumto ita stipulatio interposita sit, vt liberorum nomine dos apud maritum resideat, Nepotum quoque nomine retinebitur.* Atque ita virum dote m filie nomine retinere potuisse proponit Papinian. in L. inter, §. i. D. de pact. dot. Eapropter interdum stipulatio de reddenda dote in eum casum concipiebatur, quo sine liberis mulier decederet. Papinian. in d. L. inter socerum, §. cum inter, D. co. *Cum inter patrem & generum conuenit, vt in matrimonio sine liberis defuncta filia, dos patri restitvatur.* Et §. filia cad. L. *Filia cum pro se dote m daret, pepigit, vt si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos solvatur.* Apuleius Apolog. ii. *Tam primum mulieris locupletissime modicam dote m, neque eam datam, sed tantummodo promissam: præter hæc, ea conditione factam coniectionem, si nullis ex me susceptis liberis vita demigrasset, vt dos omnis apud filios eius Pontianum et Pudentem maneret.* Sin vero vno, vnaue, superstitie diem suum obiisset, vti tum dimidia pars dotis posteriori filio, reliqua prioribus cederet. Tryphonin. in L. Bæbius, D. de pact. dot. *Bæbius Marcellus Bæbio Maryllo, filie sue nomine, centena promiserat, & conuenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio peteretur, et si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, vt dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia patri mulieris restitvatur.* Scæuola in L. vxorem, §. testamento, D. de legat. III. *Patrem per fideicommissum centum legasse refert, & adiecit, fidei tuæ filia committo, vt cum in familia nubes, et quotiescumque nubes, patiaris ex dote tua quam dabis, partem dimidiam stipulari fratrem tuum, et seiam matrem tuam pro partibus dimidiis dari sibi, si in matrimonio eius cui n-*

Ff iiij

BES, SINE DIVORTIO FACTO, PRIVSQVAM DOS TVA REDDATVR, EOVE NOMINE SATISFACTVM ERIT, MORIERIS NVLLO FILIO FILIAVE EX EO RELICTO. Et §. pater, ead. L. *Pater naturalis filiae suae ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, cum ea mulier alij nuberet, non mandatu mulieris dotem, marito eius dedit, & sibi reddi eam stipulatvs est, si sine liberis filia moretivr.*

Ipsietiam quandoque marito, nulla liberorum facta mentione, consulebatur: Paulus in L. si pater, D. de pact. dot. *Si pater dotem dederit, & pactus sit, vt mortva in matrimonio filia, dos apvd virvm remaneret.* Vlpian. in L. Neratius, D. de religiof. *Si is qui dotē dederat pro muliere, stipulatvs est duas partes dotis reddi, tertiam apvd maritvm remanere: pactus sit, ne quid maritvs in fvnyis conferret.* Inde eueniebat vt dotē partēve eius maritus lucri faceret, eaque penes cum vel tota, vel pro portione remaneret, L. Celsus & L. si mulier, & L. contra, D. eo. tit. Et hoc casu procedit, quod mortua muliere, dotē mariti lucro cessisse ostendit, L. sed si alia, D. de bon. damnat.

Præterea quā die dos reddenda esset pacisci solebant, L. de die, D. de pact. dotalib. Procul. in L. Atilianus, D. eo. *Cum inter virum & uxorem pactum conuentum ante nuptias factum sit, vt quibus diebus dos data esset, iisdem divortio facto redderetvr.* Eimox: *si pacto conuento cautum est, vt quanto serivs qvæqve, et post nuptias data fverit, post divortium reddatvr.* Alfen. in L. aliud, D. eo. *Si pater pro filia dotem promissit, vt annva, trima, quadrima, quinto anno dos a se redderetvr, & conuenit, vt isdem dvobvs solvto matrimonio redderetvr.* Interdū conueniebat, vt dos qvæ pondere, numero, mensvra continebatur, solvto matrimonio præsens redderetvr, quæ alioquin cessante condicione, non nisi annua, bima, trima die reddita fuisset, vt tradit Vlpian. Tit. vi.

Pater etiam, sed & ipsa mulier quādoque paciscebatur, ne dos a se peteretvr. Pōponius in L. auus, D. de pact. dotalib. *Auus pactus est, cum dotē pro nepote suscepisset, ne a se, neve a filio dos peteretvr: ab alio vero qvam filio herede, vt dos peteretvr.* Vlpianus in L. cum pater, D. eo. *Cum pater dotē pollicitus fuerit, & paciscatur, ne se vivo petatvr, neve constante matrimonio dos petatvr.* Paulus in L. si focer, §. i. D. solu. matrim. *Tuius filia suæ nomine centum doti promissit Gaius Seio, & inter Gaium Seium & Lucium Titium patrem mulieris conuenit, ne dos a vivo Lucio Titio, id est patre mulieris, peteretvr.* Celsus in L. auus, D. de pact. *Auus neptis nomine quam ex filio habebat, dotem promissit, & pactus est, ne a se, neve a filio svo dos peteretvr.* Paul. in L. ob res, §. vlt. D. de pact. dotalib. *Si conuenit, ne a muliere, neve a patre dos petatvr.* Et idē L. si pater, §. si mulier, D. eo. *Si mulier pacta sit, ne amplivs qvam pars dimidia dotis a se petatvr.* Et L. vxor, §. vlt. D. eo. *Si pater filia nomine certā pecuniam in dotem promissit, & pactus est ne invitvs eam solveret.* Sed & in L. Bæbius, in prin. D. eo. inter focerum & generum conuenisse proponitur, ne dos constante matrimonio peteretvr.

De alenda etiam muliere conueniebat. Scauola in L. pater, D. de in rem verso. *Pater pro filia dotem promissit, & conuenit, vt ipse filiam aleret non præstante patre.* Idem in L. vlt. *Filiam familias duxit uxorem, patre dotem promittente: & conuenit inter omnes personas, vti eam pater, aut ipsa se tveretvr.* Et L. vlt. D. de doli & met. except. *Pater pro filia dotem promissit, & pactus erat, vt ipse aleret filiam svam eivsque omnes.* Idē in L. creditor, §. si inter, D. manda. *Si inter maritum & focerum id actum esset, vel tacito intellectu vt onvs exhibendæ vxoris ad maritvm rediret, præstante patre dotis vsuras.* Sed & ex pactis conuentis quæ ante nuptias vel post nuptias interponi solebant, Paulus hæc refert in L. si pater, §. ex pactis, D. de pact. vt mulier dote promissa se

SA SE ALAT, ET DONEC NVPTA SIT, DOS AB EA NON PETATVR, AVT CERTAM SVMMAM VIRO PRÆSTET, ET AB EO ALATVR. Vlpian. in L. si conuenerit in fi. D. de pact. dot. *Si pactum tale interuenit, vt maritvs fructvs in dotem converteret, et mulier se svosque aleret, tveretvrve, et vniversa onera svæ expdiret.* Papinianus etiam in L. Inter focerum, §. conuenit, D. de pact. dot. conuenisse refert, vt mulier viri svmptribvs quoqvo iret, veheretvr, Iulianus in L. quidam, D. de pact. dotalib. *Quidam fundum dotis causa ab uxore sua acceperat: interque eos conuenerat, vt mercedes eivs fvndi vir vxori annvi nomine daret.*

Interdum etiam pactis Dotalibus, de hereditate patris cauebatur. Imp. Alexand. in L. pactum, C. de collationib. *Pactum Dotali instrumento comprehensum, vt contenta dote, qvæ in matrimonio collocabatur, nullvm ad bona paterna regressvm haberet.* Papinian. in L. vlt. D. de suis & legit. *Pater instrumento Dotali comprehendit, filiam ita dotem accepisse, ne, quid aliud ex hereditate patris speraret.* Imp. Valerian. & Gallien. in L. pactum, C. de pact. eo. *Pactum quod Dotali instrumento comprehensum est, vt si pater vita fvngeretvr, ex æqua portione eā qvæ nbebatur, cum fratre heres patri svo esset.*

Non omittenda & illa conuentio est, quæ à Papiniano refertur in L. ex ea parte, §. i. D. de verb. oblig. in hæc verba. *Mulier ab eo in cuius matrimonium conueniebat, stipulata fuerat ducenta, si concubine, tempore matrimonii, consuetudinem repetisset.* Imp. Alexand. in L. ex conuentione, C. de pact. *Ex conuentione quidem qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicis, cum fundum in dotem daret, vt creditoribus, quibus fverant prædia obligata, vsuras solveret.* Paul. in L. Quaris, D. de pact. dotalib. *Si pacta sit mulier vel ante nuptias, vel post nuptias, vt ex fvndi fructibus, quem dedit in dotem creditor mulieris dimittatur.* Scauola in L. si inter, D. eo. *Si inter virum, & uxorem conuenit, vt extremi anni matrimonii fructvs nondvm percepti, mulieris lvcro fiant.*

Pergamus porrò ad alias conuentiones, & ad Seruitutes progrediamur. Pactionibus enim & stipulationibus constitutas Seruitutes cōstat, §. si quis velit Instit. de seruitutib. Cels. in L. si quis per fundum, D. de euictionib. *Si quis per fundum, quæ cum alio commune habet, quasi solus dominus eius esset, ius fvndi, agendi mihi vendiderit.* Pompon. in L. ratio, §. si iter, D. de act. emp. *Si iter, actvm, viam, aquæ ductvm per tvvm fvndvm emerit.* Idem in L. tenetur, §. si tibi, D. eod. *Si tibi iter vendidero.* Iuolen. in L. vlt. D. de seruitut. *Quotiens via aut aliquid ius fvndi emeritvr.* Cedebantur etiam prædiorum vrbanoꝝ & rusticorum iura. Scauola in L. Lucio, D. de aqua cott. *Lucio Titio ex fonte meo, vt aquam duceret, cessi.* Paulus in L. seruitutes quæ, D. de seruitut. vrbanoꝝ. *Tuque mihi per aream tvam in domvm meam ire, agere, cessisti.* Pompon. in L. si mihi, D. de seruit. præd. rustic. *Si mihi eodem tempore concesseris, et ire, agere per tvvm locvm.* Cels. in L. per fundum, D. eo. tit. *Per fundum qui plurius est, ius mihi esse fvndi agendi, potest separatim cedi.* Papinian. in L. vnus, D. eo. *Vnus ex sociis fvndi communis permittendi, ius esse ire, agere.* Idem in L. h. §. vlt. D. de aq. & aq. plu. *Si quis vicino cesserit, ius ei esse aquam immittere.* Pomponius in L. si domus, D. de seruit. vrb. præd. *Et tibi concessero ius esse invito me altivs tollere ædificia tvæ.* Et quidem si quis duas ædes haberet, & alteras traderet, poterat legem traditioni dicere, vt vel istæ quæ non tradebantur servæ essent his quæ tradebantvr, vel contrâ, vt traditæ retentis ædibus servirent. Similitérque si quis duos fundos haberet, alium alij poterat ser-

tuum facere tradendo, L. si quis duas, D. commun. præd. Gaius in L. duorum, D. eo. *Duo- rum prædiorum dominus, si alterum ea lege tibi dederit, ut id prædium quod datur, seruiat ei quod ipse retinet, vel contra.* Seruitutes etiam in stipulatum deduci consueuisse docent L. proinde, §. vlt. D. de stipul. seruo. & L. pro parte, D. de seruitutib.

Modus autem adici seruitutibus poterat. Veluti, *QVO GENERE VEHICVLI AGERETVR, vel NON AGERETVR, vel VT EQVO DVNTAXAT: vel VT CERTVM PONDVS VEHERETVR, vel GREX ILLE TRANSDVCERETVR, aut CARBO PORTARETVR, L. seruitutes ipso, §. Modus, D. de seruitutib. Marcell. in L. is qui, D. quemad. seruit. amitt. Is cui via vel actus debebatur, ut VEHICVLI CERTO GENERE VTERETVR, alio genere fuerat usus.* Iter autem sic poterat constitui, *VT QVIS INTERDIV DVNTAXAT IRET: quod ferè circa prædia vrbana necessarium erat, L. iter, D. commun. præd. Iter porò qui habebat, ea pedes & eques commearere poterat, L. iter, D. de seruit. præd. rust. Præterea sella aut lectica vehi, non item iumentum ducere poterat, L. qui sella, D. eo. Qui verò Actum habebat, & plostrum seu vehiculum ducere, & iumenta agere, armèraque traicere poterat, non etiam trahere lapidem, aut tignum. At qui Viam habebat, eundi, agendi, trahendi quoque & rectam hastam referendi, si modò fructus non læderet, ius habebat, L. qui sella & L. inter D. cod. LATITVDO porò actus itineris que dici ET DEMONSTRARI in eiusmodi seruitutibus constituendis solebat. Quod si nihil dictum esset, vel si nulla determinatione iter, actumve quis cessisset, legassetve, ARBITER dabatur, qui iter actumque determinaret, & eorum latitudinem statueret ac definiret. At in Via aliud iuris erat: Nam si DICTA LATITVDO non esset, LEGITIMA, id est, lege XII. Tab. definita debebatur, L. certo generi, §. I. & §. latitudo, D. de seruitut. rustic. præd. Via enim latitudo, ex lege XII. Tabularum in portectum octo pedes, in anfractum, id est vbi flexum est, sedecim habebat, ut Gaius in L. via, D. de seruit. rustic. præd. tradit. VIA tamen constitui vel LATIOR OCTO PEDIBVS, vel ANGVSTIOR poterat: ut tamen eam latitudinem haberet, qua VEHICVLM IRE posset. Alioquin iter erat non via, L. via constitui, D. de seruit. rustic. præd. Nam si tam angustii loci demonstratione facta VIA concessa esset, ut neque VEHICVLM, NEQUE IUMENTVM EA INIRE posset, ITER magis quam VIA, aut ACTVS adquisitus videbatur. Sed si IUMENTVM EA DVCI posset, non etiam VEHICVLM, ACTVS videbatur adquisitus, L. si tam angustii, D. de seruitutib.*

Si verò VIA locus non adiecta LATITVDINE nominatus esset, per eum qualibet iri poterat. Sin autem prætermisus esset, aquè LATITVDINE non adiecta, per totum fundum, vna poterat eligi via, duntaxat eius latitudinis quæ lege comprehensa erat. Pro quo ipso si dubitabatur, Arbitri officium innocandum erat, d. L. certo, §. vlt. Sanè si cui simplicius via per fundum cuiuspiam cessa, vel relicta esset, in infinito, videlicet per quamlibet eius partem, ire agere licebat, ciuilitèr modò. Verùm quæ primùm viam direxisset, ea demùm ire agere debebat, nec amplius mutandæ eius potestatem habebat, L. si cui, D. de seruitutib.

De Actus verò spatio hæc Varro lib. III. de ling. Lat. *Vt ager, quod agi poterat, sic qua agi, ACTVS. Eius finis minimus constitutus in LATITVDINEM PEDES QUATVOR, fortasse ab eo, quattuor, quod ea quadrupes agitur.* Iter autem vel viam silice sternere non poterat is cui huiusmodi seruitus debebatur, nisi nominatim conuenisset, L. loci corpus, §. si quis mihi itineris, D. si seruit. vind. Si tamen iter legatum esset, quæ nisi opere factò iri nõ posset, Proculus putabat, licere fodiendo, substernendo, iter facere, L. si iter, D. de seruitutib. In seruitutibus etiam huiusmodi constituendis, cautum nonnumquam *VT REFICIENDI IVS, ET AD QVEM VSQVE MODVM ESSET, indicat Vlpiani in L. inde etiam, §. fieri, D. de itin. actumque priu. Fieri, autem potest, ait, ut qui IVS EVNDI HABEAT, ET AGENDI, REFICIENDI IVS non habeat: quia in seruitute constituenda cautum sit, NE EI REFICIENDI IVS SIT: aut sic, VT SI VELIT REFICERE, VSQVE AD CERTVM MODVM REFICIENDI IVS SIT. ITER autem, ACTVS, VIA, pluribus cedi, vel simul, vel separatim per eundem locum*

locum poterat, L. Lucio, D. de aqua cottid. L. qui per certi, D. commun. præd.

Vfus porò Seruitutium temporibus fecerni poterat: exempli gratia, *VT QVIS POST HORAM TERTIAM VSQVE IN HORAM DECIMAM EO IVRE VTERETVR, vel VT ALTERNIS DIEBVS VTERETVR, L. via, §. vlt. D. de seruitutib. Diuidi planè non solum temporibus sed & mensuris aqua poterat. Et ita inter duos qui eodem riuo Aquam certis horis separatim ducebant, conuenisse, VT PERMVLTATIS INTER SE TEMPORIBVS AQUA VTERENTVR, Iulian. scribit in L. cum constet, in prin. & §. vlt. D. de aqua cottid. Qui locus postulat ut de iure Aquæ dicamus: quo nomine seruitutem Aquæ ductus appellant non Iurisconsulti modò, sed & Cic. Epist. I. lib. III. ad Q. Frat. his verbis: *Calvus aiebat aqua dempta, & eius AQUÆ IVRE constituto, & seruitute fundo illi imposta, tamen nos precium seruare posse, si vendere vellemus.* Ius autem aquæ ita constituebatur, si quis cederet alicui, *VT EX FONTE SVO AQUAM DVCKERET, L. Lucio, D. de aqua cottid. Pompon. in L. refectiois §. vlt. D. comun. præd. Si prope tuum fundum IVS EST MIHI AQUAM RIVO DVCCERE. Cedi etiã ut Paul. in L. vlt. D. si seruit. vind. scribit, poterat, VT AQUAM QVÆRERET, ET INVENTAM DVCCERE EI LICERET.* Sciendum est autè duo fuisse genera Aquarum. Erat enim COTTIDIANA: erat & ÆSTIVA: COTTIDIANA ab ÆSTIVA vsu differebat non iure. COTTIDIANA enim erat quæ duci adsiduè solebat, & cottidie duci poterat, siue æstiuo tempore siue hiberno, etiam si aliquando temporis momento ducta non esset, vel intermissione temporis eius seruitus diuisa esset. ÆSTIVA verò ea erat, qua æstate sola uti expediret, & qua quis æstate sola utebatur, siue perpetuò duci, siue non nisi æstate duci ea posset, L. I. §. I. & §. quod autem, D. de aqua cottid. Enimuero poterat eodem tempore, alius Cottidianam, alius Æstiuam aquam ducere: ita ut æstate diuideretur inter eos aqua: hieme solus duceret is qui Cottidianam ius habebat, L. cum constet, D. de aqua cottid. Interdum verò NOCTVRNÆ duntaxat AQUÆ seruitus cedebatur: interdum verò DIVRNÆ solius, L. si prius, D. de aq. & aq. pluui. L. si communem, §. vlt. D. si seruit. vind. Et is quidem qui DIVRNARVM, aut NOCTV-
NARVM HORARVM AQUÆ DVCTVM HABEBAT, non poterat alia hora ducere, quàm qua ius habebat ducendi, L. II. D. de aqua cottid. Aquæ planè ius duobus cedi vel simul, vel separatim poterat, *VT PER EVNDEM AQUÆ DVCTVM AQUAM DVCKERENT, L. Lucio, D. de aqua cottid. Neratius quoque in L. II. d. §. vlt. D. de seruit. præd. rust. si Aquæ ductus sufficiens esset, potuisse eum pluribus per eundem locum concedi, VT ET IISDEM DIEBVS VEL HORIS DVCKERETVR, scribit. Qui verò per eundem Riuum Aquam ducebant, hi RIVALES appellabantur, inter quos de Aquæ vsu sæpe contentio incidebat. Vlpian. in L. I. §. si inter, D. de aqua cottid. Si inter RIVALES, id est qui per eundem Riuum aquam ducunt, sit CONTENTIO DE AQUÆ VSU. Agell. lib. XIII. cap. I. *Negotium quod ei forte de AQUÆ DVCTVM RIVALIBVS, aut de communi pariete cum vicino apud iudicem est.* Hinc in communem Riuum reficiendum impensam factam proponit Vlpian. in L. cum duobus, §. item si, D. pro soc. Riuum autem primò qualibet ducere licebat: posteaquam ductus erat, transferre non licebat, L. si cui simplicius, D. de seruitut. Is planè qui aquæ ducendæ ius habebat, vel fistulam in Riuo ponere, vel aliud quodlibet facere poterat, dummodo ne fundum domino, aut aquagium Riuilibus deterius faceret. Sed & supra eam aquam cuius ducendæ ius habebat, aliam aquam per pontem qui supra Riuum factus esset, iure ducebat, dum inferiori Riuo non noceretur, L. hoc iure, §. is qui & §. vlt. D. de aqua cottid. Riuos autem reficere, tegere, substuere, sarcire purgare aquæ ducendæ causa licebat, item aduehere ad portareque ea quæ ad eandem rem opus erant, L. I. §. deinde, D. de Riuis. Quin & vbi Riuo aquam ducere cui permissum erat, tacita hæc iura sequebantur, *VT REFICERE RIVVM LICERET, VT ADIRE QVA PROXIMVS POSSET IS, FABRIQVE SVI. Item VT SPATIVM EI REI RELINQVERET DOMINVS FVNDI, QVO DEXTERA ET SINISTRA AD RIVVM ADIRET, ET QVO TERRAM, LIMVM, LAPIDEM, HARENAM, CALCEM IACERE POSSET. L. refectiois §. vlt. D. commun. præd. Riuo utique vel aperto, vel operto & tecto aqua ducebatur, L. I. §. vlt. & L. II. D.***

de riuo, L. i. §. si quis ex riuo, D. ne quid in flu. publ. Interdū etiā sub terra, L. Refectionis, D. comm. præd. Riuus autē vel TERRENI ERAT, vel STRUCTILES, veluti Cæmēticij, Signini, Lapidci, L. i. §. vlt. L. ii. & L. iii. §. i. D. de riuo. In Riuo utique Canales, vel Fistulæ collocabatur, L. iii. §. si quis nouā, D. eo. L. Quintus, D. de seruit. rustic. prædior. L. hoc iure, §. si quis aquæ, D. de aqua cottid. Nec verò vno modò Aqua ducebatur. Varios eius ducendæ modos Vitruuius lib. viii. cap. vii. ita explicat. *Ductus autem aquæ sunt generibus tribus, Riuis per Canales fistiles, aut Fistulis plūbeis, seu Tubulis fistilibus.* Palladius, lib. ix. cap. ii. *Cum ducenda est aqua, ducitur aut Forma structili, aut plūbeis Fistulis, aut Canalibus ligneis, aut fistilibus Tubis.* Plin. lib. xxxi. cap. vi. de aqua loquens. *A fonte duci fistilibus Tubis utilissimum est; crassitudine binūm digitorum, commissuris picidatis, &c.* Et ita, fontes angustis fistulis colligi, Quintilianus lib. v. cap. vlt. scitè dixit.

Sanè vulgò Fistulis Aqua ducebatur, L. si aquæ & L. & quamquam, L. fistulas, D. de contr. empt. L. Fistulas, D. si seruit. vindic. vlt. que aded vt etiam si de eare in seruitute constituta nihil nominatim comprehensum esset, pro cauto tamen haberetur, fierique liceret, L. si prius, §. i. D. de aq. & aq. plu. Per lapidem verò stratum non aliter Aqua duci poterat, quàm si hoc in seruitute constituenda cautū fuisset. Illud etiam ex Qu. Mutio Pomponius tradit, eicui iter aquæ per alienum fundum cessum erat, huius, fistulam suam vel si xilē vel cuiuslibet generis in Riuo ponere, quæ aquam latius exprimeret, L. Quintus, D. de seruit. rustic. præd.

Porro Aqua mensuris diuidebatur, L. cum constet, D. de aq. cottid. & æst. Aquarum autem MODVLI, vt Frontin. lib. i. de Aquæ ductib. scribit, aut ad DIGITORVM, aut ad VNCIARVM mensurā instituti erant. DIGITVS erat sextadecima pars pedis, VNCA duodecima. Sic DIGITVM AQVÆ se Gaio Scio concedere Lucius Titus notum facit Epistula sua in L. de riuo, D. de seruit. urb. præd. Verus inscriptio Suetiana, ET VT AQVÆ DIGITVS IN DOMO EIVS FLVERET, commodisq; publicis ac si decurio fruereur. DIGITORVM autem alius QVADRATVS vocabatur, alius ROTVNDVS. Postea MODVLVS nec ab vnica, nec ab alterutro digitorum originem accipiens, in vsum vrbis exclusis prioribus venit, QVINARIO nomine appellatus, cuius rationem copiosè Frontinus exponit lib. ii. de Aquæ duct. & Plinius lib. xxxi. cap. vi.

AQVÆ autem quæ per fundum alienum iure seruitutis ducebatur, ITER determinari in seruitute imponenda solebat. Quod si destinata non esset pars per quam aqua duceretur, totus fundus seruebat, sed quæ loca eius fundi tunc cum ea fieret cessio, ædificiis, arboribus, vineis vacua erant, ea sola eo nomine seruebant, L. si mihi & L. sed quæ, D. de seruit. rustic. præd. Sed & si Aquæ ductus legatus esset simpliciter per fundum, heredi facultatem fuisse per quam partem fundi vellet constituere seruitutem, dummodo nulla legatarij captio esset, Paulus scribit in L. si via, D. eo.

Aqua autem interdum per plurium prædia ducebatur, L. cum essent, §. vlt. D. de seruit. rustic. præd. Cuius rei exemplum præbet Iulian. in L. tria prædia, D. eo. tit. *Tria prædia cōtinua trium dominorum adiecta erant: imi prædij dominus ex summo fundo imo fundo seruitutem aquæ quæ fierat: & per medium fundum domino concedente in suum agrum ducebat.* Ex vnus enim agro aliquando aqua oriebat, L. si quis diuturno, §. vlt. D. si seruit. vindic. & ex fonte qui in eius agro erat, ducebatur, L. vnus ex fociis, §. vlt. L. & Atilicinus, D. de seruit. rustic. præd. Per alterius verò fundum ducebatur, d. L. si quis diuturno, §. vlt.

Inter rusticorum prædiorum seruitutes etiam computabatur, IVS PECORIS AD AQVAM APPELLENDI, L. i. §. Trebatius, D. de aq. cottid. L. pecoris, & L. veluti, §. vlt. D. de seruit. rustic. siue PECORIS AD AQVAM APPELLVS, L. i. & L. ergo, D. eo. tit. §. inter Instit. de seruit. præd. Item HAVSTVS AQVÆ ex fonte priuato, L. item sic, §. vlt. D. de seruit. præd. rustic. quam SERUITVTIEM AQVÆ HAVRIENDÆ vocat Paul. in L. seruitus, D. eo. eamque ait olim nō nisi ex capite vel fonte constitui potuisse: obtinuisse tamen & vsu receptum, vt ex quocumque loco cōstitueretur. Sed & si haustus aquæ sufficiens esset, pluribus per eundem locum cedi poterat, L. ii. §. vlt. D. eo. tit. HAVSTVS autem relicto, iter quoque ad hauriendum præstari debebat, L. Gaurus, D. de seruit. urb. præd. Proinde siue eius hauriendi, & ad-

cundi

cundi cessum esset, vtrumque habebat: siue tantum HAVRIENDI, inerat ADITVS: siue tantum ADEYNDI AD FONTEM, inerat & HAVSTVS, L. item sic, §. vlt. D. de seruit. præd. rustic. Eiusdem generis erat & IVS PASCENDI, d. L. i. & d. §. inter, siue PECORIS PASCENDI, L. pecoris, D. de seruit. præd. rustic. Erant & COMPASCVI iura, & AGRI COMPASCVI, id est, vt Fest. explicat, communiter ad pascendum vicinis relictis; Cuiusmodi agrorum in Ciceronis Topicis fit mentio. Et ita Scæuola in L. testatrix §. i. D. si seruit. vind. plures ex Municipibus qui diuersa prædia possidebant, saltum communem, VT IVS COMPASCENDI haberent, mercatos esse proponit. Prædiorum rusticorum iura erant & hæc, CALCIS COQVENDÆ, LAPIDIS EXIMENDI, CRETÆ EXIMENDÆ, HARENÆ FODIENDÆ, L. ergo, L. veluti, §. i. D. de seruit. præd. rustic. Vlpian. in L. iii. D. eo. *Item sic possunt seruitutes imponi, & VT BOVES PER QVOS FVNDVS COLITVR, IN VICINO AGRO PASCANTVR. Et mox: Etiam, VT FRVCTVS IN VICINI VILLA COGANTVR, COACTIQVE HABEANTVR, ET PEDAMENTO AD VINEAM EX VICINI PRÆDIO SVMANTVR, constitui posse scribit.* Ibidemque, ait, vicino cuius lapidicinæ fundo tuo immincant, posse te cedere, IVS EI ESSE TERRAM, RVDVS, SAXA, IACERE, POSITA HABERE, ET VT IN TVVM LAPIDES PROVOLVANTVR, IBIQVE POSITI HABEANTVR, INDEQVE EXPORTENTVR.

Vrbianorū autē prædiorū iura talia erāt, ALTIVS TOLLENDI ET OFFICIENDI LVMINIBVS VICINI, aut NON EXTOLLENDI, L. ii. D. de seruit. præd. urb. §. æquè Instit. de action. Paulus in L. in tradēdis, D. com. præd. *veluti, VT ALTIVS TOLLERE vel NON TOLLERE LICEAT.* Idem in L. nisi qua D. de vsufruc. *veluti si talem seruitutem vicino concesserit, IVS SIBI NON ESSE ALTIVS TOLLERE.* Et in L. & ideo D. si seruit. vind. *Possim Titij adibus seruitutem imponere, NE LICEAT EI ALTIVS TOLLERE.* Et in L. sequitur, §. vlt. D. de vsucap. *Si cum seruitute deberem, NE MIHI, PVTA, LICERET ALTIVS ÆDIFICARE.* Gaius in L. hæc autem D. de seruit. præd. urb. *Si ades tua adibus meis seruiant, NE ALTIVS TOLLANTVR, NE LVMINIBVS MEARVM ÆDIVM OFFICIATVR.* Iuolen. in L. ædificia, D. eo. *Ædificia quæ seruitutem patiuntur, NE QVID ALTIVS TOLLATVR.* Iulian. in L. si ades, D. eo. *Si ades meæ seruiant adibus Lucij Titij & adibus Publij Mæuij, NE ALTIVS ÆDIFICARE MIHI LICEAT.* Vlpian. in L. loci corpus, §. vlt. D. eo. *Si cui omnino altius TOLLERE NON LICEAT.* Pompon. in L. si domus, D. de seruit. præd. urb. *Si domus tua adificijs meis vtramque seruitutem deberet, NE ALTIVS TOLLERETVR &c.*

In Vrbianorum prædiorum seruitutibus etiam LVMINVM seruitus numerabatur, cuius Cicero lib. i. de Orato. meminit, & Pompon. in L. si seruitus, D. de seruit. præd. urb. his verbis. *Si seruitus imposta fuerit, LVMINA QVÆ NVNC SVNT, VT ITA SINT.* Alia porro erat LVMINVM seruitus, Alia, NE LVMINIBVS OFFICERETVR, vt explicat Paulus in L. luminum & L. si seruitus, D. eo. Alia item seruitus, NE LVMINIBVS OFFICIATVR, & NE PROSPECTVI OFFICIATVR L. ii. & L. inter seruitutes, D. eo. tit. Inter LVMEN etiam & PROSPECTVM differentia erat, L. lumen, D. eo.

TIGNI quoque in parietem vicino IMITTENDI seruitus eiusdem gentis erat, L. ii. D. de seruit. urb. præd. L. iii. D. de precar. Vlpian. in L. sicut, §. competit, D. si seruit. vind. *Aduersus eum qui cessit mihi talem seruitutem, VT IN PARIETEM EIVS TIGNA IMMITTERE MIHI LICEAT, SVPRAQVE EA TIGNA, verbigratia, PORTICVM AMBVLATORIAM FACERE, SVPERQVE EVM PARIETEM COLUMNAS STRVCTILES IMPONERE, QVÆ TECTVM PORTICVS AMBVLATORIÆ SVSTINEANT.* Paulus in L. si quis alia §. vlt. D. quemad. seruit. amitt. *Si cum IVS haberes IMITTENDI.* Gaius in L. hæc autem D. de seruit. præd. rustic. *Item si TIGNI IMMISSI ades tuæ seruitutem deberent.*

Erat & prædiorum vrbianorum seruitus, STILLICIDIUM AVERTENDI IN TECTVM, VEL AREAM VICINI, vel NON AVERTENDI, L. ii. D. de seruit.

Gg

præd. vrb. *Sen*, VT STILLICIDIUM VEL FLUMEN, RECIPERET *quis* IN ÆDES SVAS, VEL IN AREAM, VEL IN CLOACAM, §. i. Instit. de seruitut. §. æque Instit. de actionib. Paulus in L. si stillicidij, D. quemad. seruit. amit. *si* STILLICIDIUM IMMITTENDI IUS *habeam*, IN AREAM TVAM. Iulian. in L. si à te emero, D. si seruit. vind. *Si à te emero*, VT MIHI LICEAT EX ÆDIBVS MEIS IN ÆDES TVAS STILLICIDIUM IMMITTERE. Pompon. in L. si domus, D. de seruit. præd. vrb. *si domus tua aedificiis meis seruitutem deberet*, VT STILLICIDIUM ÆDIFICIORVM MEORVM RECIPERE DEBERET. In L. si eo loco D. eo. *Si vicinus in suo aedificando, effecerit*, NE STILLICIDIUM MEVM RECIPERET, *posse me agere de iure meo, id est*, IUS ESSE IMMITTENDI STILLICIDIUM. Gaius in L. veluti, D. de precar. *vel ut* IN TECTVM VEL IN AREAM ÆDIUM MEARVM STILLICIDIUM *habeas*. Quæ seruitus, STILLICIDIIS SERVITVS vocatur, in L. seruitutes quæ, §. si seruitus, D. de seruit. vrb. præd.

Inter Urbanorū prædiorum seruitutes etiam erat Seruitus, quæ ONERIS FERENDI CAUSA imponebatur, id est, vt vicinus onera vicini sustineret, §. i. Instit. de seruit. vrb. præd. §. æque Instit. de actionib. Sic in L. eum debere, D. de seruit. vrb. præd. Paulus in lege ædium scriptū fuisse refert, PARIES ONERI FERENDO VTI NVNC EST, ITA SIT. Neratius in L. quod conclauæ, D. de dam. infec. binarum ædium dominum vtriusque porticum superposuisse proponit, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes seruitute ONERIS PORTICVS SERVANDÆ imposita, vendidisse. In cuiusmodi seruitute imponenda MODVS REFLECTIONIS comprehendendi solebat: fortè, vt REFICERET LAPIDE QVADRATO, VEL LAPIDE STRVCTILI, VEL QVOVIS ALIO OPERE, quod in seruitute dicebatur, L. & si fortè, §. etiam & §. modus, D. si seruit. vindic. PROIICIENDI quoque & PROTEGENDI seruitutes Urbanorum prædiorum seruitutibus adnumerabantur, L. h. D. de seruit. præd. vrb. Ea sunt PROTECTA in L. precario, D. eo. & L. iii. D. de precar. Inter PROIECTVM autem & IMMISSVM hoc intererat, quod PROIECTVM esset id quod ita prouideretur; vt nusquam requiesceret: qualia MÆNIANA & SVGGRVNDA essent. IMMISSVM autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret: veluti TIGNA, TRABES, QVÆ IMMITTERENTVR, L. malum, D. de verbor. signific.

Seruitutes porro PER TRADITIONEM constitutas, vel PER PATIENTIAM, ait, L. si ego, §. i. D. de publicia. & L. i. in fi. D. de seruit. præd. rust. PER PATIENTIAM, fortè, si per domum quis suam passus esset aquæ ductum transducere. Vfus autem iuris pro traditione possessionis accipiebatur, L. vlt. D. de seruitutib. Sanè Traditionum legibus seruitutes plerumque imponi consueuisse palam est. Afric. in L. cum essent, D. de seruit. præd. rustit. *in vicem partes eorum tradidimus*, & in tradendo dictum est, VT ALTERI PER ALTERVM AQVAM DVCERE LICERET. Vlpian. in L. si quis duas, D. eo. *si quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere, vt vel istæ quæ non traduntur servæ sint his quæ traduntur, vel contra*, VT TRADITÆ RETENTIS ÆDIBVS SERVIANT. Et paulo post. *si quis duos fundos habeat*, ALIVM ALII POTEST SERVVM FACERE TRADENDO. Proinde duorum prædiorum dominus si alterum ea lege dedisset, vt ID PRÆDIUM QVOD DABATVR, SERVIRET EI QVOD IPSE RETINEBAT, vel contra, iure imposita seruitus intelligebatur, L. duorum, D. eo. tit. Sed & qui duas ædes habebat, alteram tradendo seruam alteri efficere poterat, L. & qui duas, D. de seruit. præd. vrb. Quin & fundo quem ex duobus retinebat venditor, aquæ ducendæ seruitutem constituere poterat, L. cum fundo, D. de seruit. præd. rust. In tradendis autem vnus ædibus, ab eo qui binas habebat, species seruitutis exprimenda erat: ne si generaliter, SERVIRE, dictum esset, aut nihil valeret, quia incertum erat quæ seruitus excepta esset, aut omnis seruitus imponi deberet, L. in tradendis, D. commun. præd. Et quidem sibi, seruitutem recipere quis proprium solum vendens, aut aliàs tradens poterat, L. proprium, D. eo. sed, vt iam supra dictum est, nominatim & specialiter recipi oportebat, quidquid sibi seruitutis nomine recipere venditor volebat, L. quidquid, D. eo. commun. præd. L. si quis ædes, D. de seruit.

de seruit. præd. vrb. Extraneis verò constituta seruitus, recipiebatur huiusmodi verbis, QVIBVS EST SERVITVS, VTIQVE EST, VT ITA SIT, vel, ITINERA ACTVS, QVIBVS SVNT, VTIQVE SVNT. In quibus Receptionis formulis voces hæc, VTIQVE EST, hoc significant, & *uti est*: item illæ, VTIQVE SVNT, hoc valent, & *uti sunt*. At hac traditionis lege, LUMINA, FLVMINA, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, hoc promississe venditor censebatur, luminum vel stillicidiorum seruitutes prædio vendito deberi, non item, luminum seruitutem villam eas debere, L. si arborem, §. hæc lex, D. de seruit. præd. vrb. L. cum in lege, D. de contrahen. emptio. Multum ergo prior illa formula, QVIBVS EST SERVITVS, ab hac distat. Nam illa ad seruitutes fundo quod tradebatur impositas, hæc ad seruitutes fundo quod tradebatur debitas pertinebat: Illa tamen excepta dumtaxat seruitus intelligebatur quæ extraneis, non etiam quæ ipsi venditori, debebatur.

Interdum autem in tradendo, dicebat quis FVNDVM SERVIRE, vel ÆDES SERVIRE, L. si quis duas, §. vlt. & L. in tradendis, D. commun. præd. Cic. lib. i. de Orato. *Cum enim M. Marius Cratidianus ædes Aurata vendidisset, neque SERVIRE quandam earum ædium partem in Mancipij lege dixisset*. Interdum verò dicebat, SERVAS FORE ÆDES QVAS VENDEBAT, L. si binarum, D. de seruit. vrb. præd. Quo casu cum necesse non haberet venditor liberæ ædes tradere, vel suis ædibus servas eas facere poterat, vel vicino seruitutem ante traditionem concedere, L. si quis duas, §. si in venditione, D. commun. præd. Interdum etiam certæ alicui personæ, puta TITIO, SERVAS FORE ÆDES dicebat, vt ibidem scribitur.

Præterea viam, iter, actum, in stipulatum deduci consueuisse, ostendit L. ii. §. i. L. qui vsum fructum, L. existimo, L. si sub vno, §. vlt. D. de verb. obligat. L. heredes, §. an ea stipulatio, D. famil. ercisc. L. proinde, §. vlt. L. si cõmunis seruus, D. de stipulat. seruo. & L. si pendentes, §. si qua seruitus, D. de vsufr. quod plenius infra in Stipulationum tractatu docebimus.

Sed & Precario interdum iura prædiorum rogabantur. Pompon. in L. & habet, §. precario, D. de precar. *Precario habere etiam ea quæ in iure consistunt, possumus, vt IMMIS-SA, vel PROTECTA*. Gaius in L. ii. D. de precar. *si me precario rogaveris, vt per fundum meum ire, vel agere tibi liceat, vel, vt in tectum, vel in aream ædium mearum stillicidium vel tignum in parietem immissum habeas*. Vlpian. in L. i. §. si tibi, D. de itin. actūque priu. *Deinde tu à domino fundi precario rogaveris, vt ea via ad eum fundum utaris*. Et mox, *si adversus eum velis interdicere, à quo precario viam rogasti*. Sicul. Flacc. in lib. de condicionib. agror. *Quinetiam conveniunt precario, ut seruitutem præstent his agris*. Ita Iulianus in L. si ædes, D. de seruit. præd. vrb. proponit, eum cuius ædes seruitutem ALTIVS NON TOLLENDI Lucio Titio debebant, ab eo precario petisse, vt ALTIVS TOLLERET. Papinian. in L. si precario, D. commun. præd. *si precario vicinus in tuo maceriam duxerit*.

Precario porro, tam res mobiles, quàm res soli rogabantur, L. in rebus, D. de precar. Itaque & servus & ancilla precario rogari poterant, vt apparet ex L. quamvis, & L. duo §. i. D. eo. Item prædium: Vlpian. in L. si quis autem, D. de acquir. possess. *Qui conduxerit quidem prædium, precario autem rogavit, non vt possideret, sed vt in possessione esset*. Aliena certè tribus modis sumi, iure beneficio, impetu, id est, dominio, precario, vi, Tertullian lib. v. aduers. Marcio. scribit. Sunt autem hæc Precarij exempla. Vlpian. in L. certè, §. i. D. de precar. *Is qui precario rogavit, vt in fundo moretur*. Venuleius in L. cum precario, D. eo. *Cum precario quis, rogat, vt ipsi in eo fundo morari liceat, superuacuum est adici, ipsi, svsqve*. Idem Venul. in L. vlt. D. eo. *si is qui pro possessore possideret, precario dominum rogaverit, vt sibi retinere rem liceret*. Pompon. in L. & habet, §. cum qui, D. eo. *Eum qui precario rogaverit, vt sibi possidere liceat*. Præterea conuenire solebat, vt ea quæ distracta erant, precario penes emptorem

ESSENT, QUOAD PRETIUM VNIVERSVM PERSOLVERETVR, L. ea quæ D. eo. Cottidie etiam debitoribus à creditoribus res suas quas illis pignori opposuerant, precario rogasse, ait Vlpian. in L. ceterè §. vlt. D. precar. Pompon. in L. si debitor, D. co. *Si debitor rem pigneratam precario rogaverit.* Iulian. in L. qui pignoris, D. de acquir. possess. *Qui pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur possidere. Sed si eundem precario rogaverit.* Et in L. qui à seruo, D. de obligat. & act. *Qui à seruo hereditario mutuum pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradidit, et precario rogavit.* Interdum autè precario quis ad tempus rogabat, L. in rebus, §. vlt. D. de precar. Celsus in L. cum precario, D. eo. *Cum precario aliquid datur, si conuenit, ut in kalendas iulias precario possideat.* Precarium verò vel inter presentes, vel inter absentes constituebatur, veluti per Epistolam, vel per Nuntium, L. precario, D. de precar.

Habitatio etiam quandoque gratis concedebatur: Cuiusmodi concessionis formulas duas habemus sub Tit. de donationib. D. Una est in L. Aquilius, his verbis: *QVO NIAM, ET CVM PATRE MEO SEMPER FVISTI, ET ME ELOQVENTIA ET DILIGENTIA TVA MELIOREM REDDIDISTI: DONO ET PERMITTO TIBI HABITARE IN ILLO GENACVLO, EOQVE VTI.* Altera est in L. Lucius, in hæc verba. *ILLE ILLI SALVTEM. HOSPITIO ILLO, QVAMDIU VOLVERIS, VTARIS, SVPERIORIBVS DIÆTIS OMNIBVS, GRATVITO: IDQVE TE EX VOLVNTATE MEA FACERE HAC EPISTVLA NOTVM TIBI FACIO.* In ædibus autem alienis HABITARE GRATIS, Donatio videbatur, L. in ædibus, D. co.

Donationum vtique hæc in libris nostris exempla proponuntur. Vlpian. in L. qui saxum, D. de donationib. *Qui saxum mihi eximere de suo permisit donationis causa.* Idem in L. si cum mihi, D. de dolo. *Si cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo eximere, vel cretam, vel harenam fodere,* Pompon. in L. in ædibus, D. de donation. *Veluti si donationis causa cum debitor meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam.* & S. i. cad. L. si verò non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem. Paul. in L. absenti, D. eo. *Absenti, siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere eum iubeas, donari rectè potest.* Papinian. in L. prædia, D. de adq. poss. *Prædia cum seruis donavit, eorumque se tradidisse possessionem, litteris declaravit.* Manumissionis vtique causa interdum mancipia donata ostēdit: Vlpian. in L. si simili, D. de castren. pecul. cum Scæuola in L. qui Romæ, §. Flavius Hermes, D. de verb. oblig. Idem in L. mancipia, D. qui siue manumissio. *Mācipia mater filie donauerat, ut filia curret ea post mortem suam esse libera.* Vlpian. in L. illud, §. i. D. de manum. vind. *Si quis minori viginti annis hac lege seruum dederit, aut pretio accepto, vel donationis causa, ut eum liberum faciat.* Idem in L. Aristo, §. i. D. de donat. *Si donationis causa in hoc tradatur seruus, ut post quinquennium manumittatur.* Donationes vtique & per Epistolam fiebant. Papinian. in L. cum pater, §. donationis, D. de legat. lib. H. DONATIONIS PRÆDIORVM EPISTVLAM ignorante filio mater in ade sacra verbis fidecommissi non submixam deposuit. Hoc modo in L. vlt. D. de donationib. Titius Stichus liberto suo peculium donasse, narratur Epistola tali, TITIVS STICHO LIBERTO SVO S. CVM TE MANVMISERIM, PECVLIVM QVOQVE TVVM OMNE QVIDQVID HABES, TAM IN NOMINIBVS, QVAM IN REBVS MOVENTIBVS, SIVE IN NVMERATO, ME TIBI CONCEDERE, HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM FACIO. Quæ postrema verba, HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM FACIO in Epistolis vsu recepta, testantur L. Lucius, D. co. tit. L. vlt. §. vlt. D. mandati, L. Lucius & L. Quintus, D. depositi. Mulierem planè quæ à marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, Paulus in L. ea quæ, D. de donat. int. vir. literas refert ad eum misisse huiusmodi. CVM PETENTI MIHI A TE, DOMINE CARISSIME, ADNERIT INDVLGENTIA TVA VIGINTI AD EXPEDIENDAS QVASDAM RES MEAS, QVÆ SVMMA MIHI NVMERATA EST, SVB EA CONDICIONE, VT SI PER ME MEOSQVE

MORES

MORES QVID STETERIT, QVOMINVS IN DIEM VITÆ NOSTRÆ MATRIMONIVM PERMANEAT, SIVE INVITO TE DISCESSERO DE DOMO TVA, VEL REPVDIVM TIBI SINE VLLA QVERELA MISERO, DIVORTIVMQVE FACTVM PER ME PROBABITVR: TVNC VIGINTI QVÆ MIHI HAC DIE DONATIONIS CAUSA, DARE VOLVISTI, DATVRAM RESTITVRAM ME SINE VLLA DILATIONE SPONDEO. Donationes ergo & sub modo & sub condicione fiebant: usque variæ leges dicebantur. Iulian. in L. ii. §. si pecuniam, D. de donat. *Si pecuniam mihi Titius dederit absque vlla stipulatione, ea tamen condicione, ut tunc demum mea fieret, cum seivus consul factus esset.* Et §. vlt. ead. L. Titio decem donavi ea condicione, ut inde stichum sibi emeret. Iauolen. in L. si tibi dederim, D. co. *Si tibi dederim rem, ut Titio meo nomine donares.* Papinian. in L. Scia, D. de mort. cau. donat. *Scia cum bonis suis, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset, vsu fructum sibi recerit, & conuenit, ut si Titius ante ipsam vitam decessisset, proprietatis ad eam rediret. Si postea superstitibus liberis Titii mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent.* Imp. Valer. & Gall. in L. i. C. de donat. sub quæ mo. *Si doceas, ut adfirmas, nepti tue ea lege esse donatum à te, ut certa tibi alimenta præberet.* Et L. ii. C. co. *Si rerum tuarum proprietatem dono dedisti, ita ut post mortem eius qui accepit, ad te rediret.* Item L. quotiens, co. *Quotiens donatio ita conficitur, ut post tempus id quod donatum est, alii restitvatvr.* Denique in L. vlt. co. *Si quid mater filie suæ in potestate patris constituta, sub hac condicione, si fuerit intra biennium emancipata, donaverit.* Imp. Alexand. in L. ii. C. de condit. ob caus. *Si, (ut proponis) pater tuus ea lege serori tuæ prædia, ceteraque quorum meministi, donavit, ut creditoribus ipsa satisfaceret, ac, si placita observata, non essent, donatio resolveretvr.* Imp. Dioclet. & Max. in L. cum res C. de donationib. *Cum res filio tuo emancipato ea condicione, ut creditoribus tuis solveret, te donasse proponas.* Imp. Valerian. & Gallien. in L. ea lege C. de condit. ob caus. *Ea lege in vos collata donatio, ut neutri alienandæ suæ portionis facultas vlla competeret.* Scæuola in L. si ita quis, §. ea lege, D. de verb. oblig. *Ea lege donatum sibi esse a seia servum et traditum, ne ad fratrem eius, aut filium aut uxorem, aut socerum perveniret, scripsit.* Planè apud Plautum Afinar. Act. iii. Sc. i. scitum & elegans syngraphi inter adolescentem, amicam, & lenam conscripti exemplum refertur, quod plurimas leges dictas in viginti minarum donatione continet. Eius ipsa verba ponam,

DIABOLVS NICLAVCI FILIVS, CLERETÆ
LENÆ DEDIT DONO ARGENTI VIGINTI MINAS,
PHILENIVM VT SECVM ESSET NOCTES ET DIES,
HVNC ANNUM TOTVM, NEQVE CVM QVIQVAM ALIO QVIDEM.
ALIENVM HOMINVM INTROMITTAT NEMINEM.
QVOD ILLA AVT AMICVM, AVT PATRONVM NOMINET.
AVT QVOD ILLA AMICA AMATOREM PRÆDICET.
FORES OCCLVSÆ OMNIBVS SINT, NISI TIBI
IN FORIBVS SCRIBAT, OCCVPATAM ESSE SE:
AVT QVOD ILLA DICAT PEREGRE ALLATAM EPISTOLAM:
NE EPISTOLA QVIDEM VLLA SIT IN, ÆDIBVS,
NEC CERATA ADEO TABVLA. ET SI QVA INVUTILIS
PICTVRA SIT, EAM VENDAT. NI QVADRIDVO
ABALIENARIT, QVO EX TE ARGENTVM ACCEPERIT,
TVVS ARBITRATVS SIT: COMBRAS SI VELIS.
NE VLLA SIT CERA, VBI FACERE POSSIT LITERAS.

Gg iij

VOCET CONVIVAM NEMINEM: ILLAM TV VOCES.
 AD SOCIVM NE QVEM OCVLVS ADIICIAT SVOS.
 SI QVEM ALIVM ASPEXIT, CÆGA CONTINVO SIET.
 TECVM VNA POSTEA EQVE POCVLA POTITET,
 ADSTET, ACCIPIAT, TIBI PROPINET VT BIBAS.
 NE ILLA MINVS, AVT PLVS, QVAM TV, SAPIAT.
 SVSPICIONES OMNES AB SE SÈGREGET,
 NEQVE ILLHÆC VLLI PEDE PEDEM HOMINI PREMAT.
 QVOM SVRGET, NEQVE IN LECTVM ASCENDAT PROXVMVM,
 NEQVE QVOM DISCEDET INDE; DET QVOIQVAM MANVM.
 SPECTANDVM NE QVOIQVAM ANVLVM DET, NEQVE ROGET.
 TALOS NE QVOIQVAM HOMINI ADMOVEAT, NISI TIBI.
 QVOM IACIAT, TE NE DICAT, NOMEN NOMINET.
 DEAM SIBI INVOCET, QVAM LYBET PROPITIAM:
 DEVM NVLLVM. SI MAGIS RELIGIOSA FVERIT,
 TIBI DICAT. TV PRO ILLA ORES, VT SIT PROPITIVS.
 NEQVE ILLA VLLI HOMINI NVTET, NICTET, ANNVM
 POST ID, SI LVCERNA EXTINGTA SIT, NE QVID SVI
 MEMBRI COMMOVEAT QVIDQVAM IN TENERIS.
 NEQVE VLLVM VERBVM FACIAT PERPLEXABILE,
 NEQVE VLLA LINGVA SCIAT LOQVI, NISI ATTICA.
 FORTE SI TVSSIRE OCCIPSIT, NE SIC TVSSIAT,
 VT QVOIQVAM LINGVAM IN TVSSIENDO PROFERAT.
 QVOD ILLA AVTEM SIMVLET, QVASI GRAVEDO PROFLYAT.
 HOC NE SIC FACIAT, TV LABELLVAM ABSTERGEAS
 POTIVS, QVAM QVOIQVAM ILLA SAVIVM FACIAT PALAM.
 NEC MATER LENA AD VINVM ACCEDAT INTERIM.
 NEC VLLI VERBO MALEDICAT: SI DIXERIT,
 HÆC MVLCTA EI ESTO, VINO VIGINTI DIES
 VT CAREAT.
 TVM SI CORONAS, SERTA, VNGVENTA IVSSERIT,
 ANCILLAM FERRE VENERI, AVT CVPIDINI,
 TVVS OBSERVET VENERI NE EAS DET, AN VIRO.

Interdum certè Donationibus, quæ curiis vel corporibus & collegiis fiebat, onus adieci-
 cebatur, ut ex vetustis Inscriptiõibus liquet, ex quarum vna hæc verba excerpti. ET
 HOC AMPLIVS EIDEM CORPORI DONAVERIT HS. X. MILIA N. VT EX VSVRIS EORVM QVODANNIS NATALI SVO XVII. KAL. FEBR.
 SPORTVLÆ VIRITIM DIVIDANTVR. Altera hisce verbis constat. LONGIVS
 PATROCLVS SECVTVS PIETATEM COL. CENT. HORTOS CVM ÆDI-
 FICIO HVIC SEPVL. IVNCTO, VIVOS DONAVIT, VT EX REDITV
 EORVM LARGIVS ROSÆ, ET ESCÆ PATRONO SVO, ET QVANDO-
 QVE SIBI PÖNERENTVR. In alio etiam lapide hæc inveniuntur. TI. CLAV-
 DIVS DRVSI F. CÆS. AVG. GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. IL COS.
 DESIG. III. IMP. III. P. P. DEDIT OB MEMORIAM PATRIS SVI DEC.
 VII. COLLEGII FABR. M. R. HS. N. LIBERALITATE DONAVIT SVB
 HAC CONDICIONE, VT QVOTANNIS ROSAS AD MONVMENTVM EIVS
 DEFERANT, ET IBI EPVLENTVR DVMTAXAT IN V. ID. IVLIAS. QVOD
 SI NEGLEXERINT, TVNC AD VIII. EIVSDEM COLLEGII PERTINE-
 RE DEBEBIT CONDICIONE SVPRADICTA. His fragmentum quoddam
 vetustæ donationis, Iustini Imperatoris temporibus, Maximo Consulatum gerente, fa-
 ctæ, subiungere non erit inutile. Cuius lacera & mutila verba sicut ad me peruenerunt,
 proferam: sic autem habent possessiones quæ sine vi,
 metu, doloque, & circumventionis studio, sed deliberatione pro-
 pria, & voluntate prona scribendam dictavi, quam rogatorum à me nobilissimorum testium vel pro-
 prie

pria manus mee subscriptione firmavi, quam cum gestis vos actorisque vestros quibuslibet duxer-
 itis allegandam professionibus non deerit tuis posterumque tuorum utilitatibus
 in futurum: de qua re & de quibus omnibus stipulanti tibi sime atque apostolico
 viro Ecclesio suprascribita urbis Episcopo e. s. ei & actoribus vestris in presentia constitutis, ego
 Hildeuara que superius, olim iam perfecte ætatis in verbis sollempnibus sponendi. Actum in
 classe salida III. iduum Nouembrium Maximo V. G. Consul. Hildeuara f. huic cessione at-
 que donationi à me factæ in beatissimo atque apostolico viro Ecclesio sacerdote Rauenatis ec-
 clesie ad omnia que superius tenentur adscribita relegi, consc. & subscripsi, & testes
 ut suscriberent convogavi, stipulanti que ss. vir beatissime & actoribus tuis in presentia constitutis
 in verbis sollempnibus sponendi. Ego Iohannis VC. huic donationis cessionisque instrumento ro-
 gatus ab Hildeuara ill. femina

Sæpe etiam quis, OB HONOREM, VEL MAGISTRATVM, VEL SACERDO-
 TIVM DECRETVM SIBI, VEL DECERNENDVM, POLLICEBATVR REIP-
 VIB, OPVS SE FACTVRVM, VEL PECVNIAM DATVRVM, L. i. in princ. & S.
 I. L. toties, L. ex pollicitatione & L. si quis ob honorè, D. de pollicitationib. Pompon. in
 L. si quis sui, D. eo. Si quis SVI ALIENIVE HONORIS CAUSA OPVS FACTVRVM SE IN
 ALIQVA CIVITATE PROMISERIT. Interdum etiam ob aliam iustam causam id
 promittebatur, veluti, PROPTER INCENDIVM, VEL TERRÆ MOTVM,
 vel ALIQVAM RVINAM, QVÆ REIPVB. CONTIGERAT, vel OB A-
 LIVM CASVM QVEM CIVITAS PASSA ERAT d. L. propter, L. ob casum,
 D. eo. Cuiusmodi promissio, POLLICITATIO vocabatur, quæ à Pacto eo separatur,
 quod Pactum sit duorum consensus atque conuentio, Pollicitatio verò solius offe-
 rentis promissio, L. pactum, D. de pollicitationib. Atque hoc modo Septiciam quan-
 dam certamen patriæ suæ pollicitam sub hac condicione, VTI SORS APVD EAM
 REMANERET, ET IPSA VSVRAS SEMISSALES AD PRÆMIA CER-
 TANTIVM RESOLVERET, caetiam lego, VT CERTAMINI VIR, ET EO
 MORTVO LIBERI EX EA NATI PRÆSIDERENT, refert Modestinus in L.
 septicia, D. eo. tit. Plin. Epist. vlt. lib. v. ad Maximum, Rectè fecisti, quod GLA-
 DIATORIVM MVNVSV VERONENSIVS nostris PROMISISTI. Idem
 lib. x. Epist. ad Traian. Huic Theatro ex priuatorum POLLICITATIONIBVS
 multa debentur, ut Basilica circa, ut porticus supra caueam. Sed & Epist. xviii. lib. vii.
 Caninium municipibus Comensibus pecuniam in epulum obtulisse narrat, con-
 sultumque se ab eo dicit, quomodo post eius quoque obitum ea pecunia salva esset. Nam
 si numeraretur Reipub. summa, verendum erat, ne dilaberetur: sin agros daret, ut pu-
 blici negligerentur. Ipse sanè Plinius remedium idem monstrat, quo vsus fuerat. Nam
 pro quingentis milibus nummum, quos in alimenta ingenuorum, ingenuarumque promi-
 serat, agrum ex suis, longè pluris, Actori publico mancipasse se ait, deinde eundem ve-
 ctigali imposto recepisse, ccc. milia annua daturum. Inde enim futurum cogitavit, ut
 & Reipub. fors in tuto, nec reditus incertus: & ager ipse propter id quod vectigali largè
 supercurtebat, semper dominum à quo coleretur inueniret. Cuiusmodi Plinij libera-
 litas lapidi ad memoriam posteris temporis sempiternam commendata fuit. In vetusta
 namque, quæ de eo superest, inscriptione, hæc verba leguntur, HOC AMPLIVS
 DEDIT IN ALIMENTA PVERORVM ET PVELLAR. PLEB. VRBAN.
 HS. CCC.

Compromissorum etiam formulæ ad huius libri argumentum pertinent. Arbitr
 autem ex compromisso inter litigatores aliis atque aliis condicionibus fucebatur. Et
 vel in vnum compromittebatur, vel in duos. Cum in duos pluresque compromitteba-
 tur, id quandoque ea condicione fiebat, VT QVAMLIBET VEL VNVS SEN-
 TENTIAM DIXISSET, EO STARETVR, vel, VT OMNES SENTENTIAM
 DICERENT, vel, QVOD DE MAIORIS PARTIS SENTENTIA PLACE-
 RET, L. non distinguemus, S. cum in plures, D. de recept. qui arbitr. aut, VT VEL
 ALTERVTRIVS SENTENTIA VALERET, L. sed si ita D. eo. In duos quoque
 ita nonnunquam compromittebatur, VT SI DISSENTIRENT, TERTIVM
 ADSVMERENT, vel, VT TERTIVS ADSVMERETVR SEMPRONIUS,
 Gg iij

L. item si vnus, §. si in duos, D. eo. Arbitro planè aliud nihil licebat, quàm quod Compromisso cautum erat, vt efficere possèt, d. L. non distinguemus, §. de officio. Vnde in §. vlt. ead. L. *Arbitr.*, ait Paulus, *nihil extra compromissum facere potest: & idè, necessarium est adici in compromisso, de die compromissi proferenda. Ceterum impune iubenti non parebitur.* Nam si ante eum diem qui Compromisso constitutus erat, sententiam dicere nò possèt, diem Còpromissi proferri iubere nò poterat, nisi id esset nominatim Compromisso cautum, L. arbiter ex compromisso & L. non ex omnibus infi. D. eo. Idèoque de die proferenda Compromisso caueri solebat. Vlpian. in L. Labeo xxv. D. eo. *Si arbiter cum in compromisso cautum esset, vt in eadem die de omnibus sententiam diceret, et, vt posset diem proferre. Et innox. Hæc autem clausula, diem compromissi proferre, nullam aliam dat arbitro facultatem, quàm diem prorogandi.* Papinian. in L. arbiter, D. eo. *Arbitr. ita sumptus ex compromisso, vt et diem proferre possit.* Paulus in L. si qua alia, D. eo. *Quamuis cautum non sit de die proferenda.* Vlpian. in L. quid tamen, §. Papinianus, D. eo. *Si nihil in priore compromisso de die proferendo caueatur. Ceterum si caueatur, & ipse protulit, mansit arbiter.* Quandoque tamen sine die compromissum fiebat, L. sed si Compromissum, D. eo.

Litigatores autem compromittentes inuicem stipulabantur, L. non distinguemus, §. si domini, D. de recept. qui arbitr. Stipulabatur verò, SENTENTIA STARI, idque vel simpliciter, vel pœna adiecta, aut alia qua re vice pœnæ promissa. Vlpian. in L. diè proferre, §. vlt. D. eo. *Si pœna non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter, SENTENTIA STARI quis promiserit.* Vlpian. in L. litigatores, §. quod ait prætor, D. eo. *Si alia res vice pœnæ, si quis arbitri sententiam non steterit, promissa sit.* Quo pertinent hæc verba, ARBITRI SENTENTIA STARI in L. Celsus, §. vlt. L. diè proferre & §. stari, & §. si plures, L. cum pœna, D. eo. Nec verò intererat certa incerta summa promitteretur, vt puta, QUANTI EA RES ERIT, L. nò autè, D. eo. Sed nec ad rē faciebat, vtrū minor vel maior esset pœna, quàm res de qua agebatur, d. L. nò distinguemus, D. eo. Et interdum pœna fisco ex conuentione applicabatur, vt docet, L. arbiter, D. eo. Conuenisse etiam nonnunquam, vt in singulas causas COMMITTERETUR PœNA, QUOTIES ADVERSUS SENTENTIAM ARBITRI FIERET, indicat L. si duo, §. vlt. D. eo. Accedebant etiam quandoque fideiussores. Vlpian. in L. Labeo ii. §. vlt. D. eod. *Si per fideiussorem fuerit cautum in primo compromisso, & sequens similiter proferendum Labeo dicit.*

In compromissis etiam Doli mali clausulam adici consueuisse, docet L. iii. C. eo. tit. *Quod ita perstringit Vlpian. sed & si quidem compromisso adiciatur, si QUID DOLO IN EA RE FACTUM SIT, L. ita demum, D. eo.*

In compromissis autem interdum heredis mentio fiebat. Paulus in L. non distinguemus, §. si domini, D. eo. *Sed si & heredis in compromisso mentio sit.* Vlpian. in L. diem proferre, §. i. D. eo. *Si heredis mentio, vel ceterorum facta in compromisso non fuerit.* Et interdum, ab altera dumtaxat parte heredis mentio fiebat: Interdum neutrius heredis persona comprehendebatur, L. sed & interpellatur, §. vlt. D. eo. In arbitrum etiam sic compromissum, vt CERTAM SENTENTIAM DICERET, Paul. refert in L. qualem, D. eo.

Quin & in Compromissis hoc specialiter exprimi solitū, vt VEL VNO EX LITIGATORIBVS, VEL VTROQUE ABSENTE SENTENTIA PROMERETUR, ostendit L. diem proferre, §. proinde, D. eo. Refertur & in L. si compromissum D. eod. Compromissum ita factum, vt PRÆSENTE VTROQUE, VEL HEREDIBVS EORVM, ARBITER SENTENTIAM DICERET. Interdum autè DE REBVS CONTROVERSIISQUE omnibus in arbitrum còpromittebatur L. de rebus, D. eo. tit. Interdū verò de re & lite certa compromissum fiebat, de eaque sola in Compromisso exprimebatur, L. quid tamen, §. plenum, D. eo. Prioris generis compromissum, PLENVM appellabatur, quod videlicet, DE REBVS CONTROVERSIISQUE compositum erat.

erat. Nam ad omnes controuersias pertinebat, d. §. plenum. De pluribus autem controuersis nihil commune habentibus interdum ita compromittebatur, vt DE OMNIBVS SIMVL ARBITER SENTENTIAM DICERET, vel, vt SEPARATIM, L. quid tamen D. eo. tit. Soluebatur verò compromissum Die, Morte, Acceptatione, Iudicio, Pacto, L. non distinguemus, §. summa rei, D. de recept. qui arbitr.

Suum quoque Diuisioni locum hoc in libro dabimus. Diuidebatur autem vel inter coheredes hereditas, vel inter socios fundus. Planè fratres consortes communem hereditatem consensu plerumque absque Arbitro diuidebant. Qua in re pietatis officio functos Papinian. ait in L. vlt. D. famil. ercisc. Hoc est quod Impp. in L. i. C. eo. tit. aiūt. *Si omnem PATERNAM HEREDITATEM EX CONSENSU DIVISISTI.* Et in L. si diuisionem, C. eo. *Si DIVISIONEM CONVENTIONE FACTAM etiā possessio consensu secuta, &c.* Duos autem fratres, cum hereditatem inter se diuisissent, cauisse Scauola in L. qui Romæ, §. duo fratres, D. de verb. obligat. refert, NIHIL SE CONTRA EAM DIVISIONEM FACTVROS. ET SI CONTRA QVIS FECISSET, POENAM ALTERVM ALTERI PROMISSISSE. Modestinus quoque in L. tres fratres, D. de pact. proponit tres fratres inter se hereditatem communem diuisisse instrumentis interpositis, quibus, DIVISISSE MATERNAM HEREDITATEM DIXERVNT, NIHILQUE SIBI COMMUNE REMANERE, dixerunt. Impp. Dioclet. & Maxim. in L. si cum patruo, C. comm. vlt. iud. *Si cum patruo vestro hac condicione diuisionem fecistis, vt se nullum dolvm malvm adhibuisse iuraret.* Scauola in L. qui Romæ, §. coheredes D. de verb. oblig. *Coheredes cum prædia hereditaria diuiserant, vnum prædium commune reliquerunt sub hoc pacto, vt si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel coheredi suo, vel successori eius venderet centum viginti quinque. Quod si quis aliter fecisset, poenam centum invicem stipulati sunt.* Quintilian. Declamatio. cccxxxvi. proponit minorem cum fratre maiore pactum esse, vt AGRVM COMMUNE PATERNVM ILLE SVSCIPERET, ET OMNIERI ALIENO SATISFACERET. Deinde hæc de ea conuentione scribit, *Stari voxe mea sit æquum conuentione pactorum. Quod quale fuit? vt agrvm possideres. Ita, vt opinor. vt æs alienvm quod patris tui fuit, solveres.* Interdum autem in Diuisione, de euictione rerum singulis adiudicatarum specialiter conueniebat, L. si familiar C. famil. ercisc. Post diuisionem etiam regionibus factam inter fratres conuenisse, vt si frater agri portionem pro indiuiso pignori datam à creditore suo non liberasset, ex diuisione quæ sitæ partis partem dimidiam alteri distraheret, Papinian. scribit in L. creditor, §. vlt. D. qui potior.

Nomina verò inter coheredes, interpositis delegationibus, diuidebantur, L. cum pater, §. hereditatem, D. de legat. ii. Vlpian. in L. ii. §. vlt. D. famil. ercisc. *In hoc iudicium & si nomina non veniunt, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de diuisione eorum, vt stetur ei, & vt alter alteri mandat actiones, procuratorémque eum in suam rem faciat: stabitur ei.* Arbitrum quoque diuidendæ hereditatis, cum corpora hereditaria diuisisset, nomina communium debitorum, separatim in solidum adsignasse refert Scauola in L. arbiter, D. de distract. pign. *Æris etiam alieni facta diuisionè inter coheredes absque vlla delegatione Papinian. proponit in L. tale pactum, §. post diuisionè, D. de pact. A quarū verò iter temporibus & mēsuris inter coheredes diuidendū fuisse tradit Paulus in L. arbor, §. vlt. D. comuni diuid. Cōmunes verò fūdi inter socios regionibus diuidebantur, L. nā facis, §. i. D. quæ ad. seruit. amit. L. via cōstitui, §. vlt. D. de seruit. præd. rustic. L. si quis duas, §. i. D. com. præd. L. is qui fundum, D. de vsufr. leg. L. communi diuidendo, §. Neratius, D. com. diuid. Regionum autem in partes diuisionem, Decempedis & Perticis, pedibusque iugeri collectis factam, ex Cicerone Philipp. iii. & Acad. iii. Propert. Eleg. ii. lib. iii. & Seneca Epist. lxxxix. colligitur. Exemplum verò diuisionis duorum fundorum communium præbet African. in L. cum essent, D. de seruit. rust. præd. *Cum essent mihi & tibi fundi duo communes Titianus & Scianus, & in diuisione conuenisset, vt mihi Titianus**

NVS, TIBI SEIANVS CEDERET, *inuicem partes eorum tradidimus*. Tam si usus-fructus inter aliquos communis esset, Iudex officium suum in eius diuisione ita dirigeret, ut vel REGIONIBVS EIS VTI FRVVI PERMITTERET, VEL LOCARET VSVFRVCTVM VNI EX ILLIS, VEL TERTIÆ PERSONÆ, VT HIPENSIONES SINÈ VLLA CONTROVERSIÀ PERCIPERENT: vel, si res mobiles essent, etiam sic poterat, VT INTER EOS CONVENIRET, CAVERENTQVE PER TEMPORA SE VSVROS ET FRVTVROS; hoc est, vt apud singulos mutua vice certo tempore esset vsusfructus, L. communi diuidendo, §. cum de vsufructu, D. commu. diuid. Inter eos verò qui pignori acceperat talis Diuisio fieri debebat, vt non vero pretio aestimaretur pars, sed in tantum duntaxat, quantum pro ea parte deberetur: & assignaretur quidem pignus vni ex creditoribus, licentia tamen non denegaretur debitori debitum offerre & pignus suum luere, d. L. communi, §. inter. Diuisionis autem placitum nisi traditione, vel stipulatione sumeret effectum, pro nudo pacto habebatur, & ad actionem nulli proderat. L. si diuisionem, C. famil. ercisc. & L. cum proponas, C. de pact. Non idem autem Diuisio irrita habenda erat, quod eam scriptura secuta non esset, L. Non idem, C. famil. ercisc. & d. L. cum proponas.

Non sunt & Seruorum cum dominis pactioes prætermittendæ. Serui enim quandoque cum dominis de libertate paciscerentur, L. denique, §. his consequenter, D. de pecul. leg. & pro libertate pecuniam dominis expromittebant, L. si noxali, D. de peculio. Eaque est PACTIO LIBERTATIS, in L. II. §. & si L. qui ob pactioem, D. pro empto. Cuius nomine, Serui plerumque Reos dabant. Iauolen. in L. cum seruus, D. de verb. oblig. cum seruus PECUNIAM PRO LIBERTATE PACTVS EST, & ob eam rem REVM DEDIT. Vlpian. in L. & eleganter, §. seruus, D. de dolo. Seruus PACTIOIS PRO LIBERTATE REVM domino dedit ea condicione, vt post libertatem transferatur in eum obligatio. Quod autem in huius pactiois causam, vel ob huiusmodi pactioem dabat, numerabatue seruus, PRO CAPITE DARE dicebatur: quemadmodum lib. III. de verbor. significat. plenissimè firmauimus. Et ita manumissos, *capitis redemptos*, vocat Ouidius lib. I. Amor. Eleg. VIII.

PRO CAPITE autem, seruos peculium numerare solitos, quod ventre fraudato comparauerant, Seneca indicat Epist. LXXXI. lib. XI. Ea namque gratia de demisso suo genium suum defraudantes miseri comparcebant, vt Terentius loquitur Phormio. Act. I. Sc. I. vbi Donatus seruos adnotat quaternos modios frumeti in mensem accepisse. Papinianus etiam in L. Eo tempore, §. vlt. D. de pecul. proponit seruum cum bonæ fidei possessori seruiret, nummos à Titio mutuatos ei dedisse, vt eum manumitteret. Seruis autem, & filiisfa. interdum patres LIBERAM PECVLII ADMINISTRATIIONEM CONCEDEBANT. L. Cōtra iuris, D. de pact. L. filiusfa. D. de donationib. L. libera, D. de pecul. L. III. §. vlt. D. de minorib. Et adiciebant quandoque SIC SE EIS CONCEDERE, VT DONARE QVOQVE POSSENT, d. L. filiusfa.

Obligationum agmen cogit Stipulatio, quæ mihi rectè atque ordine ad extremam huius libri partem videtur esse reserua. Omnibus enim ferè pactis Stipulatio subiiciebatur, quemadmodum Paulus lib. II. Sentent. Tit. XXII. & Vlpian. in L. iuris gentium, §. quod ferè, D. de pact. indicant. African. in L. cum essent in princ. D. de seruir. rustic. præd. *Maximè si pacto stipulatio subdita sit*. Vlpian. in L. rescriptum, §. I. D. de pact. *Si pacto subiecta sit pœne stipulatio*. Imp. Gordian. in L. Si pacto, C. eo. *Si pacto, &c. stipulatio subiecta est*. Imp. Dioclet. & Max. petens ex Stipulatione quæ placito seruandi causa secuta est. Paulus in L. pacto, D. de transact. *Pacto conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet*. Pecuniam etiam mutuam dantes stipulari consueuerat. Idque interdum vel ante numerationem fiebat, vel post. Pompon. in L. cum enim, D. de nouation. *Cum enim pecunia mutua data stipulamur*. Vlpian. in L. si ita §. vlt. D. eo. *Cum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione, & ex continenti fecit stipulationem, vnus contractus est. Idem erit dicendum, & si ante stipulatio facta est, mox pecunia numerata sit*. Scæuola in L. qui Romæ, D. de verb. obligat. *Qui Romæ mutuam pecuniam acceperat soluendam in longinqua prouincia per menses tres, eamque ibi dari stipulanti spondisset*. Iustinian.

Iustinian. in L. optimam, C. de contrahen. stipul. *In multis enim contractibus & maximè in feneratorijs cautionibus, solitum est adscribi*, STIPYLATIONES PER CERTOS SERVOs CELEBRARI. Denique pecuniæ creditæ cautionibus stipulationem subiici solitam, apparet ex L. lecta, D. si cer. pet. L. si stipulatus, §. Chryfogonus, D. de verb. oblig. Quotiens autem pecuniam mutuam dantes eandem stipulabantur, non duæ obligationes nascebantur, sed vna verborum, L. si ita stipulatus, §. Chryfogonus, D. eo. Tutor planè cum pecuniam pupillarem feneratori dabat, stipulatio hoc ordine fiebat, vt stipulari deberet pupillus ipse, aut seruus pupilli: Quod si neque pupillus eius ætatis erat vt stipulari posset, neque seruum haberet, tunc ipse tutor, quive in eius potestate erat, L. quotiens, D. de administ. tut. In Venditionibus etiam stipulationem olim intercessisse supra docui. Locationibus quoque & conductionibus interpositam stipulationem, testatur Paulus in L. quæro D. loca. L. si à colono, D. de fideiussorib. Præterea stipulationem pacto conuento Societatis subditam, ostendit idem Paulus in L. duo societatem, D. pro soc. Merito ergo Cōventionalium stipulationum quæ ex conuentione reorum fiebant, totidem penè genera esse, quot rerum contrahendarum Pompon. scribit in L. stipulationum, §. conuentionales, D. de verb. obligat. In Tabulis, autem, instrumentis & cautionibus, obliquis verbis stipulatio adscribebatur in hunc modum, ROGAVIT MÆVIUS, SPOPONDIT TITIVS, VEL STIPVLATVS EST SEIVS, SPOPONDIT LVCIVS, VEL STIPVLANTI SPOPONDIT. Vlpian. in L. iuris gentium, §. quod ferè, D. de pact. *Quod ferè nouissima parte pactorum ita solet inseri*, ROGAVIT TITIVS, SPOPONDIT MÆVIUS, *hec verba non tantum pactiois loco accipiuntur, sed etiam stipulationis*. Paulus in L. lecta D. si cer. pet. STIPVLATVS EST PVB. MÆVIUS, SPOPONDI EGO LVCIVS TITIVS. Papinianus in L. ex ea D. de verb. oblig. cautionis partem refert huiusmodi, SVIPVLATVS EST ILLE, SPOPONDIT ILLE. Idem in L. reos §. vlt. D. de duob. re. Tabulis ita cautum proponit, TOR AVREOS RECTE DARI STIPVLATVS EST IVLIVS CARPVs: SPOPONDIMVS EGO ANTONINVS ACHILLEVS, ET CORNELIVS DIVVS, Vlpianus in L. his verbis D. eo. *His verbis*, EAQVE PRÆSTARI STIPVLANTI TIBI SPOPONDIMVS. Paulus in L. cum post mortem, D. de administ. tut. *Quoniam in instrumento ita scriptum sit*, ILLE PATRVVS ET CVRATOR STIPVLANTI SPOPONDIT. Sic & in Aquiliana stipulatione, TANTAM PECUNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVs AGERIVS, SPOPONDIT NVMERIVS NEGIDIVS. Atque ita in L. qui Romæ §. Callimachus, D. de verb. obligat. in mutua pecuniæ nauticæ cautione Scæuola adscriptum fuisse narrat, EAQVE SIC RECTE DARI FIERI FIDE ROGANTI STICHO SERVO TITII PROMISIT CALLIMACHVS. Et in §. Flavius Hermes, ead. L. DARI STIPVLATVS EST FLAVIVS HERMES, SPOPONDIT CLAVDIVS. Idem Scæuola in L. cum quis §. pater D. de leg. III. *Pater emancipato filio bona sua vniversa, exceptis duobus seruis, non mortis causa donauit, & stipulatus est à filio in hac verba*: QVÆ TIBI MANCIPIA, QVÆQVE PRÆDIA DONATIONIS CAUSA TRADIDI, CESSI, PER TE NON FIERI DOLO MALO, NEQVE PER EVM AD QVEM EA RES PERTINEBIT, QVOMINVS EA MANCIPIA, QVÆQVE EX HIS ADGNATA ERVNT, EAQVE PRÆDIA CVM INSTRUMENTO, CVM EGO VOLAM, VEL CVM MORIERIS, QVÆQVE EORVM EXSTAVNT, NEQVE DOLO MALO AVT FRAVDE, FACTOVE TVO, EIVSQVE ADQVEM EA RES PERTINEBIT, IN REVM NATVRA, AVT IN POTESTATE ESSE DESISSENT: SI VIVAM, MIHI AVT CVI EGO VOLAM, REDDANTVR, RESTITVANTVR, STIPVLATVS EST LVCIVS TITIVS PATER, SPOPONDIT LVCIVS TITIVS FILIVS. Idem in L. si quis stipulatus cxxvi. §. Chryfogonus, D. eo. CHRYSOGONVS FLAVII CANDIDI SERVVS ACTOR SCRIPSIT CORAM SVBSCRIBENTE ET ADSIGNANTE DOMINO MEO, ACCEPISSE EVM A IVLIO ZOSA REM AGENTE IVLII QVINTILIANI ABSENTIS,

MVVA DENARIA MILLE: QVÆ DARI QVINTILLIANO, HEREDIVE EIVS, AD QVEM EA RES PERTINEBIT, KALENDIS NOVEMBRIIVS, QVÆ PROXIMÆ SVNT FVTVRÆ, STIPVLATVS EST ZOSAS LIBERTVS, ET REM AGENS QVINTILLIANI: SPONDIT CANDIDVS DOMINVS MEVS. SVB DIE SVPRASCRIPTA, SI SATIS EO NOMINE FACTVM NON ERIT, TVNC QVO POST SOLVETVR, VSVRVRVM NOMINE DENARIOS OCTO PRÆSTARI, STIPVLATVS EST IVLIVS ZOSAS: SPONDIT FLAVIVS CANDIDVS DOMINVS MEVS, SVBSCRIPSIT ET DOMINVS. Paul. lib. v. Sentent. Tit. vii. *Quod si scriptum fuerit instrumento, PROMISSISSE ALIQVEM, perinde habetur, atque si interrogacione præcedente responsum sit.*

Directis autē verbis vti Stipulationes conciperentur, idē Paulus lib. ii. Sentent. Tit. iii. docet, cum ait, *Stipulatio est verborū conceptio, ad quā quis congruē interrogatus respondit, velut, SPONDES? SPONDEO. DABIS? DABO. PROMITTIS? PROMITTO. FIDEI TVÆ ERIT? FIDEI MEÆ ERIT.* Iustinian. in §. i. Instit. de verb. oblig. *In hac re olim talia verba tradita fuerunt, SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. FIDEPROMITTIS? FIDEPROMITTO. FIDEIVBES? FIDEIVBEO. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM.* Extat apud Plautū Pseudolo Act. iii. Sc. vi. stipulatio huiusmodi.

S. Nullum periculum est, quod sciam, stipularier.

Vt concepisti verba, VIGINTI MINAS DABIN?

B. DABVNTVR.

Idem Bacchid. Act. iii. Sc. viii.

CH. Roga hunc tu. tu PROMITTE huic. N. PROMITTO. CH. roga.

CL. DVCENTOS NUMMOS AVREOS PHILIPPUS PROBOS

DABIN? CH. DABVNTVR, inquam, responde. N. DABO.

Scauola in L. si ita quis D. de verb. oblig. *Si ita quis promiserit, DECEM TIBI DABO QVA DIE PETIERIS, ET EORVM VSVRAS IN DIES TRIGINTA.* Ulpian. in L. hac venditio, D. de contrahen. empt. *Vel stipulanti sic spondeat, si vovero, DECEM DABO.* Pompon. in L. si ita stipulatus cix. D. de verb. oblig. *Si ita stipulatus fuero, DECEM AVT QVINDECIM DABIS? EIMOX, POST ANNUM AVT BIENNIVM DABIS.* Scauola in L. si quis ita, D. eo. DABIS, SI NAVIS VENIT. DABIS, SI NAVIS NON VENIT.

Vulgaria verò verba erant, DARE, vel, DARI, SPONDES? SPONDEO. L. in illa, L. si Titius, L. si Titius, L. hoc iure, L. si ita Stipulatus, L. huiusmodi, L. qui sic, L. cum qui ita in prin. & §. qui ita, L. Stipulatio hoc modo, L. si mihi, §. vlt. L. ita Stipulatus, §. vlt. L. liber homo, §. i. L. si ita cxx. L. si ita cxxvi. L. vlt. feruus, §. cum mihi, D. de verb. oblig. Plautus, Captiu. Act. iii. Sc. i.

ER. Vnde id? AE. à me, meoque gnato, ER. SPONDEN TV ISTVD? AE. SPONDEO.

Varro lib. v. de ling. Lat. *Vt non spondet ille statim, qui dixit, SPONDEO, si iocandi causa dixit: neque aoi potest cum eo ex sponso.* Cui & Paulus consentit in L. obligationum, §. vlt. D. de obligat. & action. *Verborum quoque, inquiens, obligatio constat, si inter contrahentes id agatur. Nec enim si per iocum puta, vel demonstrandi intellectus causa, ego tibi dixero, SPONDES? & tu responderis, SPONDEO: nascitur obligatio.* Cic. pro Roic. Com. *Quid enim restipulatio clamat? QVOD A FLAVIO ABSTVLERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ME ROSCIO SOLVTVRVM SPONDEO.* Sed & si quis interrogasset, DABIS? & alter respondisset, QVIDN? in ea causa erat vt obligaretur, L. i. §. si quis ita D. de verb. oblig. Quinetiam quæ extrinsecus & nihil ad actum pertinentia adiciebantur stipulationi, pro superuacuis habebantur, nec vitabant obligationem: Veluti si diceret promissor, ARMA VIRVMQVE CANO, SPONDEO, nihilominus obligabatur, L. quæ extrinsecus, D. eo. tit. Præterea si quis ita stipulatus esset, ILLVM STAS? nulla causa erat cur non obligatio constaret, L. stipulatio ista, §. si quis ita, D. eo. Sic autem respondere debebat promissor vt à stipulatore interrogatus erat. Nam si simpliciter

simpliciter & purè interrogatus, respondisset, SI ILLVD FACTVM ERIT, DABO, aut ita interrogatus, INTRA KALENDAS QVINTAS DABIS? respondisset, DABO IDIVS, non obligabatur, L. i. §. si quis ita, D. eo. Stipulati planè Denarios, eiusdē quantitatis Aureos qui spondebat, vtiliter obligabatur, L. quæ extrinsecus, §. vlt. D. eo. Quinetiam si sub vna significatione diuersis nominibus ea res quæ in stipulatum deducebatur, appellaretur, non infirmabat obligationem, si alter altero verbo vteretur, L. si sub vna, D. eo. Eadem planè an alia lingua responderetur, nihil intererat. Proinde si quis Latine interrogaret, eique Græcè responderetur, vel contra, dummodo congruenter responderetur, obligatio constituta erat, L. i. §. vlt. D. eo. tit. Continuus vti que actus stipulantis & promittentis esse debebat, vt tamen aliquod momentum naturæ interuenire posset. Comminus etiam responderi oportebat, L. continuus, D. eo. tit. Sed & cum Septicius litteris suis, PRÆSTATVRVM SE LVCIO TITIO CAVISSET PECVNIAM ET VSVRAS EIVS SEMISSES, si inter præsentēs actum esset, intelligebantur etiam à parte Lucij Titij præcessisse verba stipulationis, L. Titia quæ, §. idem respondit, D. de verb. oblig. Quoties autem pluribus specialiter pactis stipulatio vna omnibus subiiciebatur, quamuis vna interrogatio, & responsum vnum subiiceretur, tamen proinde habebatur, ac si singulæ species in stipulationem deductæ fuissent, d. L. Titia quæ §. vlt. Pluribus certè rebus præpositis ita stipulatio plerumque fiebat, EA OMNIA QVÆ SVPRASCRIPTA SVNT DARI? L. pluribus, D. eo. Sic in L. duo societatem, D. pro soc. HÆC QVÆ SVPRASCRIPTA SVNT, EA ITA DARI FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI EA ITA DATA FACTA NON ERVNT, TVNC DECEM DARI?

Atque hoc modo VERBIS OBLIGATIO CONTRAHI dicebatur, Instit. de verb. oblig. in prin. L. Græcè, §. i. D. de fideiussorib. L. i. D. de nouationib. L. ex placito, C. de rer. permitt. L. Auia, C. de iu. dot. id est, *verborum solemnitate*, vt loquuntur Impp. in L. si in rem, C. si cer. pet. cum Paulo lib. v. Sentent. Tit. vii. vel *verborum conceptione*, vt in L. cum patrem C. de iu. dot. L. i. §. communis, D. de stipular. seruo. Gaius in L. i. §. verbis, D. de oblig. & act. VERBIS OBLIGATIO CONTRAHITVR, *ex interrogacione & responso, cum quid dari fieri verbis stipulemur.* Modestian. in L. obligamur, D. eo. VERBIS OBLIGAMVR, *cum præcedit interrogatio, & sequitur congruēs responso.* Stipulationum vti que consuetæ verba, & subtilem obseruationem ex aula concessisse testatur Iustinian. L. in arbitris, §. vlt. C. de recep. arbitr. Et iam antè Leo in L. omnes, C. de contrah. stip. quibuscumque verbis, etiam si non solemnibus vel directis conceptæ stipulationes essent, nihilominus eas firmitatem habere constituerat. Iustinian. §. i. Instit. de verb. obligat. *Sed hæc solemnia verba olim quidem in usu fuerunt: postea autem Leonina constitutio lata est, quæ solemnitate verborū sublata, sensum & consonantē intellectum ab vtraque parte solum desiderat, quibuscumque tandem verbis expressum est.*

Porrò qui stipulabatur, REVS STIPVLANDI dicebatur: qui promittebar, REVS PROMITTENDI habebatur, L. i. D. de duob. reis. Itaque si duo eandem pecuniam aut stipulati essent, aut promississent, DVO REI STIPVLANDI ET PROMITTENDI dicebatur, L. ii. D. eo. L. si duo in princ. & §. i. D. si quis cautionib. L. si duo, D. de recept. qui arbitr. L. iii. §. nūc de effectu, D. de liber. leg. qui & DVO REI EIVSDEM PECVNIAE, vel EIVSDEM OBLIGATIONIS dicebantur, L. heres, §. cum & tu, D. de fideiussorib. L. planè, D. de condiçt. indeb. L. decem, D. de verb. obligat. Duo autem Rei stipulandi & promittendi hoc verborum ambitu designantur in L. & heredi, §. vlt. D. de pact. *qui eiusdem pecuniæ exactionē habent in solidum, aut eiusdem pecuniæ debitores sunt.* Duo planè rei promittendi constituebatur & fiebant, siue ita interrogati, SPONDETIS? respondissent, SPONDEO, aut SPONDEMVS: siue ita interrogati, SPONDES? respondissent, SPONDEMVS; L. duo rei, D. de duob. re. His etiam verbis, EAQVE PRÆSTARI STIPVLANTI TIBI SPONDIMVS, duo rei fiebant, L. his verbis, D. eo. Iustinianus Instit. eo. tit. duos Reos stipuladi fieri tradit, si duobus separatim stipulantibus, ita promissor spondeat, VTRIQVE VESTRVM DARE SPONDEO. Duos verò pluresve Reos promittendi ita fieri, si post hæc interrogacionem, MÆVI DECEM AVREOS DARE SPONDES? ET SEI EOSDEM DECEM AVREOS DARE SPONDES? respondeant singuli separatim, SPONDEO. At si Tabulis cautū

inueniretur, TOT AVREOS RECTE DARI STIPULATUS EST IULIUS CARPVS: SPONDIMVS EGO ANTONINVS ACHILLEVS ET CORNELIVS DIVS, respondit Papinian. his verbis, in partes dumtaxat viriles obligatos, quia non fuerat adiectum, SINGVLOS IN SOLIDVM SPONDIDISSE, ita vt duo rei promittendi fierent, L. reos, §. vlt. D. de duob. re. Si tamen duos reos promittendi facturus, vtrumque interrogasset, sed alter dumtaxat respondisset, is nihilominus qui responderat obligabatur, L. duos reos, D. eo. Duo autem rei ita constitui poterant, vt & temporis ratio haberetur, intra quod vterque responderet: modicum tamen intervallum temporis, & modicus actus, modò contrarius obligationi non esset, nihil impediēbat, quo minus duo rei essent, L. duos, §. vlt. Verum si ex duobus qui promissuri erant, hodie alter, postera die alter respondisset, duo rei non fiebant: ac ne obligatus quidem intelligebatur is qui postera die responderat: cum stipulator ad alia negotia discessisset, vel promissor, licet peractis illis rebus respondisset, L. si ex duobus, D. eo. Interdum autem rei inuicem stipulabantur, L. qui Romæ, §. coheredes & §. vlt. D. de verb. oblig. L. non distinguemus, §. si domini, D. de recept. qui arbit. Et hoc erat STIPVLARI ET RESTIPVLARI, vt ex Cic. pro Rosc. Com. & ex Valer. Maximo lib. II. cap. VIII. & ex L. damni infecti quidam, §. I. D. de dam. inf. patet.

Stipulationum porro quædam in Dando, quædam in Faciendo, quædam in non faciendo consistebant, L. II. & L. vbi autem, §. quidquid, D. de verb. obligat. L. veteris, C. de contrah. stipul. In Dando, veluti, DECEM DARE SPONDES? L. in illa, L. hoc iure, L. si ita stipulatus, D. de verb. oblig. L. si seruus communis, D. de stipulat. seruor. CENTVM DARE? L. continuus, §. illud, D. de verb. obligat. VSVFRVCTVM DARI? L. eum qui, §. si à te, D. eo. L. quæsitū, D. de vsufruc. EVM LOCVM, CVM EX SACRO RELIGIOSOVE PROFANVS ESSE COEPERIT, DARI? L. inter stipulantem, §. sacrum, D. de verb. obligat. FVNDVM ILLVM DARE SPONDES? L. si Titius, D. eo. FVNDVM TVSCVLANVM DARI? L. vbi autem, §. vlt. D. eo. FVNDVM TITIO DATVM IRI? L. stipulatio ista, §. si quis insulā, D. eo. Vlpian. in L. si fundum, D. eo. Si FVNDVM CERTO DIE PRÆSTARI stipuler. Fundum autem interdum simpliciter, interdum DETRACTO VSVFRVCTV, stipulabantur, L. qui vsufuctū, §. I. D. de vsufruc. L. eū qui ita, §. si à te, & L. si ita stipulatus fuero, D. de verb. obligat. Planè si FVNDVM DARI, non adiecto nomine, quis stipulatus esset, imperfecta erat stipulatio, L. ita stipulatus, D. eo. L. cum post, §. gener. D. de iu. dot. Si tamē fundos aliquot promissor haberet, constituisse stipulationem quidam existimant, & ita accipiunt Vlpiani dictum in L. vbi autem, D. de verb. obligat. Ex pluribus verò fundis, quibus idē nomen impositum erat, si quis vnum fundum sine vlla nota demonstrationis stipulatus esset, eum quem promissor dari voluisset, stipulatus intelligebatur, L. qui ex pluribus, D. eo.

Interdum etiam HOMINEM DARI stipulabantur. Vlpian. in L. qui decem, §. Stichū, D. de solutionib. *Fingamus ita stipulatum, HOMINEM EX HIS QVOS SEMPRONIVS RELIQUIT DARE SPONDES?* Papinian. in L. si centū, D. eo. *Si CENTVM HOMINES QVOS EGO HERESVE MEVS ELEGISSET, stipulatus.*

Certos autē nummos quandoque stipulabantur, veluti, decem QVÆ IN ARCA HABES? L. si seruus legatus, §. qui quinque, D. de leg. I. vel NUMMOS QVI IN ARCA SVNT, L. si certos, D. de verb. obligat. Pecuniam etiam quæ in conspectu erat, vel ACERVVM PECVNIAE stipulabantur, L. scire debemus, D. eo. Papinian. in L. si ita stipulatus exx. D. eo. *Si ita stipulatus fuero, HANC SVMMAM CENTVM AVREORVM DARI SPONDES?* Stipulabatur & maritus dotem: Iauolen. in L. à Titio, D. de verb. obligat. *A Titio ita stipulatus sum, SI QVA MIHI NVPSERIT, DECEM DOTIS EIVS NOMINE MIHI DARE SPONDES?* Et mox: *Si stipulanti mihi ita dos promissa est, QVAMCVMQVE VXOREM DVXERO, DOTIS EIVS NOMINE DECEM DARE SPONDES?* Et in L. si stipulatus, D. eo. tit. *SI TIBI NVPSERO DECEM DARE SPONDES?*

Triticum etiam dari stipulabantur, vel certi generis & certæ quætitatis, L. triticum, D. de verb. oblig. vel TRITICVM QVOD IN HORREO ERAT, L. vbi autem, §. illud, D. eo. Et vel sine adiectione bonitatis Triticum stipulabantur, L. fideiusforem, D. manda.

vel

vel bonitatem adiciebant, veluti TRITICI AFRICI BONI MODIOS CENTVM, L. vbi autem, D. de verb. obligat. vel, TRITICI AFRICI OPTIMI MODIOS CENTVM, L. stipulationum quædam, D. eo. Sic & Vinum stipulabantur his verbis, VINI CAMPANI BONI, vel OPTIMI, AMPHORAS CENTVM, vel, VINVM QVOD IN HORREO EST, d. L. stipulationum quædam, & L. vbi autem in prin. & §. illud. Interdum EX FVNDO CENTVM AMPHORAS VINI stipulabantur, L. inter stipulantem, §. sacrum, D. eo. CERTVM ETIAM OLEI PONDO CAPVÆ DARI stipulatus quis dicitur in L. idem crit, D. eo. & OLEVVM QVOD IN HORREO EST, d. L. vbi autem, §. illud. Fructus quoque futuros interdum stipulabantur, L. interdum, D. eo. vt puta, FRVCTVS QVI IN FVNDO TVSCVLANO NATI ERVNT, DARI? d. L. vbi autem, §. illud. Sed & id quod in vtero erat, stipulabantur, d. L. interdum: verbi gratia, ID QVOD EX ARETHVSA ANCILLA NATVM ERIT, d. §. illud. Paulus in L. I. D. de oper. seruor. *quemadmodum cum stipulamur, QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT. QVIN & FAMILIAM, vel OMNES SERVOS, itē QVADRIGAM, aut LECTICARIOS stipulabantur, L. scire debemus, §. I. D. de verb. oblig. Ponitur & in L. si mihi & Titio, D. eo. stipulatio ista, VESTEM TVAM QVÆ CVMQVE MVLIERIS EST, DARE SPONDES?*

Ex formulis Stipulationum quæ in dando consistebant, erāt & hæ, QVANTAM PECVNIAM TITIO QVANDOQVE CREDIDERO, DARE SPONDES? L. si ita stipulatus, D. de fideiuss. QVOD TE MIHI ILLIS KALENDIS DARE OPORTET, ID DARE SPONDES? L. qui sic stipulatur, D. de verb. oblig. QVOD TIBI TITIVS DEBET, CVM DEBITOR ESSE DESIERIT, DARE SPONDES? L. huiusmodi, D. eo. AMPLIVS QVAM MIHI DEBES DECEM DARE SPONDES? L. si seruus legatus, §. si ei cui, D. de legat. I. Scævola in L. qui Romæ, §. Agerius, D. de verb. obligat. *Agerius filius suæ seruo Publij Mæuij stipulanti spondit SE DATVRVM QVIDQVID PATREM SVVM PVBLIO MÆVIO DEBERE CONSTITISSET. Nonnunquā & specialiter causa exprimebatur, ex qua dari fieri oportebat id quod in stipulatione deducebatur, vt in L. scire debemus, §. vlt. D. eo. Si quidem ita stipulatus sim, QVOD EX CAUSA CONDICTIONIS DARE FACERE OPORTET. Marcell. in L. qui decem, §. idem responsum, D. de solutionib. Si quis cum subreptus sibi seruus esset, sub conditione stipulatus fuerit, QVIDQVID EVREM DARE FACERE OPORTET. Vlpian. in L. vbi autem, §. qui verò, D. de verb. obligat. Et qui ita stipulatur, QVOD EX TESTAMENTO MIHI DEBES, DARE SPONDES? Idem in L. I. §. si manuifero, D. quar. rer. act. *Deinde stipulatus ab eo fuero, QVOD NEGOTIA MEA GESSERIT, QVIDQVID OB EAM REM, SI TVNC LIBER FVISSET, EVM MIHI DARE OPORTERET. Ceterum cum quis ita stipulabatur, QVIDQVID TE DARE FACERE OPORTET, nihil aliud in stipulatione deducebat, quam id quod presenti die debebatur: Hoc enim solum ea stipulatione deducebat. Et ideo, vt in Aquiliana stipulatione obseruare licet, si eam pecuniam quæ in diem debebatur, demonstrare vellet, necesse erat adici verbum, OPORTETIBVE, vel ita, PRÆSENS IN DIEM VE, L. si stipulatus fuero, §. cum stipulamur & L. cum stipulamur, D. de verb. obligat. L. & vno §. I. D. de acceptilat. Itaque si à colono cui in quinquennium fundum locauerat, post tres annos ita stipulatus quis esset, QVIDQVID TE DARE FACERE OPORTET, non amplius in stipulationem deducebatur, quam quod iam dari oportebat. Si autem adiciebatur, OPORTETIBVE, etiam futura obligatio deducebatur, L. si à colono, D. de verb. oblig. L. ei cui, D. de liberat. leg.**

Erat & illa vitata stipulatio, Quāto minus ab alio cōsecutus esset stipulator, dari. Papinian. in L. decē, D. eo. *Decem stipulatus à Titio, postea, QVANTO MINVS AB EO CONSEQVI POTESSES, si à Mævio stipulatus esses, Cels. in L. vlt. D. si cer. per. Si ego decem stipulatus à Titio, deinceps stipuler à Scio, QVANTO MINVS A TITIO CONSEQVI POSSIM. Gaius in L. si ita à te, D. de verb. signif. Si ita à te stipulatus fuero, QVANTO MINVS A TITIO CONSECVTVS FVERO, TANTVM DARE SPONDES? Paul. in L. si decem, D. de solutionib. Si decē stipulatus à Titio, deinde stipuleris à Scio, QVANTO MINVS AB ILLO CONSECVTVS SIS.*

Hh ij

Interdum autem stipulationibus dandi, heredis persona, licet superuacua esset, nominatim comprehendebatur, hoc modo, TE, & TITIVM HEREDEM TVVM DECEM DATVRVM SPONDES? L. cum qui ita, D. de verb. oblig. Nonnunquam verò solutionis gratia stipulatoris personæ alius adiciebatur, vt & ei solui posset: quod fiebat his verbis, MIHI AVT TITIO DARE SPONDES? L. quod stipulatus, D. de solutionib. L. si seruus, §. si ita & §. cum mihi, D. de verb. obligat. §. si quis alij Instit. de inutilib. stipul. L. ii. §. idem Iulianus, D. de eo quod cer. lo. Marcian. in L. si mihi, D. de fideiussorib. Si MIHI AVT TITIO DECEM stipulatus fuerim. Iulian. in L. cum quis, D. de verb. obligat. Cum quis SIBI AVT TITIO DARI stipulatus est. Et §. qui sibi ead. L. Qui SIBI AVT FILIO SVO DARI stipuletur. Scæuola in L. Iulianus, §. vlt. D. co. Qui fundum SIBI AVT TITIO DARI stipulatur. Gaius in L. si seruus, §. cum mihi, D. co. Cum MIHI AVT TITIO stipulor. Paulus in L. cui recte, D. de nouationib. Cui recte soluitur, is etiam nonare potest, excepto eo si MIHI AVT TITIO stipulatus sim. Et L. si stipulatus fuero, D. de solutionib. Si stipulatus sim MIHI AVT TITIO DARI. In L. pater in fi. D. de pact. dotalib. MIHI AVT POST MORTEM MEAM LVCIO TITIO DARE SPONDES? In L. liber homo, §. vlt. D. de verb. oblig. DECEM MIHI AVT TITIO, VTRI EGO VELIM, DARE SPONDES? Aliàs SIBI ET TITIO quis stipulabatur, L. cum qui ita, & L. si mihi, D. de verb. oblig.

Seruus utique vel DOMINO, vel SIBI, vel CONSERVO suo, vel imperfonaliter dari stipulabatur, L. siue mihi, D. de stipul. seru. Quod si duorum communis esset seruus, utriusque stipulabatur, L. i. §. vlt. & L. item si seruus, D. co. Venul. in L. si seruus communis, D. co. Si seruus communis ita stipuletur, KALENDIS IANVARIIS DECEM, TITIO AVT MÆVIO DOMINIS, VTER EORVM TVNC VIVET, DARE SPONDES? Paulus in L. si communis, D. co. Si communis seruus sic stipulatus sit, DECEM ILLI DOMINO, EADEM DECEM ALTERI DARE SPONDES? Pompon. in L. si communis xxxvii. D. co. Si communis seruus ita stipulatur, LVCIO TITIO ET GAIO SEIO DARI SPONDES? Et mox: Si verò ita, DOMINIS MEIS DARE SPONDES? Et statim post. Si verò ita, LVCIO TITIO ET GAIO SEIO DOMINIS MEIS DARE SPONDES? Iulian. in L. fideiussor obligari, D. de fideiussorib. Si seruus communis Titij & Sempronij nominatim TITIO DARI stipulatus fuerit, & fideiussorem interrogauerit, TITIO AVT SEMPRONIO ID DARE SPONDES?

Quandoque etiam illud aut illud stipulabantur, veluti DECEM AVT QVINDECIM, L. ita stipulatus cix. D. de verb. oblig. DECEM, VEL HOMINEM STICHVM, vel STICHVM AVT PAMPHILVM, L. ii. & L. in stipulatione, D. co. L. ii. §. Scæuola, D. de eo quod cer. lo. DAMAM AVT EROTEM SERVVM DARI, L. stipulatus sum Damam, D. de verb. oblig. HOMINEM STICHVM, AVT DECEM AVREOS DARE SPONDES? §. huic autem Instit. de actionib. Quo in genere interdum stipulator sibi electionem constituerebat, adiectis his verbis, VTRVM EGO VELIM, L. vbi autem, §. qui illud, L. si quis stipulatus sit Stichum, D. de verb. obligat. Vel ILLVD AVT ILLVD, QVOD EGO VOLVERO, L. si stipulatus fuerim, D. co. vel QVEM VOLVERO, aut, QVEM VOLAM, d. L. si quis stipulatus sit, D. co. Sic in L. si seruus, D. co. Si seruus aut filiusfa. ita stipulatus sit, ILLAM REM AVT ILLAM, VTRVM EGO VELIM, vel VTRAM EARVM TITIVS ELEGERIT. Marcell. in L. cum debitore, D. rat. rem hab. Si ex stipulatu DECEM AVT STICHVM VTRVM EGO VOLVERO. Vlpian. in L. Græcè, §. idem Iulianus, D. de fideiussorib. Contra autem si is qui HOMINEM AVT DECEM, VTRVM IPSE STIPVLATOR VOLET, stipulatus est, recte fideiussorem ita accipiet, DECEM AVT HOMINEM VTRVM TV VOLES. Marcell. in L. si Stichum, D. de fideiussorib. Si STICHVM AVT PAMPHILVM stipulatus essem, VTRVM PROMISSOR VOLVISSET. Sub disiunctione etiam facta stipulatio in hæc verba, DECEM AVT NOXÆ DEDERE? refertur in L. miles, §. i. D. de re iud.

Ceterum

Ceterum Stipulationes vel purè, vel in diem concipiebantur, L. fideiussor obligari, §. vlt. D. de fideiussorib. Purè, veluti, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES? §. omnis stipulatio Instit. de verb. obligat. vel, HODIE DARE SPONDES? L. quociens, D. de oper. libertor. §. loca Instit. de verb. oblig. L. liber homo, §. i. D. co. tit. In diè, cum adiecto die quo pecunia solueretur, stipulatio fiebat, vt puta, KALENDIS IANVARIIS, vel FEBRVARIIS DARI SPONDES? L. si ita stipulatus, D. de verb. oblig. L. i. §. vlt. D. de stipulat. seruo, POST ANNVVM AVT BIENNIVM DABIS? L. si ita stipulatus fuero, D. de verb. oblig. Kalèdis autem, verbi gratia, Martiis, cum dari stipulabantur, adiciebant PRIMIS seu PROXIMIS, vel SECYNDIS, TERTIIS, vel, QVIBVS aliis, L. eū qui Kalendis, D. de verb. obligat. Iustinian. in d. §. omnis. DECEM AVREOS PRIMIS KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Sic in L. si ita quis promiserit, §. Scia, D. co. conuenit vt INTRA KALENDAS APRILES PRIMAS VNIVERSAM SVMMAM MANDATOR NVMERARET. In L. si ita stipulatus fuero, §. Chryfogonus, D. co. KALENDIS NOVEMBERIBVS QVÆ PROXIMÆ SVNT FVTVRÆ. Et in L. qui Romæ, §. i. D. co. INTRA IDVS SEPTEMBRES QVÆ TVNC PROXIMÆ FVTVRÆ ESSENT. Et in L. stipulationes non diuiduntur, §. vlt. D. co. SI ANTE KALENDAS MARTIAS PRIMAS OPDYS PERFECTVM NON ERIT. Itè in L. tutor, §. vlt. D. de vsur. QVOS EI REDDAM KALENDIS ILLIS PROXIMIS. Iulian. in L. eū qui, §. qui ita, D. de verb. obligat. Qui ita stipulatur, ANTE KALENDAS PROXIMAS DARI SPONDES? Vlpian. in L. i. §. si quis simpliciter, D. co. Aut si ita interrogatus, INTRA KALENDAS QVINTAS. Paulus in L. centesimis, D. co. CENTESIMIS KALENDIS DARI utiliter stipulamur. Aliàs HOC ANNO, vel, HOC MENSE, stipulabantur, L. qui hoc anno, D. co. L. quod quis, D. de oblig. & act.

Sanè Stipulatio vsuraru plerumque IN DIES xxx. fiebat: vt in L. si ita quis promiserit, §. Scia, D. de verb. oblig. Si ita quis promiserit, DECEM TIBI DABO QVA DIE PETIERIS, ET EORVM VSVRAS IN DIES TRIGINTA. Sic & in L. lecta, D. si cer. pct. POENÆ NOMINE IN DIES TRIGINTA, INQVE DENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS DARI STIPVLATVS EST PVBLIVS MÆVIVS.

Dies etiam aliis verborum figuris Stipulationibus adiciebatur. Paulus in L. pluribus, §. i. D. de verb. obligat. De hac stipulatione, ANNVVA, BIMA TRIMA DIE, ID ARGENTVM QVAQVE DIE DARI? Pompon. in L. si necessarias, §. si annua, D. de pignerat. act. SI ANNVVA BIMA, TRIMA, DIE TRIGINTA stipulatus, acceperim pignus. Idem in L. si ita stipulatus, D. de verb. obligat. POST ANNVVM AVT BIENNIVM DABIS? Venul. in L. eū qui D. co. Eum qui CERTARVM NVNDINARVM DIEBVS DARI stipulatur. Iulian. in L. eū qui, §. qui ita, D. co. Qui ita stipulatur, DECEM, QVOD VIVAM, DARI SPONDES? African. in L. quæsitum, D. de vsufruc. si cum IN ANNOS DECEM PROXIMOS VSVMERVCTVM de te DARI stipulatus essem.

Aliàs, IN ANNOS SINGVLOS stipulabantur, L. si Stichum, §. i. D. de verb. obligat. L. Senatus, §. vlt. D. de mort. cau. donat. Vlpian. in L. ait prætor, §. per hanc, D. quæ in frau. credit. Et vsufructus, & huiusmodi stipulatio, IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? African. in L. huiusmodi, D. de verb. obligat. Huiusmodi stipulatio interposita est, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, TVM EX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? Et L. si ita stipulatus fuero, D. co. Si ita stipulatus fuero, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, TVM EX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? Papinian. in L. si seruus communis, §. cum seruus, D. de stipulat. seruo. Cum seruus fructuarius operas locasset, & eo nomine PECVNIAM IN ANNOS SINGVLOS DARI stipulatus esset. Vlpian. in L. sed & si, §. quod si operas, D. de vsufruc. Si operas suas iste seruus locauerit, & IN ANNOS SINGVLOS CERTVM ALIQVID stipuletur. Iustin. in §. at si ita Instit. de verb. oblig. At si ita stipuleris, DECEM AVREOS ANNVOS, QVOD VIVAM

Hh iij

DARE SPONDES? Refertur & in L. ex ea parte, §. in insulam, D. eo. tit. Stipulatio huiusmodi, CVM MORIERIS DARI? Vlpian. in L. quodcunque, D. eo. *Non solum ita stipulari possumus, CVM MORIERIS, sed etiam, si MORIERIS.* Scrupulosam autem veterum inquisitionem, VITUM, POST MORTEM, AN CVM MORERETVR, vel, PRIDIE QVAM MORERETVR, stipulatus esset aliquis, amputare se Iustinianus proficitur in L. veterum, C. de contrah. stipul. Porro vel ex die incipiebat obligatio hoc modo, KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Vel in diem conferebatur, & ad diem fiebat, verbigratia, VSQVE AD KALENDAS DARE SPONDES? L. obligationum ferè, D. de oblig.

Loca etiam inferi Stipulationibus solebant, §. loca Instit. de verb. oblig. ac plerumque certo loco dari promittebant, L. fideiussor obligati, §. i. D. de fideiussorib. veluti, EPHESI DARI? L. continuus, §. i. D. de verb. obligat. L. quotiens, D. de oper. libert. L. i. §. qui ita, D. quod cer. lo. CARTHAGINI DARI? L. interdum & L. si seruus, §. si inter, D. de verb. obligat. d. §. loca. CAPVÆ DARI? L. candè, §. vlt. D. de duob. re. L. si testamèto, §. vlt. D. de fideiussorib. EPHESI ET CAPVÆ DARI? L. i. §. si quis ita, D. quod cer. lo. Papinian. in L. seruus si, §. Imperator, D. de statulib. *Nam & cum Romæ stipulatio concipitur ita, CENTVM IN HISPANIA DARE SPONDES?*

Hoc amplius Stipulatio tam purè quàm sub conditione concipi poterat. Sub conditione, veluti si TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, L. si ita quis, L. huiusmodi, L. si quis si Titius, & L. si ita stipulatus, D. de verb. obligat. L. cum quærebatur, D. iud. sol. si NAVIS EX ASIA VENERIT, d. L. cum quærebatur, L. pater, D. de pact. dotalib. L. si fideiussori, D. de fideiussorib. si NAVIS EX AFRICA VENERIT, L. si seruus, §. cum mihi, D. de verb. obligat. si IN CAPITOLIVM ASCENDERIS. Iauolen. in L. à Titio, D. eo. *Veluti, si QVIS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, DECEM DARE SPONDES? Si QVIS DECEM A ME PETIERIT, TOT DARE SPONDES? Pompon. in L. si stipulatio facta, D. eo. si CVLPA TVA DIVORTIVM FACTVM FVERIT, DARI.* Vlpian. in L. hoc iure, §. vlt. D. de donationib. *Si tibi centum spondeo, hac conditione, si IVRASSES TE NOMEN MEVM LATVRVM.* Vlpian. in L. Stipulatio ista, §. inter, D. de verb. oblig. *Qui promisit, si ALIQVOD FACTVM SIT, vel, CVM ALIQVOD FACTVM SIT.* Aliàs ita stipulabantur, nisi NAVIS EX ASIA VENERIT, CENTVM DARE SPONDES? L. obligationum ferè, §. condicio, D. de obligat. & act. Interdum sub duplici conditione stipulatio concipiebatur. African. in L. si ita quis, D. de verb. obligat. *Si ita quis stipuletur, sive NAVIS EX ASIA VENERIT, sive TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT.* Scauola in L. si quis ita CXXIX. D. eo. *Si quis ita stipulatus fuerit, DECEM AVREOS DAS, si NAVIS EXIERIT, ET TITIVS CONSVL FACTVS EST.*

Interdum verò sub conditione negatiua, stipulatio concipiebatur, veluti, si INTRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, DARI, L. veluti, §. vlt. & L. quidquid astringenda, §. vlt. D. de verb. obligat. Papinian. in L. ita Stipulatus, D. eo. *Si ita stipulatus fuero, si IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, VEL ALEXANDRIAM NON IERIS, CENTVM DARI SPONDES?* Iustinian. in §. si quis ita. Instit. D. eo. *Si quis ita stipuletur, si IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, DARE SPONDES?* Pompon. in L. hoc iure, D. eo. *Ex hac stipulatione, si LVCIVS TITIVS ANTE KALENDAS MAIAS IN ITALIAM NON VENERIT, DECEM DARE SPONDES?* Scauola in L. si quis ita stipulatus CXXIX. D. eo. DARE SPONDES SI NEC NAVIS VENIT, NEC TITIVS CONSVL FACTVS SIT, vel, si NEQVE NAVIS VENIT, NEQVE TITIVS CONSVL FACTVS EST. Pompon. in L. si Titius, D. eo. FVNDVM ILLVM SI ILLI NON DEDERIS, MIHI DARE SPONDES? Paulus in L. in illa, D. eo. si KALENDIS STICHVM NON DEDERIS, DECEM DARE SPONDES? Papinianus in d. L. ita Stipulatus, *Si quis ita stipuletur, si PAMPHILVM NON DEDERIS, CENTVM DARI SPONDES?* Sub impossibilitati etiam conditione licet inutiliter, Stipulatio quandoque concipiebatur: veluti, si DIGITO CÆLVM ATTIGERO DARE SPONDES? Verum si talis condicio stipulationi inserta esset, si DIGITO CÆLVM NON ATTIGERO, vel, si IN CÆLVM NON ASCENDERIT, efficax erat, & purè facta stipulatio cèlebatur, L. impossibilis, & L. in illa in fi. D. eo. tit. §. si impossibilis Instit. de inutilib. stip. Sed de stipulationibus dandi hactenus.

In facto

In facto verò stipulationes erant, veluti FVNDVM TRADI. L. stipulationes non diuiduntur, D. de verb. obligat. REM TRADI, L. si rem D. eo. VACVAM POSSESSIONEM TRADI, L. in conuentionalibus, & L. vbi autem, §. qui id quod, D. eo. ITER FIERI, L. eadem, §. Cato. D. eo. ARBITRATV LVCII TITII RESTITVI, L. si quis arbitrato, D. eo. DOMVM ÆDIFICARI, L. si ita stipulatus, L. interdum, D. eo. ÆDEM SACRAM VEL LOCVM RELIGIOSVM ÆDIFICARI, L. stipulatio ista, §. vlt. D. eo. INSVLAM FIERI, L. stipulationes, §. vlt. L. si insulam, L. qui insulam, L. stipulatio ista, §. si quis insulam, L. continuus, §. item qui insulam, D. eo. vel INSVLAM FABRICARI, L. stipulationes non diuiduntur in prin. D. eo. INSVLAM ÆDIFICARI, L. vlt. C. de contrah. stip. INSVLAM FVLICIRI, d. L. Stipulationes non diuiduntur, §. vlt. L. existimo. §. vlt. D. eo. Huiusmodi autem Stipulationes non demonstrato loco, in quo insula vel domus fieret, imperfectæ erant, L. ita stipulatus sum, D. eo. Vlpian. in L. ii. §. si quis ita, D. de eo quod cer. lo. *Si quis INSVLAM FIERI stipuletur, & locum non adiiciat, non valet stipulatio.* Vnde Papinian. in L. insulam, D. de verb. obligat. stipulationem talem ita concipit, INSVLAM INTRA BIENNIVM ILLO LOCO ÆDIFICARI SPONDES? Et in L. cum qui, D. de iudic. *Eum qui INSVLAM CAPVÆ FIERI CERTO TEMPORE stipulatus est.* Paulus in L. qui res, §. mihi Romæ, D. de solutionib. *At vbi merum factum stipulor, puta, INSVLAM IN MEO SOLO ÆDIFICARI, AVT IN TITII LOCO.* Eiusdem generis erant & hæc Stipulationes, FOSSAM FODIRI, d. L. stipulationes non diuiduntur in princ. & L. vbi autem, §. qui id quod, D. de verb. obligat. NAVEM FIERI, L. obligationum ferè, §. vlt. D. de obligat. & act. Huiusmodi autem stipulationibus interdum suis operis se opus perfecturum promissor spondebat. Vlpian. L. inter artifices, D. de solutionib. *Si NAVEM A SE FABRICANDAM, quis promiserit, vel, INSVLAM ÆDIFICANDAM FOSSAMVE FACIENDAM, & hoc specialiter actum est, VT SVIS OPERIS ID PERFICIAT.*

Adiiciebatur etiam dies intra quam opus fieret, necnon cuius Arbitratu fieret. Iauolen. in L. stipulatus es, D. de fideiussorib. *Stipulatus es, OPVS ARBITRATV TVO ANTE CERTAM DIEM FIERI. QVOD SE EFFECTVM NON ESSET, QVANTVM VT EFFICIATVR OPVS LOCASSES, tanti fideiussorem accepisti.* Procul. in L. cum stipulatus, D. de verb. obligat. *Cum stipulatus ita sim, si OPVS ARBITRATV MEO ANTE KALENDAS IUNIUS EFFECTVM NON SIT, pœnam, & protuli diem.* Vlpian. in L. stipulationes non diuiduntur, §. i. D. eo. *Si quis ita stipulatus sit, si ANTE KALENDAS MARTIAS PRIMAS OPVS PERFECTVM NON ERIT, TVNC QVANTI ID OPVS ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI.* Vlpian. in L. illa verba, D. de verb. signif. *illa verba, ARBITRATV LVCII TITII FIERI.*

In facto etiam consistebat Via, Itineris, Actus, stipulatio, L. ii. §. item si in facto, L. stipulationes non diuiduntur, D. de verb. obligat. Paul. in L. si sub vna, §. vlt. D. eo. *Si qui VIAM AD FVNDVM SVVM DARI, stipulatus fuerit.* Hæc verò stipulatio quandoque ita concipiebatur, IRE, AGERE, LICERE SPONDES? Paulus in L. ii. §. vlt. D. eo. *Qui stipulatus erat, SIBI HEREDIQVE SVO AGERE LICERE.* Vlpian. in L. stipulatio ista, §. si quis ita D. eo. *Nam & si IRE, AGERE stipuletur, SIBI HEREDIQVE SVO LICERE.* Paul. in L. quod dicitur, D. eo. *Si factum conseratur in personam filij, inutilis erit stipulatio: veluti vt TENERE EI, VEL IRE AGERE LICEAT. contra autem filius etiam vt IRE PATRI LICEAT, stipulando.* Quomodo & vsus fructus stipulatio concipiebatur, Vlpian. in L. stipulatio ista, §. si quis ita, D. de verb. oblig. *Si quis ita stipulatus fuerit, VTI FRVI LICERE SIBI HEREDIQVE SVO.* Et mox, *sed si quis VTI FRVI LICERE SIBI HEREDIQVE SVO stipulatus sit.* & §. hæc quoque ead. L. *hæc quoque stipulatio, POSSIDERE MIHI LICERE SPONDES?* Et mox, *si TENERE SIBI LICERE, stipulatus sit seruus.* Interdum verò prior illa stipulatio ita concipiebatur, vt in non faciendo consisteret, quemadmodum Vlpian. loquitur in L. vbi autem, §. qui id quod, D. eo.

Hh iij

Quod fiebat huiusmodi verborum formula, PER TE NON FIERI NEQVE PER HEREDEM TVVM, QVOMINVS MIHI PER FVNDVM TVVM IRE AGERE LICEAT, L. II. §. item si in facto, L. eadem, §. Cato, D. eo. & d. §. qui id quod. Vlpian. in L. stipulatio ista, §. hi qui sunt, D. eo. *Cum vero stipulatur PER PROMISSOREM NON FIERI QVOMINVS SIBI IRE AGERE LICEAT.* Et in L. inter artifices, D. de solutionib. *Si illis stipulationibus fideiussor accesserit, PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI IRE AGERE LICEAT.* Paulus in L. cum filius. S. I. D. de verb. obligat. *Si stipulatus sim, PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI IRE AGERE LICEAT.* Idem in L. in executione, D. eo. *Quod si stipulatus fuero, PER TE HEREDEMVE TVVM NON FIERI, QVOMINVS EAM AGAM: SI ADVERSVS EA FACTVM SIT, TANTVM DARI?* Et in L. heredes, §. in illa, D. fam. circisc. *In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM FIERI, QVOMINVS IRE, AGERE POSSIT.* Idem in L. inter, §. quod ex facto, D. eo. *Defunctus spondit, vel NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM FORE, QVOMINVS QVIS EAT, AGAT.* Pompon. in L. si stipulatus fuero CXI. D. de verb. oblig. *Si stipulatus fuero, PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI VIA, ITINERE, ACTV VTI LICEAT.* Scauola in L. Iulianus, D. eo. *SI NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM TITIVM FIERET, QVOMINVS MIHI IRE LICEAT, stipuler.* Sed & quoties via aut aliquod ius fundi emeretur, Pomponius cum Labone existimabat cauere debere, PER VENDITOREM NON FIERI QVOMINVS EO IVRE EMPTOR VTI POSSET, L. vlt. D. de seruitut. L. III. §. sicut D. de actionib. emp.

Similitérque stipulatio HABERE LICERE, interdum ita concipiebatur, HABERE LICERE SPONDES? L. stipulatio ista in princ. & L. inter stipulantem, D. eo. & apud Varro. lib. II. de re rust. cap. II. vel MIHI HABERE LICERE? d. L. stipulatio ista, §. sicut autem, aut MIHI HEREDIQVE MEO HABERE LICERE SPONDES? L. eadem, D. eo. Interdum verò sic, PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI HABERE LICEAT, d. L. stipulatio ista, §. hi qui sunt. Sic in L. ubi autem, §. qui id quod, D. eo. PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI HOMINEM EROTEM HABERE LICEAT. Gaius in L. & neque, D. de adilic. edic. emptorem venditori debere cauere ait, NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM FVTVRVM, QVOMINVS EVM HOMINEM VENDITOR HABEAT. Paulus in L. inter, D. de verb. oblig. *Idemque in illis stipulationibus HABERE LICERE: Itè NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM FIERI QVOMINVS FIAT. Quibus similes & aliæ stipulationes in libris nostris memorantur: veluti in L. si ita stipuler. D. eo. PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI HEREDIQVE MEO VINDEMIAM TOLLERE LICEAT. & L. si stipulatus fuero, D. eo. PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI ILLA DOMO VTI LICEAT. Et L. sic stipulatus, D. eo. PER TE NON FIERI QVOMINVS HOMINEM EX HIS QVOS HABES SVMMAM. Item in L. si is qui rem, §. vlt. D. de furt. PER TE NON FIERI, QVOMINVS HOMO EROS INTRA KALENDAS ILLAS MIHI DETVR. Scauola etiã in L. si sic stipulatus CXXXIII. D. de verb. oblig. *Si sic stipulatus sim, NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM VIM FIERI SPONDES? Eaque sunt exempla Stipulationis, PER TE NON FIERI, cuius generaliter fit mentio in L. cum filius. §. in hac, & L. in illa stipulatione, D. eo.**

In facto etiam erant stipulationes istæ, CVM MORIERIS ALEXANDRIAM VENIRE SPONDES? L. centesimis, §. I. D. eo. IVDICIO SISTI? L. in exceptionibus, §. I. D. de probationib. L. II. §. si quis iudicio, & L. si duo. L. si quis seruum, L. si eum D. si quis cautionib. TE SISTI? L. si ita stipulatus XCVII. L. si ita stipulatus CXXVII. & L. ita stipulatus, D. de verb. oblig. Paul. in L. inter stipulantem, §. vlt. D. eo. *Si quis ANCILLAM SISTERE SE IN ALIQUO LOCO promiserit.* Vlpian. in L. stipulatio ista, §. si quis

si quis ita, D. eo. tit. *Si quis ita stipulatus fuerit, ILLVM SISTAS.* Paul. in L. si seruum, D. si ex nox. cau. *Si seruum in eadem causa sistere quidam promiserit.* Et L. vlt. D. eo. *sed si STATVLIBERVM SISTI promissum sit.*

Præterea OPERAS quandoque stipulabantur, L. stipulationes non diuiduntur, & L. instipulationibus, §. operarum, D. de verb. oblig. Iulian. in L. nemo est, D. de duob. re. *Nemo est qui nesciat alienas operas promitti posse.* African. in L. quaesitum, D. de usufr. *Item si STICHI DECEM ANNORVM PROXIMORVM OPERAS de te DARI stipulatus sum.* A libertis planè Operas Patroni stipulari solebant, L. interdum, D. de verb. obligat. L. III. D. de oper. libert. L. in liberto, D. de solutionib. Gaius in L. cum patronus, §. I. D. de oper. libert. *Cum libertus promiserit patrono OPERAS SE DATVRVM, neque adiecerit, LIBERIS QVE EIVS.* Vlpian. in L. si quis operas, D. de oper. libert. *Si quis OPERAS stipulatus sit SIBI LIBERISQVE SVIS.* Pompon. in L. si seruus, D. de stipulat. seruor. *Si seruus meus à liberto meo OPERAS SIBI DARI stipuletur, & in L. seruus, D. de oper. libert. Seruus patroni malè ita stipulatur, OPERAS MIHI DARE SPONDES? Certa verò species Operarum in stipulationem quandoque deducebatur, veluti, PICTORIÆ, FABRILEs, L. quotiens, D. eo. in qua Iulianus adiicit, Inutilis est stipulatio, OPERAS TVAS PICTORIAS CENTVM HODIE DARE SPONDES? In stipulatione autem Operarum, Patronus interdum hæc verba adiciebat, CVM POPOSCERO, L. cum patronus, D. de oper. libert. Interdum & pro Operis certam summam stipulabantur. Paulus in L. adigere, §. I. D. de iu. patron. *Stipulatus est, CENTVM OPERAS, AVT IN SINGVLAS AVREOS QVINOS DARI.* Terent. Clem. in L. vlt. D. qui & à quib. man. *Is qui OPERAS, AVT IN SINGVLAS EAS CERTAM SVMMAM promissit.* Paulus in L. si ita, D. de oper. libert. *Si ita stipulatio à patrono facta sit, SI DECEM DIERVM OPERAS NON DEDERIS, VINGINTI NUMMOS DARE SPONDES?**

Aliæ insuper Stipulationum formulæ in libris nostris inueniuntur, quas subiicere non erit inutile. Paulus in L. si pecnam, D. de verb. obligat. *Si ita stipulatus fuero, PECVNIAM TE MIHI CREDITVRVM SPONDES?* Papinian. in L. si seruus communis, §. cum seruus, D. de stipulat. seruor. *Nam & cum idem seruus ita stipuletur, QVANTAM PECVNIAM TIBI INTRA ILLVM DIEM DEDERO, TANTAM DARI SPONDES?* Celsus in L. si ita stipulatus, §. I. D. de verb. oblig. *possum utiliter à te ita stipulari, TITII NOMINE TE SOLVTVRVM.* Pompon. in L. si quis stipulatus sit, §. I. si quis ita, D. eo. *Si quis ita stipulatus fuerit, PRO CENTVM AVREIS SATIS DABIS?* Celsus in L. si quis ab alio, D. de re iudic. *Si quis ab alio DECEM, ab alio, SATISDARI stipulatus est.* Eaque est SATISDATIONIS STIPVLATIO, ind. §. si quis ita. Vlpian. in L. III. D. de fideiussorib. *Qui SATISDARE promissit.* Vlpian. in L. illa stipulatio, D. de verb. obligat. *DECEM MILLIA SALVA FORE PROMITTIS?* Iulian. in L. hæc stipulatio, D. de verb. signif. *Hæc stipulatio, NOXIS SOLVTVM PRÆSTARI?* Celsus in L. si quis ab alio, §. vlt. D. de re iud. *Si quis promiserit, PROHIBERE SE, VT ALIQUOD DAMNVN STIPVLATOR PATIATVR.* Idem in L. vlt. §. vlt. D. si cert. pet. *Cum DECEM CVRARI stipulatus sis.* Alfen. in L. damni infecti quidam, §. vlt. D. de dam. inf. *Quoniam restipulatus esset à vicino, SI QVID OB EAM REM; QVOD IBI ÆDIFICATVM ESSET, SIBI DAMNVN DATVM ESSET, ID REDDI.* Stipulationes verò emptæ hereditatis hoc modo fiebant, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE TITII AD TE PERVENERIT, DOLORE MALO TVO FACTVM EST, ERITVE, QVOMINVS PERVENIAT, vt apparet ex L. in illa, D. de verb. obligat. L. cum stipulamur, D. de verb. significat. L. liber homo, §. vlt. D. de stipulat. seruor. L. si creditor, D. de pecul. L. quisquis, D. de legat. III. Stipulationes autem quædam, & in his Prætoriarum, QVANTI EA RES ERAT, DARI, promissionem continebant, L. prætoriarum & L. vlt. D. de prætor. stipul. L. quoties, §. vlt. D. de verb. obligat. Nerat. in L. si procurator in fi. D. si quis cautionib. *Si procurator ita stipulatus esset, QVANTI EA RES ERIT.* Sic in cautione de Rato, quæ refertur in L. III. D. rem rat. hab. QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI?

Et in Iudicatum solui stipulatione, QUANTI EA RES EST, DARI SPONDES? L. nouissima, D. iudic. sol. Sic & in stipulatione quæ propter legem Falcidiam interponcbatur, QUANTI EA RES ERAT TANTAM PECUNIAM DARI, Legatarius spondebat, L. i. in prin. & L. ii. D. si cui plus quam per L. falcid. In eiusmodi autem stipulationibus commodius fuisse certam summam comprehendere monebat Venuleius, quoniam plerumque difficilis erat probatio, quanti cuiusque interesset, & ad exiguam summam deducebatur, L. vlt. D. de prætor. stipul.

Observanda est in Stipulationum formulis, vox, RECTE: veluti, RECTE DARI, L. reos promittendi, §. vlt. D. de duob. re. & L. lecta, D. si cer. pet. RECTE DARI FIERI, L. qui Romæ, §. Callimachus, D. de verb. obligat. RECTE FIERI apud Varro. lib. ii. de re Rust. cap. ii. HIS REBUS RECTE PRÆSTARI, L. ipsi quoque, D. de rei vind. L. aliud, §. vlt. D. de verb. significat, L. Redhibere, §. item Pomponius, D. de ædil. ed. vel RECTE PRÆSTARI, L. A quo feruus, D. de rei vind. EAM REM RECTE RESTITVI, in L. hæc verba, D. co.

Ad Stipulationum etiam clausulas pertinent quæ sequuntur. Modest. in L. plura delicta, §. vlt. D. de oblig. & actionib. *cum generaliter adiicimus*, EIVE AD QVEM EA RES PERTINEBIT. Quæ verba inuenire licet in duabus stipulationibus, quas supra ex L. cum quis, §. pater, D. de legat. hr. & L. si quis ita stipulatus, §. Chrysogonus, D. de verb. oblig. recessit. Itē in cautione de Rato, quæ ponitur in L. iii. D. rat. rem. hab. Necnō in satisfactione quæ ab adrogatore præstatur, L. his verbis, D. de adoptionib. Ex stipulationum quoque verbis, Paul. in L. coniunctione, D. de verb. signifi. hæc adfert, MIHI HEREDIQUE MEO. TE HEREDEMQUE TVVM.

Pœna certè quandoque Stipulationibus adiiciebatur, L. ii. §. vlt. D. de verb. obligat. Nam & pecunia sub pœna promittebatur, L. heredes, §. Idem iuris, D. famil. ercisc. & creditor pœnā, si ad diem pecunia solvta non esset, stipulabatur, L. si creditor, D. de nouation. Pomponius in L. stipulationum alia, §. vlt. D. co. *Si fortem promiseris*, & si ea solvta non esset, pœnam. Celsus in L. infirmando, §. i. D. de furt. *Si tibi subreptum est quid*, nisi certa die dedisses, pœnam promissisti. Paulus in L. si pœnam, D. de verb. oblig. *Si pœnam stipulatus fuero*, si mihi pecuniam non credidisses. Sed & qui ius aliquod fundi emebat, pœnam si ei frui non licuisset, stipulabatur, L. cum in fundo, D. de feruit. rust. præd. A socio etiam pœnā quis stipulatus proponitur in L. si quis à socio, cum L. seq. D. pro soc. Imp. Gordian. in L. si pacto, C. de pact. *Si pacto quo pœnam aduersarium tuum promississe proponis*, si placito non stetisset, stipulatio subiecta est. Hermogen. in L. qui fidem, D. de transactionib. *Sed & pœnā quam si contra placitum fecerit, rato manente pacto stipulanti recte promiserat.*

Enimvero quoties quis alium sisti promittebat, plerumque adiiciebatur stipulationi, nisi stetisset, pœnam dari, L. quotiens quis, D. de verb. obligat. Vnde in §. si procurator ead. L. si procurator sisti aliquem, siue pœnam stipulatus sit. Paul. in L. si duo, D. si quis cautionib. *Et uni debitor iudicio se sisti, cum pœna promiserit*. Idem & in L. si ita stipulatus cxxvi. §. vlt. D. de verb. oblig. *Si ita stipulatus fuero*, te sisti, et nisi steteris aliquid dari? Et L. si ita stipulatus xcvi. D. co. *Si ita stipulatus fuero*, te sisti, nisi te steteris hipocentaurum dari? Papinian. in L. ita stipulatus, D. co. *Ita stipulatus sum*, te sisti in certo loco: si non steteris, quinquaginta aureos dare spondes? Nerat. in L. si procurator, D. si quis cautionib. *Si procurator ita stipulatus est, ut sistat dumtaxat eum quem stipularetur, non etiam pœnam*, si status non esset, stipularetur.

Pœnales vero stipulationes ita concipiebantur: si fundus titianus datus non erit, centum dari? L. in executione, §. vlt. D. de verb. oblig. si fundum non dederis, decem dare spondes? L. obligationum ferè, §. vlt. D. de obligat. & act. vbi addit Paulus: *si navem fieri stipulatus sum*, et si non feceris, centum. Vlpian. in L. si homo, D. de verb. oblig. *si quis Stichum mortuum dare stipulatus*, si datus non esset, pœnam stipulatur.

ur. Variam planè huiusmodi stipulationum conceptionem Vlpian. in L. cum quid, D. de verb. oblig. ita explicat. *Cum quid ut fiat, stipulemur, pœnam sic rectè concipiemus*, si ita factum non erit: *cum quid ne fiat, sic*, si aduersus id factum sit. Venul. in L. continuus, §. si ut aliquid, D. co. *Si ut aliquid fiat, stipulemur, & vilitatis & elegantius esse Labeo ait, sic subici pœnam*, si ita factum non erit: *at cum quid ne fiat, stipulemur, tunc, hoc modo*, si aduersus ea factum erit. Et cum, alia fieri, alia non fieri, *coniunctè stipulemur, sic comprehendendum*, si non feceris: si quid aduersus ea feceris. Iustinian. in §. vlt. Instit. de verb. oblig. *Si quis ut fiat aliquid stipuletur: ita adici pœna debet*, si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes? *Sed si quadam fieri, quadam non fieri, una eademque conceptione stipuletur quis: clausula huiusmodi erit adicienda*, si aduersus ea factum erit, sive quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes? Paul. in L. eadem, §. i. D. de verb. oblig. *pœna certa pecunie promissa*, si quid aliter factum sit. Refertur & pœnalis stipulatio in L. in executione, §. quod si stipulatus, D. co. in hæc verba si aduersus ea factum sit tantum dari? Et in L. duo societatem, D. pro soc. si ea ita data, facta non erunt, tum viginti milia dari. Item in L. qui Romæ, §. Flavius, D. co. tit. is quid Stichum manumissionis causa donauerat, ita stipulatus dicitur, si hominem Stichum de quo agit, quem hac die donationis causa manumissionis que dedi, a te heredeque tuo manumissus, vindicta que liberatus non erit, quod malo meo non fiat, pœnæ nomine quinquaginta dari stipulatus est Flavius Hermes, spondit claudius.

Stipulationibus autem doli clausula subici solebat, quemadmodum colligitur ex L. si id quod, L. stipulationes commodissimum, L. doli clausula, D. de verb. obligat. Concipiebatur verò ita, dolum malum huic rei promissionive abesse, *afvtrvmque esse stipulatus est ille, spondit ille*, L. cxxca, D. de verb. obligat. Paulus in L. eadem, D. co. si dolum abesse, a te heredeque tuo stipulatus sum. Venuleius in L. nouissima, D. iudic. sol. *nouissima clausula iudicaturæ solui stipulationis*, dolum malum abesse afvtrvmque esse. Et mox: *si autem adiectum sit*, si huius rei dolum malum non aberit, quanti ea res est dari spondes? Sic & in L. huic stipulationi, D. vlt. quemadm. cau. *Huic stipulationi*, dolum malum abesse, afvtrvmque esse, continetur. Aliàs verò sic concipiebatur, *cui rei dolum malum aberit, afverit*, L. hæc verba, D. de verb. signific. Interdum ita *quod dolo malo meo non fiat*, L. qui Romæ, §. Flavius Hermes, D. de verb. oblig. Item, *ut si quid dolo in ea re factum est*, L. ita demum, D. de recept. qui arbit.

Planè si quis dolum malum promissoris heredisque eius abesse vellet, sufficiebat, ita, abesse afvtrvmque esse, stipulari. Si verò de plurium dolo cauere vellet, necessarium erat adici, *cui rei dolum malum non abest, non afverit*, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondes? L. stipulatio ista, §. si quis dolum, D. de verb. obligat. Stipulationes autem Iulianus censebat commodissimum fuisse ita componere, ut quæcumque specialiter comprehendere non possent, & ad incertes casus pertinerent, L. stipulationes commodissimum, D. de verb. oblig. Doli enim clausula non pertinebat ad eas partes stipulationis, de quibus nominatim cautum erat, L. doli, D. co. tit. Ceterum clausula ista & stipulationi de rato habendo, inferi solebat, L. in stipulatione qua procurator, & L. si sic, §. si in stipulatione, D. rem rat. hab. & Iudicatum solui stipulationi, L. iudicatum solui, & L. nouissima, D. iudic. sol. L. qui se liti, D. de hered. pet. Et stipulationi Compro-

missi, L. III. C. de arbitr. L. ita demum, D. de recept. qui arbitr. necnon Cautionibus quæ de usufructus restitutione, L. huic stipulationi, D. usufr. quemadm. cau. item Satisfactionibus quæ legatorum nomine, vel propter legem Falcidiam interponebatur, L. I. D. vt legat. nom. cau. L. I. in prin. & L. III. D. si cui plus quam, vt & stipulationi ex noui operis nuntiatione, L. stipulationi, §. habet autem, D. de oper. no. nunt. Denique ceteris ferè omnibus stipulationibus hanc clausulam subiectam, patet ex L. Apud Celsum, §. aduersus, D. de doli except. L. Et per iusiurandum, §. cum qui fundum, D. de acceptilat. L. sed hoc ita in fi. D. de re iudic. Proinde ex hac clausula, non de dolo actio intendebatur, sed ex stipulatu, d. §. aduersus. Et vbi de dolo cautum erat, cessabat actio de dolo, quoniam erat ex stipulatu actio, L. Et eleganter, §. non solum, D. de dolo. Huiusmodi verò stipulatio, **DOLI STIPULATIO** vocatur in L. ex ea §. vlt. D. de verb. oblig.

Atque vt hunc de stipulationibus locum absoluam, Stipulationum alia, vt Pompon. in L. stipulationum alia, D. de verb. oblig. & Iustinian. Instit. de diuisio. stipulat. tradunt, **CONVENTIONALES** dicebantur, de quibus hactenus disseruimus. Alia **IUDICIALIA**, quæ à mero Iudicis officio proficiscebantur, quarum exempla libro superiore persequuti sumus. Alia **PRÆTORIÆ**, quæ à mero Prætoris officio proficiscebantur: de quibus illo eodem libro multus nobis sermo fuit. Alia **COMMVNES**, veluti, **REM PUPILLI SALVAM FORE**. Non enim Prætor modò iubebat rem saluam fore pupilli, sed & iudex interdum, si aliter expediri res non poterat. A tutoribus porò Magistratus municipales fati exigebant, **REM PUPILLI SALVAM FORE**, L. Lucius, §. cum testamento, D. de administr. tut. L. II. D. de magistrat. conuen. Exigere autem Cautionem Magistratus sic oportebat, vt ipse pupillus, si dari posset, & in præsentiarum esset, stipularetur à tutoribus, itè fideiussoribus eorù, **REM SALVAM FORE**: At si pupillus abesset, vel dari non posset, seruus eius stipulabatur: si verò seruum non haberet, emendus ei erat seruus: sed si non esset vnde emeretur, aut non esset expedita emptio, seruus publicus stipulari debebat **REM SALVAM FORE PUPILLO**, aut certè ipse Magistratus, L. I. §. exigere, D. de magistrat. conuen. L. II. cum L. sequen. & L. seruum pupilli, D. rem pup. fat. fo. Hinc Vlpian. in L. si pupillus, D. de Nouationib. *si pupillus sine tutoris auctoritate, REM SALVAM FORE stipulatus.* Pompon. in L. cum pupillus, D. rem sal. fo. *Cum pupillus à tutore stipulatur, REM SALVAM FORE.* Quin & ipsimet Magistratus indemnitati suæ quandoque prospiciebant, & à tutoribus seu curatoribus quos dabant, seu nominabant, stipulabantur **SE EO NOMINE INDEMNES FUTVROS**, ET SI QUID PRÆSTITISSENT RECEPTVROS, inque eam rem fideiussores accipiebant, vt apparet ex L. I. C. de magistrat. conuen. Tutor etiam qui contutori suo tutelæ administratione cedebat, stipulabatur **REM PUPILLI SALVAM FORE**, L. stipulatio ista, §. si stipuler, D. de verb. oblig. Sed & bonorum ventris nomine Curator absque inquisitione datus, **REM SALVAM FORE**, viri boni arbitrato fatisdabat, L. bonorum, D. de curat. fur.

Verum vt reliquas Cautionum species coaceruatas velut in aciem educam, sciendum est, de Defensione, de Indemnitate, de Restitutione, cauere consueuiffe. Cautio quidem Defensionis ita concipiebatur, **DEFENSVM IRI ADVERSVS ILLVM**. Vlpian. in L. fideicommissa, §. plerumque, D. de legat. III. *vnus igitur qui occupat, agendo totù cõsequitur, ita vt caueat, DEFENSVM IRI ADVERSVS CETEROS FIDEICOMMISSARIOS, EVM QUI SOLVIT.* Idem in L. I. §. Celsus, D. de do. præleg. *Mulierem aduersus maritum agentem ex testamento, cauere debere, DEFENSVM IRI HEREDEM ADVERSVS MARITVM.* Et §. per contrarium ead. L. *Sed non alias cum legatù consecuturum, quam si cauerit, HEREDES ADVERSVS MYLIEREM DEFENSVM IRI.* Et in L. si filia, §. hoc amplius, D. famil. ercisc. *Integram igitur dotem præcipiet: & cauebit, DESENSVM IRI COHEREDES, qui ex stipulatu possunt conueniri.* Item in L. si quis à multis, D. de noxalib. act. *vel cauere debeat, DESENSVM IRI ADVERSVS CETEROS.* Et L. Cogi. §. Inde quaeritur, D. ad sc. Trebell. *Aut cauere illi heredem, DEFENSVM IRI EVM ADVERSVS LEGATARIOS, CETEROSQUE.* Similiter in L. si quid possessor, D. de petit. hered.

hered. ita id imputaturum possessorem, si cauerit, SE PETITOREM DEFENSVM IRI. Pompon. in L. quid ergo, D. de liberat. leg. *Non aliter heres condemnari debeat, quam si cauetur ei, ADVERSVS DEBITOREM DEFENSVM IRI.* Marcian. in L. si seruo, D. de pecul. leg. *Non alias heres peculium præstare debet, nisi ei caueatur, DEFENSVM IRI ADVERSVS CREDITORES PECULIARIOS.* Paulus in L. si focij, D. pro foc. *Omnes diuidere & cauere, CVM DIES VENERIT, DEFENSVM IRI SOCIVM.* Cautionis verò de Indemnitate, cuius cum aliàs, tum in L. heredes, §. idem iuris, D. famil. ercisc. & L. liberto, §. I. D. de negot. gest. fit mentio, formulæ erant, **INDEMNEM EVM FUTVRVM**, L. si necessarias, §. I. D. de pignorat. act. L. si vnus, D. pro foc. **INDEMNEM EVM FORE**, L. si pignori, D. famil. ercisc. **INDEMNES EOS PRÆSTARI**, L. si à pluribus, D. de legat. I. & **INDEMNEM ME PRÆSTABIS**: L. quaero, D. loca. Iulian. in L. si hereditatem, D. manda. *Si hereditatem aliter aditurus non essem, quam si cautum mihi fuisset, DAMNVM PRÆSTARI.*

Cautio autè Restitutionis concipiebatur hoc verbo, **RESTITVIRI**, L. ex facto, §. vlt. D. de pecul. L. I. D. usufr. quemadm. cau. L. si tibi decem D. de usufr. car. rer. L. si quis seruum, D. de actionib. emp. L. si heres, D. si cui plus quam per leg. Fal. vel reddi, L. postquam, D. de hered. pet. L. I. §. interdum, & §. si in annos, & L. is qui, D. ad L. fal. L. I. §. idem Iulianus, D. si cui plus quam per leg. fal. L. filiusfa. §. apud Marcellum, D. de legat. I. L. redhibere, §. idem Pomponius, D. de ædific. edic. Et ita heredi scripto, qui controuersiam hereditatis vel iam patiebatur, vel sperabat, Legatarii cauebant, **EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI**, L. de die, §. Tutor, D. qui satisf. cog. L. si testamentum, L. quod si possessor, D. de hered. petit. L. vlt. C. eo. L. si heres, D. si cui plus quam per leg. fal. L. I. §. cum quaerimus, D. si quis omiffa cau. test. *Quam Cautionem Proculus in L. Licinnius, §. vlt. D. de legat. II. ita plenius expressit. Sed qui legata petent, cauere debent, SI HEREDITAS EVICTA FVERIT, QVOD LEGATORVM NOMINE DATVM SIT, REDDITV IRI.* Imp. Alex. in L. si in fraudem, C. de legat. *solui legata iubebit, interposita cautione, SI EVICTA FVERIT HEREDITAS, EA SE RESTITVTVRVM.* Erat & recepta cautio **DE PERSEQVENDA RE QVÆ IN FVGA ERAT, ET RESTITVENDA**, L. seruo legato, §. vlt. D. de legat. I. L. si à bonæ, §. vlt. D. de rei vindic. L. redhibere, §. vlt. cum, L. seq. D. de ædific. edic.

Aliàs cauebant **TRADITV IRI**, L. hæc si, D. de rei vindic. **PRÆSTATV IRI**, L. si filiosam, §. vlt. D. sol. matrim. *Quod genus loquendi & in Repromissionibus auctores nostri vsurpant, vt in L. si quando in fi. D. vt legator. nom. Repromissio plane exigenda est, VOLVNTATI DEFVNCTI STATV IRI.* Et in L. si pecuniam, §. item si quis, D. de condiçt. cau. da. *Repromittere cum oportet, SI IN POTESTATEM SVAM PERVENERIT, RESTITV IRI.* Repromissionum autem de dolo testimonia aliquot libro superiore in vnum congesimus, quibus per me licebit addi L. redhibere, §. I. D. de ædific. edic.

Interdum & Cauebant, **AMPLIVS NON AGI**, L. eadem, §. I. D. de verb. obligat. L. si seruus seruum, §. inquit lex, D. ad L. Aquil. Ac planè qui pro sociis transigebat, is fatisdabat **NEMINEM AMPLIVS PETITVRVM**, vt Cic. pro Rosc. Com. scribit. Sed & qui vni ex creditoribus soluebat, ab eo cauere solebat, **AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM CUIVS PETITIO ESSET PETITVRVM**, vt idem in Bruto indicat. Idem Epist. xxix. lib. XIII. Familiar. *Sed duo te nominatim rogo: primum, vt si quid satisdandum erit, AMPLIVS EO NOMINE NON PETI, cures vt satisdetur FIDE MEA.* Transactionibus etiam idem solitum comprehendi, arguit L. si de certa, C. de transactio. in qua est, *si de certa re pacto transactionis interposito, hoc comprehensum erat, NIHIL AMPLIVS PETI, etsi non additum fuerat, EO NOMINE.*

Aliàs cauebant **SE REFVSVROS**, L. procuratoris, §. vlt. & L. illud, D. de tributor. act. d. L. sed si damnum, §. vlt. D. de pecul. Quin & de culpa quandoque cauebatur, L. si filiosa, §. I. D. sol. matr.

Est & hoc Cautionis exemplū, SALVA FORE DECEM, L. fideicommissa, §. si quis decem, D. de legat. III. De dolo etiam quandoque cauebatur, L. si post, D. de rei vind. eaque est de DOLO CAUTIO, L. stipulationum alia, D. de verb. oblig. His & alia Cautionum exempla mixtim subiungam. Vlpian. in L. III. D. de condic. cau. da. *An possim condicere, si mihi non caueatur*, AD IUDICEM NON IRI. Paulus in L. II. §. vlt. D. de collat. bonor. *Ipsique caueant*, IN MEDIVM COLLATVROS, SI CAVTVM EIS FVERIT. Iulian. in L. III. §. emancipatus, D. co. *Puto conferendum esse, exacta cautione*, VT VICTVS, SICVT HEREDITATEM, ITA ET QVÆ COLLATA SVNT PRÆSTET. Labeo in L. qui concubinā, §. cum ita, D. de legat. III. *Negat cauendum heredi à legatario*, SI QVID FORTE POSTEA EIUS HEDITATIS NOMINE HERES DAMNATVS ESSET, Marcell. in L. non aliter, D. de adoption. *quàm si cauerit seruo publico*, SE RESTITVRVM EA, QVÆ EX BONIS EIUS CONSECVTVS FVERIT, ILLIS AD QVOS RES PERVENTVRA ESSET, SI ADROGATVS PERMANSISSET IN SVO STATV. Vlpian. in L. his verbis, D. co. tit. *His verbis satisfatio nis*, AD QVOS EA RES PERTINET.

Planè si cuius rei vsusfructus legatus, vel per fideicommissum relictus, mortisve causa donatus esset, Legatarius de vtroque cauere debebat, videlicet vsVRVM SE BONI VIRI ARBITRATV, hoc est, non deteriorem se causam vsusfructus facturum, ceteraque facturum quæ in re sua faceret: vel, vt Paul. lib. I. Sent. Tit. XI. an. perinde vsurum ac si ipsi paterfa. vteretur. Item, CVM VSVFRVCTVS AD EVM PERTINERE DESINERET, RESTITVRVM QVOD INDE EXTARET, L. I. D. de vsufr. quemad. cau. Ac quod ad priorem clausulam attinet, vtilius esse Vlpian. ibidem ait, stipulatione de hoc caueri, vt si viri boni arbitrato vtatur, committatur stipulatio. Posteriorem verò quæ de vsufructu restituendo erat, ita conceptam ibidem docet, RESTVIRI QVOD INDE EXTABIT SPONDES? Ceterum posteriore hac clausula, cum vsusfructus pecuniæ legatus erat, stipulatione hi duo duntaxat casus exprimi debebant, CVM MORIERIS, AVT CAPITE MINVERIS DARI? L. & si, §. vlt. D. co. Quòd si duobus coniunctim vsusfructus legatus esset, inuicem cauere debebant, & heredi in casum illum, SI AD SOCIVM NON PERTINET VSVFRVCTVS, HEREDI REDDI, L. si tibi vsusfructus, D. vsufr. quemad. cau. Vlpian. etiam in L. si vsusfructus mihi, §. si vestis, D. co. Vestis vsusfructu legato, hereditaria stipulatio proponit, FINITO VSVFRVCTV VESTEM REDDI. Nec vsusfructu modo, sed & vsu domus relicto viri boni arbitrato Cautiones interponi oportebat, L. vsu, D. co. Vaforum verò ipsorum vsusfructu relicto, non erat cautio Senatufcõulti necessaria, sed illa sola, BONI VIRI ARBITRATV VSVFRVCTV, L. vlt. D. co. Denique huic stipulationi DOLVM MALVM ABESSE, AVTVRVMQVE ESSE CONTINEBATVR, L. huic stipulationi, D. co.

At cum in ea causa feruus erat, vt redhiberetur, cauebat emptor, SI INTRA CERTVM TEMPVS PECVNIA SIBI SOLVTA ESSET, SE MANCIPIVM RESTITVTVRVM, L. videamus, D. de adilio. edic. Item si ferui redhibendi nomine emptor iudicium accepisset, vel ipse eius nomine dictasset, cauendum ex vtraque parte erat, VT SI QVID SINE DOLO MALO CONDEMNATVS ESSET, VEL SI QVID EX EO QVOD EGERAT, AD EVM PERVENISSET, DOLOVE MALO EIUS FACTVM ESSET QVOMINVS PERVENIRET, ID REDDERET, L. item si ferui, D. de adilio. edic. Sed & si eius ferui nomine qui redhibebatur, emptor procuratorve eius iudicium accepisset, vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse eius nomine ageret, cauendum erat, SI QVID SINE DOLO MALO EMPTOR CONDEMNATVS FVISSET, AVT DEDISSET, HIS REBVS RECTE PRÆSTARI: VEL SI QVID EX EO QVOD EXEGISSET, AD EVM PERVENISSET, DOLOVE MALO, VEL CVLPA EIUS FACTVM ESSET QVOMINVS PERVENIRET, IISDEM DIEBVS REDDI, L. redhibere, §. idem Pomponius, D. de adilio. ed. Quòd si in fuga esset homo redhibendus, nihilominus quidem venditor condemnabatur: sed caueri ei oportebat, VT EMPTOR HOMINEM PERSEQVERETVR, ET IN SVA POTESTATE REDACTVM VENDITORI REDDERET, ET NEQVE PER SE NEQVE PER HEREDEM SVVM FVTVRVM, QVOMINVS EVM HOMINEM VENDITOR HABERET, L. redhibere, §. vlt. cum L. seq. D. co.

Porro Fideiussores, VERBIS quoque OBLIGABANTVR, L. I. §. verbis, D.

bis, D. de obligat. & act. Interrogati enim fideiuebant, L. vbi autem, §. qui verò, D. de verb. obligat. L. si hereditatem, D. mand. L. Græcè, §. vlt. L. fideiussor obligati L. hi qui accessionis, L. si à reo, §. r. D. de fideiussorib. L. duos reos, §. vlt. D. de duob. re. L. II. §. vlt. D. de Magistrat. conuen. Stipulatioque interponebatur, L. cum ostendimus, §. vlt. D. de fideiussor. tut. Fideiussor autem interrogabatur his verbis, FIDE TVA ESSE IVBES? Paulus in L. quæro, D. loca. *Ac si ita fideiussisset*, IN QVANTVM ILLVM CONDEMNARI EX BONA FIDE OPORTEBIT, TANTVM FIDE TVA ESSE IVBES? Vlpian. in d. L. Græcè, §. illud, D. de fideiussor. *Si quis Stichum stipulatus fuerit, fideiussorem ita acceperit*, STICHVM AVT DECEM FIDE TVA IVBES? Idem in L. vbi autem, §. qui verò, D. de verb. oblig. *Fideiussores certū videntur promittere, si modò & is pro quo obligentur, certum debeat: cum alioquin ita interrogentur*, ID FIDE TVA ESSE IVBES? Plin. Epist. XIII. lib. I. FIDE MEA SPONDEO ESSE FVTVRVM. Cum verò plures fideiussores intercedebant, ita stipulatio concipiebatur, SOLIDVM, AVT PARTEM VIRILEM FIDE TVA ESSE IVBES? vel, SOLIDVM, ET PARTES VIRILES FIDE TVA ESSE IVBES? L. inter eos, D. de fideiussorib. Fideiussores etiam ita quandoque accipiebantur, FIDE PROMITTIS? FIDE PROMITTO. FIDEI TVÆ ERIT? FIDEI MEÆ ERIT, §. I. Instit. de verb. oblig. Paul. lib. I. Sentent. tit. IX. & lib. II. tit. III.

Plerumque certe ita Fideiussores interrogabantur, QVANTAM PECVNIAM CREDIDERO, vel, QVOD CREDIDERO FIDE TVA ESSE IVBES? Papinian. in L. si debitori, §. vlt. D. de fideiussorib. *Si filius in causa peculiari ita fideiussorem acceperit*, QVANTAM PECVNIAM CREDIDERO, FIDE TVA ESSE IVBES? Paul. in L. quidam cum filium, §. vlt. D. de verbor. obligat. *Filius ita stipulatus est*, QVANTAM PECVNIAM TITIO CREDIDERO FIDE TVA ESSE IVBES? Vlpian. in L. Et per iurandum, §. qui ita, D. de acceptilat. *Qui ita stipulatur à fideiussore*, QVOD TITIO CREDIDERO FIDE TVA ESSE IVBES? Iauolen. in L. si ita, D. co. *Si ita fideiussorem accepero*, QVOD EGO DECEM CREDIDI, DE EA PECVNIA MILLE MODIOS TRITICI FIDE TVA ESSE IVBES? Sed & fideiussor interdum his verbis spõdebat, QVANTO MINVS A REO EXIGI, VEL EX PRETIO PIGNORIS DISTRACTI SERVARI POSSET. Vlpian. in L. si ita fuero stipulatus, D. de nouation. *Si ita fuero stipulatus*, QVANTO MINVS A TITIO DEBITORE EXEGISSEM, TANTVM FIDE IVBES? Papinian. in L. amissi D. de fideiussor. *Nec ad rem pertinebit, fideiussor ita sit acceptus*, QVANTO MINVS EX PRETIO PIGNORIS DISTRACTI SERVARI POTVERIT. Sed & Iulian. in L. fideiussor obligati, §. vlt. D. co. tit. *Cum fideiussor hoc modo acceptus esset*, SI REVS QVADRAGINTA QVÆ EI CREDIDI, NON SOLVERIT, FIDE TVA ESSE IVBES. Fideiussorem autem ita acceptum, VT VSQVE AD TEMPVS VITÆ SVÆ DVM TAXAT TENERETVR, proponit Gaius in L. si fideiussori, D. co.

Si quis autem scripserit, SE FIDEIVSSISSE, videbantur omnia sollempniter acta, L. sciendum, D. de verb. oblig. §. vlt. Instit. de fideiussorib. Nec Latine tantum, sed & Græcè fideiussor ita accipiebatur, Τῆ ἐμῆ πίνης καλέω, λέγω, θίλω, siue Βουλόμεν. Sed & si φημι dixisset, pro eo erat, atque si dixisset λέγω. L. Græcè, D. de fideiussorib. Imp. Alexander in L. blanditus, C. de fideiussor. *Blanditus tibi est, qui non teneri te persuasit, quod cum pro alio intervenires, σπουδὴ δέλης, ποιῶσα, dixisti.*

Fideiussores vtiqve à tutoribus dabantur, qui REM SALVAM FORE PVPILO promittebant, L. si plures, D. rem pup. fal. fo. Paul. in L. de die, §. Tutor, D. qui satis. cog. *Tutor & curator, vt REM SALVAM FORE PVPILO CAVEANT, mittendi sunt in municipia, quia necessaria est satisfatio.* Fideiussores verò Tutorum vel interrogati respondebant, vel à Tutoribus nominati, si præsentibus fuissent, & non contradixissent, perinde tenebantur, atque si iure legitimo stipulatio

interposita fuisset, L. cum ostendimus, §. vlt. D. de fideiussorib. tut. Fideiussores verò, qui REM SALVAM FORE PVPILO cauerant, petiisse vt adulescens tutorem ante conueniret, atque ideò stipulanti promississe, SE REDDITVROS QVOD AB EO SERVARI NON POTVISSET, proponit Papinian. in L. fideiussores, D. de fideiussor. tut. Fideiussores etiam IN ID acceptos QVOD A CVRATORE SERVARI NON POSSET, refert Modestini. in L. si fideiussores xli. D. de fideiussorib. Sic & Imp. Alexand. in L. vlt. C. de fideiussor. tut. Si stipulatio REM SALVAM FORE interposita est, vel cautum est, IN ID QVOD A TVTORE VEL A CVRATORE SERVARI NON POTEST.

Fideiussores quoque à Magistratibus municipalibus dabantur, L. fideiussores magistratum, D. de fideiussorib. L. vlt. §. Imperatores, D. ad municipal. Papinian. in L. ii. §. vlt. de administrat. rer. ad ciuit. Pro Magistratu fideiussor interrogatus, pignora quoque specialiter dedit. Eiusmodi autem Fideiussores cauebant, REM PVBLICAM SALVAM FORE, L. i. D. de magistrat. conuen. Papinian. in L. libertus, §. vlt. D. ad municipal. Fideiussores qui SALVAM REM PVBLICAM FORE, responderunt. Vlpian. in L. ii. §. sed si filius, D. co. Quia fideiussores REM PVBLICAM SALVAM FORE promittunt. Paulus in L. æstimationem, §. inuitus, D. de munerib. & honorib. Inuitus filius, pro patre, REM PVBLICAM SALVAM FORE, cauere non cogitur. Fideiussores etiam IVDICIO SISTI sæpe dabantur. Vlpian. in L. ii. §. vlt. D. qui fatid. cog. In fideiussorem, qui aliquem IVDICIO SISTI promiserit. Paul. in L. si decesserit, D. co. Si decesserit qui fideiussorem dederit, iudicio sistendi causa. Gaius in L. si verò, D. co. ad probatum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit. Fideiussor autem adhiberi omni obligationi poterat siue re, siue verbis, siue consensu, siue literis, §. i. Instit. de fideiussorib. L. Græcè, §. i. D. co. tit. Rei etiam vel Actionis fideiussor accipiebatur, L. & si fideiussor, D. de re. iud. Porro qui fideiussorem dabat, interdum promittebat se eum intra certum aliquod tempus liberaturum. Scæuola in L. vlt. D. de contrahen. empt. Titius cum mutuos acciperet tot aureos sub rursus, dedit pignori siue hypothecæ prædix, & fideiussorem Lucium: cui promisit, INTRA TRIENNIVM PROXIMVM SE EVM LIBERATVRVM. QVOD SI ID NON FECERIT DIE SVPRASCRIPTA, ET SOLVERIT DEBITVM FIDEIVSSOR CREDITORI, IVSSIT PRÆDIA EMPTA ESSE QVÆ CREDITORI OBLIGAVERAT. Vnde Marcell. in L. Lucius, D. mandati, An & quando debeat liberari fideiussor, iudicem æstimatorum ait, ex persona debitoris, itemque ex eo quod inter contrahentes actum esset. Interdum etiam in rem suam quis spondebat, L. sed si fideiussor, D. de pact. & L. de die, §. i. D. qui fatid. cog. quo casu pro reo accipiebatur. Aliàs, donationis causa fideiussor interveniebat, & tunc aduersus reum regressum non habebat, L. si quis reum, D. de liberat. leg. L. quod dictum, D. de pact. Interdum etiam fidei alterius quis pro alio præfente & non reculante fideiubebat: quo casu utrosque obligatos habebat, L. qui fide, D. mandati.

Præterea VERBIS qualicumque obligatio esset quæ præcesserat, NOVARI poterat. Quodcumque enim siue verbis contractum erat, siue non verbis, & quacumque ex causa debitum esset, transferri & transfundi poterat in Verborum obligationem, L. i. & ii. D. de nouation. Nouatio verò fiebat, cum quod aliquis debebat, id ab alio nouandi causa stipulabatur, in hunc modum, QVOD A TITIO STIPVLATVS SVM, vel, QVOD TITIVM DARE OPORTET, ID DARI SPONDES? L. te hominem, & L. vlt. §. vlt. D. de Nouationib. Celsus in L. si is cui, D. co. tit. Si is cui decem Titius, quindecim Seius debebat, ab altero stipulatus est, QVOD ILLE AVT QVOD ILLE DEBEAT, DARI SIBI. Fiebat & ita Nouatio, si modò inter partes id ageretur, QVOD A TITIO STIPVLATVS FVERO, DARE SPONDES? L. si Stichum, §. si quis ita stipulatus, D. co. Vna autem stipulatione plures obligationes nouari nil verbat, veluti, si ita quis stipularetur, QVOD TITIVM ET SEIVM MIHI DARE OPORTET, ID

DARI

DARI SPONDES, L. vlt. §. vlt. D. co.

Fiebat & Delegatio per stipulationem, L. delegare, D. de nouation. eoque modo liberatio contingebat. Seneca lib. vi. de Benefic. cap. v. Nam & pecuniam dicimus reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed DELEGATIONE, ET VERBIS perfecta solutio fit. Nam qui vice sua alium reum dabat, curabat vt ille creditori stipulanti sponderet, L. si Titius, D. co. tit. In qua conuentionis specie idem Seneca Epist. xviii. lib. ii. ita ludit, Prius, inquis, redde quod debes. DELEGABO te ad Epicurum: ab illo fiet numeratio. Huiusmodi autem stipulationis exemplum Papinian. in L. emptor, D. de nouation. tale adfert, Emptor, delegante venditore pecuniam ita promittit, QVID QVID EX VENDITO DARE FACERE OPORTET.

Enimverò dupliciter debitor Delegabatur. Interdum enim creditor nomen debitoris sibi delegati sequebatur, & debitorem sibi delegatum admittebat, bonumque nomen faciebat, L. inter causas, §. abesse, D. manda. Interdum verò debitor periculo suo debitorem suum creditori delegabat, L. si mandauero, §. interdum, D. co. Paul. in L. si mandatu, §. vlt. D. co. Quod mihi debebas, à debitore stipulatus sum PERICVLO TVO. Et mox. Tunc enim liberatur is qui debitorem delegat, SI NOMEN eius creditor SECVTVS EST: non cum PERICVLO DEBITORIS, ab eo stipulatur. Atque hoc utroque modo, VERBIS OBLIGATIONIS SOLVEBATVR. Sed & per acceptilationem verborum obligatio, VERBIS, seu certa verborum conceptione, TOLLEBATVR, L. prout quidque, D. de solutionib. Acceptilatio verò ita concipiebatur, ACCEPTA FACIS DECEM? FACIO. L. sanè, D. de acceptilat. QVOD STICHVM PROMISI, STICHVM ET PAMPHILVM HABESNE ACCEPTVM? QVOD TIBI DECEM PROMISI VIGINTI HABESNE ACCEPTA? L. si is qui Stichum, D. co. EX NUMMIS DECEM QVOS TIBI PROMISI, QVINQVE HABESNE ACCEPTA? QVOD EGO TIBI PROMISI ID PRO PARTE DIMIDIA HABESNE ACCEPTVM? L. pars stipulationis, D. co. QVOD EGO TIBI PROMISI HABESNE ACCEPTVM? L. pluribus, D. co. Iustinian. in §. Item per acceptilationem, Instit. quib. mod. tollit, oblig. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatu hæc verba debitorè dicere, QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? Et Titius respondeat, HABEO. Sed & Græcè potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet exigi, Εχει λαβών δυνάμει ποσῶ; Εγὼ λαβών. Quod & Vlpian. tradit in L. An inutilis, §. vlt. D. de acceptilationib. Sed quoniã acceptilatio sola verborum obligatio perimebatur, Gallus Aquilianus stipulationis (quæ ab eo, Aquilianæ nomè inuenit) formulã prodidit, in quam deduceretur quidquid ex quacumque causa deberetur, vt eã statim acceptilatio sequeretur. Quò pertinet quod Vlpian. in L. si in stipulatum, D. de donationib. proponit, Iudicatum in stipulatum nouationis causa deductum: dein stipulationem donationis causa accepto latam. Iustinian. in d. §. Item per acceptilationem. Est autem prodita STIPVLATIO, quæ vulgò AQUILIANA appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita composita est. QVID QVID TE MIHI EX QVACVMQVE CAUSA DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, PRÆSENS IN DIEMVE, QVARVMQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST, QVÆQVE ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSECVTIO EST, ERITVE, QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES, DOLOVE MALO FECISTI QVÕM NVS POSSIDEAS, QVANTI QVÆQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVVS AGERIVS, SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO, AGERIO PROMISIT, SPOPONDIT, ID HABERETNE A SE ACCEPTVM NVMERIVS NIGIDIVS AVLVVM AGERIVM ROGAVIT: AVLVVS AGERIVS NVMERIO

Ii iij

NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. Quæ formula iisdem fere verbis refertur à Florentino in L. & vno, §. i. D. de acceptilationib. Talis ergo Aquiliana erat stipulatio, quæ olim crebro in vtu fuit. Vlpian. in L. quidam, D. de dolo. *Hac epistula deceptus, AQUILIANA STIPVLATIONE ET ACCEPTILATIONE LIBERAVIT debitorem.* Cuiusmodi stipulationem pacto conuento subiici solitam tradit Paulus in L. pacto, D. de transactionib. & lib. i. Sententiar. Tit. i. Transactioni etiam eandem stipulationem plerumque subiectam indicant L. ii. & L. cum Aquiliana, & L. qui cum tutoribus, §. qui per fallaciã, D. eo. Aquiliana autem stipulatio omnimodo omnes præcedentes obligationes nouabat & perimebat, ipsaque perimebatur per acceptilationem, L. Aquiliana, D. eo. Ceterum ubi Aquilianã stipulationem sequebatur acceptilatio, tunc per mutuum interrogationem liberatio explicabatur. Eaque in specie procedit Acceptilationis definitio à Modestino tradita in L. i. D. de acceptilationib. Inde est etiam quod idem in L. sicut, D. de solutionib. ait, *Acceptilatio in eum diem præcedentes peremit actiones.* Hoc autem modo verborum obligatio, CIVILITER RESOLVI dicebatur, L. verborum, D. de solutionib. Quinetiam NATURALITER seu RE, verborum obligatio resoluebatur, veluti solutione, d. L. verborum, & L. prout, D. de solutionib. Igitur ut reliquas Liberationum formulas inuestigemus, APOCHÆ, seu solutæ pecuniæ Cautionis formula edenda est, quam Scæuola in L. Ex pluribus, D. de solutionib. aperit his verbis. *Ex pluribus causis & chirographis creditorita cauit. TITIVS MÆVIUS DICO ME ACCEPISE ET HABERE, ET ACCEPTO TVLISSE A GAIO TITIO RELIQUVM OMNE, RATIONE POSITA EIVS PECVNIÆ, QVAM MIHI STICHVS GAII TITII SERVVS CAVERAT.* Idem in L. creditor, §. Valerius, D. eo. *Valerius Lucij Titij seruus scripsit: ACCEPI A MARIO MARINO EX SVMMA MAIORE TOT AVREOS.* Papinian. in L. si is cui, §. Fauus, D. eo. *Titij seruus actor, absente domino, soluit eam summam quæ efficeret ad quantitatem vnus debiti: cautumque est ei, SOLVTVM EX VNIVERSO CREDITO.* Et mox, *Si quidem Titio Seius ita caussisset, ut sibi solvtum ex vniverso credito, significaret.* Vlpian. in L. in his, §. vlt. D. eo. *Si quis ita cauerit debitori, IN SORTEM ET VSURAS SE ACCIPERE.* Et mox, *Non dubito quin hæc cautio, IN SORTEM ET IN VSURAS, prius vsuras admittat.* Enimvero quotiens quis ex pluribus causis debitor pecuniam soluebat, in potestate eius erat commemorare, in quam causam solueret, & quod potius debitum veller solutum, L. i. & L. Paulus respondit, §. vlt. D. eo. Vlpian. planè in L. quod si forte, D. eo. proponit debitorem non vero procuratori ita soluisse, *VT NISI CREDITOR RATVM HABERET, CONDICERET.* Pompon. etiam in L. sub conditione, D. eo. cum qui sub conditione pecuniã promiserat, ea conditione dedisse eam fingit, *VT SI CONDICIO EXTITISSET, IN SOLVTVM CEDERET.* Hic fragmentum vetusti plenariæ Securitatis instrumenti in cortice conscripti, ex Regiæ bibliothecæ adytis proferat: quo Gratianus Tutor Stefani proficitur se à Germana accepisse quod pro tertia portione hereditatis ex testamento quod collecti Stefano pupillo competebat in rebus mobilibus & immobilibus quarum etiam notitia APOCHÆ subiicitur

*Quod collecti dixit cuiusmodi chartula plenariæ securitatis mihi fecerit Gratianus v. s. legitime constitutus Tutor Stefani H. P. de it quod ipsius vidi deinde vna mecum principales viri pariter & except. ad memoratum Gratianum v. s. legitimum constitutum Tutorem Stefani H. P. dirigi iube dictauerit, & ipse in eadem manu propria signum impresserit, testes que ut suscriberent, conuocauerit, vel si mobilia que inferius leguntur; Si a me am lauum allegare voluerit, seu quam habuit voluntatem his actis redigere non moveatur recitatum est Imp. Domino Iustiano PP. Aug. anno tricentesimo octauo Raũ. P. C. Basilij anno vicensimo tertio (id) iduum Iuliarum Ind. duodecima Raũ. vel conditionibus * possit esse computata, & ideo dum inter Gratianum v. s. legitime constitutum Tutorem Stefani Impuberis bet res gesta documenti adscribi Vt omnis de*

cetero

*cetero sopiatur obliuio, & res memoria sempiterna mandetur, nec probatio cum necesse fuerit legitime constitutum à te Spda Germana C. L. F. omnem tertiam portionem præfato minori competentem secundum tenorem testamenti conferuandam nihilominus per te de omnibus superadnexis capitulis, vel quibus libet aliis decisam esse omnem causationem poterunt deducta inter nobis omnem rationem istæ successione te manifestum est omnia persoluisse, & sine * neque me nec istum Stefanum pupillum heredesque nostros ultra aduersus te ista Germana heredes que tuos inquirere inuictissimi Principis Romanum imperium gubernantis me ea omnia que superius leguntur adscript. inuiolata custodire * * * * * libet articuli memorata successione * * * * **

*tunc non solum periurij reatus incurram secundum leges, verum etiam daturum me promitto heredesque meos tibi iste Germanæ heredibusque tuis pœnæ nomine, ante litis ingressum auri solidos triginta & ex suppositis omnibus rebus meis hypotheca titulo, quas habeo habiturus sum, manente nihilominus hac plenariæ securitate in sua firmitate ubi ubi & in cuius libet iudicio prolata fuerit quamque plenariæ securitatis Ioanni tabellioni ciuitatis Raũ. scribendum dictaui, in qua pro ignorantia literarum subter signum feci auctoritatique roborata presentibus testibus optuli subscribendam, quam si gestis municipalibus allegare ubi ubi aut quando tibi placuerit, non amplius spectata mea professione, quam presentibus testibus sum elocutus, tribuo ex more licentiam stipulatione & sponsonne interposita. Actum Raũ. Id. Sept. & P. C. isti In. duodecima. Item inserendo (breue) de diuersis speciesque vindictæ sunt de successione ista Quod collecti seu mercedes mancipiorum, quam etiam pensionem domus, sed & de cautiones vel de pretio ancille Ranibilde seu boues & de res quod Guderit liberti, quod accepit Gratianus V. S. istius in portione isti Stefani popilli fieri simul in auro solidos quadraginta & quinque & siliquis viginti tres aureas, nummos aureos sexaginta. Item & in speciebus secundum diuisionem, argenti libras duas, hoc est cocleares numero septem, scotella vna fibula de bracele, & de vsu bādilos formulas duodecim stragula polimita duo valentes solido vno tremisse vno scammile ac picto valente solido vno plicton vetere siliquis aureas camisia tramosirica in cocco & prasino valente solidos tres semis, sarica prasina ornata valente solido vno & semisse vno vna arca clauæ causa valente siliquis duas, sareca mystica cum manicas curtas valente siliquis aureas duas, bracas breues valentes siliqua aurea vna culcita valente solido in * Conca aurea vna, orceolo arce vno lucerna cum catenula vnixæ arca vna ferro fracto libras duodecim butte de cito valente semisse vno butte minore valente siliquis duas semis aureas nummos quadraginta butte grauiora valente siliquis aureas duas semis nummos quadraginta arca granaria minore ferro legata valente siliquis aureas duas falce missuria valente siliqua aurea vna cuppo vno nauicione vno orcas olearias duas valentes siliqua vna semis argentæ, armario vno valente siliquis aureas quatuor, focas tortiles duas valentes siliquis aureas sex sella ferrea plictile valente tremisse vno sella lignea plictile valente nummos aureos quadraginta mensa & catino ligneos valentes siliqua aurea vna mortaria marmorea duo valente siliqua aurea vna albiolo ligneo valente nummos aureos quadraginta sacna valentes asprione arce vno scammile cumagnos valente siliquis aureas duas scruo nomine proiecto. Item notitia de res Guderit quod liberti Id est arca clauæ clausa ferro legata valente siliquis aureas duas alia arcella minore rupta valente siliqua vna semis asprionis tina clusa valente siliqua vna asprionis cocumella cum manica ferrea vetere pensante libra vna semis cacauello rupto pensante libra vna catena ferrea de superfoco pensante libras duas semis sacorio valente siliqua vna asprionis cute olearia valente siliquis duas asprionis panario rupto vno, capricio valente nummos octoginta orciolo arce vno valente nummos octoginta olla testea (tea) rupta vna talia valente asprione, albio valente nummos octoginta rapo valente asprione, modio valente asprione vno buticella granaria valente siliqua vna asprionis sareca vna vetere tincticia valente siliquis aureas tres camisia ornata valente siliquis aureas sex mappa valente asprionis siliqua vna lena vetere vna ragella vetere vna. Item notitia quod accepit istas Gratianus de domus que sunt intra ciuitate Rauenna seu prædia rustica que sunt in diuersis territorijs & de domo que est ad sancta Agathæ Raũ. secundum fidem documenti vncias duas ex domo que est post basilicas sancti Victoris Raũ. secundum fidem donationis vncias quatuor ex casa que appellatur casa noua Raũ. territ. secundum fidem donationis vncias quatuor ex vncis sex fund. Sauliano*

Ii iij)

quod obuenit per donationē Gunderit uncias duas ex casale Petromano territ. Bononiēse in Tellino secundum fidem documenti uncias duas ex uncias tres fund. Aquilano quod vendidit Gaudētius in isto territorio ex loco uncia una ex uncias tres fundi isti quas vendidit. Africo uncia una ex uncia una semis fundi isti, quos vero vendidit Bonosa semicia ex portiones Urbicij & Staturiani, quas vendite sunt amp. * * * * ad ponticello & lapatis isto territ. necnon ex domo intra ciuitate Corneliense quos fundos vendidit Nessor Episcopus uncias quaternas * * * portionem eius siliquas quatuor & panga una tantum signum isti Gratiani V. S. subdiaconi literas ne scientem & alia manu sit * * * * scripto Stephano popillo de successione isti Quod collecti competere poterunt rogatus à isto Gratiano tutore isti popilli * * * * gestis allegandi municipalibus tribuit licentiam, & quadraginta sex solidos cum isto argento eis traditos vidi Motanus vir * * * * rogatus à isto Gratiano V. S. subdiacono tutore isti popilli qui me presente signum fecit & ei relictum est testis suscripsi & omnia in * * * isto argento estraditos vidi Stefanus adscrugis huic plenaria securitati sicut superius legitur de perceptam omnem ter. * * * * presente signum fecit & ei relictum est testis suscripsi, & omnia mobilia, quae superius legitur ei tradita vidi. Immobilia vero * * * * curitati sicut superius legitur de percepta omnem tertiam portionem quod isto Stefano popillo de successione isti. Quod collecti * * * * quae superius leguntur ei traditas vidi mobilia vero se habere professus est, & gestis allegandi municipalibus tribuit licentiam * * * * portionem quod isto Stefano popillo de successione isti Quod collecti competere poterunt rogatus à isto Gratiano V. S. subdiacono tutore. * * * * professus est, & gestis allegandi municipalibus tribuit licentiam & quadraginta sex solidos cum isto argento ei datos vidi * * * * pupilli in Germana C. L. F. relictum roboratum & traditum compleni & absolui die ista.

Agamagō. lecta chartula plenaria securitatis in acta migravit. Et adiecit secundum petitionē Germanae C. F. Quod collecti perg. * * * * pupilli Ita ut iam eidem chartula plenaria securitatis seu brevis subter adnexi ostensa relectaque fuerit Si à se in suprascripta Germana *

Quod ego instrumētū, uti à Goffelino viro probo & fido thesauri sibi crediti & cōmissi custode, descriptum & recognitum factum accepi, bona fide quo iure quaque conditione est, cum suis nauis & vitiis protuli, non ignarus multa illic esse à malo Latinitatis auctore comparata: Sed me profecto è verustatis parietinis egesta, qualiacūque ea sint, rudera delectant. Trahat sua quemque voluptas.

Interdum & PACTO debitor LIBERABATUR, L. III. §. nunc de effectu, & L. si quis reum in princ. & §. vlt. D. de liberat. leg. Creditor enim cū debitore, fideiussoreve cius PACISCEBATUR, NE PETERET, L. si vnus, §. pactus, & L. si debitor, L. si cū te, D. de pact. Scauola in L. si pactus, D. co. si pactus sim, NE STICHVM, qui mihi debetur, PETAM. Furius in L. vlt. D. co. si reus postquam pactus sit, A SE NON PETI PECVNIAM. Iulian. in L. qui hominem, §. vlt. D. de solution. Si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, NE AB EO PETERETVR. Idem in L. si damnatus, D. de liberat. leg. pacisci debet, NE A FIDEIVSSORE PETAT. Et in L. cū is qui, §. i. D. de condi. & indeb. Fideiussor cū paciscitur, NE AB EO PECVNIA PETATVR. Marcian. in L. soluitur in princ. D. quib. mod. pign. Aut paciscatur creditor, NE PECVNIAM PETAT: nisi si quis dicat pactum interpositum esse, VT A PERSONA NON PETATVR. Paulus in L. Granius, §. si ponamus, D. de fideiussorib. Si ponamus, vnum ex reis promittendi pactum esse, NE A SE PETERETVR. Idem in L. si vnus, §. si cū decem, D. de pact. Si cū decem mihi deberes, pepigero, NE A TE VIGINTI PETAM. Et mox: Itē si cū viginti deberes, pepigerim, NE DECEM PETAM. Et §. sed si, cad. L. Si generaliter mihi hominem debeas, & paciscar, NE STICHVM PETAM. Et §. item si, cad. L. Item si pactus, NE HEREDITATEM PETAM. Vlpian. in L. III. §. sicut minori, D. de minorib. Fortē dum consentit patri paciscenti, NE LEGATVM PETERETVR. Sed & in L. auus, D. de pact. & L. auus, D. de pactis dotalib. Auus qui dotem dederat, pactus esse dicitur, NE A SE, NEVE A FILIO SVO DOS PETERETVR. Vlpian. in L. cū pater, D. de pact. dotal. cū pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, NE A SE VIVO PETATVR. Paul. in L. si pater, §. si mulier, D. co. Si mulier pacta sit, NE AMPLIUS QUAM PARS DIMIDIA DOTIS A SE PETATVR.

Quandoque

Quandoque autem, ne omnino peterēt, aliās verò ne ante certum tempus peterent, paciscebantur. Pompon. in L. in ædibus, D. de donationib. Si donationis causa cum debitore meo paciscar, NE ANTE CERTVM TEMPVS AB EO PETAM. Gaius in L. cōtra iuris, D. de pact. Si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit, NE A DEBITORE SVO PETERET, aut, NE INTRA CERTVM TEMPVS, VELVTI QVINQVENNIVM, PETERET. Paulus in L. si vnus, §. si cum reo, D. de pact. Si cum reo, ad certum tempus, pactio facta sit. Marcian. in L. soluitur, §. i. D. quib. mod. pign. Si paciscatur creditor, NE INTRA ANNUM PECVNIAM PETAT. Ita pacta huiusmodi vel PERPETVA erant, vel TEMPORALIA. Gaius in L. III. D. de exceptionib. Exceptiones perpetuas enumerans, Item, ait, Pacti conuenti PERPETVI, id est, NE OMNINO PECVNIA PETATVR. Et mox: Temporales atque Dilatoriae sunt, quae non semper locum habent, sed enitari possunt, qualis est, Pacti conuenti TEMPORALIS, id est, NE FORTE INTRA QVINQVENNIVM AGERETVR.

Pacta autem huiusmodi vel IN REM, vel IN PERSONAM concipiebantur, L. iuris gentium, §. pactorum, L. si tibi decem, §. si quis paciscatur, L. & heredi, §. i. D. de pact. IN REM erant pacta, quoties GENERALITER paciscebatur creditor, NE PETERET. IN PERSONAM verò, quoties NE A CERTA PERSONA, puta, LVCO TITIO, PETERET. L. iuris gentium, §. pactorum, D. de pact. Vlpian. in L. contra iuris, §. i. D. co. si verò IN REM pacti sunt, id est, NE EA PECVNIA PETERETVR. Floren. in L. qui in futurum, §. vlt. D. co. si ex altera parte, IN REM, ex altera, IN PERSONAM pactum conceptum fuerit, veluti, NE EGO PETAM, vel, NE A TE PETATVR. Paulus in L. si tibi decem, §. si quis paciscatur, D. de pact. Si quis paciscatur NE A SE PETATVR, SED VT AB HEREDE PETATVR. Et §. vlt. cad. L. Filius, seruusve, si paciscatur, NE A PATRE DOMINOVE PETATVR. Et in L. adquiret, D. co. si filiusve pactus fuerit, NE A SE PETATVR.

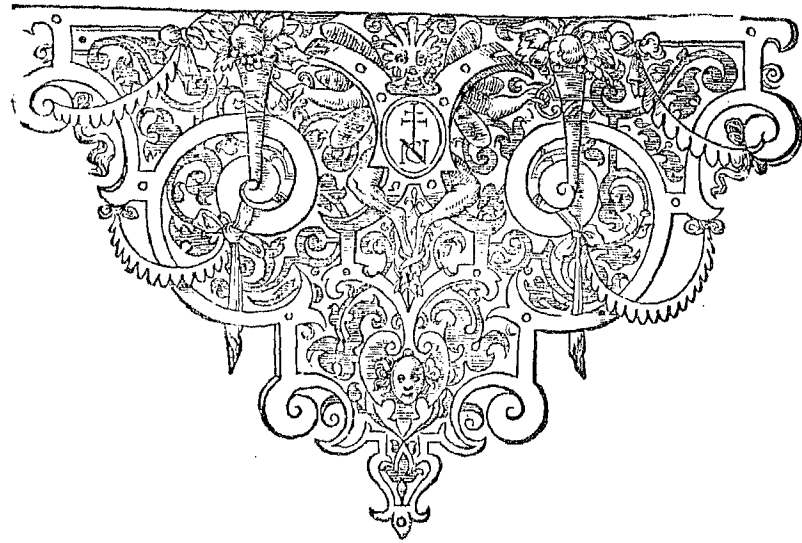
Interdum etiam paciscebatur, Ne ageretur, Gaius in L. in persona, D. de pact. si pactus sit, NE AGERET. Vlpian. in L. iuris gentium, §. si paciscar, D. co. si paciscar, NE IVDICATI, vel, INCENSARVM ÆDIVM AGATVR. Et mox: Si paciscar NE OPERIS NOVI NVNTIATIONEM EXSEQVAR. Ac deinceps, Si quis paciscatur, NE DEPOSITI AGAT. Paulus in L. & heredi, §. filiasa. D. co. Filiasam, pacisci potest, NE DE DOTE AGAT, CVM SVI IVRIS ESSE COEPERIT. Et in L. si vnus, §. illud, D. co. si quis paciscatur, NE DEPOSITI AGAT. Et §. pacta ead. L. si paciscar, NE FVRTI AGAM, vel, INIVRIARVM. Triphonin. in L. pactum, D. co. Pactum inter heredem & legatarium factum, NE AB EO SATIS ACCIPIATVR.

Pactorum insuper, quae liberationis causa fiebant, hæc exempli inuenio: PROFITEOR TE NON TENERI, L. tale pactum, D. de pact. INTRA ILLVM DIEM DEBITI PARTEM MIHI SI SOLVERIS, ACCEPTVM TIBI RESIDVVM FERAM, ET TE LIBERABO, L. intra, D. co. tit.

Plerumque autem, Heredes antequam suspectam hereditatem adirēt, cum creditoribus hereditariis, de certa debiti parte remittenda paciscebantur: Scauola in L. qui habebat, §. scripti, D. de manum. testam. Scripti testamento heredes, ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, VT PARTE DIMIDIA CONTENTI ESSENT. Idem in L. cū hereditas, D. de administrat. tut. Cū hereditas patris ære alieno grauaretur, & res in eo statu videretur, vt pupilla ab hereditate paterna abstinere, vnus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decedit, VT CERTA CREDITI PORTIONE CONTENTI ESSENT, ACCIPERENTQVE. Idem curatores iam viripotentia accepti, cum plerisque creditoribus deciderunt. Et in L. cū in eo, D. de pact. Cū in eo esset pupillus, vt ab hereditate patris abstinere, tutor cum plerisque creditoribus decedit, VT CERTAM PORTIONEM ACCIPERENT. Sed & in L. primo gradu, D. quae in frau. credit. scriptos heredes, cū animaduertent bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ defuncti conseruandæ gratia, ex consensu creditorum, ea conditione adiisse hereditatem idem Scauola narrat, VT CREDITORIBVS PARTEM DVMTAXAT PRÆSTARENT. Vlpian. in L. iuris gentium, §. si ante aditam, D. de pact. Si ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus, VT MINVS SOLVATVR: Ve-

rùm, quemadmodum ibidem subiicit, hoc iure uti cœpere, ut ita demum huiusmodi pactio creditoribus obesser, si conuenirent in vnum, & communi consensu declararent, quota parte debiti contenti essent. Si verò dissentirent, tunc Prætoris partes necessariae erant, qui decreto suo sequebatur maioris partis voluntatem. Vnde Paulus in L. si præcedente, §. i. D. manda. *Defuncto debitore, maiore parte creditorum consentiente, à Prætoris decreto est*, UT PORTIONEM CREDITORES AB HEREDIBVS FERANT.

Interdum etiam cum herede creditoris debitor minimo transigebat, L. Imperatoris, §. vlt. D. de transactionib. Sed de negotiis quæ gerebantur, contrahebanturve, satis. Ad vltimas voluntates transitum faciamus.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII

CONSILIARII, AMPLIS-

SIMIQUE SENATVS PARI-
SIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS, ET SOLLEMNIBVS
Populi Ro. verbis.

LIB. VII.

INuens iam spatium æstuosa & puluerulenta via emēsus, reliquum iter conficere pergo. Et adfert alacritatem summam, fidei liberandæ, promissique præstandi, cupiditas: quæ tantisper animum à valetudinis & priuatarum rerum cura abducit, nec me placidum somnum capere patitur: ut qui non nisi perfecta re conuiescere decreuerim. Nam cum mihi studia tanti non sint, ut eorum causa publico muneri & officio deesse, impositaque partes deferere, fas esse ducam, cogor ad hoc opus, quod prope de die in diem scribitur & editur, absoluendum, ipse mihi adiduos & acer flagitator, acerbisque ἐργασίας esse, & sic ut queo, quando ut volo non licet, huic rei vel minus idoneis horis contra institutam vitæ rationem operam dare. Ut ergo ipse me adferam, fugiamque catenas, velis remisque ad Testamentarias formulas contendam: quas hic sibi liber vindicat, non vbertate modò & copia, sed & vtilitate ac delectatione, cum superioribus certaturus. Etenim uti Testamentaria ordinarentur, scire plurimum refert: nec minus gratum ac volupe est suprema priscorum iudicia, & vltimas voluntates, quàm eos qui inter viuos fiebant actus, nosse. Veterum certè accuratam in Testamētis scribendis diligentiam multa declarant. Nam & Valerius Max. lib. vii. cap. vii. Testamentaria, *Actorum hominis & præcipua cura, & vltimi esse temporis*, scribit: & Plinij Secundi ætate, vulgi sermone tritum hoc dictum erat, Testamentaria specula esse morum cuiusque, quemadmodum ille Epist. xviii. lib. viii. refert. Testamentorum etiam argumento ad immortalitatem animorum confirmandam Cicero lib. i. Tusculan. quaestion. vtitur. Postquam enim maximum esse argumentum dixit, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ sunt & maximæ quidem, quæ post mortem futura sint, addit: *Quid pro creatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid Testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare?* Idem lib. iii. de finib. *Ex hac animorum affectione, Testamentaria, commendationesque morientium nata sunt.* Mortem quoque esse, quæ de animis diceret verum: *Testamentaria, quibus omnem affectum fatemur*, Quintilian. Declamatio. cccxxx. docet. Quod & sensisse videtur Nigrinus

apud Lucianum, cum ait: *Οτι μίας φωνήν οι Ρωμαίων παιδες ἀληθῆ παρ' ὅλον τὸν βίον παρῆσαν, τὴν ἐν ταῖς ἀφ' ἧρας λέγων, ἵνα μὴ ἀπολαύσωσι τῆς σφειτέρως ἀληθείας.* Quibus verbis, quorum sensum interpres adsecutus non est, hoc significabat, Romanos veras demum voces, tum cum suprema sua ordinant, mittere: nudaque eorum pectora in Testamentis patere: nec, dum viuunt, sua ipsos veritate uti, frui: sed ad alios eius fructum petuere. Ac proculdubio & saniora esse & ab omni furo remotiora, suprema iudicia Gregor. Nazianzen. Oratio. in Athanas. testatur, ἔτι τῶν, inquit, *πλευταίως ἀναπνοῶν, πῶς ἐν γνάμων ἕκαστος τῶν εἰαυτῶ κριτῆς.* Qua de re, elegans extat Senecæ locus lib. III. de Benefic. cap. XI. quem transcribendum esse duxi. Sic autem habet. *Quid cum in ipso vita sine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus: Quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum, & quid demus? Quid enim interest, quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus solum ante oculos honestum stetit, tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac incertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quærimus dignissimos quibus nostra tradamus. Nec quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.*

Vt autem, in publicis nihil lege grauius, ita, in priuatis firmissimum esse Testamentum, Cic. Philipp. III. adserit. Atque adco, publice expedire suprema hominum iudicia exitum habere, Paul. tradit in L. vel negare, D. Testamen. quemad. aper. Vnde Scholasticus Poëta in versibus quos de Virgilij Æneide sub Octauij Augusti nomine scripsit,

Sed legum, ait, est seruanda fides. Suprema voluntas

Quod mandat, fierique iubet, parere necesse est.

Seneca lib. III. Contouertiat. *Agitur de iure Testamentorum, quorum interit omnis potestas, si viui neglexerint imperia mortuorum.* Nec mediocri vtique ratione, quemadmodum scite Quintilian. Declamatio. CCCVIII. docet, moribus & legibus comparatum fuit, vt quotiens fieri posset, defunctorum Testamentis staretur. *Neque enim aliud, inquit ille, videtur solatium mortis, quam voluntas vltra mortem. Alioquin potest graue videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet. Et cum omne ius nobis in id permittatur viuētibz, auferatur morientibus.* Ouid. lib. I. Trist. Eleg. II.

Est aliquid, fatōque suo, ferroque cadentem,

In solida moriens ponere corpus humo.

Et MANDARE SVIS ALIQUA, & sperare sepulcrum.

Vnde idem Poëta vicem suam defens, quod ei procul à patria, ignotis in terris moriendum esset, lib. III. Trist. Eleg. III. ait.

Nec MANDATA DABO? nec cum clamore supremo

Labentes oculos condet amica manus?

Sanè in vna Testamentorum vi atque auctoritate Græciæ populos, alioquin inter se institutis & moribus dissidentes, conuenisse, Isocrates in Æginetico notat. Nec abs re Theophilus Græcus Institutionum paraphraustes, ob gentium pænè omnium in Testamentorum factionem consensum, è Iuriscientium fontibus Testamenta manasse credit.

Sed vt omisso principio, præfationisque mora recisa, rem ipsam adgrediar, ante omnia sciendum est, Testamentorum olim genera tria fuisse: vnum, quod Calatis Comitibus, in concione populi fiebat: Alterū, quod IN PROCINCTV, cum viri ad præliū faciendum in aciem vocabantur: Tertiu, per familiæ Mancipationem: cui æs & libra adhibebantur; quemadmodum Agellius lib. XV. cap. XXVII. Vlpian. Tit. XX. Iustinian. Instit. de Testament. in princ. memoriæ prodiderunt. Atque illorum dumtaxat auctorum testimoniis prior illa Testamentorum species nititur, nec alibi, quod sciam, huiusmodi Testamentorum fit mentio. Testamenta vero, IN PROCINCTV siue Libra atque Tabulis facta, Cicero lib. I. de Orato. demonstrat. Paulus ex Festo. IN PROCINCTV FACTVM TESTAMENTVM dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat, præsentibus commilitonibus. Apertius verò Plutarchus horum Testamentorum formam exponit

exponit in Coriolano his verbis. *Ην δὲ τότε τοῖς Ρωμαίοις ἕθος εἰς τὰξιν καθεστῆκεν, καὶ μέλλουσι τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώνουσαι τὴν τήβεννον, ἡμῶς δὲ διαθήκας ἀρξάμενοι γίνεσθαι, τριῶν ἢ τεττάρων ἑταυρόντων, ὀνομάζοντες τὸν κληρονόμον.* Velleius Patercul. lib. II. *Faciendūque omnibus* IN PROCINCTV TESTAMENTA, *veluti ad certam mortem eundem foret.* Huiusmodi verò Testamenta suis etiamnum temporibus perierit & in desuetudinem abiisse, cum iam auspicijs bella administrari, & Perennia, vel ex acuminibus seruari desissent, Cicero lib. II. de Nat. Deor. testis est. Prioribus ergo illis duobus Testamentorū generibz abolitis, per diu id solū in vsu mansit, quod per æs & librā fiebat. Cuiusmodi Testamentorū species, per Mancipationē & imaginariā venditionē fiebat. Eaque res Libripende & Familiæ emptorē adhibito, & quinque testibus præsentibus, agebatur. Familiam enim, id est hereditatem, testator Mancipabat imaginario emptori, qui FAMILIÆ EMPTOR dicebatur, nūmo vno, aut itē altero, dicis causa, intercedente. Familiam verò mancipio accipiens emptor, certis verbis utebatur, vt indicat Vlpian. Tit. XX. cum ait, Surdo ideo Testamenti faciendi ius denegatum, quoniam verba FAMILIÆ EMPTORIS exaudire non poterat. Quin & Prodigio, cui lege bonis interdictum erat, Testamentum, vt ibidem Vlpian. tradit, ea ratione facere non licebat, quod ei commercium interdictum esset, ob idque familiam mancipare nō posset. Quintilian. Declamat. CCCVIII. *Quid est enim Testamentum? vt opinor voluntas defuncti consignata iure, legibusque ciuitatis. Non dixerim ego Testamentum, cui numerus signatorum desit: non dixerim Testamentum, cui LIBRIPENS, ET EMPTOR FAMILIÆ, & cetera iuri necessaria. Tabule erunt fortasse, & scriptum erit.* Sueton. in Nero. cap. IIII. *Ex hoc Domitius nascitur, quem EMPTOREM FAMILIÆ, PECVNIAQUE, in Testamento Augusti fuisse, mox vulgo notatum est.* Quò pertinent & hæc Clementis Alexandrini verba lib. V. Stromat. *Καὶ τὰ ὁδοὶ Ρωμαίοις ἐπὶ τῶν Διαθηκῶν γινόμενα, τὰξιν εἰληχε, τὰ δὲ δικαιοσύνην ἐκείνα Ζυγὰ καὶ Ασάρεα, Καρπισμοὶ τε, καὶ αἱ τῶν ὄπων ἐπιτάξεις. Τὰ μὲν γὰρ ἵνα δικαίως γίνονται: τὰ δὲ εἰς τὸν τῆς πῆνης μελεσμῶν: τὸ δ' ὅπως ὁ παρρητιχῶν, ὡς βάρους τινὸς αὐτῶ ἐπιτήρησις, ἕως ἀνάσσει, ἢ τὰξιν μερίτου λάβη.* Vbi καρπισμῶν nomine Mancipationes quæ in Testamentis intercedebant, intellexisse cum auctorem, verisimile penitus inspicientibus fiet, cum in sollempnibus Testamentorum quæ per æs & librā fiebant, totus ille locus versetur. Quo in genere, præter Ζυγὰ & Ασάρεα, id est æs & Libram, Mancipatio intercedebat, ὡς πῆνης, id est pretij, μελεσμῶν, vt ille ceter. Item Testatio, cuius gratia factas τῶν ὄπων ἐπιτάξεις significat, quandoquidem in ima aure memoriæ locus erat, quem tangentes Antestabantur, teste Plinio lib. XI. cap. XLV. Imaginaria vero erat illa familiæ Mancipatio, & sine re: Nec enim hereditatem Familiæ emptor obtinebat. Quod Plutarcho absurdum & à ratione alienum videtur in lib. de Sera numinis vindicta. Sic enim ille de Romanis agens, *Ὅταν, ait, ἀφ' ἧρας γράφωσι, ἑτέροις μὲν ἀπολείπουσιν κληρονομίας, ἑτέροις δὲ πολλοὺς ταῖς ὕσας, ὁ δὲ καὶ παρρητιχῶν.* Ac sanè Domitius, quem in Testamento Augusti, Familiæ emptorem fuisse supra ex Suetonio diximus eo Testamento, quod idem auctor in Augusto cap. CI. refert, inter heredes scriptos, ne sextula quidem aspersus legitur. Impubes autem Libripēs esse non poterat. Lilius citante Prisciano lib. VIII. *Impubes libripens esse non potest, neque Antestari.*

Ciues vero Romanos esse oportebat, tam Libripendem quàm Familiæ emptorem, & quinque Testes, vt Iustinianus Instit. de Testamen. in princ. tradit: Latinus tamen Iunianus, & Familiæ Emptor, & Testis & Libripens fieri poterat, quoniam cum eo Testamenti factio erat, auctore Vlpiano Tit. XX. Sed nec qui in potestate Testatoris aut Familiæ emptoris erat, Testis aut Libripēs esse poterat. Filio quoque familiæ emente, pater eius Testis esse non poterat: quemadmodum & ex duobus fratribus qui in eiusdem patris potestate essent, alter Familiæ emptor, alter Testis esse non poterat. Duo verò fratres, qui in eiusdem patris potestate essent, Testes vtrique, vel alter Testis, alter Libripēs fieri poterat, alio familiam emente. Mutus item, surdus, furiosus, foemina, pupillus, neque familiæ emptor, neque Testis, neque Libripens fieri poterat. Quæ omnia Vlpianus illo eodē Tit. XX. exequitur. In Testamento autē quod per æs & librā fiebat præter Familiæ, seu hereditatis, imaginariā venditionē, etiam Nūcupationē intercessisse, vt Vlpian.

Tit. xx. ita scribit. *In Testamento, quod per aes & libram fit, duae res aguntur: Familiae Mancipatio, & Nuncupatio Testamenti. Nuncupatur Testamentum, in hunc modum: Tabulas Testamenti testator tenens, ita dicit, HÆC VTI HIS TABVLIS, CERISVE, SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE, VOS QVIRITES, TESTIMONIVM PRÆBITOTE, quæ NVNCVPATIO, & TESTATIO, vocatur: Iſidorus lib. v. Originum. NVNCVPATIO EST quam in Tabulis cerisve testator recitat, dicens, HÆC VTI IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO: ITAQVE VOS CIVES ROMANI TESTIMONIVM MIHI PERHIBETE. Et hoc dicitur NVNCVPATIO. Nuncupare enim est in palam nominare & confirmare. Quo alludens Apuleius lib. ii. de Asino aur. *Introducētis quibusdam, septem testibus, obtestata fidem presentium singula demonstrat anxie, verba concepta de industria quodam Tabulis prenotante. Ecce, inquit, natus integer, incolumis oculi, salua aures, illibata labia, mentis solidum. VOS IN HANC REM BONI QVIRITES TESTIMONIVM PERHIBETOTE.* Hac ratione & Mutus per aes & libram testari non poterat cum verba nuncupationis effari non posset, ut Vlpian. Tit. xx. scribit. Denique horum Testamētorum sollempnitatem Theophil. in Tit. de Testament. ita explicat. *Εμαγκλαπών, δὲ ἐστὶν εἰκονικὴ τῶν ἀσῶν. Ἐπὶ τῷ τετῶν δὲ τῶν τῶν πρόπον. Παρεγίνοντο πέντε μάρτυρες, καὶ ζυγιστάτης, καὶ πολίται Ρωμαῖοι ἑφθαλμοί, καὶ παρόντων αὐτῶν, ἐκείνος ὅς ἡμελλε γενέσθαι ἀλφειοδότης τῶν τελευτήσαντος, ἢ ὅτι ἐστὶ τῶν μέλλοντος τελευτῶν περιουσίας, λέγων πινὰ ῥήματα τυπικῶς, ἀνω πειλιτῶν ἐπὶ λαγῶν, καὶ ἐπὶ δὲ ῥόγων τιμῆματος εἰκονικῶς, ἡμῶν τῶν δεσπότη τῆς περιουσίας, καὶ ἐλέγετο ὁ ἀρχαῖος φωνήεντων, καὶ λοιπὸν ὁ μέλλων τελευτῶν, διὰ τὸν ὄφειλε δεικνύειν μετὰ τὴν αὐτῶν τελευτῶν. Ἐλεγε γὰρ τῶν φωνήεντων, ἢ τοὶ τῶν κληρονόμων, ὅτι βέβαια εἰσε τῶν δὲ δοῦναι ἀρχῶν, τῶν δὲ οὐκ αἰσ, τῶν δὲ ἐκείτων νομίματα.**

Alia postea Prætorum Edictis Testamentorum faciendorum forma introducta fuit. Iure enim honoratio nulla Mancipatio desiderabatur, sed septem Testium signis Tabulas obfirmari sufficiebat, cum iure civili signa Testium non essent necessaria, sed satis esset eos ad sollicitudinem adhiberi. Mixto tandem iure Testamēta fieri inualuit, usque receptum fuit, ut vno eodemque tempore (quod ius civile quodammodo exigebat) septem Testibus adhibitis, & subscriptione Testium, (quod ex constitutionibus inuentum fuit) & ex Edicto Prætoris signacula Testamentis imprimerentur, §. i. & §. sed postea, Instit. de Testament. Testamentis ergo septem testes, ciues Romanos, masculos, puberes adhiberi oportebat, L. hac cōsultissima, C. de Test. Proinde nec Mulieres nec Pupilli, nec serui Testes adhiberi poterant, L. qui Testamento, §. mulier, D. qui testam. fac. poss. Seruis quidem testimonij dictionem non fuisse, Geta apud Terent. Phormio. Act. ii. Sc. i. proficitur. Vnde Seneca Controuers. ii. lib. ii. *Non multum interest, in causa sua falsum aliquis testis deprehenderit, an seruum. Alteri enim credi non debet, alteri non solet.* Sed nec patrisfa. Testamento, filiusfa. quive in testatoris potestate erat, adhiberi Testis poterat, d. L. qui Testamento in princ. & §. i. Testes autem acciti à testatore & rogati adesse debebant, ut Testamentum fieret. Itaque si alterius rei causa rogati, vel ad aliam rem collecti essent, si tamen ante testimonium certioraretur ad Testamētum se adhibitos, recte suum testimonium perhibere poterant. L. heredes palam, §. in Testamentis, D. qui testam. fac. poss. Paulus lib. iii. Sentent. Tit. iii. *Cecus Testamentum potest facere, quia accipere potest adhibitos Testes, & audire testimonium perhibentes.* Cic. lib. ii. de Inuentio. de quodam coniecto in carcerem ob patricidium. *Qui dā eius familiares, in carcerem Tabulas adferunt, & Testes adducunt: heredes quos ipse iubet, scribunt. Tabula obfirmantur.* Dutare autem Testes debebant, donec suprema contestatio perageretur. Non tamen intelligentia sermonis exigebatur. Nam & is qui Latine non nouerat, idoneus Testis erat, sufficiebatque si vel sensu perciperet cui rei adhibitus esset, d. L. qui Testamento, §. vlt. Paul. lib. iii. Sentent. Tit. iii. *Ex his qui ad Testamentum adhibentur, si qui sint qui Latine nesciant, vel non intelligant, sed tamen sciāt cui rei sint adhibiti, non vitiatur Testamentum.* Ac neque necesse erat Testibus aperire quæ Testamento continebantur, quos ignorasse ea quæ testatores scripserant, colligitur ex Plinij Epist. vlt. lib. ii. Quinimo & Neronis temporibus cautū fuisse, ut in Testamentis primæ duæ ceræ, Testatorum modò nomine inscripto, vacuæ, signaturis ostēderentur

rentur, Sueton. in Nero. cap. xvii. memorat. Quæ cum ita se habeant, mirum non est quod Vlpian. in L. si binæ, D. de iniusto rup. Tabulas quæ septē testium signis signatæ erant, VACVAS, id est, nihil scriptum habentes omnino, inuentas narrat. Testes planè nomen suum adscribere debebant, L. ad testium, §. si quis ex testibus, D. qui test. fac. poss. Singulos enim, ut Paulus ait, *Testes qui in Testamēto adhibentur, proprio chirographa adnotare cōuenit, quis, & cuius Testamentū signauerit, L. singulos, D. eo.* Atq; ita, Gregorij Nazianzenī Testamēto talis Amphilochoj subscriptio subdita est, *Αμφιλόχος Επισκοπος τῆς Καθολικῆς Εκκλησίας τῆς ἐν Ἰκονίᾳ, παρὼν τῇ ἀλφειοδότη τῶν ἀδελφικῶν τῶν Επισκόπου Γρηγορίου, καὶ πατρικῶν παρ' αὐτοῦ, ἐπέγραψα χεῖρ ἐμὴ.* Eodemque modo & sex reliqui Testes subscribunt. Quam Testium subscriptionem Constitutionibus principū additā fuisse Iustinianus tradit, §. sed cum Instit. de test. Præterea eorumdem septē Testium signis Tabulas signari necesse erat, L. si binæ, D. de iniusto rup. Cic. Epist. ii. lib. vii. ad Attic. *Eius est Testamentū de Tortorij vncis, geronij signis obfirmatū.* Idemque Epist. vlt. lib. iii. ad Q. Frat. Felicem, lapsus per errorem, alias pro alius Testamenti Tabulas obfirmasse narrat. Cæsar lib. i. de bello Gall. *Vulgo totis castris Testamēta obfirmabantur.* Appian. lib. i. Bellor. ciuil. *Διαθήκας συνέγραψεν, καὶ τῆς ἡμέρας συνετέλει. Σφραγισμένως δ' αὐτὰς, &c.*

Testes autem anulo suo vel alieno qui *χαρακτῆρα* haberet, signare debebant, d. L. ad testium, §. si quis ex testibus, D. qui testam. fac. poss. §. possunt autē Instit. de Testam. Seneca Epist. viii. lib. i. *Non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadium aduocatus descendere, aut Tabulis Testamenti anulum imprimerem.* Addit Iustinian. in d. §. possunt, potuisse omnes Testes & vno anulo signare Testamētum: potuisse & septē anulos eadem & vna sculptura esse, id est, eundem *χαρακτῆρα*, idem *σφραγισμα*, habere. Sed & si Testis ab ipso testatore anulum accepisset & signasset, valebat Testamentum, d. L. ad testium, §. si ab ipso. Verum signa seu signacula ipsis Tabulis imprimi necesse non erat, sed linteo, quo Tabulæ inuoluebantur, imprimi satis erat, d. L. ad testium, §. vlt.

Ad obfirmanda autem Testamēta amicos aduocatos, indicat Cicero Epist. xviii. lib. xii. ad Attic. Plinius Epist. ix. lib. i. *Ille me ad signandum Testamentum, ille in aduocationem, ille in consilium rogauit.* Idem Epist. vlt. lib. ii. *Aurelia, ornata femina, signatura Testamentum, sumpsit pulcherrimas tunicas: Regulus quum venisset ad signandum, Rogo, inquit, has mihi leges.* Tiberium certè Testamentum suum etiam humillimorum signis obfirmasse Sueton. in Tiber. cap. vlt. narrat. Poterat planè idem qui Tabulas scripserat, iure testis adhiberi, & signare, L. Domitius, D. qui testam. fac. Sed & Cicero pro Milone, se simul cū Clodio Cyri Testamentū obfirmasse narrat: adiciatque, *Testamentū autē palam fecerat, & illum heredem & me scripserat.* Plurium verò quàm septem testium signis Tabulas signari nihil prohibebat, L. cum Tabulæ, D. de bon. poss. sec. tab. Paul. lib. iii. Sentent. tit. iii. *Plures quàm septem, ad Testamentum adhibiti, non nocent.* Tabulas autem Testamētorum pertusas, ac ter lino per foramina traiecto, obfirmatas fuisse ex Senatufconsulto Neronianis temporibus facto, Paul. lib. v. Sentent. tit. xxv. & Sueton. in Nero. cap. xvii. docent. Lini vtique, quo ligatæ erant suprema Tabulæ, fit mentio in L. i. §. si linū, D. de honor. poss. sec. tab. L. iii. §. si quis ignorās, & L. si quis in grati, §. si quis Tabulas, D. de Sc. Silania. ex qua patet ter vel quater quandoque lino circumductum fuisse. Non tantum ergo naturaliter clausas fuisse Tabulas, sed hoc amplius signatas, ligatasve ait, L. iii. §. aperire, D. eo. Nō eo minus autē signatæ Tabulæ, ad hoc ut ex Edicto Prætoris bonorum possessio ex his peti posset, censebantur, quod rosæ essent à muribus, vel lino aliter ruptum, aut vetustate putrefactum, vel situ, vel casu: maximè si vnum lino teneret, L. i. §. vlt. D. de bon. poss. sec. tab. Vno planè contextu actus testari oportebat, nullo actu alieno intermixto, L. heredes palam, §. vlt. D. qui test. fac. poss. §. sed cum paulatim, Instit. de Testament.

Ceterum Testamentū, Codicillōsve, interdū manu sua scribebat testator, ut ex L. cum quis, §. Titia, D. de leg. ii. & Plinio Epist. xvi. lib. ii. patet. Testamētū verò manu auctoris totum conscriptū atque subscriptū, HOLOGRAPHVM appellatū Iſidorus lib. v. cap. xxiii. auctor est. Interdum filiis, vel seruis, siue proprii siue alieni, vel liberti, aut etiam extranei cuiuslibet manu Testamēta scribebantur, L. i. §. inter, L. Senatus, & L. diuus, D. de

lege Cornel. de fals. L. Domitius & L. seruus, D. qui testam. fac. poss. Nam si testator impeditus esset, vel scribere ei commodum non esset, id dictabat, L. quoties, D. de hered. instit. L. his verbis, §. paterfa. & L. quisquis, D. de legat. III. Plinius lib. VI. Epist. XXII. *Protulit Bruttianus Testamentum suum, Attilicini manu scriptum esse dicebat*: quo arcanam familiaritatem indicatam scribit. Sic filium emancipatum patris Testamentum scripsisse, legimus in L. filius, D. de L. Cornel. de fals. Paulus in L. Lucius, D. de milit. testam. *Lucius Titus miles notario suo Testamentum scribendum notis dictauit*. Testamentum quoque Augusti partim ipsius partim libertorum Polybij & Hilarionis manu scriptum fuisse, Sueton. in Octauio cap. CI. refert: Similiterque Tiberium Testamentum duplex eodem exemplo, alterum sua, alterum liberti manu scripsisse, narrat in Tiber. cap. vlt. Et hunc Testamenti alieni scriptorem, TESTAMENTARIUM Iurisconsulti vocant, L. diuus, §. vlt. & L. impuberem, §. si Testamentarius, D. de L. Corn. de fals. L. quoties in princ. & §. I. D. de hered. Instit. L. I. D. si quis aliq. test. prohib. L. III. §. vlt. D. ad s. c. Trebellian. Hinc Paulus in L. qui manus, D. qui testam. fac. poss. eum qui manus amiserat, Testamentum facere potuisse scribit, quamuis scribere non potuisset. Cautum autem sub Nerone, ut ne quis alieni Testamenti scriptor legatum sibi adscriberet, Sueton. in Nero. cap. XVII. auctor est.

Cum verò Testamentum aliena manu scripserat Testator, ei subscribere solebat, L. Stichi libertas, §. seruus Testamento, D. de statuliber. L. diuus, §. itē Senatus, D. de L. Cor. de fals. Ac planè si scriptori Testamēti, cuius in cuius potestate erat, legatum Testamento quod dictauerat legasset, subscribebat, SE ID DICTASSE ET RECOGNOVISSE, d. L. diuus, §. & quatenus. Idque interdum generaliter subscribebat: Interdum verò specialiter subscriptione sua declarabat, SE DICTASSE SERVO ALICVIUS, VT DOMINO EIVS LEGATVM AB HEREDIBVS SVIS DARETVR, d. L. diuus, §. I. Vlpian. in L. I. §. inter, D. eo. tit. *Inter filium & seruum & extraneum Testamentum scribentes, hoc interest, quod in extraneo si specialiter subscriptio facta est, QUOD ILLI DICTAVI ET RECOGNOVI, pena cessat. & capi potest. In filio, vel seruo, vel GENERALIS SVBSRIPTIO sufficit.* Sic & in L. ex sententia, D. de testam. tut. *Ex sententia Senatusconsulti Liboniani tutor non erit, qui se Testamento pupillo tutorem scripsit. Cum autem patris voluntas, hoc ipsum MANV SVA DECLARANTIS, ambigua non est, &c.*

Ad Testamenta verò scribenda Iurisconsultos adhibitos, indicio est L. Lucius Tiritius, §. vlt. D. de legat. II. Crassus etiā apud Cicero. lib. II. de Orato. Scæuolā ludens, *Nam si, ait, nullum erit Testamentum ritè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum Tabulis venientus, omniū Testamenta tu scribes vnus.* Arrian. lib. II. Dissertationū Epiceteti (sic enim Agell. lib. XVII. cap. XIX. Titulū eorū librorū reddidit) *Νομικὸς καὶ ἐξηγητὸς τῶ νόμου, ἀλλὰ ἀπεθνήκει ἐν γῆρας, μὴ εἰδὼς πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδὼτα.* Sed aperius id demonstrat Sueton. in Nero. cap. XXXII. his verbis. *Deinde ut ingratorum in principem Testamenta ad fiscum pertinerent: ac ne impune esset studiosis iuris, qui scripsissent vel dictassent ea.* Quo loci quidam & etiam manuscripti codices, *studiosis iuris*, habent. Cui simile erratum est apud Agell. lib. XII. cap. XIII. vbi Sulpitius Apollinaris ab Agellio consultus, an Iudex ita datus, ut intra Kalendas pronuntiaret, ipsis kalendis pronuntiare posset, *Cur, inquit, hoc me potius rogas, quam ex istis aliquem peritis, studiosisque iuris, quos adhibere in consilium indicaturi soletis?* Iuris autem peritos, *iuris studiosos* appellatos testimonio est Paulus in L. I. D. de offic. adfessor. & L. diuus, D. de extraord. cognit.

Testamentis utique diem & Consulem adscribi consueuisse docet, L. II. §. diem autem, D. test. quemad. aper. & L. III. C. eo. tit. & Sueton. in Octauio cap. CI. Quamquam cum in Testamento dies & Consules adiecti non erant, non nocebat quominus valeret Testamentum, ut à Modestino lib. III. Regular. scriptum fragmenta Pithæana testantur.

Porro qua lingua Testamenta scribi deberent, prætermittendum non est. Admonendi ergo sumus, Directa, Ciuilia seu Legitima Testamētorum verba, Latina dumtaxat lingua concipi potuisse. Proinde legatum Græcè scriptum non valebat, teste Vlpiano Tit. XXV. Fideicommissum verò, quod non ciuilibus verbis sed precariis relinquebatur, Græcè

Græcè scriptum valebat, ut ibidē tradit, Fideicommissa certè quocūque sermone relinqui potuisse, non solum Latina vel Græca, sed etiā Punicā, vel Gallicana, vel alterius cuiuscūque generis, idē Vlpian. testatur in L. fideicommissa, D. de leg. III. Directas etiā Tutelas verbis Græcis dari non potuisse, argumento est Theodosij & Valentiniani Cōstitutio, qua directas Tutores directis verbis in Testamentis relinquere permiserunt, ut ita Tutores dati viderentur, ac si legitimis verbis eos testator dedisset, L. vlt. C. de Testament. tut. Sed nec directas Libertates Græcè relinqui potuisse, indicio est eorumdem Impm. sexennio post (totidem enim anni inter vtramque intercesserunt) subsecuta Cōstitutio, qua directis verbis Libertates relinqui posse sanxerūt, L. directas, C. de Testam. manum. Nā si hoc antiquo iure licuisset, superuacuum fuisset, noua lege cauere. Denique quo anno posterior hæc Cōstitutio edita & promulgata est, eodem generaliter ut omnibus Græcè testari liceret, iidem Impm. sanxerunt, L. hac consultissima, §. vlt. C. de testament. Testamentum autem interdum integra mente & valetudine scribebatur, ut in specie L. vlt. D. de iniust. rup. Interdum verò in extremis vitæ constituti, mente tamen sana suprema sua ordinabant, L. si pater, §. quædam, D. de fideic. libert. L. Scia, §. vlt. D. de donat. cau. mort. In ea re enim integritas mētis, non corporis sanitas exigebatur, L. II. D. qui test. fac. Et ita in discrimine vitæ constitutus testator per infirmitatem accessisse amicos narratur in L. Pamphilo, §. I. D. de leg. III.

Nihil autem intererat Testamentum in Tabulis, Codicibus, Chartis, Mēbranisve, vel in alia materia fieret, §. nihil, Instit. de Testament. Vlpian. in L. I. D. de bonor. poss. sec. tab. TABULAS TESTAMENTI, *accipere debemus omnem materia figuram. Sive igitur Tabule sint lignee, sive cuiuscumque alterius materia: sive Chartæ, sive Mēbranae sint, vel si corio alicuius animalis, TABULÆ ritè dicuntur.* In Charta autem noua, item in delicticia, Testamentum vtiliter scribebatur. Proinde & si in Opistographo quis testatus esset, hinc peti poterat bonorum possessio, L. charta, D. eo. tit. Sed & Vlpian. in L. II. §. I. D. test. quemad. aper. *Ad causam autē, ait, Testamenti pertinere videtur, id quodcumque quasi ad Testamentum factum sit, in quacumque materia fuerit scriptum, quod contineat supremam voluntatem.*

Plures autem Tabulæ Testamēti eodem exemplo scribi consueuerant, quibus tamē vnus Testamenti voluntatem eodem tempore sollempniter testator complebat, L. vlt. D. de his quæ in test. delent. Procul. in L. Sempronius, D. de legat. II. *Binæ Tabule Testamenti eodem tempore, exemplarij causa scriptæ, ut volgo fieri solet, eiusdem patriis, proferuntur.* Vlpian. in L. si in duobus, D. Test. quemad. aper. *Si in duobus exemplarij scriptum sit Testamentum.* Florentin. in L. vnum, D. qui test. fac. poss. *Vnum Testamentum pluribus exemplis consignare quis potest. Idque interdum necessarium est: forte, si nauigaturus & secum ferre, & relinquere iudiciorum suorum testationem velit.* Quod & iisdem ferè verbis Iustinianus tradit in §. Sed & vnum, Instit. de Testament. Hinc Vlpian. in L. I. §. si quis in duobus, D. de bonor. poss. sec. tab. *Si quis, ait, in duobus exemplaribus fecerit Testamentum, & aliud extet, aliud non.* Et mox: *Sed & si in duobus Codicibus simul signatis alios, atque alios heredes fecerit:* Atque ita Testamentum Augusti duobus Codicibus scriptum fuisse Sueton. in Octauio cap. CI. scribit. Idem in Tiber. cap. vlt. TESTAMENTVM DVPLEX ante biennium fecerat. *Alterum sua, alterum liberti manu: sed eodem exemplo.* Interdum autem vnum quasi Testamentum, aliud quasi Exemplum testator faciebat, d. L. I. §. si quis in duobus. Vnde Vlpian. in L. vlt. D. testam. quemad. aper. *Si quis fecerit Testamentum, & exemplum eius, exemplo quidem aperto, nondum apertum est Testamentum. Quod si authenticum patet factum est, totum apertum.* Quoties autem quis Exemplum Testamenti præparabat, & prius decedebat quam testaretur, non valebat quasi ex codicillis quæ in Exemplo scripta erant, L. fideicommissa, §. I. D. de legat. III.

PLANE VIVO testatore Tabulæ Testamenti clausæ erant, L. si patronum, §. I. D. de bon. libertor. L. III. §. Aperire, D. de Sc. Silan. Quinetiam qui viui Testamentum aperuerat, legis Cornelie de falsis pœna tenebatur, L. I. §. is qui, D. eod. L. Corn. de Sicar. Ipsemet verò testator signatum Testamentum poterat resignare, L. si Testamentum, D. qui test. fac. poss. Ac planè si testator voluntatem mutare vel recognoscere vellet quæ scripserat, Tabulas incidebat, L. vlt. D. de iniusto

rup. L. proximè, & L. vlt. D. de his quæ in test. delent. L. i. §. si heres, D. si tab. test. vel, linum quo ligatæ erant Tabulæ, incidebat, L. i. §. si linum, D. de bon. poss. sec. Tab. L. Aurelius, §. i. D. de liber. leg. Quintilian. lib. vlt. cap. vii. *Denique linum ruptum, aut turbata cera, aut sine agnitore signa inuenies.* Aliàs cancellabat & inducebat Testamentum, L. ii. D. de his quæ in test. delent. Et interdum omnem scripturam Testamenti cancellabat: interdum quorundam heredum nomina dumtaxat inducebat, L. ii. & L. iii. D. de his quæ in testam. delent. Quædam certè testator ipse debebat, inducebat, superscribebat, idque testari solebat his verbis quæ nouissimè Testamētis plerūque adscribebantur, LITVRAS, INDVCTIONES, SVPERINDVCTIONES IPSE FECI, L. i. §. & idcò, D. co. tit. Quæ clausula non videbatur referri ad ea quæ incòsulto deleuissēt. Intererat enim, còsulto an incòsulto deleta essent. Nam quæ in Testamēto legi, & oculis perspicari poterant, ea incòsulto deleta & inducta, aut à nolente & inuito, nihilominus valebant: Còsulto verò deleta, peti non poterant, d. L. i. D. de his quæ in test. delent. Vlpian. in L. ii. §. si còsulto, D. de bon. poss. sec. Tab. *Si còsulto sit inductum nomen heredis.* Aliàs verò declarabat testator, qua mente & qua gratia inductiones fecisset. Vlpian. in L. ii. D. de his quæ test. *Cancellauerat quis Testamentum, vel induxerat, & si PROPTER VNVM HEREDEM FACERE, dixerat. Et mox: Deque portione eius, PROPTER QVEM SE CANCELLASSE, dixerat.* Ac paullo post: *Sed si omnia nomina induxerit, ut proponitur, adscripsit autem, IDCIRCO SE ID FECISSE, QVIA VNVM HEREDEM OFFENSVM HABVIT.*

Tabulas autem Testamenti, vel priuatim, vel publicè, id est, vel in æde sacra apud ædium, vel apud Tabularium, vel apud amicum aliquem plerumque testator deponerebat, L. i. §. sufficit, D. de bonor. poss. sec. tab. L. iii. §. i. D. de tabul. exhibend. L. i. §. si quis Tabulas, D. de positi, L. si quis Tabulas, D. de dolo. Virgini certè Vestali Maximæ Testamentum suum Iulius Cæsar commendarat, demandatæque, narrante Sueton. in eius vita cap. lxxxiii. Apud Virgines etiam Vestales depositum fuisse Augusti Testamentum idem auctor in Octauio cap. c. i. refert. Papinian. in L. vlt. D. de his quæ in testam. delent. *Si quasdam Tabulas in publico depositas abstulit, atque deleuit.* Idem in L. cum pater, §. donationis, D. de legat. ii. *Donationis prædiorum Epistulam ignorante filio, mater IN ÆDE SACRA, verbis fideicommissi non subnixam DEPOSUIT, & ad ÆDITVVM litteras tales misit, &c.*

Enimvero non tantùm sibi, sed & Liberis impuberibus quos in potestate habebat, poterat quis Testamentum facere, donec masculi ad annum quartumdecimū peruenissent, feminae ad duodecimum. Primum autem sibi, deinde filio Testamentum cum facere oportebat. Quisquis enim impuberi Testamentum facere volebat, sibi quoque facere debebat. Ceterum soli filio non poterat, nisi fortè miles esset: At nec erat ab impuberis Testamento incipiendum, sed prius sibi debebat quis heredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere ordinem scripturæ, L. ii. D. de vulg. & pupill. Vnde patris Tabulæ PRIMÆ, L. paterfa. D. eo. L. Lucius Titius, §. impuberem, D. de legat. ii. Filij verò, SECUNDÆ TABULÆ dicebantur, L. qui plures in princ. D. de vulg. & pupill. L. post legatum, §. qui principale, D. de his quæ vt indign. L. in Tabulis, D. de statulib. L. sicut, D. quemadm. testam. aper. vel PUPILLARES TABULÆ, L. qui plures, §. vlt. D. de vulg. & pupill. L. si mater, D. de except. rei iudic. aut PUPILLARE TESTAMENTVM, L. ex pupillari, D. de vulg. & pup.

Aliàs patris Testamentum, PRINCIPALES TABVLAS vocabant, L. ii. §. i. & L. sicut, D. quemad. test. aper. vel PRINCIPALE TESTAMENTVM, L. post legatū, §. qui principale, D. de his quæ vt indign. L. ii. D. de vulg. & pupill. Atque hoc modò, DVPLEX TESTAMENTVM erat, L. in duplicibus, D. ad L. falcid. Vi tamen ipsa vnū Testamentum censēbatur, licet duæ hereditates essent, L. ii. §. prius, D. de vulg. & pupill. L. paterfa. D. de reb. auct. iud. possid. & Pupillares Tabulæ, pars esse prioris Testamenti censēbatur, L. qui plures, §. vlt. D. de vulg. & pupill. vel, vt aliàs dicitur, Secundæ tabulæ Principaliū partē obtinere videbatur, L. sicut, D. quæad. test. aper. Vsq̄ue ad eò autē patris Testamentum

testamentū & filij pro vno habebatur, vt sufficeret patris tabulas esse signatas, L. patris, D. de vulg. & pupill. Atque vt bonorum possessio secundum Pupillares Tabulas admitti posset, requirebatur an patris Testamentum signatum esset, licet Secundæ Tabulæ resignatæ proferrentur, L. vt bonorum, D. de bonor. poss. sec. tab. Sæpe tamen vtræque Tabulæ signabantur & claudebantur, vel simul, vel scorsim, L. si mater, D. de except. rei iud. L. si mulier, & L. pupillares, D. testam. quemad. aper. ex qua etiam colligimus interdum Pupillaribus Tabulis superscriptum fuisse ne aperirentur. Interdum verò Testamentum sibi pater in Tabulis faciebat, filio verò per nuncupationem substituebat, L. si ita, §. vlt. D. de bonor. poss. sec. tab.

Ceterum mortuo Testatore Tabulæ aperiebatur: Cuiusmodi aperturæ, non modò in Tit. Testamen. quemad. aperiant. sit mentio, sed & in L. seruus alienus, §. vlt. D. de hered. instit. L. qui soluendo, D. eo. L. multum interest in fi. D. de condic. & demōstr. L. i. in fi. D. de iur. & fac. ignor. L. i. §. sufficit, D. de bonor. poss. sec. tab. L. seruus alienus, §. vlt. D. de hered. instit. L. si is qui tres, §. idem euenire, D. de excusationib. L. cum heres, D. de liberat. leg. Quintilian. declamat. cccxxxii. *Aperite sunt Tabulæ pauperis: omnium bonorum instituerat heredem.* Plutarch. in Cæsare, *Ἐπί τῃ Διαθήκῃ τῆς Κἀσιπῆος ἀνοικτῆσάν, ἐπέβη δὲ δούμην Ρωμαίων ἐχάσῃ τοῖς ἀξίολογος.* Et quidem post mortem testatoris, ex præscripto Legis vicissimæ hereditarium, statim, id est à presentibus intra triduum, vel quinque dies, ab absentibus quoque intra eos dies postquam venissent, Testamenta aperienda erant, teste Paulo lib. iiii. Sentent. Tit. vi. *Quod si ex parte heres scriptus vel legatarius, ante apertas Tabulas decessisset, nihil ad heredem transmittēbat, sed ex lege Papia Popæa, eius portio, legatumve in fiscum cogebatur; quemadmodum Vlpian. Tit. xvii. & Iustinian. in L. vii. C. de caduc. tollend. tradunt. Liberis tamen & parentibus Testatorū, vique ad tertium gradum lex Papia ius antiquum seruauit, vt heredibus illis institutis quod quis ex eo testamento non caperet, ad hos pertinere, aut totum, aut ex parte, prout pertinere posset, vt idem Vlpian. Tit. xviii. scriptum reliquit. Clausis placè Tabulis ab eo qui ex parte heres scriptus erat, vtiliter hereditas adibatur, D. Ambros. lib. ix. Epistolar. *Tanquam ergo clausis Tabulis cernit hereditatem.**

Apertura autem Tabularum testamenti quo ritu fieret, exponitur in Tit. Testamenta quemad. aper. D. Sanè eius rei gratia, Tabulæ exhibebantur apud Prætozem, vt ex auctoritate eius admoniti Signatores, venirent ad recognoscenda signa, L. iii. §. hoc interdictum, D. de tabul. exhib. Sueton. in Tiber. cap. xxiii. *Illatum deinde Augusti testamentum non admittis Signatoribus, nisi Senatorij ordinis, ceteris extra Curiam signa agnoscantibus recitauit per libertum.* Paulus lib. iiii. Sentent. Tit. vi. *Tabulæ testamenti aperiuntur hoc modo, vt Testes, vel maxima pars eorum adhibeantur qui signauerint testamentum: ita vt agnitis signis, rupto lino, aperiatur & recitetur: atque ita describendi exempli fiat potestas: ac deinde signo publico obfirmatum in Archium redigatur: vt si quando exemplum eius interciderit, sit unde peti possit.*

Cum ergo ab initio aperiendæ erant Tabulæ, Prætoris id officium erat, vt cogeret Signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere, vel negare se signasse, L. cum ab initio cum L. seq. D. testam. quemad. aper. Sed si maior pars signatorum fuisset inuenta, poterat ipsis interuenientibus resignari Testamentum, & recitari, L. sed si maior, D. eo. At si quis ex Signatoribus abesset, mitti debebant Tabulæ testamenti, vbi ipse erat, vt agnosceret, L. sed si quis, D. eo. Quod si fortè omnes Signatores abessent, & causa aliqua aperire Tabulas vigeret, curabat Magistratus, vt interuenientibus optimæ opinionis viris aperirentur, & post descriptum & recognitum factum, ab hisdem quibus interuenientibus apertæ erant, obfirmarentur, tunc deinde eo mitterentur, vbi ipsi Signatores erant, ad inspicienda sigilla sua d. L. sed si quis, §. vlt. Addit Paulus lib. iiii. Sentent. Tit. vi. *Testamenta in municipijs, coloniis, oppidis, prefectura, vico, castello, conciliabulo, facta in foro vel basilica, presentibus testibus, vel honestis viris, inter horam secundam & decimam diei recitari debent, exemploque sublato ab hisdem rursus magistratibus obfirmari, quorum presentia constat aperta.* Huius Aperturæ causa, Testamēta Resignari necesse erat: Hinc illud Horatij

Epist. vii. lib. i. de Autumni intemperie, propter quam laborem forensē saepe morbos gignere dicit, quos mors, ac deinde apertura Tabularum sequebatur,

Officiosaque sedulitas, & opella forensis,

Adducit febres, & TESTAMENTA RESIGNAT.

Apertis verò Tabulis, Testamēta recitabatur, L. vxorē, D. de manum. test. L. eius qui in prouincia, D. si cer. pet. L. sed si maior, D. test. quē ad. aper. L. iii. §. quod ad causā, D. de Sc. Silan. Et apud Quintil. lib. ix. cap. ii. Sic Suetonius in Iulio cap. lxxxiii. Postulāte, L. Pifone socero, Testamētū Iulij Cæsaris apertū, recitatūque narrat. Paulus lib. iii. Sentent. Tit. v. *In Testamento, quod nec publice recitatum est, nec ut oportuit, oblatum, heres scriptus in possessionem mitti frustra desiderat.* Plinius lib. vii. cap. liii. *Post mortē testatoris aperto Testamento recitatus heres.* Egesippus lib. i. cap. vi. *Et apertis etiā Tabulis TESTAMENTVM RECITATVR.* Ceterum si testator occisus esse diceretur, Prætoris Edicto vetabatur Testamētū eius aperiri, priusquā de ea familia quæstio ex Senatusconsulto habita, suppliciumque de noxiis sumptū esset, L. iii. §. quod ad causam, & L. lege Cornelia, §. vlt. D. de sc. Silan. Quin & partem illam Testamenti, in qua Pupillaris substitutio scripta erat, obsignatam permanere debuissē, quoad pupillus pubertatis annos egressus esset, priorēque duntaxat partem Testamenti, quæ heredis institutionem continebat, referari debuissē, Gaius lib. ii. Instit. Tit. iii. monet. Apertæ verò Tabulæ, aut apud eum qui maiore ex parte heres erat, manebant, aut in æde sacra deponerentur, L. ceteræ, §. vlt. D. famil. ercisc. Sed & vendita hereditate heres exemplum Testamenti emptori dabat: Tabulas verò authenticas ipse retinebat, aut in æde deponebat, vt ibidem scribitur. Solitos certè heredes habere exemplum Testamenti, Paulus scribit in L. ii. D. de eden.

Sed vt ea de quibus dicturi sumus, facilius legentium animos subeant, néve rudis indigestaque moles obscuritatem confusionēve aliquam pariat: Faciam prius quod solent qui terrarum situs pingunt, in breui quasi tabella totam Testamentorum imaginē amplectar, eorumque formam describam, & operis quod molior, faciem pusillam proponam. Aut etiam morem sequutus calculatorū qui ingentes summas ære breuiori exprimunt, totam Testamentorum materiam in pauca conferam: deinde in singulas Testamentorum partes lectorem velut in rem præsentem perducam.

Planè quæ Testamētis caueri, supremisque Tabulis comprehendere consueuerant, hæc ferè erant. Qui liberos in potestate habebat, aut postumos sibi nascituros sperabat, eos vel heredes instituere, vel exheredare necesse habebat, ne eorum præteritione rumperetur testamentum: Et quidem si impuberes liberi essent, eis quandoque tutores dabat: eis etiam, si commodum videretur, Testamentum secundis Tabulis faciebat. Quod si sine liberis, vel postumorum spe decederet, extraneos quos lubebat heredes scribebat. Et si heredes esse aut nollent, aut non possent, in eorum locum alios substituebat. Deinde vxoribus, propinquis, necessariis, amicis, aut quibus honorem haberi vellet, legata & fideicommissa relinquebat. Heredibus etiam scriptis prælegabat, ea quæ præcipua habere eos vellet. Seruis quoque libertates interdum dabat. Item codicillos vel antea factos, vel quos postea facere in animo haberet, confirmabat. Præterea de monumēto faciendo, & funeris modo atque impensa interdum cauebat. Sed & Libertos quandoque adsignabat: legata adimebat, transferebat: bona inter liberos diuidebat: Bonorum quantitatem, æs suum, alienūve profitebatur. Mandata denique de his quæ post mortem suam fieri vellet, dabat: aliaque id genus quæ in mentem veniebant, adscribebat.

Difficile verò est certum eorū quæ in Testamētis scribebantur, ordinē statuere, atque definire: propterea quod nullus erat perpetuus, certus & constans scripturæ ordo. Licet enim (vt Sabinus scriptum reliquerat) qui testaretur ab heredis Institutione plerumque deberet initium facere Testamenti: tamen, vt Vlpianus ad eum notat, licebat etiam ab Exheredatione incipere. Nam diuus Traianus rescripserat posse nominatim etiam ante heredis institutionem filium exheredari, L. i. D. de heredib. instit. Idemque Vlpian, in L. iii. §. filius & §. ante heredis & §. in eo D. de liber. & post. filium & ante heredis

heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones, vtiliter exheredatum docet. Vt plurimum tamen ab heredis Institutione testamentum inchoabatur. Certè ante heredis institutionē inuiciliter tam Legata quàm Libertates dabatur, §. ante heredis Instit. de legat. Paul. lib. iii. Sentent. Tit. vi. *Ante heredis institutionem legari nihil potest. Inter medias heredum institutiones, siue alter siue uterque adeat, potest.* Vlpian. Tit. i. *Ante heredis institutionem Testamento Libertas dari non potest, excepto Testamento militis. Inter medias heredum institutiones Libertas data, virisque aduentibus, non valet: solo autem priorē aduente, iure antiquo, valet.* Atque adeo per heredis institutionem vires Testamentum capiebat, L. quod per manus, D. de iur. codicillor. Denique Tabulæ Testamenti non intelligebantur, quibus heres scriptus non esset, & magis codicilli quàm Testamentum existimabantur, L. vlt. D. de iur. codicill. Igitur primo aut secundo versu Testamentorum, & primis ceris heredes institui consueuerat vt ex Suer. in Nero. cap. xvii. colligitur, & apertius ex his Horat. Sat. lib. ii. Sermo. versibus.

Qui testamentum tradet tibi cūque legendum:

Abnuere, & Tabulas à te remouere memento:

Sic tamen, vt limis rapias quid prima secundo

Cera velit versu, solus, multis me coheres

Veloci percurrere oculo. Vbi vetus Commentator. *Prima cera, ait, prima Tabula: Nam in prima Tabula secundo versu heredis nomen continetur.* Apulcius Apolog. ii. *Lege potius Testamentum, si quid quasi insana scripsit, hoc reperies, & quidem mox à principio, SICINNIUS PVDENS FILIUS MEVS HERES ESTO.* In ima etiam cera Secundos heredes, Tutorēsque nominatos ostendit Iulij Cæsaris Testamentum, quod à Sucto. in eius vita cap. lxxxiii. refertur. Gaius planè lib. ii. Institutio. Tit. iii. Pupillarem substitutionem in extrema pagina Testamenti fieri debuissē monet, vt secreta esset, atque ad substituti notitiam peruenire non posset. Testamentorum vtique initium à nomine Testatoris plerumque duci solitum, Sucton. in Nero. cap. xvii. indicat, cum ait primis ceris Testatorum nomen inscriptum. Idemque cum ex vetustis Testamentorum fragmentis, quæ infra suo loco subiiciam, patet, cum ex L. Lucius Titius, §. vlt. D. de legat. ii. in qua Scauola Lucium Titium testamentum suum inchoasse his verbis demonstrat. *LVCIVS TITIUS HOC MEVM TESTAMENTVM SCRIPSI SINE VLLO IURISPERITO, RATIONEM ANIMI MEI POTIUS SEQVVTVS, QVAM NIMIAM ET MISERAM DILIGENTIAM: ET SI MINVS ALIQVID, LEGITIME MINVSVE PERITE FECERO, PRO IURE LEGITIMO HABERI DEBET HOMINIS SANI VOLVNTAS.*

Interdum tamen Præfationes quædam adhibebantur, quibus ratio ac causa instituendi heredis comprehendebatur. Eiusmodi præfationum exempla duo habemus. Vnum in L. vlt. D. de hered. instit. in hæc verba, *QVIA HEREDES QVOS VOLVI, MIHI CONTINGERE HABERE NON POTVI, NONIUS RVFVS HERES ESTO.* Alterū apud Suetonium qui Testamenti ab Augusto facti initium hoc fuisse scribit in Tiberio cap. xxiii. *QVONIAM SINISTRA FORTVNA CAIVM ET LVCIVM FILIOS MIHI ERIPVIT, TIBERIVS CÆSAR MIHI EX PARTE DIMIDIA ET SEXTANTE HERES ESTO.* A quo non abhorret, quod epistola quadam cautum Scauola refert in L. alumna, §. vlt. D. de adim. leg. *QVONIAM COGNOVI PRISCILIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE, IUSTISSIMVM ET PISSIMVM DVXI PORTIONEM EIVS HEREDITATIS QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM LEGARE MARIANO FRATRI MEO, ET IANVARIO MARITO MEO ÆQVIS PORTIONIBVS, ET SI QVID AMPLIVS EI LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO, LEGO, DARIQVE EI VOLO.* His ita generaliter propositis, nunc de singulis testamentorum capitibus, partibusve dispiciamus.

Instituēbantur heredes his verbis, *TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES*

SIT, Vlpian. Tit. XXI. Sic in L. si ita scriptum fuerit, §. I. D. de hered. instit. EX PARTE QUARTA MIHI HERES SIT. Item, TITIVM HEREDEM ESSE IUBEQ, vident Vlpian. CO. Tit. XXI. TITIVM HEREDEM ESSE VOLO, L. illud, §. I. D. de iu. codicill. His quoque verbis, TITIVS HEREDITATIS MEÆ DOMINVS ESTO, rectè institutio fiebat, L. his verbis, D. de hered. instit. Valer. Max. lib. v. cap. ix. de Fuluij clementia in filiū suspectum patricidij, non solum cum non notauit, sed etiam decedens, DOMINVM ESSE VOLVIT, quem sibi genuerat heredem instituens. Quæ loquendi figura Græci quoque utebantur, vt ex Aristotelis Testamento apud Diogen. Laert. lib. v. liquet. Vulgaris verò formula erat, HERES ESTO, Seneca Controuers. vlt. lib. ii. mulierem ita ab peregrino mercatore institutam fingit, SOLA MIHI HERES ESTO, QVAM CVM SEMEL APPELLASSEM, CVM ITERVM, CVM TERTIO APPELLASSEM, NON CORRVI. Et paullo post. OMNIVM BONORVM MEORVM, OMNIS PECVNIAE MEÆ SOLA HERES ESTO, quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodit. Et mox, SOLA HERES ESTO, quamvis aliena, quamvis ignota, tantum quia pudica, quia incorrupta est. Ac deinceps. Et ego si hunc morem scribendi recipitis, in conspectu vestro ita scribam. VXOR MEA HERES ESTO, quod peregrinante me adamata est, quod heres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est, quod tam infamem hereditatem adijt. Quintilian. lib. ix. ca. ii. Nam contra recitabatur Testamentum, P. NONIUS GALLIO, CUI EGO OMNIA MERITISSIMO VOLO ET DEBEO, PRO EIVS ANIMI IN ME VOLVNTATE, & adiectis deinde alijs, HERES ESTO. Annæus Flor. lib. ii. Attalus rex Pergamenorum regis Eumenis filius, socij quondam commilitonisque nostri, Testamentum reliquit, POPVLVS ROMANVS BONORVM MEORVM HERES ESTO. Quo modo, Populo Ro. accessisse Asiam, Bithyniã, & Lybiã Eutropius scribit: De Asia quidè lib. iiii. his verbis. Eo tempore Attalus rex Asiae frater Eumenis mortuus est, heredemque populum Romanum reliquit. Ita imperio Romano per Testamentum Asia accessit. De Bithynia, idè lib. vi. Lucio Licinio Lucullo & M. Aurelio. Cotta Coss. mortuus est Nicomedes rex Bithyniæ, & per Testamentum populum Ro. fecit heredem. Et cod. lib. Quo tempore Lybia quoque Romano imperio per Testamentum Apionis, qui rex eius fuerat, accessit. Cic. ii. Orat. de lege Agrar. Dicitur a multis, & sapienter est post eosdè Coss. Regis Alexandri Testamentum, Regnum illud populi Ro. esse factum. Sex. Ruff. in Epitome Ro. histotiar. Asia societate Attali Regis nota Ro. est: eamque Attali Testamento relicta hereditario voce possidemus. Et post aliquot clausulas, Bithyniã de sancti Nicomedis Testamento adsecuti, Gallogreciam inuasimus. Atque hæc sunt Regna Populo Ro. Testamentis regum declarata. Nunc ad propositam formulam reuertamur. Martian. Capel. lib. v. de nupt. philolog. Et qui habuerit propinquos duos, unum Lesium nomine, aliumque Milesium, heredemque instituens, sic loquutus est, HERES ESTO MILESI. Diomed. Grammat. lib. i. Et pro tertia persona admittitur apud veteres, cum dicitur, ILLE HERES ESTO. Et ita Pudentillam filium suum Testamento heredem instituisse his verbis, SICINNIVS PVDENS FILIVS MIHI HERES ESTO, Apulcius Apolog. ii. scribit. Quod si plures coniunctim heredes scriberentur, ita scribebantur, HEREDES SVNTO, L. Attius, L. interdum, L. si ita scriptum, §. vlt. L. cum in Testamento, §. i. & §. vlt. L. si quis heredes, L. si ita quis heredes, & L. Lucius Titius Scio, & L. Lucius Titius qui D. fratrem, de hered. instit. L. illud, §. i. D. si pars hered. per. Enimvero si sic testator scripsisset, LVCIVS HERES, licet non adiecisset, ESTO, credebatur plus nuncupatum, minus scriptum, L. i. D. de hered. instit. L. errore C. de testament. Et si ita, LVCIVS ESTO, tantum dè erat. Sed & cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita, ILLE EX PARTE TOTA, ILLE EX TOTA, nec adiecisset, HERES ESTO, à diuo Pio rescriptum fuit, valere institutionem, vt & illam, ILLA VXOR MEA ESTO, licet decesset, HERES. Et cum alius scripsisset ILLVM HEREDEM ESSE, valebat institutio, subaudito, Iubeo. L. i. D. de heredib. instit. Illa autem institutio, HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO, plerisque improbabatur, quemadmodum Vlpian. Tit. XXI. scribit. At Constantinus indignum iudicans ob inanem obseruationem irritas fieri Tabulas & iudicia mortuorum, sanxit Institutioni heredis non esse necessariam

necessariam verborum obseruantiam, vtrum imperatiuis & directis verbis fieret, aut inflexis: Nec enim interesse voluit, an diceretur, HEREDEM FACIO vel INSTITVO, vel VOLO, vel MANDO, vel CΥΡΙΟ, vel ESTO, vel ERIT: sed quibuslibet confectam sententiis, vel quolibet loquendi genere formatam Institutione valere cōstituit, L. quoniam C. de testamēt. Quam eius Constitutione absque laude non transiit Euseb. lib. iiii. vitæ ipsius his verbis. Παλαγοί μὲν νόμοι ἐξ ἐπ' αὐτῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἀκριβολογῆσαι ἐπιμαίοντες ἐστὶ τὰς σωτῆρα τὸν μέγιστον διαθήκας, τῶν τε δὲ πῶς καὶ ποίας δὲ φωνῆς ἐπιλέγειν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐκ τῶν παρεκκεργῆτο ἐπὶ περὶ γραφῆς τῆς τῶν χρησιζομένων προαιρέσεως. Ἀδὴ σωτῆρα βασιλεὺς ἔπειτα μετεποίησεν τὸν νόμον, ἵνα τοῖς ῥηματικοῖς καὶ ταῖς τυχούσαις φωναῖς τὸν τελευτῆσαι δὲν τὰς κλητὰς γὰρ μὴ διατάξαι, φῶσαι, κεντῶ τυχῶντι ῥῆματι πρὶν αὐτῆς δόξαι ἐκπέσει. Ac planè ille Imperator nō minus Iudiciariis, quàm Teltamētariis formulis infestus, illas quoque foro & orbe Romano excedere iussit, quemadmodum supra lib. v. docuimus. Secundum hanc Cōstantini Constitutionem Saluian. Massilien. lib. iii. ad Eccles. Catholic. Videas, inquit, incognitarum adonationum pudenda nomina, & recentium ac præpotentium adfinitatum ridicula commenta, cum dicat quis de aliquo adoptiuo ac subitaneo propinquo, ILLVM HEREDEM FACIO PARENTEM MEVM, aut quemcumque sanctæ professionis vidua, vel puella, ILLVM HEREDEM SCRIBO PROXIMVM MEVM.

Heres planè institui, nisi vt certè demonstraretur, nemo poterat, L. quotiens, §. heres, D. de hered. inst. Quòd si in patre vel patria, vel alia simili adsumptione falsum scriptum esset, dum de eo, de quo sensisset, & qui demonstratus esset, constaret, Institutio valebat, L. his verbis, §. vlt. D. eo. L. error. C. de testament. Sed & qui frater non erat, si fraternam caritate diligeretur, rectè cum nomine suo, sub appellatione fratris, heres instituebatur, L. nemo dubitat, D. de hered. instit. Si quis autem heredis nomen non dixisset, verum indubitabili signo eum demonstrasset, quod pænè nihil à nomine distabat, non tamen eo quod contumeliæ causa soleret addi, valebat Institutio, d. L. quotiens, §. si quis nomen. Marcianus tamen scribit illam Institutionem valere, FILIVS MEVS IMPIISSIMVS, MALE DE ME MERITVS heres esto, L. his verbis, §. i. D. eo. Vlpian. in L. i. §. si quis filium, D. de Carbon. edic. Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte, sic, IS QVI EX ILLA NATVS EST, HERES ESTO. Institutionibus autem heredum quandoque Elogia adiecta ex Seneca Controuers. vlt. lib. ii. & Quintiliano lib. ix. cap. ii. liquet.

Rectè quidem heres ita nuncupabatur, HIC MIHI HERES ESTO, cum esset coram qui ostendebatur, L. Nemo dubitat, D. de heredib. instit. Heredes etiam rectè his verbis instituebantur, TITIVS ET SEIVS VTERVE EORVM VIVET, MIHI HERES ESTO, L. Titius, D. de hered. instit. VTER EX FRATRIBVS MEIS TITIO ET MÆVIO, SEIAM VXOREM DVXERIT, HERES ESTO, L. quotiens, §. si quis ita, D. de hered. instit. L. vter, D. de condic. instit. CORNELIVS ET MÆVIVS, VTER EORVM VOLET, HERES ESTO, L. Cornelius, D. de heredib. instit. Erat & illa vilis Institutio, CUIVS NOMEN CODICILLIS ADSCRIPSERO, ILLE MIHI HERES ESTO, L. institutio talis, §. vlt. D. de condic. instit. vel, QVEM MIHI HEREM CODICILLIS FECERO, HERES ESTO, L. asse toto, D. de hered. instit. Licet enim codicillis hereditas dari non posset, tamen hæc ex Testamento data videbatur. At incerta persona heres institui non poterat, veluti hoc modo, QVISQVIS PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES ESTO, Cuius rei nobis auctor est Vlpianus Tit. xxii.

Interdum & hi qui nondum in rebus humanis erant, ac necdum nati, heredes instituebantur, veluti Postumi, & Postumæ. Vlpian. in L. iii. D. de Carbon. edic. Si pater sua instituerit, POSTVMVS HERES ESTO, vel, POSTVMA HERES ESTO. Paul. in L. Titius, §. i. D. de liber. & post. proponit Titium cum suprema sua ordinaret in civitate, & haberet neptem ex filia prægnantem, rure agentem, SCRIPSISSE ID QVOD IN VTERO HABERET, EX PARTE HEREDEM. Idem in L. postumum, D. eo. tit. Postumum ex qualibet vidua natum sibi filium heredem instituire potest.

Vlpianus etiam in L. placet, D. eo. omnem masculum, siue iam maritus esset, siue nondum uxorem duxisset, potuisse Postumum heredem scribere ait. Nam cum maritus Postumum heredem scribebat, non utique is solus postumum scriptus videbatur, qui ex ea quam habebat uxorem, ei natus: vel qui tunc in utero erat: verum is quoque, qui ex quacumque uxore nasceretur. Ideoque qui Postumum heredem instituerat, si post Testamentum factum mutasset matrimonium, is institutus videbatur, qui ex posteriore matrimonio natus erat, L. ideoque, D. eo. Paul. lib. iii. Sentent. Tit. iii. *Talis est Postumorum institutio.* SI QVI POST MORTEM MEAM POSTUMI NATI FVERINT, HEREDES MIHI ESTOTE: Idem in L. illud, §. i. D. si pars hered. pet. *Quod si forte ita institutio facta est,* QVOTCVMQVE MIHI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS, PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES MIHI SVNTO.

Sanè hunc in nobis innatum esse affectum, ut liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, Cic. lib. iii. de Finib. scribit. Duobus autem modis filij postumi instituebantur. Nam vel cum FILIVM generaliter & indistinctè, QVI SIBI QVANDOQVE NASCERETVR, vel EVM QVI EX CERTA MVLIERE VXORE VEL VIDVA NASCERETVR, heredem scribebant. Prioris generis hæc sunt exempla. Iulian. in L. si is qui ducenta, §. vlt. D. de reb. dub. *Item si paterfa. in Testamento ita scripserit,* SI QVIS MIHI FILIVS, AVT FILIA GENITVR HERES MIHI ESTO. Idem in L. si ita scriptum, D. de liber. & post. *Si ita scriptum sit,* SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO. EX RELIQA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA NATA MIHI FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO. Africa. in L. si ita scriptum fuerit, §. i. D. de hered. instit. *Quidam Testamento ita heredes instituit,* TITIA FILIA MEA HERES ESTO. SI QVID MIHI LIBERORVM ME VIVO MORTVOVE NASCETVR, TVNC QVI VIRILIS SEXVS, VNVS, PLVRESVE, NASCENTVR, EX PARTE DIMIDIA ET QVARTA: QVI FEMININI SEXVS, VNA, PLVRESVE, NATÆ ERVNT, EX PARTE QVARTA MIHI HERES SIT. Paul. in L. Clemens, D. eo. *Clemens patronus Testamento cauerat,* VT SI SIBI FILIVS NATVS FVISSET, HERES ESSET: SI DVØ FILII, EX ÆQVIS PARTIBVS HEREDES ESSENT: SI DVÆ FILIÆ, SIMILITER. SI FILIVS ET FILIA, FILIO DVAS PARTES, FILIÆ TERTIAM dederat. Alterius formula exemplū præbet Triphonin. in L. filius à patre, §. si quis ex certa, D. de liber. & post. *Si quis,* inquiens, EX CERTA VXORE NATVM SCRIBIT HEREDEM, Et §. si quis eo tempore, ibid. *Si quis eo tempore, quo nondum eius vxor esse potest, Testator NATVM EX EA SCRIPSIT HEREDEM.* Et mox. *veluti, si scribas hodie heredem,* QVI TIBI EX TITIA NATVS ERIT. Priore casu ex quacumque uxore postea susceptus, institutus censetur, & omnis res erat in vado, aliter atque si ex certa uxore natum heredem scripisset: Is enim in periculum rumpendi Testamentum deducebat, ex alia uxore susceptis liberis, d. L. filius à patre, §. si quis ex certa, D. eo. Commodissimè autem, auctore Pomponio in L. commodissimè, D. eo. is qui nondum natus erat, ita heres instituebatur, SIVE VIVO ME, SIVE MORTVO NATVS FVERIT, HERES ESTO.

Nec Filios modò sed & Nepotes postumos heredes scribebant. Iulian. in L. Cum in Testamento, D. de heredib. instit. *Cum in Testamento ita scribitur,* SI FILIVS MEVS ME VIVO MORIETVR, NEPOS EX EO POST MORTEM MEAM NATVS HERES ESTO. Gallus quidem Aquilius sic posse institui postumos Nepotes, qui post auorum mortem nascerentur, induxit: SI FILIVS MEVS VIVO ME MORIETVR, TVNC SI QVIS MIHI EX EO NEPOS, SIVE QVÆ NEPTIS POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS QVIBVS FILIVS MEVS MORERETVR, NATVS, NATAVE, ERIT, HEREDES SVNTO, L. Gallus, D. de liber. & post. Idemque & de pronepote caueri poterat, ut diceret testator, SI ME VIVO NEPOS DECEDAT, TVNC QVI EX EO PRONEPOS, & cetera. Sed & si viuo filio, iam mortuo pronepote, cuius vxor præ-

gnas esset, Testamentum faceret, poterat dicere, SI ME VIVO FILIVS DECEDAT, TVNC QVI PRONEPOS, &c. Sed & si filius & nepos viueret, concipere Testamentum VTRISQVE MORTVIS, VIVO SE, TVNC QVI PRO NEPOS NASCERETVR, poterat: ita sanè si prius nepos, deinde filius decederet, ne successione Testamentum ruperetur, §. idem credendum ead. L. Sed & si instituisset quis NEPOTEM QVI SIBI POST MORTEM SVVS NASCERETVR, rectè eum instituisse Sczuola censetur, quibuscumque casibus nepos post mortem natus suus esset, rumperetque præteritus. Atque etiam si generaliter ita, QVIDQVI SIBI LIBERORVM NATVM ERIT POST MORTEM, aut, QVICVMQVE NATVS FVERIT, SI SVVS NASCERETVR, quis instituisset, rectè factam institutionem credebat, §. quod si qui filium ead. L. Pertinebat autè illa Galli Aquilij formula ad eos demum postumos qui post mortem testatoris nascebantur. At lex Iulia Velleia, ut quod ommissum erat à Gallo suppleret, eo quoque casu providendum duxit, quo post Testamentum factum, sui heredes in vita testatoris nascerentur. Voluit ergo institui posse eiusmodi postumos qui post Testamentum viuo testatore sui nascerentur, ne Testamentum adgnascendo rumperent, L. Gallus, §. nunc de lege, D. de liber. & post. L. postumi in princ. & §. i. D. de iniuf. rup. Prospexit & eadem lex in eum casum, quo hi qui tempore scribendi Testamenti iam nati erant, post Testamentum factum viuo testatore in suorum locum succederent: horum enim successione, si vel instituti vel nominatim exheredati essent, Testamèta rumpi prohibuit. Ergo vel instituendos, vel exheredandos monuit, ne si postea viuo testatore in suorum locum succederent, præteriti, rumperent Testamèta, Ut ecce, si filium & ex eo. nepotem neptemve quis in potestate haberet, quia filius gradu precedebat, is solus iura sui heredis habebat, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate essent. Sed si filius viuo patre moreretur, aut qualibet ratione exiret de potestate, incipiebat nepos neptisve in eius locum succedere, & eo modo iura suorum heredum, quasi adgnascerentur, nanciscebantur. Ne ergo, eo modo aui Testamentum rumperent, sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debebat, ne non iure faceret Testamentum: Ita & nepotem, neptemve ex eo, necesse illi erat, vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte viuo eo filio, mortuo præ nepos neptisve succedentes in locum eius, quasi adgnatione, rumperet Testamentum: quod lege Iulia Velleia prohibitum fuit, L. postumorum, D. de iniuf. rup. L. ii. in princ. D. de vulg. & pupill. L. sed cõdicioni, §. i. D. de hered. instit.

Porro interdum heredes EX ASSE instituebantur, interdum EX PARTIBVS. Ex asse, hoc modo, LVCIVS TITIVS EX ASSE MIHI HERES ESTO, L. Lucius Titius qui, D. de hered. instit. L. Lucius Titius, §. vlt. D. de test. milit. Martial Epigr. x. lib. iii.

Idem te moriens HEREDEM EX ASSE reliquit.

Et Epigr. LXV. lib. vii.

HEREDEM Fabius Labienum EX ASSE RELIQUIT.

Sed & si vnus duxat heres nullo dato, vel adiecto coherede institutus esset, ex Asse facta institutio censebatur, licet expressum id non esset. Ex partibus verò, vel ÆQVIS vel INEQVALIBVS, heredes scribebantur. Ex Æquis partibus heredes (quales scripti memorantur in L. qui fundum, §. qui filium, & L. maritum, D. ad L. falcid. L. Clemens, D. de hered. instit. L. Titia cum, D. de leg. ii. L. cum quis, §. scia, D. de leg. iii. & apud Suet. in Tiber. cap. vlt.) scribebantur verbis huiusmodi, CORNELIVS ET SALVSTIVS, ET VARO ÆQVIS PARTIBVS HEREDES SVNTO, L. Lucius Titius Scio, D. de hered. instit. STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HEREDES MIHI ÆQVIS PARTIBVS SVNTO, L. Lucius Titius qui fratrem, D. eo. GAIVS ET MÆVIVS ÆQVIS EX PARTIBVS HEREDES SVNTO, L. si ita quis heredes, D. eo. PRIMVS ET FRATRIS MEI FILII ÆQVE HEREDES SVNTO, L. interdum, D. eo. Quinctia si inæqualibus partibus datis, ita ante Testamentum peractum, adiectum fuisset, QVOS EX DISPARIBVS PARTIBVS HEREDES INSTITVI, ÆQVE HEREDES SVNTO, heredes scripti exæquabatur, L. si inæqualibus, D. eo. Interdum & ita plures instituebantur, PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES SVNTO, L. illud, §. i. D. si pars hered. pet. Plures etiam heredes nullis partibus nominatis instituti, ex æquis partibus heredes erant, §. si plures instit. de heredib. instit.

Ex inæqualibus autem seu disparibus & diuersis partibus plures heredes instituebantur, puta EX BESSE, EX TRIENTE, EX QVADRANTE, EX DODRANTE, EX SEMISSE, L. liber homo, §. Titius, D. de hered. instit. L. si ita scriptum, &

L. filiusfa. miles, §. vlt. D. de liber. & post. L. vter, L. qui ex fratribus, D. de condic. instit. vel, ex vnciis sex, & octo, L. ex vnciis, D. de hered. instit. vel ex parte vna, ex partibus dvabvs, ex parte dimidia, tertia, quarta, d. L. liber homo, §. si ita, L. si quis heredem, D. eo. Cicero Epist. xxx. lib. xiii. Familiar. *Testamento, quod Romæ Paulo & Marcello Coss. fecerat, heres ex parte dimidia actertia est capito in sextante svntij, quorum pars sine illa cuiusquam querela, publica potest esse.* Idem pro Cæcina, de Cefennæ Testamento, *Facit heredem, ex devnce et semvncia, Cæcinam, ex dvabvs sextvllis, M. Fulcimum libertum superioris viri Æbutio sextvllam aspergit.* Iuvenal. Sat. i.

VNCIOLAM Proculcius habet, sed Gillo, devncem.

Africanus in L. si ita scriptum, §. vlt. D. eo. *In testamto ita scriptum est, lvcivs titivs ex dvabvs vnciis, gavius attheivs ex parte vna, mævivs ex parte vna, seivs ex partibus dvabvs, mihi heredes svnto, Iauolen. in L. si quis heredes, D. eo. Si quis heredes ita instituit, titivs ex parte prima, seivs ex parte secvnda, mævivs ex parte tertia, svlpicivs ex parte quarta heredes svnto.* Vlpian. in L. Iulianus, D. eo. *Si quis ita heredē scripserit, titivs ex parte dimidia heres esto.* Gaius in L. si quis ita scripserit, D. eo. *Si quis ita scripserit, titivs ex parte dimidia heres esto.* Idem titivs ex altera parte dimidia, si navis ex asia venerit, heres esto. Scævola in L. Aithales, D. de L. Cor. de fals. filiam Testatoris ex parte dvodecima heredem scriptam, & alios ex vndecim portionibus heredes institutos refert. Fit & semvnciæ hereditatis, & sicilicimentionio in L. liberto, §. filium, D. de annu. leg.

Interdum, post partes quibusdam adscriptas, adiciebant, se ex parte reliqua alios instituere. Iulian. in L. si ita scriptum, D. de liber. & post. *Si ita scriptum sit, si filius mihi natvs fuerit, ex besse heres esto. Ex reliqua parte vxor mea heres esto. Si vero filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto. Ex reliqua parte vxor heres esto.* Celsus in L. liber homo, §. si ita, D. de hered. instit. *Si ita scriptum fuerit, titivs ex parte tertia, mævivs ex parte tertia heredes svnto. Titivs, si intra tertias kalendas navis ex asia venerit, ex reliqua parte heres esto.* Vlpian. in L. item quod, §. sed si assē, D. eo. *Aliter atque si ita scripserit expleto asse, ex reliqua parte heres esto.* Hermogenian. in L. ex vnciis, D. eo. *Ex vnciis sex primo herede instituto, secundo, ex octo, si tertius, ex residva parte, vel nulla portionis facta mentione heres instituat.* Papinian. in L. qui nō militabat, §. vlt. D. eo. *Seivs Mævium ex parte quam per leges capere possit, heredem instituit, ex reliqua Titium.* Scævola in L. Sextiam, D. de legat. iii. *Sextiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seivm & Marcium sororis filios scripsit heredes, Quæ formula Iulti Lipsij de quodam Suetoniano mendo iudicium valde confirmat. Is enim ingeniosè & acutè, vt omnia, animaduertit in his verbis quæ in Iulio cap. lxxxiii. ita passim leguntur, Tres instituit heredes sororum nepotes, C. Octaviū ex dodrante, L. Pinarium & Q. Pædium ex quadrante: reliquos in ima cera, & cet. vitium subesse, legendūque, ex quadrante reliquo. Quod & ipsemet Suetonius comprobatur, qui hoc eodē genere loquēdi vtitur in Octavio cap. ci. Heredes, inquit, instituit primos & c. Secudos, Drusum Tiberij filium ex triente, & ex partibus reliquis, Germanicū liberūsq; eius tres sexus virilis.*

Nonnūquam ex partibus quæ postea adscriberētur, vel quæ aliudē relligerētur, heredes instituebātur, hoc modo, ex partibus quas adscripsero, ex his partibus ex quibus testamento matris scripti fuissent, heredes svnto, L. ii. in princ. §. vlt. D. de hered. instit. Vlpian. in L. si quis ita scripserit, D. eo. *Si quis ita scripserit heredem, ex qua parte codicillis titivm heredem scripsero, heres esto.* Sic & in L. hoc articulo, D. eo. *Si ita scriptū sit, titivs et seivs quanta quisque eorum ex parte heredem me habverit scriptvm, heres mihi esto.* Paul. in L. Clemens, §. vlt. D. eo. *Si ita scripserit testator, quanta ex parte me a titio heredem institvum recitasset, ex ea parte sempronivs mihi heres esto.* Et in L. illæ autem, D. eo. *Si ita heredē quis instituat, qua ex parte me titivs heredem institvit, ex ea parte mævivs heres esto.* Et in L. vlt. D. de bon. poss. sec. ab. *Si quis ita heredē instituat, titivs*

QUANTA

QUANTA EX PARTE PRIORE TESTAMENTO EVM SCRIPTVM HABEO, HERES ESTO, vel, QUANTA EX PARTE CODICILLIS SCRIPTVM EVM HABEO, HERES ESTO. Et mox. *Quod si ita scripsero, titivs si evm priore testamento ex semisse scriptvm heredem habeo, vel si evm codicillis ex semisse heredes scripsero, ex semisse heres esto.* Iulian. in L. i. D. de his quæ pro non script, habent. *Qua ex parte me titivs heredem scriptvm in tabvlis svjs recitaverit, ex ea parte heres esto.* Celsus in L. liber homo, §. i. D. eo. *Titivs qua ex parte mihi socivs est in vectigali salinarvm, pro ea parte mihi heres esto.* Interdum & emolumento portionum, eucntu nuptiarum, heredes scripti discernbantur, vt in L. vter, D. de codic. instit. *Vter ex fratribus meis, consobrinam nostram dvxerit vxorem, ex dodrante: qui non dvxerit, ex quadrante heres esto.* Et in L. qui ex fratribus, D. eo. *Qui ex fratribus meis titiam consobrinam vxorem dvxerit, ex besse heres esto. Qui non dvxerit, ex triente heres esto.* Vlpian. in L. ii. §. si quis ita, D. de bon. poss. sec. tab. *Si quis ita instituerit heredes, vter ex fratribus meis seivm vxorem dvxerit, ex dodrante mihi heres esto. Vter non dvxerit ex quadrante heres esto.*

Quandoque etiam plures sine partibus, vel coniunctim, vel separatim, heredes scribebantur, L. heres, D. de hered. instit. quo casu partes æquas ex hereditate ferebant, L. ex facto, & L. quotiens, §. heredes, D. eo. Sed vtrum coniunctim, vel separatim scriberentur, hoc intererat, quod vbi coniunctim scripti erant, si quis ex coniunctis decessisset, hoc non ad omnes, sed ad reliquos qui coniuncti erant, pertinebat. Sin autem ex separatis, ad omnes qui eodem testamento scripti erant heredes, portio eius pertinebat, d. L. heredes. Quo loco autem scriberetur heres sine parte, vtrum primo, an medio, vel nouissimo, nihil interfuisse, ait L. quo loco, D. eo. Papinian. in L. qui non militabat, §. filius, D. eo. *Nihil autem interest, quo loco sine portione quis heres instituat: quo magis Assus residuum accepisse videatur: Eaque vacua pars vocatur à Celfo in L. liber homo, §. i. D. eo.*

Poterat verò paterfamilias in quot vellet partes hereditatē distribuere. Sed sollempnis Assis distributio, in dvodecim vncias fiebat, L. interdum, §. i. D. eo. Vlpian. in L. feruum, §. vlt. D. eo. *Hereditas plerumque diuiditur in dvodecim vncias, quæ Assis appellatione continentur. Habent autem partes propria nomina ab vncia vsque ad assē: puta hæc, sextans, quadrans, triens, quincvnx, semis, septvnx, bes, dodrans, dextans, devnx, as. Quod & Iustinian. tradit in §. hereditas, Instit. de hered. instit. Denique si testator minus Assē distribuisset, potestate iuris institutiones in assē reuoluebantur: vt puta, si duos heredes ex quadrante scripserit: Nam hereditas eius residua accedebat, vt ex semissibus viderentur scripti. Sed si alter ex quadrante, alter, ex semisse heredes scripti essent, qui accedebat quadrans, pro partibus hereditariis eis adcrefcebat: At si Testator in diuisione dvodecim vncias excessisset, æquè pro rata decrefcebat: velut, si Titium ex dvodecim vnciis heredem, Mævium ex sex scripserit, Titivs hereditatis semissem, Mævius trientem optinebat, d. L. interdum, §. i. Sed & si Titium ita instituisset testator, titivs ex parte tertia, deinde Assē expleto, idem ex parte sexta, in quatuordecim partes hereditas diuidenda erat, d. L. interdum, §. vlt. Quod si duos ex quadrantibus heredes scripserit, tertium sine parte, is quod Assi deerat, ferebat, L. item quod in princ. D. eo. Iustinian. in §. non autem, Instit. eo. tit. *Non autem utique semper dvodecim vncias esse oportet. Nam tot vnciæ Assē efficiunt, quot testator voluerit: & si vnum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus Ass in semisse erit. Et mox, Et è contrario potest quis in quocumque voluerit plurimas vncias suam hereditatem diuidere. Paulus lib. iii. Sentent. cap. iiii. In quot vult vncias Testator hereditatem suam diuidere potest. Impleto verò Assē, sine parte instituti, ad prioris**

L1 ij

Assis semissem, æquis portionibus, veniebant. Ex Vnciis ergo sex, primo herede instituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione, heres institutus fuisset, in viginti quatuor partes hereditas distribuebatur, & quinque vncias tertius habebat, L. ex vnciis, D. de hered. instit. Sed si plus Assis paterfa. distribuisset, & aliquem sine parte heredem fecisset, is id quod ex Dupondio de erat, habebat, L. Sabinus, D. eo. Et tunc quidem ex altero Assis portio relicta intelligebatur, cum Assis nominatim dato, vel duodecim vnciis distributis, residua portio non inueniebatur, L. qui non militabat, §. filiis, D. eo. Assis etiam expleto & distributo, si alius præterea sine parte heres scriberetur, in alium Assis veniebat, aliter atque si expleto Assis ita scripisset, EX RELIQUA PARTE HERES ESTO: quoniam cum nihil reliquum esset, ex nulla parte heres institutus censebatur. Sed si expleto Assis, duo sine partibus scripti fuissent, in unum Assis veniebant. Et si vnus sine parte, duo coniunctim sine parte, heredes instituti fuissent, duo semisses fiebant. Quod si quis Dupondium distribuisset, & tertium sine parte instituisset, hic non in alium Assis, sed in trientem veniebat, L. item quod, §. 1. & §. vlt. D. eo. Planè si Mævium, qui solidum capere poterat, quis heredem ex ea parte quam per leges capere poterat, instituisset, deinde Titium heredem, non facta RELIQUI mentione, instituisset, in duos Asses hereditas diuidebatur, & tantundem in altero Assis Titius habebat, quantum Mævius in primo, L. quod si non sit, D. eo.

Interdum duo heredes ita instituebantur, verbi gratia, vnus ex fundo corneliano, alter ex lybiano: & tunc heredes erant ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti, L. ex facto, D. de hered. instit. Paulus in L. si alterius, D. eo. Si alterius, ait, atque alterius fundi pro partibus quis heredes instituerit, perinde habebitur, quasi non adiectis partibus heredes scripti essent. Sed & si duo heredes instituti essent, vnus ex parte tertia fundi corneliani, alter ex bese eiusdem fundi, detracta fundi mentione, quasi sine partibus heredes scripti, hereditate potiebantur, L. quotiens, §. si duo, D. eo. Similisque modo, si quis ita testatus esset, ATIVS FVNDI CORNELIANI HERES ESTO MIHI: DVO TITHI ILLIVS INSVLÆ HEREDES SVNTO: duo Titij semissem obtinebant, Attius semissem, L. Attius, D. eo. Quinctiam si paganus, seu qui non militabat, alium, RERVVM ITALICARVM, alium, RERVVM PROVINCIALIVM HEREDEM instituisset, vel alium, BONORVM MATERNORVM QVÆ IN PANNONIA POSSIDEBAT, aliū, PATERNORVM QVÆ HABEBAT IN SYRIA, iuc semisses ambo habebant, L. ex facto proponebatur, & L. qui non militabat, D. eo. Miles vero si alium, CASTRENSIVM RERVVM, alium, CETERARVM SCRIPSISSET, quasi duorum hominum duæ hereditates intelligebantur, L. si certarum, §. 1. D. de testam. milit.

Plures autem heredes ita quandoque scribebantur, vt eos & nominum & rei cõplexus iungeret, rēque & verbis coniungerentur. Exempla ex L. triplici, D. de verb. signific. sunt hæc. TITIVS ET MÆVIUS EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO: vel, TITIVS MÆVIUSQVE HEREDES SVNTO: vel, TITIVS CVM MÆVIO EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO: vel ita, PVBLIVS MÆVIUS, LVCIVS TITIVS HEREDES SVNTO, SEMPRONIUS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Item, LVCIVS TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. SEIVS EX PARTE QVA LVCIVM TITIVM HEREDEM INSTITVI, HERES ESTO. SEMPRONIUS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO.

Heredes verò vel purè instituebantur, vel in diem certum, vel incertum, L. si quis instituatur, D. de hered. instit. vel sub conditione. In tempus quidem capiendæ hereditatis heres vtiliter instituebatur, veluti, LVCIVS TITIVS CVM CAPERE POTVERIT, HERES ESTO, L. in tēpus, D. de hered. instit. Ex die verò, vel ad diē hereditas non rectè dabatur, sed vitio temporis sublato manebat institutio, L. hereditas, D. de hered. instit. Cõdicio autè vel in præsens tempus, vel in præteritū, vel in futurum cõcipiebatur. L. cum in secundo, D. de iniur. rup. L. etiam si, §. si patronus, D. de bon. libertor. In præsens, puta, SI TITIVS CONSVL EST. SI REX PARTHORVM VIVIT. SI NAVIS IN PORTV STAT, d. L. cum in secundo, & L. institutio talis, §. vlt. D. de condic. instit. In præteritum, SI TITIVS CONSVL FVIT, d. L. cum

L. cum in secundo. In futurum verò, veluti, SI ILLE CONSVL FACTVS FVERIT: SI NAVIS EX ASIA VENERIT, L. si quis instituatur, §. 1. & L. si quis ita scripserit, D. de hered. instit. L. multum interest, D. de condic. & dem, L. II. §. 1. & L. si ita scriptum, D. de bon. poss. sec. tab. SI INTRA ANNUM SEPTVAGENSIMVM DECESSERIM, HERES ESTO, L. potest quis, D. de hered. instit. SI STICHVM MANVMISERIT, HERES ESTO, L. si sub hac, D. de inoffic. testam. SI TITIO DECEM DEDERIT FILIVS, HERES ESTO, L. vlt. D. de condic. instit. Vlpianus in L. si qui ita, D. eo. Si qui ita sint instituti, SI SOCII VNA BONORVM MEORVM PERMANSERINT VSQVE AD ANNOS SEDECIM, HEREDES SVNTO. Idem in L. Si qui ita sint, §. vlt. D. de condic. instit. Eum qui ita heres institutus est, SI SERVVM HEREDITARIVM NON ALIENAVERIT, Pompon. in L. si quis sub conditione, D. eo. Si quis sub conditione heredes instituisset, SI INVICEM CAVISSENT SE LEGATA EO TESTAMENTO RELICTA REDDITVROS. Idem in L. Titius, D. de condic. & demonstr. TITIVS SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, HERES ESTO. Paul. in L. Lucius, D. de condic. & dem. Lucius Titius ita Testamentum fecit, AVRELIVS CLAVDIVS NATVS EX ILLA MVLIERE, SI FILIVM MEVM SE ESSE IVDICI PROBAVERIT, HERES MIHI ESTO. Scauola in L. si quis ita heres, D. de hered. instit. Si quis ita heres instituatur, SI LEGITIMVS HERES VINDICARE NOLIT HEREDITATEM MEAM, Paulus in L. illæ autè, D. eo. Si ita scripserit, TITIVS, SI MÆVIUM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO. Aliquando etiam heres instituebatur sub hac conditione, SI DECEM TITIO DEDERIT, SI ALEXANDRIAM IERIT, VEL SI ALEXANDRIAM PERVENERIT, L. suus quoque in princ. & §. vlt. D. de condic. instit. L. vlt. D. eo. Scauola in L. vlt. §. vlt. D. de doli except. Titiam marito & filio communi, ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituisset proponit, MÆVIA FILIA MEA EX SEX VNCIIS HERES MIHI ESTO, SI CVM COHEREDIBVS TVIS PAREM RATIONEM FEÇERIS PRO MEA PORTIONE IN DIEM MORTIS MEÆ, EIVS ACTVS QVI PENDET EX TVTELA TVA, QVAM TITIVS PATER MEVS, AVVS TVVS, ADMINISTRAVIT. Vxor etiam quæ viro suo ex dote promissam pecuniã debebat, heredem eū sub eã cõdicione quandoq; scribebat, si dõtem quæ ei promiserat, NEQVE PETIISSET, NEQVE EXECISSET, L. Mucianæ, D. de condic. & demonstr. L. mulier, D. de condic. instit. Erat & illa vulgaris condicio, SI IN CAPITOLIUM ASCENDERIT. Et interdum heres ita instituabatur, si ipsemet Capitolium ascendisset, hoc modo, TITIVS, SI IN CAPITOLIUM ASCENDERIT, EX ALIO QVADRANTE HERES ESTO, L. liber homo, §. si Titius, D. eo. TITHASVS, SI IN CAPITOLIUM ASCENDERIT, HERES ESTO, L. si ita scriptū, D. eo. Interdum verò sub ea conditione, si tertius Capitolium ascendisset, hereditas alicui dabatur, vt in L. si quis Sempronium, D. eo. Si quis Sempronium heredem instituere sub hac conditione, SI TITIVS IN CAPITOLIUM ASCENDERIT. Interdū & sub iurisiurandi conditione heres instituebatur, L. libertus, D. de bon. libertor. puta, SI IVRASSET DATVRVM SE ALIQVID, VEL FACTVRVM, veluti, STICHVM MANVMISSVRVM, L. quæ sub conditione, §. quotiens, D. de condic. instit. Iauolen. in L. Antistius, D. de acquir. hered. Si ita institutus sit, SI IVRAVERIT, HERES ESTO. Iulian. in L. hæc scriptura, D. de condic. & demonstr. Quicumque heres scriptus erit, sub conditione, SI IVRAVERIT SE DECEM DATVRVM, AVT MONVMENTVM FACTVRVM.

Sed hæc cõdicio Iurisiurandi edicto Prætoris heredibus scriptis remittebatur, d. L. libertus, & L. quæ sub cõdicione, D. de cõdic. instit. L. nõ dubiū, §. 1. D. de leg. III. quæ admodū & eã conditiones quæ contra bonos mores inferebantur, veluti, SI AB HOSTIBVS PATREM SVVM NõN REDEMÉRIT: SI PARENTIBVS SVIS PATRONOVE ALIMENTA NON PRÆSTITERIT, L. conditiones quæ, D. de condic. inst. Sic & in L. quidam, D. eo. quidã proponitur in suo Testamento heredem scripserit sub tali cõdicione, SI RELIQUIAS EIVS IN MARE ABIECISSET. Cui non ab simile caput cuiusdam Testamenti refertur à Petronio in Satyrico, his verbis, OMNES QVI IN TESTAMENTO MEO LEGATA HABENT, L. I. ij

PRÆTER LIBEROS MEOS, HAC CONDICIONE PERCIPIENT QUÆ DEDI, SI CORPVS MEVM IN PARTES CONCIDERINT, ET ADSTANTE POPVLO COMEDERINT. Interdum & sub impossibili condicione heres instituebatur, exempli gratia, TITIVS SI DIGITO CALVVM TETIGERIT, HERES ESTO, L. cùm in secundo, §. vlt. D. de iniusto rup. MÆVIVS SI MONVMENTVM POST MORTEM MEAM IN TRIDVO PROXIMO MORTIS MÆÆ FECERIT, HERES ESTO, L. si quis ita institutus, D. de condic. instit. Cōdicioni etiã quandoque dies inferebatur, vt puta, SI CAPITOLIVM INTRA DIES TRIGINTA ASCENDERIT, HERES ESTO, L. sed si condicioni, D. de condic. instit. TITIVS, SI INTRA TERTIAS KALENDAS MAIAS NAVIS EX ASIA VENERIT, EX RELIQUA PARTE HERES ESTO, L. liber homo, §. si ita scriptum, D. de hered. instit. Heredi autē plures quandoque condiciones coniunctim, quandoque disiunctim dabantur, L. si heredi, D. eo. Vlpian. in L. quæ sub condicione, §. si quis, D. eo. *Si quis sub iurifurandi condicione, & præterea, sub alia, sit institutus.* Et mox. *Sed si sub iurifurandi condicione sit institutus, aut si decem millia dederit.* Quin & heredi purè instituto quandoque condicio adscribatur, vt in specie L. filiumfa. D. quando dies leg. ced.

Planè qui filiumfa. heredem instituere volebat, ita tamen ne ad patrem eius ex hereditate quicquam perueniret, solebat eum sub hac condicione instituere, SI A PATRE EMANCIPATVS ESSET, L. quidam cùm, D. de heredib. instit. L. si furiosus, §. vlt. D. de curatorib. fur. Vlpian. in L. denique, §. Et si heres, D. de minorib. *Et si heres sit institutus, SI A PATRE IN DIEBUS CENTVM SIT EMANCIPATVS.* Ag sub huiusmodi condicione sæpe matres & auix liberos instituebant. Papinian. in L. duos, D. de condic. & demonstrat. *Duos mater filios, SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS, ex partibus heredes instituit.* Idem in L. auia, D. eo. *Auia qua nepotem SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS pro parte heredem instituerat.* Scævola in L. vlt. D. de petit. hered. *Filius à patre emancipatus, secundum CONDICIONEM TESTAMENTI, matris adiit hereditatem.* Marcian. in L. cùm seruus, D. de condicio. instit. *Cùm auia nepotem SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS, pro parte heredem instituit.* Sueton. in Vitell. cap. vi. *Hunc heredem à matre sub condicione institutum, SI DE POTESTATE PATRIS ENISSET, manu emisit.* Imp. Maximia & Dioclet. in L. filiis C. de inoffic. testam. *Filiis matrem qua de mariti moribus secus suscipatur, ita posse consulere iure compertum est, vt eos sub hac condicione instituat heredes, SI A PATRE EMANCIPATI FVERINT.* Eoque pertinet, quod Plinius Epist. II. lib. III. Regulum narrat filium emancipasse, vt heres matri existeret. Idè Plin. Epist. XVIII. lib. VIII. *Nam Curtius Mantia perosus generum suum Domitium Lucanum frater est Tulli sub ea condicione, FILIAM EIVS NEPTEM SVAM (sic enim locum illud ab imperitis deprauatum, emendandum censeo) INSTITVERAT HEREDEM, SI ESSET MANV PATRIS EMISSA.* Sic & Marcian. in L. Diui, D. de iur. codicillor. matrem cùm purè liberos suos Testamento instituisset, codicillis, emancipationis condicione adiecit, refert. Extraneus certè sub qualibet condicione heres scribi poterat. Siquis verò heres sub ea demum, quæ in potestate eius esset, & ultimo vitæ momento impleri posset, L. fuus quoque, D. de hered. instit. L. vlt. D. de condic. instit. L. libertus sub, §. si libertinus, D. de bon. libertor. Interdum & ita quis heres instituebatur, TITIVS HERES ESTO, ITA VT STICHVM MANVMITTAT, L. quæ sub condicione, §. quotiens, D. de condic. instit.

Hoc amplius Heredes scripti hereditatem Cernere quandoque iubebantur, rogabanturve. Plin. lib. x. Epist. ad Traian. *Iulius Largus rogauit Testamento, VT HEREDITATEM SVAM ADIREM, CERNEREMQUE.* Quod vti fieret, docet Vlpian. Tit. XXII. *CRETIO est, iniquens certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, vtrum expediat ei adire hereditatem, nec ne, velut, TITIVS HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS CENTVM PROXIMIS, QUABVS SCIERIS POTERISQUE: NISI ITA CREVERIS EXHERES ERATO.* Iñdot. lib. v. Origin. *CRETIO est certus numerus dierum in quo institutus heres aut adiit hereditatem, aut finito tempore excluditur: nec liberum est illi ultra capiendæ hereditatis ius.* *CRETIO appellatur quasi decretio: CERNERE enim, decernere, & constituere significat. Nam ita dicitur, ILLE HERES MIHI ESTO, CERNITOQUE INTA DIES TOT.*

Quæ

Qua in formula, verbum hoc, CERNITO, Varro lib. v. de lingua Lat. explicat, *Facito videant te esse heredem. Ideoque, ait, in cretione adhibere iubent testes.* Cicero Epist. XLVI. lib. XIII. ad Attic. *Ex eo cognoui, CRETIONEM Cluuij (d Vestorum negligentem) liberam, testibus presentibus, sexaginta diebus.* Erat verò duplex Cretio, vt idem Vlpian. Tit. XXII. docet: vna, VULGARIS: altera CONTINVA. Vulgaris erat Cretio in qua adiciebatur hæc verba, QUIBVS SCIERIS POTERISQUE, in quibus, quod pridem ab acutissimi ingenij viris obseruatum est, iudit Crassus apud M. Tullium lib. i. de Orato. cùm ait, *De his, credo, rebus, vt in CRETIONIBVS scribi solet, QUIBVS SCIAM, POTEROQUE.* CONTINVA verò CRETIO erat, in qua non adiciebantur verba illa, QUIBVS SCIERIS POTERISQUE. Et ita Bonorum possessionum admittendarum tempus, vtile esse, non continuum, definiens Vlpian. in L. II. D. quis ordo in bonor. possess. *Ita autem, ait, vtile tempus est, vt singuli dies in eo vtilis sint, scilicet, vt per singulos dies & SCIERIT ET POTVERIT admittere.* CERNERE autem non modò erat constituere se heredem esse, vt Varro lib. vi. de lingua Lat. explicat, verum etiam, vt Vlpian. Tit. XXII. tradit, legitima ac sollempnia cretione verba dicere, in hunc modum, CVM ME MÆVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQUE.

Multum verò intererat vtrum cum Cretione quis, an sine Cretione heres scriptus esset: Extraneus enim heres vt ibidem Vlpian. docet, si quidem cum Cretione heres institutus esset, cernendo fiebat heres. At si sine Cretione, pro herede gerendo. Præterea sine Cretione heres institutus, si constituisset nolle se heredem esse, statim excludebatur ab hereditate, & amplius eam adire nõ poterat. Cum Cretione verò institutus, sicut cernendo fiebat heres, ita non aliter excludebatur, quàm si intra diem Cretionis non creuisset hereditatem. Ideoque etiam si constituisset nolle se heredem esse, tamen si superessent dies cretione, pœnitentia actus, Cernendo heres fieri poterat. Quod ius antiquum Vlpian. tradit Tit. XXII. Intererat etiam vtrum Vulgari, an Cõtinaua Cretione heres quis institutus esset. Nam ei qui Vulgarem Cretionem habebat, dies illi computabantur quibus se sciuerat heredem institutum esse, & potuerat cernere. Ei verò qui Cõtinauam habebat Cretionem, etiam illi dies computabantur, quibus ignorauerat se heredem institutum: aut sciuerat, sed non potuerat cernere: quod item eidem Vlpiano acceptum ferendum est.

Ceterum non in bona tantum, sed & in nomē interdum, Testamentis heredes adsciscabantur. Iubebat enim eos testator NOMEN SVVM FERRE, L. sed & si, & L. facta, §. si sub nominis, D. ad Trebellia. Cicero lib. III. Officior. *Cùm Basilus M. Satrium sororis filium, NOMEN SVVM FERRE VOLVISSET, eumque fecisset heredem.* Sueton. in Octauio cap. c. de eius Testamento. *Heredes instituit primos, Tiberium ex parte dimidia & sextante: Liniam ex parte tertia: quos & FERRE NOMEN SVVM IVSSIT.* Quod & Ouidius lib. xv. Metamorphos. fata Augusti canens, his versibus prædicat.

-- Inque futuri

Temporis ætatem, venturorumque nepotum

Prospiciens, prolem sancta de coniuge natam

FERRE simul NOMENQUE SVVM, curisque, IVBEBIT.

Huic autem Testatorum voluntati vt parerent heredes, non minus nominis, quàm bonorum hereditatem cernebant. Sic enim Octavianum quem ὀνόματος καὶ τῆς οὐσίας ἀξιοδοχῶν relinquere, semper Iulio Cæsari in animo fuisse, Dio lib. XLV. scribit, cognita auunculi nece, vt idem auctor eodem lib. ait, Τότε ὄνομα τοῦ Καισαρῆος παρὰ τὸ ἔθνος ἀνελάμβανεν, & τὸν κληρὸν αὐτοῦ διεδέξατο: Vnde apud Ouidium lib. xv. Metamorphos. Iupiter ad Venere[m] de Iulij Cæsaris ἀποθεώσεσ,

Vt Deus accedat celo, templisque colatur.

Tu facies, matrisque suus, qui NOMINIS HERES,

Impositum feret vnus onus.

Quo verborum circuitu Augustum significat: de quo hæc Eutropius lib. VII. *Octavianus adolescens, annos octodecim natus, Cæsaris nepos, quem ILLE TESTAMENTO*

HEREDEM RELIQUERAT, ET NOMEN SVVM FERRE IVSSERAT. Et paullo post: *Er quasi vindicatoris patris sui mortem, à quo PER TESTAMENTVM FVERAT ADOPTATVS.* Hoc enim modò heredes TESTAMENTO IN BONA & IN NOMEN ADOPTARI dicebantur. Cicero in Bruto. *Quid Crassum, inquam, illum censet, istius Liciniae filium, Crassi TESTAMENTO qui fuit ADOPTATVS.* Sueton. in Jul. cap. LXXXIII. de Cæsaris Testamento agens, *In ima cera C. Octavianum etiã IN FAMILIAM, NOMENQVE ADOPTAVIT.* Epitome Liuij lib. CXVI. TESTAMENTO Cæsaris heres ex parte dimidiã institutus, C. Octavianus ex favore nepos, & IN NOMEN ADOPTATVS EST. Et ita Cæcilius moriens TESTAMENTO Atticum ADOPTAVIT, heredemque fecit ex dodrante, vt Cornelius Nepos in Attici vita scriptum reliquit. Sueton. in Tiber. cap. vi. *Post reditum in urbem à M. Gallio Senatore TESTAMENTO ADOPTATVS, hereditate adita, mox nomine abstinuit, quod Gallius aduersarum Augusto partium fuerat.* Idem in Galba cap. xvii. *Pisonem frugi Licinianum nobilem egregiumque iuuenem, ac sibi olim probatissimum, TESTAMENTOQVE SEMPER IN BONA ET NOMEN ADSCITVM, repente è media salutantium turba apprehendit: filiũque appellans, perduxit in castra, ac pro concione adoptauit.* Eodemque loquendi genere Seneca vitur in lib. de Brevit. vitæ: *Nobilissimorum, inquam, ingenuorum familiae sunt. Elige in quam adscisci velis. Non IN NOMEN TANTVM ADOPTABERIS, SED IN IPSA BONA.* Plinius Epist. xviii. lib. viii. *Quinetiam Domitius Afer, qui illos IN NOMEN ADSVMPsit, reliquit Testamentum ante octo & decem annos nuncupatum.* Illam vero loquendi figuram, non minus Græci, quàm Latini auctores vsurpant. Appianus enim lib. ii. Bellor. Ciuil. de Testamento Iulij Cæsaris. *Διαθήκη δὲ τῷ Καίσαρι ὑφ' ἧσιν ἀφ' ἑαυτοῦ φερόμενοι, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τῶν πολλῶν ἐκλεῖθεν ἀναμνάσειν. Θεὸς μὲν δὴ τῷ Καίσαρι εἰς τὴν ἐγγύτητά αὐτοῦ, ὅτις ἀδελφῆς θυγατρὶς ὄντος Οὐκράτου.* Ex superioribus autem locis apparet, non eos tantum qui ex Asse, sed & qui vel ex parte heredes scribebantur, Testamentis adoptatos. Nam & Octavianus & Atticus, ille Iulij Cæsaris, hic Cæciliij Testamento adoptati fuerit, licet vterque ex dodrante dumtaxat heres scriptus esset.

Sed enim qui Testamento adoptabantur, non omnia iura iustorum & legitimorum filiorum consequuti huiusmodi adoptione videtur. Nominis quidem heredes erant, sed eos liberti paterni, & alia familiae iura non sequebantur. Proinde Testamentariam suam Adoptionem lege Curia confirmari curauit Octavianus Cæsar, vt auctoritate legis accederent quæ Testamento nactus non erat. Quod Appian. lib. iii. Bellor. Ciuil. docet in hunc modum. *Απὸ δὲ τῆς θυσίας, ἐκ τῶν (de Octauio Cæsare loquitur) εἰσθητοῦ τῶν πατρὶ αὐτῆς κατὰ νόμον Κουράτων. Ἐπὶ δὲ τῷ τῶν δὴ μὲν γένεσθαι τὴν ἑσιν. Κουρίας γὰρ, ἐς μέρητας φυλάς ἢ τοὺς δὴ μὲν διαρῆν τὰς, καὶ ἐξ ἑσιν, ὡς Ἕλληνας εἰς ἄλλοι φάσαι Φραγείας. Ἐπὶ μὲν τὰτος δὲ ἐστὶ Ρωμαίους ὁ πρόπος οὗτος ἐπὶ τῆς ἀπατόρων, καὶ δὴ αὐτῶν μάλιστα αὐτῶν τῶν γνησίων πατρὶ ἀγῆν. τὰς συγγενεῖς τῆς θεμελιῶν, καὶ ἀπελευθέρους. Γὰρ δὲ ἢ τὰ τε ἄλλα λαμψρά, καὶ ἐξ ἐλευθέρων πολλοὶ τε καὶ πλεῖστοι, καὶ ἀπὸ τῶν ἰσῶν μάλιστα ὁ Καίσαρ ἐπὶ τῆς κατετέρα γένεσθαι καὶ Διαθήκας γενόμενος, καὶ τῆς δὲ ἐδεῖν. Id quod Dio lib. xi. v. attigit de Antonio loquens his verbis. *Τὰ τε ἄλλα ἐκείνος καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ αὐτῶν (scilicet Octavianum) ἐπέχευ, καὶ τὸν νόμον τῶν Φραγείων ἐσφερόμενος, καὶ τὴν ἐσποῖσιν αὐτῶν τῶν ἐξ αὐτῶν Καίσαρος γενέσθαι εἶδει, αὐτὸς μὲν ἐσπείραζε δὴ τῆς ἐσνεγκεῖν, ἀπὸ δὲ δὴ μὲν τῶν πινῶν ἀεθάλλοτο, ὅπως ὡς μὴ δὲ πο πᾶς αὐτῶ ἐκ τῆς νόμων ὄν, μήτετι τῆς ὑσίας πολυπραγμονοῖ, καὶ τῶν τ' ἄλλα ἀσθενέστερος εἴη.* Quinetiam Tiberius, quamquam Testamento Augusti nomen eius ferre iussus, ab eodem tamen post Gaij & Lucij Cæsarum mortē ritē adoptatus fuisse fertur: Sio enim Sueton. in Tiber. cap. xv. *Caius & Lucio intra triennium defunctis, adoptatur ab Augusto simul, cum fratre eorum M. Agrippa: coæctus prius ipse Germanicum fratris sui filium adoptare. Nec quidquam postea pro patre familias egit: aut ius quod adoptione amisserat, ex vlla parte retinuit.* Quod & Dio lib. lv. narrat: cuiusque adoptionis ab eodem Sueton. cap. xxi. fit mentio. Ceterum non viti modo, sed & mulieres quandoque nomen suum ferre iubebat eos, quos Testamento heredes instituebant. Sic enim Liuiã cum Dolabellam ex parte heredem instituisset, cum nomen mutare iussit, quemadmodum Cic. Epist. viii. lib. vii. ad Attic. ita scribit:*

Dolabellam video Liuiæ Testamento cum duobus coheredibus esse in triente: sed iuberi mutare nomen. Est πολιτικὸν σέμμα, rectissime sit nobili adolescenti mutare nomen mulieris Testamento. Sed id φιλῶστο φῶτερον διακρινώμεθα, cum scierimus, quantum quasi sit in triente triente.

Porro non minus Seruos, quam Liberos homines, heredes instituere licebat, L. non minus, D. de hered. instit. Et suos quidem Seruos heredes instituere quisque poterat cum libertate: alienos, sine libertate: communes, cum libertate, vel sine libertate. Communes enim serui rectē cum libertate heredes instituebantur, quasi proprij, pro parte dominica: Sine libertate autem, quasi alieni, propter socij partē, quemadmodum Vlpian. Tit. xxii. explicat. Et hoc est, quod idē Vlpian. in L. iij. D. de hered. instit. *Seruus, ait, alienus, vel totus, vel pro parte, sine libertate heres institui potest.* Alienos autē seruos, ita demum heredes instituere licebat, si eorū serui essēt, quos ipsos heredes testator instituere potuisset: quandoquidē Testamēti factio cū seruis ex persona dominorū introducta erat, L. non minus, D. de hered. instit. Vlpian. Tit. xxii. *Alienos seruos heredes instituere possumus: eos tamen, quorum cum dominis Testamenti factionem habemus.* Atque ita sine libertate huiusmodi serui heredes instituebantur. Quinimo alienum seruum liberum & heredem esse testator frustra iubebat, cum alieno seruo inutiliter libertas daretur, L. si alienum, D. de hered. instit. Seruus planē alienus ita heres institui poterat, CVM LIBER ERIT, Proprius autem ita institui non poterat, L. seruus alienus, D. de condicion. instit. Serui ergo proprij heredes ita instituebantur, LIBER ET HERES ESTO. Cuiusmodi institutionibus quandoque hæc adiectio addebatur, ILLE SERVVS, SI MEVS ERIT, CVM MORIAM, VEL, CVM MORIOR, HERES ESTO. L. ii. in prin. & §. vlt. D. de condic. instit. L. talem, §. i. D. de hered. instit. Quod si quis ita scripisset, STICHVS LIBER ESTO, ET POSTEA QVAM LIBER ERIT HERES ESTO, detracto verbo, POSTEA, libertas simul & hereditas ei competebat, L. quotiens, §. si quis ita, D. eo. Valebat & institutio talis, STICHVS LIBER ESTO, ET SI LIBER ERIT, HERES ESTO. Inde hæc, *liberum heredemque esse iussit*, in L. pater filio, D. eo. L. filium, D. de adq. hered. Proprius autem seruus cum libertate heres institutus, siquidem in eadem causa permanisset, ex Testamento liber & heres necessarius fiebat, quemadmodum Vlpian. Tit. xxii. ait. Inter Necessarios autem heredes, id est, seruos cum libertate heredes scriptos, & suos scilicet necessarios, id est, liberos qui in potestate erant, iure ciuili nihil, vt ibidem Vlpianus tradit, intererat. Nam vtrique etiam inuiti heredes erāt: sed iure Prætorio, Suis & necessariis heredibus abstinere se à parentis hereditate permittebatur: Necessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non dabatur.

Ceterum heredes aut scribebantur, aut palam nuncupabantur, L. vlt. D. de iu. codicill. Licebatque testanti vel nuncupare heredes, vel scribere. Sed si nuncupabat, palam debebat, id est, vt exaudiiri à septem testibus posset, L. heredes palam, D. qui Testam. fac. poss. Sueton. in Calig. cap. xxxviii. *Cum iam, & ab ignotis, inter familiares, & à parentibus, inter liberos PALAM HERES NVNCVPARETVR.* Cic. pro Milo. *Testamentum autem PALAM fecerat, & illum heredē, & me scripserat.* Qui verò per scripturam non testabatur, ac neque legaturus quid erat, neque quemquam exheredaturus, poterat quinque verbis facere Testamentum, vt diceret, LVCIVS TITIVS MIHI HERES ESTO. Quinimo etiam tribus verbis, vt diceret, LVCIVS HERES ESTO, L. i. §. i. D. de hered. instit.

Testamentorum utique caput erat heredis institutio. Nam sine heredis institutione nihil in Testamento scriptum valebat, L. i. in fi. D. de vulg. & pupill. Testamentumque vires per heredum institutionem accipiebat, L. quod per manus, D. de iu. codicill. & vt Vlpian. Tit. xxiii. ait, Potestas Testamenti ab heredis institutione incipiebat. Iulianus in §. ante heredis Instit. de legat. *Ante heredis Institutionem Inutiliter antea legabatur: scilicet, quia Testamenta vim ex institutione heredis accipiunt: Et ob id, velut caput atque fundamentum intelligitur totius Testamenti, heredis Institutio.*

Hereditates autem, vt & legata, merentibus dabantur. Plin. Epist. iij. lib. ii. *Et hic hereditates, hic legata, quasi MEREATVR accipit.* Martial. Epigram. lxxv. lib. vii. de Labienō

qui ex assc scriptus erat heres à Fabio,

Plus MERVISSE tamen se Labienus ait. Quintilian. Declamatio. CCCXXV. QVO MERITO TVO te scripsit heredem? Vox communis est. Isdem verbis interrogare te possum, Quid MERVERAS, ut te scriberet heredem? quamdiu etiam tertium nō exhibes cui debeat hereditas? Inde Vlpian. in L. nec adiecit, D. pro soc. Hereditates, legata, mortis causa donationes, ob MERITVM aliquod accedere ait. Et ita Papinian. in L. dotem, §. vlt. D. de Castren. pecul. sanguinis rationem MERITVM HEREDITATIS ACCIPIENDÆ præbuisse, refert.

Interdum verò ita scribebatur heres, VT INTRA CERTVM TEMPVS ADIRET HEREDITATEM, L. si quis heres ita, D. de acquir. hered. Hereditatem autem Adeuntes, hoc verbo, ADEO, utebantur, ut ex L. eum qui, §. vlt. D. eo. & Vlpiano Tit. XXII. liquet. Atque ita heredes IN IVS ET LOCVM defuncti SUCCEDEBANT, L. qui in ius, D. de diuers. regul. L. ait Prætor, D. de iureiuran. Vnde Martial. lib. VI. Epigram. LXIII.

Tu tamen hunc Tabulis heredem, stulte, supremis

Scribis, & ESSE TVO, vis furiose, LOCO.

Nec vlla, ut Cicero lib. II. de Legib. scribit, persona, est quæ ad vicē eius qui è vita emigraverit, propius accedat, quàm heres. Vlpianus in L. quorrens, §. heredes, D. de hered. instit. HEREDES IVRIS SUCCESSORES SVNT. Pōpon. in L. heres, D. de acquir. hered. *Heres in omne ius mortui, non tantum in singularum verum dominii succedit.* Hereditas enim iuris nomē est, L. hereditas, D. de verb. signific. L. III. D. de bon. poss. & vel absque vilo corpore, iuris intellectum habet, L. hereditas, D. de petir. heredit. Et adita quidem hereditate omnia iura in heredem institutum transibant: Possessio verò nisi naturaliter adprehensa ad eum non pertinebat, L. cum heredes, D. de acquir. possess.

Planè inter cetera quæ ad ordinanda Testamenta pertinebant principale ius erat, de liberis heredibus instituendis vel exheredandis, ne præteritis ipsis rumperetur Testamentum. Namque filio qui in potestate erat, præterito, inutile erat Testamentum, L. inter cetera, D. de lib. & post. Exheredatio autem fiebat his verbis, EXHERES ESTO. L. si ita, §. vlt. D. de liber. & post. L. si quis Sempronium in fi. D. de hered. instit. L. si quis Testamento, D. de condic. instit. Filij etiam hoc modo exheredabatur, FILIVS EXHERES SIT: FILIVS EXHERES ERIT. L. filij, L. cū quidā, D. de liber. & post. Sed & si ita patet dixisset, ILLE FILIVS MEVS ALIENVS MEÆ SVBSTANTIÆ FIAT, Iustinian. rectè exheredatum esse constituit, L. si quis filium, C. de liber. præter. Iuvenal. Sat. X.

Nec vultum adgnoscat amici

Cum quo præteriti cenavit nocte, nec illos

Quos genuit, quos eduxit: nam Codice suo

HEREDES VETAT ESSE SVOS. --

Filius autem in potestate, vel eo mortuo, aut de potestate subducto, nepos Nominatim exheredari debebat, L. I. §. I. D. de hered. instit. L. I. & L. si filium, D. de liber. & post. Itaque nō sufficiebat ita dicere, QVISQVIS EST, QUI FILIVM MEVM SE ESSE DICIT, EXHERES ESTO, L. I. §. idem ait, D. de Carbon. edic. vel, QVISQVIS MIHI ERIT FILIVS, EXHERES ESTO, L. III. §. filius, D. de liber. & post. Non tamen nomen, cognomen, & prænomen eius erat dicendum, sed sufficiebat vel vnum ex his, d. L. I. D. de liber. & post. Vnde in specie, L. cū Testamento, §. vlt. D. de hered. instit. qui tres filios habebat, ita scripsisse proponitur, FILII MEI HEREDES SVNTO: FVBLIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO. Filius certè qui vnicus erat, si ita exheredatus esset, FILIVS MEVS EXHERES ESTO, nominatim exheredatus videbatur, licet nomen eius expressum non esset. Nam si plures essent filij, nullus exheredatus censebatur, L. II. D. de liber. & post. Iustinianus in §. nominatim Instit. de exher. liber. Nominatim autē quis EXHEREDARI videtur, siue ita exheredetur, TITIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO: siue ita, FILIVS MEVS EXHERES ESTO, non adiecto proprio nomine: scilicet, si alius filius non exret. Quinetiam cū Titius Testamento heredem instituisset, & filium habens, sic exheredationem posuisset, CETERI OMNES FILII, FILIÆQVE MEÆ, EXHEREDES SVNTO, Paulus respondit filium rectè exheredatum videri, L. Titius, D. de liber. & postum. Et si pepercisset

pepercisset Testator filium dicere, EX SEIA AUTCM NATVM dixisset, rectè exheredabatur. Quinetiam si cum conuicio dixisset, NON NOMINANDVS, vel NON FILIVS MEVS, IATRO, GLADIATOR, EX ADVLTERA NATVS, rectè exheredatus erat, L. & si pepercerit, D. eo. Quam locutionis figuram Apulcius quoque lib. V. ita vsurpat, *Nec enim vos vtiqve domus mea famosa famula, & NON DICENDI FILII MEI facta latuerunt.* Filium planè à patre cuius in potestate erat non rectè exheredatum Scævola censebat, si postquam decem ei legasset, adiecisset, ET IN CETERA PARTE EXHERES MIHI ERIT, L. cū quidam, D. de liber. & post.

Non tantum autem filij iam nati, sed & postumi nominatim exheredandi erant, ut Vlpian. Tit. XXII. & in L. postumi, D. de iniusto, rup. tradit. Iustinian. in §. masculos Instit. de exher. liber. *Masculos verò postumos, id est filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exheredari, nisi NOMINATIM EXHEREDARENTVR, hoc scilicet modo, QVICVMQVE MIHI FILIVS GENITVS ERIT, EXHERES ESTO.* Atque ita VENTER EXHEREDARI dicebatur, L. I. §. si venter, D. de ven. in poss. mitt. Cuius generis formulam ibidem Vlpian. hanc proponit, SE MIHI FILIVS VNVS NASCETVR, EXHERES ESTO. Et §. sed & si quis ventrem cad. L. Sed & si quis ventrem ita exheredasset, QUI MIHI INTRA MENSES TRES MORTIS MEÆ NATVS ERIT, EXHERES ESTO, vel, QUI POST TRES MENSES. Idem in L. III. §. nominatim, D. de iniust. rup. NOMINATIM EXHEREDATVS postumus videtur, siue ita dixerit, QVICVMQVE MIHI NASCETVR, siue ita, VENTER EXHERES ESTO. Sed & si dixerit, POSTVMVS EXHERES ESTO. Et in L. qui iure, D. de test. milit. *Si tamē hoc animo fuit ut veller, QVISQVIS SIBI NASCETVR EXHEREDEM ESSE.* Paulus in L. si ita, D. de iniusto rup. *Si ita facta sit exheredatio, si filius natvs NATAVE SIT, EXHERES ESTO.* Præter filium autem reliqui sui heredes vtriusque sexus, aut NOMINATIM, aut INTER CETEROS, exheredandi erant. Filia ergo postuma, ceteraque postumæ femina, vel NOMINATIM vel INTER CETEROS exheredabantur, dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legaretur. Nepotes etiam, pronepotes, ceterisque masculi postumi, præter filium, vel NOMINATIM, vel INTER CETEROS, cum adiectione legati erant exheredandi. Quamquam tutius erat, eos nominatim exheredari. Quæ omnia ex Vlpian. Tit. XXII. & Iustinia. §. sed non ita, & §. postumi, Instit. de exheredat. liber. cognoscimus. INTER CETEROS autem, exheredabantur hac verborum formula, CETERI EXHEREDES SVNTO, ut Theophil. auctor est in §. I. Instit. de exhered. libe.

Purè vtiqve filius exheredandus erat, non sub conditione, L. III. §. I. D. de liber. & post. Ab omnibus etiam gradibus heredum, & tam à primis, quàm à secundis heredibus exheredandus erat, L. non putavit, §. si ab vno, & §§. seq. D. de bon. poss. con. tab. L. si primo, D. de liber. & post. L. Nam etsi, & L. si quis filio, §. siue autem, & L. siue ego, D. de iniusto rup. L. Ex facto, §. Lucius, D. de vulg. & pup. Cū verò post omnes heredū gradus exheredatio scribebatur, si adiceret testator, AB OMNIBVS SE GRADIBVS EXHEREDARE, iuri satisfactum erat, L. I. C. de liber. præter.

Ante heredis certè institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus, filius rectè exheredabatur, L. postumi, §. I. D. de iniust. rup. Eoque modo ab omnibus gradibus summouebatur, nisi fortè AB VNIVS HEREDIS PERSONA eum Testator EXHEREDASSET: cuiusmodi Exheredatio vitiosa erat, quemadmodum & hæc, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FILIVS EXHERES ESTO. Inter duos autem gradus Exheredatus ab vtroque remotus erat, d. L. III. §. filius & §. ante heredis. Sed & si quis duos gradus miscuisset, Exheredatio valebat, veluti, PRIMVS HERES ESTO EX SEMISSE: Si PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS EX SEMISSE HERES ESTO. TERTIVS EX ALIO SEMISSE HERES ESTO: FILIVS EXHERES ESTO. Si TERTIVS HERES NON ERIT, QVARTVS HERES ESTO, d. L. III. §. in co.

Interdum autem cum elogio, & adiecta causa, filius exheres scribebatur, L. I. §. idem ait, D. de Carbon. edic. in qua Vlpianus, *Cū quidam, ait, EXHEREDEM SCRI-*

PRISSET FILIVM, QVOD DICERET EVM. EX ADVLTERIO CONCEPTVM. Et in L. idé est, D. de liber. & post. *Si ita dixerit*, ILLE ILLIVS FILIVS EXHERES ESTO. African. in L. si postumus, §. vlt. D. eo. *Si quis ita scripserit*, ILLE QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHERES ESTO. Cicero pro Cluent. *Quod ELOGIVM recitasti de Testamento Cn. Egnatij patris, hominis honestissimi, videlicet, & sapientissimi*, IDCIRCO SE EXHEREDASSE FILIVM, QVOD IS OB OPPIANICI DAMNATIONEM PECVNIAM ACCEPISSET. Quintilian. lib. vii. cap. iiii. *Si EXHEREDATVM à se filium pater testatus fuerit* ELOGIO, PROPTEREA QVOD IS MERETRICEM AMAYERIT. Idem lib. ix. cap. ii. ex Afinsio pro Liburnia, hæc verba citat. MATER MEA, QVÆ MIHI TVM CARISSIMA, TVM DVLCISSIMA FVIT, QVÆQVE MIHI VIXIT, BISQVE EADEM DIE VITAM DEDIT, & reliqua: deinde, EXHERES ESTO. Interdum etiam causa non turpis, neque famosa exheredationibus adiciebatur, vt in L. qui volebat, D. de hered. instit. qui volebat filiam exheredare, sic Testamento comprehendit, TE AVTEM FILIA IDEO EXHEREDAVI, QVONIAM CONTENTAM TE DOTE ESSE VOLVI. Papinian. in L. emptor, §. vlt. D. de rei vindic. *Si tamen pater*, DOTIS AC PECVLII CONTEMPLATIONE FILIAM EXHEREDAVIT, ET EA RATIONE REDDITA, nihil ei Testamento reliquit, aut eo minus legavit. Et ita Leontius philosophus cum Eudocia filia, (quæ tandem Theodosio nupsit) ex syderum positione & aspectu, prosperam fortunam portendi prævideret, ideo modicum quid ei reliquit, hoc adiecto, quod ea fortuna sua contenta esse deberet, quemadmodum, Zonaras Tomo III. ita narrat. *Θυγάτηρ μὲν ἦν Λεοντίου τινὸς φιλοσόφου, Ἀθήνηθεν ὄρουμένης, Ἀθηναίης δ' ὀνομαζέσασθαι γινώσκουσα, εὐτυχῆσαι μέλλουσα τὴν θυγάτηρα λαμπρῶς διαδοχῆσθαι, τὴν μὲν περιουσίαν αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς καταλείπει. Δὸ δ' ἦσαν Οὐαλλέριος καὶ Γενέσιος, τῆ δὲ θυγάτηρ ἔχει τὸν χρυσὸν μόνον, ὁ δ' ἦν ἀπέστησε, ἡ δὲ ἄφασ, Ἀρκεῖν αὐτῆ τὴν τύχην αὐτῆς.*

Quinctia interdum non mala mēte parentis, neque notæ causā, filius exheredabatur, sed furoris puta, causā, vel ideo, quia impubes erat, heresq; institutus rogabatur ei hereditatē restituere, L. si patronus, §. si quis nō mala, D. de bon. libert. Tryphoninus certē in furioso, §. vlt. D. de curat. furio. Auo qui nepotes ex filio prodigo habebat, hoc consiliū L. si dat, vt nepotes heredes institueret, filiū exheredaret, ei que, quod sufficeret alimētorum nomine, ab eis certum legaret, addita causā, necessitatē que iudicij sui. Vlpian. in L. multi non notæ, D. de liber. & post. *Multi non NOTÆ CAUSSA EXHEREDANT FILIOS, nec ut eis ob sint, sed ut eis consulant, ut putā, impuberibus, eis que fideicommissam hereditatē dant.* Paulus in L. Paulus XLVII. D. de bon. libert. *Exheredationem nepotis que non NOTÆ CAUSSA, sed alio consilio adiecta est, nocere non oportere, quominus contro Tabulas libertorum aut bonorum possessionem petere possit.* Patrem etiam exheredato filio ita cauissē, VT IVS IN LIBERTVM SALVVM EI ESSET, proponit Terent. Clemens in L. si pater, D. de bon. libert.

Filij vtique non sine magna causā exheredabantur. Cicero pro Rosc. Amer. *Magna oportet esse vitia atque peccata filij, quibus incensus patris potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum eiceret ex animo, ut denique patre esse se se obliuisceretur.* Seneca lib. i. de Clement. *Numquid aliquis sanus filium à prima offensa exheredat? Nisi magna & multa iniuria penitentiam euerint, nisi plus est quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul deplorata est, vltima experitur.* Proinde cum Exheredati de inofficio Testamento dicebant, à Centumuiris hæc eorum querela propitiis auribus audiebatur, QVO MEO ME MERITO PATER EXHEREDAVIT? vt supra lib. v. docuimus. Plerumque certē nouercalibus delenimentis, instigationibusve corrupti parentis, malignè circa suum sanguinem iudicium inferebant, L. non est enim, D. de inoff. test. Et ita, Acciam Variolam nuptam Prætorio viro, exheredatam fuisse ab octogenario patre, intra vndecim dies, quàm ille nouercam ei amore captus induxerat, Plinius Epist. xxxiii. lib. vi. refert. Exheredato vtique facta iniuria censebatur, si immerito se exheredatum contenderet, L. Papinianus, D. de inoff. test. Vnde EXHEREDATIONE NOTATI, in L. non putauit, D. de bonor. poss. cont. tab. NOTA EXHEREDATIONIS, in L. i. §. sed & si D. de adsignand. libert.

Planè

Planè Extranei quoque heredes scripti, nisi voluntati Testatorum paruissent, nonnumquam eadem qua filij, verborum formula ab hereditate summovebantur, vt ex formula Cretionis patet: in qua plerumque addebantur verba hæc, NON CREVERIS, vel, NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: quibus non adiectis imperfecta erat Cretio, vt Vlpian. Tit. xxii. tradit. Scæuola in L. vxorem, §. eius heres, D. de legat. iii. *Eius heres vel legatarius rogatus est, ut quendam adoptet, his verbis adiectis*, SI ALIAS FECERIT, EXHERES ESTO. Refertur & ab eodem in L. Scius, D. ad L. falcid. caput Testamenti huiusmodi, SEIUS ET AGERIUS, SI INTRA DIEM TRIGESIMVM MORTIS MEÆ REIPVB. NOSTRÆ CAVERINT, CONTENTOS SE FVTVROS TOT AVREIS, LEGIS FALCIDIÆ BENEFICIO OMISSO, HEREDES MIHI SVNTO, QVOS INVICEM SVBSTITVO. QVOD SI VOLVNTATI MEÆ NON CONSEN- SERINT, EXHEREDES SVNTO. Alfen. in L. paterfa. D. de heredib. instit. *Paterfa. Testamento duos heredes instituerat: eos monumentum facere iusserat in diebus certis, deinde ita scripserat*, QVI EORVM NON ITA FECERIT, OMNES EXHEREDES SVNTO. Gaius in L. si certarum, §. si eodem, D. de Testam. milit. *Si eodem Testamento Miles eundem heredē, deinde EXHEREDEM SCRIPSERIT, adempta videtur hereditas: cum in paganorum Testamento, sola hereditas exheredatione adiri non possit.* Et sic in Testamento Gregorij Nazianzeni *Οἱ δὲ λοιποὶ παῖτες ἔτασαν μὲν ἀποκλήρομαι.* Et in Testamento B. Remigij, CETERI OMNES EXHEREDES ESTOTE, SVNTOTE. Quam fuisse vulgarem Testamentorum in Gallis clausulam Testamentorum formula edita à Marcupho indicat, in qua est, RELIQVI VERO HEREDES, EXHEREDES SVNTO. Alioquin exheredationem in extraneo ineptam esse, rectè scripsit Vlpian. in L. quidam cum filium, D. de verb. obligat.

Heredes autem (quemadmodum Vlpian. Tit. xxii. & Modestini. in L. i. D. de vulg. & pupill. scribunt) aut INSTITVTI dicebantur, aut SVBSTITVTI. INSTITVTI, qui primo gradu scripti erant: SVBSTITVTI, qui secundo gradu, vel tertio, vel sequentibus, Illi, PRIMI HEREDES vocabantur, L. idem est, §. vlt. D. de testam. milit. L. quamdiu, D. de acquir. hered. L. seruo alieno, §. i. D. de leg. i. L. vlt. D. de fideicom. libertat. vel, PRIMO GRADV SCRIPTI, L. denique, D. de iniuf. rup. vel, PRIMO LOCO, L. si non lex, §. vlt. D. de hered. instit. Hi, SECVNDI HEREDES appellabantur, vt aliàs docuimus, & SECVNDO GRADV SCRIPTI in d. L. denique, vel SECVNDO LOCO SCRIPTI, L. qui postumos, D. de Sc. Silan. aut si tertio gradu scripti essent, TERTII HEREDES dicebantur, vt apud Sueton. in Claud. cap. vi. Poterat autē quis in Testamento plures gradus heredū facere, L. si plures, D. de iu. delib. L. in plurium, D. de acquir. hered. L. si plures, D. de leg. iii. Marcian. in L. potest, D. de vulg. & pupill. *Potest quis in Testamento plures gradus heredum facere, puta, si ille HERES NON ERIT, ILLE HERES ESTO: & deinceps plures: ut nouissimo loco in subsidium, vel seruum necessarium heredem instituat.* Quod & Iustinian. tradit Instit. eod. tit. in princ. Marcell. in L. Lucius Titius Scio, D. de hered. instit. *Salustium & Varonem PRIMO, an SECVNDO, vel TERTIO GRADV HEREDES INSTITVERE voluerit.* Iulian. in L. quidam Testamento, D. de vulg. & pupill. *Quidam Testamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta heredem instituit: deinde Quietum Florum, Proculo Sosia heredes substituit: deinde, si NEQVE FLORVS, NEQVE SOSIA HEREDES ESSENT, TERTIO GRADV ex parte dimidia & quarta coloniam Leptitanorum, & ex quarta, complures heredes substituit in plures quàm tres uncias.* Vlpianus autem Tit. xxii. hæc institutionis cum Cretione, & Substitutionis formulam proponit, TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBV. CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: TVNC MÆVIUS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBV. & reliqua. Similitérque & deinceps substitui potuisse ait. Substitutio autem quæ in hunc casum, si HERES NON ERIT, fiebat, VVLGARIS vocabatur. Gaius lib. ii. Instit. tit. iiii. *SVBSTITVTIO est, quæ post institutionem à Testatore fieri solet, id est, secundis heredis appellatio. Et due sunt: quarum vna, VVLGARIS dicitur, alia, PVPILLARIS. VVLGARIS dicitur, ILLE MIHI HERES ESTO, siue hoc filio, siue extraneo, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIS, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT*

M m

PERVENIRE. Vulgari ergo modo, ut Modestinus loquitur in L. iam hoc iure, §. vlt. D. de vulg. heredibus substituebatur ita, si HERES NON ERIT, L. sed si plures, §. vlt. L. potest. & L. vlt. D. eo. L. Iulianus, §. vlt. L. si ita quis institutus, & L. paterfa. D. de hered. instit. L. si quis filiumfa. & L. & si substitutum, D. de acquir. hered. Iulian. in L. si is qui ducenta, §. vlt. D. de reb. dub. SI MIHI NEQUE FILIVS, NEQUE FILIA HERES ERIT, SEIVS HERES ESTO. Hæc autem verba, SI HERES NON ERIT, in eo quem alieno iuri subiectum esse Testator sciebat, sic accipiebantur, si neque ipse heres erit, neque alium heredem effecerit. In eo vero, quem patremfa. arbitrabatur, illud significabant, si hereditatem sibi, vel ei cuius iuri postea subiectus esse cœperit, non adquisierit, §. vlt. instit. de vulg. & pupill.

Interdum etiam latius hæc substitutio diffundebatur, & in plures casus dispergebatur, ut in specie, L. Lucius Titius qui fratrem, D. de hered. instit. Lucius Titius qui fratrem habebat, Testamento ita cauit: TITIVS FRATER MEVS EX ASSE MIHI HERES ESTO. SI MIHI TITIVS HERES ESSE NOLVERIT, AVT, QVOD ABOMINOR, PRIVS MORIETVR, QVAM MEAM HEREDITATEM ADIERIT, AVT FILIVM, FILIAMVE, EX SE NATVM, NATAMVE, NON HABEBIT: TVNC STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HEREDES MIHI, ÆQVVS PARTIBVS, SVNTO. Refertur & in L. III. C. de hered. instit. huiusmodi substitutio, QVOD SI EX ALIQVA CAUSA PRIMVS HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, VEL NON POTVERIT, TVNC IN LOCVM EIVS SECVNDVM HEREDEM SVBSTITVO VITALEM. Heredi quidem ex parte scripto ita quandoque substituebatur, VT SI IS HERES NON ESSET, QVISQVIS SIBI HERES ESSET, IN PARTE quoque deficientis ESSET HERES, L. si in Testamento, D. de vulg. & pupill. Plures vero ita quandoque substituebantur, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPITIS HERES ERIT, L. sed si plures, D. eo. tit. Inde in L. ex illa, D. de verb. signif. Item in substitutione, his verbis, QVISQVIS MIHI HERES EST, proximus heres tantum significabat. Pluribus autem heredibus institutis, siue ex æquis partibus, siue ex diversis & disparibus, quâdoque eos testator INVICEM, seu VICE MVTV, substituebatur, L. si ego, §. i. D. de iniur. rup. L. si plures, & L. Lucius Titius in prin. & §. vlt. D. de vulg. & pupill. L. cogi, §. cum quidam, D. ad Trebellian. Post omnem enim Institutionis ordinem ita scribebat, EÔS QVE INVICEM SVBSTITVO, vel, EÔS QVE INVICEM SVBSTITVO, L. iam hoc iure, §. i. L. qui plures, & L. coheredi, §. i. D. de vulg. & pupill. vel, QVOS HEREDES MEOS INVICEM SVBSTITVO, d. L. coheredi, §. qui discretas, & L. Lucius Titius Scio, D. de hered. instit. L. Seius, D. ad L. filcid. vel, HOS OMNES INVICEM SVBSTITVO, d. L. coheredi, §. qui patrem. Sed & substituti invicem quandoque ita substituebantur, SVBSTITVTOS HEREDES INVICEM SVBSTITVO, L. Lucius, §. pater, D. ad Sc. Trebell. vel, PVBLIVS, MARCVS, CAIVS INVICEM SVBSTITVTI, HEREDES MIHI SVNTO: vel, ILLE ET ILLE INSTITVTI HEREDES, ET SVBSTITVTI SVNTO, L. cum in Testamento, §. i. D. de hered. instit. Et huius generis substitutio RECIPROCA appellatur, in L. iam hoc iure, D. de vulg. & pupill. & MVTV, in L. cum proponebatur, D. de legat. II. Poterant & vel plures in vnus locum substitui, vel vnus in plurius, vel singulis singuli, L. potest, D. de vulg. & pupill.

Præterea in alium quam illum vulgare casum, seu euentum, liberis impuberibus quos in potestate habebat, patri substituere licebat. Quæ substitutionis species, Pupillaris vocabatur, L. in Pupillari, L. ex duobus, §. vlt. L. coheredi, §. cum filia, & Rubr. D. de vulg. & pup. Iustinia. Tit. de pupill. substit. *Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solum ita, ut supra diximus, substituere potest, id est, ut si heredes ei non extiterint, alius sit ei heres: sed eo amplius, ut, si heredes ei extiterint, et adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis heres: veluti si quis dicat hoc modo, TITIVS FILIVS MEVS HERES MIHI ESTO. ET SI FILIVS MEVS HERES MIHI NON ERIT: SIVE HERES ERIT, ET PRIVS MORIATVR, QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, id est antequam pubes factus sit: TVNC SEIVS HERES ESTO.* Caius lib. II. Instit. Tit. III. PUPILLARIS SVBSTITVTIO, filiis tantummodo impuberibus

impuberibus dari potest, qua ita fit: ILLE FILIVS MEVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM EI SVBSTITVO. Cuiusmodi substitutionem sic describit Horat. lib. II. Sermo. Sat. VI.

*Si cui præterea validus male filius in re
Præclarus sublatius aletur, ne manifestum
Calibus obsequium nudet re, leniter in spem
Arripere officiosus, & ut scribare secundus
Heres, ut si quis casus puerum egerit Orca,
In vacuum venias.--*

Variè autem substitutio ista concipiebatur: Plerumque ita, SI FILIVS MEVS INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO, L. i. & L. qui liberis, & L. paterfa. L. qui habebat, D. de vulg. & pupill. L. vlt. D. ad Senatuf. consultum Trebellia. L. Lucius, D. de fideicom. libertat. Alias, SI INTRA PVBERTATIS ANNOS DECESSERIT, L. iam hoc iure in fi. & L. coheredi, §. non videri, D. eo. vel, SI IMPVBES DECESSERIT, L. in substitutione in fi. & L. cum ex filio, D. de vulg. vel, SI ANTE PVBERTATEM DECESSERIT, L. paterfa. D. de reb. au. & aud. possid. vel, SI FILIVS MEVS INTRA QVARTVM DECIMVM ANNVM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO, L. II. §. prius, D. cod. Quâ loque & filio impuberi ita substituebatur, SI FILIVS MEVS MORIATVR, PRIVS QVAM IN SVAM TVTELAM VENIAT, TVNC TITIVS MIHI HERES ESTO, L. si ita scriptum, §. qui filio, D. de bon. possid. sec. tab. Iisdemque concepta fuisse verbis fertur ea substitutio, quæ notæ inter Manium Curium & Coponium contentioni ansam præbuit. In Testamento namque ita scriptum fuisse, SI MIHI FILIVS IN DECEM MENSIBVS GIGNITVR, ISQVE PRIVS MORIETVR QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, TVM MIHI MANIVS CVRIVS HERES ESTO, ex Cicero. lib. I. & II. de Orato. colligimus. Idè Topicis: *Vt Crassus in Curiana causa ex emplis plurimis usus est, agens de eo qui Testamento sic heredem instituisset, ut si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius quam in svam tvtelam venisset, secvndvs heres hereditatem obtinisset.* Quintilian. lib. VII. cap. VII. de eodem Testamento agens, *Substitutus heres erat, si postvms ante tvtelæ svæ annos decessisset.* Accidit autem, ut cum vacuo ventre esset Testatoris vxor, non pleno, quemadmodum suspicabatur, postumus nullus nasceretur. Vnde controuersia orta est, inter Coponium, & Curium: illo, sibi proximitatis aut certè sanguinis iure bona vindicâre, eaque ad se lege redisse dicere, quod substitutionis condicio defecisset: hoc contra, mentè testatoris spectandâ esse: qui æquè postumo nō nato ac si natus impubes decessisset, bona ad substitutū pervenire voluisset. Coponij causam recepit Q. Scævola, Curij, Crassus. Acta est ergo, apud Centūviros causa à clarissimis illis duobus fori Ro. luminibus, iisq; æqualibus, collegis, & Consularibus, magno populi cōcursu magnâq; expectatione, ut idè Cicero in Bruto restatur: cū Q. Scævola, qui iurisperorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus habebatur, ex scripto Testamentorum iura defenderet, negaretque nisi postumus & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, heredem Curium esse posse, qui esset secundum postumum & natum & mortuum heres institutus: Crasso diversæ partis aduocato defendente, hac eum mente fuisse qui Testamentum fecisset, ut si filius non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres. Ille *præterea*, hic *aliquos*, uterque autoritatibus, exemplis, & Testamentorum formulis utebatur. Quam controuersiam & his verbis Quintilian. lib. VII. cap. VII. attigit. *In Testamentis & illa accidunt, ut voluntas manifesta sit, scriptum nihil sit: ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi, & Scævola fuit contentio. Substitutus heres erat, si postvms ante tvtelæ svæ annos decessisset. Non est natus: Propinqui bona sibi vindicabant. Quis dubitaret quin ea voluntas fuisset testantis, ut si non nato filio heres esset, qui mortuo: sed hoc non scripserat.* Cuius dubitationis tollendæ causa ita patres postumis substituebant,

QVOD SI MIHI LIBERI NATI NON ERVNT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSERINT, TVNC HEREDES SVNTO MCVIVS ET MÆVIVS, L. Lucius, D. de fideic. libert.

Interdum etiam ad breue tempus ætatis pater substituebat, in hunc modum, SI FILIVS MEVS INTRA DECIMVM ANNV M DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO. L. si ita quis, D. de vulg. & pupill. Interdum etiam diuersis impuberis ætatis temporibus alios atque alios post finem præstitutum substituebat. Vlpian. in L. II. §. si primus, D. de bon. poss. sec. tab. *Si primus quidem ita substitutus sit, si intra decem: secundus, si post decem, intra quattuordecim annos.* Paulus in L. qui plures, D. de vulg. & pupill. SI INTRA DECIMVM ANNV M DECESSERIT, LVCIVS TITIVS HERES ESTO: SI POST DECIMVM, INTRA QVARTVM DECIMVM, MÆVIVS HERES ESTO. Idē in L. ex factō, §. item quæro, D. eodem. *Si ita facta proponatur substitutio, filius meus si intra decem annos decesserit, titius heres esto: si intra quattuordecim, mævius.* Ac planè omne spatium quod erat intra pubertatem, liberum erat patri ad substituendum filio: sed finis huius pubertas erat, d. L. ex factō, §. item quæro, D. eodem. In Pupillari enim substitutione licet longius tempus comprehensum esset, tamen finiebatur substitutio pubertate, L. in pupillari, D. de vulg. & pupill. Directō ergo, seu verbis civilibus, legitimis & imperatiis post quartumdecimum annum ætatis frustra substitutio fiebat, L. verbis civilibus, D. eo. Verbis verò precariis substitutionis condicio puberem ætatē egredi poterat, L. coheredi, §. cum filia, D. eo. Itaque matres quæ directō substituere liberis non poterant, eos si impuberes decessissent, hereditatem restituere rogabant, vel eorum, Tutorūve, fidei committebant, L. peto, §. mater, D. de legat. II. L. maritus, §. I. D. ad L. falcid. Naturalis autem pater, nō item adrogator filio impuberi substituere poterat, L. si adrogator, D. de adoptionib. nisi in iis tantum quæ ipse ei adrogator dederat, præter quartam, quam ex D. Pij rescripto omnimodo ei relinqui debebat, L. sed & si plures, §. in adrogato, D. de vulg. & pupill.

Porro sæpenumero in vtrumque casum impuberi substituebatur, vt exempli gratia, LVCIVS TITIVS HERES ESTO: SI MIHI LVCIVS TITIVS HERES NON ERIT, SIVE ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, TVNC GAVIVS SEIVS MIHI HERES ESTO. L. I. D. de vulg. & pupill. Eo modo sibi & filio pater substituebat, L. paterfa. D. eod. Et ea quidem quæ in alterum casum concipiebatur substitutio, SIMPLEX, quæ in vtrumque, DVPLEX vocabatur, L. I. & L. iam hoc iure, §. I. & §. vlt. & L. Lucius Titius, D. de vulg. & pupill. Pater etiam duos filios impuberes heredes institutos inuicem substituebat, & tunc in vtrumque casum substituisse intelligebatur, id est, SIVE FILIVS HERES NON EXSTITERIT, SIVE EXSTITERIT, ET IMPVBES DECESSERIT, L. iam hoc iure, D. eo. Sed & si pater impuberi filio in alterum dumtaxat casum substituisset, in vtrumque casum substituisse intelligebatur, vt ibidem traditur.

Ex duobus autem impuberibus, EI QVI SVPREMVS MORERETVR, quandoque pater substituebat, L. ex duobus, D. de vulg. & pupill. Papinian. in L. qui ex liberis, D. de bon. poss. sec. tab. QVI EX LIBERIS MEIS IMPVBES SVPREMVS MORIETVR, EI TITIVS HERES ESTO. Florentin. in L. vel singulis, D. eo. *Vel singulis liberis, vel qui eorum novissimus morietur, heres substitui potest.* Papinian. in L. coheredi, §. cum pater, D. eo. *Cum pater impuberi filia quæ novissima diem suum obiisset, tabulas secundas fecisset.* Tryphonin. in L. qui duos, D. de reb. dub. *Qui duos impuberes filios habebat, ei qui supremus moritur titium substituit.* Et ita, *Impuberi supremo substitutum, accipe in L. pater filiam, §. vlt. D. ad L. falcid. Sed & qui duos impuberes filios habebat, ita substituisse proponitur, si ambo mortui essent, L. qui duos, D. de vulg. & pupill.*

SUBSTITVERE autem liberis impuberibus tam heredibus institutis, quàm exheredatis pater poterat, L. I. §. I. L. sed si plures, §. ad substitutos, D. de vulg. & pupill. L. vlt. D. de legat. III. L. ita tamen, §. à patre, D. ad Sc. Trebell. L. planè, & L. ab exheredati, D. de legat. I. Verùm substituere illis, vt iam prædiximus, non poterat, nisi Testamento facto heredem sibi instituisset, L. I. in fi. L. II. §. quisquis

quisquis, D. eo. Miles vtiq; tam sibi quàm filio Testamentum iure militari facere poterat, & vel soli filio, tametsi sibi non fecisset: quod Testamentum valebat, si fortè pater vel in militia, vel intra annum militiæ decessisset, L. in fraudē, §. miles, D. de testam. milit.

Planè tam eum quem sibi heredem instituerat, quàm alterum substituere pater poterat, L. I. §. I. D. de vulg. & pupill. & L. qui patri, D. de acquir. hered. Cum verò eum filio substituebat, quem sibi heredem scripserat, his plerumque verbis utebatur, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO IMPVBERI HERES ESTO. L. cum filio, L. qui liberis, §. vlt. D. de vulg. & pup. L. ita tamē, §. qui suspectā, & L. si patroni, §. qui fideicomissam, D. ad Sc. Trebell. L. sciendū, D. de verb. signific. vel, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPPTIS HERES ERIT, IDEM FILIO MEO HERES ESTO. L. qui liberis in prin. L. sed si plures, & L. in substitutione, L. ex duobus, D. de vulg. & pupill. Paulus in L. ex factō, §. vlt. D. eo. *Iulius Longinus pater, eos quos sibi heredes instituerat, filio ita substituit, quisquis sibi heres esset.* Mater planè secundis Tabulis filio impuberi substituta proponitur in L. mater, D. si quis omif. caus. test. Sed & coheres pupillo datus ei quandoque substituebatur, L. qui fundū, §. coheres, D. ad L. falcid. & L. apud, §. I. D. ad Sc. Trebellian.

Quos autè pater sibi Necessarios heredes facere poterat, eosdem & filio poterat, L. sed si plures, §. I. D. de vulg. & pupill. L. sed & in illo, D. de reb. dub. L. Iulianus, D. de acquir. hered. Atque ad eò qui patri heres extiterat, si idem filio impuberi substitutus esset, non poterat hereditatem eius prætermittere, L. qui patri, D. de acquir. hered. Substitui etiam liberis poterat is, qui post mortem eorū natus esset, L. substitui, D. de vulg. & pupill. Quo gradu autem heres liberis substitueretur, nihil intererat, L. quo gradu, D. eo. Addit Iauolenus in L. cum ex filio, §. filio, D. eo. *Filio impuberi in singulas causas alium & alium heredem substituere possumus, veluti vt alius, si sibi nullus filius fuerit, & alius, si filius fuerit, et impubes mortuus fuerit, heres sit.*

Pupillaris autem ista substitutio secundis Tabulis fiebat, L. libertis, §. postumis, D. de adimend. leg. quæ inde SECVNDÆ TABVLÆ, quod PRIMAS, id est patris Tabulas sequerentur. Nam cum sibi prius, deinde filio Testamentum pater faceret, Testamentū patris PRIMARVM TABVLARVM, seu PRIMI TESTAMENTI, vt locū & ordinē, ita & nomen obtinebat, L. II. §. si primis, D. eo. statuliber. L. Lucius, §. impuberem, D. de leg. II. L. pater, D. de hered. instit. PUPILLARE verò, vt Vlpianus vocat in L. planè, §. si coniunctim, D. de legat. I. & re & nomine in secundis consistebat: & Secundarum Tabularum nomen sortiebatur, seu secundi Testamenti, L. pater, D. de heredib. instit. Eoque modo Testamentum quod secundas Tabulas habebat, vt loquitur Hermogenian. in L. nam quod, §. I. D. ad Sc. Trebellian. DVPLEX erat, quemadmodum supra monuimus, quod & comprobatur L. I. D. si cui plus quàm per L. falcid. Quamquam autem binæ Testamentorum Tabulæ essent, & duplex lignum, vt tamen ipsa & effectu vnū Testamentū erat. Pupillare vtiq; quod & Impuberis Tabulas vocat Vlpian. in L. II. §. I. D. de statuliber. à paterno pendebat, ex eoque vires capiebat, vt nō immeritò Tabulæ paternæ, Principales appellarentur, propterea quod destituto Testamento paterno, & hereditate ex eo nō adita, Pupillaris substitutio evanescebat, nec quicquā in Pupillaribus Tabulis scriptum valebat, vt elicitur ex L. apud Iulianum, §. I. & L. nā quod, §. I. D. ad Sc. Trebell. In Tabulis certè patris & filij, vna Falcidia seruabatur, & contributioni locus erat, L. in ratione, §. quod vulgo, D. ad L. falcid. In contributionem enim veniebant tam quæ Primis quàm quæ Secundis Tabulis relicta erant, & tam quæ ab ipso impubere herede instituto, quàm quæ ab eo qui ei substitutus erat, data, legata erant, L. I. D. si cui plus quam per L. falcid. Paulus autem in L. vlt. D. ad Sc. Trebellian. speciem proponit, in qua pater Polycrati filio, si intra pubertatē decessisset, secundas Tabulas fecit, quas matri eius cōdenavit aperiēdas, si impubes obisset. Pupillares porro Tabulas etiā si superscriptū nō esset, NE APERIRENTVR, si tamē seorsū clausas signatasq; eas pater reliquisset, Prætor aperiiri nisi causā cognita nō patiebatur, L. pupillares, D. test.

quemad. aper. Si tamen mulier ventris nomine in possessione esset, aperiendæ erant secundæ tabulæ, ut scriberetur cui demandata esset curatio, L. si mulier, D. eo. Impubes vtrique cui pater secundas Tabulas fecerat, tunc intestatus decessisse dicebatur, cum substituti hereditatem eius omisissent, L. ii. §. impuberem, D. ad Sc. Tertullian.

Secundis autem Tabulis non filio modo, sed & sibi pater quandoque substituebar, ut in specie, L. paterfa. D. de vulg. & pupill. Substitutionū verò cōmūnibus his verbis HERES ESTO, interdū addebatur, IN LOCVM PARTEMVE EIUS HERES ESTO, L. sed si plures, §. vlt. L. coheredi, §. non videri, D. de vulg. & pupill. Substitutionibus etiā quæ in casum mortis alterius cōferebantur, plerūque addebatur, QVOD ABOMINOR, d. L. coheredi, d. §. non videri, L. Lucius qui fratrem, D. de hered. instit. L. Lucius Titius, §. filiam, D. de legat. ii. L. iiii. C. de impuber. & al. substit. Atque hæc de Directis Substitutionibus. Erant enim Precariæ substitutiones, L. cum proponas, C. de pact. quæ per fideicommissa, verbis precariis fiebant, L. filium quem, C. fam. circif.

Heredes siquidem interdum hereditatem sibi relictam restituere rogabantur, L. qui quadringenta, L. ex facto, §. si quis rogatus, & §. vlt. L. fideicommissaria, §. i. L. apud Iulianum, §. Antistia & aliās passim in Tit. D. ad Sc. Trebellia. L. qui plures, §. vlt. D. de vulg. & pupill. L. si feruum, §. i. D. si quis om. cau. Vlpian. in L. ex facto, §. vlt. D. eo. *Si quis ita fideicommissum reliquerit*, FIDEI TVÆ FILI COMMITTO, VT SI ALIENO HEREDE MORIARIS, RESTITVAS SEIO HEREDITATEM. Paulus in L. vbi purè, D. eo. *Quia pro hoc accipiendum sit*, ROGO HEREDITATEM ILLAM RESTITVAS. Quintilian. in argumento Declamat. cccxxv. *Diues decessit herede instituto bonorum omnium paupere, cum elogio tali: VOLO VT HANC HEREDITATEM RESTITVAS EI CVI ROGAVI*, L. facta, §. rescripto, D. ad Trebellia. *Si quis ita heredis fidei cōmiserit*, ROGO, SI TITIVS TIBI CENTVM DEDERIT, RESTITVAS EI HEREDITATEM MEAM. Ciuitati etiam per fideicommissum restitui iustam hereditatem Modestini. in L. cum alicui, D. de neg. gest.

Interdum verò rogabantur restituere, QVOD AD EOS EX HEREDITATE PERVENISSET. Vlpian. in L. cogi, D. ad Sc. Trebell. *Sed & si quis ita rogauerit*, QVOD QVOD AD TE EX HEREDITATE BONISVE MEIS PERVENERIT, ROGO RESTITVAS. Iulian. in L. quidam, D. eo. *Quidam ita in Testamento scripserat*, A TE HERES PETO FIDEIQVE TVÆ COMMITTO, VT QVOD QVOD EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, FILIO MEO, PRIMA QVAQVE DIE, AVT SI PRIVS QVOD EI ACCIDERIT, MATRI EIUS DES, REDDAS. Modestini. in L. quod his verbis, D. de legat. iiii. *Quod his verbis relictum est*, QVOD QVOD EX HEREDITATE, BONISVE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS RESTITVAS. Scauola in L. post emancipationem, §. i. D. de eo. tit. *Sciam ex dodrante, Mævium ex quadrante instituit heredes: fidei Scie commissit in hac verba* A TE PETO, TVÆQVE FIDEI COMMITTO, QVOD QVOD EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, RESTITVAS FILIO, RETENTIS TIBI HORTIS MEIS. Idem in L. vxorè, §. vlt. D. eo. A TE SEIA PETO, VT QVOD QVOD AD TE EX HEREDITATE MEA PERVENERIT, EXCEPTIS HIS, SI QVA TIBI SVpra LEGAVI, RELIQVVM OMNE REDDAS, RESTITVAS, MÆVIÆ INFANTI DVLCISSIMÆ: Papinian. in L. cum pater, §. fidei, D. de legat. ii. FIDEI TVÆ COMMITTO Vxor, VT DES, VT RESTITVAS FILIÆ MEÆ CVM MORIERIS, QVOD QVOD AD TE QVODQVE NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. Paul. in L. si legatarius, §. cum ita, D. de legat. iiii. *Cum ita petisset Testator*, VT QVOD QVOD EX BONIS EIUS AD PATREM PERVENISSET, FILIÆ SVA ITA RESTITVERET, VT EO AMPLIVS HABERET, QVAM EX BONIS PATRIS HABITVRA ESSET. Celsus in L. Ballista, D. ad Sc. Trebell. *Ballista filium suum heredem instituit ita*, REBELLIANVS SI CAVERIT COLONIÆ PHILIPPENSIVM, SI SINE LIBERIS MORERETVR, QVANTACVMQVE PECVNIA EX HEREDITATE

DITATE DE BONIS MEIS AD EVM PERVENIT, EAM PECVNIAM OMNEM AD COLONIAM PHILIPPENSIVM PERVENTVRAM. Papinia. in L. heredes mei in priu. D. eo. HEREDES MEI QVOD QVOD AD EOS EX HEREDITATE, BONISVE MEIS PERVENERIT, ID OMNE POST MORTEM SVAM RESTITVANT PATRIÆ MEÆ; COLONIÆ BENEVENTANORVM. Scauola in L. Lucius, §. pluribus, D. eo. *Vnus ex liberis heredibus institutis fidei commissit*, VT QVOD QVOD AD EVM EX HEREDITATE BONISVE PERVENISSET, DEDVCTO PRO EA PARTE ÆRE ALIENO, ET LEGATIS, ET SIBI VIGINTI AVREIS, RESTITVERET TITIO. Et ead. L. §. mævium. TE ROGO FILI SEPTICI, SI INTRA VICENSIMVM ANNVm SINE LIBERIS MORIERIS, QVOD QVOD EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, HOC FRATRIBVS TVIS RESTITVAS, L. Epistulam, §. vlt. D. eo. ROGO TE VT QVOD QVOD AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM. L. vlt. D. vt legat. seu fideicom. *Fideique eius commissit*, VT QVOD QVOD AD EVM EX HEREDITATE EIUS PERVENISSET, CVM MORERETVR, RESTITVERET FILIO TESTATRICE NEPOTI SVO. Gaius in L. vitum, §. cum quidam, D. de reb. dub. *Cum quidam pluribus heredibus institutis, vnus fidei commississet*, VT CVM MORERETVR, VNI EX COHEREDIBVS, CVI IPSE VELLE, RESTITVERET EAM PARTEM HEREDITATIS QVÆ AD EVM PERVENISSET. Papinian. in L. in fideicommissi, §. nonnunquam, D. de vlr. C. *Cum Pollidius à pro-pinqua sua heres institutus, rogatus fuisset*, FILIÆ MVLIERIS, QVOD QVOD EX BONIS EIUS AD SE PERVENISSET, CVM CERTAM ÆTATEM PVELLA COMPLESSET, RESTITVERE: *idque sibi mater ideò placuisse Testamento comprehensisset*, NE FILIÆ TVTORIBVS, SED POTIVS NECESSITVDINI RES COMMITTERENTVR: *eundem Pollidius*, FVNDVM RETINERE IVSSISSET. Marcian. in L. scribit, D. ad Trebellian. *Petit ab herede suo*, VT SI SINE LIBERIS MORERETVR, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE SVA AD EVM PERVENISSET, MÆVIO RESTITVERETVR,

Aliàs rogabatur Restituere QVOD SVPERESSET EX HEREDITATE, L. cogi, §. inde quaritur, L. mulier, §. cum proponeretur, D. ad Sc. Trebellia. in L. Titius, D. eo. eiusmodi fideicommissum refertur, QVOD QVOD EX HEREDITATE MEA SVPERFVERIT, ROGO RESTITVAS. Papinian. in L. Imperator, §. vlt. D. de legat. ii. *Rogatus QVOD QVOD EX HEREDITATE SVPERERIT*, POST MORTEM SVAM RESTITVERE. Vlpian. in L. sed & si lege, §. quod autem, D. de hered. petit. *Nam & diuus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat*, QVOD SIBI SVPERFVSSSET EX HEREDITATE REDDERE. Papinian. in L. deducta, §. quod ex hereditate, D. ad Sc. Trebell. QVOD EX HEREDITATE SVPERFVSSSET CVM MORERETVR, RESTITVERE rogatur. In §. vlt. ead. L. qui BONORVM SVPERFLV. M POST MORTEM SVAM RESTITVERE; fuerat rogatus.

Interdum etiam rogabantur PECVNIA ACCEPTA RESTITVERE, vel ACCEPTO CERTO PRETIO, L. Iulius, D. ad Sc. Trebellian. Vlpian. in L. fideicommissa, §. cum esset, D. de legat. iiii. *Cum esset quis rogatus restituere portionem*, ACCEPTA CERTA QVANTITATE. Idem in L. Nec vlla, §. sed & si, D. de hered. pct. *Si ACCEPTA CERTA QVANTITATE RESTITVERE, rogatus est*. Et in L. in quartam, D. ad L. falc. *Si ACCEPTA PECVNIA HEREDITATEM RESTITVERE rogatus*. Florentini in L. si heres D. eo. Tit. *Si heres cuius fidei commissum est*, VT ACCEPTA CERTA PECVNIA HEREDITATEM RESTITVAT. Scauola in L. à Testatore, D. de condic. & demonstr. *A testatore rogatus*, VT ACCEPTIS CENTVM NVMMIS RESTITVERE HEREDITATEM TITIÆ COHEREDI SVÆ. Papinian. in L. acceptis, D. ad L. Falcid. ACCEPTIS A MÆVIO CENTVM, HEREDITATEM MÆVIO RESTITVERE, PECVNIAQVE POST MORTEM SVAM TITIO DARE, rogatus est. Et in si. *planè si quis ita scripserit*, ACCEPTIS CENTVM PETO RESTITVAS HEREDITATEM. Papinia. in L. cum pater, D. de legat. ii. patrè cum filios, eorūque matrè, heredes instituisset, ita scripsisse refert. PETO A TE FILIA, VT ACCEPTIS EX HEREDITATE MEA IN PORTIONEM TVAM CENTVM AVREIS, ET PRÆDIO TVSCVLANO, PARTEM HEREDITATIS RESTITVAS MATRI TVÆ. Aliàs certā quantitatem præcipere iubebantur.

Rutilius in L. si heres, D. de legat. i. *Si heres centum præcipere iussus sit, & restituere hereditatem.* Vlpian. in L. si sponsus, § si quis rogatus, D. de donat. int. vir. *Siquis rogatus sit, præcepta certa quantitate, uxori suæ hereditatem restituere.* Ita præcepto fundo rogatus hereditatem restituere proponitur in L. heres, D. ad Sc. Trebellian.

Aliàs, accepto certo prædio restituere rogabatur, L. ult. D. eo. Papinian. in L. filiū, D. de legat. i. *filiam fratribus, certis rebus acceptis, hereditatem restituere pater voluit.* Aliàs quibusdam rebus retentis, restituere hereditatem heres rogabatur, ut in L. post emancipationē, §. ult. D. de legat. iii. rogatur Scia, retentis sibi hortis, restituere. Vlpian. in L. nonnulla, §. sed et si, D. de hered. petit. si retenta certa quantitate, restituere rogatus sit. RETENTA QUARTA PARTE, L. epistulā, §. mulier, D. ad Sc. Treb. L. Titia, D. ad L. Falcid. Aliàs deducta parte aliqua, restituere rogabatur. Papinian. in L. deducta, D. d. Sc. Trebell. DEDUCTA PARTE QUARTA RESTITUIERE ROGATUS HEREDITATEM. Sic deductis centum, L. i. §. ult. D. ad Sc. Trebellian. Item deducto ære alieno, & deductis legatis, L. cogi, §. inde quaritur, D. eod. L. cum heres, D. eo. Sic deducta sexta, L. pater filiam, D. ad L. falcid. Vlpian. in L. in quartam, D. eo. *Sed in fideicommissaria hereditate restituenda, siue legatum vel fideicommissum datum sit heredi, siue præcipere, vel, DEDUCERE, vel, RETINERE IUSSUS SIT.*

Interdum verò hereditatem cum fructibus restituere heres rogabatur, L. in fideicommissaria, D. ad Sc. Trebellian. Interdum verò, exceptis redditibus, ut in L. i. §. si heres, & L. deducta, §. hereditatem, D. ad Sc. Trebellian. Paulus in L. respondit, §. i. D. de usufr. *Heres rogatus erat, post mortem suam, sine redditu hereditatem restituere.* Aliàs exceptis certis bonis restituere heres rogabatur, L. Iulius, D. eo.

Interdum autem heredes rogabantur restituere, sub conditione, veluti, si sine liberis decederent, L. mulier, §. cum proponeretur, L. quidam, §. si quis filium, L. scribit, L. heredes, §. i. L. à filio, D. ad Sc. Trebellian. Vlpianus in L. ex facto, §. si quis rogatus, D. eodem. *Si quis rogatus fuerit, et si sine liberis decesserit, restitvat hereditatem, & §. ex facto ead. L. Rogauerat quædam mulier filium suum, ut si sine liberis decessisset, restituere hereditatem fratri suo.* Paulus lib. iii. Sentent. Tit. i. *Rogati inuicem, sibi, si sine liberis decesserint, hereditatem restituere.* Callistrat. in L. diuus, §. ult. D. ad L. Cornel. de fals. *Si quis duobus heredibus institutis, adiecerit, ut si alter vter heres sine liberis decessisset, ei qui superesset et liberos haberet, hereditas redderetur, vel, si vterque sine liberis decessisset, hereditas, deinde alia manu, scriptori testamenti restitueretur.* Marcian. in L. filius fa. §. cum erit, D. de legat. i. *Cum erit rogatus, si sine liberis decesserit, per fideicommissum restituere.* Apud Vlpianum etiam in L. in causæ ii. D. de minorib. Pomponius refert quendam rogatum esse fratris filie complures res dare, ea conditione, ut si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi. Ac aliàs proponitur rogatus quis restituere, si alieno herede moreretur, L. ex facto, §. ult. D. ad Sc. Trebellian. Pater etiā filio suo, si in potestate sua esse desiisset, hereditatem restituere rogatus dicitur in L. imperator, D. eod.

Interdum non totam seu vniuersam hereditatē, sed partem dumtaxat restituere rogabantur, L. cogi, §. si quis heres, L. Lucius, §. i. D. ad Sc. Trebellian. L. fideicommissa, §. cum esset, D. de legat. iii. veluti dimidiam partem hereditatis, L. liberto, §. filium, D. de annu. leg. Iulian. L. ita tamen, §. heres, D. ad Sc. Trebell. *Heres ex asse erat instituta consobrina mea, & eius fideicommissum, ut partem dimidiam*

MIDIAM HEREDITATIS STATIM PUBLIO MÆVIO RESTITVERET. Gaius in L. si ex asse, D. famil. ercisc. *Si ex asse institutus heres, rogatus sit mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiam.* Scauola in L. à filia, D. ad Sc. Trebellian. *A filia petit, ut si liberis superstitibus moreretur, partem eius quæ ad eam ex bonis patris peruenisset: quod si sine liberis, vniuersum fratri restituere.* Cui conditioni interdum dies addebatur, ut puta, si sine liberis intra trigensimum annum moreretur, L. Lucius Titius, §. pater, D. ad Sc. Trebell. d. L. cum auus, D. de condic. & dem. vel, si intra vicensimum annum sine liberis moreretur, d. L. Lucius, §. Mævia. Papinian. in L. quod bonis, §. quod auus, D. ad L. Falcid. *Heredem auus, idemque Tutor rogauerat, ut si sine liberis ante certam ætatem decederet, tam hereditaria, quam propria bona restituere.* Fratres etiam heredes instituti plerumque inuicem hereditatem restituere rogabantur, L. Sed & in illo, D. reb. dub. impp. Dioclet. & Maximian. in L. cum proponas. C. de pact. *Cum proponas filios Testamento scriptos heredes, rogatos esse, ut qui primus rebus humanis eximeretur, alteri portionem hereditatis restituere.* Proponitur & in L. cogi, §. cum quidā, D. ad Sc. Trebell. quidam à duobus heredibus institutis & inuicē substitutis petiisse, siue vterque, siue alter heres esset, ut hereditas sua ex parte dimidia restitueretur alicui post quinquennium. Refertur & à Scauola in L. Titia, D. de condic. & demonst. huiusmodi fideicommissum. *Titia heredis instituti liberos habentis filij fideicommissit, ut rem eius vniuersam restituere filiis eius liberisve eorum, cum ipsi petissent, sine vlla iuris cavillatione.* Ac planè interdum testator rogabat restituere bona sua, vel, familiam, vel, pecuniam, vel, vniuersam rem suam, vel, omnia sua, L. nam quod, §. ult. cum, L. seq. & L. si legatus, D. ad Sc. Trebellian. Vlpian. in L. cogi, D. eo. *Hoc idem & si patrimonium fuerit rogatus, & si facultates: & si quid quid habeo, & si censum meum, & si fortunam meas, & si substantiam meam, & si peculium meum, Testator dixerit.*

Duobus etiam quandoque hereditatem restituere quis rogabatur, d. L. cogi, §. si quis heres. Et alteri purè, vel in diem, alteri sub conditione, L. i. §. sed & quoties, D. eo. Interdum verò vni ex pluribus hereditatem restituere heredem testator rogabat, & in eius arbitriū cōferebat cui potius restitueret. Gaius in L. vtrum, §. cum quidā, D. de reb. dub. *Cum quidam pluribus heredibus institutis, vnius fidei commississet, ut cum moreretur, vni ex heredibus, cui ipse vellet, restituere eam partem hereditatis, quæ ad eum peruenisset.* Vlpian. in L. ex facto, §. si quis rogatus, D. ad Sc. Trebell. *Si quis rogatus fuerit filiis suis, vel cui ex his voverit, restituere hereditatem.* Papinian. in L. heredes mei, §. peto, D. eo. *Peto de te, vxor carissima, uti cum morieris, hereditatem meam restitvas filiis meis, vel vni eorum, vel nepotibus meis, vel cui voveris, vel cognatis meis, et cui voles ex tota cognatione mea.*

Heres autem vel purè hereditatem restituere rogabatur, L. vbi purè, D. ad Sc. Trebell. videlicet statim, L. ita tamen, §. heres ex asse, D. eo. seu presenti die, L. mulier, §. si heres, D. eod. seu prima quaque die, L. quidam ita, D. eo. aut verò in tempus, vel post tempus, restituere rogabatur, L. deducta, §. i. & §. qui post, D. eo. veluti post mortem suam, L. cum pater, §. hereditatem, D. de legat. ii. L. Staius Florus, §. Cornelio Felici, D. de iu. fis. L. deducta, §. hereditatē, & §. cum autem, D. ad Sc. Trebell. Sic in L. vxorem, §. Scium, D. de legat. iii. *Scium maritum scripsit heredem, eique substituit Appiam alumnam, fideique heredis commissit, ut post mortem suam hereditatem eidem alumne restituere, aut si quid ante contigisset alium*

NE, TVNC VALERIANO FRATRIS FILIO RESTITVERET EANDEM HEREDITATEM. Cuiusmodi fideicommissum interdum his verbis, POST MORTEM TVAM, interdum his, CVM MORIERIS, concipiebatur, L. Lucius Titius, D. de legat. i. L. deducta, §. quod ex hereditate, L. ita tamen, §. si heres, L. heredes mei, §. peto, D. ad Sc. Trebellia. L. vlt. D. vt legator. L. vtrum, §. cum quidam, D. de reb. dub. Interdum & post mortem alterius restituere rogabatur, Vlpian. in L. mulier, D. eo. *Mulier quæ duobus filiis in potestate patris relictis alij nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eumque rogauit, LIBERIS SVIS POST MORTEM PATRIS EORVM HEREDITATEM SVAM RESTITVERE, VEL EI QVI EORVM SVPERESSET, Pater etiam fiduciarium heredem scripsisse, ab eoque petiisse, vt FILIO SVO CVM AD ANNOS SEDECIM PERVENISSET, HEREDITATEM RESTITVERET, refert Iauolen. in L. Scius, D. eo. tit. Alias, heres scriptus rogabatur restituere, CVM VELLE, L. vxorem, §. Scæuola, D. de legat. iii. Præterea quandoque partem, STATIM, partem, cum MORERETVR, restituere rogabatur, L. ita tamen, §. heres ad Sc. Trebellian. Cùm verò post tempus restituere heres rogabatur, interdum SATIS EXIGI ab eo, Testator VETABAT. Vlpian. in L. cum tale, §. i. D. de condic. & demonst. POST MORTEM MEAM RESTITVAS HEREDITATEM, ITA, NE SATIS FIDEI COMMISSI PETATVR, NEVE RATIO EXIGATVR. Scæuola in L. vlt. D. vt legat. seu fideic. Testatricem cùm patris heredis instituti fidei commississet, vt quidquid ad eum ex hereditate eius peruenisset, cùm moreretur, restituere filio suo, hæc verba adiecit narrat, SATIS A SEIO PATRE MEO EXIGI VETO. Idem in L. vxorem, §. vlt. D. de legat. iii. refert, maritum qui Scie vxori vniuersam hereditatem restituere heredem rogauerat, rursus vxoris fidei commississe, vt quidquid ad eam ex hereditate peruenisset, deductis his quæ ei legauerat, restituere Mæuiae infanti, hoc addito, A QVA SEIA SATIS EXIGI VETO: CVM SCIAM, EAM POTIVS REM AVCTVRAM, QVAM DETRIMENTO FVTVRAM.*

Fidei comissa autè hereditatis (sic enim ea Papinian. appellat in L. si res, §. i. D. ad Sc. Trebell. relinquebatur his verbis, ROGO, vel TE ROGO HEREDITATEM RESTITVAS, L. vbi purè, §. i. & L. Titio, D. eo. A TE PETO, L. ita tamen, §. si pater & L. Scius, D. eo. vel PETO DE TE, L. heredes, §. vlt. D. eo. vel, FIDEI TVÆ COMMITTO VT HEREDITATEM RESTITVAS, L. ex facto in princ. & §. vlt. D. ad Sc. Trebell. vel, A TE HERES PETO, FIDEIQVE TVÆ COMMITTO, DES, REDDAS, L. quidam, D. eo. vel, REDDAS, RESTITVAS, L. epistulam, D. eo. Alias, HEREDES MEI RESTITVANT, L. heredes in princ. D. eo. Proponitur & in §. i. ead. L. in Testamento ita scriptum fuisse, FIDEI FILIORVM MEORVM COMMITTO, VT SI QVIS EORVM SINE LIBERIS PRIOR SVVM DIEM OBIERIT, PARTEM SVAM SVPERSTITI FRATRI RESTITVAT. QVOD SI VTERQVE SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIERIT, OMNEM HEREDITATEM AD NEPTEM MEAM CLAVDIAM PERVENIRE VOLO. Scæuola etiam in L. Epistulam, §. mulier, D. eo. fidei commississe mulierem narrat in hæc verba. ROGO TE, VT IDQVOD AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM. Idem in L. heredibus, D. eo. patrè, filiis heredibus institutis, singulos rogasse refert, VT QVI SINE LIBERIS DECEDERET, PARTEM SVAM HEREDITATIS, SORORI, FRATRIQVE RESTITVERET, AVT; SI FRATER SORORVE NON ESSET, MATRI SVÆ: & hæc verba adiecit, VOSQVE LIBERI CARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO, DONEC BINOS LIBEROS EDVCAVERITIS. Idem in L. Lucius, §. tres heredes, D. eo. TV FRATER SECVNDVM FIDEM ET PIETATEM TVAM, QVIDQVOD AD TE PERVENERIT EX HEREDITATE MEA STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FACIAS, FIDEI TVÆ COMMITTO. Scæuola in L. Lucius, §. Gaio, D. eodem. FIDEI AVTEM VESTRÆ MANDO GAI SEI ET LVZIA TITIA, VTI POST

OBITVM

OBITVM VESTRVM REDDATIS, RESTITVATIS, TITIO ET SEMPRONIO SEMISSEM PATRIMONII, ET PORTIONIS EIVS, QVAM VOBIS DEDI. Et §. quæ habebat ead. L. SI TITIVS MARITVS MEVS MIHI HERES ERIT, PETO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, QVIDQVOD EX HEREDITATE MEA AD EVM PERVENERIT, CVM MORI COEPERIT, DET, RESTITVAT GAIIO FILIO NOSTRO, ITA TAMEN, VT DECEM QVIDEM VNCIAS GAIVS HABEAT, DVAS AVTEM VNCIAS SEIVS NEPOS HABEAT: QVOD VT FIAT, FIDEI EIVS TIBI HEREDIS MEI COMMITTO. Marcell. in L. Lucius, D. de legat. ii. *Lucius Titius cum duos filios heredes relinqueret, Testamento ita cauit, QVISQVIS MIHI LIBERORVM MEORVM HERES ERIT, EIVS FIDEI COMMITTO, VT SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DECEDAT, HEREDITATIS MEÆ BESSEM, CVM MORIETVR, FRATRIBVS SVIS RESTITVAT. Memorantur & in L. vbi purè, D. eo. hæc Fideicommissorum formulæ, ROGO DES FILIO TVO, FACIASQVE AD EVM PERVENIRE: TE ROGO LVCI TITI HEREDITATEM MEAM CVM ATTIO PARTIARIS. Paul. in L. Plautius, D. de condic. & dem. *Rogatus est heres à liberto testatore, VT PERCEPTIS SIBI DECEM, TOTAM HEREDITATEM REVENDERET. Papinian. in L. pater, §. i. D. condic. & dem. ita fideicommissio dato, VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS. Hoc quoque modò hereditates fidei heredum committantur, VOLO HEREDITATEM MEAM TITII ESSE: SCIO HEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO, L. & eo modo, D. de legat. i.**

Interdum verò heres VT ALIVM HEREDEM FACERET, rogabatur: ac per hoc rogatus videbatur hereditatem Testatoris restituere, L. filius fa. §. vt quis, D. de legat. i. L. ex facto, D. ad Sc. Trebellia. Papinian. in L. imperator, §. cum quidam, D. de legat. ii. *Cum quidam filio suo ex parte herede instituto, patruum eius coheredem ei dedisset, & ab eo PETUISSET, VT FILIVM SVVM, PRO VIRILI PORTIONE, FILIIS SVIS COHEREDEM FACERET. Sed & cùm mater filio suo coheredes filias ipsius dedisset, ac petiisset, VT FILIAS SVAS EMANCI PARET, ITA VT CVRATORES A PRÆTORE ACCIPERENT, Papiniano placuit, filij fidei commissum videri vt eas iuris sui constitutas ad auia hereditatem peruenire pateretur, L. mater, D. de condic. & dem. Idem in L. cùm pater, §. rogo, D. de legat. ii. ROGO FILIA, BONA TVA QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVISQVE DE TE MERVERIT. Papinian. in L. cùm filius, §. pater, D. de legat. ii. *Pater cùm filia pro semisse herede instituta sic Testamento locutus fuerat: PETO CVM MORIERIS, LICET ALIOS QVOQVE FILIOS SVSCEPERIS, SEMPRONIO NEPOTI MEO PLUS TRIBVAS IN HONOREM NOMINIS MEI, Scæuola in L. penult. §. matre, D. eo. A TE, Vxor CARISSIMA, PETO, NE QVID POST MORTEM TVAM FRATRIBVS TVIS RELINQVAS. HABES FILIOS SORORVM TVARVM, QVIBVS RELINQVAS. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE, DVM EI RAPINAM FACIT. SED ET ALIA MIHI DETERIORA FACIT. At ex hac scriptura, MANDO FILIÆ MEÆ PRO SALVTE SOLICITVS IPSIVS, VT QVOD LIBEROS TOLLAT, TESTAMENTVM NON FACIAT. ITA ENIM POTERIT SINE PERICVLO VIVERE, Fidei commissariam hereditatem forori coheredi non videri relictam, Papinianus respondit, L. cùm pater, §. mando, D. eo.**

Parentibus autem non tantum liberis impuberibus secundas Tabulas facere licebat, (quod moribus introductum fuisse Vlpian. scribit) sed liberis suis siue masculini siue feminini sexus, si modò in potestate essent, Tutores testamento dare, lege XII. Tab. permittebatur, Et ita Tiberium Neronem morientem, Tiberio, & Claudio Druso filiis tutorem reliquisse Octavianum Cæsarem, Dio lib. XLVIII. auctor est. Sic & Virginium Rufum sibi Tutorem relictum Plinius. Epist. i. lib. ii. scribit. Cic. Epist. LXI lib. XIII. ad Silium, T. Pinnio familiaris. *Sine me vsum esse scire te arbitror. Quod quidem ille Testamē-*

to declaravit, qui me tum TUTORUM, tum etiam SECUNDUM HEREDEM INSTITVERIT. Nec filii tantum iam natis, sed & postumis filiis, vel nepotibus, vel ceteris liberis, qui modò in ea causa essent, ut si vivo testatore nascerentur, in potestate eius forent, Tutores testamento dari poterant, L. i. D. de testam. tut. L. postumo, D. de tut. & rat. distrah. L. cum pater, D. de neg. gest. Poterat autem pater filio non modò heredi instituto, sed vel exheredato Tutorem dare, L. pater, D. de testam. tut. L. iure nostro, §. ult. L. qui cognationem, §. pupillo, D. de admin. tut. Interdum & matres, licet non iure, tutores dabant: Verùm mater non nisi instituto filio dabat: quasi in rem potius quàm in personam tutorem dare videretur. L. pater, D. de test. tut. L. mater, C. eo. tit. Sed & inquiri in eum qui testamento matris datus erat tutor oportebat, cum à patre datus, quamvis minus iure datus esset, tamen sine inquisitione confirmabatur, d. L. pater, Neratius in L. ii. D. de confir. tut. *Mulier liberis non rectè testamento tutorem dat: sed si dederit, decreto Pratoris vel Consulis, ex inquisitione confirmabitur, nec satisfabit pupillo rem saluam fore.* Tutorem autem certo tempore dare, & usque ad certum tempus licebat, & sub conditione, & usque ad condicionem, L. tutor datus, §. i. D. eo. Vlpian. in L. si tutor, §. si testamento, D. de tut. & rat. distrahen. *Sed & si quis Testamento ad tempus fuerit datus.* Certarum verò rerum vel causarum, vel deductis rebus Tutor dari non poterat, L. certarum, D. de testam. tut. Tutor etiam incertus dari non poterat, L. tutor incertus, D. eo. Tutorem verò quemlibet dare pater poterat, dum modò cum eo Testamèti factio esset, L. tutor & L. testamento, D. eo. Latinus tamen Iunianus, licet is testamenti factione heberet, Tutor, lege Iunia vetante, dari non poterat, quemadmodum. Vlpianus Tit. xv. scribit, Dementissime utique, ut Seneca lib. iiii. de Benefic. cap. xxvii. ait, testabatur, qui Tutorem filio relinquebat, pupillorum & filiorum.

Formula verò dandi Tutoris testamento erat hæc, TUTOR ESTO. Vlpian. in L. tutor datus, D. de testam. tut. *In tutoris dationem utrum leuissima condicio, an nouissima ut in legato spectanda est? ut puta, TITIVS CVM POTERIT TUTOR ESTO: TITIVS SI NAVIS EX ASIA VENERIT, TUTOR ESTO.* Idem in L. si hereditas, §. ult. D. co. *Servus alienus ita dari testamento tutor potest, si liber erit TUTOR ESTO.* African. in L. tutor xxiii. D. eo. *Tutor rectè ita non datur, ILLI AVT ILLI FILIIS MEIS, VTRI EORVM VOLET, TITIVS TUTOR ESTO. Ita autem rectè dabitur, TITIVS SI VOLET, ILLI FILIO MEO TUTOR ESTO.* Vlpian. in L. tutor quoque, §. nunc videamus, D. de susp. tutor. *Quod si quis ita tutor datus sit, QUOAD IN ITALIA ERIT, TUTOR ESTO: VEL QUOAD TRANS MARE NON ERIT.* Triphonin. in L. Titius, D. de excusat. tutor. *TITIVS FILIIS MEIS QUOAD REIPVB. CAUSA NON ABIERIT, TUTOR ESTO.* Et mox. *Sed si ita scriptum in testamento fuit, TITIVS TUTOR ESTO. CVM REIPVB. CAUSA ABIERIT, TUTOR NE ESTO: CVM REDIERIT, TUTOR ESTO.* Aut si plures dabantur, dicebatur, TUTORES SVNTO. Paulus in L. quarto, §. ult. D. de testam. tut. *FILIIS MEIS TUTORES SVNTO. C. MEIVS ET LVCIVS EROS.* Interdum verò utebantur his verbis, TUTOREM DO. Vlpian. in L. si quis ita, D. de testam. tut. *Si quis ita dederit, FILIIS MEIS TUTOREM DO.* Iauolen. in L. tutoribus, D. co. *Tutoribus ita datis, LVCIVM TITIVM TUTOREM DO. SI IS NON VIVIT, TVM C. PLAVTIUM TUTOREM DO.* Pompon. in L. Seruius, D. de verb. signific. *Si ita scriptum sit, FILIO FILIISQVE MEIS HOSCE TUTORES DO.* Paulus lib. iiii. Sentent. Tit. xiii. *Si decedens servus suis ita libertatem dederit, ILLVM ET ILLVM LIBEROS ESSE VOLO, EOSQVE FILIIS MEIS TUTORES DO.*

Pluribus verò tutoribus datis, plerumque pater declarabat, quem eorū velle tutelā gerere & administrare. Vlpian. in L. iii. §. i. D. de admin. tut. *Si parens vel pater qui in potestate habet, destinaverit testamento, quis tutelam gerat.* Et mox. *Ut si parens declaravit, QUEM VELIT TUTELAM ADMINISTRARE, ille solus administrat.* Idem in L. i. §. si pupillis, D. de tut. & rat. distrah. *Si pupillis tutores pater dedit, inter quos & libertum suum, PERQVE EVM voluerit TUTELAM ADMINISTRARI, Et in L. decreto, §. ult. D. de admin. tut. Si duobus simul tutela gerenda permissa est à parente.* Item in L. quòd si fortè

si fortè, D. de solutionib. Interdum etiam vnū ex tutoribus datis destinabat Pater, qui ab aliis rationes acciperet, L. iure, §. i. D. de test. tut. *Honoris causa tutor datus non videtur, quem PATER A CETERIS TUTORIBVS, QUIBVS NEGOTIA GERENDA MANDAVIT, RATIONES ACCIPERE. VOLVIT.* Interdum testator mandabat tutelam alicuius consilio geri. Vlpian. in L. ita autem, §. Papinianus, D. de admin. & peric. tut. *PATER TUTELAM FILIORVM CONSILIO MATRIS GERI MANDAVIT.* Scauola in L. Titium, D. eo. *Titium & Mauium tutores quis dedit & cauit, Βούλομαι & παρκαλώ πάντα γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαβίης τῆ ἀδελφῆς μετὰ γάμου, & διχα αὐτοῦ τὸ γινόμενον ἀκυρον ἔστω.*

Nonnunquam & pater pietatis fiducia MATREM NEGOTIA FILII GERERE testamento cauebat, L. liberto, §. quamquam, D. de negot. gest. Vlpian. in L. si mater, D. ad S. c. Ter-ryll. *Quid si pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam PER MATREM REM EORVM ADMINI-STRARI voluit.* Alias parentes tutelæ administrandæ ratione tutoribus præscribēbāt. Vlpian. in L. ita autem, §. usque adeo, D. de admin. tut. *Usque adeo licet tutoribus patris præceptum negligere: ut si pater caueret, NE QUID REI SVÆ DISTRAHERETVR, vel, NE MANCIPIA DISTRAHANTVR, vel, NE VESTIS, vel, NE DOMVS, vel, NE ALIÆ RES PERICVLO SVBIECTÆ: liceat eis contemnere hanc patris voluntatem.* Scauola in L. Titium, §. præfectus, D. de admin. tut. *Præfectus Chionis ita testamento cauit. VOLO VT SIT IN ARBITRIO TUTORVM FILII MEI, SI VOLVERINT, HVIVS SVMMÆ VNCIAS INFERRE VSVRARVM NOMINE, ITA NE NVMMI DISPARGANTVR.* Idem in L. qui negotiatione, D. de admin. tut. proponit testatorem Pamphilum & Diphilum liberos per quos negotiatione exercebat, tutores testamento reliquisse, & cauisse, ut NEGOTIVM EODEM MODO EXERCERETVR, QVO SE VIVO EXERCEBATVR. Proponitur & in L. ita autem, §. Iulianus de admin. tut. quidam decedens filiis suis tutores dedisse & adiecisse, eosque ANECLOGISTOS ESSE VOLO. Interdum etiā liberis quos heredes scripserat, Pater Alimeta statuebat, L. ii. in fi. D. ult. pupill. educ. Testamenti certè in L. Titium & Mauium, §. i. D. de admin. tut. clausula refertur huiusmodi: *QUANTVM AVTEM FILIO MEO DIVRVNVM SVFFICIAT, MARITA ET IANVARIA ÆSTIMABVNT.* De pupilli quoque educatione Testator nonnunquam testamèto cauebat. Vlp. in L. i. In prin. D. vbi pupill. educ. *Cum quidam Testamèto suo cauisset, ut FILIVS APVD SVBSTITVTVM EDVCARETVR.* Et §. certè ead. L. *Si legatarius vel heres educatione recipiet, TESTAMENTO SIBI INVNCTAM.* Pompo. in L. Quintus, D. de ann. leg. *Si quis ita scripsit, FILII, FILLÆQVE MEÆ TIBI SVNTO, VBI EOS MATER SVÆ ESSE VOLET. EISQVE HERES MEVS IN ANNOS SINGVLOS, INQVE PVEROS, PVELLASQVE SINGVLAS, DAMNAS ESTO DARE CIBARII NOMINE, AVREOS DECEM.*

Admonendi autem sumus patres quandoque filiabus condicionē testamento quaesuisse, & eos nominasse quibus filias suas nuptum dari vellent, L. tutor, D. de ritu nupt. Papinian. in L. pater Severianam, D. de condicion. & demonstr. *Pater Severianam Proculam Ælio Philippo cognato nuptijs testamento designavit.* Et ita testamento filia destinata dicebantur, L. non est matrimonium, D. eo. L. qui pupillam, D. ad L. Iul. de adulter. Plerumque certè testatores filiabus nuptias in familia iniungebant, L. Thais, §. Spondophorus, D. de fideic. libert. Quandoque etiā in arbitrio matris pater esse volebat, cui nuptum filia cōmunis collocaretur, L. quamquam, D. de ritu nup. Sed & dotem filia arbitratu Tutorum dari interdum pater iubebat, L. si filia, D. de legat. iiii.

Ac ne quid ex his quæ paternum erga liberos affectū testatū reliquebant, prætermittamus, Interdum amicis liberos suos commendabant. Cicero lib. iiii. de finib. *Præclare facis, cum & eorū memoriā tenes, quorū uterque tibi TESTAMENTO LIBEROS SVOS COMMENDAVIT.* Sulpitium cerè Gallum, idē Cicero lib. i. de Orato. refert, duos filios suos parvulos TUTELÆ POPVLI RO. COMMENDASSE, morientēque dixisse, SE POPVLVM RO. TUTOREM INSTITVERE ILLORVM ORBITATI. Ouid. lib. iiii. Trist. Eleg. xiii.

Palladis exemplo, de me sine matre creata

Carmina sunt: stirps hæc, propemisq; mea.

HANC TIBI COMMENDO: quæ quo magis orba parente est,

Hoc tibi tutori sarcina maior erit.

Sic & in supremis suis ordinandis Epicurus cum ageret vitæ supremum diem Epistola scripta ad Hermaicum, referente Cicrone lib. ii. de Finib. *Sed tu, ut dignū est, tua erga me,*

Et erga Philosophiam voluntate, ab adolescentia suscepta, FAC UT METRODORI TVEARE LIBEROS. Et mox. Ista commendatio puerorum, memoria et caritas amicitiae summorum beneficiorum in extremo spiritu conservatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam. Apud Propertium Eleg. vit. lib. III. Cornelia vniura moriens, Lepidum & Paulum liberos communes Paulo marito ita commendat.

NUNC TIBI COMMENDO, COMMVNIA PIGNORA, NATOS.

Hæc cura et cineri spirat inusta meo.

EVNGERE MATERNIS VICIBVS, PATER. *Ille meorum*

Omnis erit collo turba ferenda tuo.

Oscula quum dederis tua stentibus, aduice matris:

Tota domus cæpit nunc onus esse tuum.

Et si quid doliturus eris, sine testibus illis.

Quum venient, sicis oscula falle genis.

Eadem pueros his versibus affatur.

Seu tamen aduersum mutarit ianua lectum,

Sederit et nostro cauta nouerca toro:

CONIVGIUM, PVERI, LAVDATE ET FERTE PATERNVM:

Capta dabit vestris moribus illa manus.

Nec matrem laudate nimis. Collata priori

Vertet in offensas libera verba suas

Ac mox. FILIA tu specimen censura nacta paternæ

Fac teneas unum, nos imitata, virum.

Et serie fulcite genus.

Quin & parentes suos quandoque commendabant. Cæsar lib. II. de Bello civili. *Hi de sua salute desperantes, ut extremo vita. tempore homines facere consueverant, aut suam mortem miserabantur, AVT PARENTES SVOS COMMENDABANT, si quos ex eo periculo fortuna servare potuisset.* Apud Terent. Andria Act. II. Sc. V. Chrysis moriens Pamphilo Glycerium ita commendasse fingitur,

Quod ego per hanc te dextram oro, et ingenium tuum,

Per tuam fidem, perque huius solitudinem

Te obtestor, ne abs te hanc segreres, neu deferas,

Si te in germani fratris dilexi loco.

Sive hæc te solum semper fecit maximi,

Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus:

TE ISTI VIRVM DO, AMICVM, TVTOREM, PATREM:

BONA NOSTRA HÆC TIBI COMMITTO, ET TVÆ MANDO FIDELI.

Hanc mihi in manum dat.

Sed & Tiberius moriens Claudium in tertiis heredibus, ex parte tertia nuncupatum, legato etiam circa festertia vicies profecutus, commendavit in super exercitiibus, Senatui populoque Ro. inter ceteras necessitudines nominatum, ut Sueton. in Claudio cap. VI. memorie prodidit. Scævola etiam in L. liberto, §. filii, D. de ann. legat. proponit, patrem, cum filii ex dodrante, vxorē ex quadrante instituisset heredes, filij fideicommissi, ut nouerca restitueret hereditatē. Ab ea autē petisse, UT INFIRMITATEM FILII COMMENDATAM HABERET: EIQUE MENSTRVOS AVREOS DENOS PRÆSTARET, DONEC AD VICESIMVM QVINTVM ANNVVM ÆTATIS PERVENISSET. CVM AVTEM IMPLAVISSET, TVNC PARTEM DIMIDIAM HEREDITATIS EI RESTITVERET. Idem in L. generali, §. duas, D. de vsu & vsufr. leg. filium mente captū ita sorori cōmendatum à patre communi refert, PETO A TE, PVBLIA CLĒMENTIANA, VTI FRATREM TVVM IVLIVM IVSTVM ALAS, TVEARIS, DEPENDAS PRO EO: PRO QVO TIBI VSVMFRVCTVM PORTIONIS EIVS RELIQVI, DONEC MENTIS COMPOS FIAT, ET CONVALESCAT. Sic & filiam suam & nepotem quem ex ea habebat, ac fratris filium inuicem commendat Testator, in specie, L. Lucius, §. filiam, D. ad Sc. Trebell. Sed & liberos quandoque heredibus commendabant. Modestinus enim in L. verba, D. de aliment. leg. hæc Testamenti verba adfert, PRO-

THVMVM

THVMVM, POLYCHRONIVM, HYPATIVM, COMMENDO, UT ET VO-BISCVM SINT, ET CIBARIA PRÆSTETIS, PETO. Ipsos quoque seruos quos caros habebant, commendasse Testatores, apparet ex L. imperator, D. de man. test. Sic in L. Thais, §. Lucius, D. de fideic. lib. MEDICOS TIBI COMMENDO ILLVM, ET ILLVM. Alumnū etiam Sciz Testator ita cōmendasse proponitur in L. à filio, D. de alim. leg. MÆVIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRINGENTA DARI VOLO. QVÆ PETO A TE, SEIA, SVSCIPIAS: ET VSV-RAS EI QVINCVNCS IN ANNVVM VSQVE VICENSIMVM ÆTATIS PRÆSTES: EVMQVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. Vlpian. in L. fideicommissa, §. si ita quis, D. de legat. III. *Si ita quis scripserit, ILLVM TIBI COMMENDO.* Interdū etiā pater filios suos increpans, quædam Testamento scribebat, L. ea quæ pater, C. ex quib. caus. infra. irrog.

Plerumque verò parentes bona inter liberos Testamento diuidebant, L. si filia nupta, §. si pater, & L. quæ pater, L. ex parte, §. pater, D. famil. ercisc. L. quoties, L. si cogitatione, & L. licet, C. eo. tit. L. pater, D. de adimend. legat. Nou. CVII. L. alumnæ, §. qui filias, D. de adimend. leg. *Qui filias ex disparibus portionibus Testamento heredes instituerat, pater OMNIUM BONORVM SVORVM eodem Testamento DIVISIONEM FECIT. Deinde hæc verba adiecit.* Τα δὲ λοιπὰ πάντα τῆς ὑπαρχόντων μὲν, ὁμοίως καὶ τῆς κληρονομίας βάρη ἔσται μόνων τῶν δύο μὲν θυγατέρων, Περίμης καὶ Σεκούρης, ἢ τῆς ἐξ αὐτῶν πτελοῦσης. Imp. in L. scriptura, C. comm. VII. iud. scriptura Testamenti, qua, SPECIALITER OMNIA DIVISA continentur. *Quin & intestatō morientem, codicillis prædia sua omnia, & patrimonium inter liberos diuisisse, ita ut longè amplius filio quàm filiz relinqueret, narrat Scævola, in L. ex parte, §. intestato, D. famil. ercisc.*

Atque ut priuati bona sua, sic & Imperatores, Testamento inter liberos imperium diuidebant: Et ita Constantinum tres filios imperij heredes reliquisse, Theodorus, lib. I. histor. Ecclesiast. narrat. Sozomen. lib. II. histor. Ecclesiast. cap. VI. Ο δὲ βασιλεὺς ἦδεν πρὸς τὸν εἰς τὸς παῖδας καὶ σεραῖς ὄντας τὴν ἀρχὴν διελών, καὶ Κωνσταντῶν μὲν καὶ Κωνσταντῶν τὰ πρὸς δύναν ἀπορίμια, Κωνσταντῶν δὲ τὰ πρὸς εἶα. Εἰ μοχ: Διαθήκην τὴν ποίνσας, τοῖς μὲν πασι διένειμε τὴν ἀρχὴν, ὡς πρὸς τρον. Πρεσβῆα δὲ τὰ μὲν, τῆ πρεσβυτέρω ῥόμῃ. Τα δὲ, τῆ ἐπιωύμω αὐτῆ κατὰ τὴν ἰδὴν τὴν ἀρχὴν τῶ πρεσβυτέρω, & reliqua Ruffin. lib. I. Histor. ecclesiast. cap. XI. *In erea dum hæc apud Alexandriam frustra agitantur, venerabilis Augustus Constantinus, in suburbana villa Nicomediæ tricesimo, et primo imperij sui anno defunctus est, liberis de successione Romani orbis testamento heredibus scriptis.*

Interdum autem diuisionem bonorum facientes, de æris alieni solutione cauebant. Scævola in d. L. ex parte, §. pater, D. fam. erc. *Pater inter filios diuisit bona, et eā diuisionē Testamento confirmavit et cauit, ut æs alienum, quod vnusquisque eorum habebat, sive habiturus erat, solvus sustineret.* Vlp. in L. si filia, §. si pater, D. eo. tit. *Si pater in filios sine scriptura bona diuisit, & ONERA ÆRIS ALIENI PRO MODO POSSESSIONVM DISTRIBVIT.* Vni etiam ex heredibus quādoque onus æris alieni iniungebatur, ut apparet ex d. L. si filia, §. Papinianus. Vnde in §. vlt. cad. L. *si maritus, alterum ex heredibus ONVS DOTIS SOLVENDÆ, quæ in stipulationem venit, SVSCIPERE IVSSIT.* Gaius in L. seruo legato, §. si testator, D. de legat. I. *Si Testator quosdam ex heredibus iussit, æs alienum SOLVERE.* Sed & de æris alieni solutione ita quidam Testator cauisse memoratur, ITEM ROGO VTI RELIQVVM ÆS ALIENVM QVOD EX BONIS ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS EX REDITIBVS EORVM BONORVM SOLVAS, REDDAS, SATISFIACIAS. Profitebantur certè quandoque quid deberent, ut in L. Lucius Titus, §. quisquis, D. de leg. II. *QUISQVIS MIHI HERES ERIT, SCIAT DEBERE ME DEMETRIO PATRVO MEO DENARIA TRIA, ET DEPOSITA APVD ME A SELEVCO PATRVO MEO DENARIA TRIA, QVÆ ETIAM PROTINVS REDDI ET SOLVI EIS IVBEO.*

Sed & parentes frugi æstimationem patrimonij sui facere consueuisse, Papinianus ait, L. cum pater, §. pater qui, D. de legat. II. Ac planè, ut ex L. I. C. arbitr. tutelæ & Nouella cxlviii. apparet, modum patrimonij, & quantum in bonis relin-

N n ij

querent, Testamentis quandoque Testatores comprehendebant. Plinius lib. xxxiii. cap. x. *Afinio Gallo, C. Martio Censorino Coss. ad vi. Cal. Febr. Cecilius Claudius Isidorus testamento suo edixit, QUAMVIS MVLTA CIVILI BELLO PERDISSET, TAMEN RELINQVERE SERVORVM QVATVOR MILIA CENTVM XVI. IVGA BOVM TRIA MILIA SEXCENTA, RELIQVI PECORIS CC. QVINQVAGINTA SEPTM MILIA, IN NVMERATO HSD C. M. FVNERARI SE IVSSIT SESTERTIIS XI. M.* Proponitur & à Iuliano in L. quidam Testamento, D. de legat. i. quidā qui quadringentos aureos legauerat, heredibus demonstrasse vnde fumerent, & sine incommodo rei familiaris contrahere possent, in hæc verba. AB IVLIO ACTORE AVREOS TOT: ET IN CASTRIS QVOS HABEO, TOT: ET IN NVMERATO QVOS HABEO, TOT: Sanè Staberium quendam, hominē auarissimum, Horatius Sat. iii. lib. ii. refert adeo magnitudine pecuniæ delectatum, vt monumento suo heredes inscribere iusserit, QVANTVM QVISQVE EX TESTAMENTO SVO CEPISSET, eosque si in aliquo mentiti essent, centum paria Gladiatorum populo exhibere, epulum etiam populo ad arbitrium Arij voracissimi parare, & frumentum infinitum præbere damnauerit. Hoc enim secundum veterū cōmentatoris interpretationē, Horatius significat his versibus.

Heredes Staberi, summam incidere sepulchro.

NI SIC FECISSENT, GLADIATORVM DARE CENTVM DAMNATI POPVLO PARIÀ, ATQVE EPVLVM ARBITRIO ARRI:

Frumenti quantum metit, Africa. --

Sequitur deinde ex Staberii persona, hæc ἀποποροεγ.

Sine ego præuē,

Seu rectè, hoc volui: ne sis patruus mihi.

Et mox.

Quid ergo

Sensit, cum summam PATRIMONI INSCVLPERE SAKO

HEREDES VOLVIT? Quoad vixit, creditit ingens

Pauperiem vitium: & cauit nihil acrius: vt se

Fortè minus locuples vno quadrante perisset,

Ipsè videretur sibi nequior.

Modestinus verò in L. Titia cum Gaius, D. de legat. ii. Testatorem quendam Testamento significasse narrat, verba quæ infra scripta sunt. IMPRIMIS SCIANTE HEREDES MEI, NVLLAM PECVNIAM ESSÈ PENES VXOREM MEAM: SED NEC ALIVD QVICQVAM: IDEOQVE HOC NOMINE EAM INQVIETARI NOLO. Interdum & Testatores in vltima voluntate certā pecuniæ quantitatem, aut etiam res certas, sibi deberi significabant, L. rationes, C. de probationib.

Nonnunquam morientes Anulum tradebant vni ex heredibus. Papinian. in L. cum pater, §. pater, D. de legat. ii. *Pater pluribus filiis heredibus institutis, MORIENS CLAVES ET ANVLVM CVSTODIÆ CAUSA, maiori natu filia tradidit.* Sic & Sueton. Tiberium deficientem exemptum digito anulum quasi alicui traditurum, parumper tenuisse, in eius principis vita cap. lxxxiii. scriptum reliquit. Ei verò spiranti adhuc anulum detrahi iussisse Caligulam, & quoniam suspicionem retinentis dabat, pulvinum iniici iussisse, idem in Calig. cap. xii. adicit. Sed & Augustum, cum morbo grauissimo confisteretur, deplorata salute anulum Agrippæ tradidisse, Dio lib. liii. memoriæ prodidit. Quin & Ptolemæum anulum Alexandri mortui digito detraxisse, & in concionem protulisse, Egesippus lib. i. cap. vlt. scribit.

Iam vt ad alia quæ in Testamentis scribebantur, gradum moueamus: Seruis libertas Testamento plerumque dabatur. Ea verò nominatim illis relinquenda erat: id quod lege Fufia Caninia cautum erat, §. libertas, Instit. de legat. Vlpian. in fragment. Tit. i. Paulus lib. iiii. Sentent. Tit. xiiii. Quod sic accipi prudentibus placuit, vt non necesse esset nomen serui exprimere hoc modo, STICHVS LIBER ESTO, sed ex artificio vel officio & ministerio quod exercebat, demonstrare eum satis esset, quoniā

quoniā ea demonstratio vice nominis fungebatur: veluti DISPENSATOR MEVS, CELLARIVS MEVS, COCVS MEVS, PAMPHILI MEI FILIVS, LIBER ESTO, L. nominatim, D. de manumiss. testam. OBSONATOREM MEVM, vel QVI EX ANCILLA ILLA NASCETVR, LIBERVVM ESSE VOLO, Paul. lib. iiii. Sent. Tit. xiiii. CERDONEM SERVVM MEVM, L. cerdonem, D. oper. libert. ET PEDISEQVAS OMNES QVARVM NOMINA IN RATIONIBVS MEIS SCRIPTA SVNT, LIBERAS ESSE VOLO, L. Titia, D. de manum. test.

Testamento autem Libertas dabatur, & directò, & per fideicommissum, L. si quis seruo, D. de manumiss. testam. Et quidem Libertates directæ non nisi testamento, vel codicillis Testamento confirmatis, rectè dabantur. Fideicommissæ verò & ab intestato & codicillis non confirmatis relinqui poterant, L. libertates, D. de manumiss. testam. Poterat verò his demum seruis Testamento directæ libertas dari qui vtroque tempore, & testamenti faciendi, & mortis, Testatoris fuerant, L. Seruius, D. eo. Vlpian. Tit. i. Verum libertates largius per fideicommissum quam directò dare licebat: Nā non tantum propriis, sed & alienis seruis, & tam heredis quā legatarij, vel cuiuslibet extranei seruis per fideicommissum Libertas dari poterat, ita tamen, vt vulgaribus verbis, & quibus euidenter voluntas testatoris exprimi posset, L. libertates, D. de fideicom. libert. Vlpian. Tit. ii. Inter directas etiam & fideicommissas libertates hoc intererat, quod, vt ibidem Vlpian. tradit, is qui directò liber esse iussus erat, Orcinus fiebat libertus: Is autem cui per fideicommissum data erat libertas, non Testatoris sed manumissoris fiebat libertus. Directò porro relinquebatur libertas, in hunc modum, STICHVS LIBER ESTO. L. ii. & L. si quis ita, L. Neratius, si ita, L. qui habebat, L. si locuples, D. de manumiss. testam. SERVI QVI SINE OFFENSA FVERINT, LIBERI SVNTO, L. Testamento centurio, §. vlt. D. de manum. test. STICHVS ET DAMAS SERVI MEI, SI RATIONES REDDIDERITIS, LIBERI ESTOTE, L. Thais, §. Stichus D. de fideicom. liber. vel ita, STICHVS LIBER SIT, STICHVM LIBERVVM ESSE VOLO, aut IVBEO, Vlpian. Tit. ii. L. imperatores, & L. Titia, D. de man. test. L. Lucius, & L. Thais, §. libertatem, D. de fideicom. libert. & L. Lucius, D. de liberatione, leg. Paulus lib. iiii. Sentent. Tit. xiii. ANCILLAS MEAS MÆVIAM ET SEIAM LIBERAS ESSE VOLO, L. si pater, §. vlt. D. de fideicom. libert. Testamento etiam militis ita manumissam, SAMIAM IN LIBERTATE ESSE IVSSI, directam libertatem iure militiæ cepisse prudentibus placuit, L. Testamento militis, D. de manumiss. testam.

Per Fideicommissum verò his verbis libertas dabatur, ROGO, FIDEICOMMITTO HEREDIS MEI, VT STICHVM SERVVM MANVMITTAT, Vlpian. Tit. ii. PETO MANVMITTAS, L. Thais §. tutoris, D. de fideicom. libert. AB HEREDIBVS MEIS PETO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO, CVM FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS IMPLEVERIT, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS MANVMITTANT, d. L. Thais, §. ab heredibus, L. Sticho, D. de statuliber. ET VT IPSVM MANVMITTANT FIDEI EORVM COMMITTO, d. L. Thais, §. Stichus. A TE PETO SEI STICHVM MANVMITTAS, DEDI VNDE FACERES. L. Lucius, §. tres heredes, D. ad Sc. Trebellian. PETO VT LIBERTATEM ILLI ADSCRIBAS, L. ex facto, §. si quis, D. eo. HERES SI VOLVERIS FIDEI TVÆ COMMITTO, VT STICHVM MANVMITTAS, vel SI TIBI VIDEBITVR, L. fideicommissa libertas ita, D. de fideicom. libert. ROGO NE STICHVS ALTERIVS SERVITVTEM EXPERIATVR, L. togo, & L. fideicommissa libertas ita, D. eo. MÆVI RILI CARISSIME, TE ROGO, SI STICHVS ET DAMAS ET PAMPHILVS TE PROMERVERINT, ÆRE ALIENO LIBERATO, NE ALTERIVS QVAM TVAM SERVITVTEM EXPERIANTVR, L. Thais, §. i. D. eo. Alias ita scribebant, NOLO ALII QVAM TIBI SERVIAT: vel, ILLVM ET ILLVM SERVOS MEOS VENIRE NOLO, L. quidam, D. eo. & QVOS TIBI COMMENDO, NE CVI ALII SERVIANT, L. imperator, D. eo.

sed & ita scribebant, NE EVM ALIENES, NE EVM VENDAS. Petebatur quoque NE STICHVS SERVIRET, L. generaliter, §. si petitum, D. de fideicō. libert. Proponitur & formula huiusmodi, ILLVM ILLIVS LIBERTVM ESSE VOLO, L. si quis ita, D. de manumiss. test. STICHVM MANVMITTI VOLO, L. Thais, §. vlt. D. de fideicom. libert. L. cerdonem, D. de oper. libert. L. si Titius, C. co. tit. ROGO, SI TE PROMERVERINT, DIGNOS EOS LIBERTATE EXISTIMES, L. seruos, D. de man. test. Interdum his verbis ad heredem directis fideicommissa libertas dabatur, CVM TIBI VISVM ERIT MANVMIT- TERE, L. cum tibi, D. de fideicom. libert.

Quandoque iubebatur heres seruum redimere, & ei libertatem præstare, L. generaliter, §. simili modo, D. de fideicom. libert. Et legatarius non minus quam heres rogari poterat seruum manumittere, L. Imperator, §. i. L. si filius, §. scis cui, L. cum in testamento, D. eo. Vlpian. in L. si cui, D. eo. *Si cui legata sint centum, ita ut seruum alienum redimat, et manumittat.* Interdum heredes rogabantur seruos manumittere, & si non manumitterent, liberi esse iubebantur. Iulian. in L. quidam heredem, D. de manumiss. testam. *Quidam heredem suum rogauerat, ut seruum manumitteret, deinde, si heres eum non manumisit, liberum esse iusserat, eique legauerat.*

Serui autem vel pure, seu STATIM, liberi esse iubebantur, vel POST TEMPVS, L. si quis ita, D. de man. test. vel POST ANNOS, L. libertas, §. vlt. D. eo. Scauola in L. qui libertatis, D. de cuiuslibet, *quia hoc modo libertas data fuerit, Stichus post annum liber esto.* VNDE EX DIE LIBER ESSE IUSUS proponitur in L. si post mortem, §. vlt. D. de legat. i. L. ergo, §. si ex die, D. de fideic. libert. Sed & sub conditione libertas saepe adscribebatur. Vlpian. in L. Neratius, D. de man. test. *Cui libertas sic data est, si mihi nullus filius erit cum moriar, Stichus liber esto.* Iulianus in L. cum hereditas, §. i. D. qui & à quib. *si autem qui soluendo non est, hoc modo libertatem dedit, si creditoribus meis solidum solutum fuerit, Stichus liber esto.* Iauolen. in L. Stichum, §. i. D. de statuliber. STICHVS LIBER ESTO, QUANDO ÆS ALIENVM MEVM SOLVTVM, CREDITORIBVSVE SATISFACTVM ERIT. Gaius in L. si locuples, D. de man. test. *quem is qui soluendo non esset ita liberum esse iussisset, cum Æs alienum solutum fuerit, Stichus liber esto.* Inde illa, ÆRE ALIENO LIBERATO, in L. Thais, §. i. de fideic. libert.

Plerumque certè, sub conditione Rationum reddendarum, seruis libertas dabatur, L. si pater, §. Stichus, L. Thais, §. Titius & §. Stichus, & §. Lucius, & §. libertatem cum seq. D. de fideic. libert. L. Stichus, D. de statu liber. Hermogenian. in L. vix certis, D. de iudic. *Liber etiam esse iussus, si rationes reddiderit.* Cels. in L. si intra, §. vlt. D. de statuliber. *si rationes reddidisset, liberum esse iussum.* Scauola in L. Stichus, §. seruus, D. eo. STICHVS SERVVS MEVS ACTOR SI RATIONEM OMNEM ACTVS SVI HEREDI MEO REDDIDERIT, EOQVE NOMINE SATISFECERIT, LIBER ESTO. Et §. Titius cad. L. Titius testamento seruos actoris singulos diuersis personis legauit, cum adiectione, SI RATIONES HEREDI, REDDIDERINT, & §. vlt. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, SI DAMA SERVVS MEVS, ACTVS SVI QUI AGITVR NOMINE EIVS, ET PAMPHILI CONSERVI SVI, HEREDI MEO RATIONES REDDIDERIT, PARIQVE FECERIT A DIE MORTIS MEÆ INTRA MENSEM SEXTVM, LIBER ESTO. Iulian. in L. si quis testamento, D. eo. *si quis testamento libertatem acceperit, sub conditione, si rationem dederit.* Scauola in L. filius, D. de dolo, *Filius legatum sibi seruum per præceptionem, rogatus manumittere post certum tempus, posteaquam rationes ipsi et coheredibus fratribus reddidisset.* Sic in L. qui filium, D. de man. test. *Qui filium impubere heredem esse iusserat, Stichum rationem argenti, quod sub cura eius erat,*

REDDITA,

REDDITA, *liberum esse iusserat,* Paulus in L. Iulius, D. de condic. & demonstra- tio. *Si in Testamento ita scriptum esset, STICHVS SI RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SYA LIBER ESTO: EIQVE DECEM HERES DATO.* Callistrat. in L. cum seruus, D. eo. *Cum seruus ita liber esse iussus sit, si rationes reddiderit.* Et mox: *Quasi nihil intersit, utrum sub hac condicione, si reliqua, vel, si rationes reddiderit.* L. Lucius, D. de manumiss. testam. *Lucius Titius seruo libertatem dedit, si rationem actus sui dedisset.* GAIO SEIO FILIO SVO. L. Lucius, D. de liberatio. leg. *EROTEM LIBERVVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO EIVS TEMPORIS QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTI- ONEM.* Aliàs hæc condicio ita concipitur, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS LIBERVVM ESSE VOLO. L. Thais, §. vlt. D. de fideicom. libert. Marcian. in L. si quis dicat, §. vlt. D. de manumissionib. *si rationibus redditis, liber esse iussus fuerit.* Modest. in L. libertate, §. vlt. D. de statuliber. *Seruus iussus, reddita ratione, ad libertatem peruenire.* Interdum pluribus hæc condicio adscribebatur, ut in L. si ita, §. hæc quæstio, D. de man. test. L. Thais, §. Stichus, D. de fideicom. libert. STICHVS ET DAMAS SERVI MEI, SI RATIONES REDDIDERITIS LIBERI ESTOTE. Ac nonnumquam adiciebatur tempus intra quod rationes redderent, L. si hereditas, & L. Stichus, §. Titius, D. de statulib.

Sic etiam libertas quandoque dabatur: CALENVS DISPENSATOR MEVS; SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO: SVAQVE OMNIA ET CENTVM HABETO. L. Labeo, D. eo. PAMPHILVS SI BENE SE GESSE- RIT RATIONIBVS MEIS LIBER ESTO. L. Testamento, xviii. D. de fideic. libertat. Pompon. in L. si ita, D. de manum. test. *si ita sit scriptum, Stichus si rationes diligenter tractasse videbitur liber esto.*

E contrario rationum reddendarum onere quandoque seruus liberabatur, eumque dominus rationes reddere vetabat, ut in L. si seruus vetitus, D. de legat. i. *Seruus vetitus a testatore rationes reddere.* L. si quis seruū, D. de condic. & demonstr. *si quis seruum liberum esse iussisset, si heredi rationes reddidisset, posteaque eum rationes reddere vetuerit, & L. Aurelius, §. Stichus, D. de liberatio. legata, Stichus Testamento manumisso fundum instructum & alia legauit, & hæc verba adiecit, QVEM RATIONEM REDDERE VETO, QVIA INSTRUMENTA PENES SE HABET.*

Libertas etiam quandoque dabatur sub ea condicione, si TITIVS CAPITOLIVM ASCENDERIT, ut in L. cum heres, §. ita liber D. de statulib. Sub condicione quoque pecunizæ danda, ut plurimum seruis libertas dabatur, veluti, si DECIM DEDERIT, L. ergo, §. si sub condicione, D. de fideicom. libert. L. quia autem, §. vlt. D. si quis omnia cau. test. L. quæsitum, §. i. D. de legat. i. L. quod autem, D. si quis om. cau. test. L. denique, §. item quæritur, D. de pecul. leg. L. iii. §. si decem & §. si quis seruum, & §. si quis heredi, D. de statulib. *si duobus decem datus, L. cum heres, §. si duobus, D. eo. L. seruus, D. de solutionib. vel, CVM DECIM DARE POTERIT, L. iii. §. si quis sic, D. de statulib. & L. Stichus, §. si Stichus, D. Iauolen. in L. Stichus, D. de statulib. si Stichus Attiæ mille nummos dederit liber esto.* Aliàs iubebatur tantum dare seruus, QUANTI ERAT, L. si mortis, §. i. D. qui & à quib.

Interdum præfiniebatur tempus intra quod seruus daret, ut L. si in diem, D. de condic. & demonstr. *si in diem, exempli gratia centesimum, imperatum est statulibero, ut pecuniam solveret, neque initium temporis eius quod futurum esset, adscriptum est.* Iulian. in L. qui filio, §. i. D. de heredib. instit. *Liber autem iussus esse, si intra kalendas decembres decem dedisset.* Vlpian. in L. iii. §. si quis heredi, D. de statulib. *si quis heredi in diebus triginta proximis mortis testatoris dare iussus fuerit.* Et §. Stichus cad. L. STICHVS ANVVA BIMA TRIMA DIE DENOS AVREOS HEREDI SI DEDERIT, *liber esse iussus est.* Celsus in L. si intra, D. eo. Si intra

Nh iij

QUINQUENNIVM STICHVS CENTVM DEDERIT, LIBER ESTO. Adscribatur etiam locus ubi daret, ut in L. III. §. non solum, D. de statulib. *Item si CAPVÆ DARE inssum Capuam ire prohibeat.*

Interdum & huiusmodi condicionibus addebantur verba hæc, SINE VLLA CONTROVERSIA. Scauola in L. Thais, §. Stichus, D. de fideicom. libert. STICHVS SERVVS MEVS IVBEO VT DET, PRÆSTET, FILLÆ ET VXORI MEÆ HEREDIBVS MEIS; SINE VLLA CONTROVERSIA, TOT AVREOS: ET VT IPSVM MANVMITTANT; FIDEI EORVM COMMITTO. Idem in L. Stichus libertas, §. Pamphilo, D. de statulib. STICHVS SERVVS QVI MIHI TESTAMENTO PATRONI MEI CERTA CONDICIONE RELICTVS EST, IVBEO DET, PRÆSTET, FILIO ET VXORI MEÆ, SINE VLLA CONTROVERSIA, ET EVM PERACTO TEMPORE MANVMITTANT.

Interdum sub condicione peculij dandi, Libertas relinquebatur. Scauola in L. Stichus libertas, §. i. D. de statulib. PAMPHILVS LIBER ESTO, PECVLIO SVO HEREDIBVS VERE DATO. Idem in L. Thais, §. item quæro, D. eo. CUM OMNE PECVLIVM REDDERE inssus sit. Contra quandoque seruis cum libertate peculium relinquebatur, L. denique, §. i. & §. item si seruo, L. item quæritur, L. si serui, L. cum dominus, §. i. L. dominus seruum, L. quidam & L. dominus Stichus, D. de pecul. leg. Alfen. in L. seruus pecuniam, D. de manumissionib. *Testamentoque liberum esse iusserat, & ei peculium legauerat.* Vlpian. in L. I. §. si seruus, D. de except. rei vend. *si Testamento liberum esse iusserit, ei que peculium prelegauerit.* Paul. in L. dispensatorem, D. de solutionib. *Dispensatorem Testamento liberum esse iussi, & peculium ei legavi.*

Nonnumquam & hac verborum figura, ITA VT, serui vel dare, vel ratione reddere iuebantur, & liberi esse, ut in L. libertas, §. i. D. de manum. testam. PAMPHILVS LIBER ESTO, ITA VT FILIIS MEIS RATIONEM REDDAT. Et in L. Stichus Libertas, §. Pamphilo, D. de statulib. Pamphilus libertatem accepisse refertur in hac verba, ITA VT SI TIBI EX DIE MORTIS MEÆ PER ANNOS CONTINIVOS QUINQUE MENSTRVOS SEXAGENOS DEDERIT, TVNC EVM MANVMITTAS.

Alias sub Iurifurandi condicione libertas relinquebatur, L. si quis libertatem, D. de manumiss. testam. Marcell. in L. Stichus, D. de statulib. STICHVS SI HEREDI DECEM PROMISERIT, VEL OPERAS DATVRVM SE IVRAVERIT, LIBER ESTO. Paulus in L. seruum Testamento, D. de manumiss. testam. *seruum Testamento ita manumissi, si IVRAVERIT SE CORNELIO FILIO MEO DECEM OPERARVM DATVRVM, LIBER ESTO.* Ecin L. si quis ita, §. qui ita, D. de statulib. *Qui ita liber esse iussus est, si IVRAVERIT SE CAPITOLIVM ASCENSVRVM.*

Interdum vero serui ut ad libertatem pervenirent, Operas date, vel heredi, vel extraneo, iuebantur, L. Stichus, §. vlt. D. de statulib. Labeo in L. si quem, D. eod. si TRIENNIO OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. Alfen. in L. seruus qui, §. vlt. D. eod. *Servus CVM HEREDI ANNORVM SEPTEM OPERAS DEDISSET, liber esse iussus erat.* Paul. in L. si peculium, §. quædam, D. eo. *velut CVM DECEM OPERARVM iussus est dare.* Qua loquendi figura, idem Paul. in L. seruum Testamento, D. de man. test. *Servuum, ait, Testamento manumissi, si IVRAVERIT SE CORNELIO FILIO MEO DECEM OPERARVM DATVRVM.* Idem in L. cum heres, §. Stichus, D. eo. STICHVS SI TITIO CENTVM OPERAS PDERIT, LIBER ESTO. Et in L. Stichus, §. Dama, D. eo. DAMA SERVVS CVM HEREDI MEO ANNORVM SEPTEM OPERAS SOLVERIT, LIBER ESTO. Papinian. in L. Cerdonem, D. de oper. libert. CERDONEM SERVVM MEVM MANVMITTI VOLO, ITA VT OPERAS HEREDI PROMITTAT. Atque hoc nomine plerumque iurifurandi religione obstringi eum, qui manumitteretur, Testatores cauebant, L. Stichus, D. de statulib. L. seruum Testamento, D. de man. test. Papinianus in L. fideicommissaria, §. vlt. D. de fideic. libert. huiusmodi speciem proponit, *Servum à filio post quinque annos, si eo TEMPORE MERCEDEM DIVRNAM FILIO PRÆSTITISSET, manumitti voluit.*

Quandoque etiam seruis alia iniungebantur, quæ in faciendo consistebant. Vlpian. in L. si ita, D. de manumiss. testam. *si ita fuerit seruis libertas data, si INSVLAM ÆDIFICAVERINT, VEL SI STATVAM POSVERINT.* Paul. in L. si peculium, §. quædam, D. de statulib.

culiber, *si IVSSVM CAPVAM IRE, ET LIBERV M ESSE, heres prohibeat.* Papinian. in L. si seruus si heres, §. i. D. eo. *Ita manumissum, DAMA SI IN HISPANIAM PROPECTVVS ANNO PROXIMO, FRVCTVVS COGERIT, LIBER ESTO.* Modestin. in L. Mæuius, D. de manumiss. testam. proponit Mæuium seruis suis sub condicione libertatem reliquisse, his verbis, SACCYS SERVVS MEVS ET EPTYCHIA ET HYRENE ANCILLÆ MEÆ OMNES SVB HAC CONDICIONE LIBERI SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LYCERNAM ACCENDANT, ET SOLLEMNIA MORTIS PERAGANT.

Referuntur & hæc in libris nostris libertatibus adscriptæ condiciones: EROTEM SERVVM MEVM, QVI ET PSYLLVS VOCATVR, LIBERV M ESSE VOLO, SI VXORI MEÆ PLACEAT, L. Lucius, D. de fideicom. libert. ILLE SI MEVS ERIT, LIBER ESTO. L. seruo libertatem, D. de condic. & dem. SI QVID FILIO MEO ACCIDERIT, DAMA SERVVS MEVS LIBER ESTO, L. in vulgari, §. i. D. de verb. signif. Cui non ab similem condicionem supra retulimus ex L. Neratius, D. de man. test. si SEMPRONIUS INTRA ANNVM STICHVM NON MANVMISERIT, LIBER ESTO. L. Stichus, D. eo. STICHVS, SI EVM HERES NON ALIENAVERIT, LIBER ESTO. L. si ita, D. de statulib. STICHVS, SI CODICILLIS EVM NON VETVERO LIBERV M ESSE, LIBER ESTO, L. Stichus, D. de manum. testam. CVM PER LEGEM LICEBIT, LIBER ESTO, L. libertas, D. de man. test. CUM TITIVS ANNORVM TRIGINTA ERIT, STICHVS LIBER ESTO, L. si ita scriptum, D. eo.

Plerumque certe serui liberi esse iuebantur, cum ad trigessimum annum pervenissent. Pompon. in L. Aristo, D. de manum. testam. *Testamento liber esse iussus, CVM ANNORVM TRIGINTA ESSET.* Iulian. in L. si quis ita, §. vlt. D. de statulib. STICHVS CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA, LIBER ESTO. Scauola in L. vlt. D. de reb. dub. *Plures Testamento manumiserat, in quibus Sabinam & Cyprogeniam, CVM QVISQVE EORVM AD TRIGESIMVM ÆTATIS ANNVM Pervenisset.* Idem in L. ex parte, §. seruo, D. fam. circif. *Servu libertatem dedit, qui erat annorum quindecim, CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA.*

Planè seruis libertas etiã sub hac condicione, Si per aliquot annos heredi servissent, relinquebatur, L. statuliberos, §. vlt. D. de statulib. Labeo in L. qui quattuor, §. cum Testamento, D. de legat. III. SI STICHVS HEREDI MEO BIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO. Vlpian. in L. III. §. si ita sit, D. de statulib. *si ita sit libertas seruo data, si QUINQUENNIO HEREDI SERVIERIT.* Paulus in L. cum heres, §. seruire, D. eo. tir. *SERVIRE TITIO, ANNO, & liber esse iussus.* Et §. Stichus, ead. L. STICHVS SI HEREDI MEO, ANNO SERVIERIT, LIBER ESTO. Rurfus ibidem: STICHVS SI TITIO PER TRIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO. Scauola in L. Thais, D. de fideic. libert. THAIS ANCILLA MEA, CVM HEREDI MEO SERVIERIT ANNOS DECEM; VOLO SIT MEA LIBERTA. Sed & in L. si seruus, D. de solutionib. huiusmodi condicio libertati adscripta dicitur, SI PVPILO SERVIERIT.

Arethusa etiam si TRES SERVOS PEPERERIT, libertas data proponitur in L. III. §. vlt. D. de statulib. Tryphonin. in L. Arethusa, D. de statu homin. *Arethusa, si TRES PEPERERIT: libera esse iussa.* Vlpian. in L. si fuerit, §. planè, D. de reb. dub. *si ita libertatem acceperit ancilla, si PRIMVM MAREM PEPERERIT, LIBERA ESTO.*

Porrò serui interdum cum contubernalibus suis liberi esse iuebantur, ut, exempli gratia, hoc modo, STICHVS CVM CONTVBERNALI SVA, LIBER ESTO. L. si seruo, D. de statulib. L. Iulius Paulus, D. de condic. & dem. Ancilla quoque sæpe cum filiis libera esse iuebatur, L. si ita fuerit, §. sed & si, D. de manum. testam. Plerumque etiam iis quos Testamento manumiserant, contubernales & filios legabant, L. Stichus, D. de aliment. leg. Et ita in L. cum quis decedens, §. vlt. D. de legat. III. Scauola cuiusdam Testamenti verba citat hæc, OMNIBVS QVOS MANVMISI, MANVMISERAM, SIVE HIS TABVLIS, SIVE QVIBSCVMQVE ALIIS, FILIOS, FILIASVE SVAS OMNES CONCEDI VOLO. Idem in L. vxorem, §. codicillis patremfa. codicillis confirmatis ita cauisse refert, OMNIBVS AVTEM LIBERTIS MEIS, ET QVOS VIVVS; ET QVOS HIS CODICILLIS

MANVMISI, VEL POSTEA MANVMISERO, CONTVERNALES SVAS, ITEM, FILIOS, FILIAS LEGO, NISI SI QVOS, QVASVE, AD VXOREM MEAM TESTAMENTO PERTINERE VOLVI, VEL EI NOMINATIM LEGAVI, LEGAVERO.

Testamento autem manumissus, ita demum fiebat liber, si Testamentum valeret, & ex eo adita esset hereditas, vel si quis omnia causa Testamēti ab intestato possideret hereditatem, L. Testamento manumissus xxiii. D. de manum. testam. Adita vero hereditate, qualibet ex parte adita ea esset, liber fiebat, si modo ab eo gradu quo liber esse iustus fuerat, adita fuisset, & pure quis manumissus esset, L. Testamento liber, xxv. D. eod. Et vel uno ex pluribus heredibus institutis ad eunte hereditatem, statim servus liber erat, L. si legato, §. vlt. D. eo. Nec Testamento modo libertates relinqui poterant, sed & intestato moriturus fidei heredis committere poterat, ut servum manumitteret, L. Alieno, §. i. D. de fideic. libert. Atque ut libertates servis Testamento dabantur, ita & per contrarium, quandoque cauebatur, ne ad libertatem perducerentur, Manumittique prohibebantur, L. is qui, §. nihil autem, D. de manumissionib. L. contra voluntatem, C. de testam. manum. Paulus in L. servus hac lege, D. de manumissionib. *Servus hac lege venditus ne manumittatur, vel Testamento prohibitus manumitti*, Marcian. in L. ille, §. vlt. D. qui & a quib. *Qui hac lege venerint, ne manumittantur, vel qui Testamento prohibiti sint manumitti*. Vlpian. in L. his consequenter idem, §. i. *Si quis Testamento cauerit, ut servus exportandus veniat*. Imper. Alexand. in L. in ipsius, C. famil. circil. proponit patremfam. in servos suos iratum Testamento cauisse, *ut unus quidem* IN VINCVLIS PERPETVIS MORARETVR: *alter vero*, EXPORTANDVS VENVNDARETVR. Reuocabatur vero data libertas his verbis, LIBER NE ESTO, L. si quis ira, §. vlt. D. de statulib.

Nunc ad Legatorum formulas accedamus. Legata quidem omnia directis verbis, legitimis, ciuilibus, & imperatiis relinquebantur. Verum quattuor modis olim legabant, quemadmodum Vlpian. Tit. xxiii. Gaius lib. ii. Instit. Tit. v. & Iustinian. Instit. de legat. scribunt: nimirum per VINDICATIONEM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO, & PER PRÆCEPTIONEM. Per VINDICATIONEM, his verbis legabant, DO, LEGO, ut in L. nonnumquam, D. de condic. & demonstr. L. huiusmodi, §. quibus, & L. si pluribus, L. si fundum, §. Titio, & §. his verbis, D. de legat. i. L. Stichum, D. de manumiss. testam. L. in singulos, D. de ann. leg. L. cum ita, D. de opt. leg. L. si ita, & L. cum de Ianionis, §. liberto, D. de instruc. vel instr. L. falsa, §. si quis, D. L. in condicionibus, §. i. & L. Publius, de condic. & demonstr. Item his verbis, CAPITO, SVMITO, sicut HABETO: ut Vlpian. Tit. xxiii. vel, Illam REM TIBI PRÆSUME, HABE, VINDICA, ut Gaius lib. ii. Instit. Tit. v.

Per DAMNATIONEM verò his verbis legabant, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, L. Quintus, L. legatum ita est, D. de ann. leg. L. si heres, D. de vino trit. L. in Testamento, D. de condic. & demonstr. L. si in Testamento, & L. qui quadringenta, D. ad L. falcid. L. huiusmodi, & L. ab omnibus, L. si heres, & L. Titia, §. vlt. D. de legat. i. L. iii. & L. si pluribus, D. de legat. ii. Quintilian. lib. vii. cap. x. Cuiusmodi formula dicebatur Testator DAMNARE HEREDEM, L. quid ergo, §. i. D. de leg. i. & L. si duobus, D. eo. Sed & per damnationem legabatur ita, HERES MEVS DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO, L. iii. D. de ann. legat. L. filia, D. eo. L. si alij, D. de vsu & vsufr. L. ex eo, D. de vino trit. L. filia, L. si ita, L. quibus diebus, §. i. & seq. D. de condic. & demonstr. L. huiusmodi, §. si ita, & §. Stichum, D. de leg. i.

SINENDI MODO his verbis legabāt, HERES MEVS SINITO, VEL DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM SVMERE, ILLAM REM, SIBI QVE HABERE. Vlpian. Tit. xxiii. Paul. lib. iii. Sentent. Tit. vi. L. duos, & L. dānas, D. de vsufr. leg. L. ei cui, D. de liber. leg. L. ii. D. de ann. leg. L. duobus cum L. seq. D. de vsu & vsufr. L. qui quattuor, §. hortos, D. de leg. iii.

PER PRÆCEPTIONEM verò ita legabant, LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRÆCIPITO, E MEDIO SVMITO, SIBI HABETO, vel PRÆCIPAT,

CIPIAT, E MEDIO SVMAT, HABEAT, L. prædia, §. liberto, D. de instruc. vel instr. L. vlt. D. de dote præleg. L. Lucius Titius, D. de legat. ii. L. vxorē, §. felicissimo, D. de legat. iii. L. apud Offidium, D. de optio. leg. vel E MEDIO, sicut E MEDIA HEREDITATE SVMITO, d. L. Lucius, §. quisquis mihi heres, D. de legat. ii. L. pediculis, §. Idem cum, D. de auro argen. Quæ legati species in Magnonis notis hoc notatum cōpendio stringitur P. S. T. Q. H. id est, PRÆCIPITO, SVMITO, TIBI QVE HABETO.

Legabantur porro res omnes tam mobiles, quam soli. Atque ut à Nummis incipiamus, sciendum est eos vel indistincte legatos fuisse, L. nummis, D. de legat. iii. vel qualitate adiecta, L. heredes palam, D. qui test. fac. poss. Et vel certum corpus nummorum legabatur, vel quantitas, L. planē, §. sed si non, D. de legat. i. CERTOS autem NUMMOS, vel CERTVM CORPVS NUMMORVM legabant, hoc modo, DECEM, vel CENTVM QVÆ IN ARCA HABEO, L. sed si certos, L. si servus, §. qui quinque, D. de legat. i. PECVNIAM QVAM IN ILLA ARCA HABEO, L. in ratione, §. certis, D. ad L. falcid. PECVNIAM QVÆ IN ARCA EST, L. talis scriptura, §. vlt. D. de legat. i. Alias legabant certam summam pecuniæ veluti AVREOS CENTVM, L. si in Testamento, D. de legat. i. & vnde sumeretur demonstrabant, L. quidam Testamento, D. eo. tit. Sic in L. Paula, §. Iulianus, D. de legat. iii. *Alumno suo quinquaginta legauerat, eaque* IVLIO MAVRO COLONO SVO, EX PENSIONIBVS FVNDI DEBITIS AB EO, PRÆSTARI VOLVERAT. Cum verò summa pecuniæ legabatur, interdum ea per notam scribebatur, quemadmodum & pro centum ducenta per notam scripta Vlpianus testatur in L. quoties, §. sed & si quis, D. de heredib. instit. Liuvia certè Augusta cum Galbæ Hs. quingentis Testamento legasset, Tiberium heredem, quia notata non per scripta summa erat, legatum ad quingenta reuocasse, Sueton. in Galba cap. v. commemorat. Tandem Iustinianus Nou. cvii. in Testamento vnctiarum quantitatem non notis sed literis integris per scribi constituit.

Alias legabant AVRI, vel ARGENTI LIBRAS aliquot, ut in L. Thais, §. Seio, D. de fideic. libert. SEIO AVRI LIBRAS TRES. Et in L. alumna, D. de adimend. legat. hoc amplius DO LOGO, DARIQVE VOLO ARGENTI VIGINTI QVINQVE LIBRAS. Idē & L. Testamento, §. Seio, D. de legat. ii. SEIO SI MIHI HERES NON ERIT, ET VXORI EIVS MARCELLÆ, ARGENTI LIBRAS QVINDECIM DARI VOLO. Alias verò legabant AVRI vel ARGENTI PONDO, Paul. in L. Titia, D. de auro argen. TITIA AVRI PONDO QVINQVE DARI VOLO. Marcell. in L. Seia, D. eo. ANTONIÆ TERTYLLÆ DO LEGO AVRI PONDO TOT. Scæuola in L. filio, §. Seia, D. de adimend. leg. *Seia Testamento suo legavit, AVRI PONDO QVINQVE*. Vlpian. in L. cum aurum, D. de auro arg. *Si ARGENTI FACTI PONDO CENTVM, sunt legata*. Quintilian. lib. vii. cap. vii. *Qui sestertium nummum quinqve milia legauerat, cum emendaret Testamentum, sublati sestertii nummis, ARGENTI PONDO posuit*. Etcap. x. HERES MEVS VXORI MEÆ DAMNAS ESTO DARE ARGENTI QVOD ELEGERIT, PONDO CENTVM. Alias PONDVS AVRI vel ARGENTI heredem dare iubebant, L. planē, §. sed si pondus, D. de legat. i. Vlpian. in L. i. §. vlt. D. de auro, argen. *Si CERTVM PONDVS ARGENTI DARE heres iussus sit*. Vlpian. in L. cum aurum, D. eo. Tit. *Si CERTVM PONDVS AVRI sit legatum, vel ARGENTI*. Et vel certum auri argentiue pondus legabatur, vel species, siue certum argenti genus designabatur, L. i. in fi. & L. cum centum, D. de auro argen. Marcian. in L. in ratione, §. certis, D. ad L. falcid. *Certis corporibus & hisipsis ita relictis, PONDVS ARGENTI QVOD IN ILLIS HORREIS HABEO*.

Interdum vero VASORVM ARGENTFORVM PONDO legabant, Auctor lib. i. Rhetoricor. ad Herenn. *Paterfa. cum filium heredem faceret, Testamento, vasa Argentea vxori legavit*. TULLIVS HERES MEVS TERENCE Vxori MEÆ, XXX. PONDO VASORVM ARGENTORVM DATO, QVÆ VOLET. Cic. lib. i. de Inuentio. *Paterfa. cum filium heredem feceret, vasorum argenteorum pondus vxori sic legavit*, HERES MEVS VXORI MEÆ VASORVM ARGENTORVM PONDO CENTVM QVÆ VOLET. Quandoque verò AVRVM vel ARGENTVM generaliter legabatur, L. cum aurum, D. de auro argen. L. argento, D. de legat. iii. Paul. in L. si ita, D. de auro arg. *Si ita esset legatum, ARGENTVM*

MEVM DARE DAMNAS ESTO. Vlpian. in L. Quintus, xxvii. §. i. D. co. *An cui ARGENTVM OMNE LEGATVM EST.* Et §. seq. ARGENTO OMNI. *legato QVOD SVVM ESSET.* Rurfus in §. cui legatum, ead. L. *Cui legatum est, AVRVM OMNE.* Paul. in L. quæsitum, §. i. D. de legat. iii. ARGENTVM OMNE ET SVPELLECTILEM, QVOD CVM QVE HABEO, TIBI DONO. Aliàs verò AVRVM, vel ARGENTVM FACTVM, vel INFECTVM legabatur, L. si quando, D. de auro argen. Et nonnumquam ARGENTVM, QVOD VSVS SVI CAUSA PARATVM ESSET, Testator legabat, L. cum in Testamento, D. co. Pompon. in L. scribit, §. item scribit, D. co. *Si maritus uxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita, AVRVM QVOD CVM QVE VXORIS CAUSA PARATVM ESSET, VTI HERES VXORI DARET.* Quo in genere quandoque ita legatum conceptum, AVRVM QVOD EIVS CAUSA PARATVM EST, quandoque verò sic, AVRVM QVOD EIVS CAUSA PARATVM ERIT, ibidem docet. Iavolen. in L. si uxori, §. i. D. de auro argen. *Cum ita legatum esset, ARGENTVM QVOD DOMO MEÆ ERIT, CVM MORIAR.* Aliàs certis species Auri & Argenti legabant, L. species, D. co. veluti ARGENTVM ESCARIVM, vel POTORIVM, L. cum aurum, §. si cui escarium, L. in argento in prin. & §. vlt. & L. pediculis, §. argento, D. de auro argen. L. Labeo, §. feruus, L. cum quidam, D. de supellec. leg. Paul. lib. iii. Sentent. Tit. vi. ARGENTVM VIATORIVM, vt in L. vlt. D. de auro argen. ARGENTVM VIATORIVM MEVM VOLO. ARGENTVM BALNEARE, vt §. uxori ead. L. SEMPRONIÆ DOMINÆ MEÆ HOC AMPLIUS ARGENTVM BALNEARE.

VASCULA quoque ARGENTEA legabant, L. cum aurum, §. planè, D. co. & POCULA AVREA, L. scriuū filij, §. si pocula, L. si domus, §. cum alicui, D. de legat. i. Scæuola in L. Scia, D. de auro argen. SEIÆ DVLCISSIMÆ POCVLVM AVRVM QVOD ELEGERIT, FIDEI HEREDVM COMMITTO, VT DARENT. Et alterius quoque materiæ pocula legabant, vt in L. qui quattuor in prin. D. de legat. ii. POCULA OLEAGINEA PARIA DVO, vel BINA PARIA, vel POCVLORVM PARIA DVO. Sed & LANCEM generaliter legabant, L. legato generaliter, §. vlt. D. de legat. i. Scæuola in L. vlt. D. de optio. leg. *Maritus uxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia. Item LANCES QVAS ELEGERIT QVATTVOR.* Labeo in L. qui lancem, D. de auro argen. *Qui lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legauerat, LANCEM MINOREM ILLI LEGO.* Vlpian. in L. cum aurum, §. planè, D. de auro argen. *Si cui LANCES QVADRATÆ sint legatæ.* Papinian. in L. sed si certos, D. de legat. i. *Si CERTAM LANCEM legauit.* Scæuola in L. his verbis, §. paterfa. D. de legat. iii. *Paterfa. ita legauit, LANCES NUMERO DVAS, LEVES, QVAS DE SIGILLARIBVS EMI, DARI VOLO.*

Vestem etiam legabant, Rubr. de auro argen. VESTIS autem an VESTIMENTA legantur, nihil referebat, L. vestis, D. de auro argen. nec inter hunc sermonem, VESTEM VIRILEM, & hunc, VESTIMENTA VIRILIA quidquam intererat, L. inter, D. cod. tit. & interdum, VESTEM OMNEM legabant, L. pediculis, §. Labeo, D. cod. Interdum certas vestes, L. uxori, §. vlt. D. cod. Vestimenta autem aut VIRILIA, aut, PVERILIA, aut MVLIBRIA, aut COMMVNIA, aut FAMILIARICA legabantur, L. vestis, §. vestimenta, D. co. Vlpian. in L. argumento, §. mulicbri, D. co. MVLIBRI VESTE LEGATA. Quandoque etiam alij VESTIMENTA, alij VESTEM MVLIBREM, separatim legabant, L. i. D. co. Item Vestis legato nonnumquam addebatur, verbū, MEAM, L. si ita, D. co. vel SVAM, L. argumento, §. si quis, D. co. Paul. in L. Plautius, D. co. *Mulier ita legauit, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, TITLÆ VESTEM MEAM DAMNAS ESTO DARE.* Pompon. in L. nuper constitutum, D. de legat. iii. *VEETEM QVÆ MEA ERIT.* Paterfa. etiam, uxori VESTIMENTVM QVOD EIVS CAUSA EMPTVM PARATVM ESSET, LEGASSE, refert Pomponius in L. Quintus, D. co. Interdum & certa vestis demonstrabatur, vt VESTEM ILLAM PVRPVREAM, & adiciebatur, QVÆ EIVS CAUSA EMPTA, PARATAVE ESSET, d. L. Quintus. Vestis enim legato sæpe additum, QVÆ VSVS SVI CAUSA PARATA ESSET, ostendit Alfenuus in L. cum in Testamento,

ro, D. de auro argen. Scæuola in L. qui uxori, §. vlt. D. co. *Mulier Testamento, & postea codicillis, multas SPECIES VESTIS, ARGENTI, QVAS VEL IPSA SE CONFECISSE, VEL HABERE SIGNIFICAVIT, specialiter per fideicommissum reliquit.* Labeo in L. apud Aufidium, D. de optio. leg. *Cum ita legatum est, VESTIMENTA QVÆ VOLET TRICLINARIA SVMITO.* Scæuola in L. Titia, §. i. D. de auro argen. SEMPRONIÆ PIÆ HOC AMPLIUS COPERTORIA TABIANA, ET TVNICAS TRES, CVM PALLIOLIS QVÆ ELEGERIT, DARI VOLO.

ORNAMENTA etiam interdum legabatur, L. uxori, D. de auro arg. African. in L. apud, D. cod. *Cui mulier ita legauerit, ORNAMENTA QVÆ MEA CAUSA PARATA SVNT, ERVNTVE.* Ornamentis verò quandoque Muliebrium epithetum addebatur, L. argumento, §. ornamenta, D. co. Paulus in L. pediculis, §. idem cum, D. co. *Cum quæretur de tali legato, HOC AMPLIUS, FILIA MEA DVLCISSIMA, E MEDIO SVMITO, TIBI QVE HABETO ORNAMENTVM OMNE MEVM MVLIBRE, CVM AVRO, ET SI QVA ALIA MVLIBRIA APPARVERIT.* Et §. Labeo ead. L. *Testamento suo Neratus uxori nominatim legauit VESTEM, MVNDVM MVLIBREM. OMNEM, ORNAMENTA QVE MVLIBRIA OMNIA & cet.* Idem in L. Plautius, D. co. *QVISQVIS MIHI HERES ERIT TITLÆ MVNDVM, ORNAMENTA QVE MVLIBRIA DAMNAS ESTO DARE.* Sed & in L. si quis ita, D. co. virū uxori ita legasse proponit, VXORI MEÆ MVNDVM, ORNAMENTA, SEV QVÆ EIVS CAUSA PARATI, DO LEGO. Proponitur & in L. pediculis, §. vlt. D. co. quædam legasse ORNAMENTVM MAMILLARVM EX CYLINDRIS TRIGINTA QVATTVOR, ET TYMPANIS MARGARITIS TRIGINTA QVATTVOR. Scæuola in L. vlt. D. co. *Mulier decedens Ornamenta legauerat ita, SEIÆ AMICÆ MEÆ ORNAMENTA VNIVERSA DARI VOLO.* Idem in L. filia, D. co. matrem de ornamentis hæc Testamento cauisse refert, *QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI ORNAMENTA MEA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, VESTIMENTA QVIBVS EGO VSA SVM, NE VENEANT, ET FILIÆ MEÆ RESERVENTVR.* MVNDVM quoque legabant, vel MVNDVM MVLIBREM OMNEM, L. pediculis, §. Labeo & §. Titia, & L. si uxori, D. de auro arg. Scæuola in L. uxori, D. cod. *Uxori quis legauit his verbis, MVNDVM MVLIBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QVID QVID VIVVS DEDI, DONAVI, EIVS CAUSA COMPARAVI, CONFECI. ID OMNE DARI VOLO.*

Quinctiã GEMMÆ legabantur: quarū duas species in libris nostris inuenio. Nā vel RVDES erant, L. argumento, §. vlt. D. de auro arg. vel anulīs includebatur, L. cum aurum, D. co. vel alias auro argente, siue vt habiliter geri possent, seu emblematis loco, includebatur, L. gema, D. ad exhib. L. cum aurum, §. perueniamus, L. si vt habiliter, D. de auro arg. Vlpian. in L. si gema, D. co. *Si GEMMA EX ANVLO legatur.* Gemas certè & in Aurcis & in Argenteis vasīs fuisse, testatur, L. Quintus, §. vlt. D. cod. Procul. in L. si quis, D. co. *Si quis legauerit AVRVM, GEMMAS, MARGARITAS QVÆ IN EO AVRO ESSENT.* Nec minus MARGARITA legabatur, seu LINEAM MARGARITORVM. Scæuola in L. lineã, D. ad L. falcid. LINEAM MARGARITORVM TRIGINTA QVINQVE legauit. Idem in L. vlt. §. vlt. D. de auro arg. refert Testatricè iussisse inferre tumulo, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS. Paulus in L. pediculis, §. vlt. D. co. INAVRES IN QVIBVS DVÆ MARGARITÆ, ELENCHI, ET SMARAGDI DVO, legatas refert. Sed & qui Margarita Titio pignori dederat, ita cauisse dicitur in L. si feruus, §. qui Margarita, D. de leg. i. TITI TE ROGO, FIDEI QVE TVÆ COMMITTO, VTI MARGARITA QVÆ TIBI PIGNORI DEDI, VENDAS: ET DEDVCTO OMNI DEBITO TVO, QVOD AMPLIUS ERIT, ID OMNE FILIÆ MEÆ RESTITVAS. Marcellus etiam in L. Scia, D. co. Scia narrat ab herede legasse Antonia VNIONEM CVM HYACINTHIS.

ANVLOS quoque legatos legimus, L. argeto, D. de leg. iii. & DACTYLIOTHECAM. Et ita in L. librorū, §. vlt. D. de leg. iii. proponitur quis legasse, DACTYLIOTHECAM MEAM, ET SI QVOS PRÆTEREA ANVLOS HABEO. Aliàs LANAM, LINVM, PVRPVRAM, VERSICOLORIA legabant, L. si cui lana in princ. §. linum, §. versicoloribus, L. lana, & L. quæsitum, §. coccum, D. de legat. iii. L. pediculis, §. Labeo, D. de auro argen. L. feruum filij, §. si pocula, D. de legat. i. L. filios, D. de vsu & vsufr. legat. Cuiusmodi legatis addebantur & verba hæc, FACTA INFECTA QVE OMNIA, d. §. linum, & §. Labeo. Alfenuus in L. cum quæretur, §. lana, D. de legat. iii. LANA, LINO, PVRPVRA, uxori legatis, QVÆ EIVS CAUSA PARATA ESSENT.

SVPELLEX etiam legabatur. Idque vel principaliter, Rubr. de supellec. leg. & L. si quis in fundi, D. de leg. i. Paul. lib. iii. Sent. Tit. vi. vel accessionis loco, puta, CVM FVNDO, L.

quæsitū, §. si quis fundū, D. de instr. vel instr. aut CVM DOMO, d. L. quæsitū, §. idē respondit, & L. cum quidā, D. de supell. leg. Post legatā autē supellectilē, quādoque species ex abundāti per imperitiā enumerabatur, quæ res legato generali non derogabat: Quādoque vero species certi numeri demonstrabantur, modūque generi datus in his speciebus intelligebatur, L. legata supellectili, D. de supell. leg.

VASA etiā siue ARGENTEA, siue ELECTRINA legabantur, L. pediculis, §. Neratius, D. de auro argen. Paulus lib. III. Sent. Tit. VI. Quādoque verò MOBILIA generaliter legabatur, Celsus in L. si chorus, §. i. D. co. his verbis, QVÆ IBI MOBILIA MEA ERVNT, DO, LEGO. Modestinus in L. omnia, §. cū ita, D. de leg. II. Cū ita legatū est, QVID QUID IN HORREO MEO ERIT. Iauolen. in L. cui quæ Romæ, D. de legat. III. Cui QVÆ ROMÆ ESSENT, legata sunt. INSTRUMENTA etiā artis cuiusque legabantur: nā & MEDICI, & PICTORIS, & PISTORIS, & LANIONIS INSTRUMENTVM, legatū legimus. Item INSTRUMENTVM PISCATORIVM, INSTRUMENTVM BALNEATORIVM & INSTRUMENTVM CAVPONIVM, legatū lectōr inueniet in L. item pictoris cum suis §§. & L. cum de lanionis in prin. & §. in instrumento, D. de instr. vel instr. & apud Paul. lib. III. Sent. Tit. VI. Aliās INSTRUMENTVM FVNDI generaliter legabatur, L. fundi in prin. D. de instr. vel instr. & INSTRUMENTVM OMNE EXCEPTO PECORE, d. L. fundi, §. vlt. D. de instr. vel instr. Aliās VILLÆ, item VINÆ INSTRUMENTVM, L. villæ, §. i. D. de instr. vel instr. STATVA quoque legabatur, L. si statuā, D. de auro argen. dummodo non inhareret parietibus, L. cetera, §. itē hoc prohibetur, D. de leg. I. Et IMAGO, L. si imaginē, D. de auro arg. necnon TABVLA quæ adfixa & parietibus adiuncta non esset, d. L. cetera, §. item hoc prohibetur. Sic PARRHASII TABVLAM, in qua Melcagro Atalāta ore morigerabatur, Tiberio legatā, sub cōdicionē, VT SI ARGVMENTO OFFENDERETVR, DECIES PRO EA SESTERTIVM ACCIPERET, Sueton. in eius vita cap. XLIII. narrat.

NOMEN etiā quandoque legabatur, L. seruum filij, §. cum qui, D. de legat. I. L. qui Chirographum, D. de legat. III. L. ex nominis, C. de legat. Scauola in L. nomen, D. de legat. III. *Nomen debitoris in hæc verba legauit*, TITIO HOC AMPLIUS DARI VOLO DECEM AVREOS, QVOS MIHI HEREDES GAII SEII DEBENT, ADVERSVS QVOS EI ACTIONEM MANDARI VOLO, EISQVE EORVMDEM PIGNORA TRADI. Et §. i. eadem L. TITIO FILIO MEO NOMINA EX CALENDARIO, QVÆ ELEGERIT FILIVS MEVS SIBI, VICINTI DARE DAMNAS SVNTO SINE DOLO MALO. Papinian. in L. cum filius, §. heres, D. de leg. II. HERES MEVS TITIO DATO QVOD EX TESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR MIHI. Iulian. in L. legatum ita, D. de legat. I. *Legatum ita erat*, QVÆ LVCIVS TITIVS MIHI DEBET, EA HERES MEVS CORNELIO DARE DAMNAS ESTO. Vlpian. in L. si sic, §. i. D. de legat. I. DECEM QVÆ MIHI TITIVS DEBET LEGO. Papinian. in L. cum illud, §. i. D. quando dies leg. HERES MEVS TITIO DATO, QVOD MIHI SEIVS DEBET. Proculus in L. si scripisset, D. de leg. II. *si scripisset qui legabat*, QVID QUID MIHI LVCIVM TITIVM DARE FACERE OPORTET, SEMPRONIO LEGO. Vlpian. in L. in condicionibus, §. i. D. de cōdic. & demonstr. QVID QUID MIHI EPHESI OPORTET DARI, HOC DO LEGO. Sed & qui duos reos eiusdē pecuniæ habebat Titium atque Mæuiū ita legasse proponitur: QVOD MIHI TITIVS, MÆVIO HERES MEVS DATO: QVOD MÆVIVS DEBET, SEIO DATO. Iulian. in L. non quocūque, §. qui Gaium, D. de leg. I. *Qui Gaium & Lucium eiusdem pecuniæ reos habebat, si ita legauerit*, QVOD MIHI GAIVS DEBET, ID HERES MEVS SEMPRONIO DAMNAS ESTO DARE: QVOD MIHI LVCIVS DEBET, ID HERES MEVS MÆVIO DAMNAS ESTO DARE. Aliās CHIROGRAPHVM legabant, L. seruum filij, §. cū qui, D. de leg. I. L. qui Chirographū, D. de leg. III. Scauola in L. Lucius Titius, §. civibus, D. co. CIVIBVS MEIS DO LEGO CHIROGRAPHVM GAII SEII. MILITIA etiā legabatur, L. fidei cōmissa, §. si seruo, L. his verbis, §. vlt. D. de leg. III. Celsus in L. Lucius, D. de leg. II. *Lucius Titius in Testamento suo P. Mævio MILITIAM reliquit*, SIVE PECVNIAM EIVS, QVÆCVMQVE REDIGI EX VENTITONE EIVS POTVERIT, CVM SVIS COMMODIS. Scauola in L. his verbis, §. Alumno, D. de legat. III. *Alumno MILITIAM PRÆCIPIT, his verbis*. SEMPRONIO ALVMO MEO ILLVD ET ILLVD. ET CVM PER ETATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM INTROITV COMPARARI VOLO. HVIC QVOQVE OMNIA INTEGRA.

Perueniamus

Perueniamus & ad alias Legatorū species. DVLCIA quandoque legabatur, L. vlt. §. vlt. D. de vino trit. Paulus lib. III. Sentent. Tit. VI. FRVGES etiā legabantur, restē eodem Paulo ibidem. FRVMENTVM autem nonnumquam legabatur cum hac adiectio. ne, EX ILLO HORREO, L. cum res, §. sed si petatur, D. de legat. I. Legabatur & TRITICI certa quantitas: vt in L. quidam, §. vlt. D. de vino trit. LVCIO TITIO TRITICI MODIOS CENTVM, QVI SINGVLI PONDO CENTVM PENDEANT, HERES DATO. Sed & Paulus in L. Titia, D. de legat. II. refert Titiam Scio TESSERAM FRVMENTARIAM COMPARARI IUSSISSE, POST DIEM TRIGESIMVM A MORTE IPSIVS.

VINA quoque legabantur: Proculus in L. cui vinum, D. de trit. vino & ol. *Cui VINVM heres dare damnatus est*, Interdum autem ita legabant, VINA MEA, L. nuper, D. de legat. III. Nonnumquam verò VINVM IN AMPHORIS, legabatur. Scauola in L. vlt. D. de trit. vi. & ol. *Qui vinum Surrentinum in vrnalibus habebat diffusum, is tibi VINVM legauerit* IN AMPHORIS. Et §. vlt. ead. L. *Quod si ita legasset*, VINVM AMPHORARIVM, AMINÆVM, GRÆCVM, ET DVLCIA OMNIA. Aliās verò non AMPHORARIVM VINVM, sed DOLIARE legabatur, hoc modo: VINVM QVOD IN ILLIS DOLIIS HABEO, L. in ratione, §. certis, D. ad L. falcid. VINVM QVOD IN DOLIIS ESSET, L. si heres, D. de trit. vi. & ol. VINVM QVOD IN APOTHECIS, L. talis scriptura, §. vlt. D. de legat. I. VINVM EX APOTHECA ILLA, L. cum res, §. i. D. co. Paulus in L. si quis ita, D. de auro argen. eiusmodi legatum refert, TITIO VINA QVÆ IN VRBE HABEO, SEV IN PORTV, DO, LEGO. Scauola in L. cum quis, §. Sciam, D. de legat. III. MÆVIO LIBERTO MEO, DE ME NIHIL MERITO, DARI VOLO LAGYNOS VINI VETVSTI CENTVM QVINQVAGINTA. CENTVM etiā AMPHORARVM VINI ELECTIONEM datam proponit Vlpian. in L. II. §. vlt. D. de optio. leg.

Interdum verò legabatur VINVM EX CERTO FVNDO. Vlpian. in L. cum certus, D. de trit. vino & ol. *Cum CERTVS NUMERVS AMPHORARVM VINI legatus esset*, EX EO QVOD IN FVNDO SEMPRONIANO NATVM ESSET. Idem in L. ex eo, D. co. EX EO VIVO QVOD IN ILLO FVNDO NASCETVR, HERES MEVS AMPHORAS DECEM, QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS, DATO. Pompon. in L. quod in rerum, D. de legat. I. EX VINO QVOD IN FVNDO MEO NATVM EET, TANTVM DATO. Labeo in L. legatum ita, D. de ann. leg. VINI FALERNI QVOD DOMI NASCERETVR, QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS, BINOS CVLEOS HERES MEVS ATTIO DATO. Similiterque interdum & fructus futuros legabant, veluti, FRVCTVS QVI IN ILLO FVNDO NASCENTVR, L. cum illud, §. vlt. D. quan. dies leg. Proponitur & in L. qui quattuor, §. i. D. de legat. III. is qui hortos publicos à Repub. conductos habebat, eorum HORTORVM FRVCTVS VSQVE AD LVSTRVM quo conducti essent, Aufidio legasse.

PENVVS quoque legabatur, L. cū quæreretur, §. lana, D. de leg. III. L. III. D. de penu leg. Et interdū PENVS OMNIS legabatur. Scauola in L. vlt. D. co. PENVM MEAM OMNEM ADMATREM LIBEROSQVE MEOS, QVI CVM MATRE SVNT, PERTINERE VOLO. Nonnumquā etiā PENVS CERTA CVM CERTIS VASIS legabatur, L. II. D. co. Paul. in L. nā quod, D. co. *Sed & si PENVM CVM VASIS specialiter sit legatum*. Quandoque etiā PENVS ESCVLENTA, quandoque POCVLENTA legabatur, L. qui penum, §. planē & §. poculenta, D. co. Aliās VRBANA PENVS legabatur, L. quemadmodum, D. de supell. legat. Paulus in L. nam quod, §. si ita, D. de penu lega. *Si ita legatur*, PENVM QVÆ ROMÆ SIT. Aliās PENVS aliqua specie excepta legabatur, vt in d. L. nam quod §. vlt. *Si cui PENVS legata sit PRÆTER VINVM*. Et mox: *Sed si ita scriptum sit*. OMNEM PENVM PRÆTER VINVM QVOD ROMÆ ERIT. Interdum autem PENVS semel legabatur, interdum per singulos annos, L. I. D. co.

Interdum & EA QVÆ IN PROMPTVARIO ERANT, legabantur, L. nam quod, §. i. D. de penu leg. Penoris autem legato plerumque pœna adiciebatur, L. I. D. de penu leg. Iulianus in L. cum sine, D. quando dies leg. *Cum sine præfinitione temporis*

legatum ita datum fuerit, VXORI MEÆ PENVM HERES DATO: SI NON DEDERIT, CENTVM DATO. Et paullo post: *Quod si ita scriptum sit*, SI PENVM INTRA KALENDAS NON DEDERIS, CENTVM DATO. Paulus in L. si penum, D. co. *Si penum heres dare damnatus sit, vel fundum, et si non dedisset, decem.* Et pancis interiectis, *cum dicit*, SI NON DEDERIT, CENTVM DATO. Et in si. *Planè si sic legatum sit*, SI PENVM NON DEDERIT, DECEN DATO.

LIGNA etiam legabantur, vel simpliciter, vel hoc addito, LIGNA QUÆ IN FVNDO SVNT, L. ligni, D. de legat. III. Aliàs legabatur OMNIS MATERIA, L. Seruus, D. co. Item CHARTÆ, legabantur, L. chartis legatis, D. de legat. III. Vlpian. in L. librorum, §. quod tamen, D. co. *Si quis fortè chartas sic reliquerit*, CHARTAS MEAS VNIVERSAS. Et mox: *Si quis CHARTAS LEGAVERIT PVRS.* Quin & LIBRI legabantur, & CENTVM LIBRI, & HOMERI CORPVS, L. librorum D. de legat. III.

Interdum oves legabantur, L. legatis, §. vlt. D. de legat. III. Interdum AGNI, L. cum quæreretur, D. co. Nonnumquam & PECVDES, L. seruis, §. pecudibus, D. co. Aliàs GREX legabatur, L. grege, & L. si grege, D. de legat. I. Et OVIVM GREX, d. L. seruis, §. pecudibus, D. de legat. III. & apud Paulum lib. III. Sentent. Tit. VI. Item ARMENTVM, d. L. seruis, §. armento. Sic & IVMENTA legabantur, L. legatis, §. iumentis, D. co. Et muli. Iulian. in L. qui duos, D. co. MVLOS DVOS, QUI MEI ERVNT CVM MORIAR, SEIO HERES DATO. Etiam generaliter QVADRIGA etiam legabatur, L. peculium, D. de legat. II. & CARRVCA CVM IVNCTVRA, vt testatur Paulus lib. III. Sentent. Tit. VI.

Servi etiam crebro legabantur, & interdum HOMO GENERALITER legabatur, L. legato generaliter, & L. huiusmodi, §. si cui homo, D. de legat. I. L. II. L. si Pamphilo, L. seruo & L. homine, D. de optio. leg. Et ita INCERTVS HOMO LEGATVS dicebatur, L. cum incertus, D. de legat. I.

Aliàs SERVI ELECTIO legabatur, L. I. D. de optio. leg. L. serui electione, D. de legat. I. vel, SERVI OPTIO legatario dabatur, L. II. D. de optio. leg. Vlpian. in L. his consequenter, D. famil. ercisc. *Si ex pluribus heredibus vni seruus sit per optionem legatus.* Pompon. in L. mancipiorum, D. de optio. leg. MANCIPIORVM ELECTIO LEGATA EST. Paulus in L. si optio, D. co. *Si optio serui data mihi fuerit.* Iauolen. in L. si cum optio, D. co. *Si cum optio serui ex vniversa familia legata esset.* Interdum verò SERVI ELECTIO VNI, & alij RELIQVI SERVI legabantur, L. si tibi, D. co. Interdum etiam DVORVM SERVORVM OPTIO Titio dabatur, RELIQVI Mæuio legabatur, L. cum optio, D. co. Proponitur & in L. qui duos, D. de legat. I. is qui duos seruos habebat, VNVVM EX HIS LEGASSE. Aliù verò damnasse heredem, SERVOS QVOS GADIBVS HABERET, DARE, Pompon. refert in L. si mihi, §. I. D. co. Idem in L. si ex toto, §. vlt. D. cod. *Si ita legatum sit*, LECTICIARIOS OCTO, AVT PRO HIS IN HOMINES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM, VTRVM LEGATARIVS VOLET.

Plerumque verò CERTOS HOMINES legabatur, L. ex parte, §. duos, D. famil. ercisc. Idque, vel nominibus expressis, hoc modo, STICHVM, PAMPILVM, EROTEM, DAMAM, DO, LEGO, vel, HERES MEVS DATO, vel DAMNAS ESTO DARE, L. si fundum, L. statuliberum, §. Stichum, D. de legat. I. L. statu liberum, §. Stichum, D. de legat. II. SCORPVVM SERVVM MEVM SEMPRONIÆ CONCMBINÆ MEÆ SERVIRE VOLO, L. vxori, §. vlt. D. de vsu & vsuff. leg. vel artificij, officij, negotij, ministerijve quod exercebant, nomine, Serui designabantur, verbi gratia, COCVS, DISPENSATOR, ACTOR, VILLICVS, SERVI AMANVENSES, VENATORES, AVCVEES, vt Paul. lib. III. Sentent. Tit. VI. docet: SERVI NEGOTIATORES, LECTICARIIS, L. Si ex toto, §. si ita, D. de legat. I. L. seruis vrbans in prin. & §. seruis lecticariis, D. de legat. III. SERVI TEXTORES, L. textoribus, & L. legatis, §. si vnus, D. de legat. III. PEDISEQVI, L. peculium, D. de legat. II. Interdum TEXTORES OMNES, VERNÆ OMNES, & IUVENES OMNES legabatur.

Pompon.

Pompon. in L. Titia, D. de legat. I. TITIAE TEXTORES MEOS OMNES, PRÆTERQVAM QVOS HOC TESTAMENTO ALII LEGAVI, LEGO. PLOTIAE VERNAS MEOS OMNES, PRÆTERQVAM QVOS ALII LEGAVI, LEGO. Marcell. in L. non aliter, §. I. D. de legat. III. PVBLIO MÆVIO OMNES IUVENES QVOS IN MINISTERIO HABEO DARI VOLO. Serui etiam QVI IN FVNDO MORARENTVR, legabantur, L. quæsitum, §. Celsus, D. de instruc. vel instr.

Addebatur & nonnumquam Seruorum legatis, demonstratio. Gaius in L. demonstratio, D. de condic. & demonstr. STICHVM SERVVM QVEM DE TITIO EMI. STICHVM QVEM EX VENDITIONE TITII EMI. Pompon. in L. Quintus, D. de auro argen. Nonnumquam cum hac demonstratio serui legabantur, QVI MEI ERVNT CVM MORIAR, L. II. D. de condic. instr. Iulianus in L. Stichum, D. de legat. I. STICHVM QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES MEVS DATO. Paul. in L. Serui electione, §. I. D. co. *Cum certa res, aut persona legatur ita*, QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES DATO. Alfen. in L. textoribus, D. de legat. III. TEXTORIBVS OMNIBVS, QVI SVI ESSENT CVM MORERETVR, legatis. Vlpian. L. testatoris, §. seruos, D. co. *Seruos communes à seia ita relictos*, SI MEI ERVNT CVM MORIAR. Pompon. in L. nuper, D. co. *Sed & Stichum*, QVI MEVS ERIT. Vlpian. in L. cum sua, D. cod. *Cum svæ ancillæ, sive servi in Testamento scribuntur.* Et L. si quis suos, D. co. *Si quis SVOS SERVOS legavit, communes quoque continentur.*

Quandoque autem serui generaliter legabantur, vt in L. Seruis legatis, D. de legat. III. African. in L. si heres ex, D. de legat. I. *Si heres generaliter servum quem ipse voluerit, dare iussus.* Gaius in L. si ita legatum, D. co. *Si ita legatum sit*, SEIO SERVOS DECEN DO, PRÆTER EOS DECEN QVOS TITIO LEGAVI. Interdum SERVI VRBANI, ANCILLÆ VRBANÆ, legabantur, L. seruis vrbans & L. cum quæreretur, §. I. D. de legat. III. Quandoque Serui cum vniversa familia legabatur, seu Rustica seu Urbana, L. peculium, D. de legat. II. Interdum CHORVS, aut FAMILIA legabatur, L. si chorus, D. de legat. III.

Actores porò serui ita plerumque legabantur, vt prius heredi rationes redderent. Scæuola in L. Stichus libertas, §. Titius Testamento, D. de statuliber. *Titius Testamento seruos Actores singulos diuersis personis legavit, cum adiectione*, SI RATIONES HEREDI REDDIDERINT. *Deinde proprio capite ita scripsit.* OMNES ACTORES, QVOS LEGAVI, VEL MANVMISERO, INTRA QVARTVM MENSEM MORTIS MEÆ RATIONES REDDERE VOLO: ET DOMINIS QVIBVS A ME LEGATI SINT, REDDI. Sed & hoc non addito, si simpliciter seruus Actor fuisset legatus, non alias cum tradendum, quàm rationes reddidisset, Vlpian. scribit in L. Pomponius, D. famil. ercisc.

Interdum & seruorum quos legabant, æstimationem faciebant, vt in L. si fundum, §. si libertus, D. de legat. I. QVISQVI MIHI ALIVS EX SVPRASCRIPITIS CVM PATRONO MEO HERES ERIT, SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO LEGO, QVOS ÆSTIMO SINGVLOS VICENIS AVREIS. Ancillæ etiam sæpenumero legabatur, & quidè artificij officijve sui nomine, vt ORNATRICES, PEDISEQVÆ, L. legatis, §. si vnus, & §. ornatricibus, D. de leg. II. Nonnumquã verò, Ancilla cū LIBERIS, seu CVM NATIS SVIS legabatur, L. si ancilla, D. de legat. I. & L. III. D. de pecul. leg. Sed & interdum ANCILLÆ OMNES, ET QVOD EX HIS NATVM ESSET, legabantur, L. si ancillas, D. de legat. I. Papinian. in L. si quod, D. de legat. II. Si QVOD EX PAMPHILA NASCETVR, legatum mihi fuerit. Iulian. in L. cum ita, D. quando dies leg. *Cum ita legatum est*, STICHVM, VEL QVOD EX PAMPHILA NATVM ERIT, HERES MEVS DATO. Papinian. in L. cum illud, §. vlt. D. co. *Vel si legasset*, QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT. Pompon. in L. quod in rerum, D. de legat. I. *Quod in rerum natura adhuc non sit, legari posse, veluti QVOD QVOD ILLA ANCILLA PEPERISSET, constituit.* Idem in L. I. §. vlt. D. de condic. & dem. *Veluti cum ita legamus*, QVOD EX ARESCVSA NATVM FVERIT, HERES DATO. Tryphoniu. in L. in bello, §. vlt. D. de capt. & postlim. SI NATVM EX PAMPHILA legatum tibi fuerit. Sed ad Fundorum, Prædiorum, Ædium & rerum soli legata tranicamus.

O o iij

Fundi cum legabantur, nominibus propriis designabantur. Vlpian. in L. si quis, D. de legat. i. *Si quis in fundi vocabulo erravit, & CORNELIANVM pro SEMPRONIANO nominavit.* Idē in L. planē, §. vlt. D. co. *Si ita Titio legetur, FVNDVM SEIANVM, VEL VSYMFRVCTVM EIVS SIBI HABETO.* Marcellus in L. Lucio, D. de legat. ii. LUCIO TITIO FVNDVM SEIANVM, vel VSYMFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. Fundorū autē qui legabantur hęc nomina in libris nostris memorantur. CORNELIANVS, d. L. si quis in fundi, & L. si quis legauerit, D. de legat. i. L. pater, §. i. D. de legat. iii. L. ex facto, D. de hered. instit. SEMPRONIANVS, d. L. si quis in fundi, L. quæsitum, §. i. D. de legat. iii. SEIANVS, d. L. planē, §. vlt. & d. L. Lucio, L. Gaius Scius, §. Titius, D. de legat. ii. TITIANVS, L. quod in rerū, §. si quis, D. de legat. i. & L. pater, §. fundum à filio, D. de legat. iii. L. i. §. si quis uxori, D. de dote præleg. L. prædia, §. liberto, L. Seiz, §. pamphilæ, D. de instr. vel instr. CAPANIANVS, L. quæsitum, §. pcto, D. de legat. iii. TREBATIANVS, L. patronus, §. libertis, D. de legat. iii. ÆBTIANVS, L. fundi, D. de annu. leg. NONIANVS ET CASSIANVS, L. prædia, §. vlt. D. de instr. & instr. GARGILIANVS, L. uxorem, §. felicissimo, D. de legat. iii. SOSIANVS, L. libertis, D. de condic. & dem. L. GRÆCIANVS, L. Seiz, §. Tyrannæ, de instr. vel instr. IUIANVS, L. pater, §. vlt. D. de legat. iii. FORTIDIANVS, L. si fortidianum, C. de legat.

SANE patrisfam. destinatione, fundorum nomina, non natura, constituta Pompon. scribit in L. quod in rerum, §. si quis post, D. de legat. i. Proponitur verò in L. Gaius Scius, §. Titius, D. de legat. ii. Titius fundum Seianum legasse, quem ipse paterfa. quoad viueret, vno quidem nomine vniuersum habuerat. Sed quò facilius conductorem inueniret, per duas partes locabat: ita vt ex qualitate loci superiorem partem, SEIANVM SUPERIOREM, inferiorem autem partem, INFERIOREM SEIANVM appellaret.

Fundos etiam confinibus, vel regionibus in quibus sita erant, demonstrabant, vt in L. patronus, §. libertis, D. de legat. iii. *Libertis quos nominauerat, ita legauit: FVNDVM TREBATIANVM, QVI EST IN REGIONE ATTELIATA. ITEM FVNDVM SATRIANVM, QVI EST IN REGIONE NIPHANA, CVM TABERNA DARI VOLO:*

Interdum aliam demonstrationem addebant, veluti, FVNDVM TVSCVLANVM, QVI MIHI A SEIO DONATVS EST, L. demonstratio falsa, D. de condic. & demonstr. L. Modestinus in L. Gaius, D. de pignorat. actio. *Cum creditor suprema sua ordinarer, Testamento cauit, VT ALTER EX FILIIS SVIS HABERET EVM FVNDVM: & addidit, QVEM DE LVCIO TITIO EMI.* Iuolen. in L. quibus diebus, §. qui dotalem, D. de condic. & dem. FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, ILLI HERES DATO.

Fundus autem legari solebat sapenumero, cum hac adiectione, VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE EST. Paul. in L. cum de lanionis, §. item cum fundus, D. de instruc. vel instr. *Mævio fundus ita legatus est, MÆVIO FVNDVM SEIANVM, ITA VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE EST, CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO ET VRBANO, ET MANCIPIIS QVÆ IBI SVNT.* Idem in L. fundo legato, D. cod. *Fundo legato, VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE EST.* Et in L. non tantum, D. de verb. signif. *Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & Testamentis adiectio hæc, VTI OPTIMVS, MAXIMVS QVE EST, Sed & lib. iii. Sentent. Tit. vi. Fundo, ait, legato, VTI OPTIMVS, MAXIMVS QVE EST.* Gaius in L. seruo legato, §. si testator, D. de leg. i. *Quod si ita fundus legatus sit, VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE.* Scæuola in L. Lucius Titius, §. collegio, D. de legat. iii. *Collegio fabrorum, FVNDVM CVM SILVIS QVÆ EI CEDERE SOLENT: VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE ESSET, legauit.*

Aliquando vero legabatur fundus, VTI INSTRVCTVS ERAT, L. i. & L. iii. D. de instruc. Vlpian. in L. quæsitum, §. sed si fundus, D. cod. *Sed si fundus non sit, CVM INSTRVMENTO LEGATVS, sed, ITA VTI INSTRVCTVS SIT.* Et §. si quis fundum ibid. *Si quis fundum, ITA VTI INSTRVCTVS EST, legauerit.* Scæuola

uola in L. Seiz, D. cod. *Codicillis ita scripsit: POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM, SEIÆ FVNDOS QVOS RELIQVI, ITA VT INSTRVCTI SVNT RVSTICO INSTRVMENTO, SVPELLECTILE; PECORE ET VILLICIS, CVM RELIQVIS COLONORVM, ET APOTHECA, HABERE VOLO.* Et §. liberto eadem, L. *Quidam prædia legauit his verbis, SEIO LIBERTO MEO FVNDOS ILLVM, ET ILLVM, DO LEGO, ITA VTI INSTRVCTI SVNT, CVM DOTIBVS ET RELIQVIS COLONORVM, ET SALTVARIIS, CVM CONTVBERNALIBVS SVIS, ET FILIIS, ET FILIABVS.* Et §. Gaius, GAIUS SEIO ALVMNO MEO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, ITA VTI INSTRVCTI SVNT, ET DOMVM SUPERIOREM DARI VOLO. Idem in L. prædia, §. i. D. cod. *Adfini suo ita legauit: FVNDVM CORNELIANVM TITIO, ITA VTI EST INSTRVCTVS, CVM OMNIBVS REBVS ET MANCIPIIS, ET RELIQVIS COLONORVM, DARI VOLO.* Et ead. L. §. vlt. *fundos legauit in hæc verba, SEMPRONIO FRATRI MEO HOC AMPLIUS FVNDOS MEOS, ITA VTI INSTRVCTI SVNT, CASSIANVM, NONIANVM CVM SVIS SALICTIS ET SILVIS.* Idem L. Lucius, D. cod. *Lucius Titius FVNDVM VTI INSTRVCTVS ERAT, legauerat.* Modestinus in L. seruus qui, D. de legat. iii. *Fundo legato, VTI INSTRVCTVS EST.*

Legabatur & interdum Fundus CVM INSTRVMENTO, L. i. & L. cum quidam, D. de instruc. vel instr. L. ex facto, §. rerum, D. de hered. instit. Labeo in L. si cui fundum, D. de instr. vel instr. *Nihil interest quomodo leges, FVNDVM CVM INSTRVMENTO, an, FVNDVM ET INSTRVMENTVM, an, FVNDVM INSTRVCTVM.* Scæuola in L. Seiz, §. Pamphilæ, D. cod. *PAMPHILÆ LIBERTÆ MEÆ DARI VOLO FVNDVM TITIANVM CVM INSTRVMENTO ET HIS QVÆ IN EODEM ERVNT CVM MORIAR.* Et ead. L. §. Tyrannæ, TYRANNÆ SORORI MEÆ FVNDVM MEVM GRÆCIANVM, CVM STABVLO ET INSTRVMENTO RVSTICO OMNI RELINQVO. Paul. in L. fundus, D. cod. *FVNDVS, qui locatus erat, LEGATVS EST CVM INSTRVMENTO.* Et L. fundo, §. vlt. D. co. *FVNDO LEGATO CVM MANCIPIIS, ET PECORIBVS ET OMNI INSTRVMENTO RVSTICO, ET VRBANO.* Sed & qui fundum legabat, adiciebat nonnumquam, CVM SVPELLECTILE, ET MANCIPIIS, VEL VNA ALIQUA RE, L. quæsitum, §. si quis fundum, D. de instr. vel instr. Iulianus in L. huiusmodi, §. legatum, D. de legat. i. *Legatum est ita, FVNDVM CORNELIANVM ET MANCIPIA, QVÆ IN EO FVNDO CVM MORIAR MEÆ ERVNT, HERES MEVS TITIO DATO.* Contra quandoque FVNDVS SINE INSTRVMENTO legabatur, L. cum fundus, D. co.

Interdum Fundus cum OMNIBVS quæ IBI, siue, IN EODEM ERANT, legabatur, L. rebus & L. quæsitum, §. vlt. D. de legat. iii. Paulus lib. iii. Sentent. Tit. vi. *FVNDO LEGATO CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO ET VRBANO ET MANCIPIIS QVÆ IBI ERANT.* Vlpianus in L. ex facto, §. rerum, D. de hered. instit. *Cum FVNDVS erat LEGATVS, vel CVM INSTRVMENTO, vel CVM HIS QVÆ IBI SVNT.* Pompon. in L. si fundus, D. de legat. iii. *Si FVNDVS LEGATVS SIT CVM HIS QVÆ IBI ERVNT.* Modestinus in L. omnia, §. cum ita, D. de legat. iii. *Cum ita legatur, ILLI HOC AMPLIUS FVNDVM ILLVM, CVM OMNIBVS REBVS QVÆ IN EODEM FVNDO ERVNT.*

Aliàs Fundus ita legabatur, SICVT EST, vel VTI POSSEDI, Scæuola in L. prædia, §. ita legatum, D. de instr. vel instr. *FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM, VTI IN DIEM MORTIS ERIT.* Paul. in L. quæsitum, §. pcto, D. de legat. iii. *PETO VT FVNDVM MEVM CAPANIANVM GENESIÆ ALVMNÆ MEÆ ADSCRIBATIS DVCENTORVM AVREORVM, ITA VTI EST.* Idem lib. iii. Sentent. Tit. vi. *FVNDO, ITA VTI POSSEDERAT, LEGATO.* Scæuola in L. cum de lanionis, §. quidam, D. de instr. vel instr. *Quidam cum ita legasset, VILLAM MEAM, ITA VTI IPSE POSSEDI, CVM SV-*

PELLECTILE, MENSIS, MANCIPIIS QUÆ IBI DEPVTABVNTVR, VRBANIS ET RVSTICIS, VINIS QUÆ IN DIEM MORTIS MEÆ IBI ERVNT, ET DECEM AVREIS. Iulian. in L. huiusmodi, §. legatum, D. de legat. I. *Legatum est ita, fundum CORNELIANVM, ET MANCIPIA, QUÆ IN FVNDO CVM MORIAR MEA ERVNT, HERES MEVS TITIO DATO. Fundus quoque cum villicis & contubernalibus eorum, sæpe legabatur.* Scauola in L. vxorem, §. concubina, D. de legat. III. *Concubinae inter cetera his verbis legauerat, FVNDVM IN APPIA CVM VILICO SVO, ET CONTVBERNALI EIVS, ET FILIIS DARI VOLO. Idemque apparet ex L. Scia, §. liberto, D. de instr. & instr. CVM SILVIS, etiam, & CVM AGELLO, FVNDVS QUADOQUE legabatur, L. Lucius Titius, §. collegio, D. de legat. III. L. prædia, §. liberto, D. de instr. & instr. & CVM CASA, L. vxorem, §. felicissimo, D. de legat. III. Plenissimum vtrique fundi legatum extat in L. si mihi, D. eo. Tit. in qua Mæuiæ fundus à patre prælegatus dicitur his verbis, MÆVIA E MEDIO SVMITO, PRÆCIPITO, SIBIQUE HABETO, FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, CVM CASVLIS ET CVSTODIBVS OMNIBVS HORVM FVNDORVM, ET CVM HIS OMNIBVS AGRIS QUI AD CONIUNCTIONES CVIVSQVE EORVM FVNDORVM, EMPTIONE, VEL QVOLIBET ALIO CASV OBTIGERVNT. ITEM CVM OMNIBVS MANCIPIIS, PECORIBVS, IVMENTIS, CETERISQUE VNIVERSIS SPECIEBVS, QUÆ IN IISDEM FVNDIS, QVOVE EORVM, CVM MORIAR, ERVNT, VTI OPTIMI MAXIMIQUE SVNT, VTIQUE EOS IN DIEM MORTIS MEÆ POSSEDI: ET, VT PLENIVS DICAM, ITA VT CLVDVNTVR.*

Nonnunquam verò cum exceptione & detractioe aliqua Fundum legabant, vt EXCEPTO EDIFICIO, Fundū legatum Iulianus refert in L. si fundū, §. qui fundum, D. de legat. I. Paulus in L. si quis legauerit, D. de legat. I. *Si quis legauerit FVNDVM CORNELIANVM, EXCEPTIS VINIS QUÆ MORTIS EIVS TEMPORE ERVNT. Nec semper fundus totus, sed aliquando partes duobus, vel eidem, legabantur, vt in L. Mæuius, D. de leg. II. MÆVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO. Et in L. prædia, §. ita legatum est, D. de instr. vel instr. SEPTICIAE SORORI MEÆ FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM, ITA VT IN DIEM MORTIS MEÆ FVERIT.*

Sapissimè verò testamento cauebatur NE FVNDVS qui legabatur veniret, abalienareturve, NE DE NOMINE, VEL DE FAMILIA EXIRET. Scauola in L. pater filiū, §. I. D. de leg. III. FVNDVM CORNELIANVM DE NOMINE MEO EXIRE VETO. Et §. fundum ead. L. FVNDVM A FILIO QVOAD VIXERIT, VETVIT VENVDARI, DONARI, PIGNERARI, & hæc verba adiecit, QVOD SI ADVERSVS VOLVNTATEM MEAM FACERE VOLVERIT, FVNDVM TITIANVM AD FISCVM PERTINERE. ITA ENIM FIET, VT FVNDVS TITIANVS DE NOMINE VESTRO NVMQVAM EXEAT. Papinian. in L. vnū ex familia, §. sed & si fundū, D. de legat. II. *Quod si talia verba fuissent, PETO NE FVNDVS DE FAMILIA EXEAT.* Paul. in L. Titia, §. Scia, D. de legat. II. FIDEI AVTEM VESTRÆ, VERE ET SAPIDE, COMMITTO, NE EVM FVNDVM VENDATIS: EVMQUE, QUI EX VOBIS VLTIMVS DECESSERIT, CVM MORIETVR, RESTITVAT SYMPHORO LIBERTO MEO ET SVCCessori, ET BERYLLO, ET SAPIDO, QVOS INFRA MANVMISI, QVIVE EX HIS TVNC SVPERVIVENT. Marcellus in L. pater filium, D. ad L. falcid. *Pater filium ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit, fideique eius comisit, NE FVNDVM ALIENARET, ET VT IN FAMILIA EVM RELINQVERET.* Scauola in L. Lucius Titius, §. pluribus, D. ad Trebellia. *Libertis tribus heredibus institutis ex dodrante, eisdem fundos per præceptionem dedit, & ab his petit, NE EOS ALIENARENT, ET VT QUI VITA SVPERASSET, SOLIDOS EOSDEM FVNDOS OBTINERET.* Scauola L. pater filiū in prin. D. de leg. III. *Pater filium*

*filium heredem, PRÆDIA ALIENARE SEV PIGNORI PONERE PROHIBERAT, sed & SERVARI LIBERIS EX IVSTIS NVPTIIS, ET CETERIS COGNATIS fideicommisserat. Et §. quindecim ead. L. Quindecim libertis, quos nominauerat, prædiolum cum taberna legauerat, & adiecerat hæc verba, SIBIQUE EOS HABERE, POSSIDERE VOLO, EA LEGE ET CONDICIONE, NE QVIS EORVM PARTEM SVAM VENDERE DONAREVE, ALIVDVE QVID FACERE ALII VELIT. QVOD SI ADVERSVS EA QVID FACTVM ERIT, TVNC EAS PORTIONES, PRÆDIVMVE, CVM TABERNA AD REMPVBLICAM TVSCVLANORVM PERTINERE VOLO. Et §. mater ead. L. Mater filios heredes scripserat, & adiecit, PRÆDIA QUÆ AD EOS EX BONIS MEIS PERVENTVRA SVNT, NVLLA EX CAUSA ABALIENENT, SED CONSERVENT SVCCSSIONI SVÆ, DEQVE EA RE INVICEM SIBI CAVERENT. Valens in L. is qui complures, D. de leg. III. *Is qui complures libertos relinquebat, tribus ex his fundum legauerat, & petierat, VT CVRARENT NE DE NOMINE SVO EXIRET.* Scauola in L. Lucius Titius, §. Lucius Titius, D. de legat. II. *Lucius Titius testamento ita cauit. PRÆDIOLVM MEVM DARI VOLO LIBERTIS, LIBERTABVSQUE MEIS, ET QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET SEIÆ ALVMNÆ MEÆ ITA NE DE NOMINE FAMILIÆ MEÆ EXEAT, DONEC AD VNUM PROPRIETAS PERVENIAT.* Papinianus in L. qui solidum, §. prædium pater. DE FAMILIA LIBERORVM ALIENARI, verbis fideicommissi prohibuit. Idem in L. cum pater, §. fidei de legat. II. FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO, NE FVNDVM TVSCVLANVM ALIENENT, ET NE DE FAMILIA NOMINIS MEI EXEAT. Et §. ab instituto ead. L. *Ab instituto extraneo PRÆDIA libertis, CVM MORETVR, verbis fideicommissi reliquerat, & petierat, NE EX NOMINE FAMILIÆ ALIENARENTVR.* Et in §. libertis, *Libertis prædium reliquit, ac petiit NE ID ALIENARENT, VTOVE IN FAMILIA LIBERTORVM RETINERENT.* Itē in §. cum inter ibid. *Cum inter libertos ad prædij legatū liberta quoq; fuisset admiffa, quod patronus petit, VT DE NOMINE FAMILIÆ NON EXIRET.* Marcian. in L. filius §. cum pater, D. de legat. I. *Cum pater filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommissit, NE FVNDVM ALIENARET, SED VT IN FAMILIA RELINQVERET.* Scauola in L. Lucius Titius in pr. de leg. III. *Lucius Titius testamento suo cauit, NE VILLO MODO PRÆDIVM SVBVRBANVM AVT DOMVM HERES ALIENARET.**

Ceterum eadem qua Fundi verborum formula, Prædia quoque legabantur. Primum enim nominibus suis designabantur, vt SEIANA PRÆDIA, GABINIANA, L. prædiis, §. Titio, D. de leg. III. TITIANA, CORNELIANA, SEMPRONIANA, TVSCVLANA, L. cum pater in pr. & L. debitor, §. I. D. de leg. II. Adscribebatur etiam Regio, L. nepoti, D. de instr. vel instr. Necnon Fines plerumque significabantur, si proprios fines haberent, L. cum pater, §. vlt. de legat. II. Præterea Prædia INSTRVCTA legabantur. Paul. lib. II. Sent. Tit. VI. Legabantur & VTI INSTRVCTA ERANT. Scauola in L. nepoti, D. de instr. vel instr. *Nepoti legauerat qua certa regione prædia habuerat, VTI INSTRVCTA SVNT CVM VINO, GRANO, CALENDARIO, & adiecerat hæc verba, QVID QVID ERIT CVM MORIAR IN ILLA REGIONE, ET QVID QVID IN QVACVMQUE SPECIE ERIT IN ILLA REGIONE, VEL QVOD MEVM ERIT.* Idem in L. Scia, §. prædia, D. eod. PRÆDIA VT INSTRVCTA SVNT CVM DOTIBVS, ET RELIQVIS COLONORVM ET VILICORVM, ET MANCIPIIS, ET PECORE OMNI LEGAVIT, ET PECVLIS ET CVM ACTORE, Et in L. patronus, §. I. de legat. III. *Sempronio ita legavit SEMPRONIVS SVMITO PRÆDIA OMNIA QUÆ SVNT VSQVE AD PRÆDV M QVOD VOCATVR GAAS FINIBVS GALATIÆ SVB CVRA VILICI PRIMI ITA VT HÆC OMNIA INSTRVCTA SVNT.* Scauola in L. filio §. D. de pecul. *filio §. vni ex heredibus prædia prælegavit VT INSTRVCTA ERANT CVM SERVIS vt in L. vlt. D. eo. Tit. VIII. ex heredibus prædia legavit, VT INSTRVCTA ERANT CVM SERVIS ET CETERIS REBVS,*

ET QUID QUID IBI ESSET. Legabantur & sæpe PRÆDIA CVM INSTRUMENTO, vt in L. prædia, D. de instr. vel instr. PRÆDIA MARITIMA CVM SERVIS QVI IBI ERVNT, ET OMNI INSTRUMENTO, ET FRUCTIBVS QVI IBI ERVNT, ET RELIQUIS COLONORVM NVTRITORI suo legauit. Africanus in L. qui filium, D. de legat. III. *Certa prædia, quæque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dederat, excepto calendario.* Vlpian. in L. testatorem, §. vlt. D. de legat. III. PRÆDIIS CVM HIS ENTHESIS QUÆ IN EA POSSESSIONE SVNT, *relictis.* Sed & cum prædiis, quandoque ea QUÆ PRÆDIORVM COLENDORVM CAUSA EMPTA PARATA QUÆ ESSENT, legabantur, vt apparet ex L. quaritur, §. prædiis, D. de legat. III.

Addebantur & aliquando legato prædiorum, verba hæc, VTI A ME POSSESSA SVNT. Paul. in L. quæsitum, §. prædia, D. de legat. III. *Prædia quidam reliquit, adiectis his verbis, VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QUÆCVMQUE IBI ERVNT CVM MORIAR.* Scæuola in L. Lucius Titius, §. quidam, D. cod. *Quidam prædia legauit libertis, adiectis his verbis, VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QUÆCVMQUE IBI ERVNT CVM MORIAR.* Papinian. in L. prædiis, §. I. D. co. LUCIO TITIO PRÆDIA MEA ILLA, CVM PRÆTORIO, SICVT A ME IN DIEM MORTIS MEÆ POSSESSA SVNT, DO. Idem in §. Titio ead. L. TITIO SEIANA PRÆDIA SICVTI COMPARATA SVNT, DO, LEGO. Ibidemque prædia per præceptionem filiae data, cum RELIQUIS ACTORVM ET COLONORVM refert. Vlpian. in L. Testatorem, D. de legat. III. *Adiicendo, PRÆDIUM SEIANVM OMNE.* Nonnunquam verò agri plagam, in alium transferri volebant. Cuius legati formulã edit Scæuola in L. vxorem, §. agri plagam, D. de legat. III. his verbis, A GRI PLAGAM, QUÆ EST IN REGIONE ILLA, MÆVIIS PVBLIO ET GAIO TRANSCRIBI VOLO, PRETIO FACTO VIRI BONI ARBITRATV, ET HÆREDITATI ILLATO, DVPLÆ EVICTIONE EX PROMISSA, RELIQUIS HEREDIBVS: ITA VT SVB PENA CENTVM PROMITTANT, EAM AGRI PLAGAM PARTEMVE EIVS AD SEIVM POSTEROSVE EIVS NON PERVENTVRAM QUÆQUE RATIONE. Legabatur & interdum HORTVS INSTRVCTVS, L. quæsitum, §. idem respondit, & §. Idem Papinianus, D. de instr. vel instr. Eum quoque qui SALTVM ÆSTIVM legabat, hoc amplius etiam EA S RES QUÆ IBI ESSE SOLEBANT, legasse, Marcian. proponit in L. qui saltum, D. de legat. III.

Simili modo, DOMVS quoque legabatur. Domus autem vel simpliciter legabatur, vel adiciebaturque domus, L. si domus, D. de legat. I. Domos planè eadem qua fundos appellatione designabant, vt puta, DOMVM SEMPRONIANAM, vel SEIANAM, L. cetera, §. si duobus, D. de legat. I. DOMVS etiam VTI INSTRVCTA ERAT, legabatur, L. si ita, §. I. D. de legat. III. Sic in L. quæsitum, §. idem respondit, D. de instr. vel instr. DOMO, VTI INSTRVCTA EST, CVM OMNI IVRE SVO, *legata.* Et §. sed & ipse Papinianus ead. L. FILIIS MARIBVS DOMVM MEAM INSTRVCTAM DO, LEGO, DARIQUE IVBEO. Paul. in L. cum de Ianionis, §. vlt. D. co. tit. DOMVM INSTRVCTAM *legauit* CVM OMNIBVS ADFIXIS. Paul. lib. III. Sent. Tit. VI. DOMO CVM OMNI IVRE SVO SICVT INSTRVCTA EST, *legata.* Legabatur & nonnunquam domus CVM SVPELLECTILE, L. quæsitum, §. idem respondit, D. de instr. vel instr. Paulus, L. si mihi, §. his verbis, D. de legat. III. his verbis domus legatas refert: FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS IN QVIBVS HABITO, NVLLO OMNINO EXCEPTO, CVM OMNI INSTRUMENTO ET REPOSITIS OMNIBVS. Modest. in L. cum quidam, D. de suppellect. leg. *Cum quidam uxori suæ legauerat, DOMVM CVM IVRE SVO OMNI, ET INSTRUMENTO, ET SVPELLECTILI.*

Interdum Domus, & quæ in ea erant tempore mortis, simul dabantur, L. si ita, D. de legat. III. *Si ita legatum est, DOMVM, QUÆQUE IBI MEA ERVNT, CVM MORIAR.* Paul.

Paul. lib. III. Sentent. Tit. VI. OMNIBVS QUÆ IN DOMO SVNT, *legatis.* Quandoque & domus cum horto applicito relinquebatur vt, in L. vxorem, §. ita scriptum est de legat. III. DOMVM MEAM CVM HORTO APPLICITO LIBERTIS MEIS CONCEDI VOLO. Et mox ibidem, FORTVNIO LIBERTO MEO, EX DOMV MEA QUAM LIBERTIS DEDI, DIETAM IN QVA HABITABAM, ITEM CELLARIVM IVNCTVM EIDEM DIETÆ, AB HEREDE MEO CONCEDI VOLO. Patrem etiam cum filiae domum legaret, eidem PER DOMVS HEREDITARIAS TRANSEVNDI præstari voluisse, narrat Papinian in L. Pater, D. de seruit. leg. Poterat & Insula ita legari, vt ei seruitus imponeretur, quæ alteri Insulae hereditariae deberetur, hoc modo. Si ILLE HEREDI MEO PROMISERIT PER SE NON FORE QVO ALTIUS ÆDIFICIA TOLLANTVR, TVM EI EORVM ÆDIFICIORVM VSVMERVCTVM DO LEGO, vel sic; ÆDIVM ILLARVM, QVOAD ALTIUS QUAM VTI NVNC SVNT, ÆDIFICATA NON ERVNT, ILLI VSVMERVCTVM DO LEGO, L. Proculus, D. de vsufruc. Poterat etiam in testamento heredem sum quis DAMNARE, NE ALTIUS ÆDES SVAS TOLLERET, NE LVMINIBVS ÆDIVM VICINRVM OFFICERET, vel, VT PATERETVR EVM TIGNVM IN PARIETEM IMMITTERE, vel, STILICIDIA ADVERSUS EVM HABERE, vel, VT PATERETVR VICINVM PER FVNDVM SVVM, VEL HEREDIS, IRE AGERE, A QUAMVE EX EO DVCCERE, L. potest, D. comun. præd. Paul. in L. si testamento, D. de seruit. præd. vrb. *Si testamento DAMNATVS HERES, NE OFFICERET VICINI LVMINIBVS, SERVITVTEMQUE PRÆSTARET, deposuit adficiam.*

Nonnunquam & Domos alienatione earum prohibita, Testatores in familia relinqui volebant. Papinian. in L. peto, §. fratre, D. de legat. II. *Fratre herede instituto petit, NE DOMVS ALIENARETVR, SED VT IN FAMILIA RELINQVERETVR.* Scæuola in L. pater, §. filiam, D. de legat. III. *Filiam suam heredem scripserat, & ita cauerat, VETO AVTEM ÆDIFICIVM DE NOMINE MEO EXIRE: SED AD VERNAS MEOS, QUOS HOC TESTAMENTO NOMINAVI, PERTINERE VOLO.* Scæuola in L. Lucius, D. co. *Lucius Titius Testamento suo cauit, NEC VILLO MODO PRÆDIUM SVBVRBANVM, AVT DOMVM HERES ALIENARET.*

Solebat & TABERNA testamento legari, Iulianus in L. I. D. de seruit. leg. ITA LEGATVM DATVM EST, TABERNAM MEAM VTI NVNC EST DO, LEGO. Scæuola in L. Tabernam, D. de instr. vel instr. TABERNAM CVM CENACVLO, *Pardule manumisso, Testamento legauerat, CVM MERCIBVS ET INSTRUMENTIS, ET SVPELLECTILI QUÆ IBI ESSET: ITEM HORREVM VINARIVM, CVM VINO ET VASIS, ET INSTRUMENTO ET INSTITORIBVS QUOS SECVM HABERE CONSVERAT.* Pompon. in L. si ita D. cod. *Si ita testamento scriptum sit, QUÆ TABERNARVM EXERCENDARVM, INSTRVNDARVM, PISTRINI, CAVPONÆ, CAUSA FACTA, PARATAQUE SVNT, DO LEGO.* Papinian. in L. prædiis, §. pater, D. de legat. III. *Pater filio, TABERNAM PVRPVARIAM, CVM SERVIS INSTITORIBVS, ET PVRPVARIS QUÆ IN DIEM MORTIS EIVS IBI FVERVNT, legauit.* Aliàs TABERNÆ INSTRVMENTVM legabatur, L. cum quærat, D. de instr. vel instr. Sic in L. Lucius, §. quisquis mihi, D. de legat. III. *Quisquis mihi heres heredesve erunt, hoc amplius Lucius Euthycus quam quod eum heredem institui, e media hereditate sumito, sibi que habeto una cum Paphilo quem liberum esse iubeo, instrumentum TABERNÆ FERRARIÆ, ita vt negotiū exerceatis.* Paul. in L. Tabernæ, D. de instr. vel instr. PATER FILIO TABERNÆ CAVPONÆ INSTRVMENTO LEGATO.

Potè sicut singulæ res legari poterant, ita vniuersarum quoque summa legari poterat, vt puta, MÆVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO: quo casu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat autè & alia pars velut TERTIA, vel, QUARTA legari: quæ species PARTITIO ap-

pellabatur, Hæc ita Vlpianus tradit Tit. xxiii. Paul. in L. si quis bonorum, D. de legat. i. *Si quis BONORVM PARTEM legaverit, ut hodie fit.* Vlpian. in L. non amplius, §. cum bonorum, D. co. *Cum BONORVM PARTE LEGATA, dubium sit utrum rerum partes, an æstimatio debeat.* Idem in L. mulier, §. vlt. D. ad Sc. Trebell. *Si cui PORTIO HEREDITATIS fuerit LEGATA.* Modestun. in L. cum autem, D. de legat. ii. *Cum autem PARS BONORVM ita legatur, BONORVM MEORVM QUÆ SVNT CVM MORIAR.*

Interdum autem FVNDVM id est, plenā seu solidā fundi proprietatē Testator legabat, L. si Titio & L. Sempronius, D. de vsu & vsufr. leg. Interdū verò nudā proprietatem legabat, hoc modo: FVNDVM DEDVCTO VSVFRVCTV DO LEGO. Paul. in L. Sempronius, D. de vsufr. leg. *Sempronius Attalus ab herede suo FVNDVM IN ITALIAM GAIUS POST DECENNIVM, DEDVCTO VSVFRVCTV DARI iussit.* Et paullo post. *Si PROPRIETAS DEDVCTO VSVFRVCTV sub conditione legata sit.* Idē in L. si extraneo, D. de vsufr. *Matri defuncti,* DEDVCTO VSVFRVCTV PROPRIETAS LEGATA sit. Et quidē proprietatem ita legari poterat, VT APVD HEREDEM MANERET VSVFRVCTVS, L. vsufructus pluribus, D. de vsufr. Poterat & vni FRVCTVS, alij PROPRIETAS, seu FVNDVS legari, L. si Titio, D. de vsufr. L. Titius & L. si tibi, D. de vsufr. adref. Sed & fundi VSVFRVCTVS vni purē, PROPRIETAS autē sub conditione alteri quandoque legabatur, L. si tibi, D. quæad. vsufr. amitt. Verum si alij vsufructum, alij nudam proprietatem eiusdem fundi Testator legare vellet, ita eum legare oportebat, TITIO FVNDVM DETRACTO VSVFRVCTV LEGO, vel, SEIO EIVSDEM FVNDI VSVFRVCTVM HERES DATO. Alioquin si alij FVNDVM, alij, eiusdē fundi VSVFRVCTVM legasset, vsufructus inter eos cōmunicabatur, L. si alij, D. de vsu & vsufr. leg. Sed & si FVNDVS duobus, alij verò VSVFRUCTUS legatus esset, semisses in vsufructu constituebantur. Idēque erat ex cōtrario, si duobus vsufructus, & alij proprietatem legaretur, L. Sempronius, §. vlt. D. co.

Vsvfructus verò ita legabatur, VSVFRVCTVM FVNDI, vel BONORVM MEORVM DO, LEGO, L. vxori meæ, D. de vsu & vsufr. Scauola in L. generali, D. co. FELICI QVEM LIBERVMS ESSE IVSSI, VSVFRVCTVM FVNDI VESTIGIANI LEGO. Marcell. in L. Lucio, D. de leg. ii. LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM, vel VSVFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. Aliās verò ita legabatur, DAMNAS ESTO HERES TITIVM SINERE VTI FRVI. Celsus in L. duos, D. de vsu & vsufr. *Duos separatim SINERE VTI FRVI damnatus heres.* Qua formula etiam Habitationis legatum concipitur in L. damnas, D. co. Similīque modo, in L. qui quattuor, §. i. D. de legat. iii. qui hortos publicos, à Repub. in lustrum conductos habebat, refertur damnasse heredem eam conductionem hororum Aufidio dare, SINERE QVÆ EVM VTI ET FRVI. Pompon. in L. ii. D. de ann. legat. IN ANNOS SINGVLOS heres damnatus SINERERE ME FRVI FVNDO.

Omnium planē prædiorum iure legari poterat constitui vsufructus, vt heres iuberetur DARE alicui VSVFRVCTVM, L. omnium, D. de vsufr. Nec tantum Fundi & ædiū & aliarum rerum soli, sed & rei mobilis, & Mancipiorum, & Iumentorum, ceterarūque rerum vsufructus legari poterat, d. L. omnium, §. i. & L. vsufructu legato, L. sed quid, §. i. L. si serui, L. si, §. si serui, D. co. AREÆ namque vsufructus legari poterat, L. vsufructu legato, L. qui vsufructum, L. si areæ, D. co. L. repeti, §. vlt. D. quib. mod. vsufr. SALICTI quoque & SILVÆ PALARIS, ET ARVNDINETI, & cuiuslibet SILVÆ CÆDVÆ vsufructus legari poterat, L. item si fundi, §. vlt. cum L. seq. D. de vsufr. NAVIS etiam vsufructus legabatur, L. arboribus, §. i. D. co. L. quid tamen, §. in navis, D. quib. mod. vsufr. Necnō VESTIS, seu VESTIMENTORVM vsufructus relinqui poterat, L. si vsufructus, §. si vestis, D. vsufruc. quæad. cau. SCENICÆ, puta, vel FVNEBRIS VESTIS, L. sed si quid, §. si vestimentorū, D. co. Item TABERNÆ, L. si pendentes, §. i. D. de vsufr. BALNEI, L. si cui balnei, D. quib. mod. vsufruc. amitt. HORTI, L. cum vsufructum, D. eod. GREGIS & ARMENTI, L. vetus fuit in si, D. eod. & L. vlt. D. quib. mod. vsufruc. STAGNI, præterea, ARVI, AGRI, vel LOCI vsufructus legabatur, L. quid

L. quid tamen, §. agri, D. quib. mod. vsufr. vt & MASSÆ, d. L. quid tamen, §. si massæ. SCYPHI, L. qui vsufructum, D. de vsufruc. NOMISMATVM item AVREORVM, vel ARGENTEORVM VETERVM, quibus pro gemmis vti solebant, L. nomismatum, D. co. STATVÆ etiam, & IMAGINIS, L. statvæ, D. co. Sed & QVADRIGÆ, d. L. quid tamen, §. vlt. D. quib. mod. vsufr. amitt. PECVNIAE quoque, VINI, OLEI, FRUMENTI, LANÆ, ODORVM, AROMATVM, VASORVM, aliarūque rerum quæ vsu consumebantur, quæ in ab vsu consistebant, vsufructus vtiliter legabatur, L. hoc senatusconsultum in princ. & §. i. L. si vini, & L. si lanæ, D. de vsufr. ear. rer. Earum namque rerum proprietatem ad legatarium transferri debebat, cautione ab eo exacta, VT QVANDOQVE IS MORTVVS, AVT CAPITE DEMINVTVS ESSET, EIVSDEM QVALITATIS RES RESTITVERENTVR, aut, quod erat commodius, æstimatis rebus, certæ pecuniæ nomine, legatarius cauebat. d. L. si vini, D. co. & L. vlt. D. vsufruc. quemad. cau. §. Itaque Instit. co. NOMINVM etiam vsufructus legari poterat, & si debitori legatus esset, ei remittebantur vsufructus, L. post quod, D. de vsufr. ear. rer.

Vsvfructus autem interdum pluribus legabatur, L. si mihi & tibi, D. de vsufruc. L. iii. §. i. D. de vsuf. adref. L. mulieri, D. de condic. & dem. Paulus in L. si quis, D. co. *Si quis ATTIO ET HEREDIBVS SVIS VSVFRVCTVM legaverit.* Et mox. *Quid si ita scriptum sit, ATTIO ET SEIO CVM HEREDIBVS MEIS.* Ac deinceps, *Nec enim interest, ita legatur, ILLI ET ILLI CVM MÆVIO, an ita ILLI ET ILLI, ET MÆVIO.* Vlpian. in L. si mulieri, D. co. *SI MULIERI CVM LIBERIS SVIS VSVFRVCTVS legatur.* Duobus certē separatim alternis annis vsufructus quādoque relinquebatur, L. si duobus, in princ. & §. vlt. & L. si vsufructus, D. quib. mod. vsufr. amitt. Paul. in L. cum vsufructus, D. de vsu & vsufr. leg. *cum VSVFRVCTVS ALTERNIS ANNIS legatur.* Iulian. in L. quotiens, D. de vsufruc. *Quotiens duobus vsufructus legatur, ita vt alternis ANNIS VTANTVR, FRVANTVR, si quidem ita legatus fuerit, TITIO ET MÆVIO.* Et mox. *Et ita scriptum fuerit, TITIS VSVFRVCTVM ALTERNIS ANNIS DO.* Vsvfructus autē, vel IN DIES, vel IN MENSES, vel IN ANNOS SINGVLOS, vel ALTERNIS DIEBVVS, legabatur, L. i. D. quan. dies vsufr. leg. & L. i. §. vlt. & L. sicut, D. quib. mod. vsufr. amitt. In legato vtrique VSVFRVCTVS IN ANNOS SINGVLOS, quandoque adiciebatur, QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, EI LEGO, vel sic, QVOTIENS AMISSVS ERIT, d. L. sicut, D. quib. mod. vsufr. Et §. i. ead. L. *Titio & Mævio vsufructus legatus, & si TITIVS CAPITE MINVTVS ESSET, eidem vsufructum legavit.* Gaius in L. in singulos, D. de annu. legat. *Et vsufructus ita legari potest, TITIO VSVFRVCTVM FVNDI LEGO, ET QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, EVNDEM VSVFRVCTVM EI DO, LEGO.* Atque hoc modo REPETI VSVFRVCTVS dicebatur, & ex REPETITIONE DEBERI, d. L. sicut, §. i. & L. repeti, D. quib. mod. vsufr. L. omnes, §. si vsufructus, D. vsufr. quemad. cau. Mauricianus in L. licet, D. de vsu & vsufr. leg. *Licet Testatori REPETERE LEGATVM VSVFRVCTVS, vt etiam post capitis diminutionem d. beretur.*

Ceterum quandoque VNIVERSORVM BONORVM VSVFRVCTVS relinquebatur, L. quoties, §. vlt. D. de vsufr. seu OMNIVM BONORVM, L. omnium, D. co. tit. Imp. Severus & Antoninus in L. i. C. co. *Si VSVFRVCTVS OMNIVM BONORVM Testamento vxoris, marito relictus est.* Vel simpliciter, BONORVM VSVFRVCTVS, L. vsufructu, D. ad L. falcid. aut FRVCTVS BONORVM, L. vxori fructu, D. de vsu & vsufr. leg. Scauola in L. vxori maritus, D. co. tit. VXORI MEÆ VSVFRVCTVM LEGO BONORVM MEORVM. Idem in L. generali, §. i. D. eodem tit. *ÆLIÆ DORCADI MATRI MEÆ DARI VOLO QVOD VIVAT, VSVFRVCTVM BONORVM MEORVM, ita vt post obitum eius ad LIBEROS MEOS, AVT AD EVM QVI EX HIS*

VIVET, PERTINEAT. Quandoque verò PARTIS BONORVM VSVSFRUCTVS legabatur: quo quidem legato, si non esset specialiter partis facta mentio, dimidia pars bonorum continebatur, L. etiam, D. de usufr. Cicero Topic. *Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usufructum legavit.* Porro nihil intererat, utrum BONORVM quis, an RERVM TERTIÆ PARTIS usufructum legaret, L. vlt. D. de usu & usufr. leg. Et omnium quidem, seu uniuersorum bonorum usufructus legari poterat, nisi excederet dodrantis æstimationem, L. omnium, & L. quotiens, §. vlt. D. de usufr.

Aliàs certarum rerum usufructus relinquebatur, L. quotiens, §. vlt. D. de usufr. puta STICHI, L. Titio, D. eo. ANCILLARVM, apud Ciceronē Topic. FVNDI, L. damnas, §. i. L. si alij, L. Sēpronius, L. quarto, & L. is qui, D. de usu & usufr. leg. VILLÆ, L. vxori usufructu, D. eo. Et ita colono suo dominus usufructu fundi, quem is colebat, legasse dicitur in L. cui usufructus, D. eo. Scauola in L. generali, §. vxori, D. eo. Vxori usufructum DOMVM, & OMNIUM RERVM QUÆ IN HIS DOMIBVS ERANT, EXCEPTO ARGENTO, legauerat. Item usufructum FVNDORVM ET SALINARVM. Interdum etiam testator iubebat ut HERES REFICERET IN SVLAM, cuius usufructum legauerat, L. si extraneo, D. de usufr. Alioquin, si ædes cæ corruissent, vitiumve fecissent, quarum usufructus legatus erat, heres restituere non debebat nec reficere, non magis quam seruuum restituere, si is cuius usufructus legatus esset, deperisset, ut Cicero Topic. ait.

Usufructus autem legato simile erat hoc legatum, PATRIMONII MEI REDITVM VXORI MEÆ OMNIBVS ANNIS DARI VOLO, L. patrimonij, D. de usu & usufr. leg. FVNDI EBVTIANI REDITVS VXORI MEÆ, QVOAD VIVAT, DARI VOLO, L. fundi, D. de usu & usufr. leg. Sed & cum ita legabatur, FRUCTVS ANNVS FVNDI CORNELIANI PVBLIO MÆVIO DO, LEGO, perinde habebatur ac si usufructus fundi similiter legatus esset, L. cū ita, D. de usu & usufr. leg. Sed & his verbis, SCORPVVM SERVVM SERVIRE VOLO, usufructus relictus censebatur, L. vxori, §. vlt. D. eo.

Usufructus autem interdum legabatur his verbis, QVOAD VIVET, L. generali, §. filios, & L. patrimonij, D. de usu & usufr. leg. Pomponius in L. si rem, §. vlt. D. de cuctionib. *Si fundum in quo Titij usufructus erat, qui ei relictus est, QVOAD VIVET.*

Interdum verò ad tempus, usufructus legabatur. Pompon. in L. si usufructus, D. de usu & usufr. *Si usufructus mihi IN BIENNIVM CONTINVM à morte testatoris legatus sit.* Scauola in L. vxori usufructum, D. eo. *Vxori usufructum villa legavit, IN QVINQVENNIVM A DIE MORTIS SVÆ. Deinde hæc verba adiecit, ET PERACTO QVINQVENNIO, CVM EIVS VSVFRUCTVS ESSE DESIERIT, TVNC EVM FVNDVM ILLI ET ILLI LIBERTIS DARI VOLO.* Sic & vxori bonorum usufructum legatum, vsque dum FILIA testatoris ANNOS IMPLESSET OCTODECIM, Scauola refert in L. vxori meæ, D. eo. tit.

Interdum etiam NVDVVS VSVS, vel VSVS SINE FRUCTV legabatur, L. i. & L. si domus, D. de usu & habit. L. huic stipulationi, §. i. D. usufr. quemadm. cau. Ita DOMVS VSVS legabatur, L. ii. & L. ceterum, §. mulieri, L. sed neque, L. filiofa. L. si domus, L. diuus, §. i. L. si habitatio in prin. D. de usu & habit. Quod fiebat quandoque his verbis, ILLI VSVM DOMVS HABITANDI CAUSA, d. L. si habitatio, §. i. Et pater quandoque filios heredes cum vxore legataria habitare volebat, L. usu quoque, D. usufr. quemad. cau. VILLÆ quoque & PRÆTORII VSVS legabatur, L. si habitatio, §. vlt. L. plenum, L. fundi, D. de usu & habit. & SILVÆ, L. diuus, D. eo. Item PECORIS, & GREGIS OVILIS, d. L. plenum, §. i. & BOVM armenta & EQVITII, d. L. plenum, §. sed si & §. equitij cum seq. Et SERVI, L. si ita, & L. seruus, D. eo. FVNDI porro, UT INSTRVCTVS ESSET, vsum legatum proponit Pompon. in L. si ita legatus, D. eo.

Similiter

Similiter & HABITATIO legabatur, L. habitationis, D. de usu & usufr. L. Casfius, D. de liberat. leg. L. ii. & L. si habitatio, D. quando dies legator. Quod fiebat his verbis, DAMNAS ESTO HERES TITIVM SINERE IN ILLA DOMO HABITARE QVOAD VIVET, L. damnas, D. de usu & usufr. leg. Scauola in L. codicillis, D. eo. tit. HOC AMPLIVS LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS HABITATIONES IN DOMO, QVAMDIU VIVENT. Alfen. in L. illi, D. eo. ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO. Papinian. in L. Scio, D. de annu. leg. HABITATIONEM QVA VTITVR, PRÆSTARI VOLO. Vlpian. in L. nec semel, §. si in habitatione, D. quando dies leg. *Si in habitatione, vel in disciplina legatur sic, ANNA, VEL QVOTANNIS.* Modestin. in L. qui plures, D. de usu & usufr. leg. *Qui plures habebat libertos, testamento suo dixit, se HABITATIONEM RELINQVERE IIS. QVOS CODICILLIS DESIGNASSET.* OPERÆ quoque hominis, vel cuius alterius animalis relinquebantur, L. huic stipulationi in. fi. D. usufr. quemad. cau. L. ii. & L. operis, D. de oper. seru. L. ii. & L. operæ, D. de usu & usufr. leg. Pompon. in L. ii. D. de annu. legat. *quemadmodum SI DIVRNAS OPERAS STICHI DARE DAMNATVS!* Nec serui modo sed & hominis liberi OPERÆ legari poterant, L. iii. De de usu & usufr.

Nunc quæ cuique specialiter legari prælegari ve solent, dicam. Filiis Peculia prælegare patres solebant, ut apparet ex L. si peculium, & L. vlt. D. de pecul. leg. Scauola in L. vlt. D. de legat. ii. *Epistulam scripsisse dicitur, qua & quidquid in peculio habuit filius, ei donavit, & adiecit, PRÆCIPVA HÆC EVM, SVI QVE IVRIS, ET POST MORTEM SVAM HABERE VELLE.* Idem in L. filio, §. vlt. D. de adimend. legat. FILIÆ quam in potestate habebat, inter cetera, LEGAVIT PECVNIAM. Prælegabatur & ea quæ viui singulis donauerant, quæque in vsum concesserant, aut quæ illi sibi adquisierant, ut in L. Lucius, D. eodem tit. *Lucius Titius Testamento ita cavuit, SI QVID CVI QVE LIBERORVM MEORVM DEDI, AVT DONAVI, AVT IN VSUM CONCESSI, AVT SIBI ADQVISIIT, AVT EI AB ALI QVO DATVM, AVT RELICTVM EST, ID SIBI PRÆCIPVIAT, SVMAT, HABEAT.* Modestinus in L. Titia cum, §. Lucius, D. de legat. ii. patrem in præceptione filia suæ relinquenda, hæc verba subieccisse narrat, PAVLINÆ FILIÆ MEÆ DVLCISSIMÆ, SI QVID ME VIVO DEDI, COMPARAVI, SIBI HABERE IVBEO. CVIVS REI QVÆSTIONEM FIERI VETO. ET PETO A TE, FILIA CARISSIMA, NE VELIS IRASCI QVOD AMPLIOREM SVBSTANTIAM FRATRI TVO RELIQUERIM, QVEM SCIS MAGNA ONERA SVSTENTATVRVM, ET LEGATA QUÆ SVPRÆ FECI, PRÆSTATVRVM. Scauola in L. filio, D. ad Sc. Trebellian. *Filio & filia scriptis heredibus, singulis certa prælegavit: sed longè minus filia: cui etiam domum obligatam prælegavit, CVM INSTRUMENTIS ET QVID QVID IBI FVERIT.* Papinian. in L. cum pater, §. filia, D. de legat. ii. FILIA MEA PRÆCIPVIAT, SIBI QVE HABEAT VOLO, REM MATRIS SVÆ. Scauola in L. vlt. D. pecul. leg. TITI FILI E MEDIO PRÆCIPITO TIBI QVE HABETO DOMVM ILLAM: ITEM AVREOS CENTVM. Mater etiā filiis ita prælegasse memoratur in L. Lucius, §. quæ marito, D. de legat. ii. *Quæ marito heres extiterat, ita testamento cavuit: MÆVI ET SEMPRONI, FILII DVLCISSIMI PRÆCIPITOTE OMNE QVID QVID EX HEREDITATE BONISVE TITII DOMINI MEI, PATRIS VESTRI, AD ME PERVENIT MORTIS EIVS TEMPORE: ITA TAMEN VT OMNE ONVS EIVSDEM HEREDITATIS, TAM IN PRETERITVM QVAM IN FVTVRVM, NECNON ETIAM SI QVID POST MORTEM TITII DOMINI MEI, ADGNOSCATIS.* Patrem certè ita filio minori natu legasse, Vlpianus refert, QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM SVSTVLIT, HERES MINOR FILIVS DECEM E MEDIO SVMITO, L. si ita legatum, D. de condic. & dem. Aliàs legasse pater dicitur, FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRÆCIPITO, QVIA FRATER EIVS IPSE EX ARCA TOT AVREOS SVMPSIT.

Pp ij

patrem etiam Testamento cauiffe ita proponit Scauola in L. vlt. D. de penu. leg. PENVM MEAM OMNEM AD MATREM, LIBEROSQUE MEOS QUI CVM MATRE SVNT PERTINERE VOLO. Refertur & elegans legatum ab auo nepotibus datum in L. vlt. §. i. D. de doli & met. except. his verbis. *Auus nepotibus ex filia legauit singulis CENTENA, & adiecit hæc verba. IGNOSCITE, NAM POTVERAM VOBIS AMPLIUS RELINQVERE, NISI ME FRONTO PATER VESTER MALE ACCEPISSET: CUI DEDERAM MVTVA QVINDECIM QVÆ AB EO RECIPERE NON POTVI: POSTREMO HOSTES, QUI MIHI FERÈ OMNEM SVBSTANTIAM ABSTVLERVNT.*

Filiæ utique pater sæpe, sub condicione nuptiarum, & si Arbitratu alicuius, vel in familia nupfisset, legabat, L. filium, D. de optio. leg. L. Thais, §. Spendophorus, D. fideic. libert. Pompon. in L. si ita sit scriptum, §. vlt. D. de legat. ii. *Si pater FILIÆ SVÆ Testamento AVREOS TOT, heredem dare iusserit, VBI EA NVPSISSET. Paul. in L. filia, D. de condic. & dem. Filia suæ ita quis legauit, SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LVCII TITII NVPSERIT, EI TOT HERES MEVS DATO. Vlpian. in L. hæc condicio, D. co. Hæc condicio, FILIÆ MEÆ CVM NVPSERIT. Interdum verò, si cum certa persona nupfisset, legatum filia dabant. Vlpian. in L. in condicionibus, D. co. *In ea condicione, SI FILIA MEA CVM TITIO NVPTA ERIT. Paulus in L. ii. D. de reg. Ca- ton. Sed & si sic legauerit, SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT. Sic Papi- nian. in L. pater Seuerianam, D. de condic. & demonst. filia prædium, SI A- E- LIO PHILIPPO COGNATO NVPSISSET verbis fideicommissi reliquiffe pa- trem refert.**

Aliàs Pater Filiæ dotem legabat. Papinian. in L. Titio centum, §. Titio genero, D. de condic. & dem. TITIO GENERO MEO HERES MEVS DOTIS SEIÆ FILIÆ MEÆ NOMINE CENTVM DATO. Atque adeo quandoque pater exheredatae Filiæ solam dotē, ea nubente dari volebat, L. cum vnus, §. vlt. D. de aliment. vel cib. Sic in L. filium, D. de optio. leg. *filiam EXHEREDAVIT, & ei legatum dedit, CVM IN FAMLIA NVBERET, CENTVM: & cum in familia nupserit, his verbis. IN SVPER ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS MANCIPIA DECEM, QVÆ CONFESTIM POST ADITAM HEREDI- TATEM A SEMPRONIA VXORE MEA ELIGI VOLO. QVÆ MAN- CIPIA, CVM IN FAMLIAM NVPSERIT, ALIQUOD EX MANCIPIIS DICESSERIT, TVNC IN LOCVM EIVS, ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS, DARI VOLO, DVM AD EAM PLENVS MVNERVS PERVENIAT. QVOD SI SEMPRONIA MATER EIVS NON ELEGERIT: TVNC IPSA SIBI, QVÆ VOLET, ELIGAT. Theopompus etiam de filia hæc Testamento Græcè cauiffe memoratur in L. Theopompus, D. de dote præleg. *Τὴν θυγατέρα μου Κρισπίαν τὴν νυγμένην ἐκδόναι ὅτι οἱ φίλοι μου, καὶ οἱ συγγενεῖς δοκιμάσωσι, παρορήσει ἐκδόναι Πολλίαν, εἰ δὲ οὐκ ἔτι γινώσκω ἐπὶ τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐξέδοχα.* Denique pater qui inuita vel absente filia dotem exegerat, filia plerumque tantum legabat, quantum dotei satis esset, L. si cum dote, §. si pater, D. Sol. matr. L. Titia, §. qui inuita, D. de legat. iii.*

Ceterum vxoribus Mariti DOTEM PRÆLEGARE, seu RELEGARE sole- bant: Labeo in L. Paulus, D. de dote præleg. *Si filius suæ uxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat, deinde pater suæ factus, DOTEM EI, VT SOLET, LEGAVIT. Quem morem etiam testantur, L. vir in fundo, D. de fun. dot. L. idem est D. de reb. dub. L. herede, §. vlt. D. de fideic. libert. L. sed vsusfructus, §. vlt. D. ad L. falcid. L. Lucius Titius, §. impuberem, D. de legat. ii. Qua autem verborum formula huiusmodi legatū conciperetur ex subiectis auctoritatibus patet. Labeo in L. cum scriptum, D. de dote præleg. *Cum scriptum esset, QVÆ PECVNIA PROPTER VXOREM MEAM AD ME VENIT QVINQVAGINTA, TANTVNDÈM PRO EA DOTE HERES MEVS DATO. Et mox. Item ei quæ dotem nullam habebat, vir sic legauerat: QVANTA PECVNIA DOTIS NOMINE, & reliqua: PRO EA, QVIN- QVAGINTA**

QVINQVAGINTA HERES DATO. Scauola in L. vlt. D. co. tit. TITIAE VXORI MEÆ QVANTA PECVNIA AD ME, INVE STIPVLATIONEM DOTIS EIVS NOMINE PERVENIT: QVÆ DOS EST, DOTALIBVS DVOBVS CONSIGNATIS INSTRUMENTIS, CENTVM AVREORVM. Ac planè in dotis relegatione sollempnia fuisse verba hæc, QVANTAS PECVNIAS, docet Marcian. in L. quisquis mihi, D. de legat. iii. Maritum etiam vxori quam ex parte heredem instituerat, dotem his verbis prælegasse, SEIÆ VXORI MEÆ DARI VOLO A FILIIS MEIS SVMMAM DOTIS EIVS QVÆ MIHI PRO EA ILLATA EST, Scauola refert in L. Lucius, §. maritus, D. ad Sc. Tre- bell. Iauolenus in L. Mæuius, §. i. D. de legat. ii. *Vir vxori ita legatum proponit, QVID QVID PROPTER TITIVM AD SEIVM DOTIS NOMINE PER- VENIT, TANTAM PECVNIAM SEIVS HERES MEVS TITIAE DET. Et mox. Vxori suæ quod ita legatum est, A TE HERES PETO, QVID QVID AD TE PERVENISSET, VT TANTVM EI DARES.*

Aliàs Maritus proponitur vxori ita legasse, VXORI MEÆ FVNDVM CORNE- LIANVM, ET QVÆ NVPTVRA OPTVLIT ESTIMATA IN SPECIE- BVS RESTITVI VOLO, L. vxori, D. de dote præleg. Iauolen. in L. quibus diebus, §. qui dotalem, D. de condic. & deni. *Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legauerat, FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, HERES DATO. Vlpian. in L. i. §. si quis vxori, D. de dote præleg. Si quis vxori fundum Titianum his verbis legasset, IS ENIM FVNDVS PROPTER ILLAM AD ME PERVENIT.*

Interdum & aliud pro dote prælegabatur: & cum dos in rebus esset, pro rebus vxori quantitas, seu pecunia relinquebatur, L. virilis, §. vlt. D. de legat. præst. L. quod purè, D. quando dies legat. Et ita Virum vxori quæ dotem in mancipiis habebat, pecuniam pro dote legasse, refert Papinian. in L. vir vxori, D. de dote præleg. Item Seiæ, pro dote centum, fundum legatum, memorat L. si Seiæ, D. co. tit. Quinctiam Paul. in L. qui dotem, D. sol. matrim. cum qui dotem stipulanti vxori promiserat, eadem Testamento quædam legasse refert, ITA tamen, NE DOTEM AB HEREDIBVS PETERET. Mulieri certè pro dote compensandi animo sæpè legatum dabatur, vt apparet ex L. cū ab vno, D. de legat. ii. & L. vn. §. sciendū, C. de rei vxor. act.

Contra interdum Maritus supra dotē aliquid vxori legabat. Iulian. in L. qui ita, D. de dote præleg. *Qui ita legat vxori suæ, TITIAE AMPLIUS QVAM DOTE, AVREOS TOT HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. Scauola in L. qui dotem, D. co. Qui dotem in pecunia numerata, & estimatis rebus acceperat, vxori ita legauit: SEIÆ VXORI MEÆ, SI OM- NES RES QVÆ TABVLIS DOTALIBVS CONTINEANTVR, HEREDI MEO EXHIBVERIT, ET TRADIDERIT SVMMAM DOTIS, QVAM MIHI PRO EA PATER EIVS INTVLIT, DARI VOLO HOC AMPLIUS DENARIOS DECEM. Idem in L. vxori, §. vlt. D. de legat. iii. Testamento facto, vxori suæ legauit, QVID QVID AD EVM, INVE STIPVLATVM EIVS CONCESSIT, ET HOC AMPLIUS VICENOS AVREOS ANNVS.*

Vsusfructus etiam quandoque vxori legabatur, DONEC EI TOTIVS DOTIS SATIS- FIERET, L. cum vsusfructus, D. de vsu & vsufr. leg. L. inter coheredes, §. vsufructu D. famil. ercisc. Maritus autem vxori suæ dotem relegans, si fideicommissum ab ea reli- quisset, cuius fideicommissi vires ex cōmodo, quod ex relegatione mulier sentiebat, æsti- mabantur, L. cum quis vxori, D. de dote releg. Nec verò maritus modo sed & focer quandoque dotem nurui prælegabat, L. i. §. Celsus, D. de dote præleg. L. sed & si §. i. D. de legat. præst. In releganda etiam dote, quandoque additum, VT SI MALLET VXOR MANCIPIA QVÆ IN DOTE DEDERAT, QVAM PECVNIAM NUMERA- TAM RECIPERE, docet L. Licinnius, D. de legat. ii.

Præterea Mariti vxoribus ea QVÆ EARVM CAUSA EMPTA PARATA- QVÆ ESSENT legare consueverant. Africanus in L. ii. D. de auro argen. leg. *Qui tibi mandauerat, vt ornamenta in usum vxoris suæ emeret, eidem vxori, VTI ADSOLET, lega- uit QVÆ EIVS CAUSA PARATA ERVNT. Vlpian. in L. hoc legatum, D. de legat. iii. Hoc legatum, VXORIS CAUSA PARATA, generale est, & continet tam vestem quam Argen-*

tum, Aurum, Ornamenta, ceteraque quae uxoris gratia parantur. Et mox. Quod in vsu frequentissime versatur, ut in legatis uxori adijciatur, quod eius causa parata sint. Idem in L. Quintus, D. de auro argen. Si paterfamil. uxori vna, aut vestimentum, aut quidpiam aliud ita legauit, quod eius causa emptum paratumque esset. Et mox, Si generaliter legentur, quae uxoris causa comparata sunt. Paul. in L. si quis ita D. co. tit. Si quis ita legauerit, uxori meae mundum, ornamenta, seu quae eius causa paravi, do, lego. Pompon. in L. scribit, §. item scribit, D. cod. Quod si ita legasset, uxori aurum, quod eius causa paratum erit. Modestinus in L. legatis, D. de legat. II. Legatis uxori, quae eius causa parata sunt. Paulus in L. quaesitum, §. cum vir, D. de legat. III. Cum vir ita legasset, quae uxoris causa parata sunt, ei do, lego. Et mox. Ac deinde maritus ei legauerat his verbis, quae eius causa comparata, emptaque essent. Scaeuola in L. uxori, §. I. D. co. uxori meae quidquid vivus dedi, donavi, vsibusve eius comparavi concedi volo, Paul. in L. ca tamen, D. cod. Cum sic scriptum est, quaeque eius causa parata sunt. Vlpian. in L. cum uxori, D. cod. Cum uxori suae ea quae eius causa parata sunt, legasset. Iauolen. in L. heres, §. uxori meae, D. cod. uxori meae vestem, mundum muliebrem, ornamenta omnia muliebria, aurum, argentum quod eius causa factum paratumque esset, omne do, lego.

Mundum etiam vxoribus saepe legatum fuisse, ostendunt L. si uxori, & L. vxori, L. pediculis, §. Labeo, D. de auro argen. Lucilius lib. xvii. citante Nonio.

LEGAVIT quidam vxori, mundum omne, penumque.

Sed & mancipia, auri species, auri pondus, bonorum decimam, anulos, vestem, lanam, linum, purpuram, versicoloria, ornamentaque muliebria, quandoque coniunctim vel separatim vxoribus legabant, ut ex L. qui uxori, & L. pediculis, §. Labeo, D. de auro argen. L. Lucius Titius, §. impuberem, D. de legat. II. aliisque iurisconsultorum & Ciceronis testimoniis supra firmavimus. Quandoque & bonorum suorum vsu fructum vxoribus legabant, L. vxori & L. qui fructus, D. de vsu & usufr. leg. vel patrimonii sui redditum, L. patrimonij, D. co. tit. Fulcinius plane, ut Cic. pro Caccina scribit, Testamento fecit heredem quem habebat esse Cescenniam vxorem filium: vsu fructum omnium bonorum suorum Cescenniae legavit, ut frueretur vna cum filio. Eademque Oratione verba haec habentur: Brevi tempore, M. Fulcinius adolescens mortuus est, heredem P. Cescennium fecit: vxori grande pondus argenti, matrisque partem bonorum maiorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatae sunt. Interdum & vinum, triticum, & similia vxoribus legabant, ut in L. quidam, D. de trit. vino & ol. Quidam heredem damnauerat dare vxori suae vinum, oleum, frumentum, acetum, mella, salsamenta. Alias penum eis legabant, L. cum sine, D. quan. dies leg. L. I. D. de penu leg. Quandoque & vxoribus omnia quae mortis tempore in domo essent, dari volebant, ut Vlpian. docet in L. quaesitum, §. Papinianus, D. de instr. & instr. cum ait, vxori, cui vir omnia quae in domo erant, ab herede filia, praestari voluit. Vxor etiam suae inter cetera maritum legasse eam partem domus in qua morari consueverant, narrat Scaeuola in L. vxori, D. de legat. III.

Hoc amplius, vir vxori, quae viuis donauerat, Testamento legare solebat. Africanus in L. si quando, D. de legat. III. Si quando quis vxori suae ea quae vivus donaverat, vulgari modo leget. Et mox. quae vxori meae donavero, vel ita, quae vxori manumissionis causa donavero, ea ei lego. Scaeuola in L. vxori, §. I. D. de legat. III. Vxori suae inter cetera ita legauit. vxori meae quidquid vivus dedi, donavi, vsibusve eius comparavi, concedi volo. Idem in L. vxori, D. de auro arg. Vxori quis legauit his verbis, mundum muliebrem omnem, ornamenta, et quidquid vivus dedi, donavi

donavi, eius causa comparavi, confeci: id omne dari volo. Et in L. vlt. D. de dote praeleg. Vxori ita legauit, vxor mea quidquid. ei comparavi, et quod mihi dedit, e medio sibi sumat. Testamento etiam donationes a se factas vxori maritum legare solitum, indicat L. mortis suae, §. vlt. D. de donat. int. vir. & vx. Et hoc est quod Papinian. ait in L. vir vsuras, D. co. tit. Sed & donationibus, verbis fideicommissi, confirmatis. Papinian. in L. Scio, §. vxori, D. de annu. leg. vxori praeter id quod a me vivo annui nomine accipiebat, aureos centum dari volo. Modestinus in L. a vobis, D. co. tit. A vobis quoque ceteri heredes; pro, ut vxori meae praestetis, quoad viveret, annuos decem aureos. Proponitur & in L. his verbis, D. de legat. III. quidam vxori ita legasse, vxori meae lateraria mea viatoria, et quidquid in his conditum erit, quae membranis mea manu scriptis continebuntur, nec ea sint exacta cum moriar, licet in rationes meas translata sint, et cautiones ad actorem meum transtulerim.

Interdum autem ita vxoribus legabant, ut & liberis consulere. Pompon. in L. si quis ita, D. de condic. & demonstr. Si quis ita legauerit, dum vxor mea cum filio meo erit, heres meus ei tantum dato. Terent. Clemens in L. sed si hoc, §. vlt. D. co. Cum vir vxori, si a liberis ne nupserit, in annos singulos aliquid legavit. Papinian. in L. cum tale, D. co. Cum tale legatum esset relictum, titiae, si a liberis non discesserit. Labeo in L. qui quattuor, §. vxori, D. de legat. III. Vxori meae, dum cum filio meo capva erit, heres meus ducenta dato. Papinian. in L. Firmio, §. vlt. D. quan. dies leg. Pater, annua tot, ex fructu bonorum, quae vxori legavit, accessura filii patrimonio, praeter exhibitionem, quam eoque matri mandavit, ad annum aetatis vicensimum quintum, vxorem praestare voluit. Idem in L. cum pater, §. fidei, D. de leg. II. Fidei tuae committo, vxor, vi des, ut restitvas filiae meae, cum morieris, quidquid ad te quoque nomine de bonis meis pervenerit. Et in L. heredes mei, §. vlt. D. ad Sc. Trebell. Peto de te, vxor carissima, uti cum morieris, hereditatem meam restitvas filiis meis, vel uni eorum, vel nepotibus meis, vel cui volueris, vel cognatis meis, si cui voles ex tota cognatione mea. Et in L. vxorem, §. vlt. D. de legat. III. Vxoris fidei commisit in haec verba, a te, seia, peto, ut quidquid ad te ex hereditate mea pervenerit, exceptis his, si qua tibi supra legavi, reliquum omne reddas, restitvas maeviae infanti dulcissimae. A qua seia satis accipi veto: cum sciam, eam potius rem avcturam, quam detrimentum futuram.

Quandoque & vir vxori ad tempus liberorum legabat, L. si vir vxori, D. de condic. & demonstr. Sic Iulian. in L. cum vir, D. co. Cum vir vxori, quandoque liberos habebit, fundum legavit. Papinian. in L. legatum sub condicione, D. de adim. leg. Si quis vxori, sublati liberis, legauerit. Scaeuola in L. maritus, D. de vsur. Maritus vxori suae, vsu fructum tertiae partis, & cum liberos habuisset, proprietatem legavit. Proponitur & in L. vlt. D. qui pet. tutor. maritus vxori fideicommissum reliquit, si is sine liberis decessisset, vel sub ea condicione, si mortuus intestatus esset. Vxor etiam quandoque ita legatum si non nupserit, testimonio est L. non dubium, D. de legat. III. in L. Lucius, §. matre, D. de leg. II. Maritus vxoris quam heredem ex parte instituerat: praeterea fideicommissum dicitur in haec verba. A te, vxor carissima, peto, ne quid post mortem tuam fratribus tuis relinquant. habes filios sororum tuarum

RVM, QUIBUS RELINQVAS. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE, DVM EI RAPINAM FACIT. SED ET ALIVS MIHI DETERIORA FECIT.

Atque ut viri vxoribus, ita & vxores viris quadoque legabant. Paulus in L. Scia cū nuberet, D. de do. præleg. *Scia moriens Testamento suo ita cauit*, LVCIO TITIO MARI TO MEO, CUI MAXIMAS GRATIAS AGO, DARI VOLO SVPER DOTE M QUAM EI DEDI, TOT AVREOS. Modestinus in L. Titia cum §. vlt. D. de legat. ii. Γαίον Σείον τὸν ἀνδρά μου Παρθενίθημαι σοι, ἃ ἴδω αὐτὴν, ἃ βέλομαι δόξηναι εἰς βίην ἔχουσαν καὶ ὀπίκαρπιαν, μετὰ τὴν μετὰ μου κληθῆναι, ἢν ἐφθασα δέδωκεναι εἰς παροῦσα σὺν τὰ μοι τοῖς ἐμφοροῦσιν τῆ παροῦσιν καὶ κατὰ μηδ' εἰ ἐποχληθῆναι αὐτὸν αὐτῆς τῆς παροῦσιν. Ἔσται γὰρ μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ σὺν τῆς παροῦσιν σου.

Libertis porro ALIMENTA, CIBARIA, VESTIARIA, plerumque relinquebantur. Modestinus in L. verba Testamenti, D. de aliment. vel cibariis, caput Testamenti citat huiusmodi. OMNIBVS LIBERTIS NOSTRIS CIBARIA PRÆSTABITIS PRO ARBITRIO VESTRO, NON IGNORANTES, QVOT EX HIS CAROS HABVERIM. Item alio loco. PRO TVMVM, POLYCHRONIVM, HYPATIVM COMMENDO, VT ET VOBISCVM. SINT, ET CIBARIA PRÆSTETIS PETO. Scæuola in L. Alimenta, D. co. ALIMENTA ET VESTIARIA LIBERTIS Suis dedit. Et in L. Gaio, D. co. *Gaio trecentos aureos legauit, ut ex vsuris eius summae LIBERTIS CIBARIA ET VESTIARIA PRÆSTARET QVÆ STATVERAT.* Vlpian. in L. Mela, §. vlt. D. co. *Quidam libertis suis, ut ALIMENTA, ita, AQVAM quoque per fideicommissum reliquerat.* Scæuola in L. à filio, §. vlt. D. co. *Titia decedens Testamento ita cauit*, OMNIBVS LIBERTIS, LIBERTABVSQVE MEIS CIBARIA ET VESTIARIA, QVÆ VIVA PRÆSTABAM, DARI PRÆSTARIQVE VOLO. Huiusmodi enim legatis plerumque demonstratio hæc, QVÆ VIVVS PRÆSTABAM, addi consueverat. Scæuola in L. Alimenta, §. i. D. co. LIBERTIS LIBERTABVSQVE, QVOS, QVASQVE TESTAMENTO, CODICILLISVE MANVMISERAT, ALIMENTA, Commoda, QVÆ VIVA PRÆSTABAT, DARI iusserat. Et §. vlt. ead. L. ITEM LIBERTIS MEIS QVOS VIVVS MANVMISI, EA QVÆ PRÆSTABAM. Papinian. in L. Scio, §. vlt. de annu. leg. LIBERTIS DARI VOLO QVÆ VIVA PRÆSTABAM. Scæuola in L. codicillis, §. vlt. D. co. LVCIO TITIO AVRI PONDO TRIA QVÆ VIVA PRÆSTABAM. Et in L. Sæpronio, D. de vsu & vsufr. leg. SEMPRONIO EA QVÆ VIVVS PRÆSTABAM, DARI VOLO. Et §. i. ead. L. LIBERTIS MEIS QVIBVS NOMINATIM NIHIL RELIQVI QVÆ VIVVS PRÆSTABAM DARI VOLO. Et in L. Testamento, D. de aliment. vel cibariis, leg. *Testamento ita cautum fuit*, LIBERTIS MEIS CIBARIA, QVÆQVE ALIA PRÆSTABAM, AB HEREDIBVS MEIS PRÆSTARI VOLO. Item in L. Stichus, D. co. tit. *Eidem Stichus Contubernalem eius, & liberos legauit: iisque, QVÆ VIVVS PRÆSTABAT. Deinde alio capite*, LIBERTIS OMNIBVS, QVÆ VIVVS PRÆSTABAT DARI iussit. Vlpian. in L. Mela, §. sed si, D. cod. legat. *sed si ALIMENTA QVÆ VIVVS PRÆSTABAT, reliquerit.* Papinian. in L. alio, D. co. *Eum quoque libertum inter eos, quibus CIBARIA, item VESTIARIVM, Patrona, QVÆ VIVA PRÆSTABAT, reliquit.*

Interdum autem Testamento suo libertis, libertabusque cibaria & vestiaria ab heredibus suis præstari iubebat Testator, nulla cōdicione addita, L. III. §. vlt. D. de aliment. vel cibariis. Interdū verò ea condicione alimenta & cibaria libertis relinquebantur, ut cū liberis vel cum Matre, aut cum vxore, morarentur. Paulus in L. illis, D. de condic. & demonstrat. ILLIS LIBERTIS ALIMENTORVM NOMINE, SI CVM FILIO MEO MORATI FVERINT, MENSTRVOS DENARIOS CENTENOS ET VESTIARIA DARI VOLO. Imperator Antoninus Pius in L. i. C. de leg. libertis Sextilia ita rescribit. *Quauis verbis his, QVOD CVM CLAVDIO IVSTO MORATI ESSETIS, ALIMENTA vobis & VESTIARIVM LEGATVM SIT.* Quod Antonini Pij rescriptum, aliquot dumtaxat verbis immutatis, citatur à Scæuola in L. Gaio Seio, §. i. D. de aliment. vel cibariis. Idem in L. libertis, §. i. D. cod. tit. *Manumissis Testamento CIBARIA ANNYA, SI CVM MATRE MORARENTVR, per fideicommissum dedit.* Et §. ab heredibus ead. L. Ab heredibus Stichum manumitti voluit, eique, SI CVM SEIO MORARETVR, CIBARIA ET VESTIARIA PRÆSTARI A SEIO.

10. Et in L. Mauiia, §. vxore, D. de an. legat. *Vxore herede scripta ita cauit: LIBERTIS MEIS OMNIBVS ALIMENTORVM NOMINE SINGVLIS ANNVS DENARIOS DVODECIM AB HEREDE DARI VOLO, SI AB VXORE MEA NON RECESSERINT.* Scæuola in L. annua, D. de annu. leg. *Annua his verbis legauit*, SI MORARENTVR CVM MATRE MEA, QVAM EX PARTE HEREDEM INSTITVI. Papinianus etiam in L. patet Seuerianam, §. vlt. D. de condic. & dem. fideicommissa menstrua, & annua sub ea cōdicione liberto relicta proponit, QVAMDIV RES PATRONI FILIÆ GESSERIT. Idem in L. cum tale, D. co. tit. *Cum patronus liberto certam pecuniam legasset, SI A LIBERIS EIVS NON DISCESSISSET.*

Quin & Testatorem cum seruos Testamento manumitti ab herede voluisset, adiecit, ET TECVM SINT SEMPER, VOLO, narrat Scæuola in L. Gaio, §. vlt. D. de aliment. leg. Sic in L. verba Testamenti, D. co. Modestinus in Testamento scriptum fuisse refert, VT ET VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRÆSTETIS PETO. Alias, etiam Libertos quibus cibaria & vestiaria dabat, circa monumentum suum morari Testator volebat. Scæuola in L. Libertis, §. cibaria, D. de aliment. leg. CIBARIA ET VESTIARIA per fideicommissum DEDERAT, & ita adiecerat, QVOS LIBERTOS MEOS, VBI CORPVS MEVM POSITVM FVERIT, IBI EOS MORARI IVBEO, VT PER ABSENTIAM FILIARVM MEARVM AD SARCOFAGVM MEVM, MEMORIAM MEAM QVOTANNIS CELEBARENT.

Nec eos modo quos viui manumiserant, sed & quos eodem ipso Testamento manumittebant, simili legato prosequi solebant. Scæuola in L. Libertis, D. de aliment. leg. *Libertis quos Testamento manumiserat, Alimentorum nomine MENSTRVOS DECEM legauerat. Deinde Codicillis, generaliter omnibus libertis MENSTRVOS SEPTEM, ET ANNVS, VESTIARIUM NOMINE, DENOS LEGAVIT.* Et in L. Lucius, §. Lucius, D. de legat. iii. *Testamento factio ita legauit. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, OMNIBVS LIBERTIS MEIS, QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET QVOS ANTE HABVI, QVOSQVE VT MANVMITTANTVR PETII, ALIMENTORVM NOMINE IN MENSES SINGVLOS CERTAM PECUNIAM DATO.* Quae de re ita quidam Testator Græcè cauisse proponitur in L. III. D. de aliment. leg. Τοῖς ἀπελευθέροις ταῖς τε ἀπελευθέρωσι μου, & Ζώσα, εἰ τι ἀφθίγη, εἰ τι τῶ κωδικίλλῳ ἠλευθέρωσα ἢ ἐλευθέρωσα, δόξηναι βούλομαι τὰ εἰ μοι χρεῖα. Ἐπι τὰ ἅσα Ζώσῃς μου ἐλάμβανον, ἐτοίκεισθαι αὐτοῖς κίβαλοι, καὶ βοσκὰ εἰς ὄνομα τι.

Mancipiis quoque cibaria præstari patres, Testamento interdum cauebant. Scæuola in L. à filio, §. i. D. de aliment. legat. *Testator concubinae mancipia rustica numero octo legauit, & his Cibaria præstari iussit, in hæc verba.* EISQVE MANCIPIIS QVÆ SVpra LEGAVI CIBARII NOMINE AB HEREDIBVS MEIS PRÆSTARI VOLO QVÆ ME VIVO ACCIPIEBANT. Idem in L. seruos, D. co. PETO, FIDEIQVE TVÆ COMMITTO, VT DES PRÆSTES IN MEMORIAM MEAM PEDISEQVIS MEIS, QVOS AD CYRAM TEMPLI RELIQVI, SINGVLIS MENSTRVA CIBARIA, ET ANNYA VESTIARIA CERTA. Marcellinum utique de morte deliberantem, Stoicus quidam, ut Seneca Epist. LXXVIII. lib. xi. refert, admonuit, non esse inhumanum, quemadmodū, cœna peracta reliquæ circumstantibus diuiduntur, sic peracta vita aliquid porrigi iis totius vitæ ministri fuissent. Eoque suasore Marcellinus facilis alioquin animi & liberalis, minutas summulas stentibus seruis distribuit.

Alimenta porro etiam his verbis relinquebantur ROGO VT EDTCES, L. vlt. D. de aliment. legat. PETO VT ALAS, L. generali, §. duas, D. de vsu & vsufr. leg. Et sic in L. Lucius, §. heredum, D. ad Sc. Trebellian. INTERIM EX REPECTV PAUPERIATIS, QVI AD VOS PERVENERIT, ALATIS EVM VSVRIS PRO QVANTITATE NYMMORVM REDACTIS.

Interdum autem Alimentorum seu Cibatorum modum ipsimet Testatores statuebant: interdum vero non adiecta quantitate, Alimenta relinquebant, L. cum alimenta D. de aliment. vel cibariis. leg. Alias certorum nummorum Cibaria & Vestiaria relinquebant, L. Lucius, D. co. Alias ARBITRIO HEREDVM id committebant, L. verba Testamenti, D. de aliment. vel cibariis. Nonnumquam & ARBITRATV BONI VIRI ali-

menta dabantur, vt in L. cum vnus, §. vlt. D. eo. ALIMENTIS VIRI BONI ARBITRATV FILIÆ RELICTIS. Alimentorum ytiq; præbendorum necessitas vel menstuis, vel annuis oneribus adstringebatur. Nam vel in menses singulos certam pecuniam dare heredes iuebantur, rogabanturve, L. Lucius, §. Lucius, D. de leg. II. vel in annos singulos, vel in dies, L. cū hi, §. I. D. de transactionib. Vlpian. in L. diariis, D. de aliment. DIARIIS, *vel cibariis relictis*. Ita MENSTRVOS. DECEM relictos legimus in specie L. libertis, D. de aliment. legat. Scauola in L. filiumfa. §. vlt. D. quādo dies legator. MENSTRVOS DENARIOS DENOS *manumissis legauit*. Et in L. ex parte, §. seruo, D. famil. ercisc. *Seruo libertatem dedit & cct. Eidem*, EX DIE MORTIS SVÆ, QVOAD VIVERET, CIBARIORVM NOMINE DENARIOS DENOS, VESTIARIII, DENARIOS VIGINTI QVINQVE PRÆSTARI, *se velle significauit*. Idem in L. Libertis, D. de aliment. leg. Libertis, quos Testamento manumiserat, ALIMENTORVM NOMINE MENSTRVOS DECEM legasse Testatorem refert. Deinde Codicillis generaliter OMNIBVS LIBERTIS MENSTRVOS SEPTEM, & ANNVS VESTIARIII NOMINE DENOS legasse. Interdum etiam non nummi ad Alimenta, sed frumentum, atque oleum, & cetera quæ ad victum necessaria erant, relinquebantur, L. cum hi, §. si cui, D. de transactionib.

Sanè Testatores vbi plures heredes scripserant, vnum aliquem ex his plerumque eligebant, per quem alimenta præstarentur, vt ex L. III. §. I. D. de aliment. leg. colligitur. Et ita in L. pecunia, D. eo. tit. Papinian. narrat, *pecunie sortem alimentis Libertorum destinatam* vnum ex heredibus *secundum voluntatem defuncti præcepisse*. Similitérque in L. cum vnus, D. eo. idem Papinianus, *Cum vnus*, ait, *ex heredibus* CERTAM PECUNIAM PRÆCIPERE IVSSVS ESSET, DE CUIVS SORTI, LIBERTIS ALIMENTA PRÆSTARET. Interdum autè certa quantitas relinquebatur Titio, vel res, ita vt inde alimenta Seio præstarentur. Interdum integra quantitas alicui legabatur, vt ex vsuris eius sceleret, & mortis tempore pecunias restitueret. Aliàs vni pluribusve fundus ad alimenta relinquebatur, L. cum hi, §. si integra & §. si vni, D. de transactionib. Scauola in L. Gaio, D. de aliment. vel cibariis. *Gaio Seio trecentos aureos legauit*, vt ex vsuris eius SVMMÆ, LIBERTIS CIBARIA PRÆSTARET, *que statuerat*. Papinian. in L. alio, D. eo. A TE PETO GAI SEI, QUID QUID EX HEREDITATE MEA REDEGERIS, ILLIS ALVMNIS MEIS, SINGVLIS DENOS AVREOS. EANDEMQUE SVMMAM PENES TE ESSE VOLO: CUIVS EX INCREMENTO EOS ALERE TE VOLO. Sic & ex vsuris pecuniarum legatarum Basilicen libertam ali Testator voluit in L. Alimenta, §. Basilice, D. eod. Et Alumnium donec ad annum decimū quintum peruenisset, ali vsuris pro quantitate nummorum redactis, in L. Lucius, §. heredum, D. ad Sc. Trebellian. Interdum & in causam alimentorum fundos certos obligabant, ex quorū reditu alimenta præstari volebant, vt in L. Lucius, D. cod. *Lucius Titius in extrema Testamenti parte ita cauit*, OBLIGATOS EIS OB CAUSAM FIDEICOMMISSI, FUNDOS MEOS, ILLVM ET ILLVM, VT EX REDITV EORVM ALIMENTA SVPRASCRIPTA PERCIPIANT. Papinian. in L. fundus, D. de ann. leg. FUNDVS quem paterfa. libertis legatorum nomine *que in annos singulos reliquit*, FIGNVS ESSE voluit. Aliàs vero FRVCTVS PRÆDIORVM ob alimenta Libertis relinquebantur, L. dominus, §. vlt. D. de vsufruc.

Nec libertis modò, scripsisse, sed & ingenuis pueris puellisve Alimenta relinquebantur. Vlpian. in L. Mela, D. de aliment. leg. *si pvero vel pvelle* ALIMENTA RELINQVANTVR. Marcian. in L. diui, D. ad L. Falcid. Severum & Antoninum rescripsisse ait, PECUNIAM RELICTAM AD ALIMENTA PVERORVM, Falcidiæ subiectam ESSE. Sic in L. Aurelius, D. de liberat. leg. fideiussor qui rem pupillorum saluam fore promiserat, pupillis alimenta legat in hæc verba: ARELIO LATINO ET ARELIO FELICI SINGVLIS QVINA, CVM QVIS EORVM QVATVORDECIM ANNORVM FVERIT: AD QVOD TEMPVS EIS PRÆSTARI VOLO SINGVLIS ALIMENTORVM NOMINE, MENSTRVOS DENARIOS DENOS, ET VESTIARIII NOMINE ANNVS DENARIOS

MARIOS VIGINTI QVINQVE. QVO LEGATO CONTENTI ESSE DEBETIS, QVANDO TVTELA VESTRA NON MINIMO DAMNO RATIONEM MEAM AFLIXERIT. A VOBIS AVTEM, HEREDES, MEI PETO, NE QVID EX RATIONE TVTELÆ AB HIS EXIGERE, VEL AB HOC LEGATO EORVM RATIONE VELITIS. Sed & ei qui bonis cesserat, Menstruum vel Annum alimentorum nomine relictum, misericordiæ causa, refert Vlpian. in L. qui bonis, D. de cessio. bonor. Ac vel damnatis in metallum in causam alimentorum similiter legabatur, L. is cui, D. de aliment. vel cibariis. L. si in metallum, D. de his quæ pro non script. hab. Refertur & Alimentorum legatum huiusmodi in L. vlt. D. de reb. dub. SABINÆ ET CYPROGENIÆ DARI VOLO, CVM AD STATVTAM ÆTATEM PERVENERINT, SINGVLIS DECEM: ET HOC AMPLIYS, ALIMENTORVM NOMINE, IN ANNOS SINGVLOS, QVOAD VIVENT, SINGVLIS DECEM. Denique ab eo qui alimenta debebat, vineas Testamento cum hac adiectione relictas, VT HABEANT VNDE SE PASCANT, refert Valens in L. cum alimenta, §. vlt. D. de aliment. vel cibariis.

Reperiuntur & specialia aliquot Alumno, necnon & Alumnæ relictæ legata, fideicommissive, quæ Testatorum erga eos affectum testantur. Iis enim prospicientes, plerumque eis legatum summam donec ad statutam ætatem peruenissent, penes aliquem esse volebant, ex cuius vsuris interim alerentur. Vt in L. à filio, D. de aliment. vel cibariis. MÆVIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRINGENTA DARI VOLO, QVÆ PETO A TE SVSCIPIAS, ET VSURAS EI QVINCVNCE IN ANNUM VSQVE VICENSIMVM ÆTATIS PRÆSTES, EVMQVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. Scauola in L. Alumnæ, D. de adimend. legat. VIGINTI LIBRAS AVRI QVAS TESTAMENTO SEMPRONIÆ ALVMNÆ MEÆ RELIQVI, EAS DARI VOLO MÆVIO, CAUTIONIBVS INTERPOSITIS; VT EX EA SVMMA EIDEM SEMPRONIÆ, QVAMDIV ADVIXERIT, PRÆSTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARIII NOMINE, DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS. IDQVE FIDEI VESTRÆ COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE, MÆVI, PRO TVA PIETATE PETITVRAM AB HEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONA ALVMNÆ MEÆ DVRET. Idem in L. liberto, §. largius, D. de annu. leg. Alūno certam quantitatem patronum Testamento legasse, refert, de que ca re Testamento cauisse in hæc verba, PECUNIAM QVAM TITIO LIBERTO ET ALVMNO MEO LEGAVI, ESSE VOLO PENES PVBLIVM MÆVIVM VSQVE AD ANNUM VICENSIMVMQVINTVM ÆTATIS EIVS: PROQVE EA COMPUTARI CVM EO VSURAS QVADRANTES. QVANTVM AVTEM IN SVMPTVM EI STATVENDVM SIT, TV, PVBLI MÆVI, CVM PATRIS AFFECTVM EI PRÆSTARE DEBEAS, ÆTIMABIS.

Libertis porrò non Alimenta modò, quæ legati species, Papiniani in L. i. D. de iu. aur. anul. testimonio comprobatur, sed & Fundos, Prædia, Domos, alienatione plerumque idcirco prohibita, NE DE NOMINE EXIRENT, patronos legasse, ex his quæ supra in fundorum legandorum formulis à nobis dicta sunt, patet.

Quin & aliis quibuscumque personis, interdum IN SINGVLOS ANNOS certa quãtitas relinquebatur, veluti SALARIVM ANNVVM, L. cum hi, §. si in annos, D. de transactionib. L. cum in annos, D. quando dies legator. L. i. & L. si in singulos, L. cum in annos, D. de annu. leg. L. patrimonij, D. de vsu & vsufr. leg. L. senatus, §. vlt. D. de mott. cau. donat. L. si Stichū in fi. D. de verbor. obligat. Interdū vero IN MENSES SINGVLOS, L. Lucius, §. Lucius, D. de legat. II. L. legatū, D. de cap. minut. Atque adeo in DIE SINGVLOS legabatur, L. nec semel, §. vlt. D. quādo dies legator. quò loci Vlpian. ex Pōponio nihil interesse tradit, vtrum IN ANNOS SINGVLOS, vel QVOTANNIS, an IN SINGVLOS MENSES, vel QVOT MENSIBVS, an IN SINGVLOS DIE S, vel QVOT DIEBVS legaretur. Proponitur autem in L. II. D. de annu. legat. IN ANNOS SINGVLOS HERES DAMNATIVS SINERE LEGATARIVM FRVI FVNDI. Vlpian. in L. si legatum, §. vlt. D. eo. *Si eni*

certa quantitas legetur, & QUOAD PRÆSTETVR, IN SINGVLOS ANNOS, CERTVM aliquid, velut VSYRAS, inserit Testator præstari. Idem in L. Iulianus, §. vlt. D. ex quib. caus. maior. Eum quoque cui sic legatum sit, VEL IN ANNOS SINGVLOS QVIBVS IN ITALIA ESSET. Aliàs autem legabant ANNVS AVREOS, vel DENARIOS DECEM, L. Mæuia in princ. & §. vxore, D. de annu. leg. vel ANNA DENA, L. liberto, §. i. D. eo. ANNVS DENOS, L. libertis, D. de aliment. vel cibarij. Aliàs DECEM PER ANNOS SINGVLOS, L. codicillis, D. de annu. leg. Annuis utique legatis plerumque adiciebantur verba hæc, QUOAD VIVERET, L. à vobis & L. Titia, D. eo. vel QVAMDIV VIVERET, L. Mæuia, D. eo. L. vlt. D. de reb. dub. vel VSQVE DVM VIVET, L. liberto, D. de annu. leg. vel QVAMDIV ADVIXERIT, L. alumnae, D. de adimend. leg.

ANNA etiam hæc legata quandoque sub hac conditione alicui relinquebantur, Si is negotiis Testatoris interueniret, vt in L. Seio, D. de annu. legat. SEIO AMICO FIDELISSIMO, SI VOLVERIT SICVT MEIS NEGOTIIS INTERVENIEBAT, EODEM MODO FILIORVM MEORVM INTERVENIRE, ANNVS SENOS AVREOS, ET HABITATIONEM QVA VTITVR, PRÆSTARI VOLO. Scauola in L. Mæuia, D. eo. LVCIO TITIO VIRO BONO, CVIVS OBSEQVIO GRATIAS AGO, DARI VOLO ANNVS QVAMDIV VIVAT, AVREOS DECEM, SI REBVS NEPOTIS MEI INTERVENIAT, OMNEMQVE ADMINISTRATIONEM RERYM NEPOTIS MEI AD SOLLICITVDINEM SVAM REVOCAVERIT.

Interdum ex Reditu fundi alicuius certam summam præstari Testator iubebat, vt in L. codicillis, D. de annu. leg. A QVIBVS PRÆSTARI VOLO HEREDI EX REDITV EIVS FVNDI DECEM PER ANNOS SINGVLOS, VSQVE AD ANNOS TRIGINTA QVINQVE, A DIE MORTIS MEÆ. Sic & in L. Titia, D. eo. tit. A TE MÆVI, EX REDITV FVNDI SPERATIANI PRÆSTARI VOLO ARRIO PAMPHILO, ET ARRIO STICHO, EX DIE MORTIS MEÆ, ANNVS SEXCENTOS QVOTANNIS, QUOAD VIVENT. Et in L. Firmio, D. quando dies legator. FIRMIO HELIODORO FRATRI MEO DARI VOLO QVINQVAGINTA EX REDITV PRÆDIORVM MEGRVM FVTURI ANNI. Scauola in L. annua, §. i. D. de annu. leg. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI DET EX REDITV CENACVLI MEI ET HORREI, POST OBITVM, SACERDOTI ET HIEROPHYLACO, ET LIBERTIS QVI IN ILLO TEMPLO ERVNT, DENARIA DECEM DIE NVNDINARVM QVAS IBI POSVI. Idem in L. liberto, D. de annu. leg. *Liberto suo ita legavit*, PRÆSTARI VOLO PHILONI, VSQVE DVM VIVET, QVINQVAGESIMAM QMNIS REDITVS, QVÆ PRÆDIIS A COLONIS VEL EMPTORIBVS FRVCTVS, EX CONSVETVDINE DOMVS MEÆ PRÆSTANTVR. Et in L. defuncta, §. i. D. de vsuff. SEMPRONIO DO LEGO EX REDACTV FRVCTVVM HOLERIS ET PORRINÆ, QVÆ HABEO IN AGRO FARRARIORVM, PARTEM SEXTAM. Aliàs etiam Reditus prædij, veluti VINDEMIA, vel MESSIS, legabatur, L. idē, D. vsuff. quæ ad. cau. His addenda est & illa Legati formula quæ ponitur in L. Gaius, D. de annu. legat. in hæc verba: PRÆSTARI AVTEM VOLO EX PRÆDIIS POTITIANIS, PRÆDIIS LV-TATIANIS, ANNA HARVNDINIS MILIA TRECENA, ET SALICIS MVNDÆ ANNA LIBRARVM SINGVLA MILIA.

Enimvero non Vxoribus modo, sed & quibuslibet Mulieribus legata dabantur. Idq; sæpe, sub conditione nuptiarum, vel si Titij, verbi gratia, arbitrato nupsissent. Labeo in L. quod pupillæ, D. quando dies legator. *Quod pupillæ relictum est*, QVANDOQVE NVPSISSET. Papinian. in L. cum tale, §. si arbitrato, D. de condic. & dem. SI ARBITRATV TITII SEIA NVPSERIT, HERES MEVS EI FVNDVM DATO. Pompon. in L. Turpia, §. i. D. de legat. i. *Si Titie legatum relictum est*, SI ARBITRATV SEII NVPSISSET. Marcian. in L. condicionum, D. de condic. & dem. *Hæc condicio*,

condicio. TITIAE SI MIHI NVPSERIT. Cic. Topic. *Si ita Fabie pecunia legata est à viro*, SI EL VIRO MATEREA. ESSET.

Aliàs etiã, SI IN FAMILIA NVPSISSET, legabatur. Vlpian. in L. cui fuerit, D. de condic. & demonst. *Cui fuerit sub hac conditione legatum*, SI IN FAMILIA NVPSISSET. Paulus in L. Paula, D. de legat. iii. *Paula Callinico ex parte herede instituto, filia eiusdem Tubentianæ*, CVM IN FAMILIA NVPSISSET, *decem Testamento legavit.* Quo modo Filia quoque legatum proponit Iulian. in L. qui filium, D. vbi pupill. educ. *Quin. & Viris legabatur*, ita vt certas vxores ducerent. Papinian. in L. Titio centū, §. i. D. de codic. & dem. *Titio centū relicta sunt*, ITA VT MÆVIAM VXOREM QVÆ VIDVA EST, DVCAT. Vlpian. in L. si post diem, D. quando dies leg. *Si ita mihi legatum sit, si seiam vxorem duxero.* Contra interdum mulieri SI TITIO NON NVPSERIT legabatur, L. hoc genus, D. de condic. & demonst.

Planè condiciones huiusmodi, MÆVIÆ, SI NON NVPSERIT, LEGO, & alias id genus, quibus omnino nuptiis impedimentum inferebatur legi displicuisse, docent L. cum tale, §. si arbitrato, & L. mulieri, D. de condic. & dem. Et generaliter quidquid in fraudem legis ad impediendas nuptias in Testamento scribebatur, nullam vim habebat, L. heres, §. vlt. D. eo. L. seruo, §. i. D. ad Senatufconsultum Trebelli. Si tamen serui vsufructus, Mulieri, QUOAD VIDVA ESSET, legatus fuisset, idemque seruus, SI EA NVPSISSET, liber esse iussus fuisset, si mulier nupsisset, seruus liber erat: quia potior erat legato libertas, L. Titio, §. vlt. D. eo. Titia etiã SI A LIBERIS NON DISCESSISSET, legatū, refert L. cum tale, D. de condic. & dem. Socrū quoq; nurui ita fideicommissum reliquisse, SI CVM FILIO MEO IN MATRIMONIO PERSEVERAVERIT, Papinian. scribit in L. pater Seuerianam, §. focrus, D. cod. Alia mulieribus relicta legata peti poterunt ex L. Titia, L. Seia, L. vlt. §. vlt. D. de auro argen. Atque vt Mulieribus, sic & Viris nonnumquam AD TEMPVS LIBERORVM legabant, L. si ita quis, §. vlt. D. de legat. ii. L. sed & si ad tempus; D. ad Sc. Trebellian. L. is cui, D. quando dies legator.

FAMILIÆ etiã interdum relinquebatur. Modest. in L. omnia, §. vlt. D. de leg. ii. *In fideicommissio quod Familia relinquitur*: ac nonnumquã, vni ex familia quæ heres elegisset, hoc modo, ROGO FVNDVM CUI VOLES, EX FAMILIA RELINQVERE, L. vnū ex familia, §. fed & si fundum, D. de legat. ii. COGNATIONI etiam, seu COGNATIS quandoque legabant, L. si cognatis, D. de reb. dub. Vlpian. Tit. xxiiii. *Sub certa tamen demonstratione, Incertæ personæ legari potest: velut*, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, QVI PRIMO AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO. Similitérque Iustinian. in §. legari Instit. de legat. sub certa demonstratione, id est, ex certis personis, Incertæ personæ, vt iliter legari tradit in hunc modum, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, SI QVIS FILIAM MEAM VXOREM LVXERIT, EI HERES MEVS ILLAM REM DATO. Eiusdem generis sunt & hæc legata, ILLIS QVI TESTAMENTVM MEVM SIGNAVERINT, HERES MEVS DECEM DATO. L. si quis, D. de reb. dub. SI QVIS EX HEREDIBVS, CETERISVE AMICIS, QVORVM HOC TESTAMENTO MENTIONEM HABVI, SIVE QVIS ALIVS RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, ET ANTE DECESSERO QVAM EI GRATIAS AGEREM, VOLO DARI EI QVI IDEGERIT, A CETERIS HEREDIBVS, AVREOS TOT. L. quidam, D. cod. Vlpian. in L. si fuerit, D. cod. *Si fuerit legatum relictum*, EX COGNATIS MEIS QVI PRIMVS CAPITOLIVM ASCENDERIT. Alioquin vt Vlpian. Tit. xxiiii. & Iustinian. in d. §. legari Instit. de legat. notant, Incertæ personæ legari non poterat, veluti, QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, EI HOMINI TOT MILIA DATO. Vel QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIUM DEDERIT, EI HERES MEVS ILLVM FVNDVM DATO.

Ex pluribus verò, EI QVI NOVISSIMVS SVPERVIXISSET, quãdoque legabatur. Iulian. in L. quotiēs, D. de reb. dub. *Quotiēs libertis vsufructus legatur*, & EI QVÆ

NOVISSIMVS SUPERVIXERIT, *proprietus*. African. in L. si feruus legatus, §. huiusmodi, D. de legat. i. huiusmodi legatum ILLI AVT ILLI VTER EORVM PRIOR CAPITOLIVM ASCENDERIT, vtile esse, euidenti argumento probari ait, quod constet V. S. V. M. F. V. C. T. V. M. LIBERTIS LEGATVM, ET QVI EORVM SUPERVIXERIT, PROPRIETATEM *utiliter legari*.

Debitori Creditor non ratio liberationem legabat, L. Nefennius, §. vlt. & L. quæretur, D. ad L. Falcid. L. i. §. si debitori, D. ut in poss. legator. eoque modo TESTAMENTO LIBERATVS DEBITOR dicebatur, L. si Testamento, D. de fideiusorib. Quod variis verborum figuris fiebat. Nonnumquam enim damnabatur heres a debitore FIDEIVSSOREVE EIVS NON PETERE. Paulus in L. legavi, D. de liberat. leg. *Si ita legavit*, CENTVM AVREOS QVOS MIHI DEBET: *vel*, STICHVM QVEM DEBET, HERES MEVS DAMNAS ESTO NON PETERE. *Quod si sic dixerit*, HERES MEVS CENTVM AVREOS, QVOS MIHI TITIVS DEBET, DAMNAS ESTO EI DARE. Idem in L. dolo facit, D. de doli except. *Si heres DAMNATVS SIT NON PETERE A DEBITORE*. Et in L. amplius, D. rat. rem hab. *Heres qui DAMNATVS NON PETERE*. Vlpian. in L. non solum, §. si is, D. de liberat. legat. *Si is qui stipulatus fuerit Stichum aut decem*, DAMNAVERIT HEREDEM, STICHVM NON PETERE. Pompon. in L. ii. D. co. *Heredem DAMNATVM A FIDEIVSSORE NON PETERE*. Iulian. in L. si damnatus, D. co. *Si DAMNATVS HERES fuerit*, A FIDEIVSSORE *quidem* NON PETERE. Et innox: DAMNATVS HERES, NE A REO PETAT.

Alias ita liberatio legabatur. HERES MEVS A SOLO LVCIO TITIO NE PETITO, L. non solum, §. tale, D. cod. QVOD MIHI SEMPRONIVS DEBET, PETI NOLO, L. quod mihi, D. co. Quin & PETERE VETABANT. Vlpian. in L. denique, §. item si feruo, D. de pecul. leg. *Si heres a debitore peculari ferui VETIVS SIT PETERE*.

Alias damnabatur rogabaturve HERES DEBITOREM LIBERARE. Modestian. in L. cum ita, D. co. *Cum ita testemur*, HERES MEVS DAMNAS ESTO LIBERARE ILLVM QVOD MEA NEGOTIA GESSIT, ET SI QVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, AB EO NON EXIGERE. Paul. in L. si is qui, D. co. tit. *Si is qui duos reos promittendi habet*, DAMNAVERIT HEREDEM, VT VTROSQVE LIBERET. Papinian. in L. cum heres, D. cod. *Cum heres rogatur DEBITOREM SVVM LIBERARE*. Interdum & damnabant heredem NON EXIGERE. Vlpian. in L. si quis in Testamento, D. co. *Si quis in Testamento DAMNATVS EST*, NE A TITIO DEBITORE EXIGAT. Vel EXIGERE VETABANT, L. Aurelius, §. centum, D. co. Scævola in L. Lucius Titius, §. citibus, D. de legat. ii. *Postea Codicillis VETVIT A SEIO EXIGI*. Idem in L. vlt. §. inter cetera, D. cod. *Liberto ita legavit*, ET SI QVID ME VIVO GESSIT, RATIONES AB EO EXIGI VETO. Sic & in L. Aurelio, D. cod. AVRELIO SEMPRONIO FRATRI MEO, NEMINEM MOLESTARI VOLO NOMINE DEBITI, NEQVE EXIGERE ALIQVID AB EO QVAMDIV VIVERET, NEQVE DE SORTI AVT VSVRA, NOMINE DEBITI. ET ABSOLVO, ET LIBERO EX PIGNORIBVS EIVS DOMVM ET POSSESSIONEM CAPER LATHAM. Eodemque modo & SATIS EXIGI, ET SATIS ACCIPI VETABANT, L. vxorem, §. vlt. D. de leg. iii. L. quæ filium, D. ad Sc. Trebell. L. vlt. D. ut legator seu fideic. L. i. D. ut in posses. legator.

Interdum & his verbis vtebantur, QVÆSTIONEM FIERI VETO, L. Titia cum §. Lucius, D. de legat. ii. vel, QVÆSTIONEM NEMO FACIAT, L. Aurelio, §. vlt. D. de liberat. leg. Scævola etiam in L. Aurelius, §. Testamento, D. co. Testamento

stamento ita quendam scripsisse refert, AVRELIO ADFINI MEO QVID QVID MIHI EX QVACVMQVE CAUSA DEBEBAT, REMITTI VOLO. Dominum quoque colono cui fundum in quinquenniū locauerat, legasse his verbis, QVID QVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, VT SINET HERES: SIBI HABERE, Paulus refert in L. ei cui, D. de liberat. legat. Quandoque vero debitori quod debebat, DARI CONCEDIQVE volebant. Scævola in L. vlt. D. cod. tit. *Creditor debitori legavit ita*, GAIIO SEIO QVID QVID MIHI SVB PIGNORE HORREORVM SVORVM DEBVI, AB HEREDIBVS MEIS DARI VOLO. Idem in L. Aurelius, §. Titius, D. cod. *Titius debitori suo ita legavit*, DO LEGO SEIO DENARIOS DECEM. ITEM DONO ILLI QVID QVID SORTIS ET VSVRARVM NOMINE MIHI DEBEAT. Et §. legatum, ead. L. SEIO CONCEDI VOLO QVID QVID MIHI AB EO DEBITVM EST, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. Plenissima vero liberationis formula proponitur in L. vlt. §. Gaius, D. co. in hæc verba: GAIIO SEIO OPTIME MERITO HOC AMPLIVS LEGO, CONCEDIQVE VOLO, NEQVE AB EO PETI, NEQVE AB HEREDIBVS EIVS, QVID QVID MIHI AVT CHIROGRAPHIS, AVT RATIONIBVS DEBITVM EST, VEL QVID QVID A ME MVTVVM ACCEPIT, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI.

Interdum Testatores vtebant pecuniam vsque ad certum tempus exigi & interea penes debitorem esse volebant, ut in L. Aurelius, §. centum, D. co. CENTVM QVÆ APVD APRONIANVM DEPOSITA HABEO, APVD IPSVM ESSE VOLO, DONEC FILIVS MEVS AD XX. ANNOS PERVENERIT: EIVS QVE PECVNIAE VSVRAM EXIGI VETO.

Tutoribus & Curatoribus rationum reddendarum necessitas etiam remittebatur. Scævola in L. vlt. §. Titia, D. de liberat. legat. *Titia quæ duos tutores habebat, ita cauit*, RATIONEM TVTELE MEÆ QVAM EGIT PVBLIVS MÆVIVS CVM LVCIO TITIO, REPOSCI AB EO NOLO. Idem in L. Aurelius, §. Titius, D. co. *Titius Testamento facto de patre suo tutore ita locutus est*, SEIVM PATREM MEVM LIBERATVM ESSE VOLO AB ACTIONE TVTELE. Et §. Maxima ead. L. *Maxima Testamento suo alterum ex heredibus suis actione tutela voluit liberari, his verbis*, RATIONEM TVTELE, QVAM EGIT IVLIANVS PAVLVS CVM ANTISTIO CICERONE, POSCI AB EO NOLO: EOQVE NOMINE CAUSA OMNI LIBERATVM ESSE VOLO. Papinian. in L. qui plures, D. de administ. tut. *Qui plures tutores habuit, unum qui soluendo non fuit*, RATIONEM ACTVS SVI VETVIT REDDERE.

Nonnumquam rationes exigi ab his qui negotia gesserant, vtebant, ut in L. Aurelius, §. Sticho, D. de liberat. leg. *Sticho Testamento manumisso fundum instructum, & alia legavit, hæc verba adiecit*, QVEM RATIONEM REDDERE VETO, QVIA INSTRUMENTA PENES SE HABET. Et §. filias ead. L. *Filias heredes scripserat, quarum fidei commisit in hæc verba*: NE A GAIIO SEIO RATIONES ACTVS REI MEÆ QVÆ PER MENSAM EIVS, SIVE EXTRA MENSAM IN DIEM MORTIS MEÆ GESTA EST, EXIGATIS, EOQVE NOMINE EVM LIBERETIS. Papinian. in L. cum tale, §. i. D. de condic. & dem. *Idque in persona eius qui negotia gessit, cuique RATIONIS REDDENDÆ NECESSITAS FVERAT TESTAMENTO REMISSA, rescriptum est*.

Ex contrario debitor quoque creditori interdum legabat, quod legatum vtile erat, si vel exceptione perpetua tutus debitor, vel quod in diem aut sub conditione debebatur putè legaret, L. si creditori, L. si cui legetur, §. si Titio, D. de leg. i. L. si deportati, §. vlt. D. de legat. iii. §. ex contrario, Instit. de legat. Sic Paulus in L. debitor, D. de legat. ii. *Debitor decem legavit creditori, quæ ei post annū sub pignore debuit*. Vti autè legaretur creditori docet d. L. si creditori, his verbis, QVOD SEIO DEBEO, LEGO. Sic in L. legavi, D. de liber. leg. TITIO QVOD EI DEBEO, *vel* TITIO CENTVM QVÆ EI DE-

BE O. Ac sub ea condicione Creditori Debitor quandoque legatum dabat, si is chirographum vel cautionis Tabulas reddidisset. Vlpian. L. huiusmodi, §. si ita, D. de legat. I. *Si ita cui legatum esset*, SI TABULAS CHIROGRAPHI MEI HEREDI MEO REDDIDERIT, HERES MEVS EI DECEM DATO. Et in L. ab omnibus, §. i. D. de legat. I. LVICIO TITIO, SI IS HEREDI MEO TABULAS QVIBVS EI PECVNIAM EXPROMISERAM, DEDERIT, CENTVM DATO. Quandoque verò solui quod debebat Testator iubebat. Scæuola in L. Aurelius, §. vlt. D. de liberat. leg. *Quidam ita legauit*. SEMPRONIÆ VXORI MEÆ REDDI IVBEO AB HEREDIBVS MEIS QVINQVAGINTA EA, QVÆ MVTVÆ ACCEPERAM CHIROGRAPHO PARTICVLATIM IN NEGOTIA MEA. Idem in L. Lucius, §. i. D. de legat. III. SEMPRONIÆ MVLERI MEÆ REDDI IVBEO AB HEREDIBVS MEIS CENTVM AVREOS QVOS MVTVOS ACCEPERAM. Et L. nomen, §. vni ex heredibus, D. eo. ITEM ROGO VTI RELIQVVM ES ALIENVM QVOD EX BONIS ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS, EX REDITIBVS EORVM BONORVM SOLVAS, REDDAS, SATISQVE FACIAS. Quin & quandoque sub nomine & obtentu æris alieni, libertas Testamentis exercebatur, vt in specie, L. qui Testamentum, D. de probation. qui Testamentum faciebat, ei qui vsque ad certum modum capere poterat, legauisse refertur licitam quantitatem: deinde ita locutus esse, TITIO CENTVM DO LEGO, QVÆ MIHI PERTVLIT: QVÆ IDEO EI NON CAVI, QVOD OMNEM FORTVNAM ET SVBSTANTIAM, SI QVAM A MATRE SVSCEPERAT, IN SINU MEO HABVI SINE VLLA CAVTIONE. ITEM EIDEM TITIO REDDI ET SOLVI VOLO DE SVBSTANTIA MEA CENTVM QVINQVAGINTA, QVÆ EGO EX REDITIBVS PRÆDIORVM EIVS, QVORVM IPSE FRVCTVM PERCEPI ET DISTRAXI: ITEM DE CALENDARIO SI QVA A MATRE RECEPERAT TITIVS, IN REM MEAM CONVERTI. Sic & in L. cū quis decedens, §. codicillis, D. de leg. III. *Codicillis ita scripsit*. Βέλομαι πάντα τὰ ἔσονται γὰρ κέραι εἶναι. Μαζίμου τῶ κέραι μου δινάρα μέραι. πεντακισχίλια, ἅπανα ἔλαβον παρὰ τῆς μητρός μου τῆς κέραι αὐτῆς Ιουλίης μαζίμου, ἵνα αὐτῶ ἀνδραγῆντι δωρεῶσα, ἂ γίνονται οὐδὲ τῶ κέραι μέραι, δωρεῶσα αὐτῶ βέλομαι. οὐτὰ γὰρ τῶ κέραι αὐτῶ ἄμοσα. Debitorem utique creditore herede instituto petiisse, NE IN RATIONE LEGIS FALCIDIÆ PONENDA, CREDITVM SVVM LEGATARIIS REPVTARET, proponit L. si debitor, D. ad L. Falcid.

Potro sciendum est, non liberis modò personis, sed & seruis alienis, Legata Testamētis data fuisse, L. cum filiofa. L. cum seruo, D. de legat. I. L. Titia cū, §. Lucia, D. de legat. II. Seruo autē alieno ita legari poterat, QVOD SERVVIAT, vel SI SERVVS FORTE TITII ERIT, L. seruo alieno, D. de legat. I. Seruo verò proprio Legatū nisi cum libertate inutiliter dabatur. Proinde cū Sabina Plinium Secundum heredem reliquisset, Modestūque seruum suum nusquam liberum esse iussisset, eidem tamē sic adscripsisset legatum, MODESTO QVEM LIBERVVM ESSE IVSSI, inter omnes prudentes conuenisse Plinius scribit, nec libertatem deberi, quia non esset data, nec legatum, quia seruo suo id Testatrix dederat. Sed Plinius cui defunctæ voluntatem intellexisse pro iure erat, & apud quem non minus honestas, quam apud alios necessitas valebat, cū manifestus error videretur, putauit sibi, quasi scripsisset Sabina, faciendū, quòd ipsa scripsisset se credidisset. Itaque vtrumque præstitit, vt eleganter & pie scribit Epist. x. lib. III. Sed est ille locus vnius literæ detractio non minus decurtatus quàm deturparus. Illic enim malè vulgo *idem*, pro *eidem* sensu penitus conturbato, legitur. Formula planè legandi seruo proprio quem eodem Testamento liberum esse Testator iusserat cū ex illo Plinij loco colligitur, tum ex L. quibus diebus, §. dominus, D. de condic. & dem. in qua est, Dominus seruo aureos quinque sic legauerat, HERES MEVS STICHO S ERVO MEO, QVEM TESTAMENTO LIBERVVM ESSE IVSSI, AVREOS QVINQVE QVOS IN TABVLIS DEBEO, DATO.

Sed

Sed & his verbis: PAMPHILVS SERVVS MEVS PECVLIVM SVVM CVM MORIARI SIBI HABETO, LIBERQVE ESTO, rectè peculium legatum Alfenuis cenfebatur, ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere iussus esset, L. quidam D. de pecul. leg. Aliàs à libertatis datione incipiebat, hoc modo, STICHYVM SERVVM MEVM LIBERVVM ESSE VOLO. EIQVE VOLO DARI DECEM AVREOS: ET QVIDQVID EX RATIONE LOCVLORVM MEORVM HABET, L. dominus, §. i. D. de pecul. leg.

Planè seruo legato, legari poterat, quod is adita hereditate statim legatario adquirebatur, L. seruo legato, D. de legat. I.

NEC SINGVLIS modò personis, verumetiam POPVLO, CIVITATI, seu CIVIBVS, REIPVBLICÆ, COLLEGIO, MVNICIPIBVS, & aliis corporibus quibus coire licebat legabatur; L. cum Senatus, D. de reb. dub. Cæsarem certè, HORTOS TIBERIM IVXTA, POPVLO RO. LEGASSE, Tacitus lib. II. Sueton. in Julio cap. LXXXIII. Plutarch. in lib. de fortuna Ro. memoriæ prodiderunt. Addit Cic. Philipp. III. Cæsarem SIGNA ET TABULAS unā cum HORTIS POPVLO LEGASSE. VICOS etiam CIVITATI RELICTOS, Papinian. memorat in L. cum pater, §. vlt. D. de legat. II. Vlpian. Tit. XXIII. CIVITATIBVS omnibus que sub imperio populi Ro. sunt, legari potest: idque à Diuo Nerua introductum, postea à Senatu, auctore Adriano, diligentius constitutum est. Senatum etiam censuisse, omnibus Ciuitatibus per fideicommissum hereditatem relinqui posse, Paulus tradit in L. omnibus, D. ad Sc. Trebellian. vt & Vlpian. in L. i. D. de libert. vniuersit. Scæuola in L. Lucius, §. codicillis, D. de legat. III. Ciuius fuis ita quem legasse proponit, CIVIBVS MEIS DO LEGO CHIROGRAPHVM GAII SEII. Papinian. in L. II. D. de reb. dub. CIVIBVS CIVITATIS legatum vel fideicommissum datum, Ciuitati relictum videtur.

Ciuitatibus verò plerumque pecunia AD LVDOS, SPECTACVLA, vel ORNATVM, aut HONOREM legabatur. Modestin. in L. annuā, D. de annu. leg. ANNVM PECVNIAM AD LVDOS, CIVITATI RELIQVIT, QVIBVS PRÆSIDERE HEREDES voluit. Scæuola in L. liberto, §. Lucius, D. eo. Lucius Titius Testamēto, patria sua CIVITATI SEBASTENORVM, CENTVM LEGAVIT, VTI ALTERNIS ANNIS EX VSVRIS EIUSDEM CERTAMINA SVB NOMINE IPSIVS CELEBRARENTVR: & adiecit hæc verba. QVOD SI CONDICIONE SVPRASCRIPTA RECIPERE LEGATAM SIBI PECVNIAM CIVITAS SEBASTENORVM NOLVERIT, NVLLO MODO HEREDES MEOS OBLIGATOS EI ESSE VOLO, SED HABERE SIBI PECVNIAM. Idem in L. legatum, D. de vsu & vsufr. leg. Legatum ciuitati relictum est, VT EX REDITIBVS QVOTANNIS IN EA CIVITATE MEMORIÆ CONSERVANDÆ DEFUNCTI GRATIA, SPECTACVLVM CELEBRETVR, quod illi celebrari non licet. Paulus in L. ciuitatibus, D. de legat. I. CIVITATIBVS legari potest etiam quod ad Honorem, Ornatūque ciuitatis pertinet: ad Ornatum, puta, quod AD INSTRVENDVM FORVM, THEATRVM, STADIVM, legatum fuerit. Ad Honorem, puta, quod AD MVNVS EDENDVM, VENATIONEMVE, LVDOS SCENICOS, LVDOS CIRCENSES, relictum fuerit, aut quod, AD DIVISIONEM SINGVLORVM CIVIVM, VEL EPVLVM relictum fuerit. Item quod IN ALIMENTA INFIRMÆ ETATIS, puta, SENIORIBVS VEL PVERIS PVELLISQVE relictum fuerit, ad Honorem ciuitatis pertinere respondetur. Marcian. in L. si quid relictum, D. eo. Si quid relictum sit, CIVITATIBVS, omne valet, siue IN DISTRIBUTIONEM relinquatur, siue IN OPVS, siue IN ALIMENTA, vel IN ERVDITIONEM PVERORVM, siue quid aliud. Vlp. in L. si quis à filio, §. vlt. D. de legat. I. Si partis ciuitatis aliquid sit relictum, quod ad Ornatū, vel Cōpendium Reip. spectat. Plin. Epist. ad Traian. lib. X. Iulius Largus rogauit Testamento, vt QVINQVAGINTA MILIBVS NUMMVM PERCEPTIS RELIQVVM OMNE HERACLEOTARVM ET THEANORVM CIVITATIBVS REDDEREM, ITA VT ESSET ARBITRII MEI, VTRVM OPERA FACIENDA QVÆ HONORI TVO CONSCRARENTVR, PVTAREM;

Q q iij

AN INſTITVENDOS QVINQVENNALES AGONAS, QVI TRAIANI APELLENTVR. VICIS etiam legata perinde licebat capere, atque Ciuitatibus, L. si heres, §. vlt. D. de legat. i. Quod & Mediolanensis lapis testatur, his verbis: PETRONO IVCVN. VI. VIR. SENI. PETRONIA MIRA L. F. PATRONO QVÆ HS. C. C. C. LEG. POSSESSORIB. VICL. BARDOMAG. IN HERM. TVEND. ET ROSA. QVOTANNIS ORNANDVM.

Similiter & Reipublicæ quâdoque fideicommissum relictum, indicat L. qui solidû, §. etiam, D. de legat. ii. Marcian. in L. cum erat, D. de annu. leg. *Cum erat certa pecunia, id est centum, reipvb. sardianorum relicta per quadriennium certaminis chrysantiani.* Celsus in L. quidam in testamento, D. de legat. ii. *Quidam in Testamento ita scripsit.* REIPVB. GRAVISCANORVM LEGO IN TVTELAM VIÆ REFIENDÆ, QVÆ EST IN COLONIA EORVM, VSQVE AD VIAM AVRELIAM. Pecuniæ etiam, AD OPVS AQVEDVCTVS REIPVB. CIRTENSIVM, Testamento relicta, meminit Paulus in L. regula, §. si quis ius ignorans, D. de iur. & fac. ignor. Æmilii Macer. in L. computationi, D. ad L. Falcid. si REIPVB. VSVSFRVCTVS LEGETVR, *sive simpliciter, sive ad lvdos.* Scæuola in L. quidam, D. de vsu & vsuf. leg. *Quidam prædia reipvb. legavit, de quorum redditu quotannis lvdos edi voluit, & adiecit, QVÆ LEGATA PETO, DECVRIONES, ET ROGO, NE IN ALIAM SPECIEM, AVT ALIOS VSVS CONVERTERE VELITIS.*

MVNICIPIS etiam, seu MVNICIPIBVS quoque eodem modo legabatur, L. Municipibus, D. de condic. & dem. L. si fuerit, D. de legat. iii. Scæuola in L. patronus, §. vlt. D. co. L. Municipis, D. ut in possess. legat. TIBVRTIBVS MVNICIPIBVS MEIS, AMANTISSIMISQVE. SCITIS BALINEVM IVLIANVM IVNCTVM DOMVI MEÆ, ITA VT PVBLICE SVMPTV HEREDVM MEORVM, ET DILIGENTIA, DECEM MENSIBVS TOTIVS ANNI PRÆBEATVR GRATIS. Atque ad eod. vsvsfructus MVNICIPIBVS nonnumquam relinquebatur, L. an vsusfructus, D. de vsufruc. L. si vsusfructus, D. de vsu & vsuf. leg. FVNDVS quoque Municipium vectigalis, ipis MVNICIPIBVS quandoque legabatur, L. si domus, §. vlt. D. de legat. i. Hanc legatorum speciem Comensilapide firmabo. L. CÆCILIVS L. F. CILO. III. VIR. A. P. QVI TESTAMENTO SVO HS. N. XXX. MVNICIPIBVS COMENSIBVS LEGAVIT: QVORVM REDITV QVOTANNIS, PER NEPTVNALIA OLEVVM, IN CAMPO ET IN THERMIS ET BALINEIS OMNIBVS QVÆ SVNT COMI, POPVLO PRÆBERETVR T. F. L. ET CÆCILIO, L. F. VALENTI ET L. CÆCILIO, L. F. SECVNDO ET BYTVLÆ F. CONTVBERNALI.

COLLEGIO etiam FABRORVM, fundum cum silvis quæ ei cedere solebant legatû proponit Scæuola in L. Lucius Titius, §. collegio, D. de legat. iii. Scæuola in L. pater, §. fideicommissit, D. co. A TE PETRONI PETO, VTI EA DVO MILIA SOLIDORVM REDDAS COLLEGIO CVIVSDAM TRMPLI.

Plerumque certè ad opus publicum faciendum, legatum fideicommissum relinquebatur, L. si legatum, D. de operib. public. Vetus inscriptio ex lapide Salernitano descripta T. TETTIENIVS FELIX AVGVSTALIS SCRIBA LIBRAR. AEDIL. CVRVL. VIATOR AEDIL. PLEBIS, ACCENSVS CONSVLI HS. L. M. N. LEGAVIT AD EXORNANDAM AEDEM POMONIS: EX QVA SVMMA FACTVM EST FASTIGIVM INAVRATVM, PODIVM, PAVIMENTA MARMOREA, OPVS TECTORIVM. Vlpianus in L. fideicommissa, §. si in opere, D. de legat. iii. *Si in opere civitatis faciendū aliquid relictum sit.* Idem in L. cetera, §. sed si quis, D. de legat. i. *sed si quis, ad opus reipvb. faciendū, legavit.* Marcian. in L. mortuo, §. vlt. D. de legat. ii. *Si Testator dari quid iussisset, aut opus fieri.* Paul. in L. in executione, D. de verb. oblig. *Secunda, ad opus, quod Testator fieri iusserit.* Hoc significat Seneca in lib. de Breuitate vitæ, cum ait, *Quidam disponunt etiam illa quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes.*

Ac vel ipse quandoque heres OPVS MVNICIPIBVS FACERE iuebatur, L. si is qui quadringenta, §. vlt. D. ad L. Falcid. Marcell. in L. Scia, §. vlt. D. de auto argen.

Lucius

Lucius Titius Testamento ita scripsit; HEREDEM MEVM VOLO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, VT IN PATRIAM MEAM FACIAT PORTICVM PVBLICAM, IN QVA PONI VOLO IMAGINES ARGENTEAS, ITEM MARMOREAS, Vlpian. in d. L. fideicommissa, §. vlt. D. de leg. iii. *Si quis opus facere iussus, paratus sit pecuniam dare Reipub. ut ipsa faciat, cum Testator per ipsum id fieri voluerit, non audietur.* Iulian. in L. huiusmodi in princ. D. de legat. i. SI. TITIVS HEREDI MEO CAVERIT SE IN MVNICIPIO EX CENTVM AVREIS OPVS FACTVRVM, TVM EI CENTVM AVREOS HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. Hinc in quibusdam Inscriptionibus legimus, OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO. Vt in illa Romana, quam subieci. OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO DIEBVS CCCCXXV. ARBITRATV PONTI. PE. CLAMELLÆ HEREDIS ET POB. EPVLONIS. C. CESTIVS L. F. POB. EPVLO. PR. PONTIF. L. PONTIFICIS P. F. PII F. FELICIS TR. PL. VII. VIR EPVLONVM.

Porrò quod ad certam speciem Ciuitatis relinquebatur, in alios vsus conuertere non licebat, L. i. D. de administr. rer. ad ciuit. Legatam etiam Municipio pecuniam, in aliâ rem, quam defunctus voluisset, conuertere citra principis auctoritatem non licebat: Sed Municipio legatam pecuniam, vt ex REDITV EIVS VENATIO, AVT SPECTACVLA EDERENTVR, Senatus in eas causas erogari vetuit, & pecuniam eod. legatam, in id quod maxime necessarium Municipibus videretur, conferre permisit, vt in eo munificencia eius qui legasset, inscriptione notaretur, L. legatam, D. co. Ac planè nisi AD OPVS NOVVM pecunia specialiter legata esset, vetera ex hac reficienda erant, L. decuriones in fi. D. de administr. rer. ad ciuit. Sed & si satis operum ciuitas haberet, & non facile ad ea reficienda pecunia inueniretur, etiam pecuniam quæ in OPERA NOVA legata erat, potius in tutelam eorum operum, quæ iam erant, conuertendam, quam ad inchoandum opus erogandam Diuus Pius rescripserat, L. vlt. D. operib. publ.

Ceterum cum aliquod Opus fieri iuebant, plerumque in Tutelam eius aliquid relinquare consueverant: Quod testatur ea quæ de Plinio Secundo extat mediolani, his verbis. ADIECTIS THERM. IN ORNATVM HS. CCC. ETHOC AMPLIVS IN TVTELA HS. CC. T. FI. ET IN LIBERTORVM SVORVM NOMINIBVS HS. XVIII. LXVI. DEDIT CLVI. REI INCREMENT. POSTEA AD EPVLVM PLEB. VRBAN. VOLVIT PERTINERE. HOC AMPLIVS DEDIT IN ALIMENTA PVERORVM ET PVELLAR. PLEB. VRBAN. HS. CCC. IN TVTELAM BIBLIOTHECÆ HS. C. Idemque tres aliæ Inscriptiones confirmant, quas subieci. Vnius verba sunt eiusmodi. COLLEGIA FABR. ET CENT. L. CORNELIO PROSODICO VI. VIR. AVG. BRIXIÆ ET VERON. SACERD. COLL. IUVENVM BRIXIAN. PRIMVM INſTITVTIS OB MERITA EIVS HONORE CONTENTVS IMPENDIVM REMISIT IS IN TVTELAM HS. N. D. Altera his verbis constat. L. COELIO VALERIO VI. VIR. MEDIO LAN. ET CALPVRNIAE, L. F. OPTATILIAE VXORI EIVS ET M. ÆMYLIO COELIO COELIANO DECVR. MEDIOL. ET NOVAR. ET LVGILIAE L. F. SABINIANÆ ET M. ÆMILIO COELIO CATIANO FILIIS COLLEGIVM CENTONARIOR. HONORE ACCEPTO IMPEND. REMISER. ET IN TVTELAM DEDER. HS. II. Tertia ita habet. COM. T. TADIVS T. F. O. V. E. CATIANVS VI. VIR. VRB. Q. COLLEGI. CENTONARIOR. ANNI QVO CVRIA DEDICATA EST, SIBI ET TADIVS CASIANO ET SECVNDO FIL. VI. VIR. VRB. ET TERENCE VALERIAE NÆ VXORI L. D. D. C. ET IN TVTELAM DED. HS. X.

Sed & Decurionibus quadam præstari nonnumquam Testatores cauebant. Sic Marcianus in L. cum quidam, D. de annu. leg. refert quendam, DECVRIONIBVS DIVISIONES DARI VOLVISSE DIE NATALIS SVI. Alias EPVLVM relinquebant, vt vetustæ Inscriptiones testantur, è quibus duas Romanas, tertiam Spoletanam proferam. Romanæ vnius verba hæc sunt. A. EGRILLIVS PAVSTVS

QQ. iij

TESTAMENTO RELIQUIT HS. III. M. N. SVB EA CONDICIONE VTI EX VSVRIS S. S. S. V. CAL. DEC. OMNIBVS ANNIS EPVLENTVR. Alterius hæc. M. MAGIVS MARSVS MAXIMO ET ORFITO COSS. Q. L. HELVIYS RESTITVTVS. A. EGRILIYS FAVSTVS TESTAMENTO RELIQUIT HS. III. M. N. SVB EA CONDICIONE, VTI EX VSVRIS S. S. V. KAL. DEC. OMNIBVS ANNIS EPVLENTVR.

Spolitanæ verò verba sunt hæc: TRIB. MIL. LEG. XV. APOLLINARIS ET LEGV. MACEDONIA, HIC LEGAVIT TESMENTO MVNICIP. HS. LXVI. MONET. EX REDITV EIVS SVMMÆ QVOTANNIS VIII. IDVS NOVEMBR. NATALE SVO MVNICIP. EPVLVM ET CRVS. ET MVL. SVM. DARETVR.

Interdum STATVÆ & IMAGINES IN FORO, MVNICIPIOVE PROPONENDÆ legabantur, L. cum quidam, §. vlt. D. de vsur. Pomponius in L. Quintus, D. de annu. leg. *Ad auctoritatem scribentis hoc quoque pertinet, cum quis IVSSIT IN MVNICIPIO IMAGINES PONI.* Paulus in L. inter, §. vlt. D. famil. ercisc. *Si duo coheredes DAMNATI SINT STATVAM PONERE.* Pompon. in L. Titius, D. de condic. & demonst. TITIVS, SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, HERES ESTO. Cicero lib. iiii. in Verr. *Audiuit Dioni cuidam Siculo permagnum venisse hereditatem: HEREDEM STATVAS IVSSVM ESSE IN FORO PONERE: NISI POSVISSET, VENERI ERICINÆ ESSE MVLCTATVM.* Idem alio eiusdem lib. loco, de Heraclij cuiusdam Syracusani testamento, in quo heres scriptus erat propinquus eius Heraclius, *Esse, ait, in eo Testamento scriptum, VTI STATVAS IN PALÆSTRA DEBERET PONERE.* Quintilian. lib. vii. cap. x. *Testamento quidam PONI IVSSIT STATVAM AVREAM HASTAM TENENTEM.* Lapis Rom. a POMPEIO A. F. CIV. Q. PATRONO MVNICIP. INTERAMNE NAHERTIO, QVOD EIVS OPERA VNIVERSVM MVNICIPIVM, EX SVMMIS PERICVLIS ET DIFFICVLTATIBVS EXPEDITVM, ET CONSERVATVM, EX TESTAMENTO, L. F. STATVA STATVTA EST. Interdum autem dies Testamentis adscribebatur, intra quam Statuæ ponerentur, d. L. cum quidam, §. vlt. D. de vsur. Quod si dies non esset ab his qui Statuas, vel Imagines ponendas legauerant, præfinitus, Præfes prouincie tempus statuabat: & nisi posuissent heredes, vsuras leuiiores intra sex menses, si minus, semisses vsuras Reipub. pendebant. Si verò dies à Testatore datus erat, pecuniam intra diem heredes deponebant. Si aut non inuenire se statuas dixissent, aut loco controuersiam fecissent, semisses protinus pendebant, L. si legatum, D. de operib. publ.

Aliàs Signum aliquod Testator fieri iubebat. Scauola in L. Titia testamento, §. Seia, D. de auro argen. *Seia testamento ita cauit, SI MIHI PER CONDICIONEM HVMANAM CONTIGERIT, IPSA FACIAM. SIN AVTEM AB HEREDIBVS MEIS FIERI VOLO: IVBEOQVE SIGNVM DEI EX LIBRIS CENTVM IN ILLA SACRA ÆDE ET IN PATRIA STATVI SVBSCRIPTIONE NOMINIS MEI.* Sic in inscriptione antiqua. P. NVMERIVS MARTIALIS ASTIGITANVS SEVIRALIE SIGNVM PANTHEI TESTAMENTO FIERI, PONIQVE EX ARGENTI LIBRIS C. SINE VLLA DEDVCTIONE IVSSIT.

Interdum & GLADIATORIVM MVNVS Testamento dare heredes damnabantur, L. mortuo, §. vlt. D. de legat. ii. Cuiusmodi editione, heredes à Staberio, poenæ causa, Testamento damnatos, Horat. lib. ii. Sat. iii. indicat. Et ita Faustum munus gladiatorium ex Testamento patris præbuisse; Cic. Orat. pro Sylla narrat. Sed ad Legata quæ singulis personis dabantur, vnde degressi sumus, redeamus.

Interdum heres EMERE vel VENDERE damnabatur. Gaius in L. & si æquo, D. de legat. i. *Et si AQVO PRETIO EMERE, vel VENDERE IVSSERIT HEREDEM SVVM Testator, adhuc utile legatum est.* Iulian. in L. qui fundum, D. ad L. Falcid. *Qui fundum solum*

solum in bonis, centum relinquebat; si HEREDEM SVVM DAMNAVERIT, VTI EVM QVINGVAGINTA TITIO VENDERET. Labeo in L. qui quattuor, §. si fundum, D. de legat. iii. *Si FVNDVM MIHI VENDERE CERTO PRETIO DAMNATVS EST.* Cuius generis fideicommissum memorat Scauola in L. vxotem, §. agri plagam, D. de legat. iir. AGRI PLAGAM QVÆ EST IN REGIONE ILLA, MÆVIIS, PVBLIO ET GAIIO, TRANSCRIBI VOLO, PRETIO FACTO VIRI BONI ARBITRATV; ET HEREDITATI ILLATO, DVPLÆ EVICTIONE EXPROMISSA RELIQUIS HEREDIBVS, &c. Paulus in L. heres; D. de actionib. emp. *Si heres testamento quid VENDERE DAMNATVS SIT.* Marcian. in L. in numerationibus in fi. D. de solutionib. *Tantundem est, & SI DAMNATVS FVERIT heres ALICVI VENDERE, VEL, LOCARE.*

Et interdum heres hoc solum, FVNDVM VENDERE, interdum verò CERTO PRETIO VENDERE damnabatur; L. si cui legetur, §. vlt. D. de legat. i.

Hoc genere legati & Militiam comparari iubebant, vt in L. libertis, §. ab heredibus, D. de aliment. vel cibar. TE AVTEM, SEI, PETO, VTI CVM AD ANNUM VICENSIMVM QVINTVM PERVENERIT; MILITIAM EI COMPARES: SI TAMEN TE ANTE NON RELIQUERIT. Et in L. his verbis, §. vlt. D. de legat. iii. SEMPRONIO ALVMNO MEO ILLVD ET ILLVD: ET CVM PER ÆTATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM INTROITV COMPARARI VOLO. Sic Titiam Scio FRUMENTARIAM TESSERAM POST DIEM TRIGESIMVM A MORTE IPSIVS, COMPARARI voluisse, Paulus scribit in L. Titia Scio, D. de legat. ii. Patronum etiam LIBRO STATIM TRIBVM EMI petiisse, refert Scauola in L. patronus, D. de legat. iir.

Interdum & heres damnabatur Insulam ædificare. Pompon. L. si ita stipulatus; xiii. D. de verb. oblig. *vel heredem meum DAMNAVERO INSVLAM ÆDIFICARE.* Paulus lib. iii. Sentent. Tit. vi. DAMNARI heres potest, VTI ALICVI DOMVM EXTRVAT, aut ÆRE ALIENO EVM LIBERET. Iustinian. in §. sed & tale, instit. de legat. *Sed & tale legatum valet, DAMNAS ESTO HERES MEVS DOMVM ILLIVS REIFICERE, VEL ILLVM ÆRE ALIENO LIBERARE.*

Poterat & testamento quis heredem DAMNARE, NE ALIVS ÆDES SVAS TOLLERET, NE LVMINIBVS ÆDIVM VICINARVM OFFICERET, vel VTI PATERETVR EVM TIGNVM IN PARIETEM IMMITTERE, vel STILLICIDIA ADVERSVS EVM HABERE; vel VTI PATERETVR VICINVM PER FVNDVM SVVM VEL HEREDIS IRE AGERE, AQVAMVE EX EO DVCCERE, L. potest, D. commun. præd. §. vlt. instit. de seruitutib. prædior. Paulus in L. si testamento, D. de seruit. præd. vrbani. *si testamento DAMNATVS HERES, NE OFFICERET VICINI LVMINIBVS, SERVITVTEMQVE PRÆSTARET. VIA etiam ITERVE LEGABATVR.* Marcell. in L. ii. D. de seruit. leg. *Fundum communem habentibus LEGARI potest VIA.* Idem in L. iii. D. eo. *Si fundum Mævio, & ad eum VIAM PER ALIVM FVNDVM, & eundem fundum sine via legasset.* Paulus in L. vlt. D. eo. *Cum à pluribus heredibus institutis VIA LEGATA est.* Pompon. in L. si partem, §. i. D. quemad. seruit. amitt. si PER FVNDVM MEVM VIAM TIBI LEGAVERO. Vlpian. in L. Mela, §. vlt. D. de aliment. leg. *Nam & HAVSTVS AQVÆ, VTI PECORIS AD AQVAM APPVLSVS, est seruitus personæ, tamen ei qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. In eadem causa erunt GESTANDI, vel IN TVO VVAS PREMENDI, vel ÆRE TVÆ AD FRUMENTA CETERAQVE LEGVMINA EXPREMENDA VTENDI.* Vlpian. in L. cum seruis, §. si quis, D. de legat. i. *Si quis alicui legauerit, LICERE LAPIDEM CADERE.*

Interdum ILLVD AVT ILLVD legabatur, L. si illud, D. de legat. ii. puta

STICHVS AVT PAMPHILVS, L. cum res, §. fed si Stichus, D. de leg. i. Idque interdum simpliciter, L. cum illud, D. quando dies leg. vi L. si quis duobus, D. de leg. ii. STICHVM AVT DECEM HEREDES DANTO. Interdum Electione vel heredi, vel legatario, data. Iulian. in L. huiusmodi, §. Stichum, D. de leg. i. STICHVM AVT PAMPHILVM, VTRVM HERES MEVS VOLET, TITIO DATO. Et §. Titio cad. L. si Titio Stichus avt Pamphilus, VTRVM EORVM MALLET, *legatus est*. Idem in L. planè, §. si cui, D. eod. *si cui* STICHVS AVT DAMA LEGATVS ESSET, *electione legatario data*. Pompon. in L. si extoto, §. vlt. D. de legat. i. LECTICARIOS OCTO, AVT PROHIS, IN HOMINES SINGVLOS, CERTAM PECVNIAM VTRVM LEGATARIVS VOLET. Pompon. in L. statuliberum, §. i. D. de legat. ii. STICHVM AVT PAMPHILVM VTRVM HERES MEVS VOLET, TITIO DATO: DVM VTRVM VELIT DARE, EO DIE QVO TESTAMENTVM MEVM RECITATVM ERIT, DICAT. Iulian. in L. cum ita, D. de optio. leg. Titio STICHVM AVT PAMPHILVM VTRVM EORVM VOLET DO LEGO. Vlpian. in L. si ususfructus, D. quando dies legat. si vsusfructus avt decem, VTRVM LEGATARIVS VOLVERIT, *sint legata*. Paul. in L. illud, D. de optio. leg. ILLVD AVT ILLVD VTRVM ELEGERIT LEGATARIVS.

OPTIO sanè seu ELECTIO, plerumque legabatur, Rubr. de optio. vel electio. leg. Et ita non modo SERVI OPTIO legabatur, L. ceterorum, D. de verb. signif. quo de genere supra diximus, verum etiam aliarum rerum. Vlpian. in L. ii. §. vlt. D. de opt. vel elect. leg. *Eum cui* CENTVM AMPHORARVM ELECTIO *data sit*. Paulus in L. scyphi, D. eo. SCYPHI ELECTIONE *data*. Pompon. in L. si tibi, §. i. D. eo. *si* EX QUATTOR VIRIOLIS, DVÆ QVAS ELEGISSEM, *mibi legata sunt*. & §. vlt. cad. L. *si* RERVM DEPOSITARVM ELECTIO *mibi legata sit*. Scauola etiam in L. vlt. D. eo. tit. Maritum vxori legasse proponit, IANES QVAS ELEGERIT QUATTOR. Sic & in L. nomen, §. i. D. de legat. iii. NOMINA EX KALENDARIO, QVÆ ELEGERIT FILIVS MEVS SIBI, VIGINTI DARE DAMNAS SYNTO. Vtin L. in ratione, §. incertæ, D. ad L. falcid. ARGENTVM QVOD ELEGERIT, in L. Sciaz, D. de auro, arg. SEIÆ DVLCISSIMÆ POCVLVM QVOD ELEGERIT, IDEI HEREDVM COMMITTO VT DARENT. Itè in L. filium, D. eo. IPSA SIBI QVÆ VOLET, ELIGAT. Vlpian. Tit. xxiii. OPTIONE *legati per vindicationem data*, *legatarij electio est, veluti*, HOMINEM OPTATO, ELIGITO. *Idemque est, & si tacite legauerim*, TITIO HOMINEM, AVT DECEM HERES MEVS DATO. Et hoc est OPTIONIS LEGATVM, in L. ait Prætor, §. hodie, D. de minorib. §. Optionis, Instir. de legat. Aliàs ita legabatur, SEMPRONIO DECEM, AVT SI NOLVERIT, HOMINEM STICHVM LEGO, L. si quis seruum, §. i. D. de legat. ii.

Interdum & pluribus eadem res legabatur, L. cetera, §. si duobus, D. de legat. i. L. si Titio, D. de legat. ii. veluti TITIO & POSTVMIS, L. si duobus, §. vlt. D. de legat. i. Idque vel CONIUNCTIM vel SEPARATIM, d. L. si duobus in princi. & L. planè, §. si coniunctim & L. duobus coniunctim, D. de legat. i. Coniunctim autè legatum videbatur, siue ita legaretur, TITIO ET MÆVIO, siue ita, TITIO CVM MÆVIO, L. Titie textores, §. nihil, D. de legat. i. Marcian. in L. si quis inquilinos, §. si ita, D. de legat. i. *si ita legatum fuerit*, TITIO CVM SEIO DO LEGO. Aifen. in L. illi, D. de vsu & vsufr. leg. ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO. Gaius in L. si seruo, D. de statulib. ILLI CVM ILLO DO. quod perinde esse ait, ac si ita scriptum esset, ILLI ET ILLI. Paulus in in L. re coniuncti, D. de legat. iii. RE CONIUNCTI *videntur, non etiam* VERBIS, *cum* DVOBVS SEPARATIM EADEM RES LEGATVR. *Item* VERBIS, *non etiam* RE, TITIO ET SEIO FVNDVM ÆQVIS PARTIBVS DO LEGO. Interdum & duobus eadem res non communicandi animo, sed id solidum legabatur, L. si res mihi, D. de legat. iii. Aliàs ita legabatur, LVCIO ET TITIO, EO-

RVMVE

RVMVE CUI FVNDVM DO, LEGO, L. si fundum, §. his verbis, D. de legat. i. TITIO AVT SEIO, VTRI HERES VOLET, L. si Titio, D. de legat. ii.

Interdum autem eidem sapius, eodem Testamento, legabatur. Sed si idem corpus sapius eodem testamento legaretur, amplius quam semel peti non poterat: si verò quantitas bis legata esset, intererat vtrum Repetere, an duplicare legatum testator vellet, erätque voluntatis quæstio, L. planè, §. si eadem, cum seq. D. de legat. i. L. qui quingenta, D. de probationib. Plerumque certè dubitationis tollendæ causa cum hac adiectione, HOC AMPLIVS, legabatur. African. in L. si seruus, §. Stichum, D. de legat. i. *Nam & vsitatum fere est, sic legare*, LVCIO TITIO TOT, ET HOC AMPLIVS VXORI ET LIBERIS EIVS TOT. Modestin. in L. omnia, §. cum ita, D. de legat. ii. *Cum ita legatur*, ILLI HOC AMPLIVS FVNDVM ILLVM CVM OMNIBVS REBVS QVÆ IN EODEM FVNDO ERVNT. Scauola in L. Pamphilo, D. de legat. iii. PAMPHILO LIBERTO HOC AMPLIVS, QVAM CODICILLIS RELIQVI, DARI VOLO CENTVM. Pompon. in L. si purè, D. eo. *si purè tibi legauero, deinde postea scripsero ita*, HOC AMPLIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES MEVS EI FVNDVM DATO, *verius est eo verbo*, AMPLIVS, *superiora repeti*. Papinian. in L. quid ergo xi. D. de legat. i. *si ita legauerit*, HOC AMPLIVS FILIO MEO. Sic in L. Lucius, §. quisquis, D. de legat. ii. HOC AMPLIVS LVCIVS EVTYCHVS, QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, E MEDIA HEREDITATE SYMITO. Et in L. alumnae, D. de adimend. legat. HOC AMPLIVS DO, LEGO, DARIQVE VOLO VIGINTI AVRI LIBRAS. Et idèò legata Testamentis data repeti sæpe solebant in codicillis per hanc scripturam, HOC AMPLIVS EI HERES MEVS DATO, L. data inutiliter, D. de legat. i. Paul. in L. Paula, D. de legat. iii. proponit Paulam, quæ Testamento decem Callinico, quem heredem ex parte scripserat, filia legauerat; postea codicillis factis, centum eidem Callinico reliquisse, non adiecto, HOC AMPLIVS.

Verum si testator multiplicare legatum nollet, Testamento ita adscribèbat; CUI BIS LEGAVERO, SEMEL DEBERI VOLO, L. si quis in principio, D. de legat. iii. Vlpian. in L. si ita sit adscriptum, D. de legat. i. *si ita sit adscriptum* SI CUI LEGAVERO BIS, SEMEL HERES EI DATO, *vel*, VT SEMEL DEBEATVR. Memorantur & hæ legatorum formulæ. QVANTAM PECVNIAM HERES MEVS A TITIO EXEGERIT, TANTAM MÆVIO DATO, L. vt heredibus, §. vlt. D. de legat. ii. ILLI QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO, *vel* QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS EI DARE, L. si ita quis, D. de legat. ii. Nec verò PARS dumtaxat BONORVM, vt supra docuimus, sed & PARS, seu PORTIO HEREDITATIS relinquebatur, L. ab omnibus, §. vlt. D. de legat. i. L. si quis seruum, §. vlt. D. de legat. ii. L. Paulus, D. ad Sc. Trebellian. L. cum ex filio, D. de vulg. & pupill. L. alumnae, §. vlt. D. de adimend. legat. & PARS FVNDI, vt in L. Mævio, D. de legat. ii. MÆVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO. Et L. Mæuius, §. duorum, D. eo. tit. *Duorum Testamentis*, PARS FVNDI, *quæ Mæuij est, Titio legata est*.

Legata autè interdum purè dabantur: interdum iis Dies adponebatur. Ac puris quidè legatis interdum adiecièbatur, vt præsentì die darentur, veluti, TITIO CENTVM AVREOS PRÆSENS DATO, L. Titio, D. de legat. ii. Vlpian. in L. talis scriptura, D. de legat. i. *si forte* CENTVM MIHI LEGATA SINT PRÆSENTIA. Quæ adiectio & si superuacua esset, quantum ad vim & effectum legati pertinebat, tamen eam quæ ex vulgari clausula fiebat, prorogationem impedièbat, vt ibidem traditur. In diem autem legabatur, veluti, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE, L. si cui, D. de legat. i. L. legata inutiliter, & L. talis scriptura, D. de legat. i. Marcian. in L. pœnales, §. annua, D. ad L. falcid. ANNVA, BIMA, TRIMA DIE CENTENIS LEGATIS. Interdum autem ANNVA BIMA, TRIMA, DIE legatum relinquebatur, cum adiectione hac, ÆQVIS PENSIONIBVS, *vel* PENSIONIBVS IN ÆQVIS, *vel* BONI VIRI AR-

BITRATV, VEL PENSIONIBVS QVAS PVTAVERIT LEGATARIVS, L. III. D. de aliment. lega.

Plerumque autem filiofa, filia vefa, ita legabatur, CVM IN TVTELAM SVAM PERVENERIT, vel CVM IN SVAM POTESSTATEM, vel CVM SVI IVRIS FVERIT FACTVS, L. cum filiofa, & L. si filiafa, D. de legat. III. Paulus lib. III. Sentent. Tit. I. IN TEMPVS EMANCIPATIONIS, vel CVM SVI IVRIS FVERIT, *fideicommissum relictum*. Filio etiam quandoque post mortem patris legabatur, L. post mortē, D. de leg. I. Dies porro vel Certa adponebatur, eaque interdū longa, veluti KALENDIS IANVARIIS CENTESIMIS: vel Incerta, vt puta, CVM PVBBES ERIT, CVM IN FAMILIAM NVPSERIT, CVM MAGISTRATVM INIERIT, vel ALIQVOD ALIVD demum quod scribēdo cōprehendere cōmodū Testatori erat, FECERIT, L. si dies, D. quando dies legator. L. Paula, D. de legat. III. Dies etiam incertus est, ait Pompon. in L. I. §. dies, D. de condic. & dem. cum ita scribitur, HERES MEVS CVM MORIETVR, DECEM DATO. Cuius generis legatum proponitur & in L. si pecuniaz, §. vlt. D. de legat. II. Minori autem viginti quinque annis ita saepe legabatur, CVM SVÆ vel LEGITIMÆ, aut IVSTÆ ETATIS FVERIT FACTVS, L. cum filiofa, in fi. D. de legat. III. Impuberi verò sic quandoque legabatur, CVM PVBBES ERIT, L. hæc condicio in fi. D. de condic. & demonstr. CVM PVBBES ESSET, d. L. si quis legata, D. eo. CVM IN SVAM TVTELAM VENERIT, L. cum ex filio, D. de vulg. & pupill. CVM QVATVORDECIM ANNORVM ERIT: Item, CVM AD QVARTVM DECIMVM ANNVVM PERVENISSET, L. si cui legetur, D. de legat. I. Pompon. in L. si Titio, D. quando dies legator. *Si Titio*, CVM IS QVATVORDECIM ANNORVM ESSET, *legatum fuerit*. Aliquando etiā legabatur alicui, QVANDO ANNORVM VIGINTI ERIT, L. Talis scriptura in fi. D. de legat. I. & CVM SEDECIM ANNO RVVM ESSET, L. publius, §. I. D. de condic. & demonstr.

Sed & in tēpus LIBERORVM, vt iam ante attigimus, saepe legata cōferebantur, L. si ita quis in fi. D. de legat. II. L. solemus, D. de condic. & demonstr. L. sed & si ad tempus, D. ad S. c. Trebell. Cuiusmodi legata ita concipiebantur, QVANDOQVE LIBEROS HABEBIT, L. cum vir vxori, D. de condic. & demonstr. vel, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT, L. is cui D. quan. dies legat. Sape etiā mulieri, in tēpus Nuptiarū, his verbis, CVM NVPSERIT, VBI NVPSISSET, legabatur, L. si ita sit scriptum, §. vlt. D. de legat. II. L. Paula, L. si ancillæ, D. de legat. III. L. filium, D. de optio. leg. L. hæc condicio, & L. vxorem, §. Testamento, D. de condic. & dem. vel, QVANDOQVE NVPSERIT; L. quod pupillæ, D. quan. dies legat.

Legatorū verò quæ purè ab initio data erāt, dies quādoq; proferebatur, L. Titio cētū, D. de leg. II. Quod fiebat per hæc scripturā, QVAS PECVNIAS LEGAVI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO, L. legata inutiliter, D. de legat. I. vel QVAS PECVNIAS LEGAVI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, EAS HERES MEVS ANNVA, BIMA, TRIMA DIE DATO, L. talis scriptura, D. eo. tit. Iauolen. in L. si quis legata, D. de condic. & dem. *Si quis* LEGATA QVIBVS DIES ADPOSITA NON ESSET, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE DARI IVSSIT. Atque hic erat VVLGARIS SERMO, quo præsentia legata proferebantur, L. si mihi, §. vlt. D. de legat. I. quæ & VVLGARIS CLAVSVLA appellatur, & ANNVA ADIECTIO in d. L. Talis scriptura. Quendam etiam post legata data, infra ita iussisse, QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HERES MEVS, SI MATER MEA MORITVR, DATO, refert Iauolen. in L. quibus diebus, §. quidam, D. de condic. & dem. Interdum Testator legata intra certum tempus peti vetabat. Scaeuola in L. Lucius, §. testator, D. de legat. II. *Testator legata* INTRA QVINQVENNIVM VETVIT PETI, PRÆSTARIQVE.

Planè cum præfinitione annorum legata quandoque dabantur, veluti, TITIO DENA VSQVE AD ANNOS DECEM, L. si cum præfinitione, D. quando dies legat.

legator. AT TIÆ DONEC NVBAT, QVINQVAGINTA DAMNAS ESTO HERES MEVS DARE, L. legatum ita est, D. de annu. leg. & QVOD VIDVA ERIT, L. Titio, §. vlt. D. de condic. & dem. DVM Vxor MEA CVM FILIO ERIT, L. si quis ita, D. eo. *Filiofa*. QVOD IN POTESSTATE PATRIS SIT, L. vlt. D. de annu. leg. VSQVE DVM FILIA MEA ANNOS IMPLEAT OCTODECIM, L. vxori meæ, D. de vsu & vsufr. leg. QVAMDIV RES PATRONI FILIÆ GESSERIT, L. pater Seuerianam, §. vlt. D. de condic. & demonstr. QVOD CVM CLODIO IVSTO MORATI ESSETIS, L. I. C. de legat. Nec omittenda est hæc formula, QVOTIES CVMQVE VIDVA ERIT, L. filia meæ, D. de annu. legat. L. vlt. C. de indic. viduit. tollen.

Præterea saepe sub Condicione legabatur, veluti, si NAVIS EX ASIA VENERIT: SI IN CAPITOLIUM ASCENDERIT, L. II. & L. hæc condicio, §. si sic, L. multum interest, D. de condic. & demonstr. L. Titio, D. de vsu & vsufr. leg. Quas PROMISCVAS CONDICIONES vocat Paulus in L. si iam facta, §. I. D. eo. Et interdum legatario ita, si ipse Capitolium ascendisset, interdum verò si alius ascendisset legabatur, L. nonnumquam, D. de condic. & dem. Erat & illa vulgaris condicio, si TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, L. si iam facta in fi. & L. multum interest, D. eo. Enimvero Cōdicionēs quæ legatis adscribebantur, vel in dando, vel in faciendo, vel in non faciendo cōsistebant. Prioris generis exempla hæc sunt, TITIO FVNDVM LEGO, SI HEREDI MEO DECEM DEDERIT, L. si fundum, §. Titio, D. de legat. I. Iulian. in L. qui duobus, D. de cōdic. & dem. *Qui duobus heredibus* DECEM DARE IUSSUS EST, & FVNDVM SIBI HABERE. Idē in L. hæc scriptura, D. eo. *Hæc scriptura*, si DECEM DEDERIT. Et L. Iulianus, D. eo. *Cui sub condicione legatum erat*, si HEREDI DECEM DEDERIT. Item in L. cui fundus, D. eo. *Cui fundus legatus est*, si DECEM DEDERIT. Et L. ei qui, D. de condic. instit. *Et qui ita legatum accepit*, si DECEM DEDERIT. Aliās duobus eadem res, si HEREDI CENTVM DEDISSENT, legata proponitur, L. si quis legata, §. vlt. D. de condic. & dem. & fundus alicui legatus sub hac condicione, si CENTVM HEREDI DEDISSET, L. ciuitatibus, §. vlt. D. de legat. I. Iauolenus etiam in L. quibus diebus, §. I. D. de condic. & dem. quendam ita legasse refert, SI PVBLIVS CORNELIVS IMPENSAM, QVAM IN FVNDVM SEIANVM FECI, HEREDI MEO DEDERIT: TVM HERES MEVS PVBLIO CORNELIO FVNDVM SEIANVM DATO. Fundū præterea quibusdā legatū, si PECVNIAM CERTAM IN FVNVS, IMPENSAMQVE PERFERENDI CORPORIS IN ALIAM REGIONEM DEDISSENT, Pōpon. proponit in L. tales cōdicionēs, §. I. D. eo. tit. Atque interdum heredi, interdum vero alij qui heres non esset, dare legatarius iubebatur, vt in L. tales condiciones, D. eo. si SVMPHORO ET IANVARIO CENTVM TITIVS PRÆSTITERIT, FVNDVM EI LEGO. Condicionū vero quæ in faciendo cōsistebant hæc sunt exēpla. Vlpian. in L. si ita fuerit, §. idem quæri, D. de manumiss. testam. *Idem quæri potest*, & si FABRIS DVOBVS, VEL PICTORIBVS SI MEMBRVM DEPINXISSENT, VEL SI FABRICASSENT NAVEM, *quid adscriptum sit*. Pompon. in L. tales, D. de condic. & demonstr. *Tales condiciones*, si MONVMENTVM, *puta*, FECERINT, *pluribus propositæ* Iustinia. in §. longè magis, Instit. de legat. cum Gaio in L. demonstratio, §. quod autem, D. de cōdic. & dem. TITIO, si NEGOTIA MEA CVRAVERIT, FVNDVM MEVM DO, LEGO. Papinian. in L. pater seuerianam, §. condicionum, D. de condic. & dem. *Condicio fideicommissi talis præscripta*, si TVTELAM IN ANNVVM OCTAVVMDECIMVM GESSERIT. Eiusdem generis erat & hæc Condicio, si AD EXEQVIAS FVNERIS MEI VENERIT, L. condicionum quæ, D. eo. si STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, L. Titius, D. eo. si RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, L. quidam relegatus, D. de reb. dub.

Sub condicionibus etiam non faciendi aliquid, seu quæ in non faciendo consistebant, quandoque legabatur, L. Mucianæ, L. is cui sub condicione, D. de condic. & dem. Vt puta, si IN CAPITOLIUM NON ASCENDERIT: SI STICHVM NON MANVMISERIT, d. L. Mucianæ. SI TITIO NON NVPSERIT, vel si NEQVE TITIO, NEQVE SEIO NEQVE MÆVIO NVPSERIT, Rf

L. hocgenus, L. quotiens, L. hoc modo, & L. cum ita legatum, D. eo. si a liberis ne nupserit, L. sed si, §. vlt. D. eo. titio, post decem annos dato, si satis ab herede non exegerit, L. si ita legatum, D. eo.

Serui saepe sub hac conditione legabantur, si testatoris essent, cum moreretur, Marcian. in L. falsa demonstratio, §. vlt. D. de condic. & demonstr. Si quis ita scripserit, Stichum et Pamphilum Titio do lego, si mei erunt cum moreretur, Heredem etiam ita Testator poterat obligare, ut si, quandoque moreretur, Stichus servus eius non esset, heres damnas esset eum dare, L. heredem, D. de legat. i.

Sub conditione etiam Nuptiarum saepe legabatur, in hunc modum, si filia mea Titio nupta erit, L. i. D. de reg. Caton. L. in conditionibus, D. de condic. & dem. Si Attia filia mea arbitratus Lvcii Titii nupserit, ei tot heres meus dato, L. filia, D. eo. tit. Titiae si mihi nupserit, vel filio meo nupserit, L. conditionum quae, D. eo. Titio, si se iam uxorem duxerit, heres meus centum dato, L. in testamento, D. eo. si in familia nupserit, L. cui fuerit, D. eo. Item filiofa. legatum si in potestate patris mansisset, legimus in L. filiofa. D. eo. Et contra, si morte patris sui iuris effectus esset, L. si ita, D. quando dies legat. Fideicommissum a filiis relictum si quis ex his sine liberis diem suum obiisset, narrat Papinian. in L. fideicommissum, D. de condic. & demonstrat. Imp. Sever. & Antonin. in L. i. C. de conditionibus, insert. *Cum Testatorem fideicommissum Trallianis ab eo, quem pro parte heredem instituerat, ita reliquisse proponas, si sine liberis institutus diem obiisset.* Idem Papinian. in L. pater Seuerianam, §. i. D. de condic. & demonstr. Ita fideicommissum dato, volo restitvas, si sine liberis decedas. Mulieri etiam sub hac conditione, si a marito non divertisset legatum, memorant Imp. Sever. & Antonin. in L. ii. C. de conditionibus, insert. Cui non absumilis condicio refertur in d. L. pater Seuerianam, §. locus, si cum filio meo in matrimonio perseveraverit. Imp. Antonin. in L. iii. C. de condic. insert. *Si ea conditione Aularianus legata testamento praestari voluit, si cum focaria sua matreque eius moreretur, sed & sub hac conditione, si heres erit seivus, aut si hereditatem adierit, legabatur, L. haec verba, D. de legat. i. L. in conditionibus ei, L. aliquando, & D. de condic. & demonstr. Celsus in L. i. D. de reg. Caton. Si quis ita legaverit, si post kalendas mortuus fuero, Titio dato.* Pompon. in L. multa Testamento, §. vlt. D. de condic. & demonstr. *Cum ita esset scriptum, si filia et mater mea vivent.* Interdum & conditioni dies inferebatur, ut in L. si his legatum, §. vlt. D. de *si ita scriptum sit, si in quinquennio proximo Titio filius natus non erit, tum decem seiae heres dato.*

Interdum sub hac conditione legabatur, si legatarius caueret se aliquid daturum vel facturum, ut in L. huiusmodi legatum, D. de legat. ii. si Titius heredi meo cauerit centum Mævio se daturum, et heres meus Titio centum dato. Et mox. si Titius heredi meo cauerit se in municipio ex centum aureis opus facturum: tum ei centum aureos heres meus dare damnas esto. Sub conditione quoque Iurifurandi relinquebatur, L. municipibus, D. de condic. & dem. veluti si iuraverit, se decem daturum, aut monumentum, seu quid aliud facturum: Cuiusmodi condicio ita remittebatur, ut compelleretur legatarius facere id quod facturum se iurare iussus erat, solo iurando remisso, L. haec scriptura, D. de condic. & dem.

Interdum & sub contrariis conditionibus eadem res duobus legabatur, L. etiam si, §. vlt.

§. vlt. D. ut in possess. legat. Celsus in L. si illud, D. de legat. ii. *Veluti si ita legatum est, si Nerva consul factus erit, Titius heres Attio fundum: si non erit Nerva consul factus, seivus heres Mævio centum dato.*

Sane nonnumquam ita legabatur, ut nisi conditioni adscriptae legatarius paruisset, legato caderet. Scaeuola in L. uxorem, §. eius heres, D. de legat. iii. *Eius heres, vel legatarius rogatus est, ut quendam adoptet, his verbis adiectis, si alias fecerit, exheres esto, vel, perdat legatum.* Idem in L. liberto, §. Lucius, D. de annu. legat. Eum qui civitati centum legauerat, uti alternis annis ex usufructu eiusdem, certamina sub nomine ipsius celebrarentur, adiecit dicit haec verba, *quod si conditione supra scripta recipere legatam sibi pecuniam civitas Sebastenorum noluerit, nullo modo obligatos ei esse volo, sed habere sibi pecuniam.*

Interdum autem Testator heredi Satisfactionem quae legatorum sub conditione relictorum nomine interponi consueverat, remittebat, legatariumque satis accipere vetabat, L. i. D. ut in possess. legator. Marcian. in L. licet, D. ut legator seu fideicommissi. *Licet, ut non petatur cautio, condicio Testamento scripta fuerit.* Ac fideicommissi quidem & legati satisfactionem quocumque voluntatis indicio remitti posse Papinianus scribit in L. auia, §. vlt. D. de condic. & demonstr. Quae verba, si quis instrumenta originis & auctoritatis eorum requirit, ille Iurisconsultorum facile princeps mutuarus videtur ex rescripto Diui Marci, quod extat in L. ii. C. ut in possess. legat. Et hanc ipsam iuris civilis definitionem Imperator Alexander Severus eiusdem Marci & Commodi constitutioni acceptam fert, in L. scire debetis, C. eo. tit. At, quae ut boni viri arbitratis cui usufructus relictus erat, uteretur frueretur, satisfatio praestabatur, Testamento remitti non poterat, d. L. scire debetis. Usufructu certe pecuniae numeratae legato, Testamento quandoque cauebatur, ne eo nomine satisfaretur, L. si pecuniae, D. ut in poss. legator. Similiter Maritum cum uxori usufructum omnium bonorum Testamento reliquisset, cautionem ab ea exigi prohibuisse Imp. narrat in L. i. C. de usufruct.

Poenam autem a Conditione voluntas defuncti separabat, & an poena, an condicio, an translatio esset, ex voluntate defuncti diiudicabatur, L. vlt. D. de his quae poenae cau. Iustinian. in §. vlt. Instit. de legat. *Poenae nomine legari videtur, quod coercendi heredis causa relinquitur; quo magis aliquid faciat, aut non faciat, veluti si quis ita scripserit: heres meus si filiam suam in matrimonio Titio collocaverit: vel ex diverso, si non collocaverit, dato decem aureos, seio: aut si ita scripserit, heres meus si servum Stichum alienaverit: vel ex diverso, si non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Vlpian. Tit. xxiii. *Penae causa legatur, quod coercendi heredis causa relinquitur, ut faciat quidem, aut non faciat, non ut legatum pertineat: ut puta hoc modo, si filiam tuam in matrimonio Titio collocaveris, decem milia seio dato.*

Svb modo quoque interdum legabatur: Gaius in L. demonstratio, §. vlt. D. de condic. & dem. *Si cui in hoc legatum sit, ut ex eo aliquid faceret, veluti monumentum testatori, vel opus, aut epulum municipibus faceret, vel ex eo ut partem alii restitveret, sub modo legatum videtur.* Sic in L. Titio centum in princ. & §. i. & §. seq. Titio centum, ita et fundum emat, *legata sunt.* Titio centum relicta sunt, ita ut Mæviam uxorem quae vidua est, ducat. Titio centum relicta sunt, ita ut a monumento non recedat. Ex his etiam verbis, Titio decem milia, vel insulam relinquo, ita ut quinquaginta milia

EX HIS VEL EANDEM IN SVLAM MÆVIO RESTITVAT, siue ea ad CONDICIONEM, siue ad MODVM respicerent, fideicommissi petitionem nasci Imp. Gordian. constituit L. vlt. C. de his quæ sub modo. Iauolen. in L. quibus diebus, §. vlt. D. de condic. & dem. tale legatū proponit, LVCIIS, PVBLIIS, CORNELIIS AD MONVMENTVM MEVM ÆDIFICANDVM, MILLE HERES MEVS DATO. Vlpian. in L. i. §. vlt. D. ad L. falcid. *Eum cui PECVNIA AD FACIENDVM MONVMENTVM legata sit.*

Testatorem etiam IN HONOREM CONSVLATVS Gaio. Seio sororis suæ filio legasse, Marcellus refert in L. publius, D. de condic. & dem. Ruscium planè Cæpionem Testamento suo causis, VT QVOTANNIS INGREDIENTIBVS CVRIAM SENATORIBVS CERTAM SVMMAM VIRITIM PRÆSTARET HERES, Sueton. auctor est in Domitiano, cap. ix.

Interdum & CAUSA legatis adscribebatur ita, TITIO FVNDVM DO, QVIA NEGOTIA MEA CVRAVIT. Item, FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRÆCIPITO, QVA FRATER EIVS IPSE EX ARCA TOT AVREOS SVMPST, L. demonstratio, §. quod autem, D. de condic. & dem. QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM SVSTVLIT, HERES MINOR FILIVS DECEM E MEDIO SVMITO, L. si ita legatum, D. co. Iustinian. in §. longè magis, Instit. de legat. *Legato falsa causa adiecta non nocet: veluti cum quis ita dixerit, TITIO QVIA ME ABSENTE NEGOTIA MEA CVRAVIT, STICHVM DO LEGO. vel ita, TITIO, QVIA PATROCINIO EIVS CAPITALI CRIMINE LIBERATVS SVM, STICHVM DO LEGO.* Vlpian. Tit. xxiii. *Falsa causa est, velut, TITIO QVIA QVONDAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO LEGO, ut negotia eius numquam Titius curasset.*

Cum DEMONSTRATIONE etiam legabatur, veluti, SERVVM STICHVM QVEM DE TITIO EMI FVNDVM TVSCVLANVM QVI MIHI A SEIO DONATVS EST, L. demonstratio, D. de condic. & dem. Modestin. in L. Gaius, D. de pigner. act. *creditor cum suprema sua ordinaret, Testamento cauit, VT ALTER EX FILIIS SVIS HABERET EVM FVNDVM, ET ADDIDIT, QVEM DE LVICIO TITIO EMI.*

Illius autem quæ legatis quandoque adiciebatur, Demonstrationis exēpla sunt hæc, CENTVM QVÆ IN ARCA HABEO, aut, QVÆ ILLE APVD ME DEPOSUIT, L. i. §. adeo, D. de dote præleg. Vlpian. in L. si sic legatum, §. i. D. de leg. i. *si DECEM QVÆ TITIO DEBEO, legauero, nec quidquam Titio debeam, FALSA DEMONSTRATIO non peremit legatum: ut in legato dotis Iulianus respondit.* Iulianus in L. Stichum, D. de legat. i. STICHVM QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HERES MEVS DATO: *magis CONDICIONEM legato iniectis, quam DEMONSTRARE voluisse patrem suam, apparet: eò quod si DEMONSTRANDI causa hæc oratio poneretur, ita concepta esset, STICHVS QVI MEVS EST, non, QVI MEVS ERIT.* Pompon. in L. Quintus, D. de auro argen. *certo corpore legato, DEMONSTRATIO FALSA posita, non peremit legatum, veluti si ita sit scriptum, STICHVM QEM EX VENDITIONE TITII EMI.* Papinia. in L. cum filius, §. heres, D. de legat. ii. HERES MEVS TITIO DATO QVOD EX TESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR MIHI. Paul. in L. legavi, §. vlt. D. de liberat. leg. *Quod si CENTVM AVREOS, quos, SE DEBERE dixit, legavit.* Iauolen. in L. quibus diebus, §. qui dotalem, D. de condic. & dem. *Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legauerat, FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, EI HERES DATO.*

Regula autem iuris ciuili erat, Falsa Demonstratione legatū non petimi. Quod & Iustinian. tradit in §. huic proxima Instit. de legat. *veluti, ait, si quis ita legauerit, STICHVM SERVVM MEVM VERNAM DO LEGO: Licet enim non verna, sed emptus sit, si tamen de seruo constat, utile legatum est. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, STICHVM SERVVM QVEM A SEIO EMI, sitque ab alio emptus, utile est legatum, si de seruo constat.* Vlpian. Tit. xxiii. *Neque ex*

que ex falsa Demonstratione, neque ex falsa causa legatum infirmatur. Falsa DEMONSTRATIO est, velut, TITIO FVNDVM QVEM A TITIO EMI, DO LEGO, cum fundus à Titio emptus non sit.

Sed nec si in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij Testator errasset, quidquā is error legatarij viribus detrahebat, §. si quidē, Instit. de legat. Et hac quoque in parte falsa Demonstratio neque legatario neque fideicommissario nocebat: veluti, SI FRATREM dixisset, vel SOROREM, vel NEPOTEM, vel quid libet aliud, L. falsa, D. de condic. & demonst. Nominatim vero legatum censēbatur, siue ita, LVICIO TITIO, aut per demonstrationem corporis, vel artificij vel officij vel necessitudinis, vel ad finitatis legaretur, L. nominatim, D. co. tit.

Legatarios planè fideicommissariosve elogiis ornare, titulisque amantissimis profectui consueuerant. Sueton. in Augusto cap. lxxvi. *Amicorum suprema iudicia morosissime pensitauit, neque dolore dissimulato, si parcius, aut citra HONOREM VERBORVM, neque gaudio, si gratè pièque, quis se profectus fuisset.* Et quidē cum quid filiis legabāt, prælegabantve, CARISSIMOS, vel DVLCISSIMOS appellabant: ut in L. Thais, §. i. D. de fideic. libert. MÆVI FILI CARISSIME TE ROGO. Scauola in L. heredibus, D. ad Sc. Trebellian. VOSQVE LIBERTI CARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO. Modestin. in L. Titia cum, §. Lucius, D. de legat. ii. PETO A TE, FILIA CARISSIMA. Scauola in L. nomen, §. vlt. D. de legat. iii. A TE AVTEM, FILI CARISSIME, PETO, QVÆ CVMQVE LEGAVI, &c. Aliās, MÆVI ET SEMPRONI FILII DVLCISSIMI, L. Lucius, §. quæ marito, D. de legat. ii. Paul. in L. pediculis, §. idem cum, D. de auro argen. HOC AMPLIUS FILIA MEA DVLCISSIMAE MEDIO SVMITO. Eodem modo, PAVLINÆ FILIÆ MEÆ DVLCISSIMÆ, L. Titia cum §. Lucius, D. de legat. ii. Οκταβίαν Σεπρατονική τῆ γλυκυτάτη μου θυγατρὶ χαίρειν. INFANTI DVLCISSIMÆ, L. vxorem, §. vlt. D. de legat. iii. Cum vxoribus etiā de supremis suis loquētes Mariti, eas Carissimarū nomine cōpellabant. Sic PETO DE TE VXOR CARISSIMA, L. heredes mei, §. vlt. D. ad Sc. Trebellian. A TE VXOR CARISSIMA PETO, L. Lucius Titius, §. matre, D. de leg. ii. Item DOMINA VXOR, L. vxorem, D. de legat. iii. DOMINA SANCTISSIMA, L. Titia, §. qui Marco, D. de annu. legat. SEMPRONIÆ DOMINÆ MEÆ, L. vlt. D. de auro argen. Aliās simpliciter, FIDEI TVÆ COMMITTO VXOR, L. cum pater, §. fidei, D. de legat. ii. A TE PETO, MARITE, d. L. cum pater, §. a te peto. DVLCISSIMOS QVOSQVE FRATRES SVOS, vocabant, L. cum pater, §. dulcissimis, D. de legat. ii. Nec non sorores DVLCISSIMAS CARISSIMAS vocabant, L. Thais, §. Lucius, D. de fideicommissar. libert. & §. sorore ead. L. Βούλομαι ἢ παρὰ γὰρ γλυκυτάτη μου ἀδελφῆ. Ac nec extraneis absque aliquo verborum honore legabant. Sic SEIO AMICO FIDELISSIMO L. Seio, D. de annu. legat. SEIÆ AMICÆ MEÆ, L. vlt. §. vlt. D. de auro argen. SEIÆ DVLCISSIMÆ, L. Seia, D. co. tit. SEMPRONIÆ PIÆ, L. Titia, §. i. D. de auro argen. SEIO OPTIME MERITO, L. vlt. §. Gaio, D. de liberat. leg. LVICIO TITIO VIRO BONO, L. Mæuia, D. de annu. leg. Aliās adiciebant, CVI MAXIMAS GRATIAS AGO, ut in L. Seia, D. de dote præleg. & L. Mæuia, D. de annu. leg. Contrā quandoque notas adiciebant, ut L. cum quis, §. Seiam, D. de legat. iii. MÆVIO LIBERTO MEO DE ME NIHIL MERITO. Eum etiam cui priore parte Testamenti legatum fuerat, posteriore INGRATVM appellatum, proponit Paul. in L. libertus, D. de adimend. legat. Turpia certè Legata, quæ denotandi magis legatarij gratia scribebantur, odio scribētis pro non scriptis habebantur, L. Turpia, D. de legat. i.

Legata porò vel ab omnibus generaliter heredibus, vel nominatim ab vno, aut itē altero ex pluribus heredibus scriptis, relinquebātur, L. si heredes & L. si tibi homo, §. vlt. D. de legat. i. Ab omnibus rursus, vel omnium nominibus expressis, vel generaliter ita, QVIS QVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO

TITIO DARE CENTVM, L. omnibus, D. de legat. i. L. i. §. id quod ex substitutione, D. ad L. falcid. Vlpian. in L. iii. D. legat. i. *Hæc verba testatoris, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPITIS HERES ERIT, aut, SI HERES ERIT SEIVS, vel, SI HEREDITATEM ADIERIT, subiectum legatum vel fideicommissum non faciunt condicionalia.* Et in L. si quis in fundi, §. vlt. D. eo. *Si quis heredes instituerit, & ita legauerit, QVISQVIS MIHI GALLICANARVM RERVM HERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE, ab omnibus heredibus videri legatum.* Iulian. in L. si fundum, §. si libertus, D. eo. *QVISQVIS MIHI ALIVS EX SVPRASCRIPITIS CVM PATRONO MEO HERES ERIT, SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO LEGO.* Et in L. si in testamento, D. si quis omnia cau. test. *Si ita scriptum fuisset, TITIVS HERES ESTO. QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPITIS HERES ERIT, MÆVIO, SI MIHI HERES NON ERIT, CENTVM DATO.* Marcell. in L. publius, D. de condic. & dem. *QVISQVIS MIHI HERES, HEREDESVE ERVNT, DO, LEGO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO VTI DENT GAIO SEIO SORORIS MEÆ FILIO, IN HONOREM CONSVLATVS, QVADRINGENTA.* Mæcian. in L. quisquis, D. de legat. iii. *QVISQVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE, FIDEIQVE EIVS COMMITTO VTI DET, QVANTAS SVMMAS DICTA VERO, DEDERO.* Scauola in L. annua, §. l. D. de annu. leg. *QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO VTI DET, &c.* Idem in L. quidam, D. de iu. codicill. *Nunquid totum legatum debeat, Si, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, legatum erit.* Sic & in L. filiam, D. de auro, argen. *QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, &c.*

Aliàs pluribus heredibus institutis ita scriptum refertur, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE AVREOS QVINQVE: & tunc non quilibet heres, sed omnes videbantur damnati ut vna quinque darent, L. si pluribus, D. de legat. ii. Paul. in L. si plures, D. de legat. iii. *Si plures erant heredes, & scriptum sit HERES MEVS DATO ad omnes erant heredes hic sermo pertinet sicut hæc verba. QVISQVIS MIHI HERES ERIT.*

Interdum verò ab vno nominatim herede legabatur, L. cum ab vno, D. de legat. ii. L. nonnumquam, D. de legat. præstand. L. alimēta, D. de aliment. legat. Et vnus ex heredibus solus onerabatur, L. Mæuius, §. eum qui, D. de legat. ii. aut petebat Testator ab vno herede, ut OMNE ONVS LEGATORVM IN SE SVTINERET, in hunc modum, EA QVÆ CVMQVE IN LEGATIS RELIQVI, VEL DARI PRÆCEPI, AB ATTIANO FILIO MEO ET HEREDE DARI, PRÆSTARIQVE IVBEBO, L. Titia cum, §. Lucius, D. eo. A nonnumquam non sub appellatione heredum, sed propriis nominibus expressis fideicommissum relinquebatur, L. nonnumquam, D. ad Sc. Trebell. nominabanturque heredes, à quibus legata præstarentur, L. legatorum, §. qui plures, D. de legat. ii. ut in L. ciuitatibus, §. i. D. de legat. i. LVCIVS TITIVS, ET GAIVS SEIVS, PVBLIO MÆVIO DECIM DARE DAMNAS SVNT. Pompon. in L. si mihi, D. de vsufruc. *Si mihi & tibi, à SEMPRONIO ET MUCIO HEREDIBVS vsufructus legatus sit.* Papinian. in L. cum singulis, D. eo. *Cum SINGVLIS AB HEREDIBVS, singulis eiusdem rei vsufructus legatur.*

Quandoque à pluribus quidem heredibus legata dabantur, sed ea vnus ex his præcipere, & præstare iubebatur, L. à pluribus, D. de legat. i. Vlpian. in L. quidam, §. si scriptus, D. eo. *Si scriptus ex parte heres rogatus sit, PRÆCIPERE PECVNIAM, ET EIS QVIBVS TESTAMENTO LEGATVM ERAT, DISTRIBVERE.* ANNA etiam LEGATA PRÆCIPERE aliquem, AD DISTRIBVENDVM, nonnumquam iubebant, L. diuus, D. si cui plus quam per L. falcid. Sic & in L. codicillis, §. vlt. D. de annu. legat. Testator Semproniam, quam heredem ex triente instituerat, rogasse dicitur in hæc verba, FIDEI TVÆ COMMITTO SOROR, VTI LEGATA QVÆ ALVMNIS MEIS RELIQVI, EX MEDIO RECIPIAS, ET APVD TE HABEAS, QVOAD VSQVE COMMENDATOS HABEAS.

Planè post libertates adscriptas, & legata data, Generale caput subiici solitum, ut legata & libertates ab heredibus præstarentur, indicat, L. Titia cum, §. Lucius Titius, D. de legat. ii. Generale etiam caput præpositum, memorat Scauola in L. generali,

nerali, D. de vsu & vsufr. legat. Interdum quoque fideicommissa Tabulis data, Testator, cum Iurifurandi religione præstari rogabat: ut probatur, L. cum pater, §. filius, D. de legat. ii. Iurifurando quoque nonnumquam adactos heredes ostendit, L. si quis inquilinos, §. vlt. D. de legat. i. Cic. lib. iii. in Verr. p. *Trebonius viros bonos, & honestos complures fecit heredes: in his fecit suum libertum: is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum: Et cum cautum vellet, scripsit, VTI HEREDES IVRARENT, SE CVRATVROS, VT EX SVA CVIVSQVE PARTE NE MINVS DIMIDIVM AD A. TREBONIUM FRATREM ILLVM PROSCRIPTVM PERVENIRET. Libertus iurat.* Cæsar. lib. iii. de bello ciuili. *In Testamento Ptolemæi patris heredes erant scripti, ex duobus filiis, maior, & ex duobus, ea que ætate antecederat. HÆC VTI FIERENT, PER OMNES DEOS, PERQVE FEDERA QVÆ ROMÆ FECISSET, EODEM TESTAMENTO PTOLEMÆVS POPVLVM RO. OBTESTATVTR.*

Vnicuique autem cōcedebatur, Fideicommissum ab eo ad quæ legitima eius hereditas, vel Bonorum possessio peruentura esset, dare, L. si fundum, §. vlt. D. de legat. i. Proinde sæpenumero in extrema parte Testamenti, cauebant ut à quocumque herede legata fideicommissaque relicta præstarentur. Scauola in L. Titia, D. de inoff. test. *Titia filiam heredem instituit: filio legatum dedit: Eodem Testamento ita cauit, EA OMNIA QVÆ SVPRADARI, FIERI, IVSSI, EA DARI, FIERI, VOLO AB OMNI HEREDE, BONORVMVE POSSESSORE, QVI MIHI ERIT ETIAM IVRE INTESSTATO. ITEM QVÆ DARI IVSSERO, EA VTI DENTVR, FIANTQVE, FIDEI EIVS COMMITTO.* Mæcian. in L. si ita fuerit, D. de legat. iii. *Si ita fuerit fideicommissum relictum, AD QVEMCVMQVE EX TESTAMENTO MEO, VEL AB INTESSTATO, vel ita, AD QVEMCVMQVE QVOQVO IVRE BONA MEA PERVENIANT.* Paul. in L. ex ea scriptura, D. qui test. fac. poss. *Ex his verbis que scriptura paterfa. addidit, τὰ πτω πτω ἀφ' ἡμετέρων βέλομαι εἶναι κωλύειν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας, videri eum voluisse omnimodo valere ea que reliquit, etiam si intestatus deceisset.* Scauola in L. codicillis, D. de vsu & vsufr. leg. narrat testatorem quendam ima parte Testamenti adiecisse, OMNEM VOLVNTATEM MEAM FIDEI HEREDVM COMMITTO. Vlpian. in L. postumus, §. vlt. de iniusto sup. *Si paganus qui habebat iam factum Testamentum, aliud fecisset, & in eo comprehendisset, FIDEI HEREDIS COMMITTERE VTI PRIORES TABVLÆ VALERENT.*

Nec à Primis tantum sed & à Secundis heredibus legabatur. Quin & ab impuberis substituto Secundis Tabulis legatum, testimonio sunt L. si à substituto, D. de legat. i. L. heredis aditio, D. quando dies legator. L. is cui, §. si ab impuberis, D. ut in possess. legator. L. non solum, §. liberatio, D. de liberat. leg. L. in ratione, §. vlt. D. ad L. falcid. Sanè ab eiusmodi substitutis legata Reperi solebant, L. quid ergo & L. si quis à filio, D. de legat. i. Cuiusmodi repetitionis exempla subiungam. Marcell. in L. vlt. D. de fideicom. libert. à Mutio & Mæuia, quos liberis SI AVT NON NATI ESSENT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSISSENT, substituerat, ita Testatorem legata repetiisse refert. LEGATA QVÆ PRIORE TESTAMENTO, QVO FILIOS ET SEIVM RELIQVI, PRÆSTARI VOLO, HOC EST ET A SEQVENTIBVS HEREDIBVS. Deinde codicillis ita cauisse, LVCIVS TITIVS HEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO VTI EA QVÆ TESTAMENTO CAVI, LEGAVI, ET EA QVÆ CODICILLIS CAVERO, LEGAVERO, PRÆSTETIS. Scauola in L. Lucius Titius, §. impuberem, D. de legat. ii. *Impuberem filium heredem instituit: vxori dotem prelegavit, item ornamenta, & seruos & aureos decem, & SI IMPVBES DECESSISSET, SVBSTITVIT à quibus ita legavit: QVÆCVMQVE PRIMIS TABVLIS DEDI, EADEM OMNIA AB HEREDIBVS QVOQVE HEREDIS MEI IN DVPLVM DARI VOLO.* Hoc tamen perpetuum non erat, nec semper à Primis heredibus data, à Secundis Repetebantur. Hoc enim quandoque ommissum testatur Cicero Topic. cum ait, *Si paterfa. VXORI ANCLLARVM*

VSVMERVCTVM LEGAVIT A FILIO, neque A SECUNDO HEREDE LEGAVIT. Verum eò tandem decursum est, ut à Substituto repetita cēferentur, quæ ab Instituto fuerant relicta, si non esset evidens diuersa voluntas, L. licet, D. de legat. i. Quamquam ut plurimum, à Substitutis legata Generaliter Repeti, moris erat. Marcian. in L. seruo alieno, §. i. D. de legat. i. *Si quis à primo herede centum legauerit alicui, & eidem à secundo ducenta, posteaque GENERALITER REPETIERIT LEGATA: trecenta videantur REPETISSE.*

In Generali autem Repetitione legatorum, etiam datæ libertates cōtinebantur, ex mente Legis XII. Tab. L. in generali, D. de verbor. signific. Iauolen. in L. cum in substitutione, D. de legat. iii. *Cum in substitutione LEGATA REPETUNTUR, libertates etiam continentur.*

Aliam porò REPETITIONIS LEGATORVM formulam, Vlpian. exponit in L. legata inutiliter, D. de legat. i. his verbis. *Legata inutiliter data, Papinianus putat libro Quæstionum, confirmari per REPETITIONEM: id est, per hanc scripturam postea forte in codicillis factam, HOC AMPLIUS EI HERES MEVS DATO.* Idem in L. si quis à filio, D. eo. *Si REPETITIO LEGATORVM ad eum modum concepta sit: veluti, QVÆ A FILIO MEO LEGAVI, QVÆQVE EVM DARE IVSSI, SI MIHI HERES ESSET: ID HERES MEVS ISDEM DIEBUS DATO.* Sed si REPETITA fuerint ita, QVÆ A FILIO MEO LEGAVI, HERES MEVS DATO. Iulian. in L. in repetendis, D. de legat. iii. *In REPETENDIS LEGATIS, hæc verba quæ adiici solent, ITEM DARE DAMNAS ESTO.* Sed & Scauola in L. Aurelius, §. Testamento, D. de liberat. leg. refert quendam, qui Testamento factò debitoribus liberationem reliquerat, post inciso lino, & recognito Testamento, aliud Testamentum fecisse, in quo REPETIIT LEGATVM, his verbis: *QVIBVSQVE LEGATA IN EO TESTAMENTO, QVOD INCIDERAM, DEDI, OMNIA RATA ESSE, ET QVÆQVE SCRIPTA SVNT, VOLO.*

A Legatariis quoque fideicommissa dabantur. Nam & seruos manumittere, & decem dare saepe rogatos in libris nostris legimus. Et interdum Legata aliis restituere rogabatur. Scauola in L. vxorē, §. sorori, D. de leg. iii. *Sorori legauit homines quos nominauit Testamento, EIVSQVE FIDEI COMMISIT, UT EADEM MANCIPIA FILIIS SVIS, CVM OBIRET RESTITVERET.* Idē in L. Lucius, §. Damæ, D. de leg. ii. Damæ & Pamphilo quos Testamento manumisit, fundū dedit, ita ut post mortem suam filiis suis RESTITVERENT. Papinian. in L. cum pater, §. surdo, D. de legat. ii. *Surdo & muto, qui legatum accipit, ut cum morietur RESTITVAT, rectè mandatur.* Modestinus in L. omnia, §. quod à legatario, D. de legat. ii. *Quod à legatario petatum erat, ut alii RESTITVERET.* Idem in L. quod his verbis, D. de legat. iii. *Quod his verbis relictum est, QVID QVID EX HEREDITATE BONISVE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS RESTITVAS.* Papinian. in L. fundum, D. de instr. vel instr. *FVNDVM INSTRVCTVM libertis patronus Testamento legauit. Postea codicillis petiit, ut MORTENTES, PARTES SVAS FVNDI, SVPERSTITIBVS RESTITVERENT.* Denique ut heredibus, ita & legatariis substitui potuisse ait L. ut heredibus, D. de legat. ii.

Heredi planè à semetipso legatum dari non poterat, à coherede poterat, L. legatum, §. i. & L. & quidem, & L. planè, §. si duobus, D. de legat. i. Sub ea tamen conditione, si HERES NON ESSET, ei quandoque legabatur, L. apud Iulianum, & L. Lucius, §. pater, D. ad Sc. Trebellian. L. ab omnibus, §. cum quidam, D. de legat. i. L. Lucius, §. Sempronia, D. de legat. ii. Iulian. in L. vlt. D. quando dies legat. *Vxori ex parte sextante heredi instituta substituit, & heredum fidei commisit, si vxor HERES NON ERIT, DOTEM EI, ET ALIA QVÆDAM DARI.* Iulian. in L. si fin Testamento, §. vlt. D. si quis om. cau. test. MÆVIO, si MIHI HERES NON ERIT, CENTVM DATO.

Pluribus verò heredibus scriptis, vni aut item alteri ex his solebat aliquid prælegari,

ri, quod ille præcipere, & e medio sumere, sibi que præcipuum habere, præter portionem hereditariam iubebatur. Ea Præceptio, id Prælegatum duplici iure capiebatur: hereditario nimirum, pro ea parte pro qua heres erat is cui prælegabatur: Titulo vero legati, pro coheredum portione, L. i. §. si quis ex mortis, D. quod legator, L. in quartam, D. ad L. Falcid. Huiusmodi præceptionis formulam edit Scauola in L. vxorem, §. felicissimo, D. de legat. iii. his verbis. *Titio filio quem ex parte quarta heredem scripserat, prælegauerat in hæc verba, TITIO FILI HOC AMPLIUS DE MEDIO SVMITO LEGATA MEA, QVÆ MIHI TAM PATER TVVS PRÆSENS, QVAM LÆLIVS IVSTVS FRATER PATRIS RELIQUERVNT.* Idem in L. Lucius, §. quisquis, D. de leg. 2. hanc Testamenti clausulam refert, *QVISQVIS MIHI HERES, HEREDESVE ERVNT HOC AMPLIUS LVCIVS EVTYCHVS QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVVI, E MEDIA HEREDITATE SVMITO SIBIQVE, HABETO VNACVM PAMPHILO, QVEM LIBERVVM ESSE IVBEO, INSTRVMENTVM TABERNÆ FERRARIÆ ITA VT NEGOTIVM EXERCEATIS.* Et in L. prædia, §. liberto, D. de instr. *Liberto, quem heredem ex parte rescripsit, fundum per præceptionem dedit, in hæc verba: PAMPHILE LIBERTE, PRÆCIPITO, TIBIQVE HABETO FVNDVM MEVM TITIANVM, ET AGELLVM SEMPRONIANVM, CVM INSTRVMENTO ET HIS QVÆ IN EODEM ERVNT CVM MORIARI, FAMILIAQVE QVÆ IN EO FVNDO MORATVR: EXCEPTIS QVOS MANVMISERO.* Interdum autem directis hisce verbis, E MEDIO SVMITO, PRÆCIPITO, TIBI HABETO, huiusmodi legata concipiebantur, ut in L. vlt. D. de pecul. leg. L. pediculis, §. idem cum, D. de auro argen. Interdum verò ita, PRÆCIPAT; SIBIQVE HABEAT, L. cum pater, §. filia, D. de legat. ii.

Atque ut Legata, Fideicommissa dabantur, ita & data quandoque adimebantur: Ademptio autem legatorum vel contrariis verbis fiebat, veluti, si quis ita quid legasset, DO, LEGO, ita adimebatur, NON DO, NON LEGO. Vel non contrariis, sed aliis quibuscumque verbis, quemadmodum Iustinian. tradit Instit. de ademptio: legat. Pompon. in L. ii. D. de adimend. leg. *Legato adimi ita potest FVNDVM ILLI PRÆTER VSVMERVCTVM NEQVE DO NEQVE LEGO.* Vlpian. in L. iii. §. Titio, D. eo. tit. *si Titio fundus purè eidemque sub conditione legatus sit, deinde postea ademptum sit sic, TITIO FVNDVM QVEM SVB CONDICIONE LEGAVI, HERES MEVS NE DATO.* Idem in L. si mihi & tibi, §. vlt. D. de legat. i. *Nam si ita scripsero, QVOD TITIO INFRA LEGAVERO, ID NEQVE DO; NEQVE LEGO.* Iauolen. in L. quibus, §. quidam Titio, D. de condic. & dem. *QVAS PECUNIAS CUIQVE LEGAVI, EAS HERES MEVS NISI MATER MEA MORITVR, NE DATO.*

Interdum pro parte tantum legatum adimebatur: cuius rei exemplum præbet, L. iii. §. cum quidam, D. de adim. legat. in qua proponitur is qui Testamento centum legauerat TITIO, eidem codicillis ita legasse, *TITIO QVINQVAGINTA DVMTAXAT, NEC AMPLIUS HERES MEVS DATO.* Quin & præsens legatum reuocandi animo quandoque sub conditione ita dabatur, STICHVM, QVEM ILLI LEGAVI, HERES MEVS EI, SI ILLVD FACTVM ERIT, DATO, L. non ad ea, D. de condic. & dem. Sed & cum Testator postrema scriptura quaqua ratione motus, PESSIMVM LIBERTVM ESSE, ADIECISSET: ea quæ priori scriptura ei relicta fuerant, adempta videbantur, L. diui, D. de adim. legat. Planè qui HOMINEM legauerat, quandoque STICHVM ADIMEBAT, & tunc non perimebat legatum, sed extenuabat, ut legatarius Stichum eligere nō posset, L. qui hominem cum L. sequen. D. eo.

Interdum non adimebantur modò legata, sed & ad alios transferebantur, L. planè, D. de legat. i. Iustinian. in §. vlt. Instit. de ademptio. legat. *TRANSFERRI quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, HOMINEM STICHVM, QVEM TITIO LEGAVI, SEIO DO, LEGO.* Gaius in L. licet, D. de adimen. legat. Sicut ADIMI legatum potest, ita & ad alium TRANSFERRI: veluti hoc modo, *QVOD TITIO LEGAVI,*

ID SEIO DO, LEGO. Sed & si ita legatum fuisset, TITIO DECEM HERES MEVS DATO: SI TITIO NON DEDERIT, EADEM DECEM SEMPRONIO DATO, Titio antequam dies legati cecidisset, mortuo, TRANSLATVM legatum intelligebatur, L. si legatum, §. vlt. D. eo. Est & elegans Translationis exemplum in L. alumnae, §. vlt. D. eo. in hæc verba, QVONIAM COGNOVI PRISCILLIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE: IVSTISSIMVM ET PISSIMVM: DVXI PORTIONEM EIVS HEREDITATIS, QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO ET IANVARIO MARITO MEO ÆQVIS PORTIONIBVS. ET SI QVID EI AMPLIVS LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DQ LEGO, DARIQVE EIVS VOLO. Scauola in L. Gaio, D. de alim. vel cibari. *Gaio Seio trecentos aureos legauit, ut ex usufr. eius summe libertis cibaria & vestiaria prestaret, que statuerat. Codicillis autem eandem summam vetuit dari Gaio Seio; sed dari Publio Mævio voluit.* TRANSLATIO autem legati fiebat quatuor modis. Aut enim a PERSONA IN PERSONAM TRANSFEREBATUR, AUT AB EO QVI DARE IVSVS ERAT, TRANSFEREBATUR, VT ALIVS DARET: aut res pro re dabatur, VT PRO FVNDQ DECEM AVREI, aut quod PVRE datum erat, transferabatur SVB CONDICIONE. Sed & si Testator id quod à Titio dederat, à Mævio dedisset, Translatum censebatur legatum, veluti, si ita dixisset, QVOD TITIVM DARE DAMNAVI, SEIVS DAMNAS ESTO DARE. Quæ ita Paulus tradit in L. translatio, D. de adim. leg.

Hactenus varias Legatorum & Fideicommissorum species, promissive & coniunctim persecuti sumus. Verumtamē quoniam suas ac proprias formulas Fideicommissa habebant, de his quoque disunctim & separatim dicendum est. Fideicommissa non vt Legata directis seu civilibus verbis, sed precatinè relinquebatur, ait Vlpian. Tit. xxv. ad dicitque, *Verba fideicommissorum in usu ferè sunt hæc, FIDEICOMMITTO, PETO, VOLO DARI, & similia.* Paulus lib. III. Sentent. Tit. I. FIDEICOMMITTERE, *his verbis possumus, ROGO, PETO, VOLO, MANDO, DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO: DESIDERO quoque, ET IMPERO VERBA VTILE FACIUNT fideicommissum. RELINQVO verò, & COMMENDO, nullam fideicommissi pariunt actionem,* Iustinian. in §. vlt. Instit. de singul. reb. *Verba fideicommissorum hæc maximè in usu habentur, PETO, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEI TVÆ COMMITTO.*

Fideicommissa ergo, his verbis relinquebantur DARI VOLO, L. Scia, & L. quid autem, D. de dote præleg. L. Seio, §. medico, & §. vlt. L. Mævia in prin. & §. I. D. de annu. leg. L. generali, §. I. & L. Sempronio, D. de usu & usufr. leg. L. Scia, §. Pamphila, L. prædia, §. ad fin. D. de instruc. vel instr. L. dominus Stichus, §. I. D. de pecul. leg. L. filium, D. de optio. leg. L. si quis in principio, L. patronus, §. libertis, L. Pamphilo & L. heres meus, D. de legat. III. L. cum pater, §. volo, D. de legat. II. L. vlt. D. de liber. leg. L. illis, D. de condic. & demonstr. L. Stichus, D. de aliment. vel cibari. vel PRÆSTARI VOLO, L. Seio in prin. L. Gaius Seius, & L. liberto, D. de annu. leg. L. à filio, §. I. & §. Titia & L. Testamento, D. de aliment. vel cibari. PERTINERE VOLO & SIBI HABERE, POSSIDERE, VOLO, L. pater filii, §. quindecim, D. de legat. III. L. Seiz, D. de instruc. vel instr. TRANSCRIBI VOLO, L. vxorem, §. agri plagâ, D. de legat. III. CONCEDE VOLO, L. cum quis decedens, §. vlt. & L. vxorem, §. I. D. de legat. III. PECVNIAM PENES, VEL, APVD PVBLIVM MÆVIVM ESSE VOLO, L. liberto, §. largius, D. de annu. leg. L. Aurelius, §. centum, D. de liberatio. legat. SERVVM SEMPRONIE SERVIRE VOLO, L. vxori, §. vlt. D. de usu & usufr. SORORI MEÆ FVNDVM MEVM GRÆCIANVM RELINQVO, L. Scia, §. Tyrannæ, D. de instruc. vel instr. TE ROGO, vel ROGO DES, L. vbi purè in prin. & §. I. D. ad Sc. Trebellian. TE ROGO, FIDEIQVE TVÆ MANDO, L. Lucius, §. I. D. de legat. I. Et FIDEI TVÆ COMMITTO, L. ex factò in prin. & §. vlt. D. ad Sc. Trebellian. PETO VT ILLIS DES, d. L. ex factò, §. si quis cauerit, L. vnum ex familia, §. vlt. D. de legat. II. A VOBIS HEREDES PETO PRÆSTETIS, L. à vobis, D. de annu. leg. A TE PETO GAI SEI ILLIS ALVMNVS DES, L. alio, D. de aliment. vel cibari. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO VTI

VTI DET, L. annua, §. I. de annu. legat. FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO VT SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS IN QVIBVS HABITO, L. si mihi Mævia, §. vlt. D. de legat. III. FIDEI HEREDVM COMMITTO VT DARENT, L. Scia, D. de auro argen. Iungebantur & interdum Legatorum ac Fideicommissorum verba, in hunc modum, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, FIDEIQVE EIVS COMMITTO VTI DET, L. quisquis, D. de legat. III. L. Publius, D. de condic. & dem.

Etiam hoc modo, CVPIO DES, OPTO DES, CREDO TE DATVRVM, fideicommissum erat, L. etiam, D. de legat. I. Et eo modo relictum, EXIGO, DESIDERO VTI DES, fideicommissum valebat. Sed & ita, VOLO HEREDITATEM MEAM TITII ESSE. SCIO HEREDITATEM MEAM RESTITVRVM TE TITIO, L. & eo modo, D. eo. tit. Vlpian. in L. fideicommissa, §. si quis ita scripserit, D. de legat. III. *Si quis ita scripserit, SVFFICIYNT TIBI VINEÆ, vel FVNDVS, Fideicommissum est: quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur,* CONTENTVS ESTO ILLA RE. Et vt in §. quamquam, ead. L. traditur, si ita adscriptum esset, SI FVERIS ARBITRATVS: SI PYTAVERIS: SI ÆSTIMAVERIS: SI VTILE TIBI FVERIT VISVM, vel VIDEBITVR, ILLI SI TE MERVERIT: SI TE NON OFFENDERIT, Fideicommissum debebatur. Paul. lib. III. Sentent. Tit. I. *Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo cui relinquit, loqui potest: velut,* PETO, GAI SEI, CONTENTVS SIS ILLA RE, aut, VOLO TIBI ILLVD PRÆSTARI. Papinian. in L. peto, D. de legat. II. PETO LVCI TITI CONTENTVS SIS CENTVM AVREIS. Scauola in L. generali, §. idè quæsit, D. de usu & usufr. leg. A TE PETO VXOR VTI EX VSVFRVCTV QVEM TIBI PRÆSTARI VOLO IN ANNUM QVINTVM DECIMVM, CONTENTA SIS ANNVS QVADRINGENTIS. Vlpian. in L. vnum ex familia, §. idem Marcus, D. de legat. II. Testatorem quendam hisce verbis causisse, NON DVBITARE SE, QVODCVMQVE EIVS VXOR CEPISSET LIBERIS SVIS REDDITVRAM. Papinian. in L. cum pater filios, §. rogo, D. eod. ROGO FILIA, BONA TVA QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVISQVE DE TE MERVERIT. Memorantur & hæc fideicommissorum formulæ, ROGO DES FILIO TVO, FACIASQVE AD EVM PERVENIAT, L. vbi purè, D. ad Sc. Trebellian. TE ROGO LVCI TITI, VT AB HEREDE TVO PETAS DARI MÆVIO DECEM AVREOS, L. sed & si sic, D. de legat. III. PETO VTI VELIS COHEREDEM TIBI RECIPERE IN FVNDQ IVLIANO MEO, QVEM HOC AMPLIVS TE PRÆCIPERE IVSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM COGNATVM TVVM.

Denique Iustinian. in L. II. C. commun. de legat. *Omne, ait, verbum significans Testatoris legitimum sensum, legare vel fidei committere volentis, utile atque validum est, siue directis verbis, quale est, IVBEO fortè, siue precariis utatur Testator. quale est, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEICOMMITTO.* Verbum etiam VOLO, licet deesset, quia tamen additum, perfectum sensum faciebat, pro adiecto habendum erat, L. verbum, C. de fideicommissis. Verbi verò COMMENDO, quod Paulus lib. III. Sentent. Tit. I. fideicommissi parere actionem negat, exempla habemus in L. fideicommissa, §. I. D. de legat. III. L. Lucius, §. filiam, D. ad Sc. Trebellian. L. verba Testamenti, D. de aliment. vel cibari. & L. Thais, §. Lucius, D. de fideicom. libert.

Ex fideicommissorum sollempnibus verbis erant & hæc, REDDAS RESTITVAS, L. Epistolam, D. ad Sc. Trebellian. L. publius, §. I. D. de condic. & demonstrat. L. vxorem, §. vlt. D. de legat. III. REDDATIS, RESTITVATIS, L. Lucius, §. Gaio Seio, D. ad Sc. Trebell. DES, RESTITVAS, L. cum pater §. fidei, D. de legat. II. Sic, DET, PRÆSTET, L. Thais, §. Stichus, D. de fideicom. libert.

Quamvis autem à Legatario legari non posset, quemadmodum Vlpian. Tit. XXIII. tradit: rogari tamen is poterat, eiusque fidei committi, vt alicui restitueret, Instit. de singul. reb. per fideic. L. si quis usufructum, D. de usu & usufr. leg. Et interdum in heredis,

vel legatarij voluntatem vel arbitrium conferebatur, cui ex pluribus, restitueret, vel relinqueret hoc modo, ROGO RESTITVAS LIBERTIS MEIS QVIBVS VOLES, vel, HIS QVOS DIGNOS PVTAVERIS, vel, EX LIBERTIS CVI VOLVERIS, L. cum quidam, D. de legat. II. CVI EORVM VOLES ROGO RESTITVAS, L. Labco, D. de statuliber. ROGO FVNDVM CVI VOLES, aut QVIBVS VOLES EX FAMILIA RELINQVAS, L. vnum ex familia, §. sed & si fundu, D. de legat. II. ROGO FVNDVM CVM MORIERIS, RESTITVAS EX LIBERTIS CVI VOLES, §. rogo, ead. L.

Fideicommissum porro, & ante heredis institutionem, & post mortem heredis, & Codicillis etiã non confirmatis Testamento, dari poterat, licet ita legari non posset. Itẽ Gracẽ fideicommissum scriptum valebat, licet legatum Gracẽ scriptum non valeret. Auctor vtriusque dicti Vlpian. Tit. xxv. Gracorum certẽ fideicommissorum præter ea quæ supra ex L. Titia, §. Titia, D. de legat. II. & L. III. D. de aliment. vel cibar. & L. alumnae, §. qui filias, D. de adimend. legat. & L. Theopompus, D. de dote præleg. adduximus, hæc exẽpla in libris nostris inveniuntur. Scæuola in L. Lucius, §. instituto, D. de legat. II. Βύλομαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὴ παλεῖσθαι ὑπὸ τῆς κληρονομίας μου, μηδὲ δανείζεσθαι κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς καὶ υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. Εὰν δὲ τις βουλήσῃ αὐτῶν παλεῖσθαι τὸ μέρος αὐτοῦ, ἢ δανείζεσθαι κατ' αὐτοῦ, ἐξέσται ἐχέτω, Πολύσαι τῶν συγκληρονόμων αὐτοῦ, καὶ δανείζεσθαι παρ' αὐτοῦ. Εὰν δὲ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, ἔσται τὸ χρηματικὸν ἄχρηστον καὶ ἄκυρον. Idẽ in L. Testamẽto, D. de manum. test. Testamento ita quidam cauit. Ἐὐδοκίῳ Βούλομαι δόξῃναι νομίσματα χιλία, ἐπεὶ ἐφθασεν γεννηθῆναι μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέρην. Et in L. Thais, §. sorore, D. de fideic. liber. Βούλομαι καὶ παρεχεσθῶ, Γλυκυτάτῃ μου ἀδελφῇ, ἐν παρεχεσθῆναι σέ εἶχεν Σπύρον καὶ Δάματρον τοὺς παραγματεύτας μου οὐς ἐγὼ οὐκ ἠλευθέρωσα, ἀλλ' εἰς αὐτῶν ψήφοις διακρίσασθαι. Εὰν δὲ καὶ σοὶ ἀρέσωνται, ἐμνήσασθαι τὴν γνώμην μου. Et L. qui filium, D. ad Sc. Trebell. Ἐντέλλομαι σοὶ μὴ ἀφαιρῆσθαι τῶν τέκνων σοὶ γενέσθαι. Est & aliud in L. qui habebat, D. de leg. III. Τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρὶ ἰδί βέλομαι εἰς τὸ μέρος αὐτῆς δόξῃναι. ἀφορίζω αὐτῇ χόρεα πάντα, ὅσα ἐν σελείᾳ κέκτημαι σὺν πάντι τοῖς ἐνοῦσιν βοσκήμασιν, δούλοισι, κάρποις ἀποθέταις, κατασκευαῖς πάσαις. Modestin. in L. Titia, §. Lucius, D. de legat. II. Οκταβίανη Στρατονική τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χάριεν. Βούλομαι αὐτῇ παρ' ἐαυτῆς λαβεῖν χεῖρον πάλαι σὺν ταῖς ἐθήκαις αὐτοῦ πάσαις, Οκταβίανω Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μου καὶ ἐξάρητον βούλομαι αὐτὸν παρ' ἐαυτοῦ λαβεῖν σύγκλητον ἀγνωφόρον Κομάνην, σὺν αἷς ἔχει ἐθήκαις πάσαις, L. ex ea scriptura, §. ex his, D. de Testament. Ex his verbis quæ scriptura paterfamilias addidit, ταύτην τὴν ἀφαιρῆσθαι βούλομαι εἶναι χεῖραν ἐπὶ πάσαις ἐξέσται. Paulus in L. Paulus, §. vlt. D. de fideicommiss. libertat. Paulus respondit his verbis, Πίσωσον δὲ μοὶ ζώειε, ἐπὶ τὰς χεῖρας σοὶ σπιδώσῃ ὁ υἱὸς μου μαρτίαιος καὶ σοὶ, καὶ τοῖς σοῖς παῖσιν.

Nec PALAM modo, sed & TACITE quandoque in fraudem legum Fideicommissa relinquebantur: Eoque modo, vt D. Hieronym. loquitur, per fideicommissa legibus illudebatur. Tacite enim rogabatur heres, legatariũve, vt ei qui capere non poterat, restitueret: Tacitũque, restituendi non capienti, ministeriũ ille suscipiebat, L. eũ qui in prin. & §. vlt. L. si quilibet, L. vlt. D. de his quæ vt indign. Et ita, TACITAM fidem cõtra leges accommodare, L. heres qui, D. eo. vel in fraudem iuris fidem accommodare, dicebatur, L. in fraudem, D. eod. Vt plurimum vero in his Tacitis fideicommissis, neque Testamẽto, neque Codicillis quis rogabatur: sed domestica Cautione & Chirographo obligabat se ad præstandum ei qui capere non poterat, L. non intelligitur, D. de iu. ff. Sed & cum quidam Testamento suo ita scripsisset, VOS ROGO, VT IN EO QVOD A VOBIS PETI, FIDEM PRÆSTETIS: PERQVE DEVM VT FACIATIS ROGO, quæsitum Vlpian. in d. L. non intelligitur, ait, an id palam datũ intelligeretur, Similitẽrque cũ in Testamento ita scriptũ esset: GAIO SE IO ILLVD ET ILLVD HERES MEVS DATO, ET TE ROGO SEI, FIDEIQVE TVÆ MANDO, VTI EA OMNIA, QVÆ SVPRASCRIPTA SVNT, REDDAS SINE VLLA MORA, ET REDDERES IPSE, quæsitum quoque fuisse Marcell. scribit, an Tacitum fideicommissum esset, cum personam Testator

ror cui restitui veller, Testamento non significasset, L. Lucius Titius, §. vlt. D. de legat. I. Paulus in L. ita, D. de iu. ff. hæc duo Taciti fideicommissi exempla adfert, ROGO FVNDVM TITIO DES, DE QVO TE ROGAVI. ROGO VOS, HEREDES, IN EO QVOD A VOBIS PETII FIDEM PRÆSTETIS, Quintilian. Declamat. cccxxv. Taciti fideicommissi exemplum profert huiusmodi, PETO VT HANC HEREDITATEM TANQVAM FIDEICOMMISSAM.

Sed ad alia progrediamur. Præterea LIBERTI Testamentis ADSIGNABANTVR. Nam qui plures & liberos & libertos habebat, plerumque Testamento significabat, cuius ex liberis suis, libertum, libertamve esse veller, L. I. D. de adsignan. libert. Cuiusmodi ADSIGNATIONIS fit mentio in L. impuberem, §. qui liberti, D. de L. Cornel. de fals. L. III. §. si capitis, D. de bon. libert. ADSIGNARI autem quis poterat quibuscumque verbis, ac vel nutu, & tam Testamento, quàm codicillis, & vel purẽ, vel in diem, vel ex die certa, vel sub conditione, L. I. §. is quoque, L. adsignare, L. sub conditione, & L. vlt. D. de adsign. liber. Poterat & nepos in hac adsignatione filio præferri, L. III. §. D. eo. Et vel libertus duobus interdum adsignabatur, d. L. III. §. vlt. Eiusmodi verò adsignatio neque quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipiebatur. Denique nec fideicommissio onerari poterat is, cui libertus adsignabatur, d. L. adsignare.

Testamenti infuper Codicilli quandoque confirmabantur, L. I. §. vlt. D. de his quæ in test. delent. L. si quis integris, D. qui & à quib. man. L. si quis cum, D. de vulg. & pupill. L. patronus, §. Codicillis & L. vxorem, §. Codicillis, D. de legat. III. L. sed etiam, D. de legat. I. L. in bello, §. Codicilli, D. de captiu. & postlim. L. I. C. de Testament. man. Confirmabantur autem his verbis, SI QVOS CODICILLOS RELIQUERO, VALERE VOLO, L. vlt. D. de fideic. libert. vel ita SI QVID TABVLIS, ALIOVE QVO GENERE AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS, RELIQUERO, ITA VALERE VOLO, L. Plotiana, D. de iu. codillor. Pompon. in L. verbum erit, D. de verb. signif. Cũ Codicilli ita Testamento confirmati fuerint, QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT.

Codicilli porro tam ante Testamentum facti, quam qui post Testamentum fierent, confirmari solebant, L. impuberẽ, §. qui codicillos, D. de L. Cornel. de fals. L. conficiuntur, D. de iu. codicillor.

In confirmatione etiam Codicillorum adieccisse Testatorem, VT NON ALIAS VALERE VELLE, QVAM SVA MANV SIGNATOS, ET SVBSCRIPTOS, proponit Marcian. in L. diui, §. licet, D. de iu. codicill. Sed & Testamento significasse quendam, si QVID OBSIGNATVM RECEPISSET, ID VICE CODICILLORVM VALERET, refert Scæuola in L. vlt. D. de legat. II.

Hoc amplius Morientes MANDATA dabant, quæ heredes legatariõsve, aut eos quorũ fidẽ spectatã habebant, curare volebãt, è quibus præcipua erant ea, quibus de funere cauebãt. Augustũ quidem certẽ MANDATA DE FVNERE suo, vno volumine cõplexũ esse, Sueton. in eius vita cap. vlt. cũ Dione lib. LVI. scribit. Auctor est etiã Plin. lib. III. cap. X. Cæcilium Isidorum Testamẽto suo FVNERARI SE IVSSISSE Hs. XI. M. Contrã Senecam, SINE VLLO FVNERIS SOLLEMNI CREMARI SE, IVSSISSE, accepimus. Ita enim, ait lib. XVI. Tacitus, Codicillis præscripsit, cũ etiam tum prædines & præpotens supremis suis consuleret. Qua in re imitatus est Pomponium Atticum, de quo auctor eius vitæ, quisquis is est, talia scribit. ELATVS EST IN LECTICVLA, VT IPSE PRÆSCRIPSERAT, SINE VLLA POMPA FVNERIS, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Ac planè suam de huiusmodi ambitiosa põpa sententiã patefecerat Seneca in lib. de Brevit. vitæ, his verbis. Quidam disponunt etiam illa quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum & operum publicorum dedicationes & ad Rogum munera, & AMBITIOSAS EXEQVIAS. Enimvero Cyrum vltima valetudine mandasse quædam de funere suo Xenophon memorat, S f

quod cum apud eum auctorem legisset Iulius Cæsar, aspernatus tam lentum mortis genus, subitum sibi celeremque optavit, ut à Sueton. proditum est in eius vita cap. LXXXII. Quid. lib. v. fistor.

Sæpe tamen patriæ dulci tanguntur amore,

Atque aliquis MORIENS hoc breue MANDAT opus.

MITTITE ME IN TIBERIM, TIBERINIS VECTVS IN VNDIS

LITTVS AD INACHIVM PVLVIS INANIS EAM.

Displicet heredi MANDATI cura SEPVLORI

Mortuus Ausonia conditur hospes humo.

Scæuola in L. alumna, §. ab heredibus, D. de adimend. legat. *Ab heredibus petierat, ut si in provincia decessisset, sexaginta Lycio Titio darentur, ut is corpus eius curaret in patriam reportari: & adiecerat hæc verba: Cui concedi volo, si quid ex ea pecunia supererit. Eadem die Codicillos ad heredes suos scripserat eiusmodi. Peto a vobis, ut siue in provinciis, siue in via aliquod mihi humanitus acciderit, corpus meum curetis, et in Campania et in monumentum filiorum meorum reportari. A quo non abhorret quod Antonij supremis Tabulis, quas eo viuo aperiri recitarique Octavius Cæsar, ut ei apud populum inuidiam conciliaret, curauit, cautum fuisse legimus, ut si quid sibi, etiam Romæ, accidisset, corpus suum Alexandriam deferretur. Verba Plutarchi in Antonio quæ hoc significant hæc sunt. Α πέκειντο δ' αὐταὶ (de Tabulis Testamenti Antonij loquitur) παρὰ ταῖς ἐπίδοσι παρθένους. καὶ Καίσαρος αὐτοῦ αὐτοῦ, οὐκ ἔδωκεν. εἰ δὲ βούλοιντο λαμβάνειν, ἐλθεῖν αὐτὸν ἐκέλευον. ἔλαβεν οὐδ' ἔλθων. καὶ πρῶτον μὲν αὐτὸς ἰδίᾳ τὰ γεγραμμένα διήλθε, καὶ παρεσημειῶσα τὸ πᾶν εὐκατηχηρήτοισ. Ἐπειτα τὴν βουλήν ἀγροῖσας, ἀνεγίνασκε τῶν πλείων ἀνδρῶν ἐχόντων. ἀλλόκοτον γὰρ ἔδειξε εἶναι καὶ δεινόν, εὐθιῶσ πρὸς διδόναι ζώντων, περὶ ὧν ἐβουλήθη γενέσθαι μετὰ τὴν τελευταίαν. ἐπεφύετο δὲ τῶν γεγραμμένων μάλιστα τῶ παρὰ τῆς πατρῆς. Ἐκέλευε γὰρ αὐτοῦ τὸ σῶμα, καὶ εἰ ῥά μιν τελευτήσῃ, δι' ἀγροῖσ πομπευθῆν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡς κλεοπάτρα ἀποσταλῆναι. Καλοῦσ δὲ Καίσαρος ἑταῖρος ἐπὶ καὶ ταῦτα τῶν εἰς κλεοπάτραν ἐγκλημάτων Ἀυτοῦ παρὰ φερε γράσασθαι μὲν αὐτῆ τὰς ἐκ περγάμης βιβλιοθήκας, εἰ αἰς εἰκοσι μυριάδες βιβλίων ἀπλῶν ἦσαν.*

Mortificibus utiq; suprema de funere suo madata in ore fuisse, testatur Seneca Epist. XCIII. cū ait, *Neminē de supremo officio rogo, nulli reliquias meas commendo. Ne quis in sepultus esset, verū natura prospexit.* Amicos quoque & Liberos ipsos, ut ad funus suum venirent, legato inuitabant. Valens in L. si tibi, D. de legat. III. *Si tibi & ei qui ex tribus liberis meis in funus meum venerit, centum aureos legauero.* Macian. etiam sub hac condicione, *si ad exsequias funeris mei venerit, quandoque legata data, ostendit in L. condicionum quæ, D. de condic. & dem. Extare fertur Romæ huiusmodi Inscriptio. MORTVVM. ME. QVOQVE. FVNÆRARI. IVSSI. REBVS. LVGVBRIS. QVIBVS. VIVOS. PARAVI. LECTO. STRAGVLIS. FORENSIS. PENVLA. INGRIS. OMNIBVS. OSSA. MEA. IN. ARAM. MIXTA. CVM. FILIÆ. VNA. REQVIESCVNT. HOC. SOLACIVM. MECVM. ERIT. CIRCA. ARAM. LIBERTIS. LIBERTAVSQVE. POSTERISQVE. EORVM. ET. QVIBVS. PERMISERINT. HAC. LEGE. VT. QVOTIENS. QVIS. EORVM. SVIS. CORONAS. PONENT. ET. ARAM. NOSTRAM. CORONENT. ATIMETO. LIB. CVIVS. DOLO. FILIAM. RESTEM. ET. CLAVOM. VNDE. SIBI. COLLVM. ALLIGET.*

INTERDV M Testator decedens eligebat qui sibi funus faceret, vni que curam condendi corporis mandabat, & ei cui hoc munus delegabat, pro hoc, emolumentū aliquod relinquebat, L. si quis sepulcrū, §. funus, D. de religiof. Vlp. in L. & si quis §. si cui, D. de. *si cui funeris sui curam testator mandaverit.*

Et §.

Et §. idem Labeo ead. L. *Si testator quidem FVNVS MIHI MANDAVIT.* Item §. Diuus ead. L. *Qui prohibet funerari ab eo, quem Testator elegit.* Et ita Liuiā moriens, Funeris curam amicis quibusdam demandauit, quemadmodū Sueton. in Tiber. cap. LI. narrat. Sic & in L. Titius heredes, D. de leg. III. *Maritus CORPVS SVVM VXORI SVÆ SEPULIENDVM TRADI,* iubet. Simili modo in L. Lucius, §. I. D. de legat. II. *A TE PETO, TITI, FIDEIQVE TVÆ COMMITTO, VTI CVRAM CONDENDI CORPORIS MEI SVSCIPIAS; ET PRO HOC TOT AVREOS E MEDIO PRÆCIPITÓ.* Martial. Epigr. LXXXIX. lib. I.

Non aliter CINERES MANDO IACERE MEOS.

Interdum etiam Vestes & alia Ornamenta inferri iubebant. Scæuola in L. vlt. §. vlt. D. de auro argen. *Mulier decedens Testamento ita iusserat: FVNÆRARI ME ARBITRIO VIRI MEI VOLO: ET INFERRI MIHI QVÆCVMQVE SEPVLTVÆ MEÆ CAUSA FERAM, EX ORNAMENTIS, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS.* Ineptas autem voluntates defunctorum circa sepulturam, veluti vestes, aut, si QVA ALIA SUPERVACVA, UT IN FVNVS IMPENDANTVR, non valere Papinian. scribit, L. seruo alieno, §. vlt. D. de legat. I. Vlpian. in L. Et si quis, §. impensa, D. de religiof. & sumpt. *Non oportet autem Ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt.* Apud Lucianum, Nigrinus talia morientū Mādāta exagitat, his verbis. *Γελᾷ καὶ ἀσπύθη, ὅτι καὶ συγκαταρτίτην ἐαυτοῖς ἀξίους τὰς ἀμαθίας, καὶ τὴν ἀαλαγησίαν ἐγγεφυον ὁμολογῶσιν. οἱ μὲν, ἐοδίτας ἐαυτοῖς κελύουσας συγκαταρτίτην φλέγασθαι: οἱ δ' ἄλλοι τῶν ὄντων βίον πμίων: οἱ δὲ καὶ παρὰ μὲν τινας ὀκέτας τοῖς τάφοις ἐνοιοὶ δὲ καὶ σέφου τὰς σήλας αἰήσιν, εὐθιῶς ἐπὶ καὶ τῶν τὴν τελευταίαν ἀφαιμένων. Αὐτῶν certē quādam anum Testamento iussisse, ut nuda & oleo vncta à captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, ut vel mortua humeris eius elaberetur, cuius viua captionem euadere non poterat, Horat. lib. II. Sermo. Sat. v. significat, his versibus,*

--- anus improba Thebis

EX TESTAMENTO, SIC EST ELATA, CADAVER

VNCTVM OLEO LARGO, NVDIS HYMERIS, TVLIT HERES

Scilicet elabi si posset mortua.

Modestinus verò in L. quidam, D. de condic. instit. proponit quendam in suo Testamento heredem scripsisse sub tali condicione, *SI RELIQUIAS IN MARE ABIECISSET.*

Plerumque etiam Testatores Monumentum sibi fieri, mandabant, L. militis C. de religiof. Et sub huiusmodi condicione, vel modo, quandoque heredes scribebāt & legata relinquebant, ut apparet ex L. si quis ita institutus, D. de condic. instit. L. hæc scriptura, & L. tales, D. de condic. & demonstr. Alfenus in L. paterfa. D. de heredi. instit. *Paterfamilias Testamento duos heredes instituerat: Eos MONVMENTVM FACERE IVSSERAT IN DIEBVS CERTIS.* Idem in L. in Testamento, D. de condic. & dem. *In Testamento quidam scripserat, ut sibi MONVMENTVM, AD EXEMPLVM EIVS QVOD IN VIA SALARIA ESSET, PVBLII DEMETRII, FIERET. NISI FACTVM ESSET, HEREDES MAGNA PECVNIA MVLTARE.* Vlpian. in L. si fuerit, D. de reb. dub. proponit legatum relictum, *EI QVI MONVMENTVM FECISSET.* Papinian. in L. panonius, §. vlt. D. de acquit. hered. *Filium codicillis ab herede suo petisse refert, ut sibi, PARENTIBVSQVE SVIS, IN POSSESSIONE MATRIS, MONVMENTVM EXTRVERET.* Vlpian. in L. his consequenter, §. I. D. famil. circif. *Sed & cum MONVMENTVM IVSSIT Testator FIERI.* Hinc illa in vetustis inscriptionibus crebra verba, *TESTAMENTO FIERI IVSSIT, HEREDES FACIENDVM CVRAVERVNT.* Quæ verba his singularibus literis scribi solita, T. F. I. H. F. C. Valer. Prob. docet. Breuius interdum ita scribebant, *EX TESTAMENTO.*

St ij

Quandoque & impensæ quam in monumentum fieri vellent, modum statuebant, ut in L. Titius, D. de legat. II. *Titius de monumento quod sibi extrui volebat, ita cauit, CORPVS MEVM VXORI MEÆ VOLO TRADI SEPULCENDVM IN FVNDI ILLO, ET MONVMENTVM EXTRVI VSQVE AD QVADRINGENTOS AVREOS.* Papinian. in L. hereditas, §. i. D. de hered. petit. Alfen. in L. cum in Testamento, D. de verbor. signific. *Cum in Testamento scriptum esset, VT HERES IN FVNERE, AVT IN MONVMENTO DVMTAXAT AVREOS CENTVM CONSVMERET.* Papinian. in L. liberto, §. liberos, D. de negot. gest. LIBERTOS CERTAM PECVNIAM ACCIPERE TESTATOR AD SVPTVM MONVMENTI VOLVIT. Ulpian. in L. i. §. ult. D. ad L. Falcid. *An funeris, monumentique impensa, quantam Testator fieri iussit.*

Interdum sumptum immodicum fieri Testator iubebat, cuius voluntatem in ea sequendam non esse si res egredereur iustam sumptus rationem, sed pro modo facultatum simplicium fieri debere Ulpian. ait, in L. & si quis, §. æquum, D. de religio. & sumpr. Macer in L. funeris sumptus, D. eod. *si amplum quid edificari Testator iusserit, veluti, IN CIRCVM PORTICATIONES.* Contra quandoque heredes impensæ præscriptæ à Testatore de suo aliquid adiciebant: Quod testantur vetustæ Inscriptiones, his verbis, ET AMPLIVS IN EO MONVMENTO IMPENSA ADIECIT DE SVO HS. VI.

Interdum alicuius arbitratu monumentum facere heres legatariivse iuebatur, L. multa, D. de condic. & demonstr. Iuolen. in L. quibus diebus, §. ult. D. eo. *Thermus minor, QVORVM ARBITRATV MONVMENTVM SIBI FIERI VELLETESTAMENTO SCRIPSERAT, deinde ita legauerat. LVCIIIS, PVBLIIS, CORNELIIS AD MONVMENTVM EDIFICANDVM MILLE HERES MEVS DATO.* Iulian. in L. si heres, D. de condit. cau. da. *si heres ARBITRATV LIBERTI CERTA SVMMA MONVMENTVM FACERE IUSSUS.* Sic in lapide Romano. L. APISIVS C. F. SCAPTIA CAPITOLINVS EX TESTAMENTO FIERI IVSSIT MONVMENTVM. . . . ARBITRATVM HEREDVM SVORVM ET SIBI ET SVIS. Et alius, C. VALERIUS C. F. QVÆ BROCCIVS SIBI C. VALERIO OVF. PATRI TESTAMENTO FIERI IVSSIT HS. CC. T. CC. ARBITRATV VALERIE C. F. SORORIS, ET M. MARCI.

Sed & in tutelam cinerum plerumque legabant. Quintilian. lib. VII. cap. IX. *Vi si quis corpus suum in occulto loco poni iubeat, CIRCAQVE MONVMENTVM MVLTVM AGRI AB HEREDIBVS IN TVTELAM CINERVVM, vt solet, LEGET.* Quo pertinent hæc verba mutilæ Inscriptionis: C. IN CVLTV MONVMENTVM CVM P. XV. ET ITER. Et alias: HVIC MONVMENTO, EX TESTAMENTO IN CVLTVRAM LEGATA SVNT HS. VII. A. SEMPRONIO SEVERO.

Servos etiam quandoque circa monumentum morari Testamento iuebant, ut in L. libertis, §. cibaria, D. de aliment. vel cibar. *QVOS LIBERTOS MEOS VBI CORPVS MEVM POSITVM FVERIT, IBI EOS MORARI IVBEO, VT PER ABSENTIAM FILIARVM MEARVM AD SARCOPHAGVM MEVM MEMORIAM QVOTANNIS CELEBRENT.* Modestian. in L. Mæuia, D. de man. test. *SACCYS SERVVS MEVS, ET EVTYCHIA ET HIRENE ANCILLÆ MEÆ OMNES SVB HAC CONDICIONE LIBERI SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LVCERNAM ACCENDANT, ET SOLLEMNIA MORTIS PERAGANT.* Et hoc Lucian. in Nigrino ridet, his verbis, Οἱ δὲ καὶ παρὰ τὴν πύλιν ἀνέτασ τοῖς τόφοις.

Atque ut reliquas morientium commendationes, è quibus aliquot supra suis locis perstrinximus absolvamus, in Horatij vita, quæ Suetonio attribuitur, scriptum est, Quætopere Mæcenas Horatium dilexerit testatum eum reliquisse versibus qui illic recitantur, sed multò magis extremis iudiciis tali ad Augustum elogio: HORATI FLACCI VT MEI MEMOR ESTO. Sed & Augustum morientem defecisse in hoc verbo, LIVIA NOSTRI CONIVCII MEMOR

VIVE,

VIVE, ET VALE, Sueton. in eius vita cap. XCIX. narrat. His nō malè vetus hæc Inscriptio accedet. T. TERTVLLVS, T. F. DEC. LABORE ET CVRA MEA HANC PARAVI DOMVM, C. TERTVLLO FIL. DVLCISS. ET IN EA VRN. VBI OSSA NOST. QUIESC. IN ÆDE ISIDI SACRA CONST. SI MANES POST FATA ALIQVID SENTIVNT, DEMETVR DOLOR FREQVENTI FILII MBI ACCESSV AD ME. VALE. C. TERTVLLI, ET ESTO MEMOR PIETATIS PATERNÆ.

Interdum & Morientes vltionem necis suæ alicui mandabāt, aut cædis suæ auctores indicabāt. Sueton. in Calig. cap. III. Germanicū se vbi veneficiis & deuotionibus à Pisonem impugnari comperit, domesticis MANDASSE VLTIONEM, SI QVID SIBI ACCIDISSET, refert. Idē Vespasiano cap. VI. *Iactatū exemplar epistolæ, veræ siue falsæ defuncti Othonis ad Vespasianum, extrema obtestatione VLTIONEM MANDANTIS, QVOT REIPVB. SVBVENIRET, optantis.* Ulpian. in L. quicum maior, §. ult. D. de bon. libert. *Si pater Testamento cauerit, VT ACCVSARETVR LIBERTVS, QVASI VENENVM SIBI PARASSET, AVT QVID ALIVD IN SE ADMISSISSET.* Idem in L. si quis in graui, §. I. D. ad Sc. Silan. *si quis moriens dixisset, A SERVO VIM MORTIS ALLATAM ESSE SIBI.* Silius Italic. lib. XV.

Si quis ab externo casu MANDATA referri

Germano vis forte tuo, PORTABIMVS, inquit.

Et mox: -- Mea si SVPREMA referre

Fratri VERBA paras, MANDO CAPITOLIA VICTOR

EXVRAT, CINERIQVE IOVIS PERMISCEAT OSSA.

Iam verò extrema Germanici animæ agentis, dicta, ad amicos recitat Cornel. Tacit. lib. II. quibus hæc mandat. NVNC SCELERE PISONIS ET PLANCINÆ INTERCEPTVS, VLTIMAS PRECES PECTORIBVS VESTRIS RELINQVO: REFERATIS PATRI AC FRATRI QVIBVS ACERBITATIBVS DILACERATVS, QVIBVS INSIDIIS CIRCVMVENTVS MISERRIMAM VITAM PESSIMA MORTÈ FINIERIM. EIMOX: NON HOC PRÆCIPVVM AMICORVM MVNVS EST, PROSEQVI DEFVNCTVM IGNAVO QVÆSTV: SED QVÆ VOLVERIT MEMINISSE, QVÆ MANDAVERT EXEQVI. FLEBVT GERMANICVM ETIAM IGNOTI: VINDICABITIS VOS, SI ME POTIVS QVAM FORTVNAM MEAM FOVEBATIS. Idē Tacitus in vita Agricolæ, dolēs quod affidere valetudini soceri, fouere deficientem, fatiare vultu, cōplexu, non cōtigisset, *Excepissem certè,* ait, MANDATA, vocēsque quas penitus animo, figeremus.

Sanè Virgilius Testamento, Carmina sua cremari mandavit, quemadmodum Plin. lib. VII. Nat. histor. cap. XX. memoriæ prodidit. Idq; ab eo qui celeberrimi illius vatis vitæ conscripsit, plenius relatum est. Quæ res scholasticorum versibus argumētum præbuit: Sic enim Sulpic. Apollin.

IVSSERAT hæc rapidis aboleri carmina flammis

Virgilius.

Item de eadem re Phocas Grammaticus.

Carmina Virgilius Phrygium prodentia Martem

Secum fatali IVSSERAT igne mori.

Et alius quidam incertus Poëta.

Ergone supremis potuit vox improba verbis

Tam dirum MANDARE nefas? Ergo ibit in ignes,

Magnæque doctiloqui morietur Musa Maronis?

Huc vsque dispersas Testamentorum reliquias colligere, & singulas membratim discretas partes in ordinem cogere, suoque velut corpori reddere & restituere nobis curæ fuit. Deinceps integras Testamentorum Tabulas quæ vel ex vetustis lapidibus, monumentisque erui, vel ex priscorum auctorum scriptis elici possunt, attexam. Quarum ple-rasque aliena fide proferri, ne quis me euictionis nomine in ius vocet, testor & prædico, atque adeo pileatas, vt ita dicam produco, & si quid vitij deprehendatur, non teneor.

Ac primum ex inscriptionibus Hispanienfibus proferam vetustum Galli Favo-

Sf iij

nij Iocundi Testamentū, cuius tamen fidē nō praeſto. Verba eius notatū interpretatione adhibita ſic habent. EGO GALLVS FAVONIVS IOCVDVS PVBLII FAVONI FILIVS, QVI BELLO CONTRA VIRIATVM OCCVBI, IOCVDVM ET PVIDENTEM FILIOS HEREDES RELINQVO, ET BONORVM IOCVDI PATRIS MEI ET EORVM QVÆ MIHI IPSE ADQVIſIVI, HAC TAMEN CONDICTIONE VT AB VRBE ROMA HVC VENIANT, ET OSSA HINC MEA INTRA QVINQVENNIVM EXPORTENT ET VIA LATINA CONDANT SEPVLCHRO MARMOREO CONDITO MEA VOLVNTATE: SI SECVS FECERINT NISI LEGITIMÆ ORIANTVR CAVſÆ, VELIM EA OMNIA QVÆ FILIIS RELINQVO, PRO REPARANDO TEMPLO DEI SYLVANI QVOD SVB VIMINALI MONTE EST, ADTRIBVI, MANESQVE MEI A PONTIFICE MAXIMO ET FLAMINVM DIALIVM QVI IN CAPITOLIBVS SVNT OPEM IMPIORIBVS AD IMPIETATEM CONTRA FILIOS VLGISCENDAM, TENEANTVRQVE SACERDOTES DEI SYLVANI ME IN VRBE REFERRE, ET SEPVLCHRO ME MEO CONDERE. VOLO QVOQVE QVOTQVOT DOMI MEÆ VERNÆ SVNT OMNES A PRÆTORE VRBANO LIBEROS CVM MATRIBVS DIMITTI SINGVLISQVE LIBRAM ARGENTI PVRI ET VESTEM VNAM DARI.

Inuenitur & in antiquis Hiſpaniæ lapidibus vltimum quoddam Elogium perbreue valde notarum hiatu luxatum, nullo bono ſenſu, in hunc modum.

MORTEM EVALER. M. F. ADSEQVEXT INVLTTERR. NVLLO CREDIDI LOCO OSSA NOSTRA POSSE MEL. ADQVIESCERE QVM PROPE TEMP. ÆSCVLA PII ITAQVE EX TESTAM. AD X. PEDES A TEMPLO VOLO.

CONDIER.

VOS NATI IOCVDISS. AB VRBE ROMA ROMA HVC CONCEDITE. AD SEPVLCHR. NOSTRVM DEMETVR DOLOR PIETATE VESTRA SI MANESCENT VOS ME.

MORES NOSTRI.

Cuius lapidis notas diuulſas coniungens ita integra verba reddo. MORTE ME VALERIVM. M. F. ADSEQVENTE, IN VLTIMA TERRA, NVLLO CREDIDI LOCO OSSA NOSTRA POSSE MELIVS ADQVIESCERE, QVAM PROPE TEMPLVM ÆSCVLAPII. ITA EX TESTAMENTO AD X. PEDES A TEMPLO VOLO CONDIER. VOS NATI IOCVDISSIMI AB VRBE ROMA HIC CONCEDITE AD SEPVLCHRVM NOSTRVM, DEMETVR DOLOR PIETATE VESTRA SI MANES SENTIENT VOS MEMORES NOSTRI. Eacertē nifi me animus fallit, fuit Valerij illius iuſta mentis ſententia. Extat quoque in eodem Hiſpaniæ tractu vetuſtum aliud Teſtamentum quod abraſis aliquot litteris immedicabile vulnus accepit. Itaque cum ſua cauſa, ſuiſque vitiis exhibebo. EGO Q. VALER. CASTRICVS Q. F. HODIE. III. IDVS AVG. DECED. CONSTI. Q. VALER. F. MEVM EX ASSE HER. DVMO. . . . P. RO. VALERIA. F. MIHI KARISS. EXIMATVR SI LEGITIM. E. P. CONIUGE. SOBOL. HABERET. . . . PROPRIAMA, TVRRE TEMP. ÆSCVLA. DEI QVOD IN VRBE BARCIN. EST RESTAVR. ACT. P. ROMVLIO. CIT. HISP. PRO COS. DOMITIANO. VES. F. ORBI IMPERANTE.

Caput etiam quoddam Teſtamenti in eadem regione lapidi inciuſum eſt in hæc verba. L. CÆCILIVS. L. PAP. OPTATVS ET LEG. VII. LEGAT. ET X. LEG. XV. APOLLINI MISSVS HONESTA MISSIONE AB. IMP. M. AVR. ANTONINO ET AVR. VERO AVG. ATLECTVS AB ATRE. INTERIM MVNE. CONSECVT. IN HONORES EDILICIOS. II. VIR. III. FLAM. ROMÆ DIVORVM ET AVGVSTORVM QVI R. F. BARCIN. C. TAL. DOLEGO DARIQ. VOLO * VI. EX QVORVM VSVRIS SEMISIBVS EDI VOLO QVOTANNIS SPECTACVL. PVGILVM, DIE III IDVVM IVNTVS QVEAT XCCI. ET EADEM DIE LXXXCC. OLEVUM IN-

TMIS

TMIS PVBL. POPVLO PRÆBERI FESTA PRÆSTARI EA CONDICTIONE VOLO VT LIBERTORVMQ. LIBERTI QVOS HONOR SEVIRATVS CONTIGERIT, AB OMNIBVS MVNERIBVS SEVIRATVS EXCVSATI SINT. QVOT SI QVIS EORVM AD MVNERA VOCITVS FVERIT TVNEA. * . VI. AT REMPVB. TARRÆ TRÅNFERRI IVBEO SVB EADEM FORMA SPECTACVLORVM QVOD S.S. ESTE DENORVM TARRACONE

L. D. D. D.

Extat etiam Saſſinz in lapide antiquo caput Teſtamenti incluſum inſcriptione quadam, quæ ita habet.

D. M.

CÆTRANIÆ P. F. SEVERINÆ SACERDOTI DIVÆ. MARCIAN. T. BABIVS. GEMELLINVS AVGVST. CONIUGI. SACRATISS. CAPVT. EX. TESTAMENTO CÆTRANIÆ. SEVERINE COLLEGIS. DENDROPHORVM. FABRVM. CENTONARIORVM. MVNIC. SASSI. HS. SENAMILLIA. N. DARI VOLO. FIDEI Q. VESTRÆ. COLLEGIALI. COMMITTO. VTI EX. REDITV. HS. QVATERN. M. N. OMNIBVS. ANNIS. TRIB. IDVS. IVN. DIE. NATALIS MEL. OLEVUM. SINGVLIS VOBIS. DIVIDATVR. ET EX. REDITV. H. BINVM MILIVM. N. MANES MEOS. COLATIS. HOC VT. ITA. FACIATIS. FIDEI VESTRE. COMMITTO.

Eſt & ad antiquorum monumentorum ærarium delatum Teſtamentum quod ſubiungam.

D. O. M.

KL. SEX.

L. MALLIO ET Q. TORQVATO COSS.

SEMPRONIVS TVCIDANVS TESTAMEN. IVR. MIL. QVOD IPSE FACIO LL. ABES. OB. PŒNVVM ITALIA PVLSVM. FVND. BALEARES SENATVI. P. Q. R. D. AVRELIVS TVCIDANVS TACITAM PECV. SI VIA. LAL. OSS. MEIS RE. MONVMENTVM SVO SVNT. EDIFICAVERIT HABETO. HERMETI LIB. AVG. VIND. MA. AVR. D. DA. SVNT. TICIÆ AGRESTI, VXO. BENEME. MVNDVM MVLIB. QVÆVE. E. CA. PA. D. L. CAIVS TVCIDANVS QVOD PVILLAM CVIVS IVSSV. MEO. CV. GE. CONTRA DECRETVM AMPLISS. ORD. V. X. D. EX. ESTO. DODRANT. IVLIO CELSO TESTAMENTO. QVOD ESAPHO SCRIPSERAM. ADI. PAMPHILO VICARIO PECV. TL. INSTRVM. RVSTI. QVOD. EPIRO PARAVER. VT HIC VE HERED. DAVNTO. FILIIS, SI NEPOTES MIHI NON FECERINT. MARCELVS TVCIDANVS DAM. SVNT. COHI. HERED. QVE. LEGO ESTO. Quorum verborum quidam hanc interpretationem faciunt. TESTAMENTVM IVRE MILITARI QVOD IPSE FACIO LEGIBVS ABSENS OB PŒNVVM ITALIA PVLSVM FVNDOS BALEARES S.P.Q.R. DO LEGO AVRELIVS TVCIDANVS TOTAM PECVNIAM SI VIA LATINA OSSIBVS MEIS RELATIS MONVMENTVM SVO SVMPTV EDIFICAVERIT HABETO. HERMETI LIBERTO AVG. MANVMISSO AVREI CX. DONO DATI SVNT. TICIÆ AGRESTI, VXORI BENE MERITÆ MVNDVM MVLIBREM QVÆVE EIVS CAUSA EMPTA PARATA SVNT DO LEGO. CAIVS TVCIDANVS QVOD PVILLAM CVIVS IVSSV MEO CVRAM GESSE RAT, CONTRA DECRETVM AMPLISSIMI ORDINIS VXOREM DVXIT EXHERES ESTO. DODRANTEM IVLIO CELSO TESTAMENTO QVOD EPHESO SCRIPSERAM ADIICIO PAMPHYLO VICARIO PECVLIARE INSTRUMENTVM RVSTICVM QVOD EPIRO PARAVERAM VEHICVLAVE DATA DONATA SVNT. Iniectum tamen mihi de huius Teſtamenti fidē atq; auctoritate ſcrupulū non celabo. In eo enim Senatusconſulti, quo pupillam vxorem ducere tutori fuit prohibituſ, fit mentio, quod Marci demum temporibus am-

Sf iij

plissimus ordo decreuit. Proinde quomodo stare possit quod de Pœno Italia pulfo Testator loquitur, alij viderint. Mihi, vt liberum cuique iudicium relinquam, quidquid in hoc genere descriptum inuenio referre satis est. Circumfertur & caput ex Testamento M. Megonij M. F. Cor. Leonis, in hæc verba.

HOC AMPLIUS R. P. PETILINORVM DARI VOLO HS. XN. ITEM VINEAM CLCIDIANAM CVM PARTEM FVNDI POMPEIANI FAVTIL OPTIMA MAXIMA QVE FVNT FINIBVS SVIS, QVA MEA FVERVNT. VOLO AVTEM EX VSVRIS SEMISSIBVS HS. XN. COMPARARI AVGVSTALIVM LOCI N. AD INSTRVMENTVM TRICLINIORVM DVVM, QVOD EIS ME VBO TRADIDI CANDELABRA ET LYCERNAS BILYCHEIS ARBITRIO AVGVSTALIM, QVO FACILIVS STRATI IVS PVBL. OBIRE POSINT, QVOD IPSVM AD VUTILITATEM REIP. N. PERTINERE EXISTIMAVI, FACILIVS SVBITVRIS ONVS AVGVSTALITALITATIS, DVM HOC COMMODVM ANTE OCYLOS HABENT. CETERVM AVTEM TEMPORVM VSVRAS EMISSE HS. XN. AD INSTRVMENTVM AVGVSTALIVM ARBITRIO IPSORVM ESSE VOLO, QVO FACILIVS MVNVS MEVM PERPETVVM CONSERVARE POSSINT, NEQVE IN ALLIOS VSVS VSVRAT, QVAS ITA A REP. ACCIPERENT, TRANSFERRI VOLO, QVAM SI NECESSE FVERIT IN FASTINATIONEM. VINEAM QVQVE CVM PARTE FVNDI POMPEIANI SIC, VT SVpra DIXI, HOC AMPLIUS AVGVSTALIBVS LOCI IDCIRCO DARI VOLO, QVÆ EST AMINEA, VT SI COGITATIONI MEÆ, QVA PROSPEXISSENT VUTILITALIBVS NOSTRIS CREDO CONSENSERITIS, VINVM VSIBVS VESTRIS, DVMTAXAT DVM PVBLICE EPVLAS EXERCEBITIS, HABERE POSSITIS. HOC AVTEM NOMINE RELEVATI IMPENDIS FACILIVS PROSPECTVRI HI, QVI AD MVNVS AVGVSTALITALITATIS COMPELLENTVR. LOCATIO VINEÆ PARTIS FVNDI POMPEIANI, EAM COLERE POTERINT. HÆC ITA VT CAVI FIRI PRÆSTARIQVE VOLO. HOC AMPLIUS AB HEREDIBVS MEIS VOLO PRÆSTARI REIP. PETILINORVM, ET A REP. PETILINORVM CORPORI AVGVSTALIVM EX PRÆDIS CÆTERIS MEIS PALVM DICARI OMNIBVS ANNIS SVFFICIENS PEDATVRE VINEÆ, QVAM AVGVSTALIBVS LEGAVI. A VOBIS AVTEM AVGVSTALES PETO, HANC VOLVNTATEM MEAM RATAM HABEATIS, ET VT PERPETVAM FIRMAM OBSERVERIS, CVRÆ VESTRÆ MANDETIS. QVO FACILIVS AVTEM NOTA SIT CORPORI VESTRO HÆC ERGA VOS VOLVNTAS, TVLI L. KARVT, QVOD AD VESTRVM HONOREM PERTINET.

Non omittam ludicrum licet Grunij Corocotta Testamentum, quod vetustatem non modo ipso contextu præ se fert, verumetiam D. Hieronymi locupletis & idonei testis auctoritate, annos suos probat. Sic enim ille Epist. ad Eustochium, *Testamentum autem Grunij Corocotta Porcelli, decantant in scholis puerorum agmina cachinantium.*

M. GRVNNIVS COROCOTTA PORCELLVS TESTAMENTVM FECIT, QVOD QVONIAM MANV MEA SCRIBERE NON POTVI, SCRIBENDVM DIBTAVI. MAGIRVS COCVS DIXIT, VENI HVC EVERSOR DOMI, SOLIVERSOR FVGITIVE PORCELLE, EGO HODIE TIBI VITAM ADIMO. COROCOTTA PORCELLVS DIXIT, SI QVA FECI, SI QVA PECCAVI, SI QVA VASCYLA PEDIBVS MEIS CONFREGI, ROGO DOMINE COCE, VENIAM PETO, ROGANTI CONCEDE. MAGIRVS COCVS DIXIT, TRANSI PVER, ADFER MIHI DE CVLINA CVLTRVM, VT HVNC PORCELLVM FACIAM CRVENTVM. PORCELLVS COMPREHENDITVR A FAMVLIS, DVCTVS SVB DIE XVI. KAL. LYCERNINAS VBI HABVNDANT CVMÆ, CLYBANATO ET PIPERATO COSS. ET VT

VIDIT

VIDIT SE MORITVRVM ESSE, HORÆ SPATIVM PETIIT, COCVM ROGAVIT, VT TESTAMENTVM FACERE POSSET. INCLAMAVIT AD SE SVOS PARENTES, VT DE CIBARIIS SVIS ALIQVID DIMITTERET EIS, QVI AIT, PATRI MEO VERRINO LARDINO DO, LEGO, DARI GLANDIS MODIOS XXX. ET MATRI MEÆ VETVRRINÆ SCROFÆ, DO, DARI LACONICÆ SILIGINIS MODIOS XL. ET SORORI MEÆ QVIRINÆ, IN CVIVS VOTVM INTERESSE NON POTVI, DO, LEGO DARI HORDEI MODIOS XXX. ET DE MEIS VISCERIBVS DABO, DONABO SVTORIBVS SETAS, RIXATORIBVS CAPITINAS, SVRDIS AVRICVLAS, CAVSIDICIS ET VERBOSIS LINGVAM, BVBLARIIS INTESTINA, ESICIA RIIS FEMORA, MVLIERIBVS LVMBVLOS, PVERIS VESIGAM, PVELLIS CAVDAM, CYNÆDIS MVSCVLOS, CVRSORIBVS ET VENATORIBVS TALOS, LATRONIBVS VNGVLAS, ET NEC NOMINANDO COCO DO, LEGO, AC DIMITTO POPAM ET PISTILLVM, QVÆ MECVM DETVLERAM A QVERCETO VSQVE AD HARAM, LIGET SIBI COLLVM DE RESTE. VOLO MIHI FIERI MONVMENTVM EX LITTERIS AVREIS SCRIPTVM. M. GRVNNIVS COROCOTTA PORCELLVS VIXIT ANNOS D. CCCC. XCVIII. QVOD SI SEMIS VIXISSET, MILLE ANNOS IMPLESSET. OPTIM AMATORES MEI VEL CONSVLÈS VITÆ, ROGO VOS VT CORPORI MEO BENEFACIATIS, BENE CONDIATIS, DS BONIS CONDIMENTIS NVCLEI, PIPERIS, ET MELLIS, VT NOMEN MEVM IN SEMPITERNVM NOMINETVR. MEI DOMINI ET CONSBRINI MEI, QVI HVIC MEO TESTAMENTO INTERFVISTIS, IVBETE SIGNARI

LYCANICVS SIGNAVIT TERGILLVS SIGN.

NVPTIALICVS SIGN.

CELSANVS SIGN.

LARDIO SIGN. OFFELICVS SIGN. CYMATVS SIGN.

Obliqua etiam veterum quorundam Testamentorum verba subiungere operæ pretium duxi. De Iulij Cæsaris Testamento hæc Sueton. in eius vita cap. lxxv. scribit: NOVISSIMO TESTAMENTO TRES INSTITVIT HERÈDES SORORVM NEPOTES, C. OCTAVIVM EX DODRANTE, ET L. PINARIVM, ET Q. PEDIVM EX QVADRANTE RELIQVO, IN IMACERA C. OCTAVIVM ETIAM IN FAMILIAM NOMENQVE ADOPTAVIT: PLVRESQVE PERCVSSORVM IN TVTORIB. FILII, SI QVIS SIBI NASCERETVR, NOMINAVIT DECIMVM BRVTVM ETIAM IN SECVNDIS HEREDIBVS. POPVLO HORTOS CIRCA TIBERIM PVBLICE ET VIRITIM TRECENOS HS. LEGAVIT. Appianus lib. II. Bellior. Ciuil. Διαθήκη δὲ τοῦ Καίσαρος ὡφθισαν φερόμενοι, καὶ εὐθὺς αὐτῶν τὸ πλῆθος ἐκέλευον ἀναγνώσκειν. θετὸς μὲν δὴ τῶν Καίσαρος παῖς ἐγένετο ἐν αὐτοῖς, ὁ τῆς ἀδελφῆς θυγατρὸς Οὐκταΐου, τῶ δὲ μὲν δὲ ἦσαν οἱ κλητοὶ ἐν διαθήκῃ δεδομένοι, καὶ κατ' ἀνδραγαθίας τῆς ὄντων ἐπὶ ἐστῆ, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἀθηναίων δραχμῶν, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ λένετο αὐτοῖς ἐς ἄρην ὁ δὲ μὲν, τρεῖς καὶ μὲν κλητοῖς ἀποκελευσμένοι, διαθήκῃ δὲ φιλοπόλιδος ἀνδρὸς ὄντων οἰκιστὸν δὲ ἔφανη μάλιστα αὐτοῖς, ὅτι τῆς ἀνδροφῶν Δέκιμος ὁ Βραῦτος ἐν τοῖς δευτέροις κληρονομοῖς ἐγγράπτω παῖς. Ρωμαῖοις γὰρ ἔθος παρὰ τὸ ἀφῆν τοῖς κληρονομοῖς ἑτέροις, ἐς μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. Ἐφ' ὧ δὲ καὶ μάλιστα συνεταξάσαντο, καὶ δεινὸν καὶ ἀθέμιτον ἦσαν αὐτοῦ καὶ Δέκιμον ἐπιβουλεύσαι Καίσαρι, παῖδα αὐτῶν γαλακτομόνον εἶναι. Dio lib. XLIII. Τῆς δὲ διαθήκῃς αὐτῆς μετὰ ταῦτα ἀναγνωσθείσης μαθὼν ὁ δὲ μὲν ὅτι τὸν τε Οὐκταΐον ἐὶν πεποιήται, καὶ τὸν Ἀντωνίου, τὸν τε Δέκιμον, καὶ πῶς ἄλλως τῆς σφαιρῶν ἐπιτροπῆς αὐτῆς καὶ κληρονομίας τῆς ὄντας αὐτῆς μὴ ἐκείνον ἐλθοῖν, καὶ ταλέλοιστε, καὶ παρὰ τὴν καὶ διαρεῖς ἄλλοις καὶ τῆ πόλι τὸς τε κλητοῖς τῆς παρὰ τὸν τῆ βραῦν καὶ δραχμῶν ὡς μὲν αὐτὸς ὁ Οὐκταΐος γράφει, τῆς ἀκρόντων ὡς δὲ ἑτέροι, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἐστὶ τῶ σφαιρῶν δοθῆναι κεκέλευε, ἐπαρά τῆσιν. August. veter

IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS
SANCTI, GLORIA DEO, AMEN.

EGO REMIGIVS EPISCOPVS CIVITATIS REMORVM, SACERDOTII COMPOS, TESTAMENTVM MEVM CONDIDI IVRE RRÆTORIO, ATQVE ID CODICILORVM VICE VALERE PRÆCEPI, SI IVRIS ALIQVID VIDEBITVR DEVISSE. QUANDOQVE EGO REMIGIVS EPISCOPVS DE HAC LVCE TRANSIERO, TV MIHI HERES ESTO SANCTA ET VENERABILIS ECCLESIA CATHOLICA VRBIS REMORVM. Et tu fili fratris mei Lupe Episcopo, quem præcipuo semper amore dilexi: Et tu nepos meus Agri-cola Presbyter, qui mihi obsequio tuo à pueritia placuisti, in omni substantia mea, quæ mea sorte ob-venit antequam moriar: præter id quod unicuique donauero, legauero, dari ve in sero, vel unumquæ-que vestrum voluero habere præcipuum. Tu sancta heres mea Remensis Ecclesia, colonos quos in Portensi habeo territorio, vel de paterna, maternaque substantia, vel quos cum fratre meo sanctæ memoriæ Principio Episcopo commutavi, vel donatos habeo, possidebis. Dagaredum, Profuturum, Prudentium, Tennaticum, Maurilionem, Baudoleifum, Prouinciolum, Namatenam, Lautam, Suf-froziam, Colonos, Amarinum quoque seruum tuo dominio vindicabis. Necnò villas, agrorumque quos possideo in solo Portensi, Tundiaci scilicet, & Balatonii, siue Plerinacum, & Vacculiacum, vel que-cunque in eodem solo Portensi qualibet autoritate possedi, integrè cum omnibus cæpis, pratis, piscuis, filiis, ad te Testamenti huius autoritate reuocabis. Simili modo sanctissima heres mea, quæcumque tibi à propinquis & amicis meis, in quocunque solo & territorio collata sunt, sicuti disposuero in Pto-chius, cænobiis, martyris, Diaconis, Xenodochis, omnibusque Matriculis sub tua ditione degenti-bus, ordinationem meam futuri successores mei, ordinis sui memores, sicut ego prædecessorum meorum, ita quoque inconuulsa, & absque ulla refragatone seruabunt. Ex quibus Celtus, quem per manum meam Celsi sobrina mea tibi tradidit, & Huldriciaca, villa, quam Huldricus Comes, & loco ubi ossa mea sancti fratres & Cœpiscopi dioceseos tuæ ponenda elegerint, integumentis deseruiant. Sit-que locus ille successoribus meis Remorum Episcopis peculiariter proprius, & in alimoniis ibidem Deo militantium, vicus ex proprio, in Portensi, & Villanis quoque ex Episcopo in Remensi, deserui-ant. Blandibacius villa in Portensi, quam à coheredibus meis Benedicto & Hilario, datis pretiis emi de thesauro Ecclesie, & Albiacius ex Episcopo, in alimoniis Clericorum Remensis Ecclesia communiter deperentur. Quibus etiam Berna ex Episcopo, quæ prædecessoribus meis peculiaris esse solebat, cum duabus villis, quas Ludouicus à me sacro baptismatis fonte susceptus, amore nominis mei, Piscofheim sua lingua vocatis, mihi tradidit, siue cum Costo & Gleni, vel omnibus filiis, pratis, piscuis, quæcumque in Vosgo infra, circum & extra, tam ultra, quam citra Rhenum pretio dato comparavi, picem annuatim ministret, cum cætiisque locis regularibus tam à me, quam antecessoribus meis ordinatis, siue in futuro ab Episcopis successoribus meis ordinandis, pro necessitate locorum ad vascula vinaria componenda annuatim distribuatur. Crusciniacum verò & Faram, siue villas, quas sanctissima virgo Christi Genouefa, à Rege Christianissimo Ludouico, pro cõpendio itineris sui, cum Remensem Ecclesiam sepius visitare solet, adipisci promeruit, alimoniisque ibidem Deo famu-lantium deputavit, sicut ab ea ordinatum est, ita confirmo, ut Crusciniacum futuri Episcopi successo-ris mei obsequiis, & sartatectis principalis Ecclesie deputetur. Faram verò eidem Episcopo, & sartis tectis Ecclesie ubi iacero, perpetualiter seruire iubeo. Sparnacus villa, quam datis quinque milia libris argenti ab Eulogio comparavi, tua (sanctissima heres mea) non extraneorum heredu meorum esse cernitur: eò quòd cum criminis accusatione regie maiestatis idè teneretur obnoxius, & se mini-mè purgare posset, non solum ne occideretur, dato iam dicto pretio de thesauris tuis, sed ne pecunia eius publicaretur, unà tecum obtinui. Et idè ut præfata Sparnacus perpetualiter tibi ad restituend-um thesaurum, stipendisque tui Pontificis deseruiat, liberali sanctione firmaui. Duodeciacum verò sicut à Hlodoualdo nobilissima indolis puero cõfirmatū est, tibi heres mea perpetuo famuletur. Vil-las quas mihi Dominus, illustrisque memoriæ Hlodouicus Rex, quæ de sacro baptismatis fonte suscepti, cum adhuc Paganus Deū ignoraret, ad propriū tradidit, locis pauperibus deputavit: ne forte, cum esset infidelis, cupiū terrenarum rerum me arbitrari posset, & non potiùs sua salutem animæ, quam ex-teriora ab ipso bona requirere. Quod admiratus, intercedere me pro quibuscunque necessitatē patien-tibus, & fidelis, & ante fidem, benignè, liberalitèrque concessit. Et quia ex omnibus Episcopis Gal-liarum, pro fide & conuocatione Francorum potissimum me laborare cognouit, dedit mihi Deus tā-

tam

ram gratiā in conspectu eius, virtusque diuina, qua per spiritum sanctum me peccatorem plurimā signa ad salutem præfate gentis Francorum operari fecit, ut non solum ablata omnibus Ecclesiis re-gni Francorum restitueret, sed etiam de proprio, gratuita bonitate, plurimas ditaret Ecclesias. Ne-que prius de regno eius, quantum passus est pedis, Ecclesie Remorum iungere volui, donec ut hoc om-nibus Ecclesiis adimpleret, obtinui. Sed neque post eius Baptismum, nisi Codiciacum & Iulia-cum, super quibus iam dictus puer sanctissimus & unanims mihi Hlodoualdus, & incolæ loci illius multiplicibus xenis grauati obnixè deprecantes, quod Regi debebant, Ecclesie meæ soluendū, me petere compulerunt. Quod idem piissimus Rex & gratanter accipiens, promptissima voluntate largitus est: visibusque tuus (sanctissima heres mea) iuxta eiusdem piissimi datoris præceptum, Episcopali autoritate firmavi Res etiam, quas sapeditus Rex, piissimusque Princeps tibi in Septima-nia & Aquitania concessit, & eas quas in Prouincia Benedictus quidam (cuius filiam mihi ab A-larico missam, gratia sancti Spiritus per impositionem manus meæ peccatricis non solum à diabo-lica fraudis vinculo, sed ab inferis reuocauit) ad usum luminis tui, & loci ubi corpus meum iacue-rit, continuatim deseruire præcipio, villisque in Austria, siue Toringia. Futuro Episcopo successori meo amphibalum album paschalem relinquo: Stragula columbina duo, vela tria, quæ sunt ad ostia, diebus festis, triclinij, cellæ & culinæ. Vas argenteum triginta, & aliud decem & octo librarum inter te, heres mea, & Diocesim tuam Ecclesiam Laudunensem, factis patenis atque calicibus ad ministerium sacrosanctum, prout volui, Deo annuente, distribu. Aliud argenteum vas decem li-brariū, quod mihi sepe nominatus Dominus illustrisque memoriæ Hlodouicus Rex, quem (ut præ-dixi) de sacro baptismatis fonte suscepi, donare dignatus est, ut de eo facerem quod ipse voluissim, ti-bi heredi meæ Ecclesie supra memoratæ iubeo thuribulum, & imaginatum calicem fabricari: & Epigrammata que Lauduni in argenteo ipse dictavi, in hoc quoque conscribi volo. Quod faciā per me, si habuero spatium vitæ. Sin autè clausero ultimum diem; tu fili fratris mei Lupe Episcopo, species antedictas tui ordinis memor officias. Compresbyteris meis & Diaconibus, qui sunt Remis, viginti quinque solidos æqualiter diuidendos in commune dimitto Vitis plantam super vineam meā ad suburbanū positam, simili modo communiter possidebunt cum Melanio vinitore, quem do in lo-co Ecclesiastici hominis Albuichi, ut Albuichus libertate plenissima perfruatur. Subdiaconibus solidos duodecim. Lectoribus, Hosliariis, & iunioribus solidos octo iubeo dari. Pauperibus duode-cim in matricula positus, ante fores Ecclesie expectantibus stipem, duo solidi, unde se reficiant, in-ferentur: quibus Corcellum villam dudum deseruire præcepi. Aliis pauperibus tribus, ubi fratres quotidie pedes lauare debent, quibus etiam Balatoforum (quod Xenodochion) ad hoc ministeriū sta-tui solidus vnus dabitur. Viduis quadraginta in porticu Ecclesie alimoniam præstantibus, quibus de decimis villarum Colmiciaco, Tesiaco, Noua-villa stipendia ministrabantur, superaddo de vil-la Huldriciaca superius memorata, eis in perpetuum stipendia inferre. & tres solidos, & denarios quatuor dari iubeo. Ecclesie S. Victoris ad portam Suesionicam solidos duos: Ecclesie S. Martini ad portam Collatiriam, solidos duos. Ecclesie S. Hilarij ad portam Martis solidos duos. Eccle-sie Sanctorum Crispini & Crispiniani ad portam Treuericam, solidos duos. Ecclesie S. Petri in-frā urbem, quæ Curtis Dominica dicitur, solidos duos. Ecclesie, quæ in honore omnium Martyrū, supra scriptam Remorum edificauit, cum per auxilium virtutis Dei ab igne & monis penè iam totā urbem concremata eripui, solidos duos. Ecclesie, quæ pro eodè signo virtutis Dei in honore S. Mar-tini & omnium Confessorum infrā urbem edificauit, solidos duos. Diaconi infra urbem, quæ di-citur ad Apostolos, solidos duos. Titulo S. Mauricij in via Casarea, solidos duos. Ecclesie Ioui-nianæ tituli beati Agricole, ubi ipse vir Christianissimus Iouinus, & S. Martyr Nicasius cum plu-rimis societatis suæ Christi martyribus requiescunt, ubi etiam quinque Confessores proximi anteces-sores domni Nicasij, cum sanctissima Virgine & martyre Eutropia conditi sunt, solidos tres. Eisdem quoque Ecclesie proprium quod fuerat Iouini in solo Suesionico, cum Ecclesia beati Michaëlis re-bus superioribus addidi. Ecclesie sanctorum Martyrum Timothei & Apollinaris, ubi etiam Do-mino dante, si fratribus & filiis meis Episcopis dioceseos nostre visum fuerit, ossa mea ponere dis-positi, solidos quatuor. Ecclesie S. Ioannis, ubi virtus Christi me orante filiam Benedicti suscita-uit, solidos duos. Ecclesie S. Sixti ubi cum tribus successoribus suis requiescit, solidos tres, cui etiam de proprio meo Plebeias supra Matronam adiunxi. Ecclesie S. Martini in eodem solo sanctæ Re-mensis Ecclesie positæ, solidos duos. Ecclesie S. Christofori, solidos duos. Ecclesie S. Germani, quæ ipse in solo Remensi edificauit, solidos duos. Ecclesie sanctorum Martyrum Cosmæ & Da-

T c iij

niani in praefate matris solo positae, solidos duos. Matricule sanctae Mariae, quae dicitur Xenodochion, ubi duodecim pauperes stipem expectant, solidus dabitur. Quam denique matriculam loco ubicunque fratribus meis & filiis ossa mea ponere placuerit, perseverare praecipio: ut diu noctuque pro peccatis atque criminibus meis Dominum deprecetur, de proprio hereditatis meae iure, rebus quas Antecessores mei in eorum stipendiis Domino dederunt, superaddo etiam villam Scladronam, & villam S. Stephani, & quidquid in villa Herimundi mihi per successionem euenit. Quod vero pretio ibidem comparavi, Ecclesiae S. Quintini Martyris iamdiu delegavi. De iam dicto Vaculiacio Frunimium, Dagaleisum, Dagaredum, Ductionem, Baudouicum, Vulfum, Vinosifam, liberos esse praecipio. Tenaredus qui de ingenua nascitur matre, statu libertatis utatur. Tu vero fili fratris mei Lupe Episcopi, tuo dominio vindicabis Nisistem, & matrem suam Nuicam. Vineam quoque, quam Enias vinitor colit, Eniam & Monulfum eius filium iuniorē iubeo libertate perficere. Mellosicum porcarium, & Paschasidem coniugem suam, Verniuianum cum filiis suis, excepto Vidragasto, cui tribui libertatem, tuo iuri deputabis. Seruum meum de Cefurnico, tuum esse praecipio. Agrorum partem ad te, quam frater meus Principius Episcopus tenuit, cum siluis, pratis, pasuis, reuocabis. Seruum meum quem Mellouicus tenuit Viteredum, tibi derelinquo. Teneurfolium, Casalinum, & uxorem suam Theodorosenam, tuo iuri dominioque transcribo. Tendonima quoque ex mea praecipione sit libera. Edoneisam, quae homini tuo sociata fuit, & eius cognationem retinebis. Uxorē Arepildi, & cognationem suam ingenuos esse iubeo. Partem meam de prato quod Lauduni iuxta vos habeo, ad imitatem montium posito, & quae Iouia sunt pratella quae tenui, ad te reuocabis. Labrinacum tibi, ubi ossa genitricis meae posui, cum praefixis terminis deputavi. Tibi autem nepos meus Agricola Presbyter, qui intra domesticos parietes meos exegisti pueritiam tuam, trado atque transcribo Merum vastem seruum, & uxorem suam Meratenam, & eorum filium nomine Marcouicum. Eius fratrem Medouicum iubeo esse liberum. Amantium & uxorem suam tibi met derelinquo. Eorum filiam esse praecipio liberam Dafoundam. Alaricum seruum tuae deputo portioni, cuius uxorem, quam redemi & manumisi, commendo ingenuam defendendam. Bebrimodum, & uxorem eius Moram tuo dominio vindicabis. Eorum filius Monacharius gratulabitur beneficio libertatis. Mellaricum & uxorem suam Placidiam ad tuum dominium reuocabis. Medaridus eorum filius sit liberus. Vineam quam Mellanicus Lauduni facit, tibi dono: Brittoaudem seruum meum, necnon etiam Gibericum: Vineam quam Bebrimodus facit, tibi eatenus derelinquo, ut diebus festis, & omnibus diebus Dominicis, sacris altaribus mea inde offeratur oblatio: atque annua conuiuia Remensibus Presbyteris & Diaconibus praebantur. Delego quoque nepoti meo Pretextato Moderato Totionem, Marconicum, Innocentium seruum, quem accepi à Profuturo originario meo, Coclearia quatuor de maioribus, acetabulum, Lacernam quam mihi Tribunus Friaredus dedit, & argenteam Cambutam figuratam filiolo illius Parouio. Acetabulum & tria coclearia, & casulam cuius simbrias commutavi. Remigie Coclearia tria, quae meo sunt nomine titulata: mantile ipsius quod habeo feriale transcribo. Hichinaculum quoque dono illi, de quo Gondebodo dixi. Delego quoque benedictae filiae meae Hilariae Diaconae ancillam nomine Nocam, & vitium pedaturam, quae suae iungitur vinea, quam Catufo facit, dono: & partem meam de Talpusciaco transcribo pro obsequiis, quae mihi indefinenter impendit. Aetio nepoti meo partem de Cefurnico, quae mihi sorte diuisionis obuenerit, cum omni iure quod tenui & possedi: Ambrosium quoque puerum ad ius illius, dominiumque transmittito. Vitalem colonum, liberum esse iubeo, & familiam suam ad nepotem meum Agathimerum pertinere: cui vineam dono, quam posui Vindonisse, & meo labore constitui, sub ea conditione, ut à patribus suis omnibus diebus festis ac Dominicis, pro commemoratione mea, sacris altaribus offeratur oblatio: & Laudunensibus Presbyteris atque Diaconibus annua conuiuia praebantur. Dono Ecclesiae Laudunensi ex villis quas mihi sancta recordationis praefatus Rex Hludouicus dedit duas, Anisiacum, solidoque octodecim, quos Presbyteri & Diaconi aequali diuisione inter se distribuant. Partem meam de Secia ex integro ad se reuocet Ecclesia Laudunensis, & Lausitum, quam mihi charissima filia & soror mea, uirgoque (ut credo) Christi sanctissima Genouefa in usibus pauperum Christi tibi dandam ad integrum delegauit. Commendo sanctitati tuae (fili fratris mei Lupe Episcopi) ex praefatis villis, quos liberos esse percipio, Cattusionem, & Aulietenam coniugem suam: Nonnionem qui meam vineam facit, Sonnoueifam, quam captiuam redemi, bonis parentibus natam, & eius filium Leuberedum, Mellaridum & Mellatenam, Vasantem, Cocum, Casariam, Dagarasenam, & Baudorosenam Leonis neptem, &

Marcoleisum filium Totonis, hos totos (fili fratris mei Lupe Episcopi) sacerdotali auctoritate liberos desensabis. Tibi autem heredi, meae Ecclesiae, Flavianum & uxorem suam Sparagildem dono. Eorum filiolum paruulam Flauarasenam, liberam esse constitui. Fedamiam uxorem Melani, & earum paruulam Remenses presbyteri & diaconi possidebunt. Cispiciolum colonum liberum esse praecipio, & eius familiam ad nepotem meum Aetium pertinere: ad utrumque, id est, ad Aetium & Agathimerum peruenire colonicam Passiacum. Pronopti meae Pretextatae dono Modoresenam. Profuturo Leudocharium puerum trado. Profutura dari iubeo Leudoneram. Laudunensibus Subdiaconibus, Lectoribus, Ostiariis, & Iunioribus quatuor solidos derelinquo. Pauperibus in matricula positis solidus dabitur ad eorum refectorem. Delego quoque ex dato praefati Principis, Saluonarias supra Moram: & decem solidos Ecclesiae Suesionicae pro commemoratione nominis mei. Nam Sablonarias supra Matronam heredibus meis deputavi. Catalaunensi Ecclesiae ex dono sepe dicti filij mei, Gellonos supra Matronam, & decem solidos. Ecclesiae S. Memmij, Fascinarias ex dono praescripti Principis, & solidos octo. Mosmagensi, solidos quinque. Vongensi, agrum apud officinam molinarum, quae ibi est constituta. Catariensi Ecclesiae solidos quatuor, totidemque Portensi pro commemoratione mei nominis inferentur. Ecclesiae Attrebatensi, cui, Domino annuente, Vedastum fratrem meum charissimum Episcopum consecraui, ex dono iam dicti Principis villas duas in alimonis Clericorum deputavi, Orcos videlicet, & Sabucetum: quibus etiam pro memoria nominis mei solidos viginti dari iubeo. Vrsi Archidiaconi familiaribus usus obsequiis, dono ei domitextilis casulam subtilem, & aliam pleniorē, duo saga delicata, Tapete quod habeo in lecto, & tunicam quam tempore transitus mei reliquero meliorem. Heredes mei Lupe Episcopi, & Agricola Presbyter, porcos meos inter vos aequaliter diuidetis. Friaredus, quem ne occideretur, quatuordecim solidis comparavi, duos concessos habeat. Duodecim det ad Basilicam Domorum Martyrum Timothei & Apollinaris, caem conuersos faciendam. HÆC ITA DO, ITA LEGO; ITA TESTOR. CETERI OMNES EXHEREDES ESTOTE, SVNTOTE. HVIC AVTEM TESTAMENTO MEO DOLVS MALVS ABEST, ABERITQUE: IN QVO SI QVA LITVRA, VEL CARAXATVRA FVERIT INVENTA, FACTA EST ME PRÆSENTE, DVM A ME RELEGITVR ET EMENDATVR. Neque ei duo priora Testamenta, primum quod ante quatuordecim, & alterum quod ante septem condidi annos, obistere, obuiare, aut vllatenus nocere poterunt: eò quod quicquid in ipsis continebatur, in presentia fratrum meorum, hic inserta, & quae deevant adiuncta: insuper & quae Dominus mihi largiri in postmodum dignatus est, superaddita non suncuntur. Sed inconuulsum & incontaminatum praesens hoc condidi testamentum, à fratribus meis, successoribus videlicet Remorum Episcopis, conseruandum à Regibus quoque Francorum, filiis scilicet meis charissimis, quos per Baptismum Iesu Christi dono & gratia spiritus sancti cooperante, Domino consecraui, ubique defensum atque protectum contra omnia, & in omnibus, inuolabilem perpetuamque semper obtineat firmitatem. Et si quis in ordine Clericali à Presbytero usque ad Tonsum contradicere, aut obuiare ei praesumpserit, & correptus à successore meo satisfacere neglexerit, conuocatis ex vicinioribus locis Remorum dioeceseos tribus Episcopis, deponatur à gradu. Si verò (quod non opto, nec cupio, sed neque spero) successor quilibet mihi in hac sede Remorum Episcopus, execrabilis cupiditate ductus, res praefatas, sicut à me auctore Domino Iesu Christo, ad illius honorem, & eius pauperum consolationem ordinatae sunt, aliorum distrahere, immutare, commutare, seu quolibet obtentu in usus laicorum, beneficij gratia dare, aut à quolibet datas, fauere, aut consentire praesumpserit, conuocatis totius dioeceseos Remorum Episcopis, Presbyterisque ac Diaconibus, necnon & ex filiis meis charissimis Francis religiosi quam plurimis, reatus sui praenam, priuatione sui Episcopatus persoluat: & nequaquam ultra recuperationem gradus amissi, in hoc seculo promerebitur. Quicumque verò ex laico habitu à nobis statuta parvipendens, sibi que fauens, quae pauperibus Ecclesiae attributa sunt, abuti, aut usurpare quolibet obtentu praesumpserit, pari simul perpetuaque damnatione, alienator, petitor, dator, acceptor, peruasor, Anathematis vinculo ab Ecclesia catholica seiungantur, donec valeant, deo miserante, condignae satisfactionis emendatione indulgentiam promereri. Sin autem in hoc perseverare, cuiuscunque donationis occasione, quilibet delegerit, spes ei praesentis ac futurae restitutionis à successore meo, Remorum scilicet Episcopo, omnimodis auferatur. Generi tantummodo Regio, quod ad honorem sanctae Ecclesiae, defensionem pauperum, unà cum fratribus meis & coepiscopis omnibus Germaniae, Galliae, atque

Neustria in regia maiestatis culmen perpetuo regnaturum statuens elegeri, baptizari, à fonte sacro suscepti, donoque septiformis spiritus consignari, & per eiusdem sacri chrismatis unctioem ordinato in Regem, parcens, statuo, ut si aliquando genus illud regum per benedictionem meam toties Domino consecratum, mala pro bonis reddens, Ecclesiarum Dei peruasor, destructor, depopulator grauis aut contrarius existeret, conuocatis Remorum diocesanos Episcopos, primum moneatur: deinde urbs prefata adiuncta sibi sorore Ecclesia Treuerensi, iterum conueniatur. Tertio vero, Archiepiscopis tantummodo Galliarum tribus aut quatuor conuocatis, Princeps ille, quicumque fuerit, moneatur: ita ut ad septimam monitionem, si prius satis facere renuerit, paternae pietatis longanimitate differatur. Tandemque si postpositis omnibus prefatis benedictionibus, incorrigibilis contumacia spiritum non deposuerit, & se per omnia Deo subdi nolens, benedictionibus Ecclesiae participare noluerit, elogium segregationis à corpore Christi, ab omnibus ei porrigatur, quod per Prophetam & Regem David longè ante eodè qui in Episcopos est, dictate sancto spiritu, noscitur decantatum: Quia persecutus est (inquit) hominem inopem, & mendicum, & cõpunctum corde, & non est recordatus facere misericordiam, & dilexit maledictionem, & ueniet ei, & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo: Totumque ei quod in persona Iudae traditoris Domini nostri Iesu Christi, & malignorum Episcoporum Ecclesia decantare solet, per singulos ei decantetur Ecclesias. Quia Dominus dixit, Quandiu fecistis ex minimis meis, mihi fecistis: & quãdiu his non fecistis, nec mihi fecistis. Et ideo quod probatur in capite, in membris intelligendum esse non dubitetur. Vnũ tantummodo ibi uerbum per interpositionem commutetur: Fiant dies eius pauci, & principatum eius accipiat alter. Quod utique si successores mei Remorum Archiepiscopi, operari sicut à me ordinatum est, neglexerint, in se quicquid in Principibus rescandum fuerat, maledictionibus deprauati reperiant: ut fiant dies eorum pauci, & Episcopatum eorum accipiat alter. Si uero Dominus meus Iesus Christus uocem orationis meae, quam quotidie pro genere illo in conspectu diuinae maiestatis specialiter fundo, audire dignatus fuerit, ut sicut à me accepit, ita in dispositione regni & ordinatione sanctae Dei Ecclesiae perseveret, benedictionibus quas spiritus sanctus per manus meam peccatricem super caput eius infudit, plurimae super caput illius per eundem spiritum sanctum superaddantur: & ex ipso Reges & Imperatores procedant, qui in presenti & in futuro, iuxta uoluntatem Domini ad augmentum sanctae suae Ecclesiae, uirtute eiusdem, in iudicio & iustitia confirmati & corroborati, regnum obtinere atque augere quotidie ualeant: & in domo David, hoc est, in caelesti Hierusalem, cum Domino in aeternum regnaturi, sublimari mereantur. Amen. Peractum Remis, die & Consule supradicto, intercedentibus & medijs signatoribus: EGO REMIGIVS EPISCOPVS TESTAMENTVM MEVM RELEGI, SIGNA- VI, SUBSCRIPSI: & in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti (deo adiuuante) compleui. Vedastus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, & subscripsi. Genebaudus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Medardus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Lupus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Benedictus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixi, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Eulogius Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Agricola Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Theodorus Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Celsinus Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Papolus interfui atque subscripsi. Eulodius interfui & subscripsi. Eusebius interfui & subscripsi. Rusticolus interfui & signaui. Eutropius interfui & signaui. Dau- reus interfui & signaui. Post conditum Testamentum, immò signatum, occurrit sensibus meis, ut Basilicae Domnorum martyrum Timothei & Apollinaris Missorium argenteum sex librarum ibi deputem, ut ex eo sedes futura meorum ossium componatur.

Proferam & aliud aequè gentis nostrae, eiusdemque ferè saeculi & styli, nec diuersi argumenti Testamentum, à me in uetustis schedis quas mihi Cruceus noster utendas dedit, repperit. Eiusmodi namque manuscriptoras, & vel fugientibus literis & interdũ prope

prope ad interuencionem deletis literis exaratas membranas, ab ineunte aetate curiosè inuestigasse, & etiamnum, prout fors fert, non sine tædio & tæporis, in his otij angustiis, iactura, euoluere me non inficior. Nec uero huius me operæ pænitet, ut qui à Virgilio didicerim aurum ex stercore colligendum esse, & à Plinio acceperim nullum tam malum auctorem esse, qui non aliqua sui parte prodesse possit: sed nec quidquam lego quod non exceptam. Hac salebrosa licet uia, ad uetustatis cognitionem gradiendũ est: & multum & multa legere iuuat: Ac uel inuicudorum librorum molestia his qui optatam cursu contingere metam student, deploranda est: cum nullus tam grauis, lectiois cibus sit, qui non studiosi stomachi calore concoquatur. Testamentum autem cuius præconium facio, Hadoindi est Cenomannicæ urbis Episcopi, in hæc uerba.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI, ET SPIRITVS SANCTI, VIII. ID. FEBRUAR. IN ANNO V. REGNANTE GLORIOSISSIMO CLODOUEO REGE. EGO HADOINDVS AC SI INDIGNVS TAMETSÌ PECCATOR, EPISCOPVS SANCTÆ DEI ECCLESIAE CENOMANNIS CLVITATIS, sanus, Deo propitio, mente & corpore, sanoque consilio, metuens casum humane fragilitatis, Testamentum condidi, eumque Cadulto diacono scribendum dictaui. QVOD TESTAMENTVM MEVM SI QVO CASV IURE CIVILI AVT PRÆTORIO, VEL ALICVIVS NOVÆ LEGIS, INTERVENTV VALERE NEQVIVERIT, AC SI AB INTESTATO, AD VICEM CODICILLORVM VALERE AD VOLO, ET VALEAT. Itaque, si quando ego Hadoindus suprascriptus Episcopus è rebus humanis excessero, & debitum uenturi temporis cõmpleuero, tunc tu sacrosanctæ Ecclesiae uenerabilis HERES MEA ESTO, heredemque meã te esse constituo: ita ut ubicumque aliquid per hoc Testamentum meum dederò, legauerò, dareque iusserò, id ut detur fiat, præstetur, fidei tuæ heres mea committo. Dono tibi sancta ac uenerabilis mater Ecclesia Cenomannica in honore sanctæ Mariæ, & domni Geruasii & Prothasii Martyrum, uillam iuris mei, cuius uocabulum appellatur *Ausa*, quam datis rebus proprijs meis comparauì cum domibus adificijs, mancipijs, uineis, siluis, pratis & pascuis, quantumcumque in ea loca aspicere uideatur, cum colonis, & integro termino suo ad ius & dominationem uestram reuocetur perpetualiter possidendum. Similiter Basilica domni *Victurij* ubi ipse dominus requiescere dinoscitur, & si meruero, inibi sepulturam habere desidero, dono tibi uillam nuncupatã *Acerueo*, quam dato pretio comparauì, cum domibus, mancipijs, uineis, siluis, pratis & pascuis exceptis his quos pro anima meã remedio ingenuos fieri præcepi, totum & ad integram prefata Basilica post meum discessum suæ potestatis faciat reuocare perpetua dominatione possidendum. Ea uero condicione dono sanctæ Basilicæ domni Petri & Pauli Apostolorum, quam domnus Bertichrannus quondam Episcopus Cenomannicæ ciuitatis suo opere adificauit, uillam proprietatis meae *Iscomodiacum* suam in pago *Belini* quam data pecunia de *Aufereno* & genitricis suae comparauì, ut hanc ministri eiusdem post meum transitum teneant, possideant, & futuris facere cui uoluerint, derelinquant. Similiter dono ipsi sanctæ Basilicæ domni Petri & Pauli Apostolorum uillas quibus nomina sunt, *Taudiniaco*, *Marriniaco* quam *Lupus* quondam per beneficium nostrum tenere uisus fuit. Hoc supradicta Basilica post nostrum discessum cum omni integritate quod ad ipsas uillas aspicere uideatur, ministri nostri iam dictæ Basilicæ, de presenti percipiant dominandum. Simili modo dono Basilicæ sancti *Vincenij* martyris quam *Dummolus* sancte recordationis Episcopus suo labore construxit, uillam iuris mei *Pratellus*, cum omni integritate, quantumcumque mihi *Domnola* uisa fuit habuisse. Simili modo dono Basilicæ donæ & sanctæ *Mariæ Aureono* uicem quem *Agobertus* Abbas *Diablentis* simul edificauit. Et *Iona* uillam que fuit *Sigulfi* Presbyteri & quam fidelis noster *Chaddo* per nostrum beneficium habere uideatur: pariter & mansionem ad prope ipsam *Iona* quam *Lupus* quondam tenuisse uisus fuit ipsi *Chadoni* uolumus esse concessam: si tamen habuerit filios in eorum permaneat potestate. Et si quidem filios non habuerit, post suum transitum ad ius & dominationem domnæ *Mariæ de Aureonensi* uico reuertatur per ætatis temporibus dominandum. Similiter uilla *Lastemarico*, quam ex munificentia nostra ipsi *fideli* nostro *Chaddono* defensori nostro concessimus, uoluntas mea est, ut dum aduixerit, hoc usu possideat: post eius uero discessum cum omni uel meliorata, uel superposita, sanctæ Basilicæ *Aureonensi* uico reuertatur. Similiter *Vernicella* cum omni iure & termino suo uel colonijs ad se pertinentibus, ad ipsam sanctam Basilicam proficiat in perpetuum. Et si a-

liquis exinde epistolam quasi à nobis factam protulerit, vacua & inanis permaneat. Et ita nobis conuenit, ut superius intimare, ut quicumque facta nostra de propinquis aut heredibus nostris charitatem aliquam quamuis bonorum hominum manu roboratam, ut cupiditas suadet, protulerit, vacua & inanis permaneat: & illam maledictionem percipiat ut superius est comprehensum. Villam Fontanas in pago Siluacinenfe, filius & parens noster Bodilo, dum superstes fuerit, locellum locum tempore vite suae teneat ac possideat. In Christi nomine Hadoindus eps peccator Episcopus hoc Testamentum quod ex deuotione fieri rogauit, RELEGI ET SUBSCRIPSI. Rosindus subscripsi. Berteghifelus subscripsi. Marfus subscripsi. Aufrebertus subscripsi. Sigrannus subscripsi. Audobertus subscripsi. Cadulfus ordinante domno Hadoindo Episcopo, hoc Testamentum redditus scripsi & subscripsi.

Magnificis in Christo & sancta Ecclesia filius Bodilono & Anarano Hadoindus Episcopus Rogo & supplico caritati vestre ut cum me dominus & creator omnium de hoc saeculo migrare praeceperit, Cenomannis ciuitate ire faciatis, & ibi Testamentum meum cum apertum fuerit uobis prosequentiibus, apudque publica gestis municipalibus faciatis allegare. Et quod unicuique per ipsam Testamentum sanctis ciuibus vel propinquis meis uisum sum delegasse, uestra dispensatione unusquisque iuxta ipsam delegationem percipere valeat: & quicquid exinde egeritis, gesseritis, ratum & firmissimum debeat permanere. Quod mandatum manu nostra firmauimus, & petimus munendum Cenomannis ciuitate in Christi nomine Hadoindus eps peccator Episcopus hoc mandatum relegi & subscripsi. Rosindus subscripsi. Berteghifelus sub. Marfus sub. Audobertus sub. Defensor sub. Vrsmannus sub. Sigrannus Cadulfus diac. ordinante domno Hadoindo Episcopo hoc mandatum scripsit & subscripsit.

Inueni & in illis membranis uetustius Berthichranni, eiusdem Cenomannicae ciuitatis Episcopi, Testamentum, ex cuius ima parte generale caput subiecit contentus est. SI QVAE LITVRA, SI QVAE CARAXATVRA, SI QVAE LITTERA ADIECTAE SVNT, VEL DETRACTAE, EGO FECI, FIERI QVE IVSSI, DVM MEAM MIHI SAEPIVS PRAELEGO VOLVNTATEM, ET OMNIA PER SINGVLA RECOGNOSCO, VEL EMENDO. VT LEX EDOCET SEPTEM VIRORVM HONESTORVM SVBSRIPTIONIBVS ET SIGILLIS CREDIDI MVNIENDVM, ET PRO TOTIVS REI FIRMITATE ATQVE STIPVLATIONE ADNECTI PRAECEPI. Actum Cenomannis in ciuitate, die & anno superius comprehenso. Bertichrannus in Christi nomine ac si indignus Episcopus, Testamentum meum quod filio meo Ebboni notario scribendum dictaui, Relegi, & subscripsi. Guntinus honoratus subscripsi rogante domno Bertichranno. Dado rogante domno Bertichranno subscripsi. Gaerinus rogante domno Bertichranno subscripsi. Ibbolenus rogante domno Bertichranno subscripsi. Gaddo rogante domno Bertichranno subscripsi. Hugohonoratus subscripsi. Ego Ebbo notarius iubente domno meo Bertichranno Episcopo, & ipso praesente hoc Testamentum scripsi, Relegi, & subscripsi, notari diem. Similiter ego Bertichrannus Episcopus Rogo filio meo Archidiacono, ut cum Testamentum meum apertum fuerit, ipso prosequente gestis municipalibus secundum legem faciat allegari: quo semper firmiter perduret.

Non est Dagoberti Regis silentio obruendum Testamentum, quattuor exemplis scriptum, quorum vnum Lugduni, alterum Parisiis, tertium Mettis in archiuu Ecclesiaru custodienda, ille direxit, quartu in thesauris suis adseruari praecipit, referente Aimoino lib. III. de Gest. Francor. cap. xxx. qui eius praefationem & aliquot capita citat, quorum nouissimo ita cum filiis Sigeberto & Hludouico loquitur, VOS AVTEM, BONI FILII, CONSIDERANTES PRIMVM NATVRAE RELIGIONEM, CVIVS GRATIA ETIAM BESTIAS LIGAT, MANETE FRATRES. NOLITE EXVERE QVO ONERATI ESTIS: DEINDE REVEREMINI ME PATREM VESTRVM: QVI ROGARE MALO, CVM POSSIM IVBERE, VT STATVTA NOSTRA INCONVVLVA SERVETIS, SICVTI VESTRA SVCCESSORIBVS VESTRIS SERVARI VOLETIS: PROPECTO SCIENTES, QVOD SI A NOBIS SANCITA CONTEMPTVI HABVERITIS (QVOD NON ARBITROR) PARI MODO ET VESTRA A POSTERIS CONTEMNENTVR DECRETA. Iam si quis Caroli

Caroli magni Testamentum à me efflagitet, ei Einhartum delegabo: Ab eo fiet numeratio. Is enim libru quo eius principis vitam complexus est, illo ipso Testamento claudit. Sed ne singula Testamenta confectari necesse habeamus, generalem Testamentorum, quae tunc temporis in Gallijs obtinuit, formulam, ex Marculphi schedis proponam. Testamenta ergo ita concipienda esse Marculphus tradit.

REGNANTE IN PERPETVO DOMINO NOSTRO IESV CHISTO, LOCO ILLO, ANNO ILLO, REGNANTE ILLO REGE, SVB DIE ILLA, EGO N. ET CONIVX MEA N. MENTE INTEGROQVE CONSILIO, METVENTES CASVS humanae fragilitatis, Testamentum nostrum condidimus, quod illi notario scribendum commisimus, ut quando dies ultimus post transitum nostrum aduenerit, RECOGNITIS SIGILLIS, INCISO LINO, VT ROMANAE LEGIS DECREUIT AVCTORITAS, PER ILLVSTRES VIROS ILLOS QVOS IN HAC PAGINA TESTAMENTI NOSTRI LEGATARIOS INSTITVIMVS, GESTIS REPVBLICAE MVNICIPALIBVS TITVLIS, EORVM PROSECVTIONE, AB IPSIS MVNIATVR. Igitur, cum iubente domino, de istius vite cursu migravimus, tunc quidquid ex proprietate parentum, vel proprio labore, seu ex munificentia à pijs principibus percipere meruimus, vel de quibuslibet titulus atque contractibus venditionis, cessionis, donationis, vel vndique, domino adiuuante, ad nostram peruenit dominationem, tunc TV DVLCISSIMA CONIVNX MEA, N. ET QVOS HEREDES MEOS ESSE VOLO, HEREDITATEM MEAM HABETOTE. RELIQVI VERO HEREDES EXHEREDES SVNTO, EXCEPTO QVOD VNICVIQVE PER HOC TESTAMENTVM DEDERO, DARIQVE IVSSERO. Id ut fiat, detur, praestetur, impleatur, te omnipotens deus, teste committo. Villas vero illas, & illas, sitas in pago illo, filius meus vel filia illa, sitas in pago illo recipiat. Villas illas, Basilica illa, vel Monasteria sita ibi recipiat. Id ut fiat, detur, praestetur, impleatur, te omnipotens deus ad defendendum committo: licet de omnibus dum adiuuimus nostru reseruamus vsu. Sed dum in villas aliquas quas superius memorauimus, quas ad loca sanctorum heredibus nostris deputauimus, quod pariter state coniugio adquisimus, praedicta coniux nostra ad coniugiu habere poterit propter ipsam tertiu villas illas sitas in pago illo, in integritate si nobis superstes fuerit, in compensatione recipiat. Et quidquid exinde pro comuni mercede vel in pauperibus, aut bene meritis nostris facere decreuerit, licentia habeat, vel post eius discessum, si aliquid in Testamentu remanserit, heredes nostris recipiat. Libertos quos quasque, pro anima remedio fecimus, aut in antea facere voluerimus, & eis epistolae manu nostra firmatas dederimus, obsequiu filioru nostroru habere cognoscant, & oblata vel luminaria, iuxta quod ipse epistola continent, ad sepulcra nostra tam ipsi, quam proles eorum implere studeant. Et quibus aliquid de facultate nostra contulimus singulariter in hoc Testamentum inserere curauimus. In reliquo vero qualecunque à quocunque epistola de nomine nostro, manu nostra firmate ostense fuerint, & ante hoc Testamentum praenotatae, quas hic non commemorauimus, excepto de ingenuitatibus quas pro anima nostra remedio fecimus, aut adhuc facere voluerimus, vacuae permaneat: & qui ex nobis pari suo superstes fuerit, & per qualecunque instrumentum de supra scripta facultate, in cuiuslibet persona vel bene meritis nostris muneris aliquid contulerimus, in quantum lex permittit, firma stabilitate debeat perdurare. Reliquae vero epistole vacuae & inanes permaneat, conuenit. Si tu mihi dulcissima coniux superstes fueris, & alio marito, quod tibi deus non permittat, transire volueris, omnem facultatem meam qua ad usum fructu tibi possidere concessimus, vel quod a die presente deputauimus, & habere potuerat hoc presentaliter heredes nostri recipiant inter se diuidendum. Itemque ego N. ancilla tua, domine & iugalis meus N. hoc Testamentu promptissima voluntate adscribere ad perpetua conseruationem rogauit, ut si tu domine & iugalis, meo mihi superstes fueris, omni corpore facultatis meae, quantumcumque ex successione parentu habere videor, vel in tuo seruitio pariter laborauimus, & quod in tertia mea accepi, in integrum, quicquid exinde facere elegeris, aut pro anima remedio in pauperes dispesare, aut ad vassos nostros, vel bene meritos nostros absque repetitione heredum meorum quod tua decreuerit voluntas faciendi liberam habeas facultatem. Et post discessum vestrum, quod non fuerit dispensatum ad legitimos nostros reuertatur heredes. Hac paginam Testamenti & manus nostrae propriae subscriptionibus, quod ex consuetudine habuimus, subscripsimus, & per personas reliquas studuimus subscripti onibus roborari: & ut haec pagina huius Testamenti in disceptatione venire non possit. Si quae liturae, caraxaturae, adiectiones, superditiones factae sunt, nos eas fecimus vel facere iussimus, dum testamentu nostru sepius recurrimus vel emendauimus. Si

quis ex heredibus, vel proheredibus nostris, seu qualibet persona contra hanc Testamenti paginam, quam plena & integra voluntate fieri rogauimus, venire aut aliquid pulsare voluerit, inferat illi contra quem repetit tantum, & aliud tantum quantum in hoc Testamento continetur scriptum, & insuper sociatus fisco auri libras tot, argenti tot, & quod repetit vindicare non valeat.

Ceterum priusquam manū de Testamentorū Tabulis tollā, hoc monendū esse duxi, Milites vel COMMVNI IVRE olim testatos fuisse, L. III. & L. ex militari, L. eius, §. i. L. milites, §. veteranus, D. de testam. milit. seu COMMVNI CIVIVM ROMANORVM IVRE, L. tribunus, D. eo. vel, IVRE MILITARI, L. iure, & L. qui iure, L. idēque, L. facere, L. Lucius, §. i. D. eo. seu MORE MILITIÆ, L. si filiū. fa. D. eo. vel, IVRE MILITIÆ, L. eius, §. vlt. D. eo. Ex constitutionibus enim Principalibus propria atque singularia iura in Militum testamentis obseruabantur, L. II. D. de testam. milit. Inter cetera autem Miles ex certa re heredem instituire poterat, L. cogi, §. sed & si miles, D. de testam. milit. Militique concessum erat circa institutionem separare species bonorum. Itaque si alium RERVM ITALICARVM, alium RERVM PROVINCIALIVM, alium PRÆDIOIVM VRBANORVM, alium RVSTICORVM, alium CETERARVM RERVM, vel alium CASTRENSIVM BONORVM, alium CASTRENSIVM heredem instituisset, valebat institutio, L. si certarum, L. militis, §. i. D. de testam. milit. L. heredes, D. famil. ercisc.

Hæc de Testamentorum conceptione à nobis quantumvis accuratè & minutatim scripta, numquam tamen eius libri, quem de formulis Testamentorum Iulius Paulus scripserat, amissi desiderium lenient. Restat de Codicillis dicere. Codicilli ad heredes scribebantur, L. legatorum, §. qui plures, D. de legat. II. L. qui graui, D. de iu. codicil. vel ut ait, L. quidam referunt, D. eo. Codicillis sermo ad heredem conferebatur. Et quidem vel ad heredes scriptos Testamento, vel ad heredem legitimum sermo conferebatur, L. is qui, D. eo. Codicilli verò vel ad omnes heredes scribebantur, vel ad vnum ex his, L. legatorum, §. vlt. D. de legat. II. d. L. qui graui, L. is qui vnum, D. de iu. codicil.

Certè omnis scriptura instar Codicillorum non habebat sed hac mente scribi eam, ut pro codicillis esset, necesse erat, L. illud, D. de iur. codicil. Proinde nec literæ quibus hereditas promittebatur, vel animi affectus exprimebatur, Codicillorum vim obtinebant, L. literæ, D. eo. Ac nonnumquam qui sufficientiū testium facultatem non habebat, ad Testamentum conficiendum, is Codicillos conficiebat, L. conficiuntur, §. i. D. de iu. Codicillor. Tabulæ certè testamenti non intelligebantur, in quibus heres scriptus non erat, & magis Codicilli quàm Testamentum existimabantur, L. vlt. D. eo.

Conficiebantur autem Codicilli quattuor modis. Aut enim in futurum confirmabantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento factò, aut sine testamento, L. conficiuntur, D. de iu. Codicil. Testamento factò, Codicilli ius testamenti sequebantur, pertinebantque ad Testamentum quoquo tempore factum esset. Ad id enim referebantur, L. Plotiana, L. ab intestato, L. conficiuntur, §. si miles, D. eo. & pro parte certè Testamenti habebantur, obseruationemque & legem iuris inde traditam seruabant, L. quidam referunt, D. eo. Ac Pars Testamenti intelligebantur, L. si cui, D. Testamen. quemad. aper. Proinde appellatione eorum QUÆ AD CAUSAM TESTAMENTI PERTINENT, Codicilli continentur, L. II. §. si dubitetur, D. Testamen. quemad. aper. L. III. §. si Codicillos, D. de Sc. Silania, L. I. D. de Tabul. exhib. Et Codicilli quidem omnes qui post Testamentum fiebant, AD TESTAMENTVM FACTI dicebantur, licet Testamento confirmati non essent, L. post legatum, §. qui principale, D. de his quæ ut indign. L. milites, D. de test. milit.

Fiebant & ab intestato Codicilli. Nā & intestatus moriturus, Codicillis ab heredibus ad quos lege bona sua reductura erant, seu ad quos legitima eius hereditas vel bonorum

rum possessio peruertura erat, ac denique à quocumque intestati successore, Fideicommissum dabat, L. II. D. de fideicom. libert. L. vlt. §. Lucius, D. de legat. II. L. ex parte, §. i. D. famil. ercisc. §. non tantum, Instit. de Codicillis. Hinc Iulian. in L. Si quis cum, D. de iu. Codicillor. *Si quis cum Testamentum nullum habebat, CODICILLIS fideicommissis hoc modo dedit, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, BONORVMVE POSSESSOR, EIUS FIDEI COMMITTO.* Vlpian. in L. quia autem, D. si quis om. cau. test. CODICILLOS fecit ab intestato: PETHOQE A FRATRE, VT SI LEHITIMA HEREDITAS AD EVM PERTINERIT, FIDEICOMMISSA PRÆSTARET. QVIBVS DAM. Ab intestato autem factis Codicillis, relicta, intestati successor, etiam postea natus, debebat. Quicumque enim ab intestato successisset, locum habebant Codicilli, L. ab intestato, D. de iu. codicil. Tunc verò per se stabant Codicilli, vicemque quodammodo Testamenti, ab intestato succedentibus, obtinebant.

Codicillorum autem formulas ex libris nostris excerptas subiungam. Marcell. in L. vlt. D. de fideicom. libert. Lucium Titium testamento factò Codicillis ita causisse refert, LVCIVS TITIVS HEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO, VT EA QUÆ TESTAMENTO CAVI, ET EA QUÆ CODICILLIS CAVERO, LEGAVERO, PRÆSTETIS. Idē in L. publius, §. i. D. de condic. & demonstr. Titia, CODICILLIS, de prædijs quæ testamento Septicia reliquerat, ita cauit, A TE PETO SEPTICIA, VT FILIO MEO CVM ANNORVM SEDECIM ESSET, EADEM PRÆDIA RESTITVERES. QVOD SI FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS NON IMPLEVERIT, PETO VTI REDDAAS EA, RESTITVAS, PVBLIO MÆVIO, ET GAIIO CORNELIO. Papinian. in L. fundum, D. de instr. vel instr. proponit patronum libertis fundum instructū testamento legasse, postea CODICILLIS PETIISSE, VT MORIENTES, PARTES SVAS FVNDI SVPERSTITIBVS RESTITVERENT, Idem in L. auia, D. de condic. & demonstr. Auia in Codicillis ita scripsisse narrat: HOC AMPLIVS NEPOTI MEO, QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, LEGO PRÆDIA ILLA. Idem in L. pannonius, §. vlt. D. de acquir. hered. refert morientem quendam, cum comperrum haberet matrem intestatò vita decessisse, CODICILLIS PETIISSE AB HEREDE SVA, VT MATERNORVM BONORVM SERVVM MANVMITTERET, AC SIBI PARENTIBVS QUÆ SVIS, IN POSSESSIONEM MATRIS MONVMENTVM EXSTRVERET. Scæuola in L. libertis, D. de alim. vel cibar. quendam CODICILLIS, GENERALITER OMNIBVS LIBERTIS MENSTRVOS SEPTEM, ET ANNVS VESTIARIH NOMINE DENOS legasse proponit. Et §. postumis ead. L. post testamentū factū nata filia, Codicillis ita cauit. SI QVID TESTAMENTO QVOD ANTE HOC TEMPVS FECI, DARI VOLVI: PETO AB HIS, VTI TERTIAM PARTEM PETINÆ FILIÆ MEÆ REDDANT. Idem in L. cum quis decedens, §. qui testamento D. eo. Testator fecit CODICILLOS, quibus & hoc præcepit, VT PRÆTER HOS CODICILLOS, SI QVID ALIVD PROLATVM ESSET, NON VALEAT. Et §. Scium ead. L. Codicillos refert huiusmodi LVCIVS TITIVS SEIÆ HEREDI SVÆ, QVAM PRO PARTE DIMIDIA INSTITVI, SALVTEM. MÆVIVM LIBERTVM MEVM, QVEM IN TESTAMENTO PRO PARTE DIMIDIA HEREDEM INSTITVI, EAM PARTEM HEREDITATIS VETO ACCIPERE, CVIVS IN LOCVM PARTEMVE EIUS PVBLIVM SEMPRONIVM DOMINVM MEVM HEREDEM ESSE VOLO. Idem in L. vxorem, §. Codicillis, D. eo. Codicillorū caput refert, quod alias supra adscripsimus. Præterea in L. Codicillis, D. de annu. leg. CODICILLIS TESTAMENTO CONFIRMATIS, FVNDVM LIBERTIS LEGAVIT, EVMQUE ALIENARI VETVIT: PERTINERE VOLVIT ET AD FILIOS LIBERTORVM; VEL EX HIS NATOS: deinde hæc verba adiecit: A QVIBVS PRÆSTARI VOLO HEREDI, EX REDITV EIUS FVNDI, DECIM PER ANNOS SINGVLOS VSQVE AD ANNOS TRIGINTA QVINQVE A DIE MORTIS MEÆ. Et in L. vlt. §. Lucius, D. de leg. II. Luciu Titiu intestato decedentem cum haberet vxorē, & ex ea filiam emancipatā, Codicillis hæc verba inseruisse, ait: PERTI-

NENT AVTEM HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. PRIMVM AVTEM ROGO SIC INTER VOS AGATIS, VT ME VIVO EGISTIS. ITAQVE ROGO VT QVIDQVID AVT EGO RELINQVERO, AVT QVOD VOS IPSÆ HABETIS, COMMVNE VOBIS SIT. Quam clausulam idem Scauola in L. Lucius Titius in prin. D. ad Sc. Trebellia. repetit, in hunc modum. PERTINENT AVTEM HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. ITAQVE ROGO QVIDQVID AVT EGO RELIQUERO, AVT VOS IPSÆ HABETIS, COMMVNE SIT. QVOD SI NON EGO ROGAREM, VOS PRO VESTRA PIETATE FACERETIS. Et in §. tres heredes ead. L. Codicillis ita quem cauissē proponit. VNCIAM EX QVA FECI STICHVM HEREDEM, SI QVAM SEIVS CONTROVERSIAM MOVERET, AD MEIVVM FRATREM MEVM REVERTI VOLO. TV FRATER SECVNDVM FIDEM ET PIETATEM TVAM, QVIDQVID AD TE PERVERERIT EX HEREDITATE MEA, STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FACIAS FIDEI TVÆ COMMITTO. Tacitus lib. III. Codicillos à Pisonē iā moriente in hunc fermē modum compositos refert. CONSPIRATIONE INIMICORVM ET INVIDIA FALSI CRIMINIS OPPRESSVS: QVATENVS VERITATI ET INNOCENTIÆ MEÆ NVS QVAM LOCVS EST, DEOS IMMORTALES TESTOR, VIXISSE ME, CÆSAR, CVM FIDE ADVERSVM TE, NEQVE ALIA IN MATREM TVAM PIETATE. VOSQVE ORO LIBERIS MEIS CONSVLATIS: EX QVIBVS CN. PISO QVALICVNQVE FORTVNÆ MEÆ NON EST ADIVNCTVS, CVM OMNE HOC TEMPVS IN VRBE EGERT. M. PISO REPETERE SYRIAM DEHORTATVS EST. ATQVE VTINAM EGO POTIVS FILIO IUVENI, QVAM ILLE PATRI SENI CESSISSET. EO IMPENSVS PRECOR NE MEÆ PRAVITATIS POENAS INNOXIVS LVAT. PER QVINQVE ET QVADRAGINTA ANNORVM OBSEQVIVM, PER COLLEGIVM CONSVLATVS QVONDAM DIVO AVGVSTO PARENTI TVO PROBATAVS, ET TIBI AMICVS, NEC QVIDQVAM POST HÆC ROGATVRVS, SALVTEM INFELICIS FILII ROGO. Capita autē quaedam Codicillorū Græcē scriptorum habentur in L. cūm quis decedens, §. Codicillis & L. qui habebat, D. de legat. III. Iustinianus etiam Nou. hoc Codicilli Græci caput citat.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔστι τῆς διαθήκης ἐπιτείν, γράφει δὲ καὶ καθ' ἑκάστην, ποιοῖ τοὺς καὶ κατ' αὐτὸν γρη-
 σαμένοι ρήμασι, Δὴλον πόνιου ποῖα ὅτι ἄρ' ἡδὴ μὲν ἐγὼ φάσκει μὲν διαθήκη, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ κατ'
 ὄν ἐδοξέ μοι πρόπου διευτύπασα. καὶ βάλωμι καὶ κελύω πάντα ὅσα τῇ αὐτῇ διαθήκῃ ἐμφέρε-
 ται, ἐκ πατρὸς πρόπου ἰσχύειν. πλὴν μόνων ἐκέλευν ἂν αἰ εἰ τῆσθε μου τῶ καθ' ἑκάστην μετετυπώσω
 ἢ καὶ ἀφ' ἐλδομαι πνα τ' ἡσκαλελεμένων λεγάτων. Βάλωμι πόνιου καὶ κελύω, τὸ παρὰ σέλιον μου τὸ
 καλέμενον τὰ Καπάρεια, ὅσα εἰ τῇ παρὰ σέλιον διαθήκῃ Κωνσταντίνω τῷ μεγαλοπαρτεσίτῳ μὲν
 ἢ ἢ κατέλιπον, δόξωμι καὶ διαφύρειν τελείας νομῆς καὶ δεσποτίας δικῆς, ἰερίω τῶ λαμπαρτά-
 τῳ καὶ εὐγενεστάτῳ μου ἐγόνω, ἢ ἢ Κωνσταντίνῳ τῷ μεγαλοπαρτεσίτῳ μου ἰσοῦ, σύμπτῳ τὸ αὐτὸ
 παρὰ σέλιον, μετὰ τῶν ὄντων ἐν αὐτῷ παρὰ σέλιον, καὶ σκαλῶν πασῶν, καὶ τ' μεσομεθῶν (εἴτε εἶδον
 τῆς πύλης, εἴτε ἔξω τῆς πύλης) οἰκημάτων καὶ ἐργαστηρίων, καὶ τῶ λουτρῶ, καὶ τῶ κήπων τῶ τε ἐν-
 δον καὶ τῶ ἔξω τῶ τείχεσ, καὶ τῶ πατρὸς μου, καὶ τῶ ἐν αὐτῷ κήπου, καὶ κινθήρης, καὶ πατρὸς ἀ-
 πλώσ κατ' ὄνδρ' ἡσκαλελεμένους ἀρμόζοντός μοι δικῆς ὅτι τῶ αὐτῷ παρὰ σέλιον. δόξωμι μόνου
 βάλωμι τὸ αὐτὸ παρὰ σέλιον τῶ παρὰ σέλιον λαμπαρτάτῳ μου ἐγόνω αὐτεξουσίω κατ' ἐμαγ-
 κηπατίανα κατ' ἑτῶν οἰκίου πατρὸς μετὰ πλὴν ἐμὸν τελειῶν, μηδεμίαν διαδομένην ἀδείας τῶ αὐτῷ
 εὐγενεστάτῳ μου ἐγόνω, ἀλλὰ μὴδ' ἐπί τῶ ἐκ ταύτης μου τῆς διαθήκης, εἴτε ἐκ διαθήκης τῶ αὐ-
 τῷ λαμπαρτάτῳ μου ἐγόνω διαδομένης τὰ αὐτὰ δικῆς, τῶ διαπαύσασαι ἢ ἀνταλλάξαι ἢ
 δωρησάσασαι, ἢ ὅπως δὴποτε ἐκ ποιήσασαι τὸ αὐτὸ παρὰ σέλιον, ἢ μέρος τῶ ἐξ αὐτῶ, ἢ δικῶν. Δὴ τὸ
 βέλεσθαι με τὸ αὐτὸ παρὰ σέλιον, ἢ τοὶ οἰκίας, διακεῖμενοι ἢ διακεμεθῶν ἐνδὸν τῆς πύλης τῶ Σικῶν τεί-
 χους, τῆς ἀπαρτίσεως ὅτι τὸ εὐαγές μαρτύριον τῆς ἀγίας Θεοῦ κείνου, καὶ τῶ πατρὸς καὶ διηγεῖται ἐν
 τῇ ἐμῇ φιλίᾳ, καὶ μὴδ' ἐπί τῶ ἐξ ἐλδομαι τῶ ἐμῇ ὀνόματος. Βάλωμι δὲ καὶ κελύω, εἴ ἢ συμμῆ τον παρ-
 ἀρτημένον εὐγενεστάτῳ μου ἐγόνω ἰερίον τελειώσασαι ἐν ἀνεξότητι, ἢ κατὰ ἀνεξότητα, ἐκ τῶ μόνου
 πατρὸς, ἐκ νομίμων γάμων αὐτῶ πατρὸς, περὶ ἑκάστης καὶ διαφύρειν ἢ τοὶ ἀποκατεστημένη τῆν νομῆν
 καὶ

καὶ δεσποτίας τῶ αὐτῷ παρὰ σέλιον, ἢ τοὶ οἰκίας, τῶ μεγαλοπαρτεσίτῳ αὐτῷ πατρί Κωνσταντίνω.
 ὅτι τῶ αὐτῷ ὄρα τῶ μὴ εὐποιήσασαι ποτε ἐκ τῆς ἐμῆς φιλίᾳ, ἢ ἐκ τῶ ἐμῇ ὀνόματος.

Quo iure verò atate sua Codicilli essent, exponit Plinius Secundus Epist. XVI. lib. II. his verbis. Tu quidem pro cetera tua diligentia, admones me, CODICILLOS Sciliani, qui me ex parte instituit heredem, pro non scriptis habendos: quia non sint CONFIRMATI TESTAMENTO. Quod ius ne mihi quidem ignotum est, cum sit ijs etiam notum, qui nihil aliud sciunt: sed ego propriam quandam legem mihi dixi, ut defunctorum voluntates, etiam si iure deficerentur, quasi perfectas tuerer. Constat autem CODICILLOS istos ACILIANI MANU SCRIPTOS. Licet ego non sint CONFIRMATI TESTAMENTO, à me tamen ut confirmati observabuntur. Iustinian. Institutionib. Tit. de Codicill. Sed cum ante Testamentum factum Codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si specialiposte voluntate confirmentur. Sed Diui Severus & Antoninus rescripserunt, ex ijs Codicillis, qui testamentum precedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in Codicillis expresserat, non recessisse.

Sanè Codicillis hereditas neq; dari, neq; adimi directo poterat. Et ideo nec exhereditatio scribi. Sed nec conditionē heredi instituto Codicillis adiicere, vel directo substituere quis poterat, §. Codicillis, Instit. de Codicill. L. quod per manus, D. de iu. codicillor. L. quidam in fi. D. de condic. instit. Per fideicommissum tamē hereditas Codicillis iure relinquebatur, d. §. Codicillis. Licet autē Codicillis hereditas dari nō posset, attamē talis institutio Testamento facta, SI CODICILLIS QVEM HEREDEM SCRIPSERO, VEL CVIVS NOMEN CODICILLIS ADSCRIPSERO, ILLE MIHI HERES ESTO, non erat inutilis. Non enim videbatur hereditas Codicillis data, quod non licebat, sed condicionalis esse institutio, quæ Testamento data esset, L. institutio talis, D. de condic. instit. Valebat & hæc institutio, EX QVA PARTE CODICILLIS TITIVM HEREDEM SCRIPSERO, HERES ESTO, L. si ita quis scriperit, D. de hered. instit.

Codicillis etiam Testamento confirmatis, Tutores dari poterant, L. Testamento, D. de testam. tut. Tutor quoque Testamento datus, poterat Codicillis vetari Tutor esse, L. Tutor datus, D. co. tit. Scauola in L. vlt. D. co. CVM CODICILLIS IDEO ALIOS TVTORES DARE significasset, QVONIAM TESTAMENTO DATOS, QVOSDAM DEFVNCTOS, AVT EXCVSATIONEM HABERE POSSE COMPERISST. Sed & Libertates Codicillis dabatur, L. vxorē, §. Codicillis, L. cūm quis decedens, §. pater, D. delegat. III. L. II. D. de fideic. libert. Sic in L. Lucius, D. de liberat. leg. Lucius Titius cum Erotem actorem haberet, Codicillis ita cauissē dicitur: EROTEM LIBERVVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO EIVS TEMPORIS, QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTIONEM. Planè libertas sicut dari ita & adimi Codicillis Testamento confirmatis poterat: vt tamen eo modo adimeretur, quo & data erat, quemadmodum Vlpian. Tit. II. tradit. Idque & comprobatur, L. vn. D. de ademptio. libert. Quoties autem numerus servuorum propter legem Fuffiam Caninianum ineundus erat, Codicillis Testamento confirmatis data libertates cum his quæ Testamento data erant, cōcurrerant, & siue antecederent, siue sequeretur Testamentū, nouissimo loco habebantur, quia vtræque libertates Testamento confirmabantur, auctore Paulo lib. III. Sentent. Tit. XIII. Poterat & Testator Codicillis pure libertatem dare, quam sub conditione Testamento dederat, & ita conditionem extinguere, L. quidam, §. vlt. D. de legat. I. Codicillis planè etiam si non confirmatis, adscriptum fideicommissum iure debebatur, vt tradit Paul. lib. II. Sentent. Tit. II.

Interdum autē Legatorum quæ Testamentis dabantur, quantitas Codicillis declarabatur. In Testamentis enim ita quandoque, vetbi gratia, scribebatur, QVANTVM CODICILLIS TITIO LEGAVERO, L. si ita scriperit, D. de condic. & dem. Modestini in L. qui plures, D. de vsu & vsufr. leg. Qui plures habebat libertos, Testamento suo dixit, SE HABITATIONEM RELINQVERE IIS QVOS CODICILLIS DESIGNASSET. Codicillis verò Legatorū perinde dies cedebat atq; Testamento relic-

torum, L. quod purè, §. vlt. D. quando dies Legator. Sed & Legata Testamentis data, quandoque codicillis adimebantur, vel minuebantur, L. ii. D. de condi& in deb. L. filius, §. matri. D. de adimend. leg. Instir. de ademptio. legator. Scauola in L. alumnae, §. i. D. de adim. legat. Codicillis quendam viginti libras auri quas Semproniae alumnae Testamento legauerat, Codicillis ad Mæuium transtulisse, & fidei eius commississe in hæc verba ait, VIGINTI LIBRAS AURI, QVAS TESTAMENTO SEMPRONIAE ALUMNAE MEAE RELIQVI, EAS DARI VOLO MÆVIO, CAUTIONIBVS INTERPOSITIS, VT EX EA SVMMAM EIDEM SEMPRONIAE, QVAMDIU ADVIXERIT, PRÆSTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARIII NOMINE DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS, IDQVE FIDEI VESTRAE COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE, MÆVI, PRO TVA PIETATE PETITVRVM AB HEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONA ALUMNAE MEAE DVRET. Idem in L. Gaio Scio, D. de aliment. vel cibari. CODICILLIS AUTEM EANDEM SVMMAM VETVIT DARI GAIO SEIO: SED DARI PVBLIO MÆVIO VOLVIT. Idem in L. Scia, D. de instr. vel instr. Scia ex parte heredi instituta, fundos quendam per præceptionem dedisse instructos, cum suis villicis, & reliquis colonorum, deinde Codicillis ita scripsisse proponit. POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM: SEIAE FVNDOS QVOS RELIQVI, ITA VT SVNT INSTRVCTI RVSTICO INSTRVMENTO, SVPELLECTILE, PECORE, ET VILICIS, CVM RELIQVIS COLONORVM ET APOTHECA HABERE VOLO. Interdum & bonorum suorum diuisionem Codicillis paterfamilias faciebat. Scauola in L. ex parte, §. i. D. famil. circisc. *Intestato moriens codicillis prædis sua omnia & patrimonium inter liberos diuisit: ita vt longè amplius filio quàm filiae relinqueret.* Idem in L. alumnae, §. qui filias, D. de admend. legat. patrem qui penè omnium bonorum suorum diuisionem Testamento fecerat, postea Codicillis longè aliâ inter easdè personas diuisionem fecisse narrat.

Codicillos autè etiam plures quis facere poterat, nullam enim: sollempnitatè ordinationis desiderabant: neque necesse erat ipsius qui faciebat manu scribi, vel signari, L. diui, §. i. D. de iu. codicillor. §. vlt. Instir. de codicill. Codicilli autem non minus quam Testamenta clauderantur mortuoque testatore aperiebantur, L. si tibi homo, §. si testamento, D. de legat. i. L. Mæuius, §. cum qui, D. de legat. ii. L. iii. §. si quis codicillis, D. de Sc. Silan. L. libertis, §. postumis, D. de aliment. vel cibari. Interdum autem Codicillos mandabat testator non nisi post mortem heredis aperiri, L. quidam, §. si quis filium, D. ad Sc. Trebellian. L. vlt. §. vlt. D. de legat. ii.

Epistolæ etiam quandoque ad heredes scribebantur, D. Hieronym. in vita Hilarionis *Testamenti vice EPISTOLAM breuem scripsit.* Cuiusmodi Epistolis fideicommissa relinquebantur: & inde EPISTOLÆ FIDEICOMMISSARIÆ nomen, L. cum quis decedens, §. pater, D. de legat. iii. Exempla aliquot eius generis Epistolarum subiungam. Papinian. in L. miles, D. de legat. ii. *Miles ad sororem EPISTVLAM, quam post mortem suam aperiri mandauit, talem scripsit. SCIRE TE VOLO DONARE ME TIBI AVREOS OCTINGENTOS.* Scauola in L. vlt. D. de co. tit. *postea EPISTVLAM scripsisse dicitur, qua & QVIDQVID IN PECVLIO HABVIT FILIVS, EI DONAVIT, & adiecit, PRÆCIPVA HÆC EVM, SVIQVE IVRIS, ET POST MORTEM SVAM HABERE VELLE.* Et in d. L. cum quis decedens, §. pater. *Idem pater decedens EPISTVLAM FIDEICOMMISSARIAM ad filium suum scripsit in hæc verba. LVCIO TITIO FILIO SVO SALVTEM. CERTVS DE TVA PIETATE, FIDEI TVÆ COMMITTO, VTI DES, PRÆSTES, ILLI ET ILLI CERTAM PECVNIAM: ET LVCRIONEM SERVVM MEVM LIBERVVM ESSE VOLO, & §. nuptura ead. L. vxor per Epistolâ petit à superstite filio, VTI QVANDOQVE PARTEM DIMIDIAM DVMTAXAT DOTIS EXIGERET, ET EA CONTENTVS ERIT: ALTERAM AVTEM PARTEM APVD MARITVM EIVS REMANERE CONCEDAT.* Idem in L. epistulam, D. ad Trebellian. *EPISTVLAM ad heredem suum in hæc verba scripsit.*

TITIVS

TITIVS CORNELIO HEREDI SVO SALVTEM: A TE PETO, CORNELI, QVONIAM AD TE DEVOLVTA EST PARS MATRIS MEÆ; ITEM PARS SEMPRONI CVRATORIS QVONDAM MEI CONTRARIA FORTVNA VSI, ET PER HOC TOTVS AS MEVS APVD TE ESSE SPERATVR, VT REDDAS, RESTITVAS, GAIO SEIO VNCIAS QVATVOR. Et L. Alumnae, §. vlt. D. de adimend. legat. Mater de portione hereditatis quâ Priscilliano filio Tabulis Testamenti dederat, ita Epistola cauiffe dicitur: QVONIAM COGNOVI PRISCILLIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE, IYSSISSIMVM ET PISSISSIMVM DVXI, PORTIONEM EIVS HEREDITATIS QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO, ET INVARIO MARITO MEO, ÆQVIS PORTIONIBVS. ET SI QVID EI AMPLIVS LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO, LEGO, DARIQVE EIS VOLO. Paul. in L. quæsitum, §. i. D. de legat. iii. *Eadem EPISTVLAM talem emisit, ARGENTVM OMNE, ET SVPELLECTILEM, QVODCVMQVE HABEO, TIBI DONO, ET QVIDQVID IN PRÆDIO SEMPRONIANO HABEO.*

Porrò ad vltimarum voluntatum causam pertinent etiam MORTIS CAUSA DONATIONES, quarum proinde formulæ hoc quoque libro tractandæ sunt. Fiebant porrò non vno modo. Non tantum enim infirmæ valetudinis causa, sed etiam instantis & præsentis periculi metu, vel etiam sola mortis cogitatione, ita donabant. Et interdum imminente periculo commotus ita quis donabat, VT STATIM RES FIERET ACCIPIENTIS: Interdum autem sic dabat, VT RES NON FIERET ACCIPIENTIS, SED TVNC DEMVM, CVM MORS ESSET INSECUTA. Quandoque etiam sic donabatur, VT OMNIMODO EX EA VALETVDINE MORTVO, RES NON REDDERETVR: ET VT REDDERETVR, ETIAM SI PRIOR EX EADEM VALETVDINE DONATOR DECESSISSET: SI IAM MVTATA VOLVNTATE RESTITVI SIBI VOLVISSET. Sed & sic donari poterat, VT NON ALITER REDDERETVR, QVAM SI PRIOR ILLE QVI ACCEPERAT, DECESSISSET. Sic quoque poterat dari mortis causa, VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ESSET, id est, nec si conualuisset quidem donator, L. Senatus censuit, §. mortis causa & L. si alienam, §. Marcel. lus, D. de mort. cau. donat. Vt plurimum autem qui mortis causa donabat, ea mente donabat, vt cum conualuisset redderetur sibi, d. L. Senatus, §. i. in fi. Iulian. in L. non omnis, D. si cert. pet. *Is qui MORTIS CAUSA PECVNIAM DONAT, numerat pecuniam: sed non aliter obligauit accipientem, quam si extitisset casus in quem obligatio collata fuisset, veluti si DONATOR CONVALVISSET, AVT IS QVI ACCIPIEBAT, PRIOR DECESSISSET.* Papinianus in L. Scia, D. de mort. cau. donat. *Scia cum bonis suis, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset, vsvm fructum sibi RECEPIT, & conuenit, VT SI TITIVS ANTE IPSAM VITA DECESSISSET, PROPRIETAS AD EAM REDIRET: SI POSTEA SVPERSTITIVS LIBERIS TITII, MORTVA FVISSET, TVNC AD EOS BONA PERTINERENT.* Paulus lib. iii. Sent. Tit. vii. *Mortis causa donat qui ad bellum proficiscitur, & qui nauigat, ea scilicet condicione, VT SI REVERSVS FVERIT, SIBI RESTITVATVR: SI PERIERIT, PENES EVM REMANEAT CUI DONAVIT.* Proponitur etiam in L. mortis causa, §. Titia, D. de mort. cau. donat. tale mortis causa donationis exemplum. *Titia chirographa debitorum suorum Septicij & Manij donatura illis, Ageria dedit, & ROGAVIT EAM, VT SI DECESSISSET, ILLIS DARET, SI CONVALVISSET, SIBI REDDERET.* Vlpian. in L. iii. D. de liberat. leg. *Si quis decedens, Chirographum Seij Titio dedit, vt POST MORTEM SVAM SEIO DET, AVT SI CONVALVISSET, SIBI REDDERET.* Et in L. auunculo, D. de mort. cau. donat. Auunculo suo debitori mortis causa donaturus quæ debebat, ita scripsit, *TABVLÆ, VEL CHIROGRAPHVM TOT, VBICVMQVE SINT, INANES ESSE, NEQVE EVM SOLVERE*

Vu iij

DEBERE. Rem etiam quandoque ita traditam, UT MORIENTE EO QUI TRADEBAT, FIERET ACCIPIENTIS. Marcell. refert in L. mortis causa; D. de manumissionib. vbi & mortis causa seruum manumitti potuisse docet. Mortis causa etiam donatio sic constitui poterat, UT QUID STIPULARETUR IN ANNOS SINGULOS. QVOD AD VIVERET scilicet ut post mortem promissoris inciperet exactio, L. mortis causa xxxiii. D. de mort. cau. donat. Mortis etiam alienae causa quandoque donabatur, nam filio, vel fratre suo moriente, Mæuius ea condicione quis donabat UT SI CONVALVISSET ALTERVTER EORVM REDDERETVR SIBI RES, SI DECESSISSET, MANERET APVD MÆVIVM, L. mortis causa xviii. D. eo. Ei autē cui mortis causa donatum erat, substitui poterat in hunc modum, UT PROMITTERET ALICVI, SI IPSE CAPERE NON POSSET, vel sub alia condicione, L. ei cui, D. eo.

Sic vltimarum voluntatum singulas species & partes attigisse mihi videor. Hinc ergo vasa colligam, & ad Monumentorum Titulos, Inscriptionesque, transgrediar. Vulgò planè monumentis hæc verba præponebantur, DIIS MANIBVS. Agellius lib. x. cap. xviii. *Id monumentum Artemisia cum. DIIS MANIBVS sacris Mausoli dicaret.* Prudentius in Symmach.

Ecce DEOS MANES cur inficiaris haberi?

Ipsa patrum monumenta probant: DIIS MANIBVS, illic

Marmora secta lego, quæcumque Latina vetustas

Custodit cineres, densisque Salaria bustis.

Hinc illæ in Tumulorum vestibulo vulgares notæ, D. M. vel D. M. S. id est, DIIS MANIBVS SACRVM.

Sollemnia vero in huiusmodi Titulis verba erant, HIC SITVS EST. Lucilius referente Donato in Phormio. Terent. Act. ii. Sc. i.

Seruus neque infidus domino, neque inutilis cuiquam,

Lucilij Columella, HIC SITVS EST.

Quid. lib. ii. Metamorphos.

Corpora dant tumulo, signant quoque carmine saxum

HIC SITVS EST PHAETON currus aurigæ paterni.

Tibull. lib. iii. Eleg. ii.

Sed tristem mortis demonstrat littera causam,

Atque hæc in celebri carmina fronte notet.

LYGDAMVS HIC SITVS EST: DOLOR HVIC ET CAVSSA NEÆRÆ

CONIVGIS EREPTÆ, CAVSSA PERIRE FVIT.

Tuum planè illustrium poetarum Neuij, Plauti, Pacuuij Epigrammata, quæ ipsi fecerunt, & incidenda suis sepulcris reliquerunt, Agellius refert lib. i. Noct. Attic. cap. xxxiii. quæ ille, nobilitatis & venustatis eorum gratia, commentariis suis inferenda duxit: E quibus Pacuuij diuitaxat, quod ad formulam nostram propius accedat, subitiam. Id est eiusmodi.

ADOLESCENS SI PROPERAS, HOC TE SAXVM ROGAT

VT SE ASPICIAS, DEINDE QVOD SCRIPTVM EST LEGAS.

HIC SVNT POETÆ PACVVIJ MARCI SITA

OSSA: HOC VOLEBAM, NESCIVS NE ESSES: VALE.

Supra etiam ex Plinij Epist. docuimus Virginium Ruffum Testamento iussisse sepulcro suo incidi carmen eiusmodi.

HIC SITVS EST RVFFVS, PVLSO QVI VINDICE QVONDAM

IMPERIVM ADSERVIT NON SIBI, SED PATRIÆ.

Quod Xiphilin. in Nerua significat his verbis. Τὸν δὲ Ρούφον τὸν Ουεργίνιον, καὶ τὰ πολλὰ κίς αὐτοκράτορα ὡς μαθητὰ, ὅτε ὠκνησεν ὑπατεύσας συνάρχοντα παραλαβεῖν, ἐφ' ἧ τῶ μνήματι τελευτήσας αὐτὸς ἐπεγράφη, ὅτι νεκρῶς βίβηκε, τὸ κράτος οὐχ ἑαυτῶ ἀεὶ ἐποιήσατο, ἀλλὰ τῆ πατρίδι.

Auctor libri de vir. illustrib. cap. xlii. de Annibale, *Positus est apud Libysiam, in arca lapidea, in qua hodieque inscriptum est, ANNIBAL HIC SITVS EST.* Vopiscus in Probo.

bo. *Ingens ei sepulcrum elatis aggeribus omnes pariter milites fecerunt, cum TITVLO huiusmodi, inciso marmori, HIC PROBVS IMPERATOR, ET VERE PROBVS, SITVS EST, VICTOR OMNIVM GENTIVM, VICTOR ETIAM TYRANNORVM.* Addatur his Inscriptio Capuana. C. CÆCILIVS L. F. CÆCILA. L. L. SALVIA FECIT QVARTA VIXIT A. IX. OSSA HIC SITA SVNT. Aliàs scriptum legimus HIC IACET. Tibull. lib. i. Eleg. iii.

Quod si fatales iam nunc explevimus annos

Fac lapis inscriptis stet super ossa notis.

HIC IACET immitti consumptus morte Tibullus

Messalam terra, dum sequiturque mari.

Martial. Epigram. lii. lib. vi.

HOC IACET IN TVMVLO raptus puerilibus annis

Pantagathus, domini, cura dolorque sui.

Idem Martial. Epigram. xcii. lib. xi.

Aeolidon Canace IACET HOC tumultata sepulcro,

Vltima cui parua septima venit hyems.

Phocæs Grammatic. in versibus de Virgilio.

HIC BALLISTA IACET: certo pede perire viator.

Plautus in Querolo, Euclionem fingit in vnam aurum coniecisse, quasi busta patris, odoribus insuper infusus, tituloque extra addito huiusmodi, TRIERINVS TRICIPITINI FILIVS CONDITVS ET SEPVLTVS HIC IACET. Huiusmodi autem Tituli interdum versibus, quandoque verò oratione metris soluta concipiébatur. Augustum certe Suetonius in Claud. cap. i. refert Germanici Tumulo Elogiæ versibus a se compositis insculpsisse. Virgilius in iulice.

Hic Tumulus super inseritur. Tum fronte locatur

EVLOGIVM: Tacita quod firmat littera voce

PARVE CVLEX, CVSTOS PECVDVM, NIL TALE MERENTI

FVNERIS OFFICIVM VITÆ PRO MVNERE REDDIT:

Idem Bucolic. Ecloga v.

Et Tumulum facite, & Tumulo superaddite CARMEN

DAPHNIS EGO IN SILVIS & C.

Propertius de suo Tumulo Elex. x. lib. i.

Et duo sint versus, QUI NVNC IACET HORRIDA PVLVIS

VNIVS QVONDAM SERVVS AMORIS ERAT.

Quid. lib. xiiii. Metamorphos.

Vrnæque Æneia nutrix

Conditæ marmoreo Tumulo, breue carmen habebat.

HIC ME CAIETAM, NOTÆ PIETATIS ALVMNVS

EREPTAM ARGOLICO, QVO DEBVI IGNE, CREMAVI.

Lucanus lib. ii.

--Da tantum nomen inane

Connubij, liceat Tumulo scripsisse, CATONIS

MARTIA

Silius Italic. lib. xv.

Dum cineri TITVLM; memorandæque nominâ bustis

Præterdit.

Cic. lib. ii. de Finib. Non ELOGIA MONVMENTORVM id significant? veluti hoc ad portam, VNO ORE CUI PLVRIMÆ CONSENTIVNT GENTES POPVLI PRIMARIVM FVISSE VIRVM. Idne consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur. Idem in Catone maiore. *Quanta fuit in Atilio Calatino? In quem illud ELOGIVM, VNO ORE CUI PLVRIMÆ CONSENTIVNT GENTES, POPVLI, PRIMARIVM FVISSE VIRVM. Notum est totum eius carmen incisum sepulcro.* Valerius lib. vi. cap. viii. de Vrbino Panopione, pro quo proscripto seruus mortem

exceperat. *Panopion autem*, ait, quantum seruo deberet amplum ei faciendo monumentum, ac testimonium pietatis, grato TITVLO reddēdo, testatus est. Quod & Macrobi. lib. i. Saturn. cap. xi. ita refert. *Virbinus postea restitutus monumentum ei fecit*, TITVLO scriptiois, qui tantum meritum loqueretur, addito. Idem Valer. lib. v. cap. iii. Africanum superiorem exilij sui acerbitatem grauiter & iniquo animo ferentē, sepulcro suo inscribi iussisse, INGRATA PATRIA NE OSSA QUIDEM MEA HABES. Idēque vetus Horatij Commentator in Epod. ix. tradit. Appian. lib. iii. Bellor. Ciuil. Αρριανού δὲ ἐν τῇ ἐπιλή κεκόλαστο ἐκ ἀλαθμεῶν, τὸν εὐχάδην κείνου ἰδὸς οὐ παροργισθεὶς παροργισθεὶς τὰ ἔργα τε, καὶ σωτέφου καὶ ἐπέσωσε. Plin. Epist. xix. lib. vii. *Est via Tiburtina intra primum lapidem (proximē adnotau) monumentum Pallantis, ita inscriptum: HVIC SENATVS OB FIDEM PIETATEMQUE ERGA PATRONOS ORNAMENTA PRÆTORIA DECREVIT, ET SESTERTIVM CENTIES QVINGVAGIES CIVVS HONORE CONTENTVS FVIT. Iulius Capitol. in Gordiano. Gordiano sepulcrum Milites apud Circeum castrum fecerunt, in finibus Persidis, TITVLO huiusmodi addētes & Græcis & Latinis & Persicis & Indaicis & Aegyptiacis literis, ut ab omnibus legeretur: DIVO GORDIANO VICTORI PERSARVM, VICTORI GOTHORVM, VICTORI SARMATARVM DEPVLORI ROMANARVM SEDITIONVM, VICTORI GERMANORVM, SED NON VICTORI PHILIPPORVM. Trebell. Pollio in triginta Tyrann. cap. de Cēforino. Extat eius sepulcrum in quo grandibus literis circa Bononiam incisi sunt omnes eius honores, ultimo tamē versu adscripto, FELIX AD OMNIA, INFELICISSIMVS IMPERATOR. Idem in Valerianis. Mittendum in litteras censui, hunc Valerianum circa Mediolanum, sepultum, addito TITVLO Claudij iussu, VALERIANVS IMPERATOR.*

Interdum & mortis causa Epitaphiis adscribebatur. Ex hoc more Ouid. lib. ix. Metamorphos.

Nēve merere meo, SVBSCRIBI CAUSA, sepulcro.

Idem Epist. Phyllidis ad Demophoontem.

INSCRIBERE meo CAUSA inuidiosa sepulchro.

Et lib. iii. Fastor. Tumulo Didus carmen incisum fingens,

TVMVLIQVE, ait, in MARMORE carmen

Hoc breue, quod moriens ipsa reliquit, erat.

PRÆBIVIT ÆNEAS ET CAUSAM MORTIS, ET ENSEM:

IPSA SVA DIDO CONCIDIT VSA MANV.

Quod Epitaphium totidem verbis ponitur in Epistola Didus ad Æneam. Etiam ipsemet de se scriptum Epitaphium, monumento suo incidi mandat lib. iii. Trist. Eleg. iii.

Quosque legat versus oculo properante viator,

Grandibus in TVMVLII MARMORE cede NOTIS.

HIC EGO QVI IACEO TENERORVM LVSOR AMORVM,

INGENIO PERII NASO POETA MEO.

Sucton. in Aug. cap. xii. *Nursinos grandi pecunia & quam pendere nequirent, multatos, extorres egit oppido: quod Mutinensi acie interemptorum ciuū TVMVLIO PVBLICE EXSTRVCTO adscripserant, PRO LIBERTATE EOS OCCVBISSSE. Plinius lib. xxix. Nat. hist. cap. i. Hinc ille circa agros miseræ sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur adfertio alterius. Hinc illa infelicis Monumenti inscriptio, TVRBA SE MEDICORVM PERISSE. Cui conuenienter Imp. Hadrianus moriens exclamasse dicitur hoc vulgi sermone tritum dictum, Πολλοὶ ἰατροὶ Βασιλέα ἀπέλασαν.*

Sollemne verò erat, eiusmodi Titulis spatium vitæ eorum quorum corpora Tumulis condebantur, exiliter ad calculos reuocare: & quot annos, mēses, & eo amplius dies, vixissent, complecti, in hunc modum, VIXIT ANNIS TOT, MENSIBVS TOT, DIEBVS TOT, vt ex Antiquis Monumentorum Inscriptionibus quæ in omnium passim manibus versantur, liquet. Seneca. Epist. lxxviii. *Nulla vita est non breuis. Nam si ad naturam respexeris, etiā Nestoris, & Statilæ breuis est, quæ* INSCRIBI MONVMENTO SVO.

IVSSIT, ANNIS SE NONAGINTA NOVEN, VIXISSE. Xiphilinus in Hadriano, de Simili Præfecto Prætorio, qui vacatione impetrata, priuatus septem annos egit. Καὶ ὅτι γὰρ τὸ μῆμα αὐτῶν τὸ ἐπιγράφει, ὅτι, Σίμουλις μὲν εἰ ταύτῃ καὶ τῶν βίβης μὲν ἐπὶ τὴν τόσα, ζήσας δὲ ἐπὶ τὴν ἐπίδ.

Sed & stipendia quæ meruerant, eiusmodi Titulis complectebantur, his verbis, MILITAVIT ANNIS TOT, quæ in vetustis lapidibus non rarò occurrunt. Ex quibus etiam patet Muliebrium monumentorum Titulis matrimoniorum annos comprehendere consueuisse. Nec vniuiræ hoc pudicitia & castitatis suæ argumentum filebant.

Propert. lib. iii. Eleg. vlt.

Iungor Paule tuo sic discessura cubili.

In LAPIDE hoc, VNI NVPTA fuisse, legar.

Martial. Epigram. lxxiii. lib. x. in Epitaphio nobilis matronæ.

Quinque dedit pueros, totidem mihi Iuno puellas,

Clauserunt omnes lumina nostra manus.

Contigit & THALAMI mihi GLORIA RARA, FVITQUE

VNA PVDICITIE MENTVLA NOTA MEÆ.

Quò alludens, Iuuenal. Sat. vi.

Sic crescit numerus sic fiunt octo mariti

Quinque per Autumno: TITVLO res digna SEPVLCRI.

Extat apud Martialem Titulus à filio parentibus vno rogo crematis positus, Epigr. lxxi. in hæc verba.

Quisquis lata tuis, & serua parentibus optas

Fata, breuem TITVLVM MARMORIS huius ama.

CONDIDIT HAC, CARAS, TELLVRE, RABIRIVS YMBRAS,

NVLLI SORTE IACENT CANDIDIORE SENES.

BIS SEX LVSTRA TORI, NOX MITIS, ET VLTIMA CLVSIT

ARSERVNT VNO FVNERA BINA ROGO.

Huiusmodi etiam Tituli plerumque eius nomen qui monumentum exstruxisset, continebant, hoc modo, ILLE FECIT, vel POSVIT. Vnde Martialis festius Epigram. xvi. lib. ix. iocus in mulierem quæ septem maritorum, quibus fortè mortis causam præbuerat, tumulo hunc Titulum, VXOR FECIT, adscripserat: Versus eius de eaq̃ sunt hi.

INSCRIPSIT TVMVLIO septem celebrata vivorum

SE FECISSE Chlois: Quid pote simplicius?

Addebantur verò plerumque verba hæc. BENE MERENTI FECIT, quod significant hæc notæ, B. M. F. Valerio Probo interprete. Pleni sunt exemplorum literati silices, ad quos, lectores reicio. Aliàs etiam inuenio, TITVLVM POSVIT, B. M. F. Nec monumentis dumtaxat, sed & Vrnis & Ollis idem Titulus apponebatur: vt ex hac Inscriptione apparet, CLAVDIO APHRO. V. A. XXV. L. ANTONIVS OLLAM CVM TITVLO, BENE MERENTI.

Quod si monumentum heres fecisset, adscribebatur, H. F. id est, HERES FECIT, seu HEREDES FECERVNT, vel H. F. C. id est, HERES FACIENDVM CVRAVIT. Et quidem si vltro heres, libertus, seu qui alius id sua pecunia fecisset, addebat, FECIT DE SVO. Aut si id testator fieri iussisset, addebat H. E. T. F. id est, HEREDES EX TESTAMENTO FECERVNT: vel, EX VOLVNTATE, aut SECVNDVM VOLVNTATEM FECERVNT. Aut si ipsemet vivus sibi monumentum exstruxisset, adscribebatur V. F. id est, VIVENS SEV VIVVS FECIT: vel V. F. C. id est, VIVENS SEV VIVVS FACIENDVM CVRAVIT: vel, V. H. S. F. M. id est, VIVVS SEV VIVENS HOC SIBI FECIT MONVMENTVM: vel SE VIVA FECIT SIBI. Huc pertinent hæc apud Valerium Probum notæ, V. S. P. & V. S. L. M. quas ille valere ait, VIVENS SIBI POSVIT, & VIVENS SIBI LOCVM MONVMENTI. Item hæc, O. V. F. & hæc M. S. & M. S. P. id est, eo interprete, MONVMENTVM CONDIDIT, ET MEMORIAE SVÆ POSVIT. Aliàs

ut in quibusdam Inscriptionibus inuenio, scribebant, SE VIVO FECIT, vel SE VIVA FECIT. Quod si locum monumenti emissent, scribebant, VIVVS COMPARAVIT, vel EMIT. Et interdum addebant, SE SIBI ET SVIS FECISSE. Hoc enim significant hæ notæ, V. F. S. E. S. Superiores autem formulæ his quas subieci Inscriptionibus comprobantur.

DIS. MANIBVS.

Q. LOLLII FELICISS. VIX. ANN. LXX. MENSES. III. DIES XIX. LOLLIA. IOVIS. FILIA. NATVRALIS. IDEM. LIBERTA. PATRI. OPTIM. ET Q. LOLLIVS. FELIX. PATRONO. BENE. MERENTI. EX TESTAMENTO. EIVS. HS. III. M. N. ET. EX. SVO. AMPLIVS. ADIECTIS. HS. III. CCCC. M. N. FECERVNT. ET. SVIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE. EORVM.

L. PLOTIÆ EX TESTAMENTO, ITA VT CAVIT, LIBERTI IDEMQVE HEREDES POSVERVNT.

L. ALLIENVS Q. L. CHRYSIMVS A. AGNEIA IVCVNDA TESTAMENTO SVO FIERI IVSSIT.

L. CALPVRNI. RESTITVTI. EX. TESTAMENTO. FACTVM. ARBITR. HEREDVM. RESTITVTA.

C. HELVIO. C. F. COR. CEBERI. ET. C. HELVIO. FELICI. PAR. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT. ARBITRATV. QVARTILLÆ. LIB. M. VIBI. PRISCI. HER. L. PLOTINI. PHOEBI. HER.

APLASIA. C. F. PAVLLINA. ARAS. TRES. SIBI. ET. Q. CORRIO. ANTIQVO. VIRO. SVO. ET. CORRIÆ. Q. F. PAVLLINÆ. FILIÆ. SVÆ. TESTAMENTO. PONI. IVSSIT. MACERIA. CIRCVM DATA.

DOMITIO. DOMITIANO. T. F. ROM. AVONCLO. C. PLACIDI. DEC. FRATRI. ALVIDIVS. T. F. ROM. SIBI. ET. SVIS. TEST. FIERI. IVSSIT. L. TARQVITIO. L. F. POM. ETRVSCO. SVLPICIANO. SCRIBÆ. QVÆSTORIO. EX. TESTAMENTO. DE. HS. XX.

C. MARCIVS. VOLSON. F. SERG. MAXIMVS. TR. DE. LIB. AQVILA. SIBI. ET. SILIÆ. EVTYCHIÆ. VXORI. ET. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. EORVM. OMNIBVS. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT. EX. HS. CCID. ADIECIT. EO. SILIA. EVTYCHIS. CONIVNX. HS. ID. CO. CO. CCC.

L. MARCIO. L. L. THEODORO. ET. FRATRI. EIVS. ET. MARCIÆ. L. L. PHILVMINÆ. VXORI. EX. TESTAMENTO. HS. CCID. CCIC. ARBITRAT. MARCIÆ. L. L. PHILIMINÆ. VXORIS. RELIQ. PECVNIAM. DE. SVO. ADIECIT. HAVE. TIBI. VALE.

L. VOLCATIO. Q. F. VEL. PRIMO. II. VIR. II. QVINQ. FLAM. DIVOR. OMN. P. C. EX. TESTAMENTO. EIVS. POSITA. Q. LICINIO, CRISPINO. C. HERENNIO. MAXIMO. II. VIR.

HERENNIAE. C. F. IVSTÆ.

M. APSTIVS. M. F. PAL. SABINVS. DVVMVIR. VEIOS. IIII. VIR. NEPETE. VXORI. SANCTISSIMÆ. ET. PIENISSIMÆ. ET. DE. SE. OPTIMÆ. MERITÆ. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT.

EX. TESTAMENTO. EIVS. FECERVNT. A. HERENNVLEIVS. AMPLIATVS. A. HERENNVLEIVS. ADMETVS. A. HERENNVLEIVS. FORTVNATVS. A. HERENNVLEIVS. FIDELIS. A. HERENNVLEIVS. EVNVS. A. HERENNVLEIVS. ABASCANTVS. LIBERTI. SIBI. SVIS. POSTERISQVE. EORVM.

Aliàs legitur, EX CAUSA LEGATI FECIT, ut in hac Inscriptione. D. M. M. LIBIO. MYCRONI. C. CÆCINA. QVINTILIANVS. AMICO. BENE. MERENTI. EX. CAVSSA. LEGATI. FECIT. Et in alia, L. AVFVSTI. L. F. SVBYRA. RVFFIN. CEN. COHOR. VII. VIGIL. ROM. CANDIDAT. TI. CÆSAR. ET. AVFVSTIÆ. SVPERANTIÆ. ET. AVFVSTI. ET. AVFVSTIÆ. GEMEL. OLL. IIII. L. AVFVSTIVS. L. F. SVB. FVSCVLVS. MAIOR.

IOR. L. AVFVSTIVS. L. F. PALATINA. SERENVS. EX. CAVSSA. LEGATI. FACIENDVM. CVRAVIT.

Aliàs, THALLVS. ET. IANVARIA. LIB. DE. SVO. POSVERVNT, LOCO. LEGATO. AB. IVLIO. ALCIDE. COLL. EIVS. CVIVS. HERES. FVIT.

Interdum inscribebant PONENDVM CVRAVIT, nec aliud plerumque notæ istæ, P. C. quæ sæpe occurrunt, significant. Proinde Hispaniensis Lapidis verba hæc, Q. FVLVIO. Q. F. OPIA. ED. Q. F. OPIOLA, TEST. PONI. IVS. C. APPIVS. SVPERSTES. CANINIVS. MONIANVS. H. P. C. Sic interpretor, TESTAMENTO. PONI. IVSSIT. C. APPIVS. SVPERSTES. CANINIVS. MONIANVS. HERES. PONENDVM. CVRAVIT.

Aliàs legitur, E. SVA. PECVNIA. FECIT. HEREDES. DE. SVO. FECERVNT: vel, POSVERVNT. DE. SVO. Quod si, quid mōstri alant verba hæc, ISTO. LO. CARFTVM. FEC. quæ Danij in Hispania visuntur, aliquis me cōsulat, tanquā ex Tripode respondebo, prodigiū hoc ita procurandum esse, ISTO. LOCARI. TVMVLO. FECIT.

De Monumentis verò emptis comparatissque has profero Inscriptiones.

D. M. IVLIVS. ZOTICVS. VIVVS. COMPARAVIT. SIBI. ET. SVIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE. EORVM.

ATTIA. EROTIS. CÆSARIANA. MARCI. PACATI. EMIT. AB. SOLO. OLL. II.

D. M. TEGEDIÆ. FORTVNATÆ, ET. L. CORNEEI. FIRMI. VIVI. SIBI. FECERVNT, QVEM. EMERVNT. HS. CXX. OSSA. L. BACCHII. L. F. HEIC. POSITA. SVNT, AD. LOCVM. QVEM. IPSE. VIVVS. EMIT.

OPIA. T. F. BASSILLA. MATER. INFELICISSIMA. FECIT. BASSO. FIL. OPTIMO. ET. PISSIMO. ET. SIBI. ET. AMANDO. AVG. I. CONIVGI. ET. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. BASSI. FILII. MEI. ET. MEIS. ET. AMANDI, ET. NATIS. NATÆVE. EORVM, LOCO. EMPTO, TERRÆ. IVGERIBVS. TRIBVS. ET. EDIFICIS. OMNIBVS. CIRCVM DATA. MACERIA. Et aliàs, EMPTO. LOCO. FECIT. SIBI. ET. SVIS.

Monumento etiam statuum superadditam Titulis quandoque testabantur, quod sequentes Inscriptiones docēt. M. C. Q. AVITO. SVPERFLVENTI. PECVNIA. QVAM. IN. MAVSOLEVM. SIBI. FACIENDVM, ET. STATVAM. MARMOREAM. PONENDAM. TESTAMENTO. IMPENDI. IVSSIT.

CÆCILIAE. TROPHIMÆ. STATVAM, EX. TESTAMENTO. SVO. EX. ARG. P. C. SVO. ET. CÆCILII. SILON. MAR. SVI. NOMINE. P. C. D. CÆCIL. HOSPITAL. ET. CÆCILIA. HILETE. HEREDES, SINE. VLLA. DEDVCTIONE.

Postulat hic locus, ut ea quæ Viri Vxoribus & contra Vxores viris, Patribus liberis, & vice versa Parentes liberis, elogia in huiusmodi Titulis tribuebant, commemorem. Innumera certè Virorum de Mulieribus elogia inveniuntur: è quorum turba præcipua aliquot selegi. Qualia sunt hæc, RVTILIAE. PRIMITIVÆ. CONIVGI. SVÆ. CVM. QVA. VIXIT. ANNIS. XX. SINE. BILE.

ATTILIAE. MAXIMINÆ. ANIMÆ. INNOCENTISSIMÆ. CARMVS. VITALIS. VXORI. INCOMPARABILI, QVÆ. VIXIT. MECVM. SINE. VLLA. CONTROVERSA. ANN. XVIII. M. II. D. VIII. QVÆ. TVLIT. SECVM. ANN. XXXVI. QVÆ. DVXIT. SECVM. GLORIAM, ET. HONOREM. AETERNVM. VALE. MEVM. SOLATIVM.

CÆLIAE. DVNATÆ. M. VLPIVS. AVG. LIB. VALENS. A. VESTE. IMP. PRIVATA, CONIVGI. CARISS. SANCTISSIMÆ, CVM. QVA. VIXIT. ANN. XXXVIII. SINE. CRIMINE.

NERATIAE. VXORI. OPTIMÆ, CVM. QVA, A. PVERITIA, SINE. OFFENSA. VIXIT. ANNIS. XXXI. LVCIDÆ. DVLCISSIMÆ. CONIVGI, CVM. QVA. SINE. DISCORDIA. VIXIT. AN. XV. M. X. D. XX. TVLIT. CHRYSANTHIDI. CONIVGI. INCOMPARABILI. CVM. QVA. VIXIT. ANN. XVIII. SINE. MACVLA. ET. QVERELA.

CONIVGI. OPTIMÆ, ET. BENE. DE. SE. MERITÆ, CVM. QVA. VIXIT. ANN. XII. SINE. VLLA. QVERELA. Quod genus loquēdi vsurpans Ovidius lib. IIII. Trist. Eleg. v. coniugibus bene precatur in hunc modum,

Sic aquet tua nupta virum bonitate perenni,

Incidat & vestro RARA QVERELA TORO.

Plinius Secund. Epist. v. lib. viii. *Grave vulnus Macrinus noster accepit: Amisit uxorem singularis exempli, etiam si olim fuisset. VIXIT CVM HAC XXXIX. ANNIS SINE IVRGIO, SINE OFFENSA. Aliàs legitur, CONIVGI CARISSIMÆ, CVM QVA VIXIT BENE ANN. L. CONIVGI BENE MERENTI, FRUGALISSIMÆ ET CARISSIMÆ: VXORI OPTIMÆ, SANCTISSIMÆ, CARISSIMÆ, FIDELISSIMÆ. CONIVGI OPTIMÆ, PISSIMÆ ERGA SE SVOSQVE. CONIVGI DVLCISSIMÆ, QVÆ SI AD VITÆ METAM PERVENISSET, NON HOMINIBVS, NEQVE DIIS INVIDISSET. CONIVGI CASTÆ, CARÆ, BONÆ, PIÆ, FIDELI, DVLCI, AMANTISSIMÆ, DESIDERATISSIMÆ. Aliàs additur, ET INCOMPARABILIS ERGA MARITVM AFFECTVS, SANCTITATISQVE, ET EXIMIÆ ERGA LIBEROS PIETATIS. SECYNDINÆ CONIVGI CARISSIMÆ, ERGA SE DILIGENTISSIMÆ, FEMINÆ RARISSIMÆ, SINGVLARIS EXEMPLI PVDICITIÆ, QVÆ VIXIT ANN. XXXV.*

ANCHARENÆ APIÆ CONIVGI SANCTISSIMÆ, DE QVA DOLVIT NIHIL NISI MORS EIVS. MARTIÆ CONIVGI BENE MERITÆ CARISSIMÆ QVÆ MVLTIS CVM SVDORIBVS MATVRA ÆTATE VIXIT VIRTVOSE. Hæc præterea inuenio, HIC EST POSITA ALLIA BLESILLA RARI EXEMPLI FEMINA: QVA VIXIT ANN. XXVI. M. II. D. XII. DVLCISSIMÆ CONIVGI FECIT. Item, HIC EST ILLA SITA PIA, FRUGI, CASTA, PVDICA, SEMPRONIA MOSCHIS, CUI PRO MERITIS AB CONIVGE GRATIA RELATA EST.

ÆLI FABIAN. ÆL. FABIAN. F. QVÆ MAGNO CASTITATIS ET PVDICITIÆ EXEMPLO IN VRBE ECCELESTA DIV PVIT, ET QVÆ VITA DECEDENS CVM PVBLICO POPVLI LVCTV, TOTA VRBE FVNVS PROSEQVENTE, V. KALEND. SEXTIL. ELATA ANTE ÆD. MINERVÆ SEPVLTA EST. Q. PVBLICIVS. Q. F. F. CONIVGI. B. M. QVÆ VIXIT ANN. XXXVIII. Denique venustum Romæ extat Claudia Epitaphium his versibus,

HOSPES, QVOD DEICO PAVLLVM EST: ASTA, AC PELLEGE.
HEIC EST SEPVLCRVM HAVT PVLCRVM PVLCRAI FEMINÆ.
NOMEN, PARENTES: NOMINARVNT CLAVDIAM.
SVOM MARITVM CORDE DILEXIT SOVO.
GNATOS DVOS CREAVIT, HORVNC ALTERVM

IN TERRA LINOQVIT, ALIVM SVB TERRA LOCAT.

SERMONE LEPIDO, TVM AVTEM INCESSV COMMODO.

DOMVM SERVAVIT, LANAM FECIT, DIXI: ABEI.

Vbi obiter obseruanda sunt prima verba hæc HOSPES: Nam & eadem loquendi figura, Dossenni monumento Titulum inscriptum in hæc verba,

HOSPES RESISTE, ET SOPHIAM DOSSENNI LEGE,

Seneca Epist. xc. quæ libri xiiii. prima est, refert. In Lapide etiam Romano inueniuntur hi versus,

HOSPES AD HVNC TVMVLVM NE MEIAS, OSSA PRECANTVR

TECTA HOMINIS. SET SI GRATVS HOMO ES MISCE, BIBE, DAMI.

Non omittendum est & hoc Iuliae Maximæ Epitaphiû, D. M. PORTITORI PLYTONI ET PROSERP. HAVÈ IVLLA C. F. MAXIMA, FELIX DOM. TREMENT. SALON. ANIMVLA DVCEIS, ANIMVLA SVAVIS, ANIMVLA IN DEORVM NVMERVM RECEPTA. VNDE TALE: QVANDO TALE: ET CVI TALE: V. A. LIX. M. VI. D. XII. HORA NOTIS IX. Ex qua Inscriptio notandum est, salutem quoque mortuis adscripam. Inde in aliis Inscriptioibus, HAVÈ THAIS, DEI TIBI BENE FACIANT. AVE ALCIME, BENE TIBI SIT. HAVÈ GERMO HOMO BONE. HAVÈ IVLLIA MAXIMA. HAVÈ HYGIA ANIMA DVLCISSIMA. IPHYGENIA SVAVIS AVE, MACEDO HAVÈ. PARTHENI HAVÈ.

Denique ex Inscriptioe Aquileiensi pars hæc agmen coget. SATIS FVI PROBATA QVÆ VIRO PLACVI BONO: QVI ME AB IMO ORDINE AD SVMMVM PERDVXIT HONOREM.

Vicissim & Vxores Vitis hæc fixisse Elogia inuenio. VLP. AVG. LIB. HEROIS CONIVGI CARISSIMO ET FIENTISSIMO, DE SE BENE MERITO, CVM QVO VIXIT SINE VLLA QVERELA ANNIS XXV. Etaliàs: SVLPICIO AVG. ERC. FECIT VXOR VENTRIA, APRODISIA VIRO BENE MERENTI MVLIER INFELICISSVMA, ET SIBI ET SVIS L. L. P. EORVM. Item, CLAVDIA EXOCHE CONIVGI BENE MERENTI ET SIBI FECIT. Et, EX VOLVNTATE M. ACILI HILARIANI ANTIISTIA PRIMA IMPERFECVM CONSVMMAVIT MARITO INCOMPARABILI ET SVIS. In Hispania. ÆMYLIO VALERIO CHORNITO BONVM BONO QVI VIXIT ANN. XL. DEFVNCTO HONORIBVS EDILICIS ANTONIA TORTONIO MARITO OBSEQVENTISSIMO, B. M. F.

SEX. VAL. SEX VALERIO & C. PATRONO COLLEG. OMNIVM, OMNIBVS HONORIBVS PERVNCTO, VIRO BONO, QVI VIXIT SINE VLLA QVERELA, CVM CONIVGE INFRASCRIPTA ANNIS LV.

ANNIA CYPRI MONVMENTVM FECI M. ÆMYLIO CONIVGI MEO, CVM QVO VIXI ANNIS L. SINE VLLA QVERELA.

VIBIA L. F. MARCELLA FLAMINIA AVGVST. MARITO OMNIBVS EXEMPLIS DE SE BENE MERITO CENAC. COLON. ET EPVL. POP. DED.

COCCEIA CHRYSIS CONIVGI INCOMPARABILIS PIETATIS. Titulorum vtro, quos Parentibus Liberi posuisse memorantur, hæc sunt exempla. PATRI DVLCISSIMO ET INCOMPARABILI CÆSONIVS LVCILLVS FILIVS CONSVLARIS.

ANICIAE FALTONIAE. PROBÆ. CONSVLIS. VXORI. CONSVLIS. FILIAE. CONSVLVM. MATRI. ANICIVS. PROBINVS. V. C. QVÆSTOR. CANDIDATVS. FILII. DEVINCTI. MATERNIS. MERITIS. DEDICARVNT.

ANICIAE FALTONIAE. PROBÆ, FIDEI. NOBILITATIS. ANTIQVÆ. ORNAMENTO. ANICIANÆ. FAMILIÆ. SERVANDÆ. AC. DOCENDÆ. CASTITATIS. EXEMPLO. CONSVLVM. PROLI. CONSVLVM. MATRI. ANICIVS. HERMOGENIANVS. OLYBRIVS. V. C. CONSVL. ORDINARIVS. ET. ANICIA. IVLIAN. C. F. EIVS. DEVOTISSIMI. FILII. DEDICARVNT.

D. M. M. PETRONIO. ONESIMO. M. PETRONIVS. LVCINIANVS. PATRI. DVLCISSIMO. B. M. F. QVI VIXIT. AN. LXIII. MENS. II. D. II.

Extarc fertur Gerondæ hæc à filio patri posita Inscriptio. EGO L. PISO L. F. VNO, CINERES L. PISONIS PATRIS MEI ET C. FLAVIÆ MATRIS MEÆ, SEPVLCHRO POSVI, ET XXV. POST ANNO VITÆ, CINERES ADMISCE RI MEOS IVSSSI, VT QVIBVS VITA CONIVNCTVS EVERIM, IN VLTIMO POSTEA FATO VENIENTE FOREM CONIVNCTIOR PVLVERE MEO PVLVERI EORVM ADMIXTO.

Contra quandoque parentes liberis turbato ordine mortalitatis hos qui sequuntur Titulos posuerunt.

ÆMYLIO PAVLO PAPINIANO. PREFECTO PRÆTORIO IVRIS CONSVLTO, QVI VIXIT ANNOS XXXVI. DIES X. MENS. III. PAPINIANVS HOSTIBVS EVGENIA GRACILII TURBATO ORDINE, IN SENIO, HEV PARENTES FECERVNT FILIO OPTIMO.

CRVDELES PARCÆ QVÆ NEMINI PARCVNT, INVIDERE MIHI. HIC SITVS EST LICVRINVS PVER DOLOR PARENTVM.

TIB. CLAVDIO TI. F. CAMIL. SOTERICHO VIXIT ANNIS DVOBVS, MENSIBVS XI. DIEBVS X. H. III. FECIT TI. CLAVDIVS SO-

ETRICHVS INFELICISSIMVS: PATER ATERNO DOLORE AFLICTVS ET SIBI ET CLAVDIAE EXOCHAE CONIVGI SVAE ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

P. PEREGRINO HELIODORO CONSVMMATAE PERITIAE MEDICO, ET MIRAE PIETATIS IVVENI, COMINIA FAVSTINA MATER INFELICISS. F. C.

INFELICISSIMVS PARENS, ADFLICTVS PRAEPOSTERITATE NATVRAE, FILIVM HOC TVMVLO CONDIDIT, QVEM IMPORTVNA MORS ADEMIT, PRAEREPSITQVE SENII BACVLVM, CVI IAM DEFESSA AETAS ADNITENS, PERBREVES ANNOS SVOS ALLEVABAT. NVNC ANTE MORS ADSEQVITVR QVAM TRISTES LACRYMAE DESERVVERINT.

QVOD FAS PARENTI FACERE DEBVI FILIVS, MORS IMMATVRA FECIT VT FECERIT PARENS. PATER SVCESSVS SVPREMVVM VTRISQVE PRAESTITIT OFFICIVM IN F. P. XI. IN AG. P. XI.

QVOD FILIVS PATRI FACERE DEBVERAT, IPSE FECIT.

VOTA ERANT VT PARENTIBVS ISTA PARARET, SED MORS IMMATVRA FECIT VT FACERENT PARENTES FILIO.

OPPIA CALSIANE MATER, FECI FILIAE MEAE, QVOD AEQVOM FVERAT, FILIA HOC FACERET MIHI: VITELLIAE L. F. TALLIAE Q. V. A. XXI.

SCENNI ANNEI AFRICANI FIL. DVLCISSIM. QVI VIXIT AN. XII. M. VIII. DIES X. PARENTES INFELICISSIMI, AMISSIONE EIVS PERPETVIS TENEBRIS ET QVOTIDIANA MISERABILI VLVATIONE DAMNATI.

D. M. AVRELIAE LYCIDIAE GRATIAE DVLCISSIM. ADOLESCEN. INTEGERRIMAE VENVSTISSIMAEQVE, M. AVREAE. LVC. PIVS INFELICISSIMVS PATER INSERATOS TVMVLOS DEDIT, MISIT VLTIMAQVE DONA.

FORMOSVS, FRVGL. DOCTVS, PIVS, A PATRE MOESTO

ACCEPTIT TVMVLOS, QVOS DARE DEBVERAT.

L. AFFIO IN PRIMO AETATIS FLORE PRAEREPTO AELIVS RESTITVTVS PATER, GERITO INFANTI MELLITO AC DVLCISSIMO, VIXIT ANN. II. D. III. H. IX. GEROTIO PATER CONTRA VOTVM.

ATTIO PROCVLO LICTORI FILIO DVLCISSIMO QVI VIXIT ANN. XVIII. M. VIII. D. VII. FABIA SECVNDA CONTRA VOTVM PIETATIS POSVIT.

VLPPIA PAVLINA MATER INFELICISSIMA CONTRA VOTVM PIETATIS POSVIT. NONIA M. F. MAXIMA VIXIT ANN. XXXV. ET QVOD MISERRIMVM EST MATER FECIT FILIAE CANTRIA C. F. POLLIA.

VALERIA TROPHIMA FILIO DVLCISSIMO ET PIENTISSIMO ET FRVGLISSIMO, VIXIT ANNIS XXIX. MENS. VIII. DIEB. XVI. HORIS VII.

INFELIX FATVM, PRIOR DEBVI MORI MATER.

T. PLAVTIO. P. F. DE MVNICIPIO. ATTACEN. OPTIME. MERITO. ET XXXVIII. AET. ANN. E VITA. SVBLATO TOTO POPVLO. CVM MAGN. LACHRI. FVNVS. PROSEQUENTE, QVINTIA PAVLINA MATER ANN. LXXXIII. AD FLETVM, AD GEMITVM RELICTA, TVMVL. LACHRIM. PLEN. E MARM. HVM. D. DEDIT.

I. PROCVLO. L. F. XVI. ANN. NATO QVI NIHIL CVM ADOLESCEN. COMMVNE HABENS, SENES SAPIEN. ANTEIVIT SEX. TERTVLIA MAT. AD LACHRYMAS RELIC. HOC MONVMEN. EREXIT.

C. LVCR. C. F. MAGNA OMNIVM EXPECTATIONE GENITO, XVIII. AETAT. AN. AB IMMANI ATROPO F. VITAE RECISO, FVSCA MATER AD LVCIVM ET GEMITVM RELICTA, LACHRYMIS ET OPOBALSAMO EVM HOC SEPVLCHRO CONDIDIT.

GLAVCIA MATER ME HEIC POSVIT, NATVM LXXXVIII. AN. CVM IRSA CXVIII. IAM ANN. AGERET: FELIX, SI EGO EAM ANTE HVMASSEM.

Vbique certè Parentes in Titulis liberorum, INFELICISSIMOS se appellant.

Circumfertur

Circumfertur & elegans Parasiti Epitaphium, in hac verba. VIATORES. CIVES. OPTVMI. VEL. ADVENAE. SIVE. BINI. SIVE. SINGVLI. INCE-DITIS. SIVE. TVRMATIM. QVOD. MAGIS. ERIT. GRATIAE. SISTITE. OBFIRMATE. GRESSVM. NEC. MIREMINI. SI. MORAMINI. ALIQVAN-TISP. DICACVLVS. EQVIDEM. FVI. SVCCINCTVS. SERMO. DARI. VOBIS. NON. POTEST. INVAT. VOBISCVM. ESSE. AC. AB. ORE. MEO. PENDVLOS. DETINERE. VT. INVIT. SEMPER. SAXVM. HOC. VOS. VO-CAT. QVID. INQVAM. VIVVS. ASSVEVI. PRVDENS. IMPRVDENS. MORTVVS. ITEM. VOS. FALLO. NAM. NON. VOS. VOCAT. QVOD. VA-CAT. ORE. VERVM. IS. QVOIVS. CINIS. HIC. LATET. OLIM. QVOM. POTVIT. NVNC. HVC. VOS. VOCARI. VOLVIT. VALVITQ. HOC. HEC. OLIM. SVA. VOLVNTAS. VOLENTES. VOS. LEGERE. HOC. SCRIPTVM. VAH. QVID. LOQVOR. IMMO. SCVLPVTVM. QVAM. EGRE. VERITAS. ADHVC. SE. MEGVM. CONCILIAT. NAM. NEQVE. HIC. ATRA MEN-TVM. VEL. PAVRVS. AVT. MEMBRANA. VLLA. ADHVC. SED. MAL-LEOLO. ET. CELTE. LITERATVS. SILEX. SILENS. ADHVC. QVID. HIC. LATET. LATE. QVOD. EGO. EFFERRI. ET. EFFARI. GESTIO. SERTIVS. POLENSIS. PARASITVS. HISTRIO. VESTER. FESTIVISSIMVS. HEIC. CVBO. HOC. VNVM. QVIDEM. TANDEM. SPONTE. DICTVM. VERVM. EST. SI. QVIS. DVBITAT. HANCINE. OLFACIAT. HVMVM. OLET. TE-METVM. ET. FLOREM. VINI. VETERIS. QVO. SATVR. SATIS. IVVENIS. HAVSI. AT. SI. VEXI. VITAM. TAM. VOBIS. GRATAM. QVAM. NOTAM. VRBI. ET. ORBI. NON. MINVS. MVNVS. HOC. A. VOBIS. IM-PETREM. OPORTET. ADESTE. MIHI. ET. FAVETE. EDICTOQVE. HVIC. VOS. SVBSCRIBITE. ET. OBSIGNATE. SI. QVIS. SIBI. VESICAM. O- NVSTAM. SENSERIT. DCMVM. SVAM. ONVS. HOC. REPORTET. IN. CLOACAM. SI. VERO. FESTIVS. FVERIT. CITERIOR. VEL. VLTE-RIOR. HOC. LOCO. PRO. RELIGIONE. SE. EVACVET. QVI. NON. PARVERIT. HEC. MVLT. ILLI. ESTO. TESTE. ALTERO. VT. CAREAT. CANES. QVOQVE. CAESI. FVSTIBVS. EDICTVM. HOC. SENTIANT. AFFVSTIS. FAVISTIS. ET. OBSIGNASTIS. TENERO. QVO. MODO. RI-SVM. VOBIS. DARE. SITIO. HVL. SENTIO. DICTVM. VOLVI. ESSE. SED. QVID. HOC. EST. QVOD. TAM. FAMILIARITER. ISTVC. PRO- CEDIT. VERITAS. PROPECTO. CONTAGIONE. MEI. SISTIT. IPSA. QVO- QVE. ET. MIHI. SVPARASITATVR. QVAE. VLTRO. POTVM. INVOCATA. ADVENIT. NVNC. SI. VRBANI. PERHIBERI. VULTIS. ET. VERITATI. SVPPARASI- TANTI. ET. ARENTI. MEO. CINERI. CANTHARO. PIACVLVM. VINARIVM. FE- STINATE. POST. VALETE. ABITE. IN. REM. VESTRAM. VIATORES. OPTVMI. HIS. NVGIS. AMBAGIVS. CONDONATI. POSTVMIS.

His venustas aliquot Hispanienfium Monumentorum Inscriptiones ualde deprauatas subiungam, vel ca potissimum gratia, vt luxatas notas reponam, obscuras, quae le- ctorem morari possent, explanem, ac denique, quoad eius fieri poterit (nec enim solidū fide mea esse iubeo) molesto coniecturae onere ac tadio leuē eos qui in eas incurrent.

AVLO MEVIO AVLI F. QVI POST DVODECIM SORORES POSTVMVS FVI, VAL. C. F. AEL. MATRE EXINCTA REECT. ET QVARTO AETATIS ANNO, PATRE AVLO OR- BATVS, ET SVCCEDENTE PRAETEX. TEMPORE, ANIMO IN SORORES MATERNO PATER- NOQVE FVI, TOTA HEREDITATE PRO CONIVGIIS EARVM RELICTA, ET SIGNA POPVLI ROM. VICTRICIA SVB LVCVLLIO COS. IN ASIAM SECVTO, CVM OMBVS PLENVS ET TRIB. MIL. POTESTATE FVNCTVS, IN PATRIAM REVERTISSET, MVLTIS A P. S. Q. R. PRIVILEGIS DONATVS, ET NOBILEM IN FORO AVSET. PORTICVM EXSTRVXISSET, ET PATRIAM AERE ALIENO LIBERASSET, AVLA NEVIA VLT. SOROR QVAE SVPER- STES CVM MAGNA NEPOTVM MVLTITVDINE PRAECEDENTE ET SENATV AVSET. CVM POP. TOTO FVNVS PROSEQUENTE, HEIC SEP. CVM STATVA POSITA II. A CIVITATE

X x iij

STAD. IN LOCO PATRIÆ PVB. QVO OMN. VRB. ADEVNTES, IN LABETANQ. REDEVN. PERTRANSIB.

HEVS VIATOR, SI VLLA TIBI PIETAS INEST, VERTE HVC ORA: HEIC SVNT CINERES C. CANII POETÆ QUI AD QVART. VSQVE OLYMP. IN VRBE OMNIB. CARVS VIXIT: DEINDE IN HISPAN. REVERSVS, NEMINEM LÆSIT. TAND. CVM AD VETERES CVPERET SODALES. IN LATIVM REMEARE, PERPETVQVE CVM POPVLO QVIRITIB. VIVERE, DVRA NIMIVM FATA PRÆRIPVERE, ET IN ITIN. OCCVBVIT: L. ALBINVS CITER. HISPAN. PROCOS. HOC MAR-MORE TEXIT.

ANT. LIVIVS HIC SVM CVM MATRE VOCANTIA, QVAM SVM SECVTVS QVARTO POST ANNO V. NON. SEXTIL. EAM VIVVS CVRAVI SEMPER. NVNC MORTVVS ORO MORTALES OMNES NE CINERES SINANT LÆDERE MATERNOS, QVIBVS MOVEOR. VIXIMVS ENIM VITAM INNOCVI. HÆC. CN. POMP. F. SECVTA EST QVEM LACTE NVTRIVIT.

QVAM VANA HOMINVM FATA. ORTVS CN. MARCIS DOMIT TORANNVS VLTIMAS ADII TERRAS. ARMA SEQVVTVS INFELICIA. CN. POMP. HEV OCCVB. VII. VVLNERE L. OPTATI ASTIGITANI. NEC DII NEC CAUSA MELIOR, ME MISERVVM XIX. AN. ATTING. XX. A MORTE ERIP. TAND. L. TORAN. NATVS TVSCVLI SVBITO CONLETITTOQVE IGNE ME CONCREMAVIT. TERTIO DEIN MENSE, BASIM ERXIT TAM LONGE A PATRIA.

L. SILO SABINVS BELLO CONT. VIRIATVM CONFOS. MVLTIIVD. TELOR. AD L. PLAVT. PRÆT. DELATVS HVMERIS MIL. HOC SEPVLCHR. E PECVNIA MEA. MIHI FECI: IN QVO NEMINEM VELIM MECVM NEC SERVVM, NEC LIBERVVM INFERRI. SI SECVS FIET VELIM OSSA QVORVMCVMQ. SEPVLCHR. MOVERI: SI PATRIA LIBERA ERIT.

CLODIVS RABIA CIVIVM INVIDIA, ITALIA PVLSVS, TERRAM ARRAGONVM PETII. VITA DECEDENS TVMVLO ISTO CNEREM LOCARI IVSSI. PIENTISSIMA MATRONA CLODIA RELICTA EX TESTAMENTO FRATRIS FVNERA LAMENTABILI FLETV CVRAVIT. BENE VALEAS QVISQVIS ES.

EGO T. BATILIVS MVLTOR. MONT. AGRICOLA. ET VBERE TERRA DIVES ANNIVERSARIO DEÆ CERERI SACRO PORCA ILLI MACT. A. T. BETILLIO PATRE MEO PER. OBSER. AD VI. III. IDVS QVINTIL. VNO QVOQ. AN. REDEVNTE PORCA IMMOL. ET PVB. COLLE EIVS DEÆ EPVLVM DET. SI FILIVS MEVS INTERMISERIT CONSTITVTA CAPRA ET MVND. MVLCTA IVBEO ILLVM PLECTI.

Ex Monumentorum Titulis & hæ quoque quas selegi, clausulæ norandæ sunt. QUIETEM POSTERI NON INVIDEANT, QUI SECVS, MANES SENTIET IRATOS.

QVOD SI QVIS OSSA EIVS PRÆIECERIT, AVT HANC ARAM APSTVLERIT, HABEBIT SACRA ISIDIS ILLIVS QUIETA, IRATA.

QVOD QVISQVE VESTRYM OPTAVERIT MIHI, ILLI SEMPER EVENIAT.

QVOD FECERIS, ET TIBI ALIVS FACIET.

VALE ET SALVE ANIMA. C. OPIIÆ FELICISS. NOS EO ORDINE QVO NATVRA PERMISERIT, TE SEQVEMVR. VALE MATER DVLCISSIMA.

VALE

VALE CONIVNX, VALETE NATI, VALEAT TIBVR PATRIA. VLTIMA Q. LÆLII MORIENTIS DECRETA HÆC SVNT. VT TIBVR-TINÆ DOMVS, SVBVRBANI FVNDI ET PRÆDIA NOMENT. MOENIA TANGERENT. TITA MARCELLINA CONIVNX FIDA, PVBLIVS ET QVINT. FILII DVLCISS. COHEREDES SINT.

Ceterum Monumentis suæ quoque leges dici, Titulisque inscribi consueverant. Primum enim ne religio totum solum occuparet, in quo monumentum ædificatum erat, definiti solebat modus spatiiq; loci religiosi, ut sciretur quid puri loci relinqueretur, Eius rei ergo scribebant. IN FRONTE PEDES TOT, IN AGRVM PEDES TOT. Qua formula, nulla est in vetustis Inscriptionibus frequentior. Eam expressit Horatius. Sat. viii. lib. i. Sermon. his versibus.

Pantolabo scurræ, Nomentanoque nepoti,

MILLE PEDES IN FRONTE, TRECENTOS CIPPVS IN AGRVM

Hic dabat: HEREDES MONVMENTVM NE SEQVRETVR.

Vbi vetus interpres, IN FRONTE, explicat in latitudine AN AGRVM, in longitudinem Dein ait, Solebat autem priuatis monumentis præponi CIPPVS, eique inscribi, HOC MONVMENTVM HEREDES NON SEQVITVR, vel, hi characteres, H. M. H. N. S. Ibidemque CIPPVM interpretatur lapidem in agro erectum, in quo voluntas Testatoris, & ea essent incisa, quæ agrum modum & fines ex utroque spatio designabant. In quadam etiam Inscriptione Romana inuenio IN FR. P. XVI. S. IN AGR. P. XVIII. ET ANTE FRONTEM LAT. P. X. Ad has Monumentorum leges pertinent Inscriptiones quas subiici.

INFERENDI IN AREA, HVMANDI, SEPELIENDIQVE IVS POTES-TASQVE ESTO, VT HVIC AREÆ QVAM EGO DFFINII ET A FRONTE MACERIAM DVXI, ET TITVLVM POSVI VLTRA EAM AREAM ET MACERIAM IN FRONTE, IN AGRO VERSVS, LATE P. X. RETRO VSQVE AD CANABETVM HVIC AREÆ CEDET IN QVA PEDATVRA NEQVE HVMMARI, NEQVE TVMVLVVM FIERI VOLO, VT HABEAT EA AREA ET A TERGO ET A LATERE ACCESSVM SVVM.

VALERIA ATHENAIIS FECIT MODIÆ T. F. PAVLINÆ. F. PIISSI-MÆ ET SIBI SVIS POSTERISQVE EORVM. VIX. ANN. XIII. M. XI. HVNC LOCVM VTI ME VIVA DETERMINAVI, CVM ASCENSU GRADVM VII ET CIPPIS INSCRIPTIS VII. COLLIG. IN CIRCVITY P. CCCXXX. ET AB INTROITV PORTÆ SUPERIORIS DESCENSVS DEXTERIORIS PARTE VSQVE AD CIPPVM III. CVM TABERNA VIA LATA PARIETE P. V. CEDERE DEBEBIT ET PILAS STRVCTILES II. VSQVE AD IANVAM SVPERIOREM HIPAVPELVS HVIC CEDAT IN RIGOREM MACERIÆ ET FVRCARVM ET ARCA IN QVA FVRCEPEN.

M. VLPIVS AVG. LIB. SYMPHORVS FLATVRARIVS AVRI ET ARGENTI MONETAR. SIBI ET VLPIÆ HELPIDI QVÆ ET CLAVDIA LIB. ET VXORI SVÆ VLPIÆ ARSINOE FILIÆ ET CLAVDIO ANTHIOCIANO FILIO HELPIDIS LIB. SVÆ FECIT ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE VTRIVSQVE SEXVS QUI EX FAMILIA MEA ERVNT RELIQVIARVM SVARVM CONDENDARVM CAUSA ET POSTERISQVE EORVM QUI IN NOMINE MEO PERMANSERINT EA CONDICIONE NE FIDVCIENT, NE VENDANT, NEVE ALIO QVO GENERE ID SEPVLCRVM SIVE MONVMENTVM EST ALIENARE VLLI PÔTESTAS SIT H. M. H. N. S.

HVIC MONVMENTO ITER ADITVS AMBITVS DEBETVR EX SENTENTIA EROTIS AVG. L. IVDICIS A VIA COMPANA PVBLICA DEXTRORSVS, INTER MACERIAM CALAMINAM ET INSVLAM EVCARPANAM PER LATITVDINEM PEDES DVO SEMIS VSQVE AD HOC MONVMENTVM, ET HINC PER CIRCVITVM TOTIVS MONVMENTI VSQVE IN VIA QVÆ DVCIIT IN AGRO. ITEN IDEM MONVMENTVM

Xx iij

TI INTER ADITVS DEBETVR HINC SECYNDVM MONVMENTVM AFINIETYCES ET INDE SECYNDVM MACERIAM EYCARPIANAM, IN QVA OLLARI SVNT, ET IN DERECTO VSQVE AD VIAM PVBLICAM CAMPANAM.

HIVS MONVMENTI IVS, QVA MACERIA CLVSVS EST, CVM TABERNA ET COENACVLO, HERED. NON SEQVITVR: NEQVE INTRA MACERIAM HVARI QVEMQVAM LICET.

D. CÆCILIVS VINDEX, AVIÆ PIENISS. FECIT ET LIBERT. LIBERTABVSQ. POSTERISQ. EIVS ET PRÆCIPIT VT AD ID SEPVECRVM HORTVS, QVI EST CINCTVS MACERIÆ ET DIETA ADIVNCTA IANVÆ, CVSTODIÆ CAUSA. SEPVLORO CEDAT. ET IVM ADITVM AMBITVM SACRIFICIOQVE FACIYNDI CAUSA, PROXIMIS EIVS RECTE LICEAT.

P. SERVILIVS PHIVS ET SERVILIVS TYCHE LIB. SVÆ ET IVLIVS EYPHENIVS FECERVNT BENE MERENTI, VIXIT ANNIS XXV. ITV AMBITV SACRIFICIVM FACIYNDI. C. VRTIA FELIX FECIT SIBI ET CALPVNIO SECYNDO CONIVGI SVO KARISSIM. ET CALPVNIA ANTHIDI VERNÆ KARISS. ET LIBERT. LIBERTAB. Q. NOST. POSTERISQVE EORVM HOC NON IN FRONTE P. XV. IN AGRO P. XV. CIVS PARS DIMIDIA DEXTERIOR INTROITVS. Sicut in alio lapide, CIVS PARS SINISTERIOR INTROITVS. Et aliàs: SCANTIA VENVSTA EMIT SIBI ET SCANTIO PROTOCONIVGI SVO ET TI. CLAVDIO REGILLO AMICO KARISSIMO INTRANTIBVS PARTE DEXTERIORE DIMIDIA, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

C. CÆCILIVS FELIX, C. CÆCILIVS VRBICVS LOCVM ITA VTI EST CONCAMERATVM PARIETIBVS, ET PILA COMPREHENSIS LONGVM P. VI. LATVM P. VII. S. CONSECRARVNT SIBI MATERNO ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM EXCEPTA SECYNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSVS CÆCILIVM FELICEM PATRONVM SVVM H. M. H. N. S.

L. CLAVDIVS NICON ET CLAVDIVS AVGVRIVS LIBERTVS ET ALVMNVS DVLCISSIMVS FECERVNT TERRAM ET MACERIAM STRVXERVNT, QVÆ EST ANTE FRONTEM MONVMENTI SVI, ET IN TERRA PEDATVRÆ SVÆ PRIORI CONIVNERVNT, FECERVNT SIBI ET SVIS LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM. QVÆ FACIT CERRE PEDATVRÆ ALATVS MEMORIA SVÆ IN AGRO PEDES LONGVM XXVI. LATVM PEDES ALATVS MEMORIE XVI.

Iam Sepulcra, vel sibi quis, familiaque suæ constituebat: vel sibi, heredibusque suis. Illa, FAMILIARIA, hæc HEREDITARIA Sepulcra vocabatur, teste Gaio in L. familiaria, D. de religiof. In vtrisque autem, heredibus quidem, ceterisque successoribus, qualecumque essent, sepeliri licebat, & mortuum inferre: etiam si ex minima parte heredes ex Testamento, vel ab intestato essent. Liberis autem cuiuscumque sexus vel gradus tam filiis, quam emancipatis, idem ius concessum erat, siue heredes existerent, siue sese abstinerent. Liberti vero nec sepeliri, nec alios inferre poterant, nisi heredes extitissent patrono, quamvis quidam inscripissent, MONVMENTVM SIBI, LIBERTISQVE SVIS FECISSE. Quæ ita Vlpian. tradit in L. vel quod, D. de religiof. Sollene planè in monumentorum Titulis erat cauere de personis, quas eò inferri ius esset, in hunc modum. M. POMPEIVS APOLLONIVS, SIBI ET PONTIÆ HILARÆ VXORI M. POMPEIO FELICI PIB. Q. MASVRIO FELICI. M. POMPEIO AVCTO. LIB. PACTVMBIÆ CAMPANÆ INFERRI HOC NON LICET, NISI QVORVM NOMINA SCRIPTA SVNT, ET QVIBVS CAVERO: M. POMPEIO ITHACO, POMPEIÆ

PEIÆ VRBANÆ ITHACI LIBERT.

SEX. CALVISVS SATVRNINVS SIBI ET CALVISIÆ SATVRNINÆ CONIVGI DEFVNTÆ, ET CALVISIIS FIRMIONI ET VALENTIONI FILIIS ET NVRIBVS ET NEPOTIBVS ET PRONEPOTIBVS

M. CÆSONIO ALBANO F. BONO VIXIT AN. XX. M. VIII. D. XI. LÆTIÆ RESTITVTE VXORI CARISSIMÆ ET QVIETISSIMÆ. CÆSONIÆ. P. M. F. PRIMÆ QVEM RELIQ. MEV VII. M. CÆSONIO FORTVNATO F. MINORI M. CÆSONIVS PRIMVS PATER ET PVBLICIA SVCCESA MATER FECERVNT SIBI ET SVIS BENE MERENTIBVS QVI HOC TITVLO SCRIPTI, SCRIPTÆVE SVNT. HIC OSSA SITA SVNT.

C. CAMERIVS CRESCENS ARCHILLVS MATRIS F. DEVM MAGNÆ IDEÆ ET ATTIS PA. RO. VIVVS SIBI FECIT ET CAMMERIO CRATIANINO LIB. SVO. CETERIS AVTEM LIBERTIS VTRIVSQVE SEXVS LOCA SINGVLA SEPVLTVRÆ CAUSA: H. M. H. E. N. S. P. COCIDIVS SECYNDÆ L. HEDISTVS FECIT SIBI ET QVIBVS SECYNDIA PATRONA EIVS ADSIGNAVERIT, CAVERITQVE, ET IPSE. Et aliàs LIBER. LIBERTABVSQ. EIVS, POSTERISQ. EOR. ET QVIBVS DONAVI DONAVERO. Interdum verò ex libertorum numero quosdam nominatim excipiebant, ut in hac inscriptione LIBERTIS, LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIBERTO, QVEM VETO PROPTER DELICTA SVA, ADITVM, AMBITVM, VEL VLLVM ACCESSVM HABEAT IN HOC MONVMENTO. Item in alia, quam supra citavi, Inscriptione: LIBERTIS LIBERTABVSQVE EORVM EXCEPTA SECYNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSVS CÆCILIVM FELICEM PATTONVM SVVM.

Atque adeo interdum sibi dumtaxat Monumenta faciebant, quæ nulli alij patere, & vel heredibus suis claudi volebant. Eius rei ergò districtè verabant ne quis eò inferretur, poena quandoque addita, ut ex his Inscriptionibus patet. IN H. S. SIVE LIBERTI SIVE LIBER INFERATVR NEMO: SECVS QVI FECERIT MITEM ISIDEM IRATAM SENTIAT, ET SVORVM OSSA ERVTA ATQVE DISPERSA VIDEAT.

M. VARINIVS M. F. PHILIPPICVS OR. DEC. Q. ANN. T. PETRONIÆ RVFINÆ, ET VARINIÆ PHILIPPICÆ FILIÆ SVÆ: SI QVIS IN EA ARCA ALIVM POSVERIT Q. Q. SS. DABIT COLONIAE NOSTRÆ POENÆ NOMINE.

Aliàs cauebant, Ne Monumentum heredem quemcunque sequeretur: quod fiebat his verbis, HOC MONVMENTVM HEREDEM NON SEQVITVR. Quandoque verò heredem dumtaxat extraneum arcebant in hunc modum, HOC MONVMENTVM EXTERVM HEREDEM NON SEQVITVR, vel HOC MONVMENTVM, EXTERVM HEREDEM NON RECIPIT. Quæ verba his plerumque notis scribuntur H. M. E. H. N. S. & H. M. E. H. N. R.

Inveniuntur & in aliquot Monumentorum Titulis notæ istæ H. M. S. S. E. H. N. S. Quarum recta, quantum coniectura adsequi possum, explanatio est, HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLORVM EST, HEREDEM NON SEQVITVR. Idque eorum qui contra sentiunt, Tabulis euinco. Integra namque, nec vlla literarum compedio adstricta eadè clausula legitur in aliquot Inscriptionibus quarum, eos auctores habeo. Veluti in hac Neapolitana, C. MARCIVS C. F. PAPIA, SIBI ET SVEIS LIBERTIS ET LIBERTATVS: HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCHRYM EST, HEREDES NON SEQVETVR. Et aliàs, NEVE ALIO QVO GENERE ID SEPVLORVM SIVE MONVMENTVM EST ALIENARE ILLI POTESTAS SIT. Item lapis. RO. SI QVIS SEPVLORVM VEL MONVMENTVM CVM EDIFICIO VNIVERSO, & C.

Interdum & Monumenti alienatio prohibebatur, hoc addito, NE DE NOMI-

NE EXIRET. Cuius clausulæ pauca ex innumeris testimonia proferam, M. AVRELIVS ROMANVS ET ANTISTIA CHRYSIME VXOR EIVS FECERVNT SIBI ET LIBERTIS SVIS POSTERISQ. EORVM, ITEM LIBERTIS LIBERTABVSQ. POSTERISQ. MONVMENTVM CVM EDIFICIO, SVPERPOSITO. HOC AVTEM MONVMENTVM CVM EDIFICIO NEQVE VENIET, NEQVE DONABITVR, NEQVE PIGNORI OBLIGABITVR: SED NEQ VILLO MODO ALIENABITVR, NE DE NOMINE EXEAT FAMILIÆ SVÆ.

MARIO. L. LIB. HERMETI. DOCETIÆ PHASID L. MARIVS. L. LIB. FELIX. PATRON. SVIS. BENE MERENTIBVS: DE SVO FECIT. ET SIBI L. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE SVIS. POSTERISQVE EORVM. ITA. NE VNQVAM DE NOMINE FAMILIÆ NOSTRÆ HOC MONVMENT. EXEAT. HOC MONVM. HERED. NON SEQVET. IN FRON. LAT. PEDES XX. ET DIGITI IN AGR. LOGI. QVEM EMIT. DOCE TIA. P. C. AMPLIAVIT. MARIVS FELIX ET EFFECIT ARIÆ PEDES C. C. V. Ita enim abrafas aliquot eius lapidis literas restituo. Pars ex Inscriptione, INQVE MEMORIAM PERPETVAM HORTOS COHERENTES SIVE SVBVRBANVM. TRADIDIT LIB. LIBERTABVSQVE EX FAMILIA VX. MARVLLO ANTEGIO HELLENÆ TERTVLLIANÆ, EXCEPTQ. NE QVIS EOS VENDERET SED PER GENVS IPSORVM POSSESSIO CYRRERET, VEL IMPERTINATOS. VEL MANVMISSOS. Interdum verb eum qui contra eorum voluntatem Monumentum alienaret, vel alienum corpus inferret, pænæ nomine, Arcæ Pontificum certam summam inferre iuebant. Idque Titulis cauebatur: sicut his quæ subieci Lapidum Testimoniis comprobatur. AVR. MAXIMINIANVS. AVR. OLYPIADIADI FIL. DVLCISSIMÆ QVÆ VIX. ANN. XXII. M. X. D. XXVI. ET PVBLICIA CARPODOR EIVS ET LIB. LIBERTABVSQVE SVIS POSTERISQVE EORVM F. SI QVIS HOC SEPVLCRVM VEL MONVMENT. CVM EDIFICIO VNIVERSO POST OBITVM MEVM VNDERE VEL DONARE VOLVERIT, VEL CORPVS ALIENVM INVEHERE VELIT, DABIT POENÆ NOMINE, ARCÆ PONTIFICVM. HS. C. ET EI CVI DONATVM VEL VENDITVM FVERIT EADEM POENA TENEBITVR.

C. CALPVRNIVS PHILOCYRIVS VC. ET SEPTIMIA ANIMIAS CONIVX. COMPARAVERVNT SIBI MEMORIAS. II. ET C. CALPVRNIO ANIMIANO EQ. R. FILIO SVO, LIBERTIS LIBERTABVSQVE, POSTERISQVE EORVM ARMARIVM DISTEGVM CVM TABERNÆ ET HORTVLO. SI QVIS HOC ARMARIVM VNDERE VOLVERIT, HIC INFERET ARCÆ PONTIFICVM HS. L. MIL. N.

CN. TREMELIVS TROPHIMVS FECIT SIBI ET FLAVIÆ PROBÆ CONIVGI CVM QVA VIXIT ANNIS LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM SI QVIS AVTEM HOC VNDERE VOLVERIT ARKÆ PONTIFICVM X. MILLIA NVMV. INFERET. VEL SI QVIS ALIENVM CORPVS SIC INTVLERIT, POENAM SVPRASCRIP TAMQVE INFERET.

MINDIA IVLIA ET P. ÆLIVS PHILETVS COMPARAVERVNT SIBI ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM. HIC LOCVS CVM HORTVLO SVO RELIGIOSO ET EDIFICIOLIS SVIS MVRO CINCTVS AD SEPVLCRVM MINDIÆ IVLIÆ ET P. ÆLI PHILETI PERTINET, ET NE QVIS EA LOCA SVPRASCRIP TA NEQVE VNDERE NEQVE DONATIONIS CAUSA NEQVE DE NOMINE VTRORVMQVE EXIRE POSSIT, QVOD SI QVIS CONTRA HANC INSCRIPTIONEM FECERIT, INFERET POENÆ NOMINE ARCÆ PONTIFICVM L. N. HS. M. ET LOCIS S. S. C. M. A.

Alias Ærario Populi Ro. pecuniam inferre iuebatur, qui aduersus voluntatē alienasset, vt ex his quas subieci Inscriptionibus patet.

CORNELLÆ

CORNELLÆ CASTÆ Q. VIX. ANN. X. M. V. FEC. ATEREIA FORTVNATA NEPOTI SVÆ ET ETRETO PRISCO LIB. SVO B. M. ET SIBI ET SVIS LIB. LIBERQ. POSTERISQ. EORVM. QVISQVIS ID MONVMENTVM VNDERE AVT EMERE IVS VOLET, VEL VTI ALIÁS LEGITVR, TERRAMVE EIVS VOLET. INF. ÆRARIO PO. RO. HS. M. N. IN FR. P. X. IN AGR. P. X.

CONIVGI CARISSIMÆ, ET SIBI, ET C. MARCIO VICTORI, ET LIBERTIS, LIBERTABVSQVE SVIS, POSTERISQVE EORVM, NE DE NOMINE MEO EXEAT. QVOD SI QVIS ID MONVMENTVM, PARTEMVE VNDERE, VEL DONATIONIS CAUSA CVI MANCIPIARE VOLVERIT, ALIOVE QVO NOMINE EIVS MONVMENTI PARTEM ALIENARE TEMPTAVERIT, DARE DAMNAS ESTO ÆRARIO POPVLI RO. HS. XV. M. N. ET COLLEGIO PONTIFICVM HS. XV. M. N. Alias ad Rempub. aliquã bona pertinere, si contra fieret, iuebatur. Sic in Inscriptione Brúdfina. M. LOLLIVS ARPHOCRAS V. F. S. ET PÆLINÆ VXORI V. ET LIB. LIBERTAB. POST. Q. EORVM M. S. S. E. H. N. S. NEQVE VLLI LIQVEBIT LOCATIONIS CAUSA IN ANNIS CENTVM QVANDOQVE TRANSVNDERE QVOD SI QVI ADVERSVS ID FECERINT, EORVM BONA PERTINERE DEBEBVT AD REMPVBLICAM BRVNDISINORVM.

Inscriptionibus quoque exprimebatur, quantum IN TVTELAM MONVMENTI relinqueretur. Quod Inscriptio subiecta declarat. COTTIA A COTTI F. GALLÆ TESTAMENTO FIERI IVSSIT A. COTTIO PATRI PROCOS. HISPANIÆ ET PACVLLÆ MATRI, ET A. COTTIO FRATRI, QVÆSTORI, ÆD. PLEB. ET MEMMIÆ GALLÆ AVIÆ. HVIC MONVMENTO TVTELE NOMINE CEDVNT AGR. PVRI IVGERA DECEM, ET TABERNA QVÆ PROXIME EVM LOCVM EST. Et aliás: HÆC TABERNA CVM EDIFICIO HVIVS MONVMENTI TVTELA EST. In quodã etiam Titulo inuenio, LIBERTIS, POSTERISQVE EORVM, ET QVI AD ID TVENDVM CONTVLERVNT, CONTVLERINT.

Præterea Titulis declarabatur quantum in CVLTVRAM Monumenti legatum esset: vt testatur Inscriptio ista. A SEMPRONIVS LÆTVS MENSOR EDIFICIORVM, SIBI ET SEMPRONIÆ METROTHEÆ VXORI, ET ORESTI ET ORESTILLO LIBERTIS CARISSIMIS, ET OCTAVIÆ ACMÆ NVTRITÆ AB NOBIS, LIBERTIS LIBERTABVS, POSTERISQVE COMM. HVIC MONVMENTO EX TESTAMENTO IN CVLTVRAM LEGATA SVNT HS. VII. A SEMPRONIO SEVERO. Quo pertinent hæc lapidis vetusti fragmenta, C. IN CVLTV. MONVMENTVM CVM P. XV. ET ITER.

His quoque Titulis interdum ne ossa violarentur rogabant hoc modo, ROGO PER DEOS STYGIOS OSSA NOSTRA, QVISQVIS ES, HOMO NON VIOL ES. Et aliás: QVISQVIS ES HOMO, ET VOS SODALES MEOS CVNCTOS ROGO PER DEOS SVPEROS, INFEROSQVE, NE VELITIS OSSA MEA VIOLARE. Item alibi: SI QVIS TITVLVM MEVM VIOLAVERIT, INFERAT ÆRARIO, ss. IX. H. Sed & sacrorum quæ sibi fieri vellent mentionem nonnumquam faciebant, quod sequent Inscriptio testatur.

IN HOC MONVMENTO ITVS, ADITVS, AMBITVS, LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS OMNIBVS PATEAT, TVS ET VINVM (sic enim lacunam explendam cõiicio) DATO AD SACRIFICIA FACIENDA QVOTIESQVOMQVE OPVS ERIT. Eoque pertinent hæc Inscriptiois Ro. verba: ET ITVM, ADITVM, AMBITVM SACRIFICIIQVE FACIENDI CAUSA; & cct. Interdum à Monumentis Vstrinam summoueabant, reiciebantque, his verbis, HVIC MONVMENTO VSTRINAM APPLICARI NON LICET. Item, AD HOC MONVMENTVM VSTRINAM APPLICARI NON LICET, Curæ quoque præficus fuisse video, vt totis Monumenta sua quotannis ornarentur: quod

Lucianus in Nigrino perstringit: sed hoc aperte vetustæ Inscriptiones docent, quas subiiciendas censui. OB MEMORIAM PATRIS SUI DEC. COLLEGII FABR. M. R. HS. S. N. LIBERALITATE DONAVIT SVB HAC CONDICIONE, VT QVOTANNIS ROSAS AD MONVMENTVM EIVS DEFERANT, ET IBI EPVLENTVR. DVNTAXAT IN V. ID. IVLIAS. QVOD SI NEGLEXERINT, TVNC A D VIII. EIVSDEM COLLEGII PERTINERE DEBEBIT CONDICIONE SVPRADICTA. LONGIVS PATROCLVS SECVTVS PIETATEM COLL. CENT. HORTOS CVM ÆDIFICIO HVIC SE PV L. IYNECTO VIVVS DONAVIT: VT EX REDITV EORVM ROSÆ ET ESCE PATRONO SYO ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR.

FLAVIÆ Q. F. SALVTI CONIVGI CARISSIMÆ L. PVBLIVS ITALICVS DEC. ORN. ET SIBI V. P. HIC COLL. FABR. M. R. HS. XXX. N. DEDIT, EX QVORVM REDITV QVOT ANNIS DECVRIONIBVS COLL. FABR. M. R. IN ÆDE NEP. QVAM IPSE EXTRVXIT, DIE NEPTVNALIORVM, PRESENTIBVS SPORT. * BINI DIVIDERENTVR, ET DIE XXVIII. SIVE * CENTENI QVINQVAGENI QVOTANNIS DARENTVR, VT EX EA SVMMA SICVT SOLITI SVNT, ARCAM PVBLICIORVM FLAVIANI ET ITALICI FILIORVM, ET ARCAM IN QVA POSITA EST FLAVIA SALVTARIS VXOR EIVS, ROSIS EXORNENT DE HS. XXV. SACRIFICENTQVE EX XXII. ET DE RELIQVO IBI EPVLENTVR. OB QVAM LIBERALITATEM COLL. FABR. M. R. INTER BENE MERITOS QVOTANNIS ROSAS PVBLITIIS SVPRASC. ET FLAVIÆ SALVTARI VXORI EIVS MITTENDAS EX * XXXV. SACRIFICIVMQVE FACIVNDVM DE XX. HS. PER MAGISTROS DECREVIT.

Sed & Monumentorum Titulis mali clausula subiici solebat, his notis, H. M. D. M. A. quæ hoc significant, HVIC MONVMENTO DOLVS MALVS AB ESTO. Interdum in huiusmodi Titulis inuenio verba hæc, MVNVS SVPREMVM: & RELIQVÆ CORPORIS: & MEMORIÆ EIVS FECIT VIR DONEC FATA PERMISERVNT. In quodam etiam Titulo reperio, MORTVVS EST III. K. IVLIAS HORA X. ELATVS EST HORA IIII. FREQVENTIA MAXIMA. Quo modo & Atticum maxima vulgi frequentia clarum auctor eius vitæ scribit. Et in Illyriciana inscriptione P. PITIVS P. F. MARVLLVS DECVRIONVM DECRETO PVBLICE ELATVS, SEPVLTVSQVE EST.

Atque huiusmodi erant Sepulcrorum antiquorum Tituli, in quos laborasse quosdam Seneca in lib. de Breuit. vitæ scribit. MONVMENTORVM INSCRIPTIONES VOCAT Imp. Alex. in L. Monumentorum, C. de religiof. Eoque sensu LAPIDEM MEMORIÆ OTHONIS INSCRIPTVM, accipe apud Sueton. in Vitell. cap. x.

Nec Monumentis modò, sed & Vris atque Ollis Titulos inscribebant, quibus Ollarum quas fecerant, emerant, aut quæ donatæ erant, numerus comprehendebatur, in hunc modum, FECIT II. OLLAS CONSERVÆ SVÆ. OLLAS IIII. SIBI ET SVIS. EMIT AB SOLO OLLAS II AVIA HILARA. OLLA DONATA AB L. PORCIO LVSI-MACHO. L. ANTONIVS POTHVS OLLAM CVM TITVLO, BENE MERENTI SEXTIÆ, L. TERTIÆ TONSTRICI SEXTIA XANTA SCR. LIBRARIA. EMIT OLLAS II.

Interdum & viatores Titulis Monumentorum rogabantur, vt bene mortuis precarentur, veluti in hoc Eucharidis. Liciniæ epitaphio, RORO VT DISCEDENS TERRAM MIHI DICAS LEVEM. Et alibi. S. T. T. L. id est, SIT TIBI TERRA LEVIS. Item, OSSA TIBI BENE QVIESCANT. Aliàs est, AVE THAIS, DII TIBI BENE FACIANT. AVE ALCIME, BENE TIBI SIT. Postremò non hi modò, quibus Tituli ponebantur, sed & lectores bene valere quandoque iubebantur, quemadmodum testantur hæc à me ex antiquis Inscriptionibus descripta verba, BENE VALEAS QVI ME SALVTAS CVM SOSSIA FILIA MEA. BENE VALEAS QVISQVIS ES. BENE VALEAS QVI LEGIS, VCL TV, QVI LEGIS. Atque in his nouissimis vocibus commodissime liber hic deficiet.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII

CONSILIARII, AMPLIS-
SIMIQVE SENATVS PARI-
SIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS, ET SOLLEMNIBVS
Populi Ro. verbis.

LIB. VIII.

ENTVM est vix tandem ad octauam eamque postremam destinati operis partem: in quam dum ingredior, propè ex alto in portum inuèhi, & ex magna iactatione terram videre, mihi videor. Et habet præteritorum periculorum, scopolorumq; quos trāsuecti sumus, recordatio delectationis: & quod vulgò dici solet, Iucundi acti labores. Vt ergo quasi cōfecto curriculo metas contingam, ita ad exitum propèrabo. Non est autè vltimus hic veluti actus proprio aliquo argumèto circūscriptus, sed in omnium quæ supersunt, quæq; in medio positæ, cōmuni quodam in vsu, atq; hominū in ore, vulgòq; sermone versabatur, formularū populariū cōgerie, opera nobis ponèda est, Quarū varietas efficiet, vt nec pes nec caput vni reddatur formæ. Scribendi autè exordium à Iureiurando faciã, cuius non vna species, nò vna formula erat: Nā qui dicta ac promissa sua, diuino numine adhibito firmabant, interdū per Castorē, interdū per Pollucē, nonnumquam per Herculē deierant. Inde illa in Comædijs peruulgata, POL, PERPOL, ÆDEPOL, ECATOR, HERCLE, MEHERCLE, MEDVSFIDIVS. Fcst. Pomp. lib. xi. MECATOR, ait, & MEHERCLE iusiurandū erat: quasi diceretur. ITA ME CASTOR, ITA ME HERCVLES, vt subaudiatur, IVVET. Idè eodè lib. MEDVSFIDIVS cōpositum videtur, & significare Iouis filiū, id est Herculē, quod Iouē Græcè Δία & FIDIVM pro filiū, quòd sepe antiquitas litera D. pro L. vteretur. Quosdā tamè existimare iusiurandū esse per Diui fidē. Alios per dici, id est diuini temporis, fidē. Atque adeo vel imprudētibus Christianis sæpe hæc verba, ex vulgari vsu & vulgata loquēdi cōsuetudine excidisse, Tertull. in lib. de Idololatr. ita scribit. Cōsuetudinis vitium est, dicere MEHERCVLE, dicere & MEDVSFIDIVS accedente ignorantia quorundā, qui ignorant, Iusiurandū esse PER HERCVLEM. MEHERCVLE vtique iurant Iunius Bassus, & Domitius Afer apud Quintil. lib. vi. cap. iiii. & Passienus apud Plin. Epist. vi. lib. vii. Enimvero hanc Agellius lib. xi. Noct. Attic. cap. v. studiose ab antiquis obseruatam differentiam memoriæ prodidit, vt neq; mulieres Romanæ per Herculē, neq; viri per Castorē deierant, nec viquā scriptū inueniri, idoneos scriptores, aut Mehercle feminam dicere, aut Mecastor virum. Ædepol verò, quod iusiurandum per Pollucem erat, viro & feminæ commune fuisse. Similiter Donat. in Andriam Terent. Act. iii. Sc. ii. Per Castorem & Pollucem, ait, Ornatiua sunt iurandi apta feminis. Id quod multis Plauti, Terentique testimoniis confirmati

potest Apud illum enim Crocotium ancilla, ECATOR iurat non semel, in Sticho Act. II. Sc. I. Eodemque modo iurat Philenis eiusdem Comediarum & Actus Sc. vlt. & Staphyla in Aulularia Act. I. Sc. I. & Sc. vlt. & Mirina ancilla in Casina Act. v. Sc. I. Gymnasium, Cistellar, Act. I. Sc. I. Melanis item & Phanostrata eiusdem Comaed. Act. II. Sc. III. & Act. III. Sc. I. & Halisca ancilla, Act. III. Sc. II. vt & apud Terentium Softrata Heautontimor. Act. v. Sc. III. & , Lesbia, Andr. Act. III. Sc. II. Nusquam vero apud vtrumque hoc iurandi genus à viris vsurpatum legere me memini. At tam viri quam feminae apud eosdem saepenumero ADEPOL iurant, Sic enim iurant Megadorus, Congrio & Euclio, Aulular. Act. I. Sc. III. Act. III. Sc. II. Sc. III. & Sc. vlt. Item Lorarius, Philocrates, Aegio, Captiu. Act. II. Sc. I. & Sc. II. & Act. III. Sc. I. Periphanes & Apocides, Epidici Act. II. Sc. I. Act. III. Sc. II. & Act. v. Sc. penult. Olympio, Casina Act. II. Sc. v. Phidippus apud Terentiū, Hecyra Act. III. Sc. III. Rursus mulieres, vt de multis pauca recēscam ita iurant, Philenis, Melanis, & Halisca Cistellar. Act. III. Sc. I. & Sc. vlt. Itē ancilla ἀνώμμος Casina Act. III. Sc. I. & Bacchis Terentiana, Heautontim. Act. III. Sc. III. & Sophrona, Phormio. Act. v. Sc. I. & Myfis Andr. Act. III. Sc. I. Pueris planē per Herculem sub tecto deierare non licuisse, nec nisi sub dio huiusmodi iusurandum praestitum, Plutarch. in libro Αἰπῶν auctor est. Varro lib. III. de lingua Lat. à Ioue, dium deriuans, unde, ait, sub dio, & DIVVS FIDIVS. Itaque inde eius perforatum tectū vt videatur diuum, id est caelum. Quidam negant sub tecto per hunc deierare oportere. Alius Galus, DIVS FIDIVS, dicebat, diuini filius, vt Graeci Διόσκυρον Castorem. Et putabant hunc esse SANCTVM, vel, vt alij legunt, SANGVVM, ab Sabina lingua, & Herculem ab Graeci. Ex eodem Varrone lib. de liber. educ. hic locus citatur à Grammaticis. Itaque domi ritus nostro, qui PER DIVM FIDIVM IVRARE volt, prodire solet in publicum. Plaut. Afinar. Act. I. Sc. I.

PER DEVM FIDIVM QUERIS? IVRATO MIHI. Cuiusmodi iurandi religionem nescio an Plutarchus verbi corticem spectans ad fidem retulerit: Sic enim ille in Numā. Πρῶτον δὲ φασὶ καὶ Πίστιος καὶ Τέρμονος ἱερὸν ἰδρύσασθαι, καὶ τὸν μὲν πρῶτον ὄρον ἀποδείξαι ἰσχυροῦς μέγιστον, ὃ ἡρώμενοι μέγιστον καὶ διατελέσει. Veteres certē iureiurando quandoque adigebant his verbis, PER FIDEM. Petronius Saryrico, PER FIDEM, inquam, PATER, cuius haec nauis est, aut quos uehat dicere potes? In deprecationibus verò & obtestationibus locum habuisse, hanc formulā mihi, eodem teste Petronio liquet. Apud eum namque, quidā ita deprecatur, PER FIDEM SALTEM NOBIS PARCE qui te numquam lapidauimus. Et aliās PER FIDEM MISERERE, quemadmodum soles. Idem alibi, Genua ergo persuerantis amplector, & C. PER FIDEM, EVMOLPE, redde puerum. Sic & Apuleius lib. II. de Afino aur. PER FIDEM VESTRAM, inquit, QVIRITES, PER PIETATEM PVBLICAM, PEREMPTO CIVI SVBSTITUTE. Nec Virgilij testimonio haec formula fraudanda est. Is enim lib. I. Aeneid.

Quod te, ait, PER SVPEROS & conscia numina veri, PER, si qua est, quae restat adhuc mortalibus vsquam, INTEMERATA FIDES.

Per Cererem etiam, vt Festus, aut ex eo Paul. docet, ita iurabant, ECCERE: quod iurandi genus vsurpat Sofia apud Plaut. Amphitruo. Act. II. Sc. I. & Phormio apud Terent. Phormio, Act. II. Sc. I. & ex quorundam emendatione, Chremes apud eundē Andr. Act. v. Sc. III. Quin & PER deum, illi ipsi qui deorum turbam & multitudinem colebant, quandoque iurabant: vt ex L. ait praetor, §. vlt. & L. qui per salutē, D. de iureiurā. patet. Id quod Tertullian. in lib. de Testimonio animae, & Lactā. lib. II. cap. I. notat.

Sanē oppressa à Cæsariibus Repub. mos inualuit per eorum Genium iurandi. Atque adeo post Iulij Cæsaris Cædē, Senatū deprecuisse. Τὴν αὐτὴν τύχην ὀμνῶναι, Dio lib. XLIII. refert. Eodemque lib. ὑπὲρ οὗ, ait, δημοσίᾳ καὶ ἑτοῦς ὑπεσθῆναι ἐν ἡφίστατο, καὶ οὐ τὴν τε ὑχέσθαι, τὴν τε τύχην ὀμνῶναι. id est, per cuius SALVTEM, & per GENIVM iurauerant, non vt interpres, per valetudinem & per fortunam. Illius autem moris testis est Vlpian. in L. si duo, §. vlt. D. de iureiuran. & Tertullianus non vno loco veluti in lib. ad Scapulam, his verbis. Sed iidem ipsi, qui PER GENIOS EORVM IN PRIDIE VSQVE IVRAVERANT, qui pro salute eorum hostias & fecerant & vouerant, hostes, earum sunt reperti. Et in Apologet. cap. XXVIII. Citius denique apud vos, per omnes deos, quam PER VNVM GENIVM CÆSARIS PEIERATVR. Quae verba, vt alia plerāque imitatus Minutius Felix in libello qui Octavius inscribitur, Et est, ait, illis tutius, PER IOVIS GENIVM PEIERA-

RE QVAM REGIS. Idque ita esse Imp. Alexandri rescriptum comprobatur: quo iurandi cōtemptam religionem satis Deum vltorem habere definit: periculum verò corporis vel maiestatis crimen inferri non placere, si per principis Genium inconsulto calore fuerit peieratum, L. II. C. de reb. credit, L. II. C. ad L. Iul. maiest. Nimirū decorum iniurias, vt ille apud Tacit. ait, dijs curae esse: principes verò maiestatis suae per iurio violatae vindices esse debere censebant. Tiberium quidem passum non esse per Genium suum iurari, aut in discrimen iudiciumve vocari, hoc nomine, quod per Genium suum peierasset, Dio lib. LVII. memoriae prodidit. Contra, Gaium Cæsarem plerōsque honesti ordinis deformatos prius stigmatū notis ad metalla & bestias condēnasse, quod nunquam per Genium suum deierassent, Sueton. in eius vita, cap. XXVII. auctor est. Polycarpum etiam à Proconsule iussum, per Cæsaris Genium iurare, Euseb. lib. III. histor. Ecclesiast. cap. XIII. scribit. Ita quippe interpretor quod ille ait, ὁμοῦν τῶν Καίσαρος τύχην. Quo sensu & καίσαρος τύχην accipio apud Arrianum Epicteti lib. III. cap. I. Ioseph. lib. XVI. Antiq. Iudaic. cap. XVI. Nicolaum haec de Sylao ad Cæsarem Augustum verba facientem inducit. Συλλαί τε τὴν Τύχην ἐπομύσασσας, ἢ μὴν εἶτος ἡμερῶν τε ἰάκοντα παρῆεν τὰ χεῖματα, ἠορβημένῃ δὲ μετὰ τῶν ἄλλων θεῶν, καὶ τῶν Καίσαρος ὀνόματος. Apul. lib. IX. de Afino aur. Contra milites ibi, nec vsquam, illum delitescere, ADIVRANTES GENIVM PRINCIPIS, contendebant. Præterea auctorem fuisse Caligulam, vt omnibus sacramentis adiceretur, NEQVE ME LIBEROS QVE MEOS CARIORES HABEO, QVAM CAIVM ET SORORES EIVS, Sueton. in eius principis vita cap. XV. scribit. Quod ipsum Dio significat lib. XVIII. his verbis. Περὶ δὲ δὴ τοῦ Αὐγούστου τῆς Γαίης τὰ τε ἄλλα ὡσαυτὲρ εἶρηται, καὶ ὅτι καὶ σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων καὶ κεινῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ὡσαυτὲρ ἠέουσιν ὁμοῦν.

Planē vulgare illud paganorum & gentilium, per Cæsaris Genium iusurandum Christianos vitasse, sed per principis salutem, quae omnibus Geniis augustior erat, iurasse Tertullian. in Apologetico cap. XXXII. docet. Imp. Arcad. & Honor. in L. si quis maior C. de transactionib. Eos etiam huius legis vel iactura dignos esse iubemus, vel munere, qui nomina nostra placitis inserentes, SALVTEM PRINCIPVM, confirmationem initarum iurauerunt esse pactionum. Nec verò per SALVTEM modò principum, sed & per SVAM quandòque, vel FILIORVM SALVTEM, olim IVRABANT. Vlpian. in L. quod si, D. de iureiuran. Quod si exegi Vt PER SALVTEM TVAM IVRARES, & iurasti. Plin. Epist. vlt. lib. II. Clamat moriens. O hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam per iurum, qui sibi PER SALVTEM FILII PEIERASSET. Facit hoc Regulus non minus scelerate quam frequenter, quod IRAM DEORVM IN CAPVT INFELICIS PVERI DETESTATVR. Enimverò religiosissimum parentum Iusurandum erat, vt superstites filios relinquerent. Testis Terentiana Softrata, quae Heautont. Act. v. Sc. III. Clitiphoni filio deierat hoc modo,

ITA MIHI ATQVE HVIC SIS SVPERSTES, VT EX ME ATQVE HOC NATVS EST. Apud Senecam quoquoque Controuers. III. lib. IX. patris iusurandum concipitur his verbis, ITA MIHI LIBERO ET VIVERE CONTINGAT, ET MORI. ITA OCYLOS MEOS FILII MANVS OPERIANI. Et lib. V. Controuersiar. alius pater iurat, ITA MIHI SVPERSTITE FILIO MORI LICET.

Erant & illae vulgares iurandi formulæ, ITA ME DEVS AMET, vel ITA ME DII AMENT, quae saepe in oculos qui Plauti, ac Terentij Comedias legunt, incurrunt. Idem Plautus Bacchidibus Act. III. Scena VIII.

--ITA ME IVPITER, IVNO, CERES, MINERVA, LATONA, SPES, OPS, VIRTVS, VENVS, CASTOR, POLLVCES, MARS, MERCVRIVS, HERCVLES, SYMANVS, SOL, SATVRNVS, DIQVE OMNES AMENT, Vt ille cum illa neque cubat neque ambulat.

Et Pænulo, Actus V. Sc. III. AT ME ITA DI SERVENT, vt hic pater est vestor.

Cicero etiam in Diuinatione iurat, his verbis, ITA DEOS MIHI VELIM PROPITIOS. Vbi Alconius Pædian. Genus, ait, iurifurandi id est, quod dicimus, TANTVM MIHI DIVINITAS FAVEAT, QVANTVM VERVM EST ILLVD QVOD DICO TIBI. Idem Cic. III. in Catilin. Oratio. Nam, ITA MIHI SALVA REPVB. VOBISCVM PERFRVI LICEAT, VT EGO &c. Idem Epist. XIII. lib. XVI. ad Attic. IVRAT, ITA SIBI PARENTIS HONORES CONSEQVI LICEAT. Cæsar Augustus apud Sueton. in Tiber. cap. XXI. Vale Iucundissime, & ITA SIM FELIX, vir fortissime. Seneca in Απολογικω ποισι. Ab hoc ego quæcumque audiui, certa clarâque adfero, ITA ILLVM ALVM ET FELICEM HABEAM.

Erat & Iurifurandi recepta apud veteres formula, ITA VIVAM, quemadmodum Valer. lib. IX. cap. XIII. docet de Bruto loquens. Nam à Furio quem ad eum occidendum Antonius miserat, comprehensus, non solum cervicem gladio subtraxit, verum etiam constantius eam præbere admonitus, ipsis his verbis iuravit: ITA VIVAM, dabo. Cuius formulæ ignorantia peccatum est à quibusdam, qui veræ, germanæ, & puræ putæ lectionis loco, quam nunc liberali causâ manu adfero, hanc substituerunt, ITA VT VIVAM DABO. Verum meæ adsercionis sponsorem dabo Senecam, qui eandem historiam recensens Epist. VI. lib. XI. ita ait. Et est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & evocatus ad mortem, iussuque præbere cervicem, PRÆBEBO, inquit, ITA VIVAM. Eodémque iurifurandi genere utitur Cicero Epist. XIII. lib. II. Familiar. his verbis. Nam, ITA VIVAM, putavi. Idem Epist. XV. lib. V. ad Attic. Quæris, quid hic agam: ITA VIVAM, ut, maximos sumptus facio.

Interdum autem PER CAPVT SVVM, interdum & PER CAPVT ALTERIVS iurabant. Vlpian. in L. III. §. VI. D. de iureiuran. Ceterum si ego detuli ut PER DEVM IVRARES, tu PER CAPVT TVVM IVRASTI, VEL FILIORVM IVORVM. Quid. lib. V. Trist. Eleg. VIII.

PER CAPVT ipse SVVM solitus IVRARE, tuumque Quod scio non illi vilis esse suo.

Idem in Epist. Briseidis ad Achillem

PERQVE TVVM, NOSTRVMQVE CAPVT, quod iunximus una: PERQVE TVOS ENSES, cognita tela meis, Nulla Mycenæum sociasse cubilia mecum IVRO. FALLENTEM descriuisse velis.

Martial. Epigr. XLIX. lib. IX.

PER TVA IVRARES SACRA, TVVMQVE CAPVT.

Silius Italic. lib. X.

PERQVE CAPVT nullo leuius mihi numine patris MAGNANIMI IVRO.

Apul. lib. III. de Afino aut. AD IVRO enim TVVM mihi CARSSIMVM CAPVT, nulli me provsus, ac ne tibi quidem ipsi adseueranti posse credere, quod quidquam in meam cogitaveris perniciem. Ovidius etiam lib. III. de Ponto Eleg. III. PER CÆSAREVM CAPVT IVRAT. Iuvenal. Sat. VI.

Nondum Græcis IVRARE paratis

PER CAPVT ALTERIVS

Nonnumquam & per Oculos suos iurabant. Plaut. Menæchm. Sc. VI. SULTIS PER OCVLOS IVRARE. Atque ita Amicæ, delicias facientes, sæpe iurabant. Ovid. lib. II. Amor. Eleg. XVI.

At mihi te comitem IVRABAS usque futuram

PER ME, PERQVE OCVLOS, sidera nostra, TVOS.

Idem lib. III. Amor. Eleg. II.

PERQVE SVOS illam nuper IVRASSE recordor, PERQVE MEOS OCVLOS.

Propert. Eleg. XV. lib. I.

Quamve

Quamve mihi viles isti videantur OCELLI

PER QVOS sæpè mihi credita perfidia est.

HOC TV IVRABAS, SI QVID MENTITA FVISSES, VT TIBI SVPPPOSITIS EXCIDERENT MANIBVS.

Tibull. Eleg. VI. lib. III.

Et si PERQVE SVOS fallax IVRAVIT OCELLOS,

IVNONEMQVE SVAM, PERQVE SVAM VENEREM.

Nam PER IVNONEM plerumque mulieres iurabant, ut illa apud Petronium Satyri. IVNONEM MEAM IRATAM HABEAM, SI VNQVAM ME MEMINERIM VIRGINEM FVISSE. Alcmena quoque apud Plaut. Amphitr. Act. II. Sc. II.

PER SVPREMI, ait, REGIS REGNVM IVRO, ET MATREM FAMILIAS

IVNONEM, QVAM ME VERERI, ET METVERE EST PAR MAXIME,

VT MIHI EXTRA VNVM TE, MORTALIS NEMO CORPVS CORPORE

CONTIGIT, QVO ME IMPVDICAM FACERET.

Eodémque modo amantes nonnumquam, & molliores homines iurabant. Sic enim Tibull. lib. III. ad amicam,

Hæc tibi SANCTA TVÆ IVNONIS NOMINA IVRO,

Quæ sola ante alios est mihi magna Deos.

Iuvenal. Sat. II. Et PER IVNONEM domini IVRANTE ministro. Per Venerem etiam, viri iurabant mulieribus quas deperibant. Ovid. lib. II. Amor. Eleg. VII.

PER VENEREM IVRO, PVERIQVE VOLATILIS ARCVS

Me non admitti criminis esse reum.

Et Eleg. VIII. eiusdem lib.

PER VENERIS feci NVMINA MAGNA fidem.

Verum sollempne, atque adeo sanctissimum, Romanorum iurandum, PER IOVEM LAPIDEM concipiebatur. Testis est Agellius lib. I. Noct. Atticar. cap. XXI. IOVEM, inquiens, LAPIDEM, quod sanctissimum iurandum est habitum, sum paratus IVRARE, VIRGILIVM HOC NVNQVAM SCRIPSISSE. Cic. Epist. XII. lib. VII. Famil. Quomodo autè tibi placebit, IOVEM LAPIDEM IVRARE, cum scias Iovem iratum nemini esse? Apuleius in lib. de Deo Socratis. Quid igitur? IVRABO PER IOVEM LAPIDEM, Romano vetustissimo ritu? Eoque respexisse videtur Aufonius in precatione matutina ad Deum, cum ait, Si LAPIDES, non IVRO DEOS. Huic verò iuriurando execratio addi solebat, cuius formulam Festus lib. XI. docet. IOVEM, ait ille, LAPIDEM IVRATVRI, silicem tenentes, his verbis utuntur: SI SCIENS FALLO, TVM ME DIESPITER SALVA VRBE, ARCEQVE BONIS EIICIAT, VT EGO HVNC LAPIDEM. Quam formulâ Græcè Plutarchus in Sylla ita expressit. Αναβας εις το Καπιτωλιον, εχων ει την χειρα λιθον, αμυνει, ειτα επαρεσάμενος αιτω μη φιλάσθωτι την καρδης εκεινον ευμοια, εκπεσειν της πόλεως, ασαρ ο λιθος δια της χειρας. Plinius & apertius Polyb. lib. III. Τον δε θρονον ομνυειν εδει ποιουτων, επι μὲν τῶν παρωτων σωθηκων, Καρρηδονις μὲν τὰς θεοὺς τὰς παρωτους, ρωμαίους, ἀλλὰ λιθον, κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος: ὅτι δὲ τὸ τῶν Αἰωνῶν τον Εὐνάλιον. Ετι δε τὸ δια λιθου ποιουτων: Δαβων εις την χειρα λιθον ο ποιέμενος τὸ ἄρμα ἀπὲ τῶν σωθηκων, επειδαν ὁμῶση δημοσία πῖσει, λέγει τὰδε, Ευορκουῶπι μὲν ποιῶν τὰ ἀρχαῖα, εἰ δ' ἄλλως ἀφρονηθῆιν, ἢ παρὰ ξαμῖ, πάντων τῶν ἄλλων σωζομένων εν ταῖς ἰδίαις παρίσιν, εν τοῖς ἰδίοις νόμοις, ὅτι τῶν ἰδίων ἑων, ἱερῶν, τάφων, ἐγὼ μόνος ἐκπέτομι οὕτως, ὡς ὁδε λιθος νῦν. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν ῥίπτει τον λιθον εκ της χειρας. Liuius lib. XXI. de Annibale. Eaque ut rata sciret fore, agnū laua manu, dextra silicem retinens, SI FALLERET, IOVEM CETEROSQVE PRECATVS DEOS, ITA MACTARENT, QVEMADMODVM IPSE MACTASSET AGNVM, secundum precationem, caput pecudis saxo illi sit. Cicero. Epist. I. lib. VII. familiar. Delitia vero tuæ, noster Æsopus, eiusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret. Is cum iurare cepisset, vox eum defecit, in illo loco, SI SCIENS FALLO. Plinius in Panegyrico. Quineti sedes preiuit (sic enim emédo) Iurandum & ille iuravit: expressit, explanavitque verba, quibus CAPVT SVVM, DOMVM SVAM, SI SCIENS (ita quippe legendum cenfeo) FEFELLISSET, DEORVM IRÆ CONSECRARET. Plautus Amphitruo. Act. III. Sc. II.

ID EGO, SI FALLO, TVM TE SYMME IVPPITER

Yy ij

QVÆSO AMPHITRYONI, VT SEMPER IRATVS SIES.
 Ouid, lib. v. Fautor.
*Sine ego te feci Testem, falsæ citavi
 Non audiruro, numina vana, Ioui.*
 SIVE DEVM PRVDENS alium, diuamve FEPELLI,
Abstulerint celeres improba verba noti.
 Tacit. lib. i. Annal. *Iusurandum perinde æstimandum* QVAM SI IOVEM FEPELLISSET. Propert. lib. ii. Eleg. xv.
 OSSA TIBI IVRO PER MATRIS, ET OSSA PARENTIS,
 (SI FALLO, CINIS HEV SIT MIHI VTERQVE GRAVIS.)
 ME TIBI AD EXTREMAS MANSVRVM VITA, TENEBRAS.
 Idem lib. iiii. Eleg. vii.
 IVRO EGO *fatorum nulli reuocabile carmen,
 Tergeminusque canis sic mihi molle sonet.*
 ME SERVASSE FIDEM, SI FALLO, VIPERA NOSTRIS
 SIBILET IN TVMVLIS, ET SVPER OSSA CVBET.
 Eiusdem lib. Elegia vlt.
*Ipsa loquor pro me: SI FALLO, POENA SORORVM
 INFELIX HVMEROS VRGEAT VRNA MEOS.*
 Quo respiciens Eumenius Rhetor in Oratione pro Scholis instaurandis, Scio, ait, hæc inquam, Vir Perfectissime, neque me SCIENS FALLO. Eodémque alludens Seneca in lib. de Cōsolatio. ad Albinam. Itaque, ait, per fictiles deos religiose IVRABATVR: Qui per illos iurauerant, ad hostem morituri, NE FALLERENT, redibant. Apul. lib. x. de Asino aut. Non possum calcata numinum religione CONSCIENTIAM MEAM FALLENS, *perperam iudicare.* Sollemnis verò illius Iuramentandi gratia, sceptrum ex tēplo Iouis Feretrij sumptū per quod iurarent, & lapidem silicem quo fœdus ferirent, Paul. ex Festo in ver. Feretrius tradit. Atque hoc est patrium & religiosissimum Iusurandū, de quo Dionysius Halicarnassens lib. ix. sensit, cum ait, Ταύτ' εἰπὼν καὶ τὸ ἕλφος αὐτῆρας, ὡς μοι τὸν ἐπιπέλειον τε ρωμαίοις καὶ κράτιον ὄρκιον τὴν ἀρχαίην ἐαυτῶ πίνειν, νικῆσας τοὺς πολεμίους ἤξει ἐς τὴν πόλιν, ἄλλως οὐ. Quam interpretationem rectam esse Lilius lib. ii. eandem historiam recensens docet. Centurio erat, M. Flauoleius inter primores pugne flagitator, VICTOR, inquit, M. FABI REVERTAR EX ACIE, SI FALLAT, IOVEM PATREM, GRADIVVMQVE MARTEM, ALIOSQVE IRATOS INVOCAT DEOS. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque IVRAT. Ac planè omne iusurandum execratione finiebatur, vt docent hæc Plutarchi verba in Ἀπίοις. Πας ὄρκος εἰς καταραῶν τελευτᾷ τῆς ἐπιτορῆας. Execrationibusque additum, vt dii IRATI ESSENT FALLENTIBVS, ostendit Dionys. Halica. lib. vi.
 Ceterum EX ANIMI SVI SENTENTIA, prout se res haberet, iurare profitebantur. Quod Ciceronis hæc ex Academic. Quæstionib. verba comprobant, *Quam rationem, etiam maiorum diligentia comprobat, qui primum, IVRARE EX ANIMI SVI SENTENTIA quemque voluerunt. Deinde ita teneri, SI SCIENS FALLERET.* Idem lib. iii. Officior. *Non enim falsum iurare, peierare est, sed quod EX ANIMI TVI SENTENTIA Iuraveris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere periurium est.* Animaduertit hoc pridè, ne de aliena gloria quidquã detrahã, & in Observaciones suas retulit Iac. Cuiacius, clarissimū seculi nostri lumen, de scufq; cuius exactæ diligentia et si addi vix quidquã posse videtur, sequentia tamen auctorum testimonia cumulo loco accedent. Lilius lib. xliiii. *Cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusurandum adigebant, EX TVI ANIMI SENTENTIA, TV EX EDICTO C. CLAVDII TIB. SEMPRONII CENSORVM IN PROVINCIAM REDIBIS? Quin-tilian. lib. viii. cap. v. SENTENTIAM veteres, quod animo sensissent, vocauerunt. Id cum est apud Oratores frequentissimum, tum etiam in usu cottidiano, quasdam reliquias habet. Nam & IVRATVRI, EX ANIMI NOSTRI SENTENTIA, & gratulantes, EX SENTENTIA, dicimus.* Idem lib. vi. cap. de Rifu. *Quod fecit, ait, Longus Sulpitius, qui cum contra quem iudicio Liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit*
 Cui

Cui respondens Domitius Afer, TVI, inquit, EX ANIMI SENTENTIA, LONGÈ, qui malam faciem habet, liber non est? Eaque formula Iurciurando veteres vulgo adigebantur. Petronius Arbitr. Sator. *Tabulas fœderis signat, quibus hæc formula erat.* Ex TVI ANIMI SENTENTIA VT TVTRYPHENA, NEQVE INIVRIAM TIBI FACTAM A GYTONE QVERARIS, NEQVE SI QVID ANTE HVNC DIEM FACTVM EST, OBIICIES, VINDICABISVE, AVT VILLO ALIO GENERE PERSEQVENDVM CVRABIS. Et paullo post: ITEM LICA, EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV EVCOLPON NEC VERBO CONTVMELIOSE INSEQVARIS, NEC VULTV, NEQVE QVERES VBI NOCTE DORMIET. Censores etiam agentes sollemne de vxoribus Iusurandū, ita interrogasse accepimus, EX ANIMI TVI SENTENTIA TV VXOREM HABES? Agellius lib. iiii. cap. vlt. *Censor, agebat de vxoribus sollemne iusurandum. Verba ita erant concepta.* ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? *Qui iurabat, cavillator quidam & nimis ridicularius fuit. Is locum esse sibi ioci dicendi ratus, cum ita, uti mos erat, Censor dixisset, ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? HABEO EQVIDEM, inquit, VXOREM, SED NON EX ANIMI TVI SENTENTIA.* Quod dicitur Portio Naficæ M. Tullius lib. ii. de Oratore, ita tribuit. *Ridicule etiam illud L. Portius Nafica Censori Catoni, cum ille, EX TVI ANIMI SENTENTIA TV VXOREM HABES? NON HERCVLE, inquit, EX ANIMI TVI SENTENTIA.* Ad hanc formulam respexit Ouid. in Epist. Cydippes ad Acontium cum ait,

Consilium, PRVDENSQVE ANIMI SENTENTIA IVRAT.

Et nisi iudicij vincula nulla valent.

Ex his illustratur, quod de legitimo iureiurando Dionysius Halicarnass. lib. iiii. ita scribit: *ἐμὸς αὐτὸς τὸ νόμιμον ὄρκιον, ἡμῶν τὰ ληθῆ καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίου περιμῆσται.*

Conceptis autem verbis plerumque iurabant. Plaut. Cistellar. Act. i. Sc. i.

At ille CONCEPTIS IVRAVIT VERBIS, apud matrem meam

Me vxorem ducturum esse.

Lilius lib. xliiii. CONCEPTIS VERBIS IVRAVIT, *si collega damnatus esset, nõ expectato de se iudicio comitem exilij eius futurum.* Petronius Arbitr. Satorico, CONCEPTISIMISQVE IVRAVIT VERBIS, Sil. Italic. lib. x. DICTATA QVE IVRANT SACRAMENTA DEIS. Agellius lib. ii. cap. xxiii. *Legi adeo nuper in Capitonis Artetij Collectaneis, Senatus decretū vetus &c. quo iubetur principes civitatis qui ludis Megalensibus antiquo ritu mutarent, IVRARE APVD COSS. SEV CENSORES CONCEPTIS VERBIS, NON AMPLIVS IN SINGVLAS COENAS SVMPTVS ESSE FACTVROS QVAM CENTENOS, VICENOSQVE ÆRIS.* Macrob. lib. i. Saturnal. cap. vi. VERBA CONIVRATIONIS CONCIPIT, *nullam esse in villa sua scropham.* Eaque est *Iurandi formula iuris* apud Ouid. Epist. xx. Heroid.

Formulam verò Iurandi corporaliter præstiti conceptis verbis aduertario & præeunte, habemus apud Plautum Rudente. Act. v. Sc. iiii. in hæc verba.

G. TANGE ARAM HANC VENERIS. L. TANGO.

G. PER VENEREM HANC IVRANDVM EST TIBI L. *quid iurem tibi? G. quod iubeo.*

L. PRÆI VERBIS *quid iuris, id quod domi est, nunquam illi supplicabo.*

G. TENE ARAM HANC. L. TENEO G. DEIVRA TE MIHI ARGENTVM DATVRVM.

Eodem ipso die, viduli ubi sis positus. L. FIAT

G. VENVS CYRENENSIS DEA TE TESTOR MIHI:

SI VIDVLVM ILLVM EGO QVEM IN NAVI PERDIDI,

CVM AVRO ATQVE ARGENTO SALVVM INVESTIGAVERO;

ISQVE IN POTESTATEM MEAM PERVENERIT,

TVM EGO HVIC GRIPO, DICO, INQVITO, ET ME TANGITO

L. TVM EGO HVIC GRIPO DICO VENVS, VT TV ME AVDIAS;

TALENTVM ARGENTI MAGNVM CONTINVO DABO.

G. QVOD SI FRAVDASSIS, DIC VT TE IN QVÆSTV TVO
VENVS ERADICET, CAPVT ATQVE ÆTATEM TVAM.
TECVM HOC HABETO TAMEN, VBI IYRAVERIS.

L. ILLA NEGET VORSVM SI QVID PECCASSO. VENVS
VENEROR TE, VT OMNES MISERI LENONES SIENT.

Apud eundem in Milite Glor. Sc. vlt. Periplectomenus, iuratur sic præit,
IYRA TE NON NOCITVRVM ESSE HOMINEM DE HAC RE NEMINEM,
QVOD TV HODIE HIC VERBERATVS, AVT QVOD VERBERARE, *si*
Te saluom hinc mittimus ire Venerium nepotulum.

Cui respondens Pyrgopolinices

IYRO, ait, PER VENEREM ET MARTEM, ME NOCITVRVM NEMINEM,
QVOD EGO HODIE YAPVLO.

Ex illo autem Plautini Rudentis loco obseruandum est, Iusurandum aris tactis præ-
stitum: Quod Cicero pro Flacco indicat, cum ait, IS SI ARAM TENENS, IYRARET,
crederet nemo. Iuuenal. Sat. xiiii.

Falsus erit testis, vendet PERIYRIA summa

Exigua, CERERIS TANGENS ARAMQVE PEDEMQVE.

Eoque pertinet quod idem Iuuenal. Sat. xiiii. ait,

Atque adeo intrepidum QVÆCVMQVE ALTARIA TANGVNT.

Innuens eos, vt Vlpian. in L. quæ sub condicione, D. de condic. instit. loquitur, faciles
esse ad iurandum contemptu religionis. Idem in Græcia seruatum, ostendit Iustin.
lib. xxiiii. cum ita scribit. *Quo perducto in sanctissimum Iouis templum, veterime Macedonum*
religionis, Ptolemæus SVMPPTIS IN MANVS ALTARIBVS, CONTINGENS IPSA SIMV-
LACRA, & PVLINARIA DEORVM, *inauditis, vltimisque* EXECRATIONIBVS ADIYRAT,
SE SINCERA FIDE MATRIMONIYV SORORIS PETERE.

Formula vtique iurandi erat hæc, IYRO PER Plaut. Amphitru. Act. I. Sc. I.

S. PER IOVEM IYRO, *me esse, neque me falsum dicere.*

M. AT EGO PER MERCVRIVM IYRO, *tibi Iouem non credere.*

Idem Menæchm. Act. III. Sc. II.

PER IOVEM DEOSQVE OMNES ADIYRO VXOR (*sicim est hoc tibi?*)
ME NON FECISSE.

Et eiusdem Comædiæ Act. V. Sc. VII. PER IOVEM ADIYRO PATREM

ME HERVM TVVM NON ESSE.

Terent. Andr. Act. III. Sc. II.

PER OMNES TIBI ADIYRO DEOS, NVNQVAM EAM ME DESERTVRVM.

Ouid. lib. III. de Ponto Eleg. III.

PER MEA TELA, *faces, &* PER MEA TELA, *sagittas*
PER MATREM IYRO, CESAREVMQVE CAPVT.

Idem Epist. Laodam. ad Protefil.

PER REDITVS, CORPVSQVE TVVM, *mea numina, IYRO.*
PERQVE PARES ANIMI CONIVGIHQVE FACES.

Et Epist. Ariad. ad Thef.

Tum mihi dicebas, PER EGO IPSA PERICVLA IYRO
TE FORE, DVM NOSTRVM VIVET VTERQVE, MEAM.

Item lib. I. Trist. Eleg. I.

PER MARE, PER TERRAS, PER TERTIA NVMINA IYRO,
PER TE PRÆSENTEM CONSPICVVMQVE DEVM.

Et lib. III. Amor. Eleg. II.

PER TIBI TOT IYRO TESTES, POMPAMQVE DEORVM.

Necnon lib. XI. Metamorphos.

— Sed tibi IYRO

PER PATRIOS IGNES.

Seneca Oedipo Act. II. Sc. I.

PER REGNÀ IYRO, *quæque nunc hospes ego*

Et quæ reliqui, PERQVE PENETRALES DEOS.

Cicero in Lucullo, IYRAREM PER IOVEM, DEOSQVE PENATES. Iuuenal.
Sat. xiiii.

PER SOLIS RADIOS, TARPEIAQVE FVLMINA IYRAT,
ET MARTIS FRAMEAM, ET CIRRHÆI SPICVLA YATIS:

PER CALAMOS VENATRICIS, PHARETRAMQVE PVLLÆ;

PERQVE TVVM, PATER ÆGEI NEPTYNE, TRIDENTEM.

Addit & HERCVLEOS ARCVS, HASTAMQVE MINERVÆ,

Quidquid habent telorum armamentaria cæli.

At cum publicè Iusurandum præstandum erat, adhibebantur qui præiurationes fa-
cerent, id est, conceptis verbis ante alios iurarent, post quos in eadem verba iurantes
tantummodo dicebant, IDEM IN ME. quemadmodum Festus Pomp. in ver. *Præiur-*
ationes, scribit. Et ita postquam M. Flauoleius Centurio victorem se ex acie reuerfu-
rum iuravit, IDEM deinceps OMNIS EXERCITVS, IN SE QVISQVE IYRAVIT, vt Li-
uius lib. II. scribit. Illic enim vox, *Inde,* alienas vocis, *Idem,* sedes occupasse mihi videtur.

Nec verò sollempne modò Iouis Lapidis iusurandum sociam & comitem, vt iam di-
ximus, execrationem habebat: verū etiam in priuatis & vulgaribus adiurationibus, rece-
pta erant verba hæc, DII ME PERDANT: vt in Epistola Augusti, cuius pars refer-
tur à Sueton. in Tiber. cap. XXI. in hæc verba. *Attenuatum te esse continuatione laborum,*
cum audio & lego, DII ME PERDANT, *nisi cohorrescit corpus meum.* Plautus Milite
Glor. Act. III. Sc. II.

-- DII ME PERDANT SI BIBI.

Apud eundem Cistellar. Act. II. Sc. I. Alceimarchus,

-- DII ME PERDANT,

SI ILLAM VXOREM DVXERO MIHI VNQVAM, QVAM DESPONDIT PATER.

Et Mostellar. Act. I. Sc. I.

DII DEÆQVE OMNES ME PESSIMIS EXEMPLIS INTERFICIANTE.

Tiberius etiam in Epistola ad Senatū, quæ à Suetonio ponitur in eius princi-
pis vita cap. LXVIII. DII ME, DEÆQVE POENIS PERDANT. *quem quotidie perire sentio;*
SI SCIO.

Aliàs dicebant DISPEREAM SI, vel DISPEREAM NISI. Quo genere loquendi vtū-
tur, Plautus Amphitruo. Act. III. Sc. II. Catullus in Epigram. de Lesbia. Virgilius in Ca-
talcct. ad Variū, Horatius lib. I. Sermo. Sat. IX. Propert. lib. II. Eleg. XV. Martial.
Epigram. LXIX. lib. II. & XI. lib. X. Quædoque verò, NE VIVAM dicebant. Cicero Epist.
XXIII. lib. VII. Familiar. *Sed NE VIVAM, si tibi concedo, vt eius rei tu cupidior sis quam ego*
sum. Martial. Epigram. XII. lib. X.

NE VIVAM, NISI te, Domiti, permitto libenter,

Grata licet sine te sit mihi nulla dies.

In eandem sententiam Cicero lib. XVI. Epist. XIII. lib. XVI. ad Attic. ait. NE SAL-
VVS SIM.

Ceterū qui præeunte alio, id est, vt Priscian. lib. XVIII. explicat, *quomodo illi*
dicitaret iurauerant, si fefellissent, VERBIS CONCEPTIS PEIERASSE dicebantur. Plaut. Ag-
nar. Act. III. Sc. II.

Vbi fidentem fraudaueris, vbi hero infidelis fueris,

Vbi VERBIS CONCEPTIS, SCIENS, libenter PERIYRARIS.

Cicero pro Cluent. Auito: *Non enim mihi exemplum summi & clarissimi P. Africani*
prætereundum videtur, qui cum esset Censor, & in equitum censu C. Licinius Censor prodidisset,
clara voce, vt omnis concio audire posset, dixit, scire se illum, VERBIS CONCEPTIS
PEIERASSE. Valer. Valer. Max. lib. III. cap. I. de eodem Africano. *Centurias reco-*
gnoscens equitum, postquam C. Licinium sacerdotem citatum processisse animaduertit: dixit se
scire illum VERBIS CONCEPTIS PEIERASSE.

Variis porò de causis, & prout res inciderat, Iurabant: veluti, IN LEGES, IN NO-

na probri & impudicitiae falsò infimulata ab Amphitruone viro suo, non aliter se cum eo in gratiam redituram profiteretur, quàm si ille & satisfaceret sibi, & insuper adiuraret, nolle esse dicta ea quibus pudorem eius suggillaret. Verba eius de ea re quae formulam nostram adstruunt, sunt hæc, apud Plautum Amphitruone Act. II. Sc. II.

*Durare nequeo in adibus: ita me probri,
Stupri, dedecoris, à viro argutam meo?*

Ea quae sunt facta, infecta esse acclamat:

Quae neque sunt facta, neque ego in me admisi, arguit:

Atque id me susque deque esse habituram putat?

Ne AEPOL faciam: neque me perpetiar probri

Falsò infimulatam. Quin ego illum aut deferam,

Aut SATISEACIAT MIHI: atque ADIVRET insuper.

NOLLE ESSE DICTA, QUAE IN ME INSONTEM PROTULIT.

Iupiter verò alter Amphitruo, iugij inter illos coniuges auctor, Alcmenae placandae causa, facturum se pollicetur quod illa postulat, iocòque non serid hæc à se dicta adfirmat. Præterea ita ei satisfacit.

PER DEXTRAM TVAM TE, ALCYMENA, ORO, OBSECO.

DA MIHI HANC VENIAM, IGNOSCE, IRATA NE SIES.

Iusiurandum etiam non recusans, postea addit.

MANE, ARBITRATV TVO IUSIVRANDVM DABO,

ME MEAM PVDICAM ESSE VXOREM ARBITRARIER:

ID EGO SI FALLO, &C.

Qua purgatione contenta Alcmena, eum in ædes admittens,

Quin veni, ait, quando vis intrò: faxo haud quicquam sit moræ,

Quando EXIVRASTI, TE MIHI HÆC DIXISSE PER IOCVM.

Apud Terent. Adolph. Act. II. Sc. I. Sannio indignis modis acceptus ab Æschine,

Tu quod te, inquit, posterius PVRGES, NOLLE HANC INIVRIAM MIHI

FACTAM ESSE, huius non faciam: crede hoc, Ego meum ius persequar.

Neque tu verbis solues unquam, quod re mihi malefeceris.

Noui ego vestra hæc: NOLLEM FACTVM: DABITVR IUSIVRANDVM ESSE TE

INDIGNVM INIVRIA HAC: cum ego indignus sim acceptus modis.

Porro sæpenumero Deos Testabatur, quod fiebat hoc verbo, TESTOR. Cic. Philipp. XIII. TESTOR, ET VOS ET POPVLVM RO. ET OMNES DEOS qui huic urbi præsent. Quin-tilian. Declamat. CCXCV. TESTOR DEOS, non recessi à custodia, donec me bellum auocauit. Idem Declamat. CCCXXXVIII. TESTOR DEOS, TESTOR VESTRAM, IVDICES, RELIGIONEM, Liu. lib. IX. IOVEM, MARTEMQUE, ATQUE ALIOS TESTATVR DEOS. Virgil. lib. II. Æneid.

Vos æterni ignes, & non violabile vestrum

TESTOR NVMEN, ait.

Idem lib. V.

XANTHYM, SIMOENTAQUE TESTOR.

Et lib. XI.

Accipe TESTOR,

DIVA tuam.

Seneca Hercule Oetheo Act. III. Sc. VI.

TESTOR nitentis flammeam Phœbi rotam,

SVPEROSQUE TESTOR.

Idem Troade Act. I. Sc. I.

TESTOR DEORVM NVMEN aduersum mihi.

Sic & Prudentius in Peristephano, TESTOR SALVTVM PRINCIPIS.

Alia etiam verborum figura Deos Testabantur: Apud Virgilium namque lib. XII. Æneid. Æneas ita Solem testatur,

ESTO nunc SOL TESTIS, & hæc mihi terra precanti.

Apud

Apud Ouid. lib. IX. Metamorph. Byblis Cauno.

SINT MIHI DII TESTES, vt tandem sanior essem.

Martial. Epigr. XXVI. lib. IX.

Est nihil ex istis. SVPEROS AC SIDERA TESTOR.

Propert. Eleg. VI. lib. III.

Alias etiam absque vilo adiuncto, TESTOR, dicebant. Ouid. lib. II. de Arte aman.

En iterum, TESTOR, nihil hic, nisi lege remissum.

Propert. lib. III. Eleg. III.

Si non vana canunt mea somnia, LYGDAME, TESTOR.

Alibi, vt apud Seneca Oedipo Act. II. Sc. I. & Siliū Italic. lib. XVII. legitur, TESTIS VENT.

Ac interdum DEOS HOMINESQUE TESTABANTVR. Liuius lib. II. Appius contra, TE-

STARI DEOS, ATQUE HOMINES, Rempub. prodi. Et lib. XXI. de Varrone. TESTATVR

QUE DEOS ET HOMINES, hic nullam penes se culpam esse. Donatus vtique in Phormio.

Terent. Act. V. Sc. I. ad hæc verba, Sed PER DEOS ATQUE HOMINES, Adiuurationis, ait,

genus est. Idem in Andr. Terent. Act. I. Sc. V. OBTESTATIO, ait, dicitur, quando cum adiu-

rantes, quem rogamus, oramus per eas res, propter quas rogamus. Virgil. lib. III. Æneid.

Per chæse genitor, fumantia Troia

OBTESTOR.

Cic. Epist. II. lib. XI. ad Attic. PER OMNES DEOS TE OBTESTOR. Idem Epist. VI. lib.

XVI. Nomina, PER DEOS, expedi. Apud Liuium lib. XXII. Calpurnius filium ita obsecrat.

PER EGO TE, FILI, QUAE CVMQUE IVRA LIBEROS IVNGVNT PARENTIBVS,

PRECOR. QUÆSOQUE, NE ANTE OCVLOS PATRIS FACERE ET PATI OMNIA INFAN-

DA VELIS. Idem lib. VI. DEOS ATQUE HOMINES OBTESTANTEM, vt M. Manlio libera-

tori suo, parenti plebis Ro. gratiam referant. Ouid. lib. II. Trist. Eleg. I. Augustū PER SVPE-

ROS, PER PATRIAM, orat, vt parcat. Similitèrque lib. II. de Ponto Eleg. VIII. veniam

ab eodem Cæsare ita petit.

PER PATRIÆ NVMEN, quae te tibi carior ipso est

PER nusquam surdos in tua vota DEOS.

PERQUE TORI SOCIAM, quae par tibi sola reperta est.

PERQUE tibi similem virtutis imagine NANVM,

Moribus adgnosci qui tuus esse potest.

PERQUE TVOS vel auo dignos, vel patre, NEPOTES.

Sed & lib. III. eiusdem argumenti Eleg. XII. Tuticanum PER SVPEROS deprecatur.

Virgil. in Ceiri. TE PER, mea alumna, TVVMQUE

Expertum multis misera mihi, rebus AMOREM,

PER TE SACRA PRECOR, PER LVMINA ILITHYÆ:

NE TANTVM IN FACENVIS TAM NVLLA MENTE SEQVARI.

Vulgarem vtique fuisse Iudicū obsecrationē, PER CARISSIMA PIGNORA, Quintilian.

lib. VI. cap. II. ostendit. Plinius etiam rogatum se à Nicensibus publicè, PER ÆTERNI-

TATEM ET SALVTVM TRAIANI, lib. X. Epistolar. proponit.

Præterea DEVM ATQUE HOMINVM FIDEM quandoque obtestabantur. Liuius lib.

II. OBTESTANSQUE DEVM ATQUE HOMINVM FIDEM. Et lib. VIII. Hæc simul iurās, qua-

rens, DEVM HOMINVMQUE FIDEM OBTESTANS. Plaut. Menæchm. Act. V. Sc. VIII.

Tu clamabis DEVM FIDEM ATQUE HOMINVM.

Idem Aulular. Act. II. Sc. I. DIVVM ATQUE HOMINVM clamat continuo FIDEM.

Iuuenal. Sat. XIII. Nos HOMINVM, DIVVMQUE FIDEM clamore ciemus.

Id quod fiebat hac exclamatione, PRO DEVM ATQUE HOMINVM FIDEM: qua præ-

ter Comicos, Cic. Diuinatione, & lib. III. & VI. in Verr. & pro Rosc. Comce. vitur. Sic

reos quosdam hominum FIDEM IMPLORASSE, Sucton. in Tiber. cap. LXXV. narrat.

Aduersus vim quoque & iniuriā, FIDEM POPVLI RO. & FIDEM PLEBIS, vel FIDEM

QVIRITIVM IMPLORABANT. Exemplorum copiam suppeditat Liuius, è quibus ali-

quot producā. Is enim lib. II. Volerone, FIDEM PLEBIS IMPLORASSE refert.

Idem lib. III. Nutrix puella, FIDEM QVIRITIVM IMPLORAT. Eodem lib. Ipsius Appij,

FIDEM POPVLI RO. IMPLORANTIS vox audiebatur. Et lib. IIII. CVM FIDEM PLEBIS

RO. IMPLORARET, à Scurlio Hala obruncatus est. Ibidem de Melio, FIDEM PLEBIS IM-

Zz

PLORARE, & opprimi se, consensu patrum, dicere. Item lib. XLII. Tot milia captiuorum: EIDEM IMPLORANTIA POPVLI RO. Cic. lib. v. in Verr. Implorat ille fidem POPVLI ROMANI. Idem pro Fonteio. Cum virgo Vestalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, vestrumque, Iudices, ac POPVLI RO. FIDEM IMPLORAT. Seneca Epist. xv. Nemo statim QUIRITIVM FIDEM IMPLORAT. Implorare autem Seruius in lib. x. Æneid. interpretatur, auxilium cum miseratione deprecare. Festus vero, Innuocere.

Atque huiusmodi Imploratio fiebat nonnumquam his verbis, FIDEM PLEBIS IMPLORO. Liuius lib. II. Clamitans ait, PROVOCO, ET FIDEM PLEBIS IMPLORO. Plaut. Ruden. Act. III. Sc. II. PROH POPVLARES, VESTRAM VESTRAM EGO IMPLORO FIDEM. Apud Senecam Troage Act. III. Sc. I. Andromacha, CALITVM APPELLO FIDEM, EIDEMQVE ACHILLIS. Interdum vero dicebant PRO VESTRAM FIDEM QUIRITES. Liuius lib. X. Decurrit inde ad arma, & PRO VESTRAM FIDEM QUIRITES, clamitans. Alias legimus exclamasse eos, PORRO QUIRITES. Incertus auctor in Priapeis, PORRO (nam quis erit impudus) QUIRITES, Aut præcidi feminale membrum. Sic enim prior versus interpretandus est. Apuleius lib. VII. de Asino aut. Nec diu tale facinus meus oculis tolerantibus, PORRO QUIRITES, perclare gestivi: sed viduatum ceteris syllabis & literis, processit, O, tantum sine clarum & validum. Quod loci Beronaldus contra verborum sententiam & antiquam lectionem, PROH QUIRITES emendauit. Quam emendationem Tertullianus in lib. I. aduersus Valentinianos refellit, inquit, inclamauerit in eam, quasi, PORRO QUIRITES, aut, FIDEM CÆSARIS. Neque Macrobius, qui ex Laberij Mimis citat hunc versum, PORRO QUIRITES libertatem amisimus, aut ut alij legunt, perdimus. Et hoc erat, QUIRITARE, Varro lib. v. de lingua Lat. QUIRITARE, dicitur is qui QUIRITIVM FIDEM CLAMANS IMPLORAT. Liuius lib. XXXIX. Nec vox QUIRITANTIS, cum per vim stuprum inferatur exaudiri possit. Interdum & O CIVES, clamabant, ut apud Plaut. Curculio. Act. v. Sc. vlt. & Horat. Epist. I. lib. I. Sermon. Alias etiam dicebat, ADESTE CIVES. Et ita apud Liuium lib. II. Publius: Volo clamitatur, ADESTE CIVES, ADESTE COMMILITONES. Et Manlius lib. VII. ad Quirites, PROINDE ADESTE, PROHIBETE IVS DE PECVNIS DICI. Eius generis est Quiritatio illa Sannionis apud Terent. Adelph. Act. II. Sc. I.

OBSECO POPVLARES, FERTE MISERO ATQVE INNOCENTI AVXILIVM SVBVENITE INOPI. Apud Appian. & Iβηελκλ, Scipio ita proclamat, Επικυρεϊτε, ὦ Ρωμαῖοι, καὶ δ' αὖ ἐνοπι ὑμῶν τῷ Σπικίῳ. Ac planè in illis locutionibus FIDEI nomen, opem atque auxilium significare, Seruius notat ad illum Virgilij versum lib. X. Æneid.

Namque aliud quid sit quod iam implorare queamus. Sic & in Act. Apost. cap. XXI. Αὐδρες Ἰσραηλῖται ἐκθνήετε, D. Lucas acclamatum memorat. Alias etiam CONSVLVV, alias PATRVV FIDEM IMPLORANT, Liuius lib. III. Clamore ingenti, nunc CONSVLVV, nunc PATRVV FIDEM IMPLORANT. MILITVM quoque FIDEM quandoque IMPLORATAM legimus. Idem Liuius lib. VII. Fabius FIDEM MILITVM IMPLORANS, lacerantibus veste lictoribus, ad triarios se recepit. Idem lib. XXIX. Repugnabant enim, MILITVMQVE FIDEM IMPLORABANT. Sueton. in Iulio cap. XXXIII. Pro concione FIDEM MILITVM, flens ac veste à pectore discissa, INVOCAVIT. Tacit. lib. XVIII. FIDEM suorum quondam MILITVM INVOCANS. Hircius siue Oppius de bell. Gall. Tum repente omnium suorum cominus INVOCAT FIDEM ATQVE AVXILIVM, ne sua vulnera, PER FIDEM INTERPOSITAM, paterentur inulta. Milites etiam Scipionis CVM FIDEM CÆSARIS IMPLORARENT, ad vnu interfectos ipsemct Cæsar lib. VI. de bello ciu. narrat. Apul. lib. IX. FIDEMQVE CÆSARIS identidem IMPLORANTIVM. Idem lib. III. Nomen Augustum Cæsaris INVOCARE tentavi, & ὁ quidem tantum disertum & validum clamitavi reliquum autem CÆSARIS. nomen enunciare non potui. Appian. lib. III. Epict. cap. XXII. Αλλ' αὖ τις σε δαίρη κρῆναι ζε τοῖς ἐν τῷ μέσῳ. Ω Καίσαρ, ἐν τῇ σῇ εἰρήνῃ οἶα πάσχω. Spartian. in Iulian. In palatio idem Iulianus occisus est, FIDEM CÆSARIS IMPLORANS.

Erat & Implorationis species vox ista, CIVIS ROMANVS SVM. Cicero VI. in Verr. Vt etiam illa vox, & illa IMPLORATIO, CIVIS ROMANVS SVM, quæ sepe multis in terris opem inter Barbaros & salutem tulit, ea mortem illi acerbiorem & supplicium maturius ferret. Et alio

alio eiusdem orationis loco. Nulla vox audiebatur, nisi hæc, CIVIS ROMANVS SVM. A finus Pollio lib. X. Epistolar. Familiar. Et illi, misero, QUIRITANTI, CIVIS ROMANVS SVM, responderet ille, NVNC POPVLI FIDEM IMPLORA. Liuius lib. II. Tum quoque inter tantas fortunæ minas metuendus magis quam metuens, ROMANVS SVM, inquit, CIVIS Suetonius in Galba cap. IX. Implorantique leges, & CIVEM ROMANVM se testificant. Eiusque vocis ope ac præsidio, D. Paulus verberum iniuriam deprecatus est, ut D. Lucas Act. Apostolor. cap. XXII. scribit, Plinius lib. IIII. Epist. XI. Celerem Equitè Rodu in comitio virgis cæderetur, ut incesti cum virgine Vestali reus, in hac voce perstitisse, QVID FECI? NIHIL FECI, narrat.

Implorationibus, acclamationes subiungam, non eas quidem quæ in Schatu vel à Militibus fiebant, de quibus lib. II. & IIII, satis superque dixi, sed eas, quæ vulgo fieri solebant. Fauitis planè acclamationibus familiaris erat vox, FELICITER Sueton. in Claud. cap. VII. Præsedit nonnumquam ludis, in Cuij vicem, acclamante populo, FELICITER. Idem in Domitiano, cap. XIII. Acclamari etiam in Amphitheatro epulari die libenter audit, DOMINO ET DOMINÆ FELICITER. Plutarchus in Galba: Καὶ ποτε γὰρ οὐσὶς καὶ τῶν χιλιάρων καὶ λογάρων τῶν Ρωμαίων σωήτες, Ευτυχίαν ἐπευχόμενων τῷ Αὐτοκράτορι Γάλλῳ. Cic. Epist. XLII. lib. XIII. ad Attic. Faciam quod volunt. FELICITER, VELIM, inquam. Flor. lib. III. cap. de Bello Cymbrico. Eodè die quo gesta res est, visi pro æde Castoris & Pollucis iuuenes laureati, Prætori literas tradere, frequensque in spectaculo rumor victoriæ Cymbricæ, FELICITER, dixit. In sponsalibus etiam idem acclamatum Iuuenal. Saty. II. indicat.

Signate, inquit, Tabule: dictum, FELICITER. Ingens cœna sedet.

Eiusmodi erant βοαὶ illæ καὶ Ευφημῖαι, de quibus Appian. lib. v. de bell. Ciuib. cum de Antoni & Octauiæ sponsalibus agit. Repetitur & sæpius, hæc qua de agimus, vox, in Acclamationibus quæ extant apud Lampridium in Commod. Congiarij vtique largitionibus, quæ ab Imperatoribus popularis gratiæ promerendæ causâ, fiebant, acclamari solitum, DE NOSTRIS ANNIS TIBI IVPPITER AVGEAT ANNOS, Tertullianus Apologer. cap. XXXV. auctor est. Quædam etiam Imperatoribus dici, & acclamari solita Dio & Xiphilinus ita perstringunt, Ille lib. LIII. his verbis, ἀφ' οὐρα καὶ νῦν τρεπτόμενοι τὸν κρατοῦντα, λέγειν εὐχόμενοι, Ὅτι σοὶ καὶ θεοσάμαθα. Hic verò in Commod. ἐφ' ᾧ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἡμῖς παραχρῆμα πάντες, τὸ εἶ τοῖς συμποσίοις εὐχόμενοι, εὐχόμενοι, Ζήσομεθα. Capitolin. in Gordianis narrat, cum quadam die fatum Imperatorium Gordianus in Africa legeret, atque à Proconsulibus Scipionibus cœpisset, acclamatum ab Affis, NOVO SCIPIONI, VERO SCIPIONI, GORDIANO PROCONSVLI. Ibidemque, post concionem cuiusdam Decurionis Mauricij, à populo acclamatum refert, ÆQVVM EST, IVSTVM EST. GORDIANE AVGVSTE DII TE SERVENT, FELICITER. IMPERATOR ES, CVM FILIO IMPERES.

Accedat & Gratulationum voces, quales sunt hæc, quas vbi Germanicū conualuisse Romæ perccebruit, à tota ciuitate missas Sueton. in Calig. cap. VI. refert: SALVA ROMA, SALVA PATRIA, SALVVS EST GERMANICVS. Similiterque Alexandro Severo post victoriam Perficam, vndique omnes acclamasse, SALVA ROMA, QVIA SALVVS EST ALEXANDER, Lāpridius in eius vita scribit. Gratulantes planè EX SENTENTIA, dixisse, Quintilian. lib. VIII. cap. II. docet. Xiphilin. in Nerone. Καὶ αὐτῶν τῶν βαυλευτῶν ἐπὶ μάλα συμφορῶντων. Ολυμπόνιχα οὐα. Πυθιονίχα οὐα. Αὐγυστε Αὐγυστε Νέρωνι τῶν ἡγεκλέων Νέρωνι τῶν Απὸλλωνι ὡς εἰς ἐπιλοδογίαις, εἰς ἀπ' αἰῶνος Αὐγυστε, ἰεραὶ φωνῆ, μακρότεροι οἱ σοὶ ἀκρόοντες. Idem ibid. Οἱ Αὐγυστοί, ὡς καὶ χείροντες σωεβῶσι, καὶ ἢν ἀκούειν πῶς αὐτῶν λεγόντων. Ο καλὸς Καίσαρ, Ο Απὸλλων, Ο Αὐγυστε, εἰς ὡς πύθιος, μά σε Καίσαρ ἴδεις σε νικᾷ. Lāprid. in Commod. Appellatus est sanè inter cetera Triumphalia nomina, etiam sexcenties vicies, PAVLVVS PRIMVS SECVTORVM.

In nuptiis autem THALASSIO, clamitatum, nuptialémque eam vocem fuisse, Liuius lib. I. Plutarch. in Romulo, & Pompeio tradunt. Virgil. in Catalect.

Et infcio repente clamatum semper,
 THALASSIO, THALASSIO.
 Martialis Epigram. xci. lib. iii.
Sternatur, à Coride, triclino lectus,
 THALASSIONEM qui TVVM dicet solus.
 Idem Epigram. xxxvi. lib. i.
Quid si mei iubeas, THALASSIONEM
 VERBIS DICERE NON THALASSIONIS.
 Et Epigram. xlvi. lib. xii.
Nec tua defuerant, verba, THALASSE tibi.

In nuptiarum etiam ritibus, hæc sollempnia verba fuisse, VBI TV CAIVS, EGO CAIA, alias demonstrari.

Saturnalibus utique, IO SATVRNALIA, clamabatur. Martialis Epigramm. ii. lib. xi.

Clamant ecce mei, IO SATVRNALIA, *versus.*
 Lilius lib. xxii. *Ad eadem Saturni Romæ immolatum est, lecti sterniumque imperatum: & eum lectum senatores straverunt, & conuiuium publicum: Ac per urbem, SATVRNALIA, die ac nocte clamatum.* Macrobius lib. i. Saturnal. cap. x. *Vno die Saturnalia fuisse, & non nisi decimo quarto Kal. Ianuar. celebrata: quo solo die apud eadem Saturni conuiuium soluto, SATVRNALIA clamabantur.* Statius Papin. lib. i. Siluar.

Tollunt innumeras ad astra voces,
 SATVRNALIA Principis sonantes.
 Dio lib. lviii. *Συμβόησαν τὴν ἐξαιφνης τὸ τοῦ δὴ τὸ θρολλοῦμενον, τὸ Σατυρνάλια. ἐπειδὴ ἔσθ' ἐν τοῖς Κρήσις οἰκιστοῖς τὸ τῆς θεῶν τῆς στήμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι.* Interdum etiam dicebant, BONA SATVRNALIA. Atrian. lib. i. Epiet. cap. xxix. *Τοῖς γὰρ παρ' ἡμῶν, ὅταν ἀποσέλθῃται κροτῆ, καὶ λέγῃ, Σήμερον Σατυρνάλια ἄγαθὰ.* Martial. lib. xiiii. *Iste tibi faciet, BONA SATVRNALIA ponens.*

Interdum & infaultas voces populus in principes, alióque iactabat. Morte quidem Tiberij ita latatú esse populú Ro. Sueton. in Tiber. cap. lxxv. scribit, ut ad primú nuntiú discurrentes, *pars, TIBERIVM IN TIBERIM, clamarent, pars, TERRAM MATREM, DEOSQVE MANES ORARENT, NE MORTVO SEDEM VLLAM, NISI INTER IMPIOS, DARENT.* Alij, VNCVM ET GEMONIAS cadaveri minarentur. Sed & Galbæ caput hasta suffixum, non sine ludibrio circum castra portatum, ac clamantibus identidem, GALBA CVPIDO FRVARIS ÆTATE TVA, idem in Galba cap. xx. narrat. Antiochiæ etiam licentius clamitatum, VIVVS ARDEAT VALENS, Ammian. Marcellin. lib. xxxi. refert.

Iam illam Senatus acclamationem, quæ est apud Lampridium in Commodò, AD LEONEM, à vulgo quoque vsurpata constat. Nam & suum in Christianos odium, his vocibus, CHRISTIANOS AD LEONEM, populum restatum reliquisse, Tertullian. Apolog. cap. x. & vlt. & Euseb. lib. iii. Histor. Ecclesiast. cap. xiiii. memorat. Idem Tertullian. in lib. de Spectacul. *Et qui insigniori cuique homicide LEONEM POSCIT.* Apul. lib. ii. *Sanire vulgus interdum, & facti veni similitudine ad criminis credulitatem impelli, CONCLAMANT IONEM, requirunt saxa.* Populum etiam acclamasse, *Αἰρε τούτου,* D. Lucas Euangel. cap. xxiii. & *Αἰρε αὐτῶν,* idem Act. Apostolor. cap. xxi. Et *Αἰρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοῦτον,* idem ibidem cap. xxii. refert. Eiusdem generis sunt hæc populi voces, *Σταυρωθήτω* apud D. Martham cap. xxvii. & *Σταυρωσον,* *Σταυρωσον αὐτὸν,* apud D. Marcum cap. xv. & D. Lucam cap. xxiii. De Arcis etiam sepulcrarum Christianarum populum acclamasse, *ARBE NON SINT,* Tertullian. in lib. ad Scapulam scribit.

Porro in incendiis, AQVAM in clamari cõsueuisse, Quintilian. docet. Declamat. quæ, inforbitur, Procinibus contra legatum. Sed & qui furem in sequebantur, clamabant, *PREHENDERE FVREM,* ut ex Petron. Arbit. Satyr. liquet.

His Præconia commodè subiiciuntur. Præconem autem ad ludos Seculares sollempni

ni more populum inuitantem, hoc carmine vsurp legimus, CONVENITE AD LVDOS SPECTANDOS, QVOS NEQVE SPECTAVIT QVISQVAM, NEQVE SPECTATVRVS EST. Suetonius in Claudio cap. xxi. *Quare vox præconis irrisa est, INVITANTIS, more sollempni, AD LVDOS QVOS NEQVE SPECTASSET QVISQVAM, NEC SPECTATVRVS ESSET, cum superessent adhuc qui spectauerant, & histrionum produeti olim, tunc producerentur.* Herodianus lib. iii. *ἔδιδον δὲ ἐπ' αὐτῆ καὶ θέας τινων παντοδαπῶν θεαμάτων. ἐν πᾶσι θεατροῖς ὁμοῦ ἱερούργιας τε καὶ παντοχιδίας ἐπιτελεθεισας εἰς μητρῴαν σῆλον. Αἰωνοῖς δὲ αὐτῶν ἐκάλουσι οἱ τότε ἀκούοντες, τριῶν γενῶν ἀφ' ἑδρα μουσῶν ἐπιτελεθεισῶν. Κήρυκες γ' ἐν κατὰ τετλιώ βώμῃ καὶ τὴν Ἰταλίαν διεφοίτων καλῶντες, ἤκειν ἕ θεάσασθαι πάντα, ἀ μὴτε εἶδον, μὴτε ἔβουλον. οὕτως ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς παρελθούσης ἑορτῆς καὶ τῆς μελλούσης ἐδηλοῦντο πᾶσαι ἡλικίαι ἀνθρώπων ἑσθρῶν. Centesimo enim quoque anno hi ludi edebantur, quod is esset terminus seculi, ut ex T. Liuij lib. cxxxvi. Censorin. refert in lib. de die Natali. Quamquam, ut centesimo decimo quoque anno repetentur, tam commetarij Quindecim virorum, quam Augusti Edicta testabantur, ut Horatius in Carmine quod de secularibus ludis cantatú est, id tempus hoc modò designauerit,*

*Certus undenos decies per annos,
 Orbis ut cantus, referat que ludos.*

Vt sit, cū ceterimus annus (quæ admodú Paulus noster ait) finis vite hominú longissimus sit, ac proinde semel duraxat in vita Seculares ludi spectari possent, nihil mirú est, si tali præconio ad eos spectandos populus inuitaretur. Scitè itaq; Claudio hos ludos edeti Vitellius hac voce gratulatus dicitur, SÆPE FACIAS, ut est à Tráquillo relatú in Vitellio cap. ii. Simili modò, Censorin. in lib. de die Natali. *A votis, inquit, auspicia sumantur. Itaque hñc diem (quod ait Persius) numera meliore lapillo.* Idque, QVAM SÆPISSIME FACIAS, exopto. Sic & in veteri quadam Inscriptione, CELIÆ CLAVDIANÆ V. V. MAXIMÆ. ADIIS ELECTAM MERITO SIBI TALEM ANTISTITEM NVMEN VESTÆ RESERVARE VOLVIT. COELIA NERVIANA SOROR VNA CVM PIERIO. CONIVGE AC LIBERIS SVIS, ORANTES VT PER SECVLA FACERE DII PERMITTANT. Quod genus loquendi vsurpauit Macrinus in Oratione habita ad milites apud Lamprid. *Habete igitur, COMMILITIONES, pro imperio aureos ternos: pro Antonini nomine, aureos quinos, & solitas promotiones, sed geminatas. DII FACIANT VT HÆC SÆPIVS FIANT.*

In FVNERIBVS planè INDICTIVIS (quo nomine ut Paulus ex Festo interpretatur, ea funera significabantur, ad quæ per Præconem cuocabantur) dici solitum à præcone, EX ÆDIBVS EFFERRI MORTVVM, Varro lib. iii. de lingua Lat. ostendit. Idemque lib. vi. auctor est in eiusmodi funcribus pronuntiatum, OLLVS LETHO DATVS EST. Id quod etiam Fest. Pomp. notat: à quo quantum ex vestigijs literarum hariolari licet, scriptum fuisse verisimile est, QVIRIS, etiam singulari numero à nonnullis vsurpari: Indicióque esse præconis vocem, qui in funcribus indicendis prædicabat, OLLVS QVIRIS LETHO DATVS. Ad huiusmodi funerum Indictiuorum præconia pertinere videntur hæc verba, quæ sunt apud Terent. Phormio Act. v. Sc. vlt.

EXEQVIAS CHREMETI QVIBVS EST COMMODYM IRE, IAM TEMPVS EST.

Eodemque alludens Ouid. lib. ii. Amor. Eleg. xv.

Pfittacus Eois ales mihi missus ab Indis,

occidit: EXEQVIAS FERTE FREQUENTER AVES.

Hoc amplius apud Apuleium lib. vi. Metamor. indicij nomine, ei qui fugitiuá ancillá indicasset, præmium promittitur per Præconé, in hæc verba. Si QVIS A FVGA RETRAHERE VEL OCCVLTAM DEMONSTRARE POTERIT FVGITIVAM REGIS FILIAM, VENERIS ANCILLAM, NOMINE PSYCHEN, CONVENIAT RETRO METAS MYRTIAS, MERCVRIVM PRÆDICATOREM, ACCEPTVRVS, INDICII NOMINE, AB IPSA VENERE SEPTEM SVAVIA ET BLANDIENTIS LINGVÆ ADPVLSVM. Simile est apud Lucianum ἐν δραπέταις, præconij exemplum. *Εἰ τις ἀνδράποδον παφλαγγικὸν τῆς ἀπὸ σωώτης βαρβάρων ὀνομα τοῖουτον, οἷον Σποκτιμᾶταν ὑπὸ χρόνῳ εἰς χρονογραφίαν εἰ γενεῖα βαβεί, πῆραν ἐξημέριον, καὶ περιβῶνιον ἀμπενρόμεθρον ὄργλον, ἀμυσσον, τεραχίφωνον, λοιδρόν μνηύεν ἐπὶ ῥητῶ αὐτονόμου.* Ad cõquirendas utique res amissas præconibus olim utebatur. Plaut. Mercato. Act. iii. Sc. vlt.

Certum est praconium iam iubere quantum est conducier, Qui illam inuestigent, qui inueniant. post ad Praetorem illico Ibo, orabo, ut CONQUISITORES det mihi in vicis omnibus.

Petron. Arbit. Satyr. Intrat stabulum Praeco cum seruo publico, aliaque sane modica frequentia, faciemque fumosam magis quam lucidam quassans, haec proclamauit. PVER IN BALNEO PAVLLO ANTE ABERRAVIT, ANNORVM CIRCA XVI. CRISPVS, MOLLIS, FORMOSVS, NOMINE GYTON. SI QVIS EVM REDDERE, AVT COMMONSTRARE VOLVERIT: ACCIPIET NYMPOS MILLE. Planè Philippo Macedonum rege superato, cum ad Isthmicum spectaculum tota Graecia conuenisset, tuba silentio facto, Praconem ita pronuntiasse, S. P. Q. R. ET TITVS QVINTIVS IMPERATOR, PHILIPPO REGE, MACEDONIBVSQVE DEVICTIS, LIBEROS, IMMVNES, SVIS LEGIBVS ESSE IVBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQVE OMNES, ET IN SVLAM EYBOEAM, PERROEBIOS, ACHEOS, STIOTAS, quemadmodum Liuius lib. xxxiii. cum Valer. Max. lib. iii. cap. viii. refert. Xiphilinus etiam in Nerone, tale fuisse in certaminibus & ludis Neronianis κήρυγμα ait, Νέρον Καίσαρι κικα τον δὲ ἀγωνα, και τεφανοι τοντε τῶν Ρωμαίων δῆμον και την ιδίαν οἰκην μόνον.

Per Praconem etiam silentium fiebat, hoc verbo, SILETE, vel TACETE, Xiphilinus in Hadriano id demonstrat, cuius verba sunt haec, Εκέλευσε τὸτο δὴ τῶν Δομιπάρων κήρυξι, Σιωπήσατε, και ἐλέγηθη μόνον κήρυξ ἀειτένας την χειρα, ἢ ἐξ αὐτῶν τούτων ἡσυχασας, ὡσαυτ εἰώμασι ποιειν. οὐ γὰρ ἔστιν ὁποῖοτε ἔστω κήρυγματος συλάζοντα επειδὴ ἐσιώπησαι, ἔφη, τοῖτο θέλει. Καὶ ἔχρησθη πινά ὄργανη τῆ κήρυκί ἔσχη, ἀλλὰ και ἐτίμησεν αὐτόν, ὅτι πλεῖ ὀυσίε- ρισα του γαλεύσματος ἐκ ἐξέφωεν. Plaut. in prologo Ainar.

FACE IAM NUNC PRÆCO, omnem auritum popululum.

In ludis planè Capitolinis SARDOS VENALES proclamatos, Plutarchus docet in Artiois, his verbis. Διά π τοῖς Καπιτωλοῖς γέας ἄγοντες, ἐπι νυὺ κήρυξι, Σαρδῶν ἐξ ὀνίους. Idemque Festus Pomp. excisis literis tradit in ver. Sardos venales.

Ceterum Lictores, Magistratibus via popululum decedere hac voce monebant, DATE VIAM CONSULI. Hoc Liuius lib. iii. coniciendum reliquit: apud quem ita Appius Decemuir loquitur. I LICTOR, SVMMOVE TYRBAM, ET DA VIAM DOMINO AD PREHENDENDVM MANCIPIVM. Plutarchus in Gracchis. Τῶν ὑπηρετῶν (i. Licetorum) πρὸ αὐτῶν Κοίντος Αντύλλιος ἀφῆρων ἐτέρωσε τὰ ἀπλάγχα πρὸς τοὺς ἀεὶ τῶν φούλβιον εἶπε, Δότε τόπον ἀγαθοῖς, καιοι πολίται. Eadem loquendi figura, Plautus Curculio. Act. ii. Sc. vlt. lic Curculionem loquentem facit.

DATE VIAM mihi noti atque ignoti, dum ego hic officium Facio, fugite omnes, abite & DE VIA SECEDITE. Idem Aulular, Act. iii. Sc. i.

Optati cines, populares, incola, accola, aduena, DATE VIAM, qua fugere liceat.

Acron quoque in lib. i. Epistol. Horatij, seruos officiosos in turba hunc & illum in latus fodiendo, dicere solitos memorat, DATE LOCVM DOMINO MEO. Quid. lib. i. de Ponto Eleg. i.

Vaticinor, moneoque, LOCVM DATE sacraferenti: Non mihi sed magno poscitur ille Deo,

Ceterum in Diuortii faciendis certa fuisse ac sollempnia verba, perspicue Cicero demonstrat lib. i. de Orato. cum ait, Cum quaereretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, qua si indicaretur, CERTIS QVIBVSDAM VERBIS, non nonis nuptiis, FIERI CVM SUPERIORE DIVORTIVM, in concubina locum ducebatur. Sanè hac in re Caius noster recepta fuisse haec verba tradit, RES TVAS TIBI HABETO: RES TVAS TIBI AGITO, L. II. D. de Diuort. Quod ego aliquot auctorū testimoniiis in libro Singul. ad L. Iuliam de Adulter. pridem comprobau. Cicero Philipp. II. Mimam exegit, RES SVAS SIBI HABERE IVSSIT. Quintilian. Declamatio, cclxii. Tunc repudiata tu credis uxorem, cum RES SVAS SIBI HABERE IVSSA EST, cum, EGREDI DOMO. Apuleius lib. vdc.

v. de Asino aut, CONFESTIM TORO MEO DIVORTE, TIBIQVE RES TVAS HABETO. Quam formulā subscriptā fuisse Antonij statuae, cum & codè tempore Octaviam vxorem haberet & Cleopatram, Seneca ostendit lib. vii. Suasoriar. Sed valde illius loci verba corrupta sunt. Sic enim vulgo scriptum est, Hoc in vita restituas tibi habe, vbi legendum puto, RES TVAS TIBI HABE. Quod & a Plutarcho in Antonio significatur his verbis Οκτάβια δὲ Καίσαρ ὑβρίσθη δοκῶσαν ὡς ἐπανήλθει ἐξ Αθηνῶν, ἐκίλευσε καὶ ἑαυτὸν δικη? ἢ δὲ οὐκ ἔφη τὸν διον ἀπολέψαν τοῦ ἀσφῶδῶς, ἀλλὰ κακῶνον αὐτὸν εἰ μὴ δι' ἐτέραις αἰτίας ἐγίωκε πολεμῆν Αντωνίῳ παρεχάλει, τὰ καὶ ἑαυτῆν ἔειπ. Res autem suas sibi habere, Iustin. martyri in Apolog. pro Christianis dicta, Διοικησασθαι τὰ ἑαυτῆς, vocat. Verba eius, cum de muliere, religionis Christianae causa insimulata tractat, haec sunt. Καὶ ἡ μὲν βιβλιδιον σοὶ τῶ Αὐτοκράτορι αἰδῶ δὲ δακε, πρὸς τὸν συγχαρηθῆναι αὐτῆ, Διοικησασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξιοῦσα, ἔπειτα ἀπολογῆσασθαι πρὸς τοῦ ἐγκλήματος. Quae verba ex eo descripsit Eusebius lib. iii. hist. Eccles. cap. vxii. Eoque adludens Plautus Trinumo Act. II. Sc. i. APAGESIS, ait, AMOR, TVAS RES TIBI HABE: AMOR mihi amicus ne suas unquam.

Et in Amphitruo, Act. iii. Sc. ii.

VALEAS, TIBI HABEAS RES TVAS, REDDAS MEAS.

Seneca lib. ii. Controuerfiar. Vxorem tortor dimisit, ad partum ingratum vocabat, quod in praemio nullam uxoris fecerat mentionem. RES TVAS TIBI HABE, iniicere debuit manum, & ipsam inter res suas trahere.

Sanè in Diuortii faciendis praeter illa legitima verba, etiā eam cui nuntius remittebatur, EDIBVS EXIGI, EGREDIQVE iussam documento est, quod in illis iam à me citatis Ciceronis, & Quintilian. locis, Mimam exegit, & domo egredi iussa, legitur. In ca res his verbis forte utebantur FORAS vel, EXI FORAS. Martialis Epigram. cv. lib. xi.

VXOR VADE FORAS, aut moribus utere nostris.

Iuuenalis Sat. vi. repudium mitti vxori significans,

COLLIGE SARCINVLAS, dicit Libertus, ET EXT.

Nonius planè illum Ciceronis ex Philippicis locum cum his verbis, adducit, Claves ademit, forasque exegit. Idem Nonius, in verbo faceffere, citat hos Titinnij è Geminis, verius, quos ad hanc diuortij formulam spectare liquidò compertum habeo.

At aliquis vestrum nuntiet

Gemina, VT RES SVAS PROCVRET, EDIBVS FACESSAT.

Eoque fortè pertinet locus Varronis positus ab eodem in verbo Betere, Betere est ire. Καὶ τὸ ἀεὶ παρδοπιῶας. Quod parere ea non poterat mulier, FORAS BETERE IVSSIT. Et filios etiam domo exigentes patres, IN CONSPECTVM suum venire vetabāt. Manlius certè Torquatus, suscepta domi de filio quem Macedonum legati pecuniarum captarum accusabant, cognitione, re ex vtraque parte audita, hoc modo pronuntiauit: CVM SILLANVM FILIVM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REPVB. ET DOMO MEA INDIGNVM IVDICO, PROTIVSQUE E CONSPECTV MEO ABIRE IVBEO. quemadmodum à Cicrone lib. i. de Finib. & Valer. Max. lib. v. cap. viii. refertur.

Hoc loco de Adrogationibus & Adoptionibus dicere non erit alienum. Cum autem is qui sui iuris, suaeque potestatis erat, adrogabatur, (quod per popululum primò fiebat, dein principis auctoritate fieri cœpit) is quidem qui adrogabat, ita interrogabatur, AN VELLE EVM QVEM ADOPTATVRVS ESSET, IVSTVM SIBI FILIVM ESSE. Vicissimque is qui adrogabatur, interrogabatur, AN ID FIERI PATERETVR, L. II. D. de adoptionib. Et hoc est quod Agell. lib. v. cap. xix. Adrogantur, ait, ij qui quum sui iuris sunt, in alienam sese potestatem tradunt, eiusque rei IPSI AVCTORES FIVNT. Cuius rei ratione Cic. pro domo sua ita exponit. Cum hoc iuris a maioribus proditum sit, ut nemo ciuis Ro. aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse AVCTOR FACTVS SIT. Quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quanquam in illa Adoptione legitime factum est

nihil, tamen te esse interrogatum, AVCTOR NE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS, VITÆ NECISQVE POTESTATEM HABERET, VT IN FILIO. *Quero, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id. xxx. Curia iussissent, num id iussum esset ratum? Certè non: quid ita? quia ius à maioribus nostris, qui non fictè, & fallaciter populares, sed verè & sapienter fuerunt, ita comparatum est, vt cuius Ro. libertatem nemo posset inuitus amittere.*

Adrogationes planè non nisi causa cognita olim fiebant. In causæ autem cognitione quid versaretur, non possum aptius quam Ciceronis & Agellij verbis demonstrare. Illius, pro Domo sua verba sunt hæc. *Quod est Pontifices ius Adoptionis? nempe vt is adoptet, qui neque procreare iam liberos possit: & cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde CAUSA CVI QVE SIT ADOPTIONIS, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum, QVÆRI A PONTIFICVM COLLEGIO SOLET. Quid est horum in ista adoptione quæsitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, Senatorum: Liberosumne causa? at procreare potest, habet uxorem, suscepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium: quid sacra Clodiæ gentis, cur intereunt, quod in te est? quæ OMNIS NOTIO PONTIFICVM, cum adoptaret, esse debuit. Nisi forte ex te ita quæsitum est, num perturbare Rempub. seditionibus velles: & ob eam causam adoptari, non vt filius esses, sed vt Tribunus spl. fieres, & funditus euerteres civitatem, Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non etas eius, qui adoptabat, quæ sita est, vt Cn. Aufidio, M. Puppio: quorum uterque, nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. Quas Adoptiones, sicut alias innumerabiles, HEREDITATES NOMINIS, PECVNIE, SACRORVM, SECVTÆ SVNT. Et mox. Nego istam Adoptionem Pontificio iure esse factam. Primum quod ex vestre sint atates, vt is qui te adoptavit, vel tibi loco filij per atatem esse potuerit: deinde, quod CAUSA QVÆRI SOLET ADOPTANDI, vt & is adoptet, qui quod natura iam assequi non potest, à legitimo & Pontificio iure quærat: & ita adoptet vt ne quid de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. Illud in primis, ne quæ calumnia, ne quæ fraus neque dolus adhibeatur: vt hæc simulata adoptio filij, quam maximè veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Agellius verò illo eodem cap. xix. lib. v. Sed ADROGATIONES, ait, non temerè, nec inexplorate committuntur. Nam Comitibus arbitris etiam Pontificibus præbentur, quæ CVRIATA appellantur. Etas quoque eius, qui Adrogare vult, an liberis potius gignendis idonea sit, bonaq; eius, qui adrogatur, ne insidiosè appetita sint, cōsiderari iusque iurandum à Q. Mutio Pontifice Maximo CONCEPTVM dicitur, quod in Adrogando iuraretur. Sed Adrogari non potest, nisi iam vesticeps. ADROGATIO autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam transitus per Populi Rogationem fit. Eius Rogationis verba hæc sunt. VELITIS, IVBEATIS, VTI L. VALERIVS, L. TITIO TAM IURE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATRE QVE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET: VTIQVE EI VITÆ NECISQVE IN EVM POTESTAS SIET, VTI PARIENDO FILIO EST: HOC ITA, VT DIXI, ITA VOS, QVIRITES, ROGO.*

Adoptabant autem adrogabantve tam in locum filij, quam in locum nepotis, L. si adrogator, §. ult. D. de adoption. Vbi verò in nepotis locum quis adoptabatur, is QVASI EX FILIO NATVS ADOPTABATUR. Paul. in L. cum nepos, D. co. *Cum nepos adoptatur QVASI EX FILIO NATVS, consensus filij exigitur. Idem in L. si quis nepotem, D. co. Si quis nepotem QVASI EX FILIO NATVM, quem in potestate habet, consentiente filio adoptaverit. Et in L. si is qui filium, D. co. Si is qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset, PERINDE ATQVE SI EX EO FILIO NATVS ESSET. Vlpian. in L. si paterfa. §. i. D. co. Qui duos filios & ex altero eorum nepotem habet, si vult nepotem QVASI EX ALTERO NATVM sic adoptare: potest hoc efficere si eum emancipaverit, & sic adoptaverit QVASI EX ALTERO NATVM. Pompon. in L. adoptiones, D. co. Adoptiones non solum filiorum, sed & quasi nepotum sunt: vt aliquis nepos noster esse videatur, PERINDE QVASI EX FILIO, VEL INCERTO, NATVS. Scauola in L. si quis filium, D. de coniung. cum eman. Si quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis locum, QVASI EX EO*

FILIVM,

FILIVM NATVM ADOPTET. Idem in L. Gallus, §. forsitan, D. de liber. & postum. *Ergo & si pronepos admittetur qui natus erit ex nepote postea viuo filio, ATQVE SI EX NATVS: EO ESSET, adoptatur. Quæ formula plenius exprimitur à Proculo in L. si is qui nepotem, D. de adoptionib. in qua postquam proposuit eum qui nepotem ex filio habebat, in nepotis loco aliquem adoptasse, sed si sic, ait, adoptavit. VT ETIAM IURE LEGIS NEPOS SVVS ESSET, QVASI EX LVICIO, puta, FILIO SVO, ET EX MATRE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET.*

Adoptare autem quis NEPOTIS LOCO poterat, etiam si filium non haberet, L. adoptare, D. co. Verum si filium haberet, consensus filij exigebatur, L. cum nepos, & L. si quis nepotem, D. co. Interdum etiam filij, procreatis nepotibus in adoptionem ita se dabant, VT FILII SEQVERENTVR PATREM ADOPTIVVM, L. si emancipatus, §. si filius, D. de bon. poss. con. tab. *Sed & si emancipatus filius procreatis nepotibus in ADOPTIONEM SE DEDERIT, VT EVM FILIUS SEQVANTVR, Et L. si pater, D. co. tit. Si pater se dedit in adoptionem, NEC SEQVATVR EVM FILIVS, emancipatus ab eo antea factus.*

In Manumissionibus quoque certa & sollempnia verba fuisse constat. Hermogeniã. in L. manumissio, D. de manumiss. vind. MANVMISSIO per lictores hodie, Domino tacente, expediri solet: & VERBA SOLLEMPNIA, licet non dicantur, vt dicta accipiuntur. Boët. in Topica Ciceroni. VINDICTA vero est virgula quædam, quam licitor manumittendi serui capiti imponens, eundem seruum in libertatem vindicabat, dicens quædam VERBA SOLLEMPNIA. Ea qualia essent Paul. ex Festo ita aperit. MANVMITTI seruus dicebatur, cum dominus eius, aut caput eiusdem serui, aut aliud membrum tenens, dicebat, HUNC HOMINEM LIBERVVM ESSE VOLQ, & emittebat eum à manu. In vetusto Bibliothecæ Regiæ Glossario, hæc verba reperi. Βινδικτα, ἢ ἐλευθερία, μεθ' ἧς ὁ ἄρχων, ἢ ὁ Πρύταρ, τὴν τῆς ἐλευθερίας κεφαλὴν ἐπιτίθει, Φάσκοντες, φάμεν τὸν παρόντα ἀσφραγιστὸν εἶναι ἐλευθερὸν, καὶ πολιτικὸν ῥωμαίων. Apud Liuium lib. xxii. Volones, quorum forti ac fideli opera in pugna contra Hannonem vsus fuerat Gracchus, pro præmio libertate ita donat, QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE REPVB. IPSISQVE ESSET, QMNES EOS LIBEROS ESSE IVBEO. Plautus Menechma. Act. v. Sc. penult.

LIBERVVM TE IVSSI ABIRE.

Martial. Epigramm. lib. ix.

Affers nescio quas mihi tabellas

Et dicis modo LIBERVVM ESSE IVSSI.

Aliàs dicebant, LIBER ESTO. Plaut. Menæchm. Act. v. Sc. vii

Mea quidem causâ LIBER ESTO, ATQVE ABITO QVO VOLES.

Terent. Adelph. Act. v. Sc. vii.

Si quidem ita vis, Syre, cho accede huc ad me,

LIBER ESTO.

Ex quibus apparet quandoque dimitti solitos qui manumittebantur, his verbis; ABITO QVO VOLES, vel NIHIL TE MOROR, Quo genere loquendi & Plautus Stichus vitur.

In hunc, ait, diem NIHIL TE MOROR,

ABI QVO LVRET.

Liuius lib. ix. MORATVS SIT NEMO, QVOMINVS VBI VISVM FVERIT, ABEANT. Et lib. x. Tu vero ABEAS, NEQVE TE QVISQVAM MORATVR Cic. Philip. xiii. NIHIL MOROR eos saluos esse, atque IRE QVO LVRET. Ex eius etiam Manumissionis, quæ sacrorum causa fiebat, sollempnibus verbis, hæc Festus Pomp. in voce puri, verba citat, PVRI, PROBI, PROFANI, SVI, AVRI. Sed ad alia remotiora licet transeamus.

Seautis utique Titulos adscribi, earumque basi incidi cōsueuisse non est ignotum. Sueton. in Calig. cap. xxxiii. STATVAS vivorum illustrium ab Augusto ex Capitolina arce, propter angustias, in Martium campum collatas ita subvertit, atque disiecit, vt restitui, salvis TITVLIS non valuerint. Idem in Domitiano cap. xviii. Atque etiam BASI

STATVÆ TRIUMPHALIS TITVLVS excussus vi procellæ, in monumentū proximum decidit. Eiusmodi Titulorum formulas, exemplis aliquot patefaciam. Cic. Epist. iiii. lib. xii. Familiar. In statua quam posuit in Rostris, INSCRIPSIT, PARENTI OPTIME MERITO. Idem Philipp. vi. *Aspicite illam à sinistra Equestrem statuum inauratam? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBVS PATRONO POPVLI RO. Et mox. Sed hæc una statua. Altera, ab Equitibus Ro. EQVO PVBLICO: qui item adscribunt, PATRONO. Dein aliquo interiecto intervallo, Sed illa, ait, statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere, L. ANTONIO IANI MEDII PATRONO. Item Epist. i. lib. vi. ad Attic. scribit, Africani statuam, quæ ad Opis posita erat in excelso, nihil aliud habuisse inscriptum, nisi, CENSOR. In illa verò quæ erat ad Pollucis, inscriptum fuisse, CONSVL. Horat. Ode xxiiii. lib. iii.*

*Si quæret, PATER VRBIVM,
Subscribi statuis.*

Appian. lib. i. de Bell. ciuilib. refert Syllæ statuam Equestrem auratam pro Rostris à Populo Ro. positam cum hoc Titulo, CORNELIO SYLLÆ IMPERATORI FELICI. Sueton. in Iulio cap. lxxxv. *Postea solidam columnam prope xx. pedum, lapidis Numidici, in foro statuit: scripsitque, PARENTI PATRIÆ. Idem in Vitellio, cap. iii. Defunctum Senatus publico funere honorauit: Item statua, pro Rostris, cum hac inscriptione, PIETATIS IMMOBILIS ERGA PRINCIPEM. Idemque Inscriptionis cuiusdam statuæ Augusti meminit in eius principis vita, cap. xcvi. Plinius lib. xxxiiii. cap. viii. Et una non pretereunda, licet auctoris incerti, iuxta Rostra, Herculis tunicati, Eleo habitu, Romæ, torua facie, sentientique suprema, in tunica. In hac tres sunt TITVLI: VNUS, L. LVCVLLI IMPERATORIS, DE MANVBIIS. Alter, PVPELLVM LVCVLLI FILIVM EX S. C. DEDICASSE. Tertius, T. SEPTIMIVM SABINVM EDILEM CVRVLEM EX PRIVATO IN PVBLICVM RESTITVISSE. Idem eiusdem lib. cap. vi. Inuenitur et statua DECRETA et Tarnacie Cuiæ, siue Suffecie Virgini Vestali, vt PONERETVR VBI VELLET: quod adiectum, non minus honoris habet, quàm quod femine est decreta. Meritum eius ipsis ponam Annalium verbis: QVOD CAMPVM TIBERINVM GRATIFICATA EA ESSET POPVLO. Herodian. lib. i. Τὴ δὲ μέγιστην Ἀγάλατος Κολοσσάϊς, ὅπερ σέβεται Ῥωμαῖοι, εἰκόνα φέρον ἡλίω. τὴν νεφελὴν ἀπὸ τοῦ μένου, ἰδρῖσιν ποταμοῦ, Ἐπιτορῆσας τῆ βλάσθ, ἔχ' ἄς εἰσὶ βασιλικῆς καὶ πατρῴας αἰετοσαρκείας: αὐτὶ δὲ γερμανικῆ, μονομάχους καὶ ἄλλους νικησαντος. Ex vetustis etiã Inscriptionibus liquet, sæpe Statuis quæ ab Ordine Decurionū alicui ob merita decernebantur, subscriptū, Honore eos quibus oblatae eæ, & de publico ponendæ erāt, contentos, Impetam remississe. Quid significat in priscis lapidibus hæc singulares literæ, H. C. I. R. id est, HONORE CONTENTVS IMPENSAM, seu IMPENDIVM REMISIT, vel, H. A. I. R. id est HONORE ACCEPTO IMPENSAM, seu IMPENDIVM REMISIT, & alias, HONORE CONTENTVS SVA PECVNIA POSVIT. Vel QVORVM HONORE CONTENTVS, IMPENSA SVA POSVIT. In iisdem etiã lapidibus sæpe inueniuntur hæc notæ, L. D. D. D. id est, LOCVS DATVS DECRETO DECVRIONVM. Sanè qui statuarū honore afficiebantur, in earum Dedicatione, sæpe Sportulas, Diuisiones, aut Epulū dabāt, darive iubebāt. Idque Titulis statuarū, inscriptionibusque declarabatur. Cuius rei multa sunt in antiquis lapidibus monumenta. Perusij extat inscriptio statuæ Antonino positæ, quæ hoc de Egnatio Festo elogium continet. CVM EI PLEBS VRBANA LYDOS PVBLICOS EDENTI, AD STATVAM PONENDAM, PECVNIAM OPTVLISSET, IS HONORE CONTENTVS IMPENSAM REMISIT ET IMPETRATA VENIA AB ORDINE PERVSINOR. OPTIMO MAXIMOQ. PRINC. DE SVA PECVNIA POSVIT. CVIVS OB DEDICATIONEM, DARI IVSSIT AB HEREDE SYO DECVRIONIB. SING. HS. III. N. PLEBI, HS. II. N. L. D. D. D. Visitur & ibidem alia Inscriptio, in cuius extremo est, VIBIVS VOLDVMIANVS AVO CARISSIMO: OB CVIVS DEDICATIONEM DEDIT DECVRIONIBVS * II. PLEBI * II. L. D. D. D. In inscriptione Hispaniensi. PIETATATI AVG. I. LVCRETIÆ FVLVIANVS FLAMEN*

COL.

COL. IMMVNIVM PROVINCIÆ BÆTICÆ PONTIF. PERPÈTVVS. DOMVS AVG. T. P. I. EX ARG. P. OB HONOREM PONTIFICATVS LVCRETIA LVCRETIA L. F. CAMPANA FLAM. PERP. DOMVS AVG. EDITIS AD DEDICATIONEM SCÆNICIS LYDIS: PER QVATRIVM ET CIRCENSIBVS, ET EPVLO DIVISO POSVIT. HVIC DONO LVCRETIA CAMPANA AMPLIYS NOMINE SVO CORONAM AVREAM ADIVNXIT. Id ipsum & aliis quas subiecti inscriptionibus comprobatur.

C. VALIO POLYCARPO & C. PATRONO COLLEGIORVM FABR. CENT. DENDROPH. NAVIC. ET VICIMAG. COLON. PISAVR. PLEBS PISAVRENSIS OB MERITA. CVIVS DEDICATIONE SPORTVLAS DECVRIONIB. * V. ITEM QVE COLLEGIIS * II. DEDIT. L. D. D. P. D. P.

Q. VELCENNE L. F. STEL. PROCVLO. DECVRIONI MEVANO LÆ. C. C. M. M. PATRONO. HONORE CONTENTVS IMPENDIVM REMISIT. ET DEDICATIONE STATVÆ NVMER. COLL. IPSORVM SPORTVL. DEDIT SINGVL. DENARIOS BIVOS. L. D. D. D.

L. AVRELIO MARCIANO AVG. LIB. EXCEPTORI AVXIMATES D. D. MARCVS AVG. LIB. PROC. PATER. H. A. I. REMISIT: CVIVS DEDICATIONE DECVRIONIBVS * III. COLONIS * II. DIVISIT.

L. MÆSIO L. F. POL. RVFO PROC. AVG. TRIB. MIL. LEG. XV. APOLLINARIS TRIB. COH. MIL. ITALIC. VOLVNT. QVÆ EST IN SYRIA PRÆF. FABRVM BIS, MVNICIPES ET INCOLÆ OB MERITA EIVS QVOD ANNONA KARA FRUMENT. DENARIO MODIVM PRÆSTITIT, EARVMQVE DEDICAT. RVFVS EPVLVM DEDIT DECVRIONIB. SING. HS. XXX. SEXVIRIS ET AVGVSTALIB. SING. HS. XII. PLEBI SING. HS. III.

PUBLICIÆ M. F. FIRMILLÆ LOCO DATO D. D. M. PVBLICIVS QVARINIUS: CVIVS DEDICATIONE DATA SVNT AB EA DECVRIONIB. SINGVLIS HS. VIII. N. MVNICIPIB. ET INCOLIS SING. HS. III.

Aliàs CENAM DATAM inscribebant, vt in hac Auximitana Inscriptio. FLAMINIA AVGVSTA MARITO OMNIBVS EXEMPLIS DE SE BENE MERITO, ET IN DEDICATIONE STATVÆ CENAM COLONIS ET EPVLVM POPVLO DEDIT L. D. D. Et in sine alterius inscriptionis ibidem. ET IN DEDIC. STATVÆ COLONIS CENAM DEDIT. Et aliàs, CENTVRIONES LEG. II. TRAIANÆ FORTISS. OPTIMO: IN CVIVS DED. CENAM COL. DED. L. D. D. D. Rufusque ibidem. COLONI OB MERITA EIVS: IN CVIVS DEDIC. CENAM COL. DED. L. D. D. D. Sic & in Inscriptioe quadam ad Lirimannem. CVIVS DEDICATIONE STATVÆ CENAM DEDIT DECVRIONIBVS SING. * VIII. NVMYM ET POPVL. SING. * II. NVMYM DIVISIT. Aliàs crustulum & mulsam datum, inuenio. Sic in Inscriptioe Sorana. M. BÆBIO M. F. ED. . . . ET L. D. II. VIR. . . . OCVRO EX SC. II. D. D. M. BÆBIVS M. F. ROM. SABINVS M. VALE RIVS M. F. ROM. SEPTIMIVS M. VALERIVS M. L. ROM. IVGVNDIVS HERED. EIVS, EX TESTAMENTO L. D. D. D. CVIVS DEDIC. CRVSTVM ET MVLSVM POPVLO DIVISVM EST. Quod & in Titulis signorum dedicatorum non est infrequens.

Hæc porro Titulis quandoque meritorum elogium adscribebatur: vt in Inscriptioe Statuæ Eugenij. OB EGREGIA EIVS IN REMPVB. MERITA, HVIC D. D. N. N. CONSTANTINVS VICTOR AC TRIVMFATOR, SEMPER, AVGVSTVS, ET IVLIANVS NOBILISSIMVS CÆSAR, STATVAM SVB AVRO IN FORO DIVI TRAIANI, QVAM ANTE SVB DIVO CONSTATE, VITÆ ET FIDELISSIMÆ DEVOTIONIS GRATIA MERVIT, ADPROBANTE AMPLISSIMO SENATV, SVMPTV PVBLICO, LOCO SVO RESTITVENDAM CENSVERVNT. Et in Inscriptioe statuæ Saturnini Secundi. OB EGREGIA EIVS IN REM

PUBLICAM MERITA, D. D. N. N. VALENTINIANVS ET VALENS, VICTORES AC TRIUMFACTORES, SEMPER AVGVSTI, STATVAM SVB AVRO CONSTITVI LOCARIQVE IVSSERVNT.

ANICIO PAVLLINO IVNIORI A. C. PROCOS. ASIE ET HELLESPONTI CONSVLI ORDINARIO. PRÆFECTO VRB. VICE SACRA IVDICANTIB. OB MERITVM NOBILITATIS, ELOQVI, IVSTITIÆ, ATQVE CENSVRÆ QVIBVS PRIVATIM AC PVBLICE CLARVS EST, PETITV POP. ROM. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO DD. NN. TRIUMPHATORIS AVG. CÆSARYMQVE FLORENTIVM, STATVAM SECVNDAM AVRO SVPEREVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT. Idem & in statuis quas plebs ponendas censebat adscribebatur, veluti in his Inscriptionibus.

T. AYCINO MARCELLINO V. C. CONS. CAM. PATRONO DIGNISSIMO OB INSIGNIA BENEFICIA, QVIBVS LONGA POPVLI TEDIA S EDAVIT, VNIVERSA PLEBS BENEVENTANAM CENSVIT PONENDVM.

P. TITIO PERPETVO V. C. CONSVLARI TVSCIÆ ET VMERIÆ, OB SINGVLARIA EIVS ERGA PROVINCIABVS BENEFICIA, ET OB MODERATIONEM DOCUMENTO ETIAM POSTERIS RELINQVENDAM ÆTERNAM STATVÆ MONVMENTVM P. PISCE, ET VMERI PATRONO PRÆSTANTISS. CONLOCARVNT.

IVLIO EYBLIDÆ C. V. CORR. TVSCIÆ X. VIRO, PRÆFECTO ARARI S. SATVRNI, OB INLYSTRIA IPSIVS MERITA ET AMOREM IVXTA CIVES, ORDO INTERAMNATIVM PATRONO.

P. PVBLILIO CEONIO IVLIANO CORRECTORI TVSCIÆ ET VMERIÆ, OB INSIGNIA EIVS GESTA, ET ILLVSTRE NOMINIS E. RATIONIS MERITVM, ORDO NARNIENSIVM VNA CVM CIVIBVS STATVAM COLLOCAVERVNT PATRONO DIGNISSIMO.

C. ACILIO C. F. PAL. POLITICIANO EQVO PVB. ÆD. Q. IIII. VIR. L. D. IIII. V. QQ. PATRON. MVNIC. DEC. VI. VIR. PLEBS VRB. OB MERITA EIVS L. D. D. D.

Mensores etiã Portuenses statuã se Ragonio Vincentio Celfo possidisse hoc Titulo testantur. STATVAM PATRONO PRÆSTANTISSIMO, TESTIMONIUM GRATVLTATIONIS, EXSOLVIMVS: CVM RES NON ADVLTATIONE, PRIVATO SED IVDICIO, POSITO IN OTIO ET QUIETE REDDATVR. DEDICATA VIII. KAL. SEPT. FL. TIMASIO ET FL. PROMOTO VV. CC. CONS. Sic & Vitrasu statuã subscriptum erat. OMNIBVSQ. PERVFNCTO HONORIBVS INTRA ÆTATIS PRIMORDIA, OB PROVIDENTIAM ET STATVM OPTIMVM VRBI ROMÆ AB EO REDDITVM, CORPVS OMNIVM MANCIPIVM STATVAM SVB ÆRE CONSTITVIT. Partem etiam ex Titulo statuã Aurelij Symmachi subscripto subiiciam, cuius verba sic habent. AVRO INLYSTREM STATVAM, QVAM A DOMINIS AVGVSTISQ. NOSTRIS SENATVS AMPLISSIMIS DECRETIS FREQVENTIB. IMPETRAVIT, IDEM TRIUMFACTORES PRINCIPES NOSTRI, CONSTITVI, ADPOSITA ORATIONE, IVSSERVNT, QVÆ MERITORVM EIVS ORDINEM AC SERIEM CONTINERET, QVORVM PERENNE IVDICIUM TANTO MVNERI HOC QVOQVE ADDIDIT, VT ALTERAM STATVAM PARI SPLENDORE ETIAM APVD CONSTANTINOPOLIM CONLOCARET. DEDICATA III. ET MEROBYNDE SOSS. Ex qua & alijs compluribus subscriptionibus, quas omnes referre longum esset, apparet Dedicacionis statuarum diem & consulem, eorum Titulis adscriptum. Legitur & in quibusdam, ÆRE CONLATO, statuam positam. Et interdum statua SVB ÆRE, interdum SVB AVRO, posita significatur. Ab ordine etiam decretam testantur his verbis, ORDO, vel CORPVS, vel COLLEGIVM PONENDAM CENSVIT, vel CONLOCAVIT. Adduntur & quandoque nomina eorum qui ponendas curauerunt, hoc modo, CVRANTIBVS, vel, CVRAM AGENTIBVS ILLIS.

Quin & Imaginibus similes Titulos subscribi consueuisse, qui Magistratus gestos, honores

honores & Triumphos continebant, Livijs lib. IIII. & lib. VIII. & X. ostendit. In de Cassio obiectum, Tacitus lib. XVI. scribit, quod inter Imagines maiorum etiam Cassij effigiem coluisset, ita inscriptam, DVCI PARTIVM. Ex hoc more Ouid. in Epist. Phyllid. ad Demophoontem. *Hoc tua, post illos TITVLOS, signetur IMAGÛ:*

HIC EST, CIVIS AMANS HOSPITA CAPTA DOLO EST.

Interdum subscribebant Statuis, eas positas HONORIS CAVSSA, vt in hac Inscriptione. mutila . . . CIVIVM ROMANORVM QVI MITYLENIS NEGOTIANTVR, M. TITIO M. F. PROCOS. PRÆF. CLASSIS COH. DESIG. PATRONO HONORIS CAVSSA. Et alijs. L. FIRMIO L. F. PRIM. PIL. TR. MIL. IIII. VIR. I. D. COLONIA DE DVCTA PRIM. PATEFAC. LEGIO IIII. SORANE HONORIS ET VIRTVTIS CAVSSA. Sed & in Inscriptione Publiciã virginis Vestalis Maxima scriptum est. Q. VETVRIVS MEMPHIVS V. C. FICTOR V. V. DIGNATIONIS ERGA SE, HONORISQVE CAVSSA PLVRIMIS IN SE CONLATIS BENEFICIIS. Et ita in alia Inscriptione. C. PVBLICIO L. F. BIBVLO AD. PL. HONORIS VIRTVTISQVE CAVSSA, SENATVSCONSVLTO, POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTVO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRENTVR, PVBLICE DATVS EST.

Operibus autem publicis, Principis nomen, aut eius cuius pecunia id opus factum erat, scribi solebat. Alterius enim, ac ne præfidis quidẽ nomẽ super scribere licebat, L. opus nouum cum L. seq. D. de operib. public. At qui liberalitate, non necessitate debiti opus aliquod publicum fecerat, munificentia suã fructum de Inscriptione nominis sui, capere iure poterat: præfidis que ad sollicitudinem & curam suam reuocabat, ne eius nomine, cuius liberalitate opus exstructum erat, erafo, aliorum nomina inscriberentur, quemadmodum Vlpian. tradit in L. II. D. eo. tit. Huiusmodi Inscriptionum aliquot ex vetustis lapidibus exempla descripsi, quã subiicere commodum visum est. Ac primum Vias factas, stratas, vel restitutas hi, Tituli testantur.

VIAM FECI A RHEGIO AD CAPVAM ET IN EA PONTEIS MILIARIA TABVLARIOSVE POSIVEI SVNT A RHEGIO AD CAPVAM MIL. COLXXXV. HINCCE AD COLMELLAM MILIARIA CXX. A BIBONA AD LOCROS MILIARIA XXXXV. A FRETÒ AD SYLLAM MILIARIA LX. IDEMQ. FECI VT EX AGRO POPPLICÒ ÆRATORIBVS CEDERENT PASTORES.

L. APVLEIVS C. F. ANI. NIGER II. VIR. CVRATOR VIARVM STERNENDARVM PEDVM DECEM MILLIA VIAM SVA PECVNIA FECIT.

. . . RTHICI. FIL. DIVI NERVÆ NEP. TRAIANI HADRIANI AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. VI. COS. III. VIAM SVSSANIS MVNICIPIBVS SVA PEC. FECIT.

IMP. CÆSARI VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR. POT. III. IMP. IIX. P. P. COS. III. DES. IIII. S. C. QVOD VIAS VRBIS NEGLENTIA SVPERIOR. TEMPOR. CORRVPTAS IMPENSA SVA RESTITVIT.

IMP. CÆSAR DIVI F. AVGVSTVS PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTES. X. IMP. VIII. ORBE MARI ET TERRA PACATIS TEMPLO IANI CLVSO ET REP. P. R. OPTIMIS LEGIBVS ET SANCTISSIMIS. INSTITVTIS REFORMATA VIAM SVPERIOR. COS. TEMPOR. INCHOATAM ET VLTIS LOCIS INTERMISSAM, PRO DIGNITATE IMPERI D. R. LATIOREM LONGIOREMQ. GADES VSQVE PROMOVIT.

IMP. CÆSAR AVG. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. PARTHICVS MAX. BRITANNICVS MAX. P. M. P. P. COS. III. DESIGN. IIII. VIAM INVNDATIONE AQVÆ INTERRVPTAM RESTITVIT.

IMP. CÆSAR DIVI NERVÆ F. NERVA TRAIANVS AVG. GERM. DACIC. PONT. MAX. TR. POT. XIII. IMP. VI. COS. V. P. P. VIAM A BENEVENTO BRVNDISIIVM PECVN. SVA FECIT.

Alia etiam Inscriptio de Imp. Seucro & Antonino, hæc continentur. PRINCIPES VIAM QVÆ DVCI IN VILLAM MAGNAM SILICE SVA PECVNIA STRAVERVNT.

De Aquis verò aut in urbem primum perductis, aut intermissis, ac dilapsis, restitutis ab Imperatoribus sua impensa, quinque edo Epigrammata.

TI. CLAVDIVS DRVSI F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE XII. COS. V. IMPERATOR XXVII. PATER PATRIÆ, AQVAS, CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CÆRVLEVS ET CVRTIVS A MILLIARIO XXXV. ITEM ANIENEM NOVAM A MILLIARIO LXII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCTAS CVRAVIT.

IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS III. DESIGN. IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CÆRVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER NOVEM ANNOS SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

TI. CLAVDIVS DRVSI F. CÆS. AVGVSTVS GERMAN. PON. MAX. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. IIII. ARGVS DVCTVS AQVÆ VIRGINIS DISTVRBATUS PER C. CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS TRIBVNIC. POTESTATE X. IMPERATOR X. VII. PATER PATRIÆ, CENSOR, COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CÆRVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO VRBI RESTITVTAS, CVM A CAPITE AQVARVM A SOLO VETVSTATE DILAPSÆ ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

IMP. CÆSAR DIVI IVLI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS COS. II. TRIBVNICIAE POTESTAT. XIX. IMP. XIII. RIVOS AQVARVM OMNIVM REFEKIT.

IMP. CÆS. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS COS. III. TRIB. POT. II. IMP. II. P. P. AQVEDVCTVM IN NOVIS ATHENIS COEPTVM A DIVO HADRIANO PATRE SVO CONSVMMAVIT DEDICAVITQVE.

Fontis etiam induci fit mentio in quadam Inscriptioe ex qua partem hanc excerpti. PATRONO CIVITATIS AVSCVL. CVM MVLTAE ET MAXIMAE IN REIP. SÆPIVS PRÆSTITERIT, FONTEM QVOQVE NOVVM CVM GRANDI SVMPTV FABRICÆ SVA PECVNIA INDVXIT, ET CIVES PATRIAMQVE REFORMAVIT M. CAP. LATORES PATRONO PRÆSTANTISSIMO L. D. D. D.

Pontium quoque duas Inscriptioes producam, vnius verba sunt hæc, MVNICIPIA PROVINCIÆ LVSITANIÆ STIPE CONLATA, QVÆ OPVS PONTIS PERFECERVNT, ICÆDITANI, LANCINENSES, OPPIDANI, TALORI, INTERAMNIENSES, LANCIENSES, TRASCVDANI, ARAVI, MEIDVBRIGENSES, BANIENSES, PRESVRES. Altera Inscriptio de Narfe Eunucho subdita est his verbis.

QVAM BENE CVRVATI DIRECTA EST SEMITA PONTIS

ATQVE INTERRVPTVM CONTINVATVR ITER.

CALCAMVS RAPIDAS SVBIECTI GVRGITIS VNDAS,

ET LIBET IRATÆ CERNERE MVRMVR AQVÆ.

ITE IGITVR FACILES PER GAVDIA VESTRA QVIRITES,

ET NARSIM RESONANS PLAVSVS VBIQVE CANAT.

QVI POTVIT RIGIDAS GOTHORVM SVBDERE MENTES,

HIC DOCVIT DVRYM FLYMINA FERRE IVGVM.

Et in Inscriptioe Antonini pij. OPVS PONTIS VETVSTATE CONLAPSUM RESTITVIT.

De Ripis etiam Terminatis hæc testimonium perhibent Inscriptioes.

EX AVCTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI NERVÆ FIL. NERVÆ TRAIANI AVG. GERM. PONTIFICIS MAXIMI TRIBVNIC. POTESTAT. V. COS. IIII. P. P. TI. IVLIUS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TIBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM R. R. PROXIMO CIPPO P. CCCLXXXVI.

C. VIBIVS C. F. RVFVS SEX. SOTIDIVS SEX. F. STRABO LIBVSCID. C. CALPETANVS C. F. STATIVS RVFVS. M. CLAVDIVS. M. F. MARCELLVS L. VISELLIVS C. F. VARRO CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TIBERIS EX SC. TERMIN.

EX AVCTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI TRAIANI PARTHICI F. DIVI NERVÆ TRAIANI HADRIANI AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. V. IMP. IIII. COS. IIII. L. MESSIVS RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM

RIPARVM TIBERIS ET CLOACARVM VRBIS R. RESTITVIT SECYNDVM PRÆCEDENTEM TERMINATIONEM PROXIME CIPP. PED. C. XV. S.

C. CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS VAL. CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TIBERIS TERMINAVIT.

De Balneis verò & Thermis has reperio Inscriptioes. BALNEVM AVRELIANVM EX LIBERALITATE IMP. CÆS. M. AVRELIJ PII FEL. AVG. SERVATA INDVLTENTIA PECVNIAE EIVS QVAM DOMINVS AVRELIANVS CONCENSERAT FACTA VSVRARVM EXACTIONE CVRANTE STATIO IVLIANO V. F. CVRATORE RESI. REFEKIT.

L. CLVVIENVS L. F. ANICILO BALNEVM ET AQVAS DEDIT.

TERENTIA Q. F. POSTVMINA SIBI ET C. VETVRI LVCVMONIS VIRI SUI ET C. VETVRI C. F. POSTVMINI F. SUI NOMINE BALNEVM ET LAVATIONEM SOLO PRIVATO GRATVITAM IN PERPETVVM DEDIT.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS V. C. ET II. PRÆF. VRB. CONSTANTINIANAS THERMAS LONGA INCVRIA ET ABOLENDÆ CIVILIS VEL POTIVS FERALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER ADFLICHTAS, ITA VT AGNITIONE SUI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONEM CVNCTIS REPARATIONIS ADFERENT DEPVATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT OCCASV ET PROVISIONE LARGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQUE RESTITVIT.

FLAVIVS PHILIPPVS VIR CLARISSIMVS PRÆFECTVS VRBI NYMPHEVM SORDIVM SQVALLORE FÆDATVM ET MARMORVM NVDITATIBUS DEFORME AD CVLTVM PRISTINVM REVOCAVIT.

De Pomœrio quoque ampliato, cuiusque terminis restituti hæc extant Inscriptioes, TI. CLAVDIVS DRVSI F. CÆSAR AVG. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMOERIVM AMPLIAVIT, TERMINAVITQVE. Alibi legitur, COLLEGIVM AVGVRYM AVCTORE IMPERATORE HADRIANO, & C. TERMINOS POMOERII RESTITVENDOS CVRAVIT, Alibi legere est, MVRVM REFIGVNDVM CVRARVNT, IDEMQVE PROBARVNT. Nec omittenda sunt hæc, INCENDIO CORRVPTVM RESTITVERVNT. Item, FATALI CASV SVBVERSAM IN FORMAM PRISCI VSVS RESTITVIT.

His aliorum operum publicorum aliquot notatu dignas Inscriptioes adiungā. CN. SVLPITIVS CN. F. RVF. II. VIR. IVR. DIC. SVBLAQVEAVIT TRABES TECTI, FERRO SVFFIXIT, LAPIDE STRAVIT, PODIO CIRCVM CLVSIT SVA PEC.

L. BETILIENVS L. F. VAARVS HÆC QVÆ INFERA SCRIPTA SVNT DE SENATVS SENTENTIA FACIENDA COIRAVIT SEMITAS IN OPPIDO OMNIS PORTICVM QVA IN ARCEM EITVR CAMPVM VBEI LVDVNT. HOROLOGIVM, MACELLVM, BASILICAM. CALECANDAM, SEEDES, LACVM BALINEARIVM, LACVM AD PORTAM IN OPPIDVM ADCV. ARDVOM PEDES CCCXC IO. FORNICESQ. FECIT FISTVLAS SOLEDAS FECIT OB HASCE RES CENSOREM FECERE BIS SENATVS FILIO STIPENDIA MERETA ESE IOVSIT POPVLVSQVE STATVAM DONAVIT CENSORINO.

TI. CLAVIVS SECYNDVS COACTOR CVM TI. CLAVDIO TI. QVIR. SECYNDO F. VIATORIBVS III. VIR. ET IIII. VIR. SCHOLAM CVM STATVIS ET IMAGINIBVS ORNAMENTISQ. OMNIBVS SVA IMPENSA FECIT.

L. COMINVS L. F. AN. C. CANVLEIVS L. F. T. TVLLEVS T. F. KANVS L. HIRRIVS L. F. LATINVS IIII. VIR. THEATRVM ET PROSCENIVM DE SVA PECVNIA FACIVNDVM COERAVERVNT.

Q. FILIVS L. F. RVFVS Q. ARGIVS Q. F. CELER PR. II. VIR. LANARIAS ET QVÆ IN IIS SVNT SVA PEQ. FECIT, VT EX EO VECTIGALE QVOTANNIS MVLSVM ET CRVST. NATALE CÆSARIS AVGVSTI DARETVR.

C. MUTIVS SEX. F. P. POPILIVS M. F. Q. MUCIVS P. F. M. CORNELIVS P. F. III. VIR. TVRREM EX D. D. AD AVGENDAS. LOCAVER. IDEMQVE PROBAVERE.

C. CALPYRNIO. PISONI. M. VETTIO BOLANO COS. & CCL. VETVSTATE CORRVPTAM ADAMPLIAVIT, COLVMNIS PVRPV-RITICIS, VALVIS AEREIS, MARMORE ET OMNI ORNAMENTO A NOVO EX PECVNIA FVRTVRARIA SVA L. FECIT VOLENTIB. MANIPVL. SVIS. QVOR. NOMINA IN TAB. A. R. SCRIP-TA SVNT.

Planè qui in honorem principum aliquid ponebant, opúve aliquod faciebant, suam erga illos pietatem testabantur his verbis, DEVOTI NVMINI, MAIESTATI-QUE EORVM. Vt in hac Inscriptione Bassiana, IMP. CÆSARI M. AVREL. ANTONINO PIO, FELICI AVG. PARTHICO MAX. GERMAN. MAX. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. III. IMP. III. P. P. PROC. EQVITES, IN HIS ACTARIVS LEG. VII. GEM. ANT. P. FEL. DE-VOTI NVMINI MAIESTATI-QUE EIVS. Et in alia Inscriptione Septimij Seue-ri, Aurelij Antonini, & Iulij Augustæ. ARGENTARI ET NEGOTIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT, DEVOTI NVMINI EORVM. Item aliàs. MAGNO INVICTO IMP. CÆS. C. VAL. AVREL. DIO-CLETIANO, PIO, FEL. INVICTO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. COS. III. P. P. PRO D. N. CORPVS CORIARIORVM, MAGNARIO-RVM, SALIARIORVM, DEVOTI NVMINI MAIESTATI-QUE EIVS.

IMPERATORI CÆSARI L. DOMITIO AVRELIANO PIO, FELICI INVICTO, AVG. PONTIF. MAXIMO, GOTHICO MAX. GERMANICO MAX. TRIB. POT. V. COS. DESIGNATO III. PATRI PATRIÆ, PROCOS. RESTITVTORI ORBIS, INVICTISSIMO, ET VICTORIO-SISSIMO PRINCIPI, ORFITVS V. C. PRÆFECTVS ORB. DEVO-TVS NVMINI MAIESTATI-QUE EIVS. Quæ verba interdum hisce notis, D. N. M. Q. E. scripta inveniuntur. Extat & Romæ hæc Inscriptio. Q. FABIVS HO-NORATVS, T. ANNEVS PLACIDVS, AMPLIFICATORI VRBIS RO-MÆ, DOMINO NOSTRO CONSTANTINO MAXIMO, PIO, FELICI, VICTORI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVG. ANICIVS PAVLLI-NVS IVNIOR V. C. CONS. ORDINARIVS (sic enim repono ex alia Inscri-ptione quæ in Manutij Orthograph. ponitur, pag. 37.) PRÆF. VRBIS, ET IV-DEX SACRARVM COGNITIONVM (ita namque alijs Inscriptionibus quæ in ead- dem Orthograph. pag. 25. & pag. 636. & pag. 638. habentur, emendandum moneo) PIETATI EIVS SEMPER DICATISSIMVS.

Quod si ex Senatusconsulto opus factum esset, eorum qui faciendum curauerant, & probauerant, nomina adscribebantur, in hunc modum. EX SENATVSCON-SVLTVO FACIENDVM CVRAVERVNT, IDEMQVE PROBAVERVNT, VT patet ex his Inscriptionibus quæ in illa Manutiana Orthograph. citantur, pag. 136. & 164. 316. 672, & 715. Et aliàs Q. LVTVS Q. F. Q. CATVLVS COS. SVB-STVCTIONEM ET TABVLARIVM EX SC. FACIENDVM CVRAVIT. Idque significant hæ notæ, S. C. F. C. in Inscriptione quæ habetur eiusdem Orthograph. pag. 703.

Sanè Elogia quæ in vetustis Inscriptionibus, principibus, virisque Clarissimis, le-ctissimis item ornatissimisque feminis tribuuntur, colligere è re esset. Verum ne nimis turgescat liber iste, meas in angustum copias contraham: digitumque ad fontes inten-disse contentus, vnde ea peti possint indicare satis hahebo. Ad Orthographiam ergo ingenio præstantissimi viri Manutij studiosos harum rerum remittam, indicisque vice fungar. Elogia seu Titulos AVGVSTI, inuenient Orthographiæ pagina 127. 184. 187. CLAVDII, pag. 128. VESPASIANI CÆSARIS, pag. 78. & 128. 185. 186. 546. TITI CÆSARIS VESPASIANI, pag. 128. & 745. TRAIANI pag. 185.

pag. 185. & 384. HADRIANI, pag. 363. 367. 373. 380. 381. 878. ANTONINI, PII, pag. 188. & 272. & 378. & 379. & 740. L. AELII AVRELII VERI, pag. 362. & 372. MARCI AVRELII ANTONINI, pag. 372. COMMODI, pag. 373. SEPTIMII SEVERI, pag. 354. & 370. & 371. 547. & 793. ANTONINI CARA-CALLÆ, pag. 368. & 370. & 371. 547. 748. & 749. GORDIANI, pag. 300. AVRELIANI, pag. 292. & 293. AVRELII MAXIMIANI, pag. 323. FL. CONSTANTINI, pag. 37. & 766. ARCADII, pag. 122. Eiusdem ARCADII ET HONORII, pag. 783.

Clarorum verò & illustrium virorum hæc ex eodem Orthographiæ libro Elogia, nulla ad amissim habitam temporum ratione, quasi per Saryram suggero. APPII CLAV-DII CÆCI, pag. 761. Q. FABII MAXIMI, pag. 382. L. CÆCILII ME-TELLI, pag. 755. C. MARI, pag. & 754. 755. L. SICINII DENTATI, pag. 644. L. MANCINI COS. pag. 787. L. MVNATII PLANCI, pag. 676. C. OCTA-VII, pag. 746. PALÆMONIS GRAMMATICI, pag. 779. PLAVTII SYLVANI, pag. 717. 718. & 719. C. POPILII CARI PEDONIS, pag. 619. L. NERATII PROCVLI, pag. 174. M. CORNELII, & M. AVFIDII, FRONTONVM, pag. 642. SABINI EGNATII PROCVLI, pag. 175. VORATII SEVERIANI EQVIVS RO. pag. 179. SA-TVRNINII SECVNDI, pag. 641. L. IVLII IVLIANI, pag. 641. C. SALLII ARI-STÆNETI, pag. 764. & 765. Q. SERVILII CÆPIONIS, pag. 125. CANVLII ZO-SIMI, pag. 123. C. CÆRELLII FVFIDII ANNII, pag. 126. C. CÆSONII MACRI RVFIMANI, pag. 25 & 26. RVFII PRÆTEXTATI POSTVMIANI, pag. 623. C. VALII POLYCARPI, pag. 659. C. VALERII MARIANI, pag. 764. ANICII PAVLLINI IV-NIORIS, pag. 38. L. TVRCII APRONIANI, pag. 760. PETRONII PERPENNÆ QVADRATIANI, pag. 782. P. TITII PERPETVI, pag. 759. FLAVII EVGENII, pag. 756. MEMMIJ VITRASII ORFITI, pag. 635. SEX. PETRONII PROBI, pag. 637. TITI CÆSII PRÆFECTI ANNONÆ, pag. 8. FABII TITIANI, pag. 638. AVRELII SYMMACHI, pag. 287. VETII AGONI PRÆTEXTATI, pag. 636. FLAVII STILICHONIS, pag. 25. L. ARADII VALERII PROCVLI, pag. 637. & 633. PVBLLII CÆIONII IVLIANI, pag. 760. IVLII EVBVLIDÆ, pag. 761. RAGONII VINCENTII CELSI, pag. 306. NARSIS EVNVCHI, pag. 358.

Mulierum etiam aliquot memoriam ab interitu & obliuione vindicant honorificæ quæ de iis extant Inscriptiones, eiusdem Orthographiæ libro insertæ: veluti, FVRINÆ SABINÆ TRANQVILLINÆ AVGVSTÆ, pag. 175. TARPEIÆ VAL ERIANÆ VIRGINIS VESTALIS MAXIMÆ, pag. 470. FL. PVBLICÆ VIRGINIS VES-TALIS MAXIMÆ, pag. 678. & COELIÆ CLAVDIANÆ VIRGINIS VES-TALIS MAXIMÆ, pag. 695. FABIÆ ACONIÆ PAVLLINÆ, pag. 583. ANICIÆ FALCONIÆ PROBÆ, pag. 36. & 37. L. PEDVCEÆ IVLIANÆ, pag. 591. HELVIDIÆ BVRRINIÆ MODESTÆ, pag. 460. TYRANNIÆ ANICIÆ IVLIA-NÆ, pag. 640.

Egregij verò Aduocati, simulque boni Iudicis commendationem Ragonij Inscri-ptione continet in hæc verba, RAGONIO VINCENTIO CELSO V. C. A PRI-MO ÆTATIS INTROITV IN ACTV PVBLICO FIDEI EXERCITATIONE VERSATO, CVIVS PRIMÆ VITÆ OFFICIO SEDIS VRBANÆ ADVOCATIONI EXERCITO, FIDEM IVNXIT INGENIO, PRVDENTIA MISCVIT LIBER-TATEM, ITA VT NEMO DE EIVS INDVSTRIA, NISI ILLE CON-TRA QVEM VSCEPERAT, FORMIDARET: CVIVS ACCESSVS ÆTA-TIS AMPLISSIMI HONORIS, ET QVI SOLET SENIORIB. PROVE-NIRE ORNAMENTA PROMERVIT: NAM REXIT ANNONARIAM POTESTATEM VRBIS ÆTERNÆ HA ÆQVITATE, VT INTER OM-NES QVI AD EVM ANIMO LITIGANTIS INTRASSENT, PAREN-TÈM SE PLERVMQVE MAGIS HIS QVAM IVDICEM PRÆBVISSET. Et aliàs. SEXTILIVS AGESILAVS ÆDESIVS V. C. CAVSARVM NON IGNOBILIS AFRI-CANI TRIBVNALIS ORATOR, ET IN CONSISTORIO PRINCIPVM ITEM MAGISTER LIBEL-
AA iij

LORVM &c. In Inſcriptione verò Sallij Ariſtæneti eſt, ORATORI MAXIMO. Medicus verò in quadam Inſcriptione laudatur his verbis, CONSUMMATÆ PERITIÆ MEDICVS. Iſidorus Eques Ro. Patronus Municipij Interamnatium hoc Elogio à ſuis ornatur. ET QVID QVID IN EGREGIVM HOMINEM LAVDIS DICI POTEST, IN HOC SIT BENEFICIO NATVRÆ CONLATVM. In Inſcriptionibus etiam Appiani, aliquoties inuenias, BONO REPVBLICÆ NATVS. De Proculo etiam ſaxum quoddam ita honorifice loquitur.

ILLE EGO SVM PROCVLVS, TOTVS QVI NATVS HONORI AVT DIC, (ſic enim vel inuito ſaxo, emendo) QVI SIT HONOS, QVEM MIHI INESSE NEGAS.

HIC BIS PRÆFECTVS . . . PRÆFECTVS ET IDEM
HIC LIBYÆ, IDEM LIBYÆ PROCONSVL ET ANTE:
TER VICE QVI SACRA DISCINXIT IVRGIA IVDEX,
CONSVL ET ÆTERNO DECORAVIT NOMINE FASTOS.
CETERA QVID MEMOREM TANTO SVB IVDICE GESTA,
CVM PROCVLVM VIDEAS, TOTO QVI NATVS HONORI EST?

In Turcij vero Aproniani Inſcriptione, OMNI VIRTUTE PRÆSTANTI, & in Inſcriptione C. Popilij, OPTIME DE REPVBLICÆ MERITO. Item in Inſcriptione Fundanij, Patroni civitatis Auſculanæ, PATRONO MVNICIPII OMNIBVS HONORIBVS ET ONERIBVS FVNCTO. Et in Inſcriptione Valerij Petroniani Mediolanēſis cauſidici, QVINQVE GRATVITIS LEGATIONIBVS VRBICIS, ET PEREGRINIS PRO REPVBLICÆ SVÆ FVNCTI.

De Hiſtrionibus verò hæc in Inſcriptionibus, lector offendit, CORONATO CONTRA OMNES SCÆNICOS. Item, PANTOMIMO SVI TEMPORIS PRIMO.

Ceterum in plerisque Inſcriptionibus & Tabulis, quorum filij & nepotes eſſent ij, de quibus agebatur, exprimi ſolebat notis huiusmodi L. F. C. N. id eſt, L. FILIVS CAII NEPOS. Quinimmo & quorū Pronepotes, Abnepotes, Adnepotes, eſſent, in quibusdam Impp. Inſcriptionibus inuenire eſt, Orthographiæ pag. 362. & 370. & 372. Nominibus etiã vt plurimum in Tabulis, cuius tribus ciues eſſent addebatur. Cicero lib. III. in Verr. *Quis in Tabulis ſcriptus eſt?* C. CLAVDIVS C. FILIVS, PALATINA. Idem in Bruto. T. ANNIVS VELINA. Et Oratio. pro Quintio L. ALBIVS SEX. F. QVIRINA. Et Epist. III. lib. II. ad Q. frat. *Indice* C. N. NERIO, PVPINIA. Sic & Philipp. IX. SER. SVLPICIVS Q. F. LEMONIA, *Rufus*. Cælius lib. VIII. Epist. Famil. C. SEPTIMIVS T. F. QVIRINA. Item, M. OPIVS M. F. TERENTINA. Et alibi, C. LVCRETII C. F. PVPINIA. Iosephus lib. XIII. Antiquit. Iudaic. cap. XVII. Παρόντος Δευλίου μαννίου λουκίου υἱός, Μενενία, καὶ Γαίου Σεμπρονίου Γαίου υἱός, Φαλέρια. Inde hæc in vetustis Inſcriptionibus, ciuium nominibus addita leguntur: SVB. id eſt, SVBRANA, videlicet Tribu. ESQ. id eſt, ESQVILINA TRIBV. COL. id eſt, COLLINA. PAL. id eſt, PALATINA. ROM. id eſt, ROMILIA. CLV. id eſt, CLVSTVMINA. LEM. id eſt, LEMONIA. PVP. id eſt, PVPINIA. VEIEN. id eſt, VEIENTINA. GAL. id eſt, GALERIA. POL. id eſt, POLLIA. VOLT. id eſt, VOLTINIA. CLA. id eſt, CLAVDIA. AIM. id eſt, AIMILIA. COR. id eſt, CORNELIA. FAB. id eſt, FABIA. HORAT. id eſt, HORATIA. MEN. id eſt, MENENIA. PAPIR. id eſt, PAPIRIA. SERG. id eſt, SERGIA. VET. id eſt, VETVRIA. STELL. id eſt, STELLATINA. TRO. id eſt, TROMENTINA. SAB. id eſt, SABATINA. ARN. id eſt, ARNIENSI, PON. vel POMPT. id eſt, PONTINA ſeu POMPTINA. POP. vel POB. id eſt, POPILLIA VEL POBILIA. MÆC. id eſt, MÆCIA. SCA P. id eſt, SCAPTIA. OVF. id eſt, OVFFENTINA. FAL. id eſt, FALERINA. ANI. id eſt, ANIENSI. TER. id eſt, TERENTINA. VEL. id eſt, VELINA. QVIR. id eſt, QVIRINA. OCR. id eſt, ORICVLANA.

Quasdam etiam Nominibus olim adiectas appellationes, ſed præcipuas dumtaxat, & eas quæ reliquis præſtant, tacitus præterire non poſſum. Lucio Tribuno, ASPERI cognomē inditū, ob id quod patres in Tribunatu infectari non deſtiterat, Liuius lib. VIII. auctor

auctor eſt. Manlium quoque IMPERIOSVM dictum, & eò quod ſæui exempli auctor fuiſſet, hac crudelitatis nota inſignitum, idem Liuius lib. III. ſcribit. Idem lib. IX. Q. Fabium, quod cum in duas partes ciuitas diſceſſiſſet, is concordia causa, ſimul ne humiliorum in manu comitia eſſent, omnem forenſem turbam in quatuor tribus urbanas coniecit, hac ordinum temperatione, MAXIMI cognomen, quod multis victoriis non pepererat, inueniſſe tradit. Similique modo. M. Valerius qui plebis diſcordias ſedauit, ob id factum MAXIMVS appellatus eſt, auctore Cic. lib. de Clar. Orator. Lucio etiam Iulio ob legem Annalem, cuius auctor fuerat, ANNALIS cognomen tributum Liuius lib. XL. memorat. Drufum quoque ob eximiam aduerſus Gracchos operam, PATRONVM SENATVS dictum, Sueton. in Tiber. cap. III. ſcriptum reliquit. Sed & Q. Cæpionem Præturæ ſplendore, Triumpho claritate, Conſulatus decore, Maximi Pontificatus ſacerdotio, vt SENATVS PATRONVS diceretur, aſſequutum Valer. lib. VI. cap. IX. refert. Eodemque teſte ibidem, Craſſo pecuniæ magnitudo DIVITIS nomen dedit, qui poſtea cum decoxiſſet & patria abſiguriſſet bona, ab occurrentibus DIVES, licet egenus, ſalutabatur. Metellorum vnus, NEPOTIS cognomen à moribus traxit, vt idem Valer. lib. IX. cap. XIII. teſtatur. Eiuſdem gentis alius pertinaci erga exulem patrem amore, tam clarum lacrymis quam alii victoriis, cognomen aſſecutus eſt, PIVS QVE appellatus, vt idem Valer. lib. V. cap. II. ait. Appian. lib. I. de Bell. ciuilib. Πόπλιος δὲ Φούριος Δημαρχος ἐδ' ἐλευθέρῳ πατρὸς ἀλλ' ἐξελωθῆναι, θεασάσας ἐνίστατο αὐτοῖς, καὶ ἐδὲ Μετέλλου τοῦ Μετέλλου παιδὸς ἰκετεύοντος αὐτὸν ἐν βίβῃ τοῦ δήμου καὶ διακρίνοντος, καὶ τοῖς ποσὶ παρὰ τὸ πῶτον εἰσελάσθη. Ἀλλ' ὁ μὲν παῖς ἐκ τῆς δὲ τῆς ὄψεως εὐσεβὴς ἐς τὸ ἕντα ἐκλήθη. Auctor libri de Vir. Illuſtr. cap. LXIII. QVINCTVS METELLVS PIVS, NVMDICI FILIVS: PIVS, QVIA PATREM LACRYMIS ET PRECIBVS ASSIDVE AB EXILIO REVOCAVIT. Iam Quintus Fabius Maximus CUNCTATOR: VERRVCO SVS à Veruca in labris ſita, OVICVLA, à clementia morum, dictus eſt, vt refert idem auctor cap. XLIII. Adſtipulatur & Plutarch. in eius vita his verbis, Ἦν δ' αὖτ' ὁ σωματοπῆδ' ἰδὼν παρανομιῶν, ὁ Βερουιλιαστος, εἶχε γὰρ ἀκροχορδὸν ἀ μικρὰν ἐπ' ἀνω τοῦ χειλοῦς. Ἐπιπεφυκίην. Ὁ δὲ Οουικάλιας, σημαίνει τὸ παρὰ τὸν. Ἐτέτη δὲ παρὰ τὴν ἀρετὴν καὶ βερίτητα τοῦ ἥγους ἐπὶ παιδὸς ὄντος. Piſonem vero tanta virtute, atque integritate vitæ fuiſſe, vt etiam illis optimis temporibus, quum homo inueniri nequam nemo poſſet, ſolus tamen, FRVGI nominaretur, Cic. pro Fonteio ſcribit. Publium verò Scipionem Naſicam, qui, vt auctor, lib. de vir. Illuſtr. cap. XLIII. ait, VIR OPTIMVS à Senatu iudicatus eſt, CORCVLM appellatum, Cic. lib. I. Tuſculan. Quæſtio. & lib. de Clar. Oratorib. ſcribit. Plin. lib. VII. cap. XXXI. *Reliquis animi bonis, præſtitere, & apud ceteros mortales ſapientia. Ob id, CATI, CORCVLI, apud Ro. cognominati.* Sic & M. Portio Catoni, CENSORII, Lælio, SAPIENTIS, Sex. Ælio, CATI, Syllæ, FELICIS, Pompeio, MAGNI, variis ex cauſis cognomina indita legimus. Primus Traianus, OPTIMI cognomen iudicio Senatus populique Ro. meruit. Qua de re hæc Plinius in Panegyrico. *Iuſtiſſime de cauſis S. P. Q. R. OPTIMI tibi COGNOMEN adiecit. Paratum id quidem, & in medio poſitum, nouum tamen, ſcias neminem ante meruiſſe: quod non erat excogitandum ſi quis meruiſſet. An ſatius fuit FELICEM vocare? quod non moribus, ſed fortunæ datum eſt. Satius MAGNUM? cui plus inuidiæ quam pulchritudinis ineſt. Adoptauit te OPTIMVS PRINCEPS in ſuum: ſenatus, in OPTIMI NOMEN. Hoc tibi tam proprium, quàm paternum: nec magis diſtincte, diſtincteque deſignat, qui TRAIANVM, quàm qui OPTIMVM appellat: vt dū FRVGALITATE Piſones, SAPIENTIA Lælij, PIETATE Metelli demonſtrabantur. FABIORVM, verò LENTVLO RVM, CICERONVM, cognomina, vt quiſque aliquod optimè genus ſereret, indita: IVNIORVM etiam familiæ BVVLVCVM dictum, qui bubus optimè vtebatur, Plin. lib. XVIII. Natur. hiſtor. cap. III. ſcribit.*

Nunc ad alias diuerſi penitus argumenti, quæque nihil cum ſuperioribus commune habent, formulas, vela conuertenda ſunt. Nam quod quis hoc in libro certum ſtatimque argumentum, aut ordinem requirat, cauſa nulla eſt: cum ea compage ſtructus ſit, vt ſcoparum diſſolutarum inſtar obtineat: nec enim quod hic eſſingitur corpus, & in quo formando laboramus, aut ἡνὸς ἐστίν eſt, aut σωματικόν: ac nec nec vno ſpiritu cō-

tinetur, nec ex contingentibus, seu pluribus inter se coherentibus, sed ex distantibus, constat. Ac planè quæ res in se ordinem habet nullum, eam ordine regere nemo queat. Itaque quidquid aut in mentem veniet, aut in calamum, effundere impunè & vindice nullo, licebit.

Gladiatorum ergo qui se ludo vendebant, Auctoramentum prodam, quo illi se in hæc verba addicebant, VRI, VINCIRI, FERROQVE NECARI. Testis Horat. lib. II. Sat. VII. his versibus,

Quid refert, VRI, VIRGIS, FERROQVE NECARI,
AVCTORATVS EAS?

Vbi vetus Commentat. *Gladiatores, ait, ita se vendunt, & cautiones faciunt, VRI VIRGIS, FERRO NECARI. Et mox: Qui se vendunt ludo, appellantur AVCTORATI. AVCTORATIO enim dicitur venditio gladiatorum, cum condicione emptoris. Seneca Epist. XXXVII. Eadem honestissimi & illius turpissimi, AVCTORAMENTI (sic enim emenda) verba sunt, VRI, VINCIRI, FERROQVE NECARI. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur, ut ista vel INVITI PATIANTVR: à te, ut volens libensque patiaris. Illis licet ARMA SVBMITTERE, MISERICORDIAM POPVLI TENTARE: Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi iniunctoque moriendum est. Petronius Arbit. Satyr. In verba Eumolpi sacramentum iuravimus, VRI, VINCIRI, VERBERARI, FERROQVE NECARI, ET QUID QUID ALIVD EVMOLPVIS IVSSISSET, tanquam LEGITIMI GLADIATORES, domini, corpora animosque religiosissime ADDICIMVS. Atque hoc modo Auctoratum, Lucianus in Icaromenippo, ἀἰθροπῖον ἔπι δραχμῶν εἰς τὸν ἀγῶνα μεμοσθαρμένον, vocat. Manilius vero lib. III. Astronomic. id genus homines caput in mortem & funus arenæ vendidisse scribit. Ita certè Auctorari Gladiatores dicebatur. Asinius Pollio lib. X. Epist. Familiar. *Fadium quendam militem Pompeianum, quia cum depressus in lvdvm, bis gratis depugnasset, AVCTORARI sese nolebat, & ad populum confugerat. Quintilian. in Argumento Declam. CCCII. Quidam ut patrem sepeliret, AVCTORAVIT SE: Die muneris, productus sub TVLO cause, rudem, postulante populo, accepit. Sic & Plinius Vindemiatorè, qui ad vindemiam in grandibus & proceris arboribus & excellissimis pergulis pendentem operas suas locauerat, Auctoratum vocat lib. XIII. cap. I.**

Iisdem Gladiatoriibus imperari solitum, VT FERRVM RECIPERENT indicat Cic. pro Sextio, his verbis, *Num, ut gladiatoribus imperari solet, FERRVM NON RECEPIT? Idem lib. I. Tusculanar. quæstion. FERRVM RECIPERE IVSSVS GLADIATOR. Seneca lib. I. de Tranquillit. vitæ. GLADIATORES (ait Cicero) iniustos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præ se ferunt. Idem enquire nobis scias. Sæpe enim causa moriendi est timide mori. Staturque subdit. *Vives diutius, & morieris expeditius, qui FERRVM non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè RECIPIS. Eodèmq; genere loquendi C. Fimbria homo longè audacissimus vsus fertur. Nam cum curasset ut Q. Scauola vulneraretur, posteaquam comperit eum posse vivere, diem ei dixit: cumque ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset, respondit, QVOD NON TOTVM TELVM CORPORE RECEPISSESET, quemadmodum Cic. pro Rosc. Amer. refert. Prudentius in Peristephano.**

FERRVM in papillas omne RECEPERO.

Planè RETIARIO pugnanti aduersus Mirmillonem, cantatum, NON TE PETOPISCEM PETO: QVID ME FVGIS GALLE? Festus Pomp. tradit.

Ludis utique Apollinaribus Parasitos in scena dictitasse, SALVA RES EST, SALTAT SENEX, idem Festus auctor est. Inde ducta est parœmia, quam tamen Seruius in lib. III. Æneid. ita conceptam fuisse ait, OMNIA SECVNDÀ, SALTAT SENEX. Illam autem loquendi figuram vsurpat Plaut. Aulular. Act. I. Sc. IIII. & Captiu. Act. II. Sc. II.

Histriones etiam populum deprecari solitos, ut eos benignè & lubenter audiret, Xiphilinus in Nerone indicat. Καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ Καίσαρ τὴν καθαρὰ δίκην σκηνὴν ἐπέδρακας. Καὶ, Κύριοι μου ἐμὲ μὲν ἀκούσατε, εἴπειτα ὁ Ἀυτοκράτωρ.

Iisdemque verbis attentionem sibi sæpe parabant. Sic enim apud Liviū lib. XXIIX. Locrensiū legatus. CVM BONA VENIA QVÆSO AVDIATIS P. C. QVÆ INVITVS ELOQVAR. Cic. pro Rosc. Amer. *Quapropter vos oro atque obsecro, IVDICES, ut ATTENTE, BONAQVE CVM VENIA VERBA MEA AVDIATIS. Idem lib. I. de Nat. deor. BONA VENIA ME AVDITE.* Sic D. Paul. Act. Apostol. cap. XXVI. Δέμαϊ τοῦ μακροθύμου ἀκούσαί μου. Et Tertullus Orator ibid. cap. XXIII. Παρὰ χεῖρά ἀκούσαί σε ἡμῶν σωτῆρος τῆ σὴ ἑπιεικέως.

Ne hæc quidem superioribus coherent: Sed ea huius libri fors, ea condicio est. Solebant plerique qui alienum quid iacens sustulerant, proponere Libellum, continentem INVENISSE, ET REDDITVRVM EI QVI DESIDERARET, quemadmodum Vlpian. scribit in L. falsus creditor, §. qui alienum, D. de furt. Formulam huiusmodi libelli indicant Plautus & Lucianus. Apud illum namque Rudente Act. V. Sc. III. Grippus piscator qui reti in mari vidulum exceperat.

CVBITVM, ait, hercle LONGIS LITERIS SIGNABO, usquequaque in urbe,
SI QVIS PERDIDERIT VIDVLVM CVM AVRO ATQVE ARGENTO MVLTO,
AD GRIPPVM VT VENIAT.

Quod cum ad Labracis Lenonis, qui fracta naue vidulum perdidit, aures pervenisset, illico vidulum à Gripo repetit. At Gripus priusquam reddat, VOLO, ait EX TESCIRE SIGNA. Cui ut satisfaciatur Labrax, hæc signa dat.

NVMI OCTINGENTI IN MARSVPIO PRIMVM INFVERVNT!
PRÆTEREA CENTVM MNÆ PHILIPPICÆ IN PASCEOLO SEORSVS:
TALENTVM ARGENTI COMMODOVM MAGNVM INERAT IN CRVMENA.
PRÆTEREA, SINVS, EPICHSIS, CANTHARVS, GAVLVS, CÛATHYS.

Tum vero Labrax, εἰρήσα αὐτὸ μῆνυσα, ita, poscit,

QVID DARE VELIS, QVI ISTHÆC TIBI INVESTIGET, INDICETQVE?

Dein vbi de Talento inter eos convenit, iureiurando cum adigit id se daturum, Luciani vero in Dæmonactis vita, verba quæ hunc morem probant, sunt hæc. Ἐπει δὲ ποτε καὶ χρυσὸν διακτύλιον, ὃ δὲ βαδίζων, εἶρε, χρυσαμάκρον ἐν ἀγορᾷ, ἀποσημαίει τὸν σπολέσαντα, ὃς πρὸς τὴν διακτύλιον ἀποτίσει, ἢ κλη. καὶ εἰ πόντα ὀλίγη αὐτοῦ, καὶ λίθον, καὶ τύπον, σπολαμείαν. Ἢ κλη ἢ γνησι μίσητος ἰσκότος ἀγροῦ, αὐτὸς σπολαμείαν λέγων. Ἐπει δὲ ἐδ' ἀνύγιες ἐλεγεσι. Ἀπὸ τῆς ἐφ' ὧ παῖ, καὶ τὸν αὐτοῦ διακτύλιον φύλαττε. τοῦτον γὰρ ἐκ σπολάμειας.

Interdum verò ipsimet qui amissum quid recuperare volebant, Libellum proponebant, còque nomen, & domicilium suum adscribebant, necnon εἰρήσα se daturos denuntiabant, ut qui inuenerant, scirent quò id reportare & reddere possent. Propert. lib. III. Eleg. XXI. Tabellas deperditas deplorans,

QVAS SI QVIS, ait, MIHI RETVLERIT, DONABITVR AVRO.

Quis pro diuitiis ligna retenta velis?

I PVBR, & citus hæc, aliqua PROPONE columnæ:

ET DOMINVM EXQVILIIS, scribe, HABITARE TVVM.

Chirius Fortunatian. lib. I. Rhetoricor. EDICTO vel PRÆCONIO quomodo fit? Cuius servus fugerat LIBELLO PROPOSITO, vel FER PRÆCONEM NVNCIANS, dixit, DATVRVM SE DENARIOS MILLE EI, QVI AD SE SERVVM PERDVXISSET.

Porro non longè ab ostiarij cella, canem ingentem catena vinctum, in pariete pictū fuisse, superque quadrata litera scriptum CAVE, CAVE, CANEM, Petron. Arbit. Satyr. refert. Ex edicto enim Ædilium, canem mordacem ita habere, ut cuiquam nocere vel damnum dare posset, non licebat, L. hi enim cum seq. D. de ædific. edic.

Cornupetæ vero Bovis cornibus, in modum ansulæ fcenum alligari solebat, in signum, ut qui ei fieret obuius, eius vitaret occursum, quemadmodum vetus Horatij Cōmētat. in Sat. III. lib. I. Sermo. notat ad ea verba. FOENVM HABET IN CORNV, LONGE FVGE. Plutarch. ἐν Αἰτίοις. Διά τι τῆς κεραιόνητος βοῶν ὑπὸ τοῦ φυλάττεσθαι τὸν ἐντυγχάνοντα χορτὸν τῶ κέρατι παρεσθένουσιν. ἢ ἀπὸ κόρον καὶ πληρομανῆ ἐξυβρίζουσι, καὶ βόες καὶ ἵπποι καὶ ὄνοι καὶ ἀἰθροπῖοι ἀσπέρ καὶ σφοδρῆς πεπαιχτε. Idem in Crasso. Εἰώθεσαν δὲ Ρωμαῖοι τὸν κεραιόνητος τῆς βοῶν ὑπὸ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς ἐντυγχάνοντας χορτῶ ἀπειλοῦσιν τὸ κέρατος.

Quæ Græca locutio ex Platone lib. ix. de Legib. sumpta est.

Sed & qui onus aliquod humeris gestabant transeuntes admonebant, hac voce, CAVE. Cic. lib. ii. de Orato. *Vt cum Cato percussus esset, ab eo qui arcam ferebat, cum ille diceret, CAVE, rogavit, NUM QUID ALIUD FERRET, PRÆTER ARCAM.* Quo pertinet quod ait Paulus in L. si putator, D. ad L. Aquil. *Si putator ex arbore ramum cum deiceret, vel machinam, hominem prætereuntem occidit, ita tenetur, si in publicum dectat, nec ille PROCLAMAVIT, UT CASVS EIUS EVITARI POSSIT.*

Pervicos CLAMATAS MERCES fuisse, argumento est quod Cicero lib. ii. de Divinatione, refert, quendam in portu qui CARICAS Cauno, aduectas vendens CAVNEAS clamitabat. Seneca Epist. LVII. *Iam Libarij varias EXCLAMATIONES, & Botulariũ & Crustularium, & omnes popinarum institores, mercem suam quadam, & INSIGNITA MODVLATIONE vendentes.*

Enimvero pulchrum, ut Perſius ait, Sat. i. & gloriosum censebatur, DIGITO MONSTRARI, & dicier, HIC EST. Horat. Ode iii. lib. iiii. Carm.

Totum muneri hoc tui est,

Quod MONSTROR DIGITO PRÆTEREUNTIUM.

Romane fidicen lyra.

Tacit. seu quis alius, in Dialogo de Oratorib. *Quos sepius vulgus imperitum, & tunicitus hic populus, transeuntes nomine vocat, & DIGITO DEMONSTRAT?* Plinius Epist. XXIII. lib. ix. *Cui Rufinus demonstrans me, VIDES HUNC? multa deinde de studiis nostris. Et ille, PLINIVS EST, inquit. Verum futebor, capio magnum laboris mei fructum. An si Demosthenes iure letatus est, quod illum anus Attica ita demonstravit, Οὗτος ἐστὶ Δημοσθένης, ego celebritate nominis mei gaudere non debeo?* Martial. Epigr. XIII. lib. v.

Sed toto legor orbe frequens, & dicitur, HIC EST.

Cic. Epist. x. lib. i. Famil. de auctoritate nominis sui apud illos quibus ignotus erat. *Multum est enim, ait, in his locis, HICINE EST ILLE, QVI VRBEM? QVEM SENATVS? nosti cetera.* Eodemque genere non minus alij tangebantur, quam alij laudabantur. Plaut. Captiv. Act. iii. Sc. i.

Quom extemplo ad forum aduenero,

Omnes de me loquentur, HIC ILLE EST SENEX, DVCTVS

QVOI VERBA DATA SVNT.

Laudationes utique vulgares istas, O HOMINEM LITERATVM: O VIRVM BONVM. Seneca Epist. LXXXIX. prodit. Interdum & Σόφος in clamatum, Martialis Epigram. XLVI. lib. iii. docet, cum ait.

Quidlibet in causis narraueris, ipse tacebo:

At tibi TERGEMINVM mugiet ille SOPHOS.

Idem Epigram. XLVIII. lib. vi.

Quod tam GRANDE SOPHOS CLAMAT tibi turba Togata.

Quædam etiam crebris populi sermonibus usurpata colligam, quæ in certorum verborum ordinem numerumque veniunt. Ad mentionem certe defunctorum Testabantur, a se MEMORIAM EORVM NON SOLLICITARI, ut lib. i. diximus. Vfu quoque recepta erant verba hæc, SI QVIS INFERIS SENSVS, vcl, SI QVIS SENSVS IN MORTE. Seruius Sulpit. Epist. v. lib. iiii. Famil. *Quod, SI QVIS ETIAM INFERIS SENSVS EST, qui illius amor in te fuit.* Cicero Philipp. x. *SI QVIS IN MORTE SENSVS.* Idem pro Sextio. *Quod certe, SI EST ALIQUIS SENSVS IN MORTE præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo, præstantissimo civi gratissimum fecit.* Seneca lib. dc. consolatio. ad Polybium. *Quid itaque inuat dolori intabescere, quem, SI QVIS DEFUNCTI SENSVS EST, finiri frater tuus cupit.* Et postea. *Nam SI NULLVS DEFUNCTI SENSVS EST.* Quintilian. Declamat. CCCXXXII. *SI QVID INFERRI SENTIUNT, cognosce animum meum.* Iustinus lib. xvi. *Quamobrem etiam Philippum Alexandrumque, (SI QVIS MANIVM SENSVS EST) non interfectores suos, ac stirpis sue, sed ultores eorum, Macedonia regnum tenere velle.*

Quid. lib. i. de Ponto Eleg. iii.

Et ne,

Et ne, SI SVPEREST ALIQUIS POST FVNERA SENSVS,

Terreat ut manes Sarmatis umbra meos.

Et lib. ii. eiusdem argumenti Eleg. ii.

Hoc pater ille tuus primo mihi cultus ab auro,

SI QVID HABET SENSVS VMBRA DISERTA, petit.

Idem lib. iiii. Trist. Eleg. x.

SI TAMEN EXTINGCTIS ALIQUID, nisi nomina RESTANT,

Et gracilis structos effugit umbra rogos.

Seneca Octavia Act. i. Sc. ii.

Nate exaudi, SI QVIS REMANET

SENSVS IN VMBRIS.

Pedo Albinouan. in Carm. Consolator. ad Liuiam.

Hæc sentit Drusus, SI QVID MODO SENTIT IN VMBRA.

Lucan. lib. viii.

Da veniam, SI QVID SENSVS POST FATA RELICTVM EST.

Sic in Epigrammate antiquo.

Suscipe nunc conuix, SI QVIS POST FVNERA SENSVS.

Et in veteri quadam Hispanienti Inscriptione, SI MANES POST FATA ALIQUID SENTIUNT. Et hoc est quod Tertullian, in lib. de Resurrectio. Carn. gentilibus ita obicit, *Vt quos NEGAT SENTIRE QVIDQVAM, etiam desiderare præsumant.* D. Ambrosius in lib. de Obitu Valentiniiani. *Quod si gentes quæ spem resurrectionis non habent, hoc vno se consolantur quo dicunt, quod NULLVS POST MORTEM SENSVS SIT DEFUNCTORYM, ac per hoc, nullus remaneat sensus doloris.* Eodemque modo Græcos loquutos obseruavi. Hocrates in Euagora. *Ἡγησάμην Ευαγόρου (εἰ τις ἐστὶν Αἰδοῦσις τοῖς τελευτηθεῖσι, καὶ τῶν ἐγγράδων γενομένων) εὐμενῶς μὲν ἀποδέχεσθαι τὰ ταῦτα.* Idem in si. Plataici. *Εἰ τις ἀεὶ τοῖς ἐκεί Φρόνησις ἐστὶ ἐπὶ τῶν ἐγγράδων γενομένων.* Et in Ænegetico. *Εἰ τις ἐστὶν Αἰδοῦσις τοῖς Τελευθεῖσι ἐπὶ τῶν ἐγγράδων γενομένων.* Mortuos, certe, MISELLOS vocatos, Tertullian. in lib. de Testimonio animæ, tradit: Plutarchus vero in Αἰτίοις, *Ἀρχαῖοις, καὶ Ἀρχαῖοις λέγεσθαι τὸς τελευτῶντας,* ait. Quinetiam, ut ibidem scribit, *Καύσαντες τὸς γυναικῶν, ὅταν ὄσσην ἀρῶντων ἐπὶ τῶν ἐγγράδων, Θεὸν γενομένων τὸν τελευτῶντα,* dicebant. Vulgatissimam utique orbitatis vocem fuisse, *FILI CVI ME RELIQVISTI?* Quintilian. testatur, in Declamatione quæ, pro paupere contra matrem, inscribitur.

Ceterum honorem præfati solebant, vbi quid turpe & obscænum dictu loquuturi, vel loca Edilem metuentia nominaturi erant. Cic. Epist. xxii. lib. ix. Famil. *Nos autem ridicule: si dicimus ILLE PATREM STRANGVLAVIT, HONOREM NON PRÆFAMVR: sin de Aurelia aliquid aut Lollia, HONOS PRÆFANDVS EST.* Idem lib. ii. de Finib. *Cætera addit, quæ si appelles, HONOS PRÆFANDVS EST.* Seneca Controver. ii. lib. i. *HONOREM HABITVM AVRIVM MAIESTATISQVE VELIM VESTRÆ, quod necesse est in hac causa nominare, LVPANAR, LENONEM, MERETRICIOS QVÆSTVS, HOMICIDIVM, Apulcius Apolog. i. In hac etiam ætate, qua nunc est, qui istum deperdeunt multi sunt, HONOS AVRIBVS PRÆFANDVS EST, domus eius tota lenonina, tota familia contaminata, ipse propudiosus, vxor lupa, filij similes proflus, diebus ac noctibus ludibrio iuuentutis, ianua calcibus propulsata, fenestree canticis circumstrepitæ, triclinium comeffatoribus inquietum, cubiculum adulteris peruium.*

Erant & in ore populi sæpe voces istæ, BONO ANIMO ESTO, ut ex Plauto Amphitruo. Act. ii. Sc. ii. Terentio Eun. Act. i. Sc. ii. & Adelphi. Act. ii. Sc. iiii. Cicero lib. i. de Divinatione. Liu. lib. xxv. & XLII. Sueton. in Vitell. cap. viii. *Tum quidem consternatis, & quasi omine aduerso anxys omnibus, inquit: BONO ANIMO ESTOTE, nobis alluxit.*

Nefas esset præterire illud in iudiciis decantatissimum, CVI BONO, cuius L. Cassius Prator auctor est, Vnde CASSIANVM HOC DICTVM appellatur à Cicerone Philipp. ii. his verbis, *Quod si te in iudiciam quis adducat, usurpetque illud CASSIANVM: CVI BONO FVERIT: vide quæso ne hæreas.* Idem pro Milone. *Itaque illud CASSIANVM, CVI BONO FVERIT, in his personis valeat: & si boni nullo emolumento impelluntur in*

fraudem, improbi saepe paruo. Ad quem locū Alcon, Pædian, hæc notat: *L. Cassius fuit summe vir feueritatis: quoties Quæstor iudicij alicuius esset, in quo quæreretur de homine occiso, sua-debat, atque etiam præibat Iudicibus hoc quod Cicero nunc admonet, ut quæreretur, CUI BONO FVISSET PERIRE EVM, DE CVIVS MORTE QUÆRERETVR.* Is est L. Cassius Prætor, cuius Tribunal, propter nimiam feueritatē, SCOPVLVS REORVM dicebatur, quæ admodum Valer. Max. lib. iii. cap. vii. tradit.

Vulgi etiam ore trita quædam verba Donatus nos docet, qui in Andr. Terēt. Act. iii. Sc. ii. ad ea verba. *MoX ego huc reuertar. Videndum, ait, est ut auctoritatem & iactantiam medicorum imitetur Obstetrix, dicendo, QVOD IVSSI ET IMPERAVI. Simul hæc que solent medici frequenter promittere, MOX EGO HVC REVERTAR.* Idem in Phormion. Act. iii. Sc. iii. ad verba hæc, *Gallina occurrit, Obstetricum est, ait, in qua domo gallina canat, superiorem marito esse uxorem.* Deinde in eisdē Comæd. Act. iii. Sc. v. ad eū versum. *Posthac incolumem scio fore me. Sic, inquit, dicere solemus in magno periculo positi, NVNQVAM NOS PERICLITAVROS, SI ILLVD PERICVLVM POTVERIMVS EVADERE.* Idem in Adelph. Act. ii. Sc. i. ad versum. *QVVD? NOSTI QVI SIEM? Propriè, ait. Sic enim dicit, qui nihil quicquam debet, NON ME NOVIT: non quod ignoretur, sed quod in iure non cernatur.*

Amatorios etiam sermones subiiciam. Cicero lib. iii. Tusculan. quæstion. *Quasi fieri villo modo possit, quod in AMATORIO SERMONE DICI SOLET, VT QVISQVAM PLVS ALTERVM DILIGAT, QVAM SE.* Sed & qui se amore proferebantur, blandiebantur sibi plerumque his verbis, *MEA VITA, MEA LVX, MEVM SVAVIVM, ANIME MI.* Tibull. lib. iii.

Ne tibi sim, MEA LVX, æque tam feruida cura.

Catullus.

At Acme leuiter caput reflectens

Et dulcis pueri ebrios ocellos

Illo purpureo ore suauitata,

Sic inquit, MEA VITA, Septimille,

Huic vni domino vsque seruiamus.

Quid. lib. iii. de Arte aman.

Scilicet Ataci mulier mæstissima dixit,

LVX MEA, quæque solent verba inuare viros.

Sic certè Cynthia suam Propertius passim appellat: *Veluti Eleg. ii. lib. ii.*

Num tibi nascenti primis MEA VITA diebus.

Idem Eleg. iii.

Parce tuis animis VITA nocere tibi.

Et Eleg. xi. eiusdem lib.

In te ego & aratas rumpam MEA VITA catenas.

Me tibi ad extremas mansurum VITA, tenebras.

Et ibidem.

Idem Eleg. xv.

Nunc ad te, MEA LVX, veniat tibi littore nauis

Seruata.

Et Eleg. xviii.

Vidi te in somnis fracta, MEA VITA, carina.

Et Eleg. xix.

Tu quoniam es, MEA LVX, magno demissa periclo.

Et Eleg. xx.

Hæsterna, MEA LVX, cum potus nocte vagarer

Martial. Epigr. lxxix. lib. i.

Scriberet hæsterna patri cum luce salutem:

Nauis LVX, inquit, Nauis. LYMEN aue.

Terent. Eunuch. Act. i. Sc. ii.

ANIME MI, mi Phædris.

Et

Et Act. iii. Sc. ii.

O Thais mea, MEVM SVAVIVM.

Cic. Epist. v. lib. xiii. Famil. *Si tu & Tullia, LVX NOSTRA, valetis.* Et in Inscriptio, Epist. xiii. eiusdem lib. *TVLLIVS TERENTIAE SVÆ: PATER TVLLIOLÆ, DVAVVS ANIMIS SVIS.*

Interdum & his blanditiarum vocibus utebantur, *MEL MEVM, OCELLVS MEVS, vel OCELLE MI, Testis Plaut. Mostellar. Act. i. Sc. iii. & iii. Trinum. Act. ii. Sc. i. Pænul. Act. i. Sc. ii. & Agnar. Act. iii. Sc. iii. Apud eundem Mil. glor. Act. v. Sc. viii. Philocamafium Pyrgopolinici ita blanditur, O MEI OCVLI, O ANIME MI. Agell. lib. xv. cap. vii. ex Epistola Augusti ad C. nepotē suū, AVE MI CAI, MEVS OCELLVS IVCVNDISSIMVS. Sed & Pænulo Act. i. Sc. ii. Milphio ita Adelphasio meretrici delitias facit.*

MEA VOLVPTAS, MEÆ DELITIAE, MEA VITA, MEA AMOENITAS:

MEVS OCELLVS, MEVM LABELLVM, MEA SALVS, MEVM SVAVIVM.

Vicissimque ei Adelphasium sic blanditur.

MEVM MEL, MEVM COR, MEA COLVSTRA, MEVS MOLLICVLVS CASEVS.

Itidēque Agnar. Act. iii. Sc. iii.

DA MEVS OCELLVS, MEA ROSA, MI ANIME, MEA VOLVPTAS.

Leonida, argentum mihi.

Quosdam etiam dicere solitos iis quos validissime diligebant, *PARATOS SE PARTEM ANNORVM SVORVM DARE,* Seneca in lib. de Breuit. vitæ, auctor est.

Atque vt de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, quædo nihil perturbatum, præposterum atque peruersum hoc in libro, mihi vitio verti potest, Titulorū qui vinis figi solebant, formulam hoc loco ponam. Amphoris namque Titulos appositos, vel Iuuenalis versibus Sat. v. satis liquet. *Crus bibet Albanis aliquid de montibus, aut de*

serinis, cuius PATRIAM, TITVLVMQVE senectus

DELEVIT, multa veteris fuligine testæ. Eorū formulā prodit Petron. Arbit. Satyr. his verbis. *Statim allatae sunt AMPHORÆ vitreae, diligenter gipsatae, quarum in cervicibus PITTACIA erant AFFIXA, cum hoc TITVLO, FALERNVN, OPIMIANVM, ANNORVM CENTVM. Dum TITVLOS perlegimus, &c.* Quale fuerit etiam NOTVM illud FUGITIVORVM EPIGRAMMA, quod idem auctor, ingentibus literis frontes impletas, quod itē per totam faciem liberali manu ductum scribit, alius inuestigandum relinquo.

Ferè præterieram præclarum illū rogandi Iudicis morem, notatu, imitatuque dignissimum, *QVÆ SALVA FIDE FACERE POSSET. Quem morē a maioribus acceptū Cic. lib. iii. Officior. scribit.* Moris vitique erat, *PER GENVA OBSECRARE, & ROGARE.* Eoq; modo Plautinus Dinarchus Trucul. Act. iii. Sc. iii. veniā a Callicle deprecatur.

PER TVA, inquit, OBSECRO GENVA,

VT TV ISTHVC INSIPIENTER FACTVM, SAPIENTER FERAS, MIHIQVE IGNOSCAS,

Quod animi impos, vini vitio, fecerim.

Apud eundem Ruden. Act. iii. Sc. ii. Trachalio Dæmonem ita rogat.

PER ego, HÆC GENVA TE OBTESTOR senex, Quisquis es.

Sueton. in Tiber. cap. xxvii. *Consularem vero SATISFACIENTEM sibi, ac PER GENVA ORARE conantem, ita suffugerit, vt caderet supinus.* Supplices sanè Genua attingebant, & ad hæc manus tendebant, atque vt aras adorabant, quemadmodum. Plin. lib. xi. cap. xlv. tradit. Seruius etiam in Eclog. vi. Virgil. ad hæc verba, *Aurem vellit.* Et iterum in vi. Æneid. ad hunc locum, *Et genua amplexans genibusque volutans hærebat,* GENVA misericordiae esse consecrata notat, *Vnde, HÆC TANGVNT ORANTES.* Cuius exempla habemus apud Plautum Mil. glor. Act. iii. Sc. vi. Liuium lib. viii. & xxv. Quintilian. lib. vi. cap. ii. Tacitum lib. i. v. xii. & xx. Sic ÆGROS MEDICORVM GENVA TANGERE dixit Seneca in lib. de Breuit. vitæ. Misericordiam etiam per ea quæ carissima erant, exposcebant atque efflagitabant. Auctor lib. iii. Rhetoric. ad Herenn. *Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiiciens sese, PARCE, inquit, ET PER EA QVÆ TIBI DVLCISSIMA SVNT IN VITA MISERERE NOSTRI.* Cælius Epist. xv. lib. viii. Familiar. Ciceronem ita obsecrat, *PER FORTVNAS TVAS, CICERO, PER LIBEROS, TE ORO ET OBSECRO.*

BB

PER DEOS etiam plerumque rogabant. Cic. Epist. XIII. ad Brut. SYBVENI igitur, PER DEOS, idque quamprimum. Et Epist. XIII. ad eundem. Sed prope, PER DEOS: scis quantum sit in temporibus, quantum in celeritate. Item Epist. VI. lib. XVI. ad Attic. Nomina, PER DEOS, expedi. Auctor Rhetoric. ad Heren. lib. III. Et tu, PER DEOS, inquit, huc amplectare. Terent. Andr. Act. V. Sc. I.

PER ego te, DEOS ORO, ut ne illis animum inducas credere.

Callistrat. in L. non intelligitur, D. de iu. fil. PER QVE DEVM, ut faciatis, ROGO. Est & apud Terent. Andr. Act. I. Sc. V. Obsecrationis formula huiusmodi.

Quod ego, PER HANC TE DEXTRAM ORO, & GENIVM TVVM

PER TVAM FIDEM, PER QVE HVIVS SOLITVDINEM,

TE OBTESTOR, ne abs te hanc segeges.

Cicero etiam Atticum Epist. XX. lib. III. & Epist. XI. lib. & Epist. I. lib. VII. PER FOR-
TVNAS, orat. Charisius Sospit. præpositionem, PER, nonnumquam accipi monens, pro eo
quod ex nostra voluntate iurciurando adfirmamus, aut negamus. Μα τοις θεοις, Νη τοις
θεοις, ait, Græci dicunt, quale est apud Virgil. Per ego has lacrymas dextramque tuam te, per cōbia
nostra, per inceptos hymeneos, ut sit, Νη τὸν γάμον, Νη τὸν ὑμεναϊόν. Donat. in Phormion.
Sc. VI. ad hunc versum, Ignosce, orat. Verba, ait, venialis status sunt, IGNOSCE, CON-
FITEVR. Ceterum in summatum desperatione, dici solitum, ACTVM EST, ILICET,
PERISTI, Idem Donat. notat in Andr. Terent. Act. II. Sc. I. Quæ verba vsurpat Parmeno
Eun. Act. I. Sc. I. Sic & apud Plaut. Cistellar. Act. III. Sc. II. Halisca ancilla.

Hic perit opinor: ILICET

ACTVM EST, ME INFELICEM, & scelestam.

Exclamabant planè, quæ huiusmodi angustiis premebantur, MISERAM ME. Horat.
lib. I. Sermon. Sat. II. Vel pallida, lecto

Desiliat mulier, MISERAM SE, conscia clamet.

Apud Terent. Adelph. Act. III. Sc. III. Pamphila, MISERAM ME, differor doleribus.
Similique modo apud eundem exclamant, Myfis & Sofrata Andr. Act. I. Sc. V. Heautont.
Act. V. Sc. III. Adelph. Act. III. Sc. II. Sic etiam Propert. Eleg. XXI. lib. III.

ME MISERVVM, his aliquis rationem scribit avari.

Seneca Declamat. III. lib. II. ME MISERVVM PATER.

Interdū, & PERIMVS, dicebāt, ut Geta Terentianus Adelph. Act. III. Sc. II. ACTVM
EST, PERIMVS. Et ita Ovidius, adulteræ mulieris ancillam, quam personā agere debeat
præceptis formans & instruens, lib. III. de Arte aman.

Callida, ait, profiliat, dicatque ancilla, PERIMVS.

Tu inuenem trepidum quolibet abde loco.

Et ita apud Herodian. lib. I. Fadilla Commodi foror, ἡμεῖς δὲ, τὸ σὺ γένος, ὅσον ἔδειπτο, Α-
πολλύμεθα. Illa vero quæ pænè certorum verborum locum sibi vindicant, ABSIT DI-
CTO INVIDIA: FIDES PENES AVCTOREM ERIT: BENE HABET: SI DIIS PLACET, a-
liæque id genus quæ suppetunt, consulto missa facio, ne exitus non sit.

DECLAMATIONES planè, (quæ ut Quintilian. ait, erant forensium actionum medita-
tiones, & quibus ad pugnam foresem velut præpilatis exerceri solebāt,) sua certa & sol-
lènia verba habebāt. Et is quidē qui priore loco dicebat CONTROVERSIAM EXPONERE,
seu petere: qui verò respondebat, CONTRADICERE, dicebatur. Inde illa in Declamatio-
num argumētis frequentia apud Senecā & Quintilianū, item apud Chir. Fortunat. lib.
I. Rhetoricor. PETITVR, seu PETIT: & CONTRADICITVR, seu CONTRADICIT: quod
postremum verbum apud Quintilianum, plerumque significatur, his notis, C. D.
Quintilian. lib. III. cap. II. Inde libertas DECLAMATORIBVS, ut etiam secundo partis sue lo-
co narrare videantur. Nam quum pro petitore dicunt, & EXPOSITIONE (tanquam priores agant)
uti solent, & CONTRADICTIONE, tanquam respondeant, idque fit rectè. Agellius lib. IX. cap.
XV. de quodam adolescente declamante. EXPONIT igitur tentament: gratia CONTROVER-
SIAM parum consistentē, & πορον vocant. Et mox: PETITVR ad supplicium ex sententia trium iu-
dicum, & CONTRADICIT. Idē cap. XV. eiusdē lib. de Plinio. Refert etiam plerāsq; sentētias, quas
declinādis cōtrouersis lepide argutēq; diētas putat: sicut hęc quoque sententiā ponit ex huiusmodi
controuersia.

controuersia. Vir fortis premio, quod optauerit, donetur. Qui fortiter fecerat, petiit alterius
uxorem in matrimonium, & accepit. Is deinde, cui ea uxor fuerat, fortiter fecit: recepit ean-
dem, CONTRADICITVR. Quò loci corruptè legi credo, in declinādis controuersis
pro, declamandis. Quod loquendi genus Seneca confirmat, veluti Declamat. I. lib. I.
Alfius Flauius prætextatus apud Cestium CONTROVERSIAS DECLAMABAT. Et Decla-
mat. II. lib. II. Ouidius Naso apud Arellium Fuscum magistrum suum, HANC CONTROVERSIAM
DECLAMABAT.

Ac ne de veterum Epistolis fileamus, morem antiquis fuisse, primis Epistolarum
verbis adicere, SI VALES BENE EST, EGO VALEO, Plautus Persa, Act. III. Sc.
III. docet: eumque morem vsque ad suam seruatam ætatem, Seneca Epist. XV. notat.
Quod & Metelli, Vatini, Cassij, Lepidi, Trebonijque Epistolæ Ciceronianis Familia-
ribus insertæ testantur. Cicero etiā hoc in Epist. VI. lib. XIII. & Epist. V. VIII. & XI. & aliās
passim lib. XIII. item Epist. I. & II. Familiar. proœmio vsus est. Idque fuisse vetusta-
rum literarum exordium, Plin. Epist. XI. lib. I. ita scribit. At hoc ipsum scribere nihil esse
quod scribas: vel solum illud, unde incipere priores solebant, SI VALES BENE EST, EGO
VALEO. Symmach. Epist. XL. lib. II. Sufficiat aliquando celebranda amicitia, SI VALES, BE-
NE EST. Idem Epist. XL. lib. III. & Epist. I. lib. V. RECTE VALEO. Hoc enim scriben-
di debet esse principium, quod maxime expetiuit. At vota lecturi. Idem Epist. XXIII. lib. III.
Nunc redeo ad VERBA SOLLEMNIA, quibus tibi salutationis officium de more persolvens, mu-
tuum munus exposco.

Mos etiam antiquus inualuit, Inscriptionibus Epistolarum, eum ad quem eæ mitte-
rentur, SVVM appellare. Quem Titulum omnes Plinij Secundi Epistolæ præfe-
runt. Et hoc Martialis sentit lib. XIII. Epigram. quod inscribitur, Chartæ Epistolares
cum ait.

Seu leuiter noto, seu caro missa sodali,

Omnes ista solet charta vocare, SVOS.

Liuius lib. XXIII. Fraulem Hippocrates addit, inclinatis ad omnem suspicionem animis,
& Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse compo-
suerat recitat. PR. SYRACVSANI, MARCELLO SVO S. Secundum salutem, VT
ASSOLET scripturus erat. Plinius etiam senior, ea quam operi suo præfixit Epistola
VESPASIANVM, SVVM appellat. Sic in L. Sempronius, D. de legat. II. SEMPRONIUS
NEPOTI SVO SALVTEM. Et L. Licinius, D. eo. LICINIUS LYCVSTA PROCVLO SVO
S. L. Quintus, D. depositi. CÆCILIVS CANDIDVS RACCIO ROGATIANO SVO S. &
in L. vlt. §. vlt. D. manda. L. TITIVS CAIO SVO SALVTEM. L. Domitius, D. qui
testam. fac. poss. DOMITIVS LABEO CELSO SVO S. Rursusque ibid. IVBENTIVS CEL-
SVS LABEONI SVO S. Et in L. Plotiana, D. de iu. codicill. PLOTIANA CELSO SVO
S. L. Attilicinus, D. de pact. dotat. ATILICINVS PROCVLO SVO S. Itē in L. Procu-
lus, D. de iu. dot. PROCVLVS, NEPOTI SVO S. Et contra in L. nepos, D. de verb. si-
gnific. NEPOS PROCVLO SVO SALVTEM. Aliarum etiam Epistolarum similes for-
mulæ referuntur in L. Lucius Titius & in L. vlt. D. de donationib. & in L. Saluius, D.
de legat. præst.

Fuit planè hoc commune & sollempne earum Epistolatum, quæ ab Imperatoribus
seu exercitus ducibus ad Senatum Populūque Rō. mittebantur, exordium. SI VO
LIBERIQVE VESTRI VALETIS, BENE EST, EGO EXERCITVSQVE VA-
LEMVS: vt ex Epist. XXXIII. lib. X. Familiar. patet, Xiphilinus in Hadriano. Πολλοὶ ῥήτοι
ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἔτι τῶν Ῥωμαίων ἀπάλογοι. διὸ καὶ ὁ Ἀδριανὸς γράφων πρὸς τὴν βουλὴν,
ὅσα ἐχρήσατο τῷ πρὸς οὐμίῳ τῷ σωῆθει τοῖς Αὐτοκράτορσιν, ὁ βέτι (sic enim lego) Εἰ αὐτοὶ πε-
καὶ οἱ παῖδες ὑμῶν ἰσχυροῦσθε, εὐ αἰ ἐχρε. Ἐγὼ καὶ τὰ στρατεύματα ἰσχυροῦσθε. Hoc significant hæc
notæ, s. v. l. Q. v. v. B. E. E. Q. v. in epist. Pub. Lætuli, quæ est xv. lib. XII. Famil. Qui verò
ad Imperatores scribebāt ita ordiebātur, Si TV EXERCITVSQVE VALETIS, BENE EST. Vt
ex Epist. VII. lib. V. Famil. cōprobatur. Idēmq; proœmiū etiā vsurpatū ab Imperatoribus
cū ad exteras nationes scriberent, Iosephus lib. XIII. Antiq. Iudaic. cap. XVII. docet vbi
Epistola quædam C. Iulij Cæsaris ponitur, cuius est initium. Γαίος Ιούλιος Καίσαρ Αὐ-
BB ij

ταχάταρ ε, Αρρεβας, Διατάταρ το δύτερον, Σιδανίαν αρχουσι βουλή δ'ήμω χαίρω, ε, ερραδε εθ
αλ' εχοι, κ' αχ'ω δ' ερραμυ αυδ τω γρατοπέδω. Et rurlus eiusdem lib. cap. xxxi. M. Antonij
Epistola refertur in hac verba. Μάρκος Αντώνιος Αυτοκρατάταρ, υρχανω αρχιερεί κ' εδνάρχη τ'δ
Ισδαίων χαίρω. Ει ερραδε εθ αλ' εχοι-ερραμυ δ'ε κ' αυτ'ος μετά του γρατεύ ματος.

Itaque videndum est ne mendum sit in his notis apud Hircium siue Oppium lib. de bello Hispanien. in quo ita est. Item hoc die literae sunt deprehensae, quas mittebat Saonem Cn. Pōpeius s. v. c. e. v. forte enim melius ita scriberetur, Quas mittebat Saonē Cn. POMP. S. V. B. E. e. v. Primus autem Iulius Caesar Epistolas ad Senatum ad paginas & formam memorialis libelli conuertisse fertur, cum antea Cōs. & Duces non nisi trāsversa charta mitterent, auctore Sueton. in Iulio cap. lvi. Erant & peculiare quaedam Epistolarum quae ad principes scribebatur formulae. Alexander certe Seuerus, vt Lamprid. in libro de eius vita, scribit, DOMINVM se appellari vetuit. Epistolas ad se, quasi ad priuatū, scribi iussit, feruato tantum nomine IMPERATORIS. Equidē si hariolari licet, in suspitionem adducor, huiusmodi Epistolarum subscriptionibus, bonas preces aut vota pro Inpp. salute adici consueuisse. Moueor collatione locorum Suetonij & Dionis. Nam quod ille in Tiber. cap. xxxii. ait, Cū Rhodiorum Magistratus, quod LITERAS PVBLICAS SINE SVBSCRIPTIONE ad se dederant, euocasset, ne verbo quidem infectatus, ac tantum modo iussos SVBSCRIBERE, remisit: hic Græcè ita lib. lvii. expressit. Επειδ'η ποτε οι Ροδιων Αρχοντες, εβι-ει-λαυτες η αυτ'ω, κ' ευχαδ' αυτ'ω ποιυμδον, μετεμειψατο μεν αυτ'ω δ'η, ως κειχον η δρασων, &c. ο-ποχ'αφαντας το ενδιον, απεπεμψε. Idem Sueton. in Tiber. cap. xxi. ex fine Epistolæ cuiusdam Augusti ad Tiberium hæc adfert: DEOS OBSECO, VT TE NOBIS CONSERVENT, ET VALERE NVNC, ET SEMPER PATIANTVR, SI NON POPVLVM RO. PEROSI SVNT. Vnius vtiq; Plinij ad Traianum Epistolæ, quæ lib. x. prima est, & gratulationem ob Imperium continet, finis hic est, FORTEM TE, ET HILAREM IMPERATOR OPTIME, ET PRIVATIM ET PVBLICE OPTO. Epistolarum vero ad Imperatores, & Imperatorum rursus ad Præfectos & Præfides exempla extant lib. x. Epistolæ Plinij, & apud Capitolin. in M. Antonino Philo. & in Claudio Albino, & in Gordianis, & in Maximo & Balbino, Treb. Pollio. in Claudio, Vopisco in Aureliano, Probo, & Caro. Atque vt Epistolarum principiis salutem adscribere moris erat, ita & eas publico ac cōmuni verbo, VALE claudabant. Quod quia notius est quàm vt exemplis firmari debeat, vnum Ouidium testem citabo qui lib. v. Trist. Eleg. xiii.

Accipe, ait, QVO SEMPER FINITVR EPISTOLA, VERBO,
Atque meis distent, vt tua fata, VALE.

Acontius ad Cydipp.

Longior infirmum ne lasset Epistola corpus,
Clausaque consveto sit tibi fine, VALE.

Epistola tamen quam Q. Catulo scripsisse Catilinam Salust. in bello Catilinar. refert, non vulgari verbo VALE, sed HAVETO clauditur. Ad epistolas autem omnes, horarū quoque momēta, necdici modo, sed & notis, quibus data significarētur, addidisse Augustū, Sueton. in lib. de eius vita cap. l. memorat, contra Commodum in scribendo ita tardū & negligentē fuisse Lamprid. auctor est, vt in Epistolis plurimis, tantū VALE scriberet.

Sane per Epistolas etiam interdum Amicitiam renuntiabant, vt Tacit. lib. ii. de Germanico loquens, ostendit his verbis, Componit EPISTOLAS, quibus, AMICITIAM EI RENUNTIABAT. Quod & Sueton. ita refert in Calig. cap. iii. Ac ne tunc quidem ultra progressus, quàm vt & AMICITIAM EI MORE MAIORVM RENVNCIARET. Ac planè inimicitis ex offensione aliqua susceptis, cum iis quibuscumq; vetus vsus intercedebat, vel amicitia contracta erat, solebant disertis & apertis verbis Amicitiam renuntiare: idque & publicè & priuatim obseruabatur. Legatos namque ad Persē Mæcedonum Regem, ad amicitiam renuntiandam à S. P. Q. R. missos, Liuius lib. xlii. narrat. Tacit. lib. v. Sed Caesar missis ad Senatum litteris, differuit, Morem fuisse maioribus, quoties DIRIMERENT AMICITIAS, INTERDICERE DOMO, eumque sinem gratiæ ponere. Eodēque modo Hospitium quoque Renuntiatum, Cic. lib. iii. in Verrem docet.

Priuatorum

Priuatorum etiam colloquiorū familiariumque sermonum formis aliquid peculiariis operæ impendamus. Vulgo quidem salus dicebatur, hoc verbo AVETE. Cælius Epist. xvi. lib. viii. Famil. quæ eadē inserta est lib. x. Epist. ad Attic. Ac simulatque, AVE, mihi dixit. Iul. Capitolin. in Anto. Pio. Cū Sacerdos femina Trallis, ex more, Procos. semper hoc nomine salutaret, non dixit, HAVET PROCONSUL, sed, HAVET IMPERATOR. Seneca lib. vi. de Beneficiis cap. xxiii. de his agens, qui salutandi causa in ordinem digerebantur. Hinc pervenire usque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum, & promiscuum ignotus, HAVET, non nisi per ordinem emittitur. Et in procemio lib. x. Controuersiar. Pacatus rhetor cum illi (scilicet Ofco) Massilia mane occurrisset, sehemate illum salutauit, Poteram, inquit, dicere, HAVET OSCE. Quintilian. lib. i. cap. x. Multum est literatus, qui sine aspiratione, & producta syllaba, salutauit; AVETE. Macrobi. lib. ii. Saturnal. cap. iii. de Augusto loquens. Sublimis Aethiaca victoria reuertebatur: occurrit ei, inter gratulantes, coruum tenens, quem instituerat hoc dicere; HAVET CÆSAR VICTOR. Miratus Caesar tam officiosam auem, xx. milibus nummum emit: Socius opificis ad quem nihil ex illa liberalitate pervenerat, adfirmavit Cæsari habere illum, & alium coruum, quem vt adferre cogere, rogauit. Adlatus, verba quæ didicerat expressit: HAVET VICTOR IMPERATOR ANTONI. Sueton. in Claud. cap. xx. Sed cum proclamantibus naumachiarius, AVE IMPERATOR, MORITVRI TE SALVTANT, respondisset, AVETE VOS. Iul. Obscurens lib. de Prodig. Amiterni cum ex ancilla puer nasceretur, AVE, dixit. Idem & ex Martiali Epigramm. lxxix. lib. i. & Epigramm. v. & xciii. lib. iii. & Epigramm. viii. lib. ix. patet.

Quineriam quemadmodum in principum nostrorum rescriptis, iis ad quos ea diriguntur, salutem adscribi moris est, ita in plerisque Codicis Theodosiani rescriptis, salute hac, HAVET CARISSIME NOBIS, Imperatores, eos ad quos scribunt impertunt, vt lib. iii. comprobauimus.

Interdum etiam dicebant, SALVE, vt in Hecyra Terent. Act. i. Sc. ii.

P. SALVE MECASTOR PARMENO. Pa. ET TV ÆDEPOL, SYRA.

Vbi Donatus notat, olim, salutantes addidisse Iusurandum, vt fedulo hoc facere viderentur. Quod & Plautus comprobat Trinum. Act. i. Sc. ii. vbi Megarionides ita Calliclem refalutat,

ET ITA ÆDEPOL SALVE CALLICLES.

Aliàs in Comædiis Plauti & Terentij, salus dicitur his verbis, SALVE, & SALVERE IVBEO. Nonnunquam verò in iisdem Comædiis ita salutant, SALVVS SIS. Qua voce salutem quandoque redditam significare videtur Lucianus cum in Apolog. εδ'ι τ'δ εν τ'η αεσσαρη. πταις. ait. Αλλά χ'η υμεις αυτοι, επι καγω τ'ης Ρωμαλων φωνης επατα, τ'δς αεσσαρηρευοντας αυπεδ'εξικ'αμοι, τ'ω τ'ης υμειας ονοματι πολλακις αμειβεσθε. Erat autem Salutationis Matutinae propria vox illa, AVE, Martialis Epigram. lvi. lib. i.

Et MATVTINVM portat ineptus AVE.

Idem Epigram. lxxix. lib. iii.

Discurris tota vagus urbe, nec vlla cathedra est,
Cui non MANE ferus irrequietus, AVE.

Idem Epigram. xxxviii. lib. vii.

Discurfus varios vagumque MANE,
Et fastus, & AVE potentiorum,
Cum perferre patrique iam negaret.

Plutarch. in lib. de Garrulitate. Ελθόντος δ'η, ait, εωθεν, ως εωθεν, του φουλεις αεθς αυτον χ'η ε'ιπόντος χαίρε Καίσαρ, υγιαινε ε'ιπε φ'ελλβιε. Proinde Xiphilinus in Hadriano, hoc εωθιον αεθρημα vocat, & Lucianus, τ'δ εωθιον χαίρε, in Dialogo qui φιλοπάτρεις inscribitur. Nam Latino AVE, Græcum χαίρε respondere, idem Lucianus demonstrat in Apolog. errati commissi in salutatione. Martial. Epigram. lii. lib. v.

Exprimere Ruse, fiduciale licet cogant,
AVE Latium, χαίρε non potes Græcum.

BB iij

Heliogabulum planè ita salutatum, *Κύβη Αὐτοκράτορος χαίρει*, Xiphilinus in eius vita refert: eumque ita salutanti respondisse, *Μὴ μὲ λέγα Κύβηλον, Ἐγὼ γὰρ Κύβητα εἶμι*. Alexander vtrique Severus, quemadmodum Lampridius auctor est, salutabatur nomine hoc, *Ave Alexander*. Atque illam Domini appellationem ut maledictum & opprobrium Augustus semper exhortuit, *DOMINVMQVE* appellari se, ne à liberis quidem aut nepotibus suis, vel seris vel iocò passus est, atque huiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit, quemadmodum Sueton. in Augusto cap. LIII. scribit. Tiberius quoque ut idem in Tiber. cap. xxvii. narrat, *DOMINVS* appellatus à quodam, denuntiavit ne se amplius contumeliæ causa nominaret. Contra Domitianus hanc appellationem libes exceptit. Quin & Dei sibi numen vindicavit: Nam ut Sueton. in eius vita cap. xiiii. scribit: *Cum is procuratorum suorum nomine, FORMALEM dictaret EPISTOLAM, sic cepit. DOMINVS ET DEVS NOSTER SIG. FIERI IUBET. Unde institutum posthac, ut ne scripto quidem ac sermone cuiusquam appellaretur aliter*. Quin & Martialis ei sæpe hoc nomine blanditur, *TERRARVMQVE* INSVPER *DOMINVM* sæpe vocat: Veluti Epigram. I. III. & VII. lib. VII. II. & LXXXI. lib. VIII. & Epigram. LXVIII. & CIII. lib. IX. & Epigram. lib. II. lib. VIII.

TERRARVM DOMINO, DEOQVE RERVM.

Postea etiam eo res redit, ut passim quisque Dominus appellaretur. Obuios enim, si nomen non succurreret, Dominos salutabant, quemadmodum Seneca Epist. III. notat. Eratque vulgaris hæc Romæ appellatio. Martial. Epigram. cxii. lib. i.

Cum te non nossem, DOMINVM, REGEMQVE VOCABAM.

Idem Epigram. LVIII. lib. V.

*Cum VOCO TE DOMINVM, nolo tibi Cinna placere,
Sæpe etiam seruum sic resaluto meum.*

Et Epigram. x. lib. x.

Qui me respiciat, DOMINVM REGEMQVE VOCABO.

Ouid. lib. III. Amor. Eleg. VI.

Et mihi blanditias dixit, DOMINVMQVE VOCAVIT.

Et quæ præterea publica verba iuuant.

Sic & Nescenius Apollinaris Iulium Paulum consulens in L. Nescenius, D. ad L. Falcid. Dominum vocat.

Indefestius ille iocus in Epigrammate Græco.

Ὀὐκ ἐθέλω Δόμινε, ὅ γὰρ ἔγω Δόμινος.

Obuios autem sibi ignotos ita sæpe compellabant. *QVISQVIS ES.*

Virgilius lib. I. Æneid. Venus Æncæ.

*QVISQVIS ES HAVD, CREDO, INVISVS COELESTIBVS, AVRAS
VITALES CARPIS.* Et lib. II. Priamus Sinoni,

QVISQVIS ES amissas hinc iam obliuiscere Gratos.

Idem lib. VI.

Sic prior aggredditur dictis, atque increpat ultro:

*QVISQVIS ES, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias, iam istinc & comprime gressum.*

Ouid. lib. II. Metamorphos.

Hunc timuit blandaque manu seduxit, & illi,

QVISQVIS ES, HOSPES, ait,

Et lib. III.

QVISQVIS ES, huc exi, quid me puer improbe fallis.

Et lib. XI.

Et tanquam ignoto lacrymas daret, heu miser, inquit,

QVISQVIS ES, & si qua est coniux tibi.

Et lib. XII.

*QVISQVIS ES, ô iuuenis, dixit, solamen habeto
Mortis.*

In

Enimverò, post datam & acceptam salutem, trita ac peruagata erat hæc interrogatio, *QVID AGIS?* Plaut. Curculio, Act. II. Sc. I. *O scelerum caput,*

SALVE, QVID AGIS? C. Vivo.

Idem Trinumo Act. I. Sc. I. *M. Et ita ÆDEPOL SALVE CALLICLES,*

Valen', valuisti? C. Valeo & valui rectius M. QVID AGIT

TVA VXOR? VT VALET?

Et Aulular. Act. I. Sc. II.

Rogitant me ut valeam, QVID AGAM, QVID RERVM GERAM.

Horatius lib. I. Sermo. Saty. IX.

Occurrit quidam notus mihi nomine tantum,

Acceptaque manu, QVID AGIS dulcissimè rerum?

SVAVITER VT NVNC EST, inquam, & cupio omnia que vis.

Ouid. in Epist. Hypsipheles ad Iasonem.

Nuper ab Æmonij hospes mihi Thessalus oris

Venerat, & tactum vix bene limen erat.

ÆSONIDES, dixi, QVID AGIT MEVS?

Idem Epist. XX. Heroid.

Ante foras sedet hæc, QVID AGAMQVE, rogantibus.

Idem lib. III. Trist. Eleg. V.

Si tamen interea, QVID in his ego perditus oris

(Quod te credibile est querere) queris AGAM.

Et lib. V. eiusdem argumenti Eleg. VIII.

Scilicet ut semper QVID AGAM charissimè queris

Quamvis hoc me vel scire tacente potes.

Et lib. I. de Ponto Eleg. IX.

Neue roga, QVID AGAM, si persequar omnia, flebis.

Et lib. II. Eleg. VII.

Proxima subsequitur, QVID AGAS, audire voluntas,

Et modo QVID QVID AGAS, sit tibi cura mei.

Et lib. III. Eleg. V.

Quidque, parens EGO vester, AGAM, fortasse requirer.

Hoc idem confirmat Cicero, in Oratio. pro C. N. Plancio, *Idem*, inquit, *Tribuno plebis potentissimo homini M. Druso sed multa in Rempub. molienti, cum ille eum salutasset, ut sit, dixissetque, QVID AGIS, GRANI? respondit: IMMO VERO TV DRVSE QVID AGIS?* Idem Epist. XXIII. lib. IX. Familiar. *QVÆSISSEM QVE, QVID AGERES, dixit te in lecto esse.* Seneca Epist. II. lib. II. *Epistolam tuam accepi post multos menses quam misera. Superuacuum itaque putavi, ab eo qui afferebat, QVID AGERES, querere.* Idem Epist. XXXII. lib. III. *Inquiro in te & ab omnib. susceptor, qui ex ista regione veniunt QVID AGAS, VBI ET CVM QVIBVS MORERIS.* Plin. Epist. XX. lib. III. *Et HERCVLE, quousq; illa vulgaria? EGO, QVID AGIS? ET QVID COMMODE VALES?* Plutarch. in Bruto. *Τῶν ἔδω εἰσιγοντων ἀπ' ἀγορῆς, ἔχοντων ἀνέκρινες, ὅτι Πράττοι Βροῦτος.* Macrob. lib. II. Saturnal. cap. II. *Post Mutinensem fugam, quærentibus, QVID AGERET ANTONIVS.* Arrian. lib. I. Epicteti. *Ἐίδες αὐτῶν αὐτῶν ἐτίμαι ὁ Ἐπαφρόδιτος, τί Πραξίφει φιλικίαν ὁ ἀγαθὸς, φιλω σε εἴτα εἰ τίς ἡμῶν ἐπίθετο τί ποιεῖ αὐτός, ἐλέγετο ὅτι μετὰ φιλικίαντος σου λέγουται αὐτῶν πηγῶν.*

Extat elegans Martialis lusus Epigram. LXVII. lib. I. in quendam crebritate huius interrogationis sibi molestum.

Occurris, ait, quocumque loco mihi, Posthume, clamas

Protinus, & prima est hæc tua vox, QVID AGIS?

Hoc, si me decies una conueneris hora,

Dicis, habes, puto, tu Posthume, nil quod agas.

Peregite verò redeuntibus, vel alicunde aduenientibus, familiaris erat hæc interrogatio, *SATIN SALVE?* Liuius lib. I. ab. V. c. de Collatino & Lucretia agens, *Quærentique viro, SATIN SALVE? MINIME,* inquit. Idem lib. VI. *Confusam eam ex recenti morfu animi,*

BB iiiij

cum pater forte vidisset, percunctatus, SATIN SALVE? Et lib. x. Vix enim salute mutua reddita, cum obviam egressus esset SATIN SALVE, inquit, VOLVMNI? UT RES IN SAMNIO HABENT? Et lib. xl. Cum pater, SATIN SALVE? QUÆ NAM EA MOLESTIA ESSET, interrogaret eum. Plaut. Trinumo Act. v. Sc. ult. SATISNE SALVE? (sic enim emenda) dic mihi.

Terentius Eunuch. Act. v. Sc. vi.

Quid est? quid trepidas? SATISNE SALVE?

DIC MIHI. Vbi Donatus, SALVE, interpretatur, *integre, recte commode*, citatque illum Plauti locum, & alium Salustij in hæc verba. *Inde ortus sermo percunctantibus utrinque, SATIN SALVE, quam grati ducibus suis quantis familiaribus copijs agerentur.* Aufonius in Gratiarum Actio. *Legionibus uniuersis, ut in communi morte euenit, si quid aduersi acciderat, vidi te circumire tentoria, SATIN SALVE querere, tractare vulnera sociorum.* Lilius lib. iii. de Cincinnato loquens, *Admiratus, ait, rogansque SATIN SALVA ESSENT OMNIA.* Apul. Apolog. i. *THALYS PVER VBI SIT, ET QUAM SALVE AGAT, interrogat.*

Eodemque sensu quandoque ita rogabant, *RECTE NE OMNIA?* Quintilian. lib. vi. cap. iiii. *ut Cicero, ait, audita falsa Vatinij morte, cum Quirij liberum eius interrogasset, RECTENE OMNIA? dicenti, RECTE, Mortuus est, inquit, Plinius Epist. xvii. lib. iii. RECTENE OMNIA, quod iam pridem epistola tua cessant, ANNON OMNIA RECTE? Idem Epist. ii. lib. vi. Nunc respiciamus domos nostras. ECQUID OMNIA IN TVA RECTE? IN MEA NOVI NIHIL.* Sed & Donat. in Phormio. Terent. Act. ii. Sc. i. vulgo dici solitum refert, *OMNIA RECTE?* quod antiqui dicebant, *SATIN EX SENTENTIA?* Apud eundem Terent. Adelp. Act. v. Sc. v. Demeæ dicenti, *Syre noster, Salve. QUID FIT, QUID AGITVR?* Syrus respondet, *RECTE: Qua voce Donatus bene eum respondisse adnotat. Hæc enim, ait, interrogationes, de salute, atque incolumitate eius sunt, qui interrogatur.*

Hæc eadem voce, *RECTE*, respondebatur plerumque, querentibus, *NVNQVID VIS?* ut apparet ex Terent. Eun. Act. ii. Sc. iii. & notatis à Donato in Adelp. Act. iii. Sc. iii. *Quinetiam cum sine iniuria interrogantis aliquid reticebant, dicebant, RECTE, ut idem Donatus admonet in Hecyr. Act. iii. Sc. ii.*

Quandoque etiam ita percontabantur, *QVID NOVI?* Cic. de clar. Oratorib. *Quos postquam salutavi, quid vos, inquam, Brute & Attice, nunc? QVID TANDEM NOVI? NIHIL SANE, inquit Brutus. Idem lib. ii. de Orato. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicisimè consalutassent, quid vos tandem, Crassius, NVNQVID NAM, inquit, NOVI? NIHIL SANE, inquit Catulus. Plin. Epist. xiiii. lib. iii. Verum hæc hæcenus, QVID PRÆTEREA NOVI? Quid? NIHIL: alioquin subiungerem. Eadem voces sæpe in ore curiosis & nouitatum audis fuisse Plutarch. in lib. *αὐτὸ πάλω παρὰ γμασίνης* tradit.*

Præterea discedentes vulgo ita rogabant, *NVMQVID VIS?* Terentius Hecyr. Act. ii. Sc. ii.

NVNQVID VIS?

Nam est quod me transire ad forum iam oportet.

Vbi Donat. *NVMQVID VIS, discedentis verbum est.* Horatius lib. i. Sermo. Sat. ix.

Cum adsectaretur, NVMQVID VIS? occupo.

Lilius lib. vi. *Frequentia quoque prosequentium Consullem, rogantiumque, NVMQVID VELLE?* Plaut. Aulular. Act. i. Sc. penult.

Ibi igitur parabo: NVMQVID ME VIS?

Cicero Epist. ad Brutum *Me è Pansa villa, NVMQVID VELLE, rogasset.* Idem Epist. ii. lib. ii. Epist. ad Qu. fratrem. *Me enim adhuc nemo rogauit, NVMQVID IN SARDINIAM VELLE. Te puto sæpe habere & si non semper, qui, NVMQVID ROMAM VELIS, querunt.* Idem lib. iii. eandem Epistol. *Hippodamusne numquidem, QVID VELLE, rogauit.* Terentius Eun. Act. ii. Sc. ii.

Dum hæc dicit, abiit hora. Rogo, NVMQVID VELIT. Vbi Donat. *hoc est, significo me abire.*

abire. Nam abire, ne id dure facerent, NVMQVID VIS? dicebant his quibuscum consti-
tissent. Quid est ergo, ROGO NVMQVID VELIT? hoc est, DICO QVOD ABEVNTES
SOLENT. Proinde cum Syrus à Demea discedens apud eundem Adelp. Act. iii. Sc.
iii. rogat, NVMQVID VIS? Et Demea responderet, MENTEM VOBIS MELIO-
*REM DARI, Donatus, *αὐτὸ το, vis, Demeam agresti feritate respondere notat.**
Nam respondendum erat, RECTE, aut VALEAS. Verum Demea ne vel abiens
blandus esset, pro salutationibus ipsis, amara supponit.

Eiusdem generis sunt hæc, *NVMQVID AD FORVM MANDAS?* apud
Macrob. lib. ii. Saturnal. cap. v. Item, *QVID REI EST?* Lilius lib. iii. *Datum*
negotium est Consulibus, ut principibus colonie Romam excitis, quærent, QVID NAM
REI ESSET. Et alio eiusdem lib. loco *Querentibus, QVID REI ESSET, flens*
diu vocem non misit. Rursusque ibidem. Inde in templum ad Tribunos venit: QVID HOC
REI EST, inquit, TRIBVNI?

Interdum interrogabant, *QVID VENIS?* ut ex Plauti Trinum. Act. i. Sc. ii.
patet. Idem Pœnulo Act. v. Sc. ii. *Adi atque appella, QVID VELIT, QVID*
VENERIT.

QVI SIT, QVOIATIS, VNDE SIT, ne parferis.

Quid. lib. iiii. de Ponto Eleg. iiii.

si quis, ut in populo, QVI SITIS, ET VNDE, requirat.

Ex cottidianis etiam & domesticis sermonibus erant hæc, *DATE AQVAM MA-*
NIBVS, APPONITE MENSAM, quorum auctorem idoneum habemus Plautum;
Perfa Act. v. Sc. i. & Trucul. Act. ii. Sc. i. Item, FERTE AQVAM PEDI-
BVS, apud eundem Plautum Perfa Act. v. Sc. ii. Sunt & familiares multæ loquu-
tionones apud auctorem Rhetoricor. ad Herenn. lib. iiii. & Horat. lib. i. Sermo. Sat. ix.
& in fine Glossarij. Voces quoque lauantium in balneo perstringit Arrian. Epicteti lib.
iii. cap. xxvi. sicut & Lucian. in Nigrino, voces seruorum qui dominos in balnea
præcedebant. Sed & Ludorum puerilium verba hæc, PAR AN IMPAR, legimus
apud Horat. lib. ii. Sermo. Sat. iii. & Ouid. de Nuce. Item NAVIM, AN CAPVT;
iactato Assæ, dici consueuisse Macrob. lib. i. Saturnal. cap. iii. testis est his verbis.
Cum primus quoque ara signaret, seruauit & in hoc Saturni reuerentiam, ut quoniam ille nauis
fuerat auctus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera verò nauis exprimeretur: quo Sa-
turni memoriam etiam in posteros propagaret. Et ita fuisse signatum hodieque intelligitur in aleæ
lusu: cum pueri denarios in sublime iactantes, CAPITA AVT NAVIM, lusu teste verustatis,
EXCLAMANT. Aurelius victor in Origine gentis Ro. de eodem Iano. Iustum etiam v-
sum signandi avis, ac monetæ in formam incutiendæ ostendisse traditur: in qua ab una parte
caput eius imprimeretur: altera nauis, qua vetus illo erat. Vnde hodieque aleatores posito numo
opertoque, optionem conlusoribus ponunt enunciandi quid putent subesse, CAPVT, AVT NA-
VEM. Nauis planè effigiem fuisse in Assæ, Ratis verò, in Quadrante & Triente, Fest.
Pomp. in voce, Ratum tradit. Quod & Ouid. lib. i. Factor significat cum ait,

Hinc bona posteritas PVPPIM FORMAVIT IN ÆRE,

Hospitis aduentum testificata Dei.

Pueros etiam in ludis dixisse, *REX ERIS, SI RECTE FACIES;* Horat. Epist.
i. lib. i. refert.

Atque ut aduenientes, *Ave*, seu *Salve*, sic abeuntes & recedentes, *VALE* dice-
bant, ut ex Sueton. in August. cap. liii. Ouidio lib. v. Trist. Eleg. iiii. & lib. iii. Eleg.
xiii. Martiali Epigr. viii. lib. ix. Aufonio, Epistola ad Paulinum, & Sidonio Apollin.
Epist. x. lib. ix. & in carmine propemptico apparet. Præterea, ut salutatio matutina
erat *Ave*, ita & vespertina, *VALE.* Galbam certè Suetonius lib. quem de eius vita
composuit, cap. iiii. veterem ciuitatis exoletumque morem, ac tantum in domo sua
hærentem, obstinatissime retinuisse, narrat, ut liberti, seruique, bis die frequentes
adesse, ac mane, *SALVERE*, vespere, *VALERE*, sibi singuli dicerent. Post cœnam etiam
dictum *VALE* idem aperte ostendit in Tiber. cap. lxxii. Macrob. lib. ii. Saturnal. cap.
iii. de Augusto. *Exceptus à quodam cœna satis parca & quasi cottidiana: nam penè nulli se*

inuitanti negabat) post epulum igitur inops ac sine ullo apparatu discedens, VALE dicenti, hoc tantum insuurravit, NON PVTABAM ME TIBI TAM FAMILIAREM. Sed & Lucianus cum in matutina saluatione, non χαίρει, quo Latinum AVE exprimitur, sed γυαίρει, quod significat VALE, imprudens dixisset, & ex eo derisus esset, Apologia quæ inter eius scripta extat, purgandum sibi esse hunc linguæ potius, quam mentis, lapsum & errorem duxit. Cornelium quoque Frontonem Xiphilinus in Hadriano narrat, à cena domum redeuntem, cum accepisset à quodam, cui se adfuturum receperat, Hadrianum ius bene mane dicere, veste cænatoria qua indutus erat, ad eius Tribunal accessisse, salutemque ei, non quidem matutina saluatione, H AVE, sed veste pertina, VALE, dixisse. Verba eius de hac re sunt hæc. Κορνήλιος Φροντων ὁ πᾶσιν ἄριστος τῶν ποτῶν Ρωμαίων ἐν δίκαις φερόμενος, ἐσπέρας ποτὲ βαθεύσας, ἀποδείπνυς, ὅκιστα ἐπαυθὼν, ἔμαθάν παρὰ τίνος, ὃ σὺν ἡρώδῃ ὑπέσχετο, δικάζειν αὐτῶν, ἐν τῇ τῆσδ' ἐπιτιμῇ: ὃ σπερ εἶπες, ἐς τὸ δικάσειον αὐτῶν ἐσθλῆς, καὶ ἡσπύσατο, ὅτι γὰρ τῷ ἐσθλῶ ἄεθροισματι, τῷ, Χαίρει, ἀλλὰ τῷ ἐσπεύσῃ τῷ, γυαίρει, γησόμενος. Fuluium etiam senatorem, qui arcanum aliquod sibi ab Augusto creditum & commissum, uxori temerè effugerat, cum manè Augustū salutans, dixisset, Χαίρει Καίσαρ, Augustum respondiisse, γυαίρει φέλλβει, Plutarch, in lib. de Garrulitate refert.

Sed & mortuis, VALE dicebant. Seruius in lib. XI, Æneid. ad eum versum

Sic ὁ, sic positum affati, discedite, corpus.

Sensus talis est, præstate vos mihi funebre solatium, id est, affamini me, ut dici solet mortuis, VALE, VALE, VALE. Apud eundem Virgil, lib. XI. Pallantem mortuum Æneas ita affatur,

SALVE ÆTERNVM mihi maxime Palla.

ÆTERNVMQVE VALE. Vbi Seruius. De quibus verbis, Varro in Logistoricis, ait, ideo mortuis, SALVE, ET VALE dici, non quod valere, aut salui esse possint, sed quod ab ijs recedimus eos numquam visuri. Hinc ortum est, ut etiam maledicti significationem interdum vale obtineat: ut Terentius, valeant qui inter nos disidium volunt, hoc est, ita à nobis discedant, ut nunquam ad nostrum reuertantur aspectum. Ergo cum mortuo dicitur, VALE, non ethymologia consideranda est, sed consuetudo, quod nullis VALE, dicimus nisi à quibus recedamus. Quod totidem prope verbis idem Seruius in lib. V. Æneid. tradit, ad hæc verba,

*SALVE SANCTE PARENS, iterum SALVETE recepti
Ne quidquam cineres, animæque umbraque paternæ.*

Ouid. lib. VI. Metamorphos.

*SVPREMVMQVE VALE, pleno singulibus ore
Dixisset. Et lib. VII.*

*Mutua, dum licuit, reddebant dicta, VALEQVE,
Coniuncti dixere simul.*

Et lib. X.

*SVPREMVMQVE VALE, quod iam vix auribus ille
Acciperet, dixit.*

Idem lib. IIII. factor.

Osculâque applicuit posito suprema feretro:

Atque ait, INVITO FRATER ADEMPTE VALE.

Donat. in Andr. Terent. Act. IIII. Sc. II. VALEANT, hoc est, abeant, recedant: quia & discedentibus mortuis, VALE DICITUR, ut Virgilius. Salve æternum, & cetera. Hinc & in Titulis monumentorum non rarò, VALE, adscribitur. Seruius in lib. III. Æneid. ad hæc verba,

Et magna supremum voce ciemus,

Est autem hoc loco, quod dicimus more sollempni, id est, tertio, VALE: NOS TE ORDINE QVO NATVRA PERMISERIT, CVNCTI SEQVEMVR. Quidam dicunt eorum mortuorum nomina ter vocari, qui in aliena terra dimittuntur. Vt in VI. Æneid. Ter magna manes ter voce vocant. Et ita in Inscriptione Hispaniensis, quam supra rettulimus,

NOS

NOS EO ORDINE, QVO NATVRA PERMISERIT, TE SEQVEMVR. Idem Seruius in lib. VI. Æneid. ad hunc locum, dixitque nouissima verba, id est, ILICET, Nam VALE dicebatur post tumuli quoque peracta sollempnia. Et in lib. VI. Æneid. ad hæc verba, Et ferales ante cupressos, Varro tamen dicit pyras ideo cupresso circumdari, propter grauem vstrina odorem, ne eo offendatur populi circumstantis corona: quæ tamdiu stabat, respondens fletibus PRÆFICÆ, id est planctuum principi, quamdiu consumpto cadauere, & collectis cineribus, dicebat nouissimum verbum, ILICET, quod iure licet, significat. Vnde est, dixitque NOVISSIMA VERBA. Propertius etiam funebres voces has ponit Eleg. XVII. lib. II.

Tu mea compones, & dices, OSSA PROPERTI

HÆC TVA SVNT.

Ominis vitæ causa & Δυσφημίας vitandæ gratia, non obiisse, sed, VIXISSE mortuos dicebant. Quod Plutarch, in Cicero, docet his verbis. φθγγε δὲ μέγα, Ἐξήσων, εἶπεν ἔπα δὲ Ρωμαίοι μὲν δυσφημῶν βεβλόμενον, τὸ πεινάσαι λέγῃσι. Inde est quod in Titulis monumentorum numquam, Obiit, vel Mortuus est, legitur, sed semper, VIXIT. Tertullian, in lib. de Testimonio animæ, quò loci mortuos a gentilibus MISELLO S; ET SECVRO S appellatos tradit, Nam si, ait, de aliquo iam pridem defuncto, tanquam vivo quis requirat, præ manu occurrit dicere, ABIIT IAM ET REVERTI DEBET. Cornutus etiam in Sat. II. Persij lætos quandoque & tristes vitæ dies signasse veteres notat, & in tumulo cuiusdam inscriptum fuisse, VIXIT ANNOS TOT; D YRAVIT ANNOS TOT.

Extremum illud erit, quò, peractis fabulis, Spectatores dimittebantur. Valere enim & plaudere iuebantur, in hunc modum, VALETE ET PLAVIDITE: quæ vel à Grege, vel ab ea persona quæ postrema in scenam introducebatur, pronuntiabantur. Quod in omnibus Terentij Comædijs perpetuum est, qui non sese tam late in hac clausula effundens, quam Plautus vel solo verbo PLAVIDITE, nonnumquam contentus est. Plautus enim vno & altero versu quandoque plausum dari variis verborum figuris iubet. Veluti Truculento.

SPECTATORES BENE VALETE, PLAVIDITE, ATQVE EXSVRGITE.

Idem Epidico.

PLAVIDITE, VALETE, LYMBOS EXTOLLITE, ATQVE EXSVRGITE.

Item Curculio.

Que res vortat bene, mihi & vobis, SPECTATORES, PLAVIDITE.

Interdum & CLARE PLAVIDI iubet, ut in Amphitruo,

Nunc SPECTATORES Iouis summi caussa, CLARE PLAVIDITE.

Et Menæchm.

Nunc SPECTATORES VALETE & vos CLARE APPLAVIDITE.

Idem Bacchidib.

SPECTATORES, VOS VALERE volumus & CLARE APPLAVIDERE. Idem à Spectatoribus exposcit Grex in fine Afinariz & Calinar, & Strophilus in fine Aululariz, & Eutyclus in fine Mercatoris. Quandoque etiam Plautus ait, PLAVSYM DATE, velut in fine Rudentis. Sic & in Cistellar.

Nunc ad vos Spectatores, quod reliquom relinquitur,

More maiorum, DATE PLAVSYM postrema in Comædia.

Idem Captiuis, Nunc vos, si vobis placet

Et placuimus, neque odio fuimus, signum hoc mittite,

Qui pudicitia esse præmium vultis, PLAVSYM DATE.

Et Mostellar.

Spectatores fabula hæc est acta: VOS PLAVSYM DATE.

Hunc morem etiam Horatius in Arte poet. tangit.

Si plausoris egres aulea manentis, & vsque

Sessuri, donec cantor, VOS PLAVIDITE, dicat.

Quo adludens Cicero in Cato. maior. Neque enim historioni, ait, ut placeat, peragenda

est fabula modo in quocumque fuerit actu, probetur: nec sapienti usque ad, PLAUDITE, viuendum. Quintilian. lib. vi. cap. ii. Tunc est commendandum Theatrum, cum ventum est ad ipsum illud, quo veteres Tragediæ Comædiæque clauduntur, PLAUDITE. Tertullianus lib. i. aduersus Valentiniæ. Quod superest inquam vos VALETE ET PLAUDITE, Imo quod superest, inquam, Vos audite & reicite. Apuleius lib. ii. Florid. Renuntiauerit Philemonem poetam qui expectaretur, qui que in theatro factum argumentum finiret, iam domi veram fabulam consummasse. Enimvero iam dixisse rebus humanis, VALERE ET PLAUDERE: Suis vero familiaribus, dolere & plangere. Eoque adlusisse videtur Seneca lib. iii. Natural. quæstio. cum ait, Vnam rem adhuc adiciam & fauere te, ac PLAUDERE, inuabit. Atque ut tandem aliquando finem scribendi faciam, nouissimis hęc Comædiarum verbis, Formularum libros claudere me iuuat. Vos ergo, candidi lectores, (odi namque malignum vulgus & arceo) Bene valere, vigiliasque & lucubrationes nostras æqui, bonique consulite: & si meruerimus, plausum date.

Hęc habui quæ de certis & sollempnibus, s. p. Q. R. verbis, omnibus vestigiis indagata proferrem. Omnem certe adhibui diligentiam, omnique mente, à multis iam annis, in ea cura cogitationeque sum versatus, ut odorati quam sagacissime possem, quid certorum verborum, bonus quisque auctor ferret. Ex his quædam oculis deprehenduntur: quædam coniectura persequenda sunt. Nec ignoro multa prætermisissæ esse, quæ me fugerint, quæ in aliorum casses & retia decidere non inuitus patiar: cum formularum clausura perfregisse, et ad eas inuestigandas viâ strauisse, aut ad earum conquirendarum cupiditatem studiosos harum rerum excitasse satis habeam. Nam ex quo primum in hanc cogitationem incubui, ea intercessere tempora quæ me fori laqueis irretitum, & priuatis dein publicis causis agendis penitus addictum, ab omni non modo scriptione, meditationeque, sed & lætione auocarunt. Otij tandem plusculum nactus, cum veteribus amicis, hoc est cum libris in gratiam redire studui. Edidi ergo quæ potui, non ut volui: sed ut me tēporis angustia coegerit. Quod ne quis oratorio furo dictum credat (scitum est enim causam conferre in tempus, cum adferre plura, si cupias, non queas) eorum conscientiam testor, qui mihi, aut custodiis audiendis, aut litibus, mane à lucifero donec sol occidat, dirimendis, totos dies abire norunt. Quamquam vel me tacente, res ipsa satis loqueretur, hęc ab homine occupatissimo scripta esse. Nec sum nescius non defuturos, qui subitū magna ex parte opus, quod non multa dies nec multa litura coeruit, reprehendant. Audire etiam mihi videor voces eorum, qui, sicubi offendēt quod eis displiceat, protinus cum Velleio Paterculo exclamabunt, Quid aliud, quam nimium occupatum dixerim, quem vel mendum vocis fefellit, vel cui hoc aut illo loco somnus obrepit? Sed ego diutius premere non sustinui, quod in commune prodesse posset, præsertim cum mihi ad exhibendum formulam plerique dictarent, alij, quasi eos vana promissi spe lactarem, inertia dicam mihi scriberent, Accessi lunam esse dictitantes, quibus ut satisfacere, cursu tarditatem corrigere coactus sum. Sed si qui excusationem meam non accipient, nec mihi eorum que paullo negligentius & incautius, aut contra, nimis diligenter, & anxie scripta censebunt, gratiam faciet, eos ego iniquos eicrabo: & ad æquos rerum æstimatores prouocabo. A quibus, pro innata bonis omnibus humanitate, etiam atque etiam peto, ut ne ex aliqua fallaci coniectura, aut leui inani ac futili obseruatione, aut verborum vbertate ac copia ieiunauit breuitate, aut denique aliquo alio lapsu, errato, ansam maledicti arripiant: sed cęsuram suam in secundam editionem, quæ Deo volente aliquando limatior exibat, differant. Maneant parumper dum mihi ipse Aristarchus sim, nec anteuortant quæ in me ipsum paro. Nec enim omnia simul inuenta & perfecta sunt: vnoque partu in lucem moles hęc emitti, & ad vnguem formari non potuit. Interim libris hęc in scenam productis, ipse Apellis exemplo post siparium arrectis auribus stans vitia quæ norabuntur tacitus auscultabo, & quæ iustam reprehensionem mereri, aut parum æquis animis accipi cognouero, ea, si videbitur, inducam, delebo, emendabo: nec committam ut cæco fœtus mei amore, vllatenus peccasse videar.

FINIS.

AUCTOR LECTORI.

Nimpe cui, utcumque promissum, Tituliq; fidem, aliquatenus Deo iuuante, exfolui: Nam ut de me ipse primus quasi Consulari loco rogatus sententiam dicam, tantum abest ut susceptum munus peregrisse me, cęsam: ut inchoasse tantum, & velut vestigia ac lineamenta quædam tradidisse mihi videar. Sunt etiam non pauca in hęc libris, partim eius qui descripsit in curia: partim operarum vitio, errata commissa. Atque adeo nonnulla, ne in alios culpam omnē transferam, mihi ipse imputo, qui hęc inter eas occupationes edidi, ac prope scripsi, ut vix respirandi facultate haberem. Itaque multa me præteriisse sentio, quæ nunc, & quidē serò, succurrunt: Ex his quædam, quamquam præposterè, reddentur. Nec enim omnia in secundam editionem differre sustineo. Igitur quæ subieci suis quæque locis, cui commodū erit, reponenda curabit.

p. 22. lin. pro populo, adde Ciceronem lib. ii. de legib. & Agell. lib. i. Noët. Attic. cap. xii.

p. 25. lin. vlt. dele Perron. Arbitr. & repono Pado Albinouan.

p. 29. lin. 25. emenda, Flaccus lib. v. Argonaut.

p. 33. lin. i. diuque scribe, pro denique.

p. 34. lin. i. adde, Ex quibus nemini dubium relinquitur, rectam esse scripturam veteris codicis Symmachi Epist. xxvi. lib. viii. quæ sic habet, ut in honore numinum fieri solet.

p. 48. lin. 16. emenda id. pro idem. & lin. 21. scribe receptum fuisse in iudiciis.

p. 50. adde: Domina Iuno apud Propert. lib. ii. Eleg. iii. & Domina Venus lib. iii. Eleg. ii.

Ibid. adde Mercurium bonum dici à Plauto Casina Act. ii. Sc. iii. & Liberum patrem bonum ab Ouid lib. i. Trist. Eleg. iii. Item Bacchum pulcherrimum ab Ouid. lib. v. Trist. Eleg. iii. Et Venere pulcherrimam ab eodem lib. iii. Fastor. Insuper & Deos magnos vocatos, ut ex Plauto Trinummo Act. iii. Sc. i. Ennio apud Cic. lib. i. de Offic. Ouid. lib. iii. de Ponto Eleg. i. Seneca lib. v. de Benefic. cap. xvi. patet.

p. 54. & 55. inter Iunonis cognomina Matuta posui, secutus scripturam codicis Linij & P. Victoris. Nunc in cogitatione mearum consilium adhibitis amicis sub sisto. Vereor enim ne se illic Iuno in Inus locum subdidit. Nam, ut ait Cic. lib. i. Tusculanar. quæst. Quid Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? Idem lib. 3. de Nat. Deor. Ino Matuta à nobis dicitur, à Græcis Leucothea. Similitèrque Ouid. lib. 6. Fastor.

Leucothoe Græcis, Matuta vocabere nostris.

Matris etiam Matutæ Festus Pomp. meminit, eiusque festa Matralia, eodem auctore, dicebantur. Eadem p. 55. lin. 9. in Ossipagina Iunonis nomine nihil apud Arnobium lib. iii. mutandum censo: Recta enim est scriptura, neque vitij quidquam subest. Hoc namque nomine, Iunonis, in ossibus eorum qui in lucem edebantur pangendis solidandisque, vis ac potestas exprimitur. Eademque est, dea Ossipago, apud eundem Arnob. lib. iii. ubi tamen manifesto errore scriptum est non semel, Ossilago.

p. 57. lin. 23. emenda, de Forte Fortuna. Rectus enim huius appellationis casus est, non Fortis, sed Fors. Cuius genitiuum Fortis, Varro lib. v. de lingua lat. & Columella lib. x. Accusatiuum verò, idem Varro lib. iii. de lingua Lat. Ouid. lib. vi. Fastor. ediderunt. In eoque lingua latina ignorantiâ lapsi Græci auctores Dionys. Halicarn. et Plutarch. videntur, qui à fortitudine hanc appellationē ductam existimantes, Αὐρηϊα et ἰορπηϊα seu ἀειρωτηνῆ, reddiderunt: cum re vera, ut Cic. lib. ii. de legib. explicat, hoc nomine incertos casus Quirites significarint.

p. 75. lin. 43. emenda, ex manuscriptis Catonis codicibus sacri cœrandi, id est, curandi.

p. 94. lin. 33. emenda, diu commendent. Acta hic diu Augusti æquet, annos vincat. Quandiu inter mortales erit, nihil &c. Sic enim ex manuscriptis codicibus hanc Senecæ præcationem restituendam esse, Nic. Faber. vir. doct. et humana præstantissimus me docuit.

p. 107. lin. 30. adde. Hanc tamen votorum mutationem obscure perstrinxit Capitolin. in Maximo & Balbino.

CC

- p. 110. lin. 1. emenda, lib. XXIII. et adde Cic. lib. VI. in Verr. et Appian. lib. II. Bellor. civil. et lin. 12. ad Liuium lib. XXIX. et lib. XL.
- p. 116. lin. 46. emenda, Saturnius: & adde, Diomedes in vetusto v. c. Claudij Puteani codice, lib. III. postquam de heptametro heroico locutus est, subiicere, Saturnium in honorem dei Nanius inuenit, addita syllaba ad Iambum, sic:
Summas opes qui Regum Regias refregit.
- p. 117. lin. 36. adde, Sic & Prudent. in Αποθεώσι, genua incerare Dianæ: Ita quippe contra vulgatorū exemplarium scripturā locus hic citatur à Gregorio Turon. cap. 40. eius operis quod in gloriam plurimorum martyr. conscripsit. Atque ita idem Prudent. in Amartigenia,
Incerat lapides fumosos idolatrix,
Religio. Et contra Symmach.
Saxa inlita ceris Viderat.
- p. 119. lin. 23. emenda, possessione daecerunt. & lin. 37. paterna virtutis.
- p. 122. adde, quādoque veteres optasse bonam mentē his quibus deos infestos credebant, ut apud Liuium lib. 39. Senec. Controvers. II. lib. IX. Terent. Adelp. Act. III. Sc. III. & ibi Donat.
- p. 129. lin. penult. emenda, cap. XII.
- p. 134. lin. 16. delēda est hæc clausula, Eoque alluisse Chæream etc. Assentior enim Lipsio emendanti apud Sueton. Accipe irati. m. Nā et Iosephus lib. 19. antiquit. cap. 1. eam rem ita narrat. Ἐπαγαγὼ δὲ αὐτὸν χαίρειας, ἡ ἡγεσία τοῦ δὲ τῆς εἰς χλαύμ, αἰαχ. αἰμαίων ἐπιτότος, οὐδὲν ἐνδοιάσας, λοιδορίας τε ἐχρήστο χροτ. τῶν γὰρ, ἡ πασάμενος τὸ εἶφος ἐπὶ γὰρ πλῆθυν σφοδρὰ.
- p. 142. ad Terra marique, adde, hoc genere loquendi uti Liuii lib. 30 et Senecæ in ἀπολογοικωτοσ.
- p. 150. lin. 29. adde, verisimile esse eos qui suffragiū candidatis pollicebantur, vsos his verbis, Fauēbo tibi, ut colligitur ex loco Ciceronis qui à Quintiliano refertur lib. 6. cap. 4.
- p. 154. lin. 14. emenda, N. R. id est nihil rogatur.
- p. 178. lin. 41. emenda, ex Nic. Fabri viri optimi & doctissimi sententia, Omnibus hac lege, Et lin. 51. hi omnes inuiti.
- p. 185. ad formul. de Summa Reipub. adde, Cic. III. Philip. et pro Sextio, Liuium lib. XLII. Vlpian. in L. 1. Licet, D. de exercitor. In quibus verbis erratum est apud Cic. Orat. pro Flacco & lib. II. in Verr. et apud Tacit. lib. XI. Illis enim omnibus locis male, de summa Reipub. et summa Reipub. pro summa Reipub. et summam Reipub. legitur.
- p. 190. ad formul. Consules, adde Cic. de harusp. respons. ad formul. Tribuni, adde Liuium lib. 28. ad formul. dictator, adde Liuium lib. 22.
- p. 203. ad formul. in alia omnia, adde Calium Epist. XIII. lib. VIII.
- p. 204. lin. 9. dele vocem, ne ad ver. Perrogare, adde Epitomen Liuii lib. 48. et Plin. Epist. 22. lib. 6.
- p. 225. adde capita duo S. c. Tertullian ex L. 1. D. ad Tertull.
- p. 226. lin. 1. dele vocem, corū, ex p. 249. transfer in pag. precedentē lin. 39. & 10. quæ aberrarint.
- p. 251. lin. 16. scribe Epist. 16. lib. 1.
- p. 264. adde, Heduos quoque plurimos Senatusconsultis fratres populi Ro. appellatos ex auctore panegyri. Flauensium nomine Constantino Augusto dicti, eodemque nomine appellantur à Cic. Epist. 18. lib. 1. ad Attic. Aruernos etiam Lucanus Latio se dicere fratres ausos ait. De Iliensibus vero adde, L. non tantum, §. 1. D. de excusationib. Idemq; de Segestanis scribit Cic. lib. VI. in Verr.
- p. 268. lin. 19. dele hæc, Agri, edifica, loca.
- p. 270. lin. vlt. adde, adire.
- p. 289. lin. 13. scribe, Epist. 18.
- p. 290. lin. 12. et sequentib. Testimonia ex Dione adscripta ad mutationē vestis, quæ tam in tumultu, quam in luctu fiebat, spectantia ad suum quæque argumētum seu caput diligens lector reuocabit. Sunt enim mixtim et confuse posita.
- p. 296. lin. 4. adde, L. 1. C. de petit. hered. L. 5. C. qui manumitti non poss. L. 5. C. de magistrat. conuen. et Vlpian. Tit. de Latin.
- p. 299. lin. vlt. adde, L. 1. et 2. D. de feriis, L. cum hi, D. de transactionib. L. 3. D. de fugit. L. 2. §. idē respondit, D. pro soc. L. 16. D. de sponsalib. L. 16. D. de ritu nupt. L. 6. §. hi autem, D. de iniust. rup. L. 1. D. expil. hered. L. 1. D. à quib. appell. L. 1. D. dies quan. appell. fit.
- p. 327. lin. 32. emenda, fictili sarcophago, & lin. 39. decretum fieri.
- p. 328. lin. 29. adde, L. 1. C. de falsa cau. adiec. L. XI. C. de pact. & L. vlt. C. de precib. Imp. offer.

Ibid.

- Ibid. lin. vlt. adde, Instit. de eo cui libert. cau. bona, & §. est tamen Instit. de hered. Instit. S. plane, de milit. testam.
- p. 337. lin. 37. adde, L. 90. de decurionib. L. 12. de pistorib. L. vlt. de naufrag. in Cod. Theod. Nou. Valentini de episcop. iud.
- p. 338. lin. 24. adde, L. XI. de proximi sacror. scrip. L. 3. de testamē. L. vlt. ut dignit. ordo, L. 1. L. 5. & L. 6. de conlat. donatar. L. 2. de præd. decurial. L. 25. de susceptorib. L. 9. de exactionib. in C. Theod. L. vlt. C. de aqueduc. lib. XI. Nou. Theod. de episcop. iud. & Nou. de testamē. cleric.
- p. 353. lin. 25. adde, Consularem & Patritium.
- p. 364. lin. 15. dele hæc verba. Et hoc forte est quod in veteri versione Nouellæ 6. quæ ad eundem Epiphaniū dirigitur, additur, scripta cum adiectione dominica, quæ transferenda sunt in pag. 368. cum hac emendatione dominico.
- p. 367. lin. 17. & 18. emenda, Recitata septimo, sicut in L. 18. C. de sacros. eccles. Recitata septimo miliario huius inclita ciuitatis in nouo consistorio palatij Iustiniani, & in L. penult. C. de pos. lecta quarto miliario in nouo consistorio palatij Iustiniani.
- p. 371. adde, Sic in L. 20. §. 1. D. de stipulat. seruor. Ex ea stipulatione quod pupillæ acq̄situm sit, peto rescribas. Et in L. vlt. D. de iureiuram. Quod tibi placet rescribe mihi. Et in L. 7. D. de magistrat. conuen. In magistratus qui tutorem dederunt, Rogo rescribas, utrum pro virili portione actio danda sit, an optio sit & c. Alias legitur tu quid putes? L. vlt. D. de administ. tut. putasne? L. 113. D. de verb. oblig. Vtrum putes an non, L. 107. D. eo. tit. An putes, L. 109. D. eo. Idius est, nec ne? L. 26. D. de oper. libert. Quid iuris est? vel, quid iuris sit, L. 66. D. de donat. int. vir. & vx. L. XI. D. de pevic. & com. rei vend. Consulebatur quid iuris esset, L. 47. D. de heredib. instit. Queritur quid iuris sit, L. 36. D. de manum. testam.
- p. 376. lin. 36. emenda exempli.
- Ibid. lin. 39. adde, exempla ex L. 1. D. de liber. exhib. & L. 26. D. de negot. gest.
- p. 378. lin. 46. emenda, Teli petendi.
- p. 388. lin. 19. emenda, Teli, & illo loco adde ex Floro lib. 4. Miles faciem ferit.
- p. 395. lin. 34. emenda, lib. III.
- p. 408. ad missionum species adde, L. milites, §. missionum, D. de re milit. & Sueton. in Calig. cap. XLIII.
- p. 415. lin. 41. scribe quattuor locis, & adde, §. præterea Instit. de exceptionib.
- p. 416. lin. 14. adde, L. ubi, autem, §. qui illud, D. de verb. oblig. L. vlt. §. vlt. D. si cert. pet. L. non quocumque, §. si ex bonis, D. de legat. 1. L. cum seruus, D. de condict. cau. do. §. qui igitur, §. appellamus & §. si minus Instit. de actionib.
- Lin. 28. adde dare facere oportere, §. 1. Instit. de actionib. Cic. lib. III. de offic. Valer. Max. lib. VIII. cap. & dari fieri. L. duo societatem, D. pro soc. L. qui Romæ, §. Callimachus, D. de verb. oblig. Eoque pertinent, L. faciendi, & L. facere oportere, D. de verb. signif.
- Ibid. lin. 37. adde, L. nō solū, §. 1. D. de procuratorib. L. vlt. D. quar. rer. act. L. vlt. D. de exceptionib. L. nam posteaquā, §. sed si quis, D. de iureiur. L. sed & si restituatur, §. ex quibus, D. de iudic.
- p. 418. lin. 36. adde, §. si quis agens, & §. si quis minus Instit. de actionib. L. si seruus, D. de liber. cau. L. quintus, §. cui legatum, D. de auro argen. Et lin. 48. adde, L. & non tantum, §. veniunt, D. de heredit. petit. L. pupillus, §. vlt. D. de verb. signif. §. æque Instit. de actionib.
- p. 443. emenda, dominum, possessoremve.
- p. 449. lin. 26. emenda, D. de emctionib.
- p. 454. lin. 10. emenda, fructum in si.
- p. 460. lin. 24. emenda, aut propter vsurarum.
- p. 470. lin. 28. emenda, ut idem Cic. Orat. pro Cæcina.
- p. 499. lin. 40. emenda, legatario porro.
- p. 513. lin. 11. adde, Valer. Max. lib. 8. cap. 3. & Agell. lib. 12. ca. 13.
- p. 518. lin. 49. emenda recurrendum erat, & adde, L. litigatoribus, C. de appellat.
- p. 519. lin. 45. adde, L. 1. & 2. C. si vn. ex plurib. & L. & q̄. uar. D. de excusationib.
- p. 529. lin. 19. emenda Hieronym. in Catal. & lin. 21. A Felice etiam.
- p. 549. lin. 40. adde, idē lib. 1. Cōrouers. II. nuda in littore stetit ad fastidium emptoris, omnes partes corporis & inspectæ et contrēctæ sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emet leno; excipitur nihil. Martial. Epigram. LXXXII. lib. VI.

CC ij

Quidam me modò, Rufe, diligenter
Inspectum, velut emptor, aut lanista,
Cum vultu digitoque subnotaſſet.

Lucian. ἐν βίῳ ἑρατοῦ qui mancipium mercatur, Ἀλλ' ἀπόδιδυ, αἰτ' ἔχ' ἡμῶν ἄλλοτε ἰδέειν
Βούλομαι.

- p. 542. lin. penult. emenda, sed & vsis, ut ex Martialis epigr. VII. & VIII. lib. I.
p. 543. lin. I. emenda, Androclis modo. & lin. 23. adde, L. I. C. de postulan. L. generaliter, D. de decurionib. L. I. §. ult. D. de offic. pref. vr. Plin. Epist. 14. lib. 5.
p. 577. lin. 43. emenda ne admittito, et dele lineas 48. et 49. earumque loco hæc substitue. Diem autem operi faciundo præstitui solitam, ibidem ostendit, iniquiens, diem instituit operi faciundo kalendas Decembres.
p. 580. lin. 37. desunt hæc verba, Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus præcumbere cepit, &c.
p. 599. lin. 4. adde Ciceron. lib. 3. de Orat. & lin. 22. adde hæc, suffragatur tamē Caius lib. 2. Inst. tit. 9
p. 602. lin. 16. emenda, depositas.
p. 603. lin. 26. emenda, erat & dominica.
p. 605. lin. 26. repone, emendandum.
p. 614. lin. 20. emenda, si absque vlla.
p. 661. lin. 2. adde, A codicillorum etiam confirmatione testamentum suum orditus est testator ille cuius suprema narrantur in L. Lucius Titius, D. de fideicom. libert.
p. 706. lin. 17. adde, Vestigian^o, L. generali, D. de vsu & vsufr. leg. Speratian^o, L. Titia, D. de ann. leg.
p. 710. lin. 38. adde domus Formiana, L. si quis inquilinos, §. si ita, D. de legat. I.
p. 727. lin. 20. emenda interim.
p. 731. lin. penult. emenda, è quibus unam Romanam, alteram Spolitanam proferam, Romanae verba hæc sunt. & dele quæ sequuntur vsque ad M. Magius in pag. seq.
p. 793. lin. penult. adde, O. V. F. id est omnia viuis fecit, & dele verbum aliàs, & lin. primam paginæ sequentis. 798. lin. ult. adde, & miserimos se appellant.
p. 809. lin. 45. adde, in oculos eorum.
p. 815. lin. 35. adde, Peream si, ut ex Epist. 23. lib. III. & 19. lib. 15. familiar. & Varrone lib. 3. de re Rust. cap. 3. Seneca Epist. 57. lib. 7. lin. 30. dele lib. XVI.
p. 818. lin. 32. adde, Liu. lib. XXVI. in sententia Q. Fabij.
p. 819. lin. 18. dele, Idem Epist. VI. & c. vsque apud.
p. 823. lin. 4. 2. emenda, Psittacus Eois imitatrix ales ab oris. Sic enim vetus liber optime nota habet.
p. 825. lin. 9. scribe, Apolog. ad Senatam. & lin. 13. adde, cap. XII. unde supplenda sunt quæ initio eiusdem Apologiæ vulgò in Iustini martyris codicibus deesse notantur.
Ibid. lin. 19. emenda, & ipsum, ex vetustis Nicolai Fabri codicib.
p. 239. lin. 45. adde, Varronem in Eumenidibus.
p. 841. lin. 44. adde, Fascinationibus verò occurrebant peculiari voce ista, Præfscine seu Præfscini, quæ, ut Charisius Sospater interpretatur, significabat sine fascino, quod Græci ἀβασκάντος dicunt. Ac planè qui se supra modum laudabant fascini amoliendi & auerendi causa hanc vocem præfari solebant. Eamque apud Plautum Aſinar. Act. II. Sc. ult. Leonida præconio quod de seipso facit, ut abesset dicto inuidia, simul & fascinatio abesset, præmittit. Sceparnio quoque Rudete Act. II. Sc. v. laudationis suæ hanc eandem vocem adscribit. Eodemque modo apud Titinnium Setina, ne puella, quæ immodicis laudibus efferebatur, fascinaretur, monebatur ad laudem addi, Præfscini. Nam ut est in Servij membranis ad VII. Eclogam Virgilij: Quidquid ultra modum laudabatur, dicebatur fascinari.
p. 847. lin. 32. dele Salve &.

Hæc quicumque leget, si quis leget, æstimet antè,
Auctori quæ sint otia salua foro.

Æquus erit scriptis, quæ tempore rebus agendis,
Detraçto, raptim composita esse sciet.

INDEX

INDEX LOCORVM QVI EX VARIIS
auctoribus sparsim in hisce libris emendantur.

Gellius.	p. 340. 656.
Appianus.	p. 26. 120. 247.
Apuleius.	p. 61. 820.
Arrianus.	p. 25.
Arnobius.	p. 6. & 855.
Cæsar.	p. 236.
Charisius Sospater.	p. 157.
Cato.	p. 855.
Censorinus.	p. 176.
Cicero.	p. 17. 57. 58. 119. 137. 154. 239. 253. 303.
Codex Theodos.	p. 353.
Dionysius Halicarnass.	p. 16.
Dio Chrysoſtomus.	p. 133.
Diomedes.	p. 856.
Eusebius.	p. 4.
Festus Pomp.	p. 16. 102. 134. & 135.
Fragmenta Pithocæana Iuriconsultorum.	p. 344. 351.
Frontinus.	p. 152. 156. & 157. 220. 221. 269.
Hesychius.	p. 430.
Hirtius seu Oppius.	p. 846.
Horatius.	p. 12.
Inscriptiones Hispanienses.	p. 754. 795. 799. & 800.
Iosephus.	p. 265.
Iustinus Martyr.	p. 4. 362. 858.
Lactantius Statij interpres.	p. 28.
ex Lib. de vitis illustrib.	p. 308.
Liuius.	p. 68. 69. 116. 144. 145. 186. 289. 296. 364. 815.
Lucianus.	p. 4.
Macrobius.	p. 41. 139. 383.
Martianus Capella.	p. 61.
Nonius Marcellus.	p. 12. 108.
Nouellæ Theodos. & Valentin.	p. 352. 353. 356. 363.
Ouidius.	p. 573. 858.
Pandectæ.	p. 371.
Plautus.	p. 850.
Plinius natur. histor.	p. 58. 69. 97. 135.
Plinius Secundus.	p. 247. 728. 811.
Plutarchus.	p. 120. 133. 376.
Polybius.	p. 400.
ex Priapeis.	p. 820.
Prudentius.	p. 856.
Seneca.	p. 122. 133. 825. & 838.
Solinus.	p. 28.
Suetonius de clar. rhetorib.	p. 214. & 215.
Tatianus.	p. 4.
Valerius Max.	p. 252. 810.
Vatro.	p. 69.
Vegetius.	p. 236.

INDEX LOCORVM EXPLICATORVM.

Ammian. Marcellin.	p. 270.	
Arrianus.	p. 430. 809.	..
Cato.	p. 51.	
Cicero.	p. 153. 154. 202. 249.	..
Dio.	p. 214. 252. 288.	
Dionysius Halicarnass.	p. 812. & 813.	
Eusebius.	p. 809.	
Horatius.	p. 117. 151.	
Iosephus.	p. 529.	
Iuuenalis.	p. 15. 68. 117.	..
Lucanus.	p. 138.	..
Lucianus.	p. 368.	
Lucretius.	p. 42.	
Ovidius.	p. 8. 9. 13. 15. 46. 51. 100. 134.	
Perfius.	p. 8.	
Plinius natur. histor.	p. 25. 103.	
Plutarchus.	p. 14. 41. 42. 288.	
Propertius.	p. 8. 46.	
Seneca.	p. 14. & 15.	
Seruius.	p. 19.	
Silius Italicus.	p. 137.	..
Suetonius.	p. 14. & 15.	
Tibullus.	p. 46.	
Valerius Flaccus.	p. 43.	
Virgilius.	p. 15.	

INDEX PRÆCIPVARVM FORMVLARVM ET SOLLEMNIVM

ALIQVOT VERBORVM, QVÆ SINGVLIS

Libris proponuntur.

EX LIBRO I.

R ocul este profani. p. 4. & 5	Pars inimici, Pars familiaris.	25
Ieiunau, atque ebibi Cyceonem & c. p. 6	Caput iecinoris.	26
Puræ manus. 6. Purè lauati. 8.	Exta bona, seu Felicia & Læta.	25. & 26
Puræ vestes. 9. Pura vasa.	Exta non bona, seu Tristitia, & Irata.	26
ibid. Pura hostia. ibid. Purum vinû. ibid. & 31. Pura aqua.	Exta Regalia, Muta, Deforma.	27. & 28
Viuum flumen. 7. & 8	Proficia & Proficium.	28
Procul impij & nocentes. 9. & 10	Albegmina.	ibid.
Hostis, vincus, mulier, virgo, exesto. 10	Strebula.	ibid.
Fauete linguis. 10	Augumentum aut augmentum.	ibid.
Pascito linguam. 10	Dare tura, dare vinum.	29. 30. & 31
Bona verba. 11. & 100	Da quod debes de manu dextra.	31
Idem precari. 13	Tura ferre. 29. Turis acetui. 29. granum, mica, pollen, glebula turis. 30. Tus pium.	35
Hoc age. 14	Tura duobus aut tribus summis digitis comprehendere.	30
Agon? 15	Tura mascula.	ibid.
Ministri succinæti. 15	Vinum spurcum. Calpar. Sacrima.	31
Cultri suppositi. 16	Pateræ. 30. Lances.	32
Hostiæ maiores, Lactentes, Animales, Ruminales, Iniuges, Eximia, Succidanea, Ambaruales, Piaculares, Prodigæ, Mediales, Cauiars, Optatæ, siue Optimæ, Haruigæ, seu Harugæ. 16	Litare. 32. Egregiè & prosperè litare.	33
Hostia Maxima, Duidens hostia. Ambiegni bos & veruex. Cõfeta sus. Præcidanea agna & porca. Bos forda, siue horda. Porci facres. Boues opimi. Porca Præstænea. Porcæ aureæ & argæteæ. Porci Eximij. Boues Egregij. Oues lectæ. Idulis ouis, Altilanea. 16	Honor, seu honores Deorum. 33. & 34	
Hostiæ dicebatur Probari, Duci, Admoueri aris, Stare ad arã, Ferri, Cadere, Maçtari, Immolari. 17. 18. 19. 20. 21	Indicere, Maçtare, Instaurare, Celebrare & Persoluere honores. 33. 34. & 35	
Facere pro frugibus, Propter viam, Pro populo. 22	Dona, munera. 34. Figere dona. 34. & 35	
Publica sacra. ibid.	Hic ouis, hæc agnus, & porcus, tauri verbenæq; , perplouere pateram, refriua faba, præmessum, seu præmetium, persillum. 35	
Damium sacrificium. ibid.	Februatus dies & Februum. ibid. & 131	
Operari. ibid.	Die perendini. 35	
Exta dicebantur Inspici. 23. Eripi, Consuli, ibi. Profecari, Dari. 28. & 31. Reddi. 31. Porrici, Imponi. 31. & 32	Far pium, & tostum. ibid.	
Cor hostiarum. 24. Fibræ, & fîsum iecoris. 24. & 25	Ador. ibid.	
	Adolere. 35. & 37	
	Maçtus hoc vino inferio esto. 37	
	Libare. ibid.	
	Accipe libens. ibid.	
	Salutare Deos. 38	
	Salutare auguria læta, & omina fausta. Salutare templa. 39	
	Salutabantur dij in hunc modum. Salue sancte pater. Saluete penates. Dij saluete, & Saluto te Apollo. 39. & 40	
	Salue Terra, Patria, Tellus. 40	
	Venerari Deos, Aras, Templa. 47	

I N D E X

Adorare Precibus, Votis, Ture,	ibid.
Supplicare ture, vino, lacte, mola salsa.	ibid.
Iouem Deoſque in orationibus & cōcionibus veteres præfabantur.	47. & 48
Saturnus Pater. Iupiter Pater. Neptunus Pater, &c.	49
Iane pater. 49. 61. & 75. Dis pater. Marspiter, Diespiter. 48. & 49. Terra mater, Magna mater, Mater Matuta.	49
Sancte Iupiter, Sancte Apollo, Sancte Tiberine, Sancte Termine.	ibid.
Dij domini, deæ dominæ.	50
Dij boni, bone Iupiter, bona Iuno.	ibid.
Dij pulchrorum, deæ pulchrarū cognomine ornabantur.	ibid.
Almæ Deæ, alma Tellus, alma Venus.	ibid.
Ianum in precationibus præfabantur.	51
Ianus Cluſius, ſeu Cluſius, Parulcius, Geminus, Quirinus, Conſuius, Iunonius, Curiaſius.	51. & 52
Iupiter Optimus maximus, Capitolinus, Omnipotens, Deūm hominūmque pater, Rex, & Deūm hominūmque Rex, Magnus, Summus, Supremus.	52. & 53
Diespiter. 48. & 53. Dijouis, Stator, Feretrius, Elicius, Faunus, Luceti ⁹ , Victor, Inuiſtus Viminius, Fagutalis, Latiaris, ſeu Latialis, Herceus, Opitulus, ſeu Opitulator, Tonans, Vltor, Cuſtos, Piſtor, Inuētor, Prædator, Impulſor, Stabilitor, Centumpeda, Supinalis, Tigillus, Almus, Ruminus, Dapalis, Arbitrator, Propugnator, Hoſpitalis, Salutaris, Paganicus, Conſeruator, Hoſpicator, ſeruator, Auguſtorum & Caſarū deſeſor, Tutator ſalutis Augg. Fulgerator, ſeu Fulgurator, Fulminator,	53. & 54
Iuno Regina, Lucina, Opigena, Moneta Soſpita, Iuga ſeu Iugalis, Cinxia, Iterduca, Domiduca, Caprotina, Populonea, Fluonia, Pomona, Curitis, Sororia, Februatis ſeu Februatis, aut Februata, Martialis. Matriona, Magna ſeu Maxima.	55
Mars Gradius, Quirinus, Vltor.	55
Apollo Sādalaris, vel Sandallarius, Cæliſpex, Medicus, Palatinus, Tortor, Soſian ⁹ , Conſeruator, & Conſeruator Auguſtorū, Grannus, Monetalis, Præſtās, Propugnator, Sanctus, Pacifer, Tutelaris.	ibid.
Minerua Auguſta, Pacifica, Viſtrix, Sancta, Cuſtos vr̄bis Ro.	ibid.
Diana Auguſta, Cæleſtis, Compotens, Lucifera, Lucina, Nemorenſis, Triplex, Tutelaris, Valeriana, Viſtrix, Redux, Conſer-	
uatrix.	ibid.
Venus Ericina, Libitina, Verticordia, Genitrix, Cloacina, ſeu Cluacina, Calua, Murtia, Viſtrix, Placida, Alma.	56
Hercules Viſtor, Inuiſtus, Triumphalis, Magnus cuſtos circi oliuarij, Siluanus ſeu Sullanus, Deſenſor, Comes & Conſeruator.	ibid.
Ops Conſua.	ibid.
Lares familiares, Patrij, Præſtites Grūdiles, Cōpitales, Hoſtilij, Permarini, Dij patrij indigites.	ibid.
Manes Dij.	57
Fortuna fors, Muliebris, Primigenia, Equetriſtris, Viſcata, Breuis, ſeu parua, Maſcula, Obſequens, Reſpiciens, Virgo ſeu Virginalis, Redux, Seia, Barbata, Māmofa, Publica, Priuata, Dubia, Bene ſperans, Vicina, Libera, Stata, Adiutrix, Conſeruatrix Galbanorum, Opifera, Felix, Manens, Auguſta, Huiusque diei, Virilis.	57. 58 & 59.
Dij deæq; omnes.	60
Sive Deus, ſive Dea es.	ibid.
Quiſquis es Deus.	61
Iupiter omnipotēs ſeu quo alio nomine appellari volueris.	ibid.
Precationes ad Iunonem.	ibid.
Venuactor, Reparator, Imporcitor, Inſitor, Occator, Sarritor, Subtruncator, Meſſor, Conuector, Conditor, Promitor.	62
Cereri & Telluri preces vti cōciperentur.	62
Agricultorum Dij XII. Iupiter, Tellus, Sol & Luna, Ceres, Bacchus, Robigus, Flora, Minerva, Venus, Lympha & Bonus Euentus.	ibid.
Floræ ſupplicabatur, vt fruges cum arboribus ac vitibus bene proſperēque florefcerent.	ibid.
Rubigini & Robigo Deo preces factæ.	63
Auerruncus Deus rogabatur, vt pericula auerteret.	63
Dij auertite.	63. 69. & 105
Auertas morbum, mortem, labem, &c.	64
Mala Fortuna, Febtris, Pallor, Orbona, Bellona, Furia.	64
Caniculæ ſacrificatum, vt fructus flauescerent ad maturitatem perducerentur.	ibid.
In luſtrandis agris quid præcabantur.	ibid.
Palilibus deam Palem vti præcarentur.	64. & 65.
Annæ Perannæ ſacrificatum, vt annare perannareq; commodè liceret.	65
Abs Dea Carna petebatur, vt iecinorā & corda	

FORMVLARVM.

corda quæq; ſunt intrinſecus viſcera, ſaluã conſeruaret.	78. & 79
Iuno Lucina ſer opē, ſerua me obſecro. Lucina faue.	ibid.
Mercurius rogabatur, vt lucra tribueret.	ibid. & 66
67	
Laribus familiaribus ſupplicabatur pro copia, vel vt habitatio bona, fauſta, fortunataque eueniret.	ibid.
A Natali petabatur, vt candidus veniret.	ibid.
Io Bacche.	ibid.
Veneri Verticordiæ, item Menti quomodo ſupplicaretur.	ibid.
Matutæ Deæ vti res diuina fieret.	68
Bonæ Deæ vinum libātes, lac ſe libare dicebant.	68
Herculi qui ſacrificabant, alium nullū Deū inuocabant.	68
Verbis præire in precatione.	ibid.
Populo Romano Quiritibus.	ibid.
Herſiliæ precatio.	ibid.
Sub vōs placo, ob vos ſacro.	69
Bene ſponſis, bene volueris.	ibid.
Vt melius iuuēt, melius fortunēt.	ibid.
Augurum precationes.	69. & 70
Inuocatio & legum dictio.	69. & 70. & 136
Firma omen.	69
Euocationis Deorum carmen.	70. & 71
Sollemne carmē precationis in cōcionibus & comitiis.	71
Bene atque feliciter eueniat, ſeu eueniret.	71. & 72
Quæ res bene vertat, Quod bene verte ret.	72. & 73
Dij bene vortant, ſeu verruncēt, Dij fortunēt, Dij ſecundēt.	ibid.
Cenſorum præſatio imperantium præconi vt viros vocaret, Quod bonum, fauſtum, fortunatūmque ſit.	74
Valerius Meſſalla Auguſtum vti ſalutauerit.	74
Sis bonus & ſis felix.	75
Αγαθῆν ἰσχυρῆν.	75
Precationes in ſtruce Iano commouenda, in ferro mouendo, in luco conluendo.	ibid.
Bonæ preces, bonus dies.	75. & 76
Sis volens propitius.	76
Dij velint, Si Dij volent, Diis volentibus.	76 & 77
Dexter ades.	77
Bacche veni, Sancte veni, Mars veni.	77. & 78
Ades, Huc ades, Adſis, A deſte, A deſtote Dij.	78
Precor, venerorque.	79
Voculæ precatio.	ibid.
Precor, quaſo, obteſtor.	ibid.
Deōs quaſo, Imploro atque Obteſtor.	79. & 80
Te inuoco.	80
Dij faciant, Dij ita faxint.	80. 81
Da, in precationibus.	81
Dij tibi dent quæ velis.	82
Annue, Annuite.	ibid.
Euentura precor, & Quæ precor eueniant.	82. & 83
Auguror.	83
Sic, in precationibus.	83. & 84
Dij ſeruate, Dij fauete.	85. & 86
Heluidij Priſci Prætoris precatio.	86
Dij ceptis a deſte.	ibid.
Dij approbent.	ibid.
Fer opem.	86. & 87
Dij immortales obſecro veſtram fidem.	87
Tuam fidem Venus, Iuno, Hercules.	ibid.
Phœbe ſuccurre, Apollo ſubueni.	ibid. & 88
Diis bene iuuantibus.	87
Reſpice, & Aſpice nos.	87. & 88
Κύριε ἐλέησον.	88
Precor miſerere.	ibid.
Per Deum.	ibid.
Quod Deus dederit, & Si Deus voluerit.	ibid.
Benedicat te Deus.	ibid.
Deus videt omnia, Deo commendo, Deus reddet, Deus inter nos iudicabit.	ibid.
Deus magnus eſt, & Deus verus eſt.	ibid.
Eſt profectō Deus.	ibid.
Dij audite.	89
Pacem ac veniam pcto.	ibid.
Pacem Deorum expoſcere.	90
Pax Deūm.	ibid.
Parce precor.	ibid.
Bene mihi, Bene tibi, Bene nos, Bene vos, Bene ſit.	91
Bonum ſit.	ibid.
Bene dicite.	ibid.
Dij tibi bene faciant.	ibid.
Dij omnes te plurimum ament.	ibid.
Scipionis è Sicilia ſoluentis & in Africā traiccientis, item Africam conſpicientis precationes.	92
Spurij Poſtumi, Cincinnati, & Decij Conſulium precationes.	92. 93. & 34
Populi Ro. precationes variæ.	93
Velleij Paterculi precatio pro imperio Romano.	93

I N D E X

Valerij Coruini precatio.	ibid.	Votorum formulæ, Templum voueo, Voueo	
Tuccia & Aemilia Vestalium Virginiu pre- cationes.	ibid.	voueo, Facturum me voueo Decimã par- tem prædæ voueo.	105. & 106
Claudia precatio,	ibid.	Votorum formulæ ex Virgilio, Ouidio, Va- lerio Flacco, & Sillio Italico.	106. 107
Senecæ pro Claudio precatio.	ibid.	Votum Censorum in Iustro cõdendo, vt po- puli Ro. res meliores Dij facerent.	107
Augusti precationes.	94. & 96	Vota si eodem statu Respu. stetisset.	107
Phnij & Martialis pro Traiano precationes.	94. 95. 96	Formula vouendi veris sacri.	107. & 108
Firmici pro Constantino Imp. precatio.	95	Votum Iouis si Rempub. in meliorem statũ vertisset. Item si constitisset à fuga acies. Si eo die hostes fusi fugatiq; essent. Si vicif- set, legionesq; hostium fudisset. Si prospere bellum contra Gallos euenisset.	109
Quidij pro salute Augusti precationes.	95	Vota facta, Si reconciliaffet populo ordines. Si morbus pestilentiaq; ex agro Ro. emõ- ta esset.	109. & 110
Pedonis Albinouani pro Tiberio precatio.	95. & 96	Vota pro valetudine populi, Pro salute prin- cipis, Item pro eorum qui peregrè perficif- cebantur reditu.	110. & 111
De nostris annis tibi Iuppiter augeat annos.	96	Rata vota.	112
Memoriam defunctorum non sollicitari.	ibid.	Vota valere, & vota cadere dicebant.	113
Sit tibi terra leuis.	ibid.	Vota Concipi, Suscipi, Nancupari, Reddi, Soluti dicebantur.	113
Molliter ossa cubent.	97	Voti reus, Voti damnatus.	ibid.
Placide quiescas.	ibid.	Debita vota. Merentibus, seu meritis Dijs vota reddere.	113. & 114
Sit terra grauis.	ibid.	Merita dona, Votum soluit libens merito.	114
Imprecationes Tiberio & Gallieno mortuis factæ.	98	Ex voto.	ibid.
Mortuis sedes inter impios dent Dij.	98	Votuarum tabularum formulæ.	114. 115. & 116
Dijs gratias agere.	ibid.	Titulorum qui votis adscribebantur exem- pla.	117
Dijs magnas merito gratias habeo, atque ago.	98. & 99	Vota pendent.	118
Dicere laudes & canere laudes.	99	Præunte Pontifice vota suscepta.	118
Dijs gratia.	ibid.	Incerare genua Deorum votis signatis.	117
Calendis Ianuariis lata & prospera verba.	100	Custodes in nãcupatione votorum adhibiti.	118
Nouum vetus vinũ bibo, veteri nouo mor- bo medeor.	ibid.	Exposcere votis.	119
Vetera hæc poma, alia noua.	ibid.	Deuotionum, imprecationum, dirarũ & exe- crationum conceptio.	119. 120. 121
Bonis & faustis ominibus proficere.	ibid.	Certa verba, sollempnia, legitima & cõcepta.	119
Accipere & arripere omen.	101	Carmen deuotionis Decij.	119
Sternutantibus salutem ominis causa preca- ri.	101	Vrbes antiquitas quemadmodum sollempni carmine deuocabantur.	120
Bona nomina.	102	Deuoueo.	120
Omina bona, fausta, candida, secunda, dex- tra, lata.	100. & 103	Iratos Deos ijs exoptabant, quibus impre- cabantur.	120
Omina mala, dira, infausta, sinistra, tristia, ad- uersa, funesta.	103	Propitij Dij iratis opponuntur.	ibid.
Abominationum Formulæ, Quod abomi- nor, Quod dij omen auertant, Dij auer- runt, Quod Iuppiter omen auertat, Procul omen abesto, Procul sit omen, Procul hæc auertant fata, Quod Dij pro- hibeant, Dij meliora, Dij melius, Dij me- liora ferant, Dij meliora procurent, Dij melius faciãt, Dij melius faxint, Dij me- lius duint, Dij immortales auertere & de- testamini quæso hoc omen, Melius omi- nare.	103. 104. & 105	Dij te perdant, Dij te infelicitent, Dij te era- dicent.	122. & 123

Quæ res tibi vertat malè. Male sit, Male Dij
Tibi

F O R M V L A R V M.

tibi faciant.	123	Ioue fulgente, tonante, fulgurante agi cum populo nefas.	134
Abi in malam crucem. Abi in malam rem.	ibid.	Ratum facere.	ibid.
Væ capiti tuo.	ibid.	Si mihi auctor es verbi.	ibid.
Capiti meo.	124	Sanè farte q;.	ibid.
Hostibus eueniat.	ibid.	Auguralia verba, Effari & Effata, Liberata, Conspicio, Cortumio, Manalis fons, Ne- gritu, Diuipotes, Extemplo, Spectio, Spi- cere aueim, Conditio, Tempestat, Palu- dati, Sedere, Augurium agere, & Augura- culum.	134. & 136
Dedicationum certa & sollempnia verba.	125	Aues Oscines & Alites.	135
Dedico.	125. & 126	Præpetes, Superuaganeæ, Titia, Inferæ, Ad- missiua, Arculæ seu Inebæ, Remores, Cli- uia.	135
Ades, ades Luculle Seruilli, dum dedico æ- dem hanc, &c.	126	Alter auis.	ibid.
Bonorũ consecratio certis verbis fiebat.	126	Sinistræ aues.	ibid.
Consecratio manu.	ibid.	Auspicia, Cliuia, Piacularia, Pestifera, Pede- stria, Iuge, Perenne, Ex acuminibus, Cadu- ca, Dextera, Sinistra.	135. 136. & 138
Formulæ legum dictarum in ædium sacrarũ dedicatione.	126. & 127	Auguria Cælestia, Oblatiua, Imperita, Sta- tiua.	136
Magmentum.	127	Augures publici.	ibid.
Ne quid scortum adhibero.	ibid.	Cooptari in collegium Augurum, & Inau- gurari.	136. & 137
Aris tituli inscripti, & in quæ verba.	127. & 128	Auspicari.	138
Deorum signis Inscriptiones additæ.	128	Auspiciantium verba sollempnia, Q. Fabi tẽ mihî in auspicio esse volo, &c.	137
Plerumq; signis eorum nomẽ inscribatur, qui ea dedicant, posuerant, statuerant. In- terdum & vnde pecunia redacta esset, in- scriptione declarabatur.	128	Pullarius.	ibid.
Donum dedit, vel donum posuit.	129	Silentium.	138
Causa doni dati titulo plerumq; cõprehen- debatur. Exprimebatur etiã si ex voto sus- cepto posuit.	129	Auspicium dirimere.	132. & 138
Pontificiæ formulæ.	ibid.	Cubantes auspicabantur.	138
Sacerdotis Vestalis capiendæ formula.	129	Haruspices Consuli, & consulti Responderẽ dicebantur.	ibid.
& 130		Haruspicum responsa quædam.	138. 139. & 140
Vestales propriè capi dicebantur, interdũ & legi.	130	Marrj vatis carmina duo.	139
Vigilante Rex.	ibid.	Delphica responsa duo.	140
Litibus & iurgiis abstinere feriis.	ibid.	Haruspicum verba.	ibid.
Feriis publicis vt opere abstinere per præ- clamatatores denuntiabatur.	130. & 131	Mando tibi vt maximum Iouem audias.	ibid.
Napuras nectito.	131	Prodigia, ostenta, portenta, nuntiari, expiari.	140
Sistere fana.	ibid.	Fulmina Consiliaria, Postulatoria, Monito- ria, Pestifera, Fallacia, Demptalia, Perem- ptalia, Adtestata, Atteranea, Obruta, Re- galia, &c.	ibid.
Die noni populo Ro. Quiritibus Compita- lia erunt.	ibid.	Dium fulgur, & renouatium.	ibid.
Lauatio Deũm marris est hodie, Iouis epu- lum cras est, &c.	ibid.	Difficiens, transfigiens, corripiens infigens.	ibid.
Dies te quinque kalo Iuno nouella, septem dies te kalo Iuno nouella.	ibid.	Axamenta.	141
Ædes, templa, delubra, fana, sacella, cellæ, sacraria, tesca, fauissæ.	131. & 132	Saliorum verba peculiaria quædam.	ibid.
Alio die.	132	Pace terra marique parta Ianum clusit.	ibid.
Salutis augurium.	ibid.	& 142	
Prætores maiores minorésque.	ibid.		
Vitio magistratus creatus. Vitio dies dicta.	ibid.		
Vitio tabernaculum captum.	ibid.		
Iumenta disungere.	133		
Addixit auis.	133. 134		

INDEX

EX LIBRO I I.

Velitis iubeatis Quirites. 143. 144. & 145	Candidatos omnes bonos viros dicebant. ibid.
Rogationum de bello, de pace, de quaestio- nibus decernendis formulæ. 143. & 144	Candidatorum nomina accipi, vel non ac- cipi: & ratio eorum haberi, vel non haberi dicebatur. ibid.
Rogationis Tribunitiæ carmen integrum. 144	Cōsules & Prætores Fieri, Creari, Declara- ri, Renuntiari, Designari. Dictator verò Dicit, Interreges Prodi, Senatores Legi, dicebantur. 151
Alia rogationum carmina. 145. & 146	Vt qui optima lege, vel optimo iure. ibid.
Rogo Quirites. 144	Tribus ferre, Perdidiſſe tribum, vel non tu- liſſe, aut Repulſam ferre. 152
Volumus iubemusq;. ibid.	Sollemne carmen Comitiorum. 152
Populi erat iubere, plebis ſciſcere, Senatus cenſere. 145	Leges rogari, & ferri ad populum, perferri, & perrogari dicebantur. ibid.
Auctoritas in Senatu, Potestas in populo. ibid.	Figebantur leges. ibid.
Iubere & vetare. ibid.	Consul populum iure rogavit, populūſque iure ſciuit. ibid.
Populus consuli dicebatur. ibid.	Tribus principium fuit. Pro tribu primus ſciuit. 152. & 153
Suadere vel diſſuadere legem. 146	Si quid de ea re ad populum plebēſve lati opus eſt, Coss. Prætt. Tribb. &c. 153. 217. & 218
Quod faxitis Deos omnes fortunare velim. 146	Si quid facti ſanctique eſt quod ius nō ſit ro- gari, E. H. L. N. R. 153
Abrogandam, Antiquandam, Iubendam le- gem cenſeo. ibid.	Si quid in hac rogatione ſcriptum eſt, quod per leges, plebisve ſcita promulgare, abro- gare, derogare, &c. E. H. L. N. R. 154
Quirites. ibid.	Nēve per ſaturam abrogato aut derogato. 154
Ite in ſuffragium bene iuuantibus Dijs, & redite in ſuffragium. 147	Sacer eſto. ibid.
Diſcedite. ibid.	Improbē factum. 156
Sciſcito. ibid.	Lex de Aquæ ductibus. 156. & 157
Vtri rogas iubeo. ibid.	Siremps lex eſto. 157
Antiquo, Abrogo. 148	Lex de Viatoribus. 157. & 158
Edicere comitia. ibid.	Legis Thoriæ fragmenta duo. 159. 160. & ſeq.
Edicti Conſulum de Comitiiſ verba. ibid.	Legis Seruiliæ fragmenta duo. 164. 165. & ſeq.
Aue ſiniſtra. ibid.	Plebifcitum Thermeſe. 168. & 169
Exercitus accenſo ita imperabatur, Calpur- ni voca in licium omnes Quirites huc ad mc. ibid.	Legis Mamilæ & Peduceæ capita tria. Itē Lex de Veſpaſiani imperio. 170. & 171
Ni quis ſciuit. ibid.	Veterum duarum legum fragmenta. 171. & 172
Tribus Prærogatiæ, & Iure vocatæ. 148. & 149	Agrariæ legis fragmēta ex Regia Bibliothe- ca. 173. & 174
Centuriæ rogabantur, quos ex ijs qui pete- bant, Conſules fieri vellent, iuberent. 149	Papiriæ legis caput. 176
Prætores ita rogabantur, vt Collegæ Conſu- lum eſſent. ibid.	Legis de Ponderibus caput. ibid.
Olla centuria. ibid.	Legis Pletoriæ caput. ibid.
Juniorum ſeniorūque centuriæ. ibid.	Legis Agrariæ Rulli capita aliquot. ibid.
Renuntiabantur Conſules voce Conſulum & Præconum. Item Prætores, Cenſores, Aediles. ibid.	Agri, loca, ædificia. 176. & 268
Precationis in Conſule renuntiando formu- la. ibid.	Aquilæ legis capita. 176
Conſulem nomino, vel dico. 149. & 150	Falcidiæ legis capita. 177
Dicere Conſulem. 150	Legis Corneliæ de beneficiis caput. ibid.
Candidati profitebantur, & nomina dabant. ibid.	Legis

FORMULARVM.

Iuliz & Papiæ capita. ibid.	tentiæ. 200
Legis Iuliz de Adulterijs capita. ibid. & 178	Sententiarum aliquot fragmenta. ibi. & 201
Legis Corneliæ de Sicariis capita. 178	Sententiæ Lentuli, Marcelli, Calidij & Sci- pionis de Cæſare. 205
Legis Iuliz de vi publica & priuata capita. ibid.	Aſſentior Gneo Pompeio. 201
Legis Iuliz iudiciariæ caput. 179	Verbo aſſentiri, pedibus in ſententiam ire. ibid. & 202.
Dictator, Conſul, Prætor, &c. 180	Hoc amplius cenſeo. 201
Quicumque poſt hanc legem. 180	Diuide ſententiam. 202
Clodianæ legis capita. ibid.	Numera ſenatum. 202
Edicti quo Senatores vocabantur, verba, Qui patres, quique conſcripti. 181	Pronuntiari dicebantur ſententiæ. 203
Qui Senatores, quibuſque in Senatu ſenten- tiam dicere licet. ibid.	Qui hæc ſentitis, in hanc partē: qui alia om- nia, in illam partem ite qua ſentitis. 203
Vt Senatus frequens ad eſſet. ibid.	Hæc pars maior videtur. 204
Edicti de Senatu habendo verba. ibi.	Sententiæ Rogari, Perrogari, & Senatores rogari & interrogari ſententias dicebantur. 204
Quod bonum fauſtum &c. In relationibus Coss. ibid.	Perroga. ibid.
Quid fieri placet? 182	Sententia vicit. ibid.
Quid videtur? ibid.	Altercationū in Senatu exempla. 204. & 205
Referimus ad vos r. c. quid cenſeatis. 183	Senatusconſultum de Cæſare. 205
Conſul refer, Conſul conſule. 183	Fuluji & Scipionis altercationes. 206
Conſuli Senatus dicebatur. ibi. & 184	Acclamationum, quæ nonnunquam in Se- natu fiebant, exempla. 207
De religione, de Repub. de Prouincijs, de Bello, deque Exercitijs ſcribendis refer- re. 184	Acclamationes poſt Comodi cædem. 208
Si licet de Repub. loqui? ibid.	Acclamationes in M. Antonini & Alexãdri Seueri gratiam. 209. & 210
De ſumma Republica. 184. & 185	Acclamationes in Gordianorum & Balbini laudem. 210
Verba feciſſe. 185	Acclamationes in Claudij & Taciti & Vale- riani laudem. 211. & 212
Mentio facta. ibid.	Dij te ſeruent. 210. 211. & 212
Dic Marce Tullij. 185. & 186	Æquum eſt, Iuſtum eſt. 211
Dic quid cenſes? 186	Omnes omnes. 212
De ea re ita cenſeo. 186. & 187	Nihil vos moramur Patres conſcripti. ibid.
Placet. 187	Si vobis videtur, diſcedite Quirites. ibid.
Decerno. 188	Acta Senatus. ibid.
Quas ob res, Quare, Quapropter. 186. & 188	Senatusconſultis dies præponebatur. 21. & 213
Patres Conſcripti. 189	Scribendo aſſuere. 213
Ciceronis ſententiæ in Senatu dictæ. 191. 192. 193. 194. & ſeq.	Auctoritas perſcripta. ibid.
Cæſaris & Catonis de coniuratis ſententiæ. 197	Quod verba fecit Cos. de ea re quid fieri pla- ceret, de ea re ita cenſuerunt. 214
Attilij Reguli ſententia de Campanis. ibi.	Quod verba facta ſunt. 214
Cornelij Maluginenſis ſententia. 197. & 198	Senatus Conſultus de ea re ita cenſuit. 214. & 215
Appij Claudij & Decij de bello Hetrulſco ſententiæ. ibid.	Placere Senatui, & non placere, Senatū Vel- le, & Æquum cęſere, Exiſtimare, Arbitra- ri, Senatui videti. 215. 216. & 217
Fabij & Metelli de Plemio ſententiæ. 198. & 199	Senatui curæ fore, & Senatum iudicare. 217
M. Liuji, Q. Metelli, Valerij Leuini, de pace à Carthaginiēſibus petita ſententiæ. 199	Primo quoque tempore. 218
Fabij Max. de Senatu ſupplendo ſententia. ibid. & 200	Rectè atque ordine videri feciſſe. 219
Iani, Herculis, & Auguſti apud Senecã ſen-	

I N D E X

Senatusconsulta integra de Aquæductibus. 220. & 221.	Consulibus Respu. commendari & permit- ti uti diceretur. 236
Senatusconsulta duo de provincijs Consula- ribus. 222	Quoties & quibus temporibus, Respu. Cõ- sulibus permiffa fuit. 237
Senatusconsultum de Bacchanalibus. 223	Qui Rempu. faluam esse vult me sequatur. 238
Senatusconsultum de Campanis. 224	Vti è Repu. fidèque sua esse videbitur. 239
Sc. de petitione hereditatis. ibid. & 225	Quod commodo Reipu. fieri posset. 240
Sc. Velleianum. 225	Iurandum è Repub. esse quod censui. 241
Sc. Macedonianum. ibi.	Si quis aliter vel aduersus ea fecisset, eum cõ- tra Remp. esse facturum. ibid.
Sc. Trebellianum. ibid.	Senatum existimare, vel existimaturum vel Senatui videri, contra Remp. facere vel facturum. 241. & 242
Senatusconsulta de Religione, vt Coss. ma- ioribus hostiis rem diuinã facerent, vt de- cem vtri, Sibyllinos libros adirèt & inspi- cerent, vt supplicationes haberètur. 226. 227. & 228	Iudicare contra Rempu. facta. 242
Gratias agi diis, supplicationesque ad omnia puluinaria haberi. 228	In hostium numero habendos. ibid.
Supplicationes ob Rempub. bene seu pro- spere gestam decernebantur. 229	Coss. si eis videretur. 242. & 243
Exemplum sententiæ dictæ de supplicatione. ibid.	& Quem vel quos eis videretur. 244
Ciceroni, non vt alijs, bene gesta, sed cõser- uata Reipub. nomine supplicatio decreta. 229. & 230	Quibus diis locis videretur. 244
Rempub. gerere & rem gerere. 229	Tribuni, si eis videretur. 343. & 344
Sollemnia eorum qui supplicationes postu- labant, verba. Vt Diis immortalibus honor haberetur. 230	Si ita patribus videretur. 244
Triumphum postulatum sollemnia verba. Vt ob rem bene gestam Diis immortalib ⁹ honor haberetur, & vt sibi triumphati vrbem ingredi, victorem exercitum deportare liceret. 231. & 232	Consules, alter ambõve si eis videatur. ibi.
Imperatori dicebantur decerni supplicatio- nes. 231	Negotium magistratibus dari dicebatur. 245
Pacem Deum poscere populus Senatuscon- sulito iussus. 232	Curare & operam dare Coss. iubebantur. ibid.
Decernebatur à Senatu vt ludi vouerentur, item vt ludi, ædes sacræ, quos, quasve Im- peratores vouissent, sumptu publico fie- rent. ibid.	Senatus decernebat, vt Consul ad populum ferret. 246
Duum viros ad ædes sacras faciendas creati Senatus iussit. 232. & 233	Quod Senatui populõque Romano videbi- tur. ibid.
De quaestionibus & controuersis ad religio- nem pertinentibus, Senatus ad collegium Pontificum referri iubebat. 233. & 234	Placere cum aliquo agi. ibid.
Delphos Apollinis Pythij consulendi causa legati ex Senatusconsulto missi. 234	In potestate & auctoritate Senatus ac Con- sulum esse. 247
Senatusconsultum post Gallos fugatos factum. 235. & 236	Ad frequentiore Senatum referri. ibid.
Sc. de expilatis Proserpinæ thesauris. 235	Nullum Senatusconsultum fieri placere. 248
Sc. de Numæ Pompilij libris cremandis. ibi.	Senatui placere quaestionem haberi. ibi.
Videant Consules, ne quid detrimenti Res- pub. capiat. 235	Quaestiones Senatusconsulto mandata. ibi.
	Vt Consules cognoscerent, statuerentque. 249
	Senatusconsultis interdum præmia indici- bus, & impunitas proponebatur. ibid.
	Gratias agi ijs, qui de Repub. bene meriti erant, Senatus decernebat. 249. & 250
	Laudati quorum opera forti vsus Senatus. 251
	Laudati Senatusconsulto aduocati. ibid.
	Honores à Senatu peregrinis, qui Reipub. vsui adiumentõve rebus gerendis fuerant, habebantur. ibid.
	Senatusconsulta in honorem Augusti, tam priuati quam Imperatoris facta. 251. & 252
	Patris patriæ cognomen Augusto à Senatu delatum. 252. & 253
	Cicero

F O R M V L A R V M.

Cicero primus pater patriæ à Senatu appel- latus. 253	Opera forti & fideli. 267
Sc. de Augusti mensis appellatione. 252	Hospitium quandoque cõtrahi decernebãt Patres, cõ eo, qui eorum legatos benignè & comiter excepisset. 288
Senatusconsulta in honorem Ciceronis fa- cta. 250. 253. 254. & 255	Senatusconsulta de reliquijs exercitus Can- nensis cladis. 269. & 270
Cæsarem patrem patriæ appellari Senatus decreuit. 256	Senatuscõsulta aliquot probrosa & ignomi- niosa. 268. 269. & 270
Senatusconsulta in honorem C. Cæsaris fa- cta. 256. & 257	Senatuscõsulta in mortuorum ignominiam facta. 270
Parricidium Cæsaris necem nominari pla- cuit. 256	Legati petebant sibi Senatum dari. ibid.
Senatusconsulta in honorem Germanici fa- cta. 257	Interdum legati sociorum & amicorũ qua- relas suas ad Senatum deferebant. 271. & 272
Triumphalia, Consularia, Prætoriana orna- menta à patribus decreta. 257. & 258	Sociorum inter se controuersis auditis, Se- natus plerumque decernebat legatos mit- ti, qui in re præsentis de ijs cognoscerent. 272
Sc. in honorem Pallantis. 258	Ad sociorũ querelas de magistratibus quid Senatus responderet. 273. & 274
Senatusconsulta in honorem Matronarum facta. 259	Sc. de Locrensibus & de Abderitis. Item de Gallorum regulis. De Chalcidensibus, de Syracusanis, de Ambracensibus & Liguri- bus. 273. 274. & 275
Summo se honore, beneficiõque affectos censebant Reges, quos Senatus eo nomi- ne appellasset. 259	Senatus eos qui iniuria vnerat, in liberta- tem restitui quandoque decernebat. 275
Reges à Senatu Regum appellationes po- stulabant. 260	Sociorum & amicorum Gratulationes de victorijs populi Ro. per legatos. 276. & 277
Reges quibuscum societatem & amicitiam s. p. Q. R. iunxerat, Socij & amici à Senatu appellabantur. 260. & 261	Verba legatorum gratulantium, & ad ea vti Senatus responderet. ibid.
Societatem amicitiamq; reges aliquot à Se- natu populõque Ro. per legatos petierunt. 261	Dona Ioui Capitolino missa, vt in Capitolio ponere, & sacrificare liceret, legati postu- labant. 276. 277. & 278
Quandoque Romani vltro amicitiam socie- tatemq; Regum exposcebant. ib.	Socij & amici auxilium à s. p. Q. R. per lega- tos implorabant, vicissimq; auxilia popu- lo Rom. bellis laboranti pollicebantur. 278. & 279
Legati ad amicitiam societatemque cum re- gibus faciendã vel renouandã missi. ibid.	Responfa Senatus legatis auxilium vel pos- centibus, vel promittentibus reddita. 278. 279. & 280
Regibus socijs & amicis dona & munera missa. 261. & 262	Legatis sociorum & amicorum iubebat Se- natus locum lautiaque præberi, & munera dari. 281
Regibus à Senatu habiti honores. 262	Legatis hostiũ extra vrbem Senatus daba- tur. 282
Sc. de rege Prusia. 262	Legatis hostium ferociter respondebatur, urbẽque & Italia intra certos dies excede- re iubebantur. 282. & 283
De Cappadocum & Thracum regibus eo- rumque filiis. 263	Qui Senatum habebat, permittebat patri- bus legatos interrogare quæ quisque vel- let. 284
De Regibus captiuis humaniter à Senatu decreta. ibi.	Senatus etiã vbi res poscebat, legatos mitti decernebat. 285
Cum populis exterisq; nationibus socie- tas & amicitia Senatusconsultis iungeba- tur. 264	
In amicitiam populi Ro. recipi, vel secum amicitiam societatemque renouari exterarum nationum à Senatu petebant. ibid.	
Quibuscum amicitia & societas iungebatur, hos in sociorũ formulã referri, locũ lautia- que præberi Senat ⁹ decernebat. 265. & 266	
De societate atq; amicitia Senatusconsultũ Græcè & Latine perscriptum. 266	
Socij & amici viroborum bonorum & fidelium appellatione ornabantur. 266. & 267	

INDEX

Decem legati mitti more maiorum solebāt.	285	Comparare, fortirive prouincias.	295
Legati à Senatu ad disceptandas controuersias missi, uti pronuntiarent.	286	Interdum extra sortē prouincias Senatus alteri Cos. decernebat.	296
Vbi bellum nouum suscipiendum & indicēdum erat, Senatus decernere solebat, rogationem de ea re ad populum fieri.	ibid.	Nonnunquam ambobus Coss. eadem prouincia decernebatur.	ibid.
Res repeti ab his quibus bellum denuntiandum erat, Senatus decernebat.	ibid.	Senatusconsulta fieri, scribi, perscribi, ad ararium deferri, item in aliquorum sententiā fieri dicebantur.	ibid.
Vbi de bello Coss. retulerant, quid decernere solet Senatus.	286. & 287	Sententiæ princeps.	ibid.
Senatusconsultorum de bello exempla.	287. & 288	Auctor Senatusconsulti.	ibid.
Rebus trepidis, Dictatorem dici, primis Reipub. temporibus, ut plurimum conserbant.	288	Frequens, vel frequentissimus Senatus decreuit.	ibid.
Solebat Senatusconsultis de ceteri Tumultū esse.	ibid.	Decreta curiæ & ordinis in municipiis uti conciperentur.	297
In Tumultu decernebatur delectū sine vacationibus haberi: item Iustitium indici.	288. & 289	Exempla decretorum ab ordine factorū.	297. & 299
Luctus ac moestitiæ causa plerumque Iustitium aut indicabatur, aut sumebatur.	289	Orationes principum in Senatu.	299. & 301
Tumultu sedato, remitti Iustitium solebat.	ibid.	Claudij Oratio.	290. & 291
In tumultu faga sumi decernebant.	290	Consulum voces, Non referam, Nō rogabo, Non patiar agi.	302
Malò aliquo nuntio allato, vel imminēte calamitate vestis ex Sc. mutabatur.	ibid.	Accedē licitor.	302
Depulsis periculis, quorum terrore vestem mutarant, ad vestimentum redire Senatores iubebantur.	ibid.	Lictor animaduerte.	ibid.
Dupliciter vestis, Luctus nimirū & Tumultus causa mutabatur.	ibid.	Lictor, summoie populum.	ibid.
Luctus Senatusconsulto minuebatur.	290	Lictor da viam.	ibid.
Bello indicto interdū decernebatur, ut Consules paludati exirent.	ibid.	Tribunorum auxiliū implorabatur his verbis, A vobis Tribuni postulo, ut mihi auxilio sitis.	302. & 303
Senatusconsultum post Cannensem cladē factum.	291	Appellati Tribuni quandoq; auxilio se fore, vel intercessuros se pollicebātur, vel se non passuros dicebāt. Quandoq; verò se nō intercedere, vel moram non facere pronuntiabant.	303. & 304
Qui cōtra patriam arma ceperant, vel à Reipub. defecerant, hostes à Senatu iudicabātur.	292	Tribunorum decreta quædam.	305
Quos hostes iudicabāt, eos bello persequendos decernebant.	292	Tribunicia vox, Veto.	ibid.
Interdum solos partium duces hostes iudicabant, ceteræ verò multitudini diem staturiebant, antequam ab armis discedere liceret.	293	Censoriarum notationum & subscriptionū exempla.	305
Senatusconsulta de coniuratione Catilinæ facta.	293. & 294	EX LIBRO III.	
Senatusconsulta post Clodij itē Cæsaris cædem facta.	294	Bonum factum.	307
Senatusconsulta de exercitiibus facta.	294. & 295	Vnde de plano rectē legi possit.	309. & 362
Senatusconsulta de prouinciis.	295	Quod bonum, faustum felixq; sit.	ibid.
		Non placere.	ibid.
		Formula edicti monitorij.	310
		Edicta Obiurgatoria & Consolatoria.	ibid.
		Edictis vrbe atque Italia excedere iubebāt.	311
		Principum edicta.	312
		Consularia edicta.	313
		Censurum edicta.	ibid.
		Prætorum edicta.	313. 314. & seq.
		Iudicium dabo.	314. & 315
		Actionem dabo.	316
		Agendi potestati faciam, Actionē permittā,	
		Recu-	

FORMULARVM.

Recuperatores dabo.	316	Is cuius de ea re notio est.	ibid.
Actionem polliceri & proponere.	ibid.	Age, Euoca, Conueni.	ibid.
Iudicium non dabo.	ibid. & 317	Postula, Denuntia, Deponc.	ibid.
Vim fieri veto.	317. & 318	Consistere, Agere, Perere, Conuenire, Persequi potes, & poteris.	333. & 334
Restituas.	318. & 319	Agere, Perere, Experiri, Conuenire debes, non prohiberis, non vetaris.	334
Exhibeas.	319. & 320	Mōre solito & more iudiciorum.	ibid.
Interdicam.	319	Rectē, iure, non iniuria postulas.	ibid.
Iubebo, Cogam, Animaduertam, Nō serua-	319. & 320	Ciuile est, vel Inciuile est quod postulas, Cōtra iura, contra iuris formā, non iuste, non iure postulas.	334. & 335
Edicta ex quib. caus. maior. Quod quisque iur. De postulan. De his qui not. infra.	320 & 321	Frustrā desideras, petis, existimas, contendis.	335
Edictum de inspiciendo ventre.	322	Certi, explorati manifesti, indubitati iuris est.	335. & 336
Edictum de procuratorib. & de religios. de pecul. & in rem verso.	323. 324. & 326	Certissimi, manifestissimi, euidentissimi, notissimi, absolutissimi iuris est.	336
Edicti Verrini verba.	323. 324. & 326	Certum & certissimum ius est, notum est, ordinarium est, non est ignotum.	336
Edictum de bonor. possessionib.	324	Sæpe rescriptū, cōstitutū, decretum est.	337
Ædilicium edictum.	324. & 325	Olim, iam pridem, antiquitus meritò rectē placuit.	ibid.
Vrbicum seu Vrbicum, item Pronunciale edictum.	325	Imperatores à successoribus Diui Parentes appellantur.	ibid.
Edictum Turcij Aproniani.	326	Diui Principes.	338
Edictum ludicrum.	327	Diuæ memoriæ, diuinæ & inclitæ recordationis.	338
Rescribāt principes ad libellos seu ad defideria.	327	Prudentibus, seu iuris auctoribus placuit. Et iuris auctoritate monstratur, vel declaratur.	338
Adibantur principes per libellos.	ibid.	Non ambigitur, Nō dubitatur, Constat, Palam est.	338. & 339
Exemplum libelli dati Imperatori.	ibid.	Frustrā times, seu vereris, & Timere non debes.	339
Libelli Græci exemplum.	ibid.	Scire debes, debuisti, debueras.	ibid.
Contra quos supplicas, & de quo vel de quibus supplicas.	327. & 328	Scias, Intelligere debes, Intelligis.	ibid.
Contra quem preces fundis.	328	Sectæ temporum meorum alienum.	340
Precibus completi & in preces conferre.	ibid.	Moris non est nostri, fas non est, nimis graue est.	340
Rescriptorum ad libellos in Pandectis loca.	ibid.	Exceptione uti potes, vel poteris.	ibid.
Cum proponas, Cum profitearis, Cū dicas cum alleges, Cum adseueres.	329	Nec obest, nec obesse tibi debet.	341
Si ut proponis, Si ut allegas, Si ut adseueras.	ibid.	Accusare vel accusationem instituere potes.	ibid.
Si preces veritate nitantur.	330	In integrū restitutionē postulare potes.	ibid.
Adi Præsidem prouinciæ, Competentem iudicem, eum cuius de eare notio est.	330	Adrogandi licentia rescripto cōcessa mulieri.	ibid.
Quæ in libellum contulisti, allega.	330	Græca rescripta.	342
Aditus Præsides prouinciæ prouidebit, curabit, iubebit, compellet.	331	Ad consultationes magistratum principes rescribent.	ibid.
Aditus competens Iudex cognoscet, æstimabit, iubebit.	ibid.	Præsides Principem consulebant.	ibid.
Rescriptorum multa verba sollempnia.	330. 331. & 332	Principes consuli se iubebant.	343
Proconsul vir clarissimus.	332	Rogo domine rescribas.	ibid.
Præsides prouinciæ vir clarissimus.	ibid.	Formula cōsultationis & rescripti.	343. & 344
Consules amplissimi.	ibid.		
Amicus noster.	332		
Competēs Iudex iubebit, curabit præcipiet.			
333			

I N D E X

Verba quibus princeps confulebatur. <i>ibid.</i>	Et manu diuina. 363. & 365
Relationum formula. 144. & 345	Et ad larus. 363
Exemplum libelli dati mihi, Misi vobis vel subijci iussi. 345	Legatur. 363
Grauitas tua. 346	Quæstor legi, vel subscripsi. 365. & 366
De pœnis reorum vti principes rescriberet. 146. & 147	Rubris literis Imperatoris nomē subscribatur. <i>ibid.</i>
Beneficia ab Imperatoribus vti peteretur & concederentur. 349	Apices literarū peculiare in rescriptis principum. <i>ibid.</i>
Beneficiorum libri seu Commentarij. <i>ibid.</i>	Antelata edicto. 366. & 367
Optime Imperator, seu Domine Imperator. 349. & 350	Data, Accepta, Proposita, Subdita, Subscripta. 366. & 367
Præsides ab Imperatoribus Carissimi appellabantur. 350	Emissa, Lecta, apud acta in Senatu, In Ecclesijs. 367
Patres Conscripti in Rescriptis Principum ad Senatum. <i>ibid.</i>	Prælatæ literis & Antelata. <i>ibid.</i>
Epistolæ Imperatorum. <i>ibid.</i>	Data epistola, missa, scripta. <i>ibid.</i>
Te manet palmata. <i>ibid.</i>	Eodem exemplo, & de eadem re, vel scriptū exemplum. 367. & 268
Et qui fuerit nuntiatus. <i>ibid.</i>	Mandata principum. 368
Post alia, & ad locum, de re necessaria ad locum, Pars ex rescripto vel epistola, Pars actorum, Exemplū sacrarum literarū. 351	Mandatorum capita. 368. 369. 370
Aue carissime nobis. 351	Prudentum responsa. 371
Salutem dicit, vel dicunt. 352	Licet consulere. 371
Parens carissime Augustorū. 352	Velim, vel rogo rescribas. <i>ibid.</i>
Præfecti prætorio, Præfecti vrbi & Patrij, Parentes vocabantur. 353	Quæro, & Item quæro, respondi. 274
Rectores Prouinciarū & Comites, Fratres appellabantur. 353	Epistolarum quæstionū formulæ. 372. 373
Inlustris & magnifica auctoritas tua, vel sublimis magnificentia tua. 354	Quæro an existimes. 373
Magistro vtriusq; militiæ, Magistro officiorum, Præfecto annonæ, Comiti rerū priuatarum & alijs, vti Imperatores rescriberent. 355	Quæsitum est, respondit. 374
Manfuetudo, Clementia, Pietas, Serenitas nostra. 355	Secundum ea quæ proponerentur. 374
Edictis propositis in omnium notitiam peruenire faciat vel diuulgari curet. 356. & 357	Nihil proponi cur. 375
Progrāmate suo ad vniuersorum faciat notitiam peruenire. 358	Eum cuius notio est æstimaturum. 375
Alas præceptionibus id fieri iubetur. 359	Placet. <i>ibid.</i>
Effectui mancipari procuret, præcipiat, festinet. 360. & 361	Idem placebat, vel videbatur. 376
Beatitudo tua. 361. & 362	Signata responsa. 376
Sciāt omnes. 362	
Proposita in foro Traiani. 362	
Æreis tabulis proponatur lex. 363	
Proponatur amantiſſimo nostri populo. <i>ibi.</i>	
Optamus vos florentissimos per multos annos bene valere. <i>ibid.</i>	
Diuinitas te seruet. 364	
Vale carissime. <i>ibid.</i>	

EX LIBRO IIII.

Milites initio ipsi vltro inter se coniurabant, se fugæ atque formidinis causa non abituros, neq; ex ordine recessuros, nisi teli petendi, &c. 178. & 179
Postea iureiurando adigi cœpere. <i>ibid.</i>
Iusiurandum militum, Iussu Consulū cœuenturos, neque iniussu abituros. <i>ibid.</i>
Iurifuradi formula, quo Tribunus militaris cum delectus antiquitus fieret, militesq; scriberentur, eos adigebat. 379
Milites in procinctu sollempni iureiurando adigebantur, se se nihil quidquam ex prædæ parta auerturos, nec signa deserturos. <i>ibid.</i>
Iusiurandum, strenuā se fortemq; operā daturus, quoad Pœni in Italia essent. <i>ibid.</i>
Scipionis Iusiurandum quo & alios adigit, Vt ego Rempub. non deferam, neque vllum ciuem Ro. deserere patiar: Si sciens fallo, &c. <i>ibid.</i>
Colonia.

FORMVLARVM.

Coloniarum aliquot iuniores iureiurando adacti, supra dies xxx. non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniarum suarū, donec hostis in Italia esset. 380	Belli indicendi formula, Quod populi priscorum Latinorum &c. 384
Tu minor annis sex & quadraginta es, tuque ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij Cenforum, ad delectum prodito, &c. 380.	Belli indicendi ritus. 384. & 385.
Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudij, Sempronij Cenforum in prouinciam Macedoniam redibis &c. <i>ibidem</i>	Clarigatio. 383. & 385
Militibus scriptis dies præfiniebatur, quo adessent. <i>ibid.</i>	Iustum piūque bellum. 385
Iusiurandum ita concipiebatur, vt adessent, nisi harumce quæ causa erit funus familiare, feriæve denicales &c. 380	Pia & iusta arma 385, 386
In verba Consulū iurare. <i>ibid.</i>	Arma capere milites iubebantur. 386
Sacramentis adiectum à Caligula: neque me liberōsq; meos cariores habeo, quàm Caium & forores eius. 381	Ad arma, ad arma. 386
Milites iurabant, se nisi post completa stipēdia recessuros. 381. 382	Ad signa. <i>ibid.</i>
Christianorum militum Iusiurandum. 381.	Conuellere signa; & efferre signa. 386. & 387
Iurabant milites omnia se facturos quæ præciperet Imperator: nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana Repub. 381	Infer signum. 387
Milites in nomen, seu verba principum iureiurando adigebantur. <i>ibid.</i>	Statue signum. 387
Sacramento rogari, & sacramento dicere, milites dicebantur. <i>ibid.</i>	Accelera signifer: sequere milites, sequere imperatorem. 387
Citabantur in delectu milites nominatim ac singillatim. <i>ibid.</i>	Signum dare. <i>ibid.</i>
Valerius, Saluius, Statorius omnis causa primi citabantur in delectu. <i>ibid.</i>	Signa ferre. 387
Causas cognoscere. <i>ibid.</i>	Vasa colligere. <i>ibid.</i>
Nomina dare. <i>ibid.</i>	Castra mouere. 387
Edicto milites certo die & loco adesse iubebantur, & eius edicti verba. 382	Conclamari vasa. 388
Qui Rempub. saluam vultis me sequimini. 382.	Fugientes milites in prælio consistere iubebantur. <i>ibid.</i>
Militiæ tria genera, Sacramentum, Coniuratio, Euocatio. 382	Hostem ferire. 388
Cenfor præconi quibus verbis vt viros vocaret, imperabat. <i>ibid.</i>	Vir virum legit. <i>ibid.</i>
Viros vocare quid. <i>ibid.</i>	Imperatores milites cohortabantur. 388
Bella quibus verbis indici denuntiarique solerent. 383. & 384	Imperatorum ad milites, Orationes. 389
Res repetere. 383	Milites & Commilitones. 389
Res reddere. 384	Quirites. 389
Formula qua res repetebantur, Audi Iupiter, audite fas &c. 383. 384	Exercitus iustrabatur. <i>ibid.</i>
	Signum militiæ more Tribunis excubantibus dabatur. 390
	Factum quod imperasti. 390
	Tesseræ militaris exempla, <i>ibid.</i>
	Cæloria in equitum recognitione vsurpatæ formulæ: Vende equum, Traduc equum. 390
	Maeste virtute esto. 391
	Acclamationum militarium aliquot exempla. 391. & 392
	Milites qui fortiter & egregiè pugnauerant, ab imperatore pro concione laudibus & donis militaribus ornabantur. 392
	Dona militaria, armilla, coronæ, anuli aurei. 393
	Milites rebus bene gestis duces suos, imperatores appellabant. 393
	Imperatoris nomen. <i>ibid.</i>
	Triumphus ob rem bene gestam, vel ob res prosperè & feliciter gestas decernebatur. 394.
	Io triumphe. <i>ibid.</i>
	Triumphum clamare. 394

I N D E X

Carmina quaedam iocularia & dictoria milites in suos Imperatores triumphantes iacere consueverant.	395	404	Fœderis cum Ætolis vti leges ac conditiones.	404. & 405
Respice post te : hominem memento te. ibid.	395	405	Gaditanum fœdus.	405
Pompæ ferculo, Titulus gesta belli significans, præferebatur.	395	ibid.	Pia & æterna pax sit.	ibid.
Tabulæ ab iis qui triumphabant, cum indice rerum à se gestarum figebantur.	ibid.	ibid.	Maiestatem populi Rø. comiter conseruantes.	ibid.
Trophæorum Tituli & Inscriptiones.	396	ibid.	In fœdere Nicopolitano cautum, vt ciues sicut cognati obseruarentur.	ibid.
Dictu auspicioque.	ibid.	ibid.	Fœdera quæ inter populum Rø. & Iudaicū intercesserunt.	ibid.
Hostium spoliis tituli adscribebantur.	396	ibid.	Fœderibus comprehendebatur, vt eosdem amicos atque inimicos haberent.	ibid.
Numis ad rerum præclarè gestarum memoriam percussis, eorumque inscriptiones. ibid.	397	ibid.	Fœderibus vtrò citròq; eorum qui fœdus, & amicitiam inter se iungebant, fœderati comprehendebantur.	406
Ob ciues seruatos.	397	406	Annibal fœdera cum Philippo Macedonum rege & Locrensisibus.	406
Deditionis formula, Estisne vos legati, oratoresque missi à populo Collatino, &c.	367	406. & 407	Fœderum genera.	406. & 407
Arma abiicere, & tradere iubebantur, qui se dedebant.	397	407	Æquo fœdere.	407
Pactionis in deditione factæ exempla.	398	407. & 408	Pactis pacis de his qui bello capti erant, caueri solebat.	407
In interdum nihil pacti hostes in fidem populi Rom. sese dedebant.	ibid.	408	Indutiæ.	407. & 408
Quisquis es, noster eris.	398	ibid.	Missiõnum militarium tria genera erant.	408
Sublatis omnibus salutem concede.	ibid.	ibid.	Ignominiosæ missiõnis formula.	ibid.
Hostibus vti dedebantur ii quos Senatatus dedendos censuerat.	398	408	Discedite Quirites, atque arma deponite.	408
Fœdium præfatio in fœdere feriendo.	399	409	Commeatus dandi formula.	409
Fœderum ritus.	ibid.	E X L I B. V.		
Formula iurilurandi, quo fœdera firmabantur.	ibid.	In ius eamus.	410	
Concepta fœderum verba.	ibid.	In ius veni, ambula, sequere.	410. & 411	
Fœdus Latinum.	ibid.	In ius voco te.	411	
Quinque inter populum Rø. & Carthaginensem, à Regibus exactis ad vsque belli Punici secundi tempus inita fœdera.	400	Licet antestari?	411	
Scipio quas Carthaginensibus pacis leges dixit.	401	Vadimonium concipere.	411. & 412	
Amicitia esto.	402	In diem tertium siue perendinum.	412	
Fœdus cum Antiocho quibus legibus conscriptum.	402. & 403	Perendie se sistant illo loco.	ibid.	
Pacis leges quas Quintius Philippo Macedonum Regi in eorum colloquio dedit.	403	Status conductus dies.	412	
Pax qua verborum conceptione facta cum Nabide Lacedæmoniorum tyranno.	404	Ecce sisto me.	ibid.	
Sylla Mithridati pacis leges quas obtulerit.	414	Aduocationem postulare.	412	
		Quæso Prætor da istum patronum.	413	
		Quam rem, siue litem.	ibid.	
		Sialium procas, siue eum procas.	413	
		Iudicem fero.	413	
		Eiero, iniquus est.	413	
		Hunc nolo.	ibid.	
		Quando negas, te sacramento prouoco.	413	
		Sponsio hac voce, N I, concipiebatur.	414	
		Item voce Quod.	ibid.	
		Postulare iudicium.	414	
		Postulare	414	

F O R M U L A R V M.

Postulare vt bona possidere liceat.	414	Æstimatoria, siue, Quanto minoris.	427
Vir clarissime.	415	Actionis ex Conducto formula.	427. & 428
Rogo audias.	415	Seruiana agens quid probare deberet.	428
Si paret.	415	Hypothecariæ & pigneratiæ actionis formula.	428
Dare facere oportere.	415	Publicianæ actionis formula.	ibid.
Intendere sibi dari oportere.	416	Actoris intentio in noxali iudicio.	428. & 429
Aio te mihi d. o.	416	De inofficioso testamento quo colore diceretur.	429
Actionum in personam formula.	415. & 416	Quo meo me merito pater exheredauit.	429
Iurifurandi in actionibus personalibus formula, dari oportere vel non oportere.	ibid.	Hanc liberali causa manu adfero.	429. & 430
Actionis depositi formula.	417	De eadem re alio modo.	430
Ex fide bona.	417	Si telum manu fugit.	430
Quantum æquius melius.	ibid.	Causa & formula cadere.	430. & 431
Vt inter bonos bene agier.	ibid.	In factum actiones.	431
Si quid dolo malo captus fraudatusve est.	418	Plus petentes causa cadebant.	431. & 432
Peto ex stipulatu vel testamento.	ibid.	Actiones formularum nomen sortitæ.	432
Actionum in rem formula, Si paret fundum, quo de agitur, Titij ex iure Quiritium esse.	ibid.	Actionis genus & species edebatur.	432. & 433
Rem suam esse.	ibid.	Legitimarum actionum tam in personam quam in rem propriæ & speciales appellationes.	433
Mea est, mea sunt.	418. & 419	Lege agere.	433
Iniicere manum.	419	Lege agito.	ibid.
Petendi hominis formula.	ibid.	Interdicta iuris ordinarij erant.	434
Filij familias vindicandi formula.	ibid.	Interdicti vti possidetis formula.	434
Cessionis in iure formula.	ibid.	Interdictorum de vi quotidiana & armata formula, & vtriusque differentia.	434. & 435
Fundi petendi formula.	420	Interdictorum varia genera.	435
Ex iure manum conserutum vocare.	420	Vim fieri veto, Restituas, Exhibeas.	435
Aliarum rerum vindicandarum formula.	ibid. & 421	Interdictorū de aqua quotidiana, de glande legenda, de fluminibus & aliorū quorundam formula.	435. & 436
Confessoria actionis formula, Aio ius mihi esse.	421	Exemplo seu ad instar interdicti.	436
Negatoria actionis formula, ius non esse.	421. & 422	Actionum, Interdictorum, Testamentorū, Bonorum possessionum formula sublatæ.	436
Quando te in iure conspicio.	422	Præiudicia reddebantur.	436. & 437
Ope consilioque furtum factum aio.	ibid.	Præiudiciales actiones.	437
Furto abesse.	422. & 423	Prætoris stipulationes.	ibid.
Furti agens quid exprimere deberet.	423	Ratam rem haberi satisfidabatur.	437. & 438
Iniuriarum actionis formula.	423	Stipulationis & Cautiõnis de Rato formula.	438. & 439
Formula hac voce, Quod, concipiebantur.	423. 424. & 425	Amplius non peti.	438
Accusationes eadem voce, Quod, cõceptæ.	425	Iudicatum solui satisfidabatur.	439
Si certum petetur, Certam creditam pecuniam petere.	425		
Certi & incerti conditiones.	425. & 426		
Incerti agere.	426		
Actionis ex Empto & Vendito formula.	426. & 427		
Aduersus dictum promissumve actio.	427		

INDEX

Clausula stipulationis Iudicatum solui.	439. 440	Exceptionum propria nomina.	453. 454
Pro prae litis vindictarum.	440	In factum exceptiones	454
Possessor hereditatis petitori satisfidabat.	440	Replicatio auctori dabatur aduersus exceptionem.	454
Damni infecti stipulatio, & eius formula.	440. & 441	Replicatio his verbis, Aut si, concipiebatur.	ibid.
Iurifurandi de Calumnia formula.	441	Bonorum possessiones à Prætoribus dabantur.	454. & 455
Stipulatio ex Operis noui nuntiatione, & eius formula.	442	Bonorum possessionum vndecim species & gradus.	455
Stipulatio legatorum nomine, & eius formula.	442	Carboniana bonorum possessio.	455
Cognitione Prætorum in integrum Restitutiones dabantur.	ibid.	Bonorum possessio cum re, sine re, Edictalis, decretalis.	455. & 456
Interrogationum in iure formula.	442. & 443	Bonorum possessio pro tribunali, vel de plano petebatur.	456
Formula eorum quæ in iure ex vtraque parte dici & allegari consueverant.	433. & 444	Bonorum possessionem Do, & in possessionem esse iubeo.	456
Si dicatur.	444	In bona ire iubeo.	ibid.
Dico.	444. & 445	In possessionem mitti desidero.	ibid.
Formula petendæ in integrum Restitutionis.	445. 446. 447	De possessione decedere iubeo.	ibid.
Dicere in officiosum & ruptum testamentum.	445	Possidere iubeo.	ibid.
Intentionum aliquot formula.	445. & 446	Tutorem do.	457
Eorum quæ in iure desiderabantur formulae aliquot.	446. & 447	Ex inquisitione tutor datus.	457
Contradicere.	447	Idonei pronuntiatii tutores.	ibid.
Postulationum exempla & formula.	447	Formula Excusationis allegata, & decreti super ea re interpositi.	457
Actionum aliquot miscellanæ formula.	447. & 448	Excusationes vti & intra quæ tempora allegandæ essent.	460
Actionis aquæ pluuiæ arcendæ formula.	448.	Cautio Rem pupilli saluam fore.	478
Actionis de deiectionis & effusis formula, ibid.	448.	Tutelæ diuiso.	ibid.
Contendere.	448. & 449	Vbi pupillus educari vel morari deberet, decernebatur à Prætoribus.	458. & 459
Auctor laudari.	449	Comminationes Prætorum aduersus tutores.	459
Exceptione actio elidebatur.	449	Auctor decreto Prætoris constitutus.	459
Exceptiones postulabantur à Prætoribus & formulis includebantur.	449. & 450	Pubes petebat curatorem.	ibid.
Exceptiones concipiebantur his verbis, Si non. Item his vocibus, Quod, Extra quâ, Acti, At si.	450. 451. & 452	Prodigo bonis interdicebatur à Prætoribus.	459. & 460
Formula Exceptionum Rei iudicata, Quod metus causa, Doli mali.	452	Formula Interdictionis bonorum.	460
Procuratoris exceptionis formula.	452	Prædia minorum sine decreto alienari non poterant.	460
Exceptionum dilatarum & declinatoriarum formula.	ibid.	Formula decreti quo alienatio rerum ad minores pertinentium permittebatur.	461
Vadimonij deserti defensio.	452. & 453	Tutores vti suspecti vti remouerentur.	461
Vadimonij deserti poena.	452	Tutela vel cura abire.	ibid.
Exceptionum aliquot particulares formula.	453	Administratio interdicebatur tutoribus.	ibid.
		De alimentis testamento relictis auctore Prætoribus transigebatur.	ibid.
		Cognitiones Prætoris feriatis diebus.	461
		De fideicommissis Prætores ius dicebant.	462
		Mutandi procuratoris post litem contestatam cognitio Prætorum.	462
		Decretum Prætoris, Seruili libertatæ mereri, ib. Prætoris	

FORMULARVM.

Prætoris partes in noxali iudicio.	462. & 463	riis interposita.	473. 474. & 475
Pronuntiationes Prætoris.	463	Vsumfructum vindicans quid intendere solebat.	475. & 476
Ad Prætores vocati venire debebant.	ibid.	Officium iudicis in actione vsusfructus nomine instituta.	476
Edicti Peremptorij ordo & formula.	464	Cautiones quæ à fructuario præstabantur.	476. & 477
Prætor causa cognita actiones dabat & denegabat.	464	Fructuarius per arbitrum rescire & recte colere cogebatur.	477
Iudicis dandi ius magistratus habebant.	465	Officium iudicis in Confessoria & negatoria actione.	477
Sollemnia verba Prætoris, Do, dico, addico.	465	Arbiter finium regundorum.	478
Fasti & nefasti dies.	ibid.	Placet terminos requiri.	478
Prætor sui copiam facere dicebatur.	ibid.	Sententiæ de finibus dictæ formula & exemplum.	478. 479. 480
Imperialium sententiarum in cognitionibus prælatorum exempla.	466	Controuersia inter Genuates & Veturios de finibus vti finem acceperit, & quo tempore.	478. & 480.
Imperator pronuntiauit, vel iussit.	465. & 466.	Terminorum ponendorum ritus.	480
Placet in sententiis Imperialibus.	466	De positione terminorum controuersiæ.	481
Augustus dixit.	467	Agrorum limitatorium, diuisorum, assignatorum qualitates & condiciones.	481
Cum consilio collocutus dixit.	467. & 468	Inscriptiones lapidum in agris & earum formula.	481. & 482
Pars actorum habitorum in consistorio Augustorum.	467. & 468	Officium iudicis qui de finibus cognoscebat.	482. 483. 484
Decretorum Iulij Cæsaris & diui Marci exempla.	468. & 469	Mensores in controuersiis de finibus adhibebantur.	482. & 483
Sententia ab Imperatore Antonino dicta.	469	In rem præsentem ibatur in questione de finibus.	483
Cognitionis Imperatoris exemplum.	469	Formula sententiæ in re præsentem aut post inspectionem loci dictæ.	483
Actorum apud Procuratorem Cæsaris factorum exemplum.	469. 470	Iusuradum de calumnia in actionibus mixtis.	484
Iudicium datorum appellationes.	470	Arbitri familiæ erescundæ officium.	484.
Iudicium cum litigatoribus sermones.	470		485. & 486
Contestationis formula.	470. & 471	Officium arbitri Communi diuidendo.	486. 487
Prætorum iudiciorum exempla & formula.	471	Cautiones officio iudicis interpositæ in Familiæ erescundæ & Communi diuidendo iudiciis.	484. 485. & 487
Iudices iubebant aduocatos dicere.	471. & 472	Intentionis eius qui ad exhibendum agebat formula.	487
Dixit.	472	Officium iudicis in actione ad exhibendum.	487. & 488
Altercationum in iudiciis exempla.	472. & 473	Officium iudicis in actione Quod metus causa.	488. & 489
Officium iudicis in rei vindicatione.	473	Officium iudicis in actione de dolo.	ibid.
Formula pronuntiandi in iudicio petitorio rem meam esse, rem mihi restitui, & alia.	473. 474	Officium iudicis in actionibus arbitrariis.	489
Possessor Restituere iussus si non pareret, vti damnaretur.	474	Officium iudicis in actione negotiorum gestorum.	489
Hereditatis petitio.	474	Noxali iudicio addicti Iudicis officium.	489. 490. & 491
Officium iudicis in hereditatis petitione.	474. & 475		
Cautiones officio iudicis in iudiciis petitorum.			

INDEX

Exitus actionis Si quadrupes pauperiem fecisse diceretur. 491	Formula pronuntiandi in iudiciis priuatis. 511. & 512
Lege Aquilia quibus ex causis ageretur. 492	Videri patrem iustas irascendi filio causas habuisse. 512
Serui corruptor vti condemnaretur. 492	Si quid mei iudicij est. ibid.
Iudicis in actione hypothecaria officium. 492. & 493	Secundum te litem do. ibid.
Iudicis in actione damni infecti officium. 493. & 494.	Non liquet. ibid.
Iudicis in aqua pluuiæ arcentæ actione officium. ibid.	Ite in consilium. ibid.
Iudicium in liberali iudicio partes. 494. & 495	De consilij sententia. 513
Dos soluto matrimonio vti repeteretur. 495	Qua de re agitur. 513
Cautiones de Rato in actione de dote. 496	Operam dabar Iudex. ibid.
Arbitri qui de dote cognoscebat, officium. 496	Sententiæ coram litigatoribus pronuntiabantur. 514
Retentiones dotis ex quibus causis compete- bant. 496. & 497	Sententiæ Iudicium vti executioni manda- rentur. 514
De moribus actio. 497	Pignora in causam iudicati capta. ibid.
Vtrius coniugum culpa factum esse diuor- tium quærebatur. 497	Iureiurando controuersia distrahebantur. ibid.
Formula pronuntiandi in iudicio de mori- bus. 497. & 498	Formula iurisurandi iudicialis & necessarij. 515. & 516
Rerum amotarum iudicium. 498	Formula iurisurandi de Calumnia. 515
Officium Iudicis in actione tutelæ. 498. & 499	Formula iurisurandi in singulis actionibus. 516
Officium Iudicis in causa legatij in actione ex testamento. 499. 500. & 501	Arbitri ex compromisso sumebantur. 517
Cautiones quæ in legatorum fideicom- missorumve controuersis officio Iudicis interponebantur. 500. 501. 502. & 503	Arbitrorum in quos compromissum erat, sententiæ vti conciperentur. 517
Arbiter legis Falcidix. 504	Arbiter cogebatur sententiam pronuntiare, vel iurare sibi non liquere. 518
Heres vti cogere suspectam hereditatem adire. 504. & 505	Officiu arbitri ex compromisso sumpti. 518
Formula pronuntiandi in interdicitis Quod vi aut clam, & vnde vi. 505	Coram litigatoribus sententiam dicere de- bebat arbiter. ibid.
Exitus actionis Fauianæ & Paulianæ. 505. & 506	Appellatio vel viua voce, vel apud acta in- terponebatur. ibid.
Iudicis in conditione furtiua officium. 506	Formula appellationis interponendæ, Ap- pello vel Prouoco. ibid.
Officium Iudicis in aliis actionibus. 507	Libelli appellatorij formula. 518. & 519
Arbitrium Iudici formula interdum com- mittebatur. 507	Libellorum dimissoriorum seu Apostolorum formula. 519
Taxatio in litibus. 507	Causas appellationis reddere. ibid.
Iudicis & arbitri differentia. ibid.	Causas appellationis quibus verbis redde- bantur. 520
Generaliter in officio Iudicis in bonæ fidei iudiciis quænam incumbere. 508. & 509	Formula pronuntiandi ex appellatione. 519
Cautio quæ remedium pleræque lites dirimebantur exempla & formulæ. 509. & 510	Imperialium sententiarum ex appellatione dictarum exempla. 520
Iurisurandū in litem vti deferretur & ede- reterur 511	Cæsarem appellabant. 520. & 521
	Rei nomen recepti postulabatur. 521
	Deferre nomen rei. 521
	Reus fieri quis vti diceretur. ibid.
	Accusatorum verba, Aio & dico. ibid.
	Accusationis Repetundarum formula. 522
	Perduellionis iudicare. 522
	Ego Lucium Titium reum defero. 522
	Accusatio

FORMULARVM.

Accusatio per libellos vel oblatos, vel apud acta depositos. 522. & 523	Testes de auditione. 533
Libellorum inscriptionis conceptio. 523	Testimoniorum exempla. ibid.
Subscribere in crimen. 523	Testimonia per Tabulas. ibid.
Profiteri iudicium. 524	Testationes obsignabantur. ibid.
Edicebatur vt reus certo die adesset. 524	Testere licet. ibid.
Edictis delatores adesse iubebantur. ibid.	Postulabatur vt quæstio de seruis habere- tur. 534
Citabatur reus de tribunali præconis voce. 524. & 525	Formula Interrogandorum eorum de qui- bus quæstio habebatur. 534
Citatus respondebat vel non respondebat. 525	Quæstiones quibus in causis & quibus præ- sentibus haberentur. ibid.
Absens requirendus adnotabatur. ibid.	Quæstiones per tormenta habebantur, à Tortoribus. ibid.
Rei legibus quibus iudicium constituebatur, interrogati dicebantur. ibid.	Tabulæ Quæstionum obsignabantur. 534
Accusatoribus præscriptiones obiciebatur, & earum formulæ. 526	Dixi, & Dixere. ibid.
Rei prehendi & in vincula duci iubebatur. 526	Hora in clamabatur. 535
Rei causam dicere iubebantur. 527	Supremam pronuntiare. ibid.
Causam ex vinculis dicere. 527	Præcones in Iudiciis. 535
In carcere vel sub fideiussoribus rei habe- bantur. 527. & 528	Ilicet. ibid.
Reorum vincula & catenæ. 527	Amplius, vel, non liquet. 535. & 536
Commentariensis rationem carceris vti conficeret. 528	Ex animi mei sententia. 536
Custodia militaris. ibid. & 529	Ritus pronuntiandi in causis capitalibus. 536
Libera custodia. 529	Iurisurandi, quod ab his qui damnaturi erant præstatur, formula. ibid.
Custodia publica. 529	Iudices in leges iurabant. ibid.
Rei transmittuntur, idque sub idonea prosecutione. 529. & 530	Præfationes in sententiis. 536. & 537
Rei de criminibus obiectis vti interrogaba- tur. 530	Spoliari reum, virgæque & secures experiri iubebant. 537
Custodias audire. ibid.	Ilicitor, deliga ad palum, colliga manus, ca- put obnube, &c. ibid.
Inquisitionem postulare. 530. & 531	Legitima verba, Lege age. 537. & 538
Testes è prouinciis euocabantur, & si præstid esse non possent excusabantur. 531	Parum cauisse videri, & fecisse videri. 538
Testes voce præconis citabantur. ibid.	Placet in sententiis. 538
Ab oratoribus testes interrogabantur. ibid.	Iure cæsum videri. ibid. & 539
Testes refellebantur & refutabantur. ibid.	Formula pronuntiandi in quæstione falsi. 539
Licet rogare. ibid.	Gladio animaduerti. ibid.
Formula testis interrogandi, Te rogo, Quæro, & Volo vti mihi respondeas. 531. & 532.	Relegati vrbe excedere iubebantur. ibid.
Exempla Interrogationis testium. 532	Summouere vrbe. ibid.
Testes post finitas olim actiones interroga- bantur. ibid.	Formula sententiæ relegationis. 540
Testium verba, Arbitror, Audiui, Vidi. 533	Interdicere vrbe & Italia. 540
	Exilij & relegationis variæ species. 540. & 541
	Ademptis bonis vel parte bonorum adem- pta relegati. 541
	Adnotare in insulam deportandum. 541. & 542
	Imperatori scribendum Præsides interlo- quebantur. ibid.

I N D E X

Pœnarum varia genera.	542	Oves & earum foetus qua lege venirent.	554
Aliud Ad Gladium, aliud Ad Ludum damnati.	ibid.	Boues vti emi solerent.	554
Ad Bestias damnati.	542. & 543	Animalium & lumentorum venditor quid cauere & promittere soleret.	555
Ad Leonem.	543	In Afinis & Suiibus vendendis quid promitteretur.	555
Interdicere aduocationibus.	543	Capras Sanas nemo promittebat.	555
Ordine interdiceré.	ibid.	Leges in Canum venditione dictæ.	555
Multa maxima & minima.	544	Vinum vti veniret.	555. & 556
Multæ dicendæ formula.	544	Vini Doliaris veditio quibus legibus fieret.	555
Comminationum exempla.	ibid.	Vinum Pendens vti veniret.	556
Serua animam tuam.	ibid.	Olea Pendens qua lege veniret.	556
Nihil moror.	ibid.	Oleum vti veniret.	557
De Calumnia pronuntiare.	544	Pabulum hibernum qua lege veniret.	557
Formula pronuntiationis de Calumnia.	ibid. & 545	Vaforum venditio.	557
Elogia præconum in suppliciis sumendis.	545	Ædes venales Inspiciebantur.	ibid.
Titulorum qui pœnæ causam indicabant formulæ.	545	Domum commedabant Vt bene ædificatâ.	ibid.
Damnatorum Restitutio, & eius formula.	546	Ædes Vti Optimæ maximæ venibant, vel vti possessæ.	ibid.
EX LIB. VI.		Habitatio quandoque excipiebatur.	558
Emptionis formulæ, Est mihi emptus fundus, Stichus, vel Erit emptus.	547	Pensiones ædium locatarum quæ venibant, excipiebantur, vel accedebant.	558
Ille fundus esto vel sit emptus.	548	Ruta cæsa recipiebantur in ædium venditione.	ibid.
Rogare emptum.	548	Stillicidia flumina vti nunc sunt, vt ita sint.	ibid.
Tanti sunt mihi emptæ? Sunt.	ibid.	Instrumentum antiquum venditionis ædium.	559
Indica, Fac pretium.	ibid.	Fundorum nomina.	559. & 560
Venialium vendendorum leges.	546	Nuda proprietas fundi vti veniret.	260
Stipulatio Seruum sanum esse.	549	Plures fundi vti venirent.	ibid.
Venales inspicere & nudati solitos.	ibid.	In fundorum venditione modus agri vti diceretur.	560
Furem non esse, Furtis noxique solum præstari spondes?	550	Caueri solebat vt via publicæ litora in modum cederent.	ibid.
Commendandi serui causa quædam dicta.	550. 551	Qualitas iugerum fundi in venditione dicebatur.	ibid.
Titulus venalibus seruis positus.	551	Agri qui venibat, fines demonstrabantur.	561
Pileati & coronati serui qua de causa venirent.	551	Fundi veditor eum vel Liberum vel Seruum esse dicebat.	561
Venales gypsatis pedibus.	ibid.	Fundus Vti Optimus Maximusq; erat venibat.	ibid.
Serui venditioni peculium accedebat aut non.	552	Seruitutes Si quæ debentur debebuntur.	ibid.
Mancipium sub conditione Redhibendi intra certum tempus si displicuisset, Itæ Rationum reddendarum venditum.	552	Itinera actus quibus sunt, vtique sunt.	ibid.
Leges in venditione seruorum dici solitæ, Vt Exportarētur, Ne aliquo loci morarētur, Ne prostituarentur.	552. & 553	Quibus est seruitus vtique est.	562
Manus iniectio excepta, si contra legem venditionis quid fieret.	553	Fundo iter accessurum dicebant.	562
Mancipia quandoque ea lege venibant, Vt manumitterentur intra certum tempus: & contra quandoque, ita vt ne manumitterentur.	553. 554	Aquæ ductus accessio vel exceptio in fundi venditione.	ibid.
		De tributo & vectigali venditione cauebatur.	562
		Sacra,	

FORMVLARVM.

Sacra, religiosa vel publica loca vti exciperentur in venditione.	ibid.	A venditione quo modo discederetur.	ibid.
Sepulcri vel itineris ad sepulcrum accessio.	562. & 563	Tabulæ emptionum	571. & 572
Dolia quæ in fundo, erant vel accedebant; vel excipiebantur.	563	Tabulæ signo impresso obfignabantur & lino obligabantur.	572
Mancipia venditioni fundi accedebant.	563	Signate Quirites, & Signes licet.	572
Frumenta manu fata, fructum omnem, & lapidicinas, interdum fundi veditor excipiebat.	ibid.	Instrumentorum publicorum prima verba.	572
Fundus interdum ita venibat, vt eum certa summa conductum venditor haberet.	563. & 564	Mancipi res vel nec mancipi.	ibid.
Fundum emptum quoad pretium persolueretur, emptor conducebat, vel precario rogabat.	564	Abalienatio nexu.	572. & 573
Commissoriaræ legis Formula.	564	Mancipationis formula.	573
Additionis in diem Formula.	564. & 565	Mancipio dare.	573
Leges in pignoris venditione dici solitæ.	565	In locatione ædium cauebatur de inuectis & illatis.	ibid.
Variarum venditionum leges.	565. & 566	Horreorum locationes.	ibid.
Dolus malus à venditore aberit.	566	Inquilini Idibus Quintilibus migrabant.	ibid.
Hereditatis venditio vti fieret.	566	Lex colendi fundi dicebatur.	574
Stipulatio, Quanta pecunia ex hereditate peruenerit.	ibid.	Biennio continuo farreo spico agrum ne ferito.	574
Nomen vti distraheretur.	567	Vis maior excipiebatur.	574
Hebere licere & vacuum possessionem tradidi.	567	Cum colono de pignore conueniebat.	ibid.
De Euctione cauere solitum.	567	Fideiussor conductionis.	ibid.
Simplæ & Duplæ stipulatio.	ibid.	Colonus capra natum ne pascat.	574. & 575
Duplæ vel promissio vel cautio.	568	Redemptor filuam ne cædido.	575
Fideiussor euctionis.	568	Villam incorruptam reddito.	575
Nihil euctionis nomine præstatum iri.	568	Ignem ne habeto, vel innocentem habeto.	ibid.
In vacuum possessionem emptor inducebatur.	568. & 569	Coloni Partiarj erant, vel nummis colebant.	ibid.
Testatio vacuæ possessionis.	569	Locationes à Martiis Calendis incipiebant.	ibid.
Venditiones per præcones.	569	Locationes in lustrum fiebant.	575. & 576
Præco prædicabat ita, Domum vendo.	ibid.	Opus faciendum quibus legibus locaretur.	576
Formula qua auctio conclamabatur.	569. & 570	Lex antiqua operi faciendo dicta.	576. & 577
Proscribatur venditio.	570	Sarta testâ.	577. 578
Tabulæ, de venditione bonorum debitoris latitantis propositæ Formula.	570	Villa noua ab solo ædificanda vti locaretur.	578
Libelli suspensi bonis.	ibid.	Quincupeda opus metiebantur.	578
Hasta posita publicè res venibant.	570. & 571	Menfores ædificiorum.	579
Captiui sub hasta venibant.	571	Probabatur opus & in acceptum referebatur.	579
Bona Porfenæ Regis vendere.	ibid.	Recentiore trima arena ne vitior.	579
Probi nummi.	ibid.	Calx partiario coquenda vti locaretur.	ibid.
Arra venditionis.	ibid.	Olea legenda qua lege locaretur.	ibid. & 580
		Oleam ne stringito.	580
		Olea facienda vti locaretur.	580

I N D E X

Vinea redemptori partitio vti danda esset.	580	Depositi testationes per epistolam.	ibid.
Vuam squalidam ne legite.	ibid.	Depositi apud sequestrem.	590. &
Pecora partiarum locabantur.	ibid.		591
Aviaria vti conducerentur.	ibid.	Commodati exempla.	591
Onus vehendum, Vinum transportandum locabatur.	ibid.	Vendum dare.	591. & 592
Vestimenta Polienda Curandave locabantur.	581	Commodati leges.	592
Navis conductio.	581	Mutua pecunia vti daretur.	592
Agri publici vti locarentur.	581	Leges mutui dati.	592. & 593
Leges in publicorum locatione dictae.	ibid.	Traiectitia pecunia quibus legibus daretur.	593. & 594
Censoriae leges.	581. & 582	Sub pignore mutua pecunia dabatur.	594
Pactiones publicanorum.	582	Hypothecae formula.	594
Profectio apud publicanos.	582	Prædia vti pignori darentur.	ibid.
Censores addiderunt.	ibid.	Obligatio omnium bonorum quæ quis habebat, habiturusve esset.	595
Iupiter Miniandus locabatur.	ibid.	Fundum nulli alij esse obligatum cauebant, vel alij obligatum prædicebant.	595
Censoriarum Tabularum verba quædam.	583	Superfluum pignori, seu Hyperocha quædoque pignori obligabatur.	ibid.
Locationes ad hastam.	583	De pactis pignorum.	596
Digito sublato licitatio fiebat.	583	De vendendo pignore plerumque conueniebat.	596
Induci locatio.	584	Cauebatur contra ne pignus vendere liceret.	597
Prædes à mancipibus dabantur.	584	Ab hypotheca quædoque discedebatur.	597
Prædibus & prædiis cauere.	584	Scribere & Rescribere.	597. 598. & 599
Bona prædia.	ibid.	Formula cautionis creditæ pecuniæ & chirographi.	597
Mandabat quis fundum sibi emi.	ibid.	De Domo, Ex Arca, Ex Mensæ scriptura.	597. & 598
Mandabatur negotiorum administratio.	585	Probum argentum.	598
Procurator omnium seu vniuersorum bonorum.	585	Ille scripsi.	597. & 598
Procuratores plures in solidum.	585	Chirographa in Codice, Pugillaribus, Tabulis.	598
Verus procurator.	585	Iurandum in cautionibus.	ibid.
Amplius non peti.	ibid.	Probatio datæ pecuniæ per Mensæ scripturam.	ibid.
Procuratori quæ mandarentur.	ibid.	Literarum obligatio.	599
& 586		Mensæ præpositus.	599
Mandatorum clausulæ.	586	Deposita pecuniæ apud Mensam.	ibid.
Varia mandatorum genera.	586. & 587	Accepti & Expensi codex.	ibid.
Epistolarum quibus aliquid mandabatur formulæ.	587. & 588	Rationes vti conficerentur.	ibid.
Fide & periculo meo.	587	Formulæ literarum, quas numularij & mensularij scribebant.	601
Commendandi causa literæ scriptæ.	ibid.	Ratio vti cum argentariis & numulariis poneretur.	601
Societas vel vniuersorum bonorum, vel vnius rei.	588	Par ratio, & paria facere.	602
Societas quæstus & compendij.	588	Foro cedere.	602
Societas coita ad emendum.	588	In priuatas rationes quid referretur.	602. & 603
Argentarij socij.	ibid.	Tabulæ, Aduersaria, Ephemerides.	603
Vestigalium societas.	588. & 589		603
Societatum varia genera.	589		603
Partes in societate contrahenda vti constituerentur.	589		603
Societatum leges.	589		603
Depositi exempla.	590		603
Tabulæ Testamenti deponerentur.	590		603
Depositi leges.	590		603

FORMULARVM.

Serui actus sui rationes reddebant.	603	Aqua riuus ducebatur.	615. & 616
Rationes dispungebantur, & subscribebantur.	ibid.	Fistulæ & tubuli.	616
Institores tabernæ, vel alteri negotio præponebantur.	603. & 604	Aqua mensuris diuidebatur.	616
Cum seruo meo negotium geri veto.	604	Iter aquæ.	616
De Magistro & Exercitore nauis.	604	Aqua per plurium prædia ducebatur.	616
Debitor soluturum se constituebat.	604	Pecoris appellendi seruitus.	616
	604	Hauftus æquæ ius.	ibid.
Constituti formulæ.	604. & 605	Pecoris pascendi ius.	617
Constitutum per epistolam.	605	Compascui agri	617
Tabulæ nuptiales.	605. & 606	Prædiorum Rusticorum plures seruitutes.	616. & 617
Libertorum quærendorum causa.	605. & 606	Urbanorum prædiorum iura.	617
	606	Altius tollendi & non tollendi ius.	ibid.
Coemptionis formula.	606	Luminum seruitus, & Ne luminibus officiantur.	617
Sponsaliorum formulæ.	606	Tigni & stillicidij immittendi seruitutes.	617. & 618
Signatæ Tabulæ nuptiales.	ibid.	Oneris ferendi seruitus.	618
Dotis dictio, promissio.	607	Seruitutes per traditionem vel patientiam constituiebantur.	618
Formula dotis promittendæ.	607	Seruitutes vti reciperentur.	618. & 619
Decis centena doti dabantur.	607. & 608	Seruire, vel seruas fore ædes dicebant.	619
Quæ res in dotem darentur.	608	Seruitutes in stipulatum deducebantur.	619
Æstimatæ res quibus legibus in dotem darentur.	608. & 609	Precarij iura prædiorum rogabantur.	619
Receptitius seruus.	609	Precarij exempla & formulæ.	619. & 620
Peculium mulieris & res extra dotem data.	609	Habitationis concessæ formulæ.	620
	609	Donationum exempla & formulæ.	ibid.
De dotis restitutione in casum diuorij, vel mortis, vel in vtrumque caueri solebat.	610	Hac epistola manu mea scripta notum facio.	620
Stipulationis de dote restituenda formulæ.	611	Donationes sub modo aut condicione factæ.	621
De dotis retentione vel certæ partis, liberis interuenientibus, caueri solebat.	611	Leges in donatione nummorum dictæ.	621. & 622
	611	Donationes collegijs & corporibus cum onere factæ.	622
Liberis, vel marito ipsi, pactis dotalibus cauebatur.	611. & 612	Vetustæ Donationis fragmentum.	622. & 623
Dos qua die reddenda esset paciscebantur.	612	Pollicitatio ob honorem, Magistratum, sacerdotiumve.	623
Pacta ne dos à muliere vel ab alio peteretur.	612	Pollicitationum exempla.	623
De alenda muliere pacta fiebant.	612. & 613	Compromissorum formulæ.	623. & 624
	613	Diem compromissi proferre.	624
Pactis dotalibus de hereditate patris cauebatur.	613	Arbitri sententia stari.	624
Seruitutes vti constituerentur.	613	Si quid dolo in ea re factum sit.	ibid.
Formulæ cedendæ seruitutis.	613	De rebus controuersis (sive) omnibus compromissum.	624
Modus seruitutibus adiciebatur.	614	Diuisio hereditatis inter fratres.	625
Viz latitudo.	614	Conventionum in diuidenda hereditate factarum formulæ.	625
Actus spatium.	ibid.	Nomina vti diuiderentur.	625
Aquæ ductus seruitus.	615	Forma diuisionis fundorum.	625. & 626
Aqua cottidiana, æstiuæ, diurna.	615	Vsufuctus & pignorum Diuisio.	626
	615	Pactio libertatis.	626
Riuales	615	Pro capite.	ibid.
		Libera peculij administratio.	626

INDEX

Stipulationes omnibus ferè pactis subiiciebantur.	626. 627	Habere licere spondes?	ibid.
Rogavit Titius, spondit Mæuius.	627	Per te non fieri, quominus mihi habere liceat.	ibid.
Rogavit ille, Spondi ego, vel stipulanti spondit.	ibid.	Iudicio sisti.	636. & 637
Stipulationis integræ formula.	627. & 628.	Operarum stipulatio.	637
Spondes? spondeo. Dabis? dabo. Promittis? promitto &c.	628	Variæ stipulationum formulæ.	ibid.
Dare vel dari spondes?	628	Satisfactionis stipulatio.	ibid.
Verbis obligatio contrahi.	629	Emptæ hereditatis stipulatio.	637
Rei stipulandi & promittendi.	629	Quanti ea res erit tantam pecuniam dare spondes?	637. & 638
Duo pluresve rei promittendi vti fierent & constituerentur.	629. & 630	Recte dari, fieri, præstari, restitui.	638
Inuicem stipulari, & Restipulari.	630	Eive ad quem ea res pertinebit.	638
Stipulationum, quæ in dando consistebant, exempla.	630	Pœnalia stipulationum exempla.	638. & 639
Nummorum stipulatio.	ibid.	Si ita factum non erit, vel si aduersus ea factum erit.	639
Triticii, vini, olei stipulationes.	630. & 631	Doli clausula stipulationibus subiiciebatur.	639. & 640
Quidquid te dare, facere, oportet, oportebitve, præsens in diemve.	631	Doli clausula variè concipiebatur.	ibid.
Quantò minus à Titio consecutus fuero.	631	Stipulationum differentia.	640
Mihi aut Titio dari.	632	Rem pupilli saluam fore.	640
Seruorum stipulationes.	632	Cautio defensionis vti conciperetur.	640. & 641
Illud aut illud dari.	632	Cautio de indemnitate formula.	641
Stipulationes purè vel in diem vti conciperentur.	633	Restitui, Redditui, Traditui, præstatui.	641
Calendis primis seu proximis, secundis, & tertiis.	633	Cautio Amplius non peti, vel agi.	ibid.
Stipulatio vsurarum in dies triginta.	633	Cautiones quæ à fructuario præstabantur.	642
Annua, bima trima die.	633	Cautiones quæ in redhibendo seruo interponebantur.	642
In annos singulos.	ibid.	Fideiussores interrogati spondebant.	643
Cum morieris, vel post mortem dari.	634	Fide tua esse iubes? Fide mea spondeo.	643
Loca stipulationibus inferebantur.	634	Fide promittis? Fide promitto. Fidei tuæ erit? Fidei meæ erit.	643
Stipulatio sub condicione vel simplici vel duplici vel negatiua.	634	Quantam pecuniam credidero fide tua esse iubes?	ibid.
Stipulationum quæ in facto consistebant exempla.	635	Quantò minus à debitore exegero, tantum fide iubes?	ibid.
Insulam fieri, fabricari, fulciri.	635	Græcè fideiussor vti acciperetur.	ibid.
Locus in quo opus fieret, designandus erat.	635	Fideiussor rem saluam fore.	644
Dies intra quem opus fieret, & cuius arbitratu id fieret, adscribebatur.	ibid.	Fideiussor Magistratum Rempub. saluam fore promittebat.	ibid.
Via, itineris, actus stipulationes vti conciperentur.	635. & 636	Fideiussor iudicio sisti.	644
Ire, agere, vti, frui licere spondes?	635	Nouationis formula.	ibid.
Per te non fieri quominus mihi ire agere liceat.	636	Delegationis formula.	645
Per te nõ fieri neque per heredem tuum.	ibid.	Acceptationis formula.	ibid.

Aquilianæ

FORMULARVM.

Aquilianæ stipulationis formula.	ibid. & 646	Regna testamentis relicta.	662
Apochæ formula.	646	Heredes sunt.	962
Vetustum plenariæ securitatis instrumentum.	646. & 647	Testamentorum formulæ sublatae à Constantino.	663
Pacti de non petendo exempla & formulæ.	648. & 649	Elogia heredum institutioni adscripta.	663
Pacta in rem vel in personam.	949	Titius & Seius vterve eorum heres esto.	ibid.
Pactum ne agatur.	649	Postumus vel postuma heres esto.	ibid.
Pactum cum creditoribus, vt certa parte contenti sint.	649. & 650	Si qui post mortem meam postumi nati fuerint, vel quocumque mihi nati erunt.	664.
EX LIB. VII.			
Testamenta in procinctu.	652. & 753	Filij postumi quibus verbis heredes instituerentur.	664
Testamenta per æs & libram.	653	Nepotes pronepotèsvve postumi vti heredes instituerentur.	664. & 665
Familia emptor.	653	Galli Aquilij formula & lex Iulia Velleia.	665
Libripens.	653	Ex asse heredes vel ex partibus.	665
Formula nuncupationis in testamento per æs & libram.	954	Heredes ex partibus vti scriberentur.	665. & 666.
Formula subscriptionis testium in testamentis.	655	Ex reliqua parte.	666
Tabulae testamentorum obsignabantur.	ibid.	Ex partibus quæ postea adscribebantur quandoque heredes instituebantur.	666. & 667
Holographum testamentum.	655. & 656	Heredes sine partibus nonnunquam scribebantur.	667
Testamentarius.	656	Hereditatis in partes distributio.	668. & 669
Formula subscriptionis testatoris.	656	Ex fundo institutio.	669
Iurisconsulti ad testamenta scribenda adhibebantur.	656	Plures heredes vti scriberentur.	669
Testamentum in duobus exemplaribus quandoque scribebatur.	657	Heredes sub condicione vti scriberentur.	668. & 669
Tabulae testamenti clausæ.	657. & 658	Iurifurandi condicio adscripta heredi.	669
Lituras, superinductiones ipse feci.	658	Conditiones contra bonos mores.	669
Primæ & secundæ tabulae.	658. 581	Impossibilium conditionum exempla.	670
Duplex testamentum.	658. 681	Filiusfamilias sæpe sub condicione emancipationis heres scribebatur.	670
Apertura tabularum testamenti.	659	Heres cernere iubebatur.	970
Testamentum recitabatur.	660	Cernito.	ibid.
Summa eorum quæ testamentis caueri consueverant.	660	Quibus scieris poterisque.	671
Ordo testamentorum.	660. & 661	Hereditatem adeo cernisque.	671
Heredes primo aut secundo versu testamentorum scribebantur.	661	Testatoris nomen ferre heres quandoque iubebatur.	671
Testamenta à testatorum nomine plerumque inchoabantur.	ibid.	Testamento in bona & in nomen adoptari.	672
Præfationes in testamentis.	ibid.	Serui vti heredes instituerentur.	673
Heres esto, Heres sit, Heredem esse iubeo.	661. & 662	Heres palam nuncupabatur.	673
		Testamentorum caput heredis institutio.	ibid.

EE iij

I N D E X

Hereditates & legata merentibus dabantur.	684. 685
673. & 674	
Additionis hereditatis formula, Adeo.	685
674	
Heres in ius & locum defuncti succedebat.	685
674	
Exheredationum formula.	674
Nominatim & inter ceteros vti liberi exheredarentur.	674. 675
Ab omnibus gradibus Exheredatio.	675
Exheredationes, cum elogio & adiecta causa.	675. & 676
Exheredatio non notæ causa.	676
Heredes extranei quandoque exheredabantur.	677
Heredes instituti, Primi, Primo gradu, vel loco scripti heredes.	677
Substitutati, Secundi, Secundo vel tertio gradu scripti.	ibid.
Substitutionum plures gradus.	ibid.
Vulgaris Substitutionis formula.	677. & 678
Substitutionibus quandoque plures casus expressi.	678
Eòsque inuicem Substituto.	678
Pupillaris Substitutionis formula.	678. & 679
Impuberi, ad breue tempus ætatis interdum substituebatur.	680
Substitutio in vtrumque casum.	680
Substitutio ei qui supremus morietur.	680
Quisquis mihi heres erit, idem filio impuberi heres esto.	681
In locum partemve eius heres esto.	682.
Quod abominor.	682
Heres quibus verbis hereditatem Restituere rogabatur.	682
Quidquid ad te ex hereditate, bonisve meis peruenierit.	682. & 683
Quidquid ex hereditate mea superfuert.	683
Accepta certa quantitate Restituas.	683
Certis rebus acceptis retentis, vel præceptis, deducta parte, Restituere hereditatem rogatus.	684
Hereditatem cum fructibus, vel exceptis redditibus Restituere rogatus.	684
Si sine liberis decederet Restituere rogatus.	684
Dimidiam partem hereditatis Restituere	
rogatus.	684. 685
Restituere bona, pecuniam, vel vniuersam rem,	685
Vni ex pluribus cui ipse vellet Restituere rogabatur.	685
Statim, Prima, quaque die, vel post mortem suam Restituere rogatus.	685
Cùm morieris, Restituas.	686
Satis exigi veto.	ibid.
Rogo, vel te Rogo hereditatem Restituas.	686
A te peto, fideique tuæ committo.	686. & 687
Fideicommissorum variæ formulæ.	686. & 687
Tutores testamento dabantur.	688
Tutor esto, vel Tutorem do.	688
Pluribus Tutoribus datis declarabat Testator quem eorum administrare tutelam vellet.	688
Consilio matris Tutelam geri mādabat testator.	689
Clausulæ in Tutoribus dandis quandoque adiectæ.	689
De Liberos educatione Testator quandoque cauebat.	689
De Filiarum nuptiis interdum Testatores testamento cauebant.	689
Parentes Liberos suos amicis quandoque commendabant.	689. & 690
Commendationum exempla.	690. & 691
Diuisio bonorum inter Liberos testamento fiebat.	691
De ætis alieni solutione testatores cauebant.	ibid.
Æstimatio patrimonij in testamento.	691. & 692
Anuli traditio à moriente.	692
Libertates testamentis dabantur vel directò vel per fideicommissum.	692. 693
Nominatim vti Libertas daretur.	ibid.
Directa libertas ita relinquebatur, Liber esto, vel Liberi sunt, Liberum esse volo, aut iubeo.	693
Fideicommissaria Libertas ita dabatur, Rogo, Peto, Fideicommitto, manumittas.	693. & 694
Libertas vel purè vel post tempus dabatur.	694
Serui sæpe sub conditione rationum reddendarum Liberi esse iubebantur.	694. & 695
Rationem reddere veto.	695
Serui	

FORMVLARVM.

Serui liberi esse iubebantur, si Capitolium ascendissent: item, si decem dedissent.	705
695	
Iubeo vt det, prestet sine vlla controuersia.	705
696	
Peculiũ seruis cum libertate relinquebatur.	706
696	
Liber esto, ita vt reddat.	696
Si iurauerit se daturum, liber esto.	696
Sub conditione operarum dandarum liberi esse serui iubebantur.	696
Aliæ libertatibus adscriptæ condiciones.	696. & 697
Liberi esse iussi cum ad trigessimũ ætatis annum peruenissent.	697
Libertas data seruo, si per aliquot annos seruisset.	697
Ancillæ, si peperisset, libertas data.	ibid.
Contubernales seruis legatæ.	ibid.
Serui testamento prohibiti manumitti.	ibid.
698	
Legabatur quatuor modis.	698
Formulæ legatorum per vindicationem, dationem, Sinendi modo, & per Præceptionem.	698. & 699
Nummi vti legarentur.	699
Auri & argenti pondo, vel pondus legabantur.	699
Vasorum argenteorum pondo.	699
Aurum omne, Argentum omne.	700
Argenti species.	700
Pocula legabantur & Lances.	ibid.
Vestis & Vestimentorum legata.	ibid.
Ornamentorum legatum.	701
Gemmarum, Margaritarum, & Anulorum legatum.	701
Lanam, linum, purpuram, Versicoloria legabantur.	701
Supellex legabatur.	701. & 702
Mobilia & instrumenta fundi, vineæ, legabantur.	702
Nominis legatum vti conciperetur.	ibid.
Dulcia, Fruges, frumentum, legabantur.	703
Vina vti legarentur.	703
Penus vti legaretur.	703. & 704
Lignorum & chartarum legatum.	704
Gregis, armenti, iumentorum, ouium legata.	ibid.
Serui optio & electio legabatur.	ibid.
Serui vti legarentur.	704. & 705
Demonstratio addita seruorum legatis.	705
Actores serui vti legarentur.	705
Quod ex ancilla nasceretur legabatur.	ibid.
Fundorum vocabula.	706
Fundos nominibus propriis, confinibus vel alia demonstratione consignabant.	706
Fundus legabatur vti optimus maximus.	707
Fundus legatus vti instructus erat.	707
Fundus legatus cum instrumento.	ibid.
Fundi legatum cum omnibus quæ ibi seu in eo erant.	707
Fundus legatus sicut est, vel vti possedi.	707
Fundi legati alienatio, nisi de nomine seu familia exiret, prohibita.	708. & 709
Prædiorum appellationes.	709
Prædia vti instructa erant, legabantur.	709
Prædia vti à testatore possessa erant, legata.	710
Ædium appellationes.	710
Domus vti instructa erat, legabatur.	710
Domum alienari vetabant testatores, sed in familia relinqui volebant.	711
Tabernæ legatum.	711
Pars bonorum legabatur.	711. & 712
Fundus deducto vñfructu legatus.	712
Vñfructus vti legaretur.	712
Quarum rerum vñfructus legaretur.	712
& 713	
Vñfructus pluribus vti legaretur.	713
Vñfructus Omnium seu Vniuersorum bonorum.	713. & 714
Reditus legatus.	714
Vñfructus legatus Quoad viuet.	714
Vñfructus ad tempus legatus.	714
Nudus vsus vel vsus sine fructu legabatur.	ibid.
Habitationis legatum.	715
Prælegatorum formulæ & exempla.	715
Liberis Prælegata relicta.	ibid.
Filiæ sub conditione nuptiarum pater legabat.	716
Filiæ dos legabatur.	716
Mariti vxoribus dotem prælegare seu relegare solebant.	ibid.
Formula relegandæ dotis, Quæ pecunia vel Quanta pecunia.	716. & 717
Interdum aliud pro dote prælegabatur: interdum & supra dotem aliquid relinquebatur.	717

I N D E X

Mariti vxoribus ea quæ earum causa empta paratæque essent, legare solebant. 717. & 718	Debitor interdum creditori legabat quod debebat. 727. & 728
Mundum & ornamenta muliebria vxoribus sæpe legabant. 718	Seruis alienis legata relicta. 728
Viusfructus bonorū sæpe vxoribus legabatur. 718	Seruo proprio legatum relictum hac formula, Quem liberum esse iussi. 728
Vir vxori quæ viuus donauerat testamento legare solebat. 718. & 719	Libertas cum legato seruo adscripta. 729
Vxoribus legata ita relicta vt & liberis confuleretur. 719	Populo legata relicta. 729
Vxori ad tempus liberorum legatum. 719	Ciuitatibus & ciuibus legata relicta. 729
Vxores vicissim viris legata relinquebant. 720	Vicis legata relicta. 730
Libertis alimenta, cibaria, vestiaria testamento relinqui solita. 720	Reipub. legata data. 730
Quæ viuus vel viuæ præstabā, dari volo. ibi.	Municipiis seu municipibus legata relicta. 730
Libertis sub conditione si cum filiis, vxoribus, matribus morarentur, relicta. 720. & 721	Collegiis legata relicta. ibid.
Manumissis testamento alimenta quoque relicta, vt & mancipiis. 721	Pecuniæ ad opus publicum faciendum relicta. ibid.
Rogo vt educes, peto vt alas. 721	Heres opus publicum facere iuebatur. 730 & 731
Diaria, menstrua, annua. 722	In tutelam operis legatum. 731
Ex vsuris pecuniæ legata alimenta præstari testatores quandoque volebant. 722	Decurionibus diuisiones, epulum dari testamento quandoque testatores cauebant. 731. & 732
Pueris puellisq; ingenuis alimenta relicta. 722. & 723	Statuas & imagines in foro municipiove ponere testator iuebat. 732
Alumni relicta legata. 723	Signum Dei fieri, poniq; testator interdum iuebat. 732
In singulos annos, menses, dies legata relicta. 723. & 724	Gladiatorium munus testamento dari iuebatur. 732
Annua legata relicta si negotiis filiorum vel nepotum testatoris legatarius interueniret. 724	Heres emere vel vendere testamento dānabatur. 732. & 733
Ex reditu fundi legata relicta. ibid.	Militia comparari iuebatur. 733
Mulieribus quibuslibet legata quandoque nupissent, vel cum in familia aut alicuius arbitratu nupissent, relicta. 724. & 725	Heres insulam ædificare, reficere, damnabatur. 733
Familia interdum relinquebatur. 725	Heres ne altius ædes suas tolleret. 733
Creditor debitori liberationem legabat. 726	Via & haustus aquæ legata. 733
Formula liberationis legata, Heres damnas esto non petere, ne petito, Peti nolo, veto. Heres meus damnas esto liberare, nō exigere. 726	Relegatorū sub disiunctione relictorum exempla. 733. & 734
Satis exigi & satis accipi veto. 726	Optionis seu electionis legata formula. 734
Dari Concedique volo quidquid debet. 727	Coniunctim pluribus vti legaretur. 734
Tutoribus, curatoribus & negotiorum gestoribus rationis reddendæ necessitas testamento quandoque remittebatur. 727	Hoc amplius lego. 735
	Cui bis legauero, semel deberi volo. 735
	Legatorum in diem relictorum exempla. 735. & 736
	Annua, bima, trima die, æquis, vel inæquis pensionibus. 735
	Cum in tutelam suam petuenerit. 736
	In diem liberorum vel nuptiarum relicta legata. 736
	Legatorum quæ præfenti die data erant proferendorum formula, Quas pecunias legauit,

FORMVLARVM.

gauri, quibus dies adpositus non est, &c. 376	dis collata. 748
Legatorum cum præfinitione annorum exempla. 736. & 737	Fideicommissorum Græcè relictorum exempla. 748
Conditiones legatis adscribi solitæ vel in dando, vt in faciendo vel in non faciendo consistebant. 737	Tacita fideicommissa & eorum formula. 748. & 749
Seruorum legato Demonstratio adiici solita 737	Liberti testamento assignabantur. 749
Sub conditione nuptiarum & liberorum legata relicta. 738	Codicilli Testamentis confirmabantur. 749
Iurisiurandi condicio legatis apposita. 738	Formula confirmationis Codicillorum. 749
Sub contrariis condicionibus legata relicta. 738. & 739	Morientium Mandata de funere. ibid. & 750
Cautio Testamento prohibita. 739	Amici vt ad exequias venirent legato inuitabantur. 750
Pænæ nomine vel causa legata. 739	Funeris sui curam alicui testator mandabat. 750. & 751
Sub modo relicta. 739. & 740	Vestes & ornamenta in funus inferri testator iuebat. 751
Causa legatis adscripta. 740	Ridicula Mandata testatorum. 751
Demonstratio legatis adiecta. 740	Monumentum sibi fieri testatores mandabant. 751
Demonstrationum quæ legatis addebantur formula & exempla. ibid.	Testamento fieri iussit. 751
Elogia legataris fideicommissariisve adscripta. 741	Impensæ quæ in monumentum fieret, modus testamento statuebatur. 752
Filij carissimi, & dulcissimi vocabantur. 741	Arbitratu alicuius monumentum facere heres iuebatur. 752
Vxores carissimæ & dominæ appellabantur. 741	In Tutelam cinerum legatum. 752
Ab omnibus heredibus legabatur his verbis, Quisquis mihi heres erit, vel, Heres meus damnas esto, 741. & 742	Serui circa monumentum morari iuebantur. ibid.
Ab vno ex heredibus nominatim vti legaretur. 742	Mei memor esto. 752. & 753
Præcipere legata, eaque distribuere vnus ex heredibus iuebatur. 742	Vltio mandata testamento. 753
Generale caput Testamentorum de legatis & hereditatibus præstandis. 742	Extrema dicta morientium. 753
Fideicommissa à quocunq; herede vti relinquerentur. 743	Carmina sua cremari Virgilius Testamento mandauit. 753
Repetitionis legatorum formula. 743. & 744	Testamēta Fauonij Iocundi, Valerij, Caltrici, & Cæcilij. 754
Fideicommissorum quæ à legataris præstarentur exempla. 744	Testamenta Sempronij Tucidani & Megonij. 755. & 756
Heredi legatum relictu, Si is heres non esset. 744	Grunnij Corocottæ testamētum iudicrum. 756. & 757
Heredibus prælegata relicta. 745	Iulij Cæsaris testamentum. 757
Ademptionis legatorum formula. 745	Augusti Cæsaris testamentum. 758. & 759
Transationis legatorum formula. 745. & 746	Testamento interdum cauebant, quos in sepulchrum suum inferri vellent. 759
Fideicommissorum formula. 746. & 747	Tiberij Testamentum. 759
Sollemnia aliquot fideicommissorum verba. 747	Virgilij testamentum. ibid.
Vnius ex pluribus electio in arbitrium heredi	Virginij Rufi mandata de Titulo Sepulcri. ibid.
	Iulij Frontini morientis Mandata. ibid.
	Theodosij Imperatoris Testamentum. 760
	Gregorij Theologi Testamentū. 760. & 761

I N D E X

Testamenti Græci capita aliquot.	761.&	Cum qua vixit sine vlla querela.	795.&
762		796	
Platonis Testamentum.	762	Hospes lege.	796
Aristotelis Testamentum.	762	Aue, in Monumentorum inscriptionibus.	
Theophrasti Testamentum.	763	976	
Epicuri Testamentum.	764	Elogia virorum monumentis ab vxoribus posita.	797
Lyconis Testamentum.	765	Titulorum quos parentibus liberi posuerunt aliquot exempla.	797
B. Remigij Archiepiscopi Remensis Testamentum.	766.767.& seq.	Liberis à parentibus positi tituli.	797.&
Hadoini Cenomanensis Episcopi Testamentum.	771.& 772	798	
Bertichranni Cenomanensis Episcopi Testamentum.	772	Epitaphium Parasiti.	799
Dagoberti Testamentum.	772	Hispanienses Inscriptiones aliquot.	799.&
Formula Testamentorum quæ in Galliis fiebant ex Marculpho.	773.& 774	800	
Militaria testamenta.	774	In Fronte pedes tot, in Agrum tot.	801
Codicillorum sollempnia.	774	Monumentis leges dictæ.	801.& 802
Codicillorum quatuor modi.	774	Sepulcra familiaria & hereditaria.	802
Codicillis fideicommissa ab intestato dabantur.	775	Monumentorum Titulis cauebatur quæ personæ in ea inferrentur.	802.& 803
Formula Codicillorum.	775.& 776	Hoc monumentum heredem non sequitur.	803
Codicilli Græci caput.	776	Hoc monumentum siue sepulchrum est.	803
Codicillorum ius.	777	Ne de nomine exeat.	804
Codicillis quænam relinqui poterant.	777.& 778	Arca Pontificum vel ærario populi Ro. certam summam inferre iubebatur, qui aduersus legem monumento dictam id alienasset.	804.& 805
Codicilli clauderentur & aperiebantur.	778	In Tutelam & Culturam monumenti relictum.	805
Epistolis fideicommissa relinquebantur.	778	Tumulos rosas ornari quotannis quidam iubebant.	806
Epistolarum ad heredes scriptarum exempla & formulæ.	778.& 779	Huic monumento dolus malus abesto.	806
de Mortis causa donationibus.	779	Elatus est frequentia maxima.	806
Monumentorum Tituli & Inscriptiones.	780	Ollarum inscriptiones.	ibid.
Diis manibus.	780	Bene valeas, Titulis monumentorum inscriptum.	806
Hic situs est.	780		
Ossa hic sita sunt.	780.& 791		
Hic iacet.	791		
Tituli versibus scripti.	791		
Elogia monumentorum.	791.& 792		
Mortis causa Epitaphiis adscripta.	792		
Vixit annis tot, mensibus tot, diebus tot.	792		
& 793			
Heres fecit, vel posuit.	793		
Bene merenti fecit.	ibid.		
Faciendum curauit.	793		
Viuens seu viuus fecit, comparauit, emit.	793 & 794		
Ponendum curauit.	795		
De sua pecunia fecit.	795		
Vxorum monumentis Tituli positi à maritis.	795.& 796		

EX LIB. VIII.

Iurabant veteres, Pol, Perpol, Ædepol, Ecastor, Hercle, Mchercle, Mediusfidius.	807
Per fidem.	808
Eccere.	ibid.
Per Deum.	ibid.
Per genium Principis.	ibid.
Per salutem.	809
Ita filio superstite mori mihi liceat.	ibid.
Ita me Deus amet, vel Ita me Dij ament.	ibid.
Ita me Dij seruent.	ibid.
Ita	

FORMULARVM.

Ita Deos velim mihi propitios.	810	Thalassio.	ibid.
Ita firm felix.	ibid.	Vti tu Caius, ego Caia.	822
Ita viuam.	ibid.	Io Saturnalia.	ibid.
Per caput iurabant.	ibid.	Saturnalia, & bona Saturnalia.	ibid.
Per oculos.	ibid.	Populi infauste voces, Tiberium in Tiberim,	
Per Iunonem.	811	Viuus ardeat Valens.	822
Per Venerem.	ibid.	Ad Leonem, Ad Ignem.	ibid.
Per Iouem lapidem.	ibid.	Αἰε τοῦτο.	ibid.
Si sciens fallo.	ibid.	Σταύρασον, Σταύρασον αὐτόν.	ibid.
Ex animi sententia.	812	Aquam in clamabant in incendiis.	822
Conceptis verbis iurare.	813	Prehende furem.	ibid.
Aris tactis iusurandum præstatur.	814	Præconia Secularium ludorum, Conuenite ad ludos spectandos, quos neque spectauit quisquam, neque spectaturus est.	
Iuro per.	814	823	
Idem in me.	815	Sæpe facias.	ibid.
Dij me perdant.	ibid.	Per secula facere Dij permittant.	ibid.
Dispeream si, vel Dispeream nisi.	815	Dij faciant, vt hæc sæpius fiant.	ibid.
Ne viuam.	ibid.	Ex ædibus efferri mortuum.	ibid.
Ne saluus sim.	ibid.	Ollus Quiris letho datus.	823
Verbis conceptis petierasse.	815	Ad conquirendas res amissas præconibus olim utebantur.	823
Iurabant in Leges, in Nomen, in Verba, in Acta Principum.	816	Silete, & Tacete.	824
Perpetuum morbum iurare.	817	Sardi venales.	ibid.
Eiurare iniquos sibi esse iudices.	ibid.	Date viam Consuli.	ibid.
Eiurare bonam copiam.	ibid.	Date locum.	ibid.
Eiurare malam mentem.	ibid.	Res tuas tibi habeto: res tuas tibi agito.	824
Purgantes se de iniuria facta, iurabant se non fecisse.	817	Foras, vel Exi foras.	825
Satisfactionis formula, Nolle factum.	817	E conspectu meo abi.	ibid.
Obtestationum formulæ, Testor.	818	Adrogationum verba sollempnia, Velitis, iubeatis, vt L. Valerius L. Titio tam iure legæque filius fiet, &c.	825
Deos hominesque testor.	819	Adoptio nepotis, quasi ex filio nati.	826
Per omnes Deos te obtestor.	ibid.	Lex dicta, vt filij sequerentur patrem adoptiuum.	827
Per superos, per patriam oro.	ibid.	Manuissionum verba certa & sollempnia.	ibid.
Per carissima pignora.	ibid.	Hunc hominem liberum esse volo.	ibid.
Per æternitatem & salutem imperatoris.	ibid.	Abito quò voles, vel Nihil te moror.	827
Implorationum voces, Pro Deum atque hominum fidem.	819	Puri, Probi, Profani, Sui auri.	ibid.
Fidem plebis imploro.	820	Tituli statuarum.	828
Pro vestram fidem Quirites.	ibid.	Parenti optimè merito.	ibid.
Porro Quirites.	ibid.	Patrono.	ibid.
O ciues.	820	Equo publico.	ibid.
Adeste ciues.	ibid.	Censor, Consul.	ibid.
Fidem Consulium, Patrum, Militum & Cæsaris implorabant.	820	Parenti patriæ.	828
Ciuis Romanus sum.	ibid.	Pietatis immobilis erga Principem.	ibid.
Acclamationum voces, Feliciter.	821	De manubiis.	ibid.
De nostris annis tibi Iuppiter augeat annos.	821	Ex S. C. Ex priuato in publicum restituit.	ibid.
Gratulationum voces, Salua Roma, Salua patria, &c.	ibid.	Vt poneretur, vbi vellet.	ibid.
Ex sententia.	821		

I N D E X

H. C. I. R. ibid.
 L. D. D. D. ibid.
 In statuarū dedicatione, Sportulæ, Diuisiones, Epulum, Cœna, dari iubebantur. ibid. & 829
 Alias Crustulum & Mulsum dari iustum. 829
 Ære conlato. 830
 Sub ære, Sub auro. ibid.
 Ordo, vel Corpus, vel Collegium, censuit, vel conlocauit. 830
 Curantibus vel curam agentibus illis. ibid.
 Imaginibus Tituli subscribebantur. ibi.
 Honoris causa. ibid.
 Operibus publicis Principis nomē, aut eius, cuius pecunia id opus factum erat, scribi solebat. 830
 Inscriptiones de Viis factis, stratis, vel restitutis. ibid.
 De Aquis in urbem primū perductis. 831 & 832
 De fonte inducto. 832
 De Pontibus. ibid.
 De Ripis terminatis. ibid.
 De Balneis, & Thermis. 833
 De Pomœrio ampliato. ibid.
 De aliis Operibus publicis. ibid.
 Deuoti numini, maiestatiq̄ Principum. 834
 Ex Senatus Consulto faciendum curauerūt, idēmq; probauerunt. 834
 Elogia & Tituli Imperatorū, Augusti, Claudij, Vespasiani, Titi, Traiani, Hadriani, Antonini Pij, Aurelij Veri, Marci Aurelij Commodi, Septimij Seueri, Antonini Caracallæ, Gordiani, Aureliani, Aurelij Maximiani, Constantini, Arcadij & Honorij. 835
 Clarorum virorum, Appij Claudij Cæci, Fabij Maximi, Cæcilij Metelli, C. Matij, Sinciniij Dentati, L. Mæcini, L. Munatij Planci, C. Octauij, Palæmonis Grammatici, Plautij Siluani, C. Popilij, Cari Pedonis, Neratij Proculi, M. Cornelij, M. Aufidij, Sabini Egnatij Proculi, Voratij Seueriani, Saturnini Secundi, Iulij Iuliani, C. Sallij Aristæneti, Q. Seruiliij Cæpionis, Canuleij Zozimi, C. Cærellij Fufidij Annij, C. Cæsonij Macri, Rufij Prætextati, C. Vallij Polycarpi, C. Valerij Mariani, Anicij Paulini iunioris, Turcij Aproniani, Petronij Perpēnæ Quadratiiani, P. Titij Per-

petui, Flauij Eugenij, Memmij Vitrasij Orfiti, Sex. Petronij Probi, Titi Cæsiij Præfæcti annonæ, Fabij Titiani, Aurelij Symmachi, Vetij Agonij, Flauij Stilichonis, Aradij Valerij Proculi, Publij Ceionij Iuliani, Iulij Eubulidæ, Ragonij Vincētij Celsi, & Narsis Eunuchi, Elogia & Tituli. 835
 Mulierum quarūdam honorificæ inscriptiones, nempe Furinæ Sabine, Tranquillinæ Augustæ, Tarpeinæ Valerianæ, Virginis Vestalis maximæ, Fl. Publiciæ Virginis Vestalis maximæ, Coeliæ Claudinæ, Virginis Vestalis maximæ, Fabiæ Acroniæ, Paullinæ, Aniciæ Falconæ Probæ, Peduccæ Iulianæ, Heluidiæ Burreniæ, Modestæ, Tyraninæ Aniciæ Iulianæ. ibid.
 Ragonij Vincentij Celsi egregij aduocati simulque boni iudicis commendatio. ibid.
 Oratoris & Medici Inscriptiones. 836
 Bono Reipub. natus. 836
 Proculi Tumulus. ibid.
 Histriorum inscriptiones. ibid.
 Inscriptionibus & Tabulis, quorum filij & nepotes essent, ij de quibus agebatur, exprimi solebat. ibid.
 Cuius Tribus essent, vt plurimum nominibus addebat. ibid.
 Nominibus olim adiectæ appellationes. 836
 Asper, Imperiosus, Maximus, Annalis, Senatus patronus, Diues, Nepos, Pius, Cunctator, Verrucosus, Ouicula, Frugi, Vir optimus, Catus, Corculum, Censorius, Sapiens, Felix, Magnus, Optimus, &c. ibid.
 Gladiatorum auctoamenti verba, Vri virgis, ferro necari. 838
 Auctorati ludo. ibid.
 Ferrum recipere. 838
 Non te peto: piscem peto, quid me fugis Galle. ibid.
 Salua res est, saltat senex. ibid.
 Histriorones populum deprecabantur, vt eos benignè & libenter audirent. 838
 Cum bona venia quæso audiatis. 829
 Libellus proponebatur rem inuentam aut amissam continens. 839
 Caue, caue canem. ibid.
 Fœnum habet in cornu. ibid.
 Caue. 840
 Merces per vicos clamabantur. ibid.

FORMULARVM.

Digito monstrari. ibid.
 Hic est. ibid.
 Sophos. ibid.
 Memoriam mortuorum à se non sollicitari. 840
 Si quis inferis sensus, vel Si quis sensus in morte. ibid.
 Miselli mortui vocabantur. 841 & 853
 Fili, cui me reliquisti? 841
 Honos sit auribus. ibid.
 Bono animo esto. ibid.
 Cui bono. ibid.
 Quod iussi & imperaui. 842
 Mox ego huc reuertar. ibid.
 In qua domo Gallina canat, superiorem marito esse vxorem. 842
 Nunquam periclitabimur, si illud periculū potuerimus euadere. 842
 Non me nouit. ibid.
 Amatorij sermones, Plus alterum diligere quàm se. 842
 Mea vita, Mea lux, Meum suauium, Anime mi. ibid.
 Mel meum, Ocellus meus, vel Ocelle mi. 843
 Mea voluptas, Meum cor, Mea salus, &c. ibid.
 Paratos se partem annorum suorum dare. 843
 Amphoris tituli apponebantur in hunc modum, Falerium, Opimianum annorū centum. ibid.
 Iudicis rogandi mos, Quæ salua fide facere possit. ibid.
 Per Genua obsecrare & rogare. ibid.
 Per ea quæ tibi dulcissima sunt in vita. ibid.
 Per Fortunas; & per Liberos. ibid.
 Per Deos. 844
 Per Dextram, Per Genium, Per Fidem tuam, Per has Lacrymas. ibid.
 Ignosce, confitetur. ibid.
 Actum est, Ilicet, Peristi. ibid.
 Me miserum, Miseram me. ibid.
 Perimus. 844
 Absit dicto inuidia. ibid.
 Fides penes auctorem erit. ibid.
 Bene habet. ibid.
 Si Dijs Placet. ibid.
 Controuersiam exponere. 844
 Contradicere. ibid.
 Expositio, & Contradictio. ibid.
 Controuersias declamare. 845
 Si vales, bene est, ego valeo. 845
 Suo in Epistolarum inscriptionibus. ibi.
 Si vos liberiq; vestri vāletis, bene est, ego exercitūque valemus. ibid.
 Epistolarum, quæ ad Principes scribebantur, peculiare formulæ. 846
 Vale. ibid.
 Amicitiam renuntiare. ibid.
 Aue. 847
 Salue, & Saluere iubeo. ibid.
 Saluus sis. ibid.
 Dominus & Deus. 848
 Terrarum Dominus. ibid.
 Quisquis es. ibid.
 Quid agis? 849
 Satin saluete? 849. & 850
 Rectene omnia. 850
 Recte. ibid.
 Quid noui? Nihil sanè. ibid.
 Nunquid vis? ibid.
 Nunquid ad forum mandas? 851
 Quid rei est? ibid.
 Quid venis? ibid.
 Date aquam manibus, Apponite mensam. 851
 Ferte aquam pedibus. ibid.
 Ludorum puerilium verba. ibid.
 Par an impar? ibid.
 Nauis an caput. ibid.
 Mortuis Aue, seu Salue, & Vale dicebatur. 851. & 852
 Nos te ordine, quo natura permiserit, cuncti sequemur. 852
 Ilicet. 853
 Vixisse mortuos dicebant. ibid.
 Abijt iam, & reuertri debet. ibi.
 Vixit annos tot, Durauit annos tot. ibid.
 Valere, & plaudite. ibid.
 Plausum date. ibid.

IN FORMVLARVM, ET SOLLEMNIVM POPVLI
Romani verborum libros viii. Index copiosissimus.

A

A Litera abolitionis.	535. & 536	Actionum quæ ex noxa seruorum instituebantur.	vis & potestas.	490
Abalienatio.	572	Actiones quæ aduersus furem competeant.		506
Abderitarum quærelæ ad Senatûm	273	Actiones eiusdem rei nomine vbi plures competeant.	vna electa aliæ remittebantur.	510
per legatos delatæ.	851	Actor intentione sua causam petendi complecti	solebat.	418
Abito quo volens.	827	Actiones ex Empto, Vendito.	426. & 427	
Abiit, de mortuo.	853	Actio aduersus dictum promissumve.	427	
Abire tutela.	461	Actiones Redhibitoria, æstimatoria seu de æstima-		
Ablutio, sacrorum causa, viuo flumine fiebat.	7	mato, Quanto minoris.	427. & 431	
Ablutiones capitis & corporis in factis.	7. & 8	Actio ex Locato, Conducto.	427	
Abominantes quibus verborum figuris utebantur.	103. & 104	Actio Seruiana & Hypothecaria.	428. & 492	
Abrogari lex, vti diceretur.	148	Actio Publiciana.	428	
Absens nemo damnabatur.	525	Actiones Noxales.	428. & 490	
Absit dicto inuidia.	844	Actio in factum.	431	
Accede licitor.	302	Actio rerum amotarum.	498	
Accessurum seruorum, vel quid aliud, in fundo-		rum venditionibus interdum dicebant.	487. & 488	
Accensi in clamabant horam.	555	Actionis, si quadrupes pauperiem fecisse dicatur,	exitus.	491
Accelera significat.	387	Actio serui corrupti.	492	
Acceptilatio quomodo concipiebatur.	645. & 646	Actio damni infecti.	493	
Accij Nauij Augusti statua.	265	Actio aquæ pluuiæ arcendæ.	493. & 494	
Accipe libens.	37	Actio de dote.	495. 496. & 497	
Accipere omen.	101	Actio tutelæ.	498	
Accipi preces suas rogabant precantes.	38	Actio ex Testamento.	500	
Accipi dicebatur Rogatio.	148	Actio negotiorum gestorum.	489	
Acclamatio plebis, cum congiarium dabatur ab		Actiones arbitrariæ.	489	
Imperatoribus.	96	Actio Fauiana & Pauliana.	505	
Acclamationum quæ in Senatu fiebant formulæ.		Actionis genus sibi edi reus postulabat.	432. 433	
207. 208. 209. & seq. Acclamationes militares.		Actionis verbo Præiudicia continebantur.	437	
391. Acclamationes, quæ vulgò fieri solebāt.	821	Actio in iustar Prætoriarum stipulationes obtine-		
Accusatio quibus verbis instituebatur.	522	bant.	437	
Accusator in crimen subscribebat.	523	Actionem denegare.	464	
Accusator citabatur.	525	Actor decreto Prætoris, periculo tutoris quado-		
Accusatores postulabant, vt quæstiones haberentur.	534	que constituebatur.	459	
Accerra turis plena.	29	Actores serui ita plerumque legabantur, vt prius		
Acerui turis.	29	heredi rationes redderent.	705	
Actionem polliceri, vel denegare.	316	Acta Senatus.	212	
Actionem dabo, & non dabo.	316	Acta apud procuratorem Cæsaris facta.	469	
Actiones prætor in albo propositas habebat.	317	Actorum consistorij exempla.	467. & 468	
Actionum in personam formula.	415	Actorum pars.	351. & 467	
Actionum in rem formula.	418	Actus seruitus.	614	
Actionis confessoriarum formula.	421	Actus spatium.	614	
Actionis negatoriarum formula.	421	Actum est.	484	
Actionis furti formula.	422	Ad arma.	386	
Actio certæ creditæ pecuniæ.	425	Ad leonem.	822	
Actionis de peculio adiectio.	417	Ademptio legatorum quibus verbis fiebat.	745	
Actionum formulæ per dictionem, Quod, cõcep-		vt Adessent, deos orabant.	78	
ta.	423	Adeste ciues.	820	
Actiones Ediliciæ.	427	Addixit auis.	133	
Actiones omnes certis formulis adstrictæ erant.	430	Addici Iudices.	470	
Actionum formula apte & congruè concipienda erat.	430	Addictio in diem quemadmodum fiebat.	564	
Actionum tam in rem quàm in personam & mix-		Addictio in diem fundo plerumque precario eũ		
tarum propriæ & speciales appellationes.	433	emptor à venditore rogabat.	565	
Actiones vtilis.	433	Ad instar interdicti.	436	
Actiones in factum.	454	Adigi iudices.	470	
Actionum in rem iudicium quo modo exerce-		Aditus & abitus ad sepulchra, funeris faciendi		
batur.	473	causa.	562	
		Adiutrix Fortuna.	57	
		Admissiua aues.	135	
		Admouebantur aris hostiæ.	18	

INDEX

Adolere.	35. & 37	Agrimenforis officium.	482. & 483
Adoptionis ritus.	419	A ἴση τούτων, & Ἀ ἴση αὐτῶν.	822
Adoptio Testamento facta tam in bona quam in nomen.	672	Alabandensium legatu.	278
Adoptiones lege Curiata fiebant.	133	Albegmina.	28
Adoptio Testamentaria Octauij Cæsaris lege Curiata confirmata fuit.	672	Alcibiades in simulatus est Athenis initiorum sacra enuntiauisse.	5
Adoptiones quomodo fiebant.	825. & 826	Alexander cum aliquem emendaret, quid dici iuberet.	545
Adoptabant tam in locum filij, quam in locum nepotis.	826	Alexander Seuerus dominum se appellari vetuit.	846
Adoptare quis nepotis loco poterat, etiam si filium non haberet.	827	Alexander Seuerus quomodo salutabatur.	848
Ador, farris genus.	35	Alexandri Seueri mortis omen.	18
Adorare precibus, votis, ture.	47	Alexander Seuerus quibus verbis ignauos petulantisque milites dimiserit.	408
Adorantium ritus & gestus.	40. 41. 42. 43. & c.	Alexandrinorum legati.	278
Adrogandi licentia mulieri id desiderari permittitur.	41	Aliena tribus modis sumuntur.	619
Adrogationes quo modo fiebant.	825. & 826	de Alimentis testamento relicto transigi absque prætoris cognitione non poterat.	461
Adferere manu.	429	Alimenta liberis quandoque pater Testamento statuebat.	689
Adfectionum formulæ.	429	Alimenta libertis Patroni plerumque legabatur.	720
Ad signa.	386	Alimenta quibus verbis reliquebantur.	721
Adsignatio libertorum.	749	Alimentorum modus interdum statuabatur, interdum non adiecta quâritate relinquebantur, ibid.	
Adtestata fulmina.	140	Alimenta plerumque præstabantur per vnum ex heredibus, quem testator eligebat.	722
Aduenientes dicebant Aue.	851	Alimenta ingenuis pueris puclisque quandoque relinquebantur.	722
Aduersaria negligentius scribebantur.	603	Alites quæ.	135
Aduocatus.	437	Alma proprie Tellus.	50
Aduocati à Prætoribus petebantur.	412	Alma dea.	ibid.
Aduocati quibus verbis Prætores cõpellabatur.	414	Alma Venus.	56
Aduocati egregij commendatio.	835	Alter auis.	135
Aduocationem petere, vel postulare.	412	Alter, ambóve.	245
Aduocationibus quandoque interdicebatur causidicis.	542	Altercationes in Senatu.	204. 205. & 206
Aduolui aris.	45	Altercationes in Iudiciis.	472
Ædopol.	807.	Altilanea bidens.	16
Ædes sacræ interdum vouebantur.	109	Alumno & alumnae legata relinquebantur.	723
Ædes sumptu publico quandoque factæ.	232	Amatorij sermones.	842
Ædes factæ ex manibus.	233	Ambaruales hostiæ.	16
Ædes quæ emebant, prius eas adhibitis fabris inspiciebant.	557	Ambiegni bos & veruex, & Ambiegnæ oues.	16
Ædes vt optimæ maximæque erant plerumque veniebant.	ibid.	Ambraciensium legati.	274
Ædiu sacratum dedicationi leges dici solebant.	126	Ambula in ins.	411
Ædium locatarum pensiones venditionibus excipiebantur vel accedebant.	558	Amicus noster, in Rescriptis.	332
Ædium venditorum habitationem sibi vel inquilinis suis excipiebat.	ibid.	Amicitia & societas Reges à Senatu petebatur.	261
Ædium venditionis vetus instrumentum.	559	Amicitia & societas cum populis exterisque nationibus iungebatur.	264
Ædium locatio.	573	Amicitiam renouari postulabant, quorum maiores amici populo Rom. fuerant.	264
Ædium antiquarum leges.	579	Amicitia esto.	402
Ædiles edicta proponebant.	324	Amici & socij, Reges quidam appellati.	260
Ædiliciorum edictorum exempla.	324	Amicorum & sociorum legatis locum lautique præbebant.	281
Æmilie Vestalis virginis precatio.	93	Amici plerumque in consilium adhibebantur à iudicibus.	513
Ære conlato statua posita.	830	Amici ad signandum aduocabantur.	572
Ἄγασθ Τύχη.	75. & 309	Amici ad obsequenda testamenta aduocabantur.	655
Agendarum rerum initium à precatione deorum ducebatur.	47	Amicos, vt ad funus suum venirent, legato nonnumquam inuitabant.	750
Agendarum rerum præfatio.	71. & 74	Amicitia interdum renuntiabant per epistolas.	846
Agendi potestatem faciam, vel Agere permittam, vel Actiõnem permittam.	316	Amphoris Tituli apponebantur.	843
Agendi potestas ab Imperatoribus quo modo permissa erat.	333. & 334	Amplissimi viri.	332
Agonaliorum ferie.	15	Amplius non agi. 641. & non peti.	438
Agri olim veniebant per præconem.	569	Amplius pronuntiare.	535
Agrorum locatio.	574	Ampliatio.	536
Agrarum legis verba quædam.	176		

Annæ

RERVM ET VERBORVM.

Annæ Perannæ Martio mense sacrificabatur.	65	Aqua interdum per plurium prædia ducebatur. ibid.	
Annus centesimus, finis vitæ hominum longissimus est.	823	Aqua inclamabatur in incendiis.	822
Annalis cognomen L. Iulio tributum.	837	Aquila scipioni eburneo imposita erat.	261
Annua, bima, trima die in stipulationibus.	633	Aquilæ legis capita duo.	176
et in legatis.	735	Aras tangere & amplecti solebant precantes.	
vt Annuerent, deos rogabant.	82	Aris Tituli adscribebantur.	127
Anseribus cibaria publice locabantur.	582	Aram tangentes iurabant.	813
Antestari.	411	Aris aduoluebantur supplicantes.	45
Antiquari lex & Rogatio.	148	Arbitrator Iupiter.	54
Antonius supremis Tabulis cauerat, vt corpus suum Alexandriam referretur.	750	Arbitrium rei vxoria.	417
C. Antonius consul à Senatu laudatus.	251	Arbitrium fiducia.	ibid.
M. Antoninus philosophus Eleusinæ Cereris templum adiit, vt se innocentem approbaret.	10	Arbitri a Prætoribus dati.	470
Antoniani edicti clausula quædam.	181	Arbitro ex æquo & bono latissima potestas concedebatur.	417
Anuli aurei militibus donabantur.	393	Arbitri in quibus iudiciis dabantur.	465
Anulus morientis tradebatur interdum vni ex heredibus.	692	Arbitri inter vicinos de finibus ambigentes sumpti officium.	478
Anulis signatoris obsignabantur Tabulæ.	572	Arbitri familiarum eriscundæ officium.	484
Anulus aræ loco dabatur.	571	Arbitri communi diuidendo.	486
Anuli legabantur.	701	Arbitri ex compromisso sumpti.	517
Androclis historia.	543	Arbitri quemadmodum pronuntiare solebant.	ibid.
Animales hostiæ.	16	Arbitri aliquando diem compromissi proferri iubebant.	517
Animalium venditor cauere debebat, ea sana præstari.	555	Arbitri dare, vel restituere iubebant, vel petere vetabant.	ibid.
Animaduertere licentem consul iubebat.	302	Arbitros sententias dicere cogebat prætor.	ibid.
Animaduertendi verbum Prætores in suis edictis vsurpabant.	320	Arbitri coram litigatoribus & vtroque præsentente sententiam dicere debebant.	518
Appellatio quo modo & quando interponenda.	518	Arbitri & Iudicis differentia.	507. & 508
Appellationis formula.	ibid.	Arbitri ex compromisso inter litigatores aliis atque aliis conditionibus sumebatur.	623
Appellationis causa reddebatur.	519	Arbitrari se testes dicebant, etiam quod ipsi vidissent.	533
Appellatio iusta vel iniusta pronuntiabatur.	ibid.	Arbores stantes veniebant.	557
Appellationum causæ, quæ grauamina in vsu nostro appellantur.	520	Architecti.	579
Appellationes nominibus olim adiectæ.	836. & 837	Arculæ aues.	135
Appellatorij libelli.	518	Ardeates amicitiam & societatem populi Rom. rogauerunt.	264
Appianus ex Plutarchi Crasso multa ad verbum transtulit.	120	Ardeates, in Senatu de iniuria adiudicati agri questi sunt.	275
Appij Clodij prætoris de bello Hetrusco sententia.	198	Arena.	579
Apollinis varij Tituli & appellationes.	55	Argentarij 570. per eos venditiones fiebant. ibid.	
Apollini ædes vota pro valetudine populi.	110	Argentum commodabatur, 591. & legabatur.	700
Apollinis Pythij oraculum.	234	Argenti libræ, pondo, & pondus legabantur.	699
Apoche formula.	646	Ariarathes amicitiam per legatos cum populo Rom. renouauit.	261
Apoche veteris instrumentum.	646. & 647	Ariarathes Cappadocum rex filium educandum Romam misit.	263
Aqua pura iustrabantur.	9	Ariobarzanes socius atque amicus à Senatu appellatus.	260
Aqua in aurem victimæ infundebatur.	18	Ariouistus, à Senatu Rex appellatus.	259
Aqua cortidiana, & æstiuæ.	615	Aristotelis Testamentum.	762
Aqua diurna, & nocturna.	ibid.	Arma pia & iusta.	385
Aqua fistulis ducebatur.	616	Arma capere milites iubebantur.	386
Aquæ à quibus imperatoribus in urbem perductæ aut restitutæ.	831	Arma abiicere & tradere iubebantur, qui se dedebant.	397
Aqua mensuris diuidebatur.	616		
Aquæ iter determinari in seruitute imponenda solebat.	ibid.		

i ij

INDEX

Canis pictura in pariete iuxta ostiarij cellam.	180	Catonis oratio pro Rhodiensibus.	180
839		Catonis de coniuratis sententia.	197
Canum empori de sanitate & noxa stipulari solebat.	555	Carus dictus est Sex. Aelius.	837
Cannensis elades attonitam & cōsternatam urbē reddidit.	291	Caudinæ pacis sponsores hostibus dediti.	270
Cannensis eladis reliquus factus exercitus.	269	Cauiores hostiæ.	16
Capi propriè dicebantur Vestales.	130	Causa cadere.	431
Capi flamen.	ibidem	Causa interdum legatis adscribebatur.	740
Capi iudices dicebantur.	470	Causa mortis interdum epitaphiis adscribebatur.	792
Capillis passis & solutis mulieres diis supplicabāt.	45	Causam interdum rei ex vinculis dicebant.	527
Capite operto dii salutabantur.	40	Causas cognoscere eorum qui ad delectum non respondebant.	381
Capite velandi in factis ritus.	41	Causaria missio.	408
Capite aperto res diuina quibus diis fieret.	40	Cautiones, quæ iudicij officio interponebātur.	509
Capite nudo precati sunt semper Christiani.	40	Cautio traditu iri.	641
Capitis ablutio in factis.	8	Cautio, Amplius non agi.	ibid.
pro Capite dare.	626	Cautio de refundendo.	641
Capitolium, templum Iouis optimi maximi.	52	Cautio Muciana.	503
Capræ numquam sine febre sunt.	555.575	Cautio vulgaris de indemnitate.	510
Capræ mortus exitialis arboribus frugiferis.	574	Cautio de Raro.	439
Caprotina Iuno.	55	Cautio, restituiti.	641
Captiui à Pyrrho rege ultro missi, qua ignominia affecti.	269	Cautio pro euictione.	567
Captiui, qui fallaci reditu iureiurando se exoluissent, ad Annibalem reducti.	270	Cautio duplæ.	568
Captiuus, pacis pactis cauebatur.	407	Cautiones creditæ pecuniæ.	597
Captiui sub hasta veniebant.	571	Cautionum conuenientium variaz species.	640
Caput iecoris ex omni parte diligentissimè haruspices considerabant.	25	Cautionales stipulationes.	437. & 440
Caput iocinoui defuisse, triste erat prodigium.	26.	Celer eques Rom. incesti cum virgine Vestali accusatus.	821
		Censorius Caro.	837
		Censendi verbo Senatus nonnumquam contentus.	216
		Censio in sententiis dicendis.	186
		Censere proprium erat Senatus.	145
		Censores in censu agendo, quid ad cōmune omnium ciuium ius iurandum, vt delectum adiurent adiecerunt.	380
		Censores non tantum opera publica, & vestigalia, sed & alia publicè olim locabant.	582
		Censoria edicta.	313
		Censoria nota, Senatu aliqui mouebantur.	305
		Censoria in cquitum recognitione usurpatæ formulæ.	390
		Censoria tabulæ.	583
		Centumpea Iupiter.	54
		Centuriaz rogabantur, quos ex iis qui petebant, consules fieri vellent.	149
		Centuriones imperatori vt renuntiabant eius iussa se adimpleuisse.	390
		Cera prima, & cera ima.	661
		Ceres & Tellus, ob officium cōmune, simul placabantur.	62
		Ceres & Liber quare ab agricolis inuocabantur.	ibidem.
		Cereri, Liberi & Liberæ ædes vota.	233
		Cereale factum à flamine Cereali fiebat.	62
		Cerealibus mulieres secubabant, & à virorum consuetudine abstinabant.	9
		Cerra verba dicuntur sollempnia, legitima & concepta.	119
		Certi & incerti conditio.	425
		Cernicem præbere.	18
		Cessio in iure quo modo fiebat.	419
		Chalcidensium legatis à Senatu datum responsum.	180

RERVM ET VERBORVM.

sum.	274	Cluua Facula, mulier Campana.	259
Chartæ legabantur.	704	Cluua, aut Cluua auis.	135
Chirographo & in codice, & in pugillaribus, & in tabulis debitores cauebant.	598	Cloacina, seu Cluacina Venus.	56
Chirographum legabatur.	702	M. Clodius Coris, quia turpè cum his pacem fecerat, deditus.	270
Christiani læsæ maiestatis accusati, quod pro salute imperatorum vota non facerent.	110	Clodius sacra Bonæ deæ polluit.	235
Christianos ad negatione quibus verbis cohortabantur.	544	Clodij adoprio.	133
Christianos ad leonem.	543. 822	Clodianæ legis, qua Cicero vrbe pulsus est, fragmenta quædam.	180
Christianorum militum in Germania acclamatio.	89	post Clodij cædem quid senatus decreuit.	294
Cicero patris patriæ appellationem primus meruisse fertur.	253	Cluuius, seu Cluuius, Ianus.	51
Cicero proconsul edixerat, quæ esset in iure dicendo obseruaturus.	325	Codicilli interdum manu testatoris scribebantur.	655
Ciceroni, propter depulsum Catilinæ cōiurationis periculum, supplicatio nouo verborum honore decreta.	229	Codicilli testamentis quandoque confirmabantur.	749
Ciceroni post detectam Catilinæ cōiurationem, in senatu gratiæ actæ.	250	Codicilli tam ante testamentum facti, quam qui post testamentum fierent, confirmari solebāt.	ibid.
Ciceroni vrbe pulso habitus honores.	253	in Codicillorum confirmatione quid adijciebat testator.	749
Ciceronis reditus.	254	Codicilli ad heredes scribebantur.	774
Ciceronis domus pecunia publica ædificata.	255	Codicilli conficiebantur quatuor modis.	ibid.
in Ciceronis gratiam honorifica senatus consulta facta.	253. 254. 255	Codicillorum formula.	775. & 776
Ciceroni de negata est à Metello Nepote tribuno plebis concionis habendæ facultas.	816. & 817	Codicilli græci caput à Iustiniano citatum.	776
Ciceroni res publica commissa.	237	Codicilli quo iure ætate Plinij Secundi erant.	777
Ciceronis vota.	107	Codicillis hereditas neque dari, neque adimi directò poterat.	ibid.
Ciceronum cognomen vnde inditum.	837	Codicillis testamento confirmatis tutores dari poterant.	777
Cincinnati precatio.	93	Codicillis interdum declarabatur quantitas legatorum quæ testamentis dabatur.	777
Cinna hostis iudicatus.	292	Codicillos etiam plures quis facere poterat.	778
in Cincrum tutelam plerumque legabant.	752	Coemptio certis verbis fiebat.	606
Cinxia Iuno.	55	Cogendi verbo prætores in edictis interdum vtebantur.	320
Cippus.	527	Cognitor.	437
Circumagebant corpus & circūuehebant, Deos adorantes.	41	Cognoscendi potestas consulibus à senatu interdum dabatur.	248
Cista signata deposita.	417	Cognitionis principalis exemplum.	469
Citabatur reus è tribunali præconis voce.	524	Cognoscere statueretque.	249
Ciuis Romanus sum.	820	Cohortibus Latinis Hernicisque gratiæ ab senatu ob impigram militiam actæ.	250
Ciuēs singuli nominatim & singillatim citabantur in delectu habendo.	381	Collegio fabrorum quandoque legabatur.	730
Ciuibus de repub. bene meritis gratiæ agebatur.	249	Collegium pontificum de rebus ad religionem pertinentibus consulebatur.	233
Ciuitatis quod ad certam speciem relinquebatur, in alios vsus conuerrere non licebat.	731	Colligere vasa.	387
Ciuitatibus ijs quæ M. Tullium solum vertentem exceperant, gratiæ actæ.	250	Colonorum duo genera erant.	576
Ciuitatibus plerumque pecunia, ad ludos, spectacula, vel ornatum, vel honorem legabatur.	729	Commeatus dandi formula.	409
Ciuitatibus omnibus per fideicommissum hereditas relinqui poterat.	729	Commendatiohes morientium.	689. 690. 752
Claudij Vestalis virginis precatio.	94	Commendandi duntaxat, an mandati causa, epistola scriberetur, multum intererat.	587
Claudij Cæsarioratio.	300. & 301	Commentariensis.	528
Claudius in sua acta collegam in consulatu Ahtistum iurare prohibuit.	816	Comites ab imp. fratres appellabantur.	353
Clarigatio quid, & vnde hoc nomen.	385. & 385	Comites rerū priuatarum quo honore ab imperatoribus ornantur.	355
Clarissimi viri.	352	Comitia calata.	133
Clitumni aqua potata candidos boves faciebat.	19	Comitia aue sinistra dici.	148
		Comitiis centuriatis exercitus imperabatur.	148
		Comitiis diem consules edicebant.	ibid.
		Comitium, quid.	265
		Comminatio, qua solebant ciues ab impediendo deterreri.	241. & 242

INDEX

Comminationibus aduersus tutores prætor ple- rumque vtebatur.	459	Consua Ops.	56
Comminationes interdum seueræ duntaxat in- terueniebant.	544	Consolatoria edicta.	310
Commisoria legis exempla.	564	Constantinus tres filios imperij heredes reliquit.	691
Communes stipulationes.	437	Constantinus imperator non minus testamenta- rias, quàm iudiciarias formulas sustulit.	436
Commilitones.	389	Constantius imperator verborum inanij captio- nes exclusit, quæ in bonorum possessione acci- pienda antiquitus obseruabantur.	436
Commodata res.	591	Constantiana lex.	344. & 345
Commodati obligatio.	ibidem	Constitutiones Ecclesiasticæ ad patriarchas & ar- chiepiscopos dirigebantur.	361
Commodatum interdum certo loco & tempore reddi conueniebat.	592	Constitutiones & edicta proponi iubebantur ce- leberimis vrbis regis & aliarum ciuitatum lo- cis.	362
Compascuus ager.	617	Constitutiones subnotabantur variis verbotum figuris.	366
Comperendinatio.	412	Constitutionibus, dies & consul adijciebatur. ibidem	
Compitales Lares.	56	Consul, cum designatum consulem renuntiabat, quid à dijs precabatur.	149
Compitaliorum feris quibus verbis à prætor concipebantur.	131	Consul nominabatur, vel dicebatur.	150
Compotens Minerva.	55	Consul proprio nomine vocabatur, si ad eum ora- tio conuerteretur.	190
Compromisso de die proferenda caueri solebat. 624		Consul qua voce ciues ad arma vocabat in repē- tino tumultu.	238
in Compromissis doli mali clausula sæpe adijcie- batur.	ibid.	Consul ad senatum quo verborum honore rescri- bebat, referebatque.	244
in Compromissis interdum heredis mentio fiebat. ibid.		Consules, conuocato Senatu quibus verbis vte- bantur.	182
in Compromissis hoc specialiter exprimebatur, vt vel vno ex litigatoribus, vel vtroque absente sententia diceretur.	ibid.	Consules aut ipsimet, vltro, aut Senatoribus sug- gerentibus ac flagitantibus ad Senatum refere- bant.	183
Compromissorum formula.	623. & 624	Consules designati, voce consulum qui comitia habebant, renuntiabantur & declarabantur.	149
Concessi fundi.	481	Consules de eo quod retulerant, verba fecisse di- cebantur.	183
Q. Concidio gratiæ acta.	250	Consules si litassent, renuntiare solebat Senatui, ritè sacrificatum.	226
Concionis dimittendæ recepta verba.	212	Consules videant aut dent operam, ne quid res- pub. detrimenti capiat.	235. & 236
Concordiæ ædes vora.	109	Consules in hostes profecti, Romam, comitiorum habedorum causa, quibus verbis reuocabantur.	243
Conclamari.	388	Consules alter, ambobus, si eis videatur.	245
Condicere.	412	Consules vt exirent paludati, interdum decerne- bantur.	290
Condicionem filiabus quandoque patres testa- mento quærebant.	689	Consules designati iurabant.	816
Condictio.	412	Consulum voces, non feram, non rogabo, nō pa- tiar agi.	300
Condictio, id est denuntiatio.	136	Consulum ad lictores verba.	302
Conditiones.	425. & 426	Consulibus qua verborum cōceptione ex aucto- ritate Senatus scribebatur.	216
Conducebatur interdum res vendita ab empro- re, donec pretium solueretur.	564	Consulibus principes rescribebant.	348
Conductio.	573	Consulibus à Senatu dabatur è pluribus legendi quem vellent potestas.	244
Conductionum exempla.	580	Consulares quibus verbis ab imp. ornantur.	355
Confessoria actio.	421	Consularia edicta.	313
Confeta sus.	16	Consularum abeuntes iusurandum dabant.	816
Confines nominari consueuerant, in vendendo fundo.	561	Consuli extra dicebantur.	23
Congiarij largitiones.	821	Consuli dicebantur haruspices.	138
Coniectio causæ.	412	Consuli rogationibus populus dicebatur.	145
Coniuratio, species militiæ.	382		
Cōsecratio honorum, quæ à Tribuno plebis fie- bat.	126		
Consecrationes non verbis modò, sed & manu feri dicebantur.	ibid.		
Conseruator Iupiter.	50		
Conseruatix Minerua.	55		
Conseruatix Galbanorum, Fortuna.	57		
Conseruator patriæ & Reip. Cicero.	230		
Consiliaria fulmina.	140		
Consistere iubebant fugientes in bello milites. 388			
Conspicio & Cortumio verba erant auguralia. 134			
Consuius Ianus.	54		

RERVM ET VERBORVM.

Consuli Senarus quando dicebatur.	183	Cretionis formula.	670. & 677
Consuli se de omnibus quæstionibus Principes non patiebantur: nec Consulendi principis omnibus ius erat.	342	Culpa coniugum diuortium.	497
Consultationum exempla.	343	Cultris viscera hostiarum aperiebantur.	16
Consultationibus ea omnia quæ ad causam per- tinebant subiici consueuerant.	344. & 345	Cultura monumenti.	805
Consultores quibus verbis Iurisconsultos con- sulendi gratia adirent.	370. & 371	Cultus gentiliū diuinus, quibus potissimum rebus constabat.	100
Contendendi verbum.	448	Cunctator Fabius Maximus dictus.	837
Contestari.	471	Curare aliquid fieri.	245
Contra Rempub. facta, quænam Senatus iudica- bat.	242	Curatores Testamento dati, confirmabantur de- creto Prætoris vel Præsidis.	457
Contradicere in Declamationum argumentis.	844	Curatores satisfabant rem pupilli saluam fore. 458	
Controuersia inter Coponium & Curium.	679	Curator suspectus decreto Prætoris remoueba- tur.	461
Controuersiam exponere.	844	Curator suspecto interdicebatur rerum admini- stratio.	461
Cooptari in Augurum collegium.	136	Curia Ianus.	52
Cor non semper in extorum parte habitum.	24	Curia lex.	133
Cor in extis non apparuisse, tristis ostēti habitū.	26	Q. Curio qui primus cōiuratorum consilia dete- xerat, præmia publicè constituta.	249
Corculum appellatus est Scipio Nasica.	837	Curio pro præcone.	545
Cornelius Consul ædem Sospitæ Iunoni vouit.	109	Cuspidij pseudotestamentum.	760
Cornelius Balbus ciuitate Romana donatus.	153	Curitis Iuno.	55
Cornelij Maluginensis in Senatu dicta sententia.	197	Custodes votis apppositi.	118
Cornelia moriens liberos suos communes com- mendat Paulo marito.	690	Custodia militaris.	528
Corneliæ legis de veneficiis verba quædam.	177	Custodia militaris à vinculis immunis non erat. 529	
Corneliæ legis de ficiis capita quædam.	178. & 180	Custodia libera.	529
Corona aurea regibus donata.	261	Custodiæ appellatione, sola publica accipienda est.	ibi.
Coronæ aureæ Ioni allatæ.	278	de Custodia rei venditæ, necdum traditæ, inter emporem & venditorem conueniebat.	564
Coronæ militibus donabantur.	393	Custodiæ feriatas diebus & etiam de plano au- diri poterant.	530
Coronis ciuicis aut quercis inscribebatur, Ob- ciues seruatos.	397	Custodiarum cognitio legatis mādabatur à pro- consulibus.	ibid.
Coronati venibant captiui.	551	Custodiarum seriem ipsimet Imperatores reco- gnoscebant.	ibid.
Correctores quo honore decorantur ab Imper- atoribus.	355		
Cotys rex Thracum sine pretio filium & obsides à Senatu recepit.	263		
Crasso aduersus Parthos expeditionem paranti Atreus Tribunus pl. obnuntiavit.	120		
Creditoribus res debitoris in securitatē pignori opponerentur.	594		
Creditor interdum pœnam stipulabatur, si suadie pecunia soluta non esset.	593		
Creditor debitori nō ratò liberationem legabat, 726			
Creditores in possessionem mitti desiderabant.	456		
Creta pedes venalium trans mare aduectorum no- tabantur.	551		
Cretio quid.	670		
Cretio duplex.	671		

D.

DA, in precationibus.	81
Damium sacrificium.	22
Damnari ad opus, & ad metallum.	542
Damnari ad ferrum, ad viarum munitiones & ad purgationes cloacarum.	542
Damnari ad gladium aliud est, aliud ad ludum.	542
Damnari in integrum quandoque à principe re- stituebantur.	545
Damnatus voti.	113
Damnaturus iurabat se nihil gratiæ, nihil precibus dare.	536
Dapalis Iupiter.	54
Dare exta, Tus, Vinum.	28. 302
Dare viam.	302
Dare facere oportere.	417
Dari sibi oportere quinam intendebant.	416
Dati ludices.	470
Date viam, Date locum.	824

INDEX

Debitoris qui foro cesserat, bona distrahebantur.	539
602	
Debitor interdum constituebat se soluturum, quod ex quacunque causa debebat.	604
Debitor interdum pacto liberabatur.	648
Debitori à creditore liberatio quandoque legabatur.	726
Debitor creditori interdum legabat.	727
Debita vota.	113
Decempedis in dimetiendis ædificiis utebantur.	578
Decemviri quando libros Sibyllinos adire iuberentur.	227
Decerno.	188
Decij Cos. precatio.	94
Decima prædæ interdum vouebatur.	109
Declamatorum verba quædam.	844
Decreta Curia, & Ordinis, in municipiis uti cõponebantur.	297
Decretorum, seu sententiarum imperialium formulæ & exempla.	466. 467. & 468
Decurionibus solebat ordine interdici, vel ad tempus, vel in perpetuum.	543
Decurionibus quæ præstari nonnumquam testatores cauebant.	731
Dedicationes verbis sollempnibus fiebant.	125
Deditio qua verborum conceptione fiebat.	397. & 398
Defensor.	437
Defugere auctoritatem.	449
Degustatio vini noui quibus verbis fiebat.	100
Degustationi vini dies dicebatur.	556
Dei vnus nomen plerumque in cottidianis sermonibus in buccam ethnicis veniebat.	88
Deo cuique propria & peculiaria cognomina attributa erant.	52
Deum alium pro alio nominare verebantur.	61
Deos parû grato nomine appellare formidabant.	
ibid.	
Deos præsentis optabant.	77
Deioratus Rex à Senatu appellatus.	259
Delatores ad leonem.	543
Delectus militum uti habebatur.	381
Delegatio fiebat per stipulationem.	645
Delegabatur dupliciter debitor.	ibid.
Delphos ad oraculum missi legati.	234
Demissis crinibus.	46
Demonstrationum quæ legatis addebantur exempla.	705. & 740
Demonstratio falsa neque legatario, neque fideicommissario nocebat.	740. & 741
Denuntiationum ambages sublata.	412
Depositi iudicium.	510
Depositi species & exempla.	590
Depositi interdum periculo eius erat, apud quæ deponebatur.	ibid.
Depositi leges aliquot.	ibid.
Deportationes post oppressam à Cæsaribus Rêp.	
in vsum perductæ.	539
Deportandis reis Imperator insulam ad signabat.	541
Deprecari per superos.	819. & per Deos. 844
Descendere ex equo.	302
Desideria & preces.	328
Desperationis verba.	844
Deuotionum verba sollempnia.	119
Deuouendi verbo utebantur in deuotionibus & execrationibus.	121
Dexter ut adesset Deus, quem inuocabant, rogabant.	77
Dextera auspicia.	138
Dextrouersum circumagebantur in Deorum salutationibus.	42
Diana, eademque Lucina.	66
Diaria.	722
Dic in sententiis rogandis.	185. 186
Item in iudiciis.	472
Dico, accusationum verbum.	521
Dictare verba.	68
Dictator, quando creabatur.	288
Didonis epitaphium.	792
Dies senatusconsultis præponi solebat.	212
Dies statuebatur multitudini, ante quâ ab armis, impune discedere liceret.	293
Dies & Consul Tabulis adscribebatur.	571
Dies & Consul qua parte constitutionibus Imperatorum adiciebatur.	366
Dies militibus scriptis præiniebatur, qua adesset.	380
Dies militibus ad conueniendum edicebatur.	382
Dies tertius, siue perendinus.	412
Dies perendini.	35
Dies inquirendorum criminum petebatur.	530
Dies legatis vel certa, vel incerta adponebatur.	736
Dies Comitii à Pratore petitus.	522
Diespiter.	48
Digitus, sextadecima pars pedis.	616
Digitus aquæ.	ibid.
Digito sublato licitationes fiebant.	583
Digito demonstrari gloriosam censebant.	840
Digitis duobus aut tribus in focum tura iacebat.	30
Dignitatis rationem habebat Senatus.	242
Dij salutabantur.	38
Dij Patres, Boni, Sancti, Domini, Pulchri appellabantur.	48. & 49
Deæ, Matres, Sanctæ, Bonæ, Dominae, Pulchræ nuncupabantur.	50
Dijouis & Diespiter.	53
Dij tutelares vrbs Romæ.	56
Dij inferi vocabantur Manes.	57
Dij Deæque omnes consule in sacris inuocabantur.	60
Dij, qui in sacro Cereali inuocabantur.	62
Dij quidam, ne obessent, placabantur.	63

Dij ro-

RERVM ET VERBORVM.

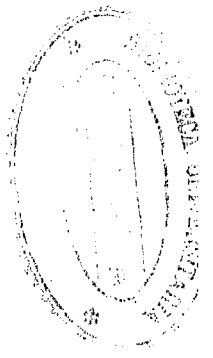
Dij rogabantur, vt omnia firmarent.	70	Domini Dij, & Dominae Deæ interdum vocabantur.	ibid.
Dij bene vertant.	73	Domini appellatio Imperatoribus tributa.	350. & 848
Dij fortunent, bene fortunent, vel secudent.	73	Dominica ratio.	603
Dij vt vellent, rogabant.	76	Domitianus Dominum & Deum se appellari libenter passus est.	848
si Dij volent.	77	Domitiani edicta.	311. & 312
Dij faciant.	80	Domitius in testamento Augusti familiae empror.	655
Dij tibi dent quæ velis.	82	Domiduca Iuno.	55
Dij me seruent.	85	Domus bene ædificata interdum dicebatur in venditione commendandi causa.	557
Diis bene iuuantibus.	87	Domus vti à venditore possessa erat, vendita.	ibidem
Dij tibi bene faciant.	91	Domus hereditariae venditor.	558
Dij omnes te plurimum ament.	92	Domus vel generaliter vel specialiter legabatur.	710
Dij prohibeant.	104	Domus vti appellarentur.	ibid.
Dij melius, & Dij meliora.	ibid.	Domus interdum & quæ in ea erant tempore mortis, simul legabantur.	ibid.
Dij irati sacrificiis, & supplicationibus placabantur.	226	Domus quandoque cum horro applicito relinquebatur.	711
Diis Manibus.	780	Domos nonnumquam, alienatione earum prohibita, testatores in familia relinqui volebant.	711
Dij me perdant.	813	Dona & Munera.	34
Dimittendi Senatus, & concionis dimittendæ formulæ.	212	Dona Diis data.	34. & 35
Diocletiani quaestor ignotus.	342	Dona & munera, numini alicui offerentes, quibus verbis utebantur.	37
Diræ & imprecationes.	121	Dona Figi dicebantur.	34. & 35
Diratum & execrationum certa conceptio.	120	Dona nonnumquam vouebantur.	109
Discedere populus iubebatur suffragiorum ferendum causa.	147	Dona quæ regibus sociis & amicis mittebantur à Romanis.	261
Discedere in sententiam.	204	Dona, à legatis plerumque Ioui Capitolino feriebantur.	277. & 278
Discedite Quirites, & arma deponite.	408	Dona militaria.	392
Discedentes, vulgò rogabant, Nunquid vis?	850	Doni dati causa titulo plerumque comprehendebatur.	329
Discessionum mos in Senatu.	203	Donis quæ figebantur aut sacrabantur, inscriptiones addi consueuerant.	128
Dispater.	49. & 555	Donationum varia genera.	779. & 780
Dispercam.	813	Donationum exempla.	620
Dispungi rationes.	603	Donationum variae leges.	621
Diues Crassus.	837	Donationibus interdum, quæ cutis vel corporibus vel collegiis fiebant, onus adiciebatur.	622
Diui principes, Diuæ memoriæ, Diuæ recordationis.	338	Dos soluto matrimonio à patre & à filia quæ in eius potestate erat, repetebatur.	495
Diui potes.	134	Dos aut dabatur, aut dicebatur, aut promittebatur.	607
Diuisio inter cohæredes & socios.	625	Dotis dictio uti fieret.	ibid.
Diuisio agrorum in regiones & partes, decempedis, & perticis, pedibusque iugeri collectis fiebat.	625	Dotis retentio, propter liberos.	611
Diuisio inter eos qui pignori acceperant, qualis fieri debebat.	626	Dos qua die reddenda esset, pacisci solebant.	612
Diuisiois duorum fundorum communium exemplum.	625	Dotis iudicium.	495. 496. & 497
in Diuisione, de euictione rerum singulis adiudicatarum specialiter conueniebat.	ibid.	Dotis retentio quas ob res marito dabatur.	496
Diuidere sententiam.	202	Dotem filiafamilias post solutum matrimonium, citra patris voluntatem petere non licebat.	495
Diuortium quibus verbis fiebat.	824. & 825	in Dotem res estimatae uti darentur.	608
Diurnare.	65		
Dius fidius.	808		
Dixi.	472		
Dixere, à præcone pronuntiabatur.	534		
Dolia quæ in fundo erant, quandoque venditioni fundi accedebant.	563		
Dolia in horreis desossa.	ibid.		
Dolus malus à venditore abesse iubebatur.	566		
Domina propriæ matris Deum dicebatur.	50		

INDEX

Dotem pater filia legabat.	716	Eierare sibi iniquum iudicem.	413. & 817
Dotem vxoribus praelegare, seu relegare mariti solebant.	716. & 717	ΕΙΛΕΘΥΑ.	67
pro Dote interdum & aliud praelegabatur.	717	Eiurare bonam copiam.	817
Δοτὴν Gracis sacrorum verbum.	22	Elephanti in Mauritania post sollemnem asper- sionem sydus salutant.	39
Drausus defunctus ab Augusto pro concione lau- datus est.	96	Eleusiniorum sacrorum symbola.	6
Dubia Fortuna.	57	Eleusiniorū sacrorum initiatione, impij & scele- rati voce praecōnis summouebantur.	16
Ducebantur victimae.	17	Elicius Iupiter.	54
Ductores victimarum bonis nominibus eligebā- tur.	17. & 102	Elogia vxorum in monumentis.	795. & 796
Ductu auspiciiſque.	396	Elogia vxorum.	797
Duidens hostia.	16	Elogia liberorum de parentibus.	ibid.
Dulcia quandoque legabantur.	703	Elogia parentum de liberis.	ibid.
Duplae stipulatio & cautio.	668	Elogia principum, clarorum virorum & ornatif- simarum feminarum in Inscriptionibus statua- rum.	834. & 835
Duplae stipulatio adſidua in seruorum veditio- ne.	567	Elogia in exheredationibus.	676
Duplam non de omni re promitti oportebat, sed de his rebus quae pretiosiores essent.	568	Elogia in legatis.	741
de Duplae cautione praestanda vel non praestanda cauere.		Emerere vel vendere damnabatur interdum heres.	732
Duplicatio.	454	Emptiones & venditiones stipulationibus inter- positis contrahebantur.	548
E.		Emptor a venditore stipulabatur, vacuam posses- sionem tradi.	567
Amus in ius.	410	Emptionum variae leges.	565
Ecastor.	807	Emptor in vacuam fundi venditi possessionem a venditore, vel alio mandatu eius induci debe- bat.	568
Ecce sisto me.	412	Encautum speciale Imperialia scrinia habebant.	365
Eccere.	808	Εντολῶν nomine, mandata intelligenda.	368
Edere.	433	Ephemerides.	603
Edictum peremptorium.	463. & 464	Epidaemni mutata appellatio boni ominis gratia.	102
Edicti de bonorum possessionibus secundum ta- bulas testamenti verba quaedam.	324	Epicurus Hermaco comēdat Metrodori liberos.	690
Edicti quo milites certa die adesse iuebantur, verba.	382	Epicuri Testamentum.	764
Edicto vt plurimum Senatores in curiam voca- bantur.	181	Epistolae quandoque ad heredes scribebantur.	778
Edicti eius sollemnia verba.	ibid.	Epistolae ad Senatum a Iulio Caesare conuersae ad paginas & ad formam memorialis libelli.	846
Edicto qua de re patres consulendi erant quado- que significabatur.	ibid.	Epistolarum inscriptiones.	845
Edicto patres in curiam vocabantur, & etiam qui aberant reuocabantur.	311	Epistolarum quae ab Imperatoribus ad Senatum populumque Rom. mittebantur, exordium.	845
Edictis interdum excedere vrbe atque Italia iu- bebant.	311	Epistolarum, quae ad Imperatores scribebantur, principium.	ibid.
Edicta proponebant Consules comitia habituri.	148	Epistolarum principis salus adscribebatur.	845. & 846
Edictorum varia argumenta & genera.	310. & 311	Epistolarū subscriptionibus bonae preces, & vota pro salute Imperatorum adijciebantur.	ibid.
Edictis propositis constitutiones diulgari iube- bantur.	356	Epistolarum ad Imperatores, & Imperatorum ad Praefectos & Praesides exempla.	846
Edicta ad omnium notitiam perferri iuebantur.	368	Epistolas verbo, Vale, claudabant.	ibid.
Edicta obseruari effectuique mancipari praecipie- bantur.	360	Epitaphium Virgilij.	759
Edicta principis manu subscribebantur.	363	Equestris Fortuna.	57
Edictorum subscriptio.	307	Equi & mulae vti venirent.	554
Edictorum verba sollemnia.	ibid.	Equum empturus solui iubebat stratum.	ibid.
Edictorum quae ad interdita pertinebant species.	317	Equum vendere.	390
Edictorum formulae & exempla.	320, 321, 322. & 323	in Equorum & mulorū emptione, de sanitate & noxa stipulari emptor consueuerat.	555
Effari, & Effata.	134	E repu-	
Egregij boues.	16		

RERVM ET VERBORVM.

E Republica.	240. & 241	Extra spiratia adhuc & palpatoria consulebatur.	23
E Repub. esse quod censuissent, Senatores iura- bant.	281	Extra inspicere, consuli, profecari, dari, reddi, porrici, in aras imponi dicebantur.	ibid.
Ericina Venus.	56	Extra bona, lacta, felicia, & corra, Extra non bona, tristitia, itata.	25. & 26
Eripere extra.	23	Extra regalia, & muta.	27
Esse in Senatus potestate.	247	Extra vnde dicta.	28
Ε'υχαί.	119	Extra dare.	28. & 31
Euentura affirmabant, quae precabantur. 82. & vt bene ac feliciter res quas adgredebatur eueni- rent, precabantur.	71	Ex templo.	134
Euerforibus bonis interdicebatur.	459	Extispices, & extispicia.	23
Euictionis nomine, emptor interdum simplam, interdum duplam stipulabatur.	567	Extranei, non item sui heredes sub qualibet con- ditione heredes scribi poterant.	670
ne Euictionis nomine teneretur, interdum pacif- cebatur venditor.	568	F	
pro Euictione quantum venditorē praestare oport- eret, vt plurimum in venditione dicebatur.	567	Abiorum cognomen.	837
pro Euictione vti cauere oportet.	567	Fabius & Apronius dediti Apolloniatibus.	270
Ε'υφροσύνη.	12	Fabij in Senatu dicta sententia.	198
Euocatio species militiae.	382	Fabius Maximus aedem Veneris Erycinę vouit.	232
Euocationis Deorum carmen.	60. 70. 71	Fabius Pictor Delphos missus.	234
Ex animi sui sententia, iurabant.	812. & 813	Facere dicebantur, qui sacrificabant.	22
Execrationes sollemnes.	121	Faciendum curauerunt, idēque probauerunt.	577
Excedere iuebantur, qui relegabantur.	539	Faciendum curauit heres.	793
Exemplum scriptum, & eodem exemplo scripta. 367. & 368		Fecit in Titulis, monumentorum.	ibid.
Exceptiones a Praetore postulabantur & impetra- bantur.	449	Factum quod imperasti.	390
Exceptionum propriae appellationes.	453. & 454	in Factum actiones. 431. & exceptiones.	454
Exceptiones variē concipiebantur.	450. & 451	Fagutalis Iupiter.	54
Exceptionum quarūdam speciales formulae.	452. & 453	Falcidia legis capita duo.	177
Exclamationes eorum, qui angustiis premebatur.	844	Falcidia legis cautiones & iudicium.	503. & 504
Exercitor omnium nautarum suorum factū pra- stare debebat.	604	Fallacia fulmina.	140
Exercitor nauis saepe magistrum ei imponebat. ibid.		Falsum Testamentum esse vel non esse vti pro- nuntiaretur.	539
Exercitus comitiis centuriatis imperabatur.	148	Familiae erescundae iudicium.	484. 485. & 486
de Exercitibus Senatus consulta.	294. & 295	Familiae emptor.	633
Exercitus lustrabatur.	389	Familiae interdum legabatur.	723
Exercitus ignominia affecti.	269	Familiares Lares.	56
Ex fide bona.	417	Familiaria fulmina.	140
Exheredationis formulae.	674. & 675	Familiaria sepulchra.	802
Exheredatio non nota causa.	676	Fana vnde nominata.	125
Exheredatio liberorum non nisi graui de causa fie- bat.	ibid.	Far non nisi tostum, ad rem diuinam purum cen- sebatur.	9
Exheredati de inoficioſo vti agerent. 429. & vti contra eos pronuntiaretur.	512	Far Pium & tostum in sacris.	35
Exhibitoria edicta.	319	Fasti dies.	465
Exhibitoria interdita.	435	Fauentia.	11
Exigere facta tecta.	578	vt Fanerent, Deos orabant.	85
Exilium triplex.	540	Fauere linguis, in rebus diuinis quae publice fie- bant, imperabatur.	10
Eximij porci, & tauri.	16	Febriarum consecratae.	63
Eximiae hostiae.	ibid.	Februatus, dies in sacris.	35. & 131
Ex iure manum confertum.	420	Februum, & Februare.	ibid.
Expianbantur portenta, ostenta & fulgura.	140	Februtus, seu Februalis, aut Februata, Iuno.	55
Exposcere votis.	119	Februus pater.	555
		Feliciter, faustis acclamationibus familiaris erat vox.	821
		Felix Fortuna.	57
		Felix Sylla appellatus.	837
		Feminis habitus honores.	259
		Feretrius Iupiter.	54
		Ferire hostem.	388

I N D E X

Ferite hostiam.	20	Fideiuffores à magistratibus municipalibus dabantur.	644
Feris cœceptivæ certis & sollempnibus verbis cœcipiebantur.	131	Fideiuffor adhiberi omni obligationi poterat.	ibid.
Feris, abstinere litibus, iurgiis & opere iubebantur.	130	Figere dona.	34
Feriarum imperandarû verba quædam sollempnia.	131	Figi leges.	152
Feriatibus diebus adiri Prætor quibus ex causis poterat.	461	Filius familias heres quandoque instituebatur, si de potestate patris exisset.	670
Feriatibus diebus audiri custodiæ poterant.	530	Filiofa. legabatur cum sui iuris esset factus.	736
Ferre opem.	86	Filius purè exheredandus erat.	675
Ferre ad populum.	246	Filius qua testamenti parte exheredari debebat.	675
Ferebantur ad populum leges.	152	Filij filiæve uti exheredarentur.	674. & 675
Ferre iudicem.	470	Filius interdum exheres scribebatur cum elogio.	675
Fertum.	75	Filij non sine magna causa exheredabantur.	676
Festus Pompeius à Macrobio laudatus.	16	Filius interdum non mala mente parentis, neque notæ causa exheredabatur.	ibid.
Fetiales ad res repetendas mittebantur.	383	Filios domo exigentes patres, in conspectum suum venire verabant.	825
Fetialium præfatio.	399	Filio post mortem patris quandoque legabatur.	736
Fibræ in extispiciis observabantur.	24	Filij familias vindicatio uti fiebat.	419
Fibræ iecoris.	ibid.	Filij postumi duobus modis instituebantur.	664
Fides penes auctorem erit.	844	Filiis peculia prælegare patres solebant.	715
Fidei se, non potestati committere.	398	Filia pater sæpe sub conditione nuptiarum legabatur.	716
Fidei nomen, opem atque auxilium significat. 87. & 820.		Fines agri qui venibat nominari & demonstrari consueverant.	561
Fidem populi Rom. & fidè plebis vel fidè Quiritium implorabant.	819. & 820	de Finibus regendis Arbitri sumebantur.	478
Fidem militum implorare.	820	de Finibus variæ inter vicinos controuersie incidere solebant.	481
Fidem Cæsaris.	ibid.	Finium regundorum iudicium.	472
Fidem nonnunquam alicuius Dei specialiter implorabant.	87	Firmare omen.	70
Fideicommissum apud Prætorem petebatur.	462	Fissum iecoris.	25
Fideicommissorum verba sollempnia.	746. & 747	Flora: ab agricolis supplicabatur.	62
Fideicommissum ab eo ad quem legitima hereditas, vel bonorum possessio peruentura esset, dare concedebatur.	743	Floralia quando & quare à veteribus instituta.	63
Fideicommissa uti relinquerentur.	748	Flumen viuum.	8
Fideicommissorum & legatorum differentia.	ibid.	Flumina in venditione recipiebantur.	558
Fideicommissorum Græcorum exempla.	ibid.	Fluonia Iuno.	55
Fideicommissa non palam modò, sed & tacite quandoque relinquebantur.	ibid.	Fœdus æquum, & fœdus non æquum.	407
Fideicommissa hereditatis quibus verbis relinquebantur.	686	Fœdera quinque inter populû Romanû & Carthaginiensem.	340
Fideicommissa dabantur à legatariis.	744. & 747	Fœdera, quæ inter populum Romanû & Iudaicû intercesserunt.	405
Fideicommissa præcatiuis verbis relinquebantur.	746	Fœderum specialia exempla.	399
Fideicommissarius desiderabat periculo suo adiri hereditatem.	504	Fœdera peregrinorum.	406
Fideiuffor emptionis & cuictionis.	568	Fœderum formulæ.	398
Fideiuffor conductionis.	574	Fœdera iureiurando uti firmarentur.	399
Fideiufforis dâdi onere venditor cõuentione interdum liberabatur.	568	Fœdera Ro. cum Latinis populis.	ibid.
Fideiufforem ob euictionem dare mancipij venditor non debebat, nisi hoc nominatim actum esset.	ibid.	Fœderum initiis caput generale apponi consuevit.	402
Fideiuffores verbis obligabantur.	642	Fœderum tria genera.	406. & 407
Fideiuffores quibus verbis interrogabantur.	643	Fœderibus interdum comprehendebantur ij quibuscumque amicitia & societas erat.	406
Fideiuffores rem pupilli saluam fore à tutoribus dabantur.	458. 640. & 643	Fœderum clausula, ut eosdem amicos atque inimicos haberent.	405

Fontis

R E R V M E T V E R B O R V M.

Fontis inducti inscriptio.	832	Fundi in diem quandoque addicebantur.	564
Forda, siue horda bos.	16	Fundus colendus uti locabatur.	574
Formularum nomine actiones sæpe appellantur.	432	Fundorum locacionibus leges dici solitæ.	574. & 575
Formularum concipiendarum gratia solebant adiri Iuriconsulti.	432. 547. & 656	Fundi cum legabantur, nominibus propriis designabantur.	706
Formularum tota conceptio tandem euauit.	436 & 663	Fundorum propriæ appellationes.	559. 560. & 706
Formularij Iuriconsulti.	432	Fundus Scianus superior & inferior.	706
Foto cedere.	602	Functi regionibus diuidebantur.	625. & 487
Fortuna variis nominum appellationibus colebatur.	57	Fundos consiniibus, vel regionibus in quibus siti erant, vel alia demonstratione, designabatur.	561. & 706
Fors Fortuna.	57. & 59	Fundus uti optimus maximus venibat.	561. legabatur.
Fortunæ Primigeniæ & Equestri ædes vota.	109	Fundus aliquando legabatur, uti instructus erat, vel cum instrumento, vel cum omnibus quæ ibi siue in eodem erant.	706. & 707
Fortunare, in precationibus.	73	Fundus legabatur, sicut est, vel, uti possedi.	707
Fratres appellabantur rectores prouinciarum & comites.	353	Fundus cum agello, cum casa, cum villicis legatus.	708
Fratres populi Rom. Hedui.	264	Fundus legabatur nonnunquam cum exceptione & detractioe aliqua.	708
Frequens Senatus.	296	Fundi legati alienatio sæpe prohibebatur.	708. & 709
Frons Genio consecrata erat.	43	Fundi proprietatem testator legabat.	712
Fructus omnimodo præstabantur in bonæ fidei iudiciis.	508	de Funere mandata morientium.	749
Fructus pendentes venibant.	517	Funeris curam vni alicui mandabant morientes.	750. & 751
Fructus prædiorum in vicem vsurarum nonnunquam cedebant.	596	Funerum indictiuorum præconia.	823
Fructuarii vsufructum vindicans, quid intendebat.	475	L. Furius eadem Iunonis Moneræ vouit.	232
Fructuarii per arbitrium ædes reficere cogebantur.	477	Furem seruum non esse, promitti solebat.	550
Fruigi solus nominatus Piso.	837	Furem insequentes quid clamabant.	822
Fruigi mancipia.	151	Fures pluribus actionibus tenebantur.	506
Fruentum ut venibat.	557	Furti actio, 506. eius formulæ.	422
Fugitiuum seruum non esse, promitti solebat.	550	Furtis & noxis seruus solutus promittebatur.	550
Fulgur dium & renouatiuum.	140		
Fulmina læta.	25		
Fulminum varia genera.	140		
Fuluius Prætor ludos magnos Ioui opt. max. vouit.	109		
Fundere preces.	328		
Fundi petendi formula.	419		
Fundum petiturus, nomen eius & quo loci esset, dicere debebat.	420		
Fundus quandoque venibat deducto vsufructu.	560		
Fundi plures specialiter nominatim vno instrumento emptionis interdum venibant.	ibid.		
Fundi venditor eum vel liberum, vel seruum esse dicebat.	561		
Fundus nonnunquam cum instrumeto venibat.	563		
Fundi venditor interdum quædam accessura dicebat.	ibid.		
Fundi venditor quædam nonnunquam recipiebat.	ibid.		
Fundi locati veditor curare debebat, ut apud emptorem quoque eadem pactione colono perfrui liceret.	ibid.		
Fundus ita quandoque venibat, ut cum certa mercede conductum venditor haberet.	563. & 564		
Fundus interdum commissoria lege venibat.	564		

G

Aditanum fœdus.	155
Gagatis lapidis odore sanitas venalium explorabatur.	549
Galbæ vox extrema.	14
Galbæ caput hasta suffixum.	822
Galienus uti impostorem vltus est.	545
Galieno quid imprecatus sit populus.	98
Galli sinistrorsum circumagebantur.	42
Galli Fauonij Iocundi testamentum.	754
Gallorum regulis à Senatu missa munera.	262.
eorum legatis gratiæ à Senatu actæ.	279
Gallorum legati in Senatu de Marcello questii.	274
Gallici belli metus.	289
Gelenius Dionysij Halicarnass. interpret notatur.	58
Gemmae legabantur.	701
Genua attingebant supplicantes.	843
Geminus Ianus.	52

INDEX

Idalis onis.	16	Impij sceleribusque contaminati sacris arceban-	
Iecur in extris diligentissime tractabant.	24	tur.	9
Iecur sine capite, triste portentum.	26	Imploro atque obtestor.	80
B. Ignatij martyrium.	543	Implorare fidem.	819. & 820
Ignis acclamatio.	822	Implorationis voces, Porro <i>Quirites</i> , & <i>Civis</i>	
Ignominiosa missio.	408	Romanus sum.	820
Ignosce, orat.	844	Imponere aris.	32
Ilicet.	535. 844. & 853	Impositoris pœna.	545
Ilicenses à Senatu fratres consanguineique appel-		Imprecationes variæ.	122. 123. & 124
lari.	264	Imprecationes in se vel in alios, de quorum salu-	
Imagines in foro municipiœ poni Testatores		te solliciti erant factas, quibus verbis auertere	
iubebant.	732	solebant.	124
Immane pro non bono.	102	Impubes libripens esse non poterat, neque ante-	
Immolare quid.	21	stri.	653
Immutulus, avis.	135	Impulsor Iupiter.	54
Imperator Iupiter.	54	Inaugurari.	137
Imperatores quibus verbis Senatum alloquebân-		In bona ire iubeo.	456
tur.	189	Incendiaria avis.	135
Imperatores in quæ verba rescribebant.	330. 331.	Indicere, sacrorum verbum erat.	35
& 332		Indicta supplicatio.	36
Imperatores quâdoque competentem iudicem,		Indictiva funera.	823
vel eum cuius de eare notio erat, adeundû res-		Indicibus præmia à Senatu proponebantur.	
scribebant.	331. 332. & 333	248	
Imperatores ad desideria rescribentes agendi po-		Indigites Dij, quorum nomina vulgari non lice-	
restatem, modò directis, modò obliquis verbis		bat.	56
faciebant.	333. & 334	Indutiæ.	407
Imperatores his, quos æquum postulare iudica-		Indutiarum pactum.	408
bant, quibus verbis rescribebant.	334	Inebræ aues.	135
Imperatores his, quorum desideria iniusta & à		Inferæ aues.	135
ratione abhorrere videbantur, quomodo res-		Infer signum in hostem.	387
cribebant.	ibid.	Inferna, seu infera fulmina.	140
Imperatores de iure certo & minimè controuer-		In hostium numero habere.	242
so, quibus verbis rescribebant.	335. 336. &	Inire suffragium.	147
337		Initia rerum agendarum à precationibus capie-	
Imperatores, vbi nulla dubitandi occasio erat,		bantur.	47
quemadmodum rescribebant.	339	Initiatis, quæ mysteriis tradebantur, inter se vul-	
Imperatores quibus verbis monerent instruerentve		gare licebat.	6
supplicantes.	ibid.	Iniuges hostiæ.	16
Imperatores quibus verbis improbare se suppli-		Initia facta, aut aliquod maledictû, duplici mo-	
cantium preces & desideria testabantur.	340	do purgabarur.	817
Imperatores tacitis obiectionibus quomodo oc-		Iniquarum actionis formulæ.	423. & 539
currerant.	341	In ius eamus.	410
Imperatores quibus verbis accusandi facultatem		In ius veni, sequere ad tribunal.	ibid.
supplicantiibus faciebant.	ibid.	In ius ambula, In ius te voco.	411
Imperatores aditum ad restitutionis in integrum		In officiosum testamentum.	429
beneficium quo modo dabant.	ibid.	Inquiliuo interdum in venditione cauebatur.	
Imperatores vti ad cõsultationem Præsidum de		558	
pœnis reorum rescriberent.	346	Inquiliui Idibus <i>Quintilibus</i> migrare solebant.	
Imperatores interdum sine causa se cõsuli rescri-		573	
bebant.	348	Inquisitionis tempus postulabatur.	530
Imperatores variè appellabantur à Procõsulibus		Inscriptiones votorum pro salute & reditu succe-	
& Præsidibus in suis Relationibus & consulta-		ptorum.	115
tionibus.	349	Inscriptiones addebantur Deorum signis, item	
Imperatores à militibus appellati & consalutati.		donis quæ figebantur aut sacrabantur.	
393		128	
Imperatores quidâ testamento inter liberos im-		Inscriptiones signorum vti concipiebat.	129
perum diuiserunt.	691	Inscriptiones lapidum in agris.	481. & 482
Imperatorum elogia.	834. & 835	Inscriptiones accusatorum.	523
Impensæ funeris modus statuebatur à testatore.		Inscriptiones monumentorum.	780. &
752		792	
Imperiosus Manlius.	837	Inscriptiones monumentorum Hispanensium.	
Impetrata auguria.	136	799. & 800	

Inscri-

RERVM ET VERBORVM.

Inscriptiones.	50. 126. 127. 128. 129. 142. 562.	Iouem cæterisque Deos in orationibus præfa-	
578. 622. 730. 731. 732. 750. 753. 754. 755. 828. 829		bantur.	48
830. 831. 832. 833. 834. 835. 836.		Ioue fulgente agi cum populo nefas erat.	134
Inficia.	28	Iratos Deos ijs exoptabant, quibus imprecaban-	
Inspiciebantur extra diuinationis causa.	23	tur.	121
Inspeditionis extorum forma.	ibid.	Irati dij, Propitiis opponuntur.	ibid.
Institor tabernæ præponebatur.	603	Iratos Deos esse credebant insanientibus, infeli-	
Instrumentum venditionis ædium, ex verustis		cibus atque ærumnosis.	122
membranis descriptum.	559	Ire in suffragium.	147
Instrumeta quodnam initium totius suæ scriptu-		Ire, vel transire in alia omnia.	203
ræ habere Iustinian. constituit.	572	Ire in sententiam.	204
Insulam fieri, fabricari, ædificari, fulciri spondes?		Ire in consilium.	512. & 513
635		Irrita vota aduersantur ratis.	112
Insulam ædificare interdum heres damnabatur.		Irrita iura, irrita prælagia, irritæ preces. 512. & 513	
733		Isidis dies puri.	8
Intentionis actorum verba, Aio & Dico. 416. &		Isidis sacris operam dantes mulieres virorum	
444		consuetudine abstinebant.	8
vt Inter bonos bene agier.	417	Isidis sacrorum causam prætexebant, quæ nocte	
Intercessionem quâdoque Tribuni plebis polli-		amantibus negabant.	8
cebantur.	304	Issenses legati apud Senatum questi.	272
Interdictum vti posseditis.	434	Ita me deus amet, & Ita me dij ament.	809
Interdicta de vi.	ibid.	Ita viuam.	810
Interdictum quod vi aut clam.	505	Ita Deos velim mihi propitios.	ibid.
Interdum vnde vi.	505	Iterduca luno.	55
Interdicti exemplo.	436	Iter emebatur, cedebatur.	613
Interdicta Prætor in albo proposita habebat.		Itineris modus.	614
317		Iuba socius atque amicus à Senatu appellatus.	
Interdicta à Prætor reddebantur.	434	260	
Interdicta edebantur.	435	Iubere propriam erat populi.	145
Interdicta aut prohibitoria erant, aut restitutoria		Iuda pontifex legatos Romam ad amicitiam so-	
aut exhibitoria.	435	cietatemque iungendam misit.	264
Interdictorum formulæ.	317. 318. 319. 434. 435.	Iudaicus populus legatos Romam misit ad ami-	
436		ciitiam (societatemque iungendam.	264
Interdictio bonorum & eius formula.	460	Iudex competens.	331. & 332
Interdicendi verbum nonnunquam Prætor in		Iudex addicebatur.	413
edictis vsurpabat.	319	Iudex quibus verbis à Prætor dabatur.	418
Interrogatio, Rectene omnia?	850	Iudex datus si diem suum obiisset, vel excusatus	
Interrogatio discedentiis, Nannquid vis?	850	esset, alius in eius locum sufficiebatur.	465
Interrogatio, Quid noui?	850	Iudices ex consensu litigantium absque compro-	
Interrogatio legatorum.	284	misso plerumque dabantur.	465
Interrogatio, Quid agis?	849	Iudex dabatur, qui legis Falcidiæ inter heredem	
Interrogatio, Satum saluet?	849	& legatarios rationem haberet.	504
Interrogationum quæ in iure fiebant formulæ &		Iudex quid ab Arbitro differat.	507. & 508
exempla.	772. & 443	Iudex postquam semel sententiam dixerat, iudex	
Interrogationes Reorum.	530	esse definebat.	514
Interrogationes Testium.	531. & 532	Iudices per præconem pleraque loquebantur.	
Interrogati legibus rei.	525	535	
Interrogati fidei iubebant.	643	Iudex quæstionis pronuntiabat sententiam,	
Inuentor Iupiter.	54	ibid.	
Inuecta & illata inquilinorum & colonorum.		Iudicis reiiciendi formulæ.	413
573. & 574		Iudicis officium in singulis causis & controuer-	
Inuictus Iupiter.	54	siis.	473. & 474. & 507
Inuictus Hercules.	56	Iudicis familiæ ercis, officium.	484. 484
Inuoco te.	80	Iudicis communi diuidendo officium.	486. &
Inuocatio.	69	487	
Io triumphe.	394	Iudicis finium Regundorum officium.	478. &
Io Pæan.	ibid.	482	
Io Saturnalia.	822	Iudicis officium in actione ad exhibendum	487.
Ioci militum, qui currum triumphantis seque-		in actione metus causa. 488. in actione nego-	
bantur.	395	tiorum gestorum 489. in noxali iudicio. 490.	
Iouis varia cognomina.	52	491. in actione si quadrupes pauper. 491. in	
Iouis, recto casu.	48	actione legis Aquiliæ.	492

2 iiij

I N D E X

Legatis sociorum & amicorum, locus laurique praebeantur.	281	dibus, sed vnus ex his praecipere & praestare iubeatur.	742
Legatorum sociorum, & hostium differentia.		Legabatur non à primis tantum, sed & secundis heredibus.	473
ibid.		Legatario plures actiones propositae.	499
Legatis quae munera mittebantur.	291. & 282	Legatario incertae partis vindicatio dabatur.	499. & 500.
Legatorum mandata quemadmodum audiebantur.	284	Legatarij in possessionem mitti desiderabant.	456
Legatum fideicommissumve plerumque relinquebatur ad opus publicum faciendum.	730	Leges Rogari & ferri ad populum dicebantur.	152
Legatum heredi à semetipso dari non poterat.	744	Leges suadebant & dissuadebant.	146
Legata vti adimerentur.	745	Legum prima verba.	152
Legata interdum adimebantur & ad alios transferiebantur.	745	Legum initiis adscribebatur tribus, quae prima ad suffragium ferendum vocata erat.	152
Legata saepe conferebantur in tempus liberorum.	736	Legum vulgares clausulae.	153. & 154
Legata à substitutis repeti solebant.	743	Legum sanctiones.	154. 155. & 156
Legata directis verbis, legitimis, civilibus & imperatiis relinquebantur.	698	Leges figi dicebantur.	152
Legatorum annuorum formulae.	724	Leges in as incidebantur.	363
Legata seruis alienis dabantur.	728	Legum quarundam exempla.	156. & 157
Legatorum, quae pure ab initio data erant, dies quandoque proferebantur.	736	Legum veteratarum fragmenta.	171. & 172. 173. 179. 175
Legata quandoque dabantur cum praefinitione annuorum.	736	Legum antiquarum particulae quaedam.	176
Legatorum quatuor genera.	698	Legis de Vespasiani imperio latae caput.	170.
Legabantur res omnes tam mobiles, quam soli.	699	Lex Cornelia de beneficiis 177. & de ficiariis.	171
Legabatur pars bonorum & pars hereditatis.	711. & 712	Lex Clodia.	153
Legari praelegariue quae cuique specialiter solebant.	715. 716. 717. & seq.	Lex Seruilia.	164
Legabatur quandoque ex pluribus ei, qui nouissimus superuixisset.	725	Lex Thoria.	159
Legabatur Populo, Ciuibus, Reipub. Collegio & Municipibus.	729. & 730	Lex vetus de aquae ductibus.	156
Legabatur illud aut illud.	733	Lex antiqua de viatorum praefonumque decuriis.	157
Legabatur pluribus res eadem.	734	Lex Iulia de maritandis ordinibus 177. & de adulteriis. 177. & 178. de vi publica & priuata.	178. & 179. iudiciaria. 179.
Legabatur saepius eidem, eodem testamento.	735	Lex Mamilia.	481. & 482
Legata interdum pure dabantur, interdum iis dies apponebantur.	735	Lex Aquilia.	492
Legabatur sub condicionibus dandi, faciendi vel non faciendi aliquid.	737	Lex Agraria Rulli.	176
Legabantur saepe serui sub condicione.	738	Lex Falcidia.	177
Legatum sub condicione nuptiarum.	738	Lege agere.	433
Legatum sub condicione cautionis.	738	Lege agito.	433
Legabatur ita nonnumquam, vt nisi condicioni adscriptae legatarius paruisset, Legato caderet.	739	Lege agi iubebatur in supplicio sumendo.	538
Legabatur interdum sub modo.	ibid.	Legum dictio, species augurij.	70. & 136
Legabatur cum demonstratione.	740	Leges variae in fetuorum venditionibus dici consueuerant.	552. 553. & 554
Legatarij vel fideicommissarij clogijs ornabantur.	741	Leges in pecudum venditione dictae.	554. & 555
Legata vel ab omnibus generaliter heredibus, vel nominatim ab vno, relinquebantur.	741. & 742	Leges in aedium venditione olim dictae.	557. & 558
Legata & libertates vt ab heredibus praestarentur, iubeantur.	742	Leges in fundorum venditione dictae.	560. 561. & 562
Legabatur quandoque à pluribus quidem here-		Leges venditionum.	566

RERVM ET VERBORVM.

Liber pater.	49	Licet antestari?	411
Libri Sibyllini.	227	Licet de Repub. loqui?	184. 185
Libri Numae Pompilij combusti.	235	Licet testis, Signent licet.	574
Lenonem non esse seruum interdum cauebatur.	550	Lictor animaduerrere populum iubebat, Consul le theatrum introeunte.	302
Lentulorum cognomen.	837	Lictor summoiebat populum.	ibid.
Leptitani amicitiam & societatem populi Rom. rogauerunt.	264	Lictoribus quid imperabant Consules.	302
Liber populus.	405	Lictores de reis sumere supplicium iubeantur.	537
Libellis principes adibantur.	327	Lictores populum magistratibus via decedere monebant.	824
Libelli dati Imperatori, & subscriptionis exemplum.	327	Licitationes fiebant manu sublata, aut sublato digito.	583
Libelli graece concepti exemplum.	ibid.	Ligna legabantur.	704
Libelli desideria & preces appellabantur.	328	Ligures à Senatu in libertatem restituti.	275
Libelli appellatorij.	518	Limites qui fundum tangebant, in modum agri non cedebant.	560
Libelli dimissorij, qui & apostoli dicebantur.	519	Lino ad obligandas tabellas & literas vtebantur veteres.	572
Libelli ab accusatoribus dabantur, offerebantur, vel apud acta deponerentur.	522	Lis, seu Res.	413
Libellorum inscriptionis conceptio.	523	Lis vindiciarum.	440
Libellorum formula ex Odotamno monacho.	523	Litare, & egregie, seu prospere litare.	32
Libelli latitantis debitoris bonis suspendebantur.	570	Literarum, quibus principes consulebantur, verba.	343. & 344
Libellus inuentae & amissae rei proponebatur.	839	Literarum apices suos ac proprios imperialia scriptura habebant.	365
Liberalis iudicium vti exercebatur.	494	Literarum obligatio.	599
Liberator Iupiter.	37	Litora quae fundo vendito coniuncta erant, in modum agri minimè computabantur.	560
Liberatio legabatur & quemadmodum.	726	Litigatores compromittentes inuicem stipulabantur.	624
Libera Fortuna.	57	Litibus & iurgiis vt abstinere, feriis imperabatur.	130
Liberi qui in potestate erant, Praetoria cognitione petebantur.	462	Liua moriens funeris curam amicis quibusdam mandauit.	751
Liberos alendos esse decernebant Iudices.	463	M. Liuij in Senatu dicta sententia.	199
Liberti Testamentis adsignabantur.	749	Μόσως in hespate haruspices Graeci spectabant.	25
Liberti in quae sepulcra inferrentur.	802	Locatio.	573
Libertis alimenta, cibaria, vestiaria plerumque relinquebantur.	720	Locationes praediorum vt plurimum incipiebant à kalendis Martiis.	576
Libertas vti directo & per fideicommissum daretur.	693	Locationes tam vrbanoarum quam rusticorum praediorum in lustrum seu quinquennium fiebant.	575
Libertas seruis plerumque dabatur, sub condicione rationum reddendarum. 694. & 695. quandoque etiam sub aliis condicionibus.	ibid.	Locationes interdum inducebantur.	583. & 584
Libertas interdum sub iurifurandi condicione relinquebatur.	696	Locationum leges.	574. & 575
Libertas quandoque seruis relinquebatur, si per aliquot annos heredi seruissent.	697	Locatum fundum, locatasve aedes vendens quid curare debebat.	558. & 563
Libertas quibus verbis reuocabatur.	698	Loca religiosa vel sacra in modum agri venditi minimè computabantur.	560
Libertas sicut dari, ita & adimi codicillis Testamento confirmatis poterat.	777	Loca Legatis decernebantur.	281
Libertatem recuperabant à Senatu, qui iniuria venierant.	275	Locorum sacrorum differentiae.	131
Libertatem debeti.	462	Locrensi legati in Senatu questi.	272
Libertatibus adscriptae quaedam condiciones.	697	Locrensis pax data.	406
Libitina, seu Libentina Venus.	56	Locutij templum.	235
Libripens.	653	Lucem facere dicebantur Saturno sacrificantes.	40
Librae auri seu argenti legabantur.	699	Lucetius Iupiter.	53. & 54
Licet Consulere?	371	Luci qui fundum tangebant, in modum agri non cedebant.	560
Licet Rogare?	531	Lucia Volumentia carmine Saliari celebrata.	141

INDEX

Luciani interpres reprehensus.	436. & 652.	Manalis fons.	134
Lucifera Minerua.	55	Mancinus propter inuidiam foederis Numantini,	
Lucina Iuno.	53. & 66	hostibus deditus.	270
Lucina Minerua.	55	Manceps.	583
Lucrinus Iacus primus locabatur.	102	Mancipatio.	572
Luctus Senatusconsulto minuebatur.	290	Mancipationis solemnitas.	419
Ludi interdum vouebantur.	109. 111. & 232	Mancipio dare.	573
Ludi magni à quibus voti.	109	Mancipia olim veniebant per praeconem.	
Ludorum Apollinarium origo.	110		569
Ludi votiu pro Augusti salute facti.	111	Mancipia interdum manumissionis causa dona-	
Ludi Apollinares.	228	bantur.	620
Ludi sumptu publico facti.	232	Mancipiis cibaria praestari patresfamilias Testa-	
Ludi seculares centesimo quoque anno celebra-		mento interdum cauebant.	721
bantur.	823	Mandabat quis negotia sua geri, fundum emi,	
Ludorum puerilium verba.	851.	alteri credi & alia ad genus.	585. 566. & 587
Lumina in venditione recipiebantur.	558	Mandare verbum haruspicum.	140
Luminum seruitus.	617	Mandata varia pro rerum & negotiorum varie-	
Luna, eademque Lucina.	66. & 67	tate Legatis dabantur.	285
Lustrabatur exercitus.	789	Mandati, quod aliena gratia contrahebatur, e-	
Lustrandae classis forma.	ibid.	xempla.	587
Lustrum conductionis.	575	Mandatorum Praesidibus in pronuncias proficif-	
Lyconis testamentum.	765	centibus dabantur certa verba.	367
Lympha ac Bonus Euentus ab agricolis inuo-		Mandatorum principum capita quaedam.	
cabantur.	62		368.

M.

Mactare, verbum factorum.	21	Mangones quidquid erat in venalibus quod dif-	
Macte virtute esto.	391	pliceret, aliquo lenocino abscondebant.	549
Mactus hoc vino inferio esto.	37	Mane vnde dictum.	102
Maecenatis votum de prorogando vitae spacio.		Manens Fortuna.	57
122		Manes, dii inferi, dicti.	57. & 102
Magistratus aedes atque vti dedicarent.	126	Mania mater Larum.	141
Magistratibus quo verborum temperamento po-		Manilius rerum vendendarum leges civibus suis	
testas dabatur.	244	composuerat.	549
Magistratibus mandabatur, vt operam darent,		Manubiae trinae Iouis.	140
item vt curarent.	245	Manumissionis causa aliquando seruus donaba-	
Magister saepe nani praeponebatur ab exercitore.		tur.	553
604		Manumissus testamento, quando fiebat liber.	
Magistri vtriusque militiae quo honore ab Imp.			698
decorantur.	355	Manumissio quo modo & quibus verbis fiebat.	
Magnus Iupiter.	53		827
Magnus custos circi Hercules.	56	Manus iniectio in vindicatione.	418. & 419
Magna, seu maxima, Iuno.	55	Manus iniectio quibusdam pactis excipi solebat.	
Magnum.	21. & 127		553
Maiestatem populi Romani comiter conseruet.		Manum ori admovebant adorantes.	42
405		Manum conserere.	420
Maiores hostia.	16	Manu sublata, licitationi se offerebant ij qui ad	
Maiores xxv. annis aetate probata rerum suarum		publicorum conductionem accedebant.	
administrationem recipiebant.	459		583
Maiori ob iustum errorem subueniebatur.	432	Manus abluebant rem diuinam facturii, tem pre-	
Mala verba.	12	caturi.	7
Mala fortuna sana publice dicata.	63	Manus pura quibus non erant sacris arcebatur.	6
Male dicere.	91	Manus puras tam a fordibus & illuue, quam a	
Maleuanti in Beneuentum mutata appellatio		caede & sanguine, in sacris exigebant.	6. & 7
boni omnis gratia.	103	Manibus & pedibus illoris, prouerbia.	7
Malleus, quo victimas feriebant.	15	Manibus in caelum sublati precabantur.	44
Malluum latum.	7	Manibus in caelum sublati vota suscipiebantur	
Mamiliae & Peduceae legis capita quaedam.	169	& nuncupabantur.	118
Mammosa Fortuna.	57	Marcellus templum Honori & Virtuti vouit.	109.
Mamutius Veturius carmine Saliari celebra-		idem triste omen, astu, in melius vertit.	42.
tur.	41	Margaritarum linea subrepta, dici debebat nu-	
		merus.	421
			Margarita

RERVM ET VERBORVM.

Margarita legabantur & lineae margaritorum.		Mensam tangebant precantes.	43
701		Mensa nummularia.	599
Martii condemnatio in iudicio dotis.	496	Mensori mercedes communi vtriusque litigan-	
Maritus res vxoris extra dotem constitutas, qua-		tium sumptu soluebantur.	483
doque eius voluntate administrabat.		Menses mittebantur a Iudice.	482
609		Mensorum officium.	ibid.
Martii vxoribus dotem legare solebant.		Menses adhibebantur, vbi emptor vel vendi-	
716		tor scire vellent, cuiusmodi ager veniret.	
Maritus interdum aliud pro dote, interdum &			560
aliquid supra dotem vxori legabat.	717	Menses operum & aedificiorum.	
Marito lucro quandoque dos cedebat conuen-		578. & 579	
tionem.	612	Mensura, dicenda erat, cum res mensura conti-	
Mariti vxoribus ea quae earum causa empta pa-		nebatur.	421. & 423
rataeque essent, legare consueuerant.		Mensura vini proficiebat, vt appareret quantum	
719		emerebatur.	556
Mariti ita interdum vxoribus legabant, vt & li-		Menti supplicabatur.	67
beris consulere.	719	Menti aedes vota, librorum Sibyllinorum mo-	
Mariti vxoribus mundum & species auri argen-		nitu.	109
tive & bonorum vsum fructum legabant.		Mentio facta in Senatu.	185
718		Merces olim veniebant per praeconem.	569
Marius Priscus repetundarum reus.	251	Merces ad vectigal pertinentes, in commissum	
Marius hostis iudicatus.	292	quando cadebant.	582
Martialis Iuno.	55	Merces per vicos clamabantur.	840
Martij vatis duo carmina.	139	Mercurius lucro & fraudibus praesse credeba-	
Mars pater.	48. & 49	tur.	67
Mars pater in precibus, recto casu absque vll'o o-		Mercurius a mercatoribus rogabatur vt lucra tri-	
bliquo antiquitus vsu ritum erat.	46	bueret.	ibid.
Martis variae appellationes.	55	Mendici gentilius his qui eleemosynam largie-	
Martis aedes Gallico bello vota.	109	bantur, deos propitios precabantur.	122
Matrem negotia filij gerere, testamento non-		Merentibus, seu meritis diis reddi vota diceban-	
nunquam cauebat pater.	689	tur.	113
Matres deas omnes appellabant.	49	Metelli pontificis Vestam ex incendio rapientis	
Matrona Iuno.	55	precatio.	93
Matronae templorum solum crinibus quando-		Q. Metelli in Senatu dicta sententia.	199
que verrebant.	46	Metello Nepoti merus cōminatorio Senatuscon-	
Matronarum Rom. post insignem acceptam cla-		sulto incussus.	242
dem precatio.	93	Merum super altaria infundebatur.	30
Matronis a Senatu gratiae acta.	250	Mica turis.	ibid.
Matronis decreti honores.	259	Milefiorum legatis ab Senatu gratiae actae.	279
Matura mater.	49	Milites qui ex acie Cannesi profugerat, item qui	
Maturae deae res diuina vti fieret.	68	Rhegium iniusto bello occuparant, qua igno-	
Mafanissa a Scipione rex appellatus. 260. & do-		minia affecti.	268. & 269
nis ornatus.	261	Milites quando iureiurando fieri coepere.	378
Mafanissae legati auxilium ad bellum Romanis		Milites quomodo in verba consulis iurasse dice-	
pollicentur.	280	bantur.	380
Macula Fortuna.	57	Milites quandoque inter se coniurabant.	380
Masculum rus.	30	Milites iurabant militia se nisi post completa sti-	
Maxima hostia. 16. & Ara. 10		pendia recessuros.	381
Maximi cognomen.	837	Militare sacramentum.	380. & 381
Mediales hostiae.	16	Milites in nomen, & verba principum iureiu-	
Medicus Apollo.	55	rando adigebantur.	381. & 102
Medici elogium.	836	Milites primi citabantur in delectu quorum noia	
Meditrinalia.	100	bonum aliquem euentum portendebant.	81
Mediusfidius.	807	Milites citati ad nomina respondebant.	
M. Megonij testamentum.	757		381
Mehercle.	807	Milites citati interdum morbo fontico vel eme-	
Melius ominare.	105	ritorum stipendioru aut vacationis pretextu se	
Mellarium vas.	168	excusabant.	381
Memoriam defunctorum non sollicitari testa-		Milites edicto plerumque certa die adesse iube-	
bantur.	840	bantur.	382
in Mensa & inter Scyphos libare diis dapes, &		Milites victores ex pugna redeuntes clamorem	
bene precari mos erat.	90	faciebant o litera geminata.	391

INDEX

Milites qui fortiter pugnaverant, ab imperatore pro concione laudibus & donis militaribus ornabantur.	392	Monumenta sua ut rosas quotannis ornarentur, curæ præcis erat.	805. & 806
Milites carceribus custodiæ causa apponebantur.	528. & 529	Monumentorum titulis doli mali clausula subiici solebat.	806
Milites quibus modis olim testabantur.	774	ex Monumentorum titulis, clausulæ notandæ.	800
Militibus concessum erat ex certa re heredes instituire, & circa institutionem separare species bonorum.	774	Monumentorum leges,	801. & 802
Militibus scriptis dies præfinitur, quo adessent.	380	in Monumentorum titulis solemnè etat caucere de personis quas eo inferri ius esset.	802. & 803
Militibus sanguinolentis ex acie redeuntibus quid dici solet.	391	Monumenta interdum sibi dantaxat faciebant.	803
Militiæ genera tria.	382	Monumenta quandoque heredes non sequuntur.	ibid.
Militia legitima.	382	Monumenti interdum alienatio prohibebatur.	807. Idque interdum pœna adiecta quæ æriosa, vel arcæ Pontificum inferretur.
Militia legabatur.	702. & 733	& 805	804.
Minaces fibræ.	26	Monumentorum inscriptiones.	806
Minari exta dicebantur.	26	Mopuestia amica atque focia populi Rom.	264
Minerua varij tituli & appellationes.	55	Morbus fonticus, etiam inuitis litigatoribus ac iudice, diem differerebat.	314
Minerua propter procuratorem oliueti ab agricolis inuocabatur.	62	Morientes mandata dabant, quæ heredes legatariorum curare volebant.	749
Minister pro popo.	15	Morientes desiderabant amicos sui esse memores.	752
Minister, qui victimam cædebat, priusquam eam feriret, rogabat, Ageretne.	15	Morientes vitionem necis suæ mandabant.	753
Minoribus xxv. annis in integrum restitutionis auxilium à Prætoribus indulgebatur.	432	Morientes nonnunquam anulum tradebant vni ex heredibus.	692
Minores circumuenti & decepti in integrum restituebantur.	445	Morientium suprema de funere suo mandata.	750
Minorum prædia rustica vel suburbana, alienati, prætoribus inconsulto non poterant.	460	Morticinium ne quid adesset, in quibusdam sacellis cautum erat.	127
Miserere precor.	88	Mortuorum memoriam non sollicitari, ad eorum mentionem testabantur veteres.	96
Misericordiam per ea quæ carissima erant, exproscabant.	843	Mortuis vulgò precari solebant ut eis terra leuis esset.	ibid.
Miserum me, & miseram me.	844	Mortuis precabantur, ut placidè quiescerent, & molliter iacerent.	97
Missionam genera.	408	Mortuorum memoria aliquando damnabatur.	270
Mitti in suffragium centuriæ dicebantur.	147	Mortuis terram grauem & onerosam imprecabantur.	97
Modus agri in fundorum venditione plerunquedicebatur.	560	Mortuis vale dicebant.	852
Modus pronuntiat in fundo vendito cum deerat, sumebatur portio ex pretio.	560	Mouere castra.	387
In modum agri quæ cederent & computarentur vel non.	ibid.	Mugitus hostiarum diros auerfabantur.	18
Mola falsa hostiam spargebant.	21	Mulieres quibusdam sacris prohibebantur interesse.	10
Mola quid.	35	Mulier nulla lege prohibebatur, omnia sua bona in dotem dare.	608
Moliter iacere, mortuis precabantur.	97	Mulier res quæ extra dotem in domum mariti attulerat, in libellum conferebat.	609
Moneta Iuno.	55	Mulier in dote dâda quandoque pecuniam, nec non & mancipia recipiebat.	609
Monitoria fulmina.	140	Mulier quandoque paciscebatur, ne dos à se peteretur.	612
Monitoria edicta.	310	de Muliere alenda pactis dotalibus quandoque cauebatur.	612
Monebant dii per exta.	24	Mulieres post nocturnum opus aqua sumpta se se purificabant.	8
Monumentum plerumque sibi fieri testatores mandabant.	751. & 752	Mulieribus quibus diebus Isis sacris operam dabant, item Cerealiis secubant, & viro-	
in Monumenti tutelam quantum relinqueretur, inscriptionibus exprimebatur.	805		
in Monumenti culturam quantum agri cederet Titulis declarabatur.	805		
Monumenti locus ita aliquando venibat, ne quis eod inferretur.	563		
Monumenta emebant comparabantque.	795		

RERVM ET VERBORVM.

virosum consuetudine abstinebant.	8. & 9	Narves Eunuchus.	832
Mulieres Herculano sacrificio abstinebant.	10	Natalis rogabatur, vt candidus veniret.	67
Mulieres duæ Campanæ in pristinam libertatem redditæ.	275	Naufragi vestes cum quibus euaserant, in templis suspendere solebant & Tabulam voti uam ponere.	117
Mulieres si prægnantes venirent, sanas esse nõ præstabat venditor.	550	Nautica pecunia, quibus olim legibus & conditionibus mutua dabatur.	593
Mulieres Romanæ per Herculem non iurabant.	807	Nauis cum instrumento venibat.	551
Mulieribus quo gestu ritique Diis supplicarent.	45	Nauis effigies fuit in asse.	87
Mulierum aliquot ornatissimarum elogia.	835	Ne saluus sim.	813
Mulieribus quibuslibet legata vti dabantur.	724. & 725.	Ne viuam.	813
Muliebri Fortuna.	57	Neapolitani legati in Senatu auditi.	280
Mulæ & equi quandoque ita venibant, vt expectandi potestas esset.	554	Nefasti dies.	465
Mularum iugum, vel par, vel duo paria interdum venibant.	555	Negatoria actio.	421
Mulorum & equorum emptor de sanitate & noxa stipulari consueuerat.	555	Negotium Consulibus Prætoribusve dari Senatibus mandatis dicebatur.	249
Multa reo interdum irrogabatur.	544	Negotiorum gestorum actio.	489
Mularum duæ species.	ibid.	Negritu, verbum augurale.	134
Multa petebatur certa lege, & ob certam causam.	544	Nemorensis Minerua.	55
Multæ proponebantur in eos qui aduersus constituta facerent.	360	Nepotis cognomen à moribus traxit vnus Metellorum.	837
Multitudini dies præstituebatur, antequam ab armis impudè discedere liceret.	293	Nepotes postumi heredes instituebantur.	664
Mundus vxoribus legabatur.	718	Nepotes vel nominatim, vel inter ceteros, exheredabantur.	675
Munera appellabant, quæcunque deorum placandorum causa aris inferebantur.	34	Neptunus pater.	48
Munera quæ regibus sociis & amicis mitti à Senatu solebant.	261	Nero propter impietatem sacris Eleusiniis interesse ausus non est.	10
Munera quæ legatis mittebantur.	281. & 282	Neronis exercitum aduersus Asdrubalem properantem faustis precibus populus Rom. prosecutus est.	93
Municipio legatam pecuniam in aliam rem conuertere sine principis auctoritate non licebat.	731	Nexus.	572. & 573
Municipiis, seu municipibus quandoque legabatur.	730	Ni particula, in sponstone & iudice ferendo.	414
Municipibus quandoque heres opus facere iubebatur.	730	Ni quis sciuit, centuria.	148
Murtia Venus.	56	Nil vos moramur P. C.	212
Musici Massinissæ filio habiti à Senatu honores.	263	Nil moror.	544
Mutatio vestis duplex Romæ.	290	Nomino, vel dico, Consulem.	149. & 150
Muta exta.	27	Nomen distrahebatur 567. & legabatur.	702
Mutus per æs & libram testari non poterat.	654	Nomen quale erat, interdum venibat.	567
Mutui datio quibus in rebus consistebat.	592	Nomen heredis ferre aliquando iubebantur heredes.	671
Mysteria silentio & taciturnitate regi volebant.	5	Nomen eius, cuius pecunia aliquod opus factum fuerat, operibus publicis in scribi solebat.	831
Mysteria & arcana profanis aperire & enuntiare nefas habebatur.	5	Nomina victimas ducentium in publicis lustris prospera eligebantur.	102

N

N. L. literæ ampliationis.	535. & 556
Narcisso decreti honores.	258

I N D E X

Nominum <i>δυσφημίας</i> sedulo vitabant veteres. 102	Ocium cum maledictis ac probris feri conseuerat. 125
Nominibus vt plurimum in tabulis, cuius tribus ciues essent, addebatur. 836	Oblatina auguria. 136
Nominibus olim adiectæ appellationes. 836. & 837	Obiurgatoria edicta. 310
Nominatim liberi exheredandi erant. 674. & 675. Nominatim libertas danda erat. 693. & 694	Obligatio verbis quomodo contrahi dicebatur. 629
Non feram, non rogabo, non pariar agi. 300	Obligatio qualiscumque esset quæ præcesserat, verbis nouari poterat. 644
Non placere. 309. & 248	Obscena dicta, quæ mali omnis habebantur. 12
Non liquere. 335. & 336	Obsecratio Iudicum vulgaris. 819
Noxæ mensum certis & conceptis verbis calari solebant. 131	Obsequens Fortuna. 57
Nouatio quemadmodum fiebat. 644	Obtestatio. 819
Nox pro nocturno concubitu. 8	Obtestari deum atque hominum fidem. 819
Noxæ dedere. 314	Obuios sibi ignotos aut quorum nomina nõ succurrebant, vt compellarant. 848
Noxa seruum solum præstari, promittebant. 350	Olea pendens qua lege venire debebat. 556
Noxale iudicium. 490. & 491	Olea legenda quemadmodum locaretur. 580
Nudabatur & spoliabatur reus, de quo supplicium sumebatur. 537	Oleum vti veniret. 557
Numæ Pompilij libri cremati. 235	Oliuæ pendentis fructus vendebatur. 556
Numerata senarum. 202	Oliuarius Hercules. 56
Numerus signatæ materiæ dicendus erat in vindicatione & actione furti. 420. & 423	Ollarum numerus Titulis comprehendebatur. 806
Numina quæ pro frugum vbertate & copia inuocabantur. 62	Olli pro illi. 149
Numina læua. 63	Omen. 12
Numina ignota vt precabantur. 60	Omen victoriæ fecit Augusto occursum agafonis cum asino. 102
Nomi percutiebantur ad rerum præclare gestarum memoriam. 396	Omen deus auertat. 104
Nummi legabantur. 699	Ominis boni gratia quæ ab antiquis superstitione seruabantur. 021
Nummi veteres. 118. & 142	Omina læta. 25
Nummularij emptionibus adhibebantur, quorum fide nummi probarentur. 571	Omina bona studiose amplectebantur veteres, & ea se accipere profitebantur. 101
Nummularij. 599	Omina principis omnibus inesse vulgò credebant. 102
Nummularij plerunque literis notum faciebant, quantum quisque nummorum penes se haberet. 601	Omina bona, fausta, candida, secunda, dextra, læta. 103
Nummularij quando paria, aut patrem rationem fecisse dicebantur. 601	Omina mala, dira, infausta, sinistra, tristia, aduersa, funesta. ibid.
Nummularij quando foro cedere dicebantur. 601	Omina mala detestabantur & auerfabantur. 103
Nummularij cum foro cesserant, eorum bona venibant. 602	Ominum tristium exempla. 103
Nuncupare vota. 113	Ominibus fastis plerunque profesquebatur eos, quos saluos esse cupiebant. 100
Nuncupare quid. 654. & Nuncupare palam 673	Ominibus bonis profesquebantur ea quæ bene ac feliciter euenire cupiebant. ibid.
Nuncupatio testamenti. 653. & 654	Ominibus malis ab incepris deterrebantur veteres. 103
	Omissa cautio incerti condicebatur. 425
	Omnipotens Iupiter. 53
	Oncismus proditiõnis infimulatus apud Philippum ad Romanos transfugit. 266
	Onus aliquod qui humeris gestabant, qua voce transeuntes admonerant. 840
	Opem vt ferrent, rogabantur dij. 86
	Operam dare. 245
	Operandi verbum in rebus diuinis. 22
	Operarum stipulatio. 637
	Operum publicorum aliquot notatu dignæ Inscriptiõnes. 833. & 834
	Opifera

O Litera clamorem faciebant milites à pugna redeuntes. 391
Obruta fulmina. 140

R E R V M E T V E R B O R V M.

Operibus publicis principis nomē, aut eius cuius pecunia id opus factum fuerat, scribi solebat. P	
Opifera Fortuna. 57	PAbulum hybernum qua lege venire oportebat. 557
Opigena Iuno. 55	Pacem ac veniam à diis petebant. 89
Opimi boues. 16	Pacem deum exposci, moris erat. 90
Opitulus, seu Opitulator Iupiter. 54	Pacis, quas Scipio Cathaginiensibus dixit, leges. 401
Ops Consua. 56	Pacis, quas T. Quintius Philippo Macedonum regi dedit, leges. 403
Opi, sedentes vota concipiebant, terramque de industria tangebant. 119	Pacis, quas Sylla Mithridati dedit, leges. 404
Oportere, in formulis, Oportet Oportebitve, in obligationibus. 417	Pacis inter M. Antonium, Octauium Cæsarem, & Sex Pompeium in itæ formula. 406
Optatæ, seu optimæ hostiæ. 16	Pacis turpis sponsores hostibus dedi Senatus decernebat. 270
Optio, seu electio plerunque legabatur. 734	Pactionis in deditioe factæ exemplum. 398
Optimus maximus Iupiter. 52	Pactiones seruorum cum dominis. 626
Optimus vir Scipio Nasica à Senatu iudicatus est. 837	Pactum indutiarium. 408
Optima lege, Optimo iure, in magistratibus creandis adiciebatur. 151	Pactio vt debitor liberabatur. 648
Optimi cognomen primus Traianus meruit. 837	Pacta pignorum. 596
Optimus maximus fundus. 561. & 706	Pacta de non petendo perpetua, vel temporaria. 649
Optimæ, maximæque Aedes. 557	Pacta de non petendo in rem, vel in personam concipiebantur. ibid.
Opus faciendum quibus legibus locabatur. 376	Pactorum quæ liberationis causa fiebant, exempla. 649
Opus probabatur, & in acceptum referebatur. 579	Pactis debiti pars heredibus quandoque remittebatur. 649
Opus aliquod fieri qui iubebant, plerunque in tutelam eius aliquid relinquebant. 731.	Pactis dotalibus prospici in casum liberorum de restitutione vel retentione dotis, aut certæ partis, solebat. 611
Orare per superos, per patriam. 819	Pactis dotalibus, de hereditate patris interdum cauebatur. 613
Orationes in Senatu his verbis P. C. interdum inchoabantur, & interdum finiebantur. 289. & 190	Pacuij epigramma. 780
Orationes principum in senatu recitabantur. 299	Paganicus Iupiter. 54
Orationes aliquot principum. 299. 300. & 301	Παλιον, Palatinus Apollo. 55
Orationes Imperatorum ad suos milites. 389	Pales dea, cui lacte fieri solebat à pastoribus. 64
Orationum veterum quibus leges dissuadebantur extrema clausula. 146	Pallantis monumentum. 792
Oratores à Iudicibus quandoque, vt sibi testes interrogare liceret postulabant. 531	Pallanti decreti honores. 258
Orbitatis vox vulgarissima. 841	Pallori aræ consecratæ 62
Orbona dea. 63	Paludati exhibant Consules. 291
ad Orientem conuersi precabantur. 43	Paludamenta, ibid.
Ornamenta triumphalia, consularia & prætoria à Senatu decernebantur. 257	Pamphylorum legati ad renouandam cum populo Rom. amicitiam missi. 264
Ornamenta legabantur. 701	Pamphylorum legati coronam auream Ioui attulerunt. 278
Ofcines aues. 135	Papyrij Consulis celebre votum. 109
Ospipagina vel Ospipago Dea. 855	Παράφραση, Paraphrasis. 609
Oues interdum legabantur. 704	Par an impar. 851
Quicula à clementia morum dictus. 837	Pararij interponebantur nominis faciendi causa. 600
Quidij repetiti versus. 19	Parentes ab Imp. appellabantur Præfecti prætorio, Patritijque. 362. & 363
Onium venditio vt fieret. 548	Parentes morientes interdum amicis liberos suos commendabant. 689. & 690
Onium fructum qua lege venire oportebat. 554	Parentes bona plerunque inter liberos testamentato diuidebant. 691

I N D E X

Parentes frugi æstimationem patrimonij sui facere consueverant.	691	Peculia filiis prælegare patres solebant.	715
Parentes in ritualis monumentorum, infelicissimos se appellant.	798	Peculia seruis cum libertate legabantur.	696. & 729
Parasiti in scena quid dicitabant.	838	Pecunia mutua, vel gratuita dabatur, vel subv-furis.	594
Parasiti elegans epitaphium.	799	Pecunia nautica, quæ & trajectoria appellabatur.	593
Parcere, Deos orabant.	90	Pecunia mutua plerunque sub pignore dabatur.	594
Paretin formulis.	415	Pecuniæ creditæ cautiones.	597
Paria, vel parem rationem facere.	602	Pecunia data numeratâque probabatur multis modis.	598
Paries oneri ferendo in venditione recipiebatur.	558	Pecunia numerabatur ex domo, ex arca, vel ex mensæ scriptura.	598
Particida quis dicatur.	154	Pedanei.	740
Particidæ, Cæsaris percussores appellati.	256	Pedestria auspicia.	136. & 138
Particidium, idus Martiæ, nominatum.	ibid.	Pedibus ire in sententiam.	201
Partes solebant in societate contrahenda constitui.	589	Peierare verbis conceptis.	813
Parturientes Iunonis Lucinæ opem implorabāt.	65	Pellex atam tangere vetabatur.	46
Parum cauuisse videri, quando pronuntiabat magistratus.	538	Pensiones Kalendis Martiis inferri solebant.	575
Palcito linguam.	11	Penulis positis ad Deos adibant.	43
Pascua, in Tabulis censoriis.	583	Penus interdum legabatur.	703
Pateræ aureæ regibus datæ.	261. & 262	Per, præpositio Latinis idem quod <i>vā</i> & <i>μὰ</i> Græcis.	844
Pateræ aureæ Romam allatæ.	280	Per fidem.	808
Pateris vina dabantur.	30	Per Deum iusiurandum.	808
Pater deum hominumque, Iupiter appellabatur.	53	Per salutem principis.	808. & 809
Pater patratus, princeps fetialium.	385	Per Genium Cæsaris.	ibid.
Pater quandoque pacifcebat, ne dos à se peteretur.	612	Per caput suum, & per caput alterius.	810
Patris patriæ cognomen Iulio Cæsari, item Augusto à Senatu datum.	252. & 256	Per oculos suos.	ibid.
Patris patriæ appellationem primus Cicero meruit.	253	Per Venerem viri iurabant mulieribus quas deperibant.	811
Partes dij omnes nuncupabantur inter solemnnes ritus & preces.	48	Per Iouem lapidem, solemne & sanctissimum Romanorum iusiurandum.	811
Patres Conscripti.	189	Per Iunonem plerumque mulieres, & molliores homines iurabant.	811
Pater familias poterat in quot veller partes hereditatem distribuere.	667	Per Deos orare.	844
Patres in curiam Edicto vocabantur, & etiam qui aberant reuocabantur.	311	Perannare.	65
Patria saluabatur ab his qui ex aliqua peregrinatione domum salui redibant.	40	Perdidisse, aut non tulisse tribum, quinam dicebantur.	151
Patrij lares.	56	Perduellionis iudicare.	522
Patronus deferente liberto, iurabat se patronum esse.	516	Peremptalia, seu peremptoria, fulmina.	140
Patronus Senatus dictus Drusus.	837	Peremptorium edictum.	463. & 464
Patroni seu <i>Causidici sese facitis & vrbanis dictis interdum lacecebant.</i>	472	Perendinus dies.	412
Patroni & oratores causa perorata dicere consueverant, Dixi.	472	Perenne auspicari & Perenne auspicium.	136. & 138
Patroni atque oratores præconis voce citabantur.	525	Perimus.	844
D. Paulus se ciuem esse Rom. vociferans verberum iniuriam deprecatus est.	811	Perferri leges dicebantur.	152
Pecoris ad aquam appellendi ius.	616	Permarini Lares.	56
Pecora pascenda locabantur.	580	Perpol.	807
Pecudes quemadmodum emi oporteret.	554	Perrogari leges, item sententiæ dicebantur.	152.
Peculij quantitas in mancipiorum venditione dicebatur.	552.	Perferes legatos ad renuntiandum amicitiam ad se missos excedere iussit.	284
		Perferes victus literas ad Senatum cum priuati nominis titulo misit.	260
		Perferes Albæ mortuus publico funere elatus.	263
		Pestifas, in preces.	64

Perfoluere

RERVM ET VERBORVM.

Perfoluere votum.	113	Pœnæ causæ legatum.	789
Pestanorum legati pateras aureas Romam attulerunt.	280	Pœnarum quæ reis infligebatur genera varia.	539. 542. & 543
Pestifera auspicia.	26	Populus Romanus in legem sacratam seu tributiam iurabat.	816
Pestifera fulmina.	140	Populi Romani precatio, cum Fabij contra Veietes egredierentur.	93
Pestilentia grassante libri Sibyllini adibantur.	227.	Populonea Iuno.	55
item pax deorum exposcebatur.	90	Polybij laus.	264
Petitio hereditatis duplex, & eius formula.	474. & 475	Pol.	807
Philippus Macedonum rex cum Annibale fœdus iunxit.	406	Pollicitationum exempla.	623
Philippi regis legati ad Senatum.	272	Polluti Veneri non nisi abluto corpore ad sacra accedebant.	8
Philippi legati ad bellum contra Antiochum, auxilium, pecuniam & frumentum pollicentur.	279	Pomona Iuno.	55
Pia turæ, & Pium far.	35	Pomorum primitiæ quibus verbis sumebantur.	101
Pia bella.	385. & 386	Pompeia legis de patricidis verba quædam.	180
Pius Metellus.	837	Pomponius Atticus elatus est sine vlla pœpâ funeris.	749
Piacularis hostiæ.	16	Pondus infectæ matetiæ dicendū erat in petitione.	420. & 423
Piacularia auspicia.	136. & 138	Pondus vel Pondo auri & argenti legabantur.	699
Pignus pro debito & interdum creditori ipsi vendebatur.	565. & 596	item Pondo vasorum argenteorum.	ibid.
Pignoris contrahendi formula.	594	Pontifex maximus in votis suscipiendis & nuncupandis verbis præibat.	118
Pignoris capiendi, distrahendi, addicendi ordo & forma.	514	Pontifices verbis sollempnibus præibant in dedicatione.	125
Pignoris vel hypothecæ venditio quemadmodum fiebat.	565	Pontificum collegiū, ad quod referebantur quæstiones de religione.	233
in Pignore dando generalis cōuentio bonorum, vel postea quæstorum.	595	Pontium duæ inscriptiones.	832
Pignora speciali cōuentione, non tantum in fortem, sed & in vituras quandoque obstringebantur.	ibid.	Porphyrius à versibus Orpheilibros suos impios inchoauerat.	4
Pignora & hypothecæ nonnunquam creditoribus cedebantur.	596	Porricere extra.	31. & 32
Pignorum superfluum interdum obligabatur.	595	Porro Quiritis.	820
Pileati serui quandoque veniant.	551	Poscebantur iudices.	470
Pisanis agrū pollicentibus à Senatu gratiæ actæ.	250	Possessor restituere iussus, vti cogerebatur.	474
Pistor Iupiter.	54	Possessor, vti damnabatur.	475
Placet in sententiis.	187	Possessor dicere cogebatur, vtrum pro herede, an pro possessore possideret.	ibid.
Placere Senatui.	215	in Possessionem ire.	456
Placere pronuntiant Imperatores.	467. & 538	de Possessione decedere.	ibid.
Placere cum aliquo agi.	246	Possidere iubere.	456
Placida Venus.	56	Possessio mala fide, vi, clam, precario.	434
Platonis testamentum.	762	Postem tenere solebant in dedicationibus tenentium.	125
Plaudere spectatores iubebatur peractis fabulis.	853	Postulationum aliquot exempla.	447
Plebiscitum Thermesense.	168	Postulatoria, seu postularia fulmina.	140
Pleminius legatus à Locrensisbus accusatus.	272	Postulare.	447
Plinij secundi liberalitas in municipes suos lapidi insculpta.	623	Postulo vti iudicem des.	413
Plutarchi interpres notatus.	14. & 41	Postulabantur suspecti tutores.	447
Plutarchus Appiano antiquior.	120	Postulabantur iudices.	470
Poculorum legatum.	700	Postumius dictator ædem Cereris, Liberi & Liberae vouit.	233
Pœna constitutionibus addebatur contra earum temeratores.	360	Postumio consuli Senatusconsulto Respu. commissa.	257
Pœna quandoque stipulationibus adiciebatur.	638	Postumi filij, & nepotes instituebantur.	664
		Postumi nominatim exheredandi erant.	675
		Potestas erat in populo.	145
		in Potestate Senatus esse.	247
		Potestas magistratibus quo verborum tempera-	3 iij

I N D E X

mento dabatur.	244	Prehende furem, vox furem insequentium.	822
Potentas cognoscendi interdum à Senatu Confu-	248	Præibat aliquis obsecranti, ne quid verborum præ-	68
libus dabatur.	18	teriretur, aut præposterum diceretur.	118
Præbere cernicem.	130	Præibat aliquis in sollemnibus votis.	437
Præciamitores, vel Præclamatores.	ibi.	Præiudiciales actiones.	436
Præcia.	16	Præiudicia à prætore reddebantur.	698. 699. &
Præcidanea agna & porca.	149	Prælegatorum formulæ.	715
Præco singularum centuriarum suffragia renun-	745	Prælegatum heredi relictum duplici iure capie-	745
tiabat.	149	batur.	715
Præco eos qui plura suffragia tulerant, Consules,	534	Prælegata liberis relicta.	248
vel Prætores vel Censores renunciabat.	535. & 824	Præmia & impunitas proposita indicibus.	392
149	569	Præmia militibus post victoriam.	135
Præco pronuntiabat, Dixere.	823	Præpetes aues.	148
Præco imperabat silentium.	535. & 824	Prærogatiuæ tribus suffragium ferebat ante iure	526
Præconis voce olim veniebant omnia tam priua-	569	vocatas.	16
tim quàm publicè.	823	Præscriptiones.	16
Præconis ad ludos seculares populum inuitantis	525	Præsentanea porca.	350
caumen.	545	Præsides & rectores prouinciarum, Carissimi ab	350
Præcones reos, accusatores & patronos citabant.	235	Impp. vocabantur.	355
525	545	Præsides quo verborum honore ab Impp. afficie-	56
Præconum vox in iudiciis sæpe exaudiebatur.	823	bantur.	464. &
235	823. & 824	Præsites Lares.	413
Præconum elogia in suppliciis sumendis.	465	Prætor Iudices & Arbitros dabat.	418
545	465	à Prætore Iudex vti postularetur.	455. &
Præconibus olim utebantur ad conquiendas res	465	Prætor in quæ verba Iudicem dabat.	456
amissas.	465	Prætor bonorum possessionem dabat.	458
823	465	Prætor adibatur vt cõstitueret, vbi pupilli, vel ale-	459
Præconiorum formulæ.	465	rentur, vel morarentur.	459
822. & 823	465	Prætor plemque comminationibus aduersus	459
Prædam fideliter seruatuos se milites iurabant.	465	tutores utebatur.	459
379	465	Prætor adibatur ab agnatis & propinquis prodig-	459
Prædator Iupiter.	584	gorum.	459
Præs.	440	Prætoris erat æstimate an sua effet iurisdicctio.	463
Prædes.	584	Prætor de alimentis quæ testamento & codicillis	461
Prædibus, & Prædijs, populo cauebatur.	584	relicta essent cognoscebat.	462
584	562	Prætorie cognitiones.	464
Prædij veditor de tributo, & aliis oneribus dice-	562	Prætor quædam actiones non nisi causa cognita	464
bat.	557	dabat.	464
Prædia inspici, antequam emptio contraheretur,	709	Prætor, pluribus postulatibus actionem causæ, co-	464
solebant.	710	gnitionem in eligendo idoneiore adhibebat.	464
Prædia inspici, antequam emptio contraheretur,	710	Prætor vt actiones dabat, ita & denegabat.	464
solebant.	710	Prætoris tria verba sollemnia.	464
Prædiorum nomina.	710	Prætor fastis diebus sui copiam facere dicebatur.	464
Prædia legabantur vti instructa erant.	710	Prætor sui copiam interdum de plano faciebat,	464
Prædia legabantur interdum cum hac adiectio-	710	interdum pro tribunali.	464
ne, vti à me possessa sunt.	710	Prætoris verba in bonorum possessione danda.	464
Prædiorum rusticorum & vrbanozum seruitutes.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
616. & 617	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Prædiorum vendendorum legibus quid caueri so-	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
litum.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfabantur rebus omnibus agendis, Quod bo-	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
num, faustum fortunatumque esset.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfatio fecialium.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfationes quædam testamentorum.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
661	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfationes triumphi.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfecti prætorio honorificæ appellationes.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
354	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfecti vrbis quibus titulis in rescriptis decorati.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
ibi.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfecti prætorio & Patrij ab Impp. appellabā-	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
tur Parentes carissimi.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfecti Ægypti quibus verbis ab Impp. ornan-	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
tur.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præficæ.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464
Præfiscini.	710	Prætoris verba cum in possessionem mittebat.	464

Prætores

R E R V M E T V E R B O R V M.

Prætores de fideicommissis ius dicebant.	462	Probi nummi, Probum argentum.	598
Prætorum edicta.	313	Procare.	413
Prætorum Prouincia.	296	Procosul in Prouinciis edicta ex quibus ius red-	325
Precatio maxima.	69	deret, proposita habebat.	583
Precatio sollemnis comitorum.	71	Procum, id est procerum.	43
Precor venerorque.	79	Procumbebant & capita flectebant adorantes.	373
Precationes pro Cæsarium salute.	94. & 95	Proculus sapius à Nepote per literas consultus.	140
Precatio pro Claudio.	94	Procurari dicebantur protecta, ostenta & fulgura.	140
Precatio pro Traiano.	94. & 95	Procurator satisfare debebat dominum rem rata	437
Precatio pro Constantino.	95	habiturum.	437
Precatio pro salute Augusti.	ibid.	Procurator.	465
Precatio pro Tiberij salute.	ibid.	Procurator Cæsaris.	465
Precationum aliquot formulæ ex libris Catonis.	75	Procurator & defensor iurare non compellebā-	516
64	64	tur.	585
Precationes & obsecrationes Deorum certis &	68	Procuratori negotia gerenda mandabantur.	462
sollemnibus verbis concipiebantur.	71	586. item pecunia credenda.	516
Precationes sollemnes euocationis deorum, cõ-	79	Procuratorem mutare aliquando post causam	585
cionum & comitorum.	91	contestatam prætor permittebat.	585
Precationes concipiebantur variis verborum fi-	92. 93. & 94	Procurator semel datus iudicium à prætore acci-	585
guris.	94	pere cogebatur.	585
Precationum bonarum exempla.	94	Procuratorum differentia duplex.	585
Precationes aliquot per veterum auctorum libros	92. 93. & 94	Prodigæ hostiæ.	140
fulsæ & sparsæ.	94	Prodigia nuntiari solebant.	140
Precatio interdum res vendita ab emptore roga-	564	Prodigia hostiis cæsis procurabantur.	226
batur.	619	Prodigiis nuntiatis, libros Sibyllinos adire iube-	227
Precatio interdum iura prædiorum rogabantur.	619. & 620	bantur decemviri.	459
619	619. & 620	Prodigo bonis interdicebatur.	51
Precatio tam res mobiles, quàm res soli rogaban-	619	Profani appellabantur nondum sacris initiati.	5
tur.	619	Profanis mysteria & arcana aperire & enunciate	4
Precarij exempla.	328	nefas habebatur.	358
Preces & desideria, libelli appellabantur.	548	Profanos sacris arceci mos erat.	135
328	571	Programma.	317
Pretium certum esse debebat, & in pecunia nu-	658.	Prohibitoria auis.	435
merata constitui.	658. & 681	Prohibitoria edicta.	618
Pretium emptionis probis nummis solui debe-	57	Proiectum & immisum quid inter se differant.	833
bat.	677	Pometij ampliati inscriptiones.	607
Primæ tabulæ seu primum Testamentum.	685	Promissio dotis.	140
& 681	296	Pronuntiate dicebantur haruspices.	203
Primigenia Fortuna.	327	Pronuntiare dicebantur sententiæ.	512
Primi heredes.	343	Propitios & faciles Deos precabantur.	122
Primo quoque tempore.	312	Propitios Deos precabantur mendici gentilium,	54
Prima quaque die.	658. & 681	his à quibus beneficium accipiebant.	22
Princeps & auctor sententiæ.	152	Propugnator Iupiter.	22
Principes adibantur per libellos.	47. &	Propter viam sacrificium.	5
Principes rescribebant ad libellos.	48	Prophetæ initiorum à Rutiliano institutorum.	28
Principes ipsi consuli se iuebant.	57	Profecabantur exta.	50
Principum edicta.	819	Profecæta.	235
Principales tabulæ & principale Testamentum.	22	Proserpina domina appellata.	28
658. & 681	296	Proserpinæ thesauri erepti.	235
Principij nomen Tribui impositum.	810	Proficia, & Proficium.	235
Principia rerum agendarum & rationum à Dijs	17	Prouincia eadem nonnunquam amobus Cõsu-	296
immortalibus duci consueuerat.	17	libus decernebatur.	295
48	17	Prouincias inter se comparabant Cõsules, sortie-	295
Priuata Fortuna.	17	bantur ve.	295
Pro Deum atque hominum fidem.	17	Prouincias extra sortem Senatus alteri Cõsulum	17
Pro frugibus facere.	17		17
Pro populo fieri.	17		17
Pro vestram fidem Quiritis.	17		17
Probatio victimarum quomodo fiebat.	17		17

I N D E X

interdum decernebat.	296	Puras vestes in sacris desiderabant.	ibid.
Prouinciarum moderatores de quibusdam principem consulere necesse habebant.	342	Purè lauari.	8
Prouinciale edictum.	325	Purpuræ infectæ vel lanæ, vindicandæ ratio.	417
Prouocatio ad populum.	518	Pythiæ responsum.	140
Pronorsâ fulmina.	140.		
Proxeneræ nominis faciendî causa.	600		
Prudentes vti de iure respondebant.	374.		
& 375			
Prudentum responsa maximâ fuerunt auctoritatis.	376	Q uadrifrons, vel Quadriformis Ianus appellatus.	52
Prusias rex à Senatu petijt, vt societas secum renouaretur.	261	Quæro.	371.372.& 373
Prusiæ Bithyniæ regi habitî à Senatu honores.	262	Quæro an existimes, vel quid existimes.	373
Prolemæus à Senatu socius atque amicus appellatus.	260	Quæro Deos.	79
Prolemæus à minore fratre regno spoliatus, Romam venit.	263	Quæstio vt haberetur, ab accusatoribus postulabatur.	534
Prolemæus anulum Alexandri mortui digito detraxit, & in concionem protulit	692	Quæstionibus & tormentis qui interesse poterat.	ibid.
Prolemæi regis Alexandrini reductio in Senatu agitara.	202	Quæstiones per tormenta habebantur.	ibid.
Publicani solebant pactiones cum ciuitatibus & priuatis conficere.	582	Quæstiones de criminibus interdum Senatufcõsultis decernebantur.	248
Publicani merces scrutabantur.	ibid.	Quæstiones de P. Clodij seruus in atrio libertatis habitæ.	534
Publica Fortuna.	57	Quæstor constitutionibus subscribebat.	365
Publica facta.	22	Quæstoris vrbanî partes.	281
Publica in lustrum locari consueuerant.	575	Quæstores obuiam regibus Romam venientibus mittebantur.	263
Puerilium ludorum verba.	851	Quam si ex eo natus.	826
Pueris per Herculem sub tecto deierare non licebat.	808	Quantitatis certæ legata.	723
Pulchri Dij, & pulchræ Deæ interdum vocabantur.	50	Quantum æquius melius sit dari.	417
Pullarius, cuius opera in auspiciis veteres vtebantur.	137	Quas ob res, quare, quapropter.	188
Pullarij auspicia lata, vel tristia nuntiabant.	138	Quasi ex filio natus.	826. & 827
Pulli è cauea ad auspiciis capti, in la mittebantur, & inde euenus rerum explorabantur.	157	Querelæ sociorum de iniuriis sibi illatis.	271
Puncta tulisse, quinam dicebantur.	151	Querelæ de magistratibus ad Senatum deferabantur.	272
Pupillaris substitutionis formulæ.	678. & 679	Quid agis. 849. Quid noui?	850
Pupillares tabulæ.	658	Quid rei est?	851
Pupillatum tabularum forma.	659. & 681	Quid venis.	ibid.
Pupilli rem saluam fore satisfabât tutores, & curatores.	458. & 640	Qui Kempub. saluam esse vult, me sequatur.	238
Pupilli vbi educari & morari deberent.	458	Quierem mortuis precabantur.	97
Purgâdi se de iniuria facta, aliquo maledicto, duplex modus.	817	Quincupeda opus redemptori locatû metiebantur.	578
Purificatio mulierum post nocturnum opus.	8	Quintio Consuli ab Senatu gratiæ actæ.	249
Puri dies.	ibid.	Quiritare.	820
Puræ noctes.	ibid.	Quirites in concionibus & orationibus, ad populum.	146
Pura aqua lustrabantur.	9	Quirites cum patribus Conscripitis coniungebât, qui populum & Senatum simul alloquebâtur.	190
Pura omnia sacris adhibebantur.	9	Quirites pro militibus appellati.	389
Pura vasa ad sacrificandum apparabantur.	ibid.	Quiritium nomen populo Romano quando adiungi ceptum est.	69
ibid.		Quirinus Ianus.	52
Puræ marius.	6. & 7	Quirinus Iupiter.	55
Puræ hostiæ ratio habebatur in sacris.	9	Quis es.	851
Puram vinum.	ibid.	Quisquis, vtrumque sexum continet.	14
Purum far ad rem diuinam.	ibid.	Quisquis ades.	ibid.
Purum vinum sacris adhibebatur.	ibid.	Quisquis es.	61. & 848
		Quisquis	

RERVM ET VERBORVM.

Quisquis es, noster eris.	398	religione.	233. & 234
Quod, vocula, in stipulationibus.	414.	Regalia extra.	27
Quod in sponsonibus.	414	Regalia fulmina.	140
Quod verba fecit Col.	214	Rex sacrorum.	131
Quod verba facta sunt.	ibid.	Rex eris.	851
Quod commodo Reip. fieri posset.	240	Regem à Senatu appellari, in magna gloria & laude ponebatur.	259
Quod bonum, faustum felixque sit.	309	Reges à Senatu Regum appellationes petebant.	260
		Regij nominis honor non nisi pro magnis erga populum Rom. meritis dabatur.	ibid.
		Reges à Senatu amicitiam & societatem petebant.	ibid.
		Reges quibuscum societatem & amicitiam iunxerant Romani, socij & amicij à Senatu appellabantur.	261
		Regum societatem & amicitiam ipsi quâdoque Rom. exposcebant.	ibid.
		Regibus à Senatu habitî honores.	262
		Regibus captiuis quid humaniter exhibuerit Senatus.	263
		Regna populo Ro. Testamentis Regum quæ sita.	662
		Regina Iuno.	55
		Reipublicæ quandoque fideicommissum relinquerebatur.	739
		Relationibus Consulium quid adiciebatur.	181
		Relationum Consulatum formulæ.	182. & 183
		Relationum Consularium varia argumenta.	184. & 185
		Relationes ad principem.	344. & 345
		Relegare Præsides Prouinciarum quomodo poterant.	541
		Relegari in insulam vel ad tēpus, vel in perpetuū quis poterat.	540
		Relegabatur quis interdum bonis ademptis, interdum sine bonorum ademptione.	540
		Relegatis dies excedēdi à Præsidiibus dari solebat.	ibid.
		Relegatorum duo genera erant.	ibid.
		Remigij, Remensis archiepiscopi, Testamentum.	765
		Rempub. gerere, vel rem gerere.	229
		Remores aues.	135
		Renuntiabant Consules Senatui, an litassent.	226
		Renuntiabantur, qui suffragiis populi creabatur magistratus.	149
		Repetitionis legatorum exempla.	743
		Replicatio.	454
		Repullam ferre.	152
		Rescribebant principes ad libellos.	327
		Rescribere Iurisconsulti dicebantur.	373
		Rescribere nummōs.	599
		Rescriptorum principalium exempla.	328
		Rescriptionum in pãdectis fragmenta.	329. 340. & seq.
		Rescripta principum non Latina tantum, sed & Græca lingua concipiebantur.	342
		Rescripta Imperialia miniatis literis & encanito	

INDEX

Mutiæo consignabantur.	365	Retiario pugnanti aduersus Mirmillonem quid cantabatur.	838
Rescripta principum in scriniis asseruabantur.	349	Res diuina fiebat, antequam bellum susciperetur.	226
Rescriptorum trita & peruulgata initia.	329. & 330	Res repetebantur ab ijs, quibus bellum denuntiandum erat.	286
Rescriptorum verba sollempnia.	ibid.	Res repetere.	383
Rescriptorum exempla.	345. 346. 347. & sequen.	Res quibus verbis repetebantur.	ibid.
Rescriptis addebatur dies, Consul & locus.	350	Res reddere.	384
Rescriptorum constitutionumque initijs salute adscribi moris erat.	351	Res mancipi, aut nec mancipi.	572
Rescriptorum vulgares clausulæ.	355	Rem integram ad Senatum referre.	247
Respicere post te: hominem memento. tc.	395	Rem suam esse iurabat petitor.	418
Respicere auis.	134	Rem designare debebat qui vindicabat, seu in rem agebat.	420
Respicere in precationibus.	87	Rem siue litem.	413
Respicere Fortuna.	57. & 88	Reus voti.	113
Respublica magistratibus uti commendabatur & permittebatur.	236	Reus certo die adesse iubebatur.	524
de Republica loqui, dicere, consulere.	184. & 185	Reus quo die adesse iussus erat, citabatur. ibid.	
Responsum Delphicum.	140	Reus stipulandi, & reus promittendi.	629
Responsa haruspicum.	138. & 139	Rei postulati, ea lege qua iudicium constituebatur, interrogari dicebantur.	525
Responsa quæ exterarum nationum legatis dabantur.	270	Rei interdum præscribebantur accusatoribus.	526
Responsa Senatus seuera & atrocia.	283. & 284	Rei prehendi, & in carcerem seu vincula duci iubebantur.	ibid.
Responsa prudentum.	370	Rei causam dicere imperabantur.	527
Responsa prudentum maximæ fuerunt auctoritatis.	376	Rei interdum ex vinculis causam dicebant.	527
Restipulari.	630	Reorum qui in vinculis habebantur, manus pedesque catenis & compedibus vinciebantur. ibid.	
Restituebantur in libertatem, qui iniuria venierant.	275	Rei magistratuum domibus adseruabantur.	529
Restituere hereditatem relictam heredes interdum rogabantur, vel quod ad eos ex hereditate peruenisset, vel quod superesset ex hereditate.	682. & 683	Rei transmittebantur.	ibid.
Restituere interdum rogabatur pecunia accepta, vel accepto certo prædio.	682. & 684	Rei de criminibus obiectis interrogari solebat.	530
Restituere interdum hereditatem cum fructibus heres rogabatur.	ibid.	Rei variis poenarum generibus afficiebantur.	539
Restituere interdum heredes rogabantur, sub conditione.	ibid.	Reos in custodiam militibus tradi inualuit Imperatorum temporibus.	528
Restituere quandoque non totam hereditatem, sed partem duntaxat rogabantur.	ibid.	Renocare domum.	463
Restituere duobus quandoque hereditatem quis rogabatur.	685	Rex Iupiter.	53
Restituere heres rogabatur hereditatem, vel pure, seu prima quaque die, vel in tempus, vel post tempus.	ibid.	Rex qua formula patres de bello consulebat.	186
Restitutiones in integrum cognitione prætoria dabantur.	432	Rhodiensis ciuitas amica atque sociæ populi Ro.	264
Restitutiones in integrum desiderari & implorari dicebantur.	442	Riparum terminatarum Inscriptiones.	832
Restitutiones in integrum quo colore postularentur.	445	Riuus aqua ducebatur.	615
Restitutio in integrum, eorum qui sententiâ passifuerant.	545. & 546	Riuales.	ibid.
Restitutoria edicta.	318	Riuos rescicere, regere, & purgare.	ibid.
Restitutoria interdicta.	435	Robigus Deus.	62. & 63
		Robigalia.	ibid.
		Rodus, æs infectum.	583
		Rogo Quirites.	144
		Rogo rescribas.	371
		Rogare emprum.	548
		Rogari leges.	152
		Rogari sententiæ.	204
		Rogatio de religione.	235
		Rogatio de bello.	143. 144. & 286
		Rogatio-	

RERVM ET VERBORVM.

Rogationem uti acciperet populus.	144	Saguntinorum legati.	279
Rogationem ad populum ferre, Consules Prætoris interdum iubebantur.	246. & 286	Saliorum carmina.	140. & 141
Rogationum omnium verba communia.	143	Saliorum verba.	141
Rogationes de bello, & de pace.	143. & 144	Saltem.	398
Rogationes de quæstionibus decernendis.	144	Salus rescriptorum constitutionumque initijs adscribebatur.	351
Rogationum quarundam exempla.	145	Salus mortuis adscripta.	796
Rogationibus, populus Consuli dicebatur. ibid.		Saluere iubeo.	847
Romæ vrbis verum & Latinum nomē ignotum.	56	Salus vulgò dicebatur, hoc verbo Aug.	ibid.
Romæ nomen perpetuo silentio damnatum.	70	Salutis augurium.	132
Romani dextrorsum in sacris vertebantur.	42	Salutabantur. Dij.	38. 39. & 40
Romulus Ioui Statori templum vouit.	105	Salutabantur rempla atque agri.	39
Rómēλα Græci ad victimas ferendas utebantur.	16	Salutabatur patria ab ijs qui ex aliqua peregrinatione salui domum rediebant.	40
Rubigo Dea.	63	Salutantes addebant quandoque iurandum.	847
Rufæ canes immolabantur ad placandum caniculæ tydus.	64	Salutaris Iupiter.	54
Ruminales hostiæ.	16	Salutaris inauritæ proptia vox, Aug.	847
Ruminus Iupiter.	54	Sancti Dij vocabantur.	49
Rupilio & Lenati Coss. quid à Senatu madatarent.	249	Sanctæ Deæ vocabantur.	ibid.
Rusticorum prædiorum seruitutes.	616. & 617	Sanctiones legum.	154
Ruta, cæsa.	558	Sanctuarium principis.	349
		Sandalarius, vel Sandaliarius, Apollo.	55
		Sanitas, aut morbus venaliū, uti quoque modo vti esploraretur.	549
		Sanctus auis.	135
		Sapiens dictus est Lælius.	837
		Sarcire.	577
		Sarrum tectum.	ibid.
		Sardi venales.	824
		Satin Salus.	849. & 850
		Satisfacere.	384. & 817
		Satisfactionis de iniuria facta, formula.	817
		Saturnus pater.	48
		Saturnalia clamabatur.	822
		Saturnij veftus.	116. & 395
		Scapha.	557
		Sciant omnes.	362
		Scribendo affuere.	213
		Sciscendi verbum in suffragiis.	147
		Sciscere proprium erat plebis.	145
		Scipionis oram è Sicilia soluentis, & in Affricam trajicientis precatio.	92
		Scipio eburneus regibus donatus.	261
		Scortum quid adhibere in aliquot sacellis non licebat.	127
		Scripti, in cautionibus.	598
		Secundare.	74
		Securi percutiebantur victimæ.	20
		Sedebant post adorationem.	43
		Sedebant augurium captantes.	136
		Sedentes vota Opi concipiebant.	119
		Sedentes assentebantur in Senatu.	201
			4

I N D E X

Sedentes assentiebantur.	201	Senatusconsulta quotiescumque intercessionibus	impediebantur, Auctoritates perscribi solebat.
Sella curulis Regibus donata.	261	213	
Seia Fortuna.	57	Senatusconsultorum primis verbis poni sole-	bant nomina eorum, qui ad ea conscribenda ad-
Sepulcri locus à fundi venditore excipiebatur.	562	hibiti erant.	213
Sepulcra familiaria, vel hereditaria.	802	Senatusconsultis veteribus T. litera subscribi sole-	bat.
Sepulcrorum tituli.	806	213	
Sequester.	590. & 591	Senatusconsultum de Philosophis & Rhetoribus	factum.
Senatores edicto in curiam vocabantur.	181	214	
Senatores interdum postulabant, vt sibi de repu-	blica liceret dicere.	185	
Senatoribus moris erat, si quid è Repu. crederet,	pro sententia dicere.	185	
Senatores in sententiis dicendis vtebantur verbis	Censo, Placet, Decerno.	186. 187. & 188	
Senatores rogati, & interrogati sententias dice-	bantur.	204	
Senatores iureiurando quandoque adigebantur.	241		
Senatus vniuersus iurabat.	817	Senatusconsultum vulgaria iuria.	ibid.
Senatus Consuli de republica quomodo diceba-	tur.	184	
Senatus dimittendi formula.	212	Senatusconsultorum aliquot integra exempla.	220. 221. 222. 223. & seq.
Senatus Consultus de eare ita censuit.	214.	Senatusconsulta de aqueductibus.	220. & 221
& 215		de Bacchanalibus.	223. & 249. de Campa-
Senatus placere.	215	nis.	224
Senatum velle, & æquum censere.	216	Senatusconsultum Velleianum.	225. Macedonia-
Senatus censuit.	216	num. ibid. Trebellianum.	225
Senatus legatis hostium siue amicorum & socio-	rum siue hostium vti dabatur.	270. 271. & 282	
Senatus cum quid cõprobabat & laudabat, quid	decernebat.	219	
Senatus quibus verbis Consulibus quid manda-	bat.	240	
Senatus potissimum spectabat, quid Reipub. cõ-	duceret.	241	
Senatus quæcunque vt Reipub. perniciofa dam-	nabat, ea iudicabat contra Rempub. facta.	242	
Senatus Cõsulibus Prætoribusve precariis potius	quàm imperatiuis verbis omnia mandabat.	ibid.	
Senatus rem integram postea referri, interdum de-	cernebat.	247	
Senatus dari dicebatur Legatis.	271	Senatusconsulta probrosa & ignominiosa.	268
Senatus fociorũ querelas de magistratibus, au-	diebat.	172	
Senatus quandoque non dabatur ijs, qui dubiæ	& suspiciæ fidei erant.	283	
Senatus feueritas.	283. & 284	Senatusconsulta de bello.	286
Senatus frequens.	296	Senatusconsulta in mortuorum ignominiam fa-	cta.
Senatus videri.	216	270	
Senatum existimare.	217. arbitrari. ibid. iudica-	re.	217
Senatum existimare, vel existimatum contra	Rempub. fecisse, vel facturum.	241	
Senatusconsulta qua verborum varietate distin-	cta.	180	
Senatusconsultum quo minus fieret, quibus ver-	bis impediatur.	202	
Senatusconsultis dies præponi solebat.	212	Senatusconsulta post Cæsaris cædem facta.	294
		Senatusconsultum de exercitibus.	295
		Senatusconsulta de prouinciis.	295. &
		296	
		Senatusconsulta fieri, scribi, perscribi, ad ærarium	deferri dicebantur.
		296	
		Seneca sine vilo funeris sollempni cremari se ius-	sit.
		749	
		Sensus si quis mortuis.	840
		Sententiam de Repub. dicere.	184
		Sententiam in Senatu dicentes, aut aliàs verba fa-	cientes, quibus verbis vtebantur.
		189	
		Sententiam alterius qui sequebatur, quibus ver-	bis vtebantur.
		201	
		Senen-	

R E R V M E T V E R B O R V M.

Sententiam dicturi confurgebant.	201	Seruus quandoque rationum reddendum one-	re liberabatur.
Sententia vt diuideretur, quandoque postulaba-	tur.	202	
Sententia, in quam plures pedibusierant, quibus	verbis pronuntiabatur.	204	
Sententiæ ex ordine rogabatur post relationem.	185	Serui vindicatio vti & quibus verbis fieret.	418
Sententiarum rogandarum formula.	185. &	de Seruis qui ab alio petebantur, vel in fuga e-	rant, vti iudicium peritorium redderetur.
186		473	
Sententiæ quibus verbis concipiebantur.	186	Seruum furem non esse, neque fugitiuũ, promit-	ti solebat.
Sententiæ in Senatu dictæ à quibus verbis inter-	dum inchoabantur.	189	
Sententiarum in Senatu dictarum exempla.	291. & 292	Seruum lenonem non esse interdum cauebatur.	ibid.
Sententiarum particule.	200. & 201	Seruum qui vendebar, quædam commendandi	causa dicebat.
Sententiæ quando dicebantur pronuntiarum.	203	ibid.	
Sententiæ rogari dicebantur.	204	Seruum accessurum, in fundorum venditionibus	interdum dicebant.
Sententiæ princeps & auctor.	296	563	
Sententiæ Imperiales in cognitionibus prolata,	feu decreta.	466. 467. & 468	
Sententiæ Imperiales ex appellatione dictæ.	519	Seruum quandoque iubebatur heres redimere,	& ei libertatem præstare.
519		694	
Sententiæ Iudicum quibus verbis concipiebatur.	538	Serui vel purè vel statim, liberi esse iubebatur, vel	post tempus.
Sententiæ Iudicum.	511. 512. 513. & 514	ibid.	
Sententiarum à Iudicibus dictarum exempla.	511	Seruis libertas dabatur plerũque sub conditione	rationum reddendarum.
Sententiæ ex appellatione dictæ exemplum.	520	ibid.	
Sententiæ dici ab arbitris oportebat coram liti-	gatoribus & vtroque præseente.	518	
Sententiam Iudex quæstionis pronuntiabat.	535	Serui, quorum nomine veditor nihil præstaret, pi-	leati venibant.
Sententia relegationis.	540	551	
Sententijs præfationes nonnumquam adscribe-	bantur.	536	
Sequere Imperatorem.	387	Serui interdum ea lege venibant, vt exportaren-	tur.
Sequere in ius.	410. & 411	552	
Sermo interdum ad Cõsulem & Senatores simul	dirigebatur.	190	
Sertor.	429	Serui venditione interdum excipiebatur, ne is pro-	stitueretur.
Seruare auem, & Seruata auis.	135	ibid.	
Seruare de caelo.	148	Serui venditioni quiduis adicere licebat.	ibid.
Seruiliæ legis fragmenta duo.	164	Serui complures vno instrumẽto emptionis in-	terposito interdum venibant.
Seruius Tullius Fortunæ duo templa cõdidit.	58. & 59	ibid.	
Serui, qui necem domini detexerat premia.	462	Serui quandoque ea lege venibant, vt manumit-	terentur.
Seruorum, nomine noxales actiones.	462. & 463	553	
Seruus cum peculio vel sine peculio venibat.	552	Serui interdum ita venibant, ne ad libertatem per-	ducerentur.
552		554	
Seruus interdum ita venibat, vt nisi placuisset, in-	tra præfinitum tempus redhiberetur.	ibid.	
Seruus ita aliquando vendebatur, si rationes ar-	bitrio domini computasset.	ibid.	
Seruus sine peculio interdum excipiebatur in he-	reditate vendenda.	567	
Seruus cum in ea causa erat vt redhiberetur, quid	cauebat emptor.	642	
Seruorum stipulationes.	632	Serui quandoque ita venibant, vt nihil exciperet-	tur.
		ibid.	
		Serui dominis actus sui rationes reddebant.	603
		Serui pro capite peculium numerare solebant.	626
		Seruorum demensum.	ibid.
		Serui quandoque cum dominis pacificebantur.	ibid.
		Serui interdum, vt ad libertatem peruenirẽt, ope-	ras dare, vel heredi, vel extraneo, iubebantur.
		696	
		Serui interdum cum concubernalibus suis liberi	bantur interdum.
		697	
		Serui ne ad libertatem perducerentur, esse iube-	testamento cauebatur.
		598	
		Serui plerumque liberi esse iubebantur, cum ad	xxx. annum peruenissent.
		697	
		Serui electio interdum legabatur.	704
		Serui generaliter quandoque legabantur.	705
		Serui sub qua conditione legari solent.	738
		Serui officiosi turbam à dominis sumumoueabant.	824
		Seruorũ adfida & cottidiana fuit comparatio.	549
		Serui venditor de sanitate eius promittebat.	ibid.

I N D E X

Seruorum venalium non corporis tantum, sed & animi sanitas promitti plerumque solebat.	550	Si ijs videretur, alter eorum ad Coss. creādos Romanam veniret.	243
Seruorum vēditor interdum pacificebatur, ne fugitium aut errorem præstaret.	551	Si sciens fallo.	811
Seruorum singulorum titulus ex edicto ædilitium curalium scribebatur.	ibid.	Si Diis placet.	844
Seruorum nomine noxale iudicium vti daretur.	418. 429. 443. 462. 463. 489. 490. & 491	Sibyllinos libros adire, & inspicere Decemviri à Senatu iubebantur.	227
Seruorum pretium quemadmodum cōstituebatur.	552	Sic, vocula in precationibus.	83
Seruorum quorumcumque natio in venditione pronuntiabatur.	ibid.	Signabantur tabulæ.	571. & 572
Seruorum legatis addebatur nonnumquam demonstratio.	705	Signa cōuelli, efferrī, inferri, ferri, statui, iubebantur.	386. & 387
Seruorum interdum quos legabant, æstimatiōe faciebant.	ibid.	Signum dari.	387
Seruis libertas testamento plerumque dabatur.	692	Signum Tribunis excubantibus dabatur.	390
Seruis quædam interdum iniungebantur, quæ in faciendo consistebat.	696	Signum Dei Testamento fieri iussum.	732
Seruis libertas sub hac conditione, si per aliquot annos heredi seruisissent, relinquebatur.	697	Signa Deorum contingebant & comprehendebant supplicantes.	45
Seruis alienis legata Testamentis dabantur.	728	Signa ex voto suscepto ponebantur.	129
Seruo proprio legatum nisi cum libertate inutiliter dabatur.	ibid.	Signis Deorū Tituli & inscriptiones addebantur.	128. & 129
Seruos non minus quā liberos homines heredes instituere licebat.	673	Signis nomen eorum qui ea dedicarant aut posuerant, & ex qua pecunia fieret, inscribebatur.	ibid.
Seruos quandoque circa monumentū morari testamento iubebant.	752	Signa seu signaculavti tabulis imprimeretur.	654. 655. & 572
vt Seruarent, interdum à Dijs petebatur.	84	Signorum quinque genera ab Auguribus observabantur.	136
Seruire fundum, vel ædes, dicebat quis interdum in tradendo.	619	Silentium auspiciorum propriū verbum.	138
Seruitus per sententiam non debebat constitui, sed quæ erat declarari.	477	Silentia in initiis & mysteriis.	5. & 6
Seruitus si quæ fundo deberetur, nominatim quoque lege venditionis comprehendendi cōsueverat.	562	Silentium in sacris gentilium commendabatur.	11
Seruitus oneris ferendi.	618	Silentium fiebat per præcones.	535. & 824
Seruitutis nomine quidquid venditor sibi recipere volebat, nominatim recipi oportebat.	562	Silua quemadmodum pignori dabatur.	594
Seruitutes quemadmodum recipiebantur.	558	Siluanus, seu Sullanus Hercules.	56
Seruitutes fundi qui venibat, nominatim ea venditionis lege excipi solebant.	561	Simpli vel Simplicis promissio.	563. & 567
Seruitutes pactationibus & stipulationibus cōstituebantur.	613	Sive Deus, sive Dea, in precationibus dici consueverat.	60
Seruitutes per traditionem, vel patientiam cōstituebantur.	618	Sine noxæ deditioe iudicium datum.	314
Seruitutes prædiorum rusticorum.	616. & 617	Sinistræ aues, & sinistra auspicia.	135. & 148
Seruitutes prædiorum vrbānorum.	ibid.	Sinistrum à sinendo dictum, in Augurijs.	136
Seruitutibus modus adiici poterat.	614	Sinistrum auspiciū & Silentium quid inter se differrent.	138
Seruitutum vsus temporibus quandoque fecerentur.	615	Siremps.	157
Si vobis videretur, discedite Quirites.	212	Sis bonus, & Sis felix.	75
Si quis aliter, vel aduersus ea fecisset, cum contra Rempub. facturum.	241	Sisti iudicio.	412
Si videretur.	242	hic Situs est,	780
		Societas consensu contrahebatur.	588
		Societas omnium bonorum, vel certæ negotiationis.	ibid.
		Societas vectigalium causa contrahebatur.	588
		Societatum genera multa.	589
		Societas & amicitia cū exteris nationibus, populis & Regibus iugebatur, vel renouabatur.	264
		Societate amicitiamque populi Ro. Reges, & ipsi quandoque Romani Regum exposcebant.	261
		Societatem & amicitiam petentibus, quibus verbis Senatus concedebat.	265
		Societatum & amicitiarum cum populo Rom. origo.	261
		Socij	

R E R V M E T V E R B O R V M.

Socij & amici appellabatur reges, quibuscum societatem & amicitiam iunxerant Romani.	260	cini, vel non auertendi.	617
Socij & amici auxilium à Senatu populoque Ro. implorabant.	278	Stillicidia in venditione recipiebantur.	558
Sociorum & amicorum legatis locus lautique præbebantur.	281	Stipulationes in sponsionibus vltroque citroque interabebant.	414
Sociorum formula.	266. & 267	Stipulationum formulas Iuriscōsulti componebant.	547
Sociis atque amicis, ob eorum merita, à Senatu gratiæ actæ.	250	Stipulatio commune erat omnium obligationū adstringendarum vinculum.	548
Sol & Luna ab agricolis inuocabantur.	62	Stipulatio in emptionibus & venditionibus intercedebat.	548. & 567
Sollemnes preces.	68	Stipulatio pactis subijciebatur.	626. & 627
Sollistimum.	137	Stipulatio hereditatis directis, & obliquis verbis vti conciperetur.	627. & 628
Sollum Olorum lingua solidum significabat.	ibid.	Stipulationes vel in dando, vel in faciendo, vel in non faciendo consistebant.	630
Soluere vota.	113	Stipulationum quæ in dando consistebant exempla.	630. 631. & 632
Soricum occentu dirimebantur auspicia.	138	Stipulatio habere licere.	636
Sororia Iuno.	55	Stipulatio numorum.	630
Sosianus Apollo.	ibid.	Stipulatio tritici.	ibid.
Sospita Iuno.	ibid.	Stipulatio vini, olei, fructuum.	631
Species materiæ factæ dicenda erat in petitione.	420. & 423.	Stipulationum quæ in faciendo consistebant, exempla.	635. & 636
Spectatores peractis fabulis quibus verbis dimittebantur.	853	Stipulationum in non faciendo exempla.	636
Spectio in auguralibus.	134	Stipulatio purè vel in diem vel sub conditione concipiebatur.	623. & 634
Σφαγίς, culter.	16	Stipulatio interdū sub conditione negatiua concipiebatur.	634
Spicio.	134	Stipulationibus dies & quibus verborum figuris, adijciebatur.	633
Spolia hostium cum titulis suspendebantur.	396	Stipulatio annua, bima, trima die & in annos singulos.	ibid.
Sponsalia interpositis stipulationibus fiebant.	606	Stipulationes vsurarum in dies triginta.	ibid.
Sponsionibus se inuicem qui contendebant, prouocare consueverant.	414	Stipulationibus loca inferi solebant.	634
Spurcum vinum à sacris reiciebantur.	31	Stipulatio euictionis quando committebatur.	567
Spurcum vinum quodnam censebatur.	ibid.	Stipulatio de reddenda dote.	610. & 611
Spurius Ligustinus à Consule multis verbis cōlaudatus, ei que gratiæ actæ.	249. & 251	Stipulatio viæ, itineris, actus.	635
Spurij Posthumij precatio.	92	Stipulatio operarum.	637
Staberius, homo auarissimus, quid monumento suo heredes inscribere iusserit.	692	Stipulatio emptæ hereditatis.	566. & 637
Stabilitor Iupiter.	54	Stipulatio Quanto minus.	632
Stantes non de geniculis Deos salutabant.	40	Stipulationes Prætoriar, actionū instar habebant.	437. earum tres species.
Stantes dicebant sententiam.	201	Stipulatio de Rato habendo.	438
Stare dicebantur hostiæ.	177. & 19	Stipulatio iudicarum solui.	439
Stata Fortuna.	57	Stipulatio damni infecti.	440. & 441
Statum augurium.	136	Stipulatio ex operis noui nuntiatione.	442
Stator Iupiter.	54	Stipulatio delegatis.	ibid.
Statores reos adseruabant.	528	Stipulationum aliæ conuentionales dicebantur, aliæ iudiciales, aliæ prætoriar, aliæ communes.	640
Statua monumento superaddebatur.	795	Stipulationum conuentionalium todem genera quot rerum contrahendarum.	627
Statuas in foro municipiove poni Testatores iubebant.	732	Stipulationibus doli clausula subiici solebat.	639
Statuis tituli adscribebantur, earumque basi incidebantur.	827. 828. & seq.	Stipulationibus pœna adijciebatur.	638
Σταβρασον, Σταβρασον αυτον.	822		
Sternutamenta, inter omnia ponebantur.	101. & 102		
Sternutantes ominis causa salutare moris erat.	101		
Stillicidium auertendi in tectum, vel arcem vici-			

I N D E X

Stipulationum pœnialium formulæ.	638	Saretur.	232
Strebulæ.	28	Supplicationes votæ pro valetudine populi.	110
Strena vnde dicta, & quare dabatur.	102	Supplicationes habebantur, placandorum Deorum causa.	226
Suadere vel dissuadere legem.	146	Supplicationes ob Remp. bene gestam decernebantur.	230
Subditus iudex.	465	Supplicationes variis de causis Senatus decernebat.	228
Subscribirationes.	603	Supplicationum à Senatu postulandarum, verba sollempnia.	230
Subscriptiones imperatorum manu.	363.	Supplicationum decernendarum vulgaris causa.	229
& 364		Supplicationibus decretis, quot hostiis sacrificaretur, præscribatur.	231
Subscriptiones variæ in rescriptis & cõstitutionibus.	367	Supplices templis prostrati procumbebat, liminaque templorum & solum ædium sacrarum osculabantur.	46
Substitutionis vulgaris formula.	677	Supplices per genua obsecrabant.	843
Substitutionis pupillaris formulæ.	678	Supplices genua attingebant.	ibid.
Substitutio pupillaris variè concipiebatur.	679	Συσπειρωται.	389
Substitutio pupillaris finiebatur pubertate.	680	Sues quibus legibus emerentur.	555
Substitutio pupillaris secundis tabulis fiebat.	681. & 682	Syllæ crudelis iocus.	14
Substituere interdum pater ad breue tempus gratiis.	680	Syngraphi inter adolescentem, amicam & lenam conscripti, elegans exemplum.	621
Substituere sæpenumero impuberi in vtrumque casum.	ibid.	Syphax rex Numidarum.	261
Substituere quandoque pater, ex duobus impuberibus, cui supremus moreretur.	ibid.	Syphax Tiburi mortuus publico funere elatus.	263
Substituere liberis impuberibus tã hereditibus institutis, quàm exhereditatis pater poterat.	ibid.	Syphacis filius petijt per legatos, vt rex, socius & amicus ab Senatu appellaretur.	260
Substituere pater poterat, tam eum quem sibi heredem instituerat, quàm alterum.	681	Syracusanorum legati in Senatu questi.	274
Substitutio pluribus inuicem vti fieret.	678		
vt Subuenirent, Deos rogabant.	87		
Succidanea hostiæ.	16		
Succincti ministri cur.	15		
vt Succurrerent, Deos precabantur.	87		
Suffragij, quo viua voce Cõsul designabatur, formula.	149		
Suffragiorum ferendorum causa iubebatur populus discedere.	147		
Suffragij, cum rogatio accipiebatur formula.	ibid.		
Sumi iudices dicebantur.	470		
Summouere populum.	302		
Summouere vrbe atque Italia.	539		
Summus Iupiter.	53		
Supellex legabatur.	701		
Superstites qui.	420		
Superstites vt filios relinquerent, iurabant.	809		
Superuaganeæ aues.	135		
Supinalis Iupiter.	54		
Supinis manibus precabantur.	44. & 45		
Supremus Iupiter.	53		
Suprema, dici nouissimum tempus.	535		
Supplicare ture, vino, lacte, ture, mola salsa.	47		
Supplicare libellis dicebantur.	327		
Supplicatio decernebatur eius Imperatoris nomine, à quo res bene gesta erat.	231		
Supplicatio decreta ob reconciliatam cum patribus plebem.	232		
Supplicatio decreta, cum latè vis pestilentie gra-			

Tabulæ

RERVM ET VERBORVM.

Tabulæ Testamenti viuo Testatore clausæ erant eo mortuo aperiebantur, & quo ritu.	659	Testamenti tabulæ publicè vel priuatim deponebantur.	658
Tabulæ testamentorum integræ.	753. 654. & seq.	Testamentum duplex, patris & filij.	658. & 681
Tabulas pictas in templis ponebant, qui è morbo conualuerant.	118	Testamentorum Tabulæ vti aperirentur, & quo ritu.	659
Tabulas liberis impuberibus facere, parentibus licebat.	687	Testamentum resignabatur.	659. & 660
Tabulis nuptialibus dos dicebatur, promittebatur, dabatur.	606	Testamenta recitabantur.	660
Tabulis dotalibus cauere de dote soluto matrimonio restituenda solebat.	609. & 610	Testamenti generaliter scribi & cauere solita.	660
Tatiani interpres notatus.	4	Testamentorum scripturæ ordo.	660. & 661
Tellus, magna mater vocabatur.	49	Testamentorum primis versibus heredes vt plurimum scribebantur.	661
Tempestas, supremum augurij tempus.	136	Testamenti præfationes interdum præponebantur.	ibid.
Templum, certis conceptisque verbis finiebatur.	134	Testamenta à nomine Testatoris plerumque inchoabantur.	661
Templa salubantur.	39	Testamentorum formulæ sublata à Constantino.	663
Templa ad orientem conuersa erant.	44	Testamenti heredes instituebantur.	662. & seq.
Templa Fortis Fortunæ, & Virilis Fortunæ, vbi & à quibus condita.	59. & 60	Testamenti Regna delata.	663
Tempora tria fructibus meruebant, propter quod instituerant ferias.	63	Testamenti in bona & in nomen heredes adscribebantur.	671
Termino sacrificabatur.	155	Testamento ferre nomen Testatoris heres quandoque iubebatur.	672
Terminorum inter vicinos ponendorum ritus solemniss.	480	Testamento Adoptari.	672
Terra mater appellabatur.	49	Testamentorum caput, heredis institutio.	673
Terram leuem vel grauem mortuis precabantur.	96. & 97	Testamenti liberi exheredabantur.	675
Terræ motu nuntiato libri Sibyllini adibantur.	227	Testamenti substitutiones fiebant.	677
Tessera militaris.	390	Testamenti quandoque hereditatem alij restituere heredes rogabantur.	682. & seq.
Testabantur deos.	718	Testamenti Tutores dabantur.	687. & 688
Testabantur interdum deos hominesque.	819	Testamenti, interdum Liberi commendabantur.	689. & 690
Testamentorum cura & diligentia apud veteres.	651. & 652	Testamenti quandoque bona inter liberos diuidebantur, & de æris alieni solutione cauebatur.	691
Testamenta speculum morum.	651	Testamenti æstimationem bonorum parentes frugi faciebant.	ibid.
Testamentorum auctoritas.	652	Testamenti libertates seruis dabantur.	692. 693. & seq.
Testamentorum genera tria.	652. & 653	Testamenti legata dabantur.	696. 699. & seq.
Testamenta in procinctu.	652. & 653	Testamenti alimēta, cibaria, vestiaria libertis relinquebantur.	720. 721. & seq.
Testamenta per æs & libram.	653. & 654	Testamenti heredes opus municipibus facere interdum iubebantur.	730. & 731
Testamenta prætorij iuris.	654	Testamenti diuisiones, & epulum decurionibus dare heredes iubebantur.	731. & 732
Testamenti testes vti subscriberent.	655	Testamenti statuas & imagines in foro municipiæ ponere, vel gladiatorum munus dare, heredes quandoque damnabantur.	732
Testamenta vti obsignarentur.	655	Testamento emere, ædificare, altius nõ tollere, & videri, heres sæpe damnabatur.	732. & 733
Testamenta manu testatorum vel aliena scribebantur.	656	Testamenti legata interdum repetebantur.	743. & 744
Testamentarius.	656	Testamenti legata quædoque adimebantur, vel in alios transferebantur.	745
Testamento aliena manu scripto vti subscriberet Testator.	656	Testamenti fideicommissa relinquebantur.	740.
Testamenta ex iurifconsultorum consilio scribebantur.	ibid.	Testamenti liberti assignabantur.	749
Testamenti dies & Consul adscribebatur.	656		
Testamenta vel integra valetudine, vel in discrimine vitæ fiebant.	657		
Testamenta in Tabulis, chartis & alia materia scribebantur.	ibid.		
Testamenta pluribus exemplis scribebantur.	657		

I N D E X

Testamentis codicilli confirmabantur.	749	raris captos Romam sospites restituit.	268
Testamentis mandata de funere, de monumento, & aliis dabantur.	749. 750. & seq.	Tiresias haruspex.	42
Testamenta, Fauonij locundi, Valerij & Cæcilij.	754.	Titia aues.	135
Cetranæ, & Sempronij Tacidani.	755.	Titulus, gesta belli significans, in triumpho præferebatur.	39
Megonij & Grunij Corocortæ.	756.	Titulus seruorum venalium.	551. & aliarum rerum quæ veniebant.
Iulij Cæsaris.	757.	Tituli monumentorum.	792
Augusti Cæsaris.	758.	Titularis inscribebantur, qui causam continebant, ob quam eæ positæ essent.	127
Tiberij.	759.	Tituli spoliis hostium adscribebantur.	366
Virgilij.	759.	Tituli causam pœnæ indicantes.	545
Virginij Rufi.	759. & 780.	Tituli sepulcrorum interdum versibus, quandoque oratione metris soluta concipiebantur.	791
Theodolij.	760.	Tituli statuis inscribebantur.	827 828. & seq.
Lucij ritij cuiusdam.	760.	Titulos adscribere moris erat, cum votiuæ dona & munera diis figebantur.	117
Gregorij Theologi.	760.	Titulos inscribebant monumentis, vniis atque ollis.	806
Platonis.	762.	Toga picta regibus donata.	261
Aristotelis.	ibid.	Tonans Iupiter.	54
Theophrasti.	763.	Tortor Apollo.	55
Epicuri.	764.	Traianus à Senatu populoque Rom. optimus cognominatus.	52
Lyconis.	765.	Traduc equum.	390
B. Remigij.	766.	Traiectitia pecunia.	193
Hadoindi.	771.	Transire, vel ire in alia omnia.	203
Berthichraniani.	772.	Transugæ quibus verbis recipiebantur.	398
Dagoberti.	ibid.	Tribus & centuriæ quibus verbis in suffragium mittebantur.	147
Testationibus dies & cõsul adscribebantur.	533	Tribus ac centuriæ quædam prærogatiuæ, quædam iure vocatæ.	148
Testis in testamento quis esse poterat.	653	Tribus, quæ prima ad suffragium ferendum vota erant, legum initiis adscribebatur.	152
Testes pars vtraque dabat.	472	Tribus, ciuium hominibus addebatur.	836
Testes non temerè euocandi erant per longum iter.	ibid.	Tribum tulisse, vel perdidisse, qui nam dicebatur.	151
Testes voce præconis citabantur.	531	Tribunus, cum delectus antiquitus habebatur, milites iureiurando adigebat.	379
Testes non nisi post finitas actiones olim rogabantur.	532	Tribuno plebis hoc nomine alloquebantur, Tribuni.	190
Testes interrogabatur.	531. & refutabantur.	Tribuni plebis sacrosancti.	155
Testium duo genera.	532	Tribuni plebis, si lis videbatur, ad populum ferant.	243. & 244
Testes absentes per tabulas testimonium dabant.	533	Tribuni interdum pronuntiabant, se non intercedere, vel moram non facere.	304
Testes in testamentis nomen suum adscribere debebant.	655	Tribuni quandoque pronuntiabant se non passuros.	304
Testes anulo suo vel alieno, qui <i>χερμητες</i> haberet signabant.	ibid.	Tribuni plebis quandoque se intercessuros pollicebantur.	304
Testimoniorum formula in eos qui fraudationis causa latitasse dicebantur.	533	Tribunorum auxilium implorabatur.	302
in Testimoniis dicendis verba recepta.	533	Tribunorum decreta ex annalium monumentis ex scripta.	305
Thalassio, nuptialis vox.	821	Tributorum remissionibus quid adscribi solebat.	246
Theodosij & Valentianiani in condendis legibus religio.	366	Triplicatio.	55
Theodosij imperatoris testamentum.	760	Triplicatio.	454
Thracum legati Romam missi.	264	Tripudium sonium.	136
Thraceæ inter cetera obiectum quod, principio anni vitaret solemnè iurandum.	816	Tripudium sollicitum.	137
Thoria legis fragmenta.	159	Tristia exta quæ habebantur.	26. & 27
Tiberinus pater vocabatur.	49	Tristia omina, auguria, signa.	26
Tiberius Gracchus sepulture honore spoliatus.	270	Triumphantes	
Tiberio Graccho ingentes ab vniuerso ordine gratiæ actæ.	249		
Tiberius Nero mortis filijs suis tutorem reliquit Octauium Cæsarem.	687		
Tiberius moriens Claudium exercitibus, Senatum populoque Romano commēdauit, & exemptum digito anulū, quasi alicui traditurus parumper tenuit.	690. & 692		
Tiberius intercessit quominus in acta sua iuraretur.	818		
Tiberius domini appellationem respuit.	848		
Tiberij edictum, quo post Augusti excessum Senatores in curiam vocauit.	181		
Tiberij adoptio.	656. 672. & 759		
Tiberij morte lætatus est populus Rom.	822		
Tiberio quid imprecatur.	98		
Tigillus Iupiter.	54		
Tigni in parietem immittendi seruitus.	617		
Timastheus Liparētis Romanorum legatos à pi-			

RERVM ET VERBORVM.

Triumphalis Hercules.	56	V. Vacationes in tumultu non valebant.	288
Triumphus quibus verbis postulabatur & decernebatur.	231	Vades.	412
Triumphus ob rem bene gestā decernebatur.	394	Vadimonium sedulo obibant.	453
Triumphii præfatio.	395	Vadimonium aliquando differebant.	ibid.
Triumphum clamare.	394	Vadimoniorum certa olim fuit conceptio.	411
Triumphanti quid à tergo suggererebatur.	395	Vadimoniorum verba sollempnia.	412
Trophæa.	396	Vadimonij deserti excusationes.	453
Triumviri reipub. constituendæ auctores fuerunt vt in acta Iulij Cæsaris iuraretur.	816	Vale, salutatio erat vespertina.	851. & 852
Tuccia Vestalis Virginis precatio.	93	Valere & plaudere iubebantur spectatores fabulis peractis.	853
Tumultus, militiæ species.	382	Valeriana Minerva.	55
Tumultum esse, solebat Senatusconsultis decerni.	288	Valerius Soranus luit pœnas, quod Romæ nomen enunciare ausus esset.	70
Tunica palmata Regibus donata.	261	Valerij Coruini pia precatio.	93
Turis dandi modus.	29	Valetudinis ergo ludi voti.	110
Tura dare, ferre, Focis imponere.	29	pro Valitudine populi supplicationes decretæ.	ibid.
Tura sola mascula aris dabantur.	30	Varroni è clade Cannensi superstiti gratiæ actæ.	249. & 250
Tura interdum cucullo seu inuolucro soluto, in focum inticiebant.	30	Vasa pura ad rem diuinam.	9
Tura digitis duobus aut tribus comprehensa in focum iactabant.	ibid.	Vasa colligi.	387
Turci Aproniani Præf. Vrbi Edicta duo.	326	Vasa argentea, & electrina legabantur.	702
Turinus fumi venditor fumo perijt.	545	Vasorum venditio.	557
Tutores à Cõsulibus & Præfecto vrbi, Prætoribus, Præsidibus dabantur.	457	Vasorum argenteorum pondo legabatur.	699
Tutoris à Magistratibus dandi formula.	457	Vatenus agro à Senatu & vacatione donatus.	249
Tutor ex inquisitione dabatur.	ibid.	Vectigalia à Censuribus nõ nisi in conspectu populi Rom. locare licebat.	583
Tutores propter rei notitiam dabantur.	ibid.	Vectigalia in lustrum siue quinquennium locati consueuerant.	575. & 583
Tutores testamento, non iure dati, Prætoris vel Præsidis decreto confirmabantur.	457	Vectigalia ad hastam locabantur.	ibid.
tutores dati quadoque se à tutela excusabatur.	457	Vectigalium societas.	588
Tutores coram excusationes allegare debebant non per libellos.	ibid.	Vectigali lex censoria dicebatur.	581. & 582
Tutores satisfabant rem pupilli saluam fore.	458	Vectigales agri.	581
Tutorum periculo Actor quandoque constituebatur.	459	Velabant capita diis sacrificantes.	41
Tutor pupillum puberem factum admonebat vt curatorem peteret.	459	Velleij Paterculi elegans precatio.	93
Tutores si non ex fide Tutelam gererent, suspecti postulabantur.	461	vt Vellent, deos rogabant.	76
Tutor suspectus remouebatur à Tutela.	461	Venales res vti, quæque verborum conceptione per præconem venient.	569
Tutoribus pudente suspecti cognitione administratio interdicebatur.	ibid.	Venaliū exploratio.	549
Tutores Testamento dabantur lil eris siue natis siue postumis.	688	Venaliū trās mare aduectorum pedes creta denotabant.	551
Tutor ad tempus dari poterat testamento.	688	Vendere fundum certo pretio interdum heres damnabatur.	733
Tutoris Testamento dandi formula.	ibid.	Venditor seruorum, quædam commēdandi causa quæ ad nudam eorum laudem pertinebant, dicebat.	550
Tutela diuidebatur inter plures Tutores vel Testamento vel à Prætoribus.	458. & 688	Venditor præstaturum se quod de mancipio dicebat, promittebat, vel non.	551
Tutelam liberorum interdum alterius consilio geri pater mandabat.	689	Venditor seruorum interdum pacificebatur, ne fugitium aut erronem præstaret.	ibid.
Tutelæ iudicium, & quid in id deduceretur.	498	Venditor leges venditionis pro arbitrio concipiebat.	566
Tutores nõ cogebantur cauere de rato, nec iudicatum solui.	439	Venditores mancipiorum nationem cuiusque in venditione pronuntiare debebant.	552
Tutoribus rationum reddendarum necessitas quandoque Testamento remittebatur.	727	Venditio ouium quomodo fiebat.	548
Tutularis Minerva.	55	Venditio concipiebatur verbis, Est, vel esto, vel, sit emptus.	547. & 548
in Tutelam operis sæpe aliquid relinquebatur.	731	Venditio contrahi poterat non tantum purè, sed & sub conditione.	549
in Tutelam cinerum legabatur.	752. & in Tutelam monumenti.	Venditio pecudum quemadmodum fiebat.	554
	805	Venditionis quoddam caput, Neapolitano lapidi	

I N D E X

incisum.	548	Vestales virgines incesti cum equitibus damna-	227
Venditionis ædium instrumentum, ex vetustis		ta.	227
membris descriptum.	559	Vestidia Oppidia, mulier Campana.	259
Venditiones & emptiones stipulationibus inter-		Vestis pura.	9
positis contrahebantur.	548	Vestis mutabatur in luctu & mærore publico,	
Venditiones per argentarios fiebant.	570	item in Tumultu.	290
Venditionum leges aliquot.	565. & 566	Vestis mutatio duplex, vel togarum in saga, vel	
Venditionibus fere solebat adici, Dolus malus à		togarum albarum in atras.	290
venditore aberit.	566	Vestis legabatur.	700
Venditionibus loca sacra, publica, religiosa ex-		Vestes naufragorum cum tabula ex voto suspen-	
ciiebantur.	562	di solebant.	117
Vendita res interdum conducebatur ab emptore		Vestes interdum & alia ornamenta inferri Tu-	
donec pretium solueretur.	564	mulo iubebant Testatores.	751
de Venditæ necdum traditæ, ei custodia, inter		Vestimenta si quis peteret, numerum & colorem	
emptorem & venditorem conuenebat.	564	dicere debebat.	421
Vendita res, interdum ex conuentione si intra		Vestimenta detrahi solebant venalibus, ne quæ	
certum tempus displicuisset, reddebatur.	565	vitia corporis laterent.	549
Venerator.	79	Veto, vox tribunitia.	305
Venerari deos votis, vitula, farre, acerta, bubus:		Vetio iudici impunitas concessa.	249
47		Via, iter, actus in stipulatum deducebantur.	619
Venerari aras & templa.	ibid.	Via latitudo, ex lege xij. tabularum.	614
Venerandi verbum omnes cultus diuini species		Viam perpetuam discedentibus & peregrè pro-	
communione quadam complectitur.	47	ficiscentibus imprecabantur.	124
Venia petebatur à diis.	89	Via publicæ quæ fundum tangebant, in modum	
Venia, pontificale verbum.	89	agri non cedebant.	560
Venialis status verba.	844	Via priuatæ.	562
vt Venirent, deos precabantur.	76. & 77	Via publicæ factæ, strata vel restituta.	831
Vetrem cum liberis in possessione esse iubeo.	456	Viator nominatim vice arbitri aliquando daba-	
Venus genitrix.	49	tur.	465
Venus variis nominum appellationibus inuoca-		Viatores rogabantur, vt bene mortuis precaren-	
batur.	55	tur.	806
Venus propter horrorem procuracionem ab a-		Vicarij quibus verbis ab Imp. ornantur.	355
gricolis inuocabatur.	62	Vici complures vrbis Romæ à finitimis, pro-	
Veneri Verticordiz factæ preces.	67	pinquis aut vicinis Fortunæ templis nomen	
Veneris Verticordiz simulacrum cõsecratu.	227	traxerunt.	58
Veneris Ericinæ ardes dedicata.	232	Vicis legata relinquebantur.	730
Venere hesterni inquitatos à sacris arcebant.	8	Vicina Fortuna.	57
Venere polluti illoto corpore ad sacra non acce-		Victimæ, quæ iuuito Deo offerri putabantur.	17
debant.	8	Victimarum varia genera & variæ appellationes.	16
Vel sacrum interdum vouebatur.	109	Victor Iupiter 54. Hercules.	56
Veris sacri votum quale esset.	107. & 108	Victrix Minerva 55. Venus.	56
Verba bona, & verba mala.	11. & 12	Videri, pronuntiabant ludices.	538
Verba malè ominata.	12	Videri in Senatu, consulis.	216 & 217
Verba bona dicere in Græcorum conuentionibus &		Vigila, verbum factorum.	130
conuentibus iubebantur, qui a Jerant.	12	Villa vi bona, & bene edificata venibat.	557
Verba certa, sollempnia, legitima, concepta.	119	Villa noua ab solo ædificanda quemadmodum	
Verba certa & sollempnia publicatum precatio-		locabatur.	578
num & obsecrationum.	68	Villæ, omnes ardes, dictæ in censu.	583
Verba fecisse Coss. & senatores dicebantur.	185	Villas qui emebant, prius eas adhibitis fabris in-	
Verba quædam vulgi ore trita.	842	spiciebant.	557
Verbis profanis abstineri inter sacra & vota mos		Viminis Iupiter.	54
erat.	12	Vincere dicebatur sententia, cui plures accede-	
Verrucosus Fabius.	837	bant.	204
Verruncare.	73	Vinctus, lictoris voce, quibusdam sacris interesse	
Verrumnus, existimabatur potestatem habere re-		prohibebatur.	10
rum semet vertentium in vtramque partem.	73	in Vincula conijci non solebat qui fideiussores	
vt bene Verterent, interdum optabant.	73	date paratus erat.	528
Vespasianus sanctus pater appellatur à Valer.		Vinculorum species.	527
Flecco.	50	Vindicia.	420
Vesta mater.	49	Vindiciarum lis.	440
Vestalis virgo quibus verbis capiebatur.	129	Vindicationis mos.	418
Vestalis capi, & legi dicebatur.	30		

Vindicationi

RERVM ET VERBORVM.

Vindicationis formula.	420	Viri vocari quomodo dicebantur.	382. & 383
Vindicationis iudiciu quomodo reddebatur.	473	Viri per Castorem non iurabant.	807
Vindicationibus causa petendi adiciebatur.	421	Virorum clarorum & illustrium elogia.	855
Vindemia pendens.	556	Vis cotidiana, & armata.	434
Vindemiatoribus leges dictæ.	580	Viscata Fortuna.	57
Vinea partiario vti danda esset.	580	Vitium, augurale verbum erat.	132
Vinum dare.	29	Vitia mancipioru rã corporis quàm animi, sibi	
Vinum altaribus superfundebatur.	30	cognita, debebat vëditor aperire emptori.	550
Vinum pateris dabatur.	30	Viuum flumen.	8
Vinum nullum dabant, nisi purum.	31	Viuo flumine se abluere, & viua lympha.	7
Vinum & Tus socia in sacris.	ibid.	Vixisse mortuos dicebant omnis causa.	853
Vinum cum dabatur, quibus verbis vti, ac suppli-		Vltio necis Testamento mandata.	753
cate moris erat.	37	Vltor Iupiter, & Mars.	54 & 55
Vinum in sacris Bonæ deæ, lac nominabatur.	68	Vncia duodecima pars pedis.	616
Vini noui degustatio quibus verbis fiebat.	100	Vncia in hereditariis partibus.	666
Vini venditio 555. stipulatio. 631. Legatum. 703.		Vnde de plano rectè legi possit.	309
votum.	106. & 109	Vocatio in ius.	410
Vinum doliare.	555	Voces hominum, quæ omina appellabant, vete-	
Vinum plerumque ad mensuram venibat.	556	res diligenter obseruauerunt.	101
Vinum nonnunquam ita venibat, vt degustare-		Voces quæ præconum ore in supplicis fumendis	
tur.	556	mittebantur.	545
Vini periculù, ex conuentione, aliquando susti-		Voces populi infantæ, in principes aliòsque ia-	
nebat venditor.	556	ctatæ.	822
Vinum quadoque ita venibat, vt in singulas am-		Volegeses Parthorum rex, socius & amicus po-	
phoras certum pretium diceretur.	ibid.	puli Rom.	261
Vinum quandoque per auersionem venibat.	565	Volentes propitij vt essent, deos orabãt. 76. & 77	
Vinum pendens qua lege venire oportebat. ibid.		Volentibus diis.	77
Vinum degustandum, & metiendum venibat. 556		Volsi excedere ex vrbe iussi.	282
num ex certo fundo quadoque legabatur. 703		Volturnio, comprobato eius indicio, præmia	
num amphorarium, vinum doliare, vinum ex		decreta.	249
potheca.	703	Volumus animo, Iubemus verbis.	144
Vite ex imputata vite diis libari nefas erat.	31	Votis, quæ sacerdotes suscipiebant priuatorum	
num genera, quæ diis libare nefas crede-		quoque vita consonabant.	13
bant.	ibid.	Vota in lustrum nuncupabantur & suscipiebantur.	107
Vina quandoque emebantur, exceptis acidis &		Vota quæ bello Punico secundo Prætor suscipere	
mucidis.	556	re iussus est.	107
Vina tradita videbantur, cum claues cellæ vina-		Votorum formula.	105 106. & 107
riæ emptori traditæ erant.	ibid.	Vota pro felici belli exitu, & victoriæ aduersus	
Vinis Tituli figi solebant.	843	hostes adipiscendæ gratia fiebant.	109
Vinalia.	31	Votorum genera varia, & exempla.	ibid.
Virgilius testamento carmina sua cremari man-		Vota pro imminentibus periculis, aut aduersis	
dauit.	753	quibus premebatur, casibus suscipi solebant. 109	
Virgilius testamento suo Aeneidem comburi ius-		Vota interdum suscipiebantur pro ægrotum sa-	
sit.	753	lute.	110
Virginus Rufus tutor Plinio relictus fuit.	687	Vota pro Pompeij salute ab vniuersa Italia sus-	
Virginij Rufi carmen quod suo sepulcro inci-		cepta.	ibid.
di iussit.	759. & 780	Vota ineunte anno pro Cæsarum salute publicè	
Virgo quibusdam sacris arcebatur.	10	nuncupabantur.	110
Virgo, seu Virginialis, Fortuna.	57	Vota, pro eorum qui peregrè proficiscebantur	
Virgines quibus tunicis indueretur pridie nu-		reditu, suscipi consueuerant.	111
ptiarum boni ominis gratia.	102	Voris factis, ea vt rata essent, precabantur.	112
Virilis Fortuna.	59	Voris ratis irrita aduersantur.	ibid.
Vir virum legit.	388	Vota caduca.	112
Vir vxori dotem prælegere solebat. 716. & 717		Vota Valere, & vice ver sa Cadere dicebant.	113
Vir vxori, quæ viuus donauerat, testamento le-		Vota concipi, suscipi, nuncupari, dicebantur. 113	
gare solebat.	718	Voti reus, & voti damnatus.	ibid.
Vir vxori mundum & ornamenta plerumque		Vota solui & reddi dicebantur.	113
legabat, & quæ eius causa empta paratæ erant.		Vota debita dicebantur, que votorum compo-	
717. & 718		tes facti soluebant.	ibid.
Vir vxori quandoque ad tempus liberorum le-		Votorum compotes, quibus verbis ea se soluisse	
gabatur.	719	testabantur.	114
Virorum Tumulis fixa elogia ab vxoribus.	797		

I N D E X

Votorum publicorum nuncupatio in tabulas referrebat.	ibid.	Vsfructus quomodo legabatur.	712. & 713
Vota cum soluebantur, eius rei ergo tabulae figi consueverant.	114	Vsfructus omnium seu vniuersorum bono ru.	713
Vota tabellis mandabantur.	117	Vsfructus interdum pluribus legabatur.	473
Vota cera figebantur, & in femore genue deorum anulo obfignabantur.	ibid.	Vsfructus certarum rerum relinquebatur.	714
Vota praesente Pontifice Maximo suscipiebantur & nuncupabantur.	118	Vsfructus interdum ad tempus legabatur.	714
Vota quae ferent, publicis sacerdotibus mandabantur.	ibid.	Vsus nudus interdum, vel vsus sine fructu legabatur.	ibid.
Voueo, sollemne verbum in votis nuncupadis.	103	Vsusfructus quandoque uxori legabatur, donec ei rotius dotis satisficeret.	ibid.
Vouera templa, ludos, victimas.	ibid.	Vsusfructuarius quemadmodum cauebat.	642 & 476
Vouere decimam praedae partem.	106	Vsusfructus vti vindicaretur.	475
Vouentium idem, qui & precatium habitus corporis fuit.	118	de Vsfructu vti iudicium redderetur.	476
Vrbes antiquitus sollemni carmine deuocabantur.	120	Vxor, cui nuntius remittebatur, aedibus exigebatur egredique iubebatur.	814
Vrbanorum praediorum iura.	617	Vxores propriae quanam dicebantur.	6
Vrbanorum praediorum seruitutes.	ibid.	Vxores viris quandoque legabantur.	72
Vti rogas iubeo.	147	Vxoribus quanam legari consueuerant.	717. 718 & 719
Vti de repub. fideque sua esse videbitur.	239	Vultu erecto precabantur.	41
Vsurarum in bona fidei iudiciis vti ratio habetur.	505. & 506		
Vsurae pretij tardius exoluti.	564	Y.	
Vsurae faenebris pecuniae.	593	Υπηρέται, ministri.	11
Vsurarum stipulatio.	633	Z.	
Vsurae pecuniae pupillaris.	499		
Vsusfructus doti dabatur. 608, in stipulatum deducebatur. 630. legabatur.	712. & 717	Zυγοι & Ασάγια.	

F I N I S.

LVTETIAE EXCVDEBAT HENRICVS

THEODERICVS, TYPOGRAPHVS,

impensis honestissimi viri, Sebastiani

Niuellij, pridie Non. Decemb.

M. D. LXXXII.

